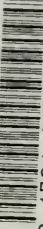

UNIVERSITY OF TORONTO

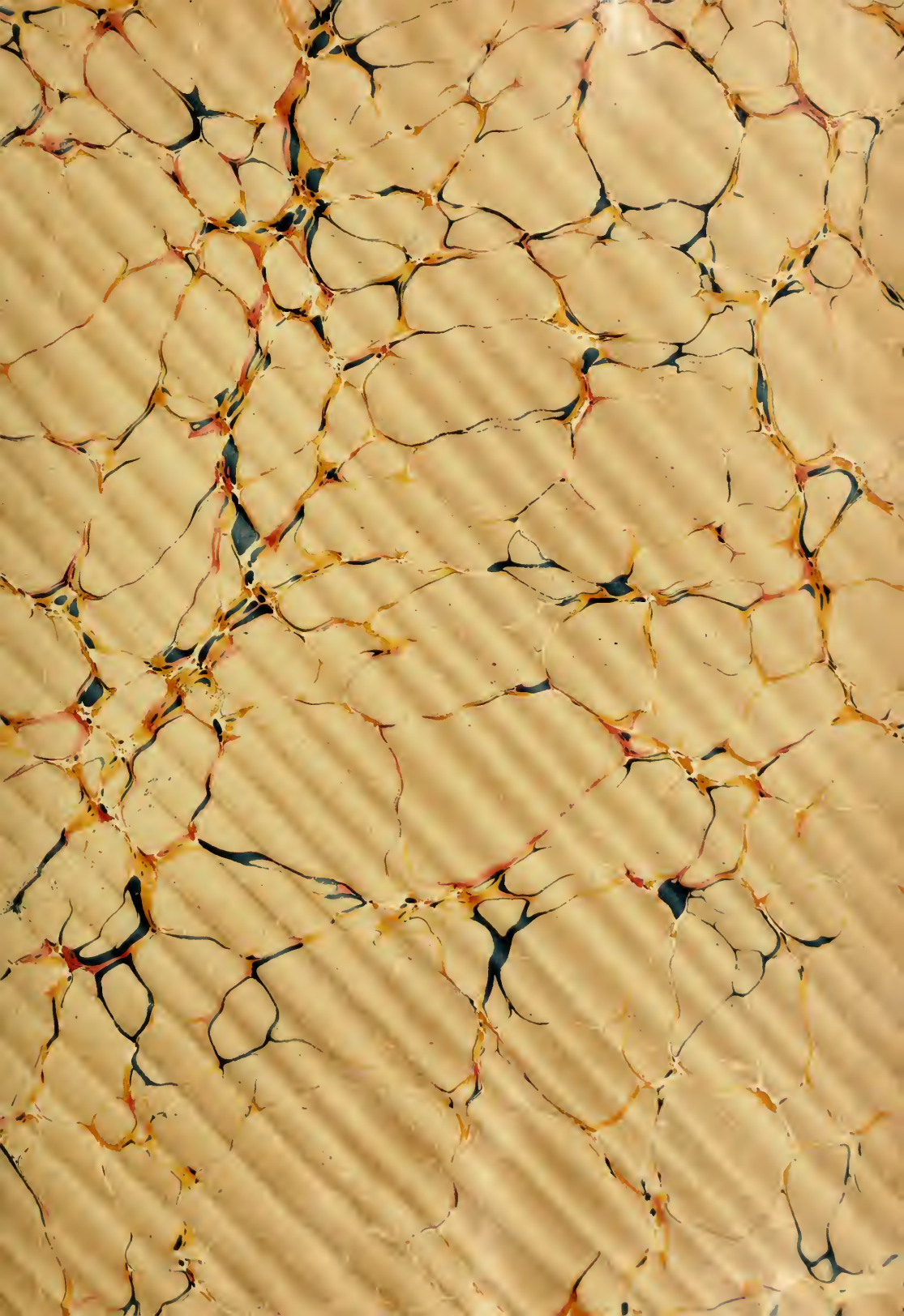

3 1761 01479743 5

CÆSARIS BARONII

ANNALES ECCLESIASTICI

TOMUS QUINTUS

Cet ouvrage, par les corrections et les additions considérables qui ont été opérées, est devenu la propriété de l'Éditeur, qui se réserve tous ses droits. Toute contrefaçon ou imitation, quelle que soit la forme sous laquelle elle se présente, sera poursuivie rigoureusement, conformément aux lois.

Hoc in opere tam multa sunt aut correctæ aut addita, ut id summ editor reddiderit et, quidquid sui juris sit, sibi vindicet. Itaque, si quis idem aut furto ediderit aut quoquo modo erit imitatus in crimine erit et de injuria postulabitur.

1851
B.

CÆSARIS S. R. E. CARD. BARONII

OD. RAYNALDI ET JAC. LADERCHII

CONGREGATIONIS ORATORII PRESBYTERORUM

ANNALES

ECCLESIASTICI

DENUO EXCUSI ET AD NOSTRA USQUE TEMPORA PERDUCTI

AB AUGUSTINO THEINER

EJUSDEM CONGREGATIONIS PRESBYTERO, SANCTORUM TABULARIORUM
VATICANI PRÆFACTO, ETC., ETC.

TOMUS QUINTUS

360-387

BARRI-DUCIS, LUDOVICUS GUERIN, EQUES ORDINIS S. SILVESTRI, ET SOCII,
TYPOGRAPHI EDITORES.

M DCCC LXVI

BR
145
B37
1864
t. 5

DILECTO FILIO

LUDOVICO GUERIN

ANNALIUM ECCLESIASTICORUM CÆSARIS BARONII EDITORI

BARRUM-DUCUM.

PIUS PP. IX,

Dilecte Fili, salutem et Apostolicam Benedictionem.

Divinæ illius Providentiæ cura, quæ omnia disponit in mensura et numero et pondere, factum esse videtur, ut Annales a clarissimo ecclesiasticæ historiæ parente Baronio exarati dum effervescentes Lutheri et Calvinii hæreses a depravata historia mutuabantur subsidia, nunc rursus in lucem prodeant ad ævum usque nostrum perducti, cum eadem hæreses ad supremam advectæ fœdissimamque *rationalismi* et *naturalismi* explicationem, soloque calumniarum centies explosarum apparatu circumfusæ, extremos jam edunt, pudoris omnis religionisque larva detracta, conatus. Nobilissimi quidem hujus operis subsidio, licet ob raritatem exemplorum et immane pretium non obvio, usi constanter fuerant catholici ad refellenda hæreticorum commenta; nunc tamen difficultatibus istis e medio sublatis, per novam ac plenioram, quam concinnas, editionem, expeditum propriorum armorum usum veritati factum esse letari possumus. Quæ sane arma si furentes olim consertosque hæresum impetus retundere valuerunt; eas in præsentiarum senectute confectas et invicem dissociatas profligatura prorsus esse non immerito speramus. Præsertim vero cum passim videamus illos, qui aliter a nobis sentiunt, prisca sensim acerbitate deposita, multisque a se ablegatis, temporis beneficio, præjudicatis opinionibus, studiose configere ad monumenta, germanamque factorum notitiam e puris fontibus haurire. Quamobrem cum utilissimum Ecclesiæ censeamus cœptum hoc Tuum; non sine peculiari voluptate et grati animi sensu excepimus priora eorundem Annalium volumina; et dum Tibi gratulamur, quod erecto animo tantum opus inieris, Te hortamur, ut impensiore semper alacritate ipsi instes, donec ad felicem perducatur exitum. Nos Deum Tibi illique propitium ominamur; et interim cælestis ejus auxilii auspiciem, ac paternæ benevolentiae Nostræ pignus Apostolicam Tibi Benedictionem peramanter impertimus.

Datum Romæ apud S. Petrum die 8 Aprilis 1865; pontificatus nostri anno XIX°.

PIUS PP. IX.

AD BARONII ANNALES EDENDOS,

CERE COLLATO NOMINA DEDERE.

Nomina subscriptorum.	Exemplaria Annalium quae emerunt.	Nomina subscriptorum.	Exemplaria Annalium quae emerunt.
S. Exc. DURUY, publicae institutionis minister in imperio gallicano	10	REMONDET-AUBIN, bibliopola in Aqensi civi- tate	1
THEILHARD DE VERNIERE, dominus Praedii dicti Vernière, juxta pagum dictum Palizat.	1	PRUDHOMME et GIROUX, bibliopola Gratia- nopoli	1
CHEVIN, parochus in urbe Barro-Duce	1	BRUCK, bibliopola Ucilburgi	1
ELEUTHERE, franciscanus relictus in urbe dicta Roubaix	1	SARTORI, bibliopola Windoboniae (in Austria).	18
ROUYER, parochus in pago dicto le Verdon	6	CATTIER, bibliopola Turonibus	3
VAN-LOO, franciscanorum relictorum pro- vinciae praepositus, Mechliniae	1	FLEURY, bibliopola Rotomagi	4
LAGORCE, vicarius Monbrisonii	1	BOHROT, librariae praepositus Sancti-Brioci.	1
THOMAS et PIERRON, bibliopole Nanceii	11	LACAZE, bibliopola Oloronae	1
SEGUN, bibliopola Monte Pessulano	1	TURBERGUE, bibliopola Vesontione	1
MINGARDON, bibliopola Massiliae	6	PETROT-GARNIER, bibliopola Carnuti	3
BRUNET, bibliopola Atrebatii	20	PENARD, bibliopola Senonibus	1
GES, bibliopola Albiae	2	LEGUICHEUX-GALLIENNE, bibliopola Cenomani.	1
ROUCARD, bibliopola Claromontii	1	MARY-BEAUCHÈNE, bibliopola Valle Guidonis.	3
RONNEFOI, bibliopola Remis	5	BOURDON, bibliopola Angolismæ	1
BOHROT, librariae praepositus Namnetis	1	LESORT, bibliopola Parisiis	12
GIRARD, bibliopola Lugduni	6	LEFOYER, bibliopola Argentarii	1
BARASSE, bibliopola Andegavi	6	GOURJON-DULAC, bibliopola Molinis	2
WATON, bibliopola Nemausi	3	VILLAIN, bibliopola Cadonii	1
MICHEL, bibliopola Aginni	3	HAUVESPRE, bibliopola Rhedonibus	3
GRANIER, bibliopola Castris	1	CLOUZOT, bibliopola Norti	3
LEBLONDEL, bibliopola Meldis	1	BARTHES, bibliopola Londini (in Angliâ).	1
LEFOURNIER, bibliopola Brestiae	1	BREVOT, bibliopola Trevis	1
BORDES, librariae praepositus Spinali	1	BIDEAUX, bibliopola Lucionii	1
FERRIERE fratres, bibliopole Tolose	6	ROBINET, Divione	9
PALME, bibliopola Parisiis	36	PINEAU, bibliopola Bellovaci	1
MAZEAU, bibliopola Namnetis	1	SALOMON, bibliopola Strashurgi	1
ANE, librariae praepositus Constantiae	3	GRANDMONT-DOUDERS, bibliopola Leodi (Bel- gicae urbis).	5
FAVIER, bibliopola Valentiae	1	DEVAUX et socii, bibliopole Bruxellis	13

ERRATA

Quoties, quod efflagitamus, menda nobis erunt notata, statim ex nostris fixis litteris tollemus, ut nova demceps exemplaria emendata edantur. Quin etiam cuique volumini, quum hujusce voluminis, tum superiorum voluminum errata inscribemus, ut ipse suum exemplarum, quum charta non sit bibula, atramento lector possit corrigere, textumque quam emendatissimum habeat.

TOMUS TERTIUS

<i>pag.</i>	<i>col.</i>	<i>lin.</i>	<i>pro</i>	<i>lege</i>
115.	1.	16.	merentibus	merentibus
118.	1.	48.	Sotern Agnetis	Sotern, Agnetis
123.	1.	48.	Facies ne	Faciesne
135.	2.	10.	Alexandum	Alexandrium
147.	2.	35.	indierum. Ecce	indicium, ecce
158.	1.	16.	Donatio	Donato
465.	2.	41.	diacones	diaconos
471.	1.	52.	imperator et illum	imperator, et illum
475.	1.	31.	praeterea metallorum	praeterea, metallorum
480.	2.	27.	επιθευθησεν	επιθευθησεν
486.	2.	34.	ipsius	ipsis
488.	2.	54.	procidisse	proscidisse
489.	1.	19.	editione	ditione
493.	1.	55.	externi	exsterni
493.	2.	20.	dictum	victum
494.	1.	26.	agens ait	agens, ait
496.	1.	5.	paupulum	paululum
497.	1.	3.	aedificarent. Praefectus	aedificarent, praefectus
497.	2.	7.	fateor me,	fateor, me,
498.	1.	18.	ubi	ubique
505.	2.	35.	reliqua	reliqua
508.	2.	7.	Antonium dignam	Antonium, dignam
511.	1.	2.	aliunde	alicunde
531.	1.	30.	tandem conscia	tandem, conscia
534.	1.	32.	assequeris caesa	assequeris, caesa
535.	1.	47.	aggredebare firmaveras	aggredebare, firmaveras
540.	1.	20.	hinc moritur	hinc moritur

SUMMARIUM

TOMI V.

-
- CCCLX. 1-17. Ecclesie calamitati occurrit S. Hilarius tribus libellis ad Constantium datus. 18-29. Macedonium suam sectam propugnanti primus oppugnat Athanasius. 30-43. Ariani, quorum primus Eunomius, favent Macedonianis. 44-49. Meletius creatus episcopus Antiochie catholicam fidem defendit. 50-54. Ultima Synodus Arianorum sub Constantio Antiochie habita. 55-56. Julianus acclamatus imperator, ejusque conjugis obitus. 57. Perse urgent Romanum imperium. 58. Re-deunte Georgio, Alexandria vexata.
- CCCLXI. 1, 2. Juliani hypocrisis et patefacta impietas. 3-6. De Constantii obitu predictio. 7-10. Juliani adversus Constantium machinationes. 11-13. De prefectura Heliidii. 14-17. Constantius, secundis nuptiis initiis, proficiscitur in Persas. 18-32. Constantii obitus, et ejusdem laude et vituperatione digna. 33-44. Miserandus status Ecclesie, monachorum haeresi vexante. 45-57. Eustathius Sebastenus haeresiarcha. 58, 59. Athanasius e latebris sauciat Arianos. 60. Auctoris peroratio.
- CCCLXII. 1-7. Julianus solus imperator ethnicas superstitiones fovet, christianitatem solemnibus rita abdicat. 8-10. Julianus magistratus Constantii judicio subicit. 11-18. Julianus munificus erga provincias, restitutor Catholicorum in odium Constantii. 19, 20. Sensim deorum cultum restituere conatur.
- CCCLXIII. 1-6. Juliani erga Maximum philosophum observantia ceterosque ejusdem generis, quos magistratus decorat. 7, 8. Inter Basilium et Julianum epistolae. 9-12. Gregorius Nazianzenus fratrem Caesarium, cujus virtutes extollit, a Juliano revocat. 13-21. Ecceholum rhetorem aliosque impietate insignes, magos et augures colit Julianus. 22-26. De genere persecutionis qua usus Julianus. 27-31. Julianus mutat Labarum. 32-36. Adorari a militibus per dolum contendit, eosque ad idololatriam urget. 37, 38. Valentiniani gloriosa confessio. 39-41. De furoribus Juliani. 42-44. Quid Julianus Constantinopoli contra Christianos et Antiochie gesserit. 45-53. Quid item Nicomediae, Caesareae et Nazianzi. 54-71. Basilii et Gregorii vitae institutum et pleraque gesta. 72-80. Juliani persecutio in Galatia, ubi de variis martyribus. 81-89. De oratione a Juliano habita Antiochie. 90, 91. Eugenius et Macarius Juliano resistunt. 92-117. Insigne Apollinis templum in Daphne combustum. 118-122. Libanii sophisticae mania. 123-126. Filii sacerdotis templi conversio ad Christum. 127-134. Christianorum militum aliorumque certamen et martyrum. 135-158. Antiochie, Gaze, Arelusii aliisque in urbibus execranda facinora adversus Christianos patrata. 159-170. In Egypto, maxime Alexandria, Christianorum dira vexatio. 171-176. Athanasius e latebris triumphans redit Alexandriam. 177-212. Synodus Alexandrina, auctore Liberio papa. 213-218. Dissidia de episcopatu Antiochie inter Luciferum et Eusebium. 219-225. Luciferi episcopi casus, et inde Luciferiani. 226, 227. Eusebii Vercellensis reditus in Italiam. 228-238. Hilarius et ab eo in Gallias congregata concilia et ejus studia ad fidem catholicam tuendam. 239-248. Julianus, Gentilibus et Arianis suadentibus, Athanasium rursus Alexandria exulare jubet, Alexandrinosque vexat. 249-260. Juliani persecutio a Romana Ecclesia ad ceteras Occidentales protenditur. 261-265. Donatistarum legatio ad Inianum, quibus hic favet. 266-277. Donatistarum furor adversus Catholicos, et scelera. 278-309. Iniquissimis artibus, legibus et factis Christianam religionem persequitur Julianus.
- CCCLXIV. 1-4. Smiristorum omnium causa vexantur Christiani. 5-19. Conatus de restituendo Hierosolymorum templo, et prodigia inde secuta. 20, 21. Rex Julianus de sepulchris et Ineribus. 22-28. Apparatus Julianus ad bellum Persicum. 29-41. Julianus profecto Antiochia, et ab eo passim res gestae in

- itinere. 43-49. Cladis prænuntia signa. 50-61. Extrema pugna cum Parthis, et Juliani tristissimus interitus. 63-68. Christianorum gaudium, et Gentilium maror. 69-71. De sepultura Juliani. 72-76. De Libanio et Ammiano laudatoribus Juliani. 77-82. Orationes a Gregorio Nazianzeno in Julianum conscriptæ. 83-92. Basilii et Gregorii in eremo versantium consuetudo et res gestæ. 93-97. Inter Basilium et Libanium epistolæ. 98-113. Basilius a Sabellianis Neocæsariæ calumniâ passus, se per epistolam expurgat. 114-118. Joviano imperatore electo, rerum facies immutat. 119-122. Fœdus initum cum Persis. 123. Jovianus ab Ethnicis derisus. 124, 125. Labarum restitutum. 126-131. Gesta et statuta Joviani pro Christianis. 132-139. Libellus ex Synodo Alexandria ad Jovianum datus. 140-144. Concilium Antiochenum. 143, 146. Inania Arianorum in Athanasium studia. 147-149. Inter Vitalem et Paulinum dissidia. 150, 151. Christianæ religioni consulit Jovianus.
- CCCLXIV. 1-3. Joviani obitus et mores. 4-8. Valentinianus et Valens imperatores. 9, 10. Status Romani imperii. 11, 12. Valens Orienti et Valentinianus Occidentii præfecti. 13-15. Procopii defectio et tyrannus. 16-18. Maximus philosophus dat pœnas. 19, 20. In idololatriam statuta.
- CCCLXV. 1-3. Lampsacenum Concilium. 6-10. Dolosa legatio ex Concilio ad Liberium. 11-17. Litteræ Liberti ad Orientales. 18-27. Ex Synodo Illyrica, Liberio papa sullragante, epistolæ synodales, tum imperatoris et episcoporum Italiae. 28-37. Synodus Thyanensis. 38-44. Terræmotus et maris effusio. 42-45. Religiosa rescripta ac statuta imperatorum.
- CCCLXVI. 1, 2. Procopius tyrannus atque Marcellus extincti. 3-5. Valens ab Arianis baptizatus vexare incipit Catholicos. 6-19. Gregorius et Basilius ad certamen prodeunt contra hæreticos per scripta. 20-31. Ariani non tantum Catholicos, sed et Novatianos et Macedonianos acriter persequuntur.
- CCCLXVII. 1-5. Liberti obitus et sanctitas. 6, 7. Ex Damasi electione schisma Ursicini. 8-13. De cultu externo majestatis Romanorum Pontificum et sacerdotum. 14-19. Causa Damasi adversus Ursicinum. 20-31. Crudelissima imperatoris, justitiæ specie, sevitia. 32-34. Plaga grandinis et fanis.
- CCCLXVIII. 1-4. Ursicini et sociorum expulsio ab Urbe per Prætextatum præfectum. 5. Clades Moguntina. 6-8. Terræmotus in Oriente, de quo epistolæ Gregorii. 9-11. Casarii obitus et scripta. 12-19. In Armenianum pseudoepiscopum Carthaginensem insurgit Optatus episcopus Milevitanus. 20-24. Ticio-nius donatista adversatur Parmeniano.
- CCCLXIX. 1-3. Ad coerendam Ursicini fictionem pluries rescribit Valentinianus. 6-14. S. Hilarius Mediolani adversus Auxentium illius urbis pseudoepiscopum arianum agit. 15-21. Auxentii libellus fidei. 22-25. De Hilarii obitu et ejusdem scriptis. 26-36. Auxentium exultantem victoria Synodus Rome congregata damnat. 37-39. Ambrosius præfectus Mediolanum mittitur. 40. Rescriptum circa forum seculare a clericis vitandum. 41-60. Basilus Cæsariæ Cappadociæ episcopus eligitur. 61-63. Eumelia, præstantissima femina, mater Basilii, moritur. 64-66. De Gregorii Nysseni conditione et doctrina. 67. Pax cum Gothis.
- CCCLXX. 1-19. Valens arianus in episcopos catholicos invchitur, cosque exturbat ex sedibus. 20-24. Nicopolitani ab Arianis vexati. 25-36. Constantinopolis cives dira patiuntur, martyribus illustrantur. 37-36. Basilii Cæsariæ cum Valente certamen et res gestæ. 37-62. Nova Basilii certamina cum provincia Ponticæ præfecto. 63-84. Antiochiæ res gestæ Valentis in Meletium episcopum et cives. 85-87. Antiochenos per epistolam consolatur Basilus. 88-92. De statu Ecclesiæ Antiochena Basilus Athanasium consulit, et cum eo de præfecti Cappadociæ excommunicatione agit. 93-104. In philosophos gentiles et divinatores severe Valens inquiri et animadvertit. 103-116. Albanarum Gothorum rex Christianos persequitur. 117-123. De Valentiniani rescripto adversus avaritiam clericorum. 124-132. Falsitatis arguitur lex Valentiniani, et præsertim de scholarum Romæ institutione.
- CCCLXXI. 1-6. De Ursicino exule revocando, et adversus senatores maleficii accusatos rescripta imperatorum. 7-11. Legatio missa ab Athanasio ad Orientales Ecclesias, deinde Romam ad Pontificem. 12, 14. Meletium Antiochenum tuctur Basilus contra Paulinum. 14-31. Publica Meletii et Orthodoxorum, ac privata Basilii legatio ad Occidentales et Romanum Pontificem. 32-100. Basilius, auctore Athanasio, visitationem episcoporum Cappadociæ suscipit, in qua plures labores et calumnias perpetitur, optima pro Ecclesiis statuit. 101-107. Gregorius quis, et quando Nazianzenam Ecclesiam administrandam suscepit. 108-115. Valens persequitur præsens Ecclesias Edessæ et Seythæ. 116-120. De tempore et genere obitus Eusebii Vercellensis. 121-127. Lucifer Galatanus falso inter sanctos adscriptus, et Luciferianorum facinora. 128-131. Valentiniani rescripta minus justa et pia.
- CCCLXXII. 1-3. De Arinthei consulis et Ferentii ducis pietate. 4-16. Tertia legatio Basilii ad Occidentales et Romanum Pontificem, tamen irrita. 17-23. Petrum legatum mittit Basilus cum litteris ad Occidentales. 24-32. Quæ inter Orientales et Occidentales simultas et unde repetenda. 33-47. De Hieronymo peregrinante et in syriæ eremo commorante, tum de ejusdem primordis et progressibus. 48-54. Per litteras Damianus consulit Hieronymus, et voti compos lit. 55-61. Hieronymi luctuatione in eremo. 62. Gregorius Nazianzenus, mortuo parente, legit Seleuciam. 63-66. Athanasii obitus, elogium et scripta. 67-90. Contra Petrum Athanasio successum insurgit Lucius nequus unus

Arianus, unde teterrime clades. 91-93. Egregia Melanie facta in persecutione Valentis. 94-99. Melania et Rufinus in Aegypto et Hierosolymis. 100-102. Alexandrinus per epistolam consolatur Basilius. 103-106. Saracenorum regina cum sua gente fidem catholicam præclare confititur. 107. S. Hilarionis obitus. 108-110. Epiphanius primordia. 111-113. Manichei lege vexati. 114, 115. Sabæ Gothi martyrium. 116. De curanda Constantinopolitana bibliotheca Valentis rescriptum.

- CCCLXXXIII. 1-14. Concilium Romanum adversus Apollinarem, in quo et ipse damnatus et alii hæretici. 15-30. Qui scripserint adversus Apollinarem, et ejusdem multiplices sectatores erroresque. 31-34. Epistola Basili ad Occidentales de statu Ecclesiæ Orientalis. 35, 36. Theodosius senior, Firmi tyrannide repressa, ingrate occiditur.
- CCCLXXXIV. 1-10. De Ambrosii electione ad episcopatum Mediolanensem. 11. Commentitiæ litteræ nomine Damasi et Aurelii. 12. Concilium Valentinum in Gallia. 13. Legatio ex Pamphylia ad Epiphanium.
- CCCLXXXV. 1-3. S. Martinus episcopus Turonensis coram Valentiniano. 4, 5. Valentiniani obitus. 6, 7. Cerealis potentia. 8-15. Valens nihil a Themistio philosopho delinuit, monachos catholicos dire insectatur. 16, 17. Epiphanius laudes et laudationes. 18-21. Ambrosii electio tum Basilio, tum cæteris probatissima. 22-25. Ambrosii vite institutio et sanctitas. 26. Photini obitus.
- CCCLXXXVI. 1-6. Conventus hæreticorum vetat Gratianus, et de judicio ecclesiastico decernit. 7, 8. Grassatio Barbarorum in Romanum imperium. 9. Pax Mediolanensis Ecclesiæ.
- CCCLXXXVII. 1-3. Valens, clade accepta, Orthodoxos ab exilio relaxat. 4. Ricomerus dux cum exercitu in Orientem mittitur. 5, 6. Hæretici Macedoniani laud longius progressi, Donatiste et Manichei in Africa compressi. 7-9. Augustinus Carthagine seductus a Manicheis. 10-12. Ambrosius scribit de virginitate. 13-15. Ambrosius componit clerum, pravos corrigit usus. 16, 17. Symmachi honores; Ambrosii res miræ gestæ.
- CCCLXXXVIII. 1-11. Sanctissima Basili mors, ejusque præconia a Gregorio Nazianzeno et Ephrem Syro. 12-15. Ephrem Syri interitus beatissimus et sanctitas. 16-21. Gratiano adversus Gothos prefecturo libellum fidei offert Ambrosius. 22-28. Valens in bello Gothico miserandus exitus. 29-32. Diverse clades Gothorum et expulsiones. 33, 34. Gratiani edictum pro catholicis. 35-59. Concilium Antiochiæ celebratur, ex quo legatio episcoporum missa in diversas provincias, ac præsertim Gregorii Nazianzeni Constantinopolim. 60-66. Hieronymus calumniam passus in eremo, et presbyter ornatus a Paulino.
- CCCLXXXIX. 1, 2. Ausonii consulatus. 3-5. Theodosius imperator adlectus Gothos debellat. 6-10. Gratiani victoria, Ambrosii meritis relate, quem per litteras invitat imperator. 11-13. Gratiani lex adversus hæreticos, aliæque valde utiles. 14-16. Arianis adhuc proacibus Gregorius virtutis exemplar se præbet. 17-22. Hieronymus a Gregorio Constantinopoli edocetur. 23, 24. De Evagrio et Maximo adversantibus Gregorio. 25-32. Dolosa Maximi Cynici ad sedem Constantinopolitanam assumptio, inscio et dolente Gregorio.
- CCCLXXX. 1-3. Theodosius baptizatus miro studio fidei catholice per decreta consult. 4, 5. Contra Maximum plura molientem Damasus favet Gregorio. 6-9. Parentibus Arianis Gregorii æquanimis. 10-15. Theodosius Constantinopolim veniens episcopali honore decorat Gregorium, frustra obnitentibus Arianis, deque ea re, agit cum Damaso. 16, 17. Petro mortuo, Timotheus ejus frater Alexandrina Ecclesiæ præficitur. 18, 19. Anemmium Sirmii episcopum eligit Ambrosius, contra obnitente Justina et Arianis, qui Gratiano consilium postulant. 20. Festi proconsulis ethnici finis infelix.
- CCCLXXXI. 1-7. Valentiniani et Gratiani rescriptum adversus Ursicinum schismaticum ejusque assecclas. 8, 9. Theodosii lex contra Arianos. 10-16. In funere Athanarici regis Gothorum elementia Theodosii, ejusque felicitas a pietate comparata. 17-39. Ad confirmandam Gregorii electionem Synodus Constantinopoli celebratur, Damaso auctore, œcumenica, in qua symbolum fidei editur, variae hæreses damnantur. 40-52. Meletio Antiocheno sanctissime vita funeto Constantinopoli, de successione sententiam a Gregorio prolata nihil Patres curantes, eligunt Flavianum. 53-58. De episcopatu Constantinopolitano, ad componenda jurgia, se abdicat Gregorius. 59-65. De oratione Gregorii ad centum quinquaginta episcopos. 66-68. Gregorius Constantinopoli pergit Cappadociam, comitantibus optimis ex cætu episcoporum, relictis vilioribus. 69-73. De electione Nectarii ad sedem Constantinopolitanam. 74-78. De Ecclesiarum divisione decretum. 79, 80. Theodosius martyrum corpora curat transferenda, pro Ecclesia leges sancit. 81-96. Concilium Aquileiense adversus Palladium et Secundianum. 97. Damasus agit pro cogendo Romæ Concilio generali. 98-115. Gnostici Hispaniam pervadunt, duce Priscilliano, unde Priscillianiste. 116. Rescriptum adversus Gentiles.
- CCCLXXXII. 1-4. Orbis episcopi et Hieronymus Romam veniunt ad Concilium. 5-8. Gregorius, constituto episcopo Nazianzeni Eulalio, recusat accedere Constantinopolim ad Concilium quod ibi Orientales collegerant. 9-23. A Constantinopolitano Concilio littere missæ ad Romanam Synodum, cujus plura acta referuntur. 24-36. Hieronymus Romæ apud Damasum, utrum cardinalis; ibique plura scribit, præsertim adversus Helvidium et Jovinianum. 37-45. De Marcella et Paula cæterisque matronis et virginibus ab Hieronymo ad pietatem exultis. 46. Legatio gentium senatorum pro cultu deorum.

47-54. Joannes Chrysostomus scribit adversus Gentiles, Judæos et hæreticos, sermonemque habet de anathemate. 55-66. Chrysostomi atlas, doctrina, vitæ institutio, sermonemque habet de anathemate. 67-69. Theodosii leges nonnullæ religiose et civiles.

- CCCLXXXIII. 1-4. Maximi tyranni in Gratianum insurgentis res gestæ. 5, 6. Ethnicis viris Gratiano adversis adhæret Maximus imperii cupidine. 7-11. Gratiani obitus et laudes. 12-19. Maximus, cæde Gratiani amicorum peracta, ne ultra progrediatur Ambrosii precibus adseribitur, qui et apud illum legatione fungitur; ubi de Salyro fratre et Marcellina Ambrosii sorore. 20, 21. Gratiani adversus impios ultimum rescriptum. 22, 23. Arcadium filium Theodosius Augustum nominat et optime instituit. 24-32. Concilium Constantinopoli habitum, de quo epistolas scribit Gregorius Nazianzenus, in coque inter Theodosium et Patres notatu digna occurrunt. 33-39. Theodosii edicta adversus hæreticos, quorum diversa species. 40. Augustini adventus in urbem. 41-43. Penuria Urbs laborat.
- CCCLXXXIV. 1-7. In obitu Prætextati, gentilis consulis, honoris statua decorati, et sanctæ Leæ viduæ, quæ sententia a Hieronymo fuerit probata. 8-13. Ambrosius adversus Symmachum gentilitatem faventem agit apud Valentinianum. 14-16. Symmachi epistola ad Valentinianum se de novis querelis excusantis. 17-31. Damasii obitus, miracula, scripta et res gestæ. 32-37. Augustinus Mediolanum venit, ibique respiscit. 38-42. Theodosii lex et Gregorii Nazianzeni studium adversus hæreticos. 43, 44. Cætera hoc anno Theodosii et rerum Ecclesiæ.
- CCCLXXXV. 1-4. Augustinus orat coram Valentiniano, passimque ad Deum plane convertitur ac plura scribit. 5, 6. Siricii papæ electio. 7-21. Cur et quomodo a clericis Romanis exagitatus Hieronymus Hierosolymam discesserit. 22-29. Per Concilium Burdegalense pœna capitis afficiuntur a Maximo tyranno Priscilliani varique socii. 30-32. Theodosii et Maximi comparatio. 33-36. De Placilla Augustæ obitu et virtutibus. 37-39. Theodosii et Valentiniani leges adversus idololatrias, et de eorum indulgentia.
- CCCLXXXVI. 1-3. Concilium Romanum. 4-7. Decretum Valentiniani pro Arianis, quod Benevolus dictare abavit. 8-14. De tempore et causis persecutionis Justinæ in Ambrosium, ubi de Auxentio ariano seu Mercurino. 15-23. Ab Auxentio provocatus ad disputationem, per libellum Valentiniano oblatum, abavit Ambrosius. 24. Conversio ariani. 25-38. Synodus Treverensis in causa Ithaci; quam sanctus Martinus oppugnat, pluribus rebus gestis perspicuus. 39-41. De construenda basilica S. Pauli litteræ imperatoris. 42-46. Hieronymi peregrinatio in Ægyptum, itemque Paulæ. 47-49. Hieronymus peregrinantes ad loca sancta officiose excipit. 50, 51. Theodosii leges contra Arianos, et de reliquiis martyrum. 52-65. Chrysostomus factus presbyter, concionandi funere fungitur, hæreticos ethnicosque confundit. 66. Cyrillo episcopo Hierosolymitano succedit Joannes.
- CCCLXXXVII. 1-32. Justinæ odio exagitatus Ambrosius, de tradenda Arianis basilica mirabiliter pro ecclesiastica libertate contendit. 33-36. Maximus imperator scribit ad Valentinianum Augustum pro Ambrosio. 37-42. Inventa corpora martyrum Gervasii et Protasii. 43-57. Confusa Justina legatum mittit Ambrosium ad Maximum, quoque modo ille legatione functus sit. 58-60. Valentinianum cum Justina fugientem excipit Theodosius. 61-68. Maximus per Italiæ urbes hæcatur, incolumi Mediolano per Ambrosium; tum universos sibi conciliare studet.

ANNALES ECCLESIASTICI.

LIBERII ANNUS 9. — CHRISTI 360.

1. *Ecclesie calamitati occurrit S. Hilarius tribus libellis ad Constantium datis.* — Sequitur annus Domini sexagesimus supra trecentesium, consulatu Constantii Augusti decimo, et Juliani Cæs. tertio adnotatus, haud multo felicior anno superiori: cum agitationibus præterite tempestatis, Constantinopoli tanquam ex alto pelago fluctus impulsus, sese in diversa littora latius effundere: dum, inquam, quæ in Constantinopolitano Concilio ab impiis impie decreta essent, edicto imperatoris, indicta contradicentibus pœna exilii, tuere in omnibus Romani imperii provinciis promulgata. In hunc ipsum quoque annum Concilium Constantinopolitanum propagatum esse, jam supra dictum est. Porro eladibus singularum Ecclesiarum prosequendis impar visa est quævis oratio, et plane gracilis ac debilis annis stylus: unde Sozomenus¹ argumenti magnitudine superatus, summam rem complexus, una ferre periodo rem absolvit, cum sic ait: « Perdifficile esset, omnes episcopos et sacerdotes, qui tum a suis civitatibus pulsati erant, enumerare: nulla enim gens Romano subiecta imperio ab hac calamitate, credo, vacua liberaque fuit. » Ilic ipse.

2. Sed illud plane accidit admirandum, quod non nisi præpotenti manu Dei dici potest esse confectum, ut inter tot Ecclesiarum naufragia, proscriptiones et exilia episcoporum, unus S. Hilarius, qui exulabat, hujus anni exordio, his iisdem increbrescentibus turbis, fuerit ab exilio relaxatus, et in Gallias liber redire permissus; cum alioqui adversus Acacianos, quibus valuit viribus, obitum conatus sit, et ipsum imperatorem gravissimis orationibus sæpe perstrinxerit. Sed quomodo isthæc se habuerint, jam aggredimur enarrare: atque primum hæc ex Severo² dum agit de episcopis ex Seleucia Constantinopolim

convocatis: « Aderat, inquit, ibi tum Hilarius et Seleucia legatos secutus, nullis certis de se mandatis, opperiens imperatoris voluntatem, si forsitan redire in exilium juberetur. Is ubi extremum fidei periculum animadvertit, Occidentalibus deceptis, Orientales per scelus vincit; tribus libellis publice datis, audientiam regis poposcit, ut de fide coram adversariis disceptaret. Id vero Ariani maximopere abnuere. Postremo quasi discordiæ seminarium et perturbator Orientis redire ad Gallias jubetur, absque exili indulgentia: » nempe ut, ubicumque esset, reus haberetur exilii. Id quidem pro miraculo habendum esse, qui legerit libellos ab eodem Hilario tunc Constantio datos Constantinopoli, haud puto negabit.

3. De his dicturi, illud primum de ipsis libellis admonendum putamus: tres illos, quos oblatus Constantio Severus ait, diversos esse a libellis pro defensione fidei ad Constantium datis, vel adversus ipsum scriptis. Siquidem hi tres (ut Severus ipse declarat) supplices erant, atque ejus argumenti, ut audientiam imperatoris exposceret, quo adversus insultantes hæreticos coram ipso de veritate fidei disceptaret. Quod cum minime impetrasset, apud eundem Constantium fusioribus scriptis egit: binos, alterum post alterum, libellos scribens, de quibus singulis suo ordine dicendum est. Sed in primis, ad rerum gestarum elucidationem, illud præmittendum existimamus, tres reperiri libellos ab Hilario ad Constantium, seu contra Constantium scriptos: quorum ille primus habendus, qui mox post exilium Halorum episcoporum, Eusebi Vercecellensis et collegarum, ad eundem Constantium scriptus est, ut ex illius contextu facile potest intelligi: est ejus exordium: *Benignifica natura tua*, etc. de quo suo loco superius actum. Secundus vero ille libellus est, seu potius oratio, quam ipse coram Constantio hoc

¹ Sozom. lib. IV. c. 26. — ² Sever. lib. II.

anno habuit, cum esset Constantinopoli, quæ sic incipit: *Non sum nescius imperator*, etc. Tertius demum ille, quem post præcedentem hoc pariter anno dedit imperatori; licet perperam illi indita sit inscriptio, qua dicitur, ab Hilario scriptus post ipsius Constantii obitum: deceptus est nimirum, quisquis ille fuit qui illum apposuit, quod S. Hieronymus¹ tradat, alium quendam librum ab Hilario scriptum post mortem Constantii, cum antea meminisset de libello ab eo dato eidem imperatori, dum esset Constantinopoli, cujus in Chronico itidem meminit. Porro libellus ille scriptus post mortem Constantii, desiderari videtur, sicut et ille, quem idem S. Hieronymus editum affirmat adversus Ursacium et Valentem, qui contineret historiam Synodorum superiore anno gestarum Arimini atque Seleuciae: quem peritisse dolendum est.

4. Agamus autem hic primo de oratione hoc anno coram Constantio habita, cujus est exordium: « Non sum nescius, piissime imperator: » quam quidem hoc anno scriptam esse, ex eo certum deducimus argumentum, quod in ea ait² expostulans: « Incerto enim doctrinarum vento vagamur; et aut dum docemus, perturbamus; aut dum docemur, erramus. Jam vero proximi anni fides quid jam de immutatione in se habet? primum, quæ *homousion* decernit faceri: sequens rursus, quæ *homonision* decernit et prædicat, tertium deinceps, quæ *usiam* simpliciter a Patribus præsumptam per indulgentiam excusat: postremum quartum, quæ non excusat, sed condemnat. Et quo tandem progressum est, ut neque penes nos, neque penes quemquam ante nos, sanctum exinde aliquid atque inviolabile perseveret? » Hæc Hilarius, sugillans inconstantiam hæreticorum, cum in quatuor Synodis tunc habitis, nempe Ariminiensi, Nicæna, Seleuciensi, et Constantinopolitana, tum ab Acacianis, tum ab eorum adversariis, quadruplices diverse formæ fidei editæ essent. Scripsisse namque hæc visus est Hilarius, cum adhuc speraret a Constantio se publice audiendum; nam post nulla sic habet:

5. « Locutus sum tecum cum honore regni et fidei tue, omnia ad Orientis et Occidentis pacem profutura, sub publica conscientia, sub Synodo dissentiente, sub lite famosa. Præmitto interim pignus futuri apud te sermonis mei, » etc. In ipsius vero libelli exordio, cum de causa, cur exiit, plura disserat, subinde admonet, ne adeo laboret in immutanda sapiens fide; satisque illum esse, quæ in baptismo esset accepta; atque ait³: « Recognosce fidem, quam olim, optime ac religiosissime imperator, ab episcopis optas audire, et non audis. Eum enim, a quibus ea res queritur, sua serilant, non quæ Dei sunt prædicant: orbem terrarum erroris, et redemptis in se semper cerlaminis circumtulerunt: oportuerat enim humane cognitionis modestia omne cognitionis divine sacramentum illis tantum con-

scientiæ suæ finibus contineri, quibus credidit: neque post confessam et juratam in baptismo fidem in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quicquam aliud vel ambigere vel innovare.

6. « Sed quorundam aut præsumptio, aut facilitas, aut error, apostolicæ doctrine indemutabilem constitutionem partim fraudulenter confessæ est, partim audacter egressa; dum in confessione Patris, et Filii, et Spiritus sancti, veritatem naturalis significationis eludit, ne id maneret in sensu, quod in regenerationis sacramento est contidendum. Ob hoc penes quorundam conscientiam, nec Pater, Pater; nec Filius, Filius; nec Spiritus sanctus, Spiritus sanctus est. Sub ejus necessitatis tanquam improbabili occasione, scribendæ atque innovandæ fidei exinde usus inolevit. Qui postquam nova potius cepit condere, quam accepta retinere; nec veterata defendit, nec innovata firmavit; et facta est fides temporum potius quam Evangeliorum, dum et secundum confessionem baptismi non tenetur. Periculosum nobis admodum, atque etiam miserabile est, tot nunc fides existere, quot voluntates; et tot nobis doctrinas esse, quot mores; et tot causas blasphemiarum postulare, quot vitia sunt: dum aut ita fides describitur, ut volumus; aut ita, ut volumus, intelligitur. » Hæc et alia ad Constantium S. Hilarius, levitatis arguens multate sapissime fidei.

7. Sed illud ipsi singulare remedium proponit, atque cum egregiis hæc formulis instruit, quibuscumque a catholica fidei certo tramite aberrantibus etiam profuturis. « Quod, inquit⁴, hieme undoso mari observari a navigantibus maxime tutum est, ut, naufragio deserviente, in portum, ex quo solvant, revertantur; vel incautis adolescentibus convenit, ut cum in tuenda domo sua, mores paternæ observantiæ transgressi, profusa libertate sua nisi illis ad paternam consuetudinem necessarius et tutus recursus sit: Ita inter hæc fidei naufragia, cælestis patrimonii jam pene profligata hæreditate, tutissimum nobis est, primam et solam evangelicam fidem, confessam in baptismo, intellectamque retinere, nec demutare quod solum acceptum atque auditum habeo. Hæc credere: non ut ea quæ Synodo Patrum nostrorum continentur, tanquam irreligiose et impie scripta, damnanda sint; sed quia per temeritatem hominum usurpantur ad contradictionem, » etc.; inferius vero: « Hoc qui repudiat, antichristus est; et qui simulat, anathema est. Sed unum hoc ego per hæc dignationis tuæ sinceram audientiam rogo, ut præsentem Synodo, quæ nunc de fide litigat, panis me de scripturis evangelicis digneris audire. » Hæc et alia ipse; quibus sane comperitur, ea non per libellum, sed coram egisse, antequam ipsa Constantinopolitana Synodus, ob accusationem plurimum episcoporum longius in hunc quoque annum producta, absoluta esset.

¹ Hier. de Scrip. Eccl. in Hilario. — ² Hilar. ad Const. — ³ Hilar. ad Const.

⁴ Hilar. ad Const.

8. Sed cum tertio (ut ex Severo diximus) libellis oblati, sibi denegatum omnino esse sentiret, publice adversus ibi existentes haereticos agere licere, catholica fide prodita, et manifesta perfidia introducta, zelo æstuans, acrimonia plenum libellum conscripsit, eidemque Constantio obtulit; quem illum ipsum esse putamus, cujus meminit S. Hieronymus, cum ait, Constantiopolim dedisse Constantio viventi hoc ipso anno vigesimo quarto ejusdem imperatoris, ut habet in Chronico. De quo mea quidem illa est sententia ex iisdem scriptis accepta: ut Hilarius, cum vidisset adeo prostratam catholicam fidem, et perfidiam exaltatam, invalescentem impietatem summa potentia, grassantemque imperatoris auctoritate; audientia sibi, quam petierat, publica denegata, meliorum rerum desperatione commotus, libellum illum scripserit obtuleritque Constantio, quo non amplius blandimentis, ut antea ageret causam fidei, sed sacerdotali auctoritate temporis congrua, intrepido animo, imperatoris inconstantiam exagilaret atque perfidiam graviter exprobraret; et si nihil eidem profuturus, ex eo tamen inde promeriturus martirium.

9. Sed antequam de ipso agamus; ut omnem de eo ex falso titulo, quæ irrepsit de scripto libello illo post Constantii obitum, tollamus ambiguitatem; ipsum hoc anno ab Hilario scriptum esse, ex ea certa firmitate ejusdem assertionis probatur, dum ait, quinque interlapsos esse annos ab exilii tempore Occidentalium episcoporum, usque ad tempus illud, quo ea scribebat; nam inquit: « Post sanctorum virorum exilia, Paulini, Eusebii, Luciferi, Dionysii, quinto abhinc anno a Saturnini et Ursacii et Valentis communiōne, me cum Gallicanis episcopis separavi, » etc. Erat hic plane annus quintus exilii dictorum episcoporum, quos exulasse constat ex Concilio Mediolanensi, eoss. Arbetione et Lolliano, anno Domini trecentesimo quinquagesimo quinto. Hac igitur habita de quinquenniū temporis ratione, hoc ipso anno libellum illum ab Hilario lucubratum esse, affirmare certa fide compellimur.

10. His itaque in hunc modum perspicuis de scripti libelli tempore redditis, ex eo aliqua hic adducemus, quibus intrepidi animi, sacerdotalis roboris, et invictæ constantiæ egregium specimen editur; ut cum sic orationem aggreditur: « Tempus est loquendi, quia jam præterit tempus facendi. Christus exspectetur, quia obtinuit Antichristus. Clament pastores, quia mercenarii fugerunt. Ponanus animas pro ovibus, quia fures introierunt, et leo sævius circuit. Ad martyrium per has voces exeamus, » etc. Quemnam per Antichristum intelligat, inferius declarat, cum hæc subdit in eum vehementer exacerbatus: « Utinam illud potius omnipotens Deus et universorum creator, sed unus Dominus nostri Jesu Christi Pater, ætati meæ et temporis præstitisset, ut hoc confessionis meæ in te, atque in Unigenitum suum, ministerium, Neronianis Decianisque tempo-

ribus explessem. » Et paulo post: « At nunc pugnamus contra persecutorem fallentem, contra hostem blandientem, contra Constantium Antichristum, qui non dorsa credit, sed ventrem palpat: non proscribit ad vitam, sed dilat in mortem: non tradit carceri ad libertatem, sed intra palatium honorat ad servitum: non latera vexat, sed eor occupat: non gladio caput desecat, sed animam auro occidit: non ignes publice minatur, sed gehennam privatim accendit: non contendit, ne vincatur; sed adulatur, ne dominetur: Christum confitetur ut neget: unitatem procurat, ne pax sit: hæreses comprimit, ne christiani sint: sacerdotes honorat, ne episcopi sint: Ecclesiæ tecta ponit, ut fidem destruat. » Sed et post hæc:

11. « Si falsa dicimus, infamis sit sermo maledicus: si vero universa hæc manifesta esse ostendimus, non sumus extra apostolicam libertatem et modestiam, post longum hæc silentium arguentes. Sed temerarium me forte quisquam putabit, quia dicam Constantium Antichristum esse. Quisquis petulantiam istud magis quam constantiam judicabit, relegat primum, Joannem dixisse ad Herodem, » etc. Inducit in exemplum sanctissimos viros, qui veritatis amore ipsos reges redarguerunt. Sed et vehementius in eundem invectus, his addit: « Proclamo tibi, Constanti, quod Neroni locuturus fuissim. quod ex me Decius et Maximianus audirent. Contra Deum pugnas: contra Ecclesiam sævis: sanctos persequeris: prædicatores Christi odis: religionem tollis: tyrannus non jam humanorum, sed divinorum. Ilac tibi a me atque illis socia atque communia sunt.

12. « At vero nunc propria tua accipe. Christianum te mentiris: Christi novus hostis es: Antichristum prævenis, et arcanorum mysteria ejus operaris. Condis fidem, contra vivens. Doctor profanorum es, indoctus piorum. Episcopus tuis donas: bonos malis demutas: sacerdotes custodiæ mandas exercitus tuos ad terrorem Ecclesiæ disponis: Synodos contrahis, et Occidentalium fidem ad impietatem compellis: conclusos urbe una minis terres, fame debilitas, hyeme conticis, dissimulatione depravas. Orientales autem dissensionis artifex nutris, blandos elicis, fautores instigas, veterum turbator es, profanus novorum es. Omnia sævissima sine invidia gloriosarum mortium peragis: novo inauditoque ingenii triumpho de diabolo vincis, et sine martyrio persequeris. Plus crudelitati vestræ, Nero, Deci, Maximiane, debemus: diabolum enim per vos vicimus. » Et infra: « Scelertissime mortalium, omnia persecutionis mala ita temperas, ut excludas et in peccato veniam, et in confessione martyrium. »

13. Et post multa de Constantii in persequendo Christianos fraude magis infesta quam gladio, hæc etiam in eundem: « Vestem ovium tuam, lupe rapax, cernimus. Auro reipublice sanctum Dei honoras, et vel detracta templa, vel publicata edictis, vel exacta penis, Deo ingeris: osculo sacerdotis excipis, quo et Christus est proditus; caput benedictioni submittis, ut fidem cautes: convivio dignaris, ex quo Judas ad

¹ Hilar. cont. Constant.

prodicionem egressus est. Censum capitum remittis, quem Christus, ne scandalo esset, exolvit. Vectigalia, Caesar, donas, ut ad negationem Christianos invites. Quae tua sunt relaxas, ut quae Dei sunt amittantur : haec tua, falsa ovis, indumenta sunt. At nunc fructus operum tuorum, lupe rapax, audi ; neque alia potius, quam quae gesta sunt in Ecclesia, refero, » etc. Pergit enim narrare illa quae adversus Catholicos ubique locorum egisset ; ut dicat : « Brevius enim adversus Persam, quam adversum nos, armis certatum est. Mutati praefecti, electi duces, corrupti populi, » etc. Postque narrata exilia episcoporum, addit, quod summum scelus fuit, proseriptionem Liberii papae, et de eo quod perpetrasset in Ecclesiam Tolosanam in Galliis : « Quos, inquit, tu deinde in Ecclesiam Tolosanam exercuisti furores ? clerici fustibus caesi, diacones plumbo elisi ; et in ipsum (ut sanctissimi mecum intelligunt) Christum manus inmissae. » Haec Hilarius, intelligens Rhodanum episcopum Tolosanum in exilium ab eo missum : ex quibus perspicias auctoritate Hilarii probari lectionem Severi a nobis superius positam, ut loco *Dosanus*, legendum sit, *Tolosanus*. Reliqua autem ab eodem in Constantium proflixius perorata, si lector haec avidius cupiat, apud ipsum Hilarium legat.

14. At quomodo post talia tantaque in imperatorem prolata potuit Hilarius ipse a Constantio non occidi ? Sed et a decreto exilio relaxari ? quinimo et in Galliis quoque restitui ? Qui facit ¹ ventis pondus, non pro arbitrio eos perflare sivit, sed nutu compevit : et quemadmodum ad Laban de Jacob locutus est Dominus ² : « Cave ne quicquam asperum loquaris contra Jacob, sed in pace sine abire ; » ita Constantio praecepit de Hilario, quem in pace reverti jussit ad suos. Quod autem ad Hilarii reditum spectat, hoc ne anno vel sequenti contigerit, revocari posse videtur in dubium : cum, quem constat a vivente Constantio relaxatum, post ejus obitum, qui anno sequenti accidit, reversum esse in Galliis, S. Hieronymus tradat ³ : cum tamen in Chronico, hoc anno viciesimo quarto Constantii imperatoris in Galliis redisse, idem affirmet.

15. Redeuntis vero, Bonamae primum adventanti, S. Martinus ex Gallinaria insula, in qua solitariam vitam agebat, festinavit occurrere : sed cum jam inde abisse comperisset, cum est secutus in Galliam. Haec ex Severo : eadem et Fortunatus de Hilarii in Galliis reditu, quibus addit : « Sed hunc ipsum divino nutu servatum testificor pro correctione multorum. Nam paene totum mundum gravi errore confusum, factis saepe in Gallia Synodis, per Hilarium fuisse ad viam veritatis adductum, confitetur lingua multorum. Quid autem interest, vel pro aeterna vita factum martyrem fuisse, vel amplius vixisse, reliqui ne perirent ? Igitur sanctissimam animam etsi gladius persecutoris non abstulit, ipse tamen palmam martyrii non amisit. » Haec Fortunatus.

16. Sed luctui jam cedit oratio, et stylum e manu excutit inopinatus eventus : cum inter haec de Hilario conscribenda, affertur nuncium acerbissimum obitus illustrissimi ac reverendissimi D. Antonii cardinalis Carafa S. R. E. bibliothecarii ; quo auctore, montore, dicam et impulsore Annales hi nostri, qualescumque sint, intra ipsa tamen septa domesticae cellulae, instar puella, sese verecundius continentis, prodire tandem ceperunt in lucem. Caeterum qui tanti viri claritudine atque splendore praevio summa alacritate feliciter incedere videbantur, ejus discessu, densa oblecti caligine, aestri resiliunt. Nam sicut eorum egressus ac progressus ipse exitus dux atque promotor ; et totum id quod sunt, eidem, lector, debes acceptum ferre : ita jacturam quoque tuam in eo ex ipsius obitu senties, si forte lentiore gradu eosdem senseris incedentes incedere. Quanta vero putas illum sollicitudine pro te laborasse, cum nutu, voce, quin et clamore impellebat ad cursum, et addebat currenti calcaria ? licet ad longioris viae terminum Niseus quoque equus ipsi sequitur videretur.

17. At privata haec dixerim damna, et nullius ferre momenti, si conferas cum illis, quae universa christiana Respublica, passa est tanti obitu sacerdotis, doctrina etsi non primi, inter primos certe adnumerandi, probitate vero nulli secundi. Quis unquam compluribus retro decursis saeculis adeo de christianis litteris bene meritis reperitur ? cujus industria, infirmotua editio Septuaginta duorum rediviva inexpectata comparuit ; et nostra Vulgata, plurimo excessu pulvere, enitescit ; cujus et diligentia, oemmenica antiqua Concilia, tam latine quam graece conscripta, jam sunt candori pristino restituta : Quae Federicus Borromaeus S. R. E. diaconus cardinalis amplissimus, ei in adeo honestissima functione dignus haeres accedens, recognita et aucta sub praeflo habet. Sed et ejusdem venerandae memoriae viri industria tres etiam tomi epistolarum Romanorum Pontificum, ingens plane Ecclesiae Romanae thesaurus e rudibus antiquitatis ellossus, jam habentur excusi. Quo quidem nomine quis neget universam ei Ecclesiam Catholicam debere plurimum ; nisi ille tantum, qui instar porci negligit margaritas, et sacerdotum merita redditum amplitudine et excrecentia sordide dimittit ? At dum haec mecum versor, haud absque speciali Dei providentia accidisse videtur, ut post Hilarii recensita trophaea, praeclearissimi sacerdotis monumentum hic intexamus : quippe qui in eo quod spectat ad ingenium illam, nulloque humano affectu praepeditam in dicendo sententiam, et reprehendendo, qui reprehensibilis esset, animi libertatem, Hilarium egregie fuerit imitatus ; quin et caeterarum quoque virtutum splendore coruscus, ac virginitalis praesertim nitore fulgens, vere reverendissimus atque illustrissimus et vixit, et obit. At jam invita licet, tanto ductore orba, ad contextum rerum gestarum revocetur languida ac tristes oratio.

18. *Macedonium suam sectam propagantem prius oppugnat Athanasius.* — Quod vero haere-

¹ Job. xxviii. — ² Gen. xxxi. — ³ Hier. advers. Lucif.

licorum omnium commune est, nempe ut in deterioribus prolabantur, simulatque Macedonius episcopatu Ecclesie Constantinopolitane abdicatus fuit; licet ab Acacio dissentiens, dicere Filium Deum esse, et cum aliis rebus omnibus, tum substantia Patri similem; Spiritum tamen sanctum non ejusdem cum Patre et Filio honoris participem esse docuit, sed ministrum eum et famulum vocavit, eademque de loco, quæ de angelis vere dici possint disseruit. In ejus opinionis eum eo societatem venire Eleusius et Eustathius, et quotquot eo tempore ab illis, qui contrariam sectam sequebantur, abdicati fuerunt. Basilium quoque Ancyrannum eadem Macedonii venena ebibisse una cum Eustathio Sebasteno, testatur S. Hieronymus¹ eumque macedoniane partis principem nominat.

19. « Quorum quidem doctrinæ, inquit Sozomenus², non exigua populi multitudo tum Constantinopoli, tum in Bithynia, Thracia et Hellesponto, tum denique in aliis nationibus finitimis parvit. Etenim vitam, cui populus maxime solet animum attendere, non male instituebant. Nam inaccessus gravis illis, et vivendi ratio similis monachorum fuit, oratio non indiserita, insoles ad persuadendum apta; qualem etiam eo tempore Marathonium fuisse tradunt; qui cum quæstor esset publicens militum præfectis inservientium, multas collegit divitias: et ut primum militiam deseruit, ad conventus agrorum et pauperum cura ac studio sublevandos, se totum contulit; postea vero Eustathii episcopi Sebastie vitam monasticam amplexatus est, et conventum monachorum Constantinopoli coegit, qui etiam ad hoc tempus successionis serie continuatus manet. Hanc hæresin partim studio, partim pecunia adeo auxil Marathonius, uti non sine causa (ut mihi quidem videtur) Macedoniani a nominis Marathoniani vocarentur. Nam solus iste cum collegis suis monachis causa exitus, quominus hæresis Constantinopoli penitus extincta esset. Etenim ex eo tempore, quo Macedonius abdicatus erat, ad imperium usque Arcadii, Macedoniani neque Ecclesiam, neque episcopos habebant: nam illud minime ab Arianiis permissum est, qui omnes secum doctrina et opinione dissentientes Ecclesiis eiecere, gravibusque affecere supplicis. » Hæc Sozomenus.

20. Qui tamen in eo corrigendus est, quod ait ab hoc anno usque ad tempora Arcadii imperatoris Macedonianos episcopis caruisse: nam in primis liquet ex his quæ ex Basilio dicta sunt, Eustathium, Eleusium, Basilium, Ancyrannum, et si qui alii depositi ab Acacianis in Concilio Constantinopolitano episcopi, hos omnes hæresi Macedonii adhæsisse. Ex Gregorio Nazianzeno item constat ad Nectarium episcopum Constantinopolitanum scribente³, jam tempore Theodosii Macedonianos sibi episcoporum nomina usurpasse; nam ait: « Macedoniani autem factione contententes eo temeritatis et vesania pro-

ruperunt, ut episcoporum nomen sibi ipsis adsciscant, atque his in locis appareant, capulque exerant, Eleusium suæ electionis auctorem garrientes. » Hæc Gregorius. Quod autem Eleusius Cyzici episcopus ejusmodi Macedonianorum hæresis habitus sit facile princeps, inde accidit, quod cum Macedonius in suburbis Constantinopolis agens, haud diu post excesserit ex hæc vita⁴: post obitum Constantii Eleusius Cyzici prævalens, ibidem propagavit sectam Macedonianorum; ob eamque causam eadem urbs dicta fuit civitas Macedonianorum: sic enim eam appellat Anastasius Nicænus episcopus, cum præstigiis ejusdem Macedoniani magi recenset his verbis⁵:

21. « Fui et aspexi hæreticum Cyzici, quæ est civitas Macedonianorum, qui dicuntur Pneumatomachi; qui oleam arborem, ex loco in quo stabat, in alium locum precationis præfexto transtulit, adumbraturam fenestram inanem eorum auditorii. Et cum quidam iniquus fenerator vexaret mulierem viduam propter æs alienum mariti, et ab ea exigeret non quod debebat, sed longe amplius, hoc cum rescivisset prædictus episcopus hæreticus, ejus marito nondum sepulto, cum adtate efferretur, delimitit lectum in quo jacebat, et effecit ut loqueretur mortuus, et diceret quantum deberet maritus suo creditori. Hoc autem hæretico mortuo, in ejus quoque monumento efficta sunt diversa spectra et signa. Propterea ergo non oportet, quemlibet qui signa facit, tanquam sanctum admittere, sed examinare convenienter ei qui dicit⁶: Nolite omni spiritui credere: Probate spiritum, num ex Deo sit. » Hæc ipse.

22. Magna igitur facta est Macedonianis accessio tum ex affectatis operibus sanctis, tum etiam quorundam ipsorum præstigiis. Ceterum provocasse eos ad sumum ipsorum auctorem, hoc ipsum confutasse erat: siquidem (quod testificatione antiquorum omnium constat) Macedonio nullus unquam hæreticorum reperitur exitisse crudelior; et Eunomio secta propagatore nemo scelerior, ut quæ sequenti anno de ipso dicenda sunt facile demonstrabunt: de immanitate autem Macedoni suo loco superius actum est: de Macedonianis vero sæpe dicendum inferius: modo satis de ipso exordio hæresis post Synodum Constantinopoli habitam, ejusque propagatione significasse.

23. Jam vero cum increbrescens fama novæ hæresis pervasisset quoque Ægyptum, Serapion ille magnus episcopus Thmuis reddidit de his certiorum Athanasium latentem hoc quoque tempore in eremo: quibus ille audis, licet e latebris, continuo et ipse primus jacula inloqueretur aggressus est in monstrum: id quidem reddite ab Athanasio litteræ ad Serapionem suo ipsarum initio his verbis significant⁷:

24. « Litteræ tui sanctissimi affectus datæ mihi sunt in eremo. Elsi tum acerba erat contra nos per-

¹ Hier. de Scrip. Eccl. in Basilio. — ² Sozom. lib. IV. c. 26 — ³ Gregor. Nazian. ad Nectar.

⁴ Sozom. lib. IV. c. 25. — ⁵ Anast. Nic. qq. lib. XXXII. tom. VI. Bibl. sacra. Patrum. — ⁶ 2. Cor. XI. — ⁷ Athan. ad Serap. de Spir. S.

secutio, et multiplex pervestigatio eorum, qui me ad necem quærebant; tamen Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis nos in litteris tuis consolatus est: nam refreicata mihi memoria tuæ pietatis, cæterorumque qui legitimi ingenio Christiani sunt, videbar mihi eos præsentés habere. Hinc igitur eas litteras cum gaudio in manu tenebam. Cæterum ubi eas perlegissem, incepti denuo microre angere. Scripsisti enim, carissime et vere desideratissime, et ipse quoque moestus, quosdam ex Arianiis prodidisse, qui cum male ferant blasphemiam in Filium, ipsi tamen male sentiunt de Spiritu sancto: dicuntque non solum creaturam esse, sed unum quoque ex spiritibus ministris, et gradu tantum a cæteris angelis differre, » etc.

25. Sed eo periculosius eadem hæresis grassari cepit, quod licet prodiret ex Arianiis, tamen ejus promulgatores adversari se Ario profitebantur, atque adeo venenum melle illatum, nempe catholico nomine super inducto, propinabatur. Unde idem Athanasius ad eundem prope finem, post multa in confutationem novæ hæresis egregie incubrata, hæc addit: « Sed gratia Deo, quod (ut scribis) latere nequiverunt sub eo prætextu, quo se simulant Arianiis contradicere: nam et apud illos in odio sunt, eo quod Spiritum dumtaxat, et non pariter cum eo etiam Verbum creaturam esse pronuntiant; et male apud omnes audiunt, ut perducules, oppugnatoresque Spiritus sancti. » Et paulo post: « Ego igitur etsi agam in eremo, tamen ob improbitatem eorum, qui alios avertunt a veritate, nihili faciens eorum de nostræ dictionis tenuitate et humilitate subsannationes paucis scripsi, et tuæ pietati transmisi plurimum te exhortans, ut in istis legendis quadam emendes; et ubi imbecillior est dictio, veniam dones. Ego enim secundum apostolicam a patribus acceptam fidem ista tradidi, nihil prorsus aliunde adjiciens; sed sicut didiceram, scripsi, quæ cum sacris Scripturis congruerent, » etc.

26. Ab Athanasio igitur, et ex eremo, ubi velut sagitta in pharetra latitabat¹, primum tanquam e nubibus fulmen, adversus Pneumatomachos recens obortus, scriptio prodit; ut, quem acerrimum divinitatis Filii vindicem idem divinus Spiritus constituerat, eundem quoque vulnerit esse suæ unitis cum Filio et Patre substantiæ defensorem. Hinc rursus illud, lector, considera, a quoniam ejusmodi hæresis promulgetur, et a quo primum pariter impugnetur; ut vel ex personis saltem discas dignoscere dogmatis veritatem.

27. Ecce tibi Macedonius, ex hominum caruificina exiens, sanctorum cæde cruentus, martyrum madens sanguine, totus inmensus, totus furens, adeo ut eam ob causam a cæteris Arianiis, quod ejus nomine secta nimium infamaretur, et ab ipso imperatore Constantio, Catholicorum alioqui pœnarum avido, odio haberetur, atque a sede Constantinopolitana pariter deponeretur magna cum ignominia:

Hic, inquam, sic comparatus, cum in odium suorum, a quibus sententiam justam passus erat, arianæ hæresi inceperit adversari; ne tamen impius et veterinosus hæreticus impietate careret, hæresin talem, tantamque salutaris afflatus spiritu adversus Spiritum sanctum blasphemiam furibundus exornit. Cui ex adverso pro assertionis divinitatis Spiritus sancti progreditur et sancta eremo Athanasius, mitissimus omnium hominum; non inferens, sed patiens persecutiones; non perdens quemquam, sed factus cæteris causa salutis, deque exantlati pro veritate tenenda certaminibus mille coronis auctus, ubique spectatus, et Ecclesia Catholica laudibus commendatus, licet nunquam satis laudatus.

28. Hos, inquam, cum tanquam in campo ad certamen positos contemplaris, quem horum divino afflatus Spiritu, veritatis patrocinium suscepisse dixeris? Macedonionum inferni fulgine plane furvum, gehennæque ignes spirantem, an Athanasium jubare operum sanctorum consuetum, et divini Spiritus gratia sublimatum? Erit id per facile cuique judicare; ut nec opus sit, ex aliis probationibus superadditis, secundam vel tertiam a iudicibus expectare sententiam. Si tibi (quod alias te admisisse meminimus, ad alia omnia dijudicanda dogmata, quænam vera, vel falsa, collatio ista tanquam lapis Lydius. Cum enim perspexeris, quis qualis fuerit, et quem finem sortitus sit dogmatis, ejusque auctor, et qui pariter qualesve ejus impugnatores extiterint; erit, ut in his dignoscendis, compendiosa quædam via scopum veritatis attingas.

29. Sed ut ad Athanasium redeamus, admiranda plane in eo elucet modestia, animique demissio, dum sua scripta a Serapione cepit emendari. Talis namque esse consuevit orthodoxorum tractatorum, quantumlibet scientia eminentium, mentis non sublime sapientis vel fausto turgentis institutio, ut libenter sua exponant aliorum arbitrio, eorum præsertim, quos noverint, cum fidei sinceritate egregiam scientiam habere conjunctam. Erat hujusmodi quidem Serapion iste, ex monacho episcopus, et theologicus facultatis apprime imbutus; de ejus scriptis hæc sanctus Hieronymus¹: « Serapion, inquit, *Ἡρακλῆος* Ægypti urbis episcopus, qui ob elegantiam ingenii, cognomen Scholasticæ meruit, carus Antonio monacho, edidit adversus Manichæam egregium librum, et de Psalmorum titulis alium, et ad diversos utiles epistolas, et sub Constantio principe etiam in confessione inclutus fuit. » Hæc ipse.

30. *Ariani, quorum princeps Eusebiius, favent Macedonianis.* — Porro blasphemia ista postea ab iis quoque qui Filium Dei pariter blasphemabant, ab Arianiis, inquam, avide suscepta est; ac proinde ubiqueque tam in Oriente, quam in Occidente, arianæ hæresis diffunderetur. Macedoniana æque propagabatur: adeo ut ad novellam hæresin fulciendam nihil omitterent Ariani, falsantes ea de causa etiam sacros codices: hinc justa illa S. An-

¹ Hieron. 1

¹ Hier. de Script. Eccl. in Serap.

brosii querela in Commentariis quos edidit de Spiritu sancto ¹ : « Ipse, inquit, Dominus dixit in Evangelio : Quoniam Deus Spiritus est : quem locum ita expresse Ariani testificavimus esse de Spiritu, ut eum de vestris codicibus auferatis : atque utinam de vestris, et non etiam de Ecclesia codicibus tolleretis. Eo enim tempore, quo impiæ infidelitatis Auxentius Mediolanensem Ecclesiam armis exercituum occupaverat, vel a Valente atque Ursacio mutantibus sacerdotibus suis incurtabatur Ecclesia Sirmiensis, falsum hoc et sacrilegum simulacrum tamen in ecclesiasticis codicibus deprehensum est : et forsasse hoc etiam in Oriente fecistis. El litteras quidem potuistis abolere, sed fidem non potuistis auferre : plus vos illa litura prodebat, plus illa litura damnabat : neque enim vos poteratis oblinire veritatem, sed illa litura de libro vite nomina vestra debebat. » Hæc Ambrosius.

31. Sed et eodem ferme tempore Donatum episcopum Carthaginensem partis schismaticorum, quod fœdus (ut dictum est) iniisset cum Arianis, testatur S. Hieronymus scripsisse librum de Spiritu sancto, ariano dogmati congruentem. Sic igitur videas, eam hæresin ipso sui ortu, adventibus Arianis, eamque ferentibus, perinde ac arianum contagium, universum prope christianum orbem occupasse : qua de re sapius inferius.

32. Quod autem ad Eudoxium hæc hæreticorum omnium spectat, quem tanquam ostentum Constantini imperator in Ecclesia Constantinopolitana exivit episcopum, Sozomenus ² hæc habet : « Ad decimum vero consulatum Constantii, Juliani vero Caesaris tertium : primo tempore quo conventus in dedicatione magnæ illius ecclesie, quam Sapientie nomine nuncupant, agebantur ; fertur, Eudoxium, consensu episcopali solito, quo populum doceret (subrogatus erat in locum Macedonii, ejus civitatis episcopi), in ipso concionis exordio dixisse, Patrem impium esse, Filium vero piium. Quo dicto cum populus tumultuari inciperet : Conquiescite, inquit : Patrem impium dico, quia neminem colit : Filium vero piium, quia Patrem coluit. Quod eum dixisset, risus auditoribus excitatus est. » Sic indebat seculus in rebus maximi ponderis, veluti joeculator. At subdit Sozomenus :

33. « Est porro ab isto et Acacio communi consensu maxime laboratum, ut omnes in oblivionem decretorum Concilii Nicæni adducerentur. Quin etiam formulam fidei Arimini perlectam, cum appendiculis, quas ipsi quasi cum meliorem effecturi, adjecissent, passim in universum imperium miserunt : jusserunt, idque de imperatoris mandato, omnes qui ei subscribere recusarent, exilio mulctari. Nam ferunt hoc studium ab illis susceptum esse, quod putabant facile se ac sine negotio conatum suum ad exitum perducturos. Quod quidem calamitatum initium erat plane maximarum. Siquidem perturbatio non dissi-

milis his, quas ante commemoravimus, per totum imperium pervasit ; itemque persecutio par fere illis, quas gentiles imperatores jam olim excitaverant, omnes omnium Ecclesias occupavit. Nam licet quibusdam, quantum ad cruciatum corporis affinebat, remissior videretur ; prudentibus tamen propter dedecus multo revera acerbior. Nam utrique, et qui persecutionem ciebant, et qui erant eadem afflictati, de Ecclesia fuerunt. Hæque eo turpius clades erat, quod quæ hostes facere solent, eadem in tribules facta sunt. Atqui sacra lex vetat, tales nos ostendere etiam adversus externos et peregrinos. Ista quidem novitas a multis approbata, in dies magis magisque crevit, et ad aliarum rerum novandarum studium sepsit ; atque arrogantia elata, patria et avita instituta cepit contemnere, legesque proprias et suas condere. » Hæc ex Sozomeno.

34. Cæterum quod item ad Eudoxium spectat, tante comperitus est fuisse impietatis, ut eum Eunomio paria de Filio Dei sentiret, esse Patri dissimilem, occultabat tamen scelus ; suadens quoque scriptis Eunomio, ut horrendam blasphemiam ad tempus tegeret, fore aliquando ut eandem magnifice propalaret : isthæc quidem de eo pluribus Theodoretus ¹ ; cujus quoque assertionem illud comperit habetur, Eudoxio ob excellentiam impietatis Ælium inhæsisse : illum vero ambitione obtinuisse, ut eundem hæresis sectatores non ab Ælio Æliani, sed ab ipso Eudoxio Eudoxiani nominarentur. Eunomius autem, licet ab Eudoxio adversus accusatores sæpe defensus, tamen cum impius esse convictus omnino fuerit, consilio ejusdem Eudoxii fugam arripens, hæresin, quam foverat verbis, scriptis audacius propalavit, atque præstans impietate evasit hæresiarcha, Ælio magistro non impar, de quo S. Basilius ² :

35. « Eunomius iste Galata, qui e rebus sibi ipsi turpissimis factus illustrior (gloria enim, inquit Apostolus, in confusione ipsorum), cum futuris pietatis premiis eum honorem prætulisset, qui ipsum consequeretur, si, quæ nullus inquam attingit, conscripsisset ; blasphemiam, quam pressis adhuc labiis aliqui obloquebantur, splendidis his scriptis suis ausus est predicare : princeps enim atque defensor totius hæresis appellari concupivit. » Hæc S. Basilius : qui cum Eunomium appellet Galatam, erroris arguitur Sozomenus ³, dum eum Cappadocem patria fuisse tradit, ex eo deceptus, quod, quem constat vixisse in Cappadocia, natum in ea provincia existimavit : homo certe nequissimus, et si quis alius inquam immenso tumore mentis elatus. Etenim quo ejus processerit fastus, vel insania potius, vix credibile videtur ; nam de eo Theodoretus ⁴ hæc ait : « Ausus est enim dicere, nihil se ex rebus divinis ignorare, sed ipsam etiam divinam substantiam exacte novisse : eundemque de Deo se habere cognitionem, quam de se ipso habet ipse Deus. Hoc

¹ Ambros. de Spiritu Sanct. lib. III. c. 41. — ² Sozom. lib. IV. cap. 25.

³ Theod. lib. II. c. 29. — ⁴ Basil. advers. Eunom. lib. I. prope princ. — ⁵ Sozom. lib. VII. c. 17. — ⁶ Theod. lib. IV. hæret. fabul.

ejus furore perciti qui sunt execrandæ illius sectæ participes, audent et aperte dicere, se ita Deum nosse, ut ipse se ipsum. » Ita Theodoretus.

36. Isthæc de prociacia Eunomii cum S. Basilio accepisset, ut ejus refunderet efferebantem se adeo petulantiam, sic ad ipsum Eunomium scripsit ¹: « Qui ea quæ sunt, scrutato facilia esse dicit, omnino viam quandam ac rationem, ex eorum, quæ sunt, cognitione, mente sua complexus est, et in his quæ comprehensibilia sunt et minutiora, exercitatus, per hujusmodi cognitionem et incomprehensibilem phantasmia ultra omnem cognitionem promovit. Itaque qui se existentium scientiam assecutum esse gloriatur, exponat nobis, quomodo quod minimum est eorum, quæ in lucem prodierunt, natura habeat: et, quæ formicæ sit natura, dicat: an spiritu, vel anhilito vita ipsius continetur: an corpus habeat ossium districtione concinatum ac discretum: nervisne ac nodulis conjuncturarum roborata sit: an musculorum et glandularum complexu, nervorum natura undequaque conservetur: an e sinu capite per dorsuales nodos ad caudam usque medulla proderet: utrum ex nervosa pelliculæ confectione motus membris sit progrediendi facultas: habeatne hepar: an sub hepate sit flavæ bilis folliculus: utrum renes habeat, et cor, et arterias, et venas, et membranas, et diaphragmata: nudave sit, vel crinita: an unius tantum generis, aut multifariis utatur pedibus: quandiu vivat: et quæ sit illi propagandæ posteritatis ratio: quotuplo foetu, dum generat, fecundetur: et quomodo nec pedestres omnes sint formicæ, nec alate omnes, sed aliæ humi repant, aliæ vero per aera volitent. Dicat itaque formicarum nobis naturam, qui eorum quæ in natura sunt scientiam cum fastu se prædicat assecutum: atque ita demum de potentia illa omnem intellectum superante disputet. Si vero scientia minutissima formicæ nondum esse assecutus naturam; quomodo incomprehensibilem Dei potentiam imaginatione tua comprehensam esse gloriaris? » Hactenus Basilium ad Eunomium.

37. At qui tantam sibi divinarum rerum arrogabat scientiam, quique negabat Filium Patris similem, ipse se [prohi scelus! similem scientia prædicabat Altissimo. Sed quid inde exiit iste, cum scrutatus divinam majestatem, in terram descendens auditu blasphemiam: « Deum quidem, inquit, Filium esse fatentur, cum hoc ab eis et ratio ipsa et Scripture testimonia extorqueant; sed æquivoce Deum dici, ac nominis solius participem esse contendunt. » Perinde ac animal pictum, animal nomine temus dicere consuevit. Et de incarnationis incomprehensibili mysterio quid assecutum se dixerit homo vaniloquus, recitat Gregorius Nyssenus ²; nimirum, Dei Verbum non secundum substantiam, at

secundum virtutes tantum humano corpori unitum esse.

38. Sed et si ad inferiora descendas, videas, quid docuerit in Ecclesia homo scientia Deo non impar: qui Filium Dei negavit Deum, nec Verbum hominem factum, Joanne iste sapientior, affirmabat: hic, inquam, fidem, quam ipse prædicabat, sufficere ad salutem jaclabat, etiam si gravia atque enormia quis crimina perpetraret, atque in iisdem perseveraret assidue. Testatur id de Eunomio Augustinus ³. En quam mirificum et excellentem recentiores hæretici gloriari possunt se nactus esse doctorem; qui que ille ex intimis penetratibus divina mentis secreta hausit, affatim participantes, id ipsum crucient; et suis scilicet fidem esse absque operibus ad salutem.

39. Quin et hic idem illorum magister eas in ipsorum animos instillavit blasphemias, quas et avidè acceperunt, nimirum, sanctorum martyrum reliquiarum, miraculorum, eisdemque adhiberi soliti religiosi cultus contemptum: de eo enim hæc habet S. Hieronymus ⁴ in Vigilantium: « Rides de reliquiis martyrum cum auctore hujus hæreseos Eunomio: Ecclesiis Christi calumniam struis; nec tali societate terreris, ut eadem contra nos loquaris, quæ ille contra Ecclesiam loquitur? Omnes enim sectatores ejus basilicas Apostolorum et martyrum non ingrediuntur, ut scilicet mortuum adorent Eunomium, cujus libros majoris auctoritatis arbitrantur, quam Evangelia, et in ipso credunt esse lumen veritatis. » Et inferius de eodem Eunomio tradit, ipsum, instar Porphyrii, impie detraxisse miraculis sanctorum martyrum, quæ dicebat esse præstigias dæmonum. Docuisse pariter eundem Eunomium anabaptismum, cum scilicet rebaptizaret eos, qui in nomine sanctissimæ Trinitatis baptizati essent, Epiphanius ⁵ auctor est. De origine præterea et creatione animæ male sensit, a S. Gregorio Nysseno redarguitur ⁶.

40. Porro adeo infensus hostis fuit sanctissimæ Trinitatis Eunomius, ut quælibet etiam signa, quibus illa representaretur, amoveret: nempe trinam in baptismo fieri solitam immersionem. Sed et illud ridiculum in baptizando homine exegitavit, ut magna cautela ageretur, ne aqua baptismi alia membra, quam quæ sunt supra pectus, cum quis baptizatur, abluerentur. Testatur id quoque de ipso Theodoretus ⁷, qui addit: « Ad hoc, ut id integre præstare posset, plures baptizandi modos exegitavit, et inter alios illum, cum baptizandum hominem supra subscellum inclinatum ponunt, foras tantum capite prominente; vel modum illum, cum hominem in baptisterio positum totum pannis involutum usque ad unguis, parte superiori pectoris cum capite nudo relicto, baptizabat. »

41. Sed qualis doctrina Eunomius, talis et vite

¹ Basil. epist. CLXVIII. — ² Gregor. Nazian. de Theod. orat. III. — ³ Greg. Nyssen. de anima lib. II. c. 42.

⁴ Aug. de hæres. c. 54. — ⁵ Iher. advers. Vigil. tom. II. — ⁶ Epiph. hæresi LXXV. — ⁷ Greg. Nyss. de anima c. 6. — ⁸ Theod. lib. IV. hæret. fab.

moribus fuit: quippe discipulus Aëti, asserentis, absque peccato licere se carnis libidinibus quomodo-cunque polluere, sicque omni ex parte turpissimus, a quibusnam putandus se temperasse impudiciis, quas censeret sibi perpetrare fas esse? « Vir, inquit Rufinus ¹, corpore et anima leprosus, et inferius exteriusque morbo regio corruptus. » Magno namque damno fidelium, vitam longius Eunuomius propagavit: siquidem anno decimo quarto Theodosii imperatoris adhuc superstes erat, quando S. Hieronymus scribebat commentariolum de Viris illustribus; de quo cum meminit, ait: « Usque hodie vivere dicitur in Cappadocia, et multa contra Ecclesiam scribere. Responderunt ei Apollinarius, Didymus, Basilus Cæsariensis, Gregorius Nyssenus. » Hæc S. Hieronymus. Legibus quod imperatorum catholicorum damnatus est, quod secreto conventus cogeret: unde (inquit Theodoretus ²) accidit, ut iidem Eunuomii dicti fuerint Troglodyte. Sed et testatur ad sua tempora in exiguum numerum ejus sectam redactam esse. Habuit discipulos magistro impietate non imparos, et inter alios Urbicum Potentium, cujus meminit Athanasius ³; habuit et Philostorgium discipulum, ingentem laudum suarum præconem ⁴.

42. Quod autem ad Eunuomii lucubrations perlinet; non tantum fuerunt impiæ, sed plane insulæ, utpote hominis dialecticis tantummodo disciplinis exultis, qui sacras litteras leviter attingit. Socrates ⁵, ejus scriptorum monumenta recensens, hæc de ipso ait: « Eunuomius Aëti cognomento impij scriba fuit: qui cum eo vitam degens, fallaces ratiocinandi concludendique modos, qui sunt sophistarum proprii, ab illo didicit, eosque sedulo imitatus est. Quin etiam inanibus ineptisque vocibus operam dare, sophismataque quibus ipse irretiretur, contexere, impudens aggressus, illisque arroganter inflatus, ad blasphemiam præcepit ruit. » Et paulo post: « At tametsi sacrarum litterarum prope ignarus imperitusque fuit, neque potuit omnino eas intelligere; tamen verba variare, eademque semper aliter atque aliter dicere potuit. At quod sibi ad dicendum proponebatur, nunquam attingit, sicut septem toni ab illo in apostoli Pauli ad Romanos epistolam tam inepte compositi satis perspicue declarant. Nam cum multa verba inaniter de ea epistola profuderit, institutum tamen Apostoli animo capere nullo modo valet. Extant alij ejus libri his consimiles; de quibus si cui in animo sit periculum facere, in magna verborum copia miram sententiarum inopiam reperiet. » Hactenus Socrates: his consentientia alij quoque scripsere, et inter Græcos novissimos late Suidas.

43. Jam vides, lector, ex infelici radice arianæ heresis tot prava germina propagata, nempe Eusebianos, Aëlianos, Photinianos, Eudoxianos, Acacianos, Eunuomianos, Macedonianos, atque Psatyrianos, quorum meminit Theodoretus ⁶; qui impie dixerant

idem esse in Deo gignere, atque creare: quibus adjungit Cyrilianos, atque Dulianos, qui Dei Filium Patris servum fanatice dixerunt. His igitur de hæresibus, quæ ex ariana hæresi pullularunt, deque amotione et suffractione diversarum sedium episcoporum, ordine recensitis; reliquum est, ut de Antiochena sede, cui præerat Eudoxius translatus Constantinopolim, cuiusnam post illum obtigerit, pauca dicamus. Atque illud primo memoria repetendum, Anianum illum, qui Eudoxio in Concilio Seleuciensi damnato, ab eadem Synodo fuerat substitutus, a comitibus eidem Synodo præsentibus fuisse in exilium amandatum: atque ob eam causam relicta erat ipsa civitas absque pastore, libentius ferens solitudinem suam, quam hæreticum sibi episcopum dari.

44. *Meletius creatus episcopus Antiochiæ catholicam fidem defendit.* — « Quo tempore, inquit Sozomeus ¹, Eudoxio Ecclesiam Constantinopolitanam gubernante, multi sedem Antiochenam magno studio ambire cœperunt, et contentiones ac seditiones variæ (quod credibile erat in rebus ejusmodi evenire) tum in clero, tum in populo forte ortæ sunt: nam singuli eum, quem sperabant secum fide consensurum, ad Ecclesiam gubernandam delegerunt. Nondum enim desiderant de doctrina fidei dissidere, neque adhuc in psalmorum et hymnorum cantu consenserant: sed quod canebatur, singuli ad suam opinionem (ut ante dictum est) accommodabant. Cum hic igitur esset Antiochenæ Ecclesiæ status, percommodum visum est Eudoxianis Meletium Sebastia Antiochiam transferre, virum tum ad dicendum, tum ad persuadendum valde idoneum, ipsa quoque vite ratione spectatum, et cum ipsis jam ante opinione conjunctum. Nam fama et æstimatione ejus futurum putabant, ut non modo accolas Antiochiæ, verum etiam urbes finitimas, et maxime olim Eustathianos, qui ita de Deo, sicut Concilium Nicænum tradiderat, sentiebant, omnino ad suam sectam attracturus esset.

45. « Sed longe ipsos sua fefellerit opinio. Nam ut venit Antiochiam, dicitur magnam populi multitudinem tum Arianorum, tum communionis Paulini in unum convenisse; partim quo eum, de quo tam celebris fama ante ejus adventum eo pervenerat, oculis viderent: partim quo quid dicturus, et quibus partibus esset suffragaturus, intelligerent. Etenim fama jam illo pervaserat, eum doctrinæ Concilii Nicæni approbatorem esse. Quod quidem eventus rei plane declaravit. Nam tametsi principio eo genere concionum, quod ad mores informandos pertinet, publice utebatur; ad extremum tamen, Filium ejusdem cum Patre substantiæ esse, palam assertit.

46. « Dicitur porro, archidiaconum illius cleri, dum adhuc concionaretur, ad eum accurrisse, et, manu admoda, ejus os obturasse: eum autem manu

¹ Rufin. lib. 4. c. 25. — ² Theod. de hæret. fab. lib. iv. — ³ Athan. de lin. nom. — ⁴ Niceph. lib. 11. c. 29. — ⁵ Socrat. lib. iv. c. 7. — ⁶ Theod. lib. iv. hæret. fab.

¹ Sozom. hb. iv. c. 27.

multo evidentius, quam voce, sententiam suam populo indicasse. Nam primum tres tantum digitos palam, ut omnes viderent, extendisse; deinde eodem rursus compressisse, uno solo porrecto: qua quidem manus suæ figura, tanquam effigie quadam, populo expressit tum quæ sentiret, tum quæ dicere constitisset. Cum autem hic conatus archidiaconi frustratus esset, et ore demisso manum Meletii comprehendisset, Meletius, cum linguam haberet liberam, clamore, voce, et oratione plenior suam declaravit opinionem, populumque cohortatus est decretis Nicæni Concilii adhaerescere; ingenueque apud auditores testificatus, eos, qui aliter sentirent, a veritate penitus aberrare. Ubi vero non intermisit eadem ipsa, quantum poterat, adversus archidiaconum ipsum impedire canentem, modo ore efferre, modo manu viciesim demonstrare, et in utraque re enixe præstauda, homini omni certaminis genere exercitato se similem præbere: Eustathiani exclamare, gestire, et præ gaudio tripudiare: Ariani autem animos demittere coperunt.

47. « Quæ re audita, Eudoxiani graviter succensere, sedulo operam dare, ut Meletius urbe illa pellatur: eum denno accersere ad se, quo penitentia adductus tum opinionem mutaret, tum ea, quæ dixerat, corrigeret. At, cum de sententia minime desisteret, imperatoris mandato, et exturbatus Ecclesia est, et in exilium eiecit. Quo facto, sedes Antiochena Euozio delata est, qui quidem jam antea simul cum Ario abdicatus fuerat: Meletii autem fautores, se ab Arianis segregantes, conventus separatim egerunt. Nam qui ab initio Filium Patri substantialiorem asserebant, hi cum illis communicare propterea detrectarunt, tum quod Meletius ab episcopis arianis creatus fuerat episcopus; tum quod hi, qui eum sequebantur, a sacerdotibus quoque arianis baptizati. Atque isti quidem, licet doctrina fidei consentientes, ob hanc causam divisi sunt. Imperator autem, simul ut accepit Persas res novas moliri, venit Antiochiam. » Hæc Sozomenus. Porro adventum imperatoris Antiochiam non nisi circa finem huius anni contigisse, Ammianus tradit¹. Eadem quoque de concione a Meletio habita Antiochiæ Epiphanius² meminit, imo et ipsam integre recitat; cujus est exordium: « Sapientissimus Ecclesiastes dixit: Melior est finis orationis, quam principium, » etc., utpote quod Meletius in suæ ipsius orationis fine confessus esset sanctissimam Trinitatem. Cæterum de his agens Theodoretus³ confundere videtur depositionem et exilium Meletii cum ingressu ejus in sedem Antiochenam: nam Synodum, cujus meminit, tempore depositionis ejus potius contigisse, ex his quæ ceteri tradunt, affirmari posse videtur.

48. Sed quod ad Meletium spectat, hallucinatus est Socrates⁴, dum ait, ipsum Meletium ex sede Sebastena translatum Bercæam, et ex hac civitate An-

tiochiam: cum potius Bercæ in sedem Sebastenam in locum Eustathii imper depositi fuerit subrogatus, et communi decreto populi, annuentibus Acacianis, Antiochiam acceritus. Eusebius enim episcopus Samosatensis, cum Meletii animum satis exploratum haberet, sentire eum quæ pia sunt, consentientia Nicænae fidei, ad eum eligendum Antiochenos Catholicos persuasit, cum reliqui putantes Meletium a suis partibus stare, quod ab Acacianis Sebastena Ecclesie præpositus fuisset, haud inviti electioni Meletii consenserint: quod quidem decretum electionis firmatum pactis conventis, apud Eusebium, tanquam sequestrem, depositum est. Sed cum (ut diximus) in publica concione sese Meletius secundum Nicænam fidem recte sentire professus esset, ob eamque causam e sede Antiochena depositus; Acaciani, qui tunc erant Antiochiæ, decretum illud de electione Meletii per ipsum imperatorem nisi sunt surripere ab Eusebii manibus: at vicit ejus constantia. Rem porro gestam Theodoretus¹ narrat his verbis:

49. « Eusebius vero ille admirabilis, cujus supra mentionem feci, cuique commune de Meletio decretum commissum fuit, cum videret pacta violata, ad urbem sibi concreditam abiit. Ariani autem, veriti ne decreti illius conscripti testimonio plane coarguerentur, persuadent Constantio, ut nuntium mitteret, decretum ab Eusebio petiturum. Imperator ergo eorum impulsu mittit nuntium, qui, equis in itinere crebro mutatis, quam celerrime tum aliquo proficisci, tum responsa ferre consueverat. Ubi venit ad Eusebium, et mandata imperatoris ei exponit; Eusebius, vir sane nunquam satis laudatus: Non possum, inquit, commune decretum apud me depositum reddere, nisi omnes, qui meæ fidei illud commiserunt, in unum conveniant. Quod responsum nuntius refert ad imperatorem. Ille ardens iracundia nuntium mittit denuo: jubet decretum reddi: additque in litteris se mandasse nuntio, ut nisi redderet illud dexteram ejus amputaret: cum tamen hæc ad eum perterrefaciendum solum scripsisset. Siquidem veterat, tabellarium illud facere, quod per litteras Eusebio minatus fuerat. Simulataque vero divinus ille vir resignatis litteris intellexit supplicium, quod imperator ei minatus fuerat; non dexteram solum, sed levam etiam extendit, jubetque utramque abscondere: Nam decretum, inquit, non reddam, quod arianæ improbitatis tam clarum indicium dat. Itaque imperator, intellecta ejus animi magnitudine et constantia, et tum eum plurimum admiratus est, et postea laudibus efferre non destitit. Etenim inimici, præstantes adversariorum virtutes, magnitudine rerum gestarum ad id compulsi, etiam admirari solent. » Hactenus de his Theodoretus.

50. *Ultima Synodus Arianorum sub Constantio Antiochiæ habita.* — Quod autem depositiones episcoporum ab ipsis quoque Arianis absque Synodo minime peragi solerent; plane demonstrat, eam

¹ Ammian. lib. xx. in fin. — ² Epiph. hæresi LXXIII. — ³ Theod. lib. II. c. 31. — ⁴ Socrat. lib. II. c. 34.

¹ Theod. lib. II. c. 23.

ipsam quæ fertur Synodus Antiochena hoc tempore habita auctoritate Constantii, ad exautorandum Meletium, et substituendum Enzoium, fuisse collectam. Meletium vero hoc anno vicesimo quarto Constantii electum episcopum Antiochenum, et paulo post dejectum, S. Hieronymus testatur in Chronico. Quæ igitur causa Meletii convenit Synodus Antiochiæ, novam rursus fidem, eandemque omnium deterrimam condidit, de qua hæc in primis Sozomenus habet ¹:

51. « Acaciani vero adhuc quiescere non poterant; sed Antiochiæ rursus in unum cum paucis quibusdam congregati, decreta quæ ipsi sanciverunt, simulabant se statuebantque nomen, *simile*, ex formula Arimini et Constantinopoli perlecta, eximendum esse: et Filium Patri tum substantia, tum voluntate dissimilem esse, et ex nihilo ortum, sicut Ario jam ab initio placuerat, docebant. Quibus fuisse subsidio sectatores Aetii, qui primus post Arium his nominibus palam ausus est uti, Unde factum est, ut tum ipse *ἀνομ*, id est, aversus a Deo, tum ejus doctrinæ approbatores Anomiani et Exucentii, id est, Filium Patri dissimilem et ex nihilo ortum statuentes, appellarentur. Ac cum fautores decretorum Concilii Nicæni seisciscilantur ab illis quemadmodum, cum Filium Deum de Deo confiterentur, eum dissimilem Patri, ex nihilo ortum, idque contra suam ipsorum fidei formulam, asserere audeant: respondebant, Paulum apostolum dixisse, omnia ex Deo esse: et Filium in hac voce, *omnia*, includi: hæcque ratione scriptum a se propositum, in quo fidem secundum divinas Scripturas exposcerant, intelligendum esse. Atque istud quidem hoc modo invertere, captioseque eludere conati sunt. Ad extremum cum non possent his, qui eos accusarent arguerentque, satis plane respondere; facta denno fidei formula Constantinopoli approbata, decedunt, et ad suas ipsorum civitates revertuntur. » Hæc Sozomenus: atque hic finis Arianorum sub Constantio Synodorum. Habet eadem Athanasius ², ex quo videtur idem accepisse Sozomenus.

52. Porro horum omnium fuisse Constantium imperatorem antesignanum, idem Athanasius subdit, eoque affirmat in hac ipsa perfidia omnium extrema usque ad obitum perseverasse, in qua et baptismum esse ab Enzoio hæreticorum impurissimo. Cæterum etsi ex Athanasii sententia Constantii horum omnium scelerum auctor est habitus, Acacius tamen, qui ejus inhærebat lateri, ab eodem Athanasio prædicatur totius impie molitionis architectus; quod enarrata de eo superior facile docent. Cum igitur omnium sententia Acacius iste Cæsariensis episcopus, nullo refragante, existimatus sit Arianorum omnium nefandissimus, hic elucidandus est Hieronymi ³ locus subobscurus, quo ab hæreticorum classe visus est Acacium subtraxisse, cum ad Minerium (Minervium) scribens sic ait: « Ego et in adolescentia mea, et in extrema ætate protestor, et

Origenem et Eusebium Cæsariensem viros esse doctissimos, sed errasse in dogmatum veritate: quod e contrario de Theodoro, Acacio, et Apollinario possumus dicere: et tamen omnes in explanationibus Scripturarum sudoris sui memoriam reliquere. » Hæc S. Hieronymus.

53. At Victoriis emaculator atque elucidator scriptorum S. Hieronymi, licet vir plane disertus, nescimus quomodo, cum in locum hunc incidit, memoria temporum lapsis, quod S. Hieronymus de Theodoro et Acacio tradit, intelligendum putat de Acacio illo episcopo Constantinopolitano, quem damnavit Gelasius papa, et Theodoro illo episcopo Mopsuesteno, damnato in sexta Synodo, quorum ætates longe post Hieronymi tempora successere. Cæterum licet ex recitatis Hieronymi verbis aliqua possit de eorum sensu emergere dubitatio; certe quidem de Hieronymi sententia, qui hos semper habuerit hæreticos, nulla penitus potest suboriri suspicio: nam et in eadem epistola, cum Acacii et Theodori scripta sæpe citasset, hæc subdit: « Si quis autem contrarie factionis innumuratur, quare eorum explanationes legam, quorum dogmatibus non acquiesco, sciat me illud Apostoli libenter audire: Omnia probate; quod bonum est, tenete: et Salvatoris verba, dicentis: Estote boni nummularii. » Verum illud non male Victoriis, ut id quod a Hieronymo dicitur e contrario, idem sit quod a fronte, et quod Græci dicunt *ἐναντίον*. At magis placet ut pro *quod* legendum sit *quid*, addito accentu interrogativo, in hunc modum: « Quid e contrario de Theodoro, Acacio, Apollinario possumus dicere? et tamen omnes in explanationibus Scripturarum sudoris sui nobis memoriam reliquerunt. » Quæ si sic legas, nihil in Hieronymo invenies obscurum, vel pravum. At de his hæctenus.

54. Ultima hæc Antiochiæ celebrata Synodus Arianorum sub Constantio fuit: atque hic tandem finis magnæ tragædiæ ab Arianis post Nicænum Concilium per tringenta et amplius annorum spatia confectæ; cujus tot fuerunt actus, quot celebrata Concilia, quorum ultimo, funestum illud, quod primum in eorum insedit animis, Dei Filium (proh scelus!) substantia et voluntate esse dissimile, infeliciter conclusum est.

55. *Julianus acclamatus imperator, ejusque conjugis obitus.* — Sed (o prodigium!) quo tempore a Constantio admittitur divinitus Filio Dei, eodem quoque ab ipso imperium abripitur, cum in Galliis Julianus a militibus alias acclamatus, imperator eligitur, et quantumlibet invitatus cogitur imperare, a quo esset anno sequenti Orientali quoque imperio ipse Constantius extendus et vita, nisi enim mors ciliis confecisset. Hæc de Juliano creato ab exercitu Augusto, pluribus Ammianus ⁴. Iuxta autem nolentem, atque penitus reluctantem, se ab exercitu coactum imperium suscepisse, idem ipse Julianus in Misopogone contestatur. Hæc peractis, celebrans

¹ Sozom. lib. iv. c. 28. — ² Athan. de Synod. — ³ Hier. epist. clxi.

⁴ Ammian. lib. xx.

quinquennialia, diademate usus est lapidum fulgore distincto : cum antea, prae penuria, torques aurea fuisset a milite capiti ipsius imposita. Defunctam inter hæc conjugem Helenam, Romæ in suburbano viæ Nomentanæ, ubi Constantina soror ejus, Galli conjux, sepulta erat, condi præcepit. Hæc omnia apud Ammianum ¹.

56. Christianæ haud dubium erant hæc feminae ambæ filiae Constantini, sepultæ eodem in loco, in suburbano viæ Nomentanæ, ubi est insignis memoria S. Agnetis virginis et martyris, quæ (ut dictum est), expositæ a patre Constantia virgine, ejusdem Constantini filia, ab eodem imperatore erecta est. At Damasus totum id tribuit Constantiæ filiae Constantini quæ nupsit Gallo prout S. Damasi papæ epigramma docet his versibus :

Constantina Deum venerans, Christoque dicata,
Omnibus impensis devota mente paratis,
Numine divino nullum Christoque juvante,
Sacravil templum victricis virginis Agnes,
Templorum quod vincit opus, terrenaque cuncta :
Aurea nam rutilant summi fastigia lecti.
Nomen enim Christi celebratur sedibus istis,
Tartareum solus poluit qui vincere mortem,
Invictum solus caelis inferre triumphum,
Hignam, Agnes, nimis, martyr, devotæque Christo,
Ex opibus nostris per sacula longa tenebis.
O felix virgo, memorandi nominis Agnes.

Hætenus Damasi epigramma. Constantiæ vero sepulcrum adhuc visitur porphyreticum in baptisterio apud eandem ecclesiam collocatum.

57. *Persæ urgeat Romanum imperium.* — Ista dum aguntur in Occidente, invalescunt res Persarum adversus Romanos in Mesopotamia, expugnatis jam ante munitione dicta Singara, Amida, et aliis locis. Quo vero tandem exterminii prolapsæ sint sub Constantio res Orientales, et in quod discrimen ipse

¹ Ammian. lib. XXI.

Constantius positus fuerit, Ammianus illis verbis significat ¹: « Sabinus fortuna et genere inter municipes clarus, ore volubili, replicabat, Constantium, immani crudescente bellorum materia, superatum a Persis, deductumque postremo per fugam cum paucis adhibitam stationem intutam, panis frusto vixisse precario ab annu quadam agresti porrecto. » Cætera autem anno sequenti, quo eadem contigerunt, dicenda sunt.

58. *Redeunte Georgio, Alexandria vexata.* — Hoc eodem anno civitas Alexandrina, Georgio reverente ex Synodo, dire vexata est ejus tyrannica potestate; de qua sic Sozomenus ²: « Eodem tempore, Albanasio adhuc in latibulo latitante, Georgius Alexandriam reversus, tum Gentiles, tum Christianos, qui opinione ab ipso discrepabant, gravibus affecit incommodis; utrosque ad suam religionem per vim adducere conatus est: et si qui renuerent, eos acerbè exagitavit. Habebatur odio tum a viris principibus, propterea quod ipsos contemnere et magistratibus imperare; tum etiam plebi, quod tyranni partes agere et omnes potentia superare visus est. Sed maxime omnium Gentilibus invisus erat, et quod immolare idolos ipsos, et quod dies festos patris peragere prohibuerat, et quod militibus ac duce Ægypti cum armis in urbem introductis, statuas, monumenta, et omnia sanorum ornamenta abstulerat: quæ res causa extitit, cur sit postea interfectus. » Sed de hoc inferius. De eo illa quoque fuit querela, quod cirros puerorum licentius tondebat. Hæc cum dicat Ammianus ³, idem est ac si diceret, ipsam Georgium invitos pueros in clerum cooptasse. Isthæc ultimus ferme Constantii imperatoris temporibus acciderunt.

¹ Ammian. lib. XXV. — ² Sozom. lib. IV. c. ult. — ³ Ammian. lib. XXI.

Anno periodi Græco-Romanæ 5553. — Olymp. 284. an. 4. — Urb. cond. 1113. — Jesu Christi 360.

— Liberii papæ 9. — Constantii 21.

1. *Coss. et quinquennialia Juliani Cæsaris.* — Ad num. 1. Coss. *Constantius Aug. X*, et *Julianus Cæsar III*, prior juxta tertiam regulam, posterior juxta secundam, propter nempe Cæsarei ejus imperii quinquennialia, quæ « agens apud Vienne Augustus jam edidit, » ut affirmat Ammianus initio libri 21.

2. *S. Hilarius exilio solutus.* — A num. 2 ad 13. D. Hieronymus in Chronico secundum editionem Pontaci eodem anno Hilarii in Galliam reditum et

Constantii imperatoris obitum consignat. In opere vero contra Luciferianos tradit, post ejusdem imperatoris mortem Hilarium reversum esse in Gallias. Quod ita intelligendum videtur, ut Constantio vivente, exilio solutus fuerit, eo vero mortuo Pictavos pervenerit. Ex quo annus Hilarii immortalis, de quo inter eruditos controversia est, immolescit. Nam cum Sulpitius Severus lib. 2 Hist. scribat: « Hilarius sexto anno postquam redierat, in patria obiit; » liquet *Hilarium* invenire anno Christi trecentesimo sexage-

simo septimo ad caelestem patriam migrasse : quod magis suo loco confirmabitur.

3. *Liber Hilarii adversus Constantium.* — Liber Hilarii adversus Constantium imp. hoc anno exaratus, ipso Hilario teste, qui initio refert, quæ ante quinquecentium ipsemet præstiterat, cum Paulinus, Eusebius, Lucifer et Dionysius Ursacii et Valentis factione in exilium missi sunt, quod anno trecentesimo quinquagesimo quinto contigit. Verum quidem est, Hieronymum lib. de Script. Ecclesiast. festari. Hilarium contra Constantium jam demortuum librum scripsisse. At major Hilario de se ipso loquenti fides, quam Hieronymo habenda; vel forsitan Hieronymus deceptus, quia nonnisi post Constantium mortem opus illud publicatum, nisi Hieronymus de alio libro, qui perierit, loquatur, ut inquit Hieronimus in Vita S. Athanasii lib. 9, cap. 10.

4. *Alii Hilarii libri.* — Eodem etiam circiter tempore, teste Hieronimo citato, Hilarius librum adversus Ursacium et Valentem scripsit, in quo historiam Conciliorum Ariminensis et Seleuciæ confecit. Hujus Historiæ fragmenta supersunt, ex quorum præfatione liquet, eam durante adhuc persecutione scriptam. Blondellus lib. de Primatu, pag. 479, arbitratur, quæ a 37 pagina prioris editionis leguntur, extracta fuisse ex aliquo alio opere a S. Hilario post aliquot annos elucubrato, quod continebat, ut ex fine colligitur, seriem Conciliorum Ariminensis et Seleuciensis; quod conjicit Blondellus ex quibusdam litteris ibidem recitatis, annisque cccclxv et etiam cccclxvi scriptis. Post hæc fragmenta novus quasi liber subjungitur, in quo varia acta ad idem tempus pertinentia, quæque etiam Hilario attribuntur, legere est. Sed non desunt, qui illud opus ab eo abjudicent, quod verba, quibus acta inter se aliquando connectuntur, tanto doctore indigna videantur; ob id tamen ea non minus facienda, ut inter cruditos convenit.

5. *Due Synodi Antiochenæ in causa Meletii.* — A num. 50 ad 53. Valesius in Notis ad Theodoretum lib. 2, cap. 31, arbitratur, Synodum Antiochenam in causa *Meletii* habitam, de quo Theodoretus agit, eandem esse cum illa, de qua Socrates lib. 2, cap. 45, quam ait anno sequenti Antiochiæ celebratam. Sed tam Valesius, quam Baronius aliique, duas Synodos Antiochenas diversis annis congregatas perperam confundunt. Prior Synodus hoc anno coacta, in eaque *Meletius* et sede Sebastena ad Antiochenensem translatus. Hanc Theodoretus laudatus, et Libellus Synodicus diserte memorant : de translatione vero *Meletii* in ea facta agunt Socrates lib. 2, cap. 44, Sozomenus lib. 4, cap. 28, Philostorgius lib. 5, cap. 4, et Hieronymus in Chronico juxta editionem Scalligeri ad annum Abrahami 2376, qui cum mense Septembri currentis Christi anni desinit. Ex quo et constat, *Meletium* præsentis anni, non vero sequenti, ut male Valesius autumat, ad Antiochenam sedem translatum. Præterea Socrates citatus dicit, id factum « Concilio apud Constantinopolim congregato; » id est, dum Concilium Constantinopolitanum anno

præcedenti inceptum nondum absolutum esset. Quare uno eodemque anno duæ magnæ Synodi coactæ.

6. *Secunda Synodus Antiochena.* — Posterior *Antiochena* Synodus habita Tauro et Florentio coss. ut testatur Socrates cap. 45, anno sc. sequenti. « cum Euzoïus ei præesset Ecclesiæ : » Meletius enim in exilium actus est « a Constantio, et ipso Antiochiæ agente, in patriam ipsius Melitenem, » inquit Philostorgius lib. 5, cap. 5, ideoque hoc anno exeunte, vel initio sequentis. Etenim Constantius nonnisi hieme sub finem præsentis anni e prociectu Persico Antiochiam venit, teste Ammiano lib. 20, cap. 11. In hac secunda Synodo Antiochena Ariani « eandem fidei formulam recitarunt, quam prius Constantinopoli ediderant. » ut asserit Socrates citatus. Sozomenus lib. 4, cap. 29, de secunda ista Antiochena Synodo loquitur, indicatque secundam fuisse Antiochenam; ait enim : « Acaciani Antiochiæ una cum paucis iterum congregati, ea quæ prius ipsi decreverunt, reprehenderunt, nomenque illud simile ex formula fidei. Arimini ea Constantinopoli recitata, expungere statuerunt. » Jam itaque in electione Meletii, de qua proxime Sozomenus locutus erat, prima Synodus Antiochena celebrata fuerat.

7. *Constantius Synodo priori Antiochenæ non interfuit.* — Constantius imp. priori Concilio Antiocheno, in quo Meletius electus, non interfuit; hujus enim electione, seu potius e Sebastena Ecclesia ad Antiochenam translatione narrata. Sozomenus cap. 28 ait : « Imperator vero, cum Persas res novas moliri accepisset, Antiochiam perrexit, » sub finem nempe currentis Christi anni, ut ex Ammiano lib. 20, cap. 11, liquet. Neque Theodoretus lib. 2, cap. 27, ubi de utraque Synodo Antiochena in unum perperam confusa id dicit; imo contrarium insinuat, cum ait, *Meletium* ad Ecclesiam Antiochenam translatum Antiochiam venisse *acceptis imperialibus litteris*. Prior itaque Synodus Antiochena habita, dum adhuc Constantinopoli Constantius moraretur; secunda anno sequenti.

8. *Verisimile est eam interfuisse posteriori.* — Sed incertum, an eidem Constantius adhaerit. Cum tamen ex Chronologia Codicis Theod. a Gothofredo condita constet, *Constantiam* anno sequenti Antiochiæ fuisse, verisimilius est, cum Synodo interfuisse; et id Theodoretus insinuat, cum ait, in ea Synodo *Meletium* in exilium missum esse. Meletius nonnisi anno Christi cccclxii Antiochiam rediit. Auctor enim Chronici Alex. sub illius anni consulis scribit : « Meletius, qui ob impietatem et alia crimina depositus fuerat, Antiochiam reversus, veterem Ecclesiam per vim occupavit, adjunctis illi clericis, qui jam antea depositi fuerant a S. Synodo. Inter quos præcipuus erat Diogenes ex presbyteris; præ reliquis omnibus concensans et partes adjuvans; et Vitalis laicus, qui semper fraudes atque imposturas exercebat. Hic ulterius progressus ad extremum offensus Meletio, ab illo sese abrupit, et hæresim ipse quoque ridendam condidit, a qua etiam hodie Vita-

liani nuncupantur. » Sunt hæc, inquit Valesius in Notis ad Theodoretum lib. 3. cap. 1, ex veteri quodam auctore descripta, et, ut videtur, ariano. Nam idem auctor Chronici Alexandrini sub cons. anni Christi cccxi Leontium episcopum arianum Antiochiæ multipliciter prædicat.

9. *Julianus dicitur Augustus.* — Ad num. 55. Mensem, quo *Julianus* acclamatus est imperator, unus nos decuit *Animo* episcopus in epistola ad Theophilum patriarcham Alex. « de Conversatione et particulari vita SS. Pachomii et Theodori, » ubi cap. 4 ait : « Persecutionis porro ejus, quæ anno sexto, mense nono Athanasium papam expulit, *Julianus* imperavit homo idololatra. » Pachon mensis nonus Ægyptiorum cum die vicesima quinta Maii terminatur. Quare hoc anno inter illud intervallum *Julianus Augustus* nuncupatus, anno sc. sexto jam inchoato persecutionis Athanasii, quæ anno cccxi in Concilio Mediolanensi coepa est. Ammonem vero menses Ægyptiacos usurpare ostendunt duo ejusdem epistolæ loca. Hujus auctoritatis ope declarandus Ammiani locus, qui lib. 20, cap. 3, antequam capite sequenti dicat, *Julianum* a militibus acclamatum esse Augustum, ait. « cælum subtextum caligine obscura visum esse, et a primo auroræ exortu usque ad meridiem intermicasse jugiter stellas. » Quibus verbis, ut advertit Galvisius in opere chronologico, significatur eclipsis solis, quæ præsentī anno accidit die vicesima octava Augusti, feria secunda, paulo post exortum solis, in Mesopotamia, ubi sol totus obscuratus observatus est. Nam Ammianus eo libro partim de *Juliano*, partimque de Constantio agit : eclipsim autem illam narrat in ordine ad illa, quæ in Oriente, non vero quæ in Occidente gererentur.

10. *Qua occasione.* — Ipsemet *Julianus* in epistola ad senatum populumque Atheniensem refert, qua occasione ipse Augustus renuntiatus fuerit, libellum, scilicet, sine nomine sparsum fuisse, in quo nulla adversus Constantium jactabantur : « Quo allato, inquit *Julianus*, qui Constantio erant addictissimi, valde commoti sunt, nihil ut quantum possent conatibus instarent, uti citius milites emitterent, » in Orientem nempe, uti jusserat Constantius, « priusquam in alios ordines similes libelli spargerentur. Neque enim alius quispiam aderat eorum, qui benevolo in me animo esse viderentur. Erant ii *Nebridius*, *Pentadius*, ac *Decentius*, quem ad id negotii Constantius ipse miserat. » Ad quæ verba *Pelavius* in Notis ait : « Mendum subest huic loco. Neque enim isti, » *Nebridius*, *Pentadius*, ac *Decentius*, « vel tunc aberant, vel *Juliano* favebant. Imo vero a Constantio stabant. *Nebridius* ex quaestore *Juliani* præfectus prætorio Galliarum factus fuerat a Constantio in Florentini locum. *Decentius* vero tribunus et notarius ab eodem missus ad milites abstrahendos. » Verum locus minime corruptus, sed ipsemet *Pelavius* hallucinatur, qui non advertit, *Julianum* aliud non significare, quam *Nebridium*, *Pentadium*, ac *Decentium*, qui Constantio erant addictissimi, valde commotos fuisse, non vero *Julia-*

num referre hæc verba : *Erant ii Nebridius*, etc. ad immediate præcedentia parenthesis inclusa, scilicet : « Neque enim alius quispiam aderat eorum, » etc. Nam tres illos viros a Constantio, non vero a *Juliano* stetitisse, et tunc ibidem præsentis fuisse, ex Ammiano certo liquet. Quæ obiter dicta sunt ad loci illius elucidationem.

11. *Synodus Gangrensis.* — Synodus *Gangrensis* ante Concilium Constantinopolitanum hoc anno absolutum, celebrata. Id *Sozomenum* insinuare diximus anno cccxv, cum de Synodo Melitiniensi ageremus. A *Sozomene* non dissentit *Socrates* : hic enim postquam scripsit, Eustathium a sede *Sebastenæ* Ecclesiæ depositum fuisse, et in ejus locum *Meletium* subrogatum, ait : « Ceterum *Eustathius* post hæc etiam in Synodo *Gangrensi*, quæ ipsius causa in *Paphlagonia* coacta fuerat, condemnatus est, eo quod post condemnationis sententiam adversus ipsum prolatam in Synodo *Cæsariensi*, multa contra leges ecclesiasticas ageret. » Tum narratis falsis dogmatis ab *Eustathio* disseminatis, subdit : « Hæc et hujusmodi alia plurima, cum ille et faceret et doceret, Synodus *Gangris* in *Paphlagonia* congregata eum deposuit, ejusque dogmata anathemate damnavit. Verum hæc postea gesta sunt. Tunc vero expulso *Macedonio*, *Eudoxius* Constantinopoleos episcopus constituitur, » præsentī nempe anno, die vicesima septima mensis *Januarii*, ut anno superiori ex *Chronico* Alex. ostendimus. Quare inter *Socratem* et *Sozomenum* convenit, *Gangrensem* Synodum paulo ante Constantinopolitanam habitam esse, licet in variis circumstantiis inter se dissentiant.

12. *Synodus Cæsariensis.* — Synodus *Cæsariensis* ante *Gangrensem* anno incerto habita, postquam *Eustathius*, qui in ea depositus fuerat, errores suos sparsit; quod *Socrates* citatus his verbis insinuat : « Verum hæc postea gesta sunt. » Quibus ex verbis *Valesius* in Notis ad *Socratem* male infert, Synodum *Gangrensem* juxta *Socratis* sententiam post Constantinopolitanam conclam esse. Nam *Socrates* eo in loco non respicit ad Synodum Constantinopolitanam, sed ad *Cæsariensem*, post cujus celebrationem ait, *Gangrensem* *Eustathii* dogmata anathemate damnasse. In *Cæsariensi* Synodo *Meletius* *Sebastenæ* urbis episcopus renuntiatus videtur, eaque Synodus anno trecentesimo quinquagesimo octavo, aut circiter celebrata. Nam *Theodoretus* lib. 2, cap. 25, postquam retulit *Leonii* episcopi Antiochenis mortem, et *Eudoxii* in ejus locum subrogationem, quæ præfato anno contigere, ait : « Per idem tempus *Eustathius* episcopatum gerebat *Sebastiæ*. » Quare nomini post *Eudoxii* ad sedem Antiochenam translationem *Eustathius* dignitate abdicatus est, cum *Meletius* jam *Sebastenus* episcopus Concilio *Seluciensi* anno præcedenti celebrato interfuerit.

13. *Dedicatio Ecclesiæ S. Sophiæ.* — In *Chronico* Alex. sub hujus anni conscribitur legitur : « Hoc anno mense *Peritio* (scu xv *Februarii*) Magna ecclesia Constantinopolitana dedicata est. *Macedonius* episcopus Constantinopolitanus propter multa ipsius

propria crimina exauctoratus est, et in locum ejus subrogatus Eudoxius mense Andynaco (seu Jan. xxvii) presentibus episcopis xxxi. » Paulo post : « In ea Synodo episcoporum non post multos dies ab inauguratione Eudoxii episcopi Constantinopoleos, encenia Magnae ecclesiae ejusdem urbis celebrata sunt anno trigesimo quarto plus minus, quam fundamenta Constantinus victor Augustus gesserat. Acta sunt encenia etiam his coss. XVI kal. Martias, qui dies mensis Peritii (seu Februarii) xiv. Ad ea encenia imperator Constantius Augustus vota seu munera, multa cimelia aurea et argentea ingentia, gemmeasque et auro intertextas telas pro altari multas contulit. Quin et in januis geminas utrinque fores aureas vario opere fecit, ipsasque exteriores portas auro mire variavit. Multa beneficia magnifice contulit, cum in universum clerum, tum in religiosas virgines et viduas. In xenodocheia item et eorum alimenta, pauperum quoque et pupillorum domiciliis frumentum auxit majori numero, quam pater ejus Constantinus erat elargitus. »

14. *Facta in Synodo Constantinopolitana.* — Loquitur auctor Chronici Alex. de Concilio Constantinopolitano, in quo *Eudoxius* ad sedem Constantinopolitanam translatus, quam hoc anno adhuc continuatam esse supra diximus. Sed loco *XVI kal. Martias*, legendum *XV kal. Martias*; et loco *Februarii XIV* legendum, *Februarii XV*; eo enim die ecclesiam Sanctae Sophiae dedicatam jam dixerat : quo etiam ea encenia peracta diserte testantur Ildicus in *Fastis*, et *Socrates* lib. 2, cap. 43. Haec dedicatio, ingentesque largitiones, de quibus auctor Chronici Alex. loquitur, factae occasione quinquennialium Juliani adhuc tunc Caesaris, quae hoc anno exhibuit, postquam jam Augustus ab exercitu dictus esset. Porro dies xxvii Januarii cum feria quinta, dies xv Februarii cum feria vii concurrunt; ideoque nondum similia sollemnia diebus Dominicis fieri solita.

15. *Synodi Ariminensis historia ex lege hoc anno data lucem accipit.* — Data hoc anno a Constantio lex 15 Codicis Theod. *De episcopis*, adversus immunitatem Ecclesiarum et clericorum, quam omisit Baronius in gestis hujus anni, quanquam illam referat anno praecedenti num. lxx. Eam egregie explicat Gothofredus in Commentario, quod ad ea, quae Synodum Ariminensem proxime secuta sunt, pertinet, quae alioquin vix alibi occurrunt. Primum ex ea lege liquet, in Ariminensi Synodo non tantum tractatum habitum de fide, vel etiam de causis episcoporum (quod in ea tractari voluit Constantius, teste Sozomeno lib. 14, cap. 16), verum etiam tractatum habitum in ea de privilegiis Ecclesiarum et clericorum, ac nonnulla super his disposita ad principem Constantium perlata, nempe de Ecclesiis et clericis in universum plenissima immunitate, etiam a solitis et ordinariis functionibus et tributis, donandis. Secundo, ex hac lege discimus, Constantium hanc Ariminensi Synodi dispositionem sanctione sua statim repulisse. Voluit itaque Con-

stantius, Ecclesias, etsi ab extraordinariis muneribus et translationibus immunes essent (ut ex fine legis etiam liquet), attamen a canonicis et ordinariis immunes non esse; quod idem *Honorio* placuit, ut suo loco dicitur : adeo ut id etiam in metropolitani Ecclesiae obtinuerit, veluti Thessalonicensi, ut ostendit L. 33 Codicis Theod. *De annona et tributis*. De clericis vero haec Constantii mens est, ut non tantum canonica, verum etiam extraordinaria agnoscant; veluti translationem, itemque lustralem collationem, aliaque negotiorum munera et pensationes : quorum eo fine certa quaedam matricula confecta fuit, quae postmodum clericis facti operam mercimoniis addidit. Verum hanc legem hac parte postea anno sequenti abrogavit L. 16 *De episcopis*, quam, hac rejecta, confirmat Valentinianus Senior lege 18, *De episcopis*.

16. *Plures legati ad Constantium missi.* — Tertio id observetur, post Ariminensem Synodum certam clericorum negotiantium matriculam factam, ut ita negotiatorum pensationes agnoscerent. Excepti tantum clerici et *copiatæ* exiguis admodum mercimoniis lenium sibi victum vestitumque conquirentes : quae tertia Constantii, postremaque sententia hac parte fuit, quemadmodum et *Honorii* lege 36 *De episcopis*. Quarto observetur quod hac lege dicitur de episcopis, qui ad comitatum Constantii venerunt ex partibus Italiae, ut et de episcopis, qui ex Hispania et Africa eodem commearunt. Quod utique non pertinet ad legatos, qui ex Ariminensi Synodo ad Constantium missi sunt; et quidem deni a Catholicis, decem ab Arianis : hi enim superiori anno ad Constantium missi, et quidem a Synodo fuere : de quo videndus Severus Sulpitius lib. 2 Hist. Etenim hi, quorum hac lege mentio fit, hoc anno recenter ad comitatum Constantii commearunt, neque a Synodo missi fuere, verum etiam ex Italiae partibus, item ex Hispania et Africa commearunt. Quod perpendens Gothofredus laudatus, atque nullam Gallorum mentionem fieri videns, in eam adducit sententiam, cum totus jam *orbis ingenuisset*, atque *arianum sese esse miratus esset*, post Ariminensis nempe Concilii exitum, (quod nominatim scribit Hieronymus adversus Luciferianos), et cum in arianam pravitatem Italorum, Afrorum, Hispanorum plerique, etiam *Hosius* Cordubensis, concessissent, ac Arimini gesta confirmassent, eo jam nomine episcoporum legationes ex illis partibus ad Constantium concurrissent; quod etiam testatur Severus Sulpitius citatus.

17. *S. Hilarii beneficio arianismo Galliae liberata.* — Sola Galliae, inquit Gothofredus, piaculo haeresis liberata fuere, Hilarii beneficio, ubi frequentibus intra Gallias Conciliis, atque omnibus fere episcopis de errore prolitentibus apud Arimum gesta condemnata fuere, et in statum pristinum Ecclesiarum fides reformata. Praeterquam quod idem Hilarius ante Ariminense Concilium, edito ad Gallos *de Synodis* Commentario, eos a dolis haereticorum

cautos reddidit. Quinimo et iidem Galli fidem suam testatam Hilario paulo ante reddiderant, idemque de eorum constantia gratulatur. Hæc igitur causa est, cur nulli hic de Gallia episcopi memorentur, ulpote qui in fide sana sani mansere. Proculdubio enim et episcopi, quorum hæc lege fit mentio, Ariani fuere, atque hæc lex in favorem Arianorum emissa obsistentium Catholicorum dispositioni, seu postulationi de plenissima immunitate concedenda Ecclesiis et clericis. Hæc Gothofredus, cuius conjecturam firmat Concilium Parisiense, quod hoc anno, Hilario agente, celebratum fuisse ad arianam impietatem damnandam, anno cccxii monstrabimus. Verum est, pridie kal. Julii, quo die hæc lex Mediolani data dicitur, Julianum jam Augusti titulum in Galliis usurpasse, sique verisimile non esse, ausos fuisse arianos Galliarum episcopos Constantinopolim ad Constantium proficisci. At conjicere possumus ex hæc Juliani nuncupatione Hilarii animum ad Concilium Parisiense celebrandum fuisse; ideoque, cum illud hoc anno habitum fuerit, in coque hæresis ariana damnata, non fuisse, cur Galli

legatos Constantinopolim mitterent. Sed de hoc Concilio legenda, quæ infra anno cccxii in medium adducimus.

48. *Persica expeditio.* — Persica expeditio Constantii in hunc annum incidit, sc. post adultum ver, ducto itinere per Casarcam Cappadocia, Melitanam, Lacleonam, Samosatam et Edessam, ubi diu moratus, post æquinoctium tandem autumnale, in Persas movit, teste Ammiano lib. 20 et lib. 24. Ad hanc expeditionem referenda lex 2 Codicis Theod. *De lustrali collatione*, hoc anno data, qua Constantius veteranos solos verosque a lustrali collatione immunes esse jubet. Quæ lustralis collatio indicta hoc tempore videtur juvenæ erogationi publicæ seu militari eo tempore, quo Constantius difficillimo bello Persico maxime illigatus erat, atque in id magnos belli apparatus facere necesse erat. Quo etiam pertinet lex 6 Codicis Theod. *De erogatione militaris annonæ*, quæ hoc anno *XVI kal. Jun.* data est Hieropoli, dum se, Constantius in Persas moveret.

LIBERII ANNUS 10. — CHRISTI 361.

---

1. *Juliani hypocrisis et patefacta impietas.* — Trecentisimus sexagesimus primus Christi annus Tauro et Florentio consulibus adscribitur fastis, famosus morte Constantii imperatoris. At quæ sint ejus obitum angressa, servato rerum ac temporum ordine, describamus. Julianus Augustus ipso mense Januarii, licet animo aversus a Christiana religione prorsus esset; tamen ad stabilendum collatum sibi a militibus imperium, quo sibi Christianorum animos conciliaret, quorum magna vis esset, eam ex more excolere simulans, una cum illis sacros celebravit conventus: Ammianus enim de eo hæc habet¹: « Agebat, inquit, nihil interim de statu rerum præsentium mutans, sed animo tranquillo et quieto incidentia cuncta disponens; paulatimque sese corroborans, ut dignitatis augmento, virum quoque congruerent incrementa. Utque omnes, nullo impediante, ad suum favorem alliceret, inherere cultui christiano iungebat, a quo jampridem occulte desciverat, arcanorum participibus paucis, aruspiciæ anguriisque intentus, et cæteris que decorum semper fecere cultores. Et ut hæc in-

terim celarentur, feriarum die, quem celebrantes mense Januario Christiani, Epiphaniam dicunt, progressus in eorum ecclesiam solemniter numine orato discessit. » Hæc Ammianus.

2. At quam diversa a rebus gestis a Juliano hujus anni principio, quæ postea sunt ab eodem facta cessere! Siquidem obfirmato omni ex parte, ut sibi videbatur, imperio, palam exiit, quam diutius occultavit, hypocrisin. Antehæc autem, velut impellente numine subire imperium cogebatur, multa variaque dictebat et ad amicos pariter conscribebat; ut illud in primis, quod narrat Ammianus his verbis¹: « Nocte qua declarationis Augusti præcesserat diem, junctioribus proximis retulerat imperator, per quietem aliquem visum, ut formari genius publicus solet, hæc oljurgando dixisse: Olim, Juliane, vestibulum ædium tuarum observo, latenter augere tuam gestiens dignitatem: et aliquoties tanquam repudiatus abscessi. Si sic nunc quidem recipior sententia concordare multorum, ibo demissus et mæstus: id tamen relinco in meo corde, quod tecum diutius non habitabo. »

¹ Ammian. lib. XXI.

¹ Ammian. lib. XIX.

3. *De Constantii obitu predictio.* — Huic plane haud dissimile illud est, quod idem ipse Ammianus inferius de eodem tradit ¹ : « Item, inquit, cum apud Viennam postea quiesceret sobrius, horrore (hora media) media noctis imago quedam visa splendidior, hos ei versus heroicis modo non vigilianti aperte dixit, eadem saepius replicando, quibus fretus nil asperum sibi superesse existimabat :

Ζῆλος ὄταν ἐς πλατὺ τέμα μὲν κλυτὸ Ἰθρῶκιο,
 Παρθενικῆς δὲ Χρόνος μάλιστα βίωσιν ἐπὶ πέμπτῃ
 Εὐκλειστῆ, βασιλεὺς Κωνσταντίας Ἰασίδης αἰὶς
 Τέμα φίλον βιοτῶν στυγερῶν καὶ ἐποδῶν ἐξεί.

Cum Juppiter in excelsum terminum venit turbulenti Aquarii,
 Virginisque Saturnus in parte ingredietur quinta
 Vicesima, rex Constantius Asiaticæ terræ,
 Finem amicium, vitæ otiosum, et doloribus plenum habebit.

Hæc apud Ammianum ex græco translata. Recitat eodem versus Zozimus, diversa tamen translatione, latinitate donatos.

4. Ejusdem quoque generis et argumenti ca sunt, quæ idem ipse Julianus ad Oribasium sophistam magni nominis his ferre temporibus scripsit in hæc verba ² : « Ego hodie tale quiddam vidi, arborem proceram in quadam trichino per amplo et spatioso sitam putabam, quæ in terra se inflecteret, atque arbusculam parvam et teneram valdeque florentem ad radices adgnatam haberet. Angebat me autem vehementer metus de exigua illa arbore, ne a quopiam una cum magna avelleretur. Et cum propius accessissem, cerno magnam arborem humi prostratam, parvam autem erectam quidem, sed a terra suspensam. Quod cum vidissem, æstuans ac laborans : Hen, inquam, quanta arbor ! et tamen periculum est, ne sureculus etiam ei adgnatus intreat. Hic quidam mihi ignotus omnino : Contemplant, ait, diligenter, et bono sis animo : radice enim humi manente, parvula illa arbor permanebit firmiorque hærebit. » Isthæc de somnio Julianus, seu potius de his quæ effingendo vigilans somniabat de futuro, quod jam prope adepturus erat, imperio; se per arbusculam, Constantium per grandem arborem præfigurans.

5. Cæterum cum primum tantum sibi inesse virium vidit, et exercitu ad sua vota in omnibus comparato, quod clanculum paucis arbitris sibi amicis et superstitione conjunctis agere (ut ait Ammianus) solebat, jam palam facere non erubuit. Id quidem ipse ad Maximum Ephesium scribens, quo (ut dictum est) ad omnem impietatem usus fuerat pedagogo, affirmat his verbis ³ : « Illud maxime te audire convenit, et quemadmodum uno tempore præsens auxilium deorum sensitus, et tantam insidiatorum multitudinem effugimus nemine occiso aut spoliato, sed iis tantum custodia traditis, qui in scelere ipso deprehensi erant, Atque

hæc quidem fortasse melius erit dicere, quam scribere : puto tamen abs te fibentissimo animo auditum iri. Deos publice et palam colimus, et totus meus exercitus pietatem amat. Nos aperte boves immolamus. Diis gratias agimus multis hecatombis. Me jubent dii pure et caste, quoad poterit, vivere. Ego vero iis pareo, et quidem libenti animo. Magnos fructus laborum pollicentur, nisi segniter agamus. » Sic Julianus ad Maximum, cum ex Galliis (ut iisdem litteris ipse testatur) ad Illyrios pervenisset; cum jam ultro citroque a Juliano atque Constantio missis legationibus, iisdemque cassis redditus, in 'apertum bellum progressa res esset.

6. Insidiae vero illæ, a quibus se deorum beneficio liberatum tradit Julianus, descriptæ videntur ab Ammiano ⁴. Cum enim Constantius per secreta internuntia lenasset eum Vadomari regis Francorum sibi antea fœderati, ut eum in Julianum armaret : ille rex, ad fallendum idoneus et ad insidias struendas satis callidus, officium omne suum per litteras Constantio pollicitus est. Sed dum hæc agerentur, litteris Vadomari ad Constantium interceptis, re comperta, capitur Vadomarus, atque vincetus a Juliano in Hispanias amandatur : quando Julianus, mox victis barbaris, qui prope erant in armis, pro acceptis (ut ipse tradit) a diis beneficiis, placavit (ut inquit Ammianus) secretiore ritu Beltonam, habitque ad exercitum concionem, et a singulis militare juramentum exegit. Sic igitur cum appareat Julianum, quandiu fuit in Gallia, deos secreto coluisse, erroris arguitur Zozimus ⁵, qui tunc in Galliis eum publice immolasse testatur. Sed ex Juliano ad Maximum litteris Ammianus ⁶ item redarguitur, cum de Juliano ait non antea se palam sacrificium exhibuisse, atque manifestum deorum cultorem, quam cum Constantinopolim pervenisset. At de Juliano rebus gestis Constantinopoli, cum non nisi post mortem Constantii ad tertium idus Decembris illic ipsum contigerit pervenisse, suo loco dicendum erit.

7. *Juliani adversus Constantium machinationes.* — Consules autem Taurus et Florentius, cum audissent Julianum in Pannoniam pervenisse, fuga ex urbe se subdixerunt : quos in publicis memoriis Julianus describi voluit, consules fugitivos. Scripserat ad senatum litteras Julianus, ut Urbem sibi conservaret. Hæc Zozimus ⁷, Interea, conflato jam bello inter Julianum atque Constantium, idem Julianus, dum ageret ille in Oriente, præoccupare Constantinopolim conatus est. Stravisse quidem Juliano ad imperium invadendum atque etiam oblinendum viam sua impietate Constantium, certum est. Etenim quomodo passuri essent fideles, apostatam a fide regnare, nisi Constantii tyrannidem tum in Occidente, tum etiam in Oriente, quandiu imperavit, experti essent; quem et Christiana religio nuper jam senserint, perduellem, cum in Synodo Constantinopoli acta ipse cum suis Christum

¹ Ammian. lib. XXI. — ² Jul. ep. ad Oribasium. — ³ Jul. ep. ad Maxim.

⁴ Ammian. lib. XXI. — ⁵ Zozim. lib. II. — ⁶ Ammian. lib. XXI. — ⁷ Zozim. lib. III.

negaverit esse Deum? Christianorum igitur qui Catholici essent, consultius rati sunt, pati dirum apertum fidei inimicum, quam dolo serpentem adversarium, qui, abnegata Christi divinitate, ipsam integram quod in se esset Christianam religionem penitus convulsisset. Ceterum qui essent haeretici, quod ipsis ut saepe dictum est, insitum esset temporibus inservire, Juliani gratiam potius promereri, quam illi adversari, in animum induvere.

8. Porro quid Juliano obligerit, cum est ingressus Illyricum, unde ut dictum est, ea ad Maximum scripsit, Sozomenus narrat his verbis¹: « Fertur autem, cum primum fines Illyrici ingrederetur, vites post vindemiam, circiter Virgilianum oecusum, uvis acerbis minimeque maturis onustas visas esse: roremque tum in ejus, tum in comitum suorum vestes ex aere delapsum singulis guttulis signum crucis in eis impressisse. Quae res cum visa fuissent, non ipse solum, verum etiam alii qui eum comitabantur, uvas haud maturas intempestive apparentes aliquid boni portendere; rorem autem demissum, vestem ejus, in quam forte cadebat tali nota casu ac fortuito signasse existimaverunt. At vero ab aliis dicebatur, ostentorem alterum significare, imperatorem immaturo aetatis suo tempore non aliter atque uvas immaturas periturum, et imperium ad exiguum tempus duraturum: alterum indicare, religionem Christianam caelestem esse, et omnes figura crucis signari oportere. Quae conjectura fuere eorum, qui doctrina et religione ab imperatore dissentiebant, neque certe (ut videtur) a veritate aberrantes: nam temporis progressio utrumque demonstravit vere dictum esse. » In hunc modum Sozomenus.

9. Julianus vero quantumlibet sibi viam, quocumque progrediretur, vi exercitus aperiret, tamen excusationem quamdam, ut se purgaret apud Constantium de suscepto imperio, forinsecus obtinebat, ne videretur esse tyrannus. Id sane S. Gregorius Nazianzenus in ipsum agens, atque acriter invehens, testatur his verbis²: « Primum quidem illius contumaciae profligataeque vecordiae facinus fuit, quod sibi diadema imposuit, magnique illius nominis honorem arrogavit quod non fortuna insolentia, sed pro virtutis praemio vel tempus vel imperatoris calculus affert, vel, ut moris antiqui fuit, senatoris iudicium nec honoris modum ejus arbitrio permisit, quem imperii arbitrum dominumque habuerat. Deinde (jam enim ob ea, quae perpetrarat, necessitatem sibi in omne flagitium ruendi impositam esse perspiciebat) quid cogitat, et quo tum impietatis, tum furoris progreditur? O miram illius animi vesaniam! adversus eum expeditionem suscepit, atque ab Occidente pedem movet; in speciem quidem quasi de suscepto diademate purgare vellet (adhuc amentiam suam occultare videbatur, revera autem, ut totum imperium ad se transferret, atque peritiam suam et ingratitude in hominum admirationem veniret. » Hucusque Gregorius.

10. At de causa adventus sui, ipse epistola illa, quam audita morte Constantii scripsit ad Julianum avunculum, agit his verbis³:

« Ad tertiam horam noctis incuntis, cum neminem qui scriberet haberem, quod omnes occupati essent, vix potui hanc ad te scribere. Vivimus, deorum beneficio, liberati ab externis malis patiendis, vel faciendis. Testis mihi vero est sol, cujus auxilium operumque in primis poposi; testis Jupiter rex, quod Constantium occidere nunquam optaverim; imo magis, id ne accideret, exoptaverim. Cur igitur veni? Quia videlicet dii aperte hortabantur, salutem polliciti, si parerem; sin vero remanerem, id quod dii prohibeant. Accedit, quod cum hostis jam appellatus essem, terrere cum duntaxat cogitabam; et quo pacto res ad colloquium aliquod lenius et mitius deventuras esse: aut si etiam bello decernendum foret, fortunae diisque omnia permitterem; atque exitum, qualem ipsorum clementia afferret, expectarem. » Haec enim ad Julianum Julianus. Naissum autem cum pervenisset, ibidemque substitisset, accepisse munus de Constantii obitu, auctor est Zozimus⁴.

11. *De praefectura Helpidii.* — Sed ad res gestas Constantii hoc anno usque ad diem obitus revertemur. Antiochia quidem eum hiemasse usque ad veris tempus, cum profectus est in Persas, Ammianus testatur⁵. Ibi dum Constantius ageret, defuncto Hermogene praefecto praetorio in Oriente, in locum ejus subrogavit Helpidium. « Hic, idem inquit Ammianus, ex Paphlagonia oriundus adeo aequus ac mitis fuit, ut, cum ei coram se innocentem quemdam Constantii torqueri jussisset, aequo animo abrogari sibi potestatem orabat, haecque potius alii ex sententia principis agenda permitti. » At quod de tanto viro praefectura nobilissima aucto incidit mentio, nolimus hic praeremississe, quod de eo ejusque conjugae Aristanetae, clarissima ac prudentissima femina, scribit S. Hieronymus in rebus gestis B. Hilarionis; quam quidem historiam hic retexere, antequam ad res Constantii ulterius progrediamur, dignum fore existimamus. Ipse ergo S. Hieronymus de his agit his verbis⁶: « Aristaneta, Helpidii, qui postea praefectus praetorio fuit, uxor, valde nobilis inter suos, et inter Christianos nobilior, reverens cum marito et tribus liberis a beato Antonio, Gazae propter eorum infirmitatem remota est: ibi enim sive ob corruptum aerem, sive (ut aetate claruit) propter gloriam Hilarionis servi Dei, hemithraeo pariter arrepti, omnes a medicis desperati sunt. Jacobae utlans mater, et quasi inter tria filiorum excurrens cadavera, quem prius plangeret, nesciebat. Cognovit autem quod esset quidam monachus in vicina solitudine, oblitam matronalem pompae, tantum se matrem noverat: vadit comitata ancillis et eunuchis; vivax a viro persuasum est, ut a se solo sedens pergeret. Ad quem cum pervenisset: Per ego

¹ Sozom. lib. v. c. 1. — ² Greg. Nazianz. orat. 1. in Jul.

³ Jul. ep. ad Julian. — ⁴ Zozim. lib. III. — ⁵ Ammian. lib. XXI. — ⁶ Hieron. in Hilar.

le, ait, Jesum clementissimum Deum nostrum obtestor, per crucem ejus et sanguinem, ut reddas mihi tres filios, et glorificetur in urbe Gentilium nomen Domini Salvatoris, ingrediatur servus ejus Gazam, et Marnas corruat (erat idolum ibi famosum, quod illi Marnam, alii Jovem nominant). »

12. « Renuente illo, atque dicente, nunquam se egressurum de cella, nec habere consuetudinem, ut non modo civitatem, sed ne villulam quidem ingrederetur : prostravit se illa humi, crebro clamitans : Hilarion, serve Christi, redde mihi liberos meos : quos Antonius tenuit in Ægypto, a te serventur in Syria. Flebant eundi qui aderant; et se ipse negans flevit. Quid multa? Non prius mulier recessit, quam ille pollicitus est, se post solis occasum Gazam introituum. Quo postquam venit, singulorum lectulos et arenia membra considerans, invocavit Jesum. Et (o mira virtus!) quasi de tribus fontibus sudor pariter erupit. Eadem hora acceperunt cibos lugentemque matrem cognoscentes, et benedicientes Deum, sancti manus deosculati sunt. Quod postquam auditum est, et longe lateque percrebuit, certatim ad eum de Syria et Ægypto confluebant, ita ut nulli crederent in Christum, et se monachos profiterentur: necdum enim tunc monasteria erant in Palæstina, nec quisquam monachos ante S. Hilarionem in Syria noverat. Ille fundator et eruditor hujus conversationis et studii in hac provincia fuit. Habebat Dominus Jesus in Ægypto senem Antonium; habebat in Palæstina Hilarionem juniorem. » Hactenus sanctus Hieronymus : hæcque nos occasione Heliidii, hoc anno a Constantio in Hierogenis locum creati præfecti prætorio : quem tamen cum omni laude dignissimum dicat ob mansuetudinem et æquitatem; Ammianus ¹, more videlicet Gentilium carpentium quoscunque Christianæ religioni addictos, sugillat hominem, dicens fuisse simplicioris ingenii.

13. Porro de eadem Aristæneta, cum præfectura Heliidii, idem S. Hieronymus hæc inferius ² : « Aristæneta illa, cujus supra fecimus mentionem, præfecti tunc uxor, sed nihil de præfecti ambitu habens, venit iterum ad Hilarionem, volens etiam ad Antonium pergere. Cui ille flens : Vellem, ait, ipse quoque ire, si non carcere hujus monasterii clausus tenerer, et si eundi fructus esset : biduum enim hodie est, quod lotus mundus tali parente orbatu est. Credidit illa, et subsistit, et post paucos dies veniente nuntio, Antonii dormitionem audivit. » Hæc cum ipse dicat de Heliidii præfectura tempore mortis Antonii : nisi dixerimus, præter omnium sententiam, in hunc usque annum Antonium fuisse superstitem; errasse oportuit Ammianum, Heliidii præfecturam in hunc ipsum annum referentem, nisi secundum, hoc eodem anno, cum contigerit obire magistratum.

14. *Constantius, secundis nuptiis initis, proficiscitur in Persas.* — Sed jam ad Constantium redeamus. Qui Antiochia hicinavit; atque ut Ammianus auctor est ³, antequam expeditionem pararet

in Persas, defuncta Eusebia conjuge, de qua multa superius, aliam, Faustinam nomine, uxorem sortitus est, ex qua genita est filia posthuma, Constantia dicta, quæ postea matrimonio juncta est Gratiano. Constantius igitur Antiochiæ agens, adversus Persas, in Mesopotamiam irrupentes, expeditionem parat. Adventante autem vere, antequam proficisceretur, concubitatus sibi munus, sic ad Antiochenos pro Christiana religione rescripsit ⁴ :

15. « In quolibet civitate, in quolibet oppido, vico, castello, municipio, quicumque voto Christianæ religionis meritum eximia singularisque virtutis omnibus intinaverit, securitate perpetua potiat. Gaudere enim et gloriari ex fide semper volumus : scientes magis religionibus, quam officiis et labore corporis, vel sudore, nostram Rempub. contineri. Dat. XVI kal. Mart. Antiochiæ, Tauro et Florentio eoss. »

16. Quibus item consulis, contulit Themistio philosopho præturæ insignia, deque ea ad senatum rescripsit ⁵. Hic ille Themistius, qui, egregiis commentariis editis, Aristotelis scripta elucidavit; cujus meminit Suidas, atque eum a Juliano Constantij successore designatum fuisse Constantinopolitanæ urbis præfectum. Porro cum adversus Julianum se bene putasset Occidentale imperium munivisse Constantius, ipse primo vere (ut ait Ammianus adversus Persas movens exercitum, pervenit Edessam, cum adhuc Julianus moraretur in Galliis : « Qui cum superatis montibus pervasisset Illyricum, nuntii (inquit idem Ammianus ⁶) ad Constantium percrebuerunt certissimi, quorum clara fide comperit est, Julianum Italiam et Illyricum cursu celeri prætergressum, claustra interim occupasse Suecorum, accita undique præsolatam auxilia ut multitudine stipatus armalarum pervaderet Thraciam. Quo cognito, mœrore offusus Constantius, solatio uno sustentabatur, quod intestinus semper superaverat motus : » communicatoque cum suis consilio, communi omnium consensu decretum est, eum cum expeditione reverti; idque tunc opportunum, quod et Persarum rex ad propria quoque reverteretur.

17. « In hoc rerum adversarum tumultu, subdidit Ammianus ⁷, hærens ejus fortuna, jam et subsistens, adventalem casum vite difficilem modo non loquentibus signis aperte monstrabat. Namque et nocturnis imaginibus terrebatur, et nondum penitus mersus in somnum umbram viderat patris obtulisse pulchrum infantem, eumque susceptum et locatum in gremio suo, excessum ibi projecisse longius sphaeram, quam ipse dextera manu gestabat. Id autem permutacionem temporum indicabat; licet interpretes placencia responderent. Post hæc confessus est junctoribus proximis, quod tanquam desolatus secretum aliquid videre desiderit, quod interdum affuisse sibi squalidius aestimabat, et putabatur genus esse quidam tutelæ salutis appositus

¹ L. XVI, de Epi. et cle. C. Theod. — ² L. XII, de Præf. Cod. Theod. — ³ Ammian. lib. XXI. — ⁴ Ammian. ibid.

⁵ Ammian. lib. XXI. — ⁶ Hier. in Hilarion. — ⁷ Ammian. lib. XXI.

cum reliquissè, mundo citius digressurum. Ferunt enim theologi, in lucem editis hominibus cunctis, salva firmitate fatali, hujusmodi quædam velut actus reclusura nomina sociari, admodum tamen paucis visa, quos multiplices auvere virtutes. Ita et oracula, et auctores docuerunt præclari. » Istuc, et alia de his pluribus Ammianus : quibus, paucis quibusdam demptis, concordat Christiana religio : abque idem auctor sic paulo post de Constantii obitu ¹ :

18. *Constantii obitus, et ejusdem laude et vituperatione digna.* — « Ingressus itaque Antiochiam festinando Constantius, ad motum certaminum civilium, ut solebat, avide surrecturus, paratis omnibus, exire properabat, inmodice renitentibus plurimis murmure tenus : nec enim dissuadere palam audebat quisquam, vel vetare. Autumno jam senescente profectus, cum ad suburbianum veisset disjunctum exinde tertio lapide, Hippocephalum nomine, inerte jam die, cadaver hominis interfecti dextera jacens, capite avulso, conspexit contra occidentum latus extensum; terrilisque omnibus, finem parantibus fatis, destinatus ipse tendebat (ita loquitur ethnicus scriptor), venitque Tarsum, ubi leviori febre contactus, ratusque itinerario motu minime valetudinis eventi posse discrimen, petit per vias difficiles Mopsuestiam Cilicie, ultimam hanc pergentibus stationem sub Tauri montis radicibus positam. Egredique secuto die conatus, illabente morbi gravitate detentus est : paulatimque urente calore nimio venas, ut ne tangi quidem corpus ejus posset, in modum loculi fervens, cum usus deficeret medelarum, ultimum spirans dalebant exitum. Mentisque sensu tum etiam integro, successorem suæ potestatis statuissè dicitur Julianum. Deinde anheli tum pulsante lethali, contieuit, diuque cum anima colluctatus jam discessura, abili et vita tertio nonarum Octobrium, imperii viteque anno quadragésimo, et mensibus paucis. » Hactenus Ammianus.

19. At quod ait, Constantium ultimo elogio statuissè Julianum sui imperii successorem, puto commentum ethnicorum Juliano faventium excoGITatum, quo a tyranni nomine ea arte redderent ipsum immunem : nam S. Gregorius Nazianzenus de Constantio in extremis laborante hæc tradit ² : « Sic vitam cum morte commutat, pastoris adversarii, » nempe Gregorii, « confirmator et patronus, malum laud malo imperio finem imponens; atque inutili, ut ferunt, penitentia in extremo vite spiritu affectus : cum nimirum ob alterius sæculi tribunal, rerum suarum æquis est inquisique iudex. » Tria enim hæc mala, superioque suo et principatu indigna, ipsum agnovissè narrat : unum, quod generi suo necem attulisset, ipso nimirum ejus ingressu in imperium : aliud, quod Julianum Apostatam imperatorem nominasset, creando eum Casarem : tertium, quod novis fidei dogmatibus studuisset; simulque cum his vorans et vita discessisse.

20. Cæterum utrumque hæc extrema Constantii

se habuerint, illud exploratum habetur, ipsum eo tempore fuisse ab Euzoio ariano episcopo Antiocheno baptizatum. Id quidem S. Athanasius testatur, cum ait ¹ : « Constantius hæreticus fuit : qui ad finem usque permanens in ea impietate, ac deinde moriens, voluit non a piis viris, sed ab Euzoio, non semel, sed sæpius ob arianam hæresin deposito rejectoque baptizari. » Hæc Athanasius. De obitu ejusdem Constantii sic etiam sanctus Hieronymus ² ad Heliodorum : « Constantius arianae fautor hæreseos, dum contra inimicum paratur, et concitus fertur ad pugnam, in Mopsi viculo moriens, magno dolore, hosti reliquit imperium; » et alibi ³ : « Dominus excitatur, imperat tempestati : bestia moritur, tranquillitas redit, » etc. At de baptismo suscepto ab hæretico homine Euzoio, absque controversia ab omnibus affirmatur.

21. Cum igitur majorum omnium constet assertionem, Constantium Catholicos exagitantem, atque Arianis faventem, vixisse impium, et impie ab hæretico episcopo baptizatum, clausisse infelicitè diem extremum : præconia de eo a S. Gregorio Nazianzeno conscripta permolestè piorum auribus ingeruntur. At quæquam illa sint, hic describamus; ita tamen, ut et quoniam modo valeant excusari, æque subdantur. Ab ipso itaque exordio laudum ejus ab apostrophe illa orationem auspicemur, qua Constantium ipsum hoc modo compellat : « Quid, inquit ⁴, tibi accidit, o imperatorem præstantissime, ac divinissime Christianique amantissime? Eo enim provehor, ut tecum velut cum præsentè atque audiente expostulem; etsi multo excellentiorem te esse non dubitem, quam ut expostulatio nostra et reprehensio in te hæreat, utpote qui Deo adjunctus sis, caelestique gloriæ hereditatem acceperis, atque hactenus a nobis migraris, ut imperium cum majore commutares. Quodnam hoc consilium iniisti, qui omnes non tui solum temporis imperatores, sed etiam ætate tua superiores animi solertia atque acumine longe antecellebas? Qui barbaras nationes per gyrum repugabas, tyrannosque intestinos ditioni tue partim sermonibus, partim armis subjiciebas : et quidem utrumque ita dextere et egregie, quasi ab altero nihil molestia tibi exhiberetur : cujus cum magna et eximia trophaea, armis et præcio quæsita, tum majora et illustriora sine ulla cruoris effusione parla : ad quem legationes et supplicationes undecumque continebant, cui nationes omnes partim obediabant partim jam obediturae erant : ut in eadem causa essent omnes hi, quorum expugnatio in spe posita erat, ac si jam domiti et in potestatem redacti essent.

22. Qui Dei maiorem ad omnia consilia, resque omnes agendas uteraris : cujus denique et prudentia majorem admirationem sui movebat, quam manuum vires : et rursus vires majori admirationi erant, quam prudentia : atque utraque præclarior illustriorque erat pietatis gloria. Quoniam igitur modo hic solum rudis et imperitus parumque circum-

¹ Athan. lib. de Synod. — ² Hier. epist. 111. — ³ Hier. confr. Lucif. prope fin. — ⁴ Greg. Naz. in Julian. orat. 1.

¹ Ammian. lib. XXI. — ² Greg. Naz. orat. in laud. Athan.

spectus apparuisti? Quae hæc inhumanae humanitatis et clementiae celeritas? Quis dæmonum ad hanc delibationem simul irrepsit? Quo modo magnam illam hereditatem, et patrum decus atque ornamentum (Christianos intelligo) gentem illam toto passim orbe lucentem, regale sacerdotium multo labore multisque sudoribus auctum, tam brevi atque exiguo temporis puncto communi huic pesti ac furiae tradidisti? » Juliano videlicet. Et post multa eodem argumento exaggerata, de ejusdem Constantii summo in Christiana religione propaganda et coonestanda studio, hæc subdit: « Neque enim quisquam unquam ullius rei tam acri et vehementi amore ac cupiditate correptus est, quam ille Christianos crescere atque in summam gloriae potentiae amplitudinem pervenire cupiebat. Ac neque subactæ nationes, neque Respublica præclaris legibus constituta atque gubernata, nec pecuniarum copia, nec amplissima gloria, neque quod rex regum esset et diceretur, nec quibuscumque aliis rebus hominis felicitas declaratur, neque quisquam ex omnibus rebus humanis summopere ipsius animi oblectabat, quam ut et nos per ipsum, et per nos ipse tum apud Deum, tum apud homines floeremus, ac perpetua et in omne tempus indelebilis potentia permaneret. Illud enim probe perspiciebat, aliis videlicet, magisque regie, quam plerique soleant, de rebus nostris cogitant, quod cum Christianorum rebus, Romanorum simul increverunt, simulque cum adventu Christi imperium ingressum est, cum nondum prius hoc evicisset, ut in unius principatum plane deveniret. Atque ea de causa causam nostram, ut par erat, studiosius mihi fovere videbatur. » Hæc ipse.

23. Idemque tacite illi occurrens objectioni de Constantio, quod quamplurimos Christianorum et meliorem Ecclesie partem exagitasset, hæc statim subinfert: « Qui quidem etsi quid nobis negotii accessivit, non eo accessivit, quod nos conferneret, contumeliæque opprimeret, aut quod aliis quibusdam potius quam nobis gratificari cuperet; sed ut omnes in unum coerentis, consensioneque animorum jungeremur: ne dissenti, schismaticis et dissidiis inter nos direpti atque disjuncti essemus. Sed, ut dicebam, parum cauta est simplicitas, clementiæque adjuncta est imbecillitas; minimeque is malfitiam fraudemque suspicatur, cujus animus a malfitia liber est et immunis. Ac proinde ab optimo principe, quod futurum erat, ignoratum est, nec focus simulatioque deprehensa est, sensimque obrepit impietas: ac duæ benignitates simul occurrerunt, altera erga pium genus, altera erga omnium hominum impiissimum, maximumque divini numinis contemptorem, nempe Julianum. » Ita ibi Gregorius. Sed et his jungamus quæ idem auctor adversus eundem Julianum agens, de funere ejusdem Constantii, quod ad hoc ipsum spectat, recenset his verbis¹, postquam egit de infausto Juliani obitu.

24. « Quoniam, inquit, nos quoque mortuum habemus, cum scilicet qui ante jam e vita excessit: videamus hic quoque quantum inter utrumque imperatore discriminis fuit: si quid hoc etiam tuis ad felicitatem vel infelicitatem momenti habet, qui ex hac vita migrarunt. Ille igitur, » nempe Constantius, « publicis laudibus, faustisque orationibus, pompisque deductur, ac religiosis etiam his nostratibus cultibus, nocturnis cantionibus, facumque gestationibus, quibus nos christiani pium e vita discessum honore prosequi consuevimus. Ac lætitia luctu permixta efficitur hujusmodi corporis exportatio. » Sic ibi.

25. Post hæc vero Gregorius magnum ac plane mirandum quid subditurus, primo liberans fidem suam, quam sciret apud plurimos periclitatam, isthæc caute præmittit: « Quod si qui hæc oratio credibilis videtur, id quoque multorum auribus divulgatum est. Quod cum corpus, Tauro monte superato, ad paternam civitatem, » nempe Constantinopolin, « hæc, inquam, illis cognominem, in primisque claram et nobilem, veheret; vox quædam summis locis a nonnullis exaudiebatur, velut psallentium et prosequentium (angelicorum, opinor, cœtum), quod pietatis illi præmium erat funebrisque remuneratio. Nam etsi rectam et orthodoxam fidem nonnihil luxare visus est; hoc tamen erimen procerum importunitati, fideique perversitati tribuendum est, qui simplicem, parumque in pietate firmam animam, minimeque barathra prospicientem, quo libuit, abduxerunt, exactæque doctrinæ furo atque prætextu vitii zelum effecerunt. At nos, quod communius est, tum patrem, a quo imperatorie potentia, et fidei christianismo fundamenta jacta sunt, tum etiam doctrinæ hereditatem ad filium devolutam cogitantes, ejus qui juste semper in imperio vixerat, pioque sine vitam clauserat, nobisque principatum reliquerat, merito tabernaculum honore complectebatur. Ut autem magnæ et imperatorie urbi propinquus fuit; quid lotius exercitus satellitum et stipationem armatamque turmam imperatori, tanquam vivo exhibitam, commemorare attinet, aut præclara civitatis effusionem, omnium, quæ unquam fuerunt aut futurae sunt, celeberrimam? » Hactenus de laudibus atque Constantii funere Gregorius: quod curatum fuisse per Iovianum protectorem domesticorum, Anianus testatur².

26. Videre jam videor, lector, ex obducto tuæ frontis inter legendum supercilio, te hæc infenso animo accepisse; sed, anabo te, animatior esto, et patere nos de his paulo fusius disserentes, atque suspende iudicæ de Gregorio tanto viro terre sententiam. Primum quidem illud absque contentione, puto, concedes, nullius animum levi saltem suspitione jure pulsari posse, Gregorium (quod sepe facitare solent encomiastæ oratores) in his dicendis adulationis vitio laborasse: siquidem ejus laudes

¹ Greg. Naz. orat. 11. in Jul.

² Anianus. lib. XXI.

prædicabat, qui vix defunctus esset, a quo aliquid sperare non poterat, nec a successoribus ejus, infantula posthuma tantum post se relicta.

27. Hoc igitur narrationis ingressu paucis hæc verbis adulationis suspicione prorsus abstersa, quæ esse solet ad mentiendum illecebra; illud quoque velim, pie lector, attendas, scriptorum atque tractationum genera, cum soleant esse diversa, non eadem ab omnibus requirenda: atque frustra in altero queri, quod in altero tantum præstari solet. Quis, rogo, nesciat encomiasticis tractatoris alios esse numeros, alios vero ab eo diversos historiarum scriptoris? Ille namque parva, etsi vera, amplificationibus tamen reddere solet maxima, et facere verisimilia vera; coarctatur hic inter angustos limites veritatis, quos cum semel excesserit, esse desinit quod proficitur historicus, et alienis jam castris perfuga vagatur: ita ut ex ejusmodi tessera agnoscatnr encomiastes, et qui censeatur historicus.

28. Cum itaque Gregorius noster summo studio eloquentiæ binas illas in Julianum luculentissimas scripserit orationes; unde magna vis dicendi ac vehemens suppeditari solet oratoribus argumentum, ex comparatione probi viri, aliquid demonstrare esse deterrimum: haud arbitror quemquam adeo severum ac plane rigidum posse Gregorii esse censorem, ut non hic aliquid eidem concedendum putet, si comparans cum Juliano Constantium, ut illum in locum infimum deprimat, hunc supersidera sit conatus extollere. Quæ enim impetu quodam dicendique copia fertur oratio, nescit habenas; cum in his præsertim opinione hominum videatur oratoris gloria collocata, si, quæ minima existant, maxima omni ex parte esse demonstrat. Hæc igitur ratione licet Gregorio, comparatione Juliani laudare Constantium, et in laudando exensationem mereri, si petitis undique argumentis, et quibuscumque ascitis conjecturis, in eo fuisse nimis videatur. Comparatione pessimi laudari interdum malum, usu sæpe venisse, imo et ex divina Scripturæ præscripto, quis ignorat? ut illud Ezechielis¹ demonstrat, cum comparatione scelestissime Hierusalem, justificari ait, nempe videri justas, Sodomam atque Samariam.

29. At cum nec liceat oratori omnino mentiri, præsertim christiano, hic modo accuratius investigemus, an Gregorio, quem, comparatione cum Juliano inita, Constantium jure laudasse diximus, et eo in argumento versatum, ex parvis magna componere voluisse, possit aliquo modo mendacii crimen impingi; in hoc namque locus hujuscemodi controversiæ verti cardo videtur. Cum enim multus est in commendando Constantio ex pietate, nempe ex cultu erga Christianam religionem exhibitio: certe quidem ex præmunitis ea de causa ab se legibus, aliisque edictis adversus idololatrias, supersticiosos, incantatores, et magos sæpe sancitis, cum patri suo Constantino, tum aliis compluribus orthodoxe etiam

fidei principibus, Constantius impar existimari minime potest: qua de re cum a Gregorio merito laudatur, tum inter alios ab Ambrosio² digno elogio prædicatur, cum ait: « Constantius augustæ memoriæ novum sacris initiatus mysteriis, contemnari se putavit, si aram illam videret; jussit auferri, non jussit reponi. » Id quidem Romæ accidisse diximus, cum ipse ascendens Capitolium, aram Victoriae inde tolli præcepit. Ex his igitur numerarum laudum sibi Constantium præconia comparasse, nemo est qui jure inficias ire possit; hocque sensu accipienda sunt ea quæ abhi idem Gregorius³ de eodem ipso Constantio ait, fuisse religiosissimum principem, ut quisque alius eorum, quos ipse novisset, imperatorum.

30. Quod vero spectat ad cultum ethologicæ pietatis: licet idem Gregorius ipsum excuset, haud tamen cum non errasse defendit, quem a suis fuisse deceptum, tum ibi, tum aliis etiam in locis constanter affirmat. Quia quidem in re, id ipsum quod Gregorius, præsertimque Athanasius, et Hilarius, qui gravissime a Constantio vexati sunt: cum scilicet interdum sic eum redarguant, ut excusent: nam inter alia sic Athanasius⁴: « Illi, » nempe episcopi ariani, « præter mentem Constantii imperatoris humani et pii, pro libidine quæ volunt promulgant, et faciunt ea quæ libet, et in faciendo utuntur magna vafricitate, » etc. Habet et id genus multa in Apologibus suis ad Constantium scriptis: id ipsum Hilarius in libris ad Constantium, aliisque locis superius recitatis, quæ, prolivitalis causa vitanda, hic iterum repetere prætermittimus.

31. Verum quod Gregorius non Constantium modo excusasse, sed et visus sit absolvisse, quin etiam in cælis cum beatis spiritibus collocasse; in his quidem a cæteris longe discrepat. Sed venia dignus error; cum ignorans facti eum putaverit penitentem, quem ultimis illis verbis, quibus absolutis efflavix animam, doluisse ferunt⁵, quod nobis studuisset dogmatibus; magna profecto ista fuit imperatoris confessio, ultimo elogio rescidisse, quod viginti quinque annorum spatio magno labore et industria extruxisset. Habuit id quidem pro Constantio Gregorius, quod disertis verbis affirmat⁶, pio fine vitam clausisse Constantium. Quod si vere, prout ipse putavit, accidisse contigerit, haud abhorret a fide, quod relatione multorum fuerat diffamatum de audito cælitus cantu: cum gaudium fiat in cælo super uno peccatore penitentiam agente. At hæc, quæ de Constantii penitentia a Gregorio enarrantur, post susceptum ab Euzoio baptismum oportuit accidisse, cum jam (ut ait) proxime moriturus esset. Istæ autem a nobis dicta sunt, non ad absolvendum Constantium, sed ad excusandum atque defendendum Gregorium, quem in verecunde atque admodum temere complures in crimen vocant prodita veritate.

¹ Ambros. ad Valent. epistol. XXXI. vel. edib. — ² Greg. Nazianz. eorum. de oracunda. — ³ Athanas. oral. 1. cont. Arian. — ⁴ Gregor. Nazianz. oral. in laud. Athan. — ⁵ Greg. Nazianz. Oral. II. in Julian.

¹ Ezech. XVI.

32. Reliqua vero, quæ ad ejus mores laudabiles spectant: cum enituisse egregia castitate, adeo ut nec aliqua potuisset adversa vel levi suspicione pulsari, Ammianus affirmat. Quod autem pertinet ad alios probe compositos actus, necnon quæ eidem vitio vertebantur, atque de ejus vultus effigie; habes hæc omnia fusiùs ab Ammiano recensita. Cum vero ipsum constet, ex iis quæ a Gregorio dicta sunt, fuisse christiano ritu sepulture mandatum: miramur dici eundem Constantium inter divos esse relatum, nisi fortasse id Julianus Apostata præstitit ad abolendas contractas ex ingratitude notas. Hic tandem finis Constantii imperatoris plane felicissimi, et nulli Augustorum secundi, nisi catholice fidei professoribus negotium facessisset. « Vixit, » inquit Victor historicus¹, « quem hoc anno Julianus consularem præfecit Secundæ Pannoniæ, et area quoque statua honoravit² annos quadraginta quatuor. Imperavit cum patre, fratribus, ac demum solus annos triginta novem; factus Augustus annos viginti quatuor expletos, octo solus, cum fratribus, et Magnentio sexdecim, Cæsar quindecim. » Hæc cum ita legantur apud Victorem, depravata esse noscuntur. Illud autem de annis imperii Constantii certum est, ejus imperium inchoatum esse ab obitu Constantini, anno Domini trecentesimo trigesimo septimo, XI kal. Junii, quo ille mortuus est, productumque ad præsentem usque annum, quo obiit tertio nonas Octobris: ex quibus constat ipsum imperasse post patrem annos viginti quatuor, menses quatuor, et dies quatuordecim. Cætera vero, quæ contigerunt hoc anno post Constantii obitum, cum Julianus solus cepit moderari habenas imperii, dicemus sequenti Annalium tomo.

33. *Miserandus status Ecclesiæ, monachorum hæresi vexante.* — His igitur, quæ ad statum Romani imperii pertinent, enarratis; modo, quoniam statu essent res ecclesiasticæ, pertractandum. Ubi que luctus, ubique dolor, dominantibus Arianis, Orthodoxis vero fidei defensoribus magna ex parte exilio pulsis, vel factis extorribus: reliquis ferme omnibus, perpaucis exceptis, fœdus fœde inextinguibile cum Arianis. Sed qui regia sibi juncta potentia in populum christianum diabolo adeo publice et aperte grassabatur ut leo; in secretiore illam Ecclesiæ partem, quæ eremi definebatur ergastulis, in monachos, inquam, illos, qui seclusi et saculo, earlo viderentur inclusi, angelis parem vitam in terris agentes, sese serpentis instar occultis spiris obvolutum ingressi pervasique primum (quod superius dictum est) Egypti solitudinis monachos, schismaticis melitiani et ariane hæresis complures complicatis nodis obvolvens.

34. Penetravit ejusdem quoque serpentis virus monachos qui erant in Mesopotamia (exiit provincia illa, in qua primum de abrenuntiatione jussio data est a Deo fidei parenti Abraham, monachorum germinibus fertilissima) dum per pseudomonachos

quosdam, quorum nomina recenset Theodoretus³, Dadoen (Daoden), Sabbam, Adelphium, Simeonem, Hlermam, et alios quosdam, inter eos hæresis spargitur Massalianorum (Messalian.) qui iidem Euchaitæ sunt dicti, latine autem Precatores sunt nominati: quos et se Spirituales dicere solitos, idem Theodoretus affirmat⁴. A temporibus namque Constantii hæc hæresim coalescere in Mesopotamia, auctor est Epiphanius⁵ cui majorem fidem præstandam putamus, utpote tunc viventi, et adversus eam scribenti, quam Theodoro affirmanti temporibus Valentiniani atque Valentis imp. prodidisse. His jure congruit illud Davidicum⁶: « In via hæc, qua ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi. » Dum enim (quod decet sanctos monachos) orationibus jugiter vacant (nam et Dominus⁷ admonuit semper orandum) eo superbiæ atque arrogantiae elati sunt, ut præter orationem, cætera cuncta esse parvi vel nullius plane momenti, affirmarent.

35. Sed hic primum alius est repetenda ex Epiphano Massalianorum origo. Secta illa erat non ex Christianis, vel Judæis, Samaritanisve comparata, dicta Euphemitarum, sed ex Gentilibus, qui cum plures deos assererent, nonnisi tamen unum adorarent, quem dicerent Omnipotentem: hique solerent in publicis a se ædificatis oratoriis convenire precum causa. Hos quoque seipsos nominasse Martyrianos, quod, cum gentiles essent, a provinciarum præsidibus persecutionem sint passi, et complures ex illis occisi a Lupicino prælore, idem Epiphanius tradit. Sed et Satanianos eosdem se appellasse, propter cultum, quem exhiberent Satanae, ne ab eo laderentur, idem affirmat. Cæterum diversi plane ab his sunt, de quibus hic agimus, a precibus item dicti Massaliani: qui Constantii temporibus prodire ex Christianis, iisdemque monachis, iis scilicet, qui (ut dictum est) solitudinem Mesopotamiæ incolebant: qui quidem illud primum jecerunt struendæ impietatis fundamentum, ut assererent ex sententia Domini semper orandum, ac proinde precationi semper vacandum esse, ac cætera omnia negligenda: idque affirmantes esse tanti momenti, ut solum sufficeret ad omnes potestates adversarias superandas. Ex hoc in primis provenit, ut, quod erat monasticæ disciplinæ conjunctum, opus manuum penitus prætermitterent, illud Domini⁸ usurpantes: « Operamini cibum qui non perit. » Sed et jejuniis penitus ignorabant; satis dicentes sufficere ad mentem expurgandam, orationem. Iidem quoque ad preces coibant pernixi mulieribus, quod sanctis Christianorum institutis penitus abhorrebant.

36. At parum fuit illis ex ejusmodi male assumpto principio, labefactare monasticam disciplinam, nisi etiam corrumpere ecclesiastica dogmata. Si quidem eos nefandum illud dogma excogitasse, Theodoretus affirmat, ut dicerent sacramenta Eccle-

¹ Theod. hæret. fab. lib. iv. c. 10. — ² Theod. hæret. fab. lib. vi. — ³ Epiph. hæresi LXXX. — ⁴ Psalm. cxli. — ⁵ Luc. xviii. — ⁶ Joan. vi.

¹ Vict. in Julian. — ² Ammian. lib. xxxi.

sic nec prodesse, nec obesse, sed oratione tantum peccata laxari, demonesque fugari; seque habere impie jactabant baptismum ad instar novacula: ut sicut hac pilos corradit, et tamen iidem ex radicibus iterum pullulant; ita, ex illorum sententia, post baptismum remaneat peccatum originale; perpetua tamen oratione peccati radicem prorsus evelli, asserbant: habereque unumquemque hominem dicebant habitantem in se demonem: nec ipso carnisse apostolos; cum vero tantum oratione fugari; qua aiebant posse quoque officii homines impassibiles, atque participes divini Spiritus, et conjunctione animi cum caelesti sponso, mira dulcedine perfri. Duas insuper addebant possidere homines animas, quarum alteram esse supercaelestem: garriebant etiam capaces se esse corporeis oculis videri sanctissimam Trinitatem. Unde accidebat ut hujusmodi visionibus, quae per demonum illusionem solent fieri, delectarentur; quarum apparitionibus ac pariter revelationibus eo insanie pervenire, ut non tam dicerent se esse perfectos, sed vel angelum, vel prophetam, imo et Christum esse jactarent, reliquos autem indignos esse christiano nomine. Addit his Theodoretus¹: « Multa quoque alia faciunt, quae eorum phrenesin arguunt. Nam, inquit, repente saltant, et super demones se saltasse jactant; et digitis sagittantium speciem praese ferunt, se in demonem jaculari affirmantes; et quaedam alia faciunt simili furore plena; et ideo Enthusiastarum, hoc est, divinorum furore correptorum, nomen sortiti sunt. » Ita Theodoretus. Et sane quidem ejusmodi visi sunt esse, ut inter insanos, mente captos, et furore arreptos numerandi potius fuissent, quam inter haereticos, nisi omnes haeretici diversis modis insaniam laborarent, et furore percilli essent.

37. Tractantur isthaec non a Theodoro tantum, sed etiam a Damasceno, qui et de eorum in pauperes immanitate haec addit²: « Inimmitatem, inquit, in mendicis inducunt; negant enim iis dandum, qui publice ea, quae ad victum pertinent, quaerunt; aut iis quorum manus opere labelactate sint; aut iis qui adversa fortuna utantur, vel corporum debilitate, vel morbis, vel acerbitate creditorum ventur, vel furum injuriis; vel aliis, qui hujusmodi casus experti fuerint, subvenire oportere eos, qui ab illis discreti sunt, et aliquid boni agere insunt; sed sibi omnia esse suppeditanda, eo quod ipsi soli sint pauperes spiritu. » Haec Damascenus, qui de his plura subdit; additque, eosdem docuisse, ad libitum dirimi posse conjugia; suadereque filiis neglectum parentum, et ad sibi omnia conferenda solitos exhortari; negasse quoque eos, quemquam initiari sacramentis, nisi super quem visibilis gratia Spiritus sancti descenderet; phantasticis enim hujusmodi visionibus a demone illudebantur, ut super eos visibili signo apparere videretur Spiritus sanctus, cum praesertim ordinationes celebrarent; nam habebant sacerdotes et episcopos.

38. Quod vero in unoquoque sacramento requirerent visibile signum, isthaec de eisdem risu digna narrat S. Augustinus³: « Nonnulli dicunt eos de purgatione animae nescio quam phantasticam et ridiculam fabulam narrare; porcum scilicet cum porcellis suis videri exire de ore hominis, quando purgatur; et in eum visibili similiter specie, ignem, qui non comburat, intrare. » Haec Augustinus. Eo quoque illusio demonum ipsos impulit, ut (quod testatur Theodoretus⁴) futurorum revelationes se habere gloriarentur. Quomodo autem hos expulerint catholicae professionis episcopi, Latini Melitensis, Amphilocheus Iconii, et Flaviani Antiochiae, idem subdit; sed de his suo loco dicendum. Non levis negotii erat opus, hos habitu sancto latentes detegere: nam illis ex dogmatis praescripto jurare ac pejerare fas fuisse, idem qui supra tradit Damascenus. Massalianorum quoque eam sententiam fuisse, S. Hieronymus docet⁵, ut dicerent posse hominem ad perfectionem, atque ad similitudinem et aequalitatem Dei, humana virtute et scientia pervenire; ita ut assererent, se ne cogitatione quidem et ignorantia (cum ad consummationis culmen ascenderint) posse peccare: sic de his S. Hieronymus.

39. Quod vero ad habitum corporis spectat, haec Epiphanius⁶: « Sed et in alia forma inventi sunt iidem venerandi nostri fratres, qui in monasteriis per Mesopotamiam degunt (quas et Mandras, hoc est, oxilia, sive cohortes appellant) nam comas muliebres producunt, et sacco conspicuo incedunt. Oportebat autem filios sanctae virginis matris nostrae Ecclesiae esse reverendos in tonsura, et colere Deum occulte videntem occultis. » Et paulo post: « Alienus est a Catholica Ecclesia sacens conspicuus, et coma extenta, a predicatione Apostolorum. » Haec ipse. Quod autem ad propagationem hujusmodi generis monachorum, haud praetergressi visi sunt Mesopotamiam, vel Syriam, occulte serpentes, eo quod expellerentur ab omnibus, sicuti detecti essent, cum occulte serperet sicut cancer.

40. Quod vero ad disciplinam monasticam pertinet; eam partem complures etiam in Occidente tunc sectati sunt ignavi monachi, qua negarent esse manibus operandum: adversus quos S. Augustinus commentarium illum scripsit, *De opere monachorum*. Ejusdem plane generis ille visus est esse monachus, quem Silvianus abbas ad meliorem frangem restituit; de quo sic in Vitis Patrum⁷: « Quidam peregrinus frater venit ad abbatem Silvianum in monte Sina, et vidit quod frater operarentur, et dicit eis: Quare operamini eam, quae perit? Maria autem optimam partem elegit. Tunc senex dicit discipulo suo Zachariae: Ita illi codicem, ut legat, et mitte illum in cellulam quae nihil habet. Hora autem nona circumspiciebat frater ille viam, si forte vocaret eum senex ad comedendum. Post-

¹ Aug. de haeresi c. 57. — ² T. eod. haeret. fab. IV. — ³ Hier. dial. advers. Pelag. in prof. — ⁴ Epiph. haeresi LXXX. — ⁵ Vit. Patr. par. II. c. 51.

¹ Theod. haeret. fab. lib. IV. — ² Damas. haeres. LXXX.

quam autem transiit hora nona, venit ad senem, dicens ei : Numquid hodie non comederunt fratres, abba? Cuiusque senex fateretur; ait ille : Quare me non vocasti? Tunc dixit ei abbas Silvanus: Tu homo spiritualis es, et non habes necesse hanc escam: nos autem tanquam carnales opus habemus comedere, ideo operamur: tu autem optimam partem elegisti; legis enim quotidie, et non vis carnalem escam accipere. Quod cum audisset, cepit penitere, et dicere: Indulge mihi, abba. Tunc respondit illi Silvanus: Ergo necessaria est Martha Mariæ: propter Martham enim et Maria laudatur. » Illic ibi de monacho ea ex parte Massalianorum errorem sectante: ipsi enim qui ejus sectæ erant (ut diximus) hi Spirituales se nominabant, reliquos vero Carnales.

41. Quod autem iidem dicerent Massaliani, ab hominibus orantibus demones foras egredi per excrementa, per sputa, mucum, et alia; in memoriam revocatur, his contraria conatum esse demonem suadere monachis quibusdam Ægypti, nimirum, peccatum esse ejusmodi necessaria corporis excrementa egerere: in quos jure expostulat Athanasius, sic scribens ad Ammonem monachum, cum inter alia hæc ait ¹: « Diaboli artes nequeo non mirari; qui lucet et corruptela cum sit, sanctitatis et puritatis specie plenas rationes subjiciat: ad id potius ut insidietur, quam ut probeat, facit. Ideo enim ista auribus ascetarum insurrat, quæ nihil ad vitam commodi aliud, quam quod novitatis et nugarum plenas rationes diligenter evitandas (ut antea monni) conferunt: ut dum eos a consueto et salutari studio revocavit, regnare solus et rerum potiri videatur. Quid enim, rogo te, dilecte et in primis pie, sceleris aut labis habeat ipsa, quæ postulante natura fit, excretio? verbi gratia, si quis erumpentem e naris mucorem, vel ipsa oris sputa vitio vertat? atque et his ampliora longe possumus addere, ventris nempe dejectiones, quæ ita cunctis existunt necessariae, ut sine his ne vivere quidem animal natura voluerit. Deinde cum hominem manuum Dei opus esse, divina Scriptura ² docente, credamus: qui fit, ut ex munda facultate polluti aliquid et contaminati operis prodeat? Deinde si, quod in Actis Apostolorum ³ didicimus, Dei genus sumus, immundum prorsus in nobis et contaminatum nihil habebimus. Tum enim inquinamur solum, cum pessimi odoris opus, peccatum operamur. » Subdit autem, ex sententia Domini male accepta, hanc eos hausisse hæresim; qui ait ⁴: « Non quæ intrant per os coinquinant hominem, sed quæ exeunt. »

42. Porro ea scripta epistola Athanasius emergentem et scrupulo quorundam et demonis fallacia hæresim cito compressit atque succidit; quam eo usque progressam esse declarat, ut eadem ratione matrimonium quoque damnarent, quod in procreatione prolis et corpore progredi semen necesse esset. Detecta est plane diaboli mira calliditas, qui sic

(quod est apud Isaiam ¹) deduceret iniquitatem in funiculis, ut ex eis efficeret vinculum planstris. Denum vero Athanasius ad eundem archimandritam Ammonem eadem epistola hæc perorat: « Quare hoc unum abs te contenderim, Pater, ut qui tuæ fidei commissi sunt greges, adversus ista munias, et apostolicis verbis hortaris, evangelice demulceas, iisdem psalmis consulas, suadeasque ut secundum Dei oracula vivificari postulent: quæ nihil aliud, quam ut puro corde eidem serviamus, docent, » etc.

43. In horum pariter classem adlegendi sunt illi pseudomonacli, quorum S. Epiphanius in sua Anacephalæosi meminit, atque in primis de Zacchæo, cum ait: « Zacchæus, qui nuper mortuus est in montana circa Hierosolymam regione, penitus cum nullo homine preces faciebat; sed et ob eam causam audenter sancta mysteria contrectabat; et sacrificia, cum laicus esset, impudenter tractabat. Alius vero quidam (quisquis tandem ille erat vir) qui vitam sane piam vivere putabatur, et in monasterio circa deserta Ægypti habitabat; itemque alius et Sinæum montem habitans: qui ex somniis juvenititer ac fortiter, sed temere egerunt, ut impositionem manuum ad episcopatum susceperint, sederintque, ac quæ episcoporum sunt, facere aggressi sint, ad se non pertinentia. Alii autem non pauci se ipsos castrare ausi sunt, præter mandata, nimirum juvenilis et robustæ actionis gratia. Alii vero fortiter sibi agere videntur, qui audent, non consultis aliis, et præter aliorum morem, velut ab Orthodoxis progressi, collegium sibi ipsis contrahere, et citra universalis Synodi approbationem, rebaptizare eos qui ad ipsos accedunt, nimirum ex Arianis: cum nondum res sit ex censura Synodi, velut dixi, decisa. » Et paulo post: « Sunt et alii, quorum unusquisque per seipsum precatur, et non cum aliquo in totum (nemini scilicet communicare volentes); aliqui vero precantur in vinculis præter Ecclesiæ statutum. » Illic Epiphanius.

44. At longe his tetriora videri possunt, quibus Eustathius infecit monachos, atque si licuisset, universam Dei Ecclesiam: hic enim adeo favit monachismo, ut spreverit reliquos Christianorum ordines, et prætextu quodam sanctitatis, Dei Ecclesiam, quæ (instar sagene omnium genera piscium congregantis) cunctos amplectitur, pessumdederit, atque ferme penitus fuisset demolitus, nisi cito securis apostolica intaustos palmiles succidisset: cum auctoritate Romani Pontificis, Gangris civitate in Paphlagonia congregata Synodo, quot hæreses delirus Eustathius statuerat, tot adversus eas statuta canonibus Patres paribus suffragiis damnarent. Porro hic de his agere ad calcem ferme tomi hujus distulimus, ubi simul congesimus quæ ex monachis toto hoc annorum periodo, quo præsens toms includitur, hæreses prodire; cum quoto potissimum anno Constantini dicta Synodus fuerit celebrata, minime appareret: cum tamen certum sit, ex præ-

¹ Athan. ad Ammonem monachum. — ² Gen. II. — ³ Act. XVII. — ⁴ Matth. XV.

¹ Isa. V.

sentia Osii episcopi Cordubensis, qui eidem Synodo interfuisse legitur; ipsam celebratam esse temporibus Constantini Magni, cum Osius a Romano Pontifice legatus in Orientem missus est, ut omnem labantem Ecclesiarum statum componeret, prout superius pluribus diximus. Quod igitur idem Osius Apostolicæ Sedis legatus eidem Gangrensi Concilio præsto fuit; inde puto accidit, ut Symmachus papa in sexta Synodo Romana libere testatus sit, canones Gangrenses apostolica auctoritate conditos esse.

45. *Eustathius Sebastenus hæresiarcha.* — At priusquam de his agamus, de Eustathio pravorum hujusmodi dogmatum architecto disserendum est. Hunc fuisse Eustathium illum episcopum Sebastie in Minori Armenia, de quo sæpe superius, atque sæpius quarto tomo dicturi sumus, Socratis¹ atque Sozomeni², et aliorum recentiorum, qui hos sunt seculi, historicorum assertione traditur. Quod quidem mihi nulla prorsus ratione probatur: cum e contrario plura sint, que dictis auctoribus magnopere adversentur. Et in primis, quod S. Basilius duabus epistolis cum diligenti scopâ cunctas ejusdem Eustathii Sebasteni turpitudines in unum congerat, easdemque singulas spectandas palam exponat; nullam prorsus de hujusmodi hæresibus, vel ejus damnatione facta in Gangrensi Concilio, mentionem habuit: quæ quidem ad totam ejus vitam sugillandam, ante omnia ponenda esse videbantur. Nec est quod dici possit, ante conventum illum Gangrensem, eas a S. Basilio fuisse scriptas epistolas; cum ille date habeantur tempore Valentis imperatoris: Synodus autem illa, cui interfuit Osius, Constantini temporibus superius a nobis notatis habita esse intelligatur.

46. Rursum vero cum in compluribus Synodis, teste ibidem S. Basilio, et aliis, reperiat Eustathius fuisse damnatus a Catholicis ob perfidiam arianam, quam sectabatur; in nulla ipsarum apparet proposita fuisse querela, vel saltem in memoriam revocata hominis damnatio, aut ad infamiam ipsius aliqua ex more facta mentio tot ejus hæresum, que damnata cum auctore habentur in dicto Gangrensi Concilio. Sed et quod magis istud ipsum persuadendi vim habere posse videatur, illud plane est, quod fungente ipso Eustathio cum collegis legatione apud Liberium Romanum pontificem (ut suo loco dicetur), cum, ut audiretur, professio ab eo exigeretur catholice fidei; nulla alia ab ipso edita est, præter illam, qua se fidei a Patribus Nicæe editæ professorum esse significaret: cum alioqui hæresum omnium, quarum causa in Synodo ante damnatus fuerat, expressa mentio habenda, et peculiaris detestatio, plenaque illarum abdicatio, ex instituto ecclesiasticæ disciplinæ, adjicienda fuisset, si revera ipse tot hæresum pravus inventor atque promulgator extitisset.

47. Insuper cum apud neminem antiquorum auctorum, qui hæreticorum catalogum scriptis fue-

rit persecutus, idem Eustathius Sebastenus ea laboret infama, ut illorum errorum, qui Gangris recensiti atque damnati fuerunt, auctor esse dicatur, non apud Epiphanium, aut Philastrium, Augustinum, Theodoretum, vel Damascenum: plane satis aperte demonstrari posse videtur, aliquem alium Eustathium, a Sebasteno diversum, fuisse earundem hæresum institutorem. Sed rursus, cum sicut nec ejus, ita nec ab eo promulgatorum dogmatum apud ipsorum aliquem, qui diligenti studio hæreses omnes atque hæresiarchas recensere, mentio facta esse reperitur: illud facile persuadet, ut existimem ipso sui ortu hæreses illas cum hæresiarcha compressas, atque adeo extinctas penitus esse, ut etiam ab omni memoria fuerint oblivione deletæ. Cum igitur ejusdem Gangrensis Synodi Actis Socrates et Sozomenus invenerint eorundem errorum in crimina adductum Eustathium quemdam: quod, quisnam ille fuerit, haud haberetur expressum, quodque alium nescirent Eustathium hæresis infamatum ea ætate, præter Sebastenum, qui hæresis arianæ causa reperiretur sæpe damnatus; eidem ea omnia adscripsere, perinde ac si uno invento fure, eidem furta omnia ejus regionis absque alio iudicio tribuantur, quem tamen complures contrariæ probationes absolvant.

48. Sed malus opinator Sozomenus errores ex errore deducens; atque una consarciens, tradit eundem Eustathium Sebastenum auctorem fuisse vitæ monasticæ, quæ viguit in Armenia, Ponto, et Paphlagonia; nam ait¹: « Apud Armenos vero, Paphlagones, et Ponti accolæ fertur Eustathium Ecclesiæ Sebastie, quæ est urbs Armenia, episcopum, primum cepisse vitam monasticam et austeram illius institutionem colere; a cibis ad vivendum necessariis, et a vestibus quibus utendum est, abstinere; morum et vitæ accurate tractatæ auctorem extitisse; adeo ut nonnulli constanter affirmet, librum Basilii Magni Cappadocis, qui Ἀνακλις, id est, de Vita et Disciplina monastica inscribitur, ab eo editum esse. Dicitur porro præ nimis exquisita disciplinæ norma in absurdas observationes lapsus esse, easque legibus ecclesiasticis penitus discrepantes. Atamen sunt quidam, qui illum crimine eripiant, incensente nonnullos ex ejus discipulis, quod nuptias reprehendant. » etc. Enumerat enim errores omnes in dicto Gangrensi Concilio condemnatos.

49. Sed hic siste, lector; ne inconsulto auctorem errantem sequens, aque cum illo in errorum foveas te precipitem dedas. At jam singula ab eo descripta, hic vero recitata, exactissime disquiramus. Tantum abest ut Eustathius Sebastenus auctor dici possit monasticæ vitæ, quæ in Armenia, Paphlagonia, atque Ponto coaluit; ut nec, si ipse monachus fuerit, aliquo digno teste probari possit. Siquidem S. Basilius ejusdem viri vitam a cunabulis prope relexit², cum ejus institutionem Alexandriæ sub

¹ Socrati. lib. II. c. 33. — ² Sozom. lib. III. c. 15

¹ Sozom. lib. III. c. 13. — ² Basil. epist. LXXXV. et LXXXII. prope fin.

Ario magistro recenseat, reditumque in patriam referat, et quas passus est abdicaciones ob arianam hæresin, antequam episcopus esset, vel cum factus episcopus; nullam unquam habuit mentionem de suscepto ab eo monastico instituto: quod certe minime prætermittendum fuisset. Quin insuper scribens ad eundem Eustathium ipse Basilius¹, et opportuna occasione recensens diversarum provinciarum, quos noverat, monachos; necessaria quadam illatione, de ipso Eustathio, quod monachus fuerit, mentionem facere debuisset: at cum ne verbum quidem, vel saltem nutum expresserit, omnis plane de Eustathii monachismo existimatio et conjectura penitus deficit. Rursus vero S. Epiphanius², qui eodem quoque vixit tempore, dum de Ario hæresiarcha agit, quem condiscipulum fuisse tradit Eustathii, utpote qui simul arianam hæresin didicerint, nullam prorsus de Eustathii monachismo habuit mentionem: qua quidem occasione, Ario præva dogmata æque disseminantis minime prætermittenda erant. Quo igitur teste prodit Sozomenus Eustathium monachorum primum in Armenia, Ponto, et Paphlagonia auctorem, quem nec fuisse monachum, certa alicujus testificatione poterit affirmare?

50. Sed demus licet Eustathium Sebastenum ante episcopatum fuisse monachum; non tamen ulla prorsus ratione probare quis poterit fuisse in nominatis regionibus monachorum primum auctorem, institutoremque. Etenim quoniam pæto, quæso, homo sub Ario Alexandria institutus, reversus in patriam semper perseverans arianus, potuit auctor fieri monachorum, quos fide catholica præ cæteris emittisse constat? Id quidem de Ponticis monachis pluribus testatum esse Gregorium Nazianzenum, superius demonstravimus. Cæterum ante Basilius nullum viguisse cœnobiticæ vite usum in Armenia, Ponto, Paphlagonia, aliisque adjacentibus provinciis, ex his quæ S. Basilius scribit ad Neocæsarienses, perfacile intelligi potest: ubi hæc ipse, quæ licet longe superius alia occasione recensuerimus, sunt tamen hic necessario repetenda: « Accusamus vero, inquit³, et hujus, quod homines habeamus monachos, pietatis studiosos, qui mundo renuntiarint, et universis sæculi istius curis, quas Dominus comparat spinis fertilitatem verbi impediendibus: qui hujusmodi sunt, mortificationem Jesu corpore circumferunt, ac cruce quisque sua accepta, Deum sequuntur. Ego vero omnem vitam meam impenderem, ut mihi possent ista impingi delicta, haberemque apud me viros, qui, me doctore, hoc pietatis studium amplexi hæcenus fuerint. Nunc autem in Aegypto quidem audio talem esse virorum quorundam virtutem, et forsitan in Palestina quoque sunt, qui ad Evangelii normam, vitæ suæ conversationem perfectam reddant. Audio et in Mesopotamia viros esse perfectos et beatos. » Hæc Basilius.

51. Quod si in propinquiore provinciis, nempe Minori Armenia, Ponto, et Paphlagonia monachi tunc fuissent, auctore (ut ait Sozomenus) Eustathio propagati, utique de illis dicere ob sui defensionem, sicut de cæteris, Basilius necessario debuisset. Quid enim et Neocæsarienses, Ponti primariæ civitatis incolæ, stulte admodum ejus rei auctorem Basilius accusassent, si antea, Eustathio inventore, monachi jam in Ponto coaluissent? En vides, lector, quam longe a scopo veritatis Sozomenus erret, cum primas deferat Eustathio Sebasteno institutionis vitæ monasticæ in regionibus nominatis; quæ sunt jure tribuendæ Basilio, non tantum sua, sed et Neocæsariensium æmulantium assertionem; ut de his nihil penitus reliquum sit, quod dubites: cum tamen in Cappadocia alii tunc cœperint ejusmodi institutionem vitæ sectari, ut idem ad Eustathium ipsum scribens¹ affirmat; quos in unum collectos ipse Basilius regulis editis ad perfectam monasticæ disciplinæ normam primus excohluit.

52. Sicque et inanis prorsus esse convincitur illorum assertio, qui adeo temere effutierunt, commentarium illum egregium S. Basilii de regulis, quibus monachi simul victuri essent instituendi, fuisse dicti Eustathii Sebasteni, non autem Basilii: cum assertione Gregorii Nazianzeni (ut suo loco dicturi sumus) id exploratissimum habeatur, ut hoc in dubium revocasse, summa stultitia sit. Cæterum, in eo quod demum idem Sozomenus aliorum assertionem excusare videtur Eustathium; quasi non ipse, sed discipuli ejus fuerint illarum hæresum auctores; plane videtur minime accurate legisse dictum Gangrense Concilium, in quo primum mentio habetur de Eustathio, inde vero de ejus discipulis; quos quidem in Armenia doctis hæreses, Synodica Patrum tunc ad Armenos scripta demonstrare videtur.

53. Sed quinam fuerit hic Eustathius, quod minime esse poterit ille Sebastenus arianus, cum remaneat sane incertum; moveor interim conjectura, ut loco Eustathii, Eutactus reponendus sit: facile enim in scribendo error potuit irrepisse, ut pro Eutacto (quod esset nomen exoticum) sciens volensque librarius Eustathium scripserit. Mentio namque est de Eutacto monacho Armeno apud Epiphanius², quem vixisse ait Constantii imperatoris temporibus: ipsumque euecalum refert in Palestina a quodam Petro professione anachoreta, revera autem impostore: « Qui, inquit, reversus ad suam patriam, multos ejusdem parvæ Armeniae polluit, corruptis quibusdam divitibus et quondam senatori ordinis, et nullis spectabilibus viris, per quos illustres homines multos illic perdidit. Verum Dominus citius ipsum e vita sustulit. » Relictos autem ab eo esse libros ait confertos hæresibus. Sed quod in dicto Concilio Gangrensi nullius earum mentio habeatur, sed tantum ipsarum que pertinent ad ecclesiasticam

¹ Basil. epist. LXXIX. — ² Epiph. hæresi LXXV. — ³ Basil. ep. LXIII.

¹ Basil. epist. LXXIX. — ² Epiph. hæresi XL.

disciplinam, facile consenserim, illas post ejus obitum ex Eutacti libris ipsius discipulos promulgasse, ipsam vero Synodum adhuc eo vivente celebratam esse. Quod igitur hunc ipsum existimemus esse, quem Eustathium dicunt, eum similitudo nominis persuadet, tum locus, nempe Armenia, ubi docuit, tum etiam quod sic de ejus discipulis subdit Epiphanius : « Decipiunt, inquit, simplices homines habitu solitarie degentium, renuntiationem quandam jactantes. » At quamnam hanc singularis renuntiationem ? utique ad illam Epiphanius visus est allusisse, qua dicerent (ut habet Patrum epistola ad Armenos, nisi Christiani omnibus renunciant divitiis, spem nullam apud Deum salutis suae sibi reliquam fore : sed et illud : Non tantum filios relinquere debere parentes, et hos illos, verum uxores viros suos, ut salutem consequerentur : adversus quem errorem extant canones¹ ejusdem Gangrensis Concilii.

34. Sed et quod ad habitum spectat; hoc illud est quod idem ait Epiphanius, hos quamplurimos habitu decepsisse, nempe quod novum quandam sanctitatem praeserebant gestantem anictum fuisse namque eos in saeculo nobiles atque praedivites, ex eodem Epiphanio vidimus) ad quem canon ille Gangrensis Concilii respicere videtur, cum hos damnat, qui sic circumspice vestiti pallio, contemnerent eos, qui brevioribus uterentur indumentis, nempe liris². Quod insuper iidem sectarentur instituta Petri illius Palaestini, Eutacti magistri, quem Epiphanius refert quotidianis erogasse elemosynas; inde potuit accidisse, ut iidem oblationes erogandas in pauperes, sibi dari, populo persuaderent : adversus quos haec decernentes sancti fuerint in dicta Synodo canones septimus et octavus. Horum igitur omnium convenientia inducimur, ut credamus Eutactum pro Eustathio esse reddendum, cum praesertim nullus alius hac aetate reperitur, qui in Minori Armenia id genus hominum in unum collegerit : sed quod cito (ut Epiphanius ait³) ex hac vita ipse decesserit, ob id remansit ejus nomen obscurum. Rursum vero quod reliquit ille post se libros impietate repletos, eosdem probe cognitos idem Epiphanius impugnavit praetermissis erroribus illis ad ecclesiasticam disciplinam spectantibus in Concilio Gangrensi damnatis, quod vel post dictum Concilium esse desierint, atque oblivione sepulti, vel fuerint cum ipsorum auctore simili extincti. His addere non praetermittamus, errare Gratianum⁴, cum existimat hos Manichaeos extitisse. Nam quod isti elemosynam facerent, plane ab ipso Manichaeorum instituto alienos fuisse constat : cum illi (ut superius dictum est) ex suae ipsorum legis praescripto veterant elemosynas dari pauperibus; licet multa fuerint, quibus iidem participarent cum Manichaeis. At de Eustathii nomine haec tenemus : reliquum est ut singulos hic recenseamus errores, qui ab eodem Concilio Gangrensi reperimur esse damnati.

35. Eustathius itaque, sive Eutactus potius dicendus, scelestissimi illius Petri discipulus, illud primum impie excogitavit, ut damnaret nuptias, virum cum uxore dormientem execraretur, edentes carnes culpabiles esse jactaret : doceretque servos debere dominos suos cultus divini praetextu, contemnere : inculcaret pariter, presbyteros illos contemnendos, qui aliquando habuissent uxores; nec ab illis oblationem esse accipiendam : contemptibiles esse ecclesias, in quas fideles promiscue convenirent : celebrans ipse conventus cum suis seorsum; sibi quoque ac suis oblationes dandas esse absque episcopi scientia : itemque contemnendas esse agapes a fidelibus fieri solitas, diciturque; vituperaretque ipse palliatum birro utentes (quidam autem per birrum, indumenti genus, intelligi debeat, secundo Amalium tomo diximus) hortareturque idem Eutactus feminas sub continentiae praetextu mutare habitum, inducere virilem vestem, capillos amputare, atque relinquere viros suos, necnon filios, religionis obtentu; parentibusque similiter ingratos esse, nec respondere illis vicem, praefereendum his omnibus dicens divinum cultum : admoneretque insuper suos, propter continentiam jejunandum esse die Dominico, reliqua vero ab Ecclesia universali solita servari jejunia dissolvenda : contemnendosque praedicaret sacros conventus, qui in basilicis martyrum celebrari solerent : ipsaque Sanctorum memorias execraretur : quod ex Manichaeis videtur accepisse, ab ipso vero, Eunomius : quae cuncta, viginti distincta capitulis, apposito singulis anathemate, eadem S. Synodus Gangrensis damnavit. Quae cum ex Socrate⁵ ac Sozomene⁶ colligantur, facilius exprimuntur in epistola ab eadem Synodo scripta ad Armenos, sed uberius in dictis viginti canonibus, ex quibus haec summam volumus collegisse : quibus addimus appendicem ab eis haece verbis appositam⁷ :

36. « Haec autem scriptimus, non vituperantes qui in Ecclesia Dei secundum Scripturas sanctum propositum continentiae eligunt; sed eos, qui abutuntur proposito in superbiam, et extolluntur adversus simplices, abscondimus; et damnamus eos qui adversus Scripturas et ecclesiasticas regulas, nova introducunt praepcepta. Nos autem et virginitatem cum humilitate admiramus; et continentiam, quae cum castitate et religione suscipitur, approbamus : et renuntiationem saecularium negotiorum cum humilitate recipimus, et nuptiarum castum vinculum honoramus, et divitias cum justitia et operibus bonis non spernimus, et habitum simplicem ac vestem virorum pro corporis indigentia non factam laudamus, sicut solutas et fractas in vestibus processiones reprobamus, et domos Dei honoramus : et conventus, qui in eis fiunt, tanquam sanctos et utiles suscipimus, pietatem in privatis domibus non claudentes; sed omnem locum in nomine Dei edificatum honoramus; et congregationem in eadem

¹ Concil. Gangrensis, c. 14, 15, 16. — ² Concil. Gangrensis, c. 2. — ³ Epiph. haeresi XL. — ⁴ C. illud, autem dist. xxx.

⁵ Socrat. lib. II, c. 33. — ⁶ Sozom. lib. III, c. 13. — ⁷ Concil. Gangrensis, in fin.

ecclesia factam pro utilitate communi recipimus : et bona opera, quæ juxta vires (supra vires) in fratres pauperes exerceatur, secundum ecclesiasticas traditiones beatificamus ; et omnia quæ per sanctas Scripturas et per Apostolos sunt tradita, in ecclesia celebrari exoptamus. » Hactenus Patres ad Armenos, et alia plura superius in exordio Synodi : qui et apposite ultimo canone adversus eosdem hæreticos sanctorum martyrum cultum improbant, ista decernunt.

57. « Si quis per superbiam, tanquam perfectum se existimans, conventus qui per loca et basilicas sanctorum martyrum fiunt, vel accusaverit, vel etiam oblationes, quæ ibidem celebrantur, spernendas esse crediderit, memoriasque Sanctorum contemnendas; anathema sit. » Non aliunde quippe, quam ex officina Manichæorum, ut dictum est, et ex eis Eunomium accepisse dici potest, quem post Gangrense Concilium, quod celebratum constat Osi tempore, vixisse liquet, ut hæc ex parte etiam ea Eustathio Sebasteno minime posse convenire, certum, exploratumque reddatur : ut plane intelligas, ex fœce Christianorum, omnique scelerum impuritate pollutis hærestarchis ista blasphema atque deliramenta in Ecclesiam irrepisse : nam quotquot hoc sacculo pii, sancti atque eruditi claruere in Ecclesia Catholica viri, miraculorum quoque operatione, divina gratia illustrati (quorum laud exiguus numerus fuit) omnes aequè ex majorum traditione, frequenti usu in Ecclesia stabilita, Sanctorum cultum ardenti studio retinere : cujus quidem rei testes sunt crebre illæ atque disertæ habitæ ab ipsis ad populum in natalitiis martyrum homiliæ coram frequenti populo ad ipsorum martyria usque confluenti. Qui autem adhuc sub tam claræ lucis fulgore cæcutiunt, jam cum impiis in tenebris conficescant ¹.

58. *Athanasius e latebris sauciat Arianos.* — Decursis his quæ ad novas novi hæresiarum blasphemias spectant, confutatisque aliorum erroribus, quæ rursus ad hujus anni res gestas spectare noscuntur, adducamus in medium, finemque jam optatum toni hujus historie imponamus. Hoc ipso anno Athanasius adhuc in latebris agens, quod scisset Arianos favore Constantii summa rerum potitos,

¹ Reg. II.

suum ipsorum perfidia professionem tradidisse Catholicis subscribendam, additoque ejusdem imperatoris præcepto quamplurimos eadem sua ipsorum subscriptione corroborasse; summo dolore testuans, clamat e deserto, ut leo rugit e lacu : dum hoc ipso anno, adhuc vivente Constantio, quatuor per veræ pietatis defensione elaboravit atque edidit orationes, quibus catholica fidei fundamenta stabiliret, et adversariorum falsitates retunderet. Extant illæ et sane Magno Athanasio dignæ, in quarum prima, in ipsa ferme peroratione, certis notis se eam hoc anno scripsisse declarat, dum de Arianis hæc ait ¹ : « Isti vero ante trigesimum sextum annum hæretici declarati, et ab Ecclesia submoti, idque judicio Synodi universalis. » etc. Est quidem hæc ipse annus, qui a Nicæno Concilio celebrato, in quo universali sententia Arianis damnati sunt, fluxit trigesimus sextus.

59. Cæterum quod hoc anno, et vivente adhuc Constantio, eæ ab Athanasio elucubratae fuerint orationes; quæ de eodem Constantio superius dicit, perspicue demonstrare videntur, cum illum his verbis excusat ² : « Illi præter mentem Constantii imperatoris humani et pii, pro libidine, quæ volunt promulgant, et faciunt quæ libet, et in faciendis utuntur magna vafricitate; duabus potissimum de causis, ut mihi quidem videtur : quarum una est, ut, nobis subscribentibus, infamiam ariani nominis interquiescere faciant, nec ipsi interim sentiantur ariane sapere : altera vero causa est, ut ista scribendo obliherent Concilium Nicænum, fidei quæ mihi contra Arianos editam. » Sic Athanasius; qui et de eodem in fine : « Nos enim scimus, humanissimum imperatorem, ubi rem cognoverit, cohibiturum esse eorum malitias : ipsosque diuturnos in vita non fore; sed secundum quod scriptum est : Corda impiorum brevi deficient. » Ita ipse, et quidem quod ad hæc novissima prophetice prælocutus : nam sequenti anno (ut suo loco dicemus) eorum antesignanus, et scelerum omnium architectos Georgius, furore Gentilium debacchante, dira morte e medio sublatus est. At jam Constantii exitu presentem tertium tonum claudat oratio, quartum ab imperio Juliani aggressura.

¹ Athan. oral. 1. contra Arian. — ² Athan. ibid.

60. *Auctoris peroratio.* — Cum autem (ut ait Ecclesiastes ¹) ad locum unde exiit, flumina revertantur, ut iterum fluant : dignum plane est, ut, quo ex fonte isthæc omnia nostra dimanarunt, illuc tanquam ad suum proprium principium revocentur, eodemque fluxu reciprocè refundantur uberius. Ipsi igitur, per quam a Deo totum id nobis muneris est, sanctissimæ, inquam, DEIPALE MARIE Virginis, presentem tertium Annualium tonum, sicut alios

¹ Eccles. 1.

antea editos, supplicibus votis offerimus : ut, per quam in nos a Deo uberrima gratiarum fluenta fluxerunt, per eandem, quasi per alveum, ad ipsum velociore impetu plurima gratiarum actione recurrant : quo denuo ipse eadem in nos per eam copiosius influat, ut effluant, adeoque exundent, ut flant tandem in nobis (ex promissione Domini ¹) fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam. Amen.

¹ Joan. IV.

LIBERII ANNUS 10. — CHRISTI 361.

Auctoris præfatio. — Rursus revocamur ad opus, et absque intermissione laboris, vix edito tertio Annalium tomo, quartum suscipimus inchoandum; rursus, inquam, ad susceptum semel onus subeundum, divino fultu præsidio, haud tamen inviti recurrimus, attingentes jam in iisdem conscribendis Annalibus numerum voluminum quaternarium, quo et sacra Evangelica historia cæteris eminentior divino mysterio consecratur, consignata mirifica illa quatuor animalium visione¹, ex qua alii, qui sacras res gestas conscripturi essent, complura que discerent, invenirent. Etenim quod eadem animalia plena² erant oculis ante et retro, quodque ibant et revertebantur in similitudinem fulguris³ coruscantis, symboliceis veluti formulis inslituimur (ut sensus omnifanus abstrusiores) oculatam atque in omnibus circumspectam tractationem ecclesiasticarum rerum esse debere, pluribusque oculis cuncta perspicere, antequam conspicienda aliorum oculis exponatur, atque reciproca discussione veritatis fulgore corusca, fulguris instar, potens sit adversarias munitiones, agiomachorum turres penitus demoliri. At Italia tantaque prestare, hand humanarum virium, sed ejus solius est facultatis, qui fulgura in pluviam fecit⁴; qui, inquam, facto olim repente de cælo sono⁵, dispersitas linguas tanquam ignis pluit

super apostolos: quibus ipsi armati fulminibus disjecerunt cuncta pietati obstantia munimenta, omnia consilia (quod ait Apostolus⁶) omnemque altitudinem destruentes extollemem se adversus scientiam Dei, et in captivitate redigentes omnem intellectum in obsequium Christi; verbi Dei pluvia Ecclesiam irrigarunt. Ut autem tam grandia tanque sublimia consequamur, eminentior illa atque præcelsior, terre celoque miranda, Dei mater Maria Virgo sanctissima nobis a Deo precibus impetret. Quæ cum pulchra ut luna, electa ut sol⁷ ab Ecclesia prædicetur, iisdemque apud nos signis expressa colatur, ac præ tutela et patrocinio operis in superluminari ejusque tomi pro titulo ponatur impressa; ipsa sic duplici decora sidere, ut duo illa clarissima cæli astra ipso exordio rerum ac temporum⁸, quarto primum illuxere diei; quartum hunc nobis Annalium tomm elaborantibus, die noctaque gemina luce resplendat; donec vespere et mane, tanquam diei minus clausa periodo, totum hoc operis quod conamur, sit feliciter consummatum: aggredientibus jam illud nobis a vespere, nempe a tenebris Juliam, perducentibusque ad sequentis lucis occasum, nimirum ad obitum usque Theodosii imperatoris.

¹ Ezech. i. — ² Apoc. iv. — ³ Ezech. i. — ⁴ Psal. cxxxiv. — ⁵ Act. ii.

⁶ 2. Cor. x. — ⁷ Cantic. vi. — ⁸ Genes. i.

1. *Julianus solus imperator ethnica superstitiones fovet, christianitatem solemnè ritu abdicat.* — Trecentesimo sexagesimum primum Christi annum, Tauro et Florentio consulibus Fastis adscriptum, prosequimur potius quam aspiciamur, inchoatum jam tomo superiori, productumque ad Constantii obitum et Juliani imperium: cujus anni res gestas, quæ reliquæ sunt, exacto ordine conscribamus. Cum igitur (ut dictum est) Constantius imperator hoc anno, tertio nonas Octobris, extremum clausisset diem; Flavius Claudius Julianus cognomento Apostata Romanum imperium, jam antea, vivente adhuc Constantio favore militum tyrannice occupatum, solus atque securus obtinuit: idque in Dacia, ubi cum exercitu morabatur, opperens de Constantii exitu certos nuntios; quos cum accepisset, per Thraciam pervenit Constantinopolim: « Ubi,

inquit Ammianus¹, exceptus est tertio iduum Decembrium, verecundis senatus officiis, et popularium consensibus; stipatusque armatorum et togatorum agminibus, velut acie ducebatur instructa: omnium oculis in eum non modo contenti destinato, sed cum admiratione magna defixis. » Hæc et alia de ejus ingressu Constantinopolim Ammianus. Et Zozimus²: « Omnes, inquit, eum faustis acclamationibus excipiebant, civem non modo contenti appellantes, velut in ea urbe natum et educatum. » Eadem de patria Juliani habet Mamertinus consul in Panegyrico³: « Hæc tibi, inquit, nominis novi, sed antiquissime nobilitatis civitas est patria, hic primum editus. » Sic ipse de Juliano, quem natum

¹ Ammian. lib. xxii. — ² Zozim. lib. iii. — ³ Mamertin. in Panegyric. dicto Juliano.

diximus consulis Pacatiano et Hilariano, anno a Christo D. trigesimo secundo supra trecentesimo, imperii Constantini vicesimo septimo : qua ratione, eum hoc anno fuisse aetatis annorum undetriginta, dicere opus est. Qui igitur prae impietatis scelere a Christianis omnibus luctu excipiendus erat, nulla de his in praesentiarum habita ratione, ab eisdem ut concivis officiis frequentatur, atque cumulaturo obsequiis.

2. At qui, ut vidimus, hujus anni primordiis jam acclamatus imperator, cum in Illyricum una cum exercitu pervenisset, exuens Christianam religionem, quam in gratiam Constantii simulaverat, impietatem, qua apprime imbutus erat palam profiteri coepisset : nactus jam liberam habenas imperii, nihil antiquius habuit, quam collapsum sub Constantino et ejus filio Constantio deorum cultum in priorem statum reponere, ac magis magisque pro viribus illustrare. Id quidem cum ethnici scriptores, tum nostri testantur. In primis enim Ammianus haec avertit¹ : « Quamquam, inquit, a rudimentis pueritiae primis inclinatio erat erga numinum cultum panlatumque adolescens desiderio Dei (rei) flagrabat; tamen agitabat quaedam ad Deum, vel ad rem pertinentia, quantum fieri poterat occultissime. Ubi vero abolitis quae verebatur, adesse sibi liberum tempus faciendi quae vellet advertit, sui pectoris patefecit arcana, et planis absolutisque decretis aperiri templa, arisque hostias adnuovere deorum statuit cultum. » Haec Ammianus: eadem Socrates²; additque ex hoc tempore, cum aperiri jussa sunt templa et sacrificia immolari, ceptos quoque fuisse festos dies ubique ritu gentium celebrari. Quod enim deorum, ut existimabat, beneficio assecutum se affirmare soleret imperium; ut debitas illis rependeret gratias, nihil officii, quo eosdem sibi conciliatos in omnibus redderet, voluit praetermissum : cum praesertim sic illi suum erga ipsum spondidissent auxilium (ut ipse testatus est litteris ad Maximum scriptis, superius recitatis) si tamen haud segniter erga numina se gessisset. Quid autem post haec pro cultu deorum restituendo statuerit, suo loco dicemus.

3. Rursus vero imperii Juliani primordia, summa impietate famosa, a S. Gregorio Nazianzeno ex ethnicis iisdem (ut ipse ait) scriptoribus describuntur; refert enim, ipsum ex abdicatione christiani cultus imperium auspicatum esse, cum scilicet sanctum baptismum, quod olim religione Christiana initiatus susceperat, abstergere a se et abolere penitus conatus est. Haec autem narratur his verbis³ : « Vix enim imperii haereditatem adire coeperat, cum impietatem palam libereque profiteretur, perinde atque hoc nomine erubescens, quod christianus aliquando fuisset, ac ea de causa Christianis succensens, quibus nominis societate junctus fuerat. Atque hinc quidem facinora sua auspicatur, quemadmo-

dum narrat qui ipsius arcanis gloriantur (proh superi, in quos sermones incurrere cogor!) impuro et nefario sanguine lavacrum extergit, initiationi nostrae execrabilem initiationem opponens : sus videlicet in caeno provoluta (sicut est in proverbio) manusque suas profanat, ut nimirum eas ab incremento illo sacrificio, per quod nos Christo, ipsiusque passionibus et divinitati communicamus, eleret ac repugnaret. » Haec Gregorius de apostasia illius solemniter facta, cum sanguine victimarum putavit delere potuisse signaculum, quod baptismum sacrum impresserat, et eodem manus illas abluere, quibus sacram eucharistiam, ori eum admoturus acceperat : moris namque fuisse in Ecclesia olim, ut communicantes manibus sumerent a sacerdote oblata eucharistiam, eamque ori admoventur suo, superius pluribus dictum est. Porro quod annos Christianam religionem consecutus fuerit, et se addiderit ethnicismo, ipsemet Julianus in epistola ad Alexandrinos, quam suo loco descripsi sumus, docet his verbis : « Dum Julianum, inquit, auscultaveritis, qui illa (nempe quae Christianae religionis sunt) vixinti jam secutus fuit annos; nunc vero deorum ope, duodenarius agitur annus, hanc gradum viam. » Istaec ipse ad eos anno ultimo sui imperii; ut ex his appareat, jam ante decennium, ipsum a Christiana religione deservisse, cum tamen ob metum Constantii nominis secreto numina coleret.

4. Qui igitur, christianitatis abdicatione palam facta et sacrorum gentilium initiatione, impius studuit apparere; et illud addidit, ut more majorum imperatorum, una cum imperio amplissimam sacerdotii dignitatem, ipsum summum pontificatum acciperet, non quidem (quod fecerant qui antecesserant christiani imperatores) nomine tenus, ut jus tantum illud confingeret omnium praestantissimum; verum ut qui novus progreditur sacrorum Romanorum gentilium restitutor, vindex et propagator, nec quid minimum passus est praeteriri veteris observantiae in re praesertim tanta, quae omnium potissima haberetur, initiatione videlicet summi pontificatus : sed quibusnam impuris ac risu dignis ritibus peragi soleret, occidit a Prudentio, qui cum haec agerentur, puer aetate erat, ut ipse profiteatur his versibus⁴ :

Principibus tamen e cunctis non defuit unus,
Me puero, ut memini, ductor fortissimus armis, etc.

Ritus ergo illos profanos, quibus summus pontifex initiandus fuit Julianus, ab eodem hunc in modum graphice descriptos, in ignominium peritidi desertoris, se tauri sanguine ad abstergendum Christi signum protrahentis, hic prodimus⁵ :

Summus sacerdos nempe sub terram serobe
Alta in profundum consecrandus mergatur
Mire infulatus, festa vitis tempora
Nexus, corona linae repexus aurea,
Cinctu Gabino stricam fultus togam.

¹ Ammian. lib. XXII. — ² Socrat. lib. III. c. 1. — ³ Greg. Nazianz. orat. I. in Julian.

⁴ Prud. in Apotheosi. — ⁵ Idem Peristeph. in Roman. hymn. 10.

Tabulis superne strata lextur polpta
 Rimosa rari pægmatis compagibus,
 Scindunt subinde, vel lerebrant aream,
 Crebroque lignum perforant acuminis,
 Pateat minutis ut frequens foratus.
 Hinc laurus ingens fronte torva, et hispida;
 Sertis revinctus, aut per armos floreis,
 Aut impeditus cornibus, deducitur;
 Nec non et auro frons coracæ hostiar,
 Setaeque fulgor bractealis inficit.
 Hic ut statuta est immolanda bellina,
 Pectus sacro dividunt venabulo;
 Eructat amplum vulnus undam sanguinis
 Ferventis, inque lecta pontis subditi
 Furedit vaporum flumen, et late aëstat,
 Tum per frequentes mille ramarum vias
 Illapsus imber labidum rorem pluit
 De fossis intus, quem sacerdos excipit,
 Guttas ad omnes turpe subiectas capit,
 Et veste et omni putrefactus corpore,
 Quin os supinat, obvias offert genas,
 Supponit aures, labra, nares obijcit,
 Oculos et ipsos perluit liquoribus,
 Nec jam palato pareat, et lingua rigat,
 Donec enrorem totus atrum combibit.
 Postquam cadaver sanguine egesto rigens
 Compage ab illa flammis retraxerunt,
 Proceedit inde pontifex visu horridus,
 Ostenfat uinum verticem, barbam gravem,
 Villas madentes, alpe amictus ebrios.
 Hunc inquinatum labibus contigis
 Tabo recentis sordidum piaculi
 Omnes saluant, atque adorant eminus,
 Vilis quod illum sanguis et bos mortuus
 Fædis latentem sub cavernis laverit.

Hactenus Prudentius de initiatione summi pontificis, quam hisce versibus deridendam proposuit. Quoniam pacto, quæso, hæc adeo cultui necessaria prætermisisse potuit Julianus, qui et quæ longe abhorrent ab imperatoria dignitate, religionis tamen intuitu summa præstare soletet observantia? ut inter cætera de eo Gregorius Nazianzenus¹, summum deridens sacerdotem, sic narrat: « Jam sufflationes, et resufflationes, quas eximius ille vir doctrinaeque nostræ singillarum vetulis mulierculis per contentione ostentabat, altaris ignem accendens, quo tandem orationis loco ponemus? Quam vero præclarum imperatoris Romani maxillas indecore inflatas cernere, risumque multum non extraneis tantum, sed iis etiam, quibus eam rem gratam fore putabat, excitantes? » etc. Hæc Gregorius, exempli causa hic recitata ad insinuandam Juliani in adsciscendo sibi summum pontificatum exactam observantiam.

3. Cæterum quamvis summum sacerdotium gentilitiæ superstitionis consecutus; tamen quod omnium esset superstitionisissimus, voluit pariter Eleusiniorum sacrorum pontifex creari: quod ipsi a prædecessore antistite fuisse prænuntiatum, docet Eumapius his verbis: « Palamque testatus est, illum a sua morte antistitem fore, tametsi nefas esset antistitis solum ascendere, quisquis alienigenis diis devotus fuerat, et initiatus, iisque sacrosancte jurat inservire; aiebat tamen præsidem sacrorum futurum, quamvis Athenarum indigena non esset. » Hæc Eumapius de Juliano in Maximo.

6. Quod autem creatus ipse jam antea esset cul-

turæ deorum pontifex maximus, minores pontifices creat, quos in diversas provincias mittat, ac primum omnium ex illis unum in Græciam amandavit: id quidem Eumapius Sardiarius testatur his verbis: « Post destructam Constantii tyrannidem, dimisit Julianus antistitem in Græciam; qui pro Deo illis illuxit, et que vellet, pro arbitrio impertiiit, addidit regaliam dona cum comitatu pro tuendis Græciæ templis sacrisque. » Hæc ipse; subditque creasse in Lydia primum pontificem Chrysanthium philosophum ethnicum magiæ peritissimum, qui una cum Maximo ab eo vocatus, profluentibus auspiciis, venire renuit; de quibus hæc idem auctor refert: « Mox ut liberum imperium nactus est, litteris evocavit Maximum et Chrysanthium, in eandem sententiam conscriptis. » Erat hic ille Maximus philosophus, atque magus, quo (ut superiori Amalium tomo dictum est) usus in philosophicis facultatibus præceptore, impietate pariter ab eodem imbutus erat: eo enim quem magis coleret et observaret, habuit neminem. Accessit etiam Julianus et Priscum philosophum: meminuit de his idem Eumapius, cum ait inferius: « Ambo seorsum accessit fuerunt, Priscus et Græcia, et Chrysanthius Lydiæ Sardibus. Ha namque pendebat a Maximi consuetudine divinus Julianus, ut ad utrumque ceu necessarium et amicum scriberet; obsecrans suppliciter perinde ac deos, ut ad se venirent. » Hæc ipse. Porro quoniam adventus Maximi configit anni sequentis exordio, de eo suo loco agendum erit.

7. Rursus vero, quod spectat ad reliquas a Juliano res gestas hoc anno; ut primum post Constantii obitum accepit imperium, ad Hermogenem præfectum Ægypti sic scripsit:

« Permite mihi juxta poetas dicere: O me præter spem servatum! o nuntium præter expectationem allatum, quod evaserim! Non mehercle! hydram mullorum caput fratrem meum Constantium (fuit is qualis fuit), sed belluas ipsius comites, quæ oculis unumquemque petebant, quæque illum reddebant atrociorum, qui per se non admodum clemens erat, licet multis esse videretur. Verum illi, quandoquidem a vita jam excessit, terra (ut aiunt) sit levis. Istos autem injuste pati quiequam nolui: scit Jupiter. Sed quia accusatoris nacti sunt multos, in curiam advola, videre enim te medius fidius cupio: et nunc, cum te salvum esse libentissime audierim, venire te jubeo. » Hactenus ad Hermogenem præfectum Julianus: ex quibus plane delegitur, infensissimo animo ipsum fuisse tum in Constantium, tum item adversus Constantii audicos et magistratus; de quibus idem in Antiocheno²: « Utinam vobis solis ex omnibus Romanis dent dii multos Constantios, vel potius amicorum ejus rapinas experiri. » Qua ratione factum est, ut qui ob impietatem alias execrandus videri potuisset, idem Julianus hæc ex parte etiam Christianis optatissimus videretur. Unde Mamertinus in gratiarum actione de suo consulatu

¹ Greg. Nazianz. orat. 11. in Julian. — ² Eumap. Vit. Phil.

¹ Julian. ad Hermog. epist. xxiii. — ² Julian. in Misop.

hæc habet : « Exhaustæ provinciæ non minus exiliabilibus, quam pudendis præsentium rapinis, ultro opem imperatoris exposcerent. »

8. *Julianus magistratus Constantii judicio subjecit.* — Magna plane Dei providentia factum est, ut tale monstrum prodierit imperator in ultionem Constantii magistratum atque domesticorum, qui in gratiam ejusdem imperatoris faventes arianæ hæresi magnis molestiis Catholicos affecerunt; ut inter alios Taurus anni hujus consul ordinarius, qui impietate consulum promeruit, dum vocatos ex universo orbe Occidentali Catholicæ Ecclesiæ episcopos ad Ariminense Concilium, tyrannicè detentos afflixit. Quid autem tunc collega Florentinus : quid in primis Palladius magister officiorum, et Evagrius comes, quorum mentio est apud Athanasium : quid Eusebius ille eunuchus præfectus cubiculi, qui omnium cladum quæ ab Ariani in Catholicos illate sunt, auctor extitit, vel fautor accessit, quidve alii passi sint, Ammianus ¹ accurate recenset; ac primum de horrifico tribunali ad hoc Chalcedone constituto, his verbis :

9. « Brevi deinde Secundo Sallustio Promolo præfecto prætorio summam quæstionem agitandorum, ut fido, commisit, Mamertino et Arbelione et Agilone atque Nevicta adjunctis, itidemque Jovino magistro equitum per Illyricum recens præfecto. Qui omnes transgressi Chalcedona, presentibus Jovianorum Herculianorumque principibus et tribunis, causas vehementius æquo bonoque spectaverunt, præter paucas, in quibus veritas reos nocentissimos offerebat. Et Palladium primum ex magistro officiorum in Britannos exterminarunt, suspicione tenus insimulatum quædam in Gallum composuisse apud Constantium, dum sub eodem Cesare officiorum esset magister. Deinde Taurum ex præfecto prætorio in exilium egere Vercellum; ejus factum apud iudices justorum et injustorum distinctores videri potuit vini plenum : quid enim defiquit, si ortum turbinem veritus ad tutelam principis sui confugit ? Et Acta super eo gesta non sine magno legebantur horrore, cum id voluminis publici contineret exordium : consulu Tauri et Florentii, inducto sub præconibus Tauro. » Et paulo post : « Iniquitate simili Florentinus tunc magister officiorum Nigriani filius contritus est in insulam Dalmatiam, Boas : alter enim Florentinus ex præfecto prætorio consul eliam tum, rerum mutatione terris subita; cum conjuge periculis exemptus diu delituit, nec redire ante mortem potuit; capitis criminæ tamen damnatus est absens. Pari sorte Evagrius comes rei privata, et Saturninus ex cura palatii, et Cyrius ex notario, portati sunt in exilium. » Subdit de morte damnatis, nempe Ursulo comite largitionum, Apodemio agente in rebus, et Paulo cognomento Catena, vivis combustis : ac demum de Arianorum patrono Eusebio præfecto cubiculi hæc habet :

10. « Eusebium super his, eni erat Constantiani

thalami cura commissa, alte spirantem addidere et dirum pœna lethali; quem ab una sorte ad usque jubendum imperatori pœne elatum; ideoque intolerabilem humanarum rerum spectatrix Adrastia, aurem (quod dicitur) vellens, monensque ut castigatus viveret, reluctantem præcipitem tanquam e rupe quadam egit excelsa. » Hunc tandem finem sortitus est impius erga Deum, et adversus sanctos episcopos contumeliosus; ejus in Catholicos catholicamque fidem patrata seclera tertius Annalium tomus continet. Subdit deinde Ammianus : « Conversus post hæc princeps ad palatinos homines omnino qui sunt, quique esse possunt, non ut philosophus veritatis indagandæ professor : laudari enim poterat, si saltem moderatos quosdam, licet paucos retinisset, morumque probitate compertos. Namque fatendum est, plerumque eorum partem vitiorum omnium seminarium effusius aluisse; ita ut Rempub. inficerent cupiditatibus pravis, plusque exemplis, quam peccandi licentia læderent multos. Pasti enim ex his quidam templorum spoliis, et luera ex omni odorantes occasione, » etc. Plura subdit de corruptis horum omnium occasione moribus sub Constantio; hæcque hoc anno ante sequentes kalendas Januariæ a Juliano gesta refert, quo aulici omnes Constantii ab eodem vel capite male mulctari jussi, vel ejecti fuerunt : in quos audivimus atque retulimus superiori tomo querelas sanctorum episcoporum, potissimum vero Albanii in eunuchos maxime palatinos; quibus ne quis suffragator accederet, sancita lege eundem Julianum veluisse, idem auctor affirmat. Eadem de nec Eusebii, et pulsus eunuchus Socrates tradit ¹; additque : « Lege sancivit, ut illis, quibus ab eunuchis facta fuisset injuria, facultates inique abrepte redderentur, et ea potissimum, quæ ibidem ex deorum funis expilatis sibi vindicassent. »

11. *Julianus munificus erga provincias, restitutor Catholicorum in odium Constantii.* — His quidem rebus gestis, Julianus animos omnium, etiam Christianorum, sibi devinxit; quos avaritia et sævitia magistratum a Constantio abalienaverant; atque alia pleraque addidit, quibus plurimum conciliavit sibi gratiam subditarum provinciarum (quod Mamertinus publica oratione laudavit), nimirum cum civitates tribulis exhaustas, ac pœne desertas, manibusque orbatas, sua liberalitate erexit, in pristinumque splendorem restituenda curavit, ex ærario collata pecunia. Unde Mamertinus in Panegyrico : « Illud vero ejus miraculi est, neminem ullum in tanto rerum paratu seuisse dispendium ? in omnia pecuniam ab imperatore depronit, et quoddam versa vice provinciis pendit tributum ? illinc ad universos fluere divitias, quo prius undique confluebant ? ut in maxima questione sit, a quo accipias, imperator, qui sic omnibus largiaris. Sed qui vitæ tuæ instituta rationemque cognoverit, facile fontem copie hujus inveniet. Maximum tibi præbet parcimonia tua, Auguste, vectigal : quicquid enim alii in prodigas cu-

¹ Ammian. lib. XXXI.

¹ Socrat. lib. III, c. 1.

piditates prodigebant, id omne nunc in usus publicos reservatur. » Hæc et alia Mamertinus, pluribus recensens immoderatos luxus Constantii et ministrorum ejus, quibus adeo exhaurebantur collata tributa, ut nova essent jugiter inferenda. In eandem quoque sententiam, quid hoc item anno cum tonsore Constantii actum sit, Ammianus narrat¹ his verbis :

12. « Exeneral isdem diebus, ut ad summum imperatoris capillum tonsor venire præcepit, introierit quidem ambitiose vestitus. Quo viso, Julianus obstupuit : Ego, inquit, non rationale jussi, sed tonsorem acciri. Interrogatus autem ille, quid haberet ex arte compendii : vicinas diurnas, respondit, amonas, totidemque pabula jumentorum, que vulgo dictitant capita, et annuum compendium grave absque fructuosis petitionibus multis. Unde motus omnes hujusmodi, cum coëcis similibusque aliis, eadem accipere pæne consuetos, ut parum sibi necessarios, data quo velint eundi potestate, projecit. » Hæc Ammianus : que quidem et alia id genus plura, ut philosophus ostendebat ; eaque plurimum valuerunt ; ut qui ob impietatem videri posset intolerandum, etiam diligeretur a multis. Nam et Romam urbi hoc anno summa penuria periclitanti, licet longe absens, mira celeritate subvenit. Rem summa laude dignam Mamertinus sic narrat : « Quemlibet alium a subveniendi conatibus gravissima fames, tristissimum Reip. periculum determinasset. Sed stipendiis provinciarum et patrimonii sui fructibus undique comportatis, usque ad opulentiam abundantiamque esurientem jam Urbem referat. Dicit aliquis : Quomodo tam nulla, tam brevi tempore et recte ? Sed imperator noster addit ad tempus, quod otio suo detrahit. Nihil somno, nihil epulis, nihil otio tribuit ; ipse se naturalium necessariorumque rerum usurpatione defraudat, totus commodis publicis vacat. » Sic ipse.

13. Sed et magnam inde sibi laudem comparavit apud optimos quosque, quod exulem diu pacem Catholicæ Ecclesiæ restituit ab acerbissima illa tot annis per Arianos persecutione fugatam : nam quinque fuerant a Constantio episcopi exilio condemnati ; eosdem, abolitis per Julianum damnationis illorum tabulis, ad suas Ecclesias postluminio redire permisit : hæc enim de his S. Hieronymus testatur, cum ait² : « Periclitabatur navicula Apostolorum, urgebant venti, fluctibus latera tundeantur, nihil jam supererat spei : Dominus exciatur, imperat tempestati : bestia moritur, tranquillitas redit. Manifestius dicam : Omnes episcopi, qui de propriis sedibus fuerant exterminati, per indulgentiam novi principis ad Ecclesias redeunt. Tunc triumphatorem suum Athanasium Ægyptus excepit. » Cæterum quando hi, qui hoc anno sunt ab exilio relaxati, proprias repererint Ecclesias, inferius dicturi sumus. Eadem de episcoporum exulium restitutione habent Socrates³, Sozomenus⁴, atque Theodoretus⁵.

14. At non episcopi tantum, sed et alii religionis causa exules jussi sunt relaxari : nam inter alios Zenonem illustrem medicum, qui factione Georgii ariani episcopi Alexandrini solum verterat (erat hic Alexandrinus), datis ad eum litteris, Julianus in patriam revocavit ; sunt enim hujusmodi¹ : « Cum multe alia res testificantur te ad summum medicæ artis gradum pervenisse, eique parem morum ac vite temperantiam adjunxisse, tum vero hoc tempore maximum omnium testimonium accessit, quod Alexandriam absens universam in te convertis ; tantum tuo discessu aculeum tanquam apis reliquisti ; nec sane immerito : præclare enim Homerus : Vir medicus par est multorum millibus unus. Tu vero non tantum medicus es, verum etiam magister omnibus, qui ejus artis studio ducuntur ; ut propendunt quod medici sunt populo, hoc ipse sis medicis. Hæc autem causa te liberat exilio, et quidem magnifice. Nam si propter Georgianam factionem Alexandriæ excessisti, non jure excessisti ; justissime autem reverti potes. Redi igitur cum honore, et dignitate pristina ; nobis vero gratia sit apud utrumque, et quia Zenonem Alexandrinis, et quia Zenoni Alexandriam restitimus. » Hæc Julianus. Cæterum quod Georgium episcopum arianum Alexandriæ non solum constat exagitasse Catholicos, sed etiam Gentiles, ut superius est demonstratum Ammianum tomo tertio ; fueritne hic Zeno christianus, an ethnicus ; vel ille, cujus meminil Suidas, item Alexandrinus patria, qui et Judaicæ genti suæ nunquam publice remisit ; vel quem genere Cyprium, et arte medicum hoc tempore visisse tradit Etnapius, haud affirmari posse videtur.

15. Verum quod ab eodem Juliano diximus restitutos esse Catholicos : id quidem ille haud Catholicæ veritatis amore fecisse videtur, sed in odium Constantii, et regionum, quorum auctoritate Catholici vexati fuerant, ministrorum : etenim nulla habita ratione exulium episcoporum, quinam vera fide præstantes, quive hæretici essent, sed Arianis haud in omnibus assentientes, atque ob eam causam proscripti ; ex æquo omnes jussit exilio relaxari. Ha enim impium Ælium hæresiarcham eadem poena jure damnatum, magno honore, datis ad eum litteris, non solum liberavit, sed et in regiam accersivit : litteræ autem sunt hujusmodi :

16. « Julianus Ælio episcopo.

« Cæteris omnibus, qui a Constantio vita defuncto ejecti patria fuerant propter amentiam Galilæorum, exilium condonavi. Te autem non solum ea poena libero, verum etiam memor pristinae cognitionis, atque amicitiae nostræ, hortor ut ad nos venias. Uteris autem vehiculo publico usque ad nostram cohortem, et uno paritippo. » Sic ad Ælium Julianus, qui homine impio et ad mala omnia egregie comparato noluit caruisse. Hæc eadem Sozomenus², qui et de illis, que ab eodem concessa sunt Novatianis, hæc meminil verbis :

¹ Ammian. lib. XXII. — ² Hier. advers. Lucif. tom. II. — ³ Socrat. lib. III. c. 3. — ⁴ Sozom. lib. V. c. 2. — ⁵ Theod. lib. III. c. IV.

¹ Julian. ep. XLV. — ² Sozom. lib. V. c. 5. in fin.

« Addit his, inquit, Eleusium episcopum Cyzici, cui simili de causa in mandatis dedit, gravissima multa ei præscripta, ut suis sumptibus, intra bimestre spatium, ecclesiam Novatianorum, quam imperante Constantio diruerat, denuo adificaret. » Hæc Julianus, officii demereri studens sectarum omnium Christianos, impendens illis quæ poscerent beneficia. Porro adificate Novatianorum ecclesiæ nomen esse inditum, Anastasia, quasi quæ exciderat resurrexisset, alibi idem affirmat¹. Cæterum quantumlibet isti extra catholicæ fidei septa agerent; tamen quod in his, quæ spectant ad Filii Dei divinitatem in Nicæno Concilio confirmatam, iidem ea ipsa sentirent, atque Catholici, ut dictum est, Arianos infestos habuere: cujus rei causa ab Eleusio Nicæne fidei adversario passi sub Constantio fuerant suæ ipsorum jacturam Ecclesiæ.

17. Rursum vero, ut hoc ipso imperii exordio omnes conciliaret sibi fideles, publica edita sanctione, non tantum qui fuerant in exilium pulsî, ut diximus, revocavit: « Sed, inquit Sozomenus², proscriptis lege sua bona restituit: quin etiam populo præcepit, ne quis quemquam Christianorum vel injuria afficeret, vel contumelia; neve ad immolandum eos invitos traheret. Qui autem eorum sua sponte ad aras forte accederent; ut hi primum demones, quos Gentiles ἀνεργασίους, id est depulsores malorum, vocant, placarent, jussit; et expiationibus, quibus ipsi uti solent, purgarentur. » Istæc primum ipso in imperium ingressu statuit Julianus, veritus (ut creditur) cum illis aperto Marte pugnare, quos sciret multitudine implere Romanum imperium.

18. Insuper, ut hæc ex parte etiam videretur prestare Constantio, et Christiani gauderent se in eo invenisse, quod in illo frustra desiderarant, gessit se inter Christianæ religionis episcopos conciliatorem, pacisque sequestrem: quos tamen cum ut in eam eandemque sententiam convenirent, frustra tentasset, suo ipsorum omnes, ut quæ vellent sentirent, reliquit arbitrio; testatur hoc Ammianus, cum ait³: « Utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistes cum plebe disscissa in palatium intromissos monebat, ut civilibus discordiis consopitis, quisque nullo velante, religioni suæ servire intrepidus. Quod agebat adeo obstinate, ut dissensiones augente licentia, non timeret una minantem (unanimentem) postea plebem, nullas infestas hominum bestias, ut sunt sibi ferilibus plerisque Christianorum expertus; sæpeque dictitabat: Audite me, quem Alamanni audierunt et Frauci. » Hæc Ammianus de Juliano, inde captante occasionem Christiani detrahendi, quod adeo pugnaciter inter se alterarentur; in quos etiam illud exprobrare non desinebat, quod quarant ad cultum deorum spectantia dissipasset. Unde ad Artabium, hæc his temporibus scripsisse reperitur⁴:

19. *Sensim deorum cultum restituere conatur.*— « Ego per deos, neque interfici Galilæos, neque cædi præter jus et æquum, neque molestie quicquam perpeti volo; sed tamen iis pios et sanctos viros præferendos esse, vel maxime censeo. Etenim Galilæorum amentia propemodum omnia afflixit et perdidit, cum deorum benevolentia omnes salvî simus. Quare tum deos colere, tum pios et viros, et populos honorare debemus. » Ita Julianus, ejusmodi ad construendam impietatem jaciens fundamenta, reddens nimirum Christianos Galilæorum nomine contemptibiles, et expilatione jam facta templorum exosos; Gentiles vero, dum eos pios ac sanctos nominat, et dignos honore prædicat, sic propositum imitandos; existimans fore imperatoris sententiam ad idololatricam capessendam illecebram. Quæ insuper præstiterit officia, ut deorum cultum jam collapsum in integrum restitueret, Sozomenus¹ tradit his verbis: « Ubi solus est imperio potitus, in Oriente Gentilium delubra aperire: quæ eorum neglecta corruerant, reficere; quæ autem deturbata fuerant, denuo adificare: quin etiam aras erigere mandavit, atque ad has res perficiendas multa tributa excogitavit. Vetera præterea et patria civitatum instituta, atque sacrificia renovare, ipseque palam in loco publico idolis immolare, offerre illis libamenta; et eos qui harum rerum studiosi erant, magno in honore habere cepit. Horum autem sacrorum professoribus, sacerdotibus, interpretibus, et statuarum cultoribus pristinos honorum gradus reddere, rata facere ea quæ veteres imperatores de his sanciverant; decernere illis immunitatem ministeriorum, et rerum quoque aliarum, sicut ante habuerant; frumenti congiaria aeditis ablata restituere: jubere ut a profanis esculentis se puros conservent, et abstineant ab illis, quatenus convenit iis, qui ad prædicta mysteria jure suo (ut Gentiles loquuntur) accedere possunt. » At hæc coepita hoc anno majoribus in dies accessionibus aucta fuere. Quibus præterea artibus sensim in Christianam religionem insurrexerit, dicemus opportunius suis diebus ordine temporum definitis.

20. Satis namque sibi visum, his imperii adepti primordiis, magistratibus a Constantio provinciis imperii Romani prefectis, et aliis publicis adscriptis numeribus, abrogatis, alios ex animi sui sententia in locum ipsorum subrogasse; qui, quod scirent gratum sibi esse, perficerent. Quibus in hunc modum ad securitatem imperii stabilitis, omnia versare consilia, meditari vias, excogitare modos, adhibere conatus, et jungere studia, quibus Christianam religionem funditus posset exvertere, non prætermisit. Non deerant ad opus vires, utpote imperator, et solus, a cujus arbitrio cuncta penderent; nec dolosa molitiones, et cum astutia elaborata consilia, quod philosophus esset atque magnus; nec abesse poterat obstinata peritida ab eo, qui impius esset apostata; adeo ut omni ex parte cæteris persecutionibus ab aliis imperatoribus olim illatis hæc acerbior videri

¹ Sozom. lib. IV. c. 48. — ² Idem lib. V. c. 5. — ³ Ammian. lib. XXII. — ⁴ Julian. epist. VII. ad Artab.

¹ Sozom. lib. V. c. 3.

posset, si licuisset: quod periculosior illa sit pugna, quæ infertur ab hoste, qui cuncta quæ sunt adversariorum habeat explorata; et atrocius soleat moveri bellum, et vindicta crudelior expecti ab adversario, qui plurimis antea fuerit contumeliis lacessitus, et damnis affectus; qualis profecto videri poterat Julianus, qui res cunctas Christianæ religionis haberet exploratissimas, et acerbissimo in

Christianos odio moveretur, a quibus secreta idola esse contrita, templa diruta, vel expilata saltem et clausa, sacraque deorum vetita, et tot annis, armis et legibus publice privatimque omni ex parte cuncta ferme quæ essent patriæ superstitionis eversa. At quæ ab eo gesta sunt, anno sequenti, pluribus dicturi sumus.

Anno periodi Græco-Romane 5851. — Olymp. 285. an. 1. — Urb. cond. 1114. — Jesu Christi 361.

— Liberii papæ 10. — Juliani 1.

1. *Consules.* — Ad num. 1. Coss. *Taurus*, et *Florentius*. Lib. 4 Romæ Subterraneæ, cap. 37, refertur inscriptio posita FLAVIO TAURO ET FLORENTIO COSSS.

2. *Epiphania et Natale idem apud Græcos.* — Ammianus lib. 21, cap. 3, ait *Julianum* mense Januario, die Epiphaniæ, ecclesiam Christianorum ingressum esse; Zonaras vero eum ecclesiam introisse narrat *Natali Domini*. Orientales enim Epiphaniam et Natale Christi uno eodemque die, octavo nempe idus Januarii, celebrabant, quia eo die Christum et natum et baptizatum esse arbitrabantur.

3. *Tertiæ Constantii nuptiæ.* — Ad num. 44. Nuptiæ Constantii Aug. cum *Maxima Faustina*, ut in nummis vocatur, tertiæ dicendæ, non secundæ. Notanda Ammiani lib. 21, cap. 6, verba *amissa jam pridem Eusebio*, quam, ut docet Julianus in Orat. III ad Eusebium, profligata Magnentii tyrannide uxorem duxerat. Dux hæc itaque Constantii uxores diversæ sunt a priori, quam vivente Constantino Magno patre sibi copularat.

4. *Obitus Constantii.* — Ad num. 48 et seqq. Auctor Chronici Alex. sub hujus anni coss. scribit: « Constantinus initio quartæ indictionis, » erat quinta indictio a Septembris cepta, « denuntiatis sibi Juliano Casaris insidiis, conceitus a Tarso Ciliciæ ad Mopsuestiam, seu Mopsi fontes veniens, accepto ab Enzio Antiochiæ episcopo ex monasterio per Constantinum accessito baptisate, Constantinus Aug. mense Dio seu Novembri die tertiâ anno Antiocheno coss., indiet. v, cum Ecclesia pacem annos quinquaginta habuisset, dictis consulis Tauro et Florentio, mortem cum vita commulavit. » Die tertiâ Novembris mortuum esse, testantur etiam Socrates lib. 2, cap. 47, Idacius in Fastis, Theophanes et Hieronymus in Chronico, ubi ait, Constantium regnasse annis xxiv, mensibus v, diebus xii, quod verum esse non potest, nisi die tertiâ Novembris e vivis excesserit. Quare Ammianus, qui lib. 21, cap. 5,

ait: « Abiit e vita III non. Octobrium, imperii vitæque anno quadragesimo, et mensibus paucis; » sicut errat in imperii vitæque anno, ita et in die euntiali Constantii, nisi locus corruptus sit; quod verisimilius.

5. *Duratio imperii ejus.* — Nam quoad tempus imperii ejus, recte illud expressum a Victore in epitome, licet Baronius locum mendosum perperam existimavit: « Interiit anno ævi quarto et quadragesimo, imperii nono atque tricesimo, » quibus verbis evincitur eum anno cccxxiii creatum fuisse Casarem; ab eo enim anno ad currentem, extremo incompleto pro integro numerato, anni sunt triginta novem, « verum Augustus quarto vicesimoque, » hic extremum annum incompletum Victor non numerat, « octo solus, » ab anno nempe cccxii quo Magnentius cæticus, « cum fratribus atque Magnentio sedecim, » ab anno sc. cccxxvii quo Constantinus Magnus obiit, ad annum cccxii, quo Magnentius profligatus, « quindecim Casar, » ab anno exeunte cccxxiii ad initium anni cccxxvii ubi ultimum annum incompletum pro completo numerat. Quare locus purus est, ex eoque discimus, quando Socrates lib. 2, cap. ultimo, Sozomenus lib. 5, cap. 4, et Hieronymus in Chronico scribunt, eum annos quinque et quadraginta vixisse, annum ultimum integrum pro integro posuisse; ac Socratem et Sozomenum recte scripsisse Constantium imperasse *annos octo et triginta*. Tot enim ab anno cccxxiii, quo Casar dictus est, usque ad presentem fluxere. Discimus præterea, male hæcenus viros eruditos Casarem Constantii dignitatem ab alio anno, quam a cccxxiii auspiciatæ esse; ac denique Constantium anno cccxxvii natum esse, vel *idibus Augusti*, ut docet lex 40 Codicis Theod. *De Prætoribus*, vel VII *idibus Augusti*, ut testatur kalendarium Lambertianum. Natum autem Constantium in Illyrico, prodit Julianus Orat. 1.

6. *Æsequiæ Constantii.* — *Julianus*, cum Con-

stantium imp. mortem, dum in Dacia esset, ut ait Ammianus initio lib. 22, accepisset, Constantino-polim venit, testibus Mamertino in Panegyrico, Marcellino, lib. 21, et Zozimo pag. 712 et seq. In eam urbem ingressus est die undecima mensis Decembris, auctore Chronici Alex., Idacio in Fastis, Ammiano lib. 22, et Socrate lib. 3, cap. 1, affirmantibus. Ibi octo ferme mensibus egit, etsi Zozimus citatus decem dicat: eum enim errare anno sequenti videbimus. Hinc *Constantii* exequiæ, quas Julianus cohonestavit, ante diem xi Decembris peractæ non fuere. Philostorgius lib. 6, cap. 6, testatur Julianum, cum Constantii corpus ad sepulturam deferretur, ante feretrum processisse, diademate de capite sublato. Quod ex eo exscripsit Nicephorus lib. 10, cap. 2, et habent etiam Acta S. Artemii die xx Octobris apud Surium. Libanios in Oratione funebri pag. 289 ait *Julianum* manibus contigisse feretrum, omnibus regni insignibus præter chlamydem depositis. Ino Gregorius Nazianzenus hunc Juliani in Constantii funere habitum, sive vi, sive sponte adscitum ait, additque, « demisso vultu imperatori extremum officium præstitisse. » Porro Julianus non annos undetriginta, ut scribit Baronius, sed annos triginta natus imperium suscepit, ut ex his, quæ in morte ejus dicimus, patet.

7. *Julianus fit pontifex maximus.* — Ad num. 4 et seq. Existimavit Baronius, Prudentium in *Romano* martyre, hymno 10, describere ritus profanos, quibus pontifices maximi Gentilium initiabantur, qui ritus cum impuri ac risu digni essent, et longe ab imperatoria dignitate abhorrent, cedunt in ignominiam perfidi desertoris, se tauri sanguine ad abstergendum Christi signum proluentis. At Prudentius loco laudato sacra *taurotopia* dicta, seu consecrationem et regenerationem mysticam, quam Gentiles non solum pro se ipsis, verum et pro aliis suscipiebant, accurate describit, licet illorum nomen non exprimat, cum essent satis superque nota, quod ad ipsius usque tempora perpetrarentur. Salmasius aliquot versus, quamvis non satis integros, primus e feulbris eruit, qui versus ex Prudentio a Baronio allatos apprime illustrant, pluresque, licet breviter, hujusce fœdæ ceremoniæ circumstantias oculis nostris objectant.

Quis tibi taurobolus vestem mutare suasit,
Inflatus dives subito mendicus ut esses
Obsitus et panis modicus tepefactus....
Sub terra missus, pollutus sanguine tauri,
Sordibus infectus vestes servare cruentas,
Vivere cum speras viginti mundus in annos.

8. *Sacra taurotopia.* — Neque tantum unus, duo, tresve viri feminæque, aut seorsim, aut simul pro se ipsis, vel etiam pro aliis; verum et integri ordines, ac civitates, provinciæque pro salute imperatorum hoc sacrificium celebrabant, ut liquet ex Inscriptionibus 3, 10, aliisque pag. 29 apud Gruterum. Dicebantur hæc sacra *taurotopia* *regeneratio*; quod nemini mirum videri debet, cum ex Tertuliano aliusque constet, etiam alias regenerationum species inter ethnicos habuisse locum. De sacris

itaque taurotopiis, non vero de consecratione pontificis maximi loquitur Prudentius, ac de eodem sacro, de quo Firmicus lib. de *Errore profanarum religionum*, ubi postquam de D. N. Jesu Christo locutus est, ita pergit: « Pro salute hominum Agni istius venerandi sanguis effunditur, ut sanctos suos filios Dei profusione pretiosus sanguinis redimat: ut qui Christi sanguine liberantur, majestate prius immortalis sanguine consecrentur. Neminem apud idola profusus sanguis juverit. Et ne eruior pecudum miseris homines aut decipiat aut perdat, POLLUIT sanguis iste, NON REDIMIT, et per varios casus premit in mortem. Miseri sunt, qui PROFUSIONE SACRILEGI SANGUINIS CRUENTANTUR. TAURIBOLIUM VEL CRIOBOLIUM SCELERATA TE SANGUINE LABE PERFUNDIT. LAVANTUR itaque sordes istæ, quas colligis. Quære fontes ingenuos, quære pueros liquores, ut illic post multas maculas cum Spiritu S. Christi sanguis incandidet. » Taurorum nimirum et arietum, quibus profana illa consecratio fiebat, sanguini, sanguinem Christi ac baptismum Firmicus opponit. Deceperit Baronium aliosque hi Prudentii versus:

Summus sacerdos nempe sub terram scrobe
Acta in profundum consecrandus mergitur,
Mire infulatus, secta vittis tempora
Nectens corona tunc repexus aurea,
Cinctu Sabino sericam fultus legam.

9. *Summi sacerdotes diversi a pontificibus maximis.* — Sed observandum inter Græcos et Romanos plures summos sacerdotes plurimis in locis fuisse, ut patet ex Inscriptionibus, quæ apud Gruterum pag. 313, 10, 448, 1, et 1024, 3, recitantur. Sufficiet hic eam referre, quæ tomo 1, pag. 394 et 395. Græcæ legitur, quam Antonius Van Dalei Dissert. 4 de Oraculis Ethnicorum, pag. 173, ita vertit, « Patria (erexit hoc monumentum) honori Marci Aurelii Diadochi (summi sacerdotis sui) Pontificis Asiae (Minoris) temporum, quæ sunt Pergami, et pontificis (seu summi sacerdotis) eodem tempore patriæ suæ et ad vitam primi consularii, honorati a dignissimo imperatore Marco Aurelio Severo Antonino Augusto, quod gloriose et magnifice studerit injuungere pontificatum (archicynos) in ambabus civitatibus (Thyatire sc. et Pergami) acutis (eoque munere dignis) viris (vel sacerdotibus) viri moribus, æquitate ac bona in patriam voluntate eximie excellentis. » Vides hic summum pontificem, qui et alios ipse pontifices crearet civitatibus, qui tamen nullo modo erat pontifex maximus, quem Græci omnes ΑΡΧΙΕΡΕΑ ΜΕΓΙΣΤΟΝ constanter appellant. Non itaque Prudentius loco laudato de Juliano imperatore loquitur, neque hunc ritum eidem, dum ipsemet puer esset, administratum fuisse dicit; sed de summo aliquo sacerdote Gentilium, cujus nomen reticet, sermonem habet. Porro Julianum summum pontificatum accepisse, ipsemet indicat in epistolis p. 237 ubi ait: « Ego itaque quoniam patriarum sacerorum sum magnus pontifex, » etc. Sed hæc de re plura Antonius Van Dalei citatus, ex quo præfata excerpimus.

LIBERII ANNUS 11. — CHRISTI 362.

1. *Juliani erga Maximum philosophum observantia ceterosque ejusdem generis, quos magistratibus decorat.* — Qui sequitur trecentessimus sexagesimus secundus Christi annus, Ecclesiae admodum ærummosus, consulatu Mamertini atque Nevictæ adnotatus habetur. Quod ad Mamertinum spectat, ad consulatum adscitum indignissime, Ammianus his docet¹: «Mamertinum ad consulatum exivit, nec vita, nec splendore, nec usu nec gloria horum cujusquam similem, quibus magistratum detulerat amplissimum Constantinus; contra inconsummatum et subagrestem, et quod minus erat ferendum, celsa in potestate crudelem.» Hæc ipse. Extat ejusdem Mamertini consulis de sui consulatus gratiarum actione oratio panegyrica, lucentia quidem, qua laudes novi imperatoris mirifice prædicavit.

2. Cumque ex more ab eodem consule publica munera cederentur, ac «die quodam, inquit Ammianus², causa ejus spectandi venisse nuntiatus esset ex Asia philosophus Maximus, » hunc ab ipso Juliano litteris accersitum anno superiori diximus, «exiit imperator indecore; et qui esset, oblitus, effuso cursu e vestibulo longe progressus, osculatum susceptumque reverenter secum induxit, per ostentationem intempestivam nuntius captator iuanis gloriæ visus, præclari illius dicti immemor Tulliani, quod tales notando ita relatam: Ipsi illi philosophi etiam in his libris, quos de contemenda gloria scribunt, nomen summi inseribunt, ut in eo ipso quod predicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari de se et nominari velint.» Hæc Ammianus. Sed in judicandis in excipiendo Maximo affectibus Juliani, in diversam potius, quam ab ipso Ammiano assertam sententiam pedibus inus: atque putamus, eo inopinato eventu Julianum, hæc ostentantem philosophum, erumpentes tunc erga Maximum affectus suos cohibendi, et philosophicis infrenandi habentis, minime tantum virium habuisse. Etenim ipsius divinationibus imperium acceptum ferebat, imo et ex eo quamplurimi faciebat hominem, quod a Christianorum religione, quam putabat insaniam, revocatum se ad cultum deorum esse sciebat. Qui enim recitatis tertio Annalium tomo ejusdem Juliani litteras ad ipsum Maximum

datas, et alia id genus superius recensita revolverit, nos haud vanos ejusdem Juliani affectuum conjectores et interpretes esse comperiet; memor quid de Juliano addito Maximo Eunapius³ tradat, qui et hæc inter alia: «Ab eo totus pependit, et universam viri doctrinam mordicus retinuit.» Quantum autem expellerit Julianus adventum Maximi, etiam cum adhuc in Galliis ageret, litteræ ad eum anno præterito data declarant; sed et quam observantissimus hominis esset, alie rursum ad eundem in hæc verba conscriptæ significant⁴:

3. «Alexandriam Macedonem, aiunt, Homeri carminibus indormire solitum, ut noctes diesque in bellicis ejus signis versaretur. At nos cum tuis epistolis tanquam pæoniis medicamentis dormimus, easque assidue tanquam recentes et novas iteramus. Quare si tuarum litterarum colloquium, id est, tuam imaginem nobis representare vis, scribe, et assidue scribe; vel potius, diis juvantibus, veni; tibi que persuade, quando abfueris, nos vita frui non posse dicere, nisi eatenus, quoad litteras tuas legimus.» Hucusque epistola Juliani ad Maximum, ex quo jam olim totus impietatis fons erumpens, in eum effluxit. Cynicum secta hunc fuisse philosophum, quas idem Julianus priores dederat litteræ non obscure illis verbis ostendit: «Cum prope abessem ab hac urbe, nempe Arentione, vir quidam cynicus cum pera et baculo mihi occurrit. Eum ego cum enim aspexissem, te ipsum esse putavi, » etc. Spectatus quidem erat habitus cynicus baculo et pera, veluti quibusdam ornatus insignibus. At ne cui ex nomine et secta errandi tribuatur occasio, diversus hic est Maximus cynicus ab illo alio item Maximo cynico, qui sub Theodosio S. Gregorio Nazianzeno negotium facessivit: ille quippe patria fuit Alexandrinus, hic autem Smyrne natus Ephesus dictus est, quod ibidem diutius, ut de eo testatur Eunapius⁵, egerit, qui et sub Valente imperatore necatus est, de quo suo loco pluribus agendum.

4. Curavit præterea Julianus, quos sciret eruditione clarissimos esse viros, eosdem ad se vocatos nobilibus decorare præfecturis; nam Themisium philosophum Urbis prefecturam creavit; Libanum

¹ Ammian. lib. XXI. — ² Idem lib. XXII.

³ Eunap. Vit. Philosoph. — ⁴ Julian. epist. xv. ad Max. — ⁵ Eunap. in Maximo.

celebrem ejus temporis oratorem quaestura, et alios aliis magistratibus insignivit. Hinc Mamertinus¹: « Sed multo multoque facilius est ratio honorum petendorum. Quisquis, inquam, capere magistratum voles, auri atque argenti negligens esto; nullas ostiatarum potentium aedes obito; nullius pedes, nullius genua complectitor. Adhibeto tantum tibi gratitas et paratu facilissimas comites, justitiam, fortitudinem, temperantiam atque prudentiam; ultro ad te maximus imperator accedet, et ut capessas Rempubl. flagitabit: otioso tibi et alia curanti, provinciae, praefecturae, fasces, sella curulis; atque insignia omnia magistratum perferentur. » Hæc ipse; qui et paulo inferius sic in eandem sententiam: « Tu, tu, inquam, maxime imperator, exultantes relegatasque virtutes ad Rempubl. quodam postliminio reduxisti; tu extincta jam litterarum studia flammasti; tu philosophiam paulo ante suspectam, ac nedum spoliatam honoribus, sed accusatam et ream, non modo judicio liberasti, sed amictum purpura, auro gemmisque redimitam in regali solio collocasti. » Hæc Mamertinus, sed encomiastice potius, quam historice, imo adulatorie atque mendaciter: nam quales præcipuos imperii administratos habere consueverit, et quibus compositos moribus provinciarum praefectos elegerit, sanctus Gregorius Nazianzenus, sincerissimus cultor et custos veritatis, qui cuncta et intuebatur oculis et manibus attrahat, declarat his verbis²:

5. « Atque hæc, ut gravissima illius crimina, maximeque propria, dicendo sum prosecutus; non alioquin nescius, duobus aut tribus ancillis assentatoribus, eique impietate paribus (alios enim consullo prætereo) tantam impietatis mercedem persolutam esse, ut nulla res obstitura fuerit, quominus ipsi brevi temporis spatio terras omnes et maria Romanorum imperio subdita expilarent, nisi rebus secundior finis citius configisset. Adeo latrocinii et avaritia priores illos Centimanos excedebant, Briareos scilicet. Provinciarum vero imperia non moderatissimis, sed crudelissimis hominibus mandabantur, atque ad magistratus et praefecturas unum suffragium erat perfidia, Christianismique desertio; ab eoque beneficia consequantur, qui sibi ipsis secleratissime consultissent. » Atque posthæc, de his quos ad se accersisset et elusisset, sic subdit: « Non possum in eo non mirari; nam eum multos eorum, qui ex Asiaticis potissimum studiis, litterarumque gymnasiis ipsi noti familiaresque fuerant, summo studio accersivisset, quasi mirabilibus quibusdam beneficiis eos ornaturus; eximiaeque spe ob veterum petitionum memoriam animos eorum extulisset; ut ad eum venerant, hoc illud videlicet catenarum impostura, et onerum Indulcitiones: hos enim hoc modo, illos alio eludens, quosdam etiam mensa comiter accipiens, ac nullum illud, Sodalis, propinquus, instarque alius cujusdam illecebra suaviter fundens, infectis tandem rebus dimittebat, laud

salis constitutum habentes, illius fraudem magis, an suam ipsorum levitatem accusarent. » Hæc Gregorius.

6. Cæterum haud in omnes ejuscemodi exercebat jocum, ut vacuos vocatos remitteret; sed eos tantum ejuscemodi comædiæ catastrophe delusit, quos ad suam ipsius assectandam impietatem imparibus votis intelligeret respondere: siquidem non Gentiles tantum, sed et Christianos consuetudine litterarum sibi optime notos, datis ad eos litteris, accersivit; ut inter alios S. Basilium Athenis olim, cum illic Julianus ageret, egregia eruditione spectabam. Extant ejuscemodi litteræ, quas ad eumdem, hab eo ante probe admonitus, reddidit his verbis¹: « Non bellum denuntias (ait vetus verbum), at ego addam etiam illud comædiæ veteris: O nuntium verborum aureorum! Age igitur istud reipsa ostende, et ad nos quamprimum advola: certe amicus ad amicum venies. Assidua cura Reip. molesta est iis, qui negligentius in ea versantur, at qui diligentia et industria utuntur, æqui sunt mea quidem sententia, et prudentes, omninoque ad omnia idonei. Quare ipse mihi opportunitatem hanc comparavi, ut sine ulla Reip. negligentia, nonnihil quoque spatii ad relaxationem animi sumam. Etenim adhuc ita vivimus, ut aulicæ simulationis nihil fere refineamus, quam quidem tu fortasse adhuc expertus fuisti; qua qui laudant, majore odio prosequuntur, quam inimicissimos), sed honesta moderataque libertate, cum opus est, nos mutuo accusamus atque reprehendimus: neque tamen propterea minus inter nos amamus, quam qui maxime amici sunt. Ex eo accidit (quod sine invidia dicere liceat) ut dum relaxamur, seria agamus; et dum hæc agimus, minime cruciemur, et secure dormiamus; quoniam cum vigilarem, non tam pro me ipso, quam pro cæteris omnibus, ut præ est, vigilavi. Hæc forsitan apud te nugatus sum levitate quadam animi, et insolentia; me ipsum namque, sicut Astydamas, collaudavi. Verumtamen ut intelligeres multo magis tuum conspectum, sapientis videlicet hominis, nobis profuturum, quam impediementi allaturum, hæc scripsi. Propterea igitur, ut dixi, et publicis equis uteris. Cumque apud nos, quantum tibi videbitur, fueris, tum a nobis honeste, et ut decet, dimissus, quo voles, proficisceris. » Hæcenus Juliani litteræ redditæ ad Basilium.

7. *Inter Basilium et Julianum epistola.*— Alias etiam intervenisse inter eos epistolas, certum exploratumque ex eo redditur, quod ipse Basilium absens, nec ad eum jam impietate omnibus notum venire consentiens, ab eodem invitatus, ac provocatus ad impietatem, per litteras fidem Christianam magno animi robore confessus est, cujus quidem epistolæ fragmentum recitatum habetur in Nicæno Concilio posteriori a legalis Apostolicæ Sedis, ex scripto codice, ex quo Demetrius² dicitur ita legit: « Ex epistola beati Patris nostri Basilii ad Julianum imp. Apostatam: Quemadmodum a Deo christianam et incul-

¹ Mamert. in Panegy. — ² Greg. Naz. orat. 11. in Jul.

¹ Jul. ep. XII. ad Basil. — ² Concil. Nicæn. 11. Act. IV.

pabilem nostram fidem veluti hereditario jure accepimus, sic confiteor, et in ea maneo. Credo autem in unum Deum Patrem omnipotentem, Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum: unum Deum hæc tria adoro et glorifico. Confiteor etiam Filii incarnationem æconomiam: deinde S. Mariam, quæ secundum carnem illum peperit, hæc Deiparam vocans. Suscipio enim S. apostolos, prophetas et martyres, qui pro me apud Deum supplicant, quo per illorum intercessionem propitius sit mihi Deus noster benignissimus, et remissionem peccatorum mihi gratis largiatur. Quam ob causam et historiam imaginum illorum honore, et palam adoro: hoc enim nobis a sanctis apostolis non est prohibitum; sed in omnibus ecclesiis nostris eorum historia erigimus. » Illicque ibi ex dicta epistola Basilii ad Julianum, quam Hadrianus Romanus pontifex illidem citat, eademque ferme verba ex ea recitat, quæ extant etiam inexta in ejusdem septimæ Synodi actione secunda. Quidam autem post hæc Basilium egerit, quidve ea de re cum Gregorio Nazianzeno caplarit consilii, inferius dicturi sumus. Constat quidem, æque ac Basilium, conatum esse Julianum blanditiis sibi devincere Gregorium: quem tamen acerrime sibi ob pietatem expertus est adversantem. Ipse enim Gregorius in fine posterioris in vectivæ testatur, se una cum Basilio cyclopeo honore ab eodem Juliano affici solitum: verum cum adeo obnitentes eos invenisset, constat sane illos ab ipso esse rejectos; quos et idem Julianus, ut acerbissimos adversarios, savissimo odio insectatus, post bellum Persicum (si licuisset) reservavit ad necem. Sed de Gregorio rursus postea.

8. Qui vero agebat Constantinopoli tunc temporis Casarius frater Gregorii Nazianzeni, philosophicis facultatibus nulli secundus, jam antea a Constantio imperatore quaesitus, et in senatum amplissimum cooptatus, ab eodem Juliano Augusto nobili prefectura donatur, nempe thesauri custodia; quo munere functus erat, qui hoc amo consul ordinarius creatus est, Mamertinus, ut ipsemet testatur¹. Id cum audissent pater ipsius Gregorius senior episcopus Nazianzi, et ejus germanus Gregorius, alique cognatione vel familiaritate conjuncti, necnon externi, indigno animo acceperunt; quin et ipse Gregorius frater mox ad eum ejusmodi gravissimas dedit litteras²:

9. *Gregorius Nazianzenus fratrem Casarium, cujus virtutes extollit, a Juliano revocat.* — « Magnopere tua causa erubimus. Nam quod merore affecti fuimus, quid scribere necesse est tibi ulique hoc omnium maxime persuasum habenti? Etenim (ut de nobis nihil dicamus, nec quanta mœstita, addam etiam timore nos fama ea, quæ de te pervagatur, impleverit) vellem, si fieri posset, sermonibus iis, quos alii de te tam familiares et necessarij, quam externi quoquo modo nobis cogniti, dum tamen Christiani, et quidem omnes uno ore ferunt,

interesses: quandoquidem libentius cupidinsque in alienis rebus, quam in suis, mortales philosophari solent. Instar alicujuspiam declamationis hæc verba ipsi fuerunt: Nunc episcopi filium militare, nunc externam potentiam et gloriam expetere, nunc pecuniis servire, quando pecuniarum communis ignis accensus est, atque in salutis animæque periculo versantur homines; ac non potius unam hanc gloriam et securitatem et opes existimare, nimirum fortiter et strenue sese tyrannidis turbini opponere, et quam longissime se ab omni scelere et piaculo remove. Quoniam autem modo episcopi alium admonere queant, ne se a tempore distrali sinat, idolisque commiseri? Quoniam modo eos, qui aliud quoddam flagitium admittunt, objurgare possint ipsi a lare libertatem loquenti non habentes? Hæc nos, hisque plura et graviora quotidie audientes partim ab his qui amico animo fortasse ac benevolo loquuntur, partim ab iis qui inimice et malevole nobis imminet, quo tandem modo affici, et quem animum habere putas? nos, inquam, qui Deo servire proposuimus, nec ullum aliud bonum esse judicamus, quam ut futuræ vitæ scopum collineemus? Ac dominum quoque patrem nostrum sermones hos impatientissime ferentem, atque a vita ipsa abhorrentem, quoquo modo solor et demulceo, de tua voluntate illi spondens, atque confirmans, te nequaquam nobis diutius molestum fore. Dominam autem matrem, si quicquam de tuis rebus resciscat (nam ad hæc usque diem nullis artibus eam celavimus) ita velim existimes, eam tantum dolorem habituram, ut nullo omnino solatio mitigari possit, utpote parvi animi femuram, et alioqui ob pietatis magnitudinem modum in hujusmodi rebus tenere nequeuntem. Quamobrem, si quam et tui et nostri rationem habes, melius tutiusque tibi consule. Nam proculdubio facultates nostræ ad vitam liberabiliter degendam sufficiunt, homini utique non nimis inexplebili, nec immodica plus habendi cupiditate flagranti. Quin etiam ad constituendas vitæ tuæ rationes haud video quodnam tempus expectabimus, si hoc nobis effluere siverimus. Quod si in eadem perstas sententiâ, et præ animi proposito atque impetu parva omnia existimas; aliud quidem acerbi proloqui non libet. Hoc tantum prædico et denuncio; et duobus alterum necesse esse; vel ut germanus christianus manens, contemplissima ipsius classi adscriberis, indigneque vivas et te ipso et spe, quam concepisti; vel honorum desiderio restans, in capitalem fraudem incidas, fumi que saltem, si non ignis fias particeps. » Illicque ad Casarium Gregorius.

10. Paruit sapientissimo fratri Casarius; ejusque consilio prætulit ignominiam¹ crucis opibus et honoribus Pharaonis; magisque delegit abjectus esse in domo Domini, quam habitare (quod est in Psalmo²) in tabernaculis peccatorum: cuius rei causa indignantis principis iram meruit, a quo et exagitatus, summa gloria Christum confessus est.

¹ Mamert. in Panegyri. dicto Jul. — ² Gregor. Nazianz. epistol. XVII.

¹ Paulus ad Hebr. XI. — ² Psal. LXXXV.

Porro egregium tunc Cæsarii certamen pro fide Christi tuenda, ab eodem ejus germano exacte descriptum, suis hęc a nobis reddetur verbis: in oratione enim in funere ipsius habita in hunc modum rem gestam aggregitur: « Cum in eum magni quotidie honores conferrentur, majoribus tamen, ac jam jamque affuturis dignus habebatur tum ab ipsis imperatoribus, tum ab omnibus iis, qui proximum iis dignitatis locum tenebant: quodque maximum censendum est, nec a gloria, nec ab iis quibus circumluebat deliciis, animæ illius nobilitas unquam labefactata est. Quin potius qui in multis magnisque dignitatibus florebat, hoc tamen ad decus et gloriam præcipuum ducebat, ut et esset, et diceretur christianus: idque tanti aestimabat, ut præ hoc uno reliqua omnia in unum congesta ludi et nugarum instar haberet. » Et paulo post: « Atque ut alia omnia prætermittam, propinquorum nempe, qui fortunæ injuria facultatibus lapsi erant, curam et patrocinium; fastus contemptum; æquitatem eam, qua cum amicis ita versabatur, ut nihil sibi præter jus arrogaret; libertatem loquendi, qua apud principes utebatur, certamina, quæ pro veritate suscepit; disputationes, quas permultas et sepe numero, et cum plerisque habuit non argutas solum, sed etiam admodum pias et ardentes: facinus unum pro omnibus referam, quo in tota illius vita nihil est illustrius magisque pervulgatum. »

11. « Furebat adversum nos infandus imperator, et cum in se ipsum primum per christianæ fidei repudiationem insanisset, jam aliis quoque intolerabilis erat, nequaquam cæterorum Christi hostium more, magno et strenuo animo impietatem profitens, verum clementiæ obtutu persecutionem celans, atque instar flexuosi illius serpentis, qui ipsius animum obsidebat, omni genere machinarum ad barathrum suum miseris callide pertrahens. Ac ne eos honores, qui martyribus haberi solent, consequeremur (hos enim Christianis homo egregius invadebat) prima illius fraus ac versuta hæc fuit, ut qui Christi causa exercebantur, non ut christiani, sed ut facinorosi supplicio afficerentur: altera, quod huic rei, non tyrannidis, sed persuasionis nomen imponebat, scilicet ut major eorum infamia, quam periculum esset, qui sponte ad impietatem prouebant. Cumque alios pecuniis, alios dignitatibus, alios promissis, alios variis honorum generibus, quos ne regie quidem, sed perquam serviliter inspectantibus omnibus deferebat, omnes denique verborum præstigiis suoque exemplo ad se alliceret; tandem Cæsarium quoque adorari instituit. O vesanum hominem, si tuturum speravit, ut et Cæsarium et fratrem meum, et his parentibus natum deprædaretur! Verum ut in hoc sermone aliquantulum more faciam, animumque hæc narratione oblectem, quemadmodum spectaculo delectati sunt qui tum affuerunt: ingrediebatur vir generosus Christi signo communitus, clypei que vice magnam Verbum obtendens, ad hominem rei militaris peritissimum, et dicendi facultate præstantem: nec vero illius aspectum contremiscebat,

nec per adulationem de animi magnitudine quicquam remittebat; verum promptum se paratumque pugilem ostendebat, sive rebus, sive verbis ipsi cum eo dimicandum esset, qui utroque armorum genere decertare poterat. Ac tale quidem erat theatrum, falsisque pietatis propugnator: certaminis etiam præses hæc ex parte Christus passionibus suis pugilem ad pugnam instruens, ex illa gravis tyrannus tum verborum illæcebris delinicus, tum potentiae magnitudine perterrere studens.

12. « Quin etiam utrinque spectaculum erat, partim eorum qui in fidei pietate adhuc perstabant, partim eorum quos secum ille abruperat; qui utraque ex parte observabant, quoniam illorum certamen propenderet, magisque solliciti et anxii erant, utriusque futura esset victoria, quam illi ipsi, quos spectabant. Num extimistis, ne quid Cæsario accidat hujusmodi animi alacritate parum dignum? At bono estote animo: victor enim discedet juvante Christo mundi victore. Ac nihil quidem malle, quam ut ea, quæ dicta sunt et proposita, singillatim explicare possem. Nam et eruditas aliquot verborum captiones et argutias meo quidem judicio memoratu non injucundas ea disputatio complectitur; verum intempestivum hoc foret, et ab oratione alienum. Ut autem Cæsarius, cunctis verborum illius nexibus conatibusque omnibus tam apertis quam obscuris, ludi cujusdam instar, propulsatis, magna et clara voce, christianum se esse semperque fore, pronuntiavit; nec sic quidem prorsus ejicitur: etenim mire imperator Cæsarii doctrina frui atque exornari gestiebat. Quo etiam tempore celeberrimum illud, cunctis audientibus, prolocutus est: O felicem patrem! o liberos infelices! Nam nos quoque ignominie societate honorandos duxit, quorum eruditionem pietatemque Athenis cognoverat. Verum ad secundam expeditionem reservatus (commode enim illum adversus Persas armabat divina justitia) se ad nos recepit exul beatus, et victor incruentus, atque ob ignominiam clarior, quam ob pristinam gloriam nominisque splendorem. Hanc ego victoriam magna illius potentia et sublimi purpura et insigni diademate longe superiorem excellentioremque esse censeo: hæc narratione magis efferor, quam si universum imperium cum illo partitus esset. Mafis igitur temporibus cedit, in eoque legi nostræ obtemperat, quæ præcipit, ut oblata quidem occasione, veritatis causa periculum adeamus¹, nec fidei pietatem per animi ignaviam deseramus. Cæterum quoad licet, pericula ipsa ne excitemus; sive id ea ratione præscribat, quod animabus nostris metuat; sive quod eorum exitio occurrendum putet, a quibus nobis periculum vite creatur. » Hactenus Gregorius de certamine fratris cum Juliano, quo exivit de impietate prostrata triumphum, crevitque de superato apostata imperatore trophæa, et quidem perennia, posteris semper dignis laudibus prædicanda. At hæc tanta Cæsarius, tanti patris ac fratris, totiusque domestica

¹ Matt. x.

ipsorum Ecclesiae precum praesidio consecutus est dona.

13. *Ecebolium rhetorem aliosque impietate insignes, magos et augures colit Julianus.* — Verum non eadem animi constantia infractus permansit adversus aurea tela, ipsa, inquam, mellita Juliani verba. Ecebolus rhetor magni nominis idemque christianus: qui Iuppiter manus dedit Apostolate, factusque est Christianae religionis desertor. Erat hic inserviens tempori, et pro principum religione fidem ipse quoque mutabat; de quo Socrates¹: « Ex his unus erat Ecebolius (Ecebolus) sophista Constantiopolitamus, » dicebantur autem eo quoque nomine rhetores ut Libanius, « qui quidem se ad imperatorum ingenia ac naturam conformans, dum Constantius regnabat, se ardentem fidem christianam amplecti simulavit: dum Julianus potiebatur imperio, gentilitatem magnopere colere praese tulit; Julianoque mortuo, religionem Christianam demum profiteri in animum induxit: nam ante portam ecclesiae se primum abjiciens, sic vociferatus est: Me quasi salem infatuatum pedibus conculcate. » Haec Socrates. Verum cum hic in gratiam Constantii christianismum professus dicatur, proculdubio ejusdem perfidia ariana, qua imperator imbutus erat, fuisse sectator, affirmari posse videtur. At quod ab haeresi ad ethnicismum prolapsus esset, fuit Juliano percarus: quilibet enim transfuga, ex hostium castris deficiens, ab adversarii vultu hilaris et grato excipitur animo. Quae porro extat Juliani ad Ecebolium scripta epistola, quanti ipse virum fecerit, aperte significat; cujus est exordium: « Pindarus argenteas Musas esse vult, » etc. Subinfensus tamen, cum ille causam ageret pro arianis Edessae commorantibus, Julianus ad eum has litteras dedit²:

14. « Equidem de Galilaeis omnibus adeo clementer et humaniter statui, ut nemini vis inferatur, neque in templum trahatur, neque alia de re ulla praeter voluntatem suam contumelia afficiatur. At qui sunt de Ecclesia Arianorum luxuriantes opibus, in Valentinianos invaserunt, eaque apud Edessam perpetrarunt, quae nunquam in civitate bene instituta accidissent. Quare quod ipsis a lege admirabili, » nempe Evangelio, « imperatum est, quo facilius in regnum caelorum veniant; nos ad id hominibus operam tulimus, eorumque pecunias omnes ab Edessenorum Ecclesia tolli jussimus, ut militi dividantur; et facultates, ut nostris privatis attribuantur: quo illi pauperes facti sapiant, neque regno caelesti, quod nunc etiam sperant, priventur. His autem qui Edessam incolunt, edicimus, ut seditione pugnaeque omni abstinent: ne si nostram humanitatem commoverint, vos ipsi pro communi omnium intemperie ac insolentia poenas luatis, gladio, exilio, igne mulctati. » Haec Julianus, mordacibus hisce salibus irridens Christianam religionem, quae dispendio rerum terrenarum docet speranda esse bona caelestia, secundum illud³: « Si vis perfectus esse, vende et vende

omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, et veni et sequere me. »

15. Coluit praeterea Julianus mirifice Oribasium Pergamenum, « quem, inquit Eunapius⁴, cum ejus illustris esset ab adolescentia fama, idem Julianus ad Caesaris titulum viam affectans, artis nomine secum abripuit medicum; qui tantum in ceteris quoque excelluit virtutibus, ut ad imperium etiam Julianum evexerit: quae res in Annalium historia exactius perscripta est. » Haec de Oribasio Eunapius, qui inter ceteros hujus temporis philosophos cum plurimum celebrat. Observavit etiam Julianus Aristonem philosophum, ad quem haecenus extant ipsius litterae illum vocantis. Sed ante hos omnes, Libanium sophistam Antiochenum, cujus superius mentio facta est, in honore habuisse videtur, cujus scriptis plurimum delectabatur, ut perbrevis illa epistola ad eum scripta demonstrat, quae sic se habet⁵:

16. « Legi hesterno die orationem tuam magna ex parte ante prandium, pransus vero sine ulla intermissione reliquam absolvi. O te felicem, qui ita possis dicere, aut sentire potius! o orationem! o mentem! o prudentiam! o partitionem! o argumenta! o dispositionem! o aditus! o verba! o numerum! o compositionem! » Hucusque ad Libanium Julianus. Fortasse haec illa fuit oratio in laudem ipsius Juliani conscripta, cujus Suidas meminit. Ceterum inter omnes, quos penes se habebat, Maximus a Juliano⁶ deligitur, qui scriptas a se lucubrationes cognosceret, et pro arbitrio emendaret; nam ad eum scribens haec habet inter alia: « At tibi nos, tanquam Mercurio eloquentiae deo, scripta nostra offerimus; ut si aures tuas sustinere possint, tu pro arbitrio tuo statuas, an in vulgus evolare debeant: sin minus, ea continuo praecipias tanquam a Musis aliena, aut flumine obruas ut adulterina. » Coluit et Nymphidianum et Claudianum Maximi fratres⁶.

17. Laude sane digna haec videri poterant in Juliano, eruditorem virorum consuetudine delectari, nisi complures ex illis (ut superius est demonstratum) sic foris philosophos agerent, ut tamen magos et haruspices intus gererent; nam praeter illa quae de his dicta sunt, haec addit Gregorius Nazianzenus⁶: « Harnspicinis autem et sacrificiis imperialem aulam constituit, malis mali imperii consiliariis utens. » At istae omnia condonari forte illi ab aliquibus poterant, uti ethnico homini et superstitioni addicto; et non mirum adeo esset, si ipse praecipuus impietatis artifex habuerit secum ejusdem professionis artifices, juxta illud poeticum: *Tractant fabrilis fabri*. Verum quid cum imperatore philosopho, lenones, meretrices, atque civiadi? abhorruerunt haec certe a Marco illo imperatore philosopho. At horum omnium, quae ab aliis silentio sunt praetermissa, et sine gravissimo auctore fidem haud inveniant, testem adducam, qui ea praesens spectavit

¹ Socrat. lib. III. c. 11. — ² Julion. ep. XLIII. ad Ecebol. — ³ Marc. x.

⁴ Eunnap. Vit. Philosoph. — ⁵ Julian. ep. XIV. — ⁶ Idem ep. XVI. — ⁷ Eunap. in Vit. Philosoph. — ⁸ Greg. Naz. orat. I. in Jul.

oculis, fidemque suam probatissimam reddit attestacione virorum qui adhuc superstites erant; quæ et egregia oratione. omni probationis genere consignata, posteris commendavit. Is est Joannes Chrysostomus Antiochenus, tunc professor rhetoricarum facultatum Antiochiæ sub Libanio, cujus nuper mentio facta est: hic enim nequaquam aliorum testificacione, quæ tradit, affirmat, sed quæ frequentissime, cum Julianus ageret Antiochiæ, spectare sibi contigit. Ipse igitur ab imperii ejus exordio auspiciatus orationem, quibusnam aulicis referata Juliani regia esset, declarat his verbis ¹:

18. « Divulgato per universum terrarum orbem mandato, ut idolorum templa instaurarentur, aræ excitarentur, pristini honores dæmonibus redderentur, magni illis proventus variis ex locis suppeterent. Quo ex mandato, magi continuo, incantatores, augures, haruspices, menagyræ, id est, menstrui viatores, seu præcones, denique omnifariæ imposturæ artifices undique ab universo orbe confluerunt. Hic cernere quidem licebat regiam ipsam infamibus, abjectis, ac profugis hominibus referatam: nam quotquot usquam fame tabescentes, quotquot ob veneficia ac maleficia convicti, quotquot publicæ custodiæ addicti, atque ad metalli opus detrusi, denique quotquot sordidarum artium artifices vix inde victitare possent, cum se ipsi repente sacerdotes esse profiterentur, mirum est, quanto in honore, quanto in pretio habiti omnes fuerint. Hic imperator duces ipsos ac militum præfeclos contemnere, assis unius non æstimare: contra mares meritorios, et meretrices formicibus suis excitatas, una secum per totam urbem, per angiportus omnes circumducere; cum interim regius quidem equus, omnesque prætoriani pone multo intervallo sequerentur: lenones autem et meretriculæ anteaambulorum loco, et universus meritoriorum adolescentum chorus regem medium stipantes, per forum inambularent, sermones eos proferentes, atque cachinnos attollentes, quos par erat hujuscemodi homines farinæ attollere. Quæ ipsa certe non nescimus talia tanquæ absurda fuisse, ut posteris fide majora futura sint; neque enim privatorum quisquam, eorumve qui humile pendendumque vivendi genus instituerint, velit tam turpis, tanquæ indecorus publice videri.

19. « Sed eis sane, qui adhuc vita sunt superstite, oratione nulla opus est: qui enim adfuere, et ea quæ fierent spectavere, hi et quæ hic a me dicuntur, nunc exstant; propterea enim superstifibus etiam nunc testibus hæc scribo, ut ne quis vetera recensentem me inter eos qui rei ignari sint, magna licentia mentiri existimet. Ex his enim, qui ea viderunt, superstant adhuc et senes et juvenes: quos omnes obscuro et obtestor, si quid a me historia adjectum fuerit, in medium prodeant, neque redarguant. Sed scilicet tantum abest, ut me de meo adjectis quicquam sint redarguturi, ut deprehensuri

etiam sint multa certe a me prætermissa. Neque enim fieri potuit, ut oratione turpitudinis illius immensam magnitudinem repræsentarem. Posteris vero qui credituri isthæc non sunt, unum id dictum esse velim: dæmonem vestrum, quem Venerem appellatis, nequaquam pudere id genus administris uti. Itaque mirum nemini esse debet, si miser ille, qui prorsus dæmonum Indubio sese addiderat, ea minime dissimularet, propter quæ dii, quos coleret, magnopere sibi placent. » Hæc de Juliani turpitudine, quam fovebat ille religionis obtutu, Chrysostomus. Etenim sicut (ut vidimus) Constantinus Magnus turpissimos ejusmodi impudicissimæ Veneris cultores una cum eorum sacris ac templis penitus abolere curavit, ita amplissimus iste templorum et sacrorum atque ædium restitutor, cum obscæno numine sacrificisque obscenis, personas obscenas pariter revocavit; de quibus et Gregorius Nazianzenus sic ait ¹: « Propinationes porro et potationes, quas meretricibus ob omnium oculos propinabat, vicissimque propinabantur, mysterii prætextu obscenitatem lasciviamque obtegens, quis non laude et admiratione prosequatur? » Sed et de his Ammianus ²: « Culpabatur, inquit, hinc oportune, cum ostentationis gratia vehens licenter pro sacerdotibus sacra, stipatusque mulierculis lætabatur. »

20. Cæterum quænam aliquando portenta acciderint, cum Julianus sacrificaret, sanctus Gregorius Nazianzenus sic describit ³: « At quoniam haruspiciarum mentionem feci, superstitionisque, aut, ut commodius loquar, diabolice vesaniæ, qua ad rem hujuscemodi ferebatur: nondum satis constitutum habeo, litteris ne hoc miraculum, quod omnium sermone celebratur, mandare, an narrantibus fidem abrogare debeam. Etenim ipse incipitis et perplexi sum animi, nec utram in partem propendam habeo; utpote mixtis iis quæ fidem mereri queant, cum iis quæ fide carere videntur. » Et paulo post: « Ferunt igitur, cum ipse sacris operam daret, exta animalium coronatam crucem edidisse. Quæ res alios quidem horrore summaque sollicitudine et anxietate affecit, eoque adduxit, ut potentiam nostram persentirent: at impietatis magistro animum videlicet addidit, tanquam circumscripti atque undique conclusi essemus: sic enim crucem et circumtum ex tempore interpretatus est. Atque hoc sane est, quod miraculi instar habeo: quod si falsum est, in auras abeat; si autem verum, rursus Balaam vaticinatur ⁴, et Samuel per ventriloquam trahitur, aut trahi videtur, et dæmones Jesum inviti contitentur; ac per contraria, quo plus fidei atque auctoritatis habeat, veritas demonstratur. At fortasse his rebus id agebat Providentia, ut illius impietatem compesteret: multas enim et mirabiles salutis vias Deus insitalo modo aperire novit, ad humanitatem et misericordiam propendens. » Ita Gregorius: quibus ut veris certisque adsipulantur Sozomenus ⁵, Nee-

¹ Chrysost. orat. adversus Gent.

² Greg. Nazianz. orat. II in Jul. — ³ Ammian. lib. XXII. — ⁴ Greg. Nazianz. orat. I in Jul. — ⁵ Num. XXII. 2. Reg. XXVIII. — ⁶ Sozom. lib. V. c. 2.

phorus¹, et alii recentiores : quæ autem post hæc sequitur enarrare, evenisse ea diximus, cum sacris Eleusiniis Athenis initiatum ipsum narravimus, antequam imperator creatus esset.

21. Quid vero acciderit, cum jam imperator diis victimam immolaret, adesseque una cum aliis sacrorum ministris christianus adolescens, creditus esse gentilis ; Prudentius², qui tunc ut ipse factur puer erat, egregie hæc versibus cecinit, post alia quæ brevitate causa omittimus, quibus gentilitia sacra illa describit, ab improvise sacerdotis terrore illo auspicatus :

Cum subito exclamat media inter sacra sacerdos
Pallidus : En quid ago ? Majus, rex optime, majus
Nescio quod nomen nostris intervenit aris,
Quam sufferre queant spumantia cymba lacte,
Casarum sanguis peculium, verberis, coronæ.
Accitas video longe disperserit umbras,
Territa Persephone vertit vestigia retro,
Extinctis lacibus, traelo fugitiva flagello.
Nl agit arcanum murmur, nil Thessala prosunt
Carmina, turbatos revocat nulla hostia manes.
Nonne vides ut thuribus fragentibus ignis
Marceat, ut canis pigrescat pruna favillis ?
Ecce palatinus pateram retineat minister
Non valet, elsa destillant balsama dextra,
Flamen et ipse suas miratur vertice laurus
Cedere, et in certum frustratur victima ferum.
Nescio quis certe subrepsit Christicolarum
Ilic juvenum : genus hoc hominum tremuit infula, et omne
Pulvum divum. Lotus procul absit et unctus :
Pulchra reformatis redet Proserpina sacris.
Dixit, et exanguis collabatur : at velut ipsum
Cerneret exerto mimantem fulmine Christum,
Ipse quoque exanimis positò diademate princeps
Pallet, et astantes circumspicit : equus alumnus
Christum inscripto signaret tempora signo,
Qui Zoroastras turbasset fronte susurros.
Arripit e cuneo puerorum flavicunctorum
Purpurei custos lateris deprenditur unus :
Nec negat, et genano geminata hastilia ferro
Proicit, ac signum Christi se ferre factur.
Prostruit pavulus, depecto antistite, princeps,
Marmorum figens, nullo comitante, sacellum :
Dum tremefacta cohors, dominique obdita supinus
Erigit ad cælum facies, atque invocat Iesum.

Huensque Prudentius ; at de Juliani sacrificiis hæc-
mus. Jam vero de excitata in Christianos persecutione
agemus.

22. *De genere persecutionis qua usus Julianus.*
— Longe dispar hæc persecutio fuit ab aliis per
ethnicos imperatores illatis : cum illi christianitate
votita, adversus ejus cultores sancirent ac promul-
garent edicta, quibus et fideles omnes diis sacra fac-
ere acerbissimis pœnis impellerentur ; Julianus
autem, ut ex ejusdem superioris recitatis literis satis
exploratum habetur, colendi deos vim nemini adhi-
bendam esse putavit, nec fieri quemquam invitum
cogebat christianæ fidei desertorem. Quamobrem
nec inter persecutiones hæc recensendam esse com-
plices existimarunt. At vero S. Augustinus contra-
rium plane sentit, cum ait³ : « Deinde qui respon-
dent etiam de Juliano, quem non numerant inter
decem ? » persecutores scilicet. « An ipse non est

Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales litte-
ras docere ac discere vetuit ? Sub quo Valentianus
major, qui post eum tertius imperator fuit, fidei chri-
stianæ confessor extitit, militiæ privatus est ; ut
omittam quæ apud Antiochiam facere coeperat ; nisi
unius fidelissimi et constantissimi juvenis, qui,
nullis, ut torquerentur, apprehensis, per totum
diem primus est tortus, inter ungulas cruciatusque
psallentis libertatem atque hilaritatem mirans
exhorruisset, et in cæteris deformius erubescere ti-
muisset. » Hæc S. Augustinus ; de quibus uberius
suo loco dicturi sumus. Cæterum quod non exerto
palam gladio furens persecutio, ut priores illæ supra
memorata, grassaretur ; inde evenit, ut S. Joannes
Chrysostomus dicat, in pace Ecclesiæ martyres illos
passos esse, qui Juliano tempore fidei causa sunt ne-
cati ; ut cum ægus de Juventino et Maximo sub
eodem imperatore martyribus, de quibus et nos suo
loco, hæc profatur⁴ :

23. « Ii enim tanto amore Dei flagrabant, ut
etiam extra persecutionis tempus corona martyrii
redimiti fuerint, absque prælio victoria potiti sint,
absque theatri certamine bravium rapuerint. Et
quomodo hoc ? ego dicam : sed forte me rem paulo
altius enarrantem. Erat rex quidam etiam nostro
ævo, omnes qui se præcesserunt, impietate vincens,
de quo et heri a me dictum ; qui cum videret
res nostras martyrum morte clariores fieri, et ea
causa non solum viros, sed et teneros pueros, vir-
ginesque nondum nubiles, et in summa ex omni
sexu et ætate quosdam pro religione ad mortem
prosilire, cruciabatur et dolebat. Cæterum movere
bellum manifeste volebat : Omnes enim, dicebat, ad
martyrium, quasi ad alvearium apes, volabant. Hæc
autem non a semetipso habebat, sed a progenito-
ribus suis didicerat. Etenim, et illi, utpote tyranni,
Ecclesiam infestaverunt ; et populi quoque in nos in-
surrexerunt, cum adhuc parva religionis scintilla
esset : eam tamen non expugnaverunt, neque confre-
gerunt ; sed ipsi potius contracti sunt.angebatur
quotidie scintilla hæc, ferebaturque in sublime, et
omnem undique orbem invadebat. Cum occiderentur,
adurerentur, suspenderentur, precipitarentur,
bestiis objicerentur fideles ; carbones sicut lutum
calebant, mare et fluctus sicut pratium intuebantur,
ad gladium sicut ad diadema et coronam curre-
bant ; omniaque tormentorum genera ita con-
tinuebant, ut ea non solum generose et fortiter
ferrent, sed et alacriter et volupe. Enimvero sicut
palme rigate magis crescent, ita et fides nostra op-
pugnata magis floret, et seditione agitata, incre-
menta majora sumit. Neque horti aquis irrigati ita
germinant et fecundi sunt, ut Ecclesiæ, si martyrum
irrigentur sanguine. Hæc omnia atque plura cum
rex ille sciret, meticulosior erat, quam ut manifeste
cum nobis confligeret. Non, inquit, triumphos, et
victorias, et coronas mutuo parabimus. Sed quid
facit ? Vide, oro, malignitatem. Medicos, et milites,

¹ Niceph. lib. x. c. 3. — ² Prud. in Apothecosi contra Jud. —
³ Aug. de Civit. Dei lib. xviii, cap. 52.

⁴ Chrysost. ser. de sanctis Juvent. et Maximo.

et oratores omnes, vel a professionibus suis discedere, vel fidem suam abjurare jubet. Excitavitque in hunc modum contra nostros bellum, tela eminus militans; ut si a fide desisterent, ridicule vincerentur, utpote qui fidem opibus non præferrent: sin generose perseverarent et vincerent; neque sic egregia foret victoria, neque insignis triumphus: nihil enim magnum, artem vel professionem pro pietate contemnere. Neque iussu vitia ejus finis erat. Nam ad hæc, si quis superioribus annis, cum adhuc pii reges rerum potirentur, vel altaria demolitis fuisset, vel templa suffodisset, vel oblationes diripiisset, vel aliud tale quiddam egisset; rapiebatur ad tribunal, et occidebatur etiam insons, et duntaxat delatus. Fingebat quoque et alias varias causas, ita ut pive videntur nemo non lugeret. Agebat autem hæc, ut obscuraretur contemplanque esset martyrii corona, et nihilominus cædes et strages fierent. » Illicusque de Juliani persecutione Chrysostomus, quam ipse oculis est proxime contemplantus.

24. Quasnam autem alias impius excogitarit artes ad facessendum Christianis negotium, et occultis viis quasi cuniculis, omnes ingenii vires adhibens, suffodere et convellere penitus religionem Christianam conatus sit; S. Gregorius Nazianzenus, et ipse sui temporis res gestas conscribens, summa fide et observantia veritatis enarrat¹; atque in primis de animi ejus consilio, cur non palam, ut gentiles alii imperatores, sed clandestine atque dolose egerit invidens illis martyrii coronam, in eandem cum Chrysostomo sententiam multa locutus, hæc addit: « Turpiter admodum et ignave pietatem vexat, animique fraudes et versutias persecutioni, quam adversus nos excitabat, inducit. Quocirca cum potentia in persuasionem et coactionem divisa sit, ita se comparavit, ut, quod inhumanius erat, nimirum vim atque tyrannidem populari turbæ civitatibusque permitteret, ut quarum vesana audacia intolerabilior sit propter temerarios animi motus, atque præcipites ad omnia impetus; idque nequaquam publico edicto; verum ex eo quod impetum audaciamque minime reprimebat, velut proposita quadam lege non scripta, sed id velle pronulgans. Quod vero lenius atque humanius erat, magisque imperatorem decebat, id sibi videlicet assumit, nempe suadendi atque illicendi partes; nec tamen id quidem usquequaque refutit: non enim natura ferebat, ut vel pardus distinctas macularum notas, vel Æthiops nigrorem, vel ignis ardorem, vel diabolus homicidii crimine jam inde ab ipsa mundi origine constrictus hominis odium, vel iste improbitatem, qua adversus nos impellebatur, abjiceret: Verum quemadmodum chameleontem nunt in quodvis faciem mutari, atque omnes subinde colores, candore uno excepto suscipere (fabulosum enim illum Proclum Ægyptium sophistam prætereo) sic etiam ille Christianis præter clementiam id quodvis

se vertebat, ac perquam crudelis erat ipsius lenitas et violenta persuasio; atque hujusmodi benignitate acerbitati crudelitati que suæ excusationem quaerebat, ut non sine causa vim afferre videretur cum blandiendo et alliciendo nihil profecisset. Idque ex eo perspicuum, quod non nullum suasionem utebatur, sed plus violentiæ confestim sequebatur; ut quemadmodum in venatione, aut laqueis, aut persecutionibus caperemur, atque alterutro omnino modo nos in potestatem redigeret. » Hæc Gregorius: subditque ejusmodi persecutionis genere primum omnium domesticos insectari cepisse, ceteros illiciendo (alliciendo), fortiter reluctantes occidendo, alios expellendo: quo in certamine Casarium ipsius Gregorii germanum primas tulisse, superius dictum est; additque de aliis, aliis coloribus quaesitis, domo exactis: cum, ut ipse putabat, in hunc modum regiam expurgavit.

25. Tunc etiam Heliidium insignis nominis christianum, quem superiori anno (ut diximus) Constantius imperator ob egregiam spectatamque hominis virtutem decorarat præfectura prætorii, cum eum in his quæ religionis sunt, constantissimum comperisset, præfectura exutum redegit in ordinem: postea vero, alia occasione quaesita, ut imperii periculum dire necandum præcepit: consignatum enim est et ipsius, et sociorum martyrium, tum apud Græcos, tum etiam Latinos, in ecclesiasticis monumentis hoc titulo: « Sexto decimo kalendas Decembris natalis sanctorum martyrum Heliidii, Marcelli, Eustachii, et sociorum: ex quibus Heliidius cum esset ordinis senatorii, et coram Juliano Apostata christianam fidem constantissime profiteretur, primum equis indomitis cum sociis alligatus atque protractus, deinde in ignem injectus gloriosum martyrium consummavit. » Post hæc in milites eandem persecutionem convertit, de qua sic ipse Gregorius¹:

26. « Milites etiam, partim per se ipse, partim per eos qui magistratibus fungebantur, allicil, quippe quos leviores magisque credulos arbitratur, alios honoribus capiens, alios animi simplicitate distrahens, nimirum eos, qui nullam aliam legem, quam principis voluntatem agnoscebant. Imo si rectius loquendum est, militum partem non minimam ad se pertraxit, et quotquot ex eis ægros et labescentes invenit, temporisque et tum et jam antea servos; quos partim subegerat, partim subacturum sperabat. Non enim omnes pertraxit; nec tantum ille adversum nos dedit, qui per eum persecutionem excitabat, verum plures septem millium millibus reliqui fuerant, qui non flexerunt genu coram Baal², nec auream imaginem adoraverunt, nec a serpentibus icti et vulnerati sunt, quod serpentem illum suspensum, Christie passionibus oppressum atque confectum intuerentur: nulli scilicet præfecturis altissimisque dignitatibus ornati, quos

¹ Greg. Nazianz. orat. 1. in Julian. — ² 3. Reg. XIX Dan. III. Num. XX.

¹ Greg. Naz. orat. 1. in Jul.

mirum etiam minus fuisset tum periculorum metu, tum donorum spe cedere, et manus dare; multi etiam plebei ordinis et numero solo cogniti, quos cum adortus fuisset non aliter repulsus est, quam levis quadam machina tormentaria a firmissimo muro. Caeterum eo erat animo ut non magis angeretur propter eos qui ipsi elabebantur, quam (ut pote furore percitus) ob eos qui capiebantur, praesideret; voluntasque ipsa, id quod spe conceptum erat, quasi jam manibus teneretur representabat.

27. *Julianus mutat Labarum.* — Quin eo quoque audacie prorupit, ut adversus magnum illud vexillum praecipit ferretur, quod simul cum cruce magnifice et insigni pompa exercitum ducit in sublime evectum, quod laborum solvendorum viam habet, ab eoque apud Latinos nomen trahit, principatumque, ut ita dicam, in reliqua omnia vexilla tenet, tam quae imperatorum imaginibus atque passis texturis in variis factionibus litterarumque picturis illustrantur, quasque gestiunt, quam quae horrendis draconum hiatibus super summas hastas elatis involantia, ac per tractatus contextis squamis distinctos ventilata jucundissimum simul et formidolosum spectaculum oculis praebent. » Haec de mutatione Labari Gregorius : in quam autem formam illud mutaverit, ita Sozomenus ¹ : « Signum quod Constantinus divino mandato (uti supra commemoratum est) in insigne crucis commutaverat, ad veterem effigiem et figuram traducere decrevit : nam dedit operam, ut in publicis imaginibus juxta ipsum Jupiter depingeretur, velut e caelo apparens coronam et purpuram, quae sunt imperii insignia, ipsi praebens : Mars item et Mercurius in eum intuentes ; et tanquam obtutu oculorum testificantes, quod vir esset tum in dicendi arte, tum in re militari spectatus. » Haec ipse.

At ejusmodi signis causa Juliani numismata minime reperire licuit ; his tamen simillima accepimus a Philippo Vignio Lovaniensi, in quibus videtur expressus Juliani vultus cum inscriptione Serapidis, cui a sinistris inhaeret effigies Isidis, quibus imaginibus apud Aegyptios sol atque luna representari solebant.

28. Nec est quod vel minimum dubites, eundem, qui Serapidis nomine videtur inscriptus, vultum esse ipsissimum Juliani, si conferas cum reliquis ejusdem Juliani antiquis nummis, in quibus eundem plane Juliani vultum invenies, quem in supradictis numismatibus titulo Serapidis habes inscriptum. Sed et ut haec facilius assequaris, describemus hic pariter, quae de Juliani imagine ab Ammiano invenimus litteris commendata, cum ait ² : « Figura talis utique membrorum, medioeris erat statura, capillis tanquam plexisset / pexisset, mollibus, hirsuta barba in acutum desinente, vultus venustate oculorum micantium flagrans, qui mentis ejus angustias indicabant, supercilii decoris, et naso rectissimo, ore paulo majore, labro inferiore divi-

so (demisso), opima et incurva cervice, humeris vastis et latis, ab ipso capite usque ad unguinum summitates lineamentorum recta compage ; unde viribus valebat et cursu. » Haec Ammianus, quibus videas respondere in numismatibus vultus expressos, quantum tamen licuit representari ab illorum temporum crassa minervae sculptoribus atque fusoribus, quarum facultatum artes magna erant ex parte collapsae.

29. Sed quod ad idem numisma spectat ; quam ex adverso latere illi conjunctam ejusdem prorsus effigie geminam intueris imaginem, duplicem Isidem representare non dubites ; duas namque fuisse Isides nonnulli tradiderunt ³. At quod Aegyptii simulacra Isidis aspidum sertis coronata capita representabant, eadem forma expressa signa, alasque in eis volneris, quod vultures Isidi dicente essent ; novaculam porro gestare dextera, quod ejus sacerdotes cunctis abrasis corporis pilis, et virilibus praecisis, eidem ministrarent.

30. At non primus id Julianus facere aggressus est, ut Serapidi vultum suum conformem redderet, sicut Commodus Herculis, sed more majorum suorum atque potissimum Hadriani imperatoris fecisse, antiquum numisma docet. Eum accepimus a Laelio Pasqualino viro disertio, in quo effigiatum Serapidem similem Hadriano, coma excepta, quae in Serapide mysticum quid significabat, probe intelligi potest.

Quod vero Sozomenus tradit, impium Julianum, sublato a Labaro crucis signo, illud in pristinam redeigisse figuram ; quoniam modo sub Juliano Labarum inveniat expresse, quae in libro Pyrrhi Ligorii qui in Farnesiana bibliotheca Romae custoditur, expressa sunt numismata, satis potuerunt indicare.

Ita quidem ipse secundum pristinam Romanorum consuetudinem Labarum restituendum curavit ; sed non id sibi satis, qui in odium Christi, loco ejus nominis et crucis signi, quae in Labaro a Constantino mutata intexta erant, sive suam imaginem, sive serpentis expressit, atque loco crucis hastas ancilibus exornavit, et inter utrumque aquilam, praecipuum apud Romanos militare signum, voluit collocari.

Haec de imaginibus Juliani et vultu ejus praeseferente Serapidem deum, atque ejus militaribus signis satis. Addit ad haec Sozomenus ² :

31. « Ista quidem et alia quaecumque ad cultum gentilium spectabant, imaginibus admisceri imperavit, ad eum finem, ut non modo simulatione honoris imperatori decreti, subjectos latenter venerari cogeret res sua depictas ; verum etiam ut veteribus institutis ad suam libidinem abutens, omni solertia et mentis acumine adhibito, voluntates subditorum clam in frandem induceret. Nam sic cogitabat ; si hoc illis persuaderet, se multo facilius quae in animo

¹ Consule Liliam de Divis Gentium syntag. 12. in fin. — ² Sozom. lib. v. c. 16.

¹ Sozom. lib. v. c. 16. — ² Ammian. lib. xxv.

habebat, de cætero effecturum esse; sin repugnare animadverteret, in illos, utpote novas res contra Romanorum instituta molientes, et cum in Rempublicam, tum in imperium peccantes, absque ulla venia vindicaturum. Quare pauci profecto erant, qui dolum ejus intellexerit: qui quidem, cum (ut moris erat) adorare renuerent, pœnas dedere. Multitudo autem (quod fieri solet) præ ignorantia et mente simplici, legi veteri se omnino parere putavit, et ita inscitia decepta ad imagines colendas accessit.» Illic Sozomenus.

32. *Adorari a militibus per dolum contendit, eosque ad idololatriam urget.* — Intelligis ex his, puto, lector, sic imperatoris imaginem remisse venerari prudentiores fideles, quod cum illis deorum quoque gentilium junctæ essent effigies; quibus si vexilla caruissent, ut erant signa illa, quæ (ut vidimus nuper ex Gregorio) expressas puras habere solebant imperatorum imagines, minime cunctati fuissent debilo ac consueto prosequi cultu. Si igitur pie sancteque absque ulla idololatriæ suspitionis labe christiani milites et alii venerari soliti erant imperatoris imagines; quis nefas esse putarit, Christi, dici-pare, atque Sanctorum imagines pari saltem cultu prosequi, nisi qui reges Christo ipsi Sanctisque præbulerit? Cæterum veneratio illa imaginum imperatorum non adeo erat penes Christianos (fusa, ut divino eas honore prosequerentur: quamobrem cum illis thus (ut peragi consuevit, cum milites donativum acciperent) offerendum esset, resiliabant omnino; quod et sub Juliano iidem, qui præstantiores essent, summa constantia præstiterent, prout Sozomenus ¹ ibidem ejusmodi rei gestæ narratione declarat:

33. « Verum imperator nihil ne ex hoc quidem conatu perfecit. Ac fametsi hæc ejus astutia perspicue deprehensa est, tamen nihil de contentione animi ac studio remisit, sed omnem (ut dicitur) movit lapidem, ut subjectos ad parem secum religionis modum sequendum deduceret. Atque quanquam quod tum moliebatur, ab ea quod supra diximus, penitus non discrepavit; tamen et magis omnibus apparuit, et majore cum violentia susceptum est, et causa fuit nonnullis, qui in aula militabant, majoris constantiæ et fortitudinis. Ubi enim tempus advenit, ut imperator milites remuneraret (quod quidem kalendas apud Romanos et diebus festis natalibus tum imperatorum, tum primarum urbium imperii fieri solet) cum secum consideraret, quam simplex natura, quamque insulsum esset militum genus, et quam facile propter consuetam avaritiam, quæ in eo inesse solet, pecunia vinei posset: et singulis, qui ad munus accipiendum accedebant, datum esset in mandatis ab his qui imperatori astabant, ut incensum offerrent (in proximo enim erat et thus positum et ignis) proinde quasi olim hoc fuisset apud Romanos decretum; ibi tum alii absque metu præstantiam animi et magnitudinem declararunt, neque

incensum offerre voluerunt, et donum ab imperatore accipere prorsus reuerunt.

34. « Alii simulatione legis et antiquitatis confisi, se deliquisse nentiquam in animum induxerunt: alii autem vel lucro, quod proponebatur, velut inescali, vel metu et perturbatione propter supplicium, quod eminebat, perculti, licet intelligerent se jam ritum Gentilium exequi, minime tamen isto scelere sese obstrigere detrectarunt. Eorum autem, qui præ ignorantia in hoc peccatum incidebant, nonnulli dicuntur, cum amice inter se epularentur, sibi mutuo (uti in potando fieri solet) propinantes, Christum super poculis nominasse: quendam autem e convivis interpellasse eos, ac dixisse, permirum esse illos voluisse nomen Christi invocare, quem paulo ante denegaverant, eo scilicet tempore, quo dono ab imperatore accepto, thus in ignem imposuissent. Quod simul ut audire intellexereque quod facinus conscivissent, illico inde prope egressi, palam per plateas cursitare, clamare, lacrymas fundere, Deum ipsum et omnes homines testari, se christianos esse, et in ea fide permanere; atque ignorantia illius quod factum erat (si verum omnino dicendum esset) solam manum, animo prorsus repugnante, gentilitatis labe pollutam fuisse. Verum ubi ad imperatorem veniunt, projecto ad pedes ejus quod dederat anro, valde constantibus et generosis animis postulant, ut suum ac proprium munus reciperent, hoc est, ut necem subirent: nam rem plane esse, cujus ipsos nunquam pœniteret, si pro scelere, quod inconsiderate admisissent, toto corpore, idque propter Christum, pœnas persolverent. Imperator vero, licet ea re graviter commotus, noluit tamen eos interficere, quod inde illis honos tribueretur martyrii; sed e militum numero exemptos, aula sua exturbavit.» Illicque Sozomenus; at Gregorius Nazianzenus ¹ rem paulo diversius recensere videtur, dum ait:

35. « Ferunt, quosdam eorum, qui ad hoc nefas errore atque ignorantia prolapsi fuerant, postquam eo admissa domum se recepissent, sodales convictoresque suos mensæ participes habuisse; deinde convivio ad consuetam frigida potationem progresso, non secus ac si nihil gravius ipsis accidisset, ad aquæ poculum sublatis oculis, Christum cum crucis signo appellasse. » Et cætera supra relata, quæ brevitate causa hic omitimus.

Hanc ipsam historiam describens Theodoretus ², hæc præterea addit, quæ in Sozomeno desiderantur: « Cum ejusmodi querela et clamore contendunt ad regiam: contra tyranni fallacias vociferantur; postulant in ignem conjici, uti igne inquinati, igne denovo expiantur. Hæc et alia his similia loquenti, scelerati tyranni animum ad insaniam adederunt. Itaque primum capita cervicibus abscindi jubet. Quos ad supplicium subendum extra urbem adductos permagna populi multitudo secuta est; quæ quidem et magnitudinem animorum, et loquendi in tuenda pietate libertatem, quæ in illis elucebat, suspexit

¹ Sozom. lib. v. c. 10.

² Greg. Nazian. orat. 1. in Julian. — ² Theod. hb. III. c. 10.

atque admirata est. Ubi autem ventum est ad locum, in quo malefici puniri solent, qui erat inter eos natus maximus orat carnificem, ut primum minimum natu securi percussit, ne ille aliorum eadem intuens, præ timiditate succumbat. » Romanorum vero legibus ¹ (quod alias dictum est) sicut in questionibus inchoandum a minimo, sic in supplicio inferendo, a majori incipiendum esse, cautum est. Verum quid post hæc contigerit, subdit Theodoretus : « At simul ut iste humi posuerat genua, et carnifex ense vagina eduxerat, nuntius quidam accurrit, illis veniam indicaturus : qui tum longo intervallo a loco abisset, clamore veluit eadem fieri. Tum ille natu minimus moleste ferens se eade liberatum : Romanus, inquit (sic enim vocabatur), nequaquam dignus erat, qui martyr Christi appellaretur. Atqui malitiosus ille tyrannus tametsi credem athletis illis inferri idcirco prohibuit, quod invidia inflammatus illos voluit martyrii gloria privare, tamen non sivit eos suas ipsorum incolere civitates, sed ad extremas imperii Romani oras relegavit. » Hæc Theodoretus.

36. De militibus itidem christianis sub Juliano militantibus agens S. Augustinus hæc ait ² : « Julianus exitiis infidelis imperator; nomine exitiis apostata, iniquus, idololatra? Milites christiani serviebant imperatori infideli. Ubi veniebatur ad causam Christi, non agnoscabant nisi illum, qui in celo erat. Quando volebat, ut idola colerent, ut thurificarent, præponebant illi Deum. Quando autem dicebat : Producite aciem, ite contra illam gentem, statim obtemperabant. Distinguebant Dominum æternum a domino temporali; et tamen subditi erant propter Dominum æternum etiam domino temporali. » Hæc ipse de militibus christianis in castris militantibus; quorum qui dicebantur prætoriani, quibus salus ipsa imperatoris potissimum concedita erat, hos omnes voluit Julianus deorum esse cultores; id quidem sic testatur Socrates ³ : « Porro ab imperatore Juliano mandatum est, ut qui nolent Christianam religionem deserere, in palatio militum prætorianorum munere minime fungerentur, itemque ut omnes simulacris sacrificare properarent, Christiani in provinciis nullos magistratus gererent : Nam lex illorum, inquit, vetat gladio utendum contra eos, qui scelera digna morte admisserint; et propterea non sunt ad remunerandum idonei. Nonnullos autem assentatione et muneribus ad immolandum allexit. Extemplo igitur tum qui erant vere christiani, tum qui speciem Christianorum præ se ferebant, tanquam in theatro locati, se palam omnibus pateferunt. Nam qui reela voluntate christianam fidem profitebantur, propenso animo balteum pro fidei defensione deponere, omniaque cruciamentorum genera subire maluerunt, quam Christum Salvatorem denegare; in quorum numero fuere Jovianus, Valentinianus, et Valens, qui postea sunt imperii gubernaculis potiti. Alii, qui animo partum sincero

Christianam amplexabantur religionem, quique divitias et honores vere beatitudini anteferebant, abjecti cunctatione, ad immolandum se dederunt. » Subdit postea de Eccebolio (de quo nos superius) qui Christo munus remittens, Ethnicorum superstitioni adhæsit.

37. *Valentiniani gloriosa confessio.* — At qualis fuerit Valentiniani gloriosa confessio, a Theodoro ¹ in hæc verba describitur : « Valentinianus, qui post obtinuit imperium, id temporis militum hastatorum in palatio merentium tribunus, » nempe, ut ait Sozonemus ², Jovinianorum, et Herculianorum, his nominibus dicte cohortes, quæ imperatorem stipare consueverunt, « singulare studium, quo erga pietatis defensionem flagrabat, manifeste declaravit. Nam cum amens ille et stupidus tyrannus Julianus in fanum Fortunæ choreas ducens ingrederetur, et aditus utrinque ad januas considerent, uti introeuntes aqua lustrali (ut ipsi opinabantur) expiantur : tribunus Valentinianus imperatorem præcedens qui lujus rei gratia utrumque imperium consecutus est, ubi videt guttam aque suæ lavæ aspersam, pugnis cordi additum, seque inde non expialum, sed turpi labe pollutum ait. » Sozomenus ³ hanc ipsam recensens historiam, hæc addit. « Dicunt præterea, Valentinianum, imperatore Juliano inspectante, tantum vestis suæ cum ipsa gutta excidisse, abjicisseque, quantum gutta madefecerat. » Pergit Theodoretus : « Quod factum evercibilis tyrannus conspiciat, eum ad castellum in solitudine situm relegavit, ibique vitam degere jussit. At Valentinianus, anno et paucis mensibus interjectis, imperium tanquam mercedem suæ confessionis obtinet. Nam Deus justus iudex pietatis studiosos non in illa vita beato solum honore, et gloria afficit; verum etiam spem de præclaris illis præclarorum laborum remunerationibus, quæ in celo expectantur, conceptam, etiam donis in hæc vita suppeditatis, plane confirmat. » Hæcenus Theodoretus de Valentiniani confessione.

38. Hæc autem Constantinopoli gesta esse videntur, ubi in ipsa regia imperator aram Fortunæ statuerat, ut Socrates ¹ tradit, qui de Valentiniani confessione pluribus agit ², necnon de Valente ejus germano, qui imperatori adhærebat domesticus Comes, meminit et Jovianum; quos omnes licet fidei christiæ professionis amore baltea deposuisse tradat; nequaquam tamen militiæ gradu privatos esse affirmat, cum de isdem addit : « Valentinianum atque Valentem minime imperator Julianus, quoniam eos tales esse homines intellexeret, quales Reipubl. plurimum possent commodare, de militaris honoris gradu deiecit; quemadmodum neque Jovianum, qui illi successit in imperio. » Hæc Socrates, cui potius assentimur, de Joviano præsertim, quem constat una cum ipso Juliano in expeditione adversus Persas militasse : quod vero spectat ad Valentinia-

¹ L. unius ff. de præmis. — ² Aug. de Civit. Dei lib. xviii. c. 53 tom. VIII. — ³ Socrat. lib. III. c. 11.

¹ Theod. lib. III. c. 5. — ² Sozon. lib. VI. c. 6. — ³ Idem ibid. — ⁴ Socrat. lib. III. c. 9. — ⁵ Idem ibid. IV. c. 1.

num atque Valentem, secus, utpote quos Sozomenus etiam tradat¹ exulasse ea de causa Melitinae Armeniae civilis; solutos autem ab exilio ab ipso Joviano imperatore, atque ipso extincto assumptis imperium, Nicenam antea revocatos. Hallucinatus tamen in eo videtur esse Sozomenus, cum ait haec contigisse in Gallia: nam ibi dum fuit Julianus, semper christianum praese tulisse, superius satis perspicue demonstratum est: verum haec omnia Constantino- poli ad eadem Fortunae facta esse, reliqua atque consensuerunt.

39. *De furoribus Juliani.* — Quid autem in Julianum Fortunae sacrificantem dixerit episcopus Chalcedonensis, idem auctor docet his verbis²: «Fertur, Marin Chalcedonis episcopum eidem Juliano Constantinopoli Fortunae sacrificanti accessisse; palam, ut impium, contumeliosis affecisse; *ἀόων*, id est, aversum a Deo et desertorem fidei appellasse: Julianum autem ei solam caecitalem probri loco objecisse: venerat enim, utpote senex et suffusione oculorum laborans, alterius manu ductus. Sed ubi irridere etiam, et in Christum, ut solet, blasphemiam loqui cepit, dicereque Julianus: Non te Galilaeus tuus sanabit, Marin respondisse: At ego gratiam Deo meo habeo, quod caecus sum, ne te, qui a pietate, excideris oculis aspiciam; imperatorem vero, nullo dato responso, eum praeteriisse: putasse enim eo pacto religionem gentium multo magis roboraturum, si se populo christiano, praeter omnium expectationem, patientem et mansuetum ostenderet. » Haec Sozomenus. At egregium senis facinus obscuratur ariana ipsius professione: etenim licet ipse recantaret cum Ariano caeteris in Niceno Concilio palinodiam; tamen una cum iisdem postea factus est (ut suis locis tertio Annalium tomo sapius diximus) illius haeresis defensor acerrimus, inhaerens Arianorum parti illi deterrimae, cujus princeps erat Acaeus; id quidem etiam ex eodem Sozomeno³ atque Socrate⁴ constat.

40. Quod vero spectat ad patientiam ac mansuetudinem Juliani, quam ait Sozomenus ad illecebram impietatis plurimum affectasse, in eandem sententiam Ammianus⁵ plura adducit, quae suo loco relaturi sumus. Verum adulatum eum esse principi potius, quam (quod decebat sincerum historicum) pure consultius veritati, satis perspicuum reddidit quod de hoc scribit Gregorius Nazianzenus⁶, qui hominem Athenis probe cognitum habuit; et quae a fratre suo Casario aliusque accepit, summa fide conscripsit; apponant hic ejus verba: «Quemadmodum, inquit, Aethnaem ignem narrat Aethnae radicibus abscondi, inferne exundantem, violenterque retentum atque compressum, sive hoc aliud quodpiam est, sive anhelitus exercitatus gigantus, » utitur enim ea de gigante fabula Gregorius, quod comparationi, quam texil de Juliano, probe conveniat, «de more

quidem horrendum quemdam sonum ex ima parte edere, fumumque propinqui mali indicem vertice suo evomere; quod si forte exuberantior fuerit, nec jam vi ulla retineri queat, tum vero finibus suis aestu vehementer extrinsum, sursumque tendentem, ac supra foramina sua sese effundentem, nonnullas quoque subjacentis terre partes incredibili illo et horribili fluxu pervastare: eodem quoque modo illum, Julianum scilicet, reperire licet; aliquantisper quidem sibi ipsi imperantem, ac sophistici edicti impostura res nostras gravibus incommodis afficientem; caeterum si quando irae impotentia exuberantior esset, tum ne animi quidem perversitatem premere, tectamque habere posse, verum adversus pium divinumque ordinem nostrum nuda et aperta persecutione grassari. Ut enim edicta adversus ades sacras tum publice proposita, tum privatim expleta, et donariorum ac pecuniarum depradationem non magis ab impietate, quam ab avaritia manantem, et suppellectilis sacrae direptionem profanis manibus indigne contumelioseque tractate praetercam; ut etiam silicem et praesules et subditos, qui pro his rebus extraherantur, gravissimeque torquebantur; ut praetercam columnas cruoris plenas, horum manibus atque complexu, dum virgis conciderentur, per orbem cinctas; ut etiam sagittarios per regiones et urbes discurrentes, atque ipso etiam edictorum auctore aciores et immaniores (quo nos videlicet pro Persis, et Scythiis, aliisque barbaris, subjugaret), ut haec omnia praetermittam: eccui ignota est Alexandrinorum crudelitas, qui praeter multa alia, quae adversus nos designantur, licentia temporis immodice usi, plebs etiam alioqui turbulenta et furiosa, hoc quoque impietatis suis adiecisse fertur, ut sacrosanctum templum nostrum duplici errore impleverit, victimarum, et hominum; idque imperatorii ejusdem philosophi ductu atque auspicio perpetrasse (Pythiodorus is erat) ab his tantum facinoribus nominis famam consecuti? Eccui seditiosa Heliopolitarum coitio incognita est? Eccui Gazeorum immanis audacia? qui apud eum in admiratione et honore erant, siquidem ipsius magnificentiam luculenter experti sunt: eccui Arethusi- orum furor, prius quidem obscurorum, caeterum ab eo tempore admodum etiam clarorum atque insignium ocellus latus? » etc. At haec singula ab ipso Gregorio adeo brevis tacta potius, quam recensita, ut huius prout gesta sunt enarrentur, jure exigitur; agemus de singulis inferius, secundum ordinem temporum. Verum quid rursus post multa superaddat de Juliano praecipiti iracundia atque insano furore, ad sugillandam affectatam interdum ab eo philosophicam patientiam, hic in medium adducamus.

41. Gregorius igitur haec de eo per ironiam¹: « Illud vero an non in philosophi hujus doctrina laudabile, quod adeo ab ira alienus, animique perturbationibus superior erat, principumque eorum si-

¹ Sozom. lib. vi. c. 6. — ² Idem. lib. v. c. 4. — ³ Idem lib. iv. c. 23. — ⁴ Socrat. lib. i. c. 35. — ⁵ Ammian. lib. xxi. — ⁶ Greg. Naz. orat. t. contr. Julian.

¹ Gregor. Naz. orat. ii. in Jul.

nilis, qui constantie tranquillitatisque laude aliquando floruerunt, nec etiam si quid molestiae ipsis accidisset, virtum tamen quicquam immutarunt, atque nullum commoti animi signum dederunt? ut quod iudicis munere fungens, aulam clamoribus ac pedum strepitibus impletet, non aliter ac si ipse injuria et damno affectus esset, ac non aliis potius haec patientibus succurreret, ne oratione quidem comploti velimus. Hoc autem eccui ex omnibus ignotum est, quod multos etiam rusticioribus, qui ad eum accedebant, ut eorum quae homines ab imperatore petere precibusque postulare ac contendere solent, aliquid consequerentur, ita mulcabat palam pugno feriens, calcibusque petens, ut praecare secum actum putarent qui atrocius aliquid non pertulissent? » Haec Gregorius ad sugillationem ostentate et praedicate ab ethnicis patientiae Juliani, quod solet omne factum nequaquam diutius perdurare, et affectatum atque ad fallendum compositum minime fieri diuturnum. Praeter haec enim quae obiter a Gregorio Nazianzeno de Juliano furore et immanitate dicta sunt: Neclarius¹ quoque episcopus Constantinopolitanus, ea oratione quam habuit in exordio quadragesimalis jejunii, detestatur tyranni savitiam recenset illata ejus voluntate in Christianos cruciamenta, et crudelissimas neces, nempe ventris et viscerum sectiones, virginum publicas verberationes, oculorum effusiones, dentium ejectiones, linguarum et manuum praecisiones, fibularum contractiones, execogitatas et adhibitas craticulas, lebetes, subulas, sarlagines, et alia genera cruciamentorum recentis usu iterum innovata; ita tamen (quod saepius diximus) hujusmodi in Christianos supplicia adhibebantur, ut alia quavis potius, quam pietatis causa, ab eodem et ejus praesidibus ingeri fingerentur.

42. *Quid Julianus Constantinopoli contra Christianos et Antiochia gesserit.* — Porro qui adeo immaniter in Christianos, aliis pretensis causis, clanculum saeviebat; artes praeterea varias excogitavit, quibus possit in iis quae foris essent; populum, invitum licet, absque publicis questionibus, idololatria reddere obsequentem. Nam cum primum (ut dictum est) in oratione publici donativi, thuris oblatione fidem totius exercitus explorasset; nova quadam excogitata nequitia, universae Constantinopolitanae urbis populum aggreditur perentare: quidnam hoc fuerit, idem qui supra Neclarius² egregie litteris commendavit; licet ejus orationem ab aliquo ex Graecorum recentioribus depravatam esse, facile existimari, quod episcopus Constantinopolitanus, patriarcha dictus habeatur, eidemque per visum apparuisse dicatur Theodorus martyr, commomuisseque eum de insidiis Juliani: quam quidem apparitionem cupiam alii potius, quam episcopo factam esse putamus, quod Eudoxius tunc praesesset Ecclesiae Constantinopolitanae, haeretico-

rum omnium scelestissimus. Res autem sic se habuit. Auspiciantibus Christianis consueti animi ardore solemne jejunium Quadragesimae, aversantibusque magis ac magis Juliani impietatem, contrariis studiis exhibere se in omnibus Christianos elaborantibus; exacerbatus ipse nonnihil propensioribus ipsorum officiis, dolosum hujuscemodi consilium inivit, conscio et administro urbis praefecto Themistio.

43. Cuncta cibaria, quae veniu publice in foris exponi solerent, sacrificiis diis immolatis infectis ac pollutis, ut sic illi omnes cibis cogerentur vesci immolatis, nisi fame confici poterit vellent. Cum oraculo Theodori martyris, quoniam modo consulendum esset fidelibus fame periclitantibus, fuit divinitus demonstratum, nempe ut tunc loco panis, coeto omnes frumento uterentur in cibum. Tunc enituit Christianorum, qui ditiores essent, charitas erga egenos: qui, ne pauperibus pateret occasio idolothytis illis publice expositis necessitate vescendi, coetum frumentum sunt omnibus largiter imperititi: quod illi tanquam a martyre Theodoro collatum religiose sumpserunt; idque per totam hebdomadam illam. Quando Julianus desperans penitus perficere posse, quae tot diebus frustra tentasset; cibos puros absque aliqua labe contactos in foris, ut antea, apponi jussit, jam Christianorum continentia victus atque constantia. Placuit vero fidelibus, ut tam gloriose de Apostata impietate parva victoria perpetuis monumentis consignata dimanaret ad posterum, nimirum ut in honorem martyris Theodori, anniversaria die, cives Constantinopolitani coetum frumentum erogarent in pauperes. Quod autem haec ipsa describens incertus auctor addiderit, eadem Antiochia facta esse, certo certius errasse constat: nam cum ista de loco Nectarii testimonio fulciantur, ea item potissima ratione mendacii auctor redarguitur, quod cum haec Quadragesimae tempore contigisse ipse aequo consentiat, Constantinopoli potius quam Antiochia id actum constat. Nam cum Zozimus¹ auctor sit, Julianum decem integros menses Constantinopoli commoratum esse, certumque pariter habeatur ex Ammiano² (quod dictum est anno superiori) tertio id. Decembris ipsium ingressum esse Constantinopolim: affirmare necesse est, ibidem eum egisse usque ad tertium idus Octobris; quod et confirmant data Constantinopoli nonnulla ejusdem imperatoris rescripta. Addit Suidas³, a Juliano terra obrutum sanctissimum crucis signum, quod Constantinus felicitatis urbis illius significanda causa, in capite ejusdem urbis simulacri exculpserat: sic namque impius, ne scilicet Christi virtuti tribueretur gloria amplissima civitatis.

44. Caeterum quod Constantinopoli natus esset, erga concives suos universos voluit videri munificus, adeo ut a privilegiis illis concessis excludi nonnerit Christianos; quod et rescriptum ab eo ad cives datum plane significat; est vero ejus titulus: *Ju-*

¹ Nectar. erat. apud Epiph. tom. V. — ² Euseb. apud Epiph. tom. v. ex Mithr. die 174th.

¹ Zozim. lib. III. — ² Ammian. lib. XXII. — ³ Suid. verbo μάτιον.

lianus Byzantii : sic enim, quod maluit in odium Constantiini civitatem illam veteri nomine quam Constantinopolim nominari. Rescriptum autem sic se habet ¹ :

« Senatores omnes vobis reddimus, et Patrolos, sive in Galilaeorum religionem se dederint, sive aliud quidvis egerint, ut curiam effugiant; extra eos, qui in urbe primaria publico munere praefuerunt. » Haec ipse.

Commoratus Julianus Constantinopoli ad decem (ut dictum est) menses, Antiochiam profecturus, transgressus fretum (inquit Ammianus ²) Chalcedonem ex adverso litore positam venit. Ubi naclius legatos a rege Persarum missos, quid in eos contra jus gentium Julianus egerit, Neeplorus ³ paucis his narrat : « Afflixit quoque oratores Persas, qui ad eum Chalcedonem venerant, Manuel, Sabel, et Ismael, propterea quod Christianam colerent religionem; neque in eis legatorum jus, contra receptum omnium gentium morem, violare est veritus. » Haec ipse.

Porro hos ignominia ab eo affectos, atque neci traditos esse, eorum martyrii Acta ⁴ significant; sed quod ab Alemundaro rege missos perperam habent, cum constet hoc tempore Persis praefuisse Saporem, plane a veritate dissentiunt. Dum vero capitali supplicio eos affecisse Julianus dicitur, ea causa afferitur, quod invitati ad sacrificium, magnis animis renuerunt; in eos enim tanquam impios et contemtores Persarum numinum nempe solis, lunae et ignis, quasi vindex legum Persarum, jussit animadverti. Horum autem memoria in publicis indicibus relata, decima septima Junii, qualibet anni periodo, tam apud Graecos, quam Latinos in Ecclesia celebratur. Sed quod dictum est usque ad tertium idus Octobris Julianum mansisse Constantinopoli: dicendum est, non ultimae inde migrationis tempore hos Chalcedone esse passos, sed ante, cum contigit Julianum illuc tam propinquum locum animi causa esse profectum, ut omnes consueverunt imperatores, et alii Constantinopoli commorantes. Caeterum quod ad tempus spectat migrationis Juliani Constantinopoli, ex Ammiano Zozimus mendacii reclarguitur, dum ait decem illic menses mansisse, ac proinde non ante tertium idus Octob. Julianum Constantinopoli recessisse, quem jam ante illud tempus, Antiochiam pervenisse idem Ammianus ostendit, dum postquam illic Julianus aliquandiu commoratus esset, Daphniticum templum illud famosissimum conflagrasse testatur vicesima secunda mensis Octobris. Caeterum eundem Julianum recedentem Constantinopoli, venturum Antiochiam, in ipso itinere pluribus in locis aliquantisper substitisse dum ostendit, atque demonstrat longe impossibile, quod ex Zozimo inferitur, ut non recesserit Constantinopoli ante tertium idus Octobris, dum nulli illic mensibus decem mansisse.

43. Quid item Nicomediae, Caesareae et Nazianzi.

— « Post haec vero Julianus cum Chalcedone recessisset, » inquit Ammianus ¹, « Nicomediam venit, urbem antehac inclutam, ita magnis retro principum amplificatam impensis, ut aedium multitudine privatarum et publicarum recte noscentibus regio (regia) quaedam urbis aestimaretur aeternae; cujus moenia cum vidisset in favillas miserabilis concidisse, angorem animi tacitis fletibus indicans, pigriori gradu pergebat ad regiam; hoc maxime aërumnis ejus illacrymans, quod ordo squallens occurrit populi nimium quantum ante haec florentissimus. Et agnoscebat quodam ibidem ab Eusebio educatos episcopo, quem genere longius contingebat; » nempe materno. At divinae plane vindictae (quod tertio diximus tomo) de impietate ibi coalita heresis arianae, exemplum extitit Nicomedia, in qua et nunc Zeno martyrio coronatur. Prosequitur Ammianus Juliani iter per Niceam in Galatiam. Sed antequam res ibi ab illo gestas recenseamus, quid de his temporibus ab eo actum sit Caesareae in Cappadocia, narrare aggrediamur; id enim his verbis posteris tradidit Sozomenus ² :

46. « Sub idem tempus imperator iste Caesaream, ad montem Argeum sitam, urbem amplam, locupletem, regionis Cappadociae primariam ex numero civitatum delevit, et Caesaris privavit nomine; quod quidem nomen, regnante Claudio, cum Mazaea jam ante appellata fuisset, obtinuerat. Nam contra cives ejus civilis dudum gravissimum odium conceperat, tum quod omnes fidem christianam profiterentur, tum quod olim fana Jovis urbis patroni et patrii Apollinis diruissent; quin etiam universae civitati graviter succensuit iratusque est, quod templum Fortunae, quod solum eo regnante supererat, a Christianis eversum esset; atque Gentiles, qui in ea urbe pauci numero erant, valde incusavit, quod non illud facinus nlli fuissent; et si forte calamitatis aliquid ideo subeundum esset, quod non libentibus animis pro Fortuna subiissent. Omnes praeterea opes, omnemque pecuniam ecclesiarum tum in Caesarea, tum in confinibus ejus positarum, diligenter vestigari, atque in medium afferri atque statim trecentas libras auri arario publico solvi; et clericos omnes in numerum militum, qui praefecto illius regionis parebant, adscribi jussit; quae res et plurimum sumptus requirit, et in exercitiis Romanis magno probro ducitur. Remque multitudinem Christianorum una cum uxoribus et liberis censerit, et non aliter atque in pagis fieri solet, tributa pensitare mandavit. Atque cum jurjurando minatus est, neque ab ira se, neque ab affligenda civitate temperaturum, neque permitturum Galatais (sic enim per contumeliam Christianos appellare solebat) capita sua cervicibus relinere, nisi delubra idolorum quam primum de integro extruerent. Cujus minae fortasse reipsa implete fuissent, nisi celerius ipse e vita migrasset. » Haec Sozomenus.

¹ Julian. epist. xi. ad Byzant. — ² Ammian. lib. xvi. — ³ Neeplorus. lib. x. c. 14. — ⁴ Metaphr. die 17 Jun.

¹ Ammian. lib. xvi. — ² Sozom. lib. v. c. 4.

47. Laudatur a Gregorio Nazianzeno Casariensi animi magnitudo, quod eo tempore, quo Gentilium res florent, et templa ubique aperientur et instaurarentur collapsa, ipsi tunc impetu facto, quod reliquum fuerat Fortune delubrum fuerint demoliti; etenim Julianum irridens, hæc ait¹: « Nam quæ in Casariensibus nostris admisit, hos, inquam, animi magnitudine flagrantique erga pietatem studio præstantes, ita ab eo jactatos contumelioseque vexatos, fortasse ne objicere quidem æquum fuerit. Etenim justa indignatione succensus ob Fortunam melioris fortune tempore infortunatam calamitateque oppressam, ad hanc ultionem progressus esse videbatur: quandoquidem injustitiæ dominantæ nihil concedendum est. At vero quis est nescius, cum promiscua plebs furenter in Christianos impetum fecisset, multaque eade perpetrata, plura etiam comminaretur; gentis præfectum, quoniam media via inter temporis tyrannidem et leges incedens (ut enim tempori serviendum putabat, ita etiam leges quoque mediocriter verebatur), multis Christianorum abductis, de nonnullis etiam Gentilibus supplicium sumpsisset, orta post occasione, ad imperatorem ductum esse, ac præfectura ignominiose abiecitum, hujus rei judicium subiisse; eumque se legibus, juxta quas judicandi sibi provincia commissæ fuerat, tueretur; nihil proprius factum esse, quam ut ad mortem raperetur: ad extremum autem imperatoris clementia exilio dumtaxat multatum esse? Porro quam præclara et humana sententia! Quid enim grave (inquit justus iudex, minimeque Christiano persequens), si decem Galilæos manus una græciana sustulit? Hæc vero an non perspicua crudelitas? an non persecutionis edictum, et quidem iis que publice proponuntur, multo expressius et formidolosius? Quid enim interest, periculum Christianis edicas atque promulges, an præ te feras te Christianorum persecutoribus delectari; magnique criminis loco dicas, moderatione quadam nisi? Velle enim imperatoris, lex est non scripta, imperii et potentie patrocinio subnixæ, et quidem scriptis legibus, que potentia non fulciuntur, longe firmitior atque valentior. » Hæc Gregorius, pluribus redarguens eos, qui a persecutoris nomine vindicare Julianum niterentur, eo quod persecutionis adversus Christianos minime promulgasset edicta; ostendens exemplis pluribus et rationibus, tum ex his que tunc per suos ageret, tum que meditariur pericere, si per vitam licuisset, eam omnium acerbissimam dicendam fore persecutionem. Cæterum quod spectat ad leges ab ipso Juliano sancitas, quibus Christiana religio maxima esset detrimenta passura, aliasque si datum fuisset, proxime sancientias, paulo post dicturi sumus. Prosequamur modo institutam semel de rebus Casariensium orationem.

48. Qui incensi Fortune templi a Casariensibus christianis exæstuabat ira Julianus, in ecclesias illas Christianorum, que erant in Cappadocia, furorem

convertit, sagittariis militibus in eas immissis; quibus invadentibus eam, que nobilissime Nazianzi imper erecta erat, illius episcopus, Gregorius nominatus, Gregorii cognomento Theologi pater, magna animi constantia, infracto robore, quantumlibet summa senectute confectus, fortiter restitit. Hæc autem quo modo se habuerint, ab ipso ejus filio Gregorio¹, qui præsens fuit, accipiamus; luculenta enim oratione est omnia prosecutus, nonnullaque prælocutus de impia ejusmodi Juliani persecutione sic ait: « Hunc porro, » nempe imperatorem Apostatam, « qui magis aut contempserit, aut oppresserit, æquis tandem reperietur? At contemptumque quidem cum multa alia signa ferri queunt, tum argumento etiam esse possunt sagittarii illi, eorumque præfectus, quos in ecclesias nostras immiserat, ut eas vel voluntate sibi adjungeret, vel armis subigeret. Nam eum, plerisque aliis oppugnatis, hæc quoque cum eadem animi ferocia venisset ac pro imperio et potestate templum sibi dedi jussisset, tantum abfuit, ut quidpiam eorum que cupiebat, perficeret, ut nisi patri meo vel suoque consilio, vel cujusdam admonitu profusus cessasset, calcibus etiam casus discessurus fuisset. Ita in illum templi sacerdos furore et zelo æstuabat.

49. « Pestem autem et exitium qua tandem ratione quispiam illi magis contulisse videri queat, quam et publice conjunctis totius populi votis et orationibus impium fundens ac profligans, ac ne temporis quidem turbidum reformidans, et privatim adversus eum nocturnam aciem opponens, hoc est humili cubitatione seniles et rosidas carnes conficiens, et lacrymarum fonte pavementum prolens, in annum etiam ferme integrum; idque eo solum, cui res occulte perspectæ sunt, arbitro faciens; ac propter pietatem ab ostentatione, sicut jam diximus, alienam, sedulo adnitens, ut nos ea res lateret; atque omnino latuisset, nisi ipse aliquando ex improvviso cubitum ingressus, humiliter decubitus signa conspiciat, atque ex quodam ipsius famulo, quidnam hoc esset, percontatus, noctis arcum intellexisset. » Pergit deinceps Gregorius agere de electione episcopi Casariensis tunc facta, cum Julianus Casaræ esset; remque gestam in hunc modum aggreditur enarrare:

50. « Alteram ejusdem temporis ejusdemque fortitudinis narrationem accipite. Casaræ civis de archiepiscopi creatione inter se contendebat: nam alter clanculum se abduxerat, alter requirebatur (qui se subduxerat, Basilus fuit; qui requirebatur, Eusebius), acrisque seditio erat, compressaque atque sublati nequaquam facilis. Præter id enim, quod in hac re præsertim ob fidei fervorem natura sua ad tumultus excitandos proclivis est ea civitas; cathedræ insuper illius splendor et gloria contentiones acrioris causam afferrebat. Atque hoc statim res erat: ac nonnulli episcopi aderant, archiepiscopum electuri. Sed cum in plures sententias popularis multitudo distra-

¹ Greg. Naz. orat. 1. in Jul.

¹ Greg. Naz. orat. in fuere patris.

heretur, aliique alium proponerent, quemadmodum in hujusmodi negotiis fieri consuevit, prout quisque vel cuiuspiam benevolentia vel Dei pietate movebatur; tandem plebs tota, uno consensu, primarii ordinis virum unum, eximia illum quidem vitæ probitate præditum, nondum tamen divino baptismo consignatum, invitum et repugnante corripientes, simulque militaribus copiis, quæ tum in urbem venerant, opem afferentibus, in sublimi sede collocarunt, episcopisque obtulerunt, ab iisque petere institerunt, ut eum salutari aqua fingerent, atque archiepiscopum nominarent: suasioni interim vim admissentes, non id quidem admodum graviter et moleste, admodum tamen pie atque ardentem; nec enim cuiusquam virtus aut pietas, oblata occasione, clarius emicuit. Sed quid tum factum est, quoque progressus est tumultus? Coacti sunt, rore purifico hominem perfuderunt, antistitem pronuntiarunt, in throno collocarunt, manibus tamen potius, quam voluntate, sinceroque animi affectu, sicut postea declaratum est.

51. « Ut enim volentes lubentesque discesserunt, ac quæ vellent, libere decernere potuerunt; consilium inter se ineunt, haud scio an spirituale, sed ineunt tamen: atque omnia quæ gesta fuerant, abrogare statuunt; eamque institutionem, ut minus legitime factam, pro irrita habere: vim ei, cui non minor vis illata fuerat, objicientes, ac sermones quosdam petulantem magis quam sapienter eo tempore jactatos, urgentes. At magnus episcopus noster, aequisque rerum aestimator, nec cum iis, qui hujusmodi consilium inibant, abductus est; nec eorum sententiam comprobavit, sed constans atque invictus permansit, haud minus, quam si nullam omnino vim perperussus fuisset. Nam cum utrisque vis allata fuisset; vel vicissim accusandos eos esse dicebat, si ipsium accusarent; vel culpa solvendo, si ipsum culpa solverent; vel quod justius erat, ne absolvendos quidem, tametsi ipse crimine solveretur. Si enim ipsis venia deberetur; nique et illi: sin illi ullo modo parcendum esset, nullo minus iis delicti veniam esse sperandam. Longe enim ipsis honestius tum futurum fuisse, periculum subire, atque omni ratione obsistere, quam veteres insidias postea moliri, eo præsertim tempore, quo veteres inimicitie potius essent deponende, quam novæ excogitande; sic enim se res habet. Aderat quippe imperator adversus Christianos fremens, atque hanc electionem irato infestoque animo ferens; gravesque in eum, qui archiepiscopum institutus fuerat, minæ jactabantur; atque in novacula acie sitæ res civitatis erant, ab eo ne die in rerum natura esse desineret, an servaretur, atque clementie humanitatisque nonnihil impetraret. Ad eum enim dolore, quem ob Fortunam secundioris fortune tempore solutam eversamque capiebat, nova hæc atque insolens præsulis electio accedebat, quam publici juris convulsionem atque eversionem interpretabatur.

52. « Quin ipse quoque provinciæ præfectus rationes conquirebat, quibus temporis atrocitati obsequi, et eum malo aliquo posset mulctare, ne erga

eum quidem aliqui amice et benevole affectus, sed quia adversas in Repub. partes tuebatur, inimice atque infense. Quocirca eos, a quibus electus fuerat, velut accusatores illius futuros, per litteras accerebat, non jam leniter et remisse, sed minis etiam quibusdam additis, tanquam hoc imperator flagitaret. Cum igitur pater de ea re epistolam accepisset, sine ullo metu ac cunctatione ulla, responsum hujusmodi dedit, ex quo animadvertere licet quæ in eo libertas animi fuerit, quoque spiritu acta. Nos, inquit, optime præfecte, rerum omnium, quæ geruntur, censorem unum ac regem habemus, qui nunc armis propugnatur. Is et præsentem electionem expendet, quam nos rite ac legitime, atque ex ipsius voluntate fecimus. Vobis autem tametsi vim afferre, si ita tulerit animus, in proclivi sit; id tamen nunquam extorquebitis, quin ea quæ facta sunt, ut recte justaque facta patrocinio nostro defendamus: Nisi hæc vobis legem promulgare libeat, quibus ne timis quidem oculis res nostras aspicere fas est. Hanc epistolam præfectus ipse admiratus est, tametsi ad breve aliquid tempus stomachatus, mirifice suspexit, quemadmodum ex multis intellectum est, qui res illius perspectissimas habebant. Atque hoc et imperatoris repressit impetum, et civitatem periculo, atque adeo nos dedecore atque infamia liberavit; hoc civitatis exiguae, cathedræque summissioris episcopus præstitit. » Hæc Gregorius Nazianzenus de rebus Cæsareæ gestis, cum ibi Julianus adesset.

53. Cæterum has omnes contumelias, quibus a Cæsariensibus affectus est Julianus, tum supplicio aliorum, tum nec nobilissimi civis Euppsychii nomen redditis antiquioris martyris Euppsychii, qui sub Hadriano ibidem fuerat passus, ulcisci voluit, de quo Sozomenus¹: « Fertur item, Basilium presbyterum Ecclesiæ Ancyrae, et Euppsychium ex patriciis Cæsareæ Cappadociae oriundum, qui nuper duxerat uxorem, et etiamnum velut sponsus novus erat, eodem tempore per martyrium e vita migrasse. Euppsychius quidem, quantum conjectura assequi possum, propter sanum Fortunæ, quo id temporis diruto, Cæsareæ civis (ut supra demonstravimus) ad unum omnes in imperatoris odium incurrerant. Qui autem ad illud demoliendum manus ipsi admovebant, penas dederunt, partim multati morte, partim exilio condemnati. » Hæc Sozomenus; eadem quoque Nicephorus², et alii. Quod vero, cum non unus Euppsychius, sed alii complures ea de causa subierint mortis supplicium, ipse tamen solus tam a Grecis³, quam a Latinis publicis tabulis reperitur inter martyres recensitus: aliqua alia fortasse accessit ad Euppsychii martyrium causa, quæ desiderari videretur in reliquis; nisi et illorum, et complurium aliorum martyrum memoria excidit. Cæterum, quod ad Euppsychium pertinet, quem cuncti inclamaverint incendiarium, justissimam intercessisse causam martyrii, diximus in nostris ad Romanum Martyro-

¹ Sozom. lib. v. c. 40. — ² Niceph. lib. 1. c. 10. — ³ Menolog. et Roman. Martyrol. die 9 April.

logium Notis. Quod autem tam ejus martyris, quam aliorum, de quibus agetur inferius, natales dies consignati in tabulis Graecorum, vel Latinorum consentire minime reperiantur temporibus illis, quibus Julianus isdem in locis mansisse legitur; plane dicendum est quod et in Notis est sapius demonstratum non semper in Menologis, seu Martyrologiis poni diem, quo sancti martyres passi sunt; sed interdum eum notari, quo inventa vel translata sunt eorumdem veneranda corpora, vel in eorum memoriam basilica dedicata, adeo ut ex notata die in ecclesiasticis monumentis haud semper possit certa temporis eorum martyrii ratio definiri. Profecturo post haec in Syriam Juliano Celsus provinciae praefectus occurrit, cuius est Tarsum usque comitatus; de eo enim haec Ammianus¹: «Itineribus itaque cemens cum Julianus ad Pylas venisset (qui locus Cappadociae discernit, et Cilicias (Cilicias) oculo susceptum rectorem provinciae, nomine Celsum, jam inde a studiis cognitum Atticis, adscitumque in confessum vehiculi, Tarsum eodem induxit.» Haec ipse: hunc autem Celsum ab eodem Juliano in exilium pulsatum fuisse, Sozomenus tradit: quae vero a Juliano gesta sunt, postquam e Cappadocia recedens, Syriam versus direxit iter, inferius enarrabimus.

34. *Basilii et Gregorii vitae institutum et plerumque gesta.* — Nunc autem in rebus Caesariensibus versetur oratio, et pertusa jam prolixioris Juliani rerum in Christianos gestarum narrationis; tanquam otium captatura, ad res Basilii Caesariensis, et amantissimi ejus sodalis Gregorii Nazianzeni hoc anno transactas haud invita opportune se conferat, ad ea quae reliqua sunt de Juliano postea reversura. Accidit in hisce turbis Caesarea occasione violenta creationis Eusebii episcopi excitatis, ut licet iidem episcopi persuasi a Gregorio seniore (ut dictum est) ratam eam electionem haberint; monachi tamen illi, quibus praerat S. Basilius, ea occasione sese ab Eusebii communicatione divellerent, atque ea et alius de causis idem novus episcopus parum aeque in ipsum Basilium animo esset. Quibus oborlis simultatibus, paci consulturus idem Basilius in Ponticis solitudines recessit: praesentia enim conflat adversariorum iravidiam. At audiamus haec ab ipso ejus collega Gregorio, qui a reditu Athenis in patriam hunc in modum auspicatur orationem²: «Bonum, inquit, reversi, cum mundo ac scena omnibus inservissemus, haec enim scilicet, ut plerumque hominum desiderio utrumque satisfacere non nam ipsi quidem ab ambitione et theatri quadam ingenii ostentatione proci abhorrebamus), ad nos ipsos quam primum redimus, atque ex imberbibus inter viros profiteri carpimus, viribus jam ad philosophiam progredientes; non jam corpore haud enim permittebat livor, sed desiderio et amore conjuncti.» Quod autem hic Gregorius dicit, post suum ipsorum reditum ex imberbibus profiteri cepisse inter viros, metaphoricè potius (ut moris

ejus est sapius loqui) sunt haec accipienda: nam grandioris eos fuisse aetatis, ex iis quae superius dicta sunt, facile potest intelligi.

35. Sed pergat de Basilio dicere: «Ille a Caesariensi civitate, ut alter quispiam conditor et conservator retinetur; ac deinde quoniam me non perfruebatur, necessarias quasdam peregrinationes, minimeque a proposita sibi philosophiae scopo alienas inivit.» Putat interpres, in Seleuciam ad S. Theclae ejusmodi Basilii peregrinationem contigisse, quo pietatis ergo frequens erat accessus; sed mea quidem sententia fallitur: nam cum non *peregrinationem*, sed *peregrinationes* Gregorius dicit, manifeste significasse visus est peregrinationes illas, quas ad visendos monachos Aegypti, Palaestinae, Syriae et Mesopotamiae, instituit; cum eorum inflammatus exemplo, reversus in patriam, idem vivendi genus consecutus est, ut declarat ipsemet scribens ad Eustachium, quae hic paulo post redduri sumus. Prosequitur deinde de se ipso Gregorius: «At me et parentum pietas et senilis aetatis curatio et incursantes calamitates ab illius consorcio abstractum tenuerunt, haud recte quidem ac juste fortasse; sed tenuerunt tamen. Atque haud scio, an mihi hinc quoque omnis vitae difficultas asperitasque fluxerit, quodque incommodum ac salebrosam ad philosophiam iter habuerim, nec cupiditate mea animique proposito satis dignum. Sed rerum quidem nostrarum status, quo Dei voluntas tulerit, feratur.» Haec de se Gregorius, quod haud liceret tam cito (ut exoptaverat) in solitudine, quam diutius fuerat meditatus, vitam monasticam exercere. De Basilio autem subdit:

36. «Hunc vero multiplex Dei erga genus humanum beneficentia et providentia in multis ante muneribus exploratum, ac quotidie clariorum illustrioremque compertum, in sacrum proxyterorum ordinem adscribit, humentantque ecclesiae faciem memorabilemque proponit, ac per unicam Caesariensem civilem universo terrarum orbi producit. In quo etiam hanc rationem tenuit, ut minime repente eum ad hujusmodi gradum subveheret, nec eodem temporis momento salutaris aquaingeret, ac sapientia instrueret, quemadmodum plerisque eorum accidit, qui nunc ad praefecturas inflammati cupiditate rapiuntur, verum ordine ac spiritualis progressionis lege hoc eum honore afficeret.» Et inferius in pravum illum morem pluribus invecutus, quo non virtute meritis in sacerdotium prosiliatur, quo digniori deferendum esset, addit: «Nunc autem, inquit, periculum est, ne ordo in toto christianismo sanctissimus, in toto christianismo maxime sit rideulus. Non enim virtute magis, quam malitia et fraude sacerdoti dignitas paratur; nec meliores ac digniores, sed potentiores thronis insident.» Et paulo post: «Cumque nec medici nec pictoris nomen quisquam obtineat, nisi prius morborum naturas expenderit, aut multos colores miscuerit, variasque formas penicillo expresserit: antistes contra facile invenitur non elaboratus, sed recens quantum ad dignitatem, simul satus ac proventus, quemad-

¹ Ammian. lib. XXII. — ² Greg. Nazianz. orat. in laudem Basilii.

modum gigantes poete fluxerunt. Uno die sanctos tingimus, eosque sapientes et eruditos esse iubemus, qui nihil didicerunt, nec ad sacerdotium quietam antea contulerant, praeterquam velle : ac is quidem inferiori sede quiescit, humilisque stat, qui sublimem promeretur, » etc. Alludens nimirum ad Eusebium, de quo nuper, et ad Nectarium qui item ex catechumeno ad episcopatum sedis Constantinopolitanae postea evectus est. Deplorata haec a Patribus delinunt aliqua ex parte honorum dolorem, cum his similia, vel forte deteriora aliquando peragi vident in Ecclesia Dei, dum facies Christianorum (sic illos dixerim, qui honoribus inhiant atque divitiis ex sanguine Christi laetantis) absque ulla prohibitis et scientiae facultate in sublimes Ecclesiae thronos provehi contemplantur, et miscent cum sanctis crebra ex intimo cordis dolore hausta suspiria. At non (mox subdit Gregorius) eadem magni egregique Basilii ratio fuit; quin potius ut aliarum omnium virtutum, sic etiam moderationis in his rebus tenendae aliis exemplar se praebuit. Nam cum prius sacrosanctos libros populo lectitasset, qui et eorum explana-tor erat, factus est presbyter ab Ilermogene episcopo Caesariensi, qui praecessit Eusebium, de cuius ordinatione hoc anno habita egimus, de quo et haec habet Gregorius :

57. « Cum Basilio similitatem quamdam is, qui proximus ante eum Ecclesiae praerat, exercebat; quibus autem de causis, aut quo modo, silentio praeterire satius est : ceterum exercebat vir in reliquo quidem non ingenerosus atque eximia pietate praeditus, ut persecutio tum temporis exorta, et acris adversus eum suscepta contemptio perspicue declaravit; sed tamen in Basilio humani aliquid passus. Neque enim viles tantum et plebeios, sed etiam praestantissimos quoque viros Moxus attingit; ut solius Dei sit, omni peccato atque animi perturbatione vacare. Ergo adversus eum concitatur Ecclesiae pars selector et sapientior; si modo sapientiores ii habendi sunt, quam reliquum mortalium vulgus, qui se ipsos a mundi consortio segregarunt, ac vitam suam Deo consecrarunt : Nazareos nostrates dico, atque in Injustis modi res praesertim maxima animi intentione incumbentes : qui turpe et indignum esse arbitrati, principis sui contumeliam, repulseque injuriam dissimulante ferre, periculosum facinus aggrediuntur. » Intelligit more suo Gregorius per Nazareos monachos; quorum cum dicit principem fuisse Basilium, plane significat jam ante hoc tempus, cum adhuc Caesariensis Ecclesiae presbyter esset, arripuisse vitae monasticae institutum, quod postea (ut dicemus) perfecit in Ponticis solitudinibus.

58. Quid autem iidem monachi in Eusebium infensi moliti sint, mox subdit : « A magno et seditionis experte Ecclesiae corpore deficere, seque abrupte constituunt; non exiguum quoque multitudinis ejus partem amputantes, tam eorum qui plebeio ordine vivebantur, quam eorum qui magistratus gerebant. Id autem ob tres causas, easque

firmissimas, perfacile erat. Primum enim Basilius tanta apud omnes veneratione erat, quanta haud scio an quisquam nostrae aetatis philosophorum; eamque vim habebat, ut cohorti suae, si voluisset, animos ac fiduciam afferre posset. Deinde qui negotium illi facescebat propter tumultum in ipsius electione coortum, civitati suspectus erat, ut non magis rite ac legitime, quam tyrannice praefecturam consecutus. Postremo aderam episcopi quidam ex Occidente, qui Orthodoxos omnes ad suas partes pertrahebant. » Intelligit Gregorius de Eusebio Vercellensi episcopo et Lucifero Calaritano; qui cum tunc essent in Oriente exules, Juliani indulgentia in Constantii odium liberati, apostolica functione eos qui in arianam haeresim lapsi essent, ad Ecclesiam Catholicam revocare, provincias circumeuntes satagebant. Quid autem in tanta rerum perturbatione praestiterit Basilius, idem Gregorius institutam prosequens orationem docet his verbis :

59. « Quid igitur praerulus ille et Pacifici discipulus? Nec enim iis qui contumeliam ipsi inferabant, aut qui ipsius partibus studebant, oblectari poterat; nec illius erat dimicare, aut Ecclesiae corpus lacerare, alioqui etiam bello vexata, atque ab haereticis, penes quos tum summa rerum erat, in periculum adducte; simul etiam consultoribus nobis, sincerisque monitoribus ea in re usus, nobiscum hinc profugus in Pontum secedit, pietatisque gymnasia, quae in illis locis erant, moderatur, atque cum Helia et Joanne summis philosophis solitudinem amplectitur. » Haecenus Gregorius de transmigratione sua atque Basilii in Ponticis solitudines; de quorum vitae instituto agemus anno sequenti. Cum igitur ex his liquido constet, nonnisi post creationem Eusebii episcopi Caesariensis Basilium et Gregorium petisse Ponticis solitudines; erroris arguitur Gregorius presbyter in Vita Gregorii Nazianzeni, dum ait, id Constantii Augusti temporibus contigisse. Interea vero cum Eusebius Basilio infensus Gregorium demulcere studeret; haud his acquiescens Gregorius, quae esset ea in re animi sui sententia, hisce datis ad eum litteris¹, libera fronte significavit :

60. « Quoniam mihi cum eo viro sermo est, qui nec mentiri amet, et in altero mendacium omnium acutissime deprehendat, quantumvis callidis multiplicibusque labyrinthis obvolvatur. Atque insuper ne mihi quidem fuens et simulatio placeat (dicam enim, etsi molestus sit) tum a natura ita comparato, tum a Scriptura instituto atque informato. Idcirco quae animo occurrunt, scribo. Ac tu meam dicendi libertatem in bonam partem accipias, velim : aut certe parum aequum in me eris, libertatem mihi adimens, cogensque conceptum merorem velut morbum quemdam malignum et suppuratum in me ipso me continere. Ornari quidem me abs te laetor (siquidem homo sum, ut prius dixi, quisquam), atque et ad Concilium et ad conventus spirituales vocari. Verum contumeliam clarissimo fratri Basilio a tua

¹ Greg. epist. xx

pietate illatam esse, atque etiamnum inferri, moleste fero, utpote quem et vite et studiorum excellentissimamque philosophiam socium et jam elegi, et nunc habeo, nec quicquam ob iudicium de eo meum succenseo; sic enim parcius loqui prestat, ne alioqui ipsius virtutes pradicans, me ipsum laudare videar. Tu vero, dum eo contemplo, nos honore prosequeris; perinde mihi facere videris, ac si quis minus viri caput altera manu demulceat, altera manum feriat; aut etiam convulsis domus fundamentis, parietes depingat, atque externas partes exornet. Proinde si quid mihi obsequendum putabis, hoc facies; ut autem obsequaris, abs te peto atque contendo; aequum est enim. Si illum, ut par est, colueris, ipse quoque ab eo vicissim observaberis; nos autem sequemur, quemadmodum umbra corpora, utpote parvi, et ad pacem proclives. Non enim ita misero statu res nostrae sunt, ut cetera quidem philosophari, partique excellentiori adungi velimus; ceterum dilectionem, qua totius doctrinae nostrae caput est, contemnamus, ac pro nihilo ducamus; idque erga virum sacerdotio insignem, tantaque virtute praeditum, quem et vita, et doctrina, et caritate omnium quos novimus, praestantissimum esse censimus; neque enim maeror, quo affecti sumus, veritatis tenebras offundet.» Haec Gregorius ad Eusebium; et quidem christiani philosophi libertate haec sunt digna; quae tamen in deteriorem partem ab illo accepta esse, posteriores ejusdem Gregorii datae litterae significant¹.

61. Quod vero ad Basilium spectat, haud invitus oblatam arripuit occasionem succedendi in solitudinem, quam diutius exoptasset: de suo enim mentis proposito, et quo modo veluti quibusdam passibus atque viae gressibus, ad summum hoc christianae vite culmen pervenerit, ipse in epistola ad Eustachium scripta declarat his verbis², totius vite suae usque ad illud tempus veluti epitomen texens: «Ego, inquit, postquam multum temporis vanae vitae impendissem, et omnem prope juventutem inani studio attrivissem, quo tenebar, cum apprehendendis infatuata a Deo sapientiae disciplinis immorabar; tandem aliquando, ubi velut ex gravi somno expergelactus, ad evangelicae veritatis admirabile lumen respexi, agnovique inutilitatem sapientiae principum huius saeculi, qui abolerunt; deplorata plurimum miserabili vita mea, ductorem mihi dari optabam, qui ad pietatis me dogmata introduceret; et cum primis hoc mihi curae, ut morum correctionem aliquam instituerem, quos per diutinam consuetudinem cum improbis contractam perverteram. Læto itaque Evangelio, animadversoque illic, quod plurimum occasionis et momenti afferebat ad perfectionis studium, si quis bona sua vendat, deque illis egenis fratribus communicet, et prosum nulla levetur huius vite cura, nec patitur mentem suam aliqua rerum praesentium affectione turbari: opta-

ham dari aliquem ex fratribus, cui istud vite genus arderet, quo cum una profundam vite huius pelagus superare liceret. Inveni sane multos apud Alexandriam, nec paucos apud reliquam Aegyptum deinde et alios in Palestina, et in Caesaria, et Mesopotamia, quorum admiratus sum tum in servanda dicta temperantiam, tum in obemdis laboribus tolerantiam; ad quorum obstupui precandi vigorem et constantiam; cum observarem, quo pacto nec somno victi, nec aliqua alia naturae necessitate dellecti, sublimem semper et invictum animi sensum in fame et siti, in frigore et nuditate servarent, nec corporis rationem habentes ipsi, nec ab aliis aliquid illi curae impendi sustinentes: sed quasi in aliena carne deberent, ipso opere ostendentes, quid sit in rebus vitae peregrinum esse, et conversationem in caelo habere. Cum illa admirarer, vitamque virorum illorum ob id beatam iudicarem, quod ipso opere se mortificationem Jesu circumferre declararent; cupiebam et ipse quantum mihi possibile esset, illos æmulari.

62. «Huius itaque gratia ubi videbam quosdam in patria mea illorum institutionem sectari ceppisse; commoditatem aliquam reperisse me ratus, invisibilem animi affectum in his qua videri possunt, experimentum cepi. Quoniam igitur quae in uno quoque nostrum occulta sunt, dignosci nequeunt, satis iudicii ad declarandam animi humilitatem esse putavi, si humili veste induerem, sufficereque mihi ad faciendam ejus rei fidem, crassum ac rude pallium, et zonam, et e rudi corio calcamenta,» etc. Porro tunc credimus Basilium illustrasse Aegypti solitudinem, cum postquam Athenis reversus est in patriam, conventurus Eustachium christianum philosophum, Alexandriam venit, ut ipse in epistola ad eum scripta testatur¹.

63. Qui igitur cum quaereretur ad episcopatum Caesariensem, improvisa fuga sibi consuluit, et creato Eusebio episcopo sibi parum aequo, una cum Gregorio Nazianzeno petiit Ponti silvas, a suis Caesariensibus magnis studiis, re comperita, litteris revocatur; cum ipse apologeticam ad illos dedit de sua discessione epistolam, in qua haec in primis ad eos²: «Saepe numero admiratus sum, quidnam animos vestros erga nos affecerit, et unde sit quod tantopere a nostra mediocritate tam modica et exili, nullaque in re amabili, superaminis, ut scriptis nos per amicitiae et patriae commemorationem adhortemini, et ut profugos filios assolent parentes, paternis ad vos visceribus revocare conemini. Ego quidem nos profugos esse factos, fateor, neque negaverim: causam autem fugae jam ipsi nostis, si quidem cupitis. Ea vero polissima est, quod tum cum essem apud vos ex inopinato perentis, quemadmodum si quispiam repentinus terre motibus consterneretur, animi considerationes haud colubui, sed procul aufugi, multumque temporis mansi separatus a vobis. Postea vero subit animum meum desiderium quoddam

¹ Gregor. Nazianz. epist. CLXIX. edit. novae Parisien. — ² Basil. epist. LXXIX.

¹ Basil. epist. CLV. — ² Idem epist. CXL.

divinorum dogmatum, et quæ circa illa versatur philosophia. Quo enim aliquo pacto possem; quo, inquam, aliquo pacto possem, ego una nobiscum inhabitantem domare malitiam? O si mihi detur Libani quisquam, qui me liberet ab Esau, ducatque ad celestis vite philosophiam,» etc. Ille Basilius de fugæ suæ et secessionis in eremum ratione; cum aliqui jamdiu ante, Cæsareæ cum esset, ut diximus, vitam monasticam excoluisset; quod et ex his patet, quæ ad eum scripsit Libanius sophista, qui (ut dictum est) summa pollebat apud Julianum æstimatione; cujus pariter litteris significatur, præstantem virtutibus etiam in adolescentia semper viguisse Basilium, secundum ea quæ de ipso testatus est quoque Gregorius Nazianzenus. Ut intelligas, quæ ab ipso ad Eustachium scripta modo retulimus, magna animi submissione esse locutum; ut qui putaverit, omnem superioris vite suæ institutionem, comparatam sublimiori illi angelorum vite haud in impari eremo vivendi generi, fuisse penitus solutissimam.

64. Sed reddamus hic verba Libanii¹ ad Basilium hæc postea alia scribentis: «Ego nanque, quem tui patris oblitum, jam olim te, cum adhuc adolescens esses, dilexi, præpterea quod te viderem temperantia ita præditum, ut cum senibus quoque decertares; idque in ea civitate quæ voluptatibus scatet: deinde et disciplinarum jam magnam esse partem consecutum. Quoniam vero opere præfium esse putas, ut et Athenas videres, idque et Celso persuaseras: gratulabar Celso quod amicitia tuæ esset conjunctus.» Hunc illum puto intelligendum esse Celsum, cujus nuper ex Ammiano meminimus, qui Athenis Juliano probe notus, ab eodem insignitus fuerat amplissima præfectura provincie Cappadocie. Sed prosequitur Libanius: «Posteaquam vero reversus esses et in patria constitutus, ad me ipsum: Quid nunc, aiebam, molitur nobis Basilius, et ad quod vitæ genus sese contulit? An in forensibus actionibus versatur, veteres illos rhetores amulatus? vel divitum liberos in rhetorica instituit? Cum vero venissent quidam nuntiantes multo te potiore viam ingressum esse, hocque spectare magis quomodo Deo reddaris amicus, quam quomodo divitias colligas; et te felicem esse dicebam, et Cappadocæ: te quidem, quod maueris talis esse; illos vero, qui talem potuerint exhibere civem.» Ille Libanius licet ethnicus, laudator tamen arrepti vite propositi a Basilio; quem quanti fecerit atque colerit, dicturi sumus inferius. Jam puto, ex his quoque intelligas, quanto deterioris sint ethnicis hæretici nostri temporis vitæ monasticæ detrahentes.

65. Quod vero ad ejus sodalem et in eremo collegam Gregorium spectat; ipse quoque, qui hoc diutius meditatus erat, sed tamen parentibus cum assideret senibus (ut ipse testatur) fuerat detentus et impeditus: mox liber, illis relictis, Basilium est

consectatus: nam inde ei peropportuna manavit occasio, quod germanus ejus Casarius, relicta præfectura, qua fuerat a Juliano donatus, recedens ab aula (ut supra explicavimus) nobiliori purpura, nempe confessione decorus, in patriam remeaverat; in quem Gregorius mox rei familiaris parentumque curam rejecit. Sed et nec passus est teneri se Gregorius vinculo spirituali, quo pater cum devinxerat, nempe sacro ordine presbyterii, cujus ipse meminuit illis versibus².

Nam me pater, quamvis nosset plane meam
Sententiam (qua causa motus, nescio:
Paterni amoris forsân benevolentia,
Vebemens potestati junctus est amor)
Ut viculis me spiritualibus constringeret,
Bonique me participem faceret, maxima
Vi permovens solio secundo colloca, etc.

Narrat deinde suum accessum post hæc in solitudinem. Contigisse plane videtur ejusmodi initio Gregorii eodem tempore cum ordinatione Basili; nam ad eum tunc scribens hæc ait³: «Ac tu quoque captus es, quemadmodum nos quoque qui hæc scribimus: quandoquidem in presbyterorum ordinem inviti adscripti sumus; nec enim a nobis expectebatur: nam uterque alteri, si alii quiquam, locupletes esse testes possumus, quam nobis cordi esset pedestris philosophia, humique depressa. Verum hoc non fieri fortasse quidem præstitisset (quoniam alio verbo utar, incertus sum, quoadusque Spiritus sancti consilium dispositionemque perspectam habuero); quoniam autem factum est, ferendum mihi videtur, ac præsertim propter hanc tempestatem multas nobis hæreticorum linguas invehentem; nec eorum, qui nobis fidem habuerunt, spes fallenda, nec superior vita nostra dedecoranda.» Ille Gregorius.

66. At licet hæc spiritualibus compedibus teneri videretur adstrictus; haud tamen valuit retardari, quin Basilium sequeretur⁴; quod ipsemet his versibus indicat:

Verum hanc moleste adeo tuli tyrannidem
(Nequeo enim eam appellare alio nomine,
Sanctus quidem velim mihi ignoscat Spiritus),
Ut mox amicis derelictis omnibus,
Parentibus, cognatis, atque patria,
Instar bovis flagitio forte pererit,
In Pontum abirem, quasitorus remedium
Doloris ex amici consuetudine
Plane viri divini, qui iste cum Deo
Sub nube agebat, ut alter Moyses:
Ille erat Basilius, vivens cum angelis modo.

Hæc Gregorius; quibus etiam significatur, præcessisse Basilium, ipsum vero Gregorium postea subsecutum, detentum nimirum matris Nonæ periculosa agritudine, ex qua tandem (ut ipse pluribus tradit⁵) miraculo plane convaleuit. Cum vero a Basilio, ut adventum suum maturaret in Pontum, sollicitaretur, sic ad illum rescripsit⁶:

¹ Greg. Nazianz. in carmine de vita sua. — ² Id. epist. xi. —
³ Id. in carmine de vita sua. — ⁴ Id. orat. in funere patris —
⁵ Id. epist. ix.

⁴ Exat apud Basil. epist. CLXIII.

67. « Et expleatur quod jubes, patim in nobis situm est, partim autem, et quidem potissimum, ut opinor, in tua pietate; in nobis quidem cupiditas animique promptitudo: nam nec alias unquam congressum tuum societalemque fugimus, sed semper consecrati sumus, et nunc eam ardentius expetimus; in tua autem sanctitate, ut res nostrae melius constituantur. Assidemus enim dominae matri, gravi jam pridem morbo laboranti. Quod nisi eam ancipite vitae statu deserturi simus; tua praesentia, mihi crede, diutius non carobimus. Tantum precibus tuis partim illius valetudini, partim itineri nostro succurre. » Haec ad Basilium Gregorius. Exigebat id ille importunus, et quidem ex pactis conventis olim, cum ambo simul essent Athenis. At ex his omnibus, aliisque eorundem epistolis in primis redarguitur erroris Rufinus¹, cum ad per Gregorium Basilium e cathedra publice profitentem abstractum atque perductum in solitudinem; cum exploratissimum habeatur, primo Basilium, inde Gregorium saepe ab eo vocatum, Ponticam solitudinem petisse.

68. Caeterum ut migrationis utriusque certior ratio habeatur; quantum ex epistolis inter se ultro citroque datis colligere licet, illud in primis reperimus, Gregorium primo secessisse in rus paterum, nomine Arianzum, locum sui natalitii, qui quidem locus, ut auctor est Nicetas² ejusdem Gregorii interpres, situs erat in ea regione provincia Cappadociae, nomine Tiberina. Quo tempore Basilium ob tumultus occasione Eusebii episcopi Caesariensis obortos, Caesarea recedens, Neocaearem in Ponto civitatem quasi ad portum fugavit, inde in proximam commigraturus eremum. Erat namque civitas paterum solum, ubi a cunabulis assueverat: testatur id ipse ea epistola, quam ad cives Neocaeareae scripsit, ubi inter alia³: « Ego cum propter loci hujus consuetudinem, qua illi a puero assuevi (hic enim a nutrice mea educatus sum), tum propterea quod postea quoque saepenumero hoc in loco versatus sum; quem, cum urbanos tumultus fugerem, et propter solitudinis silentium ad philosophiae studium commodum illum esse scirem, complures continuos annos incolui; et propter jam inhabitantium securitatem, brevem aliquam in negotiis, quibus distinebamur, respirationem adeptus, cum gaudio solitudinem hanc accessi, non ut aliis, hinc quicquam negotii facerem, sed ut desiderio meo morem gererem. » Hincque Basilium.

69. Gregorius igitur cum ageret in Tiberina, Basilium sollicitabat, ut ad se veniret, ad quam condixerat vitam christianae philosophiae conciliatricem ibi sua simul agerent. Basilium contra joco agens, laudatam a Gregorio Tiberinam falsis jocis est insectatus; lutosam namque esse, et velut in barathro constitutam, scriptis ad eum litteris infamabat: idque eo plane consilio, ut e patrio solo Gregorium divellere posset, atque ad Ponti deserta loca pellice-

ret. Desiderantur illae quidem eo argumento a Basilio scriptae litterae; verum ex iis quas ad ipsum Gregorium reddidit, quales fuerint, facile assequi possumus; qua cum perbreves sint, eas hic in gratiam lectoris reddere, dignum duximus; sunt autem hujusmodi⁴:

« Non fero mihi Tiberinam objici, atque hujus loci glaciem et hiemes (o vir luti admodum expertus, summisque pedibus incedens, et tabulas calcans, ac pennate et pendule, simulque cum Abaridis sagitta delate), ut cum Cappadociam patriam habeas, Cappadociam fugias. An vero injuriam vobis facimus, quod cum ipsi pallatis, atque augustum quiddam spiritalis, solemque ad certum modum accipiat: nos contra pingues et nitidi sumus, et saturamur, nec ullius loci angustiis circumribimur? Ac vero haec vestra sunt. Delicias enim indulgetis, et opibus polletis, et in foro versamini. Hoc minime probo. Quocirca vel lutum nobis exprobrare desine (nec enim tu urbem condidisti, nec nos hiemem), vel nos tibi pro luto cauponem offeremus, et quicquid turpe et improbum urbes ferunt. » Haec tunc ad Basilium Gregorius.

70. Cum vero e Neocaeariensi in Ponto civitate, in ipsam Ponti montium solitudinem se Basilium contulisset; ut Gregorium adhuc in Tiberina regione commorantem inde divelleret et ad se alliceret, illam tunc ad eum dedit epistolam⁵, qua locum ipsum ad commorandum delectum cum describit ac velut in tabula pingit, pluribus laudibus celebrat, adeoque ad institutum accommodatum, ut nihil sit, quod possit Tiberina cum illo aliqua saltem ex parte conferri; unde et illud habet in fine: « An non igitur animadvertis, quo periculi ego stultus venerim, cum hujusmodi sedem cum Tiberina, hoc est orbis barathro, commutare studerem? » Haec dicitur Basilium, quod illi jam pane Gregorius suasisset, una secum in Tiberina vitam ducere solitariam. Sed Basilium ei, ut Tiberinam relinqueret, persuadet, et in eremum Ponticam commigraret. Gregorius vero haec jocis aspersam cum Basilii epistolam accepisset, refertas jocis itidem ad eum litteras reddidit⁶, quibus veluti Pausonii conversa tabula, eundem a Basilio descriptum Pontice eremi locum delectum, horridum, asperum, sterilem, ac lerarum potius quam hominum, vel damnatis praescriptam sedem ad habitandum, esse demonstrat. Extant quidem ambe ipsorum eadem tum scriptae litterae, quas licet saepe perlectas rursus legens magnam ex eis capio animi voluptatem. Caeterum de loco a se ad monasticam vitam institutum delecto, haud falsa videri potest iactatae Basilium: ubinam autem in Ponti regione locus ille sit situs, cum diu pervestigari, reperi tandem fuisse ad ripam Iris fluminis haud ignobilis: nam ipse Basilium ad Eustachium scribens, haec habet⁷: « Saepenumero nos, ubi ad fluvium Iridem degebamus, invisisti, cum mecum esset Deo dilectis-

¹ Rufin. lib. II. c. 3. — ² Greg. Nazanz. orat. in plag. 17. — ³ Basil. epist. LXXV.

⁴ Greg. epist. VI. recentioris editionis. — ⁵ Apud Greg. epist. VI. — ⁶ Greg. epist. VII. — ⁷ Basil. epist. LXXV.

simus frater Gregorius, et ad eundem mecum vite scopum contenderet. » Locus autem ille, ubi con-
 dit Basilus, Mataza nomine dicebatur, de quo ipse-
 met¹ meminit ad eundem Gregorium scribens.

71. Porro quales esse solent regiones, quas
 Iris annis interluit, satis erit, uno teste Strabone²,
 hic referre : qui cum fluminis ortum in Pontica re-
 gione, et ad mare Euxinum exitum accurate describit,
 hæc de ipsis, quas allatur, regionibus : « Hæc de
 causa, inquit, planities hæc semper rosida est, et
 herbis vires, sufficitque alendis boum et equorum
 armentis, sementem plurimam excipit elymi atque
 milii, atque adeo nunquam frugibus destituitur :
 nam aquarum copia quavis siccitate est valentior.
 Hæc fames nunquam ad istos homines pertingit,
 cum montana etiam tantam abundantiam præbeant
 sponte sua nascentium et silvestrium fructuum vitis,
 pyri, mali, et eorum quæ sunt de genere nucum ;
 ita ut toto anni tempore largiter decerpere fructus
 possint, qui in silvas eunt : cum alii etiamnum de
 arboribus pendeant ; alii in foliorum, quæ defluxe-
 runt, strue copiosa et densa, jacentia inveniantur,
 omnis etiam generis venationis in frequentissimo
 sunt usu ob fertilitatem soli. » Hactenus Strabo ;
 ex quibus apparet, potiora fuisse jura Basilii, quam
 Gregorii. Cæterum erant hæc omnia amantium ca-
 villi, dulcedine magna compositi, jocique festivi per-
 juendo lepore conditi : cum nihil penes Gregorium
 antiquius esset, quam ipsum Basilium convenire,
 atque una cum illo (quod in optatis dimisit) reliquum
 vite tempus insolubili nexu transigere, et discipli-
 nam monasticam profiteri, nec amplius aliquo casu
 ab illo divelli. Quod et incunctanter præstitit, ut
 diximus, ipsum e vestigio consecutus. Nam ut in
 oratione in laudem Basilii scripta testatur, adeo mo-
 dico temporis intervallo post ipsum Basilium eam-
 dem Pontii eremum petit, ut una cum ipso se
 profectum esse testetur, cum ait : « Consultoribus
 nobis sincerisque monitoribus ea in re usus, nobis-
 cum hinc profugus in Pontum secedit, pietatisque
 gymnasia, quæ in illis locis erant, moderatur. » Hæc
 ipse ; ex quibus illud intelligas, etiam ante Basilii
 illuc adventum, apud Pontii solitudines jam quædam
 esse copiose habitacula monachorum ; quod et Basilius
 ipse testatur ea epistola, quam scripsit ad Eusta-
 chium³. Sed de his postea dicturi sumus.

72. *Juliani persecutio in Galatia, ubi de variis
 martyribus.* — Rursum vero, quod etiam ad tempus
 spectat horum profectio in Pontum, et illos quin-
 dem errare certum est, qui dixerunt eam confi-
 gisse vivente adhuc Constantio imperatore : nam
 cum nominis post Eusebii electionem id factum sit,
 liquido constat non ante Julianum imperatorem
 exilisse, cujus tempore certum est, Eusebium ad
 episcopalem præfecturam fuisse evectum. Quæ an-
 tem attinent ad ipsorum vite institutum, inferius
 explicabimus. Nunc ad res gestas Juliani in diversas

Ecclesias debacchantium redeamus, denno opportu-
 niori tempore Gregorium et Basilium invisuri.

Quid interim in vicina Cappadocia provincia
 Galatia actum sit adversus Basilium Ancyrae pres-
 byterum operæ prelium est enarrare ; refert sic
 Sozomenus¹ : « Basilus, inquit, religionis Chri-
 stianæ perstudiosus, quandiu regnavit Constantius,
 tandiu Arianis dumtaxat impugnandis operam na-
 vavit ; et eam ob causam sententia et decreto Endo-
 xianorum conventus agere prohibitus est. Sed ubi
 Julianus solus administrabat imperium, varia cir-
 cuivit loca, quo sedulo hortaretur Christianos, ut
 suæ religioni mordicus adhererent, et ne Gentili-
 um victimis se et libamentis polluerent, proque
 nihilo ducerent honores ab imperatore sibi delatos :
 eos enim ad solum tempus durare, et ad extremum
 mercede sempiterni exitii remuneratum iri. Dum
 ista sedulo molitur, non in suspicionem solum a
 Gentilibus, sed etiam in odium vocatur. Stansque
 in loco publico, et videns eos hostias immolantes,
 graviter ingemiscit : orat Deum, ut nullus christi-
 anus illo errore capiatur. Ob quam causam illico
 comprehensus traditur præsidi provincie : atque in
 singulis certaminibus multa perpressus tormenta,
 constanti animo ac virili martyrium sustinuit. At-
 que tametsi ista quidem hoc modo præter impera-
 toris Juliani sententiam acciderunt (haud enim pa-
 tiebatur gloria martyrii adeo celebris decorari fide-
 les), tamen constat, alios non paucos eosque gene-
 rosos viros, eo regnante atque adeo volente, marty-
 rio occubuisse. De quibus omnibus, licet variis tem-
 poribus martyrium subierint, uno tamen loco, quo
 planior fieret historia, pariter disseruimus. » Hucus-
 que Sozomenus.

73. Porro Basilii presbyteri Ancyrani, tam Græ-
 cis, penes quos passus est, quam Latinis, anniver-
 saria diei natalis, undecimo kalendas Aprilis, publi-
 cis scripta tabulis in Ecclesia memoria perseverat.
 Et ne quempiam vel levis suspicio tangat de ejus
 gentili, Basilio item dicto, ejusdem Ancyrae civitatis
 episcopo, quem arianæ blasphemie fuisse acerrimum
 defensorem, tertio Annalium tomo sæpius de-
 monstratum est, meminisse debes, lector, ejusmodi
 scrupulum nos dinovisse in Notationibus ad Roma-
 num Martyrologium, ubi Sozomeni² auctoritate de-
 monstravimus, post obitum Juliani, tempore Joviani
 imperatoris ipsum Basilium episcopum fuisse super-
 stitem, atque recantasse patinodiam una cum
 aliis, oblato Joviano imperatori libello, quo profes-
 sus est se Nicenæ fidei assertorem : ex quo perspi-
 cum redditur, hunc Basilium presbyterum longe
 alium esse ab illo ariano episcopo Ancyrano. Passi
 quoque eodem Juliani tempore Ancyrae Metasippus,
 Antonius, et Carina leguntur : quorum dies natalis
 septimo idus Novembris, tum Græcis quam Latinis
 est nota³.

74. Nobile etiam in eadem Galatiæ provincia

¹ Apud Basilii, epist. cxx. — ² Strabo, lib. xi. — ³ Basilii, epist. lxxix.

¹ Sozom. lib. v. c. 10. — ² Idem lib. vi. c. 4. — ³ Menolog. et Martyrol. Rom. et die.

certamen exegit Philoromus presbyter, de quo hæc Palladius ¹: « Ille eo tempore, quo Julianus infelix tenebat imperium, sæcularibus renuntiavit rebus; magnaque idem interrogatus ab eo cum auctoritate respondit. Quem tunc ille, calvitie eidem prius facta jussit a pueris verberari. Qui supplicium plagarum patientissime ferens, maximas ei gratias egit sicut postea nobis et ipse referebat. » Ita de ejus confessione Palladius, plura autem addit de vita monastica ab eo suscepta, mira ciborum abstinentia, sturorumque animi motuum moderatione; quem adhuc, cum ea ipse scriberet, fuisse superstitem annos natum octoginta, tradit, eum jam obisset religionis causa longam satis peregrinationem; de qua sic ait: « Pedestre iter omne conficiens, Romam usque pervenit, atque in ecclesia S. Petri Paulique orationibus factis, rursum ad Alexandriam pedestris remeavit, ubi iterum preces fudit in basilica martyris Marci. Hierosolymæ vero secundo fuit pro honore sanctorum locorum; propriisque semper sumptibus et pedibus martyres sanctos in omnibus sufficienter honoravit; qui et ad nostram adificationem sepe dicebat, non se meminisse, quod unquam sensibus suis a Deo fuerit separatus. » Hæc Palladius.

75. At Julianus, qui absque ullo Catholicorum aut hæreticorum delectu christianum nomen ubique insectaretur in omnibus, omnes cujusvis sectæ Christianos in se provocavit; atque adeo, ut hæretici quoque ei obituli magnis animis sæpe studuerint. Nam præter Marin Chalcædonensem episcopum, de quo dictum est (ne digrediamur a Galatia, de cujus rebus tum gestis agimus), præclara admodum extitit Busiris hæretici enecatitæ confessio; de quo hæc Sozomenus ²: « Aiunt præterea Busirim Ancyre, quæ est urbs Galatiæ, nobile ac strennum pro fidei confessione certamen confecisse; quem tum quidem hæresis enecatitæ vocatum fautorem, præses provinciæ illius, quod juveniliter in ritus Gentilium insultaverat, comprehendit, cedereque verberibus constitit; atque in publicum locum ad equileum deducens, sublimem suspendi jubet. Tunc Busiris manibus ad caput sublatis, sua undavit latera, et ad præsidem dixit: Non esse opus, ut lictores in ipso tum in equileum tollendo, tum inde rursus deponendo, laborem frustra susciperent; se enim absque eorum opera, quo ille vellet modo, latera sua præbere tortoribus, paratum esse. Quam ejus pollicitationem licet præses admiraretur, tamen in experiendo multo magis obstupuit. Nam cum latera ejus unguibus tantisper lacerarentur, dum visum esset præsidî; manibus ad caelum sublatis, patienter admodum toleravit. Ac plagas libenti animo excipiens, in vincula postea coniectus est. Non diu autem post, cum nuntiatum esset, Julianum interfectum esse, inde dimissus est, et ad imperium usque Theodosii vitam propagavit, condemnataque sua priore hæresi, se ad Ecclesiam Catholicam recepit. » Hæc Sozomenus.

76. Venerat Julianus in Galatiam hoc anno circa mensem Septembrem, indeque Pesinuntem Phrygiæ civitatem, memoria Matris deum apud ethnicos celebrem: « Ubi, inquit Ammianus ³, venerato numine, ostiisque litato et votis, Ancyram rediit. Eumque exinde progredientem ulterius multitudine inquietabat, pars violenter abrepta sibi reddi poscentium, alii querentes consortiis se curiarum addictos injuste, » etc. Fuisse has querelas Christianorum constat ex iis quæ dicentur inferius, cum de promulgatis ab eo in Christianos legibus agemus. Quid autem in famosum idolum per Julianum restitutum, contumeliose quidem sed pie egerit christianus adolescens; quæve tum ipse, tum alter passi fuerint, et specimen invictæ constantiæ ediderint, Gregorius Nazianzenus narrat his verbis ⁴: « Nec his quidem juvenibus sumus abjectiores, qui te imperante floruerunt. Ex quibus alter cum ob deorum tuorum Matrem contumeliose vexatam, aramque dirutam, in iudicium quasi capitis reus abductus fuisset, ut victor ingressus est, purpuramque tuam et sermones tuos ut inanes et futiles effuso risu prosecutus, cum majori libertate et fiducia egressus est, non secus ac si a cœna et luculento convivio redisset. Alter cum unguis toto corpore altissime impactis laceratus esset, vulneribusque oppressus ac pane confectus; ab eo tamen tantum abfuit, ut tormentis frangeretur, aut præsentium dolorum quicquam grave et acerbum existimaret, ut posteaquam partem aliquam corporis a vulneribus intactam illæsamque perspexisset, carnitices etiam ipsos accusaret ut contumeliosos, nec totum corpus decorantes, sed aliquid non concisum profanumque relinquentes; simul etiam tibiam ostenderet, velut solam unguarum expertem; eosque ut ne hunc quidem parcere, hortaretur. » Ilucisque Gregorius. Existimavit interpret, posteriorem hunc fuisse Theodorum, de quo, cum agemus de rebus Antiochenis, dicturi sumus. Sed quod plures sub Juliano invictæ animi constantiæ specimen ediderint, nec in Theodoro quicquam hujusmodi legatur; ut hæc illi potius quam reliquis adseribantur, nulla quidem specialis ratio suppedit.

77. Quod rursus spectat ad Pesinuntis Matris deorum sacra: cum primum illa restituit Julianus, creavit in eis sacerdotem Calixenum, antea Ceresis sacerdotio insignitam, summe laudatam inter ethnicas mulieres; ad quam extat hæc de re ejusdem Juliani ⁵ epistola, in cujus fine post alias laudes hæc habet: « Tu, inquit, noli tibi parvas has laudes dicere, pro quibus et dii omnes tibi meritas gratias relaturi sunt, et nos pro parte nostra te duplici sacerdotio ornamus, atque ad illud, quod antea habebas cum Ceresis sanctissime, tum magna Matris Phrygiæ deæ in sacra Pesinunte sacerdotium adjungimus. » Hæc ad eam Julianus.

Sed quid eodem ferme tempore in Phrygia iti-

¹ Pallad. v. Lausac. c. 71. — ² Soz. om. lib. x. c. 10.

³ Ammian. lib. xxii. — ⁴ Greg. Naz. orat. i. in Jul. — ⁵ Julian. epist. xvi.

dem gestum sil. sic refert Socrates¹ : « Erat quidam Meri urbis Phrygiæ provinciæ præfectus, nomine Amaclius (Almaclius) : qui delubrum in ea civitate extinctum aperiri, sordisque in eo jam longo tempore coærcatas expurgari mandavit, simulacraque in eo cultu et observantia prosecutus est. Quod illius factum Christianorum animis acerbum incussit dolorem. Idcirco Macedonius, Theodolus, Tatianus, zelo pietatis christiænæ inflammati, istam ægritudinem ferre non poterant; sed flagranti erga virtutem studio præditi, noctu in delubrum irruunt, simulacra confringunt. Quo quidem facinore cum præses graviter animo esset commotus, et propterea complures in civitate, qui criminis omnino erant expertes, neci dare contenderet; auctores facinoris ulro se illi obtulere, proque veritate ipsi mortem multo maluerunt oppetere, quam ferre, ut alii ipsorum causa vitam amitterent. Quibus comprehensis, præses mandatum dat, ut pro facinore ab ipsis admissio, se simulacris immolando, purgarent; minaturque se illos, si istud facere recusarent, acerbò multaturum supplicio. Illi, utpote excelso et magno animo suffere se paratos ostenderunt; malueruntque multo magis vitam deserere, quam se sacrificiorum labe ipsos polluere. Præses igitur, ubi aliis omnibus tormentorum generibus eos exercuerat, ad extremum craticulis imponit, ignemque subdi jubet; quo quidem cruciati oppressi, e vita migraverunt. Et quo rebus tam fortiter pro veritate abs se gestis insigne quasi fastigium imponent; hæc sunt verba ad præsidem eloquenti : Si cupiditate educeris, Amaclie (Almaclie), carnes assas gustandi, verte nos in altera latera, ne in ipso degustu tibi semiassi videamur. Hinc isti vite habuere exitum. » Hactenus Socrates; eadem plane Sozomenus² et alii. Quorum memoria annua natali die perpetuo consecrata, pridie idus Septembris, qualibet anni periodo Græcis et Latinis³ publice in Ecclesiæ agenda recurrit.

78. Antequam autem Juliani profectionem Antiochiam persequamur (ne quid retro relinquamus intactum), de reliquis rebus tum in Propontide, tum in Thracia gestis prosequamur orationem. Cyzicus in Propontide civitas commixta erat Christianis atque Gentilibus : « Hi, inquit Sozomenus⁴, de rebus suis et de perticendis deorum delubris legatos ad imperatorem mittunt; quorum curam ac studium in rebus sacris positum laudat ille quidem, et sua ipsis postulata concedit omnia. Eleusium autem illius urbis episcopum, » quem inter Semarianos profitemem diximus, « in carcerem concludit, utpote qui illorum luma vastasset, delubra atficcisset contumelia, parasset ades ad viduas atendas, monasteria sacris virginibus extruisset, et Gentiles ad ritus patrios contemnendos induxisset. Interdixit præterea Julianus Christianis peregrinis, qui cum eo erant, urbis Cyzici introitu; causamque attulit, quod esset veri-

simile, eos religionis ergo seditionem concitatos : quippe cum Christiani, qui in civitate habitabant, quique idem de Deo sentiebant, subsidio essent illis futuri; quorum nonnulli laudice publico operam dabant, alii eudenda monetæ artem exercebant. Qui cum essent quamplurimi, in duas numerosas classes divisi erant, et ex veterum imperatorum mandata una cum liberis et uxoribus domicilia sua Cyzici collocabant, atque certum tributum quotannis aërio publico pensabant, alii chlamydes militares, novam recentemque monetam alii.

79. « Quanquam autem omnino secum statuerat Julianus religionem Gentilium stabilire, tamen inscitia putavit esse, populum, qui victimas immolare nollet, vel cogere vi, vel supplicio afflicere. Tanta enim erant eorum multitudo, ut magistratus eujusque civitatis ægre illorum numerum subducere, et in tabulas referre potuerint. Porro eos neque in unum convenire, neque pro arbitrio preces facere vetuit. Certo enim noverat, res, in quibus conficiendis libera voluntate opus est, per vim nunquam posse recte geri. At vero clericos et Ecclesiarum antistes urbibus exigere maluerat : quorum ab Ecclesiis absentia (dicam equidem quod verum est, moliebatur populi conventus dirimere; ita ut neque convenirent in unum, neque doctores haberent, neque sancta perciperent mysteria; denique ut temporis diuturnitate in suæ ipsorum religionis oblivionem venirent. Illudque simul considerabat, quod clerici populum ad dissidium inter se inducere poterant. Itaque cum in hunc modum perfectisset, ut neque seditio facta esset, neque ulla fieri expectaretur; Eleusium, et eos qui cum ipso erant, Cyzico exire jussit. » Hæc Sozomenus.

80. In Thraciæ autem civitate Hadrianopoli passi sunt Philippus episcopus, Severus presbyter, Eusebius, atque Hermes, qui post carceres et flagella incendio cremati sunt : quo gloriæ titulo natalis dies ipsorum penes Latinos ac Græcos in publicas Ecclesiæ tabulas relatus est, undecimo kalend. Novembris⁵. His jungimus Æmilianum, de quo Theodoretus⁶ : « Prætera Dorostoli, quæ est insignis urbs Thraciæ, Æmilianus, invictus Christi athleta, a Capitolino lotius Thraciæ præfecto in rogum conjectus est. » Meminit ejusdem Æmiliani S. Hieronymus in Chronico, atque : « Æmilianus ob ararum subversionem Dorostoli a vicario incenditur. » Sed paulo fusius Græci in Menologio his verbis : « Hic fuit servus eujusdam græci, temporibus Juliani Apostatæ, et Capitolini præsidis. Cum vero Christum coleret, et idola insecraretur, nactus opportunum tempus, arrepto malleo, ingressus in templum, idolorum simulacra omnia contrivit, et sacrificia dispersit; adiensque præsidem, seipsum denuntiavit; quocirca verberatus, et in fornacem injectus, spiritum Deo commendavit. » Hactenus ibi. Ad hunc plane alluisse videtur S. Ambrosius⁷, cum scribens ad Theo-

¹ Socrat. lib. v. c. 13. — ² Sozom. lib. v. c. 40, Suidas et alii. — ³ Menol. et Martyrol. Rom. ea die. — ⁴ Sozom. lib. v. c. 14.

⁵ Rom. Martyrol. et Menolog. ea die. — ⁶ Theod. lib. III. c. 6. —

⁷ Ambros. epist. LXIX.

dosum ait : « Quot se offerre habent tali optioni, cum meminerint, tempore Juliani, illum qui aram deiecit, et turbavit sacrificium, damnatum a iudice fecisse martyrium? » Hæc ipse. Quod enim impudentia Juliani in restituendo deorum cultu, erigendis simulacris instaurandisque sacris, ubique lervesceret; Spiritus Domini ad tam grandia peragenda, proacritate apostate refundendam, complures Jeroabaales¹ effecit, et ad aras destruedas armavit.

81. *De oratione a Juliano habita Antiochie.* — At jam ad res Antiochenas transeamus, quæ hoc pariter anno gesta esse noscuntur. Julianus igitur cum mensibus decem Constantinopoli (ut testatur Zozius²) commoratus esset, jam cogitans bellum Persicum, hiemare statuens Antiochia cum exercitu, illic iter tendens, recedit Constantinopoli : « Quam, inquit Ammianus³, reliquit incrementis maximis furtam : natus enim illic, diligebat eam ut genitalem patriam, et colebat : potestatem enim, » ait Zozius⁴, « urbi fecit habendi senatus, ut in urbe Roma. Simul portum ei maximum struxit, qui naves ab austro periclitantes ab injuriis defenderet, una cum porticu, quæ Sigma litteram potius, quam directam formam refert, et ad portum deducta. Itidem adificata in regia porticum bibliotheca, et in ea repositis libris, quotquot habebat; ad gerendum Persicum bellum sese parabat. Ubi decem totos menses Byzantii commoratus esset, Hormisdan et Victorem duces constituit, eisque cohortium præfectis et exercitiis traditis, Antiochiam profectus est. Quanta quidem cum tranquillitate ac religione totum hoc iter confererint milites, non est necesse dicere. » Rediit ipsum iter Ammianus⁵; Zozius⁶ autem hæc addit : « Antiochiam ingressum perbenigne populus excepit; sed quod item natura spectandorum ludorum cupidus esset, magisque voluptatibus quam seriis negotiis deditus; non abs re prudentiam et modestiam imperatoris in rebus omnibus ægre ferebat, qui et de theatris se subduceret et raro ludos nec toto die spectaret. Itaque portentosis quibusdam vocibus jactatis, cum pungebant, Imperator semet ulcisci voluit non factio, pœna eis ulla irrogata, sed oratione quadam urbanissima tam in ipsos, quam urbem composita; quæ tantam in se cum irrisione continet acerbitatem, ut ubique terrarum deridendis Antiochenorum probris sufficeret. » Hæc Zozius.

82. Hanc quidem orationem idem Julianus (ut auctor est Gregorius Nazianzenus⁷) *Misopogonem* et *Antiochicam* appellavit; in hoc ultimo titulo Dionem imitatus, qui ex locis, ubi dicta essent, nomen apposuit orationibus : quod faciliter et alii : « Qua, inquit ipse Gregorius, quid apud Christianos abjectius et contemptius? cui tum quidem purpura magnitudinem atterebat, et palpones illi, qui tua omnia laudibus in caelum ferebant. Nunc autem barba corrupta est et rapata, simulque cum iis, a quibus elu-

borata est, irrisa. » Intelligit, puto, Libanium rhetorem Antiochenum, cujus scripta Julianus ut dictum est, adeo admirari consuevit; cum tamen et ipse Libanius eodem argumento duas scripserit orationes, de quibus hæc Socrates¹ : « Ex qua re Libanius sophista (hoc enim quoque nomine rhetores dicebantur) ansam ad scribendum arripiens, tum orationem illam, quæ *περισπωμένης* inscribitur, id est, qua imperatore pro Antiochenis exoravit; tum eam, quæ, Oratio ad Antiochenos de ira imperatoris adversus illos, dicitur, composuit. Fertur, sophistam illum has quidem confecisse orationes, in vulgus tamen minime protulisse; imperatore autem non reipsa in eos, qui contumeliis ipsum affecerant, vindicando, sed dicta solum retorquendo, iram suam posuisse. Nam oratione illa, quæ, *Antiochica*, sive *Misopogon*, id est, Odium barbae, inscribitur, ab ipso composita, civitati Antiochena contumeliae notas inussisse ad perpetuitatem. » Hæc Socrates. At secus accidit; nam summam inde Antiocheni laudem sunt consecuti. Sed quod eadem oratione Julianus nihil aliud conatus sit, quam philosophum ostentare; ideo hæc mox Gregorius affirmat his verbis : « In qua, inquit, oratione tu quidem nomine valde intumescis, ac velut admirandum quiddam profers, quod in corporis cultu frugalitatem coleris, nec ullam unquam ex ingluvie crudelitatem contraxeris; quod autem Christianos adeo acerbe insectatus sis, tantamque gentem tanque sacram oppresseris atque confeceris, consullo præteris. » Hæc Gregorius de Misopogone.

83. Cur autem id fuerit ab eo nomen inditum orationi, et quibus ipse ad ejusmodi contumeliam scripturionem impulsus fuerit, dicendum est. Cum enim Antiochena civitas Christianis referta esset, atque in Julianum ob impietatem infensissima, ut primum illum cum exercitu venientem excepit : quod aliter contemplantium divinum nomen vindicare cives non possent; deridere eum scommatibus, diceriisque proscindere aggressi sunt; atque in primis ab ipsius vultus specie, nempe a philosophica promissa barba acupati sunt ludibrii argumentum : ut eam ob causam illum nominarent hircum, ut pole præ se ferentem barbam hircinam, ex qua funis intorquendus esset; his addentes pleraque alia, quibus ejus impietas falsis derideretur dictis ac jociis. De quibus omnibus Ammianus² : « Post quæ, inquit, multa facete in se dicta comperiens, coactus dissimulare pro tempore, ira sufflatur interior. Ridebatur enim, ut Cecrops, homo brevis, humeros ostentans angustus, et barbam præ se ferens hircinam, grandiaque incedens, tanquam Olli frater et Epialtis, quorum proceritatem Homerus in immensum tollit : itidemque victimarius pro sacrificola dicebatur, ad crebritatem hostiarum alludentibus multis; et culpabatur hic lineæ opportune, cum ostentationis gratia vehens licenter pro sacerdotibus sacra stipatusque mulierculis ketabatur; et quamvis his, paribusque de causis indignaretur; tacens tamen,

¹ Iud. vi. — ² Zozius. lib. III. — ³ Ammianus. lib. XXII. — ⁴ Zozius. lib. III. — ⁵ Ammianus. lib. XXII. — ⁶ Zozius. lib. III. — ⁷ Greg. Naz. orat. II. in Jul.

¹ Socrat. lib. III. c. 5. — ² Ammian. lib. XXII.

motumque in animi retinens potestate, solemnia celebrabat. » Sic ipse; atque hæc de barba et alia quædam, jam cum junior esset et in Galliis militaret, ab aulicis Constantii objectari illi solita erant; unde idem auctor superius ¹: « In palatio adstanti professores jam docti, recte consultata prospereque completa vertebant in deridendum, talia sine modo strepentes insulse: In odium venit cum victoris suis capella, non homo; ut hirsutum Julianum carpentes, appellantesque loquatam talpam et purpuratam simiam, et literionem græcum, et his congruentia plurima atque vernacula. »

84. Addit præterea Gregorius Nazianzenus ²: « Quid, inquit, prohibet, quominus nos quoque Romanorum atque adeo orbis universi (quemadmodum ipse daemonum fraude circumventus existimabat) imperatorem, eodem ludo ulciscentes, Ido-lianum vocemus, et Pysæum, et Adonæum, et Tauricremum, ut jam nonnulli quoque nostrum lepidi et festivi homines appellarunt (quandoquidem mira est hujus rei facilitas), aliisque omnibus nominibus, quæ vel inflectenda et commutanda, vel creanda, ac vere ipsi obijcienda nobis historia porrigit? » Hæc ipse. Porro dictum esse Julianum Pisæum a Jove Pisæo, qui colebatur in Elidis; et Adonæum ob Adonidis festa, quæ ipse cum mulcerculis Antiochiæ celebrabat; omnes facile intelligere existimamus. Tauricremum vero appellatum esse ob tauros plurimos ab eo immolari solitos, nemo non intelligit: imperatorem enim (inquit Socrates ³) utpote superstitione admodum obligatum tauros adsimulacrorum aras creberrime exsacrificasse constat; et ob eam causam jussisse, ut ara et taurus in ipsius numismate inciderebantur. Quin etiam aliud ejusdem numisma taurum continuisse, ibidem Socrates tradit, qui mundum cornibus expugnaret. Sed hujusmodi numismata videre minime licuit: unum tamen tauro signatum accepimus ab Angelo Breventano Papiensi.

At hæc omnia et alia his similia, publica voce oratione refellere, et contra vulgi blaterationes diserta, ut sibi videbatur, oratione disserere, nec philosophi quidem, nec imperatoris finit officii: quorum alterius id fuisset numeris contemnere, deridere; alterius vero dissimulare, et alia occasione populum ad seria quoque alia cogitanda necessitate compellere. At quid hic inculeta illa præsistit oratione? Nihil prorsus, nisi (quod Ammianus ait ⁴) ut eos ad hæc crebris inculeanda et alia his addenda provocaret: cum ea sit natura vulgi, ut in altereando minime patitur verborum jaculis superari; effecit et illud egregie, ut quæ jactata in auras inanes, si non aliter, temporis saltem spatio oblivione delenda forent; ex ea ab ipso conscripta oratione remanserint monumentis perpetuis consignata.

85. Quibus enim verbis se putavit abluere, illis seipsum deformius infecisse, quis dubitat? ut enim peregre in eodem Misopogone de barba ait iro-

nice ¹: « Me vero si maxime laudare vellem, non possem; at vituperare infinitis modis potero; et primum a persona ordiar. Huic enim, quod, ut arbitror, natura non multum pulchritudinis ac venustatis dedisset, ipse morositate quadam et acerbitate animi longam istam barbam addidi, quasi pomas ab ea exigens, nulla quidem alia de causa, nisi quod natura elegantior non fuisset. Ideo discurrerentes in ea pediculos perfero, tanquam feras aliquas in silva; neque large edendi et bibendi mihi potestas est: cavendum enim esse arbitror, ne imprudens pilos una cum pane dederem. Nam de accipiendis dandisque oculis nihil laboro: tametsi ad cætera et illud incommodi habere videtur barba, quod non sinit pura puris eoque suavioribus (ut opinor) labris labra adjungere: quod olim etiam quidam usurpavit, qui Pane et Calliope propitiis in Daphnem fecit poemata. At vos etiam funes ex ea neci oportere dicitis. Equidem id vobis perlibenti animo concedam, modo pilos positos extrahere, neque eorum asperitas vestras molles et delicatas manus offendat. » Sic ipse, qui et pluribus invehitur post hæc in glabros ac tonsos. Et inferius: « Cum ad urbem liberam venirem, quæ capillorum squallorem ferre non potest, veni ad eam cum longissima barba et intonsus, quasi copia tonsorum deesset; judicasses profecto te Smictinem videre, aut Thrasyleonta, » etc.

86. At illud magis tetigit Julianum, cum iidem Antiocheni subobscuris quibusdam dictis ipsum execrari, Christi vero nomen et memoriam celebrare, et Constantium in Juliano impietatis ultionem expectare declararent: unde idem inferius ²: « Deinde ex barba mea funes neci oportere: postremo me, X, *Chi*, bellum indivise, et K, *Cappa*, desideratis (per X, Christum, per K, Constantium intelligentes). Utinam dii custodes hujus urbis id vobis duplex largiantur (nempe X et K), quoniam civitates finitimas, quæ et diis necum servant et sanctæ sunt, calumnia vexastis; quasi quæ in me composita sunt, ab illis profecta essent; quem, scio, magis amant, quam suos liberos; qui deorum templa quamprimum restituerunt; sepulcra vero atheorum omnia, signo a me nuper dato, everterunt, ita elati et erecti animis, ut scelera eorum, qui deos violaverunt, acrius etiam quam mea ferebat voluntas, vindicarent. Quod vero ad vos attinet, plerique vestrum erectas olim aras everterunt, quos mea lenitas vix adhuc potuit ad sanitatem et quietem adducere. » Ac rursus superius eandem ingerit ænigmaticam in se Antiochenorum querelam his verbis ³: « At enim, inquit, X, *Chi*, et K, *Cappa*, nihil civitati nocuerunt. Hoc sapientie vestræ ænigma quale sit, difficile est intelligere. Nos tamen quosdam vestrum interpretes nacti, didicimus his litteris nomen quorundam initia significari, altera littera Christum, altera Constantium declarari. Sinite igitur me libere quod sentio dicere. Una in re tantum injuriam vobis fecit Constantius, quod me, cum Casarem fecisset, non

¹ Ammian. lib. xvii. — ² Greg. Naz. orat. i. in Jul. — ³ Socrat. lib. iii. c. 15. — ⁴ Ammian. lib. xxi.

¹ Julianus in Misopog. — ² Julianus. Ibid. — ³ Id. ibid.

vita privavit. Nam quod ad reliqua attinet, utinam vobis solis ex omnibus Romanis dent dii multos Constantius, vel potius amicorum ejus rapinas experiri; » et paulo post de Christo: « At, inquit, Christum amatis, et quasi munus tulerate colitis pro Jove, et Daphnæo, et Calliope, qui vestram captivem explicavit. An vero Emenesi Christum amabant, qui Galileorum sepulchra incendunt? » etc. Sed de Emenesi inferius.

87. Fuit et illa expostulatio Juliani, quod christiani Antiocheni ad sepulchra martyrum preces ad Deum frequentarent, rogantes eripi a tyrannide Juliani: meminit horum ipse in eadem oratione, cum ex illorum persona sic ait¹: « Odiosam istam severitatem septimum jam mensem perpessi, vota quidem et preces, quo tantis malis eriperemur, ad vetulas dimissimus, que circa sepulchra mortuorum assidue versantur. » Subinfert clamores in se Christianorum, cum ipse templa adiret et alios secum duceret. Ceterum et illud accessit, quo Julianus magnopere commotus se fuisse, eadem oratione testatur; quod scilicet Antiochenorum culpa Apollo Daphniticum templum desertisset, et multus prorsus redditus esset; testatur id ipse, cum eadem oratione hæc ait: « At mihi quidem videtur Deus multo ante conflagrationem templo excessisse: etenim primo statim introitu statua ipsa id mihi indicavit; atque hujus rei testem appello magnum solem adversus eos, qui nolunt credere. » Id vero ipsorum civium culpa accidisse, mox subdit: « Enimvero, inquit, alia mihi deinceps erga vos offensio commemoranda est; deinde ea (quod ad hunc feci) conviciis onerabo, deque ea me ipsum criminabor et vituperabo. Decimo fere mense, ut vos numeratis (sic opinor, Lous a vobis nominatur, patrium festum est hujus Dei, » nempe Apollinis Daphnæi, « et magno studio ad Daphnem concurririt. Ego igitur ab Jove Casio illic advolavi, existimans me ibi maxime vestras opes et magnificentiam spectaturum; atque jam tacitus apud me magnificam aliquam pompam fingebam, et quasi somnians victimas, libationes, choreas in deum, thura, pueros in templo, tum animis dignissime deo compositos, tum veste candida elegantique illustres intuebar. Ingressus autem in templum, neque thura, neque placentam, neque victimam ullam reperi; itaque continuo miratus sum, vosque extra templum esse, suspicabar; sed honoris causa signum a me, tanquam pontifice, expectare. Percentatus autem de sacerdote, quid esset civitas in solemnibus illis feriis deo sacrificatura: Ego, inquit ille, dono anserem istum deo afferro; civitas enim nihil hoc tempore apparavit. » Hæc ibi.

88. Verum antequam ulterius progrediatur oratio, hic admonendum lectorem putamus, præpostero ordine rem ab Ammiano narrari, ex verbis Juliani

convinci; dum ille primo accessum imperatoris in Daphnem templique eversionem contigisse narrat¹, postea vero profectionem ad Casium Jovem (est mons Casius in Arabia (I) putaturque idem cum Sina; cum tamen ea oratione Julianus ipse testetur, e Jove Casio revertentem ad Daphnem sacra illa se contulisse. Cum vero apud Jovem Casium esset, illic ad eum profectos ait Ammianus rhetores Ægypti, atque de inveniendi Apis spem Juliano injecisse. Sed ad Julianum redeamus, qui cum Daphnitica sacra adeo frigida invenisset: « Hic, inquit² ego (o me pacis et gratiæ inimice) cum senatu gravibus verbis expostulavi; que non sit fortasse incommodum hoc tempore referre. »

89. « Grave profecto (inquam ego) videtur, tantam civilem sei deos contemnere, ut ne in extremis quidem Ponti fluvibus vicus ullus faceret; et cum agrum intinitum possideat, instantibus patrii dei solemnibus feriis, dissipata a diis impietatis nebula, avem pro se minime attulisse: cum deceret eam in primis boves tributum immolare. Quod si unum difficile erat; at certe universa civitas debuit et potuit deo taurum offerre. Unusquisque vestrum privatim in conviviis et feriis Majuma pecuniam effundit, pro vobis autem ipsi et communi salute, neque privatim, neque publice sacrificatis; solus sacerdos, qui ex multitudine vestrarum victimarum debuit auctus parte aliqua domum redire, sacrificavit. At dii sacerdotibus tantum honestam ac virtuti consentaneam vitam pro omni cultu imperarunt, itemque ut sacra munera, ut decet, obirent: vestrum autem erat, ut opinor, publice privatimque sacrificare. Nunc vero unusquisque vestrum mandat uxori, ut omnia Galileis largiatur: que ubi pauperes facultatibus vestris aluerunt, egregium impietatis miraculum egentibus, quorum plena sunt omnia, ostentant. Vos autem primum cum Dei cultum honoremque contemnitis, nihil offedere arbitramini. Nemo autem afferat res ad sacra necessarias: quod, credo, non sit ei unde alatur. Cum quispiam vestrum dat natalitia, magnificentem apparat convivium, et amicos lautissimis mensis accipit; et tamen in feriis deorum solemnibus nemo oleum in dei lampada, nemo libamentum, non thus, non victimam attulit. Ego vero, quemadmodum hæc a bonis viris istis accipiatur, nescio; illud credo, diis ea minime placere. » Illicque de his ad senatum Antiochenum oratio Juliani. Sed quid accidit?

90. *Eugenius et Macarius Juliano resistunt.* — Restiterunt tunc et Juliano inter alios Christianos duo presbyteri Antiocheni, spectata virtutis homines, cum coram arguentes: fuerunt hi Eugenius et Macarius, quorum res gesta et initum adversus Julianum certamen expressa habentur in Actis Arte-

¹ Julianus in Misopog.

² Ammian. lib. XXII. — ³ Julianus in Misopog.

(1) Montem *Casium*, de quo Julianus, non fuisse in Arabia, sed in Syria superiori prope Seleuciam, docet Norisius dissert. 11, pag. 282.

mii martyris, qui hoc quoque tempore Antiochiæ martyrium consummavit; licet ethnicus auctor Ammianus¹ eum obscurare nitatur (ut Gentiles assolent) criminum objectionum calumniis, nam ait: «Tunc et Artemius ex duce Ægypti, Alexandrinis urgentibus, atrocium criminum mole supplicio capitali mulctatus est.» Itac Ammianus. Passus quidem ille, cum a Juliano accessit Antiochiam venisset, ut martyrii ejus² Acta testantur. At quenam fuerint Artemio objecta scelera, quorum causa Julianus in eum animadverti jussit, Theodoretus paucis his explicit³: «Idem porro tyrannum Artemium militum in Ægypto merentium ducem, propterea quod illum magistratum Constantii temporibus nactus plurima simulacra confregerat, non solum exiit bonis, verum etiam obtruncavit: hæc sunt mansuetissimi illius et iræ temperatissimi, nempe Juliani «(ab impiis his nominibus appellatur) egregia facinora.» Hæc Theodoretus. Hæc igitur criminibus, quod adversus simulacra deorum Artemius bellum acre gessisset, tanquam impius defertur ad Julianum.

91. Erat Artemius unus ex militibus iis qui sub Constantino Magno in bello adversus Maxentium tyrannum gesto meruerant, præsensque tunc fuit oculisque spectavit una cum aliis qui aderant in exercitu crucis signum, quod tunc in expeditioneposito eidem apparuit Constantino: id enim ipse coram Juliano magna animi alacritate professus est, cum illi suam ipsius exprobraret atque objectaret impietatem. Defuncto autem Constantino, Constantius emerita militia virum, ætate senem, nobilissimis præfecturis honestavit, misitque novissime in Ægyptum cum amplissimo magistratu, quem sciret imperio Romano fidem, et adversus idola Gentium summo ardore animi æstantem. Hunc ergo cum exercitu agentem in Ægypto, sub prætextu expeditionis belli Persici Julianus, datis ad eum litteris, Antiochiam ad se venire jussit. Sed opportune accidit, ut cum Antiochiam pervenisset, repererit imperatorem de duobus illis presbyteris Antiochenis Eugenio atque Macario questionem habere. Hæc ipse spectans Artemius, magna animi libertate Julianum impietatis arguit, multaque in eum de falsitate deorum cultus et Christianæ religionis veritate testatus, voce libera inculcavit, eoque adegit ipsam imperatorem verborum et consilii inopem, ut post alios exhibitos cruciatus, eum capite truncari jussisset, non quidem ut christianum, sed, quod diximus ex Ammiano, tanquam inhumanum scelerum convictum reum: quod accidit, ut ejus Acta significant, vicesima mensis Octobris; quæ dies tam apud Græcos, quam Latinos⁴, natalis ejus annua celebrata notatur. Quæ autem post auditam Artemii necem secuta est Alexandria cædes Georgii episcopi ariani, dicemus inferius, cum de rebus Alexandrinis agemus. Cæterum Eugenium et Macarium, quod

magnis animis adversus Julianum pro Christiana religione stetit, ipse, ne eos palam occidendo illustraret corona martyrii, in Oasis Ægypti solitudinem omnium famosissimum relegari mandavit; secreto tamen ministris jubens, ut cum eos illic perduxissent, gladii animadversione necarent; quod et præstiterunt hoc eodem anno vicesima mensis Decembris, qua eorum anniversaria memoria tabulis ecclesiasticis commendata, annis singulis, tum Græcis, tum Latinis⁴ ex majorum instituto recurrit; in Arabia autem eorumdem cultus celebrior extitit.

92. *Insigne Apollinis templum in Daphne bustum.* — Cum vero quæstio de Artemio haberetur, deportarenturque confessores presbyteri in solitudinem Oaseam, exutum esse Apollinis templum in Daphne, eadem Acta significant. Cæterum quod Ammianus ait, conflagrasse templum Apollinis undecimo kal. Novembris, biduo post Artemii martyrium accidisse oportuit: nam ejus Acta habent, passum illum esse decimo tertio kalendas Novembris; adeo ut vel in Ammiano, vel in illis Artemii Actis errorem inesse oporteat, in quibus non ante incendium templi, sed biduo post Artemius martyrio coronatus habetur. Porro ante incendium obmutuisse idolum, ipsemet Julianus in Misopogone testatur; qui tamen causam dissimulandam, imo penitus conlegendam esse putavit, aliam afferens, nempe iratum Apollinem in Antiochenos contemptores deorum; de his enim agens hæc habet: «Talia me tum dixisse commemini; meamque orationem Deus testimonio suo confirmavit. Quod utinam nunquam fecisset, neque præsidium tam multis annis servatum deseruisset, ac potius in illa tempestate ac procella mentes potentiorum avertisset, manusque cohibuisset.» Hæc tunc ipse ea oratione. Cæterum quod satis perspectum haberet, ex propinquitate reliquiarum S. Babylæ martyris episcopi olim Antiocheni, idolum obmutuisse; jussisse ipsum inde eas transferri, eadem superius indicat oratione, cum ait: «Postquam vero Daphnes mortuum remisimus, quidam e vobis paulo verecundiores erga deos, iis qui demortui reliquiis irati fuerant, templum Daphnæ dei attribuerunt; alii vero sive imprudentia, sive non, templum inflammaverunt, horrendumque exteris spectaculum, populo autem vestro perijucundum, senatus usque in hanc diem neglectum præbuerunt. At mihi quidem videtur deus multo ante conflagrationem templo excessisse. Etenim primo statim introitu statua ipsa id mihi indicavit; atque hujus rei testem appello magnum solem adversus eos, qui nolunt credere.» Hæc Julianus de translatione facta ejus jussu reliquiarum S. Babylæ martyris, deque templi Daphnæ conflagratione. Quæ quidem tunc tanquam scientibus, ut qui eam spectasset, summam ab eo enarrata, latiori nunc indigent oratione.

93. Audiamus hæc in primis ab Ammiano scriplore pariter ethnico erga gentilem suum propen-

¹ Ammian. lib. xxii. — ² Apud Metaphr. die 20 Octob. — ³ Theod. lib. iii. c. 47. — ⁴ Menolog. et Martyrol. Rom. ca. die.

⁴ Menolog. et Martyrol. Rom. ca. die.

siori; indeque narrationem auspicemur, qua ipse demonstrat, Julianum, ut contempti dei sui jacturam resarciret, innumeram hostiarum multitudinem immolare, ait enim: « Hostiarum tamen sanguine plurimo aras crebritate nimia perfundebat, tauros aliquoties immolando cendens, et innumeros varii pecoris greges, ovesque candidas terra quasitas et mari; adeo ut in dies pane singulos milites carnis distentiore sagina victitantes incultius, potusque aviditate corrupti, humeris impositi transeuntium, per plateas ex publicis adibus, ubi vindicandis potius, quam cendendis conviviis indulgebant, ad sua diversoria portarentur; petulantes ante omnes et Cellæ, quorum ea tempestate confidentia creverat ultra modum. Augebantur autem ceremoniarum ritus immodice cum impensarum amplitudine antehac inusitata et gravi. Et quisque cum impræpedite liceret scientiam vaticinandi professus, juxta imperitus et docilis sine fine vel præstitutis ordinibus oraculorum permittelatur scitari responsa, et extispicia nonnunquam futura pendentia; oscinnumque et auguriorum et omnium fides, si reperiri usquam posset, affectata varietate, quærebatur. » Hæc Ammianus.

94. Quam autem creber in templis et sacris esse solet Julianus, ipsemet in Misopogone docet his verbis: « Sacrificavit semel Cesar in templo Jovis, deinde in Fortunæ, deinceps ter ivit ad Cereris: neque enim quoties ad Daphnes templum ierit, memoria teneo, proditum quidem illud custodum negligentia, deletum autem impiorum hominum audacia. Veniunt Syrorum kalendæ? Cesar rursus ad Jovis Philii. Venit publicum festum? Cesar continuo ad templum Fortunæ; intermisso vero die nefasto, rursus in ædem Jovis Philii more majorum vota suscipit. Et quis ferat Cæsarem tam sæpe ad templa ventitantem, cum liceat semel atque iterum diis molestiam exhibere? » Hæc et alia Julianus ex persona Antiochenorum in se ipsum insultantium seque deridentium. Subdit præterea Ammianus: « Hæcque dum ita procedunt more pacis, multorum curiosior Julianus, novam consilii viam ingressus est, venas fatidicas Castalii recludere cogitans fontis; quem obstruxisse Cesar dicitur Hadrianus mole saxorum ingenti; veritus ne ut ipse, præcimentibus aquis, ecessendam Remp. comperit, etiam alii similia dicerentur. Ac statim circumhunnata corpora statuit exinde transferri, eo ritu, quo Athenienses insulam purgaverant Delon. Eodem tempore die undecimo kalendarum Novembrium, amplissimum Daphnæi Apollinis templum, quod Epiphanes Antiochus rex ille condidit iracundus et sevens, et simulacrum in eo Jovis Olympici imitamenti æquiparans magnitudinem, subita vi flammarum evanuit est. Quo tam atroci casu repente consumpto, id ad usque imperatorum ira provexit, ut questiones agitari juberet solito æriores, et majorem ecclesiam Antiochia claudi; suspicabatur enim id Christianos egisse stimulos

invidia, quod idem templum inviti videbant ambigioso circumdari peristylis.

95. « Ferebatur autem, licet rumore levissimo, hæc æ causa conflagrasse delubrum, quod Asclepiades philosophus, cujus in Actis Magnentii meminimus, cum visendi gratia Juliani ad id suburbanum venisset, deæ celestis argenteum breve timentum quocumque ibat secum solitus efferre, ante pedes statuit simulacri sublimes, accensisque cereis evasisisset: unde medicatæ noctis emensa, cum nec adesse quisquam potuit, nec juvare, volitantes scintilla adhaesere materiis vetustissimis; ignesque aridis nutrimentis evecti, omne quicquid contingi potuit, licet discretum celsitudine, concremarunt. » Hucusque Ammianus post Julianum. Ex quibus licet rem gestam narratam habeamus, quam Orienti et Occidenti notam dissimulare minime potuissent; tamen instar furum, qui cum furto deprehensi, ubi nullus sit amplius negandi locus, rem esse alienam non inficias eunt, sed aliquo excogitato titulo sibi rem vindicant, vel alia se excusatione a facinore reddunt immunes; haud secus iidem quoque auctores, ad defensionem idoli virtute martyris superati, incensi Apollinis templique divinitus e cæto igne demisso combusti, vera causa obvoluta silentio, alias ad excusationem allerre maluerunt.

96. At cum multi sint veteres historici, qui eodem sæculo res gestas Juliani scripsere, unus nobis pro cunctis in testimonium adducendus est sanctus Joannes Chrysostomus, qui fide certa cæteros antecellens, utpote patria Antiochenus, tunc sub Libanio sophista discipulus, cum ea præsens inspexit, atque luculenta oratione in Gentiles conscripta, publica fide, festibus compluribus eorum que scripsit adhuc viventibus, consignavit; quos et provocat ad redarguendum quod minus certum exploratumque illis videri posset; ut nefas sit vel leviter suspicari, latum quidem unguem ipsum a recto veritatis tramite deflexisse: cujus sincerae fidei, tanquam sacræ anchoræ, ut reliqui omnes scriptores illorum temporum tuto ac firmiter inhærescant, necesse est. Habuit cum orationem Chrysostomus post annos viginti (ut ipse testatur) ex quo facta fuere: qua enim adolescens spectavit, jam vir ecclesiastica tractans, adversus Gentiles edidit; confirmat autem ea qua dicit, hujusmodi adjecta contestatione: « Ex iis, inquit, qui ea viderunt, supersunt adhuc et senes, et juvenes; quos omnes obsecro et obtestor, si quid a me historia adjectum fuerit, in medium prodant, meque redarguant, » etc. Ita Chrysostomus, ex cuius verbis plane dignoscitur, omni fide digna esse qua ab ipso referuntur. At quod primum spectat ad loquacis idoli silentium; quamvis causa præcesserit, liberius tamen ipse da-mon latens in statua professus est, quam Julianus vel Ammianus rem silentio obvolverunt; licet quod verbis Juliani erubuit profiteri, facto egregie demonstravit; dum ut idolo multo loquendi tribueret facultatem, ossa Bathyra martyris

¹ Ammian. lib. XVIII.

² Chrys. oral. contra Gent. tom. V.

proxime posita, quasi ipsa obstruissent os dei sui, inde asportari præcepit. Sed istæ primo narrante Joannem Chrysostomum audiamus; qui agens de translatione Babilæ corporis per Gallum Casarem, de qua nos tertio tomo Annalium egimus, hæc habet¹:

« Verum antequam ad exactionis modum veniam, quoniam modo scilicet et delubro illo expulsus sit daemon, illud vos adnotare postulo: Babilam non statim, ubi advenit, dæmonem eiecisse, sed manentem eum otiosum, inertem agendisque rebus ineptum reddidisse. Illi enim os ita obstruxit ut vel lapidibus ipsis magis mutus redderetur. Et quidem manentem ibi dæmonem superavisse, non minus fuit, quam si eundem de loco exegisset; cum qui loci illius accolis omnibus fucum prius faceret, ne extincti quidem Babilæ cineres contueri sustineret. Ea est enim sanctorum potestas, ut illorum superstitum dæmones ne umbras quidem aut vestes, vita autem sanctorum et loculos quoque reformident. Itaque si quis iis, quæ ab apostolis facta fuisse prædicantur, fidem non habet, is tandem memoria hujus miracula intulit, ab impudentia sua desistat: nam qui de omnibus olim Gentilibus victoriam reportabat, a martyre tanquam ab hero increpitus suppressa voce, latrare desit. » Hæc ipse.

97. At hic opportune conjungimus quod Gregorius Nazianzenus² in eundem Julianum acri illa invectiva vehementer exaggerat, cum agens de ingenti vi sanctorum martyrum ita loquitur: « Non victimas pro Christo casus reveritis? nec magnos pugiles extinuisti, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, ac eos qui et post illos et ante illos capitis sui periculo veritatem protererunt? qui cum igne et ferro et beluis et tyrannis et presentibus malis et denunciatis alacri animo velut in alienis corporibus, imo quasi corporum expertes dinicantur: cur? ne pietatem reclamque doctrinam etiam verbo tenuis proderent, quibus præclari honores et festa constituta; a quibus dæmones propelluntur et morbi curantur; quorum sunt apparitiones et prædictiones; quorum vel sola corpora idem possunt, quod animæ sanctæ, sive manibus contrectentur, sive honorentur: quorum vel sola sanguinis guttæ, atque exigua passionis signa idem possunt quod corpora: hæc non colis, sed contemnis et aspernaris, » etc. Illicusque verba Nazianzeni: revertantur ad Chrysostomum, qui de idolo dicere ita pergit:

98. « At primum quidem videbatur mutus esse daemon scilicet ille qui colabatur ut deus, quod sacrificiorum et aliorum id genus cultuum participes minime fieret. Dæmonum enim mores ii sunt, ut dum mortales nidore, fumo, sanguine, eos vitiant et allectant, tanquam canes eruore avidi et belluones, bibendi absorbendique ejus causa præsto adsint: rursus vero dum nemo est, qui ea offerat, quasi fame

quadam pereant. » Et post nonnulla eodem argumento præscripta, hæc addit: « Primum igitur videbatur hic daemon hac, quam diximus, ratione obtumescere: postea autem convictus fuit violenta necessitate præpeditus id facere: metus enim, quo quasi indito in os freno cogebatur, impedimento fuit illi, quominus solita contra homines impostura abuteretur. Unde hoc liquet? Sed ne tumultu emini: id enim demonstrepo, atque ita commonstrabo, ut ne illis quidem, quibus maxime curæ semper fuit impudenter omnia asseverare, in posterum ea impudentia abuti liceat. Quoties sermo incidit vel de veterum illorum dæmonum, vel de istius dæmonis infirmitate. Neque enim mihi conjecturis opus est, neque id attinet planum facere probabilibus quibusdam rationibus; sed ipsum dæmonis hac de re testimonium adhibebimus. Ipse enim vobis lethalem plagam intulit, » Gentiles enim alloquitur, « vestraque omnem fiduciam in libertatem concidit. At vos ne illi succenseatis: neque enim prudens, sed a majori quadam potestate coactus tyrannidem ipse suam delevit. » Quomodo autem id acciderit eodem imperante Juliano, et plurimis hostiis falsum illum deum vocalem facere ipse confatus sit, sic enarrat¹:

99. « Daphnem itaque hic idem imperator, gravitatem ore præ se ferens conscendit, multisque cum donariis et sacrificiis, manante etiam sanguinis torrente, quem macularum pecudum caedes effecerat. Tum a dæmone magna instantia oraculum poposcit, postulans sibi ille iis de rebus responsum ut daret, quas animo agitabat. Ibi strenuus ille scilicet, qui pelagi motum, et qui arenæ numerum novit, qui mutum caput et surdum, qui intelligit idem, ut de seipso profitetur, belle admodum cavit, ne in cum sermonem deveniret, ut aperle testaretur, per S. Babilam et vicinorum virtutum obstructum sibi esse os, ac propterea loqui nequaquam posse; nimirum veritus, ne cultoribus suis ridiculus fieret. Ceterum cum idem adumbrare vellet virum suarum a Babilæ devictarum conditionem, cum taciturnitatis titulum aperuit; per quem ridiculus magis reddebatur, quam si prorsus tacuisset: tacens enim imbecillitatem tantummodo suam detexisset; nunc vero et imbecillitatem et turpitudinem et impudentiam declaravit, studens ea adumbrare, quæ adumbrari minime queunt. Quis enim color hic esse potest? Daphnes, inquit, locus cadaveribus scætel; id quod oraculum aret. Et quanto præstabat, pessime demon, martyris virtutem non dissimulare, quam titulum tam impudentem proterere? Et hæc quidem demon.

100. « Imperator autem mente alienata cum esset, periude ut in secuta ludens, fabulanque agens, e vestigio ad beatum Babilam fertur. Quanquam, o nequam ac nequissime, nisi vobis ipsis mutuo verba daretis, inque aliorum exitium colluderetis! quam tandem ob causam tu quidem, suppressis manibus, atque in genere de cadaveribus loqueris? tu vero quasi certi alicujus cadaveris nomen exaudisses, alius

¹ Chrys. ead. orat. contra Gent. tom. v. — ² Greg. Naz. orat. 1. in Jul.

¹ Chrys. lib. contra Gent. tom. v.

intactis, Babylae inuis cadaver movendum tibi sumis? Oportebat enim juxta demonis sententiam, conditoria ea omnia, quae in Daphne essent, effodere, et tericulum a deorum aspectu quam longissime abducere. At non de omnibus, inquis, mortuis demon verba fecit. Cur igitur id non aperte professus est? nempe tibi imposturae fabulam agenti aenigma istud reliquit. Equidem cadavera (inquit) tibi dico, ut ne palam fiat, me victum esse: nam et alioqui reformido Babylam nominatim designare: at tu intelligito quod a me dictum est, atque unum pro omnibus martyrem amoveto: ille enim est, per quem muti efficiuntur. Tanta certe dementiae demon cultores suos a se damnatos esse voluit, ut tam apertam imposturam capere nequirent. Nam ut mente alienata atque insana omnes essent, tamen nec sic quidem ignorare debebant, quod victum sese demon fateretur; tam ea res manifesta, tam aperta futura erat. Nam si hominum cadavera inquinatum quiddam (quod tu esse vis) et execrabile sunt multo magis brutorum cadavera; et tanto certe magis, quanto brutiorum genus humano genere contemplabilius est: multorum enim eamum, simiarum, asinorum ossa proxime templum defossa sunt, quae potius movenda fuerant; nisi forte censes homines simiis viliores. Ubi nunc sunt, qui solem pulchrum (quem dicunt Apollinem esse, cujus illic templum erat in Daphne) Dei opificium, et ad nostrum ministerium creatum, contumelia afficiunt, et demoni astrum attribuunt, et hunc illum esse affirmant? Sol enim in tanta etiam cadaverum in terra jacentium copia per universum orbem diffunditur, nec ullo loco neque radios neque radiorum efficaciam propter ipsas locorum inquinaciones contrahit.» Haec et alia Chrysostomus, ad insinuandam demonis illius ex reliquiis Babylae contractam potentiam; ac de Juliano rursum sic infra:

101. « Haec igitur ubi audivit fabulae ipsius auctor imperator, jubet statim capsulam deturbari, quo omnibus demonem victum esse imolesceret. Etenim si divisisset ille: Per S. Babylam loqui impediatur; sed hunc tamen ne loco suo moveatis, neve illius capsulam ulterius conturbetis; nimirum ea res demonis modo cultoribus innotuisset: illos enim puduisset factum id ad alios deferre. Nunc vero quasi ipsius infirmitatem traducere adlaboraret imperator, sic nihil non fieri coegit, quo ne volenti quidem factum adumbrare licebat: neque enim jam simulatio salva atque integra esse potest, propterea quod non alius mortuus, sed solus Babylas illic translatus est. Nec solum qui urbem et suburbium et agros item incolabant, sed qui remotissime etiam habitabant, in rem praesentem cum venirent, capsulamque non amplius illic esse viderent, quasita causa statim edocebantur, demonem ab imperatore rogatum vaticinari, respondisse id se praestare non posse, nisi laeto Babylae a se procul amoto.» Haec et alia ipse.

102. Sed et de translatione facta in civitatem cum pompa, sic eadem inferius¹: « Trahebatur enim

capsula per totam viam; revertebatur autem martyr, athlete alicujus exemplo coronam alteram in suam urbem ferens, in qua et priorem coronam reportat. Quamobrem si quis est forte, qui mortuorum resurrectionem negat, cum videat martyris nostri facta illustriora post obitum esse, in posterum erubescat; qui martyr strenui alicujus bellatoris more trophaeis trophaea conjunxit, magnis majora, et mirabilibus mirabiliora. Tum enim, cum scilicet accepit coronam martyrii, certamen illum imperatore solo fuerat; nunc cum imperatore pariter et daemone. Tunc imperatorem a sacro templi ambitu exegerat; nunc ex omnibus Daphnes locis pestilentissimum humani generis hostem expulit; non manum admoveo, quemadmodum et prius fecerat; sed virtute invisibili invisibilem virtutem debellans.» Haecenus de his Chrysostomus aliaque plura adjungit.

103. De hac eadem translatione agens Sozomenus haec ait¹: « Haec Christiani in unum congregati, locum circiter quadraginta stadia in urbem trahunt; ubi jam martyr in loco, qui ab eo nomen accepit, repositus jacet. Ferunt eo tempore, viros et mulieres, juvenes et virgines, senes et pueros, multum ipsorum cohortatione incitatos, per totum iter psalmos cantasse. Qui quamvis simularent, se, quo labores itineris levarent, cecinisse; tamen canebant revera ardenti studio et propensa erga pietatem voluntate incensi, propterea quod imperator aliter omnino atque ipsi de Deo sentiebat. Psalmos autem ordiebantur qui eos canere accurate norant; multitudo autem simul voces in eum concentu, huncque versum addidit²: Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui gloriantur in simulacris suis. Oh haec causam imperator, perinde quasi contumelia affectus fuisset, ira exardescere cepit, et propterea constituit supplicia Christianis irrogare. Verum Salustius ejus praefectus, licet professione gentilis, illud quidem consilium non probavit: sed tamen cum resistere non posset, mandatum imperatoris reipsa exequitur; et postridie multos comprehendit Christianos et in vincula conjicit. Ac primum omnium adolescentem quendam, cui nomen erat Theodorus, in medium productum, ad equuleum applicat. Ille diu acutis testis suffessus, neque lorumentis succubant, neque praefecto supplicem se praebuit: sed ita se gessit, ut nihil videretur sentire doloris: qui etiam velut spectator cruciantorum sibi iudiciorum, toleranter et placide plagas exceptit, psalmodique cecinit rursus eundem, quem pridie cecinerat, nempe: Confundantur, qui adorant sculptilia, etc., atque ita ostendit, quam non curavit ea, pro quibus in iudicium adductus fuisset. Praefectus autem constantiam adolescentis admiratus, cum venisset ad imperatorem, res ab eo gestas illi exposuit; divitque nisi celerius ab instituto desisteret, fore ut et ipsi omnibus haberentur ludibrio, et Christiani plus inde laudis et gloriae colligerent: quod consilium cum

¹ Chrys. eodem oral. con'r. Genl. tom. v.

² Sozom. lib. v. c. 18. 19. — ² Psalm. xcvi.

magis approbaretur, qui erant comprehensi, vinculis liberantur. Dicitur porro, Theodorum, cum a quibusdam rogatus esset, num dolorem sensisset tormentorum, respondisse, se non omnino sensu doloris carnis, verum adolescentem sibi adluisse, qui doloris morsus sedasset, tenuissimo linteo abstersisse sudores: aqua frigidissima corpus perfudisse, qua et ardores restinxit, et ærumnas sublevavit. Videitur quidem certe mihi hoc non solius esse hominis quantumvis generosi, ut corporis afflictionem adeo contemnat, nisi qui forte robore et vi divina adjutus fuerit. » Hæc Sozomenus. Porro Rufinus eandem scribens historiam testatur¹ se Antiochia eundem Theodorum vidisse, et quæ dicta sunt, audire ab eo ipsum rogasse. Eandem habet Socrates² et alii. Ejusdem quoque ante eos visus est meminisse S. Gregorius Nazianzenus³, et S. Augustinus⁴.

104. Quod vero Julianus infensus in Babylæ ossa, non ea disjici, longoque dissipari, comburi, aliterve consumi, et in nihilum redigi jusserit, sed cum honore in civitatem a Christianis reduci permiserit; facta quæ præcesserunt terribilia adversus ipsius avunculum, Julianum item nomine, necnon in Felicem præfectum ararii, cum exterruerant, admonuerantque cum Christianis mitius agendum. Quomodo hæc autem se habuerint, Chrysostomus⁵ recenset, qui sic rem ab eadem objectione exorditur: « Cur, inquit, capsulam in mare demergi neque demon jussit, neque posterior hic imperator voluit? cur non attrivit et exussit? cur non in vastam aliquam solitudinem deserti eam amandavit? Nam si ea piaculum et scelus fuisset, si eam abominans ac potius reformidans illinc dimovisset; non intra urbem piaculum deducere, quin potius in montes quospiam vel saltus transferre oportuit. Sed scilicet perditio huic imperatori, æque atque Apollini, Babylæ virtus, et quam cum Deo haberet fiducia cognita erat: ob id formidabat, si hoc fecisset, ne fulmen divinum, neve aliquem alium morbum in se ipse provocaret: multa enim habebat Christi virtutis tum in iis qui ante se imperaverant, tum in iis qui nua secum imperium administraverant, spectata argumenta. Nam ex superioribus imperatoribus ii qui similia attentaverunt, multis iisque intolerabilibus calamitatibus acceptis, fecla et miserabili morte interierunt; ita ut ejusdem, dum adhuc viveret, sponte ex oculis pupillæ exilierint: Maximinus hic fuit: alius autem furore, » nempe Diocletianus; « alius alia id genus calamitate vexatus, mortem cum vita commutavit.

105. « Cæterum ex iis qui tum cum ipso erant, avunculus, » Julianus pariter nomine, « cum licentiosus insaniam suam contra nos profudisset, ausus impuris manibus sacra vasa contingere; hoc etiam scelere non contentus, sed contumelia ulterius progressus (vasis enim iis inversis, et super pavimen-

tum collocatis, atque extensis, ita super ea desedit), e vestigio illegitimæ hujusc sessionis penas luit. Illius enim verenda corrupta vermiculos generarunt; ita ut morbum divinitus illatum constaret: ad quem curandum medici aves pingues, easque peregrinas interficiebant: quibus ad putrefacta membra admotis, vermiculos evocabant: illi vero loco cum non moverentur, putridis partibus modicis inhærebant, atque illum ita denum multis diebus absumptum perdiderunt. Alius porro regii ararii præfectus, » Felix nomine, « antequam aula regni limen transcendere, de repente medius erupuit, et ipse id genus impietatis ejusdem penas luens. Hæc sane et his plura: neque enim omnia enumerare, temporis hujus est. » Sed quæ, alibi idem auctor attingit¹; his enim enarratis quæ Juliano avunculo et Felici ararii præfecto contigerunt, mox subdit: « Tunc etiam, inquit, regionis nostræ fontes, qui prius lumina ipsa cursu inundante vincebant, subito in se resiliendo fugerunt: nunquam hoc ante perpepsi, nisi postquam loca illa sacrificiis et victimis Julianus inquinavit. Quid vero memorem famem toto præors orbe terrarum cum impio rege dominantem? » etc. Eadem ipsa idem habet Chrysostomus homilia quarta in Matthæi Evangelium.

106. Fuit autem hic Julianus præfectus Orientis, frater matris Juliani antea christianus, sed in gratiam nepotis imperatoris Apostata et ipse est factus apostata, prout Artemii Acta testantur. At quæ hic obiter Joannes Chrysostomus de eodem Juliano avunculo atque Felice præfecto ararii cursimque perstringit, paulo latiore indigent oratione: ut quæ ipse prætermisit, a nobis hic intexantur; ac primum quæ a Sozomeno² his verbis scripta leguntur: « Memoria proditum est, cum id temporis serio moliretur Julianus avunculus imperatoris, pretiosissima monumenta ecclesiæ Antiochenæ in Syria posita, quæ quidem plurima erant numero, in imperatoris araria transferre, et ecclesias quoque occidere: omnes illius clericos fugæ se mandasse, solumque Theodoritum presbyterum minime ab urbe secessisse: quem, quoniam thesaurum istum (utpote ejus custos) indicare poterat, Julianus primum apprehendit, deinde verberibus graviter cecidit; postremo cum, questione de illo omni tormenti genere habita, forti animo et virili respondisset, seque in confessione fidei præclarum virum ostendisset, securi ferri mandavit. » Hæc de nece Theodoriti Sozomenus. Porro hunc cum tam Græci, quam Latini inter martyres recensuerint; faleri necesse est, cum fuisse catholice communionis presbyterum; aliasque cum ecclesia illa Catholicis usui esset, cum illo munere functum esse; vel (quod de multis accidit) in ipso martyrio detestatum esse hæresim arrianam. Constat enim domnicum illud Aureum, ita nominatum ecclesiam Antiochenam, fuisse sub

¹ Rufin, lib. 11, c. 36. — ² Socrat, lib. 111, c. 16. — ³ Greg. Naz. oral. 11, in Jul. — ⁴ August. de Civit. Dei lib. XVIII, c. 52. — ⁵ Chrysost. contr. Gent.

¹ Chrys. in laudibus Pauli, hom. 4. Tom. III. — ² Sozom. lib. v, cap. 7.

dilione Armarum. Porro Beda hæc amplius habet de Theodorito in Martyrologio ¹: « Post equulei penam et multos ac durissimos cruciatus, etiam lampades circa ejus latera appositæ sunt; sed his divina virtute resinctis, cum milites, qui eas tenebant, angelorum aspectu territi ruisent in faciem, et credentes in Christum impij ministerium recusarent, jussit Julianus pelago immergi; quibus beatus Theodoritus [Theodorus] ait: Præcedite, fratres: ego vero superans inimicum, sequar Dominum: sique occasione gladii martyrium consummavit. » Hæc ipse ex ejus Actis; ad quorum finem hæc scripta erant: « Nos, qui Antiochiæ in palatio eramus, et cum eo, » nempe Juliano, « in perlidia lunus; licet peccatores, servi Dei, hæc qua gesta sunt circa Dei famulum Theodoritum X kalend. Novembris, vera conscripsimus. » Sed error in dierum numero reperitur: nam ex Joanne Chrysostomo atque Sozomeno convincitur ante ejusdem templi incendium Theodoriti martyrium contigisse.

107. Quæ autem post directæ atque ignominia affecta sacra vasa, secuta sunt, a Theodoro sic enarrantur ²: « Tyrannus item sacra vasa in ararium regium inferri et portas ecclesie, quam Constantinus ædificaverat, observari mandat, quo nullus aditus illis, qui in ea conventus agere solent, omnino pateret. Hanc ecclesiam id temporis occupabant Ariani. In sacrosanctum autem templum, ad vasa sacra auferenda, simul ingrediatur Julianus præfectus Orientis, Felix regii thesauri quæstor, et Elpidius private pecunie et facultatum imperatoris procurator, quem Romani comitem rerum privatarum appellare consueverunt. Felicem vero et Elpidium, cum essent christiani, quo impio imperatori gratificarentur, a vera religione ac pietate descivisse ferunt. Julianus autem cum esset in templo, adversus sacram mensam mixvisse dicitur, atque Enzoio eum prohibere conanti, colaphum infregisse, dixisseque, res Christianorum divina cura et providentia prorsus destitutas esse, Felix sacrorum vasorum magnificentiam conspicuus (Constantinus enim et Constantius splendide et ample ea conficienda curaverant): Ecce, inquit, quam sumptuosis vasis filio Maria ministratur. » Sed quantum pena Julianus ob nimium contempdum muletatus divinitus fuerit, idem narrat, atque addit quod a sancto Joanne Chrysostomo præferuntur, dum ait:

108. « Sed isti Tyranni pro his impiis et insanis facinoribus non diu post penas persolverunt. Nam Julianus avventus confestim in gravem morbum delapsus, visceribus putredine exesis, inferiit; atque stercus non amplius per partes illas corporis, per quas naturaliter egeri solet, emisit; sed sceleratum ejus os, instrumentum blasphemie, partis illius ad sterces ejectionum nata locum obtinuit. Ferunt ejus uxorem, mulierem ob fidei constantiam egregie nobilitatam, hæc ad maritum dixisse: Debes merito, mi vir, Christum Salvato-

rem laude prædicare, quod tibi hæc castigatione suam potentiam ostenderit. Nam quem oppugnasset, plane te præderit; nisi consuetæ sua lenitate usus has plagas tibi divinitus inflixisset. Miser igitur partim conjugis oratione, partim cruciatus sibi imposito, morbi causam perspicens, orat imperatorem, ut ecclesiam iis, quibus erat ablata, redderet. Sed neque hoc ei persuasit; et ipse extemplo migravit e vita. » Illicusque de vindicta divinitus in Julianum inmissa Theodoretus. De Felice autem hæc adjungit:

109. « Felix vero repente flagello etiam caelitus impacto oppressus, sanguinem dies noctesque ex ore fudit. Quippe sanguis ex omnibus undique corporis (ut ita dicam) vasis, quibus continebatur, ad eam partem conflavit. Itaque universo ejus sanguine in hunc modum exhausto, statim extinctus est, et æternæ morti traditus. » De eodem rursus Felice, quem comitem sacrarum largitionum Ammianus appellat, repentina morte ex sanguinis profluvio, necnon de Juliano comite Orientis et ipso morte assumpto, hæc habet Ammianus ¹: « Felice, inquit, largitionum comite profluvio sanguinis repente extincto, eumque comite Juliano secuto, vulgus publicos contuens titulos, Felicem, Julianum, Augustumque pronuntiabat. » At hæc non repugnant iis que dicta sunt ex Chrysostomo de Felice inferiti, quod crepuit medius; imo maxime consentientia sunt: nam quod disruptis visceribus, ore vomens sanguinem, continuo exspiravit, visus est medius crepuisse: corrigendus tamen videtur tum ex Ammiano, tum ex Joanne Chrysostomo Theodoretus, dum ait, dies noctesque sanguinem evomisse; cum repentino exitu Dei vindicta, esse sublatum constet. Porro ad hunc ipsam Felicem comitem sacrarum largitionum extat ejusdem Juliani adversus (ut pulo) Christianos ² hoc anno iisdemque consulibus hujusmodi datum rescriptum:

« Imp. Julianus A. ad Felicem com. S. L. Quidam scelerate proscriptorum facultates occultant. Hos præcipimus, si locupletes sint, proscriptione puniri: si per egestatem abjecti sunt in faciem vilitatemque plebeiam, damnatione capitali debita hære detrimenta. PP. Rom. VII id. Mart. Mamertino et Nevieta ess. » Pecuniare namque erat Juliano (ut superius vidimus) bona Christianorum auferre: ad quod faciendum si quando aliqua non posset causa legitima tingi, illam ex Evangelio captabat, quod in ipsis fidelibus abdicatio rerum temporalium commendetur.

110. Elpidium quoque comitem rerum privatarum ex christiano factum desertorem intelicissimè diem extremum clausisse, Necrophorus auctor est: « Ac tertius, inquit ³, Elpidius, qui blasphemus quoque in Christum fuerat, tardius ille quidem quam alii, penas hinc, sed tamen inter eos qui tyrannidem affectarunt, deprehensus, bonis omnibus exutus,

¹ Die 23 Octobr. — Theod. hb. ii. c. 11. 12.

¹ Ammian. hb. xxiii. — ² L. v. de bonis proscrip. C. Theod. — ³ Necroph. hb. x. c. 29.

gravesque arumnas alias in carcere perpressus, turpiter vitam finit, execrandus et detestandus ab omnibus iudicatus. » Hæc Nicephorus. Quid præterea aliis tunc acciderit, qui fidem christianam deseruissent, ita recenset : « Sed et Hieronim illum Thebis Ægyptiis ortum, qui episcopus creatus, casu quodam ad græcam superstitionem defecerat, subita putrida invasit ægritudo, quæ totum illius corpus depasta, abominationem eum omnibus reddidit. Quapropter rebus omnibus desperatis, in viam est projectus, nullam prorsus a quopiam miserationem consecutus. Christiani namque, perinde atque piaculum, omnibus modis eum aversati sunt : Græci autem hactenus tantum eum, quod se errori et fraudi corum subiicisset, agnoverunt. Et Hieron quidem acerbissime et miserrime ita e vita excessit. Alius autem, Theotecnus scilicet quidam, et ipse a nostra in græcam religionem prolapsus, carne ejus omni putrida carie consumpta, verminum materia factus est ; et oculis illorum morsibus amissis, moriens per insaniam, quæ eum corripuit, sua sibi dentibus conscissa et devorata lingua, e gravibus tormentis ad longe deteriores majoresque cruciatus migravit. Sed et alii insuper talia quoque ausi, condigna sceleribus suis tulere supplicia. Ejuscemodi multa eo tempore divinum numen exhibuit miracula, commeritas justasque ab eis, qui impudenter et aperte veram pietatem oppugnavit penas exigens. » Hactenus Nicephorus. Porro ad hæc allussisse Chrysostomus visus est, dum enarratis quæ accidissent Juliano et Felici præfectis, mox illa subdit verba ¹ : « Hæc sane et his item plura (neque enim omnia enumerare, temporis hujus est) animo instrans impius imperator, verebatur temeritatem suam ulterius promovere. »

111. Cæterum quod spectat ad tempus suppliciorum Juliani comitis Orientis, et Felicis comitis sacrarum largitionum, divinitus irrogatorum, cum ex sententia Joannis Chrysostomi ea spectantibus Antiochie, constet, ante translationem Babylæ sacrorum ossium, et templi Daphnicii conflagrationem, contigisse ; perperam ab Ammiano et aliis ordine præpostero recensentur : his enim admonitum Julianum, atque exterrefactum suorum præfectorum suppliciis, læsatur ipse Chrysostomus, pepercisse reliquiis Babylæ, ne eas in cineres redigeret, in ventum spargeret, vel in mare demergeret, aut in desertum et inaccessum locum penitus ablegaret ; sed siverit e Daphne Antiochiam cum honore deduci, atque loco honestissimo collocari, et intra templum, ut ait, recondi, intra quod prius erant, antequam Daphnem translate fuissent. Quid vero mox acciderit, ut capsula Babylæ Antiochiam delata est, licet superius altigerimus ; lamem ex Chrysostomo est fustus enarrandum, qui rem gestam recenset his verbis ² :

« At malignus demon statim eductus est, frustra sibi fraudis suæ artilicia confecta, sequæ non jam cer-

tamen habere cum mortuo, sed cum eo qui viveret, qui efficax esset, quique non se modo, sed omnes quoque demones fortitudine superaret. Is enim, nempe Babylas, Deum deprecatus ignem in templum ut cæditus demitteret, totum illius tectum exussit, ipsoque idolo ad extremos usque pedes deleto, eodemque in cinerem ac pulverem reducto, ab omnibus parietibus, qui ipsi integri adhuc stant, abstulit. At si quis nunc illo accesserit, nunquam utique dixerit, factum id ignis opus esse. Neque enim incendium id non ex composito factum, neque ex materia inanimi natum, sed tanquam manu quadam ignem circumagente, atque indicante, a quibus abstinere, quæ porro absumere oporteret : tanta certe concinnitate, tanto artificio ipsum templum detectum est, nec simile quidem iis quæ casu ac temeritate incendio conflagrasse videntur ; verum iis, quæ parietum ambitum integrum cum habent, tecto tamen carent : cætera enim omnia, et columnæ, item omnes, tam eæ quæ templi culmen, quam quæ vestibulum sustinebant, adhuc extant, præter unam, quæ ad posteriorem templi partem stabat ; et hæc tamen non temere perforata est, sed ea de causa, quam postea dicturi sumus. » Hæc ipse ; quæ evenisse tradit, simulac Babylæ ossa Antiochiam perlata sunt. Qualem autem de incenso templo Julianus adhibuerit questionem adversus æditum, idem auctor ita prosequitur :

112. « Hoc incendium ubi accidit, statim damonius sacerdos in carcerem rapitur » hunc illum puto, qui solus gratus deo suo ex omnibus Antiochenis, dictus est ex oratione Juliani, anserem immolasse ; « sic conjectus in vincula, incendii auctorem indicare coactus : qui ubi non habuit quem accusaret, intortis cubitis, multis flagris vapulavit, in sublime raptus, ac latera undique cæsus : quanquam nec sic quidem ex eo quicquam didicerit, rei que hujus eventus similis erat illi, qui in Christi resurrectione accidit : tum enim dispositi fuere milites, qui corpus Jesu custodirent, neque possent ejus discipuli furto illud auferre : cæterum is fuit rei ipsius eventus, ut nulla vel impudens species iis relicta fuerit, qui resurrectionis ejus fidem elevare ac calumniari vellent. Atque hic distrahebatur miser sacerdos, quo testificaretur factum id non divina ira, sed humano maleficio accidisse. Is autem contortus ac fæde lacertatus ; cum neminem haberet quem proderet, ignem de celo delapsum testatus est ; ut malevolis atque impudentibus nullus jam calumniæ locus relictus fuerit. Sed quod nos paulo ante dicere volentes in alium locum rejecimus, id ipsi hic tempestive dicemus.

113. « Quidnam vero id esse potest ? Certe martyr noster Babylas eo usque imperatorem terruit, ut furori ille suo supersederet. Neque enim ipsum quidem sacerdotem, eumque quem tanto honore prosequeretur, tot malis, lecti evansi causa affecit, et immanius quam fera crudelis dilamavit ; a cujus etiam vorandis carnibus fortasse non temperasset, nisi res ea detestanda, omnibusque abominabilis

¹ Chrys. advers. Gent. lom. v. — ² Id. ubi sup.

visa fuisset. Babylonem autem per quem demon os suum obstruxerat, rursus in urbem ea de causa transtulit, ut major illi honos ab omnibus haberetur. Etenim idem imperator si minus prius, hoc est quo tempore victum se esse demon fessus est; at certe post ipsum incendium omnia subvertisset ac perdidisset, capsulam exussisset, utrumque item monumentum, tum quod Daphne, tum quod in urbe erat; nisi metus in eo major, quam ira fuisset, ac nisi ejus molestia timor imperasset. Solemne enim permultis esse videmus, cum eos ira ac dolor corripuerit, etiam si affectuum eorum auctores non nanciscantur, in obvios quosque ac suspectos iram effundere. Non procul autem ab hac suspitione Babylonas erat: nam simul ut in urbem pervenit, statim ignis in templum invasit. » Hæc Chrysostomus.

Cæterum Juliani furor simul cum malitia grassabatur: nam ne verum esse ab aliis crederetur, quod sacerdos vi tormentorum confessus esset, templum cælitus igne immisso conflagrasse, quasi a Christianis id facinoris perpetratum fuisset, eosdem in crimem adducens, dirissimam questionem in eos exereuit. Par est quidem credere, qui nec sibi carissimo sacerdoti peperisset, sed sævissime cruciasset, in Christianos conversum, in eos acerbis desavisse; seque tunc philosophum esse oblitum, quem tantopere affectabat. At licet id fecerit, a nullo tamen, quod optabat, potuit tale mendacium extorquere, ac tante falsitatis ad stipulatorem habere: cum nihilominus ipse in vulgus, facinus a Christianis esse patrum diffamari, quod et apud Gentilium nonnullos fidem invenit. Cæterum Artemius martyr, de quo dicturi sumus, qui tum erat Antiochia, coram Juliano exprobravit¹, non ab hominibus fuisse templum incensum, sed igne cælitus misso. Quin etiam ad de rusticis proxime habitantibus, atque testantibus fulmen e caelo se vidisse super templum delatum, Theodoretus affirmat².

114. At qui virtutem exhorruit, Babylonæ martyris, in cuius reliquiis nequicquam vel leviter peccare ausus est; in martyres longe positos vindictam de templi conflagratione et incensi Apollinis convertisse, sic Sozomenus tradit³: « His rebus in Daphne propter Babylonem martyrem a Deo confectis, imperator (credo, cum certior factus esset), ecclesias quasdam in honorem martyrum esse prope Apollinis Didymei famam, quod est pro Mileto situm, adificatas) scripsit ad præsidem Carie, ut si lectum jam et mensum sacrarum haberent eas incenderet: sin earum adificia ex dimidia parte duntaxat perfecta essent, fundamentis disturbatis, solo aquaret. » At non inultam suam reliquere injuriam martyres, quorum precibus paucos post menses, impius qui talia præcepisset, miserando exitu e vita sublatu est: sed de his pluribus suo loco.

115. Cur autem non ipsum integrum Daphnes templum comburi, sed partem ejus Deus intactam

permanere permisit: idem Chrysostomus inferius tradit⁴ id accidisse, ut parietes qui remanserant atque columnæ, tanquam vocalia monumenta, demonis imposturam, deorumque gentium imbecillitatem, et veri Dei summam potentiam posteris inlamerent: nam et post multa de his philosophatus, hæc addit: « Ecce jam vicesimus ex eo annus agitur; nec tamen adificii ab igne relicti pars ulla deleta est: sed quæ partes flammæ evaserunt, eæ solide ac firmiter stant, sicutque etiam nunc sic valide, ut vel ad centenos, ducentenosque et multo item plures annos durare possint. Id vero qui mirum videri debet, si ex columnis nulla prorsus ab altera avulsa ad solum deciderit? Columnarum enim earum, quæ ad posteriorem templi partem erant, una tantum tum perlacta, nec ea quidem corruit, sed a sua sede mota, ad mirum dum cadere inclinata sic mansit: cuius quidem columnæ partes sunt duæ, quarum altera a basi ad sectionem oblique muro incubuit, altera a sectione eadem ad capitulum supra constitit, et ea ab inferiori parte suffulgit. Quamquam autem et venti loco illi sepe incubuere, et terræ motibus crebris terra fuit concussa; ignis tamen reliquæ inconcussa manserunt, quæ ipsæ firmiter stant, propemodum clamitantes esse ad posteriorem emendationem servatas esse. Et quidem quod templum ipsum totum non conflagravit, hæc dicere possumus causam esse.

116. « Quod autem imperator fulmine percussus non fuerit, aliam, si quaeris, causam reperies ex eodem bonitatis et benignitatis Dei fonte manantem. Propterea enim Deus ignem ab imperatoris capite amovit, eundemque in templi lectum jaculatus est, ut alieno ille malo edoctus penam sibi reservatam effugeret, penitentia compunctus et errore liberatus. Illi enim neque hoc solum, neque primum virtutis suæ signum Christus dedit, sed et alia item multa hoc ipso non inferiora. Nam avunculus ejus et quæstor ararius, sic, ut dixi, uterque vitam finientes, præterea et fames in urbem statim una cum ipso invadens, et aquarum penuria nunquam antea visa, quam ab eo sacrificia in ipsis fontibus facta fuissent, et multa præterea alia, tum ea quæ in ipsius castris, tum quæ in urbis evenerunt, hujusmodi certe fuere, ut vel sævæ animam flectere possent, non ob id quidem quod permulta essent, neque ob id quod omnia pariter eederent, ac deinceps et post ipsa statim scelera perpetrata, ut quondam Ægyptiorum regis tempore; sed quod quæ edebantur miracula per sese talia erant, ut ad eorum, qui ea crederent, emendationem aliud alio non egeret, verum unum illorum quodque hoc ipsum per se præstare posset, » etc.

117. At acerbissimum casum, incomparabile damnum, jacturam famosissimi templi, dispendium oraculi celeberrimi, omnes aque luvæ immenso luctu Gentiles, ac potissimum ipse restitutor deorum Julianus Apostata, qui tantopere laboravit,

¹ Acta Artemii martyris, die 20 Octob. Metaph. et Sur. — ² Theod. lib. 10. c. 10. — ³ Sozom. lib. V. c. 19.

⁴ Chrys. contra Gent. tom. V.

ut Castalios latices expurgaret, et mutum deum suum vocalem redderet. Quamobrem Antiochenus sophista, ob consolationem mœrentium ethnico- rum, threnos lugubremque nœnia edidit : cuius aliquot a S. Joanne Chrysostomo recitata fragmenta, hic in unum compacta reddam animi causa, ut ex tam præclari auctoris luctu lector comparet sibi risum. Sed licet Chrysostomus, quisnam iste fuerit, minime nomine reseret; tamen ex patria, professione, titulo orationis ipsius, loco, et tempore, non alium quidem fuisse, quam Libanium, certum est : eum enim patria exiisse civem Antiochenum, Eupapius tradit; quem et claruisse hoc tempore, dictum est, et Antiochiæ apud Julianum egisse, nullus dubitat : orationem vero de Daphne ipsum magna diligentia elucubrasse, auctor est ipse Julianus in epistola anno sequenti in procinctu belli Persici in itinere ad ipsum scripta; in ea enim hæc leguntur¹ : « Sed de Daphne scripta est a te oratio, qualem nemo alius eorum qui nunc vivunt hominum, quamvis maxime conlenderet, possit perficere : veterum autem non multos perfecturos fuisse existimo. Quid igitur ego de ea nunc scribam, cum tua tam luculentia extet oratio? » Hæc Julianus. At qualem illam judicabit Chrysostomus², videamus; ut pariter una cum ipso et hominem et superstitionem ethnico- rum derideamus; ait enim : « Ipsa hic ego lamenti et nœniæ ejus, quam civitatis sophista in dæmonem conscripsit, verba apponam; sic enim habet nœniæ initium :

118. *Libanii sophistæ nœniæ.* — « Viri, quorum oculis æque ac meis caligo offusa est, in posterum neque pulchram neque amplam civitatem hanc vocemus. Deinde cum nonnulla attingisset, disserissetque de Daphnes fabula (neque omnem illius orationem huic nostræ inserere tempus patitur, ne longiores, quam par est, simus), Persarum, inquit, rex, olim civitate hac capta, templo pepercit : verba porro ipsa sunt hæc : Ille quidem ducto contra nos exercitu, prestare putavit, si templum integrum esse sineret; ac certe statuae decor barbaricæ ire prævaluit. Nunc autem, o sol, o terra, quisnam et unde hostis hic? qui citra omne auxilium equitum, citra omne presidium et gravis et levis armaturæ militum tenui scintilla omnia absumpsit? » Sed rursus de Persarum rege idem sophista : « Persarum regem, ejus qui nunc nobiscum bellum gerit ex majoribus unum, urbem prodicione captam cum exussisset, et Daphnem concederet idem facturus, dæmon sic immutavit, ut face, quam manu teneret, abjecta, Apollinem adoraret; adeo ejus animum deflinivit. » Sed his derisis, hæc ubi supra de Libanii oratione Chrysostomus : « Postea tibi declaravit Babilam dæmonem superiorem fuisse, tum cum Gentilium res victimis ac sacrificiis maxime florent : Et nostrum, inquit, templum, ingens illud ditivium non disturbavit; in sudo autem, atque adeo cum nubes ipsi præterisset, dejectum est, ni-

mirum nubem et diluvium appellans imperatoris ejus, » nempe Constantii in idola infensissimi, « qui præcesserat, tempus. » Rursus oratione paululum proventus id ipsum amarulentius deplorat his verbis : « Ad hæc cum aræ tuæ sanguinem sitirent, sedulus Daphnes custos, vel contemptus cum esses, permansisti, o Apollo, aliquoties etiam injuria lacesitus, atque externo spoliatus ornatu, patienter tamen tulisti; nunc vero multis ovibus, multis item bobus ad aram tuam mactatis, postquam sacrosanctum imperatoris os pede exceperisti, intuitus quæ prædicebas, visus liberatus esse mortuo quodam, quem tu judicaveras malum tibi vicinum esse, ac tibi obstrepere, de medio statim cultu solem vertisti. Undenam hoc tempore gloriabimur apud eos, qui memores sunt sacrorum, statuarumque tibi erectarum? » Post multa adversus hæc deliramenta cum disseruisset lepide quidem Chrysostomus, ad nœnias Libanii revocat lectorem, hæc subdens :

119. « Sed enim suspensa hic a vobis oratione nostra, interim rursus exaudiamus sophistæ hujus lamenta : misso enim Apolline ad Jovem his verbis quæstus suos convertit. Quale, o Jupiter, laborantis animi laxamentum perdidimus? Quam Daphnes regio tumultibus vacua erat? quanto etiam templum ipsum magis vacuum, utpote in quo natura ex sese quasi portum in portu fecerat, amobus quidem admodum tranquillis, altero tamen majorem tranquillitatem præstante. Quis non ibi mortem, quis non ibi timorem, quis non ibi luctum deposuisset? Quis propterea Fortunatas insulas inibi desiderasset? » Ad hæc Libanii verba Chrysostomus multa locutus de contagio pravorum morum et scelerum, quo illuc accedentes inficerentur, post multa rursus ad sophistæ verba revocat orationem, cum ille vecors in commendationem sui Apollinis sic rursus exclamat : O dexteram malignam, o iniquum ignem, quoniam primum dilapsus est; quodnam mali hujus exordium? Num a tecto exortus, ad reliqua deinceps serpsit? ad illius caput, ad faciem, ad phialam, ad eydarim, et talarem vestem? Vulcanus enim ignis arbiter non committitur, sed igni huic detrimentum afferenti, cum beneficio devinctus Apollini deberet, ob iudicium olim sibi ab illo factum? Sed neque Jupiter, qui inbrium habenas tenet, aquam in ignem dimisit, præsertim qui olim Lydorum regi periclitanti pyram extinxerat, etc. Illa vero de Vulcano ex turpi fabula et obscenis actibus Veneris cum Marte mutuatum sophistam Chrysostomus ludibrio insectatur.

120. At post hæc rursus sophista de idoli forma : « Viri, trahitur mihi mens ad dei Apollinis speciem, ac mihi ob oculos cogitatum typum ipsum representat, formæ leuitatem, colli molliorem, idque in lapide; cingulum, quo aurea tunica circa pectus sic colligebatur, ut partim subsideret, partim subsurgeret. Breviter totius dei habitus, cuius iram vel ferventem non sedavisset, ut qui similibus esset ventilemam occinenti? Et hercule audivit hunc olim atiquis (ut aiunt) in meridie cithara ludentem; o aures

¹ Jul. epist. xxviii. — ² Chrysa. contra Gent. tom. v.

beatas! Ceterum cantus erat terrae laudatio; cui quidem de aureo cyatho libare mihi videtur, quod puellam oculuenerit delibens, ac sese deinde contrahens. » Hactenus descriptio imaginis Daphnitici Apollinis ex Libanio a Joanne Chrysostomo recitata: quam quidem eandem esse reperi cum illa, quae expressa videtur in antiquo numismate, accepto a Philippo Wingham nobili Lovaniensi, juvene erudito, ac rerum antiquarum studiosissimo, quarum causa, patrio solo relicto, Romae versatur; miroque affectus est gaudio, dum eandem, quam vere expressam tunicati Apollinis imaginem ostendebat in nummo, nos stylo Libanii egregie descriptam inspicendam proposuimus in Chrysostomo. Quae vero cenitur ad pedes Genii dimidia desuper terram eminentis imago, Daphnes puella est, cum a terra delibatur, secundum ea quae ex Libanio sunt recitata.

121. Quod vero ex lapide efformatum simulacrum illud fuisse, idem sophista tradere videatur; erroris arguendus est auctor in Actis Artemii martyris, dum illud ex ligno vitis compactum fuisse docet, ipsum laud fideliter in omnibus ita describens: « Imago autem Apollinis erat hoc modo constructa: ei ex vite erat corpus compositum admirabili quadam arte ita compactum, ut prae se ferret speciem unius adolescentis: auro autem illitus totus quo induebatur amictus, nudatis et non auratis caeteris corporis partibus, ostendebat quamdam, quae dici non potest, pulchritudinem: stanti vero erat in manibus cithara, et eam videbatur pulsare; comae autem et lauri corona auro florebant permixto, ut magna effulgeret gratia spectatoribus; duoque magni hyacinthi implebant ei figuram oculorum in memoriam Hyacinthi pueri Amyclae. Et gemmarum pulchritudo et magnitudo imaginum maximum afferebat ornatum, adeo ut quamplurimis in eo decipi contingeret, ut qui propter apparentis formae pulchritudinem inescerentur ad eum adorandum; quod quidem ipsi quoque Juliano exenerat: majorem certe ei cultum exhibebat, quam aliis omnibus imaginibus, ex singulis generibus ei sacrificans, et ab eo expectans responsa. » Haec tibi auctor: qui ut christianus homo, haud eum inspexisse putatur; sed ab alio relata, sic ut se habent, haud in omnibus fidelia memoriae commendavit. Sed jam caetera prosequamur.

122. « Post haec, inquit Chrysostomus ¹, pauca admodum ad incendium pertinentia quaestus: Clamabat viator, flamma erumpente; turbabatur per lucum Daphnes inquilina sacerdos dei: planctus autem pectorum, et ululatus ingens per locum arboribus densum percurrens, ad urbem usque vehemens atque horrificus pervasit. Imperatoris oculus vix somnum capere incipiens, amaro illo nuntio audito, e lecto surrexit. Ipse furore percitus, Mercurii talaria pervestigans, ad mali istius originem indagandum pergebat, aequo intra se flagrans ac templo ipsum. Trabes forebantur deorsum ignem

ferentes, id omne, quod ignis comprehendisset, absorbentes; ipsum scilicet statim Apollinem, tanquam a lecto non admodum distantem; mox et alia Musarum ornamenta, signa inibi extantia, lapillorum fulgura, columnarum pulchritudinem. Vulgus autem circumstantes lucebat, auxilium tamen ferre minime valens; id quod usu venire solet iis, qui de terra naufragium spectant, quorum unum hoc superest auxilium, casum ipsum lacrymis prosequi Nymphae certe et fontibus suis egressae ingentem luctum excitantur; ingentem item et Jupiter, haud procul considens; ejusmodi illum, verisimile est, labefactis filii honoribus, concitasse; ingentem autem sexcentorum demonum in luco agentium turba; neque sane minorem e media urbe Calliope, ubi extabat templum ejus, praeside Musarum Apolline injurias sentiente.

123. *Filii sacerdotis templi conversio ad Christum.* — « Postea vero idem delirans Libanius sic sub finem ait: Praestare mihi talem, Apollo, qualem te reddidit Chryses, dum Graecis imprecaretur, ira plenum et nocti adsimilem: quandoquidem tibi ornamenta eum redderemus, et quicquid olim de templo tuo ablatum fuerat restitueremus, praecipuum est quod colamus simulacrum, haud aliter, quam si sponsus aliquis, interim dum corollae contextuntur, moriatur. » Illicusque maniae. Subdit Chrysostomus: « Et sophistae quidem nostri lamentatio haec fuit, seu potius parvae quaedam lamentationis partes haec. Mihi vero succurrat admirari, qui factum est, ut ob quae illum prae pudore se avertere oportebat, ob ea ipse placere sibi putet; ut qui Apollinem eundem intemperati atque obsceni juvenis ritu per meridiem cithara personantem inducat; dicatque illi cantilena argumentum amasiam esse: aures autem eas beatas vocet, quibus obscenum id carmen exaudire contingerit. » Haec ipse et alia refert plene ridicula. Tantum valuit adulatio, ut nobilis ingenii sui vires ad haec laudanda, quae obruenda potius erant silentio, Libanius sophista pentus exhauriret. Sed haec omnia Christianae religionis cessere triumpho, quae de idolo famoso combusto, templo incenso, orbisque totius imperatoris studiis superatis, et daemonis potentia Babylo unius ossium virtute prostrata, dicta sunt.

Ad haec ipsa credimus spectare oraculum, quod ex Orilasio, Juliani medico, de quo dictum est superius, recitatur in Actis Artemii martyris, his versibus ²:

Dicto vos regi · Pulcherrima corruit aula,
Non lectum pulcher, non laurum valibus aptam
Phebus habet, fontisque extincta est lyupha loquens.

Haec ab oraculo Delphico.

124. Sed ad haec insuper, quae spectant ad Apollinis Daphnitici cultum, addimus corollarium de filio sacerdotis ejus templi, invito parente, ad chri-

¹ Chrys. contra gentes.

² Apud Metaphr. die 28 Octobr. babel Sur. tom. v.

silianam fidem perducto. Rei geslæ scries diligentissime a Theodoro describitur in hunc modum ¹: « Per id temporis, inquit, adolescens quidam filius sacerdotis, in impia educatus religione, se in numerum piorum aggregavit. Nam mulier quædam illustris ob pietatem et diaconatus munere dignata, matri hujus adolescentis per familiaris, eum cum matre adventantem (ad huc quidem valde adolescens erat) forte salutans, magnopere est ad veram pietatem cohortata. Mortua vero matre, venit ad eam adolescens, et consuetam ab ea disciplinam perdiscit; atque firme deficiens in animo ejus consilia, percontatur magistram, qua via possit superstitionem patris devitare, et veritatis, quam illa predicabat, potentem fieri. Cui illa: Oportet, inquit, patrem deserere, et illi tuum et illius fabricatorem præponere, et alteram petere civitatem, in qua poles latitare et impij tyranni manus effugere; pollicebaturque se ei rei prospecturam. Tum adolescens: At, inquit, deinceps veniam ad te, et tibi meam animam committam. Paucis interpositis diebus, Julianus Daphnem contendit, publicum epulum celebraturus; cumque eo una proficiscitur sacerdos adolescentis pater, qui imperatorem comitari consueverat.

125. « Adolescens erat cum patre et fratre una: isti namque in cibo imperatoris aqua lustrali expiando, adituorum munere fungebantur. Septem dies festum Daphnes agi solet. Primo die adolescens, ubi foro astans imperatoris opsonia aqua lustrali expiaverat, consuetoque scelere polluerat, curriculo currit Antiochiam; et ad eximiam illam mulierem recta profectus, Ego, inquit, venio ad te, uti a me promissum est: tu ergo saluti tam corporis, quam animæ consulto, promissumque præstato. Quamobrem illa consurgens extemplo, adolescentem deducit ad Meletium (hic erat partis Catholicorum Christianorum, qui Antiochiæ erant, episcopus), qui eum in superiori parte ædium, in quibus habitabat, commorari jussit. Pater autem querere adolescentem, perfrustrareque undique Daphnem, atque ad urbem contendens, circumire plateas et angiportus, circumferre in omnes partes oculos non cessat; quod quidem fecit magno illius inveniendi desiderio inensus. Ubi ventum est ad eum locum, in quo erant aedes Meletij, oculis sublatis videt eum ex tabulato despicientem; ad quem accurrens, inde abstraxit abduxitque. Atque ei domum reducto, primo permuta indixit verbera; deinde verucula candentia manibus, pedibus, et dorso iniegit; postremo conclusit in cubiculo, ostio foris obsecrato: ipseque Daphnem revertitur. Ista ille ipse, cum a late jam admodum exacta erat, mihi narravit; addiditque etiam se numine afflatum, et divina repletum gratia, omnia patris simulacra confregisse, cornique irrisisse imbecillitatem.

« Postea vero complexum animo facinus, quod conciverat, cepit patris adventum perlinescere,

orasseque Christum Dominum, ut ipse ferret auxilium, seras perrumperet, et ostia patefaceret. Nam tua causa, inquit, hæc et perpessus sum et admisi. Quæ cum dixisset, excidisse seras et ostia aperta esse. Inde igitur recurrisset ad magistram; quæ eum veste induit muliebri, et postquam in camera collocasset, iterum ad Meletium deduxit: Meletium vero Cyrillo, qui tum Hierosolymorum fuit episcopus, ipsum commisisse; et illa noctu ivisse Palestinam. Post mortem autem Juliani iste adolescens patrem ad veram traduxit religionem. Etenim cum istud, tum alia nonnulla ipse nobis narravit. Quare isti hoc modo ad Dei cognitionem adducti, veram salutem consecuti sunt.

126. « Julianus ¹ vero liberius, imo vero impudentius adversus verum Dei cultum arma ferre; et quanquam personam inducibat modestia, tamen relictia parare et tendere plagas cepit, quæ homines errore deceptos in impietatis perniciem inducerent. Nam primum fontes, tum que in urbe erant, tum quæ Daphne, sceleratis victimis contaminare, quo singuli qui aquam gustarent, tetra nequitiae labe inticerentur. Deinde quæ in foro exponebantur eadem sceleris macula inquinare: nam panes, carnes, fructus, olera, et alia omnia esculenta, aqua lustrali aspergebantur. Quæ cum viderent Christiani, etsi non poterant non gemere, lamentari, et scelera illa impense detestari; tamen eisdem vescuntur, legi Apostoli ² obsecuti, ita jubenti: Quicquid in macello venditur, comedite: nihil interrogantes, propter conscientiam. » hæc Theodoretus. Porro fontes istos sic sordè sacrificiorum pollutos divino miraculo exsiccatos esse, superius assertione Chrysostomi dictum est; quod et illi confirmant historici. Caterum quod ad cibos pertinet, etsi vidimus Constantinopolitanos Christianos his laudabiliter abstinuisse esculentis gentilitia superstitione pollutos, haud tamen damnandos esse Antiochenos Theodoretus Apostoli auctoritate confirmat, juxta illud ejusdem Apostoli ³: « Ut quid judicatur ab aliena conscientia? si ego cum gratia particeps, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Et illud ⁴: Qui non manducat manducantem non spernat. Et rursum: Qui manducat, domino manducat et gratias agit Deo. »

Tunc quoque accidit, ut Eusegius miles emeritus, annum ægus ætatis centesimum decimum, cum in Julianum exprobraret Magni Constantini fidem, sub quo militaverat; atque præterea patriæ pietatis desertorem unecuparet, virilique animo redargueret; ut majestatis reus ab eodem Apostata gladio amputari capite sit jussus; ejus triumphus præclaro notatus ⁵ est titulo in tabulis ecclesiasticis tam Græcis, quam Latinis, memoria anniversaria repetendus.

127. *Christianorum militum aliorumque crumen et martyrium.* — Quo etiam tempore martyrium subisse duos illos christianos milites Juven-

¹ Theod. lib. III. c. 13.

¹ Theod. lib. III. c. 14. — ² 1. Cor. X. — ³ Ibid. — ⁴ Rom. XIV. — ⁵ Menolog. et Martyr. Rom. die 3 August.

linum atque Maximum, idem post hæc Theodoretus affirmat. Nos autem rem gestam, a S. Joanne Chrysostomo, qui tunc temporis aderat Antiochiæ, pelamus, quam his verbis describit ¹: « Accidit, ut milites quoddam convivium haberent, » hoc puto epulum illud publicum a Juliano paratum, cujus superius mentio facta est, « in quo et martyres, quos hodie colimus, erant. Cæterum, ut conviviorum mos est, cum varii sermones hinc inde dicerentur, aliique alia tractarent, martyres nostri mala sui sæculi inter se deplorabant, longe potiora fuisse superiora tempora asserentes; dicebantque, et inter se, et ad sodales: Quem juvaret ultra vivere, vel spirare, vel solem intueri, sacris legibus ita contumelialis, pietate ita violata, creaturarum omnium Domino ita contempto? Omnia nidore plena sunt et fumo, omnia sacrificiis immundis referta. Proh! neque purum aerem spirare possumus. Dicta hæc ne perfunctorie transeas; et considera, quando ea locuti sunt, et quanta pietate. Nam si in militari symposio, ubi regnant ebrietates et intemperantia, ubi certatur de prodigalitate, ubi agon est stuporis et insipientiæ, sic ingemiscabant et lugebant; quales erant domi, cum soli inter se agerent? quales erant in precibus ac jeuniis, qui deliciarum tempore tam humiliter et tam apostolica præ se ferebant pectora? Gaudebant alii, hi vero lugebant: impie agebant alii, hi vero zelo urebantur. Sane ipsi ob fratrum valetudinem, suam sanitatem non sentiebant. Sic docebant et lacrymabantur in malis, quæ tunc liebant, quasi universo mundo tutores dati essent. Neque clandestinum fuit, talia eos dixisse. Nam ex sodalibus et convivis, adulator et irrisor quidam obsequium regi facturus, omnia ut dicta erant, detulit. Rex, accepta occasione diu quasita, causatus est ex verbis illis affectatam tyrannidem, ut ita martyrii corona privaret, et jussit, confiscatis facultatibus eorum omnibus, nudos eos in carcerem conjiceret. Illi autem gaudebant et exultabant, dicentes: Quid nobis divitis pretiosaque veste opus? Si et indusium intimum, nempe caro, propter Christum exendum est; non oblectabimur, sed sponde concedemus. Et oculus dicto, scripti sunt libelli indices confiscataque omnia. Porro ut homines in patriam migraturi, substantiam omnem in pecuniam commutatam præmittunt; ita et illis accidit. Quoniam erant in caelos transituri, inimicis ipsis negotiorum agentibus, et in hoc ministrantibus, opes suas ante se inserunt. Non enim illa tantum opes, quæ elemosynæ nomine dispendimus, transferuntur in caelum; sed etiam quascunque nobis hostes fidei, piorumque persecutores rapiunt, alibi thesauri erant: est enim hoc non minus, quam illud. De hoc audi quid Apostolus ² dicat: Et rapinam, inquit, facultatum vestrarum cum gaudio tulistis, scientes vos habere meliorem substantiam, et manentem in caelis. »

128. « Ut autem ingressi sunt carcerem, con-

fluxit ad eos omnis civitas; tametsi multis terroribus, iniuriis, et periculis interdictum erat, ne quis ad eos accederet, vel eis loqueretur, vel quovis modo communicaret. Atqui timor Dei effliciebat, ut non curarentur ea principis mandata. Unde multi ob consuetudinem, quam cum martyribus habebant, facti sunt et ipsi martyres. Multi enim, contempta presenti vita, frequenter eos visitando, sacras apud eos vigiliis continuis psalmis perficiebant. Erant familiaritates illæ spiritualis eruditionis et consolationis plenæ. Et clausa quidem tunc est ecclesia: carcer autem ecclesia facta est. Neque hi solum qui eos visabant, sed et qui intus cum eis tenebantur, veram patientiam et virtutem a patientia et fide eorum dicebant. Rex ut hæc audivit, valde stomachatus est; cupiens tamen eos supplantare, et ab alacritate sua destituere, avaros quosdam homines et impostores subornavit, qui si quando privatum colloquium sese offerret, eo accederent, non ut a rege missi, sed quasi singulari compassione, et proprio consilio id agentes; et adhorlarentur, ut a religione desistant, et ad impietatem transeant. Dicebant enim: Sic non solum immensum periculum elugietis, sed majori dignitate honestati, majorem quoque principatum adepturi estis, vestri ira feliciter placata. Nomen vidistis et alios vestri ordinis id ipsum fecisse? Quibus illi responderunt: Atqui nos hæc potissimum ratione viriliter stabimus, et pro illorum ruina nosmetipsos in sacrificia offeremus: benignus et misericors nobis Dominus est: solet etiam, uno accepto sacrificio, toti orbi conciliari. At sicut olim ³ tres pueri diverunt: Non est in tempore hoc princeps et propheta et dux, neque sacrificium, neque incensum, neque holocaustum, neque locus primitiarum coram te, ut possimus invenire misericordiam; sed in animo contrito, et spiritu humilitatis suscipiamur, quasi in holocaustis arietum, et taurorum, et sicuti in millibus agnorum pinguium. Ita et illi videntes altaria subversa, clausas ecclesias, sacerdotes fugatos, fideles omnes in exilium actos; studebant, ut pro omnibus offerrentur Domino, relictiisque militaribus signis, angelicis sese choris adjungerent. Quocirca et dicebant: Quid? etiam si nunc non morimur, moriendum tamen omnino est non multo posthac. Salfius igitur fuerit mori pro rege angelorum, quam pro rege tam impio: hic etsi moriatur pro rege quis, nihil accipiet a rege sua dignum fortitudine. Et quid posset defuncto prestare, vel si maxime vellet? atqui eis sapienterone ne sepultura quidem contingit, et non raro a canibus devorantur. Quod si pro rege angelorum mortui fuerimus; certi sumus, nos accepturos corpus multo gloriosius: majori gloria conspicui erimus, longe nobis majora erunt laborum premia. Promde arripimus arma spiritualia: non opus jaculis et sagittis; sufficit pro omnibus lingua: sunt enim et sanctorum ora pharetræ, et quibus diabolico capiti continui et crebri ietus inferuntur.

129. « Nummata sunt hæc atque similia regi;

¹ Chrysost. oral. in SS. Martyres Juven. et Max. tom. III. —
² Hebr. X.

³ Daniel. III.

qui nec desiliit, sed illecebrarum escis iterum atque iterum illos tentavit. Ita autem mandavit, quod si cederent victi, sub omnium oculis producerentur; sin fortes perseverarent, uti perduellionis rei educerentur et occiderentur: neque ulla christianæ professionis, ob quam tenebantur, mentio fieret. At qui revelat profunda et abdita, non permisit, ut machinationes illæ occultæ manerent, ignotæ insidiæ. Nam quemadmodum olim mulier Ægyptia¹ Josephum in lecto apprehendens, licet speraret factum suum clam fore omnibus hominibus; non fuit tamen occulta vel oculo illi soporis nescio, vel posteritati; quippe quod absque arbitrio illa Josepho dixit, id toto ubique mundo canitur: ita et ea, quæ per subornatos illos consiliarios dolosus rex agebat, sperans occulta fore, nequaquam manserunt occulta. Didicerunt enim posteri omnes, et insidias dolosas, et triumphantium victorias. Denique cum multo tempore exacto, alacritatem eorum non solum non frangeret multitudo dierum, sed potius studium et ardorem excitaret æmulatoresque multos faceret, jussit tandem media nocte in barathrum eos abduci. Ducebantur itaque in densas tenebras luminaria, et decollabantur. Cæterum capita detruncata tunc diabolo magis terribilia erant, quam cum adhuc vocem darent; sicut et caput Joannis non tantum terrebat cum loqueretur, quantum cum disco² mutum afferretur. Habet enim et sanctorum sanguis vocem suam, quæ non per aures auditur, sed occidentium conscientiam invadit et perstringit. Post beatam autem illam eadem, quidam etiam cum salutis periculo athletas illos optimos rapiuerunt, etiam ipsi vivi martyres, ut eorum reliquias curarent decenter: nam quamvis non occidebantur, optabant tamen mori potius, quam ut corpora illa relinquerent inhumata; ita ad venationem eorum festinabant.

130. « Dicunt qui tunc afflere, et quibus corpora illa recens occisa videre datum fuit, quod jacentibus simul illis in sepulcro, talis quadam ex eorum oculis et vultu gratia resplenderit, qualem in Stephano Judæis responsuro fuisse Lucas dicit³; neque ullus est, qui non pio quodam horrore illis adstiterit; adeo aspectus ille afflictoe omnes; quin et omnes clamabant in laudem eorum id quod a Davide dictum⁴: In vita sua non sunt separati, et in morte non sunt divisi: pariter enim confessi sunt; pariter carcerem inhabitaverunt; pariter in barathrum abducti sunt, pariter capite mulcati; et unus ubiisque corpora tumulus tenet; et unum quoque tabernaculum in caelis eos excipiet, quando ad majorem perventuri sunt gloriam nempe immittandi. » Et paulo post, hæc de eorumdem martyrum reliquiarum cultu: « Ideo sæpe eos irvisimus, tumulos adornamus, magnaque fide tumulos eorum contingamus, ut inde benedictionem aliquam assequamur. Etenim sicut milites, vulnera in præliis sibi inflata regi monstrantes, lidenter loquuntur; ita et illi in manibus absceda capita gestantes, et in medium afferentes,

quæ voluerint, apud regem cælorum impetrare possunt. Proinde magna fide promptitudinæque huc veniamus, quo et visis sanctorum monumentis, et consideratis eorum præmiis, inde varios thesauros undequaque colligamus, » etc. Hæc Chrysostomus. Horum vero natalis dies tam in Oriente, quam in Occidente a Catholica Ecclesia annua celebritate recolitur vicesima quinta Januarii: qui enim hujus anni ultimo tempore confessi sunt, in carcere detenti, ad illum diem delati, martyrium magna omnium fidelium gloria consummarunt. Pari quoque certamine et persimili martyrio coronati sunt Romæ hoc anno Joannes et Paulus, de quibus inferius pluribus agendum erit.

131. Quod rursum pertinet ad res Antiochenas, hæud profuit Juliano Inculenta illa oratione de barba hircina dieteria refellisse, nec fortissimis militibus necem clanculo intulisse; quin christiana libertate fideles sicut Christi gloriam prædicarent, ita falsitatem deorum Gentilium probis insectarentur; usque adeo, ut femina quoque christiana id ipsum summa constantia animoque invito præstiterit. Inter quas enituit magna laude veneranda matrona, nomine Publica, cujus egregium certamen in hæc verba a Theodoro¹ describitur: « Hæc loco prætera historiam de femina quadam præstantissima plane memorabilem narro: nam femina etiam divino pietatis amore ac studio armata, hujus tyranni rabiem prorsus contempserunt. Publica femina illis temporibus nobilissima, et propter virtutis sue præstantiam plurimorum celebrata sermonibus, matrimonii jugo aliquandiu copulata, fructum Deo dignum sane admiratione obtulit. Nam Joannes, qui longo tempore presbyteris Antiochiæ præfuit, et sæpe ad primatum apostolicum sultragis delectus, semper illum honoris gradum recusavit, ex ejus ventre tanquam admirabili solo editus est. Hæc mulier eorum virginum perpetuam castimoniam professarum secum habens, Deum omnium optificem ac Salvatorem hymnis assidue celebrare solebat. At cum imperator illac prætergrederetur, virgines inter se nutu clariori voce canunt, ratæ illum consecelatum tyrannum contemnendum esse, et omnium irrisione ludendum. Canebant autem illos potissimum psalmos, quibus debilitas simulacrorum scite deridetur, et cum Davide² dicebant: Simulacra gentium, argentum et aurum, opera manuum hominum. At postquam versus, qui illa sensus omnis expertia esse pronuntiant, recitaverant, istum adjugebant: Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis.

132. « Illis Julianus cum maxima animi agridudine auditis, jussit, ut eo progrediente conticescerent. At Publica ejus leges parvi astutians, majori cum alacritate eorum virginum in unum coegit, et illo præterente, denno cantare mandavit³: Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus; etc. Itaque tyrannus graviter commotus, jubet magistratam eorum

¹ Genes. XXXIX. — ² Matt. XIV. — ³ Act. VI. — ⁴ 2. Reg. I.

¹ Theod. lib. III. c. 17. — ² Psal. CXXII. — ³ Psal. LXXVII.

ad se adduci : quam cum animum propter aetatem ingravescenstem cum primis venerandam cerneret; tamen neque canicie corporis ad misericordiam illius capiendam, neque animi virtute ad honorem ei tribuendum adducitur; sed satelliti cuidam dat mandatum, ut utramque malam verberet, et genus cruentel manibus. Illa hanc contumeliam pro summo honore ducens, domum reverfitur, et tyrannum, ut solebat, spiritualibus cantilenis perstringit, non aliter quam ipse psalmorum scriptor et magister David, qui malignum spiritum, quo Saul agitabatur, compressit. Etenim iste tyrannus, ubi sceleratos demones sibi familiares reddiderat, Corybantum more facere et contra verum Dei cultum rabiem exercere non desistit. » Haec de confessione Publiae Theodoretus.

133. Cum autem hanc fuisse Joannis matrem idem auctor affirmet, ea apud Graecos sententia invaluit, ut haec fuerit parens Joannis Chrysostomi : id quidem ipsi profitentur publicis monumentis, cum de Publia agunt in Menologio, die decima mensis Octobris. Quod quidem haud ita exploratum habetur, ut firmiter affirmari possit; cum multa sint, quae repugnent; atque in primis quod ipse ait Theodoretus, Joannem illum Publiae filium nunquam adigi potuisse, ut sedem episcopalem capesseret : cum tamen Joannem Chrysostomum fuisse constet episcopum Constantinopolitanum. Sed et cum Theodoretus eam nomine Publiae dictam ferat; Chrysostomi quidem matrem Anthusam appellatam tradunt. Rursum vero, quod me magis ab ea sententia distrahit, illud est, quod idem Theodoretus tradit, Publiam hanc animum fuisse jam ingravescenstem aetatis; cum tamen constet matrem Joannis Chrysostomi fuisse hoc Juliani tempore juniorem; ipsum vero Joannem ejus filium puerum; ita profecto invenitur, si aetas tum filii, tum matris reductur ad calculum. Quem enim vixisse annis quinquaginta duobus et mensibus octo Joannem Chrysostomum tradunt Leo imp., Zonaras, Georgius, et alii; obiisseque diem, Honorio septimum et Theodosio secundum cons. anno Domini quadringentesimo septimo, natum eum esse oportuit anno Domini trecentesimo quinquagesimo quarto, Constantio septimum et Gallo tertium cons., sique hoc eodem anno ipsum Joannem fuisse amorem aetatis octo, quem liquet a matre genitum adolescentula, quae anno suae aetatis vicesimo orbata viro, magna cum laude in viduitate permansit. Id quidem testatur ipse Chrysostomus¹, dum scribens ad Viduanum juniorem, haec de Libanio, eum ipse ab eo adolescenterum imbuebatur rhetoricis disciplinis : « Ego aliquando cum essem junior, doctore meo (erat autem ille omnium hominum maxime supersticiosus) animadverti matrem meam praemullis magnam excitasse admirationem. Nam cum eos, qui sibi assidebant, more suo interrogasset, eorum ego essem, ac responsum esset, me viduae mulieris esse filium; de me quaesivit aetatem matris, et viduatis tempus. Cum

primum vero audivit quadraginta annos natam esse, vigesimum vero jam annum agi, ex quo patrem meum amiserit; obstupuit valde, atque ad eos, qui aderant, conversus clara voce exclamavit : En quales mulieres apud Christianos sunt ! Tanta non modo apud nos, sed etiam apud Gentiles viduitatis laus est et admiratio. » Haec ipse. Ex his igitur satis liquet, ea quae de Publia a Theodoretis scripta sunt, minime aptari posse matri Joannis Chrysostomi; nisi dixerimus eum in aetate ejusdem errasse, eandemque duplici nomine Publiam Anthusam dictam esse. Haec de matre Chrysostomi, cujus patrem tradunt dictam fuisse Secundum nomine. Porro non ab annu femina tantum Julianus illus est, sed et delirus insigniter a mimo, Porphyrio nomine; qui ut Christianam religionem risu exponeret, baptismo per jocum initiatus, serio exinde Christum confessus, summa constantia perstans in sententia bilem principis movit; adeo ut oblitus se esse philosophum, in eum continuo animadverti jusserit : qui ex mimo martyr effectus, inter martyres relatus, anniversario honore colitur decimo septimo kalendas Octobris.

134. Sed et senex centum et decem annorum, Eusegius nomine, viridi animi robore fregit Juliani procaeciam, exprobrans illi desertam, in qua educatus fuerat, pietatem; Constantinum Magnum contra meritice ex religione commendans : ac sie fidenter insultantem sibi hominem minime passus est Julianus; sed abductum delirantem (ut aiebat) senem, ut eum curaret delirio, capite plecti jussit, quas majestatis reum; utpote qui licet imbellis viribus, lingua tamen potens juventutem in imperatorem sollicitaret : recensitus ergo et ipse inter martyres, anniversaria cum emoratione Ecclesiae laetus redditur nonis Junii, quibus reliquiarum ipsius translatio facta videtur.

His omnibus exagitatus Julianus Apostata, gravibus Antiochenos affecit incommodis, atque in eo potissimum, quod exercitum ad bellum Persicum comparatum, ibidem in hibernis continuit; ad quem alendum adegit civis Antiochenos vili vendere annonam, quam ipsi caro obpenuriam pretio emissent; adeo ut ea ex re complures a mercatura desisterint, eamque ob causam magis magisque caritas rerum omnium creverit. Haec quidem Socrates² tradit, additque, eundem ira percitum inde recedentem Tarsum concessisse, sed illinc, paratis quae opus erant, citius abiisse. Quid autem actum sit, cum Tarsi Julianus esset, Zonaras³ declarat his verbis : « Persis bellum illatum Julianum Tarsi illustri urbe Ciliciae convenit Arleminus sacerdos Esculapii, cujus templum Argis erat, celebri et ipsa ejusdem provinciae urbe, columnas ab eo petens, quas Christianorum primarius sacerdos ex ea arde abstulisset, atque suam ad eam sacram illis inadietasset, eodem restitit. Id deseror fidei ille statim sumptibus episcopi fieri jubet. Pagam cum magnis sumptibus et laboribus unam columnam demoliti essent, et usque ad

¹ Chrys. ad Vid. junior. ep. 1. tom. v.

² Socrat. lib. v. c. 15. — ³ Zonar. Annal. tom. III.

limen januae ecclesiae cum machinis pertraxissent, ac longo tempore ulterius promovere non possent, ea relicta, discesserunt: quam episcopus post Juliani interitum facillime levatam, in pristinum locum reposuit. » Haec Zonaras.

135. *Antiochia, Gazæ, Arthusii aliisque in urbibus execranda facinora adversus Christianos patrata.* — Sed quia hic modico tempore Julianum commoratum esse constat: nam unde digressus fuerat, Antiochiam reversus est; nos quoque ad res ab eo Antiochie gestas redeamus; ubi licet quæ palam egit, magno fuerint civibus detrimento; quæ tamen clanculum facta est ibi ab eo hominum cædes, magno opere civitatem afflixit; sed non nisi eo mortuo, jacturam, quam passa est, civitas sensit; hæc quidem Gregorius Nazianzenus his paucis perstringit¹: « Quis mihi Herodoti et Thucydidi otium linguamque suppeditabit, ut istius improbitalatem ætali futuræ transmittam, atque hujus temporis historiam quasi in columna sculptam posteris relinquam? Tacebo Orontem, » fluvius hic est, qui præterluit Antiochiam, « et nocturnos mortuos, quos hic tum imperator occultabat, et cadaverum acervis compressis atque obscure confrucidatis; hoc enim loco poetæ verbis uti commodius est. Prætermittam etiam concavas, semotissimasque et abdissimas aulae partes, quæque etiam in lacubus et puteis et fossis, malis thesauris, mysteriisque scabebant, non modo dissectorum puerorum et virginum ad animarum evocationem et divinationem, sacrificia minime legitima, sed eorum etiam, qui pro pietatis rectæque doctrinæ defensione periclitabantur. » Haec Gregorius; eademque Joannes Chrysostomus, dum ait²: « Jam vero quis enumeraverit necromantias? quis puerorum cædes? Nam victimæ illæ, a quibus homines ante Christi adventum non abstinebant, post ejus apparitionem repressæ, de integro renovabantur; non jam quidem in propulato: nam tam etsi imperator esset, ac licentiose omnia ageret, tamen tanta erat earum rerum impietas, ut ea imperatoria etiam licentiæ magnitudinem superaret: victimæ enim illæ de integro renovabantur. » Haec ipse; eadem quoque et Socrates³.

136. Cæterum licet tam dira et execranda, Antiochie cum esset, imperator Apostata perpetraret, nihilominus quibusdam iisdem Antiochenis concessis, voluit videri erga illos animo esse propensior. Testatur quidem Zozimus, post hæc eum Antiochenis alterationes Julianum cum iisdem conciliatum esse, atque in signum inite cum illis gratiæ, eisdem complura indulgisse, multosque cives decurionatus dignitate donasse, data insuper facultate eandem dignitatem in posteris propagandi. At hæc ipsa idem Julianus in Misopogone iisdem Antiochenis visus est tanquam ingratis exprobrasse, cum ait⁴: « Quenam igitur causa vestræ in nos offensiois atque invidia? Ego enim scio, nihil a me in vos commissum esse

durius aut gravius, neque privatim in singulos, neque publice in universos ullo genere maledicti; imo et laude affecti, quantum visum est convenire: ac de Christo quidem concessi tantum, quantum erat æquum ei qui pro viribus cupit de multis bene mereri. » At quid visus est sibi Julianus Christianis indulsisse de Christo? nihil profecto, nisi quod non cogeret (ut alii fecerant persecutores) eos palam ad Christum negandum; cum tamen dolo vim compensare soleret. Sed et subdit de remissis eisdem aliqua ex parte tributis: « Fieri, inquit, non potest, ut et iis, qui vectigalia pendunt, omnia condonentur, et qui accipere consueverunt, dentur omnia. Cum igitur videar publicas largitiones, quas regius sumptus facere consuevit, nihil imminuisse, tributa autem vobis non pauca remississe: nonne res admirabiles, atque ænigmati similis videatur? Sed quæ fuerint nostra in omnes cives merita, nihil attinet hoc tempore referre; » et inferius: « Multum vobis auri et argenti, multa vectigalia peculiari beneficio præter alias civitates remisi: præterea senatorum numerum ad ducentos auxi, neque ulli rei pepercî: id enim unum spectabam, ut civitatem vestram majorem ac potentiorum redderem. » Haec et alia in eos Julianus, necnon de collato eis frumento tempore famis. At in his blanditiis hostis infensissimus Christianis se habuit tanquam scorpio, dum sic brachiis complexi ac demulcere videtur, ut tamen cauda pungat, et lethale venenum inferat; quod quidem in pluribus, cum oblata occasio fuit, exitus declaravit.

137. « Per id tempus cum Julianus ageret Antiochiæ, inquit Socrates⁴, Persarum legati ad imperatorem adventarunt, postulatum ut bellum palam indiceret denuntiaretque. Ille eos remisit, hæc solum locutus: Me ipsum brevi videbitis: et propterea legatos hæc de re ad vos mittere non est opus. » At de rebus Antiochiæ hoc anno gestis jam satis. Age modo ad ejusdem Juliani persecutionem in utriusque Syriæ ecclesiis orationem convertamur, indeque ad res Alexandrinæ recensendas stylium admoveamus. Atque primum quid in cives constantiæ civitatis in littore Palæstino sita prope Gazam admiserit, ex Sozomeno recitandum est; ait enim⁵:

« Porro civibus Constantiæ, quæ est urbs Palæstina, non dissimilia objectat crimina, » nempe quod cultum deorum deseruissent, et Christum colerent, « eorumque civitatem civibus Gazæ tribuit, Islam namque urbem Constantiam, sicut ex superiore sermone didicimus, cum esset navale Gazæ civitatis, et Maïma vocaretur, Constantium simul ut intellexit eam religioni Christiana in primis esse deditam, civitatis honore decoravit, filique Constantii appellavit nomine. » Eusebius autem ab ipso Constantini imperatoris sorore fuisse denominatam tradit⁶, « atque dedit mandatum, ut sui juris esset, suisque legibus ipsa se gubernaret; arbitratus sane

¹ Greg. Naz. orat. 1. in Jul. — ² Joann. Chrys. orat. contra Gent. — ³ Socrat. lib. III. c. 41. — ⁴ Jul. in Misopog.

⁵ Socrat. lib. III. c. 16. — ⁶ Sozom. lib. V. c. 3. — ⁷ Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 38.

iniquum esse, ut dilioni Gazæ urbis superstitioni Gentilium supra modum addicta pareret. Verum ut primum Julianus ad imperium regendum accessit, cives Gazæ Constantiæ civibus liem intendebant. Atque Julianus constituit judex, Constantiam, quæ Gaza abest circiter viginti stadia, Gazæ adjudicavit. Quæ ex eo tempore suo priore nomine orbata, pars urbis Gazæ maritima nuncupatur. Magistratus autem civiles, belli duces, respública utrisque communis est, soloque Ecclesiæ statu et gubernatione duæ videntur hoc tempore civitates distinctæ. Nam utraque seorsum suum habet episcopum, suum clerum, celebres quoque dies festos martyrum, memorias episcoporum, qui in ipsis Ecclesiis rexerint; distinctos denique agrorum undique jacentium fines, quibus etiam altaria ad utrumque episcopatum spectantia distinguuntur. Itaque quidam episcopus Gazæ, qui hæc nostra vixit ætate, episcopo mortuo, qui ante ecclesiam Mainmatensem administraverat, laboravit, ut uterque clerus sibi subjiceretur: Non enim fas est, inquit, ut uni urbi duo prædicantur episcopi. At cum Mainmatenses huic refragarentur, Concilium gentis illius in unum locum coactum, causam cognovit, alterumque creavit episcopum. Nam iniquum omnino existimavit, ut qui ob pietatem privilegia civitatis recepissent, si tametsi iudicio gentilis imperatoris statum sacerdotii mutatum haberent, ordine ecclesiastico et honoribus sibi olim tributis penitus spoliarentur. » Hæc de Constantia civitate Sozomenus.

138. Quid autem Gazenses in Christianos, qui apud se essent, admiserint, idem auctor post multa sic narrat: « Sed quoniam hæc nostra protracta oratio est, et de Georgii atque Theodoriti necesse discernimus: tempus jam videtur postulare, ut de Eusebio, Nestabo, et Zenone fratribus mentionem faciamus; quos populus Gazæ eodem tempore odio persecutus, domi occultatos comprehendit, ac primum conjicit in carcerem flagrisque cædit; deinde omnes ad theatrum convenire, et contra eos graviter propterea vociferari cœperunt, quod sacra ipsorum profanassent, eisdemque ad religionem Gentilium delendam afficiendamque contumelia superioribus temporibus abusi fuissent. Qui partim clamando, partim se invicem incitando, ira succens, in eorum necem avidè ferantur. Atque ipsi se mutuo instigantes (quod a populo in seditione fieri solet, ad carcerem concursare; eosque inde deductos, modo pronos, modo supinos trahere, interdum ad terram allidere, jam cadere alii saxis, lignis alii, alii aliis rebus fortuito oblatis, sicque crudelissime interfecerunt. Accepi etiam, mulieres e tetrinis egressas radiis illos confodisse; quin etiam coqui in foro, pars lebetes aqua ferventi ebullientes e focis arripere, inque illos effundere, pars verberibus transfigere. Et vero eos discerperant, et capita eorum confregerant, ut cerebrum in terram efflueret; extra urbem deducunt ad locum, in quo

animalia expertia rationis mortua projici solent. Atque accenso rogo, eorum corpora comburant: reliqua autem ossa, quæ ignis nequaquam absumpserat, ossibus camelorum et asinorum, quæ ibi projecta erant, admisceant; adeo ut perdifficile esset ea inter tot ossa reperire. Attamen non diu sic latuerunt. Siquidem mulier quædam christiana, quæ non ex urbe Gaza orta fuerat, sed ibi suum domicilium collocaverat, jussu divino ea nocte ex aliis ossibus selegit, atque in ollam injecta Zenoniorum consobrinis servanda dedit: nam ita Deus ei mandaverat in somnis, et virum etiam mulieri indicarat, quo in loco atatem deberet, et antequam ad eum veniret ostendebat: quandoquidem ei ignotus erat, et propter persecutionem, quæ recens concitata fuerat, in occulto latitabat: nam parum aberat, quin ipse quoque a Gazæ civibus comprehensus trucidatus fuisset; qui, dum populus in consobrinis ejus necandis occupatus teneretur, nactus tempus idoneum, profugit Anthedonem urbem maritimam, quæ Gaza aberat circiter viginti stadia, quæque id temporis similiter superstitioni gentili dedita erat, et cultu ac veneratione statuarum cæcata.

139. « Ubi vero per judices ibi christianus cognoscitur, graviter virgis ab Anthedonis tergo cæsus, eicitur urbe; et ad navale Gazæ profectus, ibi absconditus delituit. Quo in oppido mulier in illum forte incidens, reliquias dedit; qui eas ad tempus domi servavit. At ubi episcopatum illius ecclesiæ ad tempus forte cepit (quod quidem accidit regnante Theodosio), extra urbem extruxit ecclesiam, et altare in ea erexit, martyrumque reliquias ibi reposuit prope reliquias Nestoris confessoris, qui cum istis Zenonis consobrinis, dum viverent, una versatus fuerat, atque simul cum illis a populo comprehensus, vinculorum factus erat et plagarum socius. Quem cum inter trahendum, qui cum trahebant, pulchrum habere corpus viderent, ejus miseri sunt, et ante portas urbis adhuc spirantem quidem, expectantem tamen brevi morituum proceperunt. Quem quidam inde sublatum ad Zenonem deportabant; apud quem dum ulceribus ejus et plagis adhibita sunt emutationes, e vita migravit. Cives autem Gazæ, dum facinoris a se admissi considerant magnitudinem, supra modum extimescere incipiunt, ne imperator ipsos inultos minime relinquat. Jam enim fama emanaverat, quod agrè admodum ferebat, et decimum quæque e populo necare constituerat. Sed hoc perspicue falsum erat, et rumor solum (si credibile est) popularis, qui multorum animos conscientia maleficorum exterritos occupaverat. Nam imperator hoc facinus a civibus Gazæ perpetratum (quemadmodum pro scelere, quod contra Alexandrinos a Gentilibus in Georgium commissum esset, fecerat) ne litteris quidem coarguit; sed solum eum, qui illius gentis tum præfectus erat, magistratu abdicavit, habuitque pro suspecto; et in iudicium adducens, humanitatis officium esse duxit, eum morte nequaquam condemnare. Eum tamen vehementer incusabat, quod quosdam ex civibus

¹ Sozom. lib. v. c. 8.

Gaze, qui seditionis et caedis auctores dicebantur, in vinculis tenerat, eo consilio, ut secundum leges penas persolverent. Nam quid cause erat, inquit, ut ad supplicium adducerentur hi, qui paucos Galilaeos pro injuriis, quae ipsis saepe ab deis intulerant, probe ulsi fuissent? » Haecenus de his Sozomenus.

140. Peculiare namque hoc erat Juliano dictitare, atque ad praefectos rescribere, quotiescumque accideret Christianos a Gentilibus vi publica et gratulatione necari. Nam quae hic habet Sozomenus de Caesariensibus (de quibus superior egimus), cum Julianus eadem Christianorum per Gefines factam derideret; de quo illud ipsius Gregorii¹ hic repetendum: « Quam praecleara, inquit, et humana sententia! Quid enim grave, inquit justus iudex minime Christianos persequens, si decem Galilaeos una Graecica sustulit? Haec vero annon perspicua crudelitas? annon persecutionis edictum? » etc. Haec Gregorius, jure existimans, hujusmodi licentiam et impunitatem occidendi Christianos, concessam a Juliano, aequipollere cuivis acerbissimo persecutionis edicto. Quidnam enim praetermississent Gentiles in Christianos patrare sceleris, quod certo scirent non tantum a principe inultum relinqui, sed et laudari?

141. Quomodo insuper Gazenses quaesierint ad necem S. Hilarionem in suo ipsorum agro degentem, idem Sozomenus² narrat, sic scribens: « Per idem tempus Hilarionem etiam monachus a populo Gaze quaesitus, profugit in Siciliam. Ibi ligna in desertis montibus colligens, et humeris portans, quandam in urbe ea vendidit, eoque pacto quantum sat erat ad quotidianum victum sibi comparavit. Verum tandem a viro quodam daemone agitato, quo ipsum liberaverat, quisnam et qualis esset, indicatus, concessit in Dalmatiam. Qua in regione quoque eum maxima miracula divina virtute edidisset, adeo ut mare ejus precibus recessu prohibuitum aridam undique inundatione obruisset; inde denovo recessit. Nam ei haud volupe erat, apud eos qui ipsum laudarent, commemorari. Haec loca subinde commutando, obscurus esse, et celebrem famam de se pervagatam crebris migrationibus delere laboravit. Postremo Cyprum praerectus, Paphum appulit; atque rogatu illius, qui tum Cyprum erat episcopus, ibi commemorari contentus est; inque loco, qui Charbris dicitur, monasticum vitae genus excoluit. Quod autem martyrio iste non occubuerit, fuga in causa fuit. Atque fugiebat, propterea quod sanctum Evangelii praecipuum est; inque loco, qui Charbris dicitur, monasticum vitae genus excoluit. Quod autem martyrio iste non occubuerit, fuga in causa fuit. Atque fugiebat, propterea quod sanctum Evangelii praecipuum est; inque loco, qui Charbris dicitur, monasticum vitae genus excoluit. Quod autem martyrio iste non occubuerit, fuga in causa fuit. Atque fugiebat, propterea quod sanctum Evangelii praecipuum est; inque loco, qui Charbris dicitur, monasticum vitae genus excoluit. » Haecenus Sozomenus.

142. Quae licet vera omnia sint, diverso tamen tempore contigisse fugam Hilarionis a protectione ejusdem in Siciliam, S. Hieronymus, qui ejus res

gestas exactissime est prosecutus, facile monstrat, dum hoc Juliani tempore eum petiisse Oasenam Aegypti solitudinem, atque demum ipso defuncto reversum, protectumque esse in Siciliam tradit; qui de fuga Hilarionis haec habet¹: « Urbs autem Gaza, postquam profecto de Palaestina Hilarione Julianus in imperium successerat, destructo monasterio ejus, precibus ad imperatorem datus, et Hilarionis et Hesychnii mortem impetraverat, amboque ut quaerentur, toto orbe scriptum erat. Egressus ergo de Bruttio, per inviam solitudinem intravit Oasam; ibique anno plus minus exacto, quia illuc quoque sua fama pervenerat, quasi jam in Oriente latere non posset, ubi multi illum et opinione et vultu noverant, ad solas navigare insulas cogitabat, ut quem terra vultu gaverat, saltenu maria celarent. Eodem ferme tempore Hadrianus discipulus ejus de Palaestina supervenit, dicens Julianum occisum, » etc. Haec Hieronymus de fuga Hilarionis a Gazensibus eum ad necem quaerentibus. Quod autem tanto studio iidem ejus necem expetiissent, ea potissimum causa intercessit, nimirum quod idem S. Hilarion apud eos agens, insignia cum miracula edidisset, uno ex illis in theatro facto perspicuo, ab omnibus fuerat acclamatum, Marnam Gazensium deum esse superatum a Christo: quodnam vero hoc fuerit, praetermissis caeteris, hic ex eodem Hieronymo recitemus, qui rem gestam ita describit:

143. « Italicus ejusdem oppidi municeps christianus, adversus Gazensem duumvirum Marnae idolo deditum, circenses equos nutriebat: hoc siquidem in Romanis urbibus jam inde servatur a Romulo, ut propter felicem Sabinarum raptum, Conso, quasi consiliorum deo quadrigae septeno currant circuito; et equos partis adversae fregisse, victoria sit. Hic itaque annulo suo habente malicium, qui demoniacis quibusdam imprecationibus, hujus impediret equos, et illius incitaret ad eorsum; venit ad beatum Hilarionem, et non tam adversarium hedi, quam se defendi, obsecravit. Ineptum visum est venerando seni in hujusmodi nugis orationem perdere. Cumque subrideret et diceret: Cur enim non magis eorumque pretium pro salute animae tuae pauperibus erogas? ille respondit, functionem esse publicanum; et hoc non tam se velle, quam cogi; nec posse hominem christianum uti magicis artibus, sed a servo Christi polius auxilium petere, maxime contra Gazenses et adversarios Dei, et non tam sibi, quam Ecclesiae Christi insultantes. Rogatus ergo a fratribus, qui aderant, scyphum fidelem, quo libere consueverat, aqua jussit impleri, eique tradi. Quem cum accepisset Italicus, et stabulum et equos et arugas suos, rhedam, carcerumque repagula aspersit. Mira vulgi expectatio: nam et adversarius hoc ipsum irridens dilanaverat; et fautores Italicum sibi certam victoriam pollicentes exultabant. Igitur, dato signo, hi advolant: isti praepediuntur. Sub horum curru rotae ferunt: illi praetervolantium terga vix cernunt.

¹ Greg. Nazianz. orat. 1. in Jul. — ² Sozom. lib. v. c. 9.

¹ Hieron. in Vita S. Hilarion. tom. 1.

Clamor fit vulgi nimius, ita ut ethnici quoque ipsi conciperent : *MARXAS VICTES A CHRISTO EST.* Porro furentes adversarii Hilarionem maleficum Christianorum ad supplicium poscere. Indubitata ergo victoria et illis et multis retro circensibus, plurimis fidei occasio fuit. » Hucusque de his sanctus Hieronymus; quibus Gazenses magna ira periti, tanto studio Hilarionem, cum iuic per Julianum, ut eum necarent, pervestigarunt.

144. Cæterum adeo furens fuit Gazensium in Christianos persecutio, ut non tantum Hilarionem cogere capere fugam, sed et alii omnes qui degebant in eorumdem Gazensium ditone, fuga pariter atque latebris sibi consulere sint coacti : nam de majoribus suis hæc Sozomenus¹ posteris commendavit : « Hujus fugæ cum alii complures meorum majorum, tum avus meus particeps fuit : propterea quod cum patre gentili natus esset, et ipse cum universa familia, et hi qui erant genere Alaphionis orti, primi in Bethelia pago, ditoni Gazensium subjecto, multis hominibus frequentato, et delubra habente, tum ob vetustatem, tum ob structuram magno ab habitatoribus in honore habita, et maxime omnium illud quod Pantheon vocabatur, supra elivum quemdam hominum manu factum, velut supra arcem positum, et toto pago undique eminent; et, quantum conjectura assequor, locus inde nomen traxit, et ex syriaca lingua in græcam translatum, Domicilium deorum, propter illud delubrum, Pantheon appellatum est. Ferunt autem illis, qui ex eorum familia sati sunt, Hilarionem monachum, religionis Christianæ recipiendæ causam et auctorem extitisse. Nam cum Alaphion iste demonio agitaretur, et quidam tum Gentiles, tum Judei incantationibus ad dæmonem ejiciendum, et aliis quibusdam superstitionibus ineptis crebro multumque usi, nihil proficerent; Hilarionem, invocato nomine Christi, dæmonium expulisse, et hominem ad fidem Christi adduxisse. Meus autem avus in sacris litteris interpretandis magnam laudem est adeptus. Vir erat ingeniosus, et talis, qualis non in obscuro latere debeat : humaniore etiam litteratura non mediocriter institutus, ita ut arithmeticae expertus non esset. Quamobrem Christianis qui Ascalonem, Gazam, et loca finitima incolebant, perquam carus erat, propterea quod ambiguas sacrarum litterarum sententias et ad religionem apte et aperte facile ad omnium intelligentiam dissolvere poterat. Virtus autem eorum, qui ex altero genere orti sunt, vix a quoquam oratione explicari potest : nam primi hoc in loco et ecclesias et monasteria fundarunt, eaque tum vitæ integritate, tum benignitate in peregrinis et egentibus excipiendis ipsi exornarunt. »

145. Sed quo tandem progressa sit eorumdem Gazensium et Ascalonitarum in Christianos sævitia, Theodoretus narrat, cum ait² : « Quæ autem maleficia, hi qui falso simulacrorum cultu tenebantur obstricti, id temporis admiserint, prænquam per-

multa sunt, et opus separatim postulant : ego tamen ex multis pauca sumam mihi ad commemorandum, Ascalone et Gazæ, quæ sunt urbes Palæstinae, primum virorum sacerdotii dignitate exornatorum, et mulierum perpetuam virginitatem professarum ventres discindunt; deinde faciunt ordeo; ad extremum eos poris devorandos objiciunt. Sebaste in Palæstina item, quæ est urbs ditoni gentis, de qua supra dixi, subjecta, Joannis Baptista tumulum aperit; ossa tradunt igni absumenda, et eorum cineres passim dispergunt. » Hæc Theodoretus. At ex his plane ipsi videant, atque judicent novatores hærefici, isthæc sæpius perpetrantes, num sub Christi, an sub Juliani Apostatæ recensendi sint disciplina. Hæc quidem jubente ipso Juliano patrafa esse, idem ipse in Misopogone haud obscure testari videtur, dum ait de ethnicis ipsis Syris : « Deorum templa restituerunt, sepulera vero atheorum omnia, » sic nominat sacra conditoria martyrum, « signo a me nuper dato, everterunt; ita elati et erecti animis, ut scelera eorum, qui deos violarunt, acrius etiam quam mea ferebat voluntas, vindicarent. » Hæc Julianus; ad ea plane alludens, quæ facta sunt in Palæstina. At non Joannis Baptista tantum ossa, sed etiam Elisei propheta eadem fuisse affecta contumelia, Nicephorus³ et alii tradunt.

146. Ruffinus⁴ de his agens, quomodo ex tali jaectura Inerum fecere monachi Hierosolymitani, quos divina providentia tum direxit illuc, rem gestam narrat his verbis : « Juliani temporibus, velut relaxatis frenis elarbut in omnem sævitiam feritas paganorum. Ex quo accidit, ut apud Sebastem Palæstinae urbem sepulcrum Joannis Baptista mente rabida et funestis manibus invaderent, ossa dispergerent, atque ea rursus collecta igne cremarent, sanctos cineres pulveri immixtos per agros et rura dispergerent. Sed Dei providentia factum est, quosdam de Hierosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas, humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent; mori gratius habentes, quam hujuscemodi piaculo funestari; inter eos, qui ossa ad exurendum legebant, mixti, diligentius, in quantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, furtim se vel stupentibus, vel insipientibus subtraxere, et ad religiosum patrem Philippum venerandas reliquias pertulere. Ille supra se ducens, tantum thesaurum propriis servare vigiliis; ad pontificem maximum tunc Athanasium hostiæ immaculate reliquias per Julianum diaconum suum, post etiam Palæstinae urbis episcopum, mittit. Quas ille susceptas, paucis arbitris, sub cavato sacrarii pariete inclusas prophætico spiritu profuturas generationi posteræ conservavit. Quibus nunc, dejectis et prostratis idololatriæ vestigiis, in ædibus quondam profanis aurea tecla consurgerent, » etc. Hæc enim tradit in novum illud super Scapidem erectum au-

¹ Sozom. lib. v. c. 14. — ² Theod. lib. III. c. 6.

³ Niceph. lib. x. c. 15. Metaph. die 20 Octobr. in Acta Artem mart.

— ⁴ Ruffin. lib. II. c. 28.

gustissimum templum ejusdem sancti reliquias. Ut plane et in hoc demonstrata fuerit veritas verborum Christi dicentis ¹: « Nolite timere eos qui occidunt corpus, post hæc autem non habent amplius quid faciant. »

147. Nihil plane est, quantumlibet impietas vesana grassetur in reliquiis sanctorum martyrum, quod imminuat gloriam, qua eorundem animæ possunt in caelo; sed nec ob eam causam obscurare possit honorem, quo perfruntur in terris, ut plane de Joannis reliquiis cernimus esse factum: nam et qui erat Sebaste ejus tumulus, idem majori auctus gloria in posterum perseveravit; et licet inde ejus reliquæ ablatae fuerint, tamen in earum memoriam, disjectis deorum templis, præclaræ fuerunt erectæ basilicæ. Cæterum sive ex collectis ac repositis ibi cineribus, sive ex carne ipsa, quæ temporis diuturnitate ossa deseruerat, et in sepulchris remanserat, mortuo Juliano, ipsa eorundem cum Joannis, tum Elisei monumenta, eadem quo prius, imo majori celebritate et veneratione, ob miracula ibidem edi solita celeberrima claruerunt; ut merito acciderit quod ex Gregorio Nazianzeno ² dictum est superius: « Sanctorum vel solæ sanguinis guttæ, atque exigua passionis signa idem possunt, quod corpora. » Accedit his locuples testis S. Hieronymus, qui in epitaphio Paulæ ³ hæc habet ad Eustochium de ipsius matre in Palestinam ad loca sancta peregrinante.

148. « Vidit, inquit, Sebasten, id est, Samaritanam, qua in honorem Augusti ab Herode, græco sermone, Augusta est nominata; ibi siti sunt Eliseus et Abdias propheta, et quo major inter natos mulierum non fuit, Joannes Baptista. Ubi multis intremuit consternata miraculis: namque cernebat variis dæmones rugire cruciatibus, et ante sepulchra sanctorum ululare homines more luporum, vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum, alios rotare caput, et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede feminis vestes defluere in faciem, » etc. Hæc Hieronymus: qui et in Abdiam ait ⁴: « Sepulchrum ejus usque hodie cum mausoleo Elisei prophetae, et Baptiste Joannis, Sebaste venerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur. » Et in Michæam ⁵, de Samaria: « Erat quippe in montibus sita, ubi nunc Sebaste est, in qua et S. Joannis Baptiste ossa sunt condita. » Hæc S. Hieronymus, cum tamen illa alio translata fuisse, alii tradant.

149. Sed prosequamur quæ in aliis Palestine civitatibus a Gentilibus adversus Christianos patrata sunt execranda facinora. Theodoretus enim hæc subdit ⁶: « Secus autem ab illis in Phœnicia patratum, quis est, quaeso, qui sine lacrymis possit commemorare? Nam Heliopoli, quæ est urbs Libani finitima, execrabiles isti Gentiles recordati facinoris Cyrilli diaconi, qui regnante Constantino, divino

quodam zelo accensus, multa simulacra, quæ in ea urbe colebantur, confrégerat; non modo eum interfecerunt, verum etiam, dissecto ventre, jecur ejus degustare non sunt veriti. Verum hoc Deum omnia contemplantem celare non poterant, sed debitas sui maleficii penas ei dederunt. Nam quotquot illius sceleris labe inquinati sunt, primum amiserunt dentes, qui pariter omnes ad unum excidebant; deinde linguas perdidierunt, quæ putredine labefactate ex ore efflucebant; postremo oculis orbati sunt; quorum calamitatibus veræ pietatis vis clare prædicata est. Emesæ item urbis vicinæ Bacchæ Mulieroso ecclesiam nuper a Christianis ædificatam dedicaverunt; statumque plane ridiculam, sexum utrumque, virilem scilicet et muliebrem representantem, in ea collocarunt. » Hæc pauca de Emesens Theodoretus.

150. At res cum ab Heliopolitanis, tum etiam ab Arethusiis eodem tempore gestas Sozomenus ¹ fuscus describit; narrans eadem ab iis facilitata, quæ ex Theodoro ab Ascalonitis et Gazensibus adversus virgines perpetrata fuisse diximus. Porro rem gestam refert his verbis: « Qui Heliopolim ad Libanum sitam, et Arethusam Syriæ incolunt, hos ² nempe Gazenses et Alexandrinos, « crudelitate longe superasse videntur. Nam isti virgines sacras (incredibile quidem dictum, nisi quidam qui eorum eodem tempore vixerunt, idem ipsum narrasset), quæ a populo conspici minime solent, in loco publico veste nudatas, tum ad commune omnium qui eas intueri volebant, spectaculum, tum ad ipsarum contumeliam consistere cogebant, atque ut primum eo quo libitum erat modo in eas insultarent, ad extremum illarum capillum tondebant. Quin etiam eas dissecabant bifariam, et ad illarum intestina devorant porcos provocabant, viscerum infestitate consueto illis alimento operta; quo porci non tam facile ea internoscerent; sed consuetum alimentum necessario appetentes, carnes etiam humanas discerperent. Ad hanc quidem contra sacras virgines crudelitatem, uti conjicio, Heliopolitani adacti sunt ex eo, quod vetitum ipsis fuerat, ne virgines suas, sicut patrius mos ante tolerat, homini fortuito occurrenti prius stuprandas traderent, quam cum viris, quibus desponsate erant, congregarentur. Nam Constantinus fano Veneris Heliopoli diruto, primus apud eos ecclesiam ædificaverat, legeque prohibuerat, ne consueti supra admitterent. » Hæc Sozomenus de Heliopolitanis; eadem habet Gregorius Nazianzenus ³; qui et addit, non porcis tantum carnes virginum exposuisse; sed etiam ipsos easdem depastatos esse, et earum se hepaticis crudis ingurgitasse;

151. « Porro etiam Arethusii, subdit Sozomenus ⁴, Marcum suum episcopum jam admodum senem, caute et vita pie acta venerandum, miserabiliter occiderunt. Quippe contra eum jam pridem odium conceperant; tum quod Gentiles ejus im-

¹ Luc. XXI. — ² Gregor. Naz. oral. 1. in Jul. — ³ Hieron. ep. XXVII. tom. 1. — ⁴ Idem. in Abdiam c. 1. tom. v. — ⁵ Idem. in Mich. c. 1. tom. v. — ⁶ Theod. lib. III. c. 6.

¹ Sozom. lib. v. c. 9. — ² Greg. Naz. oral. 1. in Julian. — ³ Sozom. lib. v. c. 9.

pulsu multo alacrius, quam suasu imperatoris Constantii, sed ad fidem Christi transtulerant; tum quod delubrum apud eos longe augustissimum magnificentissimeque extructum, ab illo delatatum fuerat. Ubi vero imperium Juliano delatum est, videns populum in se concitatum, simulque imperatoris edicto, vel ut pecunie summam, quae satis astimaretur ad delubrum de integro extruendum, persolveret, vel ipse idem denuo edificaret, condemnatum; animoque complexus neutrum a se posse fieri, atque praesertim posterius, quod ne christiano quidem fas erat, nedum episcopo; primo tempore fuga suae vitae consulit. Verum ut intellexit, multos propter se in discrimen venire, tum distractionem membrorum, tum judicia, tum tormenta cum his conjuncta subeundi; rediit Aethusam, et sua sponte se populo tradidit, ut quod libitum erat, in ipsum eederent. Illi vero ob id ipsum factum, quod ut homine vere pio et sapiente dignum laudare debuerant, ab eo se contemni arbitrati, omnes gregatim in eum irrere per plateas, trudere, vellere, singuli denique membra promiscue ferire coeperunt.

152. In hoc facinus non viri solum, sed mulieres etiam, et alii omnes, cujuscumque essent aetatis, studio alacri et ira quoque incensi, acriter incumbabant; adeo ut etiam aures ejus tenuibus quibusdam fumentis avellerent. Pucri praeterea, qui scholas frequentabant, factum hoc pro ludo habuerunt; quin etiam eum in sublime elatum instar globi inter se volvere ultro citroque, tum ab se projicere, tum denuo excipere stylis, quibus eum acerbè et crudeliter pupugerunt. Ubi vero corpus vulneribus ubique deformatum erat, et ipse nihilominus adhuc spiritum ducebat, illum melle et liquamine unguunt; imponunt in sportulam, quae tota juncis contexta erat; in sublime denique suspendunt; quo quidem tempore eum vespa et apes ad eum advolarent carmenque ejus exederent, ferunt eum Aethusiis dixisse, se in sublimi positum esse, videreque eos infra humi reptantes; quare ea quae tum sibi, tum eis post ventura essent, praesignificasse dicunt. Traditur etiam praeterea, eum qui tum illius loci praefectus erat, vicium scilicet superstitioni Gentilium in praemis deditum, moribus tamen alioquin adeo praestabilem, ut etiam adhuc celebris fama de eo pererebesceret, Marci constantiam et patientiam admiratum, libere imperatorem tum admonuisse, tum incusasse; propterea quod ipsis ab uno sene, qui tot et tam gravibus tormentis adeo magno et forti animo se opposuerat, devictis, turpis merito nota inureretur dedecoris; et tum ipsi omnibus ridiculi; tum illi, contra quos ejusmodi facinora ediderant, illustres et gloriosos viderentur. Haec beatus iste Marcus tam generosa mente Aethusiorum furori et multiplicibus tormentis ab illis sibi indicis restitit, ut etiam sit ab ipsis Gentilibus magnam laudem consecutus. » Haec quoque Sozomenus, Describit eadem pluribus Gregorius Nazianzenus¹;

addiditque Aethusios, quo se victores gloriari possent, extorquere conatos a sene etsi non integrum tempus diruti pretium, perpaucam saltem pecuniam summulam, quam persolvere facile potuissent; at nunquam voli compotes factos esse, propterea quod non pro pecunia, sed pro pietate certamen susceptum illud esset; sed ne passum quidem esse, eam ab aliis persolvi, qui miserati senis discretionem, erogare parati erant.

153. Rursum vero idem Gregorius ad suggillandam Juliani imperatoris cum crudelitate ingratitude, haec addit: « An vero haec lenitatis et clementiae argumenta, an contra furoris et crudelitatis signa sint, nobis exponant qui philosophum imperatorem suspicium et admirantur: ipse quidem neminem fore existimo, cui iusta sit et vera delatura responsio. Necdum illud adieci; hunc Marcum, Aethusii episcopum scilicet, ex iis unum fuisse, qui impurum illum et nefarium, » Julianum videlicet, « tum cum genus ipsius totum periclitaretur, servarant, furtimque subdlexerant; quo etiam solo nomine merito fortasse haec perpetiebatur, ac plura perpeti merebatur, quod tantum malum universo terrarum orbi imprudens servasset. » Haec Gregorius. Sed et illud magis inticet nomen Marci (nam istud humanitatis officium erga puerulum exhibitum, laude dignum videri poterat), quod ex his quae saepe ac pluribus de eo dicta sunt tertio Annalium tomo, probatur manifeste ipsum stetit a partibus arianis, etiam post palinodiam recantatam in Niceno Concilio: nam et in Arianorum conventu Sirmiuensi reperitur esse subscriptus impiae professioni hinc editae, quam Theodoretus¹ et alii recitant, Epiphanius² autem Marcum Aethusium inter eos allegit haereticos, qui Semiariani dicebantur; de quibus satis superque superior actum est. Ceterum quod omnes historici, eum ejus egregiam in patiente constantiam narant, hominem pietate insignem praedicent; sed et (quod pluris astimari debet) ipse Gregorius Nazianzenus eum appellet virum eximium ac sacrosanctum senem; par est credere, illum post tantum dogmatum conflictationem sese ad castra fidelium orthodoxorum, ab haereticis deficientem, transtulisse.

154. Tunc temporis quoque Seythopoli in Palestina, eadem ex causa, qui ibi erant Gentiles, in ossa Patrophili ibi diu perfuncti munere episcopatus, et qui haud pridem ex hac vita decesserat, debacchati sunt: effodientes enim illa et sepulchro disparant, caput vero in sublime elatum omni contumelia genere affecerunt. Haec quidem de eo Nephorus³: « At quid sane Patrophilus ista commernit pati, licet pro pietate, in pectus tamen impietatis, qui ad ultimum usque spiritum nefariae haeresis arianae patronus permansit; cujus crudelitas adversus Eusebium episcopum Yerecellensem apud ipsum exitum in primis innotuit. Bostreni quoque Chri-

¹ Gregor. Naz. orat. 1. in Jul.

¹ Theod. lib. II. c. 24. et 25. Sozom. lib. IV. c. 5. — ² Epiphani. haeres. LXXV. — ³ Nephth. lib. X. c. 13.

stiani a Juliano ad persecutionem adversus episcopum suum excitati sunt. Est Bostræ civitas Phœnicæ ad mare posita, cui tunc Titus præerat episcopus, quem in primis ipse Julianus exturbare conatus est: Nam, inquit Sozomenus¹, civibus Bostræ per præconem publicum mandavit, ut Titum tum illius Ecclesie episcopum sua civitate pellerent. Ac postquam minatus fuerat, tum eum, tum clericos ejus, in crimen vocaturum, si a populo illa contlaretur seditio, Titus libellum ad eum misit, estque festatus, quod quamvis Christiani Gentilibus adversarii essent, tamen quiete et tranquille se gererent, et suis hortationibus inducti nihil omnino seditiosum concitarent. Quibus ex verbis cum Titum plebi invisum et odiosum reddere pararet, scripsit Julianus ad cives Bostræ litteras, eumque ut populi accusatorem apud illos insinulavit: nimirum quod dixerat, populum non sua sponte, sed suis hortationibus se a seditio temperasse. Itaque populum incitavit, ut illum velut sibi infensum e civitate exturbaret. » Hæc Sozomenus. Sed reddamus hic ipsam Juliani epistolam tunc ea de causa ad Bostrenos datam²:

155. « Julianus Bostrenis. Opīnabar quidem Galilæorum præules majorem mihi gratiam habituros, quam meo prædecessori. Contigit enim sub illo plebsque exulasse et vinculis delentos fuisse, plebsque etiam eorum, qui hæretici dicuntur, interfectos fuisse, ut Samosatis, Cyzici, et in Paphlagonia, Bithynia, Galatia, et aliis plerisque provinciis: vici passim depopulati et eversi fuerunt. Nobis vero imperatoribus e contra: qui enim exulabant, redierunt: et iis, quorum bona fisco fuerant applicata, omnia reddita sunt. Ili aulem ad tantam insaniam et rabiem devenerunt, ut parum absit, quin tyrannidem exerceant, et quæ ad invicem quondam facitabant, adversus nos pios nunc faciunt; nos irritantes, omnem movent lapidem, et populos concitare audent, ac seditioses moliri, adversus deos impie se gerentes, nosfrisque mandatis, quamvis ita humanis, non obtemperantes. Neminem enim ipsorum invitum ad idolorum aras trahi permittimus: imo palam ipsis significavimus, quod si quis sua sponte nobiscum sacrificiorum et libaninum participes esse voluerit, eum prius expiationis diis offerre oporteat, deosque rogare tutelares; ita procul absimus, ut aliquem impiorum velimus vel cogitemus nostrorum piorum sacrificiorum participem esse, atqueam animam quidem precibus ad deos, corpus vero expiationibus purget.

156. « Populi itaque ab his, qui clerici dicuntur, decepti, procul dubio ablata sibi priori licentia, seditioses concitant. Qui enim tantam antea exercebant tyrannidem, non solum non sunt contenti, quod eorum que male egerunt non solvant penas, sed priorem desiderant principatum et imperium, et cum non illis liceat jus dicere, testa-

menta condere, et alienas sibi adscribere hereditates, omniaque sibi ut antea tribuere: omnem turpitudinis lapidem movent, et (ut fertur) ignem igni addunt, et prioribus malis majora adhibere audent, in dissidia populos adducentes. Visum itaque mihi fuit, omnibus populis indicare, et hoc mandato manifestum facere, ne cum clericis contendant, neque ab illis persuadeantur, ut lapides tollant, et principibus non obediant; sed ut conveniant quocumque voluerint, et orationes quas velint per se ipsos orent. Si vero eos persuaserint, ut sua causa contendant; amplius ne conveniant, sed et sævas penas dabunt.

« Hæc autem præcipe Bostrenorum civitati significare volui, propter accusationes, quas episcopus Titus et clerici adversus vestrum populum exhibuerunt..... hortantes populum, ne seditioses excitarentur, dum in confessionem cum impetu moventur. Verba vero, quæ episcopus scribere ausus est, huic mandato inserere præcepi, quæ sunt hujusmodi: Quamquam Christianis Ethnici sint adversarii: eum tamen nostris monitis adducti, flagitiose vivere absterneant, » etc., rursum: « Cum tamen memoria teneant nostra monita, nemini licere flagitiose vivere, etc. Habetis vestri episcopi verba. Videte, quomodo vestram recte ordinatam vitam, non ex vestra proficisci sententia, asserat; cum inviti, et (ut ipse dicit) per ejus monita a malis absterneatis. Vos autem e contra non inviti eum, ut vestrum acusatorem, ab urbe pellite; et ut populus invicem conveniat, curate: et nullus opponatur, neque injuriam faciat; neque hi qui a vera religione erraverunt, iis qui recte ac jure Deum colunt, insultent, juxta eas que a seculo tradita sunt traditiones; neque deorum cultores contuminiemini in domibus eorum, qui ignorantia potius quam ex consilio decepti sunt: ratione enim adducti et instrui homines decet, non plagis vel injuriis, neque corporis supplicio. Vos itaque iterum atque iterum moneo, qui veram pietatem estis amplexi, ut nullam inferatis populo Galilæorum injuriam, et neque illis insidiamini, qui in maximis rebus male agunt. Maximum bonum est pietas, sicut e contra maximum malum est impietas. Contigit autem hoc edicere iis, qui mortuos et cadavera transmutant, ut hæc solvant impietatis penam. Quapropter compatimur iis, qui alienius peccati sunt rei: iis vero qui liberi et absoluti sunt, in diis gratulamur. Data kalendis Augusti... Antiochiæ. » Hæc tenus epistola Juliani. Caterum convincitur mendum irrepsisse in mensum datæ epistolæ Antiochiæ, cum nominis mense Octobri illuc Julianum se contulisse, Ammianus³ affirmet; nisi potius ex data hujus epistolæ idem auctor sit arguendus erroris. Accepimus hæc epistolam translata a Federico Mello græcæ litteras Romæ publice proficente; qua desideratur inter latine redditas epistolas Juliani, si eum et illa data ad Alexandrum pro Athanasio rogantes, quam suo loco inferius descripturi sumus.

¹ Sozom., lib. v. c. 14. — ² Julian. ad Bostr. epist. ad fin. edita græcæ.

³ Ammian., lib. xxxij.

157. Porro quod ad hanc ad Bostrenos conscriptam epistolam spectat, ejus sane argumenti et artificii est, ut vix quidem satis rimari quisquam queat, quod una epistola Julianus confluxerit dolos atque fallacias: qua cum specimen edere videatur optimi principis, et de omnibus bene merentis, clam tamen infigit aculeos: cum non alio tendat lotius epistola argumentum, quam ut populum in clericos concilet, ab ipsorumque divellat episcopo. Sed et cum quos constat fuisse Catholicos, et dira sub Constantio passos, plerisque in locis hereticos nominat; quomodo Ariariorum in eos persecutionem instaurasse videri potuit. Tali quidem nomine Julianum appellare consuevisse Catholicos, que ex ejus verbis in epistola ad Alexandrinos dicuntur inferius, manifestissime declarabunt. Dumque etiam collata a se in episcopos beneficia ostentat; et se a Christianorum persecutione longe abhorrere significat; nomen persecutoris ea arte vitare voluit. Sed et cum episcoporum incuset temeritatem, quasi in tyrannidem erumpentem: incensus eos reddere populis laboravit, ut eo pacto, soluto inter pastores et greges vinculo charitatis, sic divulsos ab invicem, eos invadendi facilior pateret accessus: verum in eo potissimum insistere visus est, ne cum clericis populus coiret, quod veluti edicto sancto prohibuit. Id genus plane et alia esse noscuntur ejusdem Juliani epistolae de Christianis eodem argumento conscriptae, nempe ut extrinsecus summam prae se ferant optimi principis humanitatem, intrinsecus autem laqueos et gladios contineant involutos.

158. At jam memorabile illud in Syria provincia Phoenicia gestum recolamus, quo tum summa Juliani adversus Christum temeritas et audacia declarata, tum divina in vindicando potentia est facta perspicua; quod a Sozomeno his verbis describitur¹: « Illud porro, inquit, dicitur a me, quod etiam regnante Juliano accidit; quod quidem ut Christi potentiam plane indicat, ita iram divinam adversus imperatorem accensam evidenter ostendit. Cum certior factus esset Cesareae Philippi (est ea quidem urbs Phoeniciae, quam Paucadem vocant) praeclearam esse Christi statuum, quam mulier, quae sanguinis profluvio laborabat, cum esset morbo liberata, ibi collocaverat; eam deturbavit, sumque in eo loco posuit. Quo facto, ignis violentus de caelo delapsus statuum illam circiter pectus persecuit, caputque sua cum collo in terram dejecit, atque in faciem humi ea in parte delixit, quae fuerat a pectore divulsa. Ex quo quidem tempore ad hodiernum diem atra atque fulminis ictu ambusta manet. Id temporis igitur Gentiles statuum Christi tanta cum violentia trahabant, ut eam confringerent. At Christiani postea ejus fragmenta cum collegissent, in ecclesia posuerunt, ubi etiam adhuc servantur. Ex basi, supra quam haec statua locata erat, herba quadam (uti narrat Eusebius) quae morbis cujusque

generis mederi solet, enasebatur: quae quidem cujus generis esset, nemo nostrorum medicorum, qui vel scientia valebant medendi vel experientia, omnino novit. » Haec Sozomenus; eademque habent Artemii Acta², Nicephorus, atque alii. Sed quanto justius, dicit aliquis, in ipsum Julianum fulmen illud caelitus fuisse intortum! At recordetur, quod scriptum³ est: « Unversa propter semetipsum operatus est Dominus; impium quoque ad diem malum. » Hanc autem voluit in Christi statuum Julianus evercuisse vindictam de compluribus deorum simulacris a Christianis tempore Constantini atque Constantii toto orbe contractis. Sed malum conversum est in caput ipsius, ulciscente quamprimum numine: nam tantum prodigium fulminis, quod ejus statuum mediam scidit atque prostravit, ex aruspicum, quos colebat atque observabat, sententia, Romani imperii cladem, atque ejusdem Johani portendit interitum.

159. In *Aegypto, maxime Alexandria, Christianorum dira vexatio*. — His de rebus gestis in Syria, Palestina, atque Phoenicia enarratis, jam ad res Aegypti decurral oratio, quae haecum complexa est complurium provinciarum persecutionem sub Juliano grassantem: quod enim quae simul acta essent, non valuerit simul eadem narratione complecti, discretionem provinciarum ipsam dicendi seriem partita est, ordinemque distinxit; nimirum cum narravit quid Constantinopoli cum primum Julianus venit in Thraciam, quidve in Bithynia, Cappadocia, Galatia, Phrygia, quid etiam in Syria, ac potissimum Antiochia, ubi diutius commemoratus est, et in Palestina, atque adiacente Phoenicia actum sit: qua ratione reliquum esse videatur, ut res in Aegypto gestas ordine prosequatur. Vexatam quidem fuisse Aegyptum persecutione Juliani, Apollonii sanctissimi monachi Acta fidem inter alia faciunt: in quibus cum multa de eo praecleara gesta narrentur, quae hoc potissimum tempore Julianum ipsum pati contigerit, his verbis descripta ab Evagrio³ referuntur: « Ille cum audisset, Juliani, ut supra diximus, temporibus, fratrem quemdam ad militiam comprehensum detineri in carcere (cogebat impius clericos et monachos militare, in carcere venit ad eum consolandi gratia, ut moneret eum in necessitate ac deridere pericula. Tempus enim, ait, certaminis adest, in quo fidelium mentes temptationibus probande sint et noscende. Cumque his et aliis verbis adhortaretur animum adolescentis; supervenit centurio, et indignatus cur introire ausus esset, claves intrinsecus carceri imposuit; ipsum quoque, et omnes, qui cum eo venerant, pariter conclusit; quo scilicet etiam ipsi similiter ad militiam detinerentur officium; constitutos quoque custodes quamplurimos, abscessit. Medio autem noctis astare visus est angelus ingenti luce resplendens, et obstupefactis

¹ Sozom. lib. v. c. 20.

² Apud Metaph. die 20 Octobr. cap. 30. Niceph. lib. x. — ³ Proverb. xvi. — ⁴ Evagr. in Vit. Patrum in Apollonio. c. 7.

perterritisque custodibus, carceris claustra patefecit. Tunc vero ipsi claudes aduoluit ad pedes sanctorum, rogabant eos discedere, dicentes, melius sibi esse mori pro his, quam divinæ virtuti obistere, quæ eorum curam gerebat. Mane vero etiam ipse centurio cum principibus viris festinus ad carcerem venit, rogans ut discederet omnes, qui teneri videbantur. Dicebat enim, domum suam terræmotu magno concidisse, et electos quosque famulorum suorum peremisse. Sancti vero, his auditis, hymnum Deo laudesque cecinerunt; et regressi ad eremum erant in unum positi, secundum Apostolorum exemplum, habentes cor unum et animam unam. » Hæc ibi.

160. Rursum vero quid tunc temporis acciderit, cum daretur Gentilibus soluta licentia orgia celebrandi, et alia a christianis principibus velita, libere faciendi, post nonnulla sic ibidem describitur: « Erant aliquando in circulo S. Apollonii positi decem circiter Gentilibus vici, apud quos demoniaca supersilio summo studio colebatur. Templum erat ibi amplissimum, atque in eo simulacrum, quod moris erat circumferri a sacerdotibus bæchantium ritu, cum reliqua multitudine circumstantibus, et quasi pro aquis impetrandis profana mysteria peragentibus. Contigit autem sub eo tempore, quo huiusmodi ab eis orgia gerebantur, iter facere beatum Apollonium per ipsa loca cum aliquantibus fratribus. Et cum vidisset infelicium turbas quasi demone quodam agi, debaccharique per campos, miseratusque errorem eorum, fixis genibus invocabat Dominum et Salvatorem nostrum; et omnes eos qui caremonis demoniaci agebantur, cum simulacro suo stare fecit immobiles, nec progredi omnino usquam posse. Atque ita per totam diem rapidissimis adusti æsibus permanserunt, ignorantibus, unde eis hæere uno in loco immobiliter contigisset.

161. « Tunc sacerdotes eorum dicebant, quemdam christianum in regionibus vicine eremi commorantem, Apollonium nomine, præstitisse hæc sua opera; qui nisi esset exoratus, eis periculum permansurum. Et autem ad rei tantæ miraculum convenirent undique qui audierant, et percontantes, quæ tanti causa existeret monstri, ignorare se penitus fatebantur; suspicionem tamen dari sibi diem supradicti viri, quem et exorari pro se deposcent. Tunc quidam ex ipsis, vere eos opinari ait: nam et vidisse cum illo illicere prætereuntem confirmat. At tamen adhibere, quæ putabant prodesse auxilia, non morantur. Adducunt boves, quorum virtute videretur posse moveri simulacrum. Sed cum nec sic quidem aliquid proficesset; omni auxilio frustrati, legatos ad hominem Dei mittunt; pollicentes, si eos resolvat ab his vinculis, pariter quoque erroris vincula dissolvi. Hæc ubi nuntiata sunt ei, sine mora descendit ad eos, et oratione sola ad Deum fusa, omnes resolvit. At illi sine dilatione unanimiter omnes confugiunt ad eum, Salvatori Deo nostro credentes et gratias referentes. Simulacrum vero, quod erat ligneum, continuo igni tradunt; ipsi autem secuti

sunt hominem Dei, atque edocti ab eo fidem Christi. Ecclesiæ Dei sociati sunt; plurimi vero ex eis cum ipsis manserunt, et etiam nunc in monasteriis degunt. Facti tamen huius mirabilis fama ubique diffusa est, et multi per hoc ad fidem Domini convertebantur; ita ut in regionibus illis nullus jam pene gentilis remaneret. » Hæc tamen de his Evagrius.

Satis quidem constitit, et pluribus sane exemplis, quod cum ab impio Apostata radicibus Christi fides convelli penitus tentaretur, tunc fortior Dei virtus per adeo ingentia miracula et signa manifeste reddita est; eoque in loco potissimum, ubi sedes viguisset impietatis; ut plane satis aperle significaretur, frustra conari hominem demoliri, quod manu Dei intelligeretur erectum, ejusque semper auxilio majori fulciri, cum vehementiori impietatis impetu quassatur. Sed jam ad res Alexandria gestas admoveamus styllum, non quidem ad res martyrum recensendas, sed ad supplicium divina sententia irrogatum in Georgium episcopum arianum. At quod in primis ad tempus attinet, cum constet ex Ammiano¹, non antea sublatum de medio esse Georgium, quam cum Artemius dux Ægypti, a Juliano accessit, ab eodem supplicio capitis damnatus est; necesse quidem esse videtur asserere, Georgii necem hoc potius anno, quam superiori contigisse. De quo quidem acturi, in primis quid Ammianus ethnicus auctor scriptis prodidit, hic reddemus; ejus hæc sunt verba²:

162. « Cum autem a morte Artemii tempus intercessisset exiguum; Alexandrini, Artemii interitu, quem verebantur, ne cum potestate reversus (id enim minatus est) nullos lederet ut offensus; iram in Georgium verterunt episcopum, viperis (ut illa dixerim) morsibus ab eo sepius appeti; qui in Fullio natus (ut ferebatur) apud Epiphanium Cilicie oppidum, auctusque in damna complurium, contra utilitatem suam rei que communis episcopus Alexandria est ordinatus in civitate, qua supple motu, et ubi cause non suppetunt, seditioibus crebris agitur et turbulentis, ut oraculorum quoque loquitur fides. His elleratis hominum mentibus Georgius quoque ipse grave accesserat incensum; apud patulas aures Constantii multos exinde causas, ut ejus recalcitrantes imperio, professionisque suæ oblitus, quæ nihil nisi justum suadet ac lenè, ad delatorum ausa feralia decisebat. Et inter cætera dicebatur id quoque maligne doctus Constantium, quod in urbe prædicta ædificia cuncta solo coherencia a conditore Alexandro magnitudinis imperium publicarum extructa enolumentis ærarii proficere diem (debent) ex jure. Ad hæc mala id quoque addiderat (unde paulo post ejectus est in exilium præceps), reversus ex comitatu principis, cum transtret per speciosum Geni templum multitudine stipatus ex more, flexus ad ædem ipsam humilibus: Quamdiu, inquit, sepulcrum hoc stabit? Quo audito, velut fulmine sunt perculti; metuentesque, ne illud

¹ Ammian. lib. XXI. — ² Idem lib. XXI.

quod tentaret, everteret, quicquid poterant in ejus perniciem clandestini concitabant. » Hæc ipse de causa necis illate Georgio.

163. At non hæc una tantum, sed plures aliæ existerunt causæ, quibus Georgius ethnicos Alexandinos (ut lætæamus de Catholicis Christianis) in se concitavit; quas adduxit Julianus in epistola ad ipsos scripta, quam paulo post hic describemus; sed et alia recenset Epiphanius, hic pariter inserendas. Reddamus autem modo eam, quam Socrates¹ refert his verbis: « Locus, inquit, erat in ea civitate jam ab antiquis temporibus desertus et neglectus, multaque sordium colluvione reductus; in quo ritibus et caeremoniis in honorem Mithræ celebratis, homines pro victimis sacrificare Gentilibus mos erat. Illud, utpote jam antea nulli usui inservientem, ecclesia Alexandrinæ addidit Constantinus. Georgius autem habens in animo ecclesiam ibi edificare, locum purgari jubet. Quo purgato, adytum repertum est ingenitæ altitudinis, in quo Gentilium mysteria recondebantur; ubi erant multe hominum calvarie cum adolescentum, tum senum, quos fama est, olim cum Gentiles divinationibus, quæ per exta intestinæque fiebant, utebantur, magicasque obirent victimas, quo hominibus aciem animorum perstringerent, maculatos fuisse. Quibus rebus in adytis Mithræ repertis, ab Christianis laboratum est, ut Gentilium mysteria palam haberentur indubrio. Nudas igitur mortuorum calvarias quam mox in apertum profuerunt, quo populo exhiberent ad intuendum. Quæ cum Gentiles, qui Alexandria habitabant, conspicerentur, facinorisque admitti contumeliam iniquo animo ferrent, gravi iracundiæ æstu exardescere, et armis, quæ fortuito illis obvenerant, in manus arreptis, impetum in Christianos facere cœperunt, et complures ex illis nullo non mortis genere afficere: nam hos gladiis, illos fustibus, alios lapidibus usque ad mortem cedere, alios fimbis strangulare, quosdam cruci suffigere; hocque necis genus ad probrum crucis illis inferre; plurimos sanciare. Tandem, sicut in ejusmodi tumultu evenire solet, ne ab amicissimis quidem manus abstinere; sed amicis amicum verberare, fratres fratrem, parentes liberos; denique alter alteri ad eadem vim afferre. Proinde Christiani a Mithræo adyto perpurgando desistere. » Hæc Socrates; addens eundem in Georgium ipsum esse grassatos; sed quando id contigerit, Ammianus prosequitur, dicens:

164. « Ecce autem, perlato lethali nuntio indicante extinctum Artemium, plebs omnis gaudet in sperato, vocibus horrendis infrendens Georgium petiti, raptumque diversis mutelandi generibus proterens, et conculeans, divaricatis pedibus; cumque eo Dracontius monetae prefectus, et Diodorus quidam veluti comes, injectis per crura fimbis, simul examinati sunt; ille, quod arcam in moneta, quam rogebat, recens locatam evertit; alter, quod dum edificanda processet ecclesie, cirros puerorum li-

centius detondebat, id quoque ad deorum cultum existimans pertinere. » Quod de attonitione puerorum Ammianus subobscurè ingerit, tonsuram illam, qua prima clericatus initiatio peragi solet, significare voluisse videtur; licet gentilis scriptor, gentilitio more locutus, ad deorum cultum illud dicat pertinere putasse. Nam quomodo, quæso, ad cultum deorum id potuit attingere, cum, teste Herodoto², in Ægypto sacerdotes, non capillos tantum, sed pilos totius corporis tertio quoque die deraderent? Numquid hostis deorum (quod Julianus exprobrat) in gratiam deorum potuit puerorum totidies capillos? vel si fecisset, reprehendus ob id a Gentilibus esset? Sed subdit Ammianus: « Quo non contenta multitudo immanis, dilaniata cadavera perempiorum, camelis imposita invehit ad lacus; iisdemque subito igne crematis, cineres project in mare; id metuens, ne collectis supernis, ades illis extruerentur cum reliquis, qui deviare a religione compulsi pertulere cruciabiles penas, ad usque gloriosam mortem inelentrata fide progressi, et nunc martyres appellantur. Poterantque miserandi homines ad crudele supplicium ducti Christianorum adjuvamento defendi, nisi Georgii odio omnes indiscrete flagrasset. » Hinc usque Ammianus de exitu Georgii et sociorum, sub hujus anni consulibus.

Eoque modo Dei vindicta, licet sero respexit tandem in scelestissimum omnium hominum, et tot tantarumque cladum adversus Catholicos pluries immissarum auctorem, Qui enim prefectorum (ut dictum est) amplissimo comitatu adeo gloriosa pompa episcopus olim ingressus est Alexandriam; modo discorsus et extinctus, instar sarcinæ fimbis cum prefecto et comite complicatus, super camelum per mediam urbem sublimis conspicuus omnibus est sublatus ad lacus: dignum plane ac sibi congruens fastigium accepit impietas, nempe cameli tergum; quod quidem animal alias hero profectuum, gestatione Georgii adeo contaminatum putatum est, et redditum execrandum, ut ipsum cum Georgio ac sociis (ut habet Socrates³) iidem simul combusserint. Hæc eadem de nece Georgii Gregorius Nazianzenus⁴, Epiphanius⁵, Sozomenus⁶, et alii ferme omnes.

165. Cæterum quod non defuerint ariani Georgii sectatores, qui cum sic a Gentilibus casum ut martyrem coluerint; S. Epiphanius de ejusdem miserando exitu agens, cum minime dignum esse nomine martyris tradit, illaque tantum nititur ratione, quam Petrus apostolus docuit, excludendum nimirum esse e martyrum classe, qui licet christianus sit, ob scelus tamen admissum dignas penas persolvit; cum ait⁶: « Nemo vestrum patiatur ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine. » Epiphanius⁷ itaque

¹ Herodot. in Enterpe. — ² Socrat. lib. III. c. 2. — ³ Greg. Naz. orat. in laudem Athanasii. — ⁴ Epiph. har. LXXVI. — ⁵ Sozom. lib. V. c. 7. — ⁶ 1. Pet. IV. — ⁷ Epiph. har. LXXVI.

¹ Socrat. lib. III. c. 2.

enarrata erudeli cæde Georgii, subdit : « Dixerit autem fortasse aliquis de eo, qui sic mortuus est : Igitur martyr factus est, qui a Græcis, » nempe ethnicis, « hæc passus est. Et si quidem pro veritate fuisset ipsi hoc certamen, et hæc accessissent ei a Græcis propter invidiam et ob confessionem in Christum, revera inter martyres, eosque non parvos locatus esset. Non erat autem causa propter confessionem in Christum, sed propter multam violentiam, quam in suo appellato episcopatu in civitatem et populum exercuerat; aliquando hereditates hominibus a parentibus relictas diripiens. Et ut ne calumniemur virum : multa enim sunt quæ ab illo Alexandrinis sunt facta : Quomodo nitrum omne excepit? Quomodo paludes papyri et calami, et stagna salis gubernare, et ad se ipsum afferre excoxit? Nam omnis turpitudine vite, quæstus gratia permultas artes, usque ad vilissimas res ab ipso non negligebatur. Etenim et lecticas excoxit vitæ corporibus eorum, qui efferebantur, ad numerum centum facere; et sine his quæ ab eo ordinatæ fuerant, non efferebatur corpus mortuum, maxime peregrinorum; non propter hospitalitatem, sed (ut dixi) quæstus gratia. Si quis enim sepelisset per se ipsum corpus, periculum subibat; sic autem a singulis, qui efferebantur, lucri aliquid ipsi accedebat. At omisso de his dicere, quæ vir ille in deliciis et crudelitate et aliis accipiebat. Propter hæc igitur omnia Alexandrini in eum iraperiti, et maxime Græci, hæc ipsum morte mulerunt. » Hæc Epiphanius; qui cum subdat, id ab Alexandrinis perpetratum statim audita morte Constantii; hoc potius anno accidisse, enarrate ab Ammiano res gestæ per consules persuadent. Cæterum etsi non criminum causa, qui criminiosissimus erat, sed propter Christi confessum nomen Georgius necatus esset; hæc tamen dignus martyris titulo videri poterat, qui extra catholicam communicationem fidemque ob hæresim et invasionem alienæ sedis, foris ad hæreticorum partibus staret; cum (quod pluribus dictum est secundo Annalium tomo) extra Catholicam Ecclesiam atque fidem non sit reperiri martyrum.

166. Julianus autem ad omnem simulationem et improbatam probe compositus, audita dira morte Georgii et sociorum, licet (quod de cunctis christianis episcopis contigisse oppasset) summo gestiret gaudio; tamen qui extrinsecus agebat tanquam in scena philosophum, se facinus ægro accepisse animo simulavit, et scelus ulcisci velle monstravit; sed ab amicis placari, passus libenter est. Unde Ammianus de eo : « Hoc comperto, imperator ad vindicandum facinus erectus, jamque expetiturus pœnas a noxiis ultimas mitigatus est, lenientibus proximis; missoque edicto acri oratione scelus detestabatur admissum, minatus extrema, si deinde lenitatum fuerit aliquid, quod iustitia vetet et leges. » Hæc Ammianus. Porro ipsas Juliani tunc ea de re scriptas litteras ad Alexandrinus recenset Socrates his verbis :

« Imper. Cæsar Julianus Max. Aug. populo Alexandrino S. Quod si ita sit, ut nulla reverentia vel erga Alexandrum vestræ urbis conditorem, vel (quod majus) erga Deum illum magnum sanctissimum Serapidem in vestris animis resideat; tamen miror vos nullam rationem habuisse communis naturæ, humanitatis, decoris, addo etiam nostræ personæ, cui cum alii omnes dii, tum magnus ille Serapis in primis orbis terrarum imperium largiri dignatus est; ad quam quidem vestrarum partium fuisset, injuriarum, quibus improbi vos affecissent, cognitionem ac iudicium reservasse. At iracundia forsassis et fervor mentis rationis cæcavit oculos; qui quidem cum animum de statu suo dimoverit, crudelia facinora edere solet. Et quamvis perturbacionis impetus, qui subito perperam adhibitus erat, paululum repressus fuerit, postea tamen in legum contempnum irrupit. Vos igitur cum in numero populi habeamini, nullus pudor reprimere poterat, quominus ea tentaretis, de quibus justum odium contra illos animis concepissetis.

167. « Verum dicite mihi per Serapidem, quænam fuerant illæ injuriæ, quæ vos contra Georgium ad iracundiam provocarunt? Dixistis fortasse, quod Constantium beatissimum imperatorem adversus vos concitaverat; quod exercitum ad sacram vestram urbem deducendum curaverat; quod præfectus Ægypti sanctissimum Dei delubrum occupaverat; quod imagines, ornamenta, et ornatum ad sacra spectantem inde abriperat; quodque cum vos istud facinus ægre ferretis, deumque vestrum propugnare, imo Dei ornamenta custodire non sine causa nitentini; idem præfectus injuste, iniique, impieque armatos in vos immiserat; qui sane Georgium magis quam Constantium veritus, eo pacto se ipsum conservare volebat : nam jam olim non tyrannico, sed modesto admodum et facili animo erga vos se gesserat. Quibus de causis in Georgium deorum iniuriam iracundia incendio inflammata vestram sacram civitatem scelere contaminastis; id adeo, cum liceret illum ad iudicium adduxisse : nam ea ratione facinus neque ad eandem, neque ad iniquitatem prorupisset, sed fuisset summa transactum æquitate, quæ vos plane insones servasset; quæ eum, qui scelera intoleranda nequiter conscivisset, multasset supplicio; quæ denique repressisset alios omnes, qui non solum deos contempnunt, verum etiam ejusmodi civitates et populos tam florentes in nullo numero ducunt, sed crudelitatem adversus illos usurpatam quasi accessionem suæ potestati adiungunt.

168. « Conferite igitur hæc meam epistolam cum illa, quam ad vos jaududum misi; et quantum inter eas interest, diligenter considerate : in illa enim priore plurimum laudis vobis tribui; in hæc autem per deos immortales, cum vos laudare (uti debeo) aggredior, scelus admissum mihi est plane impedimento. Audetne populus iustæ canum, hominem discerpere? Amoen eum pudet tam indigni facinoris? Estne hoc, manus adeo puras et integras servare, ut eas nulla crueris labe pollutas ad deos sup-

¹ Ammian. lib. xxxi. — ² Socrat. lib. iii. c. 3.

plices tendatis? At Georgius ista pati commuerat. Ipse etiam forsasse dicerem, cum istis longe graviora acerbioraque subire debuisset. At etiam propter vos, dixeritis; et illud vobis assentior. Sed si dicatur, quod a vobis penas luere debuisset, hoc nullo modo possum concedere. Sunt enim vobis leges, quæ sancte coli, et ab omnibus tum privatim tum publice amari debent. Verumenimvero quanquam usu venit, ut nonnulli sigillatim delinquant; tamen communem Republicæ statum rite temperare, legibus morem gerere, et ea quæ ab initio præclare sancta fuerint minime violare, consentaneum est. Illud pulatote, o Alexandrini, prospere et feliciter eecidisse, quod me regnante tale facinus a vobis admissum sit; quippe qui tum ob reverentiam erga Deum, tum ob pietatem erga avum meum et gentilem, qui Ægypto vestraque civitati præfuit, vos fraterna quadam benevolentia complecti non desino. Nam princeps, qui se contemni non vult, et magistratus etiam severus accuratusque non debet hujusmodi facinus a populo admissum negligere, ne tanquam morbum gravem difficilius acerbiorique medicina curare opus fuerit. Verum ego ob eas causas, quas modo citavi, curationem facilissimam, mitissimamque nempe admonitionem verbaque benigna vobis servandis adhibeo; quibus certe equidem scio, si modo sis (uti audio) ex vetere Græcorum stirpe oriundi, et adhuc eximia illa atque egregia nobilitatis nota in vestris mentibus (in vestris, inquam, qui estis Alexandrini cives mei) inque omnibus vite officiis impressa appareat, perfacile estis obtemperaturi.» Hactenus Julianus ad Alexandrinos.

169. Ex quibus illud in primis observatione dignum, Julianum adeo addictum fuisse Ægyptiorum idololatriæ, ut cum tot coleret deos patrios, uni tamen Serapidi (ut ait) ipsum imperium acceptum ferret. Hinc quoque accidisse potuit, ut ipse vel una cum vultu Serapidis in numismatibus voluerit effigiari, vel solus, nomine ejusdem Serapidis inscripto, tanquam ille ipse esset, ut superius demonstratum est. Extant ejusdem Juliani duæ aliæ epistolæ datæ post extinctum Georgium ad magistratus Ægypti de libris ejusdem Georgii magna diligentia perquirendis: quarum prior ad Eedicium prefectum Ægypti his verbis conscripta habetur¹:

170. « Quidam equis, alii avibus, nonnulli feris delectantur: ego vero inde usque a pueritia librorum cupiditate arsi. Quare absurdum est, has opes iis relinquere, quorum avaritia nequit auro expleri, præsertim cum facile videar eas illis posse detrahere. Quocirca mihi privatim beneficium dabis, ut Georgii scripta omnia reperienda cures. Multa enim apud illum philosophica, multa rhetorica, multa de Galileorum doctrina, quæ velim penitus extincta esse; sed ne cum his illa quoque pereant, omnia diligenter exquiri volo. Dux autem tibi esto ad inquirendum librarius ipsius Georgii; qui si fideliter in eam curam incubuerit, premium sibi libertatem esse

sciat: sin autem malitiose et aslute rem gesserit, quæstionem de se habitum iri. Mihi enim, cum in Cappadocia essem, quadam describenda dedit, quæ ad eum postea remisi.» Hæc ad Eedicium. Ad Porphyrium autem catholicum (erat hujus nominis magistratus cujus superius tomo tertio alias facta est mentio) in hæc supersit verba²:

« Georgii magna sane et copiosa bibliotheca fuit, et philosophorum et historicorum omni genere referta; sed de Galileorum maxime doctrina permulti et varii commentarii extabant. Quare totam eam bibliothecam persuire et Antiochiam mitte. Scito autem, te quoque gravissimas penas esse daturum, nisi omnem diligentiam in inquirendo adhibueris. Et quos suspicio erit quæcumque ratione libros aliquos intervertisset, tum argumentis omnibus, tum jurejurando multiplici, tum multo magis servorum quæstione, nisi queas convincere, saltem vi cogas eos in medium proferre.» Hactenus ad Porphyrium: quam etiam epistolam Suidas descriptam habet.

171. *Athanasius e latebris triumphans redit Alexandriam.* — Post sublatum dira morte Georgium, Magnus Athanasius emersus e latebris, et e sepulcro, in quo sicut mortuus vivens diu permanerat, veluti e mortuis resurgens, perspicuus cunctis Alexandriam venit, ubi magna susceptus est gloria. Sed quod ad tempus spectat, æquius videretur ejus reditus collocandum anno superiori, quo Juliani edicto episcopi ab exilio relaxati, omnes ad propria remearunt: quia tamen constans est assertio Nazianzeni affirmantis³, nonnisi post extinctum Georgium, Athanasium Alexandriam rediisse; hic ea de re agere peropportunitum videtur. De cujus reditu hæc in primis sanctus Hieronymus⁴: « Bonimus excitatur, imperat tempestati, bestia moritur, » nempe Constantius; « tranquillitas redit; manifestus dicam: Omnes episcopi, qui de propriis sedibus fuerant exterminati, per indulgentiam novi principis ad Ecclesias redeunt. Tum triumphatorem suum Athanasium Ægyptus excepit, » etc. Hæc Hieronymus. Sed quali triumpho ab Alexandrinis catholicis christianis idem fuerit honoratus, præstat hæc audire a Gregorio Nazianzeno⁵, qui in primis ejus reditus tempus describens, nonnisi post extinctum Georgium ipsum Alexandriam rediisse testatur, cum ait: « Licentiam itaque rursus doctrina veritatis accepit, atque ii qui vexati et oppressi fuerant, solutam libertatem, zelo nempe iracundiam acente. Quod etiam ipsum Alexandrinis accidit, qui ut in eos a quibus contumeliis affecti sunt acerbissimi esse solent, importunam hominis audaciam indignissimis animis ferentes, tum novo mortis genere perversitatem, tum nova contumelia mortem notandam atque infamandam duxerunt. Notus est vobis camelus ille, atque insula sarcina, et nova magnitudo, prima-

¹ Julian. epist. xxx. — ² Greg. Naz. orat. in laudem Athan. — ³ Hieron. advers. Lucif. tom. II. — ⁴ Greg. Naz. orat. in laudem Athan.

¹ Jul. epist. IX.

que illa, ac nisi me opinio fallit, sola circumducto, que etiamnum contumeliosis hominibus minaciter denuntiatur.

172. « Posteaquam autem illa injustitie tempestas, illa pietatis labe et corruptela, ille mali spiritus præcursor hujusmodi supplicio mulctatus est, meo quidem judicio haud laudando (nec enim quid enim pati, sed quid nos facere decebat, spectandum fuit), sed mulctatus est tamen, totiusque populi impetum atque iracundiam subit. Tum vero athleta ille nobilis ex præclara peregrinatione (sic enim ipsius fugam pro Trinitate et cum Trinitate conceptam appello) in urbem redit, atque ita laelos et alacres omnes offendit, imo etiam universam prope Ægyptum undique in unum concurrentem, atque ab omnibus editis locis; ut alii sola Athanasii voce, alii forma et aspectu ad satietatem fruenter; alii (quod de Apostolis prædicatur ¹) ex umbra saltem ipsa, novaque corporis figura, sanctitate imbuerentur; ut cum nullis jam sæpenumero ex omni hominum memoria honores habiti sint, multis etiam obviam proditum sit, idque non præfectis tantum publicis et episcopis, sed necessariorum quoque suorum amplissimis quibusque et clarissimis: nullius tamen excursionis major frequentia et splendor memoretur; unum duntaxat Athanasium, eumque honorem, quo ad priorem urbis ingressum ornatu fuerat, cum ex eadem fuga et ob easdem causas inita Alexandria repeteret, cum ea comparari posse. Quin et de honore illo hujusmodi quispiam sermo circumfertur: dicam enim (supervacaneus licet videri possit), ac velut dimentum adventitiumque florem orationi adjungam.

173. « Post illius adventum vehebatur in urbem quidam, alteram jam præfecturam gerens (noster hic erat, quippe Cappadox, vir clarus et illustris: nec dubium est, quin Philagrium illum a me nominari sentias). Ea porro civium erga illum amoris flamma, ut nec ulla alia similis, nec erga alium; honor autem (ut rem totam paucis verbis ob oculos ponam) amoris magnitudini respondens; cui etiam urbis administratio, tum civium deprecatione, tum imperatoris calculo et sententia, rursus demandata fuerat. Tum igitur e vulgo quispiam, cui infinita multitudo videbatur ac velut pelagus quoddam nequaquam oculis circumscriptum, ad amicum quemdam et familiarum (ut in hujusmodi rebus accidere solet) ita locutus esse fertur: Dic mihi, vir optime, tantamne unquam populi multitudinem vidisti, tanque concordibus animis ad unum hominem ordinandum effusam? Minime, inquit juvenis; ac ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum fuisse opinor; tanquam videlicet per imperatoris nomen summus honoris vertex significaretur. Tum ille perquam suaviter arridens: Quid ais, inquit, quasi magnum aliquid et admirandum dicens? imo magnum quoque Athanasium pari honore introductum fuisse, vix adduci possum, ut credam. Si-

mulque jusjurandum quoddam ad id quod dixerat confirmandum adjunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse arbitror, ut imperatori quoque ipsi Athanasium anteferet. Tanta erat viri hujus apud omnes veneratio: tanto stupore ingressus ejus memoria hominum mentes etiamnum defixas tenet. Nam secundum genera, ætates, artesque divisi erant: solet enim maxime civitas illa ad hunc modum instrui, cum publico honore afficiendum alicquem suscipit.

174. « Quoniam vero modo spectaculi hujus magnitudinem oratione referre queam? Fluvius unus omnes erant: Nilum etiam poeta quispiam diceret, illum vere aurillum et spicis uberem ab urbe ad Chæream retracto cursu fluentem diei unius itinere atque amplius. Licet mihi per vos, queso, paululum adhuc in hac narratione lascivire: illic enim animus versatur, nec sermone ab ea solemnitate revocare facile possum. Pullus ipsum vehebat (ac peto a vobis, ne me amentie accusetis) non secus lere ac Jesum ¹ meum pullus ille, sive gentilis populus, quem ignorantie vinculis solutum peropportune conscendit, sive quid aliud nobis hoc sermone designetur. Cæterum hoc unum inter utramque pompam interfuit, quod Christum rami susceperunt; et varia indumenta, multiplicique florum genere constrata ante ipsum projecta et subjecta sunt: excelso autem et magnifico Athanasio nihil tale factum est; in eoque una impares honoris partes habuit. Jam hic quoque adventus Christi expressam imaginem videre licet, quod erant etiam, qui ante ipsum clamarent pompanique agerent; nisi quod non puerilis duntaxat turba faustis illum acclamationibus excipiebat, verum etiam omnis lingua, concurs et adversatrix, hominum sese mutuo superare contendit. Nam quid publicis planus commemorari, et unguentorum profusiones, et totam urbem lumine coruscantem, publica item et privata convivia, cæteraque quibus argumenta lætitiæ civitates edunt, que tum illi abunde, et supra quam par erat conferebantur? Sic vir eximius et cum tali pompa et celebritate civitatem suam ingreditur. » Hæc et alia Gregorius.

175. Et sane quidem ex hoc ipso vetus illud de Aman et Mardocheo representatum in Georgio et Athanasio spectaculum vides: cum alter et summo fastigio honoris et dignitatis ad infame turpissimumque supplicium reperitur addictus: alter vero e faucibus mortis creptus, ad regium triumphum conspiciatur evectus; apparatusque quam facile sit in conspectu Domini subito honestare ² pauperem: palefactumque est, quo honore affectus sit, quem summus omnium rex statuerit honorare; et pro miraculo plane habendum, digito Dei in Ægypto inmovante iterum signa, ut in civitate Gentilibus et Arianis conferta, omnibus his adversariis Athanasii, et sub Pharaone, nempe Juliano tyranno, ejusque Ægypti præfectis odio habentibus pastores ovium, Athana-

¹ Act. v.¹ Matt. XXI, Joann. VII. — ² Eccl. XI

suis ipse adeo præclarum, ac ne ipsis quidem imperatoribus aliquando impertitum triumphum egerit; cum præsertim constet ex Socrate¹ atque Sozomeno², arianos Alexandrinos nequaquam ob necem Georgii sui episcopi demisisse animos, sed mox in locum ejus Lucium sufficisse: et de Gentilibus liqueat, eos imperatoris gratia elatos in Christianos eorumque episcopos insolentius debacchatos. Porro Gregorii Nazianzeni temporis sui res scribentis auctoritate Sozomeno redarguitur, qui ignoravit hæc a Gregorio scripta, dum ait³, Athanasium, mox nuntiata morte Constantii, noctu in Alexandrina ecclesia comparuisse.

176. Athanasius igitur Alexandriam ingressus, ecclesiam adiens, primum omnium cunctis eam arianæ hæreseos expurgat inquinamenti ac sordibus diluit; non tamen utitur flagello; « sed, » quod ait Gregorius Nazianzenus, « veritatis argumentis ad persuadendum maxime comparatis; tum inter eos qui dissiderent, pacem conciliat, oppressosque tyrannide liberat: et quo nihil antiquius habuit, prolasam, inquit⁴, fidei doctrinam erigit, ac libere rursus Trinitas prædicatur super candelabrum posita, splendidoque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit, aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, » etc. Hæc scribens Gregorius, plane allusisse videtur ad Concilium tunc temporis Alexandriæ congregatum, cum ejus jussu ad Ecclesie statum collapsum restituendum, aliarum Ægypti Ecclesiarum episcopi, qui sub Constantio in exilium (ut vidimus) acti sunt, iidem ad proprias restituti sedes, statim necessitati Ecclesie Catholice consulturi, sese ad antesignanum et propugnatorem fidei Athanasium Alexandriam contulerunt, quorum nonnullorum nomina conscripta habentur in synodali epistola ejusdem Alexandrini Concilii ab iisdem tunc celebrati. Contulit etiam sese tunc Alexandriam ad Athanasium S. Eusebius episcopus Vercellensis, qui in Palestina primum, deinde in variis locis Arianorum opera exulavit: tunc vero in Ægypto exulem ipsum morari contigit: in superiores namque Thelas ultimo exilio amandatos fuisse Eusebium et Luciferum Calaritanum episcopos, auctor est Socrates⁵; indeque solutos, libertatem consecutos esse. Porro non invisendi tantummodo Athanasii, omnes illos episcopos accidit Alexandriam proficisci, sed et (quod dictum est, Synodi habende causa, qua rebus Catholica Ecclesie tot annis dira persecutione exagitata, communi inito consilio, consulere possent.

177. *Synodus Alexandrina, auctore Liberio papa.*

— Porro horum omnium primum auctorem, et architectum fuisse Liberium Romanum pontificem, paulo inferius hoc eodem anno aperietur. Ipse enim

primus Ariminense naufragium reparare sollicitus, indulgentia vexillum crevit, ne qui decepti et Arianorum fraudibus circumventi fuerant, et timore perterriti minis cessarent imperatoris, Nicææ confessionem visi fuerant deseruisse, in magnum Ecclesie detrimentum, extra Ecclesiam diutius vagarentur, fierentque interea lupis præda, si quæ inviti fecissent, volentes jam obstinate detenderent. His, inquam, bene consulturus Liberius pontifex, primum omnium iis qui in Italia lapsi erant, episcopis erroris penitentibus, subveniendum putavit, et in Orientem respiciens, bene usus occasione illos ipsos, qui erant illic fidei causa exules Occidentales episcopi magni nominis, Eusebium Vercellensem episcopum et Luciferum Calaritanum episcopum in Sardinia legatos Apostolicæ Sedis creat, quorum alteri nempe Lucifero, Ecclesie Antiochena, ab Arianiis diu possessæ curam delegat. Dicturi de his singulis, primum omnium hic ejusdem Liberii litteras recitemus, quas eodem argumento dedit ad Italiae episcopos: nacti sumus eas ex Petri Pitheci antiquitatum promptuario, easdemque nuper a viro sincerissime fidei Nicolao Fabro editas accipe, ut se habent jam nimia vetustate corrasas¹:

178. « Liberius episcopis Catholicis in Italia consistentibus, in Domino æternam S.

« Imperitiæ culpam obliterat respiciens. Hoc autem et de Scripturis sanctis advertere est, Pietatem ad omnia nitentem esse legimus, cui cedit corporalis exercitatio, quamvis et ipsa utilitatis retineat fructus; quam sectandam nobis etiam ratio temporis presentis exposcit. Non enim si aliqui forte qui hoc studii gerunt, ratione provisionem destruere imprudenter sæviori censura hoc astimaverint, et non a re, quod jam ex apostolica auctoritate munimur est... de pietate cum dictum est, non esse parendum his qui apud arianum ignorantia egerunt, quibus necesse iudicium fuit capim errori incidere..., ideoque veritas repedanda est. Sed mihi cui convenit, omnia moderate perpendere, maxime cum et Ægypti omnes et Achiivi accusati sententiam receperunt, multis parendum quidem his, de quibus supra tractavimus; auctores vero esse damnandos, qui obliqua et maligna subtilitate et caligine offenderunt innocentium sensus, per que velamen obdicerent veritati, tenebras lucem, et lucem tenebras venditantes.

179. « Igitur si quis ignorationis captum... respiciens sermonis nostræ advocacionis brevissima, illud virus in se pestiferum ariani dogmatis subdolum ac tenebrosum fuerat expertus, reparatus exhauriat, condemnet, vehementiusque in auctores ejus insæviant, quos in se violentos expertus est, fortissime se fidei apostolicæ et catholice usque ad Nicæanæ Synodi conventum de integro mancipet. Per quam professionem, etiam si quibusdam leve et remissum videretur, recuperet id quod per astutiam recitatis amiserat. Verum si aliquis tam stolidus

¹ Socrat. lib. III. c. 4. — ² Sozom. lib. v. c. 7. — ³ Idem. lib. v. c. 6. — ⁴ Gregor. Naz. orat. in laudem Athanasii. — ⁵ Socrat. lib. III. cap. 4.

¹ Hilar. fragment. lib. I. pag. 37. 38.

mentis (quod haud credo) fuerit inventus, qui non solum nolit converti, antidotum recipiens sanitatis, venenum virusque noxius sese... vindicare crederat, et ratione vincetur, et auctori perfidiae perditae deputatus. Ecclesiae Catholicae spirituali vigore plectetur. » Hactenus Liberii ad Italiae episcopos litterae, qui dicto obaudiens Salvatoris, cum Petro dixit : « Tu aliquando conversus confirma fratres tuos ; » non tam praesentes in Italia existentes, sed etiam in Oriente longe positos colligere studuit, curans de his una cum Athanasio haberi Synodum Alexandriae ; quod feliciter per Eusebium Vercellensem episcopum, Apostolicæ Sedis legatum, et Athanasium praestitum est. Quid vero ab eis gestum sit, paulo inferius dicturi sumus.

180. Inter hæc autem Lucifer episcopus Caritanus, et ipse exul fidei causa (ut tomo tertio fusius dictum est) qui acerbissimis in Constantium scriptioibus eum in se præ cæteris concitaverat ; simul ac exilio solutus est, suppetias laturus Catholicis Antiochia commorantibus, jam ab exilio Eustathii tempore ab Arianis longa persecutione concussis, illic festinus accessit ; missis interim Alexandriam ad futuram Synodum duobus suis diaconis, Irenenio et Agapeto. Quid porro ipse Antiochia egerit, Rufinus ¹ docet, rem ab exordio auspiciatus, in hunc modum : « Lucifer autem cum exoraretur ab Eusebio (quia utique in partibus vicinis Aegypto fuerat relegatus) ut ad videndum Athanasium Alexandriam pergerent, communique tractatu cum his qui superfuertat sacerdotibus de statu Ecclesiae decernerent ; praesentiam sui abnegans, legatum pro se diaconum suum mittit. » Imo duos legatos diaconos quos recensimus, qui Alexandrini Concilii synodali epistole reperiuntur esse subscripti : « Atque ipse Lucifer, subdit Rufinus, intento animo Antiochiam pergit ; ibique dissidentibus adhuc partibus, sed in unum tamen revocari posse sperantibus, si sibi talis eligeretur episcopus, erga quem non una plebs, sed utraque gauderet ; praeproperus catholicum quidem et sanctum virum ac per omnia dignum sacerdotio Paulinum episc. collocavit ; sed tamen in quem acquiescere plebs utraque non posset. » Hæc Rufinus de electione Paulini, a quo statim ad Synodum Alexandrinam duo legati diaconi missi sunt, Maximus et Calimerus, qui subscripti habentur synodalibus ejusdem Concilii litteris, quas recitat Athanasius. Cæterum ante electionem Paulini, non inter Catholicos tantum et Arianos dissidium agitabatur, sed etiam inter ipsosmet Catholicos : quandoquidem qui dicebantur Eustathiani, quique perpetuo fidem catholicam defendissent, nequaquam Meletio et ejus seclatoribus (ut ait Socrates²) communicare voluerunt ; tum quod Meletius ab Arianis fuisse electus, tum etiam quod qui eum sectarentur, ab Arianis baptizati essent.

181. Ejusmodi tunc erat status Ecclesiae Antiochiae ut jam tres essent episcopi in una civitate ;

nempe Euzoius, qui Arianis præerat ; Meletius, qui Orthodoxis, quocum haud omnes communicarent Catholici, quod aliquando Arianis consensisset, licet ab iisdem recedens egregium pro fide catholica specimen edidisset (ut tertio tomo superius diximus), Paulinus vero tertius haberetur, a Lucifero sic (ut vidimus) institutus, quod nulla unquam vel tenui suspitione pollute fidei catholicae laborasset, sed eam magna laude inter tot tantaque discrimina propugnasset. At subdit post hæc Rufinus ¹ de Eusebio Alexandriam protectione his verbis :

182. « Pergit interea Eusebium Alexandriam, ibique confessorum Concilio congregato, pauci numero, sed fidei integritate et meritis multi, quo pacto post haereticorum procellas et perfidiae turbines, tranquillitas revocaretur Ecclesiae, omni cura et deliberatione discutiunt. Aliis videbatur fidei calore ferventibus nullum debere ultra in sacerdotium recipi, qui se utcumque haereticæ communionis contagione maculasset. Sed qui, imitantes Apostolum, quærebant non quod sibi utile esset, sed quod pluribus ; vel qui imitarentur Christum, qui cum esset omnium vita, pro salute unctorum humilians se descendit in mortem, quo scilicet inveniretur et in mortuis vita ; dicebant, melius esse humiliari paululum propter ejetos, et inclinari propter elisos, ut eos rursum erigerent ; nec sibi solis puritatis merito caelorum regna defenderent ; sed esse gloriosius, si cum pluribus illuc mererentur intrare. Et ideo rectum sibi videri, ut, tante perfidiae auctoribus amputatis, reliquis sacerdotibus daretur optio, si forte velint, abjurato errore perfidiae, ad fidem Patrum statutaque converti ; nec negare aditum redeuntibus, quin potius de eorum conversione gaudere ; quia et ille evangelicus junior filius, paternæ depopulorum substantiae, sed in semelipsam reversus, non solum suscipi meruit, sed et dignus paternis complexibus deputatur, et annulum fidei recipit, et stola circumdatur ; per quam quid aliud, quam sacerdotii declarantur insignia ? nec probabilis existit apud patrem senior filius, quod invidit recepto ; nec tantum meriti habuit non delinquendo, quantum notæ contraxit non indulgendo germano. » Hæc de primo Synodi decreto Rufinus.

183. Magni momenti questio inter Patres agitata fuit ; num scilicet lapsi in hæresim episcopi, vel quomodolibet haereticorum communicatione tacti, sic ac Ecclesiam Catholicam recipiendi essent, ut in episcopatu, quem gesserant, agere sinnerent. Superior in his illa olim peraccesserat Patrum disciplina, ut lapsi tempore persecutionum episcopi sic reciperebantur : ut laici tantum communione impertirentur : id enim sapius Cyrillus (ut vidimus) suis inculcat epistolis. Cæterum Patres, iidemque magnum nominis viri, qui priori Concilio Antiochiano interfuerunt, in quo damnata est hæresis Pauli Samosateni Antiochens civitatis episcopi, eundem Paulum, licet nefandissime hæresis hæresarcham sic recepe-

¹ Rufin. lib. 1. c. 27. — ² Socrat. lib. II, c. 23.

¹ Rufin. lib. 1. c. 28.

runt penitentem, ut etiam in eadem sede episcopum permanere concesserint. Sed et liquet, Melchisedem Romanum pontificem eadem sententia allicere conatum esse schismaticos Donatistas ad catholicam unitatem: quæ omnia suo loco superius pluribus dicta id aperte declarant. Verum et sacrosanctum Nicenum Concilium¹ ita cum novatianis episcopis transiisse constat, ut qui inter eos essent episcopi, ad Ecclesiam redeuntes, in eadem quoque dignitate et munere remanerent, nisi in ea civitate alium confingeret fuisse catholicum ordinatum episcopum: tunc enim ille, ne duo episcopi essent unius Ecclesie (quod haberetur pro monstro, duo inesse corpori uni capita) jubetur a Synodo chorepiscopus in eadem Ecclesia ordinari, vel saltem presbyter perseverare. His, puto, exemplis magna maturitate consilii in hoc conventum fuit a Patribus, ut episcopi in hæresim lapsi, cum ad catholicam reverterentur Ecclesiam, in eodem honoris gradu, quo insigniti fuissent, reciperentur. Suberat et magna ratio, quod multiplex illorum numerus esset, qui in Occidente interfuerant Concilio Ariminensi, necientesque damnasæ visi erant abdicatione nominis consubstantialis Nicenum Concilium; de quibus inferius pluribus dicturum sumus. Porro ita his indulgere Patres, ut tamen vigorem ecclesiasticæ disciplinæ nequaquam infecti sint passi in illis qui fuissent hæresum inventores.

184. Injux quidem canonis S. Hieronymus² meminisse videtur, cum post longam de his disputationem habitam, hæc demum verba subdit: « Ut dicere cuperamus, post reditum confessorum in Alexandria postea Synodo constitutum est, ut exceptis auctoribus hæresicos, quos error excusare non poterat, penitentes Ecclesie sociarentur: non quod episcopi possint esse qui hæretici fuerant, sed quod constaret, eos qui reciperentur, hæreticos non fuisse. Assensus est huic sententiæ Occidens, et per tam necessarium Concilium e Satana faucibus ereptus est mundus. » Hæc Hieronymus; ejus verborum ille sensus videtur esse germanus, ut S. Synodus nequaquam absque delectu generatim statuerit, ut omnes episcopi lapsi in hæresim, absque ulla discretione, cum honoribus, quibusungebantur, in Ecclesiam reciperentur: sed ii tantum qui vel ignorantibus visi essent, vel vi adhibita, Arianis consensisse. Id enim ita se habere, declarat S. Athanasius in epistola ad Rufinianum, quam suo loco inferius recitabimus. Hæc quidem ipse Hieronymus ad defensionem restitutiouis eorum, qui in Synodo Ariminensi lapsi esse videri poterant, quod tacuissent nomen consubstantialitatis, retentis aliis vocibus, quæ satis videri poterant ad insinuandam Christi divinitatem, et eo modo Arianis consenserant: qui tamen (ut idem ait S. Hieronymus, et nos pluribus suo loco diximus) nequaquam vere dici possent hæretici, sed quod illa cum Arianis communicatione et consensione foedati essent, ab aliis jure rejiciendi viderentur; quos S. Sy-

nodus Alexandrina, cum his humaniter agens, in Ecclesiam recipiendos esse, et ante adepto dignitatis honore potiri debere, concessit. Quid præterea in eodem Patrum conventu statutum fuerit, videamus.

185. Agens Socrates³ de ejusmodi Alexandrino Concilio, adversus Eunomium, Macedonium, et alios Semiarianos negantes divinitatem Spiritus sancti, nec non tunc recens emergentem hæresim, quæ postea dicta est Apollinaria, perfectam Christi incarnationem dimittentem, nempe animam ab homine detrahentem, nova Patres tradidit sanxisse decreta; nam ait: « Spiritus sancti divinitatem stabilire, eumque in Trinitate consubstantiali comprehendere; et Filium hominem factum, non tamen solum carnem, sed etiam animam sumpsisse, affirmare sicut antiquis viris ecclesiasticis visum fuit, » etc. Consensione ea de re sanctorum Patrum, qui præcesserunt, fuisse, pluribus citatis testibus docet; et post hæc de controversia in Synodo agit de substantiali et subsistentia; undeque emergerit, ita declarat:

186. « Porro autem episcopi, qui in Concilio Alexandrino aderant, hæc de *ὄντι* et *ὑποστάσι* substantiali et subsistentia seu persona, controversiam excusserunt. Nam *ὄντι* episcopus Corduba civitatis Hispaniæ, cujus antea fecimus mentionem, ab imperatore ad tumultum ab Ario concitatum sedandæ missus, dum Sabellii Atri dogma explodere cogitavit, de *ὄντι*, id est essentia, et *ὑποστάσι*, id est substantiali seu persona, disceptavit; unde materia alteri contentioni suppeditata est. Verum id temporis in Concilio Nicæno de controversia illa ne verbum quidem factum est. At postquam cæpere de ea nonnulli degladiari, ob eam causam in hoc Concilio de *ὄντι*, id est, essentia, et *ὑποστάσι*, id est substantiali seu persona, ista deciderunt. » Hæc Socrates. At quomodo occasione Nicæna fidei ejusmodi jam olim oborta sit controversia, S. Basilii⁴ docet, cum sic ait:

187. « Nonnulli ex illis, qui impietatem Sabellii Libyæ sectantur, hypostasim et usiam idem esse arbitrati, illinc argumenta ad tuendam blasphemiam suam trahunt, quod in ea fide, » nempe Nicæna, quam paulo post recitat, « ita scriptum est: Si quis vero ex alia essentia vel hypostasi, id est, subsistentia, Filium Dei esse dixerit, huic anathemate rejicit Catholica et Apostolica Ecclesia. Non enim idem esse dixerunt Patres illi essentiam et hypostasim, hoc est, substantiam: si enim voces iste unam eandemque significationem haberent, quid alterutram ponere opus fuisset? Sed liquet, ideo positas, quod alii quidem Filium esse ex Patris essentia negabant: alii vero et ipsi non esse ex Patris essentia Filium dicebant; adiciebant autem, ex alia quoque esse subsistentia quadam. Atque ita utranque opinionem, tanquam alienam a sensu ecclesiastico, a sanctis Patribus rejectam esse. Alioquin ubi mentem suam simpliciter declaravimus, ex Patris essentia Filium esse dixerunt;

¹ Conc. Nic. can. 8. — ² Hier. advers. Lucifer. tom. II.

³ Socrat. lib. III. c. 4. 5. — ⁴ Basil. epist. LXXVIII.

nec adjecterunt, et ex illius hypostasi. Itaque illud quidem ad reprobandum malum sensum positum est; hoc vero declarationem habet salutaris dogmatis. » Hæc Basilus. At non mireris, sanctissimos Patres in definienda Filii Dei una cum Patre substantia, usos esse pro *substantia*, verbo illo, *hypostasis* : nam cum tam *usia*, quam *hypostasis*, significarent ambæ hæc voces. *substantiam*, tamen penes Græcos usitatius usurpari solitam *hypostasim*, quam *usiam* pro *substantia*, majores tradunt. Unde Marius Victorinus in libello de Homousio recipiendo, sic ait : « Græci *ουσιαν* vel *υποστασιν* dicunt, nos uno nomine latine *substantiam* dicimus; et *ουσιαν* Græci pauci et raro, *υποστασιν* omnes : Scriptura divina græce *υποστασιν* sæpe dixit, et latine *substantiam*. » Hæc ipse.

488. Cæterum quod ad *hypostasis* vocem spectat, inter Catholicos, non autem hæreticos (quod testatur S. Hieronymus ¹ scribens ad Damasum), de ejus proprietate, cum in re idem sentirent, non levis oborta est contentio : cum tamen se contententes inter se contrarie partes, altera alteram hæresim insinularet; impingens hæc illi arianismum, huic vero illa sabellianismum; cum aliqui revera ambæ catholicæ essent idem sentirent. Quas quidem adeo deformes altercationes S. Synodus, auctore Athanasio, conata est consopire atque penitus tollere; de quo sic Gregorius Nazianzenus ² : « Quod vero in ipso Athanasio mihi maxime mirari subit, quodque non citra damnum sentio præteriri potest, hæc præsertim tempestate, quo multe contentiones dissidiaque gignuntur, hæc superioribus adiciam : nam his quoque, qui nunc vivunt, documento esse queat hæc actio, si ipsum nobis imitandum proponamus. » Et paulo post : « Cum essentia una et tres hypostases a nobis pie dicerentur, quod alterum divinitatis naturam, alterum personarum trium proprietates declararet; ac simili quidem modo apud Romanos intelligerentur; cæterum ob lingue illius angustiam verborumque inopiam, hypostasim ab essentia distinguere non possent, eamque ob causam in illius locum, *personarum* induxissent nomen, ne tres substantias admittere viderentur. » Et inferius :

489. « Quid postea ? Cum parva quædam, ut in contentione fieri solet, molestiæ causa semper accederet, eo tandem res adducta est, ut periculum esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis a se invicem distraherentur et abrumperentur. Quæ cum beatus ille vir, et vere homo Dei, magnasque animarum æconomus, oculis auribusque perciperet, tam stultam et absurdam orthodoxæ fidei sectionem dissimulandam ac negligendam sibi non pulavit; verum medicinam morbo quamprimum inferi. Quoniam autem modo id facit ? Utraque parte leniter et humaniter accersita, verborumque sententia diligenter et accurate pensata, postquam concordæ comperit, neque quo ad doctrinam quicquam inter se dissidentes, ita negotium transegit, ut nominum usum ipsis concedens, rebus eos constringeret. »

Hæc Gregorius, plane alludens ad hanc de qua agimus Synodum, ubi dirempte discordiæ, et de nominum proprietate fuit inter partes digne justequè tractatum, prout ex epistola synodali tunc scripta demonstratur, quam sumus inferius reddidit.

490. At licet inventæ sunt ambæ partes in unam eandemque convenire sententiam, relictumque tum Latinorum, tum etiam Græcorum arbitrio, suo quosque idiomate uti, nec curandum esse de syllabis (ut dictum est), dummodo nulla esset in re ipsa discrepantia; tamen nequaquam videtur placuisse posteris Latinis vox, *hypostasis*, usurpari loco personæ, quæ videretur significare substantiam. Unde S. Augustinus hæc ait ¹ : Essentiam dico, *ουσια* græce dicitur, quam usitatius substantiam vocamus. Dicunt quidem et illi hypostasim; sed nescio quid voluit interesse inter *usiam* et *hypostasim*; ita ut plerique nostri, qui hæc græco tractant eloquio, dicere consueverunt, *ουσα ουσιαν, τρεις υποστασεις*, quod est latine, unam essentiam, tres substantias. Sed quia nostra loquendi consuetudo jam oblinuit, ut hoc intelligatur, cum dicimus essentiam, quod intelligitur, cum dicimus substantiam; non audeamus dicere unam essentiam, tres substantias; sed unam essentiam, vel substantiam, tres autem personas : quemadmodum multi Latini ista tractantes et digni auctoritate dixerunt. cum modum alium aptiorem non invenirent, quo enuntiantur verbis, quod sine verbis intelligebant. » Hæc Augustinus; qui tamen nequaquam eam ob causam illos damnandos putat ², quod scilicet differentiam constituerent inter essentiam et substantiam, quam discriminationem Latini penitus ignorarent.

491. Quænam autem hæc esset differentia a Græcis allata inter substantiam et essentiam, S. Basilus ³ ad Terentium scribens, rem exacte declarat paucis his quibus ait : « Quam habet rationem id quod commune est ad id quod proprium, hanc habet essentia ad hypostasim, hoc est, substantiam sive subsistentiam. » Sed pluribus de his agit in epistola seu potius commentario (sic enim ipse appellat), eo argumento conscripto ad ipsius fratrem Gregorium Nyssemum, ubi pluribus docet, sicut species ab individuo, et commune a proprio, differre substantiam a subsistentia; adeo ut hæc sententia iidem pie dicerent, tres personas in Trinitate, esse proprias substantias, vel subsistentias.

492. Sed et apud Theodoretum ⁴ rogat Eranistes : « Estne, inquit, aliqua differentia inter substantiam et hypostasim ? » Orthodox. « Si externa quidem spectetur sapientia, nulla est. Nam et substantia, seu essentia idem significat; et id quod subsistit, est hypostasis. Sed si Patrum doctrina attendatur; quam habet differentiam commune et proprium, vel genus et species ac individuum, eandem habet substantia et hypostasis. » Hæc Theodoretus, qui eadem plu-

¹ August. de Trinit. lib. v. c. 8. 9. tom. III. — ² Idem. Ibid. lib. VII. c. 1. — ³ Basil. ad Terent. in addit. — ⁴ Theod. in tannat. dial. I. tom. II.

¹ Hieron. ep. LVII. — ² Greg. Naz. oral. in laud. Athanas.

ribus explicit, ad quem rejicimus lectorem uberiora quarentem. At hec hæc ita a Græcis recte proprieque dici videntur; horrebant tamen Latinorum aures (ut vidimus), cum tres in divinis audirent dici substantias. Vel si et ipsi dicerent, tunc ad evitandum arianismum, non tres personas, tres esse substantias; sed (ut idem Basilium ubi supra testatur) tunc more Græcorum dicerent et voce græca, usiam unam, et hypostases tres, sive subsistentias; nec e contrario ponerent unam substantiam, absque trium addito nomine personarum, ne eadem cum Sabellio sentire viderentur, quod Græci acciperent (ut dictum est) vocem hypostasis, nempe subsistentia, pro substantia. Ceterum quantumlibet hæc recte definita essent in Synodo Alexandrina, de qua agimus, rursus tamen eadem controversia temporibus S. Hieronymi retricata est, qui hujus quoque Concilii decreti meminit, cum ait¹: « Nunc igitur prohi dolor! post Nicenam fidem, post Alexandrinum juncto pariter Occidente decretum, trium hypostaseon ab Ariariorum præstule et Campensibus novellum a me homine Romano nomen exigitur, » etc. At de his suo loco dicendum.

193. Actum præterea est in eadem Synodo Alexandrina, ut professio illa fidei ab Arianis titulo Concilii Sardicensis promulgata, esse spuria, publica testificatione demonstraretur; atque pariter declararetur, in eodem Sardicensi Concilio nihil fuisse additum ad Nicenam confessionem. De quibus omnibus scripta est epistola synodalis, quæ apud Athanasium reperitur esse descripta his verbis² ad Antiochenos; cum jam, ut dictum est, Paulini ordinatio facta esset:

« Carissimis et optatissimis sacrorum comministris Eusebio, Lucifero, Asterio, Cynatio, et Anatolio, Athanasius, cæterique episcopi, qui Alexandria ex Italia, Arabia, Ægypto, et Libya hic adsunt, Eusebium, Asterium, Gaius, Agathus, Ammonius, Agathodamon, Dracontius, Adelphius, Hermeon, Marcus, Andreas, Paphnutius, Marcus, Zoilus, Myrias, Georgius, Lucius, Macarius, reliqui deinceps in Christo salutem plurimum. » Quod autem ad hujusmodi inscriptionem spectat, sicut et in ipsius contextu epistolæ, necnon in subscriptione, menda illa irrepsisse noscuntur, cum modo ad Eusebium et Asterium et alios episcopos eadem epistola scripta dicatur, modo autem ab ipsis potius una cum Athanasio data ad alios antisites apparent; hæc non aliter restituenda putamus, quam ut ex sententia antiquorum fere omnium historicorum affirmemus, Eusebium episcopum Vercellensem huic Synodo præsentem fuisse; eandemque epistolam, sicut ab Athanasio atque aliis collegis, ita etiam ab eodem Eusebio fuisse conscriptam. Reddemus nos eam, uti apud Athanasium legitur, in hæc verba:

194. « Persuasum habemus, vos, cum sitis ministri Dei, ac Domini dispensatores, idoneos aptosque esse ad Ecclesiæ negotia temperanda. Ceterum qua ad nos allatum est, plurimos superiori tem-

pere per contentionem disgregatos a vobis pacem jam optare; plurimos item a vecordi Ariariorum secta delinquentes, vobiscum communionem affectare; necessarium visum est, ea quæ a nobis nostrisque dilectis scripta essent Eusebio et Asterio, vestræ bonitati insinuare, qui et ipsi estis dilecti, et vere nobis desideratissimi sacrorum comministri; nimirum lætos quidem nos esse de hæc fama; sed tamen magnopere cupere, ut eos qui adhuc in schismate hærent segregati a vobis, quique cum Arianis cætus faciunt, resiliere curetis ab istiusmodi insanis, ut omnes omnibus in locis prædicent unum Dominum, unam fidem. Quid enim est tam pulchrum, prout Psalmographus¹ inquit, aut quod ita delectabile, quam habitare fratres in unum? Nam ita quoque fieri arbitror, ut Deus nobiscum habitet, cujus hæc verba sunt²: Habitabo in eis, et versabor inter eos, et illic habitabo, quoniam elegi eam; ita quoque quodammodo fit, ubi una fides et religio prædicatur.

195. « Vellemus equidem nos Ægyptii una cum dilectis fratribus nostris Eusebio et Asterio multis de causis istuc venire, et in primis ejus rei gratia, ut vestros affectus complecteremur, frueremurque in communione istiusmodi pace et concordia. Verum quia, ut in alia epistola indicavimus, et ex comministris nostris intelligere potestis, detinemur magnopere ecclesiasticis necessitatibus, idque non sine dolore nostro; ideo volumus comministros nostros in rebus sacris Asterium et Eusebium in vicem nostri istuc pergere, ac vos invisere. Gratias igitur ago eorum pietati; quod cum ipsis liceret properare ad suas dioceses, istam tamen professionem ad vos omnibus rebus suis anteposuerunt, idque in usum urgentis ecclesiasticæ negotii. Cum igitur istud inter nos decretum esset, memetipsum non parum consolatus sum, quasi illis isthic præsentibus, ego quoque una isthic præsens interessem.

196. « Omnes igitur, qui vobiscum pacifice agere volunt, in primis autem illos, qui in veteris Ecclesiæ communionem fuerunt, deinde qui ab Arianis redierunt, allicite ad vos, eosque ut patres assumite, et ut magistri et tutores recipite, cooptantes vos interim dilecto nostro Paulino ejusque sociis; nihilque amplius ab illis exigatis, quam ut exerceant Ariariorum hæresim, confiteanturque sanctorum Patrum in Nicenam fidem. Exerceant item eos, qui dicunt Spiritum sanctum esse creaturam, et divinum ex substantia Christi. Id enim vere est resiliere a scelerata factione Ariariorum, si non dividas sanctam Trinitatem, nec dicas aliquid ejus esse creatum. Nam qui simulante sese jactant de confessione Nicenæ fidei, atque interim audent blasphemias dicere contra Spiritum sanctum, nihil aliud præstant, quam quod arianam hæresim verbis inflicentes, animo sensuque retineant. Anathemate quoque imratur Sabellii et Pauli Samosatani impietas, Valentini item et Basilidæ insanis, et Manichæorum stoliditas;

¹ Hier. epist. LVII. tom. II. — ² Apud Athan. ad Antioch.

¹ Psal. CXXXII. — ² Ezech. XLIII.

quod si fit, omnis apud omnes suspicio delebitur, et sola Catholice Ecclesiæ fides pura apparebit.

197. « Quod autem hanc fidem tenemus nos, et qui perpetuo nobiscum communionem usurparant, nec vos, vel alium quemquam latere arbitramur. Cæterum quia cum volentibus volupe est conjungi, et quidem libenter cum omnibus, ita vero in primis iis qui in veteri Ecclesia conventus agebant; et quia potissimum Dominum glorificamus, cum de omnibus, tum præcipue de hoc eximio proposito; visum est nobis, vos cohortari, ut sub istis conditionibus ineamus concordia; ita ut nihil ulterius, quam dictum est, vel illi, qui ex veteri Ecclesia sunt, a vobis flagitent; vel illi, qui cum Paulino sunt, aliud, præterquam quod inter Nicæni Concilii decreta reperitur, adjiciant; et tabellas, quas nonnulli jactant, quasi ex Sardicensi Synodo de fide conscriptas, non legi quidem semel aut proferri sinatis. Nihil enim tale Concilium definivit. Quamvis enim certi homines nonnulla, quasi quæ deessent, Nicæno Concilio adscribere vellent, idque acriter contenderent; sancta tamen Synodus, quæ Sardicæ convenit, indigne id tulit, decretoque sancivit, ne quid ulterius de fide scriberetur; et sese contentos esse Nicæna fide declaraverunt, ut cui nihil deesset, et in qua integra et solida fides contineretur: neque edendam esse aliam professionem fidei; ne illa, quæ Nicææ scripta est, suos numeros non habere videretur: neve illis, quibus libido est, semper nova statuerent, occasio hujusmodi suppediaretur, ut iterum atque iterum de fide definiant. Quapropter si quis hæc aut aliud quippiam cavillabitur, compeste illum, et ad studium pacis inducite; nihil enim est quod in his agnoscere possimus, nisi solam contentionem.

198. « Illis enim, qui nonnullos incusabant, ut trinum hypostasicon affirmatores, cum hujusmodi voces in Scriptura non reperirentur ac proinde suspecti videri possent, auctores fuimus, ne amplius in Nicænam confessionem inquirerent. Sed tamen de istis ob pervicaciam rixandi quæstio est habita; interrogatique sunt, num pro Ariatorum sententia alienas, peregrinasque, ac diversæ ac se invicem substantiæ personas esse velint, et nunquamque hypostasim per se ac seorsim divisam esse pro ratione ceterarum creaturarum, eorumque qui ex hominibus nascentur, existiment? An sic intelligant diversas res, quale est aurum, argentum, æs? An, ut alii hæretici, sub istis vocibus tria principia, et tres maximos deos constituent? Cæterum illi affirmabant, se ita nec dixisse, nec sensisse. Percunctantibus autem nobis, qua ratione ista dicrent, aut cur omnino istiusmodi vocabulis uterentur? responsum dederunt, sese in Trinitatem credere, non que nomine tenus Trinitas, sed que vere Trinitas esset et subsisteret; et Patrem, ut qui vere esset et subsisteret; et Filium, ut existentem et subsistentem; et Spiritum sanctum, ut subsistentem et existentem agnoscere; non tamen se dixisse tres deos, aut tria principia; imo ne loquerentur quidem, si quis tale quiddam

aut dicat, aut sentiat: sed se scire, esse sanctam Trinitatem, ut tamen una sit Deitas, et unum principium; et Filium se agnoscere esse coessentialem suo Patri, ut dixerunt Patres: et Spiritum sanctum non creaturam, neque alienum, sed proprium et indigregatum ab essentia Patris et Filii.

199. « Approbata igitur istiusmodi et interpretatione et excusatione, vicissim quoque et eos examinavimus, qui ab istis in culpam devocebantur, quasi dicerent, esse unam hypostasim: sciscitantes ab illis, num pro Sabelliano dogmate ea mente loquerentur, ut sublatis vellent in Trinitate Filium, et Spiritum sanctum, quasi Filius essentia crearet, aut Spiritus sanctus non subsisteret? Qui et ipsi quoque affirmarunt, neque ita se dicere, neque se ita sensisse nunquam, sed *ἑνωστικῶς* eos intelligere idem esse cum *ὑποστάσι* unam autem ideo esse hypostasim intelligere, partim quia Filius ex essentia Patris sit, partim quia in tribus sit identitas naturæ: unam enim sese Deitatem, et unam naturam credere; neque aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti esse naturam. Quin imo et illi, qui eo crimine postulati erant, quod tres hypostasies inducerent, cum istis in eandem sententiam convenirent; vicissimque illi, qui unam hypostasim asseverarent, istorum interpretationi acquieverunt; et ambæ factiones pariter Arium execratæ sunt, ut Christi hostem: Sabellianumque et Paulum Samosatensem, ut impios; Valentinum item et Basilidem. ut alienos a veritate: Manichæum quoque, ut malorum machinatorem. Omnes denique Dei gratia post hujusmodi verborum interpretationem optimam et exactissimam, quæ Nicææ Patres instituisent, fidei esse approbarunt, ejusdemque fidei verba sufficere, ac ante omnia in usum esse deducenda.

200. « Quin imo de negotio dispensationeque carnis nostri Salvatoris, cum super ea quoque re nonnulli cum aliis contentionem moverent; et hos et illos examinationi subjecimus; et quod isti profitebantur, hoc et illi quoque suffragio assensuque persecuti sunt; nempe non ea ratione qua ad prophetas factum est verbum Domini, factum esse Verbum et advenisse in Christum sub finem seculorum; sed ipsum Verbum carnem esse factum: et cum esset in forma Dei, formam servi assumpsisse; et ex Maria (quantum ad carnem atinet) hominem esse genitum, hominum gratia; eoque modo solide et integre humanum genus liberatum a peccatis in ipso, et vivificatum a morte, introduci in regnum celorum. Et hoc quoque iidem contitebantur, quod non corpus inanimatum, aut cogitationis aut mentis expers Salvator habnerit. Nec enim possibile erat, ut Domino propter nos homine facto, corpus ejus sine mente existeret: non enim corpori duntaxat, sed et anime quoque nostræ per ipsum Verbum salus est conciliata. Idemque cum vere esset Filius Dei, illius hominis factus est; et cum esset unigenitus Dei Filius, factus est primogenitus in multis fratribus¹.

¹ Rom. viii.

Quapropter non alius erat ante Abraham, alius post Abraham, neque alius dum Lazarum excitaret, neque alius eum interrogaret de eo ubi situs esset; sed idem ille ipse erat; corporaliter quidem ut homo expuens; divinitus vero ut Dei Filius oculos aperiens ejus, qui a nativitate cæcus fuerat; et carne quidem patiens (ut Petrus¹ dixit), divinitus tamen monumenta aperiens et mortuos excitans. Ex quibus, omnia quæ in Evangelio sunt, intelligentes, affirmaverunt se idem sentire de incarnatione et humana natura a Dei Verbo assumpta.

201. « Cum igitur istiusmodi illorum fuerit confessio, adhortamur vos, ne eos qui ita confitentur, talemque interpretationem suæ confessioni accommodant, temere damnare, aut rejicere velitis; sed potius admissa illorum excusatione, recipiendos putetis. Eos e contra, qui talem confessionem non edunt, neque tali interpretatione in istis verbis utuntur, arere vos vellemus, et aversari ut suspecte mentis homines. Cæterum cum istos tolerandos non censebitis, consulētis illis qui recte interpretantur, et recte sentiunt, ne ulterior ulla inter vos adhibeatur disquisitio neve verborum pugnis studeatis ad nullam prorsus utilitatem; sed sensus cogitationesque pietatis exhibete. Nam qui ita affecti non sunt, sed tantummodo super istiusmodi voculis contentiose rixantur, et alii quidpiam, præterquam quod Nicææ scriptum est, requirunt: hi profecto nihil aliud agunt, quam quod proximis suis turbidam subversionem propinant, ut inimici, et discordiarum sectisimatumque amulatores. Sed vos, o boni et fideles servi et dispensatores Domini, eos qui scandala et peregrina inferunt, compescite et arcele, et præ omnibus anteponeite istiusmodi pacem, quæ sanæ fidei est. Forsitan Dominus misericors nostri complabit quæ sunt hinc et divisa, atque unum ovile reformabit, quo unum habeamus ducem Dominum nostrum Jesum Christum.

202. « Hæc quidem nos, tum quia nefas est quicquam ultra Nicænum Concilium requirere, aut contentiosas sententias recipere, tum vel ob pacem solum, et ne qui recte sentiunt, pro rejectis habeantur, ad istum modum censuimus; et eorum confessionem qualis fuerit, nos qui relictis sumus Alexandrie, paucis indicavimus: idque in commune una cum reliquis communistris sacerorum Aslerio et Eusebio: nam reliqui ex nostris quisque ad suas provincias abierunt. Vos rursus in commune, ubi soletis conventus agere, ista jubebilis pervulgari, eoque omnes evocate. Equum est enim, ut in eo loco primum epistola recitetur, ibidemque omnes qui pacem amant, inter se conciliantur; ac deinde ubi conciliati fuerint, ubicumque populis videbitur, præsentem quoque vestra humilitate, synaxis celebretur, et Dominus publice ab omnibus glorificetur. Salutate vos fratres illi, qui mecum hic agunt. Bene valete, et nostri memoriam in Domino facite. » Hactenus epistola synodalis ad Antiochenos primum, inde ad alias

Orientis Ecclesias perferenda: cui inhæret subscriptio aliquot episcoporum, atque in primis ipsius Athanasii, his verbis:

203. « Ego Athanasius, cæterique episcopi in hoc conventu præsentem, epistola subscripsimus; idemque ab aliis factum est, qui huc legati venerant; inter quos a Lucifero Sardinie insule episcopo, diaconi duo Hieronimus et Agapetus, a Paulino vero Maximus et Calimerus, qui et ipsi diaconi sunt. Aderant et aliquot monachi episcopi Apollinaris in hoc ipsum missi. Episcoporum nomina ad quos epistola scripta est, sunt hi: Eusebins Vercellarum civitatis Gallie, Lucifer Sardinie insule, Asterius Petre Arabie, Cymatius Palati Cælesyria, Anatolius Euboie. Cæterum qui epistolam scripserunt, sunt isti: Papa Athanasius, et qui cum illo Alexandria fuerunt: ipse quoque Eusebins inter eos est, Asterius item; reliqui, Gaius ex Parathonio proximo Libya Phragonis, et partis alterius Elearchie Ægypti, Ammonius, Pammeneus, et ex reliqua Elearchia Ægypti, Agathodamon Schediæ et Menelaiti episcopus, Draconius parva Hermetopoli, Adelphius Nuphasos, quæ est in Lycæorumum, Hermon Tanos, Marcus Zygorum proxime ad Libyam, Theodorus Athrybeos, Andreas Arseniote, Paphnutius Saos, Marcus Pylorum, Zoilus Andromene Antiphron. Hæc etiam Eusebins latine subscripsit, quorum hac interpretatio, » ex græco iterum latine reddita: « Ego Eusebins episcopus, secundum exactam vestram utriusque partis confessionem, qua in eandem sententiam invicem convenistis, quantum attinet ad hypostases, fidei me quoque idem statuere: neque in id solum calculum meum addo, sed etiam in incarnationem Salvatoris nostri sententio, eum videlicet, cum Filio Dei esset, hominem esse factum, et excepto peccato, omnia quæ veteris erant nostre humanitatis assumpsisse; idque prout habet epistola argumentum, meis suffragiis confirmo. Deinde quia fama apud externos increbuit de tabella Sardiceni Concilii; ne ea ultra Nicænam fidem decreta esse putetur, meo suffragio denuntio, quo nihil luxamenti aut noxæ Nicænae fidei inde oboriatur; neque eam ea de causa proferendam censeo. Valere vos omnes in Christo exopto, Ego Asterius, superioribus scriptis adstipulor, et vos in Christo bene valere precor.

204. « Postea quoque et ipsi subscriperunt absentes, scilicet: Ego Paulinus, » episcopus Antiochie hic erat, « ita sentio, quemadmodum accepi a Patribus Filium esse, et subsistere perfectum; subsistereque Spiritum sanctum, eumque perfectum esse. Quapropter approbo superiorem interpretationem de tribus hypostasibus, et una hypostasi sive essentia; et eos qui ita censent, veros habeo; cum pium sit sentire et confiteri, Trinitatem in una Deitate consistere. Et de incarnatione Verbi Patris propter nos facta, ita decerno, quemadmodum scriptum est secundum Joannem, Verbum carnem esse factum: non autem secundum impiissimos homines, imitationem sui Verbum passum esse; sed nostri gratia hominem esse factum, et ex Maria Virgine

¹ 1. Pet. IV.

Spiritu sancto genitum; et nequaquam inanimatum, aut absque sensu, aut sine mente corpus Salvatorem nostrum habuisse: quippe cum impossibile sit, Dominum propter nos hominem factum corpus habere sine mente. Idemque anathemate prosequor eos, qui confessionem fidei Nicænae vilipendunt, et qui negant Filium ex substantia Patris, et coessentialem Patri existere. Execror item eos, qui dicunt, Spiritum sanctum propter Filium creaturam esse factum. Præterea Sabellii, Photini, omnemque hæresim anathematizo, incedens secundum Nicænam fidem, et secundum omnia superiora scripta. Valere vos opto ego Cartherius. » Hactenus subscriptiones.

205. Quod autem in damnatione hæresis Apollinaris nulla de eodem Apollinari ea sententia condemnato mentio habeatur, alterum de duobus conficisse oportuit; vel eam hæresim vulgatam nondum fuisse nomine Apollinaris, sed incerto auctore prodisse; vel ipsum Apollinarem jam ante Synodum visum esse eandem abdicasse sententiam per monachos, qui Synodo interfuisse dicuntur. Nullam plane factam esse in hac Synodo Apollinaris mentionem, ex eo quoque potest intelligi, quod S. Basilium, etiam Valentinum imp. tempore, iure se putasse dicat, cum Apollinare communicare potuisse, quem nescisset errasse, ut suo loco inferius dicturi sumus.

206. At quod de rebus haud parvi momenti actum videretur in Synodo, de his omnibus, ut par erat, S. Athanasius reddidit certiores Liberium Romanum pontificem; quarum quidem litterarum illud tantum fragmentum superest, quod spectat ad incarnationis mysterium, et perfectam Filii Deitatem: cætera autem que in Synodo gesta sunt, desiderantur. Cujus quidem scripti cum ille sit titulus: «Athanasii rescriptum ad Liberium episcopum Romanum;» plane declaratur ipsum Liberium Alexandrinæ cogende Synodi fuisse auctorem, deque ea re ad Athanasium delisse litteras, atque ejus auctoritate illuc convensisse Eusebium episcopum Vercellensem, et Luciferum Calaritanum legatos; cujus pariter jussu tanta fides sibi sumperint, nempe ut Lucifer, cæteris expulsi, crearet Paulinum episcopum Antiochenum (non enim id negotium erat minus civitatis Sardinia insulae episcopi, sed præsuldis summa potestate fungentis), utque Eusebius functus sit legatione ad restituendas collapsas totius Orientis Ecclesias: nequaquam enim hæc ipsos jura accepisse a Concilio illo Alexandrino, quis dicere jure poterit: nam quid juris iisdem Occidentis episcopis in res Ecclesie Antiochena, et in Syriam, Asiam, et Cappadociam, aliasque regiones, ad quas Eusebius tante restitutor cladis legatus profectus est? Extat et ipsius Liberii papæ epistolæ ad Athanasium fragmentum; quo idem Pontifex Rom. præmissa fidei suæ catholice confessione, eandem ab ipso Athanasio exigit. Id enim a Liberio exposci videbatur ob suspectam redditam olim fidem ipsius exiit (ut dictum est) cum Ariani communiōne. Quam et ipse exigit ab Athanasio post tot annorum talebras: ab eo namque tempore usque ad Constan-

tini mortem nulla potuit inter eos esse ex litterarum consuetudine communicatio, nisi sub Juliano, cum ipse Liberius ad eundem Athanasium eam scripsit epistolam, cujus ejusmodi tantum apud eum fragmentum reperitur, quod sic se habet¹:

207. «Est igitur nostra confessio, optatissime Athanasii: Verbum Dei Filium, secundum naturam ex Deo eodemque Patre suo genitum esse, non creatum, semper in imperio collegam Deo et Patri, et indesinenter regnum oblinere in infinita sæcula, Amen. Spiritum quoque sanctum vere ex Deo naturaliter Deum, indivisibilem a Deo secundum divinas Scripturas; ut sit vere Pater, vere Filius, et vere Spiritus sanctus; neque transferri debere unumquodque nomen a suo significato, cui assignatum est, quo vera sit Trinitas sub una Deitate, sub una potestate, et una substantia. Non enim disperditur Filius aut Spiritus sanctus a Patris substantia, quæ implet cælum et terram. Est igitur, ut dixi, Trinitas una substantia, non divisa, sed per essentialia una, Deitate una, potentia una, et regno una, una quoque gloria, una item imagine, una denique spiritu: spiritus enim non dividitur. Anathema igitur dices Sabellii et Arii dogmata. et supra annotatas hæreses ad æternam penam secundum Salvatoris vocem. Illic igitur confessioni, frater Athanasii, quæ vera fides in Catholica et Apostolica Ecclesia censetur, si mecum sentis coram iudice Deo, et Christo, quaeso subscribas; quo certiores reddamur, num ejusdem nobiscum suffragii sis, eademque status de vera fide; ut et ego securior efficiar, tuæque mandata indesinenter obeam. Id tibi quoque cognitum velim, carissime, filios veritatis confiteri impatibilem esse Deitatem; et de adventu Verbi et Dei in carne ita sentire: Verbum scilicet genitum ex Patre Deo; hominem perfectum absque peccato assumpsisse ex Maria Virgine secundum Evangelia in Christo Jesu. Amen.» Hactenus quod extat fragmentum ex epistola Liberii ad Athanasium. Porro multa in ea desiderari, nemo non affirmaverit: nam nulla in his mentio fit de personis et hypostasibus in Trinitate, quarum occasione inter Lalinus et Græcos concitatas esse controversias, dictum est. Sed et alia plura deesse videntur, quæ spectabant ad Synodum celebrandam, et restituendum statum Ecclesie Orientalis.

208. Eius autem, quam diximus, reddite epistolæ Athanasii ad Liberium, carentis salutatione atque exordio, ejusmodi tantum superest fragmentum, quo summa catholice fidei habetur expressa in hæc verba:

«Unus Deus immortalis, invisibilis, impalpabilis, eo quod Deus sit spiritus, idemque loco incomprehensibilis; neque usquam est regio ubi non existat. Hujus verbum immortalis Sapientia est, incorruptibilis, invisibilis, idemque Filius primogenitus, operum socius, principio carens, impalpabilis, cui nullum ætatis aut finium aut finis; per quem omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil. Hic est

¹ Apud Athan. extat

qui finxit hominem: hic est qui rationem fabricandæ arce ostendit: hic est qui pollicitationes Abraham fecit: hic est qui descendit, ut populum salvaret; qui Moysi legem dedit: hic est Deus Abraham, Isaac et Jacob, qui in prophetis locutus est: hic est qui composuit novum et vetus Testamentum. Qui in ultimis diebus carnem ex Virgine mortalem assumpsit, cum ipse interim immortalis esset, eandemque imbecillum ipse minime imbecillis, obnoxiam morti ipse nulli obnoxius, visibilem ipse invisibilis. Illa, inquam, caro suspensa est in cruce, non ipse; in illa omnes humanas passiones ut homo sustinuit; non ipse. Ipse est enim Dei virtus, hoc est Deus, qui infernum expugnavit, et imperium diaboli demolitus est; qui Deus in descendendo, Deus in ascendendo, corpus suum a morte excitatum Patri representavit, ac vindicavit a morte, sub cuius imperio tenebatur. In Filio Patrem intelligimus, cum unus eum eo sit Deitate, potentia, essentia, gloria. Dei appellatione. Et in Patre Filium quoque cognoscimus. Ille est, qui ubi assumpserat carnem, Jesus vocatus est, quatenus homo fuit: hoc est assumpsit hominem in seipso, in quo omnis plenitudo Divinitatis habitat corporaliter. Hunc existimamus non segregatum a Patre aut sancto Spiritu; neque tamen ita, ut dicamus Patrem descendisse, et in homine fuisse. Ita unus Deus Pater omnipotens a nobis creditur. Ideoque fides nostra est in unum Deum Patrem omnipotentem, et ejus Filium Dominum nostrum, et in Spiritum sanctum; eosque in unitate una, potentia una, substantia una, essentia una, gloria una, dominatione una, regno uno, imagine Trinitatis una, consubstantiales esse credimus, per quem facta sunt omnia. Ita quoque in carnis resurrectionem credimus; hoc est, corpus nostrum (secundum sacras Scripturas) ex corruptibili mortalique in incorruptibilitatem et immortalitatem a Deo mutandum esse. Amen.» Hactenus quod exlat epistolæ Athanasii ad Liberium papam fragmentum. Scripsisse quidem Athanasium, atque collegas episcopos, qui interfuerunt Concilio Alexandrino, ad eundem Liberium de cunctis rebus gestis in Synodo, idem ipse Athanasius disertis plane verbis testatur ea epistola, quam postea scripsit ad Ruffinianum; qua pariter declarat, quatenus in eadem Synodo acta sunt, fuisse confirmata ab ipsa Romana Ecclesia; qua item epistola decretum de recipiendis lapsis in hæresim, plenus explicatur; et ne de fide ejus dubites, scias eam fuisse perfectam atque recognitam probatamque in Nicæno Concilio secundo: ex quo quidem loco (quod desideretur hactenus inter ejusdem Athanasii opera) hic eam describendam putavimus: sic enim se habet ejus editio in œcumenica tunc Synodo facta:

209. « Monachi dixerunt: Si jusserit sancta Synodus, afferatur ad Ruffinianum beati Patris nostri Athanasii epistola, et legatur. Sancta Synodus dixit: Satisfacta petitioni religiosorum monachorum, Ste-

phanus prefatus monachus ferens in manibus librum, legere cepit: Sancti Athanasii ad Ruffinianum, Domino dilecto et desideratissimo comministro Ruffiniano Athanasius in Domino salutem; et post alia: Quandoquidem studiose et ecclesiastice (hoc enim tue pietati iterum convenit) de his, qui necessario redacti sunt, nec per improham fidem sunt corrupti, inquisivisti, eaque de re ad Synodos et alios scribere voluisti, ut animi sententiam de his explicarent; velim, mi domine desideratissime, sic habeas. In primis cum a vi cessatum esset, Synodusque presentium et eorum qui longinquas regiones incolebant episcoporum haberetur, nec modo comministris qui per Græciam passim habitant, verum etiam in Galliis et Hispania.» Intelligit per hos Athanasius Eusebium Vercellensem, et Luciferi Callarum episcopi legatos; sed subditi:

210. « Communi decreto placuit, ut hic, et ubique gentium quicumque lapsi fuissent proprio arbitrio, et athesignani fuissent impietatis; si resipiscerent, ignoscendum quidem illis, verum non restituendos in cleri numerum. Qui vero non auctores, sed necessitate, et violentia compulsi fuissent; visum est illis quidem ignoscendum, et in cleri locum restituendos; maxime cum probabilem defensionem et excusationem dederint. Atque hoc quoque œconomicè et rationabiliter factum videtur. Nam ipsi quidem animo statuerant, non velle ad impietatem delabi. Verum quoniam impiissimi quidem eorum causa statum Ecclesie ad seditionem traherant; duxerunt longe satius esse, vi compulsos se concurrere, et onus gestare, quam populum perdere. Hæc cum afferrent, visi sunt nobis non absurda respondisse; quando et in occasione facti exemplo Aaron fratris Moyses se defenderent, qui in eremo populi transgressionibus acquievit, defensionem habens, ne populus in Ægyptum reversus, idolorum cultui iterum se manciparet. Videbat enim, si in eremi vastitate substitisset, futurum, ut paulatim ab impietate regrederetur: in Ægypto autem nullam esse ad pietatem regressus viam. Hæc de causa clero per ea tempora ignotum est. Qui vero in errorem seducti erant, et violentia hinc compulsi, data quoque iis communitio est. Quemadmodum hæc et Romæ scripta sunt, Romanorumque Ecclesiam omnia comprobasse constat. Hæc quoque tua pietati confidenter scribo, et significo, quo tua pietas, ea que decreta sunt hoc modo, amplectatur.» Hincque lectum ex ea Synodo, in qua hæc ad declarationem ejusdem decreti subiecta legitur:

211. « Sabas et qui eum eo aderant monachi dixerunt: Non hæc solimmodo sancti Athanasii vox est, verum etiam Synodorum, propterea quod inquit idem Pater, ipsos quoque Romanos totamque Græciam idem comprobavisse. Definit autem eos, qui ex hæresi ad pristinam mentem redeunt, suscipiendos ad presbiteriam: verum sacerdotii dignitatem minime illis restituendam. Tharsius beatissimus patriarcha dixit: Non de novis hæretico ad mentem redeunte recipiendo beatus Pater hæc statuit, sed de

corum principibus, et antesignanis, quique in sua heresi veluti delicias et se oblectant, verbisque artificiosis veritatem ipsam fucare student, haud aliter ac Orthodoxi cum libertate solent; ipsi autem sententiam Scripturæ perverse explicant. Verum iterum recitetur eadem epistola ad Ruffinianum. Epistola ejusdem Patris. Lecto autem loco, in quo beatus Pater lapsus veniam dat impietatis; sed qui præcipui hæreticorum fuerunt, negat restituendos in ordinem sacerdotalem. Qui vero antesignani non fuissent, sed vi et necessitate ad impietatem coacti; ignoscendum quidem illis, et in cleri locum restituendos, quod justam excusationem afferrent. Venerabiles monachi dixerunt: En quemadmodum in principio diximus, sic est: siquidem beatus Pater eos, qui ex heresi revertuntur, in sacerdotii dignitatem non recipit. Tharasius sanctissimus patriarcha dixit: Videmini mihi mentem Patris non intelligere: quandoquidem eos qui non fuerunt auctores hæreseos, vi autem compulsi sunt, recipit ad pristinam dignitatem; solummodo vero præcipuos, atque adeo parentes, sive auctores hæresum a dignitate sacerdotali recipienda excludit: recte profecto justeque id pronuntians, » etc. Itæc ex Synodo secunda Nicæna ad perfectam elucidationem hujusmodi decreti exseripsisse volumus, necnon ad assequendum germanum sensum verborum sancti Hieronymi, quæ superius citata sunt.

212. Quod autem in eadem Synodo auctoritate (ut dictum est) Romani Pontificis decreta sunt legationes ad restituendas collapsas a fide catholica Ecclesias earumque ministros, erroris in primis arguendus est Ruffinus¹, dum ait procreationem Orientis injunctam fuisse Asterio, Eusebio vero Occidentis. Nam constat, eundem Eusebium ejus rei causa suscepisse in Orientem peregrinationem, Antiochiamque (ut dicimus) profectum esse, indeque eam in Cappadociam pervenisse: quod quidem sententia illa S. Gregorii Nazianzeni superius recitata redditur manifestum, cum ipse agens de turbis illis, Juliani tempore in Cappadocia electionis Eusebii episcopi Casariensis occasione excitatis, hæc addit²: « Postromo, inquit, aderant episcopi quidam ex Occidente, qui Orthodoxos omnes ad suas partes pertrahabant. » Quæ quidem nominis de Eusebio episcopo Vercellensi et aliis qui cum eo erant, possunt intelligi: nam Asterius (ut sæpe diximus) in Arabia erat episcopus. Affirmat id ipsum Socrates, dum ait³: « Eusebius partes Orientis peragrans, infirmos fidei, instar præstantis medici, ad integrum valetudinem restituit, doctrina ecclesiastica instruxit, eruditique. » Addit autem post hæc omnia Socrates: « Eodem tempore Athanasius orationem apologeticam, quam in sua ipsius fuge defensionem jam pridem confecerat, coram illis qui aderant, perlegit. » Ea quidem ratione, quod fivore tabescentes Ariani adhuc carperent ipsum velut ignavum, quod non posuisset

ex Domini sententia animam pro ovibus, sed perinde ac mercenarius, evestigio solum vertisset. Recitat idem Socrates⁴ ex ea nonnulla: sed nos lectorem rejicimus in ipsum integrum, qui adhuc extat, commentarium. At de Alexandrina Synodo hæc tenus.

213. *Dissidia de episcopatu Antiochiæ inter Luciferum et Eusebium.* — Quæ porro Synodum mox subsequenda sint, Socrates ita recenset⁵: « Eusebius vero Vercellarum episcopus, statim post Concilium Alexandria decedens, Antiochiam contendit. Ac cum Paulinum a Lucifero episcopum designatum, populamque in duas factiones partium offenderet (nam Meletii fautores separatim conventus fecere) vehementer propterea animo conturbatus fuit, quod electioni Paulini minime ab omnibus esset assensum. Nam infra suam ipsius cogitationem factum illud damnavit ille quidem; sed præ reverentia erga Luciferum rem tacitam habuit; et ut primum promiserat, se episcoporum Concilio convocato, illis rebus recte prospecturum, inde recessit: postea vero quantum admodum laborabat, ut partes dissentientes ad concordiam adduceret, tamen nullo modo illud poterat efficere. Nam Meletius ab exilio reversus, ubi eos qui cum illo consentiebant, conventus seorsum agere reperiebat, se illis ipse præfecit. Quin omnibus fere ecclesiis, quæ ibi erant, Euzoii ariana secta patronus præfuit: Paulinus autem unam tantum obtinuit ecclesiam parvarum, quæ erant intra urbem; ex qua quidem ipsum Euzoius, propter reverentiam, quam versus illum habuit, non eiecerat. Meletius autem extra portas civitatis conventus celebravit.

214. « Id temporis ad hunc modum Antiochia discedit Eusebius. Lucifer vero ubi accepta suam electionem ab Eusebio improbari, contumelia loco duxit, iniquoque admodum animo passus est. Proinde recusavit eum Eusebio communicare; studioque contentionis inductus, Concilii decreta rejecit. Ista quidem tristibus et afflictis Ecclesiæ temporibus obvieniunt multos ad definiendum ab Ecclesia impulere: unde nova secta, quæ Luciferiana dicebatur, nata est. Caterum Lucifer suam iracundiam propterea saturare non poterat, quia suis ipsius responsis, quibus per diaconum missis pollicitus fuerat se decretis Concilii contentum fore, omnino tenebatur adstrictus. Quapropter fidei et sententiæ Ecclesiæ assentiens, in Sardiniam ad propriam sedem se recepit. Quorum autem animi non minus quam illius erant exulcerati, hi adhuc etiam ab Ecclesia segregati manent. » Hucusque de schismate Luciferi Socrates. Porro Antiochenam Ecclesiam schismate divisam octoginta quinque annos ita perdurasse, nimirum usque ad Alexandrum episcopum, Theodoretus affirmat⁶. Quod quidem non sic intelligendum est, ut ab hoc tempore, quo creatus est Paulinus, et schisma constitutum inter catholicos, usque ad Alexandrum annorum octoginta

¹ Ruffin, lib. 1. c. 29. — ² Greg. Naz. orat. in laudem Basilie. — ³ Socrat, lib. III, c. 7.

⁴ Socrat, lib. III, c. 6. — ⁵ Idem lib. III, c. 7. — ⁶ Theod. ab. III, cap. 9.

quinque curricula intercesserint : nam creatio Alexandri contigit (ut suo loco patebit) anno Domini quadringentesimo octavo : sed oportuit Theodoretum intellexisse ab eo tempore, quo ejecto Eustathio, et subrogato in locum ejus Euphronio episcopo ariano, scissa est in duas partes Ecclesia Antiochena; de cujus divisionis origine suo loco superius actum est. Sed nec sic liberatur Theodoretus quin arguatur erroris : nam ab eo tempore non anni ocliginta quinque, ut ait, intercedunt usque ad Alexandri electionem, sed tantum sexaginta octo; adeo ut dicendum sit in errorem Theodoretum irrisisse. Eadem quoque Sozomenus ¹ de Luciferi et Eusebii dissensione.

215. Caterum asserta causa schismatis et dissensionis illius primæ inter Eusebium et Luciferum, que a Socrate, Sozomeno, et aliis eos secutis, afferitur, nullatenus probari potest; siquidem nullo pacto potuit accidisse, ut Paulini electionem Eusebius improbarit, quam tum ipse, tum etiam Athanasius, ac denique universa Synodus Alexandria antea recepissent, dum legatos ab eo ad Synodum missos susceperit, et ejusdem Paulini chirographo ipsam subscribi Synodum voluerunt. Non potuit igitur damnasse Eusebium, quod ante probasset, et Athanasius eum aliis in Synodo confirmasset. Qua quidem ratione et Rufinus videtur hallucinatus, qui id ipsum affirmat ², cum ait : « Interim Lucifer injuriam dolens, quod episcopum a se ordinatum apud Antiochiam non recepisset Eusebius, nec ipse recipere cogitat Alexandrini decreta Concilii; sed constringebatur legali sui vinculo, qui in Concilio ipsius auctoritate subscripserat. Abjicere namque eum non poterat, qui auctoritatem ejus tenebat; si vero recepisset, omne suum frustrandum videbat inceplum. Din ergo de hoc multumque deliberas, cum ex utraque parte concluderetur, elegit, ut legato suo excepto, erga ceteros sententiam disparem, sed sibi placitam custodiret. » hæc ipse, que ex nuper dictis facile refelluntur. Certe quidem nisi Paulini electio ab Alexandrino Concilio probata fuisset, nequaquam eam postea Romanus Pontifex ratam habuisset. Quis enim existimare potest, gestas res a Lucifero schismatico firmas potuisse consistere, nisi eas Synodus, et Romanus Pontifex recepissent? Caterum Luciferi cum Eusebio simulatis et alteratio non aliunde sumpsisse exordium videri potest, nisi quod ipse anterioris spiritus cum esset, indigno animo ferret ex Synodi decreto jamnam patere episcopis omnibus lapsis, qui periude ac si nihil deliquissent, in suas sedes cum eodem episcopatus honore redirent; ideoque in eundem Eusebium, quem advenientem Antiochiam, iterum in Cappadociam, primum est nactus, veluti in ejus decreti auctorem invehctus est, eoque magis in eum exacerbatus, quod ex suscepto munere legationis id ipsum passim præstaret, ut episcopos, qui cum Arianis communicassent, ad suas ipsorum Ec-

clesias, impertita illis communicatione catholica revocaret.

216. Sed dicit aliquis : Quomodo, prætermissio Meletio, Synodus probavit ordinationem Paulini? Nam si qui aliquando fuisset hæretici, et ad Ecclesiam reversi essent, recipiendos quoque ad episcopatum eadem Synodus statuit; utique Meletio debebatur Ecclesia Antiochena ex ipsius decreto Synodi atque eam ob causam Paulinus rejiciendus videbatur, tanquam sedis alteri debite occupator. Ad hæc dicimus, vitiosam ab initio fuisse Meletii sedem, utpote quod tunc ipse Ariamis eam fuerit consecutus; sicut ab illo tempore cathedra vacasse videri poterat, ad quam suffragio populi Meletio minime recepto, jure ordinatus Paulinus fuisse censendus erat.

217. Non ergo cur Meletius non receptus esset, Eusebium conquestus est, ejus nullam fuisse ordinationem sciebat, utpote quod ab Acacianis et Eudoxianis creatus fuisset episcopus Antiochiæ: verum si que dissensio ea de causa inter Eusebium et Luciferum aborta est; credimus Eusebium cum Lucifero familiariter conquestum esse, quod præpropere nimis Paulinum ordinasset, non tamen quod eam electionem improbarit, quam ipsemet una cum aliis in Synodo recepisset; sed quod Paulini ordinationis causa tantum abesset, ut Ecclesia Antiochena (quod in optatis erat) catholice communionis federe jungeretur, ut major et eam causam alteratio fieret post reversum Meletium, qui jam vivente Constantio ab Acacianis et fidei catholice teneandæ causa exilium passus, et minus ejusdem Constantii expertus esset: qui enim ei adversabantur, ea ratione sententiam illi negabant, quod ipse Meletius olim convivisset cum Acacianis et Eudoxianis Ariatorum delerrimis, a quibus, et a Sebaste Armeniæ translatus fuisset in sedem (ut habet Socrates ¹) Beroensem, et inde in Antiochenam; cui etsi ex Synodi decreto indulgendum esset, ut pristinam sedem reciperet; non in aliam, quam in Sebastensem seu Beroensem restituehdus fuisset: nam cum et illi exulanti suffectus Enzoins Antiochiæ fuisset; quid agendum, si ipse Enzoins reverti ad Ecclesiam Catholicam voluisset? Vertebantur hæc jurgia inter utriusque partis fautores; « cum, inquit Sozomenus ², Meletius ab exilio Antiochiam rediit, et seorsum cum suis extra urbem conventus agere aggressus est. » Caterum ob spectalam sub Constantio adversus eum et Arianos omnes Meletii confessionem, Orientalium studia erga ipsum videbantur esse propensiora, Occidentalium vero, ipsiusque in primis Romane Ecclesiæ episcopi erga Paulinum; ut que sæpe decenter inferius, declaravit: quod enim spectatissima hujus fides toto illo ab expulsiõne Eustathii tempore existisset, quodque ab ejus (ut dictum est) sedis legato ordinatus esset, atque ab Athanasio et aliis in Alexandria Synodo receptus fuisset, jure recipiendus ab omnibus videbatur.

¹ Sozom. lib. v. cap. 12. — ² Rufin. lib. 1. cap. 30.

¹ Socrat. lib. n. c. 34. — ² Sozom. lib. v. c. 12.

218. Quod vero ad tempus reditus Meletii Antiochiam spectat, Sozomenus¹ illud in primis affirmat, eo tempore, quo Lucifer Antiochiam petiit, et Paulinum episcopum ordinavit, Meletium nondum ab exilio fuisse reversum Antiochiam. Rursumque² inferius de ejusdem reditu agens, tum cum rediisse tradit, cum jam absoluta Synodo Alexandrina, Eusebius conciliandæ in eo populo discordiæ causæ, Antiochiam perrexisset. Cæterum Joannes Chryso-stomus, cui potius assentiendum putamus, quippe qui Meletii temporibus vixit, et civis Antiochenus fuit atque ejusdem Ecclesiæ presbyter; in ea oratione³, quam habuit in die natali ejusdem Meletii, anno quinto (ut ait) post obitum ejus, cum testetur, post reditum ab exilio non licuisse ipsi amplius triginta diebus agere Antiochiæ, sed impellentibus Valentem imperatorem hæreticis, iterum solum vertere coactum esse; cui nec ante obitum Valentis reverti posse concessum fuisse, a quo, teste Sozomene⁴, expulsus est; neque postea, defuncto Valente, amplius pulsus fuerit; affirmare necesse est, jam ante Valentis imperium, cum Antiochiam rediisse, a quo inde pulsus est, cum imperare cepisset; sicque sub Joviano imperatore reversum, sub quo anno sequenti liquet Synodum Antiochiæ celebrasse, ut suo loco dicitur.

219. *Luciferi episcopi casus, et inde Luciferiani.*

— Sed jam Luciferum Antiochiam recedentem, et in Italiam redeuntem assectemur. Ex his autem, quæ de eo scribit Marcellinus presbyter et ipse schismaticus, secta Luciferianus, plane intelligitur, eum venisse Romam, execratumque esse communionem eorum, qui aliquando conjuncti fuissent Arianis; ut, cum Neapoli fuit, facto declaravit, vitans communionem Maximi, qui in Zozimi locum fuerat sullectus. Sed et reliquise tradit suæ sententiæ in Oriente paucos quosdam assectas, et inter alios Heraclidam episcopum Oxirynchi in Ægypto, in Palestina Hermionem virginem magni nominis, quæ eum Eleutheropoli sub Constantio exultantem foverat; additque eandem Hermionem, ejus rei causâ, quod revertentes ad Ecclesiam Arianos aversaretur, nulla ab Eleutheropolitano episcopo, Turbone nomine, passam esse. Sed et de eo Severus ait⁵: « Cæterum Lucifer tum Antiochiæ agens longe diversæ sententiæ fuit: nam non tantum eos, qui Arimini fuerant condemnavit; sed etiam se ab eorum communionem separavit, qui eos sub satisfactione et penitentia recepissent. »

220. At de exiliu Luciferi hæc Ruffinus⁶: « Regressus ad Sardinie partes, sive quia cita morte præventus, tempus sententiæ mutandæ non habuit (etenim tenere cæpta spatia corrigi solent) sive hoc animo immobiliter sederat, parum firmaverim. Ex ipso inferim Luciferianorum schisma, quod licet per paucos, adhuc volvitur, sumpsit exordium. » Hæc

Ruffinus. Addit quoque Theodoretus¹, eum post reditum novam quendam excoGITASSE doctrinam, quam sectati sint qui ab eo nomen sunt consecuti. At nihil ad doctrinam catholicam addidisse Luciferum testatur sanctus Ambrosius, cum hæc de eo habet²: « Lucifer enim se a nostra tunc temporis communionem diviserat; et quanquam pro fide exulasset, et fidei suæ reliquisset hæredes; non putavit tamen, » Satyrus frater scilicet, « fidem esse in schismate. Nam etsi fidem erga Deum tenerent, tamen erga Dei Ecclesiam non tenerent, cujus patiebantur velut quosdam artus dividi et membra lacerari. Etenim cum propter Ecclesiam Christus passus sit, et Christi corpus Ecclesia sit; non videtur ab his exhiberi Christo fides, a quibus evacuatur ejus passio, corpusque distrahitur. » Hæc Ambrosius.

221. Sed et S. Hieronymus multum abest, ut Lucifero falsam doctrinam impingat; quin potius eum aliqua ex parte excusare nititur, cum ita ait³: « Ventum est ad asperissimum locum, in quo adversus voluntatem et propositum meum egog de beato Lucifero, scens quicquam, quam et illius meritum et mea humanitas poscit, existimare. Sed quid faciam? Veritas os reserat, et invitam linguam conscium ad loquendum peccus impellit. In tali articulo Ecclesiæ, in tanta rabie Inporem, segregatis paucis ovibus, reliquum gregem deseruit: bonus quidem ipse pastor, sed multam prædam bestiis relinquit. Prætereò illa, quæ quidam ex maledicis quasi satis firma defendunt: hoc illum amore gloriæ et nominis in posteros transmittendi fecisse, necnon et pro similitate, quam adversus Eusebium propter Antiochenam dissensionem susceperat; nihil istorum de tali viro eredo. Unum est, quod etiam in presenti constanter loquar; verbis enim a vobis dissentire, non rebus; si quidem eos recipiat, qui ab Arianis baptisma consecuti sunt. » Hæc Hieronymus.

222. Equidem tam de Lucifero, quam de Luciferianis ab eo ita dictis, illud asseritur etiam a S. Augustino, quod baptismum minime iterarint; nam de agone christiano sic habet⁴: « Nec eos audiamus, qui quavis neminem rebaptizent, præcidere se tamen ab unitate, et Luciferiani magis dicunt, quam Catholici maluerunt. In eo enim quod intelligunt baptismum Christi non esse repetendum, recte faciunt: sentium enim sacramentum sancti lavacri nusquam esse, nisi ex Catholica Ecclesia; sed eam formam secum habere sacramenta præcisa, quam in ipsa vite, antequam præciderentur, acceperant. » At paulo post: « Quod cum Luciferiani intelligunt, et non rebaptizant, non improbamus, sed quod etiam ipsi præcidi a radice voluerunt, quis non detestandum esse cognoscet? et ideo maxime, quia hoc eis displicuit in Ecclesia Catholica, quod vere catholice sanctitatis est. Nusquam enim tam vigere debent viscera misericordiæ, quam in Catholica Ecclesia, ut tanquam vera mater nec peccan-

¹ Sozom. lib. v. c. 11. — ² Idem lib. v. c. 12. — ³ Exalt apud Lip. tom. v. et Sur. tom. 1. die 12 Febr. — ⁴ Sozom. lib. vi. c. 7. — ⁵ Sever. lib. 11. — ⁶ Rufin. lib. 1. c. 30.

¹ Theod. lib. III. c. 5. — ² Ambros. oral. in funere fratris. — ³ Hier. advers. Luciferian. tom. 11. — ⁴ Aug. de Agon. Chris. c. 30. tom. 11.

libus filiis superbe insultet, nec correctis difficile ignescat. Non enim sine causa inter omnes Apostolos hujus Ecclesie claves regni ¹ celorum datae sunt, cum Petro datae sunt; et cum ei dicitur, et omnes dicitur: Amas me? ² pasce oves meas. Debet ergo Ecclesia Catholica correctis et peccatis firmatis filiis libenter ignoscere: cum ipsi Petro personam ejus gestanti, et cum in mare titulasset, et cum Dominum carnaliter a passione revocasset, et cum servi gladio praecidisset, et cum ipsum Dominum ter negasset, et cum in simulationem postea superstitiosam lapsus esset, videamus veniam esse concessam, cumque correctum atque firmatum usque ad Dominicae passionis gloriam pervenisse. Haec post persecutionem, quae per Arianos haereticos facta est; posteaquam pax, quam quidem Catholica in Domino tenet, etiam a principibus saeculi reddita est: episcopi, qui perfidiae Arianorum in illa persecutione consenserant, nulli correcti redire in Catholicam delegerunt, damnautes sive quod crederent, sive quod credidisse simulaverant. Hos Ecclesia Catholica materno recipit sinu, tanquam Petrum post lectum negationis per galli cantum admonitum, aut tanquam eundem post pravam simulationem Pauli voce correctum. Hanc illi matris charitatem superbe accipientes, et impie reprehedentes, quia ³ Petro post galli cantum surgenti non gratulati sunt, cum Luciferi, qui mane oriebatur, cadere meruerunt. » Illicusque Augustinus. Ex quibus plane constat, Luciferum et priores illos ab eo dictos Luciferianos schismatis tantum labe esse pollutos, non nova doctrina novam haeresim excogitasse, vel veterem sectatos esse: unde et accidisse putamus, ut neque ab Epiphonio horum temporum scriptore, neque a Philastrio hinc proximo, qui catalogum confecerunt haereticorum, Luciferiani inter haereticos numerati sint, prout S. Augustinus ⁴ ad Quodvultdeum scribens animadvertit. Verum de iisdem alicubi se legisse testatur, dixisse, animam ex traduce generari, eamque ex carne, et carnis esse substantiam: quod tamen verum ne esset, haud satis sibi fuisse compertum tradit.

223. Ceterum adeo pertinaci animo sententiae de non recipiendis cum dignitate lapsis episcopis insistebant, ut (quod testatur de his S. Hieronymus ⁵) inter eos Helladius quidam in Ecclesiam eo contumelie et blasphemiae prolapsus sit, ut cum videret fol episcopos lapsos in haeresim vel communionem haereticorum restitutos, diceret mundum esse diaboli, et Ecclesiam in lupanar esse conversam; in quem idem S. Hieronymus, scribens adversus Luciferianos, spiculum orationis inloquet.

224. Sed cunctis procacior habitus est Hilarinus Ecclesiae Romanae diaconus, qui non tantum cum Luciferi schismate se ob eam causam ab Ecclesia Catholica segregavit, sed et addidit etiam haeresim,

cum diceret nullatenus baptismum haereticorum recipiendum esse; ad quam astruendam sententiam commentarios scripsit. Hunc fuisse junctum Luciferi collegam in legatione ad Constantium imp. a Liberio Romano pontifice, superius dictum est: ipse enim tunc et verbera expertus et vincula, et carceres, eadem tandem sententia qua Lucifer, ab eodem imperatore damnatus atque proscripius, in exilium missus est: sed infelix gloria nobis confessionis clatus, spernens eos qui ceciderant, non solum una cum Luciferi schismate se ab Ecclesia separavit, sed plus quam ille praesumens, haeresim ad schisma superaddidit; quem et S. Hieronymus ⁶ ob rebaptizationem, Denecationem orbis appellat: qui quidem nec ex schismaticis ipsis aliquem habere potuit sectatorem, adeo ut cum homine interierit pariter et secla.

225. Lucifer vero, qui hoc Juliani imperatoris tempore (ut idem quoque tradit S. Hieronymus ⁷) in Sardiniam rediit, sub Valentiniano, qui post sequentem annum imperator creatus est, ex hac vita decessit, absque pace Ecclesiae, in schismate perseverans; quod Catholicis magnum intulit luctum et timorem incussit. Luxerunt fideles et pii acerbissimum tanti viri casum, cum viderent hominem honestissimis magna gloria pro Ecclesia Catholica perfunctum legationibus, tot confessionibus insigniter nobilitatum, quot apices in Constantium scripserat pro Athanasio et fide catholica; totque martyria propemodum exantillatum, quot annis exul in diversa loca fuerat deportatus: hominem coryphaeum et antesignantum Catholicorum in tam diuturno et difficultissimo praelio Arianorum, positum instar Hieremiae in columnam ferream et murum aereum pro domo Dei, Ecclesiae Christi; hunc ipsum, inquam (proh dolor!) post tot victorias et erecta de perfida delibellata tropaea, sub ipso triumpho tam infeliciter a dissensionum auctore diabolo superatum, et separatum ab Ecclesia esse ac plane prostratum. Quem tunc optimis quibusque timore casum incensit? ut illud Zacharia merito usurparet ⁸: « Ulna, abies, quia cecidit cedrus. » Quanta vero ejus esset aestimatio et laus in Ecclesia Dei, vel ab uno Hieronymo discet; qui licet post ejus obitum, et pro defensione catholicae veritatis de ipso agens, reverentis tamen ante acta vite merita viri, et percelebre nomen, vim vix sibi satis inferre valuit, ut in eum exerat stultum; sed quem veritas acuit, reverentia mox obtudit, ut pro maledictione benedictionem inferat, cum beatum appellet, atque ut licet, tandem excuset. Utinam ipse Lucifer, qui zelo aestuabat Heliae, et Helia dictum audisset ⁹: Non in spiritu vehementi Dominum, non in commotione Dominus, nec in igne Dominus, sed in sibilo aurae tenuis; nempe in mansuetudine, benignitate, et misericordia vere imerat Dominus. Sed de Luciferi haecenus: de Luciferianis vero saepe suis locis inferius.

¹ Matth. XVI. — ² Joann. XVII. Matth. XIV. XVI. XX. Galat. II. — ³ Matth. XXVI. — ⁴ Aug. de haeres. c. 81. — ⁵ Hier. advers. Lucifer.

⁶ Hier. advers. Lucifer. — ⁷ Hieron. de Script. Eccl. in Lucifer. — ⁸ Zach. XI. — ⁹ 3. Reg. XIII.

226. *Eusebii Vercellensis reditus in Italiam.* — At reliquum est, ut qui Luciferi usque ad ejus obitum persecuti sumus historiam, Eusebii quoque episcopi Vercellensis, ipsius olim collegæ, postea autem adversarii vestigia consecremur. Quid autem suscepta ad Orientales legatione pro reconciliatione lapsorum apud eos egerit; nihil præter ea, quam quæ ex Gregorio Nazianzeno atque aliis superius dicta sunt, reperimus memoria commendatum; bene autem gessisse negotium, omnium sententia est. Sed quando in Occidentem reversus sit, num in hujus anni lineæ, an sequenti anno, haud comperit habetur. Quanta vero vir sanctissimus, confessionibus adeo clarus et legatione imper obita celebris, fuerit ab Italis alacriter susceptus, quoniam lapsi profectus fuerit ejus reditus, S. Hieronymus narrat. Sed de illo non omitendum, affirmare S. Basilium, quod redeuntem in Italiam Eusebium comitatus fuit Evagrius senior, parens scilicet Evagrii junioris, qui postea fuit episcopus Antiochiæ; nam ait ¹: « Senior Evagrius filius Pampiani Antiochensis, qui quondam migravit versus occasum cum S. Eusebio, rediit nunc Roma, » etc. S. Hieronymus igitur agens simul de reditu SS. Hilarii atque Eusebii, licet illius ante Constantii mortem contigerit, hujus vero postea, hæc ait ²: « Tunc Hilarium de prælio revertentem Galliarum Ecclesia complexa est. Tunc ad reditum Eusebii lugubres vestes Italia mutavit. Concurrerant episcopi, qui Ariminensibus dolis irretiti, sine conscientia hæretici ferebantur; contestantes corpus Domini, et quicquid in Ecclesia sanctum est, se nihil mali in sua fide suspicatos. Putavimus, aiebant, sensum congruere cum verbis; nec in Ecclesia Dei, ubi simplicitas, ubi pura confessio est, aliud in corde elatum esse, aliud in labiis profertur timuimus. Decepit nos bona de malis existimatio: non sumus arbitrati sacerdotes Christi adversum Christum pugnare. Multaque alia, quæ brevitate studio præfero, flentes asserebant, parati et subscriptionem pristinam, et omnes Arianorum blasphemias condemnare.

227. « Hoc loco interrogo istos nimium religiosi, quid de confessoribus agendum putaverint? Depositis, inquit, veteribus episcopis, novos ordinaissent. Tentatum est. Sed quotusquisque bene sibi conscius patitur se deponi? presertim cum omnes populi, sacerdotes suos diligentes, prae ad lapides et ad interemptionem deponentium eos convolverint? Mansissent, aiunt, intra suam communionem. Hoc est dicere: Irrationabili crudelitate orbem totum diabolo condonassent. Cur damnassent eos, qui Ariani non erant? Cur Ecclesiam scinderent in concordia fidei permanentem? Cur denique credentes bene, obstinatione sua facerent Arianos? Nam cum in Synodo Nicæna, quæ propter arianam perniciam congregata est, episcopus arianos susceptos sciamus, et episcopus jam in mundo nullus sit, nisi quos Sy-

nodus illa ordinavit; quomodo potuerunt adversus eam facere, propter quam exilium sustinuerunt? » Hæc S. Hieronymus pro defensione Hilarii atque Eusebii de receptis ab eis lapsis episcopis, adversus Luciferianos rem bene gestam adeo improbatentes.

228. *Hilarius et ab eo in Galliis congregata concilia et ejus studia ad fidem catholicam tuendam.*

— Quid autem de Hilario separatim tradat Severus ¹, hic referemus. Hilarius namque primus ad restitutionem lapsorum, qui prior rediit in Occidentem, viam aperuit; dum coactis Conciliis, in iisdemque convenientibus episcopis Gallicanis; ibi qui olim lapsi perseverarent in errore impietatis, depositi sede sunt; qui vero penitentes veram fidem confessi sunt, receperunt pristinam sedem: hæc enim his verbis Severus: « Verum ubi permensus est orbem prae terrarum malo perditione infectum, dubius animi et magna curarum mole astuans, cum plerisque videretur non incedam cum his communionem, qui Ariminensem Synodum receperunt; optimum factu arbitratus, revocare cunctos ad emendationem et penitentiam: frequentibus intra Galliis Conciliis, atque omnibus fere episcopis de errore profitentibus, apud Ariminum gesta condemnant, et in statum pristinum Ecclesiarum fidem reformant. Resistebant sanis consiliis Saturninus Arelanticus episcopus, vir sane pessimus, et ingenio malo pravoque; verum etiam præter hæresis infamiam multis atque infandis criminibus convictus, Ecclesia ejectus est. Ita partium vires, amisso duce, infractæ; Paternus etiam a Petrocoris (Petrocoricus) æque vecors, nec detrectans perniciam proliferi, sacerdotio pulsus, cæteris venia data. Illud apud omnes constitit, unius Hilarii beneficio Galliis nostras piaculo hæresis liberatas. » Hæc Severus; quæ quidem haud potuerunt perlici, vivente Constantio Arianorum patrono; sed post ejus obitum, nudatis illis patrocinio imperatoris, in hunc ipsum annum sunt protensa ac pariter absoluta. Quod autem unius Hilarius, confessoribus cæteris episcopis vita functis, tanta præstiterit, mox idem Severus subdit de iisdem sanctis episcopis, Paulino Treverensi, et Rodano Tolosano (de quibus satis superius tomo tertio actum est), clarissimis ob defensionem catholicæ fidei confessoribus, eosque in Phrygia tradit non sine corona martyrii exules diem extremum clausisse.

229. Quod igitur tum Fortunati testificatione (ut superius dictum est) tum Severi, ut modo audisti, opera sancti Hilarii plura sunt in Galliis Concilia congregata, quibus Orientalium error adversus Nicænam fidei professionem in diversis Synodis comprobatus penitus damnetur una cum suis auctoribus, qui proscripterunt nomen consubstantialitatis in Filio Dei: quid in uno ex iis Conciliis in Galba congregatis factum sit, ut, et quæ in reliquis pariter acta sunt possumus intelligere, reddimus hic eam, quæ nunc extat synodalem epistolam missam ex

¹ Basil. epist. viii. — ² Hier. advers. Lucif. tom. ii.

³ Sever. hist. lib. ii.

Parisiensi tunc celebrato Concilio ad Orientales, cum illi litteris suis conarentur Gallicanos episcopos reddere in omnibus suis ipsorum perlicite professores : habetur in Pithœi ecclesiasticarum antiquitatum officina; edita vero imper diligentia doctissimi viri Nicolai Fabri; ejus autem sic se habet inscriptio ¹.

230. « Incipit fides catholica exposita apud Fariſeam civitatem ab episcopis Gallicanis ad Orientales episcopos. » Pro *Fariſea* autem, restituendam in mendoso codice *Parisiam*, probe admonuit idem Faber.

« Dilectissimis et beatissimis consacerdotibus episcopis Orientalibus omnibus, per diversas provincias in Christo manentibus, Gallicani episcopi salutem.

« Omni quidem vite nostræ fideique sensu gratias Deo Patri, per Dominum nostrum Jesum Christum contitemur, quod nos in lumine scientiæ confessionis suæ, doctrinis et prophetiis et apostolicis collocavit, ne secularis imperitiæ tenebris deſenti judicio sæculi teneremur. Cum sola spes sit plenissima ad salutem, Deum Patrem omnipotentem per unigenitum ejus Dominum Jesum Christum in sancto Spiritu confiteri. Sed plane non minor quotidie gratulationis nostræ causa cumlatur, quod liberans nos ab errore mundi, nunc etiam inexpiabili hæreticorum admiseri non patitur societati.

231. « Ex litteris enim vestris, quas dilecto fratri et consacerdoti nostro Hilario direxistis, fraudem diaboli, et conspirantia adversus Ecclesiam Domini hæreticorum ingenia cognovimus, ut divisi in partibus Orientis, atque Occidentis, diversis invicem opinionibus falleremur. Nam plures numero, qui aut Arimini aut Nicæe adfuerunt, sub auctoritate vestri nominis ad Uſiæ silentium sunt coacti; quod verbum a vobis quondam contra Ariomanitarum hæresim inventum, nobis semper sancte, fideliterque susceptum est. Nam Homousii sermonem ad veram et legitimam ex Deo Patre unigeniti Dei nativitatem sumus amplexi, detestantes secundum Sabelli blasphemias ipsam unionem, neque aliquam partem Patris esse Filium intelligentes, sed ex toto atque perfecto imascibile Deo, totum atque perfectum unigenitum Deum natum, unius a nobis idcirco, vel usiæ, vel substantiæ cum Deo Patre confessum, ne creatura potius, aut adoptio, aut appellatio videretur. Et quia ex ipso esset, ut ex Patre Filius, ut ex Deo Deus, ut ex virtute virtus, ut ex spiritu spiritus, ut lumen ex lumine, similitudinem quoque ejus ad Deum Patrem non inviti audientes, quippe cum imago invisibilis Dei sit, sed eam solam similitudinem dignam ad Patrem intelligentes, que veri Dei sit ad Deum verum, ita ut non uno divinitatis, sed unitas intelligatur; quia uno sit singularis, unitas vero secundum nativitatis veritatem plenitudo nascentis sit, maxime cum Dominus ipse Jesus Christus ad discipulos suos

sit professus, dicens : Ego et Pater unum sumus, quo non solum charitatem quæ ad Patrem est, sed et divinitatem quæ Dei ex Deo est, significat, secundum illud : Qui me vidit, videt et Patrem; et : Si mihi non vultis credere, vel operibus meis credite, quia Pater in me est, et ego in Patre.

232. « Ilanc igitur fidem semper tenentes, et tenebimus, detestantes quoque eos qui dicunt : Non erat antequam nasceretur; non quod unigenitum Deum imascibilem prædicemus, sed quod impium sit, maxime Deo temporum, tempus aliquod anteferre, cum ipsum illud, antequam nasceretur, non fuerit, sit temporis. Sed et obedientem quoque Patri Filium etiam usque ad mortem crucis, secundum infirmitatem assumpti hominis, non negamus; cum ipse de ascensu suo ad cælos locutus sit : Si diligeretis me, ganderetis, quia vado ad Patrem, quia Pater major me est; per cuius carnis susceptionem nos sibi fratres connumerare dignatus est, cum in forma Dei manens, forma servi esse voluit.

233. « Haque, carissimi, cum ex litteris vestris in Uſiæ silentio fraudem se passam simplicitas nostra cognoscat, etiam pietatem eorum qui Arimino Constantinopolim reverterunt, ... convenit sicut epistola nostra contenta læstatur, neque eos ad tantam rem blasphemiarum damnationem potuisse compellere; fidelis Domini nominis prædicator frater noster Hilarius multaverit. Nos quoque ab his omnibus, quæ per ignorantiam perperam gesta sunt, referimus. Auxentium et Ursacium ac Valentem, Gaium, Megasium, et Justinum excommunicatos habemus secundum litteras vestras, et certe ut diximus, juxta fratris nostri Hilarii professionem, qui se pacem cum his, qui horum sectarentur errores, habiturum negavit, blasphemiasque omnes, quas litteris vestris subjectis, damnamus, maximeque eorum sacerdotes apostatas respuentes, qui in loca fratrum indignissime exultantium quorundam aut ignoratione aut impietate sunt substituti; pollicentes hoc coram Deo, atque etiam confidentes, ut quisquis his que statuimus, intra Gallias putaverit retinendum, a communione ac sede sit sacerdotii abjiciendum. Neque enim ut alias, aut occasione prædicandi non dandum permitens, aut contra Deum et Christi unigeniti Dei majestatem alter, quam nos de Homousii significatione sentimus, obitens, dignus erit sanctitatis sacerdotii nominis judicandus; a quo etiam Saturninum, qui statutis salubribus impiissime contradixit, secundum fratrum nostrorum geminas jam litteras excommunicatum ab omnibus Gallicanis episcopis, charitas vestra cognoscat; quem et vetera dissimulata, jam diu licet, crimina, et cætera edita epistolis suis, novæ temeritatis irreligiositas indignum episcopi nomine esse fecerunt.

« Explicit fides catholica exposita apud Fariſeam civitatem, ab episcopis Gallicanis, ad Orientales episcopos. » Hactenus illi. Ex his plane commendatur sincera fides atque constantia Ecclesiæ

¹ Hear. fragm. lib. II, pag. 1, 2, 3.

Gallicana, cum in tanto numero episcoporum unus dumtaxat sit repertus Saturninus, qui inhaerit Arianis, reliquis omnibus sequentibus sanctum Hilarium, ex cujus litteris omnes tanquam leuculi post leonem adversus lupos ingruentes insilierint. Gloria haec est sancti Hilarii, qui scriptis suis eodem Galliarum episcopos in Arianos commoverit, et jugiter adversus eos in officio continerit.

234. At quid Ruffinus commentus sit Hilario contigisse, cum uni ex his Synodis post Ariminense Concilium interfuit, sanctus Hieronymus ejus figmentum explodens narrat his verbis: « Non ei sufficit Graecos et antiquos calumniari, de quibus, pro vetustate temporum et longinquitate regionum, habet licentiam quicquid voluerit mentiendi: venit ad Latinos, et primum ponit Hilarium confessorem, quod post Ariminensem Synodum liber illius falsatus ab haereticis sit; et ob hanc causam, cum in Concilio episcoporum ei quaestio moveretur, proferri librum de domo sua jusserit, qui nesciente se, in sermionis suis haereticus tenebatur: cumque prolatus fuisset, et ab omnibus haereticus judicatus, auctor libri excommunicatus de Concilii conventionem discesserit. » Haec Hieronymus ex Rufino de Hilario. « Sed tantae, subdit idem Hieronymus, Ruffinus auctoritatis se putat, ut cum hoc familiaribus suis narrat somnium, nemo ei contra confessorem ista simulanti audeat contradicere. Responde, quaso: Synodus, in qua excommunicatus est, in qua urbe fuit? Die episcoporum vocabula; profer sententias subscritentium, vel diversitalem, vel consonantiam. Doce, qui eo anno consules fuerint; qui imperator hanc Synodum jusserit congregari; Galliae tantum episcopi fuerint, an et Italiae et Hispaniae; vel certe quam ob causam Synodus congregata sit. Nihil horum nominas; sed virum eloquentissimum, et contra Arianos latini sermonis tubam, ut Origenem defendas, excommunicatum a Synodo criminaris. Sed confessoris calumniam utnuncque toleranda est; transit ad inelytm martyrem Cyprianum. » etc.

235. At praeter haec quae obiter S. Hieronymus attigit ad refellendam de Hilario imposturam, dixerim nimis inusulam atque frigidam videri hanc de excommunicato a Catholicis Hilario aulicam recitatum a Ruffino fabellam ab omni prorsus verisimilitudine procul abhorrentem. Nam esto falsatus fuerit ejusdem Hilarii commentarius, et ita haereticè scriptus coram Patribus editus; potuitne Hilarius tacuisse, in proditoriis non reclamasse, proditorem non arguisse, ex aliisque ab ipso editis commentariis fraudem haereticorum, suam vero innocentiam non demonstrasse? sed et quid ipse crederet: licet scripta deessent, nonne vel exilia ipsius pro catholica fide pluribus annorum spatiis tolerata clamarent? vel si his omnibus caruisset, a non liberum esset, vel tunc saltem quid de fide sentiret coram Patribus aperire? verum potius quasi facti reus, criminis conscius, nulla defensione praeposita,

vel excusatione opposita e Synodo excommunicatus mutus abscesserit? Sed facessant prorsus deliramenta Ruffini, a S. Hieronymo jure meritoque derisa, quibus persimilis fabula, quam recentior auctor recitat de Hilarii in Synodo pariter controversia cum Leone quodam imaginarie excogitato Romano Pontifice, qui iustar Arii crepuerit medius, et sic obierit.

236. Sed et provocandus Ruffinus est ad ea, quae idem ipse de Hilario, cum liberior esset affectibus, et rem serio ageret, scriptis testata reliquit, necnon de Eusebio, cum ambo ab exilio in Occidentem reversi sunt, atque primum de Eusebio his verbis: « Eusebius vero circumiens Orientem atque Italiam, medici pariter et sacerdotis fungebatur officio; singulas quasque Ecclesias, abjurata infidelitate, ad sanitatem rectae fidei revocabat. Maxime quod Hilarium, quem dudum cum caeteris episcopis in exilium trusum esse memoravimus, regressum jam et in Italia positum, hanc eadem erga instaurandas Ecclesias, fidemque Patrum reparandam, reperit molientem. Nisi quod Hilarius vir natura lenis et placidus, simulque eruditus et ad persuadendum commodissimus, rem diligentius et aptius procurabat. Qui etiam libros de fide nobiliter scriptos edidit, quibus et haereticorum versutias, et nostrorum deceptiones, et male credulam simplicitatem ita diligenter exposuit, ut et praesentes et longe posites, quibus ipse disserere viva voce non poterat, perfectissima instructione corrigeret. Ita duo isti viri, velut magnifica quaedam mundi lumina, Illyricum, Italiam, Galliasque suo splendore radiarunt, ut omnes etiam de abditiis angulis et abstrusis haereticorum tenebrae fugerent. » Haec ipse; ad de Hilarii laboribus contra Auxentium Mediolanensem Ecclesiam occupantem exantlatis, suo loco inferius pluribus, itemque de rebus Eusebii.

237. Sed et de Hilario illam praetermittimus calumniam refutare, quam calumniantium inscitia¹ ipsa redarguit; qui rerum gestarum prorsus ignari, nominum occasione errore labuntur, dum putantes eundem esse Hilarium episcopum Pictaviensem cum Hilario illo diacono, cujus est mentio apud S. Hieronymum in commentario adversus Luciferianos, impingunt sanctissimo viro pergraves Hilarii illius errores, nempe cum schismate anaplastissimum; in meridiana luce adeo turpiter caligantes, cum eum idem Hieronymus disertis verbis apertisque notis saepe diaconum nominet, et ex rebus gestis accurate describat; ut ex his, lector, intelligas furentium haereticorum rabiem, quovis praedicti sanctos viros carpere queritantium.

238. Caeterum sicut summa industria vidimus collaborasse sanctos episcopos confessores, ut quem disperserat Constantii persecutio, catholicum gregem in sinceram fidei ovile cogerent; ita et qui contradicentes Acacianis et Eudoxianis Semariam dicebant

¹ Ruffin. lib. 1. c. 30. 31. — ² Tota Auctor imperitos Cedarumtores.

⁴ Hier. apolog. advers. Ruffin. lib. II. tom. II.

tur hæreticis, persecutione non levi a Constantio exagitati, quod iisdem quibus ille patrocinabatur hæreticis minime consensissent; ejus morte excusso jure, quo definebantur oppressi, et ipsi edicto Juliani ad proprias, ex quibus exilarunt, ecclesias restituti, adversus eodem Eudoxianos et Acacianos magnopere incitati, conventus agebant. Quinam autem isti fuerint, quidve moliti sint, Sozomenus docet¹, dum post Hilarii atque Eusebii reditum ita ait: «Dum hæc geruntur, Macedonii sectatores, quorum e numero fuit Eleusius, Eustathius, et Sophronius, jam tum palam Macedoniani appellari cepti, et velut in separatam cætam segregati, atque morte Constantii impunitatem nacti, convocant in unum Seleucie sue opinionis fautores, et Concilia quædam habent, in quibus et abdicant Acacianos, et fidem Ariminii stabilitam rejiciunt, formuleque fidei Antiochiæ edite, et post a Concilio Seleucie congregato confirmato suffragantur. Ac cum criminis loco illis esset objectum, quod cum Acacianis dissiderent, quippe cum ante cum iisdem tanquam ejusdem communionis communicassent, per Sophronium Paphlagonem respondebant; quod, quoniam episcopi Occidentis Filium Patri consubstantialem asseruerant, Aelius autem cum substantia Patri dissimilem docuerat; et illi separatas Patris et Filii substantias vocabulo consubstantialis, in unam confuse colligaverant; hic autem proprietatem naturæ Filii a Patris natura admodum disjunxerat; idcirco ipsi pie fecissent, quod Filium Patri substantia similem dixerant; et mediani hanc viam, quoniam utrique illi ad contraria extrema dellexissent, sibi delegerant ad insistendum. Atque hi quidem illis, a quibus erant accusati, hoc modo se purgare conabantur.» At improbe quidem, perinde ac medium posset inveniri inter asserentes Christum vere Deum, et non Deum. Nam cum nominis unus sit Deus, unaque divina substantia; si affirmandum erat, Christum Deum vere esse, plane Patri consubstantialem dicere necesse fuisset. Eadem que Sozomenus, ex Sabino Socrates². At hæc hætenus, reliqua autem de ipsis inferius suo tempore.

239. *Julianus, Gentilibus et Arianis suadentibus, Athanasium versus Alexandria exulare jubet, Alexandrinosque vexat.* — Rursum vero qui erant Alexandria ariani, indigno ferentes animo, Athanasium sedem Alexandriam, ex qua ejectus fuerat, recepisse, ejusque reditu redditam Ecclesiam Catholicam florentissimam; fedus inveniunt cum Gentilibus, quos et in eundem Athanasium concitant, ea arrepta occasione, quod ille nobilissimas quasdam matronas Gentilium superstitioni addictas, ad christianam fidem conversas, magno dedecore imperii Juliani et Christianæ religionis summa gloria baptizasset; simulque in Athanasium communicato consilio, ad Julianum adversus eum litteras dant; quin etiam addit Rufinus³, hostes Athanasii veluti

tetros serpentes cavernis egressos una secum duxisse magos, aruspices, et augures, qui omnes simul contestarentur, nihil prosperum successurum, nisi Athanasius expelleretur: quibus ille acceptis, de expellendo ab ea urbe Athanasio, cum ad Alexandrinum, tum ad Ecdicium Ægypti præfectum rescriptum dedit.

240. Hoc igitur anno ante kalendas Decembris, S. Athanasius, cum Arianorum, tum etiam Gentilium invidia, a Juliano exagitatus, Alexandria cogitur proficisci. Cur autem in eum adeo commotus fuerit Julianus, Sozomenus¹ hujusmodi causas affert, dum ait: «Imperator cum accepisset ipsum conventus in ecclesia Alexandria agere, libere populum docere, et multos gentiles ejus suasu ad Christi fidem tractos, dat mandatum, ut exeat Alexandria; quod si ibi maneret, gravissima ei supplicia irrogata fore. Causam autem ad eum incusandum simulaverat, quod cum ab imperatoribus, qui ipsum antegressi fuerant, esset exilio condemnatus, potestate a nullo accepta, ipse suo sponte metu sedem episcopalem demum occupasset. Nam se non fecisse potestatem his, quos Constantius in exilium miserat, ad Ecclesias suas regendas, sed in patriam solum revertendi, dicebat.» Hæc Sozomenus, et quidem ex litteris ejusdem Juliani ad Alexandrinum scriptis, que sic se habent².

241. «Æquum erat, eum qui regis et imperatoris edictis compluribus ejectus fuerat, unum saltem edictum regium expectare, ac tum denique domum suam redire; non autem singulari audacia atque amentia fractum, legibus tanquam omnino extinctis ac perditis illudere. Etenim nunc quoque nos Galileis a Constantio ejectionis, non reditum ad suas Ecclesias, sed in patriam cuique suam concessimus. Audio Athanasium hominem audacissimum, solita audacia elatum, episcopatus sedem (ut ipsi appellant) iterum usurpare, id vero non mediocriter Alexandrino populo displicere. Quare eum jubemus urbe excedere eo ipso die, quo humanitatis nostræ litteras acceperit. Quod si in urbe manserit, longe ei majores gravioresque pœnas denuntiavimus.» Hæc Julianus ad Alexandrinum, Ad Ecdicium autem præfectum Ægypti eodem argumento sic scripsit, ubi veram causam, cur in eum infensus esset, patefacit³.

242. «Julianus Ecdicio præfecto Ægyptiorum. Etsi nihil de cæteris scribis, attamen de illo deorum hoste Athanasio scribere certe debuisti, præsertim cum praelata nostra decreta multo ante audivisses. Testor magnum Serapium, nisi ante kalendas Decembris inimicus deorum Athanasius ex ea urbe, vel potius ex universa Ægypto discesserit, centum auri pondo cohortem, que tibi paret, muletatum iri. Seis autem, quam sibi lentus ad condemnandum, et quanto lentior, postquam condemnavi, ad ignoscendum. Per mihi molestum est, ejus opera deos omnes contemni. Equidem ex tuis factis nullum libentius

¹ Sozom. lib. v. c. 13. — ² Socrat. lib. III. c. 8. — ³ Rufin. lib. I. c. 337.

¹ Sozom. lib. v. c. 14. — ² Julian. epist. xxxvii. — ³ Idem epist. vi.

videro, imo audiero, quam Athanasium illum sceleratum ex omnibus Ægypti locis pulsatum esse, qui ausus est in meo regno feminas Græcorum illustres ad baptismum impellere.» Hactenus ad Ecdicium Julianum.

243. Illis omnibus imperatoris rescriptis coactus est Magnus Athanasius solum vertere: de cuius Alexandria discessu hæc habet Sozomenus¹: « Cum vero, inquit, propter hoc imperatoris edictum esset fugam facturus, videretque multitudinem Christianorum circa se lacrymas profundentem: Bono animo, inquit, estote: nebula enim est, et brevi evanescet. Quæ cum dixisset, ad iter se parat; et Ecclesia amicis, quibus cum arefiore amoris vinculo colligatus erat, commendata, ex urbe egreditur.» Hæc Sozomenus de Athanasio ab urbe discessione. Addit vero Theodoretus², litteris Juliani secretioribus non Alexandria solum expelli jussum esse Athanasium, verum etiam occidi; nam inquit: « Ubi intellexit Athanasius, quosdam ad se conquirendum missos, se clam inde subdixit, et reperto ad ripam luminis navigio, recta in Thebaidem trajecit. Qui autem jussus erat ut eum occideret, factus de ejus fuga certior, quantum potest, persequitur. At cum quidam ex familiaribus Athanasii anteversisset, diceretque hominem eum prope persequi; nonnulli qui comitabantur Athanasium, orabant, ut de via in solitudinem deflecteret. At ipse dat mandatum gubernatori, ut navigium versus Alexandriam dirigat. Sic igitur illis ei, qui persequebatur, obviam factis, venit homo ille, qui mandatum de interficiendo Athanasium acceperat, sciscitaturque quantum inde abesset Athanasius. Cui Athanasius respondet, cum non longe abesse; sicque dimittit: ipse autem redit Alexandriam; atque relicto tempore, quo vixit Julianus, ibi delituit.» Hæc Theodoretus; ante ipsum eadem habent Ruffinus³ et Socrates⁴. Quod autem civitas Alexandrina referta esset christianis catholicis, ex quibus et senatus amplissimus magna ex parte æque constaret, factum est, ut iidem indigno ferentes animo Athanasium ab urbe Alexandria coactum esse discedere, pro ejus reditu ad eundem Julianum litteras supplices darent; quibus ille acceptis, infenso tum in eos, tum in Athanasium animo, ita rescripsit:

244. « Julianus Alexandrinis. Si quis eorum, qui vestram incolunt urbem, contemptis vestris juribus, a vobis defecerit; quas deceret prave vitæ suæ pœnas vos ipsi ab eo utique acciperetis. At si quis novam religionem et novam introduceret doctrinam, congruum esset, ut nostram etiam operam in eum imploraretis, nec sequerit ita vos habere, si, ut in Athanasium fecistis. Vos vero contra. Nam cum hujus urbis fundator fuerit Alexander, et ejus custos rex Serapis, una cum regina totius Ægypti Iside; non solum eos qui bene valent, hoc est qui nobiscum rite sentiunt, non imitantur; sed potius ea

urbis pars, quæ ægrotat, id est non bene sentit de diis, cognomen dedit civitati, scilicet ut Christiani dicamini. Me vero, per deos, pudet, si quis Alexandrinorum se Galilæum esse profiteatur; Hebræi siquidem horum patres Ægyptiis olim servierunt; vos vero nunc contra, viri Alexandrini. Ægyptiorum domini (vester enim fundator Ægyptiis imperavit) iis qui vestræ patriæ æternæ dogmata contempserunt, voluntariam quoque pro veteribus legibus vestris servitutem servire sustinetis: neque in memoriam revocatis veterem illam felicitatem, cum iidem essent vobis dii, qui et toti Ægypto, quot fructumque bonis. At qui novam hanc religionem introduxerunt, ejusnam boni causa fuerunt, dicite mihi, quæso vos?

245. « Fundator vobis fuit Alexander Macedo, vir pius; neque per Jovem, secundum hos fuit, neque quales sunt Hebræi, quanquam illi his longe erant meliores; et illis quidem Ptolomæus Lagi fuit auctor. Alexander vero, si cum Romanis bellum gessisset.... Quid igitur post fundatorem Alexandrum? Ptolomæi cum urbem vestram, ut suam filiam, educassent, non verbis quidem Jesu auxerunt, neque doctrina inimicissimorum Galilæorum hoc regimen illi summo cum artificio instituerunt, quo nunc feliciter gubernatur. Terhi postquam nos Romani hujus urbis potiti sumus imperio, ejectionis Ptolomæis, qui eam, non ut decebat, gubernabant; et ad vos Augustus accessit, vestrosque allocutus est cives, et dixit: Alexandrini, condono urbi vestræ omnia, magni Dei Serapidis veneratione commotus, necnon ipsius populi et urbis magnitudinis. Tertia præterea causa est mææ erga vos benevolentia amicus noster Arius. Erat autem Arius civis quidem vester, Caesaris Augusti familiaris¹, et philosophus. Quæ itaque privatim a cælestibus diis erga vestram urbem exilire (ut breviter dicam) talia sunt: omitto autem brevitas studio alia multa. Quæ vero communiter in dies una cum aliis hominibus non paucis quidem, vel cum uno genere, vel una urbe, sed cum universo simul orbe ab illis diis sunt vobis concessa, quomodo vos illa nescitis? Soline vos splendorem a sole proticiscentem sensu non percipitis? Soline astatem ignoralis, et hiemem ab ipso fieri, et ab ipso singula produci, et vivificari? Non agnoscitis lunam, quæ ex ipso et ab ipso est omnium procreatrix, quot honorum urbi sunt, causa? Et horum deorum neminem colere audetis; sed potius Jesum, quem neque vos neque parentes vestri crediderunt, Deum Verbum necessario esse opinamini? Quæ vero a seculo universum genus humanum et videt et audit; et qui dum colitur, nos felices reddit, magnum inquam solem, vivam imaginem intelligibilis Patris, et animatam, et intelligentem, et benefactorem parvipenditis?

246. « Si mihi obedieritis admonenti, vosque ad veritatem revocaveritis, dum eum auscultaveritis, Julianum scilicet, « qui illa Christianorum, » videlicet

¹ Sozom. lib. v. c. 14. — ² Theod. lib. III. c. 8. — ³ Ruffin. lib. I. c. 34. — ⁴ Socrat. lib. III. c. 12.

¹ Hæc ex Plutarcho in Antonio et Diono histor. Rom. lib. 11.

et religionem, « viginti jam secutus fuit annos; nunc vero, deorum ope, duodenarius agitur annus, hanc graditur viam; si igitur obedire placitum fuerit, magis letabimini. Siu autem in insania et catechesi pravorum virorum persistere velitis; invicem saltem convenite, nec Athanasium optate: sunt enim alii multi ejus discipuli, qui vestras prurientes aures, et quæ verborum indigent impiorum, consolari poterunt. Utinam enim in Athanasio solo impiæ ejus scholæ occultaretur impietas, et in illo terminaretur: nunc vero complures ex vobis non ignobiles sunt, ut nihil eo sit opus; quemcumque enim ex plebe susceperitis, quod ad Scripturarum doctrinam attinet, non est inferior Athanasio illo, quem exoptatis. Qui si diligentiam ac discursum videntes Athanasii (audio enim astutum et pravum hominem esse), ut domum illi redire liceat, petitis, scitote hæc de causa ab urbe pulsum; inutilis est enim Reipub. et nobis, ut vir qui populo præsit, ubique se ingerat, sed minus dicendus vir, sed homuncio humilis. Qualis iste Magnus, de cuius vita discrimen esse videtur, et perturbati ordinis initium præbet? Quapropter ne quid tale sit inter vos, ab urbe discedere præcepimus olim; nunc vero ab universa Ægypto expellere, integrum sit vestris civibus Alexandrinis de hoc sententiam dicere. » Hactenus Julianus ad catholicos Alexandrinos, in quos conversus est furor Gentilium, Arianorum pariter et Judæorum; nam subdit Socrates¹:

247. « Ejusmodi tempestates post crebras Christianorum persecutiones, post arumnas a Gentilibus illis inflatas, sic in caput Alexandrini episcopi redundarunt. Porro provinciarum presides rati ex imperatoris religione sibi tempus opportunum oblatum, quo questum facerent, ultra quam imperatoris edicta postulabant, Christianos vexare, majorem pecunie summam, quam oportebat, exigere; interdum eorum corporibus supplicia infligere ceperunt. Quæ cum intellexisset imperator, neglexit, et Christianis, qui de istis injuriis expostulaturi ad eum venissent, ita (ex more videbatur) respondit: Vestrum est; cum estis animo afflictati, æquo animo tolerare, quippe illud a Deo vestro præceptum accepistis. » Sed hoc commune cum aliis. Cæterum tunc accidisse putandum, quod S. Ambrosius² scribit ad Theodosium imperatorem: nimirum sub Juliano Judæos una cum Gentilibus incendisse basilicam Alexandrinam.

248. At ex his omnibus majora fuerunt Athanasio trophæa victoria comparata, ut post alios imperatores Julianum quoque adversarium experiretur, eumque Christi virtute prosterneret. Ad hæc omnia quidem alludit Gregorius Nazianzenus, dum ait: « Sic igitur³ Athanasium egregium virum triplici certamine vincere oportebat, ut pleno atque perfecto laudis præconio celebraretur. » Nempe cum primo sub Constantino Magno, deinde sub filio ejus Constantio, demum sub Juliano certasset: quibus

preliis non solum postremo ipsos duos principes impios superasset, sed et sub illis militantes ethnicos idolorum cultores, Judæos et Arianos. Non multum vero temporis intercessit (idem addit Gregorius) Deus ultus est ignominiam Athanasii, tradens hostibus impium persecutorem. Sed de his suo loco.

249. *Juliani persecutio a Romana Ecclesia ad cæteras Occidentales protenditur.* — Jam vero enarratis rebus gestis a Juliano imperatore in Oriente, a nobis ratio temporis exigit, ut quod in Occidente, atque potissimum Romæ per ejus præfectos, ipso pariter convivente, actum sit, recensamus. Quod enim ibi magis Christiana religio et numero et firmitate aucta videretur ac stabilita; rursumque Gentilitia superstitione magna ex parte collapsa esset atque prostrata; haud medioeri studio et contentione illam deprimere, hanc vero excitare Julianus conatus est: pertigerat magnopere ipsius animum post alias innumerabiles plane clades a Constantino atque Constantio diis Romanorum illatas, quod nobilem apud eos in Capitolio sitam Victoriæ aram Constans Augustus (ut suo loco dictum est) jussit auferri; sed sub Magnentio tyranno restitutam, Constantius iterum inde abstulit; quod et testatur Symmachus pro eadem ara Victoriæ certans, scribens ad Valentinianum. Qui item in senatu gentiles erant, et in populo patriis diis addicti, sub Constantio olim ea de causa tumultuati; iidemque sub ejus successoribus vix in officio contenti, et imperatoria potestate cohibiti; jam defunctis christianis Augustis, sub Juliano diis addicto, compressam diu cervicem erigere, et in Christianam religionem caput extollere, vindictam de contemptis atque ignominia affectis diis expetere, in fideles insurgere, conceptum retentumque diu in stomacho odium evomere cepisse, furoremque vi cohibitu impetu relaxasse, quis dubitat? Ex his enim, quæ in aliis civitatibus facta recensuimus; quid Romæ, ubi majora jacta essent, et jam coaluissent semina contentionum atque rivarum, gestum sit, poterit quisque perfacile intelligere, cum præsertim de præfectorum ex Gentilibus ascitorum animis in Christianos exacerbatis nemo jure possit dubitare; quos liquet pariter Julianum elancillum in eorumdem necem arnasse. Quod enim idem Augustus nollet a Christianis palam persecutor haberi, invideretque illis itidem coronam martyrii: quodque etiam illi adeo crevisset numero, ut periculosam dubiamque aleam jacere videri posset, si exerto publice gladio desæviret; more suo dolo in eos agere, alias diversasque prætexendo causas, easdemque remotas excogitando, ipsos per suos aggressus est persequi magistratus.

250. At quoniam non omnium, quæ adversus Christianos hoc tempore per Juliani novos præfectos sunt actitata, memoria est: ex paucis que extant utcumque tradita posteris, reliqua oblivione sepulta contemplari licebit. Res quidem lento gradu agitata est, cum in corum bona primum fuscus insurgeret, qui in aula christianorum imperatorum mili-

¹ Socrat. lib. v. c. 12. — ² Ambr. epistol. xlix. — ³ Greg. Naz. oral. de S. Athanasio.

tassent, causa illa communi oblata (ne more prædolum in patrimonium locupletum grassari viderentur) quod ex temporum divitiis opulentalis olim fortunas auissent. Quod si adeo hæc causa deesset, ut nec locus videretur esse fictionis atque calumnie; illa in promptu aderat, quam etiam (ut vidimus) in rescriptis inserere minime erubescat: nimirum Christianos ex Evangelii præscripto nequaquam alluere debere divitiis, sed eas perculentibus impendere et superaddere; imo et perfectionis adipiscendæ gratia omnia penitus erogare debere: quod quibus manet regnum in cælo, libenti animo patiantur dispendium terrene substantiæ. Hisce plane coloribus rapax fiseus injeicit avidas manus in Gallicani viri consularis, olim generi Constantii, opulentissimum patrimonium. Sed quid accidit memoria dignum? Ipse Christus, in cujus pauperes Gallicani divitiæ erogabantur, tutatus esse reditus egeorum pavendis plane prodigiis: nam quicumque accedebat, ut prædiis vel domibus fiscales affigeret titulos vel exigeret pensiones, arripiebatur a darmone, vel percussus lepra e vestigio recedebat. Sed nequam illi spiritus expelentes de Gallicano vindictam, ab obsessis corporibus se minime egredi posse jaclabant, nisi idem ipse diis sacra ageret Gallicanus. Qui ea de re conventus, cum facere renuisset, Juliani rescripto ex Italiae finibus abire jussus, se contulit Alexandriam: ubi a Rauciano comite truncatus capite, martyrium feliciter consecutus est. Quo eodem tempore Romæ Hilarinus Gallicani pernecessarius, necnon Donatus episcopus Aretinus, spectate vir sanctitudinis obtruncatione capitis martyrium consummarunt. Hæc aulem tum ipsorum Acta, tum etiam tabulæ ecclesiastica, quibus singulorum natales dies¹ conscripti habentur, anniversariæ memoriæ celebratione testantur.

251. Sed post hæc Joannem et Paulum in aula Constantini Magni inter primos olim educatos, et honoribus auctos, negantes se velle deinceps inter Juliani familiares adnumerari, Terentianum prætorianorum præfectus domi conventos, et ad Jovis cultum invitatos, remittentes, abscissis eorum capitibus, secreto sepelendos curavit; rimorem illum de ipsis in vulgus dissipans, eos exilii sententia condemnatos solum verissee. Sed demones martyrum gloria atque virtute magnopere cruciati, scelus perpetratum apernerunt, dum ex obsessis corporibus inclamarent, Paulum et Joannem gladio Terentiani esse necatos: quorum unus, idemque ejusdem Terentiani filius arreptitius ad sepulcrum martyrum, quod ipsi demones invili manifestarant, adductus, confinio liberatus est. Quo tam mirifico signo ipse Terentianus admonitus, missum fecit prorsus patriorum deorum cultum; Christoque credens, initiari voluit sacro baptismo; ipsunque certamen martyrum, cujus auctor extiterat, scriptorum monumentis perpetuæ memoriæ commendavit: qua lamén haud ea esse prorsus contendimus, quæ præ manibus hodie ha-

bentur, sed ex illis nonnulla accepta, additaque alia, quæ veritati haud videntur posse congruere; ut dum res gesta ita ponitur Romæ, cum ibi Julianus imperator adesset; quem constat his persecutionis temporibus, quibus solus rognavit, nunquam recessisse ab Oriente. Clara est horum martyrum memoria, publicis consignata monumentis, diei natalis dedicatione solenni²; qua anniversaria recurrente die, nempe sexto kalend. Julii, Julianus occisus in Perside dedit meritas de effuso sanguine martyrum pœnas.

252. Hoc tempore Pigmenius Romanæ Ecclesiæ presbyter tituli pastoris, nihil sub impio imperatore remittens vigoris animi in detestandis gentium diis, ac sub christianis imperatoribus fecerat, violenta Gentilium manu præcipitatus in Tiberim, quam diu oplaverat martyrii coronam consecutus est nono kalendas Aprilis, qua die ejus memoria in ecclesiasticis indicibus adscripta integra permanet; Acta vero martyrii illius nonnihil apparent esse corrupta.

253. Ex cætero item Romano gladio martyrium consummasse Priscum presbyterum et Priscillianum inferioris ordinis clericum indicant pariter tabulæ ecclesiasticæ pridie nonas Januarii; qua etiam die sub eodem Juliano subisse pro fide christiana certamen Benedictam religiosam feminam, in isdem notatum habetur, necnon natalis Dafrose clarissimæ femine uxoris Flaviani ex præfecti, quæ post damnationem viri exilium passa, religionis causa occidi jubetur: quorum filia Bibiana virgo tandem plumbatis cæsa est, quonsque spiritum efflaret; cujus corpus insepultum cum biduo jacuisset, tandem apud matrem alque sororem Demetriam a Joanne presbytero tumulatum est quarto nonas Decembris juxta palatium Licinianum. Ipsa vero Demetria eadem ex causa undecimo kalendas Julii nobile certamen exegerat, et ex victoria coronam martyrii fuerat consecuta. Pater vero, quem diximus, Flavians (eum alii Fabianum dicunt, nonnulli Faustum) post præfecturam laudabiliter functam, proseriptione et inscriptione insular servilis personæ damnatus ad Aquas Taurinas, apud Centumcellas exilio deportatus, ibi spiritum Deo reddens inter martyres meruit adnumerari. Extant horum martyrii Acta, sed depravata nonnihil; ut tutius sil pauca ex eorum titulis adscriptis in antiquis ecclesiasticis tabulis certa sumere, quam ex incertis plura deducere. Tu consulte de his omnibus nostras ad Martyrologium Notas. Nobilitata tunc quoque fuit Romana Ecclesia corona Joannis presbyteri nono kalendas Junii, quo die natalis ejus anniversaria celebritate recurrit: hic enim ante simulaerum solis via Salaria veteri decollatus est, corpusque ejus sepellum a Concordio presbytero ad Concilia martyrum.

254. Sed præstitit Deus in his martyrum Romæ exhibitis certaminibus, ut per magistratum illum, vicariam præfecturam gerentem, per quem sic sacviera in Christianos, Gordianum videlicet, Juliani impietas argueretur, retundereturque temeritas,

¹ Dio 25 Junii, 10 Julii, 7 Augusti.

² Dio 26 Junii.

dum quem ad necem fidelium ille delegerat, Christi nominis egregium confessorum ac martyrem factum Ecclesia lucrata est. Hæc autem quomodo se habuerint, ex antiquis monumentis Actorum ejus, atque tabulis ecclesiasticis, rem paucis complexam in medium adducemus. Accidit namque, ut Januarius presbyter coram Gordiano vicario religionis causa sisteretur, sub titulo tamen malefici: qui, afflante eum divino spiritu, sic cum eo loentus est, ut eundem apud se custoditum postea Gordianus noctu una cum Marina conjuge conveniret; ac penitens dolensque de fuso christiano sanguine, spe veniæ consequenda, baptismum æterni supplicii evitandi causa petierit. Qui et ab eodem piis monitis confirmatus, una cum conjuge et ex familia quinquaginta tribus, baptizatus est, conflatto Jovis simulacro quasi fidei obside tradito Januario. Re tandem per Clementianum tribunalum comperla, nuntiataque Juliano, totoque negotio, quod tanquam portentum habitum est, magicis incantationibus adscripto, in Gordianum ira imperatoris exarsit; quem in primis magistratu deposuit, suffecitque in locum ejus Clementianum, cujus et judicio illum subjecit, qui habita de viro savissima questione, sacrificare rementem plumbatis cæsum, gladio subjecit capite amputandum ante templum Telluris. Expositum vero canibus corpus, sed divina virtute custoditum illæsum, quinta die a fidelibus sublaturum, via latina ad Cryptas deferretur, conditurque juxta Epimachum martyrem: unde et accidit, ut una eademque die ab Ecclesia utriusque natalis agatur. Uxor autem Gordiani Marina damnata est præ ignominia ad Aquas Salvias, seu potius (ut habet alia lectio antiquorum codicum) ad Aquas Salinas, ad servitium rusticorum. Januarius vero presbyter inscriptione notatus est. Quodnam autem hujusmodi supplicium esset, in Notis diximus. Hæc omnia ex ipsorum actis atque tabulis ecclesiasticis.

255. Porro illud in Actis displicet (ut de aliis dictum est) quod quæ tempore Juliani et per ejusdem imperatoris magistratus gesta sunt, et fortasse etiam ejusdem Juliani rescriptis, eadem coram ipso facta esse dicuntur, atque Romæ; cum ex Ammiano et aliis satis liqueat, eundem toto imperii sui tempore versatum esse in Oriente. Cæterum (ut vidimus) qui ab ipso Romæ rebus publicis magistratus præfecti erant, ex ipsius sententia negotium facessere Christianis, ut licuerat, non desisterunt, eo potissimum ad supplicia inferenda usi titulo, quod magi fideles essent, in quos ut magiæ reos constitutos juberent animadverti; prout etiam Ammianus de Aproniano urbis præfecto testatur; de ipso dicemus anno sequenti, quo eam præfecturam eum esse consecutum, idem auctor affirmat. Passus est item Romæ Leopardus domesticus Juliani pridie kalendas Octobris; qua die publico titulo ejus memoria in tabulis ecclesiasticis notata habetur.

256. Cæterum quod in Oriente frequenter ac Romæ adversus Christianos actum novimus; id etiam in aliis provinciis orbis Occidentalis Romano

subjectis imperio factitatum, non ambigimus: cum nihil antiquius esset apud Apostatam principem, quam prostratum erigere deorum cultum, et exerescentem nimium (ut sibi videbatur) Christianam religionem comprimere. Hæc quidem absque nece piorum, rerumque ipsorum gravi jactura confici, laud facile concessum erat; sed quod ut frequenter inculcatum est absque titulo christianitatis, sed aliis confictis criminibus ejusmodi de illis judicia exercebantur; inde, puto, obscure remanserunt res gesta plurimorum martyrum. In Gallis namque, ubi præfecturam gessit (ut dicemus) Sallustus Juliano omnium carissimus, ob idque Christianorum acerbissimus hostis, passos reperimus quatuor germanos, Eliphium Tullensem virum, ejus fratrem Eucharium episcopum, et sorores Libariam atque Susannam, ut eorundem martyrum Acta¹ significant. At perperam, mea sententia, dicuntur consummasse martyrium, dum Julianus adhuc cum exercitu in Galliis moraretur; nam eo tempore ipsum se Christianum fecte saltem exhibuisse, et de rebus Christianorum bene meritum esse, superius dictum est.

257. Sed quodnam pugans pro fidei confessione specimen christiana constantia ediderit in castris tunc militans sub tribuno Victricius, qui postea creatus fuit episcopus Rhotomagensis; nobilem scriptam historiam a nobilissimo atque sanctissimo viro hic opportune recensemus; certamen quidem ejus sub Juliano Apostata configisse produm ecclesiastica monumenta, Martyrologium inquam Romanum die natali ipsius; sed cum nec alius post Julianum fuerit ethnicus imperator, in cujus castris christianus miles absque dispendio pietatis militare valeret, certamen Victricii ad istud ipsum tempus referendum esse, necessitas exigit argumenti. Paulinus igitur post multa egregia de viro hoc enarrata, hæc subdit² de ejus agone, sic ipsum alloquens:

258. « Cum primo Christi amore succensus, ordianante ipso Domino quandam operis sui pompam, per insignem consilio militari diem progressus in campum es, toto illo, quem jam mente respueras, munitionum bellicorum præcinctus ornatu, cunctisque mirandibus accuratissimis in te habitus ac terribiles apparatus, repente obstupefacto conversus exercitu ante pedes sacrilegi tribuni militiæ sacramenta permutans, arma sanguinis abiecasti, ut arma pacis indueres, contemnens armari ferro, quia armabaris Christo. Et illico antiqui serpentis invidia concitato in furias tribuno, districtus in verbera et vastis fustibus fractus; nec tamen victus es, quia crucis ligno imitebaris; geminataque mox corpori pena, acuto testarum fragmine, laniata immambus plagis membra, substratus (subtritus) es, tunc mollius fulcrite Christo, cujus tibi geminum lectulus erat, et dextera pulvinar. Unde ad majorem hostem, necdum vulneribus obdunctis, incenso potius eorum

¹ Conscriptis Rupert. Abb. Tut. Recitat Sur. tom. v. die 16 Octobr.

— ² Paulin. epist. xxxvi.

dolore, quam fracta virtute, reparatus, fortior prosilisti; oblatuque comiti, de potentiore inimico gloriosus triumphasti, nec ausis ultra diaboli satellitibus superata ingerere tormenta, capitalemque sententiam meditantibus, ut vel sine carnalis tuæ vite vinci desinerent: Dominus noster fortis, et potens et invictus in prelio, conspicuis mirabilibus pectora quamlibet obdurata confudit. Nam carnifex qui in itinere, quo percussorem tuum sacra victima sequeris, cervicem tuam insultans minaciter attingendi temeritate violaverat, quasi ictus sui locum præcurrende gladium manu palpaus, excussis illico oculis cæcitate percussus est.

259. « O Christi ineffabilis bonitas, quantum in suos ostendit affectum! Injuriam confessoris sui non tulit impunam, qui suis crucifixoribus rogavit¹ ignosci: contumeliam martyris statim ultus est, qui passionem suam noluit vindicari. Sed ea ipsa ira pietas est. Idcirco enim unus cæcatus est, ut plures illuminarentur; et ipse forsitan, qui oculos carnis amiserat, lumina mentis acciperet. Statim deinceps majore documento qui feralis custodiæ ministerium triste curabant, quas ipsi aëtiis innodatas et ad ossa depressas, vel exiguo, rogantibus vobis, beneficio relaxare voluerant catenas: conversa in conspectu ipsorum prece vestra ad Deum Christum, sponte de manibus absolutis fluere viderunt; nec ausi renectere, quod Deus solverat. Ad comitem pavidi ecurrerunt, veritatem Dei pro confessoribus contentes; quod auditum religiose et creditum comes principi suo cum testimonio militum retulit. Et ut ipsius quoque repentina ad clementiam de furore conversio inter mirabilia Dei numeraretur, factus est in te prædicator Christi, in quo esse deo verat persecutor.

260. « Puto et ipsum, tanquam Saulem aliquando Spiritu sancto Dominus impleverat; quia et te sicut David suum diligebat: ut sicut ille rex quondam, dum ad prophetas persequendos proficiscitur, affectus est; ita et comes ille respersus gratia Domini, quæ de fidei luce abundantia redundabat, qui ad puniendum confessorem venerat, et ipse professor abscederet; credidit enim, et quos sævius prædarnarat, ut reos, laudans emisit ut sanctos; et testimonium perhibuit veritati, qui testes fidei punire cupiebat. » Hæc Paulinus. Al de Gallicanis martyribus hæcenus: hi enim tantum sub Juliano passi reperuntur in Galliis, etsi qui alii nobis incomperiti: cum tandem dire exagitatus esse eas provincias sub præfectura Sallustii, illud etiam admoceat, quod adversus eundem, sive Dioscorum vicem ejus gerentem, scripsisse commentarium S. Hilarij episcopi Pictaviensem, S. Hieronymus² auctor est; ejus cum idem meminit in epistola ad Magnum, sic ait: « Brevique libello, quid in litteris posset, ostendit. » De Sallustio autem sequenti amo, quo gessit ordinarij consulatum, agendum est. Uliam exlare liber ille, cujus jactura non res geste tantum

adversus Ecclesiam Gallicanam, sed et aliæ complures ad alias Occidentis Ecclesias pertinentes, perpetua oblivione sepultæ remanserunt obscure.

261. *Donatistarum legatio ad Julianum, quibus hæc favet.* — Sed quoniam fuerit sub Juliano status Ecclesiæ Africanæ, jam oratio prosequatur. Donatistæ enim, qui gravissime hæctenus perturbassent christianos imperatores faventes Catholicis. Constantinum Magnum, Constantem atque Constantium filios; quorum rescriptis, qui cæteris ad schisma duces esse videbantur, exilio condemnati fuerant: novo adveniente imperatore a fide apostata, quem et scirent detestari prædecessorum christianorum principum acta, atque relegatos a Constantio exilio solvissæ; legationem ad ipsum mittunt, ab exilio irrogato liberari petentes, ablatasque sibi basilicas reddi. Fuerunt nomina legatorum, ut ex S. Augustino³ didicimus, Rogatianus, Pontius, et Cassianus: « Antiquiores, inquit, sunt Ecclesiæ preces ad Dominum pro unitate Christi, quam Rogatiani, Pontii, et Cassiani ad Julianum pro parte Donati. »

262. Magno plane malo Catholicæ Africanæ Ecclesiæ accidit imperium Juliani: nam consopitum ac pæne extinctum schisma tot annis, tantoque studio in hoc insudantibus, qui antecesserant, christianis imperatoribus; mox aspirante illis gratia Juliani, denuo excitatum majoribus flammarum globis erupit. Testatur id quidem in primis Optatus, cum ait⁴: « Hoc eodem tempore duces et principes vestros merita relegaverant sua; in Ecclesia nulla fuerant schismata, nec pagani licebat exercere sacra sacrilega: pax Deo placita apud omnes christianos populos habitabat: diabolus morebat in templis, vos in regionibus alienis. Deinde alter (ut omnibus notum est) secutus imperator, vobiscum vota sinistra concipiens, ex famulo Dei factus est minister inimici, apostatam se edictis suis testatus est: quem precibus rogastis, ut reverti possetis. Quas preces si vos negastis, missis nos legimus. »

263. Erant ejusmodi Donatistarum preces adulationis plene; de quibus Augustinus ad Donatistas⁵: « Hæc, inquit, erat ejus prædicanda justitia, quam supplicantes Rogatiani et Pontius laudaverunt, dicentes homini apostata, quod apud eum sola justitia locum haberet. » Et adversus litteras Petiliani⁶ sic: « Imperatori pagano et apostata dixistis, quod apud eum sola justitia locum haberet; quibus precibus et rescripto, sicut ibi scriptum est (sicut allegationis gesta testantur), pars Donati universaliter usa est. » Quanti autem ponderis hæc essent verba, alibi scribens ad Vincentium, ita declarat⁷: « Juliano imperatori dixerunt, quod apud eum justitia sola locum haberet, quem certe apostatam noverant, et idololatriis deditum sic videbant, ut aut justitiam esse idololatriam faterentur, aut se scelerate mentitos negare non possent, ut apud eum dicerent

¹ Aug. contra lit. Petil. lib. II. c. 79. — ² Optat. lib. II. — ³ Aug. ad Donat. epist. XLVII. — ⁴ Idem. contr. lit. Petil. lib. II. c. 97. — ⁵ Idem. epist. XLVIII.

⁶ Luc. XXXI. — ⁷ Hier. de Script. Eccl. in Hilario.

solum locum habere justitiam, apud quem magnum locum cerneret habere idololatram. Sed fuerit error in verbo; de facto quid dicitis? » etc.

264. Quam vero facile his ammerit Julianus, sic subdit Optatus: « Nec difficultatem præbuit quem rogastis. Ire præcepit pro voto suo, quos intellexerat ad disturbandam pacem cum furore esse venturos. Erubescite, si ullus est pudor: eadem voce vobis libertas est reddita, qua voce idolorum pateteri jussa sunt templa. Eisdem pane momentis vesler furor in Africam revertitur, quibus diabolus de suis carceribus relaxatur. Et non erubescitis, qui uno tempore cum inimico communia gaudia possidetis? » Quid autem Julianus tunc rescripserit pro Donatistis, ex ejus fragmento, quod superest, et recitat S. Augustinus, licet accipere; nam ait¹: « Eas enim, » nempe basilicas, « juberite inimico Christi accepistis, in quibus jussa Christi contemneretis, dum validum et verum vobis videtur quod Julianus constituit, dicens: Hoc quoque supplicantibus Rogatiano, Pontio, Cassiano, et cæteris episcopis, sed et clericis, accedit ad eumulum ut abolitis que adversus eos sine rescripto perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur. » Hactenus recitata ab eo paucæ verba rescripti; et inferius adversus ipsos post multa in eos invecus, hæc addit: « Cur in basilicis possidendis Juliani rescriptum tenetis, et in Ecclesia pace amplectenda Christi Evangelium non tenetis? Clamamus et nos: Quæ perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur; antiquius est Evangelium Christi, quam rescriptum Juliani, » etc.

265. Porro ejusmodi Donatarum a Juliano impetratum rescriptum, in ipsorum ignominiam Honorius imperator postea publicis locis affligendum curavit, hujusmodi ad Hadrianum præfectum prætorio dato edicto²: « Rescriptum, quod Donatistæ a Juliano tunc principe impetrasse dicuntur, proposito programme, celeberrimis in locis volumus anteferi, et gesta, quibus est ejusmodi allegatio inserta, subnecti: Quo omnibus immoteseat et catholica confidentia stabilita constanlia, et Donatarum desperatio fœcata peritidia. Datum quinto kalend. Martias, Ravenna, Stilichone et Aureliano coss. » Ex his quidem pensare licet quale fuerit ejusmodi pro Donatistis datum a Juliano rescriptum, quod post tot annos ipse imperator Honorius publico voluit exponi indubio, quo illorum temeritas atque procacitas omnibus ostentui esset. Quid autem indulgendo Donatistis, relaxandoque eos ab exilio obtenderit Julianus, S. Joannes Chrysostomus alia occasione docet his verbis³: « Valer ille et callidus, quos intelligebat ob peccatum aliquod Christianorum conventuum principibus penas dedisse, et a prefectura, quam gerebant, amotos, omnes liberos esse sivit: hoc modo pessimis quibusque licentiam largiens, Ecclesia leges subvertens, demique omnes inter se

committens: fore enim sperabat, ut postea minori negotio debellarentur, si prius bello inter se conflictati fuissent. Quin etiam quendam huic Stephano nomen erat, tum ob doctrine perversitatem, tum ob vite improbitatem, ab ecclesiastico principatu amotum, jubet de integro magisterii sedem occupare. » Hæc Chrysostomus.

266. *Donatarum furor adversus Catholicos, et scelera.* — Ex sententia plane illi res accidit, ut ejus rescripto relaxati ab exilio Donatarum episcopi, factiosissimi duces schismatis, maximo ferrentur impetu in Catholicos, grassatorum instar atque prædorum. Quæ autem perduelles christiane concordia, apostate imperatoris inuixi præsidio, egerint, et qualia quamque funesta ac deplorata patravertint, Optatus satis accurate¹ recenset, cum ait: « Venistis rabidi; venistis irati, membra laniantes Ecclesie; subdiles in seductionibus, in cædibus immanes, filios pacis ad bella provocantes. De sedibus suis multos fecistis extorres: cum conductæ manu venientes, basilicæ invasistis, multi ex numero vestro per loca plurima, quæ sub nominibus dicere longum est, eruentas operati sunt cædes, et tam atreces, ut de talibus factis ab illius temporis iudicibus relatio mitteretur. Sed intervenit et occurrit iudicium Dei, ut ille, qui vos jamdudum redire jusserat, imperator profanus, et sacrilegus moreretur; qui persecutionem, vobis provocantibus, jam miserat, ant mittere disponebat. Operata est apud loca supradicta in Catholicos trucidatio. Memoramini per loca singula, qui fuerint vestri discursus, Nomen de numero vestro fuerunt Felix Itabensis, Januarius flamen Pistensis, et cæteri, qui tota celebritate ecurrerunt ad castellum Lemellense? ubi cum contra importunitatem suam viderent basilicam clausam, præsentibus jusserunt comites suos, ut ascenderent culmina, nudarent tecla, jaclarent tegulas. Imperia eorum sine mora completa sunt; et cum altare defenderent diaconi catholici, tegulis plurimi eruentati sunt. Primus filius Januarii, et Donatus filius Nuni, argentibus et presentibus cœpiscopis vestris supra memoratis; ut sine dubio de vobis dictum sit: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. De qua re Primosus episcopus catholicus loci supra memorati in Concilio vestro apud Thævestinam civitatem questus est, et querelas ejus dissimulanter audistis. Ecce a vobis factum est quod dixistis Ecclesiam non esse, quæ eruentis moribus pascitur; et aliud sunt milites missi, aliud episcopi ordinati; » et paulo post:

267. « Similiter et apud Carpos non tibi videntur inextinguibiles sordes? In Mauritanie civitatibus, vobis instans, quassatio populi facta est: mortui sunt in uteris matrum, qui fuerant nascituri; » et rursus: « Quid commemorem Thipasam Cæsariensis Mauritanie civitatem? ad quam de Numidia Urbanus Formensis, et Felix Idicensis, duæ faculte incense livoribus ecurrerunt; qui et eorum in

¹ Aug. cont. litt. Pelil. lib. II. c. 97. — ² L. XXXVII. de hæret. Cod. Theod. — ³ Chrysost. cont. Genil.

¹ Optat. lib. II.

pace positorum animos perturbantes, nonnullorum officialium et favore et furore juvante, et Athenio praside prasente cum signis, catholica frequentia exturbata et cruentata, de sedibus suis expulsa est: lacerati sunt viri, tractae sunt matronae, infantes necati, abacti sunt partus. Ecce Ecclesia vestra, episcopis ducibus, eruentis morsibus pasta est;» et post pauca: «Et quod, inquit, vobis leve videtur, facinus immane commissum est. Ut omnia sacrosancta supra memorati vestri episcopi violarent, jusserunt Eucharistiam canibus fundi, non sine signo divini iudicii: nam iidem canes accensi rabie, ipsos dominos suos quasi latrones, sancti corporis reos, dente vindice, tanquam ignotos et inimicos lanxerunt. Ampullam quoque chrismatis per fenestram, ut frangerent, iactaverunt; et cum casum adjuveret adiectio, non defuit manus angelica, quae ampullam spiritali subvectione deduceret; projecta casum sentire non potuit, Deo muniante, illesa inter saxa cecidit.» En probe vides, lector, inter quos recensendi sint, qui nostro hoc infelicissimo saeculo, vel his paria, vel certe magis horrenda, in sacrosancta Ecclesiae Catholicae sacramenta, eodem quo Donatistae, satanicè agitati spiritu, perpetrarunt. Sed et puto intelligis, eos rabidiores canibus et silicibus duriores redditos esse, qui divinorum sacramentorum veritatem adeo caecutientes impugnant, hisce eam certis atque adeo manifestis miraculis contestantibus. Sed nec desunt istis scelera illa, quae de iisdem Donatistis Oplatus mox subdit his verbis:

268. « Inde revertentes Urbanus Formensis, et Felix Idicrensis, invenerunt Matres, quas de castimonialibus fecerunt mulieres. Ecce quales, frater Parmeniane, episcopos celas; et cum pro tuis erubescere debueras, catholicos innocentes accusas. Interea supra memoratus Felix, inter sua crimina et facinora nefanda, ab eo compressam puellam, cui milram ipse imposuerat, a qua paulo ante Pater vocabatur, nefarie incestare minime dubitavit; et quasi de peccato sanctior fieret, inde velociter properavit. Sic Donatum annorum septuaginta episcopum, hominem innocentem, spoliare ausus est episcopali nomine, et officio et honore. Venit schismaticus ad catholicum, ad innocentem reus, ad Dei sacerdotem sacrilegus, incestus ad castum, ad episcopum iam non episcopum; sed de placito et de conjuratione vestra securus, vestris legibus, et decretis armatus: manus, quae paulo ante peccata gravaverant, capiti innocentis injecit; et de illa lingua ausus est ferre sententiam, quae iam nec ad penitentiam agendum vel idonea videbatur.» Post haec autem ab eodem Oplato pluribus, ut par erat, exaggerata; quid tandem per expulsionem catholicorum episcoporum molirentur, subdit sic dicens¹:

269. « Nunc quoniam erubescenda gaudia vestra probavimus, et furor vester tot locis ostensus est; restat de profunda impietate vestra aliquid di-

cere. Nam omnia, quae a vobis aut facta sunt, aut dicta, quis poterit explicare? Sic cuncta malignitate quadam ordinasse vos constat, ut in una specie operis, species alias impleretis; ut dum presbyter aut episcopus dejecitur, sic populus caperetur. Quomodo posset turba hominum stare, quae rectorem suum elisum esse conspiceret? Non aliter, quam quocumque casu pastore occiso, lupi grassantur. Exorcizastis et lavistis sine causa parietes, ut hoc nequitiæ genere subrueretur simplicissimorum hominum mentes. Talibus consiliis vestris nonnullorum animi jugulati sunt; et sub nube simplicitatis, obsecato lumine, ut miseris sterneretis, sagittas de pharetra pectoris vestri seductionibus praemisistis; ut de vobis Spiritus sanctus per David prophetam in psalmo decimo praedixerit: Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas in pharetra, ad sagittandum in obscuro rectos corde. Quid a vobis minus factum est? Vestris consiliis sagittati sunt innocentes, exarmati fideles, honore nominis sui spoliati sunt sacerdotes. O impietas inaudita! quem jugulaveris, inter poenitentiam et tormenta servare! In comparatione operis vestri, latronum levior videtur immanitas. Vos vivum facitis homicidium; latro jugulans, dat de morte compendium. Paupertate sensus sui circumventi sunt, quos decipere potuistis: Perfecti enim fuerant illi, opere scilicet Dei, qui in ejus nomine fuerant ordinati: at vos contra opus Dei hostiliter militatis, divinum opus malitiae vectibus destruentes. Apparet ergo de vobis dictum esse in decimo psalmo: Quoniam quae tu perfecisti, ipsi destruxerunt. Fecit vos superbos impietas vestra; sed accusat vos prospiciens de caelo justitia; et iniqua vos gerentes error hominum laudat; ut de vobis in nono psalmo dixerit Spiritus sanctus: Quoniam laudatur peccator in desideris animae suae, et qui iniqua egerit benedicitur. Quid iniquius, quam exorcizare Spiritum sanctum, altaria frangere, Eucharistiam animalibus projicere? Et ut in errorem vos vester populus mittat, laudando felices appellant, et bene nominant, et per vos jurant, et personas vestras jam pro Deo habere noscuntur.» Ac rursus de eorum sacrilegio:

270. « Indubitanter, inquit¹, et liquido demonstratum est, in divinis sacramentis quid nefarie feceritis. Jam illa ostendenda sunt, quae crudeliter ac stulte vos fecisse, negare minime poteritis. Quid enim est tam sacrilegum, quam altaria Dei, in quibus vos aliquando obtulistis, frangere, radere, removere? in quibus vota populi, et membra Christi portata sunt: quo Deus omnipotens invocatus sit: quo postulatus descendit Spiritus sanctus; unde a multis pignus salutis aeternae, et tutela fidei, et spes resurrectionis accepta est? Altaria, inquam, in quibus fraternitatis munera non jussit Salvador ponere, nisi quae essent de pace condita: Depone, inquit, munus tuum ante altare, et prius concorda cum fratre tuo, ut possit pro te sacerdos offerre. Quid est

¹ Oplat. lib. II.¹ Oplat. lib. VI.

enim altare, nisi sedes et corporis et sanguinis Christi? Hæc omnia furor vester aut rasis, aut fregit, aut removit. Hoc igitur inexcipiabile nefas, si de aliqua ratione descendit, nullo modo fieri debuit. Sed ut aestimo; alio loco copia lignorum frangi jussit; alio ut altaria raderentur, lignorum inopia imperavit; ut removerentur, ex parte verecundia jussit; ubique tamen nefas est dum tantæ rei manus sacrilegas et impias intulistis. Quid perditorum conductam referam multitudinem, et vinum in mercedem sceleris datum? quod ut immundo ore sacrilegis haustibus biberetur, calida de fragmentis altarium facta est. Si livoris judicio nos vobis sordidi videhamur, quid vobis fecerat Deus, qui illic (illic) invocari consueverat? Quid vos offenderat Christus, cujus illic per certa momenta corpus et sanguis habitabat? Quid vos offendistis etiam vos ipsi, ut illa altaria frangeretis, in quibus ante nos per longa temporum spatia sancto (ut arbitramini) obtulistis? Dum impie persequimini manus nostras illic, ubi corpus Christi habitabat, feristis et vestras. » Et post alia plura id genus inculcata, sic de fractione sacerorum calicum¹:

271. « Hoc tamen immane facinus geminatum est dum fregistis etiam calices, Christi sanguinis portatores; quorum species revocastis in massas, mercedem nefariis mundanis procurantes; ad quam nec emptores eligere voluistis, sacrilegi dum inconsiderate vendidistis. Passi estis etiam comburi manus vestras, quibus ante nos eosdem calices tractabatis; eam rem tamen passim vendi jussistis. Emere forsitan in usus suos sordide mulieres; emerunt perfitari in usus suos sordide mulieres; emerunt pagani, facturi vasa, in quibus incenderent idolis suis. O scelus nefarium! o facinus inauditum! auferre Deo, quod idolis præstes; subducere Christo, quod proficiat sacrilegio! » Rursum vero, quid in sacratas a catholicis Deo virgines admiserunt, dum et signum dedicationis impositum illis abstulerint, et aliud denuo ipsis imposuerunt, idem declarat his verbis²:

272. « Jam illud quam stultum, quam vanum, quod ad voluntatem et quasi ad dignitatem vestram revocare voluistis, ut virgines Dei agerent penitentiam? ut jamdudum professe signa voluntatis capitibus, postea vobis jubentibus immutarent? ut mitrellas alias projicerent, alias acciperent? » Erant mitrella in Africana Ecclesia ornamenta capitis generis, quod sacrandis virginibus ab episcopis solet imponi, sicut Romæ et aliis in locis simplex sacrum velum. Quod enim virgines sic Deo dicatæ, sponse Christi ex more dicebantur; eo insigni illarum capita legere, quo a nubendis discriminarentur virginibus, consueverunt antisites: erat enim capitis tegumentum ex lana, purpura tamen pietum potius quam tinctum; fortasse Christi nomen, vel crucis signum in eo purpureo colore erat expressum; per quod omnibus indicaretur, virginem illud gestantem jam professam esse perpetuam virginitatem, et

Christi desponsatione Deo dicatam. Nam idem Optatus¹ inferens, dum ait, virginitaltem servare, esse voluntatis, non necessitatis, hæc de mitrella: « Nec ulla sunt precepta conjuncta, vel de qua lana mitrella fieret, aut de qua purpura pingetur: non enim panno potest virginitas adjuvari: non enim inde compeusentur æstus animi, quos interdum atlas accendit; » et paulo post:

273. « Res inventa est ad signum capitis, non ad remedium castitatis. Denique talis pennis et deturbari, et rodi, et perire potest; et tamen virginitas si illasa sit, sine mitrella tuta esse potest. Spiritale nubendi hoc genus est; in nuptias sponsi jam venerant voluntate et professione sua; et ut sæcularibus nuptiis se renuntiassent monstrarent, spiritali sponso solverant crinem, jam caelestes celebraverant nuptias. Quid est quod eas iterum crines solvere coegistis? Quid, inquam, quod ab ipsis per vos exacta est professio secunda? Quis est alter spiritalis sponsus, cui iterum nubent? Quando mortuus est cui nupserrant, ut iterum nubant? Nudastis denuo capita jam velata; de quibus professionis detravistis iudicia, quæ contra raptos aut petitores viderentur inventa. In mitrella iudicium est voluntatis, non castitatis auxilium; ut rem jam Deo devotam, ne qui sponsabat, perseveret petere; aut ne raptor audeat violare; signum est ergo, non sacramentum. Invenistis igitur hujusmodi virgines, quæ jam spiritaliter nupserrant; quasi secundas coegistis ad nuptias; ut crines iterum solverent, imperastis. Hoc nec mulieres patiuntur, quæ carnaliter nubunt; ex quibus si alicui maritum mutare contigerit, non repetitur illa temporatis festivitas; non in altum tollitur, non populi frequentia procuratur: » nempe quod nubentibus viduis festiva gaudia nuptiarum minime ab Ecclesia concedi solent.

274. Quoniam autem profano ritu sacratas a catholicis sacerdotibus Deo virgines, illi, ut suæ eas facerent communicationis, purgare solerent, idem Optatus subdit his verbis: « Jam consecratas Deo aspersistis immundis cineribus; crines jussistis etiam falsa aqua perfundi. Et utinam vel id quod tulistis, velociter revocare velletis. Interposuistis moras, ut retracte in pristino habitu alique diutius remaneret, retractis signis, quibus se jamdudum contra petitores et raptos muniverant. Qui cum viderent, præscriptionem sibi jamdudum oppositam a vobis esse sublatam, de sponsis raptos effecti sunt; nec visus est sibi minusque peccasse, dum talem rapit, qualem viderat, quando ut uxorem acciperet, postulabat. In hoc genere tanta damna fecistis Deo, quanta lucra diabolo procurastis. Conlatis impie calices, crudeliter fregistis, et inconsulte rasisistis altaria. Puellas miseræ non sine opprobrio, ut secundas mitrellas acciperent, coegistis. » Ac de his hæcenus Optatus.

275. Quidnam vero significaretur per mitrellas, seu mitellas, quæ ut virginitalis signa, sacratis Deo

¹ Optat. lib. vi. — ² Idem lib. vi.

¹ Optat. lib. vi.

virginibus imponi solerent, est accuratius investigandum. Haud enim quis putet fuisse mitrellas capitis ornamentum pretiosum ac splendidum, instar illius Judith¹, de quo divina Scriptura ait: « Colligavit circinos suos mitra: » sed potius simplex tegumentum, de quo Ulpianus² ad Sabinum, cum agit de stola, palliis, tunicis, capitiis, zonis, ac mitris: « Quæ, inquit, magis tegendi capitis, quam ornandi causa sunt comparata. » De eodem capitis tegumento Apuleius³: « Mitella, inquit, textili contexto capite. » Erat autem et aliud genus mitræ, seu mitellæ, quod a Paulo jureconsulto⁴ inter ornamenta recensetur muliebria; de ejusmodi mitellis meminit S. Hieronymus⁵ ad Marcellam, cum agit de S. Blesilla: « Tunc, inquit, crines ancillulæ disponebant, et mitellis crispantibus vertice arctabatur innoxius; nunc neglectum caput sibi tantum sufficere, quo velatur. » Hæc ipse. Cæterum ad primum genus mitellæ, non ad secundum referendæ sunt mitellæ, quibus erant solitæ in Ecclesia Africana sacræ velari virginæ, licet purpura illæ piæ essent; cum tamen ejusmodi veli genus nigri coloris in Romana Ecclesia ad velandas Deo devotas virginæ esse usui consueverit. De quarum velo hæc S. Ambrosius adversus Symmachium: « Non vittæ capiti decus, sed ignobile velamen usui nobile castitatis. Sed de sacrarum velamine virginum diximus tomo primo Annalium.

276. Addiderunt ad hæc et alia scelera, Donatistæ nempe, ut adhibita potentia magistratum, sacros codices et pallas et vela, ab iis qui catholicae partis erant, violenter auferrent: unde ejusdem Optati hæc etiam addita esse justa querela: « Et illud, inquit, prætermittere nequeo, quod nec Deo est placitum, nec a vestris cultoribus excusari, nec ab aliquo homine defendi potest. Per judicia secularia, et leges publicas, divinæ legis instrumenta, executione officiorum, a plurimis eripienda esse dixistis; volentes soli habere, quod pax in communione possederat. Non veror christianus dicere, quod vobis postulantibus, gentilis executio non potuit ignorare. Velamina et instrumenta dominica extorsistis, quæ jamdudum fuerant in communione possessa. Extorsistis cum codicibus pallas: judicio superbitæ vestræ, utraque arbitrati estis esse polluta. Ni fallor, hæc purificare properastis; lavistis proculdubio pallas. Indicate quid de codicibus feceritis; in omnibus judicium providentiæ vestræ debet esse æquale: aut utrumque lava, aut utrumque dimittite; quod si alter facis, corrupisti diligentiam tuam; pallam lavas, codicem non lavas. Si una parte bonum, in altera malum est; non potes negare offendere in una, si in altera promereris. Et si gaudes, quod in una videaris religiosus; debes et plangere, quia teneris in altera parte sacrilegus. Jam illud quale est, quod in multis locis etiam parietes lavare voluistis, et inclusa spatia, salsa aqua et spargi (aspergi) præcepistis? » etc.

Magna plane arte schismatici, quo rudem populum execratione, et odio imbuerent in Catholicos, quantum eos detestari deberent, his signis insinuare solebant, validioribus quavis alia comparata ad persuadendum oratione; quod ipsum alii quoque faciliæ schismatici consueverunt, ac novissime Greci dicuntur eadem miserrime operari.

277. Quid rursus Donatistæ in Catholicos egerint, imperatoris sibi arrogantes auctoritatem, idem Optatus¹ docet, hæc addens: « Quid referam etiam illam impietatem de vestra conjuratione venientem? quia ad hoc basilicas invadere voluistis, ut vobis solis cæmeteria vindictis, non permitentes sepeliri corpora catholica: ut terreatis vivos, male tractatis et mortuos, negantes funeribus locum. Si inter viventes fuerat certamen; odia vestra, vel mors aliena compescat. Jam tacet, cum quo paulo ante litigabas. Quid insultas funeri? Quid impetis sepulturam? Quid cum mortuis litigas? Perdidisti malitiæ fructum. Et si corpora non vis in unum quiescere, animas tamen in uno apud Deum positas non poteris separare, » etc. Hæc et alia plura Optatus. His igitur Donatistæ Juliani imperatoris fulti præsidii, qui pæne videbantur extincti, adeo invaluerunt adversus Catholicos; ut omnes qui successerunt catholici imperatores, licet adversus eos plurimum laboraverint, ut ipsos ad communionem catholicam restituerent, vel alio aliquo modo tollerent et abolerent, nunquam tamen id efficere valuerint. Quæ autem post Juliani tempora ab eisdem gesta sint, suis locis dicturi sumus; modo reliquas a Juliano sancitas leges recenseamus.

278. *Iniquissimis artibus, legibus et factis Christianam religionem persequitur Julianus.* — Quod igitur de rescripto adversus Orthodoxos pro Donatistis a Juliano dato pluribus actum est; jam de aliis ab eodem promulgatis adversus Christianos edictis, sancitisque legibus, et scriptis epistolis, hic ultimo loco anni hujus paulo fusior (quod id exigat rerum copia) oratio instituenda est. Atque in primis illud advertendum, non consuevisse ipsam Julianum tantum ignominia causa (ut sæpe vidimus) nominare Christianos, Galileos; sed ut eodem nomine ab omnibus iidem dicerentur, scripto edicto sanxisse. Sic enim de ipso Gregorius Nazianzenus²: « Atque illud sane perquam puerile, stultaque levitatis, ac ne ullo quidem alio homine vel mediocri animi gravitate prædito, nedum imperatore dignum; quod simul cum nominis commutatione, animorum quoque nostrorum commutationem sententuram esse arbitratus, aut certe nobis id pudori fore, quasi turpissimi ejusdem criminis accusatis, novandum nobis cognomentum censuit, Galileos pro Christianis nominans, atque ita vocari, publica lege decernens. Ex quo perspicue ostendit Christi appellationem honorificentissimam esse, maximeque ad gloriam ponderis; quoniam eam nobis extorquere cogitavit. Nisi fortasse alia ratione fecit, quod hujusce nominis

¹ Judith xvi. — ² l. xxiii. ff. de am. et arg. legalo. — ³ Apul. de asm. lib. vii. — ⁴ l. xxvi. ff. eod. — ⁵ Hier. epist. xxviii.

¹ Optat. lib. vi. — ² Greg. Naz. orat. i. in Julianum.

vim et potestatem instar demonum reformidaret, ac proinde ad aliud nomen minus notum et vulgare transierit. » Hæc Nazianzenus. Meminit et Iulius quoque lata legis Chrysostomus¹, dicens: « Adeo christianum nomen tunc ut extingueretur, quoad ejus fieri poterat, elaborabat: Galilæa pro Christianis nos in edictis suis tum ipse appellans; tum principes, ut id facerent adhortans. » Adeo enim infenso animo Christianam religionem insectatus est, ut ne ipsum quidem nomen voluerit superesse. Sed derisa ejus impietas est, frustratusque conatus omnis.

279. Rursum vero ignominie causa, cultum crucis Christianis objicere, ob idque eos deridere consuevit; nec id quidem verbis tantum, sed scriptis; ut cum illis sic exprobraret²: « O miseri homines, cum serventur arma, que magnus demisit Juppiter, » nempe ancilla, « hoc est pater Maris, pignore dato, non verbo, sed re, quod civitatem nostram perpetuo profecturus sit, cessatis adorare et colere? et interim crucis lignum adoratis, imagines illius in fronte et ante domos pingentes. Igitur digne quis vestros prudentiores odio habebit, vel misericordia dignabitur imprudentiores, qui vos sequentes, in eam perveniunt calamitatem, ut etiam relictis æternis diis, ad mortuum Judæum transeant. » Hæc ipse in Christianos. Annon ex his intelligis, lector, una cum Apostata Juliano et ipsos a fide catholica refugas fœdus inisse recentiores hæreticos, deridentes Catholicos crucis Christi lignum venerantes, et signum vel manu deducentes, aut coloribus effigiantes? Atque in eo etiam hos cum illo contraxisse vides affinitatem, execrantes sanctorum cultum, et venerationem sacrarum reliquiarum: nam hæc etiam exprobrabat ita Julianus³: « Ad dentes ad antiquum illum mortuum multos recens mortuos, quis pro dignitate abominaretur? Omnia monumenta implestis; quamquam vobiscum nunquam dictum sit advolvi sepulcheris, et ea amplecti debere. In hanc autem venistis malitiam, ut super hæc re neque Jesu Nazareni verba audienda esse putetis. Audite igitur, que ille de monumentis dicit⁴: Scribae et Pharisei et hypocrita, quia similes estis sepulcheris dealbatis, » etc. En quam insulse e Christi Evængelio adversus Christianos colentes sepulchra sanctorum enthymema deducit! A pluribus cum verbis S. Cyrillus redarguit; quem re ipsa Babylæ martyris ossa, ut vidimus, confutarunt. Sed ad alias leges ipsius redeamus.

280. Concessa a Constantino Magno atque Constantio privilegia decurionibus christianis, quibus a curiæ munere essent immunes, dato Iulius anni coss. ad Sallustium præfectum prætorio rescripto⁵, penitus abstulit. Quin etiam impertita ab isdem christianis imperatoribus, clericis et miserabilibus personis dona, et immunitates, atque diversi generis privilegia cassa reddidit; nam de his agens Sozo-

menus sic ait⁶: « At clericis omnem immunitatem, honorem, et frumenti congiaria ipsis a Constantio al. Constantino donata ademunt, legesque eorum causa conditas abrogavit, et eos denno curiis addixit. Porro a virginibus et viduis, que in clero erant propter egestatem descriptæ, ea exigi mandavit, que ante ab ærario publico acceperant. Nam cum Constantinus res Ecclesiæ rite disposuisset, ex vectigalibus cujusque civitatis ea que erant satis ad res comparandas necessarias, clero cujusque Ecclesiæ erogavit; illudque lege stabilivit: que lex eo ex tempore, quo moriebatur Julianus, hæcenus diligenter observata fuit. Hanc exactionem multo crudelissimam fuisse et acerbissimam prædicant; atque tabulæ a Patribus confecta ad eum finem, ut res quas ex lege Constantini acceperant, ita demonstratæ restituerentur, de his que erant a Juliano exacta, plane testificari possunt. Verum imperator odium adversus religionem Christianam conceptum non his rebus exsaturavit, sed flamma iræ contra fidem nulli perditæ conatus genus prætermisit, quo Ecclesiæ Dei everteret, » etc. Hæc Sozomenus.

281. At non satis illi fuit que a christianis imperatoribus donata essent auferre; sed et que a Gentilibus aliquando ex certa causa collata fuissent, abripuit: nam ter mille modios tritici perpetua largitione collatos a Marco Aurelio imperatore erogandos in pauperes Ecclesiæ Hieropolitane, petitione Abercii⁷ ejus civitatis episcopi, in hanc usque diem etiam a cæteris persecutoribus persolitos, prorsus abstulit. Verum utrumque toleranda hæc fuissent; nisi postquam spoliavit fideles bonis omnibus munificentia christianorum imperatorum olim acceptis, illud etiam adversus eos promulgasset edictum, quo ad expeditionem belli Persici ingens pecuniæ vis a Christianis exigeretur; immunes tantummodo a dura tributi exactione sanciens futuros esse, qui Christiana religione relicta, sese ad deorum cultum transferrent; nam Socrates⁸: « Cum exploratum, inquit, haberet, quot mala secum bellum apportare soleat, quam ingenti pecuniæ vi ad istud administrandum opus esset, et absque ea non posse recte geri; pecuniam a Christianis veteratorie extorquere cogitavit. Nam illis, qui sacrificare renuebant, multam imposuit pecuniariam; ipsaque exactio in vere christianos severa et exquisita fuit. Nam quisque pro facultatum proportione tributa pensavit; et imperator ex injusta iniuste exactæ pecuniæ collectione brevi admodum locupletatus est. Ista quidem nebatatur lege non solum in locis, que ipse peragravit, sed in illis etiam, ad que minime accesserat. » Hæc ipse: ut plane intelligas, ejusmodi tributi indictionem contigisse post scriptam orationem illam, Mysopogonem dictam, in Antiochenos, qua declarat multa eos vexasse hæcenus tributi exactione.

282. Adversus sane Ecclesias, ad expandenda earum bona, promulgata fuisse ab eodem Juliano

¹ Chrys. contra Gentil. — ² Apud Cyrill. Alex. lib. vi in Jul. —

³ Apud Cyrill. in Jul. lib. x. — ⁴ Matth. xxiii. — ⁵ L. L. de Decurion. et lib. iv. de Iustrii coll. Cod. Theod.

⁶ Sozom. lib. v. c. 5. — ⁷ Metaphr. in Act. S. Aberci episc. Hieropolit. die 2 Octob. — ⁸ Socr. lib. iii. c. 11.

edicta, præter illa quæ superius narrata sunt. Gregorius Nazianzenus¹ testatur his verbis : « Edicta adversus ardes sacras tum publice proposita, tum privatim expleta, et donariorum ac pecuniarum depredationem non magis ab impietate, quam ab avaritia manantem, et suppellectilis sacre direptionem profanis manibus indigne et contumeliose tractate præteream; ut etiam et præses, et subditos, qui pro his rebus abstraherentur gravissimeque torquebantur, » etc. Ad de his superius alias. Rursum vero de aliis, quæ impius meditatus est in Christianos, inferius subdit his verbis² : « Constituebatur, inquit, Christianos omni libertate et fiducia spoliare, eosque ab omnibus rebus arcere, Conciliis, foro, publicis cœlibus, ipsisque adeo tribunalibus : neque enim fas esse quomquam his uti, qui aris antepositis thura non adoleverit, tantamque tante rei mercedem pependerit. O leges, et legislatores, et principes ! qui quemadmodum cœli pulchritudo, et solis lumen, et aeris perfuso communi et perenni beneficentia omnibus patent, sic legum quoque usum et perceptionem liberis omnibus hominibus ex æquo proposuistis; quam tamen ille Christianis extorquere in animo habebat; ut nec per vim oppressis injurias suas judicio persequi liceret, nec pecuniario detrimento affectis, aut quoquo modo præter jus fasque læsis quicquam opis leges afferrent, sed perellerentur, et trucidarentur, respirationesque etiam ipsæ pæne interdicerentur. Quæ ut iis qui patiebantur, majorem cupiditatem, animique contentionem, fiduciamque apud Deum et libertatem addebant, ita iis qui faciabant, injustitiæ majori atque ignominia erant. »

283. Quo autem ad hæc decernenda prætextu justitiæ uteretur Julianus, idem Gregorius mox addit, hæc dicens : « Porro quam scita et acuta ratio carnificis illius et patroni, legum violatoris et legislatoris, aut (ut aptioribus verbis utar) inimici et ulitoris ! quemadmodum ait Scriptura : Legem enim nostram præscribere³, ne injuriam acceptam ulciscamur : Ne hilem intendamus : Ne quicquam omnino possideamus, propriumque existimemus : verum alibi vivamus; ac præsentia, ut vana et inania, contemnamus, et pro nihilo putemus : Hoc etiam vetare, ne malum pro malo regeramus : Aut si quis nobis colaphum⁴ in genam unam impigerit, ne alteri pareamus, verum eam quoque percipienti offeramus; ac præter pallium, lunicam etiam evamur. Adjiciet fortasse eam quoque hoc ferre, ut pro iis a quibus injuriam accepimus, preces fundamus, ac persequentibus optima queque exoptemus. Quidni autem hæc apprime cognosceret, qui divina oracula quondam pro lectore recitaverat, atque inter magni sacrarii ministros adscriptus fuerat, martyresque templis et delubris ornaverat? Cujus hoc primum demiror, quomodo in his libris accurate versatus, illud non legerit, aut consulto præterierit :

Malos male perdet. » etc. Refellit deinde pluribus ipse Gregorius Juliani ex legibus Christianorum in Christianos insultandi licentiam; docetque eos ad omnem mansuetudinem ex divina lege sic esse compositos animo, ut omnia ferant atque contemnunt potius, quam virtutis dispendium patiantur : cæterum sic affectos minime prohiberi uti virtute, et exhibito ex virtute remedio, nempe justitia. Rursumque demonstrat, alia ex divina lege præscripta, nempe præcepta necessario omnibus adimplenda; alia vero aliis suaderi, et verticem perfectissimæ vitæ attingere cupientibus incutari. Hæc plane ipse Gregorius, pluribus Julianum exagitans. Sed et Sozomenus¹ de iisdem sic habet : « Jus Reipublice Christianis denegavit; et neque in communes hominum congressus, neque in forum venire, neque judicium exercere, neque gerere magistratum, neque ullum dignitatis gradum obtinere permisit. » Hæc ipse.

284. At licet Julianus nullum (ut dictum est) manifestum patensque promulgasset edictum, quo (ut ab aliis imperatoribus factum erat) in Christianos persecutio indiceretur; tamen in eos sanctita olim adversus sacrilegos templorum expilatores injuria torquebat; unde S. Joannes Chrysostomus² : « Si quis, inquit, superioribus annis, cum adhuc pii reges rerum potirentur, vel altaria demolitus fuisset, vel templa suffodisset, vel oblationes diripiisset, vel aliud tale quid egisset; rapiebatur ad tribunal, et occidebatur etiam insons et duntaxat delatus. » Hæc Chrysostomus. Tulisse insuper eam legem Julianum, ut Galilæi a militia perellerentur, auctores sunt Theodoretus³ et Rufinus⁴, dum aiunt, ab eo statutum esse, militiæ cingulum non nisi immolantibus dari, neque quemquam administrare posse provincias, nisi cultores deorum. Sed de his quoque superius actum est.

285. Verum et lex illa ab eodem Juliano imperatore promulgata, ut injustissima, ab ipsis etiam scriptoribus ethnicis improbatur; de qua sic Ammianus⁵ : « Post multa enim etiam jura quedam correxit in melius, ambagibus circumcisissis, indicantia liquide quid juberent fieri, vel vitarent. Illud autem erat inclementem obruendum perenni silentio, quod arcebat docere magistros rhetoricos et grammaticos ritus christiani cultores. » Et inferius⁶, eadem ferme verba repetens, ait : « Erat inclementis, quod docere veluit magistros rhetoricos et grammaticos christianos, ne transirent a munimur cultu. » Hoc est, ne per eos cultores deorum ad eorum cultu desciscerent, docendo quippe illi humaniores litteras, pariter elucidabant, quæcumque de diis gentium scripta erant, fuisse omnino figurata; ita quidem de Juliani sententia animi Ammianus. At astutus Apostata id sane erubuit palam priori edicto manifesto sanciendo fateri; sed aliis fucatis coloribus id

¹ Greg. Naz. orat. 1. in Jul. — ² Id. Ibid. orat. 1. in Jul. — ³ Math. v. Rom. XII. 1. Cor. VI. Matth. X. Marc. VI. Luc. IX. X. — ⁴ Luc. VI.

¹ Sozom. lib. V. c. 17. — ² Chrys. orat. de Juvent. et Max. mart. — ³ Theod. lib. III. c. 7. — ⁴ Hulfm. lib. I. c. 32. — ⁵ Ammian. lib. XXII. — ⁶ Ammian. lib. XXV.

ipsam præstans, mense Junii ejusmodi edidit sanctionem¹:

286. « Magistros studiorum doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facultia. Sed quia singulis civitatibus adesse ipse non possum, jubeo, quisque docere vult, non repente nec temere prosiliat ad hoc munus, sed iudicio ordinis probatus decretum curialium mereatur, optimorum conspirante consensu. Hoc enim decretum ad me tractandum referetur, ut aliove quodam honore nostro iudicio studiis civitatum accedant. Dat. XV kal. Julii, accepta quarto kal. Augusti, Spoletio Mamertino et Nevitta eos. » Cum igitur ejusmodi decretum ad se deferendum, quo a se probaretur, edixerit, quis non intelligit, suo voluisse arbitrio reservatum, quos vellet scientiarum præfeci scholis? Hac primum, inquam, more suo, arte pulavit, se Christianos omnes a docendo posse repellere. Sed haud diu post nempe hoc ipso anno (ut ex Annuario res gestas ejuslibet anni consulim limitibus conscribente constat) manifestum edictum prohibuit, vulgavitque sanctionem, qua hoc ipsum manifestius prohiberet; eamque quantumlibet iudicio quoque suorum turpissimam legem, tamen se compositis quibusdam de industria pigmentis delimitam, tanquam philosophica imposita larva decorum in medium protulit, his scilicet fuerat sermonibus²:

287. « Doctrinam rectam esse arbitramur, non verborum lingueve magnificentum et exquisitum sonum, sed mentis bene constituta sanam affectionem, et veras certasque de bonis et malis, honestis et turpibus sententias. Quare quisquis aliud sentit, aliud suos discipulos docet; is tantum videtur a scientia, quantum a probitate abesse. Ac si de parva re sit lingue animique dissensio; in hoc ipso etiam est improbus, tametsi modum non excedat sceleris magnitudo. Sin vero in maximis rebus aliud sentit, contraque ac sentit docet; nonne hæc culpam, non dico honorum, sed nequissimorum vita est? quippe cum id maxime doceant, quod maxime malum existimant, fallentes atque incantes eos laudibus, quibus cum sua, ut arbitror, mala commutare volunt. Quamobrem omnes, qui quidvis docere volunt, bonis moribus esse debent, neque opiniones novas et a sensu populari abhorrentes afferre; sed in primis tales esse debent, qui adolescentes in veterum scriptis instituant, sive sint rhetores, sive grammatici, et præcipue sophiste, qui non solum verborum, sed etiam morum magistros se esse volunt, et ad se philosophiam de administrandis rebus publicis pertinere contendunt; hoc verum sit necne, in presentia omitto.

288. « Laudo eos, qui doctrinam tam præstantem expellant; plus certe laudabimus, si non mentiantur, neque se ipsi refellent, dum aliud sentiunt, aliud discipulis tradunt. Quid? Homerus, Hesiodus, Demosthenes, Herodotus, Thucydides,

Isocrates, Lysias deos habent doctrinæ suæ duces et auctores. Nonne eorum alii Mercurio, alii Musis sacros se esse arbitrantur? Quare absurdum est, qui horum libros exponunt, deos vituperare, quos illi coluerunt. Neque tamen quia id absurdum puto; idcirco eos discipulorum causa sententiam mutare jubeo: verum do optionem, ut ne doceant quæ non bona esse censent: sin docere malint; doceant re ipsa primum, et persuadeant discipulis, neque Homerum, neque Hesiodum, neque quemquam eorum, quos interpretati sunt, quosque impietatis, amentie et erroris erga deos condemnarunt, talem esse. Nam alioqui cum ex eorum scriptis alantur, mercedemque capiant; avarissimos plane et sordidissimos se fatentur, si paucis drachmis id facere sustineant. Atque hactenus quidem multa erant, quæ eos temerorum aditu prohiberent; et timor undique impendens excusabat, quominus de diis verissime sententia explicarentur. Nunc autem cum deorum munere atque concessione, libertate potiamur; absurdum mihi videtur, ea homines docere, quæ non bona esse arbitrentur. Quod si in iis quæ docent, et quorum quasi interpretes sedent, sapientiam esse illam arbitrantur; studeant primum illorum erga deos pietatem imitari. Sin in deos sanctissimos putant ab illis auctoribus peccatum esse; eant in Galilæorum ecclesias, ibique Matthæum et Lucam interpretentur, quibus vos obtemperantes, a sacris abstinere jubetis.

289. « Cupio ego et aures et linguam vestram (sicut vos loqueremini) renasci in his rebus, quarum utinam et ego sim semper particeps, et omnes qui me diligunt. Doctoribus quidem et præceptoribus communis hæc lex statuatur: adolescentes enim, qui ire volent, minime prohibentur. Iniquum siquidem fuerit, pueros adhuc ignaros quo se vertant, ab optima via rejicere, ac metu coactos ad patria instituta deducere. Quanquam autem verum erat, istos tanquam impotentes et insanos etiam invitos ac repugnantes curare, attamen liceat omnibus per nos isto morbo detineri; docere enim amentes, non punire opus est. » Hactenus Juliani imperatoris edictum; quo etsi Christianos omnes a docendo revocant, non tamen adolescentes prohibet a discendo: hæcque omnia eo consilio, quod Christiani docentes, ex gentilibus auctoribus deorum inanem propositum esse cultum, argumentis pluribus demonstrabant; adeo ut eos sic interpretari nihil aliud esset, quam adolescentes vera religione imbuere, et a gentilitia superstitione penitus dimovere: quos sic semel imbutos perfacile erat ad christianam fidem amplectendam adducere. Quibus si iidem illi carent magistris, et gentiles auctores a gentilibus doctoribus magno deorum preconio explicatos acciperent; fieret, ut eorum cultui addecreantur, retinenturque firmiter quod pueri didicissent.

290. Sed miramur, Ruffinum et alios disisse, non tam a docendo, quam a discendo, Juliani edicto rejectos fuisse homines christianos: id enim ipse Ruffinus verbis illis significare videtur, quibus

¹ L. v. de professor. C. Theod. — ² Exat inter epistolas ejusdem Jul. epist. XLII.

ait¹: « Studia auctorum gentilium Christianos adire prohiberi, sed litterarum illis solis qui deos deasque veneraretur, patere decernit. » Sed et Socrates²: « Lege sancivit, ne Christiani litteris humanioribus instituerentur: Nam cum eum, inquit, lingua ad dicendum exercitata, facile dialecticorum, qui sunt apud Gentiles, argutius occurrere poterunt. » Theodoretus etiam³: « Vultit, inquit, ne Galilaei poeticam, rhetoricam, aut philosophiam discerent: nam nostris ipsorum, inquit, pennis (ut est in proverbio) percellimur: siquidem nostrorum scriptorum praesidiis muniti, contra nos bellum suscipiunt. » Sozomenus in eandem sententiam affirmat, id ob invidiam in Apollinarem et alios celebres christianos viros, qui eo tempore florebat poeticis facultatibus, atque apprime Gentilium callebant litteras, fuisse a Juliano statutum; de his enim sic habet⁴: « Porro vultit, ne Christianorum liberi poetas et alios scriptores gentiles perdiscerent, neque horum doctores adirent. Nam non mediocriter ejus animum offendeant non solum Apollinaris syrus vir omni doctrina genere et orationis formis instructus, verum Basilius et Gregorius Cappadoces, qui omnibus illius aetatis rhetoribus laudem praecipiebant, atque alii eodem tempore quamplurimi docti viri, quorum alii sunt Niceni Concilii decreta, alii heresim arianam amplexati. Hinc igitur solum quoniam magnam ad persuadendum facultatem posse parari censebat, veluit ne Christiani Gentilium disciplinis instruerentur.

291. « Quo quidem tempore Apollinaris, quem dixi, quo sua multiplex doctrina et bonitate ingenii opportune multis prodesset, ad exemplar poematis Homeri, veterem Hebraeorum historiam usque ad regnum Saulis carmine heroico conscripsit, et totum opus in viginti quatuor libros distribuit, singulisque singularum litterarum graecarum nomen imposuit, numero earumdem et ordine omnino servato. Comaediae quoque composuit, fabulis Menandri similes, itemque tragodias Euripidis, et lyricos Pindari versus imitatione adumbravit. Ad summam argumentis e sanctis litteris depraemptis, de illis ad similitudinem carum disciplinarum, quae *ἑρμηνείαι* appellantur, scripsit; brevique temporis spatio opera edidit, quae numero, dicendi vi, ipso orationis habitu, sermonis proprietate, forma denique et dispositione, scripta Gentilium, qui in his rebus in primis excellebant, exaequant; adeo ut nisi antiquitatem admirarentur homines, et quibus assu ti fuerint, ea cara haberent; lucubrations Apollinaris non minoris quam veterum auctorum aestimarent, easque illidem, docerent; iisque ingenium eo magis suspicerent, quod veterum singuli in uno genere separatim elaborarunt: ipse autem ad omne genus scripti animi applicans, vim et virtutem ejusque, cum usus postularet, accurate expressit. Non obscuro est ille quidem liber, quem adversus imperatorem

Julianum, sive adversus philosophos Gentiles pro veritate inscripsit, in quo sine ullis sacrarum litterarum testimoniis plane ostendit, eos in illo quod de Deo sentendum est, per errorem vehementer lapsos esse. Quae irridens imperator, episcopis ejus temporis facile praestantissimis scripsit haec: Legi, intellexi, improbavi. Ad quae rescripserit episcopi: Legisti quidem, sed non intellexisti: nam si intellexisses, non improbasses. Sunt qui hanc epistolam Basilio Ecclesiae Cappadociae antistiti attribunt; neque id sane immerito. Sed sive ejus sit, sive alterius qui eam scripserit, quisquis fuerit, jure tum propter magnitudinem animi, tum propter eruditionem debet laudari plurimum. » Iactans Sozomenus.

292. In actis autem Artemii martyris¹ (de quo plura superius) expressum habetur, alia ex causa Julianum ejusmodi promulgasse edictum, quo arcebat Christianos a Gentilium disciplinis; nimirum cum experiretur Antiochia vim magnam Eugenii presbyteri in dicendo ac confutando falsam deorum religionem, ira percitum sic jurasse: « Per solem mihi clarissimum, non amplius feram graecis disciplinis institui maxime impium genus Christianorum. » Haec ibi, S. Augustinus² etiam in eo eum iisdem censentit, ut edicto Juliani, non tantum a docendo, sed a discendo quoque Gentilium litteras Christiani vetiti fuerint, cum ait: « An ipse non est Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales litteras docere ac discere vetuit? Sed et alios reperies eodem errore lapsos; cum tamen ex ipso recitato nuper Juliani edicto perspicue sit demonstratum, a docendo tantummodo Gentilium litteras Christianos doctores fuisse reiectos; a discendo nequaquam: sic intellexit illud S. Hieronymus in Chronico, cui cognitum fuisse putamus: sic etiam S. Ambrosius scribens ad Valentinianum imperatorem³, cum ait: « Petunt etiam, ut illis privilegia deferas qui loquendi et docendi nostris communem usum Juliani lege proxima denegarunt, » etc.

293. Gregorius Nazianzenus de ejusmodi edicto adeo inique genus, gravissima eundem legislatorem exagitat invectiva; atque in ipso propemodum orationis exordio⁴, inde dicendi sibi comparans argumentum, haec ait: « Sed isti, » nempe Juliano, « quoque haec poena pulchre convenit, ut sermone crucietur pro eo scelere, quod in sermones admisit: qui eum omnium ratione praediorum communes sint; iis tamen, tanquam propriae ad se pertinerent, Christianis per invidiam interdixit: stultissime sane de sermonibus cogitans homo omnium, ut sibi videbatur, foetidissimus, primum quia subdole et veneratorie nomen ad opinionem traduxit, quasi sermo graecus non lingua, sed religionis sit; atque ob eam causam, velut alieni hominis surreptores, sermonibus nos nocere instituit; periunde vero ac si nos quoque

¹ Hulfia, lib. 1, c. 32. — ² Socrat., lib. III, c. 40. — ³ Theod., lib. III, c. 8. — ⁴ Sozom., lib. V, c. 47.

¹ In Act. Artemii mart., apud Metaphr., die 19 Octobris. — ² Aug. de Civit. Dei lib. XVIII, c. 12. — ³ Ambros. epist. XXX. — ⁴ Greg. Naz., orat. 1. in Jul.

artibus illis, quæ apud Græcos inventæ sunt, uti prohibuisset, easque propter ejusdem nominis appellationem suas esse duxisset ac vindicasset. Tum quia nobis obscurum esse putavit, ut se nequaquam eo consilio facere, ut insigui quodam et primario homo nos spoliaret, quippe qui hos sermones admodum etiam asperrimus: verum quia impietatis confutationes extimescebat, velut in dictionis elegantia, verborumque lenocinio robur habentes, ac non in veritatis cognitione et argumentis; a quibus minus compeisci ac reprimi possumus, quam in liberis ne Deum confiteamur, cum linguam habeamus: quandoquidem ut alia, ita sermonem etiam pro sacrificio offerimus, quemadmodum et corpora, quando res ita nate fuerint, ut his quoque pro veritatis defensione concertare necesse sit. Quare qui hoc edictum promulgavit, atque quidem ac concinne loqui nos prohibuit. »

294. Quod autem hic ait Gregorius, velitis esse Christianos atque loqui, non sic quidem rude accipias, ut Orientalibus præsertim, penes quos non nisi græcus sermo vigeat, ne græce loquerentur, lege cavisse Julianum existimas: nam cum de his nec verbum quidem in recitato ipsius continetur edicto, id quoque impossibile penitus videbatur; sed per sermonem græcum, atque quoque locutionem, illud accepit, quod Græcorum scientias docere Christiani fuissent inhabili, unde et inferius: « Atque hæc sapiens noster imperator et legislator, qui ut ne tyrannidis suæ quicquam expertus esset, verum amentia verborumque edictum proponeret, in imperii sui primordio ante res omnes alias, sermones, liberalesque disciplinas tyrannide oppressit. » At quod rursum ait, isthæc ab eo esse statuta imperii ipsius primordio; ita accipias, ut primo ejus regni anno illud ab eo edictum fuerit promulgatum; qui quidem anno superiore a mense Novembris (ut diximus) inchoatus, in presentem usque ad eundem mensem diemque protenditur, unde et secundus coplus est numerari. Sed quod addit, ante omnia id ab eo fuisse sancitum; hyperbolice ab eo dictum esse, ipsiusmet festificatione, atque aliorum omnium, ut modo patet, perfacile potest intelligi; cum plurima ab illo ante editam eam legem fuisse statuta, atque omnes affirmant.

295. Rursus vero eadem oratione idem Gregorius¹ hæc ipsa retrahens, sic in eum invehitur acerbissime: « Unde igitur hoc tibi in mentem venit, homo omnium levissimus, et maxime inexcipibilis, ut sermones et doctrinæ humanioris studia Christianis anteres? Hoc enim ex eorum numero erat, quæ non in minis posita, sed etiam decreta et promulgata erant. Unde, et quæ ex causa? Quis Mercurius Logius (ut ipse dixeris) hoc tibi in mentem induxit? qui Corybantæ perversi et invidi demones? Quod si ita placet, hujus quoque rei causam in medium afferemus. Te enim oportebat, cum multa et nefaria flagitia tentasses, huc tandem impelli, atque in te

ipsum perspicue incurrere ac devolvi; ut qua re tibi maxime gloriandum existimabas, in eadem imprudens maxime ineptires, stoliditatisque et recordie notam subires. Quare enim ex te, quid tibi hoc dogmate, velis, quæque te ratio moveat, ut litterarum et eloquentiæ studiis nullo exemplo nobis interdicis? Quod si justam aliquam causam proferre visus fueris; dolebimus quidem; ceterum non conqueremur. Quemadmodum enim cum oratione vincere, sic etiam recte vinci ac cedere didicimus. » Hæc ipse cum compellans.

296. At quid hæc in rebus soleret Julianus in Christianos deridendo jactare, subdit his verbis: « Nostri sunt sermones, inquit, et nostrum Græcæ, quippe qui deos quoque colamus; vestra est autem infantia et barbaries: nec quicquam aliud, quam, Crede, sapientiæ vestre est. » At hæc Gregorius insigne refellit, quæ a Pythagoricis quoque ridenda fuisse demonstrat, quorum erat illa præcipua de præceptore sententia: *Ipse dixit*, nihil præterea quærendum. Ceterum altioris esse præstantiæ Christianorum, *Crede*, egregie probat, utpote non homini, sed Deo, et sic hominibus afflatis divino spiritu fidem habentium; siquidem illi ipsi, solum istud quod credendum proposuerunt, virtutibus declararunt, et signis atque miraculis veritatem plene testati sunt. Sed et pluribus docet, non fuisse a Græcis inventas scientias, verum eas a barbaris, nempe Ægyptiis didicisse, qui consuetudine Judæorum facti sunt eruditi. Versati quoque sunt pluribus in eo argumento antiqui christiani theologî, Justinus martyr, Athenagoras, Theophilus Antiochenus, Clemens Alexandrinus, Origenes agens contra Celsum, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, et qui post hæc eadem est prosecutus S. Augustinus de Civitate Dei, atque alii plures, qui adversus gentes texerunt apologias, quorum superius mentio facta est; Græcosque puerorum loco habitos tradunt (quod Soloni exprobratum fuit facta cum Hebræis et Ægyptiis, quos barbaros illi dicebant, collatione.

297. Sic igitur a Juliano promulgato edicto, quo a docendo christiani doctores arcerentur, nisi diis sese vellet addicere; scholas deserere, qui publice hæc professi in civitatibus essent. De Musonio quidem testatur Eumapius, cum ait: « Idem Juliano imperante exclusus a docendi munere, quod christianum haberetur, cernens hierophantam tantquam Delphicum tripodem omnibus futura præscire optantibus esse expositum, mira quadam et nova arte cognitionem ejus rei fraudulenter interceptit. » Hæc ipse. Sed et S. Hieronymus de Proterio magno nominis philosopho (de quo superius) testatur ipsum occasione ejusdem edicti Athenis publice docere cessasse: nam sic de eo in Chronico: « Proterius sophista Atheniensis, lege data, ne Christiani liberalium artium doctores essent; cum sibi specialiter Julianus concederet, ut Christianos doceret, scholam sponte deseruit. » Hæc cum dicat

¹ Greg. Naz. orat. in Julianum.

² Eumap. sa. d. in Vita Philosopho.

ipse, eundem Proceresum fuisse christianum, significare videtur; nam quorsum illum scholas ea ex lege deseruisse oportuit, si ethnicus erat? vel ad quid speciale docendi licentiam, eidem a Juliano oportuit impartiri, nisi christianus fuisset? tamen quicquam tale de illo nec Eunapius res ejus fusius prosecutus, nec alii, quos viderim, scriptorum memoria prodidere. Rursum vero de Mario Victorino nobilissimo oratore, jam christiano homine, Romæ rhetoricam publice summa cum laude proficiente, S. Augustinus tradit, deserere cathedram pofius delegisse, quam a christiana fide deficere, quam prompto animo suscepisset; de ipso enim hæc habet ¹: « Sed ubi mihi homo huius Simplicianus de Victorino ista narravit; exarsi ad imitandum; ad hoc enim ille narraverat. Posteaquam vero et illud addidit, quod imperator Juliani temporibus lege data prohibiti sunt Christiani docere litterarum et oratoriam; quam legem ille amplexus, loquamem scholam deserere maluit, quam verbum tuum, quo linguas infantium facis disertas ²; non mihi fortior, quam felicior visus est, quia invenit occasionem vacandi tibi. » Itæc Augustinus Christum alloquens de Victorino haud pridem ad fidem converso.

298. Sed quonam modo sublimem ille cervicem humili Christi jugo subjecerit, præstat eodem auctore S. Augustino audire narrante; tantique viri ex deorum cultu, cui addictissimus fuerat, hic recensere conversionis historiam, quam accipiens ipse a S. Simpliciano, magnum inde consecutus est ad christianam fidem capessendam emolumentum: res quidem dignissima quæ infertur Amalibus: haud enim diu ante Juliani imperatoris tempus id contigisse videtur; quod idem S. Augustinus recenset his verbis ³: « Deinde, inquit, ut me Simplicianus exhortaretur ad humilitatem Christi, sapientibus absconditam, et revelatam parvulis; Victorinum ipsum recordatus est, quem, Romæ cum esset, familiarissime noverat; deque illo mihi narravit quod non sileo. Habet enim magnam laudem gratiæ tuæ confitentem tibi, quemadmodum ille doctissimus senex, et omnium liberalium doctrinarum peritissimus, quique philosophorum tam multa legerat et didicaverat et dilucidaverat, doctor lo nobilitum senatorum, qui etiam ob insigne præclari magistræ, quod cives hujus mundi eximium putant, statum in Romano foro meruerat et acceperat, usque ad illam aetatem venerator idolorum, sacrorumque sacerdotum participes, quibus tunc tota fere Romana nobilitas inflata spirabat, populusque etiam omnigenum deum monstra, et Anubem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum et Venerem, contraque Minervam tela lenerat, et a se vicis jam Roma supplicabat, quæ iste senex Victorinus tot annos ore terrifico defensaverat, non erubuerit esse puer Christi tui, et infans fontis tui, subjecto collo ad humilitatis jugum, et edomita fronte ad crucis appro-

brum. O Domine ⁴, Domine, qui inclinasti caelos et descendisti, tetigisti montes, et humigaverunt, quibus modis te insimulasti illi pectori! Legebat (sicut ait Simplicianus) sanctam Scripturam, omnesque Christianas litteras investigabat studiosissime et perscrutabatur. Et dicebat Simpliciano, non palam, sed secretius, et familiarius: Noveris me jam esse christianum. Et respondebat ille: Non credam, nec deputabo te inter Christianos, nisi in Ecclesia Christi te videro. Ille autem irridebat eum dicens: Ergone parietes faciunt Christianos? Et hoc sepe dicebat, jam se esse christianum. Et Simplicianus illud sepe respondebat, et sepe ab illo parietum irrisio repetebatur. Amicos enim suos verebatur offendere superbes demoniacolas, quorum ex culmine Babylonice dignitatis, quasi ex cedris Libani ⁵, quas nondum conbriverat Dominus, graviter ruituras in se inimicitias arbitrabatur.

299. « Sed posteaquam legendo et imitando hausit firmitatem, timuitque negari a Christo coram angelis sanctis, si eum timeret coram hominibus confiteri ⁶; reusque sibi magni criminis apparuit, erubescendo de sacramentis humilitatis Verbi Dei, et non erubescendo de sacris sacrilegis superbiorum demoniorum, quæ imitator superbus acceperat; depuduit vanitati, et erubuit veritati; subitoque et inopinatus ait Simpliciano (ut ipse narrabat): Eamus in ecclesiam, christianus volo fieri. At ille non capiens præcætitia, perrexit cum eo. Ubi autem imbutus est primis instructionum sacramentis; non multo post etiam nomen dedit, ut per baptismum regeneraretur, mirante Roma, gaudente Ecclesia. Superbi ⁷ videbant et irasebantur, dentibus suis stridebant et tabescebant: Servo autem suo Dominus Deus erat spes ejus, et non respiciebat in vanitates ⁸ et insanias mendaces. Denique ut ventum est ad horam proficiendæ fidei, quæ verbis certis conceptis retentisque memoriter de loco eminentiore in conspectu populi fidelis Romæ reddi solet ab eis, qui accessuri sunt ad gratiam tuam, oblatum esse dicebat Victorino a presbyteris, ut secretius redderet; sicut nonnullis qui verecundia trepidatari videbantur, offerri mos erat. Illum autem maluisse salutem suam in conspectu sanctæ multitudinis profiteri. Non enim erat salus quam docebat in rhetorica, et tamen cum publice professus erat. Quanto minus ergo vereri debuit mansuetum gregem luum, pronuntians verbum tuum, qui non verebatur in verbis suis turbas insanorum? Itaque ubi ascendit, ut redderet; omnes sibimet invicem, quisque ut eum noverat, instrepuerunt nomen ejus strepitu congratulationis; quis autem ibi non eum noverat? Et sonuit presso sonitu per ora cunctorum collatantum: *Victorinus, Victorinus*. Cito sonuerunt exultatione, qua videbant eum; et cito siduerunt intentione, ut audirent eum. Pronuntiavit ille fidem veracem præclara fiducia; et volebant eum omnes rapere intra in eo

¹ Aug. Confess. lib. VIII, c. 5. — ² Sap. x. — ³ August. Confess. lib. VIII, c. 2.

⁴ Psal. CXLII. — ⁵ Item XXXIV. — ⁶ Matth. x. — ⁷ Psal. CXL. — ⁸ Item XXXIX.

suum; et rapiabant amando et gaudento; hæc sapientium manus erant. » Hactenus de Victorini conversione Augustinus; cuius exemplum, ut ipse de se factum, excersit ardore fidei consequenda.

300. Sic igitur Victorinus, tanta animi magnitudine, refragante Ecclæ magna senatus populique Romani parte, Christianam religionem semel amplexus, eam vehementioribus in diebus coluit et illustravit; atque adeo ut maluerit ut dictum est) se abdicando, a docentium cathedris cum professoribus christianis, Juliani edicto promulgato, e sublimique loco descendere, et inter humiles profiteri, quam ad imperatoris et præfectorum gratiam sibi conciliandam, inter Gentiles adnumerari. Post hæc autem quando ipse vixerit, incertum est: cum vero decrepita jam senectutis hoc tempore esset; haud multum temporis post hæc potuit esse superstes: nam in extrema eum senectute factum esse christianum, sanctus Hieronymus tradit, cum ejus tribulationes recenset his verbis¹: « Victorinus natione Afer Romæ sub Constantino principe rhetoricam docuit; et in extrema senectute Christi se tradens fidei scripsit adversus Arnobios, libros more dialectico valde obscuros, qui ab eruditis modo intelliguntur, et commentarios in Apostolum. » Hæc Hieronymus, qui et de ejus commentariis in Epistolas Pauli cum meminit, haud adeo feliciter id eum assecutum tradit; quippe qui litteris philosophicis atque aliis humanioribus assuetus, in eisdemque semper ad senectutem usque detentus, res Christianæ religionis protracta nimis ætate alligat; de quo hæc idem auctor².

301. « Non quia ignorem, Caium Marium Victorinum, qui Romæ pueros rhetoricam docuit, edidisse commentarios in Apostolum; sed quod occupatus ille eruditione sæcularium litterarum, Scripturas omnino sanctas ignoraverit; et nemo possit quamvis eloquens, de eo bene disputare, quod nescit. » Hæc ipse; qui in Chronico de eodem testatur, tanta floruisse claritudine, ut ex sexuali consilio (quod dictum est) donari mererit statua, in foro Trajani honoris causa collocata. Meminit ejusdem idem S. Hieronymus, cum suggillat Jovinianum hæresiarcham dicentem, virginem idem esse, quod nuptam: « Si id ipsum, inquit, virgo putatur et nupta; cur placentium vociis Romæ Victorinus audire non potuit? Virgo a viro, non vir a virgine generatur. » Scripsisse autem ipsam libros illos quatuor de Trinitate, vivente Constantio, certum ex isdem deducitur argumentum, dum agens de Nicæno Concilio ait³: « Probatum illud ab imperatore imperatoris nostri patre. » Quin idem superius eum item agit de eodem Nicæno Concilio, celebratum ait⁴ ante quadragesimum annum; quem annorum numerum si quis velit ad exactum referre calculum; dicendum esset, ipsum nominis post duos sequentes an-

nos, nempe Domini anno sexagesimo quinto post Trecentimum eos scripsisse, quo expletur numerus ille quadragesimus a dicto Nicæno Concilio. Quamobrem sic ipse expressisse numerum illum intelligi posse videtur, non ut ea obiter tractans certum voluerit annorum numerum consignasse, sed quod post tertium annorum decarium quartus jam volueret. Tantaque ejus viri huius tres, et de hominibus recipiendo iucubramenta, necnon hexametrum carmen de Machabeis, eadem omnia summa cum eruditione pietatem redolentia. Nec præterimus quando de ejus scriptis est sermo, testari S. Augustinum, eundem Victorinum complures Platoniorum libros latinitate donasse, quos se legisse tradit⁵. Sed revertamur ad Julianum, unde occasione promulgati adversus Christianos litterarum professores edicti, ad Victorinum digressi sumus.

302. Mira quidem impij hominis prociacia fuit, que imperij conjuncta viribus nihil intentatum voluit reliquisse; qui enim lemerario ausu a scientiarum professione Christianos ejecit; idem impudenter, qui optima ratione a majoribus instituti, et posteris traditi essent ritus Christianæ religionis et mores, in ethnicismum transferre conatus est; nec erubuit imitari re ipsa, quos probris et ignominia affectos ut infames exagilabat. Quænam autem fuerint, in quibus Christianos voluit sequi, Gregorius Nazianzenus in primis docet his verbis⁶: « Cum doctrinam nostram dogmatibus quidem et superius testimoniis magnam esse perspiceret, eandemque veterem et novam, veterem vaticiniis ac sublucentibus divinitatis notionibus, novam posteriori Dei adventu ac presentia, hisque miraculis, que tum ex ea, tum circa eam designata sunt; ceterum majorem atque insigniorem ob eas Ecclesie figuras, quæ traditione acceptas in hæc usque diem servavimus. Ut ne hoc quidem ipsius malitia expertis maneret, quid commisit? quid fecit? Rapsacem illum Assyrium imitatur⁷: » qui ad reducendum in servitutem Hebræos, hebræo voluit uti sermone, non syro paucis illorum noto: « Idem igitur, inquit, licet quoque cogitans, scholas in omnibus civitatibus exsternere parabat, et sacraria, sedesque partim altiores, partim depressiores; profanorum etiam dogmatum lectiones et explicationes instituire, tam que mores componeret, quam que in rerum abstrusiorum tractatione versarentur: tum precationum alternam canendarum formam, et rationis, qua in eos qui peccarent, pro delicti modo animadverteretur, atque omnia que nostræ plane discipline sunt, Constituta etiam diversorum edificare, et domos excipiendis hospitibus dicitas, necnon monasteria, et virginum conobia; simulque humanitatem erga pauperes, beneficentiamque adjungere, cum ceteram, tum eam que in epistolariis fessis consistit, quibus eos, qui inopia premuntur, ex gente ad gentem transmittimus; que videlicet in

¹ Hieron. de Script. Eccl. in Victorino. — ² Hieron. in proem. comment. in epist. Pauli ad Gal. — ³ Victorin. de Trinit. lib. II. — ⁴ Idem de Trinit. lib. I.

⁵ August. Confess. lib. VIII. c. 2. — ⁶ Greg. Naz. orat. I. in Julianum. — ⁷ 3. Reg. XVII. Isaiæ XXXVI.

nostris rebus, vel in primis suspexerat. Atque hæc quidem in animo habebat novus iste dogmatum auctor et sophista. »

303. Perficere tamen Julianus ea omnia haud valuit, licet summo studio pertentari; ut ejus litteræ ad Arsacem pontificem scriptæ testantur, quas paulo post ex Sozomeno describemus. Cur autem diu animo revoluta, magnoque consilio agitata minime ad optatum perduxerit exitum; non tam quidem accidit, quia citius ex hac vita abreptus est. et ob eam causam illa sicut alia quæ in Christianos excogitaverat, prosequi minime valuit; sed potius id evenisse, quod cæremonie, ritus, mores, traditionesque Christianæ religionis, ejusmodi sint, quæ Deum auctorem habeant, et sine Dei ope haud valeant consummari, idem Gregorius pluribus disserit: « Quippe qui, inquit, hujusmodi ritus, præscriptiones, et cæremonie Christianis bellissime congruant, talesque sint, ut nullus eorum qui vestigiis nostris insistere cupiunt, eas amulari possit: quandoquidem non tam humanis ingeniis atque inventionibus, quam vi divina, temporisque firmitate vigorem obtinuerunt. » Quamobrem idem existimatum est. Julianum res nostras imitari, ac simian hominem agere, quippe quæ careat ratione, optima hominis parte; sic plane visus est nostra reddendo, ac tanquam in scena representando, interiori illa carens sapientia, qua res nostræ divinitus, non autem humana industria institute subsistunt. Hæc et alia Gregorius de his pluribus agens.

304. Unde autem ejusmodi cupidò animum incesserit Juliani, ut quos odisset, imitari instituerit Christianos, Sozomenus sic aperit¹: « Imperator eum jampridem studeret, ut religio Gentilis per universum imperium pervaderet: iniquo animo tulit, cum videret eam religione Christiana laude et hominum approbatione inferiorem esse. Nam etsi delubra patrefacta fuere, et sacrificia atque dies festi patri Gentilium in singulis tribubus sibi ex sententia procedere videbantur; tamen discerniatur animo, cum secum cogitaret, si ejus conatus nudarentur, fore ut ista omnia brevi commutarentur. Maxime autem omnium eum angebat, quod audiret, uxores etiam, liberos, et servos multorum sacerdotum fidem Christi profiteri. At vero cum existimaret religionem Christianam maximam ex vita et moribus eorum, qui eam sequebantur commendationem consecutam; instituit animo, delubra Gentilium tum apparatus, tum ordine Christianæ religionis adornare. » Hæc Sozomenus, quæ ante descripta, modo ex Gregorio Nazianzeno relinimus: idemque ipse inferens sic ait de ejusdem in his componendis inani studio Juliani²:

305. « Sit igitur theatrum paratum (nam quo alio nomine templum summi vocari jubeant, nescio) præcones clament, et populus confluat, sublimioribus locis sedent, vel qui actate et canicie extimieque functionis dignitate præcellunt, vel qui generis splen-

dore et gloria conspicui sunt, ac sapientia humi-
texta, plusque voluptatis habent, quam vere pietatis (hoc enim propter eos facimus), quid deinde agent? Ipsi suos antislites describant: purpura eos ornabit, et vittæ et floridæ atque egregiæ coronæ; quandoquidem plerisque in rebus gravitatem splendoremque ab eis affectari sensi. Idque studiose curari, ut supra privatos emineant; tanquam vide-
licet id quod commune et plebeum est, facile in contemplum veniat; quod autem elatum est, fastusque plentum atque assecutu difficile, fidem et auctoritatem habeat. An hi quoque ad nos usque se de-
jicient, sublimitatemque non tam in gestu ac rerum specie, quam in moribus sibi convenire, nostri instar existimabunt? Nos enim quid externe appareat ac depingatur, parum nosra referre arbitramur; verum circa internum hominem enixius laboramus; spectatoremque ad ea quæ animo et intellectu percipiuntur, retrahere conamur, ex eoque vulgus magis erudimus. » Hæc Gregorius, plane significans licuisse Juliano exteriorem Christianorum in templo cultum atque splendorem imitari: mores vero, quibus interiora exterioribus egregie respondebant, nequaquam assequi valuisse; atque perinde ac sine anima corpus, non hominis, sed cadaveris dignum est nomine; ita representata ab illo nostra, visa fuisse cadaver exanime.

306. Quanto autem studio in his Julianus invigilarit, epistola ab ipso scripta ad Arsacium in Galatia gentilitiæ superstitionis pontificem locuples testis est; quam Sozomenus eum græcè conscriptam recitet³, eadem sic latine edita extat:

« Quod quidem nondum religio Gentilium ex nostra procedat sententia, impedimento sunt hi, qui eam profitentur. Quæ autem a diis nobis donata sunt, ea splendida sunt, magna sunt, excellentiora sunt, quam quæ omnino vel optari, vel sperari poterant. Nam in tam exiguo temporis spatio sit quidem Nemesis nostris verbis propitia) tantam ac talem rerum mutationem paulo ante ne optare quidem quisquam audebat. Sed quid est cause, cur in hisce, perinde ac si nihil amplius opus esset, conquiescimus, ac non potius convertamus oculos ad ea, quibus impia Christianorum religio creverit, id est ad benignitatem in peregrinis, ad curam ab illis in mortuis sepeliendis positam, et ad sanctimoniam vitæ, quam simulant? quorum singula a nobis vere exequenda esse censeo. Neque satis est istud solum institutum sancte observari; sed velim omnes nostros sacerdotes omnino, qui Galatiam incolunt, vel minis impellas, vel ratione persuadeas, ut sint honesti; vel sacerdotali ministerio abdicent, si non una cum uxoribus, liberis, et famulis, diis colendis sedulo mimò attendant; et ne patiantur, servos aut filios, aut conjuges Galæorum impie in deos se gerere, et impietatem pietati præponere. Deinde sacerdotem quemque hortare, ne accedat ad spectacula, neve in taberna bibat, nec artem aliquam aut

¹ Sozom. lib. v. c. 10. — ² Greg. Naz. orat. 1. in Julianum.

³ Sozom. lib. v. c. 13.

opificium turpe infameve exercent. Et qui tibi in his rebus morem gerunt, eis honorem tribuilo; qui autem resistunt, expellito. Porro xenodochia multa in singulis civitatibus extruilo, ut peregrini nostra benignitate fruuntur, neque solum hi qui nostram colunt religionem, sed et alii quoque, si pecuniarum indigeant. At ratio, qua res tibi ad hoc institutum necessariae abunde suppellant, a me interim excogitata est. Nam triginta millia modiorum tritici in tota Galatia, et sexaginta millia sextariorum vini in singulos annos dari jussi. Quorum quintam partem in pauperes, qui sacerdotibus inserviunt, insumendam esse mando; quod reliquum est, peregrinis et mendicantibus sublevandis distribuendum. Nam turpe profecto est, cum nemo ex Judaeis mendicet, et impii Galilaei non suos modo, sed nostros quoque alant; ut nostri auxilio, quod a nobis ferri ipsis debeat, destituti videantur.

« Quare docto Gentiles in hujusmodi ministeria pecunias conferre, et pagos Gentilium ex fructibus diis offerre primitias; et ejusmodi beneficentiae officii assuefacito; planumque illis facito, hoc nostrum olim munus fuisse. Nam Homerus Eumaeum sic loquentem facit :

Hospes si nostris succederet advena tectis
Vilior; acciderem placide, sunt dives egeusque
A Jove. Parva mea est (fator) sed grata facultas.»

ne haec Christianis accepta ferret Julianus, ex Homero sibi vindicat. Sed subdit :

307. « Neque igitur permittamus, alios nostrorum imitatione honorum nobis laudem praeripere, ut ipsi propter socordiam turpitudine et infamia afficiamur; imo potius ne pietatem erga deos penitus prodere videamur. Quod si te isla sedulo obire accepero, maxima sane letitia gestiam. Praesides domi raro invisas; sed scribas ad eos litteras saepissime. Ingressibus illis in urbem, nemo sacerdos obviam prodeat, nisi quando ad templa deorum accedunt, solum intra vestibula. Eos intrantes nullus miles praecedat; sequatur autem qui vult. Nam simul ut ingredietur limen delubri, privati personam induit; siquidem ipse, ut nosti, his qui intus sunt, praes, propterea quod divina lex istud postulat. Et qui tibi parent, sunt revera pii; qui autem praerogantia resistunt, ostentatores sunt, et inanis gloriae appetentes. Pessimam opem ferre paratus sum, dummodo matrem deorum sibi propitiam reddant. At si eam contemnant, non modo culpa affines

erunt, verum etiam (quod dictu acerbius est) in gravissimam apud nos offensionem incurrent :

Nam scelus infandum est, de vestram praestare benignam
His qui superis dicuntur beata beatis.

Persuade igitur illis, ut si a me curam de se suscipi cupiant, omnes una se deorum matri supplices praebent. » Haec enim Juliani epistola ad Arsacem. Sed considera ex his dentum, accurate lector, quam deteriores Juliano Apostata exhibeant se ipsos recentiores apostatae, antiquorum Ecclesiarum morum contemptores; dum et despiciunt atque subsannant, quae invidi hostis oculis sunt visa pulcherrima, atque omni acceptione dignissima.

308. Ad postremum post alias recensitas ineptias insulsi legislatoris, vani philosophi, et impii imperatoris a Gentilibus scriptoribus etiam condemnati, addamus his vanitatem illam, quam etiam lege sancire non puduit, cum statuit, ut liberum esset uxibus maritos dimittere. Est de his mentio apud S. Augustinum, ubi auctor ait ¹ : « Ante Juliani edictum, mulieres viros suos dimittere nequibant, accepta autem potestate, ceperunt facere, quod prius facere non poterant; ceperunt enim viros suos libenter dimittere. » Et inferius : « Hic enim in urbe Roma et finibus ejus (qua: sacratissima appellatur) licet mulieribus viros suos dimittere, cum cautum sit lege divina, ut ne viri quidem hac potestate uterentur, excepta fornicationis causa. Ecce hac in re meliores sunt Barbari. » etc. Haec auctor; et si non Augustinus, certe Juliani aequalis, ut qui ibi numeret annos trecentos et circiter (ut ait) a tempore claudis Hierosolymitane in illum diem. Audisti portentum, quo una illa lege insanus homo, ea indulgens mulierum levitati, universos homines sub Romano imperio constitutos illis subiecit.

309. Hoc insuper anno (ut tandem finem eidem imponamus) mense Decembris, qua: supererant Nicomediae e priori terrae motus clade, eodem recitante impulsu terrae prostratae sunt; quo et Nicomedia haud mediocriter fuisse concussam, Ammianus ² affirmat; tristiaque haec ait auspicia praecessisse Persicam, in quam incumbet Julianus, expeditionem. Vix credi potest, quot claudibus hoc anno fuerit Oriens afflicta, cum Julianus instaret conciliare sibi numina hecatombis, Nicomediam vero ab eo valde anatam Themistius tradit in sua oratione.

¹ Apud Aug. in quæst. ex utroque mixt. quæst. 115 et 111. — ² Amm. lib. xxx.

Anno periodi Graeco-Romanae 5855. — Olymp. 285. an. 2. — Urb. cond. 1145. — Jesu Christi 362.

— Liberii papae 41. — Juliani 2.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 13. Coss. *Maner-
tius* et *Nevitta*.

2. *S. Casarius primum dignitatis locum accipit
inter medicos.* — Lambecius tomo 4 Bibliothecae
Caesareae, Codice cvii, qui est de S. Casarii Gregorii
Nazianzeni fratris operibus, confutat quod scribit
Baronius, *Casarium* nempe donatum fuisse a *Juliano*
praefectura custodiae thesauri. Nam S. Gregorius
Nazianzenus in Orat. funebri discrete asserit,
S. Casarium a Juliano accepisse, *primum dignita-
tis locum inter medicos*, atque insuper ob variam
eruditionem suam assumptum fuisse *in numerum
amicorum ejusdem imperatoris*; ideoque apud hujus
aulam *in maximo honore* fuisse. « De comitiva au-
tem rerum privatarum et custodia thesauri privati
imperatorii, » non prius in eadem Oratione mentio-
nem facit Nazianzenus, quam post Valentiniani et
Valentis initium.

3. *Valentinianus a Juliano relegatur.* — Ad
num. 37. Philostorgius lib. 7, cap. 7, de Valentiniani
constantia frustra a Juliano tentata, ait: « Julianus
Apostata Valentinianum Numeri ejusdem militaris
rectorem: erat enim comes eorum qui Cornuti di-
cuntur, cum, omnibus frustra tentatis, a pietate
nunquam dimovere potuisset; dignitate privatum
Thebas Aegyptias relegavit. » Sozomenus tamen
lib. 6, cap. 6, dicit Valentinianum in perpetuum
exilium missum Melitenem Armeniae. Praeterea
Socrates lib. 4, cap. 4, inquit, elsi Valentinianus
cum fratre Valente cingulum militare deponere
maluisset, quam fidem christianam ejurare, atque
Julianum neutrum dignitate privasse, eo quod
utrumque utilem Reipublicae intelligeret. Qua in
re Socrates dissentit a Philostorgio, Theodoretto et
Sozomeno.

4. *Julianus Antiochiam venit.* — Ad num. 44.
Julianus, cum octo ferme mensibus Constantinopoli
egisset, eamque maximis incrementis fulsisset, quod
Ammianus lib. 22, et Zozimus pag. 713, scribunt,
Antiochiam tendens per Chalcedonem, Libyssam et
Nicomediam transiit, iese Ammiano ibidem. Et sic
in Bithynia egit, de qua Juliani in Bithynia, mora,
et Libanii epistola ad Sopatrum 22 libri primi, et
Julianus ipse epist. 40, et lex S. Codicis Theod. *De
erogatione militaris munione*, kal. Aug. data, lidem
faciunt. *Julianus* Nicomedia digressus, per Nicream,
Ancyram, Pessinuntia Phrygiae, Pylas, Tarsum Gili-
ciae, Antiochiam tandem venit, ut docet Marcellinus

lib. 22, his coss., et Libanius in Orat. funebri in
Juliani obitum pag. 234 et 235. Ingressus autem
Julianus Antiochiam mense Julio extremo, ut indi-
cant variae leges ab eo datae; quod et ex Ammiano
colligere est, qui ait Julianum Antiochiam ingres-
sum *per Adonia et Adonicos luctus*, ut Macrobius
docet lib. 1 Saturnalium, cap. 21. Quod sane in
extremum Julium mensem incidit, quo dies jam
imminuti recte apparent, post diem VI kal. Augus-
tarum, quo brevissima nox, ut est in veteri kalen-
dario astronomico, seu solstitium vulgare, quod
incidit in XVI kal. Aug. Quare Hieronymi vel librarii
ejus error est in cap. 8 Ezechielis, qui mensi Junio
id adscribit. Haec Gothofredus in Chronologia Codicis
Theod. qui leges a Juliano Antiochiae constituto
datas postea explicat. Per Nicream in Galatiam venit
Julianus, et Caesaream Cappadociae diverlit. Fallitur
autem Sozomenus lib. 5, cap. 4, quando ait, eam
urbem, Mazacam antea dictam, Caesaris nomine a
Claudio imp. donatam esse, eoque a Juliano priva-
tam. Nam *Mazaca Caesarea* Tiberio Aug. appellata,
ut docet Ensebius in Chronico.

5. *S. Basilius Ecclesiam Caesarcensem regit.*
— Ad num. 45 et seqq. *S. Amphilocheius* in Vila
Basili M. ait, hunc sanctum cum sociis Juliano im-
peratori obviam processisse, cum Caesaream venit,
ut videre est cap. 8 et 9 ejusdem Vila, quae spuria
supposititiaeque creditur Baronio, Bellarmino, aliis-
que viris eruditiss., quod plura continere videatur,
quae veritatis historicae repugnant. Et quidem in locis
citatis agitur de Basilio, quasi tunc fuisset Ecclesiae
Caesariensis episcopus: imo eodem capite nomen
Libanii Juliani quaestor dicitur *genibus pontificis*,
nempe Basili, *advolutus*. Sed, ut recte Combelsius
in Notis ad eam Vilam, non mirum illa vocari ab
Amphilocheio *Basiliam*, cum sub Juliani adventum
ad urbem Caesaream jam praesulis partes ageret,
ejusdemque urbis et plebis legationem pastor obiret,
episcopo vel absente, vel certe latitante, dictus est
itaque Basilius *Pontifex* ab Amphilocheio, quod
officio, munere et jurisdictione, ut vocant, pontifex
esset. Quod confirmari potest ex Nicephoro lib. 10,
cap. 26, qui de ejusdem Juliani per Cappadociam
transitu loquens ait: *Ἰὼν δὲ Καππαδοκίαν ἐπισκοπῆν
τῆς ἑσπερίας ἔλαβε*, quae verba interpretes sic vertit:
« Basilius qui eo tempore Cappadociae Ecclesiae epi-
scopus evasit. »

6. *Antequam episcopus esset.* — Haec versio

Baronium in errorem induxit, ut videre est anno cccxix, num. 43. Existimavit enim docuisse Nicephorum, imperante Juliano, Basilium jam Casarea episcopum fuisse, et tamen aliud non dicit Nicephorus, quam quod in ejus Vita Amphiloehius tradit, Basilium se tunc illius Ecclesie curam suscepisse. Quare Nicephori verba graeca sic verenda : Basilius, « qui eo tempore Cappadociae Ecclesiarum curam gerebat. » Præterea auctor Chronici Alex. sub sequentis anni coss. Juliani imp. morte narrata inquit : « Eadem porro nocte per nocturnam speciem sanctissimus pontifex Basilus Casarea episcopus vidit carles apertes, et Christum Salvatorem in solio pro tribunali sedentem, magnoque clamore vocantem : Mercuri, ubi, ecce Julianum imp. illum hostem Christianorum, » etc. Quare Basilus per hæc tempora episcopus dictus fuit, quod Ecclesie Casariensis, absente pastore, curam gereret. Quo ad *Libonium*, de quo Amphiloehius, non est hic Libanius sophista, sed alter ejusdem nominis qui christianus erat. Unde perperam viri docti ob alterutrum caput hæc opus Amphiloehio abjudicarunt.

7. *Julianus Misopogonem componit.* — A. num. 84 ad 85, Ammianus lib. 22, cap. 44, sub consulatu *Mauritii* et *Nectivi* hoc anno gesto perperam scribit, *Julianum* hoc anno *Misopogonem* composuisse. Is enim liber, ut recte Valesius in Notis ad Ammianum, anno sequenti publicatus est. Etenim et kalendarum Januariarum meminit Julianus, quibus ipse consul processit, et Juliani avunculi sui mortem commemorat, qui anno cccxxiii interisse dicitur ab Ammiano. Postremo in pag. 66 Antiochei ses inducit conquentes, quod gravitatem æe trisilianiam ipsius jam mense tolerarent. Ingressus autem erat Antiochiam sub exitum mensis Julii. Igitur anno sequenti id opus *Julianus* edolavit. Quare Pelavus in Notis ad Juliani Misopogonem, ubi hoc anno hunc librum scriptum dicit, ab Ammiano deceptus est.

8. *Dieteria Antiochenorum in Julianum.* — Socrates lib. 3, cap. 17, non dicit, *Julianum* taurum in numismate insculpsisse, qui mundum cornibus expugnaret, ut perperam interpretes Socr. his locum intellexerit. Hoc solum dicit Socrates, inquit Valesius in Notis ad Sozomenum lib. 5, cap. 19, Antiochenos Julianum deridentes dividisse : « Nummi tui taurum habent, et orbis eversus est. » Gloriatum nempe Julianus, quod templa ac sacrificia reparasset, quodque centenos interdum tauros Jovi immolaret, ut scribit Ammianus. Quare, cum in ejus nummis taurus esset insculptus, hinc jocandi ansam arripientes Antiocheni dicebant, « non taurus a Juliano, sed orbem maculatum esse, » seu, ut loquitur Sozomenus, « orbem eversum esse, perinde ac taurus supinus : » resupinari enim, seu *ἀναστρέφειν*, quo verbo fitur Sozomenus, proprium est victimarum, quæ cum immolarentur diis caelestibus, resupinari consueverant. Porro in nummis Juliani postquam Augustus imbecutus est, *taurum* insculptum fuisse, ostendunt ejus numismata apud Mediobabum. In uno exhibentur taurus cum aquila, in aliis taurus

cum duabus stellis, et in altero taurus cum duabus stellis, ante quem aderat ciconia pede sinistro elato. Ex quibus nummis plures Antiochie percussi, ut in illis legitur.

9. *S. Babylæ martyris translatio.* — Ad num. 91 et seqq. Ammianus lib. 22, cap. 43, de rebus hoc anno gestis loquens, ait : « Die XI kalend. Novembrii amplissimum Daphnæi Apollinis sanum subita vi flammarum exustum est. » Tum lib. 23, cap. 1, subsequentis anni coss. Juliani olim Orientis præfecti, et Felicis, præfecti ararii olim Christianorum, sed in gratiam imperatoris apostatarum factorum mortem recitat. Præterea Theodoretus lib. 3, cap. 10, de eo incendio et translatione reliquiarum S. Babylæ loquitur, ac postea cap. 13 de infelicis morte *Juliani* et *Felicis* sermonem habet. Quare Daphnæi templi incendium hoc anno contigit, anno vero sequenti S. Babylæ martyris translatio peracta, ut Valesius in Notis ad lib. 5 Sozomeni, cap. 8, observavit, ubi D. Chrysostomi in Orat. 2 contra Gentiles de S. Babylæ memorie lapsum corrigit. Is enim de Juliani comitis morte ita loquitur, quasi ea ante translationem reliquiarum S. Babylæ contigisset, cum tamen anno post illam translationem acciderit, Juliano sc. IV et Salustio coss., ut constat ex Ammiano, infio lib. 23, et ex Theodoro in lib. 3 Hist. Ecclesiast. Nam Ammianus mortem Felicis ac Juliani refert statim post consulatum Juliani et Salustii, id est, anno cccxxiii. Theodoretus vero illorum obitum refert post reliquiarum S. Babylæ translationem.

10. *Ad annum sequentem pertinet.* — Emendandi itaque Annales Baronii qui Chrysostomum secutus, id præsentis anno retulit. Neque enim hæc in re standum Chrysostomo, cum SS. Patres in orationibus res historicas sine certa probatione aliquando narrent. Præterea Theophanes, narrato Daphnæi incendio, ait, iratum imperatorem misisse *Julianum* et *Felicem*, qui magne Ecclesie bona publicarent : quod etiam scribit Cedrenus. Adit Theophanes, utrumque paulo post interisse. Cerle D. Chrysostomus, qui annos tantum octo natus erat, eam historiam ab aliis didicerat, et in circumstantiis falli proclive est. Gothofredus in Dissert. in lib. 7 Philostorgii, cap. 10, observat, Philostorgium infelicem trium apostatarum, *Felicis* nempe, *Juliani* et *Helpidii* mortem narrare, post ea, quæ circa S. Babylam acta sunt, et post templi Daphnæi incendium. Quod valde confirmat Gothofredus de Juliano ex Codice Theod. Nam cum incendium illud XI kal. Novembrii acciderit, duæ occurrunt constitutiones ad hunc Julianum post illud tempus datæ, puta L. 34 *De decurionibus*, c. 1. 3 *De contrah. empt.*, quarum prior emissa kalend. Novemb., altera VIII idus Decem. b. Erat enim Julianus comes Orientis.

11. *S. Artemii occiditur.* — *S. Artemii* martyrium anno præsentis contigit, ut patet ex Ammiano lib. 22, cap. 2, ubi illud recitat sub hujus anni coss., atque, Alexandrinos, *Artemii* comperto interitu,

Georgium sedis Alexandrinæ invasorem interfecisse. Quare male in Chronico Alex. martyrium illud in annum sequentem dilatum est. Colitur S. Artemius die xx Octobris, quo die ejus Acta apud Surinum extant. In iis Artemius passus dicitur die xx Octobris : quod tamen incredibile, cum nomen, eo occiso, Alexandrini in *Georgium* insurrexerint, et hoc interfecto S. Athanasius Alexandriam venerit, inde ante primum diem mensis Decembris currentis anni, Juliano jubente, exire coactus est, ut Baronius observat. Cum itaque ea quæ Athanasius Alexandriæ egit, nomen intra aliquot menses peragi potuerint, liquet martyrium Artemii ante diem xx Octobris, quemadmodum et Athanasii in urbem Alexandrinam adventum, contigisse.

12. S. *Athanasius mense circiter Augusto Alexandriam introiit.* — Neque quis dicat, Ammianum laudatum suffragari Actis S. Artemii. Nam, cap. 2 Artemii et Georgii mortem recitat, et mox cap. 13 ait : « Eodem tempore die XI kal Novemb. amplissimum Daplmæi Apolliniis fanum exustum est. » Quibus verbis indicare videtur, Artemium die xx Octobris interemptum, et templum Daphnes die xxii ejusdem mensis incensum. At hæc difficultas evanesceat, si consideremus Ammianum, ubi adventum Juliani ad urbem Antiochensem narravit, *Artemii* mortem recitare, asserereque Alexandrinos, hujus mortis nuntio accepto, *Georgium* interfecisse. Artemius autem, ut ejus Acta testantur, Antiochiæ, quæ non parum ab urbe Alexandrina distat, martyrium pertulit. Unde nomen post multos dies hujus mortis nuntium ad Alexandrinos perferri potuit ; ideoque existimandum, mense circiter Augusto Artemium et Georgium occisos, et Athanasium Alexandriam ingressum.

13. *Lucius Ariariorum episcopus.* — A num. 171 ad 180. *Georgio* sedis Alexandrinæ invasori Ariani quidem *Lucium* subrogarunt, ut scribit Socrates lib. 3, cap. 4, et Sozomenus lib. 5, cap. 7, sed ea subrogatio anno tantum trecentesimo septuagesimo tertio, post Athanasii nempe obitum, facta, ut suo loco videbitur, et constat ex ipsomet Sozomeno lib. 6, cap 5, ubi de rebus Joviano imperante gestis loquens, *Lucinum* presbyterum appellat.

14. *Latebræ S. Athanasii.* — *Athanasius* Alexandriam circa mensem Augustum adventavit, ut ex iis, quæ de S. Artemii martyrio loquens dixi, intelligere possumus ; ideoque verum est quod Sozomenus lib. 5, cap. 6, scribit, Athanasium per septem annos delituisse : quod etiam Palladius in *Lauziaca* cap. 135 testatur. Illi tamen anni septem utriusque incompleti numerandi sunt, ab anno cccxvi ad currentem. Qui loquendi modus, ut sæpe alibi, decepti Valesium, qui in Notis ad Sozomenum ait, si rem ad exactos calculos revocare voluerimus, reperiemus nos Athanasium sex tantum annos, eosque non integros delituisse. Nam antiquos annos incompletos plerumque pro integris numerare, mille exemplis liquet. Præterea est hic octavus persecutionis Athanasianæ annus, quæ, ut supra ostendi,

coepit ante finem Maii anni trecentesimi quinquagesimi quinti, a Concilio nempe Mediolanensi. Quare *Athanasii* persecutio secessum ejus anno antecedit.

15. *Athanasius ab Alexandrinis summa lætitia exceptus.* — Baronius in Annalibus et Hieronimus in Vita S. Athanasii lib. 10, cap. 4, ad reditum hujus Sancti in urbem Alexandrinam post Constantii mortem, referunt, quæ scribit Gregorius Nazianzenus in encomio S. Athanasii tomo 2 Injus operum pag. 18 et 19, ubi effusam Alexandrinorum in istius adventu lætitiâ describit. Papebrocius tamen tom. 1 Sanctorum mensis Maii, in Vita S. Athanasii cap. 18 Gregorium Nazianzenum de Athanasii in urbem Alexandrinam adventu, qui anno cccxlix contigit, et de Gregorio priori sedis Alexandrinæ invasore interpretandum contendit, imo et exceptionem illam Athanasii cum magna rerum ac temporum confusione Nazianzenum narrare : « Primum, inquit Papebrocius, cum post Georgii mortem, regnante jam se, Juliano, facta scribit, quæ necessario debent acta intelligi post mortem Gregorii. Deinde cum secundam Philagrii præfecturam, quam ille inivit eo ipso tempore, quo infelicem suum episcopatum, non dico Georgius, sed Gregorius, ea quam describit exceptione, facit posteriorem. Tertio denique, cum suum gentilem Philagrium cum esse putat, ejus ad iterandam administrationem ingressus tanta occurrentis exultantisque populi frequentia fuerit honoratus. Nempe encomium illud scripsit, dixitque Nazianzenus Constantinopoli, procul ab Alexandria, prout sibi vel suggererat senilis memoria (erat enim octogenario tunc major), vel ipsius Athanasii scripta quedam, fortassis non satis integra correctaque, decimo dumtaxat post Sancti mortem anno. » Tum encomii Athanasii a Nazianzeno compositi parte narrata subdit Papebrocius : « Hæcenus Nazianzenus nomen Gregorii et Georgii affinitate verisimiliter abductus a recta temporum ratione ; imo nec satis constanter eos inter se distinguens ; ut cum par fuerit utriusque in suo ingressu immunitas, nihil pæne in Gregorium dicat, dira autem omnia in Georgium : post ejus crudelissimam eadem a furente Ethnicorum plebe patratam, rursus quidem Athanasius Alexandria comparuit, vel ex suis ibidem latebris prodians, vel peregre reversus in urbem. Nullatenus tamen credi debet, quod sub novo Juliano dominatu, et rebus Orthodoxorum usque adeo dubiis, tam solenni exceptio potuerit adornari. Quare fidenter hæc omnia refero ad hoc tempus, » ad annum nempe cccxix, « cum respectu ad primam ab exilio Gallieno reversionem, quæ Constantii Junioris mortem præcessit, et splendidissima fuisse etiam debuit. Quidquid enim nunc factum est, quia summa duorum imperatorum Constantii et Constantis voluntate nitabatur, sicuti extra periculum erat : sic potuit et debuit fuisse splendidissimum post tales ac tantas de calumnia et impietate Victorias, publicis Synodorum iudiciis et ipsorum imperatorum suffragiis relatas.

46. *In encomio Athanasii a Nazianzeno composito aliqua difficulta.* — « Ad praefectum quod attinet, ejus prior magistratus adeo fuit populo gratus, ut ad secundum postulari meruerit; nego eum fuisse Philagrum, hominem, ut supra vidimus, a religione Christiana apostatam, et in vexandis Orthodoxis crudelissimum; de quo merito Athanasius queritur in epist. ad Solitarios tom. 1, pag. 844, quod eum Constantius, » praeter mentem patris, « Constantini, sub quo priora patralia flagitia ob eadem forsitan exanctoratus, » pro secunda vice praefectum misit. « deteriora etiam patralium. Praeterea non conveniunt tempora, quemadmodum exordiens insinuavi, et exceptio Philagri magistratum secundo incutis, quancumque Gentilium et Ariarum studio fuisse celebrata, ut summum comparari potuisset cum ea, quae Athanasio obligit ante octennium. Ignorasse debuit hominem Nazianzenus, qui eum, quod gentilis suus et Cappadox esset, tam honorifice hic nominavit. Quod autem factum, dictumque narrat, contigisse potuit, aliquo ex missis praefectis ingrediente, puta sancto Artemio, a cujus, duplice titulo sibi exosi, caede, quia et christianus erat, et Gentilibus valde fuerat adversatus, auspicatus et Julianus persecutionem eorum qui praecipuos sub Constantio magistratus gesserant. » Ita vir doctissimus.

47. *Nazianzenus de Athanasio post Constantii mortem reduce loquitur.* — Verumenimvero Nazianzenus, qui in ea laudatione, quam post Athanasii mortem habuit, ne verbum quidem de Gregorio habet, quemque nec nominal, pluribus in Georgium invehitur. Exlat ea Gregorii Oratio tom. 2 Operum Athanasii in Appendice, ubi pag. 2 de ejus facinoribus loqui incipit, tandemque pag. 17 et 18 de Athanasii secessu sexennali, de Constantii imp. morte et Georgii interitu, qui ad currentem annum pertinet, sermonem instituit. Hinc transit ad Athanasii reditum, a quo ad Juliani persecutionem orationem convertit; qua narrata, de Athanasii ab exilio revocatione per Jovianum imperatorem facta verba habet, et sic ex toto encomii contextu recte eam Baronium hoc anno reclassasse, luce meridiana clarius patet. Sed, ut conjecturarum a Papebrocio in medium adductarum vanitas manifesto patet, ejusdem encomii pars aliquibus notulis illustrata, hic necessario recitanda.

48. *Secessus sexennalis Athanasii et interitus Constantii ac Georgii.* — « Tantum nobis in Athanasio, illo, inquam, Ecclesiae columine praesidio erat quantum nobiscum versabatur? Tantam rursus nobis ejusdem absentia calamitatem importavit, postquam improborum hominum conatibus cessit? Quemadmodum enim qui urbem quandam arcem expugnare in animum induxerunt, si eam accessu aliquo capite difficilem esse perspexerint, ad arcentem se conferunt, atque arcem praefecto praemissis aut fraude aut vias partes pertrahendo, ita jam nullo negotio et labore arcem quoque ipsam, in ditionem redigunt: aut si major, quemadmodum qui Sampsoni

insidias struxerant, crimen, in quo vires positas habebat, abstulerint; ita demum judicem in potestatem acceperunt, posteaque ipsi arbitrato suo insultarunt, pristinaeque ipsius potentiae parem ex adverso potestatem adepti sunt: sic quoque alienigenae nostri, submoto atque e medio sublato nostro robore ac detonsa Ecclesiae gloria, ita jam in impietatis dogmatibus et actionibus incredibili quadam cum voluptate versabantur. » Haec de secessu sexennali Athanasii. « Illic vitam cum morte commutat adversarii pastoris confirmator et patronus, » Constantius nempe imperator anno praecedenti demortuus, « a malum haud malo imperio finem imponens, atque inutili, ut ferunt, perulentia in extremo vitae spiritu affectus, cum nimirum ob alterius saeculi tribunal, aequus rerum suarum unusquisque judex est, Tria enim haec esse aiunt, ob quae tanquam imperio suo indigna poenitentia ductus fuerit. Primum, quod propinquis suis necem intulisset: alterum quod Julianum Apostolam imperatorem nominasset: postremum, quod novis fidei dogmatibus studuisset: simulque cum his vocibus e vita discessisset. Haec veritatis doctrina potestatem ac licentiam rursus accipit, atque illi vexati atque oppressi fuerant, solutam libertatem, zelo nempe iracundiam acule. Quod etiam ipsum Alexandrinus accidit, qui ut in eos, a quibus contumeliam acceperunt, acerbissimi esse solent, importunam hominis, » nempe Georgii, « audaciam indignissimis animis ferentes, tum novo mortis genere impravitate, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt.

49. *Athanasius summa letitia ob Alexandrinis exceptus.* — « Notus est vobis camelus ille, » sc. Georgius, qui ab Alexandrinis peremptus, *canelo* impositus est, et *ad lacus* vectus, ut scribit Ammianns lib. 22, cap. 44; quare miror, Papebrocium haec verba de Gregorio intelligere potuisse. « atque insueta sarcina, et nova magnitudo, primaque illa, ac nisi me opinio fallit, sola circumductio, quae etiamnum contumeliosis hominibus minaciter denuntiatur. Posteaquam autem ille injustitiae turbo, illa pietatis labes et corruptela, ille pravi spiritus praesensor, hujusmodi supplicio mulctatus est, meo quidem judicio, haud recte (nec enim quid eum pati, sed quid nos facere decebat, spectandum fuit), sed mulctatus est tamen, totiusque populi impetum atque iracundiam subit: tum vero nobilis ille athleta, » sc. Athanasius, « ex praecura peregrinatione (sic enim ipsius fugam pro Trinitate et cum Trinitate susceptam appello), in urbem redit, » praesenti nempe anno, « atque ita laetos et laetes cives offendit, imo universam prope Aegyptum undequaque in unum concurrentem, atque ab editis omnibus locis, ut alii sola Athanasii voce, alii forma et aspectu saturarentur, alii (quod de Apostolis praedictum) ex umbra saltem ipsa novoque corporis similitudo sanctitatem contraherent; ut cum multis jam saepemmero ex omni hominum memoria honores habitis, multis etiam obviam proditum sit, ilque

non praefectis tantum publicis et episcopis, sed familiarum quoque amplissimis quibusque et clarissimis nullius tamen excursionis major frequentia et splendor fuisse memoratur: unum duntaxat Albanasium, cuique honorem, quo ad priorem urbis ingressum ornatus fuerat, » anno sc. CCCXLIX, quando Constantio et Constante imperantibus Alexandriam rediit, non vero, ut perperam interpretatur Papebrocius, anno CCCXXXVIII, quo post Constantini M. obitum ex exilio revocatus est, ut sequentia de ejus fuga verba manifeste indicant; tunc enim non fugerat, sed in exilium missus fuerat, « cum ex eadem fuga et ob easdem causas inita, Alexandriam repeteret, cum ea comparari posse. »

20. *Exceptio Athanasii cum paucis comparanda.* — « Quin et de honore illo hujusmodi quispiam sermo circumfertur: dicam enim, supervacaneus licet videri possit; ac velut condimentum adventitiumque florem orationi adjungam. Post illius adventum, » ideoque post currentem Christi annum, « quidam in Urbem vehebatur, alteram jam praefecturam gerens, » *δυναστεύων*, ut in graeco legitur, ideoque locus recte in latinum versus, « noster hic erat, quippe Cappadox, vir in primis clarus: nec mihi dubium est, quin Philagrius illum a me nominari sentiat. » Diversus est hic Philagrius ab eo ejusdem nominis, qui Aegyptum administravit anno CCCXXXV et anno CCCXLI, ejusque fuit, ut videtur, filius, his etiam, ut pater, eadem praefectura Aegypti decoratus, ut anno CCCXLI, num. 28, explicavimus. Quare recte conjiciebat Papebrocius citatus, hunc Philagrius diversum esse ab eo, qui praefatis annis CCCXXXV et CCCXLI eandem praefecturam gessit. Haesit et ad hunc locum Hermantius in Vita S. Athanasii lib. 10, cap. 2, ubi hunc Philagrius Nazianzeno parum cognitum arbitratur; cum tamen Nazianzenus de gentili suo, viroque notissimo se loqui ostendat. « Ea porro civium erga illum amoris flamma, ut nec ulla alia par, nec erga alium: honor autem, ut rem totam paucis verbis ob oculos ponam, amoris magnitudinis respondens: cui etiam urbis administratio, tum civium deprecatione, tum imperatoris calculo et sententia rursus mandata fuerat. » Post mortem nempe Constantii, quo imperante priorem praefecturam adeptus erat; cum posterior gesta sit post praesentem Christi annum et post adventum Athanasii in urbem Alexandrinam. « Tum igitur e vulgo quispiam, cui infinita multitudo videbatur, ac velut pelagus quoddam oculis haudquaquam circumscriptum, ad amicum quendam et familiarem, ut in hujusmodi rebus accidere solet, ita locutus esse fertur: Dic mihi, vir optime, tantamne inquam populi multitudinem vidisti, tanque concordibus animis ad unum hominem orandum effusam? Minime, inquit juvenis. Ac ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum fuisse opinor. » Ex his verbis liquet, Constantium aliquando in Aegyptum venisse, quod aliunde nobis non innotescit. Hermantius laudatus observat textum graecum non exprimere, an juve-

nis ille de exceptione, quae facta fuisset Constantio, aut de ea, quae in ejus honorem fieri potuisset, si Alexandriam venisset, sermonem habeat. Ipsemet ea verba in secundo sensu accipit; et hoc modo verbit: « Minime, inquit juvenis, et quando Constantius ipsemet veniret, illum pari honorificentia non excipiendum esse opinor, » sed interpretatio illa rejicienda; nam cum hic sermo sit de exceptione Philagrii iterum praefecti, quae post Constantii mortem contigit, vulgaris Nannii interpretatio certa est. Profecto si Constantius nunquam Alexandriam adventasset, juvenis ille post hujus mortem non de Constantio defuncto, sed de imperatore tunc regnante locutus fuisset: « tanquam videlicet per imperatoris nomen summus honoris vertex significaretur. Tum ille perquam suaviter arridens: Quid ais, inquit, quasi magnum aliquid et admirandum dicens? Imo magnum quoque illum Athanasium pari honore introductum fuisse, vix adduci possum ut credam: simulque quoddam jusjurandum ad id, quod dixerat, confirmandum adjunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse arbitror, ut imperatori quoque ipsi Athanasium antefereat. Tanta erat apud omnes hujus viri veneratio! » etc.

21. *Athanasium a Juliano in exilium missum Jovianus honorat.* — Paulo post pag. 21 de persecutione a Juliano adversus Athanasium nuper Alexandriam reversum excitata loquitur: « Sed sc. fieri non poterat, ut invidia haec ferret, atque Ecclesiam, pristinae gloriae suae veterique sanitati restitutum videre sustineret, dissectis nimirum partibus celerrima cicatrice, velut in corpore obductis. Ac proinde imperatorem, » sc. Julianum, « adversus eum » Athanasium « excitat, in eodem, quo ipse, » nempe Constantius, « defectionis crimine versantem atque improbitate parem, tempore solo posteriorem, qui primus christianorum imperatorum adversus Christum furor percitus, atque impietatis basilisum, quem multo ante parturiebat, oblata occasione subito profundens, simul atque imperator declaratus est, statim et erga imperatorem, » nempe Constantium, « qui ipsius fidei imperium commiserat, improbe, et erga Deum, cui salutem debebat, improbus se gerit, etc. Non multum temporis intercesserat, cum impium illum et sacrilegum ad Persas vis numinis ultrix ablegat, illique causam disceptat: et quem magnificentem et honoris cupiditate flagrantem transmiserat, eundem mortuum reducit, etc. Surgit autem alter imperator, » nempe Jovianus, « facie minime impudens, quemadmodum is, de quo ante verba fecimus, etc. Qui, ut pulcherrimum imperii sui fundamentum jaceret, rectamque legum sanctionem, inde conveniebat, aspiceretur, cum omnes alios episcopos, tum eum ante omnes qui omnibus viribus praestabat, ac extra dubitationem ullam petitis causa oppugnatus fuerat, ab exilio revocat. » Certum itaque exploratumque, Gregorium Nazianzenum in ea oratione neque res, neque tempora confundere, nec memoria lapsum, nec scriptis

parum integris usum, nec de Gregorio illo modo locutum, ac denique *Philagrium* illum duplici Aegypti praefectura colonatum, cuius Nazianzenus meminit, diversum esse ab altero *Philagrio*, qui iterato etiam illo honore ante Constantii mortem exornatus fuerat. Quod ait Papebrocius nullatenus credi debere sub Juliano tam solemniem exceptionem potuisse adornari, his Hieronymi lib. adversus Luciferianis verbis peritus exertitur: « Omnes episcopi per indulgentiam novi principis ad Ecclesias redeunt. Tum TRIMURTIONEM suam Athanasium Aegyptus excepit. » Denique non mirum, si Nazianzenus honorifice loquatur de Philagrio, viro parum Christianis aequo, cum ibi nec de fide, nec de re ad mores spectante sermo sit.

22. *Paulinus creatur episcopus Antiochenus.* — A. num. 180 ad 221. *Meletius* communi Catholicorum et Arianorum consensu Antiochenus episcopus anno 300x creatus est. Sed Ariani, praeterquam quod fuerant opinati, videntes eum profiteri catholicam de Trinitate fidem, in exilium eiecerunt. Interim Catholici in partes divisi erant, quibusdam eorum *Meletii* ordinationis ideo reprehendentibus, quod ab Arianis renuntiatus esset; ceteris eidem inhærentibus, quod fidei causa illum relegatum constaret, et ordinationi ejus assensum a Catholicis praestitum nemo ignoraret. Itaque cum redituri essent in Occidentem *Lucifer Calaritanus* episcopus et *Eusebius Vercellensis* episcopus, qui uterque in Aegyptum relegatus fuerat, Eusebius *Luciferum* exoravit, « ut ad videndum Athanasium Alexandriam pergerent, communicque tractatu cum his qui superfluerant sacerdotibus, de statu Ecclesiae decernerent; » sed « praesentiam suam denegans *Lucifer*, legatum pro se diaconum suum mittit, atque ipse intento animo Antiochiam pergit, » inquit Rufinus lib. 10, cap. 17. Ex epistola tamen synodica, quam Synodi Alexandrinae nomine ad episcopos catholicos, qui erant in urbe Antiochia, Athanasius scripsit, discimus, *Luciferum* duos diaconos suos *Hieremium* et *Agapetum* misisse ad Synodum Alexandrinam, qui huic Synodo interfuerint, et synodicae epistolae Athanasii subscribere. Rem sic se habuisse autumat *Valesius* in *Notis ad Soeratem* lib. 3, cap. 5, a quo *Baronius* parum discrepat. Post projectionem *Eusebii* ad Synodum Alexandrinam *Lucifer* una cum episcopis *Cymathio* et *Anatolio* *Paulinum* Antiochiae statim creavit episcopum. Qui mox ordinatus legatos suos *Maximum* et *Calencrum* ad Alexandrinam Synodum direxit. *Apollinaris* quoque Laodicenus episcopus, qui sectam propriam et episcopum factionis suae habebat Antiochiae, legatos eodem misit. Episcopi igitur Aegypti, qui Alexandriae congregati erant, cum *Eusebio* et *Asterium*, et legatos *Luciferi* a *Lucifero*, *Cymathio* et *Anatolio* missos audissent, legatos etiam a *Paulino* et *Apollinare* suscepissent, singuli ad sedes suas recesserunt, mandaruntque Athanasio et aliquot aliis episcopis, qui Alexandriae remanserant, ut epistolam ad episcopos Antiochiae coactos scriberent, de recipiendis in com-

munionem haereticis et schismaticis. Horum mandato obsecutus Athanasius scripsit epistolam ad episcopos Antiochiae congregatos, *Luciferum* sc., *Eusebium*, et *Asterium* hi enim jam ab Alexandria Synodo redierant, *Cymathium* et *Anatolium*. Haec rem explicat *Valesius*.

23. *Sed in Concilio Alexandrino vel post illud.* — Rectius tamen *Hieronymus* in *Vita S. Athanasii* lib. 10, cap. 9. *Rufinus* lib. 1, cap. 30, adhaeret, scribitque, *Paulinum* non nisi durante Concilio Alexandrino, aut eo celebrato, Antiochia episcopum a *Lucifero* creatum esse. Nam, cum epistola synodica Concilii Alexandrini, seu Athanasii, Ecclesiae Antiochensis negotia praecipue concerneret, *Paulino*, si episcopus erat, ante alios inseribi debebat; quod tamen factum non est. Praeterea nunquam de illo in particulari in ea epistola mentio; sed de his qui communionem *Paulini* sequebantur. Ibidem *frater* non vocatur; quod tamen nomen eidem denegari non potuisset, si episcopus agnitus esset. Insuper aliquo modo ei praescribitur, ut cum *Meletianis* committet. Quare *Paulinus*, dum Concilium celebraretur, videtur electus: perperamque *Baronius*, ejus ordinationem Concilium approbasse, quod eidem Concilio ejus legati interfuerint, illicque *Paulinus* ipsemet subscriperit. Ex *Paulini* enim subscriptione nihil inferri potest, cum textus doceat, ipsum synodicae subscripsisse, quando Alexandriam perlata est. Athanasius episcoporum, qui Concilio Alexandrino interfuerant, mandato obsecutus, scripsit epistolam ad episcopos Antiochiae collectos, *Luciferum* sc., *Eusebium* et *Asterium*, qui jam ab Alexandria Synodo redierant, *Cymathium* et *Anatolium*. Hanc epistolam *Baronius* synodicam esse Synodi Alexandrinae existimavit. Apparet tamen ex ipsius epistolae lectione, non a Synodo, sed ab Athanasio eam scriptam esse, nec ad omnes episcopos, sed ad Antiochenos peculiariter datam. Quod quidem colligere est, tum ex inscriptione ipsa, tum ex textu totius epistolae. De solius enim Antiochensis Ecclesiae rebus illic agitur, ut praeter caetera docet hic locus: « Omnes igitur, qui pacem nobiscum servare volunt, imprimis autem eos qui in veteri urbe collectas agunt, et eos, qui ab Arianis veniunt, ad vos allicite, » ut Athanasii locum ab interprete non intellectum *Valesius* recte vertit. Intelligit Athanasius eos, qui *Meletio* Antiochensi episcopo adhaerebant. Hi enim ab *Eustathianis* segregati, in *Palata*, id est, in veteri urbe collectas agebant, ut testatur *Theodoretus* in lib. 2, cap. 31, et in lib. 3, cap. 4. De isdem loquitur Athanasius in dicta epistola, ubi eos distinguit ab asseclis *Paulini*, id est, ab *Eustathianis*. Ex horum enim numero erat *Paulinus*. Hi ergo qui in *Palata* conventus agebant, alii esse non possunt, quam fautores *Meletii*, quos praecipue commendat Athanasius.

24. *Episcopi de statu Ecclesiae reparando solliciti.* — *Calerum*, ut ibidem *Valesius* notat, non soli *Eusebio* et *Lucifer* de reparando Ecclesiarum statu et de stabilienda fidei regula consilium miterunt; sed

alii præterea episcopi, qui Juliani imp. edicto tunc ab exilio revocati sunt se. *Asterius* et reliqui, ut observat Theodoretus lib. 3, cap. 4. Ili zelo fidei catholice incensi hæreticos et schismaticos ad veritatis tramitem reducere et ad pristinam concordiam revocare instituerunt. Quare, quod Baronius ait (n. 212), *Eusebium* ac *Luciferum* legatos Sedis Apostolice creatos esse a Liberio ad reparandum Ecclesie statum, verum esse non potest. Idem enim de Hilario ac reliquis dicendum esset. Adde quod Ruffinus hoc discrete refellit cap. 29. Scribit enim legationem hanc Eusebio et Asterio ab Alexandria Synodo injunctam esse: « Cum igitur, » inquit Ruffinus, « hujuscemodi sententiam ex evangelica auctoritate prolatam, ordo ille sacerdotalis et apostolicus approbasset, ex Concilii decreto, Asterio cæterisque, qui cum ipso erant, Orientis injungitur procuratio, Occidentis vero Eusebio decernitur. »

25. *Hilarius R. Ecclesie diaconus respiscit.* — Ad num. 224. *Hilarius* Romane Ecclesie diaconus, qui Luciferianorum schismali adhesit, auctor fuit Commentariorum in Epistolas S. Pauli, jam olim D. Ambrosio adscriptorum. Ita enim Augustinus loquitur: « Sic S. Hilarius intellexit quod scriptum est: In quo omnes peccaverunt. Ait enim: in quo, id est, in Adam omnes peccaverunt. Deinde addit, manifestum in Adam omnes peccasse, quasi in massa. Ipse enim per peccatum corruptus est, et omnes quos genuit, nati sunt sub peccato. Hæc scribens Hilarius, » etc. Quæ totidem verbis leguntur in Commentariis, cap. 5, epist. ad Romanos. Scripsit vero Hilarius iste, quem S. Augustinus laudat, sedente Damaso, ut ipse disertis verbis testatur in cap. 3 epist. I ad Timoth., « Cum, » inquit, « totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus ejus dicitur, ejus hodie rector est Damasus, » qui anno cccclxxxiv supremum diem obiit. Præfatorum Commentariorum auctorem Pelagianis erroribus refertum esse, Jansenius Yprensis lib. 7 de hæresi Pelagiana, cap. 4, et Possevinus in Apparatu perperam asserunt. Nam, licet aliqua in ea sint durius dicta, eadem tamen e Patribus græcis, qui ante hæresim pelagianam scripsere, præsertimque a S. Joanne Chrysostomo fisdem pæne verbis ad eodem locos Apostoli fuerunt prolata, quia nondum filigantibus hæreticis, securius loquebantur, ut ait S. Augustinus. Quare tam in Hilario, quam in aliorum antiquorum Commentariis benigna interpretatione loca molliori debent.

26. *Auctor est Questionum Veteris et Novi Testamenti.* — Hilarius diaconus auctor est etiam operis *Questionum Veteris et Novi Testamenti*, quod inter opera D. Augustini circumfertur. Cum enim esse Commentariorum in Epistolas S. Pauli, et harum Questionum auctorem, tempus et sententiarum communitas indicant. Scribit auctor, se elaborare illud opus trecentis circiter annis post excidium Hierosolymorum a Vespasiano, ideoque anno trecentesimo septuagesimo, quo Damasus Ecclesiam Romanam administrabat. Præterea refellit argumenta *Photini*, quem adhuc tamquam viventem

alloquitur, et disputat adversus Apollinarem, cujus hæresis a Damaso damnata. Hilarius porro respicisse, colligitur ex eo, quod honorifice de Damaso loquitur, eique communione jungatur. Secundo, quod contra *Rebaptizantes* schismaticos luculentam dicat sententiam in cap. I Epist. I ad Corinth. ad illa verba: « Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi, etc. Per hoc, » inquit Hilarius, « arguens et baptizantes et baptizatos, qui ad injuriam Salvatoris baptizantes ejus gratiam hominibus deputabant, illis dissimulantibus gratiam causa. Sic enim erant, sicut nunc Novatiani et Donatiani, qui baptismum sibi vindicant, a nostris baptizatos reprobanes, et baptizati ab his gloriantur in persona eorum. Denique Christi nomine abdicato, Novatianos et Donatianos vocari se gloriantur. » Respicit itaque, ut jam dixi, Hilarius a Rebaptizantium hæresi et Luciferiano schismate. Auctor tertiae partis Questionum ait se scribere anno mundi sexto millesimo, quem Garnerius in Appendice posteriori ad primam partem operum Marii Mercatoris Dissert. 4, cap. 9, existimat concurrere cum anno Christi cxxx secundum Græcos, ideoque transpositis numerorum notis errorem irrepisse, et pro vi millesimo legendum iv millesimo seu millenario. Verum *Hilarius* illarum Questionum auctor, qui hoc tempore vivit, loquitur numero rotundo, utiturque æra septuaginta interpretum, quæ Christum anno mundi quinque millesimo centesimo nonagesimo nono natum supponit: quo pacto certum est, *Hilarium* anno mundi sexto millesimo, seu sexto millenario opus illud elaborasse.

27. *Synodus Parisiensis.* — Ad num. 229. Hieronymus in Chronico epocham *Concilii Parisiensis* nos edocet, quando scribit: « Gallia per Hilarium Ariminensis perfidia dolos damnat, in Concilio nempe Parisiensi; quod hæctenus nemini observatum. Sed in eo Chronico annus juxta varias editiones varie consignatus. Non dubito tamen, quin Hieronymus anno trecentesimo sexagesimo Synodum illam celebratam docuerit. Sub eodem enim numero, quo de hoc Concilio loquitur, plura refert, quæ eo anno contingere, se. hæc: « Hilarius, cum apud Constantinopolim librum pro se Constantio perrexisset, ad Gallias rediit. » Tum: « Macedonius Constantinopoli pellitur. » Dein: « Omnes pæne toto orbe Ecclesie sub nomine pacis et regis Arianorum consortio polluitur. » Ad hæc: « Constantinopoli Ecclesiarum maxima dedicatur. » Postea: « Meletius Sebastie Armeniorum episcopus Antiochiam transfertur. » Denique: « Gallia per Hilarium Ariminensis perfidia dolos damnat. » Quare sicut quæ mox retulimus, anno trecentesimo sexagesimo peracta; sic et Concilium Parisiense illis verbis indicatum.

28. *Ante Constantii mortem habita.* — Certe ante Constantii mortem illud habitum, non tantum certum facit Hieronymus laudatus, qui post hæc verba de ea loquitur, sed etiam synodica Concilii Parisiensis: ex ea enim discimus, episcopos, cum

Concilium Parisiense habitum est, adhuc in exilio fuisse, a quo nonnisi post Constantii obitum revocatos. Hæc synodicae verba: « Blasphemias quoque omnes, quas litteris vestris subjecistis, damnamus, maximeque eorum sacerdotes apostatas respuentes, qui in loca fratrum indignissime exultantium, quorundam aut ignorantie aut impieclate sunt substituti. » Ad hæc in lege II Codicis Theod. *De episcopis* anno cclix, num. xv et seqq., a nobis explicata, liquet, jam eo anno hæresim arianam in Galliis profligatam fuisse; cum Hispanis, Halis et Afris ad Constantium Constantinopoli agentem episcopos arianos legantibus, Galli eorum exemplum secuti non sint, Juliani Cesaris rebellione, que eo anno in Galliis contigit, viam, ut conjicere licet, sancto Hilario aperiante, ut Concilium Parisiense aliaque celebraret, et Ariminensis Synodi dolos omnibus notos faceret.

29. *Qua occasione ab Orientalibus ad Occidentales scriptum.* — Præterea *Semiariani*, qui in Concilio Constantinopolitano anno cclix congregato ita se gesserant, ut Orthodoxi haberi possent, sicut testatur S. Hilarius lib. de Synodis, illius anni initio in exilium missi, quoquoaversum scripsere litteras adversus *Eudozium*, aliosque ejusdem factionis episcopos, ut episcopi orthodoxi ab eorum communiõne tanquam ab animarum peste abhorrent, quemadmodum liquet ex epistolis 72, 73 et 82 Basilii Magni. Imo Philostorgius lib. 5, cap. 4, de episcopis in Concilio Constantinopolitano relegatis loquens, ait: « Qui cum in exilium ducerentur, subscriptiones suas, quibus Arminensis Concilii fidem confirmaverant, revocavit: atque hi quidem consubstantialiẽm, illi vero similes substantie Filium iterum prædicarunt. » In synodica vero Concilii Parisiensis legitur: « Ex litteris vestris, quas dilecto fratri et consacerdoti nostro Hilario direxistis, fraudem diaboli, et conspirantia adversus Ecclesiam Domini hæreticorum ingenia cognovimus, ut divisi in partibus Orientis atque Occidentis, diversis invicem opinionibus talleremur. Nam plures numero, qui aut Arimini, aut Nicææ adfuerunt sub auctoritate vestri nominis, ad Usiæ silentium sunt coacti. » Quare Orientales tunc ad Hilarium scripsisse videntur, et eorum epistole Synodus Parisiensis respondere: synodica enim Parisiensis *ad Orientales episcopos* inscripla.

30. *Quo anno.* — Neque apparet, alio tempore, quam anno cclix, Orientales illos ad Occidentales scribere potuisse. Quam conjecturam firmat quod in ea synodica de legatis Concilii Ariminensis dicitur: « Haque, carissimi, cum ex litteris vestris in Usiæ silentio fraudem se passam simplicitas nostra cognoscat, eorum pietatem, » legendum, *impietatem*, « qui Arimino Constantinopolim revererunt, conventos, sicut epistola nostra, » legendum *vestra*, « contenta testatur, neque eos ad tantam rem, » legendum, *tantarum*, « blasphemiarum damnationem potuisse compellere, fidelis Domini nominis prædicator frater noster Hilarius nuntiavit. » Ita

hunc locum, qui sine dubio corruptus, emendat Hermantius in Vita S. Athanasii lib. 10, cap. 12, ubi licet Concilium Parisiense hoc anno cum Baronio indictum arbitretur, suspicatur tamen, illud jam ab anno cclix haberi potuisse, innixus ultima ratione, quam mox ex illo relinimus. Denique in Chronico Hieronymi ab Auberto Miræo publicato, in quo sola Olympiades notantur, hæc verba, « Gallia per Hilarium Ariminensis perfidiæ dolos damnat, » copulantis cum anno quarto Olympiadis cclxxxiv, qui kalendis Octobris anni Christi trecentissimi quinquagesimi noni inchoatur. In eo enim Chronico Olympiades cum anno populari Syrorum et maxime Casariensium auspicantur, idque anno ante Olympiades communes. Quare Concilium Parisiense anno cclix ante mensem Octobrem celebratum.

31. *Martyrium Joannis et Pauli.* — Ad num. 251. *Joannes et Paulus* passi sunt quidem Juliano imperante; cum Beda alique Martyrologi hujus martyrii meminerint. Verum hujus passionis Acta a Surio die xxvi Junii recitata spuria esse, jam anno cccxxx, num. 9, ostendi.

32. *Duo Salustii male hactenus confusi.* — A num. 256 ad 261. Salustium prefectum prætorio Galliarum dire eas exagitasse, deducit Baronius ex Hieronymo de Scripioribus Ecclesiast. in Hilario, ubi ait, S. Hilarium Pictaviensem episcopum adversus eundem commentarium scripsisse; quod verum esse non potest, nisi contra vulgarem sententiam duo Salustii distinguantur; quod Gothofredo in Prosographia Cod. Theod. verbo *Salustius*, et verbo *Secundus*, ac Hermantio in notis ad Vitam Gallicam S. Athanasii a se compositam lib. 10, cap. 11, nostra adlate observatum, quodque hic certis argumentis magis stabilendum, ne unus pro alio sumatur, ant quæ tanquam indubitata haberi debent, in dubium revocantur. Uterque itaque *Salustius* prefectus prætorio fuit, alter in Galliis, alter in Oriente. Qui in Galliis, anno sequenti Juliani in quarto ejus consulatu collega fuit: qui vero prefecturam Orientis administravit, *Salustius secundus* appellatus est, secus quam putavimus Gothofredus citatus, qui Salustii Secundi nomine consulem intelligendum vult. Imo Salustius Secundus alius non est, quam *Saturninus Secundus*, quem tamen tam Gothofredus loco citato, quam Valesius in Notis ad lib. 6 Sozomeni, cap. 3, in duos etiam dividunt, quod apud Græterum pag. 465, num. 8, et apud Smetium in Inscript. antiquis inscriptio referatur, in qua *Saturninus Secundus* Salustius non nominatur. Eam inscriptionem Romæ effossum hic represento:

SATURNINIO, SECUNDO, V. C.
 PRÆSIDI, PROVINCIÆ, AQUI-TANICÆ,
 MAGISTRO, MEMORIÆ, COMITI, ORDI-
 NIS, PRIMÆ, ÆTRURIAE, CON-
 SISTORIUM, ET, QUESTORI, PRÆF.
 PRÆTORIO, ILLURUM, OIL, EGREGIA,
 FIDUS, IN, REMPUBLICAM, MERITA
 D. D. N. N. VALENTINIANUS, ET

VALENS. VICTORES. AC TRIUMPHA
TORES. SEMPER. AUGUSTI
STATIAM. SUB. AURO. CONSTI
TUL. LOCARIQUE. JUSSERUNT.

33. *Saturininus Secundus dictus etiam Secundus Salustius.* — Saturininus Secundum diversum non esse a Salustio Secundo, duplex praefectura praetoriana Orientis ante Valentiniani et Valentis mortem ab eo gesta certum reddit. Salustius enim anno Christi cccxxvii secundam praefecturam deposuit, *Auxoniumque* successorem accepit. Zozimus quippe lib. 4, pag. 741, de initio belli Gothici anno cccxxvii suscepti loquens de Valente scribit: « Exeritum propter Istri ripam porrigens, et ipse Marcianopoli degens, etc. Praefectum quidem praetorii declarabat Auxonium, Salustio propter senectutem hoc munere liberato, qui jam secundo magistratum hunc gesserat. » Quod si *Saturininus Secundus* diversus esset a *Salustio Secundo*, utriusque ejus praefectura aliqua vestigia in legibus Cod. Theod. per haec tempora datis superessent. Decepit viros doctos cognominis *Salustii*, omissio in relata inscriptione. Verum observare debuerant, quod anno cxxxvii, num. 8 et seqq., ostendimus, Romanos nempe ab historicis et in usu vulgari loquendi quibusdam quandoque cognominibus appellatos, quae eis nunquam in inscriptionibus actisque publicis attribuntur. Quare *Secundus* a *Zozimo* variis in locis, ab Euanipio in *Vita Maximi*, Ruffino lib. 10, Socrate lib. 3, cap. 19, Sozomene lib. 5, cap. 20, aliisque *Salustius* vocatur: ab Ammiano modo simpliciter *Salustius* dicitur, uti lib. 23, cap. 5, ubi ait de Juliano Augusto: *Litteras tristes Salustii Galliarum praefecti suscepit*, anno nempe cccxxiii, dum in Persidem pergeret; statimque ait eodem tempore visum cadaver ejusdem apparitoris, « quem praefectus Salustius praesens ea re supplicio capitali damnarat. » Qui ultimus Salustius diversus est a priori, qui Gallias, dum *Secundus* Orientem, regebat. Quo etiam ex loco utriusque *Salustii* distinctio manifeste patet. Modo ab eodem Ammiano *Secundus Salustius* nuncupatur, uti lib. 22, cap. 3, ubi de rebus anno praecedenti gestis loquitur: « Brevi deinde *Secundo Salustio* promoto praefecto praetorio summam questionum agitantarum nisi fido commisit. » Modo demum simpliciter et absolute « *Secundus* » vocatur, ut in inscriptione omnium legum Cod. Theod. quae eidem inscribuntur, et a Philostorgio lib. 8, num. 8, ubi ait, *Secundum*, praefectum praetorio operam suam contulisse, ut Valentinianus Senior imperator eligeretur. Quae narrans Zozimus lib. 4, pag. 734, ait: « Omnium suffragia in unum Salustium praefectum praetorii concurrerant: illo senectulem praetendente, filium summam rerum practici postulabant. » Ex quo et habemus, *Salustium* istum *Secundum* vocatum fuisse.

34. *Duplex praefectura Secundi Salustii.* — Sed, ut de utroque Salustio seorsim agam, *Secundus Salustius* anno praeterito praefectus praetorio

Orientis a Juliano Augusto post Constantii Augusti mortem renuntiatus fuit, ut mox diximus ex Ammiano lib. 22, cap. 3. Eum ea in dignitate *Helpidio* successisse, docet Libanius epist. ad Julianum 638 et 653. Sed utraque adhuc inedita. Fuit *Helpidius* christianus, cujus uxor *Aristonete* exstitit, mulier ob pietatem eximiam celebris, quae sanctos Antonium et Hilarionem magnopere coluit, ut docet Hieronymus in Hilarionis Vita. *Secundus* gentilis erat, ut testantur Socrates, Sozomenus et Rufinus locis laudatis; vir tamen perillustris, ut fidem facit, statua aurea ei a Valentiniano et Valente imperatoribus christianis posita, exercitusque suffragium, ut imperator fieret. Julianum Aug. in expeditione Persica comitatus est. Eam praefecturam continuavit usque ad electionem Valentiniani, qua peracta, eum milites administrationes aliosque magistratus a Juliano datos auferrent, eorum « in numero praefectus etiam praetorii Salustius erat, » inquit Zozimus lib. 4, pag. 735. In *Secundi* locum *Nebridium* subrogatum fuisse affirmat ibidem Zozimus pag. 737, ubi ait: « Cumque Caesarium, quem imperatores praefectum Urbis constituerant; itemque Nebridium, quem post Salustium praefectum praetorii fecerant, apprehendisset: hos quae cumque sibi viderentur, ad subditos scribere coegit, » Procopius nempe, cum anno cccxxv mense Septembri Constantinopoli tyrannidem arripuit. Ammianus lib. 26, c. 7, *Zozimo* suffragatur, cum de eadem defectione loquens ait: « Confestim Nebridius in locum Salustii praefectus praetorio factione Petronii recens promotus, et Caesarius Constantinopolitanae urbis praefectus, in vincula compinguntur, » a Procopio scilicet.

35. *In Oriente gesta fuit.* — Nebridium porro anno cccxxiv, paulo antequam imperatores inter se partiti fuissent imperium, *Secundo Salustio* substitutum fuisse, modus loquendi Zozimi indicat, duplexque *Secundi* praefectura Orientalis; alioquin hic non duplicem praefecturam, sed triplicem administrasset. Quo pacto, leges aliqua Cod. Theod. anno cccxxiv et anno cccxxv ante mensem Septembrem *Secundo praefecto praetorio* directae, anno cccxxvi vel initio cccxxvii (quo tempore secundam praefecturam *Secundus* gessi) emissa, deceptusque Gothofredus in Chronologia Cod. Theod. qui *Secundum* anno cccxxiv et cccxxv praefectum praetorio Orientis fuisse credidit. Ille tamen ex variis Constitutionibus ad *Volusianum P. U.* id est, praefectum Urbis, anno cccxxv et cccxxv datis, quo non Volusianus, sed Symmachus praefectus Urbis erat, quasque ideo ad annum cccxxiii Gothofredus retrahendas esse recte vidit, intelligere poterat, leges illas ad *Secundum P. P.* missas, extra ordinem in Codice Theodosiano pariter recitari: quae transpositio eo in Codice non infrequens.

36. *Secundi praefectura Secundi Salustii.* — Sed quidquid hac de re sit, recte scribit Iahamus in epistola ultima, *Secundum* a Juliano praefecturam praetorianam primum nactum, in eaque a Valente imperatore firmatum, et quidem, ut conjectura

est, post *Nebridii* mortem, et non ante eam. Is paulo postquam in carcerem a Procopio conjectus fuit, lato functus est, ut Valesius in Notis ad Ammianum lib. 26, cap. 7, colligit ex Themistio in Oratione nona juxta veterem ordinem, ubi Themistius inquit: « E summis vero magistratibus alter qui erat Vere mortuus, non credelatur: qui vivebat, mortuus putabatur. » Illi enim summi magistratus alii esse non possunt quam *Nebridius* praefectus praetorio, et *Casarius* Urbi praefectus. Quorum *Nebridius* cum brevi post abiisset e vita, adhuc vivere fingebatur, ut litteris ejus nomine inscriptis Procopio populum ad se pelliceret, *Nebridio* demortuo, vel saltem in carcere delento, Valens *Salustium* seu *Secundum* iterum praefectum praetorio declaravit. Tradit enim *Emapius* in *Maximo*, Procopio tyrannidem Constantinopoli, exerecente *Salustium* res imperii curasse. Praefecturam itaque hac secunda vice usque ad annum cccxvii, quo post inchoatum bellum Gothicum Valens ei *Auroum* succedit, continuavit, ut jam ex *Zozimo* docuimus, quem etiam successorem ei *Emapius* citatus attribuit. In Codice Theodosiano aliqua Constitutiones reperimus annis cccxxv et cccxxvi date, et ad Secundum Pf. P. inscriptae, et post eum annum nulla amplius ejus mentio. Sed earum legim subscriptiones vel in urbe qua datae sunt, vel in consulibus, vel in aliis temporis characteribus mendose.

37. *Praefectura Gallica Salustii*. — Venio ad *Salustium* alterum, cui pars maxima eorum quae ad *Secundum Salustium* pertinent, huc usque per errorem attributa. Hunc Constantius cum Marcello in Gallias ablegavit, quando eisdem Julianum Casarem praefecit: « Illis ipsis, non Casari, tota isthuc administratione credita, » ut prodit *Zozimus* lib. 4, pag. 703, qui postea pag. 707 dicit, Constantium *Salustium* accersisse. Hinc in operibus Juliani imp. habetur « Juliani imp. ob discessum *Salustii* consolatoria Oratio viii, in qua quantum eum diligeret, ostendit. Successit *Salustius* in Gallica praefectura *Nebridio*, de quo Ammianus lib. 20, cap. 9, in gestis anni cccxv ait: « In locum Florentii praefectum praetorio *Nebridium*, tum quaestorem ejusdem Casaris promoverat, » scilicet Constantius. Sed cum juramentum Juliano praestare nolle, « ad larem suum recessit in Thusciam, » inquit Ammianus lib. 21, cap. 5, dum de rebus eodem anno gestis sermonem habet. Tum cap. 8 loquens de rebus anni cccxvi: « Discendens inter lege Juliano a Bauracis *Salustium* praefectum promotum remisit in Gallias, Germaniano jussu vicem tueri *Nebridii*. » Erat autem *Nebridius* ut hunc locum obiter explicem Juliani quaestor, cum Constantius eum praefectum praetorio Galliarum designavit, ut mox ex Ammiano diximus: cujus quaesturam Constantius in dispositione Juliano Casaris reliquerat, quia is factus a militibus Augustus ad Constantium scripserat praefectus praetorio se ab illo accepturum: residuo vero ordinarios iudices, militumque moderatores suo arbitrio concedi consentaneum esse. Quas Juliani litteras refert Am-

ianus lib. 20, cap. 8, post quas Constantius *Nebridium* praefectum praetorio creavit, praecipitque Juliano, « intra Caesaris se potestatem continere, » ut cap. 9 habet Ammianus. In Codice Theodosiano nulla leges ad *Salustium* anno cccxvi directae leguntur, sed anno cccxxvi complures inscriptae, modo *Salustio Pf.* modo *Secundo Pf.* argumento evidenti hos praefectos diversos fuisse; et *Salurinium Secundum* in Actis publicis *Salustium* appellatum non fuisse. *Salustius Galliarum* eam dignitatem gessit anno cccxxvii, quo consul processit. Ammianus enim initio libri 23 ait: « Juliano jam ter consul ascito in collegium Trahae *Salustio* praefecto per Gallias, quater ipse amplissimum inerat magistratum. » Quis ei in praefectura Gallica successerit, incertum.

38. *Duo Salustii eodem tempore florere*. — Ex his liquet, duos eodem tempore floruisse *Salustios*, alterum praefectum Galliarum, alterum praefectum Orientis: cujus diversitatis primus ex antiquis meminit Suidas in voce ΣΑΛΟΥΣΤΙΟΥ; et quibus characteribus alter ab altero dignosci possit, quando ejus mentio, vel in Annalibus Ecclesiasticis, vel in Historicis profanis occurrit. Anno cccxxxvi (n. 29) loquitur Baronius de *Salustio praefecto Urbi* sub Valentiniano Juniori, cui is litteras dedit de construenda basilica S. Pauli apostoli via Ostiensi: sed *Salustius* iste a duobus praecedentibus diversus ac christianus.

39. *Julianos Christianos docere vetuit*. — Ad num. 285 et seq. Baronius putavit, *Julianum* prohibuisse quidem Christianos docere, sed a discendo eosdem ab eo rejectos non fuisse, ideoque et errasse Rufinum lib. 10, cap. 32, Socratem, Sozomenum et Theodoretum, imo et Augustinum lib. 18 de Civit. Dei, cap. 52, qui scripsere, edicto Juliano non tantum a docendo, sed etiam a discendo Gentilium litteras Christianos vetitos fuisse. Praecipuum Baronii fundamentum, epistola Juliani 52, ubi Christiani prohibentur docere. Verum quid vetat, inquit *Hermanthus* in *Vita S. Basilii M.* lib. 2, cap. 26, *Julianum* alio postea edicto, quod ad nos non pervenerit, prohibuisse quod epistola illa 42 non prohibuit? Certe quod *Nazianzenus* Orat. 3, et *Theodoretus* lib. 3, cap. 4, referunt tanquam desumptum ex edicto, quod Christianis studia litterarum interdiceret, in ea Juliani epistola non legitur. Quare cum Rufinus et Augustinus de re a se visa loquantur, tuto illis hae in re fides adhiberi potest.

40. *Vetuit etiam discere*. — Nec urget quod ex *Ambrosio* epist. 30 ad Valentinianum imp. scribente refert. Baronius: « Petuit etiam, ut illis privilegia deferat, qui loquendi et docendi nostris communem usum Juliano lege proxima denegarunt. » Quibus verbis, inquit Baronius, significat *Ambrosius*, Ethnicos edicto Juliano fultos Christianis denegasse jus acquisitum loquendi et docendi. At, ut recte *Hermanthus*, vox illa *loquendi* stolium eloquentiae artemque sermonis, quam praecipue Christianis Julianus invidet, designare potest. Afferet et *Hieronymus* in *Chronico* Baronius, ubi dicitur: « Proha-

resius sophista Albeniensis, lege data ne Christiani liberalium artium doctores essent, cum sibi specialiter Julianus concederet, ut Christianos doceret, « scholam sponte deseruit. » Sed respondet Hermantius, satis fuisse Hieronymo de prohibitione docendi loqui, cum solum *Prohæresii* occasione de Juliano edicto in Chronico ageret : quod factum videmus ab Augustino de Victorino sermonem habente lib. 2 Confess., cap. 8. Quod si ex Hieronymi omissione concludendum sit, ex ejus sententia Julianum studium Christianis non prohibuisse, idem dicendum erit de Augustino, quem tamen constat lib. 18 de Civitate, cap. 25, discrete exprimere quod lib. 8 Confess., cap. 2, silentio pressit. Gregorium Nazianzenum, idem, quod Ruffinus et Augustinus scribere, afferentem, erroris arguere Baronius non audeat. Sed, cum Nazianzenus magis oratorie quam historice loquatur, in veram ejus mentem penetrare non ita facile. Cum tamen Gregorius presbyter in ejus Vita, et Billius abbas in Commentario eundem juxta no-

stram sententiam interpretati fuerint, non dubito, quin et ipse idem quod Ruffinus et Augustinus in litteras miserit. Sed plura hac de re Hermantius laudatus.

41. *Musonius prohibitus non est docere.* — Ad num. 297, Baronius, ut ostendat Julianum vetuisse *Musonium* docere, affert hunc Eunnapii locum in Vita Philosophorum: « Idem, Juliano imperante, exclusus a docendi munere, quod christianum haberetur, cernens hierophantam tanquam Delphicum tripodem omnibus futura præscire optantibus esse expositum, mira quadam et nova arte cognitionem hujusce rei fraudulenter intercept. » Verum ille Eunnapii locus, non de Musonio, sed de *Prohæresio* intelligendus, ut jam viris doctis observatum; etsi eo loco paulo ante de Musonio jam egerit Eunnapius. Quare non tantum ex Hieronymi loco numero præcedenti recitato colligitur, *Prohæresiam* christianum fuisse, verum et ex isto Eunnapii.

LIBERII ANNUS 12. — CHRISTI 363.

1. *Sinistrorum omnium causa vexantur Christiani.* — Sequens Domini annus trecentessimus sexagesimus tertius, quo Juliani annus secundus caplus mense Novembris anni superioris, pariter perseverans, ipsius morte interceptus haud valuit consummari, consulatu ejusdem quarto, atque Sallustii, Fastis adscribitur: « Videbatur novum, inquit Ammianus ¹, adjunctum esse in consulatu Augusto privatum hominem, quod post Diocletianum et Aristobulum nullus meminerat gestum. » Ceterum quante æstimationis Sallustius iste apud eum esset, non tantum collata illi Galliarum prefectura declarata, sed et ipsiusmet Juliani testificatione in epistola ad Oribasium satis perscriptum habetur, cum ait ²: « Ulinam dii Sallustum virum probum nobis concedant: ac si propterea successor nobis dabitur, nihil erit, ut spero, molestum. » Hæc ipse. Porro creatus est consul ipse Sallustus hoc anno, cum ageret prefectum in Galliis, unde et scripsit ad Julianum proficiscentem in Persas, eumque per litteras obtestatus est, ne expeditionem illam maturaret, nondum pace minimam exorata; quod et Ammianus testatur ³:

2. « Qui autem hoc anno Sallustum creavit consulem Julianus (idem inquit auctor ⁴), Apronianum Romæ decrevit esse prefectum, Octavianum proconsulem Africæ, Venusto vicario commisit Hispanias, et Rullinum Aradium comitem Orientis in locum avunculi sui Juliani recens defuncti proxerat. Quibus, ut convenerat, ordinalis, ferrebatur omne quodam, ut docuit exitus, presentissimo. Felice enim largitionum comite profluvio sanguinis repente extincto, eumque comite Juliano seculo, vulgus publicos continens titulos, Felicem Julianum Augustinumque pronuntiabat. Præcesserat illud sævum. Namque kalendis ipsis Januariis, ascendente eo gradie Genii templi, e sacerdotum consortio quidam cæteris diuturnior, nullo pulsante, repente cecidit, animamque insperato casu efflavit; quod adstantes (incertum per imperitiam, an adlandi cupiditate) memorabant consulem seniori portendi, nimirum Sallustio; et ut apparuit, non astati, sed polestati majori inferitum propinquare monstrabatur. » His territamentis exagitatus Julianus presentem auspicius est annum, cruciatibus mirum in modum iis quibus intentus erat auspicius.

« Super his, idem subdit Ammianus, alia quo-

¹ Ammian. lib. XXIII. — ² Jul. epist. ad Oribasium. — ³ Ammian. lib. XXIII.

⁴ Ammian. lib. XXIII.

que minora signa sibi, quod acciderat, ostendebant. Inter ipsa enim exordia prociunctus Parthici disponendi, nuntiatus est. Constantinopolim terrae pulsu vibratam; quod horum periti minus letum esse pronuntiabant aliena pervadere molienti rectori. Ideoque intemptivo conatu desistere suadebant; ita demum haec et similia contemni oportere firmantes, cum irruentibus armis externis, lex una sit et perpetua, salutem omni ratione defendere, nihil remittente vi moris.

3. « Sed quid his funestum est additum? hisdem diebus, inquit, mutatum est ei per litteras, Romae super hoc bello Sibyllae consulto ut jussisset imperatorem eo anno discedere a limitibus suis, aperto prohibuisse responso. » Sed ex quibus foliis Juliano malum praenuntiatum est: Apollinis ipsius, ex quo omnis divinatio hauriri solita, elades atque ruina, et oraculorum sibyllinorum futura, nisi mox fuisset occursum, conflagratio minime praenosci valuit et anteverti. « Nam, » ut idem Ammianus affirmat, « quatuor decimo kalend. Aprilis, noctu Palatii Apollinis templum, praefecturam regente Aproniano, in urbe conflagravit aeterna; tibi ni multiplex juvisset auxilium, etiam Cimna carmina consumperat magnitudo flammaram. » Porro asservari potuerunt ipsa oracula sibyllina usque ad Honorii Augusti imperium, quando (ut suo loco dicturi sumus) auctore Sillicone igni tradita sunt.

4. Sed quae ab Aproniano Urbis praefecto his temporibus ibidem gesta sint, idem Ammianus sic narrat¹: « Dum haec in Oriente volubiles fatorum explicant sortes, Apronianus regens urbem aeternam, iudex integer et severus, inter curarum praecipua, quibus haec praefectura saepe sollicitatur, id primum opera curabat enixa, ut veneticos, qui tunc cresebant rarecebant, captos, postque agilitas quaestiones, nocuisse quibusdam, apertissime confatos, indicatis conscis, morte mulceteret; atque ita paucorum discrimine, reliquos, si qui laterent, formidine parim exturbaret. Haec egisse ideo efficaciter fertur, quod Juliano promotus arbitrio, agentis etiam tum per Syrias, in itinere unum amiserat oculum; suspicatusque artibus se nefariis appetitum, justo quidem, sed inusitato dolore, haec et alia magna quaeritabat industria; unde quibusdam atrox visus est, in amphitheatrali curriculo nudalim coeunte aliquoties plebe, causas dispiciens criminum maximorum. Deinde post hujusmodi vindicta complura, Hilarium anrigam convictum atque confessum, sixthum pubescentem filium summo venetico tradidisse docendum secretiora quaedam legibus interdita, ut nullo conscio adminiculis juvaretur internis, capitali animadversione damnavit. Qui, laxius retinente carnifice, subito lapsus, confugit ad ritus christiani sacrarium; extractusque inde illico, abscissa cervice consumptus est. Verum haec similiaque tum etiam ut coercenda max cavebantur; et nulli, vel admodum pauci in his versati flagitiis vi-

gori publico insultarunt; sed tempore secuto longava impunitas nutritiv immunia, usque eo grassante licentia, ut imitatus Hilarium quidam senator, servumque suum modo non per sygrapham arcana piacularibus imbutendum commisisse doctori malarum artium confutatus, supplicium redimeret opima mercede, ut crebrior fama vulgaret, » etc. Haec Ammianus de Aproniano in magos saviente; quo titulo praefectos agere in Christianos consuevisse ob lividiam decori nominis martyri, satis superius dictum est; ut dubium minime sit, ea inquisitione magorum, accusantibus eo nomine Christianos ex more Gentilibus, ex eis quamplurimos causam dicere jussos esse, atque diversis penis affectos.

5. *Conatus de restituendo Hierosolymorum templo, et prodigia inde secuta.* — Hujus quoque anni primordii immensum Juliano conatum de restituendo Hierosolymorum templo a Tito diruto, idem Ammianus describit his verbis¹: « Licet accidentium varietatem sollicita mente praecipiens, multiplicatos expeditionis apparatus flagranti studio perurgeret; diligentiae tamen ubique diffidens, imperiique sui memoriam magnitudine operum gestiens propagare; ambitiosum quondam apud Hierosolymam templum, quod post multa et intereina certamina obsidente Vespasiano, postea Tito, aegre est oppugnatum, instaurare sumptibus cogitabat inmodicis; negotiumque maturandum Alipio dederat Antiochensi, qui olim Britanniae curaverat pro praefectis. » Haec quidem de causa iterum excelandi templi cum Ammianus recenscat, haud veritatis scopum collinasse penitus visus est. Nec sane studium erga Judaeos ad hoc ipsum Apostatam impulit, quorum doctrinam patriamque religionem, aegre ac Christianorum cultum editis (ut dicemus) commentariis exagitavit. Verum illa causa potissima intercessit, ut sic adversus Christianam religionem veluti munitionem adificians, ac Judaeos superexaltans, eam penitus sterneret.

6. Quanti enim esset momenti tales in Christianos hostes immittere; quae illi sponte egerant, relaxatis tantum ab ipso Juliano licentiae habentis, salis perspicuum specimen nuper dederant, cum acris quam Gentiles ipsi saevissent in Christianos; quorum quidem immanium scelerum exciderint licet Acta; quae tamen S. Ambrosius paucis perstringit verbis ad Theodosium scribens², haud obscure significant, cum ait: « At certe, si jure gentium egerem, dicerem quantas Ecclesiae basilicas Judaei tempore imperii Juliani incenderint: duas Damasci, quarum una vix reparata est, sed Ecclesiae non Synagoga impendiis; altera basilica informibus horret ruinis. Incensa sunt basilicae Gazis, Ascalone, Berythi, et illis fere locis omnibus; et vindictam nemo quaesivit. Incensa est basilica et Alexandria a Gentilibus, et a Judaeis, quae sola praestabat ceteris. » Haec Ambrosius. Porro Berythi ecclesiam incensam fuisse a Magno comite, Petrus Alexandrinus tradit³.

¹ Ammian. lib. XXVI.

¹ Amm. l. XXIII. — ² Ambros. ep. XXVIII. — ³ Apud Theod. l. IV. c. 20.

7. S. Joannes Chrysostomus hæc eadem tempora revocat in mentem, dum de Judæis agens sic ait¹ : « Nemo vestrum ignorat, memoria nostra, quando Julianus, qui omnes homines impietate superavit, contra Christianos sæviret, quomodo plerique ex Judæis gentilibus adhibebant, et cultum idolorum preferabant. Quare si aliquo modo modestius nunc degere videntur, formidine principum id simulant; quæ si nulla esset, crudeliora quam antea unquam facere audent, cum omni pravitate atque malitia priscos nimium antecedant : maleficas artes atque magicas, petulantiam, audaciam, crebraque vitia supra modum colentes; et quamvis tanto freno coercerantur, sæpenumero tamen in principes conspirarunt, et in extremis inde calamitates inciderunt. » Hæc Chrysostomus qui et in destructione temporum prodigia quædam magna accidisse testatur², licet ea (quod obiter illa tractaret) quamvis fuerint, minime recensuerit. Hæc igitur una ex causa Julianus erga Judæos, quos ut diis Gentium adversarios oderat, visus est, aut videri voluit esse propensior. Ad quos officii plenam ejusmodi tunc dedit epistolam³, quam græce scriptam, latine redditam hic describemus : meminit namque hujus epistolæ Sozomenus⁴, dum ait : « Scripsit ad populum Judaicum, ut pro se suoque regno preces funderent. » Epistola autem sic se habet :

8. « Julianus Judæorum Republicæ. Superiora tempora non tam vobis ob servitutum molesta fuere, quam quod tabulis injussu principis emissis obnoxii essetis, immensumque anrum in ararium inferretis. Quam rem ego magna ex parte meis vidi oculis, tum multo magis ex ipsis tabellis, quæ contra vos asservabantur, perspexi : quin et paratum jam iterum contra vos vectigal prohibui, et impietatem hæc detestabilem compressi, tabulasque incendi, quæ in meis scriniis ad vos opprimendum custodiebantur ; ut nemini liceat deinceps tantæ impietatis rumorem in vos spargere. Neque sane harum injuriarum causa Constantio fratri, viro memorabili, potius tribuenda videatur, quam nonnullis omnino barbaris, et mente impiis, qui ejus mensa utebantur ; quos ego manibus meis arceptos atque in foveam conjectos perdidit, ut ne memoria quidem illa de eorum interitu apud nos supersit. Ego vero cum longe majoribus beneficiis vos ornare vellem, fratrem Julium (Helen) patriarcham omni observantia dignum hortatus sum, ut et tributum quod vobis imperatum dicebatur, prohibeat, et nemini in posterum liceat vectigalia ejusmodi a vobis exigere ; quo summa vobis securitas et otium sit in meo regno, et majori studio pro meo regno vota facialis Deo optimo et optime, qui mihi dignatus est suis prissimis manibus coronam imponere.

9. « Solent namque qui sollicitudine aliqua premmunt, mente constringi, neque tam confidenter manum ad Deum orandum tollere. At qui cura pe-

nitus vacui sunt, tota mente gaudent, et pro regno supplices manus ad Deum maximum porrigunt, in quo situm est, ut regnum nostrum in optimo statu versetur, sicut optamus. Id vos in primis curare atque contendere debetis ; quo et ipse, bello Persico ex animi sententia gesto, sanctam urbem Hierusalem, quam multos jam annos habitatum videre desideratis, meis laboribus refectionem incolam, et una vobiscum in ea optimo Deo gratias agam. » Hæc tunc epistola Juliani, in qua videas hominem tanquam novum Proteum novam induere formam. Nam qui in omnibus fere litteris suis non unum Deum, sed plures invocat, prædicat et extollit ; nunc quod sciat se cum Judæis rem agere, quorum in unius nominis cultu versetur religio, unius tantum Dei optimi maximi habuit mentionem, ut pæne videatur Judæis factus esse judæus. Sed ad constructionem templi revocemus orationem, atque ex Ammiano primum petamus auctoritatem ; non quidem quod ethnici auctoris fides nostrorum testificationi sit præferenda, illorum potissimum, qui his viventibus temporibus spectata sanctitate erant : sed ut etiam ex hostibus testatis his redditis, nulla vel hostibus possit dubitatio exoriri. Subdit igitur nuper recitatis hæc Ammianus⁵ : « Cum itaque idem fortiter mestaret Alipius, juvareque provincia rector ; metuendi globi flammarum prope fundamenta crebris assultibus erumpentes, fecere locum, exastis aliquoties operantibus, inaccessum. Hocque modo, elemento destinatus repellente, cessavit inceptum. » Hæc de his summam Ammianus.

10. Sed videamus, quæ his consentientia pluribus in locis scribit Joannes Chrysostomus : quod enim ipso puero hæc gesta sint, altioribus fixa radicibus ejus memorie tenacius inhaeruerunt ; factusque vir pro concione eadem crebrius, licet nota omnibus, in detestationem Judæorum perfidia, fidelium auribus inculcavit ; nam inter alia adversus Judæos agens, hæc ait⁶ : « Cum Julianus, qui imperatores omnes superavit impietate, vocaret Judæos ad sacrificandum idolis, et ad suam impietatem pertrahere conarerit ; ac mox objicerent illi priscum culturæ ritum, dicentes : A nostris majoribus Deus hoc modo cultus est ; etiam nolentes tum fatebantur hæc quæ nos nunc demonstravimus, quod fas non esset extra civitatem immolare victimas : Sed totam, inquebant, religionem violant, quicumque sacrificant in terra aliena. Proinde si vis nos videre sacrificantes, redde nobis civitatem, restitue templum, exhibe nobis sancta sanctorum, colloca aram ; et sacrificabimus nunc, quemadmodum olim. Nec puduit sceleratos et effrones hæc poscere a viro impio paganoque, et impuras manus vocare ad destructionem sanctorum ; nec intelligebant se conari impossibilia ; neque perpendebant, quod si homo illa demolitus esset, potuisset homo illis ea restituere : verum cum Deus esset, qui civitatem illorum subverterat ; fieri nequaquam posse, ut quæ Deus decreverat, unquam

¹ Chrysost. hom. 45. in Matth. — ² Idem, in Act. hom. 4.

³ Extat inter epist. Jul. ep. XXXV. — ⁴ Sozom. lib. V. c. 24.

⁵ Ammian. lib. III. — ⁶ Joann. Chrys. advers. Judæos orat.

verteret humana potentia. Nam quæ Deus sanctus, inquit, statuit, quis dissipabit? ac manum illius excelsum quis avertet? Sicut enim quæcumque ille stabilierit, volueritque manere, nullus homo potest demoliri; ita quæcumque destruxerit, volueritque manere diruta, nemo poterit instaurare: » et paulo post:

11. « Nihilominus ad omnia obsecrati, obsecrabant, ac supplicabant, ut cum ipsis susceperet et aggredereetur instauracionem templi. At his qui et pecunias impendit, et profectis dedit negotiorum; viros primates artifices undequaque accessi iussit, nihil non fecit, nihil non tentavit; paulatim ac sensim hoc agens, speransque futurum, ut si posset istos ad sacrificandum inducere, facile illos revocaret ad cultus simulacrorum. Simul et illud fore sperabat insanus ille ac vecors, ut Christi sententiam frustraretur, quæ non patitur templum illud instaurari. Verum is qui comprehendit sapientes in ipsorum astutia, profutius ipsis factis declaravit illi, quod Dei decretum omnibus est potentius, quodque valida sunt opera sermonum Dei. Nam simulatque tentassent hunc impium conatum, copissentque nudare fundamenta, nullamque terram exhansissent, restaretque ut jam structuram aggredereentur, profutius ipsis exiliens e fundamentis exussit mullos, et infestissimam pertinaciam interrupit.

12. « Hæc ubi recevit imperator, quamquam tanta vesania delitus erat illi negotio; veritus tamen, ne ultra progressus, in summum ipsius caput ignem accerseret, destitit, extinctis cum tota gente. Et nunc si redeas Hierosolymam, conspicies nuda fundamenta. Quod si causam quaras, haud aliam, quam hæc, audies. Illius rei nos omnes testes sumus. Nostra enim ætate hæc, non ita pridem acciderunt. Jam considera victoriam insignem. Non hoc accidit sub piis Cesaribus: ne quid dicere possint, quod Christiani superenitentes opus perfici veluerunt; sed hinc cum res nostræ afflictæ, cum omnes de vita periclitaremur, cum omnis libertas esset sublata, cum floretet paganismus; cum fideles alii quidem in adibus suis latitabant, alii vero in solitudines denigrarant, foraque fugerant; tum demum hæc acciderunt; ne qua istis vel impudens reliqua fieret occasio tergiversandi. Etiamne adhuc dubitas, judæe, cum perscipias, et ex Christi prædicatione, et ex prophetarum vaticiniis, et ex ipsarum rerum demonstratione, testimonium adversus te confirmatum? » etc. Hæc ibi Chrysostomus; eadem quoque habet in oratione adversus Gentiles; quippe prodigium illud adeo patens ingensque fuit, ut nisi obstinata pertinacia obstidisset, potentissimum censeretur non ad Judæos tantum, quorum causa præcipue ea divinitus agi videbantur, sed et Gentiles ad christianam fidem pertrahendes. Porro ea oratione adversus Gentiles se hæc scripsisse testatur, non amplius quam anno vicesimo ab his temporibus Juliani. Incedit eadem i, se in commentariis in Matthæum ¹, necnon et homiliis in Acta Apostolorum ².

43. At multa alia tunc contigere portentia, quæ hoc ipso anno, quo acciderunt, S. Gregorius Nazianzenus luculenta illa prosecutus est oratione, quam, mox ut Julianus numine ulciscente extinctus est, scripsit, eaque posteris in hæc verba tradidit ³: « Cum autem per omnia alia grassatus, atque omne genus tyrannidis in nos, et crudelitatis ut Jove et albigetum aspernatus esset (neque enim ulla unquam natura ad malorum inventionem excogitationemque illius natura uberior ingeniosiorque exhibit), ad extremum Judæorum quoque nationem in nos immisit, tum veteri eorum levitate, tum antiquo nostri odio ipsorum pectoribus musto, ad id quod moliebatur, perticiendum, adjutoribus usus: fatale nimirum ipsis ex eorum litris et arcanis esse alligmans, in patriam redire, ac templum instaurare, patriorumque rituum vigorem reintegrare, ac benevolentie specie consilium eckans. Postquam autem hæc in animum induxit, ipsique persuasit facile enim in imposturam facit, quod delectat, tum vero illi ad templi evstructionem se comparare, atque in id opus, et manu multa, et animi alacritate, laboreque incumbere. Illud quidem narrat, qui eorum facta laudibus et admiratione prosequuntur; uxores quoque ipsorum non modo matronalem omnem mundum, corporisque ornatum prompto animo detraxisse, atque in operis structuram, laborantiumque opem contulisse; verum eo quoque animo fuisse, ut terram sint efferentes, ac nec vestibus præclaris et sumptuosis, nec teneris membris parcentes, pietatis officio sese fungi existimarent, omniaque hoc conatu inferiora dicerent.

44. « Ue vero a sævo turbine ac repentino æstuantis terre tremore compulsi, ad propinquum quoddam templum perrexerunt, partim orationis causa, partim ut in hujusmodi rebus accidere solet, eo quod offerebatur, ad periculi propulsionem nitentes, partim cum tumultu abrepti, atque incitato cursu sese mutuo protrudentes; sunt qui ne a templo quidem eos admissos fuisse commemorent, sed cum ad apertas fores accessissent, repente easdem clausas, pessuloque obductas offendisse, potentia quadam obscurâ et invisibili, quæ ad impiorum terrorem, piorumque confirmationem, hujusmodi prodigia designat. Hoc vero uno jam ore omnes referunt, ac pro certo habent, quod eos per vim omniumque contentionem ingressum sibi aperire conantes, ignis et templo occurrentis influit, eosque partim exussit et absumpsit (ut simile quiddam ipsis acciderit, quod Sodomitis ⁴, aut etiam Nadab ⁵, et Abiud novo atque alieno more thura adolentibus ac periclitantibus), partim insignioribus corporis partibus demutatas, vivam columnam divine adversus sceleratos comminationis indignationisque festem, reliquit. Atque hoc quidem in hunc modum se habuit; nec fidem deroget quisquam, nisi qui eadem ratione aliis quoque Dei miraculis nullam fidem habendam putet.

¹ Cory, in Matth. hom. 4. — ² Elean, in Act. Apost. hom. 41.

³ Greg. Naz. orat. 11, in loc. — ⁴ Genes. XIX — ⁵ Num. XVI

15. « Quod autem hoc etiam mirabilis elariusque fuit; lux in caelo stetit, crucem in orbem describens; ac nomen illud et figura, quae in terram prius impiis contemptum fuerat, in caelo nunc omnibus aequae ostenditur. Deoque victoriae de impiis relate trophaeum efficitur trophaeo omni sublimius et praerariis. Ad haec porro quid dicturi sunt huius saeculi sapientes, suaque magnifice predicantes, qui profundas promissasque barbas ferunt, et elegans illud pallium circumferunt? » At post alia in eos dicta haec subdit: « At caeli quidem et terrae haec ostenta fuerunt: ceterum homo huiusmodi tempore nihil portendit, nec passionis Christi signis sanctificatus est? Proferant nunc quoque vestes suas, qui huius miraculi spectatores et discipuli existerunt; illas, inquam, crucis nolis tunc consignatas: simul enim atque quisquam haec commemorabat (sive nostrae doctrinae esset, sive a religione nostra abhorreret) aut commemorantes audiebat, statim hoc miraculum in se ipso experiebatur, vel in proximo fieri perspiciebat, stellatas nimirum ipse, notisque distinctus, vel illum talem in vestimentis intuens, omnem textorii artificii elegantiam, ambrosioseque elaboratam picturam varietate superantem. Quae res spectantium animis tantum terroris iniecit, ut omnes ferme quasi ex signo uno atque una voce Christianorum Deum invocarent, eumque multis laudibus precibusque placare studerent; nulli etiam non in longins rem extrahentes, sed eodem ipso tempore, quo haec acciderunt, ad sacerdotes nostros accurrentes, multumque obsecrantes, et obstantes in Ecclesiam admitterentur, sublimioribusque mysteriis imbuerentur, sacro baptisate purificati, ac timoris beneficio adjuvi, utilitatemque consecuti. Ac de his quidem rebus haecenus. » Hucusque Gregorius.

16. Ruffinus vero, qui et hoc saeculo vixit, et Hierosolymis diu versatus eadem ab aequalibus novisse potuit, haec¹ addit: « Porticus quoque publicae, in quibus Iudaeorum multitudo, qui operi videbatur insistere, commanebat, ad solum deductae. » nempe ex ingruenti terrae motu, « omnes Iudaeos, qui reperi sunt, oppressere. Luce vero orta, cum se mala credenter effugisse, ad requirendos eos qui oppressi fuerant, reliqua multitudo concurrit. Edes erat quadam in inferioribus templi demersa, habens aditum inter duas porticus, quae fuerant complanatae, in qua ferramenta aliaque operi necessaria servabantur; et qua subito globus quidam ignis emicuit, et per medium plateae percurrens, adusis et exanimatis qui aderant Iudaeis, ultro citroque ferebatur. Hoc iterum saepiusque et frequentissime per totam illam diem repetens, pertinacis populi temeritatem flammis ultricibus coercerebat. Cum interim pavore ingenti et trepidatione, omnes qui aderant, deterriti, solum verum Deum Jesum Christum confiteri cogebantur inviti. Et ne haec casu fieri crederentur, in sequenti nocte vestimentis omnium signa-

culum crucis illa evidens apparuit, ut etiam qui diluere pro sui infidelitate voluissent, nullo genere valerent abolere. Sic deterriti Iudaei atque Gentiles, locum simul et inaniter caepit relinquere. » Haec Ruffinus.

17. Quod autem spectat ad ferramenta, de illis Theodoretus sic ait²: « Ferunt autem Iudaeos lignos ex materia argentea, palas etiam et sportas confecisse; » quae omnia quomodo conflagrarent, sic addit Soerates³: « Itaque cum adessent plurimi, aliud prodigium configit. Ignis namque caelitus demissus omnia opificum instrumenta absumpsit. Etenim licebat videre malleos, scalpra, serras, securas, ascias, denique omnia, quae opifices habebant ad opus periculiendum idonea. flammam incendio vastata; totum diem ignis ista depastus est. Iudaei igitur gravissimo timore percussi, etiam inviti Christum Deum confessi sunt, non tamen ejus voluntati gesserunt morem, sed opinione Iudaismi mentibus antecepta omnino tenebantur astricti. » Haec ipse; qui et subdit quae dicta sunt de notatis signo crucis invisibili Dei virtute vestimentis. At non tantum terrae motu et igne exturbatum divinitus fuisse opus, sed vehementi ventorum vi oborta, materiam preparatam esse disjectam, Theodoretus affirmat, dum addit: « Verum postquam in finibus caedis et gypsi modios in unum congererant, ex improvise ventos vehementer cepisse spirare, turbines ingruere, tempestates ac procellae oriri, quae totam illam materiam penitus dissipaverunt. »

18. Addunt his Ruffinus ac Soerates, dum haec agere cum Julianus, tum Iudaei aggredierentur, « Cyrillum Hierosolymorum episcopum, qui ab exilio in patriam remeaverat, divinae praedictionis illius firmitate confisum, quae apud Danielem legitur⁴: Usque ad consummationem et in finem perseverabit desolatio: sed et verborum Christi roboratum constantia, quibus dixerat⁵, Non mansurum in templo lapidem super lapidem; spe erectum rem tacitum spectasse, finemque magna fiducia praestolatum esse; quem qualis futurus esset, ex ubrisque optime perspectis divinis oraculis intellexerat; dum tot prodigiis ingruentibus coepum opus fuit penitus destitutum: sed et quod desiderari posse videbatur in Christi vaticinio, non relinquendum lapidem super lapidem, istud ipsum in fundamentis etiam spectavit impletum: muris jam, qui super terram fuerant, subversis a Tito; conspexit, inquam, impletum, cum admiranda quadam terrae concussione et eversione revulsa sunt, et foras emissa templi vetera fundamenta; ut sic nec in fundamentis relictus esset lapis super lapidem. » Haec Ruffinus⁶ et Soerates⁷. Tradit quoque S. Hieronymus, aliquos esse interpretatos alium Danielem locum, quo dicitur⁸: « Cumque commoverint, subleventur auxilio parvuli, et applicabuntur eis plurimi braudulentes; » esse intel-

¹ Theod. lib. III. c. 17. — ² Soerat. lib. III. c. 17. — ³ Daniel. IX. — ⁴ Matth. XXIV. — ⁵ Ruffin. lib. I. c. 38, 39. — ⁶ Soerat. lib. III. c. 17. — ⁷ Daniel. XIV.

¹ Ruffin. lib. I. c. 38, 39.

gendum de statu Judæorum sub Juliano, quo visi sunt Judæi sublevari auxilio parvulo, favente eis mirum in modum eodem imperatore cum scilicet quod subditur applicati sunt eis plurimi fraudulentè; cum nimirum Gentiles visi sunt, jubente Juliano, causam agere Judæorum; sed fraudulentè profecto; cum haud esset in imperatoris animo exaltatio Judæorum, sed per eos procurata depressio Christianorum. Hæc quidem mirifice respondere videntur Prophetae sententiæ; licet ut idem S. Hieronymus ait ¹, diversi habeantur verborum illorum sensus et interpretationes.

19. At licet perfida Judæorum tot convicta prodigiis, minime ut par erat penitus cederet; complures tamen, quorum mens obstinationis pravitate haud emmino erat infecta dedere manus. Christianique gloriam confessi, ejusdem fidem sunt avidè consecrati; de quibus Sozomenus ², rem egregie testatam relinquens eorum testificatione, qui tam horrendo spectaculo presentes fuerunt; « Quo factum est, inquit, ut alii eorum Christum Deum esse existimarent, iniquoque animo tulerint, quod templum de integro ædificare constituerant; alii paulo post ad Ecclesiam se transferrent, initiarentur mysteriis, hymnis et precibus Christum pro suis improbe factis placarent. Istis rebus si quis fidem minime adhibendam putaret, sit persuasus saltem ab iis qui eas; h eorum spectatoribus acceperunt, quique adhuc in hac vita manent; sit etiam persuasus cum a Judæis ipsis, hom a Gentilibus, qui opus inchoatum reliquerunt, imò vero ne inchoare quidem poterunt. » Hactenus Sozomenus. At tandem ut his apponamus coronidem, quæ tradit ³ Orosius superioribus adnectamus, qui ait, Julianum ex congesta ad extruendum angustissimum templum materia postquam impossibile visum est nisi adversus Deum velle) præcepisse ædificari theatrum, in quo reversus e Perside, episcopos, monachos cæterosque ejus loci aecolas christianos traderet bestiis laniandos. Quod autem Nicephorus ⁴ his omnibus addit, sacrosanctum Dei Evangelium secundum Joannem repositum esse in specu dorsum, cum fundamentum templi jaceretur; quoniam recentioris auctoris rei tantæ assertio nulla faveat antiquorum fide, rejiciamus totum id lectoris arbitrio, accipiendum potest, nec ne; habet locum in margine notatum, quem consulat atque dijudicet; nos vero omnimodis hic referre, ne certa veraque omnique fide testata, his juncta quæ haud adeo firma atque sincera videntur, in discrimen adduci possint. Ad postremum, ne quid de rebus sub Juliano Hierosolymis gestis relinquamus intactum; ibidem hoc tempore passus legitur in tabulis ecclesiasticis Cyriacus episcopus, cujus aulem civitatis pænesi fuerit, ignoratur, qui ex more sancta invidens loca, urgente persecutione peremptus est; cujus natalem diem quarto nonas Maii reddunt annis singulis redvixim ecclesiasticæ tabulæ,

20. *Lex Juliani de sepulcris et funeribus.* — Sed reliquum jam est, ut quæ ad Persicam expeditionem, quam diu Julianus meditatus fuerat, pertinent, prosequamur. Verum prius meminisse oportet ejusdem rescripti ¹, quod mense Februarii hoc anno ad populum dedit, de non violandis sepulcris, neque effereendis interdum, quod Christiani facere solebant, cadaveribus defunctorum; ideo enim Christianos ab his coluisse voluit, quod illi ut diximus haud palerentur in suis ipsorum agris permanere amplius loca religiosa diis manibus consecrata, lapidesque majorum suorum eadem gentilitia inscriptione notatos, sed revellerent illos, locaque ipsa refodiendo atque cultura reddendo facerent fructuosas. Sic autem illud se habet:

21. « Pergit audacia ad busta diem functorum et aggeres consecratos; cum et lapidem hinc movere, terram sollicitare, et cespitem vellere, proximum sacrilegio majores semper habuerint. Sed ornamenta quidem trahimus aut porticibus auferunt de sepulcris. Quibus primis consulentes, ne in piaculum incidant, contaminata religione bustorum, hoc fieri prohibemus, pena manuum vindice collidentibus. Secundum illud est, quod offerri cognovimus cadavera mortuorum per confortatum populi frequentiam, et per maximam insistentium densitatem; quod quidem oculis hominum infaustis inest aspectibus. Qui enim dies est bene auspiciatus a funere? aut quomodo ad deos et templa venietur? Ideoque quoniam et dolor in exequiis secretum amat; et diem funclis nihil interest, utrum per noctes an dies efferrantur; liberari convenit populi totius aspectus; ut dolor esse in funeribus, non pompa exequiarum, nec ostentatio videatur. Dat. prid. id. Februarii, Antiochiæ, Juliano quartum et Salustio cons. » Hæc quidem ipse. Quod autem spectat ad primum caput rescripti; lege sane duodecim tabularum id ita cautum erat ²: « Deorum manuum jura sacra sunt. » Sed de effereendo mortuo dici tempore, nequaquam velatum legimus jure antiquo, neque prohiberi adire templa, qui mortuos esset intuitus; imò, quod ex Fabio Pictore Gellius tradit ³, mortuum quidem attingere velatum esse flammæ diali, tumus autem prosequi nequaquam. Sed hæc idcirco Julianus, quod malum omen haberetur proficiscenti ad bellum, in cadaver incidere; ut de Constantio superioris Ammianus tradit ⁴, atque de aliis; cum alioqui ipse Julianus expeditionem paratus, compluribus adversis omnibus fuerit perterritus, ut paulo post dicemus.

22. *Apparatus Juliani ad bellum Persicam.* — Acturi igitur de expeditione Persica, ea primum hic describamus, quæ sic tradit Gregorius Nazianzenus ⁵: « U enim Christianorum res ex animi sui sententiâ se habere existimavit; atque ex his quæ jam confecerat, in eam spem adductus est nihil esse, quod mo-

¹ Hieron. in Daniel, lib. 1, c. 11. — ² Sozom. lib. 5, cap. ult. —

³ Oros. lib. VII, c. 10. — ⁴ N. epist. 13, c. 1.

¹ Greg. Naz. orat. 11, c. 15. — ² Greg. Naz. orat. 11, c. 15. — ³ Ammian. lib. XVI. — ⁴ Greg. Naz. orat. 11, c. 15.

do vellet, superare et expugnare non posset; ac præterea prosperi eujusdam adversus Oecidius barbaros bellici successus occasionem rapiens, hoc unum consilium cupit prudentissimum simul et humanissimum; duplicem enim inde exercitum movit, alterum militum, alterum dæmonum, a quibus ducebatur, et in quibus major ipsi fiducia sita erat. » Hæc Gregorius. At quod spectat ad exercitum militum; sexaginta quinque millia armatorum delectu habito esse numerata, Zozimus tradit¹. Sed quod ad exercitum dæmonum pertinet, illud plane Gregorius significasse videtur, quod a Theodoro sic describitur²: « Antequam arma sumeret, misit nuntios ad Delphos, ad Delum, ac Dodonem, » famosissima hæc idola erant, « ad alia denique oraculorum loca, seiscitatum vates, utrum illud bellum gerendum sit. Illi autem bellum suscipere jubent, pollicenturque victoriam. Unum vero ex oraculis, quo eorum mendacia perspicue coarguantur, hoc loco citabo, quod ita se habet :

thimus in Thera, superi, victoria certa est.
Mars ego ductor ero, divum invictissimus armis.

Quemadmodum his, qui Apollinem deum disertum, et Musarum principem vocant, ridiculos islorum carminum numeros lepide ut irrideant licet; sic ego, comperlo hujus diei mendacio, vicem Juliani in errore inducti merito deplorare possum. Iste deus Tigrim, Therae fluvium nuncupavit, propterea quod est *Θερίων*, id est, bestia eo nomine appellata. Hic fluvius e montibus Armeniæ erumpens, labitur in Assyriam, et tandem in sinum Persicum influit. Illis igitur oraculis deceptus miser somniabat victoriam, et post Persicum bellum Galilæos adoriri cogitabat. » Illis accedebant (quod ait Sociales³) promissiones Maximi philosophi, pollicentis victoriam non minorem, quam Alexander olim obtinisset. Iusto plane Dei judicio deceptus est Julianus ab eo, qui illum a Christiana religione in ethnicism impietatem abduxerat, ut qui ipsius fuerat tanti sceleris auctor, idem esset et ad supplicium, quod merebatur, impulsor.

23. Sed et falsis hæc vaticiniis eo amenitiæ progressus est, ut pularet ex Pythagoræ animarum transmigratione, Alexandri Magni animam in se transigrasse, sequi in altero corpore eundem Alexandrum existere. At vero quibus aliis in via deceptus oraculis fuerit, suo loco dicemus. Sic igitur Julianus (quod quæ cupit homo, ea magis vera esse putat) his oraculis plenissimam fidem præstans, contempsit alia, quæ ab his diversa aliunde efferebantur; nempe (ut dictum est) Roma ex inspectione librorum sibyllinorum, et ex Galhis missa epistola a Sallustio Galliarum præfecto, hujus anni consule ordinario. Ex quibus plane Julianus, si ipse sibi constans fuisset, falsitatem pariter suorum deorum intelligere potuisset: nam cum omnibus una veritas

esse possit, eaque ex Deo, quæ huic adversa pronuntiarentur, ex pravo dæmone mendaciorum concinnatore manasse, asserere necesse fuit. Sic igitur lymphata mente, neque (quod quisque prudens suspensitiosus cultor considerare debuisset) insanus homo animadvertit, quibus ab ea expeditione avocaretur prodigiis, quæ Ammianus recenset. At quoniam secum ducendo delegit sibi, parans expeditionem, socios? Audi: Ex Asia Maximus, et Priscum e Græcia, accersitos magorum præstantissimos, quos alii sunt subsequenti, quorum societate plurimum confidebat; de quibus sic Eunnapius Sardianus⁴: « Ipse interim Julianus ad Persicum bellum copias comparabat; quem sequentibus Prisco Maximoque, alii nonnulli comites expeditionis se adjuverunt, numerum explentes, turba videlicet hominum, qui suas virtutes stulte prædicabant, et valde superbiabant ob dictum imperatoris gloriantis se tales viros esse nactum. » Putabat infelix horum magis divinum nomen ad sua vota propitium reddendum fore, et quantumlibet remittens intlectendum.

24. Sed et inde etiam summam sibi fiduciam comparavit, nempe ex votis, quæ nemo unquam antea, ipse vero tunc diis nuncupavit; quorum erat illud primum, se christianos homines diis immolaturum, cum de Persis victor rediisset; id quidem S. Hieronymus testatur in Chronico. Hoc namque est quod de eo S. Joannes Chrysostomus ait his verbis⁵: « Contra Persas bellum suscepturus, tanto cum fastu cum discessisset, ac si omnem Barbarorum gentem delecturum esset; identidem nobis comminabatur, cum diceret, omnes se post suum a Persis redditum funditus perditurum. Hoc enim bellum sibi esse Persico gravius: atque adeo oportere, minore illo confecto, tunc demum ad id quod majus foret descendere. Et hæc quidem nobis annuntiabant qui illi a consiliis erant. » At de ejusmodi quoque adeo scelerata et impia voli nuncupatione hæc sanctus Gregorius Nazianzenus⁶: « Porro votiva victima quam magna, quamque eximia? O Christe, et Verbum, et passionis impassibilis totiusque orbis mysterium! Universam Christianorum gentem dæmonibus sistere, si propositi compos existeret. » Hæc ipse. Jam vero (ut ex Orosio divinus) ad Christianorum cadem theatrum Hierosolymis adificari jusserat, ut ibi esset ipsorum carnificina, nude religio ejusmodi videretur esse progressa. Ad hæc insuper Theodoretus⁷: « Oraculorum commentis fidem adhibens minabatur se in ecclesiis Christianorum lascivæ deæ simulacrum collocaturum. » Hæc scientes Christiani (ut ait Gregorius Nazianzenus⁸) omnibus humanis auxiliis destituti, deum, in quem tantum unica spes collocata erat, assiduis precibus interpellabant, vigiliis atque jejunis, aliisque pietatis officiis urgebant importune, ut destinato nec omni populo christiano, Christianæque religioni tum-

¹ Zozim. lib. III. — ² Theod. lib. III. c. 48. — ³ Soerat. lib. III. cap. 48.

⁴ Eunap. in Vit. Philosoph. — ⁵ Chrys. adv. Gent. — ⁶ Greg. Naz. orat. II. in Jul. — ⁷ Theod. lib. III. c. 48. — ⁸ Greg. Naz. orat. II. in Jul.

ditus eruenda, quam citissime suppeditas ferret; nec desiderunt, quousque. Deus res audivil: quo autem modo id factum sit, dicemus suo loco.

25. Sed et præter vota a Juliano privatim emissâ, alia quoque publica acceperunt; quibus Gentiles cum deos pro Juliano sollicitarent, diis in primis Ægyptiis, qui ab eodem imperatore impensius colebantur, vota publica nuncupasse, antiqua numismata superius descripta decernant, notata publicorum inscriptione votorum. Quibus addimus antiquum numisma de nuncupatis Isidi nutrici volis, ne exercitui deforet amena. Extat Romæ apud Horatium Tigrium de Mariis. Quæ videtur femina, infantem in sinu tenens, Isidem esse scito, quæ ab antiquis appellata reperitur *παιστα*, id est, nutrix, itemque *παιδοτροφα*, hoc est, susceptrix; quod ut ex Platone Plutarchus in Iside recitat eadem dea totius humani generis videtur esse susceptrix et nutrix; quippe quod pro Iside terram ab Ægyptiis accipi, idem Plutarchus affirmet. Sed et ex diademate capitis Isidem esse Ægyptiacarum rerum periti satis intelligent. Hæc ideo ingerimus, quod sciamus quemdam rei antiquariæ visum sibi peritum, ex effigiarum¹, quæ extant apud Lælii. Pæsi. Rom. mun. ant., similitudine fabulam concinasse iactasseque illam sanctissimæ Dei genitricis Mariæ esse imaginem, cui pro Juliani salute, cum in Occidente se fingeret christianum, fuerint a fidelibus vota publica nuncupata. Sed totum hoc sic compositum evanescent commentum, dum exhibemus tibi Hadriani imp. numisma eandem a tergo imaginem præ se ferens; cum nihil prorsus sit, quod vel leve saltem christianitatis signum in eodem imperatore efformatum possit intelligi: absit enim, ut Christianam religionem velimus mendaciorum pigmentis illustrari. Sed ad Julianum redeamus; qui hisce tum publicis tum privatis votis propensius nuncupatis, eo fiducia elatus est et spe erectus, ut certam sibi a diis victoriam amore firmiter credens, hominum spreverit adjuvamen; siquidem auxiliares copias, quas sociorum legati Antiochiam venientes pollicebantur, ipse sibi ex diis satis superque virium esse putans, contempsit, id quidem Ammianus testatur, cum ait²:

26. « Inter hæc tamen, » cum scilicet Antiochia pararetur expeditio, « legationes gentium plurimarum, auxilia pollicentium, liberatè susceptè remittebantur; speciosa fiducia principe respondente, nequaquam deesse adventitiiis adiumentis rem iudicari Romanam, eujus epibus fore conveniret amicos et socios, si auxilium eos adgeret necessitas implorare. Solum Arsacem monnerat Armeniæ regem, ut collectis copiis validis, jubenda opperiretur. » At de litteris ad Arsacem, paulo post. Hinc jure Gregorius Nazanzenus in auspiciando bello Persico Juliani sugillat temeritatem his verbis³: « Adversus Persas expeditionem suscepit præcipui temeritate potius, quam virium firmitate certitudinèque

subnixus; ac ne illud quidem perspicuus vir sapientissimus, præsumptionem et audaciam, licet nominatum sono cohæreant, potentia tamen plurimum inter se distinctas esse. Etenim in his rebus quas audacter aggredi convenit, perisidentem animum præstare, magnanimitatis est; quemadmodum contra, linguere, ac periculum detrectare, servilis ignavia. At ubi plus periculi imminet; tum vero pedem contrahere, seque in discrimen obtrudere, non autem retinere, temeritati ducendum est; quemadmodum e contrario, cedere cautioni, et prudentiæ. Nec eodem loco et numero ponenda sunt, ea quæ adsunt, fieri et conservare; et eorum quæ non habes aliquid adipisci. Illius enim præcipua et primaria ratio cordatis viris habenda est; hoc vero, si quidem tute et facile liceat, amplectendum; sin autem in contrarium cedat, contemnendum.

27. « Qui vero ut aliquid speatque animo conceptum assequatur, fortunarum suarum periculo dimicat; in magna stultitia versatur, mihi que malo pugili non dissimilis esse videtur artem suam, priusquam gradum recte fixerit, præferenti; aut gubernatori, elracta nave sua, nec ad navigandum commode instructa navem hostilem deprimit, aut certe deprimere conanti. Quorum ille nihil ut mihi videtur reputans, inconsulte ea quæ animo decreverat, aggreditur, rebus Romanis adhuc exulceratis maleque præsertim ob excitatam persecutionem affectis, alienam regionem cogitans, ac Salmonem quemdam nobis referens e corio obtonantem, Trajanosque illos et Hadrianos sibi propensos, quorum non minus cautio, quam animi magnitudo admirationi esse solebat. At ei nec Cari illius in mentem veniebat, nec Valeriani, qui impetus inconsulti pœnas dedere (ne, quemadmodum tragicus ait, fortunæ exprobrum) in Persarum finibus, in medio felicitatis cursu oppressi atque extincti. Verum hæc ipsius animo instebant, totaque in eam expeditionem forebatur, omnem divinationis et præstigationum, dicendorumque et facendorum sacrificiorum imposturam invchens, ut tota brevi deleteretur. » Hactenus Gregorius, egregie sane de cetero in suscipiendo bello Persico temeritate philosophatus.

28. Quales autem fuerint Juliani litteræ illæ ad Arsacem Armeniæ regem, christianum quidem hominem, quibus cum monuisse Ammianus ait; licet ipsæ non extant; Sozomenus⁴ tamen de illis agens, sic meminit: « Porro litteras ad Arsacem regem Armeniæ et Romanorum socium scripsit, ut in hæc expeditione subsidio sibi veniret; quibus quidem in litteris de se extra modum gloriose predicare, se ut valde ad nuperium gerendum idoneum insolenter extollere, et ut anticum illis, quos ipse pro diis habuit, arroganter offerre: Constantium autem, cui successerat, velut ignavam et impium laedere. Ipsi denique Arsaci verbis admodum contumeliosis minitari non veritus est. Et quoniam enim christianum esse acceperat, quo suam in eum augetet con-

¹ Ammian. lib. xxiii. — ² Greg. Naz. orat. ii. in Jul.

⁴ Sozom. lib. vi. c. 1.

lumeliam, etiam nefandas in Christum blasphemias loqui (istud enim nusquam non audacter facere consueverat) eum superba quadam iactatione contendit. Cui etiam significavit, Deum, quem coleret, nequam eum defensurum, si imperata negligeret. » Hæc Sozomenus de Juliani litteris ad Arsacem.

29. *Juliani profectio Antiochia, et ab eo passim res gestæ in itinere.* — Quod vero ad tempus profectiois pertinet; qui temeritatis agebatur impetu, adhuc hiberno tempore, vere non expectato, Antiochia recessisse, Socrates¹ tradit, quod diceret hiemis frigoris impatientissimos Persas esse. Cæterum Ammianus² auctor est. ipsum Julianum tertio nonas Martias (hæc enim est verior lectio) Antiochia digressum, Hierapolim solitis itineribus pervenisse. Et Zozimus³: « Hieme, inquit, exacta, collecto exercitu, eoque decenli ordine præmisso, egressus est Antiochia, cum ne perlitare quidem potuisset: id autem quo pacto acciderit, quamvis cognitum habeam, silentio præterire malo. » Hæc ipse. Sed quamnam (rogo eum) vel unde ejusmodi causa silentii? Num quia cælitus exultum fuerat templum Daphnes et Apollinis simulacrum combustum, ubi ipse hecatombas consueverat immolare? sed hoc siluit, ne causam conflagrationis pariter promere cogereetur. Quamobrem ipse plurimum (ut dictum est) infensus Antiochenis, durum illis et immanem reliquit præsidem, qui eos regeret; de quo Ammianus⁴: « Ipse autem Antiochia egressus, Heliopolitem quemdam Alexandrum Syriacæ jurisdictioni præfecit turbulentum et sevum: dicebatque non illum meruisse, sed Antiochensibus avaris et contumeliosis hujusmodi iudicem convenire. Cumque eum profectum deduceret multitudo promiscua, illum felicem reditumque gloriosum exoptans, oransque ut deinde placabilis esset et lenior (nondum ira, quam ex compellationibus et probris conceperat, emollita), loquebatur asperius, se eos asserens postea non visurum. Disposuisse enim aiebat, hiemandi gratia, per compendiarium viam, consummato procinctu, Tarsum Ciliciæ reversurum, scripsisseque ad Memorium præsidem, ut in eadem urbe cuncta sibi congrua pararentur. Et hoc haud diu postea contigit. Corpus namque ejus illic relatum exequiarum humili pompa in suburbano sepultum est, ut ipse mandaverat. »

30. Profectus igitur Antiochia quinque dierum spatio (ut ait Zozimus⁵) Hierapolim pervenit; ubi triduo tantum commoratus est; unde postea Batnas versus, oppidulum quoddam Osdroena, progressus est. Eadem Ammianus⁶, qui addit: « Ibi que inevitabile (inevitabile) portentum offendit. Cum enim calanum frequens multitudo ad suscipiendum consuecte pabulum prope acervum pascuarum stetisset impendio celsum (hoc enim modo per regiones illas tales species construuntur) rapientibus multis, quasata congeries inclinata est, parique exitio quinqua-

ginta obruit homines mole maxima ruinarum. Mæstus inde digressus, venit cursu propero Charas, » etc. Sed præstat ex ejus epistola ad Libanium sophistam tunc scripta, qua brevi compendio iter suum relegit, res in itinere gestas hic describere; hæc enim⁷ habet:

« Ad Litarbos veni, quod est oppidum in Chalcide. » Et post alia: « Litarbis deinde ad Beream veni, et Jupiter clarissimo ostento læta omnia denuntiavit. Commoratus autem ibi diem unum, arcem inveni; et Jovi, regio more, taurum candidum sacrificavi. Cum senatu autem pauca de religione disserui. Et laudarunt quidem omnes orationem meam: pauci vero admodum ac-sensere, atque isti ipsi erant, quos ante meam orationem sanos esse arbitrabar. Postea tamen quasi licentia arrepta, omnem pudorem excusserunt ac deposuerunt. Erubescunt enim homines vehementer, o dii immortales, in rebus honestis, ut in fortitudine animi ac pietate; in turpissimis exultant, ut in sacrilegio et corporis animique ignavia. Inde me Batae excipiunt; locus qualem nullum vidi unquam extra Daphnem. » Et post multa in descriptionem et laudem loci insumpta, addit: « Quid tum illic? Sacrificavi vesperi, et poststridie summo mane; quod studiose singulis diebus facere consuevi: cumque læta ac præclara essent sacra, ad urbem contendimus: ibi nobis a civibus intum est obviam, » etc.

31. Sed de Bereænsi mansione, quid ibi etiam ipsi contigerit, quod silentio obvolutum Julianus præterit, Theodoretus recenset his verbis⁸: « Elsi cum his minis proficiscebatur, tamen Bereæ ab uno viro devictus est. Is tametsi ob alias res illustris fuit, quippe qui in Bereænsi republica gerenda principem locum obtinuit; tamen singularis pietatis amor, quo flagrabat, eum multo reddidit illustriorem. Nam cum ad impietatem id temporis regnantem delapsus filium carneret, expulsi domo et palam abdicavit. Qui ad imperatorem in diversorio urbi vicino commorantem accedens, ei tum quid ipse sentiret, tum quo pacto pater ipsum abdicasset, exponit. Tyrannus autem jubet adolescentem animo esse tranquillo, pollicitus se eum in gratiam cum patre reducturum. Itaque ubi venit Beream, principes viros civitatis vocat ad convivium, in quorum numero erat adolescentis pater; quem cum filio suæ accumbere mense imperat, atque circiter medium epulum sic patrem adolescentis alloquitur: Est iniquum plane, mea quidem sententia, alienigeni animum, qui ad alteram religionem dellexit, vi cogere, et invitum ad contrariam traducere. Quapropter ne cogas filium etiam nolentem tuæ assentiri opinioni; quandoquidem neque ego tibi vim facio, licet perfacile te possim compellere, uti meæ sententiæ obsequaris.

32. « Tum pater adolescentis, fide in Deum animum exaccens: De isloccine, inquit, scelerato, imperator, verba facis, qui et Deo odiosus est, et

¹ Socrat. lib. III. c. 18. — ² Ammian. lib. XXIII. — ³ Zozim. lib. III. — ⁴ Ammian. lib. XXIII. — ⁵ Zozim. lib. III. — ⁶ Ammian. lib. XXIII.

⁷ Julian. epist. XXXVII. — ⁸ Theod. lib. III. c. 18.

mendacium veritati anteponit? Rursum Julianus personam indiens mansuetudinis: Hens tu, inquit, desine maledicere. Atque ore ad adolescentem converso: Mihi, inquit, tuæ res cura erunt; quandoquidem patri ut istud agat, persuadere non queo. Ista quidem narratio (subdit Theodoretus) non est frustra a me instituta: quippe ex ea plane ostendere velui, non modo admirabilem divini hominis in loquendo libertatem, verum etiam quod erant quidem plurimi, qui tyranni illius potentiam penitus contempserent. Etenim Antiochiæ iidem vir quidam facile optimus, qui adolescentibus doctrina instituendis operam dabat, magnam familiaritatem, utpote multo litterarum quam vulgus præceptorum solet, confluxit cum eo, qui id temporis inter doctores primas tenebat; Libanium, dico, tam crebris sermonibus apud sophistas celebratum. Qui cum impius esset, expectaretque victoriam, et minas Juliani ante mentis oculos statueret, a Iudi magistro, quo nostræ religionis quasi per jocum irrideret, seiscitatur: Quid rerum gerat fabri filius? Qui divina completus gratia prædixit quod erat paulo post evenitum: Nam hujus, inquit, universitatis opifex Deus, quem tu per risum fabri filium nominas, Juliano loculum fabricatur. Neque certe multi dies præterierunt, cum munus allatus est de scelerati illius morte; qui in loculo reconditus, et ad sepulcrum elatus, se frustra minas jactasse declaravit. Ex qua una re Dei gloria fuit magnopere illustrata. » Hæcenus Theodoretus; sed de nece Juliani suo loco pluribus. Verum quod dicit, hominem illum christianum perfectum fuisse doctorem adolescentibus erudiendis; non sic intelligendum, ut tunc Antiochiæ publice profiteretur: nam Juliani edicto vetiti erant christiani præceptores a litterarum gymnasiis: sed quod ille ante paucos menses hinc vacare (dum sibi liceret) solebat, qui ob egregiam eruditionem optime notus, imo et familiaris Libanio erat.

33. Denum ut ad epistolam ad ipsum Libanium scriptam redeamus, hæc idem Julianus ad finem habet: « Quam vero multis et litteris et libris mandarim, ea que mihi tanquam læta auspicia eveniunt (circumferuntur autem nobiscum), quid opus est fastidiose ac moleste recensere? » Hæc ipse, fidens deorum patrocinio cuncta prospere obventura. Quoniam autem pacto que ejus interitus præsentia erant, ipse stulte admodum in victoriæ omen convertere soleret, unum hic ab Ammiano¹ narratum adducam exemplum: « Quiescit, inquit, nocte emensa, mane jumentum quo veheretur, ex usu poposcit: oblatuque ei equus, Babylonius nomine, ictu terminis contemnatus, dum dolorum impatientis volvitur, auro lapillisque ornamenta distincta compressit. Quo ostento lætior clamavit, plaudentibus proximis, Babyloniam huius procidisse ornamentis omnibus spoliatam; et paulisper decensus, ut omen per hostias litando firmaret, Davanani venit, » etc. Ejusmodi autem multa erant, que Julianus in suam

inflectens sententiam litteris commendabat, tanquam victoriæ certa præsentia. Adulabantur enim aruspices, et que illi grata esse persentebant, propinabant cupienti: de quibus S. Ambrosius¹ ad Valentinianum imperatorem: « De Juliano, inquit, quid loquar, qui cum responsis aruspicum male credulus esset, ademit sibi subsidia revertendi? » Sed plane aruspices se deteriores exhibuerunt Juliano magi, qui philosophorum titulo eum comitabantur, Maximus, atque Priscus. Simile accidit illud de leone jaculis confosso militum: « Quo veluti victoriæ certo signo, inquit Ammianus, Julianus exultantius incedebat; quo tamen, ut ait, regis obitus portendebatur: Erant enim, inquit, omnia oracula dubia et ambigua, que non nisi casus aperuere postremi, juxta illud vulgatum: Aio te, Eæcida Romanos vincere posse. » Addit hic Ammianus, tum aruspices Etruscos, quos secum ductabat Julianus, eadem ex libris ostensa prodigiorum significatione, eum a cœplis reprimere conatos esse: « Sed calebantur, inquit, philosophis refragantibus, quorum reverenda tunc erat auctoritas. » Horum præcepti fuerunt, quos diximus, Maximus atque Priscus; quorum seductus consiliis, ad interitum pariter perductus est. In eadem insuper expeditione (quod summis ducibus gloriæ datum est) idem Julianus ipsas noctes pervigil in commentariis scribendis suis, instar Cæsaris insuñebat; ut non litteras tantum diversas ad diversos daret, sed et libros componeret, eos præsertim, quos contra Christianam religionem elaboravit; de quibus hæc S. Hieronymus² ad Magnum:

34. « Julianus Augustus septem libros in expeditione Parthica adversum Christum evomuit; et juxta fabulas poetarum, suo se ense laceravit. Si contra hunc scribere tentavero, puto interdicere mihi, ne rabidum canem, philosophorum et stoicorum doctrinis, id est, Herculis clavam repercutiam. Quanquam Nazarenum nostrum, et (ut ipse solebat dicere) Galileum statim in prælio senserit; et mercedem lingue putidissima, conto in illis perfossis acceperit. » Hæc Hieronymus. Porro de iisdem contra Christum scriptis libris hæc ipse Libanius³: « Hieme, inquit, cum noctes sint paulo longiores, imperator libros illos, qui hominem a Palestina oriundum, Deum et Dei filium esse confirmant, diligenter evolvens, longa disputatione et firmis argumentis convincebat esse ridiculos: religionemque ab illis exultant et magno in honore habitam nugis redundare; et se in illis Tyrio illo senes sapienter ostendit. Igitur Tyrius ille sit animo placato; et dicendi facultate superatus, æquo ferat animo, quod sit in eum dictum a filio. » Hæc Libanius, præstantiora dicens scripta Juliani adversus Christianam religionem fuisse, quam que antea elucubrasset Tyrius ille senex, nempe Porphyrius.

35. At de compositis ab eodem Juliano libris

¹ Ammian. lib. xxxii.

² Ambros. epist. xxxi. — ³ Hieron. epist. lxxxiv. — ³ Apud Socrat. lib. iii. c. 19.

hæc etiam Cyrillus Alexandrinus ¹: « Cum igitur potentissimus Julianus linguam sortitus esset disertam, acuit eam contra nostri omnium Dominum Salvatorem Christum, et tres scripsit libros adversus sancta Evangelia, et contra piam Christianorum religionem quibus multos commovit, et haud mediocriter offendit. Etenim leves facileque mobiles in ejus laqueos cito cadunt, fœnque dæmonis dulcis esca. Turbantur autem interim nonnihil etiam ii, qui in fide profecerunt: credunt enim ipsum sanctas divinas litteras nosse; quandoquidem ex ipsis varia testimonia in suis libris accumulata, quamvis ignoret quæ dicat. Quoniam autem plurimi superstitioni convenientes eos qui Christum sapinut, susque de quæ prætaxand, nobis exprobrantes illius contra nos scripta, et dicunt tanta gravitate edita, ut carpi nusquam valeant; nullumque adhuc inventum esse ex nostris doctoribus, qui vel contradicere, vel subvertere dicta illius queat. Adhortantibus itaque nullis atque fisus Christo dicenti ²: Et nunc vade et ego aperiam os tuum: accommodavi n e, ut deculum quidem Græcicum supercilium adversus Dominum Christum sese extollens: adjuvem autem, quantum licet, deceptos; demonstrando deceptum esse et ignorasse sacras Scripturas eum, qui nostri omnium Salvatorem Christum incusat. » Hæc Cyrillus ad Theodosium imperatorem. Quam vero egregie id præstiterit, ex ipsis qui extant commentariis, quibus et libri illi intexti sunt Juliani, cuilibet utrumque textum legenti satis perspicuum esse potest. Quod autem S. Hieronymus dicat septem a Juliano contra Christianam religionem libros fuisse conscriptos, Cyrillus autem tres; ex diversa partitione operis id accidisse putatur. Porro decem extant Cyrilli libri, quibus Juliani commentarios validissime oppugnavit.

36. Sed quod hæc novissima esse credatur lucubratio Juliani, quam tamen primam omnium mente conceperat; aegedum reliqua ab eo scripta recenseamus. Eorum quæ extant, præter illa quæ superius recensuimus, est hymnus in Solem, ad Sallustium illum suum inscriptus, cui (ut ipse fatetur in fine) antea Saturnalia nuncuparat; in ejus scripturionum tantum nocturnum spatium insumpsisse gloriatur. Sed illud magis mirandum, quod toto illo tractatu nihil contra Christianam ex more religionem oblatret, cum alioqui se ethnicissimum in primis ostendat. Multa in eo de sole muturatus ex Platone in Timæo atque Cratilo, ex Aristotele Physicorum secundo et alibi, ex suo Jamblico, a quo et se omnia doctum profilitur; acceperitque nonnulla ex Hesiodo in Thegonia, atque ex omnium vetustissimo Homero tum in Iliade et Odyssea, tum etiam in hymnis. Solem vero laudaturus, a suis laudibus exorditur, significans se ab ineunte relate solis fuisse cultorem. hinc et vanus homo titulum et nomen æmulatus est solis, dum suam effluigim fitulo et signis Serapidis, qui idem est quod sol apud

Ægyptios, una cum Iside, quæ luna ab iisdem creditur, in nummis effingi voluit. Enumerans quidem ejusdem Juliani lucubrationes, præter illas, quarum a nobis mentio facta est, recenset commentarium ad Canem seu Cynicum Ileracitum, itemque de tribus figuris, et de Saturnalibus, epistolâ fidem omnis generis nullas, et alia. At de ejus scriptis hæctenus: ceptum jam ab eo iter prosequamur in Persidem, in quo suum Edessensis negavit aspectum; ait enim Sozomenus ³:

37. « Prætergressus Edessam propter odium fortasse incolarum (quippe civitas illa jam usque ab Apostolorum temporibus universa Christianam religionem professa fuerat) ad Charras venit; quo in loco cum delubrum Jovis offendisset, hostias immolavit, et suo more precatus est. » Fuisse quidem Julianum infensissimum Edessensis, ejus litteræ ad Ecebolium superius recitatae, quibus omnes Edessæ ecclesias divitiis expoliari mandavit, satis significant. Cæterum Edessæ sub Juliano passum esse Dorotheum presbyterum Tyrium decrepita admodum senectutis hominem, in Notis ad Romanum Martyrologium dixisse meminimus. Charris autem cum esset Julianus decimo quarto kalendas Aprilis, terribitum fuisse insomnis, quod ea die Romæ (ut dictum est) conflagrasse templum Apollinis significaretur, Amnifanus tradit ⁴. Quid præterea Charris idem scelestus fuerit operatus, Cedrenus sic tradit: « Ibi quandam speluncam subit; ibique execranda sacra operatus, fores seris oclusit ac consignavit, apposita custodia. Quibus foribus eo interfecto apertis, inventa est muliercula capillis suspensa, extentis manibus: cujus crudelis ille ventre dissecto, victoriam scilicet de Persis suam ex jecinore didicerat. » Hæc ipse.

38. Cum autem Nisibin apud Tigrin pervenisset, « Ibi, inquit Zozimus ⁵, octies mille gravis armatura milites ad loci munitionem reliquit; quorum duces essent Procopius et Sebastianus. » De Procopio ait Ammianus ⁶, fuisse Juliano propinquum; eumque cum Charris Julianus commoraretur, et hinc sacra ageret, admissum absque arbitrio ante aras, induisse purpureo paludamento, mandasseque arripere fidenter principatum, si se interisse discret apud Parthos. Sebastianum autem, quem ait ex duce Ægypti pari prefectura cum Procopio honestasse, haud alium puto ab illo, qui (ut tertio tome Annalium dictum est) favit Alexandriae adversus Athanasium Arianis. Sed quod ad Juliani res Nisibi gestas pertinet, cum locum illum Romanorum adversus Persas propugnaculum præ cæteris munire statuisset, omnemque operam atque studium ad id quam diligentissime præstandum impendisset; quamvis omnibus, quæ bellicus usus exposceret, eundem inexpugnabilem penitus reddidisset; debilem tamen esse existimavit, quod deorum videretur esse destitutus auxilio: nam acceole civitatis impii visi sunt

¹ Sozom. lib. vi. c. 1. — ² Amnifanus. lib. xxxiii. — ³ Zozim lib. iii. — ⁴ Amnifanus. lib. xxxiii.

⁵ Cyrill. in præfat. lib. cont. Jul — ⁶ Ezech. iii.

ipsi, quod abdicatis diis, non modo Christum colerent, sed et memoriam celebrarent hominis mortui, nempe S. Jacobi ejus civitatis episcopi, cujus et reliquis assisterent vigilando, et frequentando magnum honorem impenderent. Quamobrem eas extra Nisibim elferri precepit, cum quibus pariter ipsam civitatem omni prorsus presidio nesciens spoliavit; quippe quod quandiu venerandum sanctissimi viri corpus illic mansit, ab omni Persarum aggressionem, tanquam firmissimo roborata munimento, perseveravit incolumis; eo vero amoto, necesse fuit hostibus dedi; quod quidem Gemadius testatur his verbis¹: « Moritur hic vir Constantii temporibus; juxta præceptum patris ejus Constantini intra muros urbis Nisibem sepelitur, ob custodiam videlicet civitatis; quod secundum fidem Constantini evenit. Nam post multos annos ingressus Julianus urbem, et vel glorie sepulti invidens, vel fidei Constantini, cujus ob id domum persequebatur, jussit elferri de civitate sancti corporis reliquias. Et post paucos menses (Juliano nimirum occiso, et toto in discrimen posito Romano imperio), consulenda scilicet Reipublice causa Jovianus imperator, qui Juliano successerat, tradidit (secundum videlicet susceptas iniquas pacis condiciones) barbaris civitatem, que usque hodie Persarum ditioni cum finibus suis subjecta servit. » Hæc Gemadius, eademque alii post eum. Accidit autem, ut cum Julianus Nisibi esset, Dometicus sanctissimus monachus christianus, natione Persa, in ipsam magna constantia insurrexerit, exprobrans apostasiam, qua deserat pietatis factus, pro demonibus bellum gereret adversus sanctos; quod indigno ille perferens animo, mox ipsum cum duobus ejus discipulis lapidibus jussit occidi, victimariam pulans auspiciam de Persis necesse hominis Persæ; sed contrarium plane accidit, cum victus potius a Persis monachis, eorum sanguinem pro Persis pugnantes senserit adversarium; vincique ceperit, cum se vincere inferendo illis necem existimavit. Porro memoria horum martyrum viget in monumentis ecclesiasticis².

39. Sed et contigit quidem, cum Julianus apud Persas cum exercitu ageret, dignum memoria facinus: nam cum ex more ad discendas res absentes daemone munito uteretur; quam imbecillos ejus vires essent, ut ab homine uno christiano idem definci potuerit, fuit certo demonstratum experimento. Res enim sic se habuit³: « Cum ascenderet Julianus in Perside, ab eo missus est daemone, ut velocius vadens in Occidentem, inde responsum aliquod de rebus, que illis agerentur in locis, afferret. Cum autem pervenisset daemone ad locum quemdam, ubi monachus nomine Publius habitabat, stetit ibidem per dies decem immobilis, et non poterat ultra progredi, quia monachus ille die noctuque oraret. Sicque re infecta daemone reversus est ad Julianum, qui cum miserat. Qui ei dixit: Quare

tardasti? Respondit ei daemone, dicens: Et moram feci, et sine actione reversus sum: sustinui decem dies monachum nomine Publium, si forte cessaret ab oratione, ut transirem; et non cessavit, sicque prohibitus sum transire, et redii nihil agens. Tunc impius Julianus dixit: Cum regressus fuero, vindictam in eum exercebo; et intra paucos dies interemptus est divina providentia. » Hæc apud Vitas Patrum; eadem habent Cedrenus⁴, Glicas⁵, et alii, ut de ea re a nemine reperitur esse dubitatum.

40. De Publio autem monacho, qui hoc sæculo claruit in Zeugmatensibus solitariis locis, mentio est apud Nicephorum⁶. Addit vero ad hæc Cedrenus ex iisdem Vitis SS. Patrum: « Hoc cum quidam procerum ejus inaudivisset de legatione daemone reddita irrita, admiratione ductus, post rediit omnia sua pauperibus distribuit, atque ad senem istum Publium profectus, præclarus monachus evasit; omnibus prædicans monachorum vim, qua adversus tenebrosos daemones sunt præditi. » Equidem prædixit Apostolus⁷: « Non esse nobis collocationem adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in caelestibus: » quos posse defineri spirituali virtute, quæ scripta sunt a Daniele⁸ non obscure nos admonent verbis illis: « Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti et uno diebus. » etc. Porro virtute Christi adversus apostatas angelos magnam consecutus esse vim et potestatem sanctissimos viros, quis dubitat! « Ecce enim, » dicebant⁹ Christi discipuli, « etiam daemona subiacuntur nobis: » et fideles judicaturos esse angelos, Apostolus contestatur⁷.

41. Inter hæc autem Julianus cum pervenisset Cereusium munitionem positam ad ripam Euphratis fluminis, per navalem pontem exercitum in hostium ditionem, adversam regionem transmisit; « ubi triste, » ut Ammianus ait, « omen occurrit, exanime cadaver apparitoris extincti manu carnificis, quem præfectus Sallustius præsens damnaverat. » Sed hæc et alia his similia, philosophi illi cum comitantes, qui certam victoriam polliciti erant imperatori, vel negligenda dicebant, vel in contrarium sensum interpretabantur. Tunc etiam accidit e caelo prodigium, de cuius interpretatione aruspices et philosophi mutuo altercantes, ab invicem dissonare; sed in malum summum philosophis magis Julianus inhaerens, illos ut bos ad viciniam sequebatur. Rem gestam sic Ammianus describit⁶: « Secuto itaque die, qui erat septimus idus Aprilis, sole vergente jam in occasum, et parva nubecula subito aere crassato, usus amittitur lucis; et post minacem tonitruum crebratitudo et fulgurum, Jovianus nomine miles caelo tactus cum duobus equis concidit, quos potu satiatis a flumine reducebat. Eoque viso

¹ Gen. de Script. Eccl. c. 1. in Jacobo. — ² Mart. Hom. 7 Aug. — ³ Vit. SS. Patr. par. 11. c. 19.

⁴ Cedr. in Comp. in Julian. — ⁵ Glicas. Ann. par. 14. — ⁶ Niceph. lib. XI. c. 41. — ⁷ Ephes. VI. — ⁸ Dan. X. — ⁹ Luc. X. — ⁷ 1 Cor. X. — ⁶ Ammian. lib. XXXII.

harum rerum interpretes accersiti, interrogatique etiam id vetare prociuctum, fidentius affirmabant; fulmen consiliarium esse monstrantes (ita enim appellantur, quæ dissuadent aliquid fieri, vel suadent), ideoque hoc nimis evadendum, quod militem celsi nominis cum bellatoris jumentis exlinxit; et hoc modo contacta loca nec intueri, nec calcari debere, fulgurales pronuntiant libri. Contra philosophi, candorem ignis sacri repente conspecti nihil significare aiebant, sed esse acrioris spiritus cursum ex æthere aliqua via ad inferiora delrsum; aut si exinde prænoscutur aliquid, incrementa claritudinis imperatori portendi gloriosa captandi; cum constet, flammam suapte natura, nullo operante, ad sublimia convolare. » Hæc facta sunt, cum, parato ponte, Julianus Euphratem una cum exercitu transmisisset.

42. Quæ autem prospere Juliano usque ad urbem Ctesiphontem evenerunt, Ammianus exactissime prosecutus est; quem legat, qui præter res ad ecclesiasticam narrationem spectantes aliquid amplius cupit. Nos vero ea tantum hic reddemus, quæ Gregorius Nazianzenus¹ summam complexus est, cum ait: « Suscepit quidem expeditionis principia illi admodum generosa, et a plerisque eorum qui ejus partibus studebant, miris clamoribus elata, hoc modo se habent. Nam cum totam eam Assyriæ partem, quam perfluens Euphrates, ac Persidem præterlabens illic cum Tigride miscetur, captam pervastasset; nonnullaque castella, nemine prohibente, diruisset, sive quia Persas incursionis celeritate fefellisset, sive quia ab iis consulto ita duceretur, sensimque ad ulterius progrediendum alliceretur (utrumque enim dicitur) ita denum iter faciens, atque exercitu a latere proficiscente, navibusque frumentum et vasa per fluvium conventibus, paucis interjectis diebus Ctesiphonti castra admovet; cujus urbis tanto desiderio tenebatur, ut vel ad eam proprius accessisse, victoriæ partem existimaret. » Hæc de Juliani adventu Ctesiphontem usque Gregorius.

43. Cum igitur victor Julianus illuc usque celeriter pervenisset, tum illud proditum est oraculum, sive adulantium magorum philosophorum arte confectum, sive deludentium demonum astu compositum, quod his verbis scriptum Suidas recitat²:

Turrigenarum quondam genus delevit consilio pollens Juppiter
Inimicissimum beatis Olympias fides lenentibus.
Romanorum imperator Julianus Deo similis
Pugnans Persarum urbes et nomina longa
Cominus pugnantium devastavit igne validoque ferro,
Assidue domuit et urbes et gentes multas:
Quin et Occidentalium virorum, Alemanico solo
Præliis crebris captis, vastavit arva.

Extant eadem apud Nicephorum³. Hæc tunc occinebantur; sed plane ante victoriam pæana cantatum. Nam triste paulo post omen cunctis marorem in-

cussit, ipsamque Julianum in numinis detestationem induxit; qualem id fuerit, Ammianus his verbis significat⁴:

44. « Abunde ratus post hæc prosperitate adventare complures, hostias Marti parabat Ultori; et ex tauris pulcherrimis decem ad hoc perductis, nondum aris admoti voluntate sua novem procubere tristissimis; decimum vero, qui defractus vinculis acre reductus est, mactatus ominosa signa monstravit. Observatum est a sacrificantibus (inquit Macrobius⁵) ut si hostia, quæ ad aras duceretur, fuisset vehementius reluctata, ostendissetque se invitam afflaribus admoventi, amoveretur, quia invito deo offerri eam putabant; quæ vero stetisset oblata, hanc volenti numini dari existimabant. » Et Suetonius⁶, ut Julium Casarem ne religione quidem ulla a quoquam incepto unquam absterntum, vel retardatum ostenderet, exempli causa subjicit, quod licet immolante ipso aufugisset hostia, profectioem tamen adversus Scipionem et Jubam non distulit; additque tristis portenti loco habitum, si aut hostia ab ara profugisset, ut in aliam partem corporis quam oporteret cecidisset; sed superstitionior Julio Julianus, et longè ille patientior isto, de quo Ammianus hæc subdit⁷: « Quibus visis, exclamavit indignatus acriter Julianus; Jovemque testatus est, nulla Marti jam sacra facturum; nec resecevit, celeri morte præreptus. » Sed o vir inconstans, ubi illa olim tua de Marte prædicatione gloriosa, recensita superius? Jam ipse fateris, nihil posse deos, quos non curas indignantes iteratis victimis tibi propitijs reddere. Sed desperatio (excuso te) has a te voces, invito licet, extorsit, cum esses fortasse memor quod ante necem Galbæ accidisse Suetonius⁸ tradit, et de Vitellio Tacitus⁹ et Lampridius de Alexandro affirmant, nimirum ante ipsorum interitum tauros fractis vinculis ab ara secessisse.

45. *Cladis prævuntia signa.* — At quid postquam Ctesiphontem Julianus pervenerit, Gregorius Nazianzenus⁷ de eo? « Hinc vero jam, inquit, velut arca pedibus subtracta, aut tempestate in navem illisa, res ipsi retro fluunt; Ctesiphon enim arx firma est expugnataque difficilis, muris cocto latere conditis, et alta fossa, palustrique ac limoso amne communita; eam porro arx quoque altera firmiorem reddidit (Cochen appellant) pari tam nature, quam artis presidio constructa, alteri arci ita conjuncta, ut unius tantum civitatis speciem amba præbeant, intermedio amne inter se disjuncta. Quas cum sine incurso atque impetu exvertere, nec obsidione capere et in potestatem redigere posset, nec vero ulterius cum exercitu, ac præsertim cum navalibus copiis pergere (periculum enim esse, ne e loco superiori telis utriusque peleretur, transitque prohiberetur), hoc demum modo eas a tergo reliquit: Euphratis enim fluminis omnium maximi

¹ Greg. Naz. orat. II. in Jul. — ² Suid. verbo Julianus Parabata. — ³ Niceph. in fin. lib. X.

⁴ Ammian. lib. XXIV. — ⁵ Macrobi. Saturnal. lib. III. c. 8. — ⁶ Suet. in C. Julio c. 59. — ⁷ Ammian. lib. XXIV. — ⁸ Suet. in Galba c. 18. — ⁹ Tacit. lib. XI. — ¹⁰ Greg. Naz. orat. II. in Jul.

partem haud minimam perumpit et circumducit; ut ex fossa, cujus vetera etiam vestigia extare aiunt, navibus permeabilis esset; atque ita per eam ad Tigrin aliquanto ulterius confluens, naves salvas et incolentes tuetur, e fluvio ad fluvium tuto pervectas; ita castellorum horum periculum effugit. » Id de fossa ex Euphrate in Tigridem ducta Gregorius: « Quam, inquit Ammianus, antehac Trajanus, posteaque Severus, egesto solo fodi in modum canalium amplissimi, studio curaverunt summo, ut aquis illuc ab Euphrate transfusis, naves ad Tigridem commigrarent: tutissimumque ad omnia visum est eadem loca purgari, quae quondam similia Persae timebant, mole saxorum obrere multorum; haecque valle purgata, avulsis cataractis undarum magnitudine, classis secura stadiis triginta depulsa, in alveum injecta est Tigridis. » Haec Ammianus; qui admissas inter eos vexillationes quasdam et levia proelia recenset; quibus in praeliis quodnam Persarum consilium fuerit, Gregorius Nazianzenus ita declarat: « Ut autem progredienti Persae copiae in conspectu venientes quodlibetque increpueles, eam gerendi belli rationem lenere ceperunt, ut adversa quidem acie nequaquam sibi standum, nec, cum nullo periculo vincere liceret, nisi magna necessitate urgente, tentandam sibi belli aleam judicarent; cæterum e tumulis, et locorum angustiis, ubi occasio offerretur, hostes sagittis impelerent, atque opportunissimis vice transitibus occupatis, eos facillime, ne porro progredierentur, inhiherent; tum vero in magna animi perplexitate et inopia Julianus versabatur; quoque se veriter non habens, perniciosum tandem consultationis suae exitum reperit. » At quodnam ejusmodi consilium fuerit, et ejus captandi proditoris persuasio quanam præcesserit, idem subdit his verbis:

46. « Vir enim quidam inter Persas non ignobilis, Zopyri¹ illius erga Cyrum in Babylonis obsidione facinus imitatus, quasi ob gravissimas quasdam causas in gravissimam offensionem Persarum regi venisset, eaque de causa in eum pessime animatus, contraque erga Romanos optime affectus esset; cum hoc commento et simulatione fidem apud eos invenisset: Quid, inquit, imperator? Quid tam ignavam atque imbecillam de re tanti momenti consilium intis? Quis hic navalis commeatus, onusque supervacaneum ignaviae magistrum? Nihil enim ad expugnandum difficile, nihilque pervicacius est, quam venter, sitamque in manibus habere spem salutis. Quocirca, si quid me audies, nauticum hunc apparatus valere jubebis, languoremque ex eo ad fortissimum hunc exercitum redundantem: tu autem via alia faciliore et tutiori, cujus tibi me ducem fore profiteor (nam Persiae regionis tam peritus sum, quam quisvis alius), in hostium terram impressionem facies; rebusque ex animi sententia confectis, ad reditum te accinges. Me autem tunc demum beneficio afficies, cum re ipsa atque expe-

rimento benevolentiae erga te meae consiliique mei documentum ceperis. Haec ratione cum Juliano id quod proponeret, persuasisset (credula enim est levitas) praecipueque etiam Deo impium exagitante, omnibus simul incommodis premi cepit exercitus. Naves igni colligabatur; frumentum nullum erat; ac risus insuper accedebat (idem enim ferme erat, ac si manus sibi ipsi, necemque attulisset) spes omnes evanida; duxque itineris cum promissis suis abcessit. In orbem porro hostes instabant, bellum circumfluebat, progressio non facilis, victus aegre parabilis: languebat exercitus animisque concidebat; itaque imperatorem ira prosequabatur; nihil bonae spei reliquum erat; haec una, ut in praesenti rerum statu, salutis ratio patere videbatur, nimirum scelerato imperio ac militari praefectura defungi. At quae hucusque gesta sunt, ita se habent. » Sed et Joannes Chrysostomus sagillat pariter cum impietate imprudentiam Juliani, cum ait: « Qui enim plures militum myriadas secum duxerat, quam ullus unquam ante ipsum imperator; quique Persidem omnem per incursionem ac sine pulvere (quod aiunt) capturum se speraverat; hinc sic infeliciter ac miserabiliter res successit, ut feminarum potius ac puerulorum, quam virorum exercitum, illum secum habuisse dicas. Primum enim imprudentia sua in tantam illos necessitatem adegit, ut equis carnis vescerentur, atque partim fame, partim sibi assumpti perirent. Quasi enim in Persarum gratiam copias ageret, neque illos caperet, quin potius suos illis prodere studeret; sic eos in locorum difficultates quasdam conclusit, ac tantum non vinclos hosti tradidit. Enimvero calamitatum earum genus omne nullus possit, ne ex his quidem, qui illas viderunt, expertique sunt, recensere; ita omnem modum superarunt. » Haec et alia Chrysostomus, cujus tempore haec gesta sunt, et a multis qui interfuissent facile audisse potuit.

47. Qui igitur deorum promissionibus animatus eam susceperat magnae molis provinciam, majori desperatione Julianus urgetur, cum adeo manifestis signis a diis suis sibi visus est esse penitus derelictus: nam in tot tantisque constitutus angustiis, ab eis responsa quaerens, litatis victimis, haud valuit extorquere; ut merito in eum ac cæteros ejusdem superstitionis cultores illud ex Moysi cantico² exprobandum fuerit: « Ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam? Surgant, et optulerunt vobis, et in necessitate vos protegant; » nam de ipsis haec Ammianus³: « Et cum nihil humani proficerent sensus, diu fluctantes, et dubii, extractis aris, easisque hostiis, consulta numinum sciscitabamur, utrum nos per Assyriam reverti censerent, an præter radices montium levius gradientes, Chiloocomum prope Corduenam silam ex improviso vaslare; quorum neutrum, extis inspectis, confore dicebatur; stetit tamen sententia, ut omni spe meliorum succisa, Corduenam arriperemus. » Haec ipse; sed ad

¹ Justin. lib. i. Herodot. lib. III. Plutar. Apoph. Imp.

² Chrys. orat. contr. Gent. — ³ Deut. xxxii. — ³ Ammian. lib. xxiv.

XVI kal. Julii arripientes iter ab adventantibus hostilibus repressi sunt; postea vero fame enecti, conglobato agmine, dato ad decertandum solemniter signo, confertas hostium frontes nisu protruserunt acerrimo; majorque facta est hostium strages. Romanorum paucioribus cæsis, et cum eis Veteranione (Vetranione), qui Triariorum legionem regebat; sed inter hæc trium dierum induciarum ad vulnera curanda spatia intercesserunt; cum jam fame haud toleranda afflictatus Romanus exercitus esset, ac profunda desperatione penitus mersus. At quid sequenti nocte Juliano per visum videre contigerit, Ammianus sic narrat¹:

48. « Ipse autem ad sollicitam suspensamque quietem panisper protractus, cum somno (ut solebat) depulso, ad æmulationem Caesaris Julii quædam sub pellibus scribentis, obscuræ noctis altitudine sententiis ejusdam philosophi teneretur; vidit squallidius, ut confessus est proximis, speciem illam Genii publici, quam cum ad Augustum surgeret culmen, conspexit in Gallijs, vetata cum cornucopia per aulca trisulcus discedentem. Et quantum ad momentum hæsit stupore defixus, omni tamen superior metu ventura decretis caelestibus commendabat. Relietoque humi strato cubili, adulta jam exitus nocte, numinibus per sacra depulsoria supplicans, flagrantissimam facem cadenti similem visam aeris parte sulcata evanuisse existimavit; horroreque perfusus est, ne ita aperte minax Martis apparuerit sidus: erat autem nitor igneus iste, quem *δαίμων* nos appellamus, nec cadens unquam, nec terram contingens; » et paulo post: « Confestim itaque ante lucis primitias Etrusci aruspices accessit, consultique quid astri species portenderet nova: Vitandum esse cautissime responderunt, ne quid tunc tentaretur: ex Tarquinianis libris in titulo, *De rebus divinis* id relatum esse demonstrantes, quod face in caelo visa, committi prælium vel simile quicquam non oportebat. Quo etiam id inter nulla alia spernente, orabant aruspices, saltem aliquot horis profectioem differri; et ne hoc quidem sunt adepti, imperatore omni vaticinandi sententiæ recludente; sed exorto jam die promoti sunt castra. » Hactenus Ammianus.

49. Ad hæc infelix adactus est Julianus, ut qui ex sententia aruspicum cuncta aggredi solitus esset, et de victoria securus tante molis bellum auspiciatus fuisset, jam sibi cuncta prospera fore (ut ipse suis ad Libanium litteris testatus est) antea pollicentibus diis; modo cum et ab his se deceptum, et ab illis delusum, licet sero conspiceret, contemptor factus sit numinum, et refragator aruspicum; a quibus sic, eos consulens, responsa quærebatur, quasi quod a diis promissum erat exigeret; sed tamen quæ illi dicebant contemnebat, quod promissionibus deorum esse adversa sentiret. Sicque miser luis contrariis fluctibus agitato, quod hostium vallatus cuneis, et fame acrius exercitum perurgente, nullum esse con-

spiceret humanis viribus e tot malis effugium; sed caelestium tantum munus esse, deploratis ac desperatis rebus succurrere; eadem iteratis sacrificiis exigebat. Rursum vero ipsa numina implorata sacrisque placata, nec opem ferentia, sed deteriora minantia, veluti infida respuebat, ac devovebat ingrata; execrans deos, quorum cultum prostratum penitus tanto labore et industria frustra restituisse conatus esset, ornasset templis atque difasset, tot sacerdotia erexisset, immolasset sacrificia, hecatombas multiplicasset, humano quoque eosdem cruce pavisset, quibus et de Christianorum cæde nuncupasset vota solemnia. Tot igitur tantisque facinoribus promeritos deos experiri jam sibi contrarios, patienter ferre nequibat. Martem Palademque a parte hostium stare, Victoriam illos sequi; altricem Isidem, ipsamque Cererem pascentem omnes, a Romano exercitu longius recessisse; ipsamque publicum Genium abcessisse, quam indigno ferebat animo! Et quam succenebat, cum nullum deorum, nisi Pallorem, et Pavorem, Timorem, Mortem, Pœnam, Necessitatem, Violentiam, Paupertatem, Invidiam, et alios his similes antitheos, quibus ut diis gentes¹ erigebant templa, hisque conjunctas funestas Erymnas cum aliis adversariis et infastis sibi numinibus in castris versari cognovit, quæ et procul abigere sacris depulsoriis frustra tentasset! Sed nullum infensus visum est superbo homini numen, quam quod appellat ipsi Ridiculum, a quo se. instar Annibaljs Urbem frustra tentantis, derideri conspiceret; eidemque inhærentes Momum exhorruit atque Selenium; quem omnes carpentem, ac ne optimis quidem parentem imperatoribus, ipsem in Caesaribus accurate descriperat; quem et secret se apud Jovem habiturum pugnacem accusatorem, subsannatoremque egregium experturum. His igitur animo æstians, velut ostro percitus, et diris exagitatus, contemptis aruspibus sero sapientibus, in sui interitum clademque suorum præceps fertur in hostes.

50. *Extrema pugna cum Parthis, et Juliani tristissimus interitus.* — Sed antequam extremum Juliani exitum oratione prosequamur; illud monendum putamus, Ammianum et Zozimum gentiles historicos, suæ ipsorum superstitionis imperatorem, licet exitum Romano exercitui afferentem, ob eamque causam detestatione dignissimum, nihilominus omni laudum genere exornasse; eundemque ut strenuum ducem, insignemque philosophum celebrasse. Sed quid Ammianus de extrema clade ejusque nece testatum litteris memoriae commendavit, ne quid detraxisse invidia videamur, hic in primis reddamus: « Exorto jam, inquit², die, promoti sunt castra. Hinc nos egressos Persæ, cum sæpe afflicti peditum stabiles pugnas horrenter, strictis insidijs occulte comitabantur, alii insectus viantes cætervas a celsis collibus explorando; ut id suspicans miles ad usque perpetuum diem nec vallum erige-

¹ Ammian. lib. xxv.² Consule de his Giral. de Dus Gent. Syntag. 1. — ³ Amm. lib. xxv.

ret, nec sudibus se communiret. Dumque legunt firmiter latera, et exercitus pro locorum situ quadratis quidem sed laxis incedit agminibus; invasa subito terga pone versus arma cogentium principi indicantur, etiam tum inermi ad spectanda anteriora progresso. Qua concitus clade, oblitus lorice, secuto inter tumultum arrepto, properans ultimis ferre suppetias, revocatur alio motu, qui etiam antesignanos, unde discesserat, paria perpeti nuntiabat. Quæ dum sine respectu periculi sui redintegrare festinat, ex alia parte cataphractorum Parthicus globus centurias adoritur medias; ac sinistro cornu inclinato acriter superflusus, fetorem stridoremque elephantorum impatienter tolerantibus nostris, contis et multiplicatis missilibus decernebat. Verum principe volitante inter prima discrimina præliorum, exilivit nostra succinctior armatura, eversorumque Persarum, et belluarum suffragines concidebat et dorsa.

51. « Quos cum Julianus cavendi immemor diffiluisse trepidos, elatis vociferando manibus aperte demonstrans, irasque sequentium excitans audenter effunderet semet in pugnam; clamabant hinc inde candidati, quos dejecerat terror, ut fugientium molem tanquam ruinam male compositi culminis declinare; et inertum subita (sublata) equestris hasta, cute brachii ejus præstricta (perstricta), costis perforata, hæsit in ima jecoris fibra; quam dum avellere dextra manu conatur, acuto utrinque ferro digitorum nervos sensit excisos; et provolutus jumento, præsentiumque veloci concursu relatus in castra, medicine ministeriis fovebatur. Moxque ubi lenito paulisper dolore, timere desiit, magno spiritu contra exitum certans, arma posebat et equum; ut reviso prælio, suorum fiduciam repararet, ac videtur sui securus, alienæ salutis sollicitudine vehementer astringi, eo vigore licet in negotio dispari, quo Epaminondas ille dux inelytus, lethaliter apud Mantinæm sauciatus, et reversus ex acie conquirebat sollicitè scutum; quod cum vidisset propius, lætior vi vulneris, interit; et qui animam intrepide amittebat, jacturam elypei formidavit. Sed cum vires parum sufficerent voluntati, sanguinisque profluvio vexaretur, mansit immobilis; ideo spe deinceps vivendi assumpta, quod percontando, Phrygiam appellari locum illum ubi ceciderat, comperit, hic enim obituum se præscripta audierat sorte. » Hoc amplius debuit diis suis Julianus, quod de loco sui exitus, sic eum responso ambiguo et voce æquivoca fefellissent. Pergit deinde Ammianus referre militum post vulneratum imperatorem in eo bello insuperabilem fortitudinem, donec satietate vulnerum ambabus partibus fessis, nox (ut ait) diremit certamina tenebrosa.

52. Sed idem rursus hæc de Juliano, quem in extremo vite articulo sic orasse componit: « Hæc dum ita aguntur, Julianus in tabernaculo jacens, circumstantes allocutus est demissos et tristes: Advenit, o socii, nunc abundi tempus e vita, impendio tempestivum; quam reposcenti nature, ut de-

bitor bonæ fidei, redditurus exulto: non, ut quidam opinantur, afflictus et morens; philosophorum sententia generali perdoctus, quantum corpore sit beator animus; et contemptans, quoties conditio melior a deteriorē secernebat, letandum esse potius, quam dolendum; illud quoque advertens quod etiam dii caelestes quibusdam pessimis mortem tanquam summum præmium persolverunt. Munus autem id mihi delatum optime scio, ne difficultatibus succumberem arduis, neve me projiciam unquam, aut prostrernam: expertus, quod dolores omnes, ut insultant ignavis, ita persistentibus eedunt. Nec me gestorum pœnitet, aut gravis flagitii recordatio stringit, vel cum in umbra et angulis emendarer, vel post principatum susceptum; sed tanquam a cognatione calitum delincentem, immaculatum (ut existimo) conservavi, et civilia moderatus regens, et examinalis rationibus bella gerens et repellens: tametsi prosperitas simul utilitasque consultorum non ubique concordent; quoniam ceptorum eventus superæ sibi vindicant potestates. Reputans autem justè esse finem imperii obedientium commodum et salutem; ad tranquilliora semper, ut nostis, propensior fui, licentiam omnem actibus meis exterminans, rerum corruptricem et morum; gaudensque nedum sciens, ubicumque velut imperiosa parens consideratis periculis objecit Respublica, steli fundatus, turbines calcare fortuitorum assefactus. Nec fateri pudebat. Interituum me ferro, dudum didici, vide fatidica præcinebat. Ideoque sempiternum veneror numen, quod non clandestinis insidiis, nec longa morborum asperitate, vel delicatorem sine decedo, sed in medio cursu florentium gloriarum hunc merui clarum et medio digressum. Equo enim judicio juxta timidus est et ignavus, qui cum non oportet, mori desiderat, et qui refugiat, cum sit opportunum. Hactenus loqui, vigore virium labente, sufficiat. Super imperatore vero creando caute relicto, ne per imprudentiam dignum præteream; aut nominatum quem habilem reor, anteposito forsitan alio, in discrimen ultimum tradam: ut alumnus autem Reipublica frugi; opto bonum post me reperiri rectorem. » Hactenus Juliani, seu potius Ammiani Livium imitantis oratio; atque subdit:

53. « Post hæc placide dicta, familiares opes junctoribus velut supremo distribuens studio, Anatolium quævis officiorum magistrum. Quem cum beatum fuisse, Sallustius respondisset præfectus, intellexit occisum; acriterque amici casum ingenuit, qui elate ante contempserat suum. Et flentes inter hæc omnes qui aderant, auctoritate etiam tum integra, increpabat; humile esse, carlo sideribusque conciliatum lugeri principem, dicens. Quibus ideo jam silentibus, ipse cum Maximo et Prisco philosophis super animorum sublimitate perplexus disputans, hiantè lætus suffossi lateris vulnere, et spiritum timore cohibente venarum, epota gelida aqua, quam peluit, medio noctis horrore, vita facilius est absolutus, anno ætatis altero et trigesimo. » Hacte-

mus de ejus obitu Ammianus, testis plane domesticus; cui adjungimus comparem, nempe Libanium sophistam, qui Julianum sic extinctum luculenta scripta oratione laudavit; in qua de interfectione Juliani cum agit, Christianos ejus necis in crimem vocat, dum hæc ait ¹: « Quis igitur eum interemerit, audire quispiam cupit? Nomen ejus nescio. Non hostem autem percussorem eum fuisse, apertum iudicium est, quod ex hostilibus nemo vulneris ejus nomine honorem et præmium accepit; cum quidem Persarum rex per præconem percussorem ejus evocaverit, et ingentia qui se indicasset, præmia percipiturus fuerit; sed ne eorum quidem cupiditate quispiam est adductus, ut facinus sibi tantum per factantiam arrogaret. Et multa profecto hostibus debetur gratia, quod ejus facti auctores non fuerunt, ejusdem sibi gloriam non vindicarunt. Sed nobis, ut interfectorem requireremus, permiserunt, quibus illum diutius vivere, bono non fuit. Sunt autem isti, qui nullis vivunt legibus; qui quidem quod dudum sunt conati, tunc demum cum possent, peregerunt; iniquitate reliqua eos cogente, qui sub ejus imperio locus non fuit; et maxime deorum cultu, cui ipsi maxime sunt adversari. » Hactenus Libanium, non obscure christianos Juliani necis auctores suggillans; hæc quidem ille, quod hostium constaret assertione, non ipsorum armis, sed telo Romano fuisse Julianum extinctum; nam Ammianus ² sic de Persis inferius ait: « Hocque viso, e salibus nos hostes diversitate telorum, ac verbis turpibus incessebant, ut perfidos et lectissimos principis peremptores. Audierant enim, ipsis quoque referentibus transfugis, rumore jactato incerto, Julianum telo cecidisse Romano. Verum, » inquit Socrates ³, « Callistus satelles imperatoris, qui ejus res gestas carmine heroico conscribit, bellumque id temporis confectum narrat, illum a demone transfugum interesse, commemorat. » Quæ quidem opinio magis increbuisse visa est; qua occasione id a demone, nempe a superiori numine admissum Ethnici existimant, paulo post dicendum erit.

54. Certe quidem a quonam Julianus percussus interierit, haud satis fuisse exploratum scriptoribus illius temporis, imo nec iis cognitum, qui certamini interfuerunt, S. Gregorius Nazianzenus declarat his verbis ⁴: « Quæ autem sequuntur, non uno modo ab omnibus referuntur, sed alii alii sermoni assentimur, calculumque addunt non minus eorum, quibus certamini interesse, quam quibus abesse contigit. Nonnulli enim a Persis eum jaculis confixum fuisse affirmant, temere in hostes excursantem, atque huc et illic vesane prosallantem; idemque ipsi, quod Cyro Parysatidis filio, accidisse; qui cum adversus Artaxersem fratrem cum decem hominum millibus ascendisset, egregieque pugnaret, temeritate tandem sua victoriam amisit. Alii hujusmodi quemdam de eo sermonem commemorant

cum in sublimem quemdam tumulum ascendisset, ut velut e specula exercitum lustraret, quantusque bello superfuisset, cognosceret, magnasque copias, speque sua copiosiores perspexisset: quam grave et indignum fuerit, dixisse si hos homines ad Romanorum terras reduxerimus! quasi videlicet ipsis salutem invidentem. Quibus verbis inflammatum militem quemdam, iraque præcipitem actum, nulla salutis suæ habita ratione, viscera ipsius gladio transfixisse. » At hæc commenti sunt Gentiles in odium Christianorum, quibus refertus erat exercitus; quasi Julianus illos vivere ægro animo ferret; in quem indignatum dixerunt exeruisse gladium militem christianum. Sed hæc ab ipsis scriptoribus ethnicis sententia prorsus exploditur, qui pariter hastæ cuspidem percussum Julianum fuisse testantur. Sed subdit his, omnia undique allata referens, Gregorius: « Alii rursus factum et ridiculum quemdam barbarum (quales in exercitu comitatu, tum ad leniendas animorum molestias, tum ad exhiberanda convivia esse solent) hoc facinus perpetrasse ferunt. Nec desunt qui Sarraceno cuiquam egregiam hanc laudem arrogant. » Hæc Gregorius de his, quæ a diversis ferrentur, casum incertum pro arbitrio confingentibus.

55. At quid ipse ea de re sentiret, superioris orationis exordio satis aperit, cum id ministerio angelorum factum affirmat his plane verbis: « Atque ut mihi latius præconium pateat, omnis cælorum virtus, omnes angeli, quorum opera tyrannus extinctus atque oppressus est; non Seon ille rex Amorrhæorum, neque Og rex Basan, principes exigui, atque Israël, hoc est, partem orbis partem vexantes; verum draco ille, Apostata ille, magna illa mens, Assyrius ille, ille communis omnium inimicus et hostis cum multo furore in terra debacchatus et comminatus, tum multam iniquitatem in excelsum locutus atque meditatus, » etc. Rursum alibi ⁵, vi numinis totum istud confectum esse negotium, tradit. At quid de his Basilii Magni successor Helladius scriptorum monumentis reliquerit consignatum, S. Joannes Damascenus docet his verbis ⁶: « Quod autem imaginum institutio non nova, sed prisca sit, et apud sanctos et eximios Patres nota et usitata; disce ex his quæ in Vita beati Basilii ab Helladio ejus discipulo, in pontificatuque successore, conscripta sunt. Pius enim vir (ut ipse narrat) Domine nostre adstabat imagini, in qua Mercurii etiam celebris martyris figura descripta erat: adstabat autem supplicans, ut impius Julianus Apostata tolleretur. Ex qua quidem imagine didicit, quid esset eventurum. Vidit enim martyrem ad exiguum tempus obscurum, non multo autem post hastam cruentam tenentem. » Hæc ex Helladio Damascenus; qui sane commentarius de rebus gestis Basilii scriptus desideratur: nam qui extat nomine Amphilo- chii, scatenus mendacis, hæc de Magno Basilio atque

¹ Apud Niceph. lib. x. c. 34. — ² Ammian, lib. xxxii. — ³ Socrates, lib. iii. c. 18. — ⁴ Greg. Naz. orat. ii. in Jul.

⁵ Greg. Naz. orat. in laudem Athan. — ⁶ Jo. Dam. s. de Imagin. orat. i.

Mercurio martyre longe diverse narrat; ne quis existimet, quæ de Basilio scripta essent ab Helladio, eadem esse cum his, quæ feruntur pulchro nomine Amphiloehii. Sensit imposturam in primis Glicas¹, qui eo uno argum ento totum illud Amphiloehii nomine scriptum commentum dissolvit, cum ait: « Quanquam enim perscriptum reperimus in libro de S. Basilio miraculis, quæ magnus ille vir Amphiloehius litteris commendasse perhibetur, mandato perpetua Virginis Deiparæ per sanctum Mercurium, Magni Basilio precibus, desertorem hunc trajectum fuisse; non tamen hæc narratio meretur, ut ei continuo fidem adhibeas. Quam ob rem istud? quoniam in eodem scripto legimus, Magnum Basilium Cæsareæ pontificem id temporis fuisse, cum eas regiones imperator improbissimus contra Persas expeditione suscepta peragraret. At vero aliter eximius ille Gregorius cognomento Theologus memorie prodidit. Nam si Basilius, hoc ita narrante, in Ponto degebat sub initium imperii Valentis, qui a iquando pest tempore regnavit, cum Cæsareæ pontifex esset Eusebius, multo minus Juliano imperante Pasilius antistitis munere fungebatur. De quo satis evidenter apparet, Julianum iter per Cappadociam facientem neque Basilium istie pontificem reperisse, neque ipsam Ecclesiam minatum esse. Consimili modo nec precatus est hoc nomine Deum Basilus pontifex, nec ad tolendum e medio desertorem Mercurius ille Christi testis fuit ablegatus, quippe si hoc pacto res gesta fuisset, obscurum non esset in hodiernum usque diem, a quo Julianus telo confixus fuerit. Nam jactulo trajectum constat, auctore facti prorsus incognito. »

36. At ipse tamen Glicas laud in eo nobis probari potest, cum eam ob causam, quod ea commentitia Amphiloehii nomine scripta haberentur, derogat penitus fidem historie, quæ auctoritate Helladii citati a Damasceno, quem ipse non vidit, aliter tamen rem gestam recitantis, egregie testata redditur. Sed non Basilio tantum hæc per vi-um ostensa fuere; verum et eundem alii ad castra progredienti eadem divinitus innotuisse Sozomenus² auctor est, qui rem ita describit, cum in primis hæc ait: « Equidem quisnam hujus cædis administer fuerit, nihil certi possum dicere, præter ea quæ modo dicta sunt. Sed tamen, uti hi, qui de ea re consentientibus sententiis disserunt, affirmant: vera sane ea est opinio, quæ est ad nos perlata, quæ tradit, cum ultione divina e medio sublatus esse. Cujus rei certissimum argumentum est divina visio, quam eundem ex necessariness ejus oblatum accepi. Nam dicitur, cum ad Julianum, qui erat in Perside, ire maturaret; in loco quodam, qui erat in via publica situs, diversarium, et adium penuria coactum, in ecclesia, quæ ibi erat, dormivisse; et secundum quietem vel rem gestam vidisse, vel saltem somniasse; complures ex apostolis et prophetis in unum coactos, graviter de imperatoris contumelia adversus Ecclesias facta con-

questos esse; invivisseque consilium, quid de hæc causa faciendum esset. At cum diu de ea re esset deliberatum et adhuc eorum animi velut in dubio versari viderentur, duos e medio surgentes exhortatos reliquos, ut bono animo essent, propereque tanquam ad defendendum Juliani imperium e Concilio egressos. Hominem illum, qui has res tam admirabiles contemplatus fuerat, iter de cædro neglexisse. Atque dum metu percussus hæsitaret, quis hujus visionis exitus futurus esset; secundo eodem in loco somnum cepisse, vidisseque eundem apostolorum et prophetarum conventum; atque ex improviso velut e via in Concilium ingressos illos, qui superiori nocte ad Julianum expugnandum abierant; cæterisque nuntiasse, cum occisum esse. » Hæc Sozomenus s. At Nicephorus³ addit nomina illorum duorum, qui pervererunt festini ad necem inferendam Julianum; nempe alterum ipsorum dictum esse Mercurium martyrem, alterum vero item martyrem Arlemium ducem, ambos olim egregios milites christianos. »

« Utiniquè res se habeat, » inquit Gregorius⁴, « lethale certe orbique universo salutare vulnus accepit, inoque facinore multorum permiciose vitiorum penas Julianus exolvit. Quod et ipsum miror, quomodo vanus homo, qui omnia hinc se scire existimabat, hoc unum ignoravit, nimirum vulnus visceribus suis infligendum. » Hæc quidem de percussore et vulnere accepto jam satis.

37. Quæ autem isthæc secuta sint, Theodoretus⁵ narrat his verbis: « Deinde, inquit, cum milites quaererent et ingemiserent, ex improviso cum vulneratum offendent, rabie contra conditorem suum furentem: Martem bellicosum ipsi, uti promiserat, auxilium minime tulisse, Apollinem falsa vaticinationum esse, Jovem denique fulminantem non in sum interfectorem fulmen torsisse. Itaque qui ante minas insolenter jactaverat, jam misere lumi projectus jacuit. » Et paulo post: « Ferunt porro, ipsum tyrannum, simul ac plagam acceperat, manum profusus sanguine implevisse, illumque projecisse in aerem, ac dixisse: *Vicisti, Gallæe*; et simul tum confessum esse victoriam, et blasphemiam (adeo enim a mente abalienatus erat) in Deum impudenter locutum. » Hæc Theodoretus⁶, et alii plerique. Sozomenus⁷ vero hæc habet, cum de his agit: « Alii autem memorant, eum, cum sanguinem manu ostendisset, illum in aerem jecisse, perinde atque soli iratum, quod Persis venisset subsidio, et se non servasset incolumem; præsertim cum suæ nativitas (sicut astronomorum scientia indicabat) velut dominus esset et moderator. » Hæc ille. Ac probe sane divino coactus est numine in solem blasphemiam intorquere; ut quem potissimum coluisset, atque in laudem ejus hymnum celebrem conscripsisset, ad postremum ita percitus produtionis eundem accusaret. Sed subtili Sozomenus: « At eum

¹ Glic. iv. par. Annot. — ² Sozom. lib. vi. c. 2.

³ Niceph. lib. x. c. 33. — ⁴ Greg. v. orat. ii. in Jul. — ⁵ Theod. lib. vii. c. 20. — ⁶ Niceph. lib. x. c. 35. — ⁷ Sozom. lib. vi. c. 2.

esset revera moriturus utrum Christum viderit nec ne (uti solet accidere, quando anima e corporis custodia egreditur, et res diviniore, quam que ab homine conspici possint, videt) haud equidem habeo dicere: neque enim istud adeo a multis dicitur: verumtamen ut plane falsum rejicere non audeo: quippe cum credibile sit, alia etiam his multo admirabiliora contigisse, non alia de causa, quam ut constare possit, religionem Christianam non hominum studio et industria constitutam stabilitamque esse. » Hæc Sozomenus; cum tamen alii eam rem haud dubiam confirmant, nempe de ejus blasphemia in deos, et exprobratione in Christum, projectione illa sanguinis in altum facta, qua et exclamavit (quod tradit Nicephorus ¹), *Saturare, Nazarene.*

58. At quomodo ipse, moriturus Julianus adsciscere sibi conatus sit divinos honores, Gregorius Nazianzenus ² narrat, sic dicens: « Sed ne hoc quidem prætereundum est, quod præter alia multa maximum perditæ illius amentia argumentum habet. In fluminis ripa jacebat, graviter ex vulnere ægrotans. Cum autem permultos eorum, qui ante ipsius ætatem gloria floruerant, ut humana conditione majores censerentur, artibus quibusdam ex hominum oculis sese sustulisse, eamque ob causam pro diis habitos fuisse sciret; ejusdem gloriæ cupiditate captus, simulque talis mortis genere interire propter lemeritatis ignominiam erubescens, quid molitur? quid facit (neque enim simul cum vita improbitas extinguitur)? In profluentem corpus projicere conatur; ad eamque rem nonnullorum, quos maxime fidos arcanorumque conscios habuerat, opera utebatur. Quod nisi quispiam ex eumchis imperatoris hanc rem persentiens, scelerisque odio et execratione aliis prodens, huic conatui obstisset; novus utique alius ex calamitate deus ve cordibus hominibus extitisset. » Hæc Gregorius de Juliano, non ignaro, Romulum in primis eadem plane arte comparasse sibi divinos honores.

59. Quoniam vero id assequi Juliano minime licuit, ne tali tantoque fraudaretur honore, domesticus ipsius jacturam alia excogitata arte emulatus compensarunt, dum eum ad superos curru elevatum fixerunt, idque testificatione divina probare conati; continetur autem ejusmodi commentitum oraculum his versibus ³, tanquam ab Apolline illi viventium redditum:

Atque ubi Romanis Persas deviceris armis,
Usque Seleuceam bello progressus ad urbem;
Cælesti tum te sublatum turbine currus
Evehet ignivomus, magnaque reponet Olympo
Defunctum curis hominum, duraque labore:
Et patriam æthereæ lucis remeabis ad aula,am,
Tunc caduca hominis progressus membra petisti.

60. Fuit quidem ejusmodi Juliani casus eodem ferre temporis momento cognitus sanctis viris, quo contigit; imo (sicut diximus) et præcognitus,

cum Athanasius de eo fuerat vaticinatus, nubeculam illam inani tonitruo perstreptentem quam citissime dissolvendam, et de fabro jam parante loculum Juliano fatidica illa fuerat dicta sententia. At quid ea hora, qua divina ultione tyrannus occisus est, divinitus ostensum fuerit magno illi anachoretæ Juliano Sabbæ, Theodoretus ¹ sic narrat: « Porro autem Julianus cognomento Sabba (sic namque syriaca lingua vocabatur) ejus vitam in Historia nostra, quæ Philotheus inscribitur, litteris mandavimus, eorum vivendi genus, qui sunt expertes corporis, in corpore imitatus; cum esset de Juliani minis certior factus, longe attentius preces Deo omnium moderatori adhibuit; atque eodem ipso die, quo Julianus interfectus est, quanquam iter viginti dierum et amplius aberat ab exercitu, eadem ejus inter precandum agnovit. Nam ferunt eum, dum Dominum clementem et benignum supplex oraret, derepente fletum repressisse, et effusum in lætitiâ exultasse gaudio, hilarique vultu cæpisse intueri; quare voluptas, quam capiebat animo, manifeste declarata est. Quem familiares ejus cum ita mutatum cernerent, orasse, ut causam lætitiæ suæ ipsis indicaret. Eum autem respondisse: Aprum silvestrem, hostem vineæ Domini, debitas scelerum in Christum admisorum perpendisse pœnas, et mortuum jacere, ne amplius Christianis insidias struat. Quibus cognitis, omnes triumphare gaudio, et hymnum, quo Deo gratias agerent, cautare cœperunt. Postea autem facti sunt certiores ab illis, qui mortem ejus nuntiabant, sceleratum illum tyrannum extinctum eadem die et hora, qua divinus ille senex Julians eum cecidisse cognoverat et prædixerat. » Hæc Theodoretus.

61. De Didymo autem ita Sozomenus ²: « Eodem die Didymus, vir ecclesiasticus et divinx sapientiæ ac pietatis studiosissimus, Alexandria ætatem degens, supra modum debetab, non modo ob imperatoris scelera contra Christianam religionem admissa, sed etiam quod cæco errore vagabatur, et Ecclesias contemnebat. Itaque jejunare, et Deum hac de re supplex orare cepit. Qui cum ob hanc causam animo adeo sollicito ac mæsto esset, uti sequenti nocte nihil comederet; forte in solio assidens, somno oppressus est; ac velut extra se positus, videbatur sibi videre equos albos in aere cursare, et qui in eis vehebantur, eos ita prædicare: Nuntiati Didymo, hodie Julianum hac ipsa hora interfectum esse; ipseque idem illud Athanasio episcopo significet (latebat enim, ut dictum est, Alexandria Athanasius, conscio Didymo). Didymus igitur illico somno solutus surrexit, cibumque cepit. » Hæc Sozomenus; eadem quoque de Didymo Palladius narrat ³.

62. At hic siste gradum, lector, cum jam ad exitum exitumque infensissimi omnium hostis Christianæ religionis perveneris; atque memoria repeto, mente cogita, expendeque animo, quot quantaque

¹ Niceph. lib. x. c. 34. — ² Greg. Naz. orat. 11. in Jul. — ³ Extant apud Niceph. lib. x. c. ult.

¹ Theod. lib. III c. 49. — ² Sozom. lib. VI c. 2. — ³ Palladius in Lausac.

adeo brevi temporis spatio, nondum quidem duorum annorum curriculum evoluitis, divinitus edita opera fuerint; quibus tanquam manifestissimis signis atque impressis notis intelligas, divino munere Christianorum cura esse, inesseque in Ecclesia Catholica Deum, qui totam hanc agitet molem, regat, gubernet, teneat, atque conservet; neque humanarum esse virium tanta prestare. Cum aliqui singulis ferme annis eadem, vel his similia, pluraque ejusmodi signa spectare liceat, dummodo simplices tibi sint oculi atque puri; sed apud nos ista tu transiens intueberis. Ceterum si ad opus considerare libeat, thesauros locupletissimos habes, duos inquam tomos a P. Thoma Bozio collegii nostri rectore nuper editos, in quo quidem argumento, quanto ordine, rerum copia atque dicendi facundia versatus sit, tu ipse melius ex eis intelliges, quam ego ingeram; parco enim, quod inops sit illa probatio, quae domestico perficitur teste. Sed erit plane, ut illa cuncta perlegens, intelligas quam fortis et inexpugnabilis sit Christiana religio, in qua fideles omnes sub eodem illis militant signis; ita ut de Ecclesia Catholica digne occinas illud Jacob¹: « Vere Dominus est in loco isto, » meritoque et illud ejusdem adjicias²: « Castra Dei sunt haec: » atque adeo, ut licet sis hostis, et ab adversariorum partibus stes, si quid tamen veri studium in te reliquum sit, mox de eadem Catholica Ecclesia coactus instar Balaam exclamare cogaris³: « Quam pulchra tabernacula tua Jacob, et tentoria tua Israel, ut valles nemorosa, et horti juxta fluvios irrigui, ut tabernacula quae fixit Dominus, » etc. Sed jam reliqua, quae ad Julianum pertinent, prosequamur.

63. Atque in primis quod ad diem ipsum, quo, sic divino ulciscente numine, extinctus est, spectat, eum VI kal. Julii diem clausisse extremum, ex Ammiano colligitur⁴: Socratesque id expresse testatur⁵ cum ait: « Occubuit VI kalend. Julii, tertio anno sui imperii, septimo autem postquam a Constantio renuntiatus fuisset, aetatis suae trigesimo primo. » Sed et ex die ejus occubitus, Dei licet aestimare vindictam; cum ea die, qua ipsius rescripto passi sunt Romae nobilissimi atque innocentissimi antici Constantini imperatoris Joannes et Paulus (de quibus superius fusiis egimus), nempe sexto kalendas Julii, qua die natalis dictorum martyrum in ecclesiasticis tabulis adnotatus habetur, Julianus divinitus misso telo necatus habeatur.

64. Quod vero ad ejus imperii tempus attinet, dum Socrates dicit Julianum anno tertio sui imperii vivendi finem imposuisse, plane hallucinatur: siquidem apertissime constat eum nec quidem in imperio post obitum Constantii explesse biennium. Cum enim Constantinus inop. ex hac vita decesserit (ut auctore Ammiano dictum est, tertio nonas Octobris, Tauro et Florentio cons., anno Domini trecentesimo sexagesimo primo, eum statim Julianus solus

imperare cepit; certumque sit, eundem hoc anno sexto kalendas Julii morte abreptum imperare desiisse; dicere necesse est, cum minus habuisse in imperio ab expleto biennio menses tres et dies novem. Sed inde Socrati errandi manavit occasio, quod sub imperio Juliani a morte Constantii tres ponuntur consulatus; Tauri et Florentii, quo imperare cepit; Nevitte et Mamertini, quem annum regnavit intergrum; ac denique ejusdem Juliani consulatus quartus cum Sallustio, quo pariter occisus est: sed primi consulatus menses tres: postremi sex haud absolutos imperavit.

65. *Christianorum gaudium, et Gentilium morror.* — Audito igitur de interitu Juliani ubique terrarum imperii certo perlato nuntio; qui devoti ab eo erant diis viclima christiani (secundum illud Davidicum¹: Laetabitur justus cum viderit vindictam), excusso statim pavore atque morore, quo sub gladio tenebantur oppressi, exultantes, Deo canticum cecinere, instar Israelitici populi², cum insequenter cerueret Pharaonem una cum exercitu ejus extinctum. Sed robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt habitatores Chanaan. Amplissimi, inquam, magistratus illi, ac gentilitiae superstitionis pontifices, quos ad restituendam propagandamque idololatram Julianus elegerat, simulque ethnici omnes, christiani nominis hostes, cum suas ipsorum res magis magisque efflorescentes conspicerent, atque longe majora sperarent; eas omnes improvise turbine abreptas, spesque meliores excisis penitus esse cernentes, consternati sunt animo, oppressi dolore, ac pariter timore concussi; male conscii, quanta licentia atque prociacia toto hoc Juliano regnantis temporis spatio in Christianam religionem insultassent.

66. Qui autem tunc rem alius attentiusque considerabant, Julianum non tam contra Persas, quam adversus Christianorum Deum, antiquius, diuturnius, acriusque bellum agentem extinctum considerantes, magnam Christi potentiam in Julianum adeo perspicue demonstratam admirabantur: deorumque contra imbecillitatem attendebant in protegendo provehendoque in amplio rem gloriam, quem scirent majore studio, quam quivis alius ante solertissimus numerum cultor, die noctuque pro eorum cultu fuisse sollicitum: sed et clarissime tunc perspexerunt, esse illos penitus impotentes, nimirum privatim fulminibus Jovem, Martem armis, Mercurium talaribus et caduceo, Herulem clava; Vulcani triguissae ignes, Victoriam factam improbe transfugam; Castorem atque Pollucem castrorum custodes, jam factos eorum turpiter desertores, Isidemque nutricem, egentem. Erubescabant ad haec Gentiles, ac pariter ulciscantis Dei Christianorum vim ac fortitudinem admirabantur, ut ex his quae sanctus Hieronymus scripturum monumentis memoria tradidit, intelligere facile possumus: nam in Commentariis in Habacuc³ prophetam haec habet:

¹ Genes. XXVIII. — ² Idem XVIII. — ³ Num. XXIV. — ⁴ Ammian. lib. XXV. — ⁵ Socrat. lib. III. c. 18.

¹ Psal. LVII. — ² Exod. XV. — ³ Hieron. in Habacuc. c. 3.

67. « Dum adhuc essem puer, et in grammaticæ ludo exercerer, omnesque urbes victinarum sanguine polluerentur; ac subito in ipso persecutio- nis ardore, Juliani nuntiatus esset interitus; eleganter unus de Ethnicis: Quomodo, inquit, Christiani diceat, Deum summi esse patientem et ἀνεξέταστον? Nihil iracundius, nihil hoc furore præsentius: ne modico quidem spatio indignationem suam differre potuit. Hoc ille ludens dixerit. Cæterum Ecclesia Christi cum exultatione cantavit: Divisisti in stupore capita potentium. » Est sententia Habacuc¹, juxta Septuaginta. Erudiebatur ipse hoc tempore sub Donato grammatico, quem sæpe suum magistrum appellat; non autem sub Victorino, qui ex cultiori litteratura insignior habitus, desivit tunc publice profiteri, cum adversus Christianos professores idem imp. Apostata (ut diximus) promulgavit edictum. Quotannis autem hoc Juliani obitus tempore Hieronymus fuerit, qui se puerum fuisse tradit; quoniam res perdifficilis est et plurima indiget inspectione, de hoc agemus inferius anno Domini trecentesimo septuagesimo secundo, cum de ætate, quam vixit, erit proluxior disputatio. Modo autem in rebus ad Julianum spectantibus versetur oratio.

68. At in quod discrimen ex hoc tentato et male gesto Persico bello adductum sit Romanum imperium, cum omnes luctu immenso eadem prosequantur historici, quid de his Patres scripserint, in medium adducamus; et in primis quod sic ait Hieronymus²: « Julianus proditor patriæ suæ, et Christiani exercitus jugulator, Christum sensit in Media, quem primum in Gallia denegarat; dumque Romanos propagare vult fines, perdidit propagatos. » Et S. Augustinus³ de eodem Apostata Juliano: « Cujus, inquit, egregiam indolem decepit amore dominandi sacrilega et detestanda curiositas, cum vanis detitulis oraculis erat: quando fretus securitate victoriæ, naves, quibus victus necessarius portabatur, incendit. Deinde fervide stans inmodicis ausibus, et mox merito temeritatis occisus, in locis hostilibus egerum reliquit exercitum: ut aliter inde non posset evadi, nisi contra illud auspiciam dei Termini, de quo superiore libro diximus, Romani imperii termini moverentur. Cessit autem Terminus deus necessitati, qui non cesserat Jovi. » Hæc Augustinus. Sed et ex Græcis Gregorius Nazianzenus⁴ eosdem threnos ingeminal de clade illata Romano imperio, necnon Joannes Chrysostomus⁵ eam est pluribus prosecutus, quæ talis tantaque fuit, ut nullam huic æqualem subierit Romana respublica, licet contigisset, ipsum imperatorem captivum sub jugo teneri Persarum: adeo ut nec postea illi adveniret tempus, quo talis jactura potuerit resciri, vel tante ignominie nota deleri. Quod si quis dixerit, maximo omnium Romani imperii damno Julianum esse natum, veritatis scopum collinasse, omnes recte judicantes æque sint consensuri. Ut plane haberint, unde plu-

rimum erubescerent Libanius et alii illi similes, qui Juliano viventi adulati turpiter fuerant, dicentes, cum magno Romani imperii bono a diis esse concessum; necnon illi, qui hæc tam excelsa præconia incisa etiam silicibus posterorum memoriæ commendarunt; quorum hic tria vetera monumenta¹ describenda curavimus; est enim ejusmodi prima inscriptio:

IMP. CAES. FL. CL. JULIANO. P. F. VICTORI
AC. TRIVMPHATORI. SEMPER. AVG.
P. M. IMP. VII. CONS. III. BONO
REIP. NATO. PRO. CONS.

Secunda vero inscriptio sic se habet:

ÆTERNO. PRINCIPI. D. N. FLAVIO.
CLAUDIO. JULIANO. UBIQUE
VENERANDO. SEMPER. AVG. BONO
REIP. NATO. ORDO. POSSESSORESQUE

Tertia vero talis est:

IMP. CES. D. N. FL. CL. JULIANO
SEMP. AVG. P. M. IMP. VII. COSS
III. BONO. R. P. NATO. PATRI
PATRIÆ. PRO. CONSS.

Talia igitur tantaque ethnici de Juliano conceperant, ut ubique locorum ejusmodi titulo BONO REIP. NATO, signa illi dicarent; sed eventu contrario obscurata penitus remansere. oblita cæno, exposita ejuscumque ludibrio; ut lapides, licet elingues, iisdem decoris notis clamarent tamen ignominiam Juliani.

69. De sepultura Juliani. — Jam vero agendum de funere ignobili et infami Apostatæ sepultura, de quibus pauca hæc Ammianus²: « Corpus ejus curatum pro copia rerum ac temporis, et ubi olim ipse statuerat conditum fuit, » nempe Tarsi in Cilicia: hæc tantum ipse; cætera reficet, nempe a Perside in eum usque locum, ubi cadaver condendum erat, sollemnis processio, et quo honore, quibusve laudibus a singulis acceptum sit civitatibus, cum quem triumphantem expectarent imperatorem, in feretro supinum susceperunt. Sed Gregorius Nazianzenus, nolens tanta gloria tantum imperatorem privatam sepultura donari, sic rem, ut est gesta, prosequitur, jam ante locutus magnifice de funere Constantii imp. cum subdit³: « Illic, » Juliano scilicet, « contra eum turpis et flagitiosa expeditio, tum turpior atque ignominiosior reditus contigit. Exagilabatur enim a populis et urbibus; publicisque atque semirifilis vocibus, quarum nunc quoque penulti meminerunt. Quæ vero hæc ignominia erat? Mimi et Istriones cum agebant, omnique scenæ turpitudine læcescebant, tibia canentes et saltitantes; etque

¹ Habacuc. III. — ² Hier. epist. III. — ³ August. de Civit. Dei lib. V. c. 21. — ⁴ Greg. Naz. orat. II. in Jul. — ⁵ Chrys. contr. Gent.

¹ Extant in lib. Inscript. antiq. Suol. pag. 156. n. 13, 15, 16. — ² Amm. lib. XXV. — ³ Greg. Naz. orat. II. in Jul.

fidei abjuracionem et cladem, viteque finem exprobrantes; nihil denique ex iis non facientes ac dicentes, quibus hujusmodi homines, qui pro arte prociacitatem et contumeliam habent, insolentius utuntur; quoad tandem Tarsensis civitas exceptil, haud scio quomodo et ob quam causam hac injuria mulctata: hic illi templum infame, tumultusque impurus et execrandus, ac ne spectabilis quidem piorum oculis. » Illicusque Gregorius; qui tamen alibi, cum Athanasii celebrat laudes, hæc etiam habet de ejusdem Juliani corpore tradito sepulture: « Quem magnificum et honoris cupiditate flagrantem trans miserat, eundem mortuum reducit, nec miseracionem quidem quemquam permoveam; imo (ut mihi quidam narrauit) nec ad sepulturam assumptum, sed a terra, que propter ipsius scelus tremore affecta fuerat, excussum, æstuque vehementi projectum, insequenti (ut opinor) supplicii primordium. » Hæc Gregorius.

70. At sicut toto illo reuersionis cadaveris e Persia in Ciliciam tempore æque fuit de Juliano omnium derisio ac subsannatio; ita isdem pariter probris affecti sunt philosophi illi, magi, atque augures, quos carissimos amicos, certaque victoriae desponsos secum in Persidem duxerat Julianus: hos infelices dieteris, sannis, scommatibus, ac denique sibilis vulgus insectabatur; idque Antiocheni præsertim, ubi diutius cum Juliano fuerant commorati, et magno in honore habiti. Fuisse enim ejusmodi voces Antiochenorum in Maximum philosophum una simul clamantium, Theodoretus¹ testatur, qui ait: « Urbs vero Antiochia nunc primum tyrannum trucidatum intellexit, epulas publicas crebrosque conuentus celebrare, et non in Ecclesiis solum et martyrum monumentis tripudiare, verum etiam in theatris crucis predicare victoriam, et tyranni vaticinia irrisioni et ludibrio habere cepit. Voces autem Antiochenorum contra eum emissas ponam equidem hoc loco, quo earum memoria possit ad posteritatem remanere. Nam uno ore clamabant omnes: Ubi tua, o Maxime, o stolide, vaticinia? Vicit Deus et Christus ejus. Per id enim tempus erat vir quidam nomine Maximus, qui tametsi philosophum se esse profitebatur, erat tamen reverentissimus, futuraque se posse predicere jactabat. » Hæc Theodoretus.

71. Sed eo magis tam in Julianum, quam in ejus consiliarios et sacrificios est conclamatum, cum post obitum ejus, custodibus e regis palatiis amotis, reseratis penetralibus, et abditis recessibus peruestigatis, inventa sunt humana corpora² extincta, jam putredine exesa, qua ipse cum suis adeo execranda sacra immolaverat diis; quorum et ad futurarum rerum scientiam consequendam, apertis ferro visceribus, exta solebat inspicere; unde infelix de vincendis Persis, eorumque potendo regno, et nobili de barbaris debellatis adipiscendo triumpho certis (ut sibi videbatur) ex signis spem haud dubiam

conceperat; adeo ut ante victoriam cecinisset pœana, seque ipsum Alexandrum Magnum esse jactasset; sibi que dixisset, æque ac illi olim, usque ad Indos, omnibus debellatis hostibus, patere aditum, assectantibus Romanum exercitum deorum phalangibus. Probrosa hæc de humanis deis immolatis (ut dictum est superius) tum Charris in Mesopotamia, tum vero abundantius Antiochiæ sunt reperta, et in lucem prodita, publiceque exposita, velut egregia trophæa de hostibus debellatis erecta: cum in illum, loco triumphalium acclamationum, ab universo populo sunt jactata convicia, repetita probra, ac illerate etiam contumeliæ: Deoque simul immense actæ gratiæ, quod a tali immanissimo Scythia Romanorum liberasset imperium.

72. De Libanio et Ammiano laudatoribus Juliani. — Discruciantur hæc audientes Gentiles et erubescabant, cum nulla satis idonea ad excusandum deorum imbecillitatem, imo et proditorem, qui falsis promissionibus a limitibus Romani imperii exercitum abduxissent et in manus hostium conjecissent, verba suppeterent. Unus tantum reperitus est Libanius sophista Antiochenus, Juliano (ut vidimus) magno amicitie vinculo adstrictus, qui funebrem in ipsius imp. laudem scripsit orationem, qua eum pro arbitrio laudibus in caelum eiecit, et inter numina collocavit. Sed quid in ea homo vanus somnians effutierit, Socrates³, qui eam legit, his verbis significat, cum in eundem Christianam religionem subsannantem invehitur: « Porro autem cum Libanius sophista Christianos salse irrideat his verbis: Hominem ex Palestina oriundum, Deum Deique filium faciunt: mihi videtur penitus oblitus, se in extrema oratione sua, Julianum in deos retulisse, in hunc modum: Primum, inquit, mortis illius nuntium parum aberat quin lapidibus obruissem, tanquam contra deum mentitum; » quod scilicet Julianus deus factus, mori non posset; sed subdit: « Deinde paulo longius progressus: O demonum, inquit, alumne, demonum discipule, demonum denique assessor. Quanquam ille aliter ista intelligebat, tamen cum nomen ambiguum, quo etiam diabolus significatur, non vitaret, eadem visus est dicere, que Christiani in probris objectandis dicere consueverunt. Quare si ad quemquam laudibus ornandum omni studio incubuisset, nomen ambiguum vitare eo modo debuisset, quo aliam vitam vocem; quam quidem, cum esset ob eam reprehensus, a suis libris prorsus deleuit. » Hæc Socrates: idemque testatur, eadem de laudibus Juliani oratione Libanium recensuisse libros ab eo compositos, cum superius² de ipsa item oratione tunc ab eo scripta mentionem faciens, sic ait:

73. « Eodem tempore Libanius sophista orationem, qua mortem deleuit Juliani, composuit, eamque Julianum, sive Funebrem inscripsit; in qua non modo omnes ejus res gestas illo dicendi genere, quo hominum laudes celebrantur, persecutus est,

¹ Theod. lib. III. c. 22. — ² Idem lib. III. c. 21. 22.

³ Socrat. lib. III. c. 19. — ¹ Idem ibid.

sed librorum etiam, quos contra Christianos ediderat, et quod in illis Christianorum scripta ridicula, nugisque referla monstraverat, mentionem fecit. » Sed de illis superius scitis. Addit auctor inferior, scriptum ab eodem Juliano commentarium, quem *Cypriacismum* inscripsit. Cynicorum quippe philosophorum fuisse studiosissimum, epistola illa, quam adhuc, cum Caesar esset, scripsit ad Maximum, declaravit. Lucubravit quoque librum illum, cujus est titulus, *Cæsares*; non aliam puto ob causam, nisi ut ea occasione carperet Constantium, quem veste indutum muliebri dea deliciarum conjungeret una cum filiis, se vero Solis filium, Mercurii sententia comprobaret; ubi hæc in fine ridicula habet: « Dii vero, impietatis vindices, ut ipsum Constantinum, ita et ejus filios cruciabant, sanguinis cognatorum fusi penas exigentes: donec Juppiter in Claudii et Constantii gratiam a malis respirare concessit. Tibi autem (Mercurius, ad me sermonem dirigens, inquit) feci, ut solem patrem agnosceres. Tu vero ejus præceptis obtemperato: illum tibi lutum portum et perflugium, dum in visis agis, compara; quando vero oportebit hinc excedere, cum bona spe tibi demum propitium ducem constitue. » Hisque verbis imposuit finem orationi. Sed ex impietate concepta spes eum vana fefellerit; quippe tali parenti frustra confisus, cum se tum a Persis victum, tum vero a Christo (quod acerbius illi fuit) superatum cognosceret, plane desperans, ac numina blasphemans, e vita excessit. Porro quod ad ejus scripta pertinet; præter Misopogonem, alias quoque scriptas orationes. Sed de ejus scriptis alibi pluribus ex Suida.

74. Quod vero ad illius laudatorem Libanium spectat, ex ea plane oratione, quam post obitum Juliani in ipsius laudem conscripsit, qua et non leviter Christianam religionem carpit, prorsus eluditur commentum illud, quod sub falso Amphiloohii nomine narratur in Vita Megni Basilii; quo fertur, Libanium persimilem de interitu Juliani (quam Basilium vidisse diximus) visionem noctu per somnium conspexisse, cum esset in castris: quem tamen ex litteris Juliani constat Antiochia fuisse relicum. Sed et quod ibidem dicitur, ipsum Libanium septimo post obitum Juliani ab exercitu fugientem, ad eundem Basilium Caesarem convolasse, atque ejus unliasse obitum, petiisseque fieri christianum, consensumque esse sacrum baptismum, atque una cum ipso Basilio commoratum esse: sunt hæc plane digna risu, qua et fidem derogent nonnullis, qua ab aliis accepta, in eadem Vita vera esse probantur. Talis profecto est opera impostorum, ut cum falsa ingerant, vera mendaciorum admixtione corrumpant. Repugnant his etiam qua post hæc ab eodem Libanio ad eundem Basilium epistola scriptæ sunt. Sed de Libanio Eunapius Sardianus hæc inter cætera: « Nemo omnium, inquit, qui a Libanio affecti, et in familiaritate recepti fuerant, abiit a morsu immunitis: nam quali quisque erat ingenio, confestim norat; illiusque animum in vita, an virtutes pro-

nior esset, perspectrum habebat: egregius artifex in exprimenda atque ex vero confingenda morum similitudine in utramque partem. » Hæc et alia Eunapius. Tribuit et hoc illi vitio Socrates¹, quod pro tempore instar Protei, diversos animi vultus mutare soleret: nam regnante Constantio, eum scriptis mirifice commendavit; cum vero defunctus est, criminosis eundem contumeliis deturpavit. Caruisse autem uxore Libanium tradit Eunapius, usui tamen habuisse mulierculam concubinam, obiisseque longa senectute confectum. Cæterum licet in aliis lucubrationibus suis Libanium Gentilibus sapiens et eruditus videri potuerit, in duabus tamen illis ab ipsis Ethnicis pariter collaudatis, altera qua de Daphne inscripta erat, altera vero de laudibus Juliani, quarum meminimus, apud viros prudentes atque disertos magna insipientie specimen edidit; visusque iisdem est flaccidus, mollis, languidus, enervatus, ac scena dignus; cujus dictio levis comedi potius, quam qua cujus personam ageret, gravissimi oratoris referret exemplum.

75. Cæterum in conscribendis Juliani rebus gestis, celeberrisque ejus laudibus, æquiores se præbuit Ammianus; qui etsi in his (ut sepe demonstratum est) limen interdum veritatis transgressus est; tamen in memoriis revocans, sibi non encomiastæ, sed historici fore numeros exsolvendos; post contexta præconia Juliani virtutum laudans ejus justitiam, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, castitatemque cum liberalitate conjunctam, nec non in militari disciplina solertiam; vitia tandem paucis, licet prolixiore indignis oratione, ita perstrinxit²: « Levioris (nempe erat) ingenii; verum hoc instituto rectissimo temperabat, emendari se, cum deviare a fruge bona, permittens: » sic plane restituenda lectio est; cum pro *levioris*, aliqui codices legant *lentioris*, alii *lenioris*: hæc enim exploditur penitus posterior lectio, cum ab auctoris sententia discrepet; cujus institutum est, in his vitia, et qua in homine corrigenda fuissent non virtutes describere: verum nec quod prior habet, fuisse lentioris ingenii, auctoris sensui satisfacit. Quamobrem textus emendatio illa placuit, que ab erudito viro Billio in suis observationibus adnotatur; ut loco *lentioris ingenii*, sit restituendum, *levioris ingenii*: etenim levitatis notam eidem Gregorius Nazianzenus³ inurit; qua quidem germana lectio ex ejusdem Ammiani verbis superius positis restituitur; siquidem alibi⁴ idem levitatis peccatum incolens, hæc in eandem prorsus sententiam verba habet: « Levitatem agnoscens commotioris ingenii sui, profectus proximsque permittit, ut fidenter impetus suos aliorum tendentes, ad quæ decebat, munitu opportuno frenarent. » Ita Ammianus; sed subdit de alio ejusdem Juliani vitio hæc insuper⁵:

76. « Lingua erat fusioris, et admodum raro silens; præagiorum seiscitationi nimis deditus,

¹ Socrat. lib. III. c. 19. — ² Ammian. lib. XXII. — ³ Greg. Naz. oral. 1. in Jul. — ⁴ Ammian. lib. XXII. — ⁵ Idem lib. XXV.

ut æquiparare videretur in hac parte principem Hadrianum; supersticiosus magis, quam sacrorum legitimus observator; immeras sine parcimonia pecudes mactans: ut æstimaretur, si revertisset de Parthis, boves jam defuturos: Marci illius similis Cæsaris, in quem id accepimus dictum, *et λέγει ἔστι, Μαρτῶ τῷ Καίσαρι ἂν συνεκτοί, τῆμῆς ἀπωλώβητα*, vulgi planisibus ketus, laudum etiam ex minimis rebus intemperans appetitor, popularitatis cupiditate cum indignis loqui sæpe affectans. » Subdit his post alia de legibus ab eodem injuste latis. At si cupis summam scire hominis pravos mores, ac præsertim levitatem, quam in eo omnes redargunt, eamque certis signis representatam, simulque ejus exitum infelicem; accipe divinum diu ante pronuntiatum atque posteris commendatum oraculum, inter divina scriptorum monumenta reconditum, in quo mireris videre expressum in omnibus Julianum; sic enim se habet: « Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat. Huic exemplo venit perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam. » Hæc in sacris proverbii Salomonis, Juliano in omnibus congruentia, licet dicta sint de apostatis omnibus.

77. *Orationes a Gregorio Nazianzeno in Julianum conscriptæ.* — Sed age jam hominis turpitudinum monumenta vetera reseramus. Extant duæ ingentes sceleribus Juliani sculpte columnæ, duæ inquam illæ a Gregorio Nazianzeno orationes in Julianum conscriptæ, quarum excellentiam haud satis digne laudare queant clarissimi oratores; easque prudens quisque discriit duo fulmina, magno cum fragore tonitruï, veritatis luce corusca, in horrendum monstrum valido impetu cælitus missa: ex quibus pro instituti ratione salis erit hic pauca, quæ ad finem, nempe posteriori oratione, congruum homini panegyrum absoluturus, munus tanto dignum imperatore, illi offert, hæcque habet: « Hæc nostræ, hoc est, Galilæorum; hæc contemptorum et abjectorum hominum narrationes: hæc nos, qui Crucifixum adoramus: hæc piscatorum, et (ut ipsi aiunt) imperitorum discipuli: hæc nos, qui cum vetulis sedemus et psallimus: hæc nos longis jejuniis confecti et exanimes: hæc nos, qui frustra vigilamus, atque in nocturnis stationibus nugamur; et tamen vos prosternimus. Ubi sunt grammatici? Ubi consilarii (libet enim ab indoctorum nostratum quodam, ut idem vobis videtur, triumphalem hymnum mutuari)? Ubi sacrificia, et sacra, et mysteria? Ubi victimæ tam aperte, quam occultæ? Ubi aruspicinæ ars, quæ laude ac predicatione efferretur? Ubi præscientiæ vanitas, et ventriloquorum signa? Ubi clara illa Babylon sermone celebrata, et orbis universus terrarum per exiguum et execrandum sanguinem cogitatione perceptus? Ubi Persæ illi et Mædi, qui manibus tenebantur? Ubi dii illi, qui ducebantur, et deducebant, et propugnabant,

simulque pugnabant? Ubi illa adversus Christianos oracula, et minæ, nostrique ad præstitutum diem etiam ad ipsum usque nomen oppressio? Evanuerunt omnia. Falsæ sunt, diffluerunt, somno similes extiterunt impiorum jactationes. » Et paulo post, recitato Sennacherib¹ exemplo in Judæos temere insultantis, et Ezechiæ in Deum Israel spem habentis, hæc addit:

78. « Nos autem, quibus nulla alia arma, nec muri, nec præsidia, præter spem in Deum, reliqua erant, utpote omni humano auxilio prorsus destitutus ac truncatus; quem tandem alium aut precum auditorem, aut minarum depulsorem habituri eramus, quam Deum, qui jurat adversus superbiam Jacob? O incredibiles narrationes! o rerum spe conceplarum temeritatem? Demoniis instar ejusdem victimæ, promissi fueramus: ac magna illa Dei hæreditas, gens illa sancta, regale sacerdotium, unius spei præmium, atque unius belli palma facti eramus. Hæc tu scilicet Christianis ob salutem per eos male acceptam præmia retulisti? » cum scilicet a vindice Constantii imperatoris gladio puer subductus esset. « Hæc Domino Deo tuo rependisti? Ac prius quidem, cum Deus suam pro nobis iram adhuc sustineret atque differret, nec dum omnem zelum suum inflammasset, verum sublimes adhuc adversus impium manus haberet, atque arcum tametsi jam adductum atque paratum per vim retineret, tantisperque expectaret, dum tota illius improbitas, quasi supputridus et malignus quidam morbus erupisset (hic enim divini judicii mos est, vel ut per penitentiam salutem afferat, vel justus puniat), tum nos ea quæ fiebant, acre et acerbe ferentes, atque ad futurum animis fatiscentes (nec enim ipse benignitatem suis absconditam ferebamus), has ad eum voces emittebamus, partim Dominum invocantes, partem vel apud benignum et facilem patrem conquerentes, partim velut exprobrantes et cum eo exposulantes, ut solent qui in dolore versantur. Et quid? Deus repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ? » etc. Et paulo post: « Hæc quidem ipse prius et cogitabam, et ad Deum clamabam. Nunc autem quam diversas voces assumo! Impiorum exitium deinceps lugeo; isque qui nos odio habent, benignum me præbeo, atque hujusmodi verbis utor: Quo modo facti sunt in desolationem! subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam; iniquam pulvis, quam turbo abstraxit: tanquam lanugo, quæ a vento disjicitur; tanquam ros matutinus, tanquam emissa sagitte stridor, tanquam tonitruï impetus, tanquam fulgur emicans. » Et post nonnulla de Gentilium salute, quam cuperet, elocutus, in triumphales rursus voces erumpens, hæc addit:

79. « Mihi, inquit, rursum in triumphalem cantum sese oratio referat. Cecidit² Bel; contritus est Dagon; palus factus est Saron; pudefactus est

¹ Prov. vi. — ² Greg. Naz. oral. ii. in Jul. — ³ Isaie xxxiii.

⁴ Reg. xviii. — ⁵ Amos. vi. — ⁶ Psal. lxxii. — ⁷ Psal. ix. — ⁸ Isai. xcvi.

Libanus. Non jam fatuum imperare jubebunt, hoc est idolorum agmen molis et sensus expertis : nec muscam quærent deum Accaron, aut si quid ea magis est ridiculum : non jam lucos et excelsa loca mente concipient, montemque omnem frondosum et umbrosam. Non jam filios suos et filias dæmoniis immolabunt; quod olim Israel a prophetis¹ abjieciatur. Sed quid hæc colligo? Ad præsentia et nostra me convertam : non jam in sacras nostras aedes pravos oculos conjiciet : non jam aras, a purissimo et incruento sacrificio nomen habentes, selesto sanguine contaminabunt : nec loca non adeunda per impia altaria probro ac dedecore afficient : non jam sacrilega manu voliva dona diripient et profanabunt, impieclatè avaritia cumulant : non jam presbyterorum canitiem, diaconorum sanctitatem, virginum pudorem contumelia perfundent : non jam in sanctorum incisorum viscera fodos et impuros porcos immittent, ut simul et pabulo, et visceribus satientur : non jam martyrum sepulcris ignem admovebunt, ut per eorum ignominiam alios a certamine deferreant : non jam sanctorum reliquias cum vilissimis ossibus per contemptum permixtas flammis absument, aut in ventos spargent, ut eo honore, qui ejusmodi hominibus debetur, eos privent : non jam cathedram pestilentie construcentes, maledicta et convicia adversus episcopos, et presbyteros, atque etiam prophetas et apostolos, Christumque adeo ipsum conjecta, pro deliciis habebunt : non jam adversus nos dies festos ac lætos agent, legis interdico ab adulterina doctrina nos excludentes, perinde atque eadem opera linguas quoque nostras obstruunt. Age, imperatorias tuas et sophisticas orationes, atque inevitabiles tuos syllogismos, et enthymemata deprome. Videamus qualia etiam piscatores et rustici apud nos loquuntur.» Atque post multa de inani deorum potentia, cassaque virtute, eorumque vaticiniis risu dignis, diserte locutus, hæc demum apostrophe præmissa perorat² :

80. «Hæc tibi pro pede sit munus, vir optime et prudentissime (libet enim tuis te verbis affari). Hæc nos, qui præclara illa et admiranda lege tua a litterarum studiis exclusi fuimus. Vides tandem quod in finem usque tacituri, nec edictis tuis perpetuo silentio multandi eramus, sed liberam tandem vocem emissuri, tuæque stultitiæ indicem et confutricem. Ut enim cataracte Nili ab Æthiopia in Ægyptum cadentes, et solis radii tametsi nubæ aliquantisper obducantur, nulla arte inhiberi queunt; sic nec Christianorum linguas compedes injici, portenta vestra proscindentibus. Hæc a Basilio et Gregorio habes conatum tuorum adversariis atque hostibus, quemadmodum et ipse arbitrabaris, et aliis persuadebas, minis tuis nos videlicet ornans et celebrans, acriusque ad pietatem acens; quos et vita et doctrina et multa animorum concordia claros et nobiles jam inde a Græcia cognoscens, honore cyclopeo afflicebas, postremosque ad persecutionem

reservabas, et fortasse velut triumphale quoddam donum dæmonibus offerre proponebas, si te a Perside redeuntem exceperissent; aut etiam ad barathrum tuum abripere sperabas, multum opinione falsus. Neque enim adolecentibus illis ignaviores sumus, qui in flammis rore perfusi sunt, et belluas per fidem vicerunt,» etc. Ac rursum :

81. «Hanc orationem pro Porphyrii mendaciis et deliramentis habe, quibus vos tanquam divinis vocibus gloriamini; aut etiam pro tuo Misopogone, seu Antiochia (nam utrumque orationi titulum inscribis), qua quid apud Christianos abjectius aut contemptius? cui tum quidem purpura magnitudinem afferebat, et palpones illi, qui tua omnia laudibus in caelum ferebant: nunc autem barba corrupta est et raptata, simulque cum iis, a quibus elaborata est, irrita. In qua tu quidem eo nomine valde intumescis.» Atque demum : «Hanc a nobis sempiternæ ignominie columnam habes, Herculeis columnis sublimiorem atque insigniorem. Hæc enim undantaxat loco fixæ sunt, illisque solis sunt, qui illic perrexerunt, conspicuæ : hæc autem fieri non potest, quin viva et agibilis omnibus immotescat; quam futurum quoque tempus (mibi crede) suscipiet, te tuæque scelera proscindentem, cæterosque omnes erudentem, ne eadem audacia adversus Deum efferantur; ne alioqui eadem crimina perpetrantes, iisdem quoque penis mulcentur.» At Gregorius hactenus. Hisque jam loco funebrium panegyricorum perpetuæ ignominie titulo inscriptis sepultura commendetur Apostata; cum et justo Dei judicio factum sit, ut quos alii cum laudantes commentarios conscripsere, omnino perierint; utpote quod quæ mendaciis nituntur, stabilia firmaque esse non possint : quæ vero a Gregorio scripta sunt, veritatis soliditate constantia, æternitati consecrata tanquam in adamantino ungue conscripta immortalia perseverent : auctor est enim Zozimus¹, complures Historicos et poetas res Juliani persecutos fuisse : sed et Eunapius testatur, se res ab eo gestas per annos singulos collegisse atque scripsisse; at perierunt hæc omnia, simulque oratio panegyrica Libanii, necnon carmen Callisti, cuius superius mentio facta est.

82. Quod autem Basilio in primis nomine, suoque demum offerat Gregorius ejusmodi munus orationis; non sic quidem accidit, ut eandem una simul elaborarint, quod in his conscribendis alter indigeret alterius ope; sed quod, cum ea fuerit oratio a Gregorio elucubrata, dum in solitudine Pontica una simul cum Basilio versaretur; sicut vita instituti, ita et Incubationum ac reliquorum laborum esset una communicatio atque indiscreta conjunctio. Sic enim ambos et frequentia populi, et conturbatio hominum subduxit divinus Spiritus, atque in locum desertum impulit, et in Pontica solitudine velut in pharetra sua sagittas electas abscondit, ut opportuno tempore postea educeret ad fa-

¹ Psal. cv. — ² Greg. Naz. orat. 11, in Jul.¹ Zozim. lib. 111.

ciendam vindictam in nationibus, et increpationes in populis: quarum altera (ut vidimus) fulguris instar sic jaculatus est celsam turrim, mentem magnam, superbiam ipsam atque fastum imperatoris Apostatae extollentem se adversus scientiam Dei, ut ignominiose ille prostratus, conversus sit in f. lulum et opprobrium, expositusque omnium derisionibus atque sibilis: alteram vero, majorem stragem idem divinus Spiritus adversus hæreticos paraturus, exauit. Sed jam cum ignominia sepulto tyranno, labore fessi, tedioque prolive in eodem semper argumento versantis orationis affectu, consideramus ad breve saltem spatium temporis cum isdem Gregorio atque Basilio in Pontica solitudine simul agentibus, eorundemque susceptum adeo admirandum vitam institutum perdisceamus.

83. *Basilii et Gregorii in eremo versantium consuetudo et res gestæ.* — Sed quid de his primo dicendum? Cum enim haud ignavi fuerint jam ab ineunte ætate virtutum cultores, et inter improbos agentes inventi sint optimi; quales putandi sunt evasisse, cum in hoc unum, cæteris omissis curis, omne studium impenderent, ac sollicitius laborarent? nam de se ipso Gregorius omnem laborem in eo se insumpsisse testatur, ut rerum omnium temporalium compendiosam jacturam faciens, animi affectus quoscumque sic rationi subjeceret, ac spiritui redderet obsequentes, ut summum christianæ philosophiæ verticem pertingeret; cujus causa feliciter, quam Athenas, Ponticas illas paucis pervias pelierat solitudines; sit enim in Apologefico¹: « Quamquam ab ipsa juventute acerbis sum (libet enim aliquid nullis incognitum afferre), atque ad Deum a vulva ipsa projectus, et ex materna pollicitatione donatus, ac postea periculis confirmatus; simulque cupiditas crevit, et ratio concurrat; omniaque ei, qui me in sortem accepit et servavit, dono dedi, opes, splendorem, valetudinem, sermones ipsos, ex quibus hunc duntaxat fructum cepi, quod eas contempsi, et quædam habui, quibus Christum anteponebam; ac dulcia mihi facta sunt eloquia Dei, ut favus mellis; ac prudentiam advocavi et sapientiæ dedi vocem meam; aliæque etiam hæc adjunxi, nempe iræ moderari, linguam frenare, oculum coercere, ventrem regere, gloriamque huius manentem calcare. Inspicienter hoc quidem, sed tamen dicam: his rebus plerisque fortasse haud deterius factus sum. » Hæc ibi; idemque alibi alia hæc addit occasione²:

84. « Fuit quondam illud tempus, cum inter juvenes et æquales meos nullus mihi robore par erat; ac me Christus et fide adamante ipso duriore præditum et validissimis armis undique septum atque munitum adversus hostem in certamen educebatur. Et quidem ego divinis oraculis evolvendis mentis puritatem collegi, ex sacris nimirum litteris spiritum exprimens: quarum lectio hoc mihi præstitit, ut amarum profanorum librorum, qui antea fuerat, et non nisi fictis coloribus inducitur pulchritu-

dine animum meum demulcebant, salsuginem expuerem. Ad hæc carnem meam ætatis flore lascivientem et astuantem nullis et crebris laboribus attrivi. Ventris satietatiam vicinamque rabiem sustuli, oculos temperantia adjumento palpebris infixi, iram abrupti, membra devinxi, risum deploravi. Omnia Christo cesserunt, priora omnia conciderunt, terra mihi lectus fuit, asperrima vestis membra contexit, pervigilia etiam, et lacrymarum imbres adhibui; interdum labori humores suljuxi, hymnis tota nocte concinendis corpus instar statuae detixi, nullam omnino humanam voluptatem ne in animum quidem et cogitationem admittens. Atque hoc quondam mihi vita institutum erat; caro quippe fervebat, cujus cura omnis in hoc versatur, ut hominem cælesti ascensu prohibeat. Quin etiam gravem divitiarum molem abjeci; ut onere omni excusso, levis ad Deum ferar. » Hæc quidem Gregorius (ut ibi apparet) cum juvenitatis suæ jam factus senex, et morbo languens ista recolit, inno alleviandi mororis causa versu cecinit. At nec his minoræ Basilium præstitit, cujus comparatione se peditem ad Lydium curram Gregorius fuisse testatus est³.

85. Qualisnam vero esset amborum in eremo vite usus, quæve studia, ex ejusdem Gregorii scriptis licet accipere. Quamvis autem ambo in eadem Pontica degerent solitudine, seorsum tamen ab invicem habitabant, instar monachorum Ægyptiorum, quos nominabant Anachoretas: quorum enim Basilium (ut superius dictum est) in Ægyptum peregrinatus mansuiculas inspexisset, prope fuerat imitatus exemplum. Quod autem separatas ab invicem casas non tuguria habitarent, certum deducitur argumentum ex brevi illa⁴ epistola ejusdem Gregorii ad Amphilochem in eadem eremo commorantem, quæ sic se habet:

86. « Panes a te non postulavimus, ut nec aquam ab iis qui Ostracinam incolunt. Olera autem si a viro Ozizalense peterimus, quorum apud vos summa copia, apud nos vero magna penuria est, nec mirum fuerit, nec a consuetudine alienum. Ne graveris itaque ad nos olera mittere plurima et pulcherrima, aut quantum certe potueris: nam exigua quoque pauperibus magna sunt. Quandoquidem Magnum quoque Basilium cœna accepimus; quem cave, ne quemadmodum saturum philosophantem expertus es, ita etiam esuriientem et indignandum experiaris. » Hæc ipse. Sed ex his quoque delegitur arreptum ab ipso Gregorio austerum vitæ propositum; quippe qui in regione frigifera, ut superius dictum est, adeo sterilem delegisset locum, ubi nec olusculorum suppeteret abundantia: ut acciderit juxta illud divine scripturæ⁵: « Dedi ei in solitudine domum et tabernacula ejus in terra salsuginis. » Cæterum licet sedes ista solitudinis squallens ac inamœna esset; tamen qui potens est Dominus parere mensam in deserto, dedit illis, ut licet circumvallati essent extrema rerum inopia, merore tamen va-

¹ Greg. Naz. Apolog. 1. — ² Idem de silentio in jejuniis.

³ Greg. Naz. oral. in laudem Basilii. — ⁴ Idem epist. XII. — ⁵ Job. xxx.

cuan atque in omnibus lætam vitam hilarcmque transierunt; quod plane illa declarat epistola ad ipsam Basilium ab eodem Gregorio his verbis conscripta¹:

87. « Quoniam quæ jocando ad te scripsimus, æquo animo fers, age quæ sequuntur adiciamus, ab Homero infimum ducentes. » Nempe ex verbis Ulyssis in Odyssea Demodocum hortantis ad equi Trojani ornatum decantandum :

Nonne age progrediens infernum concine, quaso,
Ornatum.

« Tugurium videlicet lecto et januis carens, focum ignis et fumi expertem, parietes igni exsiccatos, ne lutii guttulis impetamur, Tantalii similes, eademque pœna muletati; nimirum in aquis sitientes; jejunas etiam illas et miseram epulas, ad quas e Cappadocia, non tanquam ad Lolophagorum inopiam, sed velut ad Alcinoi mensam nos novi et ærumnosi naufragi evocati sumus. Memini enim panes illos et juscula (sic enim nominantur), semperque meminero; dentibus circa fragmenta collabescentibus, ac postea sese erigentibus, velutque e cœno emergentibus. Quæ tu scilicet sublimius exaggerabis, propriis nempe calamitatibus orationis magnitudinem tibi suppeditantibus. Quibus nisi magna illa, vereque pauperum studiosa mater tua nos quam celerissime liberasset, nobisque tempestale jactatis velut portus exitisset; jam pridem apud vivos esse desissemus, fidei Ponticæ nomine non majorem laudem consequentes, quam miserationem moventes. Quoniam porro modo steriles illos hortos, eribusque carentes præteribo? Augiæque finium e domo expurgatum, quo eos oplevimus, cum montosum illud plastrum, et ego vindemiarum, et tu factus homo, hac cervicæ, manibusque his, quæ laborum vestigia etiamnum ferunt, traheremus (o terra et sol, o vir et virtus! paululum quidem more tragico exclamabo), non ut Hellespontum jungeremus, sed ut præruptum et præcipitem locum exequeremur. Harum rerum commemoratio si tibi molesta futura non est, utique nec nobis; si autem molestiam allatura est, quanto molestiores nobis res ipsas fuisse credendum est? Ac majorem partem prætermittimus: impedit enim timor, ne complura alia, quibus frui nobis conflagit, exponamus. » Hæc Gregorius.

88. Porro maguam illam, quam appellat, Basilii matrem, quæ isdem in eremo agentibus atque fame propemodum enectis annonam suppeditavit, Eumelia² dicebatur; quæ olim una cum viro suo, item Basilio nominato, tempore persecutionis Maximini imperatoris, pro fidei confessione facta fuit extorris; et ad hæc usque tempora vita superstes, nihil verita sexum aut ætatem, filium Basilium in eremum proficiscentem secuta est; sed quod monasticæ observantiæ instituta non paterentur, una cum

filio ipsam degere, in villa trans fluminis ripam sita habitare delegit: ejus quidem loci idem Basilii meminit in epistola ad Eustachium³, post suæ habitationis loci cum Gregorio habitam mentionem, his verbis: « Aliquando in villa, quæ ultra fluvii ripam est, apud matrem meam, instar amicorum mutuo inler nos conversati sumus, atque noctes et dies colloquia miscuimus. » Hæc ipse. At non Basilii tantum, ut testatur, matrem trans amnem positam invisibat; sed ipsa mater (ut dictum est) ferens annonam, ad ipsos Basilium et Gregorium aliquando pergebat. Quando autem illam senectute jam valde confectam contigerit ex hac vita migrare, inferius dicturi sumus, sed ad Gregorium redeamus.

89. Quid vero ipse Gregorius ad Basilium de his, in quibus versarentur, dum esset una cum eo in eadem Pontica solitudine, exercitiis, rursus post priores has recensitas litteras scribat, audiamus⁴: « Quæ prius, inquit, de Pontica commoratione scribebam, joco, non serio scribebam; quæ autem nunc scribo, admodum serio scribo. Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constituet, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habebam? quandoquidem molestia sponte suscepta voluptati minime voluntariæ præstat. Quis psalmodias illas et vigiliis dabit, atque ad Deum per orationem peregrinationes, illamque veluti materia vacantem et incorpoream vitam? quis fratrum eorum, qui dii a te efficebantur, atque in altum evehebantur, concordiam, animorumque conjunctionem? quis virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? » Sunt enim hæc regulæ illæ monasticæ Basilii, quæ extant; ex quibus reliqui, qui postea vixerunt sanctissimi Patres, monachorum institutores, disciplinam hausserunt. Sed subdit: « Quis divinorum oraculorum studium, lucemque in ipsis duetu atque auspiciis Spiritus sancti inventam? » dabit scilicet. « Aut, ut minora et leviora dicam, quis diversas operum vices et labores? quis lignorum comparationes et lapidum fractiones? quis arborum consitiones et irrigationes? quis platanum illam auream, et Xerxis platano præstantiorum, in qua non rex, sed monachus afflictus luxu diffuens sedebat; quam ego plantavi, Apollo rigavit, hoc est tua excellentia, Deus autem in honorem nostri auxit, ut seduli laboris nostri et industrie monumentum apud vos conservetur: quemadmodum virga illa Aaronis, quæ floruerat, in arca servata esse dicitur et creditur? Sed hæc optare quidem per facile, consequi autem non perinde facile. At tu mihi adesto, virtutemque conspiratione tua atque opera mihi fove: eamque ubilitem, quam quondam collegimus, precibus tuis conserva; ne aliqui paulatim velut umbra dilabamur, advesperascente die. Equidem ipse te magis, quam aerem, spiro; idque solum vivo, quod tecum sum vel coram, vel absens per animi simulacrum. » Hæcque Gregorius ad Basilium, dulcem refrigerans

¹ Greg. epist. VIII. — ² Greg. Naz. orat. I. in laud. Basilii

³ Basil. epist. LXXIX. — ⁴ Greg. epist. IX.

memoriam beatissimi illius eremi incolatus; sicut et alias opportune facit, cum ægrotanti postea Basilio in memoriam revocat, quid ipse dixerit aliquando, cum Gregorius coram illo psalmos Davidicos explanaret; ait enim ad ipsum scribens¹:

90. « Recordor adhuc presentie tue, qua una conveneramus paulo ante in Mataya mea, » sic locus ille incolatus eremi dicebatur (mea enim si qua voce, tua intelligo), cum etiam et philosophia, qua tu philosophabaris; quam etiamnum ex recordatione stupeo. Ego quidem psalmum tibi septuagesimum secundum exponebam (nam id jubebas, et mihi repugnare non licebat in quo David primum² æstuat et turbatur propter reproborum prosperitatem; post vero, conversis ad futuri sæculi judicia et repositam cuivis vitæ generi retributionem cogitationibus, ab animi perturbatione quiescit, maioremque solatur. Expositionem autem, quantum fieri poterat, ad commovendos affectus attemperabam; cum ex nostris, tum ex peregrinis eadem disputans; cum scirem me viro docto ac tanto disserere; simulque sentirem ad hoc me disserendi genus impulsu spiritus rapi, et ad doloris affectus exacui. Nihil enim ita ad exprimendos doloris affectus faciendum reddit, atque ipsa animi passio. Fluebat quondammodo sermo noster: In vero interea, dum loquebar, quasi stimulis quibusdam excitatus, manibus in caelum extensis, vultuque quasi ad Orientem verso (Orientem enim aspiciere poteris) exclamabas: Gratias ago tibi, Pater, o conditor hominum tuorum, quod nos etiam invitos recte fingis, et per externum hominem internum purgas, et per adversa ad beatum nos finem perducis, que verba ipse nosti abs te prolata. Et quid opus est omnia recensere, quar cum ante nos, tum una nobiscum philosophabaris, veluti exultans ex morbo, ita ut discipulum haberes, quem volebas esse doctorem? At cuius gratia ista commemoro? ut per te ad omnes illud vociferem ac pronuntiem; quod in nobis deplorandi magis sunt, qui interno anime morbo laborant, quam illis nos, qui corpore ægrotamus, si quidem ad hunc modum affecti fuerimus; et quod potius sit morbus philosophans, quam terrenarum rerum successus indomitus. » Hactenus Gregorius. Ex quibus plane intelligis, quanti Basilius Gregorium fecerit, dum ipsum divinam Scripturam explicantem audiret quam libentissime. Sed reliqua prosequamur.

91. Ruffinus³ agens de auctorum in eremo consuetudine, partisque inter eos officii, hæc tradit: « Basilius Ponti urbes et rura circumiens, desides gentis illius animos, et parum de spe futura sollicitos, stimulare verbis, et prædicatione succendere, callumque ab his longæ negligentia copit abolere; subegitque abjectis inanum rerum et sæcularium curis suimet notitiam recipere, in unum coire, monasteria construere; psalmis, et hymnis, et orationibus docuit vacare, pauperum curam gerere, eisque habitacula honesta, et que ad victum neces-

saria sunt, præbere; virgines instituere, pudicam castamque vilam omnibus pane desiderabilem facere. Ita brevi permutata est totius provincie facies, ut in arido et squalenti campo videretur seges secunda, ac læta vinea surrexisse. Gregorius vero bonum semen non patiebatur aut per spinas jacere, aut inter saxa dispergere; sed bonam terram cordis sui jugi cultu et exercitiis indesinentibus excolebat. Et nullo amplius hic in semetipso, quam ille in cæteris proficiebat. Suscipere ille quo renuntiantes sæculo deferebant ad pedes suos, et dividere, ut quisque eguisset, curam gerebat; iste nihil habendi et omnia possidendi contentus sacramento, erga solas sapientie divitias avarus et multum cupidus inhaerebat. Ille coire plures in unum, et sui invicem in necessariis habere sollicitudinem docebat; hic sui exemplo, quod erat absolutus et liber, cunctis sermone apostolico prædicabat⁴: Ego autem volo vos sine sollicitudine esse; et Dominus in proximo est; nihil solliciti sitis; sed tanquam servi Christi hoc solum estote solliciti⁵, quando redeat Dominus de nuptiis. Ille delinquentibus misericorditer condolare et a delicto revocare; hic per divini eloquii gratiam delinquenti incitamenta pravenire, nec sinere labi eum, qui difficulter erigeretur elisus. Ille in fide purus; hic in prædicatione liberior. Ille Deo humilis; hic etiam hominibus erat. Ille arrogantes contemptu, hic ratione vincebat. Sic in utroque diversa gratia unum opus perfectionis explebat. » Hactenus Ruffinus de partibus inter Basilium atque Gregorium pietatis officii; sed quam vere, ipse viderit. Nam quantum ex ipsorum epistolis scriptis colligitur, uno eodemque spiritu parique studio, iisdem ambo occupatos delentosque exercitiis perspicere licet.

92. At si, ut vidimus ipsiusmet Gregorii testificatione, arcto ac plane insolubili amoris vinculo ipse Basilio junctus erat; certe hand impari dici potest fuisse Basilius obstrictus in amando Gregorium: cuius quidem rei idem quoque ipse ea epistola fidem facit, quam dedit ad suos, cum importunis precibus ex dignis quibusdam prætextibus comparatis tentaretur revocari Cæsarem; ubi inter alia illud habetur de Gregorio præclarum elogium: postquam enim sui recessus dignam attulit rationem, excusationem afferens, cur minime petitis assentiantur, hæc subdit⁶: « Nunc quoniam per gratiam Dei voti nostri pro viribus facti sumus composites, organum benedictum, puteumque profundum adepti Gregorium, os illud, dico, Christi; parumper nobis, obsecro, parumper hanc morulam indulgete; quam non ad hoc petimus, ut urbium sectemus delicias, sed ut fruamur sanctorum convictu, » etc. Pluribus insuper admonet amicos illos, ut cum Arianos, tum etiam Macedonios vitent hæreticos, quorum errores disertis ex divina Scriptura petitis rationibus confutat.

93. *Inter Basilium et Libanium epistolæ.* —

¹ Apud Basil. epist. CXX. — ² Psal. LXVI. — ³ Ruffin. lib. II. c. 9.

⁴ 1. Cor. VII. — ⁵ Luc. XII — ⁶ Basil. epist. CXXI.

Dum sic Basilium una cum Gregorio in eremo versaretur, Libanius sophista Antiochenus, de quo multa superius, rursum cepit rhetoricam publice profiteri: ad quem cum parentes suos filios missuri essent, nobiles adolescentes Cappadoces cupierunt se Basilii litteris commendari; sicque cum ab eorum parentibus interpellatus Basilium esset, ad ipsum Libanium dedit ejus argumenti perbreve epistolam commendatitiam; quam cum ille accepisset; ubi Basilii esse cognovit, quem adolescentem Athenis probe novisset (quod est in proverbio) ex linea cognoscens Apellem, eidem coram astantibus in scribendi elegantia primas detulit; sed quibus hæc verbis; ipsum, quæso, Libanium audiamus¹:

94. « Ut ergo, inquit, epistolam reddiderunt qui illam attulerant, taciteque inspectis omnibus subridens et gaudens: Victi sumus, aiebam: Et quam victoria, rogabant illi, victus es? et quamobrem si victus es, non doles? In elegantium, inquam, epistolarum certamine victus quidem sum. At Basilium est, qui vicit. Is autem amicus noster est, et ob eam rationem gaudeo. Cum hæc dicerem, ex ipsis volebant litteris judicare de victoria; legique Alipius, audientibus reliquis qui aderant. Lata vero sententia est, me nihil esse mentitum. Et qui litteras habebat ac legerat, secum illas auferbat, ostensurus puto et aliis, ægreque ablatas restituit. Scribe ergo similia, et vince: hoc enim est me vincere. » Hæc Libanius de Basilii in scribendo excellentia, et quidem cum jam eloquentiæ nuntium remisisset, et in eremo constitutus divinæ Scripturæ potius delectaretur in dicendo simplicitate. Sed et ipse Basilium² de his rursus ad eundem affectantem atticam eloquentiam: « Quid enim habemus, quod ad linguam tam vehementer atticæ loquentem respondeamus, nisi quod piscalorum discipulum me esse profiteor, et te complector? » Sic ipse; qui et hæc ad aliam Libanii epistolam respondens³:

95. « Nos quidem, o præclare vir, cum Mose et Helia similibusque beatis viris versamur, qui nobis barbarica voce doctrinam suam tradunt; et nos que ab illis audivimus, loquimur, sensu quidem vera, verbis autem rudia; ut et hæc ipsa, que scribimus, indicant. Nam etiam si aliquid consecuti fuerimus a vobis instructi, interea tamen temporis pro oblivione excidit. » Hæc Basilium, quod olim rhetoricis facultatibus Libanio usus fuerat præceptore, non quidem Antiochiæ docente (ut vult Sozomenus⁴), sed Athenis, ubi Libanium doctissime tradidit Eunapius⁵: quamobrem hunc ipsum, licet gentilem hominem, nihilominus veneratione prosequi non prætermisit. Inerat et illud viro commendatione dignum, ac propterea a Basilio jure diligebatur; quod non sicut alii professores illius temporis, prædixitum filios, e quibus magnam vim pecuniarum exigeret, docere soleret, sed et pau-

peres, quos videret bonæ indolis et optimi esse ingenii adolescere: unde de his hæc ipse isdem quoque litteris ad Basilium¹: « Recte et illud coniectas, quod studia nostra pecuniis non æstimentur; sed satis sit non habenti quod det, si consuli sibi permittat. Etenim si sensero quinquam in rerum penuria constitutum amare litterarum studia, is mihi divitibus præferendus habetur, quanquam tales præceptores nos, cum adolescentes essemus non simus experti. At nihil prohibet, quosdam esse meliores. Nemo ergo pauper ad nos sese recipere cunctetur, si hoc unum duntaxat possederit, ut studiorum sciat perferre labores. » Hæc Libanius ad Basilium.

96. At quoniam ipse ethnicus deorum (ut vidimus) superstitioni addictissimus erat, hoc illi de Basilio displicebat, quod Christianæ religionis studiosissimus cultor, divinæ Scripturæ lectioni intentus, abdicasse jam, quibus operam dederat, rhetoricas disciplinas, scriptis ad eum litteris significasset; unde hæc tunc ad illum subinfense Libanius²: « Libros igitur, quorum pejorem dictionem, meliorem vero mentem ac sententiam esse dicis, habeto; nemo prohibet: eorum vero, qui nostri sunt semper, tui jam olim, radices adhuc in te manent, et manebunt, donec in hæc vita fueris; nec ullo tempore excidentur, etiam si illas quam minime rigaveris; » ac rursus³: « Si ista, inquit, sunt linguæ illaboratæ; qualis esses, si illam acueres? Ori tuo quidem insunt eloquentiæ fontes, quorum rivuli quosvis superant latices; nobis vero, nisi quotidie irrigemur, silentium relinquetur. » Hæc ipse.

97. Sed nec illud excidat de æstimatione Basilii, quam ingentem de illo Libanium concepsit, ipse ea plane declarat epistola, qua petitam ab eo orationem transmisit; est vero hujusmodi⁴: « Ecce misi ad te orationem meam abunde sudore perfusus. Quomodo namque non anxie sudarem, ei viro orationem meam mittens, cuius tanta est judicandi facultas, ut et Platonis sapientiam et Demosthenis in dicendo vehementiam frustra jactatas esse convincere queat? Sermo vero meus perinde est, atque si culicem conferas elephanti. Unde et horreo et tremo diem illum cogitans, in quo sermonem meum judicaturus es: quin parum abfuit, quin mentis sim facultate destitutus. » Hactenus Libanius ad Basilium; quæ quidem nolimus omisisse; quo quanti fecerint etiam Christianæ religionis hostes et in dicendo facile principes S. Basilium, omnibus perspicite immolesceret. Sed jam reliqua de Basilio incolente eremum prosequamur.

98. *Basilium a Sabellianis Neocæsareæ calumniam passus, se per epistolam expurgat.* — Dum vero in eadem Pontica solitudine Basilium versaretur, licet e fluctibus maris videri posset ad tutum portum nactum esse confugium; haud tamen desivit jactari fluctibus, nec quidem levibus, qui contemni-

¹ Apud Basil. epist. cxlv. — ² Idem cxliii. — ³ Idem epist. cxlvi. — ⁴ Sozom. lib. vi. c. 17. — ⁵ Eunap. in Vit. Philosoph.

¹ Apud Basil. epist. cxlv. — ² Idem epist. cxlvii. — ³ Idem epist. cxli. — ⁴ Idem epist. cxlii.

et pro nihilo duci possent; sed illis sane immensis, utpote a vehementiori flatu perfidiae agitalis. At unde ejus rei origo proveniret, jam in medium adducamus. Contigit his temporibus proximam sedem Neocæsariensis Ecclesiae viduari pastore, eumque universe civitatis studia essent in deligendo Basilio propensiora; qui se in eam Ecclesiam intrudere conabantur, iidemque prava imbuti doctrina hæretici Sabelliani, nullam in electione pontificis sui ipsorum rationem haberi videntes, indigno id ferentes animo, conspirant in ipsum Basilium; eumque hominem ambitiosum, novorum dogmatum inventorem, fideique sincere desertorem inclamantes, dictis scriptisque hominem lacerare, atque haud leve negotium illi facessere non cessantes, civitatem illam magnis dirisque motibus exagitarunt. Unde opus Basilio fuit, apud eosdem Neocæsarienses, datis ad eos litteris, suam agere causam, seque ab adversariorum purgare calumniis. Hæc quidem omnia ex ejusdem Basilii epistolis perspicua magis fiunt, e quibus ejusmodi historiam contexamus.

99. Sed primum, quæ ad Neocæsariensem episcopum tunc defunctum pertinent, hic recolamus. Fuit iste Musonius, insignis pietatis ac sanctitatis antistes: successerat vero Leontio nobilibus spectatque nominis episcopo, qui interfuit Nicæno Concilio, de quo plura superius dicta sunt. Porro Musonii laudes idem Basilius ¹ pluribus prædicat, cum de ejus obitu ad Neocæsarienses, eos consolans, scripsit epistolam, ubi hæc inter alia de ipso Musonio: « Viri hujus virtutes, in quarum potissimum privatione intolerabili nos affectos esse damno reputamus, tantæ sunt, ut epistole mensuram excedant. Et aliqui intempestivum fuerit, de multitudine eorum, que vir iste probe ac fortiter gessit, sermonem jam instituire, cum animus noster admodum sit ex mœnore dejectus. Quid enim illius tale est, quod vel memorie nostræ excidere, vel silentio obtegi mereatur? Jam omnia summatim ac semel dicere, impossibile fuerit; particulatim vero si voluero, vereor ne sim impar futurus veritati. Mortuus est vir omnium clarissimus, lucidissime eos, quos juxta se habebat, omnibus simul humanis bonis excellens, fulcimentum patriæ, Ecclesiarum decus, columna et firmamentum veritatis, robor ejus, quæ in Christum est fidei, suorum munimentum, adversariis nullis prorsus expugnabilis machinis, custos rituum paternorum, inimicus novandarum rerum studio; qui in se ipso visendam præbuit præeam Ecclesie formam, velut ad sacram quandam veteris status imaginem Ecclesie sibi commisse faciem effingens; ita ut subditi illius cum illis vixisse videantur, qui ante ducentos annos et ultra instar luminarium resplenderunt.

100. « Ha nihil de suo, nihil quod novæ alienus cogitationis inventum resiperet, in medium attulit hic vir; sed juxta benedictionem Moysi ex ipsis arcanis cordis sui ac bonis thesauris vetera ve-

terum, et quæ ante faciem juniorum vetera essent, proferre novæ. Hæc sane ratione, et in ipsis consortium ac coequalium consiliis primo honore potitus est, non propter ætatis prærogativam; sed quoniam omnes sapientie vetustate superabat, communi consensu, et condonatione primas obtinuit. Quantum vero fueri dederit talis institutio, nemo quæsierit, is modo ad vos respexerit: nam soli inter eos, quos novimus, vel admodum cum paucis in tanta rerum tempestate ac turbine tranquillam per ejus gubernationem vitam egistis. Non enim apprehendit vos hæreticorum spirituum procella, quæ mentibus leviusculis et seductioni facile expositis subversiones afferet et naufragia. » Hæc in laudem Musonii Basilius. Ex quibus probe intelligis, lector, nullum in quam latissimo virtutum campo Basilium de ipso laudando argumentum dignius delegisse, quam de servata in decendo antiquorum doctrina, et de explosa recentiorum novitate efferre præconia. Ex his plane conspicias, quali quantaque delectatione et execratione insectandi sint illi, qui nova quotidie pro animi sententia monstra parturiunt, inde sibi laudem majorem aucupari certantes, si deformius cæteris portentum ediderint.

101. Perseverasse Ecclesiam illam ab omni hæresi incorruptam, omnique novitatis expertem a temporibus magni illius fundatoris ejus Gregorii Thaumaturgi ad obitum usque Musonii, sanctissimis sibi invicem succedentibus episcopis, idem Basilius testatur his verbis ¹: « A tempore magni presidis Ecclesie vestre Gregorii usque ad beatum istum, » Musonium scilicet, « alium post alium semper quasi ex quadam pretiosorum lapidum serie depromptis adjiciens et adaptans, admirabilem Ecclesie vestre polychritidinem Dominus largitus est. » Hæc Basilius, dum ad deligendum hunc haud imparem episcopum pluribus eos hortatur: Neocæsariensis quippe Ecclesie amore, in qua fidei rudimenta prima perceperat, et una cum lacte ebiberat pietatem, instillante Maerina sanctissima femina ipsius avia, sed in Christo nutrice, se vincium obstrictumque teneri, ingenue professus est ²; quod et superius diximus. Sed quid infantum accidit? plane illud, de quo in Psalmo ³: « Posuisti tenebras, et facta est nox; in ipsa pertransibunt omnes bestie silvæ, catuli leonum rugientes, ut rapiant et quarant a deo escam sibi. » Extincto nempe, quod super candlelabrum positum luminare majus in Ecclesia illa lucebat; e labulis egressæ sunt fere silvarum, et e portis inferi hæretici prodire, qui sedem illam invadere atque polluere conati sunt: hi enim primo in Basilium, qui ex adverso pro domo Israel stare videbatur, dentes exacterunt calumniis, linguamque armare mendaciis.

102. Erant ii sabelliani dogmatis impii sectatores, qui mira quadam arte populum illum ad hæresim pellicere laborarunt; eo nimirum ad eos decipiendos artificio comparato, quod dicerent, Magnum

¹ Basil. epist. LXII.

¹ Basil. epist. LXII. — ² Idem epist. CLIV. — ³ Psal. CIII.

illum Gregorium, primum Ecclesie illius antistitem, suae ipsorum doctrinae consentientia docuisse in iis, quae ad Aelianum scripta¹ reliquisset fidei suae testimonia, de quibus a nobis secundo Annalium tomo pluribus actum est. Neocæsarienses igitur christiani, qui progenitoris sui Gregorii erant studiosissimi, haud intelligentes aureo calice sibi propinari venenum, ignorantes haeresi sabelliana infeliciter potati sunt. Unde et in eam conruerunt erroris foveam, ut Basilium, quem ante studiose coluissent, expellissentque etiam episcopum sibi dari, eundem veluti sanis sincerisque dogmatibus adversantem acerbissimo odio fuerint insectati; quibus tenebris sic semel offusi eorum animi, quicquid in Basilium iidem haeretici sabelliani calumniarum inferrent, nulla veri vel falsi recta consideratione adhibita, tanquam si certa essent, admitterent. Quamobrem haec semel sibi patefacta ad calumniis impetendum virum sanctissimum janua, quae non per eam illi inferrent plastra mendaciorum? Dixere enim de Basilio, hasque sparsere calumnias, nimirum virum esse gloriae cupidum, inhabitantem sedis Neocæsariensis Ecclesiae, de fide haud pie sentientem, rerumque novarum cupidum et inventorem, nec recto pede incedentem in Evangelium.

103. Haec igitur cum Basilius persensisset, magno de perente populo dolore confectus, ad eodem Neocæsarienses apologeticam scripsit epistolam², qua se ab illis calumniis penitus expurgavit; est vero ejus exordium : « Quod concordii nos odio persequimini, et ad unum usque omnes, » etc. Cum primum enim catholicae fidei sectatorem se esse declarasset, eosdem Neocæsarienses deceptos a Sabellianis magnopere dolet. Sed et de institutione monastica, cujus rei gratia ab haereticis gravem patiebatur calumniam, quasi rerum novarum exitisset inventor, plenissimam affert rationem, dum nequaquam id genus vite et disciplinae a se tradit excoGITatum, quod in universa Ecclesia Catholica esset altis jam ante radicibus fixum, ac latissime propagatum³ : « Aecensamur, inquit, et hujus, quod homines habemus monachos pietatis studiosos, qui mundo renuntiarint, et universis saeculi curis, quas Dominus comparavit spiritus fertilitatem verbi impediendibus : qui hujusmodi sunt, mortificationem Jesu corpore circumferunt, ac cruce quisque sua accepta, Dominum sequuntur. Ego vero omnem vitam meam impenderem, ut mihi possent ista impingi delicta, haberemque apud me viros, qui me doctore hoc pietatis studium amplexi haec tenent, » etc. Subdit enim quae et alibi alia recitavimus occasione; nimirum ejusmodi philosophiae christianae sectatoribus esse relictas Aegyptum, Palaestynam, atque Mesopotamiam; quia et feminas ejusdem studii annulas par vite institutum feliciter assecutas esse : quod sublime vivendi genus cum jam apud se inciperet coalescere, optare ut illud

latissime propagetur. Cui quidem rei invidere, nihil aliud esse, quam diabolum ipsum superasse malitia, his, quae subdit, verbis declarat : « Illud, inquit, vobis assero et confirmo; quod quae haecenus pater mendacii Satanas non est ausus dicere, ea temeraria corda jam, et nullo retento moderationis freno, ora indesinenter et cum summa licentia loquuntur. » Ex quibus perpende, quales habendi sint monachorum hostes haeretici.

104. Sed ad aliam rursus refellendam calumniam veniens ait : « Ad id vero, quod propter psalmodias accusamur : quare potissimum simpliciores perterrefaciam, qui nos traducunt, hoc habeo quod dicam, quod videlicet, qui jam obtinuerunt ritus in omnibus Ecclesiis Dei, concordantes sunt et consoni, » etc. Pluribus enim ostendit, apud Christianos Aegyptios, Lybes, Thabaeos, Palaestinos, Arabes, Phoenices, Syros, et Enphratenses, ac denique (quod ait) apud omnes ubique Christi fideles vigere vigilias, et ritus canendi psalmos in pretio esse; demonstratque non explodendas res novas, quas universa colit Ecclesia, sed instar veterum eas esse magna veneratione suscipiendas. Vides, lector, iisdem ferme spiritibus insurgere in Basilium veteres fidei proditores, quibus recentiores impetum faciunt in Ecclesiam. Sed fuere plane ille leves velitationes; hoc autem quod experimur, gravissimum et funestissimum praedium. At adversus hos pro Ecclesiae defensione nunc etiam in prima acie cum aliis antesignanis catholicae veritatis propugnatoribus in scriptis suis immortalis Basilium acriter pugnat. Cujus autem spiritus illi fuerint, qui ecclesiastica instituta impugnantes contra Basilium in adversa acie dimicant, sat sit dixisse, fuisse Sabellianos; ut intelligas, quosnam in eo sectentur recentiores haeretici.

105. Ad calumniam vero de episcopatu Neocæsariensi ab eodem expedito, sequenti ad eos data respondet epistola⁴; ubi cum primum adversarium illud refellisset, quae jactabant Basilium e Caesarea Cappadociae Neocæsaream in Ponto venisse, et proximam solitudinem degressisse, ut sedis ejus Ecclesiae crearetur episcopus; quam procul abhorruisset ab eo desiderio, re ipsa se aperuisse testatur, dum antea oblatam ab iisdem sedem illam penitus accipere recusasset, ait enim : « Nunc igitur quemque vestrum oro, ut veterum actorum illorum recorderemini, quae gesta sunt, cum nos urbs vestra vocaret, mittereturque legatio virorum, qui magistratum apud vos lauguntur; deinde quo modo passim nobis populus omnis circumfusus sit. Hic quid non dabant omnes? quid non pollebantur? Et tamen obtinere nos nequibant. Quomodo igitur, qui tum cum vocabar, non obedivi, nunc citra vocationem me ipsum intrudere conatus essem? Quomodo consecraret, ut ambirem jam calumniatus, cum aliquando laudantes me et celebrantes ingerim? Ne credatis hoc, viri optimi. Non usque adeo nostra floccifacimus. Neque enim prudens quisquam navigium gubernam-

¹ Basil. epist. LXXV. — ² Idem epist. LXXIII. — ³ Idem ibid.

⁴ Basil. epist. CLXXV.

lore destitutum ingrediatur, neque ad Ecclesiam temere accedet, in qua qui ad clavum sedent, tempestatem ac turbinem ipsi excitant,» etc.

106. Quod enim commune est civitatibus omnibus, ut cum semel haereticis aures praebent; mox una cum haeresi dissensiones, rixae, ac mala omnia, fugata recta fide paeque, subintrent, id plane Neocæsariensibus accidit, de quibus idem Basilus haec inferius: « Hoc studiose agitur apud vos, ut fides subvertatur; idque subversione apostolicis et evangelicis doctrinis inimica, adversaria quoque traditioni Magni revera Gregorii, et eorum qui illum ex ordine subsecuti sunt ad beatum usque Musonium, cujus etiamnum dogmata quantum apud nos celebratae obtineant, manifestum est. Sabellii quidem pestem, olim sane motam, traditione vero Magni Gregorii consopitam renovare conantur; qui ne deprehendantur et convincantur, ista contra nos somnia confinxerunt. » Haec ad Neocæsarienses Basilus, quos et vehementer hortatus est, ut impietate relicta, quae sunt prisca ac sani dogmatis consequantur. Haec igitur, quamvis in solitudinis quiete Basilus ageret, quatiiebatur fluctibus impiorum, linguis scilicet detrahentium ac subsannantium haereticorum. Sed et non modicum iniecit in ejus animum perturbationem, quae etiam de collegis ejusdem eremi monachis factari ab invidis audiebat; nempe eos haud recte de fide sentire; quam tamen (ut ipse testatur¹) nullo posset signo habere suspectam; nam de illis haec ad Eustachium habet: « Licet multa essent, quae me ab illorum consuetudine avocarent: non acquiescebam tamen, cernens eos delicate vitae praefere laborum tolerantiam; sed magis propter conversationis admirabilem et insuetam rationem zelotypia quadam erga illos tenebar: unde et cum dogmatum gratia accusarentur, delationes haud admitebam; quamvis multi illos non rectas habere de deo opiniones; sed auctoris haeresis ejus, quae nunc est, disciplinae subditos, illius clanculum spargere dogmata, assererent: quae quia ipse nunquam ex illis vidi, pro calumniatoribus habebam qui ea referebant. » Haec Basilus.

107. Quale vero esse solet diversorum monachorum agentium in Pontica solitudine admirandum illud, quod Basilus praedicat, vite institutum, ex his quae Gregorius Nazianzenus in munus collegit, minusque est complexus epistole brevitate ad Hellesium scribens², hic referre, dignum existimamus: « Ipsi, inquit, partim antris solitariisque et ad terram stratis rudibusque cubilibus delectantur; a domibus abhorrent; urbium frequentiam fugiunt; cognatamque caelestis sapientiae quietem amplectuntur: partim ferreis compedibus sese exeruciant, ut vitium una cum corpore conficiant. Alii rursum ferarum ritu, parvis augustisque dombus inclusi, nec mortalis quidem cujusquam vultum inspiciunt; ac etiam saepe totos viginti dies totidemque noctes a cibo abstinent, dimidiaque ex parte Christi jejuniis

imitantur. Utque nonnihil ipse gloriose praedicem; quidam illorum mei gregis ovis erat, hinc parvo quodam oppido egressus. Sunt insuper, qui garrulam linguam quasi vinculis quibusdam astringant, labiaque silentio compriment, summaque illi menti laudis sacrificium sola mente offerant. Est etiam, qui annos integros in templo stans, puras ad Deum manus expanderit, nec quod vix cuiquam fidem facturum est) vel tantillum obdormierit; sed vivi lapidis instar, Christo defixus steterit, ac velut obriguebit; huic porro exigui cibi reliquias vicinus corvus impartiebat; panemque integrum, si forte duo simul essent, afferebat.

108. « Quin etiam quo tempore Christus, salutifero illo supplicio perfunctus, mortales reliquit; inventus est quidam, qui hinc ad divinum montem ascenderit; ibique et sermone et mente et membris immotus stans, ventis nivibusque jaclaretur; nec quanquam alioqui complures viri cum circumstarent, ab eoque omnix contendere, ut aliquam sui corporis rationem haberet, precibus tamen nullis moveretur; sed Christum regem fortissime consersisque (ut dici solet), manibus refineret, mentemque suam ab hominibus abstractam in sublime attollens, quoadusque domum novam morienti circumstruxit, cum ne pollinctoris quidem manum ipse ullo modo curaret. » At haec sane tam ardua et humanis inaccessa viribus cum minus se probare dicat, haud tamen ea omnino contemnere audere significat, cum horum suscipiendorum ritus ita describit:

109. « Mihi enimvero animum horror subiit, cum piis monachis, quos tametsi quampluribus hominibus notos, nonnulli tamen ut ferventiores, quam piorum hominum ratio postulare videatur, asperuari ac sugillare non dubitant, hanc legem vitaeque consuetudinem esse audio. Cum vir aliquis pius ad eos accessit, nostraeque legis instituta nostri prorsus ignarus; primum cum tecto perlumane honoriticeque excipiunt, omnique benevolentiae genere complectuntur, atque ipsius animum divinis et a spiritu sculptis sermonibus in altum efferunt, luculentas epulas ipsi apponentes. Tum vero in medio certu quispiam dura acerbique legis mentionem facit; questionemque hujusmodi profert: An honestum ac laudabile sit piis hominibus pro Deo mortem oppetere? ea videlicet ratione occulte id agens, ut amarulentum aliquid verbum ab eo eliciat. Quod si ille praer imperitia, mortem hujusmodi laudandam esse respondeat. Atqui, subjunget questionis auctor, multas ipsi partim sua manu, partim fame atque inedia morles, et quidem alaeri animo ferunt, atque in scopulis et rupibus, in profundis ac reconditis cavernis, mediisque pluviis veritati testimonium dicunt, mortaliique hac vita non secus ac tristi ac luctuoso bello defungi, alioque migrare gestiunt. » Quod autem haec minime probaret ipse Gregorius subdit, ut tamen potius excuset, quam damnet.

110. « At, o Christe, animis illis propitius esto, piis quidem fateor, ceterum non satis consultis ac

¹ Basil. epist. LXXV. — ² Greg. Naz. ad Hellesium.

circumspectis, perindeque affectis, ut equi illi in excursionibus militariis, qui pernicitate pedum freti extra curriculum feruntur, nec freno ullo coerceri possunt. Jam vero alius alio virtutis genere gaudet. Nec mirum, cum multae sint in caelo mansiones, multa quoque esse in terris vitae genera et instituta. Quid autem singula recensere pergo? Angustam enim illam viam, quam perpauci in hac vita sequuntur, ipsi conficiunt, atque ad bonorum portam multis gravibusque laboribus grassantur. Talis est Christi pars; talis passionum Christi fructus, quem ipse e terra ad Patrem defert; religionis inquam Christianae columen, populi decus, mundi fundamentum, cum caelestibus pulchritudinibus elegantiam propemodum certans, » etc. Subdit quosdam nomina recensere, de quibus inferius.

111. Vides, lector, qui Dei spiritu agantur, ut Gregorius; qui vero satanico, ut novatores, quibus illud plane accidit, quod Dominus ait¹: « Venit Joannes non manducans neque bibens; et dicunt: Daemonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens; et dicunt: Ecce homo vorax et potator vini. » Illi nempe cum hujusmodi aliqua audiunt, sublimem inquam et ab humanae vitae usu segregatam quorundam sanctorum vitam, mox eosdem malo arreptos demone esse inelamant: qui vero humilioris vitae consecrati sunt disciplinam, ventri hos indulgere subsannant. Sed missos faciamus, consilio Domini, caecos, ducesque caecorum; nos vero Gregorii recta gradientis, fideique face accensa iter certum lucidumque monstrantis vestigia consecutemur; qui et alibi pluribus eosdem laudat scribens ad Julianum tributorem exaequatorem; sed et cum deplorat animae suae arumnas, haec de iisdem² monachis sui temporis, quibuscum idem ipse in nonnullis conforme vitae genus ducebat:

112. « Perique sub ferreis vinculis ingemiscunt; rursusque alii pro cibo cineres habent. Sunt etiam quibus potus lacrymarum temperet. Alii hibernis nivibus impetiti, quadraginta dies, totidemque noctes velut arbores quaedam perstant, corde nempe e terra migrantes, Deumque solum in mente habentes. Nec desunt qui labra sua vinculis premant, linguaeque frenum injiciant; qui tamen haudquam ad omnia constrictam et freno compressam linguam habent; solis quippe Dei laudibus illa patet, non aliter ac viva quaedam cithara a Spiritu sancto pulsata. Nam quid dicam de his, qui caput summum Christo consecrarunt, piique voti causa intonsam servant? Quid eos denique commemorem, qui oculos claudunt, et aures velut pessulo quodam obdunt, ne aculeus quispiam mortis furtim irrepat? At haec medicamenta carni hostique meo propino, » etc. Haec quidem Gregorius. Sed et Basilus in secunda allocutione ad monachum lapsam enumerat ferme omnes vitae monasticae asperitates, quibus ille sicut et alii assueverat.

113. Ceterum idem Basilus una cum Gregorio,

instar Joannis Baptistae monachorum omnium patriareba, erat in deserto clamans¹: « Rectas facite sententias ejus: fiant prava in directa, et aspera in vias planas. » Id enim praestitit, cum divino Spiritu afflatus regulas illas vere anreas monasticum institutum arripientibus, ne ad dexteram vel ad sinistram declinarent; pie sanctaeque praescripsit; imo in solitudine fontes aperuit, e quibus caeteri vitae monasticae propagatores rivos uberrimos deduxere. Quanto autem tempore in eadem solitudine perseverare tum ipsi, tum etiam Gregorio licuerit, et causas cur ad civitatem reverti idem compulsi fuerint, suo loco dicemus. Jam vero ad Jovianum post Julianum imperatorem convertamur orationem.

114. *Joviano imperatore electo, rerum facies immutatur.* — Post Julianum imperatorem extinctum, nec unius quidem diei spatium interregnum fuit: haud enim rerum angustia plura de re tanta agitari comitia passa est. Quamobrem illucescente die, quinto kalendas Julius, magistratus insigniores ipsi duces exercitus, de eligendo imperatore, expeditius agunt. Mira res accidit, ut cum Julianus Christianorum hostis infensissimus nihil curaret sollicitius, quam ut post se relinquere in Romano imperio successorem hominem aequae impium Christianorumque acerbissimum hostem, quique caeptam ab ipso persecutionem majoribus angeret incrementis, et idolatriam sub christianis imperatoribus humi prostratam, ab ipso autem restitutam, omnibusque viribus roboratam, amplioribus spatiis propagaret; tamen (quod non hominum studiis, sed Dei voluntate principes deligantur) caeteris praetermissis, qui gentilium superstitione polluti in exercitu reliquis eminere videbantur, omnium ferme in Jovianum unum conspirant, numine impellente, suffragia, paucis tantummodo refragantibus, haud dubium gentilium felionis hominibus.

115. Quid vero de hac re existimem, illud est: paucis exceptis, quibus Christianae religionis odium insitum erat, reliqui milites, et inter eos illi potissimum qui militares ordines ducebant, etsi in gratiam imperatoris deorum cultores foris in sacris publicis apparebant, intus tamen idolatriam penitus execrabantur, avide expectantes, ut quam assentabantur inviti, extincto impio rege, impietatem sponte palamque detestantes, ad christianam fidem postliminio laeti redirent. Venit tempus, affuit oplata dies, qua prodius execrantes publice demonum cultum, Christianis, qui aderant, inharentes; de christiano homine in imperium provehendo verba conferunt, sententia conveniunt, suffragiis communicant, feliciterque perficiunt quod consilio agitarant, atque delignant Jovianum. Sicque milites, qui olim christiana militiae fuerant desertores, ad pietatis castra, quae reliquerant, revertentes, non amplius ethneum sibi hominem passi sunt imperare, cujus impietate totus Romanus exercitus in discrimen illud inevita-

¹ Matth. xi. — ² Greg. Naz. de Calamit. animae suae.

¹ Luc. iii.

bile conjectus esset; sed christianum, cui parentem, delegerunt. Erat Jovianus Singidone in Pannonia natus, et (quod testatur Suidas¹) confessione clarus; quippe cum Julianus optionem dedisset militibus, ut aut sacrificarent, aut exactorarentur, hic zonam militare deponere maluit; permixtus tamen est militare ob spectatam parentis virtutem, cujus causa honorifice habitum tradunt. De ejus electione hæc Ammianus²: « Inter has exiguas ad tantam rem moras, nondum pensatis sententis, tumultuantibus paucis ut in rebus extremis factum est saepe, Jovianus eligitur imperator, domesticorum ordinis primus, paternis meritis mediocriter commendabilis: erat enim Varoniani notissimi comitis filius haud dudum post deposita militie munus ad tranquilliora vite digressi. »

146. Accedit et illud admiratione dignum, quod vehementer commendat virtutem exercitus, dum quem non tantum scirent esse christianum, sed omnes nossent Juliano religionis causa sæpius adversatum, delegeretur ab exercitu imperator. Porro et ipsius Joviani in eo tum egregia virtus enituit, dum nec sic ab eis electus consensus imperare, nisi explorata exercitus pietate; hæc enim omnia Theodoretus narrat his verbis³: « Exercitus in unum congregatus Jovianum postulat imperatorem, qui neque dux, neque ex eorum numero qui secundas post duces obtinebant, fuerat, sed tamen vir apprime nobilis et illustris et multarum rerum causa insignis: nam corpore robustissimo fuit animoque excelso: quin etiam in bello gerendo solebat et in acrioribus certaminibus facile primas ferre. Porro contra impietatem libere loquebatur, tyranni potentiam contemnebat, animi propensione cum Salvatoris martyribus conjungebatur. Hæque duces, consensus exercitus velut suffragationem divinam arbitrati, producent in medium præstantissimum illum, ac celerrime primum suggesto constructo, in eo collocant. Deinde cum omnes nomina, quæ sunt imperatorum propria, ei tribuissent, et Cesarem et Augustum appellassent, vir ille admirabilis consueva loquendi usus libertate, et neque magistratus, neque milites, ut ad deteriore partem delecterent, omnino veritus: Non possum, inquit, cum sim christianus, ejusmodi hominibus imperare, neque regere Julani exercitum, qui tam pestifera doctrinæ præceptis imbutus sit. Nam qui sunt ita iustitii, hi divina destituti providentia, tum ab hostibus facile expugnari, tum eisdem materiam ad lætitiæ præbere solent. Quibus verbis auditis, milites conclamare uno ore, ac dicere: Ne animus tibi, o imperator, ulla æstuet dubitatione, neque nostri imperium tanquam improbum devites: nam et christianis hominibus et disciplina veræ pietatis educatis imperabis; siquidem qui sunt inter nos ætate provectiore, hi a Constantino eruditi erant; qui autem adolescentiores, illi præceptis Constantii instituebantur.

Tempus certe imperii Juliani, qui jam morte occubuerit, ut perexiguum, ita non satis ad erroris perniciem in annis eorum, qui eadem infecti erant, altius indagandum, fuit. » Quibus persuasus Jovianus, ipsis dantibus, accepit habenas imperii. Addit item Sozomenus⁴, detrectasse Jovianum exercitum assentire, quousque milites se itidem christianos esse clamassent; idque etiam affirmat Socrates⁵, et ante hos omnes Rufinus⁶.

147. Ceterum militibus ethnicis sicut luctuosus Juliani obitus exiit, ita lugubris christianis hominis electio fuit: de his namque, et non de aliis accipienda sunt, quæ deorum æque cultor, Christianorum gloriæ invidens, Ammianus tradit his verbis⁷: « Confestim, inquit, indumentis circumdatus principalibus, subitoque productus e tabernaculo, per agmina jam discurrere proficisci parantia; et quoniam acies adque lapidem quartum porrigebatur, antesignani clamare quosdam Jovianum audientes Augustum, eadem multo magis sonabant: gentilitate enim prope peritii nominis, quod una littera discernerebat, Julianum recreatum arbitrati sunt deduci magnis favoribus, ut solebat; verum cum incurvus ille visus et longior adventaret, suspicati quod acciderat, in lacrymas effusi sunt omnes atque luctum. Quod si gravis quidam aequitatis prævaricator in ultimo rerum spiritu factum criminatur improvide; nauticos idem justius inculpabit, amisso perito navigandi magistro, sævientibus flabris et mari, quod clavos regende navis culibet periculi socio commiserunt. His ita cæco quodam judicio Fortunæ peractis, Jovianorum signifer, quæ Varronianus (Varianus) rexerat, dudum cum novo dissidens principe, etiam tum privato, ut patris ejus obtreclator immoderatus, periculum ex inimico metuens, jam communia supergresso, discessit ad Persas. Data dicendi copia quæ secreta, docet Saporem jam propinquantem, extincto quem verebatur, turbine concitato calorum, ad umbram imperii Jovianum adhuc protectorem astitum inertem quemdam ac mollem. » Hæc de Joviano non inter se tantum Gentiles verbis infensi miscabant, sed unus ex illis ad Saporem transfuga, in tanta rerum angustia Romano exercitu constituto, calumniatus est, malens Persarum regi, quam christiano imperatori milites subdi, quem a calonibus, nempe vilissimis militum servis electum obtreclat, per eos significans Christianos.

148. Sed refellitur etiam illa Ammiani calumnia, quæ tradit Jovianum protectionem instituentem deseruisse vallum, extorum inspectione suasum, cum ait: « Postremumque dum ultro citroque ordinantur hostiæ pro Joviano, extis inspectis pronuntiatum est cum omnia perditurum, si intra vallum remansisset, ut cogitabat; superiore vero fore profectum. » Hæc ipse, scite sane id tribuens extorum inspectioni, quod quisque vel imprudens con-

¹ Suid. verb. Jovianus. — ² Ammian. lib. xxv. — ³ Theod. lib. iv. cap. 1

⁴ Sozom. lib. vi. c. 3. — ⁵ Socrat. lib. iii. c. 19. — ⁶ Rufin lib. ii. c. 1. — ⁷ Ammian. lib. xxv.

jectari facile potuisset. Qui enim poterat Romanus exercitus rerum inopia laborans intra vallum se continere? Sed et quæ tanta felicitas, una protectione promissa, cum tristiora tristibus evenisse ipse conscribat? At quomodo potuit Jovianus extorrem inspectione, tanta dispendere, quem idem ipse Ammianus in fine prædicat fuisse christianæ legis studiosum? Et quid idem cladem exercitus, civitatum provinciarumque jacturam non Juliano, quem ex instituto laudandum suscepit, sed Joviano semper adscribit? Quisnam in ea tam sæva discrimina Romanum concijecit exercitum, ut tam indignas, tamque lugubres pro federe ineundo condiciones oblatas ab hoste Jovianus suscipere cogere? Sed præstat audire Gregorium Nazianzenum liberioribus affectibus sic de his disserentem ¹:

119. *Fœdus initum cum Persis.* — Statim autem post illius mortem, imperium excipiens, qui post illum in ipsis castris, et in ipsa periculorum flamma ducem necessario requirente, nominatus fuerat; vir ut aliis rebus, ita pietate clarus, et insignis, atque imperatoria sane oris majestate præditus; cum nec manus cum Persis conserere, nec progredi ullo modo valeret (licet alioqui magnitudinis animi et alacritatis in eo desiderari nihil posset), quod milites manibus et animis et spe fracti debilitatique essent; castra movere, copiasque reducere satagebat; idque ut tuto sibi facere liceret, laborabat, perinde atque non imperii, sed cladis hæreditatem consecutus. Quod nisi Persæ moderate victoria utentes (hoc enim apud eos in more positum est, ut modum in prosperis teneant) aut aliud quiddam eorum quæ fama ferebantur, metuentes, ad pactiones ineundas, easque adeo inopinatas, æquitatisque plenas, animos convertissent; ne igniter quidem (ut dici solet) exercitui superfuisset; usque adeo eos ad manum Persæ habebant tum in terra sua dimicantes, tum etiam ob ea quæ contigerant, animis elati. Felix enim aliquis rerum successus eam vim habet, ut spem quoque letam futuri afferat. At tunc ille totus in eo erat, ut exercitum incoluenum servaret, nervosque Romanis relinqueret: nervi enim erant, etsi rem male gesserant, ob ducis, » nempe Juliani, « potius temeritatem, quam ignaviam suam. Persæ vero conditionibus turpibus sane, Romanorumque manu ac potentia (ut brevissime dicam) indignis, fœdus perenserunt; quarum nomine si quis, assoluto Juliano, Jovianum criminandum censeat; meo iudicio perquam iniquus est eorum quæ acceiderunt æstimator. Non enim ejus qui demersuit, spica est, verum illius qui sementem fecit; nec ei incendium assignandum est qui ignem extinguere potuit, sed qui excitavit. Atque illud Herodoti de Samiorum tyrannide commode dixerim: Vestem hanc Istiæns quidem consuit, cæterum induit Aristagoras, qui antecessoris sui facta excepit. » Hæcenus Gregorius.

120. In eandem quoque sententiam hæc Chrysostomus ²: « Illo, » nempe Juliano, « tam turpiter

mortuo, cum viderent milites in extremo se periculo constitutos, cum hostibus pepigerunt; quibus cum iurejurando recepissent, abscessuros se a loco locorum omnium tutissimo, eodemque regionis nostræ tanquam muro quodam inexpugnabili, barbaros humanos erga se nacti ita evaserunt, atque e multis pauci reverterunt, et ipsi affecti admodum corporibus, erubescens ob fœdera cum hostibus pacta, coacti vero illis per jusjurandum patrum bonis cedere. Illic videre erat spectaculum qualibet captivitate miserabilius. Nam urbis illius civis, » nempe Nisibis, « a quibus gratiam aliquam expectabant, quod suos omnes intus, muri instar, in portu collocaverant, pro omnibus semper ad omnia pericula objecti, ab his hostilia omnia passi sunt, propriis domibus atque agris relictis, solum vertere coacti, et a majorum suorum possessionibus avulsi; et quidem injuriam a suis acceperunt. Hunc nos fructum ab egregii istius imperatoris operibus percepinus; » et alibi ³: « Cum, inquit, rege impio miserabiliter perempto, alter pius in ejus successisset imperium, adversa omnia continuo dissoluta sunt; et exercitus, qui vultu in mediis erat rebus involutus, nec ullum exitum aliquando se inventurum esse credebat, Dei jam nutu ab hostibus liberatus, cum omni securitate remeavit. » Hæc de auctore malorum omnium Apostata Juliano Chrysostomus.

121. Quamnam autem fuerint fœderis in annos triginta conditiones indigne, eas Ammianus ⁴ in primis narrat; nempe Susam, atque una cum ea quinque regiones Transigræanas, Arzamaniam, Mizeam, Rhadicienam, Rhesenam, et Corduenam cum castellis quindecim. Nisibim, et Singaram, et Castra Maurorum munimentum perquam opportunum tradere: hæc omnia cum petisset rex ipse Persarum, vix acquievit, ut Nisibis et Singara in Mesopotamia sine tamen incolis transirent ad jura Persarum. « His omnibus illud exitiale (subdit Ammianus) accessit et impium, ne post hæc ita composita, Arsaci majoris Armenie regi poscenti, contra Persas ferretur auxilium, amico nobis semper et fido. » Hæc ipse. Auxilium tamen contra Jovianum invidiam atque odium, dirum ac lamentabile spectaculum Nisibitarum in primis; cum invitati coacti sunt patriis sedibus cedere, recedereque a propria civitate; dum ex pactis conventis Persis eadem daretur; quorum partem magnam Amidam, alios vero in alia oppida commigrasse. Zozimus tradit ⁵. De Nisibi quidem, nihil plane dexteri, sed omnia hæc adversa eidem civitati contigisse, postquam Julianus Apostata inde sustulit venerandum corpus magni illius Jacobi, ejus civitatis episcopi, Gennadius Idem facit ⁶. At quoniam migravit populi Singaræ civitatis, qui et ipsi instar Nisibitarum, ex conditionibus cum Persis initis, coacti dedere hostibus civitatem munitam positam prope Tigrim, nulla prorsus mentio reperitur apud scriptores veteres.

¹ Chrys. de laud. Paul. orat. IV. — ² Ammian. lib. XXV. — ³ Form. lib. III. — ⁴ Genn. de vit. illius.

¹ Greg. Naz. orat. II. in Jul. — ² Chrys. advers. Gent.

Unde illud interdum in mentem occurrit, num hi patrium solum vertere coacti, post hæc per incertas sedes vagantes in Europæ regiones descendentes, illi ipsi sint, quos Singaros nunciamus, quos tamen aliqui perperam Ægyptios esse putant; cum nulla sit memoria, Ægyptos e patriis sedibus esse pulsos; nec ratio subsit, ut Ægyptii Singari dicerentur. Sed hæc reliquimus opinatoribus otiosis. Constat quidem, Singaram haud ignobilem fuisse civitatem: nam caput Arabum Rhetavorum Plinius fuisse testatur¹.

122. At hæc dura diraque maxime videri possent; cæterum rem ipsam statumque ejus temporis accuratius perpendentibus visum est quasi miraculum, ut fame et bello insumpto undique in terra hostili Romano exercitu, in locisque sterilibus atque desertis consistente, interceptoque comæatu, quas Romani ausi minime essent conditiones pacis pelere, sponte eas tunc hostes offerrent. Unde Ruffinus²: « Eo modo a Joviano suscepto imperio, statim ei affuit divina elementia; contraque omnem spem, cum clausi undique hostibus tenerentur, nec evadendi facultas ulla suppeteret, subito emissos a barbaris oratores esse vident, pacemque deponere, exercitumque inedia consumplo cibis æteraque necessaria in mercimoniis polliceri, omnique humanitate nostrorum temeritatem emendare. » Hæc ipse. Verum Gentiles omnes merore suffusi, quem de Juliano nece conceperant, et invidia fabescentes creatione christiani hominis imperatoris, nullam penitus rei loci, vel temporis rationem habentes, quodam furore perciti in Jovianum maledicta jacere, eumque sanis atque diceriis deridere ac proscindere contumeliis, si non palam, occulte saltem minime destiterunt.

123. *Jovianus ab Ethnicis derisus.* — « Deridebatur enim (inquit Suidas³) cantilenis et versibus alio detortis, et famosis libellis. » Et de eodem paulo post: « Antiocheni autem imperatori irati famosos libellos partim humi abiciebant, ut quisvis tolleret ac legeret, partim parietibus affigebant; et erant hujusmodi: » ex Homero illos mutuati, cum vel Tersitæ in illo ignaviam, vel Paradis suggillat lasciviam; quales fuere⁴:

Venisti ex bello, quo te perisse decebat.

Item :

Hegener excultor formæ, seclator amorum, etc.

Item :

Quod nisi detracta tunicaque togæque potendâs
Insuper et partes quæ cingit veste, prehensum
Et cæsum plangis ad saxos misero Persas, etc.

Subdit his Suidas: « Anus autem quedam pulchritudinem et magnitudinem ejus conspicata: Quanta est, inquit, longitudo et profunditas, tanta est stul-

titia. Et alius quidam homo privatus magna voce in circo equestri clamare ausus, risum præbuit omnibus, cum inania quedam et frigida de statura illius dixisset. Ac gravius aliquid commissum esset. ni Sallustius quidam (ethnicus hic erat, Juliano olim percerus, præfectura prætorii insignitus) seditioem compevisset. » Accidit autem, quod sicut cum viveret Julianus, qui Christianæ religionis sectatores erant, in eum (ut vidimus) his similia Antiochia polissimum egerebat; ita et ethnicis in christianum imperatorem paria pendere minime destiterunt. captantes ansam ex iniquis pacis conditionibus a Persis acceptis; cæterum culpa, ex sententia Gregorii Nazianzeni et aliorum, qui absque aliquo privato affectu rem expenderunt, in Julianum potius quam in Jovianum rejicienda erat.

124. *Labarum restitution.* — Cum autem a Joviano complura christiano principe digna esse præstata certum sit, de illo tamen dubitatum a me fuit aliquandiu, num deformatum a Juliano Labarum crucis signo et Christi nomine insignitum in eam restituerit pristinam formam, quam instituerat Constantinus; eumque rei antiquariæ peritos, tum qui de veteribus nummis edidere volumina, tum eos qui adhuc superstites Romæ degunt, ejus facultatis viros celebres consultuerim, ne quicquam invenire potuerim, in eam sententiam pedibus abi: ut paucis mensibus quibus Jovianus imperavit, cum Romanus ille exercitus collectus fuisset, ut dictum est, majori ex parte ex Gentilibus militibus, Labarum in pristinam formam minime fuerit restitutum; quamobrem ejus rei vindicationem Joviani successoribus, Valentiniano atque Valenti tribuimus, quorum numismata inveniuntur Labaro insignita atque signata secundum formam a Constantino præscriptam, et a successoribus imperatoribus usu retentam et auctam. Sic igitur ex iis quæ tunc invenire potuimus, ex sententia omnium restitutionem Labari in veterem illam effigiem iisdem Valentiniano atque Valenti in prima tomî hujus editione Romæ cusa tribuimus. Accidit autem post hæc, ut asservatum in Farnesiana bibliotheca nacti fuimus Pyrrhi Ligorii nol illissimi antiquarii volumen scriptum de antiquis nummis a se reperitis atque in museo reconditis, in quo Joviani numismatum reperimus formas; ac primum illud quod ipsum obequitantem Antiochiamque redeantem e Persis referre videtur, in quo Romæ nomen, in Urbefuisse cusum, significat.

125. Videtur prominens in acumine Labari erinx; erat et in Labaro Christi nomen intextum, sed in exigua ejus forma minus apparet. Extat in eodem Ligoriano libro tertius ejusdem Joviani nummis præcis illis characteribus efformatus, quo Christi nomen et æternum ejus imperium demonstratur.

His igitur moniti, restitutionem Labari Joviano tribendam putamus, quam secuti alios ejus successoribus Valentiniano atque Valenti bona fide tribueramus. Sed reliqua prosequamur quibus ejus pietas declaratur.

¹ Plin. lib. v. c. 21. — ² Ruffin. lib. II. c. 1. — ³ Suid. verbo Jovianus. — ⁴ Apud Suid. et Sereph. lib. X. c. ult.

126. *Gesta et statuta Joviani pro Christianis.*

— At ubi primum idem imperium adeptus est, milites christianos, fidei confessionis causa exautoratos atque etiam proscriptos et in exilium relegatos, in integrum restitui mandat : quando (ut ait Sozomenus¹) Valentinianus ea de causa in Melitina Armenia relegatus, continuo liberatus est atque pristinae militiae redditus, sed et postea (ut suo loco dicturi sumus) in imperium subdatus. Ceterum de Joviani pietate et rebus in imperio bene gestis, ac primum de Christianae religionis cultu a Juliano proscripto in pristinum restituto, quo nihil antiquius habuit, Sozomenus haec tradit² : « Cum praeterea experientia didicisset, imperium propter iram divinam in Julianum, qui ante ipsum regnaverat, accensam, acerbè afflictum fuisse; abjecta omni cunctatione scripsit ad praesides nostrarum provinciarum, uti ad ecclesias frequenter convenirent, divinum nomen studiose colerent, docerentque suos, solam religionem Christianam verum Dei cultum in se complecti. Porro ecclesiis et clericis, viduis et virginibus immunitatem reddidit, et si quid aliud vel ad commodum vel ad honorem religionis nostrae a Constantino ac liberis suis aut donatum, aut lege sancitum fuisset, postea autem a Juliano illis ablatum. » Haec Sozomenus.

127. Sed et Theodoretus³ de his pluribus in haec verba : « Conscripsit legem, qua jubebat frumenti congiarium, quod Constantinus Magnus Ecclesiis donaverat, eisdem reddi. Nam Julianus qui contra Deum et Salvatorem nostrum bellum suscepit, illud vetuerat dari. At quoniam fames ex Juliani impietate in Rempublicam illata obstabat, quominus totum congiarium, quod Constantinus largitus fuerat, in Ecclesias conferretur; ideo Jovianus tertiam partem solum id temporis praebere mandat; polliceturque fame sedata, integrum congiarium donatum iri. » Haec Theodoretus.

128. Subdit autem Sozomenus⁴ de Joviani lege custode sacrarum virginum, cum adversus earum raptores severissimum rescriptum dedit; ait enim : « Misit item ad Secundum praesidem generale edictum, quo jubebat, ut qui sacram virginem vel ad nuptias contrahendas pellicere conaretur, vel lascivo quodam obtutu aspiceret, maxime omnium si per vim rapere tentaret, capitis supplicio mulcetur. Istan legem ideo tulit, quod quidam improbi viri, regnante Juliano, tales virgines vel vi, vel persuasione in hanc corruptelam inductas sibi connubio junxissent, quemadmodum fieri solet, cum religionis statu perturbato, turpis libido id genus sceleris consciscendi impunitatem proponit. Haec Sozomenus. Extat quidem legis ejus pars illa de iis qui adeo execrandum scelus vel tentare praesumpserint, tam in codice Theodosiano, quam Justiniano descripta his verbis⁵ :

129. « Imp. Jovianus Aug. Secundo praefecto p.

Si quis non dicam rapere, sed attentare tantum jungendi causa matrimonii, sacratissimas virgines ausus fuerit, capitali poena feriat. » Haec in Codice Justiniano: habet amplius Codex Theodosianus illa verba¹ : *Vel invitatas*. Sed et corrigendus pariter est idem Justinianus Codex ex Theodosiano, dum in illo legitur data lex Gratiano et Merolaude coss., in hoc autem Joviano et Varroniano coss. qui anno sequenti consulatum gesserunt. Sed et quod XI kalend. Martii lex ipsa Antiochia data in utroque Codice legitur, error irrepisse videtur: nam ante mensem Januarii Jovianus recesserat Antiochia, ipsisque kalendis Januarii Ancyra adit consulatum. Sicut etiam nec ullo modo coherere sibi valent, ut lex data a Joviano dicitur sub consulatu Gratiani et Merolaudis, quorum magistratus contigit post annos quatuordecim ab obitu Joviani. Ceterum et Secundi praefectura decet non nisi a Joviano datum esse rescriptum. Porro ejusmodi fecimus Constantius etiam lege data veterat²; et in eos qui viduus raperent, poenas extenderat; quibus nec raptæ consensus ad excusationem foret vel minimum profuturus.

130. Sed et illa summa plane laude digna habentur, quae ab eodem Joviano primum ut imperium adeptus est (ut decebat christianum principem) decreta fuisse, Gregorius Nazianzenus³ tradit his verbis : « Hoc porro, » Juliano nimirum, « extincto, imperator alter exoritur, nequaquam ore impudens, quemadmodum is de quo ante verba faciebamus; nec duris et arumnosis operibus et edictis Israellem opprimens; sed mira pietate animique lenitate praeditus. Qui ut praerlarissimum sui imperii fundamentum jaceret, rectamque legum sanctionem, unde conveniebat, auspicaretur, cum omnes alios episcopos, tum eum, » nempe Athanasium, « ante omnes, qui omnibus virtute antecellebat, et circa dubitationem ullam pietatis causa bello vexatus fuerat, ab exilio revocat. Quin etiam fidei nostrae veritatem a nullis laceratam et perturbatam, atque in severantas opinionis partesque distractam sibi tradi postulavit; ut maxime quidem universus orbis, si fieri possit, in fidei negotio consentiret, spiritusque auxilio in unum coiret: sin minus, ipse certe optima parti sese adjungeret, simulque et ei robur afferret, et ab ea vicissim acciperet; excelsè simul et magnifice de rebus maximis cogitans.

131. « At hic potissimum Athanasius pietatis suae, fideique in Christum firmæ et constantis specimen edidit. Nam cum caeteri omnes, qui doctrinam nostram profitebantur, trifarium divisi essent, ac multi circa Filium, plures circa Spiritum sanctum regram fidem haberent; ubi levior impietatis opinionem ferebat; pauci autem utrinque sanè, et incolones essent: primus ille ac solus, aut cum admodum paucis veritatem palam apertisque verbis promulgare non dubitavit, unam trium personarum divinitatem et essentiam scripto confessus: et quod

¹ Sozom. lib. vi. c. 3. — ² Idem lib. vi. c. 6. — ³ Theod. lib. iv. c. 4. — ⁴ Sozom. lib. vi. c. 3. — ⁵ Cod. lib. vi. de Episc. et Cleric.

¹ Lib. II. de rapta vel matrim. C. Theod. — ² Lib. I. de rapta vel matrim. C. Theod. — ³ Greg. Naz. orat. in laudem Athanasii

multis illis Patribus in explicanda Filii divinitate prius concessum fuerat, idem ipse postea in asserenda Spiritus sancti divinitate superno afflatu concessus. Atque imperatori donum vere regium et magnificum offert, scriptam nimirum fidei confessionem adversus novum dogma nusquam in Scriptura expressum; ut sic et imperatorem imperator, et doctrinam doctrina, et libellum libellus frangeret atque opprimeret. » Nempè ut Joviani fides perfidiam Constantii, et vere fidei confessio scriptam ab hæreticis novam fidei formulam confutaret. Hæc eadem de restitutione exulum episcoporum et litteris imperatoris ad Athanasium, Socrates¹ et alii quoque confirmant.

132. *Libellus ex Synodo Alexandrina ad Jovianum datus.* — Cæterum licet Athanasius tantum prædicetur ejus fidei libelli auctor, tamen illum esse conscriptum in sacro episcoporum consensu, ex ipsius titulo constat. Athanasius enim, mox ut audivit Julianum esse defunctum, quem et erto desitulum divino oraculo præmonitus senserat, atque de restitutione exulum episcoporum fuisse a Joviano imperatore promulgatum edictum, simulque Joviani ejusdem litteras accepisset, quibus se fidem catholicam ab ipso edoceri velle significabat, e vestigio primarios episcoporum Orthodoxorum sibi subiectorum, Ægypti, Thebaidis, atque Libyæ, ad Synodum convocat Alexandriam. Ubi communi consilio decretum est, ut scripto libello catholice fidei, mitterent ipsum ad novum imperatorem, ne ille (ut de Constantio accidit) ab hæreticis præoccupatus in impietatem transversus penitus ageretur. Periculum igitur Athanasius antevertere omni celeritate procurans, scriptum in Synodo ejusmodi libellum misit ad Jovianum imperatorem: qui hæcenus extat inter alias ejusdem Athanasii lucubrationes, et apud alios quoque auctores; sed fideliter textus penes ipsum Athanasium habetur; est autem ejus titulus apud Theodoretum², quo carent alii:

133. « Religiosissimo et clementissimo Victori Augusto Joviano Athanasius et episcopi, qui nomine omnium, Ægypti, Thebaidis, et Libyæ episcoporum in unum convenerunt, salutem.

« Decora³ et eximia ea res est in principe, mens discendi avida, et rerum celestium cupido: inde enim fit, ut vere cor totum sit in manu Dei. Cum igitur pietas tua cupiat a nobis cognoscere Ecclesie Catholice fidem; Deo super ea re gratias habitis, nihil nobis consultius visum, quam ut fidem a Patribus Nicææ confessam tuo religioso animo recitarem. Hujus enim fidei aspernatores et mihi nullifariam insidiatii sunt, eo quod non obtemperamus Ariariorum secte; et hæreses et schismata in Ecclesiam introducere; cum tamen vera et pia in Christum fides ex sacris litteris et liqueat et agnoscat. Hac enim sancti viri initiali martyrium subierunt, et nunc resoluti a corpore cum Domino agunt. Man-

sisset hæc fides illæsa perpetuo, nisi malitia quorundam hæreticorum eam depravare ausa fuisset. Arius enim et socii illam vitare conati sunt, et ejus loco hæresim introducere, dicens Filium Dei ex non entibus existisse, et creaturam, facturamque et mutabilem esse. Multosque his verbis deceperunt, adeo ut qui aliquid esse viderentur, illorum blasphemias seducti sint.

134. « Quapropter Patres quamprimum Nicææ in Concilium venientes, ejus verba anathemate condemnarunt, et catholice fidei confessionem scripto tradiderunt, ut ejus ubique promulgatione incendium hæreseos per sectarios excitatum restingueretur. Ea igitur sincere ubique per omnes ecclesias et legebatur et prædicabatur: cum quidam Ariariorum hæresim renovare cupientes, hæc a Patribus Nicææ assertam fidem cepere contemnere, præse ferentes ab ea non dissentire: cum interim revera eam incipientur, male interpretantes substancialem, et blasphemias dicentes in Spiritum sanctum, quem creaturam et a Filio conditum asserant.

135. « Nos igitur conspicientes ex ejusmodi blasphemias non levibus populorum Dei calamitatibus perurgeri, necessario tibi fidem Nicææ Patrum confessionibus confirmatam porrigere studuimus; ut tua pietas et ea quæ tibi exactissime scripta, et quantum errent illi qui aliter sentirent, intelligeret. Cognosce igitur, religiosissime Auguste, hæc esse, quæ a condito ævo prædicata fuit, et quam Nicææ Patres congregati agnoverunt, ejusque suffragatrices esse omnes omnibus in locis Ecclesias, sive in Hispania sint, sive Britannia, Gallia, Italia universa, Dalmatia, Dacia, Mysia, Macedonia, sive universa Græcia, tota Africa, Sardinia, Cypri, Creta, Pamphilia, Lycia, Isania, Ægypto, Libya, Ponto, Cappadocia, itidem quodquot nobis vicine sunt, necnon et Orientis Ecclesias, paucis admodum exceptis, quæ arianæ opinionis sunt. Omnium enim istorum et adhuc longinquiorum animos experimentis cognovimus, et scripta habemus. Nec te lateat, piissime imperator, quod tametsi pauci sint, qui huic fidei derogent; eos tamen (cum universis orbis catholicam fidem sequatur, et ipsi jampridem ariana hæresis infecti fuerint, et nunc acerrime pietati obstant) præjudicium facere non posse. Nobis autem, ut tua pietas cognosceret rem alioqui sibi cogitam, operæ pretium visum est, fidem Nicæam episcoporum confessionibus approbatam subnectere. Est igitur fides a Patribus asserta hujusmodi: Credimus in Deum Patrem, » etc. Symbolum enim Nicenum, jam superius recitatum, in eadem epistola descriptum habetur; post illud vero hæc sequuntur:

136. « In hæc, Auguste, omnes oportet manere, neque quicquam inde transmutare artificiosis contentionibusque verborum, quod faciunt Ariani, qui ex non entibus Filium Dei existisse, eundemque non fuisse antequam fieret, eum denique creaturam, factum, et mutabilem esse dicunt. Ideo enim (quem admodum prædicimus) Synodus Nicæna anathema-

¹ Socrat. lib. III. c. 20. — ² Apud Theod. lib. IV. c. 3. — ³ Athan. de fide ad Jovian.

tizavit istiusmodi hæresim, et veritatis fidem confessionibus approbavit, neque levi aut simplici ratione Filium Patri similem esse asseveravit, eumque (ne ex levi re Deo similis, sed verus Deus ex Deo haberetur) consubstantiali esse Deo tradidit; quod proprium est genuini et veri Filii, veri et naturalis Patris. Sed nec alienavit Spiritum sanctum a Patre et Filio, sed eum una glorificavit cum Patre et Filio, et in una sancte Trinitatis fide, eo quod una sit in sancta Trinitate deitas. » Hæcenus Athanasii epistola ad Jovianum ex Synodo scripta; sed diversæ editionis apud Theodoretum habetur, in qua verba illa in ejus exordio superabundant, quibus dicitur: « Imperium pacate et tranquille ad multorum annorum curricula administrabis. » Quæ cum in originario exemplari desint, ab aliquo Ariano fuisse addita, par est credere, nepe ut levitatis Athanasium argueretur, falsusque vates pariter haberetur, cum Jovianus in imperio nec anni unius periodum absolverit.

137. « Illic perfecta (inquit Theodoretus ¹) epistola, tum cognitio imperatoris, quam de rebus divinis imbibera, confirmata est, tum amor ejus erga easdem exardescere cepit. » Sed laud segniorum fuerunt hæretici, qui præoccupaturi animum ejus, obviam redeunti e Perside processerunt; de quibus hæc Socrates ²: « Imperatore Joviano ex Perside reverso, tumultus in Ecclesiis de integro excitatus est: episcopi autem, dum singuli imperatorem suæ ipsorum fidei assensurum expectarent, alius alium prævertere contenderunt. Imperator quoniam perpetuo fidei Consubstantialis adhaeserat, omnibus respondet, se eam prælaturum; perque litteras Athanasium Alexandria episcopum bono animo esse jubet. » Et inferius ³: « Verum Christianorum res non adhuc pacatæ tranquillaque fuerunt. Nam qui diversæ religionis factionibus præerant, imperatorem adeunt, rati sibi liberam ab eo potestatem permitti contra adversarios pro arbitratu dimicandi. Ac primum qui Macedoniam appellabantur, libellum illi offerunt postulanteque, ut qui Filium Patri dissimilem asseverabant, ii ab Ecclesia ejicerentur, ipsique in eorum sufficerentur loca. Hujus vero supplicis libelli auctores fuere Basilus Ancyrae episcopus, Silvanus Tarsi, Sophronius Pompeiopolis, Pasinius Zenorum, Comanorum Leonitis, Callierates Claudiopolis, Castabolorum denique Theophilus.

138. « Imperator, accepto eorum libello, ipsos absque responso dimisit, hæc verba dimittat locutus: Ego contentione odio prosequor; eos, qui concordie dediti sunt, complector amore venerorque. Quæ cum ad aures aliorum pervenirent, ferociam illorum, qui contendendi studio flagrabant, permulsero. Quæ res imperatori cessit ex sententia. Præterea eodem tempore, cum Acacianorum mores, qui ad contentionem erant valde proclives, patefacti

fuerunt: tunc quam illud ipsum hominum genus ad imperatorem voluntatibus satisfaciendum se semper comparasset, satis perspicue intellectum. Nam hi Antiochiæ, quæ est in Syria, in unum coacti, cum Meletio, qui paulo ante se ab eorum communiione segregaverat, fideique assenserat Consubstantialis, in colloquium veniunt. Quod propterea ab illis factum fuit, quia eum in magno honore esse, qui tum ibi erant, animadvertent. Illi igitur libellum componere, Consubstantiali as entiri, fidem Nicæni Concilii ratam facere, libellum denique imperatori offerre instituerunt. » Hæc Socrates.

139. Sed antequam libellum eorum hic recitemus, de Acacio episcopo Cæsareæ Palestinæ illud præponendum, quod et attingisse vidimus Socratem. Homo iste omnium deterrimus, fax, luesque totius catholici orbis; cujus tyrannidem cunctæ ubique locorum positæ Ecclesiæ expertæ erant: quique non tantum fidem Nicænam procul abiecit, sed et hæreticos illos insectatus fuit, similitudinem qualemcumque Filii Dei cum Patre amplectentes; et Semiarianos, quod non penitus in profundum lapsi viderentur, detestabatur: hic inquam, qui dum arianæ hæresis fautor Constantius imp. regnavit, eidem in omnibus obsecutus, perpetuo illi perfidia junctus inhæsit: ut rerum statum mutatum vidit, translatumque imperium in hominem Nicænae fidei professorem, Athanasique studiosum, et Orthodoxorum omnium amantem; mox timore correptus, ne quod in catholicos episcopos sepius fecerat, cum illis ecclesiæ abstulit, prospersit, et in exilium eos abiecit, id ipse tunc pateretur; confestim pietate simulata, ad Catholicorum castra se contulit; et primus omnium vafer ingenio, antiquus Proleus, aliam formam induens, conatus videri catholicus, libellum confecit, quo se fidei Nicænae professorem exhibuit. Id cum complures alii, tum denique Suidas ⁴ testatur his verbis: « Acacius Cæsareæ Palestinæ episcopus Joviano libellum fidei orthodoxæ scripsit, Synodum Nicænam comprobans. » Non possum præterea non mirari quantum referat in regno principem palam proteriti se vere esse catholicum et orthodoxæ fidei acerrimum defensorem: nam plane fit, ut hæretici tum erubescant, tum etiam timeant videri se alterius sectæ fidei principis adversariae assectatores; indeque accidat, ut vel timore correpti recitentuliniodiam, vel rubore suffusi sileant, lateant, et allo procul abscedant. Quod si eis semel ille gratas præberit aures; iidem et cor quoque sibi vindicent principis, et quasi ex ejus metu omnia liceant, nihil non andeant, atque cuncta pro arbitrio gerant.

140. *Concilium Antiochenum.* — Quod autem ad Antiochenum Concilium per Meletium ibidem Orthodoxorum antistitem collectum spectat, interfuerunt ei viginti septem episcopi, quorum nomina in subscriptione epistolæ synodalis ad Jovianum imperatorem date leguntur. Hi igitur cum in unum

¹ Theod. lib. iv. c. 4. — ² Socrat. lib. iii. c. 20. — ³ Idem lib. iii. c. 21.

⁴ Suid. verb. Jovianus.

convenissent, absque aliqua alteratione prolatam in mediis Nicenarum fidem, eandemque recitatum atque recognitam, communibus, nemine refragante, comprobaverunt suffragiis; illique ipsi, qui per tot annorum curricula eandem impugnaverant, quasi e longo insaniter expergefati telargo, respicientes, absque tergiversatione aliqua cognovere, atque suo ipsorum chirographo munivere, scribentes omnes ex Synodo ad Jovianum imperatorem epistolam, cui et annexam quam receperat Nicenam confessionem. Porro ipsa epistola ab eis in Synodo scripta sic se habet¹:

141. « Sanctissimo Deoque carissimo Domino nostro Joviano Venerabili Augusto Concilium episcoporum Antiochiæ in unum ex variis provinciis convocatum S.

« Tuam pietatem, imperator sanctissime, cum primis laborare, et Ecclesiarum pax et concordia stabilatur, nobis exploratum est. Neque sumus nescii, te sapienter considerasse formam veræ et orthodoxæ fidei ad hanc concordiam confirmandam valere maxime. Idecirco, ne in eorum numero, qui doctrinam veritatis adulterare student, habeamur; visum est, tuæ prudentiæ significare, quod fidem sancti Concilii jam olim Nicææ congregati et approbati et tenemus. Quandoquidem vocabulum **CONSUBSTANTIALIS**, quod quibusdam videtur parum recte in ea positum, est probe a Patribus commodaque interpretatione explanatum. Que quidem interpretatio ostendit Filium ex Patris substantia genitum, Patri secundum substantiam similem, et neque affectionem ullam in ejus inexplanabili generatione debere intelligi, neque vocabulum substantiæ apud sanctos Patres ad consuetudinem græci sermonis capi, sed ab illis potius ad evertendum illud pestiferum dogma, Christum scilicet ex nihilo ortum esse, ab Ario impie inductum; quod etiam isti Anomiani, id est, qui Filium Patri dissimilem statuunt, nuper exorti, multo audacius impudentiusque ad Ecclesiarum concordiam labefactandam asseverant. Quamobrem exemplar fidei ab episcopis Nicææ coactis expositæ (quam sane vehementer amplectimur) his litteris, quibus animum nostrorum sententiam tibi declaravimus, subjungere placuit: est enim plenum eruditionis et doctrinæ, sequæ habet ad hunc modum; **CREDEMUS IN ENEM DEUM PATREM OMNIPOTENTEM**: » et quæ sequuntur Nicæni symboli confessionis; cui mox inhaerebat episcoporum subscriptio a Soerate recensita his verbis:

142. « Ego Meletius episcopus Antiochiæ, ea quæ supra scripta sunt, fateor me approbare. Ego Ensebius Samosate episcopus eodem modo. Evagrius item Siculus, Uranius Apanicæ, Zoilus Larissæ, Aereus Casarea, Antipater Rossi, Abramius Urinorum, Aristonicus Seleuceopolis, Barlaemus Pergami, Uranius Melitum, Magnus (Maris) Chalcedonis, Eutychius Eleuteropolis, Isacoës Armenia majoris, Titus Bostorum, Petrus Sypporum,

Pelagius Laodiceæ, Arabianus Antri, Piso Adanorum per Lamydriorem presbyterum, Sabinianus Zeugmatis, Athanasius Ancyrae per Orphitum et Ælium presbyteros, Irenio Gaza, Piso Augusta, Patricius Palti per Lamydriorem presbyterum, Anatolius Beroensium, Theophilus Arabum, Lucianus denique Areorum episcopus. Hunc libellum in Sabini libro, qui Collectio rerum in Concilio actarum, inscribitur, invenimus. »

143. Ariani igitur in hac Synodo recantantes palinodiam, non tantum ad Catholicam religionem recepti, sed et in gradu episcopatus permitti sunt agere, suasque Ecclesias retinere. Imperator autem ejusmodi ex Synodo epistola sive libello accepto, hæreticorum calliditatem probe considerans, fidemque illos simulare catholicam, et præ timore, vel gratia modo huc, modo illic levissime impelli; ne concordiam in Ecclesia ex dissimilibus, imo contrariis minimeque sibi invicem coherentibus, ac proinde non firmam, sed labantem vi ab invidis exigisse videretur, iisdem hæc tradidit respondisse²: « Se nemini quidem qualemcumque fidem amplectanti molestiam exhibiturum: sed eos præter ceteros benevolentia et honore prosecuturum, qui Ecclesiam ad concordiam adducenda auctores se ostenderent. » Hæc tunc illis imperator, ut in officio contineret, quos jam in unum diversa ratio conjunxisset.

144. Ista quidem de hæreticis pro conditione temporis fidem mutantibus lepide suggillavit Themistius philosophus ea oratione quam consularem inscripsit, illis verbis: « Eos non Deum, sed purpuram coluisse; Enripoque admodum similes esse, qui modo in hanc, modo in illam partem præcipitatur. » Meminit ejusdem Antiochene Synodi Hieronymus in Chronico: sed depravatus est sane textus, qui ita restituitur, ut dicit: « Synodus Antiochiæ a Meletio et suis facta, in qua Homousio et Homensio rejecto, medium inter hæc Homousion receperunt, et macedonianum dogma rejecerunt. » Post hæc edita, missam ab amico doctissimo Frontone Duero hæc quam subjicimus, accepimus schedam de germana lectione, et restitutione textus S. Hieronymi, qua sic inquit: « At in codice manuscripto S. Victoris ad quos Parisiensis urbis, et in aliis pluribus ita legitur: In qua Homousio, anomæque rejecto, medium inter hæc Homousion receperunt, et macedonianum dogma vindicaverunt, » pergit: « Quæ lectio plane vera est, et legitima: nam *ὁμοούσιος* dicitur Christus, id est ejusdem substantiæ cum Patre a Catholicis; ab Arianiis vero *ἀνόμοιος*, id est dissimilis substantiæ: Meletianis vero intermedium quid meditati, *τὸ ἁμοούσιον* adinvenerunt, id est ut dicerent, non ejusdem, sed similis substantiæ esse Filium, atque ita discrimen erat unius litteræ, id est *τὸ ἁμοούσιος* inseratæ. Sane quidem apud Soeratem lib. 3, c. 21, et apud Sozomenum lib. 6, cap. 4, plane fallax, et insidiosa videtur afferri, *τὸ ἁμοούσιον* interpretatio a Meletianis: sic enim loquuntur, Filium ex Patris substantia ge-

¹ Soerat. lib. III. c. 21. Sozom. lib. VI. c. 4.

² Soerat. lib. III. c. 22.

nitum, Patri secundum substantiam similem; et eorum dolos retegil sanctissimus Athanasius in refutatione hypocrisis Meletii, Eusebii, et Pauli Samosatensis, sive quis alius ab Athanasio tom. 3. Qui enim, inquit, Filio adimit, ne sit consubstantialis Patri, sed similem eum statuit, Deum eum esse negat. » Huicque in scheda. At ex ea primo dicendum, hujusmodi lectione veteres omnes mendacii arguendos esse, qui dixere, ab eisdem Arianis comprobalam esse Nicenam fidem; attamen post Socratem et Suidam superius citatos, qui proxime citandus est Marcellinus, et alii, asserunt, dictos Arianos in hoc Concilio Nicenam fidem esse professos. At si asseruissent Patri Filium similem, non consubstantiali, non utique Nicenam fidem professi essent, sed magis macedonianam perfidiam, qua negabatur consubstantialitas, et asserbatur Filii cum Patre similitudo. Sed nec negari potest subscripsisse eosdem Arianos Nicenæ fidei, ejus symbolum in sua ipsorum synodali epistola ad Jovianum imperatorem intulerunt, ut nuper est proditum; secundum quam ipsorum subscriptionem Marcellinus ipse licet schismaticus presbyter Romanus, secta luciferianus, cum hujus Synodi mentionem habet, confirmatque hereticos episcopos penitentes cum professione Nicenæ esse receptos: haud tamen putavit jure factum, quod cum episcopi titulo in suis ipsorum Ecclesiis permisi sunt permanere: id quidem magnopere detestatum est eo libello, quem ad Theodosium scripsit. Quin Socrates, ut vidimus, testatur expressius, Arianos in hoc ipso Concilio, consubstantialitati Filii cum Patre assensus esse, adeo ut non arianus tantum error, sed et macedonianus videri possit in hac Synodo esse damnatus. Ex horum igitur firmissima assertione dicentium, receptam in hac Synodo ab Arianis Nicenam Synodum cum voce consubstantiali, facta est recitata superius rescriptio textus S. Hieronymi. Verumtamen, quod intelligi possit ex sua ipsorum epistola ad Jovianum Augustum, Arianos non simpliciter vocem recepisse consubstantialis, neque absolute Nicenam symbolum professos esse, sed apposita sua ipsorum interpretatione, qua dicerent, illa Patres in Niceno Concilio usos esse ea consubstantialitatis voce, ut significarent Filium Patri similem secundum substantiam: ut quoque modo dicta lectio codicis S. Victoris subsistere poterit; illa dicendum, non nisi ad fallendum et circumveniendum novum imperatorem, nominibus Niceni Concilii, et consubstantialis esse usos hereticos Arianos; id tantum lucratos, ut ex Arianis evaserint Semiariani, non autem penitus Orthodoxi. Neque non expresse, ut ponitur in codice sancti Victoris, rejecerint verbum consubstantialis (nec enim id potuit sensisse et scripsisse S. Hieronymus), cum intulerunt illi suae ipsorum epistola synodali Nicenam symbolum, eum et subscriperint; sed quod (ut dictum est) per dolum malum, captiosam fallaciam et subdolanam interpretationem, videri voluerunt Orthodoxi Nicenæ fidei professores, qui re ipsa essent Semiariani, cum macedonianis sentientes.

143. *Inania Arianorum in Athanasium studia.*—

Qui autem in heresi ariana pertinaciter perseverare absque timore aliquo vel crubescencia staterunt, quorum omnium signifer videbatur Euzoius Arianorum episcopus Antiochiæ; hi conati sunt ab amicitia et cultu Athanasii imperatorem erga eum propensiore dividere. Molitur hoc Euzoius, machinaturque Lucius arianus presbyter Alexandrinus, qui ad eundem imperatorem veniens, plurius in Athanasium accusationes plane calumniosas intulit. Athanasius vero, inito cum suis consilio, Antiochiam ad Jovianum se contulit; de cujus adventu Antiochiam, Sozomenus ¹ totius rei gestæ seriem texens, narrat sic dicens: « Dum hæc geruntur, Athanasius etiam episcopus Alexandrinus, consilio suo cum quibusdam familiaribus suis communicato, necessarium putavit, imperatorem, qui christianus erat, visere; atque profectus Antiochiam, postulata sua imperatori exponit. Sunt tamen qui dicant, imperatorem eum ad se accessivisse, ut quid de religione et sana doctrina agendum esset, ab illo cognosceret. Ubi vero res Ecclesiæ rite, quoad ejus fieri poterat, constituerat, de reditu cepit cogitare. »

146. Vocatum namque litteris imperatoris Athanasium se Antiochiam contulisse, testatur Epiphanius ², dum ait: « Ille sane imperator cum multo honore et litteris fide dignis ad episcopum Athanasium scripsit, ipsunquæ accessit et amplexus est, et dimisit ad proprium thronum; ita ut rursus receperit Ecclesia sancta episcopum, et ad modicum tempus consolationem invenerit. » Hæc ipse; eadem quoque Rufinus. At Sozomenus ³ mox subdit de pravis Arianorum studiis tum temporis in Athanasium, his verbis: « Euzoius autem episcopus sectæ ariane Antiochiæ, Probatum emunichum sectæ ejusdem Alexandriae antesignanum constituere laboravit. Lucius igitur genere Alexandrinus, unus ex presbyteris, quos Georgius ordinarat, cum Euzoio ejusque fautores istud instituisent, ad imperatorem accedit; graviter criminatur Athanasium, primum quod toto tempore, quo episcopatum gesserat, criminibus implicatus tenebatur; deinde quod a superioribus imperatoribus sæpe erat exilio condemnatus: postremo quod auctor discordiæ in religione et tumultus existerat. Itaque postulat, ut alter ejus loco Ecclesiæ Alexandrinæ crearetur episcopus. At imperator merat eum insidias, quæ erant tum Athanasio paratæ) criminibus ei illatis nequiquam auscultavit; sed Lucio quidem eum minis adjectis in mandatis dedit, ut quæresceret. Probatio autem, et alii emunichs, quos eum se habebat, nupte hujusmodi tumultus auctoribus, imperavit, ut tandem modestam discerent. Athanasium vero, quem præsens congressus et colloquium et carissimum reddiderat, misit in exilium cum mandato, ut quo sibi liberet modo, Ecclesias et populum regeret. Nam dicitur illum

¹ Sozom. lib. VI. c. 5. — ² Epiph. hær. lxxvii. c. 2. — ³ Rufin. lib. VI. c. 5.

tum ob virtutem, qua præditus erat, tum ob vitam pie actam, tum denique ob prudentiam præstantissimamque doctrinam laudasse plurimum. Ad hunc modum ergo fides in Concilio Nicæno stabilita, quanquam ad aliquod temporis spatium interjectum (ut supra docuimus) oppugnata fuerat; tamen, isto imperatore regnante, caput denuo extulit. » Hæc Sozomenus.

147. *Inter Vitalem et Paulinum dissidia.* — Cæterum inter ipsos Orthodoxos conflatum semel schisma tempore Juliani, inter eos, inquam, qui inhærebant Meletio, atque alios qui secebantur Paulinum ibi (ut dictum est) a Lucifero creatum Antiochenum episcopum, perseverabat: imo his Joviani temporibus, occasione Vitalis exagitantis Paulinum, magis magisque exacerbatum est. Intercessit Athanasius hoc tempore, dum Antiochiæ esset, inter utrumque sequester, ut eos inter se dissidentes mutuo conciliaret; sed minime valuit, Vitale adversus Paulinum pertinacius concitato. At quisnam hic Vitalis fuerit, primum ex Sozomeno¹ dicendum est: « Erat hic, inquit, presbyter Antiochenus, Nicænae fidei assertor et propugnator sub Meletio constitutus, vir sane si quis alius, ob piam vivendi rationem et mores spectatos perillustris, studio etiam erga eos profuit singulari, ac propterea a populo summa veneratione dignari: qui ob indignationem quamdam adversus Flavianum compresbyterum, quod se contemptui haberi videret, adhæsit Apollinari. » Hæc de Vitale Sozomenus.

148. *Accusabatur autem a Vitale Paulinus hæresis sabellianæ, cuius rei gratia, ut ea omnino suspicione careret, scripta fidei catholicæ confessione, eorum Athanasio hoc tempore Antiochiæ commorante, se purgavit;* quam Epiphanius recitat, dum de alteratione illa, quam ipse habuit alio post tempore ibidem Antiochiæ cum Vitale, ejusmodi narrationem instituit²: « Antiochiæ constituti, cum ramis et germiibus ipsorum, » Apollinaristarum videlicet, « congressi sumus; inter quos Vitalis episcopus fuit (hunc enim Apollinaristæ Antiochiæ sibi delegerant in episcopum), piensissimus olim vir vite statim et conversatione. Dicebamus autem consulentes et rogantes ut concordēs essent cum Ecclesia Catholica, et sinceret contentiosum dictum. At Vitalis dicebat: Quid vero est quod in medio positum nos sepat? Habebat enim hic dissensionem adversus venerandum quemdam virum ac insigne Paulinum episcopum, et Paulinus rursus adversus Vitalem a nobis accessitum. Cum itaque cuperemus ambos ad pacem concordēs facere: videbatur enim uterque orthodoxam fidem prædicare, et uterque dissidium habebat ob quemdam causæ pretextum: Vitalis enim objiciebat Paulino dictum a Sabellio acceptum. Quapropter nobis istic presentibus abstinuit in totum a societate Paulini. Donec ipse Paulinus cum editione conscripta nobis persuasit, ejus jam antea assensionem lecerat, se purgandi gratia

apud beatum Athanasium. Obtulit enim et tradidit nobis ipsius exemplar cum subscriptione, clare habens de Trinitate, simulque de intelligentia incarnationis Christi, manu ipsius Athanasii scriptum. Eam editionem subjunxit; et hæc est:

149. « Exemplar manus Paulini. Ego Paulinus episcopus sic sentio, quemadmodum traditum accepi a Patribus: Esse et subsistere Patrem perfectum, et subsistere Filium perfectum, et subsistere Spiritum sanctum perfectum. Quapropter etiam recipio præscriptam interpretationem de tribus substantiis et una essentia, itemque eos qui sic sentiunt. Pium est enim sentire et confiteri Trinitatem in una Deitate. Et de incarnatione Verbi Patris propter nos facta sic sentio, velut scriptum est, quod secundum Joannem, Verbum caro factum est: non enim secundum impientissimos, qui dicunt, transmutationem ipsum passum esse; sed quod propter nos homo factus est ex sancta Virgine, et Spiritu sancto genitus. Neque enim inanimatum, neque sensus expert, neque mentis exors corpus habuit Salvator, ut in manu Athanasii habetur. Non enim possibile erat Dominus pro nobis homine factus, mentis exors esse ejus corpus. Unde detestor eos, qui reprobandam fidem, quam confessi sunt Patres Nicææ; et qui non contentur aut ex essentia, aut consubstantiali esse Filium Patri. Detestor enim et eos, qui dicunt Spiritum sanctum creaturam per Filium factam. Insuper autem et detestor Sabellii et Photini et omnium hæresim; procedens ipse secundum fidem Nicææ editam, et secundum omnia præscripta. » Hactenus Paulini professio Antiochiæ coram Athanasio edita; ex qua factum est, ut ejus communionem Athanasius in posterum assidue retinuerit. Cæterum ejusmodi alterationes inter Meletium, Paulinum atque Vitalem, amplioribus odii radicibus propagatæ, adhuc sancti Hieronymi tempore virides erant. Dicemus de his igitur sæpe interius atque pluribus; at hæc modo satis de controversiis hoc anno Antiochiæ agitatis.

150. *Christianæ religioni consultit Jovianus.* — Hoc eodem anno, cum adhuc Jovianus Antiochiæ moraretur, sicut Christianæ religioni in omnibus consultum voluit, ut quæ fuerant a Juliano corrupta restaurarentur, atque disjecta componerentur; ita et odio in idololatricam imperatoria auctoritate surrexit: quippe quod tum Charris¹ in Mesopotamia, tum Antiochiæ (ut superius dictum est) in lucem prodita essent execranda sacrificia Juliani, quibus humana hostia in abditis domorum recessibus cæse erant, eademque ostentata a piis in detestationem sacrilegæ impietatis. Quod sicut Gentilibus perpetuæ ignominie cessit atque dedecori, eorundemque fastum atque superbiam imperio Juliani in immensum auctum compressit; ita cum christiani imperatoris, tum etiam fidelium omnium animos adversus deorum cultum magnopere excitavit. Auctor est Sozocrates², jussa a Joviano delubra Gentilium claudi,

¹ Sozom. lib. vi. c. 27. — ² Theod. lib. iii. c. 20.

¹ Theod. lib. iii. c. 21, 22. — ² Sozom. lib. iii. c. 20.

et sacra cessare; cum et qui apud Julianum primum locum tenere videbantur palliati philosophi, præ timore pallia posuere; ait enim: «Sub idem tempus Gentilium delubra oclusa fuere. Gentiles ipsi alii aliis in locis se occultare: qui autem pallia gestabant, pallia deponere, et communi usitæque habitu uti cœperunt. Cruenta illa et scelerata sacrificia, quorum labe se palam contaminabant, e quibus regnante Juliano se exsaturaverant, omnino fuere sublata.» Ita Socrates. Cæterum hæc philosophis contigisse potuerunt timore Christianorum, quod iidem cuncta quæ passi erant, iisdem philosophis accepta ferrent: nam præter spem omnem, æstimationemque de ipso conceptam, ipse imperator Jovianus (ut Eunapius auctor est) non destitit illos honoribus prosequi. Maximum præsertim et Priscum, quos in Persidem secum duxerat Julianus, tum philosophia, tum etiam magia celebres; qua forte ex causa divinum in se numen Jovianus haud leviter concitavit; cujus exemplo admonitus Valens, qui

post eum Orientale administravit imperium, ejusmodi genus hominum ut dicemus graviter insectatus est.

151. Illud quoque accidit, cum Jovianus Antiochiæ moraretur, ut templum Trajani, quod Hadrianus ei tanquam divo erexerat, a Juliano in bibliothecæ locum conversum, idem instigante uxore cremarit; id Suidas¹ atque Nicephorus² tradunt. Antiochia autem recessit ante anni præsentis finem; siquidem kalendis Januarii (ut diximus) una cum filio Varroniano in itinere constitutum, iturum Constantinopolim, Ancyra in Galatia ipsum agere contigit, quod Ammianus³ testatur. Porro eo tempore, quo Antiochiæ commoratus est Jovianus, multa (ut idem ait) per continuos dies visa sunt portenta, atque apparere comete, omnia nonnisi luctuosa atque dira pronuntiantia; quæ eventus facile demonstravit.

¹ Suid. verbo Jovianus. — ² Niceph. lib. x. — ³ Ammian. lib. xxv.

Anno periodi Græco-Romanæ 5536. — Olymp. 283. an. 3. — secundum Baronium 285. — Urb. cond. 1116. — Jesu Christi 365.

— Liberii papæ 12. — Juliani 1.

1. *Coss. et decennialia Juliani.* — Ad num. 1. Coss. *Julianus Aug. IV.*, et *Salustius*. De Salustio actum anno superiori num. xxxii et seqq. Juliani consulatus juxta secundam consulatum Casariorum regulam: enim enim imperii Casarei *decennialia* exhibuisse monstrant varia ejus numismata a Mediodiarbo recitata, in quorum postica legitur: votis X. MULT. XX. Quæ formula in decennialibus in nummis per hæc tempora de more sculpta. Hæc autem solemnia anno uno anticipata sunt; cum quinquennialia anno cccxx dederit. Julianus antequam in Persas moveret, hæc decennialia vota emisisse videtur, ut deos suos magis sibi propitios faceret. Horum decennialium præbet indicium, quod scribit Ammianus initio libri 23. «Et videbatur novum, adjunctum esse Augusto privatim, quod post Diocletianum et Aristobulum nullis meminerat gestum.» Novitates enim plerumque annis hujusmodi festivitibus additis introductæ. Ammianus tamen memoria labitur, vel potius loens corruptus est: *Maximianus* enim *Herculeus* Augustus secundum consulatum Januario collega gessit anno cccxxxviii, qui consulatus quartus est consulatu Diocletiani et Aristobuli. Hujus festivitatis occasione persecutio adversus Christianos aucta fuit.

2. *Reedificatio templi Hierosolymitani.* — Ad num. 5 et seqq. Philostorgius lib. 7, num. 11, plu-

ribus agit de Hierosolymitani templi sub Juliano restitutione, quæ magna ex parte Nicephorus descripsit. «Julianus, inquit Philostorgius, cum urbem Hierosolymam instaurari jussisset, eo consilio, ut Domini nostri de illa prædictiones irritas esse convinceret, prorsus contrarium iis quæ moliebatur, effecit,» etc. Hæc etiam reedificatio decennialium Juliani signum. Annis enim hujusmodi festis destinatis templa, urbes, aliaque publica monumenta de more constructa, non est cur ulterius monemus.

3. *Julianus fœdera de deo feri vetuit.* — Ad num. 20 et seqq. *Julianus*, antequam in Persas duceret, dedit legem 5 Codicis Theod. *De sepulcris violatis*, et quidem ad *populum*, sc. Antiochenum, in quem male affectus erat, utpote qui potissimum parte christianus esset. Sane Julianus ipse in *Mesopotonia* fœderat, totum populum Antiochenum impietatis sectam (sic impius ille Christianam religionem vocat) sectari, ejusque civitatis Christum fuisse veluti numen tutelare ab ipsa civibus habitum et vehementer cultum. In eo diebus *Julianus* nocturna fœdera introducere, et exequias in eo de fœdas tollere voluit: potterem rationem e veteri jure pontificio, quæ et majores nocturnam clatum induvere, desunt. Est autem hæc, quod videlicet fœderis aspectu fœderari, ac promide ad sacra melius reddi, veteri illo jure creditum esset. «Quod illi-

dem, inquit Julianus, oculos hominum infaustus incestal aspectibus. Qui enim dies est bene auspicatus a funere? Aut quomodo ad deos et templa venietur? » Et mox : « Liberari convenit populi facinus aspectus. » Quibus concinit Servius lib. 11 Æneid. ad verba illa, *rapuere faces*. « Quia, inquit, in religiosa civitate cavebant, ne aut magistratibus occurrerent, aut sacerdotibus, quorum oculos nolebant alieno funere violari. » Neque dicas cum Baronio, referre Gellium lib. 10, cap. 15, etsi fas non esset pontifici, vel flammii diali mortuum intueri, et terribilia tangere, funus tamen exequi, ne quidem pontifici religio fuisse. Neque enim hæc sunt contraria. Non fuit religio pontifici funus exequi de nocte, quo tempore sacra non celebrantur : religio fuisse de die, ut in indictivo funere. Vide exemplum in *Tiberio* apud Dionem lib. 55 in funere Caesaris Augusti, quo tempore sacrorum celebratio diurna fiebat. Hæc deceptus est Baronius, cum rationem hanc, qua Julianus utitur, a præso jure pontificio alienam prodit. Incestari quippe oculos hominum et conspectu funeris diurno, et funeris prosecutione diurna, veteri jure pontificio jaclatum est, ut fusiush probat Gothofredus, ex quo hæc exscripta, in illius legis commentario.

4. *Juliani interitus*. — A num. 53 ad 70. De genere mortis, quo Julianus Augustus periit, variæ admodum sententiæ fuerunt, ut ostendit Gothofredus in Dissert. in lib. 7 Philostorgii, cap. 15, ubi tamen oblitus est referre quod Eutychianus chronographus, qui huic bello interfuit, apud Joannem Malelam, et auctor Chronici Alex. narrat, *Julianum* nempe lancea divinitus transixum fuisse a S. *Mercurio* martyre, quod S. Basilium Seleucenum episcopum veneno extinxisset; quod inquit Cangius in opere de Familiis Augustis Byzantinis pag. 51 antiquæ picture consentaneum, quæ in codice Ms. operum Gregorii Nazianzeni, Basilio Macedone impetrante, exarato, in bibliotheca regia cernitur. In eo depictus est *Julianus* ad terram prostratus, equite cum lancea instante, supra ejuscaput inscriptum : *ΑΥΤΟΙΣ ΜΗΚΟΜΟΙ*, id est, sanctus Mercurius. Sublatus est Julianus VI *kalendas Julias*, die nempe vicesima sexta Junii, ut Ammianus, Socrates, Idacius in Fastis et auctor Chronici Alex. testantur. Socrates, qui anno tertio imperii eum occisum scribit, initium ejus repetit a tempore, quo Parisiis, vivente adhuc Constantio, a militibus dictus est imperator. Annum enim tantum ac menses octo inchoatos eum post Constantium imperasse certum est.

5. *Ætas Juliani*. — Interfectus est *anno ætatis altero et trigesimo*, inquit Ammianus lib. 15, id est, anno ætatis trigesimo secundo, ut recte Hieronymus, Hieronymus Contractus, Marianus Scotus in Chronici, et Valesius in Notis ad Ammianum scripsere. Sic Cicero, Quintilianus, aliique loquuntur, et in numerabilibus vocem *alter* sæpe pro secundo usurjari. Robertus Stephens in Thesaurio lingue latinæ alijs post exemplis demonstrat. Ipsius *Julianus* in epist. ad Alexandrinum, xxxii annos ætatis esse

dicat; quod in *Misopogone* significat. Neque contrarius est, ut loco laudato arbitratur Valesius, Socrates, quando lib. 3 scribit, Julianum anno ætatis trigesimo primo perisse, sed tantum indicat trigesimum secundum incompletum fuisse, quod verum est.

6. Cadaver Juliani in Ciliciam deportatum, « non consulto quidem consilio, verum casu quodam, e regione sepulcri, quo Maximiani ossa conlinebantur, semita sola loculos ab invicem separante, » inquit Philostorgius lib. 8, cap. 2, ubi de Maximino imp. loquitur, qui errore familiari Græcis sæpe dicitur Maximianus. Prope igitur Maximini cadaver convenienter, etsi casu, velut qui inter se tot in rebus conveniebant. Hinc factum, ut Zozimus lib. 2 Maximianum Herentium *Tarsi* sepultum perperam scripserit, Julianus in epist. laudata ad Athenienses, ut eis religionem Christianam execrabilem redderet, de se loquens ait : « Non a recto tramite aberrabit, si ei fidem habeatis, qui ad annum usque vicesimum ætatis illa via progressus est. » id est, christianus fuit, « et hanc alteram modo duodecimum jam insistit annum. » Scripta, ut videtur, ea epistola præsentis anno ante expeditionem Persicam. Quare Julianus anno circiter trecentesimo quinquagesimo primo « clam Gentilium superstitionem amplexus est. Post hæc jam viritem ingressus ætatem promptius ad hæc ferri eaque agere cepit, » inquit Sozomenus lib. 5, cap. 2. Quo etiam ex loco liquet, Baronium et communiter recentiores historicos, qui Julianum anno ætatis trigesimo primo occisum volunt, hallucinatos esse. *Juliano successit Jovianus*.

7. *Alexandrina Synodus*. — A num. 132 ad 140. In libello synodico Alexandrina Synodus ab Athanasio celebrata his verbis describitur : « Piissimus imperator Jovianus, missa Alexandriam ad Athanasium legatione, immutabilem veræ orthodoxiæ definitionem quasivit. Is igitur delectos Ægypti, Thebaidos et Libyæ episcopos congregans, definitionem synodicam gratia et veritate plenam, Joviano Christi amanti misit. » Quare recte Baronius hanc epistolam scriptam existimavit in Synodo episcoporum totius Ægypti, quos Athanasius, accepto Joviani edicto, statim Alexandriam evocaverat. Libello Synodico suffragatur Nicephorus lib. 10, cap. 42, ubi ait, *Athanasium* Synodum provinciale Alexandriæ coegisse, præfatamque Athanasii epistolam, quam integram recitat, ad Jovianum Aug. misisse. Valesius tamen in Notis ad Theodoretum lib. 4, cap. 3, suspicatur, hanc epistolam scriptam esse ab Athanasio *Antiochiæ*, quo nam cum aliquot episcopis Ægypti ac Libyæ se contulerat, ut *Jovianum* imp. illic salutaret. Cumque imperator regulam fidei ab illo et a reliquis episcopis flagitasset, ut testatur Nazianzenus in Oratione fidei de laudibus Athanasii, Athanasius, collatione habita cum episcopis Ægypti ac Libyæ, qui ipsum comitabantur, epistolam de fide scripsit ad Jovianum. Quam conjecturam confirmat Valesius titulo ipsius epistolæ, qui recte sic habet : « Athanasius, et reliqui episcopi, qui venerunt ex persona nostra in unum episcoporum in

Ægypti, Thebaidos ac Libyarum. » Ubi non dicit Theodoretus, episcopus illos in unum convenisse, ut male veritè Christophorus, qui Baronio imposuit, sed tantum venisse. Quo verbo significatur, episcopos illos, qui cum Athanasio erant, missos fuisse ab universis episcopis Ægypti ac Libyæ, ut pro Athanasio testimonium redderent apud Jovianum imp. Ita Valesius. Verum vana hæc conjectura. Theodoretus enim cap. 2, antequam epistolam illam synodicam referat, ait : « Scripsit etiam » nempe Jovianus imp. « litteras ad Athanasium, egregium illum Nicæna fidei defensorem, petens, ut accuratam de divinis rebus institutionem ad se perscriberet. Hic igitur, congregatis episcopis, qui doctrina excellere videbantur, rescripsit Joviano, suadens, ut fidem Nicææ olim expositam, tanquam apostolicæ doctrinæ consentientem servaret. » Præterea cum in ea synodica, ne verbum quidem in gratiam Athanasii legatur, verum esse non potest, quod ait Valesius, episcopos illos, qui cum Athanasio erant, Antiochiam missos fuisse, qui pro Athanasio testimonium dicerent coram Joviano.

8. *Synodus Antiochena.* — Ad num. 140 et seqq. Jovianus imp. « mense Hyperberetæo, » id est, Octobri, « Antiochiam advēit, » inquit Theophanes.

Ammianus lib. 25 testatur, eum in ea urbe *moratum paulisper* esse, et *flagrante hieme* inde profectum Tarsum Ciliciæ urbem venisse, ac postea Ancyram. Quare post mensem Septembrem Synodus Antiochena habita videtur. Agit de ea libellus Synodicus, ubi dicitur, eam Nicæna decreta synodice confirmasse. Sed quia hæc verba epistolæ synodicæ a Sozomeno lib. 6, cap. 4, recitate, « ut sc. Filius ex substantia Patris genitus, et quoad substantiam Patri similis esse, intelligatur, » in perversum sensum ab his, qui non bene de Meletio sentiebant, acciperentur; quod voces illæ, *similis in substantia*, Semiarianis et Macedonianis communes essent; scriptus adversus hanc Synodum Antiochenam liber, qui tom. 1 operum Athanasii legitur, cujus titulus est : « Refutatio Hypochriseos Meletii, Eusebii et Pauli Samosatensis. » Qui liber Athanasio perperam adjudicatus, cum potius sit Paulini Antiochensis, aut alterius ex ejus factione. Imo D. Hieronymus, qui Paulinum sequebatur, in Chronico suo scripsit : « Synodus Antiochiæ a Meletio et suis facta : in qua homousio, anomæoq; rejecto medium inter hæc homoiouision macedonianum dogma vindicaverunt. » Ha enim in omnibus exemplaribus legitur.

LIBERII ANNUS 43. — CHRISTI 364.

1. *Joviani obitus et mores.* — Anno Christi trecentesimo sexagesimo quarto, Jovianus cum illius Constantiopolim, ipsis kalendis Januarii, quibus novis consulibus annus aperitur, pervenisset Ancyram Galatiæ, adit consulum, aseito sibi in collegam filio parvulo, nomine patris sui Varroniano. Cumque inde profectus tandem pervenisset ad locum Dadastanum dictum : « Est locus, inquit Socrates ¹, inter Galatiam et Bithyniam medius interjectus; ibi Themistius philosophus, cum aliis ordinis senatorii viris obviam factus, orationem suam consularem coram illo recitavit, quam quidem postea etiam Constantiнопoli recitavit, coram populi multitudine. » Hæc Socrates, qui et superius de eadem oratione verba faciens, hæc habet : « Imperator vero qui apud amicum suum proposuerat blandius et persuasionibus dissentientium fides ducere, respondit, se nemini quidem qualemcumque fidem amplectanti, molestiam exhibitorum, sed eos præter ceteros benevolentia et honore prosequendum, qui

Ecclesie ad concordiam adducende auctores se ostenderent. Hæcque ab eo ad hunc modum gesta esse. Themistius philosophus commemorat : nam in ea oratione, quæ consularis inscribitur, quam de eo conscripsit, eum propterea magnis ornati laudibus, quod potestate cuique pro arbitrato hæc, vel illam religionem proficendi permissa, assentatorum mores prorsus refutasset; quod genus hominum admodum facite perstringens, dixit, nemini obscurum esse, eos non Deum, sed purpuram coluisse. » Nacti sumus eandem nos orationem, sed mutilatam magna ex parte, quod illis careat, quæ spectabant ad consulatum, nuper per imperatorem datum : sed satis hæc ea, quæ ad argumentum propositum spectant. Cum igitur imperator ad dictum locum pervenisset Dadastanam, qui Bithyniam dividit a Galatia, improviso eius nocte exanimatus inventus est. Hæc ex Ammiano ¹, qui et subdit, « Super ejuo

¹ Ammian. lib. XXV.

obitu dubietates emersere complures. Fertur enim recenti calce cubiculi illi ferre odorem noxium nequissime, vel extuberato capite perisse succensione prunarum immensa, aut certe ex colluvione ciborum avida cruditate distentus. » Hæc ipse. Sunt qui dicant, ut inter alios Suidas ¹, fungorum quos conarat, veneno perisse.

2. Cæterum ea opinio verior credita est, ut denso prunarum vapore (ad exsicandum enim recens edificatum parietem, in ejus cubiculo incense fuerant collocatæ) spiraminum meatibus occlusis, spiritu intercepto mortuus sit; quod et sæpe Romæ nostra aetate audivimus contigisse. In hanc sententiam S. Hieronymus in epistola ad Heliodorum: « Jovianus, inquit, gustatis tantum imperiabilibus bonis, fortore prunarum suffocatus est; ostendens omnibus, quid sit humana potentia. » Hanc eandem sententiam ex historicis sequitur Sozomenus ². Decessisse vero cum tradit Socrates ³ XIII kalendas Martias; quod etiam affirmat Eutropius ⁴. Quamobrem ipsum imperasse oportuit menses tantum septem, et dies viginti: nam (ut dictum est superius) quinto kalendas Julii imperator creatus est. Porro cum ex hac vita migravit, annus erat ætatis suæ agens trigesimum tertium; quod in primis Ammianus ⁵ testatur, cui adscipulantur Socrates et Eutropius; ex quibus omnibus Victor redarguitur, dum ait ad quadragesimum proxime pervenisse annum. Sed et in eo pariter corrigendi sunt omnes, qui ipsum imperatorem non Jovianum appellat, sed Jovinianum: ex antiquorum enim numerorum inscriptionibus manifesti redarguuntur erroris. Fuisse autem Jovianum a Gentilibus ritu patrio relatum inter divos rescripta succedentium imperatorum hujus anni fidem faciunt, in quibus divus Jovianus consul ponitur.

3. Cæterum ipse Jovianus decedens nullum sui imperii reliquit heredem: quod improvisa mors de successore cogitare non siverit; nec quem ex ipsius cognatis eveheret in imperium exercitus Romanus habebat: nam Varronianus parvulus filius, quem secum Jovianus creaverat consulem, suscipiendo tanto oneri impar erat; et Varronianus parens jam ante decesserat, ut filium imperatorem creatum videre non poterit: Januarii vero præfectum rebus militaribus per Illyricum, ejusdem Joviani affinem, absentem exercitus parviferit; quod Ammianus ⁶ affirmat; qui et mores ejus formamque deseribit.

Cujus quidem interitus adeo inopinati, si causam ex infenso numine afferre liceat (nam divino arbitrio hæc omnia transigi, nemo negavit) cum illa præcessisse videtur, quam diximus ex Sardonio, quod æque ac Julianus, Maximus ac Priscus philosophos atque magos coluit, quorum studiis mala omnia in Christianos adeo copiose manarant; tum

etiam illud proxime est subsecutum delictum, dum (quod Ammianus tradit) Tarsum cum pervenisset, exornandum Juliani sepulcrum decrevit. hominis alioqui ne cæspititia quidem sepultura digni: quamobrem paucos post dies e medio sublatus est. Impios enim indignos esse sepulcro, Josias rex sanctissimus docuit ¹; nam ædificatione et ornatu sepulcri, probari acta eorum qui ibi reconditi sunt, sententia Domini ² redditur manifestum. Porro Joviani corpus ex more curatum, missum esse Constantinopolim, ut inter Augustorum reliquias (nempe in atrio basilicæ Apostolorum) reconderetur, Ammianus tradit.

4. *Valentinianus et Valens imperatores.* — Progresso autem exercitu Niceam Bithyniæ usque, comitisque habitis, frequentiora suffragia in Valentiniani electionem consenserunt; mox (ut Ammianus verbis ³) « Valentinianus, nulla discordante sententia, nunimis aspiratione cælestis, electus est, agens scolarum sectariorum secundam, relictusque apud Ancyram, postea secuturus, ut ordinatum est. Et quia nullo renitente, hoc e Republica videbatur, missis qui cum cœnis admonerent, diebus decem nullus imperii tenuit gubernacula. » Hæc Ammianus. Jam enim olim prodigio quodam sub imperatore Constantio imperium Valentiniano prænnuntiatum fuisse, Nicephorus ⁴ tradit, auctor est Suidas ⁵, Valentinianum creatum fuisse imperatorem a Sallustio tunc præfecto pretorio; cujus virtutes cum prædicat, et Valentiniani imperii exordium ad justitiam integritatem bene compositum refert, sic ait: « Sallustius præfectus pretorio Valentinianum designavit imperatorem, qui cum imperium suscepisset, edicto proposuit, ut si quis affectus esset injuria, imperatorem adiret. Verum nemo questus est. Illic Valentinianus præposito eunuchorum Rhodano, qui Berenicem viduam injuriis affecerat, mulieri de illo conqueste judicem dedit Sallustium, a quo condemnatus præpositus, cum judicium illius nihil faceret, ab imperatore in Hippico crematus est, omnibus archieunuchi bonis viduæ assignatis. Quo exemplo terribi mortales, omni injuria abstinuerunt. » Hucusque Suidas.

5. Sed antequam ad res gestas Valentiniani ulterius progrediamur, de tempore in primis, quo est acclamatus Augustus, dicendum est. Contigisse quidem ejus creationem quinto kalend. Martii, Socrates ⁶ auctor est; et cumque Pammonium Cibebe ortum tradit, patre Gratiano non generis nobilitate, sed propria virtute clarissimo: nam ipse ex non milite miles, atque ex intima militia ad ampliores proventus ordines (id ejus meritis exigentibus) ad sublime fastigium gloriæ est elatus. Fuisse autem ipsi ex eo comparatum cognomen, ut Funarius diceretur, tradit Victor ⁷, quod venalitium inmem portanti quinque milites nequiverint extorquere, eoque

¹ Suid. in epit. — ² Hieron. lib. VI. c. 6. — ³ Socrat. lib. III. c. 1. — ⁴ Eutrop. lib. X. — ⁵ Hieron. lib. X. c. XVI. — ⁶ Eutrop. lib. X.

¹ 2° Paralip. XXIV. — ² Matth. XXIV. — ³ Ammian. lib. XXV. c. 1. — ⁴ Niceph. lib. VI. c. 1. — ⁵ Suid. verbo Sallustian. — ⁶ Socrat. lib. III. c. 1. — ⁷ Victor. in Vict.

merito ascitus in militiam, usque ad praefecturae praetorianae potentiam ascendit; ob cuius apud milites commendationem, Valentiniano resistenti imperium esse collatum, tradidit Victor.

6. Al Valentinianum etsi paternum genus minime illustrem reddidit, sed sua ipsius virtus in militaribus functionibus clarum effecit; pietas tamen christiana, quae inter alias virtutes in eo potissimum clucebat, apud Deum et homines plurimum commendavit, et post ipsum imperatorem impium Julianum evexit; cui ne videret, militia exui et exilio relegari deiecit. Qui igitur omnia pietati posthabuit, omnia consecutus est munere pietatis; siquidem christiani milites haud passi sunt, mortuo christiano principe, in locum ejus ethnicum subrogari, qui olim idololatra imperatore necato, nec aliquem deorum cultorem eidem sufficere consenserunt. Ex his plane videas (ut haec iterum refricemus) malitiae imbecillitatem. Quippe cum nihil aliud toto sui imperii tempore conatus sit Julianus, quam dejicere gradu milites christianos, militiamque ex cultoribus idolorum stabilire, ut imperii robore penes ethnicos milites collocato, nulla de caetero spes reliqua esset homini christiano imperium capessendi, sique ea via apud Gentiles perpetua successione Romanum propagaretur imperium: tamen cum humana omnia haud humano, sed divino consilio disponantur, ea omnia quae impietas ante texerat fila versutiae, mox sunt instar arancarum teke disrupta, adeo ut deorum cultores ab imperio penitus exclusi fuerint, et christiani delecti, illi ipsi, quos Julianus christiani nominis causa vexarat: in quibus plane illud enituit¹. Non esse sapientiam, neque prudentiam, neque consilium contra Dominum; et quem Deus elegit, frustra ab impiis reprobari. Siquidem simul ac ad exercitum se contulit Valentinianus, cum ex more concionem esset habiturus ad milites, oborto tumultu, eorum scilicet, qui indigne ferebant ipsum proVectum ad cubnem imperii; elata tunc ipse prospere dextra (ut ait Ammianus²) plena fiducia, seditiosos ac pertinaces increpans, ex insperato compescuit. Quin etiam subjecit quaestioni quosdam nobiles Juliani quondam amicos, quorum praestigiis sibi tunc repentinum morbum immisissum putavit. Testatur id Zozimus³.

7. « Post haec autem, Ammianus⁴ subdit, Valentinianus Nicomediam itineribus citis ingressus kalend. Martii, Valentem fratrem stabulo suo cum tribunatus dignitate praefecit. Indeque cum venisset Constantinopolim, multa secum ipse devovens, et magnitudini urgenti negotiorum jam sese parare considerans; nihil immorandum ratus, quinto kalendas Aprilis productum eundem Valentem in suburbanam, universorum sententia concinentibus (nec enim audebat quisquam refragari) Augustum pronuntiavit; decoreque imperatorii cultus ornatum, et tempora diademate redimitum in eodem

vehiculo secum reduxit. » Haec Ammianus. Reprehendunt nonnulli Valentinianum, quod in electione collegae, affectui potius privato germanitatis indulserit, quam utilitati reipublicae christiana prospexerit, cum (ut aiunt) arianum hominem asciverit sibi collegam, qui postea Orientalem Ecclesiam jugi persecutione vexavit. At falluntur hi sane, mea sententia; siquidem quem sciverat et expertus fuerat confessorem et imbutum catholica fide, consortem assumpsit imperii. Fidei namque causa ambos, ne Juliano imperatori obtemperant sacrificanti, baltea deposuisse, auctor est Socrates¹. Sed et usque ad expeditionem adversus Gothos paratam, eum catholicum perseverasse, Theodoretus² affirmat. Quo autem modo e Catholicorum castris delecerit ad Arianos, suo loco dicturi sumus.

8. Ascitus igitur ad imperium Valens nequam Arianis favit; sed quos sciret catholica fide spectatos, eisdem contulit magistratus; et inter alios Caesarium fratrem Gregorii Nazianzeni, temporibus Juliani (ut vidimus) nobilem confessorem, quaestorem creat. Inter ipsos autem imperatores, Valentinianum atque Valentem fuisse certamen, quisnam Caesarium sibi magis devinciret, et cuiusnam ille magis amicus et familiaris diceretur, idem Gregorius³ tradit. Cessit tamen Valentinianus Valenti, quod profecturus ipse in Occidentem, Cappadocem hominem Valenti fratri, cui curam Orientis refudit, magis debere existimaret. Porro hoc exordium horum imperii, eum insignitum nobili magistratu comitatus rerum privatarum, docet rescriptum ad eundem hoc anno datum de confiscatione praediorum, quae templis fuissent addicta, his verbis.

« Imperator Valentinianus et Valens AA. Ad Caesarium com. rerum privatarum.

« Universa loca et praedia, quae nunc in jure templorum sunt, quaeque a diversis principibus vendita vel donata sunt, retracta, ei patrimonio, quod privatum nostrum est, placuit aggregari. Dat. prid. non. Februarii. Med. (Constantinopoli), divo Joviano et Varroniano coss. » Bene quidem accidit ex divina dispensatione, ut Caesarius, qui sub Juliano, confessionis fidei causa, ab eo discesserat, a christianis imperatoribus magno honore revocaretur in aulam, fieretque idolorum templorum regia potestate acquisitus iudex et vindex. Si demus unum eundemque fuisse Caesarium Gregorii fratrem, et hunc ad quem praesens rescriptum datum invenitur; sed hoc quidem multipliciter depravatum invenitur, ac primum dum in ejus inscriptione uterque imperator Valentinianus et Valens praenotatus habetur, et dies promulgationis describitur pridie non. Februarii. Nam eo tempore tantum abest ut Valens fuerit coplatus in imperium a fratre (quod accidisse quinto kal. Aprilis dictum est superius ex Ammiano), ut nec ipse Valentinianus adhuc creatus esset imperator, quod contigit circa quintum kal. Martii, vicestimo

¹ Prov. XXI. — ² Ammian. lib. XXVI. — ³ Zozim. lib. IV. — ⁴ Ammian. lib. XXVI.

¹ Socrat. lib. IV. c. 1. — ² Theod. lib. IV. c. 1. — ³ Greg. Naz. orat. in Iulien. Cae. II.

saltem die post datum rescriptum. Nec est rursus ut in annum sequentem illud rescriptum referri possit, cum datum habeatur eoss. Joviano atque Varro-
mano. Sed et cum datum dicatur Mediolani secun-
dam antiquam lectionem, necessario dicendum sit
ipsum tunc scriptum, cum illic Valentinianus, ad-
ventu hoc ipso anno; erratum vero fuisse in re-
scripto, ut vitio librorum loco sep. scriptum fuerit
r. n. Sed et cum datum ipsum rescriptum habeatur
ad Casarium comitem rerum privatarum, diversum
hunc a Casarii fratre fuisse, possumus intelligere,
quem creatum fuisse quaestorem, non comitem rerum
privatarum habet Gregorius ejus germanus; sed
et remansisse in Oriente, in Occidentem vero
transisse nunquam, ex eodem possumus intelligere;
ac proinde non sub Valentiniano, sed sub Valente
munus quaesturae exercuisse in Oriente. Ut ex his
pateat duos eodem tempore fuisse Caesarios, alterum
sub Valente in Oriente quaestorem, in Occidente al-
terum sub Valentiniano comitem rerum privatarum.
Legitur quoque apud Ammianum ¹ et Zozimum ²,
Caesarium ab eodem Valente imperatore creatum
Constantinopoli praefectum Urbis, hoc ipso anno,
quo Procopius tyrannidem in Oriente exercere cepit;
sed alium hunc puto Caesarium a germano Gre-
gorii: nam ipse in oratione in funere ejus habita,
tantum testatur, Caesarium ab imperatore creatum
esse quaestorem, in eaque muneris functione per-
mansisse usque ad obitum, vel saltem usque ad an-
num quintum ejusdem imperatoris, quo Nicea Bi-
thyniae, ubi Caesarius erat, terrae motu collapsa est;
nec majorem aliquem antea functum ipsum esse
magistratum, sed ex illo jam (ut ait) ad sublimiorem
provehendum, si vita superstitie licuisset.

9. *Status Romani imperii.* — Quisnam vero
fuerit imperii Romani status, cum Valentinianus
imperator creatus est; ut ex his quantum intulerit
damni impietas temeraria Juliani, quantumque sa-
lutis per religionem Christianam fuerit consecuta
Romana Respublica, possit intelligi; hic primum
ex Ammiano rem paucis absolvente in medium
adducamus: « Hoc, inquit ³, tempore, velut per
universum orbem Romanum bellicum canentibus
buccinis, exiit gentes severissima, limites sibi
proximos persultabant. Gallias, Rhodiasque simul
Alemanni populabantur. Sarmatae, Pannoniae, et
Quadi, Rheti, Saxonesque et Scoti, et Atacitti [Ata-
cottii] Britannos armis vexavere continuis. Austri-
am Mauricaeque aliae gentes Africanis solito acris
incursabant, et Thracias diripiebant praedatorum globi
Gothorum. Persarum rex manus Armenis injecta-
bat, » etc. Haec Ammianus, quibus turpem rerum
faciem praesentis temporis representat. Quam defor-
miorum reddidit civile bellum Procopii prodicione
conflatum, de quo suo loco proxime acturi sumus.

10. Quibus autem viribus, armisve tot tantaque
intra modicum la superatam, et Romanum imperium
Juliani impietate prostratum restitutum essent, idem

christiani iidemque confessores imperatores probe
norunt; nimirum non nisi cruce erigenda fore qua
cruce abdicatione collapsa fuissent: in cruce enim
et Christi nomine omnem ipsos spem et fiduciam
collocasse, eorumdem causa numismata docent, qua
dexteram principum cruce et Christi nomine arma-
tam in Labari signo demonstrant; ac primum
Valentiniani numisma, alterum Valentis, habens in
Labaro crucem expressam, a Fulvio Ursino accepi-
mus. Item extat ejusdem Valentis numismatis effi-
gies, Christi nomen in Labaro exhibens, quam ab
Angelo Beneventano acceptam habemus.

11. *Valens Orienti et Valentinianus Occidenti
praefecti.* — Postquam autem Valentinianus Valen-
tem fratrem in imperii collegam assumpsit, ut tum
Orientali tum Occidentali pariter languenti imperio
simul consultum esset, illud opportunum (quod
videbatur) remedium excogitavit; nimirum ut relicto
Valente in Oriente, ipse sese transferret in Occiden-
tem; sicut fore, ut tumultuantes undique Barbaros
coercerent. Ejusmodi itaque consilio inito, partitis
inter se exercitibus, eorumque ductoribus, rebus-
que dispositis, perennis Thraciis, una simul in
Pannoniam descendentes, Sirmium pervenerunt. Inde
tandem ab invicem digressi, Valens reversus est
Constantinopolim, Valentinianus vero Mediolanum
se contulit. Haec omnia pluribus Ammianus. Quae
autem post haec contigerint, suo loco dicturi sumus.

12. Quod plane memoria dignum hoc in itinere
accidisse Sozomenus ¹ tradit, sic se habet: « Ubi,
inquit, decessit Constantinopoli Valentinianus, per-
que Thraciam Romam versus iter fecit; episcopi
Hellespontii, et Bithyniae, et alii omnes, qui Filium
Patri consubstantialem asserendum putabant, mit-
tunt ad eum pro se legatum Hypatianum Heraclae
(quod est oppidum Perinthii) episcopum, oratum, ut
sibi de doctrina fidei rite constituenda in unum
convenienti potestas permitteretur. Qui cum venisset
ad Valentinianum, et episcoporum ei postulata expo-
suisset, respondet ille: Sibi, qui unus e laicorum
numero erat, non licere se ejusmodi negotiis inter-
ponere: et ideo sacerdotes et episcopi, inquit, qui-
bus haec cura sunt, scorsum per se ubicumque ipsi
libitum fuerit, in unum conveniant. Quo responso
ad legationem Hypatiani dato, Lampsaeci Concilium
cognit. » Haec Sozomenus. Verum Lampsaecum
Concilium anno sequenti sub primo aetiorum im-
peratorum consulatu gestum esse, Socrates ² tradit;
qui et istud ipsum tempus ejusdem Concilii ea quo-
que chronographia certius reddidit, dum celebratum
ait anno septimo post Concilium Seleucia habitum:
est enim is sequens annus, quo de eadem Synodo
pluribus agendum erit. Ex hoc itaque elucidato
certo tempore Lampsaeceni conventus anni sequentis,
Sozomenus ³ erroris arguitur, dum ait, eo itinere,
quo Valens fuerat comitatus Valentinianum profici-
scentem in Italiam, ipsi Constantinopolim redempti

¹ Amm. l. c. xxvi. — ² Zozim. lib. iv. — ³ Ammian. lib. xxvi.

¹ Sozom. lib. vi. c. 7. — ² Socrat. lib. iv. c. 3. 4. 5. — ³ Sozom. lib. vi. c. 7.

occurrisse apud Heracliam legatos missos et Concilio Lampsaceno, afferentes illi ejusdem Synodi Acta. Sed et hallucinatur idem Szymenus, dum post Concilium Lampsacenum Procopii obortam esse tyrannidem tradit¹, quem hoc anno invasisse imperium liquet.

13. *Procopii defectio et tyrannis.* — Fuit hic quidem n. fione Gilix, propinquus genere Juliano imp., cui a Jovicino cura delegata fuit defendendi cadaveris ejusdem e Perside usque Tarsum ad locum sepulcri; qui postquam suprema persolvit cogitato suo, discessit; nec visus est » ut ait Ammianus², « perquisitus studio ingenti, nisi multo postea, cum Constantinopoli apparuit subito purpuratus; quod contigit hoc ipso anno, autumnali tempore, ut ex eodem auctore colligitur, dum ait³ rei geste nuntium esse perlatum ad Valentinianum adveniantem Parisios prope kalendas Novembris: confirmatur id ipsum, dum idem auctor subdit de Valente, æstivis jam elapsis caloribus, naufragium de ea re accepisse, cum esset Casarea Cappadocæ. Hic enim ob propinquitatem Juliani, quem sine liberis esse sciebat, adhuc vivente ipso, ad imperium anhelabat; quo occiso, increbrescente timore, ejusdem Juliani fuisse ultimam voluntatem, ut in imperium sibi subis iliteretur Procopius, istud ipsum avidius expectabat. Quamobrem novi Augusti vitans invidiam, longius recedens, ad dictum tempus usque delituit; atque opportunam nactus Valentis absentiam, coacto illo progredi ob tumultus Gothicos in Cappadociam, sese pavens licet dubiusque infudit in Urbem; ubi a paucis admodum primo, inde vero a vili plebecula acclamatus est velut in scenicis ludis Augustus, nemine resistente. Sed ejusmodi levitas paulatim aucta viribus, in metuendam tyrannidem crevit, adeoque in arcem postea Valentem constrinxit, ut abjicere purpuram, ac privatus evadere aliquando decreverit; leissetque nisi fuisset a comitibus impeditus. Habet hæc omnia pluribus Ammianus. Adjunctum autem primum omnium fuisse Procopium ab Eugenio eunucho consilio, et opibus, auctor est Zozimus⁴.

14. *Ext. et oratio Themistii clarissimi philosophi, et oratoris, dicta Valenti post debellatum Procopium, nona ordine, nunc primum latinitati reddita a R. D. Sextilio episcopo Alexano, habita collatione cum quatuor Vaticanae bibliothecæ exemplaribus, licet admodum depravatis; est ipsa apud me nondum edita. Quod enim prudens philosophus odoratus esset sæviliam hominis, quæ postea pluribus exemplis innocui; to us in eo veratus est argumento, ut commendet inter alias virtutes potissimum in imperatore clementiam; et ad eam rem illi persuadendam innumeris propemodum et diversis locis, pelitis usus sit rationibus atque auctoritatibus; quod vero e divinis Scripturis, licet aliis fucatum coloribus, mutuatus esse videtur exemplum, ut vindice-*

mus nostra, hic reddendum putavimus; ait enim: « Ego aliquando subaudiivi Assyriorum picturas id ipsum representantes, nempe, regis mentem in palma Dei repositam. Et periculum anima avertere oportet; quantum sit ei qui in actionem a Deo alienam prorumpit, cadere ex manu conservant, » etc. Quis non sentiat Assyrios, quibuscum H. braci assueverunt, e Salomonis proverbiiis eam accepisse, quam pictura quoque putaverunt decorandam esse sententiam, ubi ait¹: « Cor regis in manu Dei, quocumque voluerit inclinabit illud. » De his autem, qui Procopium seculi essent, hæc eadem oratione Themistius: « Non enim te quali pena dignos putasti eos, qui ab initio seditionem consularunt, et eos qui ab armis adducti sunt, et hos, qui se submisserunt illi qui jam vincere videbatur; sed alios condemnasti, quos reprehendisti, cum aliis vero una doluisti, » etc. At inter hæc et Persici motus, et Gothorum progressio haud mediocrem timorem incutiebant.

15. *Cæterum quod ad expeditionem Gothicam pertinet; quoniam eodem ferme tempore Valens Persici tumultus timore percussus Antiochiam cogitabat; « ad coercendos ingruentes Gothos, attingentes collimilia Thraciarum, » inquit Ammianus², « sufficiens equitum adjuvamentum et peditum mitti jussit ad loca, in quibus barbarici timebantur incursus. » Cum ipse festinans in Syriam, in Bithyniam primo, indeque profectus in Cappadociam, jamque egressurus Casarea Antiochiam versus, ipso autumnali tempore, de tyrannide Procopii Constantinopoli excitata, per Soplironium notarium didicit; quando ille consulturus imperio, posthabita Syria, abiit in Galatiam. Quæ autem hoc anno per Procopium adversus Valentem feliciter gesta sunt, et sequenti majoribus viribus actitata, idem auctor prosecutus est pluribus usque ad annum post sequentem, quo tyrannus tandem proditione extinctus est, ut suo loco dicemus. Ex his quoque et illi errare³ conveniuntur, qui proscriptionem episcoporum per Valentem factam, ejusque accessum Antiochiam, hoc ipso vel sequenti anno recensent, quibus nullum corsus fuit Valenti omnium ab insectatione Procopii. Placere accidit, ut cum res geste temporibus suis minus accurate reddantur, quantambet veræ atque exploratæ videri possint, ambigæ tamen ex ipsa sui confusione fiant. Nos igitur exquisita temporum ratione, cuncta quæ sub Valente in Oriente sunt facta, inferius explicaturi sumus.*

16. *Maximus philosophus dat panas* — Hoc item ipso anno, eoque tempore, quo Procopius invasit imperium; Maximus philosophus Ephesinus, ille qui Juliano adhuc adolescentulo instillaverat impietatem, et ad obitum usque eodem veneno multaverat, e cujus fonte omnem in Ecclesiam sub Juliano persecutionem detrivasse creditum est, jussu Valentis imperatoris merita pena damnatur, sed a Clearcho Asiæ proconsule Valens perne-

¹ Szymon. lib. vi. c. 8. — ² Ammian. lib. xxv. — ³ Idem lib. xxvi. — ⁴ Zozim. lib. iv.

¹ Prov. xxi. — ² Ammian. xxvi. — ³ Szymon. lib. vi. c. 13.

cessario ex imperato liberatur. Rem gestam Eunapius Sardianns¹ ejusmodi narratione prosequitur : « Inde Valentinianus, et Valens ejus frater, rerum potiti sunt. Quo tempore Maximus et Priscus simul in custodia abrijuntur, diversa longoque alia acciti vocatione, quam cum a Juliano fuerat accersiti : illa enim erat theatralis quodam modo, et ad amplos honores facem praeferbat ; sed in secunda hac periculum prima facie, nedum spes aliqua boni ostendebatur ; usque adeo magna et insignis ejusdem ignominiae terror oculis offundebat se. Porro Priscus nihil passus mali, et publico testimonio vir bonus declaratus in Graeciam rediit, quo tempore hujuse commentarii scriptor adhuc puer in pubertatis limine constitutus litteris erudiebatur.

17. « Maximus vero cum et publice in theatris, et privatim apud imperatorem traduceretur validis clamoribus a populo, admirationi etiam sic erat, quod tantis erecto animo perferret arumnas atque incommoda ; gravissimos interim illi cruciatus admovent, tantam irrogantes molem pecuniariam, ejusmodi summam homo philosophiae deditus nunquam audisse potuit : suspicabantur namque illum cunctorum opes et fortunas obtinere. Sed mutata sententia posterius, exigua multa ei fuit imposita, dimissisque in Asiam, ut pecuniam, in quam damnatus fuit, dissolveret. Quanta vero sit passus, tragœdiae modum excedit : neque temere invenies aliquem voce bona, et alienis malis gaudentem, qui tanti viri miseras et incommoda verbis explicare possit. Nam seaphismus, supplicium Persis usitatum, prae tormentis huic illatis parvum fuerit. Taceo muliebria et prociacitorum ludibria, dum exquisitis penis corpus differunt, et uxor primaria femina, que praesens erat, mariti sortem miseratur. Cumque modus supplicii nullus esset, eaque incrementis augesceret ; oravit uxorem, ut medicatam sibi potionem emeret ; qua porrecta, a malis eriperetur. Ea vero emit, secumque allatam cum ille posceret, bibere praecipit ; quam mox exanimatam necessarij et genere proximi sepultura afficiunt ; sed Maximus bibere supersedit. » Haec ipse ; at quomodo liberatus fuerit, ista subdit :

18. « Hic mihi omnis eloquentia, et quicquid laudum natio poetarum canere possit, inferior fuerit factis Clearchi. Is fuit e Thesprotis oriundus, opulento genere, illustri, et secunda fama ; qui mutatis jam rebus, Valentiniano ad Occidentis imperium translato, et Valente extremis involuto periculis, nec de imperio jam, sed de capite et vita periclitante (nam Procopius rebellans eum innumeris copiis undique vires illius ita carpebat, ut ad pactiones descendere eum compulerit), toti tunc Asiae cum imperio praefuit. » Et inferius : « Ea tempestate nactus Asiam sanam et morigeram Clearchus, inventi ibi Maximum questionibus admotum, et in equuleo distentum. Postulat hic locus, ut divinum facinus eloquar (siquidem inexpectatus rei successus jure

summo alii nemini acceptus ferendus est, quam Deo.) Nam satellites ille omnes, qui indefessus assidueque viri tormentis adhibiti fuerant, majori vi fugam capere coegit, Maximum vinculis exsolvit, corpus curavit reficiendum, suaque illum mense admovit, » etc. Sic igitur opera Clearchi liberatus est Maximus ; qui tamen postea (ut suo loco dicitur) magis iterum judicio postulatus, dato capite meritas huius penas ; licet Eunapius et ipse ethnicus ethnici excuset facinus, praedicetque virtutes. At non Valens tantum, sed et « Valentinianus, » inquit Zozimus², « Maximo philosopho succensebat, criminationis cujusdam memor, quam ille Juliani temporibus adversus ipsum Valentinianum struxerat, quasi propter religionem Christianam ille sacros in ritus impie deliquisset. » Addeque eosdem imperatores infestos fuisse his, quos scissent fuisse Juliano cariores. Certe quidem de Oribasio philosopho ac medico Juliani idem qui supra, tradit Eunapius, fuisse proscriptum, atque ad barbaros exulem amandatum ; sed cum apud eos medicæ artis studio summam sibi conciliasset gratiam, fuisse ab iisdem imperatoribus postliminio restitutum affirmat.

19. *In idololatriam statuta.* — Porro sicut Juliani magos christiani recentes imperatores exagitavit, ita et idololatrias pariter insectatis scripta adversus eos ejusmodi lege ad Secundum praefectum priorioro³ :

« Ne quis deinceps nocturnis temporibus aut nefarias preces, aut magicos apparatus, aut sacrificia funesta celebrare conetur. Detectum atque convictum competenti animadversione mactare, perenni auctoritate censemus. Dat. V id. Septembris, divo Joviano et Varroniano coss. » Hujus plane legis meminisse videtur Zozimus, quam in Graecia Praetextati proconsulis precibus agentis apud imperatorem Valentinianum fuisse abrogatam, tradit his verbis⁴ : « Et quia legum quoque promulgationes instituire decreverat ; exorsus ab ipso lare (quod aiunt) nocturna sacra fieri prohibuit : qua lege coercere volebat ea quae scelerate designarentur. Sed cum Praetextatus, qui pro consule Graeciam administrabat, vir omni virtute praestans, hanc legem diceret vitam injucundam, et acerbam Graecis parituram, si futurum esset, ut mysteria sanctissima, quae genus humanum continent, prohiberentur, peragi ea rite, vi legis suae cessante, permisit ; ita tamen, ut omnia secundum patrias consuetudines quales ab initio fuissent, perlicerentur. » Haec Zozimus de Praetextato, quem vehementissimum fuisse gentilitiae superstitionis defensorem ex multis constat, de quibus suis locis dicturi sumus.

20. Caterum inter alia nocturna Gentilium sacra, ritus ille erat, cujus S. Augustinus⁵ his verbis meminit : « Annon sacrificavit, qui imagines idolorum per noctem indentes (quod nocturnum vocant) libentissime spectavit ? Sacrificavit prostrus,

¹ Eunap. in Vit. Philos.

² Zozim. lib. vii. — ³ Lib. vii. de malefic. C. Theod. — ⁴ Zozim. lib. iv. — ⁵ Aug. de tempore Barbaric. c. 1.

sacriticavit, » etc. Porro Valentinianum Augustum hoc sui imperii exordio dedisse legem, ut quisque quam vellet religionem coleret, idem ipse in alio a se postea dato rescripto testatur¹. Haud enim idolorum cultura, quam allas sub Juliano radices fixisse sciebat, auctum sibi videbatur posse convelli.

Rursum vero quos arcuisset Julianus a docendo christianos professores, iidem imperatores Valenti-

nianus et Valens, sancita lege, honorifice revocarunt, sic rescribentes hoc anno ad Mamertinum præfectum prætorio¹:

« Si quis erudiendis adolescentibus vita pariter et facundia idoneus erit, vel novum instituat auditorium, vel repetat intermissum. Dat. III id Jan. (Jun). divo Joviano et Varroniano coss. »

¹ Lib. ix. de malef. et mathem. C. Theod.

¹ Lib. vi. de med. et profess. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5857. — Olymp. 285. an. 4. — Urb. cond. 1117. — Jesu Christi 364.

— Liberii papæ 13. — Valentiniani et Valentis 1.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 4. Coss. *Jovianus Aug.*, et *Varronianus nobilissimus puer*: uterque juxta priorem consulum regulam; qui enim nobilissimi pueri nomine cohonestabantur, consulatu posthac, non minus quam Cæsares, initio dignitatis exornati.

2. *Obitus Joviani Aug.* — *Jovianus* decimo quarto kalendas Martii, die nempe decima sexta mensis Februarii, mortalitatem exiit. Major enim fides Eutropio tunc viventi illudque testanti habenda, quam Socrati, qui XIII kalend. aut auctori Chronici Alex., qui XII kalend., aut denique Idacio in Fastis, qui XI kalend. Martii diem supremum obiisse *Jovianum* tradunt. Quod ex eo certum redditur, quod Ammianus lib. 26 asserit, post Joviani mortem diebus decem nullum imperii tenuisse gubernacula. A die autem decimo quarto kalendas Martias ad quintum kalendas ejusdem mensis, quo ex Ammiano et Idacio laudatis inauguratio Valentiniani contigit, decem dies intercedunt, bis VI kalend. (hic enim annus bissextilis est) numeralis. *Valentinianus* itaque die vicesima quinta Februarii, seu VI kalend. Mart., imperator dictus, ipso nempe die intercalari: sed eo tanquam infansulo vitato, postridie, quinto nempe kalendas Martias, seu die xxvi Februarii imperium suscepit, ut docet Ammianus initio lib. 25. Hoc bissextum præcedentium subsequentumque certa regula est, evincitque primum christiane ære annum cum anno Juliano quadragesimo sexto concurrere, ideoque chronologiam Baronii ante Diocletiani imperium annos bissextiles loco suo movere.

3. *Valentinianus fit imperator.* — A num. 4 ad 9. Socrates initio lib. 4 ait: « Cum imperator Jovianus Dadastanis extremum diem obiisset, die decimo tertio kalendas Martii consulatu suimet ipsius et Varroniani filii: milites ex Galatia progressi septimo

post die Nicæam Bilyniæ pervenerunt: atque ibi communi suffragio Valentinianum imperatorem renuntiavit sexto kalendas Martii iisdem consulibus. » In græco legitur, ἐν τῇ αὐτῆς ἡμερῆς, id est in ipso ejus consulatu, Joviani nempe et Varroniani. Quare emendandum quod scripsi in secunda parte Dissertationis Hypat. cap. 13, num. 10, ea verba græca de Valentiniano in sequentem annum consule designato intelligenda esse. Manifestum est enim, Socratem de ipsius Joviani et Varroniani consulatu loqui. Socrates et Ammianus tradunt, *Valentem* imperii consortem factum V kalend. April., quod quidem Ammianus disertis verbis asserit; Socrates vero indicat, quando ait, Valentem tricesimo post die, quam Valentinianus Augustus fuerat nuncupatus, id factum esse. Dies tamen illi more Romano numerandi, a quinto nempe kalendas Martii, ad quintum kalendas Aprilis, ultimusque terminus excludendus. Alioquin a quinto kalendas Martii seu a die vicesima quinta Februarii illi triginta dies numerali desinerent in diem vicesimum quintum Martii, seu octavum kalendas Aprilis. Quare apparet Ammianum et Socratem inter se consentire, et errare Idacium in Fastis ac auctorem Chronici Alex., qui *Valentis* inaugurationem in diem IV kalendas Aprilis referunt.

4. *Imperium in Occidentale et Orientale divisum.* — Inter *Valentinianum* et *Valentem* divisum imperium in Occidentale et Orientale. *Valentinianus* Occidentem integrum sibi servavit, qui Constantio Juniori et Constanti cesserat; puta lotum Illyricum ex lege 7 Codicis Theod. *De metallis*, Italiam, Africam, Gallias, Hispanias, Britannias: *Valenti* vero fratri reliquit omnem Orientem, quod laudata lex testatur, Ægyptum usque et Thraciam, teste Zozimo lib. 4, pag. 735. Quare in posterum qui consules in Occidente, qui in Oriente designati fuerint, declarare ju-

vabit, idque ex variis, quae supersunt, antiquitatis monumentis. Factum id primum quidem ab Omplurio in Fastis; sed quia post ejus mortem variae inscriptiones e terra erant, variaque haec in re a viris doctis passim annotata sunt, hinc Fastorum partem non parum me illustraturum spero.

5. *Concilium Lampsacenum.* — Ad num. 12. Sozomenus Concilium *Lampsacenum* hoc anno celebratum docet. Socrates vero illud in annum sequentem confert. Sed quia Baronius existimabat inter utrumque convenire, reprehendit Sozomenum, quod scripserit, Valenti, relicto fratre, Constantinopolim redeunti occurrisse apud Heracleam legatos Concilii Lampsaceni. Verum non Sozomenus, sed Socrates reprehendendus, qui Concilium in istud in annum sequentem distulerit: quia in re non sequendus a Baronio, sed deserendus erat.

6. *Procopius tyrannidem arripit.* — Ad num. 13. Delecto *Procopii* anno tantum sequenti contigit, cum nempe exercitus adversus Gothos mittendus esset, *Valente* ex urbe Constantinopoli in Bithyniam transgresso, ultroque tendente in Syriam adversus Persas. Qua de re legendi Ammianus lib. 26, Themistius orat. 9, Philostorgius lib. 9, cap. 5, So-

crates, Sozomenus et *Zozimus*. Theophanes ait, *Procopium mense Septembri Constantinopolim* relinxisse. Idem in Fastis sub primo Valentiniani et Valentis consulatu, anno nempe sequenti, habet: « Ipso anno Iatro nocturnus, hoc isque pulcherrimus intra urbem Constantinopolim apparuit die IV kal. Octob. » Theophani et Idacio suffragatur Ammianus laudatus, dum ait, « prope kalend. Novembris venturo Valentiniano Parisios, » eam defectionem ea die nuntiata esse. Porro lex 3 *De metallis*, et 2 *De numerariis*, quae leguntur in Codice Theod. datae sunt Parisiis, quemadmodum et lex 13 *De annona*, XV kal. Novembr. emissa. *Valentinianus* itaque non hoc anno, ut putavit Baronius, sed sequenti Parisios adventavit. Hoc vero anno ante mensem Septembrem in Italiam ex Oriente reversus non est, ut liquet ex subscrip. ionibus legum Codicis Theod., quae etiam indicant, cum usque ad mensem Septembris sequentis anni in Italia fuisse.

7. *Valens in phibosophos scribit.* Ad num. 16 et seqq. Quae de *Maximo* philosopho, et *Prisco* item philosopho in Annalibus dicuntur, ad annum sequentem pertinent; cum contigerit eo tempore, quo *Procopius* invasit imperium.

LIBERII ANNUS 14. — CHRISTI 365.

1. *Lampsacenum Concilium.* — Anno Christi trecentesimo sexagesimo quinto, Valentinianus et Valens Augusti creati sunt consules. Quibus consulibus (inquit Socrates ¹) septimo scilicet anno post Concilium Selenciae sub Constantio imperatore habitum, Lampsaci civitatis in Hellesponto Concilium celebratum est. Porro hujus celebrande Synodi causa potissima illa fuit, ut horrendas blasphemias editas in Constantinopolitano conciliabulo ab Eudoxio, Acacio, et aliis Arianorum deterrimis, penitus abolerent, fidemque Antiocheni in novissime Selenciae cognitam stablirent. Qua in re illud primum animadvertendum est, errare Sozomenum atque caeteros omnes, qui putant ejusmodi Concilium a Catholicis, qui idem Nicaene confessionis, nempe consubstantialitatem Filii Dei tuerentur, habitum esse, quod liquido constat a Semiarianis esse confectum; ab illis scilicet, qui sic Arianos oppugnant

negantes Filii Dei cum Patre similitudinem atque substantiam, ut tamen nequaquam essent assertores Nicaene confessionis, qua idem Filius Patri consubstantialis assertitur. Cur autem qui praedicarent divinam substantiam in Filio, non aequo eundem dicerent consubstantialem; et quoniam in his lateret haeresis error, pluribus superiore loco atque saepius dictum est. Quod igitur hi hostes viderentur Arianorum negantium divinam substantiam atque similitudinem Filii, visi sunt respectu illorum esse catholici, ut ex Hilario suo loco superius demonstravimus: inde errandi occasio data est Sozomeno atque aliis pluribus, ut dicerent, a Catholicis celebratum esse Concilium, quod certo constabat adversus Arianos esse peractum.

2. Caetero revera ab haereticis ejusmodi habitum esse conventum, plura sunt, quae id manifeste declarant; ut illud in primis, quod nequaquam in eo Nicaena confessio cognita atque probata fuit, ut par erat peragi in Synodo Orthodoxorum, prout in

¹ Socrat. lib. iv. c. 4.

aliis omnibus factum vidimus; sed professio Antiochena tantum¹, quam Catholici (ut dictum est superius) ut imperfectam, et quæ haberet fraudem inclusam, respexerunt. Basilus præterea Lampsacenam confessionem inter eas adnumerat, quæ ab hæreticis diversis in locis edita sunt; ut cum ait²: « Nunquam ad rerum innovationem consensus: fides apud nos non alia in Seleucia, alia Constantinopoli, in Zelis alia, et in Lampsaco ha, et alia Romæ. » Quæ (ut paulo post dicemus) ab iisdem edita est coram Liberio, ut communicationem catholicam acciperentur. Et alibi idem Basilus³: « Quoties, inquit, fidem exponendo novarum? Ancyrae dederunt aliam, Seleucie aliam, aliam Constantinopoli, divulgatam illam, et aliam in Lampsaco postea, et quam dederunt in Nicæa Thraciæ; et jam aliam in Cyzico: de qua e'si reliqua ignoro, hoc tamen audio, quod silentio omisso, Consubstantialis confessione, τὸ κατ' ὁμοίαν ὄνομα, similitudinem quamdam essentiae circumferunt, et præterea blasphemias contra Spiritum sanctum cum Eunomio conscribunt. » Hæc de his, qui Lampsaci et alibi convenerunt. Basilus.

3. Attamen quod cogende huiusmodi Synodi non erat ille Semiarianorum scopus, ut fidem Nicenam catholicam impugnant, sed ut (quod dictum est) execrarentur editam Constantinopoli portentosam illam fidei formulam; hæc de causa, tanquam acturi negotium catholicæ fidei, quos possent ad Lampsacenum conventum adversus Eudoxium et ejus sectatores, convocare conati sunt, imo et alios accersere, etiam si non essent episcopi, sed insignis nominis viri. ut Basilium Megnum adhuc inter monachos in Ponto degentem: testatur enim id ipse de se ad Eustathium Sebastenum scribens (erat hic omnium ferme antesignanus, qui Lampsaci convenerunt): « Me Lampsacum, inquit⁴, cum pluribus compressuri episcopi advocastis. Nonne de fide erant sermones nostri? Nonne per omne id temporis disputanti mihi contra hæresim, præsto erant actorum tui? Non mecum erant toto illo tempore germanissimi tui discipuli? Cum fratrum contubernia inviserem, utaque cum illis in precationibus pernoctarem, absque ulla contentione assidue dicens et audiens quæ ad Deum pertinent; annon evidentes illic animi cogitationumque mearum notas et indicia exhibui? Hæc enim Basilus ad sui defensionem, quod adhuc monachus ab hæreticis hæresis infamaretur; sed de his inferius pluribus.

4. Quot autem episcopi convenerint Lampsaci, nusquam expressum mentium me reperisse. Cæterum quod ingruerent bella civilia, haud adeo frequentem fuisse conventum possumus existimare; quod et illud quoque demonstrare videtur, dum non uno tantum in loco ejusdem factionis episcopi in una Synodo coire concessum fuit, sed diversis in locis ab iisdem sunt eadem actitata, ut proxime dicturi su-

mus. Quid vero in Lampsaceno Concilio actum sit, Sozomenus docet his verbis⁵: « Lampsaci Concilium cogunt; atque ubi ad bimestre spatium de rebus fidei deliberatum est; tandem decernunt, acta Constantinopoli, opera ac studio Eudoxii et Accacii cum suis sancita, abroganda esse: deinde formulam fidei, quem velut ab episcopis Occidentibus editam explodendam protulerant, quosdamque ad eadem subscribendum impulerant, facto promisso, quod opinionem eorum, qui Filium Patri dissimilem prædicant, penitus rejicerent; cui promissio neutquam steterunt. Tum doctrinam illam ratam fore, quæ Filium Patri substantiam similem asserit: nam adjectionem hujus vocis, *similis*, ad planam personarum distinctionem necessariam esse. Porro formulam fidei in consecrati ne Ecclesie Antiochene editam, et Seleucie omnium episcoporum consensu confirmatam, in omnibus Ecclesiis tenendam. Quin etiam, ut qui ab iis, qui Filium Patri dissimilem asserabant, abdicati essent, suis ipsorum sedes, utpote Ecclesiis per i.c.f.s ejecti, denique recipere. Quæ si quis eos usimulare vellet, pari periculo obnoxium fore iudicesque constitui episcopos tum illius gentis orthodoxos, tum alios, qui ex finitimis provinciis ad eam ipsam convenirent Ecclesiam, in qua testes sunt rerum a singulis in vita gestarum. » Hæc fuisse in Synodo decreta, Sozomenus affirmat⁶; eadem quoque Socrates paucis his: « Lampsaci in unum convenientes, illi simul ac fidei formulam Antiochæ olim editam de integro jam confirmaverant (eidem etiam Seleucie dudum subscripserant), illam, quæ Armini jam pridem ab episcopis, qui consentientem de religione habebant opinionem, exposita fuit, anathematice condemnarunt. Rursusque contra Accacium et Eudoxium, utpote jure abdicatos, tulere sententiam.

5. « Quæ, inquit Sozomenus⁷, cum decrevisset, et Eudoxianos non vocasset solum, verum etiam locum illis dedissent penitentiae: hi que tamen minime obtemperarent; decreta omnibus ubique Ecclesiis significarunt. Ac quoniam suspicabantur (uti erat certe verisimile) Eudoxium autam imperatoris ad suis partibus favendum inducturum, atque ipsi calumniam intentaturum; statuerunt ejus conatum prævertere, et Acta Lampsaceni Concilii imperatori indicare; quod et fecere, » etc. Errat tamen (ut dictum est) autor, dum subdit, legatos Synodi ad Valentem missos ei occurrisse, cum relicto fratre rediret Constantinopolim: nam ea præterito anno conigerunt, hæc autem præenti, tempore belli exitu inter Procopium et ipsum Valentem. Consultius itaque Socrates de Eudoxio ait⁸: « His rebus, » Lampsaci scilicet, « in Synodo statuta Eudoxius Constantinopolis episcopus nullo modo retragari potuit: nam bellum, quod a populo, duce Procopio, jam concepit, tum erat, impedimento fuit, quominus se de illis ulcisceretur. Quapropter

¹ Socrat. lib. IV. c. 4. — ² Basil. epist. LXXII. — ³ Idem ep. LXXXII. — ⁴ Item ep. LXXXIX.

⁵ Sozom. lib. VI. c. 7. — ⁶ Socrat. lib. IV. c. 4. — ⁷ Sozom. lib. VI. c. 7. — ⁸ Socrat. ubi supra c. 4.

Eleusius Cyzici episcopus (erat hic Eudoxio et Acacio adversarius) una cum suis tum superiores partes adeptus, ad aliquod temporis spatium dogma illud, quod a Macedonio ejus auctore nomen invenit, quodque tunc paulo ante in Concilio Lampsaceno multo evidentiis omnibus patefactum fuit, propugnavit. Istud Concilium causam quidem fuisse arbitror, cur Hellesponti (est enim Lampsacus in angusto Hellesponti sinu posita) tanta Macedonianorum frequentia abundaret. Hoc quidem Concilium talem habuit exitum. » Hincensque ipse; ex quo sane et illud redditur exploratum, præter confessionem Antiochenam ibi professam, additam ibidem fuisse ab iisdem Semiarianis Spiritus sancti divinitatis ex sententia Macedonii negationem. Quar vero tum a legatis Synodi, tum ab Eudoxio gesta esse cum Valente imperatore Sozomenus tradit, ea omnia contigisse anno sequenti post extinctum Procopium, constat: siquidem hoc anno absque ulla temporis intermissione Valens accerrime a tyranno vexatus est, atque ad ultimum ferme discrimen adductus.

6. *Dolosa legatio ex Concilio ad Liberium.* — Porro qui Lampsaci convenire episcopi, illud quoque præstiterunt, ut qua ab ipsis statuta essent, ad aliarum Ecclesiarum suarum communionis episcopos missa, ab iisdem confirmarentur. Hi enim diversis in locis itidem tunc temporis coeuntes, ex eorum sententia qui convenerant Lampsaci, communi omnium consensu scribere synodales epistolas ad Occidentales episcopos, deferendas per legatos ad hoc ipsum defectos; qui nomine omnium omnes pariter Occidentalis Ecclesiae, ac præcipue ipsam Romanam antistitem convenirent, a quo et catholicam communicationem expeterent, imo fallacis ad hoc compositis extorquerent. Cæterum quod ad legationis hujus tempus pertinet; equidem perperam recensetur a Socrate¹ sub consulatu Valentiniiani et Valentis secundo, tertio abhinc anno. Nam si ex Synodo Lampsacena missa est legatio atque litteræ scriptæ, quam ipsorum assertione constat hoc anno fuisse celebratam, nec ultra bimestris temporis spatium perdurasse: quoniam pacto, quæso, accidere potuit, ut post triennium ex Concilio Lampsaceno legatio missa sit? Nec est quod dici possit, aliarum Synodorum, quarum mentio in libello legationis est, tempus ad triennium esse dilatatum; cum constet ad illud tempus nequaquam Liberium pervenisse, sed Damasum Romanæ Ecclesiae præfuisse pontificem, sequenti anno ipso Liberio ex hac vita subducto. Itaque vel hoc anno, vel sequenti ad summum, ante Liberii tamen obitum, hanc legationem missam Romam, affirmare necesse est.

7. Mirum dictu! qui Lampsaci, aliisque in locis ejusdem factionis convenierunt episcopi, facinus excogitant temerarium atque pudendum. Cum enim complures ex illis, qui in Concilio Lampsaceno damnasent Eudoxium; idem vero, quod olim in Concilio Constantinopolitano eidem obsecuti fuissent,

ob eam causam suis ipsorum sedibus a Catholicis privati essent; ut inter alios Eustathius episcopus Sebastie minoris Armenia, qui ob communicationem cum Eudoxio, a Concilio Melitenensi fuerat sede depositus, ut S. Basilus¹ tradit; hi, inquam, ut sedes, quibus iuste privati erant, recipere possent, viam illam adinvenunt, ut simularent se esse Catholicos, fideique Nicænæ observantissimos; libellumque offerrent Liberio Romano pontifici; cujus auctoritate in suas ipsi restituerentur Ecclesias. Deliguntur ad hoc legati, qui tum e Synodo Lampsacena, tum ex aliis eodem tempore convocatis, in Occidentem ad Romanum Pontificem proficiscerentur; quo eorum ipso edita nomine omnium fidei confessione catholica, tum ipsius, tum omnium Occidentalium episcoporum communicationem occuparentur, necnon etiam gratiam inirent cum imperatore Valentiniانو in Gallias tunc in expeditione agente; quorum tanto fulti presidio, nihil esset quod timerent Eudoxium Constantinopolitanum episcopum, acerbissimum hostem.

8. Quod igitur probe scirent, nullam unquam se a Romano Pontifice extorturos fore communicationem, nisi cum Nicænæ fidei confessione; improbe illud statuunt, ut ad tempus mentiantur se esse Catholicos, rectamque fidem afferant, quam nec si vellet, posset Liberius ipse rejicere. His igitur in hunc modum dolose compositis, mercibus fraudum onusti legati navigant in Occidentem, delecti illi quidem ex omnibus qui essent omnium audacissimi, et ad fingendum maxime præ cæteris comparati. Fuerunt hi Eustathius, Theophilus, et Silvanus, de quibus Socrates²: « Itaque Eustathium Sebastie episcopum, qui sæpenumero abdicatus fuisset, Silvanum Tarsi Ciliciæ, et Theophilum Castabolorum urbis Ciliciæ mittunt; illisque in mandatis dant, ut cum Liberio nequam de fide dissentiant, sed communicent cum Ecclesia Romana, fidemque Consulstantialis ratam faciant. Isti cum litteris eorum, qui Sciencæ de fide disenserant, ad velerem urbem Romam se conferunt; cum imperatore minime colloquuntur (erat enim in Gallia in bello contra Sauronatas gerendo occupatus) sed Liberio litteras offerunt. Ille eas recipere noluit: nam eos sectæ arianæ fautores esse dixit, et propterea ab Ecclesia non posse recipi, utpote qui fidem Concilii Nicæni abrogassent. Cui illi respondent, se penitentiam adductos, veritatem agnovisse; fidem eorum, qui Filium Patri dissimilem esse docent, jam pridem rejecisse; Filium in omnibus Patri similem confiteri, atque illam vocem *similem*, nihil a voce, *consulstantialis*, discrepare. Quæ cum dixissent, Liberius postulat ab eis, ut opinionis suæ declarationem scriptis mandarent. Illi libellum ei obtulerunt, in quo verba in fidei formula Nicænæ edita comprehensa fuere perscripta. Epistolas, quas pactis conventis ab urbe Smyrna, quæ est in Asia, a Pysidia, Isauria, Pamphylia, et Lycia scripserunt, hoc loco citare, ne sim longus, non est con-

¹ Socrat. lib. iv. c. 11.

¹ Basil. epist. LXXIV. — ² Socrat. lib. iv. c. 11.

silium. Libellus autem, quem legati cum Eustathio missi Liberio dederunt, ita se habet :

9. Domino fratri, et collegæ nostro Liberio, Eustathius, Theophilus, et Silvanus in Domino salutem. Ut omnem occasionem insanæ hæreticorum confidentiæ, qui Ecclesiæ Catholicæ graves afferunt offensiones, omnino adimamus : Concilia episcoporum recte de religione sentientium, quæ Lampsaci, Smyrnæ, aliisque variis in locis aliquando habita fuerunt, nostro approbamus consensu. Atque quo magis constet nos eisdem assentiri, hanc obimus legationem ; litterasque ad tuam benignitatem, et ad omnes alios episcopos Italiæ, aliarumque regionum ad solem Occidentem vergentium attulimus ; ex quibus planum fiet, nos fidem catholicam tenere, servareque. quæ in sacrosancto Concilio Nicæno, temporibus beati Constantini imperatoris, a trecentis decem et octo episcopis confirmata fuerit, atque adeo inviolata stabilisque usque ad hodiernum diem perpetuo permanserit ; in qua vox, *consubstantialis*, ad perversam Arii doctrinam expugnandam, sancte riteque posita est. Nam propriarum manuum subscriptionibus plane confitemur, nos non aliter atque illos Patres, quos diximus, sentire, et eandem fidem cum illis et antehac servasse, et jam servare, et ad extremum usque spiritum servaturos esse : Arium autem, impiam ejus doctrinam, discipulos, opinionis fautores, quin etiam omnem hæresim Sabellii, omnes Patropassianos, Marcionistas, Photinianos, Marcellianos, et Pauli denique Samosatani sectatores penitus condemnare. Istorum doctrinæ, omnibus idem cum illis sentientibus, omnibus etiam hæresibus, quæ sacrosanctæ fidei prædictæ a sanctis Patribus pie et catholice in urbe Nicæna expositæ adversantur, itemque fidei formulæ in Concilio Ariminensi recitata, utpote fidei sancti Concilii Nicæni, quam diximus, prorsus repugnanti (cui quidam dolo et quorundam perjurio, propter nomen urbis Nicænae, quæ est in Thracia, fraudulenter inducti Constantinopoli subscripserunt) nominatim anathema indicimus.

10. « Fides autem tum nostra, tum eorum quos supra diximus, quorumque legationem obimus, est hæc quidem : Credimus in Deum Patrem omnipotentem, omnium rerum et visibilibus et invisibilibus effectorem. Et in unum unigenitum Deum, Dominum Jesum Christum Filium Dei, genitum ex Patre, hoc est ex substantiâ Patris ; Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero ; genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, sive quæ in celo, sive quæ in terra. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est, et homo factus est ; passus est, et resurrexit tertia die. Ascendit ad celos, et venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Illis autem qui asserunt, tempus aliquando fuisse, cum non esset ; aut non ante fuisse, quam natus esset ; aut ex iis que non sunt, constare ; aut ex alia, quam ex Patris substantiâ, vel essentiâ, constare ; aut Filium Dei posse converti et mutari ; au-

thema indicit Catholica et Apostolica Ecclesia. » Hæc fuit horum plenissima catholice fidei confessio, cui mox adjecerunt subscriptionem iidem legati his verbis : « Ego Eustathius episcopus urbis Sebastiaë, Theophilus et Silvanus Concilii Lampsaceni, Smyrnenensis, et cæterorum legati huic fidei nostræ declarationi manibus nostris, nostraque ipsorum voluntate subscripsimus. Quod si quis post hanc fidem a nobis expositam, aut contra nos, aut contra illos qui nos miserunt, aliquid crimen adduxerit ; cum tuæ sanctitatis litteris ad orthodoxos episcopos, quos tua pietas probaverit, veniat, et coram illis nobiscum de eo disceptet ; et si quid offensum esse constiterit, in auctorem illius vindicetur. » At non tantum ipsi subscribere legati, sed et suæ ipsorum subscriptioni nomina quoque subjecerunt episcoporum, a quibus missi eorum nomine legatione fungebantur ; quod testantur Liberii litteræ ad eosdem redditæ. « Ac isto libello, » subjungit Socrates, « Liberius legatos tanquam sponse obstringens, in communionem recepit, datisque illis litteris, dimisit. » Porro ex recitato modo libello Liberio a legatis dato, satis perspicue demonstratur, illum scriptum esse ante persecutionem a Valente in ipsos Semarianos atque Catholicos excitatam : siquidem nulla prorsus in ea mentio persecutionis habetur, cujus primum omnium meminisse oportuisset. Sed jam Liberii litteras redditas ad Orientales, a Socrate descriptas, hic recitemus.

11. *Litteræ Liberii ad Orientales.* — « Dilectis fratribus et collegis Hypatio (Hythio), Cyrillo, Hyparchio (Hyparechio), Uranio, Heroni, Elpidio, Maximo, Eusebio, Eucarpio, Heortasio, Severo, Hydimioni, Brelliano, Callicrati, Balmatio, Eadesio, Eustachio, Ambrosio, Gelonio, Pardalio, Madedonio, Paulo, Marcello, Heraclio, Alexandro, Adolio, Marciano, Stenello, Joanni, Macario (Macari), Charisio, Silvano, Photino, Antonio, Ayto, Celso, Euphranori, Melelio, Patricio, Severiano, Eusebio, Eunulpio, Athanasio, Diophanto, Menodoro, Diocli, Chrysampelo, Neoni, Eugenio, Eustachio, Callicrati, Arsenio, Eugenio, Martyrio, Hieracio, Leontio, Philagrio, Lucio, et omnibus in Oriente orthodoxis episcopis, Liberius episcopus Italiæ, et alii Occidentis episcopi, in Domino semper salutem. » Hæc nomina ipsi libello fidei a legatis dato erant apposita.

12. « Vestrae litteræ, fratres dilecti, lumineque fidei illustrati, de pace et concordia Ecclesiæ per honoratissimos fratres et episcopos Eustathium, Silvanum, et Theophilum ad nos perlatae, nobis maximam maximeque optatam lætitiâ attulerunt. Id adeo in primis, quod vestras sententias et opiniones, tum cum mea, qui infimus omnium sum, tum cum aliorum episcoporum Italiæ, cæterarumque omnium regionum versus Occidentem, sententias consentire concordareque ostenderunt, atque adeo confirmarent. Hanc autem catholicam et apostolicam fidem agnoscimus, quæ usque a Concilio Nicæno factenus integra stabilisque permansit. Hanc illi ipsi Patres se habuisse confessi sunt : atque adeo mira auctoritate,

et gaudio completi, omnia absurdae opinionis vestigia, omnesque ejus quasi scintillas relictas sustulerunt. Haecque fidem non solum apud populum concionando, verum etiam sedulo scribendo, omnibus proposuerunt. Cujus quidem exemplar his literis necessario subjungendum duximus, ne qua haereticis ad insidias tendendas relicta sit occasio: quam quidem nacti, de integro faces suae malevolentiae in Ecclesiam intendent; magnaue dissidiorum incendia (ut illis in more positum est) exsuscitent. Nam et hoc ipsum confitentur honoratissimi fratres nostri Eustathius, Silvanus, et Theophilus; mirumque et se ipsos et vestram charitatem semper hanc fidem servasse, et ad extremum vitae diem servaturos esse; videlicet quae fuerit a tricenis decem et octo episcopis orthodoxis in urbe Nicæa probata, quaeque et perfectam complectatur veritatem, et haereticorum multitudini ora obtinet, eorumque doctrinam penitus evertat. Neque enim tam ingens episcoporum numerus fortuito, sed Dei nutu et voluntate ad furorem Arii comprimendum coactus est. Imo vero eorum numero beatus Abraham tot hominum millia per fidem prolignavit. Quae quidem fides vi et nomine Consubstantialis comprehensa, tanquam propugnaculum firmum et inexpugnabile, omnes impetus et nefarias pestiferæ opinionis Arii machinas retundit reprimisque.

13. « Et quanquam nequam et scelerati Ariani effecere, ut omnes episcopi Occidentis Arimini in unum cogerentur, quo ibi vel persuasione, vel (uti verius dicam) imperatoris auctoritate, illud quod erat ad summam cautionem in fidei formula positum, aut tollerent, aut perverse inticiarentur; nihil hac fraudulenta molitione omnino profecerunt. Nam omnes illi fere episcopi, qui Arimini convenerant, quique vel fallacibus insecuti illecebris, vel vi compulsi, a fide tum quidem desciverant; nunc tamen ad sanam mentem reversi, fidei formulæ ab episcopis Arimini convocatis editæ, anathema denuntiarunt, et fidei catholice et apostolice Nicææ confirmatæ subscripserunt, et nobiscum jam una communicant: omnes illi, inquam, in præsentia maximo iracundiæ aestu contra dogma Arii ejusque discipulos exardescunt. Quam rem ve tre charitatis legati cum exploratè cognitam planeque perspectam habent, suæ ipsorum subscriptioni vestra etiam nomina adjunxere. Ario autem et decretis Arimini contra fidem Nicææ stabilitam sancitis (quibus item vos per verutas blanditiis in fraudem inducti cum jurejurando adhibito subscripsistis) anathema edixere.

14. « Quapropter nobis videbatur consentaneum, litteras ad vestram charitatem perscribere, vobisque justa et æqua petentibus opem ferre: præsertim cum per confessionem vestrorum legatorum perspicue intelligeremus, episcopos Orientis ad sanam sinceramque mentem reversos, cum orthodoxis Occidentis episcopis in fide concordare. Neque vos ignorare volumus, et blasphemias Arimini contra Filium Dei divulgatas, jam etiam ab his, qui tum videbantur fraudulenter et repentino impetu a

veritate tanquam abrepti, anathemate damnari, et fidei Concilii Nicæni concordæ animorum voluntate ab omnibus assensum esse. Quin etiam per vestras litteras omnes certiores fieri debent, ut qui per fraudem a recta fide abducti fuerint, jam tandem ex cæca hæresis caligine ad claram divini quæ lumen libertatis catholice regrediantur. Qui quidem si post hoc Concilium de hâc pestilentis doctrinæ venenum evolvere noluerint, omnesque Arii blasphemias ex animis suis radicitus evellere, atque adeo illis anathema indere; scient se pariter cum Ario et ejus discipulis, cum aliis serpentibus, utpote Sabellianis, Patropassianis, et alterius haereticæ pravilitatis ejusdemque modi sceleratoribus a communione Ecclesiae, quæ filios adulteros non recipit, tanquam fœderis, et societatis expertes omnino exclusos esse. Deus vos, fratres carissimi, diu servet incolumes.» Hactenus Liberii papæ litteræ ad Orientales; quibus significabatur, visum, ut Catholicis, catholicam ab omnibus impertinentiam esse communionem.

15. Cæterum non has tantum pacificas, seu communicatorias litteras Liberius papa legatis dedit, sed et alias etiam, quibus apostolica præcipiebatur auctoritate, ut fidem qui fuerant antea expoliati sedibus, post professionem fidei catholice habitam suis ipsorum restituerent Ecclesiis; quantum quidem auctoritate suis singuli receperunt sedes episcopales. Tanta enim inerat auctoritas Romano Pontifici, ut quantumlibet suspectos homines, et qui haecenus inhaerissent haereticis; jam Catholicos redditis, ejusdem Romani episcopi arbitrio, nemo eos recipere detrectaret. Mandavit S. Basilus de hisdem Liberii papæ litteris, quibus et præcipiebatur, ut inter alios ipse legatorum primarius Eustathius reciperetur in suam Ecclesiam Sebastenam; qui eisdem ostensis in Concilio Tyanensi in Cappadocia, confestim suam recepit Ecclesiam. Porro idem Basilus aperit veteris haereticæ v. f. ium consilium in subripiendis hisce a Liberio papa litteris; sed de his agimus paulo post, cum de Concilio Tyanensi sermo erit. Equidem Eustathius se tunc habuit tanquam minus in scena, dum una cum suis catholicam personam induens, habitus ubique est Catholice fidei professor atque defensor; cum ita apostolica auctoritate suffultus, quo cumque pergeret, Synodos cogeret, Nicænamque fidem probandam omnibus anteponeret.

16. Quidnam vero redeuntes, inter alia loca, in Sicilia legati egerint, Socrates declarat his verbis: « His, inquit, acceptis litteris legati cum Eustathio in Siciliam proficiscuntur; ubi cum illo episcoporum Siculorum convocato, coram illis similiter fidem consubstantialis se servare confitentur, fideique formulam in Concilio Nicæno confirmatam, ratam faciunt. A quibus cum litteras in eandem cum epistola Liberii sententiam perscriptas ad episcopos qui eos miserant, accepissent, recta reverterunt. Illi,

† Basil. epist. LXXIV. — † Socrat. lib. IV. c. 11.

epistola Liberii accepta, legatos ad episcopos cujusque civitatis, qui fidem Consubstantialis defendebant, oratum mittunt, ut omnes ex uno animorum consensu Tarsum Cilicie, tum ad fidem Nicæni Concilii confirmandam, tum ad omnem contentionem, quæ post illud in Ecclesia oriebatur, dirimendam, commearent. Quod quidem fortassis factum fuisset, nisi Eudoxius sectæ arianæ episcopus, qui tum gratia apud imperatorem plurimum poterat, obstitisset; qui propter Concilium editum permagna iracundiæ flamma incensus illos gravissimis affectu incommodis. Macedonios vero per legatos, quos miserunt, cum Liberio communicasse, fidemque Concilii Nicæni ratam fecisse, Sabinus etiam in libro suo. » De collectione rerum in Conciliis gestarum, « perspicue declarat. » Hæcenus Socrates: at id de initia gratiæ Eudoxii cum Valente postea contigit, ut ex Theodoro suo loco dicemus.

17. Antequam autem res ab eis gestas ulterius prosequamur, deque Concilio Tyænæ in Cappadocia ea de causa habito agamus; reliqua, quæ ejusdem legationis tempore in Occidente sunt gesta, ordine prosequamur. Constat ex litteris Illyricorum episcoporum, Eustathium legatum cum suis ad eos quoque in itinere profectum esse, atque pariter sicut Romæ et in universa Italia fecerat, fidem catholicam prædicasse. Quod igitur visi essent legali rem serio agere, Liberius papa magnam inde sibi fiduciam comparavit, ut universus christianus orbis sub una fide catholica, ipsaque professione Nicæna, ariana hæresi procul ejecta, redigi posset. Qui et ad id ipsum perficiendum hand impigre laboravit, sed omnes plane apostolicæ functionis nervos contendit: nam non sat sibi visum Romæ ea de causa Synodum agere, sed et legatos tum ad Illyricos, et inde ad Asianos perducendos, tum in Gallias misit, et ad alias Occidentis provincias, ex more, ut de fide catholica Orientalium ad Ecclesiam redeuntium universam Occidentalem Ecclesiam redderet certiorum; quod et factum est, antequam legati remearent in Orientem. Etenim Sozomenus¹ tradit, eosdem legatos redeuntes in Orientem tulisse secum litteras ab episcopis Italiæ, Galliæ, Africæ, et Siciliæ. Tunc autem per Liberium ad Illyricæ Ecclesiæ episcopos, necnon ad Asianos legatus est missus: fuit hic (ut ipsorum declarant litteræ) Elpidius Romana Ecclesiæ presbyter, et fortasse ille ipse Elpidius, qui cum Philoxeno alias missus est legatus a Julio papa ad Arianos in Orientem. Quid vero per eundem Apostolicæ Sedis legatum in Illyrico actum sit, litteræ synodales in ipsorum conventu ab eisdem conscriptæ significant, quas recitat Theodoretus, sed confuso plane rerum gestarum ordine, dum eas post ordinationem S. Ambrosii episcopi Mediolanensis perperam collocat; quas hoc tempore Eustathianæ legationis datas esse, eadem littera aperte declamant: ipsa autem synodalis epistola sic se habet²:

18. *Ex Synodo Illyrica, Liberio papa suf-*

fragante, epistola synodales, tum imperatoriæ et episcoporum Italia. — Episcopi Illyrici, Ecclesiis Dei et episcopis diocæseos Asiæ, Phrygiæ, Carphrygiæ, et Pacatianæ, in Domino S.

« Cum in unum essemus coacti, et diu multumque de salutaris verbi disceptatione esset; tandem confirmavimus, Trinitatem consubstantialem esse, Patrem, Filium et Spiritum sanctum. De qua re consentaneum videbatur litteras ad vos perscribere, non captiose et vafre ea quæ ad cultum Trinitatis pertinent tradendo, sed cum humilitate animi de illis decernendo. Has nostras litteras misimus per dilectum fratrem nostrum et collegam Elpidium presbyterum. Est quidem litteris proditum, non in epistola nostra manscripta, sed in libris Salvatoris nostri Jesu Christi¹: Ego sum Pauli, ego vero Apollo, ego Cepha, ego Christi: numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? Atque nostra modestia his potuisset esse contenta, ut nullas omnino litteras ad vos scriberet: quippe cum vestra predicatione, qua Spiritum sanctum a Patre et Filio separatis, tantus terror omnibus provinciis, quæ a vobis administrantur, injectus sit. Hæc coacti sumus dominum et collegam nostrum Elpidium cum litteris Roma, quæ est caput imperii, ad vos mittere, ut discat, utrum vestra predicatio ita se habeat, annon. Nam qui opinantur Trinitatem non esse consubstantialem, anathema sunt. Et si quis cum hujusmodi communicare deprehensus sit, anathema esto. His autem qui prædicant Trinitatem consubstantialem esse, regnum celorum paratum est. Quare obsecramus vos, fratres, ne aliud doceatis, neve aliud opinemini; sed prædicetis perpetuo Trinitatem consubstantialem esse, quo possitis hæreses regni Dei effici.

19. « Dum hac de re scriberemus ad vos, commonefacti sumus, ut in his nostris litteris scriberemus etiam de episcoporum, collegarum scilicet nostrorum institutione; ut si quo modo fieri queat, e magistratibus qui probata spectataque fide fuerunt, episcopatu functuri, cooptentur: sin autem tales non reperiantur, et sacerdotum collegio. Ad eundem modum tum presbyteri, tum diaconi de ordine sacerdotali sumantur, ut omni ex parte inculpata sint, minime vero de curia aut militum ductoribus. Atque propterea non erat animus ad vos pluribus scribere, quod unum omnium nomine ad vos misimus dominum et collegam nostrum Elpidium, ut accurate discat, utrum vestra predicatio ita se habeat, uti a domino et collega nostro Eustathio accepimus. De cætero, fratres, tametsi dudum in errore versati estis; tamen vetere homine deposito, novum induite. Atque idem ipse frater et collega noster Elpidius doccebit vos veræ fidei predicationem, nimirum quod S. Trinitas consubstantialis est, et Deus Pater cum Filio et Spiritu sancto sanctificatur et glorificatur; et quod Pater in filio existit, et filius in Patre una cum Spiritu sancto in omnem æternitatem.

¹ Sozom. lib. vi. c. 12. — ² Theod. hb. iv. c. 8.

¹ 1 Cor.

20. « Quia re perspicue declarata, poterimus vere confiteri sanctam Trinitatem consubstantialitatem esse, uti formula fidei olim in Concilio Nicæno edita vult; qui in eodem Patres nostri confirmarunt. Itaque hæc fide prædicata, poterimus sceleris demonis relicta evadere; quo represso, copia erit cum nos per litteras ad pacem conciliandam mutuo salutandi, tum vitam quiete in tranquillamque degendi. Proinde scripsimus ad vos, ut Arianes, qui sancti Concilii sententiam abhærent, possitis cognoscere: qui quidem neque Filium Dei ex Patre essentiam constare, neque Spiritum sanctum confiteri volunt; quorum nomina subijviximus, Polychronius, Telemachus, Faustus, Aselepiades, Amantius, Cleopiter. Atque hæc quidem a hunc modum acta sunt, ad gloriam Patris, et Filii, et Spiritus sancti in sæcula sæculorum, Amen. Vos ad multorum annorum curricula optatum in Domino Patre et Filio Salvatore nostro Christo, cum sancto Spiritu, vivere plurimum. » Hucusque epistola Illyricorum. Quid autem actum sit per Elpidium in Asia, ignoratur.

21. Porro his litteris synodilibus accesserunt litteræ imperatorie ad eosdem Asianos conscriptæ, quæ recitat Theodoretus, hæcque præfatur¹: « Citaldo, inquit, quoque legem quæ et pietatem perspicue ostendit Valentianum, et sanam itidem Valerianis de religione doctrinam, quam eo tempore amplectebatur, manifeste declarat.

« Imperatores Maximi semper Aug. Victores, Valens et Valentianus, episcopi diocesis Asiæ, Phrygiæ, Carophygiæ, Pacatiane in Domino S.

« Ubi frequenti in Concilio in Illyrico conato multum in utrumque partem de salutari Dei Verbo discutatum erat; Leatissimi episcopi Trinitatem consubstantialitatem esse, hoc est, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, certis rationibus ostenderunt. A qua fide ne digillum quidem (ut aiunt) deflectentes, debito cultu religionem præpotentis regis prosequuntur; quam etiam nostra celsitudo passim prædicare mandavit.

22. « Attamen non est hæc causa, cur quidam dicant se religionem sequi imperatoris, qui hunc mundum gubernat; ne, lecto scilicet illius mandato, qui nobis de salute nostra præcepta dat. Est enim præceptum Evangelii Dei nostri, qui hunc habet verum ratam definitamque sententiam²: Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo. Quid ergo vos dicitis episcopi, et verbi salutaris antistes? Quod si vos eadem decernatis; tum certe multo vos nisi complectimini, et imperatoria celsitudine nolite abuti. Nolite persequi veros Dei ministros, quorum precibus et bella sedantur in terra, et incursiones angelorum, qui a Deo desciverunt, arcantur; qui etiam orando pestiferos demones repellere nituntur; qui vectigalia, uti leges postulant, pensitare non recusant; qui potestati imperatorie non refragantur; sed sancte et sincere tum mandatum præpotentis regis Dei observant, tum nostris legibus

obsequuntur. At constat, vos obstinate his rebus restitisse.

23. « Nos patienter semper a principio usque ad finem usi sumus: vos contra animi vestri impotentia obstentis estis. Sed nos a vestra culpa volumus esse vacui et puri; non aliter ac Iulius, qui cum de Christo jam tum inter nos vitam agente haberetur questio, noluit eum interficere; et rogatus a Judæis ut cruci affigeretur, se convertere ad Orientem, petere apertum maribus, et sic lavare cepit, simul hæc locutus: Inmens sum et signum iusti huius. » Hæc eade legas in scitia enim egius qui imperatori erit ab epistolis. Filato Christum condemnanti adscribitur innocenti; perinde ac si Judæi absque Filii sententiam Christum crucifixissent. Sed pergit actus: a Ob quam causam nostra celsitudo se per istud imperavit: Ne quis quem persequatur: ne quis quem submergat, vel et que in invidiâ Christi agricolas: neve procuratores summi regis exagitet; ne regnantibus nunc nobis, nihil hinc emolumentum consequenti, pestea una cum sceleris exhortatore, in ea quæ testamentum ipsius sunt demna, incurrais: id quod in Zacharia sanguine eveniebat; nam funes illi, perinde ac pestifer demon, qui cædis illius socius erat, mortis supplicio traditi, adveniente cæditus rege nostro Jesu Christo, disrupti perierunt.

« Istud mandatum dedimus præsentibus audientibusque ea que facta sunt, Amegeto, Cronio, Damaso, Lampono, et Britesio. » Qui hæc nominantur, fuisse putantur Romani presbyteri apud imperatorem Valentinum legatione fungentes; sed subdit: « Porro ipsa Acta ad vos misimus, ut intelligatis qua hæc præclarum Concilium decreverit. Nam his litteris attentissime decreta Concilii, quæ summam complectuntur ista.

24. « Sententiam magni et orthodoxi Concilii Nicæni sequentes, confitemur Filium Patri consubstantialitatem esse. Neque certe ita intelligimus consubstantialitatem, ut quidam olim exponebant, qui non sincere et ex animo Concilio Nicæno subscripserunt: neque ut alii, qui hoc tempore illos appellant Patres, et vim huius verbi, consubstantialis, tollunt; sequanturque opinionem eorum qui tradiderunt, per hæc vocem, *consubstantialitatem*, nihil aliud significari, quam *similem*: per quam vocem Filium nulli creature pro ipsam condite, sed soli Patri simili ostenditur. Qui ista tradunt, Filium Dei nihil aliud quam creaturam eximiam esse, impie plane definiunt. Nos autem non aliter sentimus, atque duo Concilia, quorum alterum, jam Romæ, alterum habetur in Gallia: nimirum unam eandemque essentiam esse Patris, et Filii, et Spiritus sancti in tribus personis, hoc est in tribus perfectis, ut Græci loquuntur *ὁμοούσιον*. Confitemur item (ut est in fidei formula Nicæne edita) consubstantialitatem Dei Patris Filium sumpsisse carnem ex sancta Virgine; inter homines habitasse; implevisseque omnem pro nobis æconomiam, nascendo, patiendo, resurgendo, et in celos ascendendo: venturum quoque denno, ut in

¹ Theod. lib. iv. c. 6. — ² Marc. xxii. Luc. xx.

die iudicii, prout quisque se gessit in vita, reddat cuique : carni univse visu fore ; divinam suam demonstraturum potentiam ; Deum carne indutum, non hominem indutum civitate, » ne quis scilicet existimaret divinitatem mensura hominis circumscripam. « His autem qui contraria sentiant, anathema denuntiamus. Pari ratione his, qui non ingenuè dicunt anathema ei qui assertit Filium non ante fuisse quam nasceretur, sed tradit eum vi et facultate prius in Patre fuisse, quam re ipsa genitus esset, anathema denuntiamus. Nam istud dici potest de omnibus creaturis, quæ non semper cum Deo sunt ; sicut Filius semper cum Patre est, æterna generatione genitus. » Hactenus professio Synodi Illyricæ apud litteras imperatoris summam expressa.

25. Verum has litteras a Valente potius, quam a Valentiniano esse conscriptas, illud in primis persuadet, quod in earum titulo primo loco nomen Valentis habetur inscriptum, quodque etiam Valentinianus hoc tempore in Galliis egret (ut Ammianus est auctor) in expeditione adversus Alemannos ; et cum non Orientali, sed Occidentali præset imperio ; haud ejus partium esse videtur, ut Asianos episcopos a recto fidei tramite deviantes admoneret, sed erat id potius operis ejus germani atque collegæ Valentis. Sed etsi ad eos quicumque velimus ratione illum scripturum fuisse ; ipse in Galliis agens, Galliarum potius Concilii fidem catholicam, instar Romanæ, misisset, quam Illyricæ, cum aliis qui omnes fidei formulæ unius ejusdemque sententiæ essent. Porro amplam a Deo mercedem Valens ex his consecutus est, ut ex imperio ab ingruente ac validius prevalente Procopio tyranno, ejus nihil liberaretur : quomodo autem id acciderit, dicturi sumus anno sequenti, quo id ipsum fieri contigit.

26. Illyricis igitur Nicenam fidem recipientibus congratulati sunt Italiæ episcopi, eju modi litteras ad eos dantes, quas Liber S. Hilarii fragmentorum Synodi Ariminensis, nuper editus, tibi exhibet istis verbis ¹ :

« Dilectissimis fratribus per Illyricum fidem paternam retinentibus, episcopi Italiæ, in Domino æternam salutem.

« Divini numeris gratia ut secundum Apostolum omnes unum sapere, omnes unum confiteri cœperimus ; et quantum ad Italiani quidem pertinet, cum fidei paternæ, hoc est apud Nicenam scriptæ se reddidit, fraudem quam passa est apud Ariminum recognoscens, Illyricum etiam Deum clementer nutu re-pexisse gaudemus, et consortio infidelitatis, quo gravabatur, abjecto, ea que sunt rectæ sententiæ probare coepisse, gratulamur. Nostram igitur, dilectissimi fratres, unam eandemque accipite firmam subscriptione sententiam. Niceni tractatus adversus Arimi Schelliumque, ejus Photinus partiarum hæreditate damnatur, decreta servamus. Ariminensis Concilii statuta quorundam ter-

giversatione corrupta, consensu omnium provinciarum jure rescindimus, quorum etiam exemplaria transmittenda censuimus, ut nec in fide retinenda, nec in confutando Ariminensi Concilio aliqua videtur condensensio.

27. Quicumque igitur nostræ unanimis optat habere consortium, quicumque individuali pacem nobiscum habere desiderat, quæ sunt nostræ sententiæ comprobare festinet, et fidei nobis memorate subscriptionem, et rescissionem Ariminensis Concilii sine ambiguitate mittendo, Id cer e potissimum, quod complurium harum provinciarum porrigimus ipsi consensum. Auctores autem hæresis arianæ vel arianæ Valentem et Ursacium cæterosque eorumdem consortes, non nunc esse, quod manifestari apud Illyricum cœperunt, sed olim condemnasse manifestum est. Ex p cit. » Ita quidem episcopi Italiæ, utique Liberii auctoritate istarum omnia pertractantis ; in unum collecto Concilio.

28. *Synodus Tyanaensis.* — His itaque in Occidente a Liberio papa rebus gestis, ipsique legatis ad propria redeuntibus, factum est, ut iidem legatim remeantes ab Occidente, nempe Eustathius episcopus Sebastie atque alii collegæ, ad Synodum, quæ a Catholicis agebatur Tyanæ civitatis Cappadociæ (est enim civitas ad radices Tauri montis positæ), se conferrent cum Liberii litteris, quibus inter alia ipse in sedem suam restitui Eustathius petuit : quod usque controversia omnes, primæ sedis veritatem ac pariter auctoritatem, communi sententiâ fieri decreverunt. Meminit ejusmodi Synodi Tyanaensis Sozomenus ² his plane verbis : « Eodem tempore, dum Ensebius episcopus Cæsareæ Cappadociæ, Mianasius Ancyræ, Pelagius Laodiceæ, Zenon Tyri, Paulus Emese, Otreius Mellitæ, et Gregorius Nazianzeni episcopus, » pater hic fuit Gregorii Theologi, « et alii multi, qui regnante Joviano Antiochiæ decernebant doctrinam, quod Filius sit Patri consubstantialis, tenendam esse : Dum, inquam, isti omnes Tyanæ Concilium habent, litteræ Liberii et aliorum episcoporum Occidentis recitantur. Ex quibus permagnam capientes letitiam, scripserunt omnibus Ecclesiis, ut tum decreta episcoporum Occidentis, tum litteras Liberii et aliorum episcoporum Italiæ, Africæ, Gallie ad occasum solis spectantis, et Siciliæ (horum enim litteras quoque legati ex Concilio Lampsaceno ad eos missi attulerant) diligenter perlegerent ; deinde numerum omnium (Concilium enim Ariminense multitudine longe superabant) secum subducerent ; tum et doctrinæ se illis et communis socios adjungerent ; deinceps ut in ea sententiâ se esse suis ipsorum litteris declararent ; postremo ut ad certum diem, quem præstituerant, dum adhuc ver esset, Tarsi Ciliciæ in unum convenirent. Atque hi quidem hoc modo ad conveniendum in unum locum se mutuo ipsi cohortati sunt. » Hactenus de gestis in Synodo Tyanaensi summam Sozomenus.

29. Ad quod insuper de hac eadem Synodo Ty-

¹ Hilarii fragm. lib. 1. pag. 38. 39.

² Sozom. lib. vi. c. 12.

nensi, ex Basilio Magno diversis in locis licuit invenire, hęc in medium adducamus: atque illud in primis, quod cum ipse adhuc agens in solitudine accepisset de e usmodi collecto conventu, scissetque illic convenisse inter alios Eusebium episcopum Casarea Cappadocia, qui jam a tempore sua ipsius creationis adversus ipsum Basilium simultatem gerebat, ejus rei causa (ut dictum est idem Basilius in solitudine se receperat; opportunum sibi visum est, ad eandem Tyanensem Synodum litteras dare, quibus significaret, nihil antiquius apud se esse, quam pacem cum omnibus exoptare. Porro littere ad conventum Tyanensem conscripte sese habent¹:

30. Profunda delegens et cordium consilia perscrutans Dominus dedit etiam humilibus prudentiam diffidentem (ut nonnulli existimant) machinationum. Nihil igitur nos latuit, neque ex factis aliquid occultatum. Attamen nos neque videmus, neque audimus quippiam aliud, quam Dei pacem, et quae ad ipsam maxime spectant. Si enim alii potentes atque magni sint, suisque viribus confisi; certe nos, qui nihil sumus, et parvae auctoritatis, nunquam nos attollemus, ut in solitudine possumus rebus superesse, cum exacte sciamus nos magis minusque fratrum auxilio indigere, quam altera manus alterius. Porro quod in ipsa corporis structura communicio esse necessaria, Dominus nos docuit. Cum enim haec ipsa nostra membra respiciamus, quod unum non sibi ipsi ad functionem satis est, quomodo censebo, me ipsum mihi sufficere ad vitae negotia obeunda? Neque enim pes into ierit, altero non sublevante. Neque oculus ita recte viderit, nisi alterum habeat socium, et cum eo manumiter visibilibus se objiciat. Jam audius excelsior est, qui per utrosque meatus vocem recipit — et multo validior apprehensio digitorum communione.

31. « Ad haec nihil eorum vel quae a natura, vel quae ex instituto recte peraguntur, sine consortis conspiratione perlici videmus, cum etiam deprecatio ipsa consonantes non habens multo est invalidior. Ac Dominus dixit, cum duo vel tres unanimes ipsum invocant, in medio se illorum fore. Insuper dispensationem ipsam Dominus suscepit, ut per sanguinem crucis ipsius, sive terrena sive caelestia pacificaret. Quare ob haec omnia, in pace manere vite nostrae residuus dies precamur: in pace esse dormitionem nostram optamus. Pro hac neque laborem effugere qualemque decrevi; non humile quicquam sonare vel fecere; non itineris longitudinem abhorreere; non aliud quid mole ti detrectare, ut ex praemiis pacificationem consequamur. Et si quis haec nos docentes sequatur, hic optimus etiam precationis terminus existit: sin autem in diversum trahatur, ego quidem neque sic a meo iudicio recedam: singuli autem ipsimet suorum operum fructus in die retributionis agnoscent. Vale.

Lectis his in Synodo litteris, hand potuit tam

sancta justaque tanti viri postulatio sperni: quamobrem effectum est, ut Eusebius Basilium pacem rogantem, licet sero, tandem eandem impertiret. Quomodo autem ex Synodo reversus ad suam Casariam Ecclesiam cum ex eremo accesserit, suo loco inferius dicturi sumus. Nunc vero Acta Tyanensis Synodi prosequamur.

32. Cum igitur Eustathius atque collega in Synodo admissi, Liberii Romani pontificis litteras communicatorias, atque aliorum Occidentalium episcoporum una cum professione Nicana recitandas obtulissent; ab omnibus aequae, ut Catholici, communicatione catholica digni habiti sunt: insuper secundum mandatum Romani Pontificis, cuius exhibant speciales litterae, idem Eustathius Sebasteus episcopus in suam sedem restitutus est. Sunt de his omnibus Basilii litterae testes; qui quidem probe sciens omnia haec subdole a legis in Synodo actitata esse, et nihil aliud habuisse apud eos Nicenam confessionem, nisi ad decipiendum exitis-e mentitam larvam; voluit de his in primis suis admonuisse monachos, ad quos haec inter alia¹: « Est, inquit, Nicana fides, quam Occidentales attulerunt, Tyanensique Synodo tradiderunt, a qua et suscepti sunt. Sed habent astutum quoddam dogma ad ejusmodi suas notationes paratum. Nam verbis fidei more medicorum utuntur pro commoditate, aliter atque aiter sese ad affectionum rationem ac varietatem attemperantes, » etc.

33. Quia etiam alia occasione idem Basilius postea admonuit Occidentales, qui ab Eustathio decepti essent sub pretextu catholice confessionis; atque qualis ipse Eustathius fuerit, a canonicis sane ad illud usque tempus res: ab eo gestas summam perstringens, his insinuat verbis²: « Est itaque unus ex illis, qui plurimum excitant turbarum, Eustathius ex Sebastia minoris Armeniae. Hic olim institutus ab Ario, cum in Alexandria florens impias adversus Unigenitum Dei blasphemias sterneret, sector illius, et inter selectissimos discipulos commemeratus fuit. Postquam vero ad suos reversus, a beatissimo Hermogene Casarea episcopo propter impiam opinionem condemnaretur; confessionem illi obtulit sane fidei, atque ita manus impositionem ab ipso obtinuit. Ubi vero dormitionem accepit Hermogenes, mox ad Eusebium Constantinopolitanum sese contulit, qui et ipse infidelius impium Arii dogma tueretur, » hic est Eusebius, qui antea Nicomediensem Ecclesiam reerat, assignatus Ariannorum. « Inde postea quibus iam ex causis pulsus, ad patriam sese recepit; illique demum erroris purgationem obtulit; sed ita, ut celata et oblecta mentis impietate, quamdam exhiberet verborum rectitudinem. Mox vero tibi utrumque acceptus est episcopatum, anathematisatum contra Homonion in Synodo Ancyrae habitata scripsisse deprehenditur. Ex illa ad Seleuciam profectus, cum illis quos eju dem habet opinionis, ea gessit, quae omnes norunt. Con-

¹ Basil. epist. LXXVIII.

² Basil. epist. LXXIII. — ² Idem epist. LXXIV.

stantinopoli vero iterum ad ea quæ ab hæreticis proposita sunt.

34. Atque ita episcopatu ejectus, propterea quod in Melitina Synodo depositus esset, vicem sibi ipsi, per quam restitueretur, excoGITAVIT, eam videlicet, ut ad vos protulisset. Quæ vero sint illi a beatissimo episcopo Liberio proposita, et ad quæ consenserit, nobis clare est, nisi quod epistolam attulit, per quam restitueretur: eam ubi Tyaneæ Synodo exhibuit, in suo in locum restitutus est. Iste itaque jam fidem eam, in quam receptus est, depopulatur; cumque illis facit, qui Homousion anathemate percellitur; deinde et hæresi pærecinatur eorum, qui Spiritum sanctum spoliant divinitate. Quoniam igitur istinc vires accepit lædendi Ecclesias, ac publicandæ suæ impietatis fiducia, usas vos dedistis, ad subversionem multorum quas est; necesse est, ut istinc quoque veniat malorum istorum correctio; scribaturque Ecclesiis, quibus quidem conditionibus ad communionem susceptus sit; simul vero adiciatur, quomodo jam mutata sententia, gratiam a Patribus qui tum erant, acceptam, irritam reddat. » Hactenus de Eustathio Basilias ad Occidentales.

35. Idemque in eodem legato hæc ad Patrophilum¹: « Non cogitant, inquit, quod Romæ scriptum ipsorum, quo Nicanam fidem confessi sunt, reconditum habeatur; nec quod e Roma acceptum libellum Tyaneæ Synodo obtulerant; quin et apud nos eandem hanc fidem habens Eustathius in sedem repositus est. Quin et propria orationis oblitus sunt, qua cum in medium tunc constituti essent, de seductione conquerebantur, qua illeclis consensissent volumini, quod ab Eudoxii congregatione compositum fuerat. Quocirca et erroris illius istam excogitarunt defensionem, ut Roman abeuntes, Patrum inde fidem acciperent; atque ita noxam, qua Ecclesias ex mali consorcio læserant, per melioris inductionem corrigereat. Sed qui tam longinquarum perfectorum laborem sustinuerunt, tamque sapienter tum ista concionalia sunt, nunc conviciantur: ut agnosceret eos dolo et legatione illa functos esse, et sub prætextu chantatis, in-idiarum fraudem occuluisse. Et quæ jam circumferuntur, manifestum faciunt, quod Nicanam fidem condemnaverint. » Et inferius, cum eundem Eustathium tradit ma cum hæreticis maximam excitasse adversus Catholicos persecutionem, a quibus in communione minime receptus fuisset, hæc subdit: « Tanquam Homousiaste persecutionem patitur. Eustathius vero Sebastenus, qui Romæ acceptum Homousion in charta usque ad Tyaneæ attulerat, jam illis consensit, licet plurimum desideret: eam ipsorum communionem obtinere nequiverit; sive quod illi multitudinem contra se consentientium meluerat; sive quod hujus veritas auctoritate. » Hæc omnia Basilias. Sed et de Eustathio eodem plane Epiphanius² habet his verbis: « Persecutionem passus est cum Basilio, » Anacirano scilicet, « et Elensio, ac reliquis. Visus est

autem et ad Liberium beatum Romæ episcopum una cum multis episcopis legatum agere, et editioni Synodi in Nicæa factæ, ac rectæ fidei confessioni subscribere; verum postea velut recordatus et ex somniis expergefactus, rursus priora prave opinionis Arianorum consecrari non destitit. » Ita ipse.

36. Ex tota hac autem facti hujus serie illud in primis consideratione dignum præsumimus; tantum etiam ab hæreticis cognitam fuisse Romani Pontificis auctoritatem, ut iidem jam ante sede privati, licet postea in communi Concilio inter se habito fuerint cum aliis in communionem accepti, et ad sententiam dicendam admissi; tamen in propriam restitui sedem, e qua ob hæresim depositi essent, id non Synodi cuiusquam, sed Romani tantum episcopi esse muneris rati; ut id assequi possent, illic publicæ legationis functione commigrarint. Et si eam catholicam professi sint, ut sic tum communionem catholicam, tum etiam sedes, e quibus damnati excidissent, absoluti reciperent. Vides et illam Orientalium episcoporum, eorum, inquam, qui Tyaneæ convenerant, mirificam erga eundem Romanum Pontificem observantiam. Etenim semel inspectis allatis ab Eustathio Liberii papæ litteris, eundem ut catholicum in communem recipere consensum, atque in Sebastianam Ecclesiam restituerent, hominem alioqui ipsis omnibus, utpote gentilem suum, probe nolum; quem non ignorarent antiquum discipulum Arii, atque in hæresim sepe relapsum esse, et ad postremum Eudoxii imperatoris Constantino-poli editis subscripsisse; sed his omnibus præstare Apostolicæ Sedis litteras arbitrati, nequequam vel leviter saltem tergiversari sunt ausi, verum paribus votis obsequuntur Apostolicæ Sedis antistiti, nefas ducentes ejus decretis obniti.

37. Erit fortasse, ut quis nimie facilitatis Liberium arguat, qui ejusmodi nebulones alios sepe damnatos absolverit, eisdemque cum catholica communione restituerit quoque sedes. Sed quis unquam potuit a subreptione reddi securus? Venerunt isti Romani non ut privati, sed publica legatione muniti, ac litteris libellisque sincere fidei eorum sua ipsorum, tum etiam plurimorum Orientalium episcoporum subscriptione firmatis, quibus tum in primis arianam, tum alias hæreses, detestabatur. Quis igitur publicæ fidei, adeoque testatæ, aliquid derogandum putasset, ac non (ut par erat) redeuntibus ad fidem catholicam Orientalibus occurrendum potius eam panibus (ut est apud Isaiam³) quam revertendum, existinasset? Quod si culpa fuit, subreptores subdolos non cavisse; ea nequaquam uni est adscribenda Liberio, sed et ipsi Romano Concilio ea de crassa tum coacto; imo et in alias quoque Synodos, ac denique in totius Occidentis episcopos referenda videtur, qui eorundem legatorum scriptos fidei libellos recipientes, eadem ipsos cum Romano Pontifice catholice communicatione dignarunt. Certe quidem nihil optatius his temporibus accidere potuisset piis

¹ Basil. epist. LXXXII. — ² Epiph. hæres. LXXV.

³ Isaiæ xxi.

omnibus, quom ut Ariani Nicenæ fidei perpetui oppugnatores, tandem post aspera atque sævissima bella pacem Catholicæ Ecclesiæ lassæ defatigati jam quærerent; quibus eum eo indulgentius agendum videretur, quo major esset delinquentium multitudo, et difficilior, imo desperata cura salutis: at de his jam satis. Hæc autem omnia tempore Concilij Lampsaceni usque ad absolutam Synodum Tyaneensem excessisse hujus anni terminum, et occupasse partem sequentis, ob rerum multipliciter facile adducimus ut credamus, sed quæ sunt anni hujus rerum gestarum reliqua, ordine prosequamur.

38. *Terræmotus et maris effusio.* — Præsens quoque annus ingenti illa clade exultis missa exilit memorabilis, quæ in trientes alij temporibus Juliani, vel Joviani in imperio successoris, plane errare noscitur. Ammianum enim, qui eodem tempore hæc scripsit, et pie certis consiliis consigna reliquit, potius ausè dandum, quam quemvis alium post plures annorum decades eadem memoriæ commenda tem. facile omnes putò concedere: ait itaque: « Hoc novitate adhuc superstitie, » nempe Procipio tyranno, « cujus actus multiplices decimus et interitum, ad diem duodecimum kalend. Aug., consule Valentiniano primum cum fratre, horrendi timores per omnem orbis ambitum grassati sunt subito, quales nec fabulæ, nec veridicæ nobis antiquitates exponunt. Paulo enim post lucis exortum, densitate prævia fulgurum æris vibratorum tremefacta concutitur omnis terreni stabilitas ponderis; mareque dispulsim retro, fluctibus evolutis abs essit; ut reflecta voragine profundorum species nautantium difformes limo cernerentur hærentes; valliumque vastitates et montium tunc, ut opinari debatur, suspicerent radios solis, quos primigenia rerum sub immensis gurgilibus amandavit. Multis etiam navibus velut arida humo connexis, et licenter per exiguis undarum reliquiis palantibus plurimis, et pisces manibus colligerent et smilia; marini fluctus velut gravati repulsam versa vice consurgerent, perque vada ferventia insulis et continendis terræ per arrectis spatij violenter illisi, innumera quedam in civitatibus, et ubi reperita sunt ædificia complerant. Proinde ut elementorum furenti discordia, involuta facies mundi miraculorum species ostendebat.

39. « Relapsa enim æquorum magnitudo, cum minime speraretur, millia multa necavit hominum, et submersit, recurrentiumque æstuum incitata vertigine, quedam naves, postquam humentis substantiæ consenuit tumor, pessumdate visæ sunt, exanimataque naufragis corpora supina jacebant, aut prona, lugentes alia naves extruse rapidis flatibus circumibus insidere lectorum, ut Alexandria contigit; et ad secundum lapidem fere proel a hitore confortæ sunt aliquæ, ut Leonicam prope Methonem oppidum nos transeundo conspeximus diuturna carie fatiscentem. » Hæc tenus Ammianus. De

Alexandrinis quidem testatur Sozomenus, instituisse anniversariam memoriam ejusmodi terræmotus, cum ait: « Eo die quæ ista vocantur (quem *γείσινα*, id est, *νετ δαττα* terræmotus vocant) festum quotannis Alexandriam etiamnum agunt, in quo quamplurimis per totam urbem lucernis accensis, et precibus ad Deo gratias agendas fuis, cum magno splendore hunc diem festum, et non minore cum reverentia celebrant. » Hæc ipse. Porro longe diversum fuit ejusmodi Alexandrinorum festum ab eo quod Gentiles Ægyptij ex avita superstitione, accensis item per totam provinciam lucernis (quod testatur Herodotus¹, agere consueverit.

40. S. Hieronymus de his hoc item anno secundo Valentiniani et Valentis imp. hæc summam habet in Chronico: « Terræmotu per totum orbem facto, mare litis egreditur, et Sicilia multarumque insularum urbes et innumerales populos oppressit. » Idemque in rebos gestis S. Hilariionis, cum ejusdem mentio cladis, et ipsius Deo cari atque sanctissimi viri res præclare gestas commemorat, recenset grande illud ab eo tunc miraculum editum, his verbis: « Ea, inquit, tempestate, terræmotu totius orbis, qui post Juliani (Joviani) mortem accidit, maria egras a sunt terminos suos; et quasi rursus Deus diluvium minaretur, vel in antiquum chaos redirent omnia, naves ad prærupta delatæ montium pependerunt. Quod cum viderent Epidauritici, frementes scilicet fluctus et undarum moles et montes gurgitum litioris inferre, verentes quod jam evenisse credebant, ne oppidum fluidus everteretur; egressi sunt ad senem, » Hilariionem viderelicet, « et quasi ad prædium proficiscentes, posuerunt eum in Hære. Qui cum tria crucis signa pinxisset in sabulo, manisque contra tenderet; incredibile dictu est, in quantum altitudinem intumescens mare ante eum steterit; ne diu frems et quasi ad obicem indignans paulatim in semetipsum relapsum sit. Hoc Epidaurus et omnis illa regio usque hodie prædicat, matresque docent liberos suos ad memoriam in posteros transmittendam. Vere illud, quod ad Apostolos dictum est²: Si erideritis, dicefis huic monti, transi in mare, et fiet: etiam juxta litteram impleri potest, si tamen quis habuerit Apostolorum fidem, et talem qualem illis habendam Dominus imperavit. Quid enim interest, utrum mons descendat in mare, an immensis undarum montes repente obriguerint, et ante senis tantum pedes saxet, ex alia parte molliter fluxerit? Mirabatur omnis civitas, et magnitudo signi Salonis quoque percrebrerat. Quod intelligens senex, in brevi lembo clam nocte fugit; et venient post biduum oneraria navi, perrexit Cyprum. » Hæc Hieronymus de Hilariione magis expavescente fluctus humanarum laudum, quam ingruentes gurgites vastissimi pelagi exundantis.

41. Memnit de eisdem quoque terræmotibus et maris exerescentia idem auctor in commentariis in

¹ Ammian. lib. xxvi.

² Sozom. lib. vi. c. 2. — Herod. lib. ii. — ³ Matth. xxii.

Isaiam prophetam ¹, cum agit de muris Arcopolis terram motu collapsi: quæ sua ipsius infantia, nempe, usitato ipsius more loquendi, cum puer esset, accidisse testatur: nam alibi tempore obitus Juliani, se sub grammaticæ professore, et facultate institutum fuisse testatur: Atque quoque de iisdem Sozomenus ², sed male refert ad tempora Juliani; quo errore etiam Nicephorus ³ lapsus est, et alii hos secuti; non sic quidem Orosius ⁴, qui ea sub Valentiniano atque Valente imperatoribus configisse tradit. Si quid autem futurorum malorum portendendi iis casibus vim inesse ex divina ordinatione quis velit; diri schismatis sequenti anno in Ecclesia Romana subsequenti, et persecutionis adversus Catholicos a Valente imperatore in Oriente excitatæ, hæc fuisse præsentia, dicere æque poterit: sed de his hæcenus.

42. *Religiosa rescripta ac statuta imperatorum.*

— Eodem hoc anno ab iisdem imperatoribus de clericis rescriptum datum est; qui e curia transissent ad munia clericatû. Quoniam autem complures (quod sæpe superius dictum est) vitandi causa onera curialia, atque potendi Ecclesiæ privilegii, inter clericos allegi festinant; placuit sicut Augustis, ut non nisi qui decennio in clericis i functione perseverassent, iisdem clericis concessis liceret potiri immunitatis; ita ipsis Augustis rescribentibus ad Modestum ⁵ P. P.:

« Quicumque ex curialium natus genere ad clericatum venerit, et per iudicium sanguinis ceperit postulari; certi temporis definitione defendatur. Ut si in consortio clericatus decennium quietis impleverit; cum patrimonio suo in perpetuum habeatur immunis. Si vero intra finitos annos fuerit a curia revocatus; cum substantiæ suæ functionibus subjaceat civilis. Observando hoc, ut hi quos decennium vindicat; perfessione superflua minime fatigantur. Dat. XVI kalend. Novemb. Hierapoli, Valentiniano et Valente AA. coss. »

43. Rursum vero quod Christiani sub Juliano imperatore quamplurimum vexati fuissent, idemque jam regnantibus principibus Christianis, in templa deorum acceptas injurias vindicare satagerent; visum est Gentilibus (ad eam evitandam incursionem) exhibendam esse custodiam Christianorum a magistratibus ingenti persoluta pecunia impetratam: quod ne fieret, iidem imperatores ad Symmachum præfectorem Urbis nam Romæ administrantem in hæc verba rescripserunt:

« Quisquis seu iudex, seu apparitor ad custodiam templorum homines Christianæ religionis appose-

rit; sciat non salutis suæ, non fortunæ esse parcendum. Dat. XV kalend. Decemb. Mediol. Valentiniano et Valente AA. coss. » Magno plane impetu populi quæti idolorum templa consecuisse. S. Hieronymus ⁶ auctor est; sed de his suo loco inferius pluribus. Symmachi quidem putamus ejusmodi fuisse in Urbe studium, et custodia Christianorum (quod aliter non videri posset satis consultum esse) idolorum templa custodirentur; quem scimus Gentilitiæ superstitionis fuisse acerrimum defensorem. Successisse autem in præfectura Urbana Symmachum Apronianum Christianorum persecutori tempore Juliani, Ammianus ⁷ est auctor. Porro Symmachi domum incensam fuisse a furens populo ob vinum denegatum, idem affirmat: ad ipsam enim exlat ea de re eorumdem imperatorum rescriptum ⁸; cujus cum idem esset tardior executor, imo inficitor, co modo, quem Ammianus describit, populi totius in se furorem convertit. At de Symmachi in Christianam religionem insidiis sæpe inferius.

44. Laude quoque digna ea fuit eorumdem consilio imperatorum, quæ sacras virgines ac viduas, necnon pupillos exemptos voluerunt a censu capitacionis, cum iidem sic rescripserunt ad Viventium præfectum prætorio Galliarum ⁹:

« In virginitate perpetua viventes, et eam viduam, de qua ipsa maturitas pollicetur actus, nulli jam eam esse nupturam; a plebeie capitacionis injuria vindicandas esse decernimus. Item pupillos in virili sexu usque ad viginti annos ab istiusmodi functione immunes esse debere: mulieris ætatem, donec virum unaquaque sortitur. Dat. X kal. Decemb. Valentiniano et Valente AA. coss. » Addeverunt insuper, ne Christiani ab exactoribus die Dominico conveniri possent ¹⁰. Sed et illud perutile Reipublice, cum voluerunt, ne mercatores carius suas merces vendant, esse muneris episcopalis providentiæ ¹¹. Lege etiam lata veterunt addisci atque doceri prohibitas magicas artes ¹².

45. Colibuerunt quoque milites, ne in synagogis Judæorum hospitia sibi quaererent ¹³. Quod enim haud pridem cum Gentilibus, Juliani temporibus, adversus Christianos Judæi conspirassent; mutato jam rerum statu, sicut Gentilibus, ita et Judæis Christiani milites negotium facecebant. Veterunt etiam iidem imperatores, ne Christiani delinquentes damnarentur ad ludum ¹⁴: id enim jamdiu ante abolutum, idem impius Juliani in odium Christianorum revocaverat in pristinum usum.

¹ Hier. in præf. lib. II. comment. in epist. ad Galat. — ² Ammian. lib. XXVII. — ³ L. II. tributa in ipsa spec. ad evend. C. Theod. — ⁴ L. IV. de cens. C. Theod. — ⁵ L. X. de exact. C. Theod. — ⁶ L. I. C. de Episc. laud. — ⁷ L. VIII. C. de malefic. — ⁸ L. III. C. de Judæis. — ⁹ L. VIII. de pœnis C. Theod.

¹ Hieron. in Isai. c. 45. — ² Sozom. lib. VI. c. 2. — ³ Niceph. lib. X. c. 35. — ⁴ Orosius lib. VII. c. 32. — ⁵ Lib. XIX. de Episc. et cler. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5858. — Olymp. 286. an. 1. — Urb. cond. 1118. — Jesu Christi 365.

— Liberii papæ 14. — Valentiniani et Valentis 2.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 7. Coss. *Valentinianus Aug.*, et *Valens Aug.* Uterque juxta primam regulam : ille in Occidente, hic in Oriente consul processit.

2. *Concilium Lampsacenum.* — Baronius tria reprehendit in narratione Concilii *Lampsaceni*, quæ apud Sozomenum lib. 6, cap. 7, leguntur. Primum est, quod Sozomenus Catholicos seu Consubstantialis assertores fuisse censet eos, qui ad Lampsacenum Concilium convenerunt. Baronius enim *Semiarianos* illos fuisse demonstrat. Secundum, quod Sozomenus eam Synodum refert ante tumultum *Procopii*, quem Baronius anno præcedenti ceptum esse contendit. Lampsacena autem Synodus hoc anno congregata est, ut ex Socrate Baronius docet. Postremo Sozomenum arguit, quod dixerit, legatos a Lampsacena Synodo missos convenisse Valentem in urbe Thraciæ Heracleæ, redeuntem ex Thraciis. Fratrem enim Valentinianum Romam versus iter facientem aliquatenus comitatus fuerat Valens, ut scribit Sozomenus. Id autem contigisse anno præcedenti, Baronius credit : ac proinde Sozomenum longe falli existimavit. Verum Baronius valde hallucinatus est, dum non animadvertit, Sozomenum et Socratem inter se non convenire, ac Socratem perperam *Lampsacenum* Concilium hoc anno celebratum putasse. Nec refert, quod is duos temporum characteres adhibeat, præsentis nempe anni consules, et septimum post Seleucie Concilium annum. Socrates enim etiam dum hujusmodi notis temporarias usurpat, non raro in errorem labitur, ut v. g. cum de Athanasii morte agit. Quoad primum accusationis caput, difficile est excusare Sozomenum, nisi dicamus, inquit Valesius in Notis, pro voce *ἐπισκόπων*, scribendum esse, *ἐπισκόπων*. Certe Theodoretus in libris hereticarum Fabularum, ait *Macedoninos*, a quibus hanc Synodum collectam esse constat, primum invexisse το *ἐπισκόπων*. Sed et Sozomenus hanc emendationem confirmat : ait enim in hac Synodo stabilitum esse, το *ἕνα κατ' ὁμοίαν*, id est, *simile secundum substantiam*. Ita Valesius. In secundo accusationis capite Baronius ipsemet fallitur : motus enim Procopii, quem ipse confert in annum præcedentem, hoc anno certissime contigit, ut anno præcedenti num. vi monstravimus.

3. *Itinerarium Valentiniani et Valentis.* — Quoad tertium, scribit Sozomenus, cum omnino adhaerendum, *Valentiniano imp.* cum relicta Con-

stantinopoli, ubi triginta diebus cum Valente con-
stiterat, teste auctore Vitæ Athanasii apud Photium
pag. 1447 Romam contendente et per Thraciam iter
faciente, episcopus Hellesponti Bithyniæ, Hypathia-
num Heracleæ Perinthi (urbs Thraciæ est) episcopum
elegisse, qui peleret ab imperatore, ut eis con-
venire permitteretur : et facultate oblata, episcopos
Lampsacum convenisse : tum Valentem imp. e
Thracia revertentem adiisse : « Fratrem enim,
inquit, Romam proficiscentem comitatus fuerat.
At Valens legatos Lampsaceni Concilii hortatus est,
ne ab Eudoxio dissiderent, » quos contradicentes
abire in exilium jussit. « Post hæc imperator in
Syriam perexit : verebatur enim ne Persæ inducias
rumperent. » Ita Sozomenus, qui capite sequenti
addit, graviora tunc mala perpetrata fuisse, nisi
bellum Procopii supervenisset. Imperatores, percursis
Thraciis, in Daciam perrexerunt. Postea Sordicam
et Naissum venere, teste Ammiano lib. 26, cap. 5,
« ubi in suburbano, quod appellatum Mediana a
civitate tertio lapide disparat, quasi mox separandi,
partiti sunt comites, etc. Post hæc cum ambo fratres
Sirmium introissent, diviso palatio, Valentinianus
Mediolanum, Constantinopolin Valens discessit, »
inquit Ammianus, cui suffragator Codex Theod.,
ubi l. 13 *De operibus publicis*, dicitur dat. XIII
kalend. Jul. Med., divo Joviano et Varroniano coss.,
id est, *Mediane*, ut recte interpretatur Gothofredus
in Chronologia Codicis Theod. Lex vero 7 *De pactis*
dicitur hoc anno data III non. Jul. *Sirmio*. Valens,
non nisi *consumpta hieme* Constantinopoli in Syriam
festinavit, et Bithyniam ingressus est, inquit Am-
mianus, ideoque anno elapso, quo XIV kal. April.
legem Codicis Theod. 41 *De extraordin.* Constanti-
nopoli dedit. *Valentinianus* Pannonia digressus per
Arelapen et Emonam Norici civitates Italiam ten-
dendit. Unde mense Augusto date Arelape l. 2 Cod.
Just. *De condit. in publ. horr.* Emonæ l. 2 *De auro*
coronario. Tandem Valentinianus Italiam pervenit :
mense enim Septembri et Octobri præcedentis anni
varia constitutiones ab eo Aquileiæ emissæ. Quare
Hypathianus Heracleæ episcopus Valentem imp.
mense circiter Junio anni superioris ad it.

4. *Concilii Lampsaceni epocha.* — Ex his constat, Concilium *Lampsacenum* anno antecedenti celebratum esse, et Valesium in Notis ad Sozomenum perperam scribere, *Valentinianum*, cum *Valentem* fratrem Augustum nuncupasset, Constantinopoli

digressum esse sub exitum anni trecentissimi sexagesimi quarti, comitante cum Valente Augusto; et per Thraciam profectos ambos imperatores, veris initio venisse in Daciam currenti anno, et in urbe Thraciæ Naisso, vel potius villa Mediana, exercitus inter se partitos esse. Mox cum in Pannoniam venissent, in urbe Sirmio officiales palatii inter se divisisse: et Valentinianum quidem Mediolanum, Valentem vero Constantinopolim venisse. Addit Valesius, ex his manifeste convinci Valentem anno currenti vernis mensibus e Thraciis rediisse, cum jam consul esset. At enim Ammianus: « Agentes in supra memoratis urbibus principes sumperunt primitus trabes consulares. » Concluditque, ex Ammiani narratione liquere, Valentem non rediisse ex Thraciis, nisi currenti anno, quo primum consul cum Valentiniano fuit. At si Valesius subscriptiones legum Codicis Theod. cum Ammiano contulisset, certo ei constitisset, præfata omnia, quæ ex eo historico refert, anno præterito contigisse, quo Valentinianus varias leges dedit Mediolani, Aquileiæ, Altini et Veronæ, postquam Constantinopoli seu Sirmio in Italiam rediit, Valens etiam XVII kal. Jan. præcedentis anni Constantinopoli dedit legem 1 Cod. Theod. *Ne quibus publ. latitia*. Appetente enim consulti suo, concussionibus, quæ a consularibus sui, hoc anno gesti, nuntiis adversus provinciales exerceri poterant, ea lege occurrendum voluit. Cæterum Valentinianum Mediolani, Valentem Constantinopoli hoc anno consularum exorsos esse certum indubitatumque est.

5. A num. 7 ad 15. Valesius in Notis ad Sozomenum lib. 6, cap. 2, existimat cum Baronio, Socratem legationem *Macedonianorum* ad *Liberium* papam referre cum consulari secundo Valentiniani et Valentis anno cccxxviii gesto, et in Notis ad Sozomenum lib. 4, cap. 12, jam scripserat, etiam in annum trecentimum sexagesimum septimum conferendam esse. Sed ubi quæ perperam. Socrates enim refert consularum illum secundum Valentiniani et Valentis ad ea, quæ cap. 2 narrat, quove ejusdem consularis meminit, non vero ad legationem *Macedonianorum*, quam capite sequenti narrat. Quare cum *Lampsacena Synodus* anno præcedenti celebrata fuerit, legati *Macedonianorum* ultra præsentem annum iter differre non potuerunt; ideoque existimandum, eos sub hujus anni finem in Italiam pervenisse. Sozomenus enim lib. 6, cap. 10, inquit: « Legati cum in Italiam venissent, imperatorem in Galliis morari didicerunt, bellum gerentem cum Barbaris eas accolitibus. » Parte alia Ammianus lib. 26, cap. 5, affirmat, Valentinianum hoc anno ex Italia *prope kalendas Novembres Parisios* venisse, quo anno, ut et duobus consequentibus, exercitus magnus in Galliis oppositus erat adversus Alemannos potissimum, ut narrat initio lib. 27. Quare adventus legatorum *Macedonianorum* a præsentis anno remouendus non est.

6. *Sicula et Tyanensis Synodi*. — Ad num. 15 et seqq. *Synodus Sicula* anno sequenti coacta.

Testatur enim Sozomenus lib. 6, cap. 2, legatos *Macedonianorum* confessionem suam scriptis proditam *Liberio* tradidisse, « et acceptis *Liberii* litteris de rebus, quæ gesta fuerant, » in Siciliam navigasse. Subdit Sozomenus cap. sequenti: « Ibi congregato Concilio, cum episcopi illius insulæ eadem decrevisset, his rebus confectis, in patriam reversi sunt. Eodem tempore cum Synodus episcoporum congregata esset Tyanis, etc. *Liberii* et *Occidentalium* litterarum recitate sunt. » Quare et *Tyanensis Synodus* ad annum etiam sequentem referenda.

7. *Epistola S. Basilii Synodo Tynnensi perperam attributa*. — Baronius et Collectores Conciliorum epistolam lxxviii S. Basilii ad Tyanensem Synodum perperam revocant. Illa enim non ad Concilium Tyanense, sed ad consilium, curiam, vel senatum Tyanensem a Basilio scripta. Hic quippe epistolæ titulus, ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΥΑΝΩΝ, et hanc dictionem *βουλή* pro Synodo significanda usurpatam non legimus. Id ante nos vidit Hermanfius in Vita SS. Basilii et Gregorii Nazianzeni lib. 3, cap. 10. Sed is fallitur, quando scribit, eam epistolam a Basilio ad Tyanenses datam ob dissidia, quæ *Anthimium* inter episcopum Tyanensem et *Eusebium* Casareæ antistitem versabantur. Nam ex epistolæ lectione Basilium de dissensione, quæ inter se et alium, nempe Eusebium, vertebatur, loqui manifestissime patet. In eam sententiam abreptus Hermanfius, quod existimavit, Basilium anno trecentesimo sexagesimo sexto in gratiam rediisse, et *Concilium Tyanense* anno tantum cccxxvii coactum fuisse. Verum hæc Synodus indicta vivente adhuc *Liberio*, quem certum est anno sequenti ad Deum migrasse: et præterea ea Basilii cum Eusebio reconciliatio anno trecentesimo septuagesimo peracta, ut certis argumentis infra ostendam. Porro vocem *βουλή*, consilium, senatum et curiam proprie significare demonstrat Andreas Morellius V. C. in Specimine universe rei nummarie antiquæ pag. 63, explicans nummum Marci Aurelii, in cujus postica legitur, ΒΟΥΛΗ ΝΕΚΡΟΟΥΣΙΩΝ, id est, *senatus Pessinuntiarum*. Erat *Pessinus* Phrygiæ quondam, postea Galatiæ urbs. Cæterum jam viris doctis observatum, in epistola 73 D. Basilii, quam Baronius in Annalibus laudat, emendandam esse versionem latini interpretis, quæ perperam habet: « Est Nicæna fides, quam Occidentales attulerunt, Tyanensique Synodo tradiderunt. » Loco enim *Occidentales*, legendum, *ab Occidente*, cum in græco habeatur, ἀπὸ τῆς δύσεως, et qui fidem præfatum Romæ in Orientem attulerunt, eamque Synodo Tyanensi obtulerunt, non Occidentales fuerint, sed Orientales, sc. Enstathius Sebastenus, Silvanus Tarsensis, et Theophilus Castababalensis. Quare illa versio, quod Baronius non animadvertit, historiae veritati et græco textui adversatur.

8. *Tarsensis et Cariensis Synodi*. — Præterea legati *Macedonianorum* Tyanenses rogaverunt, « ut ante exitum veris ad statutum diem, quem ipsi præscripserant, Tarsum Cilicis convenirent, » inquit

Sozomenus citatus, qui paulo post addit : « Imperator vero Eudoxii impulsu, Concilium quod in Cilicia futurum sperabatur, diremit, scriptis ea de re litteris et adjectis minis. Specialiter quoque rectoribus provinciarum mandavit, ut episcopos qui Constantii temporibus depositi, postea regnante Juliano sacerdotium recuperaverant, Ecclesiis expellerent. » Quod Valentis edictum anno trecentesimo sexagesimo septimo ante Pascha emissum fuisse, anno cccclxx demonstrabo. Ex quo intelligimus, *Concilium Tar-sense* celebrandum fuisse verno tempore anni trecentissimi sexagesimi septimi; *Cariense*, quod teste Sozomeno coactum erat, « cum Synodus jam congreganda esset in urbe Tarso, » ad initium anni cccclxx pertinere; et Valesium in Notis ad Socratem et Sozomenum, aliosque quosdam viros doctos male distulisse legationem Macedoniarum ad Liberium papam, Concilia Siculum et Tyanense usque ad annum trecentessimum sexagesimum septimum; cum eo anno jam Liberius defunctus esset, et ante Pascha ejusdem anni edictum de pellendis episcopis post illa Concilia celebrata emanatum jam executioni mandatum fuerit, ut infra videbitur.

9. *Synodus Illyriciana*. — Restat *Concilium Illyricianorum*, de quo Baronius hoc anno in Annalibus agit. Stabilita in eo *consubstantialis* Trinitatis fides, quam totus Occidens profitebatur, ut ait Theophaues in Chronico. Præterea Sozomenus lib. 6, cap. 22, ait, cum de Spiritu sancto mola esset quæstio, decretum fuisse, eum Patri et Filio consubstantialem esse, et episcopi Romani iudicio controversiam direptam. Ubi Sozomenum de Concilio Illyriciano loqui, licet ejus mentionem non faciat, recte vidit Nicephorus lib. 2, cap. 30, qui eo de Spiritu sancto narrato, recitat litteras Valentiniæ imp. « ad episcopos diocesis Asiæ, Phrygiæ, Carophrygiæ, Pæciliæ: » ac postea epistolam synodicam Illyricianorum ad eosdem episcopos: quam utramque epistolam Theodoretus lib. 4, cap. 8 et 9, etiam recitat. Certum itaque, in ea Synodo *consubstantialem* Trinitatem comprobati; sed quo anno ea habita fuerit, hæcenus valde obscurum.

10. *Anno cccclxxii aut insequenticoacta*. — Eam tamen anno trecentesimo septuagesimo secundo aut insequentis initio congregatam existimo, ideoque non *Liberio*, sed *Damaso* sedente, ut ex mox dicendis intelligi poterit. Habita est hæc Synodus post acceptam epistolam Synodi Romanæ, de qua agam anno cccclxix, quæ scripta fuit ad episcopos Illyrici, quam referunt Sozomenus lib. 6, cap. 23, et Theodoretus lib. 2, cap. 22, nam in fine hujus epistolæ episcopi Synodi Romanæ Illyricianos invitavit, ut fidem a se expositam amplecti velint: « Vestræ igitur reverentiæ iudicium cum omnium sacerdotum iudicio consentiat: in qua fide vos stabiles et firmos manere confidimus. » Episcopi Illyrici, cum hanc epistolam accepissent, legatos suos miserunt ad Valentianum Augustum, postulantes ut in unum coeundi et fidem catholicam exponendi liberam ipsis facultatem concederet; quod nos docuit Theophaues in Chronico,

ubi ait: Episcopi « facta suis petitionibus a Valentiano potestate, Synodum in Illyrico coegerunt, qua Nicææ fidem expositam confirmavere. » Baronius quidem ad hanc Synodum Romanam refert aliam epistolam ad Illyricianos episcopos scriptam, quæ legitur in Fragmentis S. Hilarii. Verum, ut ostendam anno cccclxix ea synodica scripta ab alia Synodo Romana, quæ inter eas, quæ sedente Damaso congregata sunt, prima dici debet. Porro Synodum Illyricianam circa annum cccclxxii indictam, ostendunt quæ dicam anno cccclxix.

11. *Illyricum Valentiano subditum fuit*. — Baronius existimat, epistolam imperatoriam ad Asianos scriptam, quam recitat Theodoretus lib. 4, cap. 8, Valentii, non vero Valentiano ejus fratri attribuendam, in quo sine dubio fallitur: data enim ea a Valentiano, cui integrum *Illyricum* parebat, quique fidem catholicam, a qua Valens abhorrebat, tuebatur. *Illyrici* administratio varie ab antiquis principibus composita est, laxatis eorum arbitrio, vel restrictis provinciarum finibus; donec ex Constantino M. decreto quatuor præfecturae institutæ sunt sc. Galliarum, Illyrici, Hætiæ et Orientis. Tunc præfectura *Illyrici* compacta est « ex Pannoniis, utroque Norico, Baluatiâ, Daciis, Mœsia, Dardania, Macedonia, Achaia, Thessalia, utraque Epiro et Creta, » teste Zozimo, qui solus hujus corporis membra distinxit. *Sirmium* autem Pannoniæ secundæ civitas, erat Illyrici caput, ut ait disert. *Aræmius* civitatis illius episcopus in Synodo Aquilicensi anno cccclxxi. « Caput Illyrici nominis civitas Sirmiensis. » Unde *matrem urbium* eam vocat Ammianus; ibique principum Romanorum regiam seu palatium fuisse docet lib. 21 et 26, et Zozimus lib. 4. Hic quoque erat Illyricianæ præfecturæ sedes, ut colligere licet ex eodem Ammiano lib. 15, quod etiam Justinianus annotavit Novella 11: « Antiquis temporibus, Sirmii præfectura constituta, ibique omne fuerat Illyrici fastigium, tam in civilibus, quam in episcopaliibus causis. » Deinde sectum est in duas partes Illyricum, ita ut diocesis Macedonæ, quæ Macedonia primam et secundam, Thessaliam, Achaïam, et utramque Epirum complectebatur, et diocesis Daciæ, adjunctæ sint Orientis imperio, sub dispositione præfecti prætorio Illyrici, cujus sedes constituta est *Thessalonica*: Pannoniæ, utrumque Noricum, et cæteræ provinciæ relictæ sint in Occidentis imperio, sub præfectura prætorio Hætiæ et vicario Sirmii. Quæ omnia docte a Marca in Dissert. de Primatu Lugdunensi num. xxx et sequenti observata.

12. *Non Valens, sed Valentianus scripsit ad episcopos Asianos*. — Diviso inter filios Constantini orbe Romano, solidum *Illyricum* absque ulla sectione cessit Occidentis imperio, quod *Constantinus* et *Constans* obtinuerunt; relicto penes *Constantinum* Oriente, ut notavit Zozimus. Eandem formam sententis est *Valentianus Senior*, quemadmodum testatur idem auctor lib. 4. Eandem divisionem referunt Sozomenus lib. 4, cap. 6, Theodoretus lib. 4,

cap. 4. Ammianus quoque testatur solum Illyricum Valentiniano paruisse, ut patet ex iis que lib. 30 de Epirotis narrat. Denique, *Probo* Illyrici prefecto, Occidentis imperio subjectam fuisse diocesim Macedonicam anno cccclxviii, testatur lex 7 Cod. Theod. *De metallis*. Post Valentiniani Senioris obitum, Italia, Africa et Illyricum *Valentiniano II* partire, teste Zoziimo lib. 4. Nec Illyricum in Occidentale et Orientale divisum ante Theodosium M. in consortium imperii ascitum, ut anno cccclxxx monstrobo. Quare, cum *Illyricum* integrum Valentiniano subesset, quando Concilium Illyricianum celebratum, non dubium, quin litteræ imperatoris synodice adjectæ scriptæ fuerint a Valentiniano, eoque tempore, quo Valens Orthodoxos persequabatur. Hinc *Valentinianus* in ea ad Asianos epistola, quam refert Theodoretus loco citato, episcopis exprobrat, quod longa ejus patientia abusi fuerint, et contumaces ac rebelles apparuerint. Licet vero trium imperatorum nomina in ea ad Asianam diocesim epistola legantur, ea tamen a *Valentiniano* data. Hic enim de more illorum temporum Valentis etiam non consulti nomen apposuit. Deceptus est autem Theodoretus lib. 4, cap. 7, quando hinc intulit, nondum *Valentem* Orthodoxos persecutum esse, quando ea epistola missa. Nihil enim in Valentis favore magis inde concludi potest, quam ex restitutione *Athanasii* in sedem Alexandrianam in gratiam *Constantii* ab eo prorsus aversi, sed *Constantis* fratris voluntati sese accommodantis. Licet enim tam Constantius, quam Valens ad sectam arianam omnino propensi fuerint, sæpe tamen ea aut præstare aut tolerare coacti sunt, que magis cum bono publico et propriis commodis congruerent. Sed uterque ostendit quantum differret imperator, qui proprio instinctu agit, ab illo qui ad collegæ nutum arbitriumque se flecteret. Quare ex persecutione a *Valente* decreta male quis inferret, eum non permisisse, ut a Valentiniano Orthodoxorum patrocinium susciperet. Valentem fratrem et Gratianum filium date sententiæ socios adhibuit, » in eo edicto promulgando, sc. Valentinianus, ut tradit Theophanes, cui Cedrenus subscribit. Quare, cum *Gratianus* anno tantum Christi trecentesimo sexagesimo septimo, mense Augusto, imperator nuncupatus fuerit, neque Baronii, neque Valesii sententia stare potest. Prior enim eam Synodum anno presenti coactam dicit, alter in Notis ad Socratem lib. 4, cap. 12, eam confert in annum trecentimum sexagesimum septimum, quo, inquit, *Liberius* in vivis esse desiit, in eunte Septembri. At cum *Liberius* anno cccclxvi hominem exerit, Synodus Illyriciana neque anno cccclxvii, neque sub Liberii pontificatu celebrari potuit; eo enim sedente Gratianus Augustus non fuit.

43. *Baronii opinio refellitur.* — Valesius in Notis ad Theodoretum lib. 4, cap. 8, solide refellit Baronium hanc epistolam non a Valentiniano imp., sed a Valente scriptam esse existimandam. Nam cum in titulo qui epistola præfixus est, tam apud Theodoretum, quam apud Nicephorum, una cum Valen-

tiniano et Valente, Gratianus quoque nuncupetur, procul dubio ante annum Christi cccclxvii hæc epistola scribi, et Synodus Illyriciana congregari non potuerit. Neque etiam verum est, quod ait Baronius, *Valentis* nomen in titulo hujus epistolæ proponi, ac præterea res Asianæ diocesanos nihil ad Valentinianum attinuisse. Eleum ex Ammiano discimus, *Valentinianum Seniore*, licet Valenti fratri Orientis imperium tribuisset, cuncta tamen pro arbitrio suo esse moderatum, et *Valentem* instar apparitoris ei inrigerum semper fuisse. Sententia itaque Baronii nullo pacto defendi potest.

44. *Baronii opinio magis confutatur.* — Neque fundamenta ejus et aliorum urgent. Primo enim ex eo quod episcopi Concilii Illyriciani ad episcopos diocesanos Asianæ scribant, misisse se unum ex omnibus dominum suum et comministrum *Elpidium*, accurate exploraturum prædicationem eorum, « utrum ita se habeat, inquit, uti accepimus a domino et comministro nostro Eustathio, » inferunt, Illyricianam Synodum eodem anno contigisse, quo Macedoniaeorum legatio, cum *Eustathius* unus fuerit e legatis a Macedoniais, seu Lampsacenis in Italiam ad Liberium papam, indeque ad Concilium Tyannense missis. Sed quo ex auctore Baronius aliique didicere, *Eustathium*, a quo Asianorum fidem acceperunt Illyriciani, eundem esse ac *Eustathium*, Sebastenum episcopum, nunc ex legatis Concilii Lampsaceni? Certe Illyriciani eum tantum dominum et comministrum vocant, non vero Sebastie episcopum. Sane, inquit Petrus de Marca in Diatriba de synodica epistola Synodi Illyricianæ, qui dictio *συνεπιστορευῶν* ad presbyteros referri debeat, dubitare non sinit hæc epistola, in qua *Elpidius*, qui tantum presbyter erat, bis nuncupatur *συνεπιστορευῶς*. Ad cujus nominis dignitate diaconi quoque trauntur, quoniam, ut loquitur lex Theodosiana, « Ecclesia est in episcopis, et presbyteris, et diaconis, » Ibidem Marca reprehendit errorem interpretum, qui, quod separatim dicitur in contextu ejusdem synodice « de constituendis episcopis, et de comministris constitutis » in versione miscet, et collegas, vel etiam comministros, episcopos interpretantur, ut Christophorus et Sirmundus in editione operum Theodoretii. Langus quidem in versione Nicephori distinguit episcopos ab eorum administris, sed creandos, vel creatos ad utroque refert, quamvis in contextu inter se hæc distinguantur. Valesius in Notis ad Theodoretum existimat, *Elpidium* episcopum fuisse, quod in ea synodica Illyriciani cum *fratrem* suum et *comministrum* appellant, et iis titulus, inquit, episcopum potius designari videri, quam presbyterum. Sed miror, virum eruditissimum non advertisse, divum Basilium in suis epistolis diaconos *fratris* nomine sæpe appellare, ideoque exinde male inferri Elpidium episcopum fuisse. *Eustathius* itaque, cujus mentio in synodica Illyriciana, aut episcopus non fuit, aut saltem alterius urbis quam Sebastie, neque inter Lampsacenam et Illyricianam Synodum aliquid commune.

15. *Epistola episcoporum Italiae non respicit Synodum Illyricianam.* — Alterum Baronii, aliorumque fundamentum desumitur ex epistola episcoporum Italiae ab Hilario lib. 4. Fragm. et a Baronio hoc anno numero XXVI recitata, cuius hoc initium : « Dilectissimis fratribus per Illyricum fidem paternam retinentibus, episcopi Italiae, in Domino aeternam salutem. » Sed ea alterius Synodi Romanae epistola Concilium Illyricianum, de quo hic agitur, non respicit. In hoc enim *consubstantialis Trinitatis* fides comprobata, ut jam ostendimus : epistola vero episcoporum Italiae adversus Concilium Ariminense, Valentem ac Ursacium scripta. Utraque epistola inter se conferatur, certoque constabit, eas diversis annis datas, et ob diversos fines exaratas fuisse. Illud itaque Concilium Romae alio anno celebratum, indeque ad Illyricos scriptum, *Damaso* Ecclesiae Romanae gubernante, ut anno trecentesimo sexagesimo nono ostendo : Illyricianum vero ad Trinitatem *consubstantialem* tuendam eodem Damaso pontifice habitum. Denique epistola episcoporum Italorum ad Illyricos ante annum trecentesimo sexagesimum septimum, quo sanctus Hilarius obiit, data, cum ab eodem Hilario in fragmentis describatur. Concilium vero Illyricianum post diem Vice-simum quartum Augusti anni trecentissimi sexagesimi septimi celebratum, cum *Gratianus* in titulo epistolae synodicae Illyricianorum sua cum *Valentiniano* et *Valente* Augustus appellatur. Quomodo enim episcopi Italiae Illyricis congratulati poluere, quod Ariminensis Concilii fraudem agnovissent, cum tempore, quo epistolam suam scripsere, Illyriciani nondum convenissent, et Trinitatem *consubstantialem* esse nondum professi essent? Haec profecto seipsi runt.

16. *Decretum Synodi Illyricianae.* — Petrus de Marca in Diatriba de synodica epistola Synodi Illyricianae, quam praesenti anno male consignat, locum ejusdem epistolae varie acceptum ab interpretibus, qui sententiam Illyricianorum assecuti non sunt, ob vetus nomen quod in ejus lectione latet, feliciter emendavit, sicque legendum docuit : « Haec de re ad vos scribentes, quae monenda habemus, hisce quoque litteris nostris expressimus de constituendis episcopis, et de commissis quoque jam constitutis, neque ut ex iis, qui sunt functi magistratu, si sani sint, constituantur episcopi; si minus, ex ipso presbyterio. Similiter et presbyteri et diaconi ex sacro clericorum collegio, ut sint omni in parte inculpati; minime vero de curia, vel ex officio militari. » Existimantur Patres, non scrupulose servandam veterem regulam, quae ex solo presbyterio episcopos deligendos praescribat; quinimo si fidei sana et integre invenirentur aliqui viri, qui magistratu civili functi essent, hos potius episcopos deligendos; deinde si tales non reperirentur, petendos juxta ordinem antiquum ex corpore presbyterii. Presbyteros vero et diaconos ex solo clericorum corpore cooptandos docet, ne scilicet exemplo ejus, quod de magistratibus in episcopatum asciscendis, singulari

jure decerneret, putaret aliquis presbyteros quoque et diaconos e laicis probatis ad legendos. Legatur Petrus de Marca loco citato. Valesius in Notis ad Theodoretum lib. 4, cap. 9, praefatum locum ita vertit : Scripsimus item de episcopis, qui constituuntur, aut qui constituendi sunt commissarij; siquidem sint idonei, ex episcopis jam vita functis orti : si minus, ex presbyterorum ordine eligantur. » Sirmundus in editione operum Theodoretum illum locum aliter legit; sed Petri de Marca versio praefenda, quae quanta sit magistratibus civilibus cum episcopatu in tuenda fide communio, manifestum facit, et solum vocem *episcoporum* repetitam, secundo in loco expungit.

17. *Procopii defectio.* — *Procopii* defectio hoc anno certissime contigit, ut ea quae anno superiori in medium attuli, ostendunt.

18. *Inmutatas tribus personarum generibus a Valentiniano concessa.* — Ad num. 44 et seqq. Valentinianus Senior leg. 4 Cod. Theod. *De censu, dat. X kalend. Decemb., Valentiniano et Valente A. A. cons.*, tria personarum genera a censu seu a plebeia capitatione exemit : primum, in virginitate perpetua degentes : secundum, viduas : tertium, pupillos, virilis scilicet sexus usque ad annos xx, femineique quousque virum sortite sint. Cum vero hoc aeo nullum jam amplius capitis, seu pro capite libero tributum usurparet, omnino haec lex accipienda de capitatione et jugatione pro capitibus et jngis seu possessionibus. Cum autem ea lex inscripta sit *ad Viventium Pf. P. Galliarum*, liquet, non tantum legem hanc pro Gallis emissam; sed verisimiliter anno cccclxviii, quo *Valentinianus* et *Valens* iterum consules fuere, ita ut numeralis nota neglecta sit; cum Viventius adhuc anno cccclxvii praefectus Urbis fuerit, ut docet Ammianus lib. 27, et liquet ex subscriptione quarundam legum Cod. Theod. Unde demum praefectus Galliarum factus est : quam praefecturam administravit anno cccclxviii et tribus consequentibus, ut ostendit Gothofredus in hujus legis commentario, ex quo haec excerpta.

19. *Lex Valentis adversus mathematicos.* — Data et a Valente lex 8 Cod. Theod. *De maleficis et mathematicis*, qua mathematicae artis, vaticinandi, futura praescendendi exercitium omnibus omnino publice, aut privatim per Orientem, omni tempore et loco interdictum. Sed ea lex ad praesentem annum referri non potest, cum inscribatur *Modesto praefecto praetorio*, qui ante annum cccclxx eam dignitatem non gessit, ut infra dicitur. Cum itaque dicatur, « Dat. II id. Decemb. Constantinop., Valentiniano et Valente A. A. cons. » ea revocanda ad annum cccclxx, quo *Valentinianus* et *Valens* tertium consulatum inire, et Valens mense Decembri Constantinopoli fuit.

20. *Valentis lex adversus clericos curiales.* — Neque denique hoc anno lex Cod. Theod. 19 *De episcopis*, emissa est; cum etiam Modesto praefecto praetorio inscripta sit, diciturque, « Data XVI kal. Novemb. Hierap., Valentiniano et Valente A. A. cons. »

Hierapoli scilicet Phrygiæ, non vero Hierapoli Syriæ, ut perperam Gothofredus existimavit. In illa autem urbe anno cccclxx Valentem fuisse, eo anno ostendemus. Ea lege *Valens* curiales clericos ad curiam revocari jubet, nisi decennium in clericatu fuerint, pariter ut monachos curiales ad curiam revocari voluit constitutione emissa ad eundem Modestum

præfectum prætorio. puta lege 63 Cod. Theod. *De decurionibus*. Quare verisimile est, utramque legem eodem anno, scilicet cccclxx, datam esse. De hac ultima vide quæ anno cccclxxv dicemus, quo de ea Baronius agit; et de lege 19 *De episcopis*, lege commentarium Gothofredi.

LIBERII ANNUS 15. — CHRISTI 366.

1. *Procopius tyrannus atque Marcellus extincti*. — Sequitur Christi annus trecentessimus sexagesimus sextus, quo Gratianus filius Valentiniani imperatoris, nobilissimus puer, consul creatus est, cui junctus collega Bagalaphus; quem antiqua perititia probatum, militie rectorem constituerat Jovianus¹, eodemque munere in Galliis apud eundem Valentinianum in Alemannica expeditione hoc tempore fungentem. Urbana vero præfectura post Symmachum Romæ est collata hoc anno Lampadio, ut puto, christiano homini, qui expensas exhiberi solitas in munificentissima munerum editione, contulit in pauperes agentes in Vaticano; qua ex causa plebem in se concitavit, adeo ut parum abfuerit, quin ipsius aedes positas prope Constantinum lavacrum injectis facibus illa combusserit: sed hæc de Lampadio pluribus Ammianus².

2. Quod autem primum ad hujus anni in Oriente res gestas pertinet, aperto jam vere, Valens juncto sibi Lupicino magistro equitum, adversus Procopium tyrannum validius agens, desertum illum a suis fugamque captantem, sed a fuge comilibus victum ad se perductum capite truncari jussit, quod ad Valentinianum transmisit in Galliis: accepit illud ipse Parisiis, cum excepit Jovinum magistrum equitum victorem redeuntem ab Alemannis, factumque est, ut cum Valens Lupicinum, tum Valentinianum Jovinum, ambos magistros equitum, ob res præclare gestas in sequentem annum consules designarent. Post extinctum Procopium, Marcellus ejus cognatus agens cum militibus apud Nicæam, tyrannidem arripuit: sed captus a Valentis militibus diuque tortus occiditur: hæc autem omnia pluribus Ammianus³. Talem consecuti sunt flumem qui Juliano sicut sanguine, ita et impietate

conjuncti, post eum vindicare sibi imperium studuerunt; quibus extinctis, omni spe destituta gentilitas languens emarcuit, desperans penitus, posse amplius a Christianis regimen imperii in se transferre.

Cæterum si non ea qua ceptum est felicitate, fuit postea a Valente imperium propagatum: id accidit, quod vera religione, ejus fundamento, cui tanta moles innititur, imperantis impietate convulsa: ipsum plane totum necesse fuit imperium concuti, sed et prosterum, nisi fuisset aliena pietate suffultum. Præbens enim aures infelix domesticis arianis, Valens arianus evasit. Uti nam vel Themistium audisset post victoriam de Procopio adeo opportune philosophantem, et inter alia verba illa in ejus aures ingredientem⁴: « Non enim tibi tantum, o rex, sancta convenit sapere; sed etiam eos qui tecum versantur, sancta decet proferre; ac si nunquodque verbum eorum que in tuas aures incidunt, illorum esset, que pura manu inscribantur. » Hæc, et alia multa optima proficuaque regimini coram illo disseruit; sed surdo (ut aiunt) ingressit fabulam: nam omnem posthac cum pietate humanitatem exuens, factus est dirus piorum persecutor, cujus rei causa meruit ab eodem philosopho postea corripi.

3. *Valens ab Arianis baptizatus vexare incipit Catholicos*. — At si civili bello jam penitus extincto sunt duo hoc anno tyranni; nequaquam tamen ab externo cessatum est; siquidem ceptum bellum Gothicum triennio perduravit. « Valens enim, inquit Ammianus, ⁵ ut consulo placuerat fratri, ejus regebatur imperio, arma concussit in Gothos, ratione justa permotus, quod auxilia misere Procopio civita bella captant. » Hæc Ammianus, qui res per Valentem gestas his tribus annis, quibus nihil mali intulit Gothiis, sed eos solum coegit ad pacem

¹ Ammian. lib. xxvi. — ² Idem lib. xxvii. — ³ Idem lib. xxvi. xxvii.

⁴ Theod. ix. — ⁵ Ammian. lib. xxvii.

poscendam, exacte prosequitur. Cum autem ipso expeditionis exordio ambitiosum apparatus (sic eum idem nominat auctor) ad proximum bellum idem Valens magno studio comparasset, decrevit ante professionem sacro initiari baptisate. Id quidem hoc anno tertio ejus imperii factum esse, sanctus Hieronymus habet in Chronico, cui consentiunt que tradit Theodoretus, dum ait id accidisse, cum ipse Gothicum bellum esset auspicaturus. Quomodo autem blanditiis conjugis pellectus sit, ut ab Eudoxio episcopo Constantinopolitano hæreticorum omnium sceleratissimo consenserit sacro initiari baptismo, idem auctor narrat his verbis ¹:

4. « Jam vero ad reliquam historiam veniam et tempestatem, quæ multos fluctus, eosque turbulentissimos in Ecclesiis excitavit, primum explanabo. Nam Valens politus imperio, quantum primo doctrinæ apostolicæ ornamentis decoratus; cum Gothi Istrum trajectissent et Thraciam popularentur; consilio inito de colligendo exercitu et bello contra eos suscipiendo, non putavit sibi consentaneum, ut nudus divina gratia expeditionem faceret; sed se perfecta sacrosancti baptismatis armatura tegetet: idque præclares sapienterque admodum: postea tamen et nimia animi mollitie diffulere, et veritatem aperte prodere cepit; idemque ei accidit misero, quod primo nostro parvuli Adam. Nam verborum lenociniis conjugis suæ delinitus, in servitutem datus est, et factus non captivus solum, sed etiam muliebrium verborum fallacis obsequens. Siquidem illa erroris ariani laqueis ante irretita, maritum in eodem inducere laboravit, cuius hortatu in horrendum blasphemiam barathrum præcepit cum ea dejectus est. Eudoxius autem, qui adhuc Ecclesiæ Constantinopolitanæ clavum tenebat, non ut eam rite gubernaret, sed tanquam navem undis obrueret, hos non modo in hunc induxit errorem, verum etiam eidem consecravit. Eodem tempore igitur, dum Valens sacro baptismatis initiatur mysterio, Eudoxius eum miserum obstringit iurejurando, ut in eo impio dogmate perseveret; et omnes qui contrariæ doctrinæ adhaerescunt, ubique Ecclesiis eximat. Itaque Valens, relicta doctrina apostolica, hoc pacto ad partem adversariam traductus est; atque non longo temporis spatio interposito, cætera que jusjurandum postulabat, executus est. » Hæc Theodoretus: quæ autem post subdit de expulsiis ex ipsorum sedibus episcopis orthodoxis suo loco dicturi sumus.

5. Hic vero admonendum putamus lectorem, de exordio persecutionis Valentis complures antiquorum hallucinatos esse, ac primum Socratem ², et Sozomenum ³, et alios horum vestigia consecutos; sed et Orosium, cum negat id factum, nisi postquam Valentinianus frater, cuius timore continebatur, ex hac vita discessit; ait enim ⁴: « Valens ab Eudoxio episcopo ariani dogmatis assertore, et baptizatus et

persuasus, in sævissimam hæresim declinavit; sed malignam insectationem diu tenuit, nec voluntati potestatem admiscuit, quoad viventis fratris auctoritate compressus est: contemplabatur enim de eo, quantum vim in ulciscenda fide imperator posset exercere, qui tantam constantiam pro retinenda quondam miles habuisset. » Hæc ipse. Cæterum sanctus Hieronymus ita cum baptisate suscepto a Valente captos vexari Catholicos tradit, cum ait ⁵: « Valens ab Eudoxio Arianorum episcopo baptizatus nostros persequitur. » In quam sententiam libentius inus; cum et illud Orosio concesserimus, eundem Valentem post fratris obitum gravius Ecclesiam perturbasse. Qui enim non erubuit in contraria fratri fidei professione fieri christianus, et a nefandissimo ariano homine baptizari; haud existimamus pro eadem propaganda hæresi veritatem esse germanum vindicem impietatis. At si hoc quoque dederimus, ipsum ab omni infestatione Ecclesiæ Catholicæ quiescisse; quosnam spiritus animosque suscepisse putamus ipsos Arianos insurgendi adversus fidem rectam, ejusque studiosos, cum scirent imperatorem ejusdem impietatis professorem a suis ipsorum partibus stare? Quamobrem ab hoc anno usque ad ejusdem Valentis necem, quam numine ulciscente subiit, Ecclesiam Orientalem exagitam esse Arianorum procellis, nemo jure poterit dubitare. Quin et eum relegationem episcoporum factam esse sequenti anno Socrates ⁶ ex consulis detinerit: inde patet, non ipsos tantum Arianos, sed et Valentem imperatorem eisdem comiventem, catholicos episcopos insectum esse.

6. *Gregorius et Basilus ad certamen procedunt contra hæreticos per scripta.* — Cum igitur omnibus Orientis Ecclesiis ex suscepto ab ariano baptisate immoerit perditia imperatoris; orthodoxi omnes episcopi, tanquam ad prælium classico excitati, arma capessunt, contraque omnes adversariorum futuros insultus sese muniant, et obfirmant. Tunc namque opportunum visum est tempus, ut duo illa cæli tonitrua, Gregorius Nazianzenus atque Basilus, ex eremo ad arenam certaminis prodemites, in hostes fidei cominus fulmina verbi jacerent. Primum id obtinuit Gregorius pater jam senio prægravatus, ut sibi ad subeundam senilibus humeris jam imparem sarcinam filius robustus viribus præsto esset: licet id sape ante frustra tentasset, illumque penitus refragantem expertus esset. At cum in infelix status Orientalis Ecclesiæ, jam colla erigentibus Arianis, et minas cadesque spirantibus, tum etiam sacri parentis senectus sub onere pastoralis fatiscens, eum invitum licet diuque refugientem ac penitus renitentem, traxere tamen e Pontica solitudine Nazianzenum, adnitentibus eundemque funem cum patre trahentibus aliis Gregorii per necessariis, ad ille litteris, precibus, atque adeo objurgationibus et amantium contumeliis adhuc cunctantem hominem compellentibus: erat ex iis unus Bosphorus Colonia

¹ Theod. lib. iv, c. 11. — ² Socrat. lib. iv, c. 2, 3. — ³ Sozom. lib. v, c. 7. — ⁴ Oros. lib. vii, c. 32.

⁵ Hier. in Chron. — ⁶ Socrat. lib. ii, c. 10.

episcopus, ad quem jam cedens dansque manus ipse Gregorius sic scribit¹ :

7. « Arbitrabar mihi pro iis quoque quæ præcesserunt, a vobis purgationem excusationemque deberi. Ita vecors sum et stolidus. Quoniam autem objurgandi finem non facitis, sed prioribus contumeliosis aliquid semper adjicitis, novisque contumeliis veteres cumulat; haud scio qua causa permoti, sive quod nos exosos habeatis, sive ut nostri contemptu aliorum gratiam vobis concilietis: hæc quidem Deo et noscenda et judicanda relinquimus, quem nulla res fugit (ut ait Scriptura) etiam si veritatis larvam prætextamus, ut speciosior sit apud multitudinem prætextus. Tuæ autem pietati hoc denuntio, nos manus dare et cedere; atque Ecclesiæ curam, Deo dante, pro virili nostro, sine cunctatione suscepturos esse (quandoquidem hoc contenditis, atque præsertim urgente hac tempestate, propter imminentem, ut ipse scribis, adversariorum incursionem), humileque hoc corpus Deo commendaturos esse, quandiu durabit, viresque nostræ ferent, ne nos oneremus atque obruamur, tum a vobis condemnati, tum variis universi cleri querelis et lamentationibus nos opprimētis, clamoribus impetiti, atque Ecclesiam neglectam ceruētes, ac permultorum etiam animum offendentes et vulnerantes, tanquam Ecclesiæ negotia nihil faciamus; ac denique ne vos diutius in nostri contemplatione laboretis, idque faciemus precum vestrarum auxilio suffulti, etsi tu Ecclesiæ præfecturam accipere detrectas, ut et ipse scribis, et res ipsæ fidem faciunt. Præstat enim illis curis immorari, quam his: quandoquidem omnino nos vexari et affligi necesse est, Deo res nostras ita constituente. » Hactenus Gregorius ad Bosphorium.

8. Erant namque illæ de Gregorio querelæ omnium, crebræque lamentationes et jurgia, quod neglecta Dei Ecclesia, suæ tantum salutis, spreto cæteris, rationem habuisset, institutisque vitam sibi tantum proficiam; quodque insuper privatae suæ utilitati posthabuisse visus esset parentum senectutem; unde et nonnullis suppēbat occasio eundem etiam contumeliis incendendi. Quamobrem simul ac rediit Nazianzum, pro concione suam Apologiam dixit in auditorio frequentissimo; ubi cum in primis fugæ suæ in solitudinem rationem attulisset, quæ omnibus digna justaque videri potuisset; reditus quoque sui, cur tandem cesserit, causas adducit in medium, atque ait²: « Me in primis ad reditum impudicæ vestri desiderium, et quia vos vicissim desiderio mei flagrare sentiebam: neque enim quicquam ad amorem ita firmum est, ac benevolentia mutuo repensa. Deinde mea hæc cura, mens hic labor, hoc est sacrosanctorum parentum caritas et infirmitas, mei desiderio magis quam senectute languentium; hujus, inquam, patriarchæ Abrabæ, cari ac venerandi mihi capitis, atque angelorum numero habendi, et Sarre nos in fidei doctrina spiritaliter parturientis; quorum cum senectutem,

corporisque imbecillitatem subsidio meo atque ope fulcire summis votis optaverim, eaque pro virili mea expleverim; adeo ut philosophiam quoque ipsam, nempe monasticum institutum, « cujus possessione ac nomine nihil carius habebam. contempserim; vel, ut verius loquar, hoc primum philosophice contenderim, ne philosophantis speciem præberem; non tuli mihi esse una causa laborum meorum omnium fructum intercidere, benedictionemque perire, » etc. Subdit etiam, se inobedienciæ pœnæ metu tandem obsecutum esse parenti, istis verbis:

9. « Cum diu in his animo perplexo et ancipiti fuisset, atque in utramque partem me ipsum librassem, atque undæ more dubiis ventis huc atque illuc inllexus fuisset; tandem vehementiori cessi, meque vinculum abstraxit inobedienciæ metus. » Ac denique perorans: « Illis, inquit, rationum exantementis memet delinuo, sensimque animus cedit, ac ferri instar emollitur, rationibusque ipsis temporis auxilium accedit: Deique leges et justificationes, quibus totam vitam meam commisi, in consilium adhibeo. Quocirca non refractor, non contradico (ut Domini mei verbis utar, cum non ad imperium et præfecturam vocaretur, sed tanquam ovis ad eandem duceretur), sed et procumbo, et sub potentem manum Dei me dejicio, pristinaque meæ cessationis et inobedienciæ (siquid hoc nomine peccavi) veniam peto. Tacui, sed non semper facebo. Subdixi me aliquantisper, ut me ipsum inspicere, ac mereri solatium afferrem; sed nunc cum in Ecclesia plebis exaltare, et in cathedra seniorum laudare perplacet. Si illa reprehensionem, hæc veniam merentur. Quod longiori oratione opus est? Habetis nos, pastores atque collegæ; habesque, grex sacrosancte, Christoque pastorum principe digne; habes, o pater, me ad omnia victum, non tam externis, quam christianis legibus tuæ potestati subiectum; habes obedientiam; benedictionem repende, » etc.

10. Ille autem admonendus est lector, errare eos, qui existimant, eundem Gregorium Theologum ex eremo redeuntem sublatum esse ad thronum episcopalem Ecclesiæ Nazianzi. Id quidem cum in primis velaretur a Nicæno canone³ hanc prædem edito, ne uno superstitie alius daretur antistes Ecclesiæ; quod et S. Augustinus doluit ignorasse⁴, cum a Valerio episcopo Hipponensi ordinaretur episcopus; adhuc insuper ejusdem Gregorii assertionem (ut suo loco dicemus) exploratum redditur, ipsum nunquam Ecclesiæ Nazianzenæ fuisse ordinatum antistitem, sed accessisse patri episcopo in sacerdotali functione adiutorem; de quo suscepto in se munere hæc alias ibidem in publica concione⁵: « Nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magna aquila et altissime volantis pullus non incommotus et propinquo advolans, » hæc ipse. Quod vero illud pariter inisset constitutum,

¹ Greg. Naz. epist. XIV. — ² Greg. Naz. Apol. I.

³ Conc. Nic. can. 8. — ⁴ Aug. epist. CX — ⁵ Greg. Naz. oral. ad patrem

scie seni parenti præsto esse dum viveret, ut tamen eo ex hac vita decedente, relictam repereret solitudinem; ideo mox hæc subdit: « Postea vero penam spiritui meo, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit, cum eo consultantem. Nam etsi paternis laboribus succedere, dulce est; ac noto et familiari gregi præesse jucundius est, quam externo et alieno; addam etiam, Deo carius (nisi me amor fallit, et mentem eripit consuetudo) non tamen conducibilis est, nec tutius, quam ut volentes volentibus præsit.

11. Reversus igitur Gregorius Nazianzum, illam potissimum sibi partem curæ pastoralis arripuit, quæ in Dei verbo prædicando, simulque hæreticos insectando, veritatemque catholicam illustrando versatur; quod et ab eo in primis opportunitas temporis exigebat, cum hæresis ariana decorata diademate imperatoris petulans procaxque gestiret, instarque tiliæ Herodiadis saltatricis, non unius tantum Joannis capitis dono contenta, omnium episcoporum orthodoxorum sanguinem temulenta sitiret. Prodiit ex adverso Gregorius, tuncque inter alias luculentas orationes, illam in ipso ingressu ad populum habuit, cuius est titulus, *Ad sancta lumina*: in qua plane conspicitur, quo animi ardore pugnaturus adversus hostes in campum descenderit: nam hæc inter alia: « Animi voluptatem tenere nequeo; divino furore rapior; propemodum etiam instar Joannis, faustum nuntium profero, non quidem ut ille præcursor, cæterum a solitudine veniens, » etc. Qua quidem oratione summo consilio, quos sciret nuper Dei Ecclesiam hostes esse pervasos, primum omnium expugnat atque prosteruit, dum prima ab ipso initio orationis adversus inanem gentilium superstitionis cultum tela contorquet; ac subinde his succedentes christianæ fidei perduellas Arianos viribus imperatoris suffullos promptus adoritur. Sed fuerunt iste Gregorii velitationes potius quam pugnae, respectu plurium fortissimorum certaminum, quæ adversus eosdem postea iniit; de quibus singulis suis locis dicturi sumus.

12. At cum ad tot tantaque adversus agmina hostium cienda prælia, præsentia quoque Basilii expellenda merito videretur; id ipsum Gregorius curavit propensius una cum Eusebio episcopo Cæsareæ Cappadociae, antea (ut diximus) in eum infenso, sed jam æquioris animi reddito, ut Basilium e Pontica eremo revocaretur in patriam. Porro visum est Gregorio, his litteris prævenire Basilium, antequam ab Eusebio² accesseretur:

« Tempus jam est, ut prudens consilium ineamus, tolerantiaque laude floeamus, nosque ita comparemus, ut nec quisquam animi magnitudine præstantior nobis appareat, nec multi nostri labores et sudores temporis puncto collabantur et evanescaut. Cur hæc scribam, queris? Deo carissimus episcopus Eusebius noster (sic enim de eo nobis

deinceps sentendum et scribendum est) animo erga nos est admodum amico, et ad similitates componendas propenso, ac tempore velut igni ferrum emolitur; litterasque etiam deprecatrices et evocatrices ad te missurus est, quomadmodum et ipse mihi significavit, et multi ipsius animum perspicue cognitum habentes nobis fidem faciunt. Quem antevertamus, quæso, vel ad eum venientes, vel scribentes, vel (quod erit rectius) prius scribentes, et deinde ad eum nos conferentes; ne postea nos pudeat, si vici fuerimus, cum vincere hœrebit, præclare videlicet et philosophice cedendo; id quod plerique a nobis exposunt. Mihi itaque obsequere, ac veni tum ob hanc causam, tum etiam propter tempus: quandoquidem hæretici conjuratis animis Ecclesiam percursant, partimque jam adsunt ac turbas movent, partim (ut fama jactatur) affluri sunt. Ac periculum est, ne veritatis doctrina convulsa distrahatur, nisi primo quoque tempore Beseleolis spiritus excitetur, hoc est sapientis hujusmodi disputationum ac dogmatum architecti. Quod si tibi opera pretium esse videtur, ut ipse adim, atque hæc administrem, tibi que itineris comitem me adjungam; ne hoc quidem munus defugiamus. » Hæclemus Gregorii epistola ad Basilium.

13. Quid autem consilii captarit Basilium in his quæ a Gregorio scripta percepit; illud sane quod visum est rectius, nempe (quod Gregorius ad finem epistolæ pollicitus erat) se ad eum ipse conferret, eum ipso in patriam ad Eusebium rediturus. Testatur id quidem ipse Gregorius, cum res tunc ab eo gestas sic describit¹, atque in primis ait: « Quamvis autem adeo philosophica et admirabilis fuerit illius secessio; excellentiorem tamen et admirabiliorem ipsius reditum fuisse reperiemus. Ita enim se habuit. Cum in his studiis versaremur, instillit repente nubes grandinis plena, et perniciose stridens, quæ Ecclesiam omnes in quas incidit, prostravit; et quascumque invasit imperator auri amantissimus, et Christi hostis infensissimus, ac duobus his morbis laborans, inexplebili nimirum avaritia, et blasphemiam, post persecutorem persecutor, post apostatam non quidem apostata, sed nihilo tamen eo meliorem se Christianis præbens, vel (ut recte loquar) Christianorum purissimæ et piissimæ parti, ac Trinitatis adoratrici; quam quidem unam pietatem salutaremque doctrinam voco. Non enim divinitatem velut ad libram expendimus, nec unam et inaccessibilem naturam substantiarum diversitate a seipsa separamus, nec malum malo curamus, impiam Sabellii contractionem magis impia divisione ac sectione dissolventes: quo morbo correptus ille a furore uomen habens, Arius, magnam Ecclesiæ partem labefactavit atque convulsit, nec Patrem honore persecutus, et ea quæ ab ipso causam habent, aspernatus, dum inæquales divinitatis gradus invenit. Verum unicum Patris gloriam esse censemus, æqualem Unigeniti dignitatem, unicum item

¹ Greg. Naz. oral. et sancta lumina — ² Greg. ips. x. 1.

¹ Greg. Naz. oral. II. in laud. basili.

Spiritus sancti cum eo exaequationem. Ac si quid horum trium in inferiori dignitatis gradu ponamus, Trinitatem totam a nobis disjici atque perverti judicamus : tria quidem quoad proprietates , unum autem quoad Divinitatem agnoscentes , et colentes.

14. « Quorum ille, » nimirum Valens imperator, « cum nihil animadverteret, nec sublimes oculos offerre posset, verum ab iis qui eum ducebant, deprimeretur; secum etiam Divinitatis naturam deprimit non dubitavit, ac scelerata creatura Dominum in servorum ordinem deiecit, naturamque increatam ac tempore superiorem in rerum creatarum numero collocavit. Atque hoc quidem ille animo, et cum hujusmodi impietate adversus nos expeditionem suscepit. Nec enim aliud quiddam ea res astimanda est, quam barbarica incursio, non mœnia, non urbes, non domos, aut alia quædam parva et mani facta, ejusque generis, ut denuo erigi aut extrui possint, evertens, sed animas ipsas disfrabens. Impetum quoque una cum eo facit exercitus ipso dignus, nefarii Ecclesiarum antistites, sævi orbis illius tetrarchæ, qui ipsius imperio et ditioni subiacebat. Qui cum Ecclesias partim jam tenerent, partim oppugnarent, partim ob imperatoris opem ac vim tum illatam, tum minaci oratione denuntiatam, in potestatem venturas sperarent; hæc quoque ut Ecclesiam nostram in deditionem acciperent, venerunt, nulla re perinde, ut prædicatorum hominum simulate, atque illius qui tum nobis præerat, imperitia, morbisque uestris freti atque subnixi. Magnum ergo certamen propositum erat, non ignava etiam multorum alacritas, sed infirma erat acies, utpote propugnatore carens, ac perilo artifices tam in doctrina, quam in spiritus facultate.

15. « Quid igitur generosa illa mentis magnitudine præstans anima, Christique amore vere inflammata? Ne longa quidem ad hoc oratio comparanda fuit, ut ad nos se conferret, nobisque adiumento esset. Verum simul atque me legatione fungentem assexil (erat enim utriusque nostrum commune hoc certamen, ut qui fidei defensores ac patroni designati essemus), statim legationi cessit; ac spiritualibus rationibus secum optime sapientissimeque distinguens aliud simul illis tempus esse (si quid etiam ejusmodi affectui indulgendum esset), aliud pacis ac tranquillitatis, aliud rursus æquanimitalis, nempe necessitatis, et periculorum tempus : hoc, inquam, secum repulans, confestim e Ponto nobiscum excedit, atque erga periclitantem veritatem zelo exæstuat, utroque suppeditas nobis affert, totumque se matri Ecclesie tradit. At fortasse alacriter quidem hanc rem aggressus est, verum nequaquam, ut illa animi alacritate dignum erat dimicavit? Aut strenue ille quidem dimicavit, sed non consulte ac prudenter? Aut ita prudenter, ut tamen sine periculo? Aut hæc omnia quidem cumulate, ac supra quam dici queat, præstitit : caterum in illius abno veteris similitatis fomiles quidam residebant? Minime gentium. Omnia quippe

simul præstat; inimicitias ponit, consultat, aciem instruit, scandala et offendicula intermedia submovet, cunctaque ea quorum fiducia illi bello nos lacesendos putaverunt. Alios asciscit, alios retinet, alios propulsat : aliis murus firmus et vallum efficitur : aliis securis petram scindens, aut ignis in spinis (ut Scriptura sancta loquitur¹) sarmenfitios homines, et in Divinitatem contumeliosos facile absumens. » Hæc Gregorius.

16. Quod autem idem Basilius reversus ad certamen adversus hæreticos ipsum sibi collegam Gregorium adjunxisset; idcirco idem subdit : « Quod si quid auxilii Barnabas, qui hæc loquitur ac scribit, Paulo decertanti tulit : Paulo habenda est gratia, qui illum in certaminis partem et societatem ascivit. Atque illi sane, » nempe Ariani, « sic infectis rebus discesserunt, tunc primum turpiter pudefacti et profligati, atque edocti, etiam si alios omnes homines, Cappadoces tamen non ita temere contemnere ac pro nihilo putare : quorum nihil tam proprium est quam fidei certitudo, fidusque ac sincerus erga Trinitatem affectus ; ejus etiam beneficio hoc habent, quod animis conjuncti sunt atque concordēs, viribusque pollent, eadem videlicet auxilia, quæ divinitati ferunt, accipientes, multoque etiam præstantiora ac valentiora. » Hæc quoque certamen atque victoriam de ingruentibus Arianiis acceptam Gregorius. Quomodo autem erga episcopum suum Eusebium, quem diutius adversarium passus fuerat, Basilius se gesserit, idem his verbis significat :

17. « Proximum autem Basilio negotium ac studium hoc fuit; antistitem observare, suspensionem extinguere; mortalibus omnibus persuadere, mœrorem illum, quo affectus fuerat, tentationem quamdam colluctationemque perversi spiritus exitisse, honestæ ac laudabilis concordia invidentis : caterum non ignarum se esse, quid obedientia ordinis spiritualis leges postularent. Ac proinde adesse, docere, dicto audientem se præbere, monere, quidvis denique illi esse, consultor bonus, opitulatur optimus, divinatorum oraculorum explicator, rerum agendarum præmonstrator, senectutis subsidium, fidei administratum, domesticorum fidelissimus, externorum ad res gerendas applissimus (ut unico verbo dicam), tantam ejus benevolentiam obtinens, quanto prius apud eum odio flagrare putabatur. Ex quo hoc assecutus est, ut etiam si illi cathedræ honore secundus esset, Ecclesie tamen imperio potiorer. Etenim pro benevolentia, quam conferebat, auctoritatem vicissim accipiebat; ac mirus quidam erat inter eos concentus, nexusque potestatis. Ille plebem ducebat, hic doctorem, atque instar ejusdem leonum curatoris præpotentem arte curabat. Namque ut nuper in sublimi cathedra constitutus, » quippe ex laico fuerat delectus episcopus, « et terrena materia nonnihil adhuc spirans, nondumque in his quo spiritus erant, numeris omnibus absolutus, magisque etiam fluctibus infervescentibus, atque ingruentibus

¹ Psal. cxviii.

bus Ecclesie hostibus, opus habebat homine, qui eum manu ductaret atque fulciret; eoque nomine ipsius ope atque auxilio acquiescebat, eoque imperante, seipsum imperare arbitrabatur.

18. « Jam vero ipsius erga Ecclesiam curae ac patrocinii quamquam multa quoque alia signa, et argumenta sunt; libertas animi, qua cum ceteros magistratus, tum potentissimos quosque civitatis alloquebatur; controversiarum solutionis nequam suspectae, sed ab ejus voce formatae ac constitutae, modoque ipsius tanquam lege receptae; pauperum fidele plures quidem spirituales, sed tamen corporeae non paucae (nam id quoque sapienter animae prodest, eos nimirum in quos beneficium confertur, per benevolentiam subigere), pauperum alendorum, hospitem excipiendorum, virginum curandarum studium; monasticarum legum institutiones partim scripto, partim voce traditae; precum descriptiones; sacrarii concinnitates; ea denique omnia, quibus homo vere divinus, Deoque adjunctus plebi utilitati esse potest. » Pergit de eodem dicere, quid egerit, cum vehementissima Caesaree fames ingrueret; sed de his suo loco opportunitus.

19. Eusebii quoque jussu divinas Scripturas Basilium ad populum explicasse, ipsemet in oratione in principium Proverbiorum testatur, cum ait¹: « Praeclara est obedientiae merces. Obediamus igitur bono patri, certaminum praemia nobis ex spiritu oraculis proponenti; qui nos instar venatorum in locis invidis, quasi catuli ejusdem venatici indicio cursus nostri experimentum vult capere. Proponit autem nobis ad errandum parvularum principium, » etc. Obiit idem Basilium in Synodis pro suo episcopo legationem, ut in conventibus habitis tunc temporis diversis in locis, nempe Chalcedone, Heracleae, et in ipsis Caesareae suburbis; in quibus omnibus, quod sane sinceraeque fidei erat, id summa libertate animi loquebatur; quorum idem Basilium meminit, ubi ad Eustathium scribens, adversus calumniantes sic ait²: « Quem vero oportebat me animi mei praeter te testem habere, quae Chalcedone a nobis de fide dicta sunt, quae et saepenumero Heracleae, et quae antea in suburbio Caesareae, annon omnia consona nobis, et omnia inter se concordantia fuerint? » Ex his igitur, quae de reductu Basilii Caesaream, et reconciliatione cum Eusebio dicta sunt, quae eodem argumento scribit Sozomenus³, in nonnullis sunt corrigenda: ut in primis cum eadem contigisse refert primo Valentis imperatoris anno, quo (ut diximus) ipse Valens in Cappadociam profectus est, inde descensus in Syriam; deinde cum populi studio in Eusebium inclamantis, seque ab eo separantis, revocatum Basilium tradit; vel cum adjungit, absque intermitten eundem Basilium in Cappadociam ad eundem Eusebium episcopum redisse: quae omnia, ex iis quae ex

santo Gregorio Nazianzeno dicta sunt, arguuntur erroris. Sed et corrigendus quoque Rufinus⁴ est, dum ait Basilium et Gregorium perseverasse in eodem annos tredecim; cum habita exacta discussione temporis accessus et recessus, non nisi quatuor annos illic mansisse reperiantur.

20. *Ariani non tantum Catholicos, sed et Novatianos et Macedonianos acriter persequuntur.* — Quod vero ad Arianos pertinet; eo furere, Endoxio episcopo Constantinopoli in pellicente imperatorem, ejusmodi persecutio coepit, ut non tantum Catholicos exagitarit, sed et Novatianos, alioqui haereticos, in confessione tamen perfectae Filii cum Patre substantiae cum Catholicis eadem sentientes; quin et in Macedonianos, et alios Semiarianos dictos, grassata est: quod scilicet hi quoquo modo Filio Dei divinam substantiam (ut dictum est) tribuere vellentur. Sed quod primum ad Novatianos spectat, haec Sozomenus⁵ eidem sectae conjunctus: « Non dissimilibus porro afficiebantur incommodis etiam illi, qui Constantinopoli doctrinam Concilii Nicaeni propugnabant; quorum incommodorum socii quoque fuere Novatiani. Nam imperator cum reliquos omnes urbe exigi, tum ecclesias Novatorum occludi mandavit. Ceterorum autem ecclesias non erat causa cur occluderet: nam jampridem earum, regnante Constantio, ipsis adempta fuerant.

21. « Quin etiam Agelium, qui temporibus etiam Constantii Ecclesiae Novatorum Constantinopoli praefuerat, multavit exilio. Is quidem dicebatur vitam cum summa omnium admiratione secundum leges ecclesiasticas instituisse. Vivit enim (quod in pia vite ratione ac disciplina facile primas obtinet) pecuniarum possessione liber; atque ipsa vite instituto illud plane declaravit: nam una solam utebatur tunica, et sine caleis semper incedebat. Non ita multo post ab exilio revocatur; suas ipsius recuperat ecclesias, et conventus libere ac sine metu agit. Quarum rerum Marcianus quidam causa extitit, vir sane cum vita tum doctrina admirabilis, qui jam olim quidem in regia satellitem egerat, at jam tum presbyter sectae novatianae erat, docebatque filias imperatoris Anastasiam et Carosam praecipua grammaticae; quarum nominibus sunt balnea Constantinopoli etiamnum appellata. Haec ob reverentiam erga hunc et gratiam, haec, quae modo diximus, Novatianis concessa sunt. » Haec tunc Sozomenus de suis Novatianis. Sed plane in eo etiam hallucinatur, dum putat balnea Anastasiae nomine dicta, denominata esse ab Anastasia filia Valentis imperatoris: nam secus habet Ammianus, qui cum agit de tyranno Procopio, haec ait: « ductus in cogitationes varias, Anastasianus balneas petit, a sorore Constantini cognominatas. » Eadem tradit Socrates⁶ de Novatianis.

22. Quomodo autem his diebus se habuerint res Ariarum cum Macedonianis, reliquum est ut

¹ Basil. in princ. Proverb. — ² Idem epist. LXXIX. — ³ Sozom. ib. vi. c. 15.

⁴ Rufin. lib. II. c. 9. — ⁵ Sozom. lib. VI. c. 9. — ⁶ Socras. lib. IV. c. 9.

dicamus : « Imperator, inquit Socrates ¹ rebus tum prospere et feliciter gestis elatus, rursus in Christianos tumultus propterea eiere cepit, quod omnes ad sectam arianam traducere cupiebat. Atque Concilium Lampsaci habitum illi in primis bilem moverat, non modo quod episcopos arianos interdixerat Ecclesia, sed quod fidei formulæ Arimini editæ anathema denunciaverat. Itaque cum Nicomediam Bithyniæ venisset, Eleusium Cyzici episcopum ad se accersit. Illic opinioni macedoniciæ (ut supra dixi) maxime deditus fuit. Quare imperator, Concilio episcoporum arianorum convocato, Eleusium illorum fidei assentiri coegit. Qui quanquam antea illud se facturum omnino denegasset; postea tamen exilio et publicatione honorum, quæ ipsi interminutus fuerat imperator, supra modum exterritus, opinioni arianæ assensit. Statim ut assenserat, in magno dolore fuit, et Cyzicum reversus (est notissima civitas in Hellesponto) coram universo populo de vi ipsi ab imperatore inflata graviter conquestus est; docetque vi se coactum, non sua adductum voluntate, doctrinæ arianæ assensisse; illisque alium conquirendum episcopum, propterea quod ipse necessitate compulsus suum ipsius dogma denegasset. Cyziceni tamen præ incredibili amore, quo illum complectebantur, neque alii episcopo se subjicere voluerunt, neque Ecclesiæ suæ administrationem concedere. Quare cum ejus semper parere gubernationi, tum suam ipsorum hæresim minime deposuere. Illis rebus auditis, episcopus Constantinopolitanus, Eunomius, utpote qui dicendi vi, qua præditus erat, posset multitudinis animos in suam sententiam facile pertrahere, episcopum Cyzici designavit. Quo cum adventasset Eunomius, ab imperatore mandatum fuit, ut Eleusio exturbato, Eunomius in sede episcopali collocaretur. Unde qui Eleusii favebant opinioni, extra urbis mœnia extruxerunt ecclesiam, conventusque separatim egerunt. Sed de Eleusio hæcenus : de Eunomio autem jam pauca dicamus.

23. « Eunomius Elii, cognomento Athei, cuius supra mentionem fecimus, scriba fuit; qui cum eo vitam degens, hæcæ ratiocinandi concludendique modos, qui sunt sophistarum proprii, ab illo didicit, atque eos sedulo imitatus est. Quin etiam inanibus ineptisque vocibus operam dare, sophismataque quibus ipse irretiret, conflexere imprudens aggressus, illisque arroganter inflatus ad blasphemiam præcepit ruit; Arii etiam opinionem seclari, veritatis dogmata variis rationibus impugnare cepit. At tametsi sacrarum litterarum prope ignarus imperitusque fuit, neque potuit eas omnino intelligere; tamen verba variare, eademque semper aliter atque aliter dicere potuit : at quod sibi ad dicendum proponebatur, nunquam attigit, sicut septem tomi ab illo in Apostoli ad Romanos epistolam iam inepte compositi satis perspicue declarant. Nam cum multa verba inaniter de ea epistola profunderit, institu-

tum tamen Apostoli animo capere nullo modo valet. Extant præterea alii ejus libri his consimiles, de quibus si cui in animo sit periculum facere, in magna verborum copia miram sententiarum inopiam reperiet. Atqui istum Eunomium Eudoxius ad episcopatum Cyzicensis dignitatem extulit.

24. « Cum vero, ut ipsius mos ferebat, pro concione dialecticis argutis uteretur, auditores admodum reddidit attonitos : unde Cyzici tumultus exortus est. Nam cum Cyziceni arrogantem illius in dicendo insolentiam ferre nullo modo possent, e civitate exturbarunt. Ille Constantinopolim se recepit; ibi cum Eudoxio ætatem degit, ab episcopatus administratione vacans. Verum ne ista solum obtrectandi causa divisse videamur; ipsius Eunomii verba, quæ sophista more fallaciter et veteratorie de Deo dicere non veretur, audiamus; sic enim loquitur : Deus de sua ipsius essentia nihilo plus intelligit, quam nos : neque ipsi magis est perspecta et cognita, quam nobis : sed quod nos de ea scimus, idem omnino et ipse scit, ac rursum quod ille novit, idem in nobis vicissim reperies. Istas aliasque commentitias complures fallacias imprudens contulit Eunomius. At qua ratione paulo post se ab Arianis segregavit, dicemus suo loco. » Hucusque Socrates de Eunomio. Porro ejusdem nominis, ab hoc tamen diversus fuit episcopus ille, quem in locum Eusebii Samosatæ Ariani substituerunt, de quo suo loco dicturi sumus ex Theodoro ¹. Cum vero ejusmodi Eunomii fastus, mentisque tumor blasphemis junctus, Catholicis innotuisset, obstupuerunt : Basilius vero Magnus ut elatum viri animum deprimeret, hoc paulo tempore, scripsit ad eum illam epistolam ² de fornicatæ naturæ, quam ab eo investigari rogat : eam nos superius recitavimus; libros vero adversus ejus blasphemias postea lucubravit, de quibus suo loco dicemus.

25. Ariani igitur in Macedonios (ut dictum est) insurgentes hoc anno, impedimento fuere, quominus ab illis indictum Tarsi anno superiori Concilium celebraretur; id quidem ita Socrates ³ : « Factum, inquit, fuisse Concilium, nisi Eudoxius sectæ arianæ episcopus, qui tum græcia apud imperatorem plurimum poterat, obstitisset : qui propter Concilium edictum per magna iracundiæ flamma incensus, illos gravissimis affecit incommodis. » Hæc ipse. Sozomenus ⁴ id ipsum; qui et celebratum fuisse aliud Concilium in Caria tradit, dum ait : « Cum autem jam Concilium Tarsi cogeretur, circiter triginta quatuor episcopi Asiæ in Caria, quæ est regio Asia, in unum congregati, studium in Ecclesiæ concordia stabilienda positum probabant illi quidem; sed tamen vocabulum, *consubstantialis*, rejebant, constanterque affirmabant, formulam fidei Anthonia et Seleucia editam tenendam esse : quippe quæ etiam a Luciano martyre ante edita habebatur : et non sine multorum tum periculorum, tum labo-

¹ Theod. lib. IV. c. 14. — ² Basil. epist. CLXVIII. — ³ Socr. lib. IV. c. 11. — ⁴ Sozom. lib. VI. c. 12.

¹ Socrat. lib. IV. c. 6. 7.

rum susceptione, ab his qui ipsos aetate antebant, confirmati. Imperator vero impulsu Eudoxii Concilium, quod in Cilicia futurum expectabatur, partim litteris, partim minis dirimit. » Hæc Sozomenus. At fuerunt ista futurorum malorum præludia. Quod enim Valens in expeditione Gothica lotus esset, ea que spectarent ad dogmata, prætermisit, cum tamen Ariani ipsi haud destitissent ubique læcessere Catholicos et hæreticos ab ipsorum dogmate discrepantes.

26. Eodem anno faeces Arianorum Valens et Ursacius una cum ejusdem perfidiæ collegis, Singeduni in Mysia conciliabulum habuere, non tamen adversus Catholicos, sed Semiarianos hæreticos, agre ferentes, si quis errans non continuo in ejusdem quæ ipsi profundum foveæ mergeretur, ex quo quidem conventu istam ad Germinium conscripserunt epistolam, quam Liber fragmentorum S. Hilarii de Synodo Ariminensi, nuper editus, exhibet istis verbis¹:

« Domino religiosissimo fratri Germinio Valens, Ursacius, Gains et Paulus, S.

« Cum de spe et salute sollicitudo incumbit, magis laudandi esse debent qui solliciti sunt, quam reprehensionem aliquam suscinere. Salus autem ac spes principaliter in fide catholica consistit; et ideo quamvis conventionem ad omnes nostros fratres et coepiscopos nostros... Valente et Paulo admonita, noluerit, ad id quod rumor latit de te respondere, domine religiosissime, tamen quia litteris tuis testificatus es, te in eadem charitate perseverare, et paratum esse inlibatam dilectionem habere erga nos ostendere; propterea in unum apud Singedunum congregati, iterum his commonefacimus sanctitatem tuam, ut omni occasione ambigui exclusa, digneris rursus rescribere nobis, si a fide catholica, quæ Arimini a sancto Concilio exposita confirmataque est, cui etiam universi Orientis episcopi consenserunt, sicut jam professus es te non recessurum, apertus (pertinus) quaritur significes. Est autem hoc, sicut in ea cautum est: Similem dicimus Filium Patri secundum Scripturas, non secundum substantiam, aut per omnia, sed absolute. Si enim hæc expositio immutata fuerit, manifeste quondam Basili peritida adsertio, propter quam Synodus facta est, qua etiam merito damnata est, reparabitur. Dignare igitur hoc, quod quaritur, evidenter litteris tuis declarare; non dixisse, aut dicere, vel dicturum, similem esse per omnia Filium Patri, excepta inaktivitate, ne quod perlatores litterarum Jovianus diaconus et Martyrius subdiaconus verbo deprecationis suæ, ante predictos dominos meos fratres et coepiscopos nostros Valentem et Paulum adscribent, magis credibile esse videatur, quia per omnia similem esse Filium Patri profiteris. Si enim sic te, sicut optavimus, sentire scriptis tuis manifestaveris, querelam pro injuria a quibusdam clericis tuis Palladio et Gaio fratribus et coepiscopis nostris factam, licet nolueris, sicut prima conventionem admonuit es,

exquirere, ad æstimationem tuam pertinet, illis scilicet præstantibus pro sua temeritate rationem. Hæc per Secundianum presbyterum, Pullentium lectorem, et Candidianum exorcistam transmisimus charitati tuæ XV kal. Januariæ, Gratiano nobilissimo P. et Dagalaifo coss., exemplum penes nos retinentes. »

27. Quid autem Germinius? Num his consensit? Minime gentium: nam accepe ab eo scriptam eo argumento epistolam¹:

« Dominis fratribus religiosissimis Rufiano, Palladio, Severino, Nichæ, Heliodoro, Romulo, Muciano et Stercorio, Germinius in Domino salutem.

« Vitalis nunc militantis in officio sublimis præfecture relatione comperimus. desiderare sanctitatem vestram significari vobis aperte, quid est quod de fide nostra Valenti, Ursacio, Gaio et Paulo displiceat. Necessarium duxi his litteris patefaciendum sanctitati vestræ, et id quod in vobis ipsis ab initio esse confido, dicere, nos hoc quod et a Patribus traditum accepimus, et divinis Scripturis, quod semel didicimus et quotidie docemus, Christum Dei filium Dominum nostrum per omnia Patri similem, excepta inaktivitate, Deum de Deo, lumen de lumine, virtutem de virtute, integrum de integro, perfectum de perfecto, ante sæcula et ante universa, que intelligi vel dici possunt, genitum. cujus nativitatem nemo scit nisi solus Pater, ipso Filio adserente: Quia nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare: per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil, secundum divinas voces ipsius Salvatoris nostri Filii dicentis: Pater meus usque modo operatur, et ego operor. Et iterum: Quæcumque enim Pater facit, hæc et similiter Filius facit. Et iterum: Ego et Pater unum sumus. Et iterum: Qui me vidit, vidit et Patrem. Et iterum: Quomodo Pater vitam habet a semetipso, ita dedit et Filio vitam habere in semetipso. Et iterum: Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, ita et Filius quos vult, vivificavit. Et iterum: Creditis in Deum, et in me credite. Et iterum: Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Et iterum cui Pater dixit: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; nec dixit, ad imaginem tuam, vel ad imaginem meam, ne aliquam dissimilitudinem in Filii sui divinitate demonstraret, sed propterea conjunxit ad imaginem et similitudinem nostram, ut Filium suum sibi similem per omnia Deum manifestaret. Iterum Evangelista: Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratia et veritate. Et Apostolus ad Corinthios: In quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non refulgerent inluminacione Evangelii gloriæ Christi, quæ est imago Dei. Et iterum idem Apostolus: Et transfudit in regno Filii charitatis, in quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum, qui est

¹ Hilar. frag. lib. 1. pag. 40. 41.

¹ Exat apud Hilar. frag. lib. 1. p. 41. 42. 43.

imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ. Et iterum idem Apostolus : Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, se esse aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus. Quis non intelligat, quia quemadmodum secundum servi formam vera fuit caro nostra in Christo, ita et in Dei forma vera sit divinitas Patris in Filio? Et iterum : Videte ne quis vos seducat per philosophiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Si ergo omnis plenitudo divinitatis inhabitat in Christo, jam non ex parte similis et ex parte dissimilis, sicut nunc asserunt, qui propter contentionem suæ libidinis retrorsum abeundes, semetipsos a nobis avertunt.

28. « Nam quod putant se pro magno de divinis Scripturis profere, ut dicant, Christum facturam et creaturam : e contrario nos secundum Scripturas dicimus, et viam et januam, et lapidem offensivis, et petram scandali, et fundamentum, et brachium, et manum, et sapientiam, et verbum, et agnum, et ovem, et pastorem, et sacerdotem, et vilem, et diem, et alia. Sed hæc omnia sic intelligimus et dicimus, ut virtutes et operationes Filii Dei intelligamus, non ut divinitatem ejus ex Patre naturalitatem hujusmodi nominibus comparemus, quia ex nihilo omnia per filium facta sunt, Filius autem non ex nihilo, sed ex Deo Patre est genitus.

29. « Miror autem prædictum Valentem aut oblitum esse, aut certe subdole dissimulare, quid in præteritum gestum definitumque sit. Nam sub bonæ memoriæ Constantio imperatore, quando inter quosdam coeperat esse de fide dissensio, in conspectu ejusdem imperatoris presentibus Georgio episcopo Alexandrinorum Ecclesie..., Pelusinorum, Basilio episcopo tunc Anquiritano, presente etiam ipso Valente et Ursacio, et in ea pravitate post habitam usque in noctem de fide disputationem, et ad certam regulam perductam, Marcum ab omnibus nobis ejectum fidem dictasse, in qua fide sic conscriptum est : Filium similem Patri per omnia, ut sancte dicunt et docent Scripturæ; cujus integræ professioni consensimus omnes, et manu nostra subscripsimus. Si autem nunc aliquid spiritus hujus mundi suggerit, ex aperto adhuc scire non possumus. Nam, ut nos professi sumus de Scripturis, per omnia similem Filium Patri, excepta immitivitate, exponant et illi de Scripturis, quemadmodum parte similis sit, parte dissimilis. Et ideo, fratres dilectissimi, hæc intrepidanter et sine mora vestræ dilectionis ad conscientiam, per Cyriacum officiatem, cujus prima inventa occasio est post Carinum diaconum, quem ad vos misi, professionem destinaui, ut per vestram quoque vigilantissimam devotionem apud Deum

universæ fraternitati intimetur, ne quis fallacia diaboli laqueis ignorans implicetur. Jam vestra est unanimatis rescribere mihi, quid vobis sanctus Spiritus suggerat. Sane infimo charitati vestræ, me huic epistole, propterea quod manus dolerem, subscribere non potuisse; subscribendum autem mandasse fratribus et comprehyteris nostris Innocentio, Octavio, et Catulo. » Haec enim Germinius adversatus Arianus, militans tamen inter Semiarianos.

30. « Quo tempore, defuncto illo scelerum omnium architecto et vexillario impietatis Acacio cognomento Lusco, episcopo Cæsareæ Palæstinæ, Ariani æque arianum hominem dedere illi successorem Euzoium. Reliquit Acacius commentarios a se conscriptos in Ecclesiasten decem et septem voluminibus comprehensos, necnon *συμμετέων ζήτημάτων* sex, et multos alios præterea diversosque tractatus. » Hæc S. Hieronymus ¹, qui Acacii scripta sic legere consuevit, ut in nequam hæretici hominis lucubrationibus caveret a sordibus ². Alius eodem ferme tempore claruit Acacius itidem Cæsareæ Palæstinæ. Libanii discipulus, ipsum magistrum superaturus, si licuisset : nam juvenis (ut de eo testatur Ennapius ³) decessit. Qui vero Acacio in episcopatu successit Euzoius (diversus hic plane fuit ab Euzoio itidem ariano, creato episcopo Antiocheno sub Constantio), apud Thespesium rhetorem cum Gregorio Nazianzeno (ut tradit sanctus Hieronymus) fuerat Cæsareæ eruditus; ejusque postea factus urbis episcopus, plurimo labore corruptam bibliothecam Origenis et Pamphili in membranis instaurare conatus est; sed quod arianus esset, sub Theodosio principe pulsus est, cui suffectus fuit Gelasius, de quo inferius. Hæc ex Hieronymo ⁴.

31. Hoc eodem anno isdemque eoss., Gratiano et Dagalaipho, natus est filius Valentiniano imperatori, quem suo quoque nomine Valentinianum nominavit : hæc Socrates ⁵. Genitus hic fuit ex Justina ariana femina, de qua plura inferius dicturi sumus. Licet igitur Valentinianus ipse Augustus omnium sententia catholicus habeatur : tamen tum uxoris, tum fratris perfidia infamatur; cum præsertim nullus reperitur ab eo adhibitus esse conatus, vel studium, quibus eosdem ad meliorem frugem revocare sategerit : et, quod gravius existimatur, gravissimum Valentem fratrem in Orthodoxos in imperio illi subiecto minime cohibuerit : quin et in Occidente Auentinum arianum, et ab Ariani episcopum Mediolanensem electum, licet catholicis episcopis et inter alios Hilario episcopo Pictaviensi vehementer reclamantibus, nunquam sede expellendum curaverit, sed in ea usque ad obitum siverit permanere. Hæc, inquam, eodem Valentiniano notam inussere non levem. At de Auentio suo loco dicendum.

¹ Hier. de script. eccl. in Acacio. — ² Hier. epist. ad Moner. et Alex. c. lxxi. — ³ Eunap. in Vit. Philos. — ⁴ Hier. in Euzoio et in Gelasio de Script. Eccl. — ⁵ Socrat. lib. iv. c. 9.

Anno periodi Græco-Romanæ 5859. — Olymp. 286. an. 2. — Urb. cond. 1119. — Jesu Christi 366.

— Damasi papæ 4. — Valentiniani et Valentis 3.

1. *Consules.* — Ad num. 1. Coss. *Gratianus nobilissimus puer*, et *Dagalaiphus*; uterque Occidentalis. Gratianus enim filius est Valentiniani, qui, quod a patre nobilissimus puer renuntiatus, hoc anno Fastis nomen dedit, ut in more positum fuisse jam diximus. *Dagalaiphus* hoc anno sub Valentiniano magister militum fuit, idque per Gallias, ut testatur Ammianus lib. 26 et 27.

2. *Procopius tyrannus necatur.* — Ad num. 2 et seq. *Procopius tyrannus* his consulibus victus in Phrygia Salulari ad Nacoliæ, interfectusque, Ammiano lib. 26, cap. 9. Zozius lib. 4, pag. 739. Socrate lib. 4, cap. 5, et Hieronymo in Chronico testibus. Idacius in Fastis eum oppressum scribit *sexto kalendas Junias*; auctor vero Chronici Alexandrini *XII kal. Julias*. Philostorgius lib. 9, cap. 5, ait, eum capite truncatum esse, « cum sex mensium spatio Tyrannidem exercisset. » Sed ex dictis anno cccclxv eam per plures menses *Procopius* exercerit.

3. *Initium belli Gothici.* — Gothicum bellum, *inter præcipua censendum*, ut ait Eunapius in Excerptis, non hoc anno, sed sequenti, a Valente *pubescente vere susceptum*, castris prope Daphnem munimentum metatis: mox et Istro transito. Ita Ammianus lib. 27, cap. 5, qui eum hæc referat post *Procopii* interitum, qui hoc anno post verum tempus, ut numero præcedenti dixi, contigit, non dubium, quin ad annum sequentem perlineant, et initium belli Gothici anno mox Baronius anticipavit. Hinc anno trecentesimo sexagesimo septimo, mense Maio data a Valente *Marcionopoli* lex t Cod. Theod. *Si curialis relicta civitate*, et lex 1. *De equorum colat.* Docet enim Zozius lib. 4, pag. 741, Valentem *Marcionopoli* fuisse, eum bellum illud suscepit: « Inito vere Marcionopoli solvens imperator Barbaros adortur, » Duravit bellum Gothicum annos tres, 40, testibus Ammiano laudato, et Themistio in Orat. 10.

4. *Valens baptizatur.* — Ad num. 4. *Valens* non hoc anno, sed sequenti *baptizatus*, et Orthodoxorum persecutio ab eo *cæpta*. Theodoretus enim lib. 4, cap. 12, ait, cum Gothi, tracto Danubio, Thraciam popularentur, Valentem bellum iis inferre decrevisse, sed baptismatis armatura munivit ad certamen procedere voluisse. Tradit Ammianus citalus, bellum Gothicum a Thraciarum motibus inchoatum. Hinc liquet, *Valentem* circa verum tem-

pus anni sequentis baptizatum esse, eademque tempestate persecutionem in Orthodoxos motam. Quod confirmabitur ex iis, quæ infra dicam de sancti Athanasii fuga, quæ anno cccclxv contigit.

5. *Basilii Cæsareæ venit.* — Ad num. 6 et seqq. Hermantius in Vita SS. Basilii et Gregorii Nazianzeni lib. 3, cap. 9, Baronium sequitur, et cum eo Basilii e Ponto in urbem Cæsareensem reditum, hujus cum Nesebio Cæsareæ episcopo reconciliationem, et Valentis imperatoris *Cæsareæ* accessum præsentii anno consignat. At hæc anno tantum trecentesimo septuagesimo contigisse, et Sozomenum lib. 6, cap. 15, ea in re non errasse, eo anno demonstrabimus, ac episcopatus *Basilii* initium hæcenus ignoratum anno suo reddemus, quia epocha recte constituta, plures errores a magnis viris commissi emendari poterunt. Quando porro Rufinus lib. 2, cap. 9, scribit, *Nazianzenum* secum ad monasterium manu injecta Basileum perduxisse, « ibique per annos (ut aiunt) tredecim » solis divinæ Scripturæ voluminibus operam dedisse, intelligendus est de priori utriusque in *Pontium* secessione, quæ ideo contigit anno circiter trecentesimo quinquagesimo septimo. Ab eo enim anno ad trecentimum septuagesimum anni tredecim interjiciuntur.

6. *Nascitur Valentinianus Valentis filius.* — Ad num. 31. *Valentinianus Junior* non Valentiniani Aug. sed Valentis Aug. filius fuit, ut docet Idacius in Fastis, qui sub hujus anni consulibus scribit: « His cons. natus est Valentinianus Junior, filius Augusti Valentis, die XV kal. Februaris. » Ita enim in Ms. quod servatur in bibliotheca Collegii Parisiensis Palrum Societatis Jesu legitur, licet Sirmondus a Socrate deceptus, in editione illius operis responderit, *filius Aug. Valentiniani*, ut Valensius in Notis ad lib. 4 Socratis, cap. 10, observavit, et ipsimet vidimus in eo Ms. nobis a V. C. Harduino ejusdem bibliothecæ præfecto exhibito. Hæc Valentinianus Junior ipse est, ut inter omnes constat, qui post biennium cum Victore consul fuit, cuique Themistius Orationem consularem dixit, in qua passim Valentem hujus Valentiniani patrem, et Gratianum patruelem appellat. Præterea idem Themistius pag. 254 editionis Petavianæ *Procopii* interitum, qui hoc anno contigit, ortu Valentiniani a Deo significatum esse affirmat. At si Valentinianus Junior Valentiniani Senioris filius fuisset, ejus ortus nihil significasset Valenti. Valentinianus Junior alio nomine *Galates*

dictus a Socrate lib. 4, cap. 26, et Sozomeno lib. 6, cap. 16, ubi discrete asserit, *Valenti* unicum filium fuisse ex *Dominica* uxore, nomine *Gabatem*. Porro Socratis ac Sozomeni, qui Valentinianum hoc anno natum, filium Valentiniani Senioris faciunt, error ex eo manasse videtur, quod duos Valentinianos Juniores, alterum Valentis, alterum Valentiniani Senioris filium inter se confuderant, et ex duobus unum fecerunt. Putarunt enim, Valentinianum nobilissimum puerum hoc anno natum eundem

esse cum Valentiniano Juniori, qui post mortem patris sui Valentiniani Senioris imperium tenuit cum Gratiano, quod anno cccclxx falsum esse ostendimus. Haec omnia Valesio laudato accurate observata. Corrigendum iaque quod scribit Baronius, *Valentinianum Juniozem* Senioris ex *Justina* filium extitisse.

7. *Obitus Liberii PP.* — Liberius papa hoc anno e vivis excessit, quem excepit Damasus, ut anno sequenti videbimus.

LIBERII ANNUS 16. — DAMASI 1. — CHRISTI 367.

4. *Liberii obitus et sanctitas.* — Christi annus trecentessimus sexagesimus septimus consulatu Flavii Lupicini atque Flavii Jovini adscribitur Fastis, sicut ab Ammiano ¹, Socrate ², atque aliis notatus habetur. Hujus Flavii Jovini esse creditur epitaphium Flaviae Jovinae filiae, quod sic se habet ³ :

FL. IOVINA. QUAE. VIXIT.
ANNIS. TRIBUS. D. XXXII. DEPOS.
NEOFITA. IN. PACE. XI. KAL. OCTOB.

Quo etiam anno Romae post Lampadium Viventium gessit praefecturam Urbanam, id eodem Ammiano atque etiam rescriptis imperatorum testantibus : nam sub isdem consulibus ad eundem Viventium extant data rescripta ; ut illud de relaxandis vinculis die Paschatis, his verbis ⁴ :

« Imp. Valentinianus, Valens, et Grat. AAA. ad Viventium P. V. Ob diem Paschae, quem intimo corde celebramus, omnibus quos reatus astringit, carcer inclusit, claustra dissolvimus. Attamen sacrilegus, in majestatem reus, in mortuos veneficus, sive maleficus, adulter, raptor, homicida, communiione istius numeris separentur. Dat. III non. Maii, Rom. Lupicino et Jovino coss. » Sed et illud, quo prohibentur delinquentes damnari ad ludum :

« Idem ⁵ AAA. ad Viventium P. V. Neminem de munis nostri sacrario prodentem arena suscipiat, lanista doceat, saeva meditato et pugnatix exerceat : multa siquidem possunt esse supplicia, quibus culpa plectatur. Dat. V id. April., Lupicino et Jovino coss. »

Cum igitur ex his rescriptis liquido demonstratur, praefecturam Urbanam Viventii contigisse sub consulatu Lupicini atque Jovini ; ex his pariter redditur exploratum tempus obitus Liberii papae et creationis Damasi ejus successoris : nam sub ejusdem Viventii praefectura subortum esse saevum Ursicini schisma adversus Damasum, disertis verbis Ammianus affirmat ⁶. De his igitur pluribus acturi, ut de Liberii obitu primum instituemus orationem, exigit rerum ordo.

2. De Liberio papa, quot annis sederit, plane diversae reperiuntur sententiae, quas sive in codices menda illepta, sive scriplorum invidia induxerunt. Nam in libro de Romanis Pontificibus, annis sex tantum, mensibus sex, et diebus quatuor sedisse legitur ; totidemque apud Neeptori Chronicon numerantur usque ad Felicem. In Cresconiano autem Indice, decem anni, menses septem, et dies tres ejusdem pontificatus tribuntur. Caeterum apud Hieronymi Chronicon, ab ingressu Liberii usque ad Damasi successionem, anni intercedunt decem et octo. At vero habita exactiori ratione ingressus Liberii usque ad praesentis anni quintum idus Septembris ; dicere opus est eum sedisse annos quindecim, menses quatuor, et diem unum : nam ejus ingressus contigit VIII idus Maii (ut dictum est) anno Domini trecentesimo quinquagesimo secundo.

3. De eodem autem Liberio haec habentur in libro de Romanis Pontificibus : « Ille ornati de platonis sepulchrum sanctae Agnetis martyris. » Et paulo post : « Ille fecit basilicam nomine suo juxta

¹ Ammian. lib. xxvii. — ² Socrat. lib. iv. c. 40. — ³ Romae apud Lael. Pasquabonum. — ⁴ L. iii. de iudul. C. Theod. — ⁵ L. xi. de pueris C. Theod.

⁶ Ammian. lib. xxvii.

Macellum Lybiae, alias Liviae. » De Macello Liviano, loco sic dicto in Esquilino colle, est mentio apud Sextum Rufum et P. Victorem. Porro quod ad ejusdem templi erectionem spectat, ex collatis impensis Joannis Patritii ea de re per visum admoniti et miraculo confirmati, descendentibus nivibus nonis Augusti, formamque templi monstrantibus, eam basilicam erectam esse, ejusdem ecclesiae vetera monumenta declarant : verum ipsam ab ejus creatore, nomine Liberii nuncupatam esse, Marcellinus presbyter in libello de Schismate Ursicini certam fidem facit. Rursum de Liberio haec in eodem libro de Romanis Pontificibus : « Hic fecit ordinationes duas in Urbe mense Decembris, et ordinavit presbyteros octodecim, diaconos quinque, episcopos autem per diversa loca decem et novem. Qui sepultus est in via Salaria in cimiterio Priscillae. »

4. Remansit posteris Liberii papae memoria hand ignobilis, sed plane honorificentissima; de qua, ut ab homine hujus temporis, eodemque Romano cive, atque itidem doctrina et sanctitate claro, quiq; nullo privato affectu, sed veritatis tantum studio moveatur, testimonium petamus; sanctus Ambrosius ¹ testimonium affert, cum in commentariis de Virginibus, cui tanquam in auro gemmam voluit ejusdem Liberii papae intextuisse sermonem, ita praefatur : « Quoniam quae habuimus, digessimus superioribus libris duobus : tempus est, soror sancta, ea quae tecum conferre soles, beatae memoriae Liberii praecepta revolvere; ut quo vir sanctior, eo sermo accedat gratior. Namque is, cum in Salvatoris natali ad apostolum Petrum virginitatis professionem vestis quoque mutatione signares (quo enim melius die, quam quo virgo posteritatem acquisivit?) atque astantibus etiam puellis Dei compluribus, quae certarent invicem de tua societate : Bonas, inquit, filia, nuptias desiderasti, » etc. Pergit integrum tunc ab eodem Liberio habitum sermonem recensere; ubi post finem haec addit : « Haec tecum sanctae memoriae Liberius, quae apud alios majora verbis, apud te minora exemplis sunt, » etc. Ut plane appareat, omnem maculam, quam olim exul Ariano-rum ad tempus communiore, etsi non haeresis praevitavit, contraxerat, posteriori illa confessione temporis Concilii Ariminensis prorsus deletam atque omnino fuisse oblivione sepultam. Hinc videas et a Graecis etiam ejusdem temporis sanctissimis atque doctissimis viris Liberium dignis titulis honestari : unde S. Basilus ² nominat eum, beatissimum virum, scribens ad Occidentales : Epiphanius ³ vero, beatum; reperimusque ejus memoriam in nonnullis antiquis scriptis codicibus recensitam inter alios sanctos, anniversario die natali publice recolendam : ex quibus exscripsit Beda; in ejus Martyrologio VIII kalend. Octobris Liberii Romani episcopi nomen cum aliis sanctis habetur intextum; sed et alibi ⁴ eum aliis ejusdem diei sanctis sic versibus decan-

tatum, pridie tamen ejus diei, nempe IX kalendas Octobris :

Nonum Thecla tenet roseo perfusa cruore,
Liberusque dicat Romanam papa per Urbem,
Levita et Sosius merito splendet honore.

5. Ad haec omnia de Liberio posita, addenda est inscriptio nuper repta Spoleti in tumulo, exarata totidem verbis ac versibus, ut hic legitur :

D. T.
P I C E N T I A E
L E G I T I M A E
N E O P H Y T A E
D I E . V . K A L . S E P .
C O N S I G N A T A E
A L I B E R I O P A P A
F L . H O S P I T I U M
M A R I T U S
V X O R I
B E N E M E R E N T I
D U P L I C E M
S A B C O F A G U M
C U M T I T U L O
H O C L O C O
. . . O E . . . I
P O S U I T
. . . . M A R I T O
. . . . . E T

Fraeta tabula et fragmentis deperditis, desunt reliqua. Quod autem audis, consignatam fuisse defunctam a Liberio papa, per consignationem intelligere debes collatum sacramentum, quod dicimus Confirmationis seu Chrismatis, uti vetus loquendi usus obtinuit, quod accipi consuevit ab episcopo suo : cum vero illud ipsa acceperit a Liberio papa, placuit marito ejusmodi exhibitum ipsi munus a tanto pontifice, relinquere perpetua memoria sepulchrali lapide consignatum.

6. *Ex Damasi electione schisma Ursicini.* — Post obitum Liberii vacasse sedem dies sex, in ejusque locum Damasum Hispanum, Antonii filium, fuisse legitime subrogatum die decima quinta Septembris, consentiunt omnes; Ursicinum vero postea eodem anno in schismate Pontificem acclamatum. Quae enim olim coepert in clero Romano dissensio ex substitutione Felicis (licet Liberius eam componere studuisset, recipiens in clero atque unicus cum aliis eos qui ordinati fuerant a Felice), latenter serpens, novi pontificis electionis occasione recruduit: dum alii ex parte Felicis, ex parte vero Liberii alii conarentur ordinare pontificem. Itum est a majori saniorique parte in Damasi electionem; qui licet fuisset ex parte Felicis ⁵, Liberius tamen (ut dictum est) non tantum una cum aliis eundem recuperat in clerum, sed etiam vicaria praefectura donarat, cum post Concilium Ariminense (ut meminimus)

¹ Ambr. de Virg. lib. III. — ² Basil. ep. LXXIV. — ³ Epiph. haer. res. LXXV. — ⁴ Martyrol. Wandelberti die 23 Septembris.

⁵ Marcellin. de schismat. Ursicini.

Liberius iterum a Constantio vexatus in suburbis conventus ageret : quod ejusdem Liberii Acta ¹ quantumlibet depravata testantur, in quibus hæc leguntur : « Nolite timere, quoniam ego vobiscum non habito in civitate Romana; sed habetis vicarium ecce fratrem et presbyterum Damasum, cujus testimonium vos mihi perhibetis, » etc. Ex quibus erroris pariter arguuntur, qui Damasum dicunt ex diacono creatum esse pontificem. Senex erat sexagesimum secundum circiter annum agens, cum creatus est pontifex; quem, postquam sedisset annos decem et octo, prope octogenarium decessisse affirmat S. Hieronymus ².

7. Pars autem adversa indigne ferens ex communione Felicis electum esse pontificem, una cum diaconis Romanæ Ecclesiæ conspirans, occupansque basilicam Sicini (Sicini), creat contra Damasum Ursicinum diaconum Romanum episcopum. Qui vero tunc tumultus oborti, quæve cædes fuerint in eadem basilica perpetratæ, ex Ammiano ³ hic potissimum describamus, licet ethnico homine, et rerum christianarum laud exacto exploratore. Ipse igitur postquam de præfectura Urbana Lampadii egit, de ejus successore Vientio ita scribit : « Advenit successor ejus ex quaesitore (exquisitor) palatii Vientius, integer et prudens, Pannonius; cujus administratio quæta fuit et placida, copia rerum omnium fluens. Et hunc quoque discordantis populi seditiones terrere cruenta, quæ tale negotium excitaverat. Damasus et Ursicinus supra modum ad rapiendam episcopalem sedem ardentis, scissis studiis asperime conflictabantur, adusque mortis vulnerumque discrimina adjumentis ultriusque progressis. Quæ nec corrigere sufficiens Vientius, nec mollire, vi magna coactus recessit in suburbanum. At (Et) in concertatione superaverat Damasus, parte quæ ei favebat, instante. Constatque in basilica Sicini (Sicini), ubi ritus christiani est conventiculum, uno die centum triginta septem reperla cadavera preceptorum, efferatamque diu plebem ægre postea delinitam. » Ponitur in descriptione ⁴ Urbis basilica Sicini in regione quinta juxta forum Esquilinum, longe a Macello (Marcello) Liviano, ubi fuisse ponitur basilica Liberii. Sed subdit his Ammianus, ita hostis Christianorum carpens Romanam Ecclesiam :

8. *De cultu externo majestatis Romanorum Pontificum et sacerdotum.* — « Neque ego, inquit, alio, ostentationem rerum considerans Urbanorum, hujus rei cupidus, ob impetrandum quod appetunt, omni contentione laterum iurgari debere; cum id adepti, futuri sint ita securi, ut dilentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis insidentes, circumspicte vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regulas superent mensas. Qui esse poterant beati revera, si magnitudine Urbis despecta, quam vitis opponunt, ad

imitationem antislitum quorundam provincialium viverent : quos tenuitas edendi potandique parcissime, vilitas etiam indumentorum, et supercilia humum spectantia, perpetuo numini verisque ejus cultoribus ut puros commendant et verecundos. » Ilactenus Ammianus.

9. Negari quidem minime potest, deorum cultoribus moxise invidiam Christianæ religionis summum pontificatum adeo insigniter externis quoque splendoribus illustratum; ægroque tulisse animo, eo munere fungentem Romanum episcopum ejusmodi claritudine magis conspicuum apparere, quam gentilitiæ superstitionis regem sacrificum, sive alios pontifices atque sacrificos, jam deorum cultu frigescente, despectos.

10. Certe quidem adeo Romæ his temporibus effulgebat Romanorum Christianæ religionis antislitum decor ac splendor, ut non Ammiani tantum vel cæterorum illi similitum commoverit animum; sed et clarissimorum virorum, imo amplissimorum magistratum invidiam concitarit. Unde Prætextatus ille nobilissimus Romanorum, quem proconsulatum gessisse in Oriente horum imperatorum exordio vidimus, et Vientio sequenti anno suffectum fuisse in Urbana præfectura, aliisque magistratibus auctum, suo loco dicemus; « hic ipse Prætextatus, inquit S. Hieronymus ¹, qui et consul designatus postea mortuus est, homo sacrilegus et idolorum cultor, solebat ludens beato Damaso dicere : Facite me Romanæ urbis episcopum, et ero protinus christianus. » Hæc Hieronymus : ut plane appareat, summo atque regali Christi Ecclesiæ sacerdote regiam quoque magnificentiam fuisse junctam : quæ cum ab ethnico scriptore carpantur; æque ab hæreticis recentioribus canino dente rabiosius corroduntur; isthæcque ab Ammiano scripta, velut et divino oraculo prodita, in Romanam Ecclesiam exprobrant : minime considerantes, antiquam hanc esse calumniam ab Ethnicis in Christianos omnes illatam : cum, ut ait Tertullianus ², « prodigas eorum cenas sugillarent; que cum a charitate fuerint ἀγάπη denominatæ, quantiscumque, inquit, sumptibus constant, lucrum est, pietatis nomine facere sumptus. » Siquidem ex eis etiam inopes pascebantur : cum alioqui iidem frequentius jejuniare solerent, ac Romæ potissimum; ubi tribus diebus cuiuslibet hebdomadæ totius anni, excepto tempore Quinquagesimæ, Christianos omnes jejuniare consuevisse, S. Augustinus ³ ad Casulanum scribens disertis verbis affirmat.

11. Sed quod ad Ammianum de profusioribus epulis, considerandum est, causa urgente interdum sanctissimos viros regias cenas parare solitos. De sancto enim Ambrosio testatus est ⁴ Vincentius P. prætorio in Galliis apud S. Martinum, ipsam agentem Mediolanensem episcopum, consuevisse exhibere convivia præfectis atque consulibus, et abs-

¹ Acta Liberii cap. 2. — ² Hieron. de Scrip. Eccl. in Damaso. — ³ Ammian. lib. XXVI. — ⁴ Pany. in descrip. Urbis.

¹ Hieron. epist. CXL — ² Tertull. in Adv. c. 39. — ³ Aug. ad Casulan. ep. LXXXVI — ⁴ Sever. in dial. 62. 1.

que dubio, digno invitatis hominibus sumptu, cum tamen haud ipse Ambrosius voluptuosus esset, vel jejunare praetermitteret; de quo Paulinus tradit¹, quotidiano jejunio corpus attrivisse: «Cui, inquit, prandendi nunquam consuetudo fuit, nisi Sabbato et Dominico, vel cum natalitia celeberrimorum martyrum essent.» Sicque secundum illud Apostoli²: «Scio abundare, et scio penuriam pati.» Apostolici quoque viri, ut Ambrosius atque Damasus, ita noverunt vite institutum attemperare, ut juxta ejusdem Apostoli³ sententiam; sive manducarent, Domino manducarent; sive non manducarent, aequè Domini causa non manducarent; omniaque charitate jubente, arbitrio Spiritus agerent.

12. Sane quidem magna animi nostri voluptate factum est, quod his ferme diebus; cum hæc eundem exhiberemus, sanctissimus dominus noster CLEMENS VIII papa primo sui pontificatus exordio inter alia ad disciplinam ecclesiasticam componendam saluberrime instituta, quo cæteris hospitalitatis ac in pauperes beneficentiæ exemplo præluceat, quotidianæ illi mensæ tredecim ex ipsis veteri instituto parari solite adjecit alteram prope cœnaculum summi pauperibus peregrinis potissimum e remotioribus regionibus in Urbem confluentibus in singulos dies parandam: e sua enim epipare referta dapibus, iisdem sacro ritu ex more sanctificatis, sedens ipse arbiter continentiae, delectumque adhibens, pretiosiora quæque ac lautiora jubet afferri pauperum mensæ, vilioribus sibi relentis ac modicis; tanto solum judicans dignos honore Dei servos, ipsos pauperes. Christi vicem agentes, vicarius ipse Christi, et servus servorum Dei. At hæc obiter, occasione Ethnicorum sigillantium lautas mensas Romanorum Pontificum, dicta sunt.

13. Cæterum quod ad propositam rem spectat, sicut sanctissimos viros omnia sua ad spiritus regulam moderantes, dignos laude censemus; ita illos improbandos damnandosque putamus, qui carni indulgentes, de Christi patrimonio opsonantur: adversus quos justa est S. Hieronymi ista reprehensio⁴: «Sed et Ecclesiæ quoque principes, qui deliciis affluunt, et inter epulas atque lascivias pudicitiam servare se credunt, propheticus sermo describit, quod ejiciendi sunt e spatiosis domibus, lautis que conviviis, et multo labore epulis acquisitis; et ejiciendi propter malas cogitationes et opera sua. Et si vis scire quo ejiciendi sunt, Evangelium lege⁵: In tenebras scilicet exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium. Annon confusio et ignominia est, Jesum Christum crucifixum, magistrum, pauperem et esurientem fartis prædicare corporibus, jejuniorumque doctrinam rubentes buccas tumentiaque ora proferre? Si in apostolorum loco sumus, non solum sermonem eorum inuitemus, sed conversationem quoque et abstinentiam amplectamur. Sanctum uti-

que est et apostolicum ministerium, viduis et pauperibus ministrare. Non oportet, inquit, dimisso verbo Dei, ministrare nos mensis⁶. At nunc non dico pauperes, non dico fratres, et qui rursum invitare non possint [ex quibus, excepta gratia, nihil aliud episcopalis speret manus], sed militantes et accinetos gladio, et iudices, excubantibus ante fores suas centurionibus et turmis militum, Christi sacerdos invitat ad prandium. Tota clerici Urbe discursant, querunt exhibere iudicibus quæ illi in prætoris suis aut invenire non possunt aut certe inventa non coeunt. Nec vero arbitrandum, quod generaliter ad omnes hæc dirigatur inventio, sed quod eos qui tales sunt, pulset sermo propheticus, et comminetur eis supplicia et tenebras sempiternas: ut qui pudore et verecundia non tenentur, agant penitentiam saltem comminatione peccatorum.» Hucusque Hieronymus, haud dubie ab hac objurgatione excipiens Damasum, quem mille locis sanctissimum prædicat. Sed ad schisma Ursicini, e quo divagata est oratio revocetur.

14. *Causa Damasi adversus Ursicinum.* — De eo schismate complura scripta habentur a Marcelino Romano presbytero in eo libello, quem una cum Faustino diacono obtulit Theodosio imperatori. Sed cum constat, cum his fuisse schismaticum, adhaerentem nimirum primo Ursicino pseudopontifici, ac postea Luciferianis; ea in hac causa fides illi adhibenda est, quæ latronibus solet accusantibus eos, quos ipsi fuerint depraedati. Quis enim ipsum duxerit audiendum de Damaso, qui et in alios Orthodoxos fuerit contumeliosus, atque etiam in S. Hilarium Pictaviensem episcopum calumniose aequè ac audacter insultet? Porro res Damasi et Ursicini publicis judiciis sæpe discussæ ac ventilatæ, adeo exploratæ sunt redditæ atque perspicuæ, ut imperatores ipsi sapius ad Urbis præfectos pro Damaso adversus Ursicinum ejusque gregarios reperiantur dedisse rescripta, quæ suis locis, secundum tempus quo scripta sunt, sigillatim reddemus interius.

15. Sed illud in primis est redarguendum mendacium, quo dicunt, primitus Ursicinum, ac subinde Damasum post dies septem esse creatum Romanum pontificem, occupasseque basilicam Lateranensem, atque inde impetum fecisse in basilicam Julii. Nam his manifeste adversatur sanctus Hieronymus, quem hisce ipsis temporibus, Romæ fuisse monstrabimus. Ipse enim in Chronico contrarium penitus astruit, dum sic ait: «Damasus trigesimus quintus Romanae Ecclesiæ ordinatur episcopus. Post multum temporis spatium (vel ut alii legunt) post non multum temporis spatium, Ursicinus (Ursinus) a quibusdam episcopis constitutus, Scicinum cum suis invadit; a quo Damasiæ partis populo conflente, crudelissima interfeciones diversi sexus perpetrata.» Affirmat hoc ipsum Rufinus⁷, qui etsi forte Romæ non erat, res tamen sui temporis vulgatas ubique

¹ Paulinus in Vita S. Ambrosii. — ² Philip. IV. — ³ Ioin. X(V). — ⁴ Hieron. in Machab. cap. 2. — ⁵ Mat. XXII.

⁶ Act. VI. — ⁷ Rufina, lib. II. c. 10.

conscriptis. Sed mox hic ejusdem Ruffini de oborto schismate integram ipsam sinceramque narrationem subjungimus.

16. Verum et eo quoque impudentiæ adactus est ipse ab Ecclesia et a Deo divisus, efferatus schismaticus Marcellinus, ut arguens Damasus, affirmet fuisse sævissimum hominem, in eumque tot eadum inhumaniter patrarum culpam rejiciat: ab ipso enim concitatos esse milites ait in sectatores Ursicini. At ut hæc omnia apertius refellantur; in primis quæ scripta sunt eo argumento a Ruffino, hic describamus: « Damasus, inquit, post Liberium per successionem sacerdotium in urbe Romana suscepit. Quem prælatum sibi non ferens Ursicinus (Ursinus) quidam, ejusdem Ecclesiæ diaconus, in tantum furoris erupit, ut persuaso quodam satis imperito et agresti episcopo, collecta turbulentorum et seditiosorum hominum manu, in basilica que Sicinini appellatur, episcopum se fieri extorqueret, legibus et ordine et traditione perversis. Quo ex facto tanta seditio, imo verò tanta bella coorta sunt, alterutrum defendentibus populis, ut replerentur humano sanguine orationum loca. Quæ res factione Maximi (Maximini) præfecti, sævi hominis, ad invidiam boni et innocens versa est sacerdotis; ita ut causa clericorum usque ad tormenta duceretur. Sed assertor innocentie Deus affuit; et in caput eorum, qui intenderant dolum, pœna conversa est. » Hæc Ruffinus: eadem quoque Græci habent, nempe Socrates¹, Sozomenus², Nicephorus³, et alii. Quisnam autem fuerit rudis ille et agrestis episcopus, qui ausus est Ursicino manus imponere; Marcellinus in libello, quem scripsit, expresse nominat: aitque fuisse Paulum episcopum Tiburtinum: quo quidem uno argumento, etsi reliquæ deessent pro causa Damasi defensiones, satis superque declaratur, Ursicinum fuisse schismaticum: cum ex his quæ ex S. Augustino et aliis superius dicta sunt, liquido constet, non alterius episcopi quam Ostiensis fuisse, manus imponere super electum Romanum Pontificem.

17. Quod autem spectat ad Maximum, seu potius Maximinum (sic enim eum nominat Ammianus), cujus sævitiam redundasse in invidiam et odium Damasi papæ Ruffinus et alii citati nuper auctores testantur; fuisse quidem ipsum, cum vicariam præfecturam, et annonariam, ac postea prætoriam administraret, truculentum civium Romanorum carnificem ad omne inhumanitatis genus exercendum egregie comparatum, pluribus idem Ammianus⁴ testatur; qui et ejus in cives Romanos diras recenset carnificinas. Porro ea quæ in Ursicini sectatores visus est iste acerbis perpetrasse, in Damasi invidiam, ejus defensionis causa ille militum gladios cruentasset, obtrecentes schismatici converterunt; adeo ut ea de re nunquam desiverint etiam post obitum Valentiniani apud Theodosium queritan

iidem Marcellinus et Faustinus. Porro Damasi incredibilis animi mansuetudinis locuplex testis est S. Hieronymus, qui tunc agens in Urbe erudiebatur rhetoricis disciplinis: ipse enim cum ad Innocentium amicum scribens, de muliere septies icta historiam enarrasset, in fine hæc de Damaso habet¹: « Romanum episcopum jam pæne factionis laqueis irretitum et vicisse adversarios, et non nocuisse superatis. » Quid amplius? S. Ambrosius et ipse Romanus, et Romæ adhuc in paterna domo cum Marcellina sorore ac fratre Satyro agens, scribens postea alia occasione ad Valentinianum Juniolem imperatorem, cum de Damaso papa obiter incideret mentio, sic ait²: « Damasus Romanæ Ecclesiæ sacerdos judicio Dei electus. » Ita ipse.

18. Cæterum, quod ejus legitima ordinatio nulla posset inadvertentium hostium labefactari calumnia, eademque nota esset et magistratibus et imperatori; schismatici ad falsas easdemque turpissimas accusationes conversi sunt, ut littere Valentiniani Aug. inferius suo loco recitandæ declarant. Adulterii enim sanctissimum ac purissimum virum accusarunt, quem S. Hieronymus³ virginem Ecclesiæque virginis doctorem appellat, ad Pammachium scribens; ejusque mores eximios Græci⁴ pariter prædicant. Sed de his alias in ejus obitu. Hæc quidem nos de legitima Damasi electione; ejusque morum integritate hand otiose volumus ex certis ac probatis testibus inculcasse, ipsoque ejusdem pontificatus ingressu lectori ob oculos posuisse; quod sciamus, levissimos quosdam, nulla rerum habita diligentiori pervestigatione, una lectione libelli Marcellini schismatici, Damasi hostis implacabilis, imprudenter nimis ac potius stolide primas detulisse Ursicino; quem non solum fuisse tradunt verum legitimumque Romanum Pontificem, sed et moribus plane sanctissimum: neque erubuerint post tot sæcula, hominem in publico sanctorum Patrum consensu damnatum legibus imperatoris sæpe proscriptum, Catholicis oculibus, ut monstrum ostentui habitum, adeo imprudenter ac temere commendare; condemnare vero sunt ausi S. Damasus a sacro Concilio probatum, rescriptis imperatoris ab oppressoribus vindicatum, antiquorum omnium præconiis laudatum, toti orbi catholico communicatione conjunctum, vitæque moribus insignem atque perspicuum, miraculis etiam illustratum, ac denique universæ catholicæ consensu Ecclesiæ a tempore obitus in hæc diem anniversaria memoria celebratum. Sed jam ad rei gesta historiam revertamur.

19. Et autem furens pebecula adeo armata, libens volensque in multum gladios se ab illis trucidandam timoris expertis immitteret; schismaticorum tuba illo timore adegit, qua velut classico clangebant ac clamabant, tempus esse martyri, nec timendos eos, qui corpus occiderent. Quibus ita

¹ Socrat. lib. I. c. 24. — ² Sozom. lib. VI. c. 23. — ³ Niceph. lib. XI. c. 30. — ⁴ Ammian. lib. XXVIII.

¹ Hieron. cont. Jovin. lib. I. c. 18. — ² Ambros. ad S. Hieron. cont. Jovin. lib. I. c. 18. — ³ Hieron. cont. Jovin. lib. I. c. 18. — ⁴ Hieron. cont. Jovin. lib. I. c. 18.

incauta decepta, eo avidius coronam præcessisse putabat; damnum existimans, ad caelestia præmia ab aliis anteverti. Id quidem ex ipso schismaticorum libello Marcellini atque Faustini colligitur, quem antiquitus scriptum Vaticanæ bibliothecæ nobis exhibuit. Quomodo autem iidem schismatici sæpe multati, ab Urbe pulsati, atque iterum impertita venia ab imperatore restituti, ac postea demum tumultuantibus longius fuerint ablegati, dicemus suis locis inferius, annis, ut sunt gesta, sequentibus: haud enim fuit istiusmodi unius anni negotium; sed decem et octo annis, quoad vixit Damasus, nunquam destitit percellenti schismaticorum, quantum ipsis licuit, eundem sanctum pontificem graviter exagitare. Reperitur in antiquis inscriptionibus Damasus pro nomine sanctæ Ecclesiæ nuncupasse vota martyribus, quæ et persolvit, ubi Romanus clerus, relicto schismatico Ursicino, Damaso conjunctus est: extat de his vetus ¹ inscriptio istis verbis:

Sanctorum quemque legis venerare sepulcrum
Nominis nec numerum potuit relinere vetustas
Ornavit Damasus tumulum cognoscite rector
Pro relictis cleri Christo præstante triumphans
Martyribus sanctis reddidit sua vota sacerdos.

Sed et quod sequitur epigramma ² ad hoc ipsum spectare videtur, cum et furens populus secutus Ursicinum, projectis armis, est conversus ad Damasum: quod de Damaso, non tamen a Damaso videri potest esse conscriptum:

Militiæ nomen dederant almumque gerebant
Officium pariter spectantes jussa Tyranni
Præceptis pulsante metu servire parati.
Mira fides rerum subito posuere furorem
Conversi fugunt duces impia castra relinquunt.
Prociunt clypeos feras et tela cruenta
Confessi gaudent Christi portare triumphos
Credite per Damasum possit quid gloria Christi.

Jam vero quæ hujus anni reliqua sunt, ordine prosequamur.

20. *Crudelissima imperatoris, justitiæ specie, sævitia.* — Hoc eodem anno, iisdem coss. Lupicino atque Jovino, IX kalend. Septembris, Gratianum Valentinianum filium, a patre creatum esse non modo Casarem, sed et Augustum, Socrates ³ tradit. Sed cum constet ex rescriptorum titulis superius recitatis, datisque mensibus Aprilis ac Maii, inter imperatores legum latores nominari quoque Gratianum; plane patet, hujus anni ferè principio eam summam dignitatem ipsi collatam esse: fecisse id tamen ipsum Valentinianum, postquam crebris pulsatus febribus vix ex insperato convalescisset, Ammianus ⁴ affirmat, qui Gratianum fuisse ætate adulto proximum ait: imo jam adultum fuisse, Valentinianus ea oratione, quam tunc habuit coram exercitu, palam testatus est.

21. His proxime subdit idem Ammianus de quibusdam injuste jussu imperatoris a magistratu necatis, et a Christianis (ut ait) instar martyrum cultis: « Eminuit, inquit, per id tempus inter alias humilium neees mors Dioclis ex comite largitionum Illyrici, quem ob delicta levia flammis jussit exuri, et Diodori ex agente in rebus, triumque apparitorum potestatis vicarie per Italiam ob id vexatorum atrociter, quod apud eum questus est comes, Diodorum quidem adversus se civiliter implorasse juris auxilium, officiales vero jussu judicis ausos monere proficiscentem, ut responderet ex lege.

« Quorum memoriam apud Mediolanum colentes nunc usque Christiani, locum ubi sepulti sunt, *Ad innocentes* appellant. Dein cum in negotio Maxentii ejusdem Pannonii ab executione a iudice recte maturari præcepta, trium oppidorum ordines mactari jussisset, interpellavit Euphraxius tunc quæstor; et parcius, inquit, agito piissime principum: hos enim, quos interfici tanquam noxios jubes, ut martyres, id est, divinitati acceptos colit religio Christiana. » Iactans Ammianus. At parum tutum est, externo homini res nostras scribenti fidem haud dubiam in omnibus adhibere. Nulla enim in Mediolanensi Ecclesia tradita posteris memoria extat, ut injuste hi ab imperatore damnati, fuerint inter martyres recensiti.

22. De sævitia rursus imperatoris hæc paulo superius Ammianus ⁵: « Et quanquam Valentinianus, homo pro palam ferus, inter imperandi exordia, ad asperitatis opinionem mollioret, impetus truces retinere nonnumquam in potestate animi nitebatur; serpens tamen vitium et dilatatum aliquandiu licentius erupit, ad perniciem plurimorum; quod auxit ira acerbis effervescens. » Nam enim præ se ferret pravorum morum correctorem, ejus quoque ministri sæpe, omni æquitate posthabita, ad summam severitatem jura sævire permiserunt. Nam præter eos, quos gladius vindæ magis reos, quam criminis leviter suspectos, ab Ammiano recensitos abstulit; incredibilibus etiam quæstionibus et credibus exagitati sunt illi, quos adulterii vel stupri causa apparitores præsidium inscripserunt: nec quidem viles tantum personæ, sed nobiles; nec in provinciis solum, sed Romæ; quod idem Ammianus ⁶ deplorat, cum ait: « Nec minus femina quoque calamitatum participes fere similibus. Nam ex hoc quoque sexu peremptæ sunt virgines aliæ, complures adulteriorum flagitiosæ obnoxie, vel stuprorum, inter quas notiores fere Claritas et Flaviana, » etc. Subdit postea de Rufina adulterii rea, Hesyehia matrona, Faustiana et Anepsia, eadem ex causa Romæ morte multatis, vel spontanea nece peremptis.

23. At superavit omnes hos casus sævitia illa adversus christianam feminam Vercellensem exhibita, cum postulata esset rea, sed innocens, criminis adulterii. Rem gestam perpetua dignam memoria luculento stylo S. Hieronymus ⁷ prosecutus est

¹ Antiq. inscrip. in append. pag. 1171, nom. 3. — ² Ead. pag. n. 6. — ³ Socrates lib. 1. c. 10. — ⁴ Ammian. lib. XXVII.

⁵ Ammian. lib. XXVII. — ⁶ Idem lib. XXVIII. — ⁷ Hier. epist. XLIV.

eadem epistola ad Innocentium , in qua de Damasi victoria adversus schismaticos agit ; ut appareat hæc ipsa eodem ferme tempore contigisse. Rem ergo sic aggreditur :

« Igitur Vercellæ Ligurum civitas haud procul a radicibus Alpium sita, olim potens, nunc raro est habitatore semivita. Hanc cum ex more consularis inviseret, oblatam sibi quandam mulierculam una cum adultero (nam hoc crimen maritus impegerat) pœnali carceris horrore circumdedit. Neque multo post cum lividas carnes ungula cruenta pulsaret, et sulcatis lateribus dolor quaereret veritatem; infelicissimum juvenum, volens compendio mortis longos cruciatus vitare, dum in suum mentitur sanguinem, accusavit alienum, solusque omnium miser merito justus est perculti, quia non reliquit innoxia, unde posset negare.

24. « At vero mulier, sexu fortior suo, cum equuleus corpus extenderet, et sordidas fetore carceris manus post tergum vincula colibarent; oculis, quos tantum terror alligare non poterat; suspexit ad cælum; et volutis per ora lacrymis: Tu, inquit, testis es, Domine Jesu, cui occultum nihil est, qui es scrutator renis¹ et cordis: non ideo me negare velle, ne peream; sed ideo mentiri nolle, ne peccem. At tu miser homo, si interire festinas, cur duos interimis innocentes? Equidem et ipsa cupio mori; quod invisum hoc corpus exuere, sed non quasi adultera; præsto jugulum; micantem indrepida excipio mucronem; innocentiam tamen mecum feram. Non moritur quisquis victurus occiditur.

25. « Igitur consularis, pastis cruore luminibus, ut fera, quæ gustatum semel sanguinem semper silit; duplicari tormenta jubet; et saxum dentibus frendens, similem carnifici minatus est pœnam, nisi confiteretur sexus infirmior, quod non poterat robur virile reticere. Succurre, Domine Jesu: ad unum hominem tuum complura sunt inventa supplicia. Crines ligantur ad stipitem; et toto corpore ad equuleum fortius alligato, vicinus pedibus ignis apponitur; utrumque latus carnifex lodit, nec papillis dantur induciæ. Immota mulier manet, et a dolore corporis spiritu separato, dum conscientie bono fruatur, veluit circa se sevire tormenta. Judex crudelis quasi superatus attollitur; illa Deum deprecatur. Solvuntur membra compagibus: illa oculos ad cælum tendit. Quasi de communi scelere alius confitetur; illa pro confitente negat, et periclitans ipsa alium vindicat periclitantem. Una interim vox est: Cæde, ure, lacera: non feci. Si delictis tollitur fides; veniet dies, quæ hoc crimen diligenter discent: habeo judicem meum.

26. « Jam lassus tortor suspirabat in genitum, nec erat novo vulnere locus. Jam victa sævitia corpus, quod taniarum horrebat. Extemplo ira percitus consularis: Quid miramini, inquit, circumstantes, si torqueri mulier mavult, quam perire? Adulterium certe sine duobus committi non potuit; et

esse credibilis reor, noxiam ream negare de seclere, quam innocentem juvenem confiteri. Pari igitur prolata in utrumque sententia damnatos carnifex trahit. Totus ad spectaculum populus effunditur, ut prorsus quasi migrare civitas putaretur: stipatis proruens portis turba densatur. Et quidem miserrimi juvenis ad primum statim ictum amputatur gladio caput, iruncumque in suo sanguine volutatur cadaver. Postquam vero ad feminam ventum est, et flexis in terram poplitibus, super trementem cervicem micans elevatus est gladius, et exertam carnifex dexteram totis viribus concitavit; ad primum corporis tactum stetit mucro lethalis, et leviter perstringens cutem, rasuræ modicæ sanguinem aspergit. Imbellem manum percussor expavit; et victam dexteram, gladio marcescente, miratus, in secundos impetus torquet: languidus rursus in feminam mucro dilabitur, et quasi ferarum eam timeret attingere, circa cervicem torpet innoxiam. Itaque furens et anbelans licitor, paludamento in cervicem rectoro, dum totas expedit vires, fibulam quæ clamidis mordebat oras, in humum excussit, ignarusque rei ensem librat in vulnus. »

27. « En tibi, ait mulier, ex humero aurum ruit: collige multo quasitum labore, ne pereat. Prohi! rogo, quæ est ista securitas? Impendentem non timet mortem; lætatur percussa; carnifex pallet: oculi gladium non videntes, fibulam vident; et ne parum esset quod non formidabat interitum, præstat beneficium sævientis. Jam igitur et tertius ictus sacramentum frustratus erat Trinitatis; jam spiculator exterritus, et non credens ferro mucronem aptabat in jugulum, ut qui secare non poterat, saltem premente manu, corpori conderetur. Omnibus res inaudita sæculis! Ad capulum gladius reflectitur, et velut dominum suum vietus aspiciens, confessus est, se ferire non posse. Huc huc mihi trium exempla puerorum, qui inter frigidus flammarum globos hymnos¹ edidere pro fleibus, circa quorum saraballa sanctæque cesariem innoxium luxit incendium. Huc beati Danielis² revocetur historia, juxta quem adulantibus caudis prædam suam leonum ora timerunt. Nunc Susanna nobilis fide omnium subeat mentibus, quæ iniquo damnata judicio, Spiritu sancto puerum replente, salvata est. Ecce non dispar in utraque misericordia Domini. Illa liberata per judicem, ne iret ad gladium: hæc a judice damnata, absoluta per gladium est.

28. « Tandem ergo ad feminam vindicandam populus armatur: omnis atlas, omnis sexus carnifcem fugat, et cæli in circulum coeunte exclamat. Non credit panem unusquisque, quod videt. Turbatur tali nuntio urbs propinqua, et tota licitorum turba glomeratur. E quibus medius, ad quem damnatorum cura pertinebat, erumpens, et cantem unmundam perfuso pulvere turpans: Quin meum,

¹ Psalm. VII.² Dan. III. — ³ Dan. XIII. XIV.

inquit, o cives pelitis caput? me illi vicarium datis? Si misericordes, si clementes estis, si vultis servare damnatam; innocens certe perire non debeo. Quo fletu vulgi concussus est animus, moestusque se per omnes torpor insinuat, et mirum in modum voluntate mutata, cum pietatis fuisset, quod defenderant; pietatis visum est genus, ut palerentur occidi. Novus igitur enisus, novus percussor apponitur. Stat victima, Christo tantum favente munita: semel percussa concutitur; iterum repetita quassatur; tertio vulnerata prosternitur. O divina potentia sublimanda majestas! quæ prius fuerat quarto percussa nec lesa, ideo post paululum visa est mori, ne pro ea periret innoxius.

29. « Clerici, quibus id officii erat, cruentum linteo cadaver involvunt, et fossam humum lapidibus construentem, ex more tumulum parant. Festinato sol cursu occasum petit, et misericordia Domini celeriori cursu nature nox advenit. Sabito femine palpitat pectus; et oculis querentibus lumen, corpus animatur ad vitam. Jam spirat, jam videt, jam sublevatur et loquitur: jam in illam potest vocem erumpere: Dominus ¹ auxiliator meus; non timebo quid faciat mihi homo. Anus interim quædam, quæ Ecclesiæ sustentabatur opibus, debitum celo spiritum reddidit; et quasi de industria, ordine corrente rerum, vicarium tumulo corpus operitur. Dubia adhuc luce, in hictore diabolus occurrit, querit cadaver occise, sepulcrum sibi monstrari petit: vivere putat, quam mori potuisse miratur. Recens a clericis cæspes ostenditur, et dudum superinjecta humus cum his vocibus ingeritur flagitanti: Erue scilicet ossa jam condita: infer novum sepulcro bellum: et si hoc parum est, avibus ferisque lanianda membra discerpe. Septies percussa debet aliquid plus morte perpeti.

30. « Tali ergo invidia carnificæ confuso, clam Domini mulier refocillatur. Et ne forte creber medicæ ad ecclesiam commæctus suspitionis panderet viam; cum quibusdam virginibus ad secretiorem villulam, secto crine transmittitur. Ibi paulatim, virili habitu veste mutata, in cicatricem vulnus obducitur. Et o vere: jus summum, summa malitia: post tanta miracula adhuc inveniri leges. En quo me gestorum ordo pertraxit. » Hactenus S. Hieronymus, plane detestans severissimi principis per ministros crudeliores sæviente nimium in persequendis delictis ardore, quo innocentes quoque interdum puniri contingeret. Alumna hæc erat femina S. Eusebii ejus civitatis episcopi: quam ad tantam cum innocentia junctam constantiam sanctus presul cum verbis, tum etiam vitæ exemplo firmiter informarat.

31. Hæc omnia cum rescisset S. Damasus Romanæ Ecclesiæ pontifex, admonitus, puto, a clericis ipsius Vercellensis Ecclesiæ, sollicito studio impetranda femina salute apud imperatorem severissimum egit. Testatur id quidem ipse Hierony-

mus in fine ejusdem epistolæ, ubi reddito certiore Innocentio, ad quem scribit, de rebus Mediolani gestis ab Evagrius adversus Auxentium, de Damaso hæc mox subdit: « Romanum episcopum jam pæne factionis laqueis irretitum, et vicisse adversarios, et non nocuisse superatis:

Verum ¹ hæc ipse quidem spatii disclusus iniquis
Prætereo, et alius post me memoranda relinquo.

Præsentis tantum rei fine contentus sum: imperatorem de industria adit, precibus fatigat, merito lenit, sollicitudine promeretur, ut redditam vitæ redderet libertati. » Hactenus Hieronymus de Damaso et muliere ad Innocentium, quem illum ipsum esse putamus ejusdem Hieronymi pernecessarium, in peregrinatione comitem, et in eremo Syriæ contubernalem, ubi et deploravit extinctum, cum ad Rufinum sic de ipso postea scripsit ²: « Innocentium partem animæ meæ repentinus febrium ardor abstraxit. At de his modo satis: jam vero ad reliquas anni hujus res gestas orationem convertamus.

32. *Plaga grandinis et famis.* — Quod autem spectat ad res Orientales, « hoc anno pariter, iisdemque coss., inquit Socrates ³, grandis magnitudine inusitata, lapidibus similis. Constantino poli decidit. Est quidem multis in ore, illam grandinem. Deo irato, quod multi sacerdotes, qui cum Eudoxio communicare recusaverant, essent ab imperatore relegati, dilapsam fuisse. » Hæc ipse. Complures quoque homines eadem grandine necatos esse, S. Hieronymus in Chronico hoc ipso anno quarto horum imperatorum affirmat. Equidem Valentis temporibus diversis cladibus sæpe afflictaus est Oriens: nam præter maris eruptionem, et terræ motus ingentes, quos diximus, alii pariter subsecuti sunt vehementes tremores terre; famæque dira provincias sæpe vexavit; nec Constantinopolis tantum, sed alia quoque provinciæ eadem affectæ sunt clade, ut Cappadocia; cujus rei testis est celebris illa oratio, *De plaga grandinis* inscripta, dictaque coram patre marente a Gregorio Nazianzi: etenim his propemodum diebus, reversus ex eremo prædicationis munus pastoralemque functionem nomine patris obivit: quo etiam sensu pastorem se, et pastorem principem nominat, non ita tamen, quod fuerit episcopus Nazianzenus, vel Sasimorum, sed quod (ut dictum est) apud parentem senem munere pastoris fungeretur, principemque locum in populo publice docendo teneret; ob id, inquam, ibi ait: « Hunc populum mihi compone, » parentem alloquitur, « mihi scilicet alumno disciplinæ tuæ, deinde pastori, immo autem principi quoque pastori. » Licet Nicæta hæc referat ad tempus postquam Sasimorum est creatus episcopus. Quod autem Socrates ait, creditum ex proscriptione episcoporum, ulsente Deo, inmissam plagam grandinis, inficias nemo ierit, ab anno superiori (ut vidimus) ceptam esse Arianorum sub Valente persecutionem,

¹ Psal. CXLVII.

² Aug. IV. Georg. — ³ Hieron. epist. XLII. — ⁴ Socrat. lib. IV. c. 19.

eamque latoribus in annos singulos incrementis auctam: verum ipsam catholicorum episcoporum proserptionem nonnisi post annum sequentem inchoatam esse, suo loco apertius innotescet.

33. At non plaga tantum grandinis hisce temporibus complures Orientis regiones dire vexavit; sed quæ secuta est fames ingens, tum alios, tum præcipue Cappadocæ magnopere exagitavit: cum Cæsareæ Cappadociæ S. Basilii adhuc presbyteri, sed post episcopum primi, enituit in alendis pauperibus magna sollicitudo charitati conjuncta; de qua hæc Gregorius Nazianzenus¹: « Fames grassabatur, et quidem post hominum memoriam atrocissima: læguebat civitas, nec ex ullo loco auxilium afferebatur, nec ulla calamitatis medicina. Nam maritimæ quidem urbes ejusmodi rerum penuriam facile sufferunt, dantes nimirum ea quibus affluunt ac vicissim ea quibus carent a mari accipientes. At nos, qui procul a mari degimus, nec ex iis rebus quibus abundamus, utilitatem ullam capimus; nec ea quibus egemus, ulla arte comparare possumus; ut qui nec ea quæ habemus, exportare; nec ea quibus caremus, importare queamus. Sed in hujusmodi malis nihil gravius atque acerbius, quam crudelitas, cupiditasque inexplebilis eorum qui rei frumentariæ copia circumfluunt. Observant enim temporum difficultates, atque ex annonæ penuria lucrum captant, et ex aliorum calamitatibus messem faciunt; nec illud audientes; eum² qui pauperes commisereatur, Deo fœvori dare; nec rursus illud; eum³ qui frumentum abscondit plebi, execrabilem esse, » etc. At quid tunc Basilium? Subdit Gregorius⁴: « Pavit omnes: et quoniam pacto? Audi:

34. « Apertis enim oratione sua et cohortatione locupletum horreis, facit, quod est in Scriptura⁵: Cibum esurientibus frangit, panibusque pauperes

satiat, alitque eos in fame, atque esurientes animas implet bonis. Quo tandem modo? neque enim ad laudis cumulum hoc parvi momenti est. Nam cum eos quos fames vulneraverat, in unum coegisset, nonnullos etiam spiritum ægre trahentes, viros, feminas, puerulos, senes, omnem ætatem commiseratione dignam, omnia ciborum genera, quibus fames depelli solet, corrogans, atque ollas pulmentariorum, salsique nostratis opsonii, atque ad levandam famem pauperum accommodati, plenas proponens, ac deinde Christi, qui linteo præcinctus discipulorum pedes nequaquam lavare gravabatur⁶, ministerium imitans, simulque puerorum sive conservorum suorum ad eam rem opera utens, corpora pauperum animasque curabat, honorem cum necessario alimento connectens, ac dolorem eorum utrinque leniens. Talis erat novus noster procurator et secundus Joseph, » etc. Hucusque verba Gregorii. Addit vero germanus ejusdem Basilii Gregorius⁷ Nyssenus; tum etiam S. Basilium patrimonium ipsum in pauperes erogasse: « Cum, inquit, fames aliquando gravis, et sæva tam ipsam urbem in qua habitabat, quam omnem urbi subditam regionem affligeret; venditis suis prædiis et possessionibus, atque pecuniis in alimenta conversis; cum etiam rarum esset, ut illi qui valde sibi providissent et instructi essent, ea quæ ad mensam et victum pertinent, sibi conficere et suppeditare possent; ille per omne tempus famis, cum eos qui undique confluissent, tum juventutem totius urbanæ plebis alere perseveravit, adeo ut etiam Judæorum liberos hujus benignitatis et liberalitatis ex æquo participes faceret. Nihil enim prorsus interest, utrum per vas olearum quis, an per aliam aliquam materiam et occasionem divinum mandatum exequatur. » Hæc Nyssenus; atque de his hactenus; sequentis jam anni res aggrediamur.

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Basil. — ² Prov. XIX. — ³ Prov. XI. — ⁴ Greg. Naz. ibid. — ⁵ Isai. LVIII.

⁶ Joan. XIII. — ⁷ Greg. Nyss. orat. in laudem Basilii.

Anno periodi Græco-Romanæ 5860. — Olymp. 286. an. 3. — Secundum Baronium. — Urb. cond. 1120. — Jesu Christi 367.

— Damasi pape 2. — Valentiniani et Valentis 4. Gratiani 1.

1. *Consules.* — Ad num. 1 *Coss. Lupicinus*, et *Jovinus*: prior Orientalis: magister enim equitum in Oriente fuit, ut testatur Ammianus lib. 16, cap. 5, posterior Occidentalis, cujus sæpe meminit Marcellinus lib. 25, 26 et 28.

2. *Liberii PP. obitus.* — A num. 2 ad 7. *Liberii* pape obitus anno antecedenti contigit, quo eum

Hieronymus in Chronico juxta Pontaci editionem consignavit. Præterea *Marcellanus* et *Faustinus* presbyteri luceriani, qui hoc tempore vivere, in præfatione libelli precum ad imperatores Valentinianum, Theodosium et Arcadium, tradunt Liberium humanis rebus exemptum *VIII kalendas Octobris, Gratiano et Dugalaþha coss.*, id est, anno

præcedenti. Eadem die, nempe vicesima quarta Septembris memoratur in Martyrologio Bedæ: in quibusdam vero Martyrologiis, ut in Hieronymo, nomen ejus ad IX kalend. Octobris inscriptum. Quæ ex diversitate intelligimus, *Liberium* die xxiii Septembris demortuum, sequentique sepulture mandatum. Ammianus lib. 27, cap. 3, dicit quidem, sub *Viventii* præfectura, quæ in hunc annum incidit, ortum esse Damasum inter et Ursicinum dissidium pro urbis Romæ episcopatu. Sed *Prætextatus* jam mense Augusto currentis anni eidem successerat, ut liquet ex lege Codicis Theodosiani *De ingratiss liberis*, dat. *XVI kalend. Septemb.*, Prætextato inscripta, ideoque *Viventius* jam anno præcedenti ante mensem Septembrem, quo Liberius obiit, dignitatem illam inierat. Quare dissidium illud quod Ammianus narrat, anno superiori contigit; cum non sit ratio, cur in morte Liberii Marcellino et Faustino fides non adhibeatur.

3. *De rebaptizatione ab hæreticis usurpata.* — Anastasius juxta accuratiorē editionem ab Holstenio curatam, de Constantio imp. ait: « Missa auctoritate per Catulinum agentem in rebus, simul Ursacius et Valens venerunt ad Liberium, qui consensit præceptis Constantii, ut una participatio conveniret communionis cum hæreticis tantum, ut non rebaptizarent, » ubi duo codices Mss. Florentini habent *rebaptizaret*. Ad quæ verba Holstenius notat Arianos tempore Liberii papæ rebaptizasse eos, qui ex Catholicis ad sectam suam veniebant, et Anastasium illum locum descripsisse ex auctiori Chronico veterum Pontificum. Addit Holstenius: « Quando nam autem cœperint rebaptizare Ariani, nondum innotuit, verisimile tamen est eos rebaptizandi morem a Donatistis accepisse, et Donatistas, ne amplius in Africæ angulo latitare dicerentur, ante *Liberii* tempora unionem cum Arianiis iniisse. »

4. *Damasus succedit Liberio.* — Duratio sedis *Liberii* tam in Anastasio, quam in Catalogis corrupte descripta. Sed cum eam inierit anno cccxi, die xxi mensis Junii, sedit annos quatuordecim, menses tres et dies tres emortuali incluso, qui dies tres in Anastasio, et in quibusdam Catalogis nostris, aliisque leguntur. Addit Anastasius, *Liberium* sepul-

tum fuisse *VIII kalend. Maii*, et cessasse episcopatum *diebus septem*. Sed dies ille ad aliquam ejus translationem referendus: in antiquo enim Martyrologio sancti Cyriaci habetur: « IX kal. Octob. Romæ depositio sancti Liberii episcopi. » Ex quibus sequitur *Damasum* natione Hispanum, ut habet Anastasius, ordinatum fuisse Pontificem Rom. die prima Octobris superioris anni, in quam Dominica cadebat, ut in morte ejus constat.

5. *Gratianus Augustus creatur.* — Ad num. 20. Gratianus die IX kal. Septemb. Augustus a Valentiniano patre renuntiatus est. Idacio in Fastis, auctore Chronici Alexandrini, et Socrate lib. 4, cap. 2, festibus; quod *Ambianis* factum testatur Hieronymus in Chronico, et Idacius in Fastis. Natus erat anno trecentesimo quinquagesimo nono, ut produnt auctor Chronici Alex. et Idacius in Fastis, qui tamen in die natali differunt: prior enim X kal. Junius; posterior XII kal. Aug. natum Gratianum scribit.

7. *Pluvia sævæ et famæ magna.* — Ad num. 32 et seqq. Auctor Chronici Alexandrini sub hujus anni consulibus scribit: « His coss. Deus Constantinopoli grandinem sævæam depluit mense Desio, » hoc est, Junio. Idacius in Fastis dicit, id contigisse sub hujus anni consulibus *die IV nonas Julias*: Socrates lib. 4, cap. 2, *VI nonas Julii*. Porro oratio Gregorii Nazianzeni *De plaga grandinis*, quam Baronius hanc in rem citat, a Gregorio Nazianzeno jam episcopo composita, ut Nicetas observat, ideoque alia occasione dicta. Præterea *famæ* quæ Cappadocæas exagitavit, de qua Gregorius a Baronio citatus loquitur, contigit anno cccclxx, ut eo anno videbimus: eo enim *Basilio* adhuc presbyter erat. Sed Baronius, qui Basilium episcopum anno cccclxix renuntiatum credidit, his famem in Cappadocia grassatam scribere coactus est, quod constaret, Basilio adhuc presbytero famem Cappadociam afflxisse, et existimaret, eum anno cccclxix jam episcopum fuisse. Inde enim intulit, famem, quæ anno cccclxx servit, aliam esse ab ea quæ contigerat Basilio adhuc presbytero. Hermanfius in Vita SS. Basilii et Gregorii Nazianzeni lib. 3, cap. 15, Baronium sequitur, et ex una fame duas etiam facit.

DAMASI ANNUS 2. — CHRISTI 368.

---

1. *Ursicini et sociorum expulsio ab Urbe per Prætextatum præfectum.* — Annus sequitur Christi trecentessimus sexagesimus octavus, adscriptus pu-

blicis Fastorum indicibus consulatu secundo duorum Augustorum Valentiniani atque Valentis, quo in Urbana præfectura subrogatur Romæ Prætexta-

tus, de quo sic Ammianus ¹: « Hæc inter Prætextatus prefecturam Urbis sublimius curans, per integritatis multiplices actus et probitatis, quibus ab adolescentiæ rudimentis inclarnit, adeptus est id quod raro contingit, ut cum timeretur, amorem non perderet civium, minis firmari solitum erga iudices formidatos. Cujus auctoritate, justisque veritatis suffragiis, tumultu lenito, quem Christianorum jurgia concitaverant, pulsoque (Ursino) Ursicino, alta quies pari jam proposito civium Romanorum aptissima adolesebat, gloria clari rectoris complura et utilia disponentis ». Hæc Ammianus de Prætextato Urbis prefectura hoc ipso anno post Videntium insignito: quod et complura ad ipsum, iisdem hujus anni consulibus, imperatorum rescripta exploratum reddunt.

2. De expulsiōe vero Ursicini ab Urbe facta a Prætextato (ut ex Ammiano dictum est) mentio habetur in Valentiniāni rescripto ad eundem Prætextatum, quod extat cum aliis in pervetusto codice Vaticano, in quo scriptæ sunt epistolæ complurium Romanorum Pontificum: ita enim rescriptum se habet de restitutione basilicæ a schismaticis occupatæ.

« Imp. Prætextato. Dissensionis auctore sublato, omnis causa discordiæ sopienda est; ne aliqua remanente materia, nihil prosit e medio sustulisse fomitem iurgiorum, Prætextate, parens carissime. Quamobrem præcelsa sublimitas tua, defensoris Ecclesiæ urbis Romæ, sive Damasi sacre legis antistitis petitione perspecta, qua una tantum Ecclesiæ ex Catholice religionis obsequio a dissidentibus adhuc dicitur retentari: quoniam pro publica securitate metuendum est, ne aliquis hinc iterum tumultus oriaturs (quandoquidem non parva sit separationis effigies, in tale aliquid putetur ocellus Damaso), eam jubet aperiri; ut singuli universique cognoscant, quo unitas studio colenda sit, qua omnibus pace vivendum; cum ecclesiis restitutis plenissimam postulet congregationem ubique promissa concordia ». Hæc de reddenda basilica Valentiniānus. De pellendis vero ab Urbe sociis Ursicini, ad eundem quoque Prætextatum sic scripsit:

3. « Ea nobis innata est moderatio, ut publicam disciplinam sine cujusquam calamitate munire cupiamus. Itaque quoniam amaram adversarum occasionibus non favemus Ursicini sociis et ministris, quos præcelsa sublimitas tua propter quietem Urbis æternæ de medio putavit esse tollendos: Roma tantum, cujus tranquillitati studemus, excepta, ubicumque voluerint absque religionis injuria (ut peregrinari potius, quam exulare videantur) proprio liceat jure versari, Prætextate, parens carissime. Neque enim interest nostra, quem habitationis elegantem locum; dummodo incentivis dissensionis ablatis, et firma sit rursus in plebe concordia. Dat. pridie idus Jun. (Jan.) AA. Et coss. » Indulsit et illud quoque postea imperator, ut qui expulsi fuerant, in

Urbem revocarentur, ita tamen, ut si quid tumultus cierent, mulctarentur graviori supplicio: rescriptum autem sic se habet:

4. « Abe (Ave) Prætextate carissime. Nobis licet justa videatur fuisse vindicta, quæ illic tumultuante exercitum factionem sedat, ubi maxime debet esse concordia, scilicet in Ecclesia vel sede, vel causa, quarum rerum utraque modestiam possidet et cultum: tamen nos, omnes qui nuper propter illum tumultum deportatione damnati sunt, et propriæ lenitate naturæ, et ipsius religionis ac legis contemplatione miseramur, Prætextate carissime ac jucundissime. Cunctos igitur, qui sunt ejus sortis et culpæ, præcelsa sublimitas tua nostri auctoritate judicii liberabit. Hanc vero formam tenebit in posterum, ut si iidem pristino statui restituti aliquid spiritus iterum gesserint inquieto, quo tranquillitas reformata turbetur; severissima in eos sententia proferatur. Nullam enim possunt veniam promereri, qui non desinant peccare post veniam ». Hactenus de indulgentia collata schismaticis ad Prætextatum. Quoniam modo autem iidem schismatici, quod non haberent, intra Urbem basilicam, nec communicare vellent cum Damaso, extra menia in suburbiiis conventus agerent, ex quo meruerunt longius ab Urbe relegari, suo loco dicemus: quod enim ea sub Olybrii prefectura sequenti anno contigisse, certum apparet ex rescriptis ab eodem Valentiniāno ad Olybrium datis, in eum annum illa rejicimus.

5. *Clades Moguntina.* — Hoc eodem anno sub eadem prefectura Prætextati contigisse cladem Moguntinæ illatam ab Alemannis, Ammianus ¹ testatur, cum ait: « Sub idem fere tempus, Valentiniāno ad expeditionem caute (ut rebiur) profecto, Alemanni Ragalisraudo nomine, diu præstruens, quod cogitabat, Moguntiacum præsidii vacuum cum expeditis ad latrocinandum latenter irrepit. Et quoniam casu christiani ritus invenit celebrari solemnitate, impædite ejusque modi fortunæ virilem et mulierem sexum cum suppellectile non parva indefensum abduxit ». Hæc ipse. Porro diversa hæc est ab illa clade, cujus S. Hieronymus ² his verbis meminit, cum ad Ageruchiam scribens hujus sæculi funestos casus commemorat, dicens: « Moguntiacum nobilis quondam civilis capta atque subversa est, et in ecclesia multa hominum millia trucidata ». De ea enim suo loco dicendum.

6. *Terræmotus in Oriente, de quo epistolæ Gregorii.* — Sed et Oriens rursus terræmotibus hoc anno in Asia vexatus est, et non sine divino quodam prodigio Nicæa urbs terræ tremore collapsa, in qua fides antea conscripta atque probata mox ob ducum Arianorum persecutionem, nisi Deus reliquisset semen, penitus videri potuisset extincta; ut enim Socrates ³: « Anno proximo, Valentiniāno et Valente secundum coss., quinto idus Octobris, terræmotus in Bithynia factus Nicæam urbem deturbavit ». Re-

¹ Ammian. lib. XXVII. — ² Hieron. epist. XI. — ³ Socrat. lib. IV. cap. 10.

censet eandem cladem Hieronymus in Chronico hoc eodem anno quinto imperatorum, traditque eam funditus eversam. Sed subdit Socrates: « Iste duodecimus annus fuit post ruinam Nicomediae. Paulo post multe partes Germaniae urbis Hellesponti altero terramotu conquassatae ceciderunt. Verum quomvis ista hoc modo evenirent: nihilo magis tamen Eudoxii episcopi Arianorum, et Valentis imperatoris animi ad pietatem, et reclam de religione opinionem commodi fuerunt. Nam crudeliter in eos saeviendi, qui ab ipsis in fide dissentiebant, nullum aliquando linem fecere. Isti terramotus videbantur tumultus in Ecclesia certa fuisse indicia. At quantum complures sacerdotes (ut dixi) erant in exilium ejeti; tamen Basilium et Gregorium soli (quorum ille Caesariae Cappadociae episcopus fuit, hic Nazianzi urbis obscurae et pertenuis Caesariae finitimae) divina providentia propter eximiam pietatem patrii sedibus minime pulsi fuere ». Haec Socrates: at hoc sane tempore neuter eorum erat episcopus: quando autem ambo ad episcopatum honorem fuerint ejeti, inferius suo loco dicturi sumus.

7. Quod vero ad Nicenum terramotum spectat; occasione Caesarii fratris, qui ibi tunc degens magno miraculo divina ope servatus fuit, meminuit illius Gregorius¹ Nazianzenus his verbis: « Jam vero quale miraculum censendum est, quod circa eum contigit, ipsius simul, et parentum pietatis illustrissimum praebens argumentum? In Bithynia versabatur, imperium ab imperatore haud postremum administrans. Quaestoris siquidem munereungebatur, ac thesaurorum curam gerebat. Hoc enim illi majorum dignitatum velut praeludium esse princeps voluit. Cumque Nicariae terramotus ex omni hominum memoria maximus accidisset, totamque ferme civitatem solo aequasset, atque omnes propemodum cives cum urbis elegantia delevisset; solus ex omnibus clari nominis viris, aut cum admodum paucis ex hoc periculo salvus et incolumis evadit: idque modo vix credibili, hoc est, ipsa ruina profectus, ac perexiguas quasdam periculi notas referens; haecenus videlicet, ut timore ad majorem salutem magistro uteretur, atque a rebus fluxis et incertis translata milita, totum se caelesti parti adieceret, sibi que ipsi regiam aulam commutaret. Atque hoc et in animo habebat, et votis omnibus exoptabat, quemadmodum nihil per litteras confirmavit, cum hanc occasionem ad eum admonendum arripissem; quod nec unquam facere destiti, moleste ferens illius indolis praestantiam in vilioribus studiis versari, tanque philosophicam animam in rerum publicarum administratione volutari, ac velut solem nubibus obtineci ». Haec Gregorius; cuius eo argumento tunc ad Caesarium scripta epistola adhuc extat digna Gregorio; quam his attexere, jucundum putamus fore lectori; est autem hujusmodi²:

8. « Ne ipsi quidem timores prudentibus viris inutilis sunt, quin potius mea quidem sententia

valde commodi et salutaris. Nam etsi votis omnibus eos arcemus, venientibus tamen erudimur. Aegra enim et afflicta anima vicina est Deo, ut eximie alicubi loquitur Petrus: atque omnis qui periculum effugit, majori necessitudine eum eo conjungitur, a quo salutem esse consecutus. Proinde non quia calamitatis participes fuimus, aegro animo simus; sed quia e periculo extracti sumus, gratias agamus: nec alios nos Deo inter pericula, et alios post pericula exhibeamus. Verum sive peregre agentes, sive privatam vitam ducentes, sive publica negotia gerentes (sic enim loquendum est, nec praetermittendum), eum sequamur, a quo salutem accepimus, atque ad illius partes nosmet adjungamus, parva et humi repentina parum curantes. Atque historiam quamdam posteris demum tum ad gloriam, tum ad animae utilitatem amplam et praecelaram, quae etiam ipsa utilissimo documento plerisque sit; nimirum periculum securitatis, et calamitatem rebus secundis potiore esse, magisque expellendam: siquidem ante timores mundo addicti eramus, post timores autem Deo nos addiximus. Fortasse graves tibi ac molesti esse videntur, qui de his rebus sapienter ad te scribamus; et sermones nostros non admonitionem, sed ostentationem esse aestimas. Quare de his rebus verborum satis. Nos vero, scias velim prompto animo esse, atque exoptare potissimum quidem tecum esse, ut de salute tua tibi gratulemur, ac de his rebus perfectius disseramus: sin minus, ac certe ut te hic primo quoque tempore reducem videamus, atque una tecum in grati animi significationem festum diem agamus ». Hincque Gregorius ad Caesarium: desiderantur autem Caesarii litterae ad eum redditae, quarum meminuit.

9. *Caesarii obitus et scripta.* — At quid post haec Caesarius? Subdit ipse Gregorius¹: « Verum terramotus quidem vim effugit, morbi vero non item: mortalis siquidem erat ». Quibus plane ostendit, haud multum post spatium temporis interlapsum, Caesarium ex hac vita migrasse; qui dum aegrotaret, bonorum suorum pauperes fecit haeredes; qua quidem re plurimum gavisus idem germanus ejus Gregorius ita ait: « Haeredes ipse habebit, quos maxime conducit, et quos habere voluit, ut dives hinc migraret, omnia secum ferens. O egregiam munificentiam! o eximiam consolationem! o insignem eorum, ad quos haereditas jure devolvebatur, liberalitatem! etc. » Magna profecto haec visa est Dei misericordia erga Caesarium, ut imperatorem jam conversum in arianum, vel morte relinqueret, a quo ob magistratum, quem gerebat, perdifficilis videri poterat esse divulgus. Obiit vero Caesarius in patria, quem idem frater Gregorius egregia oratione laudavit: mortuus est, inquam, apud sanctos parentes, Gregorium episcopum, atque Nonnam, eorumdemque pio funere sepultus. Sed quonam ritu? illo videlicet, quo pii cuncti sepeliri solerent quem

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Caesarii. — ² Idem epist. xvi.

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Caesarii.

et ipse Gregorius sic concinne describit his verbis¹:

10. « At nunc nobis egregius ille Cæsarius servatus est, cinis pretiosus, laudabile cadaver, ac eum multiplici hymnorum cantu deducitur, celebrique pompa ad martyrum sedes effertur, sanctisque parentum manibus honoratur, matre accensas faces gestante, ac pietatem morori subrogante, lacrymis sapientia cedentibus, psalmorum cantu luctum consopiente; ac denique anima recens creata atque a spiritu per baptismum informata dignos honores percipit ». Itac Gregorius, quod Cæsarius haud pridem fuerat sacro initiatus baptismo. Erat ipse Cæsarius (ut idem Gregorius in fine testatur) inter ceteros fratres natu minimus: nam in fine ejusdem funebri orationis, digna apostrophe ad Deum conversus, pro ejus anima preces fundens, hisce verbis perorat:

11. « O Domine omnium et creator, et præcipue hujus figmenti, o Deus tuorum hominum et pater ac moderator, o vitæ necisque jus et potestatem habens, o nostrarum animarum arbiter et benefactor, qui omnia commode, et quemadmodum ipse pro altissima tua sapientia gubernationisque ratione nosti, artificis Verbi tui opera facis atque transmutas; suscipe, quæso, nunc quidem Cæsarium velut primitias quasdam nostræ peregrinationis. Quod si minorem natu primum; tuis consiliis, quibus omnia reguntur, acquiescimus ». Itac Gregorius: quæ hic descripsisse volumus, ut saltem hoc tam digno exemplo (licet innumera alia suppetant) quæ Christiani solerent persolvere extrema defunctis, satis cunctis fieret exploratum. Porro adeo felix existit exitus Cæsarii, ut dies obitus ejus, idemque natalis ad vitam æternam, dedicaretur publicis Ecclesiæ monumentis, atque adscriberetur Martyrologio cum aliis Sanctis anniversaria memoria celebrandus: cujus animam jam cælestibus gaudiis locupletatam (ut ipse testatur²) Gregorius sæpe per visum aspexit.

Extant ejusdem Cæsarii piæ eruditeque lucubrationes, nempe de Anima dialogi. Varia insuper eum scripsisse opera, et potissimum contra Græcos, auctor est Suidas. Cum autem post ejus obitum bona ipsius ab hostibus (ut ait Gregorius) puto fiscalibus aragonibus, iisdemque arianis diriperentur; ut his occurreret Sophronius præfectus, datis ea de re ad eum litteris, Gregorius interessit³; extant ipsæ, quibus de rerum humanarum volubili statu egregie philosophatur, pluraque habet de Cæsarii præclaris meritis. Mentio est hujus Sophronii apud Ammianum⁴, atque ex notario creatum esse præfectum urbis Constantinopolis.

12. In *Parmenianum pseudoepiscopum Carthaginensem insurgit Optatus episcopus Milevitanus*. — Ille tempore defuncto Donato pseudoepiscopo Carthaginensi partis schismaticorum, imo capite Donalistarum, subrogatus est in ejus locum ab

iisdem factiosis Parmenianus ejusdem sectæ tenacissimus custos atque defensor; qui mox ut cathedram illam pestilentiaë naclus est, stylum acuit adversus Catholicos, scripta edens conferta mendaciis, quibus si non alii, simpliciores saltem decipi potuissent: quod cum sensissent catholici in Africa episcopi, ad ejus confutanda deliramenta, cavendasque ex verborum lepore præstigias, provocaverunt hominem ad publicum episcoporum conventum, ubi cuncta ab eo scripta possent accurate examinari; sed cum ipse et alii sibi subjecti execrandæ dissentionis antistites id facere penitus recusarent, respuerentque Catholicos, quasi indignos ipsorum consortii, quod illos immundos, communicationeque lapsorum labefactatos, se ipsos vero sanctos prædicarent ac mundos; necesse fuit litteris saltem publice causam agere, ne veritas defensa, mendaciorum nubibus tecta et obscurata, apud mutantes animos in discrimen adducta, periclitari aliquo modo posset.

13. Præstitit id egregie Optatus episcopus Milevi in Numidia, vir quidem cum eruditione clarus, tum spectata vitæ morum integritate sanctissimus; qui zelo pietatis incensus, fortis defensor veritatis, unus in omnem illam schismaticorum phalangem infrepidus prodiit; scripsitque ad eundem Parmenianum primarium ipsorum antistitem septem libros, ejus scriptis adversarios; quibus non solum mendacia illa ventosa hominis vesani, certis firmisque redargueret argumentis; sed diversa ac plane contraria dictione fastum et arrogantiam protervi hominis, nonnisi contumelias stylo vomentis, deprimeret, deliniretque animum procacia tumidum, atque si liceret, charitate in eum introduceret veritatem: fratrem enim cum Optatus suis scriptis frequenter appellat, a quo peccator, legis transgressor, immundus foris extra Ecclesiam vagans, exul, ac denique paganus una cum Catholicis omnibus ipse nominatus fuisset: fratrem, inquam, eum Optatus dicit ex consortio sacramenti, quod uno baptismo ab una progenitrice Christiana religione geniti essent.

14. At antequam hac de re orationem longius protrahamus, temporis ratio ex more firmanda est; ut ea stabilita, cætera quæ dicenda erunt, inconcussa cohaereant veritati. Auctor est S. Hieronymus⁵, Optatum sub Valentiniano et Valente principibus scripsisse adversus partis Donatianaë calumniam libros sex (alias septem) quibus ostenderet crimen Donatianorum in nos falso intorqueri. Sed quot potissimum anno horum imperii ipse scripserit, cum nec ipse, nec alius dicat; cur in hunc potius annum, nempe postquam Damasus sedere coepit, rejecerimus, ratio postulat ut aperiamus. Sane quidem, si habenda ratio est Optati testificationis id ipsum bis affirmantis; ad hæc ipsa tempora ea scriptio referenda est; cum a tempore Diocletiani persecutionis in Africa sub Anulino proconsule Carthaginis, et Floro in Numidia, usque ad tempus quo ea scribebat, numeret annos sexaginta, et quod excur-

¹ Greg. Naz. oral. in laudem Cæsarii. — ² Idem ibid. — ³ Idem epist. XVIII. — ⁴ Ammian. lib. XXVI.

⁵ Hieron. de Script. Eccles. in Optat.

rit : ait enim primo¹ : « Firme ante annos sexaginta, et quod excurrit, per totam African persecutionis est devagata tempestas, quæ alios fecit martyres, alios confessores, nonnullos funesta prostravit in morte, etc. » Et post multa² : « Alia persecutio, quæ fuit sub Diocletiano et Maximiano : quo tempore fuerunt et impii iudices, bellum christiano nomini inferentes ; ex quibus in provincia proconsulari ante annos sexaginta , et quod excurrit, fuerat Am-
linus, in Numidia Florus ». Porro secundum chronologiam ab ipso Optato præscriptam, et ea quæ dicta sunt de his suo loco superius, cum constet ea contigisse anno Domini trecentesimo secundo ac tertio, additis his illis sexaginta annis, quod intercedit temporis usque ad illud tempus Optati : dicendum profecto esset, ipsum elucubrasse commentarium illum anno Christi trecentesimo sexagesimo.

15. Sed quod adijcitur, *Et quod excurrit* : hæc ipsa verba illi addita quoniam sint sensu accipienda, pervestigandum accuratius est. Usi sunt et dicendi locutione S. Augustinus³, antea vero Paulus jureconsultus, et si qui alii ; quod illud importat, quod alii frequenter dicere consueverunt, *eo amplius* ; non autem quod dici solet, *plus minusve, vel circiter* : nam illud, *quod excurrit* majorem semper notato significat numerum. Sed quousque eidem, *quod excurrit* habentæ laxandæ sunt, ut currat? puto usque ad sequentem decadem posse terminum prorogari : quod enim ea verba non nisi numero denario simplici, vel per decades multiplicato, invenimus apponi consuevisse ; inducimur, ut dicamus, illud, *annos sexaginta, et quod excurrit*, usque tantum ad septuagesimum exclusive extendi potuisse ; ac proinde quod Optatus ait, a persecutione Diocletiani, qua codices quæsiti sunt ad comburendum, annos numerari sexaginta et quod excurrit, nihil prohiberi, quin illis verbis possit præsertim annus includi, qui est quintus post sexagesimum a notata superius Diocletiani persecutione.

16. Quod autem ad hunc usque annum notatum tempus illud incertum excurrisse sinamus ; illud nos facile persuasit, quod idem Optatus⁴ cum texit successione Romanorum Pontificum, Damasi meminit post Liberium succedentis. Quod vero Siricius quoque post Damasum ponitur, additus creditur a librario, qui Siricii tempore librum excripsit : nam nequaquam tempus sedis Siricii Optatum attingisse, omnes asque consentiunt : neque enim sibi coherere (quod testatur S. Hieronymus) Optatum scripsisse sub imp. Valentino et Valente, eodemque tempore sedisse Siricium ; cum præsertim Augustinus de Optato agens, nequaquam ut sui temporis hominis, sed antiquioris meminisse videatur : quamobrem vix Damasi prima tempora attingisse putatur, neque diu suis scriptis supervivisse. Consentit quidem etiam Balduinus, vir sane diser-

tus, ipso initio sedis Damasi Optatum scripsisse ; sed fallitur, dum ingressum Damasi ponit anno Domini trecentesimo septuagesimo, quem anno superiori sedere cepisse, perspicue demonstravimus : quamobrem hoc ipso anno, quo primus absolvitur sedis Damasi et secundus inchoatur, ipso quoque consentiente, Optatum scripsisse dicimus. His jam de tempore elucidatis, superest ut de causa tractemus.

17. Cum igitur (ut dictum est) Donatistæ, ipseque Parmenianus eorum primarius antistes congregari cum Ecclesiæ Catholicæ episcopis dedignarentur ; Optato necessario incubuit, ut veritatis defensionem scripto perageret : contestatur enim hoc ipse suæ lucubrationis exordio, cum post pauca ista præfatur¹ : « Omnes quidem », Donatistæ scilicet, « per singula loca maledicis vocibus perstreperunt ; sed unum quidem vix invenimus, cum quo per litteras hoc modo loquamur, Parmenianum scilicet fratrem nostrum : si tamen se a nobis vel hoc nomine nuncupari permittit. Et quia collegium episcopale noluit nobiscum habere commune ; non sint collegæ, si nolunt ; tamen, ut supra diximus, fratres sunt. Frater meus igitur Parmenianus ne ventose ac nude, ut cæteri, loqueretur, quicquid sentire potuit, non solum dixit, sed etiam in scriptura digressit. Cujus dictis, cum responderet veritate cogente compellimur, erit inter nos absentes quoquo modo collatio. Eo modo et satisfiet desiderii aliquorum : nam a multis desideratum est, ut ad eruendam veritatem, ab aliquibus defensoribus partium conflictus haberetur, et fieri potuit. Sed quoniam et accessum prohibent et aditus intercludunt, et concessum vitant, et colloquium denegant ; vel tecum mihi, frater Parmeniane, sit isto modo collatio. Et quia tractatus tuos, quos in manibus et in ore multorum esse voluisti, non aspernatus sum neque contempsi, sed omnia a te dicta patienter audivi : audias et tu humilitatis nostræ responsa ». Hæc Optatus.

18. Quid autem tractatibus ille suis Parmenianus probare natus fuerit, idem Optatus hæc subdens declarat his verbis : « Ego intelligo, et tu non negas, et quivis sapiens pervidet, te nulla alia ratione, tam prolixè tractasse, nisi ut Ecclesiam Catholicam tuis tractatibus indigne pulsares. Sed ut intelligi datur, aliud habet animus, aliud sonat sermo ; denique omnia te video divise contra Catholicam, imo multa pro Catholica, cum catholicus non sis, etc. » Hæc ideo, quod Donatistæ, ne arguerentur esse schismatici, Catholicam Ecclesiam penes se esse tantum, probare niterentur ; qui vero ab illis separati essent, extra Ecclesiam Catholicam vagari dicebant ; hocque probare scriptis suis Parmenianus adhibebatur, in parte Donati esse Catholicam, reliquas vero omnes toto orbe terrarum diffusas Ecclesias esse schismaticas ; cum illud inter hæc, quod est verum, astrueret, Ecclesiam Catholicam non nisi

¹ Optat. lib. 1. — ² Idem lib. III. — ³ August. de bapt. c. 7. Not. Balduin. in notat. ad Optat. — ⁴ Optat. lib. II.

¹ Optat. lib. 1.

unam esse posse. Quamobrem in eo potissimum totius questionis videbatur cardo revolvi, ut certis notis consignaretur, distinctis differentiis definiretur, atque expressis proprietatibus monstraretur, quæ vere esset Ecclesia Catholica, ut sic apud quos esset, pariter intelligi posset.

19. Nobilis sane fuit hæc tractatio argumenti, quam et Oplatus digne quidem est prosecutus; ad quem provocandi essent omnes hæretici, illos dico, quibus inest aliqua veritatem indagandi voluntas, nec obstinato animo, per quam semel ingressi sunt erroris viam, obfirmato vultu securi perecurrunt. Videas enim Oplatum more majorum asseveranter definire ¹, a Catholico nomine eos prorsus excludi, quibus cum Romana Ecclesia non communicat, eosque tantum eo nomine legitime gloriari, quibus Romanus episcopus conjungitur commercio formaturum. Porro quod et illud etiam adversariorum affirmatione certum haberetur: ubi non esset Catholica, nec ibi inesse posse veritatem; et contra: ubi probaretur Catholica Ecclesia esse, inibi reperiri necessario veritatem; Oplatus hæc in fine contra Parmenianum ²: « Si ita est, quæ apud vos veritas inveniri potest, cui Catholica videtur obistere? Aut quod apud nos esse mendacium, poteris approbare, in una communione esse cum toto orbe terrarum? Numquid poteris approbare mendacium, symbolum verum et unicum retinere et defendere? Numquid poteris approbare mendacium, cathedram Petri, et claves regni cælorum a Christo concessa, ubi est nostra societas? » Hæc et alia ipse; at de his pluribus superius actum est.

20. *Ticonius donatista adversatur Parmeniano.* — Cæterum non Oplatus tantum Parmenianum ita delirantem redarguit, sed et ipsius communionis Donatistarum prudentior impugnavit. Exhorrescebant plane aures blasphemiam illam audire, Catholicam Christi Ecclesiam toto orbe diffusam jam penitus perisse; et in Africa tantum, nec apud omnes, sed eos solum qui essent partis Donati, tanquam arcam Noe, diluvio perente orbe, integram esse relictam. Ticonius, inquam, adversatur Parmeniano, sectæ suæ, quam profitebatur, episcopo, illud scriptis confirmavit atque defendit, Catholicam Dei Ecclesiam nequaquam coartari angustis terminis partis Donatistarum, sed longe lateque per orbem christianum ubique perseverare diffusam, nec posse peccatis hominum tolli, evacuâque ex humanis excessibus Dei promissiones. Hæc ita sentientem Ticonium Parmenianus admonuit, scriptaque ad eum epistola, cum nihilominus in eadem sententia permaneret, eundem anathemate percussit. Testatur id quidem S. Augustinus ³ his verbis:

21. « Ticonius enim omnium sanctorum paginarum vocibus circumfusis evigilavit, et vidit Ecclesiam Dei toto orbe diffusam, sicut de illa tanto ante

per corda et ora sanctorum prævisum atque prædictum est. Quo præcepto, suscepti adversus ipsos suos demonstrare et asserere, nullius hominis quamvis sceleratum et immane peccatum præscribere promissis Dei; nec id agere quorumbet intra Ecclesiam constitutorum quamlibet impietatem, ut fides Dei de Ecclesia futura et diffundenda usque ad terminos orbis terræ, quæ in promissis Patrum retenta et nunc exhibita est, evacuaretur. Hoc ergo Ticonius cum vehementer copioseque disserteret, et ora contradicentium multis et magnis ac manifestis sanctarum Scripturarum testimoniis oppilaret; non vidit quod consequenter videndum fuit, illos viderelicet in Africa Christianos pertinere ad Ecclesiam toto orbe diffusam, qui utique non istis ab eisdem orbis communionem atque unitatem se junctis, sed ipsi orbi terrarum per communionem connecterentur. Parmenianus autem cæterique Donatistæ viderunt hoc esse consequens, et maluerunt suscipere obstinatissimum animum adversus apertissimam veritatem quam Ticonius assererat, quam ea concessa superari ab Africanis Ecclesiis, quæ illius unitatis, quam Ticonius assererat, communionem gauderent, unde se isti separassent. Et Parmenianus quidem primo eum per epistolam, velut corrigendum putavit; postea vero ex Concilio eorum perhibet damnatum ». Hæc Augustinus, apud quem est de eodem Ticonio crebrior mentio, ut cum in commentariis de Doctrina christiana de eodem sic ait ⁴:

22. « Ticonius quidam, qui contra Donatistas invectissime scripsit, cum fuerit Donatista; et illic invenitur absurdissimi cordis, ubi eos non omni ex parte relinquere voluit; fecit librum quem regularum vocavit, quia in eo quasdam septem regulas executus est, quibus quasi clavibus divinarum Scripturarum aperirentur occulta ». Hæc ipse, qui eas singulas numerat. Cæterum quod ad scripta Ticonii spectat; recenset omnia Genadius, de eo sic scribens ⁵: « Ticonius, natione Afer, in divinis litteris eruditus juxta Iuliorum sufficienter, et in secularibus non ignarus, fuit in ecclesiasticis quoque negotiis studiosus. Scripsit de bello intestino libros tres, et expositiones diversarum cansarum, in quibus ob suorum defensionem antiquorum meminit Synodorum; e quibus omnibus agnoscitur donatianæ partis fuisse. Quod ad hæc Synodos pertinet; erant antiqui illi conventus ab iisdem Donatistis celebrati, quos Ticonius adversus Parmenianum addoxit in medium, ut ex illis convinceret, ipsum ac cæteros Donatistas a præcis ejusdem communionis episcopis deviasse. Fidem facit horum omnium Augustinus ⁶, cum ad Vincendum scribens hæc ait: « Scribit enim ille Ticonius, homo (ut dixi) vestrae communionis, a ducentis et septuaginta episcopis vestris Concilium Carthagini celebratum. In quo Concilio per septuaginta et quinque dies, postpositis omnibus præteritis, limatum esse sententiam atque decretam, ut

¹ Oplat. lib. II. — ² Idem lib. VII. — ³ Aug. contra Parmen. lib. I. cap. I.

⁴ Aug. de Doctr. Christ. lib. III. c. 30. — ⁵ Genm. de Vir. illustr. c. 18. — ⁶ Aug. ad Vinc. epist. XLVIII.

Traditoribus immensi criminis reis, si baptizari nolent, pro integris communicaretur; Deuterium etiam Macrinensem episcopum communionis vestrae dicit, Traditorum plebem congregatam Ecclesiae miscuisse, et secundum statuta illius Concilii a ducentis et septuaginta episcopis vestris facti, fecisse cum Traditoribus unitatem; eique Deuterio post hoc factum jugiter communicasse Donatum; nec solum huic Deuterio, sed etiam universis Maurorum episcopis per quadraginta annos, quos dicit usque ad persecutionem per Macarium factam Traditoribus sine baptismo communicasse. Sed dicis: Quis est iste Ticonius? Ille est Ticonius, quem Parmenianus rescribendo compeccit, et eum deterret, ne alia scribat, non tamen refellit ea ipsa quae scribit». Haec Augustinus; ex quibus assertione Ticonii illud expressum habetur, rebaptizationem a Donatistis a temporibus Macarianis, nempe sub Constante imperatore inductam fuisse. Sed ad ceptam a Gennadio de Iubrationibus Ticonii narrationem redeamus.

23. « Composuit, inquit, et regulas ad investigandam et inveniendam intelligentiam Scripturarum, octo, alias septem, quas in uno volumine conclusit. Exposuit et Apocalypsim Joannis ex integro, nihil in ea carnale, sed totum intelligens spirituale. In qua expositione dixit, angelicam stationem corpus esse: mille quoque annorum regni in terra justorum post resurrectionem futuri suspensionem tulit; neque duas in carne mortuorum resurrectiones futuras, unam justorum, et aliam injustorum; sed unam et semel omnium, in qua resurgerent etiam abortivi reformati, ne quid humani generis deformatum animatae substantiae intereat, ostendit. Distinctionem sane duarum resurrectionum ita facit. Primam, quam justorum Apocalypsis dicit, credimus modo in Ecclesiae incremento agi, ubi iustificati per fidem, a morticiniis peccatorum suorum per baptismum ad vitae aeternae stipendium suscitantur; secundam vero generaliter omnis hominum carnis. Floruit hic vir aetate, qua jam memoratus Ruffinus, Theodosio et filio ejus regnanti-

bis». Haec Gennadius. Sed plane mea sententia errat, dum putat Ticonium aequalem fuisse Ruffini: nam constat eum vixisse Parmeniani temporibus, qui Donatarum agebat episcopum. Quod si velimus diutius post haec supervivisse; illud asserendum est, Ticonium senem, juvenem vero extitisse Ruffinum.

24. At non Optatus tantum atque Ticonius scripta Parmeniani impugnaverunt, sed multum post temporis id feliciter praestitit Augustinus, qui adversus illam potissimum epistolam, quam ipse contra Ticonium scripserat, tribus agens libris eam refellit. Quae autem post haec Parmenianus contra Catholicam in Africa Ecclesiam egerit, et quae consecuta sint inter ipsos Donatistas conflata dissidia, suo loco dicturi sumus. Quod modo reliquum est de Optato episcopo Milevitano, cujus occasione ad haec de Ticonio et Augustino digressi sumus; magna ipse apud posteros Africanos catholicos veneratione viguit; etenim sanctus Augustinus digno praeconio eum nominat¹, atque inter praecelarios ecclesiasticos tractatores adnumerat². Fulgentius eundem cum sanctum appellat, ejus in exponendo sensum Pauli interpretationem commendat³. Porro ejus memoria relata in tabulas ecclesiasticas pridie nonas Junii, publica lectione fit in Ecclesia annis singulis redi-viva⁴. Caeterum ab hoc, de quo agimus, longe discreti sunt Oplati illi, qui hoc eodem saeculo vixisse reperiuntur, nempe Optatus donatista, qui interfuit Concilio Cirtensi, alius item donatista in Concilio Bagajensi, vel ille nefandus Oplatus Gildonianus, de quibus inferius mentio erit. Porro status Africanae Ecclesiae in deterius dilabebatur, impiis Donatistis non scriptis tantum, sed vi grassantibus, armatis nimirum (quod dictum est superius) ad omnium terrorem Circumcellionibus. Sed de his alias pluribus.

¹ Aug. contra Parm. lib. 1. c. 3. — ² Idem de Doctr. Christ. lib. 11. c. 40. — ³ Fulg. ad Nomin. lib. 11. — ⁴ Martyrol. Rom. die 4 Junii.

Anno periodi Graeco-Romanæ 5861. — Olymp. 286, an. 4. — Urb. cond. 1121. — Jesu Christi 368.

— Damasi papa: 3. — Valentiniani et Valentia 5. Gratiani 2.

1. *Consules. Quinquennialia Valentis Aug.* — Ad num. 4. Coss. *Valentinianus Aug. II, et Valens Aug. II.* Ille in Occidente, hic in Oriente; ille juxta tertiam regulam, hic juxta secundam. Titulus enim graecus Orationis 8, Themistii in Valentis quinquen-

nalibus dicta, quem e tenebris eruit Harduinus in nova editione operum Themistii, ea quinquennialia *Marcionopoli* habita docet. Hoc vero anno Valentinum Marcionopoli fuisse testantur variae leges Codicis Theodosiani, et Ammianus lib. 27. Anno

ccclxx, lertium consulatum imperatores gessere; sed cum eo anno *Valens* Marcionopoli non fuerit, *Valentinianum* sua in eum quinquennialia distulisse existimandum.

2. *Privilegia clericorum confirmata.* — Data hoc anno a *Valentiniano* Seniore lex 18 Codicis Theodosiani *De episcopis* a Baronio in Annalibus ommissa, qua privilegia clericorum catholicorum per Africam proconsularem nominatim restituit *Valentinianus*, que videlicet his Constantius imperator ultimo vitæ suæ tempore concesserat: a *Juliano* vero Apostata, et sub eo, clericis adempta fuerant: sub quo videlicet Paganorum animi adversus sanctissimam legem quibusdam depravationibus fuerant irritati. Legendus *Gothofredus* in hujus legis commentario.

3. *Accurata series episcoporum Carthaginiensium donatistarum.* — Ad num. 12 et seqq. Longe ante hunc annum mortem Donati episcopi Carthaginensis Donatistarum contigisse oportet. Nam in sermone secundo sancti Augustini *De pace et charitate* recitato ante collationem Donatistarum anno ccccx habita, quem post obitum Baronii *Sirmondus* edidit, et *Baluzius* in nova sua *Collectione Conciliorum* pag. 1426, contulit cum veteri Ms. bibliothecæ Colbertinæ, legitur: « Et tamen adhuc post apostolicas voces, post Ecclesiæ declarationem, et toto mundo dilatationem dicitur mihi: Non dimitto Donatum, non dimitto nescio quem *Caium*, *Lucium* et *Parmenianum* ». Quo ex *Augustino* loco discimus, quatuor priores episcopos Carthaginenses Donatistarum post Majorinum schismatis auctorem, fuisse *Donatum*, *Caium*, *Lucium* et *Parmenianum*; huncque non Donato, ut putavit *Baronius*, sed *Lucio* successisse. *Parmenianum* excepit *Primitianus* anno circiter ccccx, cum insequenti *Maximianiste* eam ordinationem damnantes *Maximianum* diaconum episcopum sibi constituerint. Illud enim schisma non diu post *Parmeniani* mortem conflatum fuisse ex *Concilio Carthaginensi* et *Carbasussitano*, de quibus infra, satis intelligitur.

4. *Bellum Gothicum.* — Est hic annus secundus belli *Gothici* a *Valente* suscepti: quid eo peractum docet *Ammianus* lib. 27, cap. 5, ubi ait, *Valentem Marcionopoli* in hiberna discessisse.

5. *Status virginum vestalium hoc tempore.* — Data hoc anno a *Valentiniano* Seniore lex 8, Cod. Theod. *De medicis et professoribus ad Prætextatum*

P. U., ex qua liquet, virgines vestales hoc tempore medicos peculiâres habuisse, et inter labentis Romæ superstitionis rudera summam adhuc eisdem vestalibus religionem stetisse; quod non tantum ex hac lege a *Baronio* non memorata deducitur; verum etiam ex aliis monumentis. I. *Vetus orbis descriptio* sub *Constantio* et *Constante* imp. viginti ferme annis ante hanc legem conscripta, inter ea quibus Romam celebrat: « Sunt autem, inquit, in ipsa Roma et virgines septem ingenuæ et clarissimæ, quæ sacra deorum pro salute civitatis secundum antiquorum morem perficiunt, et vocantur virgines Vestæ ». II. *Symmachus* in *Relatione* sua ait, « Constantium sacrarum virginum privilegiis nihil detraxisse, decrevisseque nobilibus sacerdotia, Romanis caeremoniis non negavisse impensas ». III. *Valentinianus Senior* hujus legis auctor virginibus vestalibus sua jura reliquit; quod *Symmachus* testatur in laudata *Relatione*. IV. *Gratianus* vestalibus virginibus subsidia vetera, prærogativam, agros detraxit, prædiâque hæreditate quasita, et annonam seu victum, quæ de publico et *populiannonis* præbebantur. Quæ omnia senatus a *Gratiano* petiverat: verum exclusa ejus petitio, et legatis audientia denegata: que omnia tradit *Symmachus* in dicta *Relatione*. V. Sub *Valentiniano Jun.* senatus iterum per *Symmachum P. U.* anno cclclxxxiv, repetiit, cujus est quoque in finem famosa illa *Relatio ad Valentinianum Jun.* Verum (quod *Ambrosius* testatur epist. ad imp. *Eugenium*) ei nec quicquam detulit. VI. Neque *Theodosius* anno cclclxxxviii vel cclclxxxix, quod et ipsum testatur citata epist. ad *Eugenium*. VII. Neque rursus idem *Valentinianus Junior*, cum iterum legati missa ad eum fuisset intra *Galliam* anno cccxcii, ut habetur in eadem epist. et memorat *Paulinus* in *Vita Ambrosii*. VIII. Tandem, cum ab *Eugenio* in primordiis imperii eodem anno cccxcii, hoc ipsum legati postulassent, ut annonas templi (perinde ac vestalibus) restitueret, non fecit; cum iterum alii postulassent, renisus est: tandem ea donavit quibusdam præcælentibus in Republica gentilis observantæ viris id petentibus; in quod invchitur *Ambrosius* in dicta epist., de quo et *Paulinus* in *Vita S. Ambrosii*. Quæ de virginibus vestalibus hæc tempestate Romæ ad historiæ ecclesiasticæ illustrationem collegit *Gothofredus* in commentario laudate legis.

DAMASI ANNUS 3. — CHRISTI 369.

1. *Ad coercendam Ursicini factionem pluries rescribit Valentinianus.* — Trecentesimo sexagesimo nono Christi anno, Valentiniano nobili puero et Aurelio Victore coss., Olybrius præfecturam Urbanam gessit; sub quo Romæ et in suburbiiis denuo schismatici tumultuantes repressi sunt tum per eundem Olybrium, tum etiam per Aginatium ejus vicarium, favente in omnibus justæ causæ Damasi Valentiniano imperatore, cujus ea de re extant rescripta hoc anno data tam ad eundem Olybrium, quam etiam ad Aginatium, quæ ex codice Vaticano superius citato redemus. Sed primum ne ambiguitas aliqua oriatur, de ejusdem Olybrii tempore præfecturæ; sub memoratis quidem consulis eam accidisse, complura ejusdem imperatoris citata ¹ in margine rescripta significant.

2. Eo usque proruperant Ursicini partis Romæ schismatici, ut compressi licet manu militari, atque etiam basilica (quod dictum est) quam occupant, spoliati fuissent, reddita illa Damaso, nequaquam acquieverint; sed obduratis animis abhorrentes penitus communicare cum legitimo Urbis antistite; novum illud parant consilium, a mente admodum obdurata suggestum; nempe, quod præfectis prohibentibus, intra Urbem conventus agere non liceret; in suburbiiis, in cryptis arenariis, aliisve privatorum locis ecclesiam congregarunt, in qua insano conatu cathedram contra cathedram erexerunt, ubi Ursicinum venerabantur pontificem, quem accensis studiis vulgus adeo obstinate lovebat. Sed cum hæc pro maxima impietate execranda omnibus haberentur, intoleranda quoque sunt visa; etenim quæ gerebantur in suburbiiis, ab iisdem schismaticis intra mœnia jactanter et insolenter ostentabantur, atque arrogantè prædicabantur, unde et fomites rixarum ministrabantur. De quibus omnibus Valentinianus imperator ad Olybrium præfectum ita rescripsit ²:

3. « Tu quidem, sicut proximis litteris indicasti, enixissimo studio præstare voluisti, ut nulla in urbe Roma posset esse discordia, Christianorumque populus profunda in otio securitate gauderet. Sed quantum Aginatii clarissimi viri vicariæ præfecturæ

scripta testata sunt; adhuc aliquanto placata misceri delectat; extramuraneisque conventibus frequens strepitus excitatur, Olybri, parens carissime Augustorum. Quamobrem egregia sublimitas tua, ipsius auctoritate præceptionis, et patriæ præset et legi (et) ut populo dissentienti nulla intra vicesimum lapidem vel religio ad coeundum possit esse, vel copia, ut si cessare non vult, migret (ut jussum est) insana collectio. Ita demum etiam tumultuantibus cunctis longe proculque submotis, certa pax plebi in ævum esse tribuatur ». Hactenus imperatoris rescriptum ad Olybrium. Sed et ad Aginatium vicarium ita rescripsit:

4. « Omnem his dissensionibus occasionem, quæ (ut prudentia tua scripsit) sacratissimam Urbem Christianorum populo fluctuante confundunt, auferre cupientes; jubemus his litteris, ut ab his, quos juvat turbulenta se junctio, nullus intra vicesimum lapidem conventus habeatur, Aginati carissime et jucundissime. Itaque spectata severitas tua admodum salutare præceptum, et quod nullum interpretationibus locum ex aliquo relinquatur ambiguo, his animis exequatur, quos pacis tranquillitatisque recuperandæ et judex debet et civis. Habes et Urbanæ ad hoc auxilium præfecturæ. Nam et Olybrium, clarissimum et illustrem virum, pari serenitas nostra concitavit arbitrio in factiosorum impios cœtus; ut termino, qui evidenter est limitatus, excluderet, quo nec in vicino quidem exoriretur vel motus, qui in Urbe non esset. Et facile prestabitis duo, quod singuli prestare possitis ». Hinc usque Valentinianus ad Aginatium; quem vicariæ præfecturam functum esse apud Olybrium Urbis præfectum, etiam Ammianus ³ affirmat, cum de eo sic ait: « Quod Aginatius indignissime ferens, dolensque in examinandis causis Maximinum ab Olybrio sibi prælatum, cum esset ipse vicarius Romæ familiari sermone docuit Probum occulte, etc. » Erat autem hic Probus summam omnium regens potestatem nempe præfecturam prætorii. Quo modo vero idem Aginatius dolo arteque Maximini primum annonæ, inde vero prætorii præfecti, capite truncari sit jussus, idem Ammianus narrat,

¹ L. 1. de fructib. et lit. expen. C. Theod. lib. vi. de fide test. C. Theod. lib. III. de navicular. C. Theod. lib. XIII. de ep. C. Theod. — ² Extat in Cod. Vaticano, ubi sunt epist. ant. Rom. l'ont.

³ Ammian. lib. XXVIII.

rem gestam pluribus prosecutus. At in codice Vaticano, ex quo omnia citata superius in hac causa Valentiniani rescripta deproptimus, aliud rursus ad Olybrium datum habetur in hæc verba rescriptum, quo declaratur, ab eodem cohibitos esse schismaticos.

5. « Iidem AAA. ad Olybrium præfectum Urbis. Cum nihil possit esse jucundius, vel abundantia, vel quiete, ac summa felicitas sit, quoties duo ista junguntur; proculdubio sublimitas tua prospicit, quam gratæ nobis litteræ tuæ fuerint; cum et eos esse compressos, qui sanctissimam legem tumultu et seditione miscuerant, et annonam communis omnium patriæ paulatim in statum pristinum redire cœpisse testatae sunt. Sed hoc propemodum non stupemus in voto. Talem enim te futurum esse præsumpsimus, cum detulimus tuis meritis præfecturam, qualem statim in administrationis exordio invenimus. Denique nos monemus, ut illustris auctoritas tua, eandem efficaciam devotionemque custodiens, penitus statum plebis, vel reformationem pristinae disciplinae, vel necessariorum provisionibus commodorum et modestæ gloriae et bonis securitatis accumulet (Olybri, pater carissime AA). Prompto quippe cura ingenio satis est, ut inceptis posteriora respondeant. Neque ita origines criminum metiaris, ut mansuetudinem nostram de correctionibus singulorum existimes consulendam: cum omnia, ex quibus aliqua potest esse confusio, sponte præveniens, ac sic sollicitè verecundeque compescas, ut nobis non tam incitandi necessitas relinquatur, quam gratia comprobandi ». Hæc Valentinianus cupidissimus ut schismatici penitus coercerentur. Sed quomodo sequentibus annis, iisdem tumultuantibus, rursus oportuit eodem ab imperatore per Urbis præfectos cohiberi, inferius dicturi sumus. Jam vero ad congressum S. Hilarii episcopi Pietaviensis cum Auxentio ariano episcopo Mediolanensi orationem convertamus.

6. *S. Hilarius Mediolani adversus Auxentium illius urbis pseudoepiscopum arianum agit.* — Hoc enim anno, qui decimus numeratur post Concilium Ariminense, S. Hilarius cum accepisset, Valentinianum imp. confecto tandem Alemannico bello Mediolanum se contulisse, atque rescriptum quoddam pro Auxentio ariano pseudoepiscopo Mediolanensi, qui se catholicum esse simulabat, dedisse; dolens imperatorem a versipelle insidiatore deceptum esse, extortumque ab eo ad suam ipsius hæresim propagandam edictum colore pietatis maxime impium; ad illum profectus est, acturus coram adversus Auxentium; cui, licet Eusebium episcopum Vereclensis, Evagrius, et Philastrius Brixianus crebro negotium facessissent, et vehementer exagitassent; haud tamen tantum fuit apud eos virum, ut valuerint veteranos colubum e foramine foras abducere, atque e sede accepta a Constantio imp. depellere. Hilarius igitur indigno animo ferens, nunquam hunc in Occidente tam nobili Ecclesie præsidere episcopum arianum, atque sua ceteri præ-

stigiis quibusdam fallentem, oculos intuentium, atque instar Protei diversas mutantem species, pro arbitrio interdum apparere catholicum; ut hujusmodi ludificationes solveret, atque delegeret imposturas, magna fiducia de calholico imperatore suscepta animatus, munitusque divino præsidio, Mediolanum concessit hoc ipso anno, ut libellus ipsius Auxentii manifestat, ubi testatur, se illum scribere post decem annos a Concilio Ariminensi, quod celebratum diximus sub consulatu Eusebii et Ilypatii, anno Christi trecentesimo quinquagesimo nono; reddens vero illum inferius.

7. Quæ autem acta sint ab eodem Hilario Mediolani adversus Auxentium, cum satis expressa habeantur in ejus epistola ad omnes Christi fideles conscripta: hic eam describendo, verbis ipsius Hilarii res gesta cunctis certior innotesceat. Est enim ipsa ultima lucubratiō sanctissimi Patris jam senio ærumnisque fracti, sed satagentis ante obitum jam imminentem, tum factis, tum scriptis, sub catholico nomine latentem Arianorum impietatem omnibus orthodoxis testatam reddere, quod hac epistola egregie præstitit; qua primum omnium Arianorum impietatem factis expressam, sed dictis velatam insinuat atque delegit; inde vero de congressu, quem habuit cum Auxentio, narrationem instituit. Accipiamus avide novissima hæc sanctissimi viri facta ab eodem postremis characteribus consignata. Est autem eidem epistolæ præfixus ejusmodi titulus¹:

8. « Dilectissimis fratribus in fide paterna manentibus, et arianam hæresim detestantibus episcopis, et omnibus plebibus, Hilarius conservus vester S.

« Speciosum quidem nomen est pacis, et pulchra est opinio unitatis; sed quis ambigat, eam solam Ecclesie atque Evangeliorum unitam (unicam) pacem esse, quæ Christi est, quem ad apostolos post passionis suæ gloriam est locutus, quam ad æterni mandati sui pignus commendavit abluturum? Hanc nos, fratres dilectissimi, et amissam querere, et turbatam componere, et repertam tenere curavimus. Sed hujus ipsius fieri nos vel participes, vel auctores nec temporis nostri peccata meruerunt, nec imminentes Antichristi prævii ministrique sunt passi; qui pacis suæ, id est, impietatis suæ unitate se jactant, agentes se non ut Christi episcopos, sed Antichristi sacerdotes.

« Ac ne maledicis verborum in eos uti convitiis arguamur, causam perditionis publicæ, ne cuiquam ignorata sit, non tacemus. Antichristos plures esse, etiam apostolo Joanne predicante, cognovimus. Quisquis enim Christum, quibus ab apostolis est predicatus, negavit, antichristus est. Nominis Antichristi proprietates est, Christo esse contrarium. Hoc nunc sub opinione falsæ pietatis efficitur; hoc sub specie predicationis evangelicæ laboratur, ut Dominus Jesus Christus, dum prædi-

¹ Hilar. contra Auxent.

cari creditur, denegetur. Ac primum misereri licet nostræ ætatis laborum, et præsentium temporum stultas opiniones ingemiscere, quibus patrocinari Deo humana creduntur, et ad tuendam Christi Ecclesiam ambitione sæculari laboratur.

9. « Oro vos, episcopi, qui hoc vos esse creditis: Quibusnam suffragiis ad prædicandum Evangelium apostoli usi sunt? Quibus adjuvi potestatibus Christus prædicaverunt, gentesque fere omnes ex idolis ad Deum transtulerunt? An ne aliquam sibi assumebant e palatio dignitatem, hymnum Deo in carcere inter catenas et post flagella cantantes? Edictisque regis Paulus, cum in theatro spectaculum ipse esset, Christi Ecclesiam congregabat? Nerone se, credo, aut Vespasiano (Domitiano), aut Decio patrocinantibus tuebatur, quorum in nos odii confessio divinæ prædicationis elloruit? Illi manu atque opere se alentes, intra cenacula secretaque coeuntes, vicos et castella, gentesque fere omnes terra ac mari contra senatusconsulta, et regum edicta peragrantes, claves, credo, regni cælorum non habebant? Aut non manifesta se lum Dei virtus contra odia humana porrexit, cum tanto magis Christus prædicaretur, quanto magis prædicari inhiberetur? At nunc, probo dolor! divinam fidem suffragia terrena commendant; inopsque virtutis suæ Christus, dum ambitio nomini suo conciliatur, arguitur ». Hæc idcirco S. Hilarius, quod hæresis ariana niteretur potentia sæculari, cum in Oriente Valentis imperatoris edictis (de quibus paulo post dicturi sumus) hoc anno latis, adversus catholicos episcopos persecutio grassaretur; unde et subdit:

10. « Terret exiliis et carceribus Ecclesia, credique sibi cogit, quæ exiliis et carceribus est credita? Pendet a dignatione communicantium, quæ persecutionum est consecrata terrore? Fugat sacerdotes, quæ fugatis est sacerdotibus propagata? Diligi se gloriatur a mundo, quæ Christi esse non potuit, nisi eum mundus odisset? Hæc de comparatione traditæ nobis olim Ecclesiæ, nunc quam deperditæ, res ipsa quæ in oculis omnium est atque ore, clamavit. Quid autem illud sit, quod ignorandum ultra non sit, brevier exponam. Secundum placitam Deo plenitudinem coarctata sunt tempora, incircumscripita enim ratio eorum cælestibus libris docetur; ac necesse est, in ipsam nos a-tatem Antichristi incidisse, cuius secundum Apostolum ministris in lucis se angelum transformantibus, ab omnium fere sensu et conscientia is qui est Christus aboletur. Ut enim erroris affirmatio certa sit, incerta vero opinio antefertur, sitque Antichristo jam pervium, Christum eum esse se fallere, de quo nunc usque dissensum est. Hinc illæ variae opiniones: hinc sub unius Christi fide prædicatio plurimorum: hinc Arii spiritus nuper ex angelum diaboli in lucis angelum transfiguratus, cuius hæreditas nominis ad Valentem, Ursacium, Auxentium, Germinium, Caïum, successoresque deluxit: nam ipsi nunc Christum novum, per quem Antichristus sutreperet, intulerunt ». Hæc Hilarius, qui conspicuus arianam hæresim in dies magis magis-

que invalescentem, principisque favore pollentem, per quam Christus Deus verus, novo eoque falso superinducto, abdicaretur, revera existimavit adventasse tempora Antichristi.

11. Quomodo autem Ariani Antichristum iducere viderentur, idem subdit his verbis, ariane hæresis distinctas proprietates enarrans: « Volunt, inquit, hunc suum Christum non ejus divinitatis esse, cuius et Pater est; sed esse cum præstantem cæteris aliis creaturis creaturam; eumque per voluntatem Dei ex nihilo substitisse; et eum ante omnia quidem sæcula et ante omne omnino tempus natum ex Deo Deum esse, sed non ex substantia Dei esse; neque divinæ in eo nativitatis majestatisque ejus quæ Dei est, intelligendam veritatem; ne quam verus sit Deus qui Pater est, tam verus sit Deus qui Filius est; ut id quod unum esse Filius et Pater in Evangelis prædicantur, in voluntatis tantum sit et charitatis societate, non in divinitatis veritate. Quæ si in Filio non eadem est ipsa illa quæ Dei est, ut in confessione fidei Deus unus sit; cur Deum Filium, cur ante tempora et sæcula confitentur, nisi quia Dei nomen sancto cuique per indulgentiam est destinatum, et regenerati omnes vere Dei filii sunt, et angeli omnes per Christum utique conditi, non ante omnia omnino sæcula sunt creati »? Hæc ipse.

Sed et quod in Occidente Auxentius, ut subjectum sibi populum, quem sciret esse catholicum, deciperet, larvam ipse sibi catholici nominis imposuerat: ob id Hilarius rem patefacere, perspicuamque omnibus reddere conatus, addit hæc verba:

12. « Verum Antichristum arbitror minoris invidia introducendum, miserisque credendum. Tribunt Christo Dei nomen, quia hoc et hominibus sit tributum. Falentur Dei vere Filium, quia sacramento baptismi vere Dei filius unusquisque perficitur. Ante tempora et sæcula confitentur, quod de angelis et diabolo est non negandum. Ha Domino Christo sola illa tribuuntur, quæ sunt vel angelorum propria, vel nostra. Caterum quod Deo Christo legitimum et verum est, Christus Deus verus, id est eadem esse Filii quæ Patris divinitas, denegatur. Et hujus quidem usque adhuc impietatis occasio per fraudem perficitur, ut jam sub Antichristi sacerdotibus Christi populus non occidat, (concidat) dum hoc putant illi fidei esse quod vocis est. Audiunt Deum Christum; putant esse quod dicitur. Audiunt Filium Dei: putant in Dei nativitate inesse Dei veritatem. Audiunt ante tempora: putant id ipsum ante tempora esse, quod semper est. Sanctiores aures plebis, quam corda sunt sacerdotum. Si Deum verum Ariani prædicant; Christum Deum sine fraude confessi sunt. Quod si Deum dicant, et negant verum; tribunt nomen, adimunt veritatem. » Hæc Hilarius, sigillans Auxentium, cum populum ipsum, tum etiam imp. Valentinianum, mentito catholico nomine decipientem. Quid autem in eum Mediolani tunc egerit, declarat his verbis:

13. « Quamquam igitur impressis eorum blas-

sphemis plenè omnes Ecclesiarum chartæ, plèniq; jam libri sint; quid proxime tamen acciderit, non tacendum est. Cum edicto gravi sanctus rex perturbari Ecclesiam Mediolanensium, quæ Deum verum Christum et unius cum Patre divinitatis et substantiæ confitetur, sub unitatis specie et voluntate jussisset; etiã importuna interpellatione suggesti Auxentium blasphemum esse, et omnino hostem Christi habendum; atque adjecti, eum aliter credere, quam rex ipse aut alii omnes haberent. Quibus rebus permotus, audiri nos a quæstore et magistro præcepit, consistentibus una nobiscum episcopis fere decem. Primumque (ut in foro solet) de persona calumniatus est; damnatum quondam me a Saturnino, audiri ut episcopo non oportere. Non est nunc temporis, quid ad hæc responsum sit, enarrare; sed qui tum audiebant de fide potius, ut regi placuerat, agendum esse decernunt.

14. « Cumque jam in arcto esset negandi periculo; credere se Auxentium Christum Deum verum, et unius cum Deo Patre divinitatis et substantiæ, est professus. Placuit igitur hoc scribi. Et ne memoriis audientium quæ dicta essent, elabereur; continuo libellum regi per quæstorem offero, quo quid convenisset, contineretur. Et ne mentiri arguar, ejusdem exemplar subjecti. Placet omnibus, Auxentium hæc ipsa profiteri frequenter: qui ut ipse scriberet, est coactus. Qui diu consilia sua versans, callidissime fidem regis eludit: dat scripturam stylo Antichristi compositam. Nam primum ea quæ Nicææ Thraciæ omnium impietas ex se solvisset, sancta esse testatur; vim scilicet illatam episcopis, fidem esse veræ confessionis affirmans. Negat quoque se scire Arium, cum in Alexandria in ariana Ecclesia, cui Gregorius præerat, presbyter esse cõpisset. Sed de Ariminensi Synodo, quæ ab omnibus est religiose dissoluta, nihil dicamus: tantum diaboli commenta pandenda sunt ». Hæc modo Hilarius. Ceterum desideratur illa confessio relata in Acta, cui et subscripsit: illa vero subdola posterior extat, tum Nicææ in Thracia, tum Arimini edita, quam scripto libello obtulit imperatori Valentiniano; habetur in fine epistolæ Hilarii: nos autem hic ipsam describemus, licet nonnulla in ea verba, desse videantur, quæ ab eodem Hilario arguuntur hæretica: est autem hujusmodi:

15. *Auxentii libellus fidei.* — « Beatissimis et gloriosissimis imperatoribus Valentiniano ac Valenti Augustis, Auxentius episcopus Ecclesiæ Catholicæ Mediolanensium. Ego quidem, piissimi imperatores, existimo non oportere sexcentorum episcoporum unitatem post tantos labores ex contentione paucorum hominum refricari, abjectis decretis ante annos decem, sicut et scripta manifestant. Sed etsi aliqui e plebe, qui nunquam communicaverant, neque his qui ante me fuerunt episcopis, nunc amplius excitati ab Hilario et Eusebio, perturbantes quosdam, hæreticum me vocaverunt: jussit vero pietas vestra, cognoscere de his viros laudabiles quæstorem et magistrum; et sicut prædixi, non eos

personam habere accusatorum, aut judicare qui semel depositi sunt: dico autem Hilarium, et qui ei consentiunt: tamen obediens serenitati vestræ, processi manifestare, falsa doctibus et blasphemantibus et vocantibus me arianum, et quasi non confitentem Christum Filium Dei Deum esse: exposui amicis pietatis vestræ meam confessionem; primum satisfaciens, quia nunquam scivi Arium, non vidi oculis, non cognovi ejus doctrinam.

16. « Sed ex infantia, quemadmodum doctus sum, sicut accepi de sanctis Scripturis, credidi, et credo in unum solum verum Deum Patrem omnipotentem, invisibilem, impassibilem, immortalem. Et in Filium ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum, ante omnia sæcula et ante omne principium natum ex Patre, Deum ex vero Deo Patre, secundum quod scriptum est in Evangelio: Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum: per ipsum enim facta sunt omnia visibilia et invisibilia. Qui descendit de cælis voluntate Patris propter nostram salutem, natus de Spiritu sancto ex Maria Virgine secundum carnem, sicut scriptum est; et crucifixum sub Pontio Pilato, sepultum tertia die resurrexisset, ascendisse in caelos, sedere ad dexteram Patris, venturum judicare vivos et mortuos, et in Spiritum sanctum paraclætum, quem misit Dominus et Deus noster Salvator Jesus Christus discipulis veritatis spiritum. Sic credidi et credo, sicuti et ascendens in caelos unicus Filius Dei tradidit discipulis dicens: Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Duos autem deos nunquam prædicaui: nec enim sunt duo patres, ut duo dii dicantur, nec duo filii, sed unus Filius ex uno Patre, solus a solo, Deus ex Deo, sicut scriptum est: Unus Pater Deus, ex quo omnia; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia; propter quod et unam Deitatem prædicamus. Omnes ergo hæreses, quæ adversus catholicam fidem veniunt, semper quidem congregati episcopi catholici condemnaverunt et anathematizaverunt, specialiter autem convenientes Arimini, et inde condemnavimus. Catholicam autem et Evangeliorum quam tradiderunt Apostoli, hæc fideliter custodivimus. Ut autem pietas vestra verius cognosceret ea quæ gesta sunt in Concilio Arimensi, transmisi; et peto, ut ea libenter legi præcipiatis: sic enim cognosceret serenitas vestra, quia jam dudum damnati, depositi, hoc est, Hilarius et Eusebius, contendunt ubique schismata facere. Quæ enim bene de sanctis Scripturis catholicæ fidei exposita sunt, pietas vestra pervidet hæc retractari non oportere ». Hæcenus libellus Auxentii. Subdit Hilarius de eadem subdola confessione:

17. « Cum placuisset igitur scribi: Deum verum esse Christum, et unius cum Patre divinitatis esse atque substantiæ; ponitur tads ab eo, ut a callidissimo diabolo sententia, quæ significaret Chri-

stum ante omnia tempora natum Deum verum Filium; ut secundum Arianos, veritas ad Filium, non ad Deum referretur. Et ut longe major differentia hujus significationis existeret, subjicitur: *Ex vero Deo Patre*; ut in Patre Dei veritas esset, in Christo veritas tantum Filii scriberetur. Behine procedente sermone, una ab Auxentio divinitas prædicatur, et in ea non confitetur et Filium; ut in solo Patre, non etiam in Filio esset una sola divinitas». Hæc Hilarius, probe noscens omnia improborum Arianorum diverticula et subdolos captiones. Sed tamen (proh dolor!) prævaluit error: etenim Auxentius est acclamatus catholicus, Hilarius vero habitus calumniator et discordiarum auctor; quod ipse testatur, cum subdit hæc in epistola:

18. « Spargitur vero per populos, Auxentium, verum Deum Christum, et unius cum Patre divinitatis ac substantiæ, scripsisse, neque ab expositæ per me fidei dissidere sententia. Post quæ ad communionem ejus rex pro fidei sinceritate advenit. Sed cum hoc mysterium impietatis diu occultatum jam non taceretur; diceremque fingi omnia, fidem negari, Deum atque homines illud; juheor de Mediolano proficisci, cum consistendi mihi in eo, invito rege, esset nulla libertas». Hactenus Acta Mediolani; quæ adeo expectationi contrarium finem sortita sunt, dum incuria quadam hæreticus retineatur, et catholicus defensor fidei excluditur. His itaque ab Hilario scriptis, et redditis fidelibus omnibus certioribus, hanc insuper elucidationem Auxentii perfidia idem subjungit his verbis:

19. « Hæc igitur, fratres, quibus Dei judicium in metu est, ita gesta esse, significo. Auxentius, quod negare timuit, noluit confiteri: nam expositionis ipsius exemplar subieci. Si idem scripsit, arguite fallentem. Si vero aliud scripsit, quam professus est; intelligite jam Christum per eum alium, id est, Antichristum prædicari. Lusit quidem ille verbis, quibus posset fallere electos; sed patet impietatis tante professio. Negat se duos deos prædicare, quia non duo patres sunt. Quis secundum hæc non videt, unius Dei confessionem ideo tantum Patri propriam esse, quia solus esset? Unde et ille Satanae stylus exiit: Novi unum solum verum Deum Patrem. Et post malevolas significationes: Similem, inquit, secundum Scripturas, Filium genitori suo Patri. Si usquam in sanctis voluminibus hoc scriptum est, habet innocentie professionem. Si veritate divinitatis Pater et Filius unum sunt, quid similitudinis imperfecta opinio antefertur? Imago quidem Dei Christus est; sed et hominem imaginem Dei esse, non dubium est, cum ad imaginem et similitudinem Dei Adam factus sit. Quid tu, hæres Arii, Christo tantum nostra concedis? Quid regem, quid comites, quid Dei Ecclesiam, patris tui, id est Satanae arte circumvenis? Christum Deum dicis; quid fallis in nomine? Nega Mosem Pharaoni Deum dictum: Christum Filium et primogenitum Dei loqueris? Nega primogenitum filium Israel Deo esse. Si Christum ante tempora asseris

natum et creatum? Nega diabolum ante tempora et sæcula substitisse. Christum similem Patri memoras? Nega, ad imaginem, et similitudinem Dei hominem esse cœpisse. Solum in Christo quod est denegas, ne Deus verus et unius cum Patre divinitatis atque substantiæ sit; et solutus es una cum magistris tuis me hæreticum arguere.

20. « Expone, quibus potes litteris impietatis meæ causam, et blasphemiarum mearum titulum propone. Mihi Antichristus est, qui unius divinitatis esse Filium cum Patre non confitetur, quique non ita unum Deum verum Patrem prædicat, ut veritas quoque divinitatis non intelligatur in Filio. Si igitur unius divinitatis Christus et Deus sunt; cur hoc non simpliciter scripsisti? Si tibi non sunt; cur hoc non simpliciter denegasti? Arcanum igitur tam pestiferi mysterii optassem, fratres, ipse potius, quam per litteras revelare, et omnes blasphemias Auxentii verbis singulis explicare: verum quia id non licet, saltem unusquisque, quod sibi licet, intelligat. Multa alia proferre, Ecclesie me pudor inhihet, et committere epistolæ arianorum blasphemiarum decora pertimesco». Hucusque Hilarius versatus in aperiendo latentes sinus impiæ Auxentii confessionis; subdit post hæc admonitionem ad omnes Catholicos, ut caveant Auxentii communionem, cum ait:

21. « Unum moneo: cavete Antichristum. Male enim vos parietum amor cœpit: male Ecclesiam Dei in tectis ædificiisque veneramini; male sub his pacis nomen ingeritis. Anne abnigum est, in his Antichristum esse sessurum? Montes mihi, et silva, et lacus, et carceres, et voragines sunt tutiores; in his enim propheta aut manentes, aut demersi, Dei spiritu prophetabant. Absistite igitur ab Auxentio Satanae angelo, hoste Christi, vastatore perditio, fidei negatore; quam sic est regi professus, ut falleret; sic sefellit, ut blasphemaret. Congreget nunc ille quæ volet in me Synodos; et hæreticum me, ut saepe jam fecit, publico titulo proscribat; et quantum volet, iram in me potentium moliat; mihi certe ille nunquam aliud quam diabolum erit; quia arianus est: neque pax aliquorum unquam optabitur, nisi eorum qui secundum Patrum nostrorum apud Niceam tractatum, anathematizatis Arianis, Christum Deum verum prædicabunt». Hactenus Hilarii epistola, quam S. Hieronymus¹ appellat libellum contra Auxentium; eamque novissimam ejus lucubrationem esse putamus; quod post hæc haud diu supervixisse reperitur: imo et secundum S. Hieronymi in Chronico assertionem, hoc ipso anno eum ex hac vita migrasse, dicendum est: nam licet sub Valentiniани et Valentis imperatorum anno quinto Hilarii obitum ponat; tamen quod ipse incipiat numerare annos eorundem ab anno sequenti post obitum Joviani; hic pariter annus ab eo positus quintus, idem erit sextus, numerando ab ipso anno, quo iidem creati sunt imperatores.

¹ Hier. de Scrip. Eccl. in Hilario.

22. De Hilarii obitu et ejusdem scriptis. — Arguuntur autem erroris de tempore obitus Hilarii tum Gregorius Turonensis ¹, tum etiam Severus ² Sulpitius: ille, dum ait, anno quarto eorundem imperatorum mortuum esse: iste vero, dum tradit, anno sexto postquam idem sanctus Hilarius rediit ab exilio Orientis in Gallias, diem obiisse: secundum quam quidem rationem cum anno secundo dictorum Augustorum esse defunctum, dicere oporteret. At cum ex nuper recitato Auxentii libello constet, post decimum annum a Concilio Ariminensi, hoc nempe Domini anno, Hilarium Mediolani adversus Auxentium stetit; satis perspicue demonstratur, ipsum ad hunc usque saltem annum fuisse superstitem. Sanctissimum porro sine eum in Domino quievisse, idem Gregorius his verbis significat: « Plenus, inquit, sanctitate et fide, multis undique virtutibus editis, migravit ad caelos: nam et ipse legitur mortuos suscipisse ».

23. Lucubrations vero ab eo conscriptas recenset S. Hieronymus, cum ait: « De Synodo Byterrensi in Phrygiam relegatus, duodecim adversus Arianos confecit libros; et alium librum de Synodis, quem ad Galliarum episcopos scripsit: et in Psalmos commentarios, primum videlicet et secundum, et a quinquagesimo primo usque ad sexagesimum secundum, et a centesimo decimo octavo usque ad extremum; in quo opere imitatus Origenem, nonnulla etiam de suo addidit. Est ejus et ad Constantium libellus, quem viventi Constantinopoli porrexerat; et alius in Constantium, quem post mortem ejus scripsit; et alius liber adversus Valentem et Ursacium, historiam Ariminensis et Seleuciensis Synodi continens; et ad praefectum Sallustium, sive contra Dioscorum; et liber Hymnorum et Mysteriorum alius: et commentarii in Matthaeum: et tractatus in Job, quos de graeco Origenis ad sensum translulit: et alius elegans libellus contra Auxentium: et nonnullae ad diversos epistole. Aiunt quidem, scripsisse eum et in Cantica canticorum; sed a nobis hoc opus ignoratur. Mortuus est Pictavis, Valentiniانو et Valente regnantibus ». Hucusque Hieronymus. De commentariis in Job, haec Cassiodorus ³: « Quidam etiam est anonymus, ex cuius stylo beatum esse suspicamus Hilarium, qui commenta libri ipsius », Job scilicet, « scripsit in ordinem ». Ignorasse visus est, ea ex Origene deducta; in quo sanctus Hieronymus ejusdem Hilarii prudentiam laudat ⁴, quod non tam in Job Origenis commentarios, sed et in Psalmos quadraginta ferme millia versus ad sensum in latinum vertent.

24. Quod autem ad Hilarii styllum spectat, quod fuerit in dicendo copiosus, S. Hieronymus ⁵ appellat eum latinae eloquentiae Rhodanum. Caeterum haud aequè cultum ac copiosum fuisse, aliis idem affirmat ad Paulinum ⁶, cum ait: « S. Hilarius Gallicano

cothurno attollitur; et cum Graeciae floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, et a lectione simpliciorum fratrum procul est ». Fuisse perquam studiosum Hieronymum scriptorum Hilarii, quod scribit ad Florentium ¹, declarat, cum ait: « Interpretationem quoque Psalmorum Davidicorum, et prolixum valde librum de Synodis S. Hilarii, quem ei apud Treviros manu mea ipse descripseram, aequè ut mihi transferas, peto ». Commendat idem scribens ad Letaam ² scripta Hilarii ut sincera, cum ait: « Athanasii epistolas et Hilarii libros inoffenso decurrat pede: illorum delectetur ingenii, in quorum libris pietas fidei non vacillat; caeteros sic legat, ut magis iudicet, quam sequatur ». Haec S. Hieronymus quoad sanam de Trinitate doctrinam, de qua vigeabant inter Arianos et Catholicos controversiae. Caeterum cum divinae tantum Scripturae sit, nihil habere erroris, quod corrigatur, nec ipse Hilarius navis caruit; ut illis, quos notavit Claudianus Mamertus ³ episcopus Viennensis in commentariis de statu animae ad Synodum Apollinarem; et alii discusserunt, atque perperam alii ⁴ secuti sunt. Porro quanta modestia, cum quid apud ejus scripta emendatione dignum Patres invenirent, id praestiterint, S. Hieronymus ⁵ sit exemplo, qui haec de eo errore alterius sequente ait: « Quid igitur faciam? Tantum virum et temporibus suis disertissimum reprehendere non audeo, qui et confessionis suae merito, et vitae industria, et eloquentiae claritate, ubicumque Romanum nomen est, praedicatur; nisi quod non ejus culpae ascribendum est, qui hebraei sermonis ignarus fuit, etc. » Et Claudianus Mamertus ⁶ de eodem: « Sed quoniam, inquit, B. Hilarius opinionis hujusce vitium virtute confessionis abolevit; sic sustinet reprehensionis styllum, quod non patitur detrimenta meritorum ». Haec ipse.

25. Verum non Latinis tantum, sed et Graecis S. Hilarius exiit admirandus; nam de ipso atque collega Eusebio Vercellensi haec Sozomenus ⁷: « Porro autem apud Itales, et illius partis imperii incolae, Eusebius et Hilarius de quo supra dixi, propter singularem patris sermonis et eloquentiae praestantiam, magna in laude fuerunt. Hilari autem libros de fide, etiam ab iis, qui contrariam tuebantur fidei catholicae opinionem, admodum commendatos esse praedicant ». Habet idem Sozomenus ⁸ de Hilario, se cum S. Martino subdixisse, cum ille jam antea ab Auxentio persecutionem passus esset, at diversis plane temporibus contigit utriusque vexatio ab Auxentio illata. Exstat de eodem epigramma Venantii Fortunati ⁹, qui tunc edidit duos libros, quorum prior, *De vita*, posterior, *De miraculis*, ejusdem S. Hilarii inscripti habentur. Caeterum cum virtutum omnium Hilarius fuerit vivum quoddam

¹ Greg. Tur. hist. France, lib. 1. c. 39. — ² Sever. hist. lib. 11. — ³ Cassiod. instit. divinae lect. c. 6. — ⁴ Hieron. prolog. in Mich. c. 4. — ⁵ Idem in proem. eum. epist. ad Galat. lib. 11. — ⁶ Idem ep. 110.

¹ Hieron. epist. VI. — ² Idem e. ad. vii. — ³ Claud. de vit. c. 11. lib. 11. — ⁴ Sicut Sozomen. Hist. Eccl. l. 2. c. 18. — ⁵ Hieron. epist. 110. — ⁶ Claud. de vit. c. 11. lib. 11. — ⁷ Sozomen. Hist. Eccl. l. 2. c. 11. — ⁸ Idem lib. 11. c. 13. — ⁹ Venant. Fortun. lib. 11.

exemplar; mansuetudine potissimum enituisse, Ruffinus tradit¹. Quod autem subdoli ac cœculientes recentiorum hæreticorum histori delirantes confundunt S. Hilario Pictaviensem episcopum cum Hilario diacono anabaptista, schismaticoque luciferiano, satis demonstratum est superius. Sed et errore aliquos eundem S. Hilarium confuisse simul cum Hilario Arelatensi, quæ dicturi sumus inferius, demonstrabunt.

26. *Auxentium exultantem victoria Synodus Romæ congregata damnat.* — His de Hilario usque ad ejus obitum recensitis, ad Auxentium redeamus; qui cum a populo ignaro se vidit acclamari catholicorum, Valentinianumque imperatorem jam sibi, ut catholico inhiæret, atque communionem accipere; Hilarium vero ut calumniatorem jussu Mediolano discedere; gaudet, exultat, ac super omnes arroganter extollitur; dictis factisque insultat in Ecclesie Catholice sanctos episcopos, quos semper passus fuerat adversarios; et inter alios exagitat Eusebium Verocellensem antistitem, assidua in ipsum jacula cominus intorquentem; necnon Philastrium episcopum Brixianum; quem etiam jugiter adversus Auxentium pro fide catholica tuenda certasse, S. Gaudentius² ejus successor docet his verbis: « Non solum contra Judæos et Gentiles, verum etiam contra hæreses omnes, et maxime contra eo tempore furentem Arianorum perfidiam tanto fidei vigore pugnavit, ut etiam verberibus subderetur, et in corpore suo stigmata Domini nostri Jesu Christi portaret. Nam et in Mediolanensi urbe idoneus olim custos Dominici gregis fuit, ariano repugnans Auxentio, priusquam beatus eligeretur Ambrosius. Romæ etiam non exiguo tempore moratus, multos et publica et privata disputatione lucratus in fide est ». Hæc Gaudentius; quibus etiam significare videtur, remansisse post discessionem Hilarii, Philastrium Mediolani, ut quoquo modo posset, catholicum populum fidelem in officio contineret: ob quam causam, ut ait, verbera passus est; cum interim Auxentius formulam fidei Ariminensis, eandemque Nicææ Thraciæ promulgaret, compluribus eidem assentientibus episcopis in Illyrico constitutis.

27. Stetisse quoque adversus Auxentium infracto animo Evagrius, S. Hieronymus³ ad Innocentium scribens testatur his verbis: « Jam enim ad Evagrii nostri nomen pervenimus; cujus ego pro Christo laborem si arbitrer a me dici posse, non sapiam; si penitus tacere velim, voce in gaudium erumpente, non possim. Quis enim valeat digno canere præconio, Auxentium Mediolani incubantem hujus excubis sepultum parve ante, quam mortuum? Quisnam autem fuerit Evagrius iste, haud exploratum satis habere potuimus.

¹ Ruffin. lib. 1. c. 31. — ² Gaud. in Vit. S. Philast. apud Sur. die 18 Julii. — ³ Hieron. epist. XLVIII.

28. Cæterum res Auxentii eo status provectæ erant, adeoque firmate patrocínio imperatoris, ut privatorum omnes in eum conatus infirmi viderentur, atque omnino irrita studia. Quamobrem Romani Pontificis requiri videbatur auctoritas et industria. Præstitit id impigre Damasus ejusdem Ecclesie præsul, qui potestate qua pollebat, et studio adversus Auxentium Romæ Concilium congregavit. Haud enim amplius dissimulanda res erat, cum jam idem Auxentius Illyrici episcopos magna ex parte seduxisset, proposita illis fidei formula Nicææ Thraciæ edita, eademque Ariminensi. Ne igitur lethale virus, quod lento tabo proxima membra infeceat, latius serperet, Damasus una cum aliis simul collectis episcopis velox occurrit. Innotuit Græcis quoque scriptoribus egregie navata a Damaso opera; de quo Theodoretus¹ sic scribit: « Quod autem ista fidei formula », Nicææ Thraciæ scilicet edita, « ab omnibus veritatis athletis », et ab his potissimum qui versus Occidentem habitabant, reprehensa sit; ex litteris ab eisdem ab Illyricis conscriptis, satis constare potest. Inter eos vero, qui istarum litterarum auctores erant, principem locum obtinuit Damasus in Ecclesie Romanæ primatu successor Liberii, vir plurimis virtutis insignibus eximie ornatus. Nona-ginta habuit episcopos ex Italia, et Gallia Romæ in unum coactos, qui his litteris consenserunt: quorum nomina hoc loco citarem, nisi quod supervacaneum esse arbitror. Eorum litteræ scriptæ sunt in hunc modum (1):

29. « Episcopi ad sanctum Concilium Romæ convocati, Damasus, Valerianus, et cæteri, dilectis fratribus episcopis qui sunt in Illyrico in Domino S.

« Elsi nobis pro certo persuasum est, sacerdotes Dei sanctissimi, vos sacrosanctam fidem nostram, quæ doctrina apostolorum fundata est, firme retinere, eamque populo predicare; quæ certe a decretis Patrum, a quibus par est reliquos erudiri, nulla ex parte discrepat; tamen significantum est nobis a fratribus, qui in Gallia et in agro Venetorum habitant, nonnullos ad hæresim amplevandam omni studio incumbere. Quod quidem malum ne existat, non modo præcavere debent episcopi; verum etiam quicumque errores, vel quorundam inscitia, vel simplicitate eorum, qui perversas interpretationes secuti sunt, in Ecclesiam invecti videntur, his se opponere, Concilioque providere, ne deinceps in varias discrepantes doctrinas denuo prolabantur imperiti; sed quoties dissentientes opiniones ipsorum auribus inculcatæ fuerint, firme Patrum sententiis adherescant.

30. « Hac de causa a nobis decisum est, ut Auxentius nominatim condemnatur. Quare omnes legis divinæ doctores, qui ditioni Romanæ subji-ciuntur, ea quæ legis sunt sapere, et fidem variis

¹ Theod. lib. II. c. 22.

¹ Constantinus in Monte prævio a. hanc Epistolam, pag. 470, n. V, Synodu Romanu in qua exarata est epistola Damasi ad episcopos Illyrici, circumannu A. D. 372 habitam esse putat.

doctrinis nequaquam contaminare debent. Etenim ubi primum vitiosa Arianorum doctrina et blasphemiam vigere inciperet, quae etiam hoc tempore latissime serpit; trecenti decem et octo episcopi, Patres nostri, habito Nicææ Concilio, cum muro ad arma diaboli arcenda fidem nostram cinxere, et hoc antidoto venena depulere mortifera; sic ut crederetur, unam esse Patris et Filii substantiam, unam Deitatem, virtutem unam, unam potentiam, unam figuram, quin etiam Spiritum sanctum unam eandemque cum illis substantiam habere et subsistentiam. Eum autem qui aliter sentiret, a nostra communione iudicantur alienum. Quam salutarem decisionem, et decretum plane venerandum nonnulli postea aliis novis decretis violare labefactareque studuerunt.

31. « At vero initio (quod peccatum erat ab illis, qui Arimini formulam fidei Concilii Nicæni novare retractareve coacti sunt) aliqua ex parte propterea sarciabatur, quod se disputatione alio tempore habita fatebantur a veritate abductos, quodque suam fidei formulam nequaquam sententiæ Nicæni Concilii adversari cogitabant. Siquidem numerus episcoporum, qui erant Arimini in unum congregati, præiudicii vim habere non debet: præsertim cum formula illa composita sit, neque episcopo Romano, cuius sententiæ præ cæteris omnibus expectanda erat; neque Vincentio, qui tot annis episcopatum integre gesserat; neque aliis eidem consentientibus; cumque etiam (quod est omnium maximum) illi ipsi, uti ante diximus, qui in fraudem illecti, a veritate deflexisse visi sunt, et post ad meliorem mentem demum traducti, plane testentur, hanc formulam sibi magnopere displicere.

32. « Itaque vestra integritas manifesto videt, hanc fidem solam, quæ auctoritate apostolica Nicææ stabilita est, firme perpetuo retinendam esse. Atque de hac ipsa fide tum episcopus Orientis, qui se de Catholica Ecclesia esse profitentur, tum Occidentis etiam episcopus nobiscum una gloriari constat. Porro autem pro certo credimus, eos qui alia opinione tenentur irretiti, propter suum conatum brevi fore et a nostra segregatos communionem, et nomine episcoporum privatos; ut tandem populo errore ipsorum liberato, detur respirandi locus. Nam multitudinis error tandem nullo modo corrigi poterit, quandiu episcopi eodem tenentur implicati. Quocirca facile, ut vestræ reverentiæ iudicium cum omnium Dei sacerdotum iudicio, cui vos firme et constanter adherere credimus, omnino consentiat. Quod si fiat, eandem vobiscum rectam credendi viam, nos quoque debemus insistere. Vestra charitas, quæso, ad nos rescribat, ut inde latitudinem capiamus. Valete, fratres honoratissimi ». Hactenus ad Illyricos Synodi Romanæ admonitio: extat eadem apud Sozomenum¹. Constat insuper ex imperatoris Valentiniani litteris suo loco inferius recitandis, in hac eadem Synodo rursus damnatum

fuisse Ursicinum schismaticum. crebrius in Damaso studia renovantem; ex quibus manifesti mendacii libellus Marcellini et Faustini schismaticorum convincitur, dum in eo habetur, collectos a Damaso ad Synodum episcopos anathemati Ursicini assensum minime præstitisse: sed de his inferius.

33. Damnato Romæ Auxentio, qui hactenus (ut vidimus) involuero verborum simulaverat se esse Catholicum, adeo ut magnam populi partem, et ipsum quoque Valentinianum imperatorem ad suam communionem adduxerit; in aliis quoque catholici orbis provinciis convenientes episcopi eundem Auxentium, ejusque in impietate collegas pariter damnare, jam ante ad id præstandum S. Hilarii litteris circularibus incitati. Testis horum est Athanasius ad Epictetum sic scribens: « Diversis Conciliis per Galliam et Hispanias et Romæ celebratis, omnes qui in eo conventu fuere, istos lucifugas, qui sese etiamnum occultant, et quæ Arii sunt, sapiunt, Auxentium dico Mediolanensem, Ursacium, Valentem, et Caïum Pannonem communi calculo, unius spiritus incitatu, anathemate percusserunt, eo quod isti sibi nomina vindicaverint Synodorum, cum nulla sit in Catholica Ecclesia Synodus existimanda præter unicam Nicænam, etc. »

34. Præcesserat hanc Synodum Romæ habitam alia ab eodem Damaso ibidem congregata; in qua qui manifesti convincebantur ariani, Valens et Ursacius, damnati fuerant: de quorum damnatione, et approbatione Nicææ fidei, idem Damasus ad universos Christi fideles publicas litteras dederat: sunt enim hæc illæ, quarum meminit Athanasius scribens ad Africanos episcopos, cum ipso litterarum exordio ita ait²: « Sufficiens quidem, scripta Damasi administri nostri dilecti, et magnæ Romæ episcopi, cæterorumque tot numero ibi congregatorum; nihilque minus sufficiunt scripta aliorum Conciliorum, quæ partim in Gallia, partim in Italia habita sunt, ad astruendam eam quæ in nobis est fidem, quam Christus largitus est, et Apostoli prædicarunt, et Patres qui in Nicæa undique ex nostro habitabili orbe convenerant, tradidere ». Hæc et alia Athanasius ad Africanos episcopos cum rogantes de Synodo Ariminensi, cuius formulam fidei tunc temporis promulgatam audierant. Qui vero consulenter Athanasium episcopi Africani, haud putarunt eos fuisse provinciæ Carthaginensis, sed Cyrenæicæ. Africanam enim Cyrenæicam provinciam Cyrenensem Dio appellat³.

35. Quod autem citate nuper ab Athanasio scriptæ litteræ Damasi diversæ plane sint ab ea quæ paulo ante recitata est epistola ibidem ex Romana Synodo ad episcopos Illyrici; illud manifestum est argumentum, quod cum eas scriberet litteras Athanasius ad episcopos Africanos, nondum ab ipso Damaso Romæ nominatim damnatus erat Auxentius: nam in line ejusdem ad Africanos epistole hæc

¹ Athan. ad Epict. episc. Corinth. — ² Idem ad episc. Afric. — ³ Dio Hist. lib. xxxvii.

habet: « Interim non soli sumus qui ista scribimus, sed omnes in Ægypto et Africa episcopi nonaginta numero. Omnium enim idem est sensus, et alio pro aliis, si quem contigerit abesse subscribunt. Certe cum hoc animo essemus, et confisisset nos in unum convenire; scripsimus dilecto Damaso episcopo magnæ Romæ contra Auxentium in vasorum Mediolanensis Ecclesiæ, eumque non solum in communionem esse arianicæ sectæ, sed præter hoc multorum scelerum reum esse, quæ designavit cum Georgio socio suæ impietatis. Miramurque cur nondum depositus ejectione sit ex Ecclesia. Gratiam habemus et illius pietati, et cæteris qui Romæ conveniunt, quod Ursacio et Valente cum sociis suis ejusdem sententiæ ejectionis, concordiam Catholicæ Ecclesiæ conservarint ». Ille Athanasius, cujus justificatione illud plane compertum habetur, ante damnationem Auxentii Romæ factam, duas tempore ejusdem Damasi Synodos habitas; ab ipso Athanasio alteram in Ægypto, ex qua de damnando Auxentio Romam litteras dedit ad Damasum; Romæ alteram ab ipso Damaso, qua dicti arianæ hæresis duces Ursacius ac Valens fuerunt condemnati. At quoniam quo potissimum anno pontificatus Damasi hæc gesta fuerint, primo ne, vel secundo, aut tertio, minime scitur: nec alia eorumdem Conciliorum Acta extant, quæ doceant: hic de eis meminisse satis.

36. Vides ex his, lector, damnationem ac depositionem episcoporum esse Romani Pontificis opus; cujus rei gratia Athanasius ex Ægypto Damasum papam litteris interpellat, ut damnet atque deponat Auxentium. Quod ne idem Romanus Pontifex (ut par esse videbatur) ante præstiterit, cum alios consortes ejusdem impietatis arianæ damnasset; illud in causa fuisse videtur, quod latebat coluber in foramine, dum pro tempore simulabat se esse catholicum: nam videmus, in Actis illis publicis, præsentem S. Hilario, scripsisse Auxentium ac subscripsisse, sæpeque rogatum, sæpius dolose professum catholicam fidem. Cum vero postea sui editione libelli ad Valentinianum, per eundem Hilarium, qualis revera esset apparuisset; nihil amplius a Damaso immoratum est; sed collecto, quod vidimus, Romæ Concilio, Auxentium ipse damnavit. Supervixit post hæc Auxentius adhuc quinquennio, nec nisi morte valuit ab Ecclesia Mediolanensi depelli, favente illi imperatore, errore decepto existimante ipsum calumniam passum: nam quoniam pacto subsistere potuisset tot Conciliis ipse damnatus, nisi cum summa imperatoris suffulisset auctoritas? Quamobrem idem Augustus iram Dei in se filiosque suos justissime provocavit, ut citius quam par esse videretur, imperio euerentur et vita.

37. *Ambrosius profectus Mediolanum mittitur.* — Invisis quoque magistratibus Auxentium detinuisse usque ad obitum sedem illam, ex eo exploratum videri potest, quod Ambrosius a Probo ad eam provinciam administrandam missus, Mediolanumque agens, licet ut pius Auxentium execraretur,

pali tamen coactus est. Hoc enim anno Anicius Probus prætorii præfecturam accepit, ut ex Ammiano atque imperatorum rescriptis¹ apparet; eoque munere diutius functus est: nam, ut Ammianus testatur, eandem præfecturam ad multorum aunorum spatia propagavit. Ex institutione autem Constantini imperatoris² qui universum Romanum imperium in quatuor partibus est præfectos prætorio: Probo curæ erant Italia, Sicilia, ac circumjacentes insulæ, necnon Sardinia, et Corsica, et Africa a Syrtibus Cyrenem usque; in quas quidem provincias alios legabat pro arbitrio magistratus. Probus itaque pro officii munere delecturus rectores provinciarum, in primis nobilissimos viros Ambrosii Romani civis, ex patre Ambrosio Galliarum olim præfecto nati, rationem habuit, quem noverat eruditione præclarum, eloquentiæ studiosi egregie excultum, optimisque compositum moribus; eidemque Insuabriam, Liguriam, et Æmiliam cum insignibus consularibus tradidit gubernandas.

38. Ambrosium igitur in provincias proficiscentem, ad optimum regimen illis verbis, veluti quodam futurorum vaticinio, Probus cum eum dimisit, hortatus est, dicens³: « Vade, age non ut iudex, sed ut episcopus »; quæ quidem verba etsi ab eo futura nesciente propheticè pronuntiata videri poterant; tamen ejus admonitionis ratio illa digna præcessit, quod nimia severitas magistratum, ad severissimi principis gratiam captandam accommodata, tempora propemodum Neroniana reddiderant; prout docent ea quæ a Valentiniano Mediolani adversus nonnullos, eosque innoxios, Ammianus⁴ gesta esse commemorat; nosque superius recensuimus; vel quod in eadem provincia actum esse de muliere septies ieta Verellis, ex justificatione S. Hieronymi, ipso tempore exorti schismatis Ursicini narravimus; aliaque declarant exempla, tum ab eodem auctore in Chronico, tum ab aliis adnotata.

39. Probus igitur, quem optabat cum justitia æquitatem elementamque ad populorum regimen habere conjunctam, Ambrosium cum mitteret in provinciam, admonuit; agere non ut iudicem, sed ut episcopum. At hæc modo satis de præfectore prætorio Probi principio, et Ambrosio ad dictarum provinciarum administrationem assumpto. Cujus sicut infantia divino quodam fuit nobilitata prodigio, ita et pueritia liberalibus imbuita scientiis, et egregiis exilit exulta virtutibus: et quemadmodum adolescens factus, consuetudine sanctæ sororis Marcellinæ virginis, et fratris Satyri Romæ in domo paterna cum matre vidua coalescens, ab omni libidinum sordibus se impollutum omnino servavit; ita factus vir, non sibi, sed Republicæ atque in primis religioni natum se intelligens, utriusque prolesse consilii, opibus, ac viribus quibus valuit, nunquam defuit, et domi forisque summa gloria omnibus in

¹ Ammian. lib. xxvii. xxviii. lib. v. de off. rect. provinc. Cod. Theod. lib. v. de metal. lib. ii. de abolit. C. Theod. — ² Zozim. lib. ii. — ³ Paul. in Vita S. Ambros. — ⁴ Ammian. lib. xxvii.

rebus ubique refulsit. Ejus vero ætatem hoc ipso anno, cum dictam præfecturam provinciarum accepit (habita ratione annorum quibus vixit, ex obitu tempore retro revolutis annis, cum invenitur nactus sub consulatu Dalmatii atque Xenophili, est is annus Domini trecentisimus trigesima tertius), ad annos triginta sex pervenisse, exacta temporum dispositione comperimus. Quomodo autem post annos quinque divino nutu ex præfecto episcopus delectus sit Mediolanensis Ecclesiæ, suo loco dicturi sumus.

40. *Rescriptum circa forum sæculare a clericis vitandum.* — Hoc item anno, iisdemque consulibus, Valentinianus imperator una cum collegis AA. Chronopium quemdam episcopum in Synodo condemnatum, appellentem ad sæculare tribunal, ob indignum facinus, pecuniaria pœna pauperibus eroganda mulctavit, sic de eo ad Claudium scribens¹:

« Quoniam Chronopius ex antistite idem fuit in tuo, qui fuerat in septuaginta episcoporum ante iudicio, et eam sententiam provocatione suspendit, a qua non oportuit provocare; argentariam multam, quam hujusmodi facto sanctio generalis imponit, cogatur expendere. Hoc autem non fisco nostro volumus accedere, sed his qui indigent, fideliter erogari. Quod in hac causa et cæteris ecclesiasticis fiat. Dat. VIII, id. Jul., Valentiniano N. P. et Victore coss. » Quæ citatur sanctio generalis, illam esse puto, qua vetitum erat, ne clerici coram sæcularibus iudicibus causam dicerent: cujus quidem legis ab eodem Valentiniano editæ meminit S. Ambrosius² scribens ad Valentinianum Juniorem his verbis in ipso epistolæ exordio: « Nec quisquam contumacem judicare me debet, cum hoc asseram, quod Augustæ memoriæ pater tuus non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sanxit; in causa fidei vel ecclesiastici alicujus ordinis cum judicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis. Hæc enim verba rescripti sunt; hoc est sacerdotes de sacerdotibus voluit judicare. Quin etiam si alias quoque argueretur episcopus, et morum esset examinanda causa; etiam hanc voluit ad episcopale iudicium pertinere. » Hæc Ambrosius.

41. *Basilii Cæsareæ Cappadociæ episcopus eligitur.* — Jam vero ad res gestas Orientalis Ecclesiæ oratio progrediatur. Hoc ipso anno, defuncto Eusebio episcopo Cæsareæ Cappadociæ, in locum ejus S. Basilii electus est. At quoniam de tempore creationis Basilii diversæ admodum sententiæ reperirunt, antequam ad res gestas enarrandas deveniamus, consignatæ chronologiæ certa est ratio disquirenda: auctor enim ille, quisquis fuerit, qui pulchro Amphiloohii nomine usurpato, res Basilii scripsisse reperitur, oscitantur nimis, imperii anno sexto Valentiniani Augusti, cum necdum creatus esset episcopus, eundem Basilium vita functum affirmat; cum tamen S. Hieronymus de eodem vi-

vente, et in Ecclesia magna laude florente, decimo tertio Valentis imperatoris anno in Chronico meminerit; et alibi testatus³ sit, sub Gratiano. cum scilicet solus regnaret, mortuum esse: sed et res ab eo gestæ ejusdemque scripta plane indicant, eum multos post hæc annos vixisse, ac pro Dei Ecclesia strenue laborasse.

42. Ex tempore itaque Basilii obitus et annis quibus sedit (cum hæc explorata reddentur) possumus pariter certum annum, mensem, et diem facile intelligere, quo Cæsariensis Ecclesiæ episcopus creatus est. Gregorius Nyssenus, ipsius germanus, in epistola ad Olympium monachum de obitu S. Marcinæ virginis, utriusque sororis; cum Basilium fratrem laud pridem defunctum recolit, eum sedisse ait annos octo absolutos, nonum vero ex parte tantum attingisse. Apponam hic verba Gregorii, quæ hæc sunt, cum agit simul de ejusdem Basilii ordinatione et obitu: « Interea, inquit⁴, insignis inter sanctos Basilium magnæ Cæsareæ declaratus est antistes, et mysticis sacrificiis suis fratrem, nempe Petrum, « consecrans, ad sacram presbyteratus dignitatem provexit. Atque hic rursus ejus vitæ cursus ad graviora sanctorum dirigebatur, cum sacerdotii dignitas sapientiæ studio conjuncta cumularetur. Post autem annis octo transactis, et nono inchoato, per totum orbem celeberrimus Basiliius ab hominibus ad Deum concessit, communem patrie et Ecclesiæ luctus occasionem præbens. » Hæc Nyssenus. Sed et Gregorius Nazianzenus æque de annis octo sedis ejus testatur in sepulchralibus, ubi de Basilio ait⁵: « Octo annos pii populi habenas tenuisti: hoc unum, Basili, in tuis rebus parvum ac breve fuit ».

43. His igitur de annis sedis Basilii certis terminisque testibus consignatis, jam reliquum est, ut quod nemo tradit, quo potissimum anno sedere cæperit, ex tempore ejus obitus hoc ipsum intelligamus. Hæc ut sciamus, eundem germanum ipsius Gregorium percontemur; qui ait, ex hæc vita migrasse Basilium ante menses novem a celebrato Concilio illo Antiocheno post Valentis imperatoris obitum: ex quo idem Gregorius eam, de qua agit, legationem accepit ad restituendas collapsas Orientales Ecclesias, Arianorum sub eodem Valente persecutione vexatas: sic enim ipse in eadem citata nuper epistola ad Olympium: « Erat post hanc jacturam », nempe Basilii obitum, « nonus mensis et paulo amplius, cum episcoporum Concilium indictum est Antiochiæ; cui nos item interfuimus ». Hæc ipse. Sed quoniam tempore ejusmodi Synodus fuerit celebrata, id accuratius pervestigandum est. Constat quidem, dum vixit Valens Augustus dirus Ecclesiæ Catholicæ persecutor, exturbatis e suis ipsorum Ecclesiis episcopis orthodoxis, nullum ejus celebrandi Concilii locum fuisse relictum vel tem-

¹ Hier. de Script. Eccl. in Basilio. — ² Greg. Nyss. ep. ad Olymp. monach. Editat apud Lip. tom. II. et apud Sur. tom. IV. — ³ Apud Greg. Naz. tom. II. edit. Chesneau pag. 1143.

⁴ L. XX. quorum appell. Theod. — ⁵ Ambros. epist. XXXII.

pus: eo autem divina vindicta de medio sublato (quod contigit sub ipsius consulatu sexto, quinto idus Augusti, anno Domini trecentesimo septuagesimo octavo), statim a sanctis episcopis confessoribus ad suas Ecclesias restitutus iudicium est ipsum Concilium Antiochenum: sique eodem anno Domini trecentesimo septuagesimo octavo, quo Valens dicta mensis Augusti die obiit, indictam fuisse oportuit eam Synodum. Cum vero ante ejus indictionem novem menses et paulo amplius elapsos dicat a morte Basilii; constetque ex indicibus publicis¹, eum ex humanis desiisse kalendis Januarii; necesse est affirmare, eodem anno trecentesimo septuagesimo octavo, quo Valens Augustus decessit, in pace requiesisse Basilium Magnum. Quem etiam cum æque certum sit ex tabulis ecclesiasticis² ordinatum fuisse episcopum decimo octavo kalend. Julii; ut eum sedis e dicamus, secundum Gregorium Nysseum, annos octo absolutos, non inchoato, hoc est, non absoluto; utique affirmandum est, eundem hoc anno fuisse ordinatum episcopum, sedisseque annos octo et quod excurrit a decimo octavo kalendas Julii usque ad kalendas Januarii; sique fiet tempus sedis Basilii anni octo, menses sex, et dies sexdecim. Ad hæc autem difficilius examinanda nos errores aliorum adeo deformes obligarunt, dum qui nomen Amphilocheii ad mentiendum acceperit, ante velit Basilium esse defunctum, quam creatum episcopum: cuius quoque erroris redarguendus est Nicephorus³, qui hoc ipsum sensisse visus est, dum vult eundem Basilium tempore Juliani jam sedisse episcopum.

44. His igitur de tempore ingressus Basilii in episcopatum promissis, reliquum est, ut quæ ad ejus electionem spectant notatu digna, pariter enarremus. Quod enim magni ponderis opus esset, tantum virum e montium latebris evocatum, tanquam accensam faciem super candelabrum ad lucem omnium sublimem statuere, ut tanquam e nubibus sol eductus in Oriente refulgens, Occidentem pariter illustraret; nonnihil adversus impios adversantes homines id impediens, pravosque demones eodem impellentes conflictatum est: sed prævaluit tamen Dei virtus, qua Basilium in sedem episcopalem erectus hoc perditissimo tempore factus est adversus ingruentes hæreticos et furentem cum eis imperatorem Ecclesie Catholice propugnaculum, Orthodoxorumque omnium robur et fortitudo: sed etque invito hi et obniten'te imperatore Valente, ac frustra sævientibus magistratibus, usque ad obitum, divino plane miraculo inconcussus. Sed rem ipsam aggrediamur.

45. Eusebio itaque episcopo Cæsariensi, celeri (ut ait Gregorius Nazianzenus)⁴ morte abrepto (repentino enim violentoque morbo confectus ex hac vita sublatus est), Basilium qui aderat, quippe qui ægrotanti episcopo assiduo ministerio usque ad ejus

vite exitum præsto fuit, adeo ut in ejus manibus, ut idem auctor affirmat, contingerit ipsum animam exhalasse; sciens plurimorum in se studia, ut crearetur episcopus, conspirasse, mature fugam arripuit⁵; ita tamen, ut in destitutam pastore Ecclesiam oculos conversos haberet, timens illi, ne a schismaticis et hæreticis invaderetur: scripsit enim tunc de his litteras inter alios ad Gregorium Nazianzenum his verbis e latebris:

46. « Basilium⁶ Gregorio. Quis dabit mihi penas sicut columba? vel quomodo renovabitur senectus mea, ut ad charitatem vestram transire, desideriumque vestri, quo teneor, lenire, animique molestias exponere, ac vestra opera quoddam afflictionem solamen reperire queam? A morte enim beati episcopi Eusebii metus non parvus nos invasit, ne forte si qui metropolitane Ecclesie nostræ quondam insidias struebant, eamque hæreticis zizanii implere cupiebant, occasione nunc nacti, pietatem in hominum animis multo labore sparsam perniciosius suis doctrinis radicibus evellant, ipsinque unitatem scindant, quemadmodum in plerisque Ecclesiis fecerunt. Quoniam autem litteræ quoque cleri ad nos allatæ sunt, quibus rogamur ne tali tempore eos negligamus: in orbem circumspectis, charitatis vestræ recordatus fui, rectaque fidei ac zeli, quo pro Dei Ecclesiis semper flagritis. Eaque de causa dilectum condiaconum Eustachium misi, ut venerato vestra illius hortatu precibusque pernotata, omnibus laboribus et ærumnis Ecclesiarum causa susceptis hunc quoque adjungat, senectuleque meam congressione reficiat ac recreet, recteque Ecclesie celebrem illam pietatem dirigat, nobiscum scilicet, si modo digni habitii fuerimus, qui vos in bono hoc opere juvemus, pastorem illi juxta Domini voluntatem præficiens, qui plebem ipsius moderari queat. Est quidem nobis præ oculis vir, quem nec ipsi ignoratis: quo si divina gratia, potiamur, magnam hand dubie nobis libertatem apud Deum comparabimus, maximoque beneficio populum, qui opem nostram imploravit afficiemus. Verum te rursus ac sæpius rogo, ut abjecta omni enuntiatione, hic nobis præsto sis, hiemisque molestias anticipes ». Hactenus Basilium ad Gregorium; quem dum rogat ut maturet adventum, et antevertat hiemis tempus, plane significat, anno superiori Eusebium esse detinuitum, vacasseque sedem usque ad dictam diem mensis Junii.

47. Quod vero Gregorius nec his litteris monitus festinaret adventum, rursus ad eundem Basilium alias litteras dedit; quibus et significavit, se verbo laborare, ac in extremis propemodum constitutum: quod finisse creditus est Basilium, tum ut Gregorium ad se traheret, tum ne eligeretur episcopus. Quibus acceptis Gregorius litteris, has reddit, quibus complura scitu digna aperiuntur; sic autem se habent:

¹ Martyrol. Rom. et alia die 1 Januar. — ² Idem ibid. die 14 Junii. — ³ Nic. eph. lib. x. c. 25. — ⁴ Greg. Naz. orat. in laud. Basilii.

⁵ Gregor. Nazianz. orat. in laudem Basilii. — ⁶ Idem post. epist. xx.

« Noli ¹ mirari, si quid præter opinionem tuam dixerò, nec prius a quoquam homine dictum. Quanquam tu mihi viri constantis et certi, atque animi firmitate præditi existimationem habere videris, multa tamen simpliciter magis, quam circumspicte et secure deliberas ac facis. Nam qui a vitio liber est, is vitium in alio minus prompte suspicatur. Hujusmodi tibi quiddam nunc accidit. Ad metropolitanam urbem nos accivisti, cum de episcopo creando consultatio proposita esset. Ac quam specioso et ad persuadendum appposito prætextu usus es! Ægrotare te finxisti, atque extremos spiritus edere, cupereque nos videre, atque extremum alloqui. Quod quo consilio feceris, atsequi nequeo, nec quid præsentia nostra ad eam rem utilitatis allatura sit. Ego vero ad iter me accinxī, rem hanc ægerimo animo ferens. Quid enim mihi vita tua sublimius, aut discessu tristius et acerbius? Ac fontem lacrymarum profudi, et ingemui: nuncque me primum aliter affectum sensi, quam philosophi ratio postulat. Denique quid epistolæ non implevi? Posteaquam autem episcopos ad urbem concurrere intellexi, profectiois consilium abrupti; demirarique cæpi primum, si quid deceret ac honestum esset non perspiciebas, atque improborum linguis occurrendum putabas, quæ simplicissimis quibusque celeberrime calumniam struunt. Deinde, si non hæc tibi et nobis convenire existimas, quibus et vita et doctrina et reliqua omnia communia sunt, nimirum a Deo ita jam inde a prima ætate nosciatis. Tertio (liceat enim hoc quoque dicere) si piorum Dei que metu præditorum hominum hujusmodi electiones esse censuisti, ac non potentium et apud vulgus gratiosorum. Atque ego his de causis navigii proram (ut dici solet) converti, ac proficisci detrectavi. Tibi autem, si videtur, hoc quoque fixum constitutumque sit, inter medios tumultus pravasque suspiciones fugere. Tuam vero pietatem tum demum videbo, cum et negotia constituta fuerint, et per tempus licuerit: ac plura etiam et graviora exprobrabo ». Hæc Gregorius ad Basilium.

48. Cæterum ipse Gregorius immenso æstuat ab desiderio, ut Basilium Ecclesiæ Caesariensis præficeret episcopus; quod aliquando pro concione quoque vaticinatus fuerat, ista dicens ²: « Nec dubito quin pastorem longe præstantissimum sum assumpturus; tametsi spiritualibus quibusdam rationibus pascenti gregis provinciam a se rejiciat: et cum creditum sibi spiritum, talentorumque negotiationem, gregisque curam commissam habeat, oleoque sacerdotii et perfectionis delibutus sit; adhuc tamen pro sua sapientia præfecturam suscipere cunctetur, lucernamque subter modium retineat (brevis illam quidem super candelabrum collocandam, quo omnibus Ecclesiæ animabus illuceat, semitisque nostris lumen porrigat), ac montes adhuc et saltus et fluentia circumspicet, ac lupis animarum raptoribus laqueos moliat, ut commodo quoque tempore pe-

dum etiam ipsum accipiat, ac cum vero pastore gregem hunc ratione præditum pascat in loco pascuæ, hoc est, semper virenti Dei verbo tabernaculum ei tigens, ac refocillatrice aqua, hoc est, Spiritu sancto eum alens. Atque hoc quidem speramus, omnibusque votis expelimus ». Hæc Gregorius; qui licet absens, omni tamen sollicitudine procuravit, ut Basilium Caesariensem crearetur episcopus. Nam cum ad electionem futuri antistitis provinciales omnes convocarentur episcopi, atque ejus pater episcopus Nazianzenus tum senio, tum mala definiretur valetudine, quominus se Caesaream conferre valeret, suffragium ipsius, quo decerneret Basilium deligendum esse episcopum, scripta patris nomine ad Caesariensem epistolam, significavit. Latteræ autem ipsæ Gregorii parentis sic se habent:

49. « Sum ¹ quidem pastor exiguus, exiguique gregis antistes, minimusque inter ministros spiritus: cæterum gratia nequaquam angusta est, nec locis circumscripta. Quocirca parvis quoque libere loquendi potestas concedatur, præsertim de communibus maximisque rebus orationem habentibus, et cum hac canitie consultantibus, quæ aliquid fortasse prudentius et solertius habet, quam plerique et vulgo. Non de parvis et levibus rebus deliberatis, verum quibus vel recte vel secus habentibus, Republicam quoque vel hoc vel illo modo se habere necesse est. De Ecclesia enim nobis sermo est, pro qua Christus mortuus est, ac de illo, qui hæc Deus sistat et conciliet. Lucerna enim corporis est oculus (ut docet Scriptura ²) non modo hic corporaliter aspiciens et aspectus, sed etiam qui spiritualiter cernit ac cernitur. Lucerna autem Ecclesiæ est episcopus, quemadmodum ipsi perspicue nostis, etiam si non scriperimus. Itaque quemadmodum illo puro atque incolumi, corpus quoque recte ducitur; impuro autem et vitiatum, non recte: consimili quoque ratione utrolibet modo sese Ecclesiæ antistes habuerit, omnino vel periculi vel salutis participem esse Republicam, necesse est. Porro cum omnibus Ecclesiis tanquam Christi corpori summa cura et sollicitudine prospiciendum sit, tum maxime vestræ, quæ omnium fere Ecclesiarum mater et a principio erat, et nunc est, atque censetur, et ad quam tota Respublica christiana oculos conjecit, non secus ac circulus centro circumscriptus, non modo propter fidei integritatem jam olim omnibus prædicatam, sed etiam ob concordie gratiam divino haud dubie beneficio ipsi concessam.

50. « Quoniam igitur ad liberationem, quam de hac re habetis, nos quoque (ut rectum erat et ecclesiastica regula postulabat) vocastis; senectute autem et morbo correpti tenemur: siquidem ipsi quoque Spiritu sancto vires nostras obflumante, adesse queamus (neque enim quicquam, fide præditis incredibile est) hoc sane et publice utilitati melius et nobis jucundius fuerit, ut et vobis aliquid conferamus, et ipsi benedictionis participes efficia-

¹ Greg. Naz. ep. xxi. — ² Idem oral. de pace.

¹ Apud Greg. ep. xxii. — ² Matth. vi.

mur. Si autem per corporis infirmitatem adesse non licuerit: id certe, quod absentes possunt, conferimus. Et quidem alios quoque apud vos præfectura dignos esse, confido, utpote in urbe amplissima, atque ita præclare et ab huiusmodi præsulibus jam olim gubernata. Cæterum ex omnibus, qui honore et gloria apud vos florent, neminem Deo dilectissimo filio nostro Basilio presbytero anteferre possum (hæc autem quasi teste Deo dico) viro tum morum integritate, tum doctrina purgato, solique omnium vel certe potissimum iis viribus submixto, ut perditissimo huic tempori, vigentique hæreticorum loquacitati, lingueque prurigini utraque re obsistere possit. Hæc et sacerdotali classi et monachi scribo: hæc et iis qui magistratus gerunt, et qui senatorii sunt ordinis, ac denique plebi universæ. Si igitur huic sententiæ assensum fuerit, suffragiumque nostrum adeo sanum et integrum unaque cum Deo latum vicerit; et spiritualiter adsum et adero, imo etiam jam manum imposui, spiritusque fiducia nitior. Sin autem aliud quippiam potius quam hoc placeat, ac per sodalitia et cognationes ejusmodi res expendantur, ac miscellanea turba exactum et severum electionis morem convulserit et distraxerit; seorsim sane id quod vobis arripserit, facile; nos autem intra nosmetipsos collecti quiescimus». Hinc usque Gregorius senior ad Cæsarienses. Habes ex his, lector, illud antiquitus observatum, ut cum a populo postulatio legitime fieret futuri episcopi, nequaquam ille turmatim atque clamoribus expecteretur, sed per sodalitia artificum et nobilium cognationes suffragia conferrentur; tunc vero perperam, cum miscellanea turba clamoroso impetu prosiliret.

51. Quoniam vero qui Cæsariæ convenerant episcopi ad futuram electionem, haud (ut par erat) certas ad eam ipsam rem dederunt litteras, quibus Gregorius vocaretur: ipse ea de re nonnihil conquestus, has reddidit ad eos litteras, quibus rursum in electionem ejusdem Basilio calculum confert¹: «*Quam suaves estis et humani, ac singulari charitate præditi! Ad metropolitanam urbem nos vocastis, de episcopo (ni fallor) consilii aliquid inquiri (hoc enim vos in animo habuistis sentio), cum nec quod adesse necesse sit, nec quam ob causam, nec quo tempore prædixeritis; sed repente nobis, si quid facere aggressi estis, declaraveritis, tanquam videlicet non nos honorare constitentes, aut habere expetentes, sed præsentiam nostram studiose impediendes, ne in nos invitos et repugnantes incidatis. Ac tale quidem vestrum facinus est, injuriamque hanc feremus. Quid autem ipsi sentiamus, exponemus. Alii quidem alios creabunt atque proponent, nimirum pro suis quisque moribus ac copiis et facultatibus, quemadmodum in his rebus accidere consuevit. Nos vero neminem (nec enim fas est) carissimo filio nostro Basilio compresbytero præferre possumus. Equem enim ex omnibus, quos novi-*

mus, vel vita probatorem, vel doctrina valentorem, magisque ad virtutis elegantiam undique perpolutum reperiemus? Quod si quis illius infirmitatem sententiae suæ prætexit; non athletam creatis, sed doctorem. Atque in hoc virtus illius elucet, qui infirmos (si quidem tales sint) fuleit ac corroborat. Si huic suffragium calculum vestrum adjeceritis; et adero, et me vobis vel spirituali vel corporali modo adiutorem profitebor. Si autem certis conditionibus via capessenda est, factionesque et dissidia contra jus fasque valitura sunt; volupe est, vobis conculptui esse. Vestrum sit hoc opus: Pro nobis autem orate». Hinc usque ad eos Gregorius major.

52. Quid vero post hæc sanctus senex? Quantulibet senio gracilis, agraque valetudine jam videretur proxime moriturus; divino nihilominus spiritu fervens, animo roboratus, juvanda causa electionis Basilio, Cæsariam versus iter arripuit; haud dubie id filio suadente Gregorio, penes quem nihil antiquius erat, quam ut Magnus Basilius ad summum totius provinciae thronum promoveretur; qui de studio patris, ut sacris comitis interesset, iter Cæsariam maturantis hæc ait¹: «*Quamvis non solum senectute confectus, sed etiam morbo fractus ac debilitatus esset, animamque ægeret; iter tamen capessere non dubitavit, ut calculo suo electionem juvenet, spiritus videlicet ope atque auxilio fretus. Atque ut rem in pauca conferam, vehiculo non secus ac mortuus feretro impositus, juvenis redit, firmus ac vegetus, sublimes oculos gerens, a manuum impositione et unctione, addo etiam et ab illius qui ungebatur, capite confirmatus, bonæque valetudini restitutus».*

53. Quod autem Gregorius junior accepisset opportune admodium, Eusebium illum ubique orthodoxæ fidei causa spectatum episcopum Samosatenum se contulisse eadem de causa Cæsariam; eidem gratulatus, sciens enim magnopere studere Basilio, has ad ipsum proficiscenti patri litteras dedit², quas ob tanti viri præconia hic intexere dignum existimamus; sic enim se habent:

«*Unde tuarum laudum exordium ducam? et quo nomine proprie te appellabo? An te columnam et firmamentum Ecclesiae vocabo? aut luminare in mundo isdem verbis cum Apostolo utens? aut gloriacionis coronam incolumi Christianorum parti salutemque adepturæ? aut Dei donum? aut patrie adminiculum? aut fidei regulam? aut veritatis legatum? aut hæc omnia simul, atque his plura? At hanc laudum exuberantiam, fidem prope excedentem, per ea quæ videmus, confirmabo. Quæ enim pluvia ita matura et tempestiva silenti terræ illapsa est? Quæ aqua ex petra, iis qui in deserto habitabant, exundans? Quem talem angelorum panem homo manducavit? Quibus Jesus communis ille Dominus discipulis suis pessumventibus ita opportune astitit, ut et mare tranquillaret, et periclitantibus salutem afferret; ut tu laborantibus nobis ac*

¹ Apud Greg. ep. xxv.

² Greg. orat. in laudem Basilio. — ³ Greg. Naz. ep. xxx.

mœrentibus, ac velut naufragium jam facientibus apparuisti? Et quidem de aliis quid loqui necesse est, quanta nimirum letitia et voluptate Orthodoxorum animas perfudisti, et quot hominum desperationem sustulisti?

54. « At mater nostra Ecclesia, Casariensem dico, nunc profecto ob tui aspectum viduulitas vestes exiit, et stolam oblectationis resumit, magisque etiam splendescet, cum pastorem et se et antecessoribus episcopis et manu vestra dignum consecuta fuerit. Nam quis sit rerum nostrarum status, ipse quoque perspicis, quamque insigne miraculum zelus tuus patrarit, et sudores, et Deo grata fiducia et libertas, Senectus reflorescit, morbus superatur, lecto affixi exiliunt, infirmi potentia accinguntur. Quæ res mihi conjecturam afferunt, negotia nostra ex animi sententia successura esse. Ac patrem quidem tum suo, tum nostro nomine habes, præclarum omni vitæ canitæque venerandæ finem impositurum, nimirum præsentem hanc pro Ecclesia dimicationem. Ac certum habeo, fore, ut precibus vestris, quarum fiducia nemo non sibi quidvis polliceri debet, firmiorem eum valentiorumque recipiamus. Quod si in hac quoque cura extremo vitæ die perfungatur; nequaquam detrimento et calamitati ducendum est, talem et ob res tales vitæ finem consequi. Mihi vero ignoscite, obsecro, si improborum linguis paulisper cedens, aliquanto post ad complexum vestrum accurram; et ea quæ nunc in laudatione præmissa sunt, per me ipsum adiciam ». Hæc ad Eusebium Magnum Magnus Gregorius.

55. At quid post hæc factum est? Cum in nonnum episcopi, cæcæ comitiis, de electione episcopi acturi convenissent: multis hæc adversantibus obniventibusque promotioni Basilii, vicit tamen pars illa quæ ipsi favebat: « Non id quidem, inquit Gregorius ¹, citra laborem, nec citra invidiam et dimicationem tum eorum, quæ patriam cum imperio administrabant, tum perditissimorum quorundam hujus urbis civium, qui ab illorum partibus stabant. Verum fieri aliter non poterat, quin Spiritus sanctus vinceret; atque adeo abunde vicit, etc. » Pergit pluribus dicere de electione tum facta Basilii in episcopum Casariensis Ecclesiæ, qua quidem hoc perditissimo tempore opportunius nihil contingere potuisset.

56. Gregorius autem audita electione Basilii, licet eum videndi violento quodam desiderio traheretur; cohibuit se tamen, modestiæque consulens adventum suum ad tempus opportunum distulit, ut ipse his verbis significat ²: « Cum omnes in hac opinione versarentur, me statim facturum, ut summa cum animi voluptate ad eum accurrerem (id quod fortasse alius quispian fecisset), cum eoque imperium potius partirem, quam proximum auctoritatem haberem; idque ex amicitia nostra conjectarent: ego tamen eum in omnibus rebus arrogantia suspicionem, ut si quis alius, fugiens, temporis illius invidiam vitans, simul etiam quod negotia

ipsius adhuc lurgere et perturbari viderem, cupiditati meæ frenum injeci, domique me continui. Quo nomine quidem ille mecum expostulat; cæterum veniam concedit ». Hæc ipse, qui ad eundem Basilium electum episcopum perbreve hanc scriptis epistolam ³:

57. « Postquam te in sublimi throno collocatum, lucernamque ac illam quidem prius obscure lucentem a Spiritu victore supra candelabrum oculis omnium expositam esse intellexi; magnam me cepisse voluptatem, fateor. Quidni enim, cum Ecclesiæ corpus graviter laboraret, atque hujusmodi ductu et auxilio opus habere cererem? Non tamen ad te statim advolavi, nec advolabo; nec tu ipse id a me exposcas. Primum, ut auctoritatem gravitatemque tibi sartam teclamque custodiam; ac ne ineptia quadam et præcipiti animi impetu, quemadmodum obtractatores dicere queant, tui studiosos colligere videaris. Deinde, ut mihi ipsi constantiam æquabilitatemque comparem, invidiæque occurram. Quando igitur venies, fortasse dixeris, et quando procrastinabis? Quoad Deus jusserit, atque eorum qui nunc insidiosè imminet, invidiæque flagrant, umbra præterierint. Non enim diutius (mihi crede) leprosi resistent, David ⁴ Hierosolymis excludentes ». Hactenus Gregorius ad Basilium.

58. Erant autem hi qui exagitabant Basilium, et invidia tabescebant, magistratus Valentis imperatoris, nempe præfectus provinciæ Cappadoeciæ, et alii huic proximi, Casarææ agentes, civitatemque ipsam sursum deorsumque commiscentes, ut in gratiam ariani imperatoris aliquis alius crearetur episcopus: qui cum res secus quam animo concepissent, accidisse viderent; livore incensi, negotium facessere eidem Basilio, ipso primo ejus creationis ingressu minime destiterunt. Quæ audiens Gregorius, jamque opportunum tempus adesse existimans, ut Basilio laboranti præsto esset, ante suum adventum, has eum consolaturus litteras præmittendas putavit ⁵:

« Audio te novo hoc rerum motu perturbari, tibi que a versuta quadam et usitata eorum, qui potentia et auctoritate florent, curiositate molestiam exhiberi. Nec sane mirandum est. Neque enim invidiam ignoramam, quodque permulti ex iis qui latens tum erant, negotia sua per te procurant; malevolentiaque et invidiæ fontem excitant. Illud vero non metuo, ne quid parum philosophicum in his molestiis atque et te et nobis indignum facias. Quoniam potius nunc vel maxime futurum existimo, ut Basilium meus cognoscatur, et quam omni vitæ adlate sapientiam collegisti, eam ut luculenter demonstras, obtractatorumque improbos conatus superes, ac velut in altissimis fluctibus immotus maneat, aliis perturbatis. Quod si ita tibi videtur, ipse quoque adero, fortasse quidem consilii quoque tibi aliquod impartiturus (si tamen mari aqua opus est,

¹ Greg. ep. xxiv. — ² 2. Reg. v. licet tibi nonnum de claudis et caria. — ³ Greg. epist. xxv.

⁴ Greg. Naz. orat. in laudem Basilii. — ⁵ Idem. ead. orat.

ac tibi consultore), proculdubio autem ut a te utilitatem percipiam, patientiarque tuæ in ferendis contumeliis socium me præbeam». Hæc Gregorius, qui de eodem suo ad Basilium accessu, et quonam modo ab illo sit acceptus et honore dignatus, hæc alibi¹:

59. « Postea cum ad eum venissem, atque eadem de causa calhedræ honorem, insignioremque inter presbyteros sedem repudiasset; non modo meum hoc factum non accusavit, sed vehementer etiam, ut debuit, comprobavit: atque a nonnullis, qui rationis ipsius ignari erant, fastus insinulari maluit, quam aliquid facere, quod rationi consilisque suis adversaretur. Quonam porro modo luculentius specimen edere potuisset animi ab omni adulationis furo liberi, solamque honesti legem intuitis, quam ita de nobis, quos primo amicorum ac necessariorum loco numeroque habuit, constituens? Ita de se Gregorius. Quonam vero pacto ipse Basilium adversarios superavit, sic subdit: « Deinde eos, qui cum ipso dissidebant, mitigat, et magnifico medicina genere curat. Non enim id assentatorie et abjecte facit, sed perquam graviter et præclare, utpote non præsentis solum temporis rationem habens, sed hoc etiam agens, ut eos in posterum dicto audientes haberet. Nam cum mollitiem dissolutos et enervatos homines efficere, asperitatem rursus ferocem et contumaces reddere perspiceret; utriusque malo ab altero operam pravit: rigiditatem nimirum humanitate, mollitiem autem severitate temperans; indignone ad animarum curacionem hand multum in sermone, opere quamplurima perficiens; nec callide homines sibi inservire cogens, sed benevolentia devinciens; nec imperii potestate utens, sed potestatis repressione atque ignoscendi facilitate pelliciens ». Hæc et alia Gregorius. Quæ autem vehementiora prælia cum ab hæreticis atque ab ipso potissimum imperatore, tum a falsis fratribus in eum fuerint excitata, suis locis dicturi sumus inferius.

60. Illic illud unum antequam ad alia percurrat oratio, de Basilio dicendum est; quod hoc primo anno electionis suæ, cum videret hand lutos sibi ministros assistere, quibus res magni momenti crederet; non solum sibi in curarum partem allegit Gregorium fidissimum socium et amicum; sed fratrem suum Petrum, ex decem ultimo loco natum, virtutibus vero consummatum, primoque loco habendum, ex monacho presbyterum ordinavit; de quo germanus ejus pariter Gregorius Nyssenus² hæc ait in epistola ad Olympium: « Interea insignis inter sanctos Basilium magnæ Cæsariæ declaratus est antistes, et mysticis sacrificiis suis fratrem consecrans, ad sacram presbyterii dignitatem provexit. Atque hic rursus ejus vitæ cursus ad graviora sanctorumque dirigebatur, cum sacerdotii dignitas sapientiæ studio conjuncta cumularetur ». Hæc Nyssenus.

61. *Emmelia, præstantissima femina, mater Basilii, moritur.* — Sed cum ejus quoque assertione illud exploratum habeatur, hoc ipso anno, ante tamen creationem Basilii, vel superiori, post famem illam, quæ Cappadocæ vehementer afflixit, contigisse ex hac vita migrare ipsorum matrem Emmeliam sanctissimam feminam; de ipsa modo agemus: quod enim interlapsum est temporis a fame illa Cappadocum superius recensita, usque ad creationem Basilii episcopi, tunc contigisse ejus obitum, idem Gregorius hand obscure significat. Habetur quoque ejus obitus mentio in epistola ejusdem Basilii ad Eusebium his verbis¹: « Si omnes ordine causas scriberem, quibus in hunc usque diem fuerim delectus, quantumvis etiam vehementer cupierim tuam erga Deum pietatem intervisere; infinitum historiarum campum explerem. Morbos quidem alios aliis succedentes, hiemis odium, negotiorum assiduitatem prætermitto dicere, ut quæ tibi cognita sint, et pridem significata. Nunc autem quod unicuique habebam vite solatium, matrem etiam hanc propter mea peccata amisi. Tunc me derideas, qui in hac aetate orbitatem delere soleam; sed hoc scias, me animæ secessum nequaquam ægre ferre, cui quid in reliquis dignitate respondeat, non invenio. Rursus igitur in morbum incidi, iterumque in lecto decumbo, exiguis omnino viribus fluctuans, et prope modum in unaquaque hora necessarium vite finem expectans. Porro Ecclesiæ fere ut corpus meum affectæ sunt, nulla quidem spe bona affulgente, verum in deteriora rebus semper delabentibus ». Hactenus ipse.

62. Cæterum de obitu ejusdem Basilii matris Emmeliæ agit idem qui supra Gregorius Nyssenus ejus filius, dum in epistola² ad Olympium prosecutus res sanctæ Macrinæ sororis, ejusdemque Emmeliæ filiæ, hæc intermiscet: « Interim senex admodum mater in utriusque filii manibus », nempe Macrinæ primogenitæ, et Petri ultimo loco nati, « moriens migravit ad Deum. Cujus quæ vox benedictionis fuerit illius, qua erga liberos usa est, commemorare non erit alienum. Nam cum de absentibus sigillatim amanter mentionem fecit, ut nullus esset expers benedictionis, tum præcipue præsentibus ipsa precibus suis obtulit Deo. Etenim enim ei ex utraque parte lectuli adversi assiderent, altera manu utrumque tangens, hisce verbis postremis Deum allocuta est: Tibi, Domine, et primitias et decumam dico fructuum uteri mei. Primitiarum enim locum hæc mihi obtinet primogenita, decumæ vero extremis hic decimus filius. Tibi autem lege utraque debentur, et tua sunt munera. In hanc igitur primogenitam meam, et hunc decimum veniat sanctimonia; oratione perspicua designans filiam et filium. Ita benedictioni simul, et vitæ finem statuit, cum prius mandasset filiis, ut se in sepulcrum paternum inferrent. Id illi, ut jussi erant, cum præstissent, in reliquum tempus ad sapientiæ fastigium semper

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Basilii. — ² Greg. Nyss. ep. ad Olymp. apud Sur. tom. IV.

¹ Basil. ep. VII. — ² Apud Iapom. tom. II. et Sur. tom. IV.

cum antea vita pugnantes, et præterita benefacta posterioribus superare studentes, contendebant ». Hæc Gregorius, qui mox subdit ejusdem Basilii in sedem episcopalem promotionem. Emmeliam vero nonagenarium vel grandioreni decessisse, ex eo facile potest intelligi, quod tempore persecutionis Maximini ipsa cum viro suo facta est in Ponticis solitudines extorris. Meruit dies transitus ipsius ad Deum, qui fuit III kal. Junii, adscribi ecclesiasticis monumentis, atque anniversaria memoria consecrari sanctissimæ feminæ, sanctorum matris, conjugis confessoris, illiusque in omnibus ejusdem coronæ consortis.

63. Porro ex decem filiis, quatuor tantum virorum, et feminæ unius expressa sunt nomina ab ipso Gregorio, nempe Basilii inter masculos primogeniti, secundo loco Naueratii, qui adolescens decessit; tertius vero ordine ipse Gregorius numeratur; quartus autem, quem nunc diximus, Petrus monasticæ vitæ cultor; e feminis vero nominatur tantum sancta Macrina nomine avie nuncupata, tunc tamen ab angelo adhuc in utero matris suæ Thecla fuerit appellata: quæ desponsata viro, illo mox vita functo, virgo permansit, monasticum amplexa institutum; reliquarum vero sororum, aliis item virginibus perseverantibus, aliis vero in matrimonio collocatis, atque reliquorum liberorum ignorantur nomina: quotque mares quotve feminæ essent, haud exploratum habetur: sed omnes pro status sui conditione vitam sanctissime egisse scimus: de his enim hæc Gregorius Nazianzenus, post recensitas Basilii, et Emmeliæ eorum parentum virtutes innumeras et egregias, subdit: « Mibi tamen nullo nomine celebriores atque illustriores esse videntur, quam egregie prolis procreatione. Nam eosdem, et multorum filiorum et honestorum parentes in fabulis fortasse reperias: hos autem experientia ipsa nobis exhibuit, tali nimirum ipsos virtute præditos, ut etiamsi nequaquam tales liberos extulissent, sibi ipsis tamen ad nominis commendationem sufficere possent; rursus hujusmodi liberos gignentes, ut licet eo virtutis minime pervenissent, omnes tamen sobolis felicitate superari essent. Nam cum minus duraxat aut alter cum laude vivunt, id tale est, ut bonitati naturæ adscribi possit; at undique perfecta, et ad summum profecta omnium virtus, iis haud dubie, a quibus procreati atque instituti sunt, assignari debet. Quod quidem liquido demonstrat beatus sacerdotum et virginum numerus, eorumque qui in conjugata vita eam vim sibi adhibuerunt, ut matrimonium nihil ipsis impedimentum afferret, quominus ad pacem virtutis gloriam aspirarent, sed ea vitæ generum potius quam rationis vivendi di-crimina esse censerent ». Itucque Gregorius Nazianzenus.

64. *De Gregorii Nyseni conditione et doctrina.*
— Quod vero spectat ad Nysenum, ante episcopatum fuisse conjugio obligatum, cum Nicetas ¹, tum

Nicephorus ² testari videntur. Annuit hoc idem ipse in libro, quem de Virginitate conscripsit. Fuit illi nomen Theosebia; quæ, sicut vir ejus muneri sacerdotali, ita ipsa seorsum a viro se Ecclesiæ ministerio mancipavit; de cujus obitu extat Gregorii Nazianzeni epistola ad ipsum Gregorium consolatoria ³; cujus cum eam sanctam beatamque sororem appellet, castitatem consensu mutuo custoditam insinuat, quam et clarissimo hujusmodi præconio celebrat: « Quid faciamus adversus Dei legem jam olim vigentem et dominantem, quæ Theosebiam meam habet (meam enim eam voco, quæ, ut Dei legibus consentaneum erat, vixit, quandoquidem spiritualis cognatio carnalem antecellit)? Theosebiam Ecclesiæ decus, Christi ornamentum, ætatis nostræ utilitatem, feminarum fiduciam: Theosebiam in tanta fratrum pulchritudine formosissimam et clarissimam: Theosebiam vere sacram, et sacerdotis conjugem, et honore parem, magnisque mysteriis dignam: Theosebiam, quam futurum quoque tempus excepturum est in immortalibus columnis, hoc est, omnium tam qui eam nunc norunt, quam qui posthac futuri sunt, animis insitam. Nec vero mirum tibi videatur, quod eam sæpe appellem; nam etiam beatæ illius femine memoriam pro deliciis habeo ». Hactenus verba Gregorii, qui eam sacram et honore parem sacerdoti (quantum fas est femine sacris officiis mancipari) ideo appellat, quod fungetur in Ecclesia munere diaconissæ.

65. Quod vero ad ipsum Gregorium Nysenum spectat; quoto potissimum Domini anno episcopus Nysæ creatus fuerit, et num ante Basilium, an post, eam sit dignitatem consecutus, haud satis compertum habetur: cum tamen constat sequenti anno jam agentem episcopum persecutione Valentis imperatoris a propria Ecclesia expulsum esse, ut suo loco inferius dicturi sumus. Ejus autem in dicendo facultatem ita majores omnes prædicant, ut non impar veteribus cunctis habitus fuerit ⁴. Porro quod plus satis quam deceret christianum hominem, rhetoricis disciplinis incumberet, a Gregorio Nazianzeno meruit reprehendi, qui eo argumento auream plane illam scripsit epistolam, quam huic temporis congruam hic describere, opere pretium existimavimus: cum enim revera historia sit humanæ vitæ bene instituendæ ratio, quæ hinc conducant, minime prætermittenda censemus; sic enim se habet ⁵.

66. « Inest mihi natura dextrum aliquid et commodum (licet enim mihi quoque hoc de me arrogantius prædicare). Peræque et mihi matum consilium ineundi succenseo, et amiceis. Quoniam itaque omnes, qui secundum Deum vivunt, atque eodem Evangelii tramite incedunt, amicitia et cogitationis jure inter se devincti sunt; quid non a nobis libere audiunt, quæ omnes submurmurant? Ingloriam tuam gloriam (ut more vestro loquar)

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Basilii. — ² Nicet. schol. 19. in orat. Greg. Naz. in laud. Basilii.

³ Niceph. lib. XI. c. 9. — ⁴ Greg. Naz. ep. xcv. in additione — ⁵ Suid. in Greg. Nysæ. — ⁶ Greg. Naz. epist. 11.11.

minime laudant, tacitamque, et furtivam in deterior prolapsionem, ac dæmonum pessimam (ut ait Enripides) ambitionem. Quid enim tibi accidit, vir sapientissime, quidque tibi de ipso displicuit, ut sacris illis suavissimisque libris, quos quondam populo lectitabas (non enim hæc audiens erubescas) calcatis atque projectis, aut etiam ad fumum suspensionem, non secus atque navium gubernaculis, et ligonibus hiemis tempore, salsos et amarulentos in manus sumpseris, ac rhetor vocari, quam christianus malueris? Nos contra hoc potius, quam illud; eoque nomine maximam Deo gratiam habeo. Nequaquam, quaeso, o quondam optime, ne diutius animo ita affectus sis. Verum serius quidem, sed tamen aliquando respisce, atque ad te redi; teque et piis hominibus et fide præditis purga, et Deo, atque altaribus, et mysteriis, a quibus te procul submovisti. Ac ne mihi scita hæc, et rhetorica proferas: Quid vero? an non christianus eram, cum eloquentiæ artem profitebar? an non pius et fidelis, cum inter adolescentulos versarer? Ac fortasse etiam Dei fidem implorabis. Minime, vir eximie, saltem quantum par erat, etiam si partem aliquam concedamus. Ubi autem illud ponemus, quod ex his quæ nunc facis, alios, hoc est, eos qui natura ad malum procliviores sunt, offendis ac vulneras, atque occasionem iis præbes de te sinistre partim suspicandi, partim loquendi? Falso sane et iniique id faciant; quid tamen necesse est hanc illis occasionem suppeditari? Neque enim quis sibi ipsi tantum vivit, sed et proximo; nec sibi ipsi fidem facere satis est, nisi aliis quoque fides fiat. An tu pugnis in publico cœtu decertans, aut etiam in theatris colaplum in malam accipiens vicissim atque impingens, aut denique turpiter et fæde te ipsum intellectens atque contorqueus, postea te animo sobrium esse dices? Sobrii hominis non est hæc cogitatio: levis animi est hæc admittere. Ac si quidem meliorem mentem indueris, gaudebo, ut pythagoricus quidam philosophus dicebat, cum prolapsi sodalis vicem luge-ret: siu minus (ille quidem scripsit) mihi mortuus est. Ego autem in gratiam tuam nondum hoc dicam: nam ille ex amico hostis factus est, ut ait tragicus: verum acerbe feram (sic enim parcus et moderatius loquar), si nec ipse, quid officii sit, perspicis (quæ prima bonorum hominum classis est), nec alium recte monentem separis (qui ordo secundus est). Habes admonitionem nostram. Ac mihi, quaeso, ignosce propter amicitiam dolenti, atque æque ut tua et totius sacerdotalis ordinis, addam etiam et omnium Christianorum causa inflammato. Quod si etiam tecum, vel pro te orandum est; Deus infir-

mitati tuæ opem ferat, qui mortuos quoque ad vitam revocat». Hactenus Gregorius ad Gregorium; quem amico auscultasse, par est credere: quippe quem non ex verbis, sed ex recte factis sibi gloriam immortalem comparare posthac studuisse, certum est: eum enim gloriosius labores octo annorum exilii pro Catholica religione exantlati corona confessionis in perpetuum illustrarunt, legationesque pro Catholica religione susceptæ honestissime decorarunt. At de ipso Nysseno Gregorio sæpius postea.

67. *Pax cum Gothis.* — Hoc eodem anno bellum Gothicum, quod adversus Athanaricum regem Valens gessit jam triennio, redempta ab eo (ut Ammianus ait¹) pace pecunia, absolutum est. Hæc Ammianus pluribus. Quomodo autem sequenti anno idem Gothorum rex infidelis persecutionem adversus Christianos in iis partibus agentes moverit, suo loco dicturi sumus. Quod vero ad res ejusdem Orientalis imperii perlinet: Arsaces, rex Armeniæ, idemque christianus, de quo plura superius, dolo pacis captus a Sapore rege Persarum, dirissima pati cogitur. Res autem ipsa ab Ammiano sic describitur²: « Rex vero Persidiæ longævus ille Sapor, et ab ipsis imperitandi exordiis dulcedini rapinarum addictus, post imperatoris Juliani excessum et pudende pacis ieta fœdera, cum suis paulisper nobis visus amicus, calcata fide sub Joviano pactorum, injectabat Armeniæ manum, ut eam velut placitorum abolita firmitate, ditioni jungeret suæ. Et primo per artes fallendo diversas, nationem omnem renitentem dispendiis levibus afflictabat, sollicitans quosdam optimatum et satrapas, alios excursibus occupans improvisis. Deinde per exquisitas perjuriisque mixtas illecebras captum regem ipsum Arsacem, adhibitumque in convivium, jussit ad latentem trahi posticam; eumque effossis oculis vinctum catenis argenteis, quod apud eos honoratis vanum suppliciorum æstimavit esse solatium, ex-terminavit ad castellum Agabana nomine, ubi discruciatu cecidit ferro pœnali». Hæc Ammianus. Sicque factum est, ut Armeniæ majoris Christiani durum jugum Persarum regis cœperint experiri; adversus quos Valens imperator exercitum misit per Terentium atque Arintheum duces. Gesta ab eis Ammianus pluribus prosecutus est. Quomodo autem uterque dux fuerit adjumento Catholicis in minori Armenia persecutione Arianorum vexatis, dicemus anno sequenti, in quem jam demigret oratio, absoluta anni hujus rerum gestarum narratione.

¹ Ammian. lib. XXVII. — ² Idem ibid.

Anno periodi Græco-Romana: 5862. — Olymp. 287. an. 1. — Urb. cond. 1122. — secundum Baronium 1120. — Jesu Christi 369.
— Damasi papæ 4. — Valentiniani et Valenti 6. Gratiani 3.

4. *Consules.* — Ad num. 4. coss. *Valentinianus nobilissimus puer*, et *Victor*, non vero *Julius Felix Valentinianus* vir privatus, ut perperam Onuphrius. Est enim Valentinianus Valenti filius secundum primam regulam consulatum Cæsareorum consul, et quidem Orientalis, quemadmodum et *Victor*, qui sub Valente magister militum fuit, ut liquet ex lege 12 Codicis Theod. *De crogat. ann.* Ad hunc Victorem extat S. Basilii epistola 347, ut et Gregorii Nazianzeni epist. 133 et 134, ubi discrete dignitatem seu officium ejus militare designat, quem christianum et orthodoxum fuisse testatur Basilus citatus et Gregorius dicta epistola 133, qua eum hortatur ad promovendam Ecclesie pacem, ut observat Goltzfredus in Prosopographia Codicis Theodosiani. Quare is *Victor* non est *Aurelius Victor* celebris historicus, ut cum Onuphrio Baronius putavit. Idcirco in Fastis Valentinianum *Nobilissimum* appellat.

2. *Hilarius contra Auxentium agit.* — A num. 6. ad 22. *Valentinianus* Augustus, exente anno trecentesimo sexagesimo quinto, relicta Italia, in Galliam venit, neque in Italiam rediit, nisi diu post currentem annum, ut ex Chronologia Codicis Theodosiani a Goltzfredo confecta manifeste deducitur. Quare quæ S. Hilarius apud Valentinianum imp. adversus *Auxentium* arianum Mediolani egit, ad annum Christi trecentimum sexagesimum quintum, quo Mediolani Valentinianus fuit, revocanda. Decepit Baronium libellus Auxentii, quem recitat, ubi is ait, Hilarium aliosque ei adherentes abjicere decreta *ante annos decem* a sexcentis episcopis edita. Quæ Auxentii verba de Concilio Ariminensi anno ccclix celebrato intelligenda Baronius pulavit. Sed, ut recte Hieronimus in lib. 2 Vitæ S. Athanasii, cap. 8, observavit, videtur *Auxentius* respexisse ad ea, quæ Mediolani anno trecentesimo quinquagesimo quinto acta in Synodo ibidem congregata, aut ad ordinationem suam eodem anno peractam. Neque enim libellus ille hoc anno offerri potuit, cum dicitur porrectus *Valentiniano et Valenti Augustis*, et nulla Gratiani Augusti jam a biennio ea dignitate præditi, in eo mentio sit; qui tamen, secundum morem tunc receptum, non minus quam Valentinianus et Valens nominari debuit. Præterea S. Hilarius, qui Mediolani erat, quando Auxentius libellum illum obtulit, ante hunc annum mortuus est. Quare non dubio quin decem illi anni a Concilio Mediolanensi sint desumendi. Bollandus die xii Ja-

nuarii in Vita S. Hilarii arbitratur, errorem irrepisse in numeros præf. li libelli; et cum Hilarius ad caelum migravit anno trecentesimo sexagesimo septimo, loco *ante annos decem*, legendum, *ante annos septem*. Sed frustra recurritur ad numerorum errorem, ubi certiora argumenta suppetunt. Denique enim ipsemet Hilarius tradit, post oblatum illum lidei libellum, jussum se Mediolano egredi, et Eusebium Verecellensis episcopus eum anno cccclxi in Italia, quo e Gallia se contulerat, invenit, et cum eo ad Ecclesiarum pacem procurandam sese conjunxerit, valde verisimile, *Hilarium* usque ad annum cccclxi in Italia constitisse, eoque anno adversus *Auxentium* studium suum ostendisse.

3. *Pax episcoporum et decreta Mediolanensia ad diversos annos pertinent.* — Verum quidem est Auxentium in libello suo Concilii Ariminensis anno ccclix celebrati, his verbis meminisse: « Ego quidem existimo, pissimum imperatorem, non oportere sexcentorum episcoporum unitatem post tantos labores ex contentione paucorum hominum refricari »; et his verbis aperte designare de episcopis, scilicet cccc et amplius Occidentales Arimini, et cccx ac amplius Orientales, Selenicæ eodem tempore congregatos, et denique inferius scribere: « Ut autem pacts vestra cognosceret, ea quæ gesta sunt in Concilio Ariminensi transmissi, et peto, ut ea libenter legi præcipiatis ». Sed ibi Auxentius duo ab Hilario et sociis violata sui se criminatur; primum unitatem seu pacem Arimini et Selenicæ inter Christianos compositam, nempe « sexcentorum episcoporum unitatem post tantos labores » refricando; secundum vero decreta ab Hilario et sociis abjecta, quæ ante annos decem sancita fuerant in Concilio Mediolanensi, ubi Athanasius damatus, repugnantesque episcopi exilio mulcati, ut Paulinus, Eusebins, Lucifer, etc. Distinguenda itaque, non vero confundenda hæc duo plane diversa, mutas se, seu pax episcoporum et Ecclesiarum Arimini et Selenicæ anno ccclix constituta, et decreta Mediolanensia anno cccxv edita.

4. *S. Hilarii Pictaviensis episc. obitus.* — Ad num. 22 *Sancti Hilarii obitus* anno trecentesimo sexagesimo septimo contigit; cum Hieronymus in Chronico juxta editionem Scaligeri, Hermannus Contractus, et Marquus Scotus id testentur, et Gregorius Turonensis lib. 4, cap. 39, prod. 1, Hilarium demortuum quarto *Valentiniani et Valentis* anno,

anno nempe Juliano, et utroque extremo incompleto pro integro numerato. Præterea Severus Sulpilius lib. 2 Hist. ait: « Hilarius sexto anno postquam redierat, in patria obiit. » Cum itaque anno trecentesimo sexagesimo ab exilio revocatus fuerit, mors ejus ad annum ccc.lvii pertinet. Severus enim, ut quandoque alii antiqui, utrumque ultimum annum incompletum non numerat. Colitur *Hilarius* in Martyrologiis die xiii Januarii, et in quibusdam die prima mensis Novembris, qui ultimus dies translationis ejus communiter creditur: sed idem dicendum de die xiii Januarii. Epistola enim synodica *conciliiabuli Singidini* in Mysia habita, quæ ab Hilario in Fragmentis refertur, dicitur data « decimo quinto kalend. Januarii Gratiano nobilissimo P. et Dagalaiphio coss. », die nempe decima octava mensis Decembris anni trecentissimi sexagesimi sexti. Quod si Hilarius die xiii anni insequentis, sc. ccc.lvii, mortuus fuisset, synodicam illam Fragmentis suis inserere non potuisset, cum Pictavis obierit, urbe nempe a Mysia non parum dissita. Vita S. Hilarii legenda apud Bollandum tomo 1, die xv mensis Januarii, ubi tamen mors ejus eo die accidisse non bene dicitur. Ejus opera cum va iis Mss. collata studio Patrum Benedictinorum nova editione donata.

5. *Prior Synodus Romana sub Damaso.* — A num. 28 ad 37. Duorum priorum Conciliorum Romæ sub Damaso celebratorum epocha in gnis tenebris sepulta. Primum tamen anno trecentesimo sexagesimo sexto, adversus Valentem et Ursacium, aliosque arianos jam damnatos coactum. De eo loquitur Athanasius ad episcopos Africanos, ut optime Baronius (n. 34 et seqq.) notavit: « Sufficunt, inquit Athanasius, scripta Damasi comministri nostri dilecti et magnæ Romæ episcopi, et tam multorum cum ipso congregatorum episcoporum, etc. » Et paulo infra: « Gratiam habemus et illius pietati » nempe Damasi « et cæteris qui cum ipso fuerint episcopi, quod Ursacio et Valente cum sociis suis ejusdem sententiæ cæctis, concordiam Ecclesiæ conservarint ». Hujus Concilii synodica perperam a Baronio (anno 365, n. xviii) quemadmodum et a Conciliorum collectoribus inter Acta Synodi Illyricane relata, ut jam anno ccc.lv, numero 10, observavi. Nam cum Synodi Illyricane epistolam synodicam a Theodoro recitalem habeamus; in eaque Synodo non de Valente et Ursacio, sed de Spiritu sancti *consubstantialitate* sermo fuerit, male ad eam refertur præfata synodica, cujus hæc inscriptio: « Dilectissimis fratribus per Illyricum fidem paternam timentibus, episcopi Italia in Domino æternam salutem ». In ea scribunt episcopi illi, se Concilii Aymnensis reversionem mittere, subduntque: « Auctores autem hæresis ariana vel aetiane Valentem et Ursacium, cæterosque eorumdem consortes; non nunc esse, quod manifestari apud Illyricum cõperunt, sed olim condemnasse manifestum est ». Nonne clare apparet, eam epistolam non in Illyrio, sed in Italia et in alia Synodo Romana scri-

ptam? Secundo, ideo eam ad Illyrios missam, quia Valens Mursi, et Ursacius Singidoni in Illyrio ante depositionem, episcopi fuerant. Tertio, Synodum, in qua ea data, non sub Liberio, sed sub Damaso habitam esse. Ac denique, Athanasium laudatum, et episcopos Italia, de una eademque re loqui, de Valente nempe, Ursacio et sociis.

6. *Ejus Synodi epocha.* — Cum S. Hilarius eam synodicam inter Fragmenta recitet, isque anno trecentesimo sexagesimo septimo obierit, liquet, eam epistolam ipso Damasi pontificatus initio in Concilio Romano scriptam, ideoque primum Concilium Romanum sub Damaso anno trecentesimo sexagesimo sexto exiunte, aut saltem sexagesimo septimo incunte congregatam fuisse, eoque etiam tempore illam Athanasii epistolam exaratam. Certe Damasum, ubi pontificatum adeptus est, *confestim Synodum* congregasse, testatur auctor libelli iudici, qui tamen in eo errat, quod dicat, eam fuisse contra Auxentium. Contra vero de secunda Synodo Romana loquens ait, eam Damasum congregasse *pro hominibus contra Auxentium*, ubi vides hunc auctorem perperam scribere, utramque Synodum Romanam adversus Auxentium coactam esse, et quæ gesta in priori Synodo, ubi Nicæna fides confirmata, attribuere posteriori. Recte tamen asserere, Damasum, confestim ac Pontifex creatus, Synodum congregasse, adversus nempe Valentem et Ursacium.

7. *Secunda Synodus Romana sub Damaso.* — Secunda *Synodus Romana* a Damaso adversus Auxentium coacta anno trecentesimo septuagesimo secundo. Ejus synodicam ad episcopos Illyrios scriptam referunt Theodoretus lib. 2, cap. 22, Sozomenus lib. 6, cap. 23, et Nicephorus lib. 2, cap. 31. Sed duo utrimque proxime ante sancti Ambrosii ordinationem. Præterea divus Athanasius in epistola ad Epictetum, ait, Auxentium aliosque lucifugas « diversis Conciliis per Galliam, Hispaniam et Romæ celebratis anathemate » percussos fuisse. Quare Concilium Romanum secundum ante sancti Athanasii mortem habitum. Notanda hæc verba, quæ de ea Synodo in Collectione Romana leguntur: « Explicat hæc epistola, vel exposito Synodi Romane habite sub Damaso papa, et transmissa ad Orientem; in qua omnis Orientalis Ecclesia, facta Synodo apud Antiochiam, consona fide credentes, singuli sua subscriptione confirmant ». Post septem episcoporum subscripti omnes ibidem legitur: « Similiter et alii cxxvi Orientales episcopi subscribere ». Numerosior itaque Synodus Antiochena, quæ Romanam confirmavit, quam hæc, in qua tantum xxii *ex rescripto imperiali* interfuerunt, ut habetur in epigraphæ synodice Collectionis Romane post Baronii mortem ab Holstenio publicatæ.

8. *Damasus scribit ad episcopos Orientales.* — Cæterum, quod in Collectione Romana titulus hujus epistolæ præfert, eam scriptam esse *episcopis catholicis per Orientem constitutis*, falsum non est, ut Valensius laudatus perperam scribit, quod Sozomenus

et Theodoretus citati eam ad episcopos Illyrici scriptam esse habeant, idque ex ipsis synodice verbis appareat. Nam, ut animadvertit Hermantius in Vita S. Ambrosii lib. 1, cap. 17, ideo hæc epistola ad catholicos Orientis episcopos directæ, quod ejus exemplar ad eosdem, quemadmodum et ad Illyrios, missum fuisset. Quod demonstrant verba præfata synodice Collectionis Romanæ subjecta : « Ego Sabinus diaconus Mediolanensis legatus de authentico dedi ». Hermantius loco laudato scribit, hunc Sabinum non videri diversum a Sabino, quem S. Basilius Romam ad Damasum misit. Quæ conjectura prorsus certa; cum sanctus Basilius in epistola cclxxiii de litteris ad Occidentales scribendis loquens, dicat : « Ego cum incidirem in Sabinum diaconum; quo nuntio huc ad nos illi usi sunt, ad Illyricos scripsi, ad Italos præterea et Gallos episcopos ». Ex quo liquet, Synodum Romanam, ante annum trecentessim septuagesimum primum, quo Basilius Cæsareæ episcopus creatus, coactam non fuisse; quod et de Illyriciana dicendum, de qua egimus anno cclclxv.

9. *Epocha Synodi Romanæ II.* — Porro hic ostendendum hanc secundam Synodum Romanam ad annum cclclxxii pertinere. Damasus enim papa in Fragmento decreti in ea emissi, quod subjicitur huic Synodo Romanæ in Collectione Romana, et ex ea tom. 2 Concil. edit. Labbeæ, pag. 893, ait : « Quod ad removendas vestre dilectionis spectat injurias, nec frater noster Dorotheus presbyter explicare omnia vivaciter prætermittit, nec nixus nostri, ut ipse testis est, defuerunt ». Dorotheus autem presbyter a Basilio in Occidentem missus non est, nisi post suam ad episcopatum Cæsareensem evectio- nem, et paulo ante mortem divi Athanasii Alexandria patriarchæ, ut ex ejusdem Basiliï epistolis inter se collatis liquet, ex quibus etiam habemus eum tunc de Occidentalibus valde conquestum esse. Præterea tom. 2 Concil., pag. 1004, recitatur epistola Concilii Romani IV ad Gratianum et Valentinianum imp. scripta, quæ est de episcopis e factione Ursicini damnatis, in qua dicitur Florentium episcopum Puteolanum post dejectionem suam ex episcopatu illum temere resumpsisse : « Post sextum annum », inquiunt Patres illius Concilii anno cclclxxviii, habiti, « requisit ad civitatem, tenuit Ecclesiam, etc. ». Gratianus autem et Valentinianus ad eam epistolam, quæ ibidem extat, quæque recitatur a Baronio anno cclclxxxi, tom. 2 et seqq., rescribentes, jubent Aquilino vicario Urbis, ut sententias adversus Ursicini factionis episcopos latas exequi mandet, et de Florentio Puteolano scribunt : « Florentius Puteolanus, post damnationem, quam recto iudicio convictus accepit, mansuetudinem nostram inquietare conatus, dignum tibi in progressionem responsum. Post quintum decimum annum Ecclesiam, de qua extrusus fuerat, rursus contaminare conatur ». Sed loco, « post quintum decimum annum », legendum, « post quintum demum annum », ut scite monet Blondellus in lib. contra primatum Ecclesiæ,

pag. 194, et post cum Labbeus in calce illius rescripti. Quare Florentius anno cclclxxii Synodi Romanæ II iudicio damnatus fuit, annoque sequenti cclclxxiii imperatoris jussu Puteolis expulsus, anno cclclxxviii, qui sextus fuit a Synodi Romanæ II celebratione, et quintus post extrusionem, turbas denuo cedere cepit, ut infra de Synodo Romana IV loquens magis explicabimus. Ex quibus tandem omnibus consequitur Synodum Romanam II in qua Florentius damnatus, ab anno cclclxxii removeri non posse. Episcopus autem nonnisi in Synodis deponi solitus, innumeris exemplis liquet.

10. *In ea actum de Consubstantialitate Spiritus sancti.* — Celebris fuit hæc Synodus, in qua pluribus de *consubstantialitate Spiritus sancti* cum Patre actum, ut videre est in laudata synodica, et ex fragmentis epistolæ Damasi ei subjectis intelligitur. Unde etiam constat eam Synodum Basilio jam episcopatum adepti, celebratam esse : eo enim episcopo ea quæstio maxime agitata. Hujus Synodi mentio in decretali epistola Damasi, quam refert Baronius anno cclclxxiii, num. 41, ex Theodoro lib. 5, cap. 11. In latino eum exemplari hujus epistolæ quædam adduntur quæ Theodoro omisit. Nam ubi Theodoretus habet : « Et quia post Concilium Nicænum hic error inolevit, ut quidam ore sacrilego audent dicere, Spiritum sanctum factum esse per Filium »; in latino apud Justellum legitur : « Post Concilium itaque Nicænum, et quod in urbe Roma Concilium congregatum est a catholicis episcopis, addiderunt de Spiritu sancto, quia postea inolevit, etc. » Porro de processione Spiritus sancti magna erat hoc tempore controversia, quæ tandem Concilio œcumenico Constantinopolitano I, dirempta fuit. Hinc Synodus ista II citatur, tam in Synodo Romana III, quam in Synodo Romana IV, et quod de Divinitate Spiritus sancti decisum ibidem confirmatum. Imo in Concilio Antiocheno post S. Basiliï mortem anno cclclxxx celebrato, lecta est synodica hujus Synodi Romana II, et a magno episcoporum numero approbata, ut ex clausula in hinc synodice ejusdem Synodi Romana II subjuncta et a me num. 7 recitata manifestum sit. Eam vero synodicam ante annum cclclxxx in ea Synodo lectam non esse liquet, ex subscriptione duorum episcoporum, Eulogii nempe episcopi Edesseni, et Diodori episcopi Tarsensis. Uterque enim, dum adhuc presbyter esset, a Valente in exilium missus, et uterque nonnisi aliquanto tempore post pacem Ecclesiæ redditum ad episcopatum evectus, ut docet Theodoretus lib. 5, cap. 4, ubi de utriusque episcopi virtutibus, et de tempore illorum evectiois ad episcopatum agit. Valesius quidem in Notis ad lib. 5 Theodreti, cap. 2, observat epistolam synodicam Synodi Romanæ II lectam esse in Concilio Antiocheno, sed illud in annum cclclxxviii, quo sanctum Basilium vita functum esse supponit, perperam confert, indeque in alium errorem delabitur, quod epistola Basiliï numero lxxix ad omnes episcopos Italiae et Galliae missa illius Concilii Antiocheni epistola sy-

nodica fuerit, quod et viris doctissimis persuasit; cum tamen Concilium illud Antiochenum nonnisi post sancti Basilii mortem celebratum fuerit.

11. *Locus Sozomeni ad hanc sciendam Synodum referendus.* — Valesius in Notis ad Sozomenum lib. 6, cap. 25, existimat hunc historicum, dum de duobus Apollinariibus, patre et filio, et de Vitali presbytero loquitur, mentionem facere Synodi Romane anno cclxxvii aut cclxxviii celebratae, in qua lecta est epistola Damasi in secundo Concilio Romano adversus Auxentium data. Haec verba Sozomeni: « Primus Damasus episcopus urbis Romae, et una cum illo Petrus Alexandrinus antistes, cum hanc haeresim latius serpere intellexissent, Concilio Romae congregato, eam ab Ecclesia Catholica alienam esse decreverunt ». Verum certum est Sozomenum eo loco sermonem habere de iis, quae gesta sunt tempore persecutionis a Valente adversus Orthodoxos excitatae, quod capita tam praecedentia, quam subsequenta ejusdem libri ostendunt. Ea itaque Sozomeni verba nonnisi de Concilio Romano II sub Damaso intelligenda, ut ibidem Valesius haec citato subodoratus erat. Certe Petrus episcopus Alexandrinus Roma anno cclxxvii in Ecclesiam suam rediit, ut eo anno num. 2 Baronius recte observavit.

12. *Synodus Aegyptiaca.* — *Synodus Aegyptiaca* ab Athanasio celebrata, et de qua mentio in ejus ad Africanos epistola, revocanda, ut videtur, ad annum trecentessimum septuagesimum primum; cum in ea dicit Athanasius, scripsisse se ad Damasum « contra Auxentium invasorem Mediolanensis Ecclesiae », et mirari se, « eum nondum depositum ejectisque sit ex Ecclesia ». Quare Concilium anno trecentesimo septuagesimo secundo Romae a Damaso adversus Auxentium indictum, hujus S. Athanasii monitionis effectus videtur. In Concilio Aegypti non tantum epistola ad Damasum adversus Auxentium scripta; sed alia etiam ad episcopos Africanos, qua ii rogati sunt, ut eos rejicerent, qui Concilium Ariminense adversus Nicenum trebantur. Existimavit Baronius, episcopos illos Africanos fuisse provinciae *Cyreniaca*, non vero *Carthaginiensis*. Sed, ut recte observat Hermantius lib. 2. Vita S. Athanasii, cap. 12, episcopi *Cyreniaca* patriarchatus Aevandrino subditi erant, ideoque cum Athanasio eam epistolam ad Africanos seu Carthaginienses scripsere. Praeterquam quod Africae nomen per haec tempora Libye Cyrenatae non attributum, et regio prope Carthaginiem sita ab hujus temporis auctoribus Libya non vocata. Haec itaque nomine designabantur provinciae Aegypto vicinae, quae a patriarchatu Alexandrino et imperio Orientali pendebant; reliquum, quod episcopum Carthaginiensem et imperium Occidentale agnoscebat, *Africa* nomine exprimebatur. Hos episcopos nonaginta fuisse, quando eam epistolam dedere, ipsimet in eadem profitentur, indicantque, in Synodo Alexandrina seu Aegyptiaca lecta fuisse scripta Damasi adversus Valentem et Ursacium in Aegyptum allata.

13. *Nascitur S. Ambrosius.* — A num. 37 ad 40. Annus natalis genuinus sancti Ambrosii postea Mediolanensis episcopi incertus. Opinio tamen Hermantii in Vita S. Ambrosii lib. 4, cap. 3, praefrenda. Is divum Ambrosium anno circiter trecentesimo quadragesimo natum arbitratur, quod Paulinus in ejus Vita de eo scribat: « Cum adolevisset, et esset in urbe Roma constitutus, cum matre vidua et sorore quae virginitatem jam fuerat professa, cum videret sacerdotis a domestica sorore vel matre manus osculari, ipse ludens offerebat dexteram dicens et sibi fieri oportere, et quidem episcopum se futurum esse memorabat ». Marcellina sancti Ambrosii soror ante annum trecentessimum quinquagesimum secundum virginitatem in professa non est; cum, teste D. Ambrosio lib. 3 de Virginitatibus, velum accepit in Liberio die natali Christi, et Liberius anno trecentesimo quinquagesimo secundo Pontifex ordinatus fuerit. Quod si *Ambrosius* anno trecentesimo trigesimo tertio in lucem prodisset, ut putavit Baronius, anno trecentesimo quinquagesimo secundo aetatis vicesimum attingisset, et tamen eo Christi anno adhuc in pueritia versabatur: actio enim de qua Paulinus loquitur, puero tantum convenire videtur; praeterquam quod incertum sit, quo anno Liberius velum Marcellinae dederit. Quod si tertio aut quarto pontificatus anno hanc virginem Deo sacravit, Baronii opinio minus verisimilis comperietur. Fundamentum, quo cardinalis eruditissimus ad eam opinionem adductus, anno trecentesimo octogesimo septimo evertitur.

14. *D. Ambrosius Arelati natus non est.* — Paulinus in Vita S. Ambrosii ait: « In administratione Galliarum patre ejus Ambrosio natus est Ambrosius, qui infans in area praetorii in cunabulis positus ». Quibus verbis fultus Theophilus Raynaudus persuasum habuit, divum Ambrosium in urbe Arelatensi natum esse, quod ex constitutione Honoriana anno quadragesimo decimo octavo data, et ex libello precum episcoporum Gallicanorum ad S. Leonem papam constat, eam urbem sedem fuisse praefecti praetorio Galliarum. Neque ob stare, inquit, quod divus Athanasius in epistola ad solitariam vitam agentes de Paulino Trevirensi episcopo dicit: « Paulinus episcopus Trevirorum metropolis Galliarum ». Quia illis verbis aliud non designat, quam urbem Treverensem metropolim fuisse in Gallis. Verum anno quadringentesimo visuri sumus sedem praefecture ex urbe Trevirensi ad Arelatensem post Concilium Taurinense translatae fuisse, ideoque circa praefatum Christi annum. Erat itaque Arelatum, quo tempore Ambrosius in lucem prodit, non metropolis Galliarum, sed secunda post Augustin Trevirorum civitas, ut docet anonymus auctor graecus descriptionis veteris orbis, qui libellum suum aureum post annum Christi cccxlvii et ante annum ccccl in lucem emisit, ideoque decem circiter annos post divi Ambrosii ortum: $\Pi\lambda\lambda\omicron\nu\ \delta\epsilon\ \mu\alpha\rho\iota\sigma\tau\alpha\nu\ \pi\rho\sigma\theta\ \epsilon\gamma\mu\epsilon\nu\ \delta\ \kappa\alpha\lambda\iota\sigma\tau\alpha\iota\ \tau\epsilon\rho\tau\epsilon\rho\varsigma\ \epsilon\ \pi\epsilon\rho\varsigma\ \kappa\alpha\iota\ \epsilon\iota\sigma\iota\nu\ \delta\ \kappa\acute{o}\sigma\mu\epsilon\varsigma\ \lambda\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\tau\alpha\iota\ \kappa\alpha\iota\ \iota\sigma\tau\iota\ \mu\epsilon\sigma\sigma\eta\mu\iota\alpha\ \text{Ὁμοίως δὲ ἐκεῖ ἄλλων πάλιν ἐν πάσι βυθώσαν, ἧσιν ἐστὶ τῆς θαλάσσης}.$

της, ἢν λέγουσι Ἀριστατον, ἢ ἀπὸ παντός κλίματις ἡμπερίας λαμβάνουσα, τῇ προεργασίᾳ πολεῖ ἐκπίπτει, id est, « Civitatem porro maximam habere dicitur » Gallia nempe « quæ vocatur Triveris, ubi etiam imperator morari dicitur: eaque mediterranea est. Pariter et aliam civitatem habet in omnibus ei administrantem, quæ ad mare sita est, quam vocant Arelatum: quæ cum ab omni orbe commercia suscipiat, et prædicte civitati ea submittit ». Is auctor in Descriptione Gallie nullius civilis præterquam harum duarum meminit; cui suffragatur Ausonius in Claris Urbibus, ubi de Arelato canit:

Per quem Romani commercia suscipit orbis.

Natalè itaque divi Ambrosii longe ab Arelato quærendum, sed non extra Galliam, imò nec extra urbem Trevirensis; cum Paulinus in Vita ejus dicat: « Qui infans in area prætorii positus ». Certum est autem, prætorium in ea urbe fuisse.

15. *Mulctæ ecclesiasticis inflicte, in pauperes erogantur.* — Ad num. 40. Data hoc anno a Valentiniano Seniore lex 20 Codicis Theodosiani, *Quarum appellationes non recipiuntur*, qua *Chonopius* quidam episcopus a multis episcopis damnatus, quia a sententia, quæ jure prolata fuerat, appellavit, mulctæ quinquaginta librarum argenti eidem imponitur. « Hoc autem, inquit Valentinianus, non fisco nostro volumus accedere, sed his qui indigent, fideliter erogari. Quod in hac causa et cæteris ecclesiasticis fiat ». Quod utique pium Valentiniani institutum fuit; quod secutus et Athalaricus in eodem fere specie apud Cassiodorum, lib. 8, epist. 24, servantque passim hodie Gallia parlamenta; ut nempe mulctæ ecclesiasticis exculpte, in pauperes erogentur, ut observat Gothofredus in hujus legis commentario, ubi plura alia de eadem lege.

16. *Episcopatus S. Basilii.* — Ad num. 41 et seqq. Sanctus *Bosilius* neque hoc anno, ut Baronio visum, neque sequenti, ut pressim viri doctissimi scribunt, sed anno trecente imò septuagesimo primo ad episcopatum Casareensem electus, ut quæ sequentibus annis in medium adducemus, manifestum facient. Quo episcopatu anno suo reddito, chronologia per hæc tempora in nullis illustrari poterit. Cogimur autem, quæ ad episcopatum illum adtribuendum faciunt, præter morem in sequentes annos differre, ut res clarior procedat.

17. *Gregor. Nyssenus episc. creatus.* — Ad num. 65. Quo anno *Gregorius Nyssenus*, sancti Basilii frater, episcopus dictus sit, incertum. Baronius existimans, epistolam Gregorii Nysseni ad Olympium de sancta Macrina, scriptam esse anno trecentesimo septuagesimo octavo, iofert eum anno trecentesimo septuagesimo in exilium missum, cum jam episcopus esset, quod ipsemet in ea epistola dicit, se jam ab annis octo in persecutione versari. At eum ex infra dicendis constet, eam ad Olympium epistolam ante finem anni trecentissimi octogesimi datam non esse, liquet ejus exilium ante annum trecentesi-

mus septuagesimum tertium non contigisse. Quare Gregorius magis verisimiliter anno trecentesimo septuagesimo secundo ad episcopatum promotus, non *Nyssa* in Asia Minori, ubi urbs hujus nominis, sed *Nyssa* in Cappadocia, a Casarea triginta quinque circiter leucis dissita. Unde Theodoretus lib. 4, cap. 27. eum inter eos, qui fidem in Cappadocia propugnauerunt, numerat. Videtur itaque Gregorius a Basilio fratre ordinatus; cum epistola 385 ab episcopis, a quibus Gregorius consecratus, Basilio attribuat.

18. *Pax Gothos inter et Romanos invita.* — Ad num. 67. *Athalaricus* Gothorum rex hoc anno regnare cœpit, ut videre est tam in Chronico Isidori, quam Hieronymi. Is enim de eo agit anno Abrahami 2385, qui anno Christi cccclxviii incipit. Præterea Athalaricus, qui initio anni cccclxxxi obiit, dicitur ab Isidoro annos tredecim regnasse. *Valens* itaque tertio hoc, ultimoque belli Gothici anno, per *Noviodunum* perrupto Barbarico, Grutungos aggressus, Athalaricum *judæem* eorum cogit in fugam, ut disertè Ammianus lib. 27. Inde datæ a Valente mense Julio hujus anni *Novioduni* lex 1 Codicis Theodosiani *De vestibulo olveris*, et lex 2 *De fisci debitonibus*. Hoc ipso tempore, ut rectè conjicit Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani, videtur Valens *Tomas* prefectus (urbis est ad mare sita in sinistro latere Ponti Euxini), de qua professione *Sozomenus*, lib. 6. cap. 20, a Baronio ad annum trecentessimum septuagesimum primum non bene relata, ut ex his, quæ eo anno dicemus, intelligi poterit. Tandem bellum Gothicum hoc anno confectum, pace cum Athalarico sancita, de qua Ammianus lib. 27, Theodorus orat. 10, qui indicare videtur, eam factam mediæ æstate, et *Zozimus* lib. 4, p. 741.

19. *Bello Gothico succedit Persicum.* — Post eam pacem Valens Constantinopolim rediit, ut patet ex Ammiano lib. 27, *Zozimo* 741 et 742, et *Socrate* lib. 4, cap. 13. Hinc data mense Decembri hujus anni ab eo Constantinopoli lex 2 Codicis Theod. *De legitimis hereditatibus ad Auxonium P. F. P.* Auxonium itaque sub hujus anni finem adhuc prefectus prætorio erat. *Philostorgius* lib. 9, cap. 2, ait, post Auxonium, *Modestum* prefectum prætorio constitutum fuisse, et quidem anno sequenti. Quod confirmat *Zozimus* loco laudato, qui ait, *Valentem* pace cum Gothis sancita, Constantinopolim prefectum esse, et quia prefectus prætorio, quem antea *Auxonium* fuisse dixerat, diem suum supremum clauserat, *Modesto* magistratum hunc tradidisse. Ex quo apparet, sanctum Basilium neque hoc, neque sequenti anno Casarea episcopum creatum esse, cum *Modesto* prefecturam prætorii gerente, *Bosilius* adhuc presbyter fuerit: quæ de re infra. Cæterum Gothico bello successit *Persicum* post Procopii necem ortum, ut scilicet post rebellionem, ut indicat *Zozimus* lib. 4, p. 710. Adversus Persas *Valens* anno tantum sequenti prefectus est, ut ex dicendis anno sequenti patet.

20. *Breviarium Rufi quando editum.* — Rufus Festus *Breviarium rerum gestarum populi Romani* Valenti imperatori dicatum in lucem emisit post annum cccclxvi, ut liquet ex verbis, quibus illud absolvit: « Ut ad hanc ingentem de Gothis etiam Babilonia tibi palma pacis accedat ». Coeptum autem bellum Persicum tertio hujus imperatoris anno, Christi scilicet cccclxvi, ut testatur Philostorgius

lib. 9, num. 5. « Valens tertium sui imperii annum ingressus, expeditionem ad versus Persas suscepit ». Sed, cum pax sancita fuerit cum Gothis media aestate currentis anni, ut mox ostendimus, opus illud sub hujus anni finem, vel saltem sequenti publicatum. Quare decepti sunt aliqui viri docti, qui illud initio ejusdem imperatoris editum credere.

DAMASI ANNUS 4. — CHRISTI 370.

---

1. *Valens arianus in episcopos catholicos invehitur, eosque exturbat ex sedibus.* — Trecentesimo septuagesimus sequitur annus, consulatu tertio Valentiniani atque Valentis Augustorum Fastis adscriptus, ejusdem Valentis persecutione adversus episcopos orthodoxos Orientalis Ecclesiae excitata plane funestus. Qui enim haecenus (ut dictum est) bello Gothico triennii temporis spatio fuerat occupatus, atque Persicis tumultibus nonnihil exagitat, conceptam diu animo, nempe a tempore quo ab Ecclesia Catholica descivit et Arianis adhaesit, persecutionem jam vehementiori conatu adversus catholicos Orientis furens arianus imperator immittit, edictumque promulgat, quo adversantes sibi episcopos Ecclesiis spoliari, vertereque solum in exilium jubet. Haec autem nequaquam ante praesentem annum ipsum aggressum esse, sed hoc ipso, cum consulem tertium ageret, praesumpsisse, multa sunt quae aperte demonstrant: ut illud in primis, quod dictum est superius, ipsum Valentem jam triennio in imperio catholicum perseverasse, moxque triennale bellum adversus Gothos (quod Ammianus affirmat) propensiori indefessoque studio exercuisse: quo toto tempore in praesentem usque annum scimus catholicos episcopos in suis ipsorum Ecclesiis liberos permansisse, nempe Athanasium una cum suis anno superiori Concilium celebrasse, episcopos Cappadociae Orthodoxos Casaream ad electionem futuri episcopi convenisse, elegisseque S. Basilium, et inter eos Eusebium Samosatenum, quem postea hujus persecutionis turbo ab Ecclesia sua procul eiecit: quae sicut non ante praesentem annum contingere potuisse liquet, ita nec postea facta esse, illud insinuat, dum Gregorius Nysseus, qui ex hoc ipso edicto, sicut alii plures,

in exilium pulsus est, in epistola ¹ ad Olympium de rebus gestis S. Macrinae sororis octo numerat annos exilii sui; quod solum est nonnisi morte Valentis, anno decimo quinto sui imperii ex hac vita nece subtracti. Quamobrem ex his omnibus certis deductis rationibus, affirmamus hoc ipso anno de expulsionem episcoporum orthodoxorum ab eodem Valente fuisse promulgatum edictum; longaeque longius errare eos, qui ejusmodi persecutionem ad exordium illius imperii referunt; sicut et qui multo postea, nempe post obitum Valentiniani, a Valente persecutionem excitatam ferunt, ut Orosius ² et alii cum secuti.

2. Sed qualenam ejusmodi edictum fuerit, qui item episcopi expulsi sint, jam oratione prosequamur. Sozomenus enim cum hujus edicti meminit, ita ait ³: « Quin etiam singulis ejusque gentis magistratibus dedit mandatum, ut episcopi temporibus Constantii abdicati, et iterum regnante Juliano ad sacerdotia sua restituti, Ecclesiis expellerentur ». Id quidem vafre admodum Valens: ut enim populi vitaret invidiam, nequaquam se ejus edicti auctorem voluit exhibere: sed duplo auxit, cum ex hoc se magis impium, quam Julianus Apostata, exhibuerit; dum ille, quos Constantius inique damnasset episcopos, liberavit; Valens vero iterum eosdem restitutos crudelius relegavit.

3. « Hujus edicti auctoritate, subdit Sozomenus, Aegypti magistratus impulsu Athanasium Ecclesiam illius regionis privare et urbe Alexandria ejicere laborarunt. Nam litterae imperatoris non levem complectebantur poenam, sed omnibus ex aequo ma-

¹ Apud Lipom tom II et Sur. tom. iv. die 10 Jul. — ² Oros. lib. vii. c. 32. — ³ Sozom. lib. vi. c. 12.

gratibus et militibus quoque illis subjectis, quin etiam curis ingentis pecuniæ mulctam irrogabant. et corporis præterea cruciatum minabantur, nisi imperata facerent. Itaque multitudo Christianorum in unum coacta postulabat a præside, ut non temere et inconsulto Athanasium urbe exturbaret; sed consideraret secum accuratius, quid esset literis imperatoris definitum: eas enim contra illos solos valere, qui temporibus Constantii in exilium missi, postea regnante Juliano redierant. At vero Athanasium dicebant, tametsi temporibus Constantii exularet, ab eodem tamen revocatum fuisse, et ad episcopatum restitutum: Julianum vero, cum alios omnes reduxisset, eum unum in exilium ire compulisse; quem Jovianus rursum domum revocavit ». Hæc quidem a Sozomeno sic enarrata haud consentiant rebus superioribus de Athanasio recitatis: nam usque ad Constantii obitum latuisse, eoque extincto tandem se Alexandriam contulisse; Juliani vero postea rescripto iterum abire jussum, superius dictum est. Poterat autem Alexandrinorum ea captata pro Athanasio legitima defensio esse: nempe minime constare potuisse Constantii præcepto, vel aliorum ejus nomine magistratum sententia Athanasium exilio fuisse damnatum; sed ipsum sponte fugisse, atque latebris se usque ad Constantii obitum continuisse: quamobrem haud videri posse, ipsum Valente elicto comprehensum.

4. « Ilac vero oratione habita, subjungit Sozomenus, cum ei persuadere non possent; restiterunt ejus conatibus, et vim afferri episcopo non permiserunt. Quare cum populus undique conflueret, ac ingens tumultus ac turba ciceretur, adeo ut omnes seditionem futuram expectarent; præses de his rebus gestis imperatorem facit per litteras certiorum, et interim Athanasium in urbe manere patitur. Multis vero diebus intermissis, cum jam tumultus videretur sedatus esse; Athanasius clam ex urbe egreditur, et in locum quemdam separatim se abdidit. Nocte vero intempesta præses Ægypti, et præfectus præsidianorum militum, ad ecclesiam in qua domicilium habebat, contendunt. Eo cum pervenissent, et illum in fabulatis quesivissent, consilio quod intercederat frustra suscepto, inde recedunt. Nam putabant, cum populus jam in superioris tumultus oblivionem venisset, et omnes somno se dedissent, futurum esse ut facile deinceps, si modo aggredierentur, mandatum imperatoris conticerent, urbenque conservarent a seditione liberam. Sed cum Athanasius minime esset repertus, omnes non sine causa magna incessit admiratio. Et sive divina quadam vi, sive quorundam indicio præmonitus secesserit, utrumque certe eodem spectabat. Quin etiam ut tam opportuno tempore, tum præcognosceret insidias, tum vitaret, majoris videtur esse providentiæ, quam quæ homini attribui queat. Sunt autem alii, qui dicunt, eum, cum mente perciperet temerarium populi tumultum, et vereretur ut eladis, quæ inde forte accideret, ipse auctor et causa videretur, toto hoc tempore in patris monumento

delituisse. Atque hoc modo Athanasium istud evitasse periculum accepimus.

5. « Haud diu post imperator Valens scripsit litteras, ut Athanasius rediret, Ecclesiamque denuo capesseret. Suspicio equidem, Valentem non de suo ipsius consilio has litteras scripsisse; sed vel quod opinionem de Athanasii virtute omnium animis insitam non parvi aestimabat; quodque verisimile erat, Valentinianum, cum fidem Concilii Nicæni propugnaret, ipsum hac de re incusatum; vel quod metuebat, ne cum tam multos Athanasius haberet fautores, tumultum ejus causa cicerent, et res novas non sine Reipublicæ damno molirentur. Arbitror præterea sectæ arianæ antistites (uti sane credibile est) non adeo magno studio ad eum Alexandriam pellendum incubuisse: propterea quod complectebantur animis, si urbe ejectus esset, denuo molestiam imperatoribus exhibiturum. indeque nacturum occasionem cum illis ad colloquium veniendi; et Valentem quidem fortasse in suam sententiam perduciturum; Valentinianum autem, utpote ejusdem doctrinæ fautorem, ad iram contra ipsos inflammaturum. Nam ejus virtutem, in his quæ regnante Constantio acciderant, satis experti, maxime ab illo metuebant. Siquidem eo tempore ita omnes adversariorum prolignabat insidias, ut haud inviti Ecclesiam Ægypti ei concederent, et tamen ipse vix litteris Constantii eo adduci posset, ut Alexandriam reverteretur. Causam igitur, cur Athanasius non esset perinde ac cæteri episcopatu privatus, hanc sane fuisse conjicio. Cæteros autem persecutio, similis fere persecutioni Gentilium, exagitavit. Nam qui ipsorum doctrinam respuebant, illis non modo parabantur exilia, verum etiam Ecclesie auferebantur, aliisque tradebantur. Ægyptus interim, dum Athanasio vita suppetebat, istarum calamitatum prorsus experta fuit ». Haec Sozomenus.

6. Epiphanius¹ autem, rerum suorum temporum scriptor, illam unam probat causam exhibere Athanasio indulgentiam, ne cum aliis orthodoxis episcopis ab Ecclesia abstractus in exilium pelleretur, quod veritus esset popularem tumultum amplissimæ civitatis: Arianos vero tradit expulisse ab imperatore, ut Alexandriam Lucius mitteretur: quod, quamdiu Athanasius vixit, minime obtinere valuerunt.

7. Reveritus quoque est Valens ipsum Epiphanium ore omnium celebratum, virtutibusque insignem, ne cum cæteris Orthodoxis eum damnaret exilio, necnon præstantissimum illum Paulinum episcopum Antiochenum: de ambobus enim cum Athanasio hæc S. Hieronymus ad Pammachium². « Eo tempore, quo totum Orientem, excepto papa Athanasio atque Paulino, Arianorum et Eucemonianorum hæresis possidebat, quando tu Occidentibus, et in medio exilio confessoribus non communicabas, ille », nempe Epiphanius, « vel presbyter monasterii ab Eutychio audiebatur, vel postea episcopus Cyri a Valente non tangebatur: tanta enim

¹ Epiph. hæc. LVIII. — ² Hier. ep. LXXI.

enerationis semper fuit, ut regnantes hæretici ignominiam suam putarent, si talem virum persecuerentur ». Hæc Hieronymus invecus in Joannem postea episcopum Hierosolymitanum, his autem temporibus cum hæreticis partem habentem, et eam ob causam ab eodem Epiphânio datis litteris hæreticum appellatum; de Paulino hæc etiam Sozomenus ¹: « Paulino autem propterea peperit, quod vite ejus sanctimoniam reverebatur ». At Socrates ²: « Paulinum episcopum, inquit, propter eximiam ejus pietatem nullo affectu incommodo ». Cum alioqui nec hi Valenti comprehensi viderentur edicto, quo ii pelli jubebantur, qui jam a Constantio ejecti, per Johanna fuerant restituti; cum hi post Constantii obitum creati episcopi videantur, Athanasius vero sponte solum veritas scilicet.

8. Quam dira autem reliqui episcopi orthodoxi in Oriente passi, cum edicto Valentis jussi sunt Ecclesiam cedere Arienis, ipsi vero alio exules amandari, ex paucorum rebus gestis que memoria commendate reperiuntur, licebit reliquorum arumnas, que habentur incognita, meditari. De Eusebio enim episcopo Samosateno, quem anno superiori interfuisse electioni Basilii Magni diximus, hæc habet Theodoretus ³: « Jam vero quantum animi magnitudinem, quantumque sapientiam idem Eusebius demonstravit, cum edictum imperatorum, quo jubebatur in Thraciam proficisci, ad eum esset perlatum; arbitrator, his qui ejus rei ignari sunt, necessarium ad cognoscendum. Sub crepusculum enim venit nuntius, qui hoc edictum afferebat; quem Eusebius tacere, et causam adventus oculare jubet: Nam si plebs, inquit, studio pietatis educata intellexerit, te demerget in flumen, et a me certe poena tue mortis expectant. Hæc locutus, et vespertino precum ministerio de more perfunctus; tempore quo somnus solet obrepere, senex, solus, fide nuntii famuli fretus, ex urbe egreditur. Sequitur famulus, cervical tantum et lituram secum deportans. Cum autem ventum est ad ripas fluminis (nam muros urbis præterlabebatur Euphrates), conscensa nave, jubet remiges recta trajicere Zeugma. Ubi illuxit dies, iste Zeugma appulit: Samosatæ querelis et luctu redundavit. Nam ejus discipuli per familiam illum, qui necessariis Eusebii quædam exposuerat mandata, et quinam essent eum comitatori, qui etiam libri sua exportandi, indicaverat, patefacto; omnes se pastore orbatos lamentabantur. Itaque frequentes per flumen navigare, quo eum parant, cœperunt. Atque ut primum ad eum veniunt, videntque pastorem suum desideratum, conquiri, genere, et ingentem vim lacrymarum fundere; quo persuadeant ei, ut apud ipsos maneat, et minime sinat oves lupis tradi. Verum eum persuadere non possent, audivissentque eum recitantem præceptum Apostoli, quo perspicue jubentur magistratibus et potestatibus obtemperare, pars aurum, pars argen-

tum, vestem alii; alii famulos ei offerunt, utpote in regionem perentinam et longe illinc sitam profecturo. Iste autem, paucis quibusdam rebus ab iis qui erant familiaritate conjunctiores acceptis; ubi omnes tum doctrine, tum præcationis armis comminiverat, et magnopere cohortatus fuerat, uti dogmata apostolica viriliter propugnarent; ad Istrum contendit. Illi ad urbem suam reversi, se ipsi multo excitare, et Iporum inensionis fortiter depulso nituntur ». Hæc de exilio Eusebii Theodoretus.

9. Deducendus vero in Thracie fines prope Istrum fluxum Eusebius, per Cappadociam a scellilibus tractabatur; cui cum Gregorius Nazianzenus tunc agræ tans occurrere ob morbi causam minime potuisset, has ad eum litteras, postea dedit ⁴:

« Eusebio Samosateno episcopo in exilio agenti. Quo tempore per peritiam nostram pietas tua transibat; nec e cubiculo prospicere poteram, extremo morbo laborans; me porro non tam exercebat morbus, licet mortis metum invehens, quam quod bono et sacrosancto tuo congressu privaber. Tanta nimirum vultus istius honorabilis videndi cupiditate teneor, quanta eum teneri par est, qui spiritualium vulnerum curatione imiget, eamque se a præstantia tua consecrurum sperat. Etsi autem hoc peccatis meis adscribendum est, quod tum congressu tuo frustratus sum: potest tamen nunc quoque per bonitatem tuam molestiis meis nihil medicina afferri. Nam si mei quoque memoriam in Deo acceptissimis tuis precibus habere digneris; id utique mihi omnis divina benedictionis viaticum futurum est tum in hac vita mea, tum in futuro ævo. Tantum enim virum, ita in Evangelii fide certantem, persecutionesque tantis perpessum, tandemque sibi ipsi apud justissimum Deum libertatem per calamitatum perpressionem comparantem: hunc, inquam, patrum quoque nostrum per orationes fieri dignari, tantam vim habere mihi persuadeo, quantum si vel a quodam sanctorum martyrum id mihi conflingeret. Quocirca te obsecro, ut in his Gregorii tui assidue sis memor, in quibus me dignum memoria tua esse summopere opto ».

10. Post hæc autem cum Eupraxius clericus, insigni viri pietate addictus, ad eum in Thracia exulantem perrexisset; eidem ad ipsum Gregorium litteras dedit; quibus acceptis Gregorius alias reddidit, quas hic describendas curavimus; sunt autem hujusmodi ⁵:

« Quanquam mihi semper carus fuit ac sincerus amicus venerabilis frater noster Eupraxius: carior tamen et sincerior visus est ob animi affectum erga te sum: quippe qui nunc quoque ad tibi inserviendum non aliter perrexerit, quam, ut ait Davavid, cervus siti oppressus, intolerabilem sitim pura et dulci aqua retrigerans. Ac beatus, qui consuetudine tua et congressu dignus habitus fuerit: beatorum autem, qui calamitatibus pro Christo susceptis, laboribusque pro veritate exhaustis, talem coronidem

¹ Sozom. lib. vi. c. 7. — ² Socrat. lib. iv. c. 2. — ³ Theod. lib. iv. c. 13.

⁴ Greg. Naz. epist. xxviii. — ⁵ Idem ep. lxxx

imposuerit, qualem non multi Dei metu præditi consecuti sunt. Non enim inexplorata virtutem ostendisti, nec tranquillo tempore solum navigasti, aliorumque animas gubernasti; sed in tentationum quoque difficultatibus et procellis fulsisti, persecutoribusque sublimior exististi, dum forti animo exilii causa solum vertisti. Et alii quidem patrium solum habent, nos autem supernam civitatem; alii nostram fortasse thronum, nos Christum. O præclaram negotiationem! qualia contententes, qualia accipimus! Transivimus per ignem et aquam; confido autem, nos in refrigerium quoque exituros esse. Non enim Deus nos in perpetuum deseret, nec rectam doctrinam persecutionibus vexari sinet; verum secundum multitudinem dolorum nostrorum consolationes ipsius nos exhilarabunt. Atque hoc quidem pro certo habemus et optamus. Te vero obsecro, ut pro abiectione nostra preces fundas, et quotiescumque occasio dabitur, bene precari nobis per litteras non graveris, ac rerum tuarum statum declarando, letiores alacrioresque nos reddere; id quod nunc facere dignatus es». Hæc Gregorius. Quid autem Samosætæ contigerit post Eusebii relegationem, Theodoretus¹ his prosequitur verbis:

11. « Atque hoc loco ardentem et sinceram eorum fidem », nempe Samosatensium, « exponam. Quandoquidem me illis injuriam facturum censebam, si ea non scriptis ad memoriam sempiternam proderetur. Postea autem quam Ariani gregem pastore longe optimo privarant, et alium in ejus subrogant locum; nemo ex urbis incolis, vel pressus egestate, vel divitiis affluens, famulus vel artifex, agricola vel consitor, vir vel mulier, juvenis vel senex, ad conventum ecclesiasticum, ut moris erat accedere voluit, sed episcopus solus agebat; quippe nemo aut in ejus venit conspectum, aut cum eo sermonem contulit, licet diceretur vitam apud eos valde modeste instituisse. Cujus rei hoc erit argumentum, quod sum jam dicturus. Cum ei in animo esset, se in balneo lavare; famuli, quo ingredi cupientes prohiberent, fores balnei occluserunt: at ille ubi videt multitudinem pro foribus stantem, fores aperiri, et omnes aduacter se in balneo una lavare jubet. Idem quoque præstitit in inferiore balneo testudineato. Nam cum sibi lavanti multos astare cerneret, mandat ut fruantur una aquis calidis. Illi autem tacti consistebant. At iste eos honoris causa stare arbitratus, surgens ocius, egreditur e balneo. Illi vero aquam hæreticæ nequitie contagione infectam esse rati, eam in cloacam emittunt, novamque sibi infundi imperant. Qua re cognita iste, urbe relicta, abiit; quippe stultitiam, imo summæ dementiae esse putavit, urbem infestam et communem similitatem erga ipsam exercentem incolere. Quapropter ubi Eunomius (ita enim vocabatur) Samosatam reliquerat, tamen Lucium in ejus locum sufficiebant, lupum plane et insidiatorem ovium; tamen oves desertæ a pastore,

pastoris munus ipsæ obierunt: nam doctrinam apostolicam integram conservarunt. Verum in quantum odium etiam i-te ab omnibus vocatus sis, historia, quam deinceps narro, docebit.

12. « Pueri in foro pilam mutuo colorere, quo quidem ludo se admodum oblectabant. Ac forte fortuna dum transibat illac Lucius, pila e manibus pueri cujusdam elapsa, per asini ejus pedes pervolvebatur. Pueri autem vociferari; quippe pilam scelere pollutam existimant. Qua re intellecta, dat mandatum uni ex comitum suorum numero, ut maneat, dicatque quid factum sit. Pueri vero igne accenso, pilam per ejus flammam torquent, sicutque eam purgatam iri arbitrati sunt. At famensi non sum nescius, hoc puerile esse, et inveterate consuetudinis velut reliquias; tamen satis indicium dicitur capi potest, quam esset secta ariana urbi illi odiosa. At vero Lucius Eunomii mansuetudinem nequam est imitatus; sed sicut persuasit magistratibus, uti illi alios complures sacris initiatos in exilium mitterent; ita ipse eos potissimum, qui sanctam divinamque propugnabant doctrinam, ad ultimas imperii Romani oras relegavit: Evoltium dico diaconum, quem Osim usque (de hujus solitudine multus habetur sermo) amandavit; et Antiochum tum cognatione cum Eusebio conjunctum, cujus sororis filius erat, tum multis recte factis nobilitatum, tum sacerdotali dignatum honore, ad extremos Armeniæ fines expulit. Quam vero præclare iste pro divina doctrina deceravit, postea ostendemus». Hæc Theodoretus. Porro (ut subdit) sanctus Eusebius eorum episcopus relegatus in Thraciam, prope Istrum vitam traduxit: quo quidem tempore Gothi, ut ejus scripta declarant, Thraciam populabantur, ejusque civitates obsidebant; ut plane intelligitur, illud fuisse consilium Ariarum enim illum amandantium, ut sanctus episcopus ab hostibus neceretur.

13. Rursum vero Theodoretus inter alios episcopos a Valente imp. ariano expulsos (de quibus singulis, quorum est memoria, suo ordine apposite dicturi sumus) adnumerat Pelagium episcopum Laodicensem, de quo ita scribit¹: « Laodicensem autem Pelagium pastore sane egregio orbavit. Qui cum adolescens esset, duxit morem; primoque nuptiarum die in ipso nuptiali thalamo sponsæ persuasit, ut castitatem pluris quam concubitum aestimaret; et ut amorem fratrum pro conjunctione jugali teneret, edocuit. Verum quamquam temperantiæ munus hoc pacto probe administravit, et alias quoque habuit virtutes huic persimiles, quæ pariter cum ea velut choros ducebant; ac propterea communi omnium consensu ad præsulatum illum ascenderat; tamen splendor illos vita præclare instituta hostis veritatis minime reveritus est, sed tum istum in Arabiam, tum S. Meletum in Armeniam, in Thraciam vero Eusebium, qui in doctrina apostolica divulganda permultos labores collocaasset,

¹ Theod. lib. IV. c. 15.¹ Theod. lib. IV. c. 12.

relegavit». At de Meletio inferius. Legimus eundem Pelagium interfuisse Antiochene Synodo sub Jo-
viano imp. atque subscripsisse catholice fidei, de
qua superius.

14. Idem vero Theodoretus cum hæc de Pe-
lagio enarrasset; mox ita de eodem, de quo nuper,
Eusebio subdit: « Iste Eusebius cum multis Eccle-
sias pastoribus orbatas intellexisset, habitu militari
indutus, et capite tiara aperto, Syriam, Phœniciam,
et Palestinam peragravit, quo tum presbyteros et
diaconos crearet, tum alia ecclesiastica obiret offi-
cia. Quod si quando in episcopos secum doctrina
conjunctos inciderebat, eas Ecclesias, quæ carebant
pastoribus, præfecit». Hæc Theodoretus. Quæ qui-
dem cum accidere minime potuerint ante edictum
de expellendis episcopis Orthodoxis, quod absque
mutatione habitus liberum esset cuique catholico
episcopo, quo vellet professionem insituere; facta
esse necesse est affirmare, postquam relegatus fuit
in Thraciam; ubi ingruentibus Gothis in Romanum
solum, relictus ille sine custodia, ejusmodi Eccle-
sias visitandi interit consilium: cum et ne quis
esset agnosceretur, ex episcopo se transformavit in
militem. Nec vero ob id sacrorum canonum prævaricator
habendus fuit, si quod alias velitum esset,
ordinaverit clericos in aliena diœcesi; cum neces-
sitate urgente, privato quodam divini Spiritus
instinctu, id fecisse, non dubium sit; quod a ne-
mine, nec quidem ab hostibus fuisse legimus im-
probatum.

15. Extant ad hunc ipsum Eusebium S. Basilii,
præter illas quæ excusæ habentur, epistolæ tredecim
inter alias centum viginti duas, vel plures non-
dum editas, quas Sextilius episcopus Alexanus in
latinum vertit; sed ipsarum interea moratur edi-
tionem, quod nactus exemplar admodum deprava-
tum, optaret (si dabitur) eum fideliori conferre. Nos
interim ex eis fragmenta aliqua nostro instituto
conducentia mutui, hic ea suis locis intexuisse
volumus: cum alioqui omnes ferme ejus argu-
menti sint, ut res presentis temporis confineant
atque deplorent: inter alia autem quæ est numero
duodecima ad eundem Eusebium scripta hæc ha-
bet: « Equidem volebam (si fieri a me potuis-et)
quæ quotidie nobis contingunt, tibi annuntiare:
sic enim multe et præter opinionem sunt res, ut
historia quotidiana quoque egeant; quam etiam
compositus bene scias, nisi assiduitate occurren-
tium, cogitationes habuissem cum occurrentibus
conflictantes. Adiit nobis vicarius (quod est pri-
mum et maximum inter nostra mala) homo: si-
quidem etiam hæreticus mente, nescio: puto enim
eum omnis rationis esse imperitum, et neque ha-
bere aliquod studium, neque curam circa hujus-
modi: in aliis enim video ipsam animo et corpore
noctu, et interdum occupatum: verumtamen ami-
cus est hæreticorum, et non plus est erga eos bene-
volus, quam contra nos odiose se habens.

16. « Congregavit enim Synodum prævaricato-
rum in media hieme in Galatia, et ejecit quidem

Hypsius, et substituit Endicium. Judicatum autem
fuisse statuit fratrem meum», nempe Gregorium
Nyssenum episcopum, « ab uno homine et hoc in-
signi accusatum. Deinde parum occupatus circa
exercitum, rursus rediit ad nos, iram et odium
anhelans; et omnes quidem una voce sacerdotes
Cosarionis Ecclesie tradidit Concilio. Sebastia au-
tem sedit multos dies, iudicans per tribus; et eos
qui nobis communicant, insidiatores nominans, et
damna ministerio populari; adjuungentes autem se
Eustathio maximis honoribus prosequens. Rursum
Synodum circa Nyssam Galatarum et Ponticorum
congregari præcepit. Illi autem obediunt, et
concurrentes miserant quemdam ad Ecclesias:
quem ego non eligerem dicere qualis fuerit;
conficere autem licet hæc prudentia quantum est
conveniens, eum qui talibus institutus hominum
servit... Et nunc quando has litteras mittebam, hoc
idem præceptum ad Sebastiam paravit, partim ut con-
iunctio fiat cum Eustathio, partim ut cum ipso res
Nicopolitane convertantur: beatus enim Theodotus
mortuus est, et interim primos impetus vicarii ge-
nerose et fortiter propulsavit: conabatur enim
persuadere, ut ipsi susciperent Eustathium, et per
ipsum acciperent episcopum. Ut autem vidit ipsos
sponte non cedentes, nunc tentat violentiori manu
constituere datum... Divulgatur etiam, quædam
Synodi expectatio, secundum quam convocatis no-
bis, institutum vel capere communicantes, vel facere
quod assenti sunt. Res igitur Ecclesiarum hoc modo
se habent. Ego autem ipse quomodo affectus sim
corpore, tacere melius puto, quam scribere; eo
quod si vera dicam, more re loquar; mentiri
vero non sustineo». Hucusque ad Eusebium S. Ba-
silium.

17. At præstat hic ea quæ breviter tantum per-
figisse stylo Basilii visis est, fusius enarrare: ac
primum quidem, quod de fratre suo damnato in
Synodo habet. Fuit illud consilium Valentis impera-
toris atque Arianorum, ut episcopi illi orthodoxi, qui
a promulgato edicto, et quodam illi a Con-
stantio, in exilium peli iubebantur, minime com-
prehendi videri possent, quod postea electi fuissent;
i dem collecta ab arianis episcopis Synodo damna-
rentur: quod in primis factum constat adversus
Gregorium Nyssæ episcopum, sic in Synodo (ut ex
epistola Basilii vidimus) ab Arianis conspirante cum
illis vicaria prefectura damnatum. Porro de eun-
dem Gregorii depositione et exilio irrogato extat
ipsius Basilii ad eundem Eusebium epistola; licet
alia inscriptio perperam præ se ferat datum esse
ad Gregorium Theologum; ubi hæc in ea cetera
superius recitatis consentientia: « Quanto impo-
tentiores redduntur Ecclesie, tanto magis domi-
nandi libido in hominibus angescit. Et hæc tem-
pestate episcopatus nomen ad infelices homines ver-
narum filios devenit, cum nullus ex Dei famulis
se ipsum velit contra ipsos introducere, vel ex de-

¹ Basil. epist. x.

ploratis : quales sunt quos nunc misit Anysius Evi-
pii alumnus, et Editius Parnassenus; quem in malum
futuræ vitæ viaticum sibi ipsi adsevit Ecclesiarum
præfectus. Ili nunc fratrem meum ex Nyssa ablegarunt,
et ejus loco virum introduxerunt ino-
mancipium triobolare ». Ha Basiliius : hæc autem
hoc ipso anno facta esse, ipsiusmet Gregorii Nysseni
testificatio declarat, qua ad Olympium scribens ¹
affirmat annos octo interlapsos suarum afflictionum
usque ad Valentis obitum, significans se tanto tem-
poris spatio e sede ejectum errasse.

18. At ipse Gregorius Nyssenus sede pulsus,
factus extorris, nequaquam alicubi recessit ignavus
et otiosus; sed Ecclesias lustrans, de omnibus stu-
debat bene mereri; ad quem tunc scripsit Gregorius
Nazianzenus has perbreves litteras ² :

« Angeris tot locorum peragratoe et discursatione,
libique inconstans esse videris, quemadmodum ligna
quæ aquis feruntur. Nequaquam, vir egregie,
nequaquam ita affectus esto. Illorum enim
coactus est cursus, tua vero discursatio Deo grata
et accepta est; fixumque hæc certum est de multis
bene mereri, quamvis loco minime fixus sis. Nisi
vero quis solem accuset, quia in orbem currit,
radios fundens, atque omnibus rebus quas peragrat,
vitam afferens : aut etiam sidera fixa laudans, pla-
netas vituperet, quorum error quoque ipse composi-
tus est atque concinnus ». Hæc ad illum prioribus
litteris, ad quem rursus alias, ipsum consolans, de-
dit his verbis ³ :

19. « Rebus acerbis ne nimis discernieris : si
enim ex iis minus acerbum dolorem capiamus, mi-
nus acerbæ erunt. Non ita grave putandum est,
quod recalescant hæretici, ac veris amœnitate freti ex la-
tebris suis prorepant, ut ipse scribis. Paulum, mihi
crede, sibilabant, ac postea terram subibunt, tum a
veritate, tum a tempore oppugnati; idque eo magis,
si rem totam Deo permiserimus ». Hactenus
Gregorius his temporibus ad Gregorium, Theologus
ad Nyssenum episcopum.

20. *Nicopolitani ab Arianis vexati.* — Quod
autem spectat ad Nicopolitanos in minori Armenia
populos; quos catholica fide præstantes post obitum
Theodori ipsorum episcopi ab Arianis exagitatos
Basiliius in litteris superius recitatis ad Eusebium
dati affirmat : eum adduci hi ipsi non possent, ut
arianæ sectæ hominem accipere vellent episcopum;
dolo actum est cum eis, ut scelestus quidam Phor-
tanus, qui se illis catholicae fidei defensorum esse
simularet, cum eis, quo ipsos deciperet, versaretur;
sed vir iste probus ad Arianos transierit epe illectus
episcopatus; quem quidem ab illis consecutus est;
detectus autem cum fuisset hæreticus, omnes se ab
ejus communione subtraxerunt; quam ob causam
ignominiosus ubique est redditus; de quo idem
sanctus Basiliius ad Eusebium ⁴ (ut græca habet
inscriptio, licet ad Gregorium latine perperam data

reperiatur) hæc habet : « Quis autem res Nicopo-
litanorum miseri Phortani dignis suspiriis queat
prosequi? qui prius veritatis patrocinium quoddam
representabat, tandem vero et fidem et se ipsum
turpiter prodidit, proditionis autem mercedem,
nempe ignominia nomen adeptus : nam ad episco-
patus fastigium, ut putat, per ipsos evehctus est; sed
Deo gratia, communis totius Armeniæ execratio
factus est ». De eodem pseudoepiscopo extat ad Ni-
copolitanos Basilii epistola, qua declarat, eosdem
Nicopolitanos, quod nolent cum apostata commu-
nicare, expulsos fuisse a civitate; quos pluribus
consolatus in fine hæc habet ¹ : « Si vero id vos
conturbat, quod extra muros ejeti estis; at in pro-
tectione Dei caeli commemorabimini; et angelus ille
Ecclesiarum præses vobiscum est egressus ». Ac
rursum sequenti ad eosdem epistola eodem argu-
mento conscripta, post multa quibus eos exhortatus
est, hæc addit ² de eodem apostata pseudoepiscopo
Phortano : « Etenim unum hoc tantum dolore dig-
num est, quod perit ille, qui temporarie gloriæ
gratia (si tamen gloria vocari debet, quod publico
cum dedecore geritur) sempiterno se ipsum privavit
honore. Estis filii confessorum, estis filii martyrum,
qui ad sanguinem usque peccato restiterunt. Ulatur
propriis quisque exemplis adversus instantiam, qua
pietas impugnatur. Nemo vestrum pligis affectus
est, nullius ades publicæ sunt, nondum in exilio
viximus, nec carceres experti sumus. Quidnam
mali pertulimus? Nisi id forsitan triste est, quod
nihilum perpessi sumus, nec diæni habiti qui pro
Christo patiamur. Si vero quod ille », nempe Phor-
tanus, « domum orationis occupat, vos vero sub dio
Dominum caeli et terræ adoratis, id vos conturbat;
cogitate undecim quoque apostolos in cœnaculo fuisse
conclusos, cum interea qui Dominum crucifixerant,
in templo celebri Judaicum cultum perficerent. Ju-
das etiam quoniam suffocationis mortem dedecorosa
vite prætulit, illis se preferendum ostendit, qui
nullo nunc pudore ab omnibus hominibus dan-
nati afficiuntur, atque eam ob causam impudenter
quæ turpia sunt committunt. Id tantum curetis, ne
mendacis illorum decipiâmini, quibus tædæ recti-
tudinem profitentur. Non enim Christiani sunt tales,
sed Christempori, qui magis hoc querunt, quod ad
hanc præsentem illis vitam conducit, quam ut se-
cundum veritatem vivant. Ubi vanum hunc princi-
patum adipisci se posse judicaverunt, Christi se con-
jungere inimici. Ubi plebem irritari viderunt, rursus
fidei rectitudinem prætexunt. Non agnosco
episcopum, nec Christi illum sacerdotibus adnume-
raverim, qui a profanis est manibus ad fidei destruc-
tionem præsul electus. Hæc mea est de illo senten-
tia. Vos, si quam nobiscum partem habetis, eadem
etiam nobiscum sentietis. Si vero vestro ipsorum
utimini consilio, suæ quisque sententiæ potestatem
habet; nos insontes erimus ab hoc sanguine. Hæc
non ideo scripsi, quod vobis diffidam, sed ut quo-

¹ Greg. Nyss. ad Olymp. de S. Mœrina. — ² Greg. Naz. ep. xxxvi.

— ³ Idem ep. xxxv. — ⁴ Basil. epist. x.

¹ Basil. epist. x. in addition. — ² Idem ibid.

rumdam hæsitationem declaratione mea sententia confirmem ». Ita Basilius, Verum perstantes illi in sententia, cum omnino abhorrent ab ariani episcopi communicatione, dirissima ab ariano militum duce passi sunt; de quibus idem Basilius perbreuem hanc ad eosdem Nicopolitanos epistolam scripsit¹:

21. « Cum s. n. c. l. t. vestre litteras consecutus essem, admodum ingemui, ac lamentatus sum eum ob causam, quod mala ista meis ipsis percepissem auribus, utpote verbera et probra vobis illata, populati nem adium, desolationem civitatis, totius patrie subversionem, persecutionem Ecclesie, fugam sacerdotum, insolentiam Impurum, ac dispersionem gregum. Verum ubi a genitibus ac lacrymis quievi, et ad Dominum in celo suspexi; cognovi, persuasusque sum, quod et vobis notum esse volo, quod cito aderit auxilium, nec in finem usque deserendi sumus. Quod enim passi sumus, propter peccata nostra passi sumus. Auxilium vero sumus benignus Deus propter dilectionem et misericordiam, qua erga Ecclesias, afficitur, declarat. Hanc tamen negleximus, quominus simul et presentes illis, qui rem potuerunt, supplicaremus, et iis qui nos diligunt, in estra scriberemus, quo iram insanientis colibeant. Et arbitror illum a multis fore reprehendum; nisi forsan impletum tumultuationis tempus tantum otii non permittat illis, qui rebus gerendis occupantur, ut hisce de rebus agant ». Hæc ipse.

22. Quod autem h's litteris pollicitus est S. Basilius, cito illis adire divinum auxilium, quo ab ingruenti illa liberarentur afflictione, aliis quoque superioribus lit. cris æque promiserat verbis illis²: « Quemadmodum ubi grandinis nubium præterit, et torrens alveo suo effluit, illud in serenitatem dissolvitur, iste profundo absorptus, viam qua fluxerat siccam et aridam relinquit; ita et tempestas ista, que nos jam apprehendit, paulo post non erit: modo suslineamus non inspicere presentia, sed spem in ea extendere, que paulo sunt ulteriora ». Hæc, inquam, haud temere aut inaniter Basilius ipse effudit, sed prophætico sane spiritu vaticinatus; si quidem effectum est, ut intruso ab Ariani Phortano proci ejecto, fœculas data sit iis sem. Nicopolitanis catholicum episcopum deligendi. Adveniente enim primario exercitus duce Arintheo, Nicopolitanis cum pietate libertas afforsit. Hic quidem Arintheus (ut vidimus ex Ammiano³) his temporibus adversus Saporem regem Persarum cum exercitu militabat. Adjuxit quoque Nicopolitanorum negotium Terentius dux, S. Basilius pernecessarius; qui pariter principem locum in eodem exercitu (ut idem testatur Ammianus) tenebat: dicturi autem sumus de ambobus inferius. Cum igitur data per hos esset facultas catholicis episcopis in unum conveniendi ad electionem Nicopolitani antistitis; præstiterunt ut illi egregie, probatunque recte fidei virum delegerunt:

quod factum cum S. Basilius horum omnium sapientissimus architectus accepisset, inguopere gavisus, eosdem scriptis litteris hortatus est, ut datum sibi episcopum diligerent, ex animo quoque eidem consentirent; quantum autem id ponderis esset, declinat h's verbis⁴:

23. « Dispensationes ecclesiasticæ finit quidem per eos, quibus est illarum cura conceditur, verum a plebe confirmantur. Itaque quod Deo dilectissimos episcopos concernebat, impletum est; quod reliquum est, ad vos spectat: ut videlicet datum vobis episcopum ex animo complecti dignemini, et pericula extrinsecus imm. inentra fortiter repellatis. Nihil enim sic absterret tam principes, quam reliquos peccatum hunc statim vobis invadentes, ac concursus erga traditum vobis episcopum dilectio et infracta resistentia: incutit enim illis omnium malorum conatum desperationem, si nec clerum, nec plebem adventiones ipsorum amplecti viderint ». Et paulo post: « Optimus autem, ut et nos aliquando digni habeamur, qui ad vos veniamus, et Ecclesiam pietatis altricem invisamus: quam tanquam recte doctrinæ metropolim propterea veneramus, quod ab honestis viris et electis Dei gubernata est, qui fidei secundum doctrinam sermoni adhaerent, quibus dignum esse hunc presentem, et vos iudicatis, et nos consensimus, modo per gratiam Dei custodiantur, etc. » At de rebus a Nicopolitanis magna gloria gestis hæc tenet.

24. Hæc quidem et alia plura curans Basilius, ægra tamen (ut ipse superioribus litteris ad Eusebium datis affirmat) laborabat valetudine, qua adeo affectus est, ut appropinquerit usque ad portas mortis, quod ipse pluribus ad diversos scriptis litteris testatus est. S. ne quidem illud admirandum fuit, ut doloribus febribusque confectus licet, urbi tamen totius ferme Orientis Ecclesie tot exagitata fluctibus, præ pensioris curæ et sollicitudinis intermitteret, cum aliqui nunquam ferme bona valetudine potiretur; unde ipse ad eundem Eusebium⁵: « Si enim, inquit, in apparente bona valetudine inter desperatos constitutus sum, eo quod vitam habeo infirmoorem; cognoscere licet, quoniam poteri in esse in infirmitate ». Ac rursus⁶ ad eundem: « Puto etiam famam ad tuam sanctitatem pertransisse, quod præ infirmitate detentus sum (ne scilicet ad Synodum profectus sim) quo deduxi me usque ad portas mortis: et nunc quando multam has, reliquias ferens infirmitatis scripsi ». Et rursus inferius agens de persecut. onibus hæreticorum Ecclesie vexantium: « Præ hoc, inquit, mœrore magna ex parte impedi, ne convalescam, continue ad me reverentibus infirmitatibus ex vehementi dolore ». Addit tunc temporis penes nonnullos nuntium de sua morte pervasisse, id vulgantibus hæreticis; quos ipse conveniens ad disputationem refellens, se docuit adhuc esse supersitem; nam ait: « Veni usque ad

¹ Basil. epist. IX. in addit. — ² Idem epist. XI. in addit. — ³ Amm. lib. XXVIII.

⁴ Basil. epist. XIII. ad Nicop. in addit. — ⁵ Epist. V. ad Euseb. ex versione Sexiliæ. — ⁶ Epist. X. ad Euseb. ex versione Sexiliæ.

civilitatem, cum fama erat me esse mortuum; quoniam autem placuit Deo nos viventes derelinqui, disseruimus cum ipsis quæ conveniebant. Et presentiam quidem venerantur, et promittunt omnia convenientia; cum absunt autem, rursum ad suam ipsorum sententiam recurrunt». Hæc Basilii: cuius tanta etiam apud hæreticos erat reverentia, ut ipsi presenti contradicere vel adversari nescirent. Sed jam reliquas hujus anni res gestas ordine prosequamur.

25. *Constantinopolis cives dira patiuntur, martyribus illis ratur.* — Hoc item anno, sicut alia Orientis Ecclesiæ, qui Constantinopoli agebant Catholici christiani persecutione Arianorum dire vexati sunt, quod mortuo Eudoxio Constantinopolitano episcopo, hi Demophilum æque arianum, isti vero Evagrium episcopum subrogarunt. Quæ autem hinc mala provenerint, Socrates¹ rem gestam his verbis prosecutus est: « Imp. Valens denuo Antiochiæ ire maturaus », puto ob ingruens bellum Persicum, « Constantinopoli decessit. Qui cum venisset Nicomediam Bithyniæ, ibi ad tempus commoratus est ob hanc causam. Eudoxius Ecclesiæ arianæ episcopus statim post imperatoris discessum, cum Ecclesiæ Constantinopolitanæ sedem ad decem et novem annos occupasset, abiit et vita » hoc ipso anno scilicet « Valentiniano jam et Valente tertium consulibus. Quamobrem Ariani in locum ejus Demophilum sufficiunt. Sed qui fidei Consubstantialis favebant, se tempus opportunum nactus arbitrati, Evagrium quemdam suæ ipsorum fidei fautorem designant. Quem quidem episcopum creat Eustathius ille, qui olim Antiochiæ fuisset episcopus, qui que et jamdudum a Joviano ab exilio esset revocatus, et tum forte Constantinopoli versaretur, fidei Consubstantialis fautores confirmandi gratia, ibique in occulto delitesceret.

26. « Quo facto, alia arrepta occasione, Ariani illos de integro acerbe persecuti cæperunt; quæ res ad aures imperatoris celerrime pervenit. Ille igitur admodum veritus, ne ex populi contentione seditio conflata civitatem labefactaret, copias militares ex Nicomedia Constantinopolim misit; præcepitque ut uterque, tum qui creaverat, tum qui creatus fuerat, alter in alterum locum relegeretur. Quocirca Eustathius Byzantiæ Thraciæ urbem amandatus est, Evagrius alio abductus. His rebus ita confectis, Ariani majores spiritus sumere, et eos qui de Ecclesiâ erant, verberando, contumeliis affliciendo, in carcerem conjiciendo, pecuniâ mulctando, omnia denique incommodorum genera, quæ erant plane intolerabilia, illis imponendo, gravissime direxerunt cæperunt.

27. « Illi cum hæc ferre non possent, imperatorem deprecatum advenit, ut si non omnino, aliqua ex parte tamen Arianorum violentia liberarentur. Verum istud animo egredientes, longe opinione aberant, præsertim cum ab eo jus sumi obtinere

sperarent, qui injuriarum ipsis illatarum auctor fuisset. Nam cum pii viri ordinis ecclesiastici octoginta numero ad eam rem delati, inter quos principem locum oblinebant Urbanus, Theodorus, et Menedemus, Nicomediam adventarent, imperatorem supplices orarent, vim sibi illatam docerent, et incommoda quæ ab Arianis acceperant, ei proponerent: ille quanquam iracundia ultra modum erat in eos inflammatus, ea tamen eam occultavit, quoad Modesto præfecto clam dedisset mandatum, ut illos comprehensos morte mulcicaret. Mortis genus, quoniam novum et peregrinum fuit, operæ pretium arbitrari literis ad posterorum memoriam commendare.

28. « Præfectus admodum extimescens, ne si illos palam et in oculis omnium trucidaret, multitudo impetu temerario incitata ipsum seditiose adoriretur, simulat se in exilium eos missurum. Illi rem excelsæ et erecto animo ferunt. Præfectus itaque jubet eos in navigium imponi, perinde ac si in exilium recta amandarentur: nautis autem in mandatis dat, ut cum in medium pelagus perventum foret, navigium succenderent; uti hoc modo e vita migrantes, non haberent qui eos sepulture mandarent. Sic igitur factum est. Nam nautæ ad medium pelagus Astecenum pervecti, imperata faciunt; ipsique saccenso navigio, scapham, quæ sequebatur, conscendentes revertuntur. Forle fortuna ventus subsolanus graviter spirat, navigium succensum tam vehementer pelat, ut celerissimo cursu per mare prolaberetur, et eo usque duraret, quoad in navale, quod Dacidizus vocatur, appelleret: ubi pariter cum ipsis piis viris tandem penitus absumptum est. Creber quidem sermo apud multos usurpabatur, hoc crudele et impium fecimus minime inultum fuisse. Nam statim post hæc acerbissima per universam Phrygiam pervasit; ita ut complures in eo a illius regiois in exiguo temporis spatio necessitate adducti, tam Constantinopolim, quam ad alias regiones confugerent. Constantinopolis enim quamvis infinitam hominum multitudinem et sustentetque, tamen partim propter rerum ad vitam necessariorum invectionem, quæ per mare fit, partim propter pontum Euxinum, qui ei limitans est, quique frumentum, cum opus sit, abunde suppeditat, maxima omnium rerum copia circumdat». Hæc Socrates: ejus quoque famus meminit S Hieronymus in Chronico hoc eodem septimo anno Valentis imperatoris. In reliquis item habet Socrates adscriptorem Sozomenum¹, qui eandem omnino historiam recitandam enarrat. Sed in quibus uterque sit corrigendus, jam expendimus: pauci namque momenti est, ab aliis conscripta describere, nisi cum omnia in omnibus consent, diligenti discussione tractentur. Nos quidem interdum aliena describimus veneranda antiquitatis ergo, ne rerum antiquarum recentibus habeantur auctores, atque vestera ex nimis sententia prosequi videamur, sed et

¹ Socrat. lib. iv. c. 13.

¹ Sozom. lib. vi. c. 13. 14.

sic antiquis jungimus nostra, ut veritas a mendaciorum tenebris vindicetur, labansque interdum administris fulciatur, lectorique certum ac tutum sternatur ad res antiquitas gestas iter, ne ubique ambiguus semper hæreat, vel in errorum serobes incautus offendat.

29. Corrigendus itaque in primis est Socrates, quod ait, discessisse Valentem Constantiopolim, ut iterum veniret Antiochiam: nam nunquam antehac illum profectum esse, Ammianus satis demonstrat; quod illo dirigens iter, oborta Procopii tyrannide, coactus sit a cepto itinere desistere. Sed et quod idem affirmat, Eudoxium annos decem et novem sedisse, plane hallucinatus est: nam a tempore illius acceptæ sedis in hanc diem episcopatus ipsius non nisi anni undecim numerantur; quod Sozomenus probe novit, dum undecim tantum annos Eudoxium sedisse tradit¹. Sed graviore plane errore uterque lapsus est, dum Eustathium episcopum Antiochenum diu ante Constantii tempora vita functum, redivivum inducunt a Joviano restitutum, et hoc tempore res Catholicorum curantem. Quomodo enim orthodoxi episcopi et populus Antiochenus catholicus passi sunt ordinari sibi Paulinum atque Meletium, vivente adhuc ipsorum episcopo Magno Eustathio? Vel quonam pacto, si a Joviano imperatore hic Antiochiam restitutus est, nulla proors de eo mentio fit in Concilio Antiocheno tunc a Catholicis celebrato? Vel quomodo illuc accedente Eustathio jam ante tempus Nicæni Concilii illic episcopo ordinato, mox Paulinus atque Meletius non eidem loco cesserunt?

30. At de rebus tum ab Arianis, tum ab ipso imperatore Valente adversus cives Constantinopolitanos catholicos gestis, Gregorium Nazianzenum audiamus ex ipsorum factis se purgantem, atque hæc pro concione recensentem²: « Quot hominum contumelias prius pertulimus? Quid acerbitatis passi non sumus? non iniurias? non minas? non exilia? non pecuniarum direptiones? non honorum proscriptiones? non presbyterorum in mari conflagrationes? non templa profanata, atque ex templis in sepulchra mutata? non publicas senum episcoporum, aut, ut magis proprio verbo utar, patriarcharum cædes? non eam immanitatem, ut piis solis invius esset omnis locus? non denique quicquid calamitatis ullis verbis exprimere quisquam possit». Et alibi³ cum in ipsos Arianos invehitur, Constantiopolim sic post alia ad populum orans: « Quin potius, inquit, tuam quidem inhumanitatem et multi libri et linguæ circumferunt, quas etiam posteritas omnis exceptura est, æternam (nisi me opinio fallit) rebus a te gestis ignominie notam inustura. Meam vero ipse orationem prosequar.

31. « Quem populum audacia furentem in te immisi? » ut vos scilicet in nos. « Quos milites in aciem eduxi? Quem belli duces ira inflammatum,

iusque quorum iussa facescebat, atrociorum, ac ne christianum quidem ipsum, sed commodo atque congruenti sacrificio impiam adversus nos immanitatem demonibus suis offerentem? Quenam precibus incumbentes, manusque ad Deum attolentes, obidione civi? Quas psalmodiarum cantiones tubarum clangore compressi? Quorum mysticam sanguinem cum mortifero sanguine permiscui? Quos spirituales fletus exiliosis flibus sustuli? Quas pœnitentiales lacrymas tragœdiæ lacrymis depuli? Quam orationis adem in sepulchrum converti? Quam suppellectilem rei sacræ ministerio dicatam, manibusque profanis non attractandam, flagitiosis manibus exposui, vel Nabuzardæ⁴ equorum principi, vel Balhasaro, qui in sacrosanctis poculis nefarie perbaccatus⁵ est, atque adeo dignas amentia sua penas exolvit? Altaria dilecta, ut ait Scriptura⁶, nunc autem contumeliose prostrata, quisnam impudicus ac perditus adolescens turpiter cantillans, corpusque intellectus nostro vobis insultavit, vel potius per quem huiusmodi nebulonem ego unquam magnum atque augustum mysterium prodidi, ludibrioque habui?

32. « O cathedra præclara, et præclarorum virorum sedes ac requies, quasque multos pios sacerdotes, qui jam olim sacræ disciplinæ munus obierunt, subinde commutasti: æquis tandem ethnicus concionator te conscendit, et scelerata lingua Christianorum religionem invectiva oratione proscindens? Virgines castæ et verecundæ, ne honestorum quidem virorum conspectum præ pudore ferentes, æquis tandem ex nostris vel ad hæc usque corporis partes, quas inspicere nefas erat, probro contumeliaque vos affectit, impiorumque oculis triste spectaculum proposuit, flammam Sodomitica mulctandum? Nitto enim cædes, stupri dedecore tolerabiliores. Quas feras in corpora sanctorum immisimus, ut quidam factitarunt, humanam naturam ob oculos omnium proponentes, nec ullum aliud crimen ipsi obijcientes, quam quod impiis dogmatibus assentiri, eorumque societate contaminari recusassent, quam veluti serpentis virus fugimus, non illam quidem corpus labefactantem, verum ipsa animæ penetralia inficientem? Quibus crimini datum est, quod mortuos terra condidissent, quos ipse quoque bestiae honore et reverentia sunt prosecute? Et quidem quale hoc crimen iudicatum est? alio scilicet theatro atque aliis bestiis dignum.

33. « Quorum episcoporum inspectantibus discipulis, nec præter lacrymas quicquam opis ipsis afferre valentibus, seniles carnes ferreis unguibus laceratæ sunt, cum Christo suspensæ, ac perpetuando victoriam assecute, populumque pretioso sanguine aspergentes, ac postremo ad necem adductæ cum Christo inhumandæ, gloriamque adepturæ; Christo, inquam, qui per huiusmodi cædes ac victimas de mundo triumphavit? Quosnam presbyteros ignis et aqua, elementa inter se contraria dividerunt, novo

¹ Sozom. lib. vi. c. 43. — ² Greg. Naz. orat. ad centum quinquaginta episcopos. — ³ Idem orat. ad Arian.

⁴ 4 Reg. xxv. — ⁵ Dan. iii. — ⁶ Psalm. lxxxiii

et inaudito more navigantibus præluentem, simulque cum ea navi, in quo solverant, conflagrantes? Quinam (ut majorem calamitatum nostrarum partem silentio legam) ex iis qui talibus obsequiis gratiam apud principes inire studebant, ab ipsis quoque crudelitatis accusati sunt? Nam etsi cupiditatibus eorum inserviebant, sævum tamen et crudele mentis propositum execrabantur. Illud enim turbulenti temporis erat, hoc rationis et consilii; illud imperatorii sceleris, hoc animi sibi conscii, quid leges, ex quarum præscripto jus dicendum erat, postularent. Hæc Gregorius, qui postea orationem convertit ad res in Ægypto ab eisdem adversus Athanasium fabricatas, et alia subinfert de Eustathio Antiochæno episcopo, necnon de eadem facta nuper sancti episcopi ab exilio redeuntis, de quo suo loco dicendum.

34. De his autem quæ hoc potissimum anno gesta esse constat, nempe de presbyterorum in mari conflagratione, idem meminit alias ea oratione, qua persecutus est laudes Basilii; sed et in illa dicta in laudem Hieronis, presbyterum unum tantum idem supplicium passum narrat, remque gestam (ut apparet saltem ex numeri diversitate) a priori distinctam graphicè representat his scilicet verbis¹, dum primum de acerbitate persecutionis Valentis ita præfatur: « Tanta utique præcedente persecutione », sub Juliano videlicet, « acerbius ista; quod tum quidem minime dubia et obscura erat martyrum decertatio: nunc autem res eo rediit, ut permissio quoque ipsa laude careat, duntaxat apud iniquos martyriorum expensores. Nullis omnibus qui adsunt, atque huic etiam fortasse quolibet insigni anni robore ac tolerantia prædito, perturbationibusque superiori, unius duntaxat ex his que tunc perpetrata sunt, narratione lacrymas extundam? Testes autem hujus sermonis permultos habeo: nam apud nullos hujus supplicii fragorædia permanavit; illiusque etiam tempestatis historiam (nisi me opinio fallit) omnium sæculorum posteritas exceptura est.

35. « Navis presbyterum portans, eumque non sceleris alicujus convictum, sed fidei causa periclitantem, in mare demittitur, non ut vectorem servet, sed ut perdat. Atque is quidem qui volebatur, utpote vir pietate præstans, animo erat prompto et alacri; comes autem illi ignis adjungitur; ac novitate pænæ majorem in modum oblectat persecutor. Proh spectaculum grave! proh gravem fragorædiam! Navis mari fertur: spectantium multitudo ad littus effunditur, partim insultantium, partim illius vicem lugentium. Quoniam pacto rem tantam brevi oratione representabo? Ignis accenditur, navis una cum onere suo assumitur, ignis aqua miscetur, resque inter se contrariæ ad pii viri supplicium concurrunt, duoque elementa corpus unum perfrunt, et novo atque inaudito more facula super mare attollitur; ad quam ut suavem et amicam fortasse quispiam accessit: propior autem factus, miserandum atque incredibile spectaculum offendit, navi-

gationem sine gubernatore, naufragium sine tempestate. Sic presbyter in cinerem dilabatur, imo ne in cinerem quidem, utpote per undas sparsus. Nec vero tantum apud barbaros homines sacerdotii dignitas impetrare quivit, ut minus inhonesto saltem mortis genere interiret; aut si hoc nimium erat; at certe sepultura, quæ ne impiis quidem et facinorosis hominibus negari debet, concederetur. Hæc impij hominis », nempe Valentis, « aquorea expeditio fuit; hic pii viri cinis ». Atque hæcenus de eo Gregorius, quem Elias Cretensis ab albis dictum Urbanum, ab aliis vero Theodolum, sive Theodorum tradit, qui videtur numeratus inter illos octoginta presbyteros: sed haud facile adducimus ut credamus unum hunc a cæteris Gregorius separasse, cum quod oratione proficitur (id scilicet recensere, ut ab audientium oculis præ commiseratione excutiat lacrymas) magis miserabilis casus omnium, quam unius tantum, præstare id uberius valuisset.

36. Quo tempore, cum Ecclesia Constantinopolitana acerbissimis hæc quateretur fluctibus, Damasus Romanus pontificem illic misisse sanctum Zenobium creatum postea episcopum Florentinum, qui insultantem Arianorum petulantiam penitus coerceret, ejus vita² Acta habent: ibique cum duos a demonibus obsessos, spectante populo, liberasset, Arianorum quoque prociacia eo spectaculo coercita pariter traditur: non tamen pro vero habendum (quod eventus probavit) ipsos posthæc omnino quiescisse, ut falso existimatum est; quin potius eo recedente, liquet eisdem acrius secessisse. Constat quidem sanctum Basilium ad Occidentales episcopos, de his que Orientalis Ecclesia pateretur, litteras dedisse, quarum ipse meminit in secunda ad eosdem missa legatione, de qua ægimus anno sequenti. Desiderantur tamen ipse litteræ Basilii primo loco ad Occidentales scripte: siquidem quæ ad eosdem ab ipso date leguntur, de aliis cætera ad eos scriptis litteris mentionem faciunt, quæ non extant: illæ vero inferius secundum legationum ordinem disponentur.

37. *Basilii Cæsareæ cum Valente certamen et res gestæ.* — In reliquo est, ut Valens imperatoris iter Antiochiam proficiscentis, et ubique impetatis sue atque sevitiæ impressa vestigia relinquens, eademque indelebili posterorum memoria conservati, oratione prosequamur. Nicomedia enim recedens, contulit se cum suis Cæsaream Cappadociæ, vexaturus Ecclesiam illam, a qua hæcenus visus esset hæberi contemptum; nempe quod præter suorum magistratum sententiam creasset orthodoxæ fidei insignem defensorem, acerrimumque propugnatorem Magnum Basilium, quodque reliquis jam prope omnibus episcopis catholicis ex suis ipsorum sedibus pulsis, ipse solus videretur invito imperatore sedere, atque cumets periclitantibus Ecclesis præse esse. Quid autem actum sit a Valente adversus Basilium, cum Cæsaream venit, So-

¹ Greg. Naz. orat. in laudem Hieron.

² Extant apud Sur. tom. III. die 23. Maii.

zomenus ¹ et alii cum recitant. plane hallucinantur, dum putant adveptum Valentis Casarem eo tempore contigisse, quo Eusebii ejus civitatis episcopi adversus Basilium simultas illa vigeat. Nam Basilio jam episcopo creato, Valentem eo pervenisse, ipsa rerum gestarum series plus certo declarat: sed et ipsum accessum Valentis Casarem accidisse hoc anno. ipso Valente cum fratre tertium consule, quo Eudoxius defunctus est, satis est superius demonstratum. Ait igitur Sozomenus ²:

38. « Valens, relicta Nicomedia, iter Antiochiam versus cepisset; quo quidem in itinere cum Cappadociam pervenisset, Orthodoxos pro more suo gravibus afficere iocommolis, et ecclesias eorum Arianis tradere laboravit, etc. » Ille Sozomenus. Quoniam modo autem cuncta se habuerint, a nullo certius atque fidelius, quam ab ipso Gregorio Nazianzeno, qui aderat et magna pars fuit, accipere licet. Ipse igitur publice pro concione eandem peregre-giam prosecutus historiam, hisce verbis eam exorditur ³:

39. « Ut vero alia omnia pervagatus Valens, in hanc », nempe Casariensem, « firmam et ab omni injuria totam Ecclesiarum matrem impetum fecit, ut vitalem quoque illum veritatis igniculum, qui solus reliquus erat, opprimeret; tum primum malum se consilium iniisse intellexit. Nam, ut sagitta in durius ac solidius corpus incidens, repulsus est, ac rudentis instar effractus cessit. In talem Ecclesie antistitem incidit; in tantum scopulum impactus sese infregit ac dissolvit. Atque alia quidem eorum, qui tunc periculum fecerunt, sermone ac commemoratione accipere licet. Nemo autem est, qui non hanc memoriae prodit: verum ii demum admiratione detinguntur, qui perspecta atque explorata habent illius temporis certamina, insultus, pollicitationes, minas. illos ex senatorio ordine ad eum missos, eumque flectere admittentes, illos ex militari, illos ex gyrenceo », nempe eunuchos, « illos, inquam, inter feminas viros, et inter viros feminas. atque una tantum impietate viriles, qui cum naturali modo libidinari nequeant, quod unum possunt lingua scortantur; illum denique Natuzardum ⁴ co- quorum præfectum artis suæ gladios militantis atque ad ignem sibi congruentem transmissum ». Erat hic Demosthenes dictus, de quo inferius; sed pergit Gregorius:

40. « Ego vero id, quod ex omnibus ejus laudibus summe admiror, et quod ne, si cupiam quidem, præterire queam, breviter, quoad ejus fieri poterit, exponam. Ecce tandem incognitus ille est, qui tum apud nos præfecti munere fungebatur, cum suapte feritate adversus nos præsertim inflammatus (nam ab illis quoque baptismi aqua tinctus vel potius obrutus atque confectus fuerat) tum amplius quam necesse haberet, imperatoris subserviens, atque ex eo quod illi omnibus in rebus obsequeretur, diutur-

nus imperium sibi conservans »? Erat hic Modestus nomine, auctor eadè (ut vidimus) octoginta illorum presbyterorum nuper in mari apud Nicomediam incensorum; qui ob egregiam improbitatem et navalem impigre operam adversus Catholicos præcipue, non præfecturis tantum insignitus fuit; sed et post sequentem annum cum Arinthico consultatum gessisse reperitur; verum et auctum quoque nobilissima præfectura prætorii, Zozimus ⁵, auctor est, quod et aperte indicant imperatoria rescripta ad eum data; cui his versibus eleganter illudit Cyrus Theodorus ⁶:

Præfectus es tu cæteris quidem omnibus,
Modeste, verum Basilio Magno sutes;
Pares et quamvis gestas, subes Lauro:
Formica sane es, rugas licet ut leo.

41. Sed sublit Gregorius: « Ad hunc adversus Ecclesiam frementem, leonisque speciem præ se ferentem, ac leonis more rugientem, tamque ferum et immanem, ut a multis ne adiri quidem posset, vir præclarus adducitur, imo vero ingreditur, perinde ac si non ad iudicium, sed ad festi celebrationem vocaretur. Quoniam autem modo vel præfecti audacia, vel Basilii virtutem et sapientiam, eum qua ei restitit, satis digna oratione complectar? Quæ tua est, inquit, ratio, henus tu! (nomine illum compellens, nondum enim episcopi nomine appellandum dicebat), ut tanto imperio obsistere audeas, solusque omnium præfecte et contumaciter obloqueris? Quorsum, respondet Basilius, hæc oratio spectat, et quamnam hæc est contumacia? nondum enim id satis intelligo. Quoniam, inquit ille, imperatoris religionem minime profliteris, omnibus aliis jam substratis ac superatis. Non enim, inquit Basilius, hæc vult imperator meus, nec creaturam ullam adorare sustineo, cum et Dei creatura sim, et Deus esse jubeat. Nos vero, inquit ille, qui hæc imperamus, quid tandem tibi videmur? Nilul sane, inquit Basilus, dum hæc jubetis. Age vero, inquit ille, non magnum et honorificum existimas ad nostras partes adjungi, sociosque nos habere? Ad hæc Basilus: Vos quidem præfecti estis et illustres, non iudicatis eo; minime tamen Deo præstantiores. Socios autem vos habere, mihi quidem amplum et honorificum fuerit (quidni enim, cum ipsi quoque Dei creaturæ sitis?), sed et alios quosdam ex his qui nobis subiecti sunt. Non enim personarum dignitate, sed fidei integritate christianismus insignitur.

42. « Ille oratione commotus præfectus, et majori ira successus, de subsello surrexit, atque asperioribus verbis cum eo agere perrexit. Quid? inquit ille, potestatem hanc non pertimescis? Cur vero pertimescis? inquit Basilus. Quid fiet? quid patiar? quid patieris? intulit ille; unum e tam multis, quæ meæ sunt potestatis. Quænam hæc? subjunxit Basilus; fac enim intelligamus. Bonorum, inquit

¹ Sozom. lib. vi. c. 15. — ² Ibidem. — ³ Greg. Naz. oral. in laudem Basili. — ⁴ Natuzardus.

⁵ Zozim. lib. iv. — ⁶ Vide oral. in laudem Basilii schol. Basilii 70 al. in nova edit. 72.

ille, proscriptionem, exilium, cruciatus, mortem. Tum Basilius : Si quid aliud habes, id mihi minutare : horum enim quæ adhuc commemorasti, nihil nos attingit. Quomam modo? inquit ille. Quoniam, inquit Basilius, bonorum proscriptioni obnoxius non est, qui nihil habet; nisi forte laceris et detritis hisce pannis indiges, ac paucis libellis, in quibus omnes mihi facultates et copiar sunt. Exilium autem haud cognosco, qui nullo loco circumscriptus sum; ac neque terram hanc, quam nunc incolo, meam habeo; et eam omnem, in quam projectus fuero, pro mea duco; imo, ut rectius loquar, universam terram Dei esse ¹ scio, cuius advena ego sum et peregrinus. Jam tormenta quid accipere quant, cum corpus desit? nisi forte primam plagam dixeris; hujus enim solius pences te arbitrium et potestas est. Mors porro beneficii loco mihi erit; citius enim me ad Deum transmittit, cui vivo, et munere meo fungor, maximeque ex parte mortem obii, et ad quem jampridem propero.

43. « Quo sermone obstupefactus prefectus : Nemo, inquit, me (nomenque suum adjunxit) ad hunc usque diem ita est allocutus, nec pari verborum libertate. Neque enim, ait Basilius, fortasse in episcopum incidisti; alioqui hoc prorsus modo disseruisset, pro hujusmodi rebus in certamen veniens. Nam cæteris quidem in rebus, o prefecte, mansueti et placidi sumus, atque omnium abjectissimi, quemadmodum nobis hac lege præscriptum est ²; ac non dicam adversus tantum imperatorem, sed ne adversus plebeium quidem quenquam et infimi ordinis hominem supercilium attollimus. Verum ubi Deus nobis periclitatur ac proponitur, tum demum alia omnia pro nihilo putantes ipsum solum intuemur. Ignis autem, et gladius, et bestiae, et ungulae carnem lacerant, voluptati nobis ac deliciis potius sunt, quam terrori. Proinde contumeliis nos affice, comminare, fac quicquid collibuerit, potestate tua fruire; audiat hæc etiam imperator; nequaquam profecto nos vinces; nec efficies, ut impia doctrinæ assentiamur, ne si ipse quidem atrociora miniteris.

44. « Hæc postquam prefectus dixit atque audiit, ipsiusque contentionem animi eam esse cognovit, ut nulla vis eum perterrefacere ac superare posset; ipsum quidem foras misit atque ablegavit, non jam cum iisdem minis, sed cum quadam reverentia et submissione. Ipse autem quam celerrime potuit, imperatorem adiens : Imperator, inquit, ab hujus Ecclesie antistite victi sumus; minis superior est, sermonibus firmitior, verborum blanditiis forlior. Ignaviorum alius quispiam tentandus est; hinc autem aut vis aperte inferenda, aut non expectandum ut minis cedat. Qua de causa factum sumum improbens imperator, Basiliique laudibus victus (virtus enim hosti quoque admirationi est), quin ipsi adhiberi vetuit; idemque ipsi accidit, quod ferro solet, quod quamvis igni emolliatur, ferri lamina naturam retinet; minisque in admirationem con-

versis, illius quidem societatem haudquaquam amplexatus est, quod mutationem erubesceret; cæterum rationem quæsit, qua honestissime ipsi satisfaceret, quam etiam oratio declarabit.

45. « Nam cum universa satellitum manu stipatus ingressus fuisset in templum (erat autem Epiphaniæ dies, cœlestus amplissimus), ac laicorum numerum auxisset, ad hunc modum defunctorie cum eo se conjunxit. Ac ne hoc quidem prætermittendum est. Postquam enim intus fuit, atque ipsius aures psalmorum cantu non secus ac tonitruo quodam personerunt, plebisque pelagus vidit omnemque ordinem et concinnitatem, quæ tam in sacrario quam prope sacrarium erat, angelicam potius quam humanam; atque ipsum quidem ante populum recto corpore stantem, qualem Scriptura ¹ Samuelem describit, nec corpore, nec oculis, nec animo, perinde ac si nihil novi configisset, ullam in partem se moventem, sed Deo, ut ita dicam, et altari affixum; eos autem, a quibus cingebatur cum timore quodam ac reverentia stantes; hæc, inquam, simul atque perspexit (nec enim simile quippiam unquam viderat), humanum quiddam passus est, atque oculorum vertigine ac tenebris totus impletur. Atque id plerisque adhuc obscurum et incognitum erat.

46. Verum cum dona, quæ ipsemet effecerat, divinæ mensæ offerenda essent, nec quisquam ut mos ferebat, simul ea caperet (quod non satis liqueret an ea Basilius accepturus esset), tum vero manifeste se affectus prodidit. Ita enim titubare cœpit, ut nisi quispiam ex sacrarii ministris vacillantem supposita manu retinisset, misere utique et luctuose prolapsurus fuisset. Jam vero que ad ipsum imperatorem et quanta cum sapientia prolocutus est (cum quidem ille nescio quomodo rursus nobiscum in ecclesiam se contulisset, et intra velum exisset, atque in illius conspectum colloquimque quod jampridem expelebat, venisset), quidnam aliud dicendum est, nisi Dei voces eas fuisse, quas et qui cum imperatore erant, et nos qui simul ingressi fueramus audivimus? Hinc imperatorie erga nos humanitatis et clementiæ principum natum et constitutum est : hæc occasio maximam impressionis illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac fluctus quosdam, fregit ac dissolvit.

47. « Sequitur alia narratio superioribus nequaquam inferior. Vincēbant improbi, atque adversus Basilium exilium decernitur; nec quicquam eorum quæ ad eam rem atinebant, desiderabatur. Nox aderat, in promptu currus, in plausu hostes, in luctu pii; nos parati atque alacris viatoris latus cingebamus; nihil denique, quod ad præclaram ignominiam spectabat requirebatur. Qui hæc scribit Gregorius, cum tunc simul esset inter illos qui cingebant latus Basili, sequæ exili comites sancto viro exhibere studebant, inferius tradit eadem oratione, nihil amplius Basiliūm satēgisse, quam ut

¹ Psalm. XXXI. — ² Lucæ XXXI. Matth. XX.

¹ 1. Reg. VII.

unum ex comitibus, acceptis pugillaribus, juberet se sequi. Rursum vero ubi supra Gregorius : « Sed quid, inquit, accidit? Exilii decretum Deus rescindit. Nam qui Ægypti adversus Israelitis sævientiis primogenitis percussit, idem imperatoris quoque filium morbi plaga afflicti; et quidem qua celeritate! Illinc exilii tabule, hinc morbi decretum ac scelerati scriptoris manus inhibetur, et sanctus periculo liberatur. Ita felix beneficio servatur vir pius, imperatoris audaciam coercens. Quid hoc Dei judicio vel aequius, vel celerius fingi atque excogitari potest? Postea autem imperatoris filius ægrotabat, afflictoque corpore erat : pater etiam, ut ipse pater, simul ægrotabat, remedium undecumque morbo conquirens, atque optimos quosque medicos seligens, ac precibus ut si alius unquam, incumtens, humilique provolutus : nam reges quoque humiles et afflictos reddidit calamitas; nec mirum, cum Davidem etiam prius ob filii morbum eodem morbo afflictum fuisse, Scriptura testetur¹.

48. « Cum autem huic malo medicinam nullam inveniret, ad Basili fidem confugit; et quoniam ob contumeliam recens ipsi illatam, cum suo nomine accersere prae pudore non auderet; aliis, quos ardens familiaritate et benevolentia devinctos habebat, hanc legationem eo mittit. Ille vero nihil emetatus, nec, quod forlasse alius fecisset, adversus tempus insultans, confestim affuit, atque ad ejus adventum statim levior filii morbus, paterque meliorem spem animo concipit. Quod nisi salisam aquam dulci admiscuisset, simul videlicet et ipsum advocans, et hæreticus credens, sanum quoque et incolumem filium fortasse recepisset; atque id pro certo, et indubitato habebant qui tunc aderant, calamitatisque participes erant.

49. « Idem autem et ipsi profecto », nempe Modesto, « non multo post accidisse narrant. Nam hunc quoque morbus quispian obortus viri sancti manibus subterruit. Nam profecto plaga cordatis hominibus doctena efficitur, ac plerumque prospero rerum successu pector et præstabilior est afflictio. Egro corpore erat, illacrymabat, di-torquebatur, Basilium accersens, observabat : Satisfactionem habes, clamabat; da salutem. Et quidem hanc consecutus est, ut et ipse laetabatur, et multis hujus rei ignis persuadebat. Neque enim illius virtutes admirari ac prædicare desinebat ». Hinc usque Gregorius, Modesto quidem profecto ægrolandi, expositentique Basili auxilium Cyrus Theodorus illis versibus insultavit :

Ecce nunc er qui fremebat in leo,
Virumque sanctum terrebatur in serpens;
Nunc ingens est, nunc miser jam supplicat,
Pectus levatum; quodque postulat, capit.

50. His autem sic de Valente a Gregorio recensitis veteres alii alia addunt, ut inter ceteros Gildas Sapiens² : « Cum, inquit, ab iniquo principe

minæ hujusmodi intentarentur, quod nisi in crastinum ariano cæno, ut cæteri, macularetur, esset omnino moriturus; dixisse fertur : Ego sane eras ero sicut hodie; tu te ultimam mutares. Ac rursum : Ultimam habere aliquid digni mune is, quod offerrem huic, qui maturus Basilium de nodo follis hujus absolveret ». Sed et Theodoretus³ de Valente subscribere conante decreto exilii Basilio irrogandi : « Jubet, inquit, edictum de illo in exilium mittere, do conscribi. Quod cum sua manu ratum facere conaretur; ne apicem quidem unum alicujus litteræ facere potuit; siquidem ruptus est calamus; neque id semel, sed iterum ac tertio accidit. Ac cum impium illud edictum confirmare impensius laboraret, concussa est dextera, tremorque eam occupavit, atque cum animo esset prae metu prope attonito, chartam manibus laceravit ». Hæc Theodoretus. Socrates⁴ vero de puero ægrotabante hæc amplius :

51. « Filius Valentis, nomine Galates, qui tenera admodum ætate fuit, graviter ægrotabare cepit, ut medici de ejus vita penitus desperare. Cujus mater Dominica imperatrix relitit ad imperatorem, se per quietem ab horrendis visis valde divexitam fuisse; puerumque propter contumeliam, quam Basilium episcopus fuisset ab eo percussus, morbo afflictari. Quæ imperator animo diligenter complectens, accersit Basilium, et quo illius feceret periculum, sic illum alloquitur : Si vera sunt tua de fide dogmata, precare ut filius meus non moriatur. Tunc Basilium : Si, inquit, credes, o imperator, quem admodum ego, et efficies ut Ecclesia ad concordiam reducat, vivet puer. Cui cum imperator minime consentiret : Idcirco, inquit Basilium, de puero fiat voluntas Dei : Basilium, cum hæc dixisset, dimitti jubet; puer statim post exit e vita ». Hæc nunc Socrates; sed Theodoretus⁵ hæc habet : « Magnus Basilium tum profectus ad regiam, et filium imperatoris morti vicinum conspiciens, pollicetur eum ad vitam reversurum, modo sacrosancto baptisate a piis hominibus donaretur. Quæ cum dixisset, exiit. Imperator vero jurejurando, more dementis Herodis, obstrictus », nimirum dato olim Endoxio juramento se nunquam recessurum ab heresi ariana, « quibusdam seclæ ariana, qui aderant, pueri baptizandi negotium dat; puerque extemplo obiit mortuum ». Hæc Theodoretus; at non de baptismo, sed de precibus id accidisse, Sozomenus⁶ tradidit; nempe puerum, qui adventu Basili nonnulli convalescisset, eo dimisso, et superinductis ad preces super puerum fundendas Arianos, expressit.

52. Rursum vero a cæteris prætermissa de principe illo coquorum, quem Nazazardum jure Gregorius nominat, Theodoretus hæc addit⁷ : « Aderat, inquit, etiam quidam nomine Demosthenes colina imperatoria profectus, qui more janc barbaro orbis terræ magistrum Basilium reprehendit. At S. Basilium subridens : Demosthenem, inquit,

¹ Theod. lib. iv. c. 17. — ² Socrat. lib. iv. c. 21. — ³ Theod. lib. iv. c. 17. — ⁴ Sozom. lib. vi. c. 19. — ⁵ Theod. lib. iv. c. 17.

² 2. Reg. xii. — ³ Gild. orat. in Eccl. ordin.

illitteratum vidimus. Ubi vero ille majore exardescens iracundia minari cepit: Tuum est, inquit Basilium ille Magnus, jusculeorum curare condimenta: nam cum aures habebas oppletas sordibus, sacrosancta dogmata audire non potes. Atque ita ei a Basilio responsum est ». Ille ipse. Sed post hos omnes, præstat hic, rem tantam, nempe præclarum certamen Basili adversus Valentem, ab ipsius aequali atque penecessario Magno illo Ephraem diacono Edesseno audire, qui sic ait: « Dum gravi morbo detineretur filius tyranni, rogabant sanctum hunc virum, ut pro eo Deum deprecaretur. Cumque is hæc conditionem proponeret: Si eum, inquit, mihi ita tradideris, ut eum ad immaculatam fidem traducam, et ab omni doctrina arianæ impietate liberem; curabo ego eum. Tyrannus vero cum esset assensus, subito Basilius pro imperatore terreno apud caelestem se medicatorem interposuit, cujus accepit promissum; et illi sanitatem filii attulit. Ut autem puerum sanitati restitutum viderunt serpentes, rursus levis imperatoris animum depravarunt; ejusque filio accepto, baptizarunt illum aqua, non tamen spiritu: docebant rejicere Filium Dei, intus irreficientes eum, et foris induentes. Intus ille Christum induebat, et intra abscedebat. Ideoque non multo post spiritum miseri illius et infeli is peremit, ingratam illius mentem redarguens. Atque ita rebus stupendis Eliæ non inferiora, signisque Eliæ non minorâ Basilium edidit. Quemadmodum enim illi mortuos ad vitam revocarant, sic et fidelis Basilium oratione morituro jam puerum a periculo abripuit. Et sicut rursus Petrus Ananiam et Saphiram fraudulentæ de prelio agrî enecavit; ita et Basilius locum Petri obtinens, ejusque priter auctoritatem libertatemque participans, suam ipsius promissionem fraudulentam Valentem redarguit, ejusque filium morte multavit; unde ad summam animi dejectionem et anxietatem redegit miseros illos, et imperatorem ipsum infidelem. At quis digne enarrare poterit imbres miraculorum, quæ ostendit beatus et fidelis Basilius rebus ipsis? Cum autem impossibile sit narratione complecti tanta illius viri recte facta, omnibus prætermisissis, unum tamen commemorantes, ostendimus etiam, quomodo rationis ac sensus expertia simul cum viro isto pugnaverint.

53. « Nam cum omnem moverent lapidem geminâ viperarum, quo justum e medio tollerent, assidue præsertim illius verbis simul ac miraculis tanquam telis quibusdam vulnerati, accesserunt, postulantes e medio eum tolli et exterminari: Gravis enim, inquit, nobis est etiam aspectus; siquidem valde nostris adversatur sermonibus; propterea impossibile est, o imperator, nostram fidem progressum habere, isto supersilite. Imperator autem illorum adductus sermonibus, incubuit ad voluntatem ejiciendi Basilium in exilium. Ceterum calamus statim, volens iniquo subvenire consilio, ultro

contractus est. insipientem erudiens, quam enorme facinus patrare niteretur in servum Christi, unam divinitatem Patris, et Filii, et Spiritus sancti prædicantem, eosque qui secus sentirent aut dicerent, tanquam canes rabidos sapienter reprehendentem. Cum autem non intelligeret tyrannus, ut qui inanissimo calamo insensibilior erat, ac filius erroris, secundum quoque arripuit ad subscribendum sententiæ exilii, et ad voluntatem suam iniquam perlicendam; quem etiam vidit confringi, nolentemque communicare malo, quod ipse enitebatur facere.

54. « Quid studes, o imperator, in peregrinam ejicere regionem eum, qui continet inhabitatorem universa implentem? Cur circumvenire et opprimere tentas eum, qui a nemine capi potest? Quamobrem civitate pellis civem caelestem et domesticum Dei? Nam si et terium calamum sumpseris, etiam confringi videbis; nolentemque parere ac cooperari tibi, sicut reijsa compertum est. Tunc perspicue omnibus præconis voce victoria pronuntiata est, et illustre trophæum invicti militis Christi erectum. Tres calami consubstantialitatem Trinitatis prædicanti patrocinali sunt. Manus ad sententiam proferendam accelerabat, et calami illam injustam demonstrarunt. Manus ad improbum exilii decretum scribendum festinabat, et calami inanem festinationem ac studium retardabant. Et sicut virga Moysis confudit omnes incitatores et reliquos veneficos Ægypti, ita et calami subito consilium impiorum ac filiorum tenebrarum destruxerunt ». Hactenus S. Ephraem; que quidem hæc latere voluit Deus Magnum Basilium tot tantisque victorijs auctum, ut eus victoria atque triumphus eximius fieret prædicator. Quomodo autem id acciderit, ipso narrante discemus.

55. Deus enim Ephraem per visum admonuit, ut egregium conveniret athletam, et qualis quantusque esset ostendit. Res gesta ita ab ipso S. Ephraem describitur in Panegyrico, quem dixit in ejusdem Basili laudem, his verbis: « Dominus miserandi occasione se offerente, in quadam civitate misericordia motus est super me. Illic vocem ad me dicentem audivi: Surge, o Ephraem, et comede cogitationes et sententias. Cui respondens divi in magna anxietate: Unde ego, Domine, comedam? Et ait ad me: Ecce in domo mea vas splendidum et magnificentum est, quod tibi suppeditabit cibum. Super dictis autem multum admiratus exurgens perveni ad templum Altissimi; et cum: ensim ad vestibulum ascendissem, et præ desiderio in introitum prospexissem; vidi in sanctis sanctorum vas electionis coram armento ovium præclare extensum, verbis que majestate plenis exornatum, atque distinctum, omniumque oculos in illud delictos. Vidi Ecclesiam ab eo spiritu vegetatam, ejusque in viduas ac orphanos potissimum commiserationem. Vidi ibi apud eum fluminis iustarum lacrymarum fluenti, et vellus vitæ cunctis quasi aureos radios diffundens; ipsum autem pastorem penitis spiritus sursum pro nobis preces

¹ Ephr. orat. de laud. Basili. versionis Vosan.

rustollentem, filiumque orationis deducentem. Vidi ab ipso, Ecclesiam ornatam et dilectam, apfissime compositam. Prospexi ab ipso, » manare scilicet, « doctrinam Pauli, legem Evangeliorum, et timorem mysteriorum. Prospexi illi utilem et salutarem sermonem ad ipsum usque caelum fideliter tollentem se, atque ut rem paucis complectar, universum illum caelum splendoribus gratiae rendentem. His vero cunctis ita religiose ex electo vase regni efflorescentibus, laudavi sapientem et benignum Dominum, qui sic cum glorificantes glorificat.

56. « Peracto autem auditorio, Spiritu sancto revelante, me adesse cognovit. Qui meam vilifatem accersendam curans, per interpretem interrogabat me, dicens: Tunc es Ephraem, qui praecclare collum inclinatum iugo salutaris verbi subiecisti? Et respondens dixi: Ego sum Ephraem, qui me ipsum a caelesti cursu sequestravi. Cumque me apprehendisset, sancto suo osculo consalutavit, instruitque mensam epulis sapientis ac sanctae et fidelis animae ipsius, non quidem corruptilibus conlita feraculis, sed immortalibus refertam sententias. Dicebat enim quibus recte factis possimus nobis conciliare Dominum, quo pacto peccatorum prohibeamus insultus, quo pacto etiam passionum ocludamus ingressum, quo pacto apostolicae virtutis possessionem capiamus, et quo pacto incorruptum placabimus iudicem. Lugensque exclamavi, et dixi: Tu, pater, me remissum ac segnem custodi, tu me in rectam semitam dirige, tu cor meum lapideum compunge. Ad te enim per spiritum Deus imbecit me ut animam meam cures. Ipse animae meae navem perduc ad aquam requielis. Ille mihi praecleari magistri studium diligenter attende, etc. » Subdit his, S. Basilium disertum et oportuno sermone imbuisse spiritum ipsius, ut plane maximam cum gaudio utilitatem sit consecutus, cum praesertim Basilii oratio in laudem quadraginta martyrum tunc se copiose diffuderit; ubi et contra post ejus obitum ipse Ephraem memor insignium certaminum Basilii adversus Modestum praefectum, atque Valentem imperatorem, sua oratione parem illis Basilium praedicavit. Haec ipse pluribus. Addunt nonnulli, tunc temporis S. Basilium eam Ephraem fuisse gratiam impertitum, ut graece dicta intelligeret, atque graece pariter loqueretur: sed quoniam nihil de his ipse Ephraem, qui testatur sibi Basilium per interpretem esse locutum, libentius dicere praetermittimus, pauciora potius referre contenti, quae omni sint fide munita, atque acceptatione dignissima, quam plura veritate nulantia inculcare. At ad Basilii nova certamina redeamus.

57. *Noxa Basilii certamina cum provinciae Ponticae praefecto.* — Non hic quidem finis impositus est Basilii cum magistratibus certaminibus. Siquidem Eusebius¹ avunculus imperatricis, nactus Ponti, et Cappadociae praefecturam, alio tempore (quo autem anno Basilii pontificalus, nescitur) eidem non parum negotii accessit; de quo idem Grego-

rius Nazianzenus haec habet²: « Is qui nefarium Ader³ adversus Israellem olim excitavit, idem contra hunc quoque Ponticae provinciae praefectum excitat; hoc quidem praetextu, quasi mulierculae cuiusdam causa stonacharetur, sed revera quod impietatis patrocinium susciperet, ac pietatem oppugnaret. Mitto alias contumelias, quibus Basilium vexavit; quod perinde est, ac si Deum dicerem, adversus quem et cuius causa bellum gerebatur. Quod vero et cum qui contumeliam inferebat, maxima ignominia affecit, et pugilem nostrum summopere extulit (si modo magnum quiddam et excelsum existimandum christianam sapientia florere, et hujus laude vulgus anteire) id oratione persequar. Mulieri cuidam amplissimo loco natae, cuius maritus haud pridem extremae vitae die functus erat, iudicis assessor vim afferebat, invitante ad nuptias pertraherebat. Illa autem cum nulla ratione hanc vim effugere posset, consilium capit non majoris audaciae quam prudentiae plenum. Ad sacram enim mensam confugit, Deumque adversus hanc injuriam propugnatores sibi adoptat.

58. « Quid igitur per Trinitatem ipsam (ut forensi quoque dicendi genere nonnihil inter laudes ntar) faciendum fuit, non dico Magno Basilio, ac de his rebus aliis leges statuente, sed alii cuiquam longe illo inferiori, dum tamen sacerdoti? Quid aliud, nisi ut eam asservaret, refineret, omni cura tueretur; Dei clementiae et legi, quae altaribus honorem haberi jubet, manum porrigeret; omnia denique potius faceret et pateretur, quam ut inhumanum ullum adversus eam consilium iniret, sicque et mensam sacrosanctam, et fidem etiam illam, cum qua supplex erat, contumelia afficeret?

59. « Nequaquam, inquit, novus iudex; sed omnes imperio meo cedere, ac Christianos leges suas perfide prodere oportet. Ille igitur supplicem deprecabatur: hic omni vi retinebat. Ille rursus furore concitatur, ac magistratus quosdam mittit, qui sancti viri cubiculum perscrutarentur, ignominiae causa potius id faciens, quam quod ejusmodi quicquam necesse esset. Quid ais? illiusne viri cubiculum ab omni vitioso affectu tranquilli, quem angeli complectuntur, quem vel solum intueri feminae reformidant? » Haec Gregorius; sed et in talem audaciam ita Cyrus invehitur iambicis:

Praefecto, quodnam dedecus? injuria
Quanam haec? Requiris in domo mulierculae
Teets-que puris angeli Basili?
Nec extimesces iudicis fulmen Dei?

Sed pergunt Gregorius: « Nec eo contentus, ipsum insuper adesse, et causam dicere jubet, neque id placide et humane, sed quasi unum ex iis qui captivis damnati sunt. Aderat Basilius. Ille ergo ira et arrogancia plenus sedebat; hic stabat, quemadmodum Jesus meus, Pilato iudicante³. Cunetabantur porro

¹ Niceet. schol. in Greg. Naz. orat. in laud. Basilii.

² Gregor. Nazianz. orat. in laudem Basilii. — § 3. Reg. XI. — § Malth. XXVII.

fulmina, Deique gladius ¹ adhuc exacuebatur et differebatur, arcusque ita confendebatur, ut tamen retineretur ², pœnitentiæ videlicet tempus aperiens. Hoc enim apud Deum in more atque usu positum est.

60. « At hic mihi, quæso, alterum persecutoris et athlete certamen vide. Pallium detrahi ac lacerari jubebat. At ille: Exuam præterea, si ita libet, etiam tunicam. Carnis expertem verberibus se affecturum minabatur. Corpus submittebat. Unguis lacerare. At ille: Hujusmodi, inquit, laniatione medicinam afferes hepati, magnopere, ut vides, me affligenti ac debilitanti. Atque hi quidem in his erant. Civitas aulem simulatque hujusce mali communisque periculi certior facta est (neque enim quisquam erat, qui non contumeliam ipsius periculum suum esse interpretaretur), tota furore corripitur atque inflammatur; ac velut fumo examen movente, certatim omnes cujuslibet generis et ætatis excitantur et exurgunt, ac præsertim armorum opifices, imperatoriiq; textores. Nam hi in hujusmodi rebus acrius incitantur, atque ob libertatem ac licentiam, qua fruntur ad audendum sunt paratiores. Unicusque porro armorum vice erat vel quod ars offerebat, vel quod in re præsentî tumultuarie confecerat. Faces in manibus, saxa, fustes in promptu, unus omnium cursus, unus clamor, communis animorum alacritas. Arnabat eos ira, imo ad prælium decebat. Ne mulieres quidem tunc armis carebant, hæc nimirum occasione animos earum exacente (radii autem ipsis hastarum loco erant); imo nec mulieres jam manebant, quippe quas zelus roborasset, atque in virilem fortitudinem animique magnitudinem traduxisset. Quid multa? Pietatem omnes ita demum inter se partituros censebant, si ipsum Eusebium præsidem dividerent ac discerperent. Atque is majorem apud eos pietatis laudem habiturus videbatur, qui primus ei, qui tantum facinus aggressus esset, manum injiceret.

61. « Quid tum igitur audax ille et fastuosus judex? Supplex erat, miserandus, calamitosus, quo vis homine dejectior; quoad in conspectum ille citra sanguinem martyr, et citra plenas victricem coronam assecutus, populo sui reverentia ægre represso, supplicem suum ac vexatorem a periculo vindicavit. Hæc sanctorum Deus, qui omnia facit atque in melius commutat, qui superbis ³ resistit, humilibus gratiam impertitur. Quidni autem is qui mare scidit et fluminibus cursum inhibuit, et elementis vim attulit, et manuum extensione trophæum crexit, ut exulem populum conservaret, idem hunc etiam a periculis extraheret? Atque hic mundanum exterminque bellum conclusum est, finemque habuit, Deo favente, letum atque felicem, qualemque fides illius merebatur ». Hactenus de his Gregorius.

62. At quid de vidua illa? Transmisit eam mox S. Basilium ad monasterium sacrarum virginum,

cui soror Basilii S. Macrina præerat, illicque una cum virginibus magno studio monasticæ vitæ institutum et ipsa excoluit: ipsius namque meminisse putatur Gregorius Nyssenus in epistola illa ad Olympium ¹, qua ejusdem S. Macrinæ res gestas post obitum ejus conscripsit, his verbis: « In earum erat numero quædam femina nobilissima divitiis et genere et corporis forma atque aliis nominibus illustris in ipsa adolescentia constituta. Hæc viro cuidam honestissimo in matrimonio collocata fuerat, sed brevi tempore cum illo vixerat. Quare conjugio liberata, viduitatis suæ custodem et magistram magnam Macrinam elegerat, et cum virginibus plurimum versabatur, ut ab eis rectam et ex virtute vivendi rationem edisceret. Vestiana illi nomen erat, pater Araxius vocabatur, unus e numero senatorum summi consilii ». At de rebus Basilii hoc anno gestis hactenus.

63. *Antiochiæ res gestæ Valentis in Meletium episcopum et cives.* — Quantum autem temporis manserit Valens Cæsareæ Cappadociæ, haud certum est: illud tamen constat, institutum protectionem Antiochiam, postquam inde discessit, prosecutum esse, id testantibus Socrate ² atque Sozomene ³, affirmantibus iisdem inde esse profectum Edessam Syria civitatem; cum nihilominus præpostero ordine Theodorctus ⁴ primum recenseat res a Valente gestas Edessæ, inde vero quæ cum Basilio Cæsareæ Cappadociæ contigerunt. At refellimus superius, et hic quoque confutamus, quod tradunt idem Socrates atque Sozomenus, istiusmodi protectionem Valentis Antiochiam accidisse ipso ferme ejusdem imperatoris exordio: nam Ammianus ⁵ ab instituto revocatum tradit a Procopii excitata tyrannide. Accuratius sane Cedrenus adventum Valentis Antiochiam ponit anno sequenti. Quæ ergo dicti auctores gesta referunt a Valente Antiochiæ, ut Meletii exilium et alia, non tunc quidem, sed hoc ipso tempore contigisse, affirmare necesse est. At quamvis ea sint, hic singula reddamus.

64. Qui tanto studio Cæsareæ in Cappadocia Valens imperator S. Basilium aggressus est, ab ea Ecclesia eum exturbare conatus, eodem plane nisu Meletium Antiochenæ Ecclesiæ unus ibi Orthodoxorum partis agentem episcopum (nam alteri Paulinus præerat) invasit; qui haud pridem pulsus a Juliano, post longas peregrinationes ob Orientales Ecclesias insumptas Antiochiam reversus erat. Tertio namque ipsum exulasse cum Gregorius Nyssenus ⁶ affirmet; eum primo sub Constantio, secundo sub Juliano, tertio vero sub Valente eadem exilii sententia condemnatum fuisse, dicere opus esse videtur. Ait enim Gregorius: « Denuo reditus, ac rursus exilium, idque tertium accidit, donec hæretica caligine discussa, Dominus radio pacis admoto,

¹ Exalt. apud Lip. tom. 1. et Sur. lib. IV. de 19 Jul. — ² Socrat. lib. IV. c. 13. — ³ Sozom. lib. VI. c. 18. — ⁴ Theod. lib. IV. c. 15. 16. 17. — ⁵ Ammian. lib. XXV. — ⁶ Greg. Nyss. oral. in funere Meleti.

¹ Ezech. XXI. — ² Psal. VII. — ³ Jacob. IV. 1. Petr. V.

†equiculis aliquam a diuturnis laboribus spem fecit». Haec ipse. At de Valente et Meletio sic Sozomenus¹: « Interim vero ipse Valens in Syriam concedit: nam verebatur, ne Persae fœdera ad triginta annorum spatium, regnante Joviano, facta rumpere. Ceterum cum hi nihil novarum rerum molirentur, Antiochiæ commoratus est. Quo quidem tempore Meletium episcopum addiit exilio: Paulino autem propterea peperit, quod vitæ ejus sanctimoniam reveretur ».

65. Joannes vero Chrysostomus in oratione illa² panegyrica, quam habuit anniversaria die natalis Meletii, anno quinto (ut ait) ab ejus exitu, unius tantum meminit exilii Meletii; post quod cum reversum dicit quiete egisse, quousque vocatus est a Theodosio ad Concilium Constantinopolitanum, de ultimo ejus exilio intellexisse oportuit. De quo antequam ex ejus verbis agamus, scilicet lector, homilia illam esse germanam Joannis Chrysostomi; quippe cujus fragmentum recitatum habetur in Concilio Nicæno³ secundo, necnon a S. Joanne Damasceno⁴, ut tanti patris testificatione pius antiquorum sacrarum imaginum cultus redderetur firme probatus atque defensus. Agens enim Chrysostomus de propenso Antiochenorum erga Meletium studio et amore, hæc in primis digna memoria prædicat: « Cum, inquit, eum a principio in civitatem ingressum excepisset, unusquisque filium suum appellabat ab illius appellatione, per appellationem existimans unusquisque in domum suam sanctum illum introducere; patresque, avos, et proavos matres præferentes, beati Meletii nomen imponebant liberis, quos pepererant »: et inferius eosdem Antiochenos alloquens subdit:

66. « Non ad nomen autem solum adeo fuistis affecti, sed et ipsam etiam figuram corporis. Quomodo enim fecistis in nominibus, hoc etiam fecistis in illius imagine. Etenim in palis annulorum, et in simulacris (poculis), et in phialis, et in thalamorum parietibus, et ubique sacram illam multi expresserunt imaginem; ut non solum audirent sanctam illam appellationem, sed etiam ubique viderent figuram corporis, et ejus excessus duplicem haberent consolationem ». Hæc de Meletio Chrysostomus, citata (ut diximus) in Nicæno Concilio. Sed et de ejus tam animæ quam corporis facie, necnon de nomine hæc iambis habet Gregorius Nazianzenus⁵:

Quos inter unus vir erat pius admodum,
Simp ex, apertis moribus, plenus Deo,
Placidusque vultu, fortis et prudens simul,
Segetem vel ipso spiritali vultu iudicans.
Quis, nostra quem vox sonat, ignorat virum,
Antiochiæ urbis præulem? in quo nomini
Res congruebat, rursus ac nomen rei:
Nam nomen illi melleum et mores erant.

Hæc Gregorius.

67. Sed age jam ipsam de ejus exilio historiam percurramus. Post triginta enim dies, ex quo Antiochiam reversus erat; rursus coactum fuisse exilio solum vertere, Chrysostomus tradit; sed quid tunc acciderit, idem subdit his verbis¹: « Operæ pretium est autem, ne illud quidem prætermittere, quod accidit in ejus persecutione. Nam cum præses civitatis curru vectus exiret per medium forum, et prepe fecisset sedere illic sanctum; lapides nive crebriores undique in caput præsidis ferbantur, civitate nequaquam ferente separationem, sed potius volente privari vita præenti, quam videre sanctum illum avelli. Quid ergo tunc fecit ille beatus? Cum vidisset ictus lapidum, complexus suis vestibus contextit caput præsidis, simul et inimicos pudore afficiens ob insignem mansuetudinem, et suos docens discipulos, quantum ostendere oporteat patientiam in eos qui injuria afficiunt, et quod non solum nihil oporteat eis mali facere, sed etiam si ab aliis eis imminet periculum, id quoque omni studio propulsare. Quis tunc non fuit obstupefactus, videns, et insanum amorem civitatis, et summam philosophiam, lenitateque et mansuetudinem Meletii? Erant enim admirabilia ea quæ acciderunt. Pastor abigebatur; et greges non dispergebantur; gubernator expellebatur, et scapha non mergebatur; agricola fugabatur, et vitis plus fructus ferebat. Quoniam enim vinculo charitatis eratis inter vos invicem colligati, non illate tentationes, non impendentia pericula, non via longitudo, non diuturnitas temporis, neque quicquam aliud potuit vos disjungere a beati patris Meletii continentia. Sed expellebatur quidem, ut esset procul a filiis; contigit autem contrarium: magis enim volis constringebatur vinculis charitatis; et cum secum universam accepisset civitatem, ivit in Armeniam ». Hæc Chrysostomus. Quid vero idem Meletius una cum S. Basilio in Armenia egerit, dicemus anno sequenti.

68. Cum igitur longas moras Valens traheret Antiochiæ, in eo totus fuit, ut arianæ doctrine adversantes valide oppugnaret; id quidem Socrates in primis testatur his verbis²: « Ibi commoratus, omnes qui arianam delectabantur doctrinam, hostiliter expugnare cepit: nam eos, utpote contra arianam opinionem fidei consubstantialis firme adhaerentes, non solum per omnes fere Orientis civitates ab Ecclesiis expulit; verum etiam hoc supplicio de illis sumpto minime satius, varia cruciatu genera illis irrogavit; ac multo majorem numerum, quam qui supra citatis sit », nempe octoginta presbyterorum, « cum aliis diversis mortis generibus, tum potissimum in flumina demergendo, e medio sustulit. Hæc Socrates, eadem quoque Sozomenus³. Ingentem quidem fuisse persecutionem illam atque posteris memorabilem, qua Valens Orthodoxos exagitavit, S. Augustinus contra Petilianum ageis insinuat⁴.

¹ Sozom. lib. vi. c. 7. — ² Extat apud Sur. tom. 1. die 12 Februar. — ³ Nicæn. Conc. Act. iv. — ⁴ Joan. Damasc. de imag. lib. II. — ⁵ Greg. Naz. Carm. de vita sua.

¹ Chrys. hom. de S. Meletio apud Sur. tom. 1. die 12 Febr. — ² Socrat. lib. iv. c. 14. — ³ Sozom. lib. vi. c. 18. — ⁴ Aug. cont. lit. Petul. lib. ii. c. 91.

69. Quid vero Catholici? Addit ad hæc Theodoretus: « At Flavianus et Diodorus, tanquam rupes quædam fluctus irruentes fregerunt. Nam Meletio longe a suo grege vitam degere coacto, hi duo curam gregis suscipiunt; et tum lupis sua fortitudine et sapientia re istant, tum ovibus convenientem curationem adhibent. Itaque a radicibus montis depulsi », nam antea ejecti fuerant e civitate, « oves ad ripas vicini fluminis pasebant. Non enim more eorum, qui Babylone olim captivi tenebantur, organa suspenderunt, sed conditorem et patronum suum in omni loco dominationis ejus hymnis celebrant. Cæterum ne isto quidem in loco conventum piorum pastorum Christum Dominum divinis laudibus efferentium agi, hostis ille passus est. Præinde duo illi pastores admirabiles, divinis ovibus velut in gymnasium bellicum coactis, spirituales herbas eis demonstrant. Atque Diodorus vir sapientissimus fortissimusque tanquam fluvius limpidus et ingens tum suorum animos fortitudinis rivulis irrigavit, tum adversariorum blasphemias sinceræ doctrinæ undis penitus obruit. Qui ut generis splendorem pro nihilo putavit, ita ærumnas pro fidei defensione libens perperessus est.

70. « Flavianus autem, optimus vir, etsi ex patriciis ortus, tamen sicut pietatem non istatis loco numeravit, et tanquam palestræ magister, mirgum Diodorum, velut athletam, in omni certaminum genere exercitati-simum peruxit. Nam id temporis, quanquam ipse in conventibus ecclesiasticis minime concionatus est; illis tamen, qui illud munus obstant, magnam copiam argumentorum et sententiarum et sacris literis petitarum suppediavit. Atque ut illi ærens contra arianam blasphemiam tendebant; ita hic ex mente, tanquam ex phœetra, tela eis subministrabat. Quin etiam hæreticorum reia privatum et publice disputando facile dirupit, et argumenta ab illis proposita araneorum telis similia esse demonstravit. Istis duobus se in prælio socium præbuit Aphrates, cujus vitam in historia nostra, que inscribitur, Philotheus, conscripsimus. Nam salutem ovium sue ipsius tranquillitati anteponebat, gurgasto, in quo vitam monasticam excoluerat, relicto, labores pascendi gregis Domini sibi imposuit. At licet supervacuum putem hoc loco commemorare, quæ sit virtutis opes collegerit, præsertim cum in alio opere illud ipsum fidelis consignarim; tamen tamen rem ab eo gestam huic peræcommodatam historiæ percenseo.

71. « Orontes fluvius palatium a septemtrionibus præteritum; a meridie autem amplexissimam duarum configurationum porticus, turres utrinque habens excelsas, in ipso urbis muro edificata est. Inter palatium et fluvium est via publica, que eos, qui per portæ suæ ex urbe egreduntur, excipit, reataque ad agros suburbanos ducit. Hæc forte transiens divinus ille Aphrates, se ad bellicum gymnasium, quo sanctis omnibus convenientem curationem

adhiberet, contulit. Hunc imperator, oculis de sublimi ex porticu regia dejectis, vidit passio vili ac sordido indutum, et cito gradu, licet confectum pæne ætate, incedentem. Ac cum quidam dixisset: Hic est ille Aphrates, ex cujus nutu pendet civitas universa. Illi tum imperator: Cedo, inquit, quo te conferas? Ille tum sapienter sane et apposite: Pro tuo, inquit, regno precaturus. Tum imperator: At domi, inquit, tibi manendum est et intra cellam, uti lex monastica postulat, orandum. Cui divinus ille vir: Præclare admodum, inquit, dicis, o imperator. Istud sane mihi faciendum est, et hæcenus feci, dum oves Salvatoris pæce fruenterur; verum quoniam jam magnopere perturbantur, et multum illis impendit periculi, necesse est omnes vias persequi, non modo ne a feris capiantur, sed etiam ut conserventur incolomes.

72. « Nam dicit mihi, queso, o imperator, si filia alicujus essem, et sederem in conclavi, uti ædes curarem, atque inde cernerem flammam in eas incidisse, ædesque paternas jam conflagrare: dicit mihi, inquam, quid me facere oportet; intusne manere, et ædes incensas negligere, expectareque donec flammæ impetus longius pervaderet, an relicto conclavi, sursum deorsumque cursitare, et aquam afferre, qua flammam extinguerem? Hoc certe te responsurum constat: nam hæc sunt partes filiae prudentis et providæ. Atque hoc ipsum nec agimus, o imperator. Etenim cum tu jam in patris nostri ædes flammam injeceris, nos circumversistamus, quo eam matre possimus extinguere. Quæ cum locutus esset Aphrates, imperator ei indeterminatus contulit.

73. « Verum unus ex ejus cubiculariis graviores contra hominem divinum jactavit mires, et propterea talem plagam accepit. Forte ei cura balnei commissa fuit; qui simul ut Aphraatem verbis contumeliosis insectatus fuerat, ad balneum imperatori parandum se contulit. Cumque ingressus esset, repente de potestate mentis deturbatus, in aquam calidissimam minimeque temperatam se precipitavit, illicoque obit mortem. Imperator autem sedens illum expectat, uti indicet, quando ad balneum intrandum sit. Ubi vero multum temporis præterierat, alios mittit, qui mere causam sibi significent. Illi ingressi balneum, cum omnia intus loca oculis lustrassent, tandem offendunt hominem in aqua fervente minimeque temperata mortuum, corpusque ejus ardore dissolutum. Quæ re imperatori nuntiata, didicere omnes, quantum ponderis Aphratis haberet oratio. Atamen de impia sua doctrina minime destiterunt, sed more Pharaonis cor suum induravit; ipseque ille imperator, quamvis cogito sancti viri miraculo obstupesceret, non tamen ejus furor contra pietatem incitatus concessit ». At Theodoretus de Aphrate atque Valente hic hæcenus; cæterum in Philotheo hæc addit:

74. « Hinc, inquit, factum est, ut metus inva-

¹ Theod. l. b. iv. c. 23. 24.

² Theod. in Philot. c. 8.

deret imperatorem, et omnes qui armabantur adversus pietatem. Sparsa est autem fama per totam civitatem, quales infelix ille fuerit pœnas contumeliæ, qua affecti Aphraatem; omnesque Deum Aphraatis perpetuis celebrant laudibus. Hoc, etsi instarent adversarii, obstitit, quominus homo Dei mitteretur in exilium. Imperator enim perterritus, eos quidem qui hæc suadebant, aversabatur, virum autem reverebatur. Porro aliunde quoque ejus virtutem didicit: Equus quidam bono genere natus, et portare apprime doctus, erat imperatori carissimus. Morbus quidam, qui ei acciderat, male habebat imperatorem: refinebatur autem humidorum excrementorum excretio. Ad eum curandum accersebantur, qui in hac arte fuerant exercitati. Sed cum ea esset etiam morbo inferior, imperator quidem molestia afficiebatur; lamentabatur autem is, cui equorum cura fuerat credita. Cum esset autem pius et fide firmus, in meridie venit una cum equo ad magni Aphraatis habitaculum; et cum morbum dixisset, et fidem suam significasset, oravit ut solveret morbum suis precibus. Ille vero nihil cunctatus, sed statim Deum precatus, jussit aquam hauriri ex puteo; et cum ei salutaris crucis signum imposuisset, jussit eum ad equum afferri. Is autem bibit plusquam consueverat. Deinde cum oleum divina invocatione implexisset benedictione, equi ventrem inungit, et manus confectione statim morbus est sublatus. Lætus ergo homo, equo accepto, cucurrit ad stabulum. Vespere autem (solebat enim eo tempore venire ad stabulum imperator) venit, et interrogavit quomodo equus se haberet. Is vero cum et sanum esse significasset, et equum valentem, et exultantem, hincientemque et collum superbe erigentem eduxisset, rogavit eum causam sanitatis. Ubi autem diu cunctatus (verebatur enim ostendere medicum, sciens eum qui rogabat, esse ei infensum), tandem verum coactus est dicere, et docuit modum curationis; obstupuit quidem imperator, et confessus est eum esse virum admirabilem; nec tamen a priori destitit insania, sed perrexit furere adversus Unigenitum, donec a barbarico fuit igne consumptus». Sed hæc multo postea. Recenset autem Theodoretus alia ejusdem viri sancti miracula, quibus pariter fides catholica cunctis rem attentius considerantibus testata reddebatur.

75. Fuit catholici Antiochenis haud minori adjumento, quam Aphraates, insignis ille Julianus cognomento Saba, et ipse gratia miraculorum insignis, quique feliciter id ipsum præstitit, quod ille; quæ omnia ad maximum profectum Evangelii conducebant; ut dici possent illud Davidicum¹ ad hæc accommodatum: «Mirabiles elationes maris, mirabiles in altis Dominus». Nam cum persecutionis altiores fluctus naviculam urgerent Ecclesie, Dei omnipotentis eam regentis virtus excelsior miraculorum operatione cunctis spectantibus apparebat. Quanam autem occasione Julianus perductus fuerit

Antiochiam, idem Theodoretus docet his verbis: «Eodem tempore ille famæ celebritate insignis Julianus, cujus supra mentionem feci, et relinquere solitudinem et Antiochiam venire coactus est. Nam cum Ariani educati mendaciis et ad calumnias contendas valde parati, magnum illum virum suæ sectæ favere constanter affirmarent; tria veritatis luminaria, Flavianus, Diodorus, et Aphraates, Acacium strenuum veritatis athletam, qui postea Ecclesiam Berœensem valde sapienter gubernavit, mittunt ad Julianum virum omni genere laudis præstantem, oratum, ut in infinitam hominum multitudinem misericordem se præbeal, adversariorum de se conflictum mendacium coarguat, doctrinam denique veritatis confirmet». Quonam modo autem id ipse Acacius ad hanc rem legatus tandem persuaserit Juliano, secumque duxerit, et quæ egregia miracula tum in via tum Antiochiæ ab eo elicta sint; hæc omnia ad confutandam Arianorum calumniam et doctrinam per eum a Domino facta enarrare ex ejusdem auctoris Philotheo, in quo viri clarissimi res gestas est fusiuse prosecutus, dignum existimamus: accepit ille cuncta hæc de ipso ab eodem ejus comite Acacio Berœensi per omnia fide integerrimo viro; quæ sic ipse describit².

76. «Persuadent idem qui supra, Meletius, Diodorus, et Aphraates magno illi Acacio, cujus fecimus mentionem, ut viæ acciperet comitem suum quidem magistrum, sancti vero senis discipulum insignem illum Asterium; curreret autem ad communem pietatis splendorem et evangelicæ doctrinæ sustentaculum, et persuaderet, ut relinqueret quidem illam in solitudine versandi rationem, veniret vero, ut ferret auxilium tot millibus qui fraude interibant, et rore sui adventus flammam extingueret arianam. Cucurrit divinus Acacius, et assumpto, ut jussus fuerat, magno Asterio, accessit ad maximum lumen Ecclesie Julianum; et cum eum salutasset: Dic mihi, inquit, o pater, quanam de causa totum hunc laborem tam libenter toleras? Cum is autem respondisset: Et corpore, et anima, vitæque et omnibus quæ ad vitam pertinent, est mihi Dei cultus præciosior: conor autem, quoad ejus a me fieri potest, illi a sorde mundum offerre ministerium et ei perpetuo placere.

«Ostendam tibi, inquit Acacius, rationem, per quam et plusquam nunc servias. Idque dicam non solum utens ratiocinatione, sed ut qui id ab ejus doctrina didicerim. Cum enim Petrum aliquando rogasset, an eum plusquam alii amaret³, et didicisset id quod sciebat vel ante Petri vocem: Tu enim, inquit, nosti, Domine, quod amo te; ostendit ei quidquam agens eum magis coleret: Si enim, inquit, amas me; pascere oves meas, et pascere agnos meos. Hoc quoque tibi, o pater, est faciendum: periculum enim est, ne oves a lupis intereant: eas autem valde amat, qui a te valde amatur. Est vero proprium amantium, illa facere, quæ cum fiunt, ei qui ama-

¹ Psalm. xcii.

² Theod. hb. iv. c. 25. — ³ Theod. in Photol. c. 2. — ³ Joan. xcii.

tur, grata sint. Et alioqui non parvum est periculum, multorumque et magnorum illorum sudorum detrimentum, si pati potueris negligere et tacitus præferre, veritatem quidem graviter oppugnari, eos autem qui ei adhaerent, captari, ad eos vero venandos esse escam tui nominis appellationem; te enim habere socium suæ impietatis gloriantur et jactant præsidēs Arii abominationis. Hoc cum primum audisset senex, quietem quidem jubens valere ad tempus, neque civitatis strepitus, quod eis non esset assuetus, refugiens, accurrit Antiochiam.

« Cum autem duorum vel trium dierum iter confecisset in solitudine, noctu venit in quoddam prædium. Quaedam autem dives muliercula, cum sacrum illum choram audisset venire, incurrit, ut perciperet eorum benedictionem; et ad eorum pedes prostrata, rogabat ut sua domus esset eorum diversorium. Concessit senex, idque cum plusquam quadraginta annis a tali fuisset spectaculo separatus.

77. « CURV: vero admirabilis illa mulier esset in sacris illis viris ministrando occupata; puer septem annos natus, cujus solus erat mater, quæ hospitalitatem Saræ est amulata (esset autem vesperum et tenebræ), cecidit in puteum. Cum autem ex eo, ut est consentaneum, exortus esset tumultus, mater vero sensit; jubet quidem omnes quiescere, puteo autem operculo imposito, instabat ministerio. Mensa vero viris divinis apposita, divinus senex jussit vocari puerum mulieris, et accipere benedictionem. Cum autem admirabilis mulier diceret, eum male habere; persistit ille jubere, ut is duceretur. Sed posteaquam ei, id quod accidisset, significaverat mulier; mensam quidem relinquit senex; accurrens autem ad puteum, cum auferri quidem operculum, afferrique lumen jussisset, videt puerum sedentem super aquæ superficiem, et aquam manu pueriliter pulsantem, et eum ludum putantem, qui reputatus fuerat interisse; et eum quosdam fune alligassent, et eos demississent, puerum extraxerunt; et statim accurrit puer ad pedes senis, dicens se eum vidisse in aquis ipsam ferentem, et ne mergeretur, prohibentem. Hanc hospitalitatis mercedem recepit illa mulier a beato senē.

78. « Et ut alia præfermittam, quæ facta sunt in itinere; venerunt quidem Antiochiam: omnes autem undique concurrerant, Dei hominem videre cupientes, et morbi sui medicinam unusquisque accipere desiderans. Habitat autem in speluncis, quæ erant in latere montis; ubi divinum quoque apostolum Paulum et habitasse dicunt, et latuisse. Sed statim, ut scirent omnes eum esse hominem, eum invadit febris vehementissima. Cum autem videret magnus Acaicus multitudinem eorum qui simul erant congregati, et eam quæ acciderat, agre ferret agritudinem: existimabat enim fore, ut ii qui convenerant, perturbarentur, si viri morbum resciscerent, a cujus manu se inventuros sperabant medicinam: Noli augi animo, inquit senex; si enim est necessaria sanitas, eam statim dabit Dominus. Mox ergo post hæc verba ad preces conversus, et ut sole-

bat, et genua, et frontem solo admovens, rogavit, ut assequeretur sanitatem, si ex ea reditura sit aliqua utilitas ad eos qui convenerant. Nondum finierat preces, et repente multus sudor profluens extinxit flammam febris.

79. « Cum illic autem liberasset multos a morbis omnis generis, profectus est ad conventum piorum. Transevit vero eo per portas regiæ, mendicis quidam, qui clunibus utebatur pro pedibus, et per terram trahabatur, cum manum extendisset, et ejus pallium attigisset, fide quidem morbum exegit: exiliens autem ostendit se æque currere, atque ante morbum; idem faciens, quod claudus, quem Petrus et Joannes crexerunt. Hoc cum factum esset, confluit totus populus civitatis, eratque bellicum gymnasium plenum iis qui concurrebant; pudore autem afficiebantur calumniatores et mendacii artifices; læto autem et tranquillo animo erant alumni veritatis. Exhinc in domos suas trahabant lumen veritatis ii, qui opus habebant ut curarentur.

80. « Vir autem quidam, cui fuerat maximus mandatus magistratus, cujusque fidei commissus erat clavus Orientis, dicebantur hi præfecti sui comites Orientis, « ad eum misit, rogans ut ad se veniret, et a morbo urgente liberaret. Ille vero accessit, nihil cunctatus, et communi Domino fuis precibus, verbo solvit agritudinem; et jussit, ut Deo gratias ageret. Cum hæc et talia fecisset, statuit reverti deinceps ad suæ exercitationis monasticæ tugurium. Sed cum per Cyrum iter faceret (distat autem hæc civitas duorum dierum itinere ab Antiochia), divertit quidem ad adem præclari martyris Dionysii. Qui illic vero Dei cultui et recte religioni præerant, convenientes supplicarunt, ut sibi opem ferret, exitium prævisum expectantibus: dicebant enim, Asterium, qui in sophistica et falsa disserendi arte fuerat educatus, et se in hæreticorum Ecclesiam injecerat, et episcopale munus erat assecutus, falsum acriter defendere, et improbo uti artificio adversus veritatem: Et veremur, inquietant, ne facundia veluti quadam esca falsum contegens, et nexus syllogisiorum tanquam quadam refa extendens, capiat multos ex simplicioribus: ea enim de causa fuit ab adversariis accersitus. Senex autem: Estote, inquit, bono animo, et Deo nobiscum supplicate, orationem et corporis afflictionem precibus adjuventes.

81. « His Deum sic rogantibus, uno die ante diem festum ac celebrem, quo verba erat facturus falsi defensor et hostis veritatis, is divinitus immensam accepit plagam, et cum uno tantum die agrotasset, excessit e vivis; illam, ut est probabile, vocem audiens: Stulte, hæc nocte animam tuam a te repellent; quæ autem parasti refa et laqueos, iis tu implicaberis, et non alii. Hunc tandem finem est consecutus Allophilus ille, qui tanto tempore insutavit agumibus Dei viventis, ab ipso jam tempore Nicæni Concilii, ut superius dictum est, lues Ecclesiarum, non nisi ad perditionem hominum compa-

¹ Lucæ XII.

ratus, ubique semper et adversus bonos omnes atque fideles inventus scelestissimus. Ariti fax ad inflammandas Ecclesias paratissima, quam sanctus senex exsufflans extinxit. Quæ autem reliquerit post se scriptorum monumenta, S. Hieronymus numerat, cum de eo sic ait¹: « Ariana philosophus factionis scripsit regnante Constantio in epistolam ad Romanos, et in Evangelia et Psalmos commentarios, et multa alia, quæ a sue partii hominibus studiosissime leguntur ». Tanta victoria, tantaque erecta de Arianorum antesignano trophæa insignes alias atque plane divinas operationes a viro sanctissimo editas magis magisque illustres reddiderunt et immortales, succedentibus his aliis prioribus haud indignis.

82. Hujus nempe, cum in narrationem incidit monachorum, Joannes Chrysostomus obiter meminit² dicens: « Scitis utique et avidistis et vidistis etiam nonnulli virum, quem sum dicturus, Julianum dico illum admirandum. Ille erat rusticus, humilis et humili loco natus, et nec externæ quidem eruditionis omnino peritus, sed non ficta et simulata philosophia repletus, illic ingrediente civitates (quod quidem raro fiebat neque oratoribus, neque sophistis, neque ullo alio ingrediente, tantus fiebat concursus. Quid autem dico? Non nomen ejus nunc quoque clarius decantatur, quam quorumvis regum)? Hæc ipse. Porro dies natalis ipsius una cum cæteris clarissimis Dei amicis adscriptus indicibus ecclesiasticis ab eo tempore cum in Orientali, tum etiam Occidentali Ecclesia jugi memoria perseverat³.

83. At non unum tantum Julianum, alleruntve Aphraatem, sanctissimos monachos nutrierant his temporibus Syriæ solitudines, sed alios plerosque his virtute laud impares, de quibus hæc Theodoretus⁴: « Erant, inquit, etiam eodem tempore alii vitæ monasticæ disciplina valde præstantes. Nam in solitudine Chalcidensis Avitus, Marlianus, Abrahamus, et alii præterea non pauci in corporibus perturbacionibus obnoxii vitam ab omni perturbacione vacuam fraduxerunt. In Apamea item Agapellus, Simeon, Paulus, et alii in eo genere vitæ facile primas tulerunt. In solitudine porro Zeugmatensis Publius et Paulus; in Cyrestensi quoque vir ab omnibus laudatus Acepimas se conclusit in cellulam, et eum vitæ modum sexaginta annos continuo transegit, neque visus a quoquam, neque cuiquam locutus. Adde his Zeugmatium virum cum primis admirabilem; qui tametsi luminibus orbatus erat, tamen circumibat sedulo, tum ut confirmaret oves, tum lupos dimicando profligaret; quam ob causam cellula ejus monastica incensa fuit; alleram tamen Trajanus dux fidelissimus ei edificavit, aliasque res ad cultum vitæ necessarias impertit. In solitudine etiam Antiochena Mariannus, Eusebius, Ammianus, Palladius, Simeon, Abrahamus, et alii quoque, qui imaginem

Dei, ad ejus similitudinem conditi erant, integram conservarunt. Atque tum horum, tum illorum vitam scriptis prodidimus. Itemque mons, qui urbi illi amplissima imminet, hujusmodi floribus pratensibus pulchre vestitus est; nam in eo cum magna nominis celebritate vixit Petrus Galata, et ejus gentilis Ægyptius, quin etiam Romanus, Severus, Xenos, Moses, Malchus, et alii quamplurimi vulgo quidem ignoti, Deo autem penitus perspecti et cogniti ». Hæc Theodoretus de sanctis Syriæ solitudinum monachis, quorum nonnullorum res gestas ipse scriptis edidit in Philotheo, nempe de Juliano, et Aphraate, quos diximus, Martiano, Eusebio, Publico, Simeone, Palladio longe alio ab illo Galata, de quo suo loco dicendum, Abrahamo, Acepimsa: meminit et de magno quodam (ita enim ipse⁵ eum iterum appellat) Marone, neonem de Mose et Malcho, cujus res gestas S. Hieronymus prosecutus est; qui tantorum virorum fama pellectus, monasticæ vitæ institutum arripiciens, Syriæ potius elegit solitudinem, de quo suo loco dicemus. Institutam jam de Antiochena Ecclesia persecucione Valentis exagitata ordine prosequamur orationem.

84. Pularum Socrates⁶ atque Sozomenus⁷, Valentem Antiochiæ adversus Orthodoxos furentem, ad meliorem statum mentis revocatum esse oratione Themistii. Cæterum licet Socrates tradat habuisse ea de re Themisium coram Valente orationem, Sozomenus autem ipsum eo argumento scriptum librum eidem dedicasse testetur; tamen una eademque proculdubio scriptio fuit; sed desideratur ipsa, et multa alia, quæ horum temporum rebus magnam potuissent lucem afferre: longe vero diversa hæc habenda ab ea coram eodem Valente dicta oratione post de bellatum Procopium, de qua superius mentio facta est. Cum autem is esset lugubris status Orthodoxorum in Oriente, ac præsertim in Syria; audita Magnus Basilium Antiochena Ecclesia dira jugique afflictatione, eam scriptis nec consolatus, et ad fidem acceptam a Patribus fideliter custodiendam adhortatus, epistola ad ipsam data, quæ sic se habet⁸:

85. *Antiochenos per epistolam consolatur Basilium.* — « Quis dabit mihi alas instar columbæ? et volabo ad vos, explebique desiderium, quo ad dilectionis vestræ congressum aspiro. Nunc vero non solum alis destituit, sed ipso quoque corpore, quod et longa jamdudum ægrotatione confectum, et nunc continuo tribulationibus prorsus attritum est. Quis enim usque adeo animo est adamantino? quis ita plane omnis commiserationis expertus et immitis, qui cum audiat, quomodo undique nos genitus ac lactus, velut ex tristi quodam choro, communi quadam et consona lamentatione plorante impetat, non condoleat animo, inque terram præ luctu deflectatur, et immensis istis curis omnino labefiat? Sed potest sanctus Deus aliquam ab immensis ac

¹ Hier. de Script. Eccles. in Aslerio. — ² Chrys. in epist. ad Ephes. c. 6. homil. 21. — ³ Mart. Rom. die 14 Jau. — ⁴ Theod. lib. iv. cap. 29.

⁵ Theod. Hist. SS. Patrum c. 16. et 22. — ⁶ Socrat. lib. vi. c. 27. — ⁷ Sozom. lib. vi. c. 36. 37. — ⁸ Basil. epist. LX.

deploratis curis dare relaxationem, et a diuturnis laboribus quamdam largiri respirationem.

86. « Itaque et vos oro, ut eandem consolationem amplectamini, ac spe consolationis cum gaudio presentem tribulationum luctum toleremus. Sive namque peccatorum poenas damus; valebunt ad hoc flagella, ut posthac iram Dei quae imminet, avertant; sive in certaminibus, quae pietatis gratia decertamus, per tribulationes corroboramur: justus est is, qui nos ad tolerandos agones praemii invitat, ut non sinat nos lentari supra id quod ferre possumus; sed pro toleratis jam laboribus patienter nobis et spei in ipsum coronam reddat. Ne igitur ad decertandos pietatis agones defatigemur; neque per desperationem, quae jam decreta sunt, amittamus. Non enim uno actu fortitudinis, neque modico quodam labore constantis animi specimen datur; sed qui corda nostra probat, longa nos ac prorogata probatione vult iustitiae coronam adeptos demonstrare. Dumtaxat constans ac fidelis servetur animus noster, fidei nostrae in Christum robur custodiatur immotum; et brevi ac velociter veniet auxiliator, veniet et non tardabit. Amplectenda enim tribulatio, super tribulationem, spes super spem, adhuc modicum, adhuc modicum. Ad istum modum alumnus suos Spiritus sanctus futurorum promissione recreare novit: post tribulationes enim sequitur spes; quae vero sperantur, e vicino subsequuntur. Nam etiamsi universam hominum vitam quis objecerit; brevissimum tamen est illius spatium, respectu infiniti saeculi, quod in spe nostra reconditum est.

87. « Fidem autem nos neque recentiore ab aliis conscriptam acceptamus, neque ipsi mentis nostrae factus aliis obtrudere audent, ne humana potentur pietatis verba; sed quae a sanctis Patribus docti sumus, ea rogantibus nos ammittimus. Est itaque Ecclesiae nostrae a Patribus administrata, etiam a sanctis Patribus qui Nicaeae convenere, conscripta fides; quam etsi arbitramur ore tenus et apud vos in usu haberi; non tamen detrectabimus, ne desiderii crimine nolemur, ipsa quoque verba litteris annotare; sunt enim ista: Credimus in unum Deum, etc. » Ipsum Nicenum symbolum Basilium integrum in eadem describit epistola, quod ab ipsis integrum custoditum exoptat.

88. *De statu Ecclesiae Antiochenaе Basilium Athanasium consulit, et cum eo de praefecti Cappadociae excommunicatione agit.* — Quod autem Ecclesia Antiochena praeter afflictionem Valentis imperatoris alia rursum infestina afflicteretur vexatione, dum catholicae fidei professores inter se divisi, alii Meletio, Paulino alii adhaerescerent; idem sanctus Basilium, quod non levioris negotii, sed magni momenti id esset opus, ad eam rem conciliendam Magnum Athanasium litteris ad eum scripsit rogat, ut inter utramque partem pacis sequester accedat. Sed in illud primum vehementer incumbit, ut quoniam Orientalis Ecclesiae ejectione episcoporum catholicorum et subrogatione Arianorum jam peritus videretur esse cohaesiva, unum tantum doceat

superesse remedium, illudque in eo repositum, si ab Occidentalibus episcopis subleverentur; atque istud ipsum ut curet, enixius rogat his verbis: « Olim novi et ipse secundum admensuratum mihi rerum gerendarum cognitionem; unam sciebam acquirendi auxilii viam; quae res Ecclesiis nostris cum Occidentalibus episcopis conspirat et convenit. Si namque voluerint illi eundem zelum, quo contra unum et alterum qui in Occidente diffamabantur, nempe Auxentinum et socios, « usi sunt, et pro nostrarum partium incolatu solliciti demonstrare; forte fiet aliquid, quod proderit communiter omnibus. Unde et qui rerum potuntur, multitudinis auctoritate permoveantur, et populi quaquaversum illos sine contradictione sequantur.

89. « Quis autem ad ista perficienda prudentiam tuam excellet? Quis acutius, quid faciendum sit, expendet? Quis ad utilium energiam efficacior? Quis ad considerandam fratrum necessitatem condolis affectu magis praeditus? Quis universo Occidenti honorabili caritate tua venerabilior? » et paulo post: « Ad Occidentales episcopos mitte, qui calamitates, quibus occupamur ac premimur, illis exponant. Instruk illos forma narrandi, quae utantur. Esto Samuel Ecclesiarum; particeps esto afflictionum laborantium populorum, etc. » ac post haec res Antiochenaе Ecclesiae ut sollicite curet, rogat his verbis:

90. « Antiochena sane Ecclesiae status manifeste a tua pietate pendet, ut alios quidem adhaerentes, alios vero compescas ac quietos reddas, atque Ecclesiae vires per unanimum consensum restituas. Quod enim iuxta eos qui medicorum sapientissimi sunt, curandi initium ab illis sumere debeas, qui periculosissime laborant, nemo est qui te melius intelligat. Quid autem poterit totius orbis Ecclesiarum, ea quae apud Antiochiam est, lethalius esse? Quam si contigerit ad concordiam redire; nihil prohibebit, quominus universo corpori, tanquam corroboratum capit, sanitatem suppediet. Revera autem sapientia tua et evangelica sympathia urbis illius aegritudines opus habent; quae non ab hereticis solum scissa est, sed et ab illis qui idem sentire dicuntur, deseritur. Ista vero componere, et in unius corporis harmoniam reducere, vere illius est, qui et siccis ossibus, ut ad nervos et carnes iterum restituerentur, ineffabili virtute sua largitus est. Magna vero omnino Dominus per sanctos suos operatur, etc. » Haec Basilium, qui et in his multis fuit, aliis saepe litteris eundem Athanasium interpellans pro infelicissimo statu Orientalis Ecclesiae, ac potissimum Antiochenaе, ut complures litterae ad eundem Athanasium eodem ferme argumento datae significant. Quoniam modo autem ipse Athanasius, operi latius Basilio et Ecclesiae Orientali, Petrum Alexandrinae Ecclesiae ministrum ad ipsum legarit, et de legatione ab eo ad Occidentales missa, dicens anno sequenti.

91. Quod rursum ad Athanasium spectat, etsi (ut dictum est) et ipse in sua Ecclesia absque vexa-

fione quiete agere permissus fuit: Ecclesie tamen sibi subjectæ a prefectis earum provinciarum non nihil vexatæ sunt; et inter alias Ecclesia Libyæ a quodam prefecto Cappadoce, homine moribus depravato, licet fide catholico, labefactata est: quem in deteriora prolabantem, nec mores emendare curantem S. Athanasius sententia excommunicationis perculit; scripsitque ex more publicas litteras, quibus significaretur, ne qui excommunicatus ab ipso esset, ab alio usquam episcopo reciperetur. Per venerunt eadem litteræ in Cappadociam, quo idem reversurus erat; quas cum in primis Basilium universæ illius provincie metropolitanus episcopus accepisset, in nefarium hominem æque ac Athanasius ipse commotus, eundem a fidelium consortio penitus declaravit extorrem, deque his sic a se gestis eundem S. Athanasium reddidit certorem, per brevi ad eum ejusmodi epistola scripta¹:

92. « Incidi in sanctitatis tue litteras, in quibus adversus Libyæ prefectum, virum infamem, ingemisti. Deploramus quidem patriam nostram, quod talium malorum et malæ est ac nutritrix. Deploramus vero et Lybiam nostre proximam, quod malorum nostrorum particeps facta, ferinisque viri lujus moribus tradita est, qui a pueritia crudelitati pariter et lascivie assuevit. Hoc scilicet erat, quod sapienter dixit Ecclesiastes²: Væ tibi terra, cujus rex est puer, et cujus principes mane comedunt, et in ipso meridie lascivunt, post alienos thoros plusquam irrationalis bestie insanientes. Itaque illum quidem flagella manent apud justum Judicem ad eandem mensuram commensurata, juxta quam ipse jam antea sanctos Dei affligere præsumpsit. Innotuit autem id et Ecclesie nostræ ex litteris pietatis tue: atque aversandum et execrabilem illum aversabuntur omnes, ita ut nec ignis, nec aquæ, nec tecti communionem cum illo sint habituri: siquidem prodest, ut violenti isti tyranni communi et unanimi judicio condemnentur. Sufficiet autem ipsi damnationis titulus, et ipse sententiæ, quibus undique ab omnibus condemnabitur. Neque enim omitemus, quominus condemnationem istam omnibus ipsius et familiaribus et amicis atque advenis ostendamus. Quod si vero non statim illum iste reprehensiones, quemadmodum et Pharaonem, permovebunt; atque postremam aliquando et gravem illi ac tristem retributionem afferet ». Hactenus Basilium ad Athanasium; quæ hic descripsisse volumus ad excommunicationis censuram etiam in provinciarum prefectos ab episcopis exerceri solitam in Ecclesia insinuandam. De reliquis autem Basilii rebus cum Athanasio gestis agetur anno sequenti.

93. *In philosophos gentiles et divinatores scere Valens inquit et animadvertit.* — Hoc eodem anno, quo venit Valens imperator Antiochiam, ipsius tertio consulatu, prefecturam prætorii Modesto administrante, dire sunt habite questiones

de compluribus, qui de vita ipsius imperatoris consultissent magos, aruspices, vel alios; qui malis artibus futura prænoscere profitebantur; de quibus omnibus Ammianus³ pluribus agit, cujus quoque assertionem colligitur, eadem hoc ipso anno agi cœpta, nimirum cum, ut ait, prefecturam prætorii Modesto administraret; ad quem eodem munere fungentem extat Valentis rescriptum ipso tertium consule hoc anno datum⁴, necnon⁵ aliud adversus maleficos (quod ad hanc rem, de qua agitur, pertinet) his verbis: « Cesset mathematicorum tractatus. Nam si quis publice aut privatim, in die noctuque deprehensus fuerit in prohibito errore versari, capitali sententia feriatur ».

94. Quinam autem fuerint, qui peritæ Valentis imperii, curiose de futuro scrutarentur imperatore, Sozomenns narrat, cum ait⁶: « Eo quidem tempore omnes prope philosophi gentiles extincti sunt; idque hæc de causa. Nonnulli eorum qui aliis in philosophia præstare putabantur, incrementum religionis Christianæ ægre admodum ferentes, iniuvare consilium de prænoscendo, quis esset Valenti in imperio successurus. Qua de re cum omnia omnis generis divitiandi genera experti fuissent; ad extremum tripodem ligneum e lauro fabricati, invocatione dæmonum et verba execrabilia pro more suo usurparunt: adeo ut ex conjunctione singularum litterarum per tripodis machinam et divinationem significatarum, futuri nomen extaret imperatoris. Philosophi igitur cum Theodorum virum inter satellites imperatoris insignem illum quidem et illustrem, sed gentilem, imperatorem fieri avidè expeterent, utque ordo litterarum usque ad D, hujus nomini conveniret, in fraudem inducti sunt, dum hæc conjectura nixi, Theodorum imperio potiturum expectarent. Quo illorum conatu indicato, imperator extra modum ira exardescere cepit, quasi saluti suæ insidias comparassent.

95. « Quam ob causam tum Theodorus, tum tripodis optices comprehensi sunt, mandatumque ut ille igni, hi autem gladio necarentur. Pari ratione omnes illustriores in toto imperio philosophi eadem ipsa de causa extincti. Quin etiam cum imperatoris ira nullo modo comprimi posset; etiam in eos qui philosophi non erant, sed illorum duntaxat vestitu utebantur, invidia flamma pervasi; sic ut qui alias artes profitebantur, neque crocotis, neque palliis philosophorum se induere vellent, idque ob periculi metum, ne viderentur ex eorum numero esse, qui vaticinia illa et ritus ad tripodem peregrissent. Istam quidem implacabilem imperatoris iram, atque adeo crudelitatem, addo etiam philosophorum temerarium facinus, philosophis indignum et imprudentem conatum a bene sanis hominibus arbitror merito damnandum.

96. « Nam cum hæc inscitia Valens impulsus animum induxisset cum interficere, qui esset sibi

¹ Basil. ep. XLVII. — ² Eccl. x.

³ Ammian. lib. XXIX. — ⁴ L. VI. de Ilyron. C. Theod. — ⁵ L. VIII. de malef. C. Theod. — ⁶ Sozom. hb. VI. c. 35.

in imperio successurus, neque vitæ illorum qui divinatione ea de re usi fuissent, neque ejus de quo divinasset, pepercit; quin etiam, ut ferunt, neque eorum quidem qui tum eodem nomine, si modo illustres essent, appellabantur, vel saltem simile nomen habebant, cujus primæ litteræ a TH, usque ad D eadem essent. Porro philosophorum huc processit amentia, uti crederent in sua situm potestate, ut tum imperatorem e medio tollerent, tum denuo excitarent». Hæc et alia de philosophorum gentium stultitia affert Sozomenus; qui ægre ferentes christianum hominem Romano imperio diutius dominari, adhuc mœrentes Julianum cito extinctum, hisce magiæ præstigiis de venturo consulebant imperatore, avidæque ex elementis illis patefactum nomen Theodori illius acceperunt, utpote ethnici hominis; quem tamen moribus probe compositum Ammianus describit¹, cum ait: «Visus est aliis excellere Theodorus secundum inter notarios adeptus jam gradum; et erat revera ita, ut opinati sunt. Namque antiquitus claro genere in Galliis natus, et liberaliter educatus a primis pueritiæ rudimentis, modestia, prudentia, humanitate, gratia, litteris ornatissimus, semper officio, locoque quem retinebat, superior videbatur, altis humilibusque juxta acceptus: solusque pæne omnium erat, cujus linguam non infrenem, sed dispicientem quæ loqueretur, nullius clauderebatur periculi metus». Hæc de eo Ammianus; quem Constantinopoli accessitum, ut ait, questionibus imperator subjecit.

97. Addit ad hæc de aliquibus Socrates²: «Itaque omnes qui erant Theodori, vel Theodosii, vel Theoduli nomine, vel aliis consimilibus nominibus appellati, Valens interfecit: in quorum numero fuit Theodosius vir nobilis ex genere patricio; qui ab Hispania ad Valentem adductus, morte muletatus est. Multi igitur præ metu ipsorum animis injecto sua commutaverunt nomina; et quæ parentes illis in lucem editis imponerant, tanquam pleura periculi denerant». Hæc ipse; his adiciendam putamus, quam S. Joannes Chrysostomus de nece alterius Theodori affert historiam sub eodem Valente, eadem, ut putatur, causa, periculantis. Existimari quidem posset, hunc unum eundemque esse cum illo, cujus Ammianus³ tragœdiam narrat, nisi quod ille ab ipso dictus Gallus, hic vero Siculus nominatur. Ait igitur Chrysostomus⁴:

98. «Revoceo autem tibi in memoriam Theodorum illum Siculum (fortasse audisti, erat enim in primis notus et celebris). Hic et pulchritudine et magnitudine corporis et auctoritate apud imperatorem omnibus præstans, qui ea poterat, quæ interiorum familiarium nemo, prosperam illam fortunam non moderate tulit: sed insidiatus imperatori ac deprehensus, ipse quidem valde miserabiliter obrutatus est; ipsius autem uxor neque educatione, neque genere, neque ulla alia re nobilitati

tuæ concedens; omnibus repente rebus suis spoliatâ, ac libertate amissa, cubiculariis ancillis adnumerata ac nulla non ancilla miseriores ac magis lacrymabilem vitam agere coacta est, hoc uno cæteris antecellens, quod propter incomparabilem calamitatis multitudinem, lacrymas eorum omnium, qui ipsam aspicerent, eliciebat. Fertur etiam Artemisia viro valde claro nupta, quoniam et ille tyrannidem affectavit, in eandem incidisse paupertatem, ac præterea oculis esse capta; nam magnitudo ægritudinis et lacrymarum multitudo lumina extinxit. At nunc quidem hominibus eget, qui deducant, et ad alienas portas adducant, ut hoc modo necessarium sibi victum comparare queat». Ista Chrysostomus adolescens Antiochenus ibidem agens, ubi hæc omnia tractabantur. At quod ait dictos clarissimos viros ob affectatam tyrannidem extinctos esse; hæc ideo, quod qui eos neci traderent iudices (ut ex Ammiano colligitur) hanc de damnatione singulorum causam justam apparentem prætererent. Subdit idem ibi Chrysostomus de ipsius Valentis imperatoris miserando inferitu, de quo opportunius suo loco agendum erit. At Zozimus quoque, dum de Theodoro agit, affectatum ab eo imperium tradit, ac malis artibus conquisitum, licet eum Ammianus excuset.

99. Nominat idem Zozimus celebriores philosophos tum jussu Valentis occidi jussos, cum ait¹: «Primus ex nobilibus philosophis interfectus est Maximus et post illum oriundus e Phrygia Hilarius, qui ambiguum quoddam oraculum clarius fuisset interpretatus: secundum hunc Simonides, et Patricius Lydus, et Andronicus e Caria; qui omnes ad summum doctrinæ fastigium pervenerant, et potius invidia, quam justo judicio damnati fuerant». Hæc Zozimus: at neutiquam cum his Themistius comprehensus est, utpote vere philosophus et ab omni magiæ studio procul abhorrens. Porro quod spectat ad Maximum illum olim Juliani in magia magistram, ista de eo Ammianus²: «Neque ita multo post, Maximus ille philosophus, vir ingenti nomine doctrinarum, cujus ex uberrimis sermonibus ad scientiam copiosus Julianus exiit imperator, oraculi supradicti versus audisse insimulatus, sequæ competerisse assensus, sed reticenda professionis consideratione non effudisse, verum ultro prædixisse consultores ipsos supplicii penalibus perituros; Ephesum ad genuinam patriam ductus, ibique capite truncatus, sensit, docente periculo pestremo, quasloris iniquitatem omnibus esse criminibus graviolem». Sic ipse. Fuisse autem, qui de Maximo habuit questionem, Festum iudicem, Eumapius tradit³, qui et pluribus ejusdem Maximi necem prosecutus est. Qui igitur eadem divinandi arte summam apud Julianum (ut diximus) gratiam fuerat consecutus, cum jam illi de ejus imperio esset valensatus, justo Dei judicio eadem ex causa sibi ultimam supplicium comparavit: hic ergo vanissimum hominis floris fuit, quem

¹ Ammian. lib. XXIX. — ² Socrat. lib. IV. c. 15. — ³ Ammian. lib. XXIX. — ⁴ Chrys. epist. ad viduam juniorem.

¹ Zozim. lib. IV. — ² Ammian. lib. XXIX. — ³ Eumap. in Vita philoso.

aliqui errore ducti nominarunt Tyrium, cum Ephesius dictus fuerit, origine vero Smyrnaeus, ejusque germani Nymphidianus item Smyrnae oriundus et Claudianus, quorum Eunapius¹ meminit. Porro Maximus ille Tyrius platonicius, cujus extant conciones, sub Commodio vixit, ut de eo testatur Suidas. De Maximo autem alio cynico Ægyptio suo loco dicemus.

100. Cum igitur de his Ammianus agit, magnam factam inquisitionem refert veterarum artium codicum, quorum reperiendorum causa fuerint cujusque ferme domus penetralia accurate quæsitæ; eodemque inventos publice combustos tradit, cum ait²: « Demde congesti innumeri codices, et acervi voluminum nulli sub conspectu iudicum concrenati sunt, ex domibus eruti variis ut illiciti, ad leniendam casorum invidiam ». Ita Ammianus. Hæc illa plane tempora, quorum meminit Chrysostomus³, cum inquit: « Ante annos decem capti sunt nonnulli tyrannidem appetentes, cujus rei vos etiam meminisse arbitrator. Fuit inter eos quidam dignitate ac principatu præditus: qui cum damnatus capite ad supplicium duceretur, populus motus misericordia universos prætorum adit; et deprecandi communi opera efficere potuit, ut reus ille venia nulla dignus liberaretur ab ira imperatoris ». Hæc ipse: fortasse hic ille Sallustius, quem damnatum capite et liberatum, vel potius quem filium Ægypti, Ammianus⁴ tradit. Tunc plane et illud accidit, ut complures, ne apud se ejusmodi codices reperirentur, eos igni confestim tradiderint, vel in proximum fluentem conjecerint: cujus rei causa Joannes Chrysostomus jam periclitatus esset, nisi divino quodam presidio quod ipse testatur fuisset adjunctus. Porro rem gestam sic ipse refert⁵:

101. « Mota est olim, me adhuc adolescentulo, magna tyrannorum hostilitas; militibus etiam foris extra civitatem ad insidias positis, forte fortuito libellos quarebant incantatorios et magicos. Et qui scripserat librum, nondum perfectum in flumen abjecerat; et captus, cum postularetur ab eo, reddere non poterat, sed ducebatur per totam civitatem vincus; et cum ita acesaretur, dedit penam. Tunc ergo ad martyris aedem proficisci volens, transibam per hortos juxta flumen cum alio quodam. Ille autem viso libro, qui in superficie fluebat; primum quidam putabat linteum esse: propior autem factus, agnovit esse librum, et descendens recepit. Ego autem contremebam, ut de communi invento, et ridebam. Sed videamus, inquit, quidnam hoc sit. Revolvit partem paginae, et invenit scripta magica. Accidit autem eodem tempore, militem transire; qui hoc animadvertens abiit et timere nos fecit. Quis enim credidisset, quod e flumine sumptum sustulisset; cum omnes tunc, etiam qui non suspecti essent, detinerentur? et abjicere non audebamus, ne videre-

mur; idem erat periculum, si scinderemus. Concessit igitur Deus, et abjecimus, et postea a periculis liberati sumus ». Hæc enim Chrysostomus, ista recollens, tanquam maximum a Deo tunc beneficium consecutus, ex quibus cum cæteris levioris quoque suspicionis reis postulatus iudicio penam capitis exolvisset, si cum libro illo deprehensus fuisset. Agebat autem hoc tempore Chrysostomus suæ ætatis annum decimum sextum, secundum rationem superius inquit, cum de matre ipsius actum est.

102. In Occidente quoque ab anno superiori dicta agitari capte sunt quæstiones adversus ejusmodi delinquentes, qui curiosis per divinationem scientiis operam darent; adeo ut ipso exordio in senatorias quoque personas exhibitæ fuerint unguæ, fideiule, et alia penarum genera, quæ licet servilibus tantum personis ex præseis legibus consuevisent admoventi, per Constantium¹ tamen odio magis (ut dictum est) in quosque etiam nobiles fuerunt relaxata. « Quamobrem », inquit Ammianus², « ne tot malis dissimulatis, paulatimque serpentibus, acervi crescerent ærumnarum; nobilitatis decreto legati mittuntur », Roma scilicet, « Prætextatus ex Urbi præfecto, et ex vicario Venustus, et ex consulari Minervius, oraturi ne delictis supplicia sint grandiora, neve senator quisquam inusitato et illicito more tormentis exponeretur. Qui cum intromissi ad consistorium hæc deferrent: negantem Valentinianum se id statuisse, et calumnias perpeti clamitantem, moderate redarguit quæstor Eupraxius, etc. » Rescripsit tunc Valentinianus ad præfectum Urbis Olybrium his verbis³:

103. « Nullus omnino ob fiducias perferendas, inconsultis ac nescientibus nobis, vel militiæ auctoramento, vel generis aut dignitatis defensione nudetur; excepta tamen majestatis causa, in qua sola omnibus æqua cognitio est. Hi quoque citra consultationis modum subjiciantur quæstioni, qui evidentibus argumentis subscriptiones nostras finxisse prodentur; qua in re ne Palatini quidem nominis assumptionem hujus esse volumus quæstionis exitum ». Hæc, ut dictum est, anno superiori. Cæterum ejusmodi quæstiones de magis et maleficis agitatur usque ferme ad ejusdem imperatoris obitum, prout apparet ex ipsius rescriptis eadem ex causa datis, de quibus anno sequenti agemus.

104. Quoniam autem hæc quæ dicta sunt de Valente, Joannes Chrysostomus (ut vidimus) testatur contigisse, cum ipse adolescentior esset; his hæc pro ratione temporis adjicienda putamus, quæ eadem sua ipsius ætate accidisse tradit Antiochiæ memoria digna, de conversione famosissima meretricis: homilia enim in Matthæum sexagesima octava habet ista: « At non audistis quomodo illa meretrix, quæ omnes impudicite superavit, universos rursus continentia et virtute a tergo reliquit? Non dico illam de qua in Evangelio scribitur, sed hæc quæ

¹ Eunap. in Vit. phil. — ² Ammian. lib. xxix. — ³ Chrys. hom. 3. cont. Anomros. — ⁴ Ammian. lib. xxxix. — ⁵ Chrys. in Act. Apost. hom. 38.

¹ L. vi. de malef. G. Theod. — ² Ammian. lib. xxviii. — ³ L. 1. de quæst. C. Theod.

nostra memoria ex Phœnice omnium civitatum iniquissima fuit. Hæc enim pueris nobis apud nos erat, et cum prima in theatro esset, nomen ejus ubique ferebatur; non in urbe nostra solummodo, sed ad Cilicis usque et Cappadocis. Hæc multorum patrimoniam exhausti, hæc multos parentum orbos tenebat, hæc maleficis quoque uti artibus dicebatur, quasi non elegantis corporis forma solum, verum etiam magicis cantibus et herbis reficia tenderet; hæc reginæ quoque fratrem attraxit; tanta cupidinis tyrannide pollebat. Sed subito nescio qua re, ino vero certissime scio; voluntate namque commutata, et Dei gratia hoc modo impetrata, omnia illa sprexit et calcavit; ita diaboli officina projecta, facile ad cælum ascendit: et quamvis nihil erat ea petulantius, dum in scena versaretur, postea tamen continentia magnitudine multas antecellit. Cilicium enim induta per totam reliquam vitam hoc se pacto exercebat. Illius gratia et præfectus, a scenicis perturbatus armatus milites misit, qui non potuerunt eam rapere, nec a numero virginum, quæ ipsam receperunt, abducere. Hæc cum ineffabili sacramento communicasset, et condigne suscepta gratia vixisset, universis per gratiam maculis detersis, naturæ demum concessit. Mirabile enim philosophiam, post baptismum ostendit, nec unquam amantibus antea, eamque sequentibus, ac diligenter quærentibus visa est; sed postea quam semel se ipsam inclusit, multos annos quasi vineta in carceribus peregit. Hæc de ea Chrysostomus. Jam reliqua prosequamur.

105. *Athanicus Gothorum rex Christianos persequitur.* — Interea vero Athanicus rex Gothorum, memor quæ quantavere trienniali bello a Valente christiano imperatore passus esset; quod non liceret, pacis iacta legibus prohibentibus, vel potius quod haud tantum virum penes se esse sentiret invadendi Romanum imperium, christianos apud se agentes ipse ethnicus persequi cepit, nec destitit, quousque publica expeditione, transmisso Istro, ipsum Valentem aggressus est. Quod autem ad tempus inchoate ejusmodi persecutionis spectat; istud ipsum S. Hieronymus profitetur, qui cum anno sexto Valentis imperatoris id factum recenseat, plane ad hunc ipsum annum septimum referendum est: ipse enim sequenti anno a creatione Valentis, quo primus absolvitur annus et secundus incipit, ejusdem imperatoris annos aggregat numerare. Hic igitur primus ejusmodi persecutionis annus jure statuitur; de qua ita Hieronymus¹: « Athanicus in christianos persecutione commota, plurimos interfecit, et de propriis sedibus in Romanum solum expellit ». Hæc ipse. Rursus vero eandem persecutionem ceptam esse hoc anno, inde etiam deducitur argumentum, quod cum S. Epiphanius testetur se commentarium illum adversus hæreses scribere anno undecimo Valentianis atque Valentis imperatorum, id ipso exordio libri primi affirmans; rursusque cum agit² de

Audianis hæreticis, tradat monachos Gothos persecutionem passos a rege Gothorum jam quatuor ante annos, ex quo illa scribebat; hæc ratione dicendum est, ipsos expulsos e Gothia fuisse anno septimo eorundem imperatorum. At de monachis illis inferius. Sed et Orosius³ de fuga eorum hæc amplius: « Athanicus rex Gothorum christianos in gente sua crudelissime persecutus, plurimos barbarorum ob fidem interfectos ad coronam martyrii sublimavit; quorum tamen plurimi ad Romanum solum non trepidi velut ad hostes, sed certi quod ad fratres, pro Christi confessione fugerunt ». Ita Orosius.

106. Contigit autem hæc persecutio, antequam iidem Gothi ariana hæresis labe conspergerentur; adeo ut qui apud eos passi sunt, catholici omnes habili fuerint; quod quidem S. Augustinus testatur his verbis⁴: « Rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est christianos crudelitate mirabili, cum ibi non essent nisi catholici; quorum plurimi martyrio coronati sunt; sicut a quibusdam fratribus, qui tunc illic pueri fuerant, et se vidisse incunctanter recordabantur, audivimus ». Hucusque Augustini verba; cui magis assentiendum jure quis dixerit nisi adeo certa fide testatam reddenti, quodque his temporibus vicinior fuerit, quam⁵ Sozomeno eos hæresi ariana labefactatos affirmanti. At rem maximi ponderis, quod de fide catholica martyrum sit controversia, accuratius perscrutemur; atque in primis quid de his post Socratem⁶ ipse Sozomenus habeat, in medium adducamus; omissis iis, quæ de sede antiqua Gothorum, et eorum e limitibus egressione ab ipso descripta sunt, utpote re omnibus ferme nota, ac multorum scriptorum chartis memoriæ commendata.

107. Quod vero ad persecutionem, de qua agitur, pertinet, in eo in primis erroris arguitur Sozomenus, dum ait, ante persecutionem a Gothis motam, concessum esse ipsis ab imperatore, agente ad hoc legationem apud eum Vulphila ipsorum episcopo, Thraciam habitare; quod quidem falsum omnino esse, Ammiani⁷ auctoritate convincitur; cujus sententia liquet, Valentem imperatorem, cum eos prælio pertentavit, Istrum semper fluvium pertransisse, quod scilicet illi regiones transflumen positas incolerent. Transitus autem eorum in Thraciam postea colligit, ut dicemus. Sed audiamus quid ipse Sozomenus dicat de occasione concitata ab Athanarico in christianos persecutionis; ait enim⁸:

108. « Haud adeo diu post, seditione intestina inter ipsos Gothos conflata, bipartito divisos esse, atque alteri factioni Athanaricum (Athalaricum), Phritigernem alteri præfuisse dicunt. Prælo igitur inter eos commisso, Phritigernem, re mala gesta, auxilium a Romanis petisse. Quod cum ei imperator Valens concessisset; et milites Romanos, qui erant in Thracia, ei subsidio venire permisisset,

¹ Oros. lib. vii. c. 7. — ² Aug. de Civ. Dei lib. xviii. c. 52. — ³ Sozom. lib. vi. c. 37. — ⁴ Socrat. lib. iv. c. 37. — ⁵ Ammian. lib. xxvii. — ⁶ Sozom. lib. vi. c. 37.

⁷ Hier. in Chron. — ⁸ Epiph. hæres. lxx.

prælio redintegrato, victoriam consecutos esse, et Athanaricum cum suo exercitu in fugam vertisse. Atque quo gratiam Valenti referret, et se ei in omnibus rebus amicissimum fore confirmaret, se ejus de fide et religione sententiæ addixisse, persuasisseque barbaris sibi subjectis, ut eadem sentirent. At vero non istam solum causam fuisse puto, cur universa Gothorum gens ad hoc tempus usque Arianis adjuncta sit; sed quod Vulphilas (Uphilas) eorum episcopus, licet initio ab Ecclesia Catholica nihil dissentiret; tamen post, regnante Constantio, per inscitiam una cum Eudoxio, et Acacio, utpote ex episcoporum numero, qui in Concilio Nicæno convenerant, Concilio Constantinopoli habito interfuit. At hic quoque magnopere hallucinatus est Sozomenus, dum ait Acacium et Eudoxium Nicæno interfuisse Concilio: neuter enim illorum prærens fuit, sed ipsorum prædecessores antistes. Sed pergit ipse: « Qui simul ut eo venit, dicitur, cum principes sectæ arianæ cum ipso de religione disseruissent, essenque polliciti legationem ei apud imperatorem ex sententia confectam fore, si modo ipsorum opinioni se vellet addicere, vel necessitate compulsus, vel quod eandem de Deo opinionem meliorem judicaret, communioni Arianorum se addixisse, et totam suam gentem ab Ecclesia Catholica separasse ». Hæc ipse.

109. At quam luc sibi adversetur auctor, considerat. Si enim, ut ait, jam a tempore Constantii imperatoris in Concilio illo Constantinopolitano post Seleucense mox celebrato Vulphilas una cum suis omnibus Gothis descendit a fide catholica, atque Arianis inhaesit; quid interessisse ait postea cum Valente Phritigernis promissionem, se una cum suis eandem, quam ipse imperator coleret, arianam perfidiam sectaturum, quasi pergratum oblatum munus offerret pro gratiarum actione de impletis sibi adversus Athanaricum ope? Si enim ex ejus assertione, jam temporibus Constantii, Gothi ariani facti erant; quid ultra Phritigernes ea pollicitaturus erat? Certe quidem usque in hanc diem Gothos perseverasse catholicos: eos vero qui sub Phritigernis ditione erant, ex conditione ieti fœderis cum Valente imperatore, mutatos in Arianos, testatur Orosius, necnon Theodoretus¹, qui affirmat etiam id factum sub Valente imperatore, Eudoxio id suadente ipsi Valenti; deceptosque ab eo tradit Gothos, quod falso jaçaret, nullam inter utramque sectam differentiam intercessisse, sed verbalem potius inter Catholicos et Arianos controversiam illam exstitisse: sicque nihil dubii remanet, Gothos antehac fuisse catholicos, subditos vero Phritigerni hoc anno cum ipso deviare coepisse. Sed quid post hæc Sozomenus?

110. « Gothi, inquit, ab eo doctore », nempe Vulphila, « ad pietatem et verum Dei cultum amplexendum instituti, et per eum ad mansuetiores mores traducti, in omnibus rebus facile ejus consilio parere; pro certo persuasi, nihil ab eo vel dici improbe vel fieri, sed omnia ad utilitatem eorum,

qui ardenti pietatis studio flagrabant, transigi. Quin etiam maximum dedit suæ virtutis specimen, infinita pericula pro religione Christiana tum subeundo, cum iidem ipsi barbari Gothi, quos diximus, adhuc religionem Gentilium coluerunt ». Sed et hic siste gradum, lector, ne errantem inconsulto sequens, in eandem erroris foveam inducaris. His omnibus nihil aliud auctor videtur asserere, nisi Vulphilam primum auctorem fuisse, qui Gothos ex gentilibus reddidit christianos. At res Gothorum parum compertas habuit, ignorans nimirum jam temporibus Constantii Magni Gothos fuisse christianos, ipsorumque episcopum Theophilum nomine interfuisse atque subscripsisse Nicæno magno Concilio, prout index episcoporum eidem subscriptorum satis aperte significat. Sed auctor hæc addit:

111. « Primus præterea fuit, qui litteras apud eos invenit, litterasque sacras in patrum sermonem converterit. Quare quod barbari prope Istrum omnino sectam arianam sequebantur, hæc quidem causa fuit. Per idem tempus magnus numerus eorum, qui Phritigerni parebant, propter Christum martyrio e medio sublatis sunt. Nam Athanaricus, cum Vulphilas multos ejus ditioni subjectos ad religionem Christi deduxisset, iniquo animo ferens, perinde quasi avita et patria religio innovata fuisset, eorum complures multis ac variis multavit suppliciis; quorum pars in judicium adducta cum viriliter et magno animo fidem Christi defendisset, interfecta est; pars, nulla pro se habita ratione, trucidata.

112. « Siquidem fertur, eos quibus hujus rei conficienda negotium Athanaricus imposuerat, statuum quandam in curru collocatam per singula christianorum tabernacula circumduxisse, jussisseque ut eam adorarent, eique hostias immolarent: quod cum facere recusassent christiani, tabernacula cum ipsis hominibus incendio consumpsisse. Porro aliam cladem hæc multo miserabiliorem eodem tempore quoque accidisse accepi. Nam multi tum viri, tum mulieres, quarum alie pueros secum adduxerant, alie infantes recens natos, et adhuc sugentes ubera, violentia eorum qui ipsos ad sacrificandum impellebant, succumbentes, ad tabernaculum ecclesie, quod ibi fuit, profugerunt: qui omnes, tabernaculo illo a gentilibus incenso, pariter extincti sunt. Non longo tempore post Gothi ad mutuum fuere inter ipsos concordiam adducti; qui insolentia elati, Thraces gravibus affecerunt incommodis ». Hæc Sozomenus; cujus sententia illud affirmari videtur, quotquot apud Athanaricum martyrio vita functi sunt, quod essent subditi Phritigerni jam ariana labe infecto, ut paulo ante dixit, fuisse eodem pariter arianos; ac proinde ipsos ejus assertionem ex errore deducta, ex nece conuentos esse impietatis supplicium, non autem adeptos coronam martyrii.

113. Sed videas nimia quadam oscitantia, sicut in aliis nuper confutatis, ita in his auctorem minime sibi constare, suisque ipsis scriptis pervalide confitari. Etenim quoniam pacto, Athanaricus christianos subditos Phritigerni, eo modo, ut ait, male

¹ Theod. lib. IV. c. ult.

affecit, si ipse in prælio posteriores retulit et in fugam conversus est : Phritigernes vero ut victor, non solum non amisit sibi subditos sed (quod accidit prælio Vincentibus), adversariae partis homines sibi subjecerit? Cum igitur tum ipsius Sozomeni, tum etiam Socratis assertione satis liqueat, arianam fidem in gratiam Valentis illos tantum Gothos amplexatos esse, qui Phritigerni subditi erant; cunq; et hos nequaquam devenisse constat in manus Athanarici, qui potius suorum nonnullos amisit; dicere opus est, Athanaricum sibi subditos tantum vexare voluisse. Quamobrem cum recitata a Sozomeno omni ex parte, ut vidimus, fide corruant; aequè despicienda sunt; quae etsi considerent, præponenda tamen illis esset Augustini sententia, ut longe magis probate fidei auctoritas, id in primis ex Gothorum gentili, qui ea spectavit, testantis: cum præsertim eidem suffragentur antiquæ tabulæ ecclesiasticæ tam Græcorum, quam Latinorum, in quibus aequè ac cæteri sanctissimi martyres, Gothi illi ab Athanarico fidei causa occisi, adscripti leguntur, publicæque statis diebus in ecclesia recitantur, ut Saba atque Nicetas; de quibus suo loco dicturi sumus; perseverasse enim ejusmodi persecutionem triennio, ea quæ narranda sunt, inferius declarabunt.

114. Ad hoc alludens Cyrillus Hierosolymitanus¹, qui et hoc florebat tempore, ait: « Persæ, Gothi, et omnes gentes testantur morientes pro illo, quem corporis oculis non viderunt ». Hæc ipse, haud dubium catholicos citans fidei testes. Scimus et sanctum Epiphanium, qui, ut diximus, anno quarto post indictam a rege Gothorum persecutionem Panarium suum scribebat, cum agit de Audianis hæreticis, præter Gothos illos, quos Audaeus in monachos convellisset, ceteros omnes catholice pietatis fuisse cultores affirmare; nec quod arianis fuerint, vel in suspicionem venisse visum esse. Sed quid ipse dicat de Audianis, audiamus: « Sustinuit, inquit², ipse Audæus senex exilium, ad Scythiæ partes a rege relegatus, eo quod rebelles faceret populos: nam ab episcopis ad regem delatus est. Illic enim annorum tempore (haud scio dicere quanto) commoratus est, ulterius progressus, et ad intima Gothiæ, multos Gothorum in fide instruxit. Ab ipso sane etiam monasteria in eadem Gothiâ facta sunt, et vite conversatio instituta, virginitasque atque exercitatio pietatis non vulgaris. Est enim revera hic ordo in valde admiranda conversatione, et omnia in ipsorum monasteriis recte se habent, exceptis his contentio-nibus tum evariati Paschatis, tum peculiaris pertinaciæ in exponendo id quod est secundum imaginem », nempe Andropomorphitem facere Deum. « Cæterum quod gravissimum ac horrendissimum est, non faciunt preces cum aliquo, etiamsi probatus videatur, et nihil habeat quod accensari mereatur, neque scortationis reprehensionem, aut adulterii, aut avaritiæ, sed quod talis in Ecclesia conversatur. Atque hoc horrendum est, quod immutat nomen

Christianorum a sancta Ecclesia impositum, quæ non habet addititium nomen, sed solum Christi; et quod Christiani, Audiani vocantur, assentiunturque in constitutionem humanæ naturæ, ejus ratio ab ipsis exigitur, etiam si vitæ sinceritate et justitia is ordo sit ornatus.

115. « Multi porro et post illius obitum fuerunt cum ipsis, et post ipsorum ordinis ipsius episcopi; Uranius quidem Mesopotamiæ, sed et e Gothiâ habuit aliquos, ipsosque constituit episcopos: fuit et Silvanus, et alii quidam, quorum aliqui a vita decesserunt, præsertim Uranius, qui ex medio istorum gloriosus erat. Verum post obitum horum ipsorum episcoporum Urani et Silvani, qui ex Gothiâ originem trahebant, plerique dissipati sunt, et valde immunda est horum congregatio, et in partibus Chalcidis ad Antiochiam sita et in partibus Euphratis. Nam e Gothiâ plerique fugati sunt non solum ex illis, sed etiam nostri illic christiani, persecutione magna instante sub rege gentili, qui valde inausus fuit et Romanis infestus, eo quod Romani reges essent christiani; ita ut tota gens Christianorum ab illis partibus fugata sit, nec restaret radix sapientiæ, neque planta fidei. At tametsi videantur omnes esse fugati, omnino sunt illic fideles homines: non enim possibile est fidei fontem deficere. Multi igitur ipsorum Andianorum, ubi discesserunt a Gothiâ et nostris partibus, huc delati colabant a tempore hoc annorum quatuor ». Hæc Epiphanius, de Arianis nullam penitus habens mentionem, sed tantum Gothorum andianorum et eorum qui christiani (ut ait) essent, nempe orthodoxæ communionis.

116. Cæterum haud posthac collapsa reperitur illa Gothorum atque aliarum borealium provinciarum Ecclesia; quin egregie exculta est a sanctissimo viro Niceta eorum episcopo, de quo meminit S. Paulinus; qui cum et ipse pariter hoc eodem claruerit sæculo, minime potuit quæ scriptis edidit ignorasse, dum ejusdem Nicetæ adveniens Nolam ad sanctum Felicem martyrem in patriam reditum sapphico cecinit carmine, et inter alia hæc habet:

Te patrem dicit plaga tota boreæ
Ad tuos fatus scythia mitigatur,
Et sui discors fera te magistro
Pectora ponti.

Et Geta currunt et uterque Dacus,
Qui colit terræ medio, vel ille
Invisus multo hove pelleatus
Accula ripæ.

De lupis hoc est vitulos creare,
Et bovi junctum patra leonem
Passera, et totis cavæ sperarum
Paucere parvos.

Et paulo post:

Orbis in multa regione per te
Barbari discunt resonare Christum
Cerde Romano, placidamque casti
Vivere pacem.

¹ Cyril. Catech. x. — ² Epiph. hæc. LXX.

Porro quod de Getis ait, de Gothis esse intelligendum, S. Hieronymus¹ in Questionibus Hebraicis persuadet. dum tradit omnes eruditos per Getas intellexisse Gothos. Meminit alibi idem S. Hieronymus² de Gothis simul cum aliis Christiana religione philosophantibus. Quod autem ad Nicetam spectat; diversus esse Niceta Paulini ab illo ejusdem nominis martyre, qui hac persecutione durante, tempore tamen imperii Gratiani, martyrio coronatus est, intelligi ex eo potest, quod ea a Paulino conscripta, intelligi ex eo potest, quod ea a Paulino conscripta, post Gratiani imperium contigisse videntur. Porro in Actis Nicetæ martyris, de quibus suo loco dicendum, dum agitur de bello Phiritigernis adversus Athanaricum suscepto, hæc³ leguntur: « Phiritigernes Thraciæ exercitu accepto, et eo qui sibi remanserat, transmittit Istrum. Itaque ferentes divinam Christi crucem milites præcedentem omnes suas copias, profluo confligunt cum adversariis, et cum qui vicerat, facile vincunt; et illius multitudo partim quidem cæditur, partim capitur, cum Athanaricus turpissime cum panis sine vite fuga consulisset ». Ita ibi. Ex quibus videas et intelligas, Athanaricum a gente christiana et signis Christianæ religionis se superatum indignè ferentem, in christianos Gothos sibi subjectos odium convertisse, in eosque furorem conceptum exercuisse. Sed jam ad Valentiniani rescripta ultimo loco anni hujus orationem convertamus.

117. *De Valentiniani rescripto adversus avaritiam clericorum.* — Hoc ipso anno, iisdemque consulibus, Valentinianus imperator ad Damasum Romanum pontificem ejusmodi rescriptum dedit⁴ quod in Codice Theodosiano positum his verbis descriptum legitur.

« Imppp. Valentinianus, Valens, et Gratianus
AAA.

« Ecclesiastici, aut ex ecclesiasticis, vel qui continentium se volunt nomine nuncupari, viduarum ac pupillarum domos non adeant; sed publicis exterminentur judiciis, si posthac eos affines earum vel propinqui putaverint deferendos. Censensus etiam, ut memorati nihil de ejus mulieris, cui se privatim sub prætextu religionis adjunxerint, liberalitate quaerantque vel extremo judicio possint adipisci, et omne in tantum inefficax sit; quod alieni eorum ab his fuerit derelictum, ut nec per subjectam personam valeant aliquid vel donatione vel testamento percipere. Quin etiam si forte post admentionem legis nostræ aliquid iisdem ex femina, vel donatione vel extremo judicio putaverint relinquendum, id fiscus usurpet. Cræterum si earum qui voluntate percipiunt, ad quarum successionem vel bona jure civili, vel edicli beneficii adjuvantur, capiant vel propinqui. Lecta in ecclesiis Rome III kal. Augusti, Valentiniano et Valente III AA. cons. »

118. At quoniam de lege nova et parum æqua

alque a christiano imperatore sancita agitur, de ea accuratius disquirendum, et in primis de causa ejus ferendæ, qua permotus Valentinianus imperator hæc ipsa statuerit. Putasne eadem peccata in Ecclesia desiisse, quæ etiam ipsis apostolorum temporibus, iisdem licet ex adverso clamantibus, pravorum christianorum studio in castra fidelium irrepserunt? Annon sumus memores, versatos inter eos, qui ex Evangelio conficere mercerant, quæstum (quod ait Paulus⁵) existimantes esse pietatem? Annon de his est illa ejusdem Apostoli querela ad Titum⁶ scribentis, qui turpis lucri gratia circueunt, atque domos subvertent; qui que (quod Timotheum⁷ admonet, ut hos vite) speciem habentes pietatis, penetrarent domos, captivasque ducerent mulieres oneratas peccatis? Et sane non unum tantum vel alterum id genus homines reperire erat in Ecclesia illa apostolorum manu plantata; sed adeo abundanter ejusmodi mali fructes excrevere, ut cum non valuerint eorumdem apostolorum falce succidi, eo angustie inter alios ipsum Paulum redegerint, ut manibus potius victum quaereret, quam a fidelibus aliquid accipiendo, ex eorum numero esse videri posset; cum alioqui victum sibi necessarium jure ex Evangelio accipere potuisset: nam sic ipse ad Corinthios⁸: « Non usi sumus hac potestate; sed omnia sustinemus, ne quod offenditulum deminus Evangelio Christi ». At quanto putas pretio Paulus redemisset, si quod non ecclesiastica disciplina compescere posset, non coercerent apostolicæ minæ atque censura, hoc Pauli ipsius persuasione secularis judicii severitas sustulisset; amputassetque penitus infestos segetibus verpes gladius potestatis, quos apostolica securis succidere minime valuisset? Dnos plane gladios ecclesiæ usui inservire, eosdemque sub Petri jure contineri sua sententia Dominus comprobavit⁹.

119. In quam autem densam latamque silvam excrevisse oportuit in Ecclesia ejusmodi spinas se invicem complectentes, ex eo saltem intneri licet. Etenim si apostolorum temporibus ager ille Dominicus, sub apostolorum cultu inter tot Gentilium ac Judæorum persecutiones, hisce tamen pravis germinibus refertus erat; quid factum putandum tempore pacis Ecclesiæ, sub christianis imperatoribus, et in ea potissimum Urbe, in quam et toto orbe divitiæ, tanquam in mare lumina, confluxissent? Et non mireris, si Ammianus⁶ dicat, adeo ditatam Romanam Ecclesiam oblationibus matronarum. Sed Injuste modum mundinationis hoc tempore Romæ exerceri solite, ex S. Hieronymo qui aderat, petita hic afferamus exempla de turpi clericorum quorundam assentatione, qua occuparentur munera feminarum: « Clerici, inquit⁷, ipsi, quos et magisterio esse oportuerat et timori, osculantur capita matronarum, et extenta manu, ut benedicere eos putes velle, si ne-

¹ Hieronymus Quæst. Hebraicæ, in Genes. — ² Hier. epist. III. — ³ Extant apud Metaphrast. die 15 Septemb. et eadem die apud Sur. tom. v. — ⁴ L. XX. de Episc. et Cleric. C. Theod.

⁵ 1. Tim. VI. — ⁶ Tit. I. — ⁷ 2. Tim. III. — ⁸ 1. Cor. IX. — ⁹ Lucæ XIII. — ¹⁰ Ammian. lib. XXVII. — ¹¹ Hieron. epist. ad Eust. tom. IIII.

scias, pretia accipiunt salutandi. Illa interim, quae sacerdotes suo viderint indigere praesidio, eriguntur in superbiam; et quia maritorum experte dominatum, viduitatis preferunt libertatem. Et post nulla: « Quidam in hoc omne studium vitamque posuerunt, ut matronarum nomina, domos, moresque cognoscant; ex quibus unum, qui hujus artis est princeps, breviter stricteque describam; quo facilius magistro cognito, discipulos recognoscas. Cum sole festinus exurgit, salutandi ei ordo disponitur, viarum compendia requiruntur, et paene usque ad cubicula dormientium senex importunus ingreditur; si pulvillum viderit, si mantile elegans, si aliquid domesticae suppellectilis, laudat, miratur, attrahat; et se his indigere conquerens, non tam impetrat, quam extorquet; quae singula metuunt veredarium Urbis offendere, etc. » Fortasse hic ille Sophronius, de quo idem paulo superius: « Talem olim Antymum, talem nuper Sophronium Roma congenuit; qui postquam nobilium introierunt domos, et deeeperunt¹ mulierculas oneratas peccatis, semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, tristitiam simulant, et quasi longa jejunia furtivis nocturnis cibis prorahunt ». At hi monachorum nomine vagabantur.

120. Sed quid ad Heliodorum? audi²: « Alii nummum addant nummo, et in marsupium suffocantes, matronarum opes venentur obsequiis: sint ditiores monachi, quam fuerant saeculares; possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete diabolo non habuerant; et aspirent eos Ecclesia divites, quos tenuit mundus ante mendicos, etc. » Et ad Nepotianum, quanto studio solerent ejusmodi personas assectari, et quovis ministerio aucupari senum haereditates, haec habet³: « Audio, inquit, praeterea in senes et aene absque liberis quorundam turpe servitium. Ipsi apponunt matulam, obsident lectum; purulentiam stomachi et flegmata pulmonis manu propria suscipiunt; pavent ad introitum medici; tremantibusque labiis an commodius habeant, sciscitantur; et si paulum senex vegetior fuerit, perclitantur; simulataque fatelia, mens intrinsecus avara torquetur: timent enim ne perdant ministerium; et vivacem senem Mathusalem annis comparant. O quanta apud Deum merces, si in praesenti pretium non sperarent! quantis sudoribus haereditas cassa expellitur! minori pretio margarita Christi emi poterat ». Illicque Hieronymus. At dices: Cur haec refossa, ac in unum collecta, omnibus spectanda in Annalibus ponis, perpetuo obruenda silentio, quorum causa ipse S. Hieronymus complures in se studia clericorum amavit? Ut ex his, lector, intelligas scienda ab imperatore legis occasionem; neque (quod ingenui scriptoris est) veri amantis historici probe scias explere numeros, nec in gratiam hominum, vitia reticendo laudare virtutes.

121. At quam apposite ejusdem sanctionis editae

Hieronymus in epistola ad Nepotianum¹ meminit, ex his accipe: « Pudet dicere: sacerdotes idolorum, mimi, et aurigae, et scorta haereditates capiunt; solis clericis ac monachis hoc lege prohibetur, et non prohibetur a persecutoribus, sed a principibus christianis »; nempe Valentiniano, Valente, et Gratiano imperatoribus; quorum nomina in sanctionis inscriptione legebantur, et subdit: « Nec de lege conqueror, sed doleo, cur meruerimus hanc legem. Cauterium bonum est: sed quo mihi vulnus, ut indigeam cauterio? Provida severaque legis cautio; et tamen nec sine refrenatur avaritia. Per fideicommissa legibus illudimus; et quasi majora inter imperatorum scita, quam Christi, leges timemus, et Evangelia contemnimus. Sit haeres, sed mater filiorum, id est gregis sui Ecclesia, quae illos genuit, nutrit et pavit: quid nos inscriamus inter matrem et liberos? Ex his videas Hieronymum eidem alludere sanctioni, qua quidem nequaquam prohibetur Ecclesiae haereditates accipere vel legata, vel quid hujusmodi; sed ecclesiasticae personae, sive clerici sive monachi, qui continentium nomine honestabantur: ut plane intelligas hocce nebulosum privatim aucupantes haereditates, tanquam harpibus quasdam inhiantes matronarum divitiis, et impuris moribus cuncta fedantes proscribere ab Urbe stuiduisse ipsos imperatores: nam et de eisdem mox subdit: « Gloria episcopi est pauperum inopiae providere; ignominia sacerdotis est propriis studere divitiis ». Et de aliis in sua persona, ut minus verborum flagra lesos eruent: « Natus in paupere domo et in lugurio rusticano, qui vix milio et ebarrio pane rugientem saturare ventrem poteram, nunc similitam et mella fastidio: novi et genera et nomina piscium: in quo littore concha lecta sit, calleo: saporibus avium discerno provincias, etc. » Haec de belluonibus illis aliorum divitiis inhiantibus, quos imperatorum lex sancta coercuit.

122. Meminit ejusdem quoque legis Ambrosius, dum ad Valentinianum Juniorem scribens sic ait²: « Nobis etiam private successionis emolumenta recentibus legibus denegantur, et nemo conqueritur. Non enim putamus injuriam, quia dispendia non dolemus ». Et paulo inferius: « Scribuntur testamenta temporum ministris, nullus excipitur profanus, nullus ultima conditionis, nullus prodigus vercedundae: soli ex omnibus clerico commune jus clauditur, a quo solo pro omnibus votum commune suscipitur, officium commune defertur, nulla legata vel gravium viduarum, nulla donatio. Et ubi in moribus culpa non deprehenditur, tamen officio muleta praescribitur. Quod sacerdotibus fani legaverit christiana vidua, valet; quod ministris Dei, non valet. Quod ego, non ut querar, sed ut sciant quid non querar, comprehendere: malo cum vos pecunia minores esse, quam grabi. Sed referunt ea quae vel donata, vel relicta sunt Ecclesiae non esse temerata ». Haec Ambrosius cum agit ad-

¹ 2. Tim. II. — ² Hieron. epistol. III. — ³ Idem epistol. II.

¹ Hieron. epistol. III. — ² Ambros. epistol. XXXI.

versus Symmachum postulantem sacerdotibus atque virginibus vestalibus emolumenta restituenda esse : cum aliqui idem S. Ambrosius atque ac S. Hieronymus alibi damnet clericos ex pietate questum captantes, his verbis ¹ : « Si enim non contentus stipendiis fuerit, qui de altario, Domino iubente, consequitur, sed exercet mercimonium, intercessionem vendit, viduarum munera libenter amplectitur ; hic negotiator magis potest videri, quam clericus. Nam licet dicere possimus ; nemo nos invasoris arguit violentiæ, nullus accusat : quasi non interdum majorem pradam a viduis blandimenta eliciant, quam tormenta : non interest apud Deum, utrum vi, an circumventionem quis res alienas occupet, dummodo quoquo pacto teneat alienum ».

123. Quod autem tum Hieronymus tum Ambrosius eodem ferme tempore atque invehantur in clericis bonis viduarum anhelantibus ; quodque Damasus, ad quem imperatorum rescriptum datum est, illud in ecclesiis Urbis legi voluerit, cum tamen id minime reperitur ab iisdem Augustis fuisse præceptum, nec exemplum ullum præcesserit, ut imperatoriæ sanctiones in ecclesiis legerentur, sed affigerentur illæ in albo prætoris ; equidem verisimile est, ipso Damaso id agente, ab iisdem imperatoribus ejusmodi fuisse editam sanctionem adversus divino-rum decretorum contemptores, ad demolendam clericorum et monachorum ejusmodi questuariam ac sordidam officinam : ut qui contempserunt sancta Evangelii præcepta, et pro nihilo ducerent sacros Conciliorum canones, ipsorumque Romanorum Pontificum decreta qualibet deriderent, sic saltem iidem proceres ab ipso imperatore Valentiniano compescerentur, quem constat in cæteris jura ecclesiastica sarta lecta servari voluisse : nam de eo S. Ambrosius ² ad ipsius filium Valentinianum Juniorem : « Nec quisquam, inquit, contumacem vocare me debet, cum hoc asseram, quod augustæ memoriæ pater tuus non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sanxit ; in causa fidei, vel ecclesiastici alicujus ordinis, cum judicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis ». Quod scilicet jura et causas, resque omnes ecclesiasticas voluerit ab ecclesiasticis pertractari, ut alias de his superioribus pluribus dictum est.

124. *Falsitatis arguitur lex Valentiniani, et præsertim de scholarum Romæ institutione.* — Cæterum quod in hoc argumento versamur, ut de legibus parum æquis a Valentiniano imperatore promulgatis agamus ; de ea haud dissimilandum esse putamus, qua Socrates ait ipsum sancivisse, ut quicumque vellet, duas possit uxores habere. At res magni momenti haud perfunctorie tractanda videtur ; sed accurate de ejus veritate disquirere, operam pretium existimamus. Verum quoniam ejusmodi assertionis unus Socrates primus habetur auctor ; hic verba singula ab eo descripta reddemus ³ : « Ju-

stina, inquit, orbata patre prefecto provincia Picenæ sub Constantio, virgo permansit. Postea tempore progrediente, Severæ imperatoris Valentiniani conjugii nota esse cepit, crebroque cum illa venit in colloquium. Postquam vero crevit inter eas consuetudo et familiaritas, iisdem balneis pariter lavabant. Idcirco Severa, ubi Justinam in balneis lotam vidisset, virginis pulchritudine mire capiebatur ; cepitque de ea apud imperatorem verba facere : Justini filiam virginem esse pulchritudine admodum admirabili ; seque licet esset mulier, ejus forma adeo venusta vehementer oblectari. Imperator uxoris verba mente interiori recondens, consilium de Justina in uxorem ducenda iniit, Severa, de qua Gradianum, quem paulo ante imperatorem declaraverat, suscepit, nequaquam repudiavit. Quare legem tulit, ut cuique volenti liceret duas uxores habere legitimas, eamque in singulis civitatibus divulgavit. Lege itaque divulgata, ipse Justinam duxit uxorem, ex qua Valentinianum Juniorem, et tres filias, Justam, et Gratam, et Gallam procreavit, quarum due vitam in virginitate traduxerunt, Gallam autem postea Theodosio Magno in matrimonium collocata fuit, ex qua Placidia filia ei nata est ». Illicusque Socrates.

125. At concinnatur ex pluribus apertissimis mendaciis anilem vel ab eo concinnatam esse fabellam, vel potius ipsum ab aliquo e trivio acceptum ut verum, conscripsisse commentum. Unde, queso, Socrati, Justinam fuisse virginem, cum eam Valentinianus accepit in conjugem, quam constat uxorem fuisse Magnentii tyranni ? testatur id quidem inter hujus temporis scriptores Zozimus ⁴ ; qui certe quo non pretio redemisset, ut in christianum imperatorem proxime succedentem post Julianum, quem in odium Christianæ religionis adeo celebrat, potuisset tantum facinus explorare ? Et quid dicemus de Ammiano atque gentili et in christianis principes (ut vidimus) parum æquo, qui tamen nihil adeo celebrat in Valentiniano atque commendat, ac castitatem ? sed ejus verba reddamus ⁵ : « Omni pudicitie cultu domi castus et foris, nullo contagio conscientie violatus obscenæ, nihil incestum : hancque ob causam tanquam retinaculis petulantiam refrenavit aula regalis, etc. » Hæc ad finem vite ipsius Ammianus. Appello nunc rectum eruditorum omnium sanumque judicium. Potuissentne hæc de christiano principe a scriptoribus in Christianam religionem infensis adeo prædicari, si Valentinianus fuisset publica illa obscenitate pollutus, quam scimus a Romanorum rerum historicis ⁶ in barbaris esse derisam, et in Romano imperatore ⁷ id tentante magnopere improbatam ?

126. At quomodo non magis iidem scriptores ethnicis pudendum scelus voce præconis in unaquaque civitate Romani imperii proclamatum fuissent invectivis gravissimis insectati ? cum non solum id minime fecisse reperiantur ; sed contra potius

¹ Ambr. serm. 7. — ² Idem epist. xxxii. — ³ Socrat. lib. iv. cap. 26.

⁴ Zozim. lib. iv. — ⁵ Ammian. lib. xxx. — ⁶ Sallust. de bell. Jugurt. — ⁷ Sueton. in C. Jul. cap. xxxiii.

virtutem illam domi forisque lucentem, perspicuam conspicuamque omnibus factam, nulla valentem offundi caligine, castitatem tanti principis tanto praecentio efferant, quanto sciam nec antea nec postea quemquam eo nomine ab eis esse laudatum; cum alioqui si lalia perpetrasset, turpior videri potuisset Commodus et Heliogabalo, qui licet impurissimi, nunquam tamen hujusmodi facinus perlentassent. Et quidem honestiores illo Valerianus et Gallienus imperatores ¹, qui suis legibus duas simul habentes uxores notantur infamia: quin et Valentiniano puriores ac justiores dicendi Diocletianus et Maximianus Augusti, qui haec rescripsisse reperiuntur ad Sebastianum ²:

« Neminem, qui sub ditone sit Romani nominis, binas uxores habere posse, vulgo patet; cum etiam in edicto praetoris hujusmodi viri infamia notati sint. Quam rem competens iudex inultam esse non patiarur ». Haec ipsi.

127. At quantum revera execrabilis fuerit christianis principibus ejusmodi polygamia, docuit Theodosius imperator, qui post Valentinianum cum Gratiano regnavit: nam ejusmodi scelus sic persecutus est, ut correxerit in externis ³; prohibuit enim Judaeos duas simul habere uxores; quod multo magis emendasset in Christianis, si talibus invenisset sordibus inquinatos; quorum innumera tunc plane multitudo fuisset, si quod vult Socrates, imperator lata per orbem lege, carnis immunditatis laxasset habenas, imo et nefandae licentiae justo praetextu viam aperuisset. Sed et quem tunc oportuisset concitatum esse per universum Romanum imperium tumultum, cum abrogata turpi lege a successoribus imperatoribus, quae secundo loco ductae erant uxores, dimittenda fuissent? cum tamen nulla de his vel levis memoria habeatur, quod scilicet haec omnia falso essent asserta.

128. Sed et quonam modo, quomodo, res toto Romano imperio diffamata, non nisi uno, qui post haec tempora vixit, innotuit Socrati? Ex eo enim ceteri describere, Paulus Diaconus, Zonaras, qui uno eodemque tempore duas Valentinianum tradunt habuisse uxores, atque Nicephorus, et si qui alii qui inconsulte nimis praevium ducent caecum secuti sunt. Non haec Hieronymus, Orosius, non Severus, et alii plures latini, qui his temporibus claruere scriptores, hujus aetatis eventa scribentes: neque penes Graecos Sozomenus vel Theodoretus, qui ejusdem imperatoris res gestas prosecuti sunt; qui de his ne verbum quidem vel nuntium minimum edidit. Plus sane quam milies necessitas poposisset, hujus saeculi latinos ecclesiasticos tractatores ejusmodi a Valentiniano editae legis meminisse, Hieronymum, Ambrosium, et Augustinum, cum eos de polygamia frequenter disputare configerit, et illud Pauli ad Timotheum ⁴ saepe saepius reciprocare: « Unius uxoris virum »: si aliquando edita illa fuis-

set; cujus quidem apud eos nec vel levis mentio reperitur; cum alioqui penes Hieronymum ¹, Valentinianum ipsum ut austerum nimis vindicem violatae castitatis videas in crimen adduci, dum agit de muliere septies icta. Sed et Ammianus ² fidem facit sub ejus imperio complures virgines et nuptas adulterii Romae esse damnatas. At si cessarent haec omnia; illud unum satis ad ejusmodi explodendum commentum. Passurusne fuisset Damasus papa, laurive id reliqui catholicae communionis episcopi, a christiano imperatore promulgari legem, qua solveretur penitus christiana disciplina censura, atque haeresis sanciretur? Quorum causa obtinendum erat omnibus, ut generalibus coactis Conciliis, adversaria decreta eederent, legarenturque episcopi, qui velut Ioannes, Herodem redarguerent imperatorem. At de his ne levis quidem rumosculus; cum alioqui si vera fuissent, totus commovendus fuisset catholicus orbis. Cesset igitur de infami lege suspicio, et de duarum simul uxorum conjugio sileat falso asserta calumnia, atque evanescat in auras qui summa levitate concinnatus et ab aliquibus acceptus est error. Duxit quidem Justinam, sed post Severae prioris uxoris obitum, cujus nulla postea mentio prorsus habetur.

129. Quod rursum ad ejusdem Valentiniani rescripta hoc eodem anno data spectare videtur; laude plane dignum extitit illud, quo iis qui Romam se conferrent liberales disciplinas addiscendi causa, consuluit, eorumque vitae moribus optime prospectum voluit. Est autem hujusmodi ad Olybrium iterum Urbanam praefecturam gerentem ³:

« Quicumque ad Urbem discendi cupiditate veniunt; primus ad magistrum census provincialium iudicium, a quibus copia est danda veniendi, ejusmodi litteras proferant, ut oppida hominum et natales et merita expressa teneantur. Deinde, ut in primo statim profiteantur introitu, quibus potissimum studiis operam navare proponant. Tertio, ut hospitia eorum sollicite censualem norit officium, quo ei rei imperiant curam; quam se assenerint expetisse. Iidem immineant censuales, ut singuli eorum tales se in conventibus praebent, quales esse debent, qui turpem inhonestamque famam, et consohationes, quas proximas putamus esse criminibus, aestiment fugiendas; neve spectacula frequentius adeant, aut appetant vulgo intempestiva convivium. Quin etiam tribuimus potestatem, ut si quis de his non ita in Urbe se gesserit, quemadmodum liberalium rerum dignitas poscat; publice verberibus affectus statimque navigio superpositus abiciatur Urbe, domumque redent. His sane, qui sedulo operam professionibus navant, usque ad vicissimum suae aetatis annum Roma liceat commorari. Post id vero tempus qui neglexerit sponte remeare, sollicitudine praefecturae etiam impurius ad patriam revertatur. Verumne haec perfunctorie

¹ L. XVIII, C, ad leg. Jul. de adul. — ² L. II, C, de incest. nupt. — ³ L. VII, C, de Judaeis. — ⁴ 1. Tim. III.

¹ Hieron. epist. XLIX. — ² Ammian. lib. XVIII. — ³ L. I de stud. liber. sub. Rom. C. Theod.

fortasse curentur; præcelsa sinceritas tua officium censuale commoneat, ut per singulos menses, qui vel unde veniant, quive sint, pro ratione temporis ad Africam vel ad cæteras provincias remittendi, Brevisibus comprehendat; his duntaxat exceptis, qui corporatorum sunt oneribus adjuncti. Similes autem Breves etiam ad scriinia mansuetudinibus nostræ annis singulis dirigantur; quo meritis singulorum, institutionibusque compertis, utrum quandoque nobis sint necessarii iudicemus. Dat. IV id. Mart. Trev., Valentiniano et Valente III AA. coss. »

130. Ad hujus plane legis decreta spectat, quod S. Augustinus de se ipso in suis confessionibus ait ¹: « Non ideo Romam pergere volui, quod majores quæstus, majorque mihi dignitas ab amicis qui hoc suadebant, promittebantur (quanquam et ista ducebant animum tunc meum), sed illa erat tunc causa maxima et pæne sola, quod audiebam quietius ibi studere adolescentes, et ordinatiore disciplinæ coercionem sedari, ne in ejus scholam, quo magistro non utuntur, passim et proterve irruant, nec eos admitti omnino, nisi ille permiserit. Contra apud Carthaginem fœda est et intemperans licentia scholasticorum. Irrumpunt impudenter, et prope furiosa fronte perturbant ordinem, quem quisque discipulis ad proficiendum instituerit. Multa injuriosa faciunt mira libetudine, et puniendi legibus, nisi consuetudo patrona sit, hoc miseriores eos ostendens, quo jam, quasi liceat, faciunt, quod per tuam æternam legem nunquam licebit, et impune se facere arbitrantur, cum ipsa faciendi cæcitate puniantur, et incomparabiliter patientur pejora quam faciunt ». Hæc Augustinus; ex cujus quoque sententia atque aliorum, et illud probe prudenterque statuisse visus est imperator, ut in eisdem scientiis addiscendis operam Romæ navantes adolescentes nequaquam post annum ætatis vicesimum diutius ibidem agere sinnerentur; ne scilicet jam liberiores otio torpescerent urbanis irretirentur illecebris. Magno sane bene ante institutæ vitæ discrimine adolescentes desides Romæ morari, illud Paulini hujus quoque temporis viri ordinis senatorii, postea vero Nolani episcopi sanctitate clarissimi admonet, cum ad Licentium olim Romæ ab Augustino imbuto rhetoricis facultatibus ita versibus scribit ²:

Nunc te sollicitat variis male suada figuris
Illa validos etiam sternere Roma potestos:

¹ Aug. Confess. lib. I. c. 8. — ² Apud Aug. ep. XXXVI.

Sed tibi, nate precor, semper pater Augustinus
Occuset cunctas Urbis ad illecebras:
Illum lauta inter fragilis discrimina vitæ
Aspicies, et habes pectore, tulus eris.

Ista Paulinus in epistola ad Romanianum. Et quidem quod ad hæc spectat (ex eo quod in hæc incidimus) illa de Roma mea sententia est, ut qualem quis eam velit, talem inveniat; instarque sit feracissimi agri, qui quodcumque suscipit semen, illud multiplicato reddat fenore; adeo ut injusta plane et invidiosa appareat esse multorum querela quamvis occasione captantium de Romana Ecclesia et de ipsa Urbe quasi omnium vitiorum altrice obtretandi; cum forsasse Romæ versati, nullum penitus de viris spectata probitate atque litteris egregie excellentis, quibus illa abundat; neque de locis delectum habentes, in quas semel incidere cloacas, in iisdem mersi, loco impudenter adseribant, quod suæ ipsorum vecordiae in primis fuerat tribuendum. Mihi certe de Urbe illud liceat hand ingrato fateri, quod de Athenis Gregorius Nazianzenus affirmat, nimirum Roma ipsa etsi aliquibus fortasse perniciosa fuerit, mihi certe gemma, omnique ex parte beata atque proficua semper exstitit, nupte quæ me plene puertatis adolescentulum vagum et infrenum excipiens, mox sub Christi jugo redactum alumnum quem suscepit, edomuit, sedula magistra morum existens, ac litterarum: ut plane intelligam, quod minus in utrisque profecerim facultatibus, mihi cedere culpæ, non Urbi. At de his hæcenus. Jam quæ anni hujus sunt reliqua prosequamur.

131. Eodem quoque anno pro virginibus, viduis et pupillis Valentinianus legem sanxit, quæ eos a censu plebis exemit; sic enim de his rescripsit ad Viventium præfectum prætorio Galliarum: « Nulla vidua, nemo pupillus ex utroque sexu, donec eos ingrediatur annos, qui jam tutoribus, curatoribus, vel publicis non egeant, exactionem plebis agnoscat. Simili devotione habeantur immunes, et si quæ se sacræ legis obsequio perpetuo dedicaverunt », nempe moniales. « Dat. III kalend. Aprilis, Treveris, Valentiniano et Valente III AA. coss. »

132. Hoc ipso anno a S. Hieronymo basilicæ Apostolorum Constantinopoli dedicatio facta ponitur in Chronico, anno nimirum eorundem imp. septimo, nisi magis placeat rejicere in annum sequentem, habita ratione ejusdem ordinis numerandi annos (quod attigimus) dictorum imperatorum.

¹ L. VI. de cecob. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5863. — Olymp. 287. an. 2. — Urb. cond. 4123. — Jesu Christi 370.

— Damasi papæ 5. — Valentiniâni et Valenti 7. Gratiani 4.

1. *Consules.* — A num. 4 ad 43 Coss. *Valentinianus Aug. III.*, et *Valens Aug. III.*, ille in Occidente, hic in Oriente, ille juxta secundam regulam.

2. *Valentiniani Augusti quinquennalia.* — Quinquennalia enim uno anno dilata dedit : hic juxta tertiam. Neque enim hujus consulatus alia ratio assignanda. Horum solemnium indicia varîæ leges Codicis Theodosiani hoc anno a Valentiniano datæ, et dedicatio ecclesiæ sanctorum Apostolorum, de qua infra.

3. *Persecutio Orthodoxorum.* — Edictum Valentis adversus episcopos orthodoxos, et fuga sancti Athanasii ad annum trecentesimo sexagesimum septimum pertinent, ideoque Valentis persecutio triennio tardius quam oportnerit, a Baronio consignata. Gregorius Nyssenus in epistola ad Olympium, enumerat quidem annos octo exilii sui ; sed ea anno cccxxviii non scripta, ut putavit Baronius ; verum anno trecentesimo octogesimo exeunte, ut suo loco videbitur : præterquam quod Nyssenus de sua, non vero de aliorum episcoporum persecutione loquitur. Quare motæ persecutionis tempus ex ea epistola minime deduci potest. Sozomenus lib. 6, cap. 12, illud nos edocet, cum ait, Concilium, quod Tarsi in Ciliâ sperabatur futurum, *Valentem imperatorem* Eudoxii impulsu diremisit, et rectoribus provinciarum mandasse, ut episcopos, qui regnante Juliano sacerdotium recuperaverant, Ecclesiis expellerent. Ob quam jussionem, qui in Ægypto magistratum gerebant, *Athanasium* Alexandria ejicere studuisse. Concilium autem Tarsi in annum cccxxviii indictum fuit, ut suo loco dictum. Addit Sozomenus, post editum illud promulgatum pluribus episcopis ademptas fuisse ecclesias, Athanasium vero imperatoris jussu suam ecclesiam recepisse : et dum in alios persecutio incumberet, Ægyptum istarum calamitatum experient fuisse, *Athanasio illinc superstite.* Quare Theophanes de Athanasii morte loquens recte scribit : « Annos integros quadraginta in persecutionibus, periculosis pro fide et pietate susceptis » peregrisse ; quod verum esse non potest, nisi ejus fuga et restitutio anno trecentesimo sexagesimo acciderit.

4. *Tatianus primus augustalis Ægypti.* — Auctor Farraginis a Scaligero publicatus prodit, *Tatianum* Lupicino et Jovino coss. anno nempe cccxxvii primum augustalem in Ægyptum missum, et

VI kalend. Februarias Alexandriam introisse. Cui auctori fidem adhibendam esse ostendit lex 4 Codicis Theodosiani *Si curialis relicta civitate*, data *VI idus Maii*, et directa ad Tatianum PF. Ægypti. Quæ lex præfato anno cccxxvii emissa. Porro auctor anonymus Vitæ Athanasii apud Photium, et Metaphrastes in Vita ejusdem sancti asserunt, *Tatianum* Ægypti præfectum fuisse, quando Athanasius fugere coactus est, illumque Orthodoxos valde afflixisse : « Tatiano tum temporis Ægypti præfecto horrenda Christianos omnes, horrendi et graves cruciatus manebant, et nulli per eum martyrii finem adepti sunt », inquit anonymus Photianus. « Tum temporis Tatiano Ægypti præfecto nulli non solum diversas plagas sustinebant, sed et martyrio afficiebantur, multa illo contra Ecclesiam moliente : quem Tatianum ultio divina ad pœnam traxit », inquit Metaphrastes. Sed de Magni hujus Athanasii persecutoris, ejus nulla apud recentes auctores, qui ejus vitam scripsere, mentio, funesto obitu suo loco agetur.

5. *Initio anni cccxxvii decreta persecutio.* — *Tatianum*, ubi primum Alexandriam advenit, persecutionem exorsum esse, colligitur ex epistola S. Athanasii super sancti *Theodori* Pachomii discipuli mortem, *Orsiesium* ejusdem Pachomii in monachorum Tabemmensium præfecturam successorem solantis. Nam in epistole fine gratulatur sibi Athanasius, « quod Paschæ et Pentecostes solemnitates animo securo agere » potuerit. Scripta ea epistola, ut notat Papebrocius in Vita SS. Pachonii et Theodori abbatum Tabemensium in Thebæide, die xiv Maii, paragrapho 17, anno Christi trecentesimo sexagesimo octavo, post Theodori mortem, quæ, ut legitur in laudata Vita, contigit *Dominica Gaudii*, id est, Paschatis, ut Papebrocius interpretatur. Quare laudatis verbis Athanasius insinuat, sese anno trecentesimo sexagesimo septimo Paschatis et Pentecostes festa animo securo agere non potuisse, ob Tatiani persecutionem. Et præfecto, cum teste Sozocrate lib. 4, cap. 13, « quatuor integros menses in paterno monumento » detinerit Athanasius, in festis Paschatis et Pentecostes adhuc in eo latebat, verumque est quod jam dixi, *Tatianum* Alexandriam ingressum, die nempe vicesima sexta Januarii, statim edictum adversus Orthodoxos publicasse. In laudata Farragine duo de *Tatiano* adduntur, sci-

licet eum condidisse in Alexandria *fluvium* id est, lavacrum vel aquæductum) qui vocatur *Tatianus*. Item eum portas fecisse, dictas *Petrinas*, auro perforatas.

6. *In Egypto omnis auctoritas penes augustalium fuit.* — In eadem Farragine iterum augustalium fuisse dicitur annis cccclxiv, cccclxv et cccclxvi. Verum in ea consules turbati. Gothofredus in Prosopographia Codicis Theodosiani verbo *Tatianus*, ostendit, anno cccclxv eum comitem fuisse sacram largitionum, et ab eo anno ad cccclxi, quo consul cum Symmacho fuit, nullas ad eum leges inscriptas, et in lege 19 Cod. Theod. *De extraordinariis*, a Theodosio Magno data, discrete Tatianum in inscriptione legis præfectum Orientis vocari. Tanta auctoritate per hæc tempora Tatianus florebat. Sed de eo rursus infra.

7. *Exilium S. Pelagii.* — Ad num. 13. Cum *Basilius* epist. 311 ad Pelagium Laodicenum episcopum scribat, valde se cupere eum adire, liquet, tempore, quo ea scripta, *Pelagium* nondum in exilium missum esse. Cumque ea anno trecentesimo septuagesimo quinto data videatur, ut ex professione *Sanctissimi*, de qua loquitur, colligitur, Pelagii exilium eo anno consignandum.

8. *Eudoxii Constantinopolitani episcopi obitus.* — Ad num. 25. *Eudoxius* sub hujus anni consulibus mortuus, ut tradit Socrates lib. 4, cap. 14, et insinuat Philostorgius lib. 9, cap. 8. Quod vero apud Socratem dicitur, eum Constantinopolitanam Ecclesiam annos *novemdecim* revixisse, error librarii est, non Socratis, ut observat Valesius in Notis. Alioquin Socrates a se ipso dissentiret, cum lib. 2, cap. 42, eum in Concilio Constantinopolitano anno cccclix inchoato, sequentiq; continuato, *Eudoxium* in locum Macedonii depositi substitutum testetur. Obiit porro, quando Valens Antiochiam tendens, paulatim Nicomædiæ substituit, ut habet Sozomenus lib. 6, cap. 13, ideoque circa mensem Maium, ut mox videbitur. De *Demophilo* ab Arianis in locum Eudoxii subrogato legendus Philostorgius lib. 9, cap. 10, et 14.

9. *Fames quæ Phrygiam, Cappadociam etiam afflixit.* — Ad num. 28. Dira illa *fames*, quæ Cappadociam afflixit, hoc anno contigit. Idcirco enim in Fastis sub hujus anni consulibus scribit: « His cons. magna fames fuit in partibus Phrygiæ ». Quæ verba etiam in Chronico Hieronymi hoc anno leguntur, quia nempe magis in Phrygia quam in aliis partibus sævit. Baronius (an. 367, n. 33) eam famem diversam existimavit ab ea, de qua Gregorius Nazianzenus Oratione in laudem Basilii, in qua ait, eam maxime Cappadocæ afflixisse, eoq; tempore Cæsareæ S. Basilii adhuc presbyteri magnam in alendis pauperibus charitatem enituisse. Quæ duplex fames ideo ab eo exogitata, quia Basilium anno cccclix Cæsareæ episcopum renuntiatum credidit; cum tamen fames, quæ Cappadociam exagitavit, *Basilio* adhuc presbytero contigerit. Verum, cum certis argumentis constet, Basilium currenti

anno adhuc presbyterum fuisse, manifestum est, eandem famem et in Cappadocia et in Phrygia eodem anno grassatam.

10. *Initium episcopatus S. Basilii confirmatur.* — Atque hinc validum eruitur argumentum ad initium episcopatus Basilii recte consignandum. Gregorius enim Nyssenus in epistola ad Olympium de sancta Macrina, affirmat, post famem illam, quæ Cappadocæ invasit, et ante creationem Basilii episcopi, sanctam *Emmeliam* hujus matrem ex hac vita migrasse. Colitur *S. Emmelia* in tabulis ecclesiasticis die trigesima mensis Maii. Quare si eo die obiit, ut mox visuri sumus eam vita functam, ea mors ad alium annum quam ad presentem pertinere non potest; constatque, Basilium currenti anno post famem illam adhuc presbyterum fuisse, et ante ordinationem suam *Emmeliam* matrem amisisse.

11. *S. Emmelie obitus.* — Nec audiendi Hermantius lib. 6 Vite S. Basilii, cap. 8, et Papebrocius in Elogio S. Emmelie ad diem xxx mensis Maii, qui contendunt, *Emmeliam* exente anno trecentesimo septuagesimo secundo ad Deum migrasse, quod epistola septima Basilii ad Eusebium Samosatensem episcopum, in qua de morte matris, de Ecclesiæ negotiis, et de suis persecutionibus loquitur, videatur ab eo scripta, non presbytero, sed jam ad episcopatum execto. Nam, cum Hermantius Basilium currenti anno episcopum renuntiatum tradat, Emmelie mortem, quæ Basilio adhuc presbytero contigit, ad annum cccclxxv nullo modo differre potuit. Basilium in epistola 254 ad Eusebium Samosatensem data, ait, hiemem adeo intolerabilem fuisse, ut per *duos integros menses*, intra domum, tanquam intra cavernam, clausus manere coactus fuerit. Quæ hiems adeo inclementem currenti anno sævit, quod non tantum fames, quæ Phrygiam et Cappadociam vexavit, a vi frigoris hiemisq; ut videtur, illata, demonstrat; sed etiam quod in ea Basilium de Demophilo Constantinopolitano episcopo tanquam de re recenti loquitur. Quare cum *Demophilus* hujus anni initio episcopus Constantinopolitanus dictus sit, ea epistola presentis anno sine dubio data, quemadmodum et epistola 7 Basilii ad Eusebium Samosatensem post eam epistolam 254 exarata; cum in septima Basilium dicat, præmittere se dicere *hiemis odium*, aliaq; ut, eidem *pridem significata*. Nam Basilium anno cccclxxi vel cccclxxii ad amicos de intoleranda hieme anni trecentissimi septuagesimi scripsisse, nullus sibi persuaserit.

12. *Ab hoc anno non renovendus.* — Unde, cum in iisdem epistolis, et de hiemis inclementia, et de Emmelie matris obitu sermo sit, manifestum est, Basilium de rebus, quæ hoc anno acciderint, verba facere, ideoque Emmeliam presentis anno demortuam, idque die xxx Maii, quo ejus memoria celebratur, non vero versus hiemem, ut ex epistola septima ad Eusebium Samosatensem deduci potest Hermantius. Nam in ea epistola ait tantum Basilium, se jampridem significasse Eusebio *hiemis odium* et

negotiorum continuitatem. Tum subdit: « Nunc autem, quod unicum habebam vite solatium matrem, etiam hanc propter mea peccata amisi ». Quamobrem epistola illa septima non hieme, sed vere vel aestate scripta; cum in ea dicat Basilius, se jam diu *hiemis odium*, nunc vero matris mortem significare.

13. *Valens hujus anni initio orientalem professionem instituit.* — Sed præfate dux Basili epistola deinceps scriptæ ad hujus temporis historiam illustrandam magis examinandæ. Ex epistola 254 ad Eusebium Samosatenum eriuimus, *Valentem* hujus anni initio professionem suam ad Orientem instituisse, ipsoque mense Januario Nicomediam pervenisse, ubi, inquit Socrates lib. 4, cap. 14 substitit, quod *Eudoxius* arianæ factionis episcopus statim post imperatoris discessum extremum diem obierat, et Ariani *Demophilum* in ejus locum substituerant, Orthodoxi vero *Ecagrium*, exindeque contentiones inter Arianos et Orthodoxos ortæ essent. Quam Eudoxii mortem hujus anni initio contigisse ex laudata Basili epistola 254 manifeste colligitur. Ubi enim Basilius de hiemis rigore locutus est, ait: « Jamdudum Constantinopoli hæret Demophilus, de quo qui huc ad nos appellant singuli, unanimi consensu deprædicant, illum veritatis et pietatis fletam sibi personam superinduxisse, eo tamen successu, ut divulsæ civitatis illius, et distractæ factiones coalescerent, etc. » Tum subdit: « Ecclesiæ vero partes cæteræ, per Dei gratiam rectissime sunt affectæ. Deum porro omnes venerantur obnixius, ut vere proximo te liceat in hisce regionibus coram denuo intueri et affari ». Scripta itaque ea epistola hieme currentis anni, ut in eadem Basilius discrete indicat, et demonstrat desiderium videndi verno tempore Eusebium, quo se teneri scribit. Præterea, cum in ea epistola de Ecclesiarum persecutione sermonem non habeat, ea ante hujus anni aestatem, qua *Valens* Ecclesiarum pacem turbavit, data. Denique ex epistola septima ad Eusebium Samosatenum post epistolam 254 scripta, manifeste apparet, hanc ante aestatem missam. In illa enim Ecclesiam jam vexatam scribit: « Porro Ecclesiæ fere ut corpus meum affectæ sunt, nulla quidem spe bona affulgente, verum in deteriora rebus semper declabentibus ». Quare copla tunc erat persecutio, cumque in ea epistola *Emmelia* matris mortem Eusebio significet, non dubium quin ea die xxx Maii, quo nomen ejus in Martyrologiis legitur, e vivis excesserit, et post illum diem Basilius hanc epistolam 7 scriperit.

14. *Dedicatio ecclesiæ Constantinopolitanæ.* — Idcirco in Fastis sub hujus anni consulibus scribit: « Dedicata est sancta ecclesia, ubi beati apostoli positi sunt, V idus Aprilis, id est, die nona Aprilis, quæ hoc anno cum feria sexta concurrebat. Ex quo et liquet, nondum usum hoc tempore invaluisse, ut ecclesiarum dedicationes diebus Dominicis aut festis solemnibus fierent. De eadem dedicatione loquitur Hieronymus in Chronico hoc anno, licet diem non exprimat, quem tamen discrete memorat auctor Chro-

nici Alexandrini. Ecclesia Apostolorum a Constantino quidem ædificata et dedicata fuerat, sed jam anno cccxviii ruinam minabatur; quod in causa fuit, cur *Macedonius* Constantinop. episc. Constantini Magni corpus inde auferri jusserit, ut legitur in Amalibus. Hermantius in Vita SS. Basili et Gregorii Nazianzeni lib. 4, cap. 24, existimat, Valentem Constantinopoli ante eam dedicationem peractam digressum non esse. Sed ex duabus præfatis Basili litteris inter se comparatis apparet, ipso anni initio Valentem perfectionem suam instituisse, cum Demophilum jam ante vernum tempus Eudoxio successisse ex iisdem constet. Denique septima illa epistola a Basilio adhuc presbytero procul dubio scripta, ut ex ejus lectione colligere est, saltem nullum in ea verbum, quod cum tunc episcopum fuisse insinuat.

15. *Ex Basili morbo annus emortualis matris ejus innotescit.* — In utraque laudata epistola se morbo affici ad Eusebium Samosatensem scribit *Basilius*, indeque intelligimus, eas epistolas ante quam currenti anno datas non esse. In epistola enim sexta, quam post easdem ad eundem Eusebium scripsit Basilius, ait, paululum se ex morbo convalescere, et in foribus easdem hiemis inclementiam, quæ etiamsi solito contigerit tolerabilior, se tamen donec colibere. Concludit, se intra ades ejus cum complexurum, si vite tempus non defecerit. « nec fames minus pervium iter reddiderit ». Quamobrem hæc epistola ipso hujus anni fine ad Eusebium missa, ex eaque manifeste liquet, non alio anno scriptam, quam eo, quo fames Cappadociam afflixit, currenti nempe. Baronius in Annalibus, ubi Basiliam anno cccclxix episcopum renuntiatum esse credit, antequam de ejus inauguratione verba faciat, de *Emmelia* obitu sermonem habet, recitatque epistolam septimam Basili ad Eusebium, in qua eadem mors nuntiatur. Recte quidem Baronius, juxta eam quam de Basili episcopatu imberbat opinionem. Sed, cum modo certo constet Basili episcopatus initium anno cccclxxi affigendum esse, *Emmelia* obitus septimaque illa epistola a currenti anno removeri non possunt.

16. *Basilius bis a Valente impetitus.* — A num. 39 ad 57 *S. Basilius* bis a Valente Aug. impugnatus; primo, dum Cæsariensis Ecclesiæ adhuc presbyter esset; secundo, cum ejusdem urbis episcopatum administraret. Primam incursionem Baronius consignat anno cccclxxi, quam opinionem secutus est etiam Hermantius in Vita SS. Basili et Gregorii Nazianzeni lib. 3, cap. 10. Verum eo anno Valens Aug. Cæsaream non venit, sed anno cccclxx, teste Ammiano lib. 26, in illius anni gestis; quod etiam clare testatur subscriptio legis 3 Codicis Theodosiani *De Susceptoribus*, quæ data dicitur *II non Jul. Cæsareæ Valentiniano et Valente A.A. cons.*, anno nempe cccclxx. In ea vero urbe constitutus Valens, indeque jam profecturus, « ut vaporatis astibus Chæcia jam lentis » ad Antiochiam procuraret, de Procopio tyrannide dicit. Quæ re factum, ut *Valens* retrocederet. Unde cum *Procopii* defectio anno cccclxx acci-

derit, eo anno, non vero insequenti, Valens Caesareae fuil. Sed eo tempore Basilium in eremo latilabat, et Valens Orthodoxos nondum persequebatur.

17. *Iterum impelitur.* — Posteriorem incursionem Baronius hoc anno narravit. Certum tamen indubitatumque, anno tantum currenti Basilium adhuc presbyterum a Valente imp. primo impetum. alteramque in eum jam Caesareae episcopum renuntiatum impressionem nonnisi post aliquot annos factam esse. Combetisus in Notis ad Theophanem pag. 365 scribit, Baronium errasse, quod uno Valentis Caesareae accessu posito, eo profectum existimet, cum Nicomedia iter agens Antiochiam pervexit. Subjungit Combetisus, semel et iterum, Antiochiam videlicet euntem, et ea revertentem, iter Caesarea Valentem fecisse, et in eam ingressum, Baronium non advertisse. At dupliciter ipsemet Combetisus fallitur. Nam Baronium primam Valentis in Basilium presbyterum incursionem loco laudato ex Gregorio Nazianzeno recitat. Secundam vero pluribus hoc anno refert. Deinde verum non est, Valentem, dum Antiochia rediret, Caesarem venisse, cum, ut mox visuri sumus, longe tardius Valens Caesareae Basilium episcopum ad suam sectam deducturus, dedita opera sese contulerit. Tria itaque haecenus ignorata nobis hic demonstranda. Primum, Basilium anno tantum sequenti Caesareae episcopum ordinatum, ideoque presenti anno a Valente primo impugnatum. Secundum, eundem imperatorem presenti anno Antiochiam non pervenisse, sed Caesarea Constantinopolim rediisse. Tertium, secundam Valentis in Basilium jam episcopum impressionem configisse anno circiter trecentesimo septuagesimo quinto. Quibus demonstratis, Basilii epistola magna ex parte a viris doctis suis annis reddi poterunt.

18. *Basilium adhuc presbyter impugnatum.* — Valens itaque ipso currentis anni initio Constantinopoli relicta, Antiochiam contendit, ipso enim anni exordio cum sese via dedisset jam supra ostendimus. « Aherat Constantinopoli imperator in Oriente », inquit Gregorius Nyssenus lib. 1 contra Eunomium, pag. 312, « elatus mente, rebus contra barbaros non ita pridem feliciter gestis, existimansque cupiditatibus suis nihil omnino adversari debere: praecebat eum praefectus », scilicet Modestus, « specie quidem, quasi necessaria imperatoris adventui preparare deberet; revera autem, ut Orthodoxos propriis sedibus exterminaret, in ejectionumque locum alios non legitime vocatos et ordinales, in contemptum et injuriam Ecclesiae, substitueret. Hac igitur mente, velut nube quadam malorum, cum violentia et exagitatio contra Ecclesiam ex Propontide progressa esset, et Bithyniam quidem ex improviso desolasset, Galatiamque sine labore vastasset, et cum omnino illis ad voluntatem fluxissent; jam serpenti malo objiciebatur nostra regio », nempe Cappadocia. « Quid igitur Magnus Basilium? etc. » Vides, Valentem imp. Caesareae non venisse ad Basilium impugandum, nisi post bellum Gothicum confectum, pacemque cum Athanarico Gothorum rege

anno praecedenti sancitam: verumque esse quod Socrates lib. 1, cap. 14, Sozomenus lib. 6, cap. 13, et auctor Vitae sancti Athanasii apud Photium, p. 1449 testantur, Valentem scilicet Constantinopoli Nicomediam Bithyniae venisse: ubi ob Evagrii ordinationem, post Eudoxii Constantinopolitani episcopi ariani mortem, a Catholicis factam, aliquantisper substitit, ut Sozomenus et Socrates notant. Tunc etiam factum quod scribit Philostorgius lib. 9, cap. 8. « Post haec Nicaram profectus, ut episcopum illic ordinaret, mortuus enim erat Eugenius urbis illius episcopus: priusquam ei negotio finem imposuisset, obiit e vita. Demophilus vero a Berraea translatus est Constantinopolim, imperatore sententiam Synodi comprobante ». Dein Valens *Cyzicum* Mysiae urbem ad Propontidem venit, ubi IV idus Junii dedit legem 17 Codicis Theodosiani *Quorum appellaciones. Cyzico in Galatiam* se contulit, ut ex Gregorio Nysseno mox laudato colligere est, qui et asserit, Valentem e Galatia Caesareae, ubi sanctus Basilium erat, sese contulisse.

19. *Basilium tunc presbyterum fuisse magis probatur.* — Basilium tunc tantum presbyterum fuisse scribit Theophanes et Cedrenus, ac ante eos Sozomenus lib. 6, cap. 15, ubi de Valente et arianis episcopis, quos secum ducebat, loquens tradit: « Simul atque nuntiatum est, eos in Cappadociam contendere. Basilium Ponto decedens suoque motu venit Caesareae. Et cum Eusebio », Caesareae episcopo, « quidem in gratiam reversus est: Ecclesiam vero opportune admodum eloquentiae suae subsidio adjuvit. Valens itaque una cum episcopis, quos secum habebat, conatu suo depulsus, tum quidem re infecta discessit ». Iluc retrahenda, quae Baronius anno cccclxvi (n. 12) de discessu Basilii et Gregorii Nazianzeni e Ponto, ac de Basilii cum Eusebio episcopo suo reconciliatione dicit. Ea enim, ut ex his Sozomeni verbis liquet, hoc anno gesta. Quamobrem Basilium adhuc presbyter erat, quando hoc anno Valens Caesareae venit. Respondet Baronius, Sozomenum hac in re errasse. At Gregorius Nyssenus loco laudato, Sozomenum recte scripsisse Eusebium Caesareae episcopum adhuc vixisse, confirmat. At enim: « Post illas in Bithynia tragodias, devictosque solita facilitate Galatas, nullius negotii existimabat, etiam apud nos arbitrato suo insanire. Rebus vero futuris exordium dedit oratio minis simul et promissis mixta; et siquidem obtemperaret Basilium, promittebat honores omnes ab imperatore, et praeterea Ecclesiae gubernaculum et clavum; si reluctaretur, proponebat omnia, quae acerbitas animi cum potestate quidvis agendi conjuncta excogitare potest ». Postea Nyssenus pag. 315 scribit, imperatorem ira inflammatum rursus fortunam expertum esse, « Modesto ira multo vehementius quam prima impressione accenso ». Utraque itaque incurio facta, dum Modestus praefectus praetorio esset. Is autem ante currentem annum praefectus praetorio non fuit, ut in fine anni superioris dixi; ideoque Basilium hoc anno adhuc presbyter erat, quando Modestus cum

minis et promissis flectere conatus est. Quod si Basilii ordinatio in diem xiv Junii, quo in omnibus Martyrologiis et Menæis notatur, facta fuerit, manifestum est, eum hoc anno episcopum renuntiatum non esse; non enim parum Cyzicum, ubi IV idus Junii Valentem fuisse diximus, ab urbe Casariensi distat, ideoque nonnisi post decimum quartum Junii diem Valens Casaream pervenire potuit. Sed argumenta, quæ a diebus ordinationis aut natalibus Sanctorum in Martyrologiis descriptis eruantur, non magnum robur habent; cum innumeris exemplis constet, non raro Sanctos, aut mortuos, aut ordinatos aliis diebus, quam quibus in tabulis ecclesiasticis coluntur. Hoc unum nobis sufficere debet, *Basilium*, quando primum a Valente impugnatus, presbyterum tantum fuisse, eamque aggressionem ante currentem annum nullo modo accidere potuisse.

20. *Valens Constantinopolim redit.* — Valens videns, *Basilium* neque potentia perfringi, neque labefactari minis, neque exorari promissis posse, petendæ Antiochiæ consilium mutavit, et Constantinopolim hoc anno rediit. Jam *pridie nonas Aug.* Hierapolim, quæ urbs magna Phrygiæ, pervenerat; eo enim die emisit legem unicam Codicis Theodosiani *De jure Italico urbis Constantinopoleos.* Ibidem IV idus Aug. dedit legem 3 Codicis Justiniani *De defensoribus civitatum.* Tum XIV kal. Octob. legem 6 Codicis Theodosiani *De tyronibus*, ad Modestum P. P. Ac denique XVI kal. Octob. legem 19 ejusdem Codicis *De episcopis* ad Modestum P. P. Digressus Hierapoli Constantinopolim reversus est, ubi II idus Decemb. currentis anni dedit legem Codicis Theod. *De malefeciis* ad Modestum P. P. Quibus positis, quis sibi imposteros persuadere poterit, Valentem hoc anno, vel sequentis initio Antiochiam accessisse, Constantinopoli octingentis circiter passuum millibus distant. Illic enim neque anlequam Cyzicum veniret, proficisci potuit; cum Cyzicum, ubi incunte Junio imperator erat, non longe ab urbe Constantinopolitana posita sit: neque etiam postquam Cyzicum reliquit, Antiochiam sese conferre potuit; cum hinc ad Casaream longissima sit via, per tres circiter menses Valens Hierapoli moratus fuerit, et mensis Decembris initio Constantinopoli jam fuerit. Perperam itaque Zozimus lib. 4, pag. 742, et Ammianus initio libri 29 a Gothofredo in Chronologia Codicis Theodosiani hoc anno eam in rem adducti; ut anno cccxxxii, quo Valens Antiochiam adventavit, demonstrabimus. Neque etiam *Hierapolis*, ubi memorata leges emissæ, *Hierapolis Syriæ* est, ut explicit Gothofredus citatus, sed *Hierapolis Phrygiæ*, quod ostendit ipsemet Zozimus, quando ait, Valentem venio tempore Antiochia Hierapolim profectum esse, ideoque non hoc anno, quo tantum sub ætatis finem Hierapolim venit.

21. *Eusebii Casariensis episcopi obitus.* — Enituit et *Eusebii Casareæ episcopi* virtus, sive in sustinenda, sive in depellenda hæreticorum procella. Gregorius enim Nazianzenus in Oratione de funere

patris non tantum mortem ejus gloriosam fuisse, ac non longe post reconciliationem cum Basilio, repulsumque ab utroque Valentem accidisse refert, sed etiam Eusebium in persecutionibus invictum animum ostendisse ait: « Rursus eadem civitas eandem ob causam seditione laborabat », sc. post mortem Eusebii, « eo nimirum, qui honesta et egregia vi ad episcopatum pertractus fuerat, celeri morte arrepto, atque ad Deum, cujus causa in persecutionibus fortiter, strenueque decertaverat, profecto ». Non una illi fuit persecutio: nam sub Juliano Apostata multa passus est, et sub Valente secunda persecutionis agonem fortiter explevit. Ex celeri a Gregorio vocata morte *Eusebii* Baronius deducit, cum repentino violentoque morbo confectum ex hac vita sublatum. Verum Gregorius aliud non indicat, quam *Eusebium* cito mortuum esse, postquam Basilius e Ponto rediit Casaream. Amphilocheus quippe in Vita S. Basilii dicit, *Eusebium* post adventum Basilii « non multo post temporis » obiisse. Idem affirmat Gregorius presbyter in Vita S. Gregorii Nazianzeni, qui de Eusebio Casariensi ait: « Neque multo interjecto tempore », post reditum sc. Basilii, « præses Ecclesiæ, quem diximus », sc. Eusebius, « meliorem ad vitam translatus est ». Ex quibus etiam liquet, *Basilium* ante presentem annum e Ponto Casaream reversum non esse, cum Eusebii mors anno sequenti contigerit. Præterea Nazianzenus in Oratione de laudibus Basilii, explicationem Baronii rejiciendam demonstrat; cum tradat, *Eusebium* in manibus Basilii suavissime animam exhalasse: « Cum is, qui nomen a pietate apposite ducebat », Eusebius enim *Pium* latine significat, « ex hac vita migrasset, atque in ipsius manibus animam suaviter exhalasset, ad excelsum episcopatus sedem exivit », nempe Basilius.

22. *Sanctitas.* — Hinc in Martyrologio Hieronymiano ad diem 21 Junii legitur: « In Casarea depositio S. Eusebii episcopi ». Quæ verba tam in hoc, quam in aliis Martyrologiis de Eusebio Casareæ in Cappadocia episcopo intelligenda esse, ostendi anno cccxl, num. 24, dum de Eusebio Palæstino egi. Baronius *Eusebium* nostrum non solum in sanctorum episcoporum classem non retulit, ut videre est anno cccxlii, num. 63, sed etiam ejus electionem, ut quodammodo violentam, damnare videtur. Verum Florentinus in Notis ad Martyrologium Hieronymianum ad diem 21 Junii, quo S. Eusebius colitur, ad omnia dubia ac conjecturas Baronii solide respondet, et *Eusebium* inter Sanctos et recensendum et alias recensitum fuisse docte ostendit. Perro paulo ante hiemem anni sequentis, non vero die xxv Junii, quo ejus ordinatio celebratur, episcopum creatum esse Basilius, ostendere videtur ipsemet Basilius in epistola ad Gregorium Nazianzenum apud Baronium anno cccclxx, num. 46, qua eum rogat, ut in Ecclesiam pastore destitutam veniat: « Veni me rursus ac sapius rogo, ut algeat omni curatatione, hic nobis præsto sis, hiemisque molestias anticeps ». Quare cum Gregorium oret, ut hiemem antevertat,

ante hiemem obierat *Eusebius*, et ante eandem anno cccxxi electus *Basilium* videtur.

23. *S. Basilium fuit episcopus Cæsariensis*. — Initium episcopatus *Basilii* ab anno ejus emortuali pendet. Quare cum anno trecentesimo octogesimo kalendis Januarii ad Deum migravit, ut infra demonstrabitur, idque *post annis octo transactis* in episcopatu, et *uono inchoato*, ut testatur *Gregorius Nyssenus* in epist. ad Olympium, consequens est, *Basilium* anno insequenti episcopatum *Cæsariensem* adeptum esse, non quidem die decima quarta Junii, qua ejus ordinatio in Martyrologiis et Menais notatur, quæque anno sequenti cum feria tertia concurrat, sed die aliqua Dominica: licet enim hoc sæculo Augustorum et Cesarum nomenclationes diebus dominicis, aut solemnioribus festis de more non fierent; ordinationes tamen episcoporum Romanorum, imo et plerumque aliorum, jam diebus dominicis fiebant. Dies itaque ordinationis sancti *Basilii* incertus.

24. *Basilium iterum a Valente impeditur*. — Reliquum est, ut ostendam, quo anno *Basilium* jam *Cæsariensis* episcopus sese *Valenti* *Cæsaream* reverso iterum opposuerit. Hucusque ab omnibus creditum, id præsentem vel saltem insequenti anno contigisse. At perperam, cum antiqui omnes a priori *Basilii* *victoria* hoc anno relata, ad posteriorem aliquod tempus effluxisse insinuent. *Gregorius Nazianzenus* Orat. in laudem *Basilii* ait: « *Ut vero alia omnia pervagatus Valens in hanc* » nempe *Cæsariensem* « *firmam et ab omni injuria tutam Ecclesiarum matrem impetulum fecit, ut vitalem quoque illum veritatis igniculum, qui solus reliquus erat, opprimeret* ». *Theodoretus* lib. 4, cap. 49: « *Valens cum omnes propemodum Ecclesias pastoribus suis expo-liasset, Cæsaream profectus est, quam incolunt Cappadoces* ». Cum autem per aliquot annos *Valens* episcopos orthodoxos persecutus fuerit, *Cæsariensis* episcopus, quem ultimum aggressus est, non nisi tarde ab eo impeditur. *Socrates* lib. 4, cap. 26, utramque *Valentis* in *Basilium* molitionem recitat post *S. Athanasii* mortem, et post exilium *SS. monachorum*. Sed quid alios quaerimus, cum ipsum *Basilium* hujus rei testem habeamus? Is in epist. 297 ad *Chalcidenses* scripta ait: « *Incendium certe illud quod plerasque Orientis deformavit, ad nostras regiones etiamnum serpit, et postquam cuncta in circuitu depavit, Ecclesias involvere satagit per Cappadociam, quas ad hunc usque diem, non nisi a vicinis fumus ad lacrymas commovit. His reliquum est, ut nos apprehendat deinceps tentet, quem spiritu sui oris avertat Dominus, et improbi hujus incendii flammam dividat* ». Quid clarius dici potest?

25. *Quo anno secunda illa incursio contigit*. — Rei geste annum *Theophanes* in *Chronico*, licet non sine errore, nos edocet. Anno enim *Incarnationis* secundum *Alexandrinus* trecentesimo sexagesimo octavo, qui kalendis Septemb. anni *Christi* trecentissimi septuagesimi quinti incipit, hanc secundam

Basilii episcopi de *Valente* *victoriam* recitat, ideoque eam initio anni *Christi* trecentissimi septuagesimi quinti mense *Januario* relatum significat. Et ratio est, quia *Theophanes* tam priorem *victoriam*, quam initium episcopatus *Basilii* uno anno tardius narrat. Quare et in *victoria* secunda recitata in eodem errore perstisisse eo magis existimandum, quo ex subscriptionibus legum *Codicis* *Theod.* patet, *Modestum*, qui *Valentem* *Cæsaream* comitatus est, præfectum priorem fuisse anno trecentesimo septuagesimo quinto: incertum vero sit, an eam dignitatem initio anni trecentissimi septuagesimi sexti adhuc gesserit. Præterea *D. Hieronymus* in *Chronico* juxta editionem *Scaligeri* anno 2392, qui mense *Octobri* anni *Christi* trecentissimi septuagesimi quinti incipit, ait: « *Basilium Cæsariensis episcopus Cappadociae clarus habetur* ». Quæ verba *Marianus Scotus* in suum *Chronicon* anno *Christi* cccxxv transtulit. Porro *Hieronymus* de scriptoribus, aliisque viris illustribus, illis similibusque verbis loqui solet, amnis quibus aliquod opus in lucem emisere, aut aliquo præclaro facinore magnam sibi gloriam peperere. Ob defensam itaque *Cæsariensem Ecclesiam* anno *Christi* cccxxv ubique *Basilii* nomen inclarusse indicat *Hieronymus*.

26. *Valens ex urbe Antiochensi Cæsaream venit*. — Die *Epiphaniæ* sacro *Valentem* *Ecclesiam* *Cæsariensem* ingressum esse, discrete scribunt *Sozomenus* laudatus et *Nicephorus* lib. 2, cap. 8, et quod rem certam reddit, *Gregorius Nazianzenus* in *Oratione* funebri *Basilii*. Quomodo vero res gesta sit, *Theophanes* citatus paucis accurate explicat: « *Valens devastata universa Ecclesia, in divinum Basilium irens, ex Oriente Cæsaream se contulit, ubi demum ea commisit, quæ Gregorius in funebri Oratione in Basilium refert: quo tempore Galatas Valentis filius gravi morbo jaectatus perit, et conjux Dominica difficili ægritudine vexata est* », apud eum legenda. Quibus ex verbis constat, *Valentem ex Oriente Cæsaream* venisse, seu ex urbe *Antiochia*, ut habet *Nicephorus* lib. 9, cap. 48, qui *Socratem* lib. 4, cap. 26, emendat scribentem, *Basilium ab urbe Cæsareæ Antiochiam* abductum. Quem etiam errorem *Sozomenus* laudatus ante *Nicephorum* correxerat.

27. *Præfectus Ponti Basilium vexat*. — Ad num. 27 et seqq. *Cerlamen S. Basilii* cum *Eusebio* *Ponti* et *Cappadocia* præfecto post annum sequentem consignandum; cum *Basilium* ante annum cccxxi episcopus creatus non fuerit.

28. *Meletius in exilium missus*. — Ad num. 65 et seqq. Scribit *Sozomenus* lib. 6, cap. 7: « *Valens cum Perse nihil novi moliri essent, Antiochia* consedit. Quo quidem tempore *Meletium* episcopum exilio damnavit ». Cum igitur initio tantum anni trecentissimi septuagesimi secundi *Valens* *Antiochiam* pervenerit, ut infra ostendetur, ante eum annum *Meletius* *Antiochenus* episcopus in exilium non amandatus. Quare *Concilium* *Antiochenum* paulo post secundum *Concilium Romanum* sub *Damaso* habitum, potuit celebrari anno trecentesimo

septuagesimo primo exeunte, aut insequentis exordio. Neque episcopos congregari Valentem prohibuisse, colligitur ex Concilio Nicopolitano, de quo in Epitome Spondani anno sequenti num. 2, licet loco non suo.

29. *Duo Asterii ariani ac sophistae non confundendi.* — Ad num. 81. Baronius duos Asterios, utrumque sophistam, ac praeterea arianos confundit. Primus Cappadox fuit, et Constantino Magno imperante floruit: secundus Ecclesiae Cyrensi praefuit ante Isidorum Theodoretii decessorem. Primus neque episcopus, imo nec presbyter fuit, si Athanasio credimus: fuit vero secundus. Theodoretus enim in Hist. Religiosa cap. 2 a Baronio hoc anno recitato, eum Cyri, oppido duorum dierum itinere ab Antiochia distanti, creatum episcopum testatur; eoque non multo post demortuo, Cyrensis Ecclesia per aliquot annos vidua mansit, donec post Valentis imperatoris interitum Isidorus ab Eusebio Samosateni episcopo ordinatus est. Prior Asterius ad currentem Christi anam vitam producere non potuit, nisi centenarius aut centenario proximus periisse dicatur, cum in persecutione Diocletiana immolarit: quo tempore eum jam magni nominis esset, minor triginta annis non exiit. Duo itaque fuere Asterii, uterque arianus, uterque sophista. Prioris mentionem facit Athanasius lib. de Synodis, Socrates ac Sozomenus: posterioris, nempe episcopi, Theodoretus loco laudato. Baronius hoc anno haec verba D. Hieronymi lib. de Script. Ecclesiast. de Asterio episcopo intelligit: « Asterius arianae philosophus factionis scripsit regnante Constantio in Epistolam ad Romanos, et in Evangelia et Psalmos Commentarios, et multa alia quae a suae partis hominibus studiosissime leguntur ». Sed de quo Asterio Hieronymus loquatur, non liquet. Theodoretus in allocutione dicta Chalcedone contra sanctae memoriae Cyrillum mense Septembri anni ccccxxi, ut observat Garnerius in Auctario Operum Theodoretii pag. 34, ubi hanc allocutionem Theodoretii esse ostendit, ait: « Disce tuum doctorem. Hoc Asterius arianus genuit, et Apollinarius tuus pater. Te ipsum enim illius filium constituisti ». Ubi Theodoretum de priore Asterio locutum arbitratur Garnerius: posterior enim, inquit, Constantinopoli innolescere facile non potuit.

30. *Fuit et tertius Asterius Amasae episcopus.* — Utriusque Asterii occasione observandum, flo-

ruisse hoc saeculo alium Asterium Amasae in Ponto episcopum doctrina et sanctitate illustrem, qui post annum Christi quadringentesimum adhuc in vivis fuit, ut liquet ex Oratione de kalendis eo anno scripta, de qua infra sermo erit. Jam tamen Juliano Apostata imperante celebris erat, ut colligitur ex Orationibus De kalendis et adversus avaritiam, ubi antequam loquatur de iis, quos is imperator ad fidem negandam induxerat, ait: « Et haec quidem, inquit, anteriorum exempla temporum memoria servavit: sunt etiamnum recentia ac nostrae aetatis ». De ejus operibus legendus Labbeus in Dissert. de Scripturis Ecclesiast., ubi et mentionem facit quarti Asterii Petrae in Arabia episcopi, qui hac aetate vixit, quique die x Junii in Martyrologio Romano colitur, de quo Baronius hoc anno (n. 76). Post Labbei mortem Colletierus in tertio tomo Monumentorum Ecclesiae Graecae aliqua divi Asterii Amasensis episcopi opuscula publicavit et in linguam latinam convertit. De Asterio philosopho Spondanus in Epitome anno cccxxxvi, num. 5.

31. *Insidiæ Valenti Aug. extractæ.* — Ad num. 93 et seqq. Cum Valens imperator ante verum tempus anni trecentissimi septuagesimi secundi Antiochiam non pervenerit, ut ex his quae infra dicemus, constabit, annus, quo dicæ habitæ sunt quaestiones de iis, qui de hujus imperatoris vita consultissent magos, quoque celebriores philosophi occidi jussi, qui annus utique haecenus in obscuro fuerat, in manifestam lucem educitur. Illud enim contigit anno trecentesimo septuagesimo tertio. Scribit quippe Zozimus lib. 4, pag. 742, *Cum Antiochiae degeret imperator*, magiae praestigiis de Valentis successore consultum esse; cui Socrates et Sozomenus a Baronio citati suffragantur. Ammianus vero initio libri 29 insinuat, factum id *aestate consumpta*, et dum Modestus praefectus praetorio « formidine successoris agitaretur in dies ». Quare cum Modestus, qui huic crimini vindicando incubuit, anno trecentesimo septuagesimo tertio ultimum praefecturae suae annum egerit, non dubium, quin eo anno quaestiones illae exercitæ sint, et quin L. 8 Cod. Theod. *De maleficiis*, quae sine die et consultibus est, ad eundem annum pertineat, ut Gothofredus in ejusdem legis commentario suspicatus fuerat. Nam Modestum anno trecentesimo septuagesimo quarto praetorio praefectum non fuisse, liquet ex legibus Codicis Theod.

DAMASI ANNUS 5. — CHRISTI 371.

1. *De Ursicino exule revocando, et adversus senatores maleficii accusatos rescripta imperatorum.*

— Annus advenit Domini trecentisimus septuagesimus primus, consulibus Gratiano secundum atque Anicio Petronio Probo: quo, Ursicino schismatico jam (ut dictum est) saepe damnato, saepeque veniam consecuto, cum tandem ob ejus in scelere pertinaciam Valentinianus Augustus in Galliis eum jussisset exulare; eidem exilii indulgentiam impartiens imperator, de eo ab exilio relaxando rescriptum dedit ad Ampelium Urbis prefectum: hoc namque anno Ampelium ipsum Urbanam prefecturam gessisse sub consulatu secundo Gratiani cum Probo, ejusdem Valentiniani rescriptum ¹ ad eundem Ampelium datum, et alia plura que habes in margine notata significant ². Ad Ampelium igitur prefectum Urbis de Ursicini indulgentia idem Valentinianus cum aliis Augustis ita rescripsit ³:

« Valentinianus, Valens, et Gratianus AAA. Ampelio P. V.

« Jure mansuetudinis nostrae sensibus vel divinitus damnatum est, vel tranquillitate naturae, ne cum delinquentium facinore legum severitate certemus, ac spe emendationis futurae mitiorem esse velimus correctionis injuriam, quam provocat meritum nostrum, Ampeli, pater carissime Augustorum. Dudum Ursicini inquietudine provocati, faventes concordiae populi christiani, quieti etiam Urbis sacratissimae providentes, uno interim loco, intra Gallias duntaxat, perturbatorem tranquillitatis publicae staturamus jure cohiberi, scilicet ne applicatione morum late dimensionis incommodum spargeretur. Verum naturae nostrae mansuetudine levigati, ita memorato abscedendi copiam dedimus, ne ad urbem Romam, vel certe suburbicarias regiones pedem inferat, neque nequitiae suae contagionem conetur infundere.

2. « Id etiam de ceteris erroris sui consortibus, Gaudenio videlicet, Urso, Rufo, Auxanone, Auxanio, Adiedo, et Rufino sancimus; ut quos nequitiae similitudo complectitur, eosdem etiam conditio

emendationis astringat. Quod si quispiam ex memoratis sacrilega intentione statulum mansuetudinis nostrae transgrediendum putaverit; non jam ut christianus, sed ut legum ac religionis ratione seclusus, severitate publicae animadversionis agnoscat. De hac autem eadem observantia ad Maximinum vicarium urbis Romae dedisse nos conducibilem jussionem, etiam censuræ tuæ volumus innoscere. Quo circa memoratorum personas ab his qui Reipublice nostrae president, prolixior statutis executio deleatur; majorque sit eorum moderatio, quam qualitatem morum suorum ad multorum sacula senserint pertinere». Hucusque ad Ampelium. Ad Maximinum autem sic:

3. « Idem AAA. Maximino vicario urbis Romae.

« Est istud divinitus institutum mansuetudinis nostrae, ut etsi morum emendatio in hominum vita sufficiat, nunquam tamen ab indulgenti studio et voluntate cessemus; mitioremque esse cupiamus correctionis injuriam, quam provocat merita delinquentium. Ex quo oritur ut Ursicino, quem propter quietem populi christiani, et debitam religioni ac legibus disciplinam, uno interim loco morari intra Gallias jusseramus, discedendi copiam fecerimus sub ea conditione, ne vagandi arbitrium praeberemus, neve ad urbem Romam, vel regiones suburbicarias valeat commanere. Qui si ingrata pertinacia statutum mansuetudinis nostrae egrediendum putaverit; eundem non jam ut christianum, quippe quem a communione religionis mentis inquietudo determinat, sed ut hominem factiosum, perturbatoremque publicae tranquillitatis, legum et religionis inimicum juris severitas persequatur, Maxime carissime ac jucundissime.

4. « Sinceritas igitur tua, jussionis nostrae serie debita veneratione probata, singularum urbium atque regionum, quibus temporarie praest, primores atque incolae propria scriptione conveniat, quatenus sciant ita memorato egrediendi terminos circumscriptos una cum inquietudinis suae erroris consortibus Gaudenio, Urso, Rufo, Auxanone, Auxanio, necnon Rufino licentiam praebitam, ut ab interdictis locis incesso intelligent abstinendum. Sic enim mansuetudinis nostrae indulgentiam temperamus, ne occasione praestita, vicinitate inquietorum, ad aliquam

¹ L. III. de denuntiatione C. Theod. — ² L. I. de natur. fil. C. Theod. lib. II. de curs. pub. C. Theod. lib. I. de equis curul. C. Theod. lib. X. de malef. C. Theod. lib. XXI. de epist. et cleric. C. Theod. — ³ Ex Cod. Vat. episc. Rom. Pont.

forsitan vociferationem religiosi populi studia provocem». Haec ad Maximinum. Excepimus ambo haec rescripta ex citato superiori codice Vaticano; et licet ejusdem argumenti eisdem ferme verbis concepta sint, venerande tamen antiquitatis ergo ad verbum volumus descripsisse. Et quavis careant die ac consule, quos forsasse imperitus librarius putavit esse superfluos; tamen ex certa hujus anni Ampelii praefectura, hoc eodem anno data esse satis apparet.

5. At quid post haec proscripti semel atque iterum legibus ecclesiasticis atque imperatoriis perferri in incertum vagantes, errantesque et in errore ducentes schismatici? Nihil sane, dum vixit Valentinianus, reperimus innovasse: eo autem vita functo, et Valentiniano Juniore cum Gratiano imperante, iterum majores movisse turbas, et excitasse tumultus, rescripta dictorum principum, quae suo loco descripturi sumus, aperient. Quod vero pertinet ad nominatos in rescriptis socios Ursicini, Marcellinus presbyter recenset Lupum quemdam et Amantium, additque omnes tunc diaconos Ursicinum sectatos esse; quos, id enixius postulante plebe, sequenti anno, decimo octavo kalend. Octobris restitutos fuisse tradit. At Ursicini asectas una cum eo non semel, sed saepius, pulsos esse, recitata Valentiniani rescripta docent.

6. Hoc eodem anno ad eundem Ampelium praefecturam Urbanam agelem, sub iisdem consulibus, datum est ab iisdem Augustis rescriptum adversus senatores maleficii accusatos¹. Est apud Ammianum² mentio de iisdem Ampelio praefecto et Maximino vicario simul judicantibus, et de senatoribus maleficiorum insimulatis severas quaestiones exercentibus. Accidit namque ut quidam ex senatoribus, qui in gratiam imperatorum potius quam ex animi sui sententia religionem Christianam amplexi fuerant, haud ita digne ut par erat, eam colerent, sed pristinis idololatriæ usibus adhuc tenerentur impliciti, atque aruspiciæ ad divinationem, aliisque severitas imperatoris invigilans Maximino omnium iudicium crudelissimo (ut Ammianus ait) pontificum tradidit. Sed et S. Hieronymus in Chronico hoc anno octavo Valentiniani imperatoris haec habet: «Maximianus praefectus annoæ, maleficos ab imperatore investigare jussus, plurimos Romæ nobilium occidit». At de his Ammianus pluribus, nosque alias supra attigimus.

7. *Legatio missa ab Athanasio ad Orientales Ecclesias, deinde Romam ad Pontificem.* — Quod autem ad rerum Orientalis Ecclesie deploratissimum statum pertinet; maxims undique fluctibus agitata fuisse liquet; adeo ut illud propheticum³ lugubre tunc occinere licuisset: «Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissetnus, et quasi Gomorrhæa similes fuissetnus». Nempe penitus deleti atque consumpti. Divina enim

factum est providentia, ut post tot tantaque naufragia Orientalium Ecclesiarum, liberi relinquerentur duo illi magni, qui videbantur esse columna, Athanasius, inquam, atque Basilius: quorum labores his temporibus pro Dei Ecclesia toleratos, narrare quisnam unquam pro dignitate sufficere? Nos autem perpauca quaedam ex ipsorum scriptis elicita, e quibus reliqua possint intelligi, quæ temporum delevit oblivio, in medium adducemus. Ac in primis in memoriam revocanda, quæ de S. Basilio iteratis literis ab Athanasio auxilium implorante superius dicta sunt. Interpellatus itaque a Basilio Athanasius pro Ecclesia Antiochena, aliisque aliarum Ecclesiarum erumnis, misit Petrum Ecclesie Alexandrinae clericum (quem puto illum qui ci in sede Alexandrina successit episcopus), ut lustraret Ecclesias, eisdemque pæne prostratis, quas valeret suppetias ferret. De ejusmodi enim Petri legatione ab Athanasio missa meminit ipse Basilius ad eundem Athanasium sic scribens⁴:

8. «Quam de dignitate tua jam olim concepimus opinionem, ipsam semper ipse temporis progressu corroborat, imo et adauget accessionibus eorum, quæ per partes contigerunt. Quoniam aliorum quamplurimis satis habetur, si sibi ipsi quisque circumspiciat: at tibi istud haud satisfacit; sed tantam geris omnium Ecclesiarum curam, quantum ejus quæ tibi peculiariter a Domino nostro credita est: ita ut nullo non tempore de sacris edisseras, admoveas, scribas, frequenterque mittas aliquos, qui undelibet, quid optimum sit, admoveant. Et jam quoque a sacro cleri tui cœtu missum venerandissimum fratrem Petrum multo cum gaudio excepimus, bonumque peregrinationis ipsius laborem probavimus, quem juxta dignitatis tuæ mandata executum se esse ostendit, conciliatis quæ erant contraria, ac conjunctis quæ erant divulsa». Hactenus de legatione Petri Orientis Ecclesias admodum proficua atque opportuna Basilius.

9. Ceterum etsi magno fuerit adjumento ejusmodi ab Athanasio in Orientem missa legatio; tamen quod immense cladis maximaque ruina impares vires Athanasii visæ essent, requiri necessario videbatur pontificis omnium maximi, nempe episcopi Romani subsidium, a quo dirigerentur legati in Orientem, qui mutantia roborarent, prostrata erigerent, atque collapsa penitus adificarent. Quod quidem licet ipse Basilius generalibus ad Occidentales datis litteris anno superiore (ut diximus) curavisset, misso in Occidentem Dorotheo presbytero una cum Probo Saetesimo pro cæteris Orientis orthodoxis episcopis eadem legatione fungente; tamen id etiam per Athanasium agi rogat; eaque de causa Dorotheum alium nomine, Antiochena Ecclesie diaconum, ad ipsum mittit, et quid agere debeat, isdem litteris admovent, cum hæc subdit⁵: «Unde et nos ad rerum istarum studium nonnihil contere cum volumus, accommodatissimum rebus istis nu-

¹ Lib. x. de malefic. Cod. Theod. — ² Ammian. lib. xxviii. — ³ Isai. l.

⁴ Basil. epist. xii. — ⁵ Idem epist. lxi

tium fore arbitrati sumus, si veluti ad omnium nostrum verticem, ad tuam integritatem refugiamus, teque et consultore et rerum gerendarum duce ac principe utamur. Hac de causa et fratrem nostrum Dorotheum ejus Ecclesie, quæ sub colendissimo episcopo Meletio est, diaconum hono circa rectam fidem zelo usum, cupientemque et ipsam Ecclesiarum videre pacem, ad pietatem tuam remisit, ut consiliis tuis obsequentem (quæ in illo et tempore, et rerum experientia, et quod spiritu consilii reliquos excellit, certiora reddere potest, illa rebus agendis ac prosequendis admoveas : quem absque dubio suscipies, oculisque pacificis aspicias, confortans ipsam precum tuarum auxilio, instituensque in literis; imo et quibusdam illie tuorum studiosis adjunctum ad propositum duces ». Hæc ipse de legatione Dorothei diaconi, quibus subdit :

10. « Visum est autem mihi consentaneum, ut scribatur episcopo Romæ, ut quæ hic geruntur consideret, detque consilium. Et quoniam difficile est, ut communi ac synodico decreto aliqui illinc militantur; ipse sua auctoritate in ista causa usus, viros eligat ad ferendas quidem itineris molestias idoneos, verum juxta ad hoc quoque accommodatos, ut mansuetudine et facilitate ingenii eos qui distorti et obliqui apud nos sunt, corrigant, apte ac dispensatorie sermonem attemperantes; omniaque secum habentes, quæ Arimini ad necessariam solutionem gestorum illie facta sunt. Et hoc nemine sciente, absque strepitu tacite per mare ad eos qui hic sunt vadant : ne qui pacis sunt inimici, adventum ipsorum persenscant. Queritur autem et hoc a nonnullis illie, quod et nobis videtur necessarium; ut Marcelli hæresim illi, cum venerint, tanquam malam ac nocivam et a sana fide alienam exterminent. Quoniam ad hunc usque diem in omnibus quas scribunt litteris, pessime audientem quidem Arium sursum ac deorsum versantes anathematizare atque ex Ecclesiis exterminare non cessant; Marcellum vero, qui ex diametro respondentem Ario impietatem attulit, atque contra eandem Unigeniti divinitatisque essentiam impie egit, Verbi que appellationem male usurpavit, ne semel quidem accusare videntur : qui Verbum quidem Unigenitum vocari tradit ratione ministerii ac dispensationis, et qualem in tempore natus prodiit; ceterum ad eum unde egressus erat, reversum, nec ante egressum fuisse, nec post regressum subsistere. Et hujus quidem experimentum ac demonstrationem recorditi apud me iniquæ illius sygraphæ libri continent.

11. « Attamen istum nequaquam reprobare visi sunt, et per hæc culpandi veniunt, ut qui ab initio illum per ignorantiam veritatis in ecclesiasticam etiam communionem receperint. Igitur et illius decenter fieri mentionem, præsentia negotia exposcent. Itaque ne occasionem habeant qui occasionem querunt, ex eo quod sanctitali tuæ conjunguntur qui fide sani sunt, manifestandi sunt omnibus, qui ad veram fidem elaudicant : et ut posthæc agnoscamus consentientes, et non perinde atque in nocturna

pugna inter amicos et inimicos sine discrimine versemur.

« Tantum adhortare, ut mox cum prima quoque navigatione predictus diaconus mittatur; ut sequenti anno fieri queant, quorum et ipse videlicet curam habes; et cum qui mittendi sunt, volente Deo advenierint, non inferant Ecclesiis schismata, sed magis idem sentientes, quovis modo ad unitatem pertabant, etiam si quosdam invenerint qui peculiariter quædam dissidii inter se argumenta præferant; ne populum orthodoxum a præpositis suis separent, inque multas partes dividant. Curandum est enim, ut paci posthabeantur omnia, et cum primis Antiochena Ecclesia medeatur; ne in illa sincera pars imbecillis facta, personarum respectu scindatur. Tu vero tandem hæc omnia magis ipse quam nos curabis : quandoquidem (quod et auxiliante Deo precor) intelligis omnes tibi qui Ecclesiarum statum concernunt, permittere et commendare ». Hæc enim Basilius de legatione Romam mittenda, et Roma postea ad Orientalem Ecclesiam deleganda.

12. *Meletium Antiochenum tuctur Basilius contra Paulinum.* — Cæterum quod spectat ad causam Ecclesie Antiochena schismate afflictæ Meletii atque Paulini, de quibus pluribus diebus est; Basilius adversus Paulinum studuisse Meletio, alie ipsius ad eundem data littere per ipsum Dorotheum diaconum satis ostendunt; quæ sunt hujusmodi : « Mihi quidem superioribus ad dignitatem tuam litteris sufficere videbatur, si tantum ostenderem, quod populi sancta Antiochena Ecclesia circa fidem robur ad unam oporteat concordiam et unitatem conciliari, ut declaretur quod pietissimo episcopo Meletio opus sit, quæ jam in plures partes dissecta sunt coadunare ». Quot enim illie sectæ, tot etiam episcopi eidem præfecti erant, nempe Arianus Euzoius, Apollinaristis Vitalis, Meletius vero atque Paulinus Catholicæ schismate inter se divisus; quos in unum conciliandos esse Meletio, Basilius eidem favens existimavit; qui ut in suam sententiam Athanasium quoque traheret, hæc de eodem Meletio subdit :

13. « Quoniam vero ipse hic dilectus syndiaconus noster Dorotheus dilucidiorum de rebus istis sibi memoriam quaesivit; necessario subscripsimus, quoniam et in universo Oriente per preces id agitur et nobis, qui quovis modo illi conjuncti sumus, ut desiderabilem hunc virum Ecclesia vident adhaerentem Domino et fide irreprehensibilem et vita : cui et reliqui nulla ratione comparari queant; et ut universo (ut ita dicam, Ecclesia corpori ipse præsit; reliquæ vero sunt tanquam desecta particule : igitur undique et necessarium pariter est et frugiferum isti viro, ut reliqui, perinde atque magnis fluvii, minores concilientur ». Hæc Basilius, commendans Athanasii in fide catholica tuenda studium et vigilantiam; quibus ut in universa Ecclesia recta fides

¹ Basii epist. L.

firma perstaret, nervis omnibus contendebat, non quidem quod universalis Ecclesiae idem Athanasius episcopum ageret, quem ad tantam rem auxilio indiguisse Romani Pontificis, tum superioribus litteris, tum aliis postea datis apertissime declaravit.

14. *Publica Meletii et Orthodoxorum, ac privata Basilii legatio ad Occidentales et Romanum Pontificem.*—Idemque Basilius ad Meletium ipsum scribens, de eadem Dorothei diaconi ad Romanum Pontificem legatione reddidit eum certiorum his verbis¹:

« Decretum est, ut hic ipse frater noster Dorotheus syndiaconus Romae proficiscatur, et permoveat quosdam ex Italia, ut nos invisat; idque per mare, quo eos effugiant, a quibus possent impediri. Intellexi enim, eos qui apud verum dominos potentes sunt, nihil neque velle illis, neque posse de causa ejectionum suggerere, sed hoc lucro deputare, si nihil in Ecclesiis pejus geri videatur. Igitur si et prudentiae tuae consilium nostrum utile visum fuerit, dignabere et epistolas formare, et monita dare, de quibus oporteat ipsum narrare, et ad quos, et quando, ut fidem habeant litterae et auctoritatem, comprehendentes simul non admodum consentientes, etiamsi non adsint ». Haec ad Meletium Basilius. Qui etiam antea egerat de his cum sanctissimo illo confessore Eusebio Samosateno: cujus quoque consilio illud decretum esset, ut litterae ad Occidentalem Ecclesiam mittendae a se scriberentur, subscriberentur vero ab aliis episcopis orthodoxis: significat enim haec omnia Basilius, ad eundem Meletium ita scribens²: « Litteras accepi a piensissimo Eusebio episcopo, quibus mandatur, ut Occidentalibus iterum de quibusdam rebus ecclesiasticis scribatur. Et voluit quidem, ut a nobis scriberetur epistola, ab omnibus vero consentientibus subscriberetur. Quoniam igitur non inveni quomodo de quibus ille praecipit ut scriberem, commentarium pietati tuae misi, etc. » Extant ipsae litterae a Meletio quidem scriptae, utpote primario Iohannis Orientis antistite, subscripae vero ab aliis orthodoxis episcopis, quas direxerunt per Sabinum in Occidentem, qui una cum Dorotheo Basilii legato profectus est.

15. Porro in dietis Meletii et collegarum orthodoxorum litteris, sicut nonnisi Meletii, Eusebii, et Basilii nomina sunt expressa, reliqua vero brevitas causa praetermissa esse in inscriptione videntur, ita et nomen Romani Pontificis desideratur, ad quem primo directas fuisse Romanas, quae dicta sunt nuper, satis ostendunt; sic enim se habent³:

« Italis et Gallis, Deo dilectissimis ac sanctissimis fratribus et coadjutoribus in Italia et Gallia unanimis et concordibus episcopis, Meletius, Eusebius, Basilius in Domino salutem.

« Saepe etiam suspirium ex alto cordis editum, solatium aliquid animis indolentibus offert, atque lacrymae erumpentes afflictionis copiam discunt. Nobis autem, quod affectus nostros vobis aperimus,

non tantum solatii experimur, quantum gemitus et lacrymae exhibent. Verum quoniam nos spes etiam melior fovet. Nam forsam si vobis ea quae molesta sunt nunticemus, incitabimus vos ad nostrum auxilium, quod iam dudum a vobis pro Orientalibus Ecclesiis expectavimus, sed nondum sumus assecuti. Deo plane nostra gubernante, secundum invisibilia eius iudicia, qui nos longiori tempore his infestari tentationibus voluit. Non enim ignoratis nostra negotia, fratres honore praecipuo digni, ut quae extremi orbis fines auditu perceperint; neque omnino alienos ab affectu fratrum unanimum vos autumo, cum sitis discipuli Apostoli docentis perfectionem legis esse proximi dilectionem. Sed verum quod diximus, iustum Dei iudicium impetum vestrum cohibuit, qui pro peccatis aequam afflictionem instituerit.

16. « Atqui nunc vos adhortamur, ut veritatis zelo incumbatis, et nostrum condolentiae, ubi didiceritis etiam quae antehac vos latuerunt, a pio fratre nostro Sabino coadjutore; qui vobis poterit etiam quae in epistolis non comprehensa sunt, commemorare; per quem, inquam, virum adhortamur vos, ut viscera miserationis induatis, omnique deposita segnitie, dilectionis studium recipiatis; neque viae longitudinem, neque domus negotia, neque aliud quid humanum causemini. Neque enim una Ecclesia, neque duae vel tres in gravem hanc tempestatem illapsae periclitantur: sed a finibus Illyrici ad Thebaidem usque haereses malum depascitur; cuius prava semina prius quidem auspiciis Arius sparsit; radicatus autem fixa a multis in medio viris impietatem studiose colentibus, nunc perniciosos fructus generantur. Eversa sunt pietatis doctrinae, confusa solitaque pietatis vincula: dominandi libido eorum qui non timeant Dominum, praefecturas invasit, et ex propatulo premium impietatis praefectura proposita est. Qui in graviores blasphemiam relapsus est, is in populi episcopatum praeter aliis eligitur.

17. « Perit gravitas pontificum, pastores cum scientia gregem Domini reliquerunt, dum praefecti distributiones pauperum in propriis usus donaque semper insumunt. Canonum exacta observatio pessumvit: multa peccandi libertas patet. Nam qui favore humano ad praefecturam devenierunt, eodem ipso favoris gratiam implent. Iustum iudicium perit; quisque cordis sui desiderio ambulat; malitia inmodica, populi immorigeri; praefecti non libere loquuntur; nam qui per hominum potestatem acquisiverunt, servi sunt eorum, quorum favore adjecti sunt. Jam enim arma belli invicem (ultio videbatur sana doctrina) excogitantur; et privata inimicitias occultantes, pro pietate odium gerere assulant. Alii vero ob turpissima reprehensionem a se declinantes, populum in contentione accendant, ut communibus malis sua vitia adhibeant, abscondantque. Quare etiam bellum hoc prava operantum irritum est, dum communem pacem tanquam occultam ipsorum ignominiam detegentem fugiunt.

¹ Basil. epist. LVII. — ² Idem epist. LVIII. — ³ Idem epist. LXXIX.

Ob hæc ridet infideles, imbecilles fluctuant, fides in ambiguo est, ignorantia animis effunditur; quod audierant verbum in malitia veritate videantur imitari. Taceo enim impiorum ora. Omnis blasphemiam lingua soluta est: profanata sunt sacra: ex populo qui sane mentis sunt, deprecatorias domos, sive oratoria fugiunt, tanquam impietatis scholas: in solitudine vero ad celestem Dominum cum suspiriis et lacrymis manus attollunt. Ceterum ad nos quoque venerunt, quæ in pluribus civitatibus gesta sunt. Populus cum mulieribus et pueris ipsisque senibus ante portas effusus, sub dio preces fundunt, omnes aeris injurias cum magno animo sustinentes, et auxilium a Domino expectantes.

18. « Quæ deploratio his calamitatibus digna aut par esse possit? quales lacrymarum fontes his malis sufficient? Quandiu igitur stare quidem adhuc videntur, tandiu adhuc vestigium veteris status præservatur, priusquam consummatum Ecclesiis naufragium eveniat. Præsens instat jam nobis; instat, inquam, integerrimi fratres: porrigite manus, genua inclinate; commoveantur in vobis fraterna vestra viscera; profundatis lacrymas condolentiæ, et non negligite dimidium orbis ab erroribus absorptum; non sinitite extinguí fidem apud quos primum illuxit. Quid igitur facientes rebus occuretis, et quomodo erga oppressos condolentiæ ostendatis; id a nobis nequaquam vos discere oportebit, sed Spiritus ipse sanctus vobis suppeditabit; nimirum ut cito auxilium præstetis, quo comprehensos servetis incolumes, et qui adsunt fratres complures. Nam peregrinantes Synodi existunt supplementum, ut non solum ex legationum gravitate, sed etiam proprio numero ad instaurationem fidei fiduciam habeant: qui etiam in Nicea scriptam a Patribus vestris fidem renovabunt, et hæresim funditus extirpabunt, et Ecclesiis pacifica prædicabunt; eos qui non idem sentiunt, in concordiam ducentes.

19. « Hoc enim nimirum omnium miserissimum est, quod et pars quæ sanioris doctrinæ esse videtur, invicem divisa est; et circumstant nos persimiles afflictiones his sane, quæ in Vespasiani obsidione urbi Hierusalem acciderunt. Hujus siquidem populus simul externo bello occupabatur, et simul intestina obsidione ejusdem tribus consumebatur. Nobis autem præter apertum hæreticorum bellum, adhuc etiam ille qui ab inimicis doctrinæ existimatis dissidet, ad extremam imbecillitatem Ecclesiæ deduxit; propter quæ a vobis potissimum desideramus, ut qui apostolicam fidem profiterentur, sensu maius quæ noverunt dissolutis, deinceps auctoritati Ecclesiæ subijciantur, ut sacrum Christi corpus fiant, omnibus membris ad integritatem redactis. At non solum aliorum bona laudibus extollamus, quod nunc facimus; sed et nostras quoque ipsorum Ecclesiæ inspiciamus, veterem integræ doctrinæ gloriam adeptas. Absque dubitatione enim summa laude dignum iudico, quod vobis a Domino concessum est, ut fructum a probato proquoque discernatis, Patrum autem fidem sine ulla prævaricatione præ-

dicatis, quam et nos suscepimus, cognovimusque ex apostolicis characteribus formatam, conjuncti quoque ipsi et omnibus, quæ Synodi scriptura regulariter et legitime sunt instituta ». Hucusque Meletii et collegarum epistola, cui subscriperunt reliqui orthodoxi Orientales episcopi: nam de ipsis hæc Meletium ipse Basilius¹ ante monerat his verbis: « Itaque, si videtur epistola ad Orientales necessarium quid complecti, postquam eam fide dignam scripseris, ad nos trans mitte; ut curemus ab omnibus consentientibus subscribi; et charta quam efformaris, locum habeat subscriptionibus accommodatum, quam conjungere possimus ei, quæ a fratre sympresbytero (syndiacono) circumfertur ».

20. Præter hæc litteras erat isdem annexus libellus petitionum, quo explicabatur quid vellent iidem Orientales præstari ab Occidentalibus; quo a Meletio misso, atque a Basilio perspecto, quid amplius illi esset addendum, sic Basilius admonet eadem epistola: « Ego siquidem quoniam causæ summam in commentario inveni ». Sic enim libellum nominat quod et alii *Breve* dixere, *Judicium* vero alii; et paulo post: « Illud vero mihi argumentum velut intactum adhuc esse, locumque dare scribendi visum est; admonere illos ne sine discrimine quoniamvis communionem ex Oriente venientium accipiant; sed una semel electa parte reliquos ex consentientium testimonio admittant, et non civis sub prætextu orthodoxæ doctrinæ fidei formulam scribenti adstipulerent. Nam isto pacto deprehenderentur eum adversariis facientes, qui eadem sæpenumero verba prætexunt quidem, inter se vero pugnant, ut qui plurimum divisi dissidentisque fuerit. Ne igitur amplius hæreses eorum qui inter se mutuo dissident, per ipsorum scripta, quæ prætexere et objicere solent, incautos seducant; admonendi sunt, ut areanas accedentium communionem, et scriptis juxta formam ecclesiasticam comprehensas faciant.

21. Hæc Basilius scribens, cavere cupit ab ipso Romano Pontifice damnum illud, quod sub Liberio illatum est Ecclesiæ Orientali, cum recepisset Eustathium Sebastenum et collegas, eosdemque omnes hæreticos, sed dolose professos Nicenam fidem: nam illi in Orientem reversi, quasi auctoritate Romani Pontificis roborati, hæresim, quam fovebant, liberius prædicarunt. Optat igitur S. Basilius non communicandum facile omnibus ex Oriente Romanæ acedentibus, etiam si viderentur proficere catholice fidei, nisi secum litteras afferrent partis illius, quam Pontifex ipse præbat; nec eosdem recipi debere, nec item dimitti sine areanis litteris, nempe Formatis. Porro eodem petitionum libello contenta esse ea quoque capita, quorum meminuit litteris ad Athanasium scriptis, existimamus.

22. Scriptis et tunc suas privatim Basilius litteras, quas perferendis tradidit eidem sapienter nominato Dorotheo; sed sicut præstabat cæteris in scribendo Basilius, ita eisdem litteris eloquentius atque

¹ Basil. epist. LIX.

nervosius calamitosus Orientalis Ecclesiae status ab ipso describitur; quas, ut exactissima tanta legationis cogitatio habeatur, et quo loco repositae essent hoc tempore res Orientalis Ecclesiae, plenius intelligatur, hic indexere operae pretium existimamus; sunt vero hujusmodi ¹:

« Dominus noster Jesus Christus, quoniam omnem Ecclesiam Dei suum ipse corpus nominari sustulit, et unumquemque nostrum alterius esse membrum declaravit, dedit quoque nobis, ut erga omnes juxta membrorum consensum amice sinus affecti. Quapropter etiam si habitacionibus sumus alter ab altero quam longissime dissiti ac dirempti, ratione tamen conjunctionis hujus, propinqui sumus invicem.

« Quoniam igitur pedibus caput dicere non potest: Non estis mihi necessarii: plane neque vos amicitiam nobis renuntiare sustinebitis: sed tantum vos ad commiserationem movebunt afflictiones nostrae, quibus propter peccata nostra traditi sumus, quantum nobis congratulationis allert, quod in pace quam vobis largitus est Dominus, celebratis estis. Haec itaque ratione et nunc, et alias dilectionem vestram voce lugubri opprobravimus, ut nostrae miseriae condoleatis ac succurratis. Verum plane prohibiti estis, ne ad juvandum nos excitaremini: propterea quod ultio divina, qua castigandi eramus, nouum esset impleta. Nam hoc potissimum est, quod requirimus, ut ipsi quoque imperatori per vestram pietatem innolescat orbis nostri perturbatio confusioque. Hoc si factu difficile fuerit, ut vel aliqui vestrum, ad visendum et consolandum afflictos veniant, qui ipsi oculis aspiciant calamitatem Orientis, quae auditu percipi nequit; propterea quod nullo vobis sermone res nostras dilucide exprimere possumus.

23. « Persecutio nos apprehendit, fratres colendissimi, persecutionum omnium gravissima. Abiunguntur enim pastores, ut greges dispergantur; et quod omnium est durissimum, neque qui affliguntur, per martyrii certitudinem illatas passiones tolerant, neque plebs martyrum loco athletas habet ac veneratur, propterea quod Christianorum nomine lecti sunt persecutores. Unum jam crimen est, quod vehementer punitur, si paternas quis traditiones diligenter observet. Ob hanc causam paternis sedibus abiguntur pii, et ad solitudines migrare coguntur. Nulla est apud iudices iniquos cani capitis reverentia: non jam ulla conspicitur religiosae pietatis exercitatio; nulla conversacionis inquit ratio, quae ad Evangelii normam ab adolescentia ad senectam usque legitime perficiatur. Sed cum nemo sceleratus sine certis indicibus condemnatur; episcopi sola intercedente calumnia damnantur, et nulla evidenti probatione assertis ac corroboratis criminationibus, supplicii traduntur. Nonnulli ne noverunt quidem accusatores suos, neque tribunalia viderunt, neque delati sunt primum; sed nocte intempesta abrepti,

in exilium fugati sunt, solitudinis calamitatibus ad mortem usque traditi.

24. « Quae vero ista concomitantur, neminem latent, etiam si nos scilicet; exilia presbyterorum, exilia diaconorum, totiusque cleri depopulationes: necesse enim est, vel adorare imaginem, vel saevae flagitiosorum flammæ tradi. Gemitus plebis, lacrymae continuae, et per singulas domos, et publice omnibus quae patiuntur inter se complorantibus. Nemo enim corde est adeo usque lapideo, ut patre privatus placide ferat se orphanum. Sonitus lamentantium in civitate, sonitus in agris, in viis, in solitudinibus; vox una omnium miseranda ac tristis loquentium. Sublatum est gaudium et laetitia spiritualis; in lectum mutatae sunt festivitates nostrae. Domus precationum clausae sunt; altaria cultu spiritali vacant; nulli amplius Christianorum cætus: nulla amplius doctorum praesidentia: cessarunt doctrinae salutare; cessarunt panegyres ac festivi conventus publicique; hymnodiae nocturnae non habentur; neque superest beata illa exultatio, qua Domino credentium animae in synaxi ac communione spiritualium charismatum exultantur.

25. « Nobis autem dicere licet, quod in hoc tempore sit neque princeps, neque propheta, neque praeses, neque oblatio, neque incensum, neque locus ubi coram Domino possit offerri sacrificium, ac misericordia acquiri. Haec scientibus scribuntur; propterea quod nulla orbis pars est, quae calamitates nostras ignoret. Quare non putabitis, quod ista vobis docendi vel admonende diligentiae vestrae gratia loquamur: novimus enim quod nostri nunquam sitis oblitus, non minus quam mater filiorum uteri sui. Sed quemadmodum qui dolore aliquo occupatur, per gemitus solent relevare merorem; ita et nos facimus. Ut molestiae gravitatem omnibus rejiciamus, multiformes nostras calamitates vestrae dilectioni narramus, si quo pacto ad precandum pro nobis aliquando ferventius permoti, impetretis a Domino, ut nobis placatus concilietur.

26. « Quod si haec tribulationes nos solos pressissent; visum nobis utique fuisset, et silentio has oblegere, et de afflictionibus pro Christo illatis gloriari; quoniam praesentis temporis afflictiones non sunt pares ad gloriam quae futura est, ut reveletur in nobis. Nunc autem metumini, ne quandoque malum hoc acceptis viribus, instar flammae per accensam et ardentem materiam serpentis seseque effluentis, si quae vicinia sunt corripuerit et absumperit, corripat et remotiora. Hec enim haereseos malum cuncta depascitur; ac periculum est, ne vastatis nostris Ecclesiis, et ad sanam incolatus vestri partem serpat. Nos enim forsitan primum quidem propter exuperans peccatum nostrum erudi istis hostium Christi dentibus, ut absumamur, sumus obiecti. Fortassis autem quod vero propius est quoniam a nostris locis exortum Evangelium regnum in totum orbem egressum est, hac ratione communis animarum nostrarum hostis defectionis quoque seminaria, quae in eisdem nostris locis intum cas-

¹ Basil. epist. LXX.

perunt, in univrsam orbem transmittere contendit: nam quibus illuxit cognitionis Christi lumen, super eosdem et impietatis tenebras inducere cogitat.

27. « Afflictiones itaque nostras, vestras reputate, tanquam germani Domini discipuli. Non impugnamur propter pecunias, non propter gloriæ splendorem, non propter aliquid aliud rerum temporalium; sed propter communem thesaurum, propter hæreditatem paternam, propter sanctam fidem in certaminis prociuctu consistimus arcecti. Lugete nobiscum, o fratres amantes. Oculosa namque apud nos sunt piorum ora, reserata vero est quælibet audax blasphemique lingua eorum qui adversus Deum loquuntur injustitiam; columnæ et stabilimentum veritatis dissipantur. Nos, qui tenuitatis gratia despiciuntur, fiducia loquendi desituti sumus. Ipsi, quæso, et pro isto populo decertate, et non vestra tantum spectate; quoniam ad portus appulisti tranquillos per gratiam Dei, quæ vos a turbine malorum spirituum protegit: sed et Ecclesiis illis, quæ per tempestatem jactantur, manus porrigite, ne quando omni prorsus destitute auxilio, fidei naufragium patiantur. Ingemiscite nostri gratia. Nam Unigenitus blasphematur, et nemo est qui contradicat: Spiritus sanctus dehonestatur; et qui reprehendere posset, fugatur. Error multorum deorum obtinuit; magnus apud illos deus est parvus: Filius non naturæ nomen, sed honoris appellatio reputatur: Spiritus sanctus nec ad sancte Trinitatis complementum pertinere, nec divinæ beatique naturæ consors, sed ex creaturarum numero temere et utcumque Patri et Filio adjectus esse docetur. Quis dabit capiti meo aquam, et palpebris meis fontem lacrymarum? et deplorabo complures dies populum perversis istis doctrinis ad perditionem adactum.

28. « In transversum rapiuntur simpliciorum aures, ac deinceps in consuetudinem transeunt hæreticæ impietatis: in istiusmodi sermonibus doctrinæ plusquam impiæ educantur Ecclesiæ infantes. Nam quid aliud etiam facient? Baptismata sunt apud hæreticos; illi deducunt peregre quovis progredientes, invisunt infirmos, solantur mœstos, adjuvant laborantes et pressos, omnis generis opem afferunt, mysteriorum communionem administrant. Quod omnia per illos dispensantur et perficiuntur, quasi retinaculum quoddam est plebi, quo ad illorum concordiam astringuntur; ita ut brevi temporis discursu, etiam si restituerit aliqua libertas, nulla tamen spes reliqua futura sit ad veritatis iterum agnitionem reducendi eos, qui durtarnæ dilectionis vinculo hæreticis obstricti sunt.

29. « Quapropter complures ex nobis oportebat ad gravitatem vestram accurrere, et unumquemque rerum suarum expositorum fieri. Jam vero et hoc ipsum documentum vobis sit afflictionis ejus, in qua vitam vivimus plane miserabilem; quod ne ad vos quidem detur viam capessere et proficisci. Nam si quis Ecclesiam suam vel brevissimo momento deseruerit, plebem confestim insidiatoribus expositam relinquet. Verum per gratiam Dei unum misimus

pro multis, pientissimum hunc et dilectum fratrem nostrum Dorotheum sympresbyterum (al. syndiaconum); qui et quæcumque litteris nostris non satis exprimuatur, sua ipsius poterit narratione adimplere; quia et cuncta diligenter pervestigavit, et zelo recte fidei ducitur. Quem ubi pacifice susceperitis, prope ad nos bona nobis studii vestri, quo ad juvandam fraternitatem præditi estis, nuntia referentem remittite. Hæclenus ad Occidentales Basiliius. At hæc Dorothei legatio fuit privatim a Basilio missa.

30. Præter autem Sabinum directum a Meletio, et Dorotheum legatum a Basilio, his junctum fuisse quoque presbyterum nomine Probum Saclesimum, ejusdem Basilii epistolæ indicant¹. Porro omnes hæc litteræ etsi ad Occidentales vel Occidentis diversas provincias habeantur inscriptæ; tamen ad ipsum in primis communem Pontificem datas esse, quæ recitata sunt superius ex litteris S. Basilii ad Athanasium, plenissimum fidem faciunt. Desiderantur autem litteræ Athanasii ad ipsum Romanum Pontificem, quarum superius mentio facta est. Quid vero actum sit hæc legatione; illud tantum potuimus invenire; Occidentales scilicet, redditus ad Orientales litteris, eos consolatos esse, bonaque spe pariter roborasse; quod quidem in primis ex ejusdem Basilii litteris ad eosdem postea datis significatur, cum ait²: « Tantum cuique vestrum Dominus Deus noster, in quem speravimus, largiatur gratiæ, ut proposita spe potiamini, quanto ipsi gaudio pectora nostra repletis tum per litteras, quas per desideratissimos sympresbyteros nostros scripsistis, tum ex eo quod calamitatibus nostris, tanquam viscera commiserationis induti, condoletis, quemadmodum nobis prædicti fratres indicaverunt. Nam etsi vulnera nostra eodem modo perseverant; nonnihil tamen inde relevamur, quod paratos habemus medicos, qui velocem ac maturam possunt, si detur opportunitas, doloribus nostris afferre medelam ». Hæc ibi. Et ad Antiochenos³: « Sollicitudinem illam, quam pro Ecclesiis Dei geritis, ex parte recreabit desideratissimus, ac religiosissimus frater et consenior noster Saclesimus (Sanctesimus), qui vobis Occidentis erga vos charitatem et affectum exponet; et rursus ex parte animos vestros excitabit, et adhuc amplius provocabit, dum vobis per se ipsum luculenter declarabit, quantum studii ac diligentie res præsentis exposcant. Etenim aliorum quilibet veluti dimidiato de sententis virorum Occidentalium et statu rerum narravit; ipse vero quoniam sufficiens ad hoc fuit, ut et voluntalem virorum cognosceret, et de statu rerum exacte inquireret, narrabit vobis omnia, et bonum vestrum studium ad cuncta veluti manu ducet; quo materiam convenientem ad hoc habeatis, ut propositum vestrum perficiatis, quod indesinenter pro Ecclesiis Dei solliciti ostenditis ». Ilucscue Basiliius.

¹ Basil. epist. x. et LVIII. et in addi. ep. XVIII. — ² Idem. ep. LXXIV. — ³ Idem ep. XVIII. in addi.

31. Rescripserunt pariter Romanus pontifex Damasus et alii episcopi ad Athanasium: quas acceptas ipse litteras, ad Basilium, quo eum consolaretur, in Cappadociam misit. Id quidem ex aliis post hæc ejusdem Basilii ad Occidentales iteratis litteris accipimus, quibus dicitur¹: « Bonus ille Deus, qui afflictionibus semper solatium adjungit, dedit etiam nunc nobis inter varios dolores modicam quamdam consolationem ex litteris, quas a vobis acceptas carissimus Pater noster Athanasius episcopus nobis tradidit, sanæ fidei testimonium, et inoffensæ unanimitalis et conspirationis demonstrationem referentes: et ut pastores ostenderet Patrum insilere vestigiis, et populum Domini cum scientia pascentes. Hæc omnia me tantum exhilararunt, ut mœrorem nostrum omnino discusserint, et risum quemdam exiguum animis nostris infuderint a terfico hoc rerum statu, in quo nunc agimus. Auxit autem nobis solatium Dominus per apprime religiosum filium coadjutorem nostrum Sabiniuum; et relatione eorum, quæ apud vos honeste aguntur, animos nostros pavit ». Hæc de his quæ spectant ad præsentis anni a Basilio et aliis Orientalibus orthodoxis episcopis ad Damasum papam, et cæteros Occidentales anti-tiles legationem: de aliis autem postea ab eodem Basilio datis ad eosdem Occidentales litteris agemus annis sequentibus, quibus scriptæ fuisse videntur.

32. *Basilius, auctore Athanasio, visitationem episcoporum Cappadociæ suscipit, in qua plures labores et calamitates perperit, optinæ pro Ecclesiis statuit.* — Jam vero quæ reliqua sunt Magni Athanasii erga Magnum Basilium officia, ut hic ante obitum ipsius Athanasii recenseamus, ratio a nobis postulat; quæ sane in medium afferemus, prout ea cum ex ipsius Basilii, tum etiam Athanasii scriptis licuit expiscari. Scribens enim ipse Athanasius ad Joannem et Antiochum presbyteros, hæc de Basilio in fine habet²: « Valde autem admiror audaciam eorum, qui non reformidant oblatrare dilecto nostro et vere Dei famulo episcopo Basilio; cum ex hujusmodi oblatratione deprehendi et convinci possint, quod ne Patrum quidem confessionem aut ament, aut amplectantur »: idemque rursus ad Palladium presbyterum³: « Quod de monachis Cæsariensibus significasti, hoc ipsum quoque didici a dilecto nostro Dianeo, quod graventur et resistant dilecto nostro episcopo Basilio. Tibi certe, quod mihi rem indicasti, gratias ago; illis vero quæ decuit scripsi, ut veluti tibi obsecquantur patri; nec iis, quæ ille probat, contradicant. Nam si suspectus esset in negotio veritatis, recte pugnarent: sin autem confidunt, ut nos confidimus, cum esse gloriam Ecclesiæ, dum ita decertat pro veritate, et docet eos qui indigent doctrina; non fas est cum tali homine pugnare conserere; sed amandus est potius ob piuum animum. Nam ex iis quæ cognovi ex dilecto nostro Dianeo, nulla de causa eum gravatum ferunt. Ipse enim (ut

plane mihi persuadeo) infirmus efficitur apud infirmos, ut infirmos lucretur. Dilecti autem fratres nostri respicientes ad scopum ejus, quo ad veritatem tendit, glorificent Dominum, quod talem episcopum Cappadociæ dederit, qualem singulæ provinciæ sibi optant. Tu autem, dilecte, velis iis indicare, ut credant me hæc scripsisse: id enim vos erga patrem benevolentes reddet, et pacem in Ecclesiis conservabit ». Ilaenus Athanasius de Basilio ad Palladium. Quæ autem hæc fuerint turbæ et malæ suspiciones adversus Basilium a suis Cæsariensibus monachis atque aliæ ab aliis excitatæ, dicemus suo tempore.

33. Talem vero tantamque fidem de Basilio Athanasius concepit, ut eidem injunxerit visitationem episcoporum extra provinciam Cappadociæ positorum, nempe Macedoniae et Achaiae; cui et in mandatis dedit, ut lapsos omnes reciperet cum fidei Nicænæ confessione. Testatur id quidem ipse Basilios ad Neocæsarienses scribens, cum ait¹: « Hæc in re non nostro ipsorum erga tales usi sumus iudicio; sed magis decreta Patrum nostrorum, quibus illi de talibus jam olim quid faciendum sit », nempe in recipiendis lapsis, « statuerunt, sectati sumus. Ego enim cum accepissem beatissimi Patris Athanasii Alexandrini episcopi litteras, quas etiamnum in manibus habeo, et requiritibus legendas objicio; quibus ille manifeste edixit, quod si quisquam ex Ariatorum hæresi ad nos transire voluerit, admittendum esse, nec quicquam in illo assumendo hæsitari debere, si Nicæni Concilii fidem contulerit et dogmatis hujus consortes: ille cum mihi omnes tum Macedoniae, tum Achaiae episcopos allegasset; necessario arbitratus sum, ut tanto viro propter fidei dignam auctoritatem eorum qui id decreverunt » nimirum in Concilio Alexandrino « obsequerem; simulque præmium pacis studiosis destinatum adipisci cupiens, eos qui fidem istam contulerant, communicantium parti adscripsi ». Hæc Basilios. Sed inde ipsi et a quibus de re adeo bene gesta negotium facessitum est, vel quam occasione? Rem gestam hic referemus.

34. Cum sanctus Basilios minorem Armeniam visitaret, ut gregibus pastoribus destitutis daret episcopos, aliaque ad pietatem spectantia sedulus obire officia, nempe lapsos in hæresim penitentes catholice conciliaret Ecclesiæ; accidit, ut cum in Nicopolitano in Armenia conventu Eustathium episcopum Sebasteniium fidem catholicam profitentem ac subscribentem in communionem acceperit, ab illius loci episcopo prius, deinde ab aliis in suspensionem collusionis cum Eustathio adduceretur. Re igitur undique difflamata, atque pro monstro habita, opus habuit Basilios scribere apologiam, quam ad Terentium comitem misit, quem ex Ammiano diurnus his temporibus ad colubendos Persas in Armenia cum exercitu in jugi protractu stitisse. Ex quibus quidem litteris cum historia ipsa exactissime describatur; aliunde petere, vel alius enarrare vobis

¹ Basil. epist. LXI. — ² Athan. epist. ad Jo. et Antioch. — ³ Idem. sequenti epist.

⁴ Basil. epist. LXXV.

otiosum putamus. At ergo Basilius paulo post exordium ejus epistolae ad Terentium scriptae¹:

35. « Alienatus a nobis est episcopus ille, qui nobis cooperationis est gratia datus. Haud enim novi quid reverendissimo fratri nostro Theodoto acciderit; qui cum nobis initio pollicitus esset, quod in cunctis adiutor esse vellet, et ea Gerasibus nos Nicopolim deluxisset, ubi nos in civitate vidit, ita est abominatus, et sic sibi a peccatis nostris metuit, ut nos nec ad matutinas, nec ad vespertinas preces assumere sustinuerit. Qua in re quod ad nos quidem attinet, juste et vite nostrae convenienter egit: verum haud utiliter communi Ecclesiarum constitutioni consuluit. Hujus autem nobis causam assignavit, quod venerandissimum episcopum Eustathium in communionem receperimus. Est autem quod nos fecimus hujusmodi.

36. « Cum ad Synodum, quae a fratre Theodoto celebratur, vocati, illoque profecti essemus, ut vocationi propter charitatem obtemperarem; ne ignavi illic et otiosi videremur, studioso curavimus, ut colloquium cum praedicto fratre Eustathio misceremus; proposuimusque illi, quae in causa fidei a Theodoto illi objiciebantur, ac simul ab eo petivimus, ut manifestum nobis faceret, reclam ne fidem sequeretur, quo consortes esse possemus; si vero alienatus esset, ut perspicue sciret nos quoque a se fore abalienatos. Igitur cum nullis inter nos ea de re contulissent, totumque diem illum causam hanc inquirendo consumpsissemus; appetente vespere, alius ab alio avellitur, nulla dum certa colloquii nostri conclusione posita.

37. Sequenti die rursus mane consistentes, iisdem de rebus disserere coepimus. Cum autem et Peneus et frater, Sebastenus Ecclesiae presbyter accessisset, et adversaria nobis doctrina vehementer urgeret; paulatim nos et ea diluimus, quae nobis objicere videbatur: et illos ad consensionem eorum quae a nobis quaerebantur, induximus; sic ut per gratiam Domini, ne in minimo quidem a nobis invicem dissidere deprehenderemur. Igitur circa nonam horam ad precandum surreximus, ac Domino gratias egimus, qui dedisset nobis idem et sentire et loqui. Propterea oportebat me scriptam quamdam ab eo viro confessionem accipere, quo et adversarii illius manifestaretur consensus, et reliquis sufficienter viri hujus propositum monstraretur. Verum volebam ipse, nulla diligentia cum fratribus, qui circa Theodotum sunt conversos, scriptum fidei ab illis accipere, et deo Eustathio proponere, ut utraque ista fierent; ipse videlicet reclam fidem confiteretur, et illi de veritate hac persuasi nullam retinerent contradictionis occasionem, si ab ipsis proposita fuissent accepta.

38. « At Theodotus, priusquam cognovisset quam ob causam convenissemus, et quidnam eo colloquio effecissemus, dedignatus est nos amplius vocare ad Synodum. Haque e medio itinere reversi

sumus tristes, quod labores nostros pro pacandis Ecclesiis susceptos, inefficaces reddidisset. Postea cum in Armeniam necessario proficiscendum esset, scirentque viri hujus mores et ingenium, ac sub fide digno teste et gestorum reddere rationem et illi satisfacere vellem, veni Gerasa in agrum Deo dilectissimi episcopi Meletii, ubi et ipse dictus Theodotus comparebat; atque ibi, quoniam ab ipso fueramus propter Eustathii conjunctionem accusati, quid eo congressu effecissemus, exposui, quod videlicet deprehenderim eum nobiscum sentire per omnia. Cum autem ille affirmaret, eum post discessum nostrum consensum hunc abnegasse; et suis discipulis affirmasse, quod haudquaquam nobis in causa fidei consensisset; respondi ad ista (tu autem, celeberrime virorum, considera, an non justissime et irrefragabiliter responderim): Ego, inquam, hoc mihi persuadeo, conjectura ex reliqua viri hujus constantia sumpta, haud ita leviter virum illum in contrarium mutari, ut jam confiteatur, jam quae dixerit, neget; qui etiam in vulgaribus rebus mendacium, periunde ac rem horrendam, aversatur: tantum abest, ut in rebus tanti momenti, et sic apud quosvis celebratis, veritati ullo pacto adversari velit». Haec quidem de Eustathio cum dicat Basilius, haud ita prole hunc hominem novisse visus est, ac postea perspectum habuit: ejus enim deinceps cum mores describit, ut suo loco dicemus, nihil magis eidem atque inconstantiam inhaesisse, constanter exprobat. Sed addidit haec tunc Basilius ad Terentium.

39. « Eslo tamen vera sint quae a vobis sparguntur; oportet illi scriptum proponere, quod eandem rectae fidei apodixim continet. Quod si cum dato rescripto consentientem reperero, manebo in illius communionem. Si vero recusantem deprehendero, delictam ab illius consortio. Cum ista probaret Meletius episcopus, qui Antiochia pulsus illic exil agebat, « et frater Diodorus sympresbyter (nam et ille aderat) consentiens esset; venerandissimus frater Theodotus hortabatur nos, ut Nicopolim descenderemus, et Ecclesiam ipsius inviseremus, ac Satalos usque comitem ipsum itineris reciperemus, sic ut nos Gerasis relinqueret. Ubi vero Nicopolim venimus, oblitus eorum quae a nobis audierat, et quae nobis pactus fuerat; contumelias illis ac probris, quorum paulo ante mentionem feci, nos iterum affecit, et a se dimisit.

40. « Quomodo igitur, venerandissimum caput, fieri potuisset, ut aliquid eorum quae injungebantur, efficerent, et episcopos Armeniae darem, cum ad hunc modum affectus erga me sit is, qui curarum debet esse consors et pariceps? apud quem ego me viros aptos et commodos inventurum sperabam, quod sint in ipsius parva et religiosi et prudentes, ac simul linguae hujus periti, et qui reliqua gentis hujus idiomatica sciunt: quorum nomina cogita volens tacebo, ne quid impedimenti nascatur, quominus alio saltem tempore Armeniae prosim». Subdit mox de aliis ad eam visitationem spectantibus.

¹ Basil. epist. LX. in addit.

41. Quod autem ad Eustathium in communione receptum pertinet; extat apud eundem S. Basilium fidei libelli exemplum, quem ipse tunc Eustathio subscribendum obtulit; cuius est exordium¹: « Tam illi qui alia hactenus fidei confessione preoccupati ad Orthodoxorum jam unitalem transire volunt, quam qui nunc primum ad veritatis doctrinam et instructionem assumi desiderant, eam fidem docendi sunt, quæ in Synodo Nicææ olim collecta a beatis Patribus conscripta est, etc. » Subjicitur ibi non ipsum tantum Nicæensem symbolum, sed specialis damnatio Marcelli hæresis atque Sabellii, aperiunturque abditissimæ Arianorum latebræ, ne quid subterfugii esse possent dolose impietati: nec non blasphemiam condemnantur in Spiritum sanctum; in cuius libelli fine adjectæ ipsius Eustathii tunc his verbis concepta subscriptio: « Eustathius episcopus tibi Basilio. Legi, agnovi, et probavi hæc præscripta. Subscripsi autem cum his qui mihi aderant fratribus, Phortone, et chorepiscopo Severo, atque aliis nonnullis clericis ». Hæc ibi; ex quibus videas haud imprudenter a Basilio Eustathium fuisse receptum.

42. At quid post hæc accidit? Cum Eustathius atque socii viderent Basilium a Theodoto in communionem minime recipi, seque cum suis æque repellere; quod spe frustratus esset, nec ex ea a se subscripta fidei professione, quam anepucatus fuerat, gloriam consecutus esset; terga impudenter vertit, et in Basilium verbis jactare convicia, et scriptis quoque in eum disseminare calumnias aggressus est, quasi de fide haud recte sentiret; hanc suæ ipsius rationis causam sæpe prætexens, ne levitatis argui posset, curavitque ejusmodi a se scriptas adversus Basilium litteras circumferri. Testatur id quidem ipse Basilius ad eundem Eustathium data epistola, qua suam parat defensionem; ubi hæc ad finem ipsius²: « Putarunt suaves isti homines impedimento sibi ad acquirendam potentiam nostram fore communionem. Et quoniam quadam fidei subscriptione preoccupati sunt, quam nos illis protulimus, non quod ipsi de illorum sententia hæsitaremus (fateor enim) sed quod suspicionibus, quibus apud complures fratres nobiscum concordēs laborabant, mederi cuperemus: ne quid ipsis ex ea confessione impediendi ad hoc, ut ab iis qui nunc dominantur susciperentur, videretur occurrere, communionem nobis denegarunt, et pro separationis hujus causa litterarum istarum prætextum commentum sunt. Evidentissimum vero eorum que dico, indicium est, quod cum a nobis deficerent, accusationesque quas volebant contra nos fingere, litteras circumquaque ad omnes, antequam ad nos miserunt. Septem namque dies priusquam in nostras manus veniret, visa est illorum epistola; et qui illam ab aliis receperant, et alios quoque illam misisti erant. Nam ita instituerant, ut unus alteri illam traderet, quo prolixi in universam regionem distri-

bueretur ». Hæc ipse de vulgatis ab Eustathio et sociis contra se litteris.

43. Quod igitur Basilius tardius sceleratorum hominum fraudes dolosque sensisset, nec Theodoto episcopo Nicopolitano ista momenti acquievisset; facti sero pœnitens, hujusmodi ad eundem Theodotum litteras dedit³:

« Recte nos et competenter reprehendis, venerandissime et revera desideratissime frater, propterea quod ab eo tempore, quo a reverentia tua propositiones illas de fide ad Eustathium ferentes discessimus, nihil tibi nec modicum nec magnum de causa illius significavimus. Ego vero id non ob eam causam feci, quod susque deque faciam, quasi contemptibilia, quæ in nos ille commisit; sed quod fama illorum apud quosvis passim pervagata est; et nemo sit qui opus habeat, ut a nobis, quodnam sit viri hujus propositum discat. Nam hoc et ipse curavit, velut metuens, ne paucos habeat sententiæ suæ testes ac consocios: ideoque et ad quosvis confines epistolas suas nostras non scriptas emisit. Itaque a communionem ad nos se ipse avulsit; quandoquidem nec in locum determinatum convenire nobiscum sustinuit, nec discipulos suos (quod tunc pollicitus fuerat) adduxit. Sed nos etiam in frequentissimis Synodis perstrinxit una cum Theophilo Cilicæ, munda et manifesta blasphemiam, quasi aliena a doctrina sua animis plebis insinuat dogmata. Sufficiebant quidem et ista ad dissolvendam omnem nostram conjunctionem. Postquam vero et in Ciliciam venit, ibique cum Gelasio quodam degens, fidem illi exposuit, quæ a solo Ario, vel germano aliquo ejus discipulo conscribi debuisset; tum adhuc amplius ad separationem et disjunctionem obfirmati sumus, cogitantes fieri non posse, ut vel pellem suam unquam mutet Æthiops, vel maculas suas pardus; vel qui perversus est dogmatibus innutritus, malum hærescos abstergere queat.

44. « Et tamen ultra hæc et illud temeritatis ausus est. Scripsit contra nos, imò conscripsit sermones prolixos, omnis generis conviciis et sycophantiis repletos; quibus hactenus nihil respondimus, propterea quod ab Apostolo docemur ne nos ipsi ulciscamur, sed locum iræ detus. Et simul ubi de profunditate hypocritæ cogitamus, quæ se nobis toto tempore blandissime insinuavit, stupore quodam præ consternatione corripiamur. Nam etiam nihil illorum esset; tamen quod jam recens ausus est, cui non horrorem, et omnimodam viri hujus abominationem menteret? qui, sicuti audio, modo verus est rumor et non figmentum delationis græta compositum, etiam manum quibusdam denique imponere præsumpsit; quod nemo unquam ex hæreticis fecisse videtur. Itaque quomodo fieri potest, ut talia placide feramus, et viri hujus delicta mirabilia esse putemus? Quare videte ne falsis sermonibus seducamini, neve prætextibus virorum istorum omnia ad malum facilitate excipientium fidem ac-

¹ Basil. epist. LXXXVIII. — ² Idem epist. LXXXIX.

³ Basil. epist. XV. in addit.

commodetis. Ista quomodo in nullo discrimine ponemus? Scias itaque, desideratissime ac venerandissime, haud conscium me esse, quod nunquam tantum doloris animo meo conceperim, quantum nunc ex eo patior, quod ecclesiasticas leges confundi percipio. Verum id unice precare, ut largiatur nobis Dominus, nihil ex affectibus iræ moliri, sed retinere dilectionem, quæ nihil agit perperam, nec inflatur. Etenim vide, quomodo qui illa carent, supra humanam mediocritatis mensuram elati turpiter et indecenter vivant, ea facere præsumentes, quorum nulla præteritum tempus habet exempla. Inactenus ad Theodotum Basilius, quem ei minime auscultasse pernituit.

45. Vix credi potest, quantum hæc ad aliquod spatium temporis Basilii fame atulerint detrimenti; quod et ex eo probe possumus intelligere: nam si qui plus satis perspectum habuere Basilium, nempe monachi ipsius alumni, scandalum haud leve passi sunt; atque adeo, ut opus fuerit (quod nuper dictum est) Athanasium ad eodem atque alios pro Basilii integritate litteras dare, ut eos retineret cum Basilio communionem conjunctos; quid putas cæteris evenisse, quibus Basilius fama tantum cognitus esset? Quid vero de eo existimasse censes qui fluctuarent? Quid denique ipsos hostes Basilii his adjecisse credendum, quod infensorum animorum sit levia reddere gravia, et parva maxima? Sed illud plane in Basilio admirandum apparuit, absolutissimo christiano philosopho dignum, cujus est dare locum iræ, nec proprias ulcisci injurias: cum se (quod fateatur in recitata litteris ad Theodotum) adversus Eustathium mirum in modum animo exacerbatum sentiret; ne suam defensionem iræ peritus institueret (probe noscens, quod ira viri iustitiam Dei non operatur), triennio se continuit, styliumque incitatum represit, ne in Eustathium præcepit excurreret.

46. Id quidem ipse Basilius ea de re ad suos monachos scribens testatur his verbis¹: « Tertius jam annus hic est, ex quo a calumniatoribus notatus accusationis flagella sustinere cœpi; hoc imo contentus, quod Dominum habeo secretorum cognitorum, ac calumnie istius testem. Quoniam vero multos jam silentium nostrum eo rapuisse video, ut ex illo intentatas calumnias confirmarint; nosque non lenitatis ac patientiæ gratia, sed quod ad expromendam veritatem os aperite nentiquam ausim, eoque silere me arbitrentur; ob eam vobis causam scribere conatus sum, etc. » Sed et ad ipsum nebulionem Eustathium tandem scribens² sic exorditur: « Tempus esse facendi, et tempus loquendi, sermo est Ecclesiastes³. At nunc igitur quoniam abunde satis silentii inactenus præcessit, opportunum deinceps erit, ut ad patefactionem eorum quæ igoorantur, os nostrum aperiamus »: et paulo post: « Nobis igitur jam in tertium usque silentii annum imitabilis visa est Prophetæ gloriatio illa, qua dicit⁴:

Factus sum quasi homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones. Quocirca in profundo peccatoris nostri dolorem, quem incussit calumnia, inclusum tenuimus, etc. »

47. At id tolerandum plane videri potuisset, si Orientales tantum oras ejusmodi de Basilio conlata calumnia pervasisset; sed fama volans, terras oberans, trans mare quoque penetrans, oras Occidentales etiam velocior vento pertigit. Unde evenit, ut studium illud Damasi Romani pontificis erga Basilium, quod litteris demonstrarat, et officium quod pollicitus fuerat, nonnihil refrigerit; adeo ut sæpe ipsum, clamantem licet, minime exaudierit, accedentibus aliis insuper adversus eundem Basilium sparsis haud levioris momenti rumoribus, de quibus singulis modo opportuna occasione dicendum.

48. Atque in primis illud in medium adducendum, eundem Basilium ab Arianiis accusatum, quod litteras dederit ad Apollinarem: hoc namque anno, nempe sequenti a gravissima illa, quam passus est aegritudine, id accidisse, idem Basilius ad Patrophilum scribens affirmat¹; adeo ut eodem ferme tempore ipse in crimen adductus sit de communicatione inita cum Eustathio, et de scriptis litteris ad Apollinarem; cujus rei causa complures se a Basilii communionem subtraxerunt. Agit de his ipse in dicta epistola ad Patrophilum, hisce scilicet verbis: « Haud vero multum temporis intercessit, confestim in Ciliam legatio, atque inde reditus, moxque litteræ adsunt, communionem nobis denegantes. Abruptionis autem hujus ac secessus causam assignarunt, quod Apollinari scripserimus, et quod symphesbyterum nostrum Diodorum habeamus consortem.

49. « Ego vero Apollinarem quidem nunquam putavi inimicum esse; imo sunt quadam, quorum gratia virum veneror etiam; at me homini non ita conjunxi, ut ipsius velim in me recipere crimina, cum et ipse quadam habeant, quæ in illo reprehendo propter nonnullos illius codices, quos legi. De Spiritu sancto vero non novi me vel petiisse ab ipso vel ultro missum accepisse librum. Audio tamen ipsum, omnium eorum qui libros conscribunt, esse verbosissimum. Legi autem paucos illius commentarios: non enim mihi quæ hujusmodi sunt, seculari vacat. Et alioqui eo sum ingenio, ut haud facile neoterica admittam; quemadmodum et corporis mei imbecillitas haud patitur, ut vel divinis Scripturis cum diligentia, et ut dignum est, immorer. Quid ergo mea interest, si quisquam aliquid conscripsit, quod enipiam displicet? quanquam, si ita fieri oportet, ut alius pro alio rationem reddat; qui me propter Apollinarem culpât, rationem nobis reddat pro Ario præceptore suo, et pro discipulo suo Etio. Nos vero neque præceptoris neque discipuli loco nunquam fuimus isti viro, cujus in nos vitia contorquent et revolvunt ». Hæc de Apollinare, ad quem scripserat Basilius, quod nondum damnatus

¹ Basil. epist. LXXIII. — ² Idem epist. LXXIX. — ³ Eccl. III. — Psal. XXXVII.

⁴ Basil. epist. LXXXII.

esset; sed de consuetudine cum Diodoro hæc subdit: « Porro Diodorum, tanquam beati Silvani alumnorum primum suscepimus, nunc vero diligimus et complectimur propter sermonis quem habet gratiam, per quod am multi eorum qui virum audiunt, meliores redduntur ». Hæc de his Basilium.

50. Quod autem ad Apollinarem spectat; antequam Romæ in Concilio damnaretur a Damaso, nequaquam ut hæreticus vitabatur: nam de eodem S. Hieronymus sic ad Pamphilius: « Apollinarium Laodiceum audivi Antiochiæ frequenter et colui; et cum me in sanctis Scripturis erudiret, nunquam illius contentiosum super sensu dogma suscepi, etc. » Eum enim in divinis litteris sum fuisse magistrum, ingenue profitetur. Imo et, quod his amplius existimari debet, ipse Damaso Vitalem primarium Apollinaris discipulum, ab ejusque sectæ hominibus factum postea episcopum Antiochenum, dolose profitentem Romæ catholicam fidem, recepit, eidemque litteras communicatorias tradidit: sed postquam rem scivit, perspectamque habuit illius hæresim, ipsum cum suis omnibus Romæ damnavit, ut Gregorius Nazianzenus testatur, cum de sua cum Vitale vel Apollinare consuetudine se excusat: nimirum quod eo tempore illos receperit, quo et a Damaso Vitalis admissus fuerat; rejecerit autem, cum ab eodem Romano Pontifice pariter damnatus fuit: hæc ipse pluribus ad Cleonimum²; sed de his fusius agendum inferius. Modo pro his omnibus Justiniani imperatoris sententia satisfaciata ita dicens³: « Invenimus quod multi sanctorum Patrum quosdam hæreticos collaudaverunt, sicut et S. Damasus et Athanasius et Basilus Apollinarem, et S. Leo Eulychen; et non propter hoc hæretici facti sunt; sed cogita eorum impietate, anathemate condemnantur ». Hæc Justinianus.

51. Rursum vero ad cumulum id genus ærumnarum Basilii illud accessit, quod Athanasius Ancyranus episcopus, spectate fidei vir et integritatis, in ipsum vehementer commotus est; adeo ut etiam illi graviter fuerit comminatus, quod audisset quædam ab eo esse conscripta fidei catholice adversantia. Quod cum rescivisset Basilium, et quantum illa essent scripta ignoraret; cupiens de his reddi certior, ad ipsum litteras dedit, in quibus hæc⁴ inter alia: « Nunc vero cuiusnam auctoris non obstrepit eorum, qui negotiorum quorundam gratia quandoque ad vos accedunt, quasi novia quædam scripserimus, aut scribentibus aliis subscripserimus? Nam isto te verbo usum esse ferunt, qui tua ad verbum referunt. Me sane, que mentem meam multis ac variis cogitationibus distrahit, nihil magis quam stupidum relinquunt. Rapte et tale quid suspicari cepi, ne forsitan hæreticorum quisquam nomen meum commentationibus suis subdole adscripserit, atque ita rectitudinem tuam contristarit, et ad istam vo-

cem », nempe comminationis, « emittendam induxerit »: et in fine: « Liberabis autem nos ab hoc stupore, si quibus de causis ad istam adversus nos injuriam permotus sis, aperte significare volueris ». Et aliis rursum ad eum datis litteris¹ de calumniis quibus undique exagitur, illud Athanasio ingerit, ne adeo facile absque alterius partis defensione in quemquam sententiam ferat, ista perbelle suggerens: « Cum, inquit, omnino audiverimus; si nihil aliud, vel illud Alexandri saltem dicemus: alteram auriculam delato, sive calumniam perpresso, sinceram et integram conservamus ». Hæc ipse. Certe quidem magna erant hæc cruciantia Basilio. Nam male audire apud hæreticos, gloriæ loco ducendum erat; sed apud præclaros fidei catholice defensores ejusmodi dictari atque credi, his præsertim temporibus, cum hujusmodi disseminata calumnia in grave totius Catholice Ecclesie præjudicium vertentur, intolerandum plæue et quovis supplicio gravius videri poterat.

52. Qualis enim quantusve fuerit Athanasius isle episcopus Ecclesie Ancyranæ post Basilium illum hæreticum sæpe damnatum, cum a Sozomeno² inter præclaros fidei catholice defensores adnumeretur: quæ de eodem postea luculento ipsius Basilii stylo describantur, accipe: Basilium enim ubi audisset eum vita functum, ad Ancyranam Ecclesiam de ejus obitu consolatorias scribens litteras, hæc inter alia de ipso habet³: « Mortuus est qui columna erat et stabilimentum Ecclesie; imo magis ad beatam vitam sublatus, a nobis abscessit. Haud parum autem periculi est, ne substracto hoc fundamento, simul cum illo multi decendant; et quæ in nonnullis sunt putrida ac marcida, manifesta fiant. Clausum est os, quod hactenus et competenti fiducia et sermonibus gratiæ ad fraternitatis ædificationem scaturivit. Ablata sunt consilia mentis, quæ revera divinitus agitabantur. O quoties animum meum (accusabo enim me ipsum) nonnihil contra hunc virum indignationis subiti, quod totus hoc desiderio tenebatur, ut dissolveretur et esset cum Christo, nec hoc plaris faciebat, ut diutius propter nos in carne maneret »! Hæc et alia plura Basilium, dum ægre ferret, nulla admissa animi consolatione, tantum virum abreptum; ex quibus plane ejusdem Basilii mentis candorem animumque christianum inspicias, e quo omnis festinus injuste ab eo passe calumnia excussus est pulvis, et irrogatæ comminationis livor externus, cum eundem de veritate redditum certiorum ac persuasum coluerit postea, ampliusque dilexerit.

53. At an hic finis calumnarum undique in Basilium congestarum? minime gentium; imo his acerbiores ipsum evenerunt: siquidem illa magis urgent vexationes, quæ a propinquioribus irrogantur; quæ et eo redduntur acerbiores, quo diuturnius in adversantium animis insidentes, duritiem

¹ Hieron. epist. LXX. — ² Gregor. Nazianz. epist. II. ad Cleod. advers. Apollinar. — ³ Justin. imp. in edicto fid. confess. ad Joannem papan. — ⁴ Basil. epist. LIV.

¹ Basil. epist. LIV. — ² Sozomen. lib. VI. cap. 12. — ³ Basil. epist. LXXII.

quamdam, lapidum instar contrahunt, ut frangi quavis arte minime valeant. Ex quo enim (ut diximus) Basilius cum Gregorio agebat in Pontica solitudine, hæreticorum quorundam calumniis factum est, ut suorum Neocæsariensium, penes quos educatus fuerat, ex quibus et paternum genus ducebat, grave expertus sit odium; quod cum nullo litterarum intermuntio potuerit delinire, jam factus episcopus acerbius recruduisse sensit; utpole qui vitaretur ab illis ut hæreticus et consortio pollutus hæreticorum. Cujus rei causa egregiam illam ad eos epistolam ¹ scribere, qua se illis catholice esse fidei integerrimum professorem argumentis plurimè demonstraret, coactus est; ac primum illo : « Sunt, inquit, iidem et nobis et vobis doctores mysteriorum Dei, et spirituales patres, qui vestram ab initio fundaverunt Ecclesiam; Gregorium dico priscum illum », cognomen Thaumaturgum, « et quotquot post ipsum episcopalem apud vos sedem susceperunt; qui ordine succedant, instar asteroidum exorti, iisdem ingressi sunt vestigiis, ita ut haud facile sit volentibus conversationis ipsorum indicia deserere » : et post multa hæc subdit : « Fidei vero nostræ quæ poluit evidentior esse probatio, quam quod a nutrice beata femina, qua ex vestro gremio progressa est (Macrinam dico, illustrem illam), educati sumus, a qua et beatissimi Gregorii verba, quæ memoriæ beneficio ad illius usque ætatem servata ipsa retinuit, edocti sumus, quibus illa nos adhuc infantes tanquam pietatis dogmatibus finxit atque formavit » ? Quam quidem fidem semper servasse impollutam ostendit, cum addit :

54. « Neque, inquit, mentem nostram unquam execranda Arianorum blasphemiam polluimus; sed si nonnullos aliquando Arianos discipulos ad communionem assumpsimus; ita illos admisimus, ut morbum suum quam intime celantes, pietatis verba loquerentur, vel certe doctrinæ nostræ nihil obdudarent ». Sequæ in his addit seculum canones sanctorum Patrum, necnon jussionem Magni Athanasii episcopi Alexandrini. Denique ex communione episcoporum totius Ecclesiæ se esse orthodoxum docet, hisce ad postremum positus verbis : « Fuerat, inquit, justus res nostras assequari, non ex uno aut altero eorum qui ad veritatem haud recto pede ingrediuntur, sed ex multitudine totius orbis episcoporum, qui gratia Christi conjuncti sunt nobis. Requirantur vero Pyside, Licones, Isauri, Phryges, et qui utriusque sunt Armenia, quotquot vicini nobis sunt, Mæcedones, Aethiæ, Galli, Hlyrici, Hispani, tota simul Italia, Siculi, Afri, et qui in Ægypto adhuc sani sunt, et quæ reliqua portio est Syriæ; qui quidem litteras ad nos mittunt », nempe communicatorias, « et vicissim a nobis recipiunt; ex quibus cum quæ illine ad nos feruntur, tum quæ vice versa istinc ad ipsos mittuntur, cognoscere potestis, quod unanimis omnes eodemque sensu præditi sumus. Itaque si quisquam communionem no-

stram fugit, ne prudentiam vestram lateat ab universa illius Ecclesiæ sese divulsisse. Attendite igitur, fratres, cum quibus communicetis; postquam a nobis excludimini, quis deinceps nos sit agniturus ». Hæc et alia ad suos Neocæsarienses Basilius calumniis undique obrutus.

55. Sed quid his deterius accidit catholicam fidem defendenti Basilio? Dum adversus Sabellium atque Marcellum concionibus sæpe dimicans, tres in Trinitate distinctas hypostasies, sive subsistentias ad invicem per se singulas distinctas niteretur demonstrare; qui adstant auditores, ut eum carperent, non ut dissererent, inde arripientes occasionem diffamandi Basilium, aiebat ipsum esse trium deorum assertorem. Unde cum hæc in fidelium aures illapsa, audientium animos nonnihil admiratione perculerint, opus fuit, ut frequenti populo ambonem ascendens, se deorum trium cultorem nunquam fuisse vel assertorem, publica assertionem omnibus redderet exploratum; extat ipsa Basillii oratio, cujus est titulus : « Adversus eos qui calumniantur, quod tres deos colamus, etc. »

56. His accessit calumnia alia huic minime impar, qua adversarii Basilio turpissimam notam inusserunt : ipsum nempe contra catholicam assertionem male credere de Spiritu sancto : quæ quidem Basilio infamia irrogata, non tantum in civitatum populis jaetabatur, sed ipsos in Ponticis desertis latentes monachos ejusdem Basillii alumnos pervaserat : hæc enim una cum aliis, quorum superius facta mentio est, adeo Basillii monachos perturbavit, ut parum abfuerit, quin ab ejus communiõne, tanquam hæretici, se divulserint. Penes quos de omnibus idem Basilius defensionem litteris instituens, inter alia de his quæ ad rem hæc spectare videbantur, hæc habet ¹ : « Traducunt, inquit, nos, quasi insolens ac novum quiddam de Spiritu sancto doceamus. Rogate igitur ipsos, quæ sit illa nostra insolentia. Nos enim, quod et accepimus, Paraclæti Patri et Filio conjunctum, non creaturæ commemoratum esse, confitemur. In Patrem namque et Filium ac in Spiritum sanctum credimus. Denique in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizamur. Quapropter nunquam a conjunctione Patris et Filii Paraclæti separamus, etc. » Plura subiungit de conglorificatione in una Deitate Spiritus sancti cum Patre et Filio : atque addens ad suam defensionem, demum eos admonens, ne calumniandis aures præbeant, hæc subdit : « Si vero nos in reddenda ratione deliquere senseritis, tum demum accusatoribus nostris tanquam veracibus fidem habebitis. Vigilant illi in hoc ut nobis nocent, etc. » Sic namque Basilius justissime causæ fidens, innocentie protectione securus suam parat defensionem.

57. At res tanta haud ita levioris negotii videbatur, quæ brevibus litteris curari posset. Quamobrem exigentibus illis, scripsit ad eosdem Basilius Ithelium de vera ac pia fide (ut ejusdem præ se fert

¹ Basil. epist. LXXV.

¹ Basil. epist. LXXIII

filulus) egregium sane opus : quo quidem quantum abhorruerit a novitate, ejus ab adversariis inimitabilatur, in primis declarat his verba ¹ : « Quia ejus generis essent, ut præter vocis novitatem, sensum etiam nobis novum atque inusitatum afferrent, et apud sanctos viros nusquam in usu fuisse reperirentur, hæc omnia veluti peregrina atque a pia fide penitus aliena repudiarem atque aversarer ». Sic ipse ; atque demum ad calcem operis : « Hæc, inquit, sunt quæ a vestra pietate admonitus necessario mihi duxi facienda, ut ad vos in postremis perscriberem, sensumque animi super his rebus mei vobis et per vos fratribus iis qui in Christo sunt explicarem ; utque et vestris et illorum animis omni ex parte satisfaceret in nomine Domini nostri Jesu Christi : quo omnis prorsus omnibus de fide nostra dubitatione tolleretur, orta forlasse propter diversam rationem eorum, quæ alias alio modo exposita a nobis sunt. Quæ res eo nimirum usu venit, quod necessario assidue cogebamur adversus proposita nobis a pietatis verè impugnantibus argumenta, ut quæque ab ipsis in medium afferbantur, depugnare ; neque cuiquam esset causa cur fluctuaret ; summe contra adidentibus illis, qui quæ aliena sunt, nobis attribunt ; aut sæpenumero etiam quo facilius simpliciores in sententiam suam rapiant, depravate suæ ipsorum mentis flagitiosa commenta falso nobis affingunt, etc. » Sane quidem calumnia hæc erat ingens, ut Basilio Eunomiani impingerent doctrinæ novitatem ; cum e contra ipsi more hæreticorum, se docere quæ a majoribus accepissent, magna ostentatione jaclarent. Erant enim hæc verba Eunomii ² hæresiarchæ in sermonis ipsius exordio : « Eam quæ jamdiu apud Patres obtinuit pia traditio, tanquam amissum quandam et regulam exponendo præmittamus, etc. » Peculiare sane est hæreticis, cum impugnent traditiones antiquas, nihilominus se earundem vindices profiteri, quod sciant novitatem fore ab omnibus explodendam.

58. Porro quod ad Basilium pertinet ; dum undique in se conflari calumnias, et non ab hostibus tantum, sed a proxime sibi studio atque affectione conjunctis, fideique professione coherentibus in suspensionem hæreseos adduci videret ; factum est (quod ipse testatur) ut nemini jam se propemodum crederet, omnesque pariter vereretur, ac dolorem immensum in penetrabilibus cordis occultans, illum mœrore decoqueret : quod cum nihil penes se ab ipsis cunabulis antiquius fuerit, quam catholicam fidem inibatam in omnibus conservare, ejus tamen prævaricator desertorque sapiens et a pluribus accusaretur. Deplorat ipse ejusmodi suæ ipsius vite infelicem conditionem in litteris ad Enstathium redditis, cum hæc ait ³ : « Postquam vero ad gubernandam Ecclesiam vocati sumus ; qui nobis quasi prætextu adjutorii, et communionis charitatem concernentis, adfili sunt custodes et speculato-

res, tacebo ; ne videar vel me ipsum traducere, quasi qui nulli fidem habendam pronuntiem ; aut certe si persuaderem, inhumanitatis causam darem credentibus : quod et mihi ipsi prope accidisset, nisi me prope miserationem Dei præservassent. Nam parum aberat, quin erga quosvis in id suspicionis incidissem, ut putassem nihil in quocum esse fidei ; propterea quod animus meus subdolis quorundam actionibus percussus erat ; attamen videbatur interea nobis aliquis esse prætextus ejus necessitudinis, quam cum illis habebam. Contulimus vero semel atque iterum de dogmatibus ; nec putavimus fugiendos esse una nobiscum consentientes. Nam deprehendi nos utrinque idem loqui de fide in Deum, quod illi perpetuo ex nobis audierant. Licet enim reliqua vita nostra digna sit ejus gratia ingemiscamus ; de hoc tamen uno in Domino gloriari ausim, quod nunquam falsas opiniones habuerim de Deo, neque aliter sentiendo animi postea judicium mutaverim ; sed quam a puero sententiam de Deo a beata matre, deinde et nutrice mea Macrina recepi, illam justis incrementis auctam et adultam in me ipso conservavi ». Hæc et alia id genus Basilus.

59. Quod autem spectat ad circumstantes et observantes enim semper exploratores, ut ipsum capebant (quod Pharisæorum munus erat, cum inter eos Dominus Jesus Christus versaretur) in sermone ; cum iidem aliquando concionanti Basilio arrectis auribus astarent, verbaque singula expendenter iniqua lance, unde ipsum calumniandi quamlibet occasionem caperent : detegens eos Basilus, adversus Sabellianos pro concione disserens, inter concionandum sic eos affatus est ⁴ : « Ego vero absque ulla curiosa investigatione assensum illis præbui ; ita et auditoribus tradere vellem, ut non semper de iisdem reddenda mihi esset ratio ; sed ut ex una confessione persuasos haberem discipulos. Quoniam vero nos circumdatis iudices magis quam discipuli, ut experimentum de nobis capiatis, non ut aliquid a nobis discatis ; necessarium est, ut objectionibus quidem, velut in jus vocati, respondeamus ». Idemque sæpe alias conqueritur de circumstantibus in auditorio exploratoribus, sicuti illa oratione, quam habuit adversus calumniatores, ubi ait : « Plurimi presentium exploratores magis sunt eorum quæ dicuntur, quam discipuli eorum quæ docentur ; et doctrina verbi non requiritur ad arditionem presentium, sed ad calumnias insidiantium ». Hæc ipse. Cæterum se in omnibus custodem esse antiquarum traditionum, post assertam in dicta oratione contra Sabellianos, testatamque divinitatem Spiritus sancti, hæc subdit : « Dominus ita docuit, apostoli prædicaverunt, Patres observarunt, martyres confirmarunt ; satis tibi sit ut dicas quemadmodum edoctus es ». Appendicem autem hanc ad argumenta apposuit sanctus Basilus, ut coram ipsis illam calumniam retelleret, qua illi dicere consueverant, novitate vocum delectari Basilium, quem constaret esse audi-

¹ Basil. de vera ac pia fide. — ² Apud Basil. adv. Eunom. lib. 1. —

³ Basil. epist. LXXXIX.

⁴ Basil. orat. contra Sabell.

quitatis ecclesiasticæ observantissimum : quippe qui perstringens Eunomianos hæreticos impugnantes divinitatem Spiritus sancti, totus in eo est, ut demonstret eam semper fuisse in Ecclesia prædicatam, in sacro nimirum hymno glorificationis, atque ipsa forma baptismi.

60. Sed quid accidit his circumdato, dum concionaretur, feris bestiis S. Basilio? Equidem licet prudentis ac sanæ mentis hominis sit, omne in dicendo cavere mendacium, erroremque vitare; haud lamen in ejusquam sapientis viribus repositum est (quod id in aliena potestate situm sit) a calumniis esse liberum. Etenim præter alias ab adversariis illatas illi calumnias, ea recens accessit, quæ plus cæteris ipsum exagilavit: cum unius vocula, minime scilicet dictionis occasione ab eodem Basilio pro concione prolata, ab adversariis vero tanquam lucrum iogens obvis arrepta manibus, ingentes in eum concitatorum turbae. Quomodo autem res se habuerit, Gregorius Nazianzenus, scripta eo argumento ad ipsum epistola, exacte recenset: quæ sic se habet¹:

61. « Ego te pro vitæ duce, pro fidei ac dogmatum magistro, et quicquid præclari a quoquam dici potest, tum antiquitus habui, tum nunc habeo. Etsi quis alius tuarum laudum prædicator est, omnino vel mecum est, vel post me. Usque adeo me tibi devinxit pietas tua, atque adeo sincere et ex animo sum tuus. Nec vero hoc mirum videri debet; nam ubi amplior vitæ consuetudo est, illic quoque amplius est experimentum, ubi autem uberius est experimentum, illic etiam perfectius est testimonium: et si quidem alium ex hac vita fructum capio, hunc ex amicitia tua et contubernio colligo. At de his rebus ita sentio, utinamque sentiam. Quæ autem nunc scribo, invitus quidem scribo, sed tamen scribam.

« Ac mihi eo nomine minime succenseas velim: aut admodum ipse acerbè feram, si fidem tibi non fecero, me hæc benevolo animo loqui, atque ad te scribere. Multi nos ut circa fidem parum firmos acusan, quotquot nimirum (idque merito) res nostras communes utriusque esse censent. Atque alii quidem plane nos impietatis insimulant, alii timiditatis: impietatis quidem, qui nec sanam doctrinam a nobis promulgari credunt, sibi que persuadent: timiditatis autem, qui nobis dissimulationis prævaricationisque crimen impingunt. At aliorum sermones quid referre attinet? Quod vero nuper accidit, tibi exponam.

62. « Convivium celebrabatur, cui non pauci illustres viri intererant, nobisque amicitia conjuncti, atque inter eos vir quidam pietatis nomen habitumque præ se ferens. Nondum comptari cœptum erat, cum, ut in convivis accidere solet, de nobis sermo excitatur, instar cuiusdam advertitæ rei in medium propositus. Omnibus porro virtutes tuas magnificè prædicantibus, nosque etiam, ut isdem

vite studiis deditos adjungentibus, amicitiamque nostram et Athenas commemorantibus, in rebusque omnibus concordiam, animorumque conspirationem: grave quoddam facinus hic philosophus edit.

« Quidnam hoc (inquit admodum furiose exclamans), o viri, quam insigniter mendaces et assentatores estis? Casterea quidem laudentur viri isti, si ita lubet, nec ipse sane contradico: cæterum, quod maximum est, non illis concedam. Orthodoxiæ nomine frustra laudatur Basilius, frustra Gregorius: ille quidem, quia veritatem suis disputationibus prodidit; hic quia tolerantia sua prodicionis socium se præbet. Hic ego: Unde hoc, o homo vane, atque amentia nove Dathan et Abiron? Unde nobis dogmatum promulgator venis? Quomodo tantarum rerum iudicem te ipsum facis?

63. « Tum ille: Ex Empsychii martyris conventu nunc venio, emque dicti mei testem habeo (sic enim se res habebat), atque illic Basilium Magnum audivi de Patre quidem et Filio optime ac præstantissimè, atque ut vix quisquam alius facille queat, disserentem, Spiritum sanctum autem concellentem ac disjicientem. Ac similitudinem quamdam adiciebat a fluviiis petitam, qui rupes cursim prætereuntes arenosa loca excavant. Et cur tandem, vir egregie (inquit me intuens) tu quidem jam perspicuis verbis Spiritum sanctum Deum esse doces (simulque vocem quamdam meam commemoravit, cum ego ut in frequentissimo casu de divinitate verba faciens, pervulgatum illud de Spiritu sancto interfectus essem: Quousque lucernam sub modio abscondemus?), Basilius autem fidei doctrinam obscure subindicat ac velut adumbrat, nec veritatem lilere proficitur, oratorie magis quam pie auditorum aures obruens, dicendique facultate subdolum animi consilium tegens?

64. « Quoniam, inquam, ego in obscuro positus ac plerisque incognitus, sic ut nec quæ loquar, nec an loquar, ferme homines sciunt, tuto philosophor: illus autem major habetur ratio, utpote cuius nomen tum ob ipsius virtutem, tum ob Ecclesiæ splendorem multo sit illustrius; tum etiam quod id omne quod dicit, in publico hominum cætu dicit, gravique hæreticorum bello urgetur, nudam præsertim a Basilio vocem arripere quærentium; ut eo (qui solus ferme reliquus est veritatis fomes, visque vivitica, vicinis omnibus captis ac subjugatis) ab Ecclesia pulso et exturbato, malum istud in civitate radices agat, atque ab Ecclesia non secus atque ex aggere quodam et propugnaculo, terrarum orbem pervastet ac populentur. Præstare itaque veritatis doctrinam cantus aliquanto, minusque libere profiteri, temporisque quasi nubeculae euidam cedere, quam eam aperta prædicatione opprimere. Nos enim ea ex re nihil damni facere, si ex aliis quoque dictionibus, quibus id certo colligatur, Spiritum sanctum Deum agnoscamus: neque enim in sono verborum potius, quam in mente et sententia veritatem esse sitam: Ecclesiæ autem grave detrimentum acce-

¹ Gregor. Nazianz. epist. xxvi.

pluram esse, si unius hominis oppressione veritas prodigetur.

65. « Hoc consilium ii qui aderant, tanquam vanum ac frigidum, ipsosque ludificans, non modo non comprobantur, sed etiam nos clamoribus insectati sunt, ut ignaviae nostrae potius quam orthodoxae doctrinae consulentes: longe enim praestantius esse nostros per veritatem fieri atque conservare, quam huiusmodi cautione et dispensatione eos inutiliter reddere, nec interim alienos elucrari ». Hucusque de rebus tunc gestis dictisque Gregorius; atque mox subdit: « Enimvero quae et dixi, et audivi, et quam inmodice et praeter mores meos adversus eos qui contra malebantur, stomachatus sum, sigillatim exponere, prolixum nunc fuerit, minimeque fortasse necessarium. Ut autem finem dicendi faciam, sic eos amandavi. Tu vero, divine vir ac sacrosancte, facilo ut nos doceas, quousque in disputatione de Spiritu sancti divinitate progredi, quasque voces usurpare, et quousque cautione certaque dispensatione uli debeamus, ut ea adversus illos qui contradicunt, in promptu habeamus. Nam si hoc nunc ipse abs te doceri postularem, cum te resque tuas omnium mortalium maxime perspetas habeam, ac certissimam de his rebus fidem sapius delegerim, vicissimque acceperim: omnium profecto stolidissimus essem atque miserimus ». Haec tunc de his Gregorius ad Basilium. Quid ad haec autem ipse rescripserit, paulo post dicturi sumus.

66. Interea vero (quod ea res maximi momenti habita fuerit) hic repelamus necesse est quae illic Gregorius Nazianzenus eadem ipsa tractans de Basilii consilio, ejusdemque integerrima fide catholica pluribus disserit. Sed quo cuncta absque offensa alicuius accipiantur; illud in primis exemplum de eo, quod tertio loco fusius est pertractatum, in medium adducere, operae pretium ducimus; firmatum stabilitumque superius sententia sanctorum Patrum Hilari, Augustini et aliorum; nimirum haudquaquam confessionem illam fidei dicendam fuisse haereticam, in qua divinitas Filii Dei cum Patre aequalis, aliis vocibus, quibus et ariana haeresis condemnaretur, haberetur expressa; etiam si in Nicæno Concilio decretum nomen consubstantialis esset silentio praetermissum; quod pluribus est demonstratum; cum egimus de Liberio, deque Concilio Ariminensi. Atque adeo si quis pro concione Filii Dei aequam cum Patre divinitatem aliis plerisque vocibus audientium animis insinasset, errorumque Arii pariter convulsisset; haud jure in crimen adduci potuisset, quod consubstantialis vocabulum ex causa aliqua tunc temporis praetermittendum existimasset. Quod si absque vera pietatis offensa silentio licuit praetere vocem contentosam aliqui a sanctis Patribus in Nicæno Concilio consilio divino decretam; cur criminum dandum Basilio fuit, vocem tamen, non tamen a Synodo aliqua delinam, pro ratione temporis silentio ab ipso praetermissam, cum aliis illi reque pollutibus, pro asser-

tionem divinitatis Spiritu sancti tunc justa de causa usus fuerit? His non tam ad defensionem Basilii, quam ad elucidationem eorum quae de Basilio S. Gregorius pluribus narrat, in hunc modum praemissis, cum per salebras incedendum sit, facilius fiet de Basilii defensione ipsius Gregorii enarratio, quae sic se habet¹:

67. « Sermones cum judicio dispensare, de Davidis² consilio et sententia necessarium esse iudicabat, atque aliquantisper belli tempus et haereticorum principatum tolerare, quoad libertatis tempus tranquillitatisque successisset, linguaque libertatem ac licentiam attulisset. Illi enim nudam atque apertam vocem, quae Spiritui sancto divinitatem tribueret, arripere cupiebant (quod quidem tametsi verum erat, impium tamen illis ac nefario impietatis antistiti videbatur), ut eo cum summa theologica lingua a civitate pulso, Ecclesiam ipsi occuparent, eamque sceleris sui propugnaculum praesidiumque facerent; unde postea, velut ex arce quadam, omnia quae reliqua erant, popularentur, atque incursionibus pervastarent. Quas eorum insidias ut eluderet Basilus, aliis quidem vocibus e Scriptura petitis, testimoniisque minime dubiis eandem vim habitentibus, necessariisque argumentis adversarios ita comprimebat, ut nullo modo repugnare, atque in contrarium nitii possent: sed quae maxima disputationis et ingenii virtus est, propriis vocibus constringerentur; quemadmodum is liber, quem hoc argumento edidit perspicuo ostendet, in quo calamum quasi ex Spiritu pyxide movet.

68. « Sed tamen propriam et apertam vocem interim usurpare differebat, tum ab ipso Spiritu, tum ab aliis etiam sinceris ipsius propugnatoribus gratiam petens, ac rogans ne hoc suo consilio offenderentur; nec committerent, ut dum unam voculam mordicus retinere conarentur, propter inexplibilem cupiditatem omnia perderent, convulsa nimirum turbulentissimo tempore ac distracta pietate. Ipsos enim nihil ex eo incommodi ac detrimenti accepturos, si dictiones paululum immutentur, modo aliis verbis eadem doceantur; neque enim salutem nostram in sermone magis, quam in rebus consistere; quippe cum ne Judaei quidem rejiciendi sint, si ad aliquid tempus pro Christo, vocem *Uncti* sibi concedi postulantes, religioni nostrae assentiri vellent. At Republicae non posse majorem pestem ac perniciem alterri, quam si ab haereticis occuparetur Ecclesia. Nam quod aliqui nichil, quam quivis alii, Spiritum sanctum Deum nosset, cum perspicue ex eo constat, quod et hoc saepe de loco superiore, quomodo per tempus licebat, praedixit, et privatim apud eos, a quibus interrogabatur, haud emulciantur confensus est; tum vero in suis ad me sermonibus apertius id ostendit (tuncque enim quicquam unquam, cum de his rebus necum colloqueretur, animum lectum occultumque habuit), non simpliciter hoc affirmans; sed

¹ Gregor. Naz. orat. in laud. Basilii. — ² Psalm. cxi.

quod antea ipsi perraro acciderat, sibi rem omnium maxime horrendam imprecatus, nempe ut ab ipso Spiritu sancto excideret, nisi cum Patre et Filio, Spiritum ut consubstantialem et aequalem coleret. Et paulo post :

69. « Nec vero hæc a me eo commemorata sunt, ut illius gloriam oratione mea defenderem (præstantior enim est, quam ut accusatoribus, si qui tamen sunt, in ipsius famam quiequam liceat), sed ne iis solis vocibus, quæ in illius libris reperiuntur, pietatem circumscribentes, imbecillior fide nitantur; eamque de divinitate disserendi rationem, quam ei tempus illud non sine spiritus numine afferelat, versute malitiæ suæ prætexant: verum eorum quæ scripsit, sensum ac scopum, quem sibi in scribendo proponebat, expedientes, ad veritatem magis accedant, atque impiæ doctrinæ professoribus os obstruant. Mihi quidem, omnibusque qui me carum habent, utinam adsit illius theologia. Atque adeo tam certam de ipsius circa hanc rem animi puritatem fiduciam habeo, ut præter alia omnia, hoc quoque cum eo habere commune non recusem; ita ut illi mea, mihi vicissim illius omnia et apud Deum et apud candidissimos quoque homines adscribantur; nam neque evangelistas idcirco inter se pugnare dixerimus, quoniam alii in exponenda Christi humanitate plus opera posuerunt, alii ad explicandam divinitatis materiam se contulerunt, etc. » Hæc Gregorius pro Magno Basilio.

70. Quæ licet certa veraque essent, et quæ esse satis possent ad tanti viri excusationem, animique consilium penitus aperiendum; tamen ejus hostes, qui ipsi vivendi de his negotiis facessere non sunt veriti, haudquaquam eidem mortuo pepercerunt; unde opus fuit viros insigniter eruditos pro eodem Basilio defensionem parare, scribereque apologias. Præstitisse id quidem in primis ejus germanum Gregorium Nysseum, qui libros Basili adversus Eunomium scriptos ab adversariorum calumniis vindicavit, auctor est Photius in sua Bibliotheca: post Gregorium vero id ipsum egisse Theodorum Antiochenum, necnon Sophronium, idem auctor affirmat, dum eorundem ecclesiasticorum virorum luebrationes recenset: ut plane intelligas viros improbos ac refractarios minime acquiesisse Gregorio Nazianzeno, Ecclesie theologo, dignissimo viro de Basilio summa fide exhibenti testimonium; qui rursus hæc de eodem Basilio commentario ¹: « Cum, inquit, tractatum, quem de Spiritu sancto conscripsit, evolvo; Deum quem habeo, nanciscor, ac libero et præfidenti animo veritatem confiteor, illius videlicet et theologiæ et speculationi insistens ». Hæc ipse.

71. At sentio enervios lectorem avidè a nobis exigere, quamnam esset vocula illa, imò dictio brevis vel syllaba, cujus causa tum a Gregorio, tum etiam ab eodem ipso Basilio et aliis clarissimis viris fuerint elucubratae apologiæ. Dicam equidem eodem

ipso Basilio auctore; qui cum eadem ex causa ab amicissimo Amphilochio Iconii episcopo interpellatus esset, ut abortam de syllabis questionem in causa gravissima, nempe de Spiritus sancti divinitate elucidaret; obtemperans ei, peregrinorum commentarium eo argumento conscribens, in line præfationis hæc habet ²: « Ad hujus questionis originem me paulisper convertam. Nuper oranti mihi apud populum, et utroque modo glorificationem absolventi, Deo ac Patri, interdum cum Filio ipsius ac Spiritu sancto; interdum, per Filium in Spiritu sancto; cum alii quidam ex iis qui tum aderant, id observarent, dicentes, nos non modo peregrinis ac novis usos vocibus, verum etiam inter se pugnantibus; tum tu præcipue aderas, nimium consulens illorum utilitati ». Hactenus Basilius de origine questionis. Viguit enim ea semper in Ecclesia consuetudo, ut concionari in absolute sermone, invocatione sanctissimæ Trinitatis cum gratiarum actione orans concioni fidem imponeret, non tamen ut eadem semper uteretur præscripta forma verborum.

72. Sed unde pii, fideque præstantes qui tunc erant, scandalum passi sint, id primum intelligendum. Antiochiæ olim abortam esse dissensionem inter Catholicos et Arianos, superius dictum est ex Theodoro ³ atque Sozomeno ⁴, dum illi hymnum glorificationis occurrentes dicebant: « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto ». Ariani vero aliter, nempe: « Gloria Patri per Filium in Spiritu sancto ». Quod igitur S. Basilius in hymno glorificasset « Patrem per Filium cum Spiritu sancto », magnam attulit Orthodoxis admirationem et scandalum. Porro ut eo modo Catholicis hymnum dicerent; non quidem, ut multi putant (quod diximus) ex præscripto venit Nicæni Concilii: quid enim ea de re decreverit S. Synodus, suo loco superius demonstratum est. Nec rursus ex canone aliquo postea edito usque ad hæc tempora, statuta forma aliqua reperitur, quam qui non servaret, excidisse dici posset a catholica fide, et inter Arianos adnumerari: adeo ut illud esset servandum, istud vero vitandum; illudque demonstraret quempiam esse catholicum, hoc vero hæreticum: sed erat illud in usu in Antiochena tantum Ecclesia, nec alibi (quod legatur) quam Antiochiæ observatum.

73. Cæterum S. Basilius, quod optime sciret, tum divine Scripture auctoritate, tum antiquæ traditionis exemplo, tum denique sanctorum Patrum testificatione id absque dispendio catholice fidei licenter dici posse, ad optimum finem ea licentia usus est. Cujus quidem rei causa probanda, præclarum illum atque eruditum commentarium scripsit ad Amphilochium; quem consulat, qui hæc ab eo exacte probata optat plene cognoscere. Sed quod pertinet ad antiquam traditionem atque majorum consuetudinem, qua diceretur, Gloria Patri et Filio cum Spiritu sancto; ita ipse ⁵: « Mentimur et illud;

¹ Gregor. Nazianz. orat. in laud. Basil.

² Basil. ad Amphiloc. c. 1. — ³ Theod. lib. 11. c. 24. — ⁴ Sozom. lib. 11. c. 19. — ⁵ Basil. ad Amphiloc. c. 7.

hanc vocem, Cum quo, ab usu piorum alienam esse. Quotquot enim morum constantia, antiquitatis majestatem novis ornamentis praelulerunt, ac majorum traditionem citra mutationem conservarunt, singulis cum regionibus, tum civitatibus hac voce sunt usi ». Et paulo post: « Itaque videas et hodie a rusticanis hanc vocem more veterum pronuntiari ». Ac rursus: « Proinde quod a majoribus nostris dictum est, et nos dicimus, gloriam esse communem Patri cum Filio, etc. » Quod enim Basilius a Patribus accepit traditum, id ipsum ex divina etiam Scriptura vindicare sibi auctoritatem pluribus docet. Sed et quod æque divina Scriptura usa sit, « in, per, cum »; sicut recte dici, Cum Spiritu sancto, ita etiam æque bene proferri, In Spiritu sancto, pluribus probat¹; et quid inter se differrent, luculenter elucidat; atque post multa:

74. « Veneranda sunt, inquit², vetusta dogmata, quod ob antiquitatem ceu caulium quandam habeant quiddam reverendum. Enumerabo itaque vobis hujus sermonis auctores ». Atque subdit: « Ipse quidem (si de me proprie quid loquendum est) vocem hanc tanquam hæreditatem paternam conservo acceptam a viro multo tempore in servitio Dei versato, per quem baptizatus sum, et Ecclesie ministerio adnotus etc. » Citatque antiquos Patres in glorificatione sanctissimæ Trinitatis usos utroque more dicendi, nempe Clementem Romanum, et Alexandrinum, Irenæum, Dionysium Alexandrinum, Africanum, Athenogenem, Gregorium Thaumaturgum, Firmilianum magni nominis antiquum suum prædecessorem, necnon præstantem illum Meletium Ponticium.

75. At ne quis putaret exolevisse ejusmodi veterem morem, antiquataque tot majorum exemplis; de his quæ tunc temporis omnibus ferme in locis agerentur, ejusmodi affert testificationem³: « Sed quid, inquit, opus est vetera commemorare? Imo qui nunc sunt Orientales, nonne hoc uno potissimum pie sentientes agnoscent, hac voce veluti signo suos ab alienis dijudicantes? Ut autem ego a quodam Mesopotamio audivi, viro et lingue erudite, et mentis integræ; ne licet quidem illis, etiam si velint, aliter sonare vocem eo loco receptam, sed necesse est illis per voces idem cum hac pollentes juxta quandam majorem proprietatem glorificationem offerre. Quin et Cappadoces sic juxta regionem morem loquimur, jam tum in linguarum divisione dictionum usum providente Spiritu. Quid porro Occidentis totus, propemodum ab Illyrico usque ad fines nostri orbis, nonne per hanc vocem oral? Qui fit igitur, ut ego sim innovator, et recentiorum verborum architectus, cum omnes nationes, et civitates, et consuetudinem omni hominum memoria vetustiorum, insuper et viros Ecclesie columnas, et omni scientia et virtute spiritus venerandos, duces et auctores hujus vocis exhibeam? » Hæc et alia plura Basilius.

76. Quibus plane videas Antiochenæ Ecclesie ritum illum, et contentionem adversus eos qui glorificarent Patrem per Filium in Spiritu sancto, fuisse ipsius tantum peculiarem, cum liceret Catholicis ubique positus absque detrimento catholicæ veritatis iisdem uti in glorificatione atque gratiarum actione dictionibus: cujus rei de Romana Ecclesia ædè disertissimo ac pariter sanctissimo viro ejus episcopo satis esse potest exemplum. Etenim S. Leo papa concionalis in die Natalis Domini⁴, his verbis ad agendas Deo gratias populum invitavit: « Agamus ergo, dilectissimi, gratias Deo Patri per Filium ejus in Spiritu sancto, etc. » Vitium plane fuit Ariariorum, ut ea textura verborum uterentur in sancto baptismo, adulterantes formam ipsam a Christo præscriptam; a quo quidem Ariariorum usu Orthodoxi penitus abhorruerunt, nefas existimantes aliter illa pronuntiare verba, quam a Domino fuerint imperata. Quoniam modo autem eadem verba in glorificatione dicentes Ariani blasphemarent, Catholici vero laudarent sanctissimam Trinitatem, idem Basilius pluribus docet⁵.

77. Ipse igitur ubi gravi fortique apologia de objectis criminibus ab amicis et adversariis se purgavit; quod videlicet undique in se certamina concitari, et cum hostium, tum amicorum jaculis confodi sentiret; præsentis temporis statum Ecclesie Orientalis, tanquam in tabula imaginem coloribus pictam, stylo reddidit his verbis⁶: « Cui, inquit, comparabimus præsentem statum? Profecto similis bello navali, quod ex multo odio, ex veteribus offensis inter ipsos per longum tempus abito, nannachi quippiam ac bellaces instituerunt. Nunc igitur in hæc imagine mihi spectanda terribilem utrinque concursum, mox ira jam eo erumpente, ut sit immedicabilis, utramque partem simul prostratam concipi. Pone, si vis, violento turbine circummagi classem, caliginemque densam e nubibus incumbere, adeoque obscurare rerum visibilibus species, ut nulla sit amicorum et hostium discretio; propterea quod ob confusionem symbola militaria sint ignota. Huic imagini propter evidentiam addamus etiam mare intumescere, atque ab imo subverti, rapidumque Aquilonem e nubibus decursum erumpere, horribilemque processum ingentibus fluctibus, quos triemias vocant, exurgere. Post hæc ventis undique concursantibus, totam classem inter se cum fragore collidi; atque in conflictu alios quidem velut sui proditores ad ipsam desperationem ultro transfugere, alios eogi, ut pariter et scaphas impellant a ventis actas, et occurrant irruentibus, seseque mutuo per seditionem trucident; quam seditionem partim jam ad extremum protracta invidia, partim que singulis adest vivendi cupiditas excitavit. Ad hæc cogita confusum quemdam et indiscutum clamorem per universum illud mare resonantem, partim e ventorum strepitu, partim e collisione navium, partim

¹ Basil. ad Amphiloec. c. 25. et 27. — ² Idem eod. c. 29. — ³ Idem ibidem.

⁴ Leo serm. 1. in die Nat. Dom. — ⁵ Basil. de Spir. sancto ad Amphil. c. 4. 5. 8. — ⁶ Idem cap. ult.

ex undarum impetu ferventium, partim ex vociferatione prælantium varias voces pro singulorum affectibus emitti, ut neque nauleri, neque gubernatoris vocem exaudire liceat, sed prodigiosam quamdam mixturam, confusionemque incredibilium malorum, dum ob omnem vitæ spem creptam prorsus non timent peccare. Adijce iisdem et immediabilem quemdam morbum, ac insanabilem præ gloria cupiditate insaniam, ut cum navis jam in fundum maris deferatur, tamen nautici duces primam assequendi laudem contentionem non remittant. Transi jam ab imagine ad ipsum mali archetypum, etc. »

78. Convenientiam imaginis hujus cum Ecclesie hujusce temporis statu in omnibus recte respondentem idem post hæc exacte demonstrat; quæ omnia brevitate causa hic describere prætermittimus; cum ex his quæ dicta sunt, atque dicentur, veritas ipsa satis descripta noscatur. Porro idem Basilijus ad Athanasium scribens¹, eadem collatione atque imagine statum orientalis Ecclesie representat. Sed et Gregorius Nazianzenus² nulla aptiori compactione visus est sibi describere valuisse mutuo inter se digladiantium Orientalium Ecclesiarum faciem, quam exemplo navalis nocturnæ pugnae. Quamobrem atque Basilio accidit atque Euse, qui tædio jam victus mortem vitæ præfert, et sicut Paulo dicenti: « Tentati³ supra modum, ita ut tæderet nos vitæ ». Nam ad Demophilum scribens ait⁴: « Anno præterito cum ex gravissima febre aegrotassem, et prope ad ipsas portas mortis devenissem, bonitate vero Dei revocatus essem, ægre ferebam illam mei restitutionem, expensam ad quæ mala iterum reversus essem ».

79. In tot tantisque arumnis Basilio constituto, unum illud sibi relictum videbatur esse confugium, ut M. gni Athanasii auxilium litteris absens expeiret, cujus et ad Deum precibus fulciretur; ad quem hoc tempore perbreves hæc ea de causa litteras dedidit⁵:

« Quanto Ecclesiarum languores auctiores evaserunt, tanto universi ad tuam convertimur integritatem, unam nobis malorum consolationem in tua letela rehelam esse credentes, qui et precum virtute et scientia rerum gerendarum, qua quid optimum factu sit admonere potes, ex horribili ista tempestate conservare nos, ab omnibus qui aliquid tantulum integritatem tuam vel auditu vel experientia cognoverunt, crederis. Quocirca ne cesses orare pro animabus nostris, excitareque hileris; quarum si agnoscis quantus sit usus, nullam inquam si qua dabitur, scribendi ad nos occasionem negligas. Si vero digni habemur adjutorio precum tuarum, ut et videamus te, et bonis quæ in te sunt perfruarur, et ad historiam vitæ nostræ congressum cum magna vere et apostolica mente tua adjuverimus; omnino et ex æquo respondentem totius vitæ nostræ afflictionibus

consolationem nos Dei solita benignitate accepisse reputabimus ». Hactenus ipse ad Athanasium.

80. Sed et quem sciebat sibi esse fidelem Gregorium Nazianzenum, qui ipsum de his primus admonuerat; cum ad eum rescribit, inter alia, ut sit sibi auxilio; ad se vocal non sine querela, quod a se recedens minime stetit pactis conventis; nam ait⁶: « Si ut inter nos olim convenerat, et cura et sollicitudo, quam nunc Ecclesiis debemus, efflagital, bonam ami partem simul traduxissemus, ansam atque aditum obtreclatoribus haudquaquam dedissemus. Tu vero (si ita videtur) hos valere sine nostrisque precibus adductos, nos in presenti certamine laborantes adjuva, simulque cum eo qui adversus nos cum exercitu grassatur, manus consere. Nam si vel solus conspectus fueris, ejus impetum infringes; eosque, qui ad patriæ res enervandas instructi sunt, fundes ac dissipabis: perspicuum videlicet eis faciens, te cælus nostri ducem futurum, atque os omne injustum hominum iniquitatem adversus Deum loquentium obstruendum. Quod si contigerit, res ipse declarabunt quis ille erit qui te ad præclara negotia sequetur, quis rursus claudicet, ac veritatis doctrinam ignavia prodat, etc. »

81. His, ut ita dicam, Basilij dolentis clamoribus Gregorius interpellatus, ad eum rescribens, suum pollicetur adventum, ubi ait ad finem⁷: « Hoc autem habeto, me Deo aspirante, et tibi affuturum, simulque dimicaturum, virilique operam impensurum esse. Quis enim languescet, imo quis non magno et tidentis animo futurus est, te duce ac socio de veritate disputans ac certamen consensens? » Hæc ipse. Porro magnum emolumentum ac robur prædicationi evangelicæ accessisse, perspicuum fuit, ubi simul juncti Basilijus atque Gregorius adversus hæreticos dimicarunt. Quomodo autem in eo certamine inter se partiti sint munera, idque magno consilio, Gregorius tradit his verbis⁸: « Quod si quis in hujusmodi rebus me illius socium admiserit; aliquid quod plerisque incognitum ante fuit evulgabo. Nam cum temporis angustiis premeremur, hæc ipse rationem inibat; ut sibi quidem verbi dispensationem; nobis autem, quos ob nominis obscuritatem nemo accusaturus, patriæque ejecturus esset, loquendi libertatem committeret. Atque ita Evangelium nostrum firmum validumque erat utriusque auxilio suffultum ». Hæc Gregorius.

82. Cæterum non adversus hæreticos solum reprimendos eo modo usus est Basilijus Gregorii opera; sed etiam adversus secundæ C. ppadociae metropolitani Anthimii alienæ invasorem diocesis, primæ nimirum Cappadociae, cui præerat ipse Basilijus, usus est administro, quem veluti aggerem opponendum Anthimii temeritati putavit. Quoniam autem modo ista acciderint, et quem finem fuerint consecuta, ab ipso Gregorio petitam integram rei gestæ seriem recitemus: « Hinc, inquit⁹, jam epi-

¹ Basil. epist. LI. — ² Greg. Naz. Apolog. I. — ³ 2. Cor. I. — ⁴ Basil. epist. LXXIII. — ⁵ Idem epist. XLIX.

⁶ Greg. Naz. epist. XX. — ⁷ Idem epist. XXVII. — ⁸ Idem orat. in laud. Basilij. — ⁹ Idem ibid.

scoporum, et eorum qui militie societatem cum illis inierant, bellum incipit: bellum cum per se admodum turpe et ignominiosum, tum subditis ipsis non minus perniciosum. Quis enim alios ad moderationem ac tranquillitatem inducere queat, sic affectis praesentibus? At tres quidem erant cause, cur nulli etiam ante parum aequo et amico erga eum animo essent. Prima quod in fidei negotio nequaquam cum eo sentiebant, nisi quantum id ipsis, cogente multitudine, necessario faciendum erat. Altera, quod dolorem ex ipsius electione conceptum ex animis nondum penitus egerant. Postrema, quod se longe multumque ab eo gloria superari acerbissime ferrent, tametsi id confiteri turpissimum esset. Orta est et alia quaedam simulas, quae haec omnia reddebat.

83. Nam cum patria nostra in duas provincias et metropoles divisa esset, ac multa ex priori novae metropoli adjungerentur; ea de causa inter illos dissidium excitatum est. Illic enim aequum esse dicebat, ut cum publicis diocesisibus nostrae quoque simul dividerentur: ob eamque causam eas parocias, quae novae provinciae nuper adjunctae fuerant, ut jam ad se pertinentes, atque ab illo distractas, vindicabat. Basilius contra verbi consuetudine nitebatur, atque huic divisioni, quae olim a Patribus facta fuisset, inharebat, et optimo quidem jure. « Atque ex hac contentione permulta mala partim jam accidebant, partim impendebant. Episcopus subdole ad se pertraherat novus metropolitae, proventus diripiebatur; Ecclesiarum presbyteros partim oratione intellectabat, partim subrogatis aliis ejiciebat. Ex quo efficiebatur, ut Ecclesiarum negotia deterius se haberent, utpole quae in partes ac studia scinderentur. Homines quippe rerum novatione quodammodo delectantur, ac libenti animo noxas suas obiter elucuntur; faciliusque est instituta labefactare, quam labefactata in pristinum statum reducere.

84. « Quod autem illum magis in furorem agebat, Taurici reditus ab ipso quidem obiter cernebantur, verum ad Caesariensem devolvebantur. S. Oresis proventus colligere maxime aestimabat; adeo ut ipsius etiam iter facientis mulos aliquando corripuerit, ac ne ultra progredierentur, eum praedatoria manu prohiberet. Et quam speciosus his rebus praetextus adhibebatur! Filii spirituales, et anima, et fidei doctrina, caeteraque hujusmodi cupiditatis inexplebilis integumentum (res inventu perfacilis), itenque illud, vectigal haereticis persolvendum non esse. Quisquis enim illi molestiam exhibebat, in haereticorum numero habebatur.

85. « Nec tamen ille Dei sanctus sublimisque Hierusalem vere metropolitae, nempe Basilius, « aut errantes secutus est, aut hoc dissimulare sustinuit, aut parvum hujus mali remedium excogitavit: sed perspicimus, quae, quam magnum et admirandum, et illius (quid enim aliud dicam?) auxilia dignum. Etenim dissidium hoc in Ecclesiae luctum emolumentumque convertit, ex enim calamitate

insignem utilitatem traxit, patriam nimirum pluribus episcopis communiens. Ex quo tres praclarissimae res secutae sunt: nam et animarum cura major suscepta est, et quaelibet civitas proventus suos habuit, et bellum hac ratione compressum et extinctum est. Creavit enim Basilius inter alios novum episcopum, cui Tauricae regionis S. Oresis martyrismis redditus tunc adscripsit, quos Anthimus sibi manu praedatoria vindicabat.

86. Quod vero ad divisionem Cappadociae spectat; una in duas provincias partita est, quarum altera Cappadocia prima, secunda altera dicebatur. Potior autem prima erat, in qua Caesarea, cui S. Basilius praerant episcopus; secunda vero metropolis Tyana, cui Anthimus praesidebat. Rursum sub secunda Cappadocia situm erat Nazianzum et Arianzum, ubi natus est Gregorius cognomento Nazianzenus. Id quidem testatur Justinianus imperator in edicto de fide ad Joannem Romanum pontificem, cujus est exordium: *Scientes quod nihil aliud*, etc. ubi prope finem habentur quae diximus de Nazianzo et Arianzo Cappadociae secunda subjectis sub metropoli Tyansenis. Cum igitur ita inter se alterearentur Anthimus atque Basilius, salubre hoc (inquit Gregorius) consilium excogitavit, ut plures in sua diocesi crearet novos episcopatus; sed illud plane salubrius, ut a ditione Anthimi vindicaret sibi Gregorium, quem novae institutae sedi Sasimorum crearet episcopum; qui et compescere posset Anthimum ab alienae invasione diocesis. Id sane quantumlibet honestissima de causa a Basilio factum fuerit, agro tamen animo ipse Gregorius pertulit; qui de his agens ita conqueritur¹:

87. « Hujus consilii vereor ne velut appendix quaedam ipse fuerim: neque enim honestius ac speciosius verbum, quo utar, occurrit. Nam cum caetera omnia hujus viri facta supra quam dici queat, admirer; unum hoc laudare nequeo (affectum enim animi confitebor; alioqui nec nullis incognitum), eam nimirum, quam in nos adhibuit novationem ac diffidentiam. Haec Gregorius, quod Basilius veritus ne ab ipso desereret, arcto eum vinculo ligandum putavit: sed subdit: « Hujus rei merorem ne tempus quidem adhuc exhaustire potuit. Hinc enim mihi omnis vite inconstantia, et perturbatio manavit, quodque philosophari nequiverim, aut certe non existimer, tametsi de posteriori non magnopere laborem. Nisi quis tamen hoc a me pro illius purgatione accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione sentiens, atque tunc priusquam etiam e vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referebat; atque amittit officia, quae alioqui sancte colebat, haec solum aspexerat, ubi Deum anteponi oportebat, atque antiquiores habere res in spe positas quam fragiles et caducas. Haec Gregorius de Basilio consilio in praeficiendo ipsum Ecclesiae Sasimorum; quod quidem virtus omnibus contentit ut faceret, cupiens Gregorius adseiscere sibi

¹ Greg. Naz. oral. in laudem Basili.

collegam, operaque tanti viri uti ad comprimensos nimia temeritate insolescentes episcopos, sciens ipsum prae excellenti virtute atque doctrina ab omnibus fore colendum.

88. Absens erat Gregorius, dum hæc per Basilium agerentur; quæ cum interuento litterarum ipse Gregorio significasset, restitit ille, obfirmatoque animo remittit: cumque nullo persuadendi genere inflectere posset, neque cum adducere uli acquiesceret; ad ipsum rursus scribens, auferabili quadam fiducia durius increpavit, usque adeo, ut rusticum, asperum, durumque moribus nominaret; quibus Gregorius acceptis a Basilio litteris; pari fiducia, magnaque animi ingenuitate ita rescripsit, non tamen sine stomacho¹:

« Desines ne nos tandem maledictis incescere ut insulos, et rusticos, et ab amicis inopes, ac ne vita quidem dignos, quoniam ea quæ passi sumus, intelligere ac persentire ausi sumus? Neque enim quidquam aliud proferre queas, in quo a nobis læsus sis; nec ulla in re omnino nobis conscii sumus, nos, inquam, aliquid in te admisisse (atque utinam nunquam conscii simus), nisi quod fraudem in quam inducti sumus, serius quidem quam oportuit, sed tamen aliquando cognovimus; atque hujus rei culpam in episcopalem thronum conferimus, utpote qui te repente supra nos evexerit. Ac vehementer fatigamur, dum tua nobis objiciantur, eaque apud illos, qui et pristina nostra ac presentia perspicue norunt, defendimus. Hoc enim omnium quæ patimur, maxime ridiculum est, vel potius miserandum, nimirum quod idem et injuria afficiuntur et acutantur; id quod nobis hoc tempore accidit. Objiciunt porro alii aliud quippiam et quicquid iniuscujusque voluntas tulerit, prout vel moribus comparati sunt, vel nostra causa inveniuntur: benignissimi autem quique neglectum et contempionem, et quod nos, posteaquam opera nostra usus fueris, velut sordidissima vasa et instrumenta projeceris, vel tanquam adminicula ea quæ in fornicibus supponuntur, ac simulatque structura firmata atque compacta est, subduci ac pro nihilo haberi solent.

89. « Verum hoc sane valere sinamus, et quæ dicunt, dicere: Nemo linguæ libertatem coercibil. At tu beatas illas spes et inanes mercedis loco persolve, quas adversus eos excogitasti, qui te eo nomine lacerant, quod per honoris speciem leves nos atque ad res hujusmodi promptos et obvios contumeliose protriveris. Ego vero quid animi habeam, explicabo; nec mihi propterea irascaris: dicam enim quæ flagrantî etiam dolore prælucutus sum, non usque adeo vel ira æstrans vel rei eventu percussus et attonitus, ut ratio se subduceret, ac quid dicerem ignorarem. Non arma comparabo, nec rei militaris artem discam, quam prius non didici, cum hujus rei commodius tempus videbatur, omnibus videlicet arma induentibus et furiose inter se congregentibus (nostri infirmorum morbos), nec Martium Anthimum

certamine excipiam, quamvis alioqui immaturum bellatorem, nimirum ipse rei bellicæ ignarus, vulneribusque magis expositus. Quin tu potius (si ita videbitur) cum eo bellum gere: nam intimos quoque sæpe necessitas ipsa pugnaces efficit; aut quare qui bellum gerant, cum ille mulas tuas arripuerit, locorum angustias observans, quemadmodum ille Amalec, cum transitu Israellem arceret. Nobis autem aliarum rerum omnium loco quietem concede. Quid enim opus est pro lætentibus et avibus et quidem alienis, non secus ac pro animabus et canonibus digladiari? Quid etiam splendidis illis Sasimis metropolitanam urbem privare, ac mentis arcantem, quod premendam et occultandum erat, detegere? Quocirca tu quidem viriliter age, et confortare, omniaque ad tuam ipsam gloriam (quemadmodum fluvii forrentes) trahere, nec amicitiam nec vitæ constantiam et familiaritatem virtute ac pietate potiore habens, nec quæ ex his rebus hominum opinio de te futura sit, quicquam curans, sed uni dumtaxat Spiritui te addicens. Nos vero id dumtaxat lucri ex amicitia tua capiemus, ut amicis posthac minime fidamus, nec Deo quicquam preferamus. » Hactenus ad Basilium Gregorius juste, ut sibi videbatur, exostolans.

90. Quod autem ait complures successisse Basilio, quod ipsum tentarit praticere Sasimis loco humillimo atque Gregorio proorsu indigno; in hanc sententiam Cyrus Theodorus iambos illos admirans occinuit:

Quid hoc, Basili, sacrum et venerandum caput,
Quid sasimorum colocas in oppido
Vilissimo Gregorium maximum virum?
Non mente dignum facimus hoc reor tua.

Hæc ille.

Qualem autem esset Sasimorum locus, ipse Gregorius describit his versibus¹:

In regia medio via est vicus situs,
Qui scindit in tres se vias, lymphis carens,
Exors vitosis, libero indignus viro,
Arctumque proorsu oppidum, triste et nimis.
Ilic cuncta strepitus, pulvis hic cum curribus,
Lamenta, fletus, carniæ, et compedes,
Tormenta, cives, hospites hic et vagi.
Erat hæc morum Sasimorum Ecclesia.
His liberalis sciret vir me dedit,
Deos haberet quicquies cum anti-fides
Sub se: et quidem, vi vindicante ut altero,
Victor maneret, erigens sevein hanc nove, etc.

At Gregorii recensantis animus ille fuit, non ut humilem locum despiceret; sed (quod sæpe refricat) quoniam locus ille cuiusnam esset, prima ne an secunda Cappadociæ, inter Anthimum atque Basilium in magna controversia positum esset; ipseque Anthimus furere percitus, ducis exercitus potius, quam pastoris speciem præ se ferret, quam ob causam cum idem Gregorius Martium Anthimum nomi-

¹ Gregor. Naz. epist. XXXI.

¹ Gregor. Naz. in Carm. de Vil. sua.

nat. Porro his se immiscere turbis admodum præter institutum Gregorius sibi videbat accidere, qui tenebatur quietis amore.

91. Sed urgente adhuc Basilio, atque litteris exposulante, rursus idem Gregorius litteris pariter redditis, firmiter mentis proposito oblatam sedem Sasimorum recusat, ad ipsum ita rescribens quam brevissime fieri licuit ¹:

« Desidiam et inertiam nobis objicis, quia Sasima tua recusavimus, nec episcopatus cupiditate incitamus; vobis, non secus atque esca canibus in medio projecta, arma induentibus. Mihi vero maxima actio est otium. Atque ut quippiam laudum mearum intelligas; usque adeo quiete atque otio glorior, ut me mutuo adversus vos animi magnitudinis ejus, que hic sita est, legem omnibus esse putem. Quod si nostrum exemplum omnes sibi imitandum proponerent; nec Ecclesiæ quidem negotii quicquam haberent; nec fides, que propriarum cuique contentionum telum est, misere distraheretur ». Hæc ipse.

92. Duabus hisce litteris, et fortasse aliis que non extant, eodem argumento intercedentibus, percussus nominis Basilii animo est, quod apud Gregorium paulo liberius hæc scribentem videretur ipse contemptui esse, dolens plurimum se adeo ab eo vilipendi, ac pro nihilo prorsus haberi: hæcque alia id genus miscens querelarum, eadem Gregorio significavit. Quæ cum ille accepisset, ut suspicionem hanc a Basilii animo dimoveret, officii plenas ad eum reddidit litteras; illud obtexens, quod non contemptus causa, sed amore tranquillioris vite parere penitus recusasset. Extant ipse littere et alio loco perperam collocatæ, atque illis indito argumento; quas necessario hic putavimus esse reddendas; quo ex ipsis omnibus innolescat, Gregorium paulo licentius apud Basilium agentem, haud fastu tumidum ejus spernitum causa fecisse, sed optate quietis amore. Sic enim illæ se habent ²:

93. « Quomodo exiguæ nobis, et viles res tuæ sunt, o divinum et sacrum caput? Quodnam hoc effugit verbum dentalia septa? Aut quomodo hoc dicere ausus es (ut ipse quoque audacter aliquid dicam)? Quomodo vel animus id proposuit, vel atramentum scripsit, vel charta excepit? O studia, et Athenæ, et virtutes, et litterarum sudores! Me enim litteris tuis parte tragicum facis. Utrum nos, an te ipsum ignoras? tu, inquam, orbis lumen, magna vox et tuba, doctrinæ palatium? Tuane Gregorio parva sunt? Quid igitur aliud quispiam admiretur eorum, que in terra sunt, nisi te Gregorius? Unum ver inter anni partes, unus sol inter sidera, unum cælum omnia complexu suo coerceus, una vox tua de omnibus triumphans; si modo satis meus sum qui de hujusmodi rebus judicium feram, nec mihi amor imposturam facit; quod non existimo. Quod si nobis hoc nomine succenses, quod te minus, quam tua virtus mereatur, suspicimus et admira-

mur; omnibus quoque mortalibus succenseas oportet: neque enim alius quisquam satis digne te laudavit aut laudaturus est, præter te, tuamque in dicendo libertatem, siquidem fieri posset, ut quispiam laudes ipse suas prædicaret, idque sermonum lex ferret. Quod si contemptum tui nobis objicis; ipse prius insaniam. At quod philosophamur, indignaris? liceat mihi cum bona tua venia dicere: hoc unum doctrina quoque tua et eruditione sublimius est et præstantius ». Ilucisque Gregorius. At inconsulte quidem putat aliquis has a Gregorio scriptas esse litteras, cum a Basilio in Ponticam eremum vocatus venire recusaret; cum contrarium penitus appareat; siquidem philosophiæ amor, quem prætexit Gregorius, ad Basilium accedendi, ipsum potius impulisset.

94. Perstans tamen adhuc Basilius in sententia, ut Gregorium Sasimorum crearet episcopum, usus est ad hoc opera parentis ipsius, qui adhuc superstes erat, et Nazianzenam curabat Ecclesiam in extrema senectute constitutus; cujus tandem Gregorius cessit imperio, de quo ipse sic his versibus ³:

Ipsæ me tamen vi præsulem
Facit, atque fallens rursus hic natum pater.

95. Sicque tandem patitur Gregorius se Sasimorum episcopum ordinari. Conveniant igitur ordinantes episcopi, ipseque in primis S. Basilius, ac pater Gregorii; advenit vero postea Basilii germanus Gregorius Nyssenus, qui ex Ecclesia (ut dictum est) opera Ariarum vagabatur extorris. Ubinam vero locorum ejusmodi ordinatio facta fuerit, haud compertum habeo: Nazianzi non puto, quod, ut diximus, civitas illa ad Antihii diocesem pertinere dicebatur, prohibentibus canonibus in aliena ditone haberi ejusmodi functiones.

Cum autem Gregorius Sasimorum ordinatus esset episcopus, apologeticam habuit coram episcopis ipsum ordinantibus orationem, quam sic exorditus est ⁴: « Super me rursus unctio et Spiritus, et rursus morens et tristis incedo ». Iteratam dicit unctionem respectu illius, quam, cum presbyterio fuit initiatus, suscepit. Qua oratione iterum de Basilio queritur, sed perquam modeste, cum ait: « Verum nonnihil habeo quod cum amico expositem. Quis ex communibus amicis hæc causam disceptabit? quis incorruptus erit iudex, ut justam sententiam ferat, ac non quod plerique facere solent, plus gratiæ, quam veritati tribuat? Vis crimen proferam, nec propterea orationis tunc aculeum in me rursus immittes? Fuit quondam tibi nobiscum arcanum, vir clarissime, arcanum vere, fidemque superans, nec antehac de nobis unquam fando auditum ». At quodnam hoc? aperit ipse sic in carmine de vita sua:

¹ Gregor. Nazianz. carmen. de vita sua. — ² Greg. Naz. oral. ad patrem.

¹ Greg. epist. xxxii. — ² Idem epist. x.

Qui sæpe vocem hanc ore de nostro legens,
Animo ferenda cuncta nunc æquo mihi :
Ac si parentes clauderent vite dies,
Neguliorum linguereum ut moleo, fore,
Quo ferre fructum quempiam vita loco
Possem carentis, civis in quovis loco.
Hæc cum audisset sapius, dicta et mea
Probat; ipse me tamen vi præsulem
Facit, etc.

Se enim vim passum pluribus dolet; hæc quidem ipse cum jam episcopus ordinatus fuit; postredie autem ejus diei, iterum in adventu Gregorii Nysseni coram iisdem concionatus, de Basilio atque ejus fratre Gregorio Nysseno hæc habuit¹ : « Horum alter nos unxit, latentisque in medium produxit; quod quid ei acciderit ut faceret, aut quid eum ad hanc rem impulerit, haud scio, certe non ut dignum erat eo spiritu, qui in ipso est; dicam enim, etsi durior sit hæc oratio; omnia perferet amicitia, sive quid duri patiat, sive audiat: Alter hæc causam huc veniendi habuit », nempe Gregorius Nyssenus, « ut nos consoletur, ac per spiritum componat, spirituique mansuetos sistat ». Hæc tunc Gregorius.

96. Quo itidem tempore eodem ferme argumento eam dixit orationem, in qua, de causa cur cesserit tandem, ita prelatum² : « Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius. Ab his ad vos ductus sum ego vincitus in Christo, non catenis ferreis, sed tenacissimis spiritus vinculis constrictus ». Et inferens : « Amicitia me subegit », nempe Basilii; « patris caritatis in potestatem redegit; senilis inquam prudentia, vite limes, portus tutior, atque illius amicitia, qui et apud Deum ipse dives est, et alios divites efficit. Jam enim iram algeio, audiant mansueti et lætentur; manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu aspicio, etc. » Palinodiam enim recantat de his quæ dixerat in Basilium, quæ aspera ac dura ibi commemorat; atque de unctione sacerdotali rursus his verbis : « Idcirco me Pontificem unguis, ac podere cingis, capiteque eidarum imponis; atque holocausti spiritualis altari admoveas, et sacrificacionis vitulum mactas, manisque Spiritui consecras, et sancta sanctorum spectatum introducis, verique illius tabernaculi, quod non homo, sed Dominus construxit, ministrum facis, etc. » Hæc ipse, alludens ad sacras Ecclesiæ carminias, quarum in antiqua lege figura quædam erat expressa, ritusque insinuas ordmandorum episcoporum, quos adhuc Ecclesia a majoribus acceptos custodit.

97. At quid post hæc? Simulac Anthimus episcopus Tyanensis secundæ Cappadociæ metropolitans de ordinatione Gregorii certum accepit nuntium; quamprimum Nazianzum se contulit, alio quodam pretextu, quasi Gregorium suaviorem agrotantem inviseret, revera tamen ut ipsum Gregorium nuper ordiatum tentaret, atque divelleret a Basilio. Quæ autem tunc inter eos gesta fuerint, ipse Gregorius scriptis litteris reddidit Basilium³ certiore, in

quibus hæc inter alia : « Ut autem brevi declarem, fortissimum Anthimum ad nos cum episcopis quibusdam venit, sive ut patrem meum inviseret (nam id quoque præ se ferebat), sive ut ageret quæ egit. Cumque multis modis animum nostrum tentasset, paræcias commemorans, et Sasimas paludes, nostrique electionem, nunc blande nos alloquens, nunc precibus contendens, nunc militans, nunc exostulans, nunc blandans, nunc vituperans, variis demque orationis circulis, strophis et ambagibus utens, lanquam is solus nobis intuentus esset, novaque metropolis, utpote magnitudine amplitudineque superior: Quid, inquam, civitatem nostram intro circumseribis, cum ipsi quoque Ecclesiam faciamus, utpote Ecclesiarum vere et jam olim matrem? » Hæc de Cæsariensi Ecclesia Gregorius, et quidem nobilissima, ut nulla ex parte Tyanensis ei fuerit comparanda; matremque nominat Ecclesiarum Cappadociæ, sicut et Solinus matrem Cæsaream vocat urbium Cappadociæ, cujus laudes celebrat Justinianus imperator⁴; sed de his alias. Subdit Gregorius de eodem Anthimo :

98. « Postremo, negotio infecto, abcessit, crebris spiritibus interruptis, ac Basiliumum nobis, quasi Philippissimum quemdam objiciens ». Nempe quod Gregorius Basilio deditus omnia in ejus gratiam loqueretur, sicut olim falsa oracula sacerdotum in gratiam Philippi Macedonum regis composita. Sed post hæc Gregorius addit de epistola ab Anthimo ad se scripta, cum ait : « Jam etiam quo pacto nostra illa », ad nos scilicet scripta, « hoc est hominis insolens et contumeliosi epistola se habuerit », expende. Evocationem synodalem exculptam ad nos miserant. Me vero contra repugnante, contumeliamque nobis fieri contendente, secundo loco postularunt, ut hortatu meo et rogatu de his rebus consultationem haberetis. Id quod ego, ne quod prius molebantur, fieret, me recepi facturum, rem omnem arbitri vestri faciens, an eos colligere ac congregare velitis, et ubi, et quando : quod quidem hominis erat non contumelia, sed honore vos afficiens ». Et paulo post de eadem epistola Anthimi : « Ipsam Anthimi epistolam vobis perlegam, quam cum paludes nobis prohibentibus et adimantibus invasisset, ad nos misit, probris contumelisque nos prosciudens, ac velut triumphum quemdam adversus nos ut victos et proligatos canens. Quam autem rationem habet, ut cum tua causa illius offensionem incurramus, tibi rursus dispiceamus, velut illi faventes? » Hæc et alia Gregorius pluribus, et quidem subinfense, quod apud Basilium in suspicionem adduci videretur, ne Anthimo adhaesisset.

99. Quod igitur ipse Anthimus Sasima occupasset, nec illuc eundi Gregorio facultas daretur; quodque insuper Basilium pateretur subinfensum, ab Anthimo autem minus ac jurgia experiretur; magna animi afflictione confectus, in tanta tempestate cum quid faceret non haberet, omni navigandi spe ablata,

¹ Gregor. Naz. oral. ad Gregor. Nyssen. — ² Idem Apolog. III. — ³ Idem epist. XXXIII.

⁴ Justinian. novell. 30. de Proconsul. Cappad.

in tranquillitatis portum se recipere, consilium iniiit : quando et ad Bosphorium postea Colonia in Cappadocia civilitatis episcopum, qui et interfuit Constantinopolitano Concilio, hæc pauca animo non-nihil commoto perscripsit ¹ :

« Hoc jam secundo a vobis supplantatus atque deceptus sum (quid dicam nosti) ac siquidem juste, odoretur a vobis Deus odorem suavitatis; sin autem injuste, hæc noxam vobis Dominus condonet. Sic enim me de vobis loqui æquum est, quandoquidem injurias acceptas ferre jubemur. Caterum ut penes vos est voluntatis vestræ potestas, sic meæ quoque penes me est. Non ultra vobis gravis erit ille Gregorius. Ad Deum secedam, qui solus purus est et a fraude alienus; in me ipsum colligat. Hæc mihi ipsi consului. Bis enim in eundem lapidem impingere, vercordibus solum tribuit parcemia ». Hactenus ad Bosphorium Gregorius.

100. Quidni hoc faceret Gregorius, cui nulla spes amplius, vivente Anthimo sedis Sasimorum invasore, ut Sasima vel saltem invideret, relicta erat, cum et ille occupasset redditus omnes, adeo ut nec cibis adesset, quo vesceretur, nec alio aliquo modo sibi illum comparare posset? exprimit quidem hæc ipse eleganter illis versibus ² :

Quid facere, quæso, per Deum, par hic erat?
Retinere sedem? Iam graves ferre impetus?
Telis ferri? sordido immerci lulo?
Cum nec ubi senium poverem locus foret,
Tectis subinde sed meis extrudere:
Nec pænem habere, quem ministrare hospiti
(Il rector ipse pauperis pæper gregis),
Nec quid labore consequi possem meo,
Viderem, etc.

Unde accidit, ut ne invidere quidem Sasima ipsi licuerit. Quamobrem et hæc idem inferius :

Datam quidem mihi Sasimensem Ecclesiam
Non attigi; sic ut sacrum nec unicum
Illic obire, jungerem aut preces meas
Cum plebe, cuquam vel manus imponerem.

Hæc quidem Gregorius, haud contemnens sedem exiguam, ut haberet maximam, omnibus penitus carere cupiens; sed quod vili sane causa videretur, nec digna ut inter Catholicos, eo potissimum tempore, tot tantaque miscerentur certamina: non enim hæc agebantur pro salute animarum, aut fide catholica tuenda, quorum quisque causam in hostes alicui deberet irripere: Anthimus enim catholicus erat; sed quod ditionis tantum sine defendenda causa inter episcopos ejusmodi implacabilia dissidia fuerant concitata, magis magisque arguenda illa fuissent, si obstinata mente illic, Anthimo invito, contradicente, minante, bellumque ciente, consistere statuisset. Inter hæc igitur tot tantaque discrimina, in solitudinem secedere ad tempus saltem, sibi visum

est optimum; sed haud diu licuit solitariu agere: accersitis enim coactusque est patris nonnihil subirascentis imperio, quod ipse testatur his iambis ³ :

Quid dicam? et omnem quo tibi pacto meum
Pantani dolorem? Pungor hic rursus, fugam
Conscisco rursus, ac ceter innotem pacto,
Dulcisque furim persequor vitæ genus.
Quid juvit hoc me? Non enim constans eram
Profugus: in aliis rebus at firmus licet,
Ignavus hic sum, patris hand iram fero:
Ac priuo leulat Sasimis me figere.

101. *Gregorius quis, et quando Nazianzenam Ecclesiam administrandam suscepit.* — His autem cum dictis ex causis Gregorius patri minime acquiesceret; ille ne quem sibi obtemperantem revocaverat a solitudine, nimia faceret asperitate iterum in eremum pertugam, aliud animo consilium agitat, nempe ut demulceat filium, ac precibus agat. suadeatque curæ pastoralis coadjutorum sibi senio jam fatiscenti assistere. Ad hæc persuadenda non defuerunt seni verba gestusque ad deliniendum quemvis licet animo durissimum comparata. At qualia ista fuerint, jucundum fore putamus ab ipso Gregorio hæc cuncta carmine præcemente audire, cum ait ⁴ :

Quod cum negarem pertinax, cursum alterum
Tenet, rogatque sede ne maneam infirma,
Sed callidorem (namque erat traxis aduodum
Elate) pondus et levem promptus sum.
Mansque tendit, ac manam bartam simul
Capessit, ad me vocibusque his utitur:
O care fili, te pater supplicet rogat,
Sævex videntem, dominus et famulum suum:
Natura cœna te et lex duplex subdidit mihi.
Non posco animos, non lapillos fulsidos,
Agrasve, nullis quicquid et luxus jubet,
Cupio te Aaroni jungere, Ipe Anna salo,
Ut præpotenti semper assistas Deo.
Te, qui delit, habet nate, ne sperna- patrem:
Sic solus ille sit tibi lætis pater
Honesto posco: sin minus, pater petit
Nondum tot anni sunt tui, quot jam in saceris
Mili sunt peracti victimis. Da quod peto, etc.

Multis enim illud ipsum inculcat argumentis, quo Gregorium domi sistat, qui sibi comminister assisteret.

102. At cave, lector, hyperbolem in historia; in præceptis enim ferreris curens, nisi ubi vestigia ligas, caute consideres. Quidnam est dicere, plures habuisse annos in episcopali functione Gregorium seniore, quam Gregorius filius ætatis esset; nisi necessario affirmare, ipsum gentium esse, cum jam pater esset episcopus? Quam enim caro prelo sibi emerent ejusmodi exemplum tum recentiores Græci, tum Latini incontinentes, atque non potissimum qui a fide catholica evolvant hæretici cœtibatus hos es? Cæterum id hyperbolice dictum esse, etsi aliæ rationes ad manifeste probandum decessent, aliud perspicere omnino demonstrat, quod generare illos in episcopatu, præcul a moribus legibusque ecclesiae

¹ Gregor. epist. xv. — ² Idem in carm. de vita sua.

³ Gregor. Naz. in carm. de vita sua. — ⁴ Idem ibid.

sticis esset, tamque in Occidentali, quam etiam in Orientali Ecclesia, hoc potissimum sæculo, firmiter custoditum; quod quidem certum exploratumque haberi, quæ primo Annalium tomo, ubi de his fusiis actum est, aliisque in locis sæpe dicta sunt, luce clarius manifestant. At quonam modo vel fingi potest, Gregorium seniore adeo ignominiose leges ecclesiasticas proculcasse, quem etiam adhuc ethnicum virtutibus egregie excultum Gregorius filius prædicat, factumque christianum omni studio moris fidei adequasse¹ commendat? Vel quonam pacto ejusmodi suorum natalium labem sic ipse Gregorius propalare non veritus esset, quæ divinitus accidisse tantopere prædicat?

103. Sed et præter hæc quæ sufficere salis possent, fortiori adhuc argumento res tanta demonstranda est. Revocemus itaque orationem ad ipsius Gregorii junioris ætatis annos; ut ex his, ratione numeri recte subducta, intelligere valeamus, ipsum non solum ante parentis episcopatum natum esse, sed etiam antequam ille fieret christianus. Testatur namque ipse de se; cum Athenis esset una cum Basilio, se fuisse ætatis annorum triginta; ait enim²:

Nam tempus ingens fluxerat jam in litteris,
Triginta et annos pene tunc exegeram

Erat autem id tempus, quando Julianus Apostata (ut idem Gregorius tradit³) Athenas se contulit, nempe consulibus Constantio septimum et Gallo tertium, est is annus Domini trecentessimus quinquagesimus quartus, ut superius suo loco demonstravimus. Quod si tunc erat Gregorius annos triginta natus, fateri opus est, natalem ejus contigisse anno Domini trecentesimo vicesimo quarto, nempe anno ante Nicænum Concilium, quo tempore Gregorius parens ethnicus adhuc erat; quem baptismum fuisse idem Gregorius minor tradit eo tempore, quo celebratum est ipsum Nicænum Concilium, nempe anno Domini trecentesimo vicesimo quinto. Quanto autem tempore vixerit laicus, antequam initiaretur sacris ordinibus, vel postea eligeretur episcopus, ignoratur. Ut plane intelligas, longe abesse, ut parente episcopo ipse Gregorius nasceretur; si præsertim his consentientia jungas quæ habet idem ipse Gregorius in oratione habita in funere patris, ubi adeo manifeste natalem suum recenset, antequam pater initiaretur sacro baptismo. At hæc de his satis. Erat igitur Gregorius hoc anno, secundum initam a nobis ejus natalis temporis rationem, ætatis annorum quinquaginta et minus, pater vero agebat in episcopatu annos circiter quadraginta tres, vel quatuor, qui (ut dicemus) functus jam episcopatu annis quadraginta quinque ex hac vita decessit.

¹ Gregor. Naz. oral. in funere. patris. — ² Idem in earm. de vita sua et in earm. de reb. suis. — ³ Idem in earm. de vita sua. — ⁴ Ann. Marcellin. lib. xv. et Gregor. Naz. oral. in Julian.

104. Tunc temporis igitur ipse Gregorius Sasi-morum episcopus, quod in sede sua agere minime sibi concessum esset, post fugam (ut dictum est) revocatus patris imperio, ipsi roganti inhaesit in episcopalibus functionibus adjutor; ea tamen lege, ut quoadusque pater viveret, ipsi inhaereret, postea vero, quo vellet, liberum esset abire; quod ipsemet in primis in Vita sua his iambris expressit, ubi egit de patre rogante, cui tandem ipse assensus fuerit:

Ilac cum audivissem: jamque, sol oubem velut,
Mens depuisset omnium pondus grave:
Quid si? meorum et quæ malorum clausula?
Sic cogitavi, nil mihi hinc damni fore,
Adusque solium vota si explem feriam.
Nec enim, inqueb m, me reluctanti ista res
Stria et, licet me nulla cum promissio,
Sic me reduxit ultimens palatum timor.

Hæc de animi sui consilio Gregorius, quod et publica concione etiam omnibus notum testatumque voluit.

105. Cum enim ipse Nazianzum rediisset, illam coram patre publice habuit orationem, cujus est exordium: « Os meum aperui et atraxi spiritum »; quam hoc ipso tempore ab eo dictam esse, non autem antea, post priorem fugam, scito: licet enim ex ea fuerint aliqua superius recitata ad declarandum mentis ejus jure propositum; ex his tamen quæ idem ipse habet in carmine de Vita sua, ad hæc ipsa tempora eadem oratio est necessario referenda, qua primo de illata vi quaeritur, sed quam? audi: « Vis, inquit, nobis illata est, fratres et amici (vestram enim fidem, si non eo tempore, nunc certe implorabo⁴), vim, inquam, nobis attulit tum patris senectus, tum amici, ut leviter dicam, benignitas. Ac mihi, quaeso, pro vestra quisque facultate opem afferte, ac manum porrigite oppresso, atque a cupiditate et spiritu valde distracto. Illa fugam suadet et montes et solitudines, et corporis animique tranquillitatem, et cætera: hic contra, ut in medium prodeam, hortatur, publicæque utilitati consulam ». Ac post alia denuum contestatur, se ejus sedis suscipere ministerium, quousque pater vivat, postea autem quo velit, sibi migrandum; ait enim: « Proinde nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, veluti magnæ aquilæ et altissimi volantis pullus non incommodus e propinquo advolans. Postea vero pennam meam spiritui, quo volet, et quemodo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit cum eo consultantem. Nam etsi paternis laboribus succedere dulce est, ac noto et familiari gregi præesse jucundius est, quam externo et alieno, addam etiam Deo carius (nisi me amor fallit et mentem eripit consuetudo) non tamen conducibilis est, nec tutius, quam ut volentes volentibus præsit; quandoquidem neminem vi duci vult lex nostra, ac populi et non sponte gubernari ». Et paulo post ad populum: « Hæc, inquit, habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentia

pleno ad vos dicerem : habetis occultum animi mei consilium, etc. »

106. At illud de Gregorio plane accidit admiratione dignum, quod omnes ipsum episcopum Nazianzenum affirmem, hæcque opinio apud omnes ferme adeo invaluerit, ut nec ea de re dubitandi saltem locum admiserint. Et quid mirum si postero eo errore lapsi sunt, cum hoc ipsum crediderint homines hujus temporis, iique præsertim, qui in Concilio Constantinopolitano eidem refragati sunt, dicentes ipsum trium sedium episcopum esse, nempe Sasimorum, Nazianzi, atque Constantinopolis? Cum igitur id de eo creditum atque scriptum appareat, et ejusmodi causa eo statu collocata esse videatur, ut contrarium testem admittat neminem, in aliorum quoque sententiam et ego pedibus irem, nisi (quod instat omnium est, et plus omnibus æs inari debet) ipsemet Gregorius contrarium affirmaret. Quis enim contra S. Hieronymum ¹ (ut onctissimus Gregorium presbyterum auctorem Vitæ ejus, itemque Ruffinum ², Socratem ³, Sozomenum ⁴, et alios fere innumeros) id affirmare audeat, nisi fortiori certiorique fide esset de adversantium errore persuasus? Ipse enim Gregorius Nazianzenus cum in primis expresse contestatus sit publica oratione (ut modo dictum est) se ad tempus, usque ad obitum videlicet patris, illam prefecturam administraturum fore; postea vero alio ex voluntatis arbitrio migraturum; plane constat, nequaquam fuisse ordinatum ejus Ecclesiæ episcopum: temporarie enim et conditionales Ecclesiarum prefectura nequaquam conferri solebant. Quid amplius. Si ipsius pater ejusdem Ecclesiæ agebat episcopum, ut ex locis nuper citatis salis evidenter colligi potest: quoniam pacto, quæso, accidisse potuit, ut ejusdem Ecclesiæ uno eodemque tempore duo simul prefecti essent episcopi, refragante præsertim Nicæno canone, qui ordine habetur octavus? Insuper quid manifestus dici potest, quam quod ipse Gregorius Nazianzenus ad Gregorium Nyssentum scribit, cum de subrogato Eulalio in locum patris sic ait ⁵: « Inter omnes enim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum fuisse; tametsi patris reverentia, et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus prefecturam quasi hospitis acceperimus ». Nimirum administrationem ejus Ecclesiæ ad modicum tempus, usque scilicet ad patris obitum; quem haud diu post supervivisse ab hoc tempore, non tantum hic Gregorius significare videtur, sed et in carmine de Vita sua ipsidem ferme verbis ad iambi metrum accommodatis affirmat:

Ut hospitem alicui brevi me tempore
Gessisse curam non nego.

107. Sed et ad Philagrium scribens, cum ab eo redargueretur, quod post mortem patris Ecclesiam

reliquisset Nazianzenam, sic se excusat ¹: « Quod si Ecclesiam relinquere periculosum est, ut scribis; quam tandem? si nostram, recte dicis, idemque ipse aio; si vero nihil ad vos atinentem, nec nobis assignatam atque decretam; culpa vacamus. Quod si idcirco tenemur, quia ipsius curam aliquantisper gessimus; multi utique alii eadem ratione teneantur, quotquot nimirum hospitem curam habuerunt. Hæc ipse; ex quibus illud exploratum perspicuumque redditur, Gregorium nequaquam creatum fuisse episcopum Nazianzenum, sed ad breve tempus, patre vivente: eo vero paulo post ex hac vita decedente, Gregorium pariter administrationem cessisse. Quando autem id contigerit, dicemus anno sequenti: interlapsus enim putatur annus, ex quo Gregorius rediit Nazianzum, ut que ad obitum patris. Sed quod de Sasimorum Ecclesia nulla posthac mentio habeatur; id inde evenisse existimamus, quod Anthimus alium Sasimis, quæ sibi vindicasset, episcopum ordinaverit; et Basilium ad dirimendas Ecclesiæ controversias inter Catholicos periculosum illo tempore abortus, Anthimo pugnaei homini loco cesserit. His de Gregorio atque Basilio enarratis, ad res gestas Valentis imperatoris jam revocemus orationem.

108. *Valens persequitur præsens Ecclesiæ Edessæ et Scythiæ.* — Meminisse oportet, dictum esse anno superiori, ipsum se Antiochiam contulisse, nonnullaque Ecclesiam illam vexasse, atque inde peregrinatum esse in superiorem Syriam, inventosque ibi catholicos dire exagitasse, quod hoc ipso anno conligisse videtur. Nos vero de his in primis quæ facta sunt Edessæ, agere aggrediamur, et primum de causa Valentis in eam civitatem protectionis; de qua sic Socrates ²: « In ea civitate templum magnificentum et egregium est S. Thomæ apostolo dedicatum, crebraque hominum multitudo eo propter loci sanctitatem confluit; quod quidem Valens videre cupiens, illuc contendit ». Quid autem egerit, cum frequentem Orthodoxorum multitudinem eo accedentem conspexisset, idem auctor narrat, necnon Sozomenus, cujus hic verba reddemus; ait enim ³: « Qua in urbe omnibus Ecclesiis Orthodoxorum ablatis, cum vidisset populum Ecclesiæ catholice in campo ante civitatem conventus egisse, dicitur verbis contumeliosis præsidem generalem arguisse, et pugnam in maxillam ejus inflixisse, propterea quod contra suum mandatum ejusmodi conventus fieri permisisset. Ac eidem prefecto », inquit Theodoretus ⁴, « cui Molestus nomen erat, imperat, suos milites qui tributa solebant exigere, in unum cogat, et reliquas copias que aderat, assumat, quo multitudinem congregatam dissipat, virgibus iustibusque caedant, et alis instrumentis bellicis si opus sit, castigent. Hæcque factus prima luce imperatum facit. Qui dum per forum transibat, mulierculam vitalem gestantem manibus et admodum properantem videt; Quæ, inquit Sozomenus ⁵, præ celeritate amittentem,

¹ Hieron. de Script. Eccl. in Gregor. Nazianz. — ² Infill. lib. II. c. 9. — ³ Socrat. lib. III. c. 35. — ⁴ Sozom. lib. VI. c. 17. — ⁵ Gregor. Nazianz. epist. XLII.

¹ Gregor. Nazianz. epist. LXX. — ² Socrat. lib. IV. c. 11. — ³ Sozom. lib. VI. c. 18. — ⁴ Theod. lib. IV. c. 10. — ⁵ Sozom. lib. VI. c. 18.

contra quam sexum muliebrem deceret, negligenter sibi circumjecerat: nam militibus omnibus contemptis, primum eorum perrupit agmen; quandoquidem animus ejus divino amore succensus hominum violentiam nihil extimuit; sed hujusmodi terrores pro risu habuit ac ludibrio. Quam tum conspicatus prefectus, cum quid factum esset, intelligeret, eam jubet ad se adduci; rogat quo se conferre velit. Tum illa: Cognovi, inquit, insidias contra famulos Dei paratas, et in animo est ad fratres fide mecum consentientes contendere, magno flagrans desiderio eadem a vobis indentatam una cum illis subeundi. At infantem, inquit prefectus, quorsum tandem tecum fers? Ut mecum, inquit, mortis optatissimæ particeps fiat. Quæ cum prefectus a muliere accepisset, et ex ejus animo aliorum omnium acerbitatem perspiceret, refert ad imperatorem, et eadem illis frustra illatam fore, docet: Nam et ipsi, inquit, nihil præter dedecus inde consequemur, et eorum tamen propensum ac paratum studium handquaquam extinguemus ». Hactenus de his Theodoretus et alii.

109. At de Edesse episcopo jam ante adventum Valentis in exilium misso, aliisque ejusdem Ecclesie clericis tunc exulare jussis alque male habitis, hæc idem scribit Theodoretus¹: Barsen præterea, ejus gloria etiam hoc tempore perillustis est non Edesse solum, quam gubernabat, et in civitatibus ei finitimis, verum etiam in Phœnicia, Ægypto et Thebaide (per hæc namque nationes universas fama ejus propter virtutis splendorem permanerat) primum Valens Aradum insulam incolere mandavit. At ubi intellexit infinitas hominum multitudines ad eum confluere (elemen apostolica repletus gratia morbos verbo depulit), Oxyrinchum, quod est oppidum Ægypti, relegavit. Rursum postquam ejus gloria omnes etiam eo frequentes pertraxit, ad castellum misit in extremis oris illius regionis positum, vicinumque barbaris, qui illic habitant, ejus nomen Phœnio est. Valens senem illum, idoneum sane regno calorum incolam, abducendum curavit. Ferunt ejus lectum in Arado insula ad hodiernum diem remanere, multo sane honore decoratum: nam nulli morbis vexati, ubi in eo decumberint, ad integram valetudinem per fidem restituantur.

110. Valens autem, grege pastore orbato, Lupum in pastoris locum substituit. Et quoniam omnes, urbe relicta, extra mœnia conventum agebant; ipse Edessam proficiscitur ». Tbi viso spectaculo multitudinis Orthodoxorum in agro convenientium, flagrantique studio martyrium expetentium, uniusque mulieris illius periculosum exemplo, sicut abstinere præcepit a nece populi, ita in Ecclesie ministros qui aderant, iram convertit. Quid autem in eos decreverit, idem auctor sic narrat²: « Ejus presides (presbyteros dico et diaconos) jubentur adduci, et alterum e duobus prestare, nempe vel communicare cum Lupo, vel in ultimas imperii oras relegari. Itaque ut primum omnes in unum prefectus coegerat,

leni et blanda oratione conatur persuadere uti legibus imperatoris morem gerant: Nam est, inquit, extrema dementia, ut pauci homines imperatori tam multis atque præpotentibus viris moderanti resistant. At quoniam omnes laciti consistere, præfectus Eulogium, eorum presbyterum primarium, virum sane magna laude prædicandum, sic alloquitur: Cur tandem non respondes ad ea quæ modo dixi? Sane, inquit, non putabam, me minime rogatum, quicquam debere respondere. Atqui, inquit prefectus, multa verba feci, quo vos ad ea quæ sunt vobis emolumentum futura cohortarer. Tum Eulogius: Est, inquit, tua ad omnes habita oratio, et propterea absurdum certe putavi, ut ipse, aliis a respondendo exclusis, solus responderem. Verum si a me libet quicquam seiscitari, non te celabo quid sentiam.

111. « Cui rursus prefectus: Proinde, inquit, communica cum imperatore. Ad quem Eulogius dissimulante quidem, sed valde facete respondit: Numquid cum imperio est etiam sacerdotii dignitatem consecutus? Prefectus igitur intellecta ironia, cepit graviter succensere, convicia in presbyterum jacere, et hæc quoque verba addere: Non istud dixi, o stupide! sed vos uti quibuscum communicet imperator, cum iisdem communiceis, hortatus sum. Atque simul ut senex dixerat se habere pastorem, cujus nutum sequerentur, prefectus octoginta pariter comprehensus in Thraciam amandavit ». Irrumpentibus enim, ut dictum est, in earum regionum partes Gothis, insanienteque Athanarico eorum rege in Christianos, ad necem potius, quam ad exilium illi missi esse videbantur. « Qui cum abducerentur, subdit Theodoretus, in exilium, cultu et observantia summa dignati sunt. Nam civitates et pagi processerunt illis obviam, et maximum honorem, utpote invictis Christi athletis, deferunt. Sed adversarii invidia armati referunt ad imperatorem, idem ipsum quod hisce hominibus dedecori fore putabatur, summum honorem attulisse. Quæ re cognita, Valens dat mandatum, ut bini duntaxat simul eant, et pars in Thraciam, pars ad extremos Arabia fines, alii in quadam Thebaidis oppidula dispergantur. Ferunt autem, crudelissimorum quorundam opera, tum eos quos natura conjunxerat, distractos fuisse, tum qui fratres erant, ab se multo segregatos: Eulogium vero, qui aliis præfuit presbyteris, et Prologem secundum ab eo, in Antinonem, quæ est in Thebaide, relegatum; quorum virtutem oblivione obrui non sinam.

112. « Postquam enim compererunt episcopum illius urbis eandem secum fidem amplectentem, ecclesiasticis conventibus communicarunt illi quidem; sed cum viderent paucos admodum in unum coeuntes, et civitatis habitatores gentiles esse accessissent, doluerunt certe plurimum, ut par erat, et eorum infidelitatem graviter lamentati sunt; attamen non satis esse censuerunt dolore propterea tangi; sed quoad poterant, eorum animos sanare laborarunt. Nam sanctus Eulogius in cella conclusus, dies noctesque totas universitatis gubernatorem

¹ Theod. lib. iv. c. 15. — ² Idem lib. iv. c. 16.

Deum oravit. Prologenes autem vir apprime admirabilis, in litteris educatus ab Eunomio, et in celeriter scribendo exercitatus, cum locum reperisset idoneum, ludum aperuit, et pueris docendis operam dedit, atque eos non modo exercitum ad celeri manu scribendum, verum etiam sacra Dei eloquia edocuit. Nam hymnos Davidis, tanquam dictata, illis proposuit; et eas apostolicæ doctrinæ sententias, quas eorum ingenii accommodatas putabat, ediscendas tradidit.

113. « At cum unus ex pueris in morbum esset delapsus, venit ad domum ejus, et dexteram ægrotantis tangens, precibus morbum depulit. Qua re intellecta, aliorum puerorum patres eum ad suas quoque artes deducunt, orantque ut liberis morbo vexatis opem ferat. At ille respondit, se non prius Deum deprecaturum uti morbum depellat, quam qui ægrotaret baptismi lavacro finclus esset. Cui rei a patribus libenter assensum est: nam sanitatis desiderium eos ad istud faciendum impulit; et simul tum animo, tum corpore sanati sunt. Verum si quando quemquam ex numero ægrotantium ad divinam Spiritus sancti gratiam recipiendam induxisset; eum ad Eulogium deducit, pulsat ostium, orat uti tum aperiat, tum sigillum Dominicum ei, quem verbo Dei ad fidem traxisset, imponat. At cum Eulogius ægre ferret, velut precibus interruptis, tum Prologenes: Est, inquit, errantium salus magis necessaria. Itaque mirari omnes Prologeni, eum eum hujusmodi miracula edere, et tam multis lucem divinæ cognitionis impertire cernerent, primas Eulogio concessisse, et eos quos verbo Dei ceperat, ad illum deduxisse. Merito igitur multo majorem præstantioremque virtutem in eo esse suspicati sunt. Postea vero quam persecutionis tempestas sedata fuit, et Ecclesiis allata tranquillitas, istique duo jussi domum reverterunt; omnes eos producere, lamentari eorum discessum, lacrymas fundere cœperunt, et maxime omnium Ecclesiæ illius antistes, quippe qui illis in agro Dominico colendo deinceps careret. Ubi in patriam veniunt; sanctus Eulogius, Barsa illo magno ad vitam nullis aspersam molestiis translato, Ecclesiæ ab eo gubernatæ clavum oblinet. Prologeni autem illi admirabili dabatur in mandatis, uti Charras coleret, orbem sane incultam, et spiciis Gentilium referentem, multosque et graves requirentem labores. Atque hæc quidem, pace in Ecclesiis constituta, acciderunt ». Hactenus de his Theodoretus. Porro horum illustrium confessorum Barsæ et Eulogii Edessæ episcoporum, nec non Prologenis Charris præfecti viget in tabulis ecclesiasticis¹ memoria diversis diebus annolata, quibus ex hac vita eos feliciter migrasse contigit.

114. Jam quod reliquum est peregrinationis et persecutionis Valentis imperatoris simul absolvamus: utrumque enim ipse una simul conjunxit, nempe peregrinari et persequi; iustarque impetuosi torrentis, per fines quos transit, omnia devastavit.

Quid autem cum pervenisset in Scythiam, adversus ejus provincie Ecclesiam egerit. Sozomenus ita describit²: « Prædicant fideles Scythas sinili de causa in ea ipsa fide persistere. Gens ista multas quidem habet urbes, pagos, et castella, sed principatum oblinet Tomis, quæ est urbs magna et opulenta prope mare sita ad lævam, cum quis ad Pontum Euxinum navigat. Velut consuetudo est, quæ ibi etiamnum servatur, ut unus episcopus totius illius gentis Ecclesiæ præsit. Itaque tempore de quo jam loquimur, illas administravit Bretannio, quando etiam imperator Tomium adventit. Postquam autem accessit ad Ecclesiam, et pro more suo ei persuadere conatus est, ut cum Arianis communicaret; Bretannio constanter admodum apud imperatorem et libere pro doctrina Concilii Nicæni locutus, recessit ab eo, et ad alteram Ecclesiam se contulit; quem populus quoque secutus est. Fere autem ab universa civitate eo concursus est, partim quo imperatorem viderent, partim quod aliquid novarum rerum eum moliturum expectarent.

115. « Valens igitur cum suis derelictus, illud velut contumelia loco factum, graviter tulit; atque Bretannionem comprehensum in exilium deduci mandavit; quem non nullo post denuo reduci permisit. Nam cum videret, credo, Scythas episcopi exilium iniquo animo pati, non parum veritus est, ne novis rebus studerent; quos quidem et fortes esse sciret, et ipso locorum situ imperio Romano necessarios, quippe qui impetum barbarorum illam orbis partem incolentium propulsarent. Itaque imperatoris conatus sic a Bretannione compressus est, viro cum in aliis rebus spectato, tum ob divinam virtutem adeo insigni, ut etiam ipsi Scythæ laudis testimonium ei tribuerent. Illis ergo de causis imperatoris ira in cunctum totius orbis terre clerum, Ecclesiis solum Occidentis exceptis, suam vim exercuit ». Hactenus Sozomenus. Est celebris Bretannionis memoria in Ecclesia Dei, ex tabulis ecclesiasticis quolibet anno VIII kalendas Januarii redi-viva. Successit Bretannioni Gerontius, qui interfuit Concilio Constantinopolitano œcumenico sub Theodosio imperatore.

116. *De tempore et genere obitus Eusebii Ver-cellensis.* — Hoc item anno rebata habetur in sancti Hieronymi Chronico mors sancti Eusebii episcopi Verecellensis: nam licet sub septimi anni horum imperatorum laterculo posita reperitur; quod tamen idem Hieronymus incipiat numerare annos eorumdem Augustorum ab anno sequenti eorum electionis, in hunc ipsam incidit annum octavum eorumdem imperii, qui ab ipso septimus numeratur. Ceterum quod in primis ad tempus obitus spectat; hæc hæc sine dubitatione pertranseunt; cum tamen absque controversia recipiendum sit, quod idem Hieronymus³ testatur aibi, ipsam Eusebium sub iisdem imperatoribus ex hac vita

¹ Sozom. lib. vi. c. 22. — ² Hieron. de Script. Eccles. in Eusebio Verecellensi

³ Martyrol. Rom. die 30 Januar. 5 et d. Maii.

migrasse. Quod enim retardare maxime potest animum, ne hoc anno, sed ut longe post præsens tempus pulem Eusebium diem obisse, illud est; quod S. Ambrosius, qui nonni post triennium, anno nimirum Domini trecentesimo septuagesimo quarto creatus est episcopus Mediolanensis, ad Vercellenses scribit¹ litteras, cum adhuc ipsa Vercellensis Ecclesia esset destituta episcopo successore. Cæterum hæc facile refelluntur, si quis recte consideret, non fuisse epistolam illam ab Ambrosio scriptam, cum vacaret sedes ob mortem Eusebii, sed obitu successoris ejus Limenii, qui reperitur interfuisse Concilio Aquileiensi sub Damaso; cum tamen illa epistola data appareat tempore Siricii pape, ipso ortu hæresis Joviniani, ut quæ præcedunt eorumdem Ambrosii atque Siricii epistolæ declarant.

147. Bis de temporis ejus obitus ambiguitate dilutis, de mortis genere pervestigandum est. Haud enim levis est hæc controversia, num revera martyrio occubuerit, quo titulo in Ecclesia sua colitur, et in tabulis ecclesiasticis adscriptus habetur; cum tamen S. Ambrosius eundem sæpe confessorem tantum appellet, imo et a martyrio disertis verbis excludat, cum in nuper citata epistola ad Vercellenses hæc deat: « Itaque ut S. Eusebius prior levavit vexillum confessionis, ita B. Dionysius in exilii locis proprio martyribus titulo exhalavit ». Itæc ipse. Quid igitur proprio martyrii titulo Dionysius Mediolanensis episcopus mortuus dici potest, si et ipse Eusebius æque ab Arianis occisus interii? Quin si (ut voluit) idem Eusebius ab Arianis impetitus lapidibus necatus est; certe proprio titulo martyrii dicendus erat Eusebius occubuisse, quam Dionysius, qui in exilio positus, absque vi alia adhibita, quiescit in Domino. Sed et Gregorius Turonensis² cum agit de miraculis in ejus ecclesia fieri solitis, confessorem appellat, et inter confessores adnumerat; cum aliqui nec indignus fuerit martyris titulo, secundum veterem loquendi usum, quo (ut superius dictum est secundo Annalium tomo) illi etiam martyres dicebantur, qui fidei causa post confessionem aliquid in corpore passi essent, etiamsi ex illatis penis minime confisisset, spiritum exhalare.

148. Cæterum ipsum etiam præter graves illas, quas exulans passus est ærumas, post servam illam sub Constantio factam sanctissimi viri per scalas protractionem, postquam est reversus in patriam, Arianorum insultu, lapidum ictibus morte affectum, monumenta Vercellensis Ecclesie docent; que cum magis proprio titulo martyrem dicunt; et a confessore distinguunt. Que enim sub Bononio ejus Ecclesie episcopo, et Gregorio papa XIII ejus Vita conscripta est, hæc de Eusebii martyrio habet: « Aliquot vero post diebus, domum ubi sanctus episcopus habitare consueverat, Ariani confertissimo agmine veniunt; a quibus is primum raptus, mox cruciamentis varie tortus, tum lapidibus, quorum

aliqui adhuc sanguine aspersi in sepulcro ejus nuper inventi sunt, obrutus, capite contracto, martyrii cursu egregie confecto, superatisque importunissimis religionis catholice hostibus, victor, et rerum cum primis admirandarum nomine maxime illustris, annos octoginta octo fere natus, in cælum migravit ad Dominum, pro ejus divina gloria perpetuo dimicavit ». Hæc auctor, qui et hujus martyrii generis ante recensuit hos adspulatores, Antoninum archiepiscopum Florentinum, Volaterranum, et ipsius Ecclesie Vercellensis ecclesiasticum officium: quorum omnium testificatione cum illud asseritur, adeo audax facinus Arianos aggredi præsumpsisse, quod Valens arianus imperator regnaret, narrate historie fides minuitur; siquidem Valens nonni Orientis imperii habenas moderabatur, Occidentis vero Valentinianus, quem omnes veteres historici catholicum fuisse dicunt. Optassem hæc de martyrii genere ex antiquioribus esse de prompta scriptoribus. Magna enim admiratione sum affectus, quod in his quæ collegit diligens auctor cuncta ejus Ecclesie monumenta, et inter alia octo sermones ab antiquis episcopis in Eusebii anniversariis natalitiis ad populum dictos, aliisque quæ idem Eusebius ab Arianis fidei causa passus fuerit, summo studio in memoriam restituit; de hujusmodi tamen martyrii genere, quod lapidibus obrutus vivendi fecerit, nihil prorsus habeatur, nisi in novissimo tantum illorum; cum aliique et in aliis sermonibus interdum confessor, et martyr aliquoties appelletur; eo (ut diximus) titulo dignus, quod tormenta et carceres sub Constantio expertus fuerit, etiam si nihil præterea pati confisisset: quandoquidem in primo eorum sermone, qui sub nomine Ambrosii aliquando editus fuit, ex diro illo supplicio, quo per scalas fractus quassatus est capite, et membris contractus, martyris nomen consecutus ostenditur.

149. Sed et in epitaphio ad sepulcrum ejus invento, acrostichis versibus cum martyrii titulus egregie habeatur expressus; quod autem lapidibus consummarit, ne verbum quidem; dici posse videtur inde martyrii titulus comparatus, quod haud dubium constat ipsum fuisse sanguinem, sed infecisse etiam tunc cruro fracto capite lapideos gradus, vel alios deorsum, ut assolet, in via positos sparos lapides sanguine conspersisse; quos a suis collectos, et ad sepulcrum, tanquam victoriae trophæa positos, æquum est existimare, atque etiam asserere poterit, qui assertam de lapidatione sub catholico principe historiam, contra Ambrosii sententiam recitatam, haud facile admittendam putat. Sed quid interest, num illis lapidibus capite, sparosque cruro, vel ictibus lapidum fracto itidem capite, fuso sanguine, fuerit Eusebius martyrii titulum consecutus; cum aliqui licet priori illo supplicio et aliis in Palestina additis penis minime contingerit ex hæc vita migrare; tamen ipsum dignum titulo martyrii omnis antiquitas prædicet? At de his hæcenus: ad hæc enim digressi sumus occasione S. Ambrosii præferendis martyrium Dionysii,

¹ Ambros. epist. LXXXII. — ² Gregor. Tur. de gloria confess. c. 3.

quī exul finem vivendi fecit, Eusebio qui in suam Ecclesiam reliit postliminio. Quod autem ad lucubraciones ejus spectat; cum græcarum aque ac latinarum litterarum fuerit callentissimus, haud otiosus absque scriptiōne vitam exegisse creditur, urgentibus præsertim ad hoc eum quotidie adversariis; verum de illis nulla est memoria, nisi de translatione in latinum facta commentari Eusebii Palæstini super psalmos, quæ et excidit. Cæterum sic ipse hæretici hominis commentarium latinitate donavit, ut tamen (quod idem sanctus Hieronymus⁴ testatur), quæ ad hæresim pertinerent, omitteret, quæ vero pia sanctaque esse viderentur, acceperit. Sed dolemus nobilissimi ingenii nihil aliud superesse, nisi epistolam illam ad suos e carcere Scythopoli datam, quam suo loco superius recitavimus. Porro ejus memoria tam in Occidentali, quam in Orientali Ecclesia ubique semper clara refulsit, quæ kalendis Augusti anniversaria celebratur.

120. Quanta autem miraculorum effulserit, post obitum gloria, adeo ut oleum lampadum in ecclesia ipsius ex more ardentium dæmones ab emergenceis pellerentur, Gregorius Turonensis certam fidem reddit, dum hæc de eo in libro illo de Gloria Confessorum describit²: « Eusebius Verceilensis episcopus magnum huic Hilario adjutorium contra hæreses fuit, qui vivere se post tumultus, presentibus virtutibus manifestat. Nam in die natalis sui cum multi infirmi salventur; emergencei tamen rotato valido per totam ecclesiam debacchantes, et nimio confidentes se torqueri cruciatis, elevati in aera lychnos qui ad officium luminis succenduntur, manu verberantes effringunt; de quorum perfusi liquore, ut ico descendente dæmone, personæ purgantur; scilicet tunc populus tot infirmos esse mundatos, quot viderit lychnos effractos. Sed et omnia quæ sub ditione basilicæ ejus habentur, ita pia protectione conservat, ne exinde quicquam auferatur ab aliquo. Nam videres inter hostes iniquos greges pecorum, jumentorumque, et ovium, nec penitus a quoquam attingi, cum vox sonuerit, *Confessoris hæc sunt Eusebii*. Itujus sancti reliquias mater mea in oratorio domus suæ locavit. Factum est autem quadam die per hiemem, dum colloquutione hilari pro longitudine noctis diutius ante focum, qui multa lignorum strue compositus fuerat, resideret; familia jam dormitante, surrexit, et se lectulo haud prociat ab ipso igne locavit. Dormientibus autem cunctis, scintille flammarum ad trabes usque condescendunt, de quibus apprehensa una earum valide copit flammam spargere; sed credo virtute sancti illius, cujus reliquiae propinque erant, flamma contra naturam desursum incurvata retorquetur; nec ad tectum, ut mos est, extenditur, sed deorsum fluit, ut pufares non flammam, sed vellera lanae de trabe pendere; nec exurebat trabem, nisi tantum ardens per ipsam vagabatur; donec expergefata

materfamilias, vocatis servientibus, aqua superposita, restinxit incendium, quo facile omnis domus, cunctis dormientibus, exuri potuisset, si virtus beati defuisset ». Hæc Gregorius, atque de Eusebio hæcenus.

121. *Lucifer Calaritanus falso inter sanctos adscriptus, et Luciferivariorum facinora.* — Eodem quoque anno, quo Eusebii obitus a S. Hieronymo in Chronico ponitur, æque et ejus gentilis licet communicatione divisi, recensetur interitus Luciferi episcopi Calaritani in Sardinia, de cujus obitu superius egimus, cum ejus in sebisma lapsam suo loco moerentes deploravimus. De quo tamen cum dicat S. Hieronymus: « Lucifer episcopus Calaritanus moritur, qui cum Gregorio episcopo Hispaniarum et Philone Libyæ nunquam arianæ se miscuit pravitate ». Non sic quidem hæc accipienda quis putet, ut hi duntaxat ex omnibus episcopis immunes fuerint ab ariana hæresi: nam in Occidente vix aliquem episcopum, præter Auxentium et paucos illos damnatos in Concilio Aquileie, fuerit facile reperire, qui ejusmodi fuerit sectator impietatis; sed ita dictum, quod idem nominati episcopi abstinerint a communicatione episcoporum illorum, qui cum Arianis quantumlibet pœnitentibus communicarant; hoc enim sensu accipienda esse S. Hieronymi verba, quæ superius de Lucifero dicta sunt, manifeste declarant.

Quod autem secundum Apostolum, sapientibus et insipientibus debitor sum; hic, ubi agit de Luciferi obitu, quod contemnens omiseram, addere, impulsus ab amicis, non prætermittam adversus delira prorsus scripta cujusdam Joannis Aræ natione Sardi, qui dum de Sanctis Sardinie insule volumen edidit, in tertio ejus libro, ubi agit de Lucifero Calaritano, eum novo miraculo ex schismatico conflavit in sanctum, sed in confessorio mendaciorum confessor ipse apertissimus falsitatum. Nam in primis cum hæc ait: « Calaritana Ecclesia, in qua mortuus et sepultus, sum tam sanctum venerata præsentem, natalem ejus celebravit sanctissime, erecto sub ejus nomine prope Calarim templo, in quo sancti martyres jacent Cesellus et Camerinus. Sic enim habet de martyribus istis vetustissimus codex ». Hæc dum dicit ipse, quem citat antiquum codicem, ubi locorum esset, significare debuisset, sed voluit ejusmodi verborum involucre mendacia quæ texuit operire. Sed nolens idem ipse illa delatit, ubi in fine ejus opusculi, cum recitat calendarium sanctorum Sardinie insule, ab omnibus hæcenus receptum et custoditum, in quo per singulos menses certis diebus Sancti qui ibi colantur, positi annotantur; cum in nullo totius anni curricula die viderit legi Luciferum, ad calcem ista ipse addidit temere admodum: « Sanctus Lucifer. Quo mense tamen, nescimus ». Hæc audax homo, addere presumens sanctum calendario, quod nec ejus loci archiepiscopo facere licuisset, Sede Apostolica inconsulta. Sed attende quomodo mendaciam dum legit, delegit: Qui nuper dixerat, ac mentitus fuerat, Calaritanam

⁴ Hieron. epist. LXV. advers. Vigilant. — ² Gregor. Turon. de Glor. confess. c. 3.

Ecclesiam veneratam esse Luciferum, natalemque ejus sanctissime celebrasse; quomodo non solum quo die celebrandus fuerit ejus natalis, sed nec quo mense, notum esse, negavit? Sed et si verum esset, quod nunquam probare poterit, celebratum ibi natalem Luciferi statim post obitum ejus, et tunc certa sciretur dies, sed intermissa fuerit oblivione deleta; tunc ipsum rogo, dicat, quæ potuit causa interesse esse intermissionis hujusmodi specialis in Luciferi, cum de nullo alio Sanctorum illorum, qui in eadem coluntur insula, id factum appareat? nisi quod si quando ibi ejus solemniter cultus dies natalis fuerit celebrata, eadem jure vetita penitus exoleverit, ut etiam ab omnium memoria omnino recesserit. Verum nec celebratum aliquando, vel semel saltem quis poterit demonstrare, quod ipse asseruit mentiendo. Sed et turpis mentitis convincitur, cum ait, ejusdem Luciferi nomine erectum fuisse templum, ipsi tribuens quod in martyrum memoriam longe ante Luciferum fuerat adificatum. Absque memoria autem, sine Ecclesia, inquam, illic peculiare loci martyris cultus esse, quis dixerit? Porro ab ipsis gentilibus suis Romæ degentibus, quos de his rogavi, mendax idem exclamatur auctor, atque vesanus, qui ista linxerit de templo Luciferi, quod nunquam extiterit. Quod ut credamus, inde magis inducimur, dum et in his que ibidem scribit de Verecellensi Ecclesia, reperimus insigniter esse mentitum; ait enim: « Coniuncta Calaritanæ Verecellensis Ecclesia, divinas laudes in hymnis Eusebii persequens, auxilium a Lucifero implorare consuevit et opem ». At adversus ista adeo falsa reclamatur, et exclamatur eadem ipsa Verecellensis Ecclesia, querens se pati calumniam. Nam qui et hodie in Urbe est ipsius Ecclesie episcopus Joannes Stephanus Ferrerius, vir præstanti fide atque doctrina, qui res S. Eusebii et aliorum ejusdem Ecclesie episcoporum digne conscripsit, his auditis, exhorruit, mendaciumque pudentissimum id esse testatus et detestatus, asseruit nullam mentionem prorsus in Verecellensi Ecclesia de Lucifero, nisi historice fieri, in precibus nullo modo ejus opem, et auxilium implorari. Explosis igitur falsis ab auctore prolatis, exsufflemus jam inania ad suam vanam sententiam probandam adducta. Nilitur auctoritate Petri de Natalibus qui Luciferum in suo Sanctorum catalogo scripserit; sed non ejus est facultatis, non sanctos sua scriptione reddere sanctos, quem in Notis redarguimus etiam hæreticos in illo suo catalogo miscuisse cum Sanctis. Nec sunt majoris auctoritatis quos citat dixisse, Luciferum defunctum esse catholicum; cum alioqui respectum fidem habuisse poterint ad successores Luciferianos, qui ex schismate transierunt in hæresim, a qua Lucifer abhorruisse sciatur. Somniat vero cum cæteris qui dixerunt, Luciferianos non a Lucifero Calaritano esse denominatos, sed a conflictu quodam Lucifero Smyrnenis episcopo, antiquioribus penitus refragantibus, Hieronymo, Augustino, Ambrosio, Rufino, Socrate, et etiam Marcellino ejusdem scholæ professoribus, ejusdem

seculi scriptoribus, et aliis innumeris nos secutis. Dehinc magis, cum ait, Luciferum errorem suum deposuisse in Synodo Alexandrina, quem constat ad illud usque tempus nunquam errasse, postea vero schismate deviare cepisse. Sed et frustra in subditum S. Hieronymum nominat, quod aliquando Luciferum beatum dixerit: nam ad illa priora Luciferi tempora ipse respectum habuit, cum ille omni glorie titulo dignus esset; quem idem paulo post, ab Ecclesia scissum schismate docet, dolens viri tanti naufragium. Quem utinam ostendi posset non errasse, vel de errore palinodiam recantasse. Quam nihil jucundum et opatum foret, offensus caligine stellam iterum suo nitore fulgentem in regno calorum (quod est Ecclesia) cernere; et quod cecidit potius quam occidit Lucifer astrum iterum post mille ducentos atque triginta annos novum inferens orbi catholico diem conspiciere. Sed Dei non hominis arbitrio calum hoc vertitur, cujus est (quod ait sanctus Job¹) stellas claudere quasi sub signaculo; ipseque « clavis David, quæ claudit, et nemo aperit ». Quod autem ad ejusdem Luciferi consortes schismatis pertinet, præcipue vero quod spectat ad Gregorium, quem Hispaniarum episcopum nominat; hunc fuisse episcopum Eliberi, quæ de eo extant scripta in libello Marcellini atque Faustini schismaticorum significant: siquidem hic olim pariter ibi dicitur esse execratos quos et Lucifer detestabatur episcopos: qua ratione a catholicæ communionis episcopis una cum aliis nonnihil exagitatus est; quam ob causam pro eo supplicatum fuit Theodosio imperatori; qui cum de ipso Gregorio, tum de aliis ad Cynegium in hæc verba rescripisse reperitur²:

122. « Elsi nulla humanis »: Et infra: « Cynegi carissime et pater amantissime, sublimitas tua præceptum nostræ serenitatis, quo catholicam fidem omni favore veneramus, et sine qua salvi esse non possumus, ita jubet custodiri, ut Gregorium et Heraclidam », erat hic episcopus (Oxyrinchi in Ægypto, « sacre legis antistes cæterosque consimiles sacerdotes, qui se pariti observantie dederunt, ab impiorum hominum atque hæreticorum tœneaturæ defendat injuriis; sciantque cuncti ita sedere animis nostris, ut cultores omnipotentis Dei, non alios nisi Catholicos esse credamus ». Hæc Theodosius de Gregorio atque sociis, quod pro isdem querelæ schismaticorum fuissent, ab hæreticis male habitos esse; illos nimirum sugillantium, qui ex ariana hæresi ad Ecclesiam redissent. Nam eodem libello explicaverunt hos ab arianis episcopis in Ecclesiam receptis multa passos eam ob causam, quod nollet illis communionem misceri. Mentio quoque in eodem libello de Vincentio quodam Hispano presbytero habetur, qui etiam eo quod communicare cum hujusmodi arianis recusasset, a Lucio et Hygino episcopis gravissima passus fuerat: cum (ut eodem libello testatur) idem cum fustibus in ecclesiam irruentes, ubi plebs illi commissa convenerat, non-

¹ Job. ix. — ² Extant in libell. Marcellini.

mullos illic occiderint; ex quibus quidam, licet decurionatus honore insigniti, nihilominus in carcerem detrusi fuerint, unusque ex iisdem preceptus. Rursum vero de iisdem addiderunt eo libello, eosdem, cum idem Vincentius cum suis in agro synaxes haberet, in eos irruentes, adeo deturbasse, ut altare sublatum contemptus gratia sub pedibus posuerint idolorum.

123. Habet libellus et illud, Aurelium quemdam episcopum, ex eo quod cum dicto Gregorio communicasset, Romæ pœnas dedisse; sed et de Macario presbytero illud addit, eum cum ejusdem esset cum Gregorio communionis, Romam quoque vocatum, huic supplicium, atque a Damasi papæ communionem abhorrentem, ab Urbis prefecto, fuisse exilii sententia condemnatum; atque a militibus acceptum cum perductus fuisset ad Ostia Tiberina, illic animam exhalasse. Meminit et de aliis luciferianæ communicationis hominibus Romæ malæ mulctatis a militibus, et ut mentitur, Damaso impellente. Ita plane schismatici illi apud Theodosium agentes, imperatoris invidiam in Romanum Pontificem conciliare studuerunt, sibi vero inde gratiam concilians, quasi essent fidei catholice acerrimi defensores; quos scimus (ut superius est manifestissime demonstratum) in sanctissimos probatosque Catholicæ religionis episcopos plurimas eademque ingentes coacervasse calumnias. Sæpe enim Romæ (ut vidimus) ejusmodi schismatici ab Urbana prefectura pulsati atque repulsi, inque diversa loca in exilium acti; cum omni desituerent auxilio, ex calumniis in diversos consarcinatis sibi patrociniū quaesivere.

124. Ceterum quod ad Gregorium spectat, qui ex Theodosii rescripto liber dimissus est; ipsemet in commentario illo, quem de fide scriptum ad Gallam Placidiam dedit, de incorrupta fide servata, nec unquam communionem se pollutum hæreticorum magnopere gloriatur, cum ait¹: « Piam confessionem in nobis ex Dei gratia præstitam cupimus usque ad mortem, auxilio ejus qui præstitit, vindicare siue fabe communionis hæreticorum atque prævaricatorum; quia, et Deo teste, metuinus eorum damnationis participes inveniri. Viderit, si quis putat se de eorum societate rem non posse fieri, habens conscientie propriæ fiduciam, quia fidem integram vindicat ita, ut nunquam ejus fidei prævaricator existerit. Tamen ego in causa Dei cautius timere compellor; siquidem et de ipsa cautum legimus²: Hæreticum hominem post nunc correctionem devota, sciens quoniam perversus est hujusmodi, et peccat, et est a semetipso damnatus. Sed et de pena prævaricatorum legimus, dicente Isai³: Et venit omnis caro in conspectu meo adorare in Hierusalem, dicit Dominus Deus, et procedent sancti, et videbunt membra hominum qui prævaricati sunt in me: vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt in visione omni carni.

Sed et Apostolus ait¹: Nolite jugum ducere cum infideibus. Quin et alibi idem Apostolus post descriptionem malorum: Non solum, inquit², qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt faciendis ea; et multa alia testimonia divina, quibus supradictorum consortium prohibetur. Sed ego hæc ipsa, licet breviter, intimavi; ne nos de vana superstitione credat aliquis nolle communicare cum talibus, quos perspicit per divinam sententiam reprobari ». Ista Gregorius Eliberinus pro sua defensione, causam reddens cur noluit cum Arianis communicare, qui ad Ecclesiam reversi essent: nam de aliis in hæresi permanentibus, nemo catholicorum ab eo unquam potuit dissensisse. Hæc igitur cum ex Marcellino atque Faustino collega, tum etiam ejusdem ipsius Gregorii scriptis deprompsisse volumus, ut locus citatus S. Hieronymi in Chronico, quo ait, tum Luciferum, tum Gregorium, et Philonem nunquam communicasse cum Arianis, cunctis elucidatis atque perspicuis redderet.

125. Porro Gregorius creditur postea saniori menti redditus, duramque austeritatem illam flexisse in catholice observantiæ rectitudinem: nam Orthodoxorum nonnullorum precibus celebratus habetur; nisi hæc quis diverit eo turpiter ignorasse; quod affirmare nunquam audeam. Quæ autem spectant ad eus res gestas cum Osio, quas ex eorumdem schismaticorum libello recitat Isidorus; ejusnam fidei sint, superius est demonstratum. Sed et quod de eodem Isidorus ait in Osio, Gregorium fuisse ex numero vindicantium fidem integram, ex verbis S. Hieronymi petenda est verborum horum interpretatio; nimirum significatum, eum aliquando fuisse ejusdem cum Lucifero sententiæ.

126. Post Luciferi exitum, qui ante illi inhæserant pertinacius in sententiâ perstiterit, ut affirmarent non communicandum cum illis qui arianos episcopos vel inferioris ordinis clericos ad Ecclesiam redeuntes, cum honoribus et ordinibus, quibus antea ministrassent, in communionem recepissent; quam quidem questionem parvi momenti fuisse ait S. Hieronymus³, dum verbis, et non rebus a nobis iidem dissentirent, nec dignam quidem ut ab Ecclesia ea de causa se dividerent. Erat autem horum numerus sane exiguus, qui se in Hispaniam receperunt: ibique ut solos sanctos et puros a reliquis omnibus Orthodoxis divisos consedisset, idem S. Hieronymus docet, his verbis⁴ per ironiam illis exprobrans, qui se solos mundos prædicabant: « En si Britannias, Gallias, Orientem, Indorum populos, barbaras nationes, et totum simul mundum possidet Satanas; quomodo in angulum universe terre crucis tropicæ collocata sunt? Numquam adversarius potens concessit Christo Iberiam et Celtiberes; luridos homines inopemque provinciam designatus est possidere ». Quasi in soli a Christo in hæreditatem fuerint vindicati, qui et veritatis vindices dei

¹ Gregor. de fide ad florem. — ² Th. III. — ³ Isid. LXVI.

⁴ 2. Cor. vi. — ¹ Rom. i. — ² Hieron. adv. Luciferian. — ³ Idem ibidem.

volebant. Hos quidem, quod refugerent Catholicorum communionem, nonnihil vexatos esse a vicinis episcopis, libellus Theodosio datus (ut superius dictum est) indicat.

127. Porro hos ut schismaticos non solum vicini cavebant episcopi, sed et alii omnes Catholici; cujus rei experimentum præstitit Satyrus S. Ambrosii¹ Mediolanensis episcopi frater, cum ex Africa in Italiam navigans, ad horum ora maris tempestate delatus, baptismi cupidus exhorruit ab ipsorum episcopo baptizari; quod et superius, dum de ejus in Italiam ex Oriente reditu egimus, verbis ejusdem Ambrosii enarravimus, deque ejusdem Luciferi obitum egimus, et cujus astimationis apud posteros fuerit pariter cum luctu ob lapsum ejus ingessimus; ut non sint iterum hic repetenda, ubi de Luciferianis quæ reliqua sunt, tantummodo sermo est. Sed et hi ipsi, licet turbas plurimas in Ecclesiam concitaverint, et apud imperatores adversus Catholicos obstreperint; tamen quod post Theodosium Augustum de Luciferianis nulla sit mentio, eos hoc ipso, quo oborti sunt seculo extinctos esse putamus.

128. *Valentiniani rescripta minus justa et pia.* — Eodem anno Valentinianus imperator de scenicis penitentibus et christianis fieri cupientibus, ita rescripsit²: Scenici et scenice, qui in ultimo vite, necessitate cogente interitus imminentes, ad Dei summi sacramenta properarunt, si fortasse evaserint, nulla posthac in theatralis spectaculi conventionione revocentur. Ante omnia tamen diligenti observari ac tueri sanctione jubemus, ut vere, et in extremo periculo constituti id pro salute poscentes (si tamen antistites probant) beneficii consequantur. Quod ut fideliter fiat, statim eorum ad iudices, si in presentibus sunt, vel curatores urbium singularum, desiderium perferatur: quo inspectoribus missis, sedula exploratione queratur, an indulgeri his necessitas poseat extrema suffragia. Dat. III idus Februarii Trever., Gratiano A. II et Probo coss. » Erant scenici et scenice servi publici ad lætitiæ publicæ theatricis spectaculis mancipati. Quod autem legibus ecclesiasticis velatum erat christianos theatralis esse, ac proinde qui ejusmodi essent, simul hæc per baptismum christiani efficerentur, scenicum munus exercere amplius non valeret: vetuit imperator, haud quidem pie, ejusmodi homines nonnisi in mortis articulo baptizari. Vides quam perperam et inconsulte principes, ea quæ sunt ecclesiastici muneris, tractare consueverint.

129. Sed his haud justiora idem Valentinianus sanxit, cum licentiam Gentilibus dedit aruspiciam exercendi, dummodo id facerent absque magia, ita ad senatum ignominiose rescribens³ de impertita colendi deos patrios facultate:

« Aruspiciam ego nullum cum maleficiorum causis habere consortium iudico, neque ipsam aut aliquam præterea concessam a majoribus religio-

nem genus esse arbitrii criminis; testes sunt leges a me in exordio imperii mei datæ, quibus unicuique quod animo imbibisset, colendi libera facultas tributa est. Nec aruspiciam reprehendimus, sed nocenter exerceri vetamus. Dat. IV kalen. Junii Trever., Gratiano A. II et Probo coss. » Ex his quidem et aliis ab eodem imperatore Gentilibus concessis indulgentiæ factum est, ut ab iisdem ipse fautor eorum superstitionis sit habitus: nam Symmachus in relatione ad ejus filium Valentinianum Juniorem missa sic habet in fine: « Eum religionum servavit petimus, qui divo parenti culminis vestri servavit imperium, qui fortunato principi legitimis sufficit hæreses. Spectat senior ille divus ex arce siderea lacrymas sacerdotum, et se culpatum putat, more violato, quem libenter ipse servabat ». Hæc Symmachus pro gentilitia superstitione causam agens.

130. Permisit et iste, sicut alius, aram Victoriae in Capitolio stare, illicque senatores gentiles sacra facere; licet eum S. Ambrosius, quod tantum nefas ignoraverit, excuset, cum ait¹: « Quid respondebis etiam patri? qui te majore dolore conveniet, dicens: De me, fili, pessime iudicasti, qui putasti quod ego Gentilibus convicentium præstitissem. Nemo ad me detulit, aram esse in illa Romana curia; nunquam tantum nefas credidi, quod in communi illo Christianorum Gentiliumque concilio sacrificarent Gentiles, hoc est, insultarent Gentiles presentibus Christianis, et iusti Christiani interesse sacrificiis cogerentur. Multa et diversa crimina, me imperante, commissa sunt; ultus sum quæcumque sunt deprehensa. Si quis tunc latuit, debet ergo dicere, me probasse quod ad me nemo detulerat? De me pessime iudicasti, si mihi superstitione aliena, non fides mea servavit imperium ». Hæc Ambrosius, et puto quidem rhetorice potius ad delinquentem Valentinianum Junioris imperatoris animum, atque revocandum ne paterno exemplo permitteret Gentilibus aram Victoriae; quam publico loco expositam, orbi ob frequentiam accedentium notam, imperatorem duntaxat ignorasse, haud fidem invenit. Sed et hoc eodem anno ejusdem Valentiniani rescriptum legitur pro sacerdotibus gentilitii ritus, quibus privilegium indulset, honoremque excoñtibus exhiberi solitum iisdem imperiit, prout ejus rescriptum sub hujus anni consulis ad Viventium prefectum prætorio datum docet; sic enim se habet²:

131. « Quid ad sacerdotium provinciarum et principalis honorem gradatim et per ordinem muneribus expeditis, non gratia emendicatisque suffragiis, et labore pervenerint, probatis actibus, si consona est civium fama, et publice ab universo ordine comprobantur, habeantur immunes, otio fruituri, quod contium laboris testimonio promerentur; liberumque sit corpus eorum ab his injuriis, quas honoratos non deest sustinere: honorem etiam eis excoñtibus addi censemus, quem ii consequi solent, qui fidem diligentiamque suam in admistrandis

¹ Ambros. orat. in funer. frat. — § l. 1. de Scenic. C. Theod. — l. l. ix. de malefic. et mathemat. C. Theod.

² Ambros. epist. xxx. — § l. lxxv. de Decurion. C. Theod.

rebus publicis approbavit. Dat. IV kalen. Julii Trever., Gratiano II et Probo coss. » Et ne quis putet de sacerdotibus hic agi Christianæ religionis, legal ejusdem imperatoris rescriptum datum item Treveris sequenti anno ad Probum vicarium ¹. Sic igitur videas Symmachum, qui gentilitiæ superstitionis majorem gerebat pontificatum, jure appellasse Valentinianum Senioreni ritus veteris conservatorem; n̄pote quod (ut dictum est superius, diciturque alibi pluribus) ipse imp. Valentinianus siverit Gentiles pro arbitrio deos colere. Unde quidem errare eum facile continget, qui legens Prudentii carmen

adversus Symmachum in fine viderit commendari fidem antecessoris imperatoris, quod veterit sacrificia, cum ait ¹:

Ille Urbem veluit laurorum sanguine tingi.

Putans ad Valentinianum Juniorem esse sermonem illum, quem constat dictum esse ad Honorium imperatorem de Theodosio patre, cujus tempore (ut suo loco dicitur) Prudentius adversus Symmachum scripsit.

¹L. LXXVII. de Decurion. C. Theod.

²Prudent. lib. II. cont. Symmach.

Anno periodi Græco-Romanzæ 5864. — Olymp. 287. an. 3. — secundum Baronium 287. — Urb. cond. 1124. — Jesu Christi 371.

— Damasi papæ 6. — Valentiniani et Valentis 8. Gratiani 5.

1. *Consules. Quinquennalia Gratiani Aug.* — Ad num. 1, et seqq. coss. *Gratianus Aug. II* et *Sextus Petronius Probus*, uterque Occidentalis. De ultimo, qui e familia Anicia erat, legendus Ouphrus in Fastis. Gratiani consulatus juxta secundam consulationum Cesareorum regulam sumptus: ejus enim quinquennalia in hunc annum incidunt, quorum occasione date a Valentiniano leges, de quibus in Annalibus num. 4 et seqq.

2. *Epistola Basilii loco non suo recitata.* — Pleraque que hoc anno ex epistolis D. Basilii a Baronio (n. 7 et seqq.) narrantur, ad sequentes annos pertinent, cum Basilii circa hujus anni medium creatus fuerit episcopus, eaque omnia Basilio jam episcopatuum adepti acciderint.

3. *Valens Antiochiam hoc anno non pervenit.* Ad num. 108. Scribit Baronius, cum Valens Antiochia recedens in Syriam superiorem peregrinaretur, *Edessam* profectum, Orthodoxos ibidem variis modis afflixisse. Verum *Valens* Augustus ante anni insequentis initium Antiochiam non pervenit. Substitit itaque Constantinopoli ad mensem saltem Maium. Nam in ea urbe VIII kal. Feb. dedit legem Cod. Theod. 7 *De crusa ad Modestum Pf. P.* Dein XII kal. Feb. dedit ibidem legem 2 Cod. Justiniani

De sententiis ex periculo recit. Tum tertio id. Feb. legem Cod. Theod. 14 *De naviculariis*, VII id. April. legem ejusdem Codicis 1 *De contat. œris*. Et denique kal. Maii legem ejusdem Codicis 14, *De annona et tributis*. Que omnia rescripta Constantinopoli hoc anno a Valente data, et ad Modestum prefectum pratorio directæ. Inde *Valens* discedens *Ancyram* Galatiæ primariam venit, ubi tertio idus Juhæ emisit legem Codicis Theod. 76 *De decurionibus*, ad Modestum Pf. P. Quo postea Valens profectus fuerit, incomptum. Eum tamen neque Caseream, neque Antiochiam se contulisse, certum. Caserea enim hoc anno esse non potuit Valens, cum, ut anno precedenti ostendimus, in eam urbem venerit mense Januarii, quo mense hoc anno adhuc Constantinopoli constitit. Præterea Valens ex urbe Antiochensi Caseream abiit, ut anno superiori ostendi. Antiochiam autem ante anni insequentis initium non pervenit, ut tunc demonstrabo. Quare pro certo tenendum, hallucinatos esse viros doctissimos, qui scripsere, *Valentem* hoc anno Caseream profectum esse, et *Basilianum* jam episcopum ad suam sectam pertrahere conatum esse. Id enim longe post hunc annum factum. De persecutione Ecclesiæ Edessene agemus anno sequenti.

DAMASI ANNUS 6. — CHRISTI 372.

1. *De Arinthei consulis et Ferentii ducis pietate.* — Christi annus trecentessimus septuagesimus secundus ingreditur una cum consulatu Modesti atque Arinthei; amboque consules ex Valentis familia, iidemque fama notissimi, sed diversi inter se studiis fuere: nam horum alter arianus, ad insequendos Orthodoxos (ut vidimus) Valenti usui erat; alter vero, nempe Arintheus, pius et de Ecclesia Catholica benemeritus. At qualis hic fuerit, dicamus aliqua, et in primis quæ de ejus obitu ex litteris¹ S. Basilii datis ad ipsius conjugem consolatoris produntur; ut cum ait: « Me vero præcipua quadam tristitia replevit recogitantem, quo me vir ille sit honore prosecutus, tum quæ sit Ecclesiis communiter adempta gubernatio: nimirum quod Arianis quibusdam pulsus, his Catholicos subrogavit; at de eodem rursus inferius: « Erat quidem ille honestus, magnus, celebris, et animi virtutem robore corporis adæquabat, quod et ipse fateor, et utroque nomine excellebat; altamen homo erat, et mortuus est, sicut Adam, sicut Abel, sicut Noe, sicut Abraham, sicut Moyses, et si quem alium ejusdem nature consortem nominaveris ». Hæc Basilii. Prævalidus quidem dux erat, de quo plura Ammianus², et inter alia quod exercitu cohibuisset Persas invadentes Armenos; nam hæc de eo: « Hac clade late diffusa, Armenia omnis periisset, ni propugnatoris Arinthei adventu ferriti Persæ eam incurrare denno distulissent ».

2. Per ejus uxorem hunc redditum christianum, inque vite finem baptizatum esse, idem Basilii tradit, cum ait³: « Decessit moriens splendide, nec senectute decrepita, nec aliqua parte celebritatis suæ diminutionem passus, sed magnus adhuc in præsentî hac vita, et magis in futura, nec ex præsentî splendore damni quicquam in futura ac sperata gloria expertus; propterea quod in ipso vite exitu cunctam maculam laceræ regenerationis accepto purgavit; cujus rei cum illi conciliatrix et operatrix fueris, maximam ex ea consolationem

cape ». Hæc quidem de Arintheo hoc anno consule, Catholicaque Ecclesie defensore.

3. Quo quidem tempore, magna Dei dispensatione, huic sicut pietate non impar, ita et munere haud inferior Terentius extitit, cui (ut idem Ammianus¹ est auctor) duodecim parebant legiones, qui sancto Basilio æque familiarissime usus est, ut ex ipsius litteris ad eum datis, de negotiis ecclesiasticis constat. Horum Basilii vallatus præsidio, invitis non Arianis cæteris tantum, sed ipso quoque Valente imperatore, non solum in sua Ecclesia tutus agebat, sed et aliis etiam longe positis suppetias prompte ferebat. At hic opportune egregium facinus ejusdem ducis maxime pii ex Theodoro narrare, pergratum erit; ait² enim: « Cum Terentius dux longe præstantissimus, et pietatis insignibus egregie exornatus, ab Armenia, erectis victoriae trophæis, revertisset; Valensque ei imperasset, uti donum aliquod pro labore peteret; ipseque donum quod cupiebat, dignum homine pietatis institutis educato, Valenti indicasset (petebat enim non aurum, non argentum, non agros, non domum, sed ut una ecclesia illis qui pro doctrina apostolica se in discrimen obtulissent, concederetur), Valens accepto libello supplicis, et cognitis rebus quæ in eo continebantur, admodum stomachatus, illum dilaceravit, jussitque ut alias res peteret. Terentius vero collectis laceris libelli partientis: Accepi, inquit, jam abs te, o imperator, donum, habeoque, neque aliud petam. Nam quid ego animo instituerim, judicet ille qui hujus universitatis iudex est ». Hæc Theodoretus. De epistola autem ad hunc ipsum Terentium a Basilio scripta, suo loco agemus, nunc vero de tertia ejusdem Basilii ad Damasum papam et omnes Occidentales episcopos epistola missa dicendum.

4. *Tertia legatio Basilii ad Occidentales et Romanum Pontificem, tamen irrita.* — Meminisse debemus, anno superiori ad datas ab eodem Basilio et aliis orthodoxis Orientis episcopis ad Damasum et cæteros Occidentis antistites, ab eisdem officii plenas litteras redditas esse. At quoniam sub ariano impe-

¹ Basil. epist. v. in addition. — ² Ammian. lib. xxvii. in fin. — ³ Basil. ead. ep. v.

¹ Ammian. lib. xxvii. — ² Theod. lib. iv. c. 23.

ratore Ariani magis magisque adversus Catholicos insolescerent; idem S. Basilius alios rursus legatos in Occidentem mittit: qua quidem legatione quid ab eis ipse optaret petici, datis litteris significavit, quas pro certiori rerum notitia hic describemus. Deest illis germana inscriptio, sed tantum, *Ad Occidentales*, titulus ponitur, cum tamen primo loco eas ad ipsum Damasum Romanum pontificem esse conscriptas, quæ superius dicta sunt atque dicuntur, evidentissime doceant. Litteræ autem sic se habent¹:

5. « Tantum cuique vestrum Dominus Deus noster, in quem speravimus, largiatur gratiæ, ut proposita spe potiamini, quanto ipsi gaudio pectora nostra replestis, cum per litteras quas nobis per desideratissimos compresbyteros nostros scripsistis, tum ex eo, quod calamitatibus nostris, tanquam viscera commiserationis induti condoletis, quemadmodum nobis prædicti fratres indicarunt. Nam etiam si vulnera nostra eodem modo perseverant, nonnihil tamen inde relevamur, quod paratos habemus medicos qui velocem ac maturam possunt, si detur opportunitas, doloribus nostris afferre medelam. Quapropter jam denno vos per dilectos hosce fratres compellamus et obsecramus, ne, si dederit vobis Dominus copiam ac securitatem accedendi, invisere nos detrectetis: maximum enim Domini mandatum est infirmorum visitatio. Si vero optimus Deus ac sapiens vitæ nostræ moderator hanc gratiam ad aliud tempus rejecit; saltem scribite nobis, quæ vos cum ad consolationem afflictorum, tum ad erectionem confractorum scribere deceat. Plurimum enim jam contracta est Ecclesia, cujus nomine et nos multum in modum contristamur. Non est autem quod aliunde open expectemus, nisi per vos Dominus, a quibus et sincere colitur, curacionem miserit ». Hæc præfatus Basilius admonet de Eustathio Sebasteno dolose inter Catholicos agente, cujus ipse Basilius (ut anno superiori vidimus) simulatione deceptus eidem communicationem fuerat impertitus; qua de causa in suspicionem haud levem ac reprehensionem Orientalium orthodoxorum episcoporum inciderat. Ne igitur adversariorum calumniis eadem infamia laboraret apud Romanum Pontificem et alios Occidentis episcopos, prudenter profecto de Eustathio meminit, ejusque seclera commemorans, ejusdem criminum accusatorem agit, atque ait:

6. « Improbata quidem et imprudens Arianorum hæresis manifeste ab Ecclesia corpore devulsa proprio immoratur errori, parumque nos ledit, propterea quod illius impietas omnibus nota est. Qui vero ovinam pellem induti, mansuetudinem ac placiditatem externe quidem simulant, interne vero gregem Christi crudeliter lacerant; et hoc nomine quod ex nostro gremio progrediuntur, simpliciores facile lædunt; ii sunt perniciosi illi, et qui non ita facile caveri possunt; quos per vestram diligentiam omnibus Orientis Ecclesiis publicari ac manifestari

petimus, ut vel recta gradientes sincere nobis conjuncti sint, vel si perversi esse perrexerint, pestem suam sibi ipsi solis contineant, nec posthac per incautam communionem morbum suum vicinioribus affricare possint ». Puto te, lector, hæc prudenter attendere, maximi ponderis a Basilio æstimari iudicium Apostolicæ Sedis, ipsius, inquam, Romani Pontificis, cujus sententia damnari Eustathium petit, ejusque iudicii calendum Orientalibus omnibus inolescere; cum alioqui deterrimus homo in pluribus Synodis fuerit prædamnatus: hæc sane enixius a Damaso Basilio petit, quod probe sciret, illos omnino ab omnibus esse habendos hæreticos, atque vitandos absque aliqua tergiversatione vel controversia, quos ab Apostolicæ primæ Sedis antistite constaret esse rejectos: nam Synodis aliis aliæ adversæ Synodi obijci potuissent, et episcopis episcopos contradicere; quod autem a summo totius universalis Ecclesiæ præsule factum esse sciretur, omnes, nisi qui extra Ecclesiam esse vellent, amplecterentur; cum (ut sæpe superius demonstratum est) ejusdem Romani Pontificis formatarum communione, quis catholicus, quisve esset hæreticus, tantummodo intelligi posset. Sed rursum ibi Basilius:

7. « Necessarium vero est, ut mentionem istorum nominatum faciam, ut et ipsi cognoscatis eos qui nos conturbant et offendicula gignunt, illosque Ecclesiis vestris manifestos, ut vitari possint, faciatis. Quæ enim nos loquimur, multis suspecta sunt, quasi propter privatas quasdam contentiones, metum et pusillanimitatem illis incutere velimus. Vos vero quanto ab his remotiores estis, tanto plus apud plebem habetis fidei; ad quod et hoc accedit, quod ad curandos oppressos adjumento vobis est gratia Dei. Quod si plures quoque manimes eadem decreveritis; manifestum est, quod multitudo eadem decernentium indubitata omnibus efficiet dogmatis susceptionem. Est itaque unus ex illis, qui plurimum excitant turbamur, Eustathius ex Sebastia minoris Armeniæ. Hic olim institutus ab Ario, cum is Alexandria florens impiis adversus unigenitum Dei blasphemias strueret, sectator illius, et inter selectissimos discipulos communeratus fuit. Posteaquam vero ad suos reversus, cum a beatissimo Hermogene Casaræ episcopo propter impium opinionem condemnaretur; confessionem illi obtulit sanæ fidei, atque ita manus impositionem ab ipso obtinuit. Ubi vero dormitionem accepit Hermogenes, mox ad Eusebium Constantinopolitanum sese contulit », fuerat hic antea episcopus Nicomediæ, « qui et ipse nihilominus iniquum Arii dogma fuerat, inde postea quibusdam de causis pulsus, ad patriam se recepit, illique denno erroris purgationem obtulit, sed ita ut celata et oblecta mentis impietate, quandam exhiberet verborum rectitudinem. Mox vero ubi utrumque adeptus esset episcopatum, anathematismum contra homoousion in Synodo Ancyranæ habita scripsisse deprehenditur; et ex illa ad Seleuciam profectus, cum illis quos ejusdem habet opinionis, ea gessit, quæ omnes norunt. Constantinopoli vero

¹ Basil. epist. LXXIV.

iterum ad ea que ab hæreticis proposita sunt, consensit. Atque ita episcopatu ejectus, propterea quod jam in Melitina Synodo depositus esset; viam sibi ipsi, per quam restitueretur, excogitavit, eam videlicet, ut ad vos proficisceretur. Quæ vero sint illi a beatissimo Liberio episcopo proposita, et ad que consenserit, nobis clam est, nisi quod epistolam attulit, per quam restitueretur; eam ubi Tyana Synodo exhibuit, in suum locum restitutus est.

8. « Iste quidem jam fidem eam, in qua receptus est, depopulatur, eumque illis furit qui homocisioni anathemate percellunt. De inde et hæresi patrocinatur eorum, qui Spiritum sanctum spoliant divinitate. Quoniam vero istinc vires accepit ledendi Ecclesiæ, ac publicande impietatis fiducia, quam vos dedistis, ad subversionem multorum usus est; necesse est, ut istinc quoque veniat malorum istorum correctio; scribaturque Ecclesiis, quibus quidem conditionibus ad communionem susceptus sit; simul vero adiciatur, quomodo jam immutata sententia, gratiam a Patribus qui tunc erant acceptam irritam reddat ». Hactenus de Eustathii causa Basilius, qui eadem plane de eodem habet in epistola ad Patrophilum ¹. At nemo potest hanc ab eo epistolam scriptam antequam ab ipso Eustathio reciperetur, eo quod nullam ejus rei faciat mentionem: nam cum hæc eadem epistola inferius damnandum dicat Apollinarem, cui tunc temporis ipse nesciens communicabat; salis perspectum habetur, illa antea accidisse, quam hæc epistola scriberetur.

9. Tacuit prudenter de Eustathio Basilius, quod contigit in Nicopolitano conventu, ubi idem Eustathius, edita sincera fidei professione, ab ipso Basilio susceptus fuit, reclamantibus Orthodoxis, ut anno superioris fusius dictum est: ideo enim ista tacuit, quod jam apud Occidentales communicationis cum Eustathio fuerat in suspicionem adductus; qua ut se purgaret, atque ostenderet Eustathio præ cæteris adversari, tot tantique adversus eum hæc epistola voluit congestisse. Nam ad Eusebium Samosatenum ipse scribens, hæc de Occidentalium conflata adversum se suspensione habet ²: « Senior Evagrius filius Pampiani Antiocheusis, qui quondam migravit cum S. Eusebio versus Occidentem, redit nunc Roma, petens a nobis litteras eadem illorum scripta ad verbum continentes: vicissim retulit que nostra non probantur a doctoribus qui ille sunt, et legationem quandam per viros fide dignos jam adornare, ut coram sit occasio nos inspicendi. Qui nostram doctrinam profiterentur, Sebastem Eustathii improbate doctrine vicus relegentes perambulam, petunt a nobis quandam ecclesiasticam procuratorem ». Hæc ipse. Porro Evagrium istum, quem tradit profectum esse cum Eusebio in Occidentem, illo scilicet Eusebio Vercellensi episcopo, ut alias diximus, eundem esse cum Evagrion illo putamus, qui ex sententia S. Hieronymi ad Innocentium, valide oppugnavit Auxentium arianum Mediolanensem episco-

pum. Hic enim Vercellis apud Eusebium fuisse videtur usque ad ejus obitum, et eoque defuncto rediisse in Orientem, atque ea Basilio significasse.

10. Bursum vero, quod idem Basilius apud nonnullos in crimen adductus fuisset, quod litterarum consuetudine cum Apollinari hæresiarcha communicasset; ipseque se pariter excusasset, nescisse lioninem alienijus esse pravæ opinionis auctorem; re tamen postea comperita, tum ut se suspicione inite cum eo communionis penitus liberaret, tum etiam ut latentem adhuc sub catholico nomine hæresiarcham omnes agnoscerent damnatum esse ab Apostolica Sede; Damasum rogat ut cum suis episcopis istud ipsum agat, ita subdens ¹: « Alter ex illis, de quibus vos admonemus, est Apollinarius, laud parum et ipse Ecclesiæ contristans; facilitate namque scribendi, qua per occasionem ad quosvis irrepit, conjunctam habens sufficientem linguæ facultatem. Orbem libris suis replevit, contempto Ecclesiaste ², qui cavendum esse dicit, ne multi fiant libri. In multitudine autem certum est quod multa delinquantur: nam quomodo potest in multiloquio vitari peccatum? Sunt vero que scribit, etiam ad theologiam pertinentia, non ex Scripturæ probationibus, sed ex humanis argumentis adstructionem habentia. Scripsit et de resurrectione quedam fabulose, imo judicæ composita; in quibus dicit, nos iterum ad cultum a lege præscriptum reversuros, ita ut iterum et circumcedamur, et sabbatum observemus, et a cibus a lege prohibitis abstinemus, sacrificiaque Deo offeramus, et in templo Hierosolymis adoremus, atque prorsus ex Christianis Judei reddamur; quibus quidam poterit ridiculum magis, magisque alienum ab evangelico dogmate dici? Deinde et de incarnatione tantum fratris perturbacionem, ut pauci eorum, quibus colloquii cum illo nonnihil intercessit, priscum pietatis characterem conservent: multi vero rerum mutationi attendentes, ad quæstiones et contentiosas inutilium verborum hæreses aversi sint ». Hæc de Apollinari Basilius. At cur Apostolicæ Sedi defert damnationem Apollinarius hæresiarchæ, cur non ipse Cappadocia metropolitani eam hæresim eum auctore damnavit? Nosli causam, lector, si memoria tenes que superius sæpe sunt repetita atque exemplis sapius demonstrata; nimirum illum vixisse usum: ab ipsis Apostolorum temporibus, ubi primam sedes Petri Romæ locata est, ut nova hæresis, recensque emergens hæresiarcha, non ab alio quopiam enjusvis auctoritatis episcopo, quam a Romano Pontifice, causa exacte pervestigata, apostolica damnature auctoritate. Quomodo vero Damasus, his a Basilio acceptis de Apollinari atque ejus erroribus Romæ coegerit Synodum, atque eandem hæresim cum auctore damnari, dicimus suo tempore.

11. At quid insuper egit apud Damasum hæc missa legatione Basilius? Ipse subdit, eum ait: « Paulinus vero au aliqua in re, quod manus impo-

¹ Basil. epist. LXXXII. — ² Item e. p. viii.

¹ Basil. epist. LXXIV. — ² Eccl. xii.

sitionem concernit reprehendendus sit, vos ipsi dicetis ». Parsius hæc Basilius atque modestius, quod de insignis nominis viro ageret, eodemque Antiocheno antistite instituto a Lucifero episcopo Calaritano apostolica legatione fungente; cum ante ipsum (ut suo loco dictum est) Meletius ab Arianis olim præfectus, conversus ad fidem catholicam, ibi eandem valide propugnauerit, cuius causa exilia passus antea fuerat, atque hæcenus pateretur; cui quidem (ut diximus) Basilius studebat, utpote illi intima familiaritate conjunctus, slantibus Occidentalibus a parte Paulini, ut paulo inferius dicturi sumus.

12. Insuper eadem legatione Basilius de Marcelli hæresi hæc ad Damasum habet in fine: « Nos sane contristat, quod Marcelli dogmatibus fidem habet, et sectatores illius sine discrimine ad communionem admittit ». De Marcelli causa pluries superius actum est. Invenit ille fidem dum vivit, quod ejus causa cognita in Romano Concilio, necnon œcumenico Sardiceno, semper magna gloria fuerat absolutus, adversariorum vero repulse atque confutatae calumnie; nec alia postea reperitur ab Orthodoxis habita esse Synodus, in qua fuerit Marcellus condemnatus; cum præsertim Athanasius eundem nunquam condemnare præsumperit, utpote (quod refert Epiphanius¹), qui habuerit ipsum qui se purgasset, et haud vehementer errasset: subdit tamen de eo Basilius enormia, quæ verane essent, an ab adversariis calumniose composita, haud satis exploratum est nobis: nam si verum Marcelli illud dogma fuisset, non ita perfunctorie a quoquam dissimulari potuisset, præsertim a Magno Athanasio cuiusque hæresis infensissimo hoste, ac veritatis catholicæ acerrimo propugnatore. Porro hæc addit de eo Basilius²:

13. « Scitis, colendissimi fratres, quam omnem spem nostram irritam faciat dogma Marcelli, quod neque Filium propria ac discreta hypostasi prædictum confitetur, sed productum, et in eum ipsum iterum conversum, ex quo venerat, tradit. Neque Paracletum propriam habere hypostasim contendit. Ita ut non aberret, si quisquam hanc hæresim prorsus esse alienam a christianismo determinet, ac corruptum quendam judaismum appellet. Horum curam a vobis requirimus: eam adhibebitis, si universis Orientis Ecclesiis scribere dignabimini, ut eos qui veritatis doctrinam ad hunc modum adulterarunt, tum demum ad communionem admittant, si quando errata correxerint; si vero contentiose rerum novationi immorari voluerint, ab illis secedant. Cæterum haud ignoramus et ipsi, quod oportuerat nos vestre prudentiæ assessores, communi de his rebus consideratione tractare; verum quoniam nec temporis id ratio permittit, et dilatio perniciosa est, propterea quod hominum istorum pestis radices altius inlavit; necessitate adacti fratres hoc e misimus, ut simul quæcumque litteras fugiunt, demum vos perdocentes, pietatem vestram eo invitent,

ut quæsumit Ecclesiis Dei auxilium exhibeatis ». Hæcenus Basilius.

14. Quod insuper ad Marcellum Ancyranum pertinet, ex Epiphanio datur colligere, hoc eodem ipso anno illum ex hac vita desisse; siquidem cum de eo agit, hæc habet³: « Marcellus fuit in Ancyra, qui sane hucusque pervenit, et duobus plus minus annis ante hunc annum e vita discessit ». Hæc ipse. Porro cum ea scriberet (ut idem testatur ipso exordio² operis) anno undecimo Valentiniani imperatoris, Gratiani autem septimo; plane opus est asserere, hoc ipsum anno defunctum, addito tamen illo, *plus vel minus*, ab Epiphanio posito.

15. At quid hac legatione Basilius actum est? nihil penitus. Accidit enim, ut ipsius Basilius adversarii, qui tot calumnias, quas anno superiori recensimus, cum obtruere conati sunt, haud satis habuerint, illum ipsius gentilibus fidei dubiæ imo et hæresis (ut vidimus) suspectum reddere; quin etiam eandem in eum Romam intulerunt ad Romanum Pontificem, nec illas quidem leviter effusas, vel ab hæreticis diffamatas, ut in ventum dissipatas, quæ nullam apud audientes invenirent fidem, sed plane ejusmodi, ut catholici episcopi, iidemque Basilio familiaritate conjuncti, imo et ejus alumni sanctissimi monachi, fidem eas dictitantibus (ut superius demonstratum est) adhibuerint. Quam ob causam Damasus, his acceptis, dignum existimavit ad ali-quod temporis spatium, quo usque videlicet de his adversus Basilium prolatis certior redderetur, abstinere a consuetudine litterarum; et quamvis a Basilio scripta minime spreverit (nam de cogenda Synodo adversus Apollinarem, ex ejus sententia in animum induxit), nihil tamen per legales rescriptis: plura enim erant, quæ ipsum Romanum Pontificem cautius agere cum Orientalibus admonebant.

16. Hæc sane cum Basilius resevisset, magno animi dolore confectus, quod res maximi ponderis videretur, alienatum a se experiri Romanum Pontificem; iterum ad eundem legationem mittit, nec eam cuiquam credidit, sed Petro suæ Ecclesiæ presbytero; quem ejusdem nominis germanum ipsius existimamus, ex monacho (ut dictum est ex Gregorio Nysseno) creatum ab eo presbyterum Caesariensis Ecclesiæ mox ut episcopatum accepit; cui ejusmodi functionem delegavit, eidemque litteras ad Romanum Pontificem et alios collegas episcopos dedit; quas hic recitare, dignum existimamus: magis enim momenti legationum vel apicem præferuntur, religionem putamus; sic autem se habent³:

17. *Petrum legatum mittit Basilius cum litteris ad Occidentales.* — « Magno desiderio congressum vestrum expetenti, semper impeditenti aliquid accidit, unde prohibeor ne voti compos evideram. Aut enim corporis infirmitate impedor, quam plane haud ignorabis, quanta mihi sit a prima ætate ad

¹ Epiph. hæres. LXXII. — ² Item lib. I. circa ponc. — ³ Basil. epist. LXXVII.

¹ Epiph. hæres. LXXII. — ² Basil. epist. LXXVII.

istam usque senectam una mecum educata, nempe iuxta justum Dei iudicium, qui omnia sapienter disponit, castigans et erudiens; aut sollicitudo nos Ecclesiarum, vel certamina, quibus resistendum est veritatis sermonem impugnantibus, remorantur. Quocirca in hunc usque diem, in multa tristitia et miseria dego, sciens quod ope vestra destituro. Ego enim quoniam a Deo, qui ob id per carnem ad nos accessit, ut et factorum suorum exemplis vitam nostram instrueret, et voce sua Evangelium regni nobis annuntiaret¹: In hoc cognoscetis omnes quod mei discipuli eritis, si dilectionem habueritis ad invicem; et quod pacem suam veluti extremum munus discipulis suis, cum jam dispensationem quam in carne obibat, absoluturus esset, reliquit dicens²: Pacem relinquo vobis; pacem meam do vobis: non possum mihi ipsi persuadere; quod sine multa charitate, et nisi quantum in me est, paci erga quosvis studeam, servus Jesu Christi digne vocari queam.

18. « Multum jam temporis expectavi, an aliquando et a vestra dilectione aliqua nostri habeatur ratio. Non enim clam vobis est, quod publice quibusvis expositi, velut eminentes maris scopuli, furias hareticorum fluctum excipimus; qui ubi nobis illi infringuntur, que retro nos sunt, haudquaquam redundant, aut affluunt. Quando vero de nobis dico, non ad humanas vires refero, sed ad gratiam Dei, qui in mortalium imbecillitate potentiam suam declarat: quemadmodum Propheta sub persona Domini loquitur dicens³: An me non timebitis, qui arenam mari terminum posui? Arena namque, re omnium infirmissima et nullius momenti, amplitudinem ac magnam molem maris colubuit potens Deus. Cum itaque ad hunc modum se habeant res nostrae debebant continuo a vestra dilectione ex sinceris fratribus aliqui mihi, qui nos afflicti et oppressos inviserent, et multo crebrius amica ad nos vestrae destinari litterae, quibus vel in proposito confirmaremur, vel si qua in re offendimus, corrigeremur: non enim negamus innumeris nos erroribus obnoxios esse, cum homines simus, et in carne vivamus.

19. « Verum quoniam superiori tempore, fratres colendissimum, vel quia quid ex decore faciendum fuerit, ignorastis, debita nobis obsequia exhibita non sunt», nempe per pacificas litteras communicatio; « vel quia quorundam malitia factum est, ut in calumnias, quibus traducimur, abrepti et preoccupati, indignos nos amica visitatione iudicaveritis: ecce jam litteris vos ipsi provocamus, et causas hujus rei que nobis ascribuntur, latemur, parati vestram hac in re institutionem amplecti; hoc tantum orantes, ut si quos ademeritis, qui nos tradant ac vituperent, in conspectu nostrum coram vestra prelate constituentur. Nos enim si convincamur, peccatum nostrum cognoscemus; et vobis post eam reprehensionem a Domino non imputabitur,

si communionem nostram tanquam peccatorum declinaveritis; deinde et primum habebitis, si nos reprehenderitis, ut qui occultam nostram malitiam patefeceritis. Sin vero antequam convincamur, nos condemnaveritis, equidem nos nihil inde dispendii accipiemus; propterea quod omnium pretiosissimum bonum nostrum, charitas videlicet, qua erga vos preediti sumus, laedi nequit: vos autem et hoc ipsum nobis amissis patiemini, et Evangelio repugnare videbitur dicenti: Num lex nostra iudicat hominem, nisi primum audiverit cognoveritque quid faciat?

20. « Qui vero nobis calumnias quidem offundit, non autem qua dicit, certo probat; videbitur sibi ipsi mali nominis accersere appellationem, ex eo quod verbis inique et absurde utitur. Quo namque alio nomine delatorem vocare conveniet, nisi ea appellatione, quam ex re ipsa, cui studet, sibi ipse imponit? Neque igitur qui nos vituperat diabolus sit, sed accusator; imo neque accusatoris nomen accipiat, sed frater sit in dilectione nos admonens, et ad emendationem reprehensionem nostri inducens: nec vos auditores silis conviciorum, sed redargutionum probatores et examinatores: neque nos sine remedio relinquamus, nondum patefacto nobis quid deliquerimus. Nolim enim vos hac teneri cogitatione, qua dicatis: Quoniam loca transmarina inhabitamus, extra periculum sumus earum afflictionum, que complures occupant, neque opus habemus aliorum auxilio; itaque quid proderit vobis, ut cum aliis communicemus? Nam insulas quidem Dominus a continenti per maris interstitium divisit; insulanos vero cum his qui terram continentem et firmam inhabitant, per charitatem conjunxit. Nihil nos separat, fratres, nisi animi proposito separationi causas roburque demus.

21. « Unus nobis est Dominus, una fides, spes eadem. Sive caput vos ipsos universalis Ecclesiae reputatis; non potest pedibus dicere caput: Non est mihi opus vobis. Sive in reliquum vos ecclesiasticorum membrorum ordinem locatis; non potestis nobis dicere, qui in eodem vobiscum corpore constituti sumus: Non estis nobis necessarii. Nam et manus mutuum inter se operam necessariam habent, et pedes mutuo sese firmant, et oculi per concordiam habent, quod objecta clare et dilucide apprehendunt. Nos quidem nostram ipsorum imbecillitatem agnoscimus, et vestram avide concordiam requirimus. Novimus enim, quod etiam si corpore non adueritis, precum tamen auxilio magnum nobis gravissimis istis temporibus emolumentum afferre poteritis. Vobis vero nec coram hominibus decorum erit, nec coram Deo gratiae quicquam conturbabit, si talibus volueritis uti vocibus, quibus nec gentes, qua Deum non noverunt, usae haec sunt. Nam et illas audimus etiam, ubi pro omni sufficientia agrorum fructus demetunt, propter futurorum incertitudinem, mutuum obsequium

¹ Joan. XIII. — ² Job. XIV. — ³ Job. XXVI.

¹ Joan. VII.

amica invicem salutatione offerre, et mutuum commercium inter se tanquam rem utilem sectari. Nos vero cum sinus ex illis patribus, qui vel modicis iudiciis consortii symbola de terræ finibus ad fines usque circumferenda, et quosvis ejusdem fidei pro civibus et familiaribus habendos esse putarunt; jam nos ipsos a reliquo orbe separamus, et neque de singularitate erubescimus, nec damni quicquam concordie diruptionem afferre putamus; neque horremus quod in nobis formidanda Domini prophetia adimpletur, qua dixit¹, quod propter iniquitatis abundantiam refrigescet charitas multorum?

22. « Nolite, fratres colendissimi, nolite hoc petiti; sed cum propter præcedentia nos litteris pacificis consolemini, et amicis salutationibus, veluti mihi quadam et blanda contrectatione, pectoris nostri ulcus, quod ipsi nobis præterita nostri negligentia infixistis, mitigite: tum sive volueritis ad nos proficisci, et per vos ipsos infirma nostra scrutari, an vere illa se habeant, ut auditis, vel ex falsis adjectionibus graviora de nobis sint ad vos relata delicta; fiat et hoc. Parati namque sumus obviis manibus vestrum excipere adventum, nosque ipsos diligenter sistere examini; dumtaxat in his quæ fiunt, superiores habeat charitas. Sive vestro iudicio locum quemdam designare placuerit, in quo et quod nos concernit, visitationis debitum implebimus, et quantum fieri potest, nostri experientiam offeremus, ut et præterita curentur, et nullus deinceps calumnie locus relinquatur, per nos licebit, ut et hoc fiat: nam omnino, licet infirmam circumferamus carnem; tamen donec spirare datur, nostri est officii, ut nihil omittamus eorum, quæ ad Ecclesiarum Christi ædificationem pertinent.

23. « Ne velitis igitur astutis nos rationibus hac, quam pelimus, consolatione fraudare; ne in eam nos necessitatem constituatis, ut et aliis nostrum revelare dolorem cogamur. Nam hæcenus, ut scitis, fratres, mœstissimam nostram in nobis ipsis contemimus, pudore prohibiti, quominus consortibus nostris procul dissitis vestram erga nos abalienationem significemus; ne et illos tribulemus, et iis qui nos odio prosequuntur, gaudendi occasionem demus. Hæc quidem solus jam, atamen ex omnium Cappadocie fratrum sententia scripsi, qui me et hoc rogarunt, ne quovis labellione ad vos utar, sed virum mittam, qui quæcumque per epistolam assecuti non sumus, veriti ne ultra competentem mensuram sermonem extendamus, sua prudentia, quam ex gratia Dei habet, ipse sufficienter exequi valeat: dicimus autem desideratissimum ac religiosissimum fratrem et synpresbyterum nostrum Petrum; quem et in charitate complectimini, et cum pace ad nos, ut rerum secundarum sit nuntius, ante vestrum adventum præmittere dignabimini ». Hæcenus Basiliius, expectans et expectans adhuc quod aliis litteris et flagitabat, ab Ecclesia Romana mitti in Orientem legatos.

24. *Quæ inter Orientales et Occidentales simulatas et unde repetenda.* — Quid autem ad hæc rescripserint Damasus et alii episcopi Occidentales, vel an rescripserint, haud apparet; illud quidem certius, eosdem minime rescripsisse: nam quæ anno sequenti ad Occidentales ejusdem Basilii datæ sunt litteræ, eandem querelam ingeminant, nullas litteras ab eis datas, nullosque legatos fuisse missos. Sane quidem nonnihil diffidentia, ne dicam similitatis et odii (nam salva charitate, hæc omnia acclitata esse, Basilii modo recitata litteræ dicantur), inter Basilium et Occidentales intercessisse, certum est; ut licet inter eos communicatio ablata minime fuerit; usum tamen ejus, quousque omnia exploratoria haberentur, fuisse intermissum, ex iisdem ad eos Basilii litteris possimus intelligere. Jam ante auguratus hæc ipse Basilii fuerat, ex eo tempore, quo edicto Valentis cæperunt Orientales episcopi exulare, cum Gregorius Nysenus ab Ecclesia pulsus est, ut ejus litteræ ad Eusebium¹ datæ significant, quibus postquam de exilio fratris et aliis egit, hæc de Occidentalibus subdit:

25. « Etenim si Dominus sit nobis propitius, quali aminiculo indigemus? sin autem ira Dei permanserit, quale nobis auxilium ab Occidentalium supercilio et fastu aderit? qui veritatem neque norunt, neque discere sustinent; verum falsis opinionibus præpediti, illa nunc faciunt, quæ prius in Marcello patrarunt; nempe cum iis qui veritatem ipsis annuntiant, confidentes, hæresim autem per se ipsos stabilientes. Ego sane ipse absque communi litterarum figura volebam ad eorum antesignatum scribere; de ecclesiasticis quidem nihil nisi per ænigmata; quoniam nec intelligunt nostratum veritatem; neque viam, qua possunt addiscere, amplectuntur. In universum hoc litteris volebam significare, non per afflictiones oppressis humiliatisque pœnam esse irrogandam, neque dignitatem astimandam superbiam; quod etiam solum peccatum Deum inimicum reddere sufficit ». Hucusque ipse. Cæterum ab hæc sententia recessisse, suæ ipsius ad Occidentales datæ post hæc litteræ officii plena aperte demonstrant; ut videas sanctissimos viros interdum impetu haud omnino in omnibus rationi consentaneo commoveri, et quod natura est, facere; mox vero, quod virtutis est, eundem motum antequam exiliat, carceribus coercere. Quoniam, rogo, officiosiores, animoque submissiori a quovis scribi litteræ potuerunt, quam ille a Basilio datæ postea ad Occidentales?

26. Sed plane maxima ex verbis Basilii instat objectio; cujusnam rei occasione, quæve sint istæ querelæ ab ipso Basilio utrumque prolata. Sunt hæc magna consideratione pervestiganda, ac pariter expendenda. Quis enim novantium hæreticorum ista perlegens, non continuo, et manu plaudet, exclamabitque Basilii sententia Occidentales omnes, ac potissimum ipsum Romanum Pontificem veritatis

¹ Math. xxiv.¹ Basil. epist. v.

desertores haberi, atque hæresis condemnari? At bona verba quas) (ut Comici istud usurpem) sed accommodatius hoc Evangelii ¹: « Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi »; et quidem non sine fenore. Ad hos isthæc clamorose et insulse objectantes uno ictu penitus prosternendos, atque inscientia insanasque teneritibus arguendos, illud unum sufficere posset argumentum, si dixerimus: Quoniam pacto habuit Basilius revera Occidentales omnes hæreticos, si erubris cum publicis, tum privatis legationibus, et ipse litteris tam suis, quam Athanasii et aliorum procuratis, adeo avile tanto studio, dixerim et impertine interpellarit, expelleritque ipsorum opem, litteris et legatis; et retardantes illos litteris ardentioribus excitavit; cum atque hereticorum communitio a Catholicis rejiciatur etiam oblata? Sed perquiramus quid sibi velint verba Basili.

27. Quid est igitur quod Basilius ait: Ut olim factum est in causa Marcelli, Occidentales contendere cum his qui annuntiant veritatem, atque hæresim stabilire? Quod ad Marcellum cum Romæ, tum in Concilio Sardicensi absolutum spectat, satis ca sumto, quæ haud pridem et alias sepe ante diximus, ne talio legentium eadem crebrius repelamus; sed in eo quod sequitur, versemur. In quibusnam, rogo, Occidentales allicerentes cum iis qui veritatem annuntiant, hæresim stabilire? Hæc est illa, lector, velus controversia inter Orientales et Occidentales de vocibus, *substantia* et *subsistentia*; de qua fusius actum est superius ex Actis Concilii Alexandrini anno Domini trecentesimo sexagesimo secundo, cum ex harum vocum diverso modo facta interpretatione pars altera adversarii impingeret Arianismum, S. bellianismi vero altera alteram rediret; cum tamen (ut idem testatur theologus ² aude partes id ipsum revera sentirent, et a parte catholice essent, prout S. Athanasio satis exploratum fuisse confirmat.

28. Sed ex plurimis quæ superius dicta sunt, hæc satis erit repetere dumtaxat verba Gregorii Nazianzeni, quæ sic se habent: « Cum essentia una et tres hypostases a nobis pie dicerentur, quod alterum divinitatis materiam, alterum personarum trium proprietates dederet; ac simili quidem modo apud Romanos intelligeretur; cæterum ob linguæ illius augustiam, verborumque inopiam, hypostasim ab essentia distinguere non possent, eamque ob causam in illius locum, personarum adjunctis nomen, ne tres substantias admittere viderentur: quod tandem contigit? nos profecto ridenda, vel potius miseranda. Diverse fidei speciem præbuit lexvis illa circa vocis sonum contentio. Hic deinde ab Sabellii errori a stipulari visi sunt, quod tres personas dicerent, alii impetratam amplecti visi sunt Arii, quod rejectis personis, tres hypostases nominarent; quorum utrumque pertinax contendendi studium effluserat. Quid postea? Cum parva quedam (ut in

contentione fieri solet) molestiæ causa semper accederet, eo tandem res adducta est, ut periculum esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis a se invicem distraherentur et abrumperentur, etc. » Subdit de S. Athanasio ejusmodi ambarum partium sententiam pervestigante, et inter se eas simul conciliante: « Utraque parte, inquit, leniter et humaniter accessita, verborumque sententia diligenter et accurate perpensa, postquam concordare reperit, nec quantum ad doctrinam quicquam inter se dissidentes; ita negotium transegit, ut nominum usum ipsis concedens, rebus eos constringeret ». Hæc Nazianzenus.

29. Rursum vero quod apud Latinos (ut S. Augustinus ¹ testatur) idem esset nomen *hypostasis*, quod *substantia*; ac dicere *unam usiam* et *tres hypostases*, nihil aliud esset, quam affirmare unam essentiam et tres substantias; abhorruisse Latinos tradit ab hypostasis nomine, et tutius tres profectos esse personas. Et hoc ipsum profecto est, quod S. Basilius ubi supra de Occidentalibus ait, quod veritatem ignorent, nec discere velint, utpote qui haud facile admittent nomen *hypostasis*, quasi ejus vocis ignari. At licet Latini callentes præsertim græcis litteras, differentiam inter *usiam*, *substantiam*, et *hypostasim*, id est subsistentiam, optime nosset; tamen quod apud ipsos Latinos (ut testatur Victorinus, et ita obtinuisse usum loquendi affirmat S. Augustinus) idem esset *hypostasis*, quod *substantia*; scilicet quidem jureque a nova voce abstinere satius judicarent; qua etsi uterentur, aqne penes Græcos scientes illud nomen apud Latinos pro substantia usurpari, suspecti essent; quod docuit experimentum: nam de se, cum in Syria eremo S. Hieronymus ageret, ad Damasum scribens, sibi hæc his prope temporibus contigisse testatur ²: « Nunc igitur, inquit, prohi dolor! post Nicænam fidem, post Alexandrinum juncto pariter Occidente decretum, triam hypostaseon ab Arianorum præsele (hic erat Enzoius episcopus Antiochenus) et a Campensibus (hi erant Catholici partis Meletii, sic dicti, ut vidimus, quod pulsati Antiochia in campis synaxes agerent, quibus Basilius communicabat) novellum a me homine Romano nomen exigitur. Qui, quæso, ista Apostoli prodidit? Quis novus magister gentium Paulus hæc docuit? Interrogamus: Quid tres hypostases posse arbitrentur intelligi? Tres personas subsistentes, aiunt. Respondemus, nos ita credere. Non sufficit sensus; ipsum nomen efflagitant, quia nescio quid veneni in syllabis latet. Clamamus: Si quis tres hypostases, aut tria exposita, hoc est, tres subsistentes personas non confitetur, anathema sit. Et quia vocabula non ediscimus, hæretici judicantur. Si quis autem hypostasim usiam intelligens, non in tribus personis unam hypostasim dicit, alienus a Christo est. Et sub hac confessione nobiscum pariter canterio monionis inurimur ». En quam perspicue vides, lector, cujus rei causa una cum S. Da-

¹ Matt. xviii. — ² Greg. Naz. oral. in laud. Athanas.

¹ August. de Trin. lib. v. c. 8. 9. — ² Hieron. epist. lviii.

maso Hieronymus in crimen hæresis adducebatur.

30. At quam juste, id docet, quod subdit: «Tota secularium litterarum schola nihil aliud hypostasim, nisi usiam novit: et quis rogo, ore sacrilego tres substantias predicabil?» At inferius: «Quisquis tria esse, hoc est, tres esse hypostasies, id est, usias, dicit, sub nomine pietatis tres naturas conatur asserere. Si ita est, cur ab Ario parietibus separamur, perfidia copulati?» Et paulo post: «Sufficiat nobis dicere, unam substantiam, tres personas subsistentes, perfectas, cœquales, coeternas. Taceantur tres hypostasies, si placet, et una teneatur. Nam bonæ suspitionis est, cum in eodem sensu verba dissentiant; sufficit nobis memorata credulitas. Aut si rectum putatis tres hypostasies cum suis interpretationibus venere nos dicere, non negamus; sed mihi credite, venenum sub melle lalet; transfiguravit se angelus satanæ in angelum lucis. Bene interpretantur hypostasim; et cum id quod ipsi exponunt, habere me dicam, hæreticus judicor. Quid tam anxie unum verbum tenent? quid sub ambiguo sermone latitant? Si sic credunt ut interpretantur, non damno quod retinent; si sic credo, etc.» Ecce tibi tanquam in tabula pictura, ex verbis rebusque gestis S. Hieronymi causa omnis Occidentalium, ipsiusque Romani pontificis Damasi ob oculos posita; judica, quæso, quisquis es, num hæresis crimen jure objicerent illi Hieronymo, vel Basilio Occidentalibus omnibus, vel inscitia nomine idem jure redarguendi essent.

31. Accidit autem deinde, ut post edita a S. Basilio, Theodoro, et aliis de nominis hypostasis interpretatione scriptiones, atque agitata ea de re controversias, velut assidua confractione, quod novum, asperum, et ambiguum videbatur nomen hypostasis, redditum fuerit tandem ex usu jam vetus, lenè, facile, atque certum; ut vox hypostasis, æque ac personæ, a Latinis omnibus intrepide securre que fuerit usurpata. At vero, ut demum his finem imponamus, re a S. Basilio accuratius considerata, tantum abest ut Occidentales hæresis suspectos habuerit, ut eos solos puriores remansisse prædicet Orthodoxos ultimis litteris ad ipsos anno sequenti datis, in quibus hæc verba leguntur¹: «Cometis mortalibus predicamini, quod in fide illibata permanebitis, et apostolicum depositum illaeso servetis; non sic habent res nostræ, etc.» Hæc Basilius; describimus autem eam epistolam integram suo loco. En quam probe intueris, lector, sublimis illos novantium fluctus, cum ad litus veritatis advescerint, in spumas graciles disjici atque re-olvi.

32. At quid (dicit aliquis) cum idem S. Basilius erecti supercilii aque insinuet Occidentales? et alibi de Romana Ecclesia dicat: «*Oh fastum illius Ecclesie*; utpote quæ ex dictis superioribus causis detrectaret legatos in Orientem mittere, supplicias ferre, atque demum pacificas litteras reddere? Con-

donandum quidem esse etiam sanctissimis viris afflictis animo, artuum pressis, oppressisque densa molestiarum caligine, si in aliquo interdum verbum erumpant exorbitans, facile judicabunt, qui præstantissimos illos Job atque Hieremiam considerant, veniamque puto concedent. Absit tamen omnino, ut in Basilium, dum fastum Romanæ exprobrat Ecclesiæ, in ipsum, inquam, maxime piæ, maxime sanctum, illud Platonis in Cynicum caleantem ipsius fastum scomina retorqueam: «*Sed majori fastu*: quamvis Gregorius Nazianzenus de eodem Basilio testetur, ipsum fastus atque supercilii nomine ab aliis reprehensum; cum tamen ipse cum excusans hæc dicat¹: «Quid ad hæc nobis dicturi sunt, qui homini fastum superciliiobjique objiciunt? iniqui sane et acerbi rerum hujusmodi judices, etc.» At quod mireris, idem ipse Gregorius, qui modo Basilium ait fastus expertem, eumque excusat atque defendit; alibi tamen, cum ab eo invictus Sasimis præficeretur episcopus, non sine stomacho illum fastus insinuat, cum de eo sic ait²:

An le, summe vir, potius nolem,
Tuunque fastum, quem tibi inexit thronus?

Ex quibus evidenter, lector, intelligis, quod nuper diximus, sanctorum quoque virorum animos interdum ex perturbatione, instar solis aliqui semper effulgentis, ab breve temporis spatium pati delinquitum. At de his hactenus.

33. *De Hieronymo peregrinante et in Syria eremo conorante, tum de ejusdem primordis et progressibus.* — Jam ad S. Hieronymum ad Damasum ex Syria eremo scribentem redeamus, et de tempore ejus illuc accessus pariter perverstigemus. Hoc namque anno, quo (ut dicemus) de functo Magno Athanasio, dira persecutio exagitatæ Ecclesiam Alexandrinam, totamque Ægyptum, ipsum Hieronymum ex Syria solitudine ad Ruffinum Ægyptum petentem, et monachos illic confessores invisentem, scripsisse, litteræ tunc ab eo datæ significant³. Sed quando illuc configerit proficisci Ruffinum, ut ex iis pariter intelligamus Hieronymi in eremo incolatum, exquiramus. Instituimus vero ejusmodi peregrinationem Ruffinum una cum Melania Romana clarissima femina Hierosolymam, sed in Ægyptum primo ad invisendos illic agentes sanctos monachos navigasse, idem S. Hieronymus ad Florentium, necnon ad Ruffinum scribens⁴, duabus epistolis declaravit, quas ex Syria solitudine dedit: accedunt his alii testes; confirmat enim hoc ipsum de peregrinatione Ruffini cum Melania S. Paulinus⁵ in epistola ad Severum, necnon Palladius de eadem Melania agens.

34. Quoniam vero potissimum tempore ejusmodi Ruffini cum Melania peregrinatio accidit, diverse ea de re reperuntur sententiæ: nam Palladius⁶ ipso

¹ Gregor. Naz. orat. 13 laudem Basilii. — ² Idem in carm. de vita sua. — ³ Hieron. epist. XLII. — ⁴ Idem epist. v. clxxi. — ⁵ Paulin. epist. ix. — ⁶ Pallad. in Latusac. cap. 33.

¹ Basil. epist. 1. in addition.

exordio Valentis imperii id factum esse affirmare videtur; sed apud S. Hieronymi Chronicon anno decimo ejusdem imperatoris hæc leguntur: « Melania nobilissima mulierum Romanarum, et Marcellini quondam consulis filia, unico præbore tunc Urbano filio derelicto, Hierosolymam navigavit; ubi tantum virtutum præcipuasque humilitatis fuit miraculo, ut Thecla nomen acceperit. » Hæc ibi: quæ intelligenda putamus, non cum primum Roma profecta est, sed cum ex Ægypto Hierosolymam pervenit. Nam quod spectat ad perfectionem in Ægyptum; cum ipsius Rufini, necnon Palladii assertione constat Melaniam ac ejus comites, vivente adhuc Athanasio, fuisse Alexandria, quem liquet hoc ipso anno ex hac vita migrasse, utique ante decimum Valentis annum eam cum suis in Ægyptum profectam esse, affirmare necesse est. Quod enim contigerit, ipso vivente adhuc S. Athanasio, Melaniam Alexandriam pervenisse, Palladius ex eo perspicue demonstrare videtur, cum ait Melaniam ab ipso Athanasio donatam esse ovina pelle, quam dono acceperat a Macario abbate, oblata ipsi munere a leone pro gratiarum actione de catulis cæcis ab ipso luci redditus: ejus rei adeo admiranda Rufinus¹ historiam narrat; qui et ait, se presentem fuisse, cum persecutio est illata monachis post Athanasii obitum ab Arianis: « Ea enim, inquit, quæ præsens vidi, loquor, et eorum gesta refero, quorum in passionibus socius esse promerui ». Hæc ipse: de eadem Melaniæ peregrinatione dum Palladius agit², ait eam duce Isidoro eremum Ægypti lustrasse, et inter alios magni nominis monachos invisisse Pamboem, eidemque pro monachorum usu donasse trecentas libras argenti. Cum autem (quod diximus) tunc contingerit Hieronymum eam epistolam scribere ad Rufinum, cum ille inviserit monachos persecutione vexatos, quod hoc ipso anno factum est post obitum Athanasii, de quo paulo post dicturi sumus), affirmandum esse videtur, hoc eodem quoque anno a S. Hieronymo ad Rufinum eas litteras datas esse; ubi inter alia³: « Audio te, inquit, Ægypti secreta penetrare, monachorum invisere choros, et ecclesiam in terris circumire familiam ». Et inferius: « Rursum suspensus voto mutante mentem, quidam Alexandrinus monachus, qui ad Ægyptios confessores et voluntate jam martyres pro plebis jam dudum fuerat transmissus obsequio, manifestus ad credulitatem multum auctor impulerat ». Et paulo post: « Rufinum Nitrie esse, et ad beatum perrexisse Macarium crebra commentum multitudine referebat ». Hæc ipse.

35. Quibus omnibus redditur manifestum, Melaniam cum Rufino hoc anno, superstite adhuc Athanasio, Alexandriam pervenisse, et S. Hieronymum (ut dictum est) post Athanasii obitum, exortata hoc anno ab Arianis persecutione in Ecclesiam Alexandrinam, et incolas eremi, illam ad Rufinum

epistolam conscripsisse ex Syria eremo, ubi agebat subagrotans, nam ait: « Ægrotum esse me dolui; et nisi magna laude dignis a Melania gestis ejusmodi persecutionis tempore, inferius sermo erit: hæc enim non ad insinuanda Acta Melaniæ atque Rufini; sed ex eorumdem peregrinationis tempore, incolatus tempus Hieronymi in eremo volumus demonstrasse: etenim sic ex longe petitis sæpe contigit tempora reddi certa.

36. Quam autem diximus Melaniam cum Rufino atque sociis ante obitum Athanasii certum esse Alexandriam ex Urbe venisse; quoniam potissimum tempore id accidisse putandum? Si Palladio assenserimus affirmanti id factum circa exordia Valentis imperii, ipsum Rufinum¹ adjungere possemus ad stipulatorem, ubi ait annis sex se Alexandria commoratum esse, et postea iterum ad aliquot dierum spatium illuc reversum commemorari contigisse: Sed hoc rursus dissuadet ut credamus, quod ex nuper citata Hieronymi epistola ad Rufinum inauditus antea et inopinatus adventus ejus in Ægyptum et quam recentissimus fuisse videtur, ut superius dictum est.

37. Sed ad Hieronymi in Syria eremum necessum redeamus. Quando autem contigerit, ut ipse sic monasticæ vitæ arriperet institutum, diligenti rerum ac temporum discussione pervestigandum est. Cæterum quod in re dubia et incerta versemur, nitendum est conjecturis, aliisque argumentis, quantumlibet videri possint a longe petita: sic enim sæpe accidit per angustas rimulas perspicere, quæ indagator sollicitè veritas. At quod ad hanc rem pertinet; haud assentiri possumus affirmanti², Hieronymum cum Rufino atque collegis itineris sociis primum Hierosolymam petisse, inde vero inter se divisos, Rufinum in Ægyptum, Hieronymum autem in diversas provincias peregrinationem instituisse, atque illuc deserta Syriae petisse. Nam Rufinum Roma recessisse cum Melania, profectumque in Ægyptum, indeque Hierosolymam pervenisse, cum jam S. Hieronymus in Syria monachus degeret; tum quæ superius dicta sunt, tum quæ dicentur inferius, perspicue demonstrant. Ex peregrinatione vero ipsius Hieronymi a se descripta possumus pariter intelligere tempus ipsius ex Occidente in Orientem migrationis: ad Rufinum enim, cum ille jam pervenisset in Ægyptum, ex eremo Syriae scribit³, se primo profectum in Thraciam, inde in Pontum atque Bithyniam, postea in Galatiam et Cappadociam, deinde per Ciliciam in Syriam descendisse, ubi consedit in solitudine monachus: hic totius ejus est peregrinationis periodus, una cum fidissimis comitibus Evagrio presbytero Antiocheno,

¹ Rufin. lib. II. c. 4. — ² Pallad. in Lausac. c. 2. Lippm. lom. III. — ³ Hieron. epist. III.

¹ Rufin. in He. on. invec. II. — ² Maran. Victor in vit. S. Hier. — ³ Hieron. epist. IV.

Innocentio, Heliodoro, et, ut ait, cum Hyla S. Melania famulo.

38. At quod primum ad Evagrium Antiochenum spectat, hunc insigniter eruditum diximus jam superioribus temporibus Juliani Apostatae, cumque una cum S. Eusebio episcopo Vercellensi in Occidentem venisse : idque testificatione S. Basilii de eo ita testantis in epistola ad Eusebium Samosatenum ¹, ubi ait ipsum redeuntem ex Italia ad se litteras attulisse. Cum igitur reperamus Evagrium individuum comitem fuisse S. Hieronymi; aequè etiam cum eo Hieronymum peregrinatum ex Occidente in Cappadociam, par est credere; cum de se tradat ipse Hieronymus, cum eo profectum esse in Cappadociam. Haec igitur, ut asseramus, eadem certa Hieronymi aequè Evagrii in Cappadociam peregrinatio persuadet : huncque ipsum Evagrium, de quo sanctus Basilius meminil, eundem esse cum Evagrío Hieronymi socio aequè comite, cum nomen, tum munus presbyterii, tum patria, nempe Antiochia, necnon locus ipse inde venit, nimirum ex Italia, aequè demonstrant; eundemque Evagrium illum esse, qui egregiam navaverat operam Mediolani adversus Auxentium, de quo ad unum ex comitibus Innocentium ante Hieronymus scripserat ², nos suo loco retulimus.

39. Quando autem acciderit Evagrium ad sanctum Basilium in Cappadociam pervenisse ex eadem Basilii epistola possumus intelligere; qua, antequam de Evagrío faciat mentionem, de vehementi morbo in quem tunc incideral, agit, cum ait ³: « Quinquaginta his diebus ager decubui, quibus mihi sedulo affuit dilectus et omnium studiosissimus frater noster, et cooperator Elpidius. Multum enim febre consumptus penuria nutrientis materiae, arida hac carne ten lucernam papyro circumdatus, marcida longaque aegritudine laboravi; anti-quum vulnus huic accedens, a cibis me abstraxit, oculis somnum ademit, tandem morti et vite confinem me effecit, tantum vivere permittens, quantum ad dolorem sentiendum opus est ». Haec et alia plura de eadem corporis infirmitate Basilus, quam ei contigisse superioribus diximus anno quo creatus est Caesareae episcopus, qui numeratur Domini trecentessimis septuagesimus : quo pariter dixerimus Hieronymum cum eodem Evagrío, et aliis sociis devenisse in Syriam, inde vero ejusdem provinciae deserta petisse, non ante (inea sententia) annum Domini trecentessimis septuagesimum primum; quod quidem et insinuate videntur citate ejusdem superioris litterae ad Ruffinum. Ex his igitur inducimur, ut credamus praesentem annum esse secundum ejus in eremo incolatus. Quoniam autem suadente, Hieronymus ad habitandum Syriae eremum elegerit, paulo post dicturi sumus.

40. Decens est enim, ut antea tanti Patris hic summatim in hanc diem vitae cursum recenseamus, ex suis ipsius scriptis elicitum. Natus est Stridone

oppido in Dalmatia, honestis quidem parentibus, et substantiis hand infimis, quas postea pro edificatione monasterii per Paulinianum fratrem distractit ⁴: non enim de se ipso, sed de voluptuosis clericis atque monachis, ex persona lamen sua ait ⁵: « Natus in paupere domo, et in tugurio rusticano, qui vix millo et cibario pane rugentem saturare poteram ven'trem, nunc simlam et mella fastidio, etc. » Bonosum habuit collactaneum ⁶, et cum eodem coaruit in liberalibus disciplinis, praedivite adolescente : a puero enim excolendus bonis litteris traditus est praecceptorum; de quo ipse ⁷: « Memini me puerum cursitasse per cellulas servulorum, diem feriatum dixisse lusibus, et ad Orbilium saevientem de avie sinu tractum esse caplivum ». Romam veniens cum eodem ipsius gentili Bonoso Donatum audivit; ipsum enim suum nominat ⁸ praecceptorem : tum, ut ipse tradit ⁹, scholastico more luit in controversiis declamandis. Ibi adulta aetate sacro baptismo initiatus est ⁷; quo suscepto, paulo solutior vitam, quam gesserat, continuo emendavit : nam priori amissa corporis integritate, secundam quam vocal continentiam post baptismum servavit immaculatam ⁸. Totus piis officiis deditus una cum ejusdem instituti sodalibus, singulis diebus Dominicis (ut ipse tradit ⁹) invisibal in subterraneis caemeteriis reliquias sanctorum martyrum. Nihilque caeteris diebus otii sibi relinquens totus erat in describendis libris : sic enim bibliothecam Romae summo studio atque labore sibi confecisse testatur ¹⁰. In Gallias post haec peregrinatus cum ipso Bonoso, eadem sibi librorum, Treveris S. Hilarii libros de Synodis manu sua descripsit; aliosque ibi positos antiquos codices, usns opera amicorum aequè inter alios Florentii, describendos curavit ¹¹.

41. Contigit autem post haec, ut qui semel peregrinari coeperal, proficisci quoque in Orientem, in animum in-luxerit : id quidem cum eruditionis, tum etiam religionis causa; ut ex his quae gessit, inspicere licet. Porro peregrinationis ejus quae remanent vestigia assectantes, dicimus cum cum Bonoso comite e Galliis revertentem, Aquileiam pervenisse, consedisque ibi aliquo temporis spatio fructuos consortio sanctissimorum virorum, nimirum S. Valeriani ejus civitatis post Fortunatianum episcopi, Heliodori, Nepotiani, Ruffiani, Chromatii, Jovini, Eusebii, Bonosi, Florentii, Niceae subdiaconi, Chrysogoni monachi, ad quos omnes intima necessitudinis testes ejusdem Hieronymi litterae ¹² extant.

42. Summa quidem laude floridal tunc Aquileiensis Ecclesia, ubi extincto Fortunatiano episcopo aranae sectae fautore, eam Arianorum labe fodatam Valerianus vir sanctissimus ab omni prorsus impietatis faece purgavit, ut idem S. Hieronymus tradit ¹³;

¹ Hieron. epist. XXXI. — ² Idem epist. II. — ³ Idem epist. XLV. — ⁴ Idem Apolog. adv. Helium. — ⁵ Idem in Chronicon. anno 20. Constantiani. — ⁶ Idem lib. I. contra Pelag. et in epist. ad Gerat. c. 2. — ⁷ Idem epist. LVII. — ⁸ Idem Apol. pro lib. advers. Jovin. — ⁹ Idem in Ezech. c. 20. — ¹⁰ Idem epist. XLVI. — ¹¹ Idem epist. VI. et XLII. — ¹² Idem epist. XLII. XLIII. XLIV. — ¹³ Idem epist. XLIII.

¹ Basil. epist. VIII. — ² Hieron. epist. XLIV. — ³ Basil. epist. VIII.

adscitisque ad officia ecclesiastica viris optimis ac eruditis, sic cecidit, ut de eis ipse Hieronymus in Chronico ita digne meminerit: « Aquileienses clerici quasi chorus beatorum habentur; per quos omne arant quondam dogmatis¹ virus exclusum est »: sed et quod qui ibi erant clerici essent et monachi, hoc praefatio ex ipsidem tres potissimum laudandi in Chronico, cum ait: « Florentius, Florentinus, Bonus, et Rufinus insignes monachi habentur; ex quibus Florentius cum misericors in egenos fuit, ut vulgo Pater pauperum nominatus esset ». Ab hoc adjutum Heliodorum in Orientem peregrinationem confecisse, ejusque expensis Hieronymum complures libros exscribendos curasse, ejusdem littere ad eum date² significant, quibus rursus ejusdem viri misericordia erga pauperes commendatur illis potissimum verbis: « Praetermitti innumerabiles, in quibus Christum sustentasti, pavisti, vestisti, visitasti, etc. » Horum igitur supervisita consuetudine aliquantisper detentus est S. Hieronymus Aquileie, cum inde recedere cogitur nostro quo improvise rerum eventu, ut ipse ex eremo ad Rufinum scribens testatur verbis illis³: « Postquam me a bro libere subito turbo convulsit, postquam glutino charitatis haerentem impia distinxit avulsio, etc. » Tunc Aquileia recedens, in Balnatium patrum solum veniens, sororem juvenculam ab eis lubrico lapsam, primum viro maxime pio Juliano diacono, qui eam ad meliorem frugem restituit, deinde etiam per litteras Chromatio commendavit⁴. Post haec autem una cum dietis supra comitibus recensitis provincias peragravit, nempe Thraciam, Pontum, Bithyniam, Galatiam, Cappadociam, Ciliciam, alque Syriam, ubi cum Evagrino Antiocheno in via comite, Antiochia coesedit.

43. Erat Evagrius praedives ac nobilis, dominusque vite, Maronia dictae; ubi aliquando agens Hieronymus cum eodem Evagrino, nactus ibi sanctissimum illum Malchum monachum, totius vite ipsius cursum, quam postea factus senex conscripsit, accepit; testatur id quidem Hieronymus ipse, cum ait⁵: « Maronia triginta fere millibus ab Antiochia urbe Syriae haud grandis ad Orientem distat viculus; hic post multos vel dominos, vel patronos, dum ego adolescentulus morarer in Syria, ad papa Evagrii necessarii mei possessionem devolutus est; quem deinceps nunc nominavi, ut ostenderem unde nossem quod scripturus som ». Nominat Hieronymus Evagrii papam, quod cum ipse senex ea scriberet, jam ipse Evagrius factus fuerat ut suo loco dicemus episcopus Antiochenus; post vero descriptam egregie vitam Malchi, ista ad postremum: « Hae, inquit, mihi senex Malcha adolescentulo retuli, haec ego vobis narraui senex, et castis historiam castitatis expono ». Quo plane Malchi exemplo, et aliorum plurimorum monachorum, quibus (ut vidimus) Syria tunc florebat, inculcit cor ejus ad con-

sectandum vite monasticæ institutum; cum et ad Theodosium magni nominis virum, et alios praecelatos anachoretas litteras⁶ dedit, petens eorum precibus solvi vinculis seculi; ubi haec inter alia: « Nunc vestrum est, ut voluntatem sequatur effectus; meum est, ut velim; obsecrationum vestrarum est, ut quod velim et possim ». Inter haec temporis spatia, cum quid esset decernendum de statu suo, demum servosque Dei ita consuleret, agens Antiochia docentem audivit Apollinarem, de quo ipse ad Pammachium⁷: « Apollinarem Laodicenum audivi Antiochia frequenter et colui; et cum me in sanctis Scripturis erudiret, nunquam illius contentiosum super sensu dogma suscepi ». Haec ipse. Porro cum (ut superius dictum est) Apollinaris nondum perfecte cognitus, neque damnatus esset, licenter docebat, audivaturque licentius.

44. Quod autem ad Theodosium anachoretam spectat, ejus precibus adjutus S. Hieronymus monasticæ vite arduum institutum animo ardenti arripuit; idem ille est, qui hoc tempore in iis regionibus egregia claruit sanctitate; ejus res praecelae gestas Theodoretus⁸ conscripsit; cumque patria Antiochenum, eo sanctitatis pervenisse tradit, ut nauta, ejus nomine invocato, tempestatem maris ingruentem sedarent; quem Antiochia defunctum affirmat, sepulturaque sanctorum honorifice tumulatum. De loco vero a S. Hieronymo in Syriae solitudine ad habitandum detecto, ad Chromatium⁹ scribens ita ipse meminit: « In ea eremi parte delatae sunt ». Iuae scilicet litterae, « quae inter Syros et Sarracenos vastum lunitem ducit ». Eadem habet ad Florentium¹⁰. Chalchidis provincia ea erat (ut alibi¹¹ ipse testatur) solitudo. Fuere ejus comites Innocentius alque Hylas, accessitque postea Heliodorus. His omnibus Evagrius Antiochenus cuncta necessaria ministrabat¹², quin et ejus impensis Hieronymo ad scribendos libros suppeditati sunt antiquarii; illis enim se ibi abundasse testatur¹³; ejusdemque Evagrii opera, litterae quae diversis ex locis Antiochiam afferbantur, eidem reddebantur, visisimque ad alios mittendas ab ipso ille accipiebat.

45. Sed rebus in hunc modum probe dispositis, illud funestum in primis accidit, ut dulcissimo comite Innocentio morte extincto privaretur¹⁴, Heliodorusque cito recesserit¹⁵, spe tamen redempti; ipse vero crebris¹⁶ laboraret corporis infirmitatibus, quod saepe queritur ad diversos amicos scribens¹⁷. Quas insuper praeter haec passus sit impugnationes demonum, et quae cum exererent proflia carnis, hic relevam ex ejusdem epistola ad Eustochium¹⁸: « O quoties ego ipse in eremo constitutus, et in illa vasta solitudine, quae exusta solis arboribus horridum monachis praestat habitaculum, putabam me

¹ Hieron. epist. xli. — ² Idem epist. v. vi. — ³ Idem epist. xli. — ⁴ Idem epist. xxxvii et xliii. — ⁵ Idem in vit. Malchi.

⁶ Hieron. epist. xxxviii. — ⁷ Idem epist. lvi. — ⁸ Theod. in P.loth. c. 10. — ⁹ Hieron. epist. xliii. — ¹⁰ Idem epist. vi. — ¹¹ Idem praefat. in Abham. — ¹² Idem epist. xli. xliii. — ¹³ Idem epist. vi. — ¹⁴ Idem epist. xli. — ¹⁵ Idem epist. i. xxxvii. — ¹⁶ Idem epist. iii. — ¹⁷ Idem epist. xxxvii. xli. — ¹⁸ Idem epist. xxii.

Romanis interesse deliciis! Sedebam solus, qui amaritudine plenus eram: horrebant sæcæ membra deformia, et squalidum cutis situm Æthiopicæ carnis obduxerat: quotidie lacrymæ, quotidie genitus; si quando repugnantem somnus imminens oppressisset, nada humo vix ossa hærentia collidebam. De cibis vero et potu taceo, cum etiam languentes monachi aqua frigida utantur, et coctum aliquid accepisse, luxuria sit. Ille igitur ego, qui ob gehennæ metum tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, sæpe choris intereram puellarum: palebant ora jejuniis, et mens desiderii aestuabat in frigido corpore, et ante hominem sua jam carne præmortuum sola libidinum incendia bulliebant. Itaque omni auxilio destitutus, ad Jesu jacebam pedes, rigabam lacrymis, crine tergebam, et repugnantem carnem hebdomadarum inedia subjugabam. Non erubescio conlitteri infelicitatis mee miseriam; quin potius plango me non esse quod fuerim. Memini me clamantem diem crebro junxisse cum nocte, nec prius a pectoris cessasse verberibus, quam rediret, Domino increpante, tranquillitas. Ipsam quoque cellulam meam, quasi cogitationum mearum conscientiam pertimescebam; et nihilmet iratus, et rigidus solus deserta penetralem; et sicuti concava vallium, aspera montium, rupium prærupta cernebam, ibi mea orationis locus, ibi illud miseriam carnis ergastulum; et ut ipse testis est Dominus, post multas lacrymas, post celo inherentes oculos, nonnumquam videbar mihi interesse agminibus angelorum; et lætus gaudensque dicebam¹: Post te in odorem unguentorum tuorum currimus. Hactenus ipse.

46. Verum non jejunia solam, aliasque afflictiones ad carnis impetus infrenandos adhibebat, sed et juge studium litterarum; unde ipse ad Rusticum scribens hæc ait²: « Dum incessa juvenis et solitudinis me deserta vallarent, incentiva vitiorum, ardoremque naturæ ferre non poteram; quem cum crebris jejuniis frangerem, meus tamen cogitationibus aestuabat; ad quam edomandam, eundem fratri, qui ex Hebræis crediderat, me in disciplinam dedi, ut post Quintilianii acumen, Ciceronis fluxivos, gravitatemque Frontonis, et lenitatem Plinii, alphabetum discerem, et stridentia anhelantiaque verba meditarer. Quid ibi laboris insumperim, quid sustinuerim difficultatis, quoties desperaverim, quoties cessaverim, et contentione descendendi rursus inceperim, testis est conscientia tam mea qui passus sum, quam eorum qui mecum duxerunt vitam. Et gratias ago Deo meo, quod de amaro semine litterarum dulces fructus carpo ». Hæc ipse.

47. Ex multis vero arumnis, quibus ibi graviter afflictatus est, ille quidem sibi maxima vise sunt; quod Occidentalis ipse homo, collegis parum cognitis, suspecte illis fidei haberetur; eumque scissa esset schismate Ecclesia Antiochena, totaque illa provincia; ipse pariter invitaretur in schisma,

atque cogerebatur alteri saltem partium inhrerere, sive Paulini, sive Meletii, orthodoxis amobus episcopis, aliis cum Paulino communicare ipsi suadentibus, cum Meletio aliis, aliis insuper cum Vitale autesignano hæresis Apollinaris; magnamque etiam illi a Syriæ monachis factum est negotium (ut diximus) ob nomen hypostasis: cum ipse tunc his vallatus angustiis, quid acturus esset consulit Romanum pontificem Damasum³, quem hisce primum vocibus interpellat:

48. *Per litteras Damasum consulit Hieronymus, et voti compos fit.* — « Quoniam vetusto Oriens inter se populorum furore collisus, indiscissam⁴ Domini tunicam et desuper textam minutatim per frosta discerpit, et Christi vineam exterminant⁵ vulpes; ut inter lacus contritos, qui aquam non habent⁶, difficile ubi fons signatus, et hortus ille conclusus sit⁷, possit intelligi: ideo mihi cathedram Petri, et fidem apostolico ore laudatam censui consulendam; inde nunc meæ animæ pestulans cibum, unde olim Christi vestimenta suscepi. Neque vero tanta vaslitas elementi liquentis, et interjacentis longitudo terrarum, me a pretiosæ margaritæ potuit inquisitione prohibere. Ubicumque fuerit corpus, illic congregantur et aquilæ⁸; profligato a sobole mala patrimonio, apud vos solos incorrupta patrum servatur hæreditas. Ibi cespite terra fecundo, dominici seminis puritatem centeno fructu refert; hic obruta sulcis frumenta in lolium avenasque degenerant. Nunc in Occidente sol justitiæ oritur; in Oriente autem Lucifer ille qui ceciderat, supra sidera⁹ posuit thronum suum. Vos⁸ estis lux mundi, vos sal terræ. Vos aurea vasa et argentea; hic testacea vasa vel lignea viream ferream et æternum opperuntur incendium. Quanquam igitur tui me terreat magnitudo, invitat tamen humanitas. A sacerdotale victimam salutis, a pastore præsidium ovis flagito. Facessat invidia, Romani culminis recedat ambitio; cum successore piscatoris, et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri communione consocior; super illam petram ædificatam Ecclesiam scio⁹. Quicumque extra hanc domum agnum comederit¹⁰, profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit, regnante diluvio. Et quia pro meis facinoribus ad eam solitudinem commigravi, quæ Syriam juncto Barbariæ tunc disjunctam; nec possum sanctum Domini, et interjacentibus spatiis, a sanctimonialia tua semper expelere; ideo hic collegas tuos Ægyptios confessores se prior, et sub onerariis navibus parva navicula delitescos. Non novi Vitalem, Meletium respicio, ignoro Paulinum. Quicumque tecum non colligit, spargit; hoc est, qui Christi non est, Antichristi est, etc. » Quæ enim subdit post hæc de controversia vocis hypostasis, jam superius sunt recitata. Rogat demum, ut eumam illarum trium

¹ Hieron. epist. LVII. — ² Joan. XV. — ³ Cant. II. — ⁴ Jer. II. — ⁵ Cant. IV. — ⁶ Job. XVII. — ⁷ Isa. XLV. — ⁸ Mat. V. — ⁹ Mat. XVI. — ¹⁰ Exod. XII.

¹ Cant. I. — ² Hieron. epist. IV.

seclorum auctoribus communicare debeat, litteris significet Antiochiam ad Evagrium dandis.

49. Quod autem diu expectans, nondum tamen cui communicare deberet, Damasi responsum acciperet, atque interim factio schismaticorum magis magisque ipsum urgeret; rursus ad eundem Romanum Pontificem eodem argumento litteras dedit¹, quibus hæc inter alia: « Ita me incessabilis inimicus post tergum secutus est, ut in jura in solitudine bella tunc patiar. Hinc enim presidii fulta mundi Ariana rabies fremit: hinc in tres partes scissa Ecclesia ad se rapere me festinat. Monachorum circa marientium autiqua in me surgit auctoritas. Ego interim et mihi: Si quis cathedra Petri jungitur, meus est, Meletius, Vitalis, atque Paulinus, tibi hæere se dicunt. Possem credere, si hoc mihi assereret, nunc aut duo mentuntur, aut omnes. Ideo obtestor beatitudinem tuam per crucem Domini, per necessarium fidei nostræ deus, per passionem Christi, ut qui apostolos honore sequeris, separas et merito. Ita in solio cum duodecim iudicaturus sedes; ita te alius senem cum Petro cingat, ita municipium eam cum Paulo consequaris; ut mihi litteris tuis, apud quem in Syria debeam communicare, significes. Noli despiciere animum, pro qua Christus mortuus est ». Hæc ad Damasum Hieronymus; et non hoc anno, sed saltem post biennium amba hæc scripta sunt a Hieronymo epistola ad Damasum, nimirum, cum jam S. Ambrosius creatus fuisset episcopus; nam in superiori ad Damasum epistola meminisse de Auxentio atque Ambrosio, quem constat anno undecimo Valentiniiani fuisse factum episcopum, post sequentem videlicet annum, de quo suo loco dicturi sumus.

50. Quid autem ad hæc responderit Damasus, licet littera ejus non extet, tamen ex multis constat ipsum respondisse, ut cum Paulino communicaret; id quidem primo ex eo redditur manifestum, quod idem S. Hieronymus ab eodem presbyter ordinari voluit, quod certe minime facere ausus fuisset, nisi scisset Romanum illi Pontificem litteris pacificis communicare. Rursus vero ex his quæ S. Basilius ad Terentium scribit², liquet Damasum ad Orientales dedisse litteras pro Paulino, nam ait: « Super istam autem tantum iterum apprehendit nos auditus, quod et fratres, qui cum Paulino constituti sunt, colloquuntur aliqua tua rectitudinem de ea que nobiscum est unione; nos autem dico partis hominis Dei Meletii episcopi... Quos audio et litteras nunc Occidentales alium circumferre, præcipientes eos alium habere episcopum Antiochenæ Ecclesiæ, rejicientes admirabilem episcopum veræ Dei Ecclesiæ Meletium. Et non admittor istud. Quidam enim omnimodo ignorant ea que in istis sunt partibus; quidam autem etsi videntur scire, concertando magis, quam veritatem dicendo, eis referunt. Et illos quidem nihil mirum est aut ignorare veritatem, aut

occultare causam, propter quam ad scribendum Paulino perductus est beatissimus episcopus Athanasius. Tuam autem perfectionem ibi agentem, quæ postea sub principatu Joviani inter episcopos facta sunt, integre referre rogatus, ut ab ipsis qua facta sunt discas. Veruntamen quia nullum accusamus; oramus autem magis ad omnes habere charitatem, et maxime ad domesticos fidei; congratulamur iis qui apportaverunt de Roma litteras; et si magnam aliquam et venerabilem habent eorum festificationem, et oramus illam veram esse, et ex operibus ipsis confirmari. Non autem propter hoc possumus nobismetipsis aliquando suadere, quia Meletium ignoremus, aut ut eam que sub ipso est Ecclesiæ obliviscamur; aut inquisitiones, pro quibus ab initio dissensio facta est, minimas arbitremur, aut putemus modicam habere differentiam ad eam que de pietate est, intentionem ». Hæc Basilius de his que spectant ad causam Meletii.

51. Ex his in primis videas Athanasii cum Paulino communiōe persuasum inductumque Romanum Pontificem cum eodem Paulino communicasse. Quod autem expectat a Terentio perquiri mihi que ad se Acta Concilii Antiocheni sub Joviano; illam puto causam, quod in eo Concilio cogitatus fuit Meletius ejus Ecclesiæ episcopus, in cujus synodali epistola primo loco ille subscriptus habetur³. Vides ex his etiam Basilius modestiam, qui licet eidem plurimum deferret Meletio, excusat tamen iudicium de Paulino Romæ prolatum, nimirum hæc vera illuc de Meletio esse perlata. Cæterum non sic exclusus Meletius, et Paulinus receptus fuisse videtur, ut tamen Meletio communicatis anathematis damnatione ferirentur, et ita exortes fierent ab Ecclesia; id quidem hæc Basilius tacuisset, cujus sententia in primis veniret ipse damnandus; imo nec Meletius ipse, licet privatus sede illa, tuit sententia Damasi excommunicatus, utpote vir catholicus probe notus, deque catholica veritate optime meritus.

52. Sed quid accidit? Cum omnes ferme Orientales episcopi Catholica religionis reperirentur studere Meletio, atque aversari Paulinum, indignoque ferre, episcopum ob fidem catholicam sæpe exulem, post immensos perfunctos labores ignominiose sede privari; resque jam eo statu reposita esset, ut non nisi magno scandalo que decreta fuerant, perfici possent; placuit, et quidem puto assentiente, vel saltem ratum habente ipso Romano Pontifice, ut amicabile transactione inter eos intercedente, res ita componeretur, ut sic ambo sederent, regens quisque illorum gregem sibi subiectum; ut tamen alterutro ex hæc vita migrante, nullo ei substituto alio episcopo successore, qui superesset alteri, solus universam illam curaret Ecclesiam: quando autem illi fieri contigerit, suo loco dicitur ex Socrate⁴ atque Sozomeno⁵, referreturque Theodoretii commentum,

¹ Hieron. epist. LVIII. — ² Hæc in ultima edit. Nanius ante canonice epist.

³ Socrat. lib. III. c. 21. et Sozom. lib. VI. c. 4. — ⁴ Socrat. lib. V. c. 5. — ⁵ Sozom. lib. VII. c. 3.

Porro Hieronymus postea admonitus litteris Damasi papæ, Paulini communionem amplexus est, cui et inhærebatur Evagrius ejus pernecessarius, et ejusdem Paulini deinde in sede successor.

53. Quid autem ad eundem S. Hieronymum de tribus hypostasibus exquirentem Damasus papa rescripserit, licet ejus non extet litteræ, tamen nonnisi ex sententia ejusdem Hieronymi respondisse videtur; nempe confitendum tres in Trinitate personas, laudandumque nomen hypostasis: id sane assequi possumus ex Cyrillo Alexandrino episcopo inter alia ita scribente ad Acacium¹: « Quod beato Paulino accidit, qui detrectabat tres dicere hypostases, diserte cum virtute et veritate eadem sentiens ac tractans, Adhæsit autem Occidentalibus Deo dilectissimis episcopis; propterea quod angustior est Romana lingua, quam quæ juxta nostram Græcorum phrasim tres hypostases dicere queat. Verum quoniam nos omnes, qui Ecclesie Dei et condolere, et compati possumus, magno æstimare debemus, si vox illa expresse pronuntiata reprimi possit, ne occasio detur iis qui ad hoc parati sunt, ut Ecclesiam Dei dividant ac scindant, etc. » Hæc Cyrillus, plane docens eam Occidentalium de laendo hypostasis nomine fuisse sententiam, quam ipse Paulinus ex eorum præscripto fuerit amplexatus. Verum (ut dictum est superius) cum ex pluribus Orientalium scripturibus innotesceret, nomen hypostasis nullam in eo pronuntiando habere fallaciam; sicut a Græcis, ita quoque a Latinis susceptum esse, atque usu frequentatum apparet, adeo ut vox græca in Latinitatem frequentum usu transierit.

54. Cæterum etsi Meletius laude dignissimus haberetur, cui merito favissent magni nominis Orientales episcopi; tamen eo absente his temporibus, exule (ut vidimus) causa fidei, illi qui ab eo dicti sunt Antiochiæ Meletiani, illa quidem culpa minime carere, cum ut præstarent viribus pollerentque multitudine, conjunxerunt se Tarsensibus, sic dictis, hæreticis: erant hi Semiariani a Silvano² ipsorum episcopo ita instituti, qui cum horrore Arianos profiterentur, confitentes in Dei Filio divinum substantiam, nolebant tamen cum Orthodoxis asserere ejus consubstantialitatem, iis de causis, quæ superius sunt memorate. At tamen non omnes qui Meletio communiabant, cum Meletianis pariter juncti cum Tarsensibus participationem habebant: siquidem S. Basilus exhorrebat Tarsenses hæreticos; hinc illa ejus deploratio de Tarsensi civitate ab hæreticis occupata, ut suo loco superius dictum est. Porro licet sic divisi inter se essent catholici Antiocheni; in eo tamen laud inviti conveniebant in unum, ut Euzoium illic episcopum Ariantum excernerent, qui pulso olim Meletio ab Arians favore imperatoris fuerat institutus ipsorum antistes; de quo Gregorius Nyssenus³: « Jam, inquit, multum temporis intercesserat, cum quidam adulterandi animo

immaculatum lectum conjugalem aggreditur; sed sponsa non poterat corrumpi, etc. » De hæretico enim illic instituto episcopo ipsum intelligere, quæ subdit ibi significant.

55. *Hieronymi lucubrations in eremo.* — Sed de rebus Antiochenis hæctenus: redeamus ad S. Hieronymum in ejusmodi provincia eremo commorantem, recenseamusque ejus illic lucubrations elaboratas. Cœpit ibi primum ipse sui experiri vires ingenii, atque ut pullos æquile primo volatu celsa petens, culmen prophetice eminentiæ ausus est penetrare: cui tamen ætate grandiori sublimiora scandenti, humilia sunt visa, ita ut illa ante elucubrata omnino despexerit, posterioribus priora emendans. Fuit hic Commentarius in Abdiam prophetam, quem cum juvenis elaborasset, erubuit postea senex audiens per Italiam circumferri, quem oblivione putabat esse deletum. Scripsit illum priorem hoc pulo, vel sequenti anno, quo dictam ad Rufinum dedit epistolam, cum Heliodorum ad se venisse testatur⁴, antequam ille recederet, quem haud diu ibi commoratum esse constat; ait enim in ejusdem Commentarii præfatione ad Pammachium⁵: « Hoc illud tempus, mi Pammachi, ac luce dulcior, quo egressi scholam rhetorum diverso studio ferebamur; quando ego et Heliodorus carissimus pariter habitare solitudinem Syriæ Chalcidis nitabamur ». Ille ipse.

56. Quotennis autem tunc S. Hieronymus esset, idem plane ibidem supra declarat, ubi ait: « Quanto magis ego, qui necdum ad ætatem perfecti viri et in mensuram Christi veni, mereri debeo veniam »: et inferius, tot annis postea, quot habebat quando ipse scripserat, allatum ad se ab Italia tradit exemplar, nempe triginta; nam et paulo post: « Nec distuler per hosce triginta annos in ejus opere me hoc labore sudasse »: sique videns ex verbis ipsius S. Hieronymi illum elici sensum, jam natum annos triginta illa scripsisse, post annos vero item triginta eadem correxisse, nempe sexagesimo ætatis anno, Christi vero circa quadringentesimum secundum. Nec est quod alius sensus accommodari possit Hieronymi verbis, ejus testificatio⁶ constat, anno quarteodecimo Theodosii imperatoris nondum edidisse secundam in Abdiam interpretationem. His insuper consentiunt quæ idem in fine ejusdem posterioris Commentarii in Abdiam ita habet: « In hoc propheta et adolescentuli lusimus, et senes præsumpsimus »: adeo ut omnis prosus ambiguitas auferatur, ne quis vel possit existimare anno trigesimo ætatis secundam ipsam edidisse in Abdiam interpretationem, sed revera post annos triginta a prima elaborasse secundam; quot enim annos natus erat, cum jam priorem elucubrasset, tot sane annis postea interlapsis (ut ait⁷) posteriorem elaboravit.

57. At quorsum, dices, tam exacta de Hieronymi ætate, cum primo in Abdiam Commentarios scripsit,

¹ Cyrill. Alex. epist. xv. — ² Sozom. lib. vi. c. 4. — ³ Gregor. Nyss. orat. in funere Meletii.

⁴ Hieron. epist. xli. — ⁵ Idem præfat. in Abdiam. — ⁶ Idem de script. Eccles. et præfat. in Amos. — ⁷ Idem præfat. in Abdiam.

temporis exploratio? Haud quidem intelliges otiose susceptam, si de aetate Hieronymi diversas consideres diversorum sententias, easdemque longe a verbis ejus abhorrentes. Ut in primis cum testetur S. Prosper in Chronico, S. Hieronymum diem obiisse Theodosio Juniore nomm. et Constantio tertium coss. (est is annus Domini quadringentesimus vicesimus), addatque eum tunc fuisse aetatis annorum nonaginta unius: ea ratione dicendum esset, hunc anno Domini trecentesimo septuagesimo secundo pervenisse jam ad annum aetatis suae quadragessimum tertium. At quomodo haec concilies cum pluribus ejusdem Hieronymi locis citatis superius, et aliis inferius adducendis, quibus se adolescentem, vel adolescentulum saepe nominat? Quod si cum aliis ¹ diversis Hieronymum pervenisse ad annos aetatis nonaginta octo vel novem; jam hoc tempore quinquagenarium ipsum constituit. Sed plane et hallucinati sunt iidem, dum habent, ipsum decessisse anno duodecimo Honorii imperatoris, qui est annus Domini quadringentesimus septimus: qua ratione illud sequeretur absurdum, ac plane portentum, ipsum hoc tempore annorum fuisse septuaginta trium, quo (ut diximus) se adolescentulum saepe nominat.

58. Sed missis his, Prosperi tantum chronologiae nobis habenda ratio est, utpote res sui temporis con-ignantis; quem sicut non dubitamus certum verumque annum ejus obitus ex consulibus demonstrasse, quod res illa esset ob egregiam viri famam omnibus manifesta; ita de numero annorum quo vivit eum de his haud ita certa et explorata veritas esse contingeret? putamus errasse. Nam quem ea ratione constat hoc tempore fuisse annorum quadraginta trium, tempore obitus Juliani Apostatae eum natum fuisse annos triginta quatuor dicendum esset: nam Julianum certum est obiisse anno Domini trecentesimo sexagesimo tertio. At si ita est, quomam pacto verum erit, quod de se testatur S. Hieronymus ², tunc temporis fuisse puerum, et grammaticis facultatibus adhuc sub gentili imbui praecceptore? Sed secundum veritatem a nobis ex verbis ipsius Hieronymi imitam rationem, quem hoc vel sequenti anno diximus suae aetatis annum trigessimum attingisse, erat ipse tempore obitus Juliani annum aegens circa vicesimum.

59. Sed quoniam modo, rursus instabis, se puerum esse ait, et adhuc sub magistro grammatices, quem pernicitate ingenii ejusmodi rudimenta ante pubertatem assentum esse, quisque jure putari? Ex his perspicio, lector, quantum abhorreas ab aliorum sententia de majori numero annorum aetatis ipsius sancti Hieronymi, qui nobis longe minorem statuentibus minime acquiescis. Ut autem cuncta magis perspecta habeas, illud in primis attende: Facile erit ut in mille labatur errores et in diversa feratur, qui ejusdem sancti Hieronymi in

locutione tropos minime consideraverit et figuras, cum interdum attenuatione, amplificatione vero aliando utatur. At quod ad praesens pertinet argumentum, nihil est quod mireris, si se annorum viginti puerum vocat: nam et eum de commoratione sua in cremo ad Nepotianum scribit, sic ait ³: «Dum essem adolescens, imo puer, et primos impetus lascivientis aetatis cremi duritia refrenarem, etc.», cum alioqui, ut ex ipsiusmet assertionem vidimus, esset tunc annos natus amplius triginta; nam constat de eo loqui tempore, quo jam ex cremo Heliodorus recesserat, quem illis de quibus meminit, prosecutus est litteris. Sed quid amplius? quod magis mireris; gens de memorabili illo terramotu et Orientis clade, cum maris exerescentia urbes obruit, quam ex Ammiano vidimus accidisse sub consulatu Valentiniani atque Valentis, anno Domini trecentesimo sexagesimo quinto; ipse tamen Hieronymus postea jam senex, cum ejus meminit in Commentariis in Isaiam ⁴, ea prodigia accidisse dicit in sua infanzia; cum juxta minimam annorum a nobis imitam rationem apparat, eum tunc fuisse aetatis annorum viginti duorum: sed et quem tradit Commentarium in Abdiam, de quo est sermo, anno trigesimo aetatis elucubrasset, postea eum jam sexagenarius in idem opus rursum incubuit, ait ⁵: «Per vetera vestigia rursus ingrediar, emendans, si fieri potest, curvos apices litterarum; infans eram necdum scribere noveram; titubabat manus, tremebant artienli», et quae sequuntur.

60. Caterum quod non puerum tantum se fuisse significat tempore obitus Juliani, sed qui grammaticis litteris imbueretur; nec quidem, pulchris viginti annorum numerum aetatis ejus. Verum attende verba illa Hieronymi: «Dum essem puer, et in grammaticae ludo exerecer» ; haud ita accipienda esse, quasi tunc addidisset rudimenta grammatices, sed, quod eadem voce significatur, in ipsa versaretur recte loquendi atque scribendi scientia, quae ita ex sententia Quintilianii, quod multiplex et varia sit ac copiosa, viros quoque faciat esse discipulos: hisque S. Hieronymum non modo usque ad illum aetatis annum fuisse delentum, sed etiam (ut ipse testatur ⁶) usque ad profectorem in crenum, dum ait, post Quintilianii, Ciceronis, Frontonis atque Plinii perfecta volumina, copiasse hebraica addiscere elementa. Sed et cum dicat alibi ⁷, se puerum in controversiis hussisse; plane declarat, quod est quod item ait, se puerum tempore obitus Juliani in ludo grammaticae exerecisse, cum tamen aliarum scientiarum facultates minime praetermiserit: nam ipse alio in loco ⁸: «Ab ipsis, inquit, cubulis inter grammaticos et rhetores atque philosophos detritissimus» ; ut intelligas, qui se grammatices tradidit tunc imbutum disciplinis, aliis simul facultatibus excultum fuisse, ac plane cognoscas, haud tunc sub

¹ Hieron. epist. II. — ² Idem in Isai. c. 17. — ³ Idem praefat. in Abdiam — ⁴ Idem epist. IV. et epist. CXX. — ⁵ Idem lib. I. contra Pelag. et in epist. ad fratres. c. 2. — ⁶ Idem praefat. in Job. XI.

⁷ Hieron. epist. II. — ⁸ Idem in Isai. c. 17. — ⁹ Idem praefat. in Abdiam — ¹⁰ Idem epist. IV. et epist. CXX. — ¹¹ Idem lib. I. contra Pelag. et in epist. ad fratres. c. 2. — ¹² Idem praefat. in Job. XI.

feru'a puerum, sed adolescentem etiam inter philosophos versatum esse.

61. Hac igitur de annis S. Hieronymi accurata habita ratione, quem hoc tempore dicimus fuisse annorum triginta vel paulo amplius, consentientes pariter Prospero affirmanti sub nono consulatu Theodosii Junioris, anno videlicet Domini viciesimo supra quadringentesimum, defunctum esse, dicimus eum vixisse annis septuaginta et octo vel novem, natumque sub Constantio imperatore, Christi trecentesimo quadregesimo secundo vel tertio. Sed ad scripta ejus in eremo redeamus. Origenis homilias ab illo ad populum dictas se adolescentem in latinum vertisse tradit¹. Indeque etiam epistolas complures dedit, ut inter alias ad Ruffinum, qua eum de Bonosi perarduo arrepto vitæ instituto reddidit certiores, et quas recensimus epistolas duas ad Damasum, necnon illam ad Heliodorum, cum ab eo recessisset, ad Florentium duas, ad Julianum diaconum, ad Nicæam subdiaconum, ad Chromatium, Jovinum et Eusebium fratres, necnon ad Chrysogomum monachum. Quantum vero temporis in ea permanserit solitudine, dicemus postea.

62. *Gregorius Nazianzenus, mortuo parente, fugit Seleuciam.* — Hoc ipso tempore Gregorius Nazianzenus parentum obitu exsolvit se ab administratione Ecclesiæ Nazianzenæ, prout ante condixerat, eum ad ejus regimen, cogente parente, inviuis attractus est; quod contigisse diximus anno præterito. Parentes vero modicum post tempus elapsum ex hac vita migrasse, ejusdem Gregorii testificatione retulimus. Defunctus est igitur pater (ut ipse Gregorius ait) cum annos quadraginta quinque eidem Ecclesiæ præfuisset, natus annos quasi centum: « Cum autem, inquit², centum ferme annos vixisset, hoc est ultra Davidicos de temporis nostri spatio terminos, ex hisque sacerdotio quinque et quadraginta, quæ fere humane vitæ mensura est, exegisset, ita demum in bona senectute vitam claudit ». Hac Gregorius illa ipsa oratione, quam in funere patris habuit, præsentis S. Basilii, quem contigit tunc adesse, cum etiam matrem adhuc licet viventem eadem oratione laudavit, ejusdem, qua pater, ætatis; nam ibi de ea: « Restat jam ut cum spirituali Sara, magni nostri patris Abrahamæ conjuge, atque ejusdem ætatis, de iis que ad funus spectant, philosopher ». Quantum autem post obitum Gregorii senioris ipsa superstes fuerit, haud compertum habetur; sed quod ipse dicat cito se post susceptam curam Ecclesiæ Nazianzenæ parentibus orbatum fuisse, eam quoque non diu supervivisse possumus intelligere; nam ait³.

Ast ut parentes ultimo functi die
Temere sedes expectatis perire;
Liberque relictus sum piano incommode.

Sic igitur Gregorius orbatum parentibus, haud aduci potuit, ut vel diem unum in administratione Ecclesiæ Nazianzenæ perseveraret, rogante licet S. Basilio, et aliis simul episcopis et civibus precibus importunis id ipsum efflagitantibus; a quibus omnibus, captata fuga, se abripuit, profectus Seleuciam, pietatis ergo ad Memoriam S. Theclæ, quo frequens fidelium peregrinatio esse solebat, ut ipse hisce iambis cecinit⁴:

Non desinebam dicere regi prasulum,
Magni hoc ab ipsis muneris poseens loco,
Episcopum quemdam oppido ut præponeret:
Illoque vere dic itans, nullam mihi
Datam esse sedem publico præconio:
Ac rursus istud pectori jam olim meo
Selsisse, amicos luquere et neotia,
Cum non moveret hæc eos, vel quod mei
Amor hos teneret, vel quod hos fastus gravis;
Primum fuga me confere Seleuciam,
Ubi virgo Thecla famam habet celebre admodum:
Sic forte, dicens, temporis fessi moera
Trahent habenas cuipiam: hæc sperans fore,
Ilic peregi tempus haud sane breve.

Permansit autem Seleuciæ Gregorius usque ad Valentis obitum; quando reversus, licet Ecclesiam Nazianzenam reperisset adhuc pastore carentem, episcoporum tamen concilium haud amplius de eo præficiendo illi Ecclesiæ laboravit, sed saluberrimum illud concilium iussit, ut ipsum mitteret Constantinopolim ad erigendam jacentem Ecclesiam tot annis sub Arianis episcopis Arianoque imperatore gementem. Quomodo autem hæc se haberint, et quo potissimum anno id acciderit, suo loco dicemus. Quod ergo ait ad S. Theclæ martyrium Seleuciæ haud breve tempus peregrisse; si quis numeret tempus medium interlatens ab anno præsentis usque ad Valentis necem, sex ibi eum annos consedissee inveniet.

63. *Athanasii obitus, elogium et scripta.* — Hoc item anno, iisdemque consulibus, S. Athanasius episcopus Alexandrinus post innumeros pro tuenda fide catholica susceptos labores, cum sedisset annos quadraginta sex, sexto nonas Maii, solutus carnis vinculis, accepturus immortalitatis coronam, migravit in caelum. Illic primo corrigimus, quod aliquando cum Socrate nos dixisse meminimus, ipsum anno superiori, nempe trecentesimo septuagesimo primo, defunctum esse. Porro cum constet, anno sequenti a Nicæno Concilio, nempe Domini trecentesimo viciesimo sexto fuisse creatum episcopum Alexandrinum, atque annis quadraginta sex supervivisse, ad hunc usque annum oportuit pervenisse, licet apud Hieronymi Chronicon anno sequenti ponatur substituto successoris. De tempore sedis ejus Ruffinus, qui tunc cum Melania erat in Ægypto, ita scribit⁵: « Igitur ea tempestate cum quadregesimo et sexto anno sacerdotii sui Athanasius post multos agones multasque patientie coronas quævisset in

¹ Hieron. Apolog. advers. Ruffin. lib. II — ² Greg. Naz. orat. in funer. patris — ³ Idem in carm. de vita sua.

⁴ Greg. in carm. de vita sua. — ⁵ Ruffin. lib. II c. 3.

pace, seiscitatus de successore, Petrum tribulationum suarum participem et socium delegit». Hæc ipse : atempore S. Cyrillus ejusdem Ecclesie episcopus, de tempore quo sedit idem Athanasius ad monachos scribens hæc ait¹ : « Celebris memoria pater noster Athanasius, qui Alexandriæ Ecclesie sedem integros quadraginta sex annos, eosdemque integros quatuordecim annos cum decore moderatus est, et loquacibus impiorum hæreticorum nugis inexpugnatus quadam et apostolica prudentia resistit, quasi flagrantissimo quodam unguento ipsum calum scriptis suis exhilaravit, etc. » Si igitur ex sen tentia Cyrilli, quem hæc omnia exploratissima habuisse oportuit, utpote ejusdem Ecclesie episcopum, quadraginta sex annos, eosdemque integros Athanasius sedisse traditur; mendacii arguitur Soerates, qui cum totidem ejus sedis annos eidem tribuat, decessisse tamen ait anno superiori, Gratiano et Probo consulibus. At hæc salis de tempore.

61. Porro de ejus obitu sic Gregorius Nazianzenus² : « In bona, inquit, senectute vitam elaudidit, patribusque suis patriarchis, et prophetis, et apostolis, et martyribus, qui pro veritate dimicaverant, adjungitur. Atque ut epitaphium quoddam paucis complectar, excellentiori honore in discessu decoratur, quam qui in civitatis ingressibus circumlatus fuerit; sic videlicet e vita migrans, ut multas lacrymas excitaret, majoremque iis rebus que in aspectum cadunt, nominis sui gloriam in omnium annis reconderet». Hæc et alia plurima in ejus laudem Gregorius; qui probe sciens precibus sanctorum hic adjuvari fideles, ad postremum ipso fine orationis eundem ejusmodi interpellat apostrophe : « Nos autem utinam ipse benignus e caelis aspicias, atque huic populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, que in Patris et Filii et Spiritus sancti contemplatione percipitur et colitur, adoratorem; neque siquidem res pacate futura sint, in vita retinens, gregem tecum pascas; si autem Ecclesia bellis flagrata est, reducas adipe assumas tecum, et cum tui similibus colles, tametsi magnum sil quod postulo ». Hæc ipse in oratione panegyrica habita in die anniversaria natalis illius, quæ sicut Orientalibus, ita et Occidentalibus remansit perpetua memoria consecrata.

65. Sicut hic loco epitaphii quæ idem Gregorius Nazianzenus in oratione quam habuit in laudem Hieronis, de Athanasio prædicat, cum hæc titulus eum celebrat, nominatque orbis oculum, sacerdotum antistitem, confessorem, ducem et magistrum, sublimem vocem, fidei columnam, secundam Christi lucernam, præcursorem. At prægrandis quidem hæc conficiendus esset, si omnes præstantissimi sacerdotis laudes a Patribus editas quis simul in unum congereret; cum nihilominus impar sit omnis lingua ad celeberrima ejus recensenda certamina, primo sub Constantino, sub Constantio postea, inde sub Juliano, atque ad ultimum Valentiano imperatoribus, pro fide suscepta; ut nullus alius fidenter

dicam) sit inveniri post apostolos in Ecclesia Dei, qui acerbiore diuturnioraque subierit prolia pro patrum fide tuenda, ac magnus hic, imo maximus Athanasius.

66. Reliquit præclara scriptorum suorum monumenta, de quibus hæc in primis S. Hieronymus³. « Feruntur ejus adversus Gentes duo libri, et contra Valentem et Ursacium manus, et de virginitate, et de persecutionibus Arianorum plurimi, et de Psalmorum titulis, et historia Antonii monachi vitam continens, et *ἐγγραφαὶ ἐπιστολῶν*, de festis scilicet diebus conscriptæ; « et multa alia, quæ numerare longum est ». Idem episcopus ejus factam esse jacturam, quas alibi etiam idem Hieronymus⁴ laudat : erat una ex ipsis epistola ad Rufinianum, ejus fragmentum recitatur in Concilio Nicæno⁵ secundo. Ex Athanasii scriptis hæc recitat Damascenus⁶ : « Scimus beatum Athanasium sanctorum reliquias non in urnis colloendas, sed humi condendas esse, eo consilio consensisse, ut absurdum Ægyptiorum morem abrogaret, qui mortuos suos non sub terra condabant, sed in leclulis et symposiis collocebant ». Meminimus alias de ejusmodi Ægyptiorum consuetudine. Ex antiquo autem Ecclesie usu allaria esse solere sepulcra martyrum, superius est demonstratum : scimus tamen Alexandriæ etiam sub Theophilo ejus sedis episcopo perseverasse morem illum, ut reliquie martyrum extra tumulum positæ populo certis diebus venerationi exponerentur; ut Eusebius Sardianns, cum agit de Serapidis templi ruina, testatur. De Athanasii scriptis magna aviditate perquirendis, perquisitisque colendis, est illa præclara Cosma⁷, abbatis apud Sophronium sententia : « Cum, inquit, ex S. Athanasii opusculis aliquid invenieris, nec ad scribendum chartas habueris, in vestimentis tuis scribe illud ».

67. *Contra Petrum Athanasio suffectum insurgit Lucius nequissimus Arianus, unde teterrima clades.* — Sed jam ad ea quæ post sanctissimi viri obitum gesta sunt Alexandriæ, funesta quidem et deplorata, convertamus orationem. Qui stabat pro muro domi Israel, sublato pariete, quo stante, Arianorum nemini, ac ne ipsi quidem imperatori ad Alexandrinam Ecclesiam invadendum accessus patuit; mox idem fidei hostes magno impetu atque furore in eam grassati sunt. Defuncto scilicet magno illo Athanasio, ejus caleno probatus successor Petrus ejusdem Ecclesie presbyter, ætate senex, virtutibus omnibus consummatus, quem Gregorius⁸ Nazianzenus summis laudibus celebrat, evectus in thronum, movit vehementer Arianorum invidiam : qui freti auxilio prasidium, et in primis Valentis imperatoris auctoritate atque potentia qua pollebant, Lucium illum omnium Arianorum nequissimum, quem olim necato Gregorio illo teterrimo, in locum ejus subrogaverant successorem, Alexandri-

¹ Hieron. de Script. Eccl. in Athan. — ² Hieron. ad Lantam ep. VII. — ³ Conc. Nic. II. Act. I. — ⁴ Damasc. de unigen. orat. I. — ⁵ Prat. spirit. c. VII. — ⁶ Greg. Nazianz. orat. ad Episcop. Ægypt.

¹ Cyr. epil. I. — ² Greg. Naz. orat. in laud. Athanas.

num ostentant episcopum, ad eique uni parendum populum vi adhibita militari compellunt. At quoniam modo cuncta hæc gesta fuerint, ex Theodoro¹ in primis petita prosequamus historia, qui a suffeccione Petri narrationem aggreditur verbis istis :

68. « Petrus vir facile optimus præsalutum illum obtinuit, quem primum beatus Athanasius suo suffragio designarat : ejusque electioni ab omnibus tam sacerdotibus, quam magistratibus assensum est; populusque universus acclamationibus, quantum lætitiæ percepisset, demonstravit : nam laborum ab Athanasio susceptorum socius et particeps fuit, et cum eo tum ibi vitam degente, tum peregrinante, semper versatus est, et varios labores cum illo una exantlavit. Quapropter episcopi vicini eo simul ire maturant; et qui vitam severa disciplina exigebant », nempe monachi, « ii ea relicta, ad Petrum in sede Athanasii collocandum se conferunt. Postquam vero in sede episcopali locatus erat, præfectus illius provincie, collecta Gentilium et Judæorum multitudo, Ecclesie parietes circum-sedit, deditque Petro mandatum, ut exiret; atque adeo minatus est, eum, nisi exiret, invitum inde extrurbatum. Atque ista egit, simulans quidem se velle imperatori gratificari, et contrariam doctrinam tuentes gravibus afficere incommodis; sed revera ut impie iræ, qua exardescerat, indulgeret : nam colendis simulacris penitus addictus erat, et festi splendidissimi loco habuit turbulentam Ecclesie jactationem. Proinde Petrus ille admirabilis, cum bellum ex inopinato ortum videret, de Ecclesia egreditur, et conscensa navi Romam contendit.

69. « Paucis intermissis diebus, Euzoius Antiochia episcopus Lucium secum ducens, Alexandriam adventat, eique tradit Ecclesiam, de cujus impietate ac scelere Samosata satis fecisset periculi. Populus autem doctrina Athanasii educatus, cum contrarium alimentum sibi præberi cerneret, conventus ecclesiasticos deseruit. Quapropter Lucius subsidio satellitum, qui simulacra colebant, usus, alios verberibus cedere, includere in carcerem alios, nonnullos per vim in fugam vertere, quorundam aedes instar Barbarorum vastare cepit ». Hæc ipse. Sed antequam ulterius progrediamur, de fuga Petri quid alii scripserint, in medium afferamus. Sozomenus² enim habet, Euzoium una cum Magno quaestore venisse Alexandriam, arruptumque Petrum detrusisse in carcerem, ipsum vero inde clam fuga lapsum, conscensa navi, Romam ad Romanum Pontificem se contulisse, utpote ejusdem catholice fidei protectorem : hæc eadem quoque Socrates³; sed Rufinus⁴ nihil de Petri carcere. At grassationem hæc primo factam ab Arianis, ex Gregorio Nazianzeno eam exacte describente reddamus, qui hæc ait⁵ in primis de Lucio : « Postquam ille », Athanasius, « extremo vite die functus est, ac

secunda quedam Ægypti plaga se in ipsam Ecclesiam immisit, ille inquam veritatis proditor, ille luporum pastor, ille per eaulam transcendens latro, secundus ille Arius, turbida illa et amara eversio, ille impio fonte uberior fluvius; piget me quidem temporis illius flagitia, immanesque cædes, cum quibus sacrosanctam sedem homo ferus et barbarus invasit, nefariique illius ingressus præludia referre : ex multis tamen pauca deplorabo, quæ vos quoque mecum deplorabitis, et jam ante deplorastis, ad eamque etiam Davidis¹ verbis utar : Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam ». Et paulo post :

70. « Ducis munere fungebatur homo scelertus, Deique contemptor, ne Christiani quidem nomen gerens (hoc enim totius contumeliæ indignissimum est), verum ab idolis ad Dei templum properans, ab impuris sacrificiorum cruribus ad execrabiliores et detestabiliores, ac fortasse lujusmodi adversus nos contumelia quasi victima quadam demonibus litans ». Palladius hic erat gentilis homo Ægypti præfectus. « Prodiabant in aciem copie iracundia ferventes, immanis et importunus exercitus adversus inermes homines, bellicæque rationis ignaros; expellebatur antistes Athanasii successor, quem præter inaugurationem rite atque ordine spirituali peractam, canities et prudentia decorabant : regnabat autem Tabeel alienæ sedis hæres²; adversus sanctos arma; adversus eas res quas diripi nefas erat, impure manus; adversus psalmos tubarum clangor.

71. « Jam quæ sequuntur, considera, eadentes viros in locis sanctis, pedibus prostratas mulieres, nonnullas etiam cum naturæ onere, præmaturos partus, vel ut aptius dicam, non partus, virgines miserabiles in modum distractas, fœdus etiam cruciatas, (jam et ob feminas et ob viros pudore impedior, quoniam crudelitatis modum exponam, atque occulta dedecoris sermone denudem, utpote ob quas etiam tum denudatas erubescam), alias in interiori templi puteos sese dejicientes, alias ex editore loco se ipsas in præceps dantes propter earum rerum quas cernebant indignitatem, alias denique super eas que jacebant, acervatim collabentes. Adde cades cædibus, casus casibus succedentes, sancta profanis pedibus calcata; altaria per obscænos gestus et impudicas cantiones, atque ut audio (hocine lingua audeat proferet?) saltationes fœdasque membrorum inflexiones probro et contumeliae habita. Adde blasphemias linguas in sacrosanctis thronis concionantes, mysteria sugillata, psalmodias silento compressas, gemitus in eorum locum excitatos, fluentes sanguinis rivos, lacrymarum fontes, sacerdotes per vim abduetos, monachos laceratos, expressam denique incursionis illius imaginem, qua quondam Assyrii sanctam Hierosolimam populati sunt; quam nec oratio, ut dignum est, exprimere, nec auris capere potest; unus ut Hieremias ad eam calamitatem pro

¹ Theod. hb. iv. c. 18. 19. — ² Sozom. hb. vi. c. 19. — ³ Socrat. hb. iv. c. 10. 17. — ⁴ Rufin. hb. ii. c. 3. — ⁵ Gregor. Naz. orat. in laudem Hieron.

¹ Psal. lxxviii. — ² Esai. vii.

dignitate deplorandam adhibendus sit, qui etiam lacrymarum ¹ fontes expositit, atque ex urbis mœnibus ob eandem calamitatis ad luctum ² homines hortatur, viisque Sion luctum indicit, eo quod nullos, a quibus festa celebrentur, adducant. Hanc tragœdiam Oriens quidem vidit, at Occidens quoque dellevit, cui immanitatis hujuscæ signa fugitivus antistes publice spectanda proposuit.

72. « Nam pro cadaveribus eruentas vestes Ecclesiæ Romane protulit, et per tacitam accusationem omnibus lacrymas movit, ut calamitatis magnitudinem in oculis et aspectu deligeret, atque auxilium nancisceretur, quemadmodum etiam nactum esse scimus. Fil enim fere, ut qui opibus et potentia præcellit, ad infirmi afflictique miseriam sublevandam maxime intellectatur, ac spontaneæ benevolentie affectu ad eum qui dignitate immittutus est, se adjungat ». Hæc quidem Damasus Petro præstitit; sed de his postea. Ista itaque a Gregorio Nazianzeno summam recensita scias, paucisque narrata; extat enim ipsius Petri episcopi Alexandrini circularis epistola tunc ad omnes Christianæ religionis toto orbe diffusas Ecclesias scripta; quam hic describendam putamus, ut se habet apud Theodoretum ³, prætermissio ejus exordio et aliis, a narratione sic inchoantes :

73. « Provincie illius præfectus Palladius, professione gentilis, et simulacris colendis semper deditus, quoniam sæpe animo instituerat bellum contra Christum gerere; tandem copiis, quas supra dixi, in nuntio coactis, Ecclesiam non aliter quam barbaros subjugare maturat. Tum vero, tum inquam, facinora longe improbiissima admissa fuere; quæ dum volebam solum commemorare, eorum memoria tantum mihi affudit doloris, ut immensam vim lacrymarum profunderim; quæ sane ægritudo me diu admodum oppressisset, nisi divina quadam cogitatione eam lenire aggressus fuisset. Nam copie in Ecclesiam Theonæ (sic enim vocabatur) ingressæ, pro verbis gravibus et Ecclesiæ dignis, simulacrorum laudes decantare; pro divinarum litterarum lectione, plausus indecoros edere, fractasque voces cum obscenitate fundere, et contumelias in Christi virgines jacere non sunt verita: quas quidem contumelias lingua referre reformidat, quippe cum dictu turpes sint: nam quisnam bene sanus, cum eas tantummodo audiret, non aures penitus obstrueret, imo vero optaret se potius surdum esse, quam ut tantam obscenitatem auribus perciperet? Sed utinam verborum turpitudine contenti in ea re solum deliquissent, et non improbitate factorum verborum petulantiam longe superassent. Nam convicium, qualecumque illud sit, est quidem tolerabile, præsertim his in quorum animis Christi prædientia et doctrina divina habitat. At isti vasa ita aperta ad interitum nati, qui strepitum lascivorum sonorum, et velut ex aquæ ductu (ut ita dicam) erumpentem per nares effundebant; vestes sancta-

rum Christi virginum, quarum piæ vitæ cultus exemplar vivendi sanctorum Angelorum expressit, dilacerare, easque nudas, ut in lucem edite erant, per urbem triumphali loco ducere, et pro sua libidine petulantier et obscenè irridere cœperunt.

74. « Denique quæ perpetrata sunt, tum crudelia erant, tum peregrina. Quod si quis his rebus ad misericordiam inductus, eos vel vi prohibere, vel hortando a talibus facinoribus dissuadere conaretur, non sine vulneribus discessit. Verum, prohi dolor? multa virgines per vim struptas, complures etiam fustibus in capite carse mortuæ jacerunt: quarum corpora tumulis mandandi, nulla omnino permissa potestas est; et propterea complura earum corpora, quæ sunt ab illarum parentibus eum multo genitu quesita, nondum reperiuntur. Sed quid inter res magnas, eas quæ sunt exigui momenti prosequor? Aut quid in his immoror, et non ad eas quæ propter acerbitatem me ad se rapiunt, propere sermonem transfero? quarum, certo scio, vos magna capiet admiratio, et velut altissimi juxta nobiscum consistentes obstupescentes admodum, quod Dominus tanta clementia usus sit, et non funditus hanc universitatem deleverit. Nam quæ neque facta sunt, nisi scriptum est, neque audita in diebus patrum nostrorum, hæc impij in ipso altari designarunt. Etenim velut in proscœnio, in quo turpis aliqua ageretur fabula, puerum masculum, qui sexum denegaverat virilem, et muliebrem sibi effllexerat, quique tum oculos habebat, ut scriptis profuturum est », nempe de Jezabel, « stibio oblitus, et vultum simulacrorum more fæco rubentem, habitu muliebri in ipso sancto altari, ubi pro Spiritus sancti descensu invocari solet, corpore in orbem acto, et manibus huc illucque cum gestis jactatis saltare compulerunt, atque in risum immoderatum effusi nefarias voces ore extulerunt.

75. « Rursus cum istud quoque ad rectum ordinem spectare, et præterita facinora decora potius, quam nefaria existimarent; unum ex suis turpitudine insigniter nobilitatum, et ut pudore, ita vestibus, sicut natus erat, nudatum in summo Ecclesiæ solio collocat, turpemque contra Christum concionatorem appellat. Nam pro verbis divinis turpitudinem, pro gravi oratione petulantiam, pro pietate impietatem, pro continentia stuprum, adulterium, concubitum cum masculis prædicavit; docuitque tum alia, tum fartum, cibum et potionem vitæ hominum utilia esse. Quæ cum ita se haberent, et ipse de Ecclesia discessisset; qui enim ibi manere poterat, ubi incursiones a militibus factæ, ubi multitudine argento conductâ ad seditionem, ubi nimia pecunie cupiditas, ubi turbæ Gentilium amplissimis promissis ad maleficia invitata? Noster scilicet successor Lucius, qui partes lupi nequitia et improbe factis agere impense studebat, quinque episcopatum non consensu episcoporum orthodoxorum in unum convenientium, non suffragiis vere clericorum, non convenatione populi, uti sacre Ecclesiæ canones præscribunt, sed pecunia tanquam dignitatem

¹ Hier. ix. — ² Theod. i. — ³ Theod. lib. iv. c. 20.

quamdam (ut ita dicam) sæcularem emerat, illo cum mandato advenit. Istum autem comitati sunt (solus enim in urbem ingredi non poterat) non episcopi ulli, non presbyteri, non diaconi, non populi multitudo, non monachi hymnos ex sacris libris depromptos canentes, sed Euzoius, qui jampridem in sancto et celebri Nicæno Concilio, cum diaconus esset in urbe nostra Alexandria, una cum Ario abdicatus fuerat, nunc autem præsul Ecclesiæ Antiochenæ, quam velut pestis labefacta, et magnus quidem comes provincialium largitionum cum ingenti militum manu, vir nullo non impietatis genere semper nobilitatus; qui Juliani temporibus Ecclesiam Beryti (ea autem est urbs Phœnicia perillustri) incenderat; sed Joviano piæ memoriæ imperatore regnante, eandem suis ipsius impensis erat denuo ædificare coactus; parumque aberat, quin securi foisset percussus, nisi multis pro eodem precantibus, veniam ab imperatore impetravisset.

76. « Itaque vos, qui incredibili pietatis studio flagratis; quorum opem ad hæc scelera vindicanda imploro; hinc considerare debetis, quæ et quanta maleficia ab isto, quem dixi, Tyranno Lucio, qui in nos impetum fecit, contra Ecclesiam Dei designata sint. Nam non a vestra pietate solum, verum etiam ab episcopis omnibus orthodoxis septemnumero abdicatus, civitatem sibi iustis de causis admodum infensam occupavit. Quin etiam non modo, uti insipiens ille blasphemus in Psalmis loquitur: Dixit insipiens, non est Deus, scilicet quod Christus non est vere Deus; sed etiam vite institutus et ipse corruptus est; et alios corrumpit, inque maledictis contra Salvatorem ab his qui creaturam creatoris loco colunt, jactatis plurimum delectatur. Et quid, quæso, cause est, cur cum simili cum Gentilibus opinione imbutus sit, non nova quadam et inaudita impudentia sceleratus Deum colere audeat? In cujus conspectu Gentiles has laudes prædicarunt: Gratus est nobis tuus, o episcopo, adventus, qui Filium Dei negas. Serapis te amplectitur, lucque adduxit. Atque isti quidem in eo excipiendo nomen simulacri sui patri recitarunt.

77. « Porro autem vix momentum temporis jam præterierat, cum Magnus, quem supra nominavi, individuis impietatis istius comes, satelles truculentus, satrapa crudelissimus, copis commissis suæ curæ in unum collectis, presbyteros et diaconos numero decem et novem, quorum nonnulli octogessimum ætatis annum præterissent, comprehendit, et de illis velut in aliquo scelere, eoque Romanorum legibus contrario deprehensis, iudicium publicum exercere, et ignarus legum quæ sunt pro christiænæ pietatis defensione sancite, eos compellere cepit, ut avitam fidem ab Apostolis per Patrum successione nobis traditam proderent. Alirnavitque Valentem Augustinum imperatorem elementissimum hac re vehementer delectatum iri. Postremo cum maxima contentione voris hæc verba protulit: O miseri, obsequimini, arianae opinionii assentite. Nam divinum nomen, licet illa quam colitis religio

vera sit, si non vestra sponte, sed necessitate adducit ab ea discedatis, veniam vobis daturum est, etenim in his quæ necessitate peccantur, relinquitur excusationi locus; sed cum sua sponte quisquam deliquerit, carere reprehensione non potest. Quo circa his rationibus ante oculos mentis positus, abjecta omni cunctatione, alacri animo nostræ accedite sententiæ; et dogmati ariano, quod jam Lucius (eum namque nominavit) palam prædicat, subscribite; pro certo persuasi, quod si istius doctrinæ obtemperaveritis, sitis pecuniam, opes, et honores ab imperatoribus consecuturi: sin autem restiteritis, tum carceres, tormenta, quæstiones, flagella, et carnificinæ vobis subeunde sunt, tum pecuniis una cum possessionibus orbati eritis, tum denique ejecti e patria, ad loca molestissima incolenda condemnabimini.

78. « Ad hunc modum igitur generosus iste dux, minis cum fraude temperatis, omnes a pia doctrina et sententia, partim cohortando, partim cogendo deducere studuit. At vero illi quoniam pietatis proditorem plus habere acerbitalis (uti revera habet) quam ullum cruciatu genus, existimabant; demum necessitate compulsi, his verbis ei responderunt, virtuteque et virili animorum celsitate fraudem ejus pariter et minas profligarunt: Desine posthac, desine his vocibus nos perterrere: a verbis inanibus proferendis tu te cohibe. Nam nos neque novitum, neque recentem colimus Deum. Ac tametsi tu velut fluctibus jactaris, spumam ore tenere fundis, et tanquam ventus violentus in nos cum impetu ruis; tamen nos ad extremum usque spiritum sumus doctrinæ pietatis firmè adhaesuri. Neque certe unquam sensitus, Deum potentia, sapientia, aut veritatis expertem esse: neque Patrem interdum existere, interdum non existere. uti impia Arianorum opinio fert: neque Filium in tempore ortum, aut momentaneum esse, opinati sumus. Nam si Filius (sicut Ariani somniant) creatura sit, et non sit Patri consubstantialis, inde efficeretur ut Pater quoque non sit; quippe si, ut illi sentiunt, quodam tempore non extabat Filius, Pater etiam quodam tempore non fuit. Verum si Pater semper existit, Filio videlicet vero genuine, et non ex seminis profluvia enascentis existente (Deus enim impatiibilis) quid est cur non demens et insanus existimetur ille, qui Filium, per ejus gratiam factum est ut sint omnia, quodam tempore non fuisse sentiat? Nam Patres nostri per universum orbem terrarum diffusi, ex quorum fide isti evidentes, merito sane patre carere dicantur, Nicææ in unum convocati, perversæ Arii opinionii, cuius patrocinium novitius iste suscepit, anathema denuntiarunt: et Filium non ex alia essentia quam Patris, quod tu nos jam dicere urges, sed ex eadem ipsa constare asseruerunt. Quod quidem præclare et pia cogitatione complexi, Filium et crebra vocum e sacris litteris petitarum collectione Patri consubstantialent ingenue confessi sunt.

79. « Itaque cum hæc et alia similia dixissent,

ad multorum dierum spatium in carcerem eos conclusit Magnus, ratus se eo pacto illos a pia sententia deducturum. Verum illi, non aliter quam fortissimi in stadio athletæ, omni metu penitus deposito, se rebus præclare a Patribus divina mente et cogitatione gestis quasi perurgentes, multo excelsiores animos ad pietatem propagandam habuerunt, tormenta nihil aliud quam virtutum gymnasium arbitrati. Sic igitur cum decertarent, et spectaculum (ut scribit B. Paulus) tum angelis tum hominibus fierent; accurrit tota civitas, visura Christi athletas, verbera iudicis eos torquentis tolerantia vincentes, et contra impietatem per patientiam erigentes trophæa, et triumphos adversus Arianos agentes: quos quidem per minus et fraudem oppressos dirus iste hostis libidine eorum, qui impietatem contra Christum exercebant, se dediturum censuit. Cum igitur tormentis crudeliter eis indigendis fatigatus esset, populusque universus variis querelæ generibus et multo luctu uteretur; truculentus ille dux qui omnem exuerat humanitatem, consuetis suis copiis denno ad ciendum tumultum collectis, Christi athletas ad iudicium, imo vero ad injustam condemnationem vocat, eosque ad litus maris sisti jubet: in quo loco cum simulacrorum cultores, et Judæi mercede conducti, more suo contra eos vociferarentur; et illi manifeste insanorum Arianorum impietati cedere nolent; sententiam de illis, populo universo ante tribunal graviter lamentante, pronuntiat Magnus; ut Alexandria exacti, ad incolendam Heliopolim urbem Phœnicie transportarentur; in qua sane urbe ne unus quidem habitabat, qui Christi nomen audire (omnes enim simulacra colebant) omnino sustineret.

80. « Itaque jussis illis actutum navem conscendere, ille ipse in litore stans (nam in balneis publicis, quæ prope inde aberant, eos condemnaverat), ense districtum illis ostendit, ratus quidem se terrorem injectorum eis, qui accipiti gladio spiritus infestos demones sapienter vulnerassent. Dat igitur mandatum, ut jam, cum neque commeatum ullum in navem imposissent, neque quicquam omnino haberent, quo exiliis molestias sublevarent, inde solvant. Quo quidem tempore ipsum mare (quod plane mirandum est et prope incredibile) undis agitatedum spumare cepit, rei indignitatem, credo, agre ferens, et penitus (ut ita dicam) recensans eos viros excipere, ne eo pacto iniqui mandati exequendi particeps fieret: quippe his qui ignari erant, barbaram et immanem iudicis voluntatem perspicere potest; adeo ut vere dici possit, hac re caelum ipsum obstupuisse.

81. « Quæ etiam tota ingemuit civitas, et adhuc lugere non desinit. Nam pars æternis manuum ictibus pectora tundendo, ingentem strepitum edere: pars manus simul et oculos ad caelum tollere, quo Deum de vi sibi illata testarentur, et ita fere loqui: Audi caelum, et auribus percipe terra, quam iniqua atque adeo indigna edita sint facinora. Denique omnia luctu redundare, planctus et ejulatus per

universam urbem pervadere, flumenque tantum lacrymarum derepente manare, uti ipsum mare sua inundatione obruere quodammodo videretur. Cum autem dux jam ad litus astans imperaret remigibus, ut vela erigant; tum fiebat fletus promiscuus virginum, feminarum, senum, et juvenum, tum lamenta cum amaris lacrymis permixta, tum clamores ab omnibus tum ingentes editi, ut maris undosio murmur, quod tumidi fluctus multo collisi excitare solent, propemodum obscurarent. Ut primum vero athletæ Christi, quos diximus, appulere Heliopolim, ubi omnes erant superstitioni dediti, ubi instituta diaboli ad voluptatem expendam comparata, ubi horrenda ferarum latibula: nam montes undique caelum propter altitudinem pene attingentes urbem illam obvallabant, omnes deinceps in media urbe communitur, et singuli privatim lamentari, et lugubres voces fundere cœperunt. Dabatur mandatum a Palladio urbis illius præfecto, homine superstitioni deditissimo, ut omnino lacrymari desinerent. Unde multi qui plorabant, hæque præ divino zelo strenui Ecclesiæ propugnatores arrepti, primum in custodiam conjiciebantur, deinde verberibus caesi, lacerati, et tormentis affecti, ad metalla in Phœno et Proconneso amandabantur; inter quos complures erant monachi ad numerum viginti trium, qui quo severam disciplinam excolerent, in solitudine habitarent; quibuscum una diaconus, qui litteras tum consolationis, tum communionis a Damaso episcopo Romano ad nos attulerat, manibus a tergo colligatis, a licitoribus palam tanquam maleficus insiguntur improbus trahebatur.

82. « Qui acerbioribus tormentis, quam quisquam homicida, excruciatu fuit; cujus cervicis lapidibus et plumbo crudeliter verberate erant. Postremo nave ad trajiciendum conscensa, eodem modo cum eo atque cum cæteris actum est: nam omni ope ac subsidio destitutus erat, et propterea signo sanctæ crucis frontem signavit; sicque metallicis aneis in Phœno traditus est. Ita impie actum adversus diaconum a Damaso Roma tunc missum Alexandriam. Sed pergit: « Porro autem cum iudex levera puerorum corpora torqueret, quidam eorum post cruciatus remansere extincti et jure sepulture defraudati, idque cum parentes, fratres, cognati, et tota pene dixerim civitas postularet, ut unum hoc atque adeo ultimum vite solatium illis tribueretur. Sed o sæva judicantis, imo vero condemnantis crudelitatem! Nam qui pro pietate decertarunt, idem cum homicidis iudicium subeunt, corporaque eorum manent insepulta; et qui pro fide strenue dimicaverint, bestiis et volucribus objiciuntur ad vorandum; qui denique patres casorum conscientie causa commiserati sunt, tanquam impij facinoris auctores securi feriuntur. Quæ Romanorum lex, quæ barbarorum sententia iudicavit in eos, qui patribus casorum condolerunt? Ubinam tale scelus a quoquam veterum fuit nunquam patratum? Olim Pharaos jussit Hebræorum masculos trucidari; verum invidia et metu adductus hoc mandatum dedit: At quæ

tum gerebantur, quanto sunt his, quæ modo designata sunt, meliora? quanto optabiliora, si in injuria optio ulla sit? quanto tolerabiliora, si scelus cum scelere (cum aliud ab alio sejungi nequeat) velimus comparare? Sunt ista quæ commemorare, incredibilia quidem, immania, dira, crudelia et barbara, sine misericordia, amara, sed tamen amentes Ariani in illis insolenter gloriati sunt, atque adeo tripudiarunt.

83. « Cum enim tota civitas in luctu et mæore esset (nulla enim domus erat, in qua, uti in Exodo ¹ scriptis proditum est, non jaceret mortuus), hi, quorum crudeles animi nullo modo exaturari poterant, non conquierunt, sed scelus deintegro exercere aggressi sunt. Nam voluntatem suam, quæ ad deteriora inclinabat, valefacientes, suæ malevolentie virus in illius provincie episcopos effundere cœperunt. Siquidem opera Magni, quem diximus, comitis largitionum, satellites ad injuriam satis instructi, nonnullos eorum in judicium adducere: aliis, quo libitum erat modo insidias parare, eo consilio, uti omnes ubique impietatis laqueis irretirent, nihil intentatum relinquentes. Quin etiam omnia loca circuire, non aliter atque diaboli ipsorum hæreses parens, quærentes quem devorent. Atqui cum in eo quod conabantur, ab omnibus se destitutos viderent; undecim tamen episcopos Ægypti, viros qui ab ineunte ætate ad summam usque senectutem solitudinem severæ disciplinæ causa incoluerant, qui sanctam ac sinceram fidem audacter et libere prædicarant, qui pietatis dogmata una cum lacte matricis suxerant, qui victoriam contra demones reportarant, qui virtute adversarium repræserant, qui arianam hæresim suis (ut aiunt) coloribus depinxerant, Magno illo, quem supra nominavimus, velut instrumento crudelitatis usi, in exilium eiecerunt; oppidumque nomine Diocæsaream, a Judæis, qui dominum interfeecerant, inhabitatum, incolere compulerunt. Et tamen non aliter quam oreus, morte fratrum minime satiati, ubique terrarum velut amentes ac stupidi, suæ crudelitatis monumenta reliquere non verentur, atque adeo maleficiis se nobilitare student.

84. « Ecce enim rursus Ecclesie Catholice clericos, qui Antiochiæ commorabantur, quique cum quibusdam monasticæ vite spectatis, tragica eorum scelera læstata apud omnes relinquere constituerant, isti vocibus maledicis contra eos in auribus imperatoris infusus, Neocæsaream urbem Ponti relegandos curaverunt; qui quidem propter locorum asperitatem vita quoque brevi expoliati sunt ». Hincque ex epistola Petri narratio apud Theodoretum, qui mox subdit: « Tales quidem tempora illa tulere tragedias; quæ tametsi silentio et oblivione obrundæ sunt, tamen litterarum monumentis produntur ad eos coarguendos, qui linguis petulantibus Dominum sunt insectati; qui quidem morbo blasphemiam infecti, non modo in totius universitatis Dominum

et moderatorem Deum convicia jacere, verum etiam contra pios ejus famulos bellum exiliale suscipere non dubitarunt ». Hæc ipse. Meminit quoque ejusdem diræ persecutionis sanctus Epiphanius ², qui et præter alia supplicia catholicis Ægyptiis irrogata, nonnullos ex illis tradidit fuisse damnatos ad bestias. Sed et Cassianus de sanctis monachis tum sub Lucio in Pontum et in Armeniam relegatis hæc meminit occasione ³: « Temporibus siquidem Lucii, qui Ariane perfidia episcopus fuit sub Valentis imperio, dum diaconiam nostris fratribus deferremus, his videlicet qui de Ægypto et Thebaide fuerant ob catholice fidei perseverantiam metallis Ponti atque Armeniæ relegati, licet conobiorum disciplinam in quibusdam civitatibus rarissimam viderimus, anachoretarum tamen apud illos ne ipsam quidem nomen auditum fuisse comperimus ». Hæc per abbatem Piammonem Cassianus, in quem potius quam in illum ad ejus libitum interloquentem rejicienda culpa est, si de Ponto, quod ait, et Armenia, mendacii arguatur ex iis quæ superius recitata sunt ex Gregorio Nazianzeno atque Basilio, de Ponticis eremis abundantibus anachoretis.

85. Quod autem ad Ægypti monachos spectat dirissime a Lucio exagitatos: Rufinus, qui cum Melania in Ægypto agebat, hæc de illis scriptorum monumentis posteris legenda ⁴ tradidit: « Inde post fugas civium et exilia, post cedes et tormenta, flammisque quibus innumeros confecerat, ad monasteria furoris sui arma convertit, vastat eremum, et bella quiescentibus indicit. Tria millia simul, aut eo amplius viros per totam eremum secreta et solitaria habitatione dispersos oppugnare pariter aggreditur; nihil armatum equitum et pedum manum, Tribunos, Præpositos, et bellorum duces, tanquam adversus barbaros pugnaturus, eligit: Qui cum venissent, novam belli speciem vident, hostes suos gladio objectare cervices, et nihil aliud dicere, nisi: Amice ad quid venisti? Per id tempus patres monachorum, vite et antiquitatis merito, Macarius, Isidorus, aliusque Macarius, atque Heraclides et Pambus Antonii discipuli per Ægyptum, et maxime in Nitriæ deserti partibus habebantur viri qui consortium vite et actuum non cum cæteris mortalibus, sed cum superis angelis habere credebantur. Quæ presens vidi, liquor; et eorum gesta refero, quorum in passionibus socius esse promerui »: et in epistola ad Anastasium Romanum pontificem hæc item se passum esse gloriatur cum ait: « Quamvis igitur fides nostra persecutionis hæreticorum tempore, cum in sancta Alexandrina Ecclesia degereamus, in carceribus et in exiliis, quæ pro fide inferebantur, probata sit; tamen et nunc si quis est, qui vel tentare fidem nostram cupiat, sciat, etc. »

86. At hæc de summa jactantia ab ipso Rufino esse commenta, exclamat sanctus Hieronymus, cum his recitatis ipsius verbis, sic subdit ⁵: « Miror quod

¹ Exod. XII.

² Epiph. hæres. LXXVIII. — ³ Cassian. collat. 8. c. 7. — ⁴ Rufin. hb. II. c. 1. et 4. — ⁵ Hieron. Apol. hb. II.

non adjecerit : Vincetus Jesu Christi, et liberatus sum de ore leonis¹, et Alexandria ad bestias pugnavi, et cursum consummavi, fidem servavi; superest mihi corona justitiæ. Quæ, malum, exilia, quos iste carceres nominat? Pudet me apertissimi mendacii; quasi carceres et exilia absque Judicium sententiis irrogentur. Volo tamen ipsos scire carceres, et quarum provinciarum se dicat exilia sustinuisse. Et utique habet copiam de nullis carceribus et infinitis exiliis numm aliquod nominandi. Prodat nobis confessionis suæ Acta, quæ hucusque nescivimus; ut inter alios Alexandria martyres hujus quoque gesta recitemus; et contra latrores suos possit dicere²: De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto ». Hæc Hieronymus.

87. Certe quidem Melania clarissima femina, consultis Marcellini nepotis, antiquæ nobilitate et filii præfecturæ Urbane magistratu toto Romano orbi notissima, apud quam primum locum Ruffinus obtinebat, omnium præfectorum, quocumque pergeret, frequentabatur obsequiis, tantumque abfuit, ut vel ipsi vel alieni ex ejus familia irrogata exilia fuerint, quod Ruffinus jactat, ut etiam qui persecutionem fidei causa paterentur, ad ipsam tanquam ad asylum confugerent, ab eademque pariter in tuto collocarentur, atque etiam alerentur; ut quæ de ea proxime dicturi sumus, cum ipsa processit ad Judicem, Bilem certam faciunt. At cur Ruffinus, sicut aliorum, non etiam suam recensit confessionem exemplo Pauli apostoli? quod præsertim secret, rem tantam hand ab adversariis facile ratam fore habendam absque aliqua certiori probationis fide, cum aliqui aliorum confessiones adeo exacte describat? Si qua tamen tunc Alexandria contigit Ruffini confessio: ea tantum fuisse existimatur, cum provocata Melania ad judicium, quod faveret Orthodoxis, ipse putetur eam comitalus esse: sed dimissa illa qualocumque, utique et qui cum ea erant, rediere domum. Sed de his satis.

88. Purgens Ruffinus recensere, res tunc gestas a Nitriæ monachis hæc subdit. « Ibi ducebant exercitum Domini non mortalibus telis, sed fide religionis armatum, exercitum moriendo vincentem, et qui sanguinis sui profusione victor Christum sequeretur ad caelum. Quique dum in tabernaculis positi et orantes expectarent interfectores suos; delatus est ad eos homo olim membris omnibus, et præcipue pedibus aridus; sed cum ab eis in nomine Domini oleo fuisset perunctus, statim confirmatus sunt plura ejus. Et dicentibus eis: In nomine Jesu Christi, quem Lucius persecuitur, surge et sta in pedibus tuis, et redi ad domum tuam; continuo exurgens, et exiliens benedicebat Deum, ostendens quia vere erat in eis Deus. Ante aliquantulum vero temporis cæcus quidam rogabat deduci se ad cellulam Macarii, quæ erat in deserto, itinere trium dierum, quo postquam cæcus nullo ductantium labore

pervenit, Macarium non reperit domi; et contristatus valde, nullatenus mitigare mæstifiam poterat, sanitatis solatio carens. Tum vero fervore fidei concalescens: Deprecor (inquit ad eos qui deduxerant) applicate me ad illam partem parietis, ubi cubare senior solet. Et cum fuisset admotus, parum luti aridi, unde paries oblitus videbatur, assumens, palmæ suæ superposuit. Rogat etiam, ut aquam de puteo, ex quo bibere solebat, haurirent; quæ resolvens glebulam, eodemque luto oculos suos superungens, et lavans de aqua, quæ hausta fuerat, repente recepit visum, ita ut nullo indigens adminiculo rediret ad sua. Sed ne secundum leprosus illos ageret, quos a se curatos in Evangelii ingratos Dominus notat: cum omni domo sua regressus, et Deo gratias referens, rem ut gesta fuerat indicavit ». Subdit post hæc Ruffinus de eodem Macario, qui lemculus cæcitate caravit, proque gratiarum actione a leena pelle ovina donatus est: at hæc contigisse diximus vivente adhuc Magno Athanasio; subjungit vero Ruffinus:

89. « Sed in his omnibus Lucius non erubuit, nec aliquid reverentiæ virtutum mirabilibus detulit; quinimo jubet, Patres ipsos ablatus a grege suo, imo clam raptos, in insulam quandam Ægypti paludium deportari, in qua compererat neminem prorsus esse christianum, quo per hoc vel absque solatiis, vel absque consuetis actibus viverent. Senes igitur cum duobus solis pedissequis noctu ad insulam deducuntur, in qua erat templum quoddam summa veneratione a loci incolis observatum. Cumque primum navicula senum oram soli illius contigisset: ecce subito sacerdotis templi illius virgo filia correpta spiritu cum ingenti vociferatione et clamoribus usque ad caelum datis, agi per medios populos cepit; et crebros ducens rotas, stridens, huc atque illic rabida ora vibrare. Cumque ad spectaculum tam ingentis monstri maxime, quod esset sacerdotis filia, qui in honore præcipue apud illos erat, populi convenissent; per auras eam raptam sequentes, perveniunt usque ad naviculam senum. Ibi vero projecta eorum pedibus et prostrata, clamare cepit: Quid venistis huc, o servi Dei summi, antiquis nos et veterosis evolere domiciliis? In hoc loco depulsi, undique latebamus: quo modo vos nequam ledere potuimus? Cedimus antiquis sedibus; populos vestros, terrasque recipite. Cum hæc dice-ret, inereptus ab eis erroris spiritus effugatur; et puella sana una cum parentibus suis jacebat ad pedes nostri temporis Apostolorum. Qui talibus exordii prædicantes eis fidem Domini nostri Jesu Christi, in tantam conversionem repente eos perduxerunt, ut statim manibus suis antiquissimum templum et in summa veneratione habitum destruerent, et Ecclesiam confestim edificarent. Nec ad deliberandum spatium temporis emerunt, quibus fidem rerum fecerant non verba, sed virtus. Sed hoc cum fuisset Alexandria multatum; veritus Lucius, ne forte etiam suorum in eum odia justa congererent, qui aperte jam bellum non hominibus, sed Deo indic-

¹ Luc. 11. 19. — Luc. 11. 19.

ret; occulte eos revocari et in eremum remitti jubet». Hactenus de his adversus sanctos monachos gestis Rufinus præsentis omnium testis, in Ægypto tum (ut dictum est) cum Melania agens.

90. Vide, lector, bella Domini, et considera; stare pro Arianis præfectos, prætores, satellites, apparitores, truculentosque carnifices, astuare de Catholicis carceres, exeri gladios, parari securas, incendi ignes, solvi virgarum fasces, bestias introduci, armari Judæos simulque Gentiles cum Arianis, scribe sententias, proscribi Catholicos, repleri metalla piis, exulibus et extorribus exundare provincias, cædibus demetiri civitatem, sanctorum carnis pasci volucres atque canes: contra vero intulere, stare pro piis Deum, ac suam præsentiam evidentis-imis reddere certam miraculis, cogereque impiorum omnium ductores demones suam ipsorum fateri imbecillitatem, victos recedere, sedibus abscedere diutius occupatis; ut occidere illud libere liceat¹: *Nobiscum Deus*. Atque illud majori fiducia prædicare: *Plures*² *pro nobis, quam contra nos*. Sunt hæc adeo perspicua omnique fide dignissima, et quavis existimatione majora, ut neminem pulem ita impium, menteque alienatum, sui que oblitum, qui ista considerans, non potius slans medius eligat castris sanctorum mereri, quam a Lucii partibus stare; cui militare scias non Arianos tantum sed omnes hæreticos, qui quacumque occasione a fide catholica defecerunt; sub qua quidem non illos tantum agere, certum est, quos diximus sanctissimos anachoretas, sed pios omnes hæresum adversarios, eandem in hanc diem fidem catholicam profitentis, quam Allianasius, Antonius, ipsorumque alium magna constantia sectabantur: eamque a majoribus acceptam, ad posteros propagatam, atque ab ipso virtutum Domino tot signis evidentioribus confirmatam relinquentes, quamque ipsa præsentis quoque Ecclesie retinet atque docet, firme custodientes.

91. *Egregia Melania facta in persecutione Valentis*. — Sed quod ad eandem persecutionem spectat, Socrates³ addit accessisse ad savitiam præsidum Valentis imperatoris iussione: « Nam, inquit, ex edicto imperatoris mandatum est, ut omnes qui fidem consubstantialis tenebant, non Alexandria solum, sed ex universa etiam Ægypto penitus expellerentur. Quin etiam præfecto imperatum, ut cum ingentibus copiis omnes ubique persequeretur, quos Lucius indicaret ». Hæc ipse; eademque a Rufino sunt recitata, itemque Sozomenus⁴, nec non Theodoretus⁵ fideles testes sunt miraculorum in confutationem hæreticæ impietatis hinc editorum. Sed et quod silentio Rufinus præterit dignum memoria hinc officium exhibitum a Melania nobilissima Romana femina, his ex Paulino jungamus; scribens enim ad Severum inter alia digna præconia christiane femine consularis hæc habet⁶:

92. « Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum, Rege ipso impietatis satellite, persequeretur; hæc erat princeps et particeps cunctis pro fide instantibus; hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur. Sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem, et majore hæreticorum odio infestabantur, et occultantium tangebantur invidia; gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax, protrahi ac pati iussa est quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide, cupida passionis, et iniuria publicationis exultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos antevolans ad iudicem; qui confusus veneratione præsentis, non executus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Eadem tempestate per triduum quinque milia monachorum latentium panibus suis pavit; ut per ejus manum iterum Dominus¹ Jesus pristinum numerum in deserto pasceret, tanto quidem nunc impensore clementia, quanto minori licentia fovebantur occulti, quam illi quondam, qui ad Dominum voluntarie in libertate et pace convenerant. Sed hæc nec timida deprehendi, interdictum secreta præbebat officium; nec volens gloria operationis agnosci, tamen operis magnitudine prodebat, totidem apud homines testimonio gloriosa, quot pastis, Deo conscio ». Hæc Paulinus, nimica prædicatione tam egregia facta celebrans; quæ sane gesta esse in Ægypto, non autem in Palestina, illud persuadet, quod nullibi tam ingens numerus monachorum simul collectorum nisi in Ægypto fuerit reperiri; mansisse quidem ipsam Melaniam in Ægypto mensibus octo, Palladius² docet. Porro ab his diversa esse noscuntur, quæ de ejusdem Melanie officis, quibus prosecuta est in Palestina relegatos confessores, idem Palladius tradit, quæ paulo post narraturi sumus.

93. Ut autem tam ingenti opere, in occultandis atque pascendis monachis quinque millibus in deserto, veluti contumeliis provocatus præfectus, libens ejus responsionibus cesserit; summa femine claritudo, quæ apud hostes quoque reverentiam sibi conciliabat, in causa fuit. Erat quidem Melania nomen (ut dictum est) non Romæ tantum, sed ubique locorum Romani imperii cognitum, atque honore habitum tum nobilitate generis, tum egregie pietatis præstantia; de qua hæc idem qui supra Paulinus³: « Mulier celsiore gradu ad humilitatis cultum ob amorem Christi dejecta subdimitur, ut viros desides in infirmo sexu fortis argueret, arrogantes in sexu utroque personas, pauperem dives, et nobilis humiliata confunderet. Igitur Marcelino consule avo de ambitu generis et opum luxu in teneris adhuc annis nuptias passa, et brevi mater, sed infelicitate mortalium non longum polita est, ne diu terrena diligeret. Nam præter alias orbitates, quas irrito in felibus abortivis labore, adhuc ma-

¹ Isai. vii. — ² 4. Reg. vi. — ³ Socrat. lib. iv. c. 17. 19. —

⁴ Sozom. lib. vi. c. 25. — ⁵ Theod. lib. iv. c. 19. — ⁶ Paulin. epist. x.

¹ Matt. xiv. Marc. vi. Luc. ix. — ² Pallad. in Paestine. c. 33. —

³ Paulin. epist. xv.

rito partecipe deservit; ita crevit armnis, ut duos filios, et maritum intra anni tempus amitteret, unico tantum sibi parvulo ad memoriam potius, quam ad compensationem affectuum derelicto ». Hæc et alia de ipsa Paulinus; sed quod eam dicit habuisse Marcellinum avum consulens, Hieronymus ¹ filiam ejus appellat; ad Rufinus ² Paulino consentit, qui etiam eam neptem Marcellini consulis nominat: Palladius vero res ab ea gestas describens, cum Hieronymo Marcellini filiam vocat; gessisse reperit consulum ordinarium Marcellinum cum collega Probino anno Domini trecentesimo quadagesimo primo, ut legitimi Fasti consulares indicant. Porro Melania filio hoc tempore Præturam Urbanam fungenti junctam fuisse constat in matrimonium Albiam ³, Melania vero junior ejus neptis Piniano in matrimonio tradita fuit; sed de his inferius. Laudat S. Hieronymus femina summam constantiam, quod simul siccis oculis sepelisset virum suum ac duos ⁴ filios; uno vero superstiti derelicto, peregrinata fuerit in Ægyptum primo, inde Hierosolymam; ibique ad quinque lustra esse commemoratam, Paulinus ⁵ tradit; amplius vero annos duos, nempe viginti septem, Palladius ⁶ affirmat.

Porro Melania in Ægypto commemoratio magnum plane cum ipsi, tum Rufino altitit detrimentum, siquidem cum Didymo Alexandrino magni nominis viro, et ob eximiam conjunctam cum oculorum cæcitate peritiam plane cunctis admirabili, intimam consuetudinem habentes, propinante illo ipsis sitentibus, quem mirifice prædicabat, Origenem suum; hæserunt isti una cum dulci potu venenum.

94. *Melania et Rufinus in Ægypto et Hierosolymis.* — Hujus autem ut hic repetamus exordia, anno hic quinto ætatis suæ (ut auctor est S. Hieronymus ⁷) oculos perdidit, sed tamen lectore adhibito tanta didicit, ut admirationis omnibus esset, ac plane miraculo, quod geometricas assecutus fuerit facultates, quæ ut addisci possint, maxime visu indigent: testatur id quidem Hieronymus de eo ⁸. De cujus vite instituto hæc quoque Rufinus ⁹: « Indesinenter Dominum deprecabatur, non ut oculorum carnalium visum, sed ut illuminationem cordis acciperet: miscbat autem precibus studia et laborem, et juges continuasque vigilas non ad legendum, sed ad audiendum adhibebat, ut quod aliis visus, hoc illi conferret auditus. Cum vero post incubationis laborem somnus, ut fieri solet, legentibus advenisset: Didymus silentium illud non ad quietem vel otium datum ducens, tanquam mundum animal, rumbans cibum quem caperat, ex integro revocabat; et ea quæ dudum percurrentibus aliis ex librorum lectione cognoverat, memoria et animo rebebat, ut non tam audisse quam lecta fuerant, quam descripsisse mentis suæ paginis videre-

tur. Ita in brevi, Deo docente, in tantam divinarum humanarumque litterarum eruditionem ac scientiam venit, ut scholæ ecclesiasticæ doctor existeret, Athanasio episcopo, cæterisque sapientibus in Ecclesia viris Dei admovendo probatus; sed et in cæteris sive dialecticæ, sive geometricæ, astronomiæ quoque vel arithmeticæ disciplinis ita esset paratus, ut nullus unquam philosophorum aliqua ex his artibus proponens, obtinere eum, vel concludere quiverit, sed statim ut responsiones ejus acciperet, magistrum cum etiam illius de qua proposuisset, crederet disciplinæ. Hujus aliquanti dicta vel communiter disputata, vel proponentibus responsa, adhibitis notariis, describere, quæ et nunc in magna admiratione habentur. Nos autem, qui vivæ vobis eus ex parte aliqua fuimus auditores, et ea quæ a nonnullis, dicente eo, descripta legitimus; longe majorem gratiam, et divinum nescio quid ac supra humanam vocem sonans, in illis magis sermonibus qui de ore ipsius proferebantur, agnovimus ». Hæc Rufinus de eo: res vero gestas cum Antonio superius diximus; eadem quoque Theodoretus ¹, atque Sozomenus ². Quantum cum coluerit S. Hieronymus, dicemus suo loco.

95. Sed illud plane legendum, ut Didymus qui ex cæco factus sit scicilia videns, eadem ex vidente cæcus evaserit; quippe qui sui Origenis amore captus, ita erga eum affectus est, ut quæcumque ille scripserat, velut e celo lapsa acceperit, magnoque Ecclesiæ detrimento aliis communicaverit; nec id quidem palam, vel omnibus, sed furtim in aures curiosorum audientium instillaret, quos facile omnis agitare doctrinæ ventus. Talibus ab ipso compertis (proh dolor!) Melania atque Rufino, sic eorum annis Periarchon Origenis infudit, ut eo tanquam magno thesauro ditati eperent totum catholicum orbem loquelari; sed plane aspidis ova foverunt; quibus ruptis, prodiere serpentes, quorum lethali veneno quamplurimi misere periere. At de his inferius suis locis pluribus agendum erit: hæc modo satis in his quæ spectant ad Melania et Rufini consuetudinem cum Didymo in Ægypto hoc tempore, quo illuc sunt peregrinati. Mentio est apud Socratem ³ de alio Didymo monacho sene solitarie agente, ab hoc de quo agitur longe diverso.

96. His de Didymo Alexandrino narratis, jam Melania vestigia assectemur: quæ hoc eodem anno, quo ex Petri Alexandrini litteris vidimus Ægypti episcopos et monachos relegatos esse Diocæsarem oppidum in Palestina situm, illis ministratura, magno fidei ardore successa, Hierosolymam profecta est. Quid vero ipsa ibi egerit, Palladius docet his ⁴ verbis: « Post hæc autem, cum Alexandria præfectus Augustalis Isidorum, Pithymum (Euthymium), Adelphium, Paphnutium, Pambonem, inter quos etiam senem Ammonium unam habentem

¹ Hieron. in Chron. — ² Rufin. 1. insect. in Hieron. — ³ Pallad. c. 33. — ⁴ Hieron. epist. xxv. — ⁵ Paulin. ad Sever. epist. x. — ⁶ Pallad. in Lausac. c. 31. — ⁷ Hier. in Chron. anno 9 Valent. — ⁸ Hier. de script. eccl. in Didymo. — ⁹ Rufin. lib. 11. c. 7.

¹ Theod. lib. 1v. c. 27. — ² Sozom. lib. vii. c. 14. — ³ Socrat. lib. 1v. c. 20. — ⁴ Pallad. in Lausac. c. 33.

auriculam, et duodecim episcopos, presbyterosque et alios quosdam usque ad centum duodecim numero circa Palesinam Diocasarum damnasset exilio; istos hæc beatissima omnes secuta est, et propriis facultatibus ei ministerium suum præbuit. Cumque ab illis, qui in memoratorum custodia erant, prohiberetur hæc facere (sicut mihi et ipsi sæpe referabant: nam et ego S. Pithymum et Isidorum et Paphnutium vidi), benedicta tunc illa, sumpta veste servili circa vespertinas horas, omnia eis vite necessaria afferebat.

97. « Quo cognito, Palesinæ provincie Consularis, credens quod sinus suos posset fumo quodam atque terrore ex pecunia ejus implere; jussit eam (ignota enim ipsi erat) corripi et in carcerem tradi. Ex quo loco tunc ei per internuntios quosdam sancta illa mandavit. Ego, inquit, illius filia, et illius conjux fui, ancilla vero nunc Christi sum; ne ergo me ob vilitatem presentis habitus contemnendam putaveris; quia facile extollere, si velim, me possum; nec ferrere igitur me in aliquo vales, neque quicquam mihi de meis rebus auferre. Atque ideo ne forsassis ignorans periculum aliquod aut crimen incurras, idcirco ista tibi mandavi; quasi quæ diceret: interdum enim necesse est adversus imprudentes hæc agi, et veluti accipitre vel cane contra eos arrogantia uti, quæ congruo tempore superbos comprehensura imitatur. Talibus ergo verbis mox ipse territus Judex excusavit eidem factum summi; et ita eam, ut meruerat, honoravit; et jussit, ut ad illos viros, quoties vellet, accederet ». Hactenus de illius ministerio exhibitio confessoribus.

98. De commoratione vero ejus Hierosolymis sic mox subdit: « Hæc autem, revocatis ab exilio memoratis viris, monasterium apud Hierosolymam sibi fecit, in quo viginti et septem annorum tempus implevit, quinqueaginta secum sorores virgines habens. Erat etiam cum ea Rufinus quidam nomine, Italus, civis ex Aquileiensi oppido, vir nobilium et in proposito singulari satis fortium morum, qui ad presbyteratum postea meruit pervenire; quo nullus mansuetior, fortior, et placidior tanquam omnia sciens, in sexu virili potuit inveniri ». Hæc quidem de Rufino Palladius, de Origenis sectatore Origenista, Hieronymo eam ob causam peritus; ut non mireris, si qui Rufinum immensis laudibus ornat, Hieronymum eodem in commentario confumeliis læceret. Sed de Palladio suo loco plura inferius; qui de instituto Melania atque Rufini toto illo temporis spatio, quo vixerunt Hierosolymis, ista subdit:

99. « Isti igitur in viginti et septem annis omnes apud Hierosolymam sanctos, atque peregrinos episcopos et monachos, virginesque (hoc enim voverant Deo) suscipere propriis sumptibus ac fovere consueverunt, omnesque ad se venientes meliores tantarum ac talium rerum contemplatione fecerunt. Illos enim quadringentos numero monachos, qui propter Paulinum », Antiochenum episcopum scilicet, « se ab Ecclesia separabant, sanctæ rursus Ecclesie red-

diderunt. Omnes etiam præter hos perverse sectæ homines, et contra Spiritum sanctum sacrilego ore certantes, ad Ecclesiam nostram, vera suadendo, ac jugiter cunctos docendo, revocaverunt, honorantes quidem ac sæpe pascentes ejusdem loci clericos; et hæc pariter facientes, vitam suam pio studio finierunt, nulli quidem ex se vel levem dantes scandali suspicionem, totum vero orbem terrarum spirituali ædificatione plenissimum relinquentes ». Hactenus Palladius. Sed jam his de peregrinatione Melania recensitis, ad eadem Alexandrinæ Ecclesie prosequendam revocemus jam diu intermissam orationem.

100. *Alexandrinus per epistolam consolatur Basilium.* — Cum autem tanta cladis Ecclesie Alexandrinæ illata fama præ sui immanitate toto christiano orbe diffusa esset; S. Basilium episcopum Cæsareæ Cappadociae, ac accepta, ejusmodi ad Alexandrinos consolatoris litteras dedit:

« De persecutionibus apud Alexandriam, et reliquam Ægyptum jam dudum ad nos fama pervenit; animosque nostros, ut par erat, affectit. Expendimus enim astutiam belli diabolici; quo modo is, ubi Ecclesiam ex persecutione ab inimicis illata multiplicari, magisque florere vidit, insidias suas mutaverit; ut jam nos non ex aperto oppugnet, sed occultas insidias struat, consilium suum per nomen christianum, quod hæretici prætexunt, obtegens; ut ei eadem cum patribus nostris patiamur, et tamen laud videamur pro Christo pati, propterea quod et ipsi persecutores nostri Christianorum nomine censentur. Ista considerantes, plurimum temporis ex iis quæ apud vos gesta nuntiata fuerant, animos nostros stupore repleverunt et perculerunt. Revera namque insonnerunt utraque nostræ aures, ubi cognovimus impudentem, et humano generi inimicam hæresin eorum qui vos persecuti sunt; quo modo nec aliquam reveriti sunt a latem, nec molestias caritatis, nec plebis dilectionem, sed corpora verberarunt et dehonestarunt, inque exilia ejecerunt, ac bona dirperunt, quæcumque accipere potuerunt, neque humanam veriti condemnationem, neque terribilem justis judicis retributionem prævidentes; ista nos stupefecerunt, et ipso prope sensu destituerunt.

101. « Accessit autem ad hæc animi mei discertationes et ista cogitatio: An Ecclesiam sua prosors reliquit Dominus? An novissima hora est, et hoc pacto initium sumit defectio, ut jam deinceps reveletur iniquus ille filius perditionis, qui adversatur et extollitur super id omne quod dicitur Deus aut unigenit? An enim sive temporaria est ista tentatio, forte eam ut boni Christi athleta; sive omnimodo res nostræ traditæ sunt corruptioni, ne seculares simus ad ea quæ accidunt, sed revelationem e caelis, et apparitionem magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi expectemus. Si namque universa creatura solvetur, et transmutabitur figura hujus mundi; quid

¹ Basil. epist. CXXX.

fuert insolentiae, si et nos qui creaturae portio quaedam sumus, communes afflictiones tulerimus, tribulationibusque traditi fuerimus, quas pro mensura potentiae suae super nos justus inducit Iudex, qui nos tentari non sinit supra quam ferre poterimus, sed et cum tentatione exitum dabit, ut ferre possimus?

102. « Expectant vos, fratres, martyrum corona: parati sunt confessorum chori, ut manus vobis porrigant, inque numerum suum vos recipiant. Memores estote veterum sanctorum, quam nemo sil illorum delictis et assentionibus, patientiae coronis dignus effectus; sed omnes per magnas tribulationes ingressi, experientiam suam dederunt. Alii cum illusionibus et flagellis probati sunt, alii tentati sunt, secti sunt, occisione gladii mortui sunt. Haec sunt, unde decorantur sancti. Beatus est qui dignus habetur ut pro Christo patiatur; beatior is est, qui abundantiores afflictiones tulit: afflictiones enim hujus temporis non sunt confinguae ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis. Quod si ipse ad vos venire potuisset, congressu vestro nihil fuisset carius, ut et athletas Christi viderem, et complecterer, et precum donorumque spiritualium, quae vobis data sunt, consortio polirer. Quoniam vero corpus habeo diuturno morbo confectum, ita ut ne lecto quidem descendere queam; et multi sunt qui instar luporum rapacium nobis insidiantur, occasione venantes, an aliquo pacto oculos Christi aliquando rapere possint; necessario per litteras invivere vos institui, obsecrans cum primis quidem, ut continue pro nobis precemini, quo reliquos dies aut etiam horas Domino secundum Evangelium meum servire merear: deinde vero, ut et imperitia meae et litterarum tarditate ignoscatis. Nam egre nobis ejus hominis copia facta est, qui desiderio nostro servire queat; dico autem de Eugenio monacho filio nostro, per quem vos obsecro, ut pro nobis, et universa Ecclesia oretis; deque rebus vestris rescribatis, ut cognitis illis, alteriores reddamur. » Haecenus Basilus ad Alexandemos.

103. *Sarracenorum regina cum sua gente fidem catholicam praeculare conpeltitur.* — At quid interea magna admirati ne dignum accidit? Dum negat Romanus imperator fidem catholicam, et contumelias illam ignominias afflicti, direque persequitur; proficitur eam ac praedical regina Sarracenorum, quosque ille spernit, haec honorat; ille fugat, haec revoctat; pellit ille episcopos, pulsos ipsa petit; atque adeo ubi crudelis, et ignominiosa Alexandriae viguit persecutio, catholicis ibi Dei nomen in honore habetur episcopus, atque magno exemplo fides catholica praedicitur; et arianus ipse respuitur antistes. Sed quoniam modo tantum prodigium factum sit, aggrediantur enarrare. Jecerat jam ante fundamenta fidei apud Sarracenos S. Hilarion abbas, qui (ut testatur S. Hieronymus¹) multos Sarracenorum arreptos a demone frequenter liberavit, cultumque Veneris ad-

dictae gentis illius sacerdotem convertit ad fidem; qui quidem nec ipsum Hilarionem abire passi sunt ante, quam futura Ecclesiae lineam mitteret. Qui ergo adeo magna ab Hilarione sunt consecuti, eo defuncto, illi parem quaesierunt dari sibi hominem episcopum orthodoxum. At quo modo res se habuerit, Rufinum audiamus auctorem: « Dum, inquit², Lucius omni arrogantia atque savitia ageret, Manvia Sarracenorum gentis regina vehementi bello Palaestini, et Arabici limitis oppida atque urbes qualere, vicinasque simul vastare provincias cepit; cumque frequentibus bellis Romanum attrivisset exercitum, et plurimis peremptis reliquos vertisset in fugam; orata pacem non aliter se amplecturam promittit, nisi Moyses quidam nomine, monachus, gentis suae ordinaretur episcopus; qui in eremo partibus suis propinqua vitam solitariam ducens merito et virtutibus, ac signis quae faciebat Deus per illum, magnifice innoterat.

104. « Petitus ejus principi indicata Romano, sine ulla dilatione jubetur impleri a ducibus nostris, qui ibi infeliciter pugnaverant. Captus Moyses ad sacerdotium suscipiendum Alexandriam ex more deducitur. Adest Lucius, cui ordinandi ferebatur officium. Quo viso, Moyses praesentibus ducibus, qui perurgebant, et populis ait: Ego quidem me non esse dignum tanto sacerdotio iudico; verumtamen si aliqua in me licet indigno divina dispensatio putatur explenda: Deum nostrum caeli ac terrae dominum testor, quod Lucius sanctorum sanguine pollutus et cruentas super me non injicit manus. Cumque Lucius tam gravi nota inustum se videret in oculis plurimorum: Quare, inquit, o Moyses, tam facile condemnas eum, cujus fidem ignoras? Aut si tibi aliquis de me aliter indicavit; audi fidem meam, et tibi ipse magis quam aliis crede. Tum ille: Desine, inquit, o Luci, dolosis tuis me quoque inaginibus aggredi: Bene mihi nota est fides tua, quam protestantur servi Dei per metalla damnati, episcopi in exilium trusi, presbyteri et diaconi extra christiani nominis habitacula relegati, bestis alii, alii etiam ignibus traditi. Numquid potest verior esse fides, quae auribus capitur, quam quae oculis pervidetur? Apud me certum est, quod qui Christo recte credunt, ista non faciunt. Et ita Lucius majore dedecore deformatus (quoniam perurgebat necessitas Reipublicae consulendi) compulsus est acquiescere, ut ab episcopo quos in exilium truserat, sacerdotium sumeret. Quo suscepto, et gentis ferocissimam pacem tenuit, et fidei catholicae custodivit intemerata consortia. » Haecensque Rufinus; eadem etiam Socrates³, Sozomenus⁴, atque Theodoretus⁵. Pacis quoque fœdera stricta fuisse videntur nuptiarum, dum hujus Reginae filia desponsata fuit Victori exercitus duci, Socrates auctor est. Memnit hujus Victoris Ammianus⁶, suis eque tradit magistrum equitum, sed et Praefecture Orientalis magistratum gessisse.

¹ Hier. in Vit. S. Hilarion.

² Rufin. lib. II. c. 6. — ³ Socrat. lib. IV. c. 29. — ⁴ Sozom. I. VI. c. 38. — ⁵ Theod. I. IV. c. 2. — ⁶ Ammian. I. XXVI. et I. XXV.

105. De Moysae autem episcopo Sarracenorum creati, quid apud eos egerit, Theodoretus¹, et Sozomenus paucis tractant. Theodoretus igitur hæc habet: « Postremo Moyses, ubi cum fide admirabili gratiam episcopalem receperat, ad illos qui eum requirebant, profectus est, et partim doctrina apostolica, partim miraculis eos ad veritatem traduxit. » Hæc ipse; eadem ferme Sozomenus², qui et hæc admiranda addit: « Fertur etiam, id temporis gentem quamdam universam ad religionem Christianam traductam, Zocono ejus principe et rectore tali de causa baptizato. Iste cum sobolis omnino expers esset, ad monachum fama illius adductus venit, uti cum eo colloqueretur; apud quem de sua calamitate graviter conquiri cepit; siquidem tum Saracenis, tum omnibus aliis, credo, barbaris, liberos procreare, permagni aestimari solet. Monachus autem jubet eum bono animo esse, et precibus Deo adhibitis, eum dimittit, pollicitus pro certo, eum filium habiturum, si modo in Christum crederet. Ubi vero Deus promissa re ipsa præstiterat, et filius Zocono natus erat; ipse Baptismi mysterio initiatus est, suosque subjectos ad idem ipsum induxit. » Sed de Saracenis idem ait, quod haud diu ante Valentis imperium, per monachos juxta ipsos degentes didicerant Christianam pietatem; eum postea (ut dictum est) anteo fidelium numero, Moysen sibi dari episcopum postularunt, qui Lucii impietatem publica est detestatus confessione.

106. Hæc autem de Saracenis occasione persecutionis sub Lucio factæ Alexandriae et in universa Ægypto sunt recensita; quam quidem sicut exortam scimus hoc anno post obitum Athanasii, nequaquam tamen hoc eodem anno cessavit, sed usque ad ultimum ferme Valentis annum perduravit: quod vero haud leveit distinguere quid quoque ejus anno factum sit, hic in unum cuncta quæ ex antiquioribus monumentis de his reperimus, sub hoc ipso anno jure descripsimus. Quibus addimus, horum martyrum perseverare jugem memoriam in chartis ecclesiasticis scriptam, publicæque reoli in Ecclesiis tertio idus Maii³. At quo modo alia quoque via Valens imperator aggressus sit persequi monachos, cogendo eos adscribi militiæ, inferius suo tempore dicturi sumus. Quod autem ad Petrum episcopum Alexandrinum spectat, de ejus quoque Romam adventu meminit S. Hieronymus⁴; quem mansisse apud Damasum constat, quando ejusmodi persecutio perduravit; ea vero quiescente, testatur Socrates⁵, Alexandriam rediisse munus ejusdem Damasi litteris, quibus cum fides catholica, tum etiam ejusdem Petri ordinatio probaretur; sed de his suo loco agendum.

107. *S. Hilarionis obitus.* — Hoc ipso anno S. Hilarion præstantissimus monachorum, post innumera miracula edita, clarissimum sanctitatis ex hac vita migravit anno ætatis suæ (ut testatur S. Hieronymus) octogesimo; ex cuius etiam testi-

ficatione colligitur, eundem hoc ipso anno ex hac vita discessisse: siquidem ipsum tempore obitus Antonii Magni, qui contigit anno vicesimo primo Constantii imperatoris (hic est annus Domini trecentessimus quinquagesimus octavus), egisse annum ætatis sexagesimum quintum tradit; quibus si addas annos quindecim, ut pervenias ad octogesium quo obiit, utique deduces anno ætatis ejus usque ad præsentem trecentessimum septuagesimum secundum. Scripsisse de laudibus Hilarionis epistolam S. Epiphanium, idem testatur Hieronymus, cujus occasione vitam ejus litteris commendasse tradit, cum ait¹: « Quamquam enim S. Epiphanium Salaminae Cypri episcopum, qui cum Hilarione plurimum versatus est, laudem ejus brevi epistola scripserit, quæ vulgo legitur; tamen aliud est locis communibus laudare defunctum, aliud defuncti proprias narrare virtutes; unde et nos favore magis illius, quam injuria, ceptum ab eo opus aggredientes, maledicorum voces contemnimus. » Hæc ipse.

108. *Epiphanii primordia.* — Sed quod de Epiphanii cum Hilarione consuetudine ex Hieronymo mentio facta est; dignum videtur, ut ejusdem Epiphanii his primordia conjungamus, ac exploramus ea ipsius Acta, quæ compluribus conferta reperiuntur esse mendacis: cum enim rebus ab eo gestis quæ postea sequuntur anni intexti sint, haud æquum est ipsis ignorasse principia. Quod primum ad Epiphani abatem spectat, ut ejus natalis temporis aliqua ratio haberi possit; S. Hieronymus de eo agens in commentario de viris illustribus, ipsum ad extremam senectutem jam pervenisse tradit²; optime namque eum noverat, cui et magno erat consuetudinis et amicitie usu conjunctus. Porro quando hæc de Epiphanio ipse scribebat, erat annus (ut ipse testatur³) Theodosii imperatoris decimus quartus, Christi vero trecentessimus nonagesimus secundus. Qui igitur eo anno ad ultimam pervenerat senectutem, possumus aequè opinari hoc tempore ipsum non minorem sexaginta annorum fuisse, et quidem tante asinationis episcopum, ut (quod dictum est superius) Valens imperator persecutor eum vexare timeret. De ejus patria solo et exercitatione monastica ab adolescentia, hæc Sozomenus habet⁴, cum monachos Palastinos recenset: « Ex eorum numero fuere Hesyehius Hilarionis sodalis, et Epiphanius, qui postea Salaminae, quæ est urbs Cypri fuit episcopus. At Hesyehius eo ipso in loco, in quo magister ejus, vitam egit monasticam; Epiphanius autem circiter Besanducem pegum in tractu Eleutheropolitano solum, unde etiam ortus fuerat, in eodem vilæ genere colendo se collocavit; qui ab incunte ætate a monachis præstantissimis institutus, et in Ægypto longissimo tempore eadem de causa versatus in disciplina monastica, cum apud Ægyptios, tum apud Palastinos illustrissimus habitus est. » Hæc etiam Sozomenus.

¹ Theod. lib. II, c. 22. — ² Sozom. lib. VI, c. 26. — ³ Martyrol. Rom. 13 Maii. — Hieron. epist. XVI. — ⁴ Socrat. lib. IV, c. 30.

¹ Hieron. in vita S. Hilarion. — ² Hieron. de script. Eccl. in Epiph. — ³ Ideo ibid. in fin. — ⁴ Sozom. lib. VI, c. 32.

109. Quidam vero Epiphano periculosum, cum esset in Ægypto, contigerit, adeo ut parum abfuerit quin seduceretur a Gnosticis; ipse narrat¹, eum de isdem turpissimis Gnosticis agit, his verbis: « In hanc heresim, o carissimi, etiam ipse incidi, et ex ore eorum qui hanc tractant, hæc in propria persona audivi. Mulieres autem deceptæ, non solum de his verba apud nos fecerunt, et alia nobis revelarunt, sed etiam in Ægyptia illa perniciosa ac flagitiosa Archimachii terra, eadem effreni audacia nos attrahere in juventute nostra, lasciviam concite aggressæ sunt. Verum qui tunc astitit S. Joseph, etiam nobis aditit; et eum qui illum liberavit, nos indigni, et insufficientes invocantes, misericordiam consecuti sumus et perniciosissimarum manus effugimus; ac Deo sanctissimo hymno decantato, etiam ipsi dicere potuimus: Cantemus Domino, gloriose enim magnificentus est; eorum et ascensorem projecit in mare. Non enim simili justitiæ illius virtute, sed suspiriis ad Deum misericordiam consecuti, servati sumus. Imperabant enim mihi perniciosæ illæ mulierente, et deridebant me, velut indicabant ipsæ sibi ipsis multo illudentes, nimium: Non potuimus, inquietabant, servare adolescentem, et dimisimus ipsum in manibus principis perire. » Hæc ille impudentes, quod ex præscripto netarii dogmatibus perire dicerentur, qui continentem vitam agerent; et paulo post: « At misericors Deus ab improbitate ipsarum nos liberavit; ut etiam post lectos a nobis ipsorum Gnosticorum libros, et vere cognitam eorum opinionem, neque abductus sim, et effugerim, ac tunc non inescatus fuerim, sed studium adhiberim, ut etiam episcopis illius loci eos ostenderem, et nomina in Ecclesia latentia deprehenderem, quo idem civitate exigerentur, erant autem nomina circiter octuaginta et civitas a zizanibus ac spinis eorum purgaretur. » Hucusque Epiphanius; qui iterum inferius se ab omni eorum sordè impollutum cunctas ipsorum lustrasse fauces affirmat; ista quidem adolescens. Sed subdit Sozomenus:

110. « Postea quoque apud Cyprios non minore gloria fuit; apud quos electus est primariae urbis totius insule episcopus. Unde, credo, in universo prope dixerim orbe terrarum est maximam nominis celebritatem consecutus. Nam cum in multitudine hominum, et in urbe ampla, eaque maritima sacerdotio fungeretur, ob præstantiam virtutis, qua etiam negotiis civilibus occupatus usus est, brevi tum civibus, tum peregrinis ejusque nationis nomen factus est: ille quidem, ut qui eum coram vidissent, ejusque piæ vitæ fecissent periculum; his autem, ut qui illis idem de eo narrantibus, fidem adjunxissent. » Hæc Sozomenus. Auctor qui Epiphani Acta² conscripsit, Joannes nomine, qui et se ejus fuisse comitem in Ægypto tradit, de eodem ait, disputasse cum Hierace hæresiaracha, ipsiusque divino miraculo mutum reddidisse testatur, eademque penitentiam usum lin-

guæ restituisse. Verum scias auctorem esse mendacem, multaque finxisse: nam quod ad Hieracem spectat, necdum natus Epiphanius erat, quando Hierax in Ægypto docebat. Accedit de his testis ipse Epiphanius, qui Hieracem mox post Manetem ordine ponit, etiam ante Meletium atque Arium; deque ipso pluribus agens, nihil penitus de miraculo vel penitentia Hieracis habet; hoc quidem minime prætermisisset, quod in primis exigebat argumenti ratio enarrari. At alia complura his monstruosiora idem compingit auctor, qui suis locis confutanda erunt. Cæterum claruisse ipsam miraculis, floruisseque doctrina eum vitæ admirabili sanctitate, fama ejus ubique diffusa, ac reverentia qua coercili sunt infensissimè ipsius hostes Ariani et ipse Valens, certo esse possunt argumento. Res autem ab eo gestas, annis singulis, adhibita ratione temporum inferius describemus; jam vero quæ reliqua sunt anni hujus acta recenseamus.

111. *Manichæi lege verati.* — Hoc item anno, Valentinianus imperator Treveris in Gallis agens ad Ampelium præfectum prætorio adversus Manichæos ita rescripsit¹:

« Ubicumque Manichæorum conventus, vel turba hujusmodi reperitur, doctoribus gravi censione mulctatis, domus et habitacula, in quibus profana institutione docetur; hinc juribus indubitanter adsciscantur. Dal. VI non. Mart. Trever., Modesto et Arintho coss. » Cujus quidem legis S. Ambrosius² visus est meminisse, cum ait, impietatem Manichæorum imperatoris auctoritate damnatam. Quænam autem præcessit occasio, ut Manichæos jam diu ante etiam Diocletiani lege præscriptos oportuerit iterum Christiani principis auctoritate damnari, de qua his scribere Roman ad præfectum prætorio, S. Augustinus satis manifeste insinuare videtur eo commentario, quo agit de Manichæorum moribus, his verbis³: « Quid dicam de moribus vestris? Dixi quia ipse comperi, cum in ea essem civitate, ubi ista commissa sunt. Romæ autem, me absente, quid actum sit, longum est explicare; dicam tamen brevi. Eo enim res erupit, ut occulta esse non possent absentibus; et ego quidem postea Romæ cum essem, omnia vera me audisse firmavi; quamvis tam familiaris et mihi probatus, qui præsens erat, ad me rem pertulerat, ut omnino dubitare non possem. Nam quidam vester auditor in illa memorabili abstinentia multo electis cedens, qui et liberaliter institutus esset, et vestram sectam copiose velle et soleret defendere, molestissime ferebat, quod ei vage pessimeque habitantium passimque viventium electorum mores perditissimi sæpe disputanti objiciebantur. Cupiebat itaque, si fieri posset omnes qui secundum illa præcepta vitam degere parati essent, congregare in domum suam, et suis sumptibus substinere: erat enim et non medicioris pecunie contemptor, et non medioeriter peccuniosus. Querebatur autem impediri tantos conatus

¹ Epiphano, hæres. xxvi. — ² Apud Metaphrasi, die 12 Maii Sur. tom. III.

¹ L. III, de hæretic. C. Theod. — ² Ambr. epist. LXXXI. — ³ Aug. de morib. Manich. lib. II c. vii.

suos episcoporum dissolutione, quibus adjuvantibus implere debebat.

112. «*Interea autem episcopus quidam, Manichæorum scilicet, homo plane, ut ipse expletus sum, rusticanus atque impolitus, sed nescio quo modo ea ipsa duritia severior in custodiendis bonis moribus videbatur. Hinc diutissime desideratum et aliquando præsentem arripit iste, exponit voluntatem suam; laudat ille atque consentit; placet ut in domo ejus prior ipse incipiat habitare. Quod ubi factum est, eo congregati sunt Electi omnes, qui Romæ esse potuerunt. Proposita est vivendi regula de Manichæi epistola. Nullis intolerabile visum est; abesse serunt, remanserunt tamen pudore non pauci. Cæpit ita vivi, ut placuerat, et ut tanta præscribebat auctoritas; cum interim auditor ille vehementer omnes ad omnia cogeret, neminem tamen ad id quod non prior ipse susceperet. Interea rixæ inter electos oriebantur creberrimæ; objiciebantur ad invicem crimina; que ille omnia gemens audiebat; dabatque operam, ut se ipsos in iurgando incantissime proderent. Prodebant nefanda et immania. Ibi cognitum est, quales essent, qui tamen inter cæteros vim præceptorum illorum subeundam sibi putaverunt esse. Jam de cæteris quid suspicandum erat, aut quid potius judicandum? Quid plura? Coacti aliquando murmuraverunt, sustineri illa mandata non posse. Inde in seditionem.*

113. «*Agebat auditor causam suam complexione brevissima; aut illa omnia esse servanda; aut illum qui talia sub tali conditione præcepisset, que nullus posset implere, stultissimum existimandum. Vicit tamen (non enim aliter poterat) unius sententiam effrenatissimum plurium strepitus. Postea etiam ipse cessit episcopus, et cum magno dedecore aufugit. Hujus sane cibi præter regulam clanculo accepti et sæpe inventi ferelantur, cum ei de proprio sacculo diligenter occultato pecunia copiosa suppeteret. Hæc si falsa esse dicitis, nimis apertis et pervulgatis rebus obstistis.* » Hactenus Augustinus. Quisnam autem fuerit auditor iste adeo opulentus, ut omnes manichæos in domum suam reciperet suis sumptibus alendos, idem S. Augustinus agens contra Faustum ejusdem secte patronum prodit his verbis¹: «*Adhuc in rebus humanis est ille Constantius, modo jam frater noster catholicus christianus, qui multos vestrum Romæ in domum suam congregaverat propter implenda præcepta Manichæi, satis quidem vana et inepta, sed tamen quæ magna existimatis; quibus cum vestra infirmitas cederet, dispersi estis quique in viam suam. Unde illi qui in eis perdurare voluerunt, a vestra civitate schisma fecerunt. Et quia in mactis dormiunt, Mactarii appellantur; a quorum stratis longe dissimiles fuerunt plumæ Faustî et caprinæ lodices; qua deliciarum affluentia non solum Mactarios fastidiebat, sed etiam domum patris sui hominis pauperis Meviliani. Auferte ergo perditam simulationem, etc.* » Lege itaque Valenti-

iani iidem cum innotuissent Manichæi, vetiti sunt conventus agere. Quod igitur simulando, summam affectarent sanctitodinem; in calumniam jejunantium Christianorum versa Romæ res est, ut quod ait S. Hieronymus²) quem viderent pallentem atque tristem, miserum et Manichæum vocarent. At quoniam modo qui lege prohibiti sunt in unum convenire, clandestinos conventus postea egerent, resque maxime abominandas perpetrarint, inferius dicturi sumus.

114. *Saba Gothi martyrium.* — Hoc item anno, iisdemque consulibus, Saba Gothus, perseverante persecutione Athanarici, de qua plura superius, martyrium consummavit: extant ejus mar yrii Acta et quidem fidelia, in quibus hæc in fine de tempore necis ipsius: «*Martyrio coronatus est quinta die sabbati post Pascha, hoc est, pridie idus Aprilis, Valentiniano et Valente imperatoribus, consulatum gerentibus Modesto et Arintheo.* » Hæc ibi; qua pariter die adscripta reperitur ipsius memoria in ecclesiasticis tabulis; meminit ejus quoque Suidas.

115. Nec prætereundum quod S. Hieronymus sub anno octavo absoluto, nono tamen inchoato Valentiniani et Valentis imperatorum (est hic ipse annus) in Chronico ait: «*Presbyter Sirmii iniquissime occiditur, qui Octavianum ex proconsole apud se latitantem prodere noluisse.* » Hæc ipse. Persimile namque huic factum de Firmo episcopo narrat S. Augustinus ad Cosentium ita scribens³: «*Quanto ergo fortius, quanto excellentius dices: Nec prodam, non mentiar. Fecit hoc, quondam episcopus Tagastensis Ecclesie, Firmus nomine, firmior voluntate. Nam cum ab eo quaereretur homo jussu imperatoris per apparitores ab eo missos, quem ad se confugiendum diligentia quaerere poterat occultaverat; respondit quaerentibus, nec mentiri se posse, nec hominem prodere; passusque multa tormenta corporis (non enim erant imperatores Christiani) permansit in sententia. Deinde ad imperatorem ductus, usque adeo admirabilis apparuit, ut ipsi homini, quem servabat, indulgentiam sine ulla difficultate imperaret. Quid autem hoc fieri potest fortius et constantius? » Hæc S. Augustinus; ex quibus videas æquiorum erga episcopum fuisse Ethnicum imperatorem, quam contra presbyterum Valentinianum, ab omnibus crudelitatis nimie condemnatum; hujus autem Firmi dies natalis in sanctorum memoriam descriptus habetur pridie Calend. Augusti.*

116. *De curanda Constantinopolitana bibliotheca Valentis rescriptum.* — Hoc pariter anno de curanda Constantinopolitana bibliotheca Valens ad Clearchum ejus urbis præfectum ita rescripsit⁴:

«*Antiquarios ad bibliothecæ codices componendos, vel pro vetustate reparandos, quatuor Græcos et tres Latinos scribendi peritos legi jubemus, etc. Dat. VIII idus Martii, Modesto et Arintheo coss.* »

¹ Aug. contra Faust. lib. v. c. 6.

² Hieron. epist. xxv. — ³ Aug. ad Cosen. de mend. c. 13. — ⁴ L. II. de stud. liber. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5865. — Olymp. 287. an. 4. — Urb. cond. 1127. — Jesu Christi 372.

— Damasi papæ 7. — Valentiniani et Valenti 9. Gratiani 6.

1. *Consules.* — Ad num. 4. Coss. *Modestus* et *Arintheus*, uterque Orient., ut ex Onuphrio in fastis et Gothofredo in Prosopographia Cod. Theod. constat.

2. *Floret S. Theodosius abbas in Scopulo.* — Ad num. 33 et seqq. Jam hoc tempore mortuus erat *sanctus Theodosius* Antiochenus, Abbas *monasterii in Scopulo* est mons inter Seleuciam et Rosum Cilicie, qui deprecatione et hymnodia assidue utebatur, et cujus Vitam scripsit Theodoretus in Historia Religiosa cap. 10. Divus Hieronymus ad vitam monasticam anheliatus, ad eum et alios anachoretas scripsit epistolam xxxviii, petens eorum precibus solvi vinculis sæculi, quibus adhuc se detentum fatebatur. Isauri, « qui nec urbi ulli, nec vico pepererant, sed quotquot capere licuit, direptioni flammisque traderant, hominem illum reveriti sunt, et pauca tantum poscentes, et ut pro se orarent inuentes, intactum illud monasterium, non semel, sed iterum reliquerunt. At tamen veriti Ecclesiarum antistes, ne diabolus pecuniarum cupiditatem Barbaris injiciens, auctor esset, ut magnum lumen illud captivus abduceretur », hortatu suo persuaserunt, ut se conferret Antiochiam, ubi in lucem proderat. « Jam enim captivos egerant duos Ecclesiarum præsules », et xiv aureorum millia ab utroque acceperant, antequam eos dimitterent. Ubi Antiochiam advenit, monasterium confidit; « sed brevi apud Antiochiam tempore superstes, in angelorum cœlum receptus est », inquit Theodoretus.

3. *Investigatur annus innotuit S. Theodosii abbatis.* — Isauris vicinæ provincias, veluti Lyciam, Pamphyliam, Ciliciam, Lyeoniam et Pisidiam sæpe infestasse Historiæ Augustæ scriptores nos edocent. Ammianus lib. 27. cap. 9, loquens de gestis circa annum cccxvi, scribit: « In Isauria globatum per vicina digressi prædones, oppida, villasque ineres libera populatione vexantes, magnitudinæ jacturarum Pamphyliam afflictabant et Cilicis ». De qua Isaurorum irruptione Theodoretum intelligendum non dubito. Neque enim *sanctus Theodosius* ad hunc Christi annum, quo de eo loquitur Baronius, pervenire potuit, cum Theodoretus narrata ejus morte habeat: « Gregis prædatorum suscepit admirandus Helladius, qui per annos sexaginta laboribus

illis defunctus, Cilicium divinitus postea factus est antistes », id est Metropolitam Tarsi in Cilicia prima, interfuitque Concilio Ephesino anno ccccxxi celebrato, qui ideo ante annum cccclxx abbas creatus fuerat; sed de eo pluribus suo loco agetur. Bollandus quidem ad diem xi Januarii, quo Theodosius a Græcis colitur in Memæis, vitam ejus ad annum circiter ccccxii protrahit, quia Theodoretum explicat de infestatione Isaurorum, quæ anno ccccxv contigit. Sed opinionem hanc sancti Hieronymi monachatus et Helladii episcopatus plane evertunt.

4. *Investigatur initium monachatus S. Hieronymi.* — Hieronymus enim qui in Syria erat, ubi *Theodosius abbas* Antiochiam venit, laudatam ad eum epistolam dedit, neque ejus monachatus post annum cccclviii differri, aut citius quam ab anno cccclxvii inchoari potest. Ipsemet quippe testatur se Romæ fuisse quando *Juliani Apostator* mors multata, anno scilicet cccclxii; deinde in Gallias venit, ubi per aliquot annos commoratus est; tandemque in Orientem profectus ibi monachum induit, quod contingere non potuit, nisi sub finem anni cccclxvii aut insequentis initio, quidquid Baronius (n. xxxvii et seqq.) in contrarium afferat. Certe quando *Rufinus* et *Melania* Alexandriam venero, sub finem scilicet currentis Christi anni, Hieronymus jam monachus erat; et Ammianus citatus, postquam de Isaurorum prædationibus locutus est, subdit: « Hæc inter Prætextatus præfecturam urbis sublimis curans, etc. », Ursinum Roma expulit. Liberio autem Damasus die prima Octobris anni cccclxvi successit, dum Viventius præfecturam Urbanam administraret, ut ex Ammiano Baronius anno cccclxvii, num. vii, ostendit. Viventius Lupicino et Jovino coss. anno sc. cccclxvii, III Non. Maii adhuc præfectus Urbis erat, ut liquet ex l. 3. Cod. Theod. *De induly. criminum*, eodemque anno, mense incerto Prætextatum successorem habuit, ut docent leges Cod. Theod.

5. *Corrigitur inscriptio legis ad Codicis Theod. De penis.* — Verum est in eodem codice legem ad *De penis* datam VIII idus Octob. Romis, dirigi ad *Prætextatum P. V.*, et subscribi *Gratiano A. I. et Dagalaifo coss.*, qui consulatus in annum cccclxvi cedit. Verum error est in inscriptione, legendumque

ad *Viventium P. V.* Cum certum sit hunc dignitatem illum obtinuisse die prima Octobris illius Christi anni, quando Damasus ordinatus est Pontifex Romanus; eam adhuc exercuisse initio mensis Maii anni cccclxxv, eodemque anno Praelectatum ei successisse. Vixit Gothofredus legem illam 10 *De pœnis* in aliqua parte mendosam esse; cum Gratianus dicatur Augustus, qui tamen anno tantum cccclxxv hunc honorem assecutus est, ait per mendam cubare in consulum, legendumque, *præst. consulatum Gratiani et Dagalaphi*, qua formula annus prædictus notatus fuit. At hoc pacto ordinem legum invertit, et quæ est decima de pœnis, rejicit post undecimam. Quare non dubium quin error in inscriptione versetur, et quin littera illa a ibi intrusa sit. Ex quibus tandem omnibus sequitur anno cccclxxv *Prælectatum* Urbis præfectum renuntiatum esse; II, motus *Isaurorum* ab Ammiano narratos eodem etiam anno accidisse; III, *sanctum Theodosium* abbatem Antiochiam secessisse; IV, *divum Hieronymum* citatum epistolam ad eum tunc dedisse. Et denique eundem sub illius anni finem, aut insequentis initio monasticæ vitæ sese addixisse.

6. *Valentis imp. Antiochiam adventus.* — Valens imp. hujus tantum anni initio Antiochiam pervenit. Adeo enim intolerabilis in Cilicia, qua transeundum erat, æstus invaluerat, ut anno trecentesimo sexagesimo quinto *Valens* Antiochiam proficiscens, Cesareæ constitit, « donec vaporati æstus Ciliciæ jam leniti essent, » ut ait Ammianus lib. 26, cap. 7. Quam etiam in rem Quintus Curtius scribit: « Et tunc æstus erat, cujus calor non aliam magis quam Ciliciæ oram vapores solis accendit. Deoique Hieronymus in epist. ad Rufinum anno præcedente scripta, ait: « Cum me Thracia, Pontus, acceat Bithynia totum Galatiæ et Cappadociæ iter, et fervido Cilicum terra fregisset æstu, Syria multi velut portus occurrit. » Ex quo penitus evertitur doctorum virorum sententia, quæ fert, anno cccclxx aut cccclxxi Valentem Antiochiam venisse: hoc enim pacto æstivis caloribus Cilicia ei pertranseunda fuisset. Et tamen Valentem hieme Antiochiam pervenisse, ostendit etiam lex Codicis Theod. unie. *Ne collatio per Isographis celebretur*, data pridie nonas Aprilis Seleuciæ, quæ haud procul Antiochia. Tum idibus Aprilis lex 19 ejusdem Codicis *De prætoribus, Antiochiæ* emissa. Currentis itaque anni initio Valens Antiochiam ingressus est. Certe Libanius in Vita sua se quinquagenarium fuisse Joviano imperante testatur, pag. 46, postea pag. 48, annum ætatis octavum et quinquagesimum egisse se dicit, tum cum Valens Antiochiam venit. *Jovianus Augustus* Antiochiam profectus est sub finem anni trecent-

tesimi sexagesimi tertii, teste Ammiano lib. 25. Quare si eo anno Libanius quinquagenarius erat, præsentem quinquagesimum octavum compleverat, ideoque non alio anno Valens Antiochia advenavit. Quod si jam antea ad eandem urbem in accessisset, prioris illius adventus mentionem Libanius fecisset. Interim obiter observandum, imperatores nonnisi per hiemem in Cilicia iter habuisse. Ammianus enim laudatus, ubi dicit, Jovianum Antiochiæ paulisper moratum esse, addit: « Flagrantæ hiemæ, inde profectus, Tarsum urbem Cilicum nobilem introiit: et cum introisset Ancyram, imperator consulatum iniiit, » kalendis nempe Januarii anni cccclxiv.

7. *Ante hunc annum Valens Antiochiam non venit.* — Quæ Zozimus lib. 4, pag. 742, de *Valente* imp. scribit, vixis eruditus ansam dedere existimandi, eum et anno cccclxx Antiochiam venisse, et illic postea anno præcedenti vel currenti redisse. Verum enim vero non solum hoc Zozimus non insinuat, sed etiam nostram sententiam aperte confirmat. Hæc Zozimi verba: « Valens imperator contra Persas in Orientem, quo tendebat initio, se parat; ac lente progressus, » annis nempe cccclxx et cccclxxi, « oppidis legatos ad se mittentibus, ubi posceret usus, optulatur; aliaque multa rite administrat, aqua petentibus facile postulata concedens. Antiochiam cum pervenisset, » præsentem se. anno, « omnino caute res bellicæ administrat. Et hieme quidem in Antiochia regia commoratus, Hierapolim vero tempore proficiscitur, » Hierapolim nempe Syriæ non longe ab Antiochia positam; « atque inde contra Persas ducens exercitus, instante rursus hieme, revertitur Antiochiam. Ac bellum quidem Persicum in hunc modum extrahatur. » Gothofredus in Chronologia eod. Theod. eo Zozimi loco ablutit, ut ostendat, *Valentem* anno cccclxx Antiochiæ fuisse, quia eo anno aliquas leges Hierapoli dedit, ut suo loco dixi. Verum leges illæ Hierapoli Phrygiæ, et quidem ante hiemem emissæ. Quare, cum ipsemet Gothofredus fateatur, *Valentem* sub finem anni cccclxx Constantinopolim redisse, liquet, eum illo anno Antiochiam non venisse; et ex dictis, nec etiam anno cccclxxi illic pervenisse.

8. *Persecutio grassatur.* — *Valens*, dum Antiochiæ moratur, eos qui arianam opinionem avversabantur, hostiliter vexavit, ut narrat Socrates lib. 4, cap. 17, qui cap. sequenti recitat quæ *Edessa* in Mesopotamia facta sunt adversus Orthodoxos. In Palæstina Orthodoxi non minus quam in Mesopotamia vexati, ut testatur Epiphanius hæresi lxxiii et Hieronymus epist. 61.

9. *S. Athanasii obitus.* — (1) Magna hucusque de anno emortuali *S. Athanasii* controversa fuit. So-

(1) Quamquam adducta Pagii argumenta pro assignando anno obitus S. Athanasii valida sunt; adhuc tamen illa non plane inepte dicit P. Sollema in Historia P. Inarchiarum Alexand. præfata eodem V. Juni Actuum SS. pag. 10 « Ad Epist. huius enim S. Protei respon. etiam, sicut aperte memorata est dum nomen *Ambrosii* pro *Athena* in præf. et; na forte et mendose levete *Ambrósio superstitie* pro *Ambrosio defuncta*. Hinc Cyril. de annis 36 interis in episcopatu actis ex peno lingue p. acce non semper annos completos designat, ut Valens pœnem semel agens sit. Ita rursus Chronicon ex eisdem S. Agostini ordinationem Petri illis, qui Athanasio successit, non decimo, ut est in multis testimoniis, sed nono anno Va emortui et Valentis obitui, et est anno 372. Chronicon autem illud eo in loco mendæ plura chronologica præferre notat. His late deductis, Athanasii obitum anno 371 diei 2. Maii assignat.

crates lib. 4. cap. 20, cum Gratiano iterum et Probo coss. precedenti nempe anno, mortuum scribit, eumque Hermantius in Vita S. Athanasii, et Papebrocius die secunda Maii in ejusdem sancti Vita sequuntur. Imo Petavius in Notis ad epistolam *Proterii* episcopi Alexandrini, quam in fine tomi secundi de Doctrina temporum recitat, eandem sententiam tuetur, et in Dissert. de Photini damnatione cap. 2 inquit, Socratem nunquam temere aut falso notas consulares adhibere. Sed episcopatus *S. Basilii* initium anno suo redditum, et adventus *Valentis* Antiochiam hoc anno consignatus, Socratis errorem manifestum facit, evincuntque, sanctum presulum anno tantum sequenti ad Deum migrasse. Cum enim dies mortis ejus certus sit, secundus nempe mensis Maii, quo colitur, ipseque Basilium episcopum in suis Operibus vocet, mors ejus die secunda Maii anni trecentissimi septuagesimi primi contingere non potuit, sive Basilium die xiv Junii ejusdem anni Caesarea episcopum dictus sit, sive alio die ordinatus fuerit; cum certum sit, eum nonnisi sedis annum tantum inchoasse. Ad haec Socrates lib. 4. cap. 21, narrata Athanasii morte, ait: « Confestim igitur Arianos animos resumpsere ob imperatoris religionem insolentia elati. Et alique mox Valenti, qui tunc Antiochie versabatur, rem significarunt. » Quare, eum curritu tantum anno Valens Antiochiam advenit, non potest dici, Athanasium anno precedenti mortuum esse; constatque, idem Socrati in morte Athanasii narranda adhibendam non esse, cum ipsemet fateatur, *Valentem* Antiochie versatum esse, quando Ecclesia magnum illud lumen amisit.

10. *Certum testimonium mortis Athanasii.* — Recte itaque S. Proterius, unus ex successoribus S. Athanasii, anno sequenti *Athanasium* mortuum tradit; que et Hieronymi et Theophrasti in Chroniciis sententia fuit. Proterius in epistola quam anno cclv ad S. Leonem PP. scripsit de Paschate, inquit: « In octogesimo anno ab imperio Diocletiani superstiti hactenus memoria patris nostri et episcopo Anastasio, » legendum *Athanasio*, « cum xiv Iuna Paschalis xxviii die mensis Pharmoth (id est, nono kalendarum Aprilium) die provenisset, die Dominico, in subsequente translatus est Dominicum, ita ut quonda die mensis Pharmoth (hoc est, pridie kalendarum Aprilium) celebraretur Pascha Dominicum. » Quos caracteres omnes annum cccxxxiii notare, nullus nitias ferit. Idem scribit auctor Historiae Patriarcharum Copitarum, quam Abrahamus Echclensis latinam fecit et vulgavit: ait enim, obisse S. Patriarcham *septimo Bescians die Jovis*. Est mensis Aegyptiacus, cujus dies septimus cum die secunda Maii concurret. Quare cum anno trecentesimo septuagesimo tertio dies secunda Maii in feriam quintam incidit, erat enim litera Dominicalis F S. Athanasii mors accurate in eo Chronico consignata. Respondet Papebrocius loco laudato, auctorem illum feriam ex suo calculo addidisse. Sed *Basilii* episcopatus exordio, et *Valentis* Antiochiam adventu exacte constitutis, manifestum est, illum anonyum ex

veteri aliquo monumento eam feriam mutatum esse.

11. *Quot annis sedit Athanasius.* — His accedit auctoritas D. Cyrilli Alexandrini in epist. prima ad Solitarios, qui tradit, hunc Christi athletam *integros quadraginta sex annos* Ecclesiam Alexandrinam moderatum esse: quod verum esse non potest, nisi usque ad annum sequentem vitam produxerit. Vanaque quatenus horum verborum interpretationes a contraria sententiae assertoribus in medium adducuntur. Denique Theophanes non tantum anno Christi cccxxxiii Athanasium mortuum dicit; sed etiam addit, « post gressu episcopatus annos sex et quadraginta, quorum integros quadraginta in persecutionibus, periculisque pro fide et pietate susceptis peregerat. » Athanasium anno cccxxvii, mense circiter Junio, in Ecclesiam suam revocatur, ut anno cccxxx monstravi. Quare ab eo anno ad initium insequentis, sex illi anni, quibus in tranquillitate vixit Athanasius, sunt numerandi. Nicephorus patriarcha in Chronico post priores viginti episcopos Alexandriae memoratos, scribit: « XX. Athanasius martyr, ab Ariano frequenter a sede pulsus, in cuius locum Gregorius arianus suffectus annis..... XXI. Athanasius secundo, eoque Constantini, » id est Constantii, « jussu expulso. XXII. Georgius Cappadox arianus annis..... Athanasius tertio, itemque quarto et etiam quinto sedi restitutus: ejus anni universi, xlvj. » Ubi Nicephorus ab Athanasii expulsione ad ejus restitutiones transit, et primam restitutionem, que post Constantini M. mortem ab hujus filius facta est, pratermittit; que tamen numeranda fuisse. Secunda enim restitutio anno cccclix a Constantio Aug. peracta. Tum Athanasius tertium a Juliano Aug. anno ccclxv Ecclesiae suae redditus. Rursus quarto anno cccxlii a Joviano Aug. in sedem restitutus. Quinto et ultimo, anno cccxxvii, a Valente Aug. Alexandriae redire jussus. In Martyrologio Hieronymiano ad diem xiii octobris legitur: *In Alexandria Athanasii episcopi*. Sed is dies ad aliquam translationem referendus; quamvis Florentinus in Notis suspicetur, hunc esse ejus diem natalem, quod Genebrardus die secunda Maii, quo Athanasium mortuum diximus, habeat: *Translatio reliquiarum Athanasii Magni*. Nam corpora Sanctorum saepe die eorum natali translata fuisse, aliquot exemplis ostendimus.

12. *Aegyptus post Athanasii mortem vexata.* — Persecutio post Athanasii obitum adversus Orthodoxos in Aegypto suscitata ad annum sequentem revocanda, quo *Athanasium* e vivis excoisisset mox demonstravimus. Ex Farragine Alexandria, quam Scalliger publicavit, discernimus, *Publium* anno Christi trecentesimo septuagesimo tertio Augustalem Aegypti fuisse, et *Tattano* Orthodoxorum persecutori successisse. Sed loco *Publii*, rep. mendum, *Palladium*, quem Theodoretus lib. 4. cap. 22, Aegypti rectorem, dum de ea persecutione loquitur, vocat. *Petrus* D. Athanasii successor statim litteras Synodicas ad Damasum PP. misit, quibus persecutiones Arianorum

ae Gentilium adversus se excitatas narravit. His litteris *Domasus* respondens, litteras communicatorias simul et consolatorias scripsit ad Petrum, ut is testatur apud Theodoretum loco laudato. Ex quo apparet, inquit Valesius in Notis ad eum locum, inter ordinationem Petri, ac fugam satis longuam temporis spatium intercessisse: nec probabilem videri Baronii sententiam, qui ordinationem ac fugam *Petri* in eundem annum conjicit, nempe presentem, quo *Athanasium* mortuum credidit.

13. *Melania et Rufinus exeunte anno cccclxxi in Oriem profecti.* — *Rufinum Aquileiensem* anno superiori in Syriam, *Melaniam* vero currenti Hierosolyman advenisse, Baronius alias mihi penitus persuaserat. Verum utrumque anno superiori ex Occidente solvisse, et in Aegyptum tunc pervenisse certis tandem argumentis detexi, variaque de *Melania*, hucusque dubia in bono lumine collocavi. Romam *Melania* ipsumque etiam parvulum filium reliquit, ut impostero Hierosolyman vilam traderet; indeque Hieronymus Magnus tunc ejus amicus in Chronico anno Abrahami 2390 secundum editionem Scaligeri scribit: « *Melania* nobilissima mulierum Romanarum, et *Marcelli* quondam consulis filia, unico patre tunc Urbano filio derelicto, Hierosolyman navigavit, ubi tanto virtutum, praecipueque humilitatis fuit miraculo, ut Thecla nomen acceperit ». Quare licet *Melania* in Aegypto primum fuerit, ibique per menses sex, antequam Hierosolyman veniret, commemorata sit, ut statim ostendam, ea tamen mente Roma digressa est, ut reliquum vitae Hierosolyman traderet.

14. *Annis discessus Melaniae ex Occidente mendose collocatus in Chronico Hieronymi.* — Negari tamen non potest, quin Hieronymus memoriae lapsu adventum *Melaniae* in Orientem cum anno Abrahami 2390, qui kalend. Octob. anni Christi cccclxxiii exorditur perperam alligavit; et quin in eodem Chronico in Chronologiam saepe peccarit; cum eam ante *sancti Athanasii* mortem in Oriente fuisse, indubitatum esse debeat. Nec enim existimandum librariorum culpa hunc locum transposibilem esse; cum numero sequenti ibidem narretur *divi Anthonii* Mediolanensis ordinatio anno cccclxxiv peracta, et altero post istum numero *Valentiniani senioris* mors, quae ad annum cccclxxv pertinet. Numeri quidem, sen anni Abrahami, librariorum oscitantia, saepe loco moti, uti in editione Pontacena, ubi de *Melania* agitur; in ea enim laudata Hieronymi verba cum anno Abrahami 2391 magno errore copulantur, sed cum *Melania* Hierosolyman adventum ante mensem Octobris anni Christi cccclxxiii in suo Chronico consignasse, dici minime potest. Quando itaque certiora monumenta suppetunt, ejus Chronico minime adhaerendum; cum ex ipsis sancti doctoris operibus constet res in eo suis temporibus non raro redditas non esse.

15. *Melania neptis fuit Marcellini exconsulis non vera filia.* — Praeterea laudatus Hieronymi locus in eo corruptus, quod in editione Scaligeri *Melania*

dicitur filia *Marcelli* consulis, loco *Marcellini*, ut recte in editione Pontacena, et in Historia Lausiaca Palladii cap. 17 editionis sc. graeco-latinae Parisiis anno MDLXX prodit, *Melania* dicitur *Marcelli* filia. Verum haec inter se non pugnant, ut multi arbitrati sunt. *Melania* enim neptis quidem erat *Marcellini* anno cccclxi consulis ordinarii; sed Hieronymus et Palladius eam ejus filiam appellant eo modo quo divus Gregorius Nazianzenus in suo testamento neptes suas filias vocat, ut observat Baronius anno cccclxxxix, num. xxxv et seqq. Imo in Galliis neptes vulgo *petites filles* nuncupamus, ut subodoratus est Pontacus in Notis ad citatum Hieronymi locum. Hanc nostram conjecturam certam reddi Rufinus laudatus, qui exprobrans Hieronymo quod tunc aversus esset a *Melania*, quam in suo Chronico laudarat, verba Hieronymi refert ac filiae nomine Hieronymum neptem demolasse indicat: « Et jam nec illud admirabile factum silentium est, ne pudorem incutiamus audientibus, quod *Marcellini* consulis neptem, quam Romanae nobilitatis primam, parvulo filio Romae dereli to Hierosolyman petiisse, et ibi ob insigne meritum virtutis Theclam nominatam in ipsis Chronicis suis scripserat, etc. »

16. *Melania filiam Romae reliquit parvulum non vero urbis praetorem.* — Verum haec verba unico patre tunc Urbano filio derelicto, in omnibus editionibus depravata, legendumque, unico praetori tunc Urbano filio derelicto ». Et ratio est quia Rufinus loco laudato dicit *Melaniam Parvulo filio Romae relicto Hierosolyman petiisse*. Ad haec Paulinus citatus insinuat hunc *Melaniae* filium ex tribus quos pepererat minorem fuisse: « Ita crevit arumnis, inquit, ut duos filios et maritum infra anni tempus amitteret; unico tantum sibi parvulo ad memoriam potius quam ad compensationem affectum derelicto ». Tum *Melaniam* cum Anna de qua in lib. 4 Reg., cap. 3, quae filium suum in templo deposuit ut Domino serviret, comparans ait: « *Ista* », nempe *Melania*, « ut unicum suum a peccatore suo abscedit, et in sinum Christi jactavit, ut cum ipse Dominus eum traheret, nihil postea illi suae sollicitudinis dedit, diffidentia peccatum judicans, si quem Christo commiserat, ipsa curasset. Quanta autem hoc fide fecerit, hinc perspicit licet, quod in magna licet potentissimorum, et clarorum propinquorum Romae copia, nemini parvulum suum verbo, ut dicit solet, alendum, erudiendum, tuendum mandare dignata est. Tam certa fuit a Christo esse susceptum; et ideo meruit obtinere, quia frui nolu- it; et tunc revisere meruit per ejus fidei pietatem, qua semel relictum in Deo non desideraverat in hoc saeculo ». Quae verba de patre Urbano, qui nec parvulus esse potuit, nec indigere, ut aleretur, erudiretur et defenderetur, interpretari non possunt. Quare fallitur Palladius loco citato scribens: « Cum curasset ut filii sui nominaretur tutor, ipsa acceptis suis mobiliibus, et in navem injectis cum aliquot famulis et ancillis, cursu navigavit Alexandriam », major enim fides haec in re Paulino habenda, cum

Hieronymus suffragatur cum ait Melaniam unicam filium suum ei qui tunc praetorem urbis gerebat, dereliquisse.

17. *Melaniae filius non praetor urbis, sed sub laevis tutela fuit.* — Nostram textus Hieronymi commendationem certissimam esse, ostendo ex lib. 1. Institut., tit. 20, ubi legitur: « Si cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in Urbe quidem a praetore Urbano et maiore parte tribunorum plebis ex lege Atilia: in provinciis vero a praesidibus provincialium ex lege Julia et Titia... Sed ex his legibus tutores pupillis deserunt dari, postea quem primo consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare caperunt; deinde praetores ex constitutionibus ». Primus fuit Claudius imperator, qui pupillis tutores assignandi jus consilibus attribuit, ut tradit Suetonius in ejus Vita, cap. 24. Sed postea Marcus Aurelius, ut prodit Capitolinus in ejus Vita cap. 10 illud rursus in praetorem Urbis transtulit: « Praetorem, inquit, tutelarem primus fecit, cum ante tutores a consilibus posecerunt, ut diligentius de tutribus tractaretur ». Praefectus quidem Urbanus tutores etiam dabat, ut asserit Triphonius Juris. Digest. lib. 27, tit. 5, leg. 43; sed tantum ut delegatus a principe, et iudex extraordinarius; cum tamen praetor tutelaris rerum huiusmodi in urbe Romana iudex ordinarius esset, uti scribit Hermogenianus Juris. Digest. 26, tit. 5, leg. 27: « Pupillus qui tam Roma, quam in provincia Leontates habet, rerum quae sunt Roma praetor, provincialium praeses tutorem dare potest ». Dein Theodosius Magnus *Timasio et Promoto* cons. anno scilicet cccxxxix, dedit legem 1 Cod. Justin. « De tutoribus vel curatoribus illustrium vel clarissimarum personarum », his verbis conceptam: « Illustribus praefectus Urbis adhibitis decem viris e numero senatus amplissimi, et praetore clarissimo viro, qui tutelariis cognitionibus praesidet, tutores curatoresve ex quolibet ordine idoneos faciat retentari ». Verum lex haec tantum pro urbe Constantinopolitana emissa, ubi Proculus, ad quem dirigitur, eo Christi anno praefecturam Urbanam gerebat, ideoque Melaniam non respicit, quae pluribus, ante hujus constitutionis publicationem, annis Romam reliquerat, qua etiam Romani non adstringebantur. Denique pupillis praetor tutores dabat, quando parentes, nullis tutoribus nominatis, e vivis excesserant; sed etiam quando iam illi quam tutores absentes erant, et aut nolent, aut non possent redire, uti cum ab hostibus capti fuerant, quemadmodum rem dirimit Ulpianus leg. 1, tit. 4, lib. 26, Digest. Sect. 2: « Si apud hostes sit frater inferioris gradus aequalo tutela non defertur; sed interim a praetore datur ». Unde cum Melania bona, familiam, omniaque dereliquerit, ut Deo liberius serviret, ejus tili cura ad praetorem Urbis pertinebat. Non itaque Melaniae filius, ut haec ab omnibus creditum, Urbis praetor tunc erat, sed sub ejus tutela relictus.

18. *Annus discessus Melaniae ex Occidente certo argumento probatus.* — Hieronymus in epistola xxx

ad Paulam narrata *Melaniae* constantia in morte mariti et dum simul filiorum, qua anni tempestale an sese mari commiserit nos edocet. Ait enim: « Sed forsitan superator in ceteris. Quia inno, qua illos mente contempserit, in unico postea filio probat, cui omni quam habebat, possessione concessa, ingruente jam hieme Hierosolyman navigavit ». Quare hieme anni cccxxi jam saviente, Melania Hierosolyman praefectura Alexandriam navigavit. Cumque hieme anni cccxxv exeunte sen initio ejusdem anni *post quinque Iustra* in Occidentem remearit, ut suo loco ex divo Paulino epist. xxix, alias x, ad *Severum* demonstravi, laudata Hieronymi verba non nisi de hieme, seu de anno cccxxi exeunte intelligi possunt. Ubi illic pervenit, a cum illic res suas vendidisset, ingressa est in modum Nitriae, sanctos Patres conveniens, Pamblo, et Christi servum Arsisium, et Serapionem magnum, et Paphnutium Scabotem, et Isidorum confessorem Hermopolis, et Dioscorum, et versata est apud eos: circiter annum dimidium, obtens soli indium, et videns omnes sanctos », inquit Palladius citatus, ubi Graecum habet, *ως ημετέρας*, id est media parte anni.

19. *Melania ante S. Athanasii mortem in Aegyptum appellata.* — Alexandriae Melania domica est a sancto Athanasio ovina pelle, quam dono acceperat a Macario abbate, oblata ipsi munere a leana, pro gratiarum actione de catulis caecis ab ipso luci rediitis, ut refert Palladius in Lausiacae cap. 20. Sed Graecus textus corruptus est, sicuti et versio; καὶ τῆ ἑξῆς ἡμέρῃ, καθὼς πρεβάτος μεγάλου ἤνεγκαν τὴν ἄγίην καὶ μακαρίην Μάρκου ὁπιστὴν καθῆον· εὐτέρας δὲ τοῦ Χριστοῦ θεῶτες καταλάσαν, τὴν ἄγίην καὶ μακαρίην Ἀθανασίῳ τῷ μεγάλῳ· ὡς δὲ καὶ η μακαρία δούλη τοῦ Χριστοῦ Μελανίη μοι εἶπεν ἔτι παρὰ τοῦ ἁγίου καὶ θαυμαστοῦ ἁγίου Μαρκαρίου (legendum, μακαρίου Ἀθανασίου) ἐφ' ἑαφῶν τὸ καθῆον ἑαῖον, id est, « die ante sequenti attulit », hyana seu leana, « sancto et beato Marco pellem magnam ovis: quam pellem ipse Christi servus », nempe Macarius, ad quem antea Palladius dixerat hyenam attulisse suum cabulum, qui erat caecus, « reliquit sancto et beato Athanasio Magno, Beata autem Christi ancilla Melania dixit mihi, quoniam a sancto et mirabili viro beato Athanasio ego accepi pellem illam, quae appellatur munus hyanae ». Quam enim hyenam Palladius, Rufinus lib. 2 Hist. Ecclesiast., cap. 4, leana appellat, quia haec animalia promiscue usurpantur, et Plinius lib. 8, cap. 40, scribit: Hujus generis (nempe hyanae) coitu leana Aethiopiae parit crocidam. Quare ex hoc Palladii loco corrupto perperam viri docti deduxere Athanasium jam e vivis abisse, cum Melania in Aegyptum ex Occidente venit, et Melaniam non ab Athanasio, sed a Macario pellem illam accepisse; quod proterus incredibile, cum Macarius non dedisset pellem suam ovis Melaniae, quam lesam ante jam Athanasio reliquerat. Quare voce μακαρίου non Macarius monachus, ut perperam interpretes, et alii cum eo, sed Athanasius intelligendus. Quem errorem hic indicare placuit, quia

post ea, quæ de anno emortuali sancti Athanasii scripsit, contrariæ sententiæ penitus profligantur, et nostra hæc Palladii explicatio indubitata redditur.

20. *Hieronymus ad Rufinum scribit.* — Hieronymus magna tunc cum Rufino amicitia conjunctus, ubi hunc Nitriæ, quæ civiles est juxta Alexandriam, esse accepit, ad eum scripsit epistolam XII, in qua ait: « Rufinum Nitriæ esse, et ad beatum pervenisse Macarium, crebra commendantium multitudo referebat. Hic vero tota credulitatis fræna laxavit; et tunc vere, agrotum esse me, domi: et nisi me attenuati corporis vires quadam compede præpedissent; nec mediæ fervor æstatis, nec navigantibus semper incertum mare, pia cum festinatione gradienti, valuisset obsistere ». Cum vero Rufinus hieme in Ægyptum venerit, uti jam ex Hieronymo de Melania loquente monstravi. Hæc verba sic explicanda sunt ut Hieronymus denotet, se ejus adventu accepto, ni morbus impedisset, ad illum accessurum fuisse, etiamsi mediæ æstate et tempore incommoedissimo peregrinatio illa suscipienda fuisset. Hæc epistola dum adhuc Rufinus in Ægypto esset ab Hieronymo data, ideoque ipso fine superioris anni, vel currentis initio, cum hieme *Rufinum*, et *Melaniam* in Ægyptum appulisse constat.

21. *Melania monachos in persecutione sequitur, et Rufinus Alexandriam redit.* — Vere circiter exeunte *Melania* et *Rufinus* Hierosolymam perrexere, ibique subditere usque ad mortem sancti Athanasii, quam diximus contigisse die secunda mensis Maii anni cccLXXII; tunc enim *Palladius Ægypti Augustalis*, agente Lucio invosore sedis Alexandrinæ, monachos Ægypti persecutus est et dirissime exagitavit, ut narrat Baronius (an. LXVII) hoc anno: « Post hæc autem », inquit Palladius in *Lausica* cap. 117, « cum Augustalis Alexandria relegendus Isidorum, et Pisimum, et Adelphium, et P. plumium, et Pambon et inter eos etiam Ammonium unam habentem auriculam, et xii episcopos, et presbyteros, et clericos, et anachoretas, ut essent omnes numero centum viginti sex, in Palestine circa Diocæsaream, ipsa eos est secuta, eis ex suis propriis pecuniis subministrans, etc. » De horum sanctorum monachorum exilio plura Baronius citatus habet. Eo vero narrato Palladius cap. 118 de Melania tradit: « Hæc, postquam hi fuerint revocati, monasterio adificato Hierosolymis, XXVII annos versata est in Hierusalem, habens conventum virginum quinquaginta ». Dein de Rufino habet: « Cum qua vixit etiam nobilissimus, et moribus simillimus, et fortissimus Rufinus, etc. Viginti autem et septem annis excipiebant eos qui veniebant Hierosolyma voti causa, etc. » Denique cap. 119 dicitur *Melania* XXXVII annos hospites excepsisse. Sed non dubium quin numeri in tribus illis locis corrupti sint, et quin Palladius scripserit *annos XVII*. Monachi enim Diocæsarea in Ægyptum rediisse non videntur ante annum cccLXXVII aut insequentem quibus per-

secutio cessavit. Tres circiter anni in ædificatione monasterii consumpti, ideoque *Melania* et *Rufinus* ab anno cccLXXX ad finem anni cccXCVI, quo in Occidentem reversi sunt, hospites exceperunt. Dum vero *Melania* sanctis monachis per annos sex famulata est, Rufinus Alexandriae mansit, ubi erat *Didymus*: ille enim lib. 2 Invect. adversus Hieronymum pag. 399, ait: « Ego qui sex annis, Dei causi commemoratus sum; et iterum post intervallum aliquod aliis diebus, ubi Didymus, etc. » Quare perperam haecenus tempus commorationis *Melaniæ* et *Rufini* in Oriente ex præfatis locis Palladii ab omnibus deductum fuit; eum præterquam quod numeri in iis depravati sunt, anni illi XXVII vel XXXVII seu, ut legi debet XVII proficiscuntur ab eo quo hospites Hierosolymis excipere cœpit, quod non contigit nisi post monachos exilio solutos, et monasterium ab ea Hierosolymis conditum.

22. *Mauvia Sarracenorum reginæ conversio.* — A num. 103 ad 108. *Mauvia* Sarracenorum reginæ conversio recte post Athanasii mortem a Baronio recitatur. Theodoretus eni in lib. 4, cap. 23, de ea conversione agit, ipso Lucii Pseudo-episcopi Alexandrini initio, quemadmodum et Rufinus lib. 2, cap. 6. Præterea Euanapius in Excerptis ait, *Valentem* adversus Gothos, qui anno cccLXXVI bellum Romanis intulere, aliquot Sarracenos Constantinopolim præmississe. Quare ante eum annum pax inter Sarracenos et Romanos sancta, Mauviaque ad fidem conversa. Ex quibus liquet, errasse Sozomenum, qui lib. 6, cap. 38, bellum Sarracenos inter et Romanos ac conversionem *Mauviæ* refert post Valentiniani Senioris mortem: quem errorem hausit ex Sozocrate, qui lib. 4, cap. 36, bellum Sarracenicum recitat post *Valentis discessum ex urbe Antiochia*, qui contigit anno cccLXXVII. *Bellum* itaque *Sarracenicum* per hæc tempora gestum, et post Athanasii obitum pax inita, et *Mauvia* regina fidem christianam amplexa.

23. *Obitus S. Hilariionis abbatis.* — Quoad *S. Hilariionem* abbatem, qui apud Sarracenos fidei fundamenta jecerat, is anno Christi ducentesimo nonagesimo natus erat. Mortuus est enim octogenuarius, ut scribit S. Hieronymus in ejus Vita: eralque ætatis sexaginta quinque annorum, quando D. Antonius M. decessit, teste eodem Hieronymo. Obiit autem *D. Antonius* anno trecentesimo quinquagesimo sexto mense Januario. Quare sancti Hilariionis mors ad annum trecentesium septuagesimum retrahenda. Cohitur tam a Græcis quam a Latinis die XXI Octobris.

24. *Manichæi magiæ dediti.* — Ad num. 111 et seqq. *Valentinianus* anno precedenti emisit legem 9 Codicis Theod. *De maleficiis*, qua magiæ et maleficiorum exercitium *Manichæis* prohibuit. Manichæi enim curiosas et magicas artes tractabant, ut docet L. 3 ejusdem Codicis *De apostatis*. Atque hoc etiam contemplata, ut notat Gothofredus in Commentario legis 3 Cod. Theod. *De hereticis*, Valentinianus hæc legem 3 *De hereticis* hoc anno promulgavit. Ex quo

liquet, nihil commune habere hanc legem cum his quae narrat longe post Augustinus de Moribus Manichaeorum lib. 2. cap. ultimo, et contra Faustum

lib. 5, cap. 6, quae ad hanc legem perperam refert Baronius. (N. cxi et seqq.)

DAMASI ANNUS 7. — CHRISTI 373.

1. *Concilium Romanum adversus Apollinarem, in quo et ipse damnatus et alii haeretici.* — Valentinianus et Valens Augusti, quarto into consulatu, dedere nomen in Fastis anno Christi trecentesimo septuagesimo tertio, quo Romae celebratum est a Damaso papa Concilium adversus Apollinarem haeresiarcham, in quo et aliae grassantes in Oriente haereses damnatae sunt. Quod autem ad tempus spectat, cum excederint plane Synodi Acta, ex quibus id accipere licuisset, aliunde ratio consignati temporis petenda est; ad quam insinuandam, illud in primis meminisse oportet, ex tertia legatione Basilii ad Damasum missa anno superiori, inter alia (ut vidimus) significatum esse de haeresi Apollinaris damnanda, quae hactenus nulla cohibita lege ecclesiastica, libere ab auctore Antiochiae doceretur, imo quod auctor vir pius atque eruditus existimaretur, ac proinde qualis revera esset, ignoraretur; non Basilium tantum et Gregorium Nazianzenum, sed etiam Damasum atque Hieronymum (ut dictum est) ad praesens usque tempus cum homine litterarum consuetudine saltem communicasse certum est: haeresi autem ejus curiosius explorata, quamprimum Orthodoxi Orientales sese ab ejus communicatione divisere, deque ipso S. Basilus ad Damasum scripsit anno superiori; qui acceptis ea de re a sancto Basilio litteris, adversus Apollinaris haeresim Romae Concilium convocavit: res enim haud longiori mora retardanda erat, ne patientia Damasi cum eo communicantis multae cum Apollinari societatis suspicionem afferret. Rursum vero quod eadem Apollinaris haeresis Romae damnata esse dicatur a Damaso atque Petro episcopo Alexandrino Romae tunc existente; cum ejusdem Petri Romam adventum ex persecutione Arianorum coniectata post ingressum Lucii Alexandrini contigisse oporteat prope finem anni superioris; jure in praesentem annum idem Romanum Concilium referri debet, de quo Sozomenus¹: «Hanc

quidem Apollinaris haeresim apud multos serpere, Damasus episcopus Romanus, et Petrus episcopus Alexandrinus certiores facti, primi omnium, Concilio Romae convocato, eandem alienam esse ab Ecclesia Catholica pronuntiarunt. Haec ipse, atque hactenus quoad tempus.

2. Quod autem ejus Synodi Acta penitus excidisse videantur; ex fragmentis hinc inde petitis, quantum fas est, restituamus in integrum. Ac primum illud non ignorandum, Vitalem Antiochiae agentem patronum haeresis Apollinaris, ea de causa in crimen vocatum, ad dicendam causam apud Damasum Romam se contulisse, editisque catholicae fidei formulam, seque injuste haeresis accusatum exclamasse. Cum igitur fidei libello edito, ut Catholicus probatus esset, ab eodem Romano Pontifice sic acceptus est, ut ejus causam Paulino Antiocheno episcopo cognoscendam delegaverit, libellumque ad eundem Paulinum dederit, cui Vitalis subscripsit; quod postquam a Vitale factum est, in communionem catholicam fuit acceptus. Sic igitur Vitalis, Damasi communionis virtute, ab aliis quoque Orthodoxis in communionem admissus est, et inter eos a Gregorio Nazianzeno; qui postea ejus rei causa insinulatus, ad Cleodorum scribens¹, sic se apud eum excensat: «Ne autem nos, inquit, hoc nomine accuset, quod Vitalis, viri nobis carissimi fidem, quam, ita postulante Damaso papa Romae episcopo, litteris consignatam edidit, prius quidem probaverimus, nunc vero repudicimus, de hac quoque re pauca disseremus, etc.» Post multa vero: «Quoniam igitur eadem voces, si recte intelligantur, cum pietate conjunctae sunt; si perperam exponantur, impietate non carent; quid mirum, si Vitalis quoque verba nos quidem, ita suadente voluntate, in piium sensum accepimus, alii vero ad eorum quae scripta sunt mentem exasperantur et inflammantur? etc.»

¹ Sozom. hb. vi. c. 25.

¹ Gregor. Naz. ad Cleod. adversus Apol. ep. ii.

3. Quanam igitur fuerit Vitalis Romæ edita fidei confessio, ut ita a Damaso minime rejiceretur; ex iis quæ ibidem Gregorius Nazianzenus habet, satis apparet. Quod enim Vitalis atque Apollinaris ejus magister hæresis accusarentur, quod affirmarent Christum fuisse mentis expertem, carnemque tantum absque mente suscepisse humanam; cum ipse Vitalis disertis verbis sua fidei professione confessus esset in Christo sicut carnem, ita et mentem; quisnam in tam aperta confessione credi poterat laqueus occultari? Sed latentem dolum aperit idem ipse Gregorius, cum ait ¹: « Pias quidem dictiones confitentur; verum circa mentem dolum struunt, non quidem animæ, nec rationis, aut mentis expertem, nec imperfectum hominem confitentes, cæterum animæ ac rationis ac mentis loco divinitatem inducunt ». Et infra: « Christum mentem habere, prave et perquam stolidè interpretantur; nimirum, per Christi mentem divinitatem significari contententes, non autem hunc locum more nostro exponentes, etc. » At quid faciendum fuisse, queritur, si verba pia atque catholica falsa interpretatione Vitalis callide corrupisset, falsoque jurasset?

4. Audiamus ab Elia Cretensi ² totam hæc de Vitali Romæ causam actam, cum eam his verbis enarrat: « Illic igitur Vitalis cum apud beatissimum Damasum (erat autem hic veteris Romæ episcopus) tanquam Apollinaris sectator accusatus fuisset; potestate sanctissimo illo episcopo, ut fidem suam exponeret, eam scriptis mandatam edidit. Et quia prima fronte recta et sana esse visa est; ideoque et Damaso, et item divinus hic magister », nempe Gregorius Theologus, « eam ad miserunt, quod abditam et occultam fraudem nullo modo deprehendissent, nec versutam malignitatem sub verbis latentem animadvertissent. Etenim in suo de fide libello divinæ scripture verba sine ulla depravatione collocabat, nihil prorsus immutans, nec orationis seriem adullerans; ad vero pietatis sensum apud eos, qui sincere erga ipsam animo erant, pervertere minime desinebat; effringens videlicet et invertens, atque ad hæresis suæ sententiam oborto collo trabens. Quid igitur? Statim ut dolum senserunt, fraudulentum ac versutum hominem, ut merebatur, ab Ecclesia proseribunt. Quo nomine cum ab iis qui mutationis eorum causam minime cognitam habebant, in crimen vocarentur; ideoque vir sanctus adductus est, ut et pro Damaso Romæ episcopo, et pro se ipso causam diceret. Hæc Elías de his quæ ad historiam pertinent. Cæterum constat, nequaquam Romæ a Damaso tunc susceptum esse Vitalem, probatamque penitus ejus confessionem, sed ejus causam delegatum fuisse (ut diximus) Paulino episcopo Antiocheno; quod sane Damasi indicant litteræ postea ad Paulinum ipsam datæ; extant ipsæ, quibus ejusmodi affixus est titulus ³:

5. « Ad Paulinum Antiochenum episcopum de

fide et libelli formula, cujusmodi quæ ab hæresi revertuntur, debeant proficere.

« Dilectissimo fratri Paulino Damaso.

« Per filium meum Vitalem ad te rescripta direxeram, tuæ voluntati et tuo judicio omnia derelinquens; et per Petronium presbyterum breviter indicaveram me in articulo jam profectiois ejus aliqua ex parte commotam. Unde ne aut tibi scrupulus resideret, et volentes forsitan Ecclesie copulari tua cautio probanda differret; fidem nostram misimus, non tam tibi qui ejus fidei communione sociaris, quam his, qui in ea subscribentes, tibi, id est, nobis per te voluerint sociari, dilectissime frater. Quapropter si supra dictus filius meus Vitalis, et qui cum eo sunt, tibi voluerint aggregari; primum debent in ea expositione fidei subscribere, quæ apud Nicæam pia Patrum voluntate firmata est. Deinde quoniam nemo potest futuris vulneribus adhibere medicinam, ea hæresis eradicanda est, quæ postea in Oriente dicitur pullulasse. Id est, confitendus ipsa Sapientia, Sermo, Filius Dei humanum suscepisse corpus, animam, sensum, id est integrum Adam, et (ut expressius dicam) totum veterem nostrum sine peccato hominem. Sicuti enim confitentes eum humanum corpus suscepisse, non statim ei et humanas vitiorum ad, unguimus passiones; ita et dicentes eum suscepisse et hominis animam et sensum, non statim dicimus et cogitationum eum humanarum subjacuisse peccato. Si quis autem dixerit, Verbum pro humano sensu in Domini carne versatum; hunc Catholica Ecclesia anathematizat, nec non eos qui duos Salvatores Filios confitentur, id est, alium ante incarnationem, et alium post assumptionem carnis ex Virgine, et non eundem Dei Filium et ante et postea confitentur. Quicumque huic epistolæ subscribere voluerit, ita tamen ut in ecclesiasticos canones, quos optime nosti, et in Nicæanæ fidem ante subscripserit; hunc habebis absque aliqua ambiguitate suscipere. Non quod hæc ipsa quæ nos scribimus, non poteris convertentium susceptioni proponere; sed quo tibi consensus noster liberum in suscipiendi tribut exemplum ». Hæc enim epistola Damasi ad Paulinum.

6. At quid ipse Vitalis? Audisti ex Gregorio Theologo et Elia Cretensi. Subscripsit probavitque oblatam a Damaso catholice fidei confessionem in communionemque susceptus est. At quomodo catholicus non inventus? eo quod pura sinceræque ejus verba in pravum illum, qui dicitur est, sensum convertit. Delectus autem, Apostolici judicii censuram, quam merebatur, excepit. Nam hæc omnia in presens, de quo agitur, Concilium Romanum afflata eum fuissent, detecta ejus impietate, sunt ipsa hæresis omnium damnata calendo, atque auctores hæresis, ejusdemque sectatores ab Ecclesia pena excommunicationis ejecti. De ejusmodi autem Damasi habito Romæ judicio ita meminit idem Gregorius Nazianzenus ⁴, ubi ait: « Quod etiam in

¹ Gregor. Naz. ubi supra. — ² Elus Cretens. apud Greg. Naz. epist. II. ad Cledon. — ³ Tom. I. Cone. edit. Lovæ.

⁴ Gregor. Naz. epist. II. ad Hellen.

causa fuisse reor, cur ipse quoque Damasus, cum postea rectus edoctus fuisset, simulque in pristinis ijsos expositioibus perslare audisset, eos ab Ecclesia catholice abdicavit, fideique libellum (obl. tum scilicet ante Romam) cum anathematismo deleverit; tum etiam quod fraudem eam, in quam per simplicitatem inciderat, permolesce ferret ». Hæc Gregorius, haud conscius (ut apparet) rem ipsam integram fuisse a Damaso Paulino Antiochæno episcopo delegatam.

7. Qui igitur damnavit Vitalem, Apollinari ejus auctori et primario hæresis inventori Damasus nequamnam peperit, sed et in hoc Concilio Timotheum alium ejus discipulum pariter condemnavit; testatur id quidem ex ejusdem Damasi litteris Theodoretus, cum ait¹: «Damasus item vir omni genere laudis florentissimus, simul ut hæc sectam exortam accepit, non Apollinarem solum, verum etiam Timotheum ejus discipulum abdicavit. Quam rem episcopus etiam Orientales Ecclesias gubernantibus significavit per litteras, quas in historiam illigare, non incommodum existimavi»: sic enim se habent:

8. «Quod vestra charitas debitam sedi Apostolicæ reverentiam tribuit, filii honoratissimi, vobis ipsis quoque maximo sane honori est. Nam tametsi sancta Ecclesia, in qua S. Apostolus sedens nos docuit, quo pacto illius gubernacula, que suscepimus, tractanda sint, nobis primæ partes deferuntur; tamen confitemur, nos illi dignitatis gradu longe inferiores esse. Verum ob hæc causam omnibus modis laboramus, uti ad gloriam beatitudinis ejus, si qua ratione possimus, tandem aliquando perveniamus.

«Sciatis velim, fratres, nos Timotheum illum profanum Apollinaris hæretici discipulum cum impio suo dogmate jampridem abdicasse; et ob eam causam credimus reliquias ejus nihil in posterum momenti habere vras. Quod si antiquus ille serpens semel atque iterum ictus ad suam ipsam poenam augendam revixerit, et extra Ecclesiam ejectus nonnullos etiamnum fideles suis moriferis venenis, quibus eos tendere aggreditur, ad exitium trahere non cessat; vos hæc ejus astutum velut pestem quamdam declinate, et recordamini sedulo tum fidei ab Apostolis tradite, tum hujus vel maxime que est a sanctis Patribus in Concilio Nicæno scriptis probita; inque eam gradum firme diligentes, immobilitate perstate; et ne posthæc sustinate, ut vel clerici vestri, vel laici inanes sermones quæstionesve obscuras audiant.

9. «Jam enim semel formulam edidimus, ut qui se christianum profiteatur, illud teneat quod ab Apostolis traditum est; quippe divinus Paulus sic loquitur². Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit. Nempe Christus Filius Dei Dominus noster generi humano per passionem suam plenissimam salutem reddidit, ut totum hominem peccatis implicatum ab omni peccato libe-

ret. Illic si quis aut imperfectam humanitatem, aut imperfectam divinitatem habuisse dixerit; spiritu diaboli completus, se filium gehemæ ostendit. Hæc quid est cur abdicationem Timothei a me rursus requiratis, qui etiam hic judicio sedis Apostolicæ. Pæl o quoque Alexandria episcopo præsentem, abdicatus est una cum magistro suo Apollinare, qui item in die judicii debitas poenas et supplicia persolvat? Quod si ille, qui veram spem in Christum una cum fidei confessione mutavit, velut spem quamdam salutis retinens, alios quosdam, qui sunt leviores, ad suam perducat sententiam; sciant illi, se propterea cum eo similiter perituros, quod animum aliquando induxerint Ecclesie canonice repugnare. Deus autem vos, filii honoratissimi, servet incolomes». Hactenus Damasi epistola ad Orientales.

10. Scripti sunt autem ab eadem Synodo anathematismi non adversus tantum hæresim Apollinaris, sed etiam contra alias ingruentes hæreses Arii, Sabellii, Macedonii, Eumonii, et Photini; recitat eosdem Theodoretus³ ex epistola ad Paulinum Thessalonicensem, imo puto legendum, Antiochensem, ad quem tunc sedentem Antiochiæ episcopum superius citata extat epistola; sic vero illi se habent:

11. «Quoniam post Concilium Nicænum ejusmodi error emerit, ut quidam profano ore dicere audeant, Spiritum sanctum per Filium factum esse: anathema denuntiamus omnibus qui non libere prædicant Spiritum sanctum unum et ejusdem tum essentiae, tum potestatis cum Patre et Filio.

«Pari ratione anathema indicimus Sabelliani erroris factoribus, qui dicunt Patrem et Filium eundem esse.

«Anathemate item damnamus Arium et Eumonium, qui pari impietate, licet verbis discrepent, tum Filium, tum Spiritum sanctum creaturam esse asserunt.

«Sunt porro Macedoniani mulelati anathemate, qui ex radice ariana exorti, non impietatem, sed nomen solum commutarunt.

«Photino quoque sit pena anathematis irrogata, qui hæresim Ebionis renovans, Dominum nostrum Jesum Christum ex Maria solum editum asseverat.

«Illi præterea anathemati addicantur, qui duos Filios esse affirmant, unum ante sæcula, et alium post carnem ex Maria sumptum (assumptum).

«Anathema etiam illis adjudicavimus, qui asserunt, quod in carne humana Verbum Dei, loco animæ rationis participis habitavit. Nam idem ipsum Dei Verbum non animæ rationis et mentis compotis locum in corpore, quod sibi sumpsit, obtinuit, sed nostram animam, hoc est ratione, et mente præditam, expertem tamen peccati accepit servavitque.

«Denique sit illis indictum anathema, qui dicunt Verbum Dei productione et contractione a Patre scærum, ipsumque essentia expertem esse, aut morte interitum, scelerate impieque prædicant». Qua-

¹ Theod. lib. v. c. 10. — ² Galat. i.

³ Theod. lib. v. c. 11.

autem sequuntur usque ad sequentem anathematismum habet amplius Theodoretus. videlicet : « Eos autem qui ab Ecclesiis, in quibus vixerunt, ad alias se transtulerint, usque eo sint a nostra communione alieni, quo ad ipsas urbes redierint, in quibus erant primum ad aliquem honoris Ecclesiastici gradum elati. Quod si quis in alterius locum, qui sedem mutavit, cooptatus sit; tantisper a sacerdotali dignitate vacet ille qui civitatem propriam deseruerit, dum qui ei successerat, obdormierit in Domino ».

12. « Si quis non dixerit, Patrem semper esse, semper esse Filium, et semper Spiritum sanctum, anathema esto.

« Si quis negaverit Filium genitum a Patre, hoc est, ex divina ejus essentia, anathema esto.

« Si quis negaverit Filium Dei perinde verum Deum, ut Pater verus Deus, et omnia posse, omnia scire, Patrique aequalem esse, anathema esto.

« Si quis dixerit, Filium Dei, cum in carne viveret inque terris degeret, etatem, non in calis etiam cum Patre fuisse, anathema esto.

« Si quis dixerit, Filium Dei, cum passus sit in cruce, non in carne solum et anima rationis particeps, quam accepit in forma servi, uti sacris litteris proditum est, sed in sua etiam divinitate dolorem sustinuisse, anathema esto.

« Si quis negaverit Verbum Dei passum in carne, crucifixum in carne, mortem gustasse in carne, et prinogentium ex mortuis fuisse, quatenus vita est, et Deus auctor vite, anathema esto.

« Si quis negaverit eum in carne, quam assumpsit, sedere ad dexteram Patris, in qua etiam venturus est ad iudicium de vivis et mortuis exercendum, anathema esto.

« Si quis negaverit Spiritum sanctum vere et proprie ex Patre esse, perinde atque Filium ex divina essentia, et Deum Dei Verbum, anathema esto.

« Si quis dixerit Spiritum sanctum non perinde omnia posse, omnia scire, et ubique terrarum adesse, ut Patrem et Filium, anathema esto.

« Si quis dixerit Spiritum sanctum creaturam esse, aut per Filium factum esse, anathema esto.

« Si quis negaverit Patrem omnia per Filium incarnatum et Spiritum sanctum condidisse, hoc est, visibilia et invisibilia, anathema esto.

« Si quis negaverit unam Patris, et Filii et Spiritus sancti divinitatem, auctoritatem, potestatem, gloriam unam, dominatum unum, unum regnum, voluntatem, et veritatem, anathema esto.

« Si quis negaverit tres veras personas esse Patris, Filii, et Spiritus sancti, semper vivere, omnia continere visibilia et invisibilia, omnia posse, omnia iudicare, omnibus vitam tribuere, omnia fabricari, omnia conservare, anathema esto.

« Si quis negaverit Spiritum sanctum ab omni creatura perinde adorandum, ut Patrem et Filium, anathema esto.

« Si quis de Patre et Filio recte sentiat, de Spiritu sancto autem non item, haereticus est; quando-

quidem omnes haeretici, qui de Filio Dei et de Spiritu sancto prave sentiunt, in Judaeorum et Gentilium infidelitate versari deprehenduntur.

« Si quis Deitatem dividerit, dixeritque Patrem Deum, Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum separatim; affirmaveritque etiam Deos dici, et non Deum, propter unam divinitatem et potentiam, quam credimus et agnoscimus Patris et Filii et Spiritus sancti, cum sit unus Deus in tribus personis; aut rursum ita exceperit (acceperit) Filium et Spiritum Sanctum, aut Patrem solum Deum dici, aut unum credi Deum existimet, anathema esto. Nam, nomen deorum et angelis et omnibus sanctis a Deo donatum est. In Patre, et Filio, et Spiritu sancto propter unam aequalemque divinitatem, non nomina deorum, sed nomen Dei nostri offertur, et significatur, ut credamus quod in Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptizati sumus, et non in nomine archangelorum, aut angelorum, sicut haeretici, Judaei et Gentiles delirant.

« Haec igitur Christianorum salus est, ut credentes in Trinitatem, id est, in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, et baptizati in eandem, credamus quoque unam in ea Deitatem esse, unam potentiam, unam divinitatem et essentiam denique unam ». Haecenus Damasi papae in Concilio Romano fidei decretum.

13. Sed quod rursum ad eosdem Damasi anathematismos pertinet, non praeterendum, quod Justinianus imperator ait, ab eo excommunicatos fuisse omnes sive adhuc viventes, sive defunctos, qui Nicenam sacrosanctam fidem violassent; sunt enim haec verba ipsius in epistola, cujus titulus est: *Ad Johannem Romanum Pontificem*, sed tamen scripta Vigilii papae tempore; ejus autem est exordium: « Scientes quod nihil aliud, etc. », tibi post multa prope finit: « Etiam, inquit, quod est amplius, dicemus; quia quidam ex ipsis, qui in Nicena sancta Synodo convenerunt, et exposita ab ea fidei definitioni vel symbolo subscriperunt; quoniam postea contraria sapientes apparuerunt, alii quidem vivi, alii autem post mortem anathematizati sunt a Damaso sanctae memoriae papa antiquioris Romae, et ab universalis Sardicensi Concilio, prout testatur S. Athanasius ». Haec ipse. Sed desiderantur ejusmodi Damasi scripta Athanasio cognita, cujus tempore in alia aliqua Synodo id a Damaso factum oportuit ab hac diversa: nam hunc Petrus ejus successor interfuit.

14. Quod autem ad hujus anni Romani Concilii res gestas spectat; sic in eo damnati sunt Apollinaris, Vitalis, Thimotheus, alique omnes ejusdem sectae particeps, ut etiam una cum ipsis omnia eorumdem haeresum capita fuerint condemnata, ut illud in primis, quod ad antiquam haeresim Millenariorum spectabat; quam idem Apollinaris, scribens adversus Dionysium Alexandrinum illam destruendum, restitutum conatus est. Saepius actum, ut post damnatum Romae in Apollinare eum haeresim loquacem audire, omnino contineatur ut vix fuerit

aliquando audita. Erant Apollinaris hæresis alia quoque capita, eademque cum auctore damnata, que singula recenserebimus. Plane accidit de Apollinare, ut quod magno cum laude versatus fuerit in Ecclesia, ejus errores haud crediti fuerint, vel saltem excusati, ut ex Epiphanio ¹ superiori tomo diximus. Magne quidem ipsum fuisse in Ecclesia estimationis, ostendit etiam Cyrillus Alexandrinus ², cum sic eum redarguit: « Quid enim, inquit, utilitatis Apollinaris Lao-heenus attulit, nunc ex primoribus, magnus ille agonista, qui cum pro reela fide adeo fortiter contra inimicos dimicavit, sua ipsius sapientia fretus, velleque in puram et sinceram Christi fidem ex perplexis et invidis meatibus quosdam introducere; an non hoc effecit, ut inter schismaticos a Catholica reputetur Ecclesia? etc. »

15. *Qui scripserint adversus Apollinarem, et ejusdem multiplices & ceteros erroresque.* — Sed quid accidit? cum male omnino audire cepisset, resque ipsius eo statu essent, ut evensari dissimularique minimo possent; factum est, ut in eum pii omnes stybum acuerint, atque in ejus scriptis accuratius pervestigatis alios complures errores invenerint, ut in primis illum, cuius ex Gregorio Nazianzeno ³ superius mentio facta est, quod jungeretur cum Ario et Macedonio, dum scilicet constitueret Trinitatem ex magno, majore, et maximo; ejus Apollinaris sententiæ Theodoretus ⁴ quoque meminit, atque damnat, dum ille diceret maximum esse Patrem, majorem autem Filium, magnum Spiritum sanctum; ridiculum plane existimas, quod cum Apollinaris Nicæna fidei asertorem sese diceret, ista tam absurda deliraret. Rursum vero Theologus ex libello ejusdem Apollinaris portentosas quasdam ejus sententias palefecit ⁵, nimirum effudit e blasphemiam, atque divisæ, carnem Christi de celo allatam esse; addidisse insuper Christum in sua divinitate passum esse. At idem Gregorius ad Cleoninum ⁶ scribens, cum decem statuit anathematis adversus hæreses Apollinaris, totidem, cum ab ipso, tum a suis impiis prolatis esse sententias, in o horrendas blasphemias, docet. Sunt autem hi qui sequuntur:

16. « Si quis sanctam Mariam Deiparam non credit, extra divinitatem est ». Aserbat id Apollinaris, dum carnem Christi de celo sumptam esse dicebat, modo et subdit:

« Si quis Christum per Virginem tanquam per causalem decurrisse, ac delivisse, ac non in ea divino modo, quia absque viri opera, humano, quia procreatus lege formatum esse dixerit, in simili impietate versatur.

« Si quis creatum hominem fuisse, demque postea subisse, pronuntiaverit, damnationi obnoxius est.

« Si quis duos filios, alterum ex Deo et Patre,

alterum ex matre, non autem unum eundemque induxerit, is ab ea quoque filiorum adoptione excidat, que recte credentibus promissa est ». Et post nonnulla adversus hanc blasphemiam dicta, subdit:

« Si quis divinitatem in eo velit in Propheta per gratiam operatam fuisse, ac non secundum essentiam connexam fuisse atque connecti dixerit; divino afflatu careat, imo contrario », nempe diabolico, « impleatur ».

« Si quis cruci affixum non adoret, anathema sit, atque in eorum qui Deum interemerunt, numerum adscribatur.

« Si quis cum a operibus perfectionem assecutum fuisse, aut post baptismum, vel resurrectionem a mortuis in Filium adoptatum fuisse dixerit, quemadmodum quos Græci deos adscriptivos inducunt, anathema sit. Neque enim id quod cepit, aut progreditur, aut perlicetur, Deus est; tametsi hæc de eo i terrea dicantur, quod paulatim hominibus inmoluerit.

« Si quis sanctam carnem nunc exutam et abjectam, divinitatemque corpore spoliatam esse, non autem cum assumpta parte et esse, et venturam esse dixerit, præsentia illius gloriam non cernal ». Et paulo post:

« Si quis carnem e celo descendisse, et non hinc atque a nobis esse dixerit, anathema sit ». Ac demum:

« Si quis in hominem mente carentem speret; amens profecto est, nec dignus qui totus salute donetur ». Quod enim Apollinaris negans in Christo mentem, Christum semihominem colere videretur, idcirco idem Theologus eadem epistola subdit: « Tu sarcolatra, siquidem ego anthropolatra sum ». Hæc ex Gregorio Nazianzeno de erroribus Apollinaris, ejusque discipulorum, quos potentissime confutat. Erant omnes horum errorum sectatores ab Apollinare dicti uno eodemque nomine Apollinariani sive Apollinarista, cum tamen inter se non unius ejusdemque essent sententiæ asserctores: nam et recitata modo eorum prævie sententiæ longe inter se reperuntur esse diverse: accidit enim (quod Epiphanius in Panario atque in Ancorato testatur), ut ex Apollinaristis alii alia atque diversa sentirent.

17. Primus autem omnium, qui Apollinarianorum errores confutavit, Magnus Athanasius fuit, ut ex Epiphanio liquet, qui ait missum fuisse ad eum ab Epieleto Corinthiorum episcopo exemplar commentarii errorum ipsorum: adversus quos eruditam illam ad eundem Epilectum idem Athanasius scripsit epistolam, quam ipse etiam Epiphanius ¹ recitat; ubi inter alia hæc quoque ex ipsorum blasphemis, quod scilicet asserentes carnem Christi descendisse de caelis, eum Verbo coequaliter dixerint; itemque illud, quod affirmarent Verbum sic carnem factum, ut mutatum in ipsam fuerit; quodque Verbum ipsum passum sit, et alias purulentas assertiones, quas in unum colligens Athanasius sic

¹ Epiph. hæres. lxxvi. — ² Cyrill. epist. xv. ad Alac. — ³ Gregor. Naz. et Const. ep. 1. — ⁴ Theod. hæret. fab. lib. iv. — ⁵ Gregor. Naz. et Nazian. — ⁶ Hieron. ep. 1. ad Cleod.

de illis ad Epitectum ¹ : « Quails infernus cruciavit, ut coessentialia dicatur corpus genitum ex Maria Verbi Deitati? Aut quod Verbum in carnem et ossa ac pilos et totum corpus transmutatum est, et a propria natura immutatum? Quis vero omnino audivit a Christianis, quod adoptione, et non natura corpus gestavit Filius? Aut quis adeo impius fuit, qui dixerit simul et senserit, quod Deitas ipsius, quæ est coessentialis Patri, ipsa circumcisa est, et imperfecta ex perfecta facta; et quod clavis affixum erat, non erat corpus, sed ipsa opifex naturæ essentialia? Quis vero audiens, quod non ex Maria, sed ex sua essentiali, transmutavit sibi ipsi Verbum desideratum corpus, dixerit Christianum esse eum qui hæc dicit? Quis autem nefarium hæc exegitavit impietatem, ut vel in mentem venerit, ut diceret: Qui dicit ex Maria esse Dominicum corpus, non amplius Trinitatem, sed quaternitatem in Deitate docet? Quare propter hoc hi qui sic sentiunt, carnem quam induit Salvator ex Maria, essentialis ipsius Trinitatis dicunt. Unde vero rursus eructarunt aliqui æqualem prædictis impietatem, ut dicant non esse recentius corpus Deitate ipsius Verbi, sed consensipiternum ipsum per omnia genitum esse? Ac postea :

18. « Qui igitur adeo audaces fuerunt, ut dicerint, Christum carne passum et crucifixum, non esse Dominum ac Salvatorem, et Deum, et Filium Patris? Aut quomodo Christiani voluit nominari hi, qui dicunt, in sanctum hominem, velut in unum ex Prophetis venisse Verbum, et non ipsum hominem factum esse, accepto ex Maria corpore, sed alium Christum esse, et alium Dei Filium, qui ante Mariam et ante sæcula Filius est Patris? Aut quomodo Christiani esse possunt, qui dicunt, alium Deum esse, et aliud esse Dei Verbum? Hæc erant in commentariis indifferenter quidem dicta, unam vero eandemque habentia sententiam respicientem ad impietatem ». Isthæc adeo insana enim deploret Athanasius, æque dissolvit atque rejicit illa ad Epitectum scripta epistola, ut apud Epiphanium translata leguntur, alia vero versione apud ipsum Athanasium habentur; sed illud primo in Apollinarem ipsum Athanasius ² intorsit spiculum ea oratione, qua omnes hæreses insectatur: etenim eo tempore ille tantum Apollinaris error innotuerat, quo diceret, corpus solum a Verbo assumptum ex Virgine, non integrum cum anima hominem. At non his tantum scriptis, sed egregio edito Commentario de incarnatione Christi, hos omnes refellit errores; meminisse unius ex his, Rhetorii nomine, qui diceret illud nefas, Christi carnem necesse esse lateri increatum, ut adorationem consequi posset, eum nihil creatum adoratione divina sit dignum: hæc, inquam, omnia cum validissime confutat, ostendit pariter magiam his cum Manichæis intercessisse conjunctionem, utpote qui sicut illi dicerent peccatum ex natura esse. Rursum vero adversus Apollinarem idem Athanasius, quo

in omnibus relinqueret posteris testatam fidem catholicam, eruditum illum Commentarium scripsit, *De salutari adventu Christi*.

19. Quod rursus spectat ad prava Apollinaris dogmata, fuisse de origine animarum ejus communem cum Tertulliano sententiam, S. Hieronymus ³ testatur, eas nimirum ex traduce generari, atque instar corporum ex corporibus, ex animabus animas pariter propagari. De eodem quoque hæresiarcha Theodoretus ⁴ hæc habet: « Ille ergo rursus in nonnullis scriptis hypostasione, seu personarum proprietates confundebat, et idem faciebat in Trinitate; unde etiam insimulatus est, quod esset Sabellianus ». Dispicit Magno Basilio ⁵ illud etiam in Apollinare, quod Genesim interpretatus, totum se convertit, spreta littera, ad allegoricum sensum. Sed et fastus et arrogantia sugillatus est Apollinaris, eum pro antiquis ecclesiasticis canonicis ex divina Scriptura acceptis, novos in Ecclesia a se editos Psalmos et diversa genera canticorum introduxerit, atque multiplicitate librorum sibi gloriam studuerit comparare. Unde Gregorius Nazianzenus hæc ad Cleodonium ⁶: « Quod si prolixi libri, et nova psalteria Davidique ex adverso resonantia, et versuum lepos pro tertio quodam testamento habentur; nos quoque Psalmos elaborabimus, et multa conscribemus ac modulabimur, quandoquidem ipsi quoque spiritum Dei habere videntur, si tamen spiritus gratiæ hoc est, et non potius humana novatio. Hæc te apud plebem protestari volumus, ne hominum sermonibus, veluti hujusmodi malum dissimulantes obruamur, ac pestiferum dogma propter inertiam nostram, et socordiam latius grassari atque invalescere videatur ». Hæc Gregorius, quod scilicet Apollinaristæ calumniose gloriarentur, ipsum Apollinarem eadem cum Catholicis sentire. Imo eo præcæcia pervenerunt, ut cum damali Roma a Damaso papa essent; mentirentur tamen, atque dicerent, se ab eo fuisse receptos; ut idem Gregorius eadem ad Cleodonium epistola testatur, sed de se in primis his verbis ⁶: « Sed quod nos in eadem opinione ac sententia esse mentiuntur, hanc summi hæc esca circumtegentes, atque hoc fuce, et prætextu cupiditatem suam nefarie explentes; simplicitatemque nostram, qua fiebat ut non alienorum loco eos haberemus, sed fraterna benevolentia complecteremur, in sceleris occasione arripientes ». Atque addit:

20. « Illud etiam indignitatis accedit, quod ab Occidentali Synodo sese, ut audio, susceptos esse affirmant; a qua eos prius condemnatos esse, nemini est obscurum. Quod si vel nunc vel ante suscepti sunt qui cum Apollinare sentiunt; hoc ostendant, et nos acquiescimus. Perspicuum enim erit, eos recte doctrinæ assentiri (nec enim aliter se res habere potest), si hoc consentiunt. Id autem omnino

¹ Athan. ad Epict. Epiphani, ubi supra hæres. LXXVII. — ² Athan. orat. adv. omnes hæreses.

³ Hieron. epist. LXXXVI. ad Oceanum. — ⁴ Theod. Barlet. fabul. lib. IV. — ⁵ Basid. in Hexamer. homil. 3. — ⁶ Greg. Naz. ad Cleod. ep. I. — ⁷ Idem ibid. ep. II.

līpēbit, si vel Synodalem codicem, vel epistolas, quibus ad communionem admitti jubebantur, protulerint; nam hic Synodorum mos est. Hec Theologus.

21. In his vero illud in primis observa, quod dum ait in Occidentali Synodo Apollinaristas (quod nolum dicit omnibus jam fuisse damnatos; de nulla alia Synodo Occidentali potuit intellexisse, nisi de qua nunc agimus, ubi a Damaso (quod testatur idem ipse Gregorius in posteriori epistola ad Cleodonium) idem Apollinariste damnati sunt: nullum enim aliud vel somnari potest in Occidente hoc tempore contra Apollinaristas Concilium congregatum, nisi Romanum. Sed et habes hic, lector, quod magnopere admireris, Gregorii scilicet erga auctoritatem Romani Pontificis incomparabilem observantiam, dum illud putaret a se tuto recipiendum fore, quod constaret ab illo esse decretum; et licet videri posset, ipsum posterioribus delevisse priora, nullum tamen crimen in eo putavit considerandum esse pravariationis, extraque legem positum, qua Apostolus ait¹: « Si quae aedificavi, haec destruo, nomen pravariationem me constituo »? Ecce tibi theologus theologorumque vertex, quantumlibet sciret Apollinaristas complurim accusatos errorum, quos eadem ipse impugnat epistola, quosque omnibus comper- tum esse dicit in Occidentali Concilio fuisse damnatos; tamen si verum esset, quod illi mendaciter assererant, ab eadem Synodo iterum congregata esse receptos; se acquieturum, neque illis adversaturum amplius pollicetur; sic namque contestatus est verbis illis hic iterum repetendis: « Ab Occidentali Synodo sese, ut audio, susceptos esse affirmant; a qua prius condemnatos esse, nemini est obscurum. Quod si vel nunc vel ante suscepti sunt qui cum Apollinare sentiant; hoc ostendant, et nos acquiescimus ». Sed cur istud, mox subdit: « Perpicuum enim erit, eos recte doctrinae assentiri (nec enim aliter se habere res potest), si hoc consecuti sunt ». Et plane appareat, ex arbitrio pependisse Rom. Pontificis, fidei decreta sancire et sancita mutare, atque decernere quibuscum a reliqua Ecclesia communicandum esset. At non eo sensu a quoquam accipi velim haec nostra verba: « Fidei decreta sancire, et sancita mutare »; ut dictum existimet, quod senec de Fide Catholica ab ipso Romano Pontifice definitum est; idem ab ipso mutari posse, atque contraria priori decreto sanciri. Absint haec ab auditu fidelium: nimis enim crassa stultitia est id Orthodoxorum quempiam affirmare. Sed secundum quod a Domino dictum est Jeremia²: « Constitui te super gentes, et regna, ut exelles et plantas, destruas et aedifices »; non ut ab ipso Propheta voluerit simul praestari contraria, ut eadem quae exelleret plantaret, et quae destrueret, rursus aedificaret, absque pravariationis nota, secundum illud Apostoli³: « Si quae aedificavi, haec destruo, pravariationem me constituo ». Sed intellexisse haud dubium voluit, ut

operaretur illa circa diversa; ita dictum accipias de Romano Pontifice, « sancire decreta fidei, atque sancita mutare »; nimirum rectam fidem decreto sancire, male vero sancitam a perversoribus, delendo mutare; et a cuius decreto caeteri Orthodoxi ita dependant, ut quae recipienda pronuntiet, omnino recipiant; quae vero rejiciendo mutaverit, aversentur; prout S. Gregorius Theologus, de quo est sermo, fecisse cognoscitur, ab eo dependens, uti perfectissimus orthodoxus (quod profiteretur) in recipiendo, vel damnando, ex ipso Romanae Sedis arbitrio Apollinaristas; nempe rejiciendo ipsos, quos sciret damnatos ab ipsa; recipiendo eosdem, quos ab eadem sciret esse receptos, utpote jam recta fidei consentientes. His igitur recussis occasione Synodi hoc anno Romae habita, jam describamus quae de codice Athanasii Romae tunc sub Damaso ab Apollinaristis depravato Rufinus narrat his verbis⁴:

22. « Damaso episcopus, cum de recipiendis Apollinarianis deliberatio haberetur, editionem ecclesiasticae fidei (cui item editioni, si Ecclesiae jungi velint, subscribere deberent) conscribendam mandavit cuidam amico suo presbytero viro disertissimo, qui hoc illi ex meo negotium procurarat. Necessarium visum est dietanti, in ipsa editione de Incarnatione Domini, hominem Dominicum dici. Offensi sunt in hoc sermone Apollinaristae; novitalem sermonis incusare coperunt. Adesse sibi cepit qui dietaverat, et ex auctoritate vera scripturam catholicorum virorum confutare eos qui impugnabant. Accidit, ut unus ex ipsis, qui novitalem sermonis causabantur, ostenderet in libello Athanasii episcopi scriptum esse sermonem, de quo quaestio habebatur. Quasi suavis jam ille, cui probatum fuerat, rogavit sibi dari codicem, quo et aliis ignorantibus, et contradicentibus satisfaceret. Accepto codice, inauditum excogitavit adulationis genus. Locum ipsum, in quo sermo iste erat scriptus, rasit, et ipsum sermonem rursus rescripsit, quem raserat. Codex redditur, simpliciter receptus est. Movetur iterum pro eodem sermone quaestio. Ad probationem codex profertur. Invenitur sermo, de quo erat quaestio, ex litura in codice positus. Fides profertur talem codicem derogatur, eo quod litura illa corruptionis ac falsitatis videretur indicium. Sed quoniam (ut iterum eadem dicam) viventi haec facta sunt a vivente; continuo egit omnia, ut frans commissi sceleris mitteretur, et nequitiae maenla non innocenti viro, qui nihil tale gesserat, adhaereret, sed in auctorem facti atque in uberiorum ejus infamiam redundaret ». Haecenus Rufinus.

23. Quae quidem de se dicta, utpote familiare Damasi, et qui illi esset ab epistolis Synodicis, existimans S. Hieronymus⁵, totam historiam fabellae loco ducit; ad illam namque Synodum ipse ex visus est retulisse, quae sub eodem Damaso, imperante Theodosio, collecta est, quando Orientalibus quoque epi-

¹ Galat. II. — ² Jerem. I. — ³ Galat. II.

⁴ Rufin. de adulter. l. Orig. apud Hieron. — ⁵ Hieron. Apol. adv. Rufin. lib. II.

scopis convocatis, Paulinus Antiochenus ad eam se contulit cum Epiphano, quibus ipse Hieronymus comes adhaesit. Cæterum quod longe ante, nempe hoc anno (ut vidimus) cum Petrus Alexandrinus episcopus profugus Romæ esset, aliam sub eodem Damaso contigit itidem Romæ peragi Synodum, in qua primum actum de Apollinare et Apollinaristis hæreticis; cum et a Damaso divinus scriptum esse libellum, cui subscriberent, qui ab hæresi Apollinaris ad Ecclesiam redire vellent; nonnihil animi pendeo, imo magis adducor, ut credam de aliquo alio presbytero Damaso inhaerenti Ruffinum intellexisse, quam de Hieronymo; cum dubium non sit, multis annis antequam Hieronymus eo ministerio illi usui esset, alios ad eandem functionem Damasum habuisse ministros. Quod si in hac Synodo, de qua est sermo, ea a Ruffino narrata contigisse dixerimus; de alio potius quam de S. Hieronymo ipsum intellexisse oportuit: siquidem certum firmiterque est ipsum Hieronymum his temporibus in eremo Syria degisse; nec venisse Romam, nisi sub Theodosio imperatore, ut suo loco aperte constabit. Cæterum si consenserimus, Ruffinum de S. Hieronymo intellexisse; tunc affirmare necesse est, easdem de Apollinaristis alterationes refricatas esse in alio Concilio Romano Theodosii tempore a Damaso celebrato, cui idem Hieronymus præsens fuit.

24. Sed hæc omnia fuisse Ruffini figmenta, illud me magnopere persuadet: nam quid est quod ait, complexionem illam, *Dominicum hominem*, a Damaso positam ad suggillationem hæresis Apollinaris, ab Athanasio (ut tradit) acceptam, ab ipsis Apollinaristis quasi novam esse rejectam; adeo ut ejus obliterande causa, eo modo codicem depravarint; cum e contra constet ex Gregorio Nazianzeno, eas fuisse peculiarias Apollinaristarum voces? ait enim ad Cledonium ¹ scribens adversus eosdem Apollinaristas: « Ne impositionem faciant homines, vicissimque ipsi fallantur, hominem dominicum (ut ipsi loquuntur) vel potius dominicum nostrum, et Deum mentis expertem esse asserentes: non enim hominem a divinitate separamus, sed unum eundemque profiterur, etc. » Et Elias Cretensis ibidem locum Gregorii explicans, fuisse hæc voces ab Apollinaristis usurpatas, ostendit.

In quam sententiam et Athanasius ², cum invenitur in eodem, hæc ait: « Quam igitur causationem excogitatis? Aut qua simulatione prætextum queritis? Ac cur non potius expressim dicitis, cum non accepta forma servi, hominem esse factum, sed quasi hominem apparuisse? Hunc enim intellectum habet vesler sermo, quo ad prætextum dicitis hæc verba. Qui idem est, idem est: ideoque obfrecare veræ dispensationi humanitatis assumptæ per sycophantiam satagitis dicentes, Christum hominem deificatum esse: ac rursus illud: *In principio erat Verbum*, quod accepta forma servi homo sit

genitus; aut hominem eum dicitis, qui cum Deo sit, aut hominem Deo implicatum, aut hominem pro mundo mortuum, et qui pars aliqua mundi erat, aut hominem peccati incapacem, aut hominem angelis dominantem, aut hominem a rebus creatis adoratum, aut hominem dominicum (Dominum), cum Apostolus dicit: Paulus servus Jesu Christi: aut hominem crucifixum, Dominum glorie, aut hominem audientem: Sede a dextris meis; aut hominem venientem, ut judicio judicet: hæc est Intulenta vestra ex imo subruta aqua, quam ebibendam hominibus offeritis, etc. » Cur autem illi sic semper Christum hominem, nunquam Deum? Ita subdit paulo post: « Ideo enim dicitis Deum ex Virgine natum esse, ac non Deum hominem, ut evangelista definit, ne genituram carnis confitendo, necessitas vos cogat, ut naturalem eum esse cognoscatis, etc. » Pluribus enim agit de ejusmodi differentiis; quibus pravum suum ipsorum dogma illi asserere contendebant. Cæterum a piis pio sensu has voces usurpatas esse constat, et ab ipsomet Athanasio in expositione fidei, ubi ait: « Dominicus enim homo, quem ad salutem nostram exhibuit, conditus est, ut esset initium viarum, etc. », et in sermone majore contra Apollinarem pro fide, hæc habet: « Dominicus autem homo non infirmatus, neque notens mortuus est ». Citatur hic textus in Synodo Lateranensi sub Martino papa et martyre in secretario quinto.

25. Cæterum complexio ista, *Homo Dominicus*, etsi a catholicis interdum fuisse usurpata noscatur; tamen haud lute dici S. Augustinus eadem aliquando usus existimavit, qui hæc in retractationibus habet ³: « Non video, utrum recte dicatur, Homo dominicus, qui est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, cum sil utique Dominus: Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? Et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinarum eloquiorum: sed ubicumque hoc divi, divisæ me nollem; postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi ». Hæc ipse, ex quibus etiam suspecta redditur tota illa Ruffini narratio.

26. At quoniam ludibrio eundem Apollinarem hæresiarcham sanctus Ephraem affecerit, cum ad publicam ipsum disputationem aliquando provocasset; Gregorius Nyssenus ita describit ⁴: « Sermone quodam, qui fama etiam potius, quam scriptis ad nos devenit, inde ipsum veritatis studiosissimum exlitisse facile intelligi poterat; Apollinarem levem, imò dementem ac insanum nuncupabat: qui res novas molitus, multa impia Scripturaque sacra adversantia duobus comprehensa libris, e suo eructans ventre admodum insolite ac temere proloqueretur. Illos vero libros eisdem, quam in deliciis habuisse ferebatur, femine asservandos commiserat. Quæ cum magno involuissent Ephraem; ejusdem se

¹ Greg. Naz. ep. 1. ad Cleod. — ² Athan. de adventu Christi advers. Apollinar.

³ Aug. retract. lib. 1. cap. 19. — ⁴ Gregor. Nyss. ser. de S. Ephr.

esse opinionis contingens, feminam que libros custodiebat, adit; et de se, quis sit, et quam fausta ei ex eremo afferat, patefecit; nonnullaque forte id gentis alia adiciens, tandem rogat, ut præceptoris sibi scripta publicæ utilitatis causa exhibeat; ut nobis scilicet, quos tunc hæreticos vocabat, repugnare commodius posset. Quibus capta verbis femina, eumque ex illis munus qui Apollinaris sustinerent partes reputans, libros præbuit, eos tamen sibi celesriter restitui deprecans. Cæterum magnus hic Jacob dementem supplantans Esau¹, ac flagitiosa illa primogenita rapiens prudenter oppressit: nam piscis glutino omnes diluens chartas, ita folium folio connexuit, ut cum pars una ab altera ob firmam conjunctionem plane seungi nequiret, in unam quasi tabulam singuli libri apparerent redacti; sicque eos mulieri, a qua commodabo acceperat, reddidit. Que quidem artificij Injussimodum uti mulier ignara, cum formam eorumdem exteriorum salvam esse cerneret, quequid intrinsecus esset, diligentius inspicere neglexit.

27. Dies vero hinc ita multi elapsi erant, cum Orthodoxis quibusdam refertur sanctus senex, qui Apollinarianum accivisset, et cum eo sermones contulisset. In iudicium itaque vocatus, impiis illis libris fretus, ad statutum diem venit; ac dicere quidem pro se, quod gravi jam premeretur senio, renuit; postulavitque ideo sibi proferri libros, ut ex illis respondere posset atque contradicere. Cum ergo istius delatoris socii frementes in medium libros produxissent; inveteratus ille dierum malorum iniustitiæ index, munus ex eis in manus sumens, aperire atque explicare nitabatur; sed quod glutino vinculus non cederet, ad partem ejus mediam apeririendam est aggressus, eamque ipsam eodem conglutinatum modo invenit. Quare sua ille ex priore libro frustratus spe, ad alterum se contulit: quem quidem totum ita firmiter connexum cernens, ut prorsus explicari nequiret, tanto rubore atque pudore suffusus est, animoque usque adeo perturbatus, ut ex eo consensu abiens, quasi mentis atque consilii inops et exanimatus in morbum lapsus sit; illamque ignominiam notam illa ægre et moleste tulit, Narrant enim, quod quedam mulieres in Arabia e partibus Thracæ hanc vanitatem invexerunt, ut in nomen semper Virginis collyridem quandam sacrificent, et simul congregentur, et in nomen sancte Virginis ultra modum quod lentent aggredi nefario ac blasphemio negotio, et in nomen ipsius sacra celebrent per mulieres; quod totum impium est et nefarium, alienum a prædicatione sancti Spiritus: et alibi² de iisdem: «Quædam enim mulieres currum quemdam sive settam quadratam ornantes, expanso super ipsam linteo in quadam illustri die anni, per aliquot dies panem proponunt, et offerunt in nomen Mariæ: omnes autem panem participant, etc.» Cum autem Epiphanius hæresim confu-

probarentur. Conatum insuper cum fuisse divinarum librorum translationes omnes in unum asserere, idem tradit S. Hieronymus³, qui tamen opus minime probavit. Ejusdem quoque Apollinaris in Prophetas commentarios, necnon in Mathæum evangelistam, idem auctor citat; quos ita se legisse affirmat⁴, ut habito delectu, ex sclerore aurum seligeret. Patrem eum eloquentiæ prædicat Philostorgius; sed tamen quæ esset verbosa potius, quam nervosa. Multis rursum voluminibus complures hæreses oppugnasse, tradit Vincentius Lirinensis: sicque de eo accidisse ait; ut quem populi quasi arietem gregis sequebantur, eum deinceps ut lupum fugere ceperint.

29. Ex scriptis hinc Apollinaris Polemium quemdam, Theodoretus⁵ testatur, illam hæresim deduxisse, qua affirmaret, Verbi atque carnis commixtionem confusionemque factam esse: a quo denominatos Polemianos hæreticos, tradit. Rursum vero discipulos quosdam ejusdem Apollinaris in Arabia hæresim adversus Dei genitricem disseminasse, Epiphanius habet; illamque horrendam jactasse blasphemiam, qua dicerent post natum Christum Josepho viro conjunctam esse: quam sceleratissimam opinionem impius Helvidius in Occidente studuit propagare: sed ne profane quidem et impie mentes tantam blasphemiam calumniam in aures admittere tolerarent: quamobrem utrobique pravum semen exaruit. Sed de Helvidio dicendum inferius. Ad hos confutandos hæreticos, dictos *Antidicomarianitas*, rogatus S. Epiphanius epistolam scripsit ad Ecclesiam que est in Arabia⁶, qui, et in Panario adversus eosdem pluribus disputavit, ubi ipsa epistola ad Arabes scripta legitur⁷.

30. In ea etiam provincia addit exortam tunc esse aliam hæresim, dictam Collyridianorum, qui eandem sanctissimam Virginem ut Deum colerent, placentiamque illi sacrificantes offerrent; de quibus ita Epiphanius⁸: «Admirati, inquit, sumus, cum aliud rursus audivissemus, alios nimirum ita decipere, ut in tractatione de ipsa sancta semper Virgine, pro Deo hanc introducere studerint, et adhuc studeant, et furore quodam ac amentia ducantur. Narrant enim, quod quedam mulieres in Arabia e partibus Thracæ hanc vanitatem invexerunt, ut in nomen semper Virginis collyridem quandam sacrificent, et simul congregentur, et in nomen sancte Virginis ultra modum quod lentent aggredi nefario ac blasphemio negotio, et in nomen ipsius sacra celebrent per mulieres; quod totum impium est et nefarium, alienum a prædicatione sancti Spiritus: et alibi⁹ de iisdem: «Quædam enim mulieres currum quemdam sive settam quadratam ornantes, expanso super ipsam linteo in quadam illustri die anni, per aliquot dies panem proponunt, et offerunt in nomen Mariæ: omnes autem panem participant, etc.» Cum autem Epiphanius hæresim confu-

¹ Genes. xiv. xxvii. — ² Hieron. de script. Eccles. in Apollin. et de cod. epist. lxxv.

³ Hieron. Apolog. advers. Rufin. — ⁴ Idem epist. clxii. — ⁵ Theod. hær. tabul. lib. iv. — ⁶ Epiph. hær. lxxvii. — ⁷ Idem hær. lxxviii. — ⁸ Idem ibid. — ⁹ Idem hær. lxxix.

lat, primo loco demonstrat, procul a more Catholicae Ecclesiae abhorrere, ut mulieres sacrificent; deinde pluribus docet, nequaquam Dei genitricem eandem tanquam Deum. Ceterum Catholica Ecclesia sic semper suscepit cultum sanctorum, ut tamen nunquam ipsis, vel in nomine ipsorum obtulerit sacrificia, sed in eorum commemorationem dumtaxat eadem Deo offerat; quod primo Annalium tomo fusiis dictum est. Quam procul autem abhorreret Epiphanius ab Agiomachorum sententia, qua sanctorum cultus impugnatur, plane docet ubi agit de Vitis sanctorum Prophetarum; ubi saepe confirmat morem Ecclesiae, cum tradit fideles supplicare solitos ad Hieremiae sepulcrum, Isaiaeque intercessionem nulla petentibus beneficia impertiri, eademque praestari in sepulcris Ezechielis et aliorum.

31. *Epistola Basilii ad Occidentales de statu Ecclesiae Orientalis.* — Hoc item anno, qui est decimus tertius a persecutione a Constantio indicta in Oriente, ex Synodo Constantinopolitana post Concilium Ariminense (ut suo loco dictum est) in qua decreta sunt ab Imperatore Constantio exilia episcoporum; S. Basilii, ut ipse testatur, iterum scribit ad Occidentales, nempe ad Romanum episcopum, et alios (quarto loco data haec est epistola) exostulans toties imploratum auxilium, minime haecenus impertitum: litterae autem sic se habent¹: « Quoniam in se sperantibus Dominus pollicitus est, quod eos ex omni tribulationis genere velit educere; quamvis in medio malorum pelago detineamur, ac sevisisimis procellis a spiritibus malitia excitatis agitemur; perduramus tamen in Christo, qui nos confirmat; nec vigorem ejus studii remittimus, quae curam gerimus Ecclesiarum: neque veluti de salute propter exerescentem tempestatem desperantes, animi dissolutionem patimur; sed adhuc, quoad ejus fieri potest, omnem operam impendimus, scientes etiam eum quem celus devoraverat, quoniam animum non desponderat, sed ad Dominum clamaverat, salutem esse consecutum. Ad hunc sane modum et ipsi, licet in extrema mala inciderimus; spem tamen, quam in Domino collocatum relinemus, non abjicimus; sed undequaque auxilium illius circumspicientes requirimus. Unde est quod ad vos quoque respeximus, fratres venerandissimi, quos in praesenti tribulationum tempore frequenter ad nos venturos speravimus. Verum spe ista frustrati, ipsi quoque illud nobis occinimus: *Expectavi qui simul contristaretur, et non fuit; et qui consolaretur, et non invenit.* Sunt enim ejusmodi nostrae afflictiones, ut et hi qui extremum Occidentem incolunt, merito ad hunc nostrum Orbem se se recipere debent. Et quoniam uno membro afflicto, reliqua simul omnia compatiuntur; conveniebat, ut et nobis jamdiu admodum laborantibus affectu commiserationis condoleretis. Non enim locorum vicinitas, sed conjunctio spiritus conciliare, et propinquos facere solet; quam

inter nos ac dilectionem vestram intercedere persuasi sumus.

32. « Qui sit igitur, quod nullas consolationis litteras, nullam fratrum visitationem, nec aliud quidquam normae ac debito dilectionis conveniens a vobis accepimus? Jam enim tertius decimus annus est, ex quo nobis haereticum hoc bellum exortum est; in quo pluribus tribulationibus afflictatae sunt Ecclesiae, quae ab eo tempore commemorari possunt, quo primum Evangelium annuntiarum cepit. Quarum vobis singulas recensere nolumus, ne malorum illorum evidentiam sermonis nostri imbecillitas suboscuret. Simul etiam haud necessarium esse judicamus, ut hisce de rebus doceamini, cum veritatem illarum jam olim vel fame judicio cognoveritis.

33. « Summa enim mali hujus est: Plebs oratoris relicta, in solitudine congregatur. Spectaculum videretis miserabile; mulieres, parvuli, senes et alias imbecilles imbrium vehementissimorum, nivium, ventorumque molestiam sub gelu hiemali, consimiliter et Solis ardorem aestate sub dio agentes perferunt; et haec propterea patiuntur, ne pravum illud Ariti fermentum recipere cogantur. Quomodo autem fieri poterit, ut ista vobis sermone aliquo perspicua reddantur, nisi ipsa vos experientia et spectaculum in oculos incurrens ad compassionis affectum permoveat? Obscuramus itaque, ut vel nunc tandem manum Orientalibus porrigatis Ecclesiis, quae jam velut in genia depressae inclinant; ac viros aliquos mittatis, qui illas de praemiis admoncant, quae patientiae ac passionibus pro Christo toleratis reservantur. Haud enim tantum habet efficitiae sermo consuetus, quantum vox peregrina ad consolandum dejectos valet; praesertim si illa allerantur a viris qui cum primis gratia Dei instructi esse cognoscuntur: quales vos cunctis mortalibus predicamini, quod in fide illibate permaneat, et Apostolicum depositum illasum servetis. Non sic habent res nostrae; sed sunt apud nos quidam, qui gloriae desiderio et maxime inflatione ista, qua Christianorum animi subvertuntur, pereiti, verba quaedam novandi studio excogitata inducere praesumunt. Unde Ecclesiae debilitatae, quasi vascula quaedam laxata, influentem haerem recipiunt. Vos itaque, o dilecti et desiderati fratres, sitis vulneratorum medici, et eorum qui adhuc sani sunt, paedotribae, quod morbidum est curantes, et quod sanum ad pietatem instituentes. Hinc quoque Basilii epistola ad Occidentales, et quidem aliqua ex parte decurtata: non enim ex more, cui has litteras dederit perferendas, quemve legaverit in Occidentem, mentionem aliquam habet. Quamvis autem causa interesserint, cur Damasus retardaverit legationem, visitationemque Orientalis Ecclesiae, satis recensita sunt anno superiori: ex his vero litteris abunde declaratur, longe abesse, ut a communiione Occidentali se Basilii continerit; ac longe longius procul esse, ut idem Basilii Occidentales haereticis nomine suspectos haberit, quos solos puros sincerisque Orthodoxos permausisse testatur his litteris.

¹ Basil. ep. 1. in addit.

34. Sed quod ad Orientalem Ecclesiam spectat, jure deplorat ejus calamitatem Basilus, atque comparat diversarum civitatum Ecclesias laxatis vasentis undique hæresim elabentibus. Nam præter sabellianam, arianam, macedonianam, eunomianam, phostiniam, et alias superius recensitas, accesserunt quas nuper diximus diverse Apollinaristarum hæreticorum classes, ut laceamus de schismatibus inter Catholicos excitatis. At tolerandum quoquo modo malum videri poterat, si non nisi una civitatis unius populum hæresis seduxisset; sed videre funestissimum erat, quot domos, tot pene hæreses peculiâres fuisse: sed quod impossibile est dicere de singulis, ex iis quo contingebant Ancyre primariæ in Galatia civitatis, cæterarum Orientis urbium statum possumus intelligere. Etenim S. Hieronymus, qui Ancyram invenit, cum in recensita superius peregrinatione ex Cappadocia atque Galatia venit in Syriam, hæc habet¹: « Scit mecum qui vidit Ancyram metropolim Galatiæ civitatem, quod nunc usque schismatibus dilacerata sit, quod dogmatum varietatibus constuprata. Omisso Cataphrygas, Oplatas, Borboritas, et Manicheos: nota enim jam hæc humane calamitatis vocabula sunt. Quis unquam Passaloricintas, et Ascodrobo, et Artolyritas, et cætera magis portentosa, quam numina in aliqua parte Romani orbis audivit? » Hæc ipse. Meminit de his² Philastrus; Borboritasque esse ait, qui ded it concupiscentiis futurum negare judicium: Passaloricintas, qui digitum naribus orique imponentes, perpetuum silentium servantes, nihil prædere curarent: Ascodrogilas, sive Ascodrobo, qui bacchanalia in Ecclesia induxerunt: Artolyritas autem qui in sacrificio panem et caseum offerrebant: hæc monstra aiebat his temporibus Ancyra, licet sanctissimus eidem præset episcopus Athanasius, quem delinquentum Basilium adeo luxit atque laudavit³; post quem Leo sanctissimus monachus, cujus meminit Sozomenus⁴ cum hæc ait de monachis Cappadociae atque Galatiæ: « Inter monachos autem, quos illic vixisse accepi, primas tulit Leo, qui postea Ecclesie Ancyre episcopus creatus est ». Si igitur civitas, cui præerat magni nominis episcopi orthodoxi, adeo lacinata erat diversis sectis hæreticorum; quid putandum de aliis, quibus vel segnes præerant Antistites, et magna ex parte fugatis illis, pastoribus quoque carebant, vel hæreticos accepere prefectos? Instat igitur angebat doloris causa mentem Basilii, ut ita ab Oriente vociferaretur ad Occidentem. Sed hoc cæteris deterius (ut dictum est) malum operata est Asia Satana, ut inter Occidentales et Orientales, Damasum atque Basilium, tum occasione nominis hypostasis, tum defensione Meleti vel Paulini, atque etiam calumnias de eodem Basilio utroque sparsas, damnosa admodum diffidentia orta esset, magno lotius Ecclesie Catholice detrimento.

35. *Theodosius senior, Firmi tyranni, vnde repressa, ingræte occiditur.* — Hoc pariter anno Valentinianus imp. cum adhuc in Galliis ageret, Donatistas episcopos rebaptizantes colibuit, dato hoc ad Julianum præconsulem Africa rescripto¹:

« Antistitem, qui sanctitatem baptismi illicita usurpatione geminaverit, et contra instituta omnium, eam gratiam iterando, contaminaverit, sacerdotio indignum censemus. Dat. X kalend. Mart. Trever., Valentiniano et Valente IV AA. coss. » Hæc vero post liberatum a Firmo tyranno Africam fuisse rescripta putamus. Invaluerat enim in Africa his temporibus Firmi tyrannus; ad quem oppugnantum Theodosius senior, Theodosii imperatoris pater, a Valentiniano in Africam missus est; qui post diversas pugnas eundem oppressit, sublevavitque Africam ea clade diutius afflictatam. Res gestas Ammianus accurate descripsit², ad quem lectorem hæc cupientem plenius enarrata rejicimus; illa hic tantum, quæ argumenti nostri esse videntur, nolimus præterisse, cum scilicet virtus fractus Firmus legatione episcoporum a Theodosio pacem expetivit, de quibus hæc ipse³: « Fessus arumnis gemini prælii Firmus, inique astutus corde, ne quid ultimæ rationis omilteret, christiani ritus antistites oraturus pacem cum obsidibus misit. Qui quomam suscepti lenius, pollicitique victui congrua militibus (ut præceptum est) laeta retulere responsa; præmissis muneribus Maurus ipse fidelitatis ad Romanum perrexerat ducem, equo insidens apto ad anticipes casus. Cumque prope venisset, fulgore signorum et terribili vultu Theodosii perstrictus, jumento desiliit, curvataque cervice, humi pene affixus, temeritatem suam flebiliter incusabat, pacem obsecrans cum venia. Suscepitque cum osculo (quoniam id Reipublica conducebat), bonæ spei jam plenus, sufficientia præbuit alimenta; et quibusdam propinquis suis ad obsidum vicem relictis, abscessit, captivos, ut sponderat, redditurus, quos primis barbarum exordiis rapuit. Biduoque post leosium oppidum, ejus supra docuimus conditores, militaria signa et coronam sacerdotalem cum cæteris qua interceperat, nihil punctatim restituit, ut præceptum est ». Hæc de pace.

36. Quod spectat ad coronam sacerdotalem redditam; illa esse creditur pretiosior mitra sic dicta, qua in solemnioribus functionibus uti solent episcopi. Fuit hujus Firmi tyranni frater Gildo nomine, ut Ammianus⁴ atque Claudianus⁵ testantur: qui tyrannidem fratris collapsam reparans, Romano imp. in Africa negotium accessit, partesque Donati vehementer suscipiens, maximo fuit Catholicis detrimento; unde factum est, ut quidam Donatistarum episcopus, Oplatus nomine, quod palam cum Gildone sæviere, fuerit cognomento dictus Gildonianus; sed de his inferius. Finis vero Firmi ille fuit, ut

¹ Hieronymus in promm. in epist. ad Galat. lib. ii. — ² Philastr. c. 37. 78. — ³ Basil. epist. LVIII. — ⁴ Sozomen. lib. vi. c. 31.

⁵ L. i. ne sanct. bapt. iteret. Cod. Theod. — ⁶ Ammian. lib. xxviii. et xxix. — ⁷ Idem lib. xxix. — ⁸ Idem cod. lib. xxix. — ⁹ Claud. de bello Gildon.

rursus tyrannidem exercens, rursus per Theodosium oppressus, eo desperationis redactus sit, ut spontaneo necens collum laqueo, misere vitam finiret. At quid gratiæ redditum sit Theodosio, qui Africam ab infestissimo tyranno liberavit; audi Orosium¹: « Post, inquit, cum experientissima providentia totam cum Mauritania Africam meliorem pristinis legibus reddidisset; instigante et obrepente invidia, jussu interfici, apud Carthaginem baptizari in remissionem peccatorum præcepit; et postquam sacramentum Christi, quod quæsierat, assecutus est, post gloriosam sæculi vitam, etiam de vilæ æternitate securus, percussori jugulum illo præbuit ». Hæc Orosius. Quæsitum quoque fuisse ad necem Theodosium juniorem ejus filium, sed divina voluntate antevertisse periculum, S. Ambrosius illis verbis testari videtur, ubi in oratione in funere ejus habita ita dicit²: « Portavit jugum grave Theodosius a juventute, quando insidiabantur ejus saluti, qui patrem ejus triumphatorem occiderant ». Fuisse autem ipsum hoc tempore prima lanugine pubescentem, ducemque Mœsiæ adversus Sarmatas fines Rom. imperii invadentes electum, egregie aique virtute spectatum ob plures de eis victorias reportatas, Ammianus³ affirmat, inde vero tantam aesti-

mationem rei bellicæ ex his sibi Theodosius conciliavit. ut postea ad sublevandum collapsum in Oriente Romanum imperium, dux et imperator a Gratiano electus fuerit, ut idem auctor Zozimusque⁴ testantur. Unde autem contigerit, ut Theodosius parens post tot præclaras victorias capite truncatus sit, et Theodosius filius eodem modo pene periclitatus sit; neminem inveni qui tradat. Factum tamen id existimatur dolis atque insidiis Valentis imperatoris, qui post patefactum oraculum, successorem sibi fore, qui his litteris primis, THEO, conscriptum nomen haberet, complures (ut vidimus Theodoros, atque alios his nomine similes subjecerat quæstionibus, ac morte mulctarat. At vero eo clariore Theodosii filii victoria adversus Sarmatas effulsere, quo reliqua fœcies Occidentalis imperii lugubrior apparebat; siquidem repentino motu, Quadi ac Marcomanni (ut Ammianus² est auctor) Alpes transgressi Julius, Opitergium exciderunt, Aquileiam vero diutius obsederunt; parumque abuit, quin Constantii imperatoris filia Gratiano nuptura, in villa Pistrensi agens, caperetur a Barbaris. Perseverasse autem has clades etiam post obitum Valentiniani Hieronymus tradit⁵.

¹ Orosius lib. vii. c. 33. — ² Ambros. orat. in funere Theod. in fin. — ³ Ammian. lib. xxix.

⁴ Zosim. lib. iv. — ⁵ Ammian. lib. xxix. — ⁶ Hieron. ep. iiii.

Anno periodi Græco-Romanæ 5867. — Olymp. 288. an. 4. — Urb. cond. 1426. — Jesu Christi 373.

— Damasi pape 8. — Valentiniani et Valentis 10. Gratiani 7.

1. *Coss. et decennalia Valentis.* — Ad num. 4. et seqq. coss. « Valentinianus Aug. iv, et Valeus Aug. iv, » ille in occidente, hic in Oriente; ille juxta tertiam regulam, hic juxta secundam: decennalia enim exhibuit *Valens*. Extat adhuc Oratio, quam Themistius in hujus *decennalibus* recitavit.

2. *Synodus Romana.* — *Synodus Romana* consignatur a Theophane anno Incarnationis secundum Alexandrinum cccxxvi, qui kalendis septembris anni Christi cccxxiv inciduntur. Et quidem recte; nam *Petrus Alexandrinus* episcopus, qui hoc anno D. Athanasio successit, quique eidem Concilio interfuit, nominis sequenti anno Romanam pervenire potuit, ut liquet ex iis, quæ anno præcedenti num. vi dixi. Præterea Zozonemus lib. 6, cap. 23, de hac Synodo loquitur post narratam *D. Ambrosii* ordinationem anno cccxxiv factam. Denique S. Epiphanius, qui anno cccxxiv Panarium scripsit, non solum Apollin-

nam damnatum non dicit, sed etiam eum *fratrem*, imo *charissimum et maxime ubique honorandum* prædicat. Quare, licet jam in Oriente multi in ejus blasphemias insurrexissent, non deerant tamen qui eum excusarent; nondumque damnatus erat, quando Epiphanius Opus illud scripsit; aut saltem ejus damnationis multum nondum in Orientem perlatum erat; aut denique Epiphanius, ut multi alii, Apollinari favebat. Cum vero Theophanes de hac Synodo loquatur post S. Ambrosii ordinationem, eodemque anno, quo Valentiniani senioris mortem recitat, ea Synodus post hunc annum celebrata fuit.

3. *Anno sequenti celebrata.* — Porro in hac Synodo Romana multipliciter ab historicis erratum. Primo, in anno, ut jam vidimus. Secundo, quia Baronius ad eam refert epistolam Damasi PP. que incipit: « Quod debitam Apostolicæ Sedi reveren-

ham exhibet; » quæ recitatur a Theodoro lib. 5, cap. 10, post Synodum Constantinopolitanam anno cccLXXI habitam. Verum, ut observat Valesius in Notis ad Sozomenum, hæc epistola non est synodica sed decretalis tantum ipsius Damasi. Ac præterea, ut idem Valesius in Notis ad Theodoretum laudatum, ea jam diu post hoc tempus scripta. Aut enim Damasus: « Quid depositionem Timothei a me demno postulatis? Qui et hic iudicio Sedis Apostolicæ, præsentè etiam Petro Alexandrinorum urbis episcopo, depositus est una cum magistro ipsius Apollinare. » Perperam itaque ea epistola ad præsens Concilium Romanum, in quo *Apollinaris* et *Timotheus* a Damaso et a Petro Alexandrino damnati, relata. Tertio, anathematis adversus Apollinarem aliosque hæreticos ex alia Damasi epistola desumpti et a Theodoro lib. 5, cap. 2, post Synodum Constantinopolitanam anno cccLXXI coactam recitati, optime etiam ad Concilium Romanum IV referuntur.

4. *Synodus Romana in magis explicatur.* — Sozomenus lib. 6, cap. 25, loquens de duobus « Apollinaribus, » patre et filio, et de Vitale presbytero hæc de hæc in Synodo Romana scribit: « Primus Damasus episcopus urbis Romæ, et una cum illo Petrus Alexandrinus antistes, cum hanc hæresim latius serpere intellevissent, Concilio Romæ congregato, eam ab Ecclesia Catholica alienam esse decreverunt. » Valesius in Notis ad Sozomenum existimat eum intelligere Synodum, « quæ Romæ celebrata est anno Christi cccLXXVII vel cccLXXVIII. Ex qua Synodo nihil ad nos pervenit præter partem epistolæ, sive expositionis fidei, quæ transmissa est ad Orientem, et cui Orientales episcopi facta Synodo apud Antiochiam subscripserunt, ut legitur in Collect. Rom. L. Holstenii pag. 166. Id autem factum est anno Domini cccLXXVIII. Verum Sozomenus tam capitibus ea verba præcedentibus, quam illa subsequentiibus, verba facit de iis, quæ durante persecutione Valentis contigere, et Petrus Alexandrinus Roma anno cccLXXVII discessit; idemque non dubium quin ibidem Sozomenus tertiam Synodum Romanam intelligat. Sed inmensæ has Romanas Synodos, *Damasus* sedente habitas distinguere facile non fuit. Ceterum Synodus IV Romana nominè sub finem anni cccLXXVIII congregata, ex eaque aliqua ad nos pervenere, quæ infra in medium adducam. Denique Synodus Antiochena, de qua loquitur Holstenius loco a Valesio citato, nominè post sancti *Basilii* mortem, ideoque anno cccLXXX coacta fuit, ut suo loco demonstravi. In libello synodico, in quo quatuor priores Synodi Romane sub Damaso accurate recitantur, de hæc tertia legitur: « Petrus, » postquam Alexandria ejectus fuit, « Romam contendit: eoque recepto, papa Damasus Romæ divinam et sanctam Synodum convocavit: quæ antequam illum Apollinarium, Stephanumque ejus discipulum, » legendum Timotheum qui Apollinaris discipulus fuit, « et Iatronem Lucium anathematis notavit. »

5. *Theodosius comes occisus.* — Ad num. 36. « Firmus » Africa Tyrannus hoc quidem anno perit,

ut recte in Annalibus; sed *Theodosii comitis* patris Theodosii Augusti, qui Firmum debellavit, mors anno tantum trecentesimo septuagesimo sexto contigit, ut Hieronymus in Chronico testatur. Quare errarunt Socrates lib. 4, cap. 19, et Paulus Diaconus, qui scripserit, eum propter nomen suum in conjuratione Theodori, de qua Baronius agit, a Valente Aug. morte affectum fuisse. Nam Carthago Africa caput, ubi *Theodosius comes* jugulatus est, non Orienti, sed Occidenti parcebat, ideoque *Valentiniano juniori*, cujus curam ac tutelam cum matre tunc Gratianus gerebat. Non itaque Theodori conjuratio, sed aulicorum et inimicorum calumnie hujus mortis cause fere, neque a Valente, sed a Gratiano imp. fraude invidiorum decepto, cædes ista iniqua mandata. Tradit quidem Orosius lib. 7, cap. 19. « Comes Theodosius a Valente missus effusus Maurorum gentes multis præliis fregit. » Sed vel legendum a Valentiniano, vel Orosius hallucinatus est. Canusii (Apulie Penetie oppidum est) egregia superest inscriptio post Theodosii comitis mortem posita, quæ hic ex Reinesio in suo Synagmate pag. 326 referenda:

INCLYTE VENERANDÆQUE MEMORIE VIRO
FLAVIO THEODOSIO GENITORI DOMINI NOSTRI
INVICTISSIMI PERENNIQUE PRINCIPIS THEODOSII
PERPETUI AUGUSTI CUJUS VIRTUTE FELICITATE
JUSTITIA PROPAGATUS TERRARUM ORBIS EST
ET REVERENTIA. STATUAM EQUI ESTREM SI BRUATAM
POSTERENT DURANTE AC PERFICIENTE
FLAVIO SEXSIO VIRO PERFECTISSIMO
CORRECTORE APULIE ET CALABULIE

Notat Reinesius, loco *Serine*, legendum esse, *Scetione*. Nam Flavius Sexsio Theodosio seniore imperante rector Calabriae fuit, ut docet Symmachus lib. 2, epist. 43.

6. *Gothorum excursions in Thraciam.* — Pax Gothos inter et Romanos anno quidem cccLXIX sancita fuit; sed, ea contempta, hoc anno exeunte Gothi in Thraciam excursions fecerunt, ut docet Ammianus lib. 30, cap. 2, ubi proxime ante Gratiani III et Equitii consulatum anno cccLXXIV gestum, ait: « Rem Romanam alius circumsteterat metus totius Gothiæ Thracias licentias permissas; quæ funera tunc explicari poterunt caplim, si ad ea quoque venerimus, » id est, si historiam nostram perducamus ad annum cccLXXVI, quo Gothi, Istro superato, majorem vastitatem Thraciæ aliisque provinciis intulerunt. In his rerum angustiis Valens, tum contra Persas bellum gerens, « auxiliares copias reprimendis Gothorum incursionibus » a Valentiniano fratre petiit, qui mittere detrectavit, dicens: « Homini Deo bellum inferenti suppetias ferre nihil nefas est. » Ha Theophanes eodem anno, quo initium episcopatus D. Ambrosii collocat, cui Cedrenus suffragatur. Idem habet Theodoretus lib. 4, cap. 31 et 32, ubi ait: « Misit ad fratrem, militares copias ab eo petens. » Valesius in Notis existimans, Theodoretum loqui de

bello a Valente post Valentiniani fratris obitum adversus Gothos suscepto, ait Theodoretum pro Valentiniano « Gratianum » scribere debuisse, et *καταδικάζειν* pro *ἀδικεῖν*, sed perperam. Theodoretus enim loquitur de incursionibus, quæ hoc anno, ut docet Ammianus, contigerunt. Quod ex eo certum redditur, quod statim subdat: « Nec tamen a pristina femeritate desitit, sed in oppugnanda veritate perseveravit, » sc. Valens. Et tamen Socrates lib. 4, cap. 5, scribit, Valentem, cum accepisset Gothos Istrum superasse, orthodoxos episcopos de exilio revocasse; quod etiam testantur Hieronymus in Chronico et Orosius lib. 7, cap. 19. Ex quibus liquet, Theodoretum, quem Nicephorus lib. 2, cap. 49, exscribit, loqui de re ante Valentiniani mortem gesta; Socratem vero et alios de iis, quæ post Valentiniani obitum acciderunt.

7. *Egregium Terentii ducis facinus.* — Imo interpretatio Valesii ex ipso Ammiano evertitur. Hic enim lib. 31, cap. 7, tradit, postquam Golbi Istrum trajecerunt anno cclxxvi, Gratianum *Valentis pe-*

titu suppelias adversus Gothos misisse. Hoc itaque anno contigit, quod narrat Theodoretus de Terentio duce, qui « unam Ecclesiam iis concedi petiit, qui apostolicam doctrinam tuerentur, » cujus tamen libellum Valens *discerpsit*. Baronius in Annalibus anno cclxxii, num. iii. illud factum recitat, sed anno non suo: tunc enim pax Gothos inter et Romanos vigeat. Theodoretus præclarum illud *Terentii* facinus recitaturus ait: « Reversus tunc erat ex Armenia, devictis hostibus. » Terentius autem anno ccllxx Armeniam adversus Persas tuebatur, ut testatur Ammianus lib. 27, cap. 12. Præterea D. Basilius circa hæc tempora Armeniæ Ecclesias visitans ad *Terentium* comitem, qui huic provinciæ præerat, epistolam cccxlix dedit; ideoque non dubium, quin Theodoretus et Nicephorus res diversis annis gestas uno tenore narraverint, eoque agendi modo recentes chronologos in errorem induxerint. Ab his enim Gothorum irruptio, quæ hoc anno accidit, cum iis, quæ post triennium factæ sunt, confunditur.

DAMASI ANNUS 8. — CHRISTI 374.

1. *De Ambrosii electione ad episcopatum Mediolanensem.* — Sequens Domini annus trecentessimus septuagesimus quartus exorditur consulatu Gratiani Augusti tertio et Equitii; quo, absoluto anno decimo imperatorum Valentiniani alque Valentis, et undecimo inchoato « post Auxentii seram mortem », ut ita dicam cum S. Hieronymo, « Mediolani Ambrosio episcopo constituto, omnis ad rectam fidem Italia convertitur ». Sic ipse. Quæ quidem verba ita accipienda sunt, quod morte Auxentii factum fuerit, ut, unico illo ariano episcopo extincto; nihil superstitale amplius in Italia Ariana contagionis; quo superstite ea Ecclesia ariano polluebatur antistite, ac proinde ea ex parte Italia dicebatur immunda: munda vero tota, cum illo sublato de medio, catholico illi episcopo constituto, sordes omnes videri possent ablute. Scimus Cedrenum anno superiori, nempe decimo imperatorum, referre ordinationem Ambrosii; sed præstat audire Hieronymum res suorum temporum conscribentem. Quoniam autem modo ejusmodi Am-

brosii electio se habuerit, Theodoretus in primis narrat his verbis ¹:

2. « Cum Auxentius Mediolanensis Ecclesiæ episcopus labe ariana infectus, et in multis Conciliis abdicatus, e vita exivisset; imperator iste », Valentinianus videlicet, « accessit ad se episcopis, sic apud eos verba facit: Est nobis, utpote saceris et divinis litteris institutis, explorare cognitum, qualis delectus, et quod necesse sit gregem non doctrina solum, verum etiam præclara vivendi ratione moderari, et se cuiusque virtutis exemplar ei præbere, suæque disciplinæ rectam vitæ, et morum institutionem testem habere. Quare hominem ita instructum in sede et gradu episcopali jam collocare; ubi et nos a quibus hoc gubernatur imperium, et vere et ex animo capita inclinemus, et illius reprehensionem nam cum homines simus, errore labi ne-

¹ Theod. lib. iv, c. 6.

cesse est, velut medicinam amaram cupide amplexumur». Hucusque dixit Valentinianus; subdit hinc Theodoretus hæc verba:

3. « Hæc oratione ab imperatore habita, Concilium episcoporum contemnit ab eo, uti ipse, utpote sapientia et pietatis insignibus præclare ornatus, episcopum eligat. At ille: Major est, inquit, hæc provincia quam quæ viribus nostris sustineri possit; proinde vos divina repleti gratia, et illius splendore illuminati, multo melius hoc episcopi deligendi negotium transigetis. Illi igitur egressi separatim per se de eo deliberare ceperunt: civitatis autem habitatores inter se ipsos dissidere; quorum alii hunc, illum alii deligere contendebant. Nam qui errore Auxentii erant imbuti, in sua opinione fautoribus suffragati sunt: qui vero a partibus sanæ sinceræque doctrinæ stabant, illi rursus episcopum secum de fide consentientem habere laborarunt». Hæc Theodoretus de partis utriusque studiis in episcopo deligendo. Commendatione quidem digna fuit Valentiniani modestia, cum oblatam sibi electionem tantæ Ecclesie episcopi recusavit, secundum quod alias (quod dictum est superius) fuerat contestatus, sui muneris minime esse ecclesiasticis se immiscere negotiis. At quid post hæc?

4. Cum igitur eo modo in electione novi episcopi partium studia essent inter se diversa, magna que timerentur contlari dissidia: Ambrosius illius provincie Præfectus, Mediolani cum esset, veritus ne quid novarum rerum diverse factiones molirentur, propere ad Ecclesiam contendit: « Ubi, inquit Paulinus ¹, cum alloqueretur plebem, sulato vox fertur infantis in populo sonuisse, *Ambrosium episcopum*. Itaque qui ante turbulentissime dissidebant, quia et Ariani sibi et Catholici sibi episcopum cupiebant, superatis alterutris, ordinari; repente in hunc unum mirabili et incredibili concordia consenserunt ». Hæc Paulinus.

5. Ambrosius vero repentino casu percussus, ac veluti improvise quodam tonitruo terrefactus; ut primum sese collegit, cogitare cepit quibus valeret artibus populum et episcopos ab ejusmodi sententia revocare. Quid facit? « Egressus ecclesia (Paulinus ait) tribunal sibi parari fecit, quippe mox futurus episcopus altiora ascendit; tunc contra consuetudinem suam (minus enim sibi tunc utile ratus consilium Probi) personis jussit adhiberi tormenta»; nec se jam ut episcopum, sed severissimum iudicem calabat. Ascendit tribunal, truces carniſices assistere, simulque tormenta congeri, vinctosque catenis miseros reos adduci palamque torqueri, nulla adhibita commiseratione, minaci vultu ad incutendum terrorem composito, præcipit, quasi vir sanguinis esset, indignus altaris ministerio, et a pastoralis consuetudine alienissimus. Sed cum hæc spectans populus, magis magisque clamaret, *Ambrosium episcopum*; spe ille frustratus, ad potiora remedia convertit animum; coque progressus est, ut speciem

quandam præ se ferens hominis impurissimi, et ab episcopali castitate et vita remotissimi, quo populum ab eo consilio dimoveret, impudicas mulieres ad se publice ingredi faceret. At cum hæc, velut in scena, fide representari populus non ignoraret, eaque ex causa ardentiori studio postulare Ambrosium episcopum non intermitteret; seque populus peccati illius, quod specie quadam et simulatione effictum esse non dubitabat, reum clamaret, totamque adumbrati criminis penam in se reciperet, sibi que imprecaretur; omni prorsus ille consilio destitutus (quod tantummodo reliquum esse videbatur) in sola fuga spem ponit.

6. Itaque nocte intempesta, civitate egressus, Ticinum versus dirigit iter, neque ad memoriam revocans, non esse hominis dirigere vias suas ². Cum enim se Ticinum pervenisse putavit, divino quodam intercepto numine, cursu reflexo Mediolanum redit, jamque luce clara portam Romanam ante oculos positam videt. Tum vero incredibili stupore affectus, animoque consternatus, re ipsa experitur, non esse consilium contra Dominum ³. Quid faceret? Qui magistratu præerat cæteris, fasces deponit, victum se fatetur; totius populi voluntati, imo veris divine auctoritati se subjicit. Audit populus, custodiam adhibet, ne iterum fugam arripiat; idque ad extremum usquequaque perfici sedulo curat, quod tanto studio exoptaverat. Igitur ad Valentinianum principem relatio mittitur; illius enim requiri videbatur assensus: nam imperatoris sanctionibus ⁴ velutum erat, ne decuriones vel publicis obligati functionibus adscerentur in clerum. Ea re percepta Imperator ⁵ summopere lætatur; ac tales a se constitutos magistratus esse, qui in episcopos eligantur, accepit libentissimo animo: Probusque summ de Ambrosio judicium, ac præjudicium cum præsagio felici eventu comprobatur, gaudebat.

7. At pendente adhuc ea relatione, Ambrosius fallens suos custodes, iterum fuga sibi consuluit, atque in suburbano Leontii clarissimi viri delituit. Sed ubi relationi responsum est, et imperatoris decretum publicatum, quo jubebat Ambrosium ex templo sacris initiari mysteriis ⁶ (adhuc enim catechumenus erat) et episcopum ordinari, idque vicario in mandatis datum, ut rebus perficiendis instaret; mox Leontius Ambrosium prodit; qui statim Mediolanum perducitur. Hosce ipsius conatus, quibus sæpius reluctatus est ne episcopum crearetur, non Paulinus tantum, sed reliqui omnes tum latini ⁷ tum græci historici profitentur. Quin etiam ipse scribens ad Vercellensem Ecclesiam hæc eadem his verbis affirmat: « Quam, inquit, resistebam ne ordinare: postremo cum cogerer, saltem ordinatio protelaretur? Sed non valuit præscriptio, prævaluit impressio ». Hæc ipse. Differendo enim ordinationem, putabat eludere posse populum ipsum postulantem

¹ Prov. xvi. — ² Ideo xi. — ³ I. i. et ix. de Epis. et cleric. C. Theod. — ⁴ Paulin. in vita Ambrosii. — ⁵ Theod. lib. iv. c. 6. — ⁶ Ruffin. lib. ii. c. 14. Socrat. lib. iv. c. 25. Sozom. lib. vi. c. 24.

¹ Paulin. in vita S. Ambrosii.

episcopum; præscriptio autem præcedebat, non tantum ne catechumenus nondum pæne christianus, sed ut nec neophytus ¹ ordinaretur episcopus; quibus suffragabantur canones apostolici ² nec non Nicænum ³ Concilium. Cum igitur, ipso licet invito, omnia perficienda essent; ipse se professionis esse catholice illo potissimum argumento perspicue demonstravit; dum (quod Paulinus, ait ⁴) non nisi a catholico episcopo petiit baptizari. Octava vero die post baptismum fuisse ordinatum episcopum, idem affirmat, quod contigisse septimo idus Decembris, Dei Ecclesia hactenus celebrans illum diem, anniversaria solemnitate testatur.

8. Interfuisse ejus ordinationi Valentinianum imperatorem, auctor est Theodoretus, de qua hæc habet ⁵: « Postea vero quam Ambrosius divinum sacrosancti baptismatis munus adeptus est, et gratiam episcopalem receperat; dicitur imperator longe præstantissimus (nam rebus his gestis intererat) hymnum ad gratias Salvatori ac Domino agendas recitasse, his ferme verbis: Gratia tibi sit, Domine omnipotens et Salvator noster, quod, cum ipse corpora huic viro commissem, tu ei etiam animas commendasti, indeque declarasti meam justam fuisse sententiam »: subdit his Paulinus ⁶: « Cum primum autem ordinatus esset episcopus, omne aurum atque argentum, quod habere poterat, Ecclesie vel pauperibus contulit: prædia autem quæ habebat, reservato germanæ suæ usufructu, donavit Ecclesie; nihil sibi quod hic suum diceret, relinquens, ut nudus et expeditus Christum Dominum sequeretur ». Hæc ipse. Sic igitur Ambrosio ordinato Mediolanensi episcopo, totus congaudet catholicus orbis, communicatorieque littere ex more ultro citroque redduntur. Quid autem ad eum scripserit Basilium Magnus (ut quæque annis reddantur suis), dicemus anno sequenti: nam cum Ambrosii ordinatione in fine anni contigerit; non prius eas potuit dedisse Basilium. Si quis vero integram, serieque rerum gestarum continuatam legere cepit vitam Ambrosii; sciat nos eam ex Annalibus hisce depromptam, monitu Sixti papæ V, simul confluxisse; quam ipse recenti a se factæ Operum Ambrosii præponi edique jussit; cum tamen nos hic addere aliquid, vel mutare contigerit.

9. Quod autem Annalium scribendorum ratio nihil inopportunitus a nobis exigat, quam ut quæque res gestæ certis suis quibusque reddantur annis, atque sic institutæ chronographiæ ex firmis probationibus pateat demonstratio; cur hoc anno contigisse dixerimus Ambrosii episcopatum (cum alii ea de re aliter sentiant) jam ut dicamus, astringimur. Ac primum quid senserint alii, in medium afferamus. Errandi in his illa nonnullis præcessit occasio, quod Rufinus ⁷ et Soerates ⁸ simulac de Damasi

papæ agunt electione, statim subdunt narrationem de Ambrosii electione; perinde ac si eadem Annales scripserint, et non historiam; cum sæpe contingat, eos post alias res gestas recensitas, de electione quorundam præcipuarum sedium episcoporum simul agere, quos tamen constat plurimum interdum annorum interstitio inter se fuisse discretos. Rursum vero recentior quidam auctor ¹ tempus electionis Ambrosii revocans ad tertium annum Damasi Pontificatus, rationem iniisse visus est ex Probi præfecturæ exordio, a quo credita est Ambrosio provinciarum administratio. At quis nescit, Probi præfecturam prætorii sæpe receptam, atque diutius propagatam, id Ammiano ² testante? ipsunque Ambrosium, antequam in provincias mitteretur, in ejusdem præfecti prætorii Probi auditorio (quod testatur Paulinus) causas orasse? ut plane appareat, nequaquam ut Probus illum adeptus est magistratum, Ambrosium provincias suscepisse administrandas. Sed quis locus esse potuit electioni Ambrosii, superstite adhuc Auxentio? post ejus obitum ipsum electum cum Latini tum Græci absque controversia omnes affirmant ³: imo ipse S. Hieronymus sub præsentis undecimo imperatorum anno, Auxentii obitum cum Ambrosii electione consignat. Aut quo modo vel fingi potest cum Auxentio simul Ambrosium consedisse; si cum tot certaminibus exagilatus Auxentius ab Hilario Pictaviensi episcopo, Eusebio Vercellensi, Plulastrio Brixiano, Evagrino presbytero Antiochæno Mediolani tum agente, et si remotiores quæras, a S. Athanasio de his perscribente ad Damasum, ab ipsomet Romano Pontifice in Concilio episcoporum damnatus sit; de quibus omnibus diximus suis locis superius; toto tamen hoc tempore de Ambrosio nulla vel levis mentio habetur? Quæ enim adversus Auxentium, Ambrosii certamina recensentur, ea contra juniorem Auxentium esse habita, et post obitum Valentiniani senioris, suo loco perspicue demonstrabimus. Quod igitur nulla antehæc Ambrosii episcopi facta mentio reperiat, quodque ad hunc usque annum testificatione Hieronymi cariosum senem Auxentium pervenisse constat; ejusdem auctoritate hoc anno ponimus electionem Ambrosii.

10. Sed posset quis objicere, utraque, nempe exitum Auxentii et creationem Ambrosii rejicienda esse in annum sequentem, quod scilicet ibidem apud Hieronymum Chronicon sub eodem laterculo signetur annus post consulatum Gratiani et Equitii, qui sequens numeratur. Sed scias, lector, annum illum post consulatum ibi positum resistentium esse subsequenti laterculo (ut emendationes codices habent) sub ipso anno duodecimo Valentiniani, quo ipsum mori contigit; nam non pervenit ullo pacto ad annum sequentem post dictorum consulatum, quo creati sunt consules Valens quinto et Valenti-

¹ 1. Tim. III. — ² Canon. Apost. LXXX. — ³ Conc. Nicen. c. 2. — ⁴ Paulin. in vita Ambros. — ⁵ Theod. lib. IV. c. 6. — ⁶ Paulin. in vita Ambros. — ⁷ Rufin. lib. II. cap. 11. 12. — ⁸ Soerat. lib. IV. cap. 25. 26.

¹ Panviti in Fast. — ² Ammian. lib. XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. — ³ Rufin. lib. II. c. 11. Soerat. lib. IV. c. 25. Soerom. lib. VI. c. 1. Theod. lib. IV. c. 5.

manus in apertis filius; sed ipso anno consiliis vero ut dicitur tunc vivendi fecit. Hæc quidem ultimus Valentiani senioris temporibus, contigisse Ambrosium creati Mediolanensem episcopum, ex eo intelligi potest, dum de rebus gestis cum eo nihil perferri legitur, nisi quæ Theodoretus his verbis narrat: « Paucis post diebus, ab ordinatone Ambrosii selecti, cum S. Ambrosius velle libere apud Imperatorem verbi faceret, resque nonnullas tanquam minus recte a magistratibus administratas contingeret, respondit Imperator: Novi jam pridem tuam in loquendo libertatem, quæ explorata cogita, non modo tunc in episcopum ordinationi non restiti, verum etiam suffragatus sum. Quare, sicut divita periseriali lex, nostrorum annorum eratis medicum in facio ». Hæc Theodoretus: cetera autem Ambrosii res Ecclæ sane quidem cum Gratiano et Valentiano filio, non amplius cum patre leguntur esse transactæ: de quibus singulis suo loco. At de Ambrosii electione jam satis.

11. *Commentitia littera nonnuc Damasi et Aurelii.* — Eiusdem anni consilium date habentur litteræ nomine Damasi ad Aurelium episcopum Carthaginensem, posite ab Isidoro Mercatore in sua collectionis exordio, quas præcedunt litteræ ejusdem Aurelii nomine ad Damasum primo scriptæ, quibus petunt ab Apostolica Sede ad se mitti decreta Romanorum Pontificum. At quid opus fuit pace illius dixerim: mentis exornare vestibulum ample domus, ut in non levi suspitionem adducat caetera quæ vera intus habentur? Quomodo, quæso, potuit Aurelius episcopus Carthaginensis scripsisse ad Damasum Romanum pontificem, et hunc ad illum litteras redere, hoc potissimum anno, sub his præsertim consiliis, si adhuc cum S. Augustinus factus christianus est, reversus in Africam, reperit dictum Aurelium diaconum agere Ecclesie Carthaginensis, post aliquod vero temporis spatium factum esse ejusdem civitatis episcopum? Testatur id quidem ipse Augustinus, ac disertis plane verbis: cum in commentario de Civitate Dei meminit de reditu suo ex transmarinis partibus Carthaginem: recensetque miraculum illud de Innocentio ex incurabili morbo sanato, atque demum hæc ait: « Visitant enim quædam sancti viri, episcopus tunc Uzalensis bonæ memoria Saturninus, et presbyter Calosus, et diaconi Carthaginensis Ecclesie, in quibus erat, et ex quibus solus est nunc in rebus humanis jam episcopus cum honore et nobis delato nominandus Aurelius, cum quo recordantes mirabilia opera Dei, de hac re sæpe colloqui sumus, eumque valde memorem, quod commemoramus, invenimus ». Ita quæ vides ratio ad quando posteros temporis referendis Aurelii Carthaginensis episcopatus; et quam longe abest ut ipse jam episcopus hoc anno ad Damasum scripsit, vel accepterit a Damaso litteras, cum certum sit reditum Augustini in Africam postquam Christianus jam effectus Mediolano

recesserat, et a Portu Romano solverat, contigisse anno Domini trecentesimo octogesimo nono; ut appareat nec post annos quindecim Aurelium creatum esse episcopum Carthaginensem, sed perseverasse diaconum. Vides igitur quo modo recta temporum norma tortuosa aliorum ligamenta improberit: ut non mireris, si in dignoscenda certa temporum ratione creberis atque solertius occupemur.

12. *Concilium Valentianum in Gallia.* — Celebratum habetur hoc anno, iisdemque eoss. Concilium Valentianum in Gallia IV idus Julii; cujus extant quatuor tantummodo canones, et perbrevis epistola de ordinationibus legitime faciendis, deque lapsorum penitentia. In eo primum locum tenuit Fægadius, qui ille putatur, ad quem simulque Delphinum episcopum Burdegalensem sancti Ambrosii epistola scripta legitur. Interfuit etiam Rodanius, quem alium esse puto ab illo episcopo Tolosano, quem fidei causa cum S. Hilario exilium passum esse, atque exulem defunctum, ex Severo superius diximus. Exortius quoque adfuit, qui jam a tempore sancti Silvestri Aurelianensem signo celesti accepit Ecclesiam gubernandam. Dignum plane memoria est, quid staterint Patres de his qui oblati sacerdotii fingendi occasione, aliquid admisisse delictum confessi essent, his verbis: « Licet non ignoremus, multos verecundia, et nonnullos horrore suscipiendi sacerdotii, et ut tepidos (quæ signa sunt sanctitatis) falsa in se rejiciendi honoris causa, dixisse; tamen quia omnium fere ad ea quæ sunt pejora, proclive iudicium est; et hinc materies disputationum in obprobriatione sacerdotum Dei quaeritur, sed in Synodo placuit nimium ut quisquis de se vel vera, vel falsa dixisset, fides quam suum testimonio confirmaret, haberetur ». Hæc ibi; quid simile imper vidimus in Ambrosio; nam ut sacerdotii dignitatem effugeret, crudelis atque impudens universo populo videri voluit; at ne sic quidem valuit omni effugere, qui hujus cautionis paulo ante promulgati auctoritate nihil juvari potuisset, nisi populi in eo petendo constantia fuisset quavis lege superior.

13. *Legatio ex Pamphylia ad Epiphanium.* — Quod autem ad res Orientales pertinet; iisdem consiliis missa est legatio a magistrato et clericis Ecclesie Suedorum in Pamphylia ad sanctum Epiphanium, qua petierunt de fide catholica ejus litteris plenius instrui et informari. Extant hinc eodem argumento ad iisdem ad ipsum Epiphanium date litteræ. Quibus ille acceptis, epistolam reddidit, uno commentarium, quem librum Ancoratam nominavit, evaditum quidem, continentem cum fide catholica heresum omnium confutationem; in quo his notis præsentem annum designat: « Hic annus est nonagesimus Diocletiani, et Valentiani et Valentis decimus (quo et exorditur nudecimus), Gratiani sextus, Consulatus Gratiani Augusti tertium et Equiti illustrissim, inditio secunda ». Ex quibus

¹ Theod. l. 1. c. 20. — ² Theod. l. 1. c. 20. De ill. XVI. c. 1.

¹ Ambros. epist. 15. — ² Epist. Concil. Valent. ad Forojul. tom. 1. concil. — ³ Apud Epiph. ante Ancorat. — ⁴ Epiph. in Ancorat.

certam habes chronologiam de annis Diocletiani, quoto nimirum Domini anno ille regnare cœperit, nempe ducentesimo octogesimo quarto. Cur autem librum de fide nominaverit *Ancoratum*, ita ipse alibi ait¹: « Verum jam de his a me tractatum est in magno de fide sermone, sive libro, in quo rursus juxta nostram mediocritatem ac debilitatem coacti

a fratrum exhortatione scripsimus de fide; cui libro imposuimus *Ancorati* nomen. Etenim quemadmodum exigua mens nostra valuit per Dei auxilium, ex universa Scriptura doctrinae Dei veritatem congregantes, velut ancoram his qui volunt sanctam Patrum fidem apostolicamque ac prophetam et ab initio usque huc in sancta Dei Ecclesia predicatam clare proposuimus, quo quis contineatur et muniat, etc. » Sed ad sequentis anni res gestas transcamus.

¹ Eppb. haeresi Lxix.

Anno periodi Græco-Romanae 5867. — Olymp. 288. an. 2. — Urb. cond. 1127. — Jesu Christi 374.

— Damasi papae 9. — Valentiniani et Valentis 11. Gratiani 8.

1. *Consules, et Decennalia Gratiani.* — A num. 1 ad 12. Coss. *Gratianus Aug.* in et *Equitius*, uterque in Occidente creatus. Omphrius quidem *Equitius* consulem Orientalem dicit. Verum ex Victore in Epitome, Zozimo lib. 4, pag. 746, et Ammiano lib. 30, cap. 6, constat, eum apud Valentinianum Seniore, quando obiit, fuisse, et magistrum militum exercuisse. Consulatus Gratiani juxta secundam consulationem Cæsareorum regulam, propter nempe *decennalia* ejus, que ideo anno uno anticipavit.

2. *Valentiniani decennalia.* — Edita a Valentiniano Aug. hoc anno *decennalia*. Hinc Ammianus lib. 29, cap. ultimo, de Claudio hoc anno urbis Romæ prefecto ait: « Instauravit vetera plurima, » inter quæ porticum exilavit ingentem, lavacro Agrippæ contiguam. Eorum etiam indicium L. 18, cod. Theod. *De operibus publicis*, et L. 10, *De histrali collatione*, a Valentiniano data.

3. *S. Ambrosius ordinatur episc.* *Mediolanensis.* — *S. Ambrosii* ordinatio hoc anno peracta, ut recte Hieronymus in Chronico secundum editionem Scaligeri, anno sc. Abrahami 2391, perperam vero in editione Pontaci anno sequenti: quam tamen Pelavius lib. 6 *Rationarii Temp.* alique quidam secuti sunt, non animadvertentes, *septimo idus Decembris* anni sequentis, quod, tam Græci, quam Latini ejus ordinationem celebrant, Valentinianum Aug. jam demortuum fuisse; cum tamen certum sit, eo vivente Ambrosium renuntiatum fuisse episcopum. Præterea hoc anno dies septimus idus Decembris, seu dies septimus Decembris in Dominicam incidit, qua episcoporum ordinationes jam hoc sæculo de more peractæ. Qui mos ostendit, die vii mensis Junii, quo *Basilii* ordinatio in Martyrologis

memoratur, episcopum Cæsariensem creatum non esse; cum anno cccxxi is dies cum feria tertia concurreret, non vero cum die Dominica.

4. *Concilium Valentinum.* — Ad num. xi. Celebratum hoc anno Concilium *Valentinum*, in quo statutum canone iv, « ut quisquis de se vel vera, vel falsa dixisset, fides ei, quam suomet testimonio confirmaret, haberetur. » Hujus canonis edendi materiam præbuit, non *Acceptus* electus episcopus Forojuliensis, qui, ut dignitatem effugeret, falso se criminum reum proparat, sed aliorum sanctorum sacerdotum humilitas, qui tremendum ministerium suscipere veriti, piissimam illam fallendi artem excogitaverant. Et ratio est, quia *Accepti viri sanctissimi* factum, post conditum canonem illum, a *Concordio* Arelatensi episcopo in medium adductum est. Præterea alia de causa dubium illud in Concilio fuisse propositum, detinuitque mansisse, ut cuilibet fides, « quam suomet testimonio confirmaret, haberetur, » liquet ex verbis ejusdem Synodi in causa *Accepti* prolatis. « Tamen quia in Synodo jam sederat, » id est, jam statutum fuerat, et continenter, « non potuit præstari mihi quod ceteris negabatur. » Quare hinc sanctio inserta canonis iv hujus Concilii facta non est, *Accepti* occasione, ut inquit Autelmus in Dissert. de iustis Ecclesiæ Forojuliensis, cap. 10, qui subdit, ante *Acceptum* alios quidem sedem Forojuliensem occupasse, sed eos penitus ignotos, esse, sicuti et incertum, an *Quintinus*, vel sanctus *Leontius* electus postea fuerit Forojuliensis episcopus: nam electionem in alterum cecidisse non videtur dubitandum.

5. *Institutio quinque provinciarum vulgo dictarum.* — Hujus Concilii Synodica inscripta est: « Dilectissimis fratribus per Gallias, et quinque pro-

vincias constitutis episcopis. » Hic prima *quinque* provinciarum vulgo dictarum mentio, ultimamque in Concilio Taurinensi anno cni celebrato occurrit; quia post eum annum *septem* provincie vulgo dictae institutae sunt, ut anno cni demonstrabo. Haec *quinque* provinciae et postea *septem* provinciae specialiter Reipublicae corpus constituerunt in Galliis, cujus partes, quia haecenus non satis nota, nobis explicandae erunt, non solum quia Baronius de neutra harum divisionum egit; sed etiam, quia ex earum elucidatione antiquitas ecclesiastica non parum illustrari et doctorum virorum lapsus delegi emendarique poterunt. *Quinque* itaque provinciae vulgo dictae, quae Galliis absolute positae opponuntur, aliquando seorsim, aliquando cum Galliis, memorantur: seorsim, uti in Notitia imperii, ubi sub dispositione comitis rerum privatarum, quinque provinciae ita designantur: « Rationalis rei privatae per Hispanias: Rationalis rei privatae per Gallias: Rationalis rei privatae per Britannias: » conjunctum vero, uti in laudata Synodica, et in epistola Maximi Tyranni ad Siricium papam anno cccLXXV scripta: « Quorum » nempe episcoporum « conventum ex opportunitate omnium, vel qui intra Gallias, vel qui intra quinque provincias commorantur, in qua elegerint urbe, constitimam. » Conquestus erat *Siricius* papa apud Maximum de Agroetio quodam, qui indebite consentus erat presbyterii gradum: rescripsitque *Maximus*, se ut difficultatem illam solvat, congregaturum Synodum ex omnibus Galliis, vel ex *quinque* provinciis tantum.

6. *Quae fuerint quinque provinciae vulgo appellatae.* — Quae fuerint haec *quinque* provinciae in controversia positum, distractis in varias, easque improbabiles, sententias eruditiss. Ea valde communis, quae docet, quinque provincias vulgo dictas, alias non fuisse, quam eas, in quas solida provincia Narbonensis divisa fuisse vulgo dicitur, « Narbonensem » scilicet « primam, Viennensem, Alpes maritimas, Alpes Graias, et Narbonensem secundam. » Gothofredus Codicem Theod. egregiis Commentariis locupletans, in Commentario legis 15 ejusdem Codicis *De paganis*, aliam opinionem proposuit, assernitque apud se certum esse, quinque provincias vulgo dictas alias non fuisse, quam « Aquitaniam primam et secundam, Lugdunensem Senoniam, in qua Parisii, secundam Lugdunensem, in qua Rothomagum, et tertiam Lugdunensem, in qua Turones. » Quo pacto Galliarum quinque provinciis oppositarum nomine, intelligenda veniret antiqua provincia Narbonensis, et paucae aliae provinciae. Verum ea quemadmodum et vulgaris opinio mox recitata hic exvertenda, eoque ob rem variae Galliarum divisiones, ut ea, de qua agitur, certum inmolescere possit, percurrerunt.

7. *Antiqua provincia Narbonensis a Galliis distincta.* — « Gallia, » inquit Caesar initio libri primi suae Historiae, « est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, ter-

tiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. » Ubi Caesar Narbonensem provinciam a Galliis excludit, quia pridem Romanorum erat, provinciaeque Romanis accessita. Eandem divisionem nos edocent Agrippa apud Plinium, Suetonium in Julio, Solinus in cap. 24, aliique. Quare, ut recte Scaliger in Notitia Galliae observavit, ante tempora Augusti, qui de imperii Romani provinciis scripserunt, in divisione Galliarum nunquam provinciam Narbonensem comprehenderunt: ideoque, cum apud illos scriptores Galliarum mentio occurrit, excipienda semper Narbonensis, si res gestae ante Augusti imperium narrantur. Haec divisio non solum ab historicis profans, sed etiam ecclesiasticis per plura saecula usurpata; ita ut urbes antiquae Narbonensis Galliarum nomine non intelligerentur. Ecclesiae Lugdunensis et Viennensis de martyribus Marco Aurelio imperante apud se passis, ad Ecclesias Asiae Phrygiaeque scribentes, sic suam epistolam apud Eusebium lib. 5, cap. 1, incipiunt: « Servi Christi, qui apud Viennam et Lugdunum Galliae degunt, fratribus per Asiam et Phrygiam constitutis. » Ubi Lugdunum civitatem Galliarum vocant, non vero Viennam, quia haec sita in antiqua provincia Narbonensi, quae a Galliis distincta erat. Quare cum Severus Sulpitius lib. 2 Hist. de martyribus Lugdunensibus loquens, ait: « Sub Aurelio Antonino » (sic Marcus Aurelius vocabatur) « visa primum in Galliis martyria, » *Galliarum* nomine antiquam provinciam Narbonensem minime comprehendit. Praeterea Ammianus lib. 15, cap. 2, locum, qui est ad confluentes Araris et Rhodani, *exordium Galliarum* appellat, et Itinerario Pentingeri legitur *Lugdunum caput Galliarum*; quia scilicet post emensam Viennensem provinciam antiquae Narbonensis partem, prima Romanis civilis occurreret, ex iis, quae apud Gallias specialiter dictas, sitae erant. Hinc Plinius provinciam Narbonensem sejunctam a Galliis cum provinciis Italiae describit, de eaque ait: « Breviusque Italia potius quam provincia. » Hic etiam loquendi modus a sacris Conciliis usurpatus. In subscriptionibus Concilii Arelatensis primi anno cccxv celebrati, post episcopos provinciae Viennensis nominantur episcopi Gallicani et provinciarum Lugdunensis, Belgicae et Aquitaniae, sed praemisso hoc titulo: *Item e Gallia*. In Concilio etiam Aquileiesi anno cccLXXXI congregato, initio referuntur nomina episcoporum qui eidem interfuere, inter quos episcopus Aransionis, episcopus Massiliensis, alique ex antiqua Narbonensi provincia. Tum hi episcopi nominantur: « Constantius episcopus Sciscianensis legatus Gallorum, Justus legatus Gallorum, Felix legatus Afrorum, etc. » Quare episcopus Aransionis, Massiliensis, alique ex antiqua Narbonensi, qui hinc Concilio praesentes fuere, pro Gallis non habiti. Quod et factum in Synodo Vasensi anno cccxlii habita, quae ex episcopis antiquae Narbonensis constabat, ubi episcopi Lugdunensis, Belgicae, et Aquitaniae provinciarum, dicuntur *Gallicanarum provinciarum episcopi*. Ex quibus liquet, *quinque* provincias vulgo

dictas in alia provincia non quærendas, quam in antiqua Gallia Narbonensi, quæ a scriptoribus tam profanis quam ecclesiasticis, tanquam pars Galliarum non esset, memoratur.

8. *Secunda divisio Galliarum.* — Augustus aliam *Galliarum divisionem* instituit, in qua provinciam Narbonensem complexus est, casque in quatuor partes secavit, videlicet, *Narbonensem, Aquitanicam, Lugdunensem et Belgicam*, ut videre est apud Strabonem, Melam, Plinium et Ptolomæum, qui sub Hadriano et Antonino vixit, quique eam divisionem in Gallia descriptione sequitur.

9. *Tertia divisio Galliarum.* — Tertia divisio fuit in XIV provinciis hoc ordine: *Narbonensis* partita est in Narbonensem, Viennensem, Alpes Maritimas, Alpes Graias, et Penninas. *Aquitania* in duas Aquitanias et Novempopulanam. *Lugdunensis* in Lugdunenses duas et Maximam Sequanorum. Et denique *Belgica*, in duas Belgicas et duas Germanias. Primus omnium hujus divisionis meminit Rufus Festus in Breviario, quod Valenti imperatori post annum cccxix dicavit. Ibi enim ait: « Sunt Gallie cum Aquitania et Britannis provincie decem et octo: Alpes Maritimæ, provincia Viennensis, Narbonensis, Novempopulana, Aquitanie duæ, Alpes Graiæ, Maxima Sequanorum, Germaniæ duæ, Belgicæ duæ, Lugdunenses duæ: in Britannia Maxima Casariensis, Flavia Casariensis, Britannia prima, Britannia secunda. » Quare si ex eo numero quatuor provincias, quas in Britannis transmarinis ponit, demas, supererunt quatuordecim. Quidam hanc divisionem ab *Hadriano*, quidam a *Constantino*, quidam a *Theodosio* inductam volunt. Sed ultimi manifeste hallucinantur; cum Theodosius anno cccxxix imperare cepit, et jam initio imperii Valentiniani et Valentis hæc divisio vigeret. Verosimile est, inquit Marca in Dissert. de Primatu Lugdunensi num. LXII, introductam primo esse hanc divisionem in quibusdam provinciis ex mero principum arbitrio, deinde sub Hadriano vel Antonino, qui disponendi imperii curam singularem gessere, ad numerum XIV provinciarum perductam esse. Verum neque hæc sententia admittenda. Ille itaque provinciarum Galliarum numerus paulatim auctus, et Valentiniani Senioris tempore ad numerum illum perductus. Jam Lugdunensis in duas secta erat Constantino M. imperante: Lex enim t. cod. Theod. *De censu*, data Constantino II et Licinio coss., anno se. cccxii, directa est « ad Antonium Marcellinum præsidem provincie Lugdunensis primæ. » Quare ea divisio eo anno jam facta erat. Verum *Aquitania* initio imperii Valentiniani et Valentis adhuc unam provinciam constituebat. Gruterus enim pag. 465 Inscriptionem profert jam a nobis anno cccxii, num. 32, exhibitam, in qua cum Saturninus non dicatur *præses Aquitanie primæ, aut præses Aquitanie secundæ*, initio imperii horum imperatorum ea provincia nondum in duas divisa. Sed, cum Rufus Breviarium suum, in quo utriusque Aquitanie mentio fit, composuerit post annum Christi cccxix,

ut supra ostendi, et ante currentem annum, intra illud intervallum provincie Galliarum ad numerum XIV auctæ, tandemque ad numerum usque XVII.

10. *Quarta divisio Galliarum.* — Quarta Galliarum divisio instituta, ut videtur, a *Gratiano* ante præsentem annum, cum in ea enuntiatur provincia Narbonensis secunda, cujus in Breviario Rufi nulla mentio, quæque ideo post annum Christi cccxix et ante annum præsentem nata. Lugdunensis itaque et Narbonensis in varias provincias secte sunt, avulsaque Senonia a prima Lugdunensi, et tertia Lugdunensis seu Turonia a secunda: *Narbonensis* etiam in primam et secundam Narbonensem divisa. Narbonensis secunda. Lugdunensis tertia, atque Senonia quatuordecim prioribus provinciis adjectæ, efficiunt numerum provinciarum XVII. Marca loco laudato num. LXIV non Narbonensem, sed Viennensem partitam contendit; ideoque Narbonensem secundam partem fuisse, non Narbonensis primæ, sed Viennensis, elsi nomen hanc sectionem a Narbonensi prima factam fuisse demonstrare videatur. Etenim, inquit Marca, Narbonensis prima Rhodano terminabatur; Viennensis vero Arelatem et Massiliam comprehendebat. Unde sequitur, Narbonensem secundam, quæ civitatem Aquensem, et reliquas usque ad Alpium Maritimarum fines continebat, a Viennensi distractam, non autem a Narbonensi prima, a qua tanto intervallo dissita erat. Marcam alii passim sequuntur. Verum longe potior conjectura aliorum qui putant, *Narbonensem* scilicet *secundam* partem fuisse Narbonensis primæ, ab eaque distractam. Quod ex eo liquet, quod Viennensis, cum a Narbonensi separata est, attributa fuissent civitates vincti, novem tantum Narbonensi relictis. Contra vero, si Narbonensem secundam a Narbonensi prima avulsam fuisse dixerimus, quando facta est divisio in Narbonensem et Viennensem, tredecim civitates utrique provincie assignatæ fuerint, et postea in subdivisione provincie Narbonensis, Narbonensis prima sex civitates retinuerit, et septem Narbonensis secundæ attributæ fuerint; quod longe verosimilius est, quam si dicamus, Narbonensem secundam a Viennensi separatam, et in ea separatione tredecim civitates Viennensi relictas, et septem tantum Narbonensi secundæ adscriptas. Hæc enim divisio proportionem non habuisset. Præterea quemadmodum provincie a Lugdunensi prima avulsæ ejus nomen retinuerunt, dictæque sunt Lugdunensis secunda, et Lugdunensis tertia; pari eademque ratione, quinta provincia antiquæ Narbonensis, dicta est Narbonensis secunda, quia a Narbonensi prima disjuncta. Nec refert, quod Narbonensis secunda tanto intervallo a prima dissita sit, et Viennensi ita vicina. Viennensis enim Rhodano cum Arelate, et mari Mediterraneo cum Massilia jungebatur; ideoque ex urbe Viennensi ad Massiliensem, qua secundo anno, qua maritimo itinere, facilis accessus erat. Unde in Notitia imperii Viennensis provincia passim vocatur *Gallia Ripensis*, vel *Gallia Ripariensis*, a Rhodano nempe, quo hæc provincia alluitur.

11. *Notitia provinciarum Gallie.* — Quia vero hanc divisionem Galliarum in XVII provincias Ecclesia in constituendis per Gallias metropolitanis et episcopis plurimque secuta est, exhibenda hic Notitia provinciarum et civitatum Galliarum, quam

primum Sirmondus cum Concilio Gallicanis in lucem emisit, non solum ad locupletandos Annales Ecclesiasticos, sed etiam, ut quinque ac septem provincie a Gallis distincte in aspectum lucemque quodammodo proferantur.

NOTITIA PROVINCIARUM ET CIVITATUM GALLIE.

In provinciis Gallicanis, quæ civitates sint.

Provincia Lugdunensis prima — numero V.
Metropolis civitas Lugdunensium.
Civitas Lugdunensium.
— Lugdunensium.
Castrum Lugdunensium.
— Lugdunensium.

Provincia Lugdunensis secunda — numero VII.
Metropolis civitas Bononiensium.
Civitas Bononiensium.
— Abrincatum.
— Eboracorum.
— Sigeorun.
— Lexoviorum.
— Constantia.

Provincia Lugdunensis tertia — numero IX.
Metropolis civitas Turonorum.
Civitas Cenomannorum.
— Hedunum.
— Andicavorum.
— Namnetum.
— Comospitum.
— Venetum.
— Ossismorum.
— Diablintum.

Provincia Lugdunensis Senonum — numero VII.
Metropolis civitas Senonum.
Civitas Carnotum.
— Antiodorum.
— Trivassim.
— Aurelianorum.
— Parisiorum.
— Meldorum.

12. *Provincia Belgica prima* — numero IV.
Metropolis civitas Treverorum.
Civitas Mediomatricorum Metis.
— Leucorum Tulla.
— Verodunensium.

Provincia Belgica secunda — numero XII.
Metropolis civitas Remorum.
Civitas Suessionum.
— Catuellanorum.
— Veromandunorum.
— Atrebatum.
— Eboracensium.
— Turicorum.
— Sivaunium.
— Bellovarum.
— Ambionensium.
— Metium.
— Bannorum.

Provincia Germanica prima — numero IV.
Metropolis civitas Moguntiacensium.
Civitas Arminiacensium.
— Noradun.
— Ymbriacum.

Provincia Germanica secunda — numero II.
Metropolis civitas Agrippinensium.
Civitas Tintinnum.

Provincia Maxima Sequanorum — numero IV.
Metropolis civitas Vesuntinorum.
Civitas Eboracum Neodunno.
— Eboracum Aventium.

Civitas Basiliensium.
Castrum Vindonissense.
— Eboracense.
— Raucense.
Portus Alucia.

Provincia Alpium Graiarum et Penninarum — numero II.
Civitas Centronum Darantasia.
— Vallensium Octoduro.

13. *Provincia Viennensis* — numero XIII.

Metropolis civitas Viennensium.
Civitas Genavensium.
— Gratianopolitana.
— Albensium.
— Decensium.
— Valentinarum.
— Tricastinarum.
— Vasieusium.
— Arausicorum.
— Cabelliorum.
— Avencorum.
— Arelatensium.
— Massiliensium.

Provincia Aquitania prima — numero VIII.
Metropolis civitas Biturigum.
Civitas Arvernorum.
— Rutenorum.
— Albiensium.
— Cadurcorum.
— Lemovicum.
— Gabalum.
— Vellavorum.

Provincia Aquitania secunda — numero VI.
Metropolis civitas Burdigalensium.
Civitas Agennensium.
— Ecolismensium.
— Sanlonum.
— Pictavorum.
— Petrocoriorum.

Provincia Novempopulana — numero XII.
Metropolis civitas Elusalium.
Civitas Aquensium.
— Lactoratium.
— Conveuarum.
— Consorannorum.
— Boatium.
— Benarnensium.
— Atrensium.
— Vasatica.
— Turba, ubi castrum Bigorra.
— Elhoronsium.
— Auscorum.

Provincia Narbonensis prima — numero VI.
Metropolis civitates Narbonensium.
Civitas Tolosantium.
— Biterrensum.
— Nemausensium.
— Lutevensium.
Castrum Uccienense, alias civitas Uccienensis.

Provincia Narbonensis secunda — numero VII.
Metropolis civitas Aquensium.
Civitas Aptensium.
— Hejensium.
— Forojulensium.

Civitas Vappincensium.
— Segesteriorum
— Antipolitana.

Provincia Alpium Maritimarum — numero VIII.

Metropolis civitas Ebrodunensium.
Civitas Diniensium.

Civitas Rigomagensium.
— Solliniensium.
— Saniensium.
— Glanatina.
— Cemelenensium.
— Vinciensium.

In provinciis XVII civitates CXV, alias CXVIII.

14. *Notitia Galliarum imperante Honorio scripta.* — Hæc Galliarum Notitia, ut in memoria ponitur insideat, identidem pervolvenda et relegenda. Eandem Galliarum in XVII provincias divisionem sequitur Notitia Imperii Romani, post Honorii mortem sub Valentiniano Placidia Augusta filio facta. Notitia vero Galliarum imperante Honorio descripta, cum in ea septem provinciarum numero XI mentio sit : quæ institutio cum auctorem agnoscit. Denique in ea Notitia Provincie Gallicanæ a septem provinciis distinguuntur, et Gallicanarum provinciarum nomine decem provincie Galliarum, videlicet Lugdunenses IV, Belgicæ II, utraque Germania ad Rhenum, Maxima Sequanorum, et Alpes Graie et Penninæ; nomine autem septem provinciarum, provincia Viennensis, Aquitania prima et secunda, Novempulana, utraque Narbonensis, et Alpes Maritimæ designantur. Quæ observatione magis confirmatur quod supra num. VI diximus, Narbonensem scilicet antiquam sæpe ab antiquis, ut a Galliis separatam, habitam esse.

15. *Rationes Quesnellii in contrarium solute.* — Quesnellus in Dissert. 8 Apologetica pro S. Hilario Arelatensi episcopo parte I, cap. 10, cum persuasum haberet, *Arelatum* per hæc tempora metropolim civilem fuisse, videretque, eam in Notitia Galliarum tanquam civitatem Viennensis metropoleos proponi, imo inferiorem etiam locum in ea Provincia tenere, hæc similesve Galliarum Notitias, non Honorii temporibus, sed longe posterioribus esse conditas, et Hilarii Leonisque pontificum Romanorum ætate inferiores esse affirmavit. Verum conjecturæ ejus leviores, quam ut nos movere debeant. At primo, ex Constitutione Honorii anno cxxviii data patere, Arelatensem metropolim appellatam esse : « In metropoli tana, inquit, id est, in Arelatensi civitate »; ideoque præfata Notitia alio tempore scripta, quam Honorii. At, cum in hæc Notitia singularum provinciarum metropoles ac capita in speciali describantur, nulla in ea mentio de Arelate, quæ metropolis Galliarum recens effecta fuerat, fieri debuit. Dicit secundo Quesnellus, Arelatensem penultimam omnium civitatum Viennensi subjectarum numeratam non fuisse, si Honorii tempore hæc Notitia scripta esset; cum post Convantum septem provinciarum apud *Arelatensem* constitutum sedes præfecturæ in ea posita fuisset. Sed in ea Notitia non ordo dignitatis, verum positionis urbium plerumque servatus : quo pacto, quia Arelatum et Massilia a civitate Viennensi remotiores erant, ideo illimo loco collocatæ sunt.

16. *Tertia ejus ratio.* — Dicit tertio, si ante Leonis tempora descripta esset hæc Notitia, lectum

iri inter civitates provincie Alpium Maritimarum *Niceense castrum* seu civitatem, in quo ad extrema usque Leonis tempora proprius fuit episcopus a Cemelenensi distinctus. Sed nec etiam hæc conjectura urget. Ex eo enim quod castrum Niceense in hæc Notitia prætermittatur, intelligimus illud jam hoc tempore ad eas angustias eamque tenuitatem redactum esse, ut inter castra numerari non deberet : quod ex eo confirmatur, quod Hilarii papa tempore, id est, post annos circiter sexaginta a descriptione hujus Notitiæ, episcopali sede, qua honorabatur, spoliatum fuerit, et ex duobus episcopatibus, Cemelenensi nempe et Niceensi, unicus effectus. Quid mirum igitur, si Honorius Niciam a numero civitatum et castrorum excluserit, cum aliquot post annos Pontifices Romani episcopali honore eam privarint? Ea oppidorum inclinatio in deteriorem statum notatur in provincia Narbonensi prima num. XI, ubi legitur : « Castrum Ucceciense, alias civitas Ucceciensis ». Sed, cum jam Nicia nec civitas, nec castrum, sed tantum castellum esset, neque hæc dejectio e priore statu, ideoque nec ipsa Nicia memorari debet. Denique in Notitia Provinciarum Gallicarum agitur de statu civili, non vero de ecclesiastico : quare *Honorius* in ea condenda nullam episcopalarum rationem habuit.

17. *Ultima ejus ratio.* — Quarto, si Honorii ætate, inquit Quesnellus, facta esset ea Notitia publica auctoritate, vel ex indubitata omnium cognitione, non ancipites et dubii mansissent Patres Concilii Taurinensis, utriusque amborum episcoporum, Arelatensis, an Viennensis, metropolitici in rebus ecclesiasticis dignitatem attribuere deberent; nec ad hæc sententiam coactati essent, « ut qui ex eis approbare suam civitatem esse metropolim, is totius provincie honorem primatus obtineret ». Quod rerum illius temporis statum demonstrat minus distinctum fuisse, et jura minus clara, quam in Notitia representatur. Hæc Quesnellus, qui vulgari opinione decipitur, quod nempe in Concilio Taurinensi actum fuerit de metropoli civili. Dissiduum enim erat de metropoli ecclesiastica, quod inter Galliarum invasionem a tyrannum factam alteriter ex illis episcopis jus sibi Metropolitico asseruisset, licet in provincia Viennensi unicus tantum antea metropolitica fuisset. Quare in Gallia contigit, quod Soerates lib. 5, cap. 7, accidisse dicit. Loquens enim de Synodo Oecumenica Constantinopolitana anno cccxxxi coacta, ait : « Sed et patriarchas constituerunt, provinciarum divisione facta, ita ut nullus episcopus ultra propriam diocesim athenas Ecclesias invaderet. Id enim antea propter persecuciones pro-

misere factum fuerat. Ad qua verba Valesius in Notis inquit: « In secundo canone Synodi Constantinopolitane, quem hic designat Socrates, nulla fit mentio patriarcharum. Eo enim tempore nondum usu receptum erat patriarcharum vocabulum. Nulla item in eo canone divisio fit provinciarum. Quinam ergo sensus est illius canonis? Agitur in eo de diocesis Orientalis Ecclesie: et inter licet Synodus, ne episcopi ex una diocesi in aliam transiliant ad ordinationes faciendas, aut ad alia negotia ecclesiastica: jubetque ut episcopi ea tantum curent, que sunt sub diocese. Quare hic canon non ad patriarchas solum pertinet et exarchos; sed ad omnes generatim episcopos ejusque diocesis ». In Galliis itaque quemadmodum et in Oriente, tam *Proculus* episcopus Massiliensis, quam episcopus Viennensis episcopos ordinarant, indeque jus metropoliticum sibi asserebant, ille in provincia Narbonensi secunda, hic in provincia Viennensi, ut anno citi ostendemus. Quare eo tempore, quo Taurinense Concilium habitum, status Ecclesiarum utriusque civitatis minus quidem distinctus erat, et jura minus clara; sed status politicus et civilis tam notus erat, quam quod notissimum; neque ullus ignorare poterat, *Viennam* esse metropolim civilem, et caput provincia Viennensis, et *Arelatum* puram putam civitatem, licet celeberrimam, eidem in politica civili subiectam. Sed hae de re plura infra.

18. *Divisio Galliarum in quinque provincias et Gallias.* — Quinta Galliarum divisio, cujus occasione de precedentibus locuti sumus, fuit in Gallias et quinque provincias; cujus cum prima mentio occurrat in Concilio Valentino hoc anno habito, et anno cccclxx secunda provincia Narbonensis, quam unam ex quinque provinciis vulgo dictis mox dicemus, nondum nata esset, ut liquet ex Breviario Rufi circa illum annum composito, ubi inter Galliarum provincias Narbonensis secunda non numeratur; manifestum est hanc quintam Galliarum divisionem inter annum cccclxx et currentem factam esse. Post praesentem annum secunda Narbonensis mentio est in epistola Concilii Aquileiensis anno cccclxxi scripta, cujus hae inscriptio: « Concilium quod convenit Aquilene, dilectissimis fratribus episcopis provincie Viennensis et Narbonensium prima et secunde ». Praeterea ejusdem Narbonensis secunda mentio in Concilio Taurinensi anno citi congregato.

19. *Quoniam fuerint quinque provincia a Gallias distincta.* — Tota controversia est, quamquam fuerint haec quinque provinciae, Berberius Diatriba prima cap. 5 arbitratus est, eas fuisse duas Narbonenses, Viennensem, Alpes Maritimas, et Alpes Penninas. Idem docent Marca in Dissert. de Primatu Lugdunensi num. lxxv, aliique passim; quod *quinque* provinciae sint partes solidae Narbonensis antiquae, quae olim distincta fuit a reliquis tribus provinciis Galliarum. Verum, hoc certum sit, antiquam Narbonensem quinque memoratas provincias olim comprehendisse, eamque partem Galliarum habitam non fuisse, dubitandi tamen locus non videtur, quin

quinque provinciae vulgo dictae, inter septem provincias vulgo dictas, quae anno circiter eo institutae sunt, ut infra ostendam, locum haberint, iisque duae aliae adjectae fuerint. Cum autem ex Notitia Galliarum num. xi supra recitata constet, *septem provincias* vulgo dictas alias non fuisse, quam provincias Viennensem, Aquitanicam primam, Aquitanicam secundam, Novempopulanam, Narbonensem primam, Narbonensem secundam, et provinciam Alpium Maritimarum, manifestum est, *Alpium Graiarum* provinciam, quae in eadem Notitia inter provincias Gallianas, ibidem a *septem* provinciis separatas, numeratur, a *quinque* provinciis vulgo dictis excludendam esse.

20. *Alpes Graiarum non sunt una ex quinque provinciis.* — Ratio autem cur sola provincia Alpium Graierum ex quinque, quae alias in provincia Narbonensi comprehendebantur, inter *quinque* provincias vulgo dictas recensita non fuerit, petenda vel ex eo quod ea longe minor esset, quam quatuor aliae, vel quia provincia erat sine ulla metropoli, duabus tantum civitatibus comprehensa. Nostra sententia eo probabilior, quod, qui vulgarem sententiam tuerentur, Alpium Graiarum provinciam a *septem provinciis* vulgo dictis, exclusam fuisse fateantur; cum tamen incredibile videatur, eam provinciam unam ex septem vulgo dictis non fuisse, si una ex quinque vulgo dictis extiterit. Neque audiendus Marca citatus num. lxxvi, quando ait: « Harum quinque provinciarum corpus Petronius praefectus praetorio Galliarum immutavit. Expuncta enim provincia Alpium Graiarum; ex reliquis quatuor et ex duabus Aquitanis, et Novempopulana, Conventus septem provinciarum apud Arelatem agi constituit; cujus formam confirmavit Honorius Constitutione lata anno ccccxviii ». Nam Petronius harum quidem quinque provinciarum corpus immutavit, sed duas provincias prioribus corpore addendo, non vero unam ex illis expungendo. Quesnellus in Dissert. pro S. Hilario Arelatensi episcopo parte 2, cap. 7, hunc Marca errorem agnovit, sed dum corrigere vult, in alium incidit: « Cum Petronius, inquit, praefectus praetorio Galliarum Honorii tempore, septem provinciarum corpus composuit, quorum Concilium apud Arelatum constituit singulis annis congregandum, vix dubitari potest, quin Alpes Graias et Penninas eidem annumerarit. Qui enim corporis hujus amplificandi causa duas Aquitanias cum Novempopulana antiquae Narbonensis partibus amectere compulsus est, num illud Alpium Penninarum et Graiarum detractioe minuisse? Hoc certe verosimile non est; sed par est potius credere Viennensi annexam esse tanquam partem ejusdem et illius septem provinciarum corporis ». Recte Quesnellus scribit, omnino improbabile videri, *Petronium* Alpium Graiarum detractioe, corpus quod amplificare volebat, minuisse. Sed perperam sibi persuadet, Alpium Graiarum provinciam cum Viennensi conjunctam fuisse; cum ex Notitia Galliarum manifestum sit, illam provinciam post institutionem

septem provinciarum, remansisse decimam ex provinciis in ea Notitia *Gallicanis* appellatis. Ad hæc, verum non est, *Petrouium* tres provincias *quinque provinciis* vulgo dictis adiecisse, ut statim patebit.

21. *An Novempopulana una ex quinque provinciis fuerit?* — Quintam provinciam ex vulgo dictis Severum Sulpicium cum Philastrio collatum nos edocere prima fronte existimavi. *Philastrius*, qui hoc tempore floruit, in heresi Manicheorum 62 de Priscillianistis agens : « Ut latrones, inquit, jam sub figura confessionis christianæ, multas animas mendacio ac peculiari turpitudine non desunt captivare, qui et in Hispania, et quinque provinciis latere dicuntur, multosque hæc quotidie fallacia captivare ». Priscillianistas vero in secunda Aquitania et Novempopulana errores suos disseminasse discrete testatur Sulpitius lib. 2 *Hisl.* Philastrio coævus : loquens enim de Instantio, Salviano et Priscilliano a Synodo Cesarangustana in Hispania condemnatis, et Romam atque Italiam proficiscentibus, ait : « Sed iter eis præter interiorem Aquitaniam fuit, ubi tum ab imperitis magnifice suscepti sparsere perfidia semina, maximeque Elusanam plebem, sane tum bonam et religioni studentem, pravis prædicationibus pervertere, a Burdigala, per Delsomnum repulsi : tamen in agro Euchrociæ aliquantisper morati infecere nonnullos suis erroribus. Inde iter ceptum ingressi sane turpi pudibundoque comitatu, cum exoribus atque alienis etiam feminis, in quibus erat Euchrocia, ac filia ejus Proculla, de qua fuit in sermone hominum, Priscilliani stupro gravidam, partum sibi graminibus abegisse ». Burdigala secunda Aquitania, civitas vero Elusatum metropolis Novempopulana, ut videre est in Notitia Galliarum. Quare alterutram ex his duabus provinciis unam ex quinque provinciis vulgo dictis fuisse arbitrar : cumque *Novempopulana* Narbonensi primæ contigua sit, ab ea vero Aquitania secunda separaretur, concludebam, quinque provincias fuisse Viennensem, utramque Narbonensem, Alpes Maritimas et Novempopulana.

22. *Fuit tantum una ex septem provinciis.* — Verum in animum postea venit, *Honorium imp.* in rescripto suo anno cccxxv emissio, ubi de septem provinciis sermone habet, jubere ut iudices singularum provinciarum singulis annis ad Conventum Arelates celebrandum veniant : « ita ut, » inquit Honorius, « de Novempopulana et secunda Aquitania, quæ provinciæ longius constituta sunt, si earum iudices certa occupatio tenuerit, sciant, legatos juxta consuetudinem esse mittendos ». Cum autem certum sit, Aquitaniam primam unam ex septem provinciis fuisse, eaque in laudato rescripto censeatur proximius constituta, quam Aquitania secunda et Novempopulana, quia scilicet ex urbe Bituricensi, quæ caput Aquitanie primæ, ad urbem in qua Conventus habebatur, navigio facilis descensus erat, nunc non dubito, quin quando corpus *quinque provinciarum* vulgo dictarum conflatum est, Aquitania prima, quæ Narbonensi primæ con-

tingua, una ex illis fuerit ; et quin postea Novempopulana et Aquitania secunda quinque præfatis provinciis addita fuerint, eo magis, quo de his tantum duabus mentio sit in Constitutione Honoriana. Sed de hac re legenda quæ dico anno cdi, cum de *septem provinciarum* vulgo dictarum institutione verba facio. Interim obiter observandum, *Priscillianistas*, cum in quinque provinciis latuerint, ut dicit Philastrius, etiam errores suos per Aquitaniam primam sparsisse, cum una ex *quinque provinciis* vulgo dictis fuerit. Unde et ea heresis in Gallia non parum propagata.

23. *Singularis Gothofredi de quinque provinciis opinio evertitur.* — Ex dictis plane evertitur opinio Gothofredi citati, qui sibi persuasit, *quinque provincias* fuisse Aquitaniam primam et secundam, Senoniam, secundam et tertiam Lugdunensem ; quia, inquit, ex Synodo Valentina apparet, Viennensem saltem primam et secundam, in qua Valentia, Narbona, Massilia, Vienna, harum quinque provinciarum numero non fuisse, utpote cum non alibi quærendas quam in Galliis appareat ex scopo ipso Maximi Tyranni, Concilii Valentini et Taurinensis. Maximus agit de Concilio quod agi debebat in judicio Agroctii presbyteri Gallicani : Concilium Valentinum mittens decreta sua in Galliis, eas dividit in *Gallias* et *quinque provincias*. Concilium Taurinense, quod a Conciliis Gallicanis ignotum erat, rationem reddit judicii sui ». Ita Gothofredus. Verum tam ex scopo ipso Maximi tyranni, quam ex Conciliis Valentino et Taurinensi contrarium colligitur. Cum enim *quinque provincias* a Galliis proprie dictis discrete distinguant, *quinque provinciæ* minime quaerendæ in ea Galliarum parte, quæ proprie Gallia dicta est, uti sunt Senonia et Lugdunenses provinciæ : quod eo magis dicendum, quod Lugdunum *exordium Galliarum, et caput Galliarum* ab antiquis appellatum sit, ut supra monstravi ; cum e contra antiqua provincia Narbonensis ab iisdem tanquam a Galliis separata memoratur. Verum quidem est, Aquitania aliquando tanquam a Galliis distincta veteres meminisse ; sed Narbonensis solida magis proprie a Galliis distinguitur, sæpiusque quam Aquitania tanquam a Galliis separata legitur. In casu autem de quo agitur, antiquam Narbonensem, non vero utramque Aquitaniam intelligendam, tum ex dictis, tum ex dicendis de *septem provinciis* vulgo dictis manifeste liquet. Siquæ ruit alterum Gothofredi fundamentum.

24. *Magis refellitur.* — Tertium ejus fundamentum deducitur ex Notitia Imperii, quæ cum de duce tractus Armorici et Nerviciæ limitis agit : « Extenditur, inquit, tractus Armorici et Nerviciæ limitis per provincias quinque ; per Aquitaniam primam et secundam, Senoniam, secundam Lugdunensem et tertiam ». Quod testimonium ita clarum Gothofredus arbitratur, ut miretur, viros doctos in hac inquisitione ad illud non attendisse. Sed quæsto non est, per quas Provincias Tractus Armorici et Nerviciæ limitis extenderetur. Nullus enim in du-

lum revocat, qui per quinque illas provincias in Notitia Imperii designatas extenderetur. Verum, an quinque illae provinciae ibidem expressae, sint *quinque provinciae* vulgo dictae, quae in Galliarum divisione, de qua est sermo, tanquam a Galliis distinctae proponuntur; quod Gothofredo probandum incumbat. Caeterum huius loci explicatio legenda apud Blondellum lib. contra Primalum pag. 704; cum enim ea ad rem non faciat, hic eam in medium non afferam. Ex iis, quae anno cui de septem provinciis dicemus, tam Gothofredo, quam aliorum sententia magis convellentur, nostraque majus robur accipiet.

2s. *Provincia Alpiam Graiarum hoc tempore Italiae adscripta.* — Gothofredus in Commentario leg. 1 Cod. Theod. *De desertoribus*, et aliis in locis testatur, in veteri Indice Sconhoviano provinciarum imperii Romani, Theodosio M. imperante confecto, et a se publicato, Alpes Graias Italiae adscribi. Quare cum quinque provinciae Galliarum vulgo dictae paulo ante Theodosianum imperium institutae fuerint, eaque institutio aliquot annos post mortem ejus perseveravit, *Alpes Graiae* una ex illis provinciis esse non potuerit. Gavisus sum, rei laudum per

conjecturas a me detectae certum argumentum natum esse. Statim itaque Lugdunum, Genevam, ubi Gothofredus moratus est, ac ad alias quasdam urbes scripsi, ut Indicem illum habere possem: sed cum ab illarum urbium bibliopoliis responsum mihi sit, libellum illum ibi non reperiri, sufficial hic de hac provinciae Alpiam Graiarum cum Italia conjunctione lectorem monuisse. Sabmasius in Epistola vi recte observavit, provinciarum Romanarum statum non semel immutatum esse, et modo ex una provincia duas, modo ex duabus unam factam; et *Alpes Graias et Penninas*, Plinio, Ptolomaeo, aliisque antiquis testibus, Italiae alias accessilas fuisse, quas rursus hoc tempore Italiae unitas ex eo indice discimus. Docet Gothofredus, cum anno circiter trecentesimo nonagesimo compositum, ideoque et quo tempore quinque provinciae Galliarum vulgo dictae vigeant, in Notitia Galliarum imperante Honorio laeta *Alpes Graiae* Galliis rursus restituta, sed cum septem provinciis Galliarum vulgo dictis nequaquam conjuncta: quia sc. inter quinque provincias Galliarum vulgo dictas antea recensita non fuerant.

DAMASI ANNUS 9. — CHRISTI 375.

1. S. *Martinus episcopus Turonensis coram Valentiniano.* — Christi Redemptoris nostri annus trecentessimus septuagesimus quintus, quod ordinarius, qui darent nomen anno, consulibus caruit, post consulatum Gratiani et Equitii in Fastis inscribitur. Cur autem desiderint ex more creati consules, sanctus Hieronymus rationem affert¹. Sed forsasse nec consulum ordinarium hic annus exors fuit: nam cum Pontius Paulinus, ut dicitur, consulatum ordinarium gessisse reperitur apud Ausonium, ejus tamen nomen desideratur in Fastis. At Hieronymus: « Quia superiore anno Sarmatae Pannonias vastaverunt, iidem consules permansere ». Qui enim compecebantur fortitudine Theodosii, eo invidia frugati, acriori odio in Romanum Imperium, quod victi antea saepe fuerant, exarsere. Moxoris igitur eo signo notatus est annus qui laetis novorum consulum

auspiciis atque numeribus consueverat inchoari: sed tristior atque infelicior redditus est repente obitu Valentiniani imperatoris, cum adversus Quados movit exercitum; quo modo autem id configerit, Ammianus² docet; sed prius nobis dicenda sunt, quae hoc eodem anno ipsi ante obitum acciderunt.

2. Hoc ipso anno, antequam Valentinianus e vita migraret, sanctus Martinus simulac creatus est Turonensis episcopus, ad eundem Valentinianum imperatorem, se contulit; quid vero apud eum egerit, Severus narrat in haec verba³: « Eodem ferme tempore, quo primum episcopus datus est, fuit necessitas adire Comitatum. Valentinianus tum major rerum potiebat. Is cum Martinum ea pelere cognovisset, quae prestare volebat, jussit eum palatii foribus arceri. Etenim ad animum illius immitem

¹ Hieron. in Chron.

² Ammian. ldy. XXX. — ³ Sever. r. dial. lib. 3. cap. 6.

ac superbum uxor accesserat ariana, quæ totum illum a sancto viro, ne ei debitam reverentiam præstaret, averterat. Itaque Marlinus, ubi semel atque iterum superbum principem frustra adire tentavit, recurrit ad nota præsidia; et cilicio obvolvitur, cinere conspergitur, cibo potuque abstinet, orationes diebus noctibusque perpetuat. Septimo vero die astitit ei angelus, jubet eum ad palatium ire securum, regias fores quantumlibet clausas sponte reserandas, imperatoris spiritum superbum molliendum. Igitur istiusmodi præsentis angeli confirmatus alloquio, et fretus auxilio, Palatium petit. Patent limina, nullus obsistit; postremo usque ad regem, nemine prohibente, pervenit. Qui cum venientem enim videret, infrendens, cur fuisset admissus, nequaquam assurgere dignatus est astanti, donec regiam sellam ignis operiret, ipsumque regem ea parte corporis, qua sedebat, adlaret incendium. Ita solio suo superbus excutitur, et Martino invitus assurgit; multumque complexus, quem spernere ante deceverat, virtutem sensisse divinam emendatior ferebatur; nec expectatis Martini colloquio, prius omnia præstitit, quam rogaretur. Proloquio illum atque convivio frequenter adscivit; postremo abeunti multa munera obtulit; quæ vir beatus, ut semper paupertatis suæ custos, cuncta rejecit. Hæc Severus; eadem quoque Venantius Fortunatus carmine cecinit ¹.

3. Cum hæc autem S. Martini sedis exordio configisse, Severus affirmet; hoc anno latendum est ipsum fuisse creatum episcopum: nam cum sedisse eum dicat Gregorius Thuronensis annos viginti sex, menses quatuor; et dies viginti septem; hæc ratione ipsum pervenisse oportet ad annum Domini quadringentesimum secundum, ad quod usque tempus S. Martinum vixisse, ex Severo collegimus ²: ipse enim eum dicit, sub consulatu Evodii, anno Christi trecentesimo octogesimo sexto, Martinum jam fuisse sexagenarium, vixisseque ab eo tempore annos sexdecim, ad dictum annum Domini quadringentesimum secundum oportuit fuisse superstitem; ad quod tempus cum ejus sacerdotium fuerit propagatum, ab hoc anno incepisse dicendum est. At licet a Severo discrepet ipse Gregorius, dum ait ³, octavo Valentiniani anno Martinum fuisse electum episcopum; præstat tamen Severum audire, utpote Martini per necessarium; cujus sententia, additis ex Gregorio annis quibus Martinus sedit, affirmandum est hoc anno, quarto nonas Julii esse creatum episcopum; ea enim die id factum fuisse, idem Gregorius Thuronensis alibi tradit ⁴. Verum de annis ejusdem S. Martini superiori loco pluribus actum est, dum de tempore ejus baptismi proflixius disserimus, et inferius dicturi sumus in ipsius morte.

4. *Valentiniani obitus.* — Caterum quod spectat ad Valentiniani obitum, quem hoc anno accidisse

constat mense Novembris; de eo ita Ammianus ¹: « Post hæc (cum scilicet Valentinianus esset in provinciâ, et jam trans anem in Quados trajecisset exercitum) Quadorum venere legati, pacem cum præteritorum oblitratione suppliciter obsecrantes; quam ut adipisci sine obstaculo possent; et tyrocinium et quadam nihil rei Romanæ pollicebantur. Quos quoniam suscipi placuit et redire, iudicis quæ posebantur indultis (quippe eos vexari diutius nec ciborum inopia, nec alienum tempus anni patiebantur), Equitio in consistorium introducente, sunt intronmissi. Cumque membris incurvatis starent metu debiles et præstricti, docere jussi quæ ferebant, usitatas illas causationum species, jurandi fidem addendo, firmabant, nihil ex communi mente procerum gentis delictum asseverantes in nostros, sed per eximios quosdam latrones, annique continens evenisse quæ inciviliter gesta sunt; etiam id quoque addendo ut sufficiens ad facta purganda, firmantes, quod munimentum extrui ceptum nec juste nec opportune ad ferociam animos agrestes accendit ». Ad coercentes enim Barbaros præsidia ædificari Valentinianus jusserat.

5. « Ad hæc, subdit Ammianus, imperator ira vehementi percussus, et inter exordia respondendi tumidor, increpabat verborum objurgatorio sonationem omnem ut beneficiorum immemorem et ingratoram; paulatimque lenitus, propensior, tanquam ictus e caelo, vitalique via, voceque simul obstructa suffocatus igneo lumine cernebatur (et repente cohibito), erumpente subito sanguine, lethali sudore perfusus, ne laboretur, spectantibus et viliibus, concursu ministrorum vite secretioris ad conclave ductus est intimum; ubi locatus in lecto, exigua spiritus reliquia trahens nondum intelligendi minuto vigore, cunctos agnoscebat astantes, quos cubicularii, ne quis eum necatum suspicaret, celeritate maxima corrogarant. Et quoniam viscerum flagrante compage, laxanda erat necessario vena, nullus inveniri potuit medicus hæc ob causam, quod eos per varia sparserat curaturos militem pestilentia morbo lentatum. Unus tamen reptans, venam ejus iterum sepiusque pungendo, ne guttam quidem cruoris elicere potuit, infernis nimietate calorum ambustis, vel ut quidam existimabant, arefactis ideo membris, quod meatus aliqui (quas haemoroidas venas vocant) obsecati sunt gelidis frigidibus conerustati. Sensit immensa vi quadam urgente morborum, ultima necessitatis adesse præscripta; dicereque conatus aliqua vel mandare ut singulis illa crebris pulsans, sordorque dentium, et brachiorum motus velut castibus dimicatum indicabat jam superatus, viventibusque maculis interfusis, animam diu collectatam efflavit, ætatis quinquagesimo anno et quatuor, imperii minus centum dies secundo et decimo ». Hæc enim Ammianus, addit his Socrates ², cum defunctum in Bergatione castello xx kalend. Decembris: sed idem continen-

¹ Venant. Fortun. Vit. S. Martini lib. III. — ² Sever. dial. III, c. 7 et dial. III. — ³ Greg. Tur. hist. lib. X. — ⁴ Greg. Tur. hist. Franc. lib. II, c. 15. et lib. I, mirac. c. 6.

¹ Ammian. lib. XXX. — ² Socrat. lib. IV, c. 2.

dus est, dum ait vixisse eum annos quinquaginta quatuor, et imperasse tredecim. Remansit posteris Valentinianus humeris etiam in his exemplum; unde S. Hieronymus ad Heliodorum¹: «Valentinianus vastato genitali solo, et inultam patrem derelinquens, vomitu sanguinis extinctus est».

6. *Cerealis potentia*. — Eo defuncto, Gratianus Augustus jam ante annos septem in nuce palus, solus imperare cepit cum Valente. Corpus autem imperatoris Constantiopolim translatum esse, ut infer christianorum imperatorum reliquias humaretur, idem Ammianus affirmat. Cum interea² sexto die post parentis obitum, opera Cerealis avunculi, Valentinianus tum quadrimum, Justina filius, Augustus solenni more nuncupatus est; quod factum Gratianus animi benignitate praeditus ratum habuit. Quod autem Ammianus cum quadrimum fuisse testetur, haud probari potest; adversatur enim Socrates, qui eum natum affirmet eoss. Gratiano et Dagalaipho, hac ratione hoc anno novennem fuisse asserere oportet; confirmant et Tabulae consulares, dum anno Christi trecentesimo sexagesimo nono habent consules Valentinianum, nobilem puerum, et Aurelium Victorem. Ex eadem³ quoque Justina genitas Valentinianus Junior sorores habuit, Gallam, Gratianam, et Justam; quarum duae posteriores in virginitate vitam duxerunt, Gallam postea juncta comubio Theodosio filii.

7. Quod autem ad Cerealem avunculum spectat, penes quem tanta inesse videbatur credendi novi Imperatoris auctoritas; non alius hic putandus est ab illo, qui sub Constantio praefectura Urbanae gessit, et sub eodem postea consulatum; alius enim ab isto nullus reperitur clarus memoria hoc tempore Cerealis. Hunc igitur ipsum esse jure dixerimus, quem nuptias quaesisse S. Marcellae, S. Hieronymus meminit; de quo ad Principiam virginem scribens, haec ait⁴: «Orbata Marcella patris morte, viro quoque post nuptias septimo mense privata est. Cumque eam Cerealis, ejus clarum inter consules nomen est, propter aetatem et antiquitatem familiae, et insignem quod maxime viris placere consuevit decorem corporis ac morum temperantiam, ambiciosius peteret, suasque longævus polliceretur divitias, et non quasi in uxorem, sed quasi in filiam vellet donationem transfundere: Albinaque mater tam clarum praesidium viduatae domus ultro appeteret; illa respondit: Si vellem nubere, et non aeterna me euperem pudicitiae dedicare; ulique maritum quererem, non hereditatem. Illoque mandante, posse et senes diu vivere, et juvenes cito mori, eleganter lusi: juvenis quidem potest cito mori, sed senex diu vivere non potest. Quia sententia repudiatas, exemplo tui caeteris, ut ejus nuptias desperarent». Ille de Cereali Hieronymus. Quod autem consulatum hunc gessisse dicat, contigit ille anno Domini trecentesimo quinquagesimo octavo

una cum Daciano collega; ejus et ejusmodi reperitur inscriptio in basi statuae ipsi dicatae⁵:

NERATIUS CEREALIS V. C.
CONS. ORD. THERMARUM
RESTITUTOR CENSUIT.

Exat et alia in Via lata ejusdem sententiae inscriptio de restitutione thermarum facta per Cerealem consulem; atque alia rursum, qua de ejusdem praefectura Urbana mentio habetur superius tertio tomo secunda editione suo loco resilita, quae errore posita erat tempore Constantini. Porro ex amplissimo Cerealis nomine et auctoritate, metire sanctae Marcellae clarissimae feminae excellentem inter omnes Romanas mulieres amplitudinem, quae eo majoribus crevit accessioibus, quo propter Christum ab ipso magis despecta est; ut vere non in Urbe tantum, sed toto Romano orbe effulserit egregium christiane pietatis exemplum; sed de ipsa saepe inferius, imo et quinto Annalium tomo pro responsione ratione dicturi sumus. Ad jam reliquias hujusmodi amici rite gestas ordine prosequamur.

8. *Valens nihil a Themistio philosopho delinquitus, monachos catholicos dire insectatur*. — «Eodem tempore quo Valentinianus extinctus est, inquit Sozomenus⁶, Valens Antiochia, quae est in Syria, aetalem degens, majore odio in dies in sua opinionis adversarios exardescere, acerbeque attingere, et exagillare cepit. Cum vero Themistius philosophus librum ei diceret, horribatur, docebaturque non oportere mirari dissensionem, quae in ecclesiasticis opinionibus versabatur, cum multo inferior, multoque minor sit, quam quae exaret apud Gentiles: nam permultae sunt apud ipsos opiniones; et dissensionem ob multitudinem dogmatum susceptam, complures contentiones de ejusmodi rebus, et disceptationes excitare necessum est: siquidem Deo forlasse visum sit, ut ipse non facile nosceretur, et varia existerent de eo opiniones; quo singuli magis eum vererentur, cum exquisitam ejus cognitionem comprehendere non possint, secum reputantes quanta sit, et ejusmodi ille quidem, ad ejus cognitionem venire cogitant. Haec oratione a Themistio habita, imperator etsi factus animo aliquanto mansuetior, nec tam acerba adversarii ut aetate supplicia irrogavit; non tamen iram suam contra sacerdotes accensam penitus restinxisset, nisi cura de Republica sibi injecta fuisset impedimento, quo minus ad ejusmodi seclera summi studium et operam conderet, etc.» Gothorum namque novo bello fuisse exagillatum tradit, de quo inferius.

9. Quod ad Themistium philosophum spectat; cum plura de eo superius dicta sint, hic his addendum (quod ratio exigat argumenti ipsam erga Orthodoxos propensiorum fuisse; multis enim id signis apparuit); ususque est eo familiarissime Gre-

¹ Hieron. ad Heliodorum, August. Adv. Viti. c. 1. §. 1. c. 1. §. 1.

² 26 — 27. Hieron. ad Heliod.

³ Hieron. pro aetate Cerealis in Just. — Sozom. lib. VI. c. 1.

gorius Nazianzems, ut ex litteris ¹ ad eum scriptis intelligere facile est; ex quibus etiam habetur, ipsum non philosophia tantum celebrem, sed etiam apud imperatores potentia claruisse: quippe qui jam ab ipsis Constantii temporibus functus sit amplissimis magistratibus. Unde ad eum inter alia Gregorius ²: « Tu vero id quod a tuo Platone dictum est, confirmas; nempe civitates non ante malorum finem habituras esse, quam philosophia cum potentia conjuncta sit: utraque enim te potes. Egenti manum porrige, cum videlicet, ut consentaneum erit, monens, ac juvans. Nihil certe melius philosophari possis, quam si nunc justitia patrocinium suscipias; ne dicam quod hac quoque re nos laudum tuarum precoribus beneficio afficies ». Hæc ipse; sed illa adverte verba Gregorii ad Themistium: *A tuo Platone dictum est*; sic esse accipienda, quod in his quæ ad politica pertinent, primo loco Platonem haberet, secundo vero Aristotelem; prout videre est in orationibus ejus, ac præsertim in sexta, ubi ait: « Adjuvabit autem me in primis in te instituendo egregius ille Plato, et admirabilis Aristoteles ». In naturalibus autem speculationibus Aristoteli primas detulit. Quam vero familiarissime usus sit eo Theodosius imperator, suo loco dicturi sumus. At non leveit orationem illam, quam citat Sozomenus, invenire; sed intueris, puto, lector, ex ejus argumento eo prolapsam hæreticorum amentiam, atque furorẽ ipsorum progressum, ut etiam Gentiles ad commiserationem Catholicorum inflexerint; usque adeo ut pro eis apud ipsum imperatorem adversarium Themistius causam agere non dubitaret.

10. At Valens imperator nequitia exardescens sic oratione Themistii visus est ab Ecclesiarum persecutione abstinuisse, ut tamen alia via, novo excogitato prætextu, diram adversus monachos persecutionem conlariat, cum eos exutos monastica professione, e monasteriis, lege lata, ad militiam revocari præcepit, hoc ipso anno, quo Valentinianus ex hac vita sublatus est, ut S. Hieronymus habet in Chronico his verbis: « Multi monachorum Nitriæ per tribunos et milites cæsi: Valens enim lege data, ut monachi militarent, nolentes fustibus interfici jussit ». El Orosius ³: « Valens illico, post fratris obitum, eum effronata libertatis audacia legem dedit, ut monachi, hoc est christiani, qui ad unum fidei opus, dimissa secularium rerum multimoda actione, se redigunt, ad militiam cogerentur. Vastas illas tunc Ægypti solitudines, arenasque diffusas, quas propter sitim, ac sterilitatem, periculosissimamque serpentum abundantiam conversatio humana non nosset; magna habitantium monachorum multitudo compleverat. Huc tribuni et milites missi, qui sanctos et veros milites Dei alio nomine persecutionis abstraherent; interfecerunt ibi agmina multa sanctorum ». Hæc Orosius. Conjungit hæc persecutionem Socra-

tes illi, quæ Alexandria per Lucium arianum (ut dictum est) commota fuit.

11. Precesserant iniquissima persecutionis hujus ante præhuda, cum ad Modestum præfectum prætorio de iisdem ipse Valens ita rescripsit ⁴:

« Quidnam ignavia secatores, desertis civitatum numeribus, captant solitudines ac secreta, et specie religionis cum cæcibus Monazontion congregantur. Hos igitur, atque hujusmodi infra Ægyptum deprehensos, per comitem Orientis erui e latebris, consulta præceptione mandavimus, atque ad munia patriarum subeundi revocari, aut pro tenore nostræ sanctionis familiarium rerum carere illecebris, quas per eos censuimus vindicandas, qui publicarum essent subituri munera functionum. PP. Beryti kal. Jan., Valentiniano et Valente AA. coss. »

12. At non adscriptos tantum militiæ monachos ita vexavit Valens imperator, sed reliquos omnes dira exagilavit exactione tributi, quos antea Constantinus atque Constantius ab hujusmodi pensatione capitacionis census exemerant. Extant de his scripta Gregorii ad Julianum, necnon carmen ad Hellenium, quem illum ipsum puto, ad quem vicariam præfecturam Constantinopolitana civitatis agentem, extat Theodosii imperatoris rescriptum ⁵. Ad Julianum enim de iisdem monachis ⁶ sic scribit, cum eadem illos commendat: « Philosophorum, inquit, cæcum commendo, qui scilicet nullo vinculo huius tenentur; qui sola corpora, nec ea quidem tota possident; qui Casari nihil, Deo omnia habent, hymnos, preces, vigiliis, lacrimas, hoc est, hujusmodi opes, quæ manibus premi nequeunt; qui mundo mortui sunt. Christo vivunt, carnem conferunt, animam a corpore abstraxerunt; hos si militis tractaris, aut etiam omnino Dei servos et discipulos, et cælestium rerum inspectores, has, inquam, generis nostri primitias, hæc columnina, has fidei coronas, has pretiosas margaritas, hos templi illius lapides, cuius fundamentum et lapis angularis Christus, hoc est, egregii Ecclesiæ complementi: hos, inquam, si Deo plane reddideris, præclarissime utique et ipsis, et nobis, et tibi consuleris, etc. ». At longe pluribus cumulat eos laudibus, cum in carmine ad Hellenium eosdem commendat.

13. Præcesserunt ista de tributis diram hanc de qua est sermo, adversus monachos persecutionem Valenti; qua non Ægypti tantum monachi, sed in aliis quoque regionibus agentes vexati sunt: ex eo enim quod cognitum fuit ejusmodi genus hominum esse imperatori invidium; quibuscumque scelestis in eosdem debauchandi viros crevit audacia, ut ex S. Basilio ad ipsos monachos scripta epistola intelligere possumus, quam ad rerum gestarum concinnationem et veritatem hic describemus; est vero hujusmodi ⁷:

14. « Desideratissimis ac religiosissimis fratribus

¹ Greg. Naz. epist. 329. 1. 6. — ² Idem epist. 110. — ³ Oros. lib. vii, c. 31.

⁴ L. XLI. de Decretion. C. Theod. etc. Justin. eodem tit. lib. XXVI. — ⁵ L. II. de curat. Calcedon. — ⁶ Gregor. Naz. oral. ad Julian. Trib. evoq. — ⁷ Basil. ep. XIX. in addit.

et sympresbyteris Acacio, Elio, Paulo, Silvano, et diaconis etiam, et religiosi monachis fratribus Basilii episcopus.

« Cum de gravi persecutione adversum vos excitata percipissem; et quod confestim post Pascha qui ad lites et pugnas jejunarant, in tabernacula vestra irruentes, labores vestros igni tradiderent, cognovissem qui vobis quidnam deum in oculis sine manibus constructum, sibi ipsis vero ignis, quo ad nocendum vobis usi sunt, thesaurum paraverunt, ingenium quidem super eo quod accidit, non ut vobis, fratres absit sed ut illis condolerem, qui usque adeo absorpti sunt à militia, ut in tantum usque facinus militiam suam extenderint. Verum expectabam futurum, ut confestim ad humilitatem nostram, tamquam parvum refugium, universi accurreretis; sperabamque daturum mihi Dominum indesinentium dolorum meorum refocillationem e vestro complexu; et sudore illo, quem propter veritatem distillatis, in corpus hoc otiosum excepto, habiturum me consortium praeiorum illorum, quae vobis a iudice veritatis sunt recondita ».

15. « Postquam autem id vobis ne in mentem quidem venit, nec aliquid refocillationis à nobis expectastis; continuum mihi ad vos scribendi occasionem dari optavi: ut quemadmodum aliqui decertantibus acclamant, ita ego, et bono vestro certamini adiutratione aliqua per litteras acclamarem. Fuit autem nobis ne hoc quidem factu facile, idque duabus de causis; una, quod ignorabam ubinam locorum ageretur; altera, quod non adeo multi sunt, qui ad vos proficiscantur. Nunc vero oblitus nobis Dominus desideratissimum ac religiosissimum fratrem Saetesium presbyterum; per quem charitatem vestram salutamus, observamusque ut pro nobis quoque oreris, letantes et exultantes, quod merces vestra multa est in oculis. Et quoniam fiduciam habetis in Domino: ne cessetis nocetis et dies clamare ad illum, ut certamen hoc Ecclesiarum compescat, plebibus pastores restituat, et Ecclesiam ad suam pristinam dignitatem redire faciat. Persuasus enim sum, si vox aliqua reperitur, quae optimum Deum flectat, non elongaturum eum misericordias suas, sed daturum nobis posthac una cum tentatione et exitum ut ferre possimus. Cunctam in Christo fraternitatem nostro nomine salutate ». Haecenus Basiliius.

16. *Epiphani laudes et laudationes.* — Puto autem hos nominatos hic monachos primores fuisse archimandritas in Syria apud Chalcedonem habitantes: si quidem eius nomen ibi Acacius claruit, cuius est frequens mentio apud Theodoretum in commentario historico sanctorum Patrum: nam huius, nec non Pauli, cuius hic item nomen exprimitur, archimandritarum extat epistola ad S. Epiphanium, qua petierunt conscriptum librum de haeresibus ad se mitti: anno enim superiore cum elaborare coepisset Epiphanium, ipse eorum exordio indicat¹, signans illa

sua tempora. Valentiniani et Valentis anno undecimo, et Gratiani septimo octavo: ipsi autem epistolam scripserunt hoc anno, librum quem scripserat ab eo exigentes, ut inscriptio litteris affixa testatur, quae sic se habet:

« Epistola scripta nonagesimo secundo anno regni Diocletiani, Valentiniani et Valentis anno duodecimo, et Gratiani anno octavo (nono ad Epiphanium Palaestinum Eleutheropolitem, qui fuit pater monasterii in ejusdem Eleutheropolis vicinia, tunc vero urbis Constantiae provincia Cyprae episcopus) exiit, ab Acacio et Paulo presbyteris et archimandritis. hoc est, patribus monasteriorum partium Chalcidiae et Beroeae Cavae Syriae de eo quod contra omnes haereses scripsit, imo quod et multi adhortati sint, ac coegerint ipsum ad hoc opus aggrediendum ».

17. Quanta vero hi Epiphanium coluerint observantia, illis in primis verbis indicant: « At quando via intercepta est per infirmitates et arumnas corporales, non potuimus ipsi proficisci, et ad pedes tuos provolvi, etc. ». Vides prisenum morem cultus et venerationis etiam abbatum ad pedes se episcoporum prostrandi; et paulo post: « Confitemur enim non solum nos, sed etiam omnes, quod in hoc saeculo novum te apostolum et praeconeum Dominus excitavit, Joannem novum, et praedicantem quae debent servari ab his qui cursum hunc propositum habent ». Haec et alia ibi. Reddidit ad eosdem ipse Epiphanius litteras una cum libro, quas et praefationem folius operis esse voluit, et inter alia rationem affert, cur Panarium, nempe casulam medicam, voluerit munerari, egregium plane opus, et Catholicae Ecclesiae valde proficuum.

18. *Ambrosii electio tum Basilii, tum ceteris probatissima.* — Hoc item anno S. Basiliius, cum ante de mirifica electione Ambrosii in Mediolanensis Ecclesiae episcopum ipsius litteris certior factus esset, ingenti perfunctus gaudio ad eum ita rescripsit¹:

« Magna semper et multa quidem sunt Domini nostri dona, quorum neque magnitudo mensurabilis, neque multitudo numerabilis est. Unum vero, quod inter maxima reputari potest ab his qui non difficili beneficiorum Dei in se collatorum sensu tanguntur, et praesens hoc est, quod quam longissime propter locorum distantiam sejunctis, per litterarum alioquin mutuo coalescere dedit. Largitus est autem duplicem cognoscendi modum, unum per praesentem convivium et congressum, alterum per consuetudinem litterarum. Quoniam igitur te per ea quae locutus es cognovimus: cognovimus vero non ex eo quod nota quaedam corporis tui menti nostrae impressa sit, sed quod interioris hominis tui pulchritudinem velut ex variegata sermonum pictura novimus: nam quisque nostrum ex abundantia cordis loquitur ».

19. « Glorificamus autem Deum nostrum, qui ex quavis mortalium generatione eos qui sibi pla-

¹ Epiph. in pref.

² Basil. epist. LV.

cuerint deligit; qui olim quidem ex pastoribus ovium populo suo principem excitavit, et Amos de grege caprarum sumptum spiritu suo instruit, et ad propheticam dignitatem extulit: nunc vero virum ex urbe regia, cui totius gentis principatus conceditus erat, sapientia sublimem, generis claritudine, vitæ splendore, orandi facultate, et rebus sæcularibus illustrem ad gregem Christi pasturam traxit. Qui projectis hujus vitæ opibus universis, proque damno habilis, ut Christum lucrificeret, commissa sibi magni ac præclari navigii, Ecclesie videlicet Dei, in fide Christi gubernacula accepit. Age igitur, o homo Dei, quandoquidem non ab hominibus acceptisti, aut doctus es Evangelium Christi, sed ipse te Dominus e medio iudicum terre desumptum ad præsentiam apostolicam transtulit; certa bonum certamen; corrige ac moderate infirmitatem populi, si qua Ariane vesania labe tactus est; renova pristina Patrum vestigia; et quod dilectionis erga nos fundamentum jectisti, in ipsam structuram assiduitate mutui nostri colloqui excitare ac provehere stude: nam hoc pacto spiritu poterimus conjuncti esse, licet terrestri habitatione quam longissime aller ab altero dissiti simus». Hucusque Basilius ad Ambrosium.

20. Perseverasse quidem mutuam inter utrumque litterarum consuetudinem, certum est; siquidem complura inter eos noscuntur esse transacta. Expetisse enim Ambrosium a Basilio ejus lucubrationes tum explicantes divinam scripturam, tum prava dognata confutantes, facile intelliget qui utriusque legerit commentarios in Hexameron, et de Spiritu sancto; videbitque magna ex parte quæ Basilius græce edidit, Ambrosium tradidisse Latinis. Sed et illud erga Ambrosium Basilius pium intercessit officium, dum corpus sancti Dionysii Mediolanensis episcopi et martyris, qui pro fide catholica exul obierat in Cappadocia, procurante Aurelio episcopo, e Cappadocia Mediolanum translatus est.

21. At vero non unus duntaxat Basilius in Oriente Ambrosii electionem, quamvis resistente canonicæ actam probavit, sed omnes Occidentales et Orientales catholice communionis episcopi: quod ipse ea sententia declaravit, qua ait¹: « Ordinationem meam Occidentales episcopi iudicio, Orientales etiam exemplo probarunt. Quibus illud in primis inuit, quod minus rite actum videbatur, id iudicio sedis Apostolicæ publico decreto esse firmatum: Orientales vero et exemplo probasse, dum quod factum est Mediolani in creando Ambrosio episcopo, Orientales idem præserint Constantinopoli postea eligendo Neclarium calcolumenem. Ceterum ejusmodi licentia quamplurimos abusos esse ex laicis et neophylis ad sacros ordines, et episcopatum etiam irreperere favore diversorum sollicitatis, fuit postea querela Siricii Pape, qui inter alia hæc² habet: « Certe illud etiam non fuit præmittendum, ut quod senel aut secundo necessitas hereticorum in-

tulit contra apostolica præcepta, velut lege licitum. præsumi; neophylum vel laicum, qui nullo ecclesiastico functus fuerit officio, inconsiderate vel presbyterum vel diaconum ordinare, quæcunque Apostolus sinit, quorum audeant mutare præceptum. Et qui non didicid, jam docere compellitur. Ita nullus reperitur idoneus clericorum, nec inter diaconos, nec inter alios clericos invenitur qui sacerdotio dignus habeatur, sed ad condemnationem Ecclesie laicus postulator? Quæ ne fiant ultra, admoneo ». Hæc Siricius. Porro de hujusmodi abusione in Ecclesia Dei licentius usurpata, ut laici et ipsi etiam conjugati ad episcopatum postularentur, S. Hieronymus³ agens contra Jovinianum meminit. Quod vero Siricius dicit his in Ecclesia id usurpatum propter hæreticos; puto eum intellexisse de ordinationibus S. Hilarii, necnon etiam S. Ambrosii, quas constat multum profecuas fuisse catholicae fidei. cum a duobus his heresis ariana in Occidente potissimum fuerit prolignata.

22. *Ambrosii vitæ institutio et sanctitas.* — At Ambrosius cum sic ex laico esset ordinatus episcopus, undique sibi auxilium comparare satagit; cui etiam longe positi Antislites adjuvamento fuere; siquidem præsto fuit eidem in fide tyroni suis scriptis (ut diximus) S. Basilius; sed ad novæ præfecturæ regimen missus est ad illum a S. Damaso papa egregie eruditionis et spectatæ probitatis Romane Ecclesie presbyter sanctus Simplicianus⁴; de quo nonnulla superius; quem cum in omnibus S. Ambrosius habuerit monitorem atque doctorem, ut patrem observare consuevit, cuius scientiam in docendo, dexterilatemque in agendo, satis exploratam reddidit conversio Marii Victorini celeberrimi oratoris, de qua superius actum est. His denique aliisque auxiliis, sed præcipue divina accedente gratia, quasi miraculo factum est, ut qui nuper e tribunali populo jus reddebat, e cathedra eundem divinam legem edoceret.

23. Porro quod Simpliciani status humilis. Ambrosii vero sublimis esset, illud in eo excolendo consilium inuit, ut ipse licet magister, discipulum ageret, Ambrosiumque tanquam magistrum difficillimis interdum pulsaret questionibus, ita provocans ad volandum pulum suum; ad quem aliquando sic Ambrosius⁵: « Quid est, inquit, quod ipse dubites, et a nobis requiras, cum fidei et acquirende cognitionis divinæ gratia totum orbem peragraveris, et quotidiane lectioni nocturnis ac diurnis vicibus omne vitæ hujus tempus deputaveris, acri præsertim ingenio etiam intelligibilia complexens? nupte qui etiam philosophiæ libros, quam a vero sint devii, demonstrare soleas, et perosque tam inanes esse, ut prius scribentium in suis scriptis sermo, quam vita eorum detecerit ». Hæc ipse de Simpliciano, de quo plura inferius. Sic igitur bene accidit, divino operante Spiritu, a quo ad tantum

¹ Ambros. ad Verec. ep. lxxxix. — ² Siric. epist. ad Orthodoxos.

³ Hieron. contr. Jovin. lib. 1. — ⁴ August. Confess. lib. vlti. c. 2. — ⁵ Ambros. epist. li.

regimen assumptus erat, ut eadem in episcopatu, et discipulus in Ecclesie doctorem fuerit continuo transformatus, junxeritque in regimine episcopatus vitam monasticam cum numeribus et officiis clericalibus. Ipso enim in episcopatum ingressu sic vitam instituit, ut curam rerum domesticarum Satyro fratri reliquerit (quod ipse testatur), sese vero totum spiritualibus Ecclesie curis penitus iniecit: erat Satyrus frater adeo spectatae virtutis, ut in rebus agendis ac moderandis ipsum habere consueverit consultorem et arbitrum¹.

24. Ad sacrificium celebrandum ita assiduus erat (quod ipse tradit² ut quotidie illud egerit, summa pravia animi preparatione; quolibet vero die Dominico (ut auctor est S. Augustinus³) in Ecclesia pro concione populum docendum susceperit: cetera autem munia ecclesiastica sic strenue solus obierit, ut (quod ait Paulinus⁴) circa baptizandos ipse solus implet, quod post ejus obitum vix quinque episcopi perficere potuerunt. Ceterum ita curavit Ecclesiastica, ut externa et secularia minime neglexerit, verum audiret frequenter litigantes, causas judicaret, componeret, et aequissimus arbiter, utrisque acquiescentibus partibus, definiret. His atque aliis ex causis episcopum requirentibus omnibus, in omnibus se paratum exhibuit, ut nemini ad eum aditus esset aliquando interclusus, nullius ostii velum esset oppansum; nec qui ad eum duceret, esset alienigenae et cubicularii officium requirendum: testatur id quidem S. Augustinus⁵ admiratus hominis in audiendis omnibus tolerantiam, Corpus vero ea disciplina coercuit, ut jejunium custodiret assiduus, nunquam prandendi (ut Paulinus ait) usum admittens, nisi religio, Ecclesiaeque illius consuetudo mandasset, nempe sabbato, die Dominico, et natalibus martyrum, quibus diebus prandium revocaret, quo etiam non solum pauperes refecerentur, sed et viri clarissimi exciperentur: haec enim charitatis obsequiis etiam duces exercitus demerere consuevit, ut de Arbogaste comite ac strenuissimo duce constat, qui magna gloria praedicare solebat, se ab Ambrosio saepe acceptum esse convivio⁶: id ipsum quoque Vincentius Galliarum praefectus sibi concessum, pro magno munere ostentat⁷. At licet sic ipse omnes exciperet; nunquam tamen ad convivium invitatus accessit: tradit enim Possidius⁸ in Augustino, quod etsi Ambrosius factus omnia omnibus, ut omnes lucrificeret, ab tribus tamen perpetuo se continuit, mirum ut nemini uxorem quaereret, milique militiam suaderet, neque ad convivium invitatus accederet. Haec sunt quae summam collecta ab ipso in eam sedem ingressu ad exitum usque Ambrosius sibi servanda praescripsit, quo hic tantum attingisse sat est.

25. Quod vero Ecclesiam diu ab Arianis possessam, instar dumosi memoris, prorsus incultam invenerit, in qua ex tanta populi multitudine vix paucos esset reperire, qui aliqua ex parte vel leviter saltem non essent arianae communicationis labefacti contagio; ut par erat ad recipiendos eos in Ecclesiam penitentes, omnibus fores Ecclesiae patere jussit: cujus rei causa quod faciliis esset ad indulgentiam (quod accidit postea quoque Gregorio Nazianzeno Constantinopoli multorum invidiam passus est; de quibus sic ipse¹: « Vos indignamini, et contra Ecclesiam congregatis Concilium, quia videtis mortuos in Ecclesia reviviscere, et peccatorem indulta venia resuscitari. Itaque quod in vobis est, per invidiam rursus vultis interficere suscitatos, etc. ». Inferius vero de se ipso ista conante, magna animi modestia ita subdit ex adversantium invectivis: « Dicitur: Ecce ille non in Ecclesia nutritus sum, non edonitus a puero, sed raptus a tribunatibus, abductus a vanitatibus hujus saeculi, a praecanis voce ac psalmistae assuefactus canticum, in sacerdotio manet non virtute sua, sed Christi gratia, et inter convivas mense caelestis recumbit. Serva, Domine, munus tuum; custodi donum, quod contulisti etiam religenti. Ego sciebam, quod non eram dignus vocari episcopus, quoniam dederam me saeculo huic: sed gratia tua sum in quod sum, et sum quidem minimus omnium episcoporum, et infimus merito. Tamen quia et ego laborem aliquem pro sancta Ecclesia tua suscepi; hunc fructum tuere; ne quem perditum vocatis ad sacerdotium, eum sacerdotem perire patiaris; ac primum ut condolere norimus peccantibus affectu intimo ». Haec ipse. At quidem cumulate, quod a Deo sic est precatus, obtinuit: nam (ut de eo Paulinus² habet) quotiescumque aliquis ad promerendam pro peccatis veniam illa ipsi confitebatur, adeo infima cordis commiseratione afficiebatur, ut delens audita peccata, ad secum flendum penitentis provocaret affectum. Fuisse autem ejusmodi peccatorum secretam confessionem, perspicue illis verbis Paulinus insinuat, dum ait, quod: « Crimina ab illis accepta, nulli nisi Domino, apud quem intercedebat, loquebatur; relinquens exemplum posteris sacerdotibus, ut intercessores apud Dominum sint magis, quam accusatores apud homines ». Haec Paulinus. Quo modo vero post evulsas delinquentium per penitentiam spinas, Ecclesiae agrum culturae redditum sanctis seminibus severit, suo loco dicemus.

26. *Photini obitus.* — Hoc eodem anno duodecimo Valentis decessisse ex hac vita nequissimum hominem haeresiarum Photinum, S. Hieronymus notat in Chronico; plura enim scripsisse volumina atibi tradit³, in quibus praecipui erant contra Gentes et adversus Valentinianum libri; at de ipso plura superius.

¹ Ambrosius in libro de officiis. — ² Augustinus in praefat. ad Miss. et ad epistolam ad Romanos. — ³ Augustinus in libro de civitate Dei, c. 11. — ⁴ Paulinus in vita Ambrosii. — ⁵ Augustinus in libro de civitate Dei, c. 3. — ⁶ Paulinus in vita Ambrosii. — ⁷ Severus in dialogo, lib. 1, c. 17, in fin. — ⁸ Possidius in vita Augustini, c. 27.

¹ Ambrosius de peccatis, lib. 11, c. 7, 8. — ² Paulinus in vita Ambrosii. — ³ Hieronymus de scriptis Ecclesiae.

Anno periodi Graeco-Romanae 5668. — Olymp. 288. an. 3. — Secundum Baronium 288. — Urb. cond. 1128. — Jesu Christi 375.

— Damasi papae 40. — Valentis 12. Gratiani 9. Valentiniani Junioris 1.

1. *Consules.* — Ad num. 1. Hic annus hac formula notatus *Post consulatum Gratiani Aug. III et Equitii*, quia sc. propter bellorum humilium consules creati non sunt.

2. *Obitus Valentiniani Senioris.* — Ad num. 4. Idacius in Fastis hoc anno habet : « Diem functus Valentinianus Senior XV kal. Decemb. in Castello Virgitione. Et levatus est Valentinianus Junior Aug., filius Aug. Valentiniani ab exercitu in tribunali, die X kal. Decemb. in civitate Acinco », quam Cluverius Budam esse autumat. Ammianus lib. 30, cap. 6, ait, mortuum esse Valentinianum « anno aetatis quinquagesimo quinto, imperii, minus centum dies, secundo et decimo ». Ex quo liquet, Ammianum emortualem diem non excludere, sc. decimum septimum Novembris. Quo tam Idacius, quem Socrates Valentinianum mortuum testantur; recteque Socratem lib. 4, cap. 1, scripsisse, *Valentinianum* die vicesima quinta Februarii dictum esse imperatorem; cum a die XVII Novembris praesentis anni, quo is mortuus, ad vicesimum quintum Februarii anni sequentis dies centum numerentur, die vicesimo quinto, quo *Valentinianus* electus, excluso; sequens enim annus bissextilis fuit.

3. *Numisma Valentiniano Seniori male adscriptum.* — Causius in *Constantinopoli Christiana* tabula 47 inter Valentiniani senioris numismata istud describit: D. N. VALENTINIANUS P. F. AVG. in postica: IMP. XXXII. COS. XVII. PP. COS. Ob. id est, « Pater Patriae Constantinopoli obsignata ». Qui nummus viris eruditissimis fixit. Causius in *Dissert.* de inferioris aevi numismatibus numero XXXVII de hoc Valentiniani nummo loquens ait: « Cur Valentinianus consul decimum septimum inscribitur, nemo, opinor, attigit, cum semel hanc dignitatem cum titulo inierit, adeo ut dicendum sit haec in longioris vitae ac imperii vota fuisse adscripta ». Mediobarbus pag. 505 hunc nummum Valentiniano etiam Seniori attribuens, ait « XVII consulatum Valentiniani in nummo signari monstrum est; nam revera quatuor tantum vicibus consul processit, et nisi illustrissimus eruditissimusque dominus de Cange nummum in sua *Constantinopoli Christiana* proferret, omnino incredibilis mihi visa foret hujus nummi epigraphé. Heretice aliquis Gallicus non-

strum hoc vincat, quod mihi certe persuasum est monetarii errore natum ». Verum, ut jam alibi demonstravi, in aversa parte nummi alicujus imperatoris non raro epigraphé legitur, quae ad alium referenda est. Nummus itaque ille perperam Valentiniano Seniori attributus, est Placidii Valentiniani, qui Theodosii Junioris tempore in Occidente imperavit, et Liciniam Eudoxiam hujus imperatoris filiam uxorem duxit, qui in sacerci honorem in aversa suorum numismatum parte consulatum ejus decimum septimum anno Christi quadringentesimo trigesimo nono gestum, ac titulum imperatoris XXXII in nummis Theodosii cum eadem epigraphé copulatum, insculpi jussit.

4. *Ad Placidium Valentinianum referendum.* — Aversam enim partem illam nummi Valentiniani ad Theodosium Juniores referendam demonstrat hic Eudocie ejusdem Theodosii uxoris nummus a Mediobarbo pag. 536 productus. AEL. EUDOCIA AVG. in postica: IMP. XXXII. COS. XVII. P. P. COS. Ob. Nam inter numismata Theodosii Junioris, alia habent, IMP. XXXII. COS. XVII, alia vero, IMP. XXXII. COS. XVII. Producit ibidem Mediobarbus alium ejusdem Eudociae nummum, cujus haec postica pars: VOT. XX. MULT. XXX. COS. Ob. qui etiam recitatur a Causio in *Constantinopoli Christiana*, tabula 21, quibus ex Nummis regula a nobis supra statuta, certa redditur, utramque nempe alicujus numismatis imperialis partem ad diversos imperatores aliquando pertinere, constatque praefatos nummos, in quibus consulatus decimus septimus legitur, de Theodosio Juniore, qui decimum septimum consulatum gessit, interpretandos esse; ideoque citatum Valentiniani nummum Placidio Valentiniano, Theodosio aequari, attribuendum esse. Eodem autem *Eudociae* nummus exhibet in postica vicem alia Theodosii Junioris. Quando Dissertationem Hypaticam composui, nondum in hoc arcum penetrarim, ideoque in parte 2, cap. 11, num. 7, Gallo Placidie nummum explicans in quo legitur DN. GALLA PLACIDIA PF. AVG. et in postica VOT. XX. MULT. XXX. ex hac epigraphé perperam tituli, *Placidiam Augustam* imperatorem instar decem ab ea et id genus festa celebrasse. Verum ex laudato Eudociae nummo et regula a nobis constituta, intelligitur

hunc annum hunc ad Valentianum, cum illi ejus librum referunt esse. Postquam haec scripta, venit in manus meas Opus Regeri V. C. de Numismatis selectis S. E. Palatini, ubi fundatum Valentianum nummum ad Valentianum III referendum, etiam observavit.

5. *Aetas Valentianiani Junioris.* — Valentianiano Seniori successit Valentianianus Junior ejus filius, adhuc quadrimus. Verum quidem est, plures annos ei Baronium attribuere, quod existimet, cum esse Valentianianum illum, qui anno cccxxi in lucem prodit, quippe non nullo post Victore collega, consulatum possit. At is error jam supra confutatus, ostensumque, Valentianianum illum Dominice et Valentis filium fuisse, ac hoc tempore, et videtur, jam obisse: Valentianianum vero, qui hoc anno Valentianiano Seniori successit, filium fuisse ejusdem Valentianiani ex Justina secunda ejus uxore. Socrates itaque non solum Baronium, sed etiam Constantium in Familiis Augustis Byzantinis, aliosque viros doctos in errorem induxit.

6. *S. Martinus p[ro]t[est] episcopus Turonensis.* — Quod habet Turonensis lib. 10, cap. 34, Marturum anno viii Valentis et Valentianiani Turonensem episcopatum ordinatum esse, ab aliquo fabulatore acceptum. Quod vero ibidem subdit: «Sedit annos xxvi, menses quatuor, dies xxvii», ex Sincris Ecclesie suae documentis hausit. Cum enim sanctus Martinus die xi Novembris anni quadringentesimi spiritum Deo reddiderit, ejus reliquia centesimo anno ab ejus ordinatione a sancto Perpetuo translate fuerint, manifestum est eam in annum trecentessimum septuagesimum quartum, diemque decimum quintum mensis Junii, qui Dominicus erat, incidisse.

7. *Ejus ordiatio alio die quam qui celebratur peracta.* — Celebratur quidem dies ejus ordinationis IV nonas Julii, seu die IV ejusdem mensis, ut praeter Turonensem lib. 2, cap. 14, varia Martyrologia docent. Verum sicut ordiatio divi Basilii, quae cum die XIV mensis Junii in Tabulis Ecclesiasticis copulatur, eod die peracta non est, sic nec ordiatio sancti Martini die IV mensis Julii. Testatur enim Turonensis lib. 4 de Mirac. S. Martini cap. 6, anno lxxv, post transitum sancti Martini, ideoque anno Christi cclxxi juxta supputationem Gregorii, quae hanc epocham ab anno cccxxvi deducit, Turonica sedis cathedram Perpetuum sortitum esse, et reliquias S. Martini in ampliori templo, quam illud quod Braccis construxerat, honorari voluisse. Basilicam itaque in honorem sancti Martini adhibuit, et vicinos episcopos ac abbates convocavit, ut eam in kalendis Julii dedicaret, et in eadem S. Martini reliquias transferret; sed cum terra, «qua super sanctum erat tumulum» effodi non posset, «diei ei minus ex clericis, senatibus, quia, post hoc triduum natalis episcopatus ejus esse consuverat, et forsitan in hac die», quanta nempe mensis Julii, «se transferri debere vos admonet», ut refert Turonensis loco fundato, qui addit, ita factum fuisse.

8. *Annus ordinationis et anno translationis ejus reliquiarum involvitur.* — Porro kalende Juliae

ab anno cclxxi usque ad annum cclxxiii in Dominicam non incidere nisi hoc ultimo Christi anno, et non nisi dies festus aut Dominicalis eligi potuit a Perpetuo, ad hanc translationem de more illorum temporum. Quare cum illa basilica non nisi intra aliquot annorum spatium absolvi potuerit, ejus dedicatio et S. Martini reliquiarum translatio alio anno facta non est quam cclxxiii, qui centesimus erat ab ejus ordinatione, quae ideo a Sieberto in Chronico ad precedentem annum perperam refertur. Turonensis lib. 2, cap. 14, postquam de hujus basilicae constructione et dedicatione verba fecit, subjicit: «Solemnitas ipsius basilicae triplici virtute pollet, id est, dedicatione templi, translatione corporis sancti, ordinatione ejus episcopatus. Hanc enim», scilicet festivitatem dedicationis, translationis et ordinationis, «IV nonas Julias observabis: depositionem vero ejus» seu festivitatem illius transitus «tertio idus Novembris esse cognosceas». Quae habet Constantius anno cclxxviii, num. vi et lxxv, adversus hanc explicationem, solide a nobis confutabuntur in Dissert. «De anno et die mortis sancti Martini Turonensis episcopi», quae hic iterare opus non est.

9. *Oratio Theonistii ad Valentem.* — Ad num. 9. Oratio Theonistii ad Valentem, de qua Socrates lib. 4, cap. 32, quam Baronius perisse existimabat, post hujus mortem latine edita fuit a Dudilio. In ea legitur quae a Socrate laudato summarie narrantur.

10. *S. Epiphanius scribit Pmarium.* — Ad num. 16. Sanctus Epiphanius scripsit Pmarium, seu librum adversus haereses anno precedenti: ipse enim ejus exordio indicat, fuisse tunc annum undecimum Valentis et Valentianiani, qui anno praeterito mense Februarii copulati est. Recte itaque eo anno Baronius in Annalibus hunc librum scriptum nolavit.

11. *Lex Valentis adversus curiales monachismum professos.* — Valens imperator lege 63 De decurionibus detinuit, non posse omnino curialem conditionem monachismo vitari: sed si qui e curialibus ad monasticam vitam sese contulerint, erui eos oportere, et ad alterutrum adigendos, vel ad curiae munia subeunda, vel ad colendum bonis suis in eorum gratiam, qui loco illorum patria curiaeque munera subituri sunt. Dicitur haec lex «PP. Beryto Cabendi, Januari, Valentianiano et Valente AA. Coss». Ubi enim non adscribatur numerus consularum, eam refert Baronius ad annum cclxxv, quo Valentianianus et Valens primum consulatum gessere. Verum numerali nota omissa, consulatus in ea lege, ut in quibusdam aliis, simpliciter editur; cum inserta sit ad Modestum P[ro]f. P., qui eam dignitatem sub finem anni cccxxv iunxit, et sequentibus aliquot annis continuavit, ut suo loco dictum. Quare ea anno cccxxv, quo Valentianianus et Valens tertium consulatum gessere, vel anno cccxxiii, quo quidam consules processere, emissa est. Gothofredus ad ultimum istum consulatum eam revocat, quod existimet, divum Athanasium mortuum esse

mense Maio anni trecentissimi septuagesimi secundi, et Valentem monachis et Ægyptiis contrarium sese non ostendisse, quando Athanasius vixit. Verum, cum certum sit, anno uno tardius Athanasium de-vixisse, mense scilicet Maio anni cccLXXIII, lex hæc proposita kalendis Januariis, quatuor scilicet mensibus ante Athanasii mortem, nihil commune habere potest cum persecutione, quæ, mortuo Athanasio, Alexandria adversus monachos excitata est; præsertim si eam Valens dedit anno cccLXX, quod non parum verosimile.

12. *Lex Valentis adversus monachos.* — Quidquid de hac re sit, de qua mox, notandum, hæc inter alias fugiendæ evitandæque curiæ rationes, miseris curiales hac ætate advenisse, ut ad monachismum concederent, quasi ea re maxime tuti futuri et latitaturi. Gothofredus in illius legis Commentario arbitratur, eam diversam non esse ab ea, quæ dicitur in Hieronymi Chronico a Valente in monachos promulgata, de qua in eo Chronico, Valentiniani Senioris morte narrata, hæc verba leguntur: « Valens, lege data, ut monachi militarent, nolentes fustibus jussu interfici ». Observat enim Gothofredus hoc ævo *militiæ* et *militandi*, *στρατίας* καὶ *στρατεύσθαι*, voce designari quæcumque officia muniaque publica: unde militia non tantum armata, sed etiam togata palatina, officialium advocatorum militia, *λαϊκούργια*, tandem omne publicum ministerium, atque adeo municipalia quoque seu curialia officia, muniaque pro patria. Inde igitur errorem natum putat ex hujus vocis homonymia, quasi monachi a Valente militare jussi fuerint, et quidem in militia armata, eoque adacti, et quidem indiscretim; cum tamen Valens non nisi monachos ex curialibus ad militiam curialem retrahi jusserit. Ha vir doctissimus.

13. *Lex Valentis adversus curiales diversa a lege ab eodem data adversus monachos.* — Verum, cum tam Hieronymus citatus, quam Orosius lib. 7, cap. 33, legem Valentis monachos ad militiam adigentis post Valentiniani Senioris obitum datam diserte scribant, lex laudata *De decurionibus*, ab ea prorsus diversa. Nec est quod dicat Gothofredus, verba laudata non esse Hieronymi, sed Prosperi Aquitani, qui ejus Chronicon continuavit: certum enim, Hieronymi Chronicon in Valens interitu desinere, ideoque quæ post Valentiniani Senioris mortem in eo leguntur, Prospero nequam attribui possunt. Ex Orosii verbis, qui primus post Hieronymum illius legis meminit, quæque perperam pro se vir eruditissimus addidit, ea opinio jugulatur: « Imperium quatuor annis Valentiniano mortuo tenuit, qui sobis cum impie ageret, et possit erubescere, illico velut effrenata libertatis audacia legem dedit, ut monachi, hoc est, christiani, qui ad munus fidei opus dimissa secularium rerum multimoda actione se redigunt, ad militiam cogentur. Vastas illas tunc Ægypti solitudines, arenasque diffusas, quas propter solum, ac sterilitatem, periculosissimamque serpentum abundantiam conversato

humana non nosset: magna habitantium monachorum multitudo compleverat. Ut tribuni et milites missi, qui sanctos et veros milites Dei, alio nomine persecutionis abstraherent, interfecerunt ibi agmina multa Sanctorum: quæ autem per diversas ubique provincias, bis similibusque jussis adversus Ecclesias Catholicas, et rectæ fidei populos gesta sint, satis significatum, etc. » Quæ manifeste arguunt eandem legem diversitatem. A lege porro, qua monachi militare jubentur, ortum habuisse videtur quod apud Basilium epist. 264 legitur. Ibidem enim habetur, vicarium quemdam ponticæ cunctis sacerdotalis ordinis una voce curiæ mancipasse. Denique quod ea lege contra *curiales* a Valente, vivente Valentiniano Seniore mandatur, aliis principum Constitutionibus conforme.

14. *Lex Valentis adversus monachos explicata.* — Quod vero post Valentiniani fratris mortem eidem attribuitur, ut scilicet monachi militare cogentur, omnibus improbatum. Valens itaque imperator l. 63 *De decurionibus*, neque simpliciter curiales e monastica vita retrahi jubet, quomodo sæpe alias curiales e clericatu abstrahi absolute imperatores volvere: sed sub alternativa, vel retrahi, vel bonis suis cedere oportere eis, qui vice eorum munera functionum subituri essent. Id vero ipsum de clericis frequentibus Constitutionibus statutum, ut videlicet honorum jacturam facerent; sic ut (exceptis quandoque solis episcopis) modo vice sua curialia munia subituris extraneis vel propinquis, modo etiam curiæ ipsi, modo in totum, modo pro parte, cedere necesse haberent, ut liquet ex legibus Cod. Th. 49, 59, 99, 104, 121, 123, 163, 172. *De decurionibus*; et lege 7 ejusdem Codicis *De cohortalibus*; et lege 21 ejusdem Codicis *De episcopis*. Legendus etiam Ambrosius epist. 2 adversus Symmachum. Quæ omnia a Gothofredo loco laudato observata. Cæterum, prorsus incertum, an lex illa *De decurionibus* anno cccLXX vel anno cccLXXIII emissa fuerit; cum utroque anno Valentinianus et Valens fastis nomen dederint. Quod si ea anno cccLXX data, prorsus cornuit Gothofredi sententia; cum diu post eum annum monachi id Ægypto a Valente vexati fuerint, post Athanasii nempe obitum, quem suo loco demonstravi mense Maio anni cccLXXIII contigisse.

15. *Divisio imperii inter Valentinianum Junio-rem et Gratianum.* — Post mortem Valentiniani Senioris imperium ejus inter se partiti sunt Gratianus et Valentinianus Junior, teste Zozimo lib. 4, pag. 746, Gratiano cessere Gallie, Hispaniæ, Britanniæ: Valentiniano Italia, Illyricum, et tandem Africa, postquam nempe Theodosius Magnus a Gratiano Augustus dictus est. Gratianus vero, quamvis frater ejus Valentinianus Augustus proclamatus fuisset, quando Valens superstes fuit, solus imperium Occidentale administravit, ut patet ex omnibus legibus ab eo Trevisis vel Moguntiaci datis annis cccLXXVI, cccLXXVII, et cccLXXVIII, quibus annis nulle Valentinianum Juniores occurrunt, ut observat Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani.

DAMASI ANNI 10. — CHRISTI 376.

1. *Conventus hæreticorum vetat Gratianus, et de iudicio ecclesiastico decernit.* — Christi annus trecentessimus septuagesimus sextus coss. Valente quintum, et Valentiniano Juniore inpp. incipit. Cessit humanitas Gratiani anni hujus consulatum ordinarium fratri, quem etiam imperii collegam habere consensit, cum fratris primus annus noletur imperii, Gratiani vero mense Augusti decimus inchoetur, qui novem ante cum patre regnarat. Ipse vero probe intelligens, nimia indulgentia patris permittentis Arianos in Ecclesia Occidentali pacifice agere, imo et episcopatus gerere, ut vidimus de Auxentio tot annis Ecclesie Mediolanensi incubante, adversante licet Damaso Romano pontifice, et aliis orthodoxis episcopis, hæreticos audaciores factos magno catholice pietatis detrimento; sancta lege vetans eos conventus agere, a seculo vindicandum statuit locum illum sive in civitate, sive in agro, ubi ad synaxim celebrandam convenissent; est mentio epus institutionis in rescripto hoc anno dato ad Hesperium præfectum prætorio his verbis¹:

2. « Olim pro religione catholice sanctitatis, ut castus hæreticæ usurpationis conquiescerent, jussimus, sive in oppidis, sive in agris extra Ecclesias, quas nostra pax obtinet, conventus agerentur, publicari loca omnia, in quibus talso religionis obtentu altaria locerentur; quod sive dissimulatione iudicium, seu profanorum improbitate contigerit, eadem erit ex utroque perniciosa.... » cætera desunt, nam hæc mox ibi: « Dat. X. kal. Maii Trever., Valente et Valentiniano AA. coss. »

3. Porro eorundem iudicium dissimulatione non solum licentia talia præsumperant; sed et Gentiles quam sub Valentiniano Seniore Augusto usurpaverant sibi licentiam idola colendi, suam ipsorum superstitionem exercere petentes, eandem publicis quoque monumentis testatam relinquere ausi sunt. Invenimus etiam modi audacia testes in antiquis inscriptionibus semper loquentes, que hujus anni consulis notatæ² habentur in Romane Urbis sceleribus monumentis.

DIS. MAGNIS

MATRI DEUM. ET. ATTIDI. SEXTILII. AGESILVS. IDI
SIS. V. C. CAUSARUM. NON. IGNOBILIS. AFRICANI. TRI
BUNALIS. ORATOR. ET. IN. CONSISTORIO. PRINCIPIUM
ITEM. MAGISTER. LIBELLORUM. ET. COGNITION. SACRAR
MAGISTER. EPISTOLAR. MAGISTER. MEMORIE. VICA
RIUS. PREFECTOR. PER. HISPANIAS. VICE. S. I. C. PA
TER. PATRIUM. DEL. SOLIS. INVICII. MITRE. HIERO
PHANTA. HECATE. DEL. LIBERI. ARCHIBICOLIS. TAI
ROBOLIO. CRIOBOLIOQ. IN. JETERNUM. RENATUS
ARAM. SACRAVIT. DD. XX. VALENTE. V. ET. VALENTI
MIANO. JUN. AUGG. COSS. IDIB. AUGUSTIS

Sub iisdem quoque consulis alia id genus inscrip
tione sic se habet, eodem die notata³:

DIS. MAGNIS

ELPIVS. EGNATHVS. FAVENTINVS. A. C. AUGUR. P. T. B
P. R. Q. FATER. ET. HIEROCERYX. D. S. I. M. ARCHIBI
CIVS. DEL. LIBERI. HIEROPHANTA. HECATE. SACERDOS
ISIDIS. PERCEPTO. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQ. IDIBVS
AUGUSTIS. D. B. N. N. VALENTE. AUG. V. ET. VALENTI
MIANO. AUG. COSS. FELICITER

Ibidem hi versus:

VOTA. FAVENTINVS. DIS. DENI. SUSCIPIT. ORBIS
UT. MACIET. REPETENS. ACRATA. FRONTE. BICORNES.

4. At hæc non tam ob nominatorum consulum
memoriam descripsisse volumus, quam ad infelicia
hæc tempora significanda, quibus publica ara diis
dedicabatur, et sacrificia in eisdem immolabantur,
impartita jam semel Valentiniani et Valentis Augus
torum imperii exordio cunctis gentibus facultate, ut
que vellet quisque numina coleret: quod suo loco
superius diximus. Errant enim quam maxime, qui
putant quæ ad finem carminis adversus Symma
chum Prudentius⁴ habet, a parente imperatoris illius
quem alloquitur, velita fuisse sacrificia; ad Valen
tinianum Seniore esse referenda: non enim Va-

¹ C. de Diet. C. Topol. — Apud Sueton. ubi Inscript. pag. 29.
cap. 1.

² Apud eundem ubi supra pag. 19. n. 11. — ³ Prod. advena
Symmach.

lentinianum Juniorem auctor alloquitur, sed Honorium imperatorem; ut manifestum sit ipsum intelligere de ejus patre Theodosio, qui revera omnia sacra Gentilium abolevit. In quem errorem nos etiam fidem secutos aliorum illapsos ipsi correximus. Permisisse quidem Valentinianum Seniore, ut quam quisque vellet religionem amplecteretur, ejusdem imperatoris assertione demonstratum est superius imperii ejus exordio editi ab eo auctoritate rescripti. Quod licet plusquam satis ad certam asstruendam fidem esse possit; accedit tamen his insuper testificatio Ammiani discretis verbis ista firmantis, ubi ait¹: « Postremo hoc moderamine Principatus inclaruit, quod inter religionum diversitates medius stetit; nec quemquam inquietavit; neque ut hoc coleretur, imperavit, aut illud; neque interdicitis minacibus subjectorum cervicem ad id quod ipse voluit, inclinabat; sed intermatas reliquit has partes, ut reperit. » Hæc Ammianus, ab ipso, ut vides, plurimum commendata, quod superstitioni gentilitiæ bene cesserit tanta facilitas imperatoris; ut non veteres tantum frequentarentur sacrificiis aræ, sed et recentes erigerentur. Ex quo etiam fonte manavit, ut idem sineret in Occidente inter Christianos quam quis vellet fidem amplecti, atque pro arbitrio hæreses consecrari. Hinc videas Mediolani Auxentium securum egisse, ipsumque Valentinianum conjugium Arianae feminae Justinae minime detrectasse.

5. At quam ista ipse consulte, exitus declaravit! Duo enim filii, iidemque Augusti, factione ac prodicione Gentilium necati sunt, Gratianus a Maximo, conspirantibus cum eo gentilibus senatoribus, et Valentinianus Junior prodicione æque Gentilium laqueo strangulatus; factumque est divini libramento iudicii, ut transferretur Romanum imperium in Theodosium, qui deorum omnium demoliretur cum idolis aras, et templa, omnesque hæreses severissimis propulsaret edictis. Unde hæc ipse considerans, cogor illud² Davidicum vehementer inclamare: « Et nunc reges intelligite, et erudimini qui iudicatis terram. » At jam quæ sunt reliqua prosequamur.

6. Quod ad rerum Ecclesiasticarum componendum ordinem spectat; ibidem Treveris Gratianus ad episcopos ita rescripsit³:

« Inppp. Valens, Gratianus, et Valentinianus AAA. Artemio, Euridico, Appio, Gerasimo, et cæteris episcopis.

« Qui mos est causarum civilium, idem in negotiis Ecclesiasticis obtinendus est, ut si quæ sunt ex quibusdam dissensionibus, levibusque delictis ad religionis observantiam pertinentia, locis suis, et a suæ dioceseos Synodis audiantur; exceptis quæ actio criminalis ab ordinariis, extraordinariisque iudiciis, aut illustribus potestatibus audientia constituit. Dat. XVI kalend. Jun. Trever., Valente V et Valentiniano AA. coss. » Graviora namque crimina,

per quæ etiam pœna sanguinis irroganda foret; per sæculares Iudices exerceri siverunt episcopi.

7. *Grassatio Barbarorum in Romanum imperium.* — Quod autem ad res Orientis pertinet; hæc ex Ammiano⁴ collegimus; prodigioso quodam motu, sed non nisi numine impellente, Hunnos ultra paludes Mæoticas incoentes, in Alanos, qui Scythicas solitudines habitabant, irrumpentes, ab illis repulsos descendisse in regiones trans Istrum, quas occuparant Gothi; hi vero sub regibus Alarico et Fritigerne (Althariensis autem ad tutiora loca confugerat) per legatos apud Valentem imperatorem egere, ut Thraciæ ipsi darentur ad habitandum; spontentes se Romanis subditos fore, tutaturosque fines Romani imperii ab omnibus aliis barbarorum incursibus. Permissi sunt igitur magno Romani imperii damno Barbari Istrum transire; sed et aliæ proximæ nationes se iidem adunxere, transmisereque et ipsæ Istrum, Romanis licet invitis. Meminit horum S. Ambrosius Barbarorum, et aliorum inter se confitentium; et quæ Ammianus pluribus chartis est prosecutus, ipse his paucis absolvit, ubi ait⁵: « Quanta enim prælia, et quas opiniones accipimus præliorum? Hunni in Alanos, Alani in Gothos, Gothi in Taifalos et Sarmatas insurrexerunt: nos quoque in Illyrico exules paria Gothorum exilia fecerunt; et nondum est finis. Quæ omnium fames, lues pariter boum atque hominum, cæterique pecoris, ut etiam nos, qui bellum non pertulimus, debellatis tamen pares fecerit pestilentia. » Hæc Ambrosius. Quam autem immensa, nempe universam Europam occupans, quam dira animalium pestis ista, et quomodo a Christianis per signum crucis facillime curaretur, quo tanto miraculo Gentiles ad Christi fidem converterentur; est elegans Ecloga Severi sancti Eusebii rhetoris (hujus meminit sanctus Paulinus Nolanus), ubi hæc post alia:

Buculus. Dic age, Tityre,
Quis te subripuit cladibus his Denis,
Et pestis pecudum, quæ populata sit
Vicinos, tibi nulla sit?

Tityrus. Signum, quod perhibent esse crucis Dei,
Magnis qui colitur solus in urbibus.
Christus, perpetui gloria nummus,
Cujus filius unicus,
Hoc signum medius frontibus additum,
Cunctarum pecudum certa salus fuit.
Sic vero Deus hoc nomine præprensus
Salvator vocitatus est
Fugit continuo sæva lues greges,
Mortuus nil licuit. Si tamen hunc Deum
Exorare velis, credere sufficit.
Vultum sola filius juvat.
Non ullis invidiæ est aræ cruoribus,
Nec mortuus pecudum cadere repellitur,
Sed simplex animi puritateo
Optatis fruitur bonis.

Buculus. Hæc si certa probas, Tityre, nil moror
Quin veris famuler religionibus.
Errorem veterem deliquam libens;
Nam fallax et inanis est.

¹ Ammian. lib. xxx. — ² Psal. II. — ³ L. xxiii, de Episc. et clerie, C. Theod.

⁴ Ammian. lib. xxxi. — ⁵ Ambros. comment. in Luc. lib. ix. c. 21.

E. v. c. Atqui jano prospera tuis mea visere
 Summi tempestei, qui nunc, facite,
 Non hinc, sed pariter periret, ut videret
 Christe, et cuncta rursus hinc vertit, auras.

A. v. c. Plene cessatis juro prosperis
 Nunc cur addulati, cum hinc quoque
 Sic in fratris, ut periret, scilicet,
 Quo via, non hinc, videtur?

Hæc de peste, signo sanctæ crucis propulsari solita.

8. Quod pertinet ad res bellicas, factum est, ut Barbari qui Istrum transierant, victis inopia laborantes, grassari eperint in vicis et oppida, unisque conspirantes tentarent etiam civitates, provocati civium contumeliis, et Lupicini in Thracia Romani ducis exercitus avaritia atque perfidia. Qui adversus eos copias parans, universum Romanum exercitum Barbaris ad interfectionem subiecit: fuga vero ipse sibi consulens, ad Macrianopolim proximam civitatem confugit; sicque occisorum Romanorum armis, Barbarorum est armatus exercitus: hæc quidem hoc anno facta esse, ex eodem Ammiano auctore colligitur, protectionem vero Valentis Antiochia Constantinopolim contigisse anno sequenti. Si autem tot tantaque fusis scripta scire lector cupis, consule Ammianum; hec et ipse rerum immensitate superatus, non nisi strictim se historiam hanc prosecutum esse, testetur illis verbis: « Id lecturos obtestamur, ne quis a nobis scrupulose gesta, vel numerum exigat peremptorum, qui comprehendi nullo genere potuit; sufficere enim, veritate nullo velata mendacio ipsas rerum digere summatas. » Ita ipse. Verum illud velim accuratius contempleris, quam æqua divini pensata lancei iudicii Italia impius imperator pati cogatur. Qui enim haud pridem ut vidimus sanctos monachos ad milifiam subeundam adigere conatus est, et remeans militare, necavit; incautus volens libensque in Romanum solum hostes, per quos occideretur, adduxit; ut plane perspicuo fuerit demonstratum exemplo, nihil aliud esse piis sanctisque viris negotium facessere, atque eos persequi, quam in Reipublicæ certam eadem hostes armare.

9. *Par Mediolanensis Ecclesie.* — Ex recitata nuper auctoritate Ambrosii commentariorum in Lucam, qua bella tunc inter Barbaros ingruentia narrantur; plane declaratur, ipsum tunc temporis eandem præ manibus habuisse lucubrationem. Jam cesserant Arianæ ad tempus saltem, ipseque Ambrosius in Ecclesia Mediolanensi pacifice agebat; qui eo otio bene usus, ad eos commentarios conscribendos utiliter digneque styllum admovit. De pace enim, qua tunc ea politabatur Ecclesia, hæc ipse paulo superius¹: « En, » inquit, « tempus acceptabile, quo non hiemalibus peritidæ caligantis pruinis annus riget, nec altis nivibus informis crusta blasphemie geli durante concrevit; sed procellis sacrilegii liberala, novos trinitus terra jam parturit, veteres prælerit. Dissensionum quippe omnium procella deferbit: cuncti secularis cupiditatis ardores, astusque omnes, quibus Italiae populus per judaicæ olim, arianæ proximæ, sevitatis incendia coquebatur, sereno jam spiramine temperantur. Sedata tempestas est, concordia navigat, tides spirat; certatum naufragæ repetunt fidei quos reliquere portus, et dulcia patriis oesula littoribus affligunt, liberatos se periculis, absolutos erroribus gratulantes. Salve vinea tanto digna custode, etc. » Hæc S. Ambrosius, in memoriam revocans quot fluctibus haud pridem ipsa Ecclesia Mediolanensis, et tota simul Italia ex Arianorum procella fuerit agitata. Quæ quidem aura lenis pacem et tranquillitatem adducens, anno sequenti spirare cepit in Oriente, ut proxime dicturi sumus.

10. « Quo tempore hæc actarentur, » inquit Socrates², « Euzoios, qui Antiochiæ arianæ sectæ episcopus fuit, extremum vite diem confecit ad quintum consulatum Valentis, Valentiniani autem Junioris primum, in cuius locum Dorotheus successit est. »

¹ Ambros. comment. ut Luc. lib. ix. c. 10. — ² Socrat. lib. ix. c. 28.

Ann. 6 period. Græco-Rom. n. 5869. — Olymp. 283. an. 4. — Feb. endd. 1129. — Jesu Christi 376.

— Damasi papa 11. — Valentis 13. Gratiani 10. Valentiniani Junioris 2.

1. *Consules.* — Ad num. 4. cons. *Valens Aug. V.* et *Valentinianus junior Aug.* Hæc in Occidente, et quidem juxta primam regulam, ob imperium nempe anno precedenti initum: ille in Oriente, ac juxta tertiam.

2. *Synodi unius diocesis quandoque congregatae.* — Ad num. 6. Gratianus dedit hoc anno legem 23 Cod. Theod. *De episcopis*, qua jubet, ut « si qua sunt, ex quibusdam dissensionibus, levisque delictis, ad religionis observantiam perti-

nentia, locis suis, et a suae dioceseos Synodis audiuntur. » Ubi indicatur duplex gradus audientiae, seu cognitionis ecclesiae. Negotia ecclesiae primum *locis suis*, id est, apud civitatis episcopum audiebantur: dein in Synodo totius provinciae, seu apud metropolitani et primatem cum omnibus provinciae episcopis (quod et ipsum *plenarium Concilium* dicitur cap. 9 Codicis Africani); haec enim duo locorum suorum appellatione hic intelligenda sunt, ut ostendit Gothofredus in Commentario legis 12 Cod. Theod. *De parnis*, ubi de loci propria significatione agit. Tandem negotia in Synodo totius dioceseos agitabantur, ut docet quoque canon vi Concilii I Constantinopolitani. Est autem *Synodus dioceseos* Synodus episcoporum e multis provinciis sub uno patriarcha, vel primate, seu exarcho constitutorum coacta. Cujus generis fuit Aquileiense Concilium, cui Ambrosius Mediolanensis praefuit, ex epistola imp. Theodosii et Valentiniani, qua jubentur episcopi ex diocesi (scilicet Italiae in Aquileiense civitatem ad Concilium convenire. Tatia etiam fuere Concilia Africana, seu Carthaginiensia, Gallicana, Hispanica, Britannica, et similia. Hinc patet, ut observat Gothofredus in hujus legis Commentario, hallucinatum Marcum lib. 3 de Concordia cap. 1, pag. 378, cum ait, hac lege primos omnium Valentem, Gratianum, et Valentinianum imperatores episcopis unius dioceseos concessisse ad exemplum iudicium et honoratum, ut non solum in singularum provinciarum Synodis, sed etiam generali totius dioceseos Synodo in unum coire, jure ordinario sine mandato speciali possent. Gratianus enim hac lege *De Synodis dioceseos*, agit tanquam jam usitatis, quasque jungit *locis suis*, id est, provincialibus synodis: tantum earum audientia qua amplificata, qua restricta. Et sane (quod tamen perperam negat Marca) ante hanc legem Synodi dioceseos habitae sunt, et quidem non extraordinario principum imperio, verum more ordinario. Quae *Synodi majores* dictae, ut docet jam triginta quinque ante hanc legem annis, canon XII Antiocheni Concilii anno cccxii celebrati, et ostendunt tot Synodi dioceseos ante hanc legem habitae. Sicut et deinceps frequenter usitate sunt, quoque *plenario* dictae.

3. *Concilium Gallicanum*. — Haec porro lex, ut in ejus fronte legitur, directa est «Artemio, Eudicio, Appio, Gerasimo, et ceteris episcopis,» qui quidem in Synodum dioceseos alicubi collecti tum coierant, praecipuis tantum nomine expressis, caeteris generali voce comprehensis. Quod eo magis existimandum, quod haec in lege de his dioceseos Synodis agatur. Quare cum haec lex data sit *Trenis*, sequitur, habitam eam Synodum sub Gratiano in Occidente. Gothofredus in hujus legis Commentario autumat, hanc Constitutionem pertinere ad *Priscillianistas*, et episcopos ejus sectae, inter quos et Catholicos per haec tempora digna memoratu certamina exsistere; et episcopos hic nominatos Aquitanos fuisse, quod *Artemius*, qui primus nominatur *Arvernorum*,

quae prima civitas erat Aquitaniae primae, *episcopus* esset. Verum incertum, an Artemius iste idem sit cum Arlenio episcopo Arvernensi *Nepotiani* successore, cujus meminit Gregorius Turonensis lib. 1, cap. 46, praesertim cum Savaro in Originibus Claromontanis pag. 123 *Nepotianum* circa annum Christi cccxxxvii mortuum arbitretur. Addit Gothofredus, credere se, hanc legem pertinere ad Synodum aliquam per quinque Galliarum provincias, prout a Gallis distinguuntur, celebratam contra Priscillianistas, qui teste Sulpitio Severo per urbes *Burdegala* et *Elusam* perfidiae suae semina sparserant. Sed haec conjectura non admittenda: *Burdegala* enim secundae Aquitanicae, *Elusa* vero Novempopulanae metropolis erat: constatque ex Prosperi Chronico, Priscillianum anno tantum cccxxxv Ausonii et Olybrii consulatu notato sectam suam in Hispania condidisse, quam in primam Aquitaniam ubi Arvernorum civitas posita, penetrasse, vetera monumenta non produunt. Praeterea cum secta in Hispania orta fuerit, primumque adversus eam in ea regione celebratum *Concilium* fuerit *CesarAugustanum*, anno cccxxx habitum, non videtur verosimile, aut Concilium illud alia in Gallis contra Priscillianistas celebrata.

4. *Incerto loco habitum*. — Incertum itaque quo in loco, quare de causa Concilium illud habitum fuerit. Porro adeo magna erat horum universae dioceseos Conciliorum auctoritas, ut ab illis ne episcopis quidem provocare liceret, eaque ad universam dioceseos extenderetur. In Concilio Parisiensi episcoporum Gallicanorum anno cccxl celebrato, ubi formula fidei in Ariminensi Concilio proposita, revocata est, et *Saturnius Arelatensis episcopus* depositus, episcopi Synodiam suam epistolam ad episcopos Orientales miserunt sub titulo episcoporum Gallicanorum; ad ejus eadem is verbis utuntur, quibus testatum voluerunt, auctoritatem suam extendi ad universam Galliam: «Quisquis his quae statuimus intra Gallias, putaverit renitendum, a communione ac sede sacerdotii sui abjiciendus.» Infra: «Saturnum excommunicatum ab omnibus Gallicanis episcopis charitas vestra cognoscat.» De Synodis Gallicanis stante imperio celebratis legendus Marca lib. 6 de Concordia, cap. 17, ubi tales fuisse ait Coloniensem anno cccxvi, Arelatensem anno cccxvii, Biterrensem anno cccxviii, Parisiensem anno cccxix, non vero, ut ipse habet, cccxxii celebratas.

5. *Gothii a Romanis recepti*. — Ad num. 7. Norisius cardinalis eruditissimus lib. 4 Historia Pelagiana, cap. 2, existimat, *Gothos* anno trecentesimo septuagesimo tertio Istrum superasse, quod Ammianus lib. 30, cap. 2, proxime ante Graham III et Equitii consulatum anno cccxxxv gestum id indicet. Verum eo anno numero vi ostendimus, Ammianum explicandum esse de quibusdam tantum, quae eo anno contigere, Gothorum incursionibus, non vero de ingentibus direptionibus, quas post Valentiniani Severi mortem Romani intulere, quo tem-

poro se nos narraturum spondet Ammianus, et reapse promissis stat. *Gothii* itaque anno tantum currenti expulsi sunt ab *Hunnis*, et suscepti in Romania Valentis Augusti jussu. Hieronymo, Cassiodoro, et Prospero in Chronicis, Idacio in Fastis, ac Orosio lib. 7 testibus. Neque hac de re nos dubitare patitur Eumapius in Excerptis de legationibus, ubi ait, Valentem Scythas admitti jussisse, « ex annulatione quam habebat cum his, qui imperium cum eo tenebant. Erant autem filii fratris, et vero ipsi prima partes attribuebantur, sed illi imperatoriam potestatem ex aequis partibus inter omnes diviti oportere censebant, neque ulla in re patris concedebant. » Ita Eumapius, qui pluribus postea, que mala Gothii, quos Scythas vocat, quemadmodum plerique Antiquorum, susceptioribus suis importavit, prosequitur. *Ister* itaque a Gothis non superatus, nisi Gratiano et Valentiniano Juniore in Occidente regnantibus. Adducit præterea Card. Norisius Claudianum, sed argumento ex eo deducto anno omn commodius satisfaciemus.

6. *D. Ambrosius scribit Commentaria in Lucam*. — Ad num. 9. Commentaria *divi Ambrosii* in Lucam longe post hunc annum scripta, cum in iis lectorem remittat ad tertium et quartum librum *De fide*, quem anno trecentesimo septuagesimo nono elucubravit. Præterea non obscure in iis Apologia David citatur: in hac autem memoratur principis mors, qui postquam imperium a patre accepisset, suorum perfidia necatus; quod non nisi de Gratiano anno trecentesimo octogesimo tertio occiso interpretari potest. Denique manifesta in iisdem mentio persecutionis a *Justina* et *Aurentio* adversus divum Ambrosium excitata: quibus rationibus fultus *Hermantius* in Vita S. Ambrosii lib. 4, cap. 20, hoc Opus anno trecentesimo octogesimo sexto scriptum putat. Baronius ea hoc tempore elucubrata existimat, quia in iis sermo est de bellis et devastationibus Colhorum, Hunnorum, et aliorum Barbarorum; sed hæc depopulationes post viginti adhuc annos durabant, ut scribit Hieronymus epist. 3.

DAMASI ANNUS 11. — CHRISTI 377.

1. *Valens, clade accepta, Orthodoxos ab exilio relaxat*. — Qui sequitur annus trecentessimus septuagesimus septimus, consulatu Gratiani quarto cum collega Merobaude reperitur Fastis adscriptus. Est mentio homini consulum in ara que velustate corrosa hos habet versus, inferius ¹ qui leguntur:

GRATIANO, IV. ET MEROBAUDE CONSULIBUS DEDICAVIT.
ANTIQA GENEROSE DOMO CUI REGIA VESTE
PONTIFICI FELIX SACRATO MILITAT IGNE
IDEM AUGUR TRIPLEX CULTOR VENERANDE DIANÆ
PERSIDIQ. MITRÆ ANTISTES BABLONIE TEMPLI
TACHIBOLIQ. SIMIL MAGNI DUX MYSTICE SACRI.

Adstructi tibi sculpta figura immolantium, nempe mactati vitules, quibus intelligas impietatem adhuc potuisse tibi vindicasse honores.

2. Quo anno Valens imperator, accepta immensa clade illata Romano exercitui sub Lupicino, fuit

staque Thraciarum a Gothis facta depopulatione, Antiochia ¹ cito digressus est Constantinopolim perventurus: « Tunc, inquit Socrates ², destitit ab illis in exilium mittendis, qui fidem consubstantialis amplexabantur ». Sed verius S. Hieronymus, qui hoc anno decimo quarto Valentis de eo ita habet in Chronico: « Valens de Antiochia exire compulsus, sera penitentia nostros de exiliis revocat ». Eadem et Orosius ³; quin et ipsum Socratem id significasse oportuit, dum Petri episcopi Alexandrini restitutionem Alexandriam, adhuc valente imperatore vivente, factam affirmat, cum inferius ait ⁴: « Per idem tempus, simulatque Valens imperator Antiochia decesserat; omnes qui ubique persecutionis tempestate jaclabantur, et Alexandria potissimum, magnopere recreati fuerunt, propterea quod Petrus Roma cum litteris Damasi episcopi Romani eo reversus erat: quæ quidem et hominum fidem confirmabant, et Petri creationem. Populus igitur illis

¹ Orosio lib. VII. Coloni ad Aduin Vespere, Apud Sanctum 146, 20 n. 4.

² Ammian. lib. XXXI. — ³ Socrat. lib. IV, c. 28. — ⁴ Oros. lib. VII. c. 33. — ⁵ Socrat. lib. IV, c. 30.

contis expellit Lucium, Petrum autem in ejus locum introducit ». Hæc ibi. Vides summam in Romano Pontifice auctoritatem, cujus arbitrio Alexandria Ecclesiæ primæ sedis post Romanam episcopus in suam Ecclesiam restituitur; quem ejusdem auctoritate redentem, contempto Valentis imperio, immo tyrannica potestate, populus in sua cathedra collocat, ejecto ejusdem sedis turpissimo invasore. Eadem habet de restitutione Petri facta per Damasum Sozomenus; ex quibus erroris arguuntur, qui post obitum Valentis Petrum restitutum affirmant: major certe auctoritas S. Hieronymi, ac cæteris præferenda, hoc eodem tempore degentis in Syria, et cum Valentis imperio finem Chronico imponentis.

3. Intueris, lector, novum Pharaonem, Valentem imperatorem, nomisi potenti gravique Dei manu cogente relaxasse tandem liberum populum Dei; atque invitum ficit, gravioribus tamen imminetibus hostibus, urgentibusque periculis, indulxisse, quod nulla persuasione justorum, divinarumque operatione virtutum tot annis potuit extorqueri. Sed et hoc quoque signo penset aliquis gravius fuisse Valentis delictum, dum Pharaon ille aquas sceleris sensit ultrices, hic vero ignem impietatis expertus est vindicem. At de ejus obitu anno sequenti.

4. *Ricomeres dux cum exercitu in Orientem mittitur.* — Hoc autem anno, periclitanti imperio Orientali Gratianus¹ laturus suppetias, Ricomerem illic cum copiis misit: qui junctus ducibus Valentis imperatoris, eidem simul diro proelio barbaros afflixere, attriti tamen et ipsi ab adversariis multa cede: sed autumnî tempore ob novos barbarorum in Gallia motus, Ricomeres in Occidentem revocatur a Gratiano; cum interea Gothi, aliis barbaris in societatem adscitis, non Thracias tantum, sed alias interiores depopulati sunt regiones: hæc ita usque in annum sequentem funesta jugique clade perseverarunt, quæ cuncta Ammianus copiosiore tractat historia.

5. *Hæretici Macedoniani haud longius progressi, Donatiste et Manichei in Africa compressi.* — Quod rursus ad res ecclesiasticas pertinet, hic ipse annus est, qui decimus septimus numeratur a tempore probrosi illius Constantinopolitani Concilii, quod sub Constantio celebratum diximus anno sequenti a Concilio Selenciensi, nempe Domini trecentesimo sexagesimo: quo, inquam, ipso anno S. Basilius scripsit epistolam ad Ecclesiam Evaisenam in Armenia sitam, ut ipse in ea testatur², ex qua nonnulla quæ ad præsentem Orientalem Ecclesiam spectant, habentur: nimirum Acacianos Eudoxianosque, qui olim Semiarianos in dicto Concilio Constantinopolitano excommunicantes sedibus deposuere, transactione inter se quadam facta, prout commodum cuiusque suadebat, inter se fodere junctos esse, sedesque partitos episcopales. Illud quoque observatione dignum, quod etsi Semiariani

omnes adversus Spiritus sancti divinitatem blasphemias docuissent, scripissent, ac promulgassent, milleque modis insinuarè curassent; haud tamen perficere potuerunt, ut multos invenirent hæresis hujusmodi sectatores: nam sic ad eos S. Basilius³: « Ipsum orbem inspicite, et videte quam modica sit ea portio, quæ hoc morbo laborat; reliqua vero universa Ecclesia, quæ ab orbis finibus usque ad fines Evangelium recepit, sanam hanc et rectam doctrinam sectatur; a cujus communione ut ne excidatis, petimus ». Hæc Basilius. Cæterum etsi pauci essent qui ejusmodi detestandam hæresim sectarentur; tamen vix erat reperire in Oriente Ecclesiam, quæ alienijus hæresis penitus experta esset: nam idem Basilius ipso exordio ejusdem epistolæ eos commendans hæc habet: « Revera namque insolens jam est ac vehementer rara, Ecclesiam videre sinceram, quæ nihil sit a malitia temporum istorum læsa, sed integram et inoffensam servet apostolicam doctrinam; qualem præsentibus temporibus vestram ostendit, qui singulis generationibus eos qui vocatione sua digni sunt, manifestat ».

6. Quod autem ad statum Occidentalis Ecclesiæ spectat, Gratianus imperator, nova edita sanctione, Donatistas in Africa iterum baptizantes compescuit; locaque occupata Catholicorum tempore Firmine tyrannidis, iisdem restituenda præcepit, ita rescribens ad Flavianum vicarium Africa⁴:

« Eorum condemnamus errorem, qui Apostolorum præcepta calcantes, christiani nominis sacramenta sortitos alio rursus baptisinate non purificant, sed inestant, lavacri nomine polluentes. Eos igitur auctoritas tua erroribus miseris jubebit abstinere, ecclesiis, quas contra fidem retinent, restituti catholicæ; eorum quippe institutiones sequenda sunt, qui apostolicam fidem sine intermutatione baptismatis probaverunt. Nihil enim aliud præcipi volumus, quam quod Evangeliorum et Apostolorum fides et traditio incorrupta servavit, sicut et lege divali parentum nostrorum Constantini, Constanti, Valentini decretæ sunt » (hæc spectant ad Donatistas; quæ autem sequuntur, ad Manicheos). « Sed plerique expulsi de ecclesiis, occulto tamen furore grassantur, loca magnarum domorum, seu fendorum, illicite frequentantes: quos fiscalis publicatio comprehendit, si piaculari doctrinæ secreta præbuerint, nihil ut ab eo tenore sanctio nostra dimittat, qui dato dudum ad Nîventium (Niventium, Vincentium) præcepto fuerat constitutus. Quod si errorem suum diligunt, suis malis, domesticoque secreto, soli tamen foveant viros impia disciplina. Dat. XVI kalend. Novemb. C. P., Gratiano A. IV et Merobaudæ Coss. » Porro hanc posteriorem sanctionis partem de Manicheis decernere, huic similis citata⁵ lex Valentini superius docet.

7. *Augustinus Carthagine seductus a Manicheis.* — Erat inter Manicheos in Africa tum com-

¹ Ammian. lib. XXXI. — ² Basil. epist. LXXXV

³ Basil. epist. LXXXI. — ⁴ L. II. c. 1. — ⁵ Basil. epist. LXXXV.

⁶ L. III. de Haer. c. III. et IV.

mentis S. Ambrosius atator, annique agens quatuor sub eorum disciplina seclator, sua vero aetate vix in unum tertium: quod quidem a natali de ratione subducta, ex scriptis ipsius ut inferius demonstravimus, certa supputatio collecta declarat. Natus est ipse anno Domini trecentesimo quinquagesimo quinto, Arbetele et Lolliano consulibus, Constanti imperatoris XIX idibus Novembris: eam enim diem natalem suum dicit in libro de Vita Beata¹. Hincque decimo septimo aetatis suae anno, Domini autem trecentesimo septuagesimo primo, litterarum studii epusa (ut ipse testatur² Carthagine) petul, quo et orlatus est patre³. Decimo nono vero, nempe Christi trecentesimo septuagesimo tertio, impetit in Manichaeos, de quibus ait⁴: « Incidi itaque in homines superbe delirantes, carnales nimis et loquaces, in quorum ore laquei diaboli et visera confectum commixtione syllabarum nominis tui, et Domini Jesu Christi, et Paracliti consolationis nostri Spiritus sancti. Haec enim nomina non recedebant de ore eorum, sed sono tenus et strepitu lingua, ceterum cor nonne veni. Et dicebant, Veritas et Veritas, et multum cum dicebant mihi, et iniquam erat in eis ». Et inferius⁵: « Per idem tempus amorum novem ab undevigesimo anno aetatis meae usque ad duodevigesimum seducebamur et seducebamur, falsi atque fallentes in variis cupiditatibus, et palam per doctrinas, quas liberales vocant, occulte autem falso nomine religionis, hic superbi, ibi superstitiosi, ubique vani, ac popularis gloriae sectantes inanitatem usque ad theatricos plausus et contentiosa certamina, et agonem coronarum ferucarum, et spectaculorum ungas, et intemperantiam libidinum ». Et infra⁶: « Docebam illis annis rhetoricam, etc. »

8. Quid autem tunc sanctissime matri ejus Monicae viduae deploranti filii perditionem eam consolaturus ostenderit Deus, ipse narrat his verbis⁷: « Misisti manum tuam de alto, et de hac profunda caligine erasti animam meam, cum pro me ploraret ad te mater mea fidelis tua, amplius quam tunc matres corporea funera. Videbat enim illa mortem meam ex fide et spiritu, quem ex te habebat; et exaudivit eam, Domine, nec despeixisti lacrymas ejus, cum profluentes rigarent terram sub oculis ejus in omni loco orationis ejus, et exaudivit eam. Num mihi illud somnium, quo eam consolatus es, ut vivere me secum crederet, et habere secum eandem mensam in domo, quod nolle ceperat, aversus et delectans blasphemias erroris mei? Vidit enim stantem sem in quadam regula lignea, et advententem ad se juvenem splendidum, hilarum, atque aridentem sicut, cum illa esset moriens, et moritur confecta. Qui cum causas quaesset ab ea inestitia sua, quod hanc unumque lacrymarum, do-

condi ut assedi, non discendi gratia, atque illa responderet, perditionem meam se plangere; jussisse illum, quo secuta esset, atque admisisse, ut attenderet et videret ubi esset illa, ibi esse et me. Quod illa mihi attendit, vidi me juxta se in eadem regula stantem. Unde hoc, nisi quia erant aures tuae ad cor ejus? O tu bone omnipotens, qui sic curas unumquemque nostrum, tanquam solum cures, et sic omnes tanquam singulos. Unde illud etiam, quod cum mihi narrasset ipsum visum, et ego ad id trahere conarer, ut illa se potius non desperaret futuram esse quod eram; continuo sine aliqua haesitatione: Non, inquit, non enim mihi dictum est: Ubi ille, ibi et tu; sed ubi tu, ibi et ille ». Atque paulo post⁸:

9. Dedisti alterum responsum per sacerdotem tuum quendam episcopum nutritum in Ecclesia et exercitatum in libris tuis. Quem cum illa femina rogasset, ut dignaretur mecum colloqui, et refellere errores meos, et deducere me mala, et docere bona faceret enim hoc, si quos forte idoneos invenisset nobis ille: prudenter sane, quantum sensi postea. Respondit enim me adhuc esse indoctum, eo quod nullatus essem novitate haeresis illius, et nonnullis questuendis jam multos imperitos exagitasset; sicut illa indicaverat ei: Sed sine, inquit, illum ibi et tantum roga pro eo Dominum; ipse legendo reperiet quis ille sit error, et quanta impietas. Simul etiam narravit, se quoque parvulum a seducta matre sua datum huic Manichaeis, et omnes poene non legisse tantum, verum etiam scripsisse libros eorum; sibi que apparuisse, nullo contra disputante et convincente, quam esset illa secta fugienda; itaque fugisse. Quae cum ille dixisset, atque illa nollet acquiescere; sed instaret magis deprecando, et uberius flendo, ut me videret, et mecum dissereret; ille jam subtonnatus radio: Vade, inquit, a me, ita vivas: fieri enim non potest, ut filius istarum lacrymarum pereat. Quod illa ita se accepisse, inter colloquia sua mecum saepe recedebat, ac si de caelo somnisset. Sic ipse, qui hoc tempore in his totus erat; sed quando tandem e face emergerit, dicendum suo loco erit. Gratianus autem cum accepisset ab hujusmodi nebulonibus curiosam juventutem ducei captivam, his et aliis, quas dicemus, legibus eos exagitare curavit.

10. *Ambrosius scribit de virginitate.* — Hic ipse etiam annus est, quo sanctus Ambrosius, mense Januarii, ipso die natali S. Agnetis exorsus de virginitate sermonem, propagavit illum in libros tres ad sororem conscriptos de Virginitate; proficitur enim id ipse, cum ait⁹: « Haec ego vobis, sanctae virgines, nondum triennalis sacerdos immensa paravi, licet usu inductus, sed vestri doctus moribus: quantus etenim adolerece usus poterit in tam parva nitate religionis aetate? » Haec ipse, Perro hic ille est annus, quem tertium agebat in sede Ambrosius, absolvendum post decem menses et se-

¹ Aug. de Vit. virg. cap. prim. — ² Aug. confes. lib. II, c. 2. — ³ Aug. de lib. arb. c. 4. — ⁴ Aug. de lib. arb. c. 4. — ⁵ Aug. de lib. arb. c. 4. — ⁶ Aug. de lib. arb. c. 4. — ⁷ Aug. de lib. arb. c. 4. — ⁸ Aug. de lib. arb. c. 4. — ⁹ Aug. de lib. arb. c. 4.

¹ Aug. confes. lib. III, c. 12. — ² Ambros. de Virg. lib. I.

mis; unde iure illud: *Nondum triennialis sacerdos*. Sed miraculum plane istud ingens, ut qui necdum christianus ad decedum alios episcopos creatus est; hoc ipso anno, secundo jam in cathedra expleto et mense uno cum dimidio, tot tantaque de fide, moribus, et Ecclesie institutis ecclesiastica elenbraverit monumenta: quippe qui anno superiori in Lucam commentarios pereruditos scriperit, hoc vero anno de Virginibus luculentam elaboraverit tractationem; ut re vera appareat, non nisi divino enim afflatum spiritu hæc adeo magna tantaque copia præstare valuisse. Qui igitur semel ad culturam eam sedulo studio redigisset Ecclesiam, fertilem quidem terram, ariani autem antistitibus impietate factam sterilem; quæ nobiliora essent in Ecclesia Catholica semina, nempe sanctæ virginitalis, in ea scribere laboravit; nec tamen fessus est aliquando, si reddere solita terra fructum centuplum, ne jactum quidem semen ingrata rependeret; hinc ipse¹: « Dicit aliquis; tu nobis quotidie virginum canis laudes. Quid faciam, qui eadem quotidie canito, et proficio nihil? Sed non mea culpa. Denique de Placentino sacrandæ virgines veniunt, de Bononiensi veniunt, de Mauritania veniunt, ut hic velentur. Magnam rem videtis; hic tracto. et alibi persuadeo. Si ita est; alibi tractemus ut vobis persuadeamus. Quid quod etiam qui me non audiunt, sequuntur; qui audiunt, non sequuntur? Nam plerasque virgines cognovi velle, et prohiberi etiam prodire a matribus, et (quod est gravius) viduis, cum quibus hic mihi sermo est ».

11. Aderat tunc in auditorio, cum hæc S. Ambrosius concionaretur, S. Eusebius Bononiensis episcopus; de quo ipse²: « Bene, inquit, accidit, quia nos laboraturos Dominus sciebat; et auxilium de sociis ministravit. Adest piscator Ecclesie Bononiensis aptus ad hoc piscandi genus ». Hæc idcirco Ambrosius, quoniam Eusebii cultura et studio bononiensis Ecclesia ea præclara sobole fecundata admodum videbatur, ut idem Ambrosius eodem libro primo testatur; ad quem et scripsit commentarium, cuius est titulus, *Institutio virginis*.

12. Erant plane sacre virgines Ecclesie gemine ornantes episcoporum coronas, eademque Deo dicatæ duplicis erant generis, alterius nimirum eæ quæ in domo paterna cum suis parentibus et cognatis agebant, e quarum numero sancta Marcellina Ambrosii soror fuit, quæ Romæ a Liberio papa Deo sacrata domi debebat, atque alias ipsa dives in eandem professionem et consortium sibi adlegerat; sicut et Romæ itidem Eustochium, Principia, Demetria, et aliae apud suos habitantes, atque Deo servientes; alterum autem earum genus erat, quæ sub uno conclavi, nempe in monasterio religiosam vitam ducerent, quarum supra suo loco meminimus. De Orientalis quoque Ecclesie ejusdem institutionis observantia, duplicique genere distinctis sacris virginibus sanctus Gregorius Nazianzenus in

carmine ad Hellenum³ his verbis meminit: « Multas quidem in omnibus illis regionibus, quas salutifera Christi doctrina peragravit, invenire est, quæ partim in sodalitiis vivunt, eandemque cælestis vite cupiditatem fovent, atque idem vite institutum sequuntur, partim infirmis suis parentibus aut fratribus, quos castitatis suæ testes habent. sedule assistent. Mihi quidem et si parvus est hujusmodi mulierum numerus; cælestibus tamen, pulcherrimisque Christi sideribus adeo gestio atque exulto, ut pro paucis his meis de virtutis præstantia cum multo pluribus in contentionem venire non dubitem ». Sic ille.

Ejusmodi autem sacris virginibus ad ecclesiam venientibus, locus ab aliis tabulati interstitio separatus dabatur, et quidem ornatus diversis appositis ex divinis Scripturis virginitali congruis monumentis; prout S. Ambrosius, virginem lapsam alloquens, docet his verbis⁴: « Nonne et illum locum tabulis separatim, in quo in ecclesia stabas, recordari debuisti ad quem religiose matronæ et nobiles certatim emtrebant tua oscula petentes, quæ sanctiores et meliores te erant? Nonne vel illa præcepta, quæ oculis tuis ipse scriptus paries ingerebat, recordari debuisti? Divisa est mulier et virgo: Quæ non est⁵ nupta, cogitat quæ Domini sunt, quomodo sit sancta corpore et spiritu. Tu autem in contrarium verum dictum, etc. »

13. *Ambrosius componit clerum, pravos corrigit usus*. — Porro etsi in his Ambrosius admodum versatus est; nihil tamen apud eum antiquius fuit, vel curavit propensius, quam ad exactam absolutamque ecclesiasticam disciplinam clerum componere; cujus rei causa tres illos egregios de Officiis libros scribere postea aggressus, cum aliquandiu populum docuisset, in quorum exordio ita præfatur⁶: « Ego enim raptus de tribunalibus atque administrationis insulis ad sacerdotium, docere vos cœpi, quod ipse non didici. Itaque factum est, ut prius docere inciperem, quam discere. Discendum igitur mihi simul et docendum est; quoniam non novi ante discere. Et quantumlibet quisque profecerit; nemo est qui doceri non egeat, dum vivit ». Ita ipse. Qualem autem delectum habuerit in clericis deligendis, quamque in singulis ad officia ecclesiastica cooptandos fixerit oculorum obtutum; quæ ipsemet habet in iisdem tunc a se editis commentariis, his verbis significat⁷: « Meministis, filii, quendam amicum, cum sedulis se videretur commendare officii, hoc solo tamen in clerum a me non receptum, quod gestus ejus plurimum dedeceret: Alterum quoque cum in clero reperissem, jussisse me, ne unquam pareret mihi, quia velut quodam insolentis incensus verberare oculos feriret meos. Idque divi, cum (redderentur) redierint post offensam numerum; hoc solum excepti: Nec tefelicit sententia. Uterque

¹ Greg. Naz. ad Hellen. — ² Ambros. ad Virg. lapsam c. 6. —

³ I. Cor. VII. — ⁴ Ambros. de offic. lib. I. c. 1. — ⁵ Idem ibid. lib. I. c. 18.

⁶ Ambros. de Virg. lib. I. — ⁷ Idem ibid. lib. III.

Anno periodi Graeco-Romanae 5870. — Olymp. 239. an. 1. — Urb. cond. 1130. — Jesu Christi 377.

— Damasi pape 12. — Valentis 11. Gratiani 11. Valentiniani Junioris 3.

1. *Coss. et Gratiani Quindecennialia.* — Ad num. 1. *Coss. Gratianus Aug. IV* et *Merebaudes*, uterque in Occidente consulatum auspiciatus: Merebaudis enim opera Valentinianus Junior ad imperium evectus est, ut testatur Marcellinus lib. 30. Sumptus hic a Gratiano consulatus juxta secundam consulatum Caesarorum regulam, ob ejus nempe quinquennialia, sive ea anticipaverit, sive anno sequenti ediderit.

2. *Valens ex urbe Antiochena Constantinopolim se confert.* — *Valens* imp. hoc anno modo *Antiochia*, modo Hierapoli Syriae fuit, ut ex subscriptionibus Legum Codicis Theodosiani liquet, idque propter Persas et Armeniarum statum, de quo Ammianus lib. 31. Cum illis tamen mox pacem pepigit, ut testatur Ennapius in Excerptis. Tum ex urbe Antiochensi Constantinopolim profecturus discessit; sed ad eam urbem non adventavit ante diem tertium kalendas Junias anni sequentis. Diu Valens Antiochia moratus est, ut insinuant Zozimus lib. 4, pag. 747, Ammianus lib. 31, cap. 2, Socrates et Sozomenus, ab anno nempe trecentesimo septuagesimo secundo usque ad currentem, nisi quod dum illic moraretur modo Caesaream, modo Edessam, modo in alias Orientis urbes sese contulerit. Fallitur enim Gothofredus in Chronologia Cod. Th., ubi anno cccxxxii ait, illum eo anno Constantinopoli constitisse, quod leges duae Cod. Theod. eo anno Constantinopoli date dicantur; at in iis legibus per *data*, intelligendum *accepta*, vel *proposita*, ut ipsemet Gothofredus in variis aliis rescriptis verbum illud intelligendum docet.

3. *Nascitur S. Augustinus.* — Ad num. 7. Chronologia Vitr *sancti Augustini* ex ejusdem libris a card. Norisio in quodam suo Opusculo hoc modo ordinata. Augustinus Tagaste in Africa natus est *idibus Novembris* anni trecentesimo quinquagesimi quarti, non vero quinquagesimi quinti, ut perperam Baronius habet. Diem ipsemet nos edocet lib. de Vita beata. Anno trecentesimo octogesimo quarto Mediolanum venit, ac elapsis feris videntibus, rhetoricam docuit, et de more ineunte anno cccxxxv Bauloni consuli magistratum auspicianti panegyrum recitavit: libro enim 3 contra Iulianum Petilianum cap. 25 ait: « Cum ego Mediolanum

ante Baulonem consulem venerim, eique consuli kalendis Januariis laudem pro mea tunc rhetorica professione recitaverim ». Anno itaque cccxxxv quo Baulo consul fuit, annum aetatis trigesimum agebat Augustinus. Nam annum aetatis vicesimum nonum egit Carthagine cum Fausto: lib. enim 6 Confessionum, cap. 2, scribit: « Et ecce jam tricenariam aetatem gerebam in eodem luto hasitans, dum dico: Cras inveniam: ecce manifestum apparebo, et tenebo, et ecce Faustus veniet, et exponet omnia ». Erat tunc annus Christi trecentesimo octogesimus tertius. Libri 5 Confessionum caput 8 exorditur: « Egisti mecum, ut mihi persuaderetur Romam pergere », quo paulo post transmisit, ibique scholam privatam aperuit, ut ipsemet eo loco cap. 9 et 10 testatur.

4. *Docet rhetoricam.* — Interea Symmachus Urbis praefectus eum Mediolanum ad docendum rhetoricam misit, ipso Augustino teste cap. 13. Symmachi autem praefectura in annum cccxxxiv incidit, ut Baronius observavit. Quod si Augustinus anno trecentesimo quinquagesimo quinto natus fuisset, anno vicesimo nono exeunte, ac jam tricenariam aetatem agens, Christi cccxxxiv, fuisset rhetor Carthagine, Fausto convivisset, et ab eo discessisset; cum tamen anno cccxxxv Romae docuerit, indeque Mediolanum a *Symmacho* missus fuerit, ubi incumbente autumnio publicum rhetoricam agere cepit; et ineunte anno cccxxxv tanquam oratoriae artis professor ad Baulonem consulem orationem habuerit. Ex Symmachi itaque praefectura Augustini aetas elicienda, de qua rursus infra sermo erit.

5. *Gratianus nunquam Romae fuit.* — Petavii in Notis ad Orationem 13 Themistii suspicatur, *Gratianum* currenti anno Romam venisse, ibique triumphasse, quod Themistius dicit: « At certe Scipio cum assertum a vinculis Terentium Carthagine adduceret, jucundius est a vetustis illis Romanis conspectus: atque haec triumphum maxime splendidam et magnifica pars tui, vir Romam illustres, Scipionem in libertatis paleo assectans. At Gratianum solemnem pompa ingredientem, quantum agmen eorum, qui servati et soluti sunt, sine paleo, aut alia libertatis nota sequitur? Ego vero sanctiorem hunc trium-

plum existimo, quem de iis, quos servaverit et custodierit, ducet». — « Hæc quæ de apparatu triumphali dicuntur, quo Gratianus Romam ingrediens excipiendus erat, magnam mihi suspicionem faciunt, inquit Petavius, id quod tamen ex nullis aliis monumentis liquet, Gratianum Romam venisse, quo anno dicta est Oratio hæc, id est, anno cccxxxviii circa mensem Aprilem aut Maium : quo tempore nulla constitutio, nullum rescriptum proferri potest, a Gratiano aibi datum ; nullum denique vestigium, quo ejus vel in Galliis, vel in alia terrarum parte commoratio demonstretur. Auget vero suspicionem meam, quod Orat. 15, pag. 198, conceptis verbis Theodosio audiente confirmat, Gratianum a se visum olim et oratione compellatum : se vicissim dicentem ab eo auditum, acceptumque comiter et perbenigne, Romæ igitur id factum oportuit, quo et se venisse Gratiano hortatore, proficitur Orat. 31, ubi denique expectari Gratianum hoc loco testatur». Ita Petavius.

6. *Imperatores qui hoc sæculo Romam venere.*
— Verum hæc conjectura nequaquam admittenda : ab anno enim trecentesimo quarto ad quadringen-

tesimum quartum nempe per integrum seculum *ter* tantum Augusti Romæ visi, ut inquit Claudianus in sexto consulatu Honorii, cujus versus anno cccxcv explicabimus. Quare Constantini Magni tempore ipse et *Maximianus Hercules* Romæ fuerunt. Secundo, *Constantinus* ibidem triumphavit, et tertio, *Theodosius Magnus* et *Valentinianus Junior* in eandem Urbem venere ; sed nullus alius imperator toto illo sæculo Romæ fuit, ut loco citato magis explicabimus. Themistius itaque loquitur de ingressu Gratiani in urbem Trevisensem post victoriam Alamannicam hoc anno reportatam, de qua anno sequenti agemus. Post pugnam enim Argentuarensis, seu victoriam, Treveros reversus est ; ubi data ab eo XV kal. octob. lex 3 Codicis Theodosiani *Tributa in ipsis speciebus, Mense Februario*. Alemanni Rhenum transiere, adversus quos Gratianus duces suos misit, quos ipsemet postea secutus est, ut habet Ammianus lib. 31, cap. 10. Themistius Gratianum videre et oratione compellere potuit anno trecentesimo septuagesimo octavo, aut insequenti, quo cum Constantinopolim venisse, anno cccxxxviii, num. v et vii, dicemus.

DAMASI ANNUS 12. — CHRISTI 378.

4. *Sanctissima Basilii mors, ejusque proœconia a Gregorio Nazianzeno et Ephraim Syro.* — Annus trecentessimus septuagesimus octavus aperitur novis consulibus Valente sextum et Valentiniano juniore ; cujus exordio, ipsis kalendis Januarii, S. Basilii octo annis, mensibus sex, et diebus sexdecim in episcopatu perfunctus, felicitèr ad Deum ex hac vita migravit : quibus agitur in Ecclesia ejus natalis dies, per annos singulos jugi memoria repetendus, sed et dies electionis ejusdem decimo octavo kalendas Julii in ecclesiasticis tabulis adnotatur. Annum vero octavum Basilium in sede absolvisse, nonnunc inchoasse, testificatione Gregorii ¹ fratris ipsius Nyseni episcopi superius in ejus electione dictum est ; sed et Gregorius Theologus in ipsius epitaphio octo itidem annos eum in sede absolvisse confirmat ; ut nulla plane de his remaneat dubitatio. Quod si

S. Hieronymus sub Gratiano, absque Valentis Imperii mentione, dicat S. Basilium decessisse ; hæc idcirco, quod maluit retulisse obitum ejus ad tempus pii Imperatoris, qui hoc ipso anno, extincto Valente, Orientis quoque sibi subiectum administrandum suscepit imperium. His vero de tempore obitus Basilii elucidatis, jam ipsam de morte ejus historiam prosequamur, petitam ex Gregorio Nazianzeno, qui eam ita describit ¹ :

2. « Cum autem cursu confecto, fideque servata, resolutionis desiderio teneretur, tempusque coronarum appeteret, atque illud quidem non audisset ² : *Ascende in montem, et morere* ; verum : *Morere, et ad nos ascende* ; hic quoque miraculum edit superioribus nequaquam inferioris. Nam cum ferre mortuus et inaninis esset, maximeque ex parte vita perfunctus, circa extremos sermones inva-

¹ Gregor. Nys. epist. ad Olymp. de obitu S. Macrinae.

¹ Greg. Naz. orat. in laud. Basilii. — ² Deuter. xxxvii.

lescit, ut cum pietatis verbis abscederet, ac fidelissimis suis cultoribus ad ecclesiasticos gradus provehendis manum et spiritum praeberet, ne sacrario fraudarentur, quos discipulos atque in sacerdotio adjuutores habuerat». El paulo post: «Jacebat ille extremos spiritus ducens, atque a caelesti choro, ad quem jam pridem oculos conversos habebat expectatus. Circumfusa autem illi erat tota civitas, calamitatem hanc agerrime ferens, ac discessum perinde ac tyrannidem accusans, ejusque anima non secus ac si vel manibus, vel precibus retineri ac cogi posset, arripere tentans. Mentis enim errorem maiore contraxerant, nec quisquam erat qui non aliquam suae vite partem, si fieri posset, illius vite addere paratus esset.

3. «Et autem victi sunt (oportebat enim eum hominem inveniri atque convinci) atque ipse ad Angelos eos, a quibus abducebatur, postrema haec prolocutus: *In manus tuas commendo spiritum meum*¹; animam ketus exhalasset, non ante tamen quam sacrosancta doctrina eos qui aderant nonnihil instruxisset, extremisque alloquiis meliores effecisset; tum vero miraculum omniumque unquam fuerunt celeberrimum designatur. Efferebatur vir sanctus, sanctorum manibus exallatus; atque omnes operam dabant, partim ut limbriam arriperent, partim ut umbram, partim ut feretrum, quo sanctus portabatur, vel solum attraherent quid enim illo corpore sanctus ac purius?; partim ut propius ad eos qui corpus ferebant, accederent, partim ut aspectu solo fruenterent, tanquam eo quoque utilitatis aliquid afferente. Plena erant fora, porticus, duplicia et triplicia tabulata hominum illum deducantium, praecentium, sequentium, affectantium, seque invicem conculcantium, multa millia hominum omnis generis et aetatis ad eam diem incognita: psalmodiae luctu inferrumpebantur ac vincebantur, patientia doloris magnitudine frangebatur. Certabant nostri cum exteris, cum Ethnicis, Judaeis, advenis, iique vicissim nobiscum, utris uberiore lacrymae uberiorem utilitatem afferrent. Ut finem faciam, in periculum etiam luctus desinit, pluribus nimirum hominibus illa propulsio et protrusio violentia extinctis, atque hinc simul cum eo digressis; qui etiam mortis nomine felices existimati sunt, ut ipsius itineris comites, atque (ut ferventiorum quispiam dixerit) funebres victimae. Tandem corpus via raptoribus elapsum, ac prosequentium victor in parentum sepulchro conditur, ac sacerdotibus sacerdotum princeps, praedicatoribus magna vox, mensque auribus insonans, martyribus martyr adjungitur».

4. «At nunc ille quidem in caelis est, illicque ut opinor, sacrificia pro nobis offert, ac pro populo preces fundit (neque enim illa nos reliquit, ut prorsus reliquerit); ego autem semianimis et semiconfectus Gregorius, utpote a praecara illa conjunctione abreptus, ac tristem vitam et difficilem trahens, ut pro-

babile est eum qui ab eo disjunctus sit, haud scio quid de me tandem fiet illius castigatione privato. Quanquam nunc quoque ab eo admoneor, ac per nocturna visa castigor, si quando ab officio recessero, etc.». Summo quidem dolore ex Basilii obitu Gregorius affectus est, utpote illi aetate aequalis, educatione similis, religione frater, sacramento collega, professione par, studiis laboribusque conjunctus, atque amicitia idem ipse unus cum eo, prout haec omnia ipse deplorans in orationis ejus line testatur. Quam ob causam diu multumque flevit Basilium, non ut amicum tantum ac fratrem, sed ut Ecclesiarum Orientis lumen et gloriam. Unde ipse hoc tempore ad ipsius Basilii germanum Gregorium Nyssennum, audita ejus morte, gemens haec scribit²:

5. «hoc quoque arumose hinc vite reliquum erat, ut Basilii mortem audire, sanctaeque illius animae peregrinationem, qua a nobis peregre profectus est, ut praesens sit apud Dominum, utpote toto vitae curriculo hoc munus meditatus. Mibi vero praeter alia hoc quoque ereptum est (quod etiamnum gravi ac periculoso morbo laborem), ut et sanctum cinerem exosculer, tibi que praesto sim convenientibus numeribus pertingenti, communibusque amicis nostris consolationem adhibeam. Nam Ecclesiae solitudinem intueri hujusmodi gloria detonsa et spoliata, atque hujusmodi corona excussa tam grave est, ut nec oculis spectari, nec auribus concepi possit cordatis utique et prudentibus viris. Tu vero, quanquam et amici nulli et sermones ad consolationem tibi adsint; tamen a nullo perinde mihi solatium capere posse videris, quam a te ipso, illiusque recordatione; quippe qui aliis quoque omnibus philosophiae exemplum fueritis, ac velut regula quaedam spiritualis tam moderationis in rebus secundis, quam tolerantiae in adversis. Quandoquidem duo haec novit philosophia, nimirum et prosperitate modeste uti, et calamitatem honeste ferre. Atque haec a nobis ad praestantiam tuam scripta sint. Me vero haec scribentem quod tempus, quae ratio consolabitur praeter tuam societatem et congressionem, quam beatus ille vir pro omnibus rebus nobis reliquit, ut virtutes illius vite quasi in pulchro et perspicuo speculo intuentes, illum quoque habere existimemus?» Haelemus ad Nyssennum Theologus, cum et ad Eudoxium³ rhetorem eodem argumento pauca his:

6. «Quaeris, quo statu res nostrae sint? admodum acerbo; Basilium non habeo; Caesarium non habeo, spiritualem fratrem meum et corporalem; pater meus et mater mea dereliquerunt me, Int enim Davide⁴ loquar, corpus adversa valetudine laborat, senectus caput premit, cura aliae abis intexuntur, meursant negotia, infidi amici, Ecclesiae res pastore et gubernatore carent; pereunt bona, munda et aperta sunt mala; navigatio in nocte, fixa musquam, Christus dormit. Quid faciam? Una mihi malorum depulsio mors. At res etiam alterius vite mihi for-

¹ Luc. XVI, et Psal. XXX.

² Greg. Nat. epist. XXXVII. — ³ Idem epist. XXXVI. — ⁴ Psal. XXXI.

midolose sunt, ex hujus vitæ rebus conjecturam ducenti. »

Porro idem Gregorius luculentam quidem funebrem habuit orationem, qua ejusdem Magni Basilii res gestas contulit, dignum plane atque nobile monumentum, nobilis instar columnæ et vivæ statuæ, in qua cum Basilii egregia relictæ imago, tum Gregorii excellens exprimitur artificium, utriusque ubique perspicuum, et immortale. Laudantur autem Basilium non solum Gregorius Nazianzenus atque Nyssenus clarissimi hujus sæculi oratores; sed et magnus ille Syrus Ephraem diaconus Edessenus eisdem postrema persolvit, qui et hujusmodi præconiis, instar tituli sepulchralis, hæc apostrophe ad finem orationis apposita, amicum quem adeo coluit, sepelivit :

7. « O fidelis, inquit, Basili, velut Abel acceptus es, sicut Noë Salvatus, tanquam Abraham amicus Dei vocatus, ut Isaac pro victima Deo oblati; instar Jacob tentationes fortiter perulisti, et sicut Joseph magnificæ glorificatus es; ut Moyses, Pharaonem posteriorem virga Crucis demersisti, mare passionum secans; ut Aaron, summus sacerdos Domini fuisti; ut Jesus filius Nave, inimicos in fugam vertisti; ut Phinees amulitor, gratia dignus habitus; ut Isaias, spiritus tui igne mundatus; ut Ezechiel, sedentem super cherubin spectasti; ut Daniel, ora leonum obturasti; et sicut tres pueri, adversariorum flammam recte contulisti. Instar Petri prædicasti, instar Pauli docuisti, instar Thomæ Filium Dei passum confessus es; instar Matthæi, Marci, Lucae, et Joannis, de rebus divinis disseruisti; instar Apostolorum, iniquos erudisti, impios convertisti, et Deo gratis fuisti; deprecare pro me admodum miserabili, et revoca me tuis intercessionibus, pater ». Hæc et alia plura in laudem Basilii Ephraem, vir quidem ab adulatione remotissimus, verique si quis alius studiosissimus, ac proinde ab historia minime explenda, Quidni summus ætherret virum præconiis, quem divinis Spiritus secretæ aperta testificatione laudatum? siquidem (ut auctor est Gregorius Nyssenus et ejus vitæ Acta testantur) cum illum convenit, vidit super Basilii dexteram insidentem columbam, eidem concionanti sermonem suggerentem; columbam quidem hieroglyphicam esse Spiritus sancti, ex sancto Evangelio omnibus notum est.

8. Tanta porro refulsit Basilium claritudine, ut eum omnes tanquam omnibus numeris absolutum sibi proposuerint imitandum exemplar; nullum putantes in eo habendum esse defectum, ut quid deligendum, sciendum vero quid in eo existimarent; sed quæcumque ejus essent dicta vel facta, etiam quibus natura minus feliciter arrisisset, eandem ex eo tantum, quo Basilii essent, exacta perfectaque putant. Audi de his Gregorii testimonium¹ : « Tanta, inquit, ipse virtus gloriæque præstantia fuit, ut nulla etiam ex parvis illius virtutibus, atque adeo ex corporis defectibus ab aliis ad gloriam no-

minisque claritudinem parandam excogitata sint; cujus generis sunt pallor, barba, certus incedendi modus, tum etiam ad loquendum minime promptum esse, sed ut plurimum; cogitandum atque intro collectum (id quod multi non recte imitantes, nec animadvertentes, in odiosam quamdam tristitiam inciderunt), vestis etiam genus, et lectuli species, et cibi sumendi modus; quorum nihil ille dedita opera, sed simpliciter ac fortuito faciebat. Ac multos jam Basilium specie tenuis videre licet, status nimirum in umbris; multum enim fuerit, si repetitam Echus vocem esse dixerò: nam illa quamvis postremam dulcitatæ vocis partem, expressius tamen effingit; hi autem longius ab eo distant, quam quantum accedere conepiscunt. Illud vero non parvi, sed maximi etiam momenti ad gloriam hand immerito existimatur, consuetudinem cum eo aliquando habuisse, aut eum coluisse, aut quippiam ab eo, vel joco vel serio dictum aut factum monumenti loco ferre; quemadmodum ipse quoque me hoc nomine sepe gloriatum esse scio; quoniam quæ ab illo velut obiter fiebant, multo præstantiora erant, quam ea in quibus alii elaborant ». At de his hæcenus.

9. Quod autem spectat ad Basilii scripta, sanctus Hieronymus hæc tantum relegit, cum ait¹ : « Egregius contra Eunomium elaboravit liberos, et de Spiritu sancto volumem, et in Hexæmeron homilias novem, et *Ἐπιστολὰς*, et breves variosque tractatus ». Hæc ipse, ea tantum (ut par est credere) enumerans, quæ ad manus ipsius pervenissent; cum longe plura ab eo fuisse scripta elucubrata, ex Cassiodoro² possimus intelligere, dum Basilium numerat inter eos græcos scriptores, qui a principio ad finem usque divinam scripturam sunt interpretati; quantum vero curam Basilus adhibuerit, ut ipsius scripta quam accuratissime describerentur, elegantis epistola ad summum librarium data significat³ et alia ad notarium docet⁴. Extant ejusdem sancti Basilii complura decreta, quæ Ecclesia Orientalis pie sancteque observanda suscepit, ut quæ continentur in tribus epistolis ad Amphilocheium datis; in alia ad Theodorum scripta, alia ad Gregorium, sive Paregorium, qua vetuit senem septuagenarium habitare cum femina; et ad chorepiscopos de ordinandis; insuper et perscrinxit graviter simoniacos⁵, sed et mundationes fieri solitas in festis sanctorum martyrum vetuit⁶.

10. Qui autem tam monachis, quam clericis necnon laicis vivendi regulas præscripsit, ipse factus erat (ut dictum est) forma omnibus; nam ut omittamus interiora; quod ad abstinentiam spectat et paupertatem, hæc omnia paucis his Gregorius⁷ absolvit : « Illi tunica una, et pallium unum, et humi cubatio, et balnei contemptus, illa ejus decora ornamenta, et vigilia, et cœna suavissima atque pulmentum illi erat, novum, inquam, illud continentium

¹ Hier. de scrip. Eccl. in Basil. — ² Cassiod. in præfat. lib. institut. divin. lectur. — ³ Basil. epist. CLXXXVIII. — ⁴ Idem ep. CLXXXIII. — ⁵ Idem epist. LXXVI. — ⁶ Basil. reg. fast. deput. interrog. 40. — ⁷ Greg. Naz. oral. in laudem Basil.

¹ Greg. Naz. oral. in laudem Basil.

panis et sal, et potio sobria et uberrima, quam nobis nihil laborantibus fontes proferunt ». Erga proximum vero talem se præbuit, ut ægros amplexibus atque osculis quoque foveret; hæc et alia plura Gregorius. Post Basilii vero obitum suffectus est in locum ejus Helladius ipsius discipulus, a quo scriptas fuisse res ab eodem S. Basilio gestas, auctor est Damascenus¹, sed non extant; quæ autem Amphiloctii falso nomine fertur Vita Basilii, haud digna satis habetur, quæ eruditorum auribus ingeratur, nisi adeo sint perspicaces, qui in eis, quæ sint vera a falsis disquirere atque discernere valeant: complura enim ibi vera esse, inficias nemo ierit, ut ea præsertim quæ ab ambobus Gregoriis, Nazianzeno atque Nysseno, necnon ex Ephræm esse noscuntur accepta, vel ab Helladio mutuatas est auctor.

11. Porro ad postremum ex anonymo Vaticano, qualis esset S. Basilii effigies, hæc accipe: « Magnus Basilius procerus fuit habitu corporis, et recto, sicus, gracilis, color ejus fuscus, vultus temperatus pallore, justus nasus, supercilia in orbem inflexa, et adducta, cogitabundo similis fuit, pauca in vultu rugæ, cæque ridentibus, genæ oblongæ, tempora aliquidant cava, promissa barba, et mediocris canities ». Hæc de vultu ibi; quæ autem subduntur, ab alio aliquo auctore addita esse putantur, quod veritati minime consentiant, dum ista ibi leguntur: « Quadraginta natus annos in episcopalem sedem evehctus est; annos quinque Ecclesie præfuit »: nam certioribus iustis rationibus, et firmioribus testificationibus, rem aliter se habere, jam declaratum est. Accepimus hæc a viro disertio Petro Morino Parisiensi, qui una cum aliis ex eodem codice in latinum vertit.

12. *Ephræm Syri interitus beatissimus et sanctitas.* — Hoc eodem anno kal. Februarii S. Ephræm diaconus Edessæ ex hac vita discessit, post mensis unius spatium a Basilii migratione, vel (ut Græci ejus diem natalem colunt) duodevigesimo die. Expectierat id ipse ab eo in fine orationis panegyricæ, quam post obitum ejus habuit, illis videlicet verbis ad finem positis: « Deprecare pro me admodum miserabili, et revoca me tuis intercessionibus, etc. ». Ut autem hæc de tempore ejus exitus statuamus, evidens certaque ratio persuadet. Etenim testificatione S. Hieronymi in commentario de scriptoribus ecclesiasticis liquet ipsum mortuum esse Valente adhuc imperatore regnante; quem constat hoc ipso anno, mense Augusti, ut dicimus, extinctum esse. Rursum vero cum certum pariter sit, ipsum supervixisse Basilio: nam (ut demonstratum nuper est) in ejus laudem panegyricum dixit; utique cogimur affirmare, tempore hoc interlabente inter Basilii obitum atque Valentis, ipsum Ephræm ultimum clausisse diem, nec alio quidem, quam qui vel a Latinis vel Græcis reperitur ejus memoria dedicatus, nempe a Latinis prima Februarii dies, a Græcis vero vicesima octava Januarii. Qui autem ista

convellenda putat, necesse est ut S. Hieronymum erroris arguat, ostendatque Ephræm supervixisse Valenti: siquidem superslitem fuisse post Basilium, negari minime potest. oratione illa testimonium perhibente; quam esse dictionem Ephræm qui ejus scriptis assueverunt, nunquam inficias ierint: hæc quæ ad temporis rationem pertinent, satis.

13. De obitu modo dicendum. Extat oratio, et quidem peregrina ab eo jam proxime morituro astantibus fratribus habita, quæ ea de causa Testamentum Ephræm est appellata; utpote quod illa divinam hereditatem sanctis admonitionibus consignatam suis possidendam reliquit, cum inter cætera de vitandis hæreticis plurima inculcavit, nominans inter alios Vitalianos, illos nimirum qui a Vitale Antiocheno Apollinaristarum episcopo ita vocati erant. Rursum vero inter alia quæ eo testamento suos admonitos voluit, illud fuit, quod perfecta humilitatis, quam vivens præ cæteris virtutibus excoluit, egregium specimen dedit, dum magna constestatione prohibuit, ne exhiberi solita sanctis viris sumptuosa funera, exanimi suo corpori impenderentur; cum tamen illa postrema, quæ a sancta Ecclesia pro salute animarum præstari solent officia, nempe preces, et sacrificia, ea sibi impendi sollicitius postulavit, ac in primis in verbis:

14. « Hortor vos, ut loco suavis aromatum odoris, vestris me adjuvetis orationibus, in ipsis confine mei memoriam facientes »: Et inferius: « Commemini me psalmis et orationibus vestris, et assidue pro mea parvitate offerre dignemini; et cum trigesimum diem complevero, mei memoriam faciatis. Mortui enim beneficio afficiuntur in oblationibus recordationum sanctorum viventium ». Hæc ipse, qui tamen respicit cætera quæ honoris essent, defunctorum corporibus exhiberi solita, quod se illis indignum penitus judicaret; utpote qui se (ut ibi præfatus est) scelestissimum peccatorem existimaret, cum alioqui sanctissimus esset. Tale ultimis illis verbis, quorum major cæteris in unoquoque ratio haberi solet, quasi testamento et fide publica consignatum postremum reliquit elogium non suis tantum Edessenis, sed universæ Catholice Ecclesie magnus Ephræm. « Qui (inquit S. Hieronymus²), ad tantam venit claritudinem, ut post lectionem Scripturarum, publice in quibusdam Ecclesiis ejus scripla recitetur ».

Quis ergo sanctæ mentis homo non auscultandum tanto viro potius judicavit (etiam si cætera numerata ea de re testimonia minime suffragentur, quam Novantibus una cum fide Patrum traditiones Ecclesie convellentibus? Lacerationes ejus, quod Syro idiomate essent conscriptæ, haud confestim Græcorum aut Latinorum Ecclesiis innotuere; nam S. Hieronymus minus tantum voluminis meminit, quod ex syro (syrio) in græcum translatum accepit; pedetentim autem alia complura viri egregii monumenta per Græcorum alveos in Latinam Ecclesiam con-

¹ Dam. de imag. orat. 1.

² Hier. de script. Eccl. in Ephræm.

fluxere; quorum omnium in unum colligendorum, edendorumque fuit opus eruditi viri Gerardi Vossii. Quod autem dicatur presbyter a S. Basilio ordinatus, minime assentiri possumus; cum præter alia quæ repugnant, haud esset Basilius juris, solum hominem ordinare.

15. Rursus vero quod ad postremos illos perpetua memoria dignus ejus allatus pertinet; auctor est Gemadius¹, Ephraem commovisse Paulinum discipulum suum caute agere, ne in hæreses barathrum se præcipitem daret; nam de his hæc ipse: « Paulinus presbyter discipulus B. Ephraem diaconi, homo acris valde ingenii, et in divinis doctus valde scripturis; sed vivente magistro clarus in doctoribus Ecclesiasticis fuit, et maxime ex tempore declamator. Post illius autem obitum amore primatus et nominis, separans se ab Ecclesia scripsit contraria fidei multa. Huic obiturus B. Ephraem astanti sibi dixisse fertur: Vide, Pauline, ne te submittas cogitationibus tuis, et elevetur, sed cum te ad purum comprehendisse putaveris Deum, crede nec intellexisse. Præsenisset enim illum ex studiis vel sermonibus nova investigare, et in immensum intellectum hæresum tendere; unde et frequenter Bardesanem novellum vocabat ». Hæc Gemadius, quæ tamen desiderantur in testamento, ubi complurium aliorum discipulorum ejusdem Patris benedictiones et monita recensita leguntur.

At infelicissimo Paulino satis ad episcopatus dignitatis contemptum esse poterat ejusdem Ephraem exemplum, quod a Sozomene narratur his verbis²: « Quodam tempore quidam ei ad episcopatum gerendum suffragati, comprehendere hominem conantur, ut ad locum in quo crearetur episcopus deducerent. Quod simul ut intellexit; in forum cursit, atque in compositis incedendo, vestem lacerando, et cibum palam capiendi, se furere monstrat. Ubi vero hi qui eum comprehenderant, illum e mentis potestate exivisse arbitrantur, et appellito quo ad eum constituendum episcopum ferebantur, resincta esset; ille idoneum tempus nactus clam aufugit, et tantisper latitavit, dum aller ejus loco creatus esset episcopus. » Hæc, inquam, si Paulinus considerasset, et desideris habens injecisset, magistri gloria haud impari claruisset. At de Ephraem satis, cujus memoriam Catholica Ecclesia anniversaria commemoratione prosecuta est, in qua et S. Gregorius Nyssenus orationem ad populum habuit, atque res ab eo gestas omni fide festatas complectitur.

16. *Gratiano adversus Gothos profectura libellum fidei offert Ambrosius.* — Hoc eodem anno Gratianus imperator cum expeditione adversus Gothos Thracias devastantes, suppelias Valenti fabrus, pararet; in ipso ferme militari prociectu, quo scuto fidei melius quam quibusvis armis servaretur incolumis, gladioque verbi Dei validius quam lanceis hostes conficeret, petul a sancto Ambrosio, quem sinceris animo moverat orthodoxum, libellum fidei:

cum ille, secundum Domini admonitionem³: « Si quis velit pallium, da ei et tunicam; et si quis te angariaverit mille passus, vade cum eo et decem millia. » Duos elucubratos scripsit ad eum de fide libros, quibus et tertium postea addidit; in quorum exordio hæc de Gratiani studio pietatis⁴: « Petis a me fidei libellum, sancte imperator, profecturus ad proflum: Nosti enim, fide magis imperatoris, quam virtute militum quæri solere victoriam. Nam et Abraham⁵ trecentos decem et octo duxit ad bellum, et ex inimicis trophæa hostibus reportavit, signoque Dominicæ crucis, et nominis, quinque regum vietriciumque turmarum subacto robore, et ullus est proximum, et filium meruit et triumphum. Jesus⁶ quoque, filius Nave, hostes, quos lotius exercitus manu valida superare non poterat, septem tubarum sacerdotalium sono vicit, ubi ducentis militibus celestis agnovit. Ergo et tu vincere paras, qui Christum adoras; vincere paras, qui fidem vindicias, cuius a me libellum petisti. Mallem quidem cohortandi ad fidem subire officium, quam de fide disceptandi; in altero enim religiosa confessio est, in altero incauta presumptio. Sed quoniam neque tu cohortatione indiges, neque ego excusandi liber: au-tax negotium verecunda occasione suscipiam, ut de fide pauca disceptem, de testimoniis plura contexam. De Conciliis id potissimum sequar, quod trecenti decem et octo sacerdotes, tanquam Abraham electi judicio, consona fidei virtute victores, velut trophæum toto Orbe, subactis perfidis, extulerunt; ut mihi videatur hoc esse divinum, quod eodem numero in Conciliis fidei habemus oraculum, quo in historia pietatis exemplum: » et in fine posterioris libri⁷:

17. « Progredere plane scuto fidei septus, et gladium spiritus habens, progredere ad victoriam superioribus promissam temporibus, et divinis oraculis prophetatum. Namque, et futuram nostri depopulationem, et bella Gothorum Ezechiel illo jam tempore prophetavit⁸, sic enim habet: Propterea prophetiza fili hominis, et dic: O Gog, hæc dicit Dominus: In die illa, cum constitueretur habitare populus meus Israel in pace, surges et venies de loco tuo ab extremo Aquilonis, et gentes tecum multe, sessores equorum omnes, congregatio multa et magna et virtus copiosa, et descendet ad populum meum Israel, ut nubes operiet terram in novissimis diebus, etc. Gog iste Gothus est, quem jam videmus exisse, de quo promittitur nobis futura victoria, dicente Domino. Et deprædabuntur eos qui deprædati eos fuerant, et despoliabunt eos qui sibi spolia detraxerunt (dicit Dominus) eritque in die illa, dabo Gog, hoc est Gothis locum nominatum, monumentum in Israel, multorum virorum congestum, qui supervenerunt ad mare, et per circuitum struet vallis peristonium, et obruet illie Gog, et totum multitudinem ejus, et vocabatur Polyandrium

¹ Vossii, p. 11. — ² Vossii, p. 11. — ³ Vossii, p. 11. — ⁴ Vossii, p. 11. — ⁵ Vossii, p. 11. — ⁶ Vossii, p. 11. — ⁷ Vossii, p. 11. — ⁸ Vossii, p. 11.

Gog; et obruet eos domus Israel, ut purgetur terra.

18. «Nec ambiguum, sancte imperator, quod qui perfidiae alienae pugnam excepimus: fidei catholice in te vigentis habituri sumus auxilium. Evidens enim antehac divinae indignationis causa præcessit, ut ibi primum fides Romano imperio frangeretur, ubi fracta est Deo. Non libet confessorum nece, tormenta, exilia recordari, piorum sacerdotia, peritorum munera. Nonne de Thracie partibus per Ripensem Daciam, et Mysiam, omnemque Valeriam Pannoniorum, totum illum limitem sacrilegis pariter vocibus et barbaricis motibus audivimus inhorrentem? Quid poterat nobis vicina tam feralis invehere? Aut quemadmodum res Romana tali luta poterat esse custodia? Sed jam satis superque omnipotens Deus, nostro exilio, nostroque sanguine confessorum nece, exilia sacerdotum, et nefas tante impietatis limum; satis claruit, eos qui violaverunt fidem, tutos esse non posse. Convertere, Domine, fideique tue tolle vexilla. Non hic aquilæ militares, neque volatus avium exercitum ducunt, sed tuum, Domine, nomen et cultus.» Qualiam esse solerent hæc signa Occidentalium Imperatorum Gratiani et Valentiniani, hic impressa ipsorum numismata declarant, nempe Christi nomine Labara insignita, ut ipse probe intueri potes; in quo (ut inscriptiones in orbe ipsorum posite docent) virtutem inesse exercitus, et rempublicam collapsam restitui in adversa parte numismatis Valentiniani¹ pueri manifestissimo signo declaratur, et inscriptione aperte docetur. Jure igitur: «Non hic Aquilæ exercitum», inquit Ambrosius, «ducunt, sed tuum, Domine, nomen». Jam vides palenter, lector, militaria signa Christi nomine insignita, quibus S. Ambrosius certam victoriam consequendam fore ante prædixit. Sed subditi Ambrosius de ejusdem imperatoris Gratiani exercitu:

19. «Non hic infidelis aliqua regio, sed ea que confessores mittere solet Italia, aliquando tentata, mutata nunquam; quam dudum ab hoste barbaro defendisti, nunc etiam vindicasti. Non hic imperatoris mens hibrica, sed fides fixa. Ostende nunc evidens tuae majestatis indicium; ut is qui te verum virtutum Dominum, et cælestis militiae ducem; is qui te veram Dei virtutem credit esse atque sapientiam non temporalem utique, et creaturam, sed sempiternam (sicut scriptum est²) Dei virtutem et divinitatem, tue majestatis fultus auxilio, fidei suae trophaea mereatur.» Hactenus Ambrosius, hisque finem imponit posteriore volumine. Quo modo autem vera vaticinium sit sanctus episcopus, et quam exercitus oplarum victoriam consecutus, imo et majorem quam prædixerit, a Deo acceperit fide roboratus exercitus, proxime dicturi sumus.

20. Hic enim illud non præterat de Gog vaticinium Ezechielis, quod S. Ambrosius existimavit

intelligendum esse de Gothis, S. Hieronymo haud probari in omnibus; ipse enim ad Eustochium³ in primis hæc habet: «Illud quod vir nostræ ætatis haud ignobilis ad imperatorem scribens super hac natione dixerit: Gog iste, Gothus est. Cui qua ratione possunt omnia que in ea scripta sunt, coaptari: non est memm, sed eorum qui hoc putant. disserere:» hæc ibi. Alibi⁴ vero sic: «Scio quendam Gog et Magog; tam de præsentis loco, quam de Ezechielis, ad Gothorum nuper in terra nostra vagantium historiam relinxisse; quod utrum verum sit, prælii ipsius fine monstrabitur.» Hæc ipse. Scimus S. Proclum⁵ vaticinium Ezechielis de Gog ad aliam de Barbaris victoriam obtentam aptasse, ut suo loco nos inferius dicemus. Tu de his interim consule Augustinum⁶: haud enim patitur historiae prosecutioni, in his diutius immorari.

21. Mira plane divini consilii dispensatione actum est, ut exercitus fide armatus, cui et jure victoria deberetur, sic vicerit, ut tamen impium imperatorem Valentem nequaquam ab interfectione, divina vindicta parata, servaverit; eo vero primum extincto, atque cum ipso impietate sepulta, et fide catholica restituta, magna Dei virtute ab Italiae exercitu hostes fuerint penitus debellati. Quo modo autem omnia ista contigerint, rerum gestarum ordine referemus. Auctor est Ammianus⁷, barbaros Lenienses, populum Alemannicum, audita expeditione Gratiani adversus Gothos suscepta, more impatientes, antequam ille e Galliis recederet cum exercitu, hujus anni mense Februarii Rhenum gelu pervium cum copiis depopulatos Gallias transiisse, icto nuper federe perfide fracto. Quo factum est, ut paratas copias ad bellum Orientale adversus eos dirigens Gratianus, apud Argentariam commisso prælio, ipsos penitus superavit, occideritque omnes, exceptis quinque millibus montana petentibus; quos postea in deditionem acceptos, liberos abire jussit, cum fuisset horum exercitus quadraginta millia armatorum, vel (ut habent alii) septuaginta millia. Subdit his præterea hæc Ammianus⁸: «Hanc victoriam opportunam et fructuosam, que gentes hebetavit Occiduas, sempiterni munitis nutu Gratianus, incredibile dictum est, quanto cum vigore exerto, celeritate aliorum properans, expeditiv præclaræ indolis adolescens, facundus, et moderatus, et bellicosus, et clemens, ad amulationem lectorum progrediens principum, dum etiam tum lanugo genis insperperet speciosa, etc.» Quod autem subdit postea esse mutatum; agemus de his inferius. Tam præclaris brevi temporis spatio rebus gestis, Galliarumque turbis compositis, Gratianus magna celeritate recedens, Sirmium usque pervenit; cum Valens eo non expectato, temere cum hostibus de rerum summa decernens, turpiter victus est, turpisque

¹ Hieron. præf. in Ezech. ad Eustoch. — ² Hieron. quest. in Genes. — ³ Apud Sociat. lib. VII. c. 42. Nov. lib. XIV. c. 38.

⁴ Aug. de Civit. Dei. lib. XV. c. 11. — Ammian. lib. XXVI.

⁵ Item ibid.

⁶ Estat apud Lehen Paupulum prægende. numisma atheniæ Valentianum. — ⁷ Civ. 1.

igne crematus. Sed quo modo hæc se habuerint, ut singula clarius innolescant, res cunctas ab eodem Valente hoc anno gestas in primis recenseamus.

22. *Valentis in bello Gothico miserandus exitus.* — Qui (ut vidimus ex Ammiano) Valens imperator ob tumultus Thracios, anno superiori recesserat Antiochia, hoc anno (idem addit!) longitudine viarum emensa venit Constantinopolim; ubi eum moratum dicit paucissimos dies popularium seditione pulsatum. Ex his erroris arguitur Theodoretus², qui Valentem longo tempore Constantinopoli mansisse tradit. De adventu autem ejus hoc anno Constantinopolim hæc Socrates³: « Imperator Valens ad sextum suum consulatum, Valentianam autem secundum, tertio kalendas junii adventans Constantinopolim, populum in merore magno constitutum offendit. » Quamquam autem ea fuerint, et cujus causa populus irasus esset ex seditione concitata, dicendum, et in primis de Lucio, de quo habet Socrates⁴ Lucium episcopum arianum Alexandria, recepto Petro per Damasum restituto, pulsum, venisse ad Valentem imperatorem Constantinopolim. Addit vero Sozomenus⁵, quod Valenti (ut est verisimile) curis implicato, vim in istos qui expulerant Lucium, inferendi otium minime suppetebat: « Siquidem, » inquit, « barbari et Thraciam populati, et ad usque suburbia progressi, jam ipsa urbis mania, nemine prohibente, oppugnare aggressi sunt. Quibus de rebus, civibus in eum graviter commotis; imperatori, quod non restitit hostilibus, sed bellum gerere distulit, idem crimini dabant, dissipabantque rumorem, hostes ab illo in urbem deductos fuisse. Tandem vero cum ludis Circensibus interesse viderent; palam contra eum, utpote Republicæ salutem contemnentem, vociferari, et arma postulare cœperunt, ut illi ipsi cum hoste colligere possent. Itaque Valens his affectus contumeliis, ad bellum eum barbaris faciendum proficiscitur; minaturque si redent, se populum tum harum contumeliarum causa, tum quod ante Procopio Ilyramo se adjunxerant, probe ulturum. » Habet eadem quoque Socrates⁶.

23. Subdit vero Theodoretus de eodem Valente adversus nobilem ducem Trajanum temere concitato, propterea quod in præterita pugna Gothica posteriores retulisset, ejusque ignavia illud adscribente, quod ipsius impietati potius fuerat tribuendum. Insignis plane religione Trajanus fuit; cujus uxor, Candida nomine laudatissima femina, post viri obitum magno animo monasticum vite institutum arripuit, secumque duxit filiam virginem Christo dicendam; quarum in suscepto instituto laudabilem perseverantiam et optimum finem Palladius⁷ in Lausiæ testatum reliquit. Ad igitur Theodoretus⁸: « At postquam Trajanus ab hostibus superatus revertit; Valens illum conviciis valde lace-

rare, et molliorem ignaviamque ei obijcere cepit. At ille libere uti virum generosum decebat: Non ego inquit, o imperator, victus sum; sed tu ipse prodidisti victoriam, qui contra Deum aciem instruere non desinis, et ita ejus auxilium barbaris concilias: nam abs te oppugnatus, se illis adjungit, atque Deum semper sequitur victoria, et ad eos accedit, quibus Deus se ducem præbet. Non nosti, inquit, quos viros Ecclesiis expuleris, et quibus eas tradideris? Ista quidem ita se habere, et Arintheus et Victor, qui duces quoque erant, ingenue confessi sunt: imperatoremque hortati, ne reprehensiones cum veritale conjunctas iniquo animo ferret. » Hæc Theodoretus. Spectato pietate Trajano duci⁹ Ammianus affirmat pedestres copias commissas fuisse, sed a Valente exauctoratum eo numero, collatumque illud Sebastiano ex Italia accersito duci strenuo, atque militia diu summa cum laude perfuncta egregie nobilitate.

24. At rursus Theodoretus¹⁰: « Ferunt Isacium, qui in eo loco cellam habebat monasticam, ubi vidit Valentem eum exercitu egredi, contenta voce ei dixisse: Quo proficisceris, o imperator, qui auxilio Dei, contra quem bellum gesseris, prorsus destitutus es? Nam quoniam tu multorum linguas ad blasphemias adversus eum loquendas acutis, et pios laudibus illum celebrantes Ecclesiis exturbasti: ideo ille barbaros adversus te concitavit. Desine igitur tu bellum contra eum facere, et ipse bellum contra te commotum sedabit. Redde gregibus optimos pastores, et victoriam facile reportabis. Quod si, his omnibus neglectis, bellum suscipias; rerum eventu experiere, quam durum sit contra stimulum calestrare. Nam neque ipse reverteris et exercitum propterea amittes. Cui admodum iratus imperator: Revertar, inquit, et te interficiam, falsaque predictionis ponas abs te repetam. Tum ille minas neulquam veritas, clara voce: Enea, inquit, si quid falsi me dixisse deprehenderit. Hæc Isacius ad Valentem. Quod autem Theodoretus ait, eum expellisse ab imperatore, ut destitulis suis pastoribus Ecclesiis, iidem redderentur; plane apparet, sic a Valente episcoporum orthodoxorum esse solutum exilium, ut tamen sue ipsorum Ecclesie iisdem minime fuerint restitute; sed subdit: « Bretannion quoque omni genere virtutis insigniter decoratus totius Scythiæ episcopus, animo divino pietatis amore incenso, pestiferam dogmatum Arianorum corruptelam, et iniqua facinora contra sanctos edita coarguit, et cum sanctissimo Davide¹¹ clamavit: Loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebam. » Hactenus Theodoretus.

25. Egressus ut dictum est Constantinopoli Valens, ad Melantiada villam Casarianam cum exercitu quievit; ubi accepit nuntium de Alemannis victis a Gradiano, deque ejus protectione in Thracias eum exercitu, adventuque Sirmium. Cujus gloriæ annulus, quasi ad majorem certamque proficiscere-

² Ammian. lib. XXX. — Theod. lib. IV. c. 29. — ³ Socrat. lib. V. c. 1. — Sozom. lib. IV. c. 6. — Socrum. lib. V. c. 29. — ⁴ Socrum. lib. V. c. 29. — Theod. in Lausiac. c. 41. — ⁵ Theod. lib. IV. c. 29.

⁶ Ammian. lib. XXXI. — ⁷ Theod. lib. IV. c. 30. — ⁸ Theod. lib. IV. c. 30.

tur ipse victoriam, inde recedens, Hadrianopolim veniens, in suburbii castra locavit, ubi suscepit Ricomerem praemissum a Gratiano, qui nuntiaret ejus proxime futurum adventum. Ibidem degens, regis Gothorum Fritigerni christianae religionis presbyterum Legatum excepit, rogantem ab eo honestis conditionibus pacem. Sed mali demonis impulsu Valens nec Gratianum expectandum putavit, licet praestantissimi duces id suaderent; et legationem Gothi regis inanem remisit; concitusque ad pugnam prosiluit, se suosque incautus in discrimen adducens. Commissoque praelio, suis mox in fugam conversis, et ipse fugiens, inter gregarios milites latens, sagitta percussus est; delatusque a suis fuit in agrestem casum, quam intus oclusam cum expugnare Barbari in praedam effusi, et terere tempus haud utile sibi putarent, suppositis lignis et stipula incendendum; cum unus ex comitibus inhaerentibus imperatori, e fenestra elapsus, ardere intus nuntiavit imperatorem. Extinctique sunt eodem praelio praecipui militiae duces, Trajanus atque Sebastianus.

26. Configit tam dira clades quinto id. Augusti, ejusdem Valentis quinquagesimo aetatis anno, imperii decimo quarto, adjectis mensibus quatuor et diebus novem; haec omnia ex Ammiano¹; eadem ferme Rufinus², Soerates³, Sozomenus⁴, et Theodoretus⁵ habent. Addit his Nicephorus⁶, Isacium agentem Constantinopoli monachum, ea ipsa hora qua male perit Valens, divino afflatum spiritu, dixisse: « Nunc Valens igne torretur, et nares profluentem ab eo ingratum odorem sentiunt. » De eodem S. Hieronymus⁷: « Valens, » inquit, « Gothico bello victus in Thracia, eundem locum mortis habuit et sepulcri. » Sed et in Chronico plenius: « Lacrymabile, » inquit, « bellum in Thracia, in quo, deserente equitum praesidio, Romanae legiones a Gothis cincte, usque ad interuocem casae sunt. Ipse imperator Valens, cum sagitta saucius fugeret, et ob dolorem nimium saepe equo laberetur, ad cuiusdam villulae casam deportatus est; quo persecutionibus barbaris, et insensa domo, sepultura quoque caruit. » Sed et S. Joannes Chrysostomus⁸ ex Valentis miserando casu consolans alios haec habet: « Equid vero mirum, si multi ex duceibus hoc modo interierint, quando et imperator ipse in vicium quemdam cum paucis militibus conclusus, exire quidem et sese invadentibus opponere, minime ausus est; sed intus manens, accenso ab illis igne, una cum iis omnibus quos secum habebat, combustus est, nec viris solum, sed etiam equis, et trabibus, et muris; et omnia in unum atque eundem cinerem abierunt. Atque hunc multum ii qui cum imperatore ad bellum profecti erant, loco imperatoris ipsius ad uxorem » haec erat Dominica Augusta « reportantes, relierunt. » Ut plane prophetiam illam indi-

gnationis divinae poenam Valens incurreret¹: « Sicut ignis qui comburit silvam, et sicut flamma comburens montes; ita persequeris illos in tempestate tua, et in furore tuo conturbabis eos. Post barbarorum discessum, » inquit² Zonaras, « cum imperatoris corpus quaereretur, inventum est in iis caedibus, ubi combustus fuerat, velut sepulchrum cum hac inscriptione: HIC MACEDO MIMAS IMPERATOR EST SITUS; quod quidem spectabat ad oraculum illud Valentis antea demonstratum eo disticho:

Miser ad Mimanta magnum iter expressit
Gitus: hic te saeva mortis opprimit dolor:

haec enim in somniis ipsis dicta testatur auctor, ab eruditissimis interpretata de Mimante monte Asiae ad mortem Valentis, ut inscriptio illa reperta Chalcedone; necnon vulgi clamores Antiochiae editi: VIVUS ARDEAT VALENS: et alia quae Ammianus³ narrat.

27. Ex luxuriosissimi acerbissima illata a barbaris clade sub Christiano imperatore, datum est Gentilibus occasionem omnem captantibus in Christianam religionem insultandi argumentum haud leve; ad quod Orosius, dum de his agit: « Consoletur se, sed in hoc solo perveracia, miseriaeque gentium, quin temporibus, et regibus christianis tante simul congestae clades pressam Republicae oneravere cervicem, eversa provinciae, deletus exercitus, imperator incensus, Magnum revera hoc est ad nostrum dolorem, magisque miserum, quo magis novum. Sed quid hoc ad consolationem proficit Paganorum, qui palam pervident et in his quoque; persecutorem Ecclesiarum fuisse punitum? Unus Deus unam fidem tradidit, unam Ecclesiam toto Orbe diffundit, hanc aspicit, hanc diligit, hanc defendit. Quolibet se quisquis nomine legat; si huic non sociatur, alienus; si hanc impugnat, inimicus est. Consoletur se Gentiles, in quantum volunt, Judaeorum haereticorumque supplicii; tantum et unum Deum esse, et eundem personarum acceptorem non esse, vel ex hac potissimum Valentis extincti probatione fateantur. Gothi antea per legatos supplices poposcerunt, ut illis episcopi, a quibus christianae fidei regulam discerent, mitterentur. Valens imperator exitiabili pravitate doctores ariani dogmatis misit: Gothi primae fidei rudimentum, quod accepere tenuerunt. Haec justo Dei iudicio ipsi cum vivum incenderunt, qui propter eum etiam mortui, vitio erroris arsi sunt. » Hucusque Orosius; et quidem apposite accidit, ut quos Valens ex fide catholica ad sectam arianam capessendam adduxisset, mox conditione pacti iceli fœderis cogisset, ab insensum flammis ultricibus cremaretur, digno supplicio impiorum.

28. Quod ad cladem acceptam spectat; equidem perfidia imperatoris tot tantisque malis exagitatam esse Romanum imperium, cum prudentes omnes

¹ Ammian. lib. XXXI — ² Rufin. lib. II, c. 13. — ³ Soerat. lib. IV, c. ult. — ⁴ Sozom. lib. VI, c. ult. — ⁵ Theod. lib. IV, c. 21. — ⁶ Niceph. lib. II, c. 70. — ⁷ Hieron. epist. III. — ⁸ Chrysost. ad Vaticanum junctorem.

¹ Psal. LXXXII. — ² Zonar. Annal. III. — ³ Ammian. lib. XXXI — ⁴ Oros. lib. VII, c. 33.

aque sentirent, sanctissimi quoque viri Ecclesiarum magistri sua ipsorum festificatione posteris scriptorum monumentis reliquere festatum : nam ante Orosium Gregorius Nazianzenus reficiens ista adeo tristia, sic dixit¹ pro concione Constantinopoli : « Gravia sunt insuper quae nunc partim cernimus, partim audimus. Patria captivitate oppressa, innumerabiles copiae ferro procumbentes, terra cruore et cadaverum mole laborans, externa natio alienam regionem velut propriam percurrens, non ob defensorum molliem et ignaviam (neque enim eam quisque accuset : hi enim illi sunt qui universonum pene orbem bello atque armis subegerunt), sed propter vitia nostra, impianque doctrinam adversus Trinitatem invalescentem. » Hactenus Gregorius ; eadem quoque ut vidimus S. Ambrosius² vaticinando ante testatus est : nempe ob impietatem principis, et blasphemias suorum gregalium in Filium Dei, atque persecutiones adversus pios sanctosque viros ab eisdem excitatas, digna peccatis ultione pensata, traditos esse eosdem in manus barbarorum : fore tamen, ut per impios illata tam gravis Romano imperio iactura, per pios viros, nempe Italos, ut ait, Catholicos, inquam, ipsos, sub Gratiano ad bellum proficiscentes, resarciretur, pellendosque esse Barbaros et in pristinum statum restituendum imperium ; quae cuncta vera, explorataque in omnibus probavit eventus.

29. *Diversae clades Gothorum et expulsiones.*—Antequam autem adventaret Occidentalis exercitus, audita clade Orientalium, neque Valentis, convalid ad tempus Sirmii, donec adversus victores Gothos majoribus fulciretur auxiliis : alii vero qui erant in Oriente Catholici, Constantinopoli periclitanti suppeditas attulere. Etenim veluti miraculo accidit, ut praesto fuerint Saraceni, fideles non Christiani solum, verum et Orthodoxi (ut vidimus) sub sanctissimo episcopo Moysae anchoreta. Ammianus³ enim de Gothis post victoriam consecutam tradit tentasse primo crebris insultibus Hadrianopolim, sed spe frustratos concessisse Perinthum ; verum inde quoque ejectos, venisse Constantinopolim, eamque obsidione cinxisse. Quo modo autem sic laborantes cives a Saracenis sint liberati, Socrates⁴ ita narrat, atque Sozomenus⁵ : « Barbari, inquit iste, victoria elati Thraciam universam depopulati sunt, et in ipsa suburbia demum Constantinopolis incursiones fecerunt. Rebus tunc in discrimen adductis, ingenti praesidio fuere primum pauci quidam ex confederatis Saracenis a Mavia ipsorum regina submissi ; deinde et ex ipso populo quamplurimi. Hi enim, quia Dominica Valentis uxor ipsis ex arario certum stipendium persolvebat (ut quisque poterat armati obviam hostibus ierunt, eosque facio impetu prociat ab urbe fugarunt ». Haec ipse ; sed paulo fusius ac dilucidius Ammianus his verbis⁶ : « Saracenorum cunctus (super quorum ori-

gine, et moribus diversis in locis retulimus supra) ad sortem magis expeditionalium rerum, quam ad concursatorias habilis pugnas, recens illic accessit, congressurus. Barbarorum globo repente conspecto, a civitate fidenter erupit : diuque extento certamine pertinaci, aequis partes discessere momentis. Sed Orientalis turma novo neque ante viso superavit eventu. Ex ea enim crinitus quidam, nudus omnia praeter pubem, subraucum, et lugubre strepens, educto pugione, agmini se medio Gothorum inseruit, et interfecti hostis jugulo labra admovit, effusumque cruorem exhausti. Quo monstruoso miraculo barbari territi, postea non ferocientis more, cum agendum appeterent aliquid, sed ambiguis gressibus incedebant ». Haec Amianus : Addit vero his, Gothos omnes jam federatos ante, in militianique acceptos atque securos, una die opera Julii magistri militiae trans Taurum ex improvise esse jussos occidi, datis ad alia loca ubi degerent ad provinciarum rectores secretis litteris.

30. At quantum roboris esset ad barbaros, eosdemque haereticos propellendos fides catholica etiam in homine incerne et infirmis viribus, satis apparuit in S. Acholio episcopo Thessalonicensi, qui eosdem barbaros ab ingressu ejus civitatis his temporibus saepe repressit ; quod S. Ambrosius docet his verbis¹ : « Hunc ipsum », nimirum Acholium, « loties ingruentibus Gothorum catervis, nequaquam tamen potuerunt barbarica penetrare tela, expugnare multarum gentium bellicus furor. Denique in ceteris populatores locis, illi pacem rogabant. Mirantibusque quid sibi sine milite nullo obsisteret, a prudentioribus intimabatur, Elisaei intus imitatorum degere aetate supparem, non imparum spiritu ; caverent, ne exemplo Syriaci agminis, sibi quoque caecitas offunderetur. Et tamen circa discipulos suos diversa sunt dona Christi. Elisaeus quidem in Samariam captivas acies induxit Syrorum ; sanctus autem Acholius precibus suis fecit, ut de partibus Macedoniae victores fugaret. Nonne et hoc intelligimus virtutis superioris fuisse, ut ubi miles nullus aderat, illic pellerentur sine milite ? Nonne et hoc caecitatis est, ut fugerent, quos nullus urgebat ? Sed urgebat, et praediabatur sanctus Acholius, non gladiis, sed orationibus, non telis, sed meritis. An incognitum nobis est, dimicare sanctos etiam, cum ferentur ? » Et paulo post, quo modo pulsati sint, declarat haec addens :

31. « Non enim inani metu, nec superflua suspiratione, sed saviente luce, et ardenti pestilentia perturbati Gothi ac territi sunt. Denique tum fugerunt, ut evaderent ; regressi postea pacem rogaverunt, ut viverent. Vidimus itaque in tanti viri meritis superiora saecula ; et opera Prophetarum, quae legabamus, aspeximus. Quasi Eliaeus inter arma, inter acies dum vivit, versatus esset, meritis suis componens praelia ». Hactenus S. Ambrosius. Ex quibus plane perspicue declaratum est, datum esse Gotho-

¹ Greg. Naz. orat. 22. in Pat. — ² Ambros. de fide et gratia orat. 11. — ³ Ammian. lib. XXVI — ⁴ Socrat. lib. V c. 1. — ⁵ Sozomen. lib. VII c. 1. — ⁶ Ammian. lib. XXVI.

¹ Ambros. epist. 135.

rum agminibus adversus Romanum exercitum robur propter peccatum, ipsam scilicet perfidiam imperatoris; quibus ubi fides vera licet inermis occurrit, easdem ferratas Barbarorum cohortes relictas esse prorsus imbelles; superasseque senem unum omnem exercitum barbarorum, qui victor regem dimidia orbis partis subegerat, exinixeratque una cum suis copiis imperatorem. Adeo ut si haberent Gentiles quid oblatrarent in religionem Christianam ob perditum ducem; non deesset quid mirantes predicarent ob sanctum episcopum legitimum fidei catholice cultorem ac defensorem.

32. *Recessisse ex his regionibus perfractos Gothos, atque retrogressos devenisse usque ad Julias Alpes, Ammianus*¹ affirmat; eosdemque palabundos omnia quae sibi occurrerent, devasasse. S. Hieronymus tradit, dum non has tantum hoc anno illatas per Barbaros clades, verum alios simul, congerens, quae postea per quatuor Iustra acciderunt, illa scribit ad Heliodorum²: « Viginti, inquit, et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim et Alpes Julias quotidie Romanus sanguis effunditur: Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessalam, Achajam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Vandali, Marcomanni vastant, fraudant, rapiunt. Quot matronae, quot virgines Dei, et ingenua nobilisque corpora his bellis fuere indubio? Capti episcopi, interfecti presbyteri, et diversorum officia clericorum, subverse ecclesiae, ad altaria Christi stabulati equi, martyrum effosse reliquiae; ubique luctus, ubique gemitus, et plurima morbis imago: Romanus orbis ruit, et tamen cervix nostra erecta non flectitur. Quid putas nunc animi habere Corinthios, Athenienses, Laedamonios, Arcadas, cunctaque Graeciam, quibus imperant barbari? » Haec Hieronymus, ex cladibus mundi consolans Heliodorum lugentem nimirum Neapolitanum; caeterum eadem Gothorum incursione patriam suam, Stridonem civitatem, fuisse subversam, a se ibi idem tradit³.

33. *Gratiani edictum pro Catholicis.* — Exinelo orthodoxae fidei perduelle Valente, irrita pariter reddita sunt ejus edicta pro ariana haeresi adversus catholicam fidem saepe statuta; cum et qui ut edictum est) anno superiori exules relaxati sunt, etiam facultas iisdem data fuit ad suas revertendi Ecclesias, a quibus, arianis episcopis subrogatis, ejecti fuerant. Agens de his Sozomenus haec ait⁴: « Gratianus inlerim una cum fratre universum Romanum imperium adeptus, cum patrum sententiam non probaret, qua ille pertinaciter istos, nempe Catholicos, fuerat persecutus, qui religione ab ipso dissenserant; omnibus iis qui ab illo vivente religionis ergo in exilium pulsati fuerant, reditum concessit ad suas scilicet Ecclesias), legemque tulit, ut quisque libere quaecumque religionem, quaecumque coetum

velleret, sectaretur, exceptis Manichaeis, Photinianis, et Eunomianis ». Ita ipse; satis namque visum Imperatori, ulcerosum morbum pedetentim curare, hocque primo initio fidem catholicam postliminio restitnere, ac viros catholicos suis Ecclesiis reddere, illosque comprimere haereticos primum omnium, qui execrabiliores haberentur: nam Eunomiani ejus pravae asfinationis erant, ut ipsos Ariani quoque detestarentur, licet revera impietate consortes; de iisdem enim ita Ambrosius ad Gratianum¹: « Sed quem potissimum legam? Endoxium, Eunomiumve, an Arium, vel Aetium ejus magistros? plura enim nomina, sed una perfidia, infirmitate non dissonans, communione discordans, non dissimilis fraude, sed cogitatione discreta. Cur enim secum nolint convenire, non intelligo. Eunomii personam diffugiunt Ariani, sed ejus perfidiam asserunt, impietatem assequuntur. Aium cum prodidisse effusius quae Arius scripserat. Magna cecitatis effusio, auctorem probant, executorem refutant. Haec nunc in plures se se diviser formas: alii Endoxium, alii Eunomium, vel Aetium, alii Palladium, vel Demophilum, atque Auxentium, vel perfidiae ejus haereses sequuntur, alii diversos ». Ita S. Ambrosius de una Ariana haeresi diversis capitibus sibilante, quorum duo illa praecipua primo demelenda praesenti sanctione hoc anno Gratianus constituit; cujus etiam edite legis meminit Socrates².

34. Al licet de Ariano nullam factam esse in edicto mentionem Socrates demonstrare videatur; tamen satis eos lege Gratiani perstrictos esse, videri poterat, cum jussu ejusdem imperatoris juberentur. Catholicis, quos occupaverant, Ecclesias cedere, de qua quidem lege haec Theodoretus³: « Conseripsit, inquit, legem, qua jubebat, tum pastores ejectos in exilium redire, suisque gregibus restitui, tum sanctas Ecclesias tradi iis qui Damasi communionem amplexarentur. Hic Damasus episcopus Romanus fuit in illius Ecclesiae administratione successor Liberii, vir sane propter vitae praestabilis ornamenta insignis; qui quoad ejus fieri poterat, doctrinam apostolicam assidue lutatus est. Ut autem lex, quam dixi modo, majorem haberet auctoritatem, misit cum ea ducem Saporem, virum id temporis propter nominis et lauae celebritatem facile praestantissimum; cui dedit in mandatis, ut tum Arianae blasphemiae praecones, tanquam feras quasdam agrestes, ex sacrosanctis templis exigeret, tum optimos pastores sanctis eorum gregibus restitueret ». Haec Theodoretus. Vides, lector, quam scite atque prudenter in tanta haereticorum ac diversarum haeresum colluvie noxi pientissimus imperator, una data tessera, Catholicos distinguere ab haereticis, nempe communicatione cum Romano Pontifice; nimirum ex more, illos duntaxat orthodoxos esse significans, quibus tali edito signo sincere et solidae fidei comprobatis, tuto committenda forent Ecce-

¹ Ammian. lib. XXVI — ² Hieron. epist. III. — ³ Hieron. de Script. Eccl. — ⁴ Sozom. lib. VII. c. 1.

¹ Ambros. de fide ad Gratian. lib. I. c. 1. — ² Socrat. lib. II. c. 2. — ³ Theod. lib. V. c. 2.

sia. Subdit Theodoretus ¹, ipsum Saporem ducem a Gratiano cum edicto in Orientem missum, venisse Antiochiam, edictumque promulgasse, ejus occasione illic Concilium celebratum fuit.

35. *Concilium Antiochiæ celebratur, ex quo legatio episcoporum missa in diversas provinciâs, ac præsertim Gregorii Nazianzeni Constantinopolim.* — Qui igitur Valentis primùm edicto ab exilio relaxati sunt episcopi orthodoxi, Gratiani vero sanctione suas Ecclesias recipere; unanimi conspiratione, multoque consensu hoc anno mense Septembris Antiochiæ convenerunt, ut prostrata Orientali Ecclesiæ paribus votis consulentes, supplicasque laturi, quid agendum esset, una decernerent. Sed antequam de rebus in eo Concilio gestis narrationem aggrediamur; ne quid animi arbitrio absque majorum testificatione temere effundere videamur; quod ad tempus spectat, docet id in primis Gregorius Nyssenus in epistola ad Olympium monachum de vita obituque S. Macrinæ sororis: cum enim ibi dicit ejusmodi Synodum, cui ipse interfuit, Orthodoxorum episcoporum collectam Antiochiæ nono mense ab obitu S. Basilii, quem superius demonstravimus hujus anni exordio, ipsis kalendis Januarii, ex hac vita migrasse; plane ejusdem irrefragabili auctoritate dicendum est, eam hoc anno mense Septembris fuisse habitam. Sed subdam verba Gregorii ²: « Post hanc jacturam », nempe obitus S. Basilii episcopi Cæsareæ Cappadocia, « nono mensis aut paulo amplius, cum episcoporum Concilium indictum est Antiochiæ, cui nos item interfuimus ». Haec quod ad tempus pertinet.

36. Quæ autem in eo Concilio gesta sint, ex abditis perquirenda sunt locis. Atque in primis memoria repetendum, quod sæpe sæpius diversis obortis occasionibus dixisse meminimus: catholicos Antiochenos Nicæne fidei professores fuisse longo seclamate, nempe a tempore Juliani, ab invicem separatos, inhaerentibus aliis Meletio, Paulino aliis communicantibus: negotium autem late erat, ut totus ferme Oriens et forlasse etiam Occidens in seclama induci facile potuisset, pro cuiusque studio alterutri parti aliis faventibus, aliis adversantibus. Quod igitur desperata prorsus videretur, ac frustra tentata omnis mediæ erigendarum Orientis Ecclesiarum, nisi in una eademque pacis et unitatis concordia convenirent; autem omnia ejusmodi in veteratum seclama tollendum, Patres necessarium existimaverunt. Hujus itaque rei causa Antiochiæ (ubi malum exortum erat atque in immensum coaluerat) duxerunt illi celebrandum esse Concilium. Ibi quod neutra pars alteri cederet, remedium illud exogitatum est, ut ideo utraque partem ita transigeretur (quod superius diximus nempe, ut cum alteruter ex duobus, Paulinus, vel Meletius, prior ex hac vita decederet; qui superstes esset, in locum demortui nullo alio creato episcopo successore, solus remane-

ret Ecclesiæ illius antistes: ad quod præstandum jurejurando adegerunt sex primores Ecclesiæ illius presbyteros, qui propinquiores ad eum gradum consequendum esse viderentur; quod quidem, ambabus partibus consentientibus, fuit salubriter constitutum: testantur id Socrates ¹ atque Sozomenus ², et alii hos secuti, quibus potius standum esse, quisque jure sentiet, quam Theodoro, quem in suo narrationis contextu errores admiscuisse cognosceat, dum ipse res tunc Antiochiæ gestas sic narrat ³:

37. « Id temporis autem adventante Antiochiam Sapore Duce, cum legem Gratiani ostendisset; Paulinus se à partibus Damasi stare constanter affirmat: idem quoque affirmat, morbo erroris sui occultato, Apollinarius. At divinus ille Meletius se et quiete gessit, et ab eorum contentione continuit. Flavianus vero vir sapientissimus, qui adhuc fuit ex numero presbyterorum, ad Paulinum, duce audiente, sic verba facit. Si Damasi communionem, o amice, amplecteris, nobis tuæ et illius doctrinæ consensum cognationemque manifesto communistra: nam ille unam Trinitatis essentiam confitetur, tresque personas palam prædicat; at tu contra personarum Trinitatem penitus tollis. Quare ostende doctrinæ consensum, et Ecclesiæ capesse, uti lex jubet. Qui cum illi os hæc refutatione obturasset, ita Apollinarem alloquitur: Demior, o amice, te non solum tam impudenter velle veritati repugnare, cum certo scias, Damasum, virum sane admirabilem, affirmare perfectam nostram naturam a Deo Verbo sumptam esse; verum etiam contrariam te opinionem docere: nam mentem nostram salute privas tu quidem. Quod si nos hæc tibi objectando falsa dicimus, jam ergo tute novam doctrinam a te primum in lucem editam denega, Damasi doctrinam amplectere, et sacrosantas Ecclesias capesse.

38. « Cum autem sapientissimus Flavianus certis verisque rationibus eorum compressisset audeciam; Meletius vir omnium mansuetissimus comiter admodum et benigne Paulinum compellat his verbis: Quoniam et mihi istarum ovium procuracionem commisit Dominus, et in aliarum curam suscepisti, ipsaque oves inter ipsas vere pietatis communionem consentiant; greges, o amice, concordia vinculis conjungamus, atque contentionem de primatu dirimamus; et cum oves communiter pascamus, communem illis rite moderandis curam adhibeamus. Quod si sedes contentionem gignit; ego hanc contentionem a nobis repellere conabor. Nam ponamus, quæso, in ea librum Evangelii, et utrinque nos sedeamus. Quod si ipse prius e vita abiero; tu solus, amice, gregem moderaberis; sin autem tibi illud contigerit, ego rursum curam ovium pro virili geram. Verum tametsi ista placide et leniter a Meletio dicebantur; Paulinus tamen illis minime acquievit. Haque dux Sapore, eorum quæ utrinque dicta erant, iudex constitutus, magno Meletio Ecclesias tradidit:

¹ Theod. ib. v. c. 7. — ² Greg. Nyss. ad Olymp. apud Sur. tom. IV.

¹ Socrat. lib. v. c. 7. — ² Sozom. lib. v. c. 3. — ³ Theodor. ib. v. c. 4.

Paulinus autem ovium, quas ab initio a reliquis segregaverat, antistes permansit». Illicque Theodoretus. At non sunt hæc perfurto transcunda, sed magna consideratione adhibita expendenda, quod de re haud levi controversia agitur.

39. Hic primum attende, Theodoretum vel ignorasse, vel dissimulasse Synodum Antiochenam hoc anno (ut perspicue est demonstratum) a catholicis episcopis congregatam; sed iudicium causæ tanti momenti uni tribuere Saporis duci; idque præsertim contra præscriptum sanctionis, quam ibi promulgavit, Gratiani imperatoris, cuius illa erat certa disertis expressa verbis assertio, ut illis tribuere Ecclesiæ, quos constaret cum Damaso Romano pontifice communicare. Porro Paulinum junctum fuisse communicatione litterarum fornicatarum ipsi Damaso, superius luce clarius est demonstratum. Sed et existisse calumniam Flaviani, et Vitalis primum, Paulinum distinctionem personarum auferentem in Trinitate, consentientem fuisse Sabellio; ea que suis locis superius de eo sunt enarrata, manifeste declarant, demonstrantque ipsum semper integerime in omnibus fidei catholice assertorem fuisse probatum.

Scias lector, eam de sabellianismo calumniam jam olim tempore Joviani imperatoris, cum Athanasius et Epiphanius Antiochiæ essent, fuisse a Vitale Apollinaris hæresis patrono objectam Paulino, ipsum vero edita tunc oblatæ Athanasio fidei suæ professione, qua et inter alia Sabellium quoque damnaret, se qualis semper fuerat, demonstrasse catholicum, purissimæque Patrum fidei assertorem; recitat enim, qui interfuit, hæc omnia Epiphanius¹, nosque suo loco pluribus egimus; demonstravimusque ex litteris Damasi ad Paulinum non solum illi ipsi fuisse communione conjunctum, sed et tantæ apud eum æstimationis, ut qui recipiendi Antiochiæ essent, ejusdem Paulini arbitrio crederet.

40. At cogimur tandem lapsum Theodoretum detegere. Nec quis tamen ob id adversum me clamet, revelari a me ignominiam Patris: nam vulgatum est omnibus, Theodoretum male cepisse, misericordia autem Domini bene consummasse; eundemque veracem in reliquis historicum comprobari, in his vero quibus privato faveat affectu, indigere censura, prout prudens lector intelliget. Quod enim post mortem Meletii etiam idem conflatum schisma perseveraverit in posteris, et Flavianus contra præstitum iusjurandum fuerit sullectus in locum Meletii, ipseque Theodoretus ejusdem Flaviani partes sectatus sit; hoc modo inversa alca res gestas in Antiocheno Concilio aliter quam se haberent, in gratiam ac excusationem Flaviani narravit, et contra adversarium ejus Paulinum male congressit. Cujus infensi animi adversus eundem Paulinum et illud certum accipe argumentum. Quod enim sciret ex litteris Synodice Damasi ad Paulinum de fide catholica scriptis manifeste probari nullam inter eos com-

munionem, ac proinde adversarie partis causam infirmari; quid indignum quovis christiano homine, nedum catholico episcopo ausus est perpetrare? Dicere cogor invitus, dicam tamen studio veritatis, cui tantum absque aliqua privata affectione ex instituto devincior.

41. Scripta fuit Synodalis epistola a Damaso ex Romano Concilio ad Paulinum episcopum Antiochenum. que continet anathematismos adversus omnes adhuc oblatrantes hæreses; eam cum intenuit Theodoretus loco non suo in historia, pro Paulino Antiocheno, posuit Paulinum Thessalonicensem, ne videlicet ex illis saltem litteris communicatio Damasi cum Paulino convinci posset. Latina omnia exemplaria, quævis consulas antiquitus scripta atque etiam typis excusa, habent Paulinum Antiochenæ Ecclesiæ episcopum. Theodoretus autem ita disertis verbis ejus epistolæ titulum ponit: « Confessio fidei catholice quam Damaso papa misit ad Paulinum Thessalonicæ, urbis Macidiæ sive Macedoniæ ». Ita ibi, et perperam quidem, nisi ad eum excusandum dixerimus, ejusmodi mentitum titulum ab alio alio esse appositum. At quam prudenter ommissa antiqua lectio, et auctoritate Latinorum exemplarium, in recentiore Conciliorum editione facta Venetiis in Nicolina typographia, posita sit ea epistola ex Theodoretis cum falsa illa inscriptione; ipse videat, quisquis auctor extitit, qui et superioris epistolæ titulum ad eundem Paulinum inscriptum, ex eo ambiguum quoque reddidit, ponens in margine pro « Antiocheno Thessalonicensem ». Quisnam quæso, dixerit textum unum Græci auctoris preferendum sexcentis Latinis, in rebus præsertim primum Latine conscriptis in Ecclesia ipsa Latina?

42. Sed manifestum in nomine convincamus errorem, atque videamus quisnam eo tempore, quo Theodoretus scriptam esse a Damaso eam vult epistolam, cum ageretur Constantinopolitanum Concilium sub Theodosio, Thessalonicensi Ecclesiæ præerat Episcopus, num Paulinus, ad quem vult eam datam epistolam, an alius aliquis. At relegamus catalogum Episcoporum Thessalonicensium hujus sæculi. Tempore Constantinensi præfuit illi Ecclesiæ Alexander, qui interfuit Nicæno Concilio, cujus extant litteræ ad Athanasium; tempore vero Concilii Sardicensis ejus Ecclesiæ Episcopus erat Aelius; post autem Concilium Ariminense Irenæus Arenius, de quo Athanasius in Apologia ad Constantinum; post vero Ambrosii² certa testificatione constat, his temporibus, quibus Oriens afflictabatur a Gothis; præfuisse Ecclesiæ Thessalonicensi Acholium Episcopum sanctitate clarissimum, de quo haud pridem dictum est. Quin etiam invenies idem nomen Acholii in epistola Synodali Concilii Constantinopolitani apud ipsam Theodoretum³; eundem idem Acholium cum Paulino, Eupliano, et aliis compluribus Orientis

¹ Epiph. hæres. LXXVII.

² Theod. loc. cit. Theod. Anast. epistol. ad Const. l. III. c. 9.

Episcopis Romam ad Synodum se contulit; ut plane intelligas, ipsius quoque Theodoretî testificatione eo tempore non aliam quempiam, quam dictum Acholium Ecclesie Thessalonicensis Episcopum præfuisse, dum recitat titulum epistolæ Synodi Constantinopolitane scriptæ ad Episcopos Romæ in Concilio congregatos, ubi inter alios Acholii nomen habetur expressum.

43. At si hæc non sufficimus, subtrahatur etiam apertissima fides de Acholio Episcopo, Thessalonice hoc tempore præsidenti, utpote qui anno sequenti (ut auctor est Sozomenus¹) baptizavit Theodosium Imperatorem morbo laborantem. Constât etiam auctoritate Ambrosii² Acholio subrogatum Anysium, eumque vixisse diutius: nam liquet ejusdem Ambrosii assertione³, ipsum fuisse superstitem post Concilium Capuanum, quod celebratum esse dicimus anno Domini trecentesimo octogesimo nono, Siricii Pape anno Pontificatus undecimo. Vides igitur, lector, ne fingi quidem posse, ut Paulinus, quem jactat Theodoretus, fuerit Episcopus Thessalonicensis tempore Concilii Constantinopolitani, nec ante vel postea, quousque sederunt Acholius atque ejus successor Anysius; quamque præstet in his auscultare Socratem atque Sozomenum, utpote externos homines neutri harum partium addictos Novatianos. Visa est ista justa reprehensio Theodoretî, quousque consultimus textum Græcum, ex quo idem Theodoretus omni carere culpa probatur, interpres autem hallucinatus convincitur; sic enim se habet: « Ὁρατόρητι τῆς καθολικῆς πίστεως, ἢ ἐν πάσῃ ἀγάπῃ ἀπάρτατοι πρὸς ἡμετέρας ἡμετέροις ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, καὶ ἐν τῇ ἑσπερίᾳ ἐκ καταστάσεως, id est, Confessio Fidei Catholice, quam Damasus papa misit ad Paulinum episcopum in Macedoniam, cum esset Thessalonice »⁴. At de his hæc tenus. Jam reliqua ejusdem Synodi Antiochene Acta prosequamur.

44. Rursum vero recognitam in eodem Concilio fuisse reclam fidei regulam ac stabilitam apparet ex Synodica epistolâ Concilii Constantinopolitani ad Damasum, ubi hæc legitur⁵: « Atque ista de fide a nobis libere ingenueque prædicata summam disseruimus, de quibus pleniorẽ cognitionem animis poteritis percipere, si libellum, Concilio Antiocheno convocato, de fidei decisione editum, et eum etiam qui superiore anno a Concilio generali compositus est, legere placuerit, in quibus tum fidem nostram uberius exposuimus, tum hæresibus nuper excogitatis anathema scriptis proflitum denuntiavimus ». Hæc ibi, quibus etiam immittit recens obortam hæresim Apollinaris in hæc eadem Synodo Antiochena fuisse damnatam.

45. Præterea (quod maximi ponderis negotium visum est) decreta sunt legationes complures ad visitandas Orientis Ecclesias, easque sublevandas, atque in fide catholice stabiliendas. Electi ad hoc opus qui præclarioris nominis in ea Synodo inter-

fuerunt episcopi, nempe Gregorius Nyssenus, Eusebius Samosatenus, Gregorius Nazianzenus, atque Meletius episcopus Antiochenus; agemus autem de singulis, legationis in primis Gregorii Nysseni testis est ipse, cum sanctam Maerinam sororem ita sibi loquentem introducit⁶: « Te ad ferendum auxilium, le ad res constituendas Ecclesie mittunt, et Dei munus non aspicias? » Itemque missum se alibi testatur ad invisendam atque componendam Ecclesiam provincie Arabie, cum ita ait⁷: « Mihi propter hæc vivendi rationem, in qua ut vivam, ab eo qui dispensat vitam nostram, constitutus sum; necesse fuit pro sancto Concilio habito, emendande Arabie Ecclesie gratia ad loca ista proficisci. At cum esset Arabiæ locis Hierosolymitanis confirmata, pollicitus eram me cum his qui sanctis Hierosolymitanis presunt Ecclesiis disceptaturum, quod rerum illis esset status perturbatus, ac quodam qui mediis intercederet, egerent, Præterea vero ipso quoque piissimo Rege via facilitatem concedente curru publico, nulla nobis necessitas fuit ea perpeti, que etiam alias cogitabamus. Vehiculum enim nobis pro Ecclesia et monasterio erat, omnibus per totam viam simul psallentibus et jejunantibus in Domino ». Hæc ipse. Placuit tamen ut antequam collatum sibi munus obiret, rediret in patriam, sororemque sanctam Maerinam virginem in monasterio agentem inviseret, quam octo annorum spatio, quibus extorris ab Ecclesia atque a patria fuerat, nunquam viderat. Accidit id quidem divino plane consilio, ut sanctam sororem proxime morituram videret, de cujus obitu in via per visum admonitus fuit, ut ipse testatur ea epistolâ, quam de rebus ab ea præclare gestis ad Olympium scripsit.

46. Porro Gregorii eam invisendi illud fuit institutum, ut de obitu Basilii aliquam ab ipsa, utpote sanctissima atque doctissima femina, consolationem acciperet; quo tempore idem Gregorius ex iis que tunc soror ipsa cum eo disseruit, librum illum aureum conscripsit de Anima et Resurrectione, in quo eam ob ipsius insignem eruditionem nominali saepe magistram. Quanta vero emineret illa vite sanctitate, ex eadem epistolâ ad Olympium poterit quisque abunde cognoscere. Quam autem prædivitem Gregorius ex bonis ejus post obitum accepit hereditatem, hæc erit otiosum referre, cum ex iis sanctorum erga sancta piæ studio reseretur: aut enim hæc Gregorius ut plurima de ea digna memoria præfermittam, « Illa de qua mentionem fecimus, Vestala, que curam ornandi suum corpus accepere, illudque munus obiret, propriis manibus ornans sacrum capit illud, cum ejus cervicis manum submisisset: Ecce inquit ad me respiciens, quale e collo sancte monitis ornamentum pendet. Et hæc dicens soluta a tergo vinculis protendit manum ferreum cuneis signum, et anulum quemdam ex eadem materia; que quidem utraque coram semper adhæ-

¹ Sozom. lib. VII, c. 1. — Socrat. lib. 1, c. 10. — Ambrosii epistolæ, c. LXV. — Hist. eccl. LXV, c. 1. — Vind. Pined. ib. id. p. 70.

² Gregor. Nyss. c. 1. c. 1. c. 2. c. 3. c. 4. c. 5. c. 6. c. 7. c. 8. c. 9. c. 10. c. 11. c. 12. c. 13. c. 14. c. 15. c. 16. c. 17. c. 18. c. 19. c. 20. c. 21. c. 22. c. 23. c. 24. c. 25. c. 26. c. 27. c. 28. c. 29. c. 30. c. 31. c. 32. c. 33. c. 34. c. 35. c. 36. c. 37. c. 38. c. 39. c. 40. c. 41. c. 42. c. 43. c. 44. c. 45. c. 46. c. 47. c. 48. c. 49. c. 50. c. 51. c. 52. c. 53. c. 54. c. 55. c. 56. c. 57. c. 58. c. 59. c. 60. c. 61. c. 62. c. 63. c. 64. c. 65. c. 66. c. 67. c. 68. c. 69. c. 70. c. 71. c. 72. c. 73. c. 74. c. 75. c. 76. c. 77. c. 78. c. 79. c. 80. c. 81. c. 82. c. 83. c. 84. c. 85. c. 86. c. 87. c. 88. c. 89. c. 90. c. 91. c. 92. c. 93. c. 94. c. 95. c. 96. c. 97. c. 98. c. 99. c. 100. c. 101. c. 102. c. 103. c. 104. c. 105. c. 106. c. 107. c. 108. c. 109. c. 110. c. 111. c. 112. c. 113. c. 114. c. 115. c. 116. c. 117. c. 118. c. 119. c. 120. c. 121. c. 122. c. 123. c. 124. c. 125. c. 126. c. 127. c. 128. c. 129. c. 130. c. 131. c. 132. c. 133. c. 134. c. 135. c. 136. c. 137. c. 138. c. 139. c. 140. c. 141. c. 142. c. 143. c. 144. c. 145. c. 146. c. 147. c. 148. c. 149. c. 150. c. 151. c. 152. c. 153. c. 154. c. 155. c. 156. c. 157. c. 158. c. 159. c. 160. c. 161. c. 162. c. 163. c. 164. c. 165. c. 166. c. 167. c. 168. c. 169. c. 170. c. 171. c. 172. c. 173. c. 174. c. 175. c. 176. c. 177. c. 178. c. 179. c. 180. c. 181. c. 182. c. 183. c. 184. c. 185. c. 186. c. 187. c. 188. c. 189. c. 190. c. 191. c. 192. c. 193. c. 194. c. 195. c. 196. c. 197. c. 198. c. 199. c. 200. c. 201. c. 202. c. 203. c. 204. c. 205. c. 206. c. 207. c. 208. c. 209. c. 210. c. 211. c. 212. c. 213. c. 214. c. 215. c. 216. c. 217. c. 218. c. 219. c. 220. c. 221. c. 222. c. 223. c. 224. c. 225. c. 226. c. 227. c. 228. c. 229. c. 230. c. 231. c. 232. c. 233. c. 234. c. 235. c. 236. c. 237. c. 238. c. 239. c. 240. c. 241. c. 242. c. 243. c. 244. c. 245. c. 246. c. 247. c. 248. c. 249. c. 250. c. 251. c. 252. c. 253. c. 254. c. 255. c. 256. c. 257. c. 258. c. 259. c. 260. c. 261. c. 262. c. 263. c. 264. c. 265. c. 266. c. 267. c. 268. c. 269. c. 270. c. 271. c. 272. c. 273. c. 274. c. 275. c. 276. c. 277. c. 278. c. 279. c. 280. c. 281. c. 282. c. 283. c. 284. c. 285. c. 286. c. 287. c. 288. c. 289. c. 290. c. 291. c. 292. c. 293. c. 294. c. 295. c. 296. c. 297. c. 298. c. 299. c. 300. c. 301. c. 302. c. 303. c. 304. c. 305. c. 306. c. 307. c. 308. c. 309. c. 310. c. 311. c. 312. c. 313. c. 314. c. 315. c. 316. c. 317. c. 318. c. 319. c. 320. c. 321. c. 322. c. 323. c. 324. c. 325. c. 326. c. 327. c. 328. c. 329. c. 330. c. 331. c. 332. c. 333. c. 334. c. 335. c. 336. c. 337. c. 338. c. 339. c. 340. c. 341. c. 342. c. 343. c. 344. c. 345. c. 346. c. 347. c. 348. c. 349. c. 350. c. 351. c. 352. c. 353. c. 354. c. 355. c. 356. c. 357. c. 358. c. 359. c. 360. c. 361. c. 362. c. 363. c. 364. c. 365. c. 366. c. 367. c. 368. c. 369. c. 370. c. 371. c. 372. c. 373. c. 374. c. 375. c. 376. c. 377. c. 378. c. 379. c. 380. c. 381. c. 382. c. 383. c. 384. c. 385. c. 386. c. 387. c. 388. c. 389. c. 390. c. 391. c. 392. c. 393. c. 394. c. 395. c. 396. c. 397. c. 398. c. 399. c. 400. c. 401. c. 402. c. 403. c. 404. c. 405. c. 406. c. 407. c. 408. c. 409. c. 410. c. 411. c. 412. c. 413. c. 414. c. 415. c. 416. c. 417. c. 418. c. 419. c. 420. c. 421. c. 422. c. 423. c. 424. c. 425. c. 426. c. 427. c. 428. c. 429. c. 430. c. 431. c. 432. c. 433. c. 434. c. 435. c. 436. c. 437. c. 438. c. 439. c. 440. c. 441. c. 442. c. 443. c. 444. c. 445. c. 446. c. 447. c. 448. c. 449. c. 450. c. 451. c. 452. c. 453. c. 454. c. 455. c. 456. c. 457. c. 458. c. 459. c. 460. c. 461. c. 462. c. 463. c. 464. c. 465. c. 466. c. 467. c. 468. c. 469. c. 470. c. 471. c. 472. c. 473. c. 474. c. 475. c. 476. c. 477. c. 478. c. 479. c. 480. c. 481. c. 482. c. 483. c. 484. c. 485. c. 486. c. 487. c. 488. c. 489. c. 490. c. 491. c. 492. c. 493. c. 494. c. 495. c. 496. c. 497. c. 498. c. 499. c. 500. c. 501. c. 502. c. 503. c. 504. c. 505. c. 506. c. 507. c. 508. c. 509. c. 510. c. 511. c. 512. c. 513. c. 514. c. 515. c. 516. c. 517. c. 518. c. 519. c. 520. c. 521. c. 522. c. 523. c. 524. c. 525. c. 526. c. 527. c. 528. c. 529. c. 530. c. 531. c. 532. c. 533. c. 534. c. 535. c. 536. c. 537. c. 538. c. 539. c. 540. c. 541. c. 542. c. 543. c. 544. c. 545. c. 546. c. 547. c. 548. c. 549. c. 550. c. 551. c. 552. c. 553. c. 554. c. 555. c. 556. c. 557. c. 558. c. 559. c. 560. c. 561. c. 562. c. 563. c. 564. c. 565. c. 566. c. 567. c. 568. c. 569. c. 570. c. 571. c. 572. c. 573. c. 574. c. 575. c. 576. c. 577. c. 578. c. 579. c. 580. c. 581. c. 582. c. 583. c. 584. c. 585. c. 586. c. 587. c. 588. c. 589. c. 590. c. 591. c. 592. c. 593. c. 594. c. 595. c. 596. c. 597. c. 598. c. 599. c. 600. c. 601. c. 602. c. 603. c. 604. c. 605. c. 606. c. 607. c. 608. c. 609. c. 610. c. 611. c. 612. c. 613. c. 614. c. 615. c. 616. c. 617. c. 618. c. 619. c. 620. c. 621. c. 622. c. 623. c. 624. c. 625. c. 626. c. 627. c. 628. c. 629. c. 630. c. 631. c. 632. c. 633. c. 634. c. 635. c. 636. c. 637. c. 638. c. 639. c. 640. c. 641. c. 642. c. 643. c. 644. c. 645. c. 646. c. 647. c. 648. c. 649. c. 650. c. 651. c. 652. c. 653. c. 654. c. 655. c. 656. c. 657. c. 658. c. 659. c. 660. c. 661. c. 662. c. 663. c. 664. c. 665. c. 666. c. 667. c. 668. c. 669. c. 670. c. 671. c. 672. c. 673. c. 674. c. 675. c. 676. c. 677. c. 678. c. 679. c. 680. c. 681. c. 682. c. 683. c. 684. c. 685. c. 686. c. 687. c. 688. c. 689. c. 690. c. 691. c. 692. c. 693. c. 694. c. 695. c. 696. c. 697. c. 698. c. 699. c. 700. c. 701. c. 702. c. 703. c. 704. c. 705. c. 706. c. 707. c. 708. c. 709. c. 710. c. 711. c. 712. c. 713. c. 714. c. 715. c. 716. c. 717. c. 718. c. 719. c. 720. c. 721. c. 722. c. 723. c. 724. c. 725. c. 726. c. 727. c. 728. c. 729. c. 730. c. 731. c. 732. c. 733. c. 734. c. 735. c. 736. c. 737. c. 738. c. 739. c. 740. c. 741. c. 742. c. 743. c. 744. c. 745. c. 746. c. 747. c. 748. c. 749. c. 750. c. 751. c. 752. c. 753. c. 754. c. 755. c. 756. c. 757. c. 758. c. 759. c. 760. c. 761. c. 762. c. 763. c. 764. c. 765. c. 766. c. 767. c. 768. c. 769. c. 770. c. 771. c. 772. c. 773. c. 774. c. 775. c. 776. c. 777. c. 778. c. 779. c. 780. c. 781. c. 782. c. 783. c. 784. c. 785. c. 786. c. 787. c. 788. c. 789. c. 790. c. 791. c. 792. c. 793. c. 794. c. 795. c. 796. c. 797. c. 798. c. 799. c. 800. c. 801. c. 802. c. 803. c. 804. c. 805. c. 806. c. 807. c. 808. c. 809. c. 810. c. 811. c. 812. c. 813. c. 814. c. 815. c. 816. c. 817. c. 818. c. 819. c. 820. c. 821. c. 822. c. 823. c. 824. c. 825. c. 826. c. 827. c. 828. c. 829. c. 830. c. 831. c. 832. c. 833. c. 834. c. 835. c. 836. c. 837. c. 838. c. 839. c. 840. c. 841. c. 842. c. 843. c. 844. c. 845. c. 846. c. 847. c. 848. c. 849. c. 850. c. 851. c. 852. c. 853. c. 854. c. 855. c. 856. c. 857. c. 858. c. 859. c. 860. c. 861. c. 862. c. 863. c. 864. c. 865. c. 866. c. 867. c. 868. c. 869. c. 870. c. 871. c. 872. c. 873. c. 874. c. 875. c. 876. c. 877. c. 878. c. 879. c. 880. c. 881. c. 882. c. 883. c. 884. c. 885. c. 886. c. 887. c. 888. c. 889. c. 890. c. 891. c. 892. c. 893. c. 894. c. 895. c. 896. c. 897. c. 898. c. 899. c. 900. c. 901. c. 902. c. 903. c. 904. c. 905. c. 906. c. 907. c. 908. c. 909. c. 910. c. 911. c. 912. c. 913. c. 914. c. 915. c. 916. c. 917. c. 918. c. 919. c. 920. c. 921. c. 922. c. 923. c. 924. c. 925. c. 926. c. 927. c. 928. c. 929. c. 930. c. 931. c. 932. c. 933. c. 934. c. 935. c. 936. c. 937. c. 938. c. 939. c. 940. c. 941. c. 942. c. 943. c. 944. c. 945. c. 946. c. 947. c. 948. c. 949. c. 950. c. 951. c. 952. c. 953. c. 954. c. 955. c. 956. c. 957. c. 958. c. 959. c. 960. c. 961. c. 962. c. 963. c. 964. c. 965. c. 966. c. 967. c. 968. c. 969. c. 970. c. 971. c. 972. c. 973. c. 974. c. 975. c. 976. c. 977. c. 978. c. 979. c. 980. c. 981. c. 982. c. 983. c. 984. c. 985. c. 986. c. 987. c. 988. c. 989. c. 990. c. 991. c. 992. c. 993. c. 994. c. 995. c. 996. c. 997. c. 998. c. 999. c. 1000.

rebant. El ego : Communis, inquam, sit hæc possessio; ac tu quidem habeas crucis insigne, mihi autem hæreditas annuli satis erit; siquidem in hujus etiam pala erux erati impressa. At cum mulier intuens, rursus ad me : In deligendo, inquit, non aberrasti; etenim excavatus est annulus sub ipsa pala, ibique de ligno vite particulam conditam habet, quod superadjacens pala simili nota significat». Hæc ibi; atque satis ad alia Testinanti, cum aliqui jucundissimum foret integram illam epistolam de clarissimæ virginis vita et obitu a sancto fratre conscriptam audire.

47. Gregorius vero religiose curato sanctæ sororis purissimo corpore, Ecclesiæ antiquo more, cum psalmorum cantu, noctis pervigilio, et accensis cereis ad martyrium eodem religioso funere collocato, susceptum legationis munus obivit, scripsitque dictam ad Olympium sanctissimum monachum epistolam; quem Antiochia, dum ibi Gregorius hujuscemodi causa Synodi moraretur, cognovit illac transeuntem, Hierosolimam ad sancta loca visenda peregrinantem, prout idem Gregorius in eadem ad ipsum epistola scripta præfatur. Cætera autem ejus legationis monumenta penitus excedere; sed quæ præstiterit, ex S. Eusebii collegæ functionibus possumus existimare, nimirum quod horum in diversas provincias legatorum idem numeris esset, ut quos scirent Catholicos sacerdotes, Ecclesiis ab Arianiis obsessis episcopos constituerent : hoc quidem exhibuisse in sua legatione officium magnum illum virum, de quo sæpe superius mentio facta est, Eusebium Samosatenum episcopum, Theodoretus ¹ docet his verbis :

48. « Porro Magnus Eusebius ab exilio reversus, Acacium qui in magna gloria apud omnes fuit, Bereæ episcopum ordinavit, Theodotum autem Hierapolis, cujus severa vivendi disciplina ad hodiernum diem ab omnibus celebrata est : Eusebium Chalcedonis (Chalcidisi), et Cypri nostre Isidorum antistitem constituit, utrumque admirabilem et divino pietatis studio egregie exornatum » (fuerant hi præstantissimi monachi, quorum idem Theodoretus ² alibi meminit). Ferunt quoque eundem, Eulogium illum qui pro doctrina apostolica strenue decertaverat, quique apud Antiochiam una cum Protogene relegatus erat, pastorem Edessæ (jam enim divinus Barseas et vita excesserat) creavisse : Protogenem vero eorumdem certaminum socium Charris, urbi haud sana doctrina imbuta, tanquam medicum ad ejus errores curandos præfecisse; postremum autem episcopum ab eodem divino viro ordinatum fuisse Marin, quem Doliche parvo oppido, et per id temporis morbi ariani contagione admodum infecto proposuit. Quem quidem Marin, virum sane præstantem, et omni virtutum genere eximie illustratum, cum Eusebius ipse Magnus in sede episcopati collocare vellet, Dolicham contendit.

49. « In quo oppido mulier quædam pervertebat

Arii doctrinæ peste admodum laborans, tegulam e superiori loco dejecit, qua caput ejus diminutum fuit; quo quidem vulnere paulo post ex hac in aliam longe præstantioram vitam migravit. Qui cum jam esset moriturus, eos qui aderant, jurejurando obstrinxit, ne ullum supplicium de ea quæ facinus fecerat, omnino sumerent. Etenim in eo imitatus est tum Dominum suum, qui pro iis qui eum crueti affixerant, sic oravit ¹ : Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt : tum conservum Stephanum, qui post crebros lapidum ictus, quibus obrutus erat, clamavit ² : Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Tali mortis genere Eusebius ille Magnus post multa pro fide confecta certamina occubuit : qui licet barbarorum in Thracia effugisset crudelitatem, impiorum tamen hæreticorum manus haudquam effugit, sed per eos coronam martyrii consecutus est ». Hactenus de Eusebio Theodoretus; qui licet ab Antiochena Synodo eum esse legatum ad illud opus, silentio præterierit; tamen certum constansque est, eum ipsum unius civitatis episcopum in aliena metropoli tot tantaque præsumpisse, ut in Syria atque Mesopotamia episcopos ordinavit; cum non nisi ex Synodi decreto potuerit tam ampla illi tunc fuisse impertita auctoritas. Verum præstantissimi Præsulis jugem memoriam, cum Orientalis, tum etiam Occidentalis Ecclesiæ prosecuta est, diem natalis ejus, quo coronatus martyrio triumphavit in celo, incertum publicis Ecclesiæ monumentis, anniversaria memoria celebrans.

50. Inter alios autem episcopos, qui ab eadem Synodo ad diversas provincias legati sunt, sanctus Gregorius Nazianzenus missus est a Patribus Constantinopolim ad ruinas tantæ Ecclesiæ reparandas : quo enim difficilior provincia, opusque durius ac pene desperatum videri poterat, eo doctior atque sanctior, animique viribus præstantior ex sacro illo confessorum conventu delectus est. Quis enim scis valeat Ecclesiæ illius statum deploratissimum mente assequi, cum tot annis fex hæreticorum Eudoxius, idemque perditissimus hæresiarcha præfuit, et post eum Demophilus æque impius atque nefandus? adeo ut qui ibi reliqui erant pauci catholici, sicut oves errantes absque pastore, luporum semper paterent incursui. Eligitur ad illos expugnandos, hos autem sublevandos atque firmandos, potens opere et sermone theologus, qui aliquot annis a parentis obitu ut dictum est a pastoralis cura liber, in abscondito tacei Domini, Seleucia apud sanctam tomartyrem Theclam magno negotio otiosus agebat. Puto hunc inde abduxisse secum Meletium, cum ab exilio ex Armenia rediit Antiochiam. Quid autem adeo nobili legatione perfunctus egerit, dicturis per singula, ante omnia certa ratio temporis ejus Constantinopolim protectionis exquirenda nobis est, quod sciamus alios ejusdem Gregorii res gestas prosecutos longe ante præsentem annum ejus adventum Constantinopolim posse.

¹ Theod. lib. v. c. 4. — ² Theod. in hist. c. 100. post. c. 2.

³ Luc. XVIII. 28. J. A. C. C. V.

51. Etenim Gregorius presbyter, qui encomiastica oratione vitam ejusdem Gregorii Nazianzei tractavit, cum tradat ipsum duodecim annis egisse Constantinopoli, constatque ejusdem tempus certum, quo inde recessit; ex ejus sententia dicendum esset, ipsum anno sexto Valentianum atque Valentis imperatorum se Constantinopolim contulisse, Christi vero anno trecentesimo sexagesimo nono, quem liquet recessisse tempore oecumenicae Synodi illic habita, Syagrio et Euchario cons., anno Domini trecentesimo octogesimo primo. In eadem quoque sententiam de annis duodecim commemorationis Gregorii Constantinopoli visus est Nicephorus in Chronico abiisse, dum ait cum sedisse annis duodecim Constantinopolitanum episcopum. Praeremittimus autem recensere alios hos secutos, eadem quoque scribentes, a quorum omnium sententia ut penitus abhorreamus, ipsemet Gregorius Nazianzenus imprimis admonet, dum in carmine de Vita sua de se testatur, non recessisse Nazianzo, nisi post obitum patris, quem tempore Niceni Concilii redditum christianum, sedisse tradit episcopum annos quadraginta quinque, sicque propagasse vitam ad annum Domini saltem trecentesimum septuagesimum secundum. At postquam Nazianzo recessit, cum testetur ibidem, se ad ecclesiam S. Theclae profectum esse Seleuciam, ibique esse diutius commoratum; nihil esse loci potest dicte ipsorum sententiae de annorum duodecim commemoratione Constantinopoli quam qui sequuntur, ipsi Gregorio deformiter adversari noscuntur: nam praeter haec, idem ipse alibi certum definit annorum numerum quibus Constantinopoli detentus est, ut plane nullus de his remaneat amplius dubitandi locus.

52. Ipse, inquam, Gregorius Theologus, cum tantum triennio tradat se commemoratum esse Constantinopoli, certe non ante presentem annum illic profectum esse declarat; sunt enim haec verba ipsius: « Vos laborum meorum testes estis. Quid improbum, quid vobis contrarium, quid novum vel verbis protuli, vel designavi toto hoc jam triennio? unum licet excipiatis, quod minus pepererim, a quibus ingressu primo lapidatus, hoc ipsum constanter toleravi, etc. » Haec ipse; quibus probe consentit Rufinus, qui ea ferme, quae praee oculis habebat temporum suorum gesta scribebat, dum ait² de Gregorio: « Reddita vero pace, Constantinopolim ad Ecclesiam docendam venire cohortatus, non abiit: ubi brevi tempore tantum ad emendandum populum vetustis haereticorum infectum veniens profecit, ut tunc primum christiani fieri viderentur, etc. » Quod igitur non nisi reddita pace Ecclesiae, illic Gregorium accessisse, brevique tempore permansisse dicat; plane recitata ipsius Gregorii sententia de triennio assentitur. Sed illud male Rufinus, dum illi affirmat Gregorium ante creatum fuisse episcopum Nazianzenum: nam eo-

dem in loco ipse Gregorius, ubi agit de adventu suo Constantinopolim, sic ait: « Nequaquam deserto populo, cui aliqua necessitudine obligatus essem: nam illa sunt hostium meorum figmenta falsique sermones, etc. »

53. Quod vero illic non sponte profectus sit, sed coactus ab episcoporum conventu, Catholicis qui erant reliqui Constantinopoli maxime id petentibus, alibi ipse etiam Gregorius testatur, cum ait³: « Illic orationi testimonio sum ego ipse qui haec dico. Cum supra res spectabiles positus essem, et mente cum solis intelligibilibus versarer abjecta gloria, possessionibus, spe, doctrina, deliciis ex eo ipso capiens, quod deliciis nullas sectarer, exiguo pane contentus jucundam vitam agerem ab omni petulantia liber; praeter omnem spem, a bonis his abreptum me quispiam longe abduxit. Et quis ille fuerit, dicere non habeo, divinusne Spiritus, an peccata mea, ut electionis poenas darem. Hoc quidem manifestum est, impluisse me huc pastorum conventum, et populum recte sentientem, qui tamen nondum amplius et copiosus erat ». Haec ipse, qui et in carmine de vita sua:

Ad hos siquod esse crederemur in Deo
Sermones et vita nobiles, quam vis fere
Semper secuti rusticum vitae certus
Me licet auctus Epulos, vo. autibus
De vobis multus, atque tem pasto ibus;
Plebem ut juvarem, pro hoc arua somere;

et paulo post:

Sic sum profectus, sponte non certe mea,
Verum coactus, ut ibidem defenderem.

Sic itaque cum ipsis iterata assertione liqueat, coactum a conventu episcoporum Constantinopolim profectum esse; licet tibi ejusmodi Synodus episcoporum collecta sit, minime dicat; tamen quod nullum aliud reperitur hoc anno convocatum Concilium episcoporum, nisi Antiochenum; imo quod nec alibi ab aliis colligi poterit, cum eo tempore perpauci qui erant in Oriente episcopi orthodoxi (ut dictum est) coierint Antiochia: sed et quod nec quavis alia Synodus in Oriente celebrata tantae auctoritatis esse poterit, ut ad curandam Constantinopolitanam Ecclesiam valuerit revertentem Gregorium cogere; necessitate adstringimur profiteri id factum in Antiocheno Concilio, in quo et aliae huic similes (ut diximus) legationes decretae fuerunt.

54. De vi autem, quam tunc passus est, haec idem ipse Constantinopoli cum esset pro concione ad Arianos⁴: « Ego parvulus ille obscura et ignobili patria natus », objectabant enim haec in eum Ariani, « ad vos accessi, idque non ultro, nec me ipsum offerens, ut moris est hodie plerisque qui ad Ecclesiae gubernacula tenere prosiliunt; sed accitus, ac vi compulsus, ac timori Spirituique obse-

¹ Gregor. N. carm. de Episc. cont. Constantin. — 2 Rufin. de vita G. 3.

³ Gregor. Nazianz. in carm. de Episc. cont. Leuvenclai. — 4 Gregor. Nazianz. ad Arianos.

cutus. Quod si falsa loquor; hoc mihi pro sceleris pœna imprecor, ut diutius hic belli molestias incassum suslineam, nec quemquam errore liberem, sed voti sui compotes fiant, qui animæ meæ sterilitatem imprecantur ». Hæc ipse. At antequam Gregorii proficiscentis Constantinopolim vestigia assectemur, pauca quæ reliqua hujus Antiochenæ Synodi sunt, hic addamus.

55. Theodoretus addictus Meletio, et a Paulino perquam aversus, nulla penitus de collega in munere pastorali et societate laborum habita mentione, nec aliorum qui Synodo interfuerunt, sed omnia in ea gesta Meletio tribuens, ita narrat¹: « Divinus vero Meletius Diodorum illum, cujus ante mentionem feci, qui navem Ecclesie in gravissima tempestate incolumem servaverat. Tarsi pastorem designavit, Cilicumque gentem ei concedidit; episcopum vero Apamæ Joannem creavit, qui illustri genere ortus quidem fuit, sed suis ipsis recte factis multo majorem splendorem, quam ex majorum rebus præclare gestis est consecutus: nam non doctrine solum, sed præstabilis vite ornamentis insigniter decoratus erat. Hic turbulentis procella temporibus, conventum eorum qui fide secum sentiebant, gubernavit, sociumque habuit et adiutorem Stephanum virum cum primis laudatum. Verum istum divinus Meletius ad alia transulit certamina: nam ubi intellexit Germanicam labe Eudovii infectam, eum velut medicum (nam et humaniore litteratura et sacris litteris ab ineunte ætate instructus fuerat) ad morbum curandum misit. Neque certe spes eum frustrata est. Siquidem spiritualis doctrina subsidio lupos in oves mutavit ». Hactenus Theodoretus; atque finis esto Synodi Antiochenæ: si quæ autem alia ibi decreta sunt, nos latent. Addimus tamen his appendicem de Meletio; qui cum visitaret diocœsim, Ecclesias erigens, et Syriæ quoque monachos visiteret sibi subditos, invenit inter alios Simeonem Stylitam habitationem sibi super columnam saluisse, inauditumque hactenus vite institutum arripisse: quem cum vincum quoque arete ferro spectasset, jussit acciri fabrum, qui solveret ferri vincula, illud addens, amanti Deum homini satis pro vinculo esse mentem. In cæteris enim ab instituto minime dimovere voluit. Fuerant hæc ejusdem Simeonis primordia, et quidem Deo juvante felicia, utpote qui in eodem, imo arctiori vivendi genere propagavit ætatem usque ad tempora Theodosii junioris; hæc modo satis indicasse de eo ex Theodoro²: cætera autem alias, ut occasio feret inferius.

56. At prosequamur jam Gregorium properantem Constantinopolim. Cum enim illic pervenisset, hospilio excipitur a piis viris sanguine sibi conjunctis; testatur enim id ipse, cum ait³: « Quod si gravavimus, parcendo potius et repudiando, quam accipiendo graves fuimus. Hujus rei si causam quæ-

ritis, domus quædam pia Deique amore flagrans, non secus atque⁴ Eliseum Sunamitidis domus nos refocillavit, hominum corporis spiritusque cognitione mecum conjunctorum, ac singulari liberalitate præditorum; apud quos hic quoque populus compactus est, cum furtim adhuc Orthodoxam fidem persecutionibus vexatam atque afflictam hauriret, nequaquam libere ac sine periculo. Rependat illis Dominus in die retributionis ». Hæc Gregorius. Erat hic Nicolobus Nicololi junioris parens; de quo inferius. Quod igitur maxima ex parte civitas illi. Arianis hominibus conferla esset sub ariano episcopo præpotente; quamvis Valens extinctus esset, Gratianique edictum fuisset promulgatum; haud tamen his poterat contineri prociacia atque ferocia Ariano-rum publice in Catholicos debauchantium; cujus rei causa ipse sui adventus initio domi clandestine docebat.

57. At divino plane miraculo factum, ut domus illa in Ecclesiam converteretur, atque crederet in basilicam: quod et ipse ante prædixit, nempe ut Jebus in Hierosolymam, et Bethleem mutaretur in Silo: quæ ab ipso vocata est Anastasia, ea de causa, ut idem testatur, quod compressa et extincta fides catholica in ea civitate⁵, ibi excitata reviveret. Cæterum haud assentiri possumus Gregorio presbytero, qui locum illum antea Anastasiam appellatum putat, fuisseque Ecclesiam ab Arianis velut ignobilem derelictam: nam illam ipsam privatam domum existisse, et ab effectu eo nomine decoratam, idem ipse Gregorius sæpe affirmat, de qua ita ait⁶: « Illa primum Dei verbum, quod prius in radicibus manebat, ad supremum montis cacumen exivit, ob idque Anastasia nomen adepta est, Anastasia inquam illa laboriosum manus meæ opus insigne ». Porro ob loci angustiam (ut dictum est) eandem sæpe Bethleem nominavit. Sed et illam dieatam fuisse in memoriam sanctissimæ Dei genitricis Mariæ, Sozomenus testatur; qui et ait⁷, sententiam quorundam fuisse, ex eo dictam Anastasiam, quod mulier gravida e sublimi porticu, cum verbum Dei audiret, deorsum lapsa, atque extincta, communibus omnium precibus revocata ad vitam fuerit. Sed præstat audire Gregorium ipsam tanta fabricæ architectum, qui a fidei resurrectione locum nomen adeptum, sæpe confirmat. Potuit verum esse, quod de muliere collapsa Sozomenus tradit; siquidem ob loci angustiam et sexus honestatem structa illæ fuerant tabulata, ex quibus Dei verbum femine audirent, ut apparet ex ejusdem Gregorii carmine de Iusonio Anastasia.

58. Accedit postea, ut quæ latioribus fidei terminis longe lateque crescens totum ambitum civitatis complexa fuit, æque creverit amphoribus murorum spatios; nam post hæc Martinus⁸ nobilis civis idemque prædives, ingentem dō suo patri-

¹ Theod. lib. v. c. 1. — ² Theod. l. 88, Patrum c. 26. — ³ Gregor. Naz. orat. in Maxim.

⁴ 1. Reg. 1v. — ⁵ Greg. Naz. orat. ad Constantin. Episc. — ⁶ Greg. Naz. in Iusonio et Anastasia. — ⁷ Sozomen. lib. vii. c. 8. — ⁸ Martinus act. apud Metaphr. die 10 Jan.

monio extraxit Ecclesiam; in qua ipse presbyter semper vixit. Auctor est Theodorus lector in Collocatiensis, ob nomen Anastasiae illuc postea fuisse delatas Anastasiae sanctissima martyris reliquias, ejusdemque martyri die natali ipsam Basilicam in ejus memoriam consecratam. His addimus (ne quid praeterat) fuisse Constantinopoli aliam ejusdem nominis ecclesiam, Anastasiam dictam, sed ut habet Sozomenus ¹ fuisse Novatianorum, ab Arianis dirutam, ab ipsis vero demum excitatam; unde et consecrata fuerit id ipsum nomen, Anastasia; sed haec ab Anastasia Gregorii longe diversa, in qua ipse tanquam certaminis campo omnes profligans haereticos, victorica exivit trophaea victoriae: illic enim pro concione insignes quinque illas inder alias de theologia habuit orationes, ex quibus nomen est Theologi consecutus, quibus exultantes et insultantes repressit hostes: qui diutius summa rerum politici, nemine adversante lasu tumido incedentes, magnam cum potentia ex pertida et impietate sibi gloriam comparaverant: sed cum fortis ille armatus ² fores observaret, quo intra esset absque exturbatore possessio, fortior illo veniens, nempe in Gregorio Christus, ablata aucta tenore recuperavit. Quam autem opportunus atque pernecessarius fuerit Gregorii tunc adventus, et qualis esset urbis ipsius status; ex his intelliges, quae ipse aliquando pro concione ad ingratum populum dixit ³: nimirum non secus ac si navi tempestate jactate et periclitanti manum porrexisset, aut urbi obsidione cincta, vel adibus flammaram ardore contagrantibus, instrumentis extinguenda flammae accommodatis opem tulisset: his et aliis symbolis usus est ipse: apologiam habens adversus eos qui ipsum ambitionis nomine redarguerent.

59. Cum autem defectus esset Gregorius suscepisse patrociniū catholicæ fidei, mox sensit Arianos inestros; qui eo audaciam atque furoris adacti sunt, ut eum haereticum inelamarent, atque etiam lapidibus sanctissimum virum impeterent: testatur id ipse pluries; et in Vita sua his versibus ⁴:

At que mearum tunc fuit rerum status?
Ingressus urbem plurimus pactor malis,
Excess in me fola primum crevit,
Multos perinde ac si deus inducerent,
Virum nec est hoc: instituti sic erant,
Legula prostrans ut quibus fides iura
Fecit, inloquae trina quoniam est unitas,
Atque una rorsum Trinitas; supulem que
Intelliguntur haec duo.

Sic namque res se habebat hoc tempore: quod reciperetur ab omnibus nomen hypostasis, haecenus pro substantia usurpatum, plane accedebat, ut qui tres hypostases dicerent, ac proinde tres substantias, alias subsistentias prædicarent, trium deorum assertores inelamarentur, sicut e contra qui eam vocem non reciperent, ab istis nominarentur Sabelliani, ut

nuper vidimus de Paulino, dicturique sumus de S. Hieronymo. Sed de furente in ipsum plebe hæc ibidem subdit:

Plebsque insuper
La-sis fixæcæ snevit, ut tum prastuli
Suo, vixit ejus graviter infamiam ferens:
Plebs tanta et annis plena non in omnibus
Superere rebus, quam probum incens diceret.
Inares factis bo saxes, epulas meas;
Vanos fuisse quos queror tantummodo,
Hæc asserulos, assuque qua nil juxta,
Necem nec inferi.

Ista a plebe Ariana Gregorius passus est. Qui autem modestius cum eo visi sunt agere; eundem raptum ad tribunal, quasi maleficum ac seductorem, falsaque doctrinae auctorem, traxerunt. Nam ipse hæc mox addit:

Post velut scieris
Vultu superbo præfatos ad præsides,
Quisque una studio lex erat plebi obsequi,
Trator ipse, subiens qui nihil patraveram,
Nec cogitaram; dis ipsam Curia ut delet.
At tum patronis astili? Ceteris mihi, etc.

Etenim magna fiducia Gregorius in se Dei saepe experitis auxilium (licet undique impendere sibi mala conspiceret, et ex multitudine Arianorum, florentique rerum statu consterni animo poluisset) divinitus confortatus spe certa melioris temporis, his se consolabatur alloqui ⁵: «Illic, inquit, mecum cogitans aiebam: Domos Ariani habent, nos inquit; hi templa, nos Domi, idque præterea quod Dei vivi templa sumus, victimæ vivæ, holocausta spiritalia, sacrificia perfecta, Dei denique, Trinitatis adorata beneficio: hi vulgus habent, nos angelis, hi lemeritatem et audaciam, nos fidem: hi minas, nos preces et orationes: hi ferendi insolentiam, nos patientiam: hi aurum et argentum, nos purgatam fidei doctrinam: Fecisti tibi (ut cum Scriptura ⁶ loquar) duplices et triplices confignationes, domum fenestris distinctam; at hæc fide mea nondum sublimiora sunt, calisve, ad quæ excelsus feror: at mihi grex exiguus, sed ad præcipitia non fertur: at angusta mihi caula, sed lupis inaccessa, et latrones non admittens; atque ejusmodi, ut nec a furibus, nec ab extraneis transcendi queat. Nec dubito, quin eam quoque aliquando latiore perspicietur sim: multi enim ex iis qui in luporum numero sum, a me inter oves recensentur, ac fortasse etiam inter pastores. Hæc mihi feliciter ammutat bonus ille pastor, propter quem ego annam meam pro ovibus pono». Hæc Gregorius, quem Deus aliqua visione (ut olim ⁷ Petro ostenso ludeo, eorum quæ futura essent honorum, fuit in tanta rerum angustia consolatus. At ista modo satis de Gregorii primis illis diebus commemoratione Constantinopoli: reliqua autem ab eo gesta rejicimus in sequentem annum.

¹ Sozom. lib. IV, c. 19. — ² Luc. XI. — ³ Gregor. Nazon. de vita affect. cathed. Constantinop. — ⁴ Gregor. Naz. in vita sua.

⁵ Gregor. Naz. in al. Ariani et de sermo. — ⁶ Aeg. 1. — ⁷ Act. X.

60. *Hieronymus calumniam passus in eremo, et presbyter ornatus a Paulino.* — Sed ut ad res Syria redeamus, eandem prorsus calumniam, quam Paulinus episcopus Antiochenus ut vidimus ex Epiphanio atque Theodoro¹) passus est a Vitale primo, ac deinde a Flaviano, cum ab eis Sabellianus appellaretur, pati cogitur S. Hieronymus in Syria solitudine apud Chalcidem in eremo degens, quod communicaret cum eodem Paulino, a Meletii puto studiosis exagitatus, nominatus et ipse ab iisdem Sabellianis, adeoque vexatus, ut coactus fuerit inde recedere. Tradit hæc omnia ipse scribens ad Marcum presbyterum Chalcidensem (ut habet vetus exemplar), non Cetedensem : debebat enim ipse (ut dictum est) in Syria solitudine Chalcidense, cum quæ pateretur ab illis, narrat his verbis ² :

« Deceverim quidem utendum mihi psalmista voce dicentis ³ : Cum consideret adversus me peccator, obmutui, et humiliatus sum, et siliu a bonis. Et iterum ⁴ : Ego vero tanquam surdus non audiebam, et tanquam mutus non aperiens os suum, et factus sum, ut homo non audiens. Sed quia charitas omnia superat, et propositum vincit affectus, non tam injuriam facientibus reddo vicem, quam tibi respondeo postulanti. Apud Christianos enim non qui patitur (ut quidam ait), sed qui facit contumeliam, miser est. Et primo quidem antequam de fide mea quam optime nosti, tecum loquar; adversus barbarum hujus loci versu cogor clamare vulgato ⁵ :

Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? Hospitio prohibemur arenæ :
Bella cient, primaque vetant consistere terra, etc.

Quæ idcirco de gentili poeta sumpsimus, ut qui Christi pacem non servat, pacem saltem discat ab ethnico. Hæreticus vocor, homousion prædicans Trinitatem. Sabellianæ impietatis arguor, tres subsistentes, veras, integras, perfectasque personas indefessa voce pronuntians. Si ab Arianis, merito. Si ab Orthodoxis, qui hujusmodi arguunt fidem, Orthodoxi esse desierunt. Aut si eis placet; hæreticum me cum Occidente, hæreticum me cum Ægypto, hoc est cum Damaso Petroque condemnent. Quid mirum hominem, exemplis sociis, criminantur? Si rivus lemitem fluit, non est alvei culpa, sed fontis ». Hæc idcirco S. Hieronymus, quod cum Damaso, Petro Alexandrino, totaque Ecclesia Occidentali, dicere mallet tres in Trinitate personas, quam hypostases : cum (ut diximus) per hypostases intelligerent Latini substantias : quod etiam ex ejusdem Hieronymi ad Damasum epistola ⁶ cognosci potest. At observā, lector, quæ etiam adversarii reverentia persecuti sunt Romanos Pontifices : ut licet Flavianus, et alii cum Paulinum, tum Hieronymum Sabellianæ hæresis insinularent; adversus tamen Damasum, ex cuius

hi ore pendebant, nequaquam ausi sint loqui. Sed subdit idem S. Hieronymus :

61. « Pudet dicere. De cavernis cellarum damnamus orbem; in sacco et cinere volutati, de episcopis sententiam ferimus. Quid facit sub tunica penitentis regis animus? Catæne, sordes. Et comæ non sunt diadematis signa sed fletus. Permittant me, queso, nihil loqui. Cur eum lacerant, qui non meretur invidiam? Hæreticus sum : quid ad te? quiesce, jam dictum est ». Ista quidem Hieronymus, quod non esset monachorum, sed episcoporum hæc persecutari atque punire; sed paulo post : « Hæc, venerabilis et sancte pater, cum quali gemitu, cum quali dolore conscripserim, testis est Jesus. Tacui : Numquid semper tacebo, dicit Dominus ⁷ ? Non mihi conceditur unus angulus eremi. Quotidie exposcor fidem; quasi sine fide renatus sim. Contiteor ut voluit, non placet; subscribo, non credunt. Unum tantum placet, ut hinc recedam. Jamjam cedo; abruperunt partem a me animæ meæ carissimos fratros. Ecce discedere cupiunt, imo discedunt, melius esse dicentes, inter feras habitare, quam cum filibus Christianis. Et ego ipse, nisi me et corporis imbecillitas et hiemis retineret asperitas, jam modo fugerem. Veruntamen dum verum tempus adveniat, obsecro, ut paucis mihi mensibus eremi concedatur hospitium; aut si hoc tardum videtur, abscedo : Domini ⁸ est terra, et plenitudo ejus. Ascendant soli cælum; propter illos tantum Christus mortuus sit, habeant, possideant, glorientur. Mihi ⁹ autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Jesu Christi, etc. »

62. Hæc quidem passus est S. Hieronymus, non (ut multi putant) ab hæreticis, sed ab iis qui communicantes Meletio, insectabantur Catholicos Paulini communionis; qualis erat ipse Hieronymus, ut superius pluribus demonstratum est. At plane consilium Dei fuit, ut his turbis S. Hieronymus exagitatus, eremum licet invitus relinquere cogereetur, eum tamen nunquam monachus esse desierit, factumque est, ut sub modis angustia lucerna latens, super candelabrum in Ecclesie amplitudine collocata, longe lateque splendoris sui radius effulgeret.

Quo autem profectus sit ipse egressus ex Syria eremo; certe quidem Hierosolymam ante abiisse, quam Romam veniret ad Damasum, ex ipsius assertione probatur, dum in præfatione ad Paulinum in Bilymi commentarium de Spiritu sancto, recedens tunc Roma post obitum Damasi, se postliminio Hierosolymam reversum affirmat; et in epistola ad Asellam ¹, quam Roma egressus, navem consecensurus conscripsit, ait : « Ora autem ut de Babylone Hierosolymam regredar » : quibus intelligas, jam ante ipsam Hierosolymam versatum fuisse quam Romam veniret ad Damasum. Quantum vero temporis Hierosolymis manserit, haud satis liquet, constat tamen eum posthac esse profectum Constantinopo-

¹ Hieron. epist. LXXVII. — ² Psal. XXXVIII. — ³ Psal. XXXVII. — ⁴ Virgil. lib. I. Æneid. — ⁵ Hieron. epist. LVIII.

⁶ Psal. XLII. — ⁷ Psalim. XXIV. — ⁸ Gal. VI. — ⁹ Hier. epist. LXXX.

lum, ubi audivit illic docentem Gregorium Nazianzenum; quando autem id confingerit, suo loco dicemus.

63. Cum vero S. Hieronymus Hierosolymis moraretur, totus erat in rebus hebraicis perscrutandis, prout intelligi potest ex ejectione ad Damasum eo tempore datis litteris¹. Quando etiam Damasus papa eundem epistolis frequentabat, crebris cum divinae Scripturae questionibus pulsans, prout ejusdem Damasii litterae ad eum date significant. Intercurrebat tanta viarum spatia Etherius tabellarius, idemque diaconus, cujus cum in Damasi, tum etiam in Hieronymi litteris habetur mentio². Admiratione quidem dignum erat, tantum antistitem, atque doctorem, qui munere pastoralis ex sublimiori cathedra in medio Ecclesiae sita omnes doceret; tamen non dedignatum aliqua, ut plenus discretus, a privato homine perecontari; ut ex his saltem videas, quam procul ab omni fastu, cujus aliquando insimulatus fuerat, Damasus abhorreret; quod et facilius ex ejusdem Damasi verbis intelliges, cum ad Hieronymum scribens postquam Syriae reliquerat solitudinem, haece verbis eum compellat³ (1).

64. « Dormientem te longo jam tempore, legentem potius quam scribeutem, qurestunculis ad te missis excitare disposui; non quo et legere non debeas (hoc enim veluti quotidiano cibo alitur et pinguescit oratio, sed quo lectionis sit fructus iste, si scribas. Itaque quoniam Etherio tabellario ad me remisso, nullas jam te epistolas habere dixisti, exceptis his, quas aliquando in eremo dictaveras, quasque tota aviditate legi atque descripsi: et ultro pollicitus es, te furtivis nocturni operis aliqua si vellem, posse dictare; libenter accipio ab offerente, quod rogare volueram, si negasses. Neque ullam puto digniorem disputationis nostrae confabulationem fore, quam si de Scripturis sermocinaremur inter nos, id est, ut ego interrogem, tu respondeas; qua vita nihil puto in hac lae jucundius, quo anime pabulo omnia mella superantur ». Haec et alia quam familiarissime Damasus cum Hieronymo. Quibus itidem litteris, non nuper cum ex eremo egressum, sed jam pridem inde recessisse demonstrat; sed quoniam potissimum anno Domini id acciderit, ignoramus; quatuor tamen anni mansionis ejus in eremo ab incerto auctore⁴ numerantur; qua ratione dicendum esset, ipsum egressum ab eremo ante annum superiorem, nimirum Domini trecentesimo septuagesimo sexto: ut quoniam laud solidae fidei auctor ille est qui complura de S. Hieronymo mendacia consarcinavit, nolimus haec dubia certo superius consignare anno, sed hic potius occasione calumniae Flaviani in Paulinum ejusdem meminisse. At de lueubrathombus ipsius Hieronymi ad Damasum agemus inferius.

65. Placuit Paulino episcopo Antiocheno, eundem sanctum Hieronymum ordinare presbyterum, cui tamen sic ipse assensit, ut non pateretur alicui adscribi Ecclesiae, quippe qui sic consentiret in clerum adsciri, ut tamen nollet deserere esse monachus, sed pro animi arbitrio liber quo vellet, pergeret; testatur id ipse Hieronymus, cum a Joanne episcopo Hierosolymitano ipsius Ecclesiae subjeci tentaretur, ad Pammachium¹ scribens, ipsum Joannem ita compellans: « Porro quod dicis, te petiisse, ut subjecerentur Ecclesiae Dei, et non scinderent eum, neque proprium sibi facerent principatum; de quibus dicas, non satis intelligo. Si de me et presbytero Vincentio; satis multo dormisti tempore, qui post annos tredecim nunc excitatus haec loqueris. Ob id enim et ego Antiochiam, et ille Constantinopolim urbes celeberrimas desertimus, non ut te in populis praedicantem laudaremus, sed ut in agris et in solitudine adolescentiae peccata delentes Christi in nos misericordiam deflecteremus. Sin autem de Pauliniano tibi sermo est; vides cum episcopo suo esse subjectum, versari Cypri, ad visitationem nostram interdum venire, non ut lum, sed ut alienum, ejus videbret a quo ordinatus est. Quod si hic etiam esse voluerit, et in exilio nostro quietus in solitudine vivere, quid tibi debet, nisi honorem, quem omnibus debemus episcopis? Fac a te ordinatum; idem ab eo audies, quod a me misello homine sanctae memoriae episcopus Paulinus audivit: Num rogavi te, ut ordinarer? Si sic presbyterium tribuis, ut monachum nobis non auferas; tu videris de judicio tuo. Sin autem sub nomine presbyteri tollis mihi, propter quod saeculum reliqui; ego habeo quod semper labui: nullum dispendium in ordinatione passus est ». Haec ipse.

66. Ex his vides, nequaquam sustinuisse Hieronymum alicui, cum ordinatus est, adscribi titulo, nec postea in aliquam referri Ecclesiam tolerasse; imo de ambobus, nempe de Hieronymo et Vincentio, Epiphanius² ad Joannem scribens testatur, nec precibus adduci unquam potuisse, ut vel saltem in monasterio sacerdotis munere fungerentur. At si quod plerique dicunt, idem Hieronymum a Damaso papa factus est Cardinalis tituli sanctae Anastasiae; cur cum redigi vellet a Joanne sub Ecclesia Hierosolymitana, non aequo exceptit, sicut de ordinatione a Paulino facta, ita de cardinalatu, quo dicunt a Damaso Romae donatum? Vel cur ex illa facta contestatione Paulino, se omnino liberum esse declarat, si postea a Damaso in titulum cardinalis cooptatus est? Sed cum omnino se liberum fateatur, nec unquam tituli vinculo voluisse astringi testetur; vido quo modo subsistat, ut fuerit ipse creatus a Damaso presbyter cardinalis. Ita igitur presbyterum cardinalem sine titulo, et acquiescent qui de his du-

¹ Hier. epist. CXXV — ² Apud Hier. epist. CXXIV et CXXV — Tit. 6 epist. CXXIV — ³ Exat. apud Hier. tom. IX.

⁴ Hier. epist. LXI — ⁵ Apud Hier. op. IX.

⁶ Hanc epistolam Hieronymus non Hierosolymis, sed Roma accepit, neque ibi legendum, Quoniam Etherio tabellario, sed ut habent veteres codices: Quoniam et heri tabellario. Scripta autem creditur haec epistola A. D. 384, paucis ante Damasi obitum mensibus. — MANSI.

bitant, dicentibus Hieronymum ordinatum a Damaso presbyterum cardinalem : sicut enim correlativa, et ad aliquid significantia antiquo more presbyter cardinalis et titulus, ut alterum sine altero esse non valeat. Nec est quod fingere quis possit, Hieronymum postquam recusavit adscribi Ecclesie

Hierosolymitane, venientem cardinalis adscribi : nam illa epistola (uti ibi testatur) decimo tertio anno scripta est, postquam Hieronymus Hierosolymis commoratus est, totidemque et amplius post obitum Damasi ; sed de his rursus inferius.

Ante periodi Græco-Romane 5871. — Olymp. 289. an. 2. — Urb. cond. 1131. — Jesu Christi 378.

— Damasi papae 13. — Gratiani 12. Valentiniani Junioris 4.

1. *Coss. et quindeccennalia Valentis.* — A num. 4 ad 12. *Coss. Valens Aug. VI et Valentinianus Junior Aug. II.* Ille in Oriente, hic in Occidente : ille juxta secundam consulatum Cesareorum regulam ; quindeccennalia enim exhibuit : hic juxta tertiam.

2. *Obitus D. Basilii.* — *Divus Basilii* Casarea episcopus *kalendis Januariis* anni trecentesimo octogesimi mortalitatem explevit. De die nulla difficultas esse potest ; sed annus hactenus igroratus fuerat. Hunc tamen indicarat Amphilochius in fine Vitae hujus sancti : sed quia locus interpolatus est, a recentibus scriptoribus non intellectus. At Amphilochius : « Requievit Basilium primo Januarii anni quinti Valentis et Valentiniani ». Baronius in Annalibus anno sequenti numero XIII ea verba interpretatur de anno quinto imperii Valentiniani Senioris et Valentis, quo nondum Basilium episcopus erat ; hincque Amphilochium jocose Indit, quod Basilium ante mortuum, quam episcopum crediderit. Combefisius in Notis ad Amphilochium eadem verba intelligit de quinto Valentis consulatu, qui in annum Christi CCLXXVI incidit. Sed vana utraque explicatio : Amphilochius enim loquitur de anno quinto Valentiniani Junioris, mense Novembri anni trecentesimo septuagesimi noni inchoato, ideoque significat, kalendis Januariis anni trecentesimo octogesimi Basilium mortuum esse. Eum quippe kalendis Januariis ad Deum migrasse disertè assertit. Nomen itaque Valentis a sciolo quopiam intrusum, ideoque ex Amphilochii textu expungendum. Nec mirum, Amphilochium Basilii mortem anno quinto Valentiniani Junioris, qui in Occidente imperabat, consignasse, cum Hieronymus eundem sub Gratiano, qui etiam in Occidente regnabat, decessisse scripserit. Quare non dubium, quin Combefisius citatus hallucinatus fuerit, quando scribit annum illum quintum sive imperii, sive consulatum Valentis et Valentiniani latsum esse, quod, inquit, ea temporis nota in

Vitis Sanctorum non solet apponi. Nam nihil frequentius in eisdem, quam similes temporis characteres occurrunt. Recte tamen Combefisius ait, eam sancti Basilii Vitam Amphilochio adjudicandam non esse ; quod eo magis existimandum, quod in ea certus Basilii mortis annus, qui alibi non legitur, disertè memoretur. Quod si Basilium anno tantum trecentesimo septuagesimo primo episcopus Casarea dictus fuerit, ut suo loco ostendi, mors ejus in annum, quam in trecentessimum octogesimum incidere non potuit. Præterea Cotelierus in 2 tomo Monumentorum Ecclesie Græcæ refert ex duobus Codicibus bibliothecæ regie epistolam, cui titulus : ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ, id est : « Basilium magno imperatori Theodosio ». Theodosius die XIX Januarii anni trecentesimo septuagesimi noni imperator nuncupatus est : Basilium vero kalendis Januariis ad caelestem patriam migravit. Non itaque ante annum trecentessimum octogesimum : alioquin ad Theodosium imperatorem scribere non potuisset, cum mortuus fuisset, vel hoc anno, ut vult Baronius, vel kalendis Januarii anni sequentis, ut Hermanus in Vita SS. Basilii et Gregorii Nazianzeni, alique viri doctissimi tradidere. Hac epistola certo difficultatem dirimeret, si constaret, eam legitimum sancti præsulis factum esse. Verum Cotelierus in Notis ad eam epistolam ait : « In primo e Codicibus emuncte naris criticus adnotaverat : ἡ ἐπιστολὴ αὐτῆ, εἴτε ἀπὸ τῶν νοματων, εἴτε ἀπὸ τῆς φρασεως ἵσταν εἶναι τὸ μέγιστον βασιλεῖα, hoc est : Ista epistola neque ex sensu neque ex dictione videtur esse Magni Basilii ». Ipseque Cotelierus, dum viveret, illius epistolæ stylium Basilium non convenire sese autumare, mihi ore tenus affirmavit. Sed quidquid hac de re sit, Basilium hoc vel sequenti anno mortuum gratis assertur, ut mox magis videbitur.

3. *S. Ephrem obitus.* — Ad num. 12. S. *Ephrem* post sanctum Basilium ex hac vita mo-

2147. 116. 8. 167. — In Vita ab Amphilochio elucidata liquet. Quare verum est, quod in Anthologio ab Antonio Arando publicato legitur, Ephram scilicet temporibus Theodosi Magni floruisse. Ephrami Vita die prima mensis Februarii, quo colitur, a Bollandi et Henscheno illustrata, sed perperam mors eius presentis anno collocata est. In dubium revocat Baronius, quod Amphilochus in Vita S. Basili cap. 13 dicit, Basilium nempe sanctum Ephramum ordinasse, quod haud esset Basilius juris Syrum hominem ordinare. Sed non dubito, quin Basilius spiritu divino impulsus, ut Ecclesiae laboranti, et tunc ab Ariano oppugnata succurreret, extra ordinem Ephramum sacerdotem ordinasse.

4. *Salus Ecclesiae suprema lex.* — Nulla enim similis in Historia Ecclesiastica occurrit contra vigorem canonum gesta a praestantissimis episcopis, qui, ubi Christianam religionem periclitari videbant, parvipendere solebant regulas et canones Ecclesiae, dummodo Ecclesiam ipsam salvam et integram conservarent. Quare in huiusmodi discrimibus valeat haec regula: «Salus Ecclesiae suprema lex esto». Combelistas laudatos alias huius facti rationes affert; sed haec, qua Valesius in simili casu in Notis ad Theodoretum lib. 5, cap. 6, utitur, praeterea, Cotelierus tomo 3 Monumentorum Ecclesiae Graecae, pag. 453, refert sancti Nicephori patriarchae Constantinopolitani epistolam continentem responsiones ad quasdam interrogationes sibi factas, in qua legitur: «Interrogatus 1, de presbyteris ordinatis Romae, Neapoli et in Longobardia, absque acclamatione et titulo, an oportet eos recipere, et una cum his communicare, vesci, psallere? Responso: Haereseos tempore propter cogentem necessitatem, non ea plene omni ex parte fiunt, quae in pace sancita sunt. Id quod licuisse cenitum tum beatissimus Athanasius, tum sanctissimus Eusebius, qui ambo extra provinciam ordinationes peregerunt. Idemque nunc in praesenti heresi factum conspicitur. Haec memorati presbyteri, si palam non sint reprehensibiles, nequaquam ob huiusmodi ordinationem aversandi sunt; verum admittendi secundum qualiter propositiones, etc.». Quod idem in re de qua agitur, dicendum. Est is *Eusebius Samosatensis* episcopus, de quo mox.

5. *Gratianus Alamannus vincit.* — Ad num. 16. Victorium Alamannum a Gratiano relatam sub praecedentis anni consulis Cassiodorus in Chronico his verbis recitat: «Alamannorum triginta circiter milia apud Argentoratum oppidum Galliarum ab exercitu Gratiani, caesi». Quae verba leguntur etiam per Chrono Hieronymi sub eodem Christi anno, nempe CCXXXVII iuxta editionem Scalgeri. Pontico enim per haec tempora deperat. Quare quando Ammanni lib. 11, c. p. 10, dicit, Alamannos transisse Rhenum et in partem primis Februarii mense, loquitur de mense Februario praecedentis Christi anni, Verum et L. Bernadum lib. 8 Vita SS. Basilii et Gregorii Nazonizii cap. 4 contendere, non pugnam ad Argentoratum oppidum in Alstia

situm, nuncque *Colmetra* appellatum. Hoc anno habitam esse, quod cum refert Ammianus inter ea quae sub finem anni praecedentis, et adventum Valentis Constantinopolim, quo die xxx Martii praesentis anni pervenit, contigere. Et quia Ammianus affirmat, bellum hoc ortum, quod Germani nocerent «exercitus plerumque partem in Illyricum, et Imperatore mox affuturo, progressam», ut nempe Valenti adversus Gothos Gratianus auxilio esset. Quae verba ad exordium anni CCXXXVII referri non posse arbitratur vir eruditissimus, quia non apparet, Gothos jam tum rebellasse, ideoque nec Valentem auxilium, nec praesentiam Gratiani postulare coactum fuisse. Nam leves hae conjecturae; cum certum sit, jam ab anno CCXXXVI Gothos adversus Romanos tumultuatos esse, et anno CCXXXVII, ut tradit Ammianus citatus cap. 7, *Ucomerem* imperatorem Gratiani et Galliis prosperae ad Thracias petitu Valentis; imo et Valentem eo anno circiter medio Autiochia, ubi a pluribus annis agebat, adversus Gothos movisse. Cyrillus enim in Vita S. Euthymii a Cotelierio tomo 2 Monumentorum Ecclesiae Graecae publicata, cap. 3 ait: «Valens nondum quinto mense post Euthymii natalitatem elapso exercitum duxit adversus Barbaros». Natus est sanctus Euthymius quarto Gratiani consulatu, ut ibidem prodiit Cyrillus, anno nempe Christi trecentesimo septuagesimo septimo, idque ante mensem Maium, ut tomo sequenti ostendemus. Quare, licet *Valens* hoc tantum anno Constantinopolim pervenerit, praecedenti tamen, cum accepisset Gothos Constantinopolim usque excurrere, auxilium Gratiani imp. imploravit, ac dein Constantinopolim profecturus, ex urbe Antiochensi discessit. Imo Valentem copias auxiliares anno CCXXXVI a Gratiano postulasse existimandum, cum eo anno jam Gotthi rebellarent. Nec relet, quod Ammianus de hac victoria sermonem habeat, postquam narravit quae *avio* praecedenti in *autumnum vergente* in Thracia a Gothis gesta. Is enim de more res uno tenore recitat, sicut cum ad narrationem rerum in alia parte imperii gestarum orationem convertit, rursus ad principium anni redit. Quare, non mirum si post narrata quae in Thracia a se late colligere, motus Alamannorum recitaturus, regrediatur ad mensem Februarii, quo Rhenum transiere.

6. *Valens imp. mense I sui consulatus in Gothos morit.* — Post priorem huius tomi editionem Patres Benedictini San-Germanenses publicaverunt tomum primum Analectorum Graecorum, inter quae exlat sancti Euthymii Vita a Cyrillo monacho vere scripta, ex qua liquet, eam quam pronuntiavit Cotelierus scriptam esse a Simeone Metaphrasae, eamque Ponticus viris doctis errandi ausam quandoque dedisse, in vera autem S. Euthymii Vita cap. 7 legitur: «Natus est, ut accepimus, mense Augusto, quarto Gratiani consulatu». Ideoque anno Christi CCXXXVII, Metaphrasas mensem praetererat. Tum subdit Cyrillus: «Nondum expleto quinto mense, sexto Consulatu elatus impius Valens, exercitu-

que in Barbaros Thraciam depopulantes ducto.... irruentes Barbari ipsum incederunt, nondum completo primo anno ab Euthymii ortu ». Valens hoc anno sextum consulatum gessit, et die III kalend. Jun. Constantinopolim venit incensus a Barbaris, et ex die V idus Augusti nunquam apparuit, ut habet Idacius in Fastis. Quare Euthymius post diem nonum mensis Augusti anni superioris natus erat. Eum vero natum esse mense Augusto confirmat Cyrillus ibidem pag. 40, ubi dicit IV Euthymii ætatis anno Synodum œcumenicam Ephesi celebratam esse; pag. 54. LXXV Euthymii ætatis anno Chalcedone Synodum habitam; et pag. 74, XC Euthymii ætatis anno Theoctistus abbatem mortuum esse, « mense Septembri, die tertia, principio quinte indictionis », anno sc. Christi cclxxvi. Synodus autem Ephesina mense Junio anni cclxxxii, Chalcedonensis mense Octobri anni cclvi celebrata, ideoque sibi Cyrillus constat in natalivitate Euthymii mense, et ubi a se ipso dissentit, librarii numeros corrupere. Ex quibus sequitur pag. 7 perperam annotatum esse in margine ejusdem vite Cyrilli monachum conferre annum natalem Euthymii in annum Christi cclxix, neque deceptum a quibusdam locis ejusdem vite depravatiss deduxisse Euthymium natum esse *ante mensem Maium*, et denique Metaphras'em Icco, *nondum expleto quinto mense, sexto consulatu*.... verba græca, de quinto natalivitate Euthymii mense male interpretatum esse.

7. *Valentis Aug. interitus.* — Ad num. 25. Idacius in Fastis hoc anno scribit: « His cons. ingressus est Valens Aug. ab Oriente Constantinopolim, die III kal. Jun., et ipso anno profectus est Valens Aug. ex arbe ad Fessatum, die III idus Jun., et pigna magna fuit cum Romanis et Gothicis milliario xii ab Adrianopoli die V idus Aug. Ex ea die Valens Aug. nunquam apparuit, et toto anno per diocesim Thraciarum et Scythiæ et Mœsiæ Gothi habitaverunt simul et eas prædaverunt. Deinde usque ad portas urbis Constantinopolis venerunt ». Eadem scribit Socrates cap. ultimo libri quarti et cum Idacio tam in narratione, quam in temporum characteribus convenit. *Gratianus* Valenti optulaturus adversus Gothos e Galliis in Illyricum festinavit per Felicem Arborem, Lauriacum, Bononiam, Sirmium, Martis castra (in Dacia Ripensi) præmisso ad Valentem Ricomere, a quo quemadmodum et a Trajano et Profuturo ducibus, ante præcedenti in autumno vergente, variis casibus adversus Gothos pugnatum est, ut videre est apud Ammianum lib. 34. Valens autem non expectato Gratiano, neque ejus copiis mox securis, infeliciter, ut mox divinas, pugnavit. Gratianus in hac rerum perturbatione e Galliis in Pannoniam, Mysiam, Thraciasque (quo pertinet et quod Ambrosius scribit in fine lib. 2 de Fide), mox et Constantinopolim venit, ibique præsens ut referunt Joannes Antiochenus et Suda) Orientem Damibuque limitem ordinavit pacatūque.

8. *Synodus Antiochena anno CCCLXXXV celebrata.* — A num. 34 ad 50. Concilium *Antiochenum*

nono post Basilii obitum mense celebratum, teste Gregorio Nysseno in epistola ad Olympium, pertinet ad mensem Octobrem anni trecentissimi octogesimi; ideoque ante eum annum Basilium mortuus non est. Valente currenti anno, mense Augusto, extincto, Gratianus « cunctos, qui ab eo in exilium ejecti fuerant, revocavit. Lege prætera sanxit, ut omnes ejusmodi religionis homines in Ecclesiis convenirent: soli autem Eunomiani, Phoiniani et Manichæi pellerentur Ecclesiis ». Ita Socrates lib. 5, cap. 2, cui suffragatur Sozomenus lib. 7, cap. 1. Tum anno trecentesimo septuagesimo nono, *tertio novus Augusti*, Mediolani aliam legem dedit, quam revocavit, omnesque hæreses perpetuo conquirere jussit. Ea lex memoratur in Epitome eo anno num. III, etque 5 Codicis Theod. *De hæreticis*. Tum Theodosius Magnus anno trecentesimo octogesimo, kalendis Martii, Thessalonice edictum promulgavit, quo jussit omnes in ea religione versari, quam Damasus pontifex et Petrus Alexandria episcopus sequerentur. Ea lex secunda est Cod. Theod. *De fide catholica*. Theodoretus tamen lib. 5, cap. 2, ubi narravit, Gratianum hoc anno Valenti patris successisse, ait: « Lege lata præcepit, ut pastores, qui in exilium ejecti fuerant, redirent, utque ades sacre iis traderentur, qui cum Damaso communicarent ». Ea lex hodie non extat. Addit Theodoretus: « Porro simul cum lege Saporem quoque magistrum militum misit, qui tunc celeberrimus habebatur, et ariane quidem blasphemiae prædicatores, tanquam feras quasdam a sacris ædibus excludi jussit: optimis autem pastoribus ac divino gregi easdem restituit. Atque id quidem in singulis provinciis sine controversia executioni mandatum est: Antiochiæ vero, quæ metropolis est Orientis, hujusmodi contentio extitit, etc. ». Tum capite sequenti: quæ idem Sapores post Concilium Antiochenum præstitit narrat Theodoretus. Quare cum Sapores post Synodum Antiochenam legem a Theodosio Magno anno trecentesimo octogesimo datam promulgaverit, constat, ante eum annum Basilium e vivis non excessisse; cum Concilium Antiochenum nono post obitum ejus mense celebratum fuerit.

9. *Sapores dur ad Synodum Antiochenam missus.* — Nec est quod quis dicat, Saporem a Gratiano in Orientem missum esse, ut legem ab eo ante principatum Theodosii emissam exequeretur; non vero eam, quæ anno trecentesimo octogesimo a Theodosio Magno data est. Illud enim, inquit, Valensius in Notis ad præfatum locum Theodoret, nunquam a Gratiano præsumptum fuisse, si tunc temporis Theodosius Orientis imperium obtinisset. Sed vana hæc Valens evasio. Quemadmodum enim Valentinianus, postquam Valentem trahem Orientali imperio præposuit, negotios Orientis sese saepe immiscuit, adeo ut Ammianus lib. 26, cap. 4, scripserit, Valentem fratri *in modum apparitoris mortigerum* fuisse: ita non dubitandum, quæ *celestinus* negotio fidei ante electionem Theodosii capto, sese interponere, illudque ad debitum finem perducere

voce ut. Rem itaque ita se habuisse existimandum. Presenti anno, Valente extincto, edicti in favorem Orthodoxorum emissi ex cunctis *Sapori* Orientis dicit, ut docet Theophanes in Chronico, a Gratiano mandata, et quinque post menses ab ea morte. *Theodosius imperator* Orientis renuntiavit, cui Gratianus, qui cum hoc honore donavit, eam fidei causam commendavit; utque *Sapores* mandatum sibi commissionem prosequi posset, postulavit. Videtur itaque inter utrumque convenisse, ut haretici omnes comprimerentur. Saporesque leges omnes hanc in rem latas vel ferendas excoqueret; quod cum conjectura scripsissem, gavisus sum illud postea in Theophane litteris mandatum reperisse. At Theophanes: « Gratianus et Valentinianus episcopos exilio damnatos data lege revocaverunt ad sedes sibi proprias, etc. Imperatores porro legem Orthodoxorum commodo latam per Saporem quendam Orientis ducem miserunt. Hæ Antiochiam profectus, etc. ». Que verba a Theophane scripta, postquam de Theodosii Magni in imperii consortio assumptione proxime locutus est. Quare imperatorum nomine tres imperatores intelligit Theophanes.

10. *Omnes leges adversas hæreticos pro una reputatæ.* — Theodoretus itaque quascumque leges post Valentis mortem in Orthodoxorum gratiam emissas junctim considerans, easdem Gratiano attribuit, resque variis temporibus tam a Theodosio, quam a Gratiano decretas in unum conjunxit. Idque brevitas et identitatis materia causa. Unde, licet lex 2 Codicis Theodosiani *De fide catholica*, a Theodosio data, non tantum de iis, qui cum Damaso, sed etiam de iis, qui cum Petro Alexandrino communicarent, loquatur, per synecdochon tamen Damasum solum memorat. Imo legem 25 Cod. Theod. *De episcopis*, datam III kalend. Mart. *Thessalonice*, anno Christi trecentesimo octogesimo, his verbis Theodoretus exprimit: « Optimis pastoribus ac divino gregi easdem » nempe sacras aedes « restitui jussit »; quod docte Gothofredo in Commentario legis 2 de Fide Catholica observatum. Similis facti illius exemplum extat apud Socratem lib. 4, cap. 12. Is de legatione Macedonianorum ad Liberium papam loquens, libellum fidei recitat, quem legati Liberio obtulerunt; in quo postquam de pluribus Synodis mentionem fecere, de Lampsacena videlicet aliisque in Lycia, Pamphylia, Pisidia atque Isauria celebratis, dicunt se ab una Synodo legatos venisse, et unius Synodi epistolam deferre: « ἡς ἀποδοῦναι προσήκειν ποιούμενοι πρὸς τῆς ἁγιοτάτης καθολικῆς τοῦ Ἰερουσαλὴμ καὶ ὁμοῦς ἐκκλησίας ἡρώδης ἀποστόλου, id est: a Cujus Synodi legationem obeuntis, tum ad suam benignitatem, tum ad universos Hæcæ et Occidentis episcopos litteras afferimus ». Causa cur ita legati loquantur, ut Valentinus ad illum locum optime adnotavit, hæc est, quod Synodus Smyrnenensis et relique per Pisidiam et Isauriam, Pamphyliam et Lyciam a Macedoniis celebratae, ad exemplum et similitudinem Synodi Lampsacensis, a qua delegati fuerant, composita erant, ejusque fidem et doctrinam tanquam primitivam

exemplar exprimebant. Quamobrem omnes iste Synodi pro una sumuntur a legatis Macedonianorum; et singularium Synodorum epistole, quas ab iisdem legatis perlatis esse paulo antea retulit Socrates, pro una eademque sumuntur epistola, eo quod eandem fidei doctrinam complecterentur. Eundem igitur Socratis loquendi modum usurpat Theodoretus; frustraque Blondellus libro contra Primum Ecclesie pag. 491 et seqq. contendit, edicti Ecclesiarum possessionem iis, qui cum Damaso communicarent, adjudicantis, executionem *Sapori* committi non potuisse. Frustra etiam Gothofredus loco laudato ait, Baronium jam recte omnino observasse, turbide multa hæc parte Socratem narrare.

11. *Lex Theodosii Gratiano perperam attributa.* — Perperam etiam Valesius in lib. 5 Theodoretii, cap. 2, ait, præfatam legem 2 *De fide Catholica*, datam esse a Gratiano: constat enim, eam a Theodosio emissam; quod aperte docet ejus inscriptio, *Edictum ad populum urbis Constantinopolitanæ*, et subscriptio, *Dat. Thessalonice*, et confirmat Sozomeni auctoritas.

12. *Legationes in Synodo Antiochena factæ.* — Que in ea Synodo gesta, Baronius n. XI A recitat. Sed cum, dum legationes, quas in diversas provincias, ad componendum Ecclesiarum statum in ea decretas esse dicit, hallucinatum credit Valesius. Verum quidem est, Gregorium Nyssenum se a Concilio in Arabiam missum festari, ob idque non improbabile esse, eam legationem a Synodo Antiochena decretam: sed de *Eusebio Samosatensi episcopo* nihil hujusmodi proditum est ab antiquis; nec credibile, Synodum huic potestatem delisse, non in una dumtaxat provincia, sed in pluribus, adeoque in Syria Cæle, quæ diocesis erat Meletii, episcopos ordinandi; cum id *Meletio* contumeliosum fuisset. Oportet igitur Valesium, Eusebium, quod jam de Ephraïmo diximus, spiritu divino impulsam Ecclesie laboranti auxilium tulisse. Diu antea idem præstiterat *Eusebium*, et Valentis temporibus presbyteros, diaconos et episcopos in alienis provinciis ordinavit, ut auctor est Theodoretus lib. 4, cap. 13. Quemadmodum ergo tunc temporis nulla legatione fretus id gessit; sic etiam nunc post reditum ab exilio, nulla legatione opus habuit, ut idem præstaret. Quod ante Valesium Nicephorus patriarcha Constantinopolitanus num. IV citatus, diserte de eodem Eusebio etiam scripserat. Denique Gregorius Nazianzenus anno cccLXXX, quo Synodus Antiochena celebrata, jam Constantinopoli docebat, ut suo loco ostendam.

13. *Apollinaris in Synodo Antiochena damnatus.* — Cæterum recte a Baronio scriptum, in Synodo Antiochena stabilitam fuisse regulam fidei, denique hæreticus nuper obortus, puta Apollinaristarum, anathema dictum: idque apparere ex epistola Synodica concilii Constantinopolitani ad Damasum apud Theodoretum lib. 5, cap. 9. Sed in eo deceptus est Baronius, quod existimavit, eam Synodum Romanam, ex qua Damasus eam Synodicam misit, diver-

sam non esse ab ea, quæ post divi Athanasii mortem Romæ habita est anno cccclxxiii, ut vult Baronius, aut anno cccclxxv, ut suo loco diximus. Petrus de Marca in Opusculis posthumis pag. 192 et seqq. explicans canonem quintum prioris Synodi Constantinopolitana, his verbis conceptum : « De libello Occidentalium etiam eos suscipimus, qui Antiochiæ unam Patris et Filii et Spiritus sancti deitatem confitentur, » Baronio adhaeret, nisi quod Synodum Romanam, quam is anno Christi cccclxxiii illigat, ipse ad annum cccclxxviii (quo etiam Antiochenam post Basilii mortem coactam credi) differt. Quam etiam opinionem Valesius in Notis ad Sozomenum lib. 6, cap. 25, tuetur; dubius tamen, an Romana anno cccclxxvii, an vero cccclxxviii habita fuerit. Sed hæc magnorum virorum sententia penitus explodenda. Ut enim recte idem Valesius in Notis ad Theodoretum lib. 5, cap. 10, docet, epistola Synodica Damasi, quam eo loco Theodoretus recitat, data non est in Synodo Romana post Athanasii mortem coacta; cum in ea Damasus dicat : « Quid depositionem Timothei a me demno postulastis? qui et hic, iudicio Sedis Apostolicæ, presente etiam Petro Alexandrinorum urbis episcopo depositus est, una cum magistro ipsius, Apollinare.

14. *Quatuor Synodi Rom. sub Damaso distinguende.* — Quare hæc Synodica Damasi ex alio Concilio Romano, quam ex eo, cui Petrus interfuit, et Apollinaris primum damnata est, missa in Orientem, hæcenusque quod in una Synodo Romana gestum, alteri perperam non raro adscriptum fuit, qui error ut vitetur, observandum ante annum Christi cccclxxxii non plures nec pauciores Synodos Romanas sub Damaso congregatas fuisse, quam quatuor, miramque tantum Antiochenam, quantum hæcenus ex veteribus monumentis colligi potuit. Antiochena habita est post divi Basilii mortem, ideoque anno cccclxxx, ut me demonstrasse existimo. Prior Synodus Romana sub finem anni cccclxvi aut insequenti adversus *Valentem* et Ursicinum indicta. Secunda anno cccclxxii contra *Auventinum* celebrata. Tertia anno cccclxxv adversus Apollinarem et Timotheum. Quarta denique hoc anno tam adversus varios hæreticos, quam adversus episcopos e factione Ursicini. Quare cum Apollinaris et Timotheus anno cccclxxv a Damaso damnati fuerint, hujus epistola adversus utrumque ab eodem scripta, et recitata a Theodoro to lib. 5, cap. 10, pertinet ad IV Concilium Romanum hoc anno habitum; cum in ea Damasus scribat : « Quid depositionem Timothei a me demno postulastis? » Quia scilicet in Concilio Romano, aliquot ante annos habito, jam damnatus fuerat Timotheus. Nec dici potest illam Damasi epistolam referri posse ad aliquod aliud Concilium Romanum post annum cccclxxxii congregatum; cum Theodoretus capite infemiale sequenti referat aliam Damasi epistolam decretalem seu confessionem fidei adversus diversas hæreses, quam jam ostendimus emissam esse in quarta Synodo Romana.

15. *Incertam cuiam ex illis interfuerit Aca-*

cius Beræensis episc. — Porro difficile est statuere cui Synodo Romane Acacius Beræensis episcopus interfuerit. Is enim anno tantum currenti, post sedatam persecutionem episcopum dictus, ut videre est apud Baronium, et in cap. LVII Synodici adversus tragœdiam Irenæi recitatur epistola *Alexandri Hierapolitani* ad Acacium Beræensem, episcopum, in qua dicit Alexander : « Scit enim sanctitas tua, sicut olim mihi per epistolam scripsit, quia et in Roma coram sanctæ memoriæ episcopo Damaso, presente tua sanctitate, motum est de hæresi Apollinarii; et nobis duas naturas confitentibus, ut non divinitati passionem tribuamus, dicebant hi qui erant Apollinarii, duos nos dicere filios. » Lupus in scholiis ad illam epistolam existimat sermonem hic esse de Synodo Romana tertia. Sed, ut animadvertit Baluzius in Notis ad eundem, Acacius tunc nondum erat episcopus. Huc usque delegere non potui, an *Acacius* sub hujus anni finem, vel anno cccclxxxii, quo alia Synodus Romane celebrata, in Occidentem venerit.

16. *Gesta in Synodis Antiochena et Romana anno cccclxxx.* — Tam Antiochena, quam Romana Synodi, ex Petro de Marca laudato sic explicanda. Editus est libellus fidei ab Antiochena Synodo, et Constantinopolim ad Concilium missus ad Orientis Concilium; quod docet epistola Synodica Constantinopolitana apud Theodoretum, qua testantur Patres, qui secundo in urbe regia convenerunt, anno scilicet trecentesimo octogesimo secundo : « Ex qua, » (nempe fide), « majorem adhuc voluptatem vobis capere licebit, si libellum Antiochiæ conditum a Synodo, que illic celebrata est, legere dignemini. » Porro hæc fidei formulam missam fuisse non solum ad Concilium Constantinopolitanum; sed etiam ad Occidentis et Romanum Concilium, nemo dubitare poterit, nisi qui relationes decretorum fidei ab Oriente in Occidentem, et vicissim mitti solitas ignoret. Missa ergo ab Antiochenis ad Romanos et cæteros Occidentales fidei formula, ut in eadem communio- nis societate se conjunctos esse profiterentur, quid aliud expectamus, quam, ut Synodus Romana Antiochensium formulam amplecti profiteretur, epistola data ad Orientales episcopos, qui Synodum Constantinopoli habitam anno trecentesimo octagesimo primo. Ad hoc Concilium Antiochenum pertinent que anno cccclxxxix in medium adduxi.

17. *Synodus Romana IV hoc anno coacta.* — Quartæ Synodi Romane epocham, a libello Synodico indicatam, certo nos edocent Epistola Concilii Romani ad *Gratianum* et *Valentinianum* que est de damnatis e factione *Ursicini*, et Rescriptum Gratiani Augusti juxta illius epistolæ relationem, datum ad *Aquilinum* vicarium Urbis, que duo Antiquitatis monumenta referuntur tom. II Concil. edit. Labbeana, pag. 1001 et seqq. Recitat etiam Rescriptum istud Baronius anno cccclxxxii, num. II et seqq. sed loco non suo. Cum enim Rescriptum nec Valentis, nec Theodosii mentionem ullam habeat, post illius interitum, et ante hujus ad imperium evectio-

nam emissum fuisse manifestum est, ideoque inter diem ix Augusti currentis anni, quo Valens perit et diem xix Januarii proxime sequentis, quo Theodosius Augustus scilicet, rescriptum illud a Gratiano emissum, ut ibidem Labbeus ex Blendello in libro contra Primitum Ecclesie pag. 193 et seqq. ostendit; quod et confirmant alie relationes apud Blondellum vel Labbeum legende. Non dubium itaque quin Concilium Romanum IV a Damaso papa sub hujus anni neminem coactum fuerit.

18. *Variis heretici in ea damnati.* — Gesta in eo ex parte discimus ex Libello Synodico, in quo de hac Synodo scriptum est: « Valens cum in Thracia adversus Gothos pugnasset, in Chalceide ab ipsis igne absumptus in quodam palearium receptaculo ad aeternum ignem migravit. Valentino etiam, » legendum Valentiniano, Seniore scilicet, « in Christo Deo nostro defuncto, Gratianus filius et Occidentis et Orientis imperator factus, piis episcopos ab exilio revocavit. Quo tempore beatus etiam Damasus sacram Romae convocavit Synodum adversus arianos, Pneumatomachos, et alios plurimos hereticos: expositamque definitionem divinarum capitum, Thesalonicensem ad Paulinum misit, qua ex divina dispensatione ubique maxima perferat, et Trinitatis homonionem adorandam esse omnibus persuasit. » Post hanc Synodum Romanam in libello synodico recitatur summarum Concilii Antiocheni, anno cccxxx habiti.

19. *In ejus Synodica mentio est Synod. Romanæ II.* — Ex quibus palam fit primo, Concilium Romanum IV sub hujus anni exitum celebratum esse. Secundo, damnatos in eo Arianos, Pneumatomachos, aliosque hereticos. Tertio, dalam in eo epistolam decretalem contra diversas hereses, Sabellin et aliorum, quam recitat Baronius anno cccxxxiii, num. x et seqq., quia scilicet existimavit eam eodem anno, quo Synodum Romanam III habitaam credidit, emissam esse. Quarto, mentionem, que in ea decretali fit de Concilio Romano, in quo iidem heretici olim damnati fuisse dicuntur, esse de Concilio Romano II, in quo de Consubstantialitate Spiritus sancti actum fuisse diximus. Licet enim in exemplari, quo usus est Theodoretus, nulla Synodus Romana memoretur, in MS. tamen quo usus est Justellus, ut videre est tom. 2 Concil., pag. 900, hujus fidei professionis, synodice vel decretalis, ut malueris, initium est: Quia post Concilium Nicaenum, aliud in urbe Roma congregatum est, quo catholici episcopi addiderunt de Spiritu sancto, quia postea molevit, ut quidam ore sacrilego auderent dicere, Spiritum S. factum esse per Filium, etc. » Quare perperam Valerius in Notis ad illum Theodoretum locum, eam Synodicam refert ad annum cccxxxiii, sed optime observat in Notis ad Sozomenum lib. 6, cap. 25, quod in ea de Synodo Romana dicitur, refertur ad Synodum Romanam adversus *Auxentium* congregatam. Porro an illa fidei confessio decretalis Damasi, vel epistola synodica Damasi appellari debeat, cum tituli singulis capitibus Histo-

riae Theodoretum præfixi ejus non sint, ut patet ex prioribus editionibus textus Græci Theodoretum, ubi desunt, de loquendi modo hac in re parum curandum.

20. *Alia de quibus in ea Synodo actum.* — Actum denique in hac quarta Synodo Romana de Urseno, qui licet anno cccxxv Gratiani imp. judicio relegatus fuisset, ipse tamen, ejusque exemplo nonnulli episcopi Ecclesiis incubabant, et contemptis cogitoribus vel fugatis, plures ex ea factione Ecclesias suas retinebant. Præterea *Florentius Puteolanus* anno cccxxv episcopatu dejectus fuerat; et tamen, ut inquit Patres Concilii Romani IV in Epistola laudata ad Gratianum et Valentinianum, « post sextum annum » currenti scilicet « repit ad civitatem, tenuit Ecclesiam, multas in oppido Puteolano, de quo dejectus fuerat, seditiones insolentia concitavit. » Admittit Patres de Restituto episcopo, quem jusserat imperator, ut causam diceret apud episcopos, cum morem gerere noluisse, et in Africa Claudianum ab rebaptizatoribus qui expulsi fuerant ordinatum, ad perturbandam urbem Romanam, quasi episcopum destinari. Denique Isaacum Judæum a factione Erisicini subornatum, in Damasum papam insurrexisse, ejusque caput petiisse; quibus malis remedium petunt a Gratiano et Valentiniano imp.

21. *Quæ imperatores executioni mandari jubent.* — Ad hanc epistolam iidem imperatores rescribentes jubent sententias in eosdem seditiosos alias latas executioni mandari, datis hac de re litteris ad *Aquilianum vicarium Urbis* a Baronio anno cccxxxii, num. ii et seqq., recitalis. Verum exemplar quo usus est doctissimus cardinalis mendosum fuit. Nam ibidem numero 3 de Florentio Puteolano episcopo legitur: « Florentius Puteolanus post damnationem, quam recto judicio convictus accepit, mansuetudinem nostram inquietare conatus, dignum tulit in progressionem responsum: post quintum decimum annum Ecclesiam, de qua extrusus fuerat, rursus contaminare conatur. » Verum loco, *post quintum decimum annum*, legendum, *post quintum decimum annum*, ut alibi diximus, et legere est apud Labbeum tom. 2 Concil., pag. 1004. Hunc errorem cum neque Baronius, neque Sirmundus in Auctario Cod. Theod. advertissent, annum illum xv ab anno cccxxv deduxere, et epistolam ad Gratianum hujusque rescriptum in annum cccxxxii distulere; quam tamen opinionem certa argumenta evertunt, ut videre est apud Labbeum citatum.

22. *Cura Ecclesie Constantinopolitane Gregorio commissa.* — Ad num. 50 et seqq. Divus Gregorius Nazianzenus ad curandam Ecclesiam Constantinopolitanam hoc vel sequenti anno missus est, sed non a Synodo Antiochena post sancti Basilii mortem habita, ut perperam Baronius existimavit; cum hæc Synodus ad annum trecentessimum octogesimum pertineat, et, ut Theophanes in Chronico, postquam de ea sermonem habuit, scribit: « Tunc Gregorius Theologus Constantinopoli in Oratorio sancte Anastasie majori cum libertate » docuerit.

Idem Theophanes, antequam Valentiniani Senioris mortem narret, ait : « Tam etiam Gregorius Theologus, Basilii, Meletii et aliorum pietatis propugnatorum industria Constantinopolitanae Ecclesiae regimen suscepit ». Tradit hinc Theophanes, postquam, proxime locutus est, de Concilio Illyriciano anno trecentesimo septuagesimo primo congregato. Ex quo liquet, *Nazianzenum* non a Synodo Antiochena, verum ab aliqua alia Constantinopolim destinatum, quae nonnisi post Valentis mortem celebrata fuit. Eo enim vivente Nazianzenum adversus Arianos Constantinopoli docuisse, nullus sibi persuaserit. Baronius (n. 13 et seqq.) in Annalibus duo egregie demonstrat : primum, Nazianzenum triennio tantum Constantinopoli docuisse, ideoque ante praesentem annum illum sese non contulisse ; secundum, eum non sponte Constantinopolim venisse, sed coactum ab episcoporum conventu. Verum in eo erravit Baronius, quod conventum illum Antiochenum post divi Basilii mortem habitum fuisse existimaverit.

23. *Hortatu S. Basilii*. — Cerle divum Basilium adhuc in vivis fuisse, quando haec cura Nazianzeno commissa, docet Gregorius presbyter in Nazianzeni Vita, dicens : « Divino spiritu ad eam expeditionem impulsus fuisse, ut illic pro ipso spiritu depugnaret : statim autem Magnum Basilium hortatorem

accessisse, quasque ad spiritualia certamina eum inunxisse : ac complures episcopos et regiae urbis cives obnixae ab eo poposcisse ». Imo ipse Gregorius Nazianzenus in Oratione funebri de laude Basilii, quam altero, aut circiter anno, post huius obitum habuit, istius officii tarditatem excusans inquit : « In verae doctrinae periclitantis negotio interim occupati fuimus, pulchre coacti, et propter Deum tantum non extranei effecti », scilicet a Cappadocia, in qua natus Nazianzenus ; qui addit, quod hoc « non » videatur « praeter mentem generoso isti veritatis pugili » accidisse, « qui nihil ita spiravit, ac veram et totius mundi salvificam doctrinam ». Recte itaque Theophanes prodidit, Basilium hortatum fuisse Nazianzenum, ut Ecclesiae Constantinopolitanae curam susceperet. Hermantius in Vita S. Basilii lib. 8, cap. 18, et Papebrocius die XII Maii in Vita S. Gregorii Nazianzeni arbitrantur, Nazianzenum nonnisi post Basilii mortem Constantinopolim missum esse, Gregorium presbyterum deceptum scribunt, et locum laudatum Nazianzeni interpretari conantur. Sed Basilii episcopatu, et obitu suis annis redditis, huiusmodi interpretationes evanescent, constatque, Basilii mortem protectionem Constantinopolitanam Nazianzeni non praecessisse, sed subsequentem esse.

DAMASI ANNUS 13. — CHRISTI 379.

1. *Ausonii consulatus*. — Trecentesimus undecagesimus annus Domini Ausonium Gallum, et Olybrium habuit consules ordinarios. Ejusmodi honore primario Gratianus Augustus Ausonium magistrum suum ornare voluit ; illud probe sciens, magistris aequae ac parentibus haud dignam meritis vicem referri posse. Rependit illi pro munere et ipse Ausonius egregiam gratiarum actionem, quam coram ipso imperatore et amplissimo senatu dixit ; qua et haec inter alia : « Tu, Auguste venerabilis, districtus maximo bello, assultantibus tot millibus barbarorum, quibus Danubii ora prolevisit, conifica consulatus mei armatus exeres. Tribumilia ista

quod in urbe Sirmio geruntur, an ut quod in provincis, centuriata dicentur ? an (ut quondam) pontificalia vocabuntur ? sine arbitrio multitudinis sacerdotum tractata collegio ? sic potius sic vocentur ; qua in Pontifex Maximus Deo participatus habuisti. Non est ingenii mei, piissime imperator, talia comminisci : verba sunt litterarum tuarum, quibus apud me auctoritatem summi nominis et tuae voluntatis amplificas ; sic enim loqueris : Cum de consulibus in annum creandis solus mecum voluistarem, ut me nosci, atque ut facere debui, ut velle te scivi ; consilium meum ad Deum tui. Eius auctoritati obsecutus, te consulere designavi, etc. » Haec ibi ; et inferens de Gratiani praetate : « Nullum tu unquam diem ab adolescentia tua, nisi adorato

¹ Auson. Grat. act. pro Cons.

Dei munus, et reus voti, et illico absolutus, egisti laetis manibus, mente pura, immaculabili conscientia, et quod in paucis est cogitatione sincera». Ille ipse. Ita volumus retulisse ad insinuandam christianis principis pietatem: cui etsi huicque cum imperio titulus ille nomine tenus potius, quam re inhaereret. Pontificis Maximi, sicut aliis superioribus christianis imperatoribus: ipse tamen (ut dicemus) pietatis purus cultor abiecit.

2. Porro autem idem Ansonius¹ in precatione illa, qua sui consulatus auspicia occidit, haec haud vane anni hujus auguratus est bona, dum post alia ita habet:

Jane veni, novus anne veni, renovate veni sol,
Hostibus edomitis, qua Francia mixta Suevis
Certat ad obsequium, Latius ut militet armis:
Qua vaga Saurotates sibi junxerat agmina Chonis,
Quaque Gelis sociis Illastrum adsullabat Alanis.
Hoc mihi praepetibus Victoria nuntiat alis.
Jam venit Augustus, nostros ut comul honores
Officio exornans, quos participare episcet

Et paulo post:

Ecce ubi se cumulat mea purpura niibus auli
Auribus hoc Nevenesi post me dignatur oriri
Augustus consul, plusquam conferre videtur
Me sibi, qui jussit nostros precedere fasces:

de Theodosio nimirum eodem mense imperatore creato intelligens.

3. *Theodosius imperator adlectus Gothos debellat.* — Nam paulo post, nempe ejusdem mensis Januarii² die decima sexta, idem Gratianus Augustus proxime spectans imminentes in cladem Iulius Romani imperii Gothorum victrices turmas; cum ipse revocaretur in Gallias ob Alemannos iterum rebellantes imperatoris absentia, et ob cladem Orientalem ferocioribus animis insolentes; Sirmii agens, adoratoque numine, ejus instinctu publicis comitiis militaribus creat Orientalis imperii in locum Valentis defuncti Theodosium imperatorem annum agentem aetatis tertium supra trigesimum, qui tempore Valentiniani Senioris post praecelas adversus Barbaros res gestas, invidiam passus, atque ad necem quasitus, servatus tamen fuit magno Dei consilio ad erigendum collapsum in Oriente Romanum imperium ob incursions Barbarorum, et ad vindicandum Occidentale e cruentis sanguine regio manibus tyrannorum. Adfuisse divinitus numen in ejus natalibus, ut honorum futurorum praenuntium nomen consequeretur, Theodosiumque diceretur, auctor est Aurelius Victor, qui ait³: «Huc ferunt nomen somnio parens monitis sacravisse, ut latine intelligimus A Deo datum. De hoc etiam quibusdam oraculis in Asia divulgatum est, cum eum Valenti dicerent successurum, cuius nomen e Θ, Ι, Ο, atque Ἰ, Graecis litteris mutaretur, qua cognatione principii

deceptus Theodorus, cum sibi Imperium presumeret, scelerata cupidinis supplicia perecepit». Ille Victor, qui eum patre Honorio, matre Thermantia, genere Hispanum, originem a Trajano traxisse dicit. Ceterum quod ad parentem ejus spectat, non Honorium fuisse sed Theodosium sanctus Ambrosius⁴, Orosius⁵, Ammianus et alii testantur; patriam vero ipsius Marcellianus⁶ tradit Italianam: Zozimum autem⁷ eum Canace Galleciae oppidi natum dicit. Unus hic inter tot tantosque imperatores inventus, sententia Claudiani⁸ qui non quasierit purpuram; sed ipse quasitus sit ab ea: nam ait:

Haec sunt innumeris per se quasita trophaeis:
Non generis dono, non ambitione potius.
Digna legi virtus: ultro se purpura supplex
Obtulit, et solus meruit regnare rogatus.

4. Laudatur summopere de Theodosii electione Gratianus, utpote qui prospiceret publice potius, quam privata utilitati, fortissimo duci dimidium cedens imperium, qui reliqui dimidii jam ante fratrem adscivisset sibi consortem. Commendat eum S. Augustinus his verbis⁶: «Gratianus Theodosium regni participem fecit, cum parvulum haberet, et fratrem, avidior fide societatis, quam nimiae potestatis». Ille ipse. Porro de creatione Theodosii errasse convincitur Theodoretus, dum ait nonnisi post adeptam victoriam de Gothis fuisse a Gratiano nominatum imperatorem; cum reliqui omnes antiqui historici dicant eum ante creatum fuisse Augustum; postea vero cum exercitu profectum esse contra Barbaros. Pugna autem ab eo inita adversus Gothos, victoriaque adepta sic ab ipso Theodoretio describitur⁷: «Theodosius fide communitus, alacri animo et erecto iter suscipit, et ingressus in Thraciam, Barbaros ex adverso venientes conspicatus, aciem velut praedium facturus instruit. Facta autem levi pugna, cum barbari Romanorum impetum sustinere non possent, aciem deserunt, atque terga dantes fugae se mandant; quos Romani, quantum poterant, persequuntur, magnaque Barbarorum fit caedes: nam non a Romanis solum, sed ab se multo interfecti conciderunt. Quare eum quam plurimi essent ad hunc modum trucidati, et pauci qui latere poterant, Islem trajecissent: dux ille longe praestantissimus Theodosius, copiis suis ad vicinas urbes distributis, ad imperatorem Gratianum celerem, quo suae victoriae ipse nuntius esset, proficiscitur. Atque eum Gratianus imperator, quae narrabat, ne credibilia quidem putaret, et factum supra modum miraretur; illi quos stimuli pungebant invidiae, aiunt eum et fugae se dedisse, et exercitum amisisse. Theodosius igitur postulat ab illis qui contradicebant, uti mittant nuntios, perque eos multitudinem Barbarorum interfectorum diligenter cognos-

¹ Anon. in precat. prii. Kal. Jan. Dial. 8. — ² Socrat. lib. v. c. 2. — ³ Aurelius Victor. in Theod.

⁴ Ambros. orat. in funere Theod. — ⁵ Oros. lib. vii. c. 33. — ⁶ Marc. in Chron. — ⁷ Zozim. lib. iv. — ⁸ Claud. de A. Consulatu Honorii. — ⁹ Aug. de Civit. Dei, lib. v. c. 25. — ¹⁰ Theod. lib. v. c. 5.

scant; facile namque esse ex spoliis unicum addiscere. Cui orationi assensus imperator, misit nuntios qui res gestas explorarent, eique postea referrent.

5. « Duci autem optimo Theodosio interim apud Gratianum commoranti divina quedam visio ab ipso omnium rectore Deo objecta est. Videbatur enim videre divinum Meletium Ecclesiæ Antiochenæ præsulem, lænam sibi imperatoriam injicere, et coronam illi honori convenientem capiti imponere. Quæ cum noctu secundum quietem vidisset, prima luce cuidam ex familiaribus indicavit. Ille somnium manifestum esse, et nihil obscure ambigive in se complecti dixit. Ac pauci dies jam intercesserant, cum redierunt nuntii, qui ad res a Theodosio gestas explorete cognoscendas profecti fuissent, retuleruntque permulta barbarorum milia esse trucidata, etc. » Hæc de victoria Theodosii, postquam perperam ponit ipsium creatum imperatorem; quamobrem et visionem recensitam longe ante conligisse oportuit. Non enim mox, sed nullis ante præliis victus a Theodosio Gothos, testantur Victor et Marcellinus. Quanti momenti fuerit ista victoria, Claudianus his versibus cecinit ¹:

Nulla relictæ foret Romani nominis umbra,
Ni pater ille tuus jamjam ruitura subisset
Pudera, turbatamque ralem, ceptasque levasset
Naufragium commune manu, etc.

6. *Gratiani victoria, Ambrosii meritis relato, quem per litteras iuvit imperator.* — Sozomenus de bello nihil, sed Gothos per legatos tradit pacem petentes in amicitiam esse receptos: Gratianum autem profectum contra Alemannos, eos feliciter debellasse; nam ait ²: « Sub hoc tempus Gratianus, Alemannus Galatas », Gallos scilicet, « Occidentales adhuc infestantibus, ad paternam imperii sortem reversus est; quam ipsi, tralique ipsius gubernandam reliquerat, cum prius Illyricos et Orientis imperium Theodosio commisisset. Res autem illi ex voto contra Alemannos, ut et Theodosio contra Istrum accedentes barbaros, confecta est. Illos quidem bello subegit, hos in amicitiam populi Romani supplices recepit; a quibus acceptis obsidibus, firmata pace, Thessalonicam venit ». Hæc Sozomenus.

7. Sane quidem ingenem hostium multitudine a Gratiano prostratam, reliquos vero in dedicationem acceptos fuisse Zozimus ³ auctor est. Sed unde tanta hæc Gratiano, nisi precibus sanctissimi sacerdotis Ambrosii? Accipe quid ipse in litteris postea redditus ad Gratianum ⁴ habeat, cum se exensal, quod redenti ipsi ex Illyrico profecturo in Gallias non occurreret: « Revertenti lænam », inquit, « etsi non occurrî vestigio, occurrî animo, occurrî voto, in quo majora sunt officia sacerdotis. Occurrî dico? Quando enim abfui, quem solo sequebar af-

fectu, cui sensu ac mentibus inhærebam? Et certe major animorum presentia est. Tuum quotidianum iter legebam, nocte ac die in tuis castris cura et sensu locatus orationum excubiis præfendebam, etsi invalidus merito, sed affectu sedulus. Et hæc quidem cum pro tua salute deferrebamus, pro nobis faciebamus. Nihil hic adulationis est, quam tu non requiris, et ego alienam nostro duco officio; sed plurimum gratiæ, quam dedisti. Scit ipse nostri arbiter, quem fateris, et in quem ipse credis, refeci viscera mea tua fide, tua salute, tua gloria, meque non solum officio publico debitas pendere preces, sed etiam amore privato. Reddidisti enim mihi quietem Ecclesiæ, perfidorum ora atque (quod utinam! et corda clausisti, et hoc non minore tibi quam potestatis auctoritate fecisti). Hæc ipse.

8. At non Androsius duntaxat pro Gratiani victoria sollicitus juges obtulit Deo preces, sed fidelium omnium vota publica nuncupata sunt, frequensque tunc pro eo piorum ad basilicas concursus prospera illi assidue postulantium; unde Ausonius hujus anni consul in gratiarum actione: « Non forum, et basilicæ olim negotii plena, nunc votis, votisque pro tua salute susceptis; nam de sua cui non, te imperante, securitas? » Ex his plane intelligis hoc esse tempus, quo Gratianus imperator eas litteras ad Ambrosium dedit, quibus ab eo petiit scribi non libros fidei (nam hos jam ante dederat), sed de Spiritu sancto, quos post sequentem annum ab ipso Ambrosio esse conscriptos, inferius demonstrabimus. Qui ergo adeo perspicuis cognovisset exemplis, pietate Deum conciliari, præstoloque ipsum esse cultoris religionis; reversus e prælio nihil antiquius habuit, quam in veram incumbere religionem: quamobrem ut eam omni studio perfectam omnibusque numeris absolutam redderet, Ambrosium ad se his litteris accersivit ¹:

9. « Ambrosio religiosissimo sacerdoti omnipotentis Dei Gratianus Augustus.

« Cupio valde, ut quem recorder absentem, et cum quo mente sum, cum eodem corpore sim presentem. Festina igitur ad me, religiose sacerdos, ut doceas doctrinam vere credentem; non quo contentioni studeam, aut velim magis Deum verbis quam mente complecti, sed ut magis aperto pectori revelatio divinitatis insideat. Docebit enim me ille, quem non nego, quem fateor Deum ac dominum esse meum; non ei objiciens, quam in me video creaturam, qui Christo nihil me addere posse contiter; verumtamen ut etiam Patri me commendem, Filium prædicando. Non ego in Deum verebor invidiam, non me talem laudatorem putabo, qui divinitatem verbis augeam. Ego intrinsecus et fragilis quantum possum prædico, non quantum est ipsa divinitas. Rogo te, ut mihi de ipso tractatu, quem dederas, augendo illie de Spiritu sancto fidelem disputatorem, Scripturis atque argumentis Deum esse convincas. Divinitas te servet per multos annos. Cultor

¹ Claud. de 4. Consulatu Honorii. — ² Sozom. lib. VII. c. 4. — ³ Zozim. lib. IV. — ⁴ Ambros. epist. XXXI.

¹ Apud Ambros. ep. XXX.

Dei « tota, quem colimus Jesum Christum ». Hæc Gratianus ad Ambrosium.

10. Aberitne ad eum Ambrosius, licet quid certi minime affirmari possit; non deluisse tamen ipsum adeo religiose petenti, par est credere: ceterum antequam proficeretur, hinc ad ejusdem Gratiani recitata litteras rescripsit; extat ipsa epistola¹ omni plena officio, ex qua ea que paulo ante sunt recitata, hic exscripsisse sufficiat, et meminisse tuti, cum *Christianissimum principem* nominat. Insuper excusans, scriptorem elaborandam de divinitate Spiritus sancti haud ita cito a se mittendam, cum magni momenti esset opus, hæc ait: « De Spiritu vero interim veniam scriptioni peto: quoniam quem interem mei sim sermonis habiturus, agnovi, etc. » Porro non ante biennium eam lucubrationem ab Ambrosio absolutam, et ad Gratianum missam, suo loco dicturi sumus. Expulsi interim ipsam Ambrosium lucubrationes Basilinæ eo argumento conscriptas, facile intelliget, qui legat utrumque doctoris ea de re commentarios editos; quod et S. Hieronymus probe novit.

11. *Gratiani lex adversus hæreticos, aliarque valde utiles.* — Post tantam adeptam victoriam, quamquam gratiarum actionem Gratianus Deo, populoque fideli pro precibus impensis munus rependit? utique illud quod ait Ambrosius: « Reddidisti mihi quædem Ecclesie, perfidorum ora, atque quod utinam! et corda clausisti ». Quoniam vero modo hæc? utique sanctionem pio dignam Imperator promulgando, qua hæreticorum omnium ora blasphemæ compescuit, ad Hesperium præfectum prætorio ita scribens²:

« Omnes veltæ legibus et divinis et Imperialibus hæreses perpetuo conquiescant.

« Quisquis opinionem plebilibus Dei profanus minuit; sibi tantummodo nocitura sentiat, aliis obtutura non pandat. Quisquis redempta venerabili lavacro corpora, parata morte, labeficit; id auferendo quod geminat nempe baptismum sibi solus salu noverit, alios nefaria institutione non perdat: Omnesque perversæ istius superstitionis magistri pariter et ministri, seu illi sacerdotali assumptione episcoporum nomen infamant, seu quod proximum est, presbyterorum vocabulo religionem mentiuntur, seu etiam se diaconos, cum nec christiani quidem habeantur, appellant; hi conciliabulis damnatæ dudum opinionis abstineant. Denique antiquato rescripto, quod apud Sirmium nuper emersit; ea tantum super catholica observatione permaneant, qua perennis recordationis pater noster et nos ipsi victura in æternum eque numerosa jussione mandavimus. Dat. III non. August. Mediol. Accept. XIII kal. Septemb., Ansonio et Olybrio coss. » Hæc ex Codice Theodosiano, ut antiquiori, deprompsimus; in Codice autem Justiniano³ cum hæc habentur summam pertracta, his additur ista appendix:

« Hæreticorum autem vocabulo continentur, et lapsi adversus eos sanctionibus succumbere debent, qui vel levi argumento a judicio Catholice religionis et tramite detecti fuerint deviare ». Hæc ibi.

12. Porro jam intelligis absque alia admonitione, lector, una cum hæresi in regna cladem inveli, et cum fide catholica salutem ferri; perdidisse profanam hæresim simul cum imperatore pariter Orientis imperium; restitutum tamen ipsum atque amplius et pulchrius redditum, simul ac fides Catholica imperavit; sicque in Occidente cumulari victoriis Gratianum, et frementes undique barbaros reddi debiles ac prorsus imbelles, cum in castris exuebat cum gratia atque precibus sacerdotum sancta religio; contra vero felicissimum ac tranquillissimum imperii statum inverti senties, mox ut Augustus hæreticis favere videris, atque pro defensione Catholica veritatis torpescere, vel religiosos antistes ab isdem impie perlurari; adeo ut perspicue intelligas, ad tam Victoriam (si dicere ita licet) religionem penitus consequi; hæreses vero istas Erynnas evocatas ab inferis secum ducere; hæc enim S. Ambrosius in libris ad Gratianum de fide scriptis consideranda proponit, atque in iis etiam quos de Spiritu sancto ad eundem adiecit, in mentem revocat, ut diximus suo loco, et inferius dicturi sumus.

13. Compescuit hoc eodem anno, dato rescripto ad eundem Hesperium PP. Gratianus avaritiam clericorum excrementum mercaturam, quos a Iustri collatione nominis in dens vel quindenis solidis voluit immunes esse⁴. Extat præterea hoc eodem anno ejusdem Gratiani rescriptum⁵ ad Cætervium comitem sacram largitionum, virum pietate insignem, cuius memoria viget titulo sanctitatis apud Tolentianates: Acta tamen ejus, que vidimus, erroribus sentent. Sed jam ad res Orientalis Ecclesie hujus anni se convertat oratio.

14. *Arianis adhuc proacubus Gregorius virtutis exemplar se præbet.* — Quod autem hoc anno post edomitos Gethos Theodosius nequaquam Constantinopolim se contulerit, imo nec ultra Thessalonicam sit progressus, sed ibidem ei biemare contigerit; quodque insuper idem imperator adhuc catechumenus nesciretur a cuiusnam sectæ baptizari vellet antistite, cum præsertim in baptizandis imperialibus in Oriente Ariani id sibi numeris arrogassent, baptizatis ab eis Constantio atque Valente, imo de Constantino Magno id ipsis mendaciter asserentibus; inde accidit, ut iidem Ariani adhuc animis erecti Catholicos incesserent, lacesserentque illis præsertim in locis, in quibus numero præstarent, atque favore magistratum ancloritate pollerent; ut inter alia loca scimus accidisse Constantinopoli. Ibi enim S. Gregorium Nazianzenum fidem Catholicam edocentem, lapidibus primum impetere, traxeruntque ut malefitem ad tribunal; cum ille inter hæc divina confortatus spe de magno ex predicatione futuro

¹ X. A. c. l. XXVI — 7 l. 1. de l. 64. Cod. Theod. et not. tit. 1. de II — 7 l. 1. c. de heret.

⁴ 1. de Iustri collat. Cod. Theod. — 7 l. III. de Palat. sacrar. regit. Cod. Theod.

proventu, omnia sustinebat propter electos, sciens agrum Dominicum afferre solere fructum centuplum in patientia; sicque appetitum lapidibus tolerans, contumelisque vexatus, uberes benedictiones rependens, plane effecit, ut etiam complurium perditorum animos sibi conciliaret, atque ad fidem catholicam suscipiendam magnopere provocaret.

15. Id quidem de se ipse coram amplissimo Synodi auditorio, coactus sua prosequi instituta, atque pro concione suae semetis fructus ostendere, his verbis significat ¹: « Vullis aliquid elatius adjiciam? Videtis adversarias linguas, posita feritate milescentes, atque eos qui divinitati bellum indixerunt, nihil jam turbarum nobis facessentes? Id quoque spiritus, id quoque agriculturæ nostræ et Non enim inscite atque inrudite docemus, nec adversarios contumeliis et conviciis incessimus, quemadmodum plerique faciunt, non cum dogmate, sed cum dogmatis asserloribus confligentes, ac rationum et argumentorum infirmitatem maledictis interdum contegentes, non aliter ac sepias ante se atramentum vomere aiunt, ut piscatores effugiant, aut conspectum sui eis eripiant. Verum nos pro Christo bellum gerere perspicuo argumento declaramus, dum secundum illum pacificum et elementem Christum, atque infirmitates nostras portantem, dimicamus. Neque enim cum veræ atque orthodoxæ fidei perniciæ pali studemus, non nihil de animorum contentione remittentes, et moderationis, et æquitalis famam colligamus (non enim quod bonum est, male accipimur), atque interim tamen pacem colimus, legitime nimirum pugnantes, atque intra limites nostros, spiritusque regulam nosmet continentes. Ac de his quidem ita sentio, cumisque animarum dispensatoribus recteque doctrinæ arbitris legem statuo, ut nec asperitate sua adversariorum animos exulcerent, nec submissione insolentiores efficiant, sed prudenter et consulte in fidei causa se gerant, nec in alterutro horum mediocritatis lineas transiunt ». Hæc Gregorius.

16. Hæc quippe exemplo et doctrina Christi comparatis ad expugnandos implacabiles hostes armis Gregorius vicit tandem, cum alioqui aliis ex causis contemptum esset atque despectum haberetur, ut ipse testatur his iambicis ²:

Nec enim ferebant pampere plane vnum,
Basis aratum, visibus lavis humi,
Vilique veste, labulis beta et fane,
Metu et futuri, cæterisque metu moris,
Nec elegerant prædium vultu, hospitem,
Vagantique tenentis horrens terre abitum.

At plane accidit, ut quemadmodum si lumen clarescit in flammam, qui ante molestus oculis erat, sui splendore visum illustret exhilaratque, ita sane evenerit de Gregorio; ut quod vixit duritia, vultusque asperitate horridum et letum aspectum

præ se ferret; puritate tamen doctrinæ lucescens, animique moderatione, aliarumque virtutum fulgore resplendens, hostium quoque oculos in se convertereret, alliceretque eos, atque adduceret ad rectam semitam veritatis: adeo ut quæ cæcipientibus oculis prius esse videbantur horrii, fierent eadem ad pietatem illecebæ; sicque quod scriptum est in Proverbiis ¹: « Justorum semita quasi lux splendens procedit et crescit usque ad perfectam diem »; Gregorius longe lateque doctrinæ et sanctitatis refulgens, admirationi esse cepit cunctis, etiam absentibus. Haud enim urbis licet amplissima ambitu valuit contineri insignè nomen Gregorii, quin etiam provincias remotissimas penetraret.

17. *Hieronymus a Gregorio Constantinopoli edocetur.* — Gregorii enim fama permotus, impulsusque S. Hieronymus una cum collega Vincentio, e Syria, tam longinquo terrarum spatio, conlatis se Constantinopolim. Res plane admiratione digna est; hominem quem ob insignem eruditionem consulere Occidentales episcopi, imo ipse episcopus episcoporum Damasus id crebrius facilitate, tam longa difficultateque itinera peragrasset, ut Gregorii esse meretur auditor, ac sub tanto magistro posset profiteri discipulum, inde sibi summum gloriæ decus conciliarum existinans cum accessione doctriinæ. Quam autem magni ipse hoc idem fecerit, audi quantæ gloria id ostentet: « Eo ego (inquit ² adversus Rufinum agens) magistro glorior et exulto ». Et alibi ad Dionimum scribens, Gregorium Nazianzenum suum cathechistam appellat ³, quasi ejus comparatione plane rudis, qui fidem eo explanante didicerit, videretur; et adversus Jovinianum ⁴ agens, putans tantum nominis auctoritate perfringi posse procaciam petulantis heresiarchæ, eum sic citat: « Præceptor meus Gregorius Nazianzenus virginitalem et nuptias disserens Græcis versibus explicavit ». Et cum alibi præclara ejusdem Gregorii scripturum recenset monumenta, quantæ gloria id exaggerat, cum ait ⁵: « Gregorius Nazianzenus episcopus, vir eloquentissimus ». Sed non id sibi satis; unde illud addit: « Præceptor meus »: et hoc parum, nisi adjicit: « Quo Scripturas explanante didici ».

18. Quæ autem ipse siliens ex uberrimo limpidissimo fonte potavit, ita mente retinuit, ut non ea solum quæ serio ab ipso explanata essent in cathedra, sed et quæ familiariter joco jactata essent, tenens memorie thesauro condita custodiret, posterisque tradiderit, ut illud ad Nepotianum ⁶ docet, cum ait: « Præceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus, rogatus a me, ut exponeret, quid sibi vellet in Luca ⁷ sabbatum διατιθησθαι, eleganter lusit: Bæbebe te, inquit, super hæc te in ecclesia; in qua mihi omni populo acclamante, cogens invitatus scire quod nescis; aut certe si solus faciens, solus ab omnibus injustitiæ condemnaberis. Nihil

¹ Gregor. Naz. oral. ad 150 Episcopos. — ² Gregor. Naz. in carn. de Vita sua.

³ Prov. IV. — ⁴ Hieron. ad Pammach. adv. Hufin. — ⁵ Hieron. epist. LI. — ⁶ Hieron. adv. Jovin. lib. I. — ⁷ Hieron. de Script. Eccl. in Gregor. Nazianz. — ⁸ Hieron. epist. II. — ⁹ Luc. VI.

tam facile, quam valem plebeculam et indoctam concionem lingua volubilitate decipere; quae quicquid non intelligit, plus miratur ». Haec Hieronymus; ex quo et illud plane significatur: jam agnium Gregorium Constantinum eo astutiationis pervenisse, ut excipi soletur magno plausu quicquid ipse dixisset. At eundem Gregori dexteritas quam suavis, dum se a discipulo magistrum ex tempore magni quaeque pulsante sic coniter liberavit, et pulchra honestaque terziversatione dehisit!

19. Inhaerens tunc Gregorio Hieronymus, ut magne aequi et nullus, qui ejus interdum humeris postaretur, ausus est sublimi volatu sperare eos, et usque ad Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum pervenire, sequi admiscere Seraphim; ubi quae didicit arcana mysteria, scriptis mandata tradidit Damaso Romano pontifici: testatur ad ipse, cum sextum Isaiae caput post annos triginta interpretatus, his se verbis excusat¹: « De hac visione ante annos circiter triginta, cum essem Constantinopoli, et apud virum eloquentissimum Gregorium Nazianzenum tunc ejus urbis episcopum sanctarum Scripturarum studiis erudiri; scio me brevem diatase, subitumque tractatum, ut experimentum caperem ingenio mei, et amicis juvenibus obedirem. Ad illum itaque libellum nullo lectorum, oroque ut brevi hujus temporis expositione contentus sit ». Haec Hieronymus. Ex amicis juvenibus Damascus praecipuus fuit, ad quem ipse tractatum illum inscripsit². Porro quod tanto dolore quae didicit securus scripserit; haud opus habuit post annos triginta eandem repetens interpretationem, priora ut fecerat secundo interpretatus Abrahā delecte posterioribus, aut amplioribus eam terminis dilatare. Hoc plane ipsum tempus consignat, cum de erroribus Origenis ad Pammachium et Decimum Hieronymus scribens epistolam aii³, ab hoc tempore, quo edidit ejusmodi interpretationem in Isaiae caput sextum, intercurrisse spatia annorum viginti.

20. Quantum aulem temporis contigerit Hieronymum apud Gregorium Constantinopoli commorari, exactius disquiramus ex consignata ab ipso superius epus scriptionis chronographia, cum testatur se illa scripsisse, Gregorio ipso jam facto Constantinopolitano episcopo: contigit id post annum sequentem, quod insuper se ibi Gregorium Nysseum cognovisse testatur, quem tempore indictae Constantinopolitanae Synodi illic cum aliis episcopis contigit proficisci, ex his inquam (si a praesenti anno numeres invenies Hieronymum tribus ferme annis Constantinopoli audisse Gregorium. Ipse vero de Gregorio Nysseio ita meminit⁴: « Gregorius Nysseus episcopus frater Basilii Casariensis ante paucos annos mihi et Gregorio Nazianzeno contra Eunomium legit libros, etc. » Sed redeamus ad Theologum Constantinopoli publice profitentem.

21. Quoniam modo qui inter alia nobilissima ingenia Hieronymum Gregorius discipulum habuit, ad eum docendum est comparatus? nun supercilio praceptoris, doctoris tumido tactu? minime gentium, sed familiariter omnia, ac velut cum socio et aequali (nisi quando ille e suggestu doceret) mutua colloquutione disceptationeque pari: ut interdum ab omni arrogantia ipse Gregorius procul abhorrens, se minorem imparioremque sublimi Scripturae sensu facteri non erubesceret. Sit in exemplum quod de ipso in commentariis in epistolam ad Ephesios idem Hieronymus docet his verbis⁵: « Gregorius Nazianzenus, vir valde eloquens et in Scripturis apprime eruditus, cum de hoc mecum tractaret loco, solebat dicere: Vide quantum istius capituli sacramentum sit, ut Apostolus in Christo et in Ecclesia illud interpretans, non se ita asserat, ut testimonii postulabat dignitas, expressisse; sed quodammodo dixerit: Scio quia locus iste ineffabilibus plenus sit sacramentis, et divinum cor quarrat interpretis ». Haec Hieronymus; qui quidem mente relinens sublimi illud in Gregorio dicendi genus, scriptaque ejus ferri velut flumen exundans, in quod omnium scientiarum rivi confluerint; non potuit non succensere Rufino, qui exiguo angustoque alveo illud in Latinos derivare praesumpserit, ob id jure illud in eum exclamans⁶: « Responde, cur scribere aliqua ausus sis, et virum disertissimum Gregorium pari eloquii splendore transferre: Unde tibi tanta verborum copia, scientiarum lumen, translationum varias? etc. »

22. Ceterum quod gloria patris sit filius sapiens, discipulique excellens doctrina decori sit praceptoris, secundum illud antiquum: « Multi discipuli prudentiores magistris »: si conferas Hieronymum cum Gregorio, invenies aliqua quibus amplius hic excellat; ut veram judex Eunodii Ticensis esse sententiam, ita dicentis: « Hieronymus noster, nisi praecipuorem suum Gregorium diceret, illo melior censeretur: sed illi applicanda sunt bona nominatim a quo sumpsisse videntur originem ». Haec ipse. Certe quidem in his quae spectant ad multiplicem linguarum peritiam, quam in divinis explicandis Scripturis, et diversarum linguarum scriptoribus consulendis, magno momenti esse nemo negarit, absque controversia Gregorium primas dare Hieronymo certum est, utpote qui proficitur etiam latinam linguam toto orbe Romano diffusam se penitus ignovisse: quod ad Posthumianum graecam latinamque linguam excellentem, scribens, ita testatur⁷. « Sublimis es eruditione, et quidem utroque eruditionis genere, et quidem utroque eruditionis genere, et quidem utroque facultate: alterius enim quantum faciam adivivimus nec enim lingua Romanus sum, nec Italicam doctrinam calleo, alterius autem periculum ipsi fecimus, etc. » Factus vero postea episcopus Constantinopolitanus Gregorius ordinavit presbyterum Vincentium Hiero-

¹ Hieron. in Isai. c. 6. — ² Hieron. epist. CXXII CALH. — ³ Idem ibid. CXXV. — ⁴ Hieron. de Script. Eccl. in Gregor. Nysse.

⁵ Hieron. ad Ephes. cap. 5. — ⁶ Hieron. ad Pammach. advers. Rufino. — ⁷ Gregor. Nazian. in epist. CXXII ad Posthumianum.

nymi comitem, ita tamen, ut non passus sit ille Constantinopoli, sicut nec ipse Antiochia retineri, prout idem Hieronymus testatur in epistola ad Pammachium ¹. Sed de Hieronymo satis: quando autem contigerit ipsum inde recedere, Romanque ad Damasum se conferre, dicemus suo tempore.

23. *De Evagrío et Maximo aversantibus Gregorio.* — At vero Gregorius Constantinopoli docens, haud ita felix in Evagrío Pontico suo discipulo fuit, sicut extitit in Hieronymo. Hunc quidem tradit Palladius ² ordinatum fuisse lectorem a S. Basilio, secutum vero post illius obitum Gregorium Constantinopolim, ab eoque ordinatum fuisse diaconum, commendatumque ab eodem Constantinopoli recedente ejus successori Nectario, sed coactum postea recedere ab urbe profectum esse in Ægyptum; ubi ipse cum Didymo Alexandrino Origenis studiosissimo consuetudinem habens, dogmata Origenis commiscens, removansque illius pravas opiniones, factus est Origenistarum dogmatum assertor et propugnator: de quibus singulis dicendum est inferius pro temporis ratione, simulque recensenda: Incubationes ab eo editæ, quas enumerat Socrates ³; qui tamen in eo magnopere errat, cum ait Gregorium Nazianzenum una cum Evagrío post abdicatam sedem esse profectum in Ægyptum: quoniam vero se contulerit Gregorius, cum recessit Constantinopoli, dicemus inferius.

24. Inter hæc autem Maximus ille Alexandrinus ex philosopho cynico christianus, qui se jactabat martyrum filium, et pro fide exulem in Oasis solitudine; quasi gloria confessionis illustris, Constantinopolim veniens, tanquam in scena ludens edidit ostentationis spectaculum ob oculos omnium; eum Gregorius, ut par esse videbatur, hominem suscepit, amplexatusque est, quasi a prelio victorem redeuntem, inque laudem ejus luculentam habuit orationem, de qua hæc S. Hieronymus ⁴: « Scripsit Gregorius laudes Maximi philosophi post exilium reversi, quem falso nomine quidam Heronis supercriperunt, quia et est alius liber vituperationem ejusdem Maximi continens: quasi non licerit eundem laudare et vituperare pro tempore ». Hæc ipse. Venit quidem is dolose, ut exturbaret Gregorium Constantinopoli, ipse vero cathedram illam arripere: significat id sane Gregorius illis versibus ⁵:

Improbe quod struxerat
Sæveque solio scilicet me ut pelleret,
Cui nec thronus erat, ulla nec alia dignitas,
Instructor essem quam quod et custos gregis.

Excepit autem eum domi Gregorius, suæque mensæ participem fecit, et inter suos primo loco habuit, ut paulo inferius idem ipse Gregorius ita docet:

Amicus ille fit mihi, sicut fide
In me auferret Maximus cunctos viros:
Mensa, domusque, dogmatum hunc et consilii
Consortem habebam.

Porro Maximus ad tantam rem, quam moliebatur, jacere insititens fundamenta, aggressus est primum ancipare animum majoris imperatoris, nempe Gratiani: quomobrem Mediolanum ad eum profectus, obtulit illi librum, et quidem (ut ait S. Hieronymus ¹) insingens, de fide adversus Arianos.

25. *Dolosa Maximi Cynici ad sedem Constantinopolitanam assumptio, inscio et dolente Gregorio.* — Inter hæc autem, cum opera Gregorii crevisset magnopere numerus Orthodoxorum Constantinopoli; iidem Catholici, in odium Demophilii Ariani in eadem urbe episcopi, ne ipsi soli pastore carere viderentur, Gregorium postulant ejus urbis episcopum: cujus quidem postulationis licet nullus fuerit plenus consecutus effectus, quod ipse in solio invidioso sedere penitus recusaret; tamen Petrus Alexandrinus eundem Gregorium insititit per litteras episcopum Constantinopolitanum, prout his versibus ipse Gregorius indicat ²:

Qui Petrus ipse Præsulum illorum arbiter
Præns quidem nos litteris clarissimis
Fœcque vacuis, litteræ ipse ut fidem
Facient, sacro fixerit nos in throno.

Sed haud stetit in sententia Petrus; qui ab instituto revocatus, favens Maximo adversus Gregorium, manibus pedibusque nisus est ut idem Maximus ordinaretur ejus sedis antistes: ad quod perficiendum septem legavit episcopos, alia tamen occasione pretermissa; nempe ut frumentum debitum imperatori navigiis impositum portarent Constantinopolim: erant hæc episcoporum nomina, Ammon, Apammon, Harpocras, Stippas, Rhodon, Annubis, et Hermanubis. Hi vero quod Catholici essent, declinantes in urbe communionem Demophilii arianorum episcopi, Gregorio adheserunt, a quo et benigne suscepti sunt, imo et ab eo laudati publica concione ³, cujus est exordium: « Eos qui ab Ægypto venerunt, prout debeo, salutabo, etc. » qua quidem oratione, cum S. Athanasium, tum Petrum, Iohannem Ægypti Ecclesiam custodem catholice fidei plurimum prædicavit; ipsos denique ex eo potissimum commendavit, quod Constantinopolim venientes declinasset Arianorum communionem, et Catholicis adherissent; atque: « Non enim vos promiscue multitudini admiscuistis, nec hominum numero pietatem definiistis, nec miscellaneum vulgus potius esse sustinistis, quam populus Dei verbo purgatus. Verum postquam Casari que sunt Casaris in par erat contulistis, Deo quoque que Dei sunt attribulistis, illi nempe vœdical, hinc timorem. Ac nutritio cibi vestris populo, ipsi quoque cibi accipiendi

¹ Hieron. epist. LXXI. — ² Pallad. in Laus. c. 25. — ³ Socrat. lib. IV. c. 18. — ⁴ Hieron. de Script. Eccl. in Greg. Nazianz. — ⁵ Greg. Naz. in carmina de Vita sua.

¹ Hieron. de Script. Eccl. in Maximo. — ² Gregor. Nazianz. in carmen de Vita sua. — ³ Gregor. Nazianz. orat. in Ægypti. Episc. appellatum.

ausa ad nos perrexit: nam et ipsi frumentum
 'Gregorius, etc. »

26. Quod audis allatum ab Episcopis vectigal ad
 Imperatorem, nequaquam existimes id pensitatum
 ab Egypti Ecclesia: nam tantum abest ut Ecclesia
 fructum pro tributo perferret ad Imperatorem, ut
 etiam ab Imperatore clerici omnes ex Constantini
 munificentia ut dictum est superius, solerent illud
 accipere. Publicum namque totius Egypti vectigal
 id erat, quod legatione Episcoporum Constantinopoli-
 tum, Episcopi Alexandrini accedente opera, mitte-
 retur; indeque accidit quod suo loco diximus, ut
 inter alias calumnias in Athanasium ab Arianis con-
 sarcinatas, illa fuerit, quod comminatus esset, si
 vellet, impedire, ne frumentum Constantinopolim
 deferretur; id quidem ipsemet (ut hic etiam eadem
 repetimus) docet his verbis: « Sed frumentum ab
 Athanasio, navesque detentas calumniati sunt;
 eumque gloriatum esse dicere, quod frumenti de-
 portationem ex Alexandria Constantinopolim impe-
 dire posset ». Hæc ibi, et licet calumniose, ex usu
 tamen rerum verisimilitudo videri poterat com-
 parata. Quin et Constantii quoque ariam tempore per-
 solvebatur Ecclesie Egypti frumentum ex Constanti-
 ni munificentia annua pensitatione debitum: id
 sane epistola Synodalis Concilii Alexandrini testatur
 ad finem²: habetur ipsa intexta ab Athanasio in
 secunda ipsius Apologia. Fortasse tunc accidit, ut
 quemadmodum postea lege Theodosii Junioris³
 scimus præceptum fuisse, ut ad prædam curialium
 auvertendam, ad ejusmodi negotia frumentaria
 Alexandria alia certa designarentur officia; ita id
 minus antea fuerit delegatum episcopis. Sed ad
 Gregorium redeamus.

27. Quid autem post hæc ausu temerario Maxi-
 mus pertentavit, ipse Gregorius in carmine de Vita
 sua satis abunde explicat; coisse nimirum simul cum
 Maximo quemdam presbyterum Constantinopolitanæ
 Ecclesie ordine secundum Catholica communionis,
 ob amulationem vero atque livorem in Gregorium
 infensissimum, quod præceptum fortasse doleret
 spem illius Ecclesie episcopatus, quam conceperat
 ob toleratum multorum annorum bellum ab Ari-
 anis illatum. Hic itaque adversus Gregorium cum
 Maximo conspiravit. Qui quidem Maximus suffarci-
 natus auro multo accepto ab amico qui appulerat
 Constantinopolim pecunia publica empturus tabulas
 ad fabricam templi construendam, Egypti episcopus
 illic agentes illo sibi conciliat: idque idem simul
 tractant, quod gratum Petro ipsorum episcopo esse
 scirent, gentium suam sedi Constantinopolitana
 prædicare cupient; et occasionis interea opportunita-
 tem expectantes, quo secretius, quoad fieri pos-
 set, Maximum detonsa cynica coma, episcopum
 ordinarent. Quid plura? Accidit ex sententia, ut
 Gregorius agrotans foris in suburbio esset; cum
 illi ea captata occasione, noctis tempore in ejus

irrupunt Ecclesiam, atque in sede collocant
 Maximum.

28. Mane autem facto, magnus clericorum or-
 thodoxorum excitatus est ob facinus deformè tu-
 multus, atque universa commota est civitas, detes-
 tantibus omnibus etiam Arianis nefandum scelus:
 quod concine a Gregorio his verbis concinitur¹:

Nox erat, at æger ipse eram; cum itaq, velut
 Gaudium introgressi conciti rabie lupi,
 Nites lobentes plurimæ pecunia
 Partis, faule Alexandriam qui incendere
 solent (eos nam parat irrupens cohors
 secum) locare in sede detonsam comam
 Mandat, ut equum proci ac primoribus
 Hæc indicesset, aut inlo, saltem ut eam
 Sic impetratum: nam sibi ipsi delectant.

Et paulo post ista subdit:

Et hinc autem, clerus etenim proxime
 Habitat) ira fremdet, atque celeritate
 Disseminatur ista res. Tum maxima
 Illic flamma surgit: nam magistratus statim
 Mola, exterique conflant etiam noti,

Ariani videlicet.

Ob hoc forebant nam scelus enecti, nihil
 Pendi laborum præmia hæc cum cererent.

At ne sic quidem pertracta est illorum audacia,
 quæ eo impudentius urget opus, quo viribus premi
 contrariis sensit: siquidem quod peticere non licuit
 in Ecclesia, in scenici hominis divertentes domum,
 sacrilegum munus explent. Subdit de his ita Grego-
 rius:

Quid multa? referunt illic e templo pedem
 Illud dolentes maxime, cepta irrita
 Cessisse. Verum ne mali incassum forent,
 Explere pergunt, decrat quod fabula.
 Namque in choralia sordidam ingressi domum
 Graves superno et nimium cari viri,
 Ac quosdam habentes fæce de vulgi infima,
 Canem resera præstulem signant coma
 Nequissimum, etc.

Re autem comperita, quo animo id acceperint cives,
 ita narrat ipse Gregorius:

Certe ob patratum tum scelus tantus dolor
 Invasit Urbem; nemo non ut tum foret,
 Qui non fureret, ac multa in ipsum effunderet
 Acerba, vitamque illius proscinderet,
 Ira effrente quicquid animus lincerat,
 Ille illud, aliud ille promebat mali,
 Quo pingeretur nimis perversitas
 Insurgens.

At quid tandem? ab iisdem civibus Maximus pulsus
 est Urbe; qui ne sic quidem cessit, sed Thessaloni-
 cam proficiscitur ad Theodosium imperatorem,
 prout ipse Gregorius inferius narrat; quæ tamen
 rejicimus in sequentem annum, quod Theodosium

¹ Athan. Apolog. II. — ² Apud Athanas. Apolog. II. — ³ L. I. de
 frumento Alexand. C. Theod.

¹ Gregor. Nazianz. in carmin. de Vita sua.

constet Thessalonicae diutius quiescisse; qua ratione et quae de Maximo narrata sunt, hoc ipso anno contigisse oportuit.

21. Haec dum exacte copioseque Gregorius describit, addit ¹ appendicem, excusationem de eo quod laetum hominem, imo monstrum recepisset, ac tantopere publice pro concione laudasset; excusat se inquam ita dicens :

Quid igitur? An non carus hic nuper tibi?
Non hunc forebas laudibus suavis prius?
(Fortasse dicit quispiam, haec qui sciet,
Ac facilitatem veritat hanc mihi crimini,
Per quam colebam pessimos etiam crimini).
Culpanda propterea haec mea ienoratio.
Me gustus, Adamum ut, traxit in fraudem improbus.
Visu decorum, lignum erat, re non item.
Fidei fefellit larva me; fucum mihi
Fecere verba subdolo corde elata.

Sic plane Gregorius deceptus ab hypocrita Maximo.
Sed paulo post :

Quid erat agendum? dicite o sciti viri,
Alimne quiddam capiam ves'trum placet?
Angusta cum tam foret adhuc Ecclesia,
Stipulas ut ipse cogeret quoque legere?
Nanque arcta tantam non ferunt licentiam,
Quam lata quae sunt tempora, et late fiunt;
Magni astitinam, quod canis caniam meam
Tereret.

Addeo namque tenues et exiles erant res Catholicorum ipsis primordiis adventus Gregorii Constantinopolim, ut magno lucro duceret, si quem invenisset catholicum hominem sibi communicatione inhaerentem, praefertentem ignominiam Christi divitiis Pharaonis.

30. Sed et quid amplius elucere videbatur in Maximo, si qua ille jactabat, vera fuissent? illa omnia, quae in ea oratione in ejus laudem mutato titulo, in laudem Heronis scripta leguntur; nempe, ut paucis nulla perstringam, quod se ex parentibus martyribus prognatum diceret, quodque Christo ipse totum se addidisset, temporeque persecutionis savissimae sub Lucio Alexandriae adversus Catholicos excitate stetit fractus pro fidei patrocinio, cujus causa dire virgis caesus fuisset, ad postremum vero in casum deportatus, illic quadricennio permansisset. Accedebat iis, quam hypocrita affectabat, christiana in omnibus philosophia, nempe gloriae divitiarumque contemptus, modestia, animique fucata submissio, claritas erga omnes, studium salutis omnium, et ad confutandos haereticos, Genfilesque convincendos scientia minime vulgaris. Iis, inquam, coloribus pictam larvam, absolutissimum reddentem omnium virtutum exemplar, tali tempore, tali loco non potuit non magni facere Gregorius tantopere indigens in tanto praedio non duobus tantum fortissimisque militibus, sed lixe cujusvis etiam ministerio.

Alter hic plane Proteus; sic enim quoque ipsam

appellat Gregorius : et ut propius dicam, alter hic Luciani Peregrinus, qui ex Evangelio captans sibi gloriam, quae scelestus ob delicta passus esset, fidei defensionis causa se tolerasse jactaret; nam et id quoque testatur ita Gregorius ¹ :

Hicque majus, quod fugam ob noxas graves
Velabat, ut si pro deo hanc passus foret,
Qui vapularat ut nocens, hunc martyrem
Falso arbitrabar, etc.

31. Postquam autem talia tamque nefanda Maximus praesumpisset, Gregorius e suburbano, ad quod valetudinis causa concesserat, Constantinopolim rediit. Ecclesiamque quam tanto labore collegerat, schismate scissam reperit : nam presbyter ille nefarius cum adhaesisset Maximo, normilles e Catholicis eidem conciliarat. Haec ergo sciens, imo oculis spectans ipse Gregorius, orationem illam habuit, cujus est exordium : « Desiderabam vos, filii, parique a vobis desiderio expetebam, etc. » Post nulla vero hac invectiva perstrinxit Maximum ac sectatores ipsius ² : « Jam, inquit, mihi quoque timorem injiciunt canes, per vim pastores sese constituentes, idque (quod absurdum est valde) cum ad pastoralis numeris administrationem nihil omnino aliud contulerint, quam quod comam, cui orande et alende turpiter studuerunt, raserunt : qui nec in eorum ordine manserunt, nec pastores facti sunt, nisi ut laetent ac dispergant, laboresque aliorum infringant ». Et paulo post : « Ac proinde ne nunc quidem insolentius offerantur qui canes adversus gregem concitarunt, qui nec ovendam quidem unam proferre possunt, quam adduxerint, vel conservarint; nec enim recte facere didicerunt, qui improbitatem studiose colerunt, etc. » Post multa vero in schismaticos dicta, eosdem contestatus, exprobrat animi sui moderationem, quam experti jam essent ab omni sedis cupiditate remotam; cum videlicet illi jam ante delegissent eum episcopum, et in sede vobissent collocare, nec acceperint; ait enim ³ :

32. « Quid praeterea? » agent ipsi scilicet. « Episcopatum abrogabunt, et thronis dejicient? Et quos tandem aut nunc, aut antea prompto atque hilaro animo consendi? An vero eos qui ascendunt, beatos praedicare soleo? Scilicet, mihi eos dulces ac jucundos reddis, ita indigne concedens? Quid? ne haec quidem quae nuper acciderunt, animi mei sententiam voluntatemque declararunt? An illa quoque deliciae quaedam et fucus erant, atque amoris erga me vestri et desiderii exploratio? Numirum callidi ac versuti homines facile adducuntur ut vita sua de aliis partim suspicentur, partim loquantur. Quid vero illa animi oppressio? quid ille imprecationes, quas adversus nos ipsos publice conceperunt? quid illa lacrymae, quarum tantam vim profudimus, ut vobis etiam misericordiam moveremus, quamvis

¹ Greg. in eam. de Vita sua. — ² Greg. Nat. oral. in Max. — ³ Idem ead. oral.

« Alioquin propter oblationem odio pene essemus? » Haec et alia Gregorius, illis in memoriam revocans, quantopere refragatus fuerit, cum ab ipsis egeretur episcopus. Denum in Petrum episcopum Alexandrinum, quem propitium primo, postea vero sensit aversum, ita jure conqueritur : « Nihil proprius factum est, quam ut Petrus etiam me abjuraret. Ac fortasse nec ille quidem amare, ut peccato medeator ». Ac rursus schismaticos ejusmodi compellat apostrophe : « Quomodo distracti estis, et distraxistis, quasi boves teneri vinculis soluti? Quomodo

altare adversus altare crexistis? Quomodo repente in desolationem ac vastitatem facti estis? Quomodo et ipsi hac praevisione extincti atque mortui estis, et dolorem nobis inussistis? Quomodo pastorum simplicitate ad gregis eversionem et interitum abusi estis? non enim eorum imperitiam reprehendo, sed vestram malitiam accusabo ». Sic Gregorius adversus Aegypti episcopos, qui Maximo manus imposuerant, addiditque alia fletu digna : quae autem postea acciderint, sequenti anno dicemus.

Anno periodi Graeco-Romanae 5872. — Olymp. 289. an. 3. — secundum Baronium 289. — Urb. cond. 1132. — secundum Baronum 1130.

— Jesu Christi 379. — Damasi papae 14. — Gratiani 13. Valentiniani Junioris 5. Theodosi 1.

1. *Coss. et quinquennalia Valentiniani Junioris.* — Ad num. 1 et seq. Coss. *Ausonius*, et *Q. Clodius Hermogenianus Olybrius* uterque Occidentalis : nam post imperii in Orientale et Occidentale divisionem, imperatoribus quinquennalia vel id genus festa in Occidente edentibus, uterque consul saepe in Occidente creatus, et vice versa in Oriente, ut nullis exemplis liquet. In hunc porro annum *Valentiniani Junioris quinquennalia* incidunt. De *Olybrio* legendus *Gothofredus* in *Prosopographia* Cod. Theod.

2. *Ansonii Panegyricus sub finem anni recitatus.* — *Ausonius* Treviris positus Panegyricum *Gratiano* dixit, in quo accepti consulatus ei gratias agit. Qui Panegyricus, ut docte notavit *Gothofredus* in *Chronologia* Cod. Theod., non hujus anni initio, ut perperam *Ausonii* interpretes, sed circa finem recitatus. Quomodo enim *kalendis Januariis*, ut vult *Vinctus*, *Gratianus* initium consulatus praepetoris sui, praesentia sua honorare potuit; cum is die decimo nono ejusdem mensis *Januarii Sirmii* fuerit, ibique *Theodosium Magnum* Orientis imperatorem, ut mox dicitur, renuntiavit, ipsoque *Vincto* fatente, Treviros inter et *Sirmium* sint plus mille et quingenta miliaria, et sic plus septuaginta quinque dierum iter, aut circiter? *Ausonius*, in fine suae *Gratianum* actionis ait : « Dein quia interesse primordis dignitatis per locorum intervalla non poterat », scilicet *Gratianus*, « ad solemnitatem condendi honoris occurreret, beneficium ne deesset officium ». Tum paulo post : « Tu, *Gratiane*, tot *Romani* imperii limites, tot flumina et lacus, tot veterum intersepia regnorum, ab usque *Thracia*, per totum, quam lon-

gum est, latus *Illyrici*, *Venetiam* *Liguriamque* et *Galliam* veterem, insuperabilia *Rhaetia*, *Rheni* aquosa, *Sequanorum* invia, porrecta *Germania*, celeriore transcurso, quam est properatio nostri sermonis, evolvis, nulla requie otii, ne somni quidem, aut cibi munere liberali, ut *Gallias* tuas inopinatus illustres, ut consulem tuum, quamvis desideratus, anticipes ». *Gratianus* itaque, ut *Gothofredus* citatus observat, mensibus *Januarii* et *Februarii Sirmii* fuit, ubi VI kal. Mart. dedit legem 4, Cod. Theod. *De palatinis S. L. Sirmio* in *Galliam* reversurus per *Venetiam*, ubi *Aquileia*, et *Liguriam*, ubi *Mediolanum*, transiit, teste *Ausonio* laudato. Itaque data mense *Julio*, *Aquileia* l. 2 Cod. Theod. *De desertoribus*, et l. 2 *De lustrali collat.*, eodemque mense *Julio* extremo et *Augusto Mediolani* l. 4 Cod. Justin. *Quemadmodum testam aperiantur*, et l. 5. Cod. Theod. *De hereticis*. *Mediolano* profectus *Liguriam*, *Galliam* veterem, *Rhaetiam*, *Rheni* aecolas, *Sequanos*, *Germaniam* (primam scilicet) pertransiit. Hujus celeritatis rationem assignat *Socrates* lib. 5, cap. 6, ubi ait : « *El Gratianus* quidem confestim ad *Gallias* reversus est, eo quod *Alamanni* provincias illas depopularentur ». *Emensis* illis regionibus *Treviros* pervenit, ubi XVIII kal. Octob. dedit l. 12 Cod. Theod. *De medicis et professoribus*. Hinc est quod *Ausonius* in ea urbe *Gratiano* de consulatu gratias agens, ait : « *Quia* interesse non poterat, etc., ad solemnitatem condendi honoris » occurrisse, « beneficium ne deesset officium ». Hinc est quod *Ausonius* loco valde confirmatur quod anno ccc.lxxviii, num. vii, affirmavimus, *Gratianum* nempe, *Valente*

mortuo, Gothisque ad portas usque urbis Constantinopolis excurrentibus, teste Eunapio in Excerptis, in eam urbem in Thracia sitam venisse, indeque Sirmium; cum Ausonius dicat, eum a Thracia digressum, totum latus Illyrici, cuius initium Sirmio longe remotius, percurrisse.

3. *Imperatores ex praescripto consulatum sumpserunt.* — Ex ea Ausonii Oratione constat, annos certos fuisse imperatorum consulatibus destinatos; ait enim: « Te videre sapiens in hoc magistratu, Gratiane, desidero, ut et sex Valerii Corvini, et septem Cuii Marci et cognominis tui Augusti tredecim Consulatum unus aequipares. Tibi plures potest aetas et fortuna tua prestare » vides consulatus aliquos ab aetate pependisse, qui nempe decennialibus et id genus festis addicti erant, quique in aliorum imperatorum consortio geri debebant, quosdam vero a fortuna, qui scilicet propter victorias, aut triumphos assumi poterant; « verum ego in numero pareior, quia tu in munere liberalior. Ipsum enim te saepius hoc honore defraudas, ut et aliis largiaris ». Erant itaque consulatus aliqui imperatoribus proprii, quibus plerique seipsos saepe privabant. Difficile tamen annos reperire, quibus se Gratianum consulatu fraudavit. Is anno cclclxvii Augusteam dignitatem adeptus est, annoque insequenti, quo iuxta primam consulatum Caesarum regulam consul procedere debuit, locum aliis reliquit. Sed in quinquennialibus, decennialibus, et quidecennialibus consulatum assumpsit. Quomodo itaque dici potest, eum se saepius consulatu defraudasse; cum semel tantum consulatum in alios transtulisse videatur? Sed cessabit admiratio, si consideremus, Gratianum semel et iterum cum Valentiniano patre triumphasse, ut indicat Ausonius in Mosella, de Rheno fluvio loquens:

Spectavit pinctos utriusque patrius triumphos,
Hostibus exactis Nictum super et Lupodinum.

4. *An Gratianus triumphavit?* — Ad quos triumphos referenda inscriptio, quae extat apud Gruterum pag. 285, 6:

VICTORIS. TRIUMPHISQUE
MAGNIFICO
D. N. VALENTINIANO
INCLITO. PRINCIPI
SEMPER. AUG
RETIUS. VOLUSIA
NUS. V. C. PRAEF
URB. ITERUM
IUDEX. SACRARIUM
COGNITIONEM
CLEMENTIAE. EPIS
DEDICATUS

Quare, cum propter utrumque triumphum Gratiano consulatus debitus esset, isque eum non ca-

pessierit, jure merito scribit Ausonius, Gratianum saepius sese consulatu defraudasse. Valendum tamen, imperatores triumphum cum decennialibus et id genus festis plerumque copulasse, et quando aliis annis triumpharunt, ut plurimum consulatum suscepisse: indeque intelligimus, indicare Ausonium, Gratianum in quinquennialibus propriis, vel patris, in quibus consulatum suscepit, triumphasse; quamvis speciales consulatus triumphis suis destinare potuisset. Dici etiam potest, oratorem significare, Gratianum, tam anno cclclxviii; quo propter imperii exordium annum aperire debebat, quam presenti, quo ob victoriam Alemannicam consulatus ei debitus erat, ea se dignitate fraudasse. Ausonius enim in laudata Oratione de consulatu suo loquens, ait: « Quartum hunc gradum novi beneficii tui, Auguste, constituis, auferre tibi ipsi, quo alter ornatur ». Verum quidem est victoriam Alemannicam pertinere ad annum cclclxvii, ideoque videri Gratiano anno cclclxviii purpuram consularem debitam, sed obstat designatio Valentis et Valentiniani Augustorum in eundem annum cclclxviii, quo revera consules processere.

5. *Theodosius fit imperator.* — Ad num. 3. *Theodosius non XIII kalend. Februarii*, ut perperam scribit Socrates et Baronius cum eo, sed *XIV kalend. Februarii* seu die XIX Januarii in consortium imperii adscitus, ut Idacius in Fastis, auctor Chronici Alexandrini, Marcellinus in Chronico et Farrago Alexandrina testantur. Hinc nova imperii divisio facta. *Theodosio* cessit Oriens cum Thracia, ut docent Zoimus lib. 4, Orosius lib. 7, et Miscella lib. 12. Inter *Gratianum* vero et *Valentinianum* fratres divisum imperium Occidentale, ita ut Gratiano cesserint Galliae, Hispaniae, Britanniae; Valentiniano Italia, Illyricum et Africa. Nuncupatio Theodosii Augusti indicium *quinquennialium Valentiniani Junioris*.

6. *Gratianus omnes haereticorum ceteros prohibet.* — A num. 11 ad 14. *Gratianus* hoc anno *III non. Aug. Mediolani* emisit legem 5 Cod. Theodosiani *De haereticis*, qua ceteris seu conciliabula omnium omnium haereticorum, itemque suas haereses haereticis pandere, aliosque in his instituire prohibetur: revocato *rescripto Sirmensi* nupero: firmatis contra Valentiniani patris, suisque jussionibus, iudicat autem Gratianus legem a se post Valentis obitum editam, cuius meminere Socrates lib. 5, cap. 2 et 4, Sozomenus lib. 7, cap. primo, Suidas in voce *Ἐπιτιμώσις*, et Joannes Antiochenus in Excerptis Constantinianis, qua cautum fuerat, ut sine fraude vel metu, quam quisque fidem profiteretur, impune seclaretur, omnibusque adeo passim coeundi licentia esset, exceptis tantum *Manichaeis, Photinianis, et Eunomianis*. Gratianus itaque, Valente superstiti, in haereticos omnes institerit; eo vero mortuo in Orientem profectus, non nisi in *Manichaeos, Photinianos et Eunomianos*: mox hac lege in omnes rursus. Eam Ambrosio Mediolanensi episcopo in cloro Gratianum emississe, vel saltem communicato cum eo consilio, Gothofredus in epus Commentario

suspensum, quod hoc tempore *Ambrosius*, Gratiano petente, libros *De pde* scripserit, ut apparet ex fine libri 2. ubi Valentis necesse perstringere videtur Gratiano ad bellum profecto.

7. *Immunitas clericis negotiantibus concessa.* — Dedit et Gratianus III non. Jul. *Aqualeio* legem Cod. Theod. 11 *De lastrali collatione*, qua cum Valentiniano fratre certum solidorum numerum statuit, intra quem clerici negotiantes immunes essent a lastrali collatione: nempe in *Illyrico* Occidentali scilicet: nam Orientali potiebatur Theodosius Magnus et *Italia* intra decem solidos, in *Gallia* intra quindecim. Clericis haecenus a Constantio immunitas a lastrali collatione, haud adeo distincte et humiliter data fuerat, verum indeterminate: vel enim ab eo data fuerat alimonie tantum causa negotiationem exercentibus, lege 8 Cod. Theod. *De episcopis*, si exiguis admodum mercimoniis victum sibi et vestitum conquirent lege 15 ejusdem Codicis *De episcopis*; vel etiam indistincte data fuerat, lege 10 et 14 ejusdem Codicis *De episcopis*, hoc praesupposito quod quastum negotiationis omnem in pauperes erogari essent, Valens contra et contraria illatione, clericos omnes negotiantes lastrali collationi obnoxios fecit lege 5 Cod. Theod. *De lastrali collatione*, quam Valentinianus Gratianus et Valentinianus Junior hoc anno ex parte abrogant. Nempe quantum et ubi clerici nondum, vel non adeo divitiis abundare, ac maxime cum divites ad clericatum non assumerentur: qua de re vidende leges Cod. Theod. 3, 6, 17 *De episcopis*, negotiationem quandam alimonie causa exercentibus ipsis, et ut victum sibi vestitumque conquirent, ea immunitas data. Item aliquando data indistincte, ut ipsi pauperes juvare possent, quod utique peculiare votum clericorum erat, ut docet lex 5 Cod. Theod. *De lastrali collatione*. Iterum adempta indistincte, ubi iam satis divitiarum in Ecclesiam et clericos congestum videbatur, apparebatque, non pauperibus eos, verum in commodis studere. Tandem data distincte hoc anno lege 2 laudata *De lastrali collatione*, et determinate: quia visum, aliquid his deesse: et quidem varie, nempe ubi ditiores clerici erant, veluti in Italia et *Illyrico*, intra numerum summam: ubi non adeo divites, veluti in Gallia, intra modicum majorem. Haec enim, neque alia proportionis istius ratio reddi potest, ut recte observat Gothofredus in hujus legis Commentario, ubi plura de hac lege.

8. *Martinus epis. Constantinopolitanus creatus.* — Ad num. 24 et seqq. *Martinus Cyprius* Constantinopolitanus episcopus ordinatus est a *Petro Alexandrino* episcopo, qui ad eam ordinationem peragendam tres episcopos ex Aegypto misit, quemadmodum firmat Epistola episcoporum Italiae ad Theodosium imp. quam Simundus post Baronum mortem publicavit: quaeque teno 2 Conciliorum Generalium pag. 1007 legitur. Baronius quidem ait, *Petrum Alexandrinum* septem episcopos Aegypti ad id perhibendum in Italiae civitate hanc in rem Ordinationem Gregoriana in Aegyptum adventum Verum, qui in

ea nominantur, non episcopi erant, sed nautae, seu potius gubernatores classis Alexandrinae, qui frumentum ex Aegypto Constantinopolim adveherant. Quo maxime argumento convincitur, eos episcopos non fuisse. Neque enim episcopali dignitati convenit frumentum adveheri. Denique in tota illa Oratione eos nunquam episcopos, semper vero Laicos Nazianzenus appellat, cum dicit toties, λαϊκοὶ ἄνθρωποι, id est, *populus meus*, et *populus Dei*. Et verba haec Gregorius: « Verum posteaquam Casari, quae sunt Caesaris contulit, Deo etiam, quae Dei sunt, tribuistis; illi nempe vecligal, huic timorem; et postquam cibis vestris populum aluistis, ipsi quoque, ut alimini, huic acceditis »; haec, inquam, verba aperte laicos designant, et nautas qui frumentum seu canonem urbis Constantinopolitanae adveherant: quae observatio est Valesii in Notis ad lib. 5 Theodoretii, cap. 8.

9. *Damasus translationem Nazianzeni ad Sedem Constant. improbat.* — Ceterum, *Damasus papa* non favit Gregorio Nazianzeno in hac causa, ut putavit Baronius. Damasus enim in epistola generali ad aliquot episcopos Aegyptios data, primum graviter reprehendit ordinationem *Maximi*, deinde vero damnat eorum consilium, qui *Gregorii* translationem peregerant, tametsi hunc non nominet, « Decursis litteris dilectionis vestrae », inquit Damasus in Collect. Romanae Holstenii pag. 37, « fratres carissimi, satis sum contristatus, eo tempore quos deo praestante, haeretici iverant aljecti, nescio quos ex Aegypto venientes in postulatione contra regulam ecclesiasticae disciplinae alienam a nostra professione in Constantinopolitana civitate Gyniceum ad sacerdotium vocare voluisse. Tum exagitata ordinatione illa, addit, commovere se eos, ut in Concilio Constantinopolitano, quod indictum ob eam causam erat, darent operam, quemadmodum praedicta civilis episcopus eligatur, qui nullam habeat reprehensionem. In fine eos hortatur ad custodiam canonum, et ne patiantur aliquem migrare de civitate ad civitatem. Quod adversus *Gregorium* scriptum esse, nullus est dubitandi locus. Sic enim ait Damasus: « Illud praeterea commoneo dilectioni vestram, ne patiamini aliquem contra statuta Majorum notrorum de civitate alia ad aliam transduci, et deserere plebem sibi commissam, et ad alium populum per ambitionem transire. Tunc enim contentiones oriuntur, huic schismata graviora occipiunt, etc. » De Gregorio hic aeg manifestum est, et docet praeterea epistola Concilii Italiae apud Theodosium de ordinatione Maximi agens, his verbis: « Tamen ne absentibus partibus praesumpte aliquid definitum videremur, Clementiam tuam, datis litteris, putavimus instituendam, ut ei consideretur ex usu publicae pacis atque concordiae, quia revera advertebamus, Gregorium nequaquam secundum traditionem Patrum Constantinopolitanae Ecclesiae sibi sacerdotium vindicare ». Exstat ea Epistola in Appendice Codic. Theod. pag. 104. Praeter illam epistolam generalem, *Damasus* aliam seorsum dedit ad *Achilium Thessalonicensem episcopum*, a quo et ipse seorsum ab

episcopis scripam epistolam acceperat de ordinatione *Maximi*, ad eumque rescripsit, non sibi placuisse ordinationem illam, hortaturque eum dare operam, ut e catholicus episcopus in Constantinopolitana urbe constituitur. Exat hæc epistola apud Holstenium laudatum pag. 43. Has epistolas Baronius non vidit, quia ejus ætate nondum editæ erant, ex iisque evulsi sunt ejus conjectura ex epistola Nicolai I papæ ad imperatorem Michaelen scripta. Excerpta hæc observatio ex lib. 5 Marcæ de Concordia, cap. 21.

10. *Maximi invasio explicatur.* — Maximus Cynicus Damasum papam aliosque Italie episcopos circumvenit: hæc enim universa Maximi gestorum series a Blondello in Apologia pro sententia Hieronymi de *episcopis et presbyteris* sect. 3 recte observata. Anno cccclxxi Maximus ab fidei confessionem ab Ariomanitis *virgis cœsus et Oasim deportatus est*, ut testatur ipsemet Nazianzenus Orat. 23. Anno cccclxxviii, Valente mortuo, Alexandriam rediit, unde, ut inquit Gregorius Carm. de Vila sua, *cum consueta alimenta decissent*, hoc anno ineunte Constantinopolim se contulit, a Gregorio laudibus ornatus fuit ob simulatum pietatis zelum, ex eodem Orat. 23 ejusdem *convictu* usus est ex eodem carmine; donec cum Hammone, aliisque sex classariis, quos Petri Alexandrini episcopi *exploratores* vocat Gregorius, adventifibus, prima de Constantinopolitano throno invadendo consilia agilavit, ac paulo post eum *ducibus et pastoribus*, qui priores miserant, id est, præsilibus a Petro delegatis, *presbyteri Thassi* auro redempta factiosorum colluvie, conspiravit, Anastasia basilicam de nocte invasit, ac inde fugatus in *Choradea dono touts* et ordinatus est. Constantinopolitanis ejus conspectum non ferentibus, Theodosium Thessalonice degentem adiit, eumque repulsam passus esset, in patriam rediit, Petrum Alexandrinum (qui eodem anno fatis concessit) minis perculit, ab eo litteras ad Occidentales extorsit, Gratiano *Mediolani insignem de fide librum dedit*, Italorum animos sibi conciliavit; qui simul ac rescissam anno cccclxxxi a Synodo Constantinopolitana ejus ordinationem audierunt, scripta ad Theodosium Synodica, de collegarum iudicio conquesti sunt. Licet autem Theodosium Thessalonice toto fere anno cccclxxx hæsisse late ibidem leges doceant, ut videre est in Chronologia Cod. Theod., indeque certum fiat, Illyricum Orientale, cuius caput Thessalonica, ei a Gratiano attributum fuisse, ineunte tamen vere a Theodosio rejectum Maximum necesse est, quandoquidem Thessalonice excedens *Maximus* Alexandria turbas concitavit, antequam e vivis excessisset Petrus, litterisque ab eo quomodocumque impetratis, in Occidentem properavit. Hinc deceptus est Baronius quando hoc anno scripsit, « Maximus ad tantam rem, quam » adversus Gregorium « movebatur, jacere insubstantem fundamenta aggressum esse primum occupare animum majores imperatores, nempe Gratianum quatuordecim Mediolanum ad eum profectum, obtulisse illi librum et quidem, ut ait

sanctus Hieronymus in Catalogo, insignem ». Nam id ex ipsemet Hieronymi loco refellitur: cum enim *Maximum* Constantinopoli « pulsam, insignem de fide adversus Arianos scripsisse librum, quem Mediolani Gratiano principi dedit », totidem verbis Hieronymus asserat; postquam magnis excidit ausis, non quo tempore eadem movebatur, Mediolanum ad Gratianum profectum fuisse res ipsa clamant, inquit Blondellus.

11. *Nazianzenus Constantinopolim vocatus venit.* — Contra vero Nazianzenus desideratus ad Constantinopolitanos accessit, a Concilio Illyricum, vel ab alio nobis ignoto delegatus, Thracum nemine reclamante. Petrus enim Alexandrinus, cui tandem Maximi partes fovere visum est, factum laudavit: sic enim de eo Gregorius in Carm. de Vila sua: « Pastorum illorum arbiter ipse Petrus, litteris adeo manifeste duplicitate liberis (prout ipse ad nos data litteræ fidem facient) nos primum stabilit, sedisque tesseris honorat ». Maximum thronum invadere ausum, urbe exegere Constantinopolitani. Hinc Gregorius: « Illinc male malus, aut (si verum loqui malis) ut malus bene lalralibus abactus est ». Eadem in positis ad Thessalonice imperatoris castris passum, et Alexandriam repetere coactum paulo post Prefectus fugavit: « Ad castra accenrit », inquit ibidem Gregorius, et inde rursus ut canis pulsus, etc. Alexandriam denno sese confert, etc. Prefecto concitatum flammam verente, foras mittitur ». Gregorio contra anno cccclxxx, Novemb. xxvi, basilicam majorem Arianis adeptam tradidit Theodosius. « Dat, inquit imperator apud Gregorium ibidem, templum, per nos Deus tibi suisque laboribus », ac exinde invitum in cathedra collocauit populus: « Zelo et ira ferventes, vos (qui plebs estis) clamantem me et lamentantem in hoc throno collocastis », inquit Gregorius Orat. 27, idque postea ex Orientali, Pontica, Asiana, et Thracia diocesibus in urbe regia congregata Synodus anno cccclxxxiii ineunte confirmavit: « Quolquot per Orientem erant ». Egypto excepta populorum præsides usque ad Romam secundam, ex infinis terre marisque recessibus, nescio quibus Dei verbis moti conveniunt, etc. Hi me clamantem et gementem in venerandis thronis collocant », inquit Gregorius in Carm. de Vila sua.

12. *Maximus Italiam persuasit Nazianzenum Sedem Constantinop. invasisse.* — In alia tamen Itali constanti, contra quam putavit Baronius, sententia fuisse videntur. Revera, inquit in Epistola num. ix citata « advertentibus Gregorium nequam secundum traditionem Patrum Constantinopolitana Ecclesia sibi sacerdotium vindicare ». Unde « advertent? » Si nunquam sibi annulo carens vindicaverat, imo obtinuit a Petro Alexandrino, Theodosio, Constantinopolitanis, Orientis totius Synodo, pro virili recenserat, quantum minus post enthronizatum Nectarium sibi vindicaverit? Quamprimum ipsum post intrusum Maximum de recessu cogitare sensit Ecclesia. « Evulgit confusio », inquit Gregorius in Carm. de Vila sua, « non secun-

ac apum vi furi infestatum examen, et clamoribus furi, viri, mulieres, virgines, juvenenti, pueri, senes, nobiles, ignobiles, praesides, veterani quidam, unusquisque ira et desiderio fervet ex aequo, ira adversus hostes, et Pastoris desiderio, sed meum non erat ad vim gemellecere, nec illegitimam sedem exosculari, qui ne coactus legitimam admiserim». Et tamen Maximus aliter Italiam persuasit. Haec eorum ad Theodosium Aug. verba sunt in Appendice Cod. Theod. pag. 104 : « In Concilio nuper Maximus episcopus, Alexandriae Ecclesiae communionem manere secum lectis Petri sanctae memoriae viri litteris prodidit », Ignorabant itaque Italiae episcopi, Petrum paulo antequam Constantinopolim advenisset Maximus, scriptis epistolis Nazianzeni episcopatum firmavisse, eundemque stylium subinde cum mente vertere solitum, Maximi terrore ac minis, ut pro eo scriberet, coactum fuisse. Tandem Maximus patria protugns in Occidentem abiit, synodique Italiae

Patribus, non sponte scriptas, quod videbatur, sed extortas a Petro litteras exhibuit, idemque sibi « intra privatae aedes (quia Arianum basilicas adhuc tenebant) secretum esse, mandatoribus episcopis ordinantibus, dilucida festificatione docuisse » visus, ut in laudata Appendice pag. 104 dicitur, Orthodoxos ab anno CCCXXXVIII in sanctae Anastasiae basilica, expulsam se, ac demum in *Charaulae infami domo* ordinatum laetit. Imo quam aliis intulerat, « vim sibi repugnanti a perisque, etiam de populo et clero illatam », ne quid « in quo de episcopatu ejus dubitare possent, habere » se deinceps profiterentur Itali, mentitus est. Quare, non mirum si Damasus et episcopus Italiae Maximus circumvenerit. Haec Blondellus, quibus illustrari potest Vita sancti Gregorii Nazianzeni qua exat Tomo 2 Actorum Sanctorum mensis Maii Bollandianorum, et refelli aliqui scriptores catholici, qui Gregorii electionem ejusque agendi modum criminali sunt.

DAMASI ANNUS 14. — CHRISTI 380.

1. *Theodosius baptizatus miro studio fidei catholicae per decreta consulit.* — Christi sequitur annus octogesimus supra trecentisimum, Consulatu quinto Gratiani atque Theodosii inchoatus : quo idem Theodosius imperator ab Acholio episcopo Thessalonicensi baptizatur. Qua autem occasione ibi eo sacramento ipsum initiari contigerit, sic narrat Socrates¹ : « Theodosius autem post erecta trophaea, Constantinopolim ire maturans, Thessalonicam pervenit. Ibi in morbum incidens, cupiebat baptismum donari : quippe ex majoribus religionem jam olim didicerat Christianam, fideique consubstantialis se totum addiderat. Et cum propter morbi gravitatem baptizari properaret, et episcopum Thessalonicensium ad istud munus obendum requireret, primum seiscitabatur ab episcopo, quam fidem amplexaretur. Et cum episcopus respondisset, opinionem Aem miume per Illyricum Macedoniae pervasisse, neque novam illius doctrinam ejus regionis Ecclesias potuisse occupare ; sed omnes qui in illis versantur, antiquam illam et vetustam fidem ab Apo-

stolis traditam, inque Concilio Niceno confirmatam semper observasse : imperator ab Acholio (Ascholio) (ita enim vocabatur episcopus) libentissimo animo baptismum recepit. Paucis igitur post diebus a morbo recreatus Constantinopolim contendit octavo kal. Decembris, Gratiano jam quinto Consule, eo-que ipso Theodosio primo ». Illicusque Socrates, in eo sane corrigendus, dum loco Macedoniae ponit Illyricum : Thessalonica enim, cujus Acholio erat episcopus, non in Illyrico, sed in Macedonia sita est. Ceterum ipsum delegisse ab Acholio baptizari ob insignem viri vitam miraculorum virtute conspicuam, existimamus. Qualia autem plantave adversus Gothos divina virtute operatus sit, cum victorem exercitum, qui copias Romanorum vicerat, et ipsorum imperatorem extinxerat, superavit, superius enarratum est. Deo igitur omnia accepta ferens Theodosius ; imperium atque vitam, nihil antiquius habuit, quam de fide catholica bene mereri ; de quo S. Augustinus sic ait¹ : « Inter haec omnia ex ipso initio imperii sui non quievit iustissimis, et miseri-

¹ Socrat. lib. v. c. 6.

¹ Aug. de Civit. Dei, lib. v. c. 26.

condiosissimis legibus adversus impios laboranti Ecclesie subvenire, quam Valens hæreticus favens Arianis vehementer afflixerat; cujus Ecclesie membrum esse magis quam in terris regnare gaudebat ». Hæc ipse. Hujus quidem rei fidem facit aurea illa sanctio ab eo hoc anno Thessalonice promulgata, quæ sic se habet ¹ :

2. « Imp. Gratianus, Valentinianus, et Theodosius AAA. ad populum urbis Constantinopolitanæ.

« Cunctos populos, quos clementiæ nostræ regit temperamentum, in tali volumus religione versari, quam divinum Petrum Apostolum tradidisse Romanis, religio usque nunc ab ipso insinuata declarata; quamque Pontificem Damasum sequi claret, et Petrum Alexandriae episcopum, virum Apostolicæ sanctitatis : hoc est, ut secundum apostolicam disciplinam, evangelicamque doctrinam, Patris et Filii et Spiritus sancti unam Deitatem sub parili majestate, et sub ipsa Trinitate credamus. Hanc legem sequentes Christianorum catholicorum nomen jubemus amplecti; reliquos vero dementes, vesanosque judicantes, hæretici dognatis infamiam sustinere, nec conciliabula eorum, Ecclesiarum nomen accipere; divina primum vindicta, post etiam motus nostri, quem ex caelesti arbitrio sumpserimus, ultione plecendos. Dat. III kal. Martias, Thessalonice, Gratiano A. quintum et Theodosio A. I. coss. » Qua die hæc quæ sequuntur itidem Thessalonice rescriptisse reperitur ² :

3. « Qui divini legis sanctitatem aut nesciendo confundunt, aut negligendo violant et offendunt, sacrilegium committunt. Dat. III kal. Mart. Thessal., Gratiano Aug. V et Theodosio A. I. coss. » Sequenti vero mense de pio religiosoque cultu sacri Quadragesimalis temporis ibidem loci ita ad Albucianum vicarium Macedoniæ rescriptis ³ :

« Quadragesima diebus, qui auspicio cæremoniarum Paschale tempus anticipant, omnis cognitio inlibeatur criminalium questionum. Dat. VI kalen. April. Thessalonice, Gratiano quintum et Theodosio I coss. »

4. *Contra Maximum plura molientem Damasum facit Gregorio.* — Dum autem adhuc Theodosius Thessalonice moraretur; Maximus Cynicus, qui Constantinopolitanam sedem invadens pulsus ab urbe fuerat, imperatorem convenit, rogans ab eo sibi cathedram confirmari: verum ab ipso penitus repulsus est atque rejectus; imo et nisi a captis desisteret, graves minæ intulente fuerunt: quomobrem desperatis infelix, magno æstimationis suæ mendaciis comparata dispendio se contulit Alexandriam ad Petrum adhuc in humanis agentem: hæc omnia plucibus enarrata Gregorius ipse habet ⁴. Quid vero idem Maximus insaniens nimia episcopatus cupiditate Alexandriae egerit, idem subdit his verbis:

Aggreditur, atque non parum angustat senem,

nempe eundem Petrum episcopum Alexandrinum,

Posceus vel illum, fixerat quam spe sibi
Sedem: vel ejus in throno sese, minans,
Sessurum; Ilyparchus donec hanc (ut par erat)
Flammam expavesceas, vetera ne ad mala quippiam
Adjungeretur, urbis hunc pepulit solo:
At nunc videtur hic quidem quiescere.
At est verendum, ne gravi quæ grandine
Est facta nubes, aspero vento incita
In non putantes grandinem effundat suam.
Nec enim quieti pravitas unquam studet.

Hæc ipse, et quidem propheticæ. Enim lapsus est in hæresim Apollinarianis; cujus rei causa ad episcopos (ut Theodoretus ⁵ ait) damnatus fuit. Constat insuper eundem Maximum post hæc aliqua adversus ipsum Gregorium conscripsisse: quæ tamen ut valde ineplica ipse contempsit; satisque sibi visum, qualis ille qualiave ejus scripta essent, paucis occurrere, cum ita rem exorditur ⁶: « Quid de his dicam? Andesne, tu quoque, Maxime, aliquid scribere? Tu ne scribere audes? Proh quanta hæc est impudentia! Profecto hac ex parte canes alios », nempe Cynicos, « superas. Omnia scilicet quibusvis jam tentare licet ». Et inferius: « O rem incredibilem et inauditam! Saul vates est, Maximus librorum scriptor. Quis deinceps non vates esse volet? quis a scribendo manum continebit? Omnium scilicet est charta, vel ancilicæ scriptorium sibi calamum usurpent ». Hæc et alia plura lepide quidem atque animo imperturbato Gregorius. Cæpta itaque contentio Maximi cum Gregorio anno superiori, præsentis jam anno extincta fuit.

5. Quod autem Theodosius eum cum primum vidit, desepxit, a seque reptulit, hominem alioqui profitemem fidem catholicam; id ea de causa opinamur contigisse, quod sciret Damasum Romanum pontificem adversus eum in capessendo episcopatu favisse Gregorio. Dolemus excidisse ipsas Damasi litteras tunc pro Gregorio contra Maximum scriptas, quarum meminit Nicolaus Rom. Pontifex in epistola ad Michaelen Imp. in quibus hæc habet ⁷: « Denique ut ex his paucos commemoremus: Nonne Maximus, postquam multum a Damaso papa (sicut ejus ad diversos epistole indicant) laboratum est, Constantinopoli pulsus est? » Ita ipse. Equidem puto S. Hieronymum audirentem Gregorii (ut dictum est) Constantinopoli tunc agentem, apud Damasum pro ipso Gregorio litteris egisse; factumque ut cum sententia Damasi innotuisset civibus Constantinopolitanis, iidem ipsi festim infelicem Maximum ab urbe perlerent; deque his admonitus Theodosius imperator eundem ad se venientem Thessalonice atque fugavit. Et quis dubitat de re tanta, cum scriberet Damasus in Orientem, eodem quoque argumento ex more scripsisse etiam ad Theodosium imperatorem? Sedisse aliquantisper in sede Maximum, indicium illud est, quod fecit ibidem ordinationes, quas Synodus Constantinopolitana celebrata anno

¹ L. II. de fid. Cathol. G. Theod. — ² L. XXV. de Episc. et cler. G. Theod. — ³ L. IV. de quest. Cod. Theod. — ⁴ Greg. Nazian. in carm. de Vita sua.

⁵ Theod. lib. V. c. 8. — ⁶ Greg. Naz. carm. ut Maximum fem. III. edit. Leuvenkl. — ⁷ Ektal tom. II. Conc.

sequenti irritas penitus esse decrevit, ut ex ejus Concilio Actis Sozomenus ¹ testatur. At de Maximo haec tenus; ad res autem Gregorii hujus anni, Constantinopolitanaeque Ecclesiae statum oratio convertitur.

6. *Fueruntibus Ariano Gregorio equanimibus.* — Perculsis licet Ariano novo imperatoris edicto dato ad populum Constantinopolitanum; tamen tantum abfuit, ut ita compressi quieverint, quin potius majoribus audacia spiritibus sumptis, insolentius adversus Catholicos insulerunt, instar savissimae bestiae, quae etsi semper novis visa sit et infesta; cum sese laqueis constrinxi seuserit, tunc violentius commovetur, et in quemcumque sibi obvium furit. Ariani enim cum se Theodosii legibus vinciri scirent, acris in Orthodoxos exacerbabantur, eoque furoris adacti sunt, ut in confessorem haud prolem ab exilio reversum incidentes, eum lapidibus impetentes occiderent. Testatur id quidem Gregorius Nazianzenus ea oratione, quam habuit ad Arianos: ibi enim Catholicorum commendans animi moderationem, qua felicior tempore uterentur, illorum contra in pios viros ac in Ecclesiam ipsam catholicam innumera scelera perpetrata recenset; atque ad postremum quod nefas admisissent, ob oculos ponit his verbis: « Nonnulli, inquit ², atrociores quoque atque inmaniores sese praebuerunt, quam temporis ratio ferre videretur; non secus ac sues, qui per septa quaedam violentius impelluntur. Hominem meum posco, quem hesterno die crucidastis, senem, inquam, illum et Abrahamicum patrem, quem ab exilio redemptum et huc appellendem, medio die, in media urbe saxis excepistis. At nos nisi hoc diei grave et invidiosum estis obtrectatores etiam ipsos deprecatione nostra periculo mortis liberavimus ». Et post multa in exprobrationem ipsorum arrogantiae et petulantiae, in commendationem vero modestiae Orthodoxorum, haec addit: « Et quid ex hac temporis insolentia perperam annulatus sum? idque cum talia exempla ob oculos posita haberem, quibus etiam remotis, a vitio tamen abstinere difficile atque arduum est, rarique exempli? De quibus Ecclesiis vobissem contendimus? de quibus pecuniis? praesertim cum utraque re ipsi adhaeratis, utrisque autem nos inopia premeremur? Ecquod imperatoris edictum a vobis contemptum et pro nihilo habitum ardentis zelo persecuti sumus? Quos principes in perniciem vestram colummus atque observavimus? Quorum importunam audaciam iudicio nostro prodidimus? Domine, ne statuas illis hoc peccatum, dicebam tamen oportune Stephani ³ verba in mentem venerunt, et nunc eadem vota facio. Maledicimus ⁴ et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus ». Haec et alia multa id genus Gregorius objecit ea oratione in Arianos, et quidem post Gratiani prius et Theodosii posterius promulgatum edictum, cum res Catholicis arderent.

7. Sed quid accidit? Tolerantia ista Gregorii, et

pro illatis ab eis contumeliis atque cavibus officiorum compensatio nonnullorum Orthodoxorum animum exacerbavit, illorum praesertim, qui in eam ferne diem a temporibus Constantii imperatoris ab eisdem insolentibus Ariano dirissima jugiter passi essent: quippe haec dici solent, quae ipse Gregorius in oratione, quam coram episcopis ad Synodum conventibus habuit, recitat his verbis ⁵: « Jam crimina quoque nostra, quae so, expendite. Tanto jam tempore, inquam, Ecclesiae praes, temporis favore et auxilio fultus, imperatorisque generoso impetu, quod maximi testimari debet. Ecquod mutationis signum nobis affulsit? Quot hominum contumelias prius pertulimus? Quid acerbitatis passi non sumus? non injurias? non minas? non exilia? non pecuniarum directiones? non bonorum proscriptiones? non presbyterorum in mari conflagrationes? non templa profanata, a quae ex templis in sepulera mutata? non publicas senum episcoporum, aut ut magis proprio verbo utar, patriarcharum caedes? non eam inmanitatem, ut piis solis invidus esset locus omnis? non denique quicquid calamitatis illis verbis exprimere quisquam possit? Quorum quidnam his qui nos laeserunt rependimus? Quandoquidem versis, ut pars erat, rerum vicibus, rependendi potestas nobis facta est, atque eos a quibus importune vexati fueramus, castigari oportebat. Atque ut omissis aliis calamitatibus, ad nostras, ne dicam ad tuas calamitates, veniamus ». his scilicet quae cum Gregorio idem passi essent, postquam venisset Constantinopolim: « Nonne persecutionibus vexati sumus? non injuriis omnibus oppressi? non Ecclesiis, domibus, et quod acerbissimum est, solitudinibus exturbati? non furentem populum tulimus? praefectos violentos et importunos? imperatores simul cum edictis suis contumeliose spreto? Quid postea? superiores extitimus, et persecutores nostri penas effugerunt ».

8. Ista erant quae catholici Constantinopolitani subintense in Gregorium ab hoc tempore ad finem usque ejus commorationis Constantinopoli jactare solebant: ad quos haec erat Gregorii responsio, quam subdit: « Ita sane est, inquam. Mihi enim adversus eos qui injurias intulerunt, satis gravis poena est referenda injuria potestas ». Quae quidem responsio haud illis aridere videbatur, « qui ut subdit incitabant Gregorium ad ultionem, illa rursus verba ingeminantes: Quis praefectos multatus est? inquam. Quis populus castigatus est? Quinam plebs inflammatorum? Quem terrorem nobis ipsis in posterum indulimus? » Ita illi quidem, qui hanc ob causam deinceps animo abalienato a Gregorio esse coeperunt; sicque propemodum factum est, ut divisus ab eo Catholicorum nonnullis prius (ut diximus) schismate Maximi, compluribus autem ab eo dictis ex causis animis frigescentibus, res Gregorii paulatim diffunderent: verum populi amor erga eum erat immensus; cujus quidem rei periculum ta-

¹ Sozom. lib. VI, c. 9. — ² Greg. Naz. orat. ad Arianos. — ³ Act. VII. — ⁴ Act. IV.

⁵ Greg. Naz. orat. ad 150 Episcopos.

etum est, cum ipsum recedere cupientem non permisit.

9. His enim agitata molestiis Gregorius, cum jam res Catholicae fidei sub catholico imperatore in tuto collocatas esse videret, consideraretque nequaquam se illius sedis astringi vinculis, ut ibi permanere cogeretur: etenim quamvis a populo electus, acclamatusque fuisset episcopus, non tamen ea electio legitima secundum canones ecclesiasticos sibi videbatur; quamobrem recedendi Constantinopoli consilium inivit: sed cum clandestine facere minime licuisset; communicato cum populo animi sui decreto, piorum precibus, clamoribus, lacrymisque retinetur invitus; sed quibus conatibus, ipse versus illis insinuat¹:

Haec verba simulac audit plebs, illico
Effrenis atum quippiam questum dedit,
Populusque surgit, agmen ut fumo solet
Apum: furitque maximis clamoribus
Clerique sexus, virgines, juveneuli,
Pueri, senesque nobiles, ignobiles,
Vita quieti, praesides, ac militem
Nonnulli: amore quilibet et ira astuans,
Iratu hosti, praesulem exposcens suum.
At non decebat me genu ad vim fleclere,
Nec capere sedem rite non mihi traditam.

Haec ipse.

10. *Theodosius Constantinopolim veniens episcopali honore decorat Gregorium, frustra obtinentibus Ariani, deque ea re, agit cum Damaso.* — Ariani autem, qui absente imperatore ejus edictum contemnere visi sunt, cum jam Thessalonica Constantinopolim venientem ceperunt praesentem timere; contigit ejus adventum in urbem (ut ex Socrate² dictum est) hoc anno iisdemque consulibus octavo kalendas Decembris. At quid tunc primum in Arianos egerit, Marcellinus Comes³ docet, cum ait: « His consulibus, Theodosius Magnus, postquam de Seythis et Getis triumphavit, expulsis continuo ab Orthodoxorum Ecclesiis Arianis, qui jam fere per quadraginta annos eas sub arianis imperatoribus tenerant, nostris catholicis orthodoxo restituit imperator mense Decembris ». Haec ipse. Quomodo autem id factum sit, Sozomenus⁴ sic narrat: « Imperator vero per nuntium praecipit Demophilo », erat hic post Eudoxium episcopus Constantinopolitanus haereticus, « ut aut ex decreto Nicaeni Concilii religionem propagaret, et populum ad concordiam reduceret, aut Ecclesiis excederet. Ille vero, convocato populo, mandatum imperatoris exposuit, et in posterum diem se extra urbem concionatum significavit: Quandoquidem, inquit, divina lex jubet⁵, ut si vos ex hac urbe pellant, fugiatis in aliam. Haec enim praefatus esset, deinceps extra urbem concionatus fuit, et una cum eo Lucius, qui ab Arianis quondam Alexandrinae Ecclesiae praefectus fuit, et

qui expulsus, exul, ut dictum est, Constantinopolim concessit, ibique moratus fuit. Postquam igitur Demophilus Ecclesiam reliquisset, ingressus imperator preces fundit; et ex eo tempore qui consubstantialiam Trinitatem profitebantur, templa recuperarunt. Erat autem hic annus, quo Gratianus quintum, Theodosius primum Consules fuerunt, quadagesimus scilicet ex quo Ariani Ecclesias occuparunt ». Hucusque Sozomenus: quae quidem (ut dicemus) anno potius sequenti contigerunt; nam ab his diversa ipse Gregorius tradit; nimirum Arianos totos in armis fuisse, ut primum templum tuerentur.

11. Visus est autem Gregorio Theodosius paulo frigidius agere, si comparatio facienda fuisset cum arianis imperatoribus longe majori animi ardore haeresim propagantibus: in carmine⁶ enim saepe citato, quo res suas contexit, haec habet de Theodosii adventu Constantinopolim:

Dum statu nos hoc sumus,
Ea Imperator advenit nobis repens
Terra ex Macedonia, Marte domitis barbaris,
Stimularat ingens quos manus, et ingens furor:
Minime quidem ille vir malus, quantum ad fidem:
Tenere mentes possent ut qui simplices,
Triadisque sanctae cultor esset maximos
(Sic quippe et ipse sentio, et cuncti asserunt,
Qui sede stabili tuto amant insistere:)
Fervore sed non praeditus tanto tamen,
Equaret ut cum prisinis praesentia,
Sanaret atque temporis mala tempore.
Fervore vel si par erat, non par erat
Fiducia ne pectoris, an audacia
Dicam? Vocare praestat hoc prudentiam.
Suadere quippe est aequius, quam cogere.

Sic ille lenitati adscribens larditatem atque remissionem Theodosii Imp. nam paulo post:

Haec ille, opinor, cogitans, nulli gravem
Melum inferebat, comiter cunctos trabens,
Cujusque mentem liberam lege et sineus.

Haec Gregorius de Theodosio.

12. Quomodo autem tunc, cum venisset Constantinopolim imperator, ad Ecclesiam, ubi erat Gregorius et Catholici convenerant, properarit, et quid ipsi Gregorio dixerit Theodosius, idem sic narrat:

Et ergo cupidus venit ad cupidus sui,
Complexus ut me sit statim: quae dixerit,
Quae pelabant rursus auro acceperit,
Quid est neccesso dicere? Pudentium foret,
Si gloriaret tunc senex ab Italia,
Quae cuncta parvi depulso praeter Deum,
Tandem ista futur: Dat tibi per nos Deus
Nunc fruere templum, dat tuis laboribus.

Haec licet Theodosius Gregorio polliceretur; ut tamen praestaret effectum, impossibile tradit esse visum, resistentibus Arianis, quibus relecta civitas erat, nondumque incensis animis ut templum intrarent, ne

¹ Gregor. Nazian. in carm. de Vita sua. — ² Socrat. lib. V. c. 6. —

³ Marcell. in Chronicon. hoc anno. — ⁴ Sozomen. lib. VI. c. 5. —

⁵ Matt. X.

cederent sedem alicui, paratis etiam, si vis adhiberetur, in Gregorium impetum facere.

13. Post hæc autem Theodosius occupat templum, reliquitque ad custodiam militum partem; atque reliqua exercitus parti jubet, ut Gregorium ad templum perduceret, ut collocaretur in throno. Cum vero Ariani interim se resistere non posse cernerent, omnia miscere lecta atque clamoribus; quæ quidem eleganter ipse ita describit¹:

Jam tempus aderat, militum et vis maxima
Templum obtinebat, bellicos ense gerens.
Facebat omos impelsum contra lumen
Populus, arena ut, mix vel, aut fluctus inaris,
I leus et ira, precibus et blandis simul,
Iratu in nos, propterea et blandi supplex. Erant
Plenæ via, dromique pleni umnes loci,
Plenæ domusque tum viris, tum feminis
Etate quassis, parvulus spectantibus.
Gemitus, dolores, lacrymæ, clamor gravis,
Imago capti bellico ausultu oppidi.
Ego vero fortis ille dux ac strenuus
Agro lametai corpore essem ac debili,
Spirante quiddam languidum ac fere mortuum,
Inter duces medius et inter milites
Ibam bona spe lullus, et sursum videns,
In æde donec collocor, etc.

Subdit vero mirum quiddam accidisse, nimirum tunc temporis atram nubem sic radios Solis obtigisse, ut media die noctem ferme redderet; quo tantam prodigio exultarent hæretici, metuerent autem pii: sed quasi miraculo factum, ut simulac Gregorius sacros cancellos introivit, adorato numine, nube disjecta, Sol purissimis radiis effulserit; perinde ac si superi accensa creitus face, Gregorii lætum, Deoque gratum ingressum significarent. Secutaque mox est Orthodoxorum omnium acclamatio, qua pelerent Gregorium collocari in throno, reclamante tamen ipso Gregorio, atque dicente:

Hunc permitte, queso, premite clamorem, o viri:
Nunc sunt apende gratia summa hec.
Majoraque sunt, his erit tempus suum.
Hæc verba plausu maximo plebs excepit.
Anxia namque est omnibus modestia.
Abiitque princeps maxima hæc laude offerens.
Ilic concionis exitus tandem fuit.

14. Additque ob nimiam compressionem, confusionemque prementium, ense evaginato ad incutiendum terrorem a quodam, sed mox in vaginam reductum. Cum autem templi et adium episcopatum possessor effectus esset, Ariani astuantibus adversus Gregorium immenso implacabilique odio: quos tandem ipsius Gregorii insignis animi modestia delinivit: quæ cum in omnibus rebus quas gereret eluceret, novo casu adeo omnibus perspicua atque manifesta reluxit, ut sibi etiam hostium animos devinciret. Accidit enim, ut ipso subagrolante Gregorio in lectulo decumbente, sicarius ad eum conficiendum, clam ingressus sit, lectus multitudine accedentium, ut ei gratularentur de templo recepto,

ab Arianisque vindicato; pro quo munere vota Deo nuncupasset. Eoque perfuncto officio, cum discessissent, sicarius ille solus ibi relictus, manibus pedes sanctissimi viri prehensens, lacrymas copiose fundens atque lamentans supplex veniam postulavit. Gregorio autem sciscitante, quid hoc sibi vellet; atque præ immenso dolore, ipso tacente, unus ex his qui aderant, rem sentiens, Gregorio dixit: Ille ille carnifex tuus est, o pater, qui a nonnullis subornatus ferrum tibi in præcordia defixurus erat, nisi Christus perspicue tibi auxilio fuisset: quod enim ad eorum voluntatem spectat, scelus est consummatum: proinde hic facti penitens ad pedes tuos lacrymis veniam petit. Ad quem conversus Gregorius ait: Propitius sit tibi Deus, tibi que ignoscet, qui me servavit; hocque solum pro noxa peto, ut hæresim execrans, meus fias. Hoc autem cum univarse immotivisset civitati; hostium Gregorii, Ariatorum hominum omnium mollitia sunt corda, ergaque ipsum reddita propensiora: hæc omnia brevi compendio recitata, ab ipsomet Gregorio fusius descripta sunt².

15. Quod autem sequenti anno Orientales episcopi orthodoxi Constantinopolim, ut Gregorium collocarent in throno, vocati fuerint a Theodosio imperatore; id quidem suadente Damaso, qui (ut dictum est), Gregorii suscepit patrocinium, factum putamus. Cujus etiam admonitione, idem episcoporum Concilium collectum Constantinopoli condemnasse hæresim Macedonii, quis est qui non facile sibi persuadeat? Cum enim certum sit, Romanos Pontifices solere litteris salutare novos imperatores, ad eosdemque de tollendis hæresibus, sedandisque schismatibus scribere, hortari, viamque qua id perficerent aperire; est credere Theodosium Damaso suadente, ad hæc omnia perficienda sedulo animum addixisse: docet enim id etiam vehemens conjectura ex frequenti rerum usu comparata, exemplisque sæpe monstrata. At de his suo loco pluribus agendum erit: hic vero jam esto finis rerum Gregorii presentis temporis.

16. *Petro mortuo, Timotheus ejus frater Alexandriae Ecclesie præficitur.* — Hoc illidem anno moritur Petrus episcopus Alexandrinus, cum sedisset annos octo: in locumque ejus est subrogatus Timotheus ipsius frater; cujus mentio habetur in Theodosii sanctione anno sequenti data³: in illa autem quam datam diximus presenti anno cum Petri sit mentio, plane apparet, alterum eorum nempe Petrum hoc tempore desiisse; alterum vero, Timotheum videlicet, episcopum ejus Ecclesie creatum esse. Sunt qui ut excusent Petrum faventem adversus Gregorium Nazianzenum Maximo Cynico, ea omnia quæ dicta sunt, adscribant ejusdem Petri successoris Timotheo: sunt hi Theodoretus⁴, Cassiodorus⁵, Nicephorus⁶, et fortasse alii. At certe nugæ

¹ Greg. in carm. de Vita sua. — ² L. III. de hæret. C. Theod. — ³ Theod. lib. v. c. 8. — ⁴ Cassiod. lib. IX. c. 13. — ⁵ Niceph. lib. XII. c. 11.

¹ Greg. Nazian. in carm. de Vita sua

sunt hæc: nam querelæ ipsius Gregorii de Petro satis perspicue extant, ut de his dubitandi omnis prorsus occasio auferatur. Non ita quidem de Petro ista se habent, ut illa quæ in ipsum vulgo iactata tradit S. Hieronymus: nimirum, quod reversus in Ecclesiam, adeo facilis fuerit in recipiendis ad communionem lapsis hæreticis, ut nonnullis acceptæ pecuniæ in suspitionem venerit: nam scimus ex instituto Athanasii ad Basilium scribentis (quod supra suo loco demonstratum est) omnes Arianos ad Ecclesiam redire volentes, oblata fidei Nicænæ confessione, nullatenus debuisse repelli. Quod autem idem Petrus Maximo faverit pecuniæ causa, ut credamus adduci non possumus, sed ab eo deceptum aliqua nova larva, sicut ab eodem vidimus ipsum Gregorium fuisse delusum.

17. Cæterum quod perinet ad Timotheum successorem; quantumlibet Petrus defunctus esset, nulla tamen spes fuit sub catholico principe Lucio ariano episcopo Alexandrino eam recuperandi sedem, ipso Theodosio resistente, e qua et pulsam ab eo tradit S. Hieronymus, qui de Lucii scriptis ita subdit: « Extant ejus solennes de Pascha epistolæ, et pauci variarum *ἑπιπέριστοι* libelli ». Vindicat sibi profanus Arianorum antistes, ut Paschales epistolæ scriberet ad Catholicam Ecclesiam, quæ annis singulis dari solebant ab episcopo Alexandrino universis Christi fidelibus ad Paschalis certum tempus insinuandam. Cæterum Theophilum ejusdem Ecclesie postea episcopum ab hoc anno Paschalem cyclum annorum centum inchoavisse, nimirum a primo consulatu Theodosii, testatur S. Leo papa¹ in epistola ad Marcianum imperatorem; erat tunc ipse Theophilus Ecclesie Alexandrinæ clericus apprime ejusmodi scientiam callens; quam ne quis hæreticus sibi in posterum arrogaret, centum ipse annos inclusit, quibus dies Paschalis exploratus annis singulis haberetur.

18. *Avennium Sirmii episcopum eligit Ambrosius, contra obvite Justinæ et Ariani, qui Gratiano consilium postulant.* — Eodem plane tempore quo hæc agebantur in Oriente, contigit Mediolanensem Ecclesiam perturbari exptam esse a Justina Augusta Valentiniani senioris Imperatoris conjuge, ariana femina audacissima. Hæc quidem heresi patrocinatora, cum accepisset Sirmiensem Ecclesiam (est Sirmium civitas posita in Illyrico)² destitutam esse pastore, illud properavit, quo arianum illi antistitem præfici procuraret. Ambrosius etiam illuc se contulit (perseverabat enim antiqua illa divisio provinciarum, qua lege Vatinia³ conjuncta erat provincia Illyrici Gallie Cisalpinæ ut Ecclesie Sirmiensis suæ diocesis consulturus præficeret catholicæ communionis episcopum. Quorundam autem tum ibi confugerit, Paulinus ita describit⁴: « Cum Ambrosius Sirmium ad erandum Episcopum Avennium (Avennium) perrexisset, ibique

Justina tunc temporis reginæ potentia et multitudine coadunata, de Ecclesia pelleretur, ut non ab ipso, sed ab hæreticis arianis episcopis in eadem Ecclesia ordinaretur; esseque constitutus in tribunali, nihil curans eorum quæ a muliere excitabantur: una de virginibus Arianorum impudenter cæteris, tribunal ascendens. apprehenso vestimento sacerdotis, cum illum atrahere vellet ad partem mulierum, ut ab ipsis cæsus de Ecclesia pelleretur; andivit (ut ipse solitus erat referre): *Etsi ego indignus tanto sacerdotio sum; tamen te non convenit, vel professionem tuam, in qualemcumque sacerdotem manus injicere: unde debes vereri Dei judicium, ne tibi aliquid eveniat.* Quod dictum exitus confirmavit: nam alio die mortuam ad sepulcrum usque deduxit; gratiam pro contumelia rependens. Sed hoc factum non levem adversarii incussit metum, pacemque magnam Ecclesie Catholice in ordinando episcopo tribuit ». Hæc Paulinus. Ordinatus est itaque Avennium: quem cum constet anno sequenti interfuisse Aquileiensi Concilio, pariterque ejus nomen reperitur inter episcopos Occidentales, ad quos Synodalis epistola e Concilio Constantino-politano data est, plane declaratur Avennium electionem ante sequentem annum contigisse, sed non quidem (ut putamus) ante presentem: nam hæcenus res Ambrosii tranquillissime se habuisse, quæ sunt recensita demonstrant. Hoc vero tempore arianos favore Justinæ tumultuari cepisse liquet, atque, adeo res perturbasse, ut Gratianus Basilicam suam, quam peterent ipsi Ariani sibi tradi, ab Ambrosio abstulerit, non tamen illis dedit, sed eidem Ambrosio restituerit; ut ex iis quæ S. Ambrosius ad eum scribit, intelligi potest; dum ait⁵: « Neque enim aliud possumus dicere, nisi sancti Spiritus hæc fuisse gratiam, quod ignorantibus omnibus subito basilicam reddidisti »; et paulo post: « Et enim Basilicam sequestrasti, ut lidem probares. Implevit igitur propositum summi pietas tua quæ sic sequestraverat, ut probaret; sic probavit, ut redderet. Nec fructum amisi, sed judicium teneo: patuitque omnibus in quadam facti discretionem, discretam tibi nunquam fuisse sententiam: patuit, inquam, omnibus, et tum non fuisse eum sequestrares, et tum esse eum redderes ». Hæc Ambrosius.

19. Cum autem Ariani instarent, et perinde atque justam forent causam, quod conciliabuli Ariminensis patrocinium suscepissent, eundem Gratianum imperatorem hoc anno Sirmium venientem interpellant⁶, querentes se a Catholicis indique pelli; ob idque se generale postulare Concilium, quo in eo universo Ecclesie demonstrare possent se esse catholicos, atque injuria mutari hæresis arianae, instant, urgent, obtunduntque principis aures, donec ab eo quod petierant extorserint de indicendo generali Concilio. Cæterum cum hæc ab Imperatore esse decreta Ambrosius intellexisset, continuo intercessit, probrosum esse et indignissimum asserens.

¹ Leo, epist. LXXV. — ² Ammon. lib. XV et XVI Societ. lib. V, c. 2. — ³ Suet. in C. Julio, c. 22. — ⁴ Paul. in Vita S. Ambrosii.

⁵ Ambr. de Spiritu S. lib. I, c. 1. — ⁶ Conc. Aquileiense, in primis.

propter duos cariosos hæreticos, totius catholici orbis episcopos convocare, magno Ecclesiarum detrimento, quæ pastoribus destitute, luporum paterent incursum. Sicque ex sententia Ambrosii factum est, ut Imperator acquiesceret Aquileiense celebrari Concilium, in quo finitimi tantum convenirent episcopi, ex Africa autem et Gallia salis esse legatos adesse. Indictio autem Synodi dilata est in annum sequentem Aquileiæ celebrandæ mense Septembris, in qua eorundem causa tractanda esset hæreticorum : nos vero de ea suo loco pluribus. Hæretici autem qui id extorsissent a Gratiano, fuerunt Palladius, et Secundianus episcopi; quorum frequens est mentio in ipso Aquileiensi Concilio.

20. *Festus proconsulis ethnici finis infelix.* — Novissime autem quod ad privatas res gestas anni hujus pertinet; hoc ipso anno tertio Januarii (ut ex Eunnatio Sardiniano colligitur) Festus proconsul in Asia cum idolorum cultui se dedisset, miserando modo diem clausit extremum. Quo vero pacto id se habuerit, Eunnapius docet his verbis : « Tertius

¹ Eunnap. Vit. philos. in Maximo.

illuxerat dies a kalendis Januariis, quas ita Romani nuncupant, quando omnes Festo gratulantes, convivium adiecerunt; ipse vero Eumenidum delubrum accedit, haud temere unquam deos colere suetus; quippe qui omnes a se supplicio affectos, hanc potissimum ob causam de medio sustulerit. Ingressus ad eas narrat visum sibi somnium, atque inter narrandum lacrymis vultum aspergit id : autem ejusmodi erat. Dicebat Maximum philosophum nempe illum Juliani Apostate magistrum, qui sub Valente accusatus magiæ male perit, nimela collo injecta, visum fuisse ipsum ad oreum pertrahere, sistendum Plutonis judicio. Qui aderant, conterriti, vitamque viri totam recolentes, lacrymas quisque pro se profusus sicabant, jubebantque veniam et pacem a deabus precari. Ille dictis audiens, vota facit. Sed dum egreditur, ipse concidit humi, duobus pueris in terga delatis, vocisque usi defectus jacuit; ac domum relatus, confestim expiravit. Ea res visa est a divina providentia procurata ». Hæc quidem Eunnapius, qui et ipse deorum cultor et impius, talia effari de suis cogitur. Sed jam ad sequentis anni res gestas progrediamur.

Anno periodi Græco-Romana 5873. — Olymp. 289. an. 1. — Urb. cond. 1133. — Jesu Christi 380.

— Damasi pape 15. — Gratiani 14. Valentiniani Junioris 6. Theodosii 2.

1. *Consules.* — Ad num. 1. coss. *Gratianus Aug. 1.* et *Theodosius Aug.*, hæc juxta priorum consulum Cesarum regulam, ob imperium nempe anno præcedenti susceptum : ille juxta secundam Ausonii in Edyllio viii, ejus titulus : « Precatio Ausonii consulis designati, pridie kalendas Januarii fascibus sumptis », dicto die trigesima prima mensis Decembris anni trecentissimi septuagesimi octavi pridie quam consul Olybrius collega procederet. In eo Edyllio hæc Poeta habet :

Jane, veni novus anne, veni : remove veni sol.
 Hostibus edomitis, qua Frætra mixta suevis
 Certat ad obsequium, latus ut in det armis
 Qua vaga sacrosanctis tibi junxerat agmina Cloni,
 Quaque Getæ sociis, hostium adsulabat Alanis.
 Hæc tibi præcibus victoria unilat abis.
 Jam venit Ausonii, nostro ut comit Amores,
 Officio exornat, quos participare cupisset.

Jane, veni novus anne, veni, remove veni sol.
 Aurea venturo s'el porrepe gaudia Jano
 Fascibus Ausonii succedet Cesar in annum,
 Quotam Romulei prætextam habiturus honore.

Ece ubi se cumulat mea purpura (milibus audi
 Anrius hoc Nemesis) post me dignatur orari
 Augustus consul. Plusquam conferre videtur
 Me sibi, qui jussit nostros præcelere fasces.

Ex his discimus, *Gratianum* anno cccxxxviii consullem sese in presentem annum designasse, et quidem juxta secundam consulum Cesarum regulam, ob *vicennalia* nempe uno anno anticipata. Quid vero dicere velit Ausonius, quando ait, *Gratianum* honores ejus consulatus participare cupisse, in obscuro est. Vincius in Notis ad Ausonium ait : « Cur non fuisset Gratianus collega, si voluisset » ? Cui interrogationi ipse non respondet.

2. *Barbari a Theodosio M. victi.* — Itenique ex laudatis Ausonii versibus, in quibus nulla mentio victoriae *de Alanis, Hunnis et Gothis* reportate, manifeste colligitur, eam ad annum cccxxxix pertinere, hosque, postquam *Theodosius* in imperii consortium a *Gratiano* adscitus est, profligatos fuisse, ut recte a *Zozimo* lib. 4. pag. 751, proditum, et a Victore in

Epilome insinuatum. Si enim anno cccLxxviii Theodosius adhuc privatus Barbaros illos devicisset, ut vult Theodoretus lib. 5, cap. 5, et ex eo auctor Miscella lib. 12, cap. 19. Ausonius, qui Edyllium præfatum sub illius anni finem cecinit, insignem adeo victoriam silentio non præterisset. Quare Baronius recte illum Theodoretum lapsam agnovit; sed perpetram Theodoretum narrationem amplexus est. Cum enim hic in tempore, quo ea victoria relata, peccarit, verosimile est, in narrando facto etiam errasse, Zozimo eam longe aliter referente, ut apud ipsum legere est. Zozimo suffragantur Socrates lib. 5, cap. 6, Sozomenus lib. 7, cap. 4, Orosius lib. 7, cap. 20, Jornandes tam in lib. de Regnorum successione, cap. 93, quam in libro de rebus Geticis cap. 26, Marcellinus in Chronico, et Idacius in Fastis, uterque anno cccLxxix. Hinc Idacius diem memorat, quo hujus victoriae nuntium Romam perlatum est. Ausonio enim et Olybrio cons. anno sc. cccLxxix prodit: « Ipso anno multa bella Romani cum Gothis commiserunt. Deinde victoria: nuntiata: sunt adversus Golhos, Alanos atque Hunnos die XV kal. Decemb. » Error itaque Theodoretum excusari non potest.

3. *Thessalonica in Illyrico sita.* — *Theodosius Magnus ab Acholio* episcopo Thessalonicensi baptizatus est, ut docet Socrates lib. 5, cap. 6, quam urbem in Illyrico fuisse sitam recte insinuat; totius enim Illyrici metropolis erat, ut Theodoretus lib. 5, cap. 16, ostendit, ideoque non solius Macedoniae, quæ tamen et ipsa in Illyrico fuit. Quare lapsus est Baronius, cum Socratem hac parte erroris arguit, et Thessalonicam non in Illyrico, verum in Macedonia fuisse scribit. Illyricum quippe Orientale ex duabus diocesisibus constabat, Macedonia videlicet et Dacia, et Macedoniae diocesis Thessalonica metropolis fuit; episcopus vero Thessalonicensis Illyrici totius primas.

4. *Quando Illyricum in Orientale et Occidentale divisum.* — Hic autem gravis difficultas oritur, quomodo sc. *Theodosius Magnus* baptizari, ac tot leges tam presenti, quam præcedenti anno *Thessalonicae* dare potuit, cum *Illyricum* illi non crederet Gratianus, sed eam imperii partem, quam Valens rexerat, ut scribit Theodoretus lib. 5, cap. 6. Idem confirmat Zozimus lib. 4, inquit *Marcia* in Dissert. de Primatu Lugdunensi, num. xxxiii, quæ Theodosium Orientis et Thraciæ rebus, non autem Illyrici a Gratiano prefectum docet lib. 4. hinc est, quod *Probus* Valentiniani II beneficii prefectura Italiæ, Africae et omnis Illyrici potiebatur anno cccLxxviii, ut colligitur ex l. 1 Cod. Theod. *Si per obrep. resc. fuer. imp.* Quare Sozomenum hallucinatio excusari non potest, qui commissum Theodosio *Illyricum*, et Orientem scripsit lib. 7, cap. « cum « Illyricum et Orientis partes Theodosio tradidisset », nempe Gratianus. Post necem Gratiani a Maximo tyranno cæsi anno cccLxxviii Valentinianus II eundem Maximum in societatem imperii adsevit: et statim, ut caput suum tueretur ab insidiis tyranni, qui contra federis leges Italiam cum copis ingres-

surus erat, ex *Aquileia* in ultimos regni fines, nempe per Thessalonicam, navigo aufugit cum Justina matre anno cccLxxxii, teste Zozimo. Quod retulit Socrates ad consilium Probi præfecti lib. 5, cap. 14, quem ab Italia discedentem ad Illyricum se contulisse scribit, et contulisse Thessalonica: « Confestim ex Italia digressus venit in Illyricum, et « in urbe Macedoniae Thessalonica sedem fixit ».

5. *Lapsus Theodoretum.* — « Hic dissimulari non debet lapsus Theodoretum lib. 5, cap. 15, qui forma imperii Orientalis, quæ sua ætate, id est anno ccccL, vigeat, inspecta, putavit, Valentinianum II in dittonem Theodosii, regno suo derelicto, confugisse: cum tamen, ut monti, et testimoniiis certissimis atque adeo ipsius Theodoretum, probavi, solidum Illyricum, et Thessalonica civitas tunc temporis pars esset Occidentalis imperii. Eodem anno cccLxxxviii *Theodosius* expeditionem in *Maximum* suscepit, et ab eo devicto meritis pænas ob Gratiani cædem sumpsit: compositisque rebus Valentinianum II in integro Occidentis imperio præfecit; relictis illi provinciarum iis tractibus, quos pater illius Valentinianus Senior possederat, id est, Gallia, Britannia, Hispania, Africa, et solido Illyrico, usque ad Thraciam. Deinde Valentiniano II per summum Arbo-gastis scelus Viennæ intra Gallias strangulato anno cccxcii, Theodosius iterum ultor regii sanguinis in Occidentem penetravit, sublatoque *Eugenio* tyranno. ipse quoque Mediolani obiit, collato Occidentis in Honorium filium imperio, et in Arcadium Orientis, anno cccxcv. Tunc *Illyrici sectio in duas partes*, quas *Notitia imperii* exhibet, inducta est, ex Theodosii arbitrio, aut ex Arcadii usurpatione. Variant enim in hoc capite veteres historici. Major apud me fides Zozimi, cujus hæc sunt verba: « Theodosius « imperator gentes Italiæ adjunctas, Hispanos, Gallos, atque omnem Africam Honorio filio tradidit ». Illyrici prefecturam omisit, quia transcripta erat in Arcadium ». Ita *Marcia* laudatus.

6. *Refellitur opinio Marcæ circa divisionem Illyrici.* — Verum existimo, Præsulem eruditissimum hallucinari, et *Illyricum*, quod usque ad annum præcedentem indivisum fuerat, ascito in imperium *Theodosio*, abiisse in Orientale et Occidentale, ut nolavit Gothofredus in Commentario leg. 8 Cod. Theod. *De metallis*. Quod licet is non probet, illud tamen evidenter ostendunt, non tantum præfate leges *Thessalonicae* date, et Theodosii baptismus *Thessalonicae* susceptus; sed etiam quod Theodosius, postquam a Gratiano Augustus renuntiatus est *Sirmio*, Thessalonicam profectus, illic diu sedit, et legationes civitatum Orientis excepit. Præterea, inquit Valerius loco mox citando, in Synodo Constantino-politana anno sequenti habita, cum solos episcopos Orientales interfuisse constat, recensetur *Acholius episcopus Thessaloniensis*, ut videre est apud Sozocratem lib. 5, cap. 8. Respondet *Marcia* lib. 5, cap. 20, seu potius Baluzus, cujus est illud caput, Acholum non fuisse unum ex episcopis Orientalibus, cum Illyricum solidum accenseretur Occidentis, et præ-

terea eum interfuisse huic Synodo, ut unum Occidentalium: eum in epistola Concilii Italici ad Theodosium imp. dicant Patres, se ita unius Aetholii expectasse iudicium, « ut de Occidentalibus partibus Constantinopolim evocandum putarent ». Verum ipsemet Valesius in Notis ad lib. 5 Theodoret. cap. 8, illum locum laudavit, et cap. 9 observat *Aetholium* interfuisse Synodo Romane anno cccxxxii celebratae, quod esset Occidentalium episcopus. Erat itaque Occidentalis, quia Thessalonica pendebat a patriarchatu Romano; erat vero Orientalis, quia Thessalonica parebat Theodosio. Hinc Theodoretus lib. 5, cap. 7, recte scripsit: « Theodosius episcopos duntaxat imperii sui Constantinopolim jussit convenire ». Denique Marca lib. 1 de Concordia, cap. 4, recte docet, « secundum Patrum Constantinopolitanorum sententiam pro Occidentalibus haberi, qui circumscripti non sunt diocesis illis quinque, Thracia, Pontica, Asiana, Orientali, et Aegyptiaca »; quod probat ex Canone V illius Synodi, ut apud eum videre est.

7. *Divisio Illyrici a Gratiano facta.* — Valesius in Notis ad Socratem lib. 5, cap. 2, existimat, Valentem post mortem fratris Valentiniani, Macedoniam et Daciam imperio suo adiunxisse, ex consensu filiorum fratris sui; quod se colligere ait ex lib. 31 Ammiani in fine, ubi ait, milites ac palatinos Valentis, qui apud *Hadrianoopolim* obsessi fuerant a *Gothis*, soluta tandem obsidione digressos, alios in *Daciam*, alios in *Macedoniam* properasse, *Valentem* eo se recepisse existimantes. Verum haec conjectura levissima; cum Valens, si in fugam tantum a *Gothis* anno cccxxxviii coniectus fuisset, potuisset in Macedoniam vel Daciam, quae Valentiniano Juniori nepoti suo parebant, sese recipere, ad eas praesertim ineitas adactus. Divisio itaque *Illyrici in Occidentale et Orientale*, non Theodosio Magno morienti, sed *Gratiano*, huic in imperii consortium ascensenti, videtur attribuenda. Nec obstat lex unica Cod. Theod. *Si per obreptionem fuerint impetrata*, a Valentiniano II data: in qua Probo praefecto praetorio injungit, ut eam observari curet « per omnem Italiam, tum etiam per Urbicarias Africanasque regiones, ac per omne Illyricum »; Valentinianus enim intelligendus de omni eo Illyrico, quod Probo subditum erat, non vero etiam de ea Illyrici parte, quae jam a quinquentio imperatori Orientis, nempe *Theodosio Magno*, a Gratiano concessa fuerat.

8. *Illyricum Orientale Theodosio paruisse praebatur.* — Illyricum Orientale Theodosio Magno parnisse certum facit l. 17 Cod. Theod. *De cohortalibus*, data a Theodosio Magno *Timasio et Promoto* coss., anno sc. Christi cccxxxix qua mandat, « ut aurum ad Officium illustris per Illyricum praefecturae cum certa taxatione perferatur, sen ad Officium praefecti praetorio Illyrici. Adjutum tunc Illyricum auctoritatis, ad cujus praetorii praefecturae ea lex directae, contineendis forte reliquis Barbarorum, qui in Macedoniam Thessalorumque fortunas grassati fuerant, absente Theodosio in Occidente, adversus Maximum

tyrannum; de qua grassatione et victoria Theodosii de illis relata legendus *Zozimus* lib. 4, pag. 770 et 771, *Macedonia* itaque, cujus caput *Thessalonica*, et *Thessalia* subjecta erant Theodosio Magno, ut ex *Zozimo* ibidem deducitur. Hic itaque in divisione imperii de Illyrico non loquitur, quia ejus tantum partem Gratianus Theodosio concessit. Contra vero *Illyricum* Theodosio cecisse dicit *Sozomenus* a Marca citatus et perperam reprehensus, ob eam nempe, quae ei data est, partem. Sic male Theodoretum arguit Marca, quod scripserit, Valentinianum II *relictis imperii sui partibus*, in ditionem Theodosii se recepisse. Thessalonicam enim, quae Theodosio Magno parebat, venit. *Thessalonica* etiam anno cccc magna hominum caedes facta, ob quam D. Ambrosius Theodosium objurgavit, quod septem millia hominum occidi passus esset. Quare Theodosio tunc Thessalonica parebat. Legendus *Gothofredus* in Commentario l. 2 Cod. Theod. *De constit. principum*, ubi multa scitu digna habet de praefectis praetorio Illyrici, qui tamen contra illud quod in Comm. l. 7 *De metallis*, jam citato scripserat, ait, *Illyricum* non cecisse Theodosio Magno, nisi post eadem Valentiniani Junioris anno cccxcii patratam, exinde tantum Illyricum divisum fuisse in Orientale et Occidentale. Nam verum est, tunc totum Illyricum Theodosium obtinuisse; sed jam ipso sui imperii initio pars ei Illyrici tradita fuerat; quod recte quantum in re obscurissima assequi possum, scripsit postea *Gothofredus* in Comment. laudato in leg. 7 *De metallis*. Quas provincias complecteretur Illyricum Orientale, dixi anno cccxxv, n. xi.

9. *Ecclesiae Constantinopolitanae Orthodoxae reddita.* — A num. 10 ad 14. Idicis in Fastis sub hujus anni consulibus scribit: « His coss. victoriae nuntiatae sunt amborum Augustorum. Et ipso anno ingressus est Theodosius Aug. Constantinopolim die XVIII kal. Decemb. » Verum, ut observat *Gothofredus* in Chronologia Codicis Theodosiani, nota numeralis X, rejicienda, reponendumque VIII kal. Decembris. Nam XV vel XVI, kal. Decembris Theodosius erat adhuc Thessalonice, ut docet lex 15 Cod. Theod. *De petitionibus*. Praeterea auctor Chronici Alexandrini Theodosium VIII kal. Decemb. Constantinopolim ingressum discrete scribit, quod etiam *Socrates* laudatus docet. Theodosius Constantinopolim ingressus Orthodoxis Ecclesias dedit: « Annus autem hic erat, quo Gratianus quibus et Theodosius primum consulatum gessere: ex quo vero Ariani Ecclesias occupaverant, quadragesimus », inquit *Sozomenus* lib. 7, cap. 5, ab anno nempe trecentesimo quadragesimo, quo *Eusebius* ex urbe *Nicomediensi* ad sedem Constantinopolitanam translatus. Hinc manifestum fit, Ecclesias ab *Arianis* occupatas non anno cccxxxix, ut credidit *Baronius*, sed anno cccxl, alioquin hic annus non quadragesimus, sed quadragesimus primus, aut secundus fuisset.

10. *Triumphus Theodosii M. de gentibus Scythiis.* — *Marcellinus* in Chron. postquam anno

superiori narravit Theodosii M. prælia et victorias de *Alanis*, *Hunnis*, *Gothis*, et gentibus Scythicis reportatas, hoc anno ait : « His coss. Theodosius M. postquam de Scythicis gentibus triumphavit, expulsis continuo ab Orthodoxorum Ecclesia Arianis, qui eam per XI. ferme annos sub arianis imperatoribus tenerant, nostris Catholicis Orthodoxos restituit imperator mense Decembri.

11. *S. Ambrosius Sirmium venit.* — Ad num. 18 et seq. Baronius existimat, ideo *Dicum Ambrosium* hoc anno Sirmium venisse, ut Sirmiensi Ecclesie orthodoxum episcopum præficiendum curaret, quia lege Valinia conjuncta erat provincia Illyrici Gallie Cisalpinæ. Verum ex Suetonio in Julio cap. 22, quem Baronius citat, liquet, in favorem Julii Cæsaris illas duas provincias unitas, sed a Constantino M. duobus præfectis prætorio subjectas. Quare quando ea etiam unio durasset post Julium Cæsarem, Constantini tamen tempore cessasset. *Sirmium* itaque episcopo Mediolanensi subjecta non erat : ideoque

illuc venit Ambrosius, aut quia a provinciæ episcopis vocatus, aut ut laboranti Ecclesie opem ferret, ut notavit Hermanlius in Vita S. Ambrosii lib. 2, cap. 19.

12. *Obitus Saporis Persarum regis.* — *Sapores* Persarum rex, qui tot annis imperavit quot vixit, septuaginta nempe, hoc circiter anno mortuus est, postquam multas de Romanis victorias reportasset. « Post Saporem Artaxerxes germanus frater, ut regnum particeps, quatuor ubi regnans egisset annos, emoritur. Hujus filius Sapores et ipse dictus, annos quinque regnavit ; totidem vero et geminos, alteroque adjecto Saporis filius Varanes. Post hunc Isdigeres filius suscepit Principatum, qui et magnus apud Romanos habetur, et celeberrimus », inquit Agathias lib. 4, num. 12. De Isdigerete seu Isdigerde, ut alii eum appellant, sæculo sequenti sermo erit : alii enim Persarum reges, qui eum præcessere, obscuro, et hoc loco solum memorati, ut illorum regum serie Annales illustrentur.

DAMASI ANNUS 15. — CHRISTI 381.

1. *Valentiniani et Gratiani rescriptum adversus Ursicinum schismaticum ejusque assectas.* — Trecentesimo octogesimo primo Christi annus Eucharisti (Eucherii) et Syagrii consulatus auspiciis aperitur, idemque numeratur decimus quintus pontificatus Damasi, atque ab exorto schismate Ursicini : quo tribus jam Iustriis sepe compresso, nunquam autem extincto ; Gratianus et Valentinianus in Occidente imperatores novissime adversus eodem schismaticos rescripserunt. Acciderat enim, ut etsi iidem schismatici saepe damnaali fuissent, atque in diversa loca exules amandati ; iidem nihilominus, torpescuntibus iudicibus, inde recedentes, atque ad propria remeantes, rursus seditioes turbasque conflagrant non sine magno Catholica Ecclesie pacis detrimento. Quamobrem iidem imperatores in primis redarguentes ignavos iudices, quid ab eis post hæc de hisdem agendum esset, decernentes, rescriptum ad vicarium ordinariorum iudiciorum dederunt, quod hic primo edendum curavimus ex bibliotheca

Vaticana acceptum, ex codice, inquam, illo, ubi descriptæ habentur complures Pontificum Romanorum epistolæ, a nobis sepe citato : quod sane scatebat mendis, sed collatione habita cum alio exemplari, ut licuit, restitimus.

2. « Gratianus et Valentin. AA. Aquilino vicario Ordinariorum.

« Sententias iudicum aut quæ temporum fines, aut contumacis pronuntiatio, aut habitum coram patribus sanxit examen, nec a mediocri auctoritate labefactari, atque convelli, nec a potentioribus, nec ab impudentibus pertimescunt nostra precepta per vestram negligentiam destituta. Quæ tandem poterit ferri sententia, quam quidem dum despicitis, non exciletis, ut longe tolerantie in desperatos sumat effectum, et officium metus cogat agnoscere? At nomine absurdus est quod Ursicini jussu amentia, quam quod serenitas nostra mitibus persuasit edictis, ut omnes qui impios cæcus profanata religione tentarent, vel ad centesimum Urbis mil-

hiare pellerentur? ubi pertinax furor ab obsequenti-
bus destitutus in ejus tantum perniciem rueret, qui
solutus erraret, et ut condemnati judicio recte sen-
tentium sacerdotum, reditum postea vel ad Eccle-
sias, quas contaminaverant, non haberent, vel
reintegrationem judicii frustra a nobis imprudenti
perviciacia precarentur. Repetat laudanda, et specu-
lata tua sinceritas, quales ad virum clarissimum
Simplicium quondam vicarium litteras elementia
nostra transmiserit; et desinat iterationem sperare
(expectare) mandati; quia pinguedinis mansuetudinis
nostrae pudor est, instaurare praeceptum.

3. « Ursicinum quidem Gallia coerces, et ne
motus aliquos inquietos exerceat, cohibet Agrippina
secessio; quem tamen ipsum per occursantes obtun-
dentem sapiens, quam noverent, ad hoc ut sequen-
tes abjiceret, audivimus. Hisacem remotus Hispania
angulus titulo damnationis includit. Non bene capiti
consultum, si quid turbarum vesanus agitaverit
Parmensis episcopus eo perniciosior, quod inclyta
Urbi magis proximus, et imperitorum multitudinem
magis exagitat, et Ecclesiam, de qua judicio sancto-
rum praesulum dejectus est, inquietat, inancem vi-
delicet gloriam sententiae gravioris expectans: quem,
si quid decessor tuis devoti vigoris habuisset, pro-
tinus ultra fines debuisset extrudere. Et Florentius
Puteolanus post damnationem, quam recto judicio
convictus accepit, mansuetudinem nostram inquie-
tare conatus, dignum tulit in progressionem respon-
sum: post quintum decimum annum Ecclesiam, de
qua extrusus fuerat, rursus contaminare conatur,
congressiones illicitas facere molitur, egentemque
consilii multitudinem perditum animi persuasione de-
pravat, nostrorum videlicet Judicium socordia fretus,
qui privatae gratiae Imperialia praecepta condonant;
et religionem, quam nos jure veneramus (quam
fortasse ipsi negligunt) inquietari patienter acci-
piunt.

4. « Claudianus etiam ab his qui contra divina
praecepta vitia religionis instaurant, ab his, inquam,
quos expelli jusseramus, accitus, quasi parum faci-
noris aggressus esset, si in Africa perstitisset, Romae
sese dicitur intimasse, falsusque praeceptor, vel
expertes adhuc devio profanare mysterio, vel jam
initiatos ex integro nifitro flagitio majore corrup-
pere, cum religionis sanctissimae disciplinam non
cumulet iteratio, sed exvertat. Quem nos Claudianum
dissimili poena ac meruit prosequentes, repetere
tantummodo patriam haecenus, remota severitate,
praecepimus: sed residere etiam nunc dicitur impe-
ritos sollicitans, et cassum omnino mercedem requi-
rens perdit animas corporum redemptorum. Hinc
illi insectatores sanctissimae Sedis, non solum Dei
numine (quod satis erat), sed etiam judiciorum exa-
mine exploratum mentis sanctissimae virum (ut
etiam divo patri Valentiniano est comprobatum) tur-
pissimis calumniis episcopum Damasum inquietare
non veriti; postquam desperaverunt posse percelli,
populum pro quo ille divinitus obses est, inquietant.
Sed haecenus stertit iners dissimulatio judicantium

(nec est admonere necesse, quo possit sanctio
contempta procedere) haecenus, inquam, stertit
apparitorum supina desidia.

5. « Post haec nisi omnes (ut nominalim jussio-
nis nostrae summa complectitur, vel quos turbas
istiusmodi molientes sanctorum episcoporum Con-
cilia consensu ostenderint) ultra centesimum millia-
rium ab urbe depuleris, atque eorum civitatum
finibus extorres esse praeceperis, quarum plebem,
vel Ecclesias, vel per se, vel per simile sui vulgus
exercent; praefer astimalionis injuriam, cujus apud
bonos non levis iactura est, piaculum neglectae
sanctionis incurres.

6. « Volumus autem, ut quicumque judicio
Damas, quod ille cum consilio quinque vel septem
habuerit, episcoporum, vel eorum qui catholici
sunt, judicio vel concilio condemnatus fuerit; si
juste voluerit Ecclesiam retentare, ut qui evocatus
ad sacerdotale iudicium per contumaciam non
ivisset; ut ab illustribus viris Praefectis Praetorio
Galliae atque Italiae, auctoritate adhibita ad episcopale
iudicium remittatur, sive a proconsulibus (Consula-
ribus) vel vicariis, ut ad urbem Romam sub prose-
cutione perveniat: aut si in longinquiribus parti-
bus alicujus ferocitas talis emerit, omnis ejus
causa edicto ad metropolim in eadem provincia
episcopi deducetur examen; vel si ipse metropo-
litanus est, Romam necessario, vel ad eos quos Ro-
manus episcopus iudices dederit, sine dilatione con-
tendat: Ita tamen, ut quicumque detecti sunt, ab
ejus tantum urbis finibus segregentur, in quibus
fuerint sacerdotes. Mitius enim graviter meritos
coeremus, et sacrilegam pertinaciam lenius quam
meretur ulciscimur.

7. « Quod si vel metropolitani episcopi, vel en-
juscumque sacerdotis iniquitas est suspecta aut gra-
tia; ad Romanum episcopum, vel ad Concilium quin-
decim finitiorum episcoporum accessum liceat
provocare; modo ne post examen habitum, quod
definitum fuerit, integretur. Jam vero illud quod in
negotiis quoque rerum minorum, et in levibus
causae dictionibus animis nostris justitia naturalis
inseruit, multo diligentius in causis justissimis vo-
luntus convallescere, ne facile sit cuiquam pre-
dito notabili pravitate morum, aut infami calumnia
notato personam criminantis assumere, aut testi-
monii dictionem in accusationem episcopi proffi-
teri». Haecenus imperatorum rescriptum: ex quo
cum Damasus calumniis schismaticorum impetus
cognoscitur; tum Ursicinum exilio longinquo mul-
tatus, eodemque in praesens continuato, percipitur.
Ex his omnibus suspectum redditur falsitatis, quod
habetur in libro de Romanis Pontificibus; ipsum
Neapolis in Campania fuisse post schisma creatum
episcopum: cujus quidem episcopatus nec Marcellinus
ejus fautor in libello dato Theodosio, quo ejus
causam prosecutus est, meminit; quod (ut puto)
non tacuisset, si id vere accidisset. Hic quidem posi-
tum volumus imperatorum a nobis recitatum res-
criptum, cujus festificatione hoc anno decimo quinto

Damasi datum constat : sed jam ad res a Theodosio imperatore in Oriente pie gestas orationem converfamus.

8. *Theodosii lex contra Arianos.* — Hoc ipso anno, iisdemque consulibus, quarto Idus Januarii Theodosius imperator cum aliis imperatoribus adversus hæreticos hujusmodi edidit sanctionem¹.

« Nullus hæreticis mysteriorum locus, nulla ad excedendi animi obstinioris dementiam pateat occasio. Sciant omnes, etiamsi quid speciali quolibet rescripto per fraudem elicto ab hujusmodi hominum genere impetratum est, non valere. Arceantur cunctorum hæreticorum ab illicitis congregationibus turbæ. Unius et summi Dei nomen ubique celebretur. Nicæne fidei dudum a majoribus tradita, et divina religionis testimonio atque assertione firmate observantia semper mansura teneatur. Photiniane labis contaminatio, Ariani sacrilegii venenum, Eunomiane perfidiæ crimen, et nefanda monstruosis nominibus auctorum prodigia sectarum ab ipso etiam aboleantur auditu. Is autem Nicæne assertor fidei, catholicæ religionis verus cultor accipiendus est, qui omnipotentem Deum, et Christum Filium Dei unum nomine (substantia) confitetur, Deum de Deo, lumen de lumine; qui Spiritum sanctum, qui id quod ex summo rerum parente speramus, accipimus, negando non violat; apud quem intemerate fidei sensu viget incorrupte Trinitatis indivisa substantia, quæ Græci assertionem verbi, *ὁμοία*, recte credentibus dicitur. Hæc profecto nobis magis prabata, hæc veneranda sunt. Qui vero iisdem non inserviant; desinant affectatis dolis alienum veræ religionis nomen assumere, et suis apertis criminibus denotentur, ab omnium summorum ecclesiarum limine penitus arceantur: cum omnes hæreticos illicitas agere infra oppida congregationes veteris. Ac si quid erecto factiosa tentaverit; ab ipsis etiam urbiu[m] mœnibus, exterminato furore propelli jubemus, ut cunctis orthodoxis episcopis, qui Nicænam fidem tenent, Catholicæ Ecclesiæ toto orbe reddantur. Dat. IV id. Januar., C. P. Eucherio et Syagrïo coss.

9. Hujus quidem edende sanctionis causa efficax illa præcessit; quod cum ab ipso Theodosio (ut vidimus in fine anni superioris tradenda esset Ecclesiæ primaria Gregorio Nazianzeno, Ariani adeo perstrepare, atque ciere tumultus, ut opus fuerit armato exercitu adire templum, et illic Gregorium introducere: quos omnes una cum aliis hæreticis ejusmodi pronulgato edicto Theodosius coercendos esse jure decrevit. Mentio hujus legis qua Photiniani interdicti sunt conventus, est in epistola Synodali Concilii Aquileiensis, de quo inferius. Post hæc autem sanctionem contigisse videtur, quod ex Sozomeno dictum est, Arianos exutos ecclesiis conventus extra mœnia collegisse.

10. *In funere Athanarici regis Gothorum clementia Theodosii, ejusque felicitas a pietate compu-*

rata. — « Hoc quoque Januarii mense » (inquit Marcellinus²) « Athanaricus rex Gothorum, cum quo Theodosius imperator fœdus pepigerat, Constantinopolim venit, eodemque mense morbo periit ». De quo Ammianus hæc ait³: « Athanaricus proximorum factione genitalibus terris expulsus, Constantinopoli fatali sorte decessit, et ambitiosus exequiis ritu sepultus est nostro»; nempe Gentilicio: non enim christianus, sed Christianorum persecutor extiterat. Tanta clementia inerat christiano principi Theodosio, ut ea etiam voluerit hosti Christianæ religionis impertiri. Zozimus et ipse ethnicus hæc vehementer admiratus, ita rem gestam scribit⁴: « Athanaricus a suis expulsus, se celeriter ad Theodosium contulit non ita pridem morbo liberatum, qui spem de vita dubiam fecerat. Theodosius vero hominem cum barbaris comitibus amanter excipit, spatium non exiguum extra Constantinopolim obviam ei progressus. Cumque confestim extinctus fuisset, regia sepultura mortuum terræ mandavit: et tantam sepulture magnificentiam adhibebat, ut tam superbo funere barbaris omnibus obstupefactis, Scythæ quidem domum redirent, nec Romanos amplius infestarent, bonitatem principis admirati: quotquot autem cum rege vita defuncto venerant, custodienda ripæ fluminis Istri intenti, diu, quo minus Romani vexarentur incursionibus, impedirent. » Hæc Zozimus.

11. Sed et Themistius philosophus et ipse gentilis, quanta bona Theodosii clementiam fuerint consecuta, admiratus hæc ait⁵: « Quibus munitis præsiidiis, o Rex, non sagittariis, non armatis militibus, non Armeniis, aut Hispanis, non equorum armatorum agmine ad extinguendam Scytharum flammam egisti, sed tuo usus concilio et prudentia, flamma illa per se extincta est ». Verum et Orosius⁶ ex nostris: « Universe », inquit, « Gothorum gentes, rege defuncto, aspicientes virtutem benignitatemque Theodosii, Romano sese imperio dederunt. In iisdem etiam diebus Persæ, qui Juliano interfecto aliisque imperatoribus saepe victis, nunc etiam Valente in fugam acto recentissime victoria satietatem cruda insultatione ructabant; ultro Constantinopolim ad Theodosium misere legatos, pacemque supplices poposcerunt. Ictumque tunc fœdus est, quo universus Oriens usque ad nunc tranquillissime fruatur ». Hæc Orosius. At Pacatus⁷, Persas munera detulisse ad Theodosium imperatorem, affirmat.

12. Quis hæc tot tantaque considerans, non admiraretur, quot mala hereses invexerint in Orientem, et quot bona restituta post liminio catholica fides secum attulerit; ut eodem ferme tempore quo scriberet Theodosius leges pro orthodoxa fide adversus hæreticos, eodem e Gothi et Persis victoribus hostibus de ineunda pace legatos idem exceperit? Hæc tam perspicua considerans pariter S. Ambro-

¹ Marcellin. in Chron. — ² Ammian. lib. xxvii. — ³ Zozim. lib. iv. — ⁴ Themist. orat. 6. — ⁵ Oros. lib. vi. c. 34. — ⁶ Pacat. in Plin. yrie. Theodosio

⁷ L. vi. de heret. C. Theod.

sus, scribens ad Gratianum commentarios de Spiritu sancto, ista praedicit¹: «Etiam Constantinopolis jam verbum Dei recepit, et evidenter meruit tui documenta iudicii. Etenim quando venena Arianorum suis fovebat inclusa visceribus, bellis finitimis iniqua, muris armis circumsonabat hostilibus. Postea vero quam fidei exules abiecit: hostem ipsum iudicem regum, quem semper finire consueverat, deditum vidit, supplicem recepit; morientem obruit obtinuit, sepultum possidet. Quamvis ergo et Constantinopoli, quantos postremo toto hodie in Orbe mundasti? Non mundavit Damascus (Deum alloquitur), et non mundavit Petrus », nempe Alexandrinus, et non mundavit Ambrosius, non mundavit Gregorius: nostra enim servitia, sed tua sunt sacramenta ». Haec Ambrosius; quibus plene et illud immotescit, haud ante presentem annum ipsum ad Gratianum imperatorem scripsisse duos libros illos de Spiritu sancto.

13. Porro hoc ipso anno haec scripta esse ab Ambrosio, certum argumentum est, quod meminil Petri, de cuius obitu, ipse nondum certior redditus esset; nam Timotheum nominasset, si scisset ipsum in locum Petri subrogatum fuisse. Quod vero spectat ad ipsum commentarium de Spiritu sancto ab Ambrosio ad Gratianum elaboratum; nescio quid sibi velit Ruttims his verbis²: «Ambrosius sanctus de Spiritu sancto non solum verbis, sed et sanguine suo scripsit; obtulit enim persecutoriibus sanguinem suum, quem in se fudit; sed a Deo ad alios adhuc reservabatur labores ». Haec ipse; quem miror ignorasse libros illos, exposcente Gratiano catholico principe, scriptos, ab eo primum expeditos, avidique susceptos, qui eundem Ambrosium ut parentem coluit, et adversus Arianos, ut ipse testatur, suscepit patrocinium.

14. Sed et calumnia Ruffini ibidem in Hieronymum illa est, dum subdit ea de causa ipsum interpretatum esse Didymum de Spiritu sancto, ut Ambrosii turba delegeret; siquidem longe ante, quam Ambrosius in opus incumberet, illud aggressus fuerat S. Hieronymus, ut testatur litteris³ ad Damasum scriptis ex Oriente, antequam Romam rediisset; nam in Orientem postea non nisi post mortem Damasi reversus est; quod suo loco dicemus; ut plene appareat aliud fuisse consilium Hieronymi in opere aggrediendo, quam quod Ruffinus calumniose suggilat.

15. Quod rursus spectat ad felicitatem Theodosii ex pietate comparatam; praestat audire Pacatum⁴, quam feliciter sub ipso principe barbari orbis Orientalis coluerunt, obederunt, vel saltem tunc erant Theodosium imperantem: « Si qui, » inquit, « forte sunt barbarorum, qui nondum virtutis tuae fulmen exeperint, nonnis terrere percussit, et velut afflati praeseant. Tu cum, Imperator, auspica non haec tantum gentes tremunt, quis ab Orbe nostro silva-

rum intervalla vel flumina, montesve distinguunt, sed quas aeternis ardoribus incessans, aut continua licene separatas, aut interfusis aequoribus abijunctas natura distemnat. Non Oceano Indus, non frigore Bosphoramus, non Arabs medio Sole securus est: et quo vix pervenerat nomen, ante Romanum accedit Imperium. Dicam ne ego receptos ad servitium Gothos castris tuis militem, terris sufficere cultorem? Dicam a rebellibus Sarracenis pennis polluti federis expetitis? Dicam interdictum Scyllis Tanaim? et umbellae aureae esse fugientis Albani? Quae nunquam natio barbarorum robore, ferocia, numero gravis nobis unquam fuit; aut boni consilii, ut quiescat; aut laetatur quasi amica, si serviat. Persis ipsa Republicae nostrae retro amula, et nullis Romanorum ducum famosa funeribus, quicquid unquam in principes nostros inementius fecit, evensat obsequio. Denique ipse ille Rex ejus delignatus ante se lateri hominem, jam laetatur timorem, et in his le colit templis in quibus colitur, tum legatione mittenda, tum gemmis, sericoque praebendo: ad hoc triumphalibus bellis in tua esseda suggerendis, etsi adhuc non est federatus, jam tamen tuis cultibus tribularis est ». Hinc usque Pacatus.

16. Qui igitur favendo pietati, quam amplissimos inde proventus se praecipi messe collegisse cognovit Theodosius inde imperator, eandem magis magisque excolere perseverans, paulo post sub iisdem consiliis ultima die Marthi clericis ejusmodi indulisit privilegium⁵:

« Universos quos constiterit custodes Ecclesiarum esse, vel sanctorum locorum ac religiosis obsequiis deservire, nullius attentionis molestias sustinere decernimus. Quis enim eos capite census patiatum esse devinctos, quos necessario intelligit supremo orato officio mancipatos? Dat. prid. kal. April. Constantinopoli, Eucherio et Syagrio eoss. »

17. *Ad confirmandam Gregorii electionem Synodus Constantinopoli celebratur, Damaso auctore, oecumenica, in qua Symbolum fidei editur, variae haereses damnantur.* — Hoc eodem anno mense Maii celebrata est Constantinopoli Synodus centum quinquaginta episcoporum: ita sane Socrates, qui et causam hujus indicende Synodi recensens haec ait⁶: « Imperator, nulla mora interposita, Concilium episcoporum ipsius fidem amplectentium convocavit, quo tum fides Concilii Niceni corroboraretur, tum Constantinopoli designaretur episcopus. Ac quoniam in spem venerat, se posse Maedoniam ad concordiam cum illis episcopis qui erant ejusdem cum illo fidei reducere; episcopos seclae Maedoniam accessit. Haec in unum conveniunt qui fidem tenebant Consubstantialis, Timotheus Alexandriae episcopus, Hierosolymorum Cyrillus, qui id temporis penitentia adductus, fidei Consubstantialis se totum addixerat: Meletius autem jam pridem aderat, eo scilicet tempore, quo

¹ V. supra, lib. 1, c. 8. ² Ruffin. inverte. lib. 1, c. 1. ³ Hieron. in Epist. ad Damasum, c. 1. ⁴ Pacat. in Panegyric. Theod.

⁵ L. XXVI, c. 1. Episcop. et cleric. C. Theod. — ⁶ Socrat. lib. 5, c. 8.

erat propter designationem Gregorii illo accersitus : Ascholius (Acholius) etiam Thessalonicae episcopus, et alii complures : erant omnes numero centum quinquaginta. Partis Macedoniae primas obtinuerunt Eleusius episcopus Cyzici, et Marcianus Lampsaeci. Omnes illius secte erant ad numerum triginta sex, quorum major pars e civitatibus Hellenionum fuit. Ad Concilium igitur conveniunt, Eucharis (Eucherius) et Evagrius (Syagrius) coss., mense Maio ». Haec Socrates. Porro Concilium hoc nominatum esse generale, ex epistola Synodali ad Damasum et alios episcopos Romae ad Synodum congregatum certum est.

18. Quod vero Socrates ait, diu ante accersitum fuisse Meletium Antiochia Constantinopolim, ut in throno Gregorium collocaret; haud dubium ante mensem Maii id factum apparere, sed non ab uno Meletio, verum ab ipsa Synodo episcoporum, quam et ad hoc fuisse collectam, idem Gregorius docet his iambicis versibus¹ :

Mala auspiciatur hic mihi celso a throno :
Nam quicquid Ortus praesulum (Egyptum extra)
Habebat usque ad inclytam Romam novam
Terrae marisque ex infinis recessibus
Quo conciliatum caelitus pacto, laud seculo
Coit repente, firmet ut thronum mihi.
Quos inter unus, vir erat pius admodum,
Simplex, apertis moribus, plenus Deo, etc.

Describit enim Meletium illis versibus, quos superius recitavimus. Ex his quidem duo consideranda sunt; asserere in primis Gregorium, hos episcopos ad confirmationem electionis ipsius convenisse, ut scilicet quod populus postularat et princeps, idem ecclesiastico ritu perficerent; deinde aperte affirmare, eo tempore, quo isti convenire, abfuisse Timotheum episcopum Alexandrinum, accessisse vero postea, ut dicemus; atque adeo conventum hunc diversum fuisse ab illo, quem mense Maii Socrates et alii collectum fuisse tradunt, damnatumque in eo Macedoniam haeresiarcham et alios; huiusque licet hoc anno, ante tamen illud tempus celebratum fuisse liquet, in eoque nihil praeterea actum esse, quam de confirmatione electionis Gregorii, deque ejusdem cathedrae possessione adipiscenda.

19. Sed quod Gregorius ait, se ignorasse quoniam modo totius Orientis episcopi, ut confirmarent collatum sibi antea sedem, Constantinopolim una conveniunt; putamus id ipsum latere voluisse auctores Synodi, quod timerint, ne si scisset, excessu solum verteret. Galetum quod, Egypti episcopi minime vocati tunc fuerint; id quidem sibi visi sunt antistites vindicasse, quod illi necerint hominem Maximum scelerate admodum in Ecclesiam creatum episcopum intrusissent. Accidit vero, ut cum tot tantique in unum convenissent episcopi, de Macedonii haeresiarchae damnatione in Synodo ageretur; placuisse in primis id Damaso Romano

pontifici, ipsumque de his egisse apud Theodosium imperatorem, jure opinari licet, quod sextae Synodi Acta ope Damasi atque favore Theodosii id factum testentur his verbis¹ : Macedonius Spiritus negabat deitatem et Maximum, eumque conservum praedicabat : sed dominum, Theodosius imperator, et Damasus fidei adamas obstituerunt; quorum solidam mentem aggressiones atque conflictus nullatenus sanciarunt, etc. » Haec ibi. Sed hujus quoque veritatis vetera reperiuntur Romanae Ecclesiae monumenta, quibus res gestae Damasi describuntur, quae in eadem Ecclesia Romana publice recitari solebant : exant ipsa in nostra bibliotheca : sed ne domesticos testes citare videamur; habentur eadem in scripto codice pervelusto Vaticanae bibliothecae, nempe in alio S. Mariae Majoris, in quibus haec scripta leguntur : « Sententiam de damnatione Macedonii et Eunomii Damasus confirmari praecipit etiam in sancta secunda Synodo, qua praecipit et auctoritate ejus apud Constantinopolim celebrata est.

20. At quisnam de his potuerit dubitare, cum constet absque auctoritate Romani Pontificis ejusmodi Synodos congregari minime licuisse? cuius quidem veris observantiae probatum antiquitus usum Lucenlius Apostolicae Sedis vicarius in Concilio Chalcedonensi libera voce his verbis testatur est² : Judicii sui ipsum », nempe Dioscorum, « necesse est reddere rationem; quia cum nec personam judicandi haberet, subrepsit; et Synodum ausus est facere sine auctoritate Sedis Apostolicae; quod rite nunquam factum est, nec fieri licuit ». Ita ipse; sed de his esse regulas ecclesiasticas et Patrum instituta, Paschasius legatus addit. Testatur et ipse Damasus³, nullius esse momenti decreta Synodi, cui ipse per se vel per legatos assensum non praefuisset. Confirmat id Socrates⁴, prohibere ait ecclesiasticum canonem, ne decreta absque sententia Romani Pontificis in Ecclesia sancirentur : quod et Sozomenus pariter⁵ attestat. Sed ad Gregorium redeamus. Ipse quidem sic dicit, se nescire, quo vocante conveniunt Orientales episcopi Constantinopolim ad sui in eam sedem promotionem, quod res (ut dictum est) secretior ageretur : constat tamen eosdem litteris imperatoris convocatos : testantur enim id iidem ipsi qui conveniunt episcopi in sua ipsorum epistola Synodali⁶ ad episcopos Occidentales; affirmatque id ipsum Joannes Chrysostomus in oratione dicta in laudem Meletii.

21. Inter alios autem insignes episcopos Orientis, qui Constantinopolim venerant, fuit Gregorius Nyssenus frater sancti Basilii, qui et secum attulit libros a se scriptos adversus Eunomium, quos legit Gregorio Nazianzeno, nostroque Hieronymo, qui hinc ut divinus agebat : Constantinopolim, audierit Gregorii perseverans : hos enim secum venit ipse

¹ SOCR. SYN. ACT. VIII. — Concil. Chalced. Act. I. — Damasus, epist. ad Episc. Illyc. apud Theod. lib. 6. c. 25. — Socrates, op. D. c. 14. — Sozom. Hec. iv. c. 9. — Vind. Pined. lib. X. c. 15. — Hieron. de Script. Eccl. in Gregor. XV. c.

² Greg. Nazianz. in oratione de Vita sua.

Nysenus commentarios, quod persensisset convocatos episcopos post promotionem Gregorii Nazianzeni in episcopatum Constantinopolitanum, adversus haeresim Macedonii et Eumonii conventus agitatos; licet et ipse festetur primam causam hujus cogende Synodi fuisse, ut Ecclesia suo traderetur episcopo: id enim insinuat in oratione tunc habita in funere Meletii¹, cum ait ejus adventus Constantinopolim illam fuisse causam, ut sponsam sponso traderet.

22. Interfuerunt huic Synodo post Gregorium alii complures ex confessoribus; qui tempore persecutionis Valentis imperatoris exilium passi fuerant, ut ipse Meletius inter primos adnumerandus, et alii, quos complexa est Theodosius constitutio, quam suo loco inferius recitabimus. Verum et praesto fuerunt plures ex illis, qui antea, Valentis tempore, pulsus orthodoxis, Arianorum favore, vacantes sedes acceperant: hi enim temporari inservientes, sub catholico imperatore aque catholice fidei defensores se praebuere, cum antea vel gratia ducum exercitus, vel favore aliorum magistratum in episcopatum omnino licet indigni, nihilominus irrepsissent; de quibus omnibus fusius ipse Gregorius Nazianzenus inferius.

23. Quod autem pertinet ad rerum in Synodo gestarum ordinem, errore quidem lapsi mihi videntur Soerates² atque Sozomenus³, qui post creationem Nectarii tradunt transactas fuisse in Synodo controversas, actumque de perperam facta electione Maximi et aliis, quae in hac Synodo statuta esse reperimur. Nam quo modo id potuit accidisse, si testificatione Gregorii Nazianzeni (ut suo loco dicemus) satis aperte constat, post abdicationem ipsius Gregorii ante electionem Nectarii, qui prudentiores erant in Synodo episcopi ob indignum facinus profutis recessisse? Rursum vero quo modo non prioris Synodi tempore de his actum esse dixerimus, si Meletius, qui ante abdicationem Gregorii mortuus est, ipsi Synodo reperitur esse subscriptus? Nos ergo concinnum magis ordinem rerum gestarum in Synodo prosequemur firmiter ratione subnixum. Qui igitur omnes convocati Constantinopolim fuerunt, ut Gregorio sedem Constantinopolitanam Ecclesiae stabilirent; antequam id agerent, aggressi sunt Maximi causam pertractare, qui adversus Gregorium sedem creverat, ordinatus ab Aegyptiis episcopis ejus sedis antistes, et episcopales ibidem functiones administrarat, utpote qui aliquot ordinasset, et in clerum ejus Ecclesiae adsevisset.

24. Percognita itaque fuit in primis, examinataque causa Maximi: judicialis enim ecclesiasticus ordo id exigebat, ut antequam in sede legitimus collocaretur antistes, ejus qui primo fuerat perperam ordinatus, causa Maximi tractaretur. Quamobrem praepostero plane ordine cum Theodoro⁴, tum Sozomeno⁵ post Nectarii etiam creationem, qui

successit Gregorio, abdicationem a Synodo lactam Maximi collocant. Ceterum de eodem Maximo constat Synodum in eam sententiam abiisse, ut communi consensu declararet, eum nec fuisse, neque esse episcopum, clericos item ab eodem ordinatos omnis ecclesiasticae functionis et muneris expertes vacuos abire debere. Haec Sozomenus. Addit Theodoretus, eundem Maximum haeresis Apollinaris sectatorem quoque fuisse convictum, ob idque etiam ecclesiastica communione privatum: sed alii id postea, Synodi vero canone quarto de damnatione Maximi ita decernitur:

« Quod ad Maximum Cynicum attinet, et ea quae illius tempore inhoneste, indecenter, ac flagitiose Constantinopoli acciderunt; decrevimus, ac censuimus, Maximum neque episcopum fuisse, aut esse; neque eos qui ab eo in quocumque gradu Ecclesiae ordinati sunt, clericos vel fuisse, vel esse debere: omnibus his quae circa ipsum, vel ab ipso acta sunt, improbata ac rescissa ».

25. Ejecto igitur ab Ecclesia Maximo ante perperam intruso, cunctaque fidelium interdicto, communi Patrum calculo probata confirmataque est electio Gregorii Nazianzeni: cui enim debebatur messis, nisi qui seminaret; cuive domus, nisi qui eum eam dirutam invenisset, edificaret? Id vero perperam Deo, id hominibus verae religionis cultoribus jucundum, id denique acceptum scientes imperatori, omnes episcopi mox laeta citaque nulla cunctatione praepedita de sede Gregorii tulere suffragia; solus ipse mareus tunc erat et lugens, ut declarat illis versibus⁶:

Saers me collocant his sedibus
Fletem, gementem, etc.

Addit enim, se una illa causa permotum acquievisse, ut dissidentes in Ecclesia episcopos simul pace conciliaret: quod et perficere curavit; nam in dicendis sententiis in Synodo nonnisi paci consuluit: de pace enim tunc egregiam habuit concionem, adiecit et alia, de quibus suo loco dicturi sumus.

26. Bato jam obfirmatoque in Ecclesia Constantinopolitana Gregorio episcopo, sublato in hunc modum schismate, ad concordiam unitatemque omnibus una reductis; jam de his quae spectarent ad fidem catholicam acritatum est inter Patres. Hoc namque ordine Synodum programmam esse, declarant ejusdem Concilii litterae ad Theodosium date, inferius describenda. De ille igitur tractaturis Patribus exhibitum fuisse volumen Occidentalium, ejusdem Synodi canon quintus significat. At quodnam scriptum per illud volumen Occidentalium, intelligendum sit, explorandum est. Ad quod asequendum, illud considerandum: cum in dicto canone comprobri dicatur cum eo volumine etiam fidem Antiochenorum unam substantiam in personarum Trinitate continentium, in eam sen-

¹ Euseb. Hist. Eccl. l. 10. c. 24. § 5. — ² Soerat. lib. v. c. 17. — ³ Sozom. lib. vi. c. 1. — ⁴ Theod. lib. vi. c. 1. — ⁵ Soz. lib. vi. c. 9.

⁶ Greg. Nazian. in carmin. de Vita sua.

tentiam adducimur, ut nihil aliud per volumen Occidentalium Patres intellexerint, quam professionem illam fidei a Damaso ex Concilio Romano¹ scriptam ad Paulinum episcopum Antiochenum, quae continet anathematismos adversus omnes haereses tunc temporis Orientalem Ecclesiam potissimum infestantes : recitat eam Theodoretus², sed perperam mutato titulo, cum loco Paulini episcopi Antiocheni apposuerit ipse Paulinum episcopum Thessalonicensem : quod, cum de eadem scriptione egimus, superius dictum est. Rursus vero ipsum errasse diximus, cum eam suo loco minime ponit, post Concilium Constantinopolitanum collocans, quam constat scriptam esse ex Romana Synodo superius recensita : nam quo modo potuit ea Damascus scripsisse ad Paulinum episcopum Antiochenum, quem (ut demonstrabimus suo loco, liquet tunc una cum Damaso presentem fuisse Romano Concilio? Ex volumine igitur illo Occidentalium, nempe Damasi, elicitam esse plenissimam de Spiritu sancti divinitate assertionem in Symbolo in hac Synodo instituto collocatam, omnes qui eam legent, intelligunt : ut non mirum sit, si de his quae ad fidem spectant, Damascus oecumenicam hanc voluerit Synodum nominari, in qua quid Occidens, quid Oriens, quid universa demum Catholica Ecclesia, ipseque praesertim Romanus Pontifex, quid de Spiritu sancto sentiendum esset, paribus votis, unaque sententia ediderunt.

27. Quod vero Patres, qui eidem Constantinopolitano Concilio praesentes fuerunt, optime scirent Antiochenos communicationis Paulini recepisse a Damaso fidei professionem; haud potuerunt eosdem communicantes cum Damaso Romano pontifice non recipere. Quamobrem ad tollendam omnium schismatis suspicionem, se eos recipere, publica attestazione decernunt, cum ejusmodi in eadem Synodo canonem statuerunt.

« Quod ad volumen attinet Occidentalium ; etiam eos qui sunt Antiochiae, approbavimus, unam confitentem Patris et Filii et Spiritus sancti divinitatem ». Haec canon in libello Synodicarum constitutionum³, necnon apud Theodorum⁴, sed paulo diverse. Sic igitur ex his plane intelligis, ita divisos fuisse inter se Christianos catholicos Antiochenos, ut tamen id fieri absque schismatis labe confingerit : quia etiam condicione ea divisio perseveravit in posterum.

28. Praeter autem Damasi volumen fidei, cognitum pariter fuit in hoc eodem Concilio atque ab omnibus absque enucleatione receptum Nicaenum fidei Symbolum : Sed cum in eo parcius de divinitate Spiritus sancti actum fuisset, eo quod nulla tunc haeresis ei adversaria emersisset ; placuit S. Synodo de Spiritu sancti divinitate addere aliqua (ut olim de Filio in Nicaeno Concilio factum fuerat), quibus adversus omnes haereticos ejusdem Spiritus

sancti una eademque cum Patre et Filio divina substantia praedicaretur, idemque Dominus diceretur, quem servum esse impii blasphemabant haeretici : scriptum namque fuisse in hac Synodo a Patribus libellum fidei, fidem ipsi testati sunt in epistola sequenti anno data ad Damasum et alios episcopos qui Romae convenerat, his verbis¹ : « De his plenior cognitionem animis poteritis percipere, si libellum Concilio Antiochiae convocato de fidei decisione editum, et cum etiam qui superiori anno a Concilio generali compositus est, legere placuerit : in quibus tum fidem nostram uberius exposuimus, tum haesibus nuper excogitatis anathema scriptis proditum demulcavimus ». Haec ibi. Porro ipsum libellum fidei, sive dixerimus Symbolum summa deliberatione sanctorum Patrum examinatum, atque decretum, tradunt² scriptum fuisse a S. Gregorio Nysseno episcopo ; quod sic se habet recitatum in Concilio Chalcedonensi³, his praemissis :

« Sancta fides, quam exposuerunt sancti centum quinquaginta Patres, consona est sanctae et magis Nicaenae Synodo ».

29. « Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem caeli et terre, visibilem et invisibilem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante saecula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum, non factum ; hominibus Patri hoc est ejusdem cum Patre substantiae, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et nostram salutem descendit : et incarnatus est de Spiritu sancto et Maria virgine humanatus est : et crucifixus pro nobis sub Pontio Pilato, et sepultus : et tertia die resurrexit : et ascendit in caelos, sedet ad dexteram Patris : et iterum venturus est cum gloria judicare vivos et mortuos ; cuius regni non erit finis : et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio coadorandum, et conglorificandum ; qui locutus est per Prophetas. In unam Catholicam et Apostolicam Ecclesiam. Confitemur unum baptismum in remissionem peccatorum : et expectamus resurrectionem mortuorum ; et vitam venturi saeculi. Amen ». Subtulit ibi : « Omnes reverendissimi episcopi clamaverunt : Haec omnium fides ; haec Orthodoxorum fides : omnes sic credimus ». Idem reperitur apud Latinos, diversa tamen translatione, et cum illo additamento, rursusque ; quod quando, quave occasione appositum fuerit, suo loco dicturi sumus. Ut autem in Occidente infra sacrorum solemnium caneretur, recentior usus fuit, non autem (ut aliqui putant) ex Damasi papae decreto : nam auctoritate Ruffini⁴, qui his temporibus scribebat, liquet nullum aliud Romanam Ecclesiam novisse in sacris ritibus, quam Symbolum apostolicum. Tantum namque adest ut id Damaso tridui possit, ut quod

¹ Exlat. tom. 1. Concil. in Damas. — ² Theod. lib. v. c. 11. — ³ Conc. Constant. 1. c. 5. — ⁴ Theod. in Nomocan. Photu.

¹ Apud Theod. lib. v. c. 9. — ² Nymph. lib. xii. c. 13. et alio. — ³ Concil. Chalcedon. Act. ii. — ⁴ Ruffin. in exposition. in Symbol. in prim.

careret hac consuetudine Occidentalis Ecclesia, Toletanum¹ tertium Concilium cum se profiteatur ab Ecclesia Orientali accipere velle laudabilem usum.

30. Post scriptum libellum fidei, consecutam esse in Synodo communi omnium Patrum sententia damnationem haeresum, decreto edito, eorum epistola ad Damasum scripta testatur². Illum vero ipsum tunc ea de re ab eisdem Patribus sanctum canonem hic subiungimus, qui sic se habet³: « Ne rejicitur reproborum fides trecentorum decem et octo Patrum, qui in Nicæa Bithynia convenerunt: sed maneat in firma ac rata. Et extrema execratione ac detestatione damnator omnis haeresis, perversave et iniqua opinio, praecipue Eunomianorum, sive Anomæorum, sive Arianorum, sive Eudoxianorum, item Semiarianorum, sive Pneumatomachorum, Sabellianorum, Marcellianorum, Photinianorum, et Apollinarianorum ». Hæc canon. At non tantum haereses, sed eorum auctores nominatim in hac Synodo fuisse damnatos, omnes aique consentium.

31. Quod autem hoc eodem canone damnați scribantur hæretici Eudoxiani, illa dicti ab Eudoxio episcopo Constantinopolitano, de quo superius; cum eisdem desierit Eudoxiani nominari, redactique essent inde exierant, in classem Arianorum; accidit ut posteris obscurum redditum fuerit Eudoxii quoque nomen. Indeque est quod S. Gregorius⁴ illa scribat ad Eulogium episcopum Alexandrinum: « Præterea idem frater noster », nempe Cyriacus episcopus Constantinopolitanus, « omnia in suis Synodiis catholica, Deo auctore, locutus est, quemdam vero Eudoxium damnavit, quem neque in Synodiis damnatum invenimus, neque a decessoribus ejus in suis Synodiis reprobatum. Et canones quidem Constantinopolitani Concilii Eudoxianos damnant; sed quis fuerit eorum auctor Eudoxius, minime dicitur. Romana autem Ecclesia eosdem canones vel gesta Synodi illius hæcenus non habet, nec accipit; in hoc autem eadem Synodum accepit, quod est per eam contra Macedonium definitum. Reliquas vero haereses, quæ illis memorate sunt, ab aliis jam Patribus damnatas reprobat. De Eudoxianis vero nihil hæcenus agnovit. In historia autem Sozomeni de quodam Eudoxio, qui Constantinopolitano Ecclesie episcopatum arripuisse dicitur, aliqua narrantur; sed ipsam quoque historiam Sedes Apostolica recipere recusat, quoniam multa mendatur ». Hæc Gregorius. At præter Sozomenum, a pluribus antiquioribus patribus Eudoxium nempe in resis in tantum abque convictum fuisse, quæ dicta sunt superius manifeste declarant. Sed ex Gregorii verbis patrum passa esse Romana archiva significantur, in quibus de rebus iniquæ ab Eudoxio gestæ et ejus damnatione nihil præterea reperiri daretur, quam quæ a Sozomeno scripta essent. Cur autem factum sit, ut canones Constantinopolitani Concilii apud Occidentales in suspicionem adducti sint, ut eos nec

vellent habere, nec recipere; dicimus postea id accidisse impostura Græcorum quorundam veris falsa miscentium.

32. Quod ad Semiarianos, de quibus saepe superius, damnatos hoc eodem Concilio pertinet; adhuc superstitem fuisse eorum antesignanum Eleusium episcopum, et ad Synodum convocatum, tradit Socrates⁵, cum ait: « Ab imperatore itaque et episcopis, qui eandem cum eo fidem amplexabantur, modis omnibus laboratum fuit, ut Eleusium cum suis ad concordiam fidei adducerent; eumque non solum legationis, quam Eustathius, et alii cum illo eorum nomine ad Liberium jamdudum Romanum episcopum obierant, in memoriam redegerunt; verum etiam quod cum nullo ante, nullo habito discrimine, sua sponte eum illis qui fidem Consubstantialis tuebantur, communicaverant; eosque nequaquam pie et religiose facturos, si cum antea consentientem cum illis de fide opinionem agnovissent, jam rursus ea quæ præclare decreverant, penitus evertere molirentur. Verum apud illos nec admonitioni, nec reprehensioni locus relictus fuit: Nam se malle opinionem arianam asseverare, quam fidei Consubstantialis assentiri, dixerunt. Quæ cum respondissent, Constantinopoli abcesserunt: perque litteras populo ejusque civilis significarunt, ut fidei Concilii Nicæni minime consentirent ». Hæcenus Socrates. De consuetudine vero Eleusii cum Catholicis olim tempore Constantii, dictum est supra ex Hilario.

33. His autem in sacrosancto Patrum Concilio pro fide Catholica adversus hæreticos eam labefactantes stabilis; ut pacem inter Catholicos militam conservandam aliud decretum recentis mali occasione a sancta Synodo excogitatum est. Quod enim Egyptii antisites, Petro Alexandrino episcopo ut vidimus annuente, presumpsissent in tam remota a sua diocesi civitate episcopum ordinare; ejusque rei adeo perperam factæ causa destruende opus fuerit (ut diximus) tot ex universo Oriente Constantinopolim antisites convenire, ut statum illius Ecclesie perturbatum componerent; ne id ulterius a quovis presumeretur antisite, quæ decreta fuerant in Nicæno Concilio de distinctione dioceseon innoxiantes, ejusmodi canonem Patres sanciverunt⁶.

34. Qui ultra quamque diocesim sunt episcopi constituti ne ad Ecclesias extra suæ administrationis fines sitas accedunt, neque confundunt Ecclesias. Sed secundum canones⁷ Alexandrinus quidem episcopus res Egypti duntaxat administrato, Orientis autem episcopi Orientem solum regunt (reservatis Ecclesie Antiochena iis quæ in canonibus Nicææ exhibentur, dignitatibus, prerogativisque). Asiaticæ item administrationis episcopi res Asiaticæ dioceseos duntaxat regunt. Item Ponticæ res Ponticæ solis, simulque Thraciæ episcopi res Thraciæ administrationis administrato, Invoçali autem neque

¹ Concilio Toletano 2.º. — ² Apud Damasum, lib. 2.º. c. 23. — ³ Ex *Historia Synodali Concilii Nicæni* (Apost. Greg. 1.º. c. 11) p. 17.

⁴ Sicut in lib. 5.º. c. 8. — ⁵ Concil. Constantin. 2.º. exhibet. Concil. Synod. 1.º. c. 1. Concil. Nicæni c. 6.

accessit episcopi ultra diocesim ne accedunto, neque ordinandi, neque alias ecclesiasticas res administrandi causa, observato vetere suprascripto canone de diocesibus. Nam hoc clarum et manifestum est, quod in quaque provincia, praefecturae ipsius provinciae Concilium administrare debebit ea, quae Nicaea decreta atque statuta sunt. Ecclesiam autem Dei in barbaricis nationibus constitutas administrari oportet secundum eam quae obtinuit et in usu habetur, consuetudinem Patrum ». Haecque omnia ex praescripto Nicaeni Concilii sibi visi sunt agere. Unde in epistola Synodali anno sequenti ad Damasum data haec leguntur¹: « De administrationibus autem quae sunt ejusque Ecclesiae propriae, cum vetus (ut nostis) lex est, tum sanctorum Patrum in Concilio Nicaeno decisio; ut videlicet singularum provinciarum antistes una cum finitimis, modo id ipsum visum fuerit episcopis, ministros ad Ecclesiarum commodum in suis ipsorum provinciis ordinent. Ex ejus legis et decisionis praescripto scitote tum alias quoque Ecclesias apud nos administratas esse, tum illustrissimarum Ecclesiarum sacerdotes electos ». Sic ibi. Porro ad hunc canonem haec habetur appendix adjecta²:

35. « Constantinopolitanus tamen episcopus obtineto praecipuum honorem et dignitatem secundum episcopum Romanum, ideo quod Constantinopolis nova Roma est ». Haec ibi: in ejus canonis explanatione ait Theodorus, fuisse olim Byzantii Ecclesiam sub metropoli Hieracleae; sed haece postea auctam privilegii cum a Constantino collatis, tum ab hac Synodo impertitis, primum post Romanam Ecclesiam locum obtinuisse. Sed quod in eo commentitium prorsus illud privilegium (ut vidimus) habeatur, quo ea dicuntur ab ipso eidem Ecclesiae esse collata; quodque insuper (ut ex S. Gregorio nuper recitavimus) Romana Ecclesia nominis quo in causa fidei ab hac Synodo essent decreta receperit; hinc illud libera voce Gelasius papa³ adversus Acacium profert elogium: « Cujus sedis episcopus? » Acacius scilicet. « Cujus metropolitanae civitatis antistes? nonne parochiae Hieraciensis Ecclesiae? etc. » Sicine mutus fuit Timotheus Alexandrinus episcopus, ut praeferi sibi aequo animo Constantinopolitanum antistitem passus esset? At praeter id quod constat hunc canonem a Romana Ecclesia minime fuisse receptum; imposturae nomine etiam suspectus habetur, imo plane addititius esse atque suppositus, vel ea saltem ratione docetur, quod in Synodo, imo post absolutam Synodum Chalcedonensem, id tanquam ibi in ea Synodo factum usurpare conatus Anatolius Constantinopolitanus episcopus, mox Leonum Romanum Pontificem expertus est sibi acerrime adversantem. Quod si id ante Constantinopolitanae sedi concessum fuisset ab hac oecumenica Synodo; satis erat Anatolio praesentem citare cano-

nem, ejus nunquam vel loquem saltem habuit mentionem; qui quidem canon si existisset, fuisset omnino saepe citandus, cum S. Leonis sibi refragantis litteris tantopere irgeretur.

36. Quod si quis objiciat, hujus canonis mentionem haberi apud Socratem⁴ et Sozomenum; dicam majoris apud me argumenti esse, quod cum episcopi, qui sequenti anno Constantinopoli convenere, scripserint litteras ad Damasum de rebus hoc anno gestis in Synodo, nullam penitus habere hujus canonis mentionem; qui quidem si sancitus esset, minime praedermittendus fuisset. Rursum vero quod hic canon adversari videatur superiori edito canoni; haud par est credere ab eadem Synodo eundem esse decretum. Quoniam modo, quaeso, ex praescripto Nicaeni Concilii voluit S. Synodus quibuscumque provinciis jura sua integra esse servata, si in praedictum aliarum Ecclesiarum uni Ecclesiae Constantinopolitanae tanta contulit? Certe nisi canonem istum commentitium fuisse dixerimus; ille saltem post haec primo decreta, postque Nectarii electionem sancitus esse dicendus erit, ab iis qui remanserunt Constantinopoli episcopi Orientales; quorum (ut dicemus) tantum studium fuit, ut Orientalem Ecclesiam etiam praeferebant Occidentali; ipsorumque decreto tunc factum, ut episcopus Constantinopolitanus curaret Ecclesias non Thraciae tantum et alias proximas, sed Asiae quoque. Nam in Concilio Chalcedonensi, ubi actum est de jure ordinationis episcopi Ephesini Iolius minoris Asiae metropolitani, hoc spectare ad episcopum Constantinopolitanum, proclamantur clerici ejusdem Constantinopolitanae Ecclesiae, id sibi ex hujus Synodi canone vendicantes: Haec enim ibi leguntur⁵: « Clerici Constantinopolitanae Ecclesiae clamaverunt: Ea quae sanctorum Patrum centum quinquaginta sunt, teneant privilegia Constantinopolis, ne deperant: ordinatio secundum morem ab archiepiscopo nostro fiat ». Ita ibi. Et ne putes juris fuisse episcopi Constantinopolitani episcopum Ephesinum tantum deponere et ordinare; ex S. Joannis Chrysostomi Actis constat ipsum non solum ejus urbis antistitem deponisse, sed et alios plures Asianos episcopos, aliosque in ipsorum locum substituisse. Quia etiam ex alia ejusdem Synodi Actione pariter intelligitur⁶ Bythiniae provinciae Ecclesia posita fuisse ex privilegio sub dioecesi Constantinopolitana. At haec quidem nomini hujus Synodi auctoritate potuit hinc temporis proximus sibi vendicare Chrysostomus, qui successit Nectario, substitutus ipse Magno Gregorio, qui hoc anno in ejusdem Ecclesiae thronum ab hac Synodo ovetus est; haud enim par est credere tantum episcopum ea sibi usurpasse absque majoris Synodi auctoritate.

37. Denique canon⁷ in hoc eodem Concilio statutus reperitur de accusationibus episcoporum,

¹ Apud Theod. lib. V, c. 9. — ² Concil. Constant., c. 4 alibi 5. apud Theod. 3. — ³ Gelas. Papa epist. ad Episc. Bardan. tom. 1 Concil.

⁴ Socrat. lib. V, c. 2. et Sozom. lib. VII, c. 8. — ⁵ Concil. Chalcedon. Act. XI. — ⁶ Concil. Chalcedon. Act. XII. — ⁷ Can. 6. et 7. ex libello Syn. Const. tom. 1, c. 10. c. 11.

novissime vero quo modo ab haeresi redeuntes haeretici recipiendi forent. Quibus omnibus absolutis, haec ad Theodosium imperatorem idem Patres simul convenientes conscripserunt¹:

« Religiosis ac pietatis observantissimo, Deique amantissimo imperatori Theodosio sanctum Concilium episcoporum, qui ex diversis provinciis praefecturis Constantinopolim convenimus.

« Initio quidem nostri ad tuam pietatem scripti, gratias agimus Deo, qui tuae pietati imperium constituit ad communem pacem Ecclesiarum, et sanae fidei confirmationem. Agentes autem Deo debiles gratias, necessaria quoque ea, quae acta sunt in sancto Concilio, ad tuam referimus pietatem; nempe quod ex quo tempore ex mandato tuae pietatis Constantinopoli convenimus, primum quidem mutuum inter nos concordiam renovavimus; deinde vero breves etiam praescripsimus ac praevulnavimus quosdam quasi terminos regulasque, quibus et Patrum qui Nicaea congregati fuerunt, fidem confirmavimus comprobavimusque, et quae adversus eam oborte sunt, perversas haereses ac pravas opiniones extrema cum execratione ac detestatione reprobavimus. Praeterea etiam ad recte constituendum ac ordinandum statum et disciplinam Ecclesiarum, certos canones statuimus ac praescripsimus. Quae omnia huic nostro scripto subiecimus. Rogamus igitur tuam clementiam, ut per litteras tuae pietatis ratum esse jubeas, confirmasque Concilii decretum; et siendi litteris, quibus nos convocasti, Ecclesiam honore prosecutus es; ita etiam summam eorum quae decreta sunt, conclusionem sententia atque sigillo tuo corroboret. Dominus autem imperium tuum in pace et justitia stabiliat, transmittatque, et producat in multas et infinitas usque aetates et generationes, atque ad terrenam potentiam caelestis quoque regni gaudium et fructum adiciat. Gratificetur Deus orbi terrarum, ut te, qui revera pietatis studiosissimus, Deique amantissimus imperator es, valentem, omnibusque praeclaris rebus florentem, et excellentem videat; id quod sancti etiam ab illo precibus ac votis petunt et orant. Haecenus Patres, qui his sanctis canones subjecerunt.

38. Quod autem adeo studiose exposcent statuta in Synodo ab eo confirmari, atque sigillo muniri; id quidem prudenter, quod eo modo sibi fidem imperatoris stabilem duraturam oppignerarent; utpote qui experti essent Valentem imperatorem in deterius esse mutatum. Porro eandem Synodum Constantinopolitanam confirmatam fuisse a Datuaso papa Phobius tradit in libello de septem Synodis: quod sane intelligendum est in his quae spectant ad fidem catholicam, ut ex sententia S. Gregorii paulo superius est declaratum. Ceterum auctoritate ejusdem Hamasi, eadem ex parte, hoc Concilium constat obtinuisse nomen oecumenici: eo enim nomine posterius omnes ipsum nuncupare soliti sunt. Etenim tantum roboris et firmitatis quaelibet Synodus con-

sequi solet, quantum eidem auctoritatis impertit Romana Ecclesia, ipsa Apostolica Sedes; quod multis exemplis demonstratum est, et alias saepe continget inferius diversis temporibus demonstrari.

39. Post haec autem consecuta est subscriptio Patrum, ita tamen, ut nomina postea supervenientium episcoporum, nempe Timothei episcopi Alexandrini, Dorothei Oxyrinci in Aegypto episcopi, et aliorum, uno et Nectarii, qui post abdicationem Gregorii creatus est Constantinopolitanus episcopus, fuerint superadjuncta. Sed perperam factum, nescimus a quo, ut quoniam Gregorius reverit Meletius remisit sedi, qui ante subscripserat episcopus Constantinopolitanus, inventiatur inter episcopos provinciae Cappadociae et ultimo loco positus, quasi non fuerit Constantinopolis episcopus, sed Nazianzi. Nec est, quod quis dicere possit, post ejus abdicationem, et subrogationem Nectarii, Patres Synodo subscripsisse. Nam id omnino falsum esse, ex eo convincitur, dum subscriptus huic Synodo reperitur Meletius episcopus Antiochenus, post cujus mortem liquet Gregorium sedem reliquisse, eamque tandem collatam fuisse Nectario, qui ultimo loco habite Synodo suum apposuit chirographum, sed librarius qui exscripsit, imprudens quidem (si tamen velimus dotum malum abutisse) quod sciret sedem Gregorii collatam esse Nectario, sublato a Gregorio ejus sedis titulo, ne duo simul invenirentur subscripti Constantinopolitani episcopi Gregorius, et Nectarius; illum in gloria patriae tantum nomine, exiguae civitatis episcopum ultimo deposuit Cappadocum antistitum loco, Nectarium autem titulo episcopi Constantinopolitani in eadem subscriptione recensuit, quod scilicet absurdum sibi visum esset, duos ejusdem sedis ibidem antistites nominari.

40. *Meletio Antiocheno sanctissime vita functo Constantinopoli, de successione sententiam a Gregorio prolata nihil Patres curantes, eligit Flavianum.* — Licet autem ita, ut dictum est, sacrosancta Synodus fuerit absoluta, atque presentium episcoporum subscriptione firmata; novi tamen eventus retinere Patres ne recederent Constantinopoli, sed illie diutius morarentur. Fuit morae prima causa, ex qua aliae confluxere, obitus Meletii episcopi Antiocheni, viri quidem ob consummatam longam aetatem in exiliis, ad quae ob tuendam catholicam fidem tum a Constantio, tum a Valente Arianis imperatoribus saepius pulsus fuerat, aliaque pro pietate officia honestissime perfunctus, omnium ore laudati, summae veneratione ab omnibus culti. Laudavit eum tunc Gregorius Nyssenus² paenegyrica illa oratione, cujus est exordium: « Auxit nobis numerum Apostolorum novus apostolus, qui cooptatus est in ordinem Apostolorum, etc. » Imo ante ipsum alius ex Patribus, fortasse Amphilocheus disertissimus vir, pro concione pariter ejusdem prosecutus fuit laudes Meletii: quod idem Gregorius illis verbis testari videtur, quibus ait³: « Meministis

¹ Existit in libello Constit. Synodic. tom. 1. Concil.

² Greg. Nyss. orat. in funere Meletii. — ³ Greg. Nyss. ibid.

omnino, quemadmodum vobis ante hanc nostram habita oratio labores et certamina viri exposuit, quod cum per omnia sanctam Trinitatem honoraret, etiam in numero certaminum honorem conservavit, ut qui in tribus incursionum tentationibus deceraverit; audistis continuationem, contextum et seriem laborum, qualis in primis, qualis in mediis, qualis esset in postremis, etc.», utpole qui sub Constantio primum, inde sub Juliano, demum sub Valente Augustis gloriosa pro fide certamina obiisset. Quomodo autem publico et celebri funere fuerit honoratus, idem Gregorius in fine sic habet :

41. « Exponite bonas narrationes, dicite miraculum, cui fides derogeret : Quomodo maris in modum condensati, innumerorum hominum populus, unum continuum corpus universi erant, tanquam aqua quaedam circa tabernaculi pompam aestuantes : Quomodo praeclarus David multifariam multisque modis in innumeros ordines sese distribuens, inter diversae simul et ejusdem linguae homines circa tabernaculum tripudiabat et saltabat ». Significat haec figura Gregorius diversorum ordinum psalmodiam, qua venerandum corpus prosequantur. Sed addit de luminaribus : « Quomodo utriusque quasi ignei annes continens facibus, tractu continuo perpetuoque fluentes, quoad oculi longissime prospicere possent, porrigebantur. Exponite studium totius populi, Apostolorum contubernium, quomodo sudaria faciei ejus ad praesidium atque custodiam fidelium disceperantur. Adjiciatur orationi etiam imperator merens ob calamitatem, et e solio exurgens, totaque civitas una cum pompa sancti transiens; et consolamini vos invicem in sermonibus istis » : post haec vero de Meletio in caelo cum Deo agente : « Intercedit autem pro nobis et populi erratis, etc. » Haec Gregorius Nyssenus coram amplissimo Patrum senatu; ut probe intelligas, id ipsum esse professum, quod universum Concilium et cum eo Catholica Ecclesia pie crederet, sanctos in caelo pro nobis apud Deum preces fundere.

42. Translatum deinde fuit corpus ejus Antiochiam, ibique summo honore exceptum, anniversariaque celebritate perpetuaque memoria consecratum, nomine ejus relato in tabulis ecclesiasticis die festo jugiter celebrando. Avoluto autem lustro, postea S. Joannes Chrysostomus ¹ in laudem ejus habuit frequenti populo concionem. Quod vero tertio Idus Februarii Meletii memoria in publicis monumentis legatur adscripta; non quidem quod ea die ex hac vita migravit, id factum est; cum constet aestivo tempore esse defunctum, sed quod, more majorum, vel ea die fuerit episcopus ordinatus, vel forte quod Constantinopoli Antiochiam ea die transferri confingerit. De cujus translatione Gregorius Nazianzenus ita iambicis breviter agit :

Ecclesiamque veclia est post ad sumum
Thesaurus ingens, hoc homin agnoscentibus.

Rursum vero de translatione reliquiarum Meletii haec Sozomenus ¹ : « Meletii reliquiae Antiochiam translate, juxta locum Babylae martyris condita fuerunt. Fertur autem eas regia continue via ex imperatoris mandato intra moenia in civitates fuisse receptas praeter consuetudinem Romanis usitatum, et alternis psalmodiarum cantibus imoque in loco honoratas, donec Antiochiam usque transportarentur ». Haec Sozomenus. Gregorius Nazianzenus de eodem S. Meletio tradit, ipsum morientem commendasse episcopis pacem Ecclesiae. Ex cujus plane sententia, de non subrogando alicui in locum ipsius a prudentioribus in Synodo agi ceptum, idem Gregorius affirmat; sed per factiosos quosdam Flaviani studiosos, qui in locum Meletii sufficiendum ipsum Flavianum Antiochenum presbyterum conabantur, collatae sunt turbae, tumultusque concitati non leves; de his enim ita Gregorius :

De non movenda re statum ceptum est ago,
Quam turbulenti ceu et urgeant viri :
Hoc molientes improbi, ut hanc unico
Opponeretur Praesuli Praesul novus.

Jam dictum est, divisum a tempore Juliani, citra tamen schisma Orientem ab Occidente ob Meletium atque Paulinum Catholicos episcopos Antiochenos, studuisseque Orientales Meletio, Paulino autem, quem creaverat Luciter Calaritanus, favisse. Egypti episcopos et omnes Occidentales. Porro seniores, prudentioresque pacis cupidi Patres ex facta jam ante transactione, quam diximus, cessandum esse ab ordinando successore Meletii, atque lance rem tantam pensantes, existimabant : erat autem minor longeque inferior horum numerus, respectu eorum qui contrariam suadebant, indigne ferentes ordinatum ab Occidentali episcopo praesse Orientalibus populis.

43. Cum de tanto negotio Patrum sententia rogarentur, Gregorius Theologus gravissimam sane sententiam dixit : cui quidem si parvisset ceteri, ingens illa discordia fuisset penitus consopita, imo prorsus extincta : suadere enim conatus est, ut sine retri Paulinus jam relate consumptus, paucis diebus quibus vita superstes foret, solus sedere episcopus Antiochenus; eo vero defuncto (ne quid snorum injuriam Orientales dispendii paterentur in defuncti locum tunc subrogarent quem cuperent; illa namque fore, ut Oriens et Occidens summa concordia jungerentur; quod si secus fieret, discordias novas iterum pullulare, et veteres recrudescere oportere.

44. Hanc autem ipsam quam Gregorius sententiam dixit, in Vita sua carmine scripta, iambicis exaravit metris, tibi post multa, quibus eos ad pacem exhortaretur, et exacerbatorum molliret animos, dicta, quid ipse sentiret, his explicat :

Thronum retineat, qui tenet ad hunc diem,

¹ Exlat apud Lipon, die 12 Febr. et Sur. tom. 1, ea die. — ² Greg. Naz. in carm. de Vita sua.

¹ Sozom. lib. VJ. c. 10.

nempe Paulinus.

quod hoc noceret, paulo si dicitur
Nos loquamur hunc virum, mos ut verus
Ferebat? .Elas post dabit cana exulum
R. bus secundum, quique mortales manet
omnes calluca terminus vita : bonus
Abilit ille morte, quo pridem cupit,
Functus, datori spiritum reddens Deo,
Plebusque tum nos scilicet concordibus,
Antelatumque calculus prudentium,
Alorum, favente Spiritu, dabimus throno,
Si forte praesens opprimi poterit malum :

scriptum sane proliumque consilium ; et post multa :

Cedamus ipsi paululum, palma amplior
Illic ut pareatur, nosque servemur Deo,
Servemus atque perditum orbem pessime, etc.

At quid consultissima hac sententia profecit Gregorius? nihil prorsus : tantumque abfuit, ut quod vellet persuaderet, dissidentesque in concordiam revocaret; ut contrariae factionis episcopos magis magisque ad iratum provocaret, reddideritque eorundem animos odio concitatos, in se ipsam hac sapientissime perorantem, iustaque suadentem, infensus ac plane implacabiles ; utpote qui illis visus esset ab Occidentalibus stare, eorum causam fovere, patrocinareque sententiae Damasi Romani Pontificis Paulino studentis : id enim versibus illis Gregorius ipse significat, quibus ait :

Hae conciones comprobant nostrae, licet
Saxis petita; livor unde in me improbus
Exarsit,

et quae sequuntur :

45. Ceterum qua coeparat animi constantia dicere quodaequum, utile, omnique ex parte optimum videbatur, eadem perseveravit in finem, contestatus se cessaturum throno potius, quam ut illis injusta, dammosa, in omnibusque pessima decernentibus, inhæresceret : quod his quoque versibus explicat :

At mihi carentem vos throno concedite
Vitam, periculo liberam, etsi ingloriam :
Illic sededo, nulla ubi sedes malis.
Hoc namque praestat, cæteris quam ut miscerem,
Meamque nec eos flectere in sententiam
Possim, nec illos rebus in pravis sequi, etc.

Quid demum illi post novissimam hanc contestationem Gregorii; ipsum probe describentem audiamus; ait enim :

Clamitant illi ubique,
Ut graeculorum turba, rem unam molient
Juvenum caetera (quam labernam diceret)
Tralensque turbo pulverem venti æmuli :
Dignatus esæci enim quibus nemo meli
Sancto, thronoque præditus, quocquam loqui :
Præpostere ut qui fundèrent verba, et velut
Vespæ inirent conito in frontem impetu.
At hoc secutus est lamen cætus senum
Mojus juvene fervidos, quos par erat
Frenare.

Hæc ipse.

At non omnes puto senes Orientales de electione Flaviani tumultuantes alios esse sectatos, sed ex iis aliquos erga eundem Flavianum nimium studiosos; resiliisse autem sanctissimos confessores veri amantibus, quibus atque ac Gregorio mens nulla privata cuiusquam flecteretur affectione.

46. Ceterum minime levis hæc quidem culpa fuit, novæ tenuis, sed ea plane quæ turpem illis notam inussit; cum præsertim quæ ratione, quoque præfextu rem prorsus iniquam velarent, nullum habuerint : cum iidem miseri ut consulerent pudori, primoerum instar parentum, opus habuerint consuerere fiens folia, quibus demudata peccato verenda contegerent. At quænam ista? ridebis cum Gregorio, si audias. Factiosi enim illi quo probarent præstare Orientalem Ecclesiam Occidentali, quod omnibus aliis destituerentur probationibus et argumentis, unam illam rationem afferebant, dicentes : Quoniam Christus in Oriente natus est, idcirco potior esse debet auctoritas Orientalis Ecclesiae. Scite quidem, nisi eadem ratione contra eos dicendum quoque fuisset, Ægypti provinciae, quæ jungitur Iudæorum regioni, in qua natus est Christus, potiora esse iura debere, quam aliarum remotiorum provinciarum; ob eamque causam controversiam illam adjudicandam fore Paulino; cuius electioni (ut sæpe diximus) favit in primis Magnus Athanasius et omnes Ægypti pastores.

47. At indignam prorsus tanto cætu sententiam, et perpetuo silentio condemnandam, ipse Gregorius deridet hæc versibus :

Ratio porro quam scita, aspice :
Debere nostras nempe res Solem sequi :
Ortum hinc trahentes, unde regnator poli
Vobis, amictus carne, primum splendunt :

et inferius his alludens :

Adversa statat his lumen Phœbo phalanx.

Porro qualesnam essent, qui adeo insulsa effutirent, pluribus docet, nempe episcopos, qui temporariam solerent habere fidem et cum principibus mutarentur, quorum arbitrio solerent esse catholici, vel hæretici : horum vero inconstantiam, et perditum studium idem Gregorius hæc sugillat ironia ¹ :

Alloquimur omnes : intret hæc quisquis volet,
Fidem licet bis, pluries aut verlet.
Nunc nudinarium tempus est, quæsti sine
Nullus recedat. Versa erit quando ælea,
(Mutationem facile nam tempus capit)
Artem ipse calles : protinus rursus exeat.

Hæc ipse et alia plurima de iisdem omni contemptu dignis episcopis.

48. Ex quibus colligere potes, quali quantove libramento iustitiæ, Romana Ecclesia hujus Synodi canones respuerit; et tantum quæ de fide statuis-

¹ Greg. Naz. in carn. de Vita sua.

sent, secernens pretiosum a vili summa auctoritate amplexa fuerit; utpote, quod nihil præterea novi in ea apposuissent, sed quod antiquitus traditum, divinis Scripturis probatum, a veleribus Patribus custoditum, et a recentioribus scriptoribus declaratum, nimirum a S. Basilio, qui decesserat, et Gregorio Nazianzeno atque Nysseno, qui aderant; quod vero magne videbatur esse securitatis atque fiducia, omnia iidem decrevisse secundum quod acceperant per recitatum in Synodo volumen Damasi ab Occidente. At cur, dices, summa auctoritate idem Damasus ejusmodi Synodum honestavit, paremque Nicæna: esse statuit, cum eidem ecumenicæ nomen indiderit, utpote cum qua tum Oriens, tum Occidens conspirarint consenseruntque, si tamen indignam existimavit, ejus præter id quod de fide in ea statutum fuisset, cætera probarentur? Ex nuper dictis causam ipse conficere poteris, quam tibi apertius pandam.

49. Intelligis, puto, testificatione Gregorii Nazianzeni, quales exceptis paucis, tunc esse solent episcopi Orientalis Ecclesiæ, quo modo fidem habere consueverint pro ratione temporis mobilem, et non nisi ad privatum commodum accommodatam: ejus quidem rei non Gregorius duntaxat, sed et Basilius suis scriptis locupletis testis accedit, ut suo loco superius est demonstratum. Quod erga Macedoniana et Eunoimiana hæresis invaluisse in Oriente, licet eam Damasus in Concilio Romano damnasset; cum idem percipisset ab amplissimo Patrum conventu, ab omnibus, inquam, qui tunc post persecutionem colligi potuerunt Orientales episcopi, ipsas damnari, Nicænamque fidem firmissime stabiliri; oblatam ansam libenter arripens, quo eodem motu leves in officio contineret, firmaretque, ipsi Synodo summam est imperitibus auctoritatem, et sic iidem suis ipsorum vinculis firmiter stringerentur, qui posthæc nefas ducerent, quod summo consensu fuerat institutum, et ab Occidentalibus receptum, ac sublimi loco repositum, solita levitate convellere, atque infringere temeritate. Quod quidem consilium Damasi magno fuisse Catholicæ Ecclesiæ emolumento, eventus edocuit. Sed ad res in Synodo gestas redeamus.

50. Quod autem in ea Synodo suprema videretur esse Gregorii Nazianzeni auctoritas, tum ex eminenti doctrina, fideque catholica, tum optimis moribus longo usu rerum ad senectam usque indefesso studio propagata (ut omnium dicere de throno sublimi, in quem nuper evertus erat), haud ausi sunt improbi tentare tanti viri constantiam, quem cuperent ad vota pertrahere, quo astinatione Gregorii suam ipsorum valeret turpitudinem honestare. Quid faciunt contentiosi illi et male compositi juniores episcopi? Quod scirent et reliquos seniores episcopos invitos obortoque collo ab eis traduci absque Gregorio; ausi sunt illud ipsum quod combatantur de Flaviano per ejus familiares eidem suadere. At quam procul abluerit ut ab his ipse Gregorius ageretur in præceps, ita idem narrat:

Quid me necesse est dicere, quibus vocibus
Ab his amicis nostra canities fuit
Tentata? cum illi cederent primas mihi,
Aliquid petentes pro fide summa
A fido amico, sed fide summa in malis:
Nempe ut juvarem rebus hos in omnibus:
In omnibus ne? Fluxit hoc quisquam sibi,
Quo turbam sequeretur ipse, non gnatum Dei?
Natura sursum fontium ledet prius,
Partesque ad imas flamma labetur vorax,
Quam quid salubris perditus prodam meam,
Extinere capri hinc ipse de medio pedem;

sicque indignans abscessit e Synodo.

51. Quid demum? Cum e Synodo Gregorius recessisset, qui remanserunt communibus votis eligunt Flavianum presbyterum Antiochenum Melitii successorem; sicque continuata est prior discordia, ut unus Ecclesiæ catholice populo duo præsentent episcopi, nempe Paulinus atque Flavianus: sed et his defunctis, eorum successores in locum ipsorum suffecti, adeo ut usque ad annum Domini quadringentesimum octavum minime valuerit licet plurimum in hoc insudaverint sanctissimi viri, schisma componi; quod tandem per Innocentium Romanum pontificem vix potuit reddita pace, tolli. En vides quam bene consuluerit Gregorius sapientissimus architectus, et quam male consilium juvenum reliqui seculi fuerint seniores. Laudanda magno opere enituit in his fluctibus Damasi pontificis maximi incomparabilis longanimitas, qui licet id minime probavit quod egerant, haud tamen nexu excommunicationis eos obvolvit, ne magna scissura in duas Ecclesias Catholicam partes divideret, separaretque ab invicem totum orbem: sed tum ipse, tum posteri successores opportuna tolerantia agendum existimaverunt, officiis potius et beneficiis adversarios demerentes, prout inferius sapius ac pluribus dicturi sumus.

52. Rem indignam indigne adeo Gregorius tulit, ut non e Synodo tantum, sed ex ipsius episcopatus aedibus (ut ipse testatur) excesserit; quo significaret se potius absque episcopali functione otiose vitam acturum, quam ut talia tantaque adversus jus nefasque fractari conspiceret. At illi qui ejus secessione debuerant emolliiri; ut quem pro Occidentalibus agentem experti fuerant adversantem, e throno prorsus dimoverent, novam oblatam sibi recens occasionem quam libentissime arripere; quantum autem ista fuerit, rerum ordo postulat ut dicamus.

53. *De episcopatu Constantinopolitano, ad componenda jurgia, se abdicat Gregorius.* — Timotheus episcopus Alexandrinus venit hoc tempore Constantinopolim una cum suis, et cum eo aliquot episcopi Macedoniæ, acciti hi quidem omnes, ut ipsorum quoque sententia componerentur res Antiochene: sed cum pervenissent, resque deploratas ob electionem Flaviani reperissent, indignantesque ipsis non expectatis, sedem Gregorio confirmatam, quam ante Egyptii tempore Maximi improbarant, ejus promotionem, ut illegitime factam ceperunt arguere, negantes fuisse id juris episcopi Antiocheni, nempe Melitii. Et tunc episcopus Alexandrinus,

1 Greg. Naz. in conc. de Vita sua

quod primæ sedis post Romanam præesset, ut ad se spectare contendebat, atque jam Timothei prædecessor Petrus in ordinando Maximo ejusdem sedis antistite quasi jus debitum antea vindicarat. Quin et post hæc, scimus, defuncto Nectario ejusdem sedis episcopo, in ordinatione Joannis Chrysostomi ejus successoris requisitum esse consensum Theophili tunc episcopi Alexandrini, ut Socrates¹, Sozomenus², atque Palladius³ tradunt. Verum hæc de exturbatione Gregorii, ipsius auctoritate narremus, et in primis quæ de adventu Ægyptiorum ac Macedonum episcoporum ipse narrat his versibus⁴:

Veniunt repente: nam vocati, lo feri
 Et stanciendo iungunt viros suas,
 Nolotique, Macedonesque, operam
 Mysteriorum seduli et legum Dei,
 Inhabitantes Hesperium in nos et grave,
 Adversa stabat his tumens Phæbo phalanx.

Hæc idcirco Gregorius, quod Ægyptii atque Macedones inrentur partes Paulini, Orientales vero partes fuerint consecrati Meletii. Ægyptii ergo atque Macedones, cum cernerent ipsos Orientales, contempta pace de electione Antiocheni episcopi decrevisse; et ipsi, nulla habita communis concordia ratione, confirmationem in dictum est Gregorii ab ipsis factam impugnare cœpere, non quidem in odium ipsius Gregorii, sed in invidiam Orientalium episcoporum: quod idem Gregorius testatur his verbis, cum pugnas inter eos acerbissimas excitas recenset:

Oho quidem non tam moi, vel ut in throno
 Alium locarent, quam dolerem ut inirent
 Viqueum his, throno me fiverant qui in Præsul
 saltem remotis hoc nuda interdum arbitris
 Ipsi asserchant, Non enim nos priusnas
 Se ferre posse, nec novas injurias.

Et quidem haud poterant, qui partes Occidentalium fuerentur Ægyptii atque Macedones episcopi, non bonæ velle Gregorio, qui (ut demonstratum est) iam vehementer pro componenda pace Occidentalium episcoporum susceperat patrocinium, adeo ut eisdem disertâ oratione et vehementi contradictione restiterent. Sic igitur erat causa Gregorii, ut in eum, a quibus collocatus in throno fuerat, episcopi Orientis ob delensionem causæ Occidentalium inlenso animo essent, et Occidentales ipsi in odium Orientalium de sede illegitime occupata negotium illi facerent. Ad quoniam, rogo, animo Gregorius ista tulit? ipsam audi, ante stomachatum in episcopos ob res inique perpetratis, cum jam secessionem paravit, ait enim:

Movere at illi cœvit ut primum hoc, celas
 Effringo Vincæ, trahitque animam ibens
 Arrigo, etc.

54. At non sic quidem abscessit Gregorius, ut quod erat officii prætermitteret, nempe ut ad simul

conciliandos eos tam asperè inter se concertantes sequester mediis intercederet. Tunc enim orationem de pace habuit, quam tertiam ordine postam dicunt, cujus est exordium¹: « Pax amica, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso suavis, etc. » Ibi autem post multa, quod ad causam de qua agitur spectat, hæc habet: « At nunc alii, mea quidem sententia, per quam misere mutuis opibus, auxiliisque fulentur; adeo ut mundus, qui diuturno labore vix tandem et paulatim, nec sine plurimi erroris effusione collectus fuerat, in duas jam contrarias partes distinctus sit: quicumque autem paci student, mediosque se profitentur, ab utrisque male mulentur, utpole qui vel contempti sint, vel etiam bello lacessantur. A qua parte cum ipsi quoque hodierno die stemus, qui hæc reprehendimus, ac propterea cathedram certaminis invidiæque plenam accepimus: laud mirandum erit, si ab utroque lacertemur et procellemur, ac post multos sudores et aerumnas de medio submoveramur: ut sublato jam omni obice atque interstitio, cominus atque omni animi ardore sese multo convulerent. Enim vero hæc sedare atque comprimere, maxime quidem Dei fuerit omnia amicitia vinculo constringentis; deinde autem et hominum eorum, qui virtutem summo studio colunt, et concordia bonum cognitum atque perspectum habent, etc. » At licet hæc Gregorius sapientissime perorasset, alterantium tamen aures pertinacia et obstinatione simul obductæ nihil admillere poterant, quod christiana professio suaderet.

55. Eodem ferme tempore, cum adversarii oblatantes in Gregorium, de eo sparsissent in vulgus, non defendenda veritatis amore Constantinopolim se contulisse, sed ejus sedis cupiditate incensum; idem Gregorius egregiam illam habuit Apologeticam orationem, cujus est titulus: *De non affectata cathedra Constantinopolitana*. Sed licet animis affectibus vacuis hæc plus satis persuasa essent; apud adversarios tamen odio fulgentes nihil omnino profecit, ut erga ipsum (quod dignum erat) aquanimiores redderentur, sed contra exasperarentur magis. Re igitur penitus desperata, Gregorius quod ante fuerat meditatûs, jam perficiendi tempus opportunitum accepit, oblatamque occasionem abdicandi se episcopatu libenter arripuit: eo nimirum justo dignoque prætextu, ut quia suæ causæ sedis inter se multo concertarent episcopi, ea sublata, tanquam obstaculo quodam medio interjecto remoto, dissidentes sanctæ unitatis fodere iungerentur in unum; præstare quidem ratus, ut sedis suæ jactura, omnes concordiam mutuanque pacem inirent. Quamobrem ipsam Synodum ingressus, ut desinerent inter se multo concertare, et procellosis exagitati fluctibus, tandem reddita tranquillitate quiescerent, cohortatus; ut alter Jonas, devovere se mari, suæque sedis dispendium perlibenter fore passurum, liberaliter obtulit; quod et ingenue præstitit, hæc enim ipse his verbis:

¹ Socrat. de vit. c. 2. — Sozom. lib. viii. c. 1. — Pallad. in vitam de Ant. c. 11. — Greg. Naz. in conc. de Vita quæ

² Greg. de loc. c. 24. — Greg. Naz. in conc. de Vita quæ

Tempusque nactus commodum, in medio offero
 Haec dicta cætu: Vos viri, quos lic Deus,
 Grata stabatis ut suo que iunium,
 Iunxit, videret postero de me loco.
 Quod namque de me, cætu hic si maximus
 Consideretur, fiat, haud magni interest.
 Erigite mentis alius vestras, precor:
 Certe in unum: Vos quor tandem liget,
 Quosque saxi ut et truces ridebunt:
 Præterque pugnas omnium ut rerum insensu
 Flexeras amici foelers late invenim.
 Ego vero Ionæ¹ facinus excelsum ramulor.
 Me pro salute do libens nostræ ratis.
 Lucet excitati turbis causa hanc sicum,
 Nos sorte captos merzite insano mari:
 Nos hospitalis celus excipiet. Sit hoc
 Concordiæ vobis initium: pergit
 Ad cuncta demceps alia. Latitudinis²
 Locus hic vocetur. Splendidior hinc surget militi,
 Si stetis in me, etc.

Hæc et alia ad eos Gregorius, egregia plane comparatione alludens etiam ad puteum, quem post multa Philistinorum iurgia S. patriarcha Isaac effodiens, absque alteratione possedit, ob idque eum *Latitudinem* nominavit. Et quidem pulo ex verbis his Gregorii in magna Synodo coram Patribus dictis, factum esse, ut locus ille, ubi ejusmodi Concilium celebratum fuit, nuncupatus esset *Concordia*: id enim S. Joannes Damascenus testatur³, cum ita ait: « Erant in oratorio reliquæ Pantalemoni et Marini martyrum. Quod quidem oratorium, Concordia nominatur; quoniam illic centum quinquaginta episcopi, Theodosio Magno imperatore regnante, in eandem sententiam convenere ». Hæc ipse.

56. Sic rebus dispositis, haud fuit qui (ut par erat) Gregorium sedere cogerit. Etenim Orientales, a quibus fuerat in thronum illum impositus, in ipsum ob denegatum Flaviani electioni suffragium subinfensi, se frigidis justissimæ causæ exhibere defensores. Ægyptii autem atque Macedones, quod infectum irritumque reddere eperent quicquid ab illis non expectato ipsorum adventu de Antiochenis rebus decretum fuerat, æque passi sunt Gregorium sedi cedere; qui de Synodi consensu subdit:

Facilis repente cætu assensit mihi

Si quis autem requirat quantum temporis Gregorius ipse sederit; cerle quidem habita ratione ejus in throno sessionis, cum hoc anno (ut dictum est) ipse in sede collocatus fuerit ab hac ipsa Synodo, rursus autem cum in hac eadem Synodo se abdicavit; paucas sane numerabilis hebdomadas, ne dicam menses: unde ipse inferius ad eundem:

Hæc locatus in throno, nunc pellicis.

57. Porro egressus e Synodo Gregorius (ut ipse tradit) ad Theodosium imperatorem se contulit, quem cætu rogavit precibus, ut acquiesceret ob totius Ecclesiæ pacem, sedem quam acceperat Constantinopolitanam allerantibus se relinquere epi-

scopis, ut ita inter se mutuo digladiari desisterent; fore namque, ut iurgiorum causa submota, tot fluctibus exagitatis Ecclesiis optata diu tranquillitas redderetur, quo nihil excoGITARI posset utilius universo cui ipse præesset imperio. Sed quid ad hæc Theodosius? ipsemet subdit Gregorius⁴:

His imperator vocibus plausum dedit,
 Alique pariter. Cedit at vobis meis
 Ille haud libenter, ut ferunt: cedit tamen.

58. Erat quidem Theodosius imperator erga Gregorium propensiori animo, quem venerabatur ut dignissimum sacerdotem, atque colebat ut amantissimum patrem, eumque excipere convivii consuevit; quibus tandem caruisse, ad quæ abducebatur invidis, Gregorius maximo luero duxit. Id quidem ipse alibi testatur his verbis⁵: « Non jam, inquit, imperatori, ut prius, contubernalis erit Gregorius, utri suo nonnihil gratificans, atque inter medios epulones tristis et tacitus accumbens, ægre anhelitum ducens, et servilem in modum edens ». Hæc ipse.

59. De oratione Gregorii ad centum quinquaginta Episcopos. — His diebus idem Gregorius cum sedi nuntium remisisset, in primario urbis templo, ubi aderant omnes illi episcopi numero centum quinquaginta, egregiam eandemque novissimam habuit orationem; cujus est exordium: « Quomodo res nostræ vobis se habere videntur, o cari pastores, etc. », est quidem oratio ejusmodi, ut neminem, qui Gregorii ante actas dignissimas actiones accurate consideret, eam sicis putem oculis perlecturum. In ipsa igitur magna Synodo, centum simul ac quinquaginta episcopos consentibus, perorans Gregorius, ut alter Samuel⁶ populum contestatus, vel ut alter Paulus⁷ Ephesios, primum omnium emetaturum a se gestarum rerum, ex quo tempore Constantinopolim venit, exactam redditurus rationem, quo statu illas collocatas invenit, et quo relinquat, ob oculos ponit; nempe e gutta progressum fluxurum, e scintilla fornacem globos igneos in cætu extollentem, atque e grano sinapis arborem crevisse, demonstrans; aliisque his similibus usus exemplis, quantum profecerit insimans labores, arummas, quas subierit, contumelias, iurgia, atque mortis pericula, quæ a fidei hostibus passus sit, quæve ab invidis et amicis dolose agentibus pro grata receperit mala, adducit in medium tanquam vivos testes pro ipso Gregorio in adversarios inclamantes. Ipsam insuper tanquam monitibus ornatum sponsam, Constantinopolitanam Ecclesiam, coram omnibus representat, quæ expurgata nigredine arana, abstersisque aliis sordibus hæreticorum, catholice fidei candore refulgat, sacrarum ministrorum nitore splendeat, sacrarum virginum agnimum decore relucent, emicetque egregis totus populi vita cum integra fide moribus, ac demque

¹ Ionæ 1 = ² Gen. XXVI. — ³ Jo. Damascen. lib. de Imag. II)

⁴ Greg. Naz. in cirru de Vita sua. — Idem ead. de vit. different. — (1. Reg. XII. = ⁵ Act. XX.

ut paucis absolvam omnibus charismatibus insignita, longe lateque nitescat; pro quibus omnibus quid sibi ab illis compensari optet, ita declarat¹:

60. « Quid igitur est, inquit, quod dico? Non enim gratuitus virtutis sum cultor, nec in eam virtutis magnitudinem perveni. Laborum meorum præmium mihi date. Quod tandem? Non quod nonnulli fortasse ex his qui ad quidvis supplicandum facile adducuntur, existimant; sed quod mihi tuto postulare liceat. Diuturnis laboribus me levate, atque in quietem vindicate. Moveat vos hæc cavities, flectat hospitii et peregrinationis ratio: alium subrogate, qui pro nobis hostiliter prematur, qui purus sit manibus, qui voce non tarda et inerudita; qui ita animo comparatus, ut omnibus in rebus vobis obsequi, curasque Ecclesie simul perferre possit; quandoquidem tales præsertim hoc tempus efflagitat. At mihi cernitis quomodo corpus etiam hoc se habeat, nimirum et tempore, et morbo, et labore confectum. Quid vobis limido et ignavo sene opus est, atque in dies singulos (ut ita loquar) moriente, non corpore tantum, sed etiam curis et arumnis? qui vix hæc quoque vobis loquor, etc. »

61. Cur autem præterea abdicationis consilium inierit, explicat, simulque defensionem struit de his quibus ab adversariis impugnaretur, ista subdens: « Non jam ultra ferre queo facilitatem animi atque clementiam criminis loco mihi obijci; non jam ultra eum dogmatibus et cum invidia pugnare queo, cum hostibus, et cum sociis ». Quam autem immania et implacabilia hæc essent prelia, pluribus docet, cum hæc addit: « Quin hæc quoque fortasse nobis exprobraverit (jam enim exprobrarunt), quod nec mensa lauta et opipara, nec augusta veste utimur, nec magnifice in publicum prodimus, nec eos a quibus convenimur, fastuose excipimus. Nesciebam scilicet, nobis cum consulibus, et præfectis, clarissimisque belli ducibus, qui tot opibus copiisque circumflunt, ut quo sua projiciant non habeant, æmulationem ac certamen esse; dandamque esse operam, ut et nobis pauperum bonis ad luxum et delicias abutentibus, venter undique comprimatur, et necessaria in res superfluas effundantur, atque altaria ipsa rictibus nostris contaminentur. Nesciebam nos equis insignibus et lascivis ferri, sellisque et cirribus magnifice attolli, ac cum fastu et pompa deduci, velutque blanda manu demulceri oportere, atque omnes nobis perinde ac belluis de via decedere, et in utramque viæ partem scindi ac distrahi, aut etiam tantam præsentium turbam esse, ut procul conspicuus sit incessus noster. Si hæc gravia et acerba fuerint, præterierunt; hæc injuriæ mihi condonate. Antistitem alium, qui multitudinî placeat, create: mihi autem solitudinem date, et rusticam vitam, ac Demum, cui soli per frugalitatem etiam pertenuemque victum cultumque placebimus.

62. « At grave est, concionibus, et castibus et publicis conventibus, et plausibus his, a quibus

quasi pennis in sublime ferimur, et familiaribus, et amicis, et honoribus, et urbis pulchritudine ac magnitudine, et hoc denique fulgore qui eos qui hæc inveniunt, nec oculorum aciem intro collectam habent, circumfundit et illuminat, privari. At hoc mihi minus grave fuerit, quam si diutius in tumultu verser, ac civilis vite turbis et fervoribus commaculer, atque ad vulgi mores me ipsum intellectere necesse habeam. Non enim sacerdotes, sed rhetores querunt, nec animarum dispensatores, sed pecuniarum custodes, nec puros sacrificios, sed fortes et robustos defensores, etc. », atque demum: « Hoc mihi sit dimicationis præconium; missionis libellum mihi date, quemadmodum imperatores militibus solent; ac si quidem vestra voluntas tulerit, cum fausto et præclaro elogio et testimonio, ut honori meo consulatur. Sin minus, utcumque vobis collibuerit. Nihil de ea re altercabor, quamdiu Deus rerum nostrarum statum inspectabit. Quem igitur tibi substituemus, dicet aliquis? Videbit sibi Dominus pastorem ad præfecturam, quemadmodum ovem vidit ad holocaustum. Hoc unum requiro, ut ex eorum numero sit, qui aliis invidia sunt, non miserationi: qui non in omnibus rebus cunctis obsequuntur, sed qui in quibusdam etiam ob recti studium in hominum offensionem incurrunt: alterum enim in præsens jucundissimum est, alterum in posterum utilissimum. Ac vos quidem orationes discensus meo congruentes parate ». Hæc et alia Gregorius.

63. Atque tandem ad calcem oratione perducta, novissimis verbis omnibus salutationem impertiens, postrema finem imponit orationi. Dignum vero est ut ultima hæc tanti Patris eloquia, tali tempore, tali loco prolata, hic singula perpetuæ memoriæ consecrentur; sic enim se habent: « Ego autem his verbis extremum vos saluto. Vale Anastasia, nomen a pietate habens: tu enim nobis fidei doctrinam, quæ adhuc contemptui erat, excitasti. Vale, inquam, communis victoriæ sedes, nova Silo, in qua primum arcem fiximus quadraginta annis in deserto circumactam, incertisque sedibus vagantem. Tuque o magnum hoc templum et nobile, nova hæreditas, quod magnitudinem, quam nunc habes, ab orthodoxa doctrina suscepisti, quodque nos, cum prius Jebus esses, Hierusalem effecimus: vosque etiam aliarum ades sacræ huic dignitate proxime, alia aliam quandam urbis partem complectentes, quasi vincula quadam et compages, ac propinqua loca videntes, quas cum hæc corporis imbecillitate non nos, sed Dei gratia nobiscum, qui pro perditis et desperatis habebamur, implevit. Valete apostoli (nuper templum Apostolorum) præclara colonia (in illud enim Andrea, Luca, Timotheique reliquie translate fuere), certaminis mei magistri, etsi minus sæpe festa vestra celebravi, fortasse Pauli vestri satanæ ad utilitatem¹ meam in corpore circumferens, ob quem nunc a vobis abscedo.

¹ Greg. Naz. oral. ad 150, Episcop. vel. edit.

¹ 2. Cor. xii.

64. « Vale, cathedra, invidiosum hoc et periculosum fastigium; Pontificum Concilium, sacerdotum non minus majestate, quam aetate ornatorum, et quicumque tandem alii circa sacrosanctam mensam Domini ministratis, atque ad appropinquantem Deum appropinquatis. Valet, Nazareorum chori (nempe monachi), psalmodiarum concentus, nocturnae stationes, virginum sanctimonia, mulierum modestia, viduarum et orphanorum cœtus, pauperum oculi in Deum et in nos influentes. Valet, domus hospitales, et Christi amantes, infirmitatisque meae adjuvantes. Valet, sermonum meorum amatores, et cursus et concursiones, et calamum tam perspicuum, quam occulli (nempe exceptores concionum) atque hujus suggesti cancelli a multitudine compressi, hominum audiendi studio sese mutuo profuturunt. Valet, imperatores, et Palatia, atque omnes imperatoris famuli et cubicularii; si quidem imperatori fideles, haud quaquam certum habeo, Deo autem magna ex parte infidi. Manibus plaudite, acute clamate, rhetorem vestrum in sublime tollite: siluit vobis improba et loquax lingua nec tamen silebit: pugnabit enim manu et atramento: cœterum in præsentiâ consiliumus.

65. « Vale, magna civitas et Christi amore prædita (vera enim testabor), etsi non secundum scientiam hic zelus est; benigniores nos disjunctio reddidit: ad veritatem accedite, ad meliorem frugem tandem aliquando vos convertite: Deum amplius quam consecuvistis colite. Non turpe est sententiam mutare; sed in malo perseverare, funestum et exitiosum. Vale, Oriens et Occidens, pro quibus et a quibus oppugnamur: testis est ille qui pacatos nos reddet, si nonnulli secessionem meam imitentur ». Hæc dicens Gregorius haud dubium alludit ad Flavianum nuper creatum episcopum Antiochenum; cujus causa tot dissidia conflata erant. Sed subdit: « Non enim Dei jacturam quoque facient qui thronis cesserint, sed supernam cathedram habebunt his multo sublimiorem et tutiorem. Præter omnia et aule omnia clamabo: Valet, angeli, hujus Ecclesiae præsides, meaque præsentiæ et peregrinationis, si modo in manu Dei res nostræ sunt. Vale, Trinitas, meditatio mea et decus meum: his velim serveris, et hos serves, meum hunc populum (meus enim est, etiam si aliter gubernemur), atque audiam te quotidie tum sermone, tum vita, et moribus angere et in sublimia attolli. Filii, depositum, quæso, custodite; mementote lapidationum mearum. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis. Amen ».

66. *Gregorius Constantinopoli pergit Cappadociam, comitantibus optimis ex cœtu episcoporum, relictis viatoribus.* — At quid tunc accidit? commiseratione plane dignum ac novum. Populus enim sui amantissimi præsentis studiosus, absoluta lachrymabili concione, loco acclamationum, quibus dicta Patris prosecui consueverat, rependit luctus et ejulatus, pro letis plausibus tristes manus ad manum verberationes, pectoris lusionones, lamenta, flētus,

atque singultus: soli persecutores episcopi silice duriores perseverabant immobiles; illi autem quorum mens sanior et erga Gregorium propensior animus, longe aliter: hi enim cum hunc tandem infelicem exitum rem consecutam fuisse conspicerent, adeo percussi animoque consternati sunt, ut profusus in sedes reversuri, lugentes discesserint Constantinopoli, haud ferre valentes alium videre in throno Gregorii collocari; de his enim hæc ipse¹:

Antisilesque carperat quos hinc dolor:
Plerique siquidem capta consilia ut statim
Sensere, fugiunt illico, iclum ut fulminis,
Aurem obstruentes, atque ferientes manus,
Tam triste ne ipsi cernerent spectaculum,
Alium insidentem scilicet nostris thronis.

Quinam autem hi fuerint, licet verbis non exprimat; conjectura tamen ducimur, fuisse veteres ipsius collegas, amantissimos amicos, quibuscum arcta necessitudo ex diuturna consuetudine intercesserat: quales fuere Amphilocheus episcopus Iconii, Gregorius Nyssenus, Petrus germanus ejus episcopus Sebastenus, Helladius Cæsariensis antistes, et alii Cappadoces, nec non Otreius Melitenus, Eulogius Edessenus, Bretannio Scythia, et si qui alii magni nominis viri mente stabiles inventi sunt ibi Gregorio studentes.

At qualiter tunc affectus Gregorius? Ipse faletur; nimirum contrariarum passionum ventis animo agitato, ac primum quidem ingenti gaudio, utpote quod e tempestate pervenisset ad portum; immenso vero dolore, quod Ecclesiam suo labore cultam, ac filios carissimos, quos in Evangelio genuisset, deserere cogeretur, nec sciret cui relinquere: quem quidem animi mororem, quoad vixit, nunquam potuit superare, sed (ut ipse faletur) semper ut savum tyrannum sibi expertus est dominantem, adeo ut illa sua Anastasia semper esset in mente, in ore versaretur assidue, eademque semper calamum litura formaret, sedi et dormienti quoque ipsi eam somnia representarent. Sic igitur magnus Gregorius, sublimis Ecclesie Theologus, post tricennii commorationem, paucos post dies ex quo thronum acceperat, pacis studio, sedi vale faciens, inde recedens revertitur in Cappadociam. Quæ autem post hæc ejus fuerint studia et actiones, dicturi sumus inferius. Ille vero admonitum lectorem volumus, Prosperi Chronicon sui exordio totum pene inversum esse, ac depravatum, dum sub hujus anni consulis ponitur ibi obitus ipsius Gregorii Nazianzeni, et Concilium hoc, de quo agitur, celebratum habetur anni superioris consulis; et alia pleraque in nominibus et numeris penitus labefactata. Quod volumus admonuisse lectorem, ne imprudens in foveas errorum incurrat.

67. Quod rursum ad Gregorium spectat, illud certe hic dicere minime prætermittimus, ipsum tanto stomacho discessisse a conventu episcoporum,

¹ Greg. Naz. in carm. de vita sua.

ut nunquam amplius Synodo tumultuantium interesse decreverit; sunt enim hæc verba ipsius¹: « Mihi enim vero certum est et deliberatum, nunquam posthac asserunt aut grum tenere inter se pugnantium Synodis interesse, in quibus omnia contentione ac bello ardent, flagitiisque prius obscura atque incognita in unum collecta, ab inimicis in lucem proferebantur, etc. » Quo tempore ipsum scripsisse carmen de Vita sua, ut credamus, eo certo ducimur argumento, quod illud non nisi usque ad sedis abdicationem appareat prosecutum. Sunt et aliae ipsius, eorundem sacerdotum causa, adversus episcopos gravissima inveciiva eademque versibus decantata, ut illa in carmine de Vita differentis, et contra falsos sacerdotes, vel cujus est titulus, *Ad episcopos*; et in eo cujus est inscriptio, *De episcopis*², ubi inter alia de his junioribus antistitibus, a quibus persecutionem passus est, quales fuerint, docet his verbis: « Dimiserunt me ab urbe non admodum repugnantem; quippe turpissimum erat illorum me fidei captonum in numero esse; quorum alii nepotes erant eorum qui tributorum scribae fuerant, et aliud mihi animo volebant, quam falsas et subdolas rationum depravationes; alii ab anathris venerant adusi a sole; alii a ligone vel bidente totum diem non quiescente; alii remos, exercitusve reliquerant, redolentes adhuc sentinam, vel corpus foedatum cicatricibus habentes, populi gubernatores ac duces militum, qui ne minimum quidem concessuri videntur; nonnulli etiam opificiorum, quae citra ignem operas suas pericere nequeunt, gnari, ne fuliginem quidem carnis integre abluerant, flagrationes, ac pistrinis digni, etc. »

68. Sed unde ista fax hominum emerit ad sacerdotium? Meminisse oportet, eodem auctore Gregorio, superius dictum esse ejusmodi sacerdotes mundanarios ex lucro temporalium fidem temporariam coluisse. Quod enim Valentinus tempore confugerit episcopos catholicos exulare, et complures ex illis vita functos esse, tunc cuique auctori invadendi episcopatum additis animus ex oblata occasione fuit, quod scirent ad publicum praeconium satis esse perfidiam arianam. Hi vero sub catholico imperatore mos evasere catholici, et quo imperatores erant, eo loquaciores, et eruditius infestiores esse solebant. A quibus in hac Synodo illud tantummodo hominum provenit, ut fidei catholicae formulæ subscriberent, suoque chirographo ita tenerentur perpetuo obligati. Sed ne pie sancta viliam subscriberentium personarum nomine periclitari possent omnino, Damasus summam ut dictum est auctoritatem munivit, ut quicquid ibi de fide catholica statutum esset, tanquam totius Ecclesiae Catholicae decretum (utpote in id ipsum cum majoribus omnibus iisdem consentientibus) aemulicis Concilii nomine munitum, stabile firmumque in perpetuum perduraret.

69. *De electione Nectarii ad sedem Constanti-*

nopolitanam. — Sed ad res gestas post Gregorii et aliorum ipsi similium episcoporum discessionem, et ad electionem successoris Gregorii redeamus: de qua illud in primis admonendum est, errare eos qui tradunt ante Meletii obitum Nectarium electum fuisse, deceptos nimirum ordine narrationis epistola Synodalis ad Damasum scripta: nam assertio Gregorii historiam hanc exactissime describitur liquet, longe ante electionem Nectarii Meletium esse defunctum. Quod autem ad creationem Nectarii spectat; accidit plane prodigium, ac plane monstrum: eleum cum episcopus Gregorio haud impar meritis atque doctrina, qui in locum ejus sufficiens esset, quæri deberet non secundum sententiam Joannis Chrysostomi³ cum lapis e structura tollitur, illi magnitudine similis collocandus ibidem est, ne quid vacuum in pariete maneat; configit loco absolutissimi Christiani, sufficiens hominem nondum Christianum, sed catechumenum adhuc; et loco theologi perfectissimi, subrogari hominem rerum ecclesiasticarum penitus imperitum; ac denique pro consummatissime perfectionis monacho, hominem peditum e curia; et loco virginis, dari qui haecenus intemperantius vixisset; quod ipsemet apud Sozomenum² testatur: qui licet in saeculi obsequiis negotiis dexter videri potuerit, tamen in ecclesiasticis functionibus (ut illa dicam cum Gregorio⁴) præ se ferret cadaver vivum, nulla penitus ex parte conferendum cum ipso Gregorio. At quo modo id factum sit ab his qui remanserunt Constantinopoli episcopis, sic describitur a Sozomeno⁵:

70. « Eo », inquit, « tempore, Nectarius quidam Tarsensis e Cilicia splendidissimo senatorii ordinis gradu ortus, Constantinopoli morabatur. Is jam accinctus ad iter in patriam, Diodorum Tarsi episcopum convenit, ut litteras peteret, si quas ille scribere vellet. Meditabatur autem Diodorus tum forte secum, quenquam potissimum ipse ad electionem tam seriam proponere deberet; et intuitus Nectarium, dignum episcopatu censuit, eique statim tota mente addictus fuit, cum propter canitiam viri et vultum sacerdote dignum, tum propter suavitatem morum. Itaque velut aliud agens, cum ad Antiochia episcopatum (hic erat Flavianus) adduxit, commendavit, et ut illi studeret hortatus est. Hic vero in negotio serio, ad quod multi viri spectatissimi suffragiis expelerentur, risit votum Diodori: nihilominus tamen accitum ad se Nectarium, paulisper adhuc manere jussit. Non multo post, cum sacerdotibus nomina eorum, quos ad ordinationem dignos judicabant, charta inscribere imperator jussisset, ac sibi ipsi ex omnibus istis unius electionem reservasset; alii alios in album retribuerunt; quare et Antiochena Ecclesiae praesent inscripsit quoque quos voluit; quibus omnibus ultimo loco et Nectarium adiecit in gratiam Diodori.

71. Imperator igitur, perfecto inscriptorum

¹ Greg. Nazian. in carmin. de Vita sua. different. in fin. — ² Habetur in edit. Leuvenk. tom. II.

³ Chrys. de translation. S. Ignati. — ² Sozom. lib. VII. c. 10. — ⁴ Greg. Nazian. in carmin. de Vita sua. — ⁵ Sozom. lib. VII. c. 8.

catalogo, substitit in Nectario, et intendens mentis aciem, secum tacite consultabat, impresso ultimæ nomenclaturæ digito. Rursusque ad caput egressus, cunctos ordine percurrit, ac Nectarium deligit. Hoc factum admirantur omnes; et quæscitantur, quisnam esset iste Nectarius, et ad sectaretur institutum vitæ, et unde esset; multo etiamnum magis admirati sunt insolentiam iudicii in imperatore. Ignorabat autem id, opinor, etiam Diodorus; neque enim ausus fuisset sciens, nondum baptizato dare suffragium sacerdotii; sed ut consentirem est, quia canus erat, putavit eum jam olim fuisse baptizatum. Facta vero sunt hæc non sine providentia divina, cum et imperator, postquam baptismi expertem intellexisset, in eadem sententia perstiterit, nullis sacerdotibus reluctans. Postquam igitur omnes cesserunt, et in imperatoris calculum consenserunt; baptizatus fuit, et sacri baptismatis convenienti habitu etiamnum indutus, communi Synodi suffragio Constantinopolis episcopus declaratus est ». Hæc Sozomenus de electione Nectarii; de quo illud sententia omnium affirmatur, probum quidem virum fuisse, imparem tamen tanto oneri et inexpertum: unde factum est postea, ut nimia viri facilitate et imperitia confisi hæretici, rursus Constantinopolim magno catholicæ fidei irreperint detrimento, ut constat ex his quæ de eodem Nectario suo loco dicturi sumus. Porro auxit Nectarii electio maiorem luctumque Gregorii, utpote qui sciret sub tali pastore patere relicto gregem incursioni luporum, sicut postea apud ipsum litteris conquestus est.

72. De eadem electione Nectarii, iidem qui convenerant iterum Constantiâpoli anno sequenti Orientales episcopi, ad Damasum Romanum pontificem inter alia ita scripsere¹: « Ecclesiæ Constantinopolitanæ recens (ut ita dicam) edificatæ, quamque ex hæreticorum blasphemia, tanquam ex ore leonis per misericordiam Dei nuper eripimus, reverendissimum, sanctissimumque Nectarium in Concilio generali communi omnium consensu, præsentente Theodosio imperatore religiosissimo, totius denique cleri totiusque civitatis suffragiis episcopum constituimus ». Hæc ipsi. Intelligisne perspicue, lector, vel saltem aspicias per transennam, quales sint isti? qui nulla habita honesta mentione Gregorii Theologi sponte se in eadem Synodo abdicantis, et laborum ipsius in eadem Ecclesia ab hæresibus liberanda, et e fundamentis restituenda, totum id immensa gloria sibi tribuunt, illud summa jaclantia magna emphasi effluentes: « Ex hæreticorum blasphemia, tanquam ex ore leonis per misericordiam Dei eripimus ». Egregiam sane laudem, ut cum sapientissimum, qui molem construxerat, architectum eiecerunt, se ipsos exhiberent, ac inaniter ostentarent esse ejusdem aedificii erectores. Ex his discite alia, nempe quam vera sint quæ in eodem Gregorio sæpe conscripsit. Horum quoque arbitrio illud potuisse statutum esse decre-

tum post discessionem Timothei episcopi Alexandrini, in cuius Ecclesiæ præjudicium vertebatur, ut Constantinopolitana Ecclesia præferretur Alexandrinæ, de quo superius actum est, mihi facile persuadeo: nam quod furtive res est transacta, in eadem epistola ad Damasum nuper citata, cum de reliquis hoc anno rebus gestis in Concilio generali statuti exacte distincteque fecerint mentionem, rem tantam silentio obvolutam penitus reliquerunt. Cætera autem de Cyrillo in hac eadem Synodo statuta, et de aliis confirmatis episcopis, dicatur, cum eadem epistola inferiori suo loco et tempore describetur.

73. Quod vero spectat ad tempus electionis Nectarii, licet qua potissimum hujus anni die contigerit ignoretur, tamen ante Augusti mensem factam esse, Theodosii imperatoris sanctio edita tertio kal. Augusti, in qua de Nectario mentio habetur, ratio manifesta demonstrat. Ad hanc quoque Synodum spectare videtur, quod idem Theodosius imperator cum sciret complures hæreticos sub catholico nomine adhuc retinere Ecclesias, ad horum fraudes convincendas in diversis provinciis Orientis quosdam nominavit sacerdotes, quorum fides catholica spectata esset, quibus qui communione jungerentur, iidem Catholici haberentur et Ecclesiis præficerentur; qui scens, exploderentur: sanctio autem sic se habet¹:

74. *De Ecclesiarum divisione decretum.* — « Theodosius imp. ad Auxonium proconsulem Asiæ. Episcopis tradi omnes Ecclesias mox jubemus, qui unius majestatis atque virtutis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum confitentur ejusdem gloriæ, claritatis unius, nihil dissonum profana divisione facientes, sed Trinitatis ordinem, personarum assertionem, et divinitatis (profitentes) unitatem: quos constabit communione Nectarii episcopi Constantinopolitanæ Ecclesiæ, necnon Timothei intra Ægyptum Alexandrinæ urbis episcopi esse sociatos; quos etiam in Orientis partibus Pelagio episcopo Laodicensi, et Diodoro episcopo Tarsensi; necnon in Asia proconsulari atque Asiatica diocesi Amphilochio episcopo leoniensi, et Optimo episcopo Antiocheno, in Pontica diocesi Helladio episcopo Cesariensi, et Otreio Meliteno, et Gregorio episcopo Nysseno, Brethanio (Tyranio, Terennio) episcopo Seythæ, Marmario (Martyrio) episcopo Marciopolitano communicare constituerit. Hos ad obtinendas Catholicas Ecclesias ex communione probabiliū sacerdotum oportebit admitti: omnes autem qui ab eorum quos commemoratio specialis expressit, fide communionis dissentiant, ut manifestos hæreticos ab Ecclesiis expelli, neque his penitus posthac obtinendarum Ecclesiarum pontificium, facultatemque permitti; ut vere ac Nicenæ fidei sacerdotia casta permaneant, nec post evidentem præcepti nostri formam maligne locus detur astutiæ. Dat. III kal. Augusti. Heraclææ, Eucherio et Syagriò cass. »

¹ Apud Theod. lib. v. c. 7

¹ L. III. de fide Cathol. C. Theod.

75. Hujus quidem sanctionis meminisse visus est Gregorius Nyssenus in epistola ad Flavianum, cum ait in fine: « Quod si ex sacerdotio dignitas estimanda est; par et idem a Synodo concessum est privilegium; vel potius cura emendationis publicæ; idque in eo quod jure pari esse jussi essemus ». Ille ipse: ex quibus quoque colligitur, quod Theodosius postea promulgavit, jam ante fuisse decretum in Synodo: nam ex Synodi canone, non aulem imperatoris sanctione id sibi Gregorius Nyssenus veniebat: ut appareat ex his etiam eos in Theodosii edicto esse nominatos, quos jam antea episcopi in Synodo tali honore dignassent: ut non mireris si ille doctrina excellens, et qui in his dignoscendis acutissimus esset, atque demum in omnibus omnium celeberrimus, præteritur silentio, et relinquitur prorsus inglorius Gregorius Nazianzenus, jam ab illis penitus oblivione sepultus. Porro episcoporum in edicto nominatorum diversis locis superius facta est mentio. Otreius autem episcopus Melitine in Armenia, cujus ibidem nomen exprimitur, non solum fide catholica insignis habitus est, sed vite quoque sanctitate clarus extitit: ejus enim meminit Cyrillus monachus in Actis S. Eulhymii, qui infans ut tradit Deo oblatus est ab eodem Otreio, nec non tonso capite in clerum cooptatus.

76. Sed hic advertit, Socratem¹ a veritalis scopo longe aberrare, dum putavit ex hoc Concilio metropoles, imo patriarchatus a Patribus constitutos fuisse; ait enim: « Dispartitis provinciis, patriarchas constituit, deciduntque, ut nullus episcopus relicta sua diocesi ad externas Ecclesias demigraret: nam antea propter persecutionum tempestates istud facere, cuique liberum erat, Nectario igitur ampla illa civitas Constantinopolis, et tota Thracia obvenit. Pontice autem diocesis patriarchatus Helladio Casareæ Cappadociae post Basilium episcopo, Gregorio Nyssæ: hæc etiam urbs Cappadociae fratri Basilii, et Otreio Melitine quæ est in Armenia, contigit, Patriarchatum autem Asiam Amphilocho episcopo Iconii, et Optimo Antiochie Pisdia sortito capuit. Egypti diocesis Timotheo Alexandria episcopo tribuitur, Ecclesiarum denique versus Orientem diocesis iidem episcopi qui antea, Pelagius scilicet episcopus Laodiceæ, et Diodorus Tarsi, honoris prerogativa Ecclesie Antiochie reservata, quam Meletio tunc presenti tribuerunt. Itemque statuerunt, ut si usus postularet, res ejusque provinciarum Concilium provinciale dispensaret: his etiam imperator suffragatus est. Istud itaque Concilium talem exitum est consecutum ». Hactenus Socrates, qui non unum, sed plures (pace ipsius dixerim) simul coarctavit errores, licet haud volens, sed quod minime sit assecutus sensum decreti Synodi, Theodosii quæ sanctionis nuper recitavit. Unde non solum vitæ sed tunc Patriarchatus institutos, Cappadociam divisam a Casareæ metropoli, datamque Asiam Amphilocho, et alia ad genus nulla?

77. Sed felicitus Sozomenus² ex sententia ejusdem imperatoris sanctionis ait, non ad distinguendas provincias, sed ad dignoscendas vere Catholicas ab hæreticis, imperatorem eam voluisse adhiberi cautelam, nimirum ut hi censerentur esse catholici, quibus et committi possent Ecclesie, qui in eo edicto nominati essent insignioris nominis orthodoxi episcopi: « Hos porro, » inquit ipse, « esse, qui congruerent in fide cum Nectario Constantinopoli, et in Egypto qui cum Timotheo Alexandria episcopo; in Orientalibus vero Ecclesiis qui cum Diodoro Tarsensi, et cum Pelagio Laodicensi in Syria episcopo; apud Asianos, qui cum Amphilocho Iconiensis Ecclesie præsule; in Civitatibus vero Ponti a Bithynia usque ad Armeniam cum Helladio Casariensis in Cappadocia Ecclesie episcopo, et cum Gregorio Nyssæ, et Otreio Melitine episcopo; in Thracia autem Scythiceque partibus, qui cum Terentio (Tyranulo, Bretanio) Tomorum, et Martyrio Marcianopolis episcopo convenirent. Hos enim et imperator quoque visos et coram allocutus approbavit, de quibus et integra constabat fama, quod suis Ecclesiis religiose præsesent. Postquam autem hæc ita peracta essent, finemque Concilium cepisset, cæteri quidem domum quisque reversi sunt ». Hæc Sozomenus.

78. At quoniam Nectarius haud tanta erat scientia, ut hæreticorum dolos cavere posset; ne ab illis deciperetur, caute egit, ut retineret sibi unum ex episcopis Cilicibus gentilibus suis, et alios ejusdem provincie desertos viros; de quibus hæc idem Sozomenus: « Nectarius autem præceptore Cyriaco Adanorum episcopo officium sacerdotale dilexit, cum hoc enim ipso, ut secum aliquandiu maneret, Diodorum Tarseusem episcopum rogaverat; invitaverat et alios multos Cilices, ut secum morarentur; ex quibus et Martyrium; quem ut medicum familiarem, ita commissorum in juventute delictorum conscium habuerat, diaconum ordinare cogitabat: cæterum Martyrium in eo adversatus est, indignum se esse ministerio divino asseverans, atque sibi antea vite testem Nectarium ipsum citans. Cui Nectarius: Numquid ego, inquit, idem qui nunc sacerdos sum, vitam meam hactenus multo magis dissolute traduxi, quam tu tuam, cum vel tu ipse id testari possis, qui frequenti intemperantie meæ opem persepe tulisti? Tum ille vicissim: Atqui tu, o beate, recens baptizatus ac purificatus, et mox insuper sacerdotio actus es: utraque autem hæc perceptorum expiatoria esse, Deus constituit: ac proinde, ut mihi quidem videris, tu ab infantibus jam recens nalis nihil differs; ego vero jam olim sacri baptismi factus particeps, in consuetudine vitæ meæ usum aulipum obtinui. Atque ille quidem talia causatus, ordinationem non admisit ». Hæc Sozomenus. Erat tunc Ecclesie Constantinopolitane diaconus a Gregorio ordinatus Evagrius³ Ponticus, qui ibi remansit post ejus discessionem,

¹ Socrat. lib. v. c. 8.

² Sozom. lib. vii. c. 9. — ³ Idem, lib. vii. c. 10. — ⁴ Palladius in Lausiac. c. 64.

eo consilio, ut qui discipulus ipsius Gregorii extitisset, esset adjuvans Nectario in dogmatibus disquirendis : sed quoniam pacto iste coactus fuerit Constantinopoli proficisci, dicemus suo tempore.

79. *Theodosius martyrum corpora curat transferenda, pro Ecclesia leges sancit.* — Quod vero episcopi confessores exes imperialibus sanctionibus jam ante in suas ipsorum Ecclesias fuerant revocati; æquum visum est Theodosio, inspirante numine, ut et qui ejusdem persecutionis ariane tempore subiissent martyrium, e remotioribus locis eorum reliquie cum honore, tanquam triumphantium abhellerant, in suas ipsorum revocarentur Ecclesias : unde de Pauli sanctissimi episcopi Constantinopolitani, qui apud Cucum Armenia oppidum sub Constantio fuerat strangulatus, ut ejus venerandum corpus Constantinopolim transferretur, mandatum dedit hoc ferme tempore, ut Sozomenus tradit his verbis ¹ : « Porro imperator ubi cognovisset ea que Paulo quondam Constantinopolis episcopo acciderant, transtulit ejus corpus, et in ecclesia sepelivit quam Macedonius episcopus ejus persecutor extruxerat, quaeque adhuc de ipsius nomine nomen servat, augustissima existens ades et nobilissima : quae res multos veritates ignarus, velut et muliercule et e plebe complures, suspicari facit, Paulum apostolum illic esse conditum ». Ita ipse. Socrates etiam ejusdem translationis meminit ². Quod autem ea semel fama vulgo concepta, posteris eodem errore tradita, aneclaque magis magisque fuerit; inde puto accidisse, quod legimus in epistola Clementis IV Romani pontificis ad reginam Francorum de homine graeco, qui attulit ad ipsam caput, quod decreet esse Pauli apostoli; illud enim (nisi strophæ ab eo conficta fuit, potuit jure existimari fuisse caput Pauli episcopi Constantinopolitani insignis martyris, errore vulgi creditum apostoli Pauli.

80. Hunc autem adhuc Synodus ageretur, quæ (ut vidimus ex Theodosii nuper recitato edicto) usque ad finem mensis Julii producta est, eodem mense idem Theodosius imperator edicto vetuit ab hæreticis fabricari ecclesias intra vel extra urbes. Quod enim expulsæ ab ecclesiis essent vetitque synaxes agere; iidem qui potentes divites essent, utpole penes quos sub duobus imperatoribus Constantio atque Valente summa rerum fuisset, aggressi sunt fabricare novas ecclesias, alias in urbibus, alias in suburbis, ad quas convenirent : id quidem cum Theodosio innotuisset, dato ejusmodi scripto ad comitem Orientis, ipse occurrit ³ :

« Nullum Eumonianorum atque Arianorum vel ex dogmate Actii in civitatibus vel agris fabricandarum ecclesiarum copiam habere præcipimus. Quod si temere ab aliquo id præsumptum sit; domus eadem ubi hæc constructa fuerint, quæ construi prohibentur, fundus etiam vel privata possessio proventus fisci nostri viribus (juribus) vindicetur, atque

omnia loca fiscalia statim fiant, quæ sacrilegi hujus dogmatis vel sedem receperint, vel ministros. Dal. XIV kalend. August. C. P. Eucherio et Sygario coss. » Porro non hos tantum hæreticos sed et alios, nempe Manichæos, Encratitas, Apotacticos, et Hydroparastas idem Theodosius suis hoc anno legibus exagitavit ⁴, eosdemque infamia notatos intestabiles reddidit, et ne quid caperent ex testamento prohibuit. Quo item tempore et hæc rescripsit adversus apostatas ⁵ :

« Illis qui ex christianis pagani facti sunt eripiatur facultas jusque testandi. Omne defuncti si quod est testamentum, submota conditione rescindatur. Dal. VI non. Maii C. P., Sygario et Eucherio coss. »

81. *Concilium Aquileiense adversus Palladianum et Secundianum.* — Eodem anno Nonis Septembris celebratum est Concilium Aquileiense a Gratiano, extortum illud a duobus Episcopis Palladio et Secundiano, ut dictum est anno superiori. Hi enim, cum a Catholica Ecclesia episcopis, ut Ariani, extra Ecclesias pulsati vitarentur; callida arte nomen sibi catholicum usurpantes, tales se revera esse apud imperatorem Gratianum conquesti, a Concilio universali suam ipsorum causam examinari expetierunt. Cum Gratianus, licet invitus, de cogenda Synodo Aquileie hoc anno, litteras ad Italiae provinciales episcopos dedit; cum reliquis autem externarum provinciarum episcopis ea est usus modestia, ut neminem cogeret, sed ejusque arbitrio relinquere adventum; venientes tamen ut publicis deducerentur expensis, præcepit : Orientalibus quoque prefecti Italiae litteris significatum est, ut si vellent, conveniendi liberam potestatem haberent. Sed satis illis visum hoc anno (ut vidimus) convenisse Constantinopoli; cum non nisi in œcumenicis Conciliis una simul Orientales et Occidentales convenire, ecclesiasticæ consuetudinibus esset; hæc omnia ex Actis ejusdem Synodi, quæ extant, certa redduntur.

82. Qui autem Aquileie convenierunt episcopi, pauci quidem exstiterunt, sed iidem virtute sublimes, omnesque numero triginti duo : quorum ex Africana Catholica Ecclesia missi fuere legati duo, Felix, et Numidius; ex Galliæ Narbonensi, Viennensi, et Lugdunensi legati tres, Constantinus, Proculus, atque Justus. Horum igitur omnium qui antiquorum scriptorum monumentis celebrati reperiuntur, post Ambrosium omnibus fama notum, est in primis numerandus Valerianus ipsius Aquileie civitatis episcopus, qui labefactam a Fortunatiano ariano antistite hære purgavit, reddiditque eam nova propagine eruditorum et morum præstantia illustrem clericorum toto Orbi conspicuam, ut suo loco superiorum dictum est. Porro ejusdem Valeriani nomen jugi memoria in publicis ecclesiasticis tabulis perseverat ⁶. Hinc in eadem episcoporum serie proximo

¹ Sozom. lib. VII. 10. — ² Socrat. lib. V. c. 9. — ³ L. VII. c. hæret. C. Theod.

⁴ L. VII. de hæret. Cod. Theod. — ⁵ L. de apostat. C. I. — ⁶ Marten. Rom. 17 Novemb.

ipse sanctitate clarus, sancti Ambrosii elogio ¹ commendatus, interque sanctos post obitum receptus sacris dypticis retinetur adscriptus. Quartus vero ordine positus Limenius Verecellensis episcopus, post sanctum Eusebium primus ejus civitatis creatus antistes.

83. Anemmius autem Sirmiensi quinto loco recensendus habetur, eodem Ambrosio promotore, adversantibus licet Arianis et imperatrice Justina, factus episcopus Sirmiensis, ut anno superiori dictum est. Sed, mea sententia, qui sequitur ordine sextus, sive spectes doctrinam viri, sive vite egregiam sanctitudinem, inter primos adnumerandus Sabinus episcopus Placentinus: quanta enim hujus esset in Litteris sacris peritia, illud unum satis tibi evidens sit argumentum, quod magnus noster Ambrosius huic sua scripta dignoscenda atque emendanda credebat: locupletes hujus rei testes sunt ejusdem Ambrosii ad eundem ea de re scripta ² litteræ: sed et quam insignis miraculorum operatione nituerit, S. Gregorius ³ qui ea deseribit, amplam sane fidem facit: recensetur et ipse in ecclesiasticis ⁴ tabulis digno præconio sanctifialis. Octavus vero ibi ordine collocatus Philictrius episcopus Brixianus scriptorum memoria clarus, et certaminibus adversus Arianos insignis habitus, accedentibus ad doctrinam dignis vite meritis, et ipse inter claros scriptores et viros sanctos adnumeratus habetur ⁵, de quo plura superius dicta sunt: hunc apud S. Ambrosium se novisse Mediolani, sanctus Augustinus ⁶ gloriatur. Recensetur post alios nonnullos Heliodorus episcopus Albinensis, quem scimus sancti Hieronymi ⁷ litteris plurimum commendatum, quantum præterea græcarum litterarum facultate imbutus esset, superius est demonstratum: accessit vero ad ipsius coronam Neapolitani neapolis egregia morum institutio: hic in bona senectute diem claudens extremum, adhuc anniversaria commemoratione in Ecclesia ⁸ vivit; sicut et collega Eventius ⁹ Ticinensis, et Bassianus ¹⁰ Laudensis inter sanctos relati. Qui sequitur ordine Exuperantius episcopus Dertonensis, ille esse putatur discipulus S. Eusebii episcopi Verecellensis, de quo magna cum laude fit mentio in sermone sexagesimo nono, sed primo de S. Eusebio apud S. Ambrosium.

84. Qui vero adferunt legati ex provincia Narbonensi et Viennensi Constantius et Proculus, ut Synodi litteræ declarant, ille Arausica, Proculus vero Massiliensis fuit episcopus, insignis plane hujus sæculi viri; quorum Proculus a S. Hieronymo mirifice commendatur; nam scribens ad Rusticum Narbonensem ¹¹: « Habes istic, inquit, sanctum et doctissimum Pontificem Proculum, qui viva et presenti voce nostras schedulas superet, quotidianisque fratellibus iter tuum dirigat ». Mentio ejusdem est

etiam in Concilio Taurinensi. Qui vero Gallorum legatus Justus nominatus legitur; fuit hic episcopus Lugdunensis sanctitate clarus, ejusque jugis memoria in Martyrologio perseverat ¹ ejusque, res gestæ conscriptæ leguntur ². Illis et aliis clarissimis viris tunc enituit illa corona sanctorum tanquam floribus semper vividis atque odore fragrantibus in Ecclesia Dei; adeo ut vix sit reperiri alia Synodus, in qua tam exiguo episcoporum numero, tot comprehensi habeantur viri sancti et eruditi, famaque celebres, vigentes in Ecclesia memoria sempiterna, anniversaria commemoratione votis fidelium redvivi. At quam commode accidit, ut qui a nobis ex instituto fuissent magno labore colligendi, hic una collectos, uno eodemque consensu dispositos, perfacile fuerit recensere, atque de singulis agere.

85. Jam vero par esset, ut ipsa Acta Synodi Aquileiensis hic verbatim describerentur; singulaque tot sanctorum Patrum sententiæ, ut divina quædam oracula ex integro redderentur: sed quoniam ea singula pluries edita adeo immotuerunt, ut cuiuscumque ea cupienti paleant; adstinemus, satisque erit omnia summam compleva (quod ad rerum cognitionem spectat) hic paucis representare. Fuit ejus Synodi unica tantum Actio, quod a prudentibus bellatoribus dolosa impietas e latebris in lucem cocela progredi, cito citius tanquam horrendum monstrum jaculis omnium confecta est; adeo ut (quod eadem Acta habent) una die a prima hora usque ad septimum totum prælium confectum sit, licet vise fuerint Patribus longe more, laboreque supervacaneus, jam publicè notos hereticos ad defensionem admitti, atque iterum condemnari; quos manifesta impietatis nota semel inustos, ab Ecclesia Catholica exortes, ubique profugos, omnes vitarent, atque maxime exhorrent.

86. Ante sessionem Ambrosius diu (ut ipse tradit) deseruit cum isdem Palladio et Secundiano hæreticis, si forte eos ad meliorem frugem perducere potuisset: sed opera frustra impensa, in ipsa sessione prælocutus, in Acta redigi omnia postulavit; quo eorum blasphemie cunctis patentibus, nulla valerent postea tergiversatione celari. Sicque in Acta primum omnium relata est epistola Imperatorum, qua episcopos spontaneos ad Synodum convocarunt. Inde causa agi cepta est, recitataque epistola Arii, in qua dictum erat, *Solus æternus Pater*. El rogatus Palladius, quid sentiret; subterfugens ille, negavit se respondere posse, absentibus Episcopis suis, nempe Orientalibus: quos vocatos præfati litteris venire noluisse, respondit Ambrosius. Urget tum ipse Ambrosius cum aliis episcopis, ut propositæ rogationi responderet de divinitate Filii Dei, quam Arius scripto negaret; eundemque moras necentem eo dilemmate aretat, cum diceret: « Soles te arianum negare: aut damna hodie Arium aut defende ». At cum nec sic responderet, sed de minus

¹ Amb. de Virg. lib. 1. — ² Idem, epist. XL. — ³ Græc. dialog. lib. 11 c. 10. — ⁴ Martyr. Rom. die 11 Decemb. — ⁵ Martyr. Rom. die 18 Jul. — ⁶ Aug. de Seric. ad Quodvult. deum. — ⁷ Hier. ep. 1. 2. 3. — ⁸ Martyr. Rom. die 3 Jul. — ⁹ Idem, die 18 Febr. — ¹⁰ Idem die 19 Januar. — ¹¹ Hier. ep. IV.

¹ Martyr. Rom. die 2 Septembris. — ² Apud S. Hier. tom. V. die 2 Sept. Adm. Chron. et. VII.

pleno Concilio congregato querelas jungeret; Ambrosius a Synodo petiit, damnari Palladium, qui Arium damnare nolle; atque ad ipsum Palladium conversus, illud addidit: Dubitas damnare post divina judicia, cum crepuerit medius? Interpellatique legati Afrorum, Gallorum, et primæ sedis Illyrici episcopus Sirmiensis, omnes una voce, anathema dixerunt omnibus secundum Arium sentientibus.

87. Rursum rogatus Palladius, sic tandem Christum Filium Dei confessus est verum, ut secundum cavillos Auxentii, confiteretur verum Filium, non verum Deum. Sed cum adigi non valeret hereticus, ut diceret Filium verum Deum; ab omnibus ei dictum est anathema, qui non confiteretur Filium Dei verum Deum. Post hæc cum ex sententia Apostoli¹, Patrem solum habere immortalitatem Palladius diceret, ac ex eo divinitatem Filii Dei negaret; dicentibus episcopis secundum divinitatem æque Patri ac Filio et Spiritui sancto eandem immortalitatem competere; detrectante hoc profiteri Palladio, a Synodo anathema dictum omnibus id non afirmandibus.

88. Ac rursus Palladius spiris se, serpentis instar, involvens, quod non explicaret quid sentiret sincera fidei libertate; iterum anathema dictum est ei. Sed cum idem Palladius eo blasphemiam prorrumpere, ut palam negaret Filium Dei sapientem; iterum anathema eidem inflictum est. Quodque itidem sic diceret Filium bonum, ut asserere nolle Deum bonum; iterato anathema ipsi irrogatum est. Sic item eadem percussus est sententia, cum nolle asserere Filium Dominum omnipotentem; sed provocaret ad Concilium generale. Post hæc autem ipse Palladius percontari cepit Catholicos, et disputationem struere ex verbis illis Domini: *Pater major me est*. Sed etsi a Sabino repulsus est, ut indignus qui audiretur, nisi prius Arium condemnaret, tamen et hoc eidem indulserunt.

89. Urgente vero adhuc Palladio Catholicos illa sententia: *Pater major me est*; et illis perspicue omnes solventibus ambages; falsa usus Palladius textus ejus allegatione, dictitabat esse scriptum: *Qui misit me, major me est*. Sentiens igitur Ambrosius ab illo adulterari divinam Scripturam adjectione illorum vorborum: *Qui misit me*; iucundam cum aliis in eum anathema, dicens: « Anathema illi qui divinis Scripturis addidit aliquid vel minuit ». Appellante vero illo alios auditores, sententia Sabini episcopi definitum est, deteriores esse Palladii blasphemias, quam Arii. Surgente autem illo, et perstante in sententia, majorem secundum divinitatem Patrem esse Filio; iterum in eum a Patribus inculcatum est anathema. Instantibus rursus Catholicis, ut contra Arium Filium æqualem Patri profiteretur; cum nolle respondere, eum ipse silentii falsam causam pretextum, quod que dicerentur ab eo, minime a notariis exciperentur. Quare ad omnem cavillationem eludendam permisit illi Synodus ut

ipsius notarii exceptores introducerentur. Sed cum rursus Palladius provocaret ad plenum Concilium, detrectante illo damnare epistolam Arii. ac diversis subterfugijs utente, Valerianus episcopus Aquileiæ detexit larvam, nempe Palladium ordinatum fuisse a Pholmianis, atque cum illis jam antea damnatum: quare dicto in eum rursum anathemate, ille iterum ad alios provocat audiores.

90. Cumque eo tandem dementia venisset Palladius, ut sæculares etiam iudices peteret; sanctus Ambrosius gravem illam sententiam dixit: « Sacerdotes de laicis judicare debent, non laici de sacerdotibus »; atque tandem novissimam hæc in eum damnationem his verbis intulit: « Etsi Palladius in multis impietatibus deprehensus sit; erubescimus tamen ut videatur qui sacerdotium sibi vindicat, a laicis esse damnatus. Ac per hoc, quoniam et in hoc ipse damnandus est, qui laicorum expectat sententiam, cum magis de laicis sacerdotes debeant judicare; juxta ea quæ hodie audivimus Palladium profitentem; et juxta ea quæ condemnare noluit, pronuntio illum sacerdotio indignum et ejciendum, et ut in loco ejus catholicus ordinetur ». Ita Ambrosius: in quam sententiam a cæteris omnibus Patribus itum est.

91. Damnato Palladio, Secundianus rogatus est sententiam dicere, quid profiteretur de Filio Dei: qui eadem quæ Palladius de ipso Filio Dei sentire professus est, licet circumventione videri vellet esse catholicus; sed tamen quadam inversione verborum, quemadmodum arte jocularia impostores visum fallunt, ita assereret Filium esse Deum verum unigenitum, ut dictionem illam, *Verum*, ad Filium, non autem ad Deum relationem habere vellet; ut cum Deum verum diceret, *Verum* ad unigenitum referret; quasi diceret, Filium verum esse Patris unigenitum. At licet hæc terminetur Acta quæ extant, nec ea integra omnia habeantur; tamen ex epistola a Synodo scripta, æque damnatum esse Secundianum atque Palladium, apparet. Quinetiam Atalium presbyterum ex catholico arianum factum, Patres eadem sententia percule: Valentem quoque pseudoepiscopum intrusum in locum Marci Petavionensis episcopi, quod a populo ejectionis, patriam Gothicis proditione tradidisset, habitu Gothico cum torque et brachialibus incedentem, nec non ordinationes illegitimas ubique facientem, detulerunt per litteras imperatoribus; a quibus et petierunt, ne Pholmianis cogendi conventum apud Sirmium, quod tentabant, factus daretur. Sed synodalem hæc epistolam ad Augustos per legatos missam recitamus, prout de aliis factum est.

92. « Imperatoribus clementissimis et christianis, beatissimisque principibus Gratiano, Valentiano, et Theodosio sanctum Concilium quod convenit Aquileiæ.

« Benedictus Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, qui vobis Romanum Imperium dedit, et benedictus Dominus noster Jesus Christus unigenitus Dei Filius, qui regnum vestrum sua pietate cu-

¹ 2. Tim. vi.

stodit, apud quem gratias agimus vobis, clementissimi principes, quod et ideo vestrae studium probavistis, qui ad removendas illerationis congregare stultis sacerdotale Concilium, et episcopis dignatione vestra honorificentiam reservastis, ut nemo deesset volens, nemo cogere tur invitus. Itaque juxta mansuetudinis vestrae statuta convenimus sine invidia multitudinis, et cum effectu disceptationis; nec ulli de haereticis episcopis sicut reperit, nisi Palladius et Sereudianus, homines vetustae peritiae; propter quos congregari Concilium postulabant de extrema parte orbis Romani. Ecce nullus sanctitatis animus gravatus, cuius vel soli esset reverenda civitates, de ultimo sicut maris Oceani venire compulsus est, et Concilio nihil debuit; nullus debite corpus trahens jejuniorum stipendiis oneratum, itineris est coactus injuria, fortitudinis amissae damna delere; nullus postremo pauperem, in sacerdotibus gloriosam, subsidio veniendi destituit ingenuit.

93. « Unde completum in te est, clementissime principum Gratiane, quod Scriptura divina laudavit: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem*. Quam grave autem, si propter duos in fide carissos, solo in orbe essent Ecclesiae sacerdotibus destitute? Qui etiam si venire propter proximitatem itineris nequiverunt; tamen omnes prope ex omnibus provinciis Occidentalibus, missis advenire legatis, et altercationibus evidentibus id se tenere quod nos asserimus, et in tractu Nicani congruere Concilii designarunt, etc. » Postque enarrata Acta Concilii superius explicita, ibidem Patres, ut damnati haereticum ministerio praefectum ab Ecclesiis recantur, auxilium in plorantibus verbis: « Vestram fidem, vestram gloriam deprecamur, ut reverentiam imperii vestri deleat auctori, censectusque impietatis assertores et adulteros veritatis, datis apicibus clementiae vestrae ad iudicia conpetentia ab Ecclesiae arcibus esse liminibus; ut in damnatorum locum per nostrae parvitalis legatis sancti subrogentur sacerdotes. Atque quoque presbyterum de praevagatione confessum, et piam sacrilegii inhaerentem par sententia comprehendat. Nam quid de magistro epus Valente dicemus? Qui cum esset proximus, declinavit sacerdotale Concilium, ne eversa patriae, perditorumque civium causas praestare sacerdotibus cogere tur. Qui etiam torquem, ut assentire, et brachialia, impetale Gotthica prolatas, more indutus Gentilium ausus sit in prospectum exercitus prodire Romani. Quod sine dubio non solum in sacerdote sacrilegum, sed etiam in quocumque christiano abhorretur more Romano, nisi forte sic solent idololatras sacerdotes prodire Gotthorum ». Episcopus Ariannes torquentes interdum incedere consuevisse, alibi diximus, et inferius quoque alius patebit exemplis. Subiungunt idem Patres:

94. « Movet pietatem vestram sacerdotale nomen, quod ille sacrilegus intumat; qui etiam suorum vocibus (qui tamen superesse possunt) nefandi sce-

leris arguitur. Certe domum repetat suam; non contaminet florentissimas Italiae civitates, qui nunc illicitis ordinationibus consimiles sui sociat sibi, et seminarium perdit suae impietatis atque perfidiae per quosque quodam relinquit, qui episcopus esse nec capit. Nam primo Pelavione superpositus fuerat sancto viro Marco admirabilis memoria sacerdos: et postquam deformiter dejectus a plebe est, qui Pelavione esse non potuit, is nunc Mediolanum post eversionem patriae, ne dicamus prodilionem, inquietavit. Super omnibus igitur pietas vestra nos consolari dignetur, ne obtemperantes vestrae tranquillitatis statutus, frustra convenisse videamur. Non solum enim cavendum est, ne nostra, sed ne vestra decreta infametur. Petimus igitur, ut legatos Concilii sanctos viros aequae clementiae vestrae audire dignetur, et cum effectu eorum quae poscimus, maturius redire praecipiat, ut mercedem accipiat a Domino Deo Christo, cuius Ecclesias ab omni sacrilegorum labe purgatis. Photinianos quoque, quos et superiori lege censuistis nullos facere debere conventus, et eam quae de Concilio sacerdotum data est congregando, revovistis: petimus, ut quoniam in Sirmuensi oppido alicui conventus tentare cognovimus clementiae vestrae, interdicta etiam nunc cessione, reverentiam primum Ecclesiae Catholicae, deinde etiam legibus vestris deferre iubeatis; et et vos, Deo praestante, triumphetis, qui paci Ecclesiarum, quietique consulitis ». Haec nunc episcopi ad imperatores.

95. Dederunt quoque iidem litteras ad provinciales episcopos, qui legatos ad Concilium miserant; quarum ibidem extat exemplar, earum scilicet, quae missae sunt ad episcopos Galliarum Provinciae Narbonensis ac Viennensis, ex quibus Proculus et Constantius Synodo interfuere legati. Quod vero nulla legatio ab Hispaniarum episcopis missa fuerit, cum ex Africa etiam adveniret; illa causa creditur, quod universa Hispania hoc tempore ob Priscillianum haeresiarcham maxima jaclabatur dissidii tempestate. Quomodo autem haec se habuerint, proxime dicturi sumus. Lex vero illa, qua Photinianos conventus interdicti erant, ubique ea est, quam superius recitavimus hoc anno datam quarto idus Januarii, iisdem consiliis Eucherio atque Syagrii. Quod item aiunt Ariannum hominem Mediolanensem civitatem perturbare; tantam fiduciam hand dubium Justiniae Augustae favore sibi impio vendicasse, certum est: cuius quoque studio ejusdem sectae homines sese in aulam etiam Gratiani insinuarunt, eoque insolentiae progressi sunt, ut duo ex illis illudere conati sint sanctissimo sacerdoti Ambrosio: quoniam modo id acciderit, Paulinus narrat his verbis:

96. « Erant etiam duo cubicularii tunc temporis Gratiani imperatoris de haeresi Ariannorum, qui tractandam episcopo quaestionem proponerent. Ad quam audiendam altero die ad basilicam Portianam

se adfuturos promiserant. Erat enim quæstio de incarnatione Domini. Sed alio die miserandi homines superbiæ tumore completi, nec memores promissorum, contemnentes Deum in sacerdote ipsius, nec plebis expectantis considerantes injuriam, immemores etiam dictorum Dominicorum ¹: Quoniam qui scandalizaverit unum ex minimis istis, oportet ut mola asinaria collo ejus alligetur, et demergatur in profundum maris; conscendentes in equos, quasi gratia gestandi, civitate egressi sunt, expectante sacerdote et plebe in Ecclesia constituta. Sed hujus contumaciæ quis finis fuerit, horresco referens. Subito enim precipitati miseræ animæ emiserunt, atque corpora illorum sepulturae sunt tradita. Sanctus vero Ambrosius cum ignorasset quod factum esset, nec diutius posset plebem tenere, ascendens pro tribunali, de eadem quæstione quæ fuerat proposita, sermonem adorsus est, dicens: Debitum, fratres, curio solvendum, sed hesternos meos non invenio creditores, et reliqua que sunt scripta in libro, qui de incarnatione Domini intitulatur ». Hæc Paulinus: ex quibus videns juxta illud Proverborum ² eisdem accidisse: « Parata sunt derisoribus judicia »: ut de rebus Ambrosii haec lenus: ad Romanum Pontificem orationem convertamus.

97. *Damasus agit pro cogendo Romæ Concilio generali.* — Post hæc autem cum de rebus gestis in Synodo Constantinopolitana Damasus Romanus pontifex nuntium accepisset, et inter alia quod in Paulini episcopi Antiocheni contumeliam creasset episcopum in locum Meletii Flavianum; quod res eo progressa esse videretur, ut dissimulari non posset, agit cum Imperatoribus de cogendo anno sequenti Romæ Concilio generali; ad quod ut Orientales episcopi, qui hoc anno convenerunt Constantinopoli, venire compellerentur, auxilium implorat Theodosii Augusti Constantinopoli commorantis: id quidem testantur litteræ ³ Orientalium episcoporum, qui sequenti anno Constantinopoli convenere. Sed et Gratianum quoque interpellatum a Damaso, ut id perficiendum curaret, Sozomenus affirmat, qui de his ejusmodi instituit orationem ⁴: « Ex eo », inquit, nempe quod Flavianus in locum Meletii episcopus Antiochenus subrogatus est, « maximè rursus perturbatio Antiochenam Ecclesiam corripuit, ac plurimi se a Flaviani communione abstraxerunt, et privatim sub Paulino conventum egerunt. Quin et ipsi quoque sacerdotes ob hanc rem inter se contendebant; atque Ægyptii quidem, et Arabici, et Cyprii velut ob Paulinum injuria affectum stomachabant: Syri vero, Palestini, Phœnices, tum etiam ex Armenis, ex Cappadociis, ex Galatis, et ex Ponticis plurimi pro Flaviano stabant. Non minime autem indignatus fuit episcopus Romanus, et cum eo cuncti sacerdotes Occidentales: ne Paulino quidem seu Antiochiæ episcopo consuetas scribebant epistolas, quas Synodales appellant; ad Flavianum vero silen-

tium agebant. Quin et Diodorum Tarsi, et Acacium Bercæ episcopos, qui illum ordinant, reos agebant et pro excommunicationis habebant. Itaque ut de hæc rebus cognosceretur, seri serunt tum ipsi, tum Gratianus imperator, in Oeci lentem convocantes episcopos Orientales ». Hæc Sozomenus. Caterum haud eo res pervenit, ut seclatorum Flaviani sententia excommunicationis percellerentur, licet Sozomenus dicat ordinatoris fuisse excommunicatos. Verum toleratum id diu, quod non unius civitatis, vel Ecclesiæ, sed totius Orientis hæc causa esset. Istæc omnia per Damasum apud Theodosium acta esse post Aquileiense Concilium, litteræ ⁵ Orientalium fidem faciunt; quibus pariter declaratur pervisse Damasum Theodosium, ut datis ad episcopos Orientis litteris, eos Romam ad Concilium proficisci debere significaret. Meminit et S. Hieronymus ⁶ ejusmodi imperialium litterarum, quibus episcopi Orientis in Occidentem Romam convocabantur: ex quibus ipse Paulinus episcopus Antiochenus, Epiphanius in Cypro Constantiæ episcopus, et alii accessi Romam se contulerunt, cum et ipse quoque S. Hieronymus in Urbem reversus est. Sed de his anno sequenti.

98. *Gnostici Hispaniam pervadunt, duce Priscilliano, inde Priscillianiste.* — Jam vero reliquum est, ut de rebus Hispanicis hujus temporis hic contextamus historiam; enim sane Ecclesiæ exagitatae turbis Priscilliani hæresiarchæ, minime liberum fuisse ut legatus mitteret ad Concilium Aquileiense, paulo superius diximus. Unde autem ejusmodi hæresis ex Gnosticis irreperit in Hispanias atque Priscillianum infecerit, ut ipse in ea provincia hujusmodi primus auctor haberetur; res ex altiori principio repetenda; quam Severus ⁷ ita describit:

99. « Sequuntur tempora ætatis nostræ gravia et periculosa, quibus non usitato malo polluta Ecclesiæ, et perturbata omnia. Namque tum primum infamis illa Gnosticorum hæresis intra Hispanias deprehensa, superstitione exercitibus, arcanis occultis secretis. Origo istius mali oriens ab Ægyptiis. Sed quibus ibi initiis coaluerit, hand facile est disserere. Primus eam intra Hispanias Marcus intulit ex Ægypto profectus, Memphis ortus. Hujus auditores fuere Agape quedam non ignobilis mulier, et rhetor Helioidus ». Hæc Severus de origine et loco unde manavit. Hic tibi, lector, in memoriam revoco quæ dicta sunt superior; nimirum S. Epiphanium ⁸ Constantiæ in Cypro episcopum, cum in Ægypto juvenis esset, inpegiisse in hujusmodi latentibus ibi turpissimos Gnosticos, parumque abfuisse, quin ipse blanditiis illius sectæ feminarum fuerit irretitus: qui divina fultus gratia liber eviens, eos latentes circiter octoginta deminavit locorum illorum episcopis, quorum studio idem infames hæretici ex Ægypto expulsi fuerunt: quos assertione Severi in Hispanias navigasse scimus, licet quo profecti fuerint Epiphanius nihil dicat. Certe quidem conve-

¹ Matt. XXVIII. — ² Prov. IX. — ³ Apud Theod. lib. V. c. 9. —

⁴ Sozom. lib. VII. c. 41.

⁵ Apud Theod. lib. V. c. 9. — ⁶ Hieron. ep. XVI et XXVI. —

⁷ Sever. hist. lib. II. — ⁸ Epiphani. hæres. XXVI prope fin.

nium tempora nempe Epphanii juvenis cum Marco ex Ægypto veniente, et alios edocente, a quibus Priscillianus veneno potatus fuit.

100. Porro Marcum in Gallias primo, deinde navigasse in Hispanias cum his meritis, sanctus Hieronymus tradit, dum ita de his scribit ¹: « Insidiatur in apocrypho, quasi in spelunca sua, insidiatur ut rapiat pauperem. Ascensio enim Isaie, Apocalypsis Elae, hoc habent testimonium; et per hanc occasionem, multaque longumodi, Hispaniarum et Lusitanie decepta sunt muliercule onerata peccatis, quae ducuntur desideriis variis, semper discutes, et nunquam ad scientiam pervenientes, ut Basilidis, Balsami, atque Thesauri, Barbelonis quoque et Lencibole, ac reliquorum nominum portenta susciperent; de quibus diligentissime scribit vir Apostolicus Irenaeus episcopus Lugdunensis et martyr, multarum originem explicans haereseon, et maxime Gnosticorum, qui per Marcum Ægyptium Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles feminas deceptant, miscentes fabulis voluptatem, imperitiae suae nomen scientiae suae vindicantes, etc. » Haec Hieronymus. Sed prosequamur narrationem Severi, rem accurate ita describens:

101. « Ab his Priscillianus est institutus, familia nobilis, praedives opibus, acer ingenio, facundus, multa lectione eruditus, disserendi ac disputandi promptissimus; felix profecto, si non pravo studio corruptus et optimum ingenium; prorsus multa in eo animi et corporis bona cerneret; vigilare multum, famem ac sitim ferre poterat, habendi minime cupidus, utendi parcissimus, sed idem vanissimus, et plus justo inflator profanarum rerum scientia. Quin et magis artes ab adolescentia cum exercebat, creditum est, is ubi doctrinam exitiabilem aggressus est, multos nobilium, pluresque populares auctoritate persuadendi, et arte blanditiis allieuit in societatem. Ad haec, mulieres novarum rerum cupidae, fluxa fide, et ad omnia curioso ingenio caeteratum ad eum continebant; quippe humilitatis speciem ore et habitu praetendens, honorem sui et reverentiam enictis iniecerat.

102. « Jamque paulatim perditiae istius tabes pleraque Hispaniae loca pervaserat. Quin et nonnulli episcoporum depravati; inter quos Instantius et Salvianus, non solum consensione, sed sub quadam etiam conjuratione susceperant. Quo Adyginus (Higinus) episcopus Cordubensis, ex vicino agens, comperito, ad Idacium emeriti aetatis sacerdotem refert, is vero sine modo et ultra quam oportuit, Instantium et socios ejus haecens, faciem quandam nascenti incendio subdidit, ut exasperaverit malos potius, quam compresserit. Idcirco post multa inter eos et digna memoratu certamina, apud Caesar-Augustam Synodus congregatur; cui tum etiam Aquitanus episcopi interfuerunt. Verum haeretici committere se iudicio non ausi. In absentes tum lata sententia,

dammatique Instantius et Salvianus episcopi, Elpidius et Priscillianus laici. Additum etiam, ut si quis damnatos in communionem recipisset, sciret in se eandem sententiam promendam ». Haec Severus. Extant fragmenta quadam ejusdem Concilii Caesar-Augustani, non autem ipsum integrum, in nominibus episcoporum enormiter depravata, atque errore Collectoris rejecta ad tempora Hormisdæ papae; cum idem Concilium ex certa auctoritate Severi sub Damaso collocandum fuisset: reddamus hic ipsum de-cursum (ut reperitur) et emendemus pro virili qui irreperunt errores; sic enim se habet ²:

103. « Quarto nonas Octobris Caesar-Augusta, in Secretario residentibus episcopis Siradio, Delphino, Raticio, Ampelio, Argentio, Lucio, Italio, Splendino, Valerio, Symposio, Caterio, et Italio, ab universis dictum est: Recitentur sententiae, etc. » Habes hic Delphinum nominatum, quem fuisse Burdalgensem episcopum et adversarium Priscilliani idem Severus ³ affirmat. Legis insuper, Italum et Italium; scias legendum ex eodem Severo, Idacium et Italicium, qui fuerunt acerrimi oppugnatores Priscilliani. At sicut desunt integra Synodi Acta, ita etiam excidisse plurimorum nomina episcoporum, qui eidem Synodo interfuerunt, possumus existimare. Ac ne dubites hunc illum ipsum esse conventum, quem Severus describit: habes in primis Severi sententia decretum esse in ea Synodo, ut damnatos haereticos nemo in communionem reciperet, alioqui eamdem ipsam sententia plerendum esse: quod invenies expressum in quinto canone his verbis ⁴:

104. « Item lectum est: Ut hi qui per disciplinam aut sententiam episcopi ab Ecclesia fuerint separati, ab aliis episcopis non sint recipiendi. Quod si scientes episcopi fecerint, non habeant communionem. Ab universis episcopis dictum est: Qui hoc commiserit, episcoporum non habeat communionem ». Haec ibi. Sed et ex dogmatibus atque corruptelis Priscilliani, quae sanctis contrariis legibus idem Concilium conatum est convellere; plane intelliges, hoc illud ipsum esse Concilium Caesar-Augustanum, ejus Severus meminit. Ut in primis, quod constat cum ex Severo, tum etiam ex S. Hieronymo ut dictum est a Priscilliano atque collegis deceptis esse plurimas nobiles feminas, atque seductas sub specie pietatis et disciplinae: en quam apposite ad haec advertenda Patres primum omnium statuere:

105. « Ut mulieres omnes Ecclesiae Catholicae fideles a virorum alienorum lectione et caelibus separantur; nec ad ipsas legentes alii studio vel docendi vel discendi convenient; quoniam et hoc Apostolus ⁵ jubet. Ab universis episcopis dictum est: Anathema futuros, qui hanc Concilii sententiam non observaverint ». At quod idem haeretici jejurnant die Dominico, et abominanda perpetrantes, clande-

¹ Tom. Concil. veter. edit. — ² Sever. hist. lib. II. prope fin. — ³ Concil. Caesar-August. c. 5. tom. I. Concil. — ⁴ I. Cor. XIV. 1. Tit. II.

⁵ Hieron. in Isa. c. 44.

stinos conventus agerent; his recurrentes Patres hæc secundo canone decreverunt, quem ita ibi legit Lucius episcopus:

« Ne quis jejunct die Dominico causa temporis, aut persuasionis, aut superstitionis; nec Quadragesima diebus ab ecclesiis fideles desint. Nec habitent in labulis cubiculorum ac montium qui in susceptionibus perseverant; sed exemplum et præceptum custodiant sacerdotum; et ad alienas villas agendorum conventuum causa non conveniant, etc. » Sane quidem Priscillianistas consuevisse jejunare die Dominico, S. Leo in epistola ad Turibium¹ expresse testatur, atque alii antiquiores affirmant.

106. Quod insuper idem ut latent, convenientes ad ecclesiam Catholicorum, ut viderentur communicare, sic accipiebant Eucharistiam, ut eam non comederent; hæc ob eam causam contra eos decrevit Synodus: « Eucharistiae gratiam si quis probatur acceptam non consumpsisse in ecclesia, anathema sit in perpetuum ». Rursus adversus eorundem occultas collectiones hæc idem: « Vice-simo et primo die (viginti et duo diebus), id est, a decimo sexto kalend. Jan. usque in diem Epiphaniæ, qui est octavo idus Januarii, continuis diebus nulli liceat de Ecclesia se absentare, nec latere in domibus, nec secedere in villam, nec montes pedere, nec nudis pedibus incedere, sed concurrere ad Ecclesiam. Quod qui non observaverit de suspectis, anathema sit in perpetuum ». De his idem qui supra S. Leo tradit, eosdem Priscillianistas jejunare consuevisse tempore Natalis Domini, ea nimirum ex causa, quod non credebant eum carnem suscepisse humanam.

107. Rursum vero quod (ut ex Severo dictum est) Priscillianus affectare sanctitatem in habitu, quem et ejus sectatores imitarentur; ideoque Patres hæc statuerunt: « Si quis clericus propter luxum, vanitatisque præsumptione de officio suo sponte discesserit, ac velit observatorem legis, monachum videri se maluerit esse quam clericum; ita de Ecclesia repellendum, ut nisi rogando, et obsecrando plurimum temporis subsisterit, non recipiatur ». Sed et illud etiam contra Priscillianum: « Ne quis doctoris nomen sibi imponat, præter hæc personas quibus concessum est ». Jam probe ex his vides, hoc illud esse Concilium Casarugustanum, cujus Severus meminit, qui et mox subdit²: « Illic Sosubensi (Susubensi) episcopo negotium datum, ut decretum episcoporum in omnium notitiam deferret, maximeque Hyginum extra communionem faceret: qui cum primus omnium insectari palam hæreticos cupisset, postea turpiter depravatus, in communionem eos recepisset.

108. « Interim Instantius et Salvianus damnati judicio sacerdotum, Priscillianum etiam laicum, sed principem malorum omnium una secum Casarugustana Synodo notatum, ad confirmandas vires suas episcopum in Abilensi oppido constitutum » (sic re-

stituendum Labilensi: nam Abike episcopum postea factum Priscillianum fuisse, S. Hieronymus contra Pelagianos affirmat), « rati nimirum, si hominum acrem et callidum sacerdotali auctoritate armassent, futiories fore sese, Tum vero Idaciis atque Illiciis acris insulare, arbitantes posse inter initia malum comprimere; sed parum sanis consiliis seculares iudices ademit, ut eorum decretis atque executionibus hæretici urbibus pellerentur, igitur post multa et fœda, Idacio supplicante, elicitur a Gratiano tum imp. rescriptum, quo universi hæretici excedere non Ecclesiis tantum, aut urbibus, sed extra omnes terras propelli jubebantur. Quo comperto, Gnostici diffisi rebus suis, non ausi judicio certare, sponte cessere qui episcopi videbantur; ceteros metus dispersit.

109. « At tum Instantius, Salvianus, et Priscillianus Romam profecti, ut apud Damasum Urbis ea tempestate episcopum objecta purgarent. Sed iter eis præter interiorem Aquitaniam fuit; ubi tum ab imperitis magnifice suscepti, sparsere perfidia semina, maximeque Eleanam plebem sane tum bonam et religioni studentem pravus prædicationibus pervertere. A Burdegala per Delphinum repulsi; tamen in agro Euchrocie aliquantisper morati, infecerunt nonnullos suis erroribus. Unde iter ceptum ingressi, turpi sane pudibundoque comitatu cum uxoribus atque alienis etiam feminis, in quibus erat Euchrocia, ac filia ejus Procula, de qua fuit sermo hominum Priscillianis stupro gravidam, partum sibi graminibus abegisse. Ibi ubi Romam pervenerunt, Damaso se purgare cupientes, ne in conspectum quidem ejus admitti sunt. Regressi Mediolanum, atque adversantem sibi Ambrosium repererunt.

110. « Tum vertere consilia, ut quia duobus episcopis, quorum, ea tempestate summa auctoritas erat, non illuserant; largiendo et ambiendo, ab imperatore epula extorquerent. Ha corrupto Macedonio tum magistro officiorum, rescriptum elegerunt, quo calcatis quæ prius decreta erant, restitui Ecclesiis jubebantur ». Immanc profecto piaculum, quo suggestionem Macedonii Gratianus princeps maxime pius, ejus quod pie sancteque sanxerat, prævaricator est factus: ex quo quidem facinore sibi necem comparavit. Nam ad immane scelus vindicandum, et hæreticos libera voluntate indulgentia Gratiani vagantes comprimendos, atque digna animadversione plectendos, suscitavit adversus eum Deus Maximus tyrannum, qui imperatori necem inibit, et in principes hæreticorum gladio animadvertit. Sed hæc licet postea, ex presentibus tamen causa configisse, nemo non videt.

111. Sed nec nullus abiit improbus Macedonius hæreticorum fautor, erga Catholicos parum æquus, de quo ista Paulinus³: « Temporibus Gratiani, cum ad prætorium Macedonio tunc magistri officiorum pro quodam intercedendo Ambrosius perrexisset, atque præcepto prædicti viri fores invenisset clausas.

¹ Leo, epist. XCIII. — ² Sever. hist. lib. II. in fin.

³ Paulin. in Vita S. Ambrosii.

nec copiam maledicendi adeptus esset, ait : Et in quidem venies ad Ecclesiam, quam nec, clausis januis inveniens, ingredieris. Quod factum est, mortuo Gratiano. Confugions etenim Macedonius ad Ecclesiam, patentibus januis aditum reperire non poterat ». Hæc Paulinus. Quod enim scirent amici nihil a Gratiano imperatore Ambrosio denegari; invidiæ astu succensa, præcludere aditum illi interdum consueverunt, ut aliquando contigit, cum Ambrosius pro pena mortis damnato intercedere conaretur; rem gestam Sozomenus ita narrat¹ : « Paganus quidam, ordine vir illustris, Gratianum quidem conviciis præcederat, et patre indignum appellaverat, ejusque rei habito iudicio capite damnatus erat. Cumque jam ad supplicium duceretur, venit ad Palatium Ambrosius pro illo supplicaturus. Ceterum cum Gratianus eorum instinctu qui illi damnato insidiabantur, distineretur spectaculis venationum (quales private delectationis, non publici commodi gratia Principes exhibere consueverunt), nec atriensium quisquam illi rem iudicaret, quasi opportunum non esset, recessit. Progressus autem ad illam portam, per quam feras introducebant, clanculum se habuit; ac simul cum venatoribus ingressus, non antea rei causam agere omisit, neque prius Gratiani et aulicorum ejus obsecrationibus cessit, quam saluberrimum suffragium Gratiano extorsisset, quo morti destinatum liberaret ». Hactenus de his Sozomenus. Sed redeamus ad institutam de Priscilliano et sociis orationem.

112. Quid demum scelestissimi hæretici, extorto atque subrepto edicto a Gratiano? subdit ita Severus² : « Hoc fecit Instantius et Priscillianus, repeliere Hispanias. Nam Sylvianus in Urbe obierat. Ac tum sine ullo certamine Ecclesias, quibus præfuerant, receperunt. Verum Ilhacio ad resistendum non annuus, sed facultas defuit; quia hæretici corrupto Volventio (Viventio) proconstule, vires suas confirmaverant. Quin etiam Ilhacius ab his, quasi perturbator Ecclesiarum, reus postulatus, iussusque per atrocem executionem deduci, trepidus perfugit ad Callias. Ibi Gregorium præfectum adiit. Qui compertis, quæ gesta erant, rapti ad se turbam auctores jubet, atque de omnibus ad imperatorem refert, ut hæreticis viam ambiendi præcluderet. Sed id frustra fuit : quia per libidinem et potentiam paucorum, cuncta ibi venæna erant. Igitur hæretici suis artibus, grandi pecunia Macedonio data, obtinent, ut imperialis auctoritate, præfecto crepta cognitio, Hispaniarum vicario traderetur : nam jam proconsulem habere desiderant. Missique a magistro officiales, qui Ilhacium tum Treveris agentem ad Hispanias retraherent : quos ille callide frustratur, ac postea per Pritanium episcopum detensus, illudit ». Hactenus Severus de his quæ contigerunt usque ad Maximum Tyrannum; nempe ad annum sequentem, qui (ut dictum est) pro Catholicis adversus hæreticos suscepit potestatem. Vides, lector, quibus sufficiatur

fundamentis imperium, nempe vere religionis defensione; a qua si deficiat, ut imperatores, omnia quantumlibet firma corruunt necesse sit atque presternti.

113. Ceterum Ilhacius non apud iudices tantum sive Ecclesiasticos, sive sæculares Priscillianum cum sociis prosecutus est, sed scriptis editis eodem exagitavit, de quibus Isidorus³ : « Ilhacius Hispanicus episcopus, cognomento et eloquio clarus, scripsit quendam librum sub Apologetici specie, in quo detestanda Priscillianorum dogmata, et maleficiorum ejus artes, libidinumque ejus probra demonstrat, ostendens Marcum quendam Memphisicam magicæ artis scientissimum discipulum fuisse Manis et Priscilliani magistrum ». Hæc ipse, qui sic dixit Marcum Manis discipulum, quod etiam Manichæorum hæresim sit amplexus, non autem Manis temporibus vixerit : nam quod ad Priscilliani dogmata spectat, hæc S. Augustinus⁴ : « Priscillianista, quos in Hispania Priscillianus instituit, maxime Gnosticorum et Manichæorum dogmata permixta sectantur; quævis et ex aliis hæresibus in eas sordes tanquam in sentinam quandam horribili confusione confluerunt ». Et S. Leo epistola ad Turibium⁵ tradit, ita Manichæos et Priscillianistas inter se mutuo fodere esse connexos, ut solis fuerint nominibus discreti.

114. Subdit vero Augustinus hæc de Priscillianistarum erroribus : « Propter occultandas autem condemnationes et turpitudines suas, habent in suis dogmatibus et hæc verba :

hæc, perjuræ, secretum prodere noli.

Hi animas dicunt ejusdem nature atque substantiæ, cujus est Deus, ad agonem quendam spontaneum in terris exercendum, per septem annos, et per quosdam gradatim descendere principales, et in malignum principem incurrere, a quo istum mundum factum volunt, atque ab hoc principe per diversa carnis corpora seminari. Astruunt etiam fatalibus stellis homines colligatos, ipsumque corpus nostrum secundum duodecim signa cæli esse compositum : sicut hi qui mathematici vulgo appellantur, constituentes in capite arietem, tantum in cervice, geminos in humeris, cancerum in pectore, et cætera nominatim signa percurrentes ad plantas usque perveniunt, quas pisces tribuunt quod ultimum signum ab Astrologis nuncupatur. Hæc et alia fabulosa, vana, et sacrilega, quæ persequi longum est, hæresis ista contexit : carnes tanquam immundas escas etiam ipsa devitat; conjuges, quibus hoc malum potuerit persuadere, disjungens, et viros a nolentibus feminis, et feminas a nolentibus viris; opificum quippe omnis carnis non Deo bono et vero, sed malignis angelis tribuunt; hoc versutiores etiam Manichæis, quod nihil Scripturarum canonicarum repudiant, simul cum apocryphis legentes omnia, et in auctoritatem sumentes, sed in suos

¹ Sozom. Hist. eccl. c. 18. v. 160, 161, 162.

² Idor. de Vir. illust. — ³ Aug. de hæres. c. 70. — ⁴ Leo, epist. 20. III.

sensus allegorizando vertentes quicquid in sanctis libris est, quod eorum exalta errorem. De Christo Sabellianam sectam tenent, eundem ipsum esse dicentes non solum Filium, sed etiam Patrem et Spiritum sanctum ». Hæc Augustinus; qui et alibi ¹ ait, Priscilliani fuisse assertionem de mendacio, quod peccatum non esset, etiam juncto perjurio: quo tanto errore permolus, ut eum confutaret, se tradidit scripsisse librum contra mendacium. Porro hæc ipse Priscillianus offusis lenebris, cunctas que unquam excogitari possent, cum suis quas seduxisset feminis turpitudines operabatur. Idem de his alibi ² dicit, solitos habere librum, quem Libram appellarent, eo quod duodecim questionibus velut uncis explicaretur, quibus horrenda continebantur blasphemiae. Eosdemque ait uti solitos hymno quodam peculiari; eumque ipsum esse dicebant, quem Dominus post coronam divisisset. De eorumdem dogmatibus plane ridendis est epistola Orosii ³ ad Augustinum; ibi de duodecim patriarcharum nominibus, duodecim præcipuis corporis membris attributis, et aliis deliramentis ex Manichæorum pelitis insomniis. Ejusdem vero Orosii impulsu sanctus Augustinus volumen scripsit peculiare adversus Priscillianistas.

145. S. Hieronymus ⁴ adversus Pelagianos agens, Priscillianistarum quoque detegit turpitudines, eosdemque ex parte Manichæos fuisse testatur, eosque solos cum solis claudi solitos mulieribus, et carmina illa inter amplexus canere ⁵:

Tum pater omnipotens fecundis imbribus ætheri
Conjugis in gremium late descendit, et omnes
Magnus ait magno commixtus corpore fetus:

et post pauca, hæc de Agape, femina illa, que seduxit Elpidium: « Mulier », inquit, « virum, cæcum

¹ Aug. Hæret. lib. II, c. 11. — ² Aug. contr. mendac. — ³ Apud August. in consult. de error. Priscill. — ⁴ Hier. adv. Pelag. ad Cæsariens. — ⁵ Virg. 2. Georg.

cæcum duxit in foveam, successoremque sui Priscillianum habuit Zoroastris magi studiosissimum, et ex mago episcopum; cui juncta Galla non gente, sed nomine, germanam huc illucque currentem, alterius et vicinæ hæresis reliquit heredem, nunc quoque mysterium iniquitatis operatur, etc. » Porro capita singula dogmatum Priscilliani S. Leo ¹ papa in epistola ad Turibium complexus est; de quibus alia occasione suo loco dicendum: hæc modo de his, quod ad institutum pertinet orationis, satis sunt.

146. *Rescriptum adversus Gentiles.* — Hoc eodem anno mense Decembris a Theodosio imperatore adversus idololatram ejusmodi rescriptum ² datum reperitur:

« Si quis se velit sacrificiis diurnis nocturnisque velut vesanus et sacrilegus incertorum consultorum immerserit, fanumque sibi aut templum ad hujuscemodi sceleris excusationem assumendum crediderit, vel putaverit adendum, proscriptioni se noverit subjugandum; cum nos justa institutione monemus castis Deum precibus excolendum, non diris carminibus profanandum. Dat. XII kal. Januarii Constantinopoli, Eucherio et Syagrio coss. » Valentis enim temporibus, cujus adversus Catholicos, tantummodo odium fervere solebat, in Orientali imperio in primis adeo invaluerat Gentilium licentia contra eos, ut Alexandria (quod dictum est superius) iidem cogere præsumperint Catholicos ad deorum cultum, tempore persecutionis Lucii episcopi ariani. Quam illalam sub christianis imperatoribus tunc ignominiam ipse Theodosius alta mente conservans, non hoc tantum adversus eos promulgavit edictum, sed opportunitate oblata occasione, mirificum illud templum Serapæ Alexandriæ situm demolitus est: de quo suo loco dicendum erit.

¹ Leo PP. ep. XCIII. — ² Lib. VII, de Pagan. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5871. — Olymp. 290, an. 1. — Urb. cond. 1174. — Jesu Christi 381.

— Damasi pape 16. — Gratiani 15. Valentianum Juniores 7. Theodosii 3.

1. *Consules.* — Ad num. 1. coss. *Flavius Eucherius* Orient. et *Flavius Syagrius* Occident. De utroque fise cxi in Prolegomena. Inscr. Hypat. num. 27. Eucherius fuit Arcadii imperatoris propa-

trius, ut suo loco dicam. De Syagrio nulla habet Gothofredus in Prosopographia Cod. Theod.

2. *Athamari Gallorum regis obitus.* — Ad num. 10. Idem in Fastis hoc anno habet — His

causs. ingressus est Athanarius rex Gothorum Constantinopolim die III idus Januar. Eodem mense diem finitus Athanarius VIII kalend. Februar. » Sub sequentis vero anni consulibus scribit : « His causs. Theodosius Aug. corpus Augusti Valentianici in sarcophago deposuit die IX kal. Mart. Ipso anno universa gens Gothorum cum rege suo in Romaniam se tradiderunt die V non. Octob. » Die itaque mense Ianuarii Athanarius Constantinopoli susceptus est, dieque vicesima quinta eiusdem mensis obiit. Hinc Isidorus, Prosper, et aliter Idacius in Chronicis annal. die XV, quo susceptus fuerat, mortuum esse. Anno insequenti, Marcellino et utroque Idacio testibus, Gotli Romano sese tradidere imperio, sed *in fida pace*, inquit Idacius in Chronico. Quare in Fastis Idacii loco, *cum rege suo in Romaniam*, legendum, *cum rege suo in Romaniam*; cum anno sequenti, quo Gotli Romanis se tradidere, regem non haberent. Isidorus currenti anno Gothos Romano se tradidisse imperio scribit, antequam sequenti ait, Gothos « patrocium Romani federis recusantes Alaricum regem sibi » constituisse. Verum Isidorum hallucinatum ostendit Theodisii Gratiani actio « ad imperatorem Theodosium, ob pacem cum universa Gothorum gente factam, et ob consulatum Salurnini » militum magistri anno CCCXXXIII gestum. Ripra itaque pax videtur anno CCCXXXIII, quo ea Oratio recitata, eoque anno Alaricus a Gothis rex declaratus; ait enim ibidem Isidorus, cum vicinimo octavo anno regni defunctum esse, anno nempe CLXX, ut suo loco ostendam; adeoque anni illi XXVIII utriusque incompleti fuere.

3. *Quid Romaniam significet.* — Non hinc discedam, qui prius observavero, vocem *Romania* alias imperium vel Occidentale, vel Orientale designasse. Athanasius in epist. ad Solitarios ait, Arianos Liberio episcopo Romano non peperisse, nec revertentibus fuisse Roman *Metropolitani esse Romaniam*, id est, imperii Occidentalis. Epiphanius in haeresi 46 scribit, *Moenia*, Persarum regione relicta, *Romaniam* invasisse; et haeresi 49 inquit, Constantinum litteras adversus Arrium misisse per totam *Romaniam*; et denique Possidius in Vita Augustini cap. 30 de Vandalis Africam depopulantibus loquens, eos *Romaniam* exversores appellat. Ex quibus omnibus liquet, *Romaniam* nomine alias imperium Romanum significatum fuisse; quo etiam nomine saepius ab Idacio in Fastis et ab auctore Miscellae in libris 18, 19, 20, 21, 22, 23 et 24 imperium Orientis designatur. Illud tamen nomen hodie aspuvium; ut enim annuadvertit Blondellus in lib. de Primatu Ecclesie pag. 125, Myraus lib. 2 de statu Religionis, cap. 27, Malabaricae Indiae tractus populos Romanum vocare testatur, regiones quae des imperii Occidentis pars fuere, quod eorum lingua e Latino seu Romano derivata sit. Sic Turci hoc eorum provinciam, Constantinopolim vocant, *Romaniam* seu *Romuliam* command, quod Constantinopolim vocat Rom. d. c. d. d. in rit. Sic Graeci Bohemiamque Ravennam exarchatum Constantinopolim, vel *in Romaniam*, nuncupant, quod

illum *Pipinus* pontifici Romano tradiderit. Quae varia significationes historicos legentibus negotium facessere possent.

4. *Synodus oecumenica Constantinopolitana.* — Annus 17 ad 35. Synodus *oecumenica Constantinopolitana* mense Maio, ut habet Socrates, celebrata: perperamque Spontanus scribit, eam ad finem anni coactam aperte intelligi ex litteris Synodalibus, quibus Patres testantur, eam convocatum esse post Concilium Aquileiense *novis Septembris* habitum, cum episcopi in ea loquantur, non solum de Synodo post Concilium Constantinopolitanum oecumenicum congregata, sed etiam de ipso Concilio oecumenico; dataque sit ea Synodica anno sequenti; et dicant Patres, se eo anno Constantinopolim convenisse juxta litteras Damasi papa, « superiore anno » currenti nempe « post Aquileiense Concilium ad pissimum imperatorem Theodosium missas ». Litterae itaque Damasi post Concilium oecumenicum, ac post mensem Septembrem scriptae, sed illud jam mense Maio coactum.

5. *A Theodosio iudicio.* Porro haec Synodus a Theodosio Magno convocata, ut liquet ex epistola Synodica ad Theodosium, qua episcopi se et ejus mandatis ad eam vocatos testantur, et gestorum confirmationem ab ipso petunt. Praeterquam quod Socrates lib. 5, cap. 8, Sozomenus lib. 7, cap. 7, et Theodoretus lib. 5, cap. 7, Theodosium suae fidei episcoporum Concilium convocasse discrete testantur, atque Theodoretus: « Theodosius episcopos duntaxat imperii sui Constantinopolim jussit convenire ». His adde auctorem anonymum Vita sancti Pauli Constantinopolitani episcopi apud Photium in Bibliotheca codice 257: « Convocat Concilium pius imperator, meditans et Macedonios conciliare Orthodoxis, et qui consubstantialitatem profiterentur ». Denique si Theodosius Damasum constituisset, is procul dubio legatos ad hanc Synodum misisset, et ad eam episcopos Occidentis convocasset. Quare vi convocationis solius Orientis Synodus fuit, et tantum ex postea oecumenica existit. Damaso, totaque Occidentali Ecclesiae hanc illi suo consensu dignitatem et auctoritatem tribuentibus.

6. *Per se habita non est pro oecumenica.* — Hanc Synodum per se habitam non esse pro oecumenica, ex epistola Concilii Italiae hoc anno coacti ad Theodosium imp. colligitur. In ea enim episcopi inquirunt: « Nos in Synodo ea qua totius orbis episcopis videbatur esse praescripta, nihil temere statuentium esse censuimus. At eo ipso tempore, qui generale Concilium declinaverunt, Constantinopoli quae gessisse dicuntur? Nam cum cognovissent, ad hoc parlum venisse Maximum, ut causam in Synodo ageret suam, quo etiam si indictum Concilium non fuisset, etc. » Ubi episcopi generale Concilium Constantinopolitano opponunt, illudque appellant quod Romae anno superiori a Damaso, ad Maximum iudici causam discutendam, indictum fuerat, Quod cum Orientales episcopi tractassent, iterum hoc anno Italiae episcopi post Aquileiense Concilium

Theodosium imp. rogantur,* ut Romae generalis Synodus Orientalium simul et Occidentalium congregaretur. Ad quam convocati a Damaso episcopi Orientales, moram suam Constantinopoli excusarunt, quod ob suarum Ecclesiarum discrimen in Oriente delenti, Romam proficisci non possent, temporis angustias insuper causati; agnoscentes nihilominus Romani Pontificis auctoritatem, qua eos ad suum Concilium jure convocabat, ut legere est in illorum epistola Synodica.

7. *Non iudicata a Damaso.* — Neque Baronii rationes in contrarium urgent. Nam Codices Mss. quos citat, ante octavam Ecclesiae saculum exarati non videntur, et non potest non esse suspecta ac dubia Codicum, licet pervetustorum, fides, quibus veterum omnium historicorum, et ipsius epistole Synodicae a Patribus Constantinopolitanis ad Theodosium imp. data auctoritas refragatur. Deinde ex auctoritate sextae Synodi, qua dicitur Theodosium et Damasum Macedonio obtulisse, non sequitur, hunc Concilium Constantinopolitanum convocasse; cum in Concilio Romano ejus haesim anathemate confixerit, et quae Constantinopoli contra eam decreta sunt, assensu suo firmiter. Denique regulas quidem ecclesiasticae Synodos facere, et decreta in Ecclesiis sancire absque Romanorum Pontificum auctoritate velant; sed non prohibent absque ejus auctoritate nationales Synodes, vel totius etiam Orientis Concilia convocari, quae oecumenica quidem non erunt vi convocationis ab imperatoribus, patriarchis, vel metropolitanis factae; eorum tamen auctoritatem consequuntur, si Romani Pontificis et totius Occidentalis Ecclesiae assensus accesserit, ut jam diximus.

8. *Patriarchatus Constantinopolitani instituitur.* — Ad num. 35 et seq. Canon tertius, qui est de secundo episcopi Constantinopolitani in Ecclesia loco, et honoris primatu post Romanum, commentitius non est, ut putavit Baronius; cum antiqui omnes Codices et Collectiones omnes antiquae mediae aetatis et posteriorum saeculorum illum contineant; ac praeterea Socrates lib. v, cap. 8, Sozomenus lib. vii, cap. 9, et Nicephorus lib. 12, cap. 13, conditum illud decretum testentur. Neque hic tertius canon adversatur secundo, quo ex praescripto Nicaeni Concilii decrevit Synodus Constantinopolitana, quibuscumque provinciis jura sua esse servata: quia privilegium legem firmat, ideoque non sequitur aliarum sedium jura convelli; etiam si aequalibus privilegiis Constantinopolitana exornetur. Praeterea constituit quidem canon ille, ut in limitibus, quos ligat, diocesium Orientis episcopi Orientem tantum gubernent, « servatis privilegiis, quae Nicaenis canonibus Ecclesiae Antiochena tributa sunt ». Sed per erectionem sedis Constantinopolitanae in patriarcheam, non fuit immutatus Antiochena sedis honor.

9. *Sine derogatione aliqua patriarchatus Alexandriae.* — Imo nec fuit derogatum alicui Alexandriae Ecclesiae juri, quia Thracia diocesis

cujus administratio in Constantinopolitanam translata est, a nullo patriarcharum pendebat. Quod etiam de Asiana et Pontica dicendum, quae postea regiae urbis episcopo subiectae sunt. Nec enim dioceses Synodis suis commissae, exarchis suis parent, Pontica Caesariensi, Thracia Heracleensi, Asiatice Ephesino. Quare soli episcopo Heracleensi injuria aliqua irrogata censeri potest. Quae tamen injuria dici non debet, cum penes Concilium esset jus administrandi Ecclesiam Thracicam, sibi per Nicaenam Synodum quasitum, in alium episcopum, vel in Constantinopolitanum transcribere. Neque opus fuit, ut *Anatolius* post Synodum Chalcedonensem canonem illum laudaret; cum a S. Leone urgebatur; cum eum apprine calleret sanctus Leo, utpote in Concilio Chalcedonensi citatum. Imo *Anatolius* canonem illum protulit, ut patet ex epistola S. Leonis ad ipsum data, in qua his verbis ipsum compellat Leo: « Persuasioni enim tuae in nullo penitus suffragatur quorundam episcoporum cuncte lxx, ut factas, annos facta subscriptio, etc. » Legenda quae de hoc tertio canone viri doctissimi dissertarunt.

10. *Gregorius Nazianzenus sedem Constantinopolim reliquit.* — A num. 40 ad 81. *Amphilochius* in Vita sancti Basilii de Gregorio Nazianzeno scribit: « Qui et annos circiter duodecim Apostolicae Sedis gubernacula tenuit ». *Gregorius* presbyter in *Encomio*, quo textit *Vitam Gregorii*, duodecim annos ipsum Constantinopoli commoratum esse scribit. *Nicephorus* patriarcha annos ei xii attribuit. Idem habent *Meneae* die xxx Januarii in memoria trium sanctorum Ecclesiae doctorum. Denique *Cedrenus* ait, decemium et paulo amplius Constantinopoli moratum esse Gregorium. Et tamen certum est, hunc non amplius quam triennio in ea urbe doctuisse. *Baronius* (an. 378, n. 11) existimat, hos scriptores duodecim illorum annorum principium ab anno cccclxx deduxisse, ideoque valde hallucinatos esse. *Combesis* in *Notis* ad *Vitam S. Basilii* ab *Amphilochio* compositam idem scribit. Ad incredibile, eos in tam crasso errore versatos esse, dicendumque, illos *Gregorio Nazianzeno* attribuisse tempus, quod ab anno trecentesimo septuagesimo nono, quo Constantinopolim se contulit, usque ad mortem ejus fluxit.

11. *Nunquam abiecit curam Ecclesiae Constantinae.* — Licet enim sedem Constantinopolitanam hoc anno abiecerit, ea tamen quae ad catholicam fidem spectare videbat, quavis semper implevit. Sic *Apollinoristus* rursus conventum facientibus, dormientem in his *Actarum* Constantinopolitanum episcopum, scriptis ad eum litteris, ad tanti mali depulsionem et correctionem hortatus est. In eo tamen ab aliquibus ex citatis scriptoribus erratum, quod tradiderunt, *Nazianzenum* per annos duodecim Constantinopoli moratum esse. Qui error inde proflixit, quod in antiquis auctoribus legitur, cum per annos duodecim *Teodora* Constantinopolitanae curam gessisset a morte nempe *Valentis*, seu anno

CCXXIX. ad trecentessimum nonagesimum primum, quo ad Deum migravit. Nam si rigore loquendum sit, paucis hebdomadis Gregorius episcopus Constantiopolitans fuit; cum eadem Synodo et renuntiatus sit episcopus et exautoratus. Certe hoc anno III kalend. Aug., quo Theodosius dedit legem 3 Codicis Theodosiani *De fide catholica*, jam *Nectarius* episcopus Constantiopolitans erat; ejus enim in ea lege mentio. Liquet præterea ex eadem lege, eo die jam finitum fuisse Concilium Constantinopolitanum, cujus ideo canones recte ideo præferunt diem septimum idum Juliarum.

12. *Meletius chitus*. — In lege 3 Codicis Theodosiani *De fide catholica*, memorantur *Nectarius* episcopus Constantiopolitans, et *Timotheus* Alexandrinus episcopus; episcopi vero Antiocheni nulla mentio fit, quia paulo post absolutam Synodum *Meletius* episcopus Antiochenus mortuus est, cui *Flavianus* per factiosos quosdam substitutus fuit, cujus electioni Catholici refragati sunt: unde de novo schisma in Ecclesia Antiochena obortum. Igiter cum Theodosius ea lege Catholicorum episcoporum exempla præclata vellet, Antiochene præferre non potuit, utpote cujus communioni Catholici communiare nollent, ut recte Gothofredus in commentario hujus legis. Lex 8 ejusdem Codicis *De hereticis*, dicitur data *XIV kal. Aug.*, ideoque post celebratum Concilium Constantinopolitanum, non vero dum illud ageretur, ut perperam scribit Baronius. Denique Theodosius *VI nonis Maii* legem 1 Codicis Theodosiani *De apostatis*, emisit, qua is, qui ex Christianis Pagani fierent, testandi facultatem eripuit. Primus *Theodosius* fuit, qui non tantum in Paganorum ritus, quod superiores principes fecerant, sed etiam qui in Apostatas, e Christianis ad Paganorum ritus transeuntes, quod alii imperatores mundum fecerant, insurrexit. Legendus rursus Gothofredus in illius legis Commentario.

13. *Acta Concilii Aquileiensis*. — Ad num. 81 et seqq. Petrus Franciscus Chiffletius e societate Jesu, qui Vigilii Tapsensis libros adversus Arianos scriptos Notis illustravit, contendit, *altercationem* contra Palladium, germana Concilii Aquileiensis Acta complecti, una cum epistola ad Gratianum, alteraque ad episcopos Gallorum, ac scripto adversus Arianos divo Ambrosio attributo, ideoque que hujus Concilii circumferuntur Acta, supposititia esse. Sed Hermantius lib. III. cap. 3, Vite S. Ambrosii, quam lingua Gallica composuit, fuse ostendit, Chiffletium hæc in re deceptum fuisse; cum in usdem Actis nihil legatur quod Ambrosio hujus Concilii Aquileiensis quasi auctor dignum non sit. Argumenta, quibus Chiffletius motus, ibidem confutata videri poterunt.

14. *Synodus CesarAugustana*. — Ad num. 102 et seqq. Concilium *CesarAugustanum* æra 418 celebratum, ut titulus hujus habet, ad quem Baronius annum non advertit, prout que anno Christi trecentesimo octogesimo, Prosper in Chronico sub Augusti et Olybri consulti anno CCXXIX gesto

ait: « Ea tempestate Priscillianus episcopus de Gallicia ex Manicheorum et Gnosticorum dogmate hæresim nominis sui condidit ». Eo itaque anno ea hæresis regnata, et insequenti Synodus hæc adversus eam habita. Idacius in Chronico anno Abrahami 2101, qui kalendis Octobris anni Christi trecentissimi octogesiæ quarti incipit, ait: « Priscillianus declinans in hæresim Gnosticorum per episcopos, quos sibi in eadem pravitate collegenda, Abule episcopos ordinatur. Qui aliquot episcoporum Conciliis auditus, Heliam petit et Romanum. Ubi ne ad conspectum quidem sanctorum episcoporum Damasi et Ambrosii receptus, cum his, cum quibus iverat, redit ad Gallias. Ibi simuliter a sancto Martino episcopo, et ab aliis episcopis Ilereticis judicatus, appellat ad Casertum; quia in Gallias his diebus potestatem Tyrannus Maximus obtinebat imperii ». Baronius Chronicon illud non videt; cuius ope Annales variis in locis illustrari poterunt. *Idacius* ex episcopi Hispanarum unus, qui nascenti huic hæresi sese opposuit, vocatur a Severo Ido. in Hist., quando de hoc Concilio loquitur, *emerita ætatis* sacerdos. Sed locus corruptus, videturque fuisse Emerita episcopus, ideoque legendum, *Emerita civitatis*, ut viris doctis observatum. Quesnellus in Notis ad S. Leonem scribit, Priscillianum nunquam agnatum fuisse episcopum, et loqui Hieronymi ad Clesiphontem, ubi habet, *in Labienis oppido*, corruptum esse. Sed perperam; cum præter Hieronymum, Prosper et Idacius eum episcopum in suis Chronicis vocent.

15. *Marcus auctor hæreses Priscillianistarum*. — Duodecim tantum episcoporum nomina, eaque corrupta in Actis leguntur: primus est Siradius, qui videtur esse sanctus *Phoebadius* Agemensis in Aquitania secunda episcopus, qui ob antiquitatem, sanctitatem, ac scientiam primum locum tenere potuit. Secundus est, *Delphinus* Burdigalæ Aquitania secunde metropolitæ episcopus. Septimus est *Ithacius*, vocatus *Itacius* ab Isidoro Hispanensi, *Clarusque* cognominatus. Hic episcopus Hispania erat, et ærosimiliter *Ossobensis*, ut existimat Mariana, quia Sulpitius Severus vocal eum episcopum *Sassabensium*, quod nomen corruptum. *Ossobona* autem urbs Lusitania fuit. Nomina cæterorum vel corrupta, vel eorum sedes adhuc ignota. Cæterum Severus Sulpitius de hac hæresi loquens, ait: « Primus eum infra Hispanias Marcus intulit. Ægypto profectus, Memphis ortus: hujus auditores fuere, Agape quædam non ignobilis mulier, et rhetor Heliplus ». Qui Heliplus non videtur diversus ab Helipto in Concilio CesarAugustano damnato. Quare *Marcus* iste alius a Marco auctore sectæ *Marcosianorum*, cujus mentionem facit Irenæus lib. I. cap. 89, et de quo loquitur Baronius anno CLXX, num. 24 et seqq. Secta enim Priscillianistarum, ex Manicheorum et Gnosticorum dogmate conflata, ut numero præcedenti ostendi: Manes autem hæresim suam publicavit anno CCXXVII, secundo ferme post hæresim Marcosiorum.

16. *Dicerus est a Mureo de quo loquitur S. Ire-*

neus. — Et tamen Baronius utrumque *Marcum* confundit, imixtus auctoritate divi Hieronymi, qui in Commentario ad Isaiam cap. 44 scribit, Marcum in Gallias primo, deinde navigasse in Hispanias. « Et per hanc occasionem », inquit Hieronymus, « nullaque huiusmodi, Hispaniarum et Lusitaniae decepta sunt muliercula onerata peccatis, etc., de quibus diligentissime scribit vir apostolicus Irenaeus episcopus Lugdunensis et Martyr, multarum originem explicans haereseon, et maxime Gnosticorum, qui per Marcum Aegyptium Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles feminas deceperunt ». Qua de re idem Hieronymus epist. 29, ubi magis mentem suam aperit. Verum hallucinatur sanctus doctor, ut etiam observavit Hermanus in Notis ad Vitam Gallicam sancti Ambrosii lib. III, cap. 10. Irenaeus enim de alio Marco loquitur, qui ante originem haereseos Manichaeorum natus erat, ut mox dixi. Secundo, non dicit Irenaeus, *Marcum* a

Rhodano in Aquitaniam et postea in Hispaniam transisse, sed tantum habet : « Talia dicentes et operantes, et in his quoque, quae sunt secundum nos regiones Rhodanenses, multas seduxerunt mulieres ». Verum itaque non est, Gallias primum haeresi Priscillianistarum infectas fuisse, et Marcum, cuius meminit Irenaeus, eundem esse cum Marco haereseos Priscillianistarum auctore. Perperam etiam Baronius existimat, Marcum hunc venisse ex Aegypto anno cccclxxii, quo credit, *Epiphanium* ibi fuisse, et octoginta circiter Gnosticos latitantes locorum illorum episcopis denunciasse, ut ipsemet Epiphanius ait haeresi 26. Nam, ut Papebrocius observat die xii Maii, in Vita sancti Epiphanii cap. 12, illa Gnosticorum denuntiatio referenda ad annum circiter cccxxvi, ut ibidem explicat, quo tempore Marcus Priscillianistarum auctor nondum forsans natus erat.

DAMASI ANNUS 16. — CHRISTI 382.

1. *Orbis episcopi et Hieronymus Roman veniunt ad Concilium*. — Trecentessimus octogesimus secundus Domini annus consulatu Syagrii secundo cum collega Antonio annotatur : quo Romae Concilium celebratum est ex episcopis diversarum provinciarum, nempe Orientis, aliarumque catholici orbis regionum. Inter alios autem venerunt ab Oriente Paulinus episcopus Antiochenus, et ex Cypro insula Epiphanius episcopus Constantiae ; de his enim haec S. Hieronymus ¹ ad Eustochium : « Cumque Orientis et Occidentis episcopos ob quasdam Ecclesiarum dissensiones Romam Imperiales littere contraxissent; vidit admirabiles viros Christianique Pontifices Paulinum Antiochenae urbis episcopum et Epiphanium Salaminae Cypri, qui nunc Constantia dicitur. Quorum Epiphanium etiam hospitem habuit (S. Paula scilicet mater Eustochii); Paulinum in aliena manentem domo, quasi proprium humanitate possedit. Quorum accensa virtutibus, per mo-

menta patriam deserere cogitabat ; non domus, non familia, non possessionum, non alicujus rei quae ad saeculum pertinet, memor, sola [si dici potest] et incomitata ad eremum Antiochiorum atque Paulorum pergere gestiebat ; tandemque exacta hieme, aperto mari, redeuntibus ad Ecclesias suas episcopis, et ipsa voto cum eis ac desiderio navigavit ». Hincque Hieronymus, quibus non tantum episcoporum adventus Romam ad Concilium significatur, sed tempus, quo Romae manserunt, pariter immolescit, nempe commemoratos esse Romae usque ad sequentis anni veris tempus.

2. Idemque S. Hieronymus ¹ ad Principiam scribens tradit se quoque lum Romam ex Oriente venisse cum iisdem sanctis episcopis ; nam ait de S. Marcella : « Denique cum et me Romam cum sanctis pontificibus Paulino et Epiphanio ecclesiastica travisset necessitas, etc. » Indicat his suae verbis Hieronymus, se vocatum a Damaso. Sed quod ait

¹ Hier. epist. xxviii.¹ Hier. epist. lxi.

venisse Romam cum isdem nominalis episcopus; haud puto intelligendum eum Antiochia una cum Paulino solvisse, vel cum Epiphaniae Cyproinsula: nam cum ipsius sententia ut diu tum est superius constat, ipsum apud Gregorium Nazianzenum permansisse Constantinopoli usque ad tempus, quo idem Gregorius episcopatum ejus Ecclesiae consecutus est, plane apparet eum non ante praefectum annum recessisse Constantinopoli; quem quidem haud existimo Antiochiam reversum esse, ut cum Paulino et Epiphania se Romam conferret; sed Damasi monitum hiberis, venturum Romam iter per Graeciam suscepisse; eoque tempore Athenas adire voluisse: ipsum namque petisse Athenas, verba haec in commentariis in Zachariam¹ fidem faciunt: « In arce, inquit, Athenensium juxta simulacrum Minervae, vidi sphaeram aeream gravissimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corporeculi movere vix potui. Cum quaererem quidnam sibi vellet; responsum est ab urbis ejus cultoribus, athletarum in illa massa fortitudinem comprobari, nec prius ad agonem quemquam descendere, quam ex levatione ponderis sciatur quis cui debeat comparari ». Haec ipse. Sic igitur qui Constantinopoli recessens per Graeciam in Italiam venit, isdem Episcopis eodem tempore vocatis Romam venientibus potuit occurrere. Venisse creditur vocatus et ipse a Damaso papa, qui eo in responsionibus Synodalibus uteretur. Confugisse autem videtur ipsius Hieronymi et aliorum episcoporum Romam adventus autumnali tempore: nam cum ad Aesellam scribens diceat se prope triennium Romae mansisse, minime tamen absolvisse; rursumque ejusdem Hieronymi in Apologia adversus Rufinum assertione certum sit, ipsum mense Augusti Roma profectum, certe quidem ipsum hoc anno, autumnali ut dictum est tempore, vel hieme Romam venisse oportuit.

3. Venit ad eandem Synodum Romanus Acholius episcopus Thessalonicae, Anemnius episcopus Sirinii metropolis Illyrici, Valerianus episcopus Aquileiae, S. Ambrosius Mediolanensis episcopus, et alii qui nominati habentur in epistola Synodalis inscriptione Constantinopoli hoc anno tempore Concilii Romam missi: licet paucorum tantummodo ibi nomina episcoporum habeantur expressa², reliqua silentio praetermissa: nam ut de aliis tacemus nec Paulum Antiocheni, nec Epiphaniae, quos constat interfuisse Synodo, in ea epistola nomina recensentur.

4. Sed quid inter haec moluntur Orientales episcopi, qui anno superiori interfuerunt Constantinopolitano Concilio, cum litteris Theodosii ad divinus Romam ad Synodum vocarentur? Astuto consilio subterfugium quavis occasione captantes, veniunt ex conflicto Constantinopolim, persuadent Theodosio, maximam futuram passuras Orientales Ecclesias ab eorum absentiam, haereticis etsi ab eis expulsis, pro foribus tamen exvendantibus, paratis in

cas irrupere, cum illis pastoribus vacuas viderent; saltem tuncque Damaso fore addiderunt, si Constantinopoli ipsi Concilium celebrantes, Romam ad Synodum legatos episcopos mitterent: quod et persuasum Theodosio fuit. Cogunt itaque Constantinopoli Concilium, ad quod etiam plures absentes vocant episcopos, et inter alios nomine imperatoris accedendum curat Gregorium Nazianzenum, puto quidem ut tanti viri praesentia ipsorum Synodus majorem sibi conciliaret auctoritatem. At quid ipse responderet, adequam describamus; quo statu ipsius res site essent, cum Constantinopoli reversus est Nazianzum, opera pretium est recensere.

5. *Gregorius, constituto episcopo Nazianzi Epulio, recusat accedere Constantinopolim ad Concilium quod ibi Orientales collegerunt.* — Cum in patriam pervenisset, canique Ecclesiam adhuc pastore destitutam ab obitu parentis comperisset; ne illud subire omnis cogere, nihil antiquius habuit, quam ut ageret cum Metropolitano antistite Helladio Caesariensi de creando episcopo Nazianzeno; salutatus enim ab eo litteris tempore festi Paschalis, inter alia ita rescriptis³: « Nunc autem prius ex hac gravi et caliginosa vita Egypto egressus, et luto ac lateritio opere, cui astringimur, liberatus, ad promissionis terram transferri concupisco: Hanc nobis precare, si quid tibi cura est quam praerhasissime de nobis mereri. Tibi vero utinam vivo et incolumi sapius contingat simul cum Ecclesia festum celebrare. Quod si mihi senectutem quoque beneficio vestro egregie claudere licuerit, constitudo nimirum a vobis hinc Ecclesiae episcopo, quem Spiritus sanctus designavit; egregio opere perfuncti fueritis, paternisque (ut sic loquar) benedictionibus digno ». Haec ad eum, qui sibi jus ejus Ecclesiae vendicaret.

6. Annuit Helladius Gregorio, Ecclesiaeque Nazianzenae praefecit Enlalium, quem missis illic episcopis provincialibus ex more ab eisdem ordinandum curavit. Non adhuc autem consolidata fuisse videntur et usu recepta, quae de facta divisione Provinciae Cappadociae in duas, sunt dicta superius, per quam Nazianzum sub metropolim Tyanensem deducta videbatur; nam si constitisset, non Caesariensis archiepiscopi, sed Tyanensis id numeris erat. Sed quid accidit? Falsus rumor merebunt invito Gregorio id factum esse, eumque etiam ab Helladio sede paterna spoliatum. Quo et ad Gregorium Nyssenum perlato, cum de his Gregorio Nazianzeno litteris condoleret, ita ipse ad illum rescriptis⁴. « De nobis autem et dominis episcopis, ne quisquam, obscuro, falsos sermones jactet, eos nimirum, invitis nobis ac repugnantibus, episcopum alium nominasse. Non enim usque adeo illis contemptui sumus, nec ita infesto odio in nos commoventur; sed multum diuque obolestatus propter effectum annis et enormium corpus, simul etiam quod neglectae Ecclesiae gravitatem pertimescerem, hanc ab ipsis grabam postulavi, nec Ecclesiasticis legibus adversantem, et

¹ Hist. de Zach. — ² Apoc. Theod. Op. v. c. 9.

³ Greg. Nazian. epist. LV. — ⁴ Idem, epist. XLII.

nos refocillantem, ut is Ecclesie pastor daretur, qui et precibus tuis datus est, pietate vestra dignus; quem tibi quoque in manus trado et colloco; venerabilem dico Eulalium, ejus utinam manibus immori mihi contingat. Quod si quis est, qui putat, episcopo vivente, alium institui non debere prohibitum id enim est decreto Magni Concilii Niceni, is sciat, se ne hac quidem in parte nobis causa superiorem esse. Inter omnes enim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antislitem creatum fuisse; tametsi patris reverentia, et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus praefecturam quasi hospites accepimus». Haec Gregorius, qui et de hoc quoque calumniam passus est, cum obtractatores in eum laete susurrarent, ipsum nimirum fastu contempsisse parvam Ecclesiam, qui maximam adeo affectasset. Haec vero et alias mente volvens a rumnas ipse suas, pro solatio sic versibus cecinit¹:

Et vero ad patrios idem remeare penates
Me voluit, morbis natum, curisque molestis
(Cura homini porro crux et letale venenum est),
Exigue fessis recreavi corporis artus,
Insigni pastore dato, ne prasule cassas
Aggrederetur oves quisquam, raptasque voraret:

et paulo post subdit:

Pars hominum nostris omnino incredula morbis
Usque memi tacito lacerabat murmure nomen;
Meque pium nimio populum contumere fasto
Censebat, si non verbis jactabat apertis.
At cernit nostros, qui cernit enecta, dolores.

Haec et alia ipse.

7. Cum autem hoc statu res Gregorii essent, et ad Synodum Constantinopolim Imperatoris Theodosii nomine litteris praefectorum accerseretur, ita ipse breviter ad Procopium primo scripsit²:

«Ego, si vera scribere oportet, ita animo affectus sum, ut omnia episcoporum Concilia fugiam; quoniam nullius Concilii finem letum, faustumque vidi, nec quod depulsionem malorum potius, quam accessionem et incrementum habuerit. Pertinaces enim contentiones et domiandi cupiditates (ac ne me, quaso, molestum et importunum existimes haec scribentem) ne ullis quidem verbis explicari queant; citiusque aliquis in culpam vocabitur, dum de aliena judicium fert, quam ut aliorum perversitatem comprimat. Quocirca egomet me collegi, animaque securitatem in sola quiete solitudinisque mihi positam judicavi. Nunc vero huic quoque meo iudicio patronus morbus accedit, quippe qui me ita distorqueat, ut quotidie fere extremos spiritus efflem, nec ulla re me ipso uti queam. Atque ob hanc causam ignoscat mihi tua animi magnitudo; detque operam, ne pietissimus imperator me inertie condemnet, sed infirmitati veniam det, ob quam

se quoque nobis, instar alios cujuspiam benefici; hoc postulantis, succedendi potestatem fecisse novit». Haec ad Procopium tunc Gregorius, recusans plane ad conventus illorum accedere, quos inter se discordia sciebat esse concessos, faventibus aliis Flaviano, aliis vero Paulino. Cum autem rursus iteratis litteris, imo edicto imperatoris importunius vocaretur, ita ad Olympium praefectum Cappadociae³:

8. «Hoc mihi morbo ipso gravius est, quod ne aegrotanti quidem fides habetur, sed peregrinationem ita longam inire jubeor, atque in mediis tumultus me intrudere; quorum secessionem ita amavi, ut hoc nomine gratiam quoque corporis afflictioni propemodum habeam. Quia enim et a negotiis senota vitae ratio actuose vite splendore praestantior est. Hoc illustrissimo quoque leario non ita pridem scripsi, cum idem ab eo edictum accepissem. Magnificentiam autem tuam rogo, ut pro nobis quoque id scribere dignetur: quippe quem morbi nostri locupletem testem habemus. Argumento est detrimentum illud, quod nunc accepimus, cum per corporis infirmitatem nec ad te accurere, nec te frui nobis licuerit, principe adeo commodo, tamque admiranda virtute praedito, ut praedia quoque ipsa magistratus tui excellentiora sint ea gloria, quam alii toto imperii tempore consequuntur». Haec Gregorius, qui non sic contempsit Synodos, ut communis Ecclesiae utilitatis causa, cum se occasio daret, accedere penitus recusavit; sed Synodi illorum vitavit accessum, quos quales essent, et quam praeter jus Flavianum instituisent, superiori anno plus satis (ut vidimus) expertus fuerat. Nam quantum ipse aliis Patrum conventibus detulerit, et pro Ecclesiae pacis sollicitus fuerit, dicemus inferius.

9. *A Constantinopolitano Concilio litterae missae ad Romanam Synodum, cujus plura acta referuntur.* — Qui igitur declinantes Romanam Synodum Orientales episcopi convenerunt Constantinopoli, legatos Romanam miserunt ad congregatum ibi Concilium, litterasque dedere, quibus quae gesissent ante superiori in generali Synodo, pariter significarunt. Recitantur eadem litterae a Theodoro, quae sic se habent⁴:

«Dominus honoratissimis et cum primis reverendis fratribus ac collegis Damaso, Ambrosio, Brittoni, Valeriano, Acholio (Avenio), Anemnio (Bassiano), Basilio et ceteris sanctis episcopis in celebri urbe Roma convocatis, sanctum Concilium orthodoxorum episcoporum in ampla urbe Constantinopoli coactum in Domino salutem.

«Multitudinem calamitatum nobis a dementis secte Arianae principibus inluctarum, vestrae reverentiae tanquam eorumdem ignarae exponere, narrareque erit fortasse supervacuum. Nam neque vestram pietatem res nostras tam parvo aetnare arbitramur, ut de his docendi sitis, pro quibus debetis nobiscum una condolebere: neque ejusmodi

¹ Greg. Nazian. carm. quo queritur de calum. suis. — ² Greg. Nazian. epist. LV.

³ Greg. Nazian. epist. LXXV. — ⁴ Apud Theod. lib. V. c. 9.

sunt tempestates illae, quibus undique jaectamur, ut propter eorum parvitatem vos latere queant. Quin etiam tempus persecutionis adeo nuper praeteriit, ut non illi solum qui in eo afflictati erant, verum etiam eorum amici qui propter amorem in doloris cum illis venerant societatem, recentem ejus memoriam teneant. Nam heri (prope dixerim) et nudius tertius, nonnulli exilio vinculis liberati, et infinita fore afflictionum genera perpassi, ad Ecclesias suas redierunt. Aliorum autem exiliis cruciatibus extinctorum reliqua duntaxat in patriam sunt reportata. Quidam post reditum ab exilio in furorē haereticorum adhuc savientem incidentes, graviora tormenta in sua ipsorum, quam in aliena regione tolerarunt, et more B. Stephani lapidibus obruti occubuerunt. Alii variis cruciatibus dilacerati, stigmata Christi et vilices in corpore adhuc circumferunt. Porro pecunie jacturam, amissiones civitatum quas incolebant, proscriptiones, singulorum insidias, contumelias, carceres quibus poterit enumerare? Nam afflictionum genera nobis impactarum vix numero comprehendi possunt, propterea fortasse, quod poena peccatis debita nobis persolvende erant. Fortasse autem quod benignus Deus per ingentem rerum adversarum multitudinem nos exercere volebat: pro quibus Deo certe agenda sunt gratiae, qui per tot cruciatus servos suos erudivit, et secundum multitudinem miserationum suarum rursus eduxit nos in refrigerium.

10. « Nobis quidem diuturno otio et nullo tum tempore, tum labore ad Ecclesiarum emendationem opus est, uti corpus earum tanquam diuturno morbo vexatum, curationibus pedetentim adhibitis, recreantes, tandem ad pristinam pietatis sanitatem reducimus. Nam etsi videmus persecutionis asperitate penitus liberati, et Ecclesias diu ab haereticis occupatas modo recuperasse; tamen lupi nobis permultum faecessunt molestiae; atque licet ab ovilibus abacti sint, in silvis tamen greges diripere, conventus contrarios nobis audacter opponere, populi seditiones concitare non cessant: denique nihil omnino praetermittunt, quod Ecclesiis quaequam afferre possit incommodi. Haec erat (ut diximus) per necessarium, ut in his rebus rite constituendis plus temporis collocaremus.

11. « Jam vero, quoniam vos, quo fraternam vestram erga nos charitatem declararetis, Concilio Dei voluntate ac nullo Romae coacto, nos velut membra propria per imperatoris sanctissimi litteras accessivistis, ne cum nos soli jam antea res acerbas subire coacti essemus, nunc imperatoribus de pietate consentientibus, sine nobis vos regnaretis, sed potius (uti loquitur Apostolus ⁹), ut nos vobiscum congregaremus: est certe nobis in optatis, si posset fieri, Ecclesiam penitus relictis, vestro desiderio, aut necessario potius Ecclesiae negotio inservire. Quis enim nobis debet penitus sicut columbae, et volabimus, et requiescimus apud vos? Verum quoniam

hoc modo Ecclesiae nuper renovate nudarentur, et nos a plerisque fieri omnino non queat, propterea quod Constantinopoli mandato litterarum superiori anno a vestra reverentia post Concilium Aquileiense ad sanctissimum imperatorem Theodosium missarum, ad iter duntaxat Constantinopolim usque faciendum nos praeparavimus, atque de hoc uno Concilio celebrando consensum episcoporum qui in provinciis manserant una vobiscum attulimus; id circo neque longiore itinere opus esse expectabamus, neque de ullo alio omnino ante acceperamus, quam Constantinopoli in unum conventum esset. Huc accedit, quod temporis praestitit angustia, neque ad longius iter parandum, neque ad episcopos in singulis provinciis, qui sunt ejusdem nobiscum communionis, de hac re commonefaciendos, neque ad eorum consensus obtinendos satis spatii dedit.

12. « Haec cum et haec res et aliae praeterea complures majori parti episcoporum impedimento sint, quo minus ad vos veniant; idcirco quod secundo in loco faciendum erat, tum ad statum verum ecclesiasticarum rite ordinandum, tum ad ostendendum quantum vestram erga nos charitatem aesti memus illud certe fecimus: quippe oravimus reverendissimos, honoratissimosque fratres et collegas nostros episcopos Cyriaenum, Eusebium, et Priscianum, uti laborem ad vos proficiscendi suscipere non gravarentur. Qui quidem non solum vobis exponunt, quam nostra voluntas pacis studiosa sit, et quo pacto nihil aliud quam Ecclesiae concordiam sibi proponat; verum etiam quam ardenti studio ad sanam fidem tuendam accessi sumus, perspicue significabunt. Nam persecutionum procellas, cruciatus, minas Imperatorias, crudelium magistratum violentiam, aliarumque rerum incommodarum tentationes, quas ab haereticis sustinimus, pro fide evangelica a brecentis decem et octo sanctis Patribus Nicaeae urbis Bithyniae confirmata pertulimus. Etenim ista fides tum a nobis, tum a vobis, tum ab omnibus qui non verum veram fidei pervertunt, approbari debet: quippe cum et antiquissima sit, et lavacro baptismatis, quouncti sumus, consentanea, et nos doceat credere in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc est, in divinitatem, potentiam, et substantiam unam Patris et Filii et Spiritus sancti, aequalem dignitatem, et coaeternum regnum in tribus perfectis ^{unigenitum}, id est, in tribus personis, adeo ut neque quicquam loci detur pestiferae Sabellii haeresi, qua confunduntur personae, hoc est, proprietates earum tolluntur; neque Blasphemiam Eunomianorum, Arianorum, aut eorum qui Spiritum sanctum oppugnant, quicquam habeat ponderis, quae quidem essentiam, naturam, et divinitatem Trinitatis discindit, et ei quae nec creata est, et consubstantialis est, et coaeterna est, naturam posterius genitam, aut creatam, aut quae sit alterius essentiae, tribuit.

13. « Nos autem doctrinam Dominicae incarnationis integram et perfectam tenemus; et neque oeconomicam carnis Christi vel animae vel mentis expertem vel imperfectam esse asserimus; sed agno-

scimus Verbum Dei ante sæcula omnino perfectum esse, et perfectum hominem in novissimis diebus pro nostra salute factum esse. Atque ista de fide a nobis libere ingenueque prædicata summam disseminimus: de quibus plenior cognitionem animis poteritis percipere, si libellum, Concilio Antiochiæ convocato, de fidei decisione editum, et eum etiam qui superiori anno a Concilio generali compositus est, legere placuerit: in quibus tum fidem nostram uberius explicavimus, tum hæresibus nuper excogitatis anathema scriptis proclum denuntiavimus.

14. « De administrationibus autem quæ sunt ejusque Ecclesiæ propriæ, cum vetus (uti nostis) lex est, tum sanctorum Patrum in Concilio Nicæno decisio: ut videlicet singularum provinciarum antistites una cum finitimis, modo ipsis ita visum fuerit episcopis, ministros ad Ecclesiarum commodum in suis ipsorum provinciis ordinent. Ex ejus legis et decisionis præscripto, scitote, tum alias quoque Ecclesias apud nos administratas esse, tum illustrissimarum Ecclesiarum sacerdotes delectos. Unde Ecclesiæ Constantinopolitana recens (ut ita dicam) ædificate, quamque ex hæreticorum blasphemiam, tanquam ex ore leonis per misericordiam Dei nuper eripuimus, reverendissimum sanctissimumque Nectarium in Concilio generali, communi omnium consensu, præsentem Theodosio imperatore religiosissimo, totius denique cleri, totiusque civitatis suffragiis, episcopum constituimus. Ecclesiæ autem vetustissimæ et vere apostolicæ Antiochiæ urbis Syriae, in qua primo venerandum Christianorum nomen auditum est, reverendissimum et sanctissimum Flavianum episcopum illius provincie et dioceseos Orientales in unum convenientes, tota illa Ecclesia (uti canon postulat) suffragante, et velut uno ore virum illum honorifice collaudante, episcopum ordinarunt: quæ quidem ordinatio, uti legitima, communi Concilii consensu approbata est.

15. « Porro Ecclesiæ Hierosolymitanae, quæ est aliarum omnium mater, reverendissimum et sanctissimum Cyrillum episcopum vobis ostendimus, tum ab episcopis provincie (uti canon vult) jam pridem creatum esse, tum plurima prelia adversus Arianos variis in locis confecisse. Quibus rebus tanquam legitime et secundum Ecclesiæ canones constitulis, obsecramus vestram reverentiam, uti congratuletur; spiritali charitate nos mutuo devincente, et timore Domini, qui omnem humanam affectionem reprimat, Ecclesiarumque adificationem amoris illi et benevolentiam, qua singuli singulos complectuntur, longe anteponit. Quod si doctrina fidei ad hunc modum communi consensu stabilita sit, et charitas christiana in nobis confirmata; posthac desinemus dicere illud quod ab Apostolis¹ condemnatum est, nimirum: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cepha: atque omnes cum simus Christi, qui in nobis non est divisus, corpus Ecclesiæ, Dei largiente gratia,

integrum conservabimus, et ad Tribunal Domini fidenti animo nosmet sistemus. Isti contra Arii, Aëlii, et Eunonii insaniam, quinque contra Sabellii, Photini, Marcelli, Pauli Samosatani, et Macedonii amentiam scripserunt. Simili ratione et novæ Apollinaris doctrinæ palam anathema indixerunt: quandoquidem, nos, inquit, doctrinam incarnationis Dominicæ integram tenemus, et neque carnis ejus æconomiam animæ mentisve expertem aut imperfectam asserimus». Hactenus Synodalis epistola secundi Constantinopolitani Concilii ad Synodum quæ Romæ hoc anno agebatur.

16. Quonam animo, quoque consilio ista scripserint episcopi iterum congregati Constantinopoli, recte cognoscere, lector, si memoria retines que gesta sunt anno superiori ab eisdem episcopis in Concilio generali ibidem consistentibus; nempe in hoc incubuisse, ut justis quibusdam prætextibus declinarent Romanam Synodum, in qua reddituri rationem essent de Flaviani electione perperam facta adversus Paulinum, cui cum Egyptiis Occidentales favebant; pariterque de canonibus ab eis statutis, num recte legitimeque sanciti essent, judicandi fuissent. Sed et quod superius attingimus et magnopere displicet, vides ex his ingratum de Gregorio Nazianzeno eorumdem episcoporum silentium, et inanem falsamque ostentationem jaclantiam de Constantinopolitana Ecclesia ab hæreticis liberata: itemque quod de Flaviani electione dicitur ab episcopis provincialibus habita: Synodi enim id tunc fuisse operis, ex Gregorio satis superius demonstratum est. Verum et quod intelligis nullam hic haberi mentionem de primatu sedis Constantinopolitane post Romanam, sicut de aliis rebus in Synodo institutis; jam manifeste apparet, vel id minime factum, vel si vere contigit, illud fuisse clandestinis suffragiis sancitum, latereque voluisse tum Damasum Romanum pontificem, tum Timotheum, quos scirent habituros acerrimos adversarios.

17. Quid autem Romæ his acceptis litteris Synodalibus, auditisque legatis, factum sit, latet; deperire enim Acta Romani Concilii: nam quæ Theodoretus¹ de damnatione Apollinaris atque Timothei facta dicit post has acceptas litteras in dicto Romano Concilio, haud ei satis aptari posse videntur: nam in litteris Orientalium nulla reperitur facta mentio quod ipsi petierint damnandum Apollinarem ab ipso Romano Pontifice. Sed et sequens fidei professio, quod scripta esse apparet in legitima codicum electione ad Paulinum episcopum Antiochenum absendem, nequaquam ab ista Synodo potuit esse conscripta: nam de Paulino (ut dictum est ex sancto Hieronymo) liquet Romæ hoc tempore eidem interfuisse Synodo, nec nisi ea absoluta, Antiochiam reversum esse. Ceterum quoniam consilio ab eodem Theodoro, loco Paulum Antiochem, postus fuerit Paulinus Thessalonensis, cum nec

¹ 1 Cor. I.¹ Theod. lib. I. c. 10, 11.

nime, nec ante a tempore Niceni Concilii praefuerit Ecclesiae Thesalonicensi aliquis Paulinus nomine, suo loco superius pluribus demonstratum est. Scias ergo, eadem a Theodoro sub hoc Romano Concilio posita, jure meritoque collata esse in superiori Romana Synodo adversus haeresin Apollinaris congregata; de qua pluribus actum est.

18. Ceterum licet Injuri Synodi Acta non extent, tamen quae in ea fuerint definita, ex rerum eventibus indicantur. Cum enim Paulinis reperitur ut dictum est absolute Concilio, sequenti anno esse reversum Antiochenam, atque etiam ipso defuncto, in locum ipsius non sine assensu Romani Pontificis fuisse subrogatus Evagrius; plane eidem adjudicatum sedem Antiochenam ex Synodi Romanae decreto affirmandum est; cum et Paulini partes, successores Damasi Romani Pontifices, ut aquiriores, defendendas susceperint. Sed de his inferius suis quibusque annis agendum erit. Admonemus te interim, lector, caute legendum esse Theodorum¹ in Paulinum et Evagrium plus aequo invectivem, ac nonnulla a veritate abhorrentia scriptis prosequentem; prout quae superius dicta sunt sub priori Romano Concilio aperta luce declarant. Cujusnam autem potiora jura essent, Flaviani, an Evagrii Paulini postea successoris, Ambrosius² testis accedit; apud quem ex rebus gestis, et causa, in pluribus Synodis examinata, nullum vel ignorantio, vel privata affectio locum habere potuit, utpote hominem sincerae veritatis amantem. Sed de his inferius. Illud tamen aequo prudenter factum reperimus, quod Flavianus, quamvis ejus ordinatio minime probata esset, toleratus tamen fuerit, nec ab Ecclesia Catholica anathematis sententia segregatus, ea nimirum (ut demonstratum est) ex causa, ne totus ferme Oriens una cum illo, cui communicaret, et ejus causam foveret, a Catholica communicacione pariter scindendus esset.

19. Quod rursus ad hoc ipsum Romanum Concilium spectat, in Collectione Cresconiana nobili antiquitate veneranda, tam in Vaticano codice, quam in nostro, post descriptos recensidos superius anathematisimos, et divinarum scripturarum catalogum, ejusmodi de sedium patriarchalium prerogativa editum habetur decretum:

2. Post has omnes propheticas et evangelicas et apostolicas, quas superius deprompsimus, scripturas, quibus Ecclesia Catholica per gratiam Dei fundata est; etiam intinandum putavimus, quod quamvis per orbem Catholice diffusa Ecclesia quasi unus thalamus Christi sit; Sancta tamen Romana Ecclesia nonnullis Synodicis constitutis ceteris Ecclesiis praelata est: sed et Evangelica voce Domini Salvatoris nostri primatum obtinuit; Tuus es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non prevalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni caelorum; et quaecumque ligaveris super terram, erunt ligata et in caelo; et quaecumque solveris super terram, erunt soluta et in caelo. Adlita est etiam societas beatissimi Pauli apostoli, Vasis electionis, qui non diverso (sicut haeretici garrunt) sed uno tempore, uno eodemque die, gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Caesare Nerone agonizans, coronatus est; et pariter supradictam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecraverunt, aliisque omnibus in universo mundo sua praesentia atque venerando triumpho praefulerunt. Est ergo prima Petri apostoli sedes Romana Ecclesia non habens maculam, neque rugam, neque aliud hujusmodi. Secunda autem sedes apud Alexandriam beati Petri nomine Marco ejus discipulo atque evangelista consecrata est; ipseque in Egyptum directus a Petro apostolo, verbum veritatis praedicaavit, et gloriosum consummavit martyrium. Tertia autem sedes est apud Antiochiam beatissimi apostoli Petri, quae habetur honorabilis, eo quod illam primitus quam Romam venisset, habitaverit, et illic primum nomen Christianorum novella gentis exordium est. Hucusque canon; de cujus quidem sciendi occasione inde credimus emanasse, quod licet Orientales episcopi Constantinopoli congregati ad Concilium Romanum nihil scriperint de prerogativa collata Ecclesiae Constantinopolitanae super Alexandrinam; Damascus tamen hoc ipsum subodoratus, una cum universo Concilio ista de legitima et antiqua sedium prerogativa palam scriptis eliderit, quo andax illorum retunderetur praesumptio; qua etiam occasione haec eadem scimus a Gelasio papa³ iterum scriptis prodita in Romano Concilio, et adversus

¹ Theod. lib. v. c. 23. — ² Ambros. epistol. LXXVIII.

³ Matt. xvi. — ⁴ Cap. Sacrosanct. dist. 15. ex Rom. conc.

(1) Romanus A. D. 867 fidei catholicae expositionem de qua supra actum est, truncatam esse censet, et a Theodoro dolo malo falsatam. An episcopus Petrus esset constitutus in Monacho nostro in epistolam Damasi ad Paulinum, n. vi. pag. 303, nam praeterquam quod anathematizatione Damasi ex eodem non Cresconia a Romano edita, longe abhorret ab anathematizationum illorum stylo; ut verbis, quae Baronus laudavit, utitur non minus 2, quam in Baronius excerpente minime possunt. Palam est, hinc scripto Damasi nomen falso inditum esse; quippe in eo Constantini papa, Caelestis Alexandrinus, Leonis, Nestoris, Eutychetis, Conciliorum Ephesini et Chalcedonensis mentio fit. Quod viro ex Genepapa patribus Constantino primo et ex Damaso videt, et eundem esse ex T. etiam prima Synodo, in qua regula fidei Leonis papa temporaria constituta est, legitur, facta esse et Constantinus, n. vii. « ex errore ergo », inquit Constantinus, n. viii, « ex eo ulla est, quod in codice Canonum, ad quod scriptum est, S. Constantinus, sic utraque fidei regula, quae inscribitur: *Labellus catholice fidei Augustinus contra omnes haereses*, ex quo dicitur, et aliter. » Item Damasi confutatus est sermo, apud Augustinum de Tempore 129, nunc in Append. 294, si autem hunc sermone, in quo dicitur ad Augustinum, quod Augustinus nomen praefatum est; idem sermo propter anathematizationes, quae Damasi sunt, patiori jure ipsi Damaso attribui potest. Hinc 2079 Damasi epistola ad Paulinum, ut contra Constantinus, scripta est circa exitum anni 378. MANSI.

(2) Damasi de Petro papa Sermonem, non a Damaso in Synodo Romana A. D. 382, editum esse, ostendit Constantinus in nobilita scriptorum canonum. Romanus l. xv. n. 20, per ubi, propterea quia Ita nunc deceptus sit fragmento Gelasiani decreti, quod in nonnullis codicibus Damasi concilioque Gelasiano praefert. Non in ea fragmento, Ephesini et Chalcedonensis Synodis, Caelestis et Leonis papa, et Nestoris atque Eutychetis nomen honorario. Ex quo Epistolae, falso hinc fragmento Damasi nomen praefatum. MANSI.

Acacium Constantinopolitanum episcopum eadem pertentantem saepius inculcata.

20. In Actis autem Damasi papae in Ecclesiis recitari solitis, de quibus inferius erit mentio, habentur aliqua ab eodem Pontifice decreta in Romano Concilio, haec, an priori haud certum est: ac primo, ut decimae atque primitiae a fidelibus darentur; et qui detrectarent, anathemate ferirentur: eadem quoque plectendos sententia, qui fenori vacarent. Ejici etiam ab Ecclesia praecipuntur, qui in ea vanis sermonibus operam darent: Nec non etiam excommunicandos esse omnes maleficiis, auguriis, sortilegiis, omnibusque aliis superstitionibus vacantes: qua sententia praesertim feminas illas plectendas esse, quae illuse a demone, se putant noctu super animalia ferri, atque una cum Herodiade circumvagari. Prohibitum etiam ex praescripto (ut ibi ponitur) Niceri canonis, ne ante horam tertiam diebus festis Missae canerentur, aliis vero diebus a media hora quarta usque ad nonam facere liceat. Decretumque ibi ponitur, quo jubetur in fine cuiusque Psalmi apponi: « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, etc. »

21. At hic opportune admonendus est lector, nequaquam flovisse ab Oriente (quod multi putarunt) ut in fine cuiusque Psalmi caneretur *Gloria Patri*. Licet enim istiusmodi glorificatio Trinitatis quae et a maioribus appellata est *Hymnus glorificationis* (ut superius dictum est) ab exordio nascentis Ecclesiae, ipsis Apostolorum temporibus, in Ecclesiis a Christianis cani solet; nondum tamen usu receptum erat in Oriente, ut caneretur in fine Psalmi, sed in fine hymnorum recens conscriptorum, ut in Ecclesia Mediolanensi fecit S. Ambrosius more Orientalium, ut S. Augustinus affirmat¹; vel in fine Antiphonarum, sicuti Cassianus docet. Et autem in fine cuiuslibet Psalmi, *Gloria Patri* dicatur, ut moris est, peculiaris fuit Occidentalis Ecclesiae usus; audi Cassianum²: « Illud etiam quod in hac provincia vidimus, ut uno cantante, in clausula Psalmi omnes astantes concinant cum clamore: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto*, nusquam per omnem Orientem audivimus. Sed cum omni silentio ab eo qui cantat, finito Psalmo, orationem succedere. Haec vero glorificatione Trinitatis, tantummodo solere Antiphonam terminari ». Haec ipse.

22. Quod autem spectat ad canonem de feminis eo modo a demone illis: eadem ferme a S. Augustino descripta³ habentur, nec non in appendice Ancyranæ Concilii, et apud Gratianum sub eodem titulo⁴ collocata. Constat quidem auctoritate Severi⁵, hoc tempore tum in Occidente tum etiam in Oriente maleficorum hominum artes plurimum invaluisse. Qui quidem Severus ubi narrat quemdam Sabbatum monachum a demone illis, ista mox

subdit: « Animadversum est tamen eodem fere tempore fuisse in Hispaniis juvenem, qui cum sibi multis signis auctoritatem paravisset, eo usque elatus est, ut se Eliam profiteretur. Quod cum plerique temere credidissent, addidit, ut se Christum esse diceret: in quo etiam adeo illusit, ut eum quidam episcopus, nomine Rufus, ut Dominum adoraret: propter quod eum postea ab episcopatu dejectum vidimus. Plerique etiam nobis e fratribus retulerunt, eodem tempore in Oriente quemdam existisse, qui se Joannem esse jaclaret. Ex quo coniecere possumus istiusmodi pseudo-prophetis existentibus Antichristi adventum imminere, qui jam in istis mysterium iniquitatis operatur ».

23. Sed quod deterius videri poterat, in ipsos sacros Dei ministros praestigiae quoque magicarum exantationum irrepserunt. Audi quidam de Gerontio diacono S. Ambrosii habet Sozomenus⁶: « Hic », inquit, « cum sub Ambrosio Mediolanensi episcopo diaconus esset, haud scio qua re motus, utrumne praestigias molitus, an vero demonis investigationibus ac spectris agitatus, noctu indicabat se Onoscellidem (hoc est, demonum genus asininis cruribus apparens) apprehensum, capite raso, in pistrinum coniecisse. Qua de causa Ambrosius eum ut indigna ministro Dei locutum, praescripto tempore manere domi, et penitentia expiari jusserat. Ille vero, cum et medicus praestantissimus, et ad dicendum persuadendumque promptissimus, et ad amicos conciliandos accommodatissimus esset, Constantinopolim profectus est eo proposito, ut Ambrosium crimineretur, etc. » Tradit demum ipsum a Chrysostomo Neclarii successore exauctoratum fuisse. At pleni sunt Ammiani ultimi libri de questionibus tum Aethiopiae, tum Romae adversus maleficos his temporibus agitatis. Sed reliqua prosequamur.

24. *Hieronymus Romae apud Damasum, utrum cardinalis; ibique plura scribit, praesertim adversus Helvidium et Jovianum.* — His igitur de Romano Concilio enarratis, jam super est, ut res gestas S. Hieronymi Romae toto triennio, quo illic ipsum morari contigit, pervestigemus. Ac primum quod ad publicas pertinet functiones: Damasus papa, qui cum longe licet absente de divina Scripturae locis consulere, crebrisque epistolis excitare consuevit; cum haberet praesentem, haud passus est degere otiosum: siquidem in primis ejus opera usus est in conscribendis epistolis ad diversas consultationes ex diversis Ecclesiarum Conciliis ad ipsum Romanum perlatas, testatur id quidem ipse Hieronymus his verbis⁷: « Ante annos plurimos, cum in chartis ecclesiasticis juvenem Damasum Romanae urbis episcopum, et Orientis, et Occidentis synodis consultationibus responderem, etc. » Sed perire haec omnia cum ipsis Conciliorum Actis adeo egregia monumenta Hieronymi. Quante vero tunc ob consuetudinem cum Damaso

¹ Aug. Contes. lib. IX. c. 7. — ² Cassian lib. II de noctur. oral. mod. c. 8. — ³ Aug. de spirit. et anim. c. 28. — ⁴ 26 qu. 5. c. 12. — ⁵ Sever. Vit. S. Martini. c. 25.

⁶ Sozom. lib. VIII. c. 6. — ⁷ Hier. epist. X.

adeo intinam apud omnes fuerit asimationis, ipse alibi ad Asellam scribens ita ait¹: «Antequam dominum S. Paulae nossem, totius in me Urbis studia consonabant, omnium pæne iudicio dignum summo sacerdotio decernebar. Beate memoria Damasus meus sermo erat; dicebar sanctus, dicebar humilis et disertus, etc.»

25. Ex his autem quod dicat dignum summo sacerdotio asimationem, opinati sunt, puto, nonnulli eundem Hieronymum creatum fuisse a Damaso papa presbyterum cardinalem, non intelligentes, per summum sacerdotium, quemlibet episcopatum designari, ut pluribus in nostris ad Romanum Martyrologium Notis palam fecimus. Sed et quod intine Damaso inhærent, eam dignitatem existimant consentium; quasi necesse fuerit, omnem qui ab episcopis esset summo Pontifici, fuisse cardinalem, cum de S. Prospero, auctore Gemadio², certum sit in eodem ministerio usui fuisse S. Leoni pontifici, nec tamen cardinalem existisse. Vel ex eo alii deduxerunt argumentum, quod S. Augustinus ad ipsum Hieronymum scribens³, hæc dicit: «Quamquam secundum honorem vocabula, que jam Ecclesie usus obtinuit, episcopatus presbyterio major sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est». Ita ipse. Sed que hæc multa? accipe: quod ætate grandior, cui plurimum defendendum erat; quodque christianus a puero; quod insuper linguarum peritia excellabat; quod nulla aliquando hæresi fuerit infamatus, vel spuria sobole actus; quibus omnibus Augustinum Hieronymo fuisse minorem, liquido constat. Sed et quod superius a nobis pluribus dictum sit, Hieronymum ita creatum esse presbyterum Antiochiæ a Paulino, ut nunquam passus fuerit alicui adscribi titulo; haud adeo libere possumus, ipso contradicente, ejus cardinalatus suffragari.

26. Sed contra ipsam ejusdem Hieronymi assertionem auctor illorum sermonum quos Augustino supposuit, et ad fratres de cremo inscripsit quisquis ille fuerit, hæc certe ex parte non nisi impostor dicendus, cum multorum mendaciorum sanctissimum ac doctissimum virum constituerit assertorem, ut in Notis ad Romanum Martyrologium demonstravimus, hic, inquam, adversus ejusdem Hieronymi assertionem hæc habet⁴: «Legimus enim, fratres carissimi, sanctum Patrem Hieronymum cardinalem fuisse in Ecclesia sancti Laurentii martyris, etc.» At quam perspicue se delegit recentiorum auctorem, cum ait: *legimus?* Sed et quod eodem sermone ait S. Hieronymum recessisse ab Urbe una cum Paula et Eustochio, rogata Patris illarum; certe existimasse videtur Paulam, et Eustochium fuisse sorores, eodemque parente genitas, Vides quos en assertio ad stipulatores habeat. Sed et idem auctor⁵ cardinalatus Hieronymi, quantum calluerit

res ejusdem Hieronymi, ex eo intelliges, dum ait ipsum pervenisse usque ad Sixtum pontificem; quem constat diem obiisse sub Bonifacio, consulis Theodosio octavum atque Constantio. Rursus vero alius ille anonymus auctor (autius enim sine auctoris nomine produntur mendacia qui scripsit vitam S. Hieronymi, atque cardinalatus ejus assertor est⁶); sed quod portentosus mendacis consarcinatus sit libellus ille, suo loco dicturi sumus. Ecce tibi jam habes, e quibus fontibus hausere recentiores scriptores, atque piciores prolytypum mutati sunt. Verum in his non immerandum duntaxat; sed jam que sunt germana Hieronymi prosequamur.

27. Damasus divinarum Scripturarum studiosissimus indagator, plura ab ipso S. Hieronymo (ut dictum est) presente exegit, quam que ab eo absente accipere consueverat: haud enim voluit Romæ agere otiosum; sed aliqua semper percontatus, pulsans hominem questione, latius disserendi ansam præbebat. Etenim tunc ipsum Hieronymum ea credimus elucubrasset, que tractationem potius quam epistolam representant, utpote præsentis traditam, non autem ad absentem per tabellarium missam, nimirum de Osanna questionem, appendicem ad tractationem de Seraphim, tractatum de filio prodigo, translationem duarum Origenis homiliarum in Cantica Canticoorum, emendationem quatuor evangeliorum editionum inter se discrepantium, nec non canones Concordantiæ evangelicæ; sed et emendationem quoque Psalterii. Romæ cum esset, elaboravit, atque septuaginta duorum translationem accommodavit; sed cursim factam eandem iterum majori diligentia examinandam subiecit in eundi.

28. Insuper Romæ cum esset S. Hieronymus, inter alios exantlato labores oblaturantem canem Helvidium, hominem imperitum, sed blasphemis pollutem compevit. Fuit hic hostis virginitatis, utpote qui diceret ejusdem esse gloriæ virgines ac maritatas⁷; eoque sceleris atque dementiæ pro lapsus est, ut sanctissima Deipare negare scelestus virginitatem post partum auderet: quem tam sacrilega audentem Hieronymus non confutavit solum, sed et derisit, contempnitique, ut par erat, illum exposuit, qui ex blasphemia sibi comparare gloriam studuit; de eo enim hæc inter alia ipse Hieronymus: «Quis te, oro, ante hæc blasphemiam noverat? quis dupondii supputabat? Consectus es quod volebas, nobilis es factus in scelere. Ego ipse qui contra te scribo, cum in eadem tecum Urbe consistam, albus ut aiunt aerve sis, nescio». Scripsisse autem Hieronymum hunc librum Romæ, et Damaso ostendisse, ipse quidem testatur in Apologia ad Pammachium, in qua hæc verba leguntur⁸: «Dum adhuc viveret sanctæ memoriæ Damasus, librum contra Helvidium de beate Mariæ virginitate perpetua scripsimus, in quo necesse fuit

¹ Hier. epist. LVII. — ² Gemad. de vit. sanct. — ³ Hier. epist. LVII. — ⁴ Hier. epist. LVII. — ⁵ Hier. epist. LVII. — ⁶ Hier. epist. LVII. — ⁷ Hier. epist. LVII.

Apud Hier. tom. IX. — ⁷ Hier. cont. Helvid. — ⁸ Hier. epist. L.

nobis ad virginitatis beatitudinem prædicandam, multa de molestiis dicere nuptiarum. Num vir egregius, et eruditus in Scripturis, et virgo Ecclesie virginis doctor aliquid in illo sermone reprehendit? In libro quoque ad Eustochium multo duriora de nuptiis diximus, et nemo super hac re læsus est». Hæc Hieronymus. Porro tractationem illam de custodia virginitatis ad Eustochium Romæ iidem scripsit post editum commentarium adversus Helvidium; quod ipsemet tradit¹, simulque addit S. Damasum eodem argumento carmine et prosa scripsisse libellos, ac S. Ambrosium alios: quod ipsum in Oriente Basilium, necnon Gregorium Nazianzenum paulo ante, Chrysostomum vero postea præstiterunt; ut plane intelligas, instinctu divino sanctissimos atque doctissimos Patres tam in Oriente, quam in Occidente, in eadem versatos esse materia, cum diabolus sua monstra erat in medium producturus, impios, qui nobilem Ecclesie thesaurum voce Domini commendatum, oreque apostolico prædicatum, majorum omnium denique præconiis celebratum terræ infoderent nulli usui profuturum. Ceterum tractationem illam ad Eustochium de custodia virginitatis, quod post editum in Helvidium commentarium scriptam fuisse constat, nullo ferme anno ejus commemorationis Romæ, nempe trecentesimo octogesimo tertio vel quarto, elucubratam esse putamus, ex rationibus inferius subjiciendis.

29. At non Helvidium tantum repertus est ejus fuisse falsitatis assertor, licet primus Romæ ausus sit tot tantasque inclamare blasphemias; sed Epicureus Jovinianus pseudomonalus eidem extitit in impietate collega. Præcursor namque hujus fuit Helvidius; sed egregius potensque confutator utriusque Hieronymus, ejus Romam hac tempestate contigit opportunus adventus. Quam enim oportuit præmunire castas aures, atque sepire spinis, hortum sponsæ claudere, fontemque puritatis signare adversus irruentem aprum de silva cuncta dire vastantem ac fœde spurcament? Nam de eo hæc Augustinus²: «Joviniana hæresis sacrarum virginum meritum æquando pudicitiam conjugali tantum valuit in urbe Roma, ut nonnullas etiam sanctimoniales, de quarum pudicitia suspicio nulla præcesserat, dejecisse in nuptias diceretur, hoc maxime argumento, cum eas urgeret, dicens: Tu ergo melior es quam Sara, melior quam Susanna sive Anna? et cæteras commemorando testimonio sancte Scripturæ commendatissimas feminas, quibus se illæ meliores vel etiam pares cogitare non possent. Hoc modo etiam virorum sanctorum sanctum celibatum commemorando patrum conjugatorum et prædicatione frangebatur. Huic monstro sancta Ecclesia, que ibi est, fidelissime ac fortissime resistit». Damaso nimirum et S. Hieronymo ex adverso pugnantibus.

30. Sed unde proderit bestia lutulenta, deque ejus ortu, moribus, habitu et caractere diligen-

tius exquiramus; ut monstrato fonte, qualis inde aqua potuerit emanasse, lector prudens intelligas. Ab Auxentio Ariano, illo seniore qui post S. Dionysium in Mediolanensem Ecclesiam intrusus est, Helvidium originem duxisse, Gennadius³ auctor est. At Jovinianus cum collegis impietatis sub catholico nomine et habitu monastico aliquandiu delituit in monasterio Mediolanensi, illo nimirum sacrosancto spectate disciplina laudateque observantia habitaculo, cujus cum S. Augustinus meminisset, ait⁴: «Erat monasterium Mediolani plenum bonis fratribus extra urbis moenia sub Ambrosio fratre». Quod instar maris expulsi latentia ibi cadavera, nempe Jovinianum ac socios, deo quidem mortuos, et aquis jam conspicientibus turbidos.

31. Id vero factum esse post Iulienii Vercellensis episcopi obitum, quem anno superiori interfuisse vidimus Aquileiensi Concilio, non autem post mortem Eusebii, Ambrosius in epistola ad Vercellenses declarat: nam quod ibi ait electionem suam Orientem exemplo probasse, alludens ad electionem Nectarii, qui pariter contra canones catechumenus adhuc electus fuit Constantinopolitanus episcopus; quando scripserit, docet. Ad ipsam igitur Vercellensem Ecclesiam viduatam pastore morte Linenii S. Ambrosius eam scribens epistolam, egredientes e silvis lupos ut caveant, monet his verbis⁵: «Audio enim homines, qui dicunt, nullum esse abstinentiæ meritum, nullam frugalitatis, nullam virginitatis gratiam, pari omnes æstinari pretio, delirare eos qui jejuniis castigant carnem suam ut menti subditam faciant. Quod nunquam fecisset, nunquam scripsisset ad instruendum alios Paulus apostolus, si deliramentum putasset; gloriatur itaque dicens⁶: Sed castigo corpus meum et servituti redigo, ne aliis prædicans, ipse reprobis inveniar. Ergo qui non castigant corpus suum, et volunt prædicare aliis, ipsi reprobi habentur. An quicquam tam reprobum, quam quod ad luxuriam, ad corruptelam, ad lasciviam provocat, quam incitamentum libidinis, incontinentiæ fomes, incendium cupiditatis? Quæ istos Epicureos nova schola misit? non philo-sophorum, ut ipsi aiunt, sed imperitorum, qui voluntatem prædicant, delicias suadeant, castimoniam nullius esse dicant utilitatis. Fuerunt nobiscum, sed non fuerunt ex nobis (neque enim pudet dicere quod dicit evangelista Joannes⁷): Sed hic positi, primo jejunabant, intra monasterium continebantur, nullius erat luxuriæ locus, interdeta lubriciosa disputationis licentia. Hoc delicti non potuerunt ferre: abierunt: deinde volentes redire, non sunt recepti: perierunt enim audierant, quæ debent cavere: monerant; nihil profecerant. Effervescentes itaque, disseminare talia ceperunt, quibus in-centores essent vitiorum omnium. Miserales perdididerunt itaque quod jejunaverunt: perdididerunt

¹ Gennad. de Vit. Illust. in Helvidio, c. 32. — ² Aug. Confess. lib. VII c. 6. — ³ Auct. epist. LXXXII. — ⁴ 2 Cor. IX. — ⁵ 1 Joan. II.

⁶ Hier. epist. XII. — ⁷ Aug. Helract. lib. II. c. 22.

quod aliquo se continuerint tempore. Nunc itaque diaboleo studio invident aliorum operibus bonis, quorum ipsi fractu exciderunt, etc.»

32. Sed egressus e monasterio, quodnam vilæ gentis Jovinianus impurus excreverit, egregie describit S. Hieronymus¹, sic exordiens: «Complectum est in eis verissimum illud proverbium: Canis reversus ad vomitum suum, et sus Iota in volutabro liti: nolui omnem locum secunda² Petri epistola ponere, ne longum facerem, sed tantummodo ostendi Spiritus sancti vaticinio hujus temporis et doctores, et hæresim pronuntiatam. Denique manifestus eos denotat, dicens: Vement in novissimis diebus illiisores, seducentes, juxta propria desideria ambulantes, etc. Descripsit sermo apostolicus Jovinianum loquentem linceis tumentibus, et inflata verba trutinandem, promittentem in caelis libertatem, cum ipse corruptionis servus sit alque luxuria, canis revertens ad vomitum suum. Nam cum monachum esse se jactaret, et post sordidam tunicam, et nudos pedes, et cibarium panem, et aquæ potum, ad candidam vestem et nitidam cutem, ad mulsam et elaboratas carnes, ad jura Apicii et Pixami, ad balneas quoque ac fritillas et popinas se conferat; manifestum est, quod terram caelo, vitia virtutibus, ventrem præferat Christo, et purpuram coloris ejus putet regna caelorum. Et tamen isto formosus monachus, crassus, nitidus, dealbatus, et quasi sponsus semper incedens, aut uxorem ducat, aut æqualem virginitatem nuplis probet; aut si non dixerit, frustra contra nos verbis agat». Et inferius³: «Aule nudo eras pede, modo non solum calcabo, sed et ornato: tunc pexa tunica et nigra subaula vestiebaris, sordidatus, et pallidus, et callosam opere gestilans manum; nunc linceis et serieis vestibus, et Atræbatum ac Laodiceæ indumentis ornatus incedis: rubent buccæ, nil est cutis, comæ in occipitum frontemque torquantur, proleus est aquiliculus, insurgunt humeri, turgel guttur, et de obesitas laucibus vix suffocata verba promittitur». Hæc ipse de monstruosa metamorphosi monachi in Sardanapalum.

33. At hujusmodi sic compositum hominem a S. Hieronymo concinne descriptum; quid illum, lector, putas eructare potuisse? verbum homin, an erapitum? fructum Spiritus, an opera carnis? jam tu ipse tibi responde: ego certe aliis novi characteribus insignitum, stigmatibusque notatum prædicatorem veritatis, assertoremque virginitatis Paulum apostolum, dicentem⁴: «Usque ad hanc horam esurimus et sitimus, nudi sumus, etc.» Ac illud ab Ambrosio adversus eodem nuper inculcatum: «Castigo corpus meum, et in servitutem redigo». Numquid ergo immutata divina lex, alius innovatus est Spiritus, et diversus a priori Deus involuit, quem contraria prioribus mutaturum hominibus, contrarios oportuerit Apostolos dele-

gisse; dedignatumque Spiritum sanctum per alia organa, quam per distenta crapula membra palam læcere hominibus veritatem? Videt igitur, quam procul absit, ut e limoso fonte bestiarum pedibus agitato, vel gutta puluerit fluxisse aqua limpida veritatis: quod magis intelliges, si antiquiores mente recoles lacunas illas apiarum potentum, ex quibus rivos Jovinianus eduxit, nimirum sordidissimas illas recensitas superius hæreses, carnis spurcicias omnibus præferentes.

34. Cæterum illud quod mireris et fortasse laudes, invenis in homine; ipsum nimirum quantumlibet ab institutis et legibus monachorum penitus abhorreret, haud tamen eo pervenisse audeat et impudentur, ut et nomen quoque abjecerit monachi, sed retinuerit, eodemque ut diximus ex Hieronymo magnopere gloriari solet; ut ex his intelligant recentiores apostata, quam deteriores, execrabilioresque Jovinianum existant, qui cum eadem sæpe damnatam potentem hæresim denno excitaverint, nomen quoque monachorum ut portentum exhorruerunt. Sed et eo quoque se Joviniano turpiores esse cognoscant, dum haud ille ita improbat sicut isti virginitatem, ut rem detestabilem esse diceret, verum non esse eam tantæ excellentiæ, ut mereretur præferri conjugio, sed æquandam. Nec aliter sentire poterat, qui ex Stoicis meritum æqualitatem acceperat, et ab Epicuro lasciviam; de quo ita Hieronymus⁵ eleganter lusi: «Lubricus serpens et Proleus noster in variarum se mutat portenta formarum. Qui enim in coitu et salubritate Epicureus est, subito in retributione meritum Stoicis efficitur: Hierosolymam Githio, Judæam Cypro, Christum Zenone conmutat».

35. Porro ejus dogmata ita describit, cum ait: «Proponam breviter adversarii sententias, et de tenebrosis libris ejus, quasi de foveis serpentes proferam, neque sicut venenosum caput spiris maculosi corporis protegi. Paleat quod noxium est, ut possit conteri cum patuerit. Dicit virgines, viduas, et maritatas, quæ semel in Christo lotæ sunt, si non discrepent cæteris operibus, ejusdem esse meriti. Nilitur approbare, eos qui plena fide in baptisate renati sunt, a diabolo non posse subverti. Tertium proponit, inter abstinentiam ciborum, et cum gratularum actione perceptionem eorum, nullam esse distantiam. Quartum, quod et extremum, esse omnium, qui summi baptisam servaverint, inam in regno caelorum remunerationem. Hæc sunt sibi serpentes antiqui; his consiliis draco de paradiso hominem⁶ expulit, etc.». Hæc Hieronymus. Qui et scripta ipsius Joviniani prorsus delira, incompta, nulla sibi compage coherentia, et prorsus incredula fuisse demonstrat. Præterea eo blasphemiam adactum esse proæcæm hominem a malo damone impulsam, ut instar Helydidi diceret, Deiparam Mariam desusse virginem esse cum Christum peperit, S. Ambrosius tradit: sed et illud Manichæorum coacervasse, ut

¹ Hier. cont. Jovinian. lib. 1. — ² 2 Petr. 2. — ³ Hier. cont. Jovinian. lib. 11. — ⁴ 1 Cor. 13. 1 Cor. 13.

⁵ Hier. contra Jovinian. lib. 11. — ⁶ Genes. XXXIII.

negaret Filium Dei veram carnem suscepisse, idem sanctus affirmat. Eadem de Joviniani haeresi Augustinus ¹, dum ait eam abortivam esse cum juvenis ipse esset; cumque addat cito extinctam fuisse, neque sacerdotem aliquem decipere voluisse, plane significat hinc ipsis temporibus Mediolani in monasterio exoriri corpisse, al nonnisi post obitum Damasi Romae innotuisse, et sub Siricio papa damnatam esse; ut vere intelligas quod dictum est, Helvidium Romae praecursorem fuisse Joviniani. Porro de Joviniani et sociorum damnatione suo loco dicemus sub Siricio Romano pontifice.

36. Sed prosequamur jam reliquas Hieronymi lucubrations. Hoc ipso triennio quo in Urbe permansit, elaboratus ab eo creditur liber adversus Luciferianos: etenim schismatici, qui adversus Damasum ordinaverant Ursicinum, saepius ab Urbe pulsī, et in exilium relegati, cum Luciferianis conspirarant, ut ex libello Marcellini et Faustini Theodosio imperatori oblato liquet, qui Romae agentes pro Lucifero ac ejus sectatoribus certamen inibant. Quod vero ad reliqua Romae scripta sancti Hieronymi pertinet; paucā numerare conflaget, si conferas cum quotidianis familiaribus colloquiis illis, cum a diversis de diversis interrogaretur questionibus. Verum audiamus ipsum ad Principiam virginem hae ² scribentem de S. Marcella ipsius matre: « Cum me », inquit, « Romam cum sanctis Paulino et Epiphano ecclesiastica travisset necessitas; quorum alter Antiochenam Syriæ, aller Salaminiam Cyprī rexil Ecclesiam; et verecunde nobilium feminarum oculos declinarem; ita egit », Marcella scilicet, « secundum Apostolum ³, importune, opportune, ut pudorem meum sua superaret industria. Et quia alicujus tunc nominis esse existimabar super studio Scripturarum, nunquam convenit, quin de Scripturis aliquid interrogaret; nec ut statim acquiesceret, sed moveret et contrario questiones, non ut contenderet, sed ut querendo disceret earum solutiones, quas opponi posse intelligebat. Quid in illa virtutum, quid ingenii, quid sanctitatis, quid puritatis invenirem, voveor dicere, ne fidem credulitatis excedam, et tibi majorem dolorem incutiam, recordanti, quanto bono carneris. Hoc solum dicam, quod quicquid in nobis longo fuit studio congregatum, et meditatione diurna quasi in naturam versum, hoc illa libavit, didicit, atque possedit; ita ut post perfectionem nostram, si in aliquo testimonio Scripturarum esset abortiva contentio, ad illam judicem pergeretur. Et quia valde prudens erat, et moverat illud quod appellant philosophi, το πρίνον id est, dicere quod facias; sic ad interrogata respondebat, ut etiam sua, non sua diceret, sed vel mea, vel cujuslibet alterius; ut in eo ipso quod docebat, se discipulam fateretur; sciebat enim dictum ab Apostolo ⁴: Docere autem mulieri non permitto; ne virili sexui, et interdum sacerdotibus, de obscuris et ambiguis sciscitanti-

bus, lacere videretur injuriam ». Hæc Hieronymus.

37. *De Marcella et Paula cæterisque matronis et virginibus ab Hieronymo ad pietatem excultis.*— Porro ipsa quidem S. Marcella non semper cum quod addiscere vellet, eum præsens adibat, sed per epistolam id etiam facere consuevit, ut idem S. Hieronymus tradit ⁵. Docuit ⁶ eam inter alia plurima decem voces, quibus apud Hebræos Dei nomen appellatur. Explicavit ⁷ eidem dictiones hebraicas: Alleluia, Maranatha, necnon Diapsalma ⁸ græcam vocem, ac Tractatum ⁹ de Blasphemia in Spiritum sanctum, dissevit ¹⁰ et de aliis variis questionibus. Ingens plane christiana virtutis Marcella exemplum ediderat: quippe quæ post septem menses, quibus viro conjuncta fuit, vidua relicta (ut testatur S. Hieronymus epistola ad Furiam ¹¹), repudiatis, ut dictum est, nuptiis Cerealis clarissimī viri, ab illa vel levi suspitione vitam castissimam custodierit. Erat et hæc consobrina Pammachii, ut idem Hieronymus tradit ¹². Quantum autem ejusdem S. Marcellæ constantia Ecclesie Romanae profecerit, cum silentibus cæteris, ipsa se pro muro objecit, ne hæresis Origenis jam in Urbem invecta una cum Periarecho a Ruffino translato radices tingeret, suo loco dicturi sumus.

38. Sed quæ doctrinam Hieronymi consecuta est, quo modo vita quoque monastica imitata sit institutum, quod et propagavit in alias; idem tradit hinc verbis ¹³: « Suburbanus ager vobis pro monasterio fuit, et rus electum pro solitudine, multoque ita vixistis tempore, ut ex imitatione vestri et conversione multarum, gauderemus Romam factam Hierosolimam: crebra virginum monasteria, monachorum innumera multitudo: ut pro frequentia servientium Deo, quod prius ignominia fuerat, esset postea gloria ». Hæc ipse. Porro et Marcellæ mater Albina discendi cupidissima S. Hieronymum frequentavit; de qua ipse ¹⁴: « Certe cum Romæ essem, nunquam tam festina me vidit, ut non de Scripturis aliquid interrogaret; neque vero more Pythagorico, quicquid responderam, rectum putabat: nec sine ratione præjudicata apud eam valebat auctoritas; sed examinabat omnia et sagaci mente universa pensabat, ut me sentirem non tam discipulam habere, quam judicem ». Hæc de Albina Hieronymus.

39. Harum vero adeo illustrium feminarum exemplo, alia quoque Romana nobiles vidua christiana, quin et Virgines cum ipsis ad eum convenerunt Hieronymi habitaculum, ut ab eo erudirentur, nam ad Asellam hæc ipse ¹⁵: « Pene certe triennium cum eis vixi; multa me virginum crebro turba circumdedit: divinos libros, ut potui, nonnullis saepe disserui; lecto assiduitatem, assiduitas fami-

¹ Hier. epist. CXLV. — ² Idem epist. CXXXVI. — ³ Idem epist. CXXXVII. — ⁴ Idem epist. CXXXVIII. — ⁵ Idem epist. CXXXIX. — ⁶ Idem epist. CXLV. — ⁷ Idem epist. 10. — ⁸ Idem epist. 131. — ⁹ Idem epist. XVI. — ¹⁰ Hier. in præfat. in epist. Paul. ad Galat. — ¹¹ Idem epist. XXXI.

¹ Aug. de hæres. c. 82. — ² Hier. epist. XVI. — ³ Idem, IV. — ⁴ Idem, II.

haritatem, familiaritas fiduciam fecerat ». At quam ad castè, quam sincere, idem mox subdit: « Uicant quid inquam in me aliter senserint, quam christianum decebat? Pecuniam cujusquam accepi? munera vel parva vel magna non sprexi? in manu mea res alicujus insonuit? obliquus sermo, oculus petulantis fuit? etc. »

30. Ceterum inter alias nobiles matronas, feminas consulares, S. Paula majori pietatis studio erga Hieronymum propensior fuit, licet eum se rursus nacta esset; nam de illa illa ipse Hieronymus¹: « Antequam domum S. Paulæ nossem, lotius in me Urbis studia consonabant ». Quæ tametsi tardius ipsum cognoverat, plus tamen ceteris ejus eruditione profecit. Siquidem non ipsa tantum, sed et filii atque cognati, ejus usu perfectissimi redditi sunt christiani, et domus ejus veluti in Ecclesiam commutata. Erat² genus maternum ejus nobilissimum ex Græcorum ac Scipionum familiis progenitum: matre orla Blesilla seniori, patre peregrino sed regio Græcorum stemmate, Rogato nomine; virum nacta Toxodium seniore, ex quo quinque suscepit liberos, nempe primo loco Blesillam, deinde Paulinam, tertio Juliam Eustochium, quarto Rufinam, quinto et ultimo Toxodium. Horum vero primogenita Blesilla nupta, sed mox relicta vidua est: Paulina conjugio juncta Pammachio; Eustochium autem virgo permansit; Rufina Alcinum virum accepit; Toxodius vero duxit uxorem Latam, Albini filiam, ethnicæ hominis et gentilitiæ superstitionis Pontificis; ex quibus genita est Paula junior. Sed agamus de singulis, ut quantum in eis Hieronymus profecerit, cognoscamus.

41. Mirandum plane accidit, ut pia conversatione Toxodi atque Lætæ, Albini pontificis, Christianæ religionis hostis implacabilis, admirante præ miraculo Urbe, jam evaserit christianus, ut idem S. Hieronymus narrat his verbis³ scribens ad ejus filiam Lætam de Paula filia: « Quis », inquit, « hoc crederet, ut Albini Pontificis neptis de promissione martyris nasceretur? ut presente et gaudente avo, parvula adhuc lingua ballutiens, Christi Alleluia resonaret? ut virginem Christi in suo gremio nutriret senex? Et bene feliciterque expectavimus, Sancta et fidelis domus virum sanctificat infidelem. Jam candidatus est fidei, quem filiorum et nepotum credens turba circumdat. Ego puto, etiam ipsum Jovem, si habuisset talem cognationem, potuisse in Christum credere ». Hæc ipse. Grande sane miraculum, potuisse senem renasci demò, atque idolorum Pontificem in extrema fidelium classe profiteri, et incipere discere religionis elementa, qui apud suos sacerorum agebat aulistem, et de crepitem senem a nepte infantula ballutiende depromptum reddere Alleluia; quam ipsam mater Lætâ sanctissima femina cupida despondere virginem Christo, ab eodem sancto Hieronymo petiti et accepit de institutione ejus-

dem filia epistolam⁴ paraneicam; qua ipsa quantum profecerit, illud modo salis sit indicasse, eandem etate anclam ad aviam Paulam Hierosolymanam navigasse, ibique cum S. Eustochio in sancta Deo dicata virginitate consensisse.

42. Quod autem pertinet ad Blesillam, tanta hæc virtutis fuit, ut viginti annorum vidua a viro relicta, quocum mensibus tantum septem vixerat, magis, inquit Hieronymus⁵, ipsam deploraverit amissa virginitatem, quam marito obtu dolerit. At quoniam modo ad mundi contemptum hanc idem S. Hieronymus instituit, ipse ad Eustochium sororem scribens docet his verbis⁶: « Memini me autem hoc ferre quinquennium, cum adhuc Romæ essem, et Ecclesiasten sanctæ Blesillæ legerem, ut eam ad contemptum mundi hujus provocarem, et omnino quod in mundo cerneret, putaret esse pro nihilo, rogatum ab ea ut in morem commentarioli obscura quaque dissererem, ut absque me posset intelligere quæ legebat. Itaque quoniam in prociuctu nostri operis subita morte subtrahita est, etc. » Porro quante hujus adolescentulæ viduæ virtutes existerint, idem sanctus Hieronymus in consolatione de obitu ejus ad Paulam matrem conscripserat pluribus docet, Fuisse autem exultantem græcis ac latinis litteris, idem affirmat, cum ait: « Si græce loquentem audisses, latine eam nescire putares. Si in Romanum somnum lingua se verterat, nihil omnino peregrini sermo redolebat ». Sed et de eadem subdit: « In paucis non dicam mensibus, sed diebus ita hebræe lingue vicerat difficultates, ut in discendis canendisque psalmis cum matre contenderet ».

43. Inter quatuor sanctæ Paulæ filias, nempe Paulinam, Eustochium, Blesillam, atque Rufinam, primam omnium Blesillam contigit ex hæc vita migrasse, ut idem S. Hieronymus ad Pammachium scribens affirmat; de cuius ad Christum conversione exlat ejusdem ad S. Marcellam epistola, ubi agit de agrotatione Blesillæ. Quod autem reperitur Blesillæ epitaphium, alterius potius esse convincitur, quæ non vidua esset, sed reliquisset post se virum superstitem: puto tamen fuisse monumentum femine Christianæ: nam nequaquam præmittitur illa præfigi solita, omis MANIBUS, ex more Gentilium dedicatio; sic enim se habet⁷:

HIC EST POSITA
MILLA BLESILLA, MARIT. EX
EMPLE. FEMINA, QUÆ VIXIT
ANNIS. XXVI. M. II. D. XII.
..... EPOTI, DULCISSIMÆ, CONFIGIT

sed rursum ad Paulæ filias.

44. De Paulina autem ejusdem sanctæ Paulæ filia, sorore Blesillæ, exlat in ejus dormitione Sancti Hieronymi epistola ad Pammachium consobrinum

¹ Hier. epist. xli. — ² Idem epist. xxv. — ³ Idem epist. cxvi. — ⁴ Idem epist. xxv. — ⁵ Idem epist. xli.

⁶ Hier. epist. xli. — ⁷ Idem epist. xxv. — ⁸ Exlat apud Ald. de Orthograph. pag. 34.

sanctæ Marcellæ, ut idem S. Hieronymus tradit¹, qui fuit ejus Romæ cōdiscipulus².

Quarto loco nata Ruffina nupta est viro clarissimo Alelio quæ immaturo funere, inquit Hieronymus³, pium matris animum conservavit. Hujus præclaras virtutes S. Paulinus Nolanus episcopus præcipit in consolatione obitus ejus ad Alelium virum ipsius. Porro hæc minor natu nondum nupsit, quando ab Urbe recessit Paula mater Hierosolymam profectura; sed jam nubilis facta, ut testatur S. Hieronymus⁴, femina matris educatione sanctæ æque viro sancto conjuncta; de qua idem Paulinus⁵: « Est enim conjux lidei, soror virginitalis, filia perfectionis, cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus ».

5. De Eustochio vero, minores sunt omnes laudes sancto proposito quod suscepit, et vitæ insulito quod arripuit, quas majoribus in dies victulum incrementis adauxit, ac tandem feliciter consummavit; de qua ad Pamnachim hæc Hieronymus⁶: « Quid Eustochio fortius, quæ nobilitatis portas et arrogantiam generis consularis virginali proposito fregerit, et in Urbe prima primum genus subjugaverit pudicitie? » Hanc altiore gradum cæleris conscendens idem S. Hieronymus scripto ad ipsam de custodia⁷ virginitalis libello adjuvit. Quidam autem terribile acciderit Prætextatæ amica, virginem a suscepto proposito abripere conanti, ita narrat sanctus Hieronymus⁸: « Prætextata nobilissima quondam femina, jubente viro Hymelio, qui patruus Eustochii virginis fuit, habitum ejus cultumque mutavit, et neglectum crinem mundano more texiit pexiit, vincere cupiens et virginis propositum, et matris desiderium. Et ecce sibi eadem nocte cernit in somnis venisse ad se angelum terribili voce militantes penas, et hæc verba frangentem: Tunc ausa es viri imperium præferre Christo? In caput virginis Dei tuis sacrilegis attrahere manus? que jam ante arecent, ut sentias exercuciata quid feceris, et finito mense quinto ad inferna duceris; sin autem perseveraveris in scelere, et marito simul orbaberis et filius. Omnia per ordinem expleta sunt, et seram miseræ penitentiam velox signavit interitus. Sic nascitur Christus violatores templi sui, sic gemas, et preciosissima ornamenta defendit. Et hoc retuli, non quod insultare velim calamitatibus infelicium, sed ut moneam cum quanto metu et cautione servare debeas, quod Deo spondidisti ». Hactenus Hieronymus ad Lælam hæc probe scientem, que Paulam filiam natam ex promissione (ut dictum est) martyris, virginem permansuram Deo dicaverat a Illic tenebam. At de Eustochio et Paula sæpe dicendum inferius.

6. *Legatio gentiliū senatorum pro cultu deorum.* — Quod rursum ad res gestas amii hujus

spectat; promulgatum constat edictum ab imperatoribus adversus gentilitium idolorum cultum, nempe ut redditus qui pendi Romæ solerent pro sacris faciundis virginibus vestalibus, pendi omnino cessarent. Hoc quidem hoc anno contigisse ex eo possumus affirmare, quod post ejusmodi sancitum ab imperialibus edictum de auterendis redditibus, qui sacris gentiliū erant adscripti ait Symmachus in eodem Relationis libello, diram famem esse consecutam, quam suo loco ostendemus accidisse anno sequenti, qui præcessit ejusdem Symmachi præfecturam. Cæterum hoc ipso anno, biennio nimirum ante dictam Symmachi Urbanam præfecturam, a gentilibus senatoribus legatio missa est ad imperatorem: cui quidem legationi intercessit primo Romæ Damasus, et senatores christiani, quominus superstitionis Gentilitiæ sectatores voli compoles fierent. Horum testis est S. Ambrosius, qui ad Valentinianum imperatorem scribens hæc ait⁹: « Pauci gentiles communi utuntur nomine: nam et ante biennium ferme, cum hoc petere tentarent, misit ad me sanctus Damasus Romana Ecclesiæ sacerdos, judicio Dei electus, libellum, quem christiani senatores dederunt, et quidem innumeri, postulantes (expostulantes) nihil se tale mandasse, non congruere Gentiliū istiusmodi petitionibus, non præbere consentum. Questi etiam publice, privatiq; se non conventuros ad curiam, si tale aliquid decerneretur. Dignum non est temporibus vestris, hoc est, christianis temporibus, ut dignitas christianis senatoribus abrogetur, quo gentilibus senatoribus profana deferatur voluntatis effectus. Hunc libellum ego fratri clementiæ vestræ dixi. Unde constabit, non senatum aliquid de superstitionis impensis mandasse legatis. Sed fortasse dicatur: Cur dudum non interfuertis senatori, cum ista peterentur? Satis loquuntur quid velint, qui non interfuertunt; satis locuti sunt, qui apud imperatorem locuti sunt, etc. »

7. *Joannes Chrysostomus scribit adversus Gentiles, Judæos et hereticos, sermonemque habet de anathemate.* — Hoc item anno, qui numeratur vicesimus a conflagratione templi Apollinis Daphnici apud Antiochiam, S. Joannes Chrysostomus, ut ipse testatur, adversus Gentiles disertissimum commentarium elaboravit: nam ait¹⁰: « Ecce enim jam vicesimus ex eo annus agitur, nec tamen adificem ab igne relicti pars ulla deleva est ». Hæc ibi Chrysostomus; qui et eodem anno quinque illas nobilissimas orationes adversus Judæos elucubravit; significat id ipse etiam, cum in eorum secunda hæc illem habet¹¹: « Sub imperatore qui fuit ante nostram ante annos viginth », Julianus scilicet, « qui imperatores omnes superavit impietate, etc. » In super et eodem tamen anno, adversus Anomæos hæreticos de incomprehensibili Dei natura quinquè hominis erudite copioseque tractavit. Idem tamen

¹ Hier. epist. LII. — ² Idem epist. I. — ³ Idem epist. XXVII.

⁴ Idem epist. XXV. in epistapho Paulæ. — ⁵ Paulin. epist. XXVI.

⁶ Hier. epist. XXVI. — ⁷ Idem epist. XXII. — ⁸ Idem epist. VII.

⁹ Ambros. epist. XXX. — ¹⁰ Chrysost. ad veros. Gent. — ¹¹ Chrysost. orat. II. cont. Judæos.

quæ inde potest intelligi, quod in secunda eorum sit ipse ait. « Nuper cum in hoc venissemus curriculum dispartandi, et luclandi captus eosdem tetigissemus, quemadmodum meministi, pugna nos cum cuncto Judæorum excepti ». En vides, tunc contra hæreticos illos exercuisse stylum, cum paulo ante consensisset manus adversus Judæos. Sed et inferius cum dicat ante decem annos accidisse sævitiam illam Valentis imperatoris Antiochiæ exhibitam adversus eos, qui imperium abtlassent, eandem utique chronologiam consignat.

48. Vides magno miraculo, ipso sui ortu statim in tria flumina erumpere fontem, et in milia tyronem adversus tripliciter armata in Ecclesiam agmina Gentilium, Judæorum, et hæreticorum irrumpere, eadem summa felicitate, atque facilitate disjicere, ardua pelerere, appeterereque acerbiores Ecclesie hostes. Hanc enim prudem diaconus a S. Meletio Joannes fuerat ordinatus; Antiochiæque degens, absente Flaviano successore Meletii, docendi munere ejus vicem agebat. De absentia enim Flaviani hæc ipse in exordio tractationis adversus Anomæos hæreticos ait: « Quid hoc sit, fratres carissimi? pastor abest; et tamen oves suam cum diligentia servantes ordinem video. Profecto boni illius pastoris ut quoque officium est, ut non modo illo presente, verum etiam absente, ovile studium omne adhibeat ». Quoniam autem profectus fuerit Flavianus jam anni hujus initio dictum est, nimirum ad Constantinopolitanum Concilium, ut Romanam declinaret Synodum, ad quam una cum Epiphania venisse Paulinum alterius partis Antiochiæ episcopum, et cum aliis S. Hieronymum, jam demonstratum est.

49. Sed quid insuper hoc eodem anno ad populum tractasse Antiochiæ reperitur? Habuit eodem tempore sermonem illum cui est titulus, *De anathemate*: ab alio vero perperam addita inscriptio illa: « Quod neque vivi neque mortui anathemate plecendi sunt »: eam quidem hominiam dielam esse ab ipso mox post quinque illas adversus Anomæos orationes, plane latebit ejus exordium, cum his verbis orationem auspicatur: « Nuper ad vos de incomprehensibili cognitione Dei disserens, tam Scripturarum testimoniis, quam rationibus, quas natura suppeditat, copiose declarabam »: et paulo post. « Age nunc et de anathemate, que convenit in medium telecler afferamus ». Sic igitur vides perspicue demonstratum certa quadam concinnatione temporum, tanquam in calena annulum inclisum annulo, hoc anno Chrysostomum primo adversus Judæos, contulisse postea Anomæos, atque ad postremum de anathemate sermonem habuisse. At quousum, dies, ejusmodi adeo exacta de scriptis Chrysostomi disquisitio? Plurimi quidem interest, nosse quo tempore cum ipse de anathemate tractationem instituit, ut et ex hujus temporis rebus cæcis nonnulla que in eo sermone habentur obvia, que et in veterum scandalis insipientibus po-

sita esse videntur, inquam offendant perspicua bland, et manifesta luce intelligantur.

50. At quenam ista? Audi: « illeus tu, inquit, qui tante auctoritatis, qui tantam tibi usurpas potentiam? » ut scilicet dicere audeas anathema, quo qui separatur a Deo, mancipatur diabolo. « Tunc enim sedebit Filius Dei, et statuet oves a dextris, et hædos a sinistris. Cur igitur dignitatem tantam assumis, que Apostolis tantum communicata, et iis qui illorum sunt idonei successores, vere pleni gratia et virtute? Jam Apostoli diligenter id mandati servarunt: sic enim hæreticos eiciebant ex ecclesiis, quasi effodiendus esset dexter oculus; qua tempestiva membri defectione magnum sue compassionis et doloris indicium præ se ferebant, etc. »; ostendit enim Apostolos perrato et perægre ea usos esse polestate; atque subdit: « Nullis dicere quaha de hoc », nempe qui indebitum sibi jus usurpans, audeat anathema inferre. « qui et Apostolorum temporibus martyrium meruit? Monstraturus hujus verbi gravitatem, tali utebatur exemplo: Sicut privatus homo regiam sibi ipsi purpuram circumponens, una cum omnibus qui cum juvant, punitur ut tyranus; ita et qui Dominicam sententiam fert, et hominem facit anathema Ecclesie, abducit se ipsum in extremam perniciem, usurpando dignitatem Filii Dei. Sic ille dicebat: Putatisne hanc parvi momenti rem esse, ante judicem, judiciæque tempus, aliquem Injusti modi sententia condemnare? » At que his graviora subdit, attende: « Obsecramus et contestamur vos, ut a tanto malo desistatis ».

51. « Nam is quem tu anathematizare decrexisti, vel vivit, et adhuc in mortali vita hæc superest, vel mortuus est. Quod si adhuc superest; impie agis, qui eum, qui a malo in bonum se vertere potest, crudeliter absecas: siu mortuus est, nullo magis crudelis es. Cur ita? Quia Domino suo stat, vel cadit, non jam sub jure humano existens »: atque tandem hæc ad finem: « En propter vos oro, ne vobis verba hæc mente excedant. Dogmata enim impia, et que ab hæreticis protecta, arguere, et anathematizare oportet: hominibus autem parcendum, et pro salute ipsorum orandum ».

Hæc vero cum tanta energia inculcet Chrysostomus, ejus stylum exoculantur hæretici, quasi unum invenerint qui eadem que ipsi sapiat. Cuium doctorem excommunicandi jus e manibus episcoporum injuste hæcenus usurpatum extorquentem. Sed hos omnes una, si velimus, responsione perfacile possemus eludere, si dixerimus, ipsum quod hoc anno adhuc diaconus, novus miles quod fert atatis inconsulte disseruit, postea proveclore factum a latas alque matrisioris consilii, cum dielis tum factis abundantius emendasse, dum de indulgendo ab episcopis anathemate sexcentis ut ita dixerim locis pro concione tractavit, et sublimioris quoque personas ut inferius apparebit anathemate condemnavit. Hæc, inquam, si dixerimus, errasse Chrysostomum, quod humanum est; quod juvenum est; sed factum virum, cum verbis, tum operibus perperam

dici correxisse : quid esset quod objectare adhuc valeant obgannites heretici? nisi nolint puniri, quem incaute semel lapsum esse constasset; quod S. Augustinum laudabiliter saepe fecisse, omnes praedicant. Non habes igitur quid, haereticè, dicas, si Chrysostomum opponimus Chrysostomo, senem adolescenti, veteranum tyroni, peritorem perito, verbo semel lapsò contrarium saepius verbis et operibus astrucentem, et ad ream ecclesiastici dogmatis lineam veritatem vim passam accommodantem.

52. Sed absit, ut vel minimum quicquam eum in his errasse dicamus : non enim recto pede incessisse ad Evangelii veritatem, ipsis tantum videri potuit, qui limis oculis intuentes, strabones nostri temporis, quæque a recto distorquent. Ex tempore enim, loco, rebus, personis, quisnam sit germanus sensus verborum Chrysostomi, quisque cupidus veritatis facile assequetur : quorum omnium nisi ratio habeatur, vix erit, ut objectionum multiplices laqueos quis evitet. Considera, inquam, tempus ; hoc nempe anno, quo esse celebratum Romæ Concilium, et sedes Antiochena est adjudicata Paulino, Joannem Chrysostomum eum habuisse sermonem. Attende et illud. Antiochæ concionem dictam, absente ejus parlis episcopo Flaviano (ut diximus ex ejus verbis, qui Constantinopolim profectus erat ad Synodum. Intuere pariter, Chrysostomum ea perorasse ad populum communionis Flaviani, exasperatum in adversæ partis fideles Paulino communicantes, et in eundem odio percitum anathema inclamantem ; locutum ad ignobile vulgus, quod nec quid vox anathema significaret, intelligeret : in hos ipso pane exordio his verbis Chrysostomus sic invehitur : « En spectro viros, qui nullum ex sacris Literis germanum sensum, imò nihil omnino sacrarum Litterarum tenent, et ut plerique transeam, nam erubescere dicere) furibundos, nugaces, contentiosos, qui neque sciunt quæ dicunt ; neque de quibus affirmant ; in hoc uno tantum audaces, quod dogmata statuant, et anathema declarant ea quæ maxime ignorant ». En vides ad quos sit sermo Chrysostomi, et quibuscum tota illa disceptatio insinuat. In hos, inquam, est tota illa de non inferendo anathemate exaggeratio, vel cum ait : « Deus, quis in tanta auctoritatis, qui tantam tibi usurpas potentiam? etc. » Vel cum illam citat martyris sententiam, qui Apostolorum temporibus vixit. At quisnam hic qui scriptorum monumenta reliquerit, alius quam Ignatius? Est sane locus in epistola ad Smyrneuses, ubi hæc leguntur verba : « Si enim jure censetur pena dignus qui adversus regem insurgit, ut qui violenter legum constitutiones, quanto putatis graviori subjacebit supplicio, qui sine episcopo quid vult agere, concordiam rumpens, et decentem ordinem confundens? etc. » Reddidit ipse sententiam, et non verba Chrysostomus, atque ad propositum illud summi inlexit.

53. Sed et illo quoque dilemmate convincenda erat plebs ipsa, et omni denique argumenti genere inferenda, quo a cepta reprimeretur audacia ; plurimi namque intererat Flaviani communionis homines in officio continere ; ne qui a Romana tolerabatur Ecclesia Flaviani ipse cum suis, nec anathemate haecenus percussus erat, licet improbaretur ejus electio, pateretur ipse cum illis, quod inferretur in Paulini communionis homines anathema. Magna quidem indulgentia Romana Ecclesie ea fuit, ut cuius non probaret electionem, eum a communione minime separarit. Versans igitur in re magni momenti Chrysostomus, acerrime in eos invehitur, qui in Paulini sectatores anathema inclamarent, perinde ac si essent heretici. atque eadem ratione qua Apollinaristæ censendi ; quorum temeritatem, procaciamque retundens, vanumque prætextum redarguens, ista subdit : « Ad hæc quid respondent illi malitia potentes? Haereticus, aiunt, ille factus est, et inhabitantem habet diabolum : adversus Deum injustitiam loquitur ; multos in profundum perditionis abducit eloquentiæ suæ effiaci suadela et deceptione. Sane propter hoc a Patribus ejectus est, maxime quia ejus magister quoque partem Ecclesie abstulit, Paulinum vel Apollinarium designando. Sane de istorum singulorum discrimine sermo nullis bene novitatem refutavit, errorem in perniciosissima præsumptionis penetralibus involuisse redarguens ». Hæc ipse, plane significans, longe diversam esse Paulini causam atque Apollinaris, quorum differentias alio sermone se discriminasse testatur, qui non extat.

54. Jam puto, probe intelligis, lector, ex tempore, loco, personis, et rebus, Chrysostomum tumultuantem populum (ut ipse profitetur) redarguere voluisse, qui manibus vocibus in adversarios, Paulini asseclas anathema inclamaret ; cuius rei nec jus, nec tempus, nec locus esset. Insuper pariter, quam necessarium sit, ex occasione oblata vim orationis expendere ; cum interdum contingat, tuis minime perspectis, aliquem existimari loqui blasphemias ; cum tamen habita cause perfecta cognitione, nihil dici inveniat potius sanctius, atque reclusus. Nam ex sententia Salomonis ¹, *Sermo opportunus, ille est optimus* : cum aliqui nec ipsa Chrysostomi oratio ita solute fluat, ut quis licet ignoret ex rebus gestis comparatam occasione, necesse sit errore labatur : habet enim ossa sua, quibus subsistat, atque labentes sustentet, cum ad jus excommunicacionis a Christo communicatum Apostolis, et successoribus epus episcopus ; illisque tantum denegatum, qui ab horum numero haberentur extores ; nam hæc adject verba : « Cur igitur dignitatem tantam assumis, quæ Apostolis tantum communicata, et his qui illorum sunt idonei successores vere pleni gratia et virtute? etc. » Quibus plane intelligis, in eos invehi doctorem Ecclesie, qui extra ordinem Apostolicæ successions existunt homines, ista sibi te-

¹ Eccl. xxi. 10.¹ Prov. xv.

mere vindicantes, quæ tantummodo episcoporum esse noscuntur; quo nihil rectius, nihilque dici potuit aureo ore dignus: At de his haecenus.

55. *Chrysostomi aetas, doctrina, vita institutio, sermo nemque habet de mathemate.* — Haec omnia ut diximus, Chrysostomus cum diaconus esset, ad populum peroravit: secundum enim Marcellini atque Palladii ceterulm, decentium ipsum quinquennio ministrasse diaconum; duodecim vero annos egisse presbyterum usque ad tempus quo Episcopus creatus est; plane invenitur, eum anno superiori sacro diaconatus ordine initiatum, et ut omnes affirmant, a Meleho, antequam scilicet ad Constantinopolitanum Concilium se conferret. Ex quibus et Socratem et alios confules, qui scripta Chrysostomi nuper recensita, ab eo elucubrata tradunt, cum esset Antiochena Ecclesia lector. Sed ut ejusdem Joannis actus et rerum gestarum scriptorumque ratio incutatur; auctore Palladio a quali ejus, et aliis, sic se habuit. Ex auditorio ad forum, e foro in eremum, et ex eremo in lectorem adscitus fuit Ecclesiae Antiochena, ubi diaconatu, ac deinde presbyteratu auctus permansit usque ad tempus, quo inde abstractus Constantinopolim ad ejus Ecclesiae regimen vocatus est. At tanta haec nimia brevitate complexa, quo adeo celebris viri res gestae aliqua saltem ex parte innolescent, paulo prolixiori prosecutione oratione.

56. E rhetoricis scholis egressus, quanta cum felicitate in agendis causarum controversiis in foro versatus sit, ex litteris Libanii tunc temporis ad eum scriptis satis assequi vales: recitat eas Isidorus Pelusiota¹ in epistola ad Ophelium, quæ sic se habet: « Quod non dicam alii (parvum enim id forsasse plerisque videri queat, verum etiam ipse Libanius, qui eloquentiar nomine apud omnes clarus et celebris est, preclari viri Joannis linguam ac sententiarum pulchritudinem et argumentorum densitatem ad stuporem usque miratus est; argumento est ea epistola, in qua non modo cum qui tanta dicendi facultate praeditus sit, beatum predicat, verum etiam eos quorum laudes oratione celebrarat, et quidem qui Imperatores essent, quod hujusmodi laudum suarum praeconein consecuti essent. Hujus autem epistolæ hoc exemplum est.

57. « Libanius Joanni S.

« Cum pulchram tuam et degendam orationem accepissem; viris quibusdam, qui et ipsi orationum optices et architecti sunt, cum legi. Quorum nullus erat, qui non sallaret, et clamorem ederet, eaque omnia laceret, quæ homines admiratione percussit et attenti facere solent. Ego igitur eo nomine voluplate affectus sum, quod ad forensis operam, in qua arte specimen edis, demonstratum quoque dicendi genus adjungis. Atque te beatum duco, qui ad hunc modum laudare queas, et item eos qui talem suarum laudum praeconein nacti sunt, hoc est, et patrem qui imperium dedit, et filios qui acceperant.

Atque hæc quidem scripsit Libanius». Haecenus Isidorus. Porro in laudem Valentiniani Senioris, et ejus filiorum Gratiani atque Valentiniani Junioris illam fuisse elucubratam orationem, apparet, cum videlicet Valentiniano hæc defuncto, ejus filii in imperium successere. At qua ætate præstitit tanta Chrysostomus? Secundum initiam superius ejus ætatis rationem, agebat ipse tempore Senioris Valentiniani obitus annum vicesimum primum. At licet oratio ipsa desideretur dicta in laudem patris et filiorum imperatorum; tamen qualis illa fuerit, ex aliis ejusdem scriptis tunc temporis editis (si ex germani superstis vultu, prædefuncti fratris effigiem quis existimet contemplandam) intelligi facile poterit; proxime enim, nempe sequenti anno, aureos illos de Sacerdotio dialogos elucubravit, cum jam ad episcopatum adscito Basilio amico carissimo, ipse ne teneretur, fuga sibi consuluit; et e foro ut idem ibi testatur in solitudinem exventurus monasticam vitam, se contulit.

58. Agebat tunc, ut ipse fidem facit, annos viginti duos; nam in eodem libro de Sacerdotio id ægidissime testatur, cum tunc impleisset annos adolescentie, ab heri ut crebri amulii et undis tertius; nempe cum exegisset annum vicesimum primum, qui est terminus adolescentie, et vicesimum secundum inchoasset; tali enim termino etiam apud grecos et illius temporis scriptores distingui adolescentiam a juventute, sanctus Basilus docet homilia in psalmum centesimum decimum quartum. Illis etiam bene consuevit, quæ eidem Chrysostomus¹ alibi de se affirmat, mirum quo tempore Valens imperator diras illas in magos et sacrilegos questiones exercuit Antiochiæ, fuisse ætate adolescentulæ, nempe sexdecim aut septendecim annorum. Quibus omnibus egregie respondet quod greci² testantur auctores, eundem Chrysostomum vixisse annos quinquaginta duos et menses octo, obiisse quoque anno Domini quadringentesimo septimo, Henrico septimum et Theodosio secundum consulibus.

59. Qui igitur erat annorum octo tempore ut dictum est quo Julianus debebat Antiochiæ, et templum Apollinis conflagravit, atque decimum sextum vel septimum agebat, cum Valens ibidem adversus magos questiones agitare, et tempore Valentiniani majoris obitus et filiorum successioneis vicesimum primum annum, vicesimum vero secundum eum scripsit de sacerdotio, et recessit in eremum; idem hoc anno vicesimum octavum implevit annum, jam diaconus ea quo paulo ante recensimus contra Gentiles, Judæos et hæreticos peroravit, atque etiam ad sedandos populares tumultus, sermonem illum de anathemate habuit.

60. De tempore autem commemorationis ejus in eremo ne quid retro intactum relinquamus, diversæ reperuntur sententiæ, cum alii dicant sexennio in

¹ Cæsar. Pagan. ad. 10. epistol. 100.

¹ Chrysost. in Act. Apost. hom. 38. — ² Leo imper. in Epistol. de S. Joan. Chrysost. Georg. in vita ipsius Chrysost. et Zonaras.

eo vite instituto perseverasse, alii quadriennio apud Cartherium egisse. Errant tamen qui post presbyteratum consecutum, eum in eremum profectum esse tradunt, cum ipsius asseritio paleat, e foro foras esse progressum in solitudinem. Sed et graviore illi delinquent errore, qui Basilium illum, quocum a puero assueverat, quiq; postea ad episcopatum assumptus est, existimant¹ fuisse ipsum Basilium Magnum Casaree Cappadociae episcopum : nam agebat jam septimum annum in episcopatu Casariensi Basilus, cum iste junior creatus est, ut ex temporum exacta ratione habita perspicue licet inspicere. Sed et cum attestatione Chrysostomi constet Basilium juniorem eo tempore cum creatus est episcopus, non excessisse aetatem annorum viginti duorum (aequales enim erant) quo modo fingi potest, hunc illum esse Basilium aetate senem, qui et post sequentem annum ex hac vita migrasse dicitur? Caterum, et cum ipse Chrysostomus de juniore Basilio dicat, eadem illum qua se patria esse natum, nempe Antiochia, facultatibus pauperem; quam longe discrepat ab illo Magno, patria Casariense, quem praedivitem fuisse, Gregorius Nazianzenus et Nyssenus affirmant? Vel quid convenientius, ut Basilius Casariensis Antiochia electus esset ab episcopis Syriae, sicut junior iste, de quo Chrysostomus scribit? Vel cum constet Basilium hunc eremum cogitantem esse electum, Basilium vero Magnum liqueat, postquam cum Gregorio Nazianzeno eremum incoasset, vocatum esse ad episcopatum?

61. At licet longe alium hunc Basilium ab illo Casariensi fuisse pateat; existisse tamen doctrina et moribus valde conspicuum, nec adeo Chrysostomo imparem, potest intelligi; cum utriq; vix egressi limen adolescentiae quasi fuerint ad Episcopatum, lentusque ille, cum Chrysostomus fugam arripiens in sui excusationem commentarium illum tam celebrem de Sacerdotio elaboravit; de quo audi quid Isidorus Pelusiota ad Eustathium scribat² :

62. « Ego quidem librum, quem a me petisti, nisi i fructumque ex eo per te expecto, qui ab omnibus exigi consuevit. Nullum enim, nullum inquam, peccus hujus lectio penetravit, quod non divino amore sauciari; ut qui angustam quidem ac venerandam rem accessuque difficilem sacerdotium esse ostendat, verum sine ulla reprehensionis lae consecretandam esse doceat. Siquidem sapiens ille et eruditus arcanorum Dei interpres Joannes Byzantiae Ecclesiae, atque adeo Ecclesiarum omnium oculus, librum enim ita subtiliter et prudenter atque accurate condidit, ut omnes, tam qui ut Deo gratum sacerdotio funguntur, quam qui negligenter et ignave sacerdotalem dignitatem administrant, hic et virtutes suas et offensiones reperiant ». Haecenus Isidorus.

63. Quisquam vero fuerit ille Basilius Chrysostomi per necessarius, haud quid certum habemus,

quod firmiter affirmare possimus; scimus tamen, eodem tempore, in eadem Syriae provincia duos vixisse Basilios, qui interfuerint Synodo Constantinopolitanae, nempe Basilium Raphanensem in Syria, et alium episcopum Bibli in Phoenicia. Opinatur alii fuisse Basilium Seleucia Isauriae episcopum; at tamen constat, Theodoro³ auctore, illum vitam egisse monasticam sub sancto Marciano abbate, et cum eo diu versatum, episcopum vero postea claruisse tempore Concilii Chalcedonensis, cui et subscriptus habetur, post annos septuaginta uno minus : cum tamen Seleucia Syriae tempore Chrysostomi esset episcopus Maximus, qui ut auctor est Socrates⁴ collega fuit ipsius Joannis in exercitatione vitae monasticae una cum Theodoro illo postea Mopsuestiae episcopo plane infelicissimo : nam a monachatu exiit et a fide; ad quem lapsum scribens ex eremo ipse Chrysostomus recenset insigniores collegas Valerium, Florentium, et Porphyrium. Hos autem omnes sub cura egisse Diodori et Chartherii abbatum, Socrates tradit : quorum priorem Tarsensi ait praefectum Ecclesiae : addit Evagrium juniorem filium senioris Evagrii nobilissimi civis Antiocheni in eremum jam antea concessisse, et ejus exemplo nonnihil esse permotum Chrysostomum. Eremus porro illa fuit in Syria : nam Diodorum, sub quo etiam Chrysostomus excoluit vitam monasticam, in ea regione habitasse, Theodoretus affirmat⁵.

64. Quodnam autem vivendi genus arripuerit; vel ex eo probe poteris intelligere, dum crimini sibi tribuit delicias vel cogitasse; ait⁶ enim : « Quid ais, o homo, quid loqueris? Aetam viam et angustam jussus es ambulare; ut quid de requie? ut quid de abundantia percontaris? Per angustam januam transire jussus es; quid amplos requiris ingressus? est aliquid ista perversitate nequius? est aliquid ista perversitate delerius? Verum ne existimes me haec dicentem alios incensare, jam nunc tibi de me, de me ipso, inquam, narraho. Etenim cum sedissem in animo meo quondam, relicta urbe, transire ad habitacula monachorum; ego scio quam sollicite perscrutabar, unde nobis in illis locis qua necessaria sunt corpori praeberentur; et si possibile esset, et recentis et duri panis habere quotidie copiam; sed et illud non segniter requirebam; ne forte eodem oleo olla et lucerna esset aptanda, si non leguminis gravis et solitariis cibis sumi juberetur; sed et ne operis aliquis gravis esset exactor, ne forte fodere terram cogerer, aut ligna deferre, aut aquam humeris portare, vel caetera hujusmodi exubere ministeria : ita omni sollicitudine pro requie corporis percontabar, etc. ». Doluit inquam, et maxime doluit haec aliquando vel animo revolvisse postea, cum libens volensque durissimum vitae illius institutum sectatus est.

65. Sed quo tunc ejus lucubrations in eremo?

¹ Socr. lib. VI, c. 3, et alii cum acuti. — ² Isidor. Pelus. lib. I, epist. CLVI.

³ Theod. lib. SS. Pat. c. 1. — ⁴ Socr. lib. VI, c. 3. — ⁵ Theod. lib. SS. Pat. c. 8. — ⁶ Chrys. de compunct. cord. lib. I.

Posita sunt namque tunc, secundum propheteum illud, deserta in stagna aquarum, cum fluente doctrina ex ejus pectore pro opportunitate manarent. Etenim ad Theodorum collegam ipsarum desertorem, misignem edidit commentarium, quo cum ad eremum, unde excesserat, revocaret: tradit vero Hesycheus ¹ Hierosolymitanus, eum scriptis Chrysostomi revocatum, sed iterum lapsum, atque delerentem redditum, pessimum haereticorum omnium evasisse; ut esse solent omnes qui semel exiderunt e monachismo, qui solent pro defensione haeresis suscipere patrocinium. Ad eum scripsisse Chrysostomum, testatur quoque Imperator Justinianus: « Scripsit, inquit, epistolam ad Theodorum Mopsuestenum, non tamen laudibus, sed querimoniis et increpationibus plenum, utpole illo a bona conversatione lapsus, etc. » Elaboravit tunc pariter duos illos *de Computatione cordis* libros et *Ares de Providentia Dei*, magna admiratione habitos; sed et *adversus vituperatores vitae monasticae* nobile opus elucubravit tribus libris distinctum; magnopere admiratus, non inter Gentiles tantum, sed inter Christianos aliquos adeo infelices reperiri, qui tam sublimi detraherent philosophia, homines plane, quorum Deus venter esset, et gloria in confusione, terrena tantummodo sapientes. *De virginitate* quoque tunc elaborasse tractatum, complures affirmant ²: sed alias inde epistolas idem Chrysostomus dedisse putatur, quae non extant.

66. Redditum vero ipsum fuisse patriae ob graves contractas ex duro vivendi genere aegritudines, moxque ibi ordinatum esse lectorem a Zenone episcopo, auctor est Socrates: quod contigisse videtur, absente Meletio, Zenone ibi vicariam praefecturam agente, non quidem (ut ait) episcopo Hierosolymitano nullus enim ejus nominis his temporibus illi Ecclesiae praefuit verum Zenone Tyri episcopo, qui interfuit Concilio Constantinopolitano, vel quod tradit Nicephorus ³ Majumae episcopo. At de Chrysostomo haecenus.

67. *Theodosii lepro nonnullae religiosae et civiles*. — Jam vero reliquias hujus anni, quae extant, res gestas recensamus. Theodosius imp. hoc anno concessit Gentilibus, ut suas adirent basilicas, illas sane, in quas negotiorum causa confluere consueverant, ita tamen ut omnino a sacrificiis absternerent. Reperitur enim ea de re rescriptum ad Palladium ⁴, quod sic se habet.

« Imppp. Gratianus, Valentinianus, et Theodosius AAA. Palladio duci Ostroaena,

« Eadem olim frequentie dedicatam, aetui etiam, populo quoque communiem, in qua simulacra feruntur posita, artis primum quam divinitate me-

tienda, jugiter patere, publice constituta auctoritate decernimus. Neque huic rei obrepitum officere sinimus oraculum; ut conventu Urbis et frequenti eoru videatur experientia tua, omni voborum celebritate servata, auctoritate nostra ita patere templum permittat oraculis, ne illic prohibitionem usus sacrificiorum hujus occasionis (occasione) aditus permittus esse credatur. Dat. prid. kal. Decemb. Constantinop., Antonio et Syagrio coss. »

68. Hoc etiam anno, iisdem consulibus, adversus Manichaeos clandestinos conventus agentes, iidem ediderunt imppp. sanctionem, qua cum pluribus illos penis afficiant, eosdem jubent inquiri, omnique sollicitudine pervestigari; nam post multa haec habent ⁵ « Sublimitas itaque tua det inquisitores, aperiat forum, indices denunciatoresque sine invidia delationis accipiat. Nemo praescriptione communi exordium accusationis hujus infringat; nemo tales occultos cogat latentesque conventus; agris velatum sit, prohibitum mœnibus, sede publica privataque damnatum; ac summa exploratione rimetur, ut quicumque in unum Pascha diem non obsequenti religione convenierit, tales indubitante, quales haec lege damnavimus, habeantur. Dat. prid. kalend. April. C. P., Antonio et Syagrio coss. »

69. Quo pariter anno adversus validos mendicantes est promulgatum edictum ⁶. Effusa namque largitas Christianorum, pauperibus bona erogantium, allicebat ad mendicandum validos etiam. Nam Hieronymus ⁷ de Pammachio: « Fores quae prius salutantium turmas vomebant, nunc a miseris ob-sidentur, etc. » Agit ibi pluribus de multitudine et miserranda conditione quarentium silepim, atque addit: « Hoc exercitu comitatus incedit, in his Christum confovet, horum sordibus dealbatur; munerarius pauperum, et egentium candidatus sic festinat ad caelum ». Haec ipse; et alibi de aliis multa id genus: hoc ipsum S. Paulinus in epistola ad Aetium ⁸. Cum igitur liberalis esse soleret fidelium erga pauperes omni tempore munificentia; in obitu tamen alienius ex caris erat effusa, ut iidem citati auctores pluribus docent exemplis: idque ex antiquo Ecclesiae more, ut Origenes ⁹ tradit in Job. Caeterum locus mendicantium praeforibus esse solebat ecclesiarum in porticibus atriis: id colligitur in primis ex Gregorio Nazianzeno ¹⁰ illis verbis: « Petitio-num clamor internis templi cantibus ex adverso respondet, atque e regione mysticorum vocum miserabilis luctus excitatur ». Et Joannes Chrysostomus ¹¹: « Propterea, inquit, et ante ecclesias et martyrum monumenta pro foribus pauperes sedent, ut nos ex hujusmodi spectacula multum capiamus utilitatis ». At de his haecenus.

¹ In Actis quinte Synodi Aet. v. — ² Socrat. lib. vi. c. 3. Niceph. lib. xiii. c. 2. et alii — ³ Niceph. lib. xiii. c. 2. — ⁴ L. viii. de Pagani. C. Theod.

⁵ L. ix. de haeret. C. Theod. — ⁶ L. ix. de valid. mendic. C. Theod. — ⁷ Hier. epist. xxvi. — ⁸ Paulin. ep. xxvi — ⁹ Orig. in Job. lib. iiii. — ¹⁰ Greg. Naz. oral. de amor. pauper. — ¹¹ Chrys. ad popul. Antioch. homil. 28.

ANNO PERIODI GRÆCO-ROMANÆ 5875. — OLYMP. 290. AN. 2. — URB. COND. 1135. — JESU CHRISTI 382.
— DAMASI PAPÆ 17. — GRATIANI 16. VALENTINIANI JUNIORIS 8. THEODOSII 1.

1. *Consules*. — Ad num. 1. *cons. Antonius, et Syagrius*: ille in Oriente, hic in Occidente creatus. *Syagrius* diversus est a *Syagrío*, qui anno præcedenti annus aperuit, ut ostendi in Prolegomenis ad Dissert. Hypaticam num. XXVIII, ideoque perperam cum nota numerali a Barónio editur. *Antonius* erat pater Placcillæ prioris Theodosii imperatoris uxoris. Themistius enim in Oratione, quæ inscribitur, « Gratianum actio ob pacem et ob consulatum Saturnii » anno sequenti gestum, quam Harduinus in nova Operum Themistii editione publicavit, Theodosium laudat his verbis: τὴν γὰρ τοῦ γένους ἀριστοτάτην προτινι τομίσας τὴν πατρὸς δόξαν λέγει καὶ τὴν κληροσύνην, etc., id est: « Postquam enim generis propinquitati primas honoris detulisti, patruo videlicet et affini ». Ubi patruus est Eucherius, qui anno præcedenti consul fuit; affinis vero, seu, ut vox Græca κληροσύνη magis proprie significat, alius non est, quam Antonius hoc anno in Oriente consul Placcillæ Augustæ pater. Verum est Zozimum lib. 5, pag. 781 vocare Eucherium τὸν τοῦ βασιλέως θεῖον, id est, imperatoris patruum, nempe Arcadii, de quo ibidem loquitur. Sed vox θεῖος, quæ proprie patruum aut avunculum significat, eo in loco propatruum significare existimo, qualis erat Eucherius respectu Arcadii.

2. *D. Chrysostomus fit lector Ecclesiæ Antiochenæ*. — Ad num. 66. Nicephorus lib. 13, cap. 2, *Zenonem*, qui sanctum Chrysostomum lectorem ordinavit, *Gazæ* seu Majumæ episcopum facit. Sed, cum *Zeno* episcopus Majumæ regnante Theodosio creatus fuerit, ut scribit Sozomenus lib. 5, cap. 8, alius sit oportet ab illo *Zenone*, qui Chrysostomum

lectorem ordinavit; cum Chrysostomus lector factus sit principatu Valentis Augusti anno circiter cccclxx. Baronius *Zenonem* hunc, a quo Chrysostomus lector Antiochiæ est ordinatus, tradit episcopum fuisse *Tyri*, eum qui interfuit Concilio Constantino-politano; et tunc absente Meletio vicarium ejus fuisse in Ecclesia Antiochena. Quæ conjectura verosimilis. Sed, quod Socratem reprehendit, qui *Zenonem* illum fuisse dixerit episcopum Hierosolymorum, in eo perspicue fallitur, inquit Valesius in Notis ad lib. 6 Socratis, cap. 3. Neque enim Socrates *Zenonem* facit episcopum Hierosolymorum; sed tantum ait, *Zenonem* episcopum Hierosolymis redeuntem, ordinasse Chrysostomum lectorem Antiochiæ. « Joannem », inquit Socrates, « *Zeno* episcopus Hierosolymis rediens lectorem Antiochene Ecclesiæ designavit ». Profectus fuerat *Zeno* Hierosolymam vel orationis causa, ut mos fuit illorum temporum, vel ob aliquam ecclesiasticam necessitatem. Palladius in Vita Chrysostomi scribit, eum a Meletio lectorem esse ordinatum; quod ita intelligendum putat Valesius, ut a Meletio id factum esse dicatur, quod a *Zenone* ejus vices agente factum est.

3. *Lex adversus Apostatas*. — Ad num. 67. Lex 3 Codicis Theodosiani *De apostatis*, non a Gratiano, ut existimat Baronius (an. 383, n. xxi), sed a Valentino Juniori emissa, Merobaudæ n. et Saturnino *cons.*, anno scilicet sequenti. Inscripta est enim *ad Hypatium P. F. P.* Africae, ut liquet ex legg. Codicis Theodosiani 13 et 15 *De extraordinariis*, directis ad Hypatium P. F. P. et Carthagine propositis.

DAMASI ANNUS 17. — CHRISTI 383.

1. *Maximi tyranni in Gratianum insurgentis res gestæ.* — Qui sequitur annus Domini trecentesimus octogesimus tertius, inchoatus est Merobaude et Saturnino consulibus, quo et Gratiani decimus sextus absolvitur. Horum consulum nota, consignatum habetur epitaphium a S. Damaso papa conscriptum versibus istis, hoc anno ¹:

Quid loquar, aut sileam? prohibet dolor ipse latere.
Ite tumulus lacrymas retinet, cognosce, parentum
Projecta, fuerat primo qua juncta marito
Pulchra decore, suo solo contenta pudore.
Heu dilecta satis miserae gentricis amore.
Accipe, quid multos, Italiam post fœdera prima
Erepta, ex oculis Flori genitoris abivit.
Eltheriam cupiens cœli conscendere lucem,
Hæc Damaso præstat cunctis solata fletus.

Vix. au. XVI. M. X. dies XXV. Dep. III. KAL. Jan. FL. MEROBAUDE ET EL. SATURNIN. COSS. Hæc Damasus; qui licet summus Pontifex, tamen et in his quoque se servorum Dei servum exhibuit, ut parentes de filiae obitu moerentes, ita (ut legisti) scripto epitaphio consolaretur. His occasione novorum consulum positus, jam quæ sub iisdem hoc anno gesta sunt, videamus.

Hoc anno Maximus dux exercitus in Britannia tyrannidem arripens, acclamatus a milibus imperator, transmittens exercitum in Gallias, ab infensis Gratiano legionibus exceptus, imperium sibi corroborat. Hæc Victor ², et Zoimus ³. Treveris ipsum collocasse thronum imperii, Gilda ⁴ Sapiens tradit, qui et hæc de eo summam habet: « Maximus calida primum arte potius quam virtute, finitimos quosque pagos vel provincias contra Romanum statum, relictæ perjurii mendacique sui facinoroso regno adactens, et unam atarum ad Hispaniam, alteram ad Italiam extendens, et thronum iniquissimi Imperii apud Treveros statuens, tanta insania in dominos debacchatus est, ut duos imperatores legitimos, unum Roma, alterum religiosissima vita

pelleret, etc. » Hæc ipse. Et autem obsequentes sibi milites redderet, ea usum arte, et colorasse mendacia, Pacalus ⁵ tradit, ut se Theodosio imperatori affinitate conjunctum assereret; quasi eadem ipse, conscio Theodosio, aggressus esset. Affirmant alii, Maximum Britannum genere, ex Helena Constantini matris propagine originem mentientem, Britanniae regulorum ope fultum audax facinus perpetrasse. Britannum quidem ipsum fuisse, Socrates ² tradit; de stemmate vero Constantini sibi aliquid arrogasse, cognomen Flavium indicium est; dicebatur enim ipse Flavius Clemens Maximus, licet Zoimus ³ Maximum Hispanum genere fuisse velit.

2. Gratianum autem cum se non Britannia tantum copis Galliarumque exercitu destitutum videret, sed et infidos esse putaret, quod et expertus est, reliquos, qui apud se erant milites, Hunnos sibi concilians, in Gallias eos vocat adversus Maximum: quorum alios classe voluit infestare Britanniam, ut horum fatigatus molestiis revocari ab inceptis Maximus posset: alios vero Alanis conjunctos in Gallias proripere jussit, ut aliis copis jungerentur. Sed Gratiano exercitus prodicione extincto, Valentinianus frater, sub pacis spe cum Maximo in eunda, alio eos abire mandavit: id quidem S. Ambrosius in relatione ad Valentinianum, Maximo inculcatum a se fuisse inter alia tradit, cum ait ⁶: « Vide autem, quid intersit inter tuas imitationes, et Valentiniani Augusti pueri mansuetudinem. Tu flagitabas, quod Barbarorum stipulis agminibus Italiae te infunderes: Valentinianus Hunnos atque Alanos appropinquantes Galliae, per Almanniam terras præcepit ». Excusat tamen non contra Maximum præcipue accitos esse Hunnos, sed contra Inthungos Rhætiæ populos.

3. Inter hæc autem, cum Maximus transiens in Gallias cum Britannis Armoricos e sedibus eiecisset, atque uberem sed habitatoribus vacuam regionem iisdem Britannis milibus tribuisset; quo novam coloniam in posteros propagaret, Comani Britanni

¹ *Oratio in Epist. Epistolæ*, nunc dicta S. Martini in Montibus — ² Victor in *Gratiano* — ³ *Idem* lib. IV — ⁴ Gilda de excid. Britan.

⁵ Pacal. in *Panegyric. Theodos.* — ⁶ Socrat. lib. V, c. 11. — ⁷ Zoim. lib. IV — ⁸ Ambros. epist. XXVII.

reguli, quem Britannorum ducem habebat in exercitu, consilio; e Britannia novis colonis singulas virgines singulis millibus conjugio federandas, missa legatione ad Cornubia in Britannia regem, expetiit. Nihil visum est negari debere novo imperatori, quem in Britannia exortum iidem Britannice reguli omni studio confoverunt, cum praesertim nominis gentilibus suis, iisdemque donatis nova provincia praedivilibus, suas ipsorum filias matrimonio honestissime coniungendas fore, certum haberent. Duabus igitur legionibus Britannicis, pro numero militum, qui tunc in eis reperti fuere, totidem delectae sunt virgines, omnes numero undecim mille; quarum principem locum tenebat Ursula regis Cornubia, nomine Dionoci, filia, desponsa Connano duci exercitus Britannorum. Cuncta Londini collectae, impositaeque sunt invicta navigiis; dumque nautae solvant Armoricorum regionem versus, a saeva procella impelluntur ad Germanicum litus; ubi dum essent, Melga Pictorum et Gannus Ilumorum piratae, qui pro Gratiano adversus Maximum mare illud incursabant, eas nacti, in ipsas irruentes ut hostium feminas, saevitia pugnarunt atque libidine. Sed cum hortante Ursula, mortem pati potius delessissent, quam virginei pudoris terre dispendium; barbarico illi in eas incensi furore, quod properarent alio, nec esset otium eas demulcere blanditiis; in ipsas armis ut in hostes insilunt, trucidantque singulas: quas duplici auctas corona, martyrii scilicet atque virginitalis, calum excepit. Haec quidem ex antiquis monumentis rerum Britanniae excepisse, Gaudfridus episcopus Asaphensis in suo de rebus Britannicis commentario tradit.

4. At licet nulla de aliis auctor habeat fabulosa, quae veris nonnihil fidei detrahant, ut magno delectu sit liber ille legendus; eum tamen eo loco constituta res sit, ut inter apocryphorum quisquillas arbitri confidentes, quae magis verisimilia comprobentur, ea jure deligenda putemus; obvisi acceperimus manibus, quae ab eodem auctore narrantur, quod eadem pluribus fulciantur verisimilibus conjecturis, reliqua vero quae edita habentur Acta plurimis consistent enique prudenti referta esse figmentis. Disseroimus de his in nostris Notis ad Romanum Martyrologium, Lindanque episcopi Gandavensis viri eruditione clarissimi ad stipulationem adieciimus. Quibus accedant, quae vir nobilis et cum primis disertus Marcus Velerus in Fragmentis Hincariae antiquae fabulae summa peritia illustratis haud pridem edidit, ubi agit de Pratorio Agrippinae ad mare sito; cuius sententiae antiquorum monumentorum fide certa testatae haud inviti subscribimus. Tu velim ipsum consulas. Nos jam reliqua percurramus.

5. *Ethnicis viris Gratiano adversis adhucet Maximus imperii cupidine.* — Hoc anno res Gentilium Roma mirum in modum collapsae sunt; demptis enim sumptibus sacrificiorum ac stipendiis sacerdotum, illud superadditum est, ut Gratianum nomen respernit Summi Pontificis, quod hactenus more

majorum, absque tamen labe ipsorum sacrorum, christiani imperatores ob summam potestatis amplitudinem retinuerant: sed et Urbis praefecto de rebus ad Gentilitium superstitionem pertinentibus, quod pontificum erat, auctoritatem tribuit iudicandi, quod ex Symmachi¹ epistolis colligi potest. Verum his accessit, quod cum praefecturam praetorij sive Urbanam Graechus vir clarissimus candidatus Christianae religionis gereret, in deiciendis idolis egregiam navavit operam. Contigisse quidem hoc anno ejus praefecturam praetorij, complura imperialium rescripta declarant²; licet S. Hieronymus scribens ad Laetam ejus consanguineam, praefecturam Urbanam gessisse dicat: sed cum de ea nulla sit mentio penes antiquos, facile irrepissime error potuit, ut loco Urbanae, praetoria, vel e converso praetoria pro Urbana sit posita. Porro de zelo novi Hierobaal, haec ipse Hieronymus habet³: « Ante annos paucos propinquus vester Graechus nobilitatem patriciam sonans nomine, cum praefecturam gereret Urbanam, nome specum Mithrae, et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, Niphis, Miles, Leo, Perses, Helios, Bromius pater initiantur, subvertit, fregit, exussit, et his quasi obsidibus ante praemissis, impetravit baptismum Christi? Solitudinem patitur et in Urbe gentilitas; dii quondam nationum cum bubonibus et noctuis in solis culminibus remanserunt; vexilla militum crucis insignia sunt ». Haec Hieronymus. Sed et Prudentius egregium factum Graechi illa versibus cecinit⁴:

Jam quid Poplicolas (Plebicolas) percurram nomine Graechus
Jure potestatis fultus, et in arce senatus
Praecipuos, simulacra deum jussisse revelli,
Cumque suis pariter lictoribus omnipotent
Suppliciter Christo se consecrasse regendus?

Quam autem infenso animo id gentiles senatores tulerint, exitus declaravit; siquidem secreto studere coeperunt Maximo tyranno adversus Gratianum imperatorem.

6. Porro Maximus quantumlibet esset christianus, uxoremque maxime piam haberet; tamen cara dominandi libidine nullam quamvis homine christiano indignam praeremisset occasionem, qua uni versum conciliare sibi posset imperium. Quod igitur sciret senatores qui erant Romae gentiles, ob sublatas aras et sacrificiorum impensas direptas adversus Gratianum infenso animo esse, eos spe felicitarium eventuum delinolos atque illececos, reddidit sibi devinctos, maximeque sui cupidos; atque adeo ut nomen Maximi celebrare et extollere, minime vererentur. Nam inter alia a Zozimo⁵ proditum est, quod cum insecelando idololatriam Gratianum nomen pariter abjecisset Pontificis Maximi, quod non superstitionis amore, sed juris ac potestatis conservandae gratia (ut dictum est) titulo tenus christiani impe-

¹ Symmach. lib. V. ep. 11. — ² I. III. de quo Cod. Theod. lib. V. Cod. de dignit. lib. X. — ³ Hier. ep. VII. — ⁴ Prud. adv. Symmach. lib. I. — ⁵ Zozim. lib. IV.

ratores hactenus rebiuerant, mox illud argutum in Gratianum scomma iactarunt, ex Symmachi puto salibus depromptum : « Si princeps non vult appellari Pontifex Maximus, admodum breui Maximus Pontifex fiet ». Hæc apud Zozimum. Quæ autem illis contulcrit Maximus, Gratiano extincto, suo loco dicemus.

7. *Gratiani obitus et laudes.* — At nulla interposita mora, hoc eodem anno, mense Augusto, Gratianus occiditur, de cuius nece hæc summam S. Hieronymus ¹ : « Gratianus ab exercitu suo proditus, et ab obviis urbibus non receptus, ludibrio hosti fuit; cruentæque manus vestigia parietes tui, Lugduno, testantur ». Hæc ipse. Porro res gesta a Socrate ² ita describitur : « In rheda, quæ lecticæ speciem præ se ferebat, quaque a nullis gestabatur, Andragathius Maximus dux occultatus præcepit ut satellitibus imperatoris demitteretur, imperatoris Gratiani conjugem in ea veclam esse; imperatorique thivium Rhodanum, qui Lugdunum urbem Galliarum præterfluit, trajicienti obviam procedere. Imperator itaque conjugem esse ratus, insidias haudquaquam evitavit, sed in hostis manus, tanquam cæcus in fossam, imprudens incidit. Nam Andragathius e rheda desiliens Gratianum interfecit ». Hæc ipse, eademque Sozomenus ³. Cæterum Zozimus ⁴ longe aliter rem gestam sic breviter narrat : « Conspicatus autem Gratianus primo quidem Mauros equites universos discussionem fecisse, atque Maximum Augustum acclamasse, deinde cæteros etiam paulatim ad Maximus partes transire; desperatis rebus, simplisque secum trecentis equilibus, pleno cursu cum eis versus Alpes aufugebat. Eas cum nonnullo munitas presidio reperisset; versus Rhatias, et Noricum, et Pannoniam, et Mysiam superiorem tendebat. Hæc illius fuga non neglecta, Maximum magistrum equitum Andragathium oriundum e Ponto Euxino, qui esse peramico in ipsum animo videtur, cum equis laborum tolerantissimis ad eum persequendum misit. Is impetu continuo Gratianum persequens, cum Sigidum Lugduni pontem transiturum apprehendisset, occidit ». Hæc Zozimus; qui tamen in eo lapsus errore est, dum Sigidum pro Lugduno posuit; nam omnes alii, utque his temporibus scribentes, apud Lugdunum ipsum occisum esse testantur, ut Rufinus ⁵ qui cum Hieronymo eadem tradit, nempe suorum magis prodicione, quam vi hostium Gratianum Lugduni occisum esse : Quem ultimis affatibus Ambrosium nominasse, ipse in oratione habita in funere ⁶ Valentiani narrat his verbis : « Tu me inter tua pericula requirebas, tu in tuis extremis me appellabas, meum de te plus dolebas dolorem ».

8. Gratianum necem hoc anno, isdemque consulis, octavo kal. Septembris contigisse, Marcellinus habet in Chronico. De anno vero quibus imperavit;

Socrates, Sozomenus, et alii tribuunt ejus imperio annos quindecim; cæterum si numeres a consularu Lupicini atque Jovini, et ejus anni nono kalendas Septembris, quo a Valentiano patre idem Socrates tradit Gratianum ductum imperio (ipse est annus Domini trecentiesimus sexagesimus septimus), utique reperies ipsum imperasse annos sexdecim et uno die amplius. At minime his assentimur, qui tribuunt a tali ejus annos viginti quatuor; nam qui adultus (ut habet Ammianus ¹) a patre Augustus creatus est, atque annos sexdecim imperavit, plane numerum illum excessisse oportuit. Triginta octo enim vivisse apud Victorem legimus; sed puto legendum, annos viginti octo, quantum ex Ammiano colligere licet.

9. Prædicantur a sancto Ambrosio ² Gratiani laudatissimi mores, ut illis verbis : « Fuit ipse fidelis in Domino, pius atque mansuetus, puro corde; fuit etiam castus in corpore, qui præter conjugium nescierit femine alterius consuetudinem ». Bursus idem Ambrosius alibi ³ de exitu Gratiani et fide ipsius : « Recordamur aliquem proxime ab omnibus appetitum, a suis destitutum ac proditum; qui dudum in suggestu locatus imperii, subito egens omnium, ab ipsis, quorum hereditarium fuerat sortitus obsequium, cepit urgeri, ingruentibus in exitum, inferentibus mortem, nullo auxiliatore, nullo jam socio sui, nullo comite. Quid aliud melius dixerit, quam quod ex ipso cui se devovit, acceperat : *Novæ Deo subdita erit anima mea?* Hoc est : Quid persequimini? Quid furitis? Quid insultatis? Carnem potestis interficere, animam non potestis. Vitam istam corporis potestis eripere, meritum non potestis extinguere. Scriptum ⁴ est enim : Nolite timere eos qui possunt occidere carnem, etc. » Tota namque illa tractatione quod reliquum est usque ad finem, idem sanctus commendans Gratiani pietatem atque constantiam, Maximus crudelitatem exaggerat, Indæque comparat proditori, Pilatoque duriorum appellat, quod cum ille Christi corpus sepultura mandandum petentibus dederat, hoc Maximus dene-gasset. Deplorat hos mores, hæc tempora idem sanctus Ambrosius, cum in Apologia David ipsum regem atque prophetam commendat, quod cum ei oblata esset occasio nullo negotio infloque sui periculo Saul persecutoris a Deo rejecti regis occidendi, regni-que poliendi a Deo sibi unctione prophetica destinati, abstinuit tunc a nece ipsius, expectans, ut a Deo mors eadem inferretur. At ⁵ enim : « Quo solo exemplo docuit omnes homines non præcipiendum regnum, etiam si debeat; sed expectandum, ut suo tempore deferatur. Utinam hunc virum imitatis essent posteri; non tantas bellorum pertulisset acerbitates. Arguis quod unum occiderit; non consideras quod docuerit; quemadmodum pax orbi Romano perpetua servaretur. Quam gravi adhuc lumus vastitate! quam publico quodam totius orbis

¹ Hier. op. cit. — ² Socrat. lib. v. c. vi. — ³ Sozom. ib. vii. c. 33. — ⁴ Zozim. lib. iv. — ⁵ Rufin. ib. t. i. c. 14. — ⁶ Ambros. orat. in obit. Valent.

¹ Ammian. lib. xxvii. — ² Ambros. orat. in obit. Valent. — ³ Ambros. in Dial. lxi. — ⁴ Mat. x. — ⁵ Ambros. in Apolog. David. c. 6.

funere appetiti, necem regis exolvimus! Ilen dura supplicia! Inde adhuc nobis barbarus hostis insultat, dum parata adversum se, in nos arma vertuntur. Sic vires ceciderunt publicæ, sic Romana virtus suis moribus fracta consenuit, dum publico rapitur parricidio, quod paterna sollicitudinis religione suscipitur». Hæc gemens Ambrosius.

10. Sed fanus Gratiani denegatum a sævo tyranno, celebremus nos laudibus, que ab ejus sæculi scriptoribus sunt sine invidia cumulata: non enim a S. Ambrosio tantum, sed laudatur pariter a Ruffino Gratianus, cum ait¹: «Gratianus pietate et religione omnes pene qui antea fuerunt principes superabat: usu armorum strenuus, velox corpore, et ingenio bonus erat; sed juvenili exultatione plus fere latus, quam sufficiebat, et plus verecundus, quam Reipublice infererat». Multa magnaque Ausonius concessit de virtutibus Gratiani in gratiarum actione pro suo consulatu, ut inter alia: «In cibus, inquit, ejus sacerdotis abstinentior carimonia? in vino ejus senis mensa frogalior? Operto conclavis tui non sanctior ara Vestalis, non Pontificis cubile castius, nec pulvinar Flamini tam pudicum. In officis antiorum non dico paria reddi: antevensis, et quoties in obsequio præcedimus, erubescis pudore tam obnoxio, quam in nobis esse deberet ab imperatore præventis». Et inferius post nonnulla: «Egrolantes amicos Trajanus visere solebat: lactenus in eo comitas prædicanda est. Tu et visere solitus et mederi, præbes ministros, instruis cibos, fomenta dispensas, sumptum adjucis medelarum, consolaris affectos, revalescentibus grabularis. In quot vias de una ejus humanitate progredieris? Legionibus universis, ut in communi Marte evenit, si quid adversi acciderat, vidi te circumire tentoria: Satin salvæ, querere: tractare vulnera sauciorum, et ut salubriera apponerentur medelæ, atque ut non cessaretur, instare. Vidi quosdam fastidientes cibos, te commendante, sumpsisse. Audivi confirmantia ad salutem verba profari, occurrere desideriis singulorum: lujus sarcinas nullis auticis vehere, his specialia jumenta præbere, illis ministeria perditorum instaurare lixarum: aliorum egestatem tolerare sumptu, horum meditantem velare vestitu: omnia agere indefesse et benigne, pietate maxima, ostentatione nulla: omnia præbere ægris, nihil exprobrare sanatis». Hæc et alia Ausonius consul.

11. Cum igitur adeo spectata atque commendata vita extiterit Gratianus; miramur vehementer Ammianum², qui cum ipsum laudet, in vana denum studia Commodi dellesisse tradit: et quæ tandem? quod foras in vivariis sagittis conficere solet. Quid hoc demum, si re laud illiberali consuevit juvenis interdum post curas gemo indulgere? Que hæc collatio, ut qui nec pilum habeat similem Commodi, eundem Commodi comparet? se quidem etiam scriptor in Christianos principes parum æquus.

12. *Maximus, eade Gratiani amicorum pe-*

racta, ne ultra progrediatur Ambrosii precibus ad-
scribitur, qui et apud illum legatione fungitur;
ubi de Satyro fratre et Marcellina Ambrosii sorore.

— Post necem vero Gratiani nequaquam extinctus est Maximi furor; sed cum in alios Gratiani studiosos agentes in Galliis, tum præcipue in Merobaudem consulens, et Bulionem ducem esse conversum, Pacatus tradit; occisumque illum, istum vero ob metum crudelium cruciamentorum sibi ipsi mortem intulisse, idem affirmat. Sed S. Ambrosius Balionis mortem eadem exprobravit Maximo, cum legatum apud eum egit; nam in relatione ad Valentinianum hæc habet³ in persona Maximi: «Quos, inquit, occidi? Respondi ei: Balionem. At quem virum? qualem bellatorem? Hæcine fuit justa causa exilii, quod Imperatori suo fidem servavit? Non ego, inquit, eum jussi occidi. Respondit: hoc audivimus, quod occidi jussus sis. Sed inquit, si ipse sibi vim non intulisset, jusseram eum deduci Cabillonum, et ibi vivum exuri. Ergo propterea et illud creditum est, quod eum occideris. Quis autem sibi parendum putaret, cum occisus sit bellator strenuus, miles fidelis, Comes utilis?» Hæc S. Ambrosius. Sed Merobaudem injuste Prosper in Chronico infamat de proditione Gratiani: nam Pacatus virum de fide sincera erga ipsum imperatorem plurimum laudat.

13. Post vero exsultatam Maximi crudelitatem, de stabiliendo sibi Imperio cum cogitare copisse, Zozimus⁴ tradit, legatos misisse ad Theodosium imperatorem Constantinopolim, ut ejus animum exploraret, velletne bello decernere, vel adescere ipsum in collegam imperii. Ille autem temporis rationem ducens, bona se aluit tyrannum, ne eodem furore quo ceperat, pergeret, atque superans Alpes, Valentinianum imbellem adolescentulum æque conficeret, totumque sibi Occidentale imperium vendicaret. Quod vero tradunt⁵, post Gratiani necem, Valentinianum, Justinam, atque Probum præfectum prætorio metu deseruisse Italiam; haud quidem hoc anno contigit, sed cum postea ex improviso Maximus se in Italiam intulit: quando autem id acciderit, suo tempore dicturi sumus. Cæterum ut sæventis tyranni impetus infra Galharum limites contineretur, qui instar fulguris eodem ferme momento Britannias, Gallias, atque Hispanias reddidit sibi subditas; latentis fuit virtutis, nempe divini numinis, Maximum id prope nescientem coercerent. At quomodo hoc? audi.

14. S. Ambrosius audito obitu Gratiani, barbarosque omnes sub Maximo militantes ad totius cladem imperii esse paratos, ac jam jamque in Italiam grassaturos, ab omnibus et ubique timere; apud Deum sequesler pacis accessit, instarque Moysi stetit in * contractione in conspectu ejus, ut averteret iram ipsius, se staque pro omnium salute devovens. Obtinuit tandem quod cupis precibus etlagitavit, sed dispendio carissime rei, nempe obitu amatissimum

¹ Ambr. epist. XXXV. — ² Zozim. lib. IV. — ³ Socrat. lib. V. c. 11.
⁴ Zozim. lib. XV. c. 11. — ⁵ Ps. LXV.

¹ Ruffin. lib. II. c. 1. — ² Ammon. lib. XXXI.

fratris Satyri. Testatur quidem id ipse in ejus oratione fidei, cum ait : « Nihil habeo quod querar, sed habeo in quo Deo gratias agam : quia semper optavi, ut si quae perturbationes, vel in Ecclesiam, vel in me manerent, in me potius ac meam reciderent domum, Deo igitur gratias ; quia in hoc omnium metu, cum omnia mobilis sint suspecta barbaricis, communem mororem privato dolore transegi, et in me conversum est quicquid timebamus omnes : atque utinam hoc consummatum sit, ut dolor meus publici doloris redemptio sit. Nihil quidem habui, fratres carissimi, in rebus humanis tanto fratre pretiosius, nihil amabilius, nihil carius : sed praestant privatis publicae, etc. » Praesenti enim anno obitus Satyri frater contigit : ut ex eo perspicue potest intelligi, cum idem Ambrosius ait, cum litteris Symmachii revocatum ne ex Africa in Italiam veniret, flagrante ipsa Italia bello civili, nimirum cum Maximus in Italiam (ut dicimus) ducturus diceretur exercitum : ille vero contineri non potuit, quo minus periclitanti fratri Ambrosio praesto esset.

15. Ob ejus prosperum comaeum S. Marcellinam sororem votum nuncupasse S. Laurentio, idem affirmat. Ut quidem plane miraculo accidit, ut e maris tempestate, facto naufragio, liber evaderet ; cum et sacrum illud pro salute viaticum secum ferret, nempe sacratissimam Eucharistiam sudario involutam atque custoditam : ejus antiqui in Ecclesia moris alicui pluribus meminimus. Sed de nuncupato voto sororis haec ipse Ambrosius : « Tunc enim votis apud sanctum martyrem Laurentium impetratum esse nunc cognoscimus comaeum : atque utinam non solum comaeum, sed etiam prolixam vite tempus rogasses, etc. » At quoniam pacto cum periculum evasisset, a catholicae communis anstite baptizari voluerit, idem prosequitur oratione, cum praesentis temporis rerum statum, et ex his quae gesta essent, quae proxime futura timerentur, ita describit : « Si nunc irgeri Italiam tam propinquo hoste cognosceres, quantum ingemisceres, quantum doleres in Alpium vallo summam nostrae salutis consistere, ignorumque concubibus construm murum pudoris ? Qua afflictione mareres, in tanto teneri discrimine tuos ab hoste impero atque crudeli, qui nec pudicitiae parceret, nec salutem ? Quoriam, inquam, haec modo ferres, quae nos perpeti, et fortasse quod gravius est, spectare cogemur, rapi virgines, et avulsos a complexu parentum parvos liberos supra tela jaculari, incensari sacrata Deo corpora, et senilem viduae maturioris uterum in usus desuetos onerum redire, non pignorum ? etc. »

16. De sepultura autem Satyri fratris, Dungalus nobilis sanctorum temporum scriptor, in commentario edito contra Claudium Taurinensem episcopum ad Ludovicum Primum, et Clotharium ejus filium imperatores, his verbis meminit : « Ideo, ut arbitror, Ambrosius summi fratrem quem nimium dilexerat, juxta sanctum martyrem Victorem sepelivit, de quo

tres libros edidit egregios, unum de ejus planctu, alteros duos consolatorios De resurrectione et paradiso : cujus epitaphium hoc dictavit tetrasticho » :

Urano Satyro supremum frater honorem
Myltris ad levam debuit Ambrosius.
Ille mundi nos, ut sacri san. minus humor
Frustrans penetrans adnat evasias.

Missa sunt ista nobis haud pridem in lucem vendicata a clarissimo viro et eruditissimo Nicolao Fabro I. C. Parisiensi, cui ex consuetudine litterarum in-lima amicitia conjungimur.

17. His opportune subiiciendum existimavimus epitaphium S. Marcellinae sororis ejusdem S. Ambrosii, quae juxta sanctos fratres maluit sepeliri, cum in sepulchris patris condi, Accepimus illud ex Codice bibliothecae basilicae S. Petri, ubi, post vitam ejusdem S. Marcellinae, haec habetur inscriptio.

« Incipit Epitaphium S. Marcellinae Virginis » :

Mare illa, tuos e in vita roseo veret arbor,
Sprexisti patris corpus sonare sepulchris,
Cum pia fraterna speras consortia somni,
Sanctiorumque cupis cura requiescere terra
Nil loquax domus casta derespit amori,
Mortuus nec morte perit : nam munere bellu
Hauris taeta, soror, fraternae red ens aula,
Quonvis magna pro suscipit Roma dolore,
Tertia quod sacris patitur jam damnata s. pulvis,
Nec tamen augustae selem quis dixerit aulae,
Corporis haec domus est : nam te, pia virgo, supernum
Accipit imperium, placidaeque ad innotata vita
Eterna Christus pretium tibi destinat aule
Praema dans castis intra te matris honore
Te Juh meens transceudit fervide cursus,
Et te virgo tuus transvevit ad alteri sponsus.

Apparet ex his S. Marcellinam Romae cum virginibus sacris degentem, voluisse paterno sepulchro condi, sed Mediolanum transferri corpus suum, ponique apud sanctos Satyrum et Ambrosium, fratres, ambos aequae juxta sanctos martyres tumulatos.

Quantum cerit ipse sanctus Ambrosius apud sanctos martyres sepultura locari Christianum hominem ; ex eo poteris intelligere, quod ipse etiam voluit sepeliri in Ambrosiana a se erecta basilica, in quam translulerat corpora sanctorum martyrum Gervasii atque Provasii. Porro id ex majorum instituto usurpatum, idem affirmat Ambrosius ipse, sive velimus, Maximus Taurinensis cujusvis alterutrius sit sermo ille cum ista habet : « Ideo a majoribus provisum est, ut sanctorum ossibus nostra corpora consemus ; ut dum illos tartarus metuit, nos poena non tangat, dum illis Christus illuminat, nobis tenebrarum caligo defugiat. Cum sanctis ergo martyribus quiescentes, evadimus inferi tenebras eorum proptis meritis, attamen consocii sanctitate ». Haec et alia ibi. Quod vero a majoribus id traditum dicat,

plane alludere videtur, quod in sacris cœmeteriis, in quibus corpora recondebantur sanctorum martyrum, Fideles quoque ceteri, qui fide constantes in communicatione catholica diem clausissent extremum, sepeliri solerent.

18. Quin etiam et S. Paulinus¹ Nolanus episcopus imitatus esse videtur S. Ambrosium, dum ad finem panegyrici Celsi pueri habet hos versus :

Quem Complutensi mandavimus urbe propinquis
Conjunctum tuum fœdere martyribus;
Ut de vicino sanctorum sanguine ducat,
Quo nostras illo purgat in igne animas.

Hæc Paulinus, qui et litteris interpellavit S. Augustinum, ut eodem argumento scriberet commentarium : utrum scilicet prosit alicui post mortem, quod corpus ejus apud sancti alicujus memoriam sepeliatur. Præstitit id ipse, cum *De Cura agenda pro mortuis* ad eundem Paulinum tractatum scripsit : quem velim consulat : nobis enim institutum prosequendi onus incumbit.

19. Inter hæc autem, cum tot tantaque mala ob tyrannidem Maximi in Italia timerentur, perdifficile ac plane desperatam legationem Valentinianus imperator Ambrosio credidit ad Maximum. si forte ille veritus sanctitudinem viri ubique spectatam ac predicatam, furentes cohiberet animi impetus dominandi libidine incitatos. Immensæ plane agebatur moris opus, exundantem torrentem aliquid posse obice coerceri, incendiumque extinguî, quod vehementioribus flammis ex morte Gratiani, universo sibi vendicato Galliarum exercitu, in Maximo maximum acceperat incrementum. At non cunctatus est sanctus sacerdos opus aggredi deploratum, spem sibi concilians ex divina potentia, cujus arbitrio cor regis agitur. Fuit hæc prior legatio, posterior vero post sequentem annum, licet Paulinus scriptor Vitæ ipsius Ambrosii ambas in unum confundat maximo præjudicio veritatis : semel namque iterumque eodem munere apud Maximum ipsum esse pertinetum, ejusdem Ambrosii testificatione liquet; de utraque enim legatione meminît ipse in oratione in funere Valentiniani habita, his verbis² : « Ego tuus iterum legatus repelvi Gallias : et mihi dulce illud officium fuit pro salute tua primo, deinde pro pace atque pietate, qua fraternal reliquias postulabas, nonidum pro te securus, et jam pro fraternal sepulture honore sollicitus ». Hæc ipse. Quæ autem extat ejusdem Ambrosii relatio ad eundem Valentinianum, posterioris certum est fuisse legationis; nam in ea ipse mentionem facit de priori, ubi ait : « Non commisisses secundam legationem, nisi primam probasses ». Cujus quidem Acta licet exciderint; tamen quid in ea gestum sit, satis expressum habetur. Nam idem S. Ambrosius in epistola ad sororem, qua queritur de contumeliis ab ingrâtissima Justina Augusta sibi multis modis frequenter illa-

tis, et inter alia quod ab ea tyrannus nominaretur, hæc habet³ : « Non hoc Maximum dicere, quod tyrannus ego sim Valentiniani : qui se meæ legationis objectu queritur ad Italiam non potuisse transire ». Hæc de priori legatione : posterior autem hand ita felicem finem consecuta est, ut suo loco patebit. Sic igitur uni Ambrosio acceptum ferendum est, quominus tyrannus non continuo eodem quo cæperat progredi impetu atque furore, universam Italiam imparatam igne ferroque vastarit. Sed et ex his intelligis, turbas illas ab eadem Justina Arianis studente in Ambrosium concitatas, post priorem hæc de qua egimus legationem Ambrosii configisse; ut scias errare Socratem⁴ atque Sozomenum⁵ eas ante Gratiani obitum recensentes.

20. *Gratiani adversus impios ultimam rescriptum.* — Hoc eodem anno, urgente licet Maximi tyrannide, ante obitum Gratiani, mense Maii, iisdem consulibus, datum reperitur rescriptum Patavii ad Hippalium PP. adversus apostatas et hæreticos : ex quibus plane intelligas optimam mentem ejusdem Gratiani principis maxime piæ, licet interdum indignissima ipsum rescripsisse dixerimus fraude Macedonii magistri officiorum. Sic patenti exemplo vides, minime apud Beati principes excusari, cum ministrorum fallacis ad noxia statuenda decepti aliquando inducuntur. At novissimam hæc Gratiani sanctionem tanquam testem ejus erga Christianam religionem studii describamus, quam ipse in principu edidit militari; est vero hujusmodi⁶ :

21. « Christianorum ad aras et templa migrantium, negata testandi licentia, vindicamus admittimus. Eorum quoque flagitia puniantur, qui Christianæ religionis et nominis dignitate neglecta, Judaicis semet polluere contagiis. Eos vero qui Manicheorum nefanda secreta, et scelerosos aliquando sectari maltere recessus, ea jugiter atque perpetuo pena comitetur, quam vel divalis arbitrii genitor Valentinianus adscripsit, vel nostra nihilominus decreta jusserunt. Auctores vero persuasionis hujus, qui lubricas mentes in proprium dellexerant consortium, eadem que reos erroris hujusmodi pena comitetur : quin etiam graviora plerumque pro modibus Judicium et qualitate commissi extra ordinem promi in nefarios sceleris hujus artifices supplicia censentus. Sed ne vel mortuos perpetua vexet criminationis injuria, vel hereditaria questionum temporum varietate longiorum prorsus emortua in redivosos semper exagitentur conflictus; hujusmodi questionibus metam temporis adscribimus : Ut si qui defunctum violata atque deserta Christianæ religionis accusat, eumque in sacrilegia templorum, vel in ritus Judæos, vel ad Manicheorum dedecus transisse contendit, eaque gratia testari minime potuisse confirmat; mita quinquennium iuge, quod cum officiosis actibus constitutum est, proprias exerat actiones; futu-

¹ Paulin. epist. XLIII. — ² Ambros. orat. in funere Valent.

³ Ambros. epist. XXXVIII. — ⁴ Socrat. lib. V. c. ult. — ⁵ Sozomen. lib. VII. c. 13. — ⁶ L. V. de Apost. Cœd. Theod.

rique iudicii hujusemodi sortitus exordium, ut eodem in luce durante, ejus pravieatio criminanda est, flagitii hujus et sceleris particeps fuisse doceatur, publica sub testificatione testatus probet indicium; neque quam superno nomini tacitus praestitit perfidiam, sceleribus acquiescens, pravieationem deinceps tanquam ignarus accuset. Dat. XII kalend. Junii Patavii, Merobaude II et Saturnino coss. » At de rebus Occidentalibus hujus anni haecenus: jam ad res Orientis hujus temporis enarrandas stylium convertamus.

22. *Arcadium filium Theodosium Augustum nominat et optime instituit.* — Quod in primis occurrit, hoc ipso anno sub iisdem consulibus Merobaude iterum, et Saturnino, decimo quarto kalendas Februarii Theodosius imperator Arcadium filium majorem natu pronuntiavit Augustum; ita Socrates¹, Sozomenus², Marcellinus³, et alii. Erat tunc Arcadius annum aetatis agens sextum, natus nimirum sub consulatu Gratiani quarto et Merobaudis, trienio ante Theodosii patris imperium. At pius princeps parum sibi visus contulisse filio, si Romanum illi tradens imperium, non aequo in eum transfunderet pietatem: ad Gratianum imp. epistolam jam scripserat, qua eum rogavit, ut egregium pietate Virum, qui filium doceret, quaereret, inventumque Constantinopolim mitteret. Scripsit ea de re Gratianus ad Damasum Romanum pontificem, qui misit ad eum Arsenium Ecclesiae Romanae diaconum egregia probitate spectatum et literis insigniter eruditum. Cui, cum Constantinopolim pervenisset, Theodosius filios suos tradidit, moribus ac literis imbuendos, atque dixit: « Posthac tu magis pater eorum, quam ego ». Accidit et illud memoria dignum: cum enim ingressus scholas, vidisset Theodosius Arsenium stantem, Arcadium audiatorem sedentem, indignatus est, quod magisterii gradum parum decore servasset, cum stans ipse doceret, Arsenius vero sedens addisceret. Arsenius autem cum se excusaret, atque diceret, haud decere sedentem se docere imperatorem; indignatione ille commotus abstulit ei imperatoris insigne, sedereque in throno Arsenium compulsi, filium vero delecto capite audiatorem profiteri: illud mentiens, tunc prolem suam vere fore dignam imperio, si cum scientia aequo imbuta fuerit pietate. Haec quidem pluribus in ejusdem Arsenii Vita⁴ narrantur: et haec ibi de duobus Theodosii filiis mentio habeatur, tamen de Honorio constat hoc tempore nondum natum esse, quem Placilla Augusta peperit anno sequenti, Bicomere et Clearcho consulibus: aliquis enim, quod sciret duos fuisse Theodosio filios, adiecit Honorium.

23. Contigit autem postea, ut cum Arsenius Arcadio verbera intulisset; ille vero meditaretur instar Neronis magistro suo mortem inferre; ipse divino monitu ab aula clam recedens, ad Aegypti

eremum se contulerit, ubi vixit egregia sanctitate toto orbe conspicuus: unde S. Hieronymus⁵ de S. Paula in Aegyptum peregrinante ait, vidisse Macarios, Arsenios, atque Serapiones. Porro quam pie sancteque Theodosius imperator filios instituendos curaverit, argumento sunt quae de ipsorum consobrinio Nebridio tradit S. Hieronymus⁶, utpote qui illis accesserit discipulus; ait enim: « Mirum dictu est: nutritus in Palatio, et discipulus Augustorum, quorum mense ministrat orbis, et terra ac maria serviunt, inter rerum omnium abundantiam, in primo aetatis flore tanta verecundia fuit, ut virginalium pudorem vinceret, et ne levem quidem obsceni rumoris in se fabulam daret. Deinde purpuratorum propinquis, sociis, consobrinis, eisdem cum ambobus studijs eruditus (quae res etiam exteriorum mentes sibi conciliat, non est inflatus superbia, nec ceteros homines adducta fronte contempsit, etc. »

24. *Concilium Constantinopoli habitum, de quo epistola scribit Gregorius Nazianzenus, in eoque inter Theodosium et Patres notatu digna occurrunt.* — Eodem quoque anno, mense Junii (ut auctores sunt Socrates⁷ et Sozomenus⁸ celebratur Synodus Constantinopoli a Theodosio convocata ad dirimendas in Ecclesia concitatas ob diversas haereses ubique discordias. Agebat hoc anno praefectum praetorio summum magistratum Posthumianus, ut ejusdem Theodosii rescripta⁹ indicant iisdem consulibus ad eum data: ad quem Gregorius Nazianzenus scribens, ejus Synodi meminit: nam cum in primis ipsius egregiam eruditionem commendat, deque amplissimo magistratu ob virtutum merita concesso gaudeat, de eadem coacta Synodo ita habet⁶: « Nihil tam imperio tuo convenire existima (quandoquidem rursus episcoporum Synodus celebratur haud scio qua de causa, et quomodo coactum), quam ut te praefecto, ac tua opera Ecclesiae ad pacem adducantur, etiam si eos qui dissidiis et factionibus contendunt, asperius objurgare oporteat. Quod si enipiam nimirum curiosus esse videar, quod cum a negotijs recesserim, non tamen curam et sollicitudinem alijceam; hoc ne mireris. Non enim quemadmodum a thronis et fastuoso supercilio, ita etiam a pietate scessimus: quin potius eo majorem fidem auctoritatemque apud te habiturus mihi videor, ut qui non rem meam privalam, sed publicam utilitatem curem ». Haec ad praefectum praetorio Gregorius.

25. Eodem quoque argumento, nempe ut in Synodo episcoporum habenda studeat paci Ecclesiae concilianda, idem Gregorius eodem tempore litteras dedit ad Saturninum; illum quidem puto, qui hoc anno cum Merobaude consulatum gessit, creatus hic a Theodosio in Oriente, ille vero a Gratiano

¹ Hier. epist. xxvii. — ² Idem epist. ix. — ³ Socrat. lib. v. cap. 10. — ⁴ Sozomen. lib. vii. c. 12. — ⁵ Marcell. in Chron. — ⁶ Apud Metaph. 8. Maii sur. 19. Julii.

⁷ Hier. epist. xxvii. — ⁸ Idem epist. ix. — ⁹ Socrat. lib. v. cap. 10. — ¹⁰ Sozomen. lib. vii. cap. 12. — ¹¹ Lib. x. de bono procepto, et lib. xi. de haeres. Cud. Theod. — ¹² Gregor. Nazianz. epist. lxxii.

et Valentiniano in Occidente. Litteræ autem Gregorii ad Saturninum data sic se habent¹ :

« Non est apud me dubium (alioquin temerarium esset scribere) quin amicitie officium a me requiras. Externis enim licentiam, nobis autem loquendi libertatem tribuis, ut conservis bonus tuis qui eo honore digni habiti sunt, ut ad Deum appropinquent. Quocirca te quoque salutamus, et desiderio tuo morem gerentes, rerum nostrarum statum tibi exponimus. Omnia apud nos Dei beneficio recte se habent, hoc uno excepto, quod de Ecclesiis anxii et solliciti sumus tam fœde perturbati. His quicquid operis afferre potueris, communem concordiam et re, et sermone impigre constituere; quandoquidem episcopi rursus coeunt; ac metuentium rursus est, ne nunc quoque pudore suffundamur, si hæc Synodus parum præclarum finem habuerit quemadmodum et prius. Nam que nobis confugerunt, ea Deo omnia scienti et cognoscenda et iudicanda relinquemus; etiam si iucundo animo invidia eorum qui id appelebant, cessimus, non tanquam suavem quemdam rem, ut plerisque videtur, sed admodum periculosam relinquentes, ac velut ex aspera et gravi tempestate ad tranquillum quemdam et tutum portum appellentes». Hæc ad Saturninum Gregorius. Porro hos magistratus litteris Gregorii admonitos, impigre curasse negotium, rescripta Imperatoris ad eundem Posthumianum data declarant.

26. Vocati sunt in hæc Synodum omnium viginti tunc hæresum defensores, qui inter eos principem locum tenere videbantur; ut si fieri posset humanitate imperatoris, abjecta hæresi ad Ecclesiam Catholicam revocarentur; qui vero animo refractario recusarent, legibus punirentur. Quid autem coacta in unum Synodo actum sit, perpauca sunt quæ significant. Sed quid de his habeat Sozomenus², videamus: « Imperator Nectarium accessit, et cum eo de futura Synodo communicat, et quaestiones eas, quæ hæreses peperissent, ut in disceptationem proponeret, injungit, quo una fieret credentium in Christum Ecclesia, et doctrina consona, qua religio conformari debeat. Nectarinus igitur privatim secum meditatus, Agelio Novatianæ Ecclesie episcopo, ut in fide secum sententiæ » (in his scilicet quæ ad Nicænum Symbolum pertinent) « voluntatem imperatoris aperuit. Ille vero, qui ut vitæ sanctiorum operibus representabat, ita in verborum argutiis, et lenociniis minime exercitatus erat, sibi considerandum proponebat, si quid facto opus esset. Sin vero disputandum foret, virum producebat ex lectoribus suis tunc unum, Systemium nomine, sed cui postea idem episcopatus est commissus, ratione et oratione præstantem, qui sacrorum librorum explicationes exacte calleret, et variorum eorum cognitionem haberet, quæ tum ab ethnicis, tum ab ecclesiasticis auctoribus scripta erant ».

27. « Qui quidem vir etiam hoc articulo rectissime consulere visus, auctor fuit ut lugerent institutas cum sectariis disputationes, utpote rixarum atque pugnarum fomites; sed ex ipsis quaerentem, reciperentur eos, qui ante Ecclesiis distractionem interpretes, et doctores fuissent Scripturæ sacræ. Etenim si horum testimonia rejecerint, inquit, a suis ipsorum consortibus exploderent; sin autem sufficere eos ad controversias decidendas arbitrabuntur, produci oportet illorum libros. Certo enim sciebat, veteres, qui cœternum cum Patre Filium cognoverant, ausos non fuisse dicere, illum ex aliquo principio duxisse originem. Cum igitur et Nectario id se recte habere videretur, et imperator edoctus, consilium collaudasset; animos sectariorum pertentabat, quidnam ipsi de veterum interpretationibus sentirent. Illis ea magnifice laudantibus, ipse palam verbis expressis proposuit, num illorum dictis in finiendis quaestionibus statui sint, et satisne locupletes doctrinæ testes eos esse judicent. Orta et circa hæc quoque rem inter sectarum principes disensione (neque enim consilium singuli de veterum libris sentiebant), animadvertit imperator, quod iudis privatarum opinionum altercationibus nixi, definitum aliquid pronuntiare detrectarent. Quocirca damnata hæc illorum perveniencia, jussit ut unaquæque secta doctrinæ suæ libellum ipsi porrigeret.

28. « Cum itaque huic negotio conficiendo præstitutus dies adesset; conveniunt in Palatium pro iis qui consubstantialem Trinitatem protulerant Nectarius et Agelius, pro ariana hæresi Demophilus ejus antistes, pro Eumonianis ipse Eumoniæ, Eleusius autem Cyziæ episcopus pro iis qui vocantur Macedoniam. Acceptis vero singulorum libellis, solos eos approbavit, qui consubstantialem Trinitatem asserbant; reliquos vero ut absurdè disruptit. Ac Novatianus quidem huic præter sententiam nihil accidit: siquidem conformem cum Ecclesia Catholica opinionem de Deo habent. Ceteri vero suis ipsorum sacerdotibus indignabantur, quod eorum imperatore sibi ipsis inscite fuissent adversati; nullique cæteris damnatis, ad sententiam approbatam conversi sunt. Imperator vero lege lata sauxit, ut sectarii neque conventus agerent, neque doctrinam fidei profiterentur, neque episcopos aut alios ordinarent; atque ut alii urbibus agrisque expellerentur, alii notarentur infamia, et Republicæ consimiliter ac ceteri participes non essent; et graves quidem legibus adscribebat penas, sed eas non exequelatur: neque enim ut penas irrogaret, sed ut metum incuteret subditis suis studebat, ut sibi in divinis concordēs fierent; siquidem et illos laudabat, qui sua sponte convertebantur ». Hactenus de his Sozomenus. Porro singulas leges, quas hic recenset, inferius describemus. Hæc hæc eadem Socrates³, et quidem pluribus; addiditque ob rem præclare gestam, consilio Systemi Nova-

¹ Greg. Naz. epist. LXXVI. — ² Sozom. lib. VII. c. 12.

³ Socrat. lib. I. c. 10.

fiam, ipsum Theodosium eisdem Novatianis fuisse, passimque es et ecclesiam Constantinopoli habere, conventus agere, fruique privilegis, que Cathoicis impartita fuissent.

29. At quotidam suspecta fides est hæreticorum le suis dogmatibus et eorum sectatoribus aliquid affirmantium, atque nobis dubium redditur, imo ut verius dicam, nunciatum esse convincitur totum hoc quod de Nectario ait, in causa tanti momenti Novatianum episcopum consultuisse, atque ut illud usurpam perinde ac si in Israel Deus non esset, demum Accaron adfuisse. Quis sibi persuadeat, in eam Synodum, in qua fortiores hæresum propugnatores audiendi essent, non vocatos esse a Theodosio catholicos episcopos, qui doctrina cæteris eminerent? ut inter alios Gregorium Nyssenum, quem constat non solum hoc tempore fuisse supersubitem, sed et plures adhuc vivisse annos, Amphilocheium Ieonii episcopum atque disertum, Biodorum Tarsensem, eumdemque Nectarii studiosum, et illos ipsos, quos idem Biodorus dederat eidem Nectario in divinis Litteris consultores atque doctores; ut Evagrium relictum a Gregorio Nazianzeno prætermittamus, atque alios complures, quibus Synodus creditur abundasse; qui omnes Agelium decrepitem senem, et juvenem Sysimum antecellerent doctrina rerumque peritia. Quis igitur persuadere sibi poterit, his omnibus posthabitis, Nectarium convenisse Novatianos hæreticos, eorumque præscripto duntaxat rem tantam administrasse, et in tanto negotio, lætibus relinquis, soli Nectario cum hæreticorum antesignanis sermonem habere permissum esse? At quam revera egregie digneque qui Synodo interfuerint episcopi, fidei causam pertractarint, unius ex eis exemplo facile poteris intelligere.

30. Cum enim Theodosius imperator ob id (ut dictum est) præsens Concilium congregasset, ut hæreticos omnes sub una fide conduceret; eos ad se vocatos, ut beneficentia provocaret, officiis sibi devincere conatus est: cumque indulgentius quam par erat, cum iis agere videretur, Orthodoxorum nonnulli commoviti animos; verti enim sunt, ne imperator illorum circumventus astutia, præcepit abduceretur in hæresin. Quamobrem S. Amphilocheus Ieonii episcopus cum factis, tum verbis redarguit imperatorem; quo modo autem id se habuerit, res gesta sic a Theodoro describitur ¹: « Cum alio tempore Amphilocheus forte intra Palatium esset, videretque astantem imperatori filium suum Arcadium, qui nuper imperator creatus fuerat; ipsum imperatorem Theodosium (ut mos est) salutavit ille quidem, sed filium sine honore dimisit. Imperator autem ratus Amphilocheum oblitum officii, jubet ad filium accedere, cumque osculari. At Amphilocheus respondit, satis esse quod ei honorem habuerat. Itaque Theodosius rem acerbe et graviter ferens, præteritum filio obiectum, in parte loco sibi ipsi illatum eravit. Tum sapientissimus Amphilocheus, de-

clarans imperatori quod anno instituebat, contenta voce: Vides, inquit, o imperator, quam agre ignominiam filii tui patiare; imo vero illis, qui in cum insultant, vehementer succenses. Credas igitur mihi velim, hujus universitatis rectorem Deum, eos qui contra filium suum unigenitum loquuntur blasphemias, itidem detestari, et tanquam ingratos erga Salvatorem et patronum suum odio prosequi. Cujus institutum cum hoc pacto intellexisset imperator, facta ejus dictaque simul admiratus, legem protinus conscripsit, que velabat conventus ab hæreticis agi, etc. » hæc Theoderetus.

31. Qui tamen in eo corrigendus est, et non ab alio, quam a se ipso, dum superius ait hæc accidisse postquam Theodosius a cade Maximi tyranni ab Occidente Constantinopolim reversus est: nam cum tradat hæc facta esse, dum nuper Arcadius imperator creatus esset, plane in hunc ipsum annum ea referenda sunt, quo constat (ut dictum est) Arcadium creatum fuisse imperatorem. Cæterum si ad reditum Theodosii a cade Maximi referas, Arcadium tunc invenies habuisse in Imperio annos octo: siquidem anno Domini trecentesimo octogesimo octavo, ipso Theodosio atque Cynegio cæss, ab eo occisus est Maximus, et post triennium in Italia consumptum, anno Domini trecentesimo nonagesimo primo, Titiano et Symmacho consulibus, Constantinopolim reversus est. Sic igitur aperte vides Acta Amphilocheii ad præsentem annum referenda esse, quo Arcadius creatus est Imperator, et Synodus Constantinopoli pro pace Ecclesie convenit. Sozomenus ² eadem de Amphilocheio narrat, additque Placidie Auguste enituisse tunc studium, ne vir ejus Theodosius circumveniretur ab Arianiis, dum ne eorum colloquio traheretur in hæresin, antevertit.

32. Causam quoque Antiochenam de altereatione inter Paulinum atque Flavianum, de qua superiori anno in Romano Concilio actum est, in hæc eadem Synodo pertractatam Sozrates ³ videtur annuere, dum ait, Catholicos inter se fuisse discordes et opinione divisos, faventibus nimirum Syris, Phœnicibus, ac Palæstinis Flaviano, Ægyptiis autem, Cypriis, Arabiaque episcopis Paulino studentibus; quibus etiam consensisse vidimus superius Gregorium Nazianzenum, qui et recitatis nuper litteris ad Posthullanum præfectum prætorio id perligisse visus est, dum monet ut dissidentes et factionibus studentes episcopos, etiam asperius, si opus sit, arguat. At nihil prorsus hæc ex parte in Synodo confectum esse, certum est; proculque abfuit ut discordes potuerint in concordiam revocari: nam eam dissensionem post multos annos perseverasse constat.

33. *Theodosii edicta adversus hæreticos, quorum diversa species.* — Quod igitur omnes consentiant, post hæc Synodum a Theodosio imperatore adversus hæreticos edicta promulgata fuisse; hæc eadem

¹ Theod. lib. vi. c. 29.

² Sozom. lib. vii. c. 6. — ³ Sozrat. lib. vi. c. 10.

describamus, quae ad nominatum superius Posthumi-
anum praefectum praetorio data habentur. Verum
ante ipsam Synodum, quam inchoatum diximus
mense Junio, idem Imperator ad eundem Posthu-
mianum praefectum praetorio mense Maio adversus
apostasias rescriptum¹ dedidit. Rursum vero adversus
haereticos, qui minime in Synodo resipuerint, ad
eundem Posthumiannum mense Julio haec edixit²:

34. « Omnes omnino, quoscumque diversarum
haeresum error exagitat, id est, Eionomiani, Ariani,
Macedoniani, Pneumachomachi, Manichaei, Encra-
listae, Apolactitae, Saccophori, Hydroparastatae, nullis
circulis coeant, nullam colligant multitudinem,
nullam ad se populum trahant, nec ad imaginem
ecclesiarum parietes privatos ostendant: nihil vel
publice, vel privatim, quod catholicae sanctitati offe-
dere possit, exercent. Ac si quis exhiberit, qui tam
evidenter velita transcendat: permissa omnibus
facultate, quos recte observantiae cultus et pulchri-
tudo delectat, communi omnium honorum conspira-
tionem pellatur. Dat. VIII kal. Augusti. Constanti-
nop., Merolande et Saturnino coss. »

Rursum vero mense Augusto ad eundem Posthu-
mianum praefectum praetorio adversus omnes haere-
ticos³ in hunc modum:

35. « Vitiis in siluitio Deo atque hominibus
exosa, Eunomiana scilicet, Ariana, Macedoniana,
Apollinariana, caeterarumque seclaram, quas vere
religionis venerabili cultu catholicae observantiae
fides sincera condemnat, neque publicis neque pri-
vatis aditionibus intra urbium atque agrorum ac
villarum loca, aut colligendarum congregationum,
aut constituendarum Ecclesiarum copiam prae-
stemat: nec celebritatem perfidiae suae, vel solemnita-
tem dire communionis exerceat: neque illas
creandorum sacerdotum usurpet atque habeat ordi-
nationes. Easdem quoque domus, seu in urbibus,
seu in agris, in quibus passim turbae professorum
ac ministrorum salium colligentur, fisci nostri
dominio iurique subdantur: ita ut hi qui vel doctri-
nam vel mysteria conventionum salium exercere
consueverunt, perquisiti, ab omnibus urbibus ac
locis, propositae legis vigore constricti, expellantur
a caetibus, et ad propriae tude orandi sunt terras
redire jubeantur, ne quis eorum aut commeandi ad
quaribet alia loca, aut evagandi ad urbes habeat
potestatem. Quod si negligentiis ea quae serenitas
nostra constituit, implentur: officia provincialium
iudicum, et principales urbium, in quibus collio-
vitate congregationis reperia monstrabitur, senten-
tiae damnationique subdantur. Dat. III non. Sept.
C. P., Merolande II et Saturnino coss. »

36. Qui igitur legibus Theodosii vetiti sunt
conventus agere, clandestine illos cogere conati
sunt, et inter alios quos Saccophoros edictum nomi-
nati (erant hi Massaliani haeretici, de quibus su-
pra, qui quod sacro induerentur⁴, Saccophori sunt

appellati) hos episcopi diversis in locis venali sunt;
de quibus Theodoretus⁵, cum de his agit: « Porro »,
inquit, « erroris morbum occultare nituntur, et
post reprehensiones impudenter negant se eo labo-
rante; et illis qui in eadem sunt opinione, quam
ipsi animo complectuntur, ecclesiae interdicit. Ob
hanc causam Leto⁶ episcopus Melitenensis Ecclesiae,
vir singulari studio erga pietatem exardescens, cum
videret multa monasteria, imo vero speluncas la-
tronum hunc contraxisse morbum, ea incendit,
et lupos a grege abegit. Eodem modo praestanti-
simus ille Amphilocheus urbis primariae Lycao-
niae pastor et moderator totius nationis, cum intel-
lexisset eam perniciem illa loca invasisse, demum
repulit, et greges, quos ipse verbo pavit, illa labe
eripuit. »

37. « Quinetiam Flavianus Antiochiae episco-
pus, vir multorum sermone celebratus, cum accep-
tisset hos Edesse aetatem agere, et summi venenum
in vicinorum animos infundere; missa ad eos mona-
chorum turba, deduxit Antiochiam; et morbum,
quem pernegabant, extorsit ad hunc modum. Pri-
mum dixit accusatores calumniari, et mentiri testes.
Deinde Adelphi⁷um admodum senem, unum ex
principibus haeresis, benigne vocat ad se, prope as-
sistere jubet. Tum: Quoniam, inquit, o senex, ad
longinquum temporis spatium vitam propagavi-
mus; ideoque et natura humana et fraudulenti dae-
monum adversariorum conatus nobis accuratius
perspecti sunt et cogniti: multoque etiam usu, quae
et quanta sunt gratiae dona, edocti sumus. Isti cum
sint juvenes, et nihil istarum rerum exquisite no-
rint, sermones spirituales audire vix, aut ne vix
quidem ferunt. Haec tu, quaeso, dic mihi, qua ra-
tione affirmetis, et spiritum contrarium recedere a
vobis, et sancti Spiritus gratiam adventare? »

38. « His verbis senex ille delinquit, venenum
occultatum exprompsit universum, dixitque divini
baptismi lavacrum his qui eo facti erant, nihil
omnino prodesse, sed solas preces ardentis daemo-
nem in animis habitantem expellere: nam singulos
qui eduntur in lucem, ex primo parente, et natu-
ram, ita daemonum servitutem traxisse: quibus ex
animis oratione expulsi, Spiritum sanctum demer-
ceps accedere, suamque praesentiam tum sensibus,
tum visui ostendere; et non corpus solum pertur-
bationum moribus liberare, sed etiam animum in-
clinatione ad deteriora prorsus eripere; adeo ut de
caetero neque jejunio opus sit ad corpus coercenti-
dum, neque doctrina ad retinendam ejus libidi-
nem, et ad danda praecipua, quibus recta vivendi
via incedere discat: et qui sit hujus rei compos
factus, non modo a lascivis corporis concitationibus
liberum fore, verum etiam providere futura, et
sanctam Trinitatem oculis ceruere. Haec divinus
ille Flavianus, totido isto fonte effosso, et impus
ejus rivulis patefactis, insertum senem sic allatur:
O corpore habes omiste et inveterate, tum ipsius os

¹ L. II. de Apostol. C. Theod. — ² L. XI. de haeret. C. Theod. —
³ L. XI. de haeret. C. Theod. — ⁴ Epiph. haeret. LXXX.

⁵ Theod. lib. IV. c. 10.

te emarguit, haud ego — tua labia contra te testimonium dicunt ».

« Itaque erroris morbo recte, Syria exacti erant illi quidem, sed in Pamphyliam profecti, eam eadem pernicie refererunt ». Haec Theodoretus, sed perperam sane ad tempora Valentianum atque Valentis refert, cum constet Flavianum non nisi sub Theodosio post Meletii obitum ut dictum est sedisse episcopum Antiochie.

9. Constat etiam adversus eosdem Massalianos congregatam esse his temporibus Synodum Sydae, de qua haec Photius in Bibliotheca: « Legimus », inquit, « Synodum Sydae factam adversus haeresin Massalianorum, id est, Euchaitarum vel Adelphiorum. Praefuit Synodo Amphilocheus episcopus locum cum episcopis vigintiquinque. Ex ea Synodo ibi est Synodica ad Flavianum Antiochenum episcopum, qui ea de causa etiam aliam Synodum habuit. In eo Concilio Sydae habito Adelphius haec penitentiam polliceretur, non est admissus, quamvis haeresim delectari videretur; quoniam non ex corde penitentia et renuntiatio facta esset ». Addit de ejusdem Flaviani episcopi Antiocheni epistolis scriptis ad Osroenos et Armenos de damnatis Massalianis haeretis Adelpho et sociis. Ceterum haud hoc tempore his remediis haeresis extingui potuit; sed adversus eandem laborandum fuit Attico episcopo Constantinopolitano et aliis; quorum contra ejusmodi haereticos scripta idem Photius recenset.

10. *Augustini adventus in urbem.* — Hoc ipso anno Romam se contulit Carthagine Augustinus; qui sequenti (ut dicimus) Symmacho Urbanam praefecturam administrante, ab eo Mediolanum missus est. Agebat hoc anno ipse aetatem viginovem annorum (ut idem testatur ¹ quo Carthagine novit Faustum Manicheum, cum jam novem ferme annos in secta Manicheorum haberet, de pluribus dubians; quae omnia a Fausto fore solvenda, Manichaei polliciti fuerant. At cum longe aliter accidisset; de veritate in ea secta assequenda desperare penitus cepit. Quoniam modo autem tunc veniendi Romam consilium iniecit, ipsum audi ²: « Posteaquam », inquit, « ille Faustus mihi imperium carum artium, quibus cum excellere putaveram, satis apparuit, desperare cepi, posse cum mihi illa, quae me movebant, aperire atque dissolvere ». Et inferius: « Refracto itaque studio, quo intenderam in Manichaei litteras, magisque desperans de ceteris eorum doctoribus, quando in nullis quae me movebant, ita ille nominatus apparuit; cepi cum eo pro studio ejus agere vitam, quo ipse flagrabat in eas litteras, quas tunc jam rhetor Carthaginiis adolescentes docebam; et legere cum eo, sive quae ille audita desideraret, sive quae ipse tali ingenio apta existimarem. Ceterum omnis conatus meus, quo proficere in illa secta statueram, illo homine cognito, prorsus intercidit ». At de sua Romam profectione idem haec habet: « Egisti ergo mecum, ut mihi persuaderetur

Romam pergere, et potius ibi docere quod docebam Carthagine ». Ad docendum enim Romae potius quam Carthagine, non praesens major (ut subdidi cum movit, sed quod adolescentes qui discerent, quietius illic agerent, quam Carthagine, ubi illorum nimia insolentia omnia perturbaret; nam paulo post: « Sed quare hinc abire, et illic irem, tu sciebas Deus, nec indicabas mihi, nec matri, quae me profectum atrociter plauxit, et usque ad mare secuta est. Sed felelli eam, violenter me tenentem, ut aut revocaret, aut mecum pergeret; et fixi me amicum nolle deserere; donec vento facto, navigaret. Et mentitus sum matri, et illi matri, et evasi ». Et rursum: « Recusanti sine me redire, vix persuasi, ut in loco qui proximus nostrae navi erat, Memoria beati Cypriani maneret ea nocte; sed ea nocte clanculo ego profectus sum; illa autem remansit orando et flendo. Et tamen subdidi ipse post accusationem fallaciarum et crudelitatis meae, conversa rursus ad precandum te pro me, abut ad solita, et ego Romam ». In Urbem cum venisset, apud Manichaeum quemdam hospitio se acceptum tradit ³, ubi et agrotavit ⁴. Ut vero convalescit, cum Manichaeis ut plurimum versabatur, ita tamen ut ejus secta frigidus esset assertor; imo hospitem sum a magna fiducia illius haeresis revocare studeret; sed et Heliidii ejusdam adversus Manichaeos coram disserentis scripta disputatione non nihil se profecisse testatur, adeo ut contemptum sibi jam illa secta esse ceperit, Romae igitur cum versaretur, domi docere rhetoricam cepit, docuitque hoc et sequenti anno, quo a Symmacho Urbis praefecto, Mediolanum, ut ibi rhetoricam publice proficeretur, ab imperatore de hoc monito, missus est. De profectione ergo ipsius Roma Mediolanum anno sequenti agemus.

11. *Penuria Urbis laborat.* — Ille idem annus ille est, quo Urbs et Italia magna fame laboravit; de qua quidem annona penuria, tum S. Ambrosius tum Symmachus meminere. Ac primum quod ad rationem temporis spectat; ut dicamus eam hoc anno accidisse, certum istud est argumentum, quod anno ante relationem Symmachii ad Valentianum imperatorem factam esse, S. Ambrosius tradit, quam quidem relationem et ab ipso Symmacho anno sequenti, ab illa penuria esse conscriptam, cum praefectura Urbanam ageret, et a S. Ambrosio confutatum anno item sequenti, suo loco perspicue demonstrabimus. Ob penuriam quidem illam pauperes ab Urbe pulsos esse, S. Ambrosius doluit, cum in libris Officiorum haec ait ⁵: « Quanto hoc utilius, quam illud quod proxime Romae factum est; ejectione esse Urbe amplissima », incolas scilicet, « qui jam plurimam illic aetatem transegerant, flentes cum illis abissi: quibus velut civibus amovendum exilium deplorarent, interruptas complurimum necessitudines, diremptas affinitates? Et certe

¹ Aug., *Confess.* lib. 1, c. 10. — ² Aug., *Confess.* lib. 1, c. 8.

³ Aug., *Confess.* lib. 1, c. 10. — ⁴ Aug., *Conf.* lib. 2, c. 10, 11. — ⁵ Ambros., *Offic.* lib. II, c. 7.

arriserat anni foremditas : invecitio Urbs sola egebat frumento : potuisset juvari, si peterent ab illis frumentum, quorum filii expellebantur. Nihil hoc turpins, excludere quasi alienum, et exigere quasi suum. Quid illum ejcicis, qui de suo pascitur? Quid illum ejcicis, qui te pascit? Servum retines, frindis parentem? Frumentum suscipis, nec affectum impartis? Victum extorques, nec rependis gratiam? Quam deforme hoc, quam inutile! Quomodo enim potest utile esse quod non decet? Quantis corporatorum subsidiis dudum Roma fraudata est? potnit et illos non amittere, et evadere famem, expectatis ventorum opportunis illatibus, et speralarum comemeatu navium ». Haetems Ambrosius.

42. De his et ipse Symmachus in epistola ad Flavianum hunc temporis, ut apparet, conscripta; ubi haec¹ inter alia : « Defectum », inquit, « timeamus amone, pulsus omnibus, quos exerto el pleno ubere Roma susceperat. Fac ut his remediis convalescamus; quanto nobis odio provinciarum constat illa securitas? Dii patrii, facite gratiam neglectorum sacerorum, miseram famem pellite : quam primum revocentur nostri, quos (quot) invita dimisit ». Haec Symmachus : et quidem illud facinus jure improbat, quo liberi homines ab Urbe ea de causa ejceti fuerant. Porro Symmachus homo versatilis, ² ingenti afflictata Roma amone penuria, non liberi homines, sed gladiadores, venaliaque mancipia tantum ultra octoginta millia passus ab Urbe rejecta fuerunt. Porro Symmachus homo versatilis, ab occasione deducens argumentum, eandem famem ad suum propositum inflectens in relatione, quam anno sequenti ad Valentinianum conscripsit, eandem famem exaggerans, accidisse eam persuadere conatur, quod adempti fuerant sacerdotum redditus, atque agri Vestalium virginum : ita enim ait³ : « Honoraverat lex parentum Vestales virgines ac ministros deorum victu modico, justisque privilegiis : stetit muneris hujus integritas usque ad degeneres trapezulas, qui ad mercedem vilium bajulorum sacra castitatis alimenta verterunt. Secula est hoc factum fames publica, et spem provinciarum omnium messis agra decepit. Non sunt haec vitia terrarum, nihil imputamus astris, nec rubigo segetibus obfuit,

nec avena fruges necavit : sacrilegio annus exaruit. Necessae enim fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur, etc. ». Subdit enim, ad cibum glaudium et radices herbarum populum ob famem fuisse conversum : ex quibus persuadere conatur imperatori, reddi proventus ablatos deorum sacrificiis atque Vestalibus, ut terra rependeret quam subtraxerat abundantiam.

43. At quam scilicet prudenterque inania ista ab occasione famis deducta a Symmacho argumenta refellat S. Ambrosius, ipsum audi, dum haec ait⁴ post nonnulla de diis : « Quae autem aequitas, ut paucis sacerdotibus dolentes victum negatum, ipsi omnibus denegarent, cum inclementior esset vindicta, quam culpa? Non est igitur idonea quae tantam aegritudinem mundi fallentis causa construxerit, ut virentibus segetibus, subita spes anni adulta moretetur. Et certe ante plurimos annos temporum jura toto orbe sublata sunt. Modone demum diis gentium venit in mentem suas injurias ultum iri? Propterea nec assueto cursu Nilus intumuit, ut urbicorum sacerdotum dispendia vindicaret, qui non vindicavit suorum? Esto tamen si superiore anno deorum suorum injurias vindicatas putant; cur praesenti anno contemptum fuere? Jam enim nec herbarum vulsis radicibus rusticana plebs pascitur, nec bacca silvestris explorat solatia, nec cibum de sentibus rapit; sed operum laeta felicitum, dum messes suas et ipsa miratur, explevit voti sabetate jejunium, usurarios nobis reddidit terra proventus. Quis ergo tam novus humanis usibus, ut vices stupeat amorum? et tamen etiam superiore anno plerasque novum provincias redundasse frugibus. De Gallis quid loquar solito ditioribus? Frumentum Pamoniae, quod non severant, vendiderunt, et fecunda Rhætia fertilitatis suae novit invidiam : nam quae solebat tutior esse jejunio, fecunditate hostem in se excitavit. Liguriam, Venetiasque autumnii frumenta paverunt. Ergo nec ille sacrilegio annus exaruit, et iste fidei fluctibus annus effloruit. Negent etiam quod largo tecti vineae redundaverunt; itaque et messem feneratam recepinus, et liberalioris vindemiae benefica possidemus ». Haetenus S. Ambrosius. Sed de aliis querelis Symmachii anno sequenti.

¹ Symmach. lib. II. epist. VII. — ² Dio hist. Rom. lib. LV. — ³ Symmach. ad Valentin. Imper. apud S. Ambros.

⁴ Ambros. epist. XXXI.

Anno periodu Græco-Romane 576 — Olymp. 290. au. 3. — Urb. cond. 1136 — Secundum Baronium 1135. — Jesu Christi 383

— Damasi papa 18. — Valentianiani Junioris 9 Theodosii 5. — Aradi 1.

1. *Consules, Coss. et quinquennalia Theodosii Magni.* — Ad num. C. Coss. *Merobaudes II.* et *Satur-ninus*; prior Occidentalis, cujus opera *Valenti-nianus Junior* ad imperium euectus, de quo Am-mianus lib. 30. posterior Orientalis, ad quem extat non una Gregorii Nazianzeni epistola, qui et Comes Orientis fuit, ut liquet ex epistola D. Basilii 305. Heratus Merobaudis consulatus, et Augustea digni-tas *Aradia* a Theodosio patre concessa, Quinquen-nalium Theodosii Magni hoc anno editorum indi-cia: sed certum eorum annum nos docuit Themi-stius in Oratione gratulatoria ad Theodosium de pace et consulatu Saturnini ducis, qua opera Joan-nis Harduini prodit in nova Themistii editione anno 1684. In ea Oratione, qua modo ordine 16 est, Themistius non tantum docet, Theodosium Magnum currenti anno *quinquennalia* dedisse; sed et imperatores anoi hujusmodi solemnibus addictis consulatum inire solitos; illum vero in Saturninum Theodosium hoc anno transulisse.

2. *Insigniū Themistii locus Hypot. Dissert. regu-las inire firmans.* — « Magnus », inquit Themi-stius de consulatu Saturnini loquens, « ex his, que dixi, merito præsens est habendus honor: sed ex his, que deinceps audietis, nullo pluris existiman-dus est. Nam, cum superioris memorie imperatores omnes hoc sibi devitandum imprimis putare consuevissent, ut ne quinquenni aut decennali ver-tente curriculo, cum magistratum a quo annis inscribitur, cuiquam concederent: hanc tamen ille prerogativam isti defulit, et consulatum dedit, nen-tiquam cum aliis numerandum; sed tanto pluris aestimandum, quanto præsentia quinquennalia an-nis prioribus antecellunt. Sic quod nemini antea tributum fuit, in imperatorio lustro primas in Re-publica privatus tenet; neque hoc simplici ratione: sed ita ut id in primo lustro, et propterea grato et accepto, sit consecutus. Quem igitur pro se, quem ipsemet, quem in primo annali imperii orbe consulera fecit: nonne ille beatus, et in pretio habendus, qui tot nominibus ceteros vincit, qui eundem honorem aliquando sunt adepti ». In Dissertatione Hypatice anno millesimo sexcentesimo octogesimo secundo in lucem emissa, variis coniecturis et in-

ductionibus inmixis doctri, imperatores annis eorum quinquennalibus et decennialibus destinatis, consu-latum sumere solites, aut illum in viros illustriores transferre. Fuere postea qui canonem illum a me statutum impugnarint, falsum esse contendentes. Sed laudata Oratio Themistii, que tunc mihi prorsus ignota, quia lucem non viderat, non solum hanc meam regulam, que secunda consulatum Casarcorum est, verissimam ostendit; sed etiam omnia censorum argumenta in alias eorumdem consulatum regulas in medium adducta, prorsus exertit; cum contra ceteras nihil objectum fuerit, quod contra secundam etiam non militet, quam tamen certam indubitanque esse nullus amice negare potest. Valentianiani Junioris *decennalia* in hunc annum incidunt.

3. *Locus ille magis explicatur.* — Memorabile est quod testatur Themistius, post divisum inter filios Constantini M. imperium, quod anno cccxxxvii contigit, imperatores omnes Orientis (de his enim tantum loquitur quando ait: Sic quod nemini antea tributum fuit, etc.) in primis suis quinquennalibus, seu in primo imperii sui lustro semper consulatum capessisse, et *Saturinum* hoc anno Orientis consu-lem, primum ex privatis fuisse, qui in primo imperii orbe seu quinquennio consul processerit; hoc enim hæctenus ignoratum fuerat, et unus locus ille nos docuit. *Certe Constantinus*, primus post Constantinum M. patrem Orientis imperator anno cccxii, quo Augustei imperii quinquennalia dedit, consu-latum tertium iniii; *Julianus* anno cccxix, quo imperii Casarei quinquennalia exhibuit, tertium consul fuit, et *Valens*, qui ei successit, anno cccxxviii, quo eadem solemnia representavit, ite-rato consulatu exornatus est.

4. *Maximi tyranni patria.* — *Maximum* tyran-num *Hispanum* fuisse testatur *Zozimus*, lib. 4. Nominatur tamen a Gilda *germen plantationis Bri-tannicæ*, et ab Ausonio de Claris Urbibus, *Ratiqui-nus latra*, quod, ut docet Victor in Epitome, *apud Britanniam tyrannidem arripisset*, indeque in *Galliam transmisisset*. Nec alia mens Socratis lib. 5, cap. 11. cum scripsit: *Μαξ. οὗτος ὁ τῶν περὶ τῆς Βρετανίας ἡγετῆς ὄντων, ὅτε ἐπὶ τῶν Γαλιανῶν ἐπέστη*, id est, ut recte vertit Is-

serius lib. de Britannicarum Ecclesiarum primordiis pag. 198 : « Maximus ex partibus Britannie arma contra imperium Romanum tulit : » licet Baronius, alique Christophorosum secuti, patria illum Britannum fuisse hinc collegerint, Ethelwerdus in Chronico, et Annales Anglo-Saxonici natum in Britannia asserunt. At Pacatus, qui tum vixit, in Panegyrico Theodosio Magno dicto, « homines insulas totius incendium continentis adolevisse, et regali habitu exulem suum illos exules orbis indusse » affirmans, ipsumque Maximum « orbis extorem », patriaque fugitivum » appellans, inter Britannos « toto orbe divisos », et ea ratione « orbis exules », atque « extores », ab isto Oratore habitos, relicta propria patria, advenam illum vixisse non obscure significat, inquit Usserius laudatus. *Maximi* itaque tyranni genus ex *Helena*, Constantini Magni matre, deductum prorsus, fabulosum, praesertim cum *Helena* in Britannia nata non fuerit.

5. *Passio sanctae Ursulae et sociarum.* — Ad num. 3 et seq. Per haec tempora sancta *Ursula* cum sociis martyrii palma coronata est; sed ejus historia multa fabulosa continet, nec legitima sunt Acta, quae a Surio ad diem XXI octobris ex auctore anonymo referuntur; sicut nec quae citantur a Baronio in Notis ad Martyrologium Romanum, quaeque in Breviariis plerisque leguntur. Hermannus quidem Crombak Societatis Jesu Theologus tomum integrum de *Ursula vindicata* composuit. Sed quam causam tuendam susceperit, magis incredibilem reddidit. Licet enim certissimum sit, *Pontianum* et *Autherum* pontifices Romanos immediate sibi successisse, Crombakius tamen *Cyricium* fictitium pontificem Romanum interserit, qui undecim mille virgines, relicta sede, fuerit comitatus, martyrii, cujus palmam in illarum societate sibi conferendam revelatione divina praenoverat, desiderio.

6. *De earum numero.* — Usuardi Martyrologium Caroli Calvi jussu conscriptum sanctae Ursulae et XI millium virginum martyrum ad diem XXI Octobris non meminit, sed die XX Octobris adscribit Passionem « SS. Virginum Marthae et Sulae, cum aliis pluribus »; et quidem *Colonia*, ubi Martyrologium Romanum et alia recentiora *S. Ursulae* et sociarum Passionem die XXI consignant. Denique schola Sorbonica, quae sanctam Ursulam et socias ut Patronas veneratur, in sacro, quod in illarum festivitate persolvit, officio, de earum historia unicam tantum lectionem recitat, Ursulae sociarum numerum silens; et Breviariorum Coloniaensium tam veterum, quam recentium collectores nulla reseverant, quae fabulosa esse non dubitabant. Martyrium itaque *S. Ursulae* et sociarum certum; sed harum numerus incertus, pluraque ad eam historiam pertinentia prorsus fabulosa. Recte Martyrologium Romanum ad die XXI Octobris, ubi prius legebat : « In Colonia Agrippinensi natae sanctarum undecim millium Virginum, quae pro virginitatis constantia, martyrio vitam consummaverunt »; nunc habet : « Apud Coloniam Agrippinam

natae sanctarum Ursulae et sociarum ejus, quae pro christiana religione et virginitatis constantia ab Hunnis interfectae, martyrio vitam consummaverunt, et plurima earum corpora Colonia condita fuerunt ». In recognitione etiam Breviarii Romani tante virginum multitudinis mentio prudenter omissa.

7. *Armorica dicta Minor Britannia.* — *Maximianum tyrranum* Britanniam ingenti juventute et omni armato milite spoliasset, militaribus Britannorum copiis, quae postea non redierunt, secum in Galliam transvectis, hisque minoris Britanniae agros, pulsus inde Armoriceis, distribuisset, atque *Conanum Meriodacum* illis praefecisset. Britannici nonnulli scriptores, quos Baronius secutus est, tradiderunt; sed Britannorum Coloniam in *Armoricam* post Saxonum adventum haducam esse, ostendit Usserius in lib. de Britannicarum Ecclesiarum primordiis pag. 420 et sequentibus. Testatur id vetus scriptor Armoricanus, qui Fracorum consobrimum Colonii regis Britannici cum filio suo e majore Britannia in *Armoricam* transmigrasse ostendens, de tempore Britannicae Coloniae eo deducta ista praemittit : « Britannorum soboles ratibus ad istam devecta est citra mare Britannicum terram, tempore quo gens barbara dudum aspera in armis, moribus indiscreta) Saxonum materum possedit cespitem. Tunc se cara soboles in istum conclusit sinum : quo loco magnis laboribus fessa conedit sine bello quiete », inquit praefatus anonymus in Vita sancti Winguloc filii Fracani memorati. Similiter et Eginhardus in Annalibus anno DCCXXXVI : « Cum ab Anglis et Saxonibus Britannia insula fuisset invasa, magna pars incolarum ejus mare trajiciens, in ultimis Galliae finibus Venetorum et Caesolitatorum regiones occupavit ». His adde Fragmentum Historiae Francicae a Petro Pitheco editum : « Juxta Normanos habitationem habent Britanni, qui pulsi a Britannica insula dudum a Saxonibus, eandem regionem, quam modo incolunt, sibi vindicantes, appellaverunt a sua gente Britanniam, quae prius Corin Galliae dicebatur ». Mitto Gobelinum in Commentario Pii II. lib. 3, Krantzius, et alios recentiores : pro quibus, inquit Usserius citatus, illud maxime facit, quod ante tempora Childerici I Francorum regis, qui eo prope tempore, quo Saxones in Britanniam venerunt, regnare cepit, Britannorum Galliam incolentium nulla certa apud auctores mentio occurrat; neque ulla causa afferri possit, quare vel *Meriodacus* Dionysii Periegetae, vel *Britones* sive *Brittones*, Juvenalis, Martialis, et Ausonii, de minoris hujus magis quam de majoris Britannia incolis accipere debeantur. Vide quae dixi anno CCCLX, num. IX et seq.

8. *Templa idololorum eversa.* — Ad num. 5 et seq. *Gracchus* praefectus Urbis sub Gratiano anno trecentesimo septuagesimo sexto in deponendis idolis egregiam navavit operam. Fuit enim is praefectus Urbis kalendis Decembris illius anni, cujus inscripta lex unica Cod. Theodosium, *Ne in sua causa quis*

edict. Anno proximo, nempe CCLXXVII, cum quoque dignitatem obtinuit: ad eum enim directa *pride non Januar.* lex 3 Codicis Theod. *De quaestionibus*, Graeci meminit Hieronymus epistola 7 ad Laetam, et Prudentius lib. 1 adversus Symmachum. Quare deceptus est Baronius, qui quae de *Graccho* ab utroque dicuntur ad praesentem annum retraxit. Nempe multa eo tempore circa religionem paganam sub hoc *Graccho* emendata. Nam et simulacra portentosa Romae ab eo exesa, qua de re Hieronymus et Prudentius laudati, et ara Victoria jussu Gratiani diruta. Ita Gothofredus in Chronologia Cod. Theod. Calerum anno CCXXII, num. XVII et seqq., contulimus quae tradit Zoimus de imperatoribus christianis, eos se Pontificatus Maximi nomen usque ad Gratianum tulisse. Quare videnda quae ibi dicimus.

9. *Gratianus Aug. occiditur.* — Ad num. 7 et seqq. *Gratianus VIII kal. Septembris* hoc anno occisus, ut inquit Marcellinus in Chronico, non vero anno sequenti, ut perperam Prosper in Chronico, ubi asserit, id factum « Merobaudis magistri militum proditione ». Legendum enim, ut observat Hadrianus Valesius lib. 2 *Rerum Francicarum*, « Merobaudis magistri militum proditione ». Merobaudes quippe, qui his consulatum gessit, fidem ad ultimum Gratiano praestitit, eoque ab exercitu suo deserto ac profugo, *Maximi* tyranni jussu sibi mortem conscivit, ut docet Pacatus in Panegyrico cap. 28. Nec relet, quod Ammianus lib. 30, cap. 3, *Mallobaudem regem appellat*; eum idem auctor lib. 31, cap. 10, prolat, Gratianum Mallobaudem Francorum regem renuntiasse domesticorum C militem, anno nempe Christi trecentesimo septuagesimo septimo; et comites seu rectores domesticorum, equitum et peditem praefectorum et magistrorum militia auctoritati proximi fuerint, ideoque dignitate eminent. Natus erat *Gratianus* die decima octava mensis Aprilis anni Christi trecentissimi quinquesimi nomi, ut testatur quoad annum Hieronymus in Chronico, et anno CCXXVI ostendimus. Vivit itaque *annis quatuor ac viginți*, ut habet Socrates lib. 5, cap. 11, aut annos circiter quatuor ac viginți, ut habet Sozomenus lib. 7, cap. 13. Accurate uterque: vivit enim Gratianus annos viginți quatuor et aliquot menses, Baronius tamen Socratem hallucinatum contendit, quod Ammianus lib. 27, cap. 6, loquens de elevatione Gratiani ad imperium, quae anno CCLXXVII contigit, scribat, *Gratianum adulo jam proximum fuisse*, cumque annos sedem impresse constet, Addere poterat Baronius Victorem in Epitome, qui ait, *Valentinianum* sibi socerum in imperio ascivisse Gratianum filium *nocturno plene puberem*. Verum hujusmodi loquendi formulae facile in errorem inducunt, ut passim similes, quae aetatem exprimunt, in hoc Opere explicatas ostendimus.

10. *Impertu ejus duratio.* — Impertu ejus annos Victor in Epitome recte distinxit: « Imperavit, inquit, cum patre Valentiniano annos octo, dies octoginta quinque ». die scilicet emortuali excluso,

« cum patre et fratre tres », post mortem se, Valentiniani patris, « cum eodem fratre ac Theodosio quatuor: et cum his omnibus accedente Arcadio, menses sex »; ubi utrumque extremum mensem incompletum Victor praetermittit: alioquin scribere debuisset, « menses septem et aliquot dies », cum, ut mox visuri sumus, *Arcadius* die XIX mensis Januarii Augustus dictus sit.

11. *Inter Maximum et Imperatores par sancta.* — A num. 13 ad 22, Zoimus lib. 4 narrata *Gratiani* caede, ait, *Maximam* legatos ad Theodosium imperatorem misisse, et Theodosium consensisse, ut *Maximus imperator esset*, sed etiam in eum bellum voluit esse, Rufinus vero lib. 2, cap. 15, ait: « Valentinianus in Italia degens, fratris neco alque hostis metu perterritus, simulatione oblatam pacem a Maximo, simulans ipse quoque libenter amplectitur ». Duae itaque legationes distinguendae, altera *Maximi* tyranni ad Theodosium M., altera a *Valentiniano Juniori* ad Maximum. Ultra prior fuerit, incertum. A Valentiniano D. Ambrosius Mediolanensis episcopus ad Maximum missus: legatio vero ad Theodosium anno sequenti obita, ut tradit Sigonius in libro de Occidentali imperio. Verum est, Valesium in Nolis ad Socratem lib. 5, cap. 12, contendere, eam pertinere ad annum CCLXXXVII, quo Cynegius praefectus praetorio fuit, quod Zoimus laudatus scribat, Theodosium dedisse in mandatis cynegius praefecto praetorii, cum eum ablegaret in Aegyptum, « ut imaginem Maximi conspiciendam Alexandriis exhiberet, publiceque poneret, et consortem hunc imperii factum esse, habita ad populum oratione declararet ». Verum Cynegius praefectus praetorio fuit anno CCLXXXIV et quinque sequentibus. Cumque Postumianus praefectus praetorio Orientis ad extremum hujus anni adhuc fuerit, apparet, Maximum anno tantum sequenti imperatorem a Theodosio M. agnitum. De Cynegi et Postumiani praefectura legendus Gothofredus in Chronologia Codicis Theod., ubi variae leges exhibentur ad Cynegium Pl. P. anno sequenti inscriptae. Maximum *Victorem* filium primum Caesarem ac deinde Augustum renuntiavit, ut docet velis inscriptio a Sigonio citato descripta: DD. NN. MAG. GL. MAXIMO, ET FL. VICTORI PUS FELICIS SEMPER AUGUSTI BONO R. P. NAES. Ubi Maximum duo praenominia habet *Magni* scilicet et *Clementis*. In nummis tamen dicitur tantum *Magnus Maximus*; sed Sulpicius in lib. 2 Hist. cum *Maximam Clementem* vocat.

12. *Arcadius a patre Augustus dictus.* — Ad num. 22, *Arcadius* a Theodosio patre Augustus renuntiatus XIV kal. Febr. seu die XIX Januarii, ut habent Auctor Chronici Alexandrini et Miscella. Quare errant Theodorus Lecter in fine libri 2, ubi hoc factum scribit die decima septima Januarii, Socrates ac Idaceus in Fastis, qui id factum tradunt die decima sexta Januarii. Dies XIX electus, quia Theodosius Magnus eodem imperium acceperat. Sic Arcadius Theodosium Juniores filium *11 idus Januarii*, quo Honorius ejus frater Imperator dictus

luerat, imperij consortem fecit, ut infra videbimus. Si jam usus invaluisset, ut diebus Dominicis, aut solemnioribus Festis hujusmodi nuncupationes fierent, errores, qui in numeros irrepere, facilius detegerentur; sed hoc subsidio deficiente, ad conjecturas recurendum. Porro eam inaugurationem currenti anno peractam, ex Arcadii Nummis, et Themistii Oratione 16, quæ est de pace et consulatu Saturnini, hujus anni initio recitata, certum redditur. Cangius lib. *de Familiis Byzantinis Augustis*, duos Arcadii nummos producit, in quorum postica legitur : COXCOMIA AAAA, quæ quatuor ultimæ litteræ quatuor Augustos denotant, nimirum Gratianum, Valentianum Juniorem, Theodosium et Arcadium. Hæc enim numismata post præsentem annum, quo Gratianus mense Augusto occisus est, eundi non potuerunt. Parte alia, ante currentem annum Arcadius eam dignitatem non obtinuit : Themistius enim loco citato Theodosium laudans, quod Saturninum in hunc annum consulem designasset, ait : « Cum in potestate esset tua, si nondum tibi tempestivum illum honorem », nempe Consulatum : « judicare, unicum tuum designare filium; hunc, inquam, cum pro te renuntiare liceret (quod et antiquis et recentioribus imperatoribus solemne fuit, ut illud tanquam futuri principatus initium, liberis suis ante purpuram traderent) cum hæc facere tibi omnia liceret, noluisti tamen ». Nondum itaque hujus anni initio, quo ea Oratio dicta, Arcadius Imperator erat.

13. *Collatio de fide a Theodosio Mag. indicta*. — Ad num. 24. Imperatores christianos annis, quibus *quinquennialia* et id genus festa edidere, religioni consulere, et ad reducendos hæreticos *collationes indicere* solitis, variis exemplis ostendi. Luculentum hoc anno *Theodosii Magni* quinquennialibus nobilitati, sese offert. Post Constantinopolitanam Synodum OEcumenicam a biennio celebratam, qua Eunomiani, Ariani, Macedoniani seu Pneuma-

tomachi inter cæteras hæreses condemnati sub Theodosio M. fuerant, Ecclesieque orthodoxis episcopis restitui jussæ : vice versa hæreticorum, præsertim eorundem, cætus prohibiti lege 8 Codicis Theod. *De hæreticis*, eodem anno data, et lege 9 ejusdem Codicis *De hæreticis*, anno præcedenti emissa. Nihilominus in multis imperii præfectura Orientalis partibus tumultus exinde exorti, et hæretici imperialium Constitutionum executioni omni opere intercessere. Quare Theodosio visum, hoc anno novam Synodum *Constantinopoli* indicare, quo etiam conventum *mense Junio*, ut memorant Soerates lib. 5, cap. 10, et Sozomenus lib. 7, cap. 12, eo nempe fine, ut paci Ecclesie tandem consulere, atque in unam fidem mutuo episcoporum congressu coiretur. Et vero Arianorum, Eunomianorum, Macedonianorum antesignati eo convenere, tentatique ibi eorum animi duplici potissimum ratione. Provocati quippe primùm ad *Patres et scriptores*, qui Ecclesie distractionem præcesserant : deinde *formula fidei* a singulis expetita : verum irritò hæc omnia conatu. Quare ad jussiones et sanctiones animum rursus appulsi Theodosius M. lege 11 Codicis Theod. *De hæreticis*, hoc anno emissa; sequenti vero anno lege 12 ejusdem Codicis *De hæreticis*, quæ restrictior et severior. At quam parum, vel quam lente ea lex executioni tradita fuerit, et quidem in ipsa urbe Constantinopolitana, ostendit lex ejusdem Codicis 13 *De hæreticis*, hand integris quinque mensibus post legem 12 data : imo et lex 14 *De hæreticis*, anno cccclxxxviii lata, qua urbibus expelli, contra loca abdita adire hæretici quicumque jubentur : iidemque clericos vel episcopos constituere, habere, cætus agitare privatim publiceque prohibentur. Supplicandi tandem sibi contra id Theodosius Magnus aditum hæreticis intercludit. Vide plura apud Gothofredum in harum legum Commentariis, et quibus hæc excerpta.

DAMASI ANNUS 18. — CHRISTI 384.

A. In obitu *Prætextati, gratilis consulis, honoris statum decorati, et sanctæ Læe viduæ, quæ sententia a Hieronymo fuerit probata*. — Trecentessimus oc-

togessimus quartus Christi annus consulibus Biemere et Clearcho notatur, quo Symmachus (de quo nuper facta est mentio) præfecturam Urbanam gessit,

quod imperatoris rescripta ad ipsum hoc anno data testantur¹, licet Paulinus ad alia tempora eam referat. Meminit S. Augustinus² de ejusmodi Symmachii praefectura, dum ait, se ab eodem Symmachio praefecto Roma missum esse Mediolanum. Sed de Augustino inferius. Paulinus autem confundit praefecturam cum consulatu, de quo suo loco dicendum. Hoc itaque anno, quo praefecturam Urbanae Symmachus gessit, Praefectus magis non nisi senator, sed gentilis, consul est designatus in annum sequentem: sed infeliciter accidit ut antequam consulatum adierit, hoc ipso anno moreretur. De tempore obitus satis liquet ex tribus Symmachii epistolis tunc datis de ejus obitu ad imperatores, quorum postrema de erigenda in ejus honorem statua, sic se habet³.

DD. Theodosio et Arcadio semper Augg. Symmachus V. C. praefectus Urb.

« Licet Vectius Praefectus natura lege solutus sit, vivit tamen in memoria, et amore cunctorum; atque hoc amo punit invidiam, quod tantum ei mors ad gloriam contulit, ut huic quoque fortuna livor debeat invidere, domini imperatores. Nam praeter illum populi Romani insultatum dolorem, etiam senatus impatiens dispendii sui, solatium peti de honore virtutis, vestrumque numen precatur, ut virum nostra arte mirabilem, statuarum diuturnitas tradat oculis posterorum. Non quod ille praemia terrena desideret, qui gaudia corporis etiam cum hominem ageret, ut caduca caleavit, sed quia ornamentis honorum incitatur imitatio, et virtus tremula aliter exemplo honoris alieni. Hinc factum est, ut rusticis adhuc saeculis optimi quique civium manu et arte formati in longam memoriam mitterentur. Atque utinam huic decori nihil fecititas adulantium postea derogasset; quamvis paria non sint, quae dispari arte quae erunt. Dignum est igitur, ut qui in pectoribus plurimorum manet, sit in ore plurimorum. Ille semper magistratibus suis celsior, in alios temperatus, in se severus, sine contemptu facilis, sine errore reverendus. Cui si quod commodum successionis evenit, id ad testatoris proximos mox revertitur, qui nullis prosperis fractus est, nullius risit adversa, indecora nescius largitatis. Ille quem semper invitum secutus est honor, cujus aequali conferimus quisque limites suos credidit. Plura de eo vellem, plura de eo deberem, sed elementiae vestrae testimonio cuncta servanda sunt. Illustrior enim laus est de caelesti protecta iudicio. Ergo, ut prohibitis patroni, bona temporum vestrorum futuris quoque visenda proponite. Certe ille est Praefectus, quem jure consulem feceratis, ut Fasti memores celebre nomen extenderet. Aliis utiles fatale damna reparare. Abierit cum homine praemium, sed iudicium post hominem perseveret. Probate, casibus adversus gloriam nihil licere. Nam quod meruit a civibus singulare est: illud multis

commune quod perdidit». Hucusque Symmachii ad imperatores epistola de licentia erigenda statuae Praefectae, more majorum. Non est rejecta petilio, quandoquidem obtinuit quod petiit Symmachus ab Augustis, ut memoria Praefectae statua insigniretur: nam quae haecum in ejus basi inscriptio integra conservatur id admonet, quae paulo inferius recitabitur. Erat adhuc Roma tunc, cum ista conligerunt, sanctus Hieronymus sacra volumina Paula et Eusebio aliique sanctissimis feminis senatoris explicans: id enim importune nimis illae ab eo praesente extorquere solebant, quod ab eo etiam absente per litteras id facere consueverunt. Porro Roma cum esset idem S. Hieronymus, hoc tempore, eidem S. Paula explicuit Psalmum centesimum decimum octavum, et centesimum vicesimum sextum, necnon hebraicum Alphabetum, quae extant.

2. Inter alias etiam studiosas Hieronymi Romae agentis fuit Felicitas, Asella et Lea, clarissima genere atque et sanctissima femina, quarum idem meminit in epistola ad Asellam⁴; quae quam insigni cunctaerit sanctitate, ipse Hieronymus in epistola ad Marcelam⁵ deceret.

3. Accidit autem (quod lacendum non est, ut cum S. Hieronymus Romae agens ac docens, explicare aggrederetur Psalmum septuagesimum secundum, praesente inter alias S. Marcella, de S. Lea viduae, virginum praefecte monasterio, ex hac vita migratione multum allerretur: quo tempore etiam mori conligerat Praefectatum jam consulens designatum, hominem deorum cultorem, et Christianae religionis contemptorem; de quo illud ab eodem Damaso dictum superius alia occasione retulimus, cum ait de eo ad Pammachium scribens: « Miserabilis Praefectus, qui designatus consul est mortuus, homo sacrilegus, et idolorum cultor solebat ludens B. papa Damaso dicere⁶: Facite me Romane Urbis episcopum, et ero protinus Christianus». De quo et sapius Ammianus meminisse diximus, cum de ipsius legationibus agit ac praefecturis.

Hujus vero qui hoc anno consul designatus diem obiit, Praefectae extat ejusmodi velus inscriptio⁷:

AVETIO, AGORIO, PRETEXTATO, V. C. ET
CORRECTORI, TUSCULE, ET UMBRIE, CONSULARI, IUSTITIAE, PROCOSULI, ACHAIE, PRAEFECTI, URBI, PRAEFECTO, PRÆTORI, FLAVIO, IVALLE, ET, AFRICÆ, CONS. DESIGNATO, LEGATO, AMPHISSIMI, ORDINIS, SEPTIES, ET, AD, IMPRONDUM, HERS. ARDUS, SEMPER, OPPOSITO, PARENTI, PUBLICÆ, PRIVATÆ, MORE, VITANDO, IT, LITAM, STATUÆ, IPSIUS, DOMUS, HONORARE, INSIGNIA, CONSTITUIT, LOCARIQUE, CURAVIT.

Porro ad hunc ipsum Praefectatum data habentur

¹ L. IV. de sentent. ex perod. recit. et lib. XLIV. de appellat. Cod. Theod. — ² Aug. Confess. lib. I. cap. 14. — ³ Symmach. lib. 3. epist. XLIV. XLV. XLV.

⁴ Hier. epist. XLV. — ⁵ Idem, epist. XV. — ⁶ Idem, epist. LXI. — ⁷ Apud Adu. Oulograph. pag. 636.

plures epistolae Symmachi ¹. Macrobius ² hunc eundem Vettium Praetextatum, sacerdotum omnium praesulum nominat, quem et in suis Saturnalibus inferloquentem inducit.

4. Apposite autem accidit, ut et tunc cum S. Hieronymus ad eum Psalmi versum pervenisset : « Si dicebam, narrabo sic, ecce nationem filiorum tuorum praevaricatus sum », quod Latini Codices habent : « Nationem filiorum tuorum reprobari » ; de S. Leae transitu quoque certior redderetur ; cum pergens ille quod tractare fuerat inclausus ; postea utriusque obitum Leae et Praetextati, tanquam antihesi memoria dignam voluit scriptis testatum posteris tradere, scripta ea de re ad Marcellam epistola ³, cujus est exordium : « Cum hora ferme tertia hodiernae diei septuagesimum secundum Psalmum, id est, tertii libri principium legere cupissemus ». Et inferius : « Repente nobis nuntiatum est, sanctissimam Leam exisse de corpore ; ibique ita te paluisse conspexi, ut vere aut pauca, aut nulla sit anima quae fracto vase testaceo, non tristicis erumpat. Et tu quidem, non quod futuri incerta esses, dolebas ; sed quod triste tueri obsequium non dedisses. Denique in mediis fabulis, rursus didicimus, reliquias ejus jam Ostiam fuisse delatas.

5. « Quaevas, quo pertineat ista replicatio ? Respondere tibi verbis Apostoli ⁴ : Multum per omnem modum. Primo quod universorum gaudiis prosequenda sit, quae calcato diabolo, coronam jam securitatis accepit. Secundo ut ejus vita breviter explicetur. Tertio, ut designatum consulem de suis saeculis detrahentes, esse doceamus in latrare. Et quidem conversationem Leae nostrae, quis possit digno allevare praeconio ? ita eam totam ad Dominum fuisse conversam, ut monasterii princeps, mater virginum fieret, post mollium vestium sacco membra trivisse, insomnes orationibus duxisse noctes, et comites suas plus exemplo docuisse, quam verbis. Humilitatis tui tanta, tamque subjecta, ut quondam domina plurimorum, ancilla omnium putaretur, nisi quod eo Christi magis esset ancilla, dnm domina hominum non putatur, inculca vestis, vilis cibus, neglectum caput ; ita tamen ut cum omnia faceret, ostentationem fugeret singulorum, ne reciperet in presenti saeculo mercedem suam. Nunc igitur pro brevi labore aeterna beatitudine fruitur, excipitur angelorum choris, Abrahae ⁵ sinibus confovetur, et cum paupere quondam Lazaro divitem purpuratum, et non palmatum consulem, sed atratum, stillam digiti minoris cernit inquirere ». Porro natalis dies sanctae Leae, quo ex hac vita migravit in caelum perpetuo monumento adscriptus asservatur in publicis Ecclesiae tabulis XI kalend. Aprilis, annis singulis praeconio publico celebratus. Subdit vero Hieronymus :

6. « O quanta rerum mutatio ! Ille quem antepaucos dies dignitatum omnium culmina precede-

bant ; qui, quasi de subjectis hostibus triumpharet, Capitolinas ascendit arces ; quem plausu quodam et tripudio populus Romanus exceptit : ad cujus interitum Urbs universa commota est ; nunc desolatus et nudus, non in lacteo caeli palatio, ut uxor menditur infelix, sed in sordentibus tenebris confinetur. Haec vero, quam unius cubiculi secreta vallabant, quae pauper videbatur et tenuis, ejus vita putabatur amentia, Christum sequitur et dicit ⁶ : Quaecumque audivimus, ita et vidimus in civitate Dei nostri, et reliqua ». Erat aequè impia atque vir ejus, uxor Praetextati, nomine Paulina, cujus hic meminit Hieronymus ; quod sequens tibi inscriptio declarabit :

FABIA, ACONIAE, PAULINAE, C. F. FILIAE, ACONIS, CATULLINI, V. C. EX. PRAEF. ET. CONSULIS ORDIN. UXOR. VETII, PRAEEXTATI, V. C. PRAEF. ET. CONSULIS, DESIGNATI, SACRAE, APUD. ELEUSINAM, DEO, BACCHO, CERERI, ET. COREAE, SACRAE, APUD. LATERNAM (LAERNAM) DEO, LIBERO, ET. CERERI ET. COREAE, SACRAE, APUD. EGINYAM, DEABUS TAUCROBOLITAE, ISIAE, HIEROPHANTIAE, DEE. HECATE, GREGO. SACRAE, DEE. CERERIS

Haec, inquam, Paulina magna sacerdos, inani quadam jactantia, in invidiam Christianorum, effulgebat virum suum Praetextatum inter deos esse receptum ; quod deridet Sanctus Hieronymus atque subsannat. Meminit ejusdem Paulinae conjugis Praetextati Symmachus ad ipsam scribens ⁷. Sed et atteximus his alia de eadem Paulina vetera in Urbe haud pridem reperta monumenta, atque illud in primis :

FABIA, ACONIA, PAULINA, FILIA C. CATULLINI, V. C. EXPRAEFECTI, CONSULIS ORDINARI, UXOR, VETII, AGORII, PRAEEXTATI PRAEFECTI, ET. CONSULIS, DESIGNATI SACRAIA, DEE. CERERI

Et alia in basi statue reperta nuper in hortis Eucherii Casii ⁸ :

COELIAE CONCORDIAE VIRGINI VESTALIS MAXIMAE FABIA PAULINA C. F. SEPTIMAE FACILIANAE COLLOCANDAEQUE CERAVIT CVM PROPTER EGREGIAM EJS PVDICITIAM INSIGNEMQUE CERCA CILIAM DIVINUM SANCTVALEM ILLI QUOD ILLIC PRIOR EJS VERO VETIO AGORIO PRAEEXTATO V. C. OMNIA SINGVLARI DIGNOQUE ETIAM VI ILLIS MODI VIRGINIBUS ET SA CERDOTIBUS COLI STATI VM COLLOCARAT.

¹ Symmach. lib. I. ep. XXXVII. et. seq. — ² Macrobi. Saturnal. lib. I. c. 17. — ³ Hier. epist. XXV. — ⁴ Rom. II. — ⁵ Luc. XI.

⁶ Paul. ad Rom. — ⁷ Hier. Antiquo. apud Sordium pag. 1. 3. can. 1. — ⁸ Symmach. epist. VIII. 16. — ⁹ Ita. apud Thom. V. in. 1. 1. 1. 1.

Ille ipsa scripto, ubi primum eam legi, in memoriam revocavit quae Symmachus habet in epistola ad Flavianum; dum quid actum fuisset inter collegas Pontifices eum de collocanda atque dicenda ejusmodi statua rogarentur sententiae singulorum, quidve ipse senserit ea de re, his verbis ad eum scribit¹:

7. « Praefecto nostro monumentum statuae dicere destinant virgines sacri Vestalis antistites. Consulti Pontifices, priusquam reverentiam sublimem sacerdotum, aut longae aetatis usum, vel conditionem temporis praesentis expendunt, absque paucis qui me seculi sunt, ut ejus officium statuerent, admerunt. Ego qui adverterem neque honestati virginum talia in viros obsequia convenire, neque more tibi quod Numa auctor, Metellus conservator religionum, omnesque Pontifices Maximi nunquam ante meruerunt: haec quidem siliti, ne sacerdotum amentibus enunciatam noxam crearent. Insuper consentibus exemplum modo vitandum esse rescripti, ne res justo ortu principio, brevi ad indignos per ambitum perveniret. Ne longum loquar, ipsa verba ad te nisi bonis probata, sed numero torlasse vitanda: sicut decretis in decretis Pontificum non sit eadem forma quae Curiae est: sed hoc quoque parvi faciet inscientia. Quod si tu adesses, multum duorum sanitas promoveret ». Haecenus de his Symmachus ad suum aequae ethnici cum Flavianum, de quo plura suo loco. Sed ex superiori inscriptione vides, in ipso collegio Pontificum, invito et contradicente Symmacho, concessum fuisse Maximae vestali statuam erigere Praefecto. Ad haec, occasione Paulinae de viro suo hoc anno defuncto inaniter praedicantis in caelum inter deos esse receptum, dicta sunt. Credimus quod et conjectura facile persuadet eundem Praefectum maiore confectum ea de causa ex hac vita esse sublatum, quod Imperatoris sacris deorum penitus expolis, impensas quoque ad illa peragenda ex publico conferri solitas abstulissent, quin et redditus vestibulis virginibus antiquo jure debitos pendere cessasset: de quibus omnibus pluribus egit Symmachus. Cum igitur Symmachus Urbana fungere praefectura, libellum misit ad Valentianum imperatorem pro restituendo damnato legibus Gratiani deorum cultu: extat ipse titulus Relationis Symmachii Urbis praefecti. Opportuna quidem homo dexterrimus usus est occasione obitus Gratiani, et Maximam tyrannidem occidentis; cum Valentianum puer timore exagitatus, omnes timens, exemplo fratris mortuus, qui milites expertus fuerat desertores ac proditores, nihil non concessurus esset magistratibus. Verum ut vires petitionibus Symmachus adderet, Senatus nomine se agere professus est, et non apud ipsum Valentianum, qui etiam apud Theodosium atque Arcadium filium eundemque imperatorem; sed duplici munere, nempe praefecti atque legati, causam tractare, ipse docet

his verbis: « Ut praefectus vester gesta publica prosequor, et ut legatus civium mandata commendo ». Sed quid petit? Illud in primis et generalim cum ait: « Repetimus religionum statum, qui Reipublicae diu profuit »: speciatim vero, ut concedat reparari aram Victoriae; erat haec in Capitolio, de qua Dio¹: « Follina namque permulta deciderant, quibusdamque cella Jovis Capitolini, quae erat in templo Victoriae, tacta fuerat ». Haec ibi: verum creditur textus inversus, ut velit dicere tactam esse cellam Victoriae, quae erat in templo Jovis Capitolini: nam non cella, sed templum, illudque maximum fuit Jovis Capitolini. Alia etiam erat in curia ara Victoriae, de qua Herodianus: « Curiam ingressi, sic ut ultra quoque aram Victoriae penetrarent ». Cum alioqui et alia in Urbe fuerint monumenta Victoriae dedicata: nam a Sex. Rufo in Regione, Alta semita dicta, ponitur aedeula Victoriae; sed et in Regione, Ad templum Pacis, fuisse dicitur ara seu area Victoriae, et ab aliis alibi ponuntur aliae.

8. *Ambrosius adversus Symmachum gentilitati faventem agit apud Valentianum.* — Verum ad Symmachum redeamus. Petit quoque reddi vestibulis stipendium ab aliis consuetum imperatoribus exhiberi, quod vindicaverat sibi fiscus; reddique agros iisdem virginibus et templorum ministris testamento relictos; utque in posterum liberum esset, cuique quid vellet iisdem deorum sacerdotibus testamento relinquere.

9. Haec persentiscens S. Ambrosius, festinus occurrit, interessitque ne quid extorqueretur ab adhuc puero imperatore; cui litteras dedit, quibus tum primo illud ingressit, nullum alium esse Deum, quam quem coleret christiana religio, deosque gentium vere esse daemonia: abhorreretque debere christianum imperatorem non solum ab illorum cultu, sed et ab omni consensu, quo diis sacra peragi permittantur; et quam longe abesse oportere, ut ejus praeepto aere dirute restaurarentur, sumptusque ad peragenda sacrificia redderentur; revocaret eidem in memoriam, quanta Gentiles adversus Christianos eorumque Ecclesias sub Ethnicis Imperatoribus perpetrasset: ac ne rescindat, admonet, quod a Gratiano pie novit esse statutum: « At enim per totum², inquit, fere orbem a pluribus retro principibus inhibita, interdictaque sint, Roma autem a fratre clementiae tuae angusta memoria Gratiano fidei vere ratione sublata sint, et datis antiquata rescriptis; ne, quae, vel fideliter statuta convellas, vel fraterna praeepta rescindas. De negotiis civilibus si quid statuatur, nemo putat esse temerandum; et praeeptum de religione calcatur? » Sed et ne clarissimi viri Symmachii moveretur auctoritate, illud inculcat: « Deferendum merito clarorum virorum et ego studeo, sed Deum certe esse omnibus praefereendum. Si de re militari est consulendum, debet exercitum in praesens viri

¹ Dio. l. c. c. 17. § 1. (XXV)

² Dio. l. c. c. 17. § 1. — 2 Apoc. ep. c. XXV

expectari sententia. Quando de religione tractatus est, Deum cogita. Nullius injuria est, cui Deus omnipotens aufertur, etc. » Illudque vehementer cavendum iugerit, ne pulet ab universo Senatu rogari quod per Symmachum peteretur, sed male ab eo usurpatum esse Senatui nomen, quod a gentilibus tantummodo senatoribus constaret esse decretum : cui si quis imperator christianus amuisse diceretur, talem hac ex parte reprehensione existimari debere dignum. Ceterum a paucis senatoribus gentilibus eam docet factam esse suggestionem : ipsam vero curiam majori numero Christianorum esse referant ; quibus refragantibus, talia illos indigna christiani imperatoris auribus ingessisse.

10. Admonuit insuper ut petitionem illam deferat ad Theodosium imperatorem, ut rem gravissimam, neque absque illius arbitrio decernendam ; neque in causa religionis episcopos consulat. Petiit et relationis exemplum, quo respondeat, ut ita consultus Theodosius utriusque partis jura perpenderet. Quod si petitam ab episcopis religionis defensionem Valentinianus ipse impertire negligeret ; quid Ambrosius eidem comminatus sit, audi : « Certe, inquit ¹, si aliud statuitur, episcopi hoc aequo animo pati et dissimulare non possumus. Licet tibi ad Ecclesiam convenire, sed illic non invenies sacerdotem, aut invenies resistentem. Quid respondebis sacerdoti dicenti tibi ? Munera tua non quaerit Ecclesia, quia templa Gentilium numeribus adornasti. Ara Christi dona tua respuit, quoniam aram simulacris fecisti, etc. » Sed et ne Valentinianus defensionem erroris suam pueritiam excusaret, Ambrosius ista subintulit : « Quid respondebis his verbis ? Puerum esse te lapsum ? Omnis aetas perfecta Christo est : omnis Deo plena pueritia fidei comprobatur : parvuli etiam Christum intrepido adversus persecutores ore confessi sunt ». At haec omnia Ambrosius non tam ad Valentinianum, quam ad Justinam ejus matrem, cujus arbitrio ipse moderabatur imperium, voluit esse directa, atque plenus immolescere.

11. Misit petitam Valentinianus ad Ambrosium Symmachi petitionis libellum ; quem ipse contrariis scriptis ita redarguit et confutavit, ut absque perendina dilatione Ambrosio causa adjudicata fuerit : de qua victoria illud extat elegans Ennodii distichon :

Dicendi palmam Victoria tulit amico ;
Transit ad Ambrosium ; plus lavet in dev.

Sed et Aurelius Prudentius vir consularis adversus eandem Symmachi relationem egregium poema conscripsit, eundemque sectum in duos libros, quorum priori deorum gentilium vanam mendacemque supersitionem redarguit et scite confutat, Crucisque potentiam ac gloriam praedicat, cujus virtute Roma a pravorum dementium dominio vi-

dicata surrexerat : posteriori vero quae a Symmacho suggesta essent, discrete refellit penitusque dissolvit. Ceterum poema illud sub Honorio imp. a Prudentio esse elaboratum constat, ut suo loco dicturi sumus. Sed miro quodam Dei consilio his temporibus accidit, ut idem ipse, qui pro vestalibus virginibus tanta cum laude apud Imperatorem Symmachus egit, earum Primigenia, sive dixerimus Vestalium primae lapsu vehementer oportuerit pudore suffundi : de cujus inferendo antiquo ritu supplicio, idem ipse quasi sacerorum acerrimus vindex magnopere laboravit : extant de his duae ejusdem epistola ; quarum prior sic se habet ¹ :

12. « More institutoque majorum, incestum Primigeniae (Primogeniae) dudum apud Albani Vestalis antistitis, collegii nostri disquisitio deprehendit ; quod et ipsius quae contaminavit pudicitiam sacram, et Maximi cum quo nefandum facinus admisit, confessionibus claruisse, gesta testantur. Restat, ut in eos, qui caeremonias publicas abominando scelere polluerunt, legum severitas exaratur (exerceatur). Quae tibi actio de proximi temporis exemplo servata est. Et ideo dignaberis, Republicae utilitatem legesque considerans, facinus cunctis usque ad hunc diem saeculis severissime vindicatum, compelleret ulcisci. Vale ». Ita Symmachus unus ex Pontificibus ab Urbis praefectum, quem in facinus cupit ultorem insurgere, ut declarant posteriores ejusdem Symmachi scripta litterae ; quibus pariter intelligas, jura Pontificis Maximi agendi more patrio et jure antiquo adversus hujuscemodi facinorosos reos, ab imperatore collata fuisse in praefectum Urbis. Epistola autem sequens sic se habet ².

13. « Secundum proximae delatis exempla, clarissimo et excellentissimo viro fratri nostro praefecto Urbi (Urbi incestatae Primigeniae) Primigeniae virginis, quae sacra Albana curabat, a collegio nostro vindicta delata est : sed quia litteris ejus causae probabiles asseruntur, quod neque muros urbis aeternae tanti criminis remi fas sit intrare, neque ipse ad longinqua possit occurrere, cum facinus ubi admissum est debeat expiari ; necesse esse perspicuum potestatem finitimum convenire, et cum provinciarum jura mandata sunt, ut in Primigenia quae publici criminis maculavit arcana, corruptoremque ejus Maximum, qui quidem flagitium non negavit, severitas super (semper) his adhibita criminibus exaratur (exerceatur). Dignaberis igitur, consideratis confessionibus, quae nefandi criminis tragadiam prodiderunt, injuriam castissimi saeculi reorum supplicii vindicare v. Haecenus Symmachus. Quale autem esse solet supplicium corruptis vestalibus irrogandum, diximus in notis ad Romanum Martyrologium. Haec quidem contigisse post relationem Symmachi, atque S. Ambrosii responsum ex eo facile possumus intelligere ; quod cum alia plura in septem illas virgines (neque enim haec numerum excedebant) idem exprobrat, certe tan-

¹ Ambrosii, *epist.*, XXX.

² Symmachi, *lib. IX, epist.*, CXXII. — ³ *ibid.*, *lib. IX, epist.*, CXXA.

tum in eadem facinus exaggerare minime prætermisisset, id exigente pondere magnæ causæ, cujus pro Christianorum parte forte patrocinium suscepisset. Sed reliqua hujus anni ad Symmachum pertinentia prosequamur.

14. *Symmachii epistola ad Valentinianum se de novis querelis excusantis.* — Hoc item anno, cum idem Symmachus ut dictum est Urbis præfectum ageret, adversus ipsum a quibusdam ad imperatores libellus accusationis allatus est, quo querebantur, Christianos ab ecclesiis avulsos, coniectos fuisse ab eo in carcerem; insuper episcopos e vicinis civitatibus ab eodem petilos, in vincula esse coniectos. Res quidem primo auditu sacrilega, quæ aures Valentiniani plurimum offendit, ejusque animum in eundem magnopere concitavit; rescribensque jussit victos liberos relaxari, ipsimum Symmachum duris increpuit. Relatio hæc contra Symmachum forte ab schismatico aliquo provenit, qui Ursicino faveret; cum enim contra legem exilii una cum suis Romam hoc tempore se contulisse, paulo post dicemus. Qui igitur schismaticis oblitisset, in Christianos sævisse, falso delatus est. At quid pro sui defensione Symmachus ipse rescripserit, videamus :

« DDD. AAA. Valentiniano, Theodosio, et Arcadio Symmachus præfectus Urbis ».

15. « Scio quidem, naturæ humane vitio, prohibentem subjacere livori; sed miror eo progressas insidias amulorum, ut erudo mendacio insonitis fama peteretur, non, utpote. Quid enim non audeant, quidve intentatum relinquunt, qui in arce terrarum Christianæ legis injuriis vindicata fama fixerunt? Flevit, credo, scena istius fabricator, cum de ecclesiæ penetralibus rapos ad tormenta simularet, cum de longinquis ac de finitimis urbibus duci antistites in vincula describeret. Neque quoniam serenæ clementiæ vestræ animum sine his argutiis compulsis sacro cuncto populum convenire, ut asperioribus, quam pietati vestræ mos est, litteris præfectum, quoniam sine ambitu legis, argueret. Reddat nunc, quisquis ille est, causas fallaciæ suæ; qui sub occasione justæ inquisitionis, qua me cultum spoliatorum momentum investigare jussistis, tragicas questiones de ministris catholice factæ agitas. Respondent litteris episcopi Damasi, quibus associatores ejusdem religionis negavit ullam contumeliam pertulisse. Non magnopere officii mei præfendo responsa; a quo ideo quæsitæ est rerum fides, ne factum aliquid recordationem quæsitioris effugeret.

16. « Credatur ejus legis antistiti, quæ lesa simulatur. Credatur præfecto, qui perennitatis vestræ admotum edicto, miratur in proximum creditum, quod Roma nescit admittit. Omitto injuriam præfecturæ et conscientia mee; quando eo processit insultatio, ut vos quoque ipsos auctores honoris mei quodam reprehensione perstringat: nam qui

summi loci iudices decolorant, sacri testimonii facilitatem videntur incessere. Jam dudum me divus genitor munus tui præcipuo honore dignatus est, ille meritorum arbiter singularis, cujus Imperium cum moribus recepit. Paternum sequere; tamen tuere iudicium ». Et post aliqua: « Unum illud », inquit, « adjicere, ut me perennitas vestra necessitate inquisitionis ejus absolvat, cujus auctoritate referri ad scripia palatia jussistis. Nam si tantum de me improbis licuit exlaude præcepto; quid retractatis litteris non licebit? Sane laudabili viro episcopo denegante nullum e suis aut carcere, aut vinculis altineri, et officio eadem inggerente, ignoro quos potissimum præceperitis absolvi. Tenent quidem leges variorum criminum reos; sed, ut comperi, a mysterio christiana legis alienos. Quid igitur aternitas vestra decernat, devotus opperior, etc. »

17. *Damasi obitus, miracula, scripta et res gestæ.* — Intellegis ex his ad hunc usque annum etiam, quo Symmachus Urbanam præfecturam gerebat, Damasum Romanum Pontificem fuisse superstitem; ut et hinc cognoscas Marcellinum comitem in Chronico errore lapsum, dum ante biennium sub consulatu Antonii et Syagrii, mense Octobris, Damasum defunctum ponit. Obiit vero ille hoc anno, tertio Idus Decembris; quo die natalis ejus inter sanctos adscriptus antiqua memoria perseverat: quem jam prope octogenuarium decessisse, auctor est S. Hieronymus, qui ut vidimus Romæ apud eum hoc tempore agebat, nec nisi post ejus ad Rem migrationem ab Urbe recessit. Consultus itaque Prosper in Chronico sub hujus anni consulibus collocat in laterano obitum Damasi, licet mendose pro subleto Sirici Ursicinus legatur; absque enim aliqua controversia electum fuisse Siricium, paulo inferius dictum sumus.

18. Sed ut quæ sunt temporis firmiter stabiliantur, ex alia quoque ratione deducimus hoc anno Damasum decessisse. Cum enim constet ex his quæ superius dicta sunt, S. Hieronymum una cum Paulino et Epiphano venisse Romanam, Antonio et Syagrii coss., anno Domini trecentesimo octogesimo secundo; idemque dicat¹ pene triennium Romæ mansisse cum Damaso, nec inde recessisse, nisi ipso defuncto; cumque liqueat mense Augusti² anni sequentis ex Urbe egressum esse; utique affirmare opus est, hoc anno in mense Decembris Damasum ex hac vita migrasse. Obiit igitur hoc anno dictæ die XI Decembris, cum sedisset usque ad annum decimum octavum inchoatum per menses tres minus diebus quatuor: nam quem vidimus sedere cepisse anno Domini trecentesimo sexagesimo septimo, die decima quinta Septembris, perseverasseque usque ad præsentem annum, diemque undecimam mensis Decembris, dictam temporis periodum implere eum oportuit.

19. Extant Acta Damasi in Ecclesia olim reci-

¹ Symmacho, de A. ep. XXXI.

² Hier. epist. XLIX. — Hier. Apolog. ad. Ruf.

tari solita apud nos in duobus codicibus pervetusis, nempe quindo atque decimo tomo VV. SS. Exhibet eadem codex Vaticanus, et alius S. Mariae Majoris, quem vidimus¹; in quibus ad finem haece legitur: « Ut plura praefarem, ea nullo modo reticebo, quae Petrus Sedis apostolice diaconus in sermone quem in honorem beati Damasi edidit, in ejusdem Titulo contigisse commemorat; ait itaque fratribus praefati tituli: Jam crebro, fratres, vidistis hic daemonia effugata, febricitantium corpora sanata, et, quod majus est, clynicos et contractos extensos, ut nuper visum est in homine incensus vestigiorum privato; qui hujus ante fores ecclesiae positus, cum non diffideret se sanatum iri, eatenus per se cepit sustentaculis ligneis repere, quatenus huc potuit pertingere; cui sic demum (ut ipse professus est) lux ex improviso accedens, velut lampas effulsit, et illico pedum vestigia reparavit. Quod vero sequitur, non solum scripta ejusdem tituli, verum etiam picturae declarant. Fuerunt duo homines non semper sane mentis, quos medici lunaticos vocant, ipsam basilicam frequentantes, et ut salutem reciperent, beatum Damasum continuis precibus exorantes. Quadam itaque die venientes ante sepulcrum ejus, se prostraverunt, lacrymanles plus solito, Dei misericordiam per sancti Damasi subsidium implorantes: cumque ardentem hoc facerent, exauditi sunt; et recuperata salute, Dei magnalia praedicabant; atque percepti beneficii non inmemores, coma capitis delonsa, omnibus diebus vite suae ipsorum in eodem loco Domino servierunt. Haec autem miracula alii beato Laurentio martyri, alii beato Damaso deputant confessori: eos autem in miraculis non dividimus, quos una patria genuit, una Ecclesia » (nempe Romana) « promovit, una basilica colit in terris, unus Dominus honorat in caelis ». Haec auctor. Supererat adhuc aliqui addicti Ursicino; qui Damaso, licet defuncto, tantam gloriam invidentes, dicerent, non meritis Damasi, sed intercessione S. Laurentii ea patrari miracula. At ejus intercessione miracula facta esse, qui reperitur ab aegrotantibus invocatus, quis dubitat? saepeque Deum per confessorem impetiri complura, quae a martyre accipi minime valuerunt, idque ob illustrandam memoriam confessoris fieri, plurima exempla declarant. Tu de his interim consule quae S. Augustinus habet in epistola centesima decima septima, ubi agit de S. Felice Nolano confessore illoque perjuri. Caeterum qui post mortem miraculis courseavit, vivens quoque isdem a Deo insignitus est, quorum unum et primum quidem ex eodem fonte hic describemus.

20. Dum adhuc itaque superses in vita Damasus esset, illud ab eo in iisdem Actis miraculum editum legitur; nimirum, eadem annis tredecim, oculorum luce penitus orbatum occurrisse Damaso redempti e basilica Vaticana, ubi super altare Petri apostoli Missam celebrabat, magnaue fide clamasse,

ut ejus ad Deum precibus illuminaretur; cum Damasus aliquantisper cunctabundus, fide tamen penitentis victus, signavit oculos ejus signo Crucis, illa a hujusmodi verbis: Fides tua te salvum faciat. Et confestim aperti sunt oculi ejus, et vidit, et Deo gratias egit, ejusque sanctissimum sacerdoti Damaso. Haec, inquam, ex dictis Actis ejus antiquitus scriptis. Putamus quidem ejusmodi tunc divina virtute editum esse miraculum, quo populus Ursicini divisus selismate, eo saltem signo, qui legum sacrarum sancta non nosset, perspicuo intelligeret, qui verus legitimusque Pontifex esset; illumque verum esse non dubitaret Antisilem, cui Deus eo signo fuerat suffragatus.

21. At non inter sanctos duntaxat Damasus miraculis clarus adnumeratur, sed et inter scriptores ecclesiasticos a S. Hieronymo recensetur, multaque metro edidisse traditur: sed et de virginitate plures scripsisse libros tum carmine, tum soluta oratione, superius ejusdem Hieronymi testimonio dictum est. Porro aureas illas de virginitate lucubrations ad sanctam sororem virginem, Irenem nomine, a Damaso scriptas fuisse putamus; quam et defunctam ejusmodi prosecutus est epitaphio, quod diu latens, Dei beneficio his diebus in lucem emerit: sic se habet¹:

HOC TITULO SACRATA DEO NUNC MEMBRA QUIESCUNT
HIC SOROR EST DAMASI NOMEN SI QUERIS IRENAE
VOVERAT HEC SESE CHRISTO CUM VITA MANERET
VIRGINIS UT MERITUM SANCTUS PUDOR IPSE PROBARET
BIS DENAS HIEMES NEC DUM COMPLEVERAT AETAS
EGREGIOS MORES VITAE PRECESSERAT AETAS
PROPOSITUM MENTIS PIETAS VENERANDA PUELLE
MAGNIFICOS FRUCTUS DEDERAT MELIORIBUS ANNIS
TE GERMANA SOROR NOSTRI NUNC TESTIS AMORIS
CUM FUGERET MUNDUM DEDERAT MIHI FIGNUS HONESTUM
QUEM SIBI CUM RAPERET MELIOR TUNC REGIA COELI
NON TIMUI MORTEM COELOS QUOD LIBERA ADIRET
SED DOLCI FATEOR CONSORTIA PERDERE VITAE
NUNC VENIENTE DEO NOSTRI REMINISCERE VIRGO
UT ILA PER DOMINUM PRÆSERT MIHI FACILIA LUMEN.

Visuntur adhuc Romae ipsius nonnulla epigrammata martyrum sepulcris incisa, sed ex eis perpaucis integra. Ex quibus (ut aliquid degustes) hic tibi reddimus unum, quod integrum habetur in titulo Equitii.

Martyris hic tumulus, magno sub vertice montis
Gorgonium retinet, servat qui altera Christo.
Hic quicumque venit, sanctorum limina querat,
Inveniet vicina in sede habitare beatos,
Ad caelum pariter pietas quos venit euntes,
Damasus episcopi...

Sed quod Deus dedit his diebus in lucem affert, quae dudum in tenebris latere ejusdem sancti Damasi complures inscriptiones, eadem hic, vel alibi

¹ Vol. I. Vit. sanct. pag. 352.

¹ An. ep. 188. ep. in App. ind. pag. 11. 2. n. 16.

in Annalibus, suis locis affigere volumus, ut tanti Patris, vel apex non effugiat; incipiamus ab Eutychio ¹:

EUTYCHIOS MARTYR CRUDELITA JISSA TYRANNI
CARNOFICUMQUE VIAS PARITER TINC MILLE NOCENDI
VINCERE QUOD POTUIT MONSTRAVIT GLORIA CHRISTI
CARCERIS INIURIAM SEQUITUR NOVA POENA PER ARTUS
TESTARUM FRAGMENTA PARANT NE SOMNIS ADIRET
BISSENI TRANSIEU DIEB ALIMENTA NEGANTUR
MITTITUR IN BARATRIUM SANCTUS LAVAT OMNIA SANGUIS
ALITERA QUEE TULERAT TURBANT INSOMNIA MENTEM

PAR MERITUM QUICUMQUE LEGIS COGNOSCE DIORUM
QUIS DAMASUS RECTOR TITULOS POST PREMIA REDDIT
JUDAICIS POPULIS STEPHANUM MELIORA MOMENTEM
PERCOLERAT SAVIS TULERAT QUI EX HOSTE TROPHILEUM
MARTYRIUM PRIMUS RAPUIT LEVITA FIDELIS
TARSICUM SANCTUM CHRISTI SACRAMENTA GERENTEM
CUM MALE SANA MANUS (PETERET VULGARE) PERICRET PULGARE PROFANIS
IPSE ANIMAM POTIUS VOLUIT DIMITTERE CAESUS,
PRODERE QUAM CANIBUS RABIDIS COELESTIA MEMBRA :

hactenus hic de Damasi papae versibus. Quae vero fertur nomine Damasi breviter texta series Vitarum Romanorum Pontificum, alterius potius quam ipsius esse opus, alibi diximus ac saepius inculcavimus.

22. Quae autem de eodem Damaso in ipso libro de Romanis Pontificibus scripla habentur (explosis his quae mendacii arguuntur, ut quae dicuntur de temporibus Juliani, de Episcopatu Ursinensi, et aliis), haec sunt: nempe, duas basilicas ipsum exaedificasse, alteram ad Theatrum Pompeii. Extant adhuc de eadem basilica ejusdem Damasi insignia monumenta, nempe antiquae inscriptiones ibidem ab eo hinc posita, quae diu oblivione sepulta, veluti postliminio revocata, suum recipiant locum; sic enim se habent ²:

HINC PATER EXCEPTOR LECTOR LEVITA SACERDOS
CREVERAT HINC MERITIS QUONIAM MELIORIBUS ACTIS
HINC MIHI PROVECTO CHRISTUS CUI SUMMA POTESTAS
SEDIS APOSTOLICE VOLUIT CONCEDERE HONOREM
(ARCHIVIS) ARCHIBUS FATEOR VOLUI NOVA CONDERE TECTA
ADDERE PRUTEREA DEXTRA LEVAQUE COLUMNAS
QUEE DAMASI TENEANT PROPRIUM PER SECUA NOMEN.

Idem :

NON MIRUM EST FALLAX SIMIEM QUOD FLAMMA MINATUR
MARTYRIS AC CORPUS NIH. NOCITURA CREMAT.
NAMQUE DOLET FIDEI MAGNAM SINE VINDICE POENA
AD COELUM MELIUS IGMBUS ESSE VIAM.
HINC EFENIM FRUITUR MARTYR LAURENTIUS IGNEM
ET MERITIS SEMMIS NE MORIAUR AGI.

OSTENDIT LATERRA INSONTIS QUEE MEMBRA TENERIT
QUERITUR INVENIENS COLITUR FOVET OMNIA PRESTAT
EXPRESSIT DAMASUS MERITUM VENERARE SEPLICHIUM :

Hactenus Damasi epitaphium de sancto Eutychio martyre, quod non in antiquis chartis tantum configit asservari, sed et in ipsa etiam marmorea tabula, in qua primum fuit incisum, quae extat in Ecclesia S. Sebastiani ad Catacumbas. Accipe et ejusdem Damasi Epigramma de Tarsicio martyre sacram Eucharistiam gestante ³:

De eadem Ecclesia :

QUISQUIS PLENA DEO MYSTERIA MENTE REQUIRS
HIC ACCEDE DOMUS RELIGIOSA PATET
HIC SUNT TECTA PIO SEMPER DEVOTA TIMORI
AUDITUMQUE DEUS COMMODAT HIC PRECIBUS
ERGO LETHIFEROS PROPERA COMPESCERE SENSUS
JAM PROPERA SACRAS LETUS ADIRE FORES
UT TRANSACTA QUEAS DEPONERE CRIMINA VITAE
ET QUICQUID SCELERUM NOXIUS ERROR HABET
ATTICA FELICIS MAGNI CLARISSIMA CONJUNX
SUMPTIBUS HOC PROPRIIS AEDIFICAVIT OPUS.

Aliud :

VERBERA CARNIFICES FLAMMAS TORMENTA CATENAS
VINCRE LAURENTI SOLA FIDES POTUIT.
HIC DAMASUS CUMULAT SUPPLEX ALTABIA DONIS
MARTYRIS EGREGIUM SUSPICIENS MERITUM.

haec ibi de basilica sancti Laurentii. Porro constat eundem Damasum construxisse via Ardeatina alteram; exornasseque locum ad Catacumbas, ubi aliquando jacebant corpora Apostolorum; struxisseque ibi platoniam, et epitaphium conscripsisse.

23. Quod vero ad platoniam pertinet; Ado legit Placoma; nostra manuscripta Placolum habent, et quidem rectius; per quod puto intelligi Ecclesiam pavementum tabellis marmoreis variis figuris decore stratum. Tradit enim Zonaras in Constantino Magno, ab eo Constantinopoli extructum fuisse forum, quod Placolum nominavit: ex eo, inquit, quod ex tabellis lapideis instratum esset. Porro hujusemodi ornatu,

¹ Antiq. inscript. in appen. pag. 1174. n. 13. — ² Antiq. inscript. in appen. pag. 1194. n. 11. 12. 13. et pag. 1177. n. 1.

³ Antiq. inscript. in appen. pag. 1175. n. 2.

et summa quidem impensa sterni consuevisse olim Ecclesiarum pavimenta; quæ adhuc exstant integra, vel aliqua ex parte dissipata demonstrant. Quod si Platoniam legendum contemnis, ut aliis plerisque in locis idem nomen invenitur expressum; quid per platoniam intelligendum sit, ut veritatem valeas certius assequi, vide quod habes apud Cassiodorum¹; per platonias posse intelligi marmoreas tabulas ad ornatum comparatas; ac proinde platoniam struere, nihil aliud esse, quam parietes marmoreis tabulis incrustare. Sic et intelligendum, quod in eodem libro legitur de Liberio: « Hic de platonias marmoreis ornavit sepulcrum S. Agnetis ». In compluribus antiquis Romæ Ecclesiis adhuc visere licet ejusmodi platonias superesse. Quod pertinet ad epitaphium ibidem ad Catacumbas inscriptum, idem in chartis hactenus conservatum, hic tibi integrum reddimus his versibus²:

HIC HABITASSE PIUS SANCTOS COGNOSCERE DUBES
NOMINA QUISQUE PETRI PARITER PAULIQUE REQUIS
DISCIPULOS ORIENS MISIT QUOD SPONTE FATEMER
SANGUINIS OB MERITUM CHRISTUM PER ASTRA SECUTI
ÆTHERIOS PETITRE SINUS REGNAQUE PIORUM
ROMA STOS POTIUS MERUIT DEFENDERE CIVIS
HÆC DAMASUS VESTRAS REFERAT NOVA SIDERA LAIDES.

DUM PERITURA GETE POSUISSENT CASTRA SUR URBE
MOVERUNT SANCTIS BELLA NEFANDA PRIUS
ISTAQUE SACRILEGO VETERUNT CORDE SEPULCRA
MARTYRIBUS QUONDAM RITE SACRATA PIIS
QUOS MONSTRANTE DEO DAMASUS SIBI PAPA PROBATUS
AFFIXO MONUIT CARMINE JURE COLLI,
SED PERIIT TITULUS CONFRACTO MARMORE SANCTUS
NEC TAMEN HIS ITERUM POSSE LATERE FUIT
DIRITA VIGILIS NAM MOX HÆC PAPA {GEMISCENS} GEMESCENS
HOSTIIBUS EXPLISIS OMNE NOVAVIT OPLS.

Et de alia Ecclesia sita in agro Romano a Gothis demolita tempore obsessæ Urbis:

HIC FUROR HOSTILIS TEMPLUM VIOLAVIT INIQUUS
CUM PRÆMERET VALLO MÆNIA SEPTA GETES
MILLIUS HOC POTUIT TEMERARIA DEXTERA GENTIS
HÆC MODO PERMISSA EST QUOD PERITURA FUIT
NIL GRAVAT HOC TUMULO SANCTORUM PESSIMI HOSTIS
MATERIAM POTIUS REPPERIT ALMA FIDES
IN MELIUS SIQUIDEM REPARATO FULGIT HONORE
CUM SCELERE HOSTILI GREVIT AMOR TUMULIS
SUSCIPERE NUNC GRATUS DEVOTE MUNERA MENTIS
DIOGENES MARTYR CUI DEDIT ISTA VOLENS
QUISQUIS AD HOC TEMPLUM PETITURUS DONA RECURRIS
SPES SIBI SIT LARGA EST MUNERE VERA FIDES.

HORUM MARTYRUM CULTORUM DAMASUS EPISCOPI SERVUS DEI
SOLA NUNC CHRISTI FUERAT CHARTA CIVIS AN. . . .
TEMPORE QUO GLADIUS SECUTI PIA VISCERA MATRIS
SANGUINE METAVIT PATRIAM VITAMQUE NAMQUE GENISQUE

24. In eisdem Actis Damasi habetur, ab eo absolutam Ecclesiam sanctarum virginum et martyrum Ruffinæ et Secundæ in Sylva candida. Rursus de eodem in dicto libro de Romanis Pontificibus legitur, quæsisse insuper corpora sanctorum martyrum atque invenisse; necnon Concilia martyrum nempe ut alibi declaravimus in Notis, ubi plura sunt sepulcra Martyrum, eometria scilicet versibus pariter illustrasse. Narrantur ibidem dona ab eodem collecta basilicæ S. Laurentii, quam erexit in titulum. Extant in citato codice alia epitaphia indita aliis sanctorum martyrum memoriis, quas sive ornavit, vel restituit, eodem volumine¹ comprehensa; et inter alia de Mauro puero sic:

MARTYRIS HIC MAURI TUMULUS PIA MEMBRA RETENTAT
QUEM DAMASUS RECTOR LONGO POST TEMPORE PLEBIS
ORNAVIT SUPPLEX CULTU MELIORE DECORANS
INSOITEM PUERUM CUI POENA NULLA DEJECTI.

Sed et extant ejusdem Damasi versus, quibus alias exornavit sanctorum martyrum Ecclesias furore barbarico dissipatas, quas ipse restituit, videlicet²:

Insuper et de sanctis martyribus Felice, et Adancto, ejusdem Damasi ibidem³:

O SEMEL ATQUE ITERUM VERO DE NOMINE FFLIX
QUI INTEMERATA FIDE CONTEMPTO PRINCIPE MUNDI
CONFESSUS CHRISTUM COELESTIA REGNA PETISTI
O VERE PRETIOSA FIDES COGNOSCE FRATRES
QUI AD COELUM VICTOR PARITER PROPERAVIT ADACTUS
PRESBYTER IS VERUS DAMASO RECTORE JUDENTE
COMPOSITO TUMULUM SANCTORUM LIMINA ADORANS.

Sed et in tumulo sancti Saturnini Martyris via Salaria collocato hos versus incidendos curavit⁴:

¹ Cassiod. Variar. lib. III. epist. IX. — ² Antiq. inscript. in appen. pag. 1172. n. 12.

³ Antiq. inscript. in appen. p. 1171. n. 1 — ⁴ Idem, p. 1171. n. 4 et supra 1170. n. 13 — ⁵ Idem, p. 1171. n. 18 — ⁶ Idem, p. 1171. n.

ROMANUM CIVEM SANCTORUM FECIT ORIGO
 MIRA FIDES RERUM DOCEIT POST EXITUS INGENS
 CUM LACERAT PIA MEMBRA FREMIT GRATIANUS ET HOSTES
 POSTEAQUAM FELLIS VOMUIT CONCEPTA VENENA
 COGERE NON POTUIT CHRISTUM TE SANCTE NEGARE
 IPSE TUIS PREGIBUS MERUIT CONFESSUS ABIRE
 SUPPLICIS ILLEC DAMASI VOX EST VENERARE SEPULCRUM
 SOLVERE VOTA LICET CASTASQUE EFFUNDERE PRECES
 SANCTI SATERNINI TEMULUS QUIA MARTYRIS HIC EST.

Et de Probo et Hyacintho martyribus idem Damasus¹ :

EXTREMO TEMULUS LATUIT SUR AGGERE MONTIS
 HUNC DAMASES MONSTRAT SERVAT QUOD MEMBRA PIORUM
 TE PROTUM RETINET MELIOR SIBI REGIA COELI
 SANGUINE PURPUREO SEQUERIS HYACINTHE PROBATIS
 GERMANI FRATRES ANIMIS INGENTIBUS AMBO
 HIC VICTOR MERUIT PALMAM PRIOR ILLE CORONAM

Item aliud :

ASPICE DESCENSUM CERNES MIRABILE FACTUM
 SANCTORUM MONUMENTA VIDES PATEFACTA SEPULCRIS
 MARTYRIS HIC PROTI TEMULUS JACET ATQUE HYACINTHI
 QUEM CUM JAM DUDUM TEGERET MOENS TERRA CALIGO
 HOC THEODORUS OPES CONSTRUXIT PRESBYTER INSTANS
 UT DOMINI PLEBEM OPERA MAJORA TENERENT.

Sed prosequamur reliqua ab eodem religiosa excitata aedificia. Quod autem operis in basilica Vaticana idem Damasus egerit, sic sequens epigramma declarat, quod affixum olim in pariete ejusdem basilicæ, in codice pervetusto exscriptum extat inter vetera ejusdem Ecclesie monumenta :

Congebant lacus riventem, teneroque meatu
 Corpora multorum, cineres, atque ossa rigabant.
 Non tulit hoc Damasus, eorumque lege sepultos
 Post requiem tristes iterum persolvere penas.
 Protinus aggressus inagnam superare laborem,
 Aggeris munens deiecit culmina montis.
 Intima sollicito perscrutans viscera terra,
 Siccavit lotum quequid madefecerat humor.
 Invenit fontem, præbet qui dona salutis.
 Hæc curavit Mercurius levita fidelis.

His addatur item de fonte Damasi vetus inscriptio his versibus² :

NON ILLEc HUMANIS OPIBUS NON ARTE MAGISTRA
 SED PRÆSTANTE PETRO CUI TRADITA JANUA COELI EST
 ANTISTES CHRISTI COMPOSUIT DAMASUS
 UNA PETRI SEDES UNAM VERI QUÆ LAVACRUM
 VINCLULA NULLA TENENT; AC ALIUD SVOTUM SOLVIT :

Hinc subditur, quod demonstrat egregium ornamentum, ab eodem Damaso papa in Ecclesia S. Anastasie positum, aliud epitaphium his versibus³ :

ANTISTES DAMASUS PICTURE ORNARAT HONORE
 TECTA QUIBUS NUNC DANT PULCHRA METALLA DECUS
 DIVITE TESTATUR PRETIOSIOR AULA MITORE
 QUOS RERUM EFFECTUS POSSIT HABERE FIDES
 PAPA: HILARI MERITIS OLIM DEVOTA SEVERI
 NEGON CASSLE MENS DEDIT ISTA DEO :

Sed revertamur ad fontis ornatum positum in basilica Vaticana. Porro de eodem fonte baptismali Prudentius in Peristephano, cum agit de Passione Petri et Pauli, deque basilica Vaticana, hæc habet :

Dextra Petrum regio lætis tonet anreis receptum
 Canens oliva, murmurans fluente.
 Namque supercilio saxi liquor ortus excitavit
 Fontem perennem chramatis feracem.
 Nunc pretiosa rail per marmora, lubricatque chivum,
 Donec virenti fluctu et Colymbo
 Inferior tumuli par est, ubi lapsibus sonoritis
 Stagnum nivali volvitur profundo.
 Unni color vitreas pictura superne pingit undas,
 Musei relucet, et vire-cil aurum,
 Cyanosque latex umbram trahit imminens ostri.
 Credas moveri fluctibus lacunar.
 Pastor oves adit, ipse illic gelidii rigore fontis
 Videt sature, quas fluente Christi.

Hæc Prudentius, alludens ad amplissimum fontem baptismatis qui nuper a Damaso constructus erat.

25. Porro alterius fontis in atrio positi structura sic describitur a S. Paulino, qui hoc etiam tempore claruit, atque vidit. In epistola enim ad Aletium⁴ de funere ab eo impenso Ruffina conjugi, filie sanctæ

¹ Antiq. inscript. in appen. pag. 1172. n. 9. et pag. 1173. n. 11.
 — Idem, pag. 1161. n. 10 — ² Idem, pag. 1163. n. 6.

³ Paulin. epist. XXXI.

Paula, cum agit de eadem basilica Apostolorum, hæc habet: « Præfento nitens atrio fusa vestibulo est: ubi cantilarum ministra manibus et oribus nostris fluctu ructantem fastigiatus solido ære tholus ornatus et umbrat, non sine mystica specie quatuor columnis salientes aquas ambiens, etc. » Declaratque pluribus structure mysterium. Quæ omnia Damasi operi tribuntur, cum ante ipsum aqua dispersæ nullius usus, sed detrimenti essent mortuorum sepulchris, ipsi nimirum cœmeterio Vaticano. Cæterum quod ad fontem baptismalem spectat, quem ipse extruxerat; illud in Actis ejus miraculum enarratur, acceptum ex sermone habito in ejusdem Damasi depositione: extat apud nos tomo quinto Vitarum Sanctorum manuscripto; ubi auctor: « Nuper », inquit, « res hæc gesta est, quam factam vidimus, etc. » At enim (ut rem paucis comprehendamus) Sabbato Paschalis festivitatis, cum compressio magna esset, baptismi tempore puerulum e manibus gestantis hominis lapsum, ad inaeque fontis delatum, ab omnibus deploratum esse ut infortunum: cum autem Damasus oculos ad cælum elevasset, ac pro ipso orasset, post horæ spatium puerulum jussu Damasi ex profundo aquarum vix eductum, inventum esse præter spem et expectationem omnium vivum sanumque ut antea erat: tuncque ab universo populo immensam Dei potentiam et Damasi sanctitatem magno præconio clamantem fuisse.

26. Sed rursus ad ea quæ in dicto libro de Romanis Pontificibus de Damaso scripta habentur, revertamur. Quæ autem ibi sequuntur, appendixem putamus adjectam; quæ de Damaso dicitur, ejus præcepto institutum, ut die noctuque psalmi in ecclesiis canerentur: quod plane falsum est. Sed fortasse aliqua potius forma ab eo præscripta fuit: et enim falso asseritur cantus psalmodiarum a Damaso institutus: siquidem ab ipso exordio nascentis Ecclesiæ vixisse in Ecclesia Catholica cum cantu diurnam nocturnamque psalmodiam certum est. Equidem illud puto; quod ad psalmodiam pertinet, emendatum a S. Hieronymo Psalterium septuaginta interpretum, a Damaso canendum Occidentalibus traditum: de ipso enim idem Hieronymus in Apologia adversus Rufinum hæc habet: « Psalterium quoque certe emendatissimum juxta septuaginta interpretes nostro labore dudum Roma suscepit ».

27. Acceptis hæc S. Hieronymi lucubracionibus in Psalterium Davidis Damasus, laudem tanti regis atque prophete his ecclis versibus, quos reperimus in bibliotheca basilicæ S. Petri, codice primo S. Hieronymi, qui continet expositionem ejus in Psalmos. Habet eodem codex Vaticanæ bibliothecæ, licet utrobique admodum depravati leguntur:

« Versus Damasi in laudem Davidis »:

Nunc Damasi montis aures præbete benignas,
Sordibus depositis purgant penetralia cordis,
Cura .. cum renovat Christo fervore parati
Prophetam Christi sanctum cuncto corde delens.
Pastorem puerum nullis et fratris munus

Angelus ex ovibus rapuit, regemque dicavit,
Organa qui sciet manus componere solus,
Psallere per citharam populo caelestia regna.
Ingeotem, clypeoque gravi, frustraque minotem
Impium, maleficum, phaleras ac tela cærentem,
Surdorum demens co'eret qui templa deorum,
Maclavit saxo lerelei, truncumque reliquit.
Judicioque lei ingenti mox cade peracta
Monstravit populis, tulerat qua' ex hoste trophea.
Nunc Damasus scit sancte tuos, Deus, ipse triumphos.

His subjiciuntur sancti Hieronymi versus quos recitans ad S. Damasum misit; habent eos iidem Codices ejusmodi inscriptione.

« Versus Domini Hieronymi presbyteri »:

Psallere qui docuit dulci modulamine sanctos,
Noverat iste, decem legis qui verba dedisset.
Quot digitis citharam cordis totidemque dicavit,
Nomen vel signum numerum crux ipsa notaret.
Credere qui dubitas? virtus regit omnia Christi.
Qui varias juxit uno sub eorum lingua,
Et perites, vulnereque Deum cognoscere possint
Ite sonus est fidei, mentes qui nunclet amaras.
Sic creatura prior tanto de munere gaudet,
Offerat ut Domino, salvet quos gratia vocis.
Quisque s' ille, veniat cupiens haurire dulceda:
Inveniet lactes, servant qui dulcia mela

« Oret pro nobis beatitudo tua, beatiss. pap. »

28. Hi: etiam quod ad Damasum spectat non omitendum, sanctum Gregorium tradere, ex Hierosolymorum Ecclesia per sanctum Hieronymum Damasum accepisse, ut Romana Ecclesia concineret Alleluia; sunt enim hæc verba Gregorii¹: « Ut Alleluia hic diceretur, de Hierosolymorum Ecclesia ex beati Hieronymi traditione, tempore beate memorie Damasi papæ traditur tractum ». Ita ipse. Quod quidem non sic accipiendum est, ut tempore Damasi cani ceptum sit Romæ Alleluia, sed ut caneretur extra Pascale tempus, ut idem Gregorius supra declarat: nam hujus vocis usum Romæ per antiquum fuisse, certum est; siquidem sanctus Augustinus² non recentiori usu sed antiqua traditione ab Ecclesia Catholica toto orbe diffusa, Alleluia cantari solitum tradit. Cæterum peculiarem quendam ejus vocis usum ab Ecclesia Hierosolymitana Romanam Ecclesiam mutuatum esse, possumus ex verbis Gregorii intelligere: ejus enim vocis usus diversas fuisse consuetudines, idem sanctus Augustinus ad Januarium scribens affirmat³: idemque adibi⁴ tradit, certis tantum diebus moris fuisse solemniter decantari: diebus autem Quadragesimæ ab eo cantico cessari solitum adibi docet⁵. Sed habet apocrypha illa Hieronymi nomine ad Damasum epistola, qua dicitur, ut Alleluia psalmus omnibus atigatur.

29. Quod autem de his ad Romanam Ecclesiam consuetudinem pertinet; hallucinatur plane Sozomenus⁶, dum ait, in ea non nisi semel in anno cani solitum Alleluia: nam Vigilantium hæresarchiam ejus institutionis auctorem fuisse, conatumque can

¹ Greg. lib. VII. epist. LXIII. — ² Aug. in Psalm. CVI. — ³ Aug. epist. CXXI. c. 17. — ⁴ Aug. in Psal. CVI. — ⁵ Idem, in Psal. CV. — ⁶ Sozomen. lib. VII. c. 19.

Hierosolymis introducere, testatur Hieronymus in eo quem adversus eundem Vigilantium scripsit commentarium. Cæterum Roma hæc temporibus Damasi et successorum adeo frequenti usui et in vocem fuisse receptam liquet, ut etiam in Ecclesia caneretur in funere defunctorum: tradit id scilicet idem S. Hieronymus ¹, in epitaphio Fabiolæ, ubi ait de funere: « Sonabant psaltes, et amata tecla templorum reboans in sublimi quatiebat Alleluia »; dum scilicet agerentur Fabiolæ exequiæ. Extra ecclesiam vero adeo frequens et peculiaris omnibus ista vox, ut ipsi etiam infantes in ejus sonum linguam primum solvere docerentur; quod monstrat S. Hieronymus, cum de filia Paula ad Latam matrem scribens ², tradit infantulam eam balbutiente consuevisse occurrere Alleluia. Sic et Hierosolymis adeo in omnium piorum ore Alleluia fuisse, ut agricole etiam loco secularium cautionum laboris molestias eo canendo allevarent, idem affirmat ³: ejus quoque vocis symbolo solitos convocari monachos ad synaxim, alibi tradit ⁴.

30. Atque demum, ut rursus ad Damasum revertamur, hæc ibidem leguntur ad calcem: « Hic fecit ordinationes in urbe Roma quinque per mensem Decembrii, presbyteros creavit triginta et unum, diaconos undecim, episcopos per diversa loca numero sexaginta duos; qui etiam sepultus est via Ardeatina in basilica sua, tertio Idus Decembris, juxta matrem (C. Germanam). Porro inde translatus fuisse in ecclesiam S. Laurentii ad theatrum Pompeii, quæ dicta sunt superius docuit. Cessasse autem Pontificatum dies triginta et unum, ibidem atque legitur, quamobrem subrogationem Siricii successoris non ante sequentem annum configisse: parat; agens ergo de ea suo loco.

31. Ad postremum autem hæc subjicimus tibi ejusdem Damasi epitaphium, quod ipse vivens sibi conscripsit, pium valde: acceptum est ipsum ex per vetusto codice bibliothecæ Trevericæ ecclesiæ S. Petri. Exscripsit illud Christophorus Brouwerus, Societatis Jesu professor, Romam vero ad nos misit Nicolaus Serarius ejusdem Societatis professor, hæc inscriptione prænotatum.

« Epitaphium pape Damasi, quod sibi edidit ipse »:

Qui præbens, præge illucis conpessit avaris,
Vivere qui præstat mortifica rem na te rary,
Solvère qui potuit Lazaro sua vincula, moris
Post tenebras, trarem post terria bionia solis
Ad spiritus et rithi Maria donare soror,
Post cinere Damasum fecit qui surgere, credo.

Rursum vero de loco suæ sepultura apud sanctos martyres collocandæ, nisi ipsum reverentia absteruisset, extat ejusdem Damasi ejusmodi inscriptio ⁵.

HIC CONGESTA JACIT QUI ERIS SI TURBA PIORUM
CORPORA SANCTORUM RETINENT VENERANDA SEPULCORA
SUBLIMIS ANIMAS RAPUIT SIBI REGIA CÆLI
HIC COMITUS JUSTI PORTANT QUI EX HOSTE TROPEA
HIC NUMERUS PROCERUM SERVAT QUI ALTARIA CHRISTI
HIC POSITUS LONGA VIXIT QUI IN PACI SÆVEROS
HIC CONFESSORES SANCTI QUOS GLEBIA MISTI
HIC JUVENES PULCHRE SINES GASTIQUE NEPOTES
QUEIS QUIS MAGIS VIRGINEM PLACUIT RETINERE PUDOREM
HIC FALLOS DAMASUS VOLUIT MIA CONDERE MEMBRA
Sed CINERES ITULI SANCTOS VIXARE PIORUM

32. Augustinus Mediolanum venit, ibique resipiscit. — Hoc eodem anno S. Augustinus, ut ipse testatur ⁶, a Symmacho prefecto Urbis, ejus functionem hoc anno configisse monstravimus, Mediolanum aperiendi causa sibi ludum litterarum, et docendi rhetoricam, mittitur. Accepit libenter eam occasionem, quod docens in Urbe discipulos parum fideles nactus esset: quippe admodum illiberaliter, cum tempus adveniret persolvenda mercedis, simul conspirantes nonnulli ex ipsis, effecti desertores, ad alium doctorem se conferbant ⁷. Porro ejus Mediolanum adventus non solum prefectura Symmachi consignatur, sed etiam consularibus fastis. Si quidem contra Petilianum agens ⁸ affirmat, Mediolanum venisse ante consulatum Baulonis, qui anno sequenti configit. Sed et ex annis ætatis ejusdem Augustini id etiam exploratum redditur: nam cum alibi dicat ⁹ se tunc fuisse annorum triginta adhuc, et errore Manichæorum detentum: ex præscripta quidem supernis annorum Augustini chronographia plane deprehenditur, annum ætatis ejus trigesimum methuari cepisse hoc anno Domini tricesimo octogesimo quarto. Sed videamus quid ipse de sua Mediolanum protectione conscribat:

33. « Postquam », inquit ¹⁰, « missum est a Mediolano Romam ad prefectum Urbis, ut illi civitati rhetoricæ magister provideretur, impertita etiam evocatione publica: ego ipse ambivi per eosdem ipsos Manichæis vanitatibus ebrios, quibus ut carerem ibam, sed utrique nesciebamus, ut dictione proposita, me probatum prefectus tunc Symmachus mitteret. Et veni Mediolanum ad Ambrosium episcopum, in optimis notum orbi terre, pium cultorem tuum, ejus tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, et lactifiam olei, et sobriam vini ebrietatem populo tuo. Ad eum autem ducebam abs te nesciens, ut per eum ad te sciens ducerer. Suscepit me fraterne ille homo Dei, et peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit: et eum amare cepi primo quidem non tanquam doctorem veri, quod in Ecclesia tua prorsus desperabam, sed tanquam hominem benignum in me. Et studiosè audiebam disputantem in populo, non intentione qua debui, sed quasi explorans ejus facultiam,

¹ Hic. epist. xxx. — ² Idem. epist. vi. et xxxv. — ³ Idem. epist. xvii. — ⁴ Idem. epist. xxxviii. — ⁵ Antea descripti in apocod. pag. 110 et 11.

⁶ Aug. Confess. lib. 1. c. 43. — ⁷ Aug. lib. v. c. 12. — ⁸ Aug. contra Ill. Petil. c. 97. — ⁹ Aug. Confess. lib. vi. c. 44. — ¹⁰ Idem. lib. v. c. 43.

utrum conveniret fama suae, an major minorve profunderet, quam praedicabatur: et verbis ejus suspendebat infantem, rerum autem incertus et contemtor astabam, et delectabar suavitate sermonis, quamquam eruditioris, minus tamen hilariscentis atque mulcentis, quam Fausti eral, quod affinet ad dicendi modum. Ceterum rerum ipsarum nulla comparatio: nam ille per Manichaeas fallacias aberrabat, iste autem saluberrime docebat salutem». Haecenus Augustinus de suo Mediolanum adventu et cum An bresio consuetudine; ejus concionitas paulatim est emollitas.

34. Profecit vero adeo Augustinus ¹, ut quae ante errore duci deprehendisset, jam Manichaeos penitus derelinquere animo decreverit, non tamen ut ob id fieret christianus, sed ad Academicos se conferret: eo namque statu sancta Monica mater ejus, assectata vestigia filii, Mediolanum veniens, ipsum invenit, plurimumque gavisus est, jam praevidens fore etiam aliquando christianum. Adhaeserat Augustino ² gentiles ejus, Alipius Hipponensis et Nebridius patria vicina Carthagini oriundus: horum prior Romae ab Augustino inventus, una cum ipso Mediolanum profectus est; posterior ea de causa, relicta Africa, Mediolanum se contulit, ut cum eodem Augustino conviveret. Deducerat interea Alipius ³ eum ab uxore duenda, Romanianus quoque municeps Hipponensis (ad quem Paulini extant litterae) arctae consuetudinis usu eidem Augustino proxime accedebat. Cum inter haec ejus concubina in Africam unde venerat rediit, relicto illi filio, quem ex eo susceperat, Adeodato: quibus solutus ille vinculis, e tenebris paulatim in lucem capil emergere.

35. Interea autem Monica sanctissima femina pro filii salute sollicita, frequens in sacris conventibus taliter assidua in ecclesia erat ⁴. Tunc accidit, ut cum epulas ferret ad memorias martyrum (quae erogari solebant in cibos pauperum, qui in ecclesiam in martyrum natalibus ad Agapen convocabantur: id enim non tantum in Africa fieri solitum erat, sed Romae quoque in memoriam defunctorum, ut apparet ex epistola Paulini ad Alecium scripta), argueretur ab Ambrosio, qui correxit id Mediolani: cuius exemplum, docente postea Augustino, Africana Ecclesia secula ⁵ est, et Oriens didicit a Laodiceo Concilio. Ceterum quam effusissime sanctitas Monica Ambrosio innotuit; de qua sermonem habens cum Augustino congratulabatur eidem, quod sanctissimam feminam matrem haberet: a qua rogatus de jejuniis Ecclesiarum consuetudinem non detrahens, suam servaret, sabbatoque jejunaret, dum Mediolani esset: Romae autem dum moraretur, Romana servaret Ecclesiae consuetudinem, quam summa colunt observantia: nam de his aliquando agens, haec addit

verba ¹: « In omnibus cupio sequi Romanam Ecclesiam ». Ceterum ejusmodi rituum diversitates non improbari in eis qui una fide catholica conjunguntur, S. Augustinus pluribus docet in epistola ad Januarium.

36. Cum igitur (ut ad ipsum Augustinum redeamus) a Manichaeis ipse laudabiliter defecisset, Platonici se dogmatibus totus addixit, coluitque summo opere Academicos. Vigeant tunc temporis et magnae aestimationis erant apud plurimos Gentiles philosophi, praesertim vero Academici; qui quasi soli essent, qui universum mundum veritatis luce perfunderent; quicquid apud alios reperiri posset consentaneum veritati, id a sua ipsorum philosophia acceptum esse, iam jactantia gloriari solerent: et eo usque progressi est eorum temeritas, ut palam effluerent a Platone Christianos accepisse de fide sententias, quae evangelista Joannes sui narrationis exordio praeforibus exposuisset pro miraculo omnibus contemplandas. Occurrit quamprimum pesti huic grassanti S. Ambrosius, qui adversus Academicos eruditissime disputans, eos fortissime erroris redarguit; ejus libros contra Platonem conscriptos idem S. Augustinus magno opere celebrat ²: erat eorum liberorum titulus, *De sacramentis, sive, De philosophia*: quos idem S. Augustinus in Africam reversus mitti ad se a S. Paulino petiit ³. Hic status erat hoc anno atque sequenti ex parte rerum Augustini, cum inter Academicos sedulo proficeretur; apud quos nihil inveniens affirmari cerbi, aequae desperans de veritate apud eos invenianda, lassus jam, multorum amorum curricula indaganda veritatis causa exit effectus; quam desperaverat fidem christianam, in eam conicere cepit oculos, ipsam attentius contemplatus, nunquam in ea essent, solida firmitate subsisterent. Sed quam egregie has ipse sui animi afflictiones deponat, audi ⁴:

37. « Et ego maxime mirabar satagens et recollens quam longum tempus esset ab undevigesimo anno aetatis meae, quo fervere ceperam studio sapientiae, disponens ea inverta relinquere omnes vanarum cupiditatum spes inanes et insanias mendaces. Et ecce jam tricenariam aetatem gereram in eodem luto hasitans ». Et paulo post: « O magnum viri Academici, nihil ad agendam vitam certi comprehendi potest. Imo quaramus diligentius, et non desperemus. Ecce jam non sunt absurda in libris ecclesiasticis, quae absurda videbantur, et possunt aliter atque honeste intelligi. Figam pedes meos in eo gradu, in quo puer a parentibus postus eram. donec inveniatur perspicua veritas, etc. » Accidit plane Augustino, ac si quis e portu solvens, undique ventorum turbulibus exagitatus, jactetur undique fluctibus; qui dum obrutus, omni spe prosperae navigationis amissa, nihil sibi consultus accideret posse intelligit, quam si ad portum, unde solverat, rever-

¹ Aug. Confess. lib. v. c. 14. — ² Idem, lib. vi. c. 19. — ³ Ibid. c. 13. 14 et 15. — ⁴ Aug. Confess. lib. vi. c. 2. — ⁵ Aug. ep. LXXV. — ⁶ Ibidem, ep. CXXVII.

¹ Audo de Sacram. lib. III c. 4. — ² Aug. de Civ. Dei. lib. III c. 24. et contra Julian. Pelag. c. 3. et Re tractat. ep. I c. 3. — ³ Aug. ep. LXXXV. — ⁴ Aug. Confess. lib. VI c. 11.

latur : ita nempe qui a decimo nono (ut ait) anno, veritatis in hauriende cupidus, nobilis ingenii vela panderat, Manichæorum (latus impio) rapidus, cæca offusus diu caligine, et in incerto errans, advertit tandem se longe longius a portu, quem quaesierat, veritatis abesse; a quo et remotius aberrasse, cum imprudens academiam quasivit : sed cito sensit, quod non veritatis portus, sed revera statio tantum esset male fida carinis. Quamobrem magno desiderio illum capere ac querere portum bene cepit, unde male solvisset; ac licet sero, novit tandem vere illam veritatis batis manum mansionem, in qua primo ætatis adultæ tempore versatus erat: dum ut ipse testatur ¹ alibi a parentibus traditus est Ecclesie, factusque catechumenus. Quoniam modo autem perfecte postea fuerit consecutus certam veritatem, dicimus anno sequenti.

38. *Theodosii lex et Gregorii Nazianzeni studium abersus hæreticos.* — Quod vero ad res pertinet Orientis; Theodosius imperator hæreticos sæpe damnatos, sæpeque pulsos, iterum reverentes, seque Fidei firmi cultibus in civitatibus insinuantes, recenti lege prescribit, ita rescribens hoc anno ad Cyrcium Prefectum Pretorio ² :

« Eunomiani, Macedoniani, Ariani, necnon Apollinariani inter sacra religionis officia pro suis erroribus famosa sunt nomina. Omnes itaque, qui harum professionum vel pontificium sibi vel ministerium vendicaverunt, qui se fugati nominis adserunt sacerdotes, quique in criminosa religione ministrorum sibi nomen imponunt; qui docere se dicunt, quod aut nescire (scire) aut discere sit dedecorosum; omnibus hujus Urbis latebris indagine enosiusse perspectis, sine ulla gratiæ interventione pellantur : in aliis locis vivant, ac penitus a honorum congressibus separentur. Dal. xii kal. Februarii Constantinop., Richomere (Ricimere) et Clearcho cons. » Hujus quidem iterum sanciente legis auctor Theodosio fuit Gregorius Nazianzenus, qui licet absens, rursusque paterno Ariani solitariam vitam ageret, tamen non potuit oblivisci plantata a se vineæ, Ecclesie scilicet Constantinopolitane; quam cum accepisset, dormitante Nectario ejus episcopo, ab hæreticis proculcari, ad ipsum Nectarium non sine stomacho ejusmodi litteras dedit ³ :

39. « Dei cura et providentia, quæ ante tempora nostra Ecclesias tueri solebat, vitam hanc deseruisse in universum videtur. At mihi calamitatibus ita demersa et obrupta est anima, ut privatas vite mee molestias nec in malorum quidem numero habeam (solatioque tanque graves atque acerbas, ut si cum aliis accidissent, intolerabiles viderentur, verum ad solas Ecclesie afflictiones respiciam; quibus sanandis, nisi hoc tempore cura aliqua adhibeatur, in omnimodam desperationem sensim res provolvatur. Qui Arii sive Eudoxii hæresim profitentur, non scio a quo in hanc amentiam auda-

ciamque perpulsi atque incitati, velut libertate quadam arrepta, morbum suum insolenter ostentant, Ecclesias colligentes, quasi ex permissu hoc facientes ». Hæc Gregorius, plane illud significans, quod Theodosius in recitato edicto postea intexuit; nimirum eo procaçiter hæreticos pervenisse ut in sua ipsorum ostentanda doctrina jaclarent, dedecorosum esse noscere que ipsi docerent. Et quod addit, eos ita procaçiter hæresim propalare, quod illis hoc facere permissum esset; ad id sane respexit idem imperatoris edictum, verbis illis : « Sine ulla gratiæ interventione pellantur ». Sed subdit Gregorius ad Nectarium de alijs in edicto nominatis hæreticis :

40. Macedoniani autem factiose contententes, eo temeritatis et vesaniæ proruperunt, ut episcoporum nomen sibi ipsis adsciscant, atque in his locis appareant, caputque exerant, Eleusium sue electionis auctorem garrientes ». Hos plane Theodosius eodem edicto sugillat, dum ait, eosdem sibi pontificium ac ministerium earum professionum vendicasse. Sed de alijs hæc addit Gregorius : « At vero intestinum nostrum malum Eunomius parum jam habet quoquo numero esse; verum nisi omnes in perniciem suam exitumque pertraverit, detrimenti loco ducit. Atque hæc tamen ferenda, quod autem ex omnibus ecclesiasticis calamitatibus acerbissimum, Apollinarisurum licentia est : quos haud scio quoniam modo pietas tua conventuum aequæ ac nos habendorum auctoritatem sibi arrogasse atque usurpasse, passa fuerit. Quanquam autem omnino Dei beneficio mysterijs divinis instructus et eruditus, non modo recta doctrinæ patrocinium nosti, verum etiam omnia que adversus sanam et Orthodoxam fidem ab hæreticis excogitata sunt; honorificentiam tamen tuam a temeritate nostra certiore fieri, haudquaquam intempestivum fuerit, mihi in manibus esse libellum Apollinaris, in quo ea que astruuntur, hæreticam omnem perversitatem excedunt. Affirmant enim, etc ». Capta hæresis Apollinaris relexit, quæ nos superius recensuimus; atque demum hæc addit : « Proinde si his qui talia sentiunt, eorum habere licet; illud velim cogitet et expendat tua in Christo illustris prudentia, quod cum nobis cum eorum dogmatibus non conveniat, cæcus habendi illis potestatem factum esse, nihil aliud esse, quam eorum doctrinam nostram veriorem existinare. Nam si illis, ut pijs et orthodoxis, ea que sentiunt, docere, libereque promulgare permittitur; quis non videt doctrinam Ecclesie condemnari, perinde ac veritate ab illorum partibus stante? Neque enim verum natura fert, duas de eadem re doctrinas contrarias esse veras.

41. « Quomodo igitur excelsus ac præstans animus tuus ad tanti mali depulsionem et correctionem consueta libertate non tui sustulit? Verum etiam si nondum hoc factum est, nunc saltem inimitabilis tui omnibus numeris absoluta virtus excitebitur; pietissimumque imperatorem doceat, nihil ex reliquo ipsis erga ecclesias studio redditurum esse utilitatis, si tale milium ad fidei sane eversionem

¹ Vita, de eodem, c. 11. — ² Vita, de eodem, c. 11. — ³ Greg. Nazianz. ad Nect.

per eorum libertatem licentiamque praevaleat ». Haecenus ad Nectarium Theologus. Putamus quidem ipsum cum iisdem a Gregorio scriptis litteris Theodosium convenisse : quibus ille permotus, ea quae diximus, ad Cynegium praefectum praetorio festine rescripserit : etenim ex Gregorii litteris illud videtur summatum rescriptum esse collectum, nisi quod loco Eunomii habet Endoxium, quod hic notior esset Constantinopoli, ubi episcopus diu sedisset, Eunomio junctus foedere impietatis.

42. Caeterum ipse Gregorius virtute praestans, qui etsi statu humilis, tamen tanquam e celsiori loco vibrare jacula in delinquentes, cum occasio opportuna daretur, minime praetermisit ; non haereticos solum Ecclesiae Catholicae perduelles, sed et Ecclesiae quoque filios pravitate morum a disciplina Ecclesiastica aberrantes coercuit. Cum enim (ut vel nunc de his hic reddamus exemplum) accepisset Elenium praefectum, sibi familiaritate conjunctum, ab Ecclesiae jejuniis institutum praetermittere, ut gravis offense reum, ad ipsum scribens ¹, ita redarguit : « Excepi te etiam tacens, ut silentii quoque sermonem esse intelligas per calamum se proferentem. Loquar autem quae et amicitiae nostrae, et hujusmodi temporis conveniunt. Legibus injuriam facis, iudex, qui non jejunes. Et quomodo leges humanas servabis, qui divinas contemnis ac pro nihilo ducis? Purga tribunal tuum ; ne duorum alterum tibi accidat, ut aut malus fias, aut existimeris. Foeda spectacula proponere, se ipsum traducere est. In summa, o iudex, futurum scito ut judicaris, et minus peccabis. His nihil melius habebam, quod tibi praebere ». Haecenus Gregorius : ex quo intelligas, quam grave piaculum duceatur, jejunia lege ecclesiastica insulata violare. Cuiusnam, rogo te, tutius tu credas, lector, sanctissimo ac doctissimo Patri talia affirmanti, et ea de causa praefectos corripienti, an apostatis Christianorum factibus jejunia ecclesiastica dissolventibus, et ejusque arbitrio eadem relinquuntibus? esto tu iudex : certe mihi non alius,

quam Gregorii Deus erit, atque Gregorius ipse magister. Reliqua vero de Gregorio in ejus ex hac vita discessu inferius dicenda erunt.

43. *Caetera hoc anno Theodosii et rerum Ecclesiae.* — Sed quid praetera hoc anno Theodosius? cohibuit Judaeos mancipia christiana habentes, eademque ad ipsorum superstitionem adducentes ¹. Hoc etiam anno, mense Septembris, sub iisdem consulibus, eundem Theodosium auctum esse filio ex Placilla conjuge, cui nomen, Honorius, inditum fuit, auctor est Marcellinus in Chronico, necnon Soerates ², qui idem affirmat. Quo pariter anno, paulo ante natum Honorium, defunctum ait Agellium episcopum Novatianum, et quidem aetate decrepitem, cum memoria sit cum jam fuisse episcopum tempore Niceni magni Concilii.

44. Sed ipsum errare certum est, cum nonnisi annos quadraginta illius sedi tribuat : nam quem constat ex his quae tomo tertio superius dicta sunt, jam tempore Niceni Concilii praefuisse suis Novatianis episcopum, anno nimirum Domini trecentesimo vicesimo quinto, oportuit eum vel minimum annos sedisse sexaginta. Suffectum fuisse ex ejusdem Agellii sententia Marcianum, idem Soerates ³ docet, tenuisseque sedem usque ad annum Domini trecentesimo nonagesimum quintum, quo Ruffini mors contigit, ipse demonstrat. Magistrum hunc fuisse filiae Valentis imperatoris, idem tradit. Longe vero ab hoc diversus extitit Marcianus presbyter et acononus Ecclesiae Constantinopolitanae, licet et ipse aliquando Novatianis inhaesisset, qui claruit temporibus Leonis imperatoris, de quo suo loco dicemus. Porro vixit his ferme temporibus Marcianus alius sanctissimus monachus in Syria apud Cyrum civitatem ; de quo plura Theodoretus ⁴ in libro sanctorum Patrum beum amantium ; ejus natalis dies memoria perpetua consecratus, quarto nonas Novembris, in tabulis Ecclesiasticis perseverat ⁵.

¹ Greg. Nazianz. epist. LXXIV.

² L. v. de contrah. empt. C. Theod. — ³ Soerat. lib. v. c. 12. — ⁴ Soerat. lib. v. c. 20. — ⁵ Theod. c. 3. — ⁶ Martyr. Rom. ea die.

Damasus Romanum pontificem presenti anno demortuum testatur Prosper in Chronico, et evincit epitaphium Siricii ejus successoris, de quo epitaphio anno sequenti. Ille tamen in dubium revocat Papebrocius in Conatu Historico ad Catalogum Pontificum, quod Marcellinus in Chronico Siricii initium sub precedentis anni consiliis consignet, sed Marcellinus in hujus saculi rebus referendis ita frequenter in Chronologia peccat, ut mirum non sit, in *Siricii* exordio statuendo errasse. Hieronymus in Martyrologio ad iv idus Decembris, seu ad diem x Decembris, ait: *Roman depositio sancti Damasi episcopi*; quod in auctori Chronico veterum Pontificum die xi Decembris accidisse dicitur: «Sepultus est in basilica sua III idus Decembris, cum matre sua et germana». Eundem diem exhibet Catalogus a Papebrocio publicatus, cujus titulus *Nomina Apostolicorum*. Qua ex diversitate juxta regulam a nobis statutam apparet, *Damasum* die decima Decembris ad Deum migrasse, et postridie sepulture mandatum esse. Quare cum in Catalogo citato *De nominibus Apostolicorum*, et in Anastasio legatur, *Damasum* sedisse *annos octodecim, menses duos, dies decem*, liquet, eum Pontificatum inisse die prima mensis Octobris anni trecentissimi sexagesimi septi: in eam enim diem Dominica incidebat. Anastasius habet dies xxxi, sed mendose.

3. *Opera Damasi PP.* — Ad num. 21. Opera S. *Damasi* a Martio Milesio Zaraziano collecta; sed epistola 8, quae dicitur scripta «Stephano archiepiscopo Concilii Mauritanie et universis episcopis Africanæ provincie», supposititia est, ut ostendit subscriptio: *Dati Flavio et Stilicone VI. CC. coss.* Flavus enim Stilicinus et idem est, qui anno cccc Aureliano collega, et iterum anno cccc Anthemio collega consulatum gessit. Præterea prænotatur epistola: «*Damasus servus servorum Dei, atque per grabatam ejus episcopus sanctæ Ecclesie urbis*

Romæ»: cum tamen ante Gregorium I Pontificem Romani non sese *servos servorum Dei* in epistolis appellarent. Liber etiam Pontificatus, seu Pontificale tomis Conciliorum insertum *Damaso* perperam attribuitur, ut inter eruditos convenit. Nec denique Hieronymi ad *Damasum*, et *Damasi* ad Hieronymum epistola, inter Opera *Damasi* numeranda, ut ostendit Schelstrafius in 2 parte Antiquit. illustr. Quoad Catalogum veterum Pontificum, qui in Liberio papa desinit, quique *Damasi* Chronici nomine a nobis appellatus est, *Damasi* partum non esse, recte vidit Baronius. Hujus tamen Catalogi, utpote pervertisti, auctoritas magni ab omnibus facienda; cum ad Chronologiam Pontificam usque ad Liberium ordinandam Opus certius non supersit. *Damaso* successit Siricius, et quidem currenti anno die xxii Decembris, in quam Dominica incidebat. Qua de re anno sequenti.

4. *Honorius postea imp. nascitur.* — Ad num. 43 Auctor Chronici Alexandrini sub hujus anni co. s. libris ait: «Eodem anno natus est Honorius germanus frater Arcadii Aug. mense Gorpizeo seu Septembri, V idus Septembres. Idem habent Socrates lib. 5, cap. 12, et Idacius in Fastis. Mater ejus fuit *Placilla*, prima Theodosii Magni uxor, ex qua tres liberos suscepit (Gralianum scilicet, Arcadium, et Honorium), ut testatur Nyssenus in Oratione funebri de hujus regine laudibus. Golhofredus hoc anno in Chronologia Cod. Theod. dicit, Claudianum in quarto Honorii consulatu v. 153 et v. 372 referre hoc Natale Honorii in annum sequentem. Sed qui Claudiani versus accurate expendit, hunc tantum obscure locutum fuisse comperiet. Honorius non multo post nativitatem *nobilissimus*, atque una *consul* designatus fuit, ut testatur Theophanes. Unde Idacius in Fastis sub hujus anni consiliis habet: «Ipso anno natus est Honorius nob. in purpura die V id. Sept.»

SIRICII ANNUS 1. — CHRISTI 385.

1. *Augustinus orat coram Valentiano, postquam ad Deum plene convertitur ac plura scribit.* — Christi anno trecentesimo octogesimo quinto

Arcadius August. et Bauto creati sunt consules, ille Constantinopoli, Mediolani autem Bauto; et in eorum ingressu Augustinus panegyricam habuit ora-

tionem, ut ipse testatur scribens contra Petilianum, his verbis ¹ : « Cum ego Mediolanum ante Bauto- nem consulens venerim, eique consuli kalendis Januariis laudem in tanto conventu conspectuque hominum pro mea tunc rhetorica professione recitarem, etc. » Cujus orationis occasione idem alibi statum presentis temporis suae animae ærumnose deplorat, hæc dicens ² : « Inhiabam honoribus, lucris, conjugio; et tu irridebas », Deum enim alloquitur. « Patiebar in meis cupiditatibus amarissimas difficultates, te propitio, tanto magis, quanto nimis sinebas mihi dulcescere quod non eras tu. Vide cor meum Domine, qui voluisti ut hoc recorder et confiderer tibi. Nunc tibi inhæret anima mea, quam de visco tam tenaci mortis eruisti. Quam misera erat, et sensum vulneris tu pungebas; ut relictis omnibus converteretur ad te, qui es super omnia, et sine quo nulla essent omnia; converteretur, et sanaretur. Quam ergo miser eram, et quomodo egisti, ut sentirem miseriam meam die illo, quo enim pararem recitare imperatori laudes (eo enim argumento dici paucyrici in aspiciatione consulatus conseruerunt) quibus plura mentirer, et mentienti faveretur ab scientibus, easque curas anhæleret cor meum, et cogitationum tabificarum tebribus aestuaret; latrans per quendam vicum Mediolanensem, animadverti pauperem mendicem, jam credo saturum, jocentem atque letantem; et ingemni, et locutus sum cum amicis, qui mecum erant, nullos dolores insaniarum nostrarum : quia omnibus talibus conatibus nostris, qualibus tunc laborabam, sub stimulis cupiditatum, trahens infelicitatis meae sarcinam, et trahendo exaggerans, nihil vellemus aliud, nisi ad securam lætitiarum pervenire, quo nos mendicans ille jam præcessisset, nunquam fortasse illuc venturos. Quod enim jam ille pauculis et emendicatis mummulis adeptus erat, ad hoc ego tam ærumnosis infractibus et circuitibus ambiebam, ad lætitiarum scilicet temporalis felicitatis. Non enim verum gaudium habebat; sed et ego illis ambilionibus nullo falsius querebam. Et certe ille lætabatur, ego anxius eram : securus ille, ego trepidus ». Hæc de se ipse. Certe quidem etsi rhetoricis litteris adeo excultus erat, ut alios ipse doceret; dicendo tamen publice, in tanto præsertim auditorio hand assueverat; unde fingendi magna ipsi manebat occasio : excidit oratio illa, et quidem puto eam ipsum prudentiorem effectum scidisse, quam sciret mendacis ex adulatione contextam.

2. Porro hoc anno ipse Augustinus prorsus liber a Manichæorum delirio et insomniis, totus erat in perscrutandis academicis questionibus, sed ducens vitam (ut ait) peccatis obnoxiam, de finibus honorum et malorum disrebat cum collegis Alipio atque Nethridio. Jam vero et mathematicorum quoque vanitatem abjecerat, et ab æa inani scientia alios

avocare conabatur, inhærescens Platoni, quem Victorinus haud pridem in latinum converterat; cui plus æquo se tribuisse, postea fassus est ³; perissetque ipse (ut ait) in illis, nisi Dominus præsto fuisset, a quo et didicit veritatem, quam per apostolum Paulum ⁴ in cor ejus Spiritus sanctus instillavit; atque ut perticeretur, suavit ad Simplicianum ⁵ virum eruditum, Dei sacerdotem sanctum accedere, tante aslinationis et reverentiae hominem, ut pater putaretur Ambrosii (ipsum enim Ambrosium adire, et prolixius cum eo agere, ob ingruentia illius negotia, impossibile videbatur), a quo cum multa alia, tum Victorini, quam superius recensuimus, conversionem didicit; quam mox animo exarsit ad imitandum ⁶.

3. His accessit oportuna occasio a Deo parata : nam contigit ⁷ cum Policiano Afro in curia militante habere sermonem, discereque vitam Antonii Magni, ex qua adeo duo viri nobiles agentes in rebus profecerant, ut relictis sponsis, vitam delegerint solitariam. Erat tunc agens Augustinus ætatis annos triginta et unum, ut ipse testatur ⁸, quando perfecte ad Christum conversus est, cum illud altatus ingemiscens in horto ⁹ : « Surgunt indocti et cælum rapiunt, et nos in doctrinis nostris sine corde ecce ubi volutamur in carne et sanguine » : cum et illud audiit : « Tolle lege, Tolle lege » : lectioneque Pauli apostoli, radiis illustratus Spiritus, quid sibi esset agendum plene didicit ¹⁰, cum de suscipiendo sacro baptismate certum firmumque consilium inivit, de quo vita casta et a negotiis sæculi remota sectanda firmiter propositum stabilivit. Sed et de relinquenda schola, in qua publice rhetoricam profitebatur, animo decrevit, opereque firmavit ¹¹; arreptaque post sequentem annum oblata occasione vindemiarum feriarum, secessit in villam Verecundi grammatici, Cassiciacum dictam, una cum matre de filii victoria exultante, atque Alipio amico carissimo. Hic enim moraretur, scripsit tres libros contra Academicos ¹², de Vita beata commentarium ¹³, librum de Ordine ¹⁴ et Soliloquia ¹⁵, ut ipse testatur. Dicit autem libros contra Academicos Romaniano prædiviti civi Tagastensi, ejus divitiis a pueritia adjutus fuerat, cupiens amicum de se adeo benemeritum ad veri cognitionem adducere. Scripsit, inquam, hæc ipse, antequam revereretur, ut testatur ¹⁶.

4. Ceterum nequaquam eodem anno Mediolanum rediit, sed ut ipse tradit ¹⁷, nomeni tunc cum ad baptismum suscipiendum nomen daturus erat. Reversus ¹⁸ vero Mediolanum, Soliloquiis ultimam manum apposuit, commentariumque cheubravit de Immortalitate anime, et alium de Disciplinis : hæc quidem omnia ante baptismum, a nobis autem

¹ Aug. lib. I. Retract. c. 2. — ² Aug. Confess. lib. VII. c. 21. — ³ Idem. lib. VII. c. 1. — ⁴ Idem. lib. XI. c. 3. — ⁵ Idem. lib. VIII. c. 6. — ⁶ Aug. eod. lib. c. 7. — Aug. ibid. c. 12. — ⁷ Aug. ibid. c. 8. — ⁸ Aug. Confess. lib. IX. c. 1. 2. 3. 4. — ⁹ Aug. eod. Academ. lib. II. c. 2. — ¹⁰ Aug. Retract. lib. I. c. 1. — ¹¹ Idem. lib. I. c. 3. — ¹² Idem. lib. I. c. 4. — ¹³ Idem. lib. I. c. 5. — ¹⁴ Aug. Confess. lib. IX. c. 6. — ¹⁵ Aug. Retract. lib. I. c. 6.

¹ Aug. advers. lit. Petil. lib. III. c. 25. — ² Aug. Confess. lib. VI. c. 6.

hic recensita, occasione conversionis ejus, quam hoc anno ipsius testificatione divinis configisse. Cæterum a tempore conversionis usque ad baptismum biennium intercurrit: quod quidem expresse probatur ejusdem Augustini assertione illa ¹, dum agit de tempore conversionis sue: « Multi mei amici necum effluerant, forte duodecim anni, ex quo ab undevigesimo anno ætatis meæ, lecto Ciceronis Hortensio, excitatus eram studio sapientiæ, etc. » Rursus in Soldanois, que scripsit adhuc catechumenus, idem recolens tempus, quatuordecim numerat annos ab eo tempore, cum teneri cepit amore sapientiæ; ait enim ²: « Cum triginta quatuor annos ægum, quatuordecim fere anni sunt ex quo ista cupere desisti, etc. » Subdit his de eadem lectione Ciceronis Hortensii. Sic igitur cum ab eo tempore numeret annos duodecim usque ad tempus quo conversus est; ac rursus cum ea scripsit nondum baptizatus, annos numeret quatuordecim; plane necesse est affirmare, annos duos et menses aliquot a conversione usque ad baptismi tempus intercurrisse, cum esset catechumenus, si dicere velimus eodem quo conversus est anno (ut

par est credere) dedisse suum nomen Ecclesiæ, ut fieri solet, cum quis inter catechumenos adscribitur. At de S. Augustini conversione hæcenus, de baptismo autem suo loco dicendum erit.

5. *Siricii papa electo.* — Hujus quoque anni exordio, nempe pridie Idus Januarii; cum vacasset sedes post obitum Damasi triginta et uno diebus, Siricius Romanus ex patre Tiburtio in ejus locum subrogatus est. Fuit Siricius presbyter tituli pastoris, habuitque comministros presbyterum Sisinium et Tigridem diaconum, ut legitur in antiquis monumentis ejus Ecclesiæ, que in ejus restauratione perissee dolemus; quorum loco hic ex aliis documentis Sisinii atque Tigridis reddimus epitaphia; atque in primis de Sisinio his versibus ³:

PRESBYTER HIC VOLUIT SISSINUS PONERE MEMBRA
OMNIBUS ACCEPTUS POPULIS DIGNAQUE SACERDOS
QUI SCIRET SANCTE SERVARE FOEDERA MATRIS
BLANDUS AMORE DEI SEMPER QUI VIVERE NOSSET
CONTENTESQUE SVO NESCIRET DIVITIS ALIAM.

Et de Tigride Diacono sic ⁴:

SANCTUS AB OFFICIO VITA GRAVIS INDOLE PRISCI
SECVLES SEDULUS AC TOTUS ATTENTUS LEGIS PRÆCEPTA SECVLUS
NOBILIBUS GRATVS QVORVM MAGIS AVCTOR AMICI
CARMINE LVTIFICO DECORAT DE MORE SVPREMA
DIACONVS HIC TIGRIDA TUMVLO CUSTODE FOVETVR
STINGE DOLOR LACHRYMAS QVÆRIS PLEBS SANCTA REDEMPTVM
LEVITIAM SVRTO RAPVIT SVBI REGIA CÆLI
DVLGIA NECTAREO PROMERAT MELLA CANORE
PROPHETIAM CELEBRANS PLACIDO MODVLAMINE SENEM
HÆC FVIT INSONTIS VITA (VILE) LAVDATA IYVENTIS
INVIDIA INFELEX TANDEM COMPRESSA QVIESCIT
NVC PARADISVS HABET SVMPSIT QUI EX HOSTE TROPÆA.

Ibidem et de Tigride presbytero sic ⁵:

PRÆFVXO MORIENS NATVRE MENERE FVNCTVS
HIC MEA TIBVINVS PRESBYTER OSSA LOCO
SEDIRIS IN PROPRIIS MENS PVRA ET MEMBRA QVIESCANT
ISTA JACENT TIVMULO GAODET AT ILLA POLO
PONOMETVM DE FINE MEO SPES VNA SALVTIS
NAM MIHI FIT CHRISTVS QVO DICE MORS MORITVR
QVIPPË EGO CÆLESTIS CAPTES DVLCEMINE REGNI
DIVERSIS REPARO TECTA SACRATA LOCIS
CULMINA QVÆ HIC LAPSVS TRAHIBVS TOTIVMQVE NOVANDO
PROMERET SVPERAS LÆTIVR IRE DOMVS.

Hæc de comministris Siricii papæ, tunc quidem magnæ existimationis ejus tituli presbyteri. Sed prosequamur Siricii electionem, quæ quidem contigit non sine tumultu fœsismi schismatici, ut indicant litteræ Valentini imperatoris ad Pinianum præfectum; erat hic maritus Melaniæ junioris neptis Melaniæ senioris; ipsæ vero litteræ sic se ha-

bent, acceptæ ex codice vaticano, in quo descriptæ habentur epistolæ complures Romanorum Pontificum.

« Ave Ave Piniane carissime nobis,

6. « Populum Urbis æternæ gaudere concordia, et optimum eligere sacerdotem, populi Romani

¹ Aug. Confess. lib. III. c. 7. — ² Aug. Soliloq. lib. I. c. 10.

³ Antiq. inserit. in appen. pag. 1173, n. 9. — ⁴ Ibid. pag. 1174, n. 1. — ⁵ Ibid. pag. 1173, n. 8.

esse credimus instituti, et nostris gratulamur advenire temporibus. Proinde quoniam religiosum Siricum antislitem sanctitatis, sic praeesse sacerdotio voluerunt, ut Ursinum (Ursicinum) improbum acclamationibus violarent, nostro cum gaudio memoratus episcopus ipse permaneat. Piniane carissime ac jucundissime : siquidem magnum innocentiae et probitatis exemplum est, in una acclamatione et ipsum eligi et ceteros improbari. Dat. vii kalend. Martii ». Haec enim epistola imperatoris. Sic igitur electus Siricus ; quantum temporis selerit, dicemus in ejus obitu.

Ipsa vero suae sedis exordio, nimirum hoc anno, sub iisdem consulibus, tertio idus Februarii Siricus papa scripsit decretalem epistolam ad Himerium episcopum Tarraconensem, qui de nonnullis rebus dubiis Damasum litteris consuluerat : sed cum illo vita functo, eas successor ipsius Siricus accepisset, ad singula rogata accurate sciteque respondit : quae quidem non in provincia tantum Tarraconensi voluit observari, sed (ut iisdem litteris significatur) in Carthaginensi, Baetica, Lusitana atque Galliecia custodiri mandavit. Porro ejus exordio epistolae quam manifeste declaratur, hoc eodem anno haud pridem ipsius Siricii electionem confugisse.

7. *Cur et quomodo a clericis Romanis exagritatus Hieronymus Hierosolymam discesserit.* — Cum autem non ut Damasus fecerat, Siricus papa in conscribendis ejusmodi litteris, Hieronymi opera uteretur, neque enim, ut ille, quod par erat, amplecteretur, atque fovaret ; mox Pontificis Romani desinitus praesidio idem Hieronymus acerbissimos pati coepit persecutores : illos scilicet clericos, quorum mores improbos scriptis edilis sugillasset. Quamobrem ut se a concitato turbine liberaret, tranquillum cogitans portum, nempe tutam Hierosolyma mansionem ; illuc navigaturus, hoc anno ab Urbe recedens, navim conscensurus, ad Romanum portum se contulit. Id quidem hoc anno factum esse, ex eo perspicuum redditur. Cum enim ipse testetur¹, se paene biennium Roma mansisse, pariterque post obitum Damasi recessisse ; constatque ex his quae superius dicta sunt, venisse Romam sub consulatu Antonii et Syagrii, anno Domini trecentesimo octogesimo secundo, ipsum hoc anno ab Urbe oportuit recessisse. Praesenti igitur anno, Augusti mense ad Romanum portum se conferens, navim conscendit, prout ipse satis aperte demonstrat in Apologia adversus Rufinum². Sed de navigatione agemus inferius.

8. Nunc autem causas ipsas releexamus, quibus qui solutioris disciplinae erant Romae clerici, invidia et odio adversus eundem Hieronymum concitati sunt : invidia in primis quidem exagitati, dum ejus insignis eruditio et vitae sanctitas, ipsorum inscientiam, et vitae turpitudinem manifeste redarguere videretur ; de ejusmodi enim causa Hieronymus ad Paulinianum³ : « Phariseorum conclamavit sena-

tus, ut nullus Scriba vel fictus, sed omnis quasi indicto sibi praetio doctrinarum, adversum me imperitiae factio conjuravit ». Odio autem eum persecuti, quod scribens ad Eustochium tractatum seu epistolam de custodia virginitalis, tractandos monuit clericos lautos, delicatos, et leves, quorum esset periculosa consuetudo : qui igitur in ea tractatione propriis certisque coloribus penicillo Hieronymi se esse intellexerunt expressos ; in cum magno opere exacerbati sunt : tradit id ipse scribens ad Demetriadem⁴, ubi ait : « Ante annos circiter triginta de virginitate servanda edidi librum, in quo necesse fuit mihi ire contra vitia, et propter instructionem virginis, quam moneram, diaboli insidias patefacere : qui sermo offendit plurimos, dum unusquisque in se intelligens quod dicebatur, non quasi monitorem libenter audivit ; sed quasi criminatorem sui operis aversatus est. Verumtamen quid profuit armasse exercitum reclamanium, et vulnus conscientiae dolore monstrasse ? Liber manet, homines praeterierunt ». Displicuit et Rufino libertas illa Hieronymi in redarguendis clericis, nam ait : « Quo modo de urbe Roma, Deo favente, capite Christianorum, ea dicat, quae dicebantur tunc cum Gentiles in ea populi et persecutores principes morabantur, etc. »

9. At hic, lector, attende, haec a S. Hieronymo scripta de inscitia Romanae Ecclesiae ministrostrum, non sic quidem accipienda esse, prout hyperbolicus sonat sermo, omnes Romanae Ecclesiae clericos fuisse doctrina expertes, cum dicit, quod nullus ibi scriba vel fictus, nempe doctor, sed Pharisei omnes, nempe scelesti, cautela vero et hypocrisis scelera contegentes. Concedendum aliquid Hieronymo justissima causa indignanti, qui oculos in eos tantum conversos habens, a quibus contumeliis et calumniis impetere, omnes illos pravos dixerit et imperitos. Certe quidem qui tempora haec exacte considerat, intelligit plane hoc tempore coaluisse in Ecclesia Romana clericos doctrina atque scientia claros. Nomen Simplicianus ille magnus, qui in episcopatu Ambrosio subrogatus est, Romanae Ecclesiae presbyter fuit ? de cuius singulari peritia hic repetendum est S. Ambrosii praecelsum illud elogium⁵ : « Sed quid est quod ipse dubites, et a nobis requiras, cum fidei et acquirenda cognitionis divinae gratia totum orbem peragraveris, et quotidianae lectioni nocturnis atque diurnis victibus omne vitae hujus tempus deputaveris, acri praesertim ingenio eliam in intelligibilia complexeris ? utpote qui etiam philosophiae libros, quam a vero sint devii, demonstrare soleas, et plerosque tam inanes esse, ut penus scribentium in suis scriptis sermo quam vita eorum defecerit ». Haec Ambrosius, qui ejus opera atque doctrina (ut dictum est) in suo episcopatu tyrocino indigens, ab Ecclesia Romana missum Mediolanum ipsum Simplicianum accepit. Rursum quanta excellentis doctrinae et sapientiae inebutus fuit Asemmus Ecclesiae Romanae diaconus, quem haud pridem

¹ Hier. epist. xcv. — ² Hier. lib. ii. advers. Rufin. — ³ Hier. in praef. version. Polym. de Spu. sanct.

⁴ Hier. epist. viii. — ⁵ Ambrosii epist. ii.

flagitiis obrutum, et pro peccatis meis etiam hanc parva sint; tamen tu bene facis, quod ex tua mente etiam malos bonos putas. Periculosum quippe est, de servo alterius judicare; et non tacitis venia, prava dixisse de rectis. Veniet, veniet illa dies, in qua et tecum dolebis, ardere non paucos. Ego probrosus, ego versipellis et lubricus, ego mendax et satanae arte decipiens. Quid enim est tutius, hanc vel credidisse vel fluxisse de insontibus, an etiam de noxiis credere noluisse? Osculabantur mihi manus quidam, et ore vipereo detrahebant; et dolebant labiis, corde gaudent. Videbat Dominus et subsannabat illos; et miserum me servum suum futuro cum eis iudicio reservabat. Alius incessum meum calumniabatur et risum, et ille vultui detrahebat, hic in simplicitate alind suspicabatur. Pene certe triennium cum eis vixi; nulla me virginum crebro turba circumdedit: divinos libros, ut polui, nonnullis sepe disserui. Lectio assiduitatem, assiduitas familiaritatem, familiaritas iudicium fecerat. Dicant, quid unquam in me aliter senserint, quam christianum decebat? Pecuniam cuiusquam accepi? munera vel parva vel magna non sprevi? in manu mea res alienius insonuit? obliquus sermo, oculus petulans fuit? »

14. « Nihil mihi aliud objicitur, nisi sexus meus: et hoc nunquam objicitur, nisi cum Hierosolymam Paula et Melania proficiscuntur. Esto crediderunt mentienti: cur non credunt neganti? idem est homo ipse qui fuerat; fatetur insontem, qui dudum noxium loquebatur. Et certe veritatem magis exprimentur tormenta, quam risus; nisi quod facilius creditur quod aut fictum libenter auditur, aut non fictum, ut lingatur, impellitur ». His S. Hieronymus plane demonstrat aliquem adversus se oblocutum, crimenque aliquod in eum effluxisse, eundemque in iudicio sub tormentis coactum dicere veritatem, penitus negasse, quod dixerat, seque dimissum, ut nec opus fuerit Hieronymo causam dicere. Sed subdit: « Antequam domum S. Paulae nossem, totius in me Urbis studia consonabant: omnium pene iudicio dignus summo sacerdote decernebar: beate memoriae Damasus meus sermo erat; dicebar sanctus, dicebar humilis et disertus. Numquid domum alienius lascivioris ingressus sum? Numquid me vestes sericeae, nitentes gemmae, picta facies, auri rapuit ambitio? Nulla fuit alia Romae matronarum, quae meam posset edomare mentem, nisi Iugens atque jejunians, squallens sordibus, flētibus, pene caecata, quam continuo noctibus misericordiam Domini deprecantem sol saepe deprehendit? cuius canticum psalmi, sermo Evangelium, deliciae continentia, vita jejunium? Nulla me potuit alia delectare, nisi illa, quam manducantem nunquam vidi? Sed postquam eam pro sua merito castitatis venerari, colere, suspicere cepi; omnes me illico deserere virtutes. O invidia primum mordax fui! o Satanae calliditas, semper sancta persequens! »

15. « Nulle aliae Romanae Urbis fabulam praebuerunt, nisi Paula et Melania, quae contemptis fa-

cultatibus, pignoribusque desertis, crucem Domini, quasi quoddam pietatis levavere vexillum. Si balneas pelerent, unguenta eligerent, divitias et viduitatem habere materiam luxuria et libertatis; dominae vocarentur et sanctae: nunc in sacco et cinere formosae voluit videri, et in gehennam ignis cum jejunii et paedore descendere; videlicet non licet eis, applaudente populo, perire cum turbis ». Quod ad Melaniam spectat: cum eam viduam nominet, haud dubium ipsum intelligere de Melania seniori; junioris enim vivebat adhuc vir Pimianus: nec sic quidem ejus hic meminit, quasi tunc Romae esset, quam, jam plures ante annos vidimus in Aegyptum primo, inde vero Hierosolymam esse profectam, ibique in praesenti vitam agere: Sed idcirco ejus meminit S. Hieronymus, quod tum ejus migrationis Hierosolymam occasione, tum Paula idem iter capessentis, quo et tendebat ipse Hieronymus, detractores eam calumniandi ansam arripissent. At subdit:

16. « Si Gentiles hanc vitam carperent, si Iudaei, haberent solatium non placendi eis, quibus displicet Christus. Nunc vero, prohi nefas! homines christianam, praetermissa domorum suarum cura, et proprii oculi trabe neglecta, in alieno oculo festinam quarunt; lacerant sanctum propositum, et remedium poenae suae arbitrantur, si nemo sit sanctus, si omnibus delrahatur, si turba sit pereuntium, si multitudo peccantium. Tibi placet lavare quotidie: alius has mundities sordes putat. Tu attagemen ructas et de comeso accipensere gloriaris: ego faba ventrem impleo. Te delectant cachimantium greges: me Paula Melaniaque plangentes. Tu aliena desideras: ille contentum suum. Te delibuta melle vina delectant: ille potant aquam frigidam suaviorem. Tu te perdere existimas, quicquid in praesenti non habueris, comederis, devoraveris: ille futura desiderant, et credunt vera esse quae scripta sunt. Esto imple et inaniter, quibus resurrectio corporum persuasit, quid ad te? Nobis e contrario tua vita displicet. Bono tuo crassus sis: me macies delectat et pallor. Tu tales miseros arbitraris: nos te miserabiliores putamus. Par pari refertur, et invicem nobis videmur insanire.

17. « Haec, mi domina Asella, cum jam navam conscenderem, raptim flens dolensque conscripsi; et gratias ago Deo meo, quod dignus sim, quem mundus oderit. Ora autem, ut de Babylone Hierosolymam regrediar; ne mihi dommetur Nabuchodonosor², sed Jesus filius Joseph: veniat Udras, qui interpretatur adiutor, et reducat me in patriam meam. Stultus ego, qui volebam cantare³ Canticum Domini in terra aliena; et deserto monte Sina, Aegypti auxilium flagitabam: non recordabar Evangelii⁴; quia qui de Hierosalem egreditur, statim incidit in latrones, spoliatur, vulneratur, occiditur. Sed licet sacerdos despicat atque levites; Samaritanus ille misericors est, cum eum diceretur⁵. Sama-

¹ Luc. VI. — ² Ag. I. II. — ³ Jer. XLII. — ⁴ Luc. X. — ⁵ Joan. VIII.

ritans es, et demonium habes : demonium renuens, Samaritem se non negavit : quia quem nos custodem, Hebraei Samaritem vocant. Maleficum quidam me garrunt; titulum fidei servus agnosco. Magum vocant et Judaei Dominum¹ meum. Seducor et apostolus dictus² est. Tentatio me non apprehendat nisi humana. Quotam partem angustiarum perpessus sum, qui cruci milito? Infantiam falsi criminis impulerunt: sed scio, per³ bonam et malam famam perveneri ad regna eorum. Saluta Paulam et Eustochium, velit nolit mandus in Christo me⁴ s. Saluta matrem Albinam Sororemque Marcellam, Marcellinam quoque et sanctam Felicitatem; et dic eis : Aule tribunal Christi simul stabimus; ibi apparebit, qua mente quis vixerit. Memento mei, exemplum pudicitiae et virginitalis instigae, fluctusque maris tuis precibus mitiga. Haecenus Hieronymus ad Asellam.

18. Quod vero vides nullam ab eo salutationem impertiri Melania, satis indicatur quod dictum est, ipsum intelligere ea epistola de Melania seniore jam diu ante Hierosolymam profecta, ibique commorante. Quod insuper eadem epistola meminit de Paula Hierosolymam proficiscente; intelligis ex his pariter ejusdem sancti Hieronymi modestiam, dum noluit navigare cum ea; sed praeveniens ipsam, licet in sarcinis occupatam, Roma reliquit. Porro qui fuerit ipsius Hieronymi in navigatione comites, et quando solverit e portu, idem ipse in Apologia adversus Rufinum his verbis describit⁵ : « Vis nosse profectiois meae de Urbe ordinem? Narrabo breviter. Mense Augusto, flantibus clasis, cum sancto Vincentio presbytero, et adolescente fratre », Paulinianus tunc erat, quem ultimo loco natum. Romae dum esset, ad se ut veniret, accessit, « et aliis monachis, qui tunc Hierosolymis commorantur, navim in Romano portu securus ascendi, maxima me sanctorum frequentia prosequente, Veni Rhegium : in Seylbae litore paululum steti, ubi veteres didici fabulas, et praecipitem fallacis Ulyssis cursum, et Sirenarum cantica, et insatiabilem Charybdis voraginem. Cumque mihi aevoque illius loci multa narrarent, darentque consilium, ut non ad Protei columnas, sed ad Joniae portum navigarem : illum enim lugentium et turbaforum, hunc securi hominis esse cursum; malui per Malacas et Cycladas Cyprium pergere. Ubi susceptus a venerabili episcopo Epiphiano, ejus in testimonio gloriaris, veni Antiochiam, ubi tribus sum communione pontificis confessorisque Paulini; et deductus ab eo, media hieme et frigore gravissimo, intravi Hierosolymam. Vidi multa miracula : et quas prius ad me fama pertulerat, oculorum iudicio comprobavi. » Haecenus Hieronymus de suo adventu Hierosolymam : iter vero ejus in Aegyptum prosequitur anno sequenti, quo contigit.

19. Sed quae illa miracula, antea tantum audita,

nondum visa, quae tunc primum ipsam oculis per-spexisse contigit? Fortasse illa, quae ad sepulchra sanctorum fieri solita scribit in epitaphio⁶ Paula his verbis, dum agit de ipsa Paula loca sancta Palaestinae visente : « Cernebat variis daemones rugire cruciatibus, et ante sepulchra sanctorum ululare homines more luporum, vocibus ladrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire laurorum : alios rotare caput, et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede feminis, vestes delinere in faciem ». Hare ibi? His similia narrat S. Hilarius libro de Synodis, necnon S. Paulinus⁷, atque Severus⁸; qui de feminis arreptiis illud addunt, quod licet pedibus suspense essent, deorsum capite, nihilominus vestes inhaerent divino miraculo pedibus, quo femineo esset pudori consultum.

20. Paula autem cum Eustochio filia haud diu protectionem distulit; sed quamprimum in portu Romano navim conscendens, eadem praesens via qua Hieronymus, navigavit in Orientem. Et autem huc certo coenosias; quod ad tempus pertinet, illud in primis accipe. Cum idem S. Hieronymus affirmet, defunctam esse Paulam consulibus Honorio sextum et Aristeneto, rursusque dicat, eandem Hieronymis commemoratam esse annos viginii : utique affirmare necesse est, hoc anno eam Hierosolymam profectam esse. Vis et scire, quanto ante Hieronymus praevenerit Paulae adventum Hierosolymam? Illud accipe, ipsum de se testari⁹, media hieme et gravissimo frigore Hierosolymam introisse; cum de Paula tradat¹⁰, media hieme profectam esse Antiochia Hierosolymam versus. Quod vero de se ad ne hoc praetermittamus, a Paulino Antiochiae fuisse susceptum, et ab eo deductum; ne putes ipsum una cum Hieronymo Hierosolymam perrexisse, sed quod moris esset a temporibus Apostolorum, quos Christiani suscepissent hospitio, eosdem ad aliquod via spatium, cum discederet, comitari, secundum illud Joannis epistola¹¹ : « Fideiiter facis quod operaris in fratres, et hoc in peregrinos, deducens digne Deo ».

21. Quod autem ad Paula ex Urbe profectioem spectat, dignum plane christiana fide spectaculum Roma tunc vidit, feminam consularem, patriae parentumque splendorem, divitias, caraque pignora amplius non reversuram relinquere, atque una cum virgine filia Christo dicata, ad Christi cubanula per tot maris spatia et vite discrimina navigare. At quanta animositate? Audi Hieronymum¹² : « Descendit, inquit, ad portum, fratre, cognatis, affinis, et quod his majus esset, liberis prosequentibus, et elementissimam matrem pietate vincere cupientibus. Jam carbasa tendebantur, et remorum ductu navis in altum protraheretur : parvus Toyotius supplices manus tendebat in litore : Rufina jam mabilis, ut suas expectaret nuptias, lacens flentibus obsecrabat :

¹ Hier. III. — ² Hier. VI. — ³ Hier. X. — ⁴ Hier. Apol. adv. Rufin.

⁵ Hier. epist. XXVI. — ⁶ Paulin. Natal. S. Febr. 7. — ⁷ ver. dabo. ib. III. — ⁸ Hier. Apol. adv. Rufin. — ⁹ Hier. epist. XXVII. — ¹⁰ Joan. III. — ¹¹ Hier. epist. XXVII.

et tamen illa siccos tendebat ad caelum oculos, pietatem in filios pietate in Deum superans. Nesciebat se matrem, ut Christi probaret ancillam : torquebantur viscera, et quasi a suis membris distraheretur, cum dolore pugnabat : in eo cunctis admirabilior, quod magnam vincebat charitatem. Inter hostium manus et captivitatis duram necessitatem nihil crudelius est, quam parentes a liberis separari : hoc contra jura naturae plena fides patiebatur, imo gaudens animus appetebat ; et amore filiorum majore in Deum amore contemtuens, in sola Eustochio, quae et propositi et navigationis ejus comes erat, acquiescebat. Sulebatur interim navis mare ; et cunctis, qui cum ea vehebantur, littora respiciendibus, ipsa aversos tenebat oculos ; ne videret, quos sine tormento venire non poterat. Fateor, nulla sic amavit filios ; quibus, antequam proficisceretur, cuncta largita est, exhaerens se in terra, ut hereditatem inveniret in caelo ». Haec de illa, cum solvit e portu, Hieronymus. Quanam, rogo, unquam gentiliū Romanarum nobilium feminarum tale pro religione specimen efudit ? cum alioqui in Ecclesia Dei non minus solum Paula, sed innumerabilium propemodum dixerim mulierum fortissimarum exempla legantur. Paula autem peregrinationem Hierosolymam usque idem Hieronymus scriptis prosecutus est. Convenimus nos eam variis occasionibus saepius futuris temporibus. Sed quae sunt reliqua anni hujus, prosequamur.

22. *Per Concilium Burdegalense poena capitibus afficitur a Maximo tyranno Priscillianus varique socii.* — Hoc item anno adversus Priscillianum cogitur Concilium Burdegalense, a quo idem haeresiarcha appellavit ad Maximum tyrannum ; a quo eum suis occidit : « Sub eodem namque Areadii atque Bantonis consulti », inquit Prosper in Chronico, « Priscillianus in Synodo Burdegalensi, se damnandum intelligens, ad imperatorem Maximum provocavit : auditusque Treveris ab Evodio praefecto praetorio, ab eodem Maximo gladio addictus est cum Euehrocia Delphidii rhetoris conjuge, et Latroniano, aliisque erroris consortibus. Quo tempore Burdegae quaedam Priscilliani discipula, nomine Urbica, ob impietatis pertinaciam per seditionem vulgi lapidibus extincta est ». Haec Prosper summam rem gestam complexus. Porro Severus ¹ post recensita quae acta sunt in causa Priscilliani sub Gratiano, quae suo loco superius retulimus, de his quae acciderunt sub Maximo tyranno ita prosequitur, usque ad dictorum necem, narrationem : « Jam rumor incesserat, Clementem Maximum infra Britannias sumpsisse imperium, ac brevi in Gallias erupturum. Ita tum Ithacius », episcopus oppugnator Priscilliani, « statuit, licet rebus dubiis, novi imperatoris adventum expectare ; interim sibi nihil agendum. Igitur ubi Maximus oppidum Treverorum Victor ingressus est, ingerit preces plenas in Priscillianum ac socios ejus invidiae atque criminum. Quibus

pernotus imperator, datis ad praefectum Galliarum atque ad vicarium Hispaniarum litteris, omnes omnino quos latus illa involverat, deduci ad Synodum Burdegalensem jubet.

23. « Ita deducti Instantius et Priscillianus ; quorum Instantius prior jussus causam dicere ; postquam se parum expurgabat, indignus esse episcopatu pronuntiatus est. Priscillianus vero, ne ab episcopis audiretur, ad principem provocavit. Permissumque id nostrorum inconstantia : quia aut sententiam irrefragantem ferre debuerant ; aut si hi ipsi suspecti habeantur, aliis episcopis audientiam reservare, non causam imperatori de tam manifestis criminibus permittere. Ita omnes, quos causa involverat, ad regem deducti : secuti etiam accusatores Ithacius et Ithacius episcopi ; quorum studium in expugnandis haereticis non reprehenderem, si non studio vincendi plus quam oportuit certassent. A mea quidem sententia est, mihi tam reos quam accusatores displicere. Certe Ithacius nihil pensi, nihil sancti habuisse defuitio : fuit enim audax, loquax, impudens, sumptuosus, ventri et gulae plurimum imperitans. Ille stultitia eo usque processerat, ut omnes etiam sanctos viros, quibus aut studium inerat lectionis, aut propositum erat certare jejuniis, tanquam Priscilliani socios aut discipulos in crimen accerseret. Ausus etiam miser est ea tempestate, Martino episcopo, viro plane Apostolis conferendo, palam obiectare haeresis infamiam. Namque tum Martinus apud Treveros constitutus, non desinebat increpare Ithacium, ut ab accusatione desisteret : Maximum orare, ut sanguine infelicium abstinere : satis superque sufficere, ut episcopali sententia haeretici judicari, Ecclesiis pellerentur : novum esse et inauditum nefas, ut causas Ecclesiae iudex saeculi iudicaret.

24. « Denique quoadusque Martinus Treveris fuit, dilata cognitio est, et mox discessurus egregia auctoritate a Maximo clientis sponsonem ; nihil eruentum in reos constituendum. Sed postea imperator per Magnum et Rufum episcopos depravatus, et a mitioribus consiliis detexus, causam praefecto Evodio permisit, viro acri et severo : qui Priscillianum gemino iudicio auditum, convictumque maleficii, nec diffidentem obscenis se studuisse doctrinis, nocturnos etiam turpium feminarum egisse conventus, undumque orare solitum : nocentem pronuntiavit, redegitque in custodiam, donec ad principem referret. Gestis ad palatium delatis, censuit imperator Priscillianum sociosque ejus capitibus damnari oportere. Celerum Ithacius videns, quam invidiosum sibi apud episcopos foret, si accusato etiam postremis rerum capitalium iudicis astitisset (etenim iterari iudicium necesse erat, subtrahit se cogitationi frustra, caelo jam seclere peracto. At tum per Maximum accusator apponitur Patricius quidam sacerdotum. Haec eo insidente, Priscillianus capitis damnatus est, unaque cum eo Celestinus et Armenus, qui nuper a Catholicis, clerici Priscillianum secuti, deseraverant. Latronianus quoque et

¹ Sever. lib. II.

Euchrocia gladio perempti. Instantius, quem superius ab episcopis damnatum diximus, in Syllinam insulam insulam, quae ultra Britanniam sita est, deportatus.

25. « Itum deinde in reliquos, sequentibus iudiciis, damnatique Asarimus et Aurelius diaconus gladio: Tiberianus, adeptis bonis, in Syllinam insulam datus: Tertullus, Potamus, et Joannes tanquam viliores persona, et digni misericordia, quia aule questionem se ac socios prodidissent, temporario exilio intra Gallias relegati. Hoc fere modo homines luce indignissimi, pessimo exemplo necati, aut exiliis multati: quod initio jure iudiciorum et egregio publico exemplo defensum, postea Ithacius in jurgiis solutus, ad postremum convictus, in eos retorquebat, quorum id mandato et consiliis obsecrat: solus tamen omnium episcopatu detrusus Nardaeus, licet minus nocens, sponte se episcopatu abdicaverat; sapienter id et verecunde, nisi postea amissum locum repetere tentasset. Ceterum Priscilliano occiso, non solum non repressa est haeresis qua illo auctore proruperat, sed confirmata, latius propagata est: namque sectatores ejus, qui cum prius ut sanctum honoraverant, postea ut martyrem colere ceperunt. Peremptorum corpora ad Hispanias relata, magnisque obsequiis celebrata eorum iunera. Quin et jurare per Priscillianum, summa religio putabatur: ac inter nostros perpetuum discordiarum bellum exarserat, quod jam per quindecim annos fedis dissensionibus agitatum, nullo modo sopiri poterat. Et tunc cum maxime discordiae episcoporum turbari aut misceri omnia cernerentur, cunctaque per eos odio aut gratia, metu, inconstantia, invidia, fatione, libidine, avaritia, arrogantia, somno, desidia essent depravata; postremo plures adversum paucos bene consulentes, insanis consiliis et perlinacibus studiis certabant. Inter haec plebs Dei, et optimus quisque probro atque ludibrio habebatur ». Haec tamen Severus: qui sub Stiliconis consulatu eam se scripsisse historiam superius demonstrat.

26. Exprobrata fuit in Maximum a Pacato ¹ in Panegyrico Theodosto dicto horum caedes, dum ait: « Sed nimirum graves suberant, invidiosaque causae, ut uno ad penam Clarivatis matrona rapereur [traheretur]; obijciatur enim atque etiam exprobratur mulieri viduae nimia religio et diligentius culta divinitas. Quid hoc majus poterat intendere accusator sacerdos? Fuit enim, fuit et hoc delatorum genus, qui nominibus antistes, revera autem satellites, atque adeo carnifices, non contenti avidis evolvisse patrimonii, calumniabantur in sanguinem, et vias premebant reorum jam pauperum. Quin etiam, cum in iudiciis capitalibus assistent, cum genibus et tormento miserorum aribus ac humilibus haussent, cum heterorum arma, cum damnatorum frena trahissent, pollibus penali manus contactu ad sacra referebant; et caeremonias, quas

meostaverant mentibus, etiam corporibus inquinabant. Hos ille Phalaris in aeneis habebat: hi in oculis ejus atque etiam in oculis erant; nec injuria, a quibus sed simul votiva veniebant, avaro divitum bona, cruento innocentium pena, impio religionis injuria ». Haec Pacatus, nullum gentilis homo delectum habens inter Catholicos et haereticos; putans, superstitiosos Gnosticos Priscillianis Christianae religionis exactissimos fuisse cultores.

27. Quod vero ad Latronianum pertinet, quem eadem ex causa una cum Euchrocia gladio necatum cum Severus tum Prosper affirmant, apud S. Hieronymum Matronianus legitur, de quo ¹ ait: « Matronianus provincia Hispaniae vir valde eruditus, et in metrico opere veteribus comparandus, caesus est et ipse Treveris cum Priscilliano, Felicissimo, Juliano, Euchrocia ejusdem factionis auctoribus: exant ejus ingenii opera diversis metris edita ». Meminit idem S. Hieronymus de Priscilliano, cum ait ²: « Quid loquar de Priscilliano, qui et saeculi gladio et totius orbis auctoritate damnatus est? » Et alibi ³ de eodem tradit, edidisse multa opuscula, habuisseque detensores, qui cum excusarent non sensisse cum Gnosticis, sicut adversarii fuerant criminati. Sed frustra ab impietate vindicare curarunt hominem, quem opera probrosa condemnarunt; cujus sordes putidarum libidinum nec Baetis Tagusque abluere valuisse.

28. De Tiberiano quoque Baetico, quem Severus eadem ex causa relegatum a Maximo dicit in insulam Syllinam, idem Hieronymus agit his verbis ⁴: « Scripsit pro suspitione, qua cum Priscilliano accusabatur haereseos, apologeticum, tumentis compositoque sermone. Postea, post suorum caedes tandem victus exili, multavit propositum; et juxta sanctam Scripturam, canis reversus ad vomitum, filium, devotam Christo virginem, matrimonio copulavit ». Haec ipse, idemque in Chronico meminit cujusdam Tiberiani viri disertis, qui anno trigesimo imperii Constantini praetura titulo Gallias administrabat; quem ob temporis discrepantiam ab hoc putamus esse diversum.

29. Quod autem impurissimorum hominum condemnatio, qui ob turpissima scelera etiam gentiliam imperatorum legibus justissime gladio ferendi erant, notam inusserit indelebilem episcopo accusatori; illa in primis causa praecessit, quam ex Severo reddidimus, nimirum accusatorem fuisse hujusmodi, qui odio potius quam divine legis zelo commoveretur, quod ipse voluptuosus quosque jejunantes etiam Catholicos ut accedi de sancto Martino cum Priscilliano sentire culparet: quodque eodem pena sanguinis procul abhorreret a mansuetudine muneris pastoralis: nondum enim de episcopo aliquo auditum in Ecclesia Dei erat, de sordibus penam sanguinis exegisse. Quomodo autem sequenti anno ea de causa in Gallias, nempe

¹ Hier. de Script. Eccl. in Matroniano. — ² Hier. adv. Pelag. — ³ Hier. de Script. Eccl. — ⁴ Elen., ibid.

¹ Latin Pacat Panegy.

Treveris, convenerit Concilium episcoporum, qui Illicium communionem privarunt, suo loco dicturi sumus; ubi et Maximi factum accuratus perpendetur. Jam vero ad res ecclesiasticas Orientalis Ecclesie digrediamur oratio.

30. *Theodosii et Maximi comparatio.* — Hoc eodem anno, iisdem consulibus (ut auctor est Socrates¹), Timotheus episcopus Alexandrinus, cum sedisset annos quinque, decessit; in ejus locum Theophilus successit est. Hujus Timothei, cum Ammonem sanctissimum monachum ob auriculæ spontaneam amputationem effectum irregularem, nihilominus episcopum ordinavit, sententia hæc fuit²: « A Judæis lex ista servatur: Ego, si dederitis mihi aliquem etiam naribus truncum, sed moribus probum, non eum dubitabo episcopum facere ». Exlat (juxta eum apud Græcos epistola canonica³). Mentio quoque ejusdem Timothei habetur in rescripto Theodosii imperatoris ad Optatum præfectum Augustalem Ægypti de ecclesiastico jure illibate servando, his verbis⁴:

31. « Gravior admodum mota est nostra clementia, quædam ab his qui episcoporum sibi nomina vindicant, perpetrata, et contra leges non minus divinas, quam humanas improba temeritate commissa; vexatos etiam nonnullos Orthodoxorum clericos, quorum ætas huic injuria a sacerdotio repugnabat, flagitatos (fatigatos) itineribus, questionariis deditos, atque hæc omnia per eos commissa, qui ad tegumenta frontis, sacerdotii nominis titulos præferebant. Denique lectis in consistorio precibus, quibus episcopalis pietas aliquando postulans refragatur, deuegatque; idcirco continua lege sancimus, nomen episcoporum, vel eorum qui Ecclesie necessitatibus servant, ne ad judicia sive ordinario- rum sive extraordinario- rum Judicium pertrahatur. Habent illi iudices suos, nec quicquam his publicis commune cum legibus; quantum ad causas tamen ecclesiasticas pertinet, quas decet episcopali auctoritate decidi. Quibuscumque igitur mota fuerit questio, que ad christianam pertinet sanctitatem, eos decebit sub eo iudice litigare, qui præsit est in suis partibus omnium sacerdotum, id est, per Ægypti diocesis, Optate carissime ac jucundissime. Quare laudabilis auctoritas tua, arbitrio temperato, quicquid negotiorum aliunde incidet, terminabit, habituro Pontificum sacræ disceptationis Timotheo episcopo, quem sibi omnes etiam suo iudicio præferre: est enim vir cum omnium sacerdotum susceplatione venerandus, tum etiam nostro iudicio approbatus ». Hincque Theodosii rescriptum; quod utcumque mendis sit depravatam, perspicue tamen illud insinuat, judicia ecclesiastica per episcopos esse tractanda.

32. Hic, lector, accurate hominum primum, ac subinde Dei contemplare iudicium. Duo enim hic habes eodem prope narrationis contextu in

eadem ferme causa imperatorum exempla, nempe Theodosii Aug. atque Maximi, tyranni potius digni nomine: quibus ab iisdem personis, nempe pravis episcopis, adversus alios collegas importuna est facta suggestio. Maximus sibi arrogat causam episcoporum, defert appellationi hæresiarchæ, iudicat causam, adulteros legibus sæculi gladio iudicii subjicit; quod juste interrogatum supplicium rei multorum scelerum meruissent. Sic plane iudicat Maximus: Theodosius vero longe diverse; quippe qui infensissimo primum accepit animo, episcopos deferre ad præfectos vel ipsum Imperatorem excessus collegarum, vel crimina inferioris ordinis sacerdotum, subterfugientes episcopale iudicium. Hos rejicit imperator, nec audiri patitur a præfectis, quos et dato rescripto commonuit ab ecclesiasticis iudiciis penitus abstinere, quæ ad episcopos ecclesiasticarum rerum ac personarum legitimos iudices deferri mandavit. Ita se habere in eadem ferme causa dissimilia ac prorsus inter se diversa duorum imperatorum iudicia. Quodnam autem horum justius fuerit, non solum synodali fuit postea sententia definitum, sed divini iudicii aqua lance libratum, et alterius jactura vitæ atque imperii declaratum: cum alioqui Maximus exrens, ut alter Phinees, gladium in turpissimorum hominum necem, sanctificasse manus suas Domino, ob idque ut Phinees peremittentem imperii commoverisse videri potuisset: quem tamen non cædes solum culpabilem reddidit, sed arrogatum sibi sacerdotale iudicium, quantumlibet episcoporum illorum consensione delatum: ut intelligant omnes, quam gravius delinquant, qui illud, contradicentibus sacerdotibus, sibi vindicant et extorquent. Sed jam reliqua prosequamur.

33. *De Placilla Augustæ obitu et virtutibus.* — Eodem anno creditur defuncta Placilla Augusta, quam superiori peperisse constat Honorium; eum et sequenti anno reperitur Theodosius Gallam conjugem accepisse¹. Laudavit eam funebri oratione Gregorius Nyssenus, quæ et virtutes illius pluribus prosecutus est, locum describens ubi defuncta, in villa nimirum Scotoumii dicta, quæ a tenebris nomen habens, extinguenda lucentis egregie in Ecclesia facis videbatur esse prænumta. Meminit ejusdem Placilla, perperam alibi scripta Flacilla, S. Ambrosius in funere Theodosii, eamque Deo conjunctam in celis affirmat. Sed qualis quantave esset christiana femina eadem Augusta, Theodoretus ita describit², cum Theodosii egregias virtutes eidem sancte conjugi Placilla acceptas fert: « Coniux ejus », nempe Placilla, « nonquam destitit divinas leges eidem Theodosio in memoriam redgere; seque primum eidem accurate ipsa erudierat. Si quidem ea non imperatorio principatu se insolenter extulit; sed divinum, quo flagrabat, meritum nugere studuit. Quippe beneficiæ magnitudo animo rem erga dominum multo reddidit attentorem.

¹ Socrat. lib. v. c. 12. — ² Pallad. in Lausac. c. 12. — ³ Apud Theod. Balsam. in fin. — ⁴ L. III. de Episc. judic. C. Theod.

¹ Martel. in Chron. — ² Theod. lib. v. c. 18.

Itaque ad eos sublevandos, qui mutilata corpora, membraque omnia labefacta habent, nihil non diligentia et cura adhibuit; atque ad eam rem non servorum, seu stipulatorum opera usa est, sed illa ipsa hoc fungi ministerio, adire eorum hospitia, et singulis necessaria suppeditare voluit: simili quoque ratione, ecclesiarum hospitia visere, agris in lecto decumbentibus curacionem adhibere, tractare ollas, juseulum gustare, patinam illis deferre, frangere panem, ollas porrigere, eluere pocula, omnia denique alia numerata obire, quae servi et ancillae exequi solent. Atque illis qui eam ab hoc genere ministerii avocare studebant, respondit: Aurum distribuere, decere imperatorem; se autem pro ipso imperio, et qui id ipsum dederat, illam operam offerre debere. Quin etiam percrebro solebat marito dicere: Semper te, mi vir, oportet cogitare, qui olim fueris, et qui jam sis: ista assiduo animo complectens, non te ingratum ostendes erga patrum; sed imperium, quod suscepisti, iuste et legitime gubernabis; atque eo rite administrando eum qui ipsum donaverit, auguste sancteque coles. Ejusmodi sermonibus semper cum viro habitis, semina vitium animo ejus mandata praclarissime commodissimeque rigavit. Ista Theodoretus.

31. Gemit haec Theodosio, praeter Arcadium et Honorium, Pulcheriam; sed vivente adhuc matre Flaccilla, lenella infans cito decessit; in ejus funere idem Gregorius Nyssenus, qui Constantinopoli erat, habuit panegyrum, de qua et in funere Flaccilla matris: « Quomodo igitur », inquit, « fecit distributionem? Cum tres essent liberi (haec enim bonorum capita sunt) qui virilis sexus essent apud patrem reliqui, qui regno ejus presidio essent; ad suam vero partem solam filiam pertinere existimavit ». Quanto vero odio eadem Flaccilla Augusta execrata fuerit impios Arianos, idem Gregorius ad cumulum ejus laudum adjecit hujusmodi corollarium ¹: « Simulacrorum odium commune est omnibus qui fidei participes sunt: sed ejus praecipuum, quod arianam infidelitatem similiter atque simulacrorum cultum abominabatur. Nam eos qui in creatura divinum nomen esse existimarent, nihilo minora colere atque venerari putabat, quam qui ex materia simulacra effecerint. At recte ac pie ita iudicabat. Nam qui creaturam adorat, etiam si in nomine Christi id faciat, simulacrorum cultor est, Christi nomen simulacro imponens. Idecirco cum didicisset, quod non sit Deus recens et novus, unam deitatem adorabat, quae in Patre et Filio et Spiritu sancto glorificatur. In hac fide crevit, in hac vixit, apud hanc spiritum deposuit, ab hac oblata est sinui patris fidei Abrahami juxta fontem paradisi, etc. ». Certe quidem per Arianos oculo tramite diabolum conatum esse restituere idololatram, alibi idem auctor pluribus docet, nosque superius divinis ex sententia Athanasii.

32. Ad postremum autem corrigendus hic error,

in quem nos saeculi graecos auctores, incurrisse fateamur in nomine Flaccilla, de ejus obitu agimus; ita quidem Graeci omnes appellant Flaccillam, Gregorius Nyssenus in inscriptione funebris orationis, eodem modo Socrals ², Sozomenus ³, Theodoretus ⁴, Suidas, Zonaras et alii; ita etiam inemendato errore reddiderunt latini interpretes; et alii eodem reperiantur errore decepti, ut Panvinus ⁵. Quos saeculi aequae nos Flaccillam nominavimus, quae re vera, Flaccilla dicenda est.

33. Neque dubitari potest, quin sit ipsa imago conjugis Theodosii, cum praeter hanc Flaccillam nulla legatur christiana ejus nominis Augusta. Docet hoc ipsum praeterea Claudianus in carmine de laude Serena, ut ibi: *Flaccillam Mariamque*, etc. et inferius: *Commotum Flaccilla virum*. Fuisse illi quoque cognomen .Elia, ut in nominale habes expressum, idem docet auctor, ubi ait: *His fontibus .Elia fluxit*. Dicebat et ipsa genus ab Hispania, ubi .Elia familia clarissima erat; ex qua pariter .Elius Hadrianus, quem aequae ex Hispania traxisse originem, Spartianus affirmat. Rursus vero in emendatioribus voluminibus S. Ambrosii in funeris Theodosii oratione, Flaccillam et non Flaccillam invenies appellatam; quem et secutus est Paulus diaconus in Appendice ad Eutropium. Confert ad haec, quod hujus neptem, Arcadii filiam, Prosper et Marcellinus in Chronicis, sub consulatu Casarii et Allici, Flaccillam recte nominant. Idem et constat de pronepte, Theodosii minoris filia, quae Flaccilla item dicitur a Marcellino, sub Consulatu Antiochi atque Bassi. At quod in corrigendis erratis hic simus, emendamus insuper, quod tres tantum diximus fuisse ex Flaccilla Theodosio filios, duos supersbites, unam defunctam Pulcheriam: addimus et quartam prolem ad superos aequae transmissam, nempe Gratianum infantem, eundemque cito ex hac vita subductum. De his namque omnibus ista habet S. Ambrosius in oratione habita in funere Theodosii: « Nunc te Augusta memoria Theodosius regnare cognoscit, quando in regno Domini Jesu Christi est, et considerat templum ejus. Nunc tibi rex est, quando recipit etiam filium Gratianum et Pulcheriam jam dulcissima sibi pignora, quae hic amiserat ». Haec Ambrosius. At de Flaccilla haecenus, ejusque ex Theodosio prole suscepta. Ex quibus non solum quae sunt dicta corrigas, sed et auctores emendes, sive latinos sive graecos, qui Flaccillam loco Flaccilla nominant, et tres tantum tribuunt filios Theodosio imperatori.

34. *Theodosii et Valentianiani leges adversus idololatrias, et de eorum indulgentia.* — Hoc eodem anno Theodosius imperator ad Cynegium P. P. ita rescriptit ⁶ adversus idololatrias iterum reviviscentes: « Ne quis mortalium ita faciendi sacrificii sumat audaciam, ut inspectione jecoris, extorrumque prasagio, vana

¹ Greg. Nyss. orat. in funere Flaccilla.

² Socras, lib. V, c. 12. — ³ Sozom. lib. VII, c. 6. — ⁴ Theod. lib. V, c. 9. — ⁵ Panv. de Roman. princ. lib. III. — ⁶ L. IX, de Pagan. G. Theod.

spem promissionis accipiat; vel (quod est deterius) futura sub execrabili consultatione cognoscat. Acerbius etenim imminet supplicii cruciatus eis, qui contra velutim presentium vel futurorum explorare tentaverint veritatem. Dat. viii kal. Junii Constantinop., Arcadio A. I et Bauto V. C. coss. Sanxit hæc et alia Theodosius adversus Gentilium superstitionis cultum, quorum meminuit Augustinus ¹, necnon Ambrosius ², qui ejus in abolendis idolis studium commendat.

Sustulit hoc pariter anno, ad eundem P. P. rescribens ³, fidicinas ac psaltrias mulieres civitatum pestes: hæc enim illecebris mores civium corrumpabant; de his namque ait S. Hieronymus scribens ad Furiam ⁴: «Fidicinas, et psaltrias, et istiusmodi chororum diaboli, quasi mortifera sirenarum carmina, proturba ex redibus tuis».

38 Quo item anno Valentinianus imperator de relaxandis vinctis Paschali tempore ejusmodi generale edictum proposuit ⁵:

«Nemo deinceps tardiores fortassis affectus nostre perennitatis expectet. Evequantur iudices quod indulgere consuevimus. Ubi primus dies Paschalis exfuerit, nullum teneat carcer inclusum, omnium vincula solvantur. Sed ab his secerimus eos, quibus contaminari potius gaudia lætitiarumque communem, si dimittantur, advertimus. Quis enim sacrilego diebus sanctis indulgeat? Quis adultero vel incesti reo tempore castitatis ignoscat? Quis non raptorem in summa quiete et gaudio communi per-

sequatur instantius? Nullam accipiat requiem vinculorum, qui quiescere sepultos quadam sceleris immanitate non sivit. Patiatur tormenta veneficus, maleficus, adulteratorque moneta. Homicida quod fecit, semper expectet. Rens etiam majestatis, de domino, adversus quem falsæ molitus est, veniam sperare non debet. Dat. v kal. Mart. Mediolan. Arcadio I et Bauto coss.». De ejusmodi sane consuetudine et lege imperatoris meminuit S. Ambrosius ¹, cum exprobrat in ipsum imperatorem, quod Justina Augustæ matris suasionem, Paschatis tempore pios viros carceri mancipavit, quo vincti dimitti solerent. Sed de his inferius.

39. Id ipsum quidem, nempe ut Paschali tempore vincti relaxarentur, præstare quoque solebant christiani, qui in Oriente regnabant, imperatores; quod et a Theodosio æque pietatis officium exhibitum est: meminuit namque S. Joannes Chrysostomus ejusmodi religiose consuetudinis, cum agit de oratione Flaviani episcopi Antiocheni, quam Constantinopoli coram Theodosio habuit, legatione fungens pro populo Antiocheno sub gladio ira principis periclitante; nam hæc tunc ad Theodosium Flavianus: «Recordare priorum, quando solemnitate hæc», nempe Paschali «superveniente, per totum orbem terrarum epistolam misisti, jubentem carcere detentos dimitti, et illis ignosci crimina: et illis inhumanitatem tuam demonstrare non sufficientibus, per litteras dicebas: Utinam mihi liceret, et defunctos revocare, et resuscitare, et ad priorem vitam reducere». Erant enim hæc verba in sanctione contexta, quæ non reperitur.

¹ Aug. epist. XLVIII. — ² Ambr. orat. in funer. Theodos. — ³ L. X. de scæm. C. Theod. — ⁴ Hier. epist. X. — ⁵ L. VIII. de indulg. crim. Cod. Theod.

¹ Ambr. epist. XXXII.

Anno periodi Græco-Romanæ 5878. — Olymp. 291, an. 1. — Urb. cond. 1138. — Jesu Christi 385.

— Sirici pape 2. — Valentinian Juniors II. Theodosi 7. Arcadii 3.

1. *Consules.* — Ad num. 1 Coss. *Flavius Arcadius Aug.* Orient. et *Bauto* Occident., de quo anno CXXCV, quo *Eudoriam* filiam Arcadio Aug. uxorem dedit. Arcadii consulatus juxta primam regulam; cum enim Trajani, aliorumque multorum exemplo in presentem annum distulit.

2. *Sirici anno precedenti pontifex Rom. creatus.* — Ad num. 5 et seq. Sanctus *Siricius*, non hoc anno, ut Baronius in annalibus et Papebrocius in Conatu Chronico-Historico ad catalogum Pontifi-

cum Romanorum existimant, sed precedenti subrogatus est in locum Damasi. Et ratio est, quia in Epitaphio Siricii de eo legitur:

Ter quines populosa in annos, qui recti anno
Nunc requiem sentit caelestia regna potius.

Cum autem Siricius sub finem anni trecentissimi nonagesimi octavi e vivis excesserit, haque, cum anno precedenti Pontificatum misse, et quindecim

illos annos utrinque incompletos fuisse. Nec mirum, poëtam, qui epitaphium illud composuit, dies aliquot pro anno numerasse; cum etiam historici hunc loquendi modum aliquando usurpent, ut pater de Suetonio in Nerone, qui luie idæo annos triginta duos attribuit, quia a XVIII kalend. Januarias anni Christi XXXVII, quo die natus est Nero, ad kalendas Januarii anni Christi XXXVIII annum unum numeral, adeo ut dies XVI pro anno integro poseuerit, ut de Nerone loquentes explicavimus. Sic Theodorus lector lib. 2 scribit: « Arcadius filius ejusdem Magni Theodosii, imperare cepit mense Januario, die decimo septimo, post annos quinque, quam pater ipsius imperator fuerat nuncupatus »; ubi quintus imperii Theodosiani annus diebus decem et septem convelatur, amique Theodocii Juliani numerantur, non vero imperii ejus anni. Similia passim exempla occurrunt.

3. *Cessatio sedis Romana post mortem Pontificum.* — Ceterum, tam in libro Pontificali quam in auctori Chronico veterum Pontificum, cessatio episcopatus, post Damasi, Siricii, Innocentii et Zozimi regimen, qui immediate sibi successere, male annotatur. Nam in auctori Chronico post Damasi obitum dicitur cessasse episcopatum dies XXXVI post Siricii mortem, dies XX, et post Anastasii, Innocentii, et Zozimi pontificatum dies XXI, quamvis vix contingere poterit, ut aequali dierum intervallo sedes per ea tempora vacaverit. Præterquam quod interpontificia tam diuturna esse non potuerit, si Pontifices illi tot annis, mensibus, ac diebus, quos ei catalogi attribunt, sederint. Cum itaque in libro pontificali ea melius quam in illo Chronico non memorentur, ex conjectura eorum Pontificum exordium collocandum. Damasi die x Decembris anni præcedentis obiit, et dies undecim sedes vacasse videtur, ad diem nempe XXII ejusdem mensis, que in Dominicam incidebat. Nisi enim Siricius anno antecedenti pontificatum adeptus esset, in ejus epitaphio supra laudato non diceretur, eum *ter quinque annos* Ecclesiam rexisse.

4. *Decretalis Siricii PP. frustra impugnata.* — Papebrocius laudatus, qui Sirici intium cum die v Januarii currentis anni copulat, arbitratur, subscriptionem epistolæ Siricii ad *Hippolytum Tarracoensem Episcopum* date III *idus Februarii Arcadio et Bauto* V. F. C. C. C. C. C. C., quam Baronius recitat, ex duplici capite suspectam esse. Primo, quia alia hujus Pontificis epistolæ caret consule, nec in præcedentium Pontificum germanis epistolis, neque in istis, quas episcopi alii ad Romanos Pontifices imo et ad hunc Siricium dedere, notatur hætenus data diei vel consulatus; ut omnino videatur necedum usus iste in signandis epistolis obtinuisse. Secundo, suspectus merito est communis utrique consuli titulus. nemo enim ea adde sic scripserit, sed bene: *Arcadio Aug. et Bauto* V. F. C. C. C. C. C. C. Ha Papebrocius. Sed cum epistolam legitimam esse appareat, ob ea aliaque hujusmodi motiva in dubium non mittenda. Nam si hoc verum sit, episcopos ad

Romanum Pontificem scribentes litteras consulum nominibus signare solitos non fuisse, Pontifices tamen Romani a Siricio suas consulum nominibus munire incepere; quamvis in eo usu constantes non fuerint, eorumque nomina non raro prætermiserint. Præterea non nisi librarii errore scriptum est, *viris clarissimis*, cum in exemplari esset, *vir. clar.*, id est, *viro clarissimo*. Qui error alias sæpe ab exscriptoribus commissus. Epistola Siricii, anno sequenti data, consules etiam subscriptos habet, eaque subscriptio immerito a Papebrocio in dubium etiam vocata, ut tunc videbimus. Ob eam subscriptionem ait Papebrocius, priorem epistolam, alioquin probam, laudem integre undeque sinceritatis amittere, et secundam eadem laude novo titulo justius privari. Quare non mirum, si in illis subscriptionibus variisque loquendi formulis tuendis, majorem operam quam par esse videretur, impendamus; cum ex hujusmodi minutis res magni momenti sæpe pendeant. Hæc prima decretalium Romanorum Pontificum, quam eruditè passim tanquam veram agnoscent, primaque, que in antiquis Ecclesiæ Latine Collectionibus legitur. Neque ea in dubium revocanda, cum sola in Dionysii Exigui Collectione reperitur, ex eaque desumpta sint quæcumque Cresconius ex Siricii decretis citat.

5. *Theophilus fit episcop. Alexandr.* — Ad num. 30. *Timotheus* episcopus Alexandrinus obiit die vicesimo sexto mensis *Epiphani*, inquit Theophanes, cui suffragatur auctor Chronici patriarcharum Coptitarum, qui ait, eum diem concurrisse cum Dominica. Quare cum dies ille xxvi Epiphani concurrat cum die vicesimo mensis Julii, qui currenti anno Dominicalis fuit, liquet, *Timothei* obitum recte a Baronio consignatum. Scripsit, teste Sozomeno lib. 6, cap. 29, Vilam sancti *Apollonis*, et aliorum monachorum, qui in Ægypto, imperante Theodosio, floruerunt, quo Opere modo non extante *Palladianum* usum, non dubitandum; cum Rufinus lib. 3, cap. 29, alios ante se sancti Macarii Alexandrini miracula scripsisse testetur. Facundus lib. 4, cap. 2, epistolam ejus ad Biondorum refert, ubi se divi Athanasii discipulum Timotheus profitetur. Timotheo successit *Theophilus*.

6. *Obitus Placillæ uxoris Theodosii Magni.* — Ad num. 33 et seqq. *Placilla* seu *Flacilla Antonii* nuper consulis filia, quam Theodosius ante imperium uxorem duxerat, hoc anno obiit, ut auctor Chronici Alexandrini insinuat. Baronius *Flacillam* appellatam fuisse contendit; Lambecius vero tomo 2 Bibliothecæ Casaræ, pag. 586, *Placillam*; ex antiquis enim alii eam *Placillam*, alii *Flacillam* vocant. Ea defuncta, Theodosius Gallam Valentianam Senioris ex Justina filiam, uxorem duxit anno CCCLXXXVII, ut recte Baronio observatum. Fuit *Placilla* mater *Arcadii*, *Honorii*, et *Gratiani*, qui prænatore obiit quique tamen matri superstes fuit, ac præterea *Pulcheriæ* ante matrem demortuæ. Patent hæc partim ex Gregorio Nysseno Oratione in funere *Placillæ* sub finem, partim ex Ambrosio in Orat. de obitu Theo-

dosii Magni. At Nyssenus : « Dicam etiam aliquod maritalis amoris indicium et argumentum. Operiebatur omnino, soluto corporis conjugio, etiam pretiosa bona, quibus abundabat, venire in distributionem. Cum enim tres essent liberi (hæc enim honorum capita sunt) qui virilis sexus essent, apud patrem reliquit, qui regno ejus præsidio essent. Ad suam vero partem solam filiam pertinere existimavit. Vides quanto candore atque æquitate animi pariter ac indulgentia sit usa, quæ in rebus pretiosis majorem partem viro concesserit ». Tertii filii, cujus Cangius in *Familiiis Byzantinis Augustis* non meminit, et filiiæ nomina prodit Ambrosius citatus : « Nunc se Augustiæ memoriæ Theodosius regnare cognoscit... nunc sibi Rex est, quando recipit etiam filium Gratianum et Pulcheriam, dulcissima sibi pignora, quæ hic amiserat, quando ei Flacilla adheret ». Gratianus itaque ante patrem decessit; falliturque Baroni, qui scribit, Gratianum ante matrem vitam functum esse.

7. *D. Ambrosius rezatur.* — Est hic primus annus persecutionis a Justina Augusta adversus *Ambrosium* Mediolanensem episcopum excitatæ, quam anno sequenti explicabimus.

8. *Occasione divisionis Illyrici Thessalonicensis vicariatus institutus.* — Diviso Illyrico in Orientale et Occidentale, quod anno cccclxxix factum fuisse, certum sit ex iis quæ anno cccclxxx. num. iv et seqq., et anno cccxc. num. iii et seqq. in medium adduxi, Pannonia, utrumque Noricum, Dalmatia, Mæsia, Dardania et Creta in imperio Occidentali remansere; servalaque est hæcems Sirmio, quæ sedes fuerat præfecti prætorio Illyrici, sua dignitas, consilium illuc vicario præfecti prætorio Italiæ, qui provincias illas regeret. Sedes vero præfecti prætorio Illyrici translata est Thessalonicem, eique contribute Macedonia, Thessalia, Achaia, Epirus utraque, Prævalis et utraque Dacia. In ecclesiasticis sicut ante eam divisionem totum Illyricum episcopo Romano seu patriarchæ Occidentis suberat; ita et post illam eidem subditum remansit; quia, ut scribit Innocentius papa Epist. xxx ad Alexandrum episcopum Antiochenum, Ecclesiæ dignitati non congruit « ad mobilissimum necessitatum mundanarum Dei Ecclesiam commutari, honoresque ant divisionis perpeti, quas pro suis causis faciendâ duxerit imperator ». Hæc tamen divisio Illyrici episcopis Constantinopolitanis cupiditatem iniecit, Orientale suæ sedi subjiciendi; quod non semel eos tentasse tomo sequenti visuri sumus. Pontifices Romani, ut eorum consiliis obviam irent, impedirentque quominus episcopi Illyrici Orientalis a sua jurisdictione recederent, episcopum Thessalonicensem vicarium Sedis Apostolicæ in illis partibus constituendum judicaverunt. Erat quippe Thessalonica in civibus urbs celeberrima, *ἡ πρώτη πόλις Μακεδονίας* id est, *Mater totius Macedoniae*, ut legitur in Antipatra Epigrammate lib. I. v. 300., et sedes præfecti prætorio Illyrici Orientalis. In ecclesiasticis vero una erat ex apostolicis Ecclesiis a Paulo apostolo fundata, ut ipsemet Epistola I ad Thessal.

cap. I. docet, et legitur in Actis Apostolorum cap. 17. Indeque Tertullianus in lib. de Prescript., cap. 20 et 26, enumerans Ecclesias apostolicas, a quibus cæteras dixerat tradicem fidei et semina doctrinæ mutuatas esse, inter illas locat Thessalonicensem; cum paulo ante divisisset, apud ipsas suis locis adhuc præsidere cathedras Apostolorum.

9. *Ea institutio a Siricio PP. facta.* — Non convenit inter eruditos, quis primus Romanorum Pontificum episcopos Thessalonicensis hoc honore affecerit; aliqui eam liberalitatem referunt ad *Damasum*, cujus tempore *Acholius* et *Anysius* Thessalonicensem sedem tenuere; alii vero, uti Baluzius in Supplemento lib. 3, *Maxce* de Concordia Sacerdotii et Imperii cap. 23. *Siricionem* hujus vicariatus auctorem faciunt. Quæ ultima sententia a viro doctissimo ibidem pluribus probata, præferenda. Siricius enim scribens ad Anysium Thessalonicensem episcopum, ut videre est in Collectione Holsteniana, nullam Damasi mentionem facit, haud dubie facturus, si eadem auctoritas ab illo tributa Anysio fuisset. Præterea Leo I repetens primordia vicariatus episcoporum Thessalonicensium in epistola ad Anastasium, in eadem Collectione edita, a Siricio incipit, omissio Damaso. Verum quidem est, Innocentium I, Nicolaum I et Joannem III pontifices Romanos hujus vicariatus initium Damaso attribuere. Sed id processit ex eo quod Damaso mandata interdum aliqua, ubi occasio tulit, dedit Acholio et Anysio; quo exemplo invitatus Siricius, vices suas commisit per Illyricum, et præterite delegationis occasione expirantem auctoritatem, *certa tum primum ratione*, Ecclesiæ Thessalonicensi commisit. Licet itaque Leo vicarium Thessalonicensem a Siricio delegatione repetat; indicat tamen aliquam fuisse antea istiusmodi delegationem in Illyrico, sed quæ *certa tum primum ratione* firmata sit. In ea enim Epistola quæ extat apud Holstenium pag. 145 dicit Leo, se committere Anastasio episcopo Thessalonicensi vices suas per Illyricum, additque se id facere exemplo Siricii, simulque arcum aperit conciliationis a V. Cl. Baluzio allata: « Beate recordationis Siricii exemplum secuti, inquit, qui sanctæ memoriæ Anysio prædecessori tuo bene de Apostolica Sede tunc merito, et rebus post sequentibus approbato, certa tum primum ratione commisit, ut per illam provinciam positus, quas ad disciplinam teneri voluit, Ecclesiis subveniret ». Istam observationem confirmant sequentia verba Leonis; qui, cum memoriam iniret eorum episcoporum Thessalonicensium, quibus Romani Pontifices commiserant vices suas, omnino incipit ab Anysio, dum ait, prædecessores suos, commisse vices suas prædecessori decessorique Anastasio, id est Anysio et Rufo, quibus successerat Anastasius. Quare cum horum tantum mentionem faciat Leo, manifestum est, ab Anysio incepisse eam Vicariatum, de quo sæpe tomo sequenti mentio occurrit. cum enim Baroni Collectionem Holstenianam non viderit, ex ea Annales infra supplendi eruit.

SIRICII ANNUS 2. — CHRISTI 386.

1. *Councilum Romanum.*—Trecentesimus octogesimus sextus Christi annus aperitur consulatu Honorio et Evodii; erat hic apud Maximum fungens ut vidimus anno superiori in rebus Priscillian) Galliarum prefectura. Quod igitur Fastis adscriptum videas Evodium Maximi hominem, plane intelligis inter ipsum ac Theodosium et Valentianum imperatores pacis fœdera esse transacta; cujus quidem violator et ruptor Maximus primus fuit, ut suo loco dicitur. Quod vero ad Honorium consulem creatum spectat, erat plane puer infans, de quo Claudianus :

Inter cunabula consul
Proveheris signansposito modo nomine Fastos,
Donaturque tibi qui te produxerat annus.

Natum quidem esse Honorium anno superiori, mense Septembris, auctor est Marcellinus in Chronico : qua ratione dicendum, ipsum, cum ei consulatus traditus est, infandem fuisse quatuor mensium.

2. Anni vero hujus exordio, nimirum ipso mense Januarii, celebratum est a Siricio papa Romæ in basilica sancti Petri Concilium octoginta episcoporum; cujus extat epistola Synodalis¹ data octavo idus Januarii post consulatum Arcadii atque Bautois; quod scilicet novorum consulum nomina Romæ nondum publicis auspiciis promulgata essent. Porro in hoc Concilio novem papa capitulis collapsam in Africa ecclesiasticam disciplinam restituere conatus est.

3. De Novatianis ac Montensibus primo cautum, ut venientes ad Ecclesiam, per manus impositionem conciliarentur : hoc enim nomine Romæ noto, Montenses, Donatistas schismaticos nominat. Monuit præterea, ne sacerdotes atque diaconi conjugati, cum ordinati essent, cum uxoribus permanerent. Cæterum celibatum sacerdotum ministrorum nequaquam ex lege Siricii papæ recens introductum esse, sed ab Apostolorum temporibus in Africa ac-

ceptum atque retentum sibi vindicat Concilium Carthaginense². Hujus decreti Siricii, ut incontinentes a ministerio ecclesiastico arcerentur, meminit Innocentius³ papa in epistola ad Exuperium episcopum Tolosanum. Sunt et alia ibi statuta, quæ eadem epistola recensentur. Sed et recitata fuit hæc Siricii epistola in Concilio Teleptensi (Telensi) in Africa, sub Honorio imp. celebrato; de quo suo loco dicendum.

Eodem quoque mense Januarii, Valentianus Imperator indignum prorsus pio principe, impulsu laud dubium Justinæ Augustæ matris, pro Arianis ejusmodi promulgavit edictum⁴ :

4. *Decretum Valentianiani pro Arianis, quod Benevolus dictare abivit.*—« Dammus copiam colligendi his, qui secundum ea sentiunt, quæ temporibus divæ memoriæ Constantii, sacerdotibus convocatis ex omni orbe Romano, expositaque fide ab his ipsis qui dissentire noscuntur, Ariminensi Concilio, Constantinopoli etiam confirmata, in æternum mansura decreta sunt. Conveniendi etiam, quibus justissimus, pateseat arbitrium; scituris his, qui sibi tantum existimant colligendi copiam contributam, quod si turbulentum quippiam contra nostræ tranquillitatis præceptum faciendum esse tentaverint, ut seditionis auctores, pacisque turbata Ecclesiæ, etiam majestatis, capite ac sanguine sint supplicia luituri : manente nihilominus eos supplicio, qui contra hanc dispositionem nostram obreptive aut clanculo supplicare tentaverint. Dat. X kal. Februarii Mediolani, Honorio N. N. P. et Evodio coss. » Sed Justinæ hunc fuisse conatum, audies ex his quæ de eadem lege habet Rullinus⁵.

5. Interim dictanda adversus fidem Patrum imperiaba decreta mandantur Benevolo tunc memorie sermibus præsidenti; sed ille, cui ab incunabulis sacra fides et venerabilis fuit, abnegat se impia verba posse proferre et contra Deum loqui. Tum vero ne inceptum reginæ frustrari videretur, celsior

¹ Siric. epistol. ad Episc. Afric.

² Concil. Carthag. c. 1. — Innoç. ad Exuper. c. 2. — I. IV. de hie canon. c. Theod. — Rullin. lib. II. c. 16.

ei honor promittitur, si impleret injuncta. Ille qui nobilior in fide esse, quam in honoribus cuperet: « Quid mihi », ait, « pro impietatis mercede alio-rem promittis gradum? Hunc ipsum, quem habeo, tollite: tantum mihi conscientia fidei duret illata. Hæc dicens, ante pedes impia præcipientum cingulum jecit ». Ita de Benevolo Rufinus. Erat hic patria Brixianus, a S. Philastrio catholica disciplina optime informatus: ad quem ejus successor S. Gaudentius, cum mittit ad eum editos a se sermones, ista præfatur, egregium ejusdem viri factum commemorans¹:

6. « Communis vos fuerat, ut ea que de divinis eloquiis per Paschales dies proxime præteritos explanavi, coram valuisses audire. Cum enim semper, tum præcipue his diebus festis presentia tua nobis merito grata est in Ecclesie Brixianæ conventu. Nam sicut honoratorum nostræ urbis, ita etiam Dominicæ plebis, Domino annuente dignissimum caput es; quia non minore diligentia servare studes Dei præcepta, quam disecre, robustam catholica fidei professionem præclare vite meritis equiparare contendens, ut habeat sincera fides opera suæ puritatis nitore condigna. Quia in re maxime docentis fructus est, et immortalis utilitas audientis, dicente apostolo²: Non auditores tantum, sed factores legis justificabuntur apud Deum. Nec mirum, si hodie taliter in timore Domini converseris, qui necdum precepta baptismi gratia, ita pro fidei cœlestis veritate pugnasti, ut imbutum te admirabilibus doctrinis apostolice per omnia viri Patris nostri Philastrii, tantæ constantiæ testimonium approbarit. Nostri namque temporis regina Jezabel, ariana perfidiæ patrona simul et socia, cum beatissimum persequeretur Ambrosium Ecclesie Mediolanensis antistitem, te quoque ea tempestate magistrum memoria oblitum salutaris fidei arbitrata, contra Catholicas dictare Ecclesias compellebat. Quod ne faceres, nullo et promotionis politicæ dignitatem et ambitionem sæculi gloriamque mundanam pro Dei gloria contempsisti, magis eligens privatus vivere, quam mortuus militare ». Hæc Gaudentius ad ipsum Benevolam egregium confessorum.

7. Porro ipse S. Gaudentius, qui ista præfatur ad tractatus quos de Paschate scripsit, haud pridem deuncto S. Philastrio, quem vidimus interfuisse cum Ambrosio Aquileiensi Concilio, in locum ejus subrogatus est, licet immatura ætate, sed præstans doctrina atque virtutibus: verum quali quantave adhibita vi, ipse declarat in sermonis exordio; quem de sua ordinatione tunc habuit, cum ait³: « Imperitiæ meæ conscius, et ætatis ipsius immaturity ad sacerdotii dignitatem pudore deterritus, merito silentii feculentia a summis sacerdotibus postulabam. Metuo enim primum, ne vis verborum caelestium exiguitatis meæ sermone tenuetur; deinde erube-

seo, quod tantæ expectationi optatum doctrinæ fructum præstare non valeo. Unde imparem vestro per omnia me desiderio sentiens, onus istud totis viribus conatus sum declinare. Sed beatus pater Ambrosius cæterique venerandi antistites, sacramento, quo tenere vos ipsos obligastis, adstricti, tales ad me epistolæ cum vestra legatione miserunt, ut sine damno animæ meæ ultra jam resistere non valerem: cui ab Orientalibus quoque episcopis, nisi memi ad vos reditum pollicerer, salutaris communitio negaretur. Tali igitur conclusus articulo, et auctoritate sanctorum præsentium subjungatus, suscepi hoc summi sacerdotii munus, nec merito dignus, nec ætate aptabilis, nec doctrina mac trus. Intuemini ergo quid patiar, etc. » Sed quid hic ipse ait ab Orientalibus sese excommunicandum, nisi reditum polliceretur? Accipe que ab eodem in alio sermone⁴ traduntur: nempe, in Orientem peregrinationem suscepisse pietatis ergo, et inter alia loca advenisse Cæsaream Cappadociæ, ibique a sacris virginibus in monasterio agentibus sacras accepisse reliquias sanctorum quadraginta martyrum, qui sub Licinio Sebaste in Armenia passi fuerant; quas se mutatas dicebant a S. Basilio Magno ipsarum avunculo, ejus tunc civitatis episcopo. Cum autem (ut dictum est) inter hæc configerit S. Philastrium ex hac vita decedere; omnes sacerdotes ejus provincie, atque potissimum S. Ambrosius, in ipsum Gaudentium, ab-entem licet, in electione pari consensione conspirant, firmannt decretum, atque stabiliunt jurejurando. Cum vero hæc audisset Gaudentius jam electus episcopus, deflecteretque in Occidentem reditum; missa est ab episcopis ad ipsum legatio et ad Orientis antistites, qua rogant, ut revertentem redire Gaudentium excommunicatione compellerent: quod (ut vidimus) ab eisdem naviter impletum fuit, coactisque redire, et regimen accipere Ecclesie Brixianæ. At de his hæcenus, ad quæ occasione Benevoli non inviti digressi sumus.

8. *De tempore et causis persecutionis Justinæ in Ambrosium, ubi de Auxentio ariano seu Mercurino.* — Porro quod ejusdem Gaudentii (ut diximus) assertio illud exploratum habeatur, tempore ejusmodi impie sanctionis, quam Benevolus dictare renuit, Justinam Augustam, quam jure nominat Jezabelem, aggressam esse sanctum Ambrosium persequi: hic de eadem persecutione fensus agere, temporis ratio postulat et argumentum. De qua quidem illud in primis considerandum, eandem Justinam semper antea, etiam temporibus Gratiani, S. Ambrosio negotium facessisse, ut superius dictum est in electione Anemii episcopi Sirmiænsis. Cæterum levia illa quidem existimata sunt et nullius ferme momenti, ut que nec persecutionis nomine censerentur, respectu habito ad eam que lus temporibus ingruit, cum perimacior de tradenda basilica Ariana ab ea est facta pettio, et violenta exa-

¹ Gaud. in præfat. serm. Bibl. sanct. — ² Rom. II. — ³ Gaud. serm. in sua ordinatione.

⁴ Gaud. serm. in dedicatione basilicæ.

cho consenta. Quod enim memorato nuper impio imperatoris edicto professoribus sacrilegi Ariminensis data esset conveniendi facultas: sollicitior Justina tunc, ut Ariamum locum, in quem iidem sine communionis sectarii convenirent, subreptum a catholicis traderet: ejus rei causa tot tantaque Melholani concitate sunt turbæ; quas antequam emicare aggredierimur, de tempore exactior est habenda discussio: semus enim has ad tempora Gratiani a Paulino referri, quas nos sub hujus anni cæss. et non ante cæptas esse contendimus.

9. Miratus sum vehementer, Paulinum clericum ejusdem Ecclesie Mediolanensis militentem sub casto diacono, recensere ejusmodi persecutionem ante obitum Gratiani. At considero non ipsum præterisse, quo potissimum tempore et anno ea acciderint: sed quod nulla in scribendo habita chronographia ratione, prout sibi occasio videretur oblata, res gestas pro arbitrio collocaret: narratis his que a Justina adversus Ambrosium Sirmii acta essent, ad alia ejusdem argumenti recensenda institutam de his senel prosequitur orationem. Unde fortasse Græcis data est errandi occasio: siquidem Sozomenus ea ante Gratiani necem contigisse refert¹, sicut et Nicephorus² atque alii hos secuti: Rufinus³ vero contigisse tradit post obitum Gratiani: quod manifestius demonstrat Gaudentii auctoritas citata nuper, juncta edicto pro Ariamum Justine opera promulgato. Sed ad evidentiorum rerum demonstrationem illud in primis intelligendum est, ejusmodi persecutionem biennio perdurasse: quod evidenter constat Ambrosii auctoritate; cum agens in Auxentium ariamum, ejus nutu Justina ad omne nefas impelleretur, præter illa que tum accidisse narrat, ea que superiori passus sit anno, in memoriam revocat, dicens: « Superiori anno, quando ad palatium tuum sum petitus, etc. » Quamobrem fatendum est, persecutionem hoc anno ceptam, in annum sequentem fuisse propagatam. His igitur in hunc modum de tempore elucidatis; reliquum est, ut quæcum hoc anno, que vero sequenti a Valentiano atque Justina in Ambrosium gesta sunt, æqua discriminatione distincta, certa certis quæque reddamus annis.

10. Ipse igitur Ambrosius in nuper citato loco de rebus hoc anno gestis hæc habet⁴: « Quasi vero superiori anno, quando ad palatium sum petitus, cum presentibus primatibus ante consistorium tractandus, cum imperator basilicam vellet eripere, ego tunc aula contemplatione regalis infractus sum, constantiam non tamen sacerdoti, aut imminuto jure discesserim? Nonne meminimus, quod ubi me cognovit populus palatium petisse, ita irruit, ut vim ejus ferre non possent, quando comiti militum cum expeditis ad forum laici multitudinem egressi obtulerunt omnes se neci pro fide Christi? Non tunc rogatus sum, ut populum nullo sermone

mulcerem, sponderem fidem, quod basilicam Ecclesie nullus invaderet? Et cum pro beneficio meum sit officium postulatum; tamen quod populus ad palatium venisset, mihi invidia commota est, in hæc igitur invidiam me redire desiderant. Revocavi populum, et tamen invidiam non evasi. » Hæc enim ipse ibi de rebus hoc anno gestis.

11. Quidam est autem, quod Justina Augusta Ambrosio semper infensa, ipsum hoc potissimum anno vehementius exagitare aggressa est? dicam paucis. Morata est ipsa quidem in hoc tempus, in primis quod vivente Gratiano erga Ambrosium propensiore, id tentare non licuit; sed nec eo defuncto: nam cum melius Maximi tyranni eam urgeret, studuit tunc de Ambrosio bene mereri, ejus indigebat opera ut vidimus ad Maximum concipiendum et continendum in Galliis, leto autem eum eo federe, quod res in tuto viderentur collocatæ; nec Deum timens, nec vicum sanctissimum verita, immemor accepti beneficii, quo filio conciliatum esset imperium, impulsa furore, Arianorumque stimulis exagitata, scelus aggreditur omnium maximum. Sed et nova illam ea causa commovit, quod sua secta homines male mulctatos, indeque pulsos sciret, nec nisi ab ipsa sperare auxilium, ad quam confugissent. Etenim cum Theodosius imperator ut demonstravimus in Oriente Arianos et alios hæreticos compluribus datis edictis e civitatibus aliisque locis abire jussisset; accidit, ut nonnulli ex iis, quod scirent Justinam Augustam ariamam esse Arianisque favere, favoreque illos officii omnibus, ad eam in Occidentem se Mediolanum conferrent: cum vero iidem immenso numero creverissent, crevit pariter episcopi ipsorum audacia, cum præsertim magnæ patronæ, nempe ipsius Justine niteretur auxilio. Erat hic Auxentius genere Seythia, subrogatus in locum senioris Auxentii, quod ceteros doctrina antecellere videretur; sed quod sciret Auxentii nomen odiosum esse ob Auxentium seniore civibus Mediolanensibus, loco Auxentii dici voluit Mercurinus; de quo eleganter Ambrosius⁵: « Unum portentum est, et duo nomina. Etenim ne cognosceretur quis esset, mutavit sibi vocabulum; ut quia hic fuerat Auxentius episcopus ariamum, ad decipiendam plebem quam ille tenerat, se vocaret Mercurinum. Mutavit ergo vocabulum, sed perfidiam non mutavit: exiit lupam, et induit ovium. Nihil prodest quod mutaverit nomen; quid sit agnoscerit. Alius in Seythiæ partibus dicebatur, alius hic vocatur, etc. »

12. Sed antequam de rebus ab eo gestis agamus, confutanda est illa sententia, qua duo Auxentii confunditur in unum, seniorque cum juniore miscetur atque confunditur. Jam pluribus alias disseruimus adversus aliquos, qui hunc juniorem Auxentium unum eundemque esse perarant cum seniori ejusdem nominis episcopo Mediolanensi; adversus quos satis sit modo aliquas adducere differentias,

¹ Sozom. lib. VI. c. 13. — ² Niceph. lib. XI. c. 19. — ³ Rufin. lib. II. c. 15. — ⁴ Ambros. in Auxent. — ⁵ Idem ibid.

⁵ Ambros. in Auxent.

quibus alter ab altero distinguatur. Seniores in primis Auxentium diem obisse ante creationem Ambrosii, non Socrates¹ tantum, Sozomenus², atque Theodoretus³ graeci historici absque controversia ulla confirmant, sed et qui novum ipsum et eodem vixerunt tempore atque scripserunt, Paulinus⁴, Hieronymus⁵, necnon Rufinus⁶ expresse testantur: a quibus rem adeo perspicue probantibus desciscere, nec vel unum antiquorum invenire contrarium affirmantem, quid aliud est quam apertissima veritati contentiose nimis obtiti? Rursum vero si idem cum seniori Auxentius junior erat; quae fuit illa causa mutandi nominis, ut Mercurius nominari mallet, cum etsi non ex nomine, ipso tamen vultu omnibus notissimus esset, utpote qui quatuor ferme Iustriis (ut vidimus) Mediolani sedisset? Certe adeo notum facie hominem non superinducta mutatio laudum nominis, sed nec (quod est in fabulis) Orei galea vel annulus Gygis occultare potuissent.

13. Sed et tertium illud necessarium accedit argumentum petitum ex verbis Ambrosii, dum ait⁷: «Alius in Scythiae partibus dicebatur, alius hic vocatur, nomina pro regionibus habet». Ha ipse : ex quibus apparet, hunc ipsum non Mediolani Auxentium dictum esse, sed in Scythia, quem ejusdem constat auctoritate Mediolani Mercurium nominari; cum alioqui de seniore liquet non alio nomine quam Auxentii nuncupatum. His quoque addimus, Auxentium seniore patriam fuisse Cappadocem, id Albanasio⁸ et aliis testantibus; hunc vero testificatione Ambrosii constat fuisse Scythiam. Cum tot igitur alter ab altero discernuntur proprietatibus et differentiis; duos exiisse Auxentios, nemo jure poterit dubitare; illum priorem nimirum prodixisse retalem usque ad ultimum tempus Valentiniani senioris, latentem ac decipientem imperatorem catholico nomine; istum vero non ante auditum et cognitum, quam post obitum Gratiani, cum a Justina contra Ambrosium elatus est.

14. Plures quidem cause ejusdem Justine minimum in Ambrosium concitarunt, nimirum electio catholici episcopi, ipsa refragante, ante facta in Ecclesia Sirmicensi; Palladii et Secundiani veterum haereticorum episcoporum in Concilio Aquileiensi publica condemnatio; ea cuncta uno in primis operante Ambrosio; quodque etiam cum adhuc vivente Gratiano (ut vidimus) agere coepisset de basilica Arriani tradenda, id nunquam obtinere potuisset. Coquebat tunc et ipsa quidem in stomacho; sed adhuc Gratiano superstile erga Ambrosium propensiore, evomere opportunum minime fuit: verum nec statim illo necato, data est ipsi facultas in Ambrosium insaniendi, timore Maximi ingruente, cum opus haberet ad placandum et continentium intra limites Alpium Maximam ejusdem Ambrosii opera,

quam egregie plane navavit, utiliterque impendit. His igitur jam cessantibus, hoc anno adversus Ambrosium Justina concitat Mercurium, dictum apud Seythas Auxentium: cujus quidem mutationis nominis non illa dimittaxit, quam diximus, causa processit, quod perosum esset Mediolani Catholicis ipsum nomen Auxentii; sed etiam quia in patria enormia scelera perpetrasset; ne ex nomine crimen infame notum omnibus redderetur, illo relicto, novoque aóscito, Mediolani dici pro Auxentio voluit Mercurius; nam de eodem haec ipse Ambrosius¹: «Minora fecit in Scythia, et illa erubuit, ut mutaret vocabulum: sceleratiora hic ausus est; et volet, quocumque perrexerit, nomine suo prodi?» Minime gentium; sed potius pro regionibus, diversa foret nomina mutaturus. Verum haud profuit ista mutatio nominis; siquidem Auxentius ositatius dictus est: ita enim appellant eum sanctus Ambrosius in publicis monumentis atque Hieronymus², et alii omnes.

15. *Ab Auxentio provocatus ad disputationem, per libellum Valentiniano oblatum, abivit Ambrosius.* — At quid hoc tempore spurius isle? audeat tanquam alter Allophilus et incircumcisus Goliath, armis secularis potentie fretus, utpote favore pollens Justinae Augustae Ariariorum patronae, prodire in campum, et exprobrare agminibus Dei viventis, Ambrosium scilicet ad publicam disputationem provocare; cum et delegit arbitros pugnae, quos non prodidit, sed Gentiles, sive Judaeos, vel fortasse ejusdem sectae homines artanos, arbitro etiam ipso Valentiniano imperatore, licet catechumeno, Exhorruit Dei sacerdos fidei causam post tot Concilia arbitrio credere secularium; sprevit petulantiam hominis, ne Ecclesiae prosterneret dignitatem; refugitque coram imperatore adhuc catechumeno judicante, de summa christiane fidei disceptare; cum Auxentius Ambrosii modestia abusus, Valentinianum adiens, cogi Ambrosium magna arrogantia ad disserendum de fide in consistorio, fultus Justinae Augustae patrocinio postulavit. Nihil denegavit ipse Valentinianus Auxentio, ne videretur renuendo, matri illi patrocinanti injuriam irrogare. Mist³ igitur imperator ad S. Ambrosium Dalmatum tributum, qui eodem ad certam diem disputationem cum Auxentio habendam iudicaret, quae cum a Dalmato sanctus Dei sacerdos accepisset; quod decoris esset ecclesiae functionis, quodque deceret catholicum praesentem, et inconcussus vigor Pontificis exigeret, ex sententia episcoporum qui aderant, per libellum Valentiniano respondit; quem rerum gestarum seriem continentem multaque alia magna potens complectentem hic describendum putavimus: sic enim se habet⁴:

16. «Clementissimo imperatori et beatissimo Augusto Valentiniano Ambrosius episcopus,

a Dalmatus me tribunus et notarius, mandato

¹ Socrat., lib. IV, c. 25. — ² Sozom., lib. VI, c. 4. — ³ Theod., lib. IV, c. 5. — ⁴ Paulin., in vita S. Ambrosii. — ⁵ Hier. in Chron. — ⁶ Rufin., lib. II, c. 11. — ⁷ Ambros., ep. CXXXI. — ⁸ Altit., ep. ad obit.

¹ Ambros., in Auxentio. — ² Hier., ep. CXXXI. — ³ Ambros., ep. XXX. — ⁴ Apud Ambros., ep. CXXXI.

ut allegavit clementis concepit tuae; postulans ut et ipse iudices legerem, sicut elegisset Auxentius; nec tamen expressit eorum nomina, qui fuerant postulati. Sed id addidit, quod in consistorio esset futura certatio, arbitro patris iudicio tuae. Cum rei respondeo ut arbitror competenter. Nec quisquam contumaciter iudicare me debet, cum hoc asseram, quod Augustus memoria patris tuus non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sanxit: in causa fidei, vel ecclesiastici alicujus ordinis, cum iudicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis: haec enim verba rescripti sunt: hoc est, sacerdotes de sacerdotibus voluit iudicare.

17. « Quin etiam si alius quoque argueretur episcopus, et morum esset examinanda causa; etiam hanc voluit ad episcopale iudicium pertinere. Quis igitur contumaciter respondit clementi tuae? Ille qui te patri similem esse desiderat, an qui vult esse dissimilem? Nisi forte vilis quibusdam tanti imperatoris existimatur sententia, cuius et fides confessionis constantia comprobata est, et sapientia meliorate Republica profectibus praedicatur. Quando audisti, clementissime imperator, in causa fidei laicos de episcopo iudicasse? Ita ergo quadam adulatione curvamus, ut sacerdotalis juris sinus immemores; et quod Deus donavit mihi, hoc ipse aliis putem esse credendum? Si docendus est episcopus a laico: quid sequetur? Laicus ergo disputet, et episcopus audiat; episcopus discat a laico. At certe si vel Scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractemus; quis est qui abnuat, in causa fidei, in causa, inquam, fidei episcopos solere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis iudicare?

18. « Eris, Deo favente, etiam senectutis maturitate provector, et tunc de hoc censibus, qualis ille episcopus sit, qui laicis jus sacerdotale substernit. Pater tuus, Deo favente, vir maturioris aevi dicebat: Non est meum iudicare inter episcopos. Tunc enim dicit clementia: Ego deo iudicare? Et ille baptizatus in Christo, inhabilem se ponderi tanti putabat esse iudicii. Clementia tua, cum adhuc emerenda baptismatis sacramenta servantur, arrogat de fide iudicium, cum fidei ipsius sacramenta non noverit? Quales autem elegerit iudices, possimus existimationem relinquere, quando eorum nomina tunc prode, Veniant plane, si qui sunt, ad Ecclesiam: audiunt cum populo: non ut quisquam iudex resideat, sed ut maximeque de suo affectu habeat examen, eligat quem sequatur. Agitur de istis Ecclesiae sacerdote: si audierit illum populus, et putaverit melius disputare; sequatur eum: si non invidebo. Omnia quae iam ipse populus iudicavit, facio quia cum quem habet, de patre tuo clementia postulavit. Facio quia pater patris tuae quem eum tutam spondidit, si electus suscipere sacerdotium: hanc fidem secutus sum promissorum.

19. « Quod si de aliquorum peregrinorum assentione se faciat: ibi sit episcopus, unde sunt ii qui cum episcopatu potestate non esse donan-

dum; nam ego nec episcopum novi, nec unde sit scio. Ubi illud constituimus, imperator, quod iam ipse tuum iudicium declarasti, imo etiam dedisti leges, ne cui esset liberum aliud iudicare. Quod cum prescripsi aliis praescripsi et tibi. Leges enim imperator fert, quas primus ipse custodiat. Visne igitur expar, ut incipiant ii qui iudices eliguntur, aut adversus tuam venire sententiam, aut certe excusare quod imperatoris tam severo et tam districto imperio non poterint obviare? Sed hoc contumacis, non modesti est sacerdotis. Ecce, imperator, legem tuam jam ex parte rescindis, sed ultimum non ex parte, sed in unum. Legem enim tuam nollem esse supra Dei legem. Dei lex nos docuit quid sequamur: humanae leges hoc docere non possunt: extorquere solent finibus commutationem, fidem inspirare non possunt. Quis erit igitur ille, qui cum legal per tot provincias uno momento esse mandatum, ut quicumque obviamerit imperatori, feriatur gladio: quicumque Dei templum non tradiderit, profusus occidatur: quis, inquam, est, qui possit vel unus, vel inter paucos dicere imperatori: Lex tua mihi non probatur? Non permittitur hoc dicere sacerdotibus, permittitur laicis? Et iudicabit de fide, qui aut gratiam sperat, aut metuit offensam?

20. « Deinde ipse committam, ut eligam iudices laicos: qui cum tenuerint fidei veritatem, aut proscriptantur, aut necentur, quod lex de fide lata decernit? Ego igitur aut praevocationi offeram homines, aut poena? Non tanti est Ambrosius ut propter se deiciat sacerdotium. Non tanti est unius vita, quanti est dignitas omnium sacerdotum, quorum de consilio ista dictavi, intumuitibus ne forte etiam Gentilis esset aliquis aut Iudaeus, qui ab Auxilio esset electus; quibus traderemus de Christo triumphum, si de Christo iudicium committeremus. Quid illos aliud, nisi Christi injuriam audire delectat? Quid illis aliud potest placere, nisi quod absit ut Christi divinitas denegetur? Cum his plane bene convenit ariano, qui creaturam Christum dicit; quod etiam Gentiles ac Iudaei promptissime confitentur. Hoc scriptum est in Arminensi Synodo: meritoque concilium illud exhorreo, sequens tractatum Concilii Niceni, a quo me nec mors nec gladius poterit separare. Quam fidem etiam pater clementiae tuae Theodosius beatissimus imperator, et sequitur et probavit. Hanc fidem Galliae tenent, hanc Hispania, et cum pia divini spiritus confessione custodiunt.

21. « Si tractandum est, tractare in Ecclesia dicitur; quod majores lecerunt mei. Si conferendum de fide, sacerdotum debet esse ista cohors; sicut factum est sub Constantino augustae memoriae principe, qui nullas leges ante praemisit, sed liberum dedit iudicium sacerdotibus. Factum est etiam sub Constantino augustae Imperatore patrum dignitatis haerese; sed quod bene cepit, aliter consummatum est. Nam episcopi sinceram primo scripserunt fidem; sed dum voluit quidam de fide intra palatium predicare, id egerunt, ut circumscri-

ptionibus illa episcoporum judicia mutarentur: qui tamen inflexam statim revocaverunt sententiam. Et certe major numerus Arimini, Nicæni Concilii fidem probavit, ariana decreta damnavit.

22. « Si ad Synodum provocat Auxentius, ut de fide disputet, licet non sit necesse propter unum tot episcopos fahgari; qui etiam si angelus de celo esset, paci Ecclesiarum non deberet praferri: cum audiero Synodum congregari, et ipse non deero. Tolle igitur legem, si vis esse certamen. Venissem, imperator, ad consistorium elementiarum, ut hæc coram suggererem, si me vel episcopi vel populus permisissent, dicentes, de fide in Ecclesia coram populo debere tractari. Atque utinam, imperator, non demittasses, ut quo vellem, pergerem. Quotidie prodibam: nemo me observabat. Debuisti me, quo volueras, destinare, quem ipse omnibus offerrebam. Nunc mihi a sacerdotibus dicitur: non multum interest, utrum volens relinquas ac tradas allare Christi. Cum enim reliqueris; trades. Atque utinam liquido mihi pateret, quod Arianus Ecclesia minime traderetur; sponte me offerrem lucæ pietatis arbitrio. Sed si ego solus instrestro, cur etiam de aliis omnibus invadendis Ecclesiis est præceptum? Utinam confirmetur, ut Ecclesiis nullus molestus sit: opto, ut de me, qualis videtur, sententia proferatur. Dignanter igitur, imperator, accipe, quod ad consistorium venire non potui. Ego in consistorio nisi pro te stare non didici: et intra palatium certe non possum, qui Palatii secreta nec quero, nec novi.

23. « Ego Ambrosius episcopus hunc libellum obtuli clementissimo imperatori et beatissimo Augusto Valentiniano ». Hactenus ibi.

Porro deflexit postea Ambrosius ab Auxentio delectos fuisse gentiles iudices, qui de fide Christi sententiam ferrent; in quem idem S. Ambrosius sic ait¹: « Hæc ergo, fratres, coram ipso apud vos plenius disputarem; sed certus Auxentius non ignaros vos esse recte fidei, vestrum refugit examen, et gentiles quosdam quatuor aut quinque ferre homines elegit cognitores sibi, si tamen aliquis elegit, quos vellem adesse in eoru omnium, non ut de Christo iudicent, sed ut majestatem audiant Christi. Tamen illi jam de Auxentio pronuntiaverunt, cui tractantii quotidie non crederent. Quæ major ejus condemnatio, quam quod sine adversario apud iudices suos victus est? Ergo et ipsorum sententiam contra Auxentium jam lenemus; et quod gentes elegit, jure damnandus est, quia Apostoli præcepta dimisit, cum Apostolus dicat²: Audeat aliquis vestrum adversus alterum habens negotium judicari apud iniquos, et non apud sanctos? etc. » Inferius vero: « Conclusus undique », inquit, « ad versitiam patrum suorum confugit; de imperatore vult invidiam commovere, dicens, iudicare debere adolescentem catechumenum, sacra lectionis ignem, et in consistorio iudicare ». Hæc de his que ad Auxentium pertinent.

24. *Conversio ariani*. — Quod igitur (ut vidimus) sanctus Ambrosius cum Auxentium, tum cæteros provocasset, ut se disserterem in ecclesia convenirent: « Evenit tunc », inquit Paulinus¹, « ut quidam vir de heresi Ariatorum, acerrimus nimium disputator, et durus, atque inconvertibilis ad fidem catholicam, ad Basilicam se conferret. Is constituit in ecclesia, tractante episcopo, vidit ut ipse postmodum loquebatur) angelum ad aures episcopi fractantis loquentem, ut verba angeli populo episcopus renuntiare videretur. Quo viso, conversus, fidem, quam expugnabat, cepit ipse defendere ». Quæ autem subdit de duobus cubiculariis, temporibus Gratiani contigisse diximus. At de rebus anni hujus hactenus: reliqua enim persecutionis Justine in Ambrosium, sequenti anno accidisse noscuntur, nosque de eis suo loco.

25. *Synodus Treverensis in causa Ithaci; quam sanctus Martinus oppugnat, pluribus rebus gestis perspicuus*. — Hoc eodem anno habita est Synodus Treverensis ab episcopis partis Ithacianæ, qui ipsam Ithacium damnatum a Theognosto episcopo, quod apud Maximum necem procurasset hæreticorum (qua etiam ex causa complures episcopi, qui et sanioris viderentur esse consilii ejusdem Ithacii communionem vitabant), ut innocentem absolvunt, patrocinante illi Maximo imperatore. Res gesta describitur a Severo in Dialogis in hæc verba²: « Veniam ad illud, quod propter notam temporum Martinus semper oculavit, sed nos celare non potuit: in quo est illud miraculi, quod facie ad faciem cum eo est angelus collocutus. Maximus imperator, alias sane bonus, depravatus consilii sacerdotum, post Priscilliani necem Ithacium episcopum, Priscilliani accusatorem, cæterosque illius socios, quos nominari non est necesse, vi regia tuebatur, ne quis ei crimini daret, opera illius eujusmodi modi hominem fuisse damnatum. Interea Martinus multis gravibusque laborantium causis ad comitatum ire compulsus, procellam ipsam totius tempestatis incurrit. Congregati apud Treveros episcopi tenebantur; qui quotidie communicantes Ithacio, communionem sibi causam fecerant.

26. « His ubi nuntiantibus est inopinantibus adesse Martinum, totis animis labefactati, mussitare et trepidare ceperunt. Et jam pridè imperator ex eorum sententia decreverat, tribunos summa potestate armatos ad Hispanias mittere, qui hæreticos inquirerent, deprenderent vitam et bona admerent. Nec dubium erat, quin sanctorum etiam maximam turbam tempestas ista depopulatura esset, parvo discrimine inter hominum genera: etenim tum solis oculis iudicabatur, cum quis pallore potius aut veste, quam fide hæreticus existimaretur. Hæc nequaquam placitura Martino, episcopi sentiebant: sed male consensus illa vel molestissima erat cura, ne se ab eorum communiione adveniens abstermeret, non abfuturis qui tanti viri constantiam, permissa auctoritate, se-

¹ Ambros. orat. in Auxent. — ² 1. Cor. vi.

³ Paulus, in Vid. S. Ambros. — ⁴ Severo Dial. lib. iii.

querentur. Invenit cum imperatore consilium, ut missis obviam magistris officialibus, urbem illam propius velaretur; cedere, nisi se cum pace episcoporum ibi consistentium adfore fateretur. Quos ille callide frustratus, profertur se cum pace Christi esse venturum. Postremo ingressus nocturno tempore, adit ecclesiam laudum orationis gratia; posthinc palatium petit. Præter multas quas evolere longum est. Has principales petitiones habebat pro Narsete comite, et Leucadio præside; quorum ambo Gratiani partium fuerant pertinacioribus studiis, quæ non est hujus temporis explicare, iram victoris emeriti. Illa præcipua cura, ne Tribuni cum jure gladiatorum ad Hispanias mitterentur: pia enim erat sollicitudo Martino, ut non solum Christianos, qui sub illa erant occasione vexandi, sed ipsos etiam hæreticos liberaret.

27. « Verum primo die atque altero suspendit hominem callidos imperator, sive ut rei pondus imponeret; sive quia nimis sibi implicabilis erat, seu quia ut plerique tum arbitrabantur avaritia repugnabat; siquidem in bona eorum inhibaverat. Fertur enim ille vir multis bonisq; actibus præditus adversus avaritiam parum consuluisse, nisi fortasse regni necessitate: quippe exhausto superioribus principibus Reipublicæ avario, pene semper in expeditione atque procinctu bellorum civilium constitutus, facile excusabitur quibuslibet occasionibus subsidia imperio paravisse. Interea episcopi, quorum communionem Martinus non inibat, trepidi ad regem concurrunt, præfatuos se conquerentes: actum esse de suo omnium statu, si Theognosti Theognosti pertinaciam, qui eos solus palam lata sententia condemnaverat, Martini armaret auctoritas: non oportuisse hominem recipi movibus; illum jam non defensorem hæreticorum esse, sed vindicem: nihil actum morte Priscilliani, si Martinus exerceat illius ultionem. Postremo prostrati, cum fletu et lamentatione potestatem regiam implorant, ut utatur adversus unum hominem vi sua. Nec nullum aberat, quin cogeretur imperator, Martinum cum hæreticorum sorte miscere.

28. « Sed ille, licet episcopis nimio favore esset obnoxius; non erat nescius, Martinum fide, sanctitate, et virtute cunctis præstare mortalibus: alia longe via sanctum vincere parat. Ac primo secreto accessitum, laude appellat; hæreticos jure damnatos more judiciorum publicorum potius, quam infortunatis sacerdotum; non esse causam, qua Illicii eorumque partis ejus communionem putaret esse damnandam. Theognostum odio potius, quam causa lætisse dissidium: eundemque tamen solum esse, qui se a communionem interim separavit; et reliquis nihil novatum: quin etiam ante paucos dies habita Synodus Illicium pronuntiaverat culpa non teneri. Quibus cum Martinus parum moveretur, rex ira accenditur, ac se de conspectu ejus adripuit, et mox percuttores his, pro quibus Martinus rogaverat, dirigendur. Quod ubi Martino compertum jam noctis tempore est, palatium irrumpit;

spondet, si parceretur, se communicaturum, dummodo ut et tribuni jam in exidium Ecclesiarum ad Hispanias missi retraherentur. Nec mora intercessit: Maximus indulget omnia.

29. « Postidie Felicis episcopi ordinatio parabatur, sanctissimi sane viri, et plane digni, qui meliore tempore sacerdos fieret. Hujus diei communionem Martinus inivit, satius æstimans ad horam cedere, quam his non consulere, quorum cervicibus gladius imminerebat. Verumtamen summa vi episcopo silentibus, ut communionem illam subscriptione firmaret, extorqueri non potuit. Postero die se inde propiciens, cum revertens in viam mastus ingeniseret se vel ad horam novæ communioni fuisse permixtum; longè longe a vice, cui nomen est, Andeltiana, qua vastas solitudines silvarum secreta patiuntur, progressis paululum comitibus, ille subseedit, causam doloris ac facti accusante ac defendente invicem cogitatione pervolvens. Astitit ei repente angelus: Merito, inquit, Martine, compungaris, sed aliter exire nequisti. Repara virtutem, resume constantiam; ne jam non periculum gloriæ, sed salutis incurris. Haec ab illo tempore satis cavil cum illa Illiciana partis communionem misceri. Cæterum cum quosdam ex emergentibus tardius quam solebat et gratia minore curaret; subinde nobis cum lacrymis fatebatur, se propter communionem illius malum, cui se vel puncto temporis, necessitate, non spiritu miscuisset, detrimentum sentire virtutis. Sexdecim postea vixit annos; nullam Synodum adiit, ab omnibus episcoporum conventibus se removit ». Hactenus de his Severus. Majore certe constantia Maximo ad id ipsum alliciendi, nempe, ut communicaret episcopo partis Illiciane S. Ambrosius restitit ante sequenti, cum apud eum legatione fungeretur pro Valentiniano imperatore. Sed de his suo loco dicendum. Hæc eadem de Maximo atque S. Martino Venantius Fortunatus carmine cecinit.

30. « At non prætermittenda sunt reliqua acta S. Martini hoc eodem anno Treveris, cum (ut dictum est) de ad Maximum confutisset, ab eodem Severo¹ alibi descripta; qui cum ea configisse tradidit Evodio consule; certior redderis hæc omnia hoc ipso anno facta esse; ait igitur: « Cum ad imperatorem Maximum, ferocis ingenii virum et bellorum civilium victoriam elatum, plures e diversis partibus episcopi convenissent, et fæda circa principem omnium adulatio notaretur, seque degeneri inconstanti, regie clientelæ sacerdotalis dignitas subdidisset; in solo Martino apostolica auctoritas permanebat. Nam et si pro aliquibus supplicandum regi fuit, imperavit potius, quam rogavit; et a convivio ejus frequenter rogatus abstinuit, dicens se mense ejus participem esse non posse, qui duos imperatores, unum regno, alterum vita expulisset. Postremo cum Maximum se non sponte sumpsisse imperium affirmaret, sed impositam sibi a militi-

¹ Sever. In Vit. S. Martini, c. 23.

bus divino nutu regni necessitatem armis defendisse, et non alienam ab eo Dei voluntatem videri, penes quem tam incredibili eventu victoria fuisset, nullumque ex adversariis nisi (nec in) in acie occubuisse : tandem victus vel ratione, vel precibus ad convivium venit, mirum in modum gaudente rege, quod id impetrasset.

31. « Convivium autem aderant, veluti ad diem festum evocati, summi atque illustres viri, praefectus idemque consul Evodius, vir, quo nihil unquam iustus fuit, comites duo summa potestate praediti, frater regis et patruus : medius inter hos Martini presbyter accubuerat : ipse autem, sellula juxta regem posita, cederat. Ad medium fere convivium (ut moris est) pateram regi minister obtulit, ille sancto admodum episcopo potius dari jubet, expectans atque ambiens, ut ab illius dextera poculum sumeret. Sed Martinus, ubi cibus, pateram presbytero suo tradidit, nullum scilicet existimans digniorem qui post se biberet; nec integrum sibi fore, si aut regem ipsum, aut eos qui a rege erant proximi, presbytero praefulisset. Quod factum imperator, omnesque qui tunc aderant, ila admirati sunt, ut hoc ipsum eis, in quo contempti fuerant, placeret; celeberrimumque per omne palatium fuit, fecisse Martinum in regis praedio, quod in intimorum Iudicum convivii episcoporum nemo fecisset. Eidemque Maximo longe ante praedixit, futurum, ut si ad Italiam pergeret, quo ire cupiebat, bellum Valentiniano imperatori inferens; sciret se primo quidem impetu futurum esse victorem, sed parvo post tempore esse periturum; quod quidem ita vidimus, etc. »

32. Haec sane apud Maximum. Sed quam dignus acceperit Augusta Martinum, convivium illi parans, accipe : « Cum interim diebus ac noctibus de ore Martini regina (ut idem Severus in Dialogis ait¹) pendebat, evangelico illo non inferior exemplo, pedes sancti fletu rigabat, erine tergebat. Martinus, quem nulla unquam femina contigisset, istius assiduitatem, imo potius servitute[m] non poterat evadere. Non illa opes regni, non imperii dignitatem, non diadema, non purpuram cogitabat; divelli a Martini pedibus solo strata non poterat; postremo a viro suo poposet; deinde Martinum utique compellunt, ut ei, remotis omnibus ministris, praeretur sola convivium. Nec potuit vir beatus obstinatius reluctari. Compositur castus reginae manibus apparatus, sellulam ipsa conserunt, mensam admoveat, aquam manibus subministrat; cibum, quem ipsa coevalat, apponit. Ipsa, illo sedente, cibus secundum famulantium disciplinam, solo lixa consistit immobilis, per omnia ministrantis modestiam et humilitatem exhibens servientis. Misceat ipsa bibituro, et ipsa porrexit. Fumila cenula, fragmenta panis assumpti, micasque collegit, satis fideliter illas reliquias imperatibus epulis anteponeus ». Et post aliqua : « Videant enim, quia Mar-

fino semel tantum in vita sua, jam septuagenario, non vidua libera, non virgo lascivens, sed sub viro vivens, ipso viro pariter supplicante, regina servivit, et ministravit : haec edenti abstulit, non cum epulante discubuit; nec ausa est participari convivio, sed deferebat obsequium. Discite igitur disciplinam, etc. »

33. His de rebus gestus a S. Martino Treveris enarratis, jam redeamus ad causam Ilhacianam. Vidimus ex his episcopos catholicos inter se communicatione divisos; alios Ilhacii fuisse partis, qui eum defenderent, impugnarentque qui se ab ejus communione sejunxissent, vel eum anathemate percussissent; quod Theognostum fecisse vidimus; alterius vero et adverse partis illi erant episcopi, qui adversarentur communionem Ilhacii et sociorum, quod sanguinari viderentur, proculque abhorre[re] a mansuetudine christiana, qua exemplo Christi imbuti esse debent episcopi. Illic advertit, non reprehensum aliquando adversus haereticos auxilium principum implorare; quod S. Augustinus et alii saepe fecisse probantur; id enim rite legitimeque fieri idem adversus Donatistas disputans, saepe demonstrat; sed illud in crimen adductum, hos importunius ac savius agentes in eosdem penam capitis procurasse. Ob idque caute sanctos Patres egisse vidimus, cum Imperatores, vel eorum praesides provinciarum interpellantes, ut Ecclesiae adversus haereticos supplicia ferrent, sic eos ut illi colibenterogantur, ut tamen ab inferendo in illos capitali supplicio ipsos magnopere dehortati fuerint : quod fecisse saepe eundem S. Augustinum et alios, suo loco dicemus. Unde et in Ecclesia Catholica usum receptum est, ut cum quis expetit a secularibus magistratibus opem adversus haereticos, ne Ilhacianae partis consors, et sectator esse videatur, contestationem illam consulte praemitat, nimirum sic se correptionem expetere incorrigibilium delinquentium, ut tamen citra poenam sanguinis puniatur.

34. Quod vero S. Martinus ab Ilhacianae partis episcopis non solum communione divisus esse cupierit, quorum consortium, dum licuit, prorsus exhorruit; sed et magno studio Maximum cohibuerit, ne tribunus militares in Hispanias ad inquirendum de Priscillianistis haereticis mitteret : causa qua a Severo ponitur, visa est esse justissima : nimirum, quod absque diligentiori examine et delectu, optimi quique christiani, quorum pallent ora jejunis, et ex disciplina gravior esset incessus, et habitus corporis honeste saneque compositus; mox qui essent huiusmodi, ut haeretic haberentur, quasi illi eadem ex hypocrisis affectasset : cum alioqui ipsi Priscillaniste, quibus mentiri ac peccare ex eorum instituto fas erat, ut latere omnimode possent, aut ne proderentur, secularibus se potius moribus conformare, et longe longius ab his qui essent, apparere viderique studeant. Adeo ut persecutio illa, cum alioqui justissima videretur, in dispendium tantum honorum foret magno damno propterea convertenda.

¹ Sever. dialog. lib. II. c. 7.

35. Cuiam parcerent exploratores, si ut vidimus ex Severo ipse quoque Martinus ob magnam abstinentiam vultu pallens, in crimen ejus haeresis adductus fuit? cum praesertim hostes honorum, sive gentiles, sive alii solutis moribus vitam agentes, oblatrare consueverint in eos, quorum vitae honestate ut telis percuterentur. Accidebat proculdubio in Hispaniis, quod de Urbe Hieronymus tradit¹: « Quam, inquit, viderent pallentem atque tristem, miseram et manichaeam vocant ». Sed quanto majori licentia favore imperatoris haec se pravi homines jaclare scirent, eo procacius atque contumeliosius in bonos quosque in Hispaniis effluerent. Haec igitur prudentia providens et consilio praevens S. Martinus, a mittendis tribunis inquisitoribus Maximum revocavit; idque ex sententia Domini admonentis parcendum esse zizanias, si timeatur ne cum eis eadem convulsione evellatur et triticum.

36. Caeterum quod ad Maximum spectat; plus aspero aliqui in eum haec ob causam inveci esse videntur, quod in haereticos perditissimos gladium polestatis exeruerit. Id quidem probe utiliterque factum S. Leo papa commendat ad Turibium episcopum Asturicensem scribens his verbis²: « Merito Patres nostri, sub quorum temporibus haeresis nefanda prorupit, per totum mundum instanter egere, ut impius furor ab universa Ecclesia pelleretur; quando etiam principes mundi illa hanc sacrilegam amentiam detestati sunt, ut auctorem ejus, ac plerosque discipulos legum publicarum ense prosternerent. Videbant enim omnem curam honestatis auferri, omnem conjugiorum copulam solvi, simulque divinum jus humanumque subverti, si hujusmodi hominibus usquam vivere cum tali professione licuisset. Et profuit diu ista districtio Ecclesiae lenitati, quae etsi sacerdotali contenta iudicio cruentas refugit ulsiones, severis tamen christianorum principum constitutionibus adjuvatur, dum ad spiritale nonnunquam recurrit remedium, qui timent corporale supplicium. Ex quo autem multas provincias hostilis occupavit irruptio, et executionem legum tempestates interdixere interclusere, bellorum; ex quo inter sacerdotes Dei difficiles commeatu, et rari coeperunt esse conventus; invenit ob publicam perturbationem secreta perfida libertatem ». Haec sanctus Leo, quod suo tempore eadem Priscillianistarum haeresis in Hispania iterum revixisse comperta esset.

37. Ex his igitur cum Maximo ista legalis ultio, ut Ecclesiae probuca, veniat commendata; nullus tamen sanctorum Patrum laudavit aliquando id posse vel debere fieri suggestione sanctorum antistitum; nam inter alios sanctus Ambrosius ad Studium scribens, et de usdem ipsis damnatis a Maximo comevam explicans questionem, haec habet³: « Sed vehementior facta est », questio illa scilicet

de plectendis gladio soubibus, « posteaquam episcopi reos criminum gravissimorum in publicis judiciis accusare, alii et urgere usque ad gladium, supremamque mortem, alii accusationes hujusmodi, et cruentos sacerdotum triumphos probare coeperunt, etc. » Ipse quidem sanctus Ambrosius ut dictum est abstulit a communione episcoporum factionis Ithaciana, adversus quos et litteras dedit; quod et fecisse constat Romanum pontificem Siricium; nam ejus etiam adversus eosdem litteras prodixisse, expressum habetur in Concilio Taurinensi, in quo dictae amborum litterae recitatae fuerunt, prout ejusdem Synodi canon quintus habet his verbis⁴:

38. « Illud decrevit praeterea sancta Synodus, ut quoniam legatos episcopi Galliarum, qui Felici non communicant, destinaverunt si quis ab ejus communione se voluerit sequestrare, in nostrae sanctae pacis consorcium suscipiatur, juxta litteras venerabilis memoriae Ambrosii episcopi, vel Romanae Ecclesiae sacerdotis dudum latas, quae in Concilio legalis praesentibus recitatae sunt ». Haec enim canon. Quod ad Felicem hunc spectat; nullum alium esse putamus, quam illum electum Treveris; cujus electioni sanctus Martinus intertulit, ut superius ex Severo⁵ recitatum est; et quidem Treverensem episcopum fuisse, Marianus Scotus⁶ affirmat; quod et legum ecclesiasticarum ratio persuadet; siquidem electiones episcoporum non alibi quam in ea Ecclesia, ubi decessisset episcopus, fieri solite erant; in ea enim civitate convenientes comprovinciales episcopi, una simul de electione futuri antistitis pertractabant. Sed sicut qui cum illo lapsus est sanctus Martinus, penitentiam tamen ad pristinam aequae puriorum etiam revocatus est sanctitatem; ita et Felix iste, qui a Severo (ut vidimus, sanctissimus nominatur, quamvis a factione Ithaciana fuerit ordinatus, per penitentiam factus purgans, dignus factus est ut inter sanctos adnumeraretur. Quod vero ad ipsum Ithacium pertinet, malorum hominum omnium architectum, haec habet Isidorus⁷: « Ithacius Hispanus episcopus, cogimento et eloquio clarus, scripsit quemdam librum sub apologetici specie, in quo detestanda Priscillianorum dogmata, et malefactorum ejus artes, libidinumque ejus probra demonstrat ». Et paulo post: « Ille autem cum Ursaco episcopo ob necem ejusdem Priscilliani, cujus accusatores existerant, Ecclesiae communione privatus, exilio condemnatur, ibique die ultima languit, Theodosio majore et Valentiniano regnantibus ». Haec ipse, quae quidem accidisse putamus, postquam extinctus est Maximus; cujus praesidio lovebatur.

39. *De construenda basilica S. Pauli litterae imperatoris.* — Hoc eodem anno Valentinianus imperator de construenda basilica Pauli apostoli via Ostensi ad Sallustium Urbi prefectum litteras dedit, quas ex codice Vaticano depremissas hic describe-

¹ Hier. epist. xxii. — ² Leo, epist. xliii. — ³ Ambrosii, epist. lxxviii.

⁴ Concil. Taurinen. cap. 5. — ⁵ Severo, Dial. lib. iii. — ⁶ Mar. Scot. an. D. 379. — ⁷ Isidor. de vir. illustr. c. 2.

mus. Sed et quod hoc ipso anno date fuerint, illud evidens est argumentum, quod cum ad Sallustum prefectum Urbis scripta nescantur; ipsum hoc eodem anno eundem magistratum gessisse, rescripta¹ ejusdem imperatoris ad eum certo demonstrant. Quod autem ad constructionem basilicæ spectat; hujus inveniendi consilii ratio illa fuit, quod cum illa Constantino Magno eodem in loco edificata, coarctata limitibus viæ Ostiensis et ripæ fluminis, visa esset angustior; Valentinianus eam curavit restitui ampliore, ambitu murorum complectens viam Ostiensem, ut hodie integra visitur. Porro litteræ sic se habent:

40. « Valentinianus, Theodosius, et Arcadius AAA. Sallustio Urbis prefecto.

« Desiderantibus nobis contemplatione venerationis, antiquitas jam sacratam basilicam Pauli apostoli pro sanctimonia religionis ornare, pro quantitate conventus amplificare, et pro studio devotionis attollere; gratum fuit tue sublimitatis officium, quod ad inspicienda universa, ut res exigebat, detulisti, et omnem situm locorumque faciem sermonis congrui diligentia nostræ serenitatis auribus intimasti. Instructiores enim nos jubere decuit, quæ jubenda sunt. Quare participato examine cum venerabili sacerdote, intimatisque omnibus, et magnificentissimo ordini et christiano populo, quæ jubemus; sublimitas tua rem diligentiori tractatu et plena rerum inspectione discutiat; ac si placuerit tam populo, quam senatui, iter vetus, quod basilicæ præterit dorsum, quodque ripæ Tiberis amnis adjaacet, innovari, ita ut præsens via spatio futuri operis applicetur; eatenus pro architectos futura basilicæ dirige formam, quatenus se planities constructioni amica protulerit, ne ulla inæqualitas splendorem fabricæ amplificentioris... subleinet. Sic quidem in omnium mentium facie decor summus est, quem servari oportere, prima statim fronte, magna adificationum demonstrat intentio.

41. « Jam illud ipsa res exigit, ut et synopsis operis construendi fidei tendatur examine, sumptuumque omnium, juxta prætia rerum, quæ in sacratissima Urbe, prætaxatio plenius ordinetur, atque ad nostram clementiam debita maturitate referatur: ut communi omnium consilio noscæ quoque serenitatis munus accedat, quo facilius id quod devota mens statuit, probatæ religionis meritis explicetur; et alia manu: Divinitas te servet ad multos annos, parens carissimæ et amatissimæ ». Hactenus Valentiniani litteræ ad Sallustum; ex cujus prefectura Urbana manifeste cognoscitur, errare eos qui eandem epistolam referunt ad Honorium imperatorem; nam prefectura Sallustii ad nullum aliud tempus, nisi ad hunc annum referri potest. Sed et ipse antiquus epistola titulus id ipsum satis perspicue fideliterque demonstrat, non sub Honorio, verum sub Valentiniano opus ceptum esse: quod absolutum

fuit temporibus ejusdem Honorii imperatoris; de quo Prudentius in Peristephanon hymno duodecimo de Petro et Paulo apostolis, habet hos versus:

Parte alia Titulum Pauli via servat Ostiensis,
Qua stringit annis cespitem sinistrum.
Regia pompa loci est. Princeps bonus has sacravit arces,
Lausisque magnis ambitum talentis.
Bracteas trabibus sublevit, ut omnis aurantata
Lux esset infus, ceu jubar sub ortu.
Subdilat et Parias fulvis laquearibus columnas,
Distinguit illic quas quateraus urlo.
Tunc canorus hyalo insigni varie cœcrrit arcus:
Sic præla vernis floribus renidit.

Hæc de basilica S. Pauli Prudentius, atque ornatu ipsius; qui duobus ultimis versibus ornatum describit majoris arcus, qui (ut etiam in aliis antiquis ecclesiis usque hodie Romæ cernitur) haberet musivo opere diversi coloris ex vitro intextam floribus paucarpam. Ornavit vero Placidia Augusta, succedente S. Leone papa; quod apparet ex hujusmodi antiqua inscriptione, qua etiam declarat, non Valentinianum, sed Theodosium majorem auctorem fuisse condendæ basilicæ; quod tributum est Valentiniano, eo quod in recitatis literis primo loco inscribitur VALENTINIANUS; sic enim se habet²:

THEODOSIUS CÆPIT PERFECIT HONORIUS AULAM
DOCTORIS MUNDI SACRAMAT CORPORE PAULI
PLACIDIE PIA MFNS OPERIS DECCS OMNE PATERM
GAUDET PONTIFICIS STUDIO SPLENDERE LEONIS.

His sic enarratis de rebus in Occidentali Ecclesia gestis, ad Orientis ecclesiastica facta orationem convertamus, invisantisque sanctum Hieronymum, quem anno superiori summa hieme Hierosolymam pervenisse diximus.

42. *Hieronymi peregrinatio in Ægyptum, itenque Paulo.* — Cum igitur Hierosolymam S. Hieronymus advenisset media hieme, haud dubium ibi moratus; profectus vero postea est in Ægyptum discendi cupiditate pellectus: nam licet orbis pene totius magister extitisset, cum eum jampridem etiam Damasus papa consulere consuevisset, cujus nomine ad consultationes episcoporum, rescribens, omnes terme Ecclesias docuisset; ibi tamen Didymum Alexandrinum conveniens, ipsi se tradidit ut discipulum sacris litteris imbucendum; testatur id ipse ad Pamnachiū scribens his verbis³: « Jam canis spargebatur caput, et magistrum potius, quam discipulum decebat: perrexi tamen Alexandriam; audivi Didymum, et in multis et gratias ago; quod nescivi, didici; quod sciebam, illo docente non perdidit ». Atque alibi ad eundem⁴: « Cum essem Alexandriæ, vidi Didymum, et cum frequenter adivi, virum sui temporis eruditissimum; rogavi-que eum, ut quod Origenes non fecerat, ipse compleret, et scriberet in Æscæ commentarios, qui tres

¹ L. II. de decimis Urb. Rom. C. Theod. lib. XVIII de jurisdic. C. Theod.

² Antiq. inscript. in appen. pag. 1170 n. 6. — Hier. epist. LXX
— ³ Hier. proem. in Æscæ.

hinc me petente detrahit, quinque quoque alios in Zachariam ». Haecens ad Panmachium : et ad sanctam Paulam ¹ : « Denique nuper ob hanc, vel maxime causam Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum, et ab eo in Scripturis omnibus quae habebam dubia seiscitarem ». Haec ad Paulam ; quibus cum nullam mentionem habeat quod eam comitalus fuerit peregrinationem in Aegyptum ; nec alibi ², cum de ejusdem Paulae profectioe in eandem provinciam agit, se illi comitem intulisse dicat ; plane conjectura ducimur, Hieronymum nequaquam eum ea peregrinationem illam suscepisse. Ceterum ad modicum temporis spatium, nempe tringenta tantum diebus commoratum esse Hieronymum Alexandriae, Rufinus exprobrat in invectiva : sed an vere, ipse scit.

Et Conit ubi quidem S. Hieronymus Didymum vehementer ; quem *Videntem*, licet caecus esset, ob examinat ingenii perspicacitatem appellare consuevit ³, oculosque ⁴ eum habuisse columbae, qui laudantur in Cantico Canticorum ⁵ in sponsa ; gloriatusque est, cum se habuisse magistrum ; nam ad Dionisionem ⁶ : « Gregorium Nazianzenum », inquit, « et Didymum in scripturis sanctis catechistas habui ». At sic quidem laudavit, ut postea eundem Origenistam comperitum ea ex parte damnaverit ; inde adversus Rufinum ⁷ : « In Didymo vero », ait, « et memoriam predicamus, et super Trinitate fidei puritatem ; sed in caeteris quae Origeni male credidit, nos ab eo retrahimus ». Quod vero non sicut Rufinum Didymus, ita et Hieronymum iisdem Origenis erroribus imbuerit ; id inde accidisse putat, vel quod sentiens ingenium hominis, ab eis procul abhorrentem, non ausus fuerit, viro adeo perspicaci propinare venenum ; vel si tentavit, expertus eum remtentem, mox abstinerit, ne apud magni nominis virum concepta semel eaderet aestimatione.

44. Ceterum qui aliquantisper Didymum audierunt Alexandriae consedit, antequam rediret in Palaestinam, Aegypti monasteria paragravit ; de quibus ipse ⁸ : « Contendi Aegyptum, lustravi monasteria Nitrae, et inter sanctorum choros aspides latere perspexi ». Per aspides enim se significasse Origenistas, ipsemet alias saepe declarat ; sed nos de his suo loco pluribus. At quid postea egerit ; mox subdit : « Profundius concito gradu Bethleem meam reversus sum, ubi ad rari praesepe et membrula Salvatoris, Vidi quoque famosissimum lacum ; nec me meth tradidit odio, sed multa dulci, quae ante noscebam ». At quoniam ista ? alibi ⁹ declarat his verbis post recessitum reditum ex Aegypto in Palaestinam : « Prolabam me homines post auditum Didymum linem facere descendit ; veni rursum Hierosolimam et Bethleem ; quo labore, quo praedio Barrabam nocturnum habui praecceptorem ? fi-

mebat enim Iudaeos, et mihi alterum exhibebat Nicaedemum ». Haec ipse.

45. Tunc insuper aggressus est ipse interpretari S. Pauli apostoli epistolas, incipiens ab ea quae est ad Philemonem ; moxque explicavit ad Galatas scriptam ; inde illam ad Ephesios ; ipse enim id testatur in praefatione in dictam epistolam ad Ephesios ad Paulam et Euslochium, necnon in praefatione in epistolam ad Galatas. Sed hic obiter admonendum ; hoc eodem tempore quo Alexandria in Palaestinam reversus S. Hieronymus aggressus est scribere super Pauli epistolam ad Galatas, ex hac vita migrasse clarissimam illam ac pariter religiosissimam feminam Albinam ; fuit ista magna illius sanctae Marcellae mater, tanta digna filia, ipsa tanta matre dignissima ; de cujus ad Deum transitu haec sanctus Hieronymus ¹ : « Pauci admodum dies sunt, ex quo epistolam Pauli ad Philemonem interpretatus, ad Galatas transcendeam, multis retrorsum in medio praetermissis ; et ecce subito litterae mihi de Urbe allatae sunt, nuntiantes, et Albinam venerabilem annu presentia Domini redidit, et sanctam Marcellam matris contubernio destitutam ». Veneratus est hanc semper ut matrem sanctus Hieronymus confectam senio et religione summa profectam ; nam ad Asellam ² : « Saluta », inquit, « matrem Albinam » ; et ad Marcellam filiam ³ : « Albinam communem matrem valere cupio ; de corpore loquor, ut spiritu valeat, non ignorans ; eoque per te salutari obsecro, et duplici pietatis officio foecillari, quod in ma atque eadem christiana simul diligatur et mater ». Haec de Albina Hieronymus.

46. Sed antequam quae sunt Hieronymi reliqua prosequamur, de sancta Paula in Aegyptum peregrinatione pauca haec (cum in eodem argumento versumur addamus, ipso auctore Hieronymo, qui ait ⁴ : « Post visam Alexandriae venit in oppidum Domini Nitriam, in quo purissimo virtutum nitro sordes lavantur quotidie plurimorum. Quod cum vidisset, occurrit sibi sancto et venerabili episcopo Eudoro confessore, et turbis innumerabilibus monachorum, ex quibus multos sacerdotalis et leviticus sublimabat gradus ; laudabatur quidem ad gloriam Dominum, sed se indignam tanto honore fatebatur. Quid ego narrem Macarios, Arsenios, Serapiones, et reliqua columnarum Christi nomina ? Cujus non intravit cellulam ? quorum pedibus non adoluta est ? Per singulos sanctos Christum se videre credebat ; et quicquid in illos contulerat, in Dominum se contulisse fatebatur. Mirus ardor, et vix in femina credibilis fortitudo ; oblita sexus et fragilitatis corpore, inter tot milia monachorum cum puellis suis habitare cupiebat. Et forsitan emectis eam suscipientibus impetrasset, ut majus sanctorum locorum retraxisset desiderium. Atque propter ferventissimos artus de Pelusio Majumam naviga-

¹ Hier. in praef. ab. IV. comment in ep. ad Ephes. — ² Hier. epist. XXVII. — ³ Hier. praef. in epist. ad Galat. — ⁴ Hier. praef. in Galat. — ⁵ Cantico Canticorum. — ⁶ Ibid. IV. — ⁷ Hier. epist. I. — ⁸ Hier. Apoc. adver. Rufin. — ⁹ Hier. ad Apol. adver. Rufin. — ¹⁰ Hier. epist. LXX.

¹ Hier. in praef. ep. ad Galat. lib. I. — ² Ibid. epist. C. — ³ Ibid. epist. LXXIV. — ⁴ Hier. epist. XXVII.

lione perveniens, tanta velocitate reversa est, ut avem pulares. Nec multo post in sancta Bethlehem mansura perpetuo, angusto per triennium mansit hospitio, donec extrueret cellulas ac monasteria, et diversorum peregrinorum juxta viam conderet mansiones, in qua Maria et Joseph hospitium non manserant. Hincque iter ejus descriptum sit, quod cum multis virginibus et filia comite peragravit ». Haec de Paula.

47. *Hieronymus peregrinatus ad loca sancta officiose excipit.* — Ipse autem sanctus Hieronymus, et si totus esset in hebraicis litteris, quas jam longe ante, nempe in eremo Syriae (ut dictum est) praegustaverat, immo potaverat, penitus exhauriendis; tamen in suscipiendis peregrinis Hierosolymam venientibus, eisque fovendis intentissimus erat: quorum gratia, quod adhuc supererat patrimonium in Dalmatia, misso illic fratre Pauliniano, distraxit: quando autem id confingerit, suo loco dicuri sumus. Idem itaque de multitudine peregrinantium Hierosolymam, suoque studio in excipiendis hospitibus ad Eustochium, dum excusat retardationem commentariorum in Ezechielem, haec ait: « Factor me explanationes in Ezechielem multo ante tempore promississe, et occupatione de toto huc orbe venientium implere non posse, dum nulla hora, nullumque momentum est, in quo non fratrum occurramus turbis, et monasterii solitudinem hospitii frequentia commutemus: in tantum, ut aut claudendum sit nobis ostium, aut Scripturarum, per quas aperienda sunt fores, studia relinquenda, etc. » Sed et ad Paulinum: « De toto huc orbe concurrunt, plena est civitas universi generis hominum, et tanta utriusque sexus constipitio, ut quod alibi ex parte fugiebas, hic totum suslinere cogaris ». Et ad Marcellam, quodnam genus hominum, et ex quibus locis illic properaret, ita describit: « Qui in toto orbe sunt primi, huc pariter congregati; ad quae nos loca non ut prima, sed ut extrema venimus », Paulae enim et Eustochii nomine scripta est epistola, « ut primos in eis omnium gentium cernerent. Certe flos quidam, et pretiosissimus lapis inter ecclesiastica ornamenta, monachorum et virginum chorus est. Quicumque in Gallia fuerit primus, huc properat. Divisus ab orbe nostro Britannus, si in religione proceperit, occiduo sole dimisso, quaerit locum fama sibi tantum et scripturarum relatione cognitum. Quid referamus Armenios? quid Persas? quid Indae, quid Aethiopum populos, ipsamque juxta Aegyptum fertilem monachorum, Pontum et Cappadociam, Syriam coelestem et Mesopotamiam, cunctaque Orientis examina? quae juxta Salvatoris eloquium dicentis: Tibicumque fuerit corpus, congregabuntur illic aquilae; concurrunt ad haec loca, et diversorum nobis virtutum specimen ostendunt: vox quidem dissona, sed una religio, etc. »

48. Sed hic adverte, lector, exare libellum,

seu epistolam potius dixerimus, Gregorii Nysseni hoc tempore in vita agentis, ac plura scribentis, qua totus in eo est, ut improbat ejusmodi ad loca sancta peregrinationem. Unde Iagiomachi nostri saeculi, sanctorum locorum venerationem improbant, obvisi eam manibus excipientes, nomine viri et auctoritate doctrinae abusi, eadem haec ipsa damnarunt. Scimus aliquos pro pii cultus defensione eam epistolam ut germanam Gregorii cognoscere minime voluisse. At nos legitimum cum Gregorii partum esse, haud scimus inficias: sed aliunde absque tergiversatione ulla defensionem paramus. Illud igitur primum scias, Gregorium eas scribere litteras ad monachum quemdam, immo et monachorum abbatem; nam haec habet in fine: « Consule ergo, dilecte, fratribus, ut e corpore peregrinentur ad Domini, non ut e Cappadocia in Palaestinam, etc. » Considera insuper ipsum in eo argumento versatum, ut dissuadeat viris, qui selectum vivendi genus, nempe monasticam vitam aggressi fuerant, atque feminis, peregrinandi propositum, afferens inter alia non esse praecipuum Domini, nec homines ad hoc teneri; id quidem ipse, quod ob rei frequentissimum usum putarent aliqui se minus christiano nomine dignos esse, si agere praetermitterent, quod scirent ab aliis impense praestari. Inculcat pluribus, quanto dispendio pudoris et verecundiae feminae polissimum ejusmodi longinquam peregrinationem suscipiant; multaque alia, quae a monachis essent ex instituto vitanda, proponit, in quae, velint, nolint, in itinere ex necessitate incurrendum esset.

49. Haec quidem scite pique a Gregorio de monachis et feminis esse dicta, prudens nemo negarit: in ejus sententiam sentias simul ire sanctissimos Patres: nam ejus germanus S. Basilii, cum ex aliis, tum ex his sugillat infelicem monachum lapsum, in cellula consistere nescientem, ubique vagum, ac propterea misere lapsum: « Totus », inquit, « sublimis, et ad transitum conversus, velut peregrinus, eremo agros et urbes permutans, ad Hierosolymam decurrebas ». Haec ipse. Quid amplius? Nomen et ipse sanctus Hieronymus eadem ex causa quod periculosa esset peregrinatio monachis, sanctum Paulinum haud pridem idem vite institutum arripientem, multis usus ad persuadendum argumentis, ea quam ad ipsum dedit epistolam, ab eadem peregrinatione debortatur et revocat, quam aliqui in saeculo agentibus personis, etiam feminis, persuadere pluribus solitus fuit. Ad ipsum enim haec inter plura: « Revera ut simpliciter motus mentis meae fatear, considerans et propositum tuum, et ardorem quo saeculo renuntiasti, differentias in locis arbitror, si urbibus et frequentia urbium derelicta, in agello habites, et Christum quaeras in solitudine, et oves solus in monte cum Jesu sancto unioque tantum locorum vicinitatibus perfruas, id est, ut et urbe careas, et propositum monachi non amittas.

¹ Hier. proem. lib. VII in Ezech. — ² Hier. ep. VII. — ³ Hier. ep. VIII. — ⁴ Hier. ep. VIII. — ⁵ Hier. ep. VIII.

⁶ Hier. ad Iovinianum Epistolae. — Hier. ep. VIII.

Quod loquor, non de episcopis, non de presbyteris, non de clericis loquor, quorum aliud officium est, sed de monacho, et monacho quondam apud sacrum nobili; qui ideo pretium possessionum suarum ad pedes Apostolorum ¹ posuit, docens pecuniam esse calcandam, ut humiliter et secreto victitans, semper contemnat quod semel contempsit». Hæc et alia ad eum dissuadendum Hieronymus. Cæterum longe alio ac plane contrario spiritu Vigilantius primus hoc sæculo aggressus est una cum aliis quas eorum impietates, improbare penitus peregrinationem ad loca sancta: sed de eo suo loco agendum pluribus.

50. *Theodosii leges contra Arianos, et de reliquis martyrum.* — Hoc eodem anno Theodosius imperator hæreticos eodem existimantes facultatem sibi coeundi concessam ad turbandam pacem Ecclesie, in hæc verba ad Eusignium præfectum prætorio rescribens ²:

« Illis qui sibi tantummodo existimant colligendi copiam contributam, si turbulentum quippiam contra nostræ tranquillitatis præceptum faciendum esse tentaverint, ut seditiosis auctores, pacisque turbate Ecclesie majestatis, capite ac sanguine sint supplicia luituri Dat. X kalend. Februarii, Constantinopoli, Honorio nob. puero et Evodio coss. » Quod enim a Valentiano in Occidente, titulo juncto etiam Theodosii (ut moris erat) promulgata hoc anno lex esset, qua colligendi conventus facultas impartiebatur professoribus Concilii Ariminensis: inde puto accidit, ut Arianis in Oriente, ejusdem legis prætextu, cogendi synaves datam sibi vendicantes auctoritatem, omnia perturbationibus commiserent; quos Theodosius ejusmodi rescripti auctoritate compescuit. Quo pariter anno Demophilum episcopum arianum esse defunctum, sullectumque in locum ejus Marinum, et paulo post Dorotheum Antiochia accessum, tradunt Socrates ³, atque Sozomenus ⁴.

Sequenti vero mense idem Theodosius imperator de non distrahendis reliquis martyrum hæc rescripsit ⁵:

51. « Inhumatum corpus nemo ad alterum locum transferat: nemo martyrem distrahat, nemo meretur. Habeant vero in potestate, si quolibet in loco sanctorum est aliquis conditus, pro ejus veneratione, quod martyrum vocandum sit, addant quod voluerint fabricarum, Dat. IV kalend. Martii Constantinopoli, Honorio nob. puero, et Evodio coss. » Quod enim pseudo-monachi circumfuses turpis lucri gratia consueverant venditare reliquias martyrum, ut sanctus Augustinus affirmat, hujus sciende legis occasio data est. Si quidem callidissimus hostis studuit infamare clarissimum monachorum nomen; de quo ipse Augustinus: « Multos », inquit ⁶, « hy-pocritas sub habitu monachorum usquequaque

dispersit, circumfentes provincias, nusquam mis-sos, nusquam fixos, nusquam stantes, nusquam sedentes; alii membra martyrum, si tamen martyrum, venditant, etc. » Discit tu vero ex his hujus temporis totius Catholice Ecclesie erga sanctorum martyrum reliquias studiosum cultum, et propensio-riorem amorem; quo abusi improbi nehmiones, ex eis nudificationes quas audis, instituebant; adeo ut opus fuerit, tam vendentes, quam ementes, legibus principum cohiberi.

52. *Chrysostomus factus presbyter, concionandi munere fugiatur, hæreticos ethnicisque confundit.*

— Hoc item anno Joannes Chrysostomus, præceden-tibus prophetis, presbyter ordinatur: colligimus id ex Marcellino Comite ¹, Leone Augusto ², et ante hos ex Palladio in dialogo, dum aiunt, ipsum duo-decim annos exegisse in presbyteratu, antequam crearetur episcopus, consulibus Honorio quartum et Eutychiano, anno Domini trecentesimo nonage-simo octavo: magis enim eidem Marcellino assenti-mur, quam dicentibus quadriennium eum transe-gisse in presbyteratus functione. A quonam autem duorum catholicorum antistitum Flaviano vel Evagrio fuerit ordinatus, diversa reperimur sententiæ: Socrates ³ quidem affirmat ab Evagrio Paulini suc-cessore Joannem Chrysostomum sacro presbyteratus ordine initiatum fuisse, cum ante triennium neut-rins communioni inhaesisset; ut alterum respueret, solitarius vivens. Porro reliqui Græcorum historici, licet recentiores, eundem Joannem adhaesisse Flavianio testantur, ab eodemque in sacros adscitum ordines diaconatus atque presbyteratus.

53. Certe quidem ipsum communicationis Flavianii fuisse, in ecclesiaeque ejusdem ministrasse, concionesque ibi ad populum habuisse, nemo intici-as ire poterit; nam id ipsum homiliae tunc in ea dicte testantur. Quin etiam aliquando videtur sugil-lare ordinationem Paulini, illa nimirum homilia, quam de anathemate habuit, de qua suo loco fusius diximus. At non ob hanc causam, quod illi commu-nione conjunctus fuerit, qui invito sedebat Romano Pontifice, ipsi Paulino atque ejus successori Evagrio communicante, ipsum quis putet schismaticorum sacerdotem a schismatico ordinatum. Nam superius dictum est, licet ejusmodi altercationes atque dissi-dia inter Romanum Pontificem atque Meletium necnon ejus successorem Flavianum extiterint; nunquam tamen eo esse ista progressa, ut fuerit interceptione communicationis schisma conflatum, anathematis Flaviano subiectus. Nam spe concor-diae tolerata res est, atque eo modo quo coeperat, ad plures annos producta.

54. Annuisse quidem divinum munus, signis-que suffragatum spiritum sanctum ejusdem Chry-sostomi sacerdotio; qui res ab eo gestas sunt fide-liter prosecuti, testantur, ut inter alios Leo Augu-stus, cum ait ⁴: « Flavianus cum vigilaret, ut

¹ Vit. A. — ² L. c. — ³ L. c. — ⁴ Socrus. lib. VI. c. 13. — ⁵ L. c. — ⁶ Aug. de opere monach. c. 28.

¹ Marcell. in Chron. — ² Leo, orat. de Vita S. Jo. Chrys. — ³ Socrus lib. vi. c. 1. — ⁴ Leo Aug. orat. de Vita Jo. Chrys.

consueverat, quodam nocte videt divinum accessisse angelum, qui ei jubebat ordinare Joannem dicens futurum Joannem novum vas electionis : Ecce, dicens, ego ei de hoc mandatum dabo, et obediet. Ad quem quidem cum accessit angelus, ei mandavit : prius narravit futura, et quæcumque par est facere cum qui divinus sit futurus minister : et post alia : « Cum adesset hora ordinandi, et incruentum perageretur sacrificium, et inferius assideret multitudo innumerabilis, et angeli desuper intuerentur, manum imponente episcopo et preces dicente consuetas, dicitur factum esse illud maxime novum spectaculum : alba columba repente devolans, quomodo illic supra Jesum meum et Deum, in honorem ejus cui manus hic imponebatur, stetit, supra ejus caput. Hoc admiratione quidem affecti et stupefecit eos qui tunc aderant simul, altrahit autem eos quoque qui audiunt; admiratur universa non solum quæ circum circa sita est regio, sed etiam universa quæ extra fines procul remota est Syria ». Hæc ipse; idemque subdit miracula tunc Antiochiæ ab eodem Joanne edita, postquam presbyter factus est, usque ad tempus quo accessit Constantinopolim præficiendus illi Ecclesie in locum defuncti Nectarii episcopus.

55. Cum primum vero presbyter designatus est, primam omnium ad populum habuisse dicitur homiliam, cujus est exordium : *Num vera sunt quæ nobis acciderint? etc.* At nihil ibi de presbyteratu, sed de suscepta tantum docendi populi functione : quam quidem non ante hunc annum auspicatum fuisse, ex eo exploratum redditur; dum ipse in una illarum orationum, quas habuit ad populum Antiochenum de imminente clade ob statuas ignominia affectas (quod certum est configisse post sequentem annum), expresse testatur se jam in docendi munere biennium agere; sunt hæc ejus verba : « Ecce secundum hunc annum habeo vestrae discesseris charitati, etc. » Quamobrem in eam sententiam ire compellimur, ut quæ reperiuntur scriptæ orationes ab ipso, cum diaconus esset, nempe superius recensitæ adversus Gentiles, Judæos, atque hæreticos, et de anathemate, eas speciali indulgentia et jussione Flaviani pro concione dixerit; cessasse vero postea usque ad presbyteratum.

56. Quanta autem dicendi copia et elegantia jam presbyter susceptum munus expleverit; quæ postea ad populum Antiochenum inscriptæ exant orationes certam fidem faciunt, cum tamen longe phres illis ibi ad populum dixisse oportuerit eo duodecim annorum temporis spatio, quo in ea functione versatus presbyter Antiochiæ mansit. Cæterum quamvis Chrysostomus concionandi munere fungeretur; Flavianus tamen episcopus, quod esset suarum partium polissimum munus, docere populum, minime prætermisit, imo vero accurate persolvit; quod satis intelligi potest ex ejusdem Joannis Chrysostomi assertionem, dum ad eadem primæ ho-

milie in verba illa Isaie : *Vidi Dominum*, ista habet : « Hæc servantes, redeamus domum : quin potius hæc servantes excipiamus perfectionem doctoris exhortationem. Nam nostra quidem, qualicumque sunt, habent juventutis ostentationem : hujus autem, qualiacumque fuerint, majore prudentia sunt ornata. Ac nostra quidem similia sunt torrenti, qui cum strepitu fertur; illius autem oratio similis est fonti magna tranquillitate fluvios effundenti, qui olei magis, quam aquarum cursum imitentur ». Hæc ipse, modeste quidem consultum in omnibus volens episcopi existimationi et dignitati, ne qui minus eloquens esset, et ea ex parte longe inferior Chrysostomo appareret, a populo sperneretur : ex quo quidem magnam sibi laudem conciliavit, numeros illos a Domino sic definitos exolvens : « Qui gloriam propriam, quæ ab hominibus est, non quærit, hic verax est ».

57. Rursus fertur ² de illo, quod cum subline aliquando dicendi genus arripuisset, atque ob eam causam a simplicioribus minus intelligeretur, redargutum fuisse a pia muliercula, quod ejus orationes infrugiferae essent : ipsum vero mutasse e vestigio juvenilis animi, cujus est alta petere, instilutum, dictionemque faciliorem in eis auribus accommodasse. Quæ ex parte illud est consecutum, ut ab omnibus facillime audiretur, atque publicis frequentibusque acclamationibus, os *ARETEM*, diceretur. Quod perinde ac inditum divinitus nomen, veluti egregius titulus, in ejus scriptis haecenus perseverat.

58. Quam autem, tanto agricola, vomere verbi Dei Antiochena Ecclesia reddita sit frugifera ad alimenta pauperibus præstauda; ex eo poteris intelligere, dum in una ³ earum, quas ad populum Antiochenum habuit homilia, hæc ait : « Habens proventum Ecclesia quot per singulos dies vilis sufficiat, quot virginibus, cogita : nam ad trimum millium ascendit numerum earum catalogus; et præter has, quot carcerem inhabitantibus, quot in xenodochio laborantibus, sanis et peregrinis, corpora habentibus mutilata, altari assidentibus, et victus et vestitus causa suppliciter quotidie accedentibus; et nihil ei de substantiis diminutum est. Itaque si decem dimittat viri sic erogare voluissent, nullus esset pauper, etc. » Est quidem admiratione dignum, pauperem adhuc Ecclesiam, quæ usque ad Theodosii tempora persecutionem ditam passa fuerat, cum nec in civitate fideles consistere poterant, sed in campis collectas agebant, inde et Campitæ sunt dicti, adeo in elemosivis pauperum abundasse; cum præsertim non omnes Antiocheni christiani cum Meletio convenirent, adherentibus aliis, orthodoxis Paulino, hæreticorum vero aliis Vitali Apollinaristarum antistiti, aliis vero Enzaio episcopo ariano, et qui in cornu locum successerunt.

59. Sed præter hos locum habuisse christianos

¹ Chrys., ad pop. Antiochen. hom. 16.

² Chrys., loc. cit. — ³ Apud Meletium in Vita Chrys., — ⁴ Chrys., hom. 43 ad pop. Antiochen.

Antiochenos etiam Marcionitas hereticos, ad quos extirpandos idem Chrysostomus haud mediocres labores insumpsit, satis perspicue constat. Sed quoniam hi fuerint, digni plane qui Annalibus inteverantur: ex Actis¹ ejus hic fidelem verbis, quibus scripta habentur, accurate reddamus; sic enim se habent: « Qui illo tempore erat praeses civitatis, laborabat morbo dogmatum Marcionis, et favebat illius sectatoribus: et ideo parti orthodoxa erat causa malorum innumerabilium. Illius uxorem, is qui arcane et benigne haec variat Deus, dimisit laborare morbo torminis interiorum. Illa autem a malo superata, omnem quidem refellit medicinae artem: omnes vero qui eadem sentiebant, vocantes ad orationem, non eam melius affecerunt imo vero deterius, mali tempus ei producentes vana spe curationis. Vix tandem autem Joannis gratia recordati, cum hoc apud se statuisset, quod si per ipsum fieret a morbo liberatio, simul etiam desisterent a morbo dogmatis, qui est longe gravior: cum sic sibi persuasissent, in lecto decubitentem afferunt mulierem, et eam statim pro foribus templi, desiderantes invenire Flavianum et beatum vultum Joannis. Sancti ergo ad eos progrediuntur; neque enim par esse, neque honestum censebant, ut eis templum pateret, quorum anima non patebat dogmatibus pietatis. Primus autem eis dixit verus ille homo Dei, beata, inquam, illa et suavis lingua: Quid vos movit, ut statueritis venire ad templum Christianorum, qui Christum quidem aversamini, Marcionem vero plurimum facietis, et habebis in magno honore? Quod quidem plane satis ostendit, quod illius cultores convocaveritis ad morbi aut alicujus molestiae liberationem; et quod cum illi precati essent, non assensit sibi curationem: quod quidem vobis accidit praeter expectationem. Discedite ergo ab hoc sacro templo; quoniam nec vos poteritis omnino Christum tentare, ne hoc stulte putetis. Illi autem dicebant, se parentum errore esse captos, et usque in hodiernum diem fuisse superatos a mala consuetudine: Sed per Christum aiebant vos rogamus; misericordini penitentiam: sic enim cum eo quod corpus recte afflictiis, ageris etiam ut anima sit sana. Scitis enim fore, ut nos nequaquam amplius absteinamus a communione vestra, quae est ex vera pietate.

60. « His flexus magnus Joannes, jussit aquam afferri; cui cum divinum signaculum injecisset Pontifex (sic enim illic ei persuasit), mulierem infudit in Christi nomine. Quod quidem cum factum esset; quae in lecto decubebat, statim surrexit sana, et cum marito et civibus una voce invocans Christum magnificabant. Deinde etiam ad sanctorum genua procedentes, petierunt veniam prioris ignorantiae, et domum redierunt: et cum multas quidem pecunias egenis distribuissent, triginta vero libras auri, partem quidem ad sumptum peregrinorum, partim

vero aegrotantium, partem vero egentium xenodochio tradidissent, et ab illo tempore a Marcionitarum communione omnino abstinuissent, insaniam et amentiam res illorum vocantes, Christi sacrosanctae assidebant Ecclesiae.

61. « Cum autem illi omni adhibito studio, et omni ut dicitur rudente molo, nihil omnino perfectissent, et desperantem fieri posse, ut ipsi ad eos redirent: prestigiatorem et magum Joannem appellabant, et plurimis aliis contumeliis, civitatem obsecantes, eum affliciebant. Ille vero tantum abfuit, ut vel minimum curaret contumelias, ut eis potius similiter atque Dominus gloriaretur: alioqui autem divinitus missam calamitatem ad eos mox esse venturam, ille praedixit. Paucis enim post diebus, cum magnus terrae motus fuisset Antiochie: ipsa domus quae Marcionitarum susceperat congregationem, cornuens, et domus quoque plurima cum eis qui eadem sentiebant labefactae, perdidit quondam incredibilem eorum multitudinem. Et quod est maxime admirabile, et quod aperte ostendebat eum divinitus missam fuisse calamitatem: cum tanta perisset multitudo eorum qui male sentiebant, nullus orthodoxae fidei simul cum eis periret. Hoc cum ita factum esset, et pios corroboravit, et correxit multos ex iis qui prave sentiebant. » Haec enim in rebus gestis Chrysostomi cum Marcionitis, quos saepe pro concione publicis invectivis exagitavit. Sed et contulisse aliquando cum uno illorum, ipse testatur² homilia ad eundem populum Antiochenum, qua etiam et partem ejusdem disputationis recenset; derisioni quoque exposuit ritus eorum, cum solerent baptizari pro mortuis; atque ad³:

62. « Vultus primum dicam, quomodo haec dictionem adfuerant qui morbo laborant Marcionis. Atque scio quidem fore ut risum multum moveam. Verum enim vero etiam propterea maxime dicam, ut eum morbum magis fugialis. Nam postquam catechumenus quispiam apud eos excesserit, sub lecto mortui absconso aliquo qui vivit, accedunt ad mortuum et alloquuntur, et rogant velint accipere baptismum. Deinde illo nihil respondente, qui est absconsus inferne, pro illo dicit se velle baptizari; et sic eum baptizant pro eo qui excessit, perinde ac si in scena luderent: tantum valent diabolus in ignavorum animis. Deinde eum accusantur, adducunt hoc verbum, dicentes Apostolum³ dixisse: Qui baptizantur pro mortuis, etc. » Horum quoque causa fortasse in Concilio Carthaginensi tertio haud diu post celebrato, canone sexto monuerunt Patres Africanam Ecclesiam haec cavenda, cum ista canone sexto promulgavere: « Cavendum est etiam, ne mortuos baptizari posse fratrum infirmis credat ». At pravi Marcionitarum fructices, qui tot sacculis altiores radices fixissent, haud per Joannem Chrysostomum valuerunt penitus extirpari; adversus quos maxime fuit laborandum Theodoro

¹ Actus de Civitate Antiochia, ad hoc sup. in synodo c. 17.

² Chr. in ep. 10, ad pop. Antioch. — ³ Chrys. in 1. ad Corinth. can. 10. — 1. 1. c. 33.

episcopo Cypri, ut suo loco oratio opportuna docebit. Caterum non postquam creatus est presbyter Antiochia duntaxat hos insectatus est Joannes Chrysostomus, sed et cum factus episcopus ageret Constantinopoli; at de his dicendum suo tempore.

63. Sed et quæ adversus gentiles deorum cultores idem adhuc presbyter certamina inierit, memorie commendata a majoribus, hic in medium afferamus ex Actis ejus antiquitus scriptis, a recentioribus autem exscripta hinc verbis ¹: « Licebat videre in universa regione civitatis, domos quidem oratorias Deo excitari, templa autem simulacrorum, si quæ remanserant, diruta funditus in terram prosterni: viros vero, qui philosophiæ curam gerebant et virtutis, magnaque ornatu erant intelligentia et acumine ingenii, a magni hujus viri providentia emitti ad multorum salutem. Certum autem ejus quod dicimus testimonium sunt ea quæ facta sunt in monte Amano, ubi eos, qui ibi habitabant impii et feri, et nihil differebant a bestiarum immanitate, ad tantam ille deduxit mansuetudinem et pietatem, ut a patribus quidem datam neglexerint religionem (rem valde difficilem, et quæ si ulla res alia multos vincit absque ratione), prompto autem et alacri animo transfugerint ad lucem veritatis: et nec hactenus steterunt, sed etiam multi ex his pietate usi munificentius, viri, inquam, et mulieres, illi quidem monachorum, hæ virginum jugum subierunt ».

64. « Que autem in Casio monte in templo quod illic erat Gentilium » (et quidem celeberrimum ore scriptorum pæne omnium celebratum templum Jovis Casii), « ab illo viro facta sunt: quis est adeo invidus, aut negligens, aut deses, ut ea sustineat prætermittere? Quo in loco cum tantus error prius esset diffusus, et multitudo quidem assidue veniret innumerabilis, fieret autem immensum animalium sacrificium propter cultum, prohi dolor! dæmonum; perierunt illa omnia et extincta sunt zelo illius magna, et quæ a Deo movebatur anime.

65. « Neque hæc sunt digna quæ mandentur silentio, quæ facta sunt in fastigio civitatis in templo Veneris, et quod non solum studuerit, ut id dirueretur, sed etiam ut in eo loco viri sancti habitarent, terribiles his qui eo subibant dæmonibus; adeo ut illi quidem procul expulsi fuerint, tanquam armis quibusdam terribilibus intentatis eorum virorum precibus; homines autem qui circumcincta habitabant, non solum a læsione illorum liberarentur, sed etiam maximam acciperent utilitatem, cum possent

versari cum monachis, qui perfecti erant in Dei timore. Illius mentis et studii etiam est opus, profani templi destructio, quod fuit in arce Beli, et ad solium usque facta ejus demolitio »: fuit tanta victoria servata Chrysostomo; addidit: « Potest etiam quæ circa Seleuciam habitatur regio, gloriari præclaris factis illius viri: nam et simulacrorum templa illic diruta et divinas ædes extractas et viros virtutis studiosos illic ad habitandum collocatos invenies ». Hactenus de rebus ab eo gestis adversus hæreticos et gentiles Antiochiæ, cum presbyter esset; quæ quidem cum certo anno consignari minime valeant, hic sub eo quo idem est initiatus presbyterio, collocasse volumus; ut plane intelligas hominem, si quis alius, conjunxisse opera stylo, cum primis suis luculentis ac scilicet orationibus insectatus sit Gentiles atque a fide catholica extorres hæreticos, factisque eodem etiam magno studio exagitarit. Memor enim, Julianum Apostatam, Antiochiæ cum esset, assiduis sacrificiis in Christi contumeliam frequentasse deorum templa, invisissetque longa perigrinatione Jovem Casium; ut primum sub christiano imperatore omnium maxime pio Theodosio licuit, magnis sumptibus spiritibus, in eadem vindex ² acerrimus exurrexit. Sed jam quæ anni hujus sunt reliqua absolvamus.

66. *Cyrillo episcopo Hierosolymitano succedit Joannes.* — Hoc eodem Domini anno, qui et octavus Theodosii imperii numeratur, S. Cyrillus episcopus Hierosolymitanus (ut auctor est S. Hieronymus ³) ex hac vila migravit; de quo quidem, quod (ut idem ait sepe pulsus, ac saepe in sedem receptus, hasque vias passus sit a Constantii temporibus; quantum temporis sederit, haud exploratum haberi potest: ejus monumenta ingenii extant Catecheses, quas in adolescentia elaboravit. Huic subrogatus est Joannes, quem tempore persecutionis sub Valente Catholicos aversatum esse, et cum Arianis ac Macedonianis communicasse, non obscure testatur adversus eum scribens S. Hieronymus, cum ait ⁴: « Non eventulabo, si amaveris eos qui talia prædicaverunt; cum quibus fueris quando ista dicentes exilia sustinebant; quis sit ille, qui Theone presbytero Spiritum sanctum Deum in Ecclesia prædicante, clausert aures, forasque cum suis concitus fugerit, ne tantum audiret piaculum, etc. » Sed et sub nomine Prætextati ipsum singulari, factumque esse catholicum spe dignitatis, redemptumque ab hærese pollicitatione episcopatus affirmat. At de ipso plura inferius.

¹ Extant tom. 1. Joan. Chrys. ex Metaphr.

² L. II de Curat. Kal. — ³ Hier. de Script. Eccl. in Cyrillo — ⁴ Hier. epist. LVI.

Anno period. Græco-Romane 5879. — Olymp. 291. an. 2. — Urb. cond. 1139. — Jezu Christi 386.

— Sirici papa 3. — Valentiniani Junioris 12. Theodosii S. Arcadii 4.

1. *Consules.* — Ad num. 1. coss. *Honorius nobilissimus puer*, et *Evodius*; ille in Oriente, hic in Occidente: consulatus Honorii juxta primam regulam; anno enim CCCCXXXV *puer nobilissimus* dictus.

2. *Decretalis Siricii non bene impugnata.* — Ad num. 2. Papebrocius in Conatu Chronico-Historico ad Catalogum veterum Pontificum, dubitat de integritate epistolæ a Siricio papa in Concilio Romano hoc anno celebrato scriptæ « ad episcopos Africae », datæ « Romæ in Concilio episcoporum octoginta, sub die VIII idus Januarii post consulatum Arcadii Augusti et Baulonis virorum clarissimorum consulum ». — « Insolens, inquit Papebrocius, formula, eoque difficilis recipienda, quod annus per priorem consulatum signetur, quo tamen anno magistratum illum invisisse sciebantur Honorius N. P. et Fl. Evodius: quanto enim major fuit hujus consulatus letitia per imperium, tanto minus debuerunt hæc nomina sileri. Neque dubites, utrum Roma sciri tam cito potuerit, quinam Constantinopoli declarati fuerint consules, cum soliti fuerint pluribus mensibus antea nominari et publicari, qui erant cum novo anno magistratum initari; ex eoque die glorioso designati consulis titulo honestari ». Ita Papebrocius. Sed levis hæc conjectura. Jamdiu enim ea formula in usum vocata erat; et quia in Occidente initio anni sæpe sciri non poterat, qui consul in Oriente designatus fuisset, et vice versa, in cuiusque arbitrio rehelma uti hæc formula, *post consulatum*, vel solius Occidentalium consulis nomine Acta publica signare in Occidente, et solius consulis Orientalis in Oriente, ut in Bissert. Hypatica ostendi. Præterea, quando qui ante præcedenti consulatum gesserant, illustriores erant, præfata formula sæpe usurpata. Quare cum *Arcadius* Augustus esset, non mirum si in Concilio Romano ea formula adhibita fuerit. Denique valde incertum, an Romæ Honorii designatio hujus anni initio innotuerit; tardius enim consules creati videntur, quod in tractatione pacis Theodosiani, ac Valentinianum inter, et Maximinum Ilyriamum conventum fuerit, ut Evodius, qui præfecturam Galliarum sub Maximo gerebat, consul in Occidente procederet. Ex ea itaque subscriptione potius inferendum, pacta fœderis anno præcedenti

in finem vergente transacta esse, eamque ob rem consules, qui in hunc annum designati fuerant, tardius nuntiatos. Ex hoc dubio aliud Papebrocio natum, quod nempe epistola interpolata fuerit; sed illo sublato, istud negotium facessere non potest.

3. *D. Ambrosius a Justina Aug. vexatus.* — Ad num. 8 et seqq. Divi *Ambrosii* persecutio a *Justina* Augusta. Valentiniani Annioris matre, excitata benivolo duravit, eaque anno præcedenti coepit, curren- tique continuata, ut ostendit lex 4 Codicis Theodosiani *De fide catholica*, quæ præsentis anno X kal. Feb. Mediolani data est, qua *Valentinianus* imp. Arianis Conventus agendi potestatem fecit. Anno ilaque trecentesimo octogesimo quinto, *Justina Augusta*, quæ arianam sectam amplectebatur, egit cum divo *Ambrosio*, ut basilicam Arianis concederet, ubi suos et ipsi conventus celebrarent. *Ambrosius* nullis promissis aut minis ad id inflecti potuit. Unde in Oratione *de non tradendis basilicis*, quam anno secundo persecutionis suæ recitavit, ait: « Quasi vero superiori anno, quando ad Palatium sum pelitus, cum, præsentibus primatibus, ante consistorium tractaretur, cum imperator basilicam vellet eripere, ego tunc ante contemplatione regalis infractus sim, constantiam non tenuerim sacerdotis, aut imminuto jure discesserim ». Hinc *Justina* impotens ira, auctrix Valentiniano fuit, ut legem illam hujus anni initio publicaret. Quare *Prosper* in Chronico imperiali initium persecutionis sancti *Ambrosii* recte anno præcedenti, quemadmodum et *Siebertus* in Chronico, consignarunt.

4. *Floret S. Felix episcop. Trevirensis.* — Ad num. 29. Bollandus mense Januario refert Vitam sancti *Felicis* episcopi Trevirensis, sed post Normanorum depredationes, proindeque post annum octingentesimum octogesimum secundum scriptam. Anno em, quo Concilium Taurinense post *D. Mar- tini* Toronensis episcopi mortem celebratum, adhuc extra communionem episcoporum catholicorum erat; et post illud in eam receptus, ut ostendit *Browerus* in Historia Trevirensi lib. 4, cap. 202.

5. *Obitus S. Cyrilli Hierosolymitani.* — Ad num. 57. *Sanctus Cyrillus* episcopus Hierosolymitanus hoc anno ad Deum migravit, ut recte *Baronius*. Auctor enim Tabularum Theophani insertarum

annos ei triginta quinque tribuit. Ex quo et liquet, episcopatus ejus initium recte a nobis consignatum. Cyrillo successit *Joannes*, quem Ilenschenius et Papebrocius in *Historia Chronologica patriarcharum Hierosolymitanorum* primum Hierosolymorum patriarcham faciunt. Verum patriarchatus ille sæculo tantum sequenti post Concilium Ephesinum exortus est.

6. *Theodosii de Grothingis victoria.* — *Theodosius* imperator Thraciam ab hostibus *Grothingis* victis et expugnatis vindicavit, ut testatur *Claudius* in quarto consulatu Honorii a v. 621 ad 635, qui id haud obscure huic Honorii consulatui adscribit, uti *Marcellinus* in *Chronico*, *Idacius* in *Chronico*, et *Idacius* in *Fastis*, qui diem etiam, quo Constantinopolim *Theodosius* rediit, annotavit: « His cons. inquit, victi atque expugnati, et in Romania captivi adducti gens *Grothingorum* a nostris. *Theodosio* et *Arcadio* deinde cum victoria et triumpho ingressi sunt Constantinopolim die iv idus Octob. ». *Marcellinus* in *Chronico*, tantum ait: « Victorque cum *Arcadio* filio suo urbem ingressus est ». Neque enim vere hoc anno *Theodosius* triumphavit, si cuncti nec anno cccclxxx, licet *Marcellinus* in *Chronico* eo anno scribat: « His cons. *Theodosius Magnus*, postquam *Scythicis* gentibus triumphavit », *Ecclesias Orthodoxas* restituit. Semel enim *Theodosius*, idque de *Maximo* tyranno, triumphavit; et *Pacatus* in *Panegyrico*, quem tunc *Theodosio* dixit, hunc alias triumphasse non memorat; licet de *Scythicis* victoriis numero 22 mentionem faciat, *Scythicos* triumphos non prætermisurus, si vere ducti fuissent. Hujusmodi itaque loquendi formulæ aliud non denotant scriptores, quam imperatorum solemnem in urbem introitum post insignem aliquam victoriam reportatam. Veri enim triumphi aut cum decemalibus et id genus festis fuere conjuncti; vel si aliis annis acti, imperatores consulatum capessere, ut sæpius jam dixi. Gesta porro contra *Grothingos* narat *Zozimus* lib. 4, pag. 762.

7. *Cura templorum Gentilium Christianis interdita.* — Imperante *Constantino Magno* licuit adhuc Gentilibus sua solemnia vel in totum vel in partem publice agitare. Reparata dein post *Julianum* Apostatam Christiana religione sub *Valentiniano Seniore*, sua quoque Paganis sententia, sui ritus, templeque et templorum solemnia relicta fuere. *Theodosio* demum imperante, et sacrificia atque agendum agitare licuit, ad annum scilicet Christi cccxci, quo *Valentinianus Junior* *Theodosii* M. consilio Romæ et in Italia sacrificia hostiarum seu victimarum, templorumque ingressum et simulacrorum cultum prohibuit lege 11 Cod. Theod. *De Paganis*, eo anno *Mediolani* emissa, et in *Annalibus* a *Baronio* memorata. Quare, ut hoc obiter observem, non debuit mirari cardinalis doctissimus, quod anno cccxc *Vulturnus* quidam Romæ aram quandam ad sacrificia dedicavit, nec existimare, id a *Vulturno* in propriis aribus factum ad privatorum sacerdotum usum; cum id ante annum cccxci legibus

non inhiberetur. Deinceps, sacrificiis quamlibet interdicitis, quædam adhuc solemnitates, veluti convivia, festa, ludique Gentilibus permisi. Currenti autem anno XVI kal. Jul. Constantinopoli *Theodosius* M. dedit legem 42 Codicis Theod. *De decurionibus*, in qua ait: « In consequenda *Archierosyna* ille sit potior, qui patriæ plura præstiterit, nec tamen a templorum cultu observantia christianitatis abscesserit ». Quam legem, cum *Baronius* in *Annalibus* omiserit, ex *Gothofredo* in ejus *Commentario* hic explicabo.

8. *Quid fuerit Archierosyna.* — Quid esset *Archierosyna*, et ipso nomine patet, et diserte hæc lex docet: quæ enim initio ejus *Archierosyna* dicitur, eadem mox definitur et describitur, « munus esse, ad cuius curam templa et templorum solemnia pertinent »; ubi templorum appellatione, ut alibi passim, templa Gentilium proprie intelliguntur. Ad eum itaque qui huic muneri præferebatur, pertinebat templis præesse, et cuique quod conveniret tribuere, externumque ornatum, qui sub sensu caderet, adcurare; sacerdotes demum in officio continere, honestatque eorum consulere. *Solemnia* vero templorum erant, quæ votorum, id est, lætitiæ publicæ et religiosæ celebritates dicuntur in leg. 8 Codicis Theod. *De Paganis*. *Vota* publica leg. 17 *De Paganis*. *Festi* conventus civium communisque lætitia hominum, dicta lege 17. *Ludi* seu præscarum voluptatum solemnitates, lege 3 *De Paganis*, quibus scilicet superstitionis templorum seu gentilitiæ aliquid adharebat. *Festa* item convivia indidem profecta, eodemque pertinentia, ut colligitur ex lege 19 *De Paganis*. *Kalendarum* item *Januariarum* per hæc adhuc tempora solemnitas, quæ et festis conviviis peragebantur. *Vota* item proprie ita dicta, quæ tertio die kal. Jan. pro salute principis in templis suscipiebantur, festisque pariter conviviis transigebantur: quæ agitata adhuc sub *Theodosio Magno* per *Asiam* fuisse, prodit ejus ævi Scriptor *Eunapius*, sub finem *Vite Maximi* pag. 113, quæ et ipsa in *Synodo Trullensi* canone 62, *677* dicuntur.

9. *Templa Gentilium eorumque solemnia curare Christianos, illicitum.* — Ad hæc itaque et similia templorum solemnia, eorumque curam, Christianos hoc ævo Gentiles adigenos putabant. Quare et *Synodi* et principes, quantum in se fuit, huic rei obviam ire: et hæc quidem lege *Theodosius* M. verbis Christianis ab horum solemnium cura, *Archierosyna* dicta, quæ curialibus seu senatoribus civitatum, et potioribus quidem inter eos, quique patriæ plura præstisset, pro magno delata: in tantum ut Christiani quoque curiales eam amplecterentur; imo, quod ex hac lege discimus, magna prentatione ambirent; ideo scilicet quod hoc munus, ut ipsi putabant, superstitione vacuum esset, etsi circa templa templorumque solemnia occupantur. Quamvis itaque templa templorumque solemnia steterint, *Archierosynæ* quoque munus stetit, seu templorum, solemniumque istorum cura: quod *Theodosius Magnus* hoc anno lege 12 citata *De decu-*

cionibus, interdici; quod nempe chamsi Christiani *Archierosynæ* munus obeuntes, non ipsi quidem templorum cultu, superstitioneque mentem suam et conscientiam obligarent, etsi etiam solemnia illa haud adeo superstitione tum implerentur, altamen vel ipsa templa templorumque solemnia *curare* Christianos, non indecorum modo, verum etiam illicitum visum.

10. *Quod magis probatur.* — Huc pertinet Tertullianus locus de *Idololatria* cap. 17: « Neque sacrificet, neque sacrificiis auctoritatem suam accomodet, non hostias locet, non curas templorum deleget, non vegetaliam eorum procreet, non spectacula edat de suo, aut de publico, aut edendis præsit ». Sunt enim hæc omnia, ut et istud de quo hæc lege, etsi non sacrificia, certe ad sacrificii saltem genera, quo verbo utitur Tertullianus ibidem cap. 16, eo itaque solo quod templorum solemnia,

inveclaque ea a Gentilibus superstizioso sine aliquo essent, atque illa publice celebrarentur in honorem sacrilegi ritus, eorum curam Christianus non competere censuit Theodosius M. superstizioso, inquam, sine aliquo invecta: exempli gratia votorum celebritates Indique in honorem deorum ferme instituti erant, ut pluribus exequitur Tertullianus lib. de *Spectaculis*: quin, ut idem ait, paratura omnis spectaculorum ex idololatria constabat. Sic Laetantius lib. 6 *Divin. Instit.*, cap. 20: « Ludorum celebrationes deorum festa sunt: siquidem ob natalitates eorum, vel templorum novorum dedicationes sunt constituta ». Notumque, natales seu *encænias* et dedicationes templorum festos fuisse, et convivia in honorem deorum instituta. Qua de causa convivia hæc, sicuti et ludi, in Christianis improbata. Qua de re plura Gothofredus laudatus.

SIRICH ANNUS 3. — CHRISTI 387.

1. *Justinæ odio exagitatus Ambrosius, de tradenda Arianis basilica mirabiliter pro ecclesiastica libertate contulit.* — Trecentessimus octogesimus septimus Christi annus auspicio novorum consulum Valentiniiani Augusti tertium atque Eutropii aperitur: quo Justinæ Augusta, una cum Valentiniiano filio, quam anno superiori adversus S. Ambrosium persecutionem concitare cuperat, majoribus prosequitur incrementis: vehementiori enim odio in sanctissimum virum flagrans, acrioribus iracundiæ stimulis agitata, rabie feminili, mente perversa, correpta furore, instar furie furit, et veluti Baccha oestro percita debaccatur. Hoc quidem anno, primum dolo, inde vi, atque omni denique arte, itemque conatu Ambrosium aborta est: excruciabatur enim intrinsecus, cum se frustra Augustam esse, dicique consideraret, cum minus sacerdotis constantia vinceretur, dum nec una sibi pateret ecclesia, in quam liberum esset convenire cum suis: exastinabatque immenso animi dolore, atque invidia tabescebat, quod videret se a populo Mediolanensi con-

lemni, et omni officio omnes studere in omnibus sacerdoti.

2. Quod igitur periculosa alea videretur, obtulente populo, Ambrosium manu militari captum extra provinciam deportare, quo id absque tumultu perticial, dolosa consilia mente agitat, sed omnia frustra. Testatur id quidem Paulinus, cum ait¹: « Justinæ mulieris innumeras insidias sustinuit; quæ mucroibus atque honoribus adversus sanctum virum oblati, populum excitabat; sed infirmorum mentes talibus promissis decipiebantur. Promittebat enim tribunatus et diversas alias dignitates iis qui illum de ecclesia raptum ad exilium perduxissent. Quod cum multi conarentur, sed Deo prasule perficere non valerent; unus infeliciox carteris, nomine Euthymius, tanto furore excitatus est, ut juxta ecclesiam sibi domum pararet, atque in eadem eorum constitueret, quo facilius raptum superpositum carpeno ad exilium perduceret. Sed iniquitas ejus in

¹ Paul. in Vita S. Ambros.

verticem ipsius descendit. Post annum etenim, eodem die, quo illum rapere se arbitrabatur, eodem carpento impositus, de eadem domo ipse ad exilium destinatus est; reputans sibi iusto iudicio Dei id in se esse conversum, ut in eodem carpento dirigeretur ad exilium, quod ipse paraverat sacerdoti: cui non minimum solatii sacerdos praeiit, dando sumptus, vel alia quae erant necessaria. Sed haec confessio hominis, nec mulieris furorem, nec vesanorum Ariariorum amentiam repressit». Haec Paulinus. Meminit quoque horum Ambrosius in concione, quam ad populum habuit in Auxentium, ubi inter alia¹: « Nemo vos turbet, quod aut carrum paraverant, aut dura, ut videbatur sibi, Auxentii ipsius, qui se dicit episcopum, ore iactata ». Haec ipse. Sed quid postea?

3. Quod trax delecta evanisset; jam aperto Marte congređi, manuque militari agere decrevit Augustus: Auxentio enim omnia quae velit militaria parat auxilia; quibus ille procaev accinctus, omnia furore commisit: qui etiam elenit, ab imperatore edictum, quod ipse conscripsit, quo iuberentur catholici sacerdotes ejiēci ab Ecclesiis; et qui remissum, occidi. Unde increbuit rumor, missos esse speculatores, qui Ambrosium rementem basilicam tradere, capite truncarent. His commotus populus, intra basilicam obsertatis januis, pluribus diebus ac noctibus vigilantissimo studio custodiebat Ambrosium, obsidentibus interea millibus ecclesiam, ut abriperent sacerdotem. Haec autem omnia ipse S. Ambrosius refert his verbis²: « Plerique narrabant, percussores praemissos, poenam mortis esse decretam. Nec illa timeo, et ista non desero. Quo enim abibo, ubi non omnia plena gemitis sint atque lacrymarum, quando per Ecclesias iuberentur ejiēci catholici sacerdotes, resistentes gladio ferri, curiales proseribi omnes, nisi mandatum impleverint? et haec episcopi manu scripta et ore dictata: qui se ut probaret doctissimum, vetus non omisit exemplum. Legimus enim in Propheta³, quod viderit falcem volantem. Hanc imitatus Auxentius, gladium volantem per omnes urbes direxit. Et salmas⁴ transfiguravit se in angelum lucis, et in malum imitatur ejus potentiam. Tu, Domine Jesu, uno momento mundum redemisti: Auxentius vero uno momento tot populos (quod in ipso est) trucidabit; alios gladio, alios sacrilegio, meam basilicam peli eruento ore, sanguinolentis manibus, etc. » Quid autem egerit, ubi ejusmodi imperatoris edicto de tradenda basilica idem Ambrosius conveniretur, idem ipse recenset.

4. Opportune quidem tunc accidit, ut ea die qua ab ipso Ambrosio basilica peteretur, in Ecclesia legeretur historia de Achab⁵ atque Nabulthe; cujus exemplo Ambrosius suam defendit ecclesiam; paratque fuit potius mille subire mortes, quam basilicam traditor efficeret; subdit enim haec ipse: « Meministis etiam quod lectum est hodie, Nabulthe sanctum

virum possessorem vineae suae interpellatum petitione regia, ut vineam suam daret, ubi Rex succis vitibus olus videret; eumque respondisse: Absit ut ego patrum meorum tradam hereditatem »: et paulo post: « Nabulthe vites suas vel proprio cruore defendit: Si ille vineam non tradidit suam; nos trademus ecclesiam Christi? Quid igitur a me responsum est contumaciter? Dixi enim conventus: Absit a me, ut tradam Christi hereditatem. Si ille patrum hereditatem non tradidit, ego tradam Christi hereditatem? Sed et hoc addidi: Absit ut tradam hereditatem patrum, hoc est, hereditatem Dionysii, qui ex exilio in causa fidei defunctus est, hereditatem Eustorgii confessoris, hereditatem Myroclis, atque omnium retro fidelium episcoporum. Respondi ego quod sacerdotis est: quod imperatoris est, faciat imperator; prius est, ut animam mihi, quam fidem auferat ». Haec Ambrosius de his quae ab Auxentio nilente imperatoris Valentiniani edicto passus est.

5. Sed majora ingruunt post haec praebia, ubi missi sunt cum imperatoris praepoto tribuni, a quibus ipse Ambrosius iuberetur recedere a basilica, tradereque ecclesiae sacra vasa. Cum populus pastoris sui amatissimi sollicitiori custodia valla episcopum, timeus ab eo deseri: tunc S. Ambrosius, cum illa populum videret affectum, eum pro concione allocutus, quo ipse animo esset in defendenda Dei Ecclesia, pluribus declaravit. Qua etiam oratione quae gesta essent cum tribunis, cum referat, hic ea quae sunt historia describamus; sic enim exorsus est: « Video vos praeter solitum subito esse turbatos, atque asservantes mei. Miror quid hoc sit. Nisi forte quia per tribunos me vidistis aut audistis imperiali mandato esse conventum; ut quo vellem, abirem hinc; et si qui vellent sequendi potestatem haberent. Metuistis ergo ne Ecclesiam desererem, et dum saluti meae timeo, vos relinquere? Sed quid et ipse mandaverim, potuistis advertere; deserende Ecclesiae mihi voluntatem subesse non posse; quia plus Dominum mundi, quam saeculi huius imperatorem timeam. Sane si me vis aliqua abduceret ab Ecclesia, carnem meam exturbari posse, non mentem: paratum me esse, ut si ille faceret quod solus esse regie potestatis, ego subirem quod sacerdotis esse consueverit. Quid ergo turbamini? Volens nunquam vos deseram; coactus repugnare non novi. Dolere potero, potero flere, potero gemere; adversus arma, milites, Gothos quoque lacrymae meae arma sunt: alia enim munimenta sunt sacerdotis. Ahler nec debeo, nec possum resistere. Fugere autem et relinquere Ecclesiam, non soleo, ne quis gravius poenam metu factum interpellaret. Scitis et vos ipsi, quod imperialibus solemus deferre, non cedere; supplicis me libenter offerre, nec meluere qua parantur.

6. « Utinam essem securus quod Ecclesiae haereticis minime traderetur, ad palatium imperatoris irem libenter, si hoc congrueret sacerdotis officio, ut in palatio magis certarem, quam in Ecclesia! Sed in consistorio non tenet solet Christus esse, sed ju-

¹ Amb. in Auxent. post. ep. XXXII — ² Amb. in Auxent. — ³ Zach. VI. — ⁴ 2. Cor. XI. — ⁵ 3. Reg. XXI.

dex. Causam fidei in Ecclesia agendam, quis abnuat? Si quis confidit, huc veniat: in linatum vel imperatoris iudicium, quod lata lege patfecit, quo impugnat fidem, vel sperata ambicionum quorundam studia non requirat. Non committo ut quisquam vendat injuriam Christi. Circumfusi milites, armorum crepitus, quibus vallata est Ecclesia, fidem non terrent meam, sed mentem exagitant, ne dum me tenetis, perniciosum aliquid vestre oboriatur salutis. Ego enim jam didici non timere, sed vobis timere plus cepi. Simile, queso, vestrum sacerdotem congregari: habemus adversarium qui lacessit. Adversarius enim noster diabolus, sicut leo rugiens, circum quærens quem devoret, ut Apostolus dixit ¹. Et paulo post de requisitis a tribunis sacris Ecclesie vasis hæc addit:

7. « Cum esset propositum ut Ecclesie vasa jam traderenus, hoc responsi reddidi: Me, si de meis aliquid posceretur, aut fundus, aut domus, aut aurum, aut argentum, id quod mei juris esset, libenter offerre; templo Dei nihil posse decerpere, nec tradere illud quod custodiendum, non tradendum acceperim. Deinde consulere me etiam imperatoris salutis; quia nec mihi expedit tradere, nec illi accipere. Accipiat enim vocem liberi sacerdotis; si vult sibi esse consultum, recedat a Christi injuria. Hæc plena humilitatis sunt, et ut arbitror, plena affectus ejus, quem imperatori debet sacerdos. Sed quia lucta nobis est non solum adversus carnem et sanguinem, sed etiam (quod gravius est) adversus spiritualia nequitiæ, que sunt in celestibus ²: tentator ille diabolus per ministros suos certamen auget, vulneribus corporis mei expendum arbitratur. Scio, fratres, vulnera hæc que pro Christo excipimus, non esse vulnera quibus vita amittitur, sed propagatur. Sin te, queso, esse certamen: spectatores vos esse decet. Cori derate, quia si quem habet civitas, vel athleticam, vel aliter nobis artis periculum, optat offerre certamina: cur in majoribus rebus trepidatis, quod vel in minoribus velle consuestis? Non metu arma, non barbaros, qui mortem non timet, qui nulla carnis voluptate relinquitur ³.

8. « Certe si Dominus huic nos certamini deputavit, frustra pervigiles tot noctibus et diebus custodias exhibebis; implebitur Christi voluntas: omnipotens enim noster est Dominus Jesus: hæc est fides nostra. Et ideo quod fieri mandat, implebitur; nec convenit nos divine obviare sententiæ. Audistis quod hodie lectum sit; Pullum ⁴ sibi asine Salvator per Apostolos jussit adduci, etc. » Vides ex hæc nota lectionis S. Ambrosium ejusmodi ad populum concionem habuisse in Dominica Palmarum, qua illud ipsum Evangelium consuevit in Ecclesia recitari. Quod igitur in omnibus his periculis vult sanctus sacerdos populum imiti absque trepidatione divine prudentiæ, cujus arbitrio cuncta disponantur in terris: ut eos metu concepto omnino liberos red-

deret, hæc subdit: « Ergo si vult Dominus, certum est quod nullus obsistat. Quod si adhuc nostra differt certamina, quid veremini? Servum Christi non custodia corporalis, sed Domini providentia seipere consuevit ». Sed ut rerum quoque præteritarum experimento magis Deo confiderent, quam humane vigilantia, cura, et sollicitudini; hæc ipse de his que accidissent, ita subinfert:

9. « Turbati estis, quia apertas reperistis geminas fores, quas captis oculis quidam, dum hospitium proprium repellit, patefecisse memoratur. In quo cognoscite, quod nihil suffragetur humana custodia. Ecce munus, qui videndi munus amisit, solvit vestra universa munimina, et custodias lissit: Dominus autem suæ misericordiæ custodiam non amisit. Nomen ante biduum (ut meministis) etiam illud repertum est, quod a parte læva basilicæ ingressus quidam pervius fuit, quem putabatis clausum esse atque munitum? Seperunt nempe armati basilicam: explorabant hos atque illos aditus: cecitate perfusi sunt, ut quod apertum erat, videre non possent. Itaque per plurimas noctes quod apertum fuerit, non ignoratis. Desinite ergo sollicitari: quia hoc erit, quod Christus jubet, et hoc esse expedit ». Hæc ut confirmet Ambrosius et populo persuadeat, petita ex divina Scriptura exempla adducit in medium, nempe de Eliso, cum obsideretur a Rege Syriæ Samaria ¹, et ut ipse caperetur, missi sunt milites: et de Petro exemplum, quem Herodes ² occidendum misit in carcerem; deque eodem, cum Romæ sub Nerone detineretur in vinculis, et rogaretur a fidelibus liber abire: cui foras progredienti Dominus occurrens, verbis illis admonuit, quibus ipse volens libensque remeavit in carcerem. Sed et de Domino ipso subnectens exemplum, hæc ait:

10. « Nonne (ut de ipso Domino sumamus exemplum) quando voluit, passus est; et cum quaeretur, inventus est? Quando autem hora non venerat passionis, per medium quaerentium transibat, et videntes cum tenere non poterant. Quo utique evidenter ostendit; quia quando Dominus vult, unusquisque invenitur et capitur; quando autem differt, etiamsi quaerentium manibus occurat et oculis, non tenetur. Ego ipse non quotidie vel visitandi gratia prodibam, vel pergebam ad martyres? non regiam palatii præloxebam eundo et redeundo? Et tamen nemo me tenuit, cum exturbandi me haberent, ut prodiderunt postea, voluntatem, dicentes: Exi de civitate, et vade quo vis. Expectabam, fateor, magnum aliquid, aut gladium pro Christi nomine, aut incendium. At illi delicias mihi pro passionibus obtulerunt; sed athlete Christi non delicias, sed passiones suas exigit ». Hæc ipse de his que in hanc diem ab adversariis gesta essent: atque post multa in Auxentium locutus, reficit quæ Ariani jactare solerent, ut in ipsum magis commoverent imperatorem: « Anni », inquit: « Ergo non debet imperator unam basilicam accipere, ad quam procedat?

¹ 1. Pet. v. — ² Eph. vi. — ³ Luc. xii.

¹ Reg. vi. — ² Act. xii.

et plus vult Ambrosius posse, quam imperator, ut imperatori procedenti facultatem neget? Quod cum dicunt, apprehendere sermones nostros gestiunt, sicut Judæi qui Christum versuto sermone tentabant, dicentes ¹: Magister, licet tributum dare Cæsari, an non? etc. » Subjungit distincta esse officia hominum, et cum omnia Domini sint, pendenda tamen esse principibus quæ illis debita sunt: quæ autem Deus sibi ipsi tantum custodia voluit atque servata, nequaquam Principibus tribuenda. In quam sententiam ista subdit inferius:

11. « Quid igitur non humiliter responsum a nobis est? Si tributum petiit, non negamus: agri Ecclesie solvunt tributum. Si agros desiderat imperator, potestatem habet vindicandorum; neino nostrum intervenit. Potest pauperibus collatio populi redundare. Non faciant de agris invidiam: tollant eos, si libitum est. Imperatori non dono, sed non nego ». Hæc cum ipse dicat de pensatione tributi ex agris Ecclesie, secundum christianam mansuetudinem dicere certum est, juxta sententiam Domini ²: « A teo qui auferit vestimentum, etiam tunicam noli prohibere: omnipotentem te tribue; et qui auferit quæ tua sunt, ne repetas ». In hanc quoque sententiam Isidorus Pelusiota ad Epagathum presbyterum detrectantem tributum solvere ita scripsit ³:

12. « Descriptus est Dominus, cum utero gestaretur, et census Cæsari pendit: hinc videlicet velut lata lege nobis indecens, ut ei qui imperium tenet, obediamus, modo nihil ad pietatem impediementi afferat. Quæ igitur ipse Deus noster subdita per dispensationem et consilium paupertate docuit, candido animo imitemur, nec pauperum obtentu tributum pendere detrectemus ». Hæc Isidorus, et quidem (ut dictum est) secundum christianam mansuetudinem; cum alioqui ex Domini sententia ⁴, si non a filiis reges tributum exigant, quos subditos habent, nullo minus ab eis quos sibi superiores esse cognoscunt absque nota criminis invase tyrannidis, sub quorum cura principes omnes intelligant se sub pastoribus esse oves, longeque impar esse a pastoribus oves læc et lanam exigere, cum potius ista illa teneantur pastoribus exhibere. Quidni id christiani præsent principes, quod Ægypti sacerdotibus ⁵ Pharaæ ubertim impendit? qui non solum eis latifundia tradidit, quæ illis voluit perpetuo conservata, sed ex horreis publicis statuta isdem cibaria ministravit. Adeo ut habeant christiani principes unde imbecant ex Pharaone, si non id tantum quod ille idolorum sacerdotibus impendebat, ipsi christiane legis sacerdotibus non impertiant, sed ab aliis oblata vindicent sibi vel redigant sub tributum.

13. Certe quidem si præterita repetas tempora in his quæ ad tributorum exactionem pertinent; id primum a gentilibus imperatoribus Ecclesia passa

est, deinde ab imperatore Apostata. postea ab ariano principe in Oriente. Etenim constat, primum omnium Apostatam Julianum post christianos imperatores de bonis Ecclesiarum carumque ministris exegisse tributum, ejusque assuetudine vestigia Valentem arianum imperatorem, qui tributum a clericis atque monachis ut vidimus exigebat. De Valentiniano et Gratiano nihil hujusmodi in Occidente factum legitur. Sub Valentiniano autem puero Justina ariana moderabatur imperium; cujus arbitrio id contigisse videtur, ut Catholicorum Ecclesiis tributum indiceretur ex agris: quod persolvere Ambrosius non recusat. dummodo fidei catholice catholiceque communionis basilicis præceretur. Vides non nisi epulas atque hereticos imperatores exegisse de agris Ecclesie censum, hæc ex parte Pharaone Ægypti rege deteriores. Cum alioqui catholici principes in ditandis Ecclesiis amplis redditibus munificentissimi semper extiterint: qui si aliquando necessitate ingruentium bellorum pressi indiguerint accipere ab Ecclesiis, id perquam submisso animo a totius Christiane religionis antistite Romano Pontifice expetere consueverunt, et ab illo paternæ charitatis affectu pro facultate præstari; cujus rei innumera sunt exempla.

14. Sed ad Ambrosium redeamus hæc eisdem de Arianis subdentem: « Sed invidiam faciunt, quia aurum erogatur. Nec ego hanc invidiam perhorresco. Habeo ararios: ararii mei pauperes Christi sunt: hunc novi congregare thesaurum. Utinam hoc mihi semper crimen adscribant, quia aurum pauperibus erogatur. Quod si objiciunt quod defensionem ab iis requiram: non nego, sed etiam ambio: habeo defensionem, sed in orationibus pauperum, læci illi et claudi, debiles et senes robustis bellatoribus fortiores sunt. Denique munera pauperum Deum obligant; quia scriptum est ⁶: Qui largitur pauperi, Deo fenerat: præsidia bellatorum divinam sæpe gratiam non merentur ». Hæc ipse.

15. Sed quid rursum in eum Ariam livore tabescentes objecerint, ipsum audi ⁷: « Hymnorum », inquit, « quoque meorum carminibus deceptum populum ferunt. Plane nec hoc abnuo. Grande crimen istud est, et quo nihil potentius. Quid enim potentius, quam confessio Trinitatis, quæ quotidie totius populi ore celebratur? Certam omnes student fidem fateri, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum norunt versibus prædicare, facti sunt igitur omnes magistri, qui vix poterant esse discipuli ». Hæc ideirco S. Ambrosius, quod in omnibus tunc a se editis hymnis, et in Ecclesia canendis populo traditis, ad finem cujusque ipsorum (ut apparet) conglorificatio esset sanctissimæ Trinitatis. Haud enim præter ejusmodi hymnorum cepisse in Ecclesia Mediolanensi, sanctus Augustinus, qui cum audiebat, et ipsius concentu magno opere demulcebatur animo, testatur his verbis ⁸. « Quantum fluxi in

¹ Matt. XXII. — ² Luc. VI. — ³ Isid. lib. I. epist. XLVIII. —

⁴ Matt. XVII. — ⁵ Genes. XLVII.

⁶ Prov. XIX. — ⁷ Ambrosii in Auxiliæ — ⁸ Aug. Confess. lib. XI cap. 6. 7.

hymnis et canticis. His stave sunt utis Ecclesie. In vocebus commotus acriter. Voces illic infundebant auribus meis, et eliquabatur veritas tua in cor meum, et ex ea aestuabat affectus pietatis, et correbant lacryme, et bene mihi erat cum eis. Non longe exuperat Mediolanensis Ecclesia genus hoc consolationis et exhortationis celebrare, magno studio fratrum concinentium vocibus et cordibus. Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Justina Valentiniani pueri mater hominem tuum Ambrosium persecqueretur, haeresis suae causa, qua fuerat seducta ab Arianis.

16. « Exultabat pia plebs in ecclesia, mori parata cum episcopo suo, servo tuo. Mi mater mea, ancilla tua, sollicitudinis et vigiliarum primas partes tenens, orationibus vivebat. Nos adhuc frigidi a calore spiritus tui, excitabamur tamen civitate altiora atque turbata. Tunc hymni et psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus memoris tardio contabesceret, institutum est, et ex illo in hodiernum retentum, nullis jam ac pene omnibus gregibus tuis, et per caetera orbis imitantibus ». Haec de hymnodia tunc temporis Augustinus. In Oriente quidem praeter Davidicos psalmos, canendi hymnos ea occasione introductum fuisse usum diximus, quod cum qui minus sanae fidei essent, ejusmodi hymnis suis canendos tradidissent ut primo factum dicitur a Bardesane Syro, inde a Paulo Samosateno, denique ab Apollinari Laodiceo, sanctissimi Patres catholicae fidei defensores illis adversos scripsere sacros hymnos, quod praestitisse diximus Ephrem Syrum, et alios, atque ultimo loco Gregorium Nazianzenum. De ejusmodi quoque hymnodia atque vigilis haec Paulinus ¹: « Hoc in tempore primo antiphonae, hymni, ac vigiliae in Ecclesia Mediolanensi celebrari coeperunt ». Ex quibus plane vides, quam procul abhorreat a veritate quod efficit ille sermonum nomine S. Augustini insipienter effudit ², a S. Ambrosio vigilias esse sublatas, quas constat auctore eodem in Mediolanensi Ecclesia hymnis auctas. Verum de his in Notis pluribus egimus.

17. Sed idem rursus S. Ambrosius eidem concioni apponens coronidem, quomodo se habeat imperatoris potestas cum ecclesiastico iure, haec ad postremum addit: « Solvimus quae sunt Caesaris Caesaris, et quae sunt Dei Deo, tributum Caesaris est; non negatur, Ecclesia Dei est; Caesari utique non debet addici; quia jus Caesaris esse non potest Dei templum. Quod cum honorificentia imperatoris nemo dictum potest negare: quid enim honorificentius, quam ut imperator Ecclesiae filius esse dicatur? Quod cum dicitur, sine peccato dicitur, cum gratia dicitur. Imperator enim bonus intra Ecclesiam, non supra Ecclesiam est. Bonus enim imperator querit auxilium Ecclesiae, non refutat. Haec ut humiliter dicitur, ita contra non exponimus. Sed necanda atque gladium, id portationem mi-

rantur. Didicimus Christi servum non timere. Non timentibus nunquam est gravis terror, etc. » Ita ipse: ex quibus perspicue intelligis, quam velit illud integre servatum, custoditumque jus ecclesiasticum sacerdotibus; et quam longe longius absit, ut imperatores Ecclesiis, earumque ministris sacerdotibus dominentur.

18. Quae autem contigerint post illam ad populum habitam concionem, idem ipse S. Ambrosius prout gesta sunt, ad sororem Marcellinam exacte describit ³, cum ait: « Sequenti die (erat autem Dominica) post lectionem atque tractatum, etc. » Per diem illam Dominicam, Palmarum solemnitatem intelligit, qua de asina et pullo solutis atque ad Christum deductis Evangelium ut dictum est consuevit in Ecclesia recitari. Quod vero ait, *post tractatum habitam*; per tractatum utique intelligit habitam more majorum ad populum concionem. Sed et quod subdit, eadem ipsa die tradidisse symbolum competentibus baptizandis; eandem diem Dominicam, Palmarum dictam, significat, qua antiquitus dari symbolum competentibus consuevit, ut Isidorus ⁴ et alii testantur. Quae autem tunc ea die contigerint, ut sciamus, ipsam Ambrosii epistolam hic recitemus; sic enim se habet ⁵:

19. « Quoniam omnibus fere epistolis sollicite quaeris de Ecclesia; accepe quid agatur. Postridie quam accepi litteras tuas, quibus significaveras quod te exagitarent somnia tua, moles inquietudinum gravium cepit moveri. Nec jam Portiana, hoc est extramurana basilica petebatur, sed basilica nova, hoc est intramurana, quae major est. Conveniunt me primo principes, virtutum viri, comites consistoriam, ut et basilicam traderem, et procuratorem ne quid populus turbatum moveret. Respondi quod erat mei ordinis: templum Dei tradi a sacerdote non posse. Acclamatum est sequenti die in Ecclesia. Etiam praefectus eo venit; cepit suadere, ut basilica Portiana cederemus. Populus reclamavit. Ita tunc discessum est, ut intimatum se Imperatori diceret ». Haec omnia hucusque recitata, duobus diebus ante Dominicam gesta esse, superius dictum est. Quid vero postea acciderit, ita subdit:

20. « Sequenti die (erat autem Dominica) post lectionem atque tractatum, dimissis catechumenis, symbolum aliquibus competentibus in baptisterii trabebam basilicae. Illic nuntiatum est mihi, comperito quod ad Portianam basilicam de palatio decanos misisset, et vela suspenderent, populi partem eo pergere. Ego tamen mansi in munere: Missam facere cepti.

21. « Dum offero, raptum cognovi a populo Castulum quemdam, quem presbyterum dicerent Ariani: hunc autem in platea offenderant transeuntes. Amarissime flere et orare in ipsa oblatione Deum cepi, ut subveniret, ne cujus sanguis in causa Ecclesiae fieret; certe ut meus sanguis pro

¹ Opinio, in VI. S. Ambrosii. — ² Aug. in Corr. ad Greg. c. 106, § 25.

³ Ambrosii epistolae XXXII. — ⁴ Isid. de Divin. off. c. 27. — ⁵ Ambrosii epistolae XXXIII.

salute non solum populi, sed etiam pro ipsis impiis effunderetur. Quid multa? Missis presbyteris et diaconibus, eripui injurie virum. Condemnationes illico gravissimae decernuntur, primo in corpus omne mercatorum. Itaque sanctis diebus hebdomadis ultima, quibus solebant debitorum relaxari vincula, stridunt catenae, imponuntur collo innocentium, exiguntur ducenta pondo auri intra totum triduum. Respondent aliqui, se tantum et duplum, si peterent, daturos, dummodo servarent fidem. Erant pleni carceres negotiatoribus: palatina omnia officia, hoc est memoriales, agentes in rebus, apparitores diversorum comitum, temperare a processu jubentur, specie qua seditionis interesse prohibebantur: honoratis multa minabantur gravissima, nisi basilicam traderent.

22. « Fervebat persecutio, ac si aperuissent portam, prorupturi in omne facinus videbantur. Convenio ipse a comitibus et tribunis, ut basilica fieret matura traditio, dicentibus, imperatorem jure suo tui, eo quod in potestate ejus essent omnia. Respondi, si a me peteret quod meum esset, id est fundum meum, argentum meum, jus hujusmodi meum, me non refragaturum; quanquam omnia quae mea sunt essent pauperum: verum ea quae divina, imperatoriae potestati non esse subjecta ». Haec tunc ipse: ex quibus illud considera, quam longe absit ut jura Ecclesiarum, vel eis deservientium ministrorum sibi vindicare valeat imperator, si nec in ipsam edificationem ecclesiam jus aliquod sibi legitime valeat usurpare. Quod si ab his imperator arceatur, quanta temeritate dicam et impietate inferiores principes ea sibi audeant vindicare? Sed quid ad haec tunc addidit? idem subdit: « Si patrimonium petitur; invadite: si corpus; occurrat. Vultis in vincula rapere? vultis in mortem? voluplati est mihi: non ego me vallabo circumfusione populorum; nec altaria tenebo, vitam obsecrans, sed pro altaribus gratis immolabor.

23. « Horrebam quippe animo, cum armatos ad basilicam Ecclesiae occupandam missos cognoscerem; ne dum basilicam vendicant, aliqua strages fieret, quae in perniciem totius vergeret civitatis. Orabam ne tante urbis, vel totius Italiae busto superverem. Delestabar invidiam fundendi cruoris: offerebam jugulum meum. Aderant Gothi tribuni; adorabant eos, dicens: Propterea vos possessio Romana suscipit, ut perturbationis publicae vos praebatis ministros? Quo transibitis, si haec deleta fuerint? Exigebatur a me, ut compescerem populum. Referebam, in meo jure esse, ut non excitarem: in Dei manu, ut mitigarem. Postremo, si me incensorem putarent; jam in me vindicari oportere, velabund me in quas vellent terrarum solitudines. His diebus, illi abierunt: ego in basilica veleri totum exegi diem; inde domum cubitum me recepi, ut si quis abducere vellet, inveniret paratum.

24. « Aule lucem, ubi pedem limine extuli, circumfuso milite, occupatur basilica: idque a mi-

lilibus imperatori mandatum dicitur, ut si prodire vellet, haberet copiam; se tamen praesto futuros, si viderent eum cum Catholicis convenire: alioquin se ad eum certum, quem Ambrosius egeret, transiuros. Prodire de Arianis nullus audebat, quia nec quisquam de civibus erat, pauci de familia regia, nonnulli etiam Gothi, quibus ut olim plaustrum sedes erat, ita nunc plaustrum ecclesia est. Quocumque femina ista », nempe Justina, « processissent, secum suos omnes caetus vehit. Circumfusam basilicam esse gemitu populi intellexi: sed dum leguntur lectiones, intimatur mihi plenam populi esse basilicam etiam novam, majorem videri plebem, quam omnes cum essent liberi; lectorem efflagitari. Quid plura? Milites ipsi qui videbantur occupasse basilicam, cognito, quod praecipissem ut abstinerentur a communionis consortio, ad conventum hunc nostrum venire coeperunt: quibus visis, turbabantur mulierum animi: proripit se una. Ipsi tamen milites, se ad orationem venisse, non ad praelium, loquebantur. Clamavit aliqua populus quam moderate, quam constanter, quam fideliter, posebat ut ad illam pergeremus basilicam. In illa quoque basilica fertur quod populus praesentiam flagitabat meam. Tunc ego hunc adorstus sermonem sum: Audistis, filii, librum Job hodie legi, etc. »

25. At in eodem quem tunc ad populum sermonem habuit, haec inter alia: « Mandatur denique: Trade basilicam. Respondeo: Nec mihi fas est tradere, nec tibi accipere, imperator, expedit. Domum privati nullo potes jure temerare: domum Dei existimas auferendam? Allegatur, imperatori licere omnia, ipsius esse universa. Respondeo: Noli te gravare, imperator, ut putes te in ea quae divina sunt, imperiale aliquid jus habere. Noli te extollere; sed si vis diutius imperare, esto Deo subditus. Scriptum est: Quae Dei, Deo: quae Caesaris, Caesari. Ad imperatorem palatia pertinent; ad sacerdotem Ecclesiae: publicorum tibi menium jus commissum est, non sacrorum ». Haec cum adeo constanter atque frequenter affirmet et inculcet Ambrosius; compello te, Christiane princeps; quem tutius audies, Ambrosium, an recentiorum haeresiarum, omnia principibus tribuentem? Cui Ambrosius doctrina secundus, si scientiam quaeris? si vitam mores; quem habes, cui eadem, vel minima ex parte conferre queas? si pietatem, certam, tuamque catholicam fidem; ex miraculis ab eo vivente atque defuncto editis proba doctrinam. In tam aperta luce adeo cecentis, ut adhuc lucem tenebras, et tenebras lucem dicas? Sed quod reliquum est historiae prosequamur; subdit enim haec ipse:

26. « Dum haec tracto, suggestum est mihi, cortinas regias esse collectas, relectam autem basilicam praesentiam mei poscere. Statimque eo converti sermonem meum, dicens: Quam alta et profunda oracula sunt Spiritus sancti! Matutinis horis lectum est, ut memuistis, fratres, quod summo

anmi dolore respondemus ¹ : Deus venerunt gentes in incredulitatem tuam. Et revera venerunt gentes, et plus etiam quam gentes venerunt. Venerunt enim Gothi, et diversarum nationum viri : venerunt cum armis et circumfusi occupaverunt basilicam : hoc nos ignari tuae altitudinis dolebamus, sed nostra imprudentia aliud operabatur. Venerunt gentes, sed vere in hereditatem tuam venerunt. Qui enim gentes venerunt, facti sunt Christiani : qui ad invadendam hereditatem venerunt, facti sunt colacredes tibi : defensores habeo, quos hostes putabam ; socios habeo, quos adversarios existimabam. Completum est illud quod de Domino Jesu David propheta ² cecinit : quia factus est in pace locus ejus, et confregit cornu arcum, scutum, et gladium, et bellum. Cujus enim hoc munus, ejus opus, nisi tuum, Domine Jesu? Videbas ad templum tuum armatos venire, hinc gemere populum, et frequentem adfesso, ne basilica Dei traderetur. Inde vim militibus, imperatori ; mortem ante oculos tibi : ne quid inter hanc furoriferam, insecuristi te, Domine, medium, et fecisti utraque munus ; compescuisti armatos, dicens profecto : Si ad arma concurritur, si in templo meo his commoveatur, qua virtus in sanguine meo? Gratias itaque tibi, Christe : non legatus, neque nuntius, sed tu, Domine, salvum fecisti populum tuum ; conscidisti saccum meum, et praecinxisti me ketitia.

27. « Hæc ego dicebam, ratus imperatoris animum studio militum, obsecratione comitum, precatu populi posse mitescere. Interea nuntiatur tibi, missum notarium, qui mandata deferret. Concessi paululum ; mandatumque intima : Quid tibi visum est, inquit, ut contra placitum faceres? Respondi : Quid placitum sit, ignoro ; quidve temere factum dicatur, incertum habeo. At : Cur presbyteros ad basilicam destinasti? Si tyrannus es, scire volo, ut seram quemadmodum me adversus te pararem. Respondi, dicens, me nihil in præjudicium fecisse Ecclesie ; eo tempore quo audieram occupatam esse a militibus basilicam, gemitum tantummodo liberiores habuisse ; multique adhortantibus ut eo perzerem dixisse : Tradere basilicam non possum, sed pugnare non debeo : Postea vero quam cognoverim certius regis inde esse sublatis, cum populus eo ire deposceret, dixisse presbyteros ; me tamen non voluisse ire, sed dixisse : Credo in Christo, quod ipse nobiscum faciat Imperator. Si hæc tyrannus videtur, habeo arma ; sed in Christi nomine ; habeo otterendi mei corporis potestatem. Quid moraretur ferrum, si tyrannum putaret?

28. « Veteri jure a sacerdotibus donata imperia, non usurpata. Ut vulgo dici, quod imperatores sacerdotum magis optaverint, quam imperium sacerdotibus, Christus ³ loquitur, ne rex fieret. Hæbimus tyrannidem nostram. Tyrannus sacerdotibus, infirmus est ! Cum infirmor, inquit ⁴, tum potius sum. Caveret tamen, ne ipse sibi tyrannum faceret, cui

Deus adversarium non excitavit. Non hoc Maximum dicere, quod tyrannum ego sim Valentinianum, qui se mea legationis objectu queritur ad Italiam non potuisse transire. Adhuc quia nunquam sacerdotes tyranni fuerunt, sed tyrannos sæpe sunt passi. Exactus est totus ille dies in merore nostro ; scissæ tamen ab illudentibus pueris cortina regia ». Erant ille veluti affixus titulus, quo significaretur basilica vendicata ab imperatore : quod enim putaretur illic venturum imperator, ex more cortinis tensis locus paratus eidem fuit. Sed pergit : « Ego domum redire non potui ; quia circumfusi erant milites, qui basilicam custodiebant. Cum fratribus psalmos in Ecclesia basilica minore diximus.

29. « Sequenti die fuit hæc feria secunda majoris hebdomadæ lectus est de more liber Jona ; quo completo, hunc sermonem adorsus sum : Liber lectus est, fratres, quo prophetatur, quod peccatores in penitentiam revertantur. Acceptum est ita, ut speraretur in presenti futurum » : et post pauca : « Nec mora, nuntiatur Imperatorem jussisse, ut recederent milites de basilica ; negotiatoribus quoque quod exactum de condemnatione fuerat, redderetur. Quæ tunc plebis totius letitia fuit? qui totius populi plausus? quæ gratia? Erat autem dies quo sese Dominus pro nobis tradidit, quo in Ecclesia penitentia relaxatur. Certatim hoc nuntiare milites, irruentes in altaria oculis significare pacis insigne. Tunc agnovi quod Deus vermem antelucanum perensserat, ut tota civitas servaretur. Hæc gesta sunt, atque ulinam jam finita ; sed graviore motus futuro plena commotionis imperialia verba indicant. Ego tyrannus appellor, et plus etiam quam tyrannus. Nam cum imperatorem comites obsecrarent, uti prodiret ad ecclesiam, idque pelitu militum facere se dicerent ; respondit : Si vobis jussisset Ambrosius, vincitum me tradetis. Quid post hanc vocem supersit, considera. Quam vocem omnes cohorterunt, sed habet a quibus exasperetur.

30. « Denique etiam speciali expressione, Calligonus præpositus cubiculi mandare mihi ausus est : Me vivo, tu condemnas Valentinianum? caput tibi tollo. Respondi : Deus permittat tibi, ut impleas quod minaris ; ego enim patiar quod episcopi ; tu facies quod spationes. At ulinam Dominus avertat eos ab Ecclesia, et in me omnia sua tela convertant, meo sanguine sitim suam expleant ». Hæc tunc ad Marcellinam sororem Ambrosius. At quid post hæc de Calligono præfecto cubiculi adeo impudenti, ultimum supplicium Ambrosio comminanti? Implam eunuchi prociaciam sivi abire Dominum? minime gentium. Sed quid in eum? Res digna memoria, cum ab ipso Ambrosio, tum a Paulino prætermissa, haud voluit Deus ut relinquere tur pentis obvoluta silentio ; siquidem S. Augustinus alia occasione agens contra Julianum Pelagianum de eunuchorum concupiscentia, inter alia attingit hæc obiter his verbis ⁵ : « Est tamen

¹ Psal. LXXVIII. — ² Psal. LXXV. — ³ Joan. VI. — ⁴ 2. Cor. XII.

⁵ Aug. cont. Julian. Pelag. lib. VI. c. 44.

concupiscentia spadonum, pudiceque comprimitur, ne concubendi quamvis irritus ipse conatus in eam turpitudinem veniat, propter quam Calligono Valentiniani junioris eunuchum gladio novimus: illore punitum, meretricis confessione convictum ». Ha Augustinus. Vides ex his, quam Deus severus sit vindex servorum suorum, cum sicut Euthymio ante, ita et Calligono postea aequa lance pensatum reddidit, quod in sanctum fuerant supplicium comminati.

31. At de rebus triduo illo gestis idem S. Ambrosius epistolam scripsit ad omnes Hælicæ episcopos, quæ penitus excidit, tantumque superest breve fragmentum, quod S. Joannes Damascenus ex ea recitat; sic enim ait¹: « At Mediolani Pontifex Ambrosius in epistola quam ad universam Italiam scripsit, hæc habet: Mihi autem, tertia nocte, cum ex inedia corpus laboraret, non dormienti, sed in mentis stupore constituto, sese ostenderunt cum quadam persona beato Paulo apostolo simili; ut ejus effigies pictura in tabulis expressa facile declarabat ». Hæc tantum ibi ex Ambrosio. Uti iam ipsa integra extaret epistola.

32. Sed quæ post hæc sunt subsecuta, admiratione plane digna. Uni Ambrosio pro ecclesiastica libertate pugnantî, populus ac milites, subditi atque principes, terra cælumque, mortales et superi, viventes atque vita functi, et quid insuper? ipsi denique spiritus adversarii, licet inviti, ei tamen præsto fuere. Dicamus de singulis. Mirandum sane fuit, universum populum Mediolanensem episcopo potius quam imperatori, tanto periculo suorum capitum atque bonorum, studere ardentissimis conatibus delegisse; ipsos mercatores lucri cupidos, ut adversus Imperatorem faverent Ambrosio, omnia contempsisse; et nobiles, quos honoratos vocat, præfuisse crucis ignominiam Regiæ Pharaonis; sed majoris admirationis illud accessit, milites qui ad expugnandam basilicam accessissent, momento temporis esse conversos in defensores; et qui venerant fundere in basilica sanguinem, mutatos una fuisse cum Catholicis ad Deum preces. Sed quod ne sic quidem emolliretur Justinæ animus, quem in pietas in silicem obdurarat, et filium imperatorem in Ambrosium acrius concitare urgereque femineo furore pergeret; Deus pro Ambrosii defensione Maximum imperatorem commovit: qui primo (ut par erat) his datis litteris voluit Valentinianum admonuisse²:

33. *Maximus imperator scribit ad Valentinianum Augustum pro Ambrosio.* — « Nisi clementia nostra circa serentiam tuam fides simplex esset, et gratia plena concordie, confido etiam quod commoda rationibus meis esse possent hæc, quæ nunc agi dicuntur in partibus tranquillitatis tuæ catholice legis turbatio atque convulsio. Quid enim tam optandum possit esse ei, si quis esset inimicus, quam adversus Ecclesias Dei, hoc est adversus

Deum ipsum, et aliqua moliri, et ubi error excusabilis non esset, ibi velle peccare? Sed quoniam serenitati nostræ, et in Deum religio major, quam violari etiam ab inimicissimo quoque non optabile nobis arbitramur; et circa serenissimam juventutem tuam tam arcta nostri cura, tam sedula est, ut recte facta magis nos sua, quam errata delectent: ideoque perennitatem tuam credidimus commonendam, ut introspecta ratione nominis summi, et majestatis ipsius considerata potentia, quid agere debeas solida mente perpendas. Audivi enim (nam fama non patitur occultari, præsertim quod agatur in populos) novis clementiæ tuæ edictis, Ecclesiis catholicis vim illatam fuisse, obsideri in basilicis sacerdotes, multam esse propositam, penam capitibus adjectam, et legem sanctissimam sub nomine nescio cuius legis everti. Hoc quam grave sit, poteris intueri, si Dei magnitudinem volueris cogitare. Erubesco, si quam crediderit serenitas tua astruere velle rationem, et Dei agere causam.

34. « Quid enim si hoc solum esset? Si enim jam per tota secula coalita et confirmata multares, parvam ne excitare discordiam videreris? Ipsi humanis legibus in hac mortalitate habet nostra reverentiam consuetudo; et in re jam vcl ista atque usitata aliquid novum fecisse, reprehensio est. Italia omnis atque Africa hoc sacramento credunt; hæc fide gloriantur Gallia, Aquitania, omnis Hispania, Roma ipsa venerabilis; ejus etiam in hac parte principatus est, quod Deum sicut sequi voluit, agnovit. Confitebor ipse, quod non sine merore dictum est; solum dissentiebat Hlyricum: utinam quod errasset, non extaret exemplum. Uti iam illud incolunt (columen) ariane legis Mursense oppidum permaneret, et non ad iudicium quoddam erroris miserî concidisset; quia ipsos erudisset auctores, ne præcipua irati numinis ultione præcumberent. Periculose, mihi crede, divina tentantur.

35. « Venerabilis memoriæ divus Valentinianus pater clementiæ tuæ hæc fide fideliter imperavit; nihil ille attingere voluit, quod bene constitutum videbat. Hi certe sub eodem, episcopi jam fuerunt. Quæ tanta mutatio, ut qui antea sacerdotes, nunc sacrilegi judicantur? iisdem certe præceptis, iisdem sacramentis dicati, eandem fide credunt, quæ ante crediderunt. An putat venerabilis mihi serenitas tuæ, conceptam semel in animis hominum religionem, quam Deus ipse constituit, posse convelli? Quanta ex hoc discordiæ excitabuntur? quanta contentiones oboriantur? Quam crebra ac pestifera seditiones? quanta et quæ pervenientia ad Deum vota iustorum? cum inter Christianos quod dictum nefas sibi quedam persecutionis imago nascatur?

36. « Videris in quam partem hanc sedulitatem nostram interpreteris: nullo certe majori genere curam meam circa clementiam tuam probare tibi possem, quam si te hortor, ut desinas. Puto enim recognoscis, quod nemo hoc suadet inimicus. Hæc amabiliter a nobis dicta esse, opto ut intelligas, spero quod credas. Unde æquum admodum est, ne

¹ Damas, de Imagin. oral. II. — ² Tom. I, ep. Rom. Poudl

sancti omnium de ca. convulsis; Italiam omnem, et venerabilem Romam, ceterasque provincias suis Ecclesis, suis sacerdotibus reddas, neque te mecum interseras; cum fas sit, justius eos qui a Catholica Ecclesia Arianorum interpretatione (interventione) discesserint, errorem suum vera religione mutare, quam recte sentientibus suam immittere pravitatem ». Ilactenus Maximus ad Valentinianum: quibus plane appareret, non Mediolanensem dumtaxat Ecclesiam ipsum Valentinianum vexasse, sed omnes existentes in provinciis sibi subditis, illo edito, quod scripserat Auxentium divinus, edicto, quo jubebatur ab Ecclesiis ejici catholici sacerdotes, resistentes feriri gladio, curiales proseribi, nisi Imperatoris mandatum implerent. Porro de Maximi imperatoris studis pro defensione fidei, et Ambrosii liberatione, Theodoretus haec habet¹: « Ubi », inquit, « Maximus tyrannus de facinore contra placatissimum veritatis praecentum Ambrosium per Valentinianum idem esse certior factus esset, scribit ad Valentinianum litteras, hortaturque uti tum a bello contra pietatem tacendo desistat, tum ne paleriam bellum prodero moliat. Postremo minuit bellum, si non obtemperaret, se contra cum suscepturum, etc ». Addit ipsum Maximum ac ex causa confestim in Italiam contendisse. Verum, nisi Theodoretus in dias diversas a recitatis Maximi litteris incidere, de bello indicto nulla in his mentio fit.

37. *Inventa corpora martyrum Gervasii et Protasii*. — At cum nec sic composesceret Justina in exagitando S. Ambrosium petulantia; e caelo ex saucis, e terra ex relessis sanctorum martyrum saceris reliquiis imperditur a Deo dignissimo sacerdoti prasidium: quoniam autem modo id acciderit, a S. Augustino, qui interfuit, primum haec accipit²: « Tunc memorato antistiti tuo per visum apertisti, quo loco laterent martyrum corpora Protasii et Gervasii; que per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui recondideras, unde opportune promeres ad coercendam rabiem femineam, sed regiam. Cum enim propalata et effossa, digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam basilicam; non solum quos immundi vexabant spiritus, confessis eisdem demonibus sanabatur; verum etiam quidam plures annos caecus, civis, civitalique notissimus, cum populi tumultuantis facilitate causam quasisset, atque audisset, exivit, eoque se ut diceret, summi ducem rogavit. Quo perductus, impetravit admitti, ut sudario tangeret foretrum profuse in conspectu tuo mortis sanctorum inorum. Quod tibi fecit, atque admovit oculis; confestim aperti sunt. Inde fama discurrens, inde laudes tue ferventes, lucentes; inde illius inimice animus etsi ad credendi sanitatem non appetitus, a persequendi tamen furore compressus est. Gratias tibi, Deus meus ». Haec in Confessionibus Augustinus, eademque in commentariis de Civitate Dei³; sed et alibi sic

habet⁴: « Tante », inquit, « glorie martyrum etiam ego testis fui, ubi Mediolani eram, facta miracula novi, etc ». Recenset enim miraculum de caeco tunc luci reddito factu sacrorum pignorum. « Erant enim dictorum martyrum corpora », inquit Paulinus⁵, « in basilica posita, in qua sunt hodie corpora Naboris et Felicis martyrum. Sed sancti martyres Nabor et Felix celeberrime frequentabantur; Protasii vero et Gervasii martyrum ut nomina, ita etiam sepultura incognita erant, in tantum ut supra ipsorum sepulera ambularent omnes qui vellent ad cancellos pervenire, quibus sanctorum Naboris et Felicis martyrum corpora ab injuria sepulcri defendebantur, etc. » Subdit de curatione a satana arreptorum, et de illuminatione caeci.

38. Sed haec eandem pluribus ipse Ambrosius in epistola ad Marcellinam sororem⁶, ubi et de occasione horum perquirendorum corporum martyrum oblata ex dedicatione ecclesiae haec habet exordium ipsius epistolae his verbis:

« Domine sorori vite atque oculis preferendo frater. Quia nihil sanctitatem tuam soleo eorum preferere, quae hic te gerantur absente; scias etiam sanctos martyres a nobis esse repertos. Nam cum basilicam dedicassem, multi tanquam mihi ore interpellare coeperant, dicentes: Sic in Romana basilica dedices. Respondi: Faciam, si martyrum reliquias invenero. Statimque subit velut ejusdem ardor praesagii. Quid multa? Dominus gratiam dedit. Formidantibus etiam clericis, jussi eruderari terram eo loci qui est ante cancellos sanctorum Felicis atque Naboris. Inveni signa convenientia; adhibitis etiam quibus per nos manus imponenda foret: sic sancti martyres emnere coeperunt, ut adhuc nobis silentibus arriperetur urna, et sterneretur prona ad locum sancti sepulcri. Invenimus mira magnitudinis viros duos, ut prisca aetas ferebat, ossa omnia integra, sanguinis plurimum. Ingens concursus populi per totum illud biduum. Qui multa? Condidimus integra ac ordine, transtulimus vespere jam incumbente ad basilicam Fauste; ibi vigiliae tota nocte, manus impositio. Sequenti die transtulimus ea in basilicam, quam appellant Ambrosianam. Dum transferimus, caecus sanatus est. Talis mihi ad populum fuit sermo: Cum tam effusam, etc. »

39. Voluissimus sermonem integrum descripsisse ex ea Ambrosii epistola, ad renovandam memoriarum sacrorum antiquorum Catholica Ecclesiarum ritum, de quibus saepe pluraque superius, nimirum de usu dedicandarum ecclesiarum non sine reliquiis sanctorum martyrum, ipsoque cultu sanctorum; nisi nimia prolixitas fastidium attulisset. Porro de immensitate miraculorum haec notatu digna eadem oratione ipse Ambrosius⁷: « Cognovistis, imo vidistis ipsi multos a demoniis purgatos,

¹ Theod. ib. v. c. 11. — ² Aug. Conf. lib. ix. c. 7. — ³ Aug. de Civ. Dei lib. xxii. c. 8.

⁴ Aug. serm. de divers. 39. — ⁵ Paulin. in VII. 8. Ambros. — ⁶ Ambros. epist. lxxxv. — ⁷ Idem ibid.

plurimos etiam ubi vestem sanctorum manibus contigerunt, his quibus laborabant debilitatibus absolutos: reparata velusti temporis miracula, quo se per adventum Domini Jesu gratia terris major infuderat, umbra quadam sanctorum corporum plerosque sanatos cernitis. Quanta oraria jaculantur? Quanta indumenta super reliquias sacratissimas, ut factu ipso medicabilia reposcantur? Gaudent omnes extrema linea contingere; et qui contigerit, salvus erit». Hæc ipse summam: quibus intelligas hujus temporis Fidelium propensiore cultum erga sacras reliquias sanctorum martyrum, quarum cultum operatione miraculorum Deus sæpius comprobavit. Et in fine orationis: «Acclamavit populus, ut in Dominicum differretur diem martyrum depositio; sed tandem obtentum, ut sequenti fieret die. Sequenti die talis mihi ad populum sermo fuit: Hesterno die tractavi vesiculum: Dies diei eructat verbum, etc.» Ubi agit de Arianorum perfidia conantium obscurere infidelitatis caligine claritudinem martyrum tot miraculis coruscantium: ait enim de illis¹: «Ariani dicunt: Non sunt isti martyres, nec torquere diabolum possunt, nec aliquem liberare; cum tormenta dæmonum ipsorum voce probentur, et beneficia martyrum remediis cæcorum, et absolutorum iudiciis declarentur. Negant cæcum illuminatum; sed ille non negat se sanatum. Ille dicit: Video, qui non videbam. Ille dicit: Cæcus esse desivi; et probat facto. Isti beneficium negant, qui factum negare non possunt. Notus homo est, publicis cum valeret mancipatus obsequiis, Severus nomine, lanuis ministerio; deposuerat officium, postquam incidat impedimentum. Vocat ad testimonium homines, quorum ante sustentabatur obsequiis; eos iudices suæ visionis accersit, quos habebat testes et arbitros cæcitalis. Clamat, quia ut contigit tumbriam de veste martyrum, qua sacra reliquiae vestiuntur, redditum sibi lumen sit, etc.» Inferius autem quo modo ipsi spiritus nequam redarguerent, coacti licet, Arianorum impietatem, hæc habet:

40. «Audivimus hodie dicentes eos, quibus manus imponebatur; neminem posse esse salvum, qui Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum negaret, qui Trinitatis omnipotentem virtutem non crederet: confitetur hoc diabolus, sed Ariani nolunt fateri: Dicit enim diabolus, sic torquatur, quemadmodum ipse a martyribus torquebatur, qui Spiritus sancti Deitatem negavit. Non accipio a diabolo testimonium, sed confessionem: invitus dixit diabolus, sed exactus et tortus: quod nequitia supprimit, extorquet injuria. Cedit diabolus plagis, et adhuc cedere nesciunt Ariani? Quanta perpressi sunt? et quemadmodum Pharaon, malis suis inducantur. Dicebat diabolus, ut scriptum legitur: Scio te quis sis: Tu es Filius Dei vivi. Dicebant Judei: Nescimus quis sit. Dicebant hodie et superiori die vel nocte dæmones: Scimus quia martyres estis, et Ariani

dicunt: Nescimus, nolumus intelligere, nolumus credere». Hæc et alia de veritate miraculorum sanctorum martyrum.

41. Postea vero accidit, quod addit his Paulinus, ingens prodigium, quo didicerunt Ariani in martyres non oblatrare; ait enim: «Deus tamen qui gratiam Ecclesie suæ augere consuevit, non passus est diu insultari a perfidis, sanctis suis. Unus itaque ex ipsa multitudine subito arreptus spiritu immundo clamare cepit, ita torqueri eos, ut ipse torquebatur, qui negarent martyres, vel qui non crederent in Trinitatis unitatem, quam docet Ambrosius. At illi hæc voce confusi, qui converti debuerant, et dignam tali confusione agere poenitentiam, in piscinam demersum hominem necaverunt, perfidiae homicidium jungentes». Magna hæc: at illud quidem ceteris excellentius recte intuenti miraculum videri potuit, quod furor ille incitata flammæ rabiei femineæ a sanctis martyribus, mox ut apparuerit, extinctus fuit; adeo ut qui negabant ore, opere veritatem timore martyrum confirmarent; de quibus hæc Paulinus¹: «Denique ex hoc tempore, quo scilicet invente sunt reliquiae martyrum, «sedari cepit persecutio; quæ Justinae furore accendebatur, ut sacerdos de Ecclesia pelleretur. Tamen adhuc intra palatium multitudine Arianorum cum Justina constituta deridebat tantam Dei gratiam, quam Ecclesie suæ Catholicæ Dominus Jesus meritis martyrum suorum conferre dignatus est: venerabilemque virum Ambrosium narrabat pecunia comparasse homines, qui se vexari ab immundis spiritibus mentirentur, atque ut ab illo, sic et a martyribus se torqueri dicerent». Subdit inferius, ipsos dæmones clamare solitos, non a martyribus tantum, sed etiam ab Ambrosio se torqueri: quod etiam S. Augustinus testatur in commentario *De cura agenda pro mortuis*². At quo modo hoc? in puero Probi præfeti, quem diabolus arripuerat, aperte demonstratum est, ut idem Paulinus inferius tradit.

42. Absoluta igitur Ambrosius concione, sacra pignora, ut decebat, suo loco recondidit; ita tamen, ut ex eis partem aliquam sibi servaret, erogandam in diversas Ecclesias, quæ ardentissimo studio eorumdem sanctorum martyrum reliquias ex diversis locis expelerent, ut in eorum honorem basilicas vel erigerent, vel in jam edificatas reponerent. Allatæ sunt ipsæ quidem Romam, ubi nomine eorumdem sanctorum a Vestina nobili ac prædiviti femina erectus est titulus, qui postea ab Innocentio Papa fuit dedicatus: id enim habet liber de Romanis Pontificibus in Innocentio. Accepit easdem quoque reliquias martyr S. Paulinus, quas collocavit in nuper a se erecta Fundana basilica; testatur id ipse ad Severum³ scribens. Insuper sanctus Gaudentius Brivianus episcopus acceptas ab eodem Ambrosio ipsas reliquias condidit in basilica dicta, Concilium

¹ Amb. serm. 91.

² Paulin. in Vit. S. Ambros. — ³ Vit. de cura agend. pro mort. — ⁴ Paulin. epist. VII.

sanctorum ! tradit il ipse in sermone quem habuit in ejusdem dedicatione. In Gallias quoque easdem perlatas fuisse reliquias, atque in honorem eorundem martyrum erectas esse Memorias, affirmat Gregorius Turonensis ¹. Fuerunt quoque eorundem martyrum reliquie perlatae in Africam, illaque in Victoriana villa frigida millibus ab Hippone collocata, ubi ipsorum nomine erectam fuisse Ecclesiam sanctus Augustinus ² enarrat. Sed et Engipius in Actis S. Severini affirmat, ad Noricos etiam pervenisse eorundem martyrum veneranda pignora. Vide ex his flagrans catholicorum fidelium studium erga reliquias sanctorum martyrum : ejus insinuandi antiqui usus causa haec recensuisse volumus. Sed jam ad res Mediolanenses, ad ipsum, inquam, S. Ambrosium revocetur oratio.

43. *Confusa Justina legationem mittit Ambrosium ad Maximianum, quoque modo ille legatione functus sit.* — At quid Justina post haec? Quae palam Ambrosium persequi rubore suffusa desierat, eundem clam aggredi perculavit : nam sicarium in eum, prohi scelus! invenit; il eum Paulinus ³ testatur his verbis : « Alius etiam gladium ferens ad cubiculum usque pervenit, ut interficeret sacerdotem ; sed cum elevasset manum districto gladio, dextera obrigente, remansit. Tunc se missum a Justina postquam confessus est; brachium, quod inique eum extenderetur, riguerat, sanatum est confessione ». Haec Paulinus. Sed miraris missum esse ad necem sancti sicarium? Scito ad hoc ipsum obediendum inducos et demones : quod non prius cognitum est, quam post ipsius Justinae mortem ; angelo extorquente a fonte perpetrati delicti confessionem ; res gesta ita describitur ab eodem Paulino : « Mortua vero Justina, quidam aruspex, Innocentius nomine, non opere, in causa maleficorum eum a Jure torqueretur ; aliud quam interrogaretur lateri cepit : clamabat enim, ab angelo majora tormenta sibi adhiberi, eo qui custodiret Ambrosium ; quoniam temporibus Justinae ad excitanda odia populorum in episcopum, caecum tecti Ecclesiae conscendens, medio noctis sacrificaverit : Sed quanto instantius et sollicitius opera maligna exercebat, tanto magis amor populi circa fidem catholicam et Domini sacerdotem convalescebat. Misisse etiam se et demones, qui illum infererentur, falebatur ; sed demones remissasse, se non solum ad ipsum appropinquare minime posse, verum etiam nec ad fores domus, in qua manebat episcopus : quia ignis insuperabilis omne illud aedificium committeret, ut etiam longe positi viderentur ; atque ita cessasse artes suas, quibus adversus Domini sacerdotem se aliquid posse arbitratur ». Haec Paulinus.

44. At quis tandem finis adeo immanis in Dei sacerdotem Ambrosium pertinacissime feminae per-

secutionis? Accidit plane secundum illud propheticum ¹ : « inimicos ejus induam confusione ; super ipsum autem efflorescit sanctificatio mea ». Ipsa enim etsi non cedens, victa tamen atque confusa, omnibus facta ludibrio remansit Augusta delusa : cum e contra magnus antistes, de prostrata cum impiis impudate valoris gloriosior, ore omnium predicaretur ; adeo ut demones etiam ipsi ejus praeconia celebrare, quantumlibet inviti compellerentur. Sed parva adhuc Deo visa haec sunt sacerdotem suum amplioribus honoribus prosequenti, quos illi exhiberi voluit ab iisdem principibus qui eum fuerant persecuti, ab ipsa, inquam, Justina Augusta atque Valentiniano imperatore, idque hoc ipso anno, ut ex hoc violentior divina demoustraretur exactio, quo celerior fuit ab inimicis extorta : factumque ferme momento temporis, ut qui mille nocendi artibus incessabili indefessoque studio Dei antistitem appellissent, idem mox ipsum adirent supplices, ipsamque suae ipsorum salutis arbitrum et servatorem imperii profitentes, in summo discrimine constituti, sibi atque imperio supplicias ab eo quamprimum ferri regarent. At quoniam erant tunc ipsorum praesentissima, quibus adeo premebantur, angustia? Dicam paucis.

45. Maximus in Gallias imperator, quod diu mente conceperat, Alpes eum exercitu superare, summaque rerum potiri Occidentalis imperii, hoc ipsum proxime expleturum nuntiatur. Tunc in Ambrosio spes, ut, quod alias ante experti fuerant, legatione sua Maximum talia conantem coerceat. Sicque magno dispensationis divinae iudicio, qui paulo ante ab iisdem Augustis Ambrosius tyrannus appellabatur, modo ut tyrannum coerceat, in Gallias legatus proficisci rogatur. Suscepit ipse munus haud invidus, qui sciret eum Christianorum omnium, tum praesertim antistitis esse numeris, exemplo et doctrina Christi, beneficiorum cumulo acceptis injurias compensare. At non ut prior, ita posterior haec Ambrosii legatio feliciter cessit ; nimirum quod justa fuisset jam divina sententia delinitum, eos qui de pellendis ut dictum est ab Ecclesiis catholicis sacerdotibus promulgasset edictum, a suo ipsorum fore expellendis Imperio, et paterna hereditate privandos, ut sic posterit intelligerent principes, quanto peri olo cessant Ecclesias et sacerdotes. Quae autem suscepta ejusmodi legatio contingerit, summa ejus ab eodem Ambrosio ² alibi sic exprimitur : « Ego tunc iterum legatus repetivi Gallias, et mihi dulce illud officium fuit, pro salute tua primo, deinde pro pace atque pietate, qua fraternas reliquias postulabas, nondum pro te securus, et jam pro fraterna sepulturae honore sollicitus ». Haec ipse.

46. Porro in hujus muneris functione ita se gessit Ambrosius, ut pretextus omnes, quibus Maximus nitebatur velare tyrannidem, iustumque adornare bellum, ipse certis rationibus constantia

¹ Greg. Turon. de Glor. civit. cap. 47. et hist. Fr. c. lib. 3. c. 31. —
² Leon. Ann. lib. II. c. 20. — ³ Aug. de Civit. Dei, lib. XXII. c. 8. —
 Paulin. in Vit. S. Ambros.

¹ Psal. cxi. — ² Ambros. orat. de obitu Valent.

sacerdotali dissolveret, probaretque Valentinianum injuriam passum esse, nec quid leve in ipsum Maximum contulisse. Sed et prudenter specie petendi cadaveris Gratiani, ejusmodi legationem ad explorandum Maximi animum, velandam putavit; cum tamen revera ut istud ipsum ageret, mitteretur. Quid autem ab eo hac in legatione actum sit, scripta ab ipso epistola ad Valentinianum Augustum declarat, qua singularum rerum gestarum relatio continetur, quae sic se habet¹:

47. « Ambrosius Valentiniano imperatori.

« Etsi superioris legationis mee fides ita approbata sit tibi, ut ratio ejus a me non quereretur satis enim claruit, eo ipso quod aliquot dies retentus sum intra Gallias, me violentiam a Maximo non recepissem, neque iis ad stipulatum, vel ad voluntatem ejus magis, quam ad pacem propenderem; denique non commisisses secundam legationem, nisi primam probasses; quia tamen regredienti mihi decernendi secum imposuit necessitatem, ideo hac epistola expositionem legationis mee insinuantem putavi, ne cujusquam sermo veris prius vana inlaxeret, quam reditus meus integra et sinceræ veritatis expressa signaculo manifestaret.

48. « Cum pervenissem Treviros, postridie processi ad palatium. Egressus est ad me vir Gallicanus præpositus cubiculi, cumichus regius. Poposci adeundi copiam. Quesivit, num rescriptum haberem clementiæ tuæ. Respondi, habere. Retulit, non posse me nisi in consistorio videri. Divi, non esse hunc morem sacerdotalem; certe esse aliqua, de quibus secreto (serio) deberem cum suo principe confabulari. Quid plura? Consultit eum; sed eadem referenda eredit, ut liqueret etiam priora ex illius arbitrio deprompta. Divi tamen, alienum id quidem a nostro munere, sed me recepto officio non de futurum; gratiam mihi esse humilitatem in tuo præsentium, et quod verum est, fraternæ pietatis negotio. Ut seculum in consistorio, ingressus sum, assurrexit, ut osculum daret. Ego inter consistorianos steti. Hortari ceperunt alii ut ascenderem: vocare ille. Respondi ego: Quid oscularis eum, quem non agnovisses? si enim me agnovisses, non hoc loco videres. Commotus es, inquit, episcopo. Non, inquam, injuria, sed verecundia, quod alieno consisto loco. Et prima, inquit, legatione ingressus es consistorium. Nec illud, inquam, mei erroris fuit: vocantis, non ingredientis vitium est. Cur, inquit, ingressus es? Quia, inquam, tunc ut inferiori pacem petebam, nunc ut aequali: Cujus, inquit, beneficio, aequali? Respondi: Omnipotentis Dei, qui Valentiniano regnum, quod dederat, reservavit.

49. « Ad postremum erupit, dicens: Quoniam me iustis, ut ille Bauto, qui sibi regnum sub specie pueri vindicare voluit, qui etiam barbaros mihi immisit, quasi ego non habeam quos possim adducere, cum mihi tot milia barbarorum inditent, et anno nas a me accipiant. Quod si ego tunc, quando

venisti, non essem retentus; quis mihi obstisset, et virtuti mee? Ad hæc ego leniter: Non opus est, inquam, ut commovearis, cum causa nulla sit commotionis: sed patienter audias que referantur istis. Propterea et ego veni, quia prima legatione dum mihi credis, per me deceptum te esse asserebas. Gloriosum mihi est hoc pro salute pupilli imperatoris. Quos enim episcopi magis quam pupillos debemus lucri? Scripsum enim est²: Judicale pupillo, et iustificate viduam, et eruite injuriam accipientem: et alibi³: Judicis viduarum et patris orphanorum. Tamen non exprobrabo beneficium meum Valentiniano. Ut verum loquar: Ubi ego tuis legationibus obstiti, quo minus inlaxeres in Italiam? quibus rupibus? quo acie? quibus numeris? An vero corpore meo clausi Alpes? Uti nam hoc meum esset: objectionem non timebam, non vererer eriminationes tuas. Quibus promissis lusi te, ut paci acquiesceres? Nonne intra Gallias juxta urbem Moguntiacum comes Victor occurrit mihi, quem direxisti, ut pacem rogaret? In quo ergo te fecellit Valentinianus, qui prius pacem a te rogatus est, quam postularet? In quo fecellit Bauto, qui devotionem imperatori exhibuit suo? an quia principum suum non prodidit? In quo ego te circumscripti? Qui tibi primum veni, cum dices quod Valentinianus ad te quasi filius ad patrem venire deberet; responderim, non esse æquum, ut aspero hiemis tempore puer cum matre vidua penetraret Alpes; sine matre autem tanto itinere dubiis rebus committeretur. De pace nobis legationem commissam, non de adventu ejus promissionem; spondere nos id non potuisse, certum est, quod mandatum non erat; me certe nihil spondidisse; adeo ut dices: Expelessem quid Victor responsi ferat. Illum autem, liquet, me retento, pervenisse Mediolanum, negatumque ei quod postulabat: de pace tantum conspirare studia, non de adventu Imperatoris, quem moveri non oporteret. Præsens eram, ubi Victor rediit. Quo modo ergo revocavi Valentinianum?

50. « Legati iterum missi ad Gallias, qui epus adventum negarent, apud Valentiam Gallorum me repererunt: milites utriusque partis qui custodirent juga montium offendi revertens. Quos ego tuos revocavi exercitus? quas de Italia reflexi aquilas? quos immisit barbaros Bauto comes? Et quid mirum, si hoc Bauto fecisset Transrhenanus genere, cum tu minteris Imperio Romano barbarorum auxilia, et terras translimitanas, quibus commensus provincialium tributa solvebant? Vide autem quid intersit inter tuas imitationes et Valentinianum Augusti pueri mansuetudinem. Tu flagitabas quod barbarorum stipatus agminibus Italia te infunderes: Valentinianus Hunnos atque Alanos appropinquantes Galliarum per Alenniam terras reflexit. Quid habet invidia, si Bauto barbaros cum barbaris fecit decernere? quomodo dum tu militem Romanum

¹ Amb. epist. XXXII.

² Luc. I. — Psal. CXXII.

occupas, dum is adversum se utrinque præterdit, in medio Romani imperii sinu Juthungum populabantur Rhetas, et ilico adversus Juthungum Hunnus accitus est. Idem tamen quia de finitimo proterebat Alemanniam, et jam vicina mali urgebat Gallias, coactus est triumphos suos deserere, ne tu limeres. Confer utriusque factum. Tu fecisti incurvari Rhetas: Valentinianus suo tibi auxilio pacem redemit.

51. « Aspicere illum quoque qui tibi ad dexteram assistit, quem Valentinianus, cum posset suum dolorem ulcisci, honoratum ad te redire fecit: tenebat eum in suis terris, atque in ipso nuntio necis fratrem frenavit impetus; nec tibi vicem, etsi non parilis dignitatis, ejusdem tamen necessitudinis refulsit. Confer ergo, te iudice, utriusque factum. Ille tibi fratrem tuum viventem remisit; tu illi vel mortuum reddere. Quid illi reliquias germani abnegas, qui tibi adversum se auxilia non negavit? Sed vereris, ne exviarium reditu renovetur militibus dolor: hoc enim allegas. Quem viventem deseruerunt, eum defendentes peremptum? Quid enim mortuum times, quem occidisti, cum posses reservare? Hostem, inquis, meum peremi. Non ille tuus hostis, sed tu illius. Ille jam non sentit defensionem: tuam causam considera. Si quis adversum te hodie Imperium in his partibus usurpandum putet; quero, utrum te hostem illius deas, an illum tibi? ni fallor, usurpator bellum infert, imperator jus suum tuetur. Ergo quem non debueras occidere, ejus reliquias negas? Habeat Valentinianus imperator vel fratris exuvias, pacis tunc obsides. Et quo modo allegabas, quod cum non mandaveras occidi, quem prohibes sepeliri? Poterit igitur credi, quod ei non invideris vitam, cui etiam sepulturam invides?

52. « Sed ad me revertar. Audio te queri, quod se ad Theodosium imperatorem potius contulerint, qui sunt cum Valentiniano imperatore. Quid igitur futurum sperabas, cum tu refugientes eos ad penam posceres, captos necares: Theodosius autem muneribus dilaret, donaret honoribus? Quos, inquit, occidi? Respondi ei, Bailouem: at quem virum? qualem bellatorem? Hæcine fuit iusta causa exilii, quod imperatori suo fidem servavit? Non ego, inquit, eum jussi occidi. Respondi: Hoc audivimus, quod occidi iussus sit. Sed, inquit, si ipse sibi vim non intulisset, jusseram eum deduci Cabillonum, et ibi vivum exiri. Respondi: Ergo propterea et illud creditum est, quod cum occideris, quis autem tibi parcendum putaret, cum occisus sit bellator strenuus, miles fidelis, comes utilis?

53. « Ha tum discessi, ut se tractaturum diceret. Postea cum videret me abstinere ab episcopis, qui communicabant ei, vel qui aliquos devotus licet a fide ad necem petebant; commotus eis jussit me sine mora regredi. Ego vero libenter, etsi me plerique insidias evasurum non crederent, ingressus sum iter, hoc solo dolore percitus, quod Hyginum episcopum quem in exilium duci compari, cui nihil prius nisi extremus supressisset spiritus: cum de eo convenirem comites ejus, ne sine veste, sine pluma-

tio paterentur extrudi senem; extrusus ipse sum. Hæc est expositio legationis meæ. Vale, imperator, et esto tutior adversus hominem ad pacis involuero bellum tegentem ». Hactenus ad Valentinianum Ambrosius.

54. Ad ipsum etiam Maximum idem alludit, dum in oratione habita in funere Valentiniani hæc ait: « Felicitas episcopos persequantur imperatores, quam diligant. Quanto mihi beatus Maximus minabatur? in illius odio laus erat, in horum amore supplicii teralis hæreditas ». Meminit hujus ad Valentinianum Ambrosii relationis Paulinus, atque ait: « Ipsum vero Maximum a communionis consortio segregavit, admonens, ut effusi sanguinis Domini sui, et quod est gravius innocenti, ageret penitentiam, si sibi apud Deum vellet esse consultum ». Hæc ipse quoque quidem sic intelligenda sunt, quod ibi Treveris cum esset, nec cum ipso voluit communicare, nec cum episcopis illi communicantibus, quod essent partis Ithacianæ, cujus superius mentio facta est.

55. Quisnam autem Hyginus ille fuerit, quem in exilium adeo inhumane crudeliterque deportari a satellitibus tradit Ambrosius; haud facile colligi omnino potest: scimus tamen ejus nominis episcopum hoc tempore vixisse in Hispania hostem acerbissimum Luciferianorum schismaticorum, in quem Marcellinus ac Faustinus eo bello, quem Theodosio obtulerunt, vehementer oblatrant, more suo catholicos omnes magui nominis viros calumnias sugillantes. Fortasse hic idem ipse, qui apud Severum Adiginus scriptus reperitur, episcopus Cordubensis, primus qui adversus Priscillianum hæresiarcham, detegendo nefanda ejus scelera, concitare episcopos cepit.

56. Quod autem ad Valentinianum imperatorem spectat: imprudens nimis Ambrosii admonitionem illam neglexit: qua evadendum sibi Maximum esse, quod sub pacis involuero bellum tegetet, ultimis verbis epistole inenitærat. Sed minime considerans, Dei sacerdotem eo modo, divino Spiritu eam tractasse causam, quo dolo agentis Maximi detegeret animum, ut cautum ipsum redderet; ne pulchro pacis et securitatis nomine ab eo decipi posset; incaute nimis alium mox ad eundem Maximum legatum mittit, Domitium nomine, qui ab eo deceptus est, nesciensque Maximum post se in Italiam duxit. Hæc autem quo modo se habuerint, Zozimus ita describit: « Itaque Valentinianus Domitium hanc ob causam », ob pacem scilicet firmiorem statendam, « ablegat, hominem natione quidem Syrum, sed note melioris familiarem, quippe regni potestatisque particeps, fide pariter et usu rerum præstare cæteris videbatur: et quicquid alioqui princeps alio nemine conscio facere volebat, huic in primis credendum statuerat. Igitur profectus ad Maximum Domitius, capitibus legationis omnibus expositis, omni cum observantia comitate-

¹ Paulin. in Vit. S. Ambros. — ² Zozim. ib. iv.

que receptus est: nam et dignabatur cum honore Maximus eximio, et tanta munerum mole satiabat, ut imperatorem Valentinianum nullum hinc parem habiturum amicum Dominus existimaret. Ac poterat usque adeo Dominum decipere Maximus, ut etiam partem exercitus sui cum eo mitteret, que imperatori Valentiniano auxilio contra barbaros Pannonis imminentes esset. Posteaquam hæc consecutus Dominus abiisset, seque jactaret copia et magnitudine munerum, que acceperat, et concessorum sibi sociorum satellitio; viam ducentem ab Alpibus imprudens Maximo faciliorem reddebat. Quod Maximus futurum prospiciens, eoque nomine cuncta molitus, universis cum copiis subsequeretur, tacite promissis in itineribus custodibus, qui omnem curam adhibebant, nec cursu quis prætergressus, Maximi transitum in Italiam Domini comitibus renuntiaret. Quæ sane custodia erat perfacilis: nec enim salere poterant, qui parte Alpium arcissima proficiscebantur. Cum igitur intelligeret, Dominum cum suis Alpes, quæ sunt angustissima, quæ montibus in viis penetrasse; atque iis præterea locis, quæ post Alpes erant palustria, nihilumque copiis impedire poterant, hostile se nullum agmen adversum inventurum speraret; omni cum celeritate Italiam, nemine præpediente, ingressus, Aquileiam copias ducit. Hæc de adventu clandestino Maximi in Italiam Zozimus.

57. Puto sentis, lector, ambarum legationum exemplis, quam præsentem prudentiam et consilio, instructu divini Spiritus Dei servi in obviis magnis negotiis, illis, qui prudentia tantum inuitentes sæculi, in gravissimas prolabantur difficultates. Ecce tibi S. Ambrosius spiritu consilii et fortitudinis, quo delegat strophas Maximi, magnis animis in eum legatus invehitur: Dominus vero vanis deceptus illecebris, cladem secum in Italiam intulit. Quis aulem prima facie factum ubriusque inspicens, non Ambrosium inurbanum, illiberalenque eo modo tam aspere dureque agentem cum Maximo iudicasset; Dominum vero dexterrimum virum, et in obviis negotiis solertissimum, quippe qui arte sua adeo sibi devinxisset, addixissetque Maximino, cum tot lausque ab eo muneribus donatus et frequentatis officiis esset, atque auxiliares ab illo copias ad oppugnandos ingruentes barbaros accepisset? Sed exilus declaravit, cuiusnam funelio divini dono consilii administrata fuerit.

58. *Valentinianum cum Justina fugientem excipit Theodosius.* — At quid Valentinianus, cum Maximus superatis ex improvviso Alpibus, visus est in Italia? pergat narrare Zozimus in hæc verba: « Valentiniano tam repentino casu præter spem omnem oppresso, motus incessebat ipsius familiares, ne Maximus eum vivum in potestatem redactum occideret. Quapropter navem ingressus, Thessalonicam profectus est cum socia navigationis Justina matre, quæ Magnentium prius maritum habuerat (utî diximus) et illo sublato, propter eximiam formæ venustatem Valentiniano principi juncta matrimonio

fuerat: hæc Gallam quoque filiam secum adducebat. Cum tot emensi maria Thessalonicam appulissent, usi legatione ad Theodosium imperatorem, petebant, ut in hoc tempore petulantiam adversus omnem Valentiniani familiam exercitam vindicaret. Theodosius ad ipsam rei famam obstupefactus, luxus quidem illius nimis nonnihil obliviscatur, et paulum de insano voluptatum studio remittebat: verum habito consilio, visum fuit, ut ipse cum nonnullis a senatu Thessalonicam se conferret. Quod ubi factum fuisset, de integro consultabatur, quid agendum esset; communique decreto placuit, ut Maximi facinora punirentur: non enim illi homini vitam amplius concedendam, qui et Gratianum occidisset, ejusque regnum occupasset, et hunc successum adeptus, via quasi quadam progressus fuisset, ac fratrem illius relicto sibi principatu exisset. Hæc Zozimus, qui addit de fœdere nuptiarum hoc eodem anno tunc into, cum Gallam ex Justina et Valentiniano Seniori genitam Theodosius accepit in conjugem; licet anno superiori id factum Marcellinus tradat in Chronico. Quod vero ad Zozimum spectat: hic præmonuisse lectorem oportuit, ipsum more suo, quod jurasset prælium stylo agere, cum esset Gentilis, adversus omnes christianos imperatores, Theodosium sæpe sugillare, hominemque deliciis deditum affirmare, atque socordie accusare: quæ quidem quam procul a veritate abhorreant; acta ipsa declarant; ut non sit opus pro eo texere apologiam: quam tamen teste S. Hieronymo, sciimus elaboratam fuisse a sanctissimo atque doctissimo viro Paulino.

59. Commendatum fuit Theodosii studium atque pietas in suscipiendo Valentiniano profugum imperatore cum suis; de quo S. Augustinus hæc ait: « Post mortem Gratiani, pulsum ab ejus interfectoro Maximo Valentinianum ejus parvulum fratrem, in sui partes imperii, tanquam christianus, excipit pupillum; paterno custodivit affectu, quem destitutum omnibus opibus nullo negotio posset auferre, si laetius regnandi cupiditate magis, quam benefaciendi charitate flagraret. Unde potius cum servata ejus imperatoria dignitate susceptum ipsa humanitate et gratia consolatus est, etc. » Quantis vero laboribus, periculis, et impensis cum in regnum restitueret Theodosius conatus fuerit, inferius subdit, sed de his suo loco. Cæterum hæc ipsam contigisse vindictam ob contemptum atque persecutionem exagitationum dignissimum sacerdotem Ambrosium, omnibus ejus sæculi rem considerantibus perspiciendum satis fuit, cum recens esset ejusdem anni rei gestæ memoria: quod et Rufinus¹ atque alii post eum æque confirmant. Factum etiam divino consilio, Pacatus² ait, ut et Maximus innocenti Gratiani sanguinis reus, scelere seclis adderet, quo Theodosio in eum pugnandi vindicandique necessitas imponeretur, da rebique tandem ille de cruce violentique tyrannus.

¹ *Ann. de Crét. De. lib. v. c. 20.* — ² *Ruffin. lib. ij. c. 16.* — ³ *Pacat. in Panegyric. Theod.*

mide potius. Sed quia Maximi sunt reliqua prosecuamur.

60. Auctor est Socrates ¹, Maximum misisse legatos ad Theodosium imperatorem; a quo nec excepti, neque exclusi fuere, cum tamen ad vindicandum scelus sub silentio expeditionem in sequentem annum pararet; de cuius apparatu dicemus inferius. Porro ipso ingressus Maximus in Italiam, venit repentinus, ita terribilis visus est: instar enim exundantis torrentis montium angustiis coarctati, in planitiem se totum effundentis, cunctaque sibi obvia secum trahentis; eam Italiae partem, quae ipsi post Alpium descensum occurrat, immensa affecit elade, nobilesque tunc civitates Placentiam, Rhegium, Claternam, Mutinam, Bononiam, et alias dire exagavit, praedatis divitiis, adductis civibus in captivitatem, ut Paedus ² affirmat; quae et perfringit sanctus Ambrosius in epistola ad Faustinum, cum de sororis obitu illum consolatur; ubi haec ³ inter alia: « Verum », inquit, « hoc nobis commune non solum cum hominibus, sed etiam cum civitatibus, terrisque ipsis est, nempe de Bononiensi veniens urbe, a tergo Claternam, ipsam Bononiam, Mutinam, Rhegium derelinquens; in dextera erat Brivillium, a fronte occurrebat Placentia, viderem nobilitatem ipso adhuc nomine sonans; ad lavam Apeninimicula miseratus, et florentissimorum quondam popularum castella considerabas, atque affectu relegas dolenti. Tot igitur semirutarum urbium cadavera, terrarumque sub eodem conspectu exposita funera non te admonent, minus, sancte licet et admirabilis femine decedens consolabilem habendam; praesertim cum illa in perpetuum prostrata ac diruta sint, haec autem ad tempus quidem erepta nobis, meliorem illic vitam exigat? » Haec Ambrosius; quod adeo immani elade civitates illae affectae essent, ut plane earum restitutio desperata penitus videri posset.

61. *Maximus per Italiae urbes haeritans, incolumi Mediolano per Ambrosium; tum universos sibi conciliare studet.* — Hujus quoque perditissimi temporis idem S. Ambrosius meminit in epistola ad Severum episcopum in Campania; ubi inter cetera: « Nos autem objecti barbaricis motibus, et bellorum procellis, in medio versamur omnium molestiarum freto, et pro his laboribus et periculis graviora colligimus futurae vilitate pericula, etc. » At haec de Maximo nihil expresserit; tamen quod ipso existente Mediolanensi episcopo, nunquam nisi sub Maximo contigit Galliam Cisalpinam ejusmodi afflicti claudibus, sane quidem ea omnia de bello per Maximum hoc anno illato sunt necessario intelligenda. Sed et illud observa, hoc ipso anno Ambrosium, quod ipse testatur, vitam produxisse ad annum actatis quinqueagesimum tertium; ex quibus quod ipse vixit annos, facile colligi possit; quod in Vila ejusdem a nobis collecta pluribus disserimus quam

tamen (quod posteriores cogitationes juxta illud Prudarium perfectiores esse soleant) in his praesertim quae ad chronologiam spectant, secundum praesentem Annalium editionem restitue.

62. Sed mira quadam dispensatione factum est, ut licet in S. Ambrosium Maximum perinfensus esse videretur, cum ipsius communionem, et ipsi communicantium episcoporum (ut vidimus paulo ante fuerit excoeratus, verbisque durioribus eundem compellat, adeoque ab eo alienatus discesserit, ut percussores post eum fore mittendos facile crederetur; nihilominus nec ipsi, nec ejus Ecclesia Mediolanensi quicquam negotii facilitatum apparet. Atqui licet ab incursione et grassatione hostium liber esset; aliis tamen ea mala patientibus socium se christianae charitatis unione conjunxit: quippe qui locus fuit in sublevandis egenis atque redimendis captivis, quorum causa sacra etiam vasa confregit; ex quo Arianis in eum oblatrandi occasione arripere: ea enim erant vasa, quae hoc eodem anno (ut vidimus) requisita nomine imperatoris dare negavit. De his autem agens idem S. Ambrosius haec habet ¹: « Hoc maximum incertivum misericordia, ut compatiamur alienis calamitatibus, necessitates aliorum quantum possumus juvemus, et plus interdum quam possumus: melius est enim pro misericordia causas prestare, vel invidiam perpeti, quam praetendere inclementiam: ut nos aliquando in invidiam incidimus, qui confregerimus vasa mystica, ut captivos redimeremus: quod Arianis displicere poterat, nec tam factum displicere, quam ut esset quod in nobis reprehenderent. Quis autem est tam durus, immittis, ferreus cui displiceat quod homo redimatur a morte; femina ab impunitatis barbarorum, quae graviore morte sunt; adolescentula, vel pueruli, vel infantes ab idololorum contagio, quibus mortis metu inquinabantur? Quam causam nos etsi non sine ratione aliqua gessimus; tamen illa in populo prosecuti sumus, ut confiteremur, multoque fuisse commodius astrueremus, ut animas Domino, quam aurum servaremus. Qui enim sine auro misit Apostolos, et Ecclesias sine auro congregavit, Aurum Ecclesia habet, non ut servet, sed ut erogat, et subveniat in necessitatibus ». Haec ipse. Laudasse id in Ambrosio S. Augustinum, eundemque imitatum esse, Possidius ² tradit. Egregium factum! erogando aurum, illasam tutamque civitatem servavit; sic ipse dux loco militum pauperes armans contra tyrannum.

63. Cum vero exemplo vicinarum civitatum eves Mediolanenses sibi quoque timerent; nisi cohibisset Ambrosius, omnes ferme solum vertentes, solitariam civitatem reliquissent: ipse vero quod secret, divina existimo revelatione, cito torrentem illum exstinguendum, crebris eos sermonibus contumuit intra moenia: unum illud vehementer inculcans, ut quoniam propter peccata ejusmodi flagella caelitus immitterentur, mox fore securos affirmaret.

¹ Socrat. lib. vi. c. 22. — ² Paed. 6 Panegyri. Theol. — ³ Ambrosii. lib. vi. c. 19. — ⁴ 192. — ⁵ 191.

⁶ Ambrosii. lib. vi. c. 25. — ⁷ Paed. lib. vi. c. 19.

sippeccata paenitentia digna delerent; nam inter alia ¹: « Civitati etiam nonnisi propter civium peccata inferitur excidium. Desine ergo peccare, et civitas non peribit. Quid fugis patriam, si vis salvus esse? tua potius peccata subterfuge. Si tu peccare desieris, victus est inimicus ». Hæc et alia pluribus, aliisque sermonibus continens subditis sibi in officio penitentia. Errare quidem certum est Socratem ², qui hæc referit ad tempora necis Gratiani: nam tunc Maximus stetit in Gallia, nec Valentinianus tum fugam arripuit.

64. Cæterum Maximus, eo terrore ita exagitata illa Italiae parte, cum timorem vehementer aliis provinciis incussisset, adeo ut nullum sibi jam adversari videret, imperatoris aggressus est personam agere, non tyranni: et quo sibi, cum Senatam, tum etiam populum conciliaret, emictis morem gerere etiam plus æquo studebat, indulgere Gentilibus, reddere illis dempta per Gratianum sacrificia, restituereque sublatam in Capitolio aram Victoriae: quin etiam pro Judeis rescripsit, et alia id genus multa: sed et nunc hæc ex parte catholicum populum conciliaret, alia via illis inservire videri volebat, nempe in patrocinio Catholice fidei. Sed videamus in primis in quibus magno scandalo Judeis favit. S. Ambrosius rem gestam sic narrat ³: « Nonne propterea Maximus destitutus est, quia ante ipsos expeditionis dies, cum audisset Romæ Synagogam incensam, edictum Romanam miserat, quasi vindex discipline publicæ? Unde populus christianus ait: Nihil boni huic imminet: rex iste judæus factus est; defensorem istum discipline audivimus, etc. » Hucusque Ambrosius; qui quidem impietati adscribit ejusdem Maximi cladem.

65. Sed ad conciliandos (ut dictum est) Christianorum animos, quam acerrimum se fidei catholice exhibuit defensorum; indicat enim id ejusdem epistola ad Siricium papam data, quæ sic se habet ⁴.

« Victor Maximus perpetuus triumphator Augustus Domino vere sancto apostolico viro Siricio episcopo salutem.

« Accepimus litteras sanctitatis tuæ, quæ nobis fuere gratissimæ, quæque plane et nomini sacerdotis, et dignitati Urbis splendidissime convenirent. Fidei vero catholice, de qua clementiam nostram consulere voluisti, quo majus circa me et speciale iudicium divinitatis expior, hoc me confiteor curam habere majorem; qui videlicet ad imperium ab ipso statim salutari fonte conscenderim; et cui in omnibus semper consulis atque successibus Deus fuit affluor; cuiusque hodie, et ut spero, perpetuo protector et custos esse dignetur, Pater carissime. Cæterum de Agricio, quem indebite ad presbyterii gradum conscendisse commemoras, quid religioni nostræ catholice possim præstare reverentius, quam ut de hoc ipso, ejusmodi esse videatur,

Catholici judicent sacerdotes? quorum conventum ex opportunitate omnium vel qui intra Gallias, vel qui intra quinque provincias commorantur, in qua elegerint urbe constituam; ut iisdem residentibus et cognoscentibus, quid habeat consuetudo, quid legis sit, judicetur: hæc enim que libris sunt asserenda, et majorum nostrorum religiosissimis constitutis, ipsi possunt melius astruere qui norunt.

66. « Cæterum id nobis animi, et voluntatis esse profitemur, ut fides catholica, procul omni dissensione summo, concordantibus universis sacerdotibus, et unanimiter Deo servientibus, illæsa et inviolabilis perseveret. Nam noster adventus ita inquinata aliqua, et sceleratorum labe pollutaprehendit, et reperit, ut nisi nostra provisio atque medicina, quæ ex Dei summi timore veniebat, his opem celeriter attulisset, ingens profecto divisio atque perditio fuisset exorta, et vix sananda postea vitæ conrevisissent. Cæterum quid adhuc proxime proditum sit Manichæos sceleris admittere, non argumentis, neque suspicionibus dubiis vel incertis, sed ipsorum confessione inter iudicia prolatis, malo quod ex gestis ipsis tua sanctitas, quam ex nostro ore cognoscat: quia hujusmodi non modo factu turpia, verum etiam fæda dictu, proloqui sine rubore non possumus »: manu imperatoris: « Divinitas te servet per multos annos ». Hæc Maximus.

67. Quod autem ait de Manichæis, puto intelligendum de Priscillianistis; quorum hæres Manichæis cognatas idem Maximus (ut vidimus) etiam gladio fuerat insecutus. Quod autem ad Gentiles pertinet, vix credi potest quo plausu Maximus ab illis exceptus fuerit: quippe qui in Gratianum olim infensi, et in Valentinianum puerum, quod ille sacra ipsorum vetuisset, hic autem petita licet non reddidisset; lævis aspiciunt oculis, quem idololatria vindicem sacrorumque restitutorem diu desideratum essent consecuti natiique Pontificem. Maximi vero tunc laudes Symmachus consularis, libro eo argumento conscripto, atque coram ipso (ut ait Socrates ⁵) recitolo, insigniter persecutus est. At de Maximo hæc tenent.

68. Ad postremum, illud non excidat: hoc anno, cum lot turbis orbis et Urbis rerum novarum motibus concuteretur, Urbanam præfecturam gessisse Pinianum, prout imperatorum rescripta ⁶ ad ipsum data declarant; qui adhuc gentilis Melaniam juniorem, senioris neptem, duxit uxorem, ut auctor est Palladius ⁷; ab ipsa autem conjuge perfectum esse redditum christianum, idem affirmat; de quo suis locis plura inferius dicturi sumus. Corrigendum autem tum ex Codice Theodosiano, tum ex ejusdem S. Augustini epistolis, quod interdum Pimianus ab aliis, interdum vero idem Alpianus, vel alio modo dictus reperitur.

¹ Andr. serm. LXXXV. — ² Socrat. lib. v. c. 11. — ³ Ambros. epist. XXIX. — ⁴ Extant tom. I. epist. Rom. Pont. pag. 18.

⁵ Socrat. lib. v. c. 11. — ⁶ L. IV. de Præf. Agri. in reb. Cod. Theod. et lib. XIII. de mendic. et prof. cod. C. — ⁷ Pallad. in Lausac.

ANTE periodi Græco-Romana 5880. — Olymp. 291. an. 3. — Secundum Baronium 291. — Urb. cond. 1140. — Jesu Christi 387
 — Sirich page 4. — Valentiani Junioris 13. Theodosii 9. Arcadii 5.

1. *Consules.* — Annum 4. ad 37. cons. *Valentinianus Aug. III.* et *Eutropius* : prior in Occidente, posterior in Oriente, ut ex Prosopographia Codicis Theodosiani verbo *Eutropius* liquet.

2. *Quindecennalia Valentiani Jun. et quinquennalia Arcadii.* — Valentiani consulatus juxta secundam regulam; ejus enim *quindecennalia* in hunc annum incidunt. Præterea Idacius in Fastis scribit : « His cons. quinquennalia Arcadius Aug. propria cum Theodosio Aug. patre suo edificationibus Iudisque celebravit XVII kal. Feb. », id est, die XVI Januarii, quo et cum imperatorem factum jam scripserat. Quare Idacius in errore perstat; quinquennalia enim die natali imperii de more acta. Eadem verba recitat Marcellinus in Chronico, die tantum omisso. Difficultatem faciunt illa verba ab utroque prolata, « propria cum Theodosio Aug. patre suo ». Inde enim sequi videtur, Theodosium hoc anno decennalia etiam exhibuisse. Verum ea anno CCCLXXXIX edita infra ostendemus.

3. *D. Ambrosius a Justina Aug. recatus.* — Quæ hic narrantur de persecutione *S. Ambrosii a Justina Aug.* suscitata, ad annum præcedentem, qui secundus fuit persecutionis hujus sancti, revocanda. Habita enim eo anno a sancto Ambrosio insignis Oratio *de non tradendis basilicis hæreticis*. Nam, cum Festa Paschalia instarent, jussit imperator sibi concedi basilicam Portianam, in qua cum matre ac cæteris Arianis sacros dies celebraret. Ambrosius in ea Oratione conperitur « inclinatum jam vel imperatoris judicium, quod lata lege pateferit » : et paulo inferius : « Hanc ergo legem quisquam sequatur, qui firmatur Ariminense Concilium, in quo creatura dictus est Christus ». Quamobrem ea Oratio habita post eam pro Arianis legem a Valentiano anno præcedenti latam. Nam si eam recitasset die XVII Aprilis, Dominica Palmarum currentis anni, ut vult Baronius, post deivinum nempe quintum mensem ab ea lege emissa, non dixisset Ambrosius, « jam inclinatum imperatoris judicium »; cum ante annum et mensem tertium id contigisset. Et sane cur *Justina* irarum ac minarum plena, ac suis Arianis impotenter favens, ejus legis executionem in alterum annum, et quidem

Mediolani præsens, distulisset? Itaque cum anno CCCLXXXVI festa Paschalia instarent, comites e consistorio principis *Ambrosium* convenere, ut eundem ad basilicam tradendam inclinarent.

4. *Ea persecutio magis explicata.* — Rem fusius narrat Ambrosius in epistola 14 ad Marcellinam sororem, scribens : « Sequenti die », erat enim Dominica, « post lectiones atque tractatum dimissis catechumenis, Symbolum aliquibus competentibus in baptisterii tradebant basilica ». Erat ea Dominica Palmarum, qua die Symbolum ab episcopis competentibus tradebatur, qui postea in pervigilio Paschatis baptizabantur. Addit Ambrosius : « Ego in basilica veteri totum exegi diem, inde domum cubitum me recepi, ut si quis abducere vellet, inveniret paratum ». Nam fama erat, Ambrosium imperatoris jussu in exilium deportandum; quod veritus populus, eidem excubias faciebat. Id testatur Ambrosius statim initio Orationis laudatæ : « Video vos præter solitum esse turbatos, atque asservantes mei. Miror quid hoc sit, nihil forte quia per tribunos meo vidistis, aut audistis imperiali mandato esse conventum, ut quo vellem, abirem hinc, etc. » Et inferius : « Certe si Dominus huic nos certamine deputavit, frustra pervigiles tot nocilibus et diebus custodias exhibetis. Implebitur Christi voluntas ». Anno præcedenti Dominica Palmarum incidit in diem viciesimum nonum Martii.

5. *Occupatur Ecclesia in qua erat S. Ambrosius.* — In eadem epistola narrationem prosequens Ambrosius, ait : « Ante lucem, ubi pedem limine extuli, circumfuso milite occupatur Ecclesia ». Erat feria secunda majoris hebdomadæ et dies xxx Martii. Addit Ambrosius : « Exactus est totus ille dies in merore nostro; scisse tamen ab illudentibus pueris cortine regie. Ego domum redire non potui, quia circumfusi erant milites, qui basilicam custodiebant ». Itaque coactus est in basilicam pernoctare. Postea ait : « Sequenti die », nempe feria tertia die xxxi Martii, non autem feria secunda, ut putavit Baronius, « lectus est de more liber Jonæ, etc. » Tunc vero populum hymnos ab Ambrosio compositos in Ecclesia cecinisse, idem testatur in citata Oratione : « Hymnorum quoque meorum carmi-

nibus deceptum populum ferunt ». Interea milites palam imperatori denuntiarunt, ituros se orandi gratia ad illam basilicam, in qua foret Ambrosius, nec ulla ratione se pati posse ab eisdem communione separari. Tunc imperator militarem tumultum ac irate plebis furorem veritus, consilium extorquendae basilicae deposuit. Haec omnia card. Norisius in suo Opusculo de Itinerario divi Augustini post baptismum.

6. *Inventio reliquiarum SS. Gervasii et Protasii*. — Ad num. 37. Anno trecentesimo octogesimo sexto, sub id ferme temporis, quo praecedenti numero narrata configere, inventa sunt ab Ambrosio corpora SS. martyrum *Protasii et Gervasii*. Sanctus Augustinus lib. 9 Confess., cap. 7, ait, opportune detectas eas sanctorum reliquias, « ad coercedam rabiem feminam, sed regiam », nam ob patrata miracula, « illius inimicae animus etsi ad credendi sanitate non applicitus, a persequendi tamen furore compressus est ». Hoc ipsum testatur Paulinus in lib. de Vita sancti Ambrosii, quem Augustinus nuncupavit, ubi narratis miraculis in depositione corporum sanctorum martyrum factis, ait : « Denique ex hoc tempore sedari cepit persecutio, quae Justinæ furore accendebatur, ut sacerdos de Ecclesia pelleretur ». Ambrosius in Epistola ad Marcellinam sororem, narrata sanctorum martyrum inventione ait : « Acclamavit populus, ut in Dominicum differretur diem martyrum depositio : sed tandem obtentum, ut sequenti fieret die ». Reperita fuerant corpora, dum basilica Ambrosiana a sancto Ambrosio dedicabatur. Ex quibus intelligimus, nondum hoc tempore Ecclesiarum dedicationes et reliquiarum translationes de more die Dominicae factas. In Martyrologio Romano sancti Gervasius et Protasius die XIX Junii coluntur, qui dies videtur esse translationis biduo post inventas reliquias factae, ut testatur ibidem Ambrosius, qui postquam de dedicatione basilicae et inventione martyrum locutus est, ait : « Ingens concursus populi per totum illud biduo ». Tum : « Sequenti die transtulimus ea in basilicam, quam appellant Ambrosianam ». Anno autem praecedenti dies decimus nonus Junii et feria sexta concurrunt. Quare si dies natalis horum martyrum alius non est a die translationis reliquiarum, cum ante hanc inventionem eorum memoria Mediolani obscura esset, liquet, eam basilicae Ambrosianae dedicationem die Dominica factam non fuisse, licet translationis reliquiarum dies ex laudatis verbis satis non imoletat.

7. *Secunda Ambrosii ad Maximum legatio*. — A num. 45, ad 61. Legatio divi Ambrosii ad *Maximum* tyrannum, quae hoc anno configit, alterum nobis argumentum suppeditat ad ostendendum, nec secundum persecutionis S. Ambrosii annum, nec sanctorum martyrum *Gervasii et Protasii* inventionem praesenti anno configisse. Valentinianus ac Justina praesenti anno Ambrosium legatum ad Maximum Treveris miserunt, qui re infecta dimissus, ad

Valentinianum scripsit epist. 56 : « Esto tutior adversus hominem pacis involuero bellum legentem ». Quare imperator *Domitianum*, alterum pro confirmanda pace legatum, ad Maximum destinavit, quem *Maximus* ingenti honore exceptum, ac regis muneribus decoratum dimittens, illum cum exercitu subsecutus, Cottius ac Julius Alpius occupatis, ut tradit Pacatus in Panegyrico ad Theodosium cap. 30 in Italiam descendens, *Aquileiam* contendit. Valentinianus improviso tyranni adventu territus, conscensa nave, cum Justina matre Thessalonica fugit, Theodosii, qui in Oriente imperabat, opem imploraturus. Non ante mensem Septembrem Valentinianus Occidentem reliquit ; cum *VI idus Septemb. Mediolani* emisisset legem Codicis Theodosiani 4 *de principibus agentium in rebus*. Paulinus in Vita S. Ambrosii post narrata miracula in SS. Gervasii et Protasii reliquiarum inventionem facta, ac remissum Justinæ furorem, ait : « Sanctus vero Ambrosius episcopus majoris humilitatis vir factus donatam sibi a Domino gratiam reservabat, crescebatque quotidie fide et amore coram Deo et hominibus ». Ibi paulo post scribit, Ambrosium alteram ad Maximum legationem suscepisse. Igitur, cum die XIX Junii sacrae reliquiae translatae sint, ac postea ob miraculorum famam totius populi ore celebratam, Justinam iram remiserit, id circa exitum Junii videtur configisse. Cum Paulinus, antequam narret delatam Ambrosio legationem, dicat, illum crevisse « quotidie fide et amore coram Deo et hominibus », vix ante initum Augustum legatione functus videtur. Neque enim Justina hominem hesternae die, ut ita dicam, sibi infensissimum tam cito eo honore exornasset, praesertim cum Maximus Arianos persequeretur.

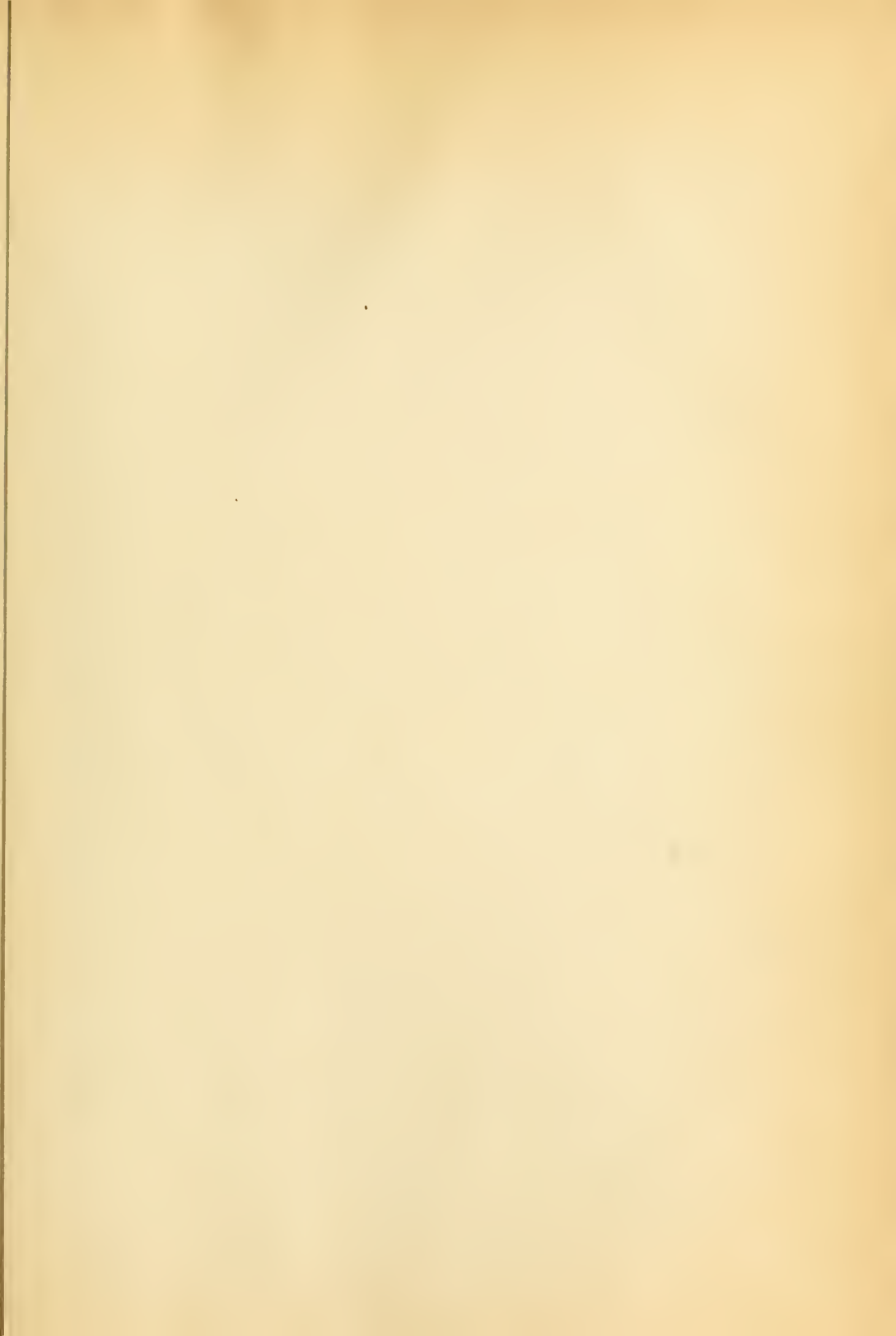
8. *Ex ea legatione persecutionis annus imoletat*. — Hinc patet, memoratam *Ambrosii* persecutionem ante praecedenti configisse : neque enim intra trimestre spatium, Ambrosii et iterum Domini legationes, ac Maximi in Italiam irruptionem configere potuisse affirmabit, qui locorum distantiam consideraverit ; cum Maximus *Treveris*, Valentinianus *Mediolani* vel *Aquileiae* subsisteret. *Zozimus* scribit, *Domitianum* Aquileia legatum destinatum. Maximus certe labente autumno Alpes superavit, cum circa hiemem gelu rigeant, exercitibus plane imperviae. Confirmantur haec omnia ex Prospero Tyrono, in ejus Chronico per annos imperii Romanorum imperatorum ab obitu Valentis usque ad Valentiniani III necem digesto, anno CCCXXXVI legitur : « Justina mater Valentiniani Arianis favens in Ambrosium et omnem Mediolanensem Ecclesiam diversa injuriarum genera congerit. Reliquiae Gervasii et Protasii martyrum ab Ambrosio primum Mediolani reperita. Hymni Ambrosii compositi, qui nunquam ante in Ecclesiis latinis modulis canebantur ». Haec docte card. Norisius in Opusculo laudato, et Hermantius in Vita Gallica sancti Ambrosii.

9. *Etas S. Ambrosii*. — Ad num. 61. Ex epistola 57 *Ambrosii* ad Severum, in qua dicit, se ad

annum ætatis quinquagesimum tertium vitam produxisse, Baronius deducit, *sanctum Ambrosium* anno trecentesimo trigesimo tertio natum. At, ut jam viris doctis observatum, ea ad Severum epistola, non *Maximo*, sed *Eugenio* tyrannidem exercente, scripta videtur. Licet enim in ea neuter tyrannus

nominetur, series tamen vite S. Ambrosii existimandi fundamentum præbet, eum circa annum cccxi. natum, ideoque anno cccxciii, quo *Eugenius tyrannus* perit, quinquagesimum tertium ætatis annum attigisse.

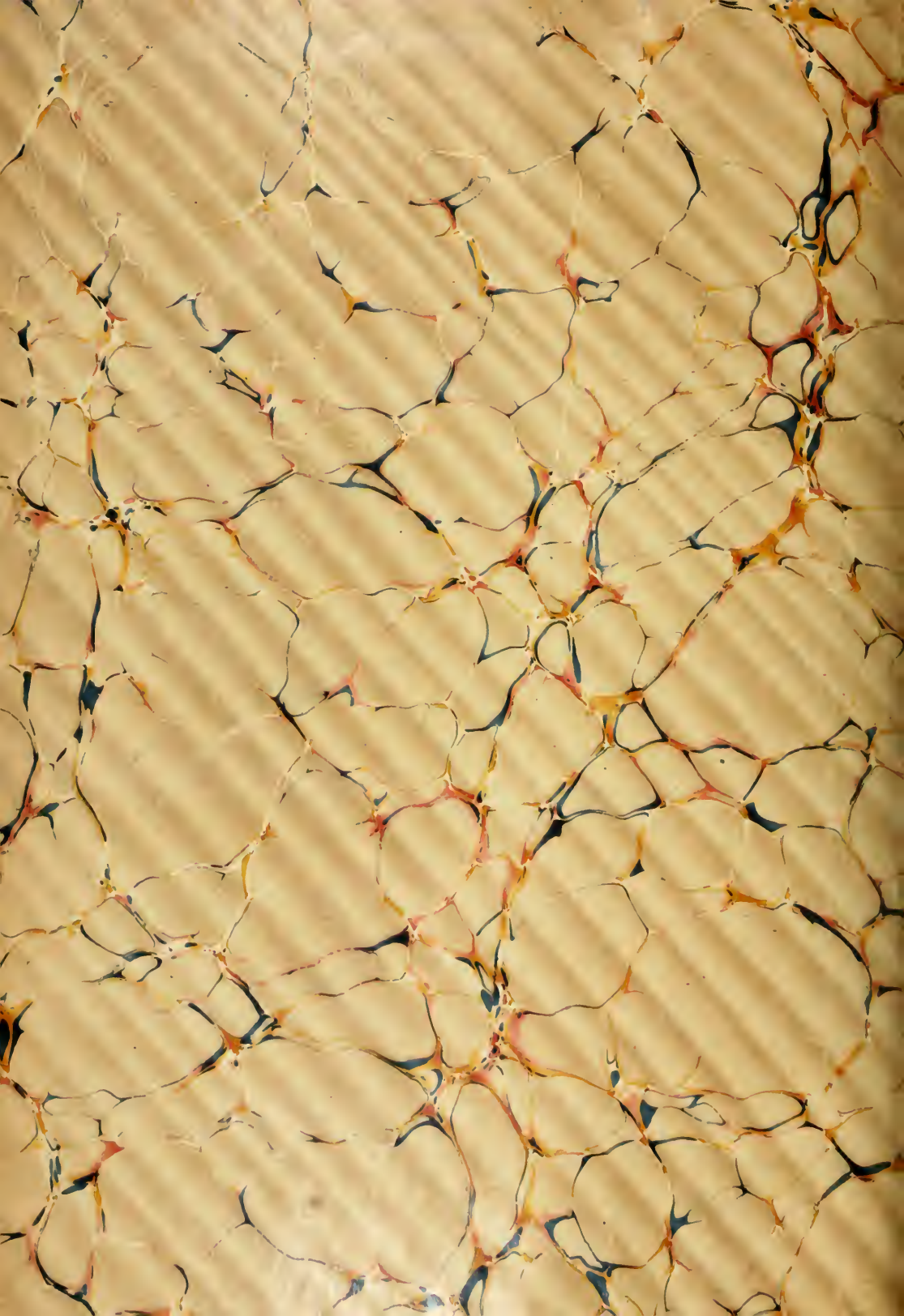
FINIS TOMI QUINTI.

BP
145
B37
1864
T.5
c.1
POBA

